دستور آشامیدن ماء الشعیر وغیره ۴۵
دستور اخذ ادهان وگرفتن عرقها وعطرها ۴۵
اتخاذ دخان کندر ۴۵
اتخاذ دخان حصی لبان ۴۵
اتخاذ عسل بلادر ۴۵
دستور اتخاذ اسفیداج ۴۵
دستور احراق روی توتیا ۴۶
اتخاذ توتیا ۴۶
اتخاذ راسخت ۴۶
اتخاذ رسکور ۴۶
اتخاذ زعفران الحدید ۴۷
اتخاذ زنجفر که شنجرف نامند بدون احراق ۴۷
اتخاذ زنجفر بطریق احراق بنار ۴۸
اتخاذ اسرنج ۴۸
اتخاذ سلیمانی ۴۸
اتخاذ مرداسنگ ۴۸
دستور سفید کردن مرداسنگ ۴۸
اتخاذ زنجار ۴۸
اتخاذ سرکهٔ هندی ۴۹
اتخاذ عود مطرا ۴۹
اتخاذ زبد الشمع ۴۹
اتخاذ طین حکمت ۴۹
اتخاذ ماء الزجاج ۴۹
اتخاذ سریشم پنیر ۴۹
فصل دهم دربیان معرفت افعال وصفات ادویهٔ مفردهٔ واسامی آنها به ترتیب حروف تهجی ۵۰
فصل یازدهم دربیان بعض اصطلاحات طبیهٔ متداوله به ترتیب حروف تهجی ۵۴
فصل دوازدهم دربیان اوزان طبیه وهندیه واهل ایران وزیلی ۵۸
اوزان هندیه ۵۸
اوزان متعارفهٔ اهل ایران ۵۹
تحویل درهم بمثقال ۵۹
تحویل مثقال بدرهم ۵۹
تحویل مادون درهم بمادون مثقال ۵۹
تحویل مادون مثقال بمادون درهم ۵۹
تحویل اوزان دیگر باوزان هندیه ۵۹
فصل سیزدهم دربیان بعض امور متعلقه بنجوم وطبیعیات ۵۹
فصل چهاردهم دربیان اسناد طب خال ماجد مولف ووالد ماجد مولف ۸۰
باب اول دربیان ادویه که حرف اول آنها الف است ۸۰
فصل الالف مع الالف ۸۰
فصل الالف مع الباء ۹۲
فصل الالف مع التاء المثناة الفوقانیة ۱۰۰
فصل الالف مع الثاء المثلثة ۱۰۳
فصل الالف مع الجیم ۱۰۶
فصل الالف مع الحاء ۱۰۷
فصل الالف مع الخاء ۱۰۷
فصل الالف مع الدال ۱۰۸
فصل الالف مع الذال ۱۰۹
فصل الالف مع الراء ۱۱۱
فصل الالف مع السین ۱۱۹
فصل الالف مع الشین ۱۳۳
فصل الالف مع الصاد ۱۳۸
فصل الالف مع الطاء ۱۳۹
فصل الالف مع الظاء ۱۴۱
فصل الالف مع الغاء ۱۴۲
فصل الالف مع القاف ۱۵۷
فصل الالف مع الکاف ۱۶۱
فصل الالف مع اللام ۱۶۳
فصل الالف مع المیم ۱۶۵
فصل الالف مع النون ۱۷۱
فصل الالف مع الواو ۱۸۴
فصل الالف مع الهاء ۱۸۶
فصل الالف مع الیاء ۱۸۸
باب دوم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها با است ۱۹۳
فصل الباء مع الالف ۱۹۳
فصل الباء مع الباء ۲۰۶
فصل الباء مع التاء ۲۰۸

عنوان	صفحه
فصل الباء مع الدال	۲۱۰
فصل الباء مع الراء	۲۱۱
فصل الباء مع الزاء	۲۱۶
فصل الباء مع السین	۲۱۷
فصل الباء مع الشین	۲۲۱
فصل الباء مع الصاد	۲۲۲
فصل الباء مع الطاء	۲۲۳
فصل الباء مع العین	۲۲۶
فصل الباء مع الغین	۲۲۶
فصل الباء مع القاف	۲۲۷
فصل الباء مع الکاف	۲۳۳
فصل الباء مع اللام	۲۳۴
فصل الباء مع النون	۲۴۱
فصل الباء مع الواو	۲۵۱
فصل الباء مع الهاء	۲۵۵
فصل الباء مع الیاء	۲۵۶
باب سوم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها تا است	۲۶۴
فصل التاء مع الالف	۲۶۴
فصل التاء مع الباء	۲۶۷
فصل التاء مع الدال	۲۶۷
فصل التاء مع الراء	۲۶۷
فصل التاء مع الشین	۲۷۱
فصل التاء مع الفاء	۲۷۱
فصل التاء مع المیم	۲۷۳
فصل التاء مع النون	۲۷۵
فصل التاء مع الواو	۲۷۷
فصل التاء مع الهاء	۲۸۱
فصل التاء مع الیاء	۲۸۲
باب چهارم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها ثا است	۲۸۴
فصل الثاء مع الالف	۲۸۴
فصل الثاء مع الجیم	۲۸۵
فصل الثاء مع العین	۲۸۶
فصل الثاء مع اللام	۲۸۶
فصل الثاء مع المیم	۲۸۷
فصل الثاء مع الواو	۲۸۷
فصل الثاء مع الیاء	۲۸۹
باب پنجم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها جیم است	۲۹۰
فصل الجیم مع الالف	۲۹۰
فصل الجیم مع الباء	۲۹۶
فصل الجیم مع الثاء	۲۹۸
فصل الجیم مع الدال	۲۹۸
فصل الجیم مع الراء	۳۰۱
فصل الجیم مع الزاء	۳۰۳
فصل الجیم مع العین	۳۰۵
فصل الجیم مع الغین	۳۰۶
فصل الجیم مع الفاء	۳۰۶
فصل الجیم مع الکاف	۳۰۶
فصل الجیم مع اللام	۳۰۹
فصل الجیم مع المیم	۳۱۱
فصل الجیم مع النون	۳۱۴
فصل الجیم مع الواو	۳۱۶
فصل الجیم مع الیاء	۳۲۶
باب ششم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها حا است	۳۲۷
فصل الحاء مع الالف	۳۲۷
فصل الحاء مع الباء	۳۲۸
فصل الحاء مع الجیم	۳۳۵
فصل الحاء مع الدال	۳۴۶
فصل الحاء مع الراء	۳۴۸
فصل الحاء مع الزاء	۳۵۴
فصل الحاء مع السین	۳۵۵
فصل الحاء مع الشین	۳۵۶
فصل الحاء مع الصاد	۳۵۷
فصل الحاء مع الضاد	۳۵۸
فصل الحاء مع اللام	۳۵۹
فصل الحاء مع المیم	۳۶۳
فصل الحاء مع النون	۳۶۸
فصل الحاء مع الواو	۳۷۳
فصل الحاء مع الیاء	۳۷۳
باب هفتم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها خا است	۳۷۳

فصل الخاء مع الالف ۳۷۴
فصل الخاء مع الباء ۳۷۵
فصل الخاء مع التاء ۳۸۰
فصل الخاء مع الراء ۳۸۱
فصل الخاء مع الزاء ۳۸۷
فصل الخاء مع السین ۳۸۷
فصل الخاء مع الشین ۳۸۹
فصل الخاء مع الصاد ۳۹۱
فصل الخاء مع الطاء ۳۹۳
فصل الخاء مع الفاء ۳۹۵
فصل الخاء مع اللام ۳۹۵
فصل الخاء مع المیم ۳۹۹
فصل الخاء مع النون ۴۰۳
فصل الخاء مع الواو ۴۰۶
فصل الخاء مع الیاء ۴۰۷
باب هشتم در بیان ادویۀ که حرف اول آنها دال مهمله است ۴۰۹
فصل الدال مع الالف ۴۰۹
فصل الدال مع الباء ۴۱۳
فصل الدال مع الجیم ۴۱۵
فصل الدال مع الخاء ۴۱۷
فصل الدال مع الراء ۴۱۸
فصل الدال مع الفاء ۴۲۱
فصل الدال مع اللام ۴۲۲
فصل الدال مع المیم ۴۲۴
فصل الدال مع النون ۴۲۶
فصل الدال مع الواو ۴۲۷
فصل الدال مع الهاء ۴۳۰
فصل الدال مع الیاء ۴۳۲
باب نهم در بیان ادویۀ که حرف اول آنها ذال است ۴۳۴
فصل الذال مع الالف ۴۳۴
فصل الذال مع الباء ۴۳۴
فصل الذال مع الراء ۴۳۵
فصل الذال مع النون ۴۳۷
فصل الذال مع الهاء ۴۳۸
فصل الذال مع الیاء ۴۳۹
باب دهم در بیان ادویۀ که حرف اول آنها راء است ۴۴۰
فصل الراء مع الالف ۴۴۰
فصل الراء مع الباء ۴۴۵
فصل الراء مع التاء ۴۴۵
فصل الراء مع الجیم ۴۴۶
فصل الراء مع الخاء ۴۴۶
فصل الراء مع الدال ۴۴۷
فصل الراء مع السین ۴۴۸
فصل الراء مع الصاد ۴۴۹
فصل الراء مع الطاء ۴۵۰
فصل الراء مع العین ایضا
فصل الراء مع القاف ۴۵۲
فصل الراء مع المیم ۴۵۳
فصل الراء مع النون ۴۵۶
فصل الراء مع الواو ایضا
فصل الراء مع الهاء ۴۵۷
فصل الراء مع الیاء ۴۵۸
باب یازدهم در بیان ادویۀ که حرف اول آنها زاء است ۴۶۰
فصل الزاء مع الالف ایضا
فصل الزاء مع الباء ۴۶۲
فصل الزاء مع الجیم ۴۶۶
فصل الزاء مع الراء ۴۶۷
فصل الزاء مع العین ۴۷۲
فصل الزاء مع الفاء ۴۷۳
فصل الزاء مع القاف ۴۷۴
فصل الزاء مع اللام ۴۷۶
فصل الزاء مع المیم ایضا
فصل الزاء مع النون ۴۷۷
فصل الزاء مع الواو ۴۸۱
فصل الزاء مع الهاء ۴۸۲
فصل الزاء مع الیاء ۴۸۳
باب دوازدهم در بیان ادویۀ که حرف اول آنها سین است ۴۸۸
فصل السین مع الالف ایضا
فصل السین مع الباء ۴۹۰
فصل السین مع الخاء ۴۹۱
فصل السین مع الدال ۴۹۲
فصل السین مع الراء ۴۹۴
فصل السین مع الطاء ۴۹۹
فصل السین مع العین ۵۰۰
فصل السین مع الفاء ۵۰۱

فصل السین مع القاف ٥٠٣
فصل السین مع الکاف ٥٠٥
فصل السین مع اللام ٥٠٩
فصل السین مع المیم ٥١۴
فصل السین مع النون ٥٢٢
فصل السین مع الواو ٥٢٩
فصل السین مع الهاء ٥٣٣
فصل السین مع الیاء ٥٣۴
باب سیزدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها شین است
فصل الشین مع الالف ٥٣٧
فصل الشین مع الباء ٥۴٠
فصل الشین مع الثاء ٥۴٣
فصل الشین مع الجیم ایضا
فصل الشین مع الحاء ٥۴۴
فصل الشین مع الراء ٥۴٥
فصل الشین مع الشین ٥۴٦
فصل الشین مع الطاء ٥۴٧
فصل الشین مع العین ایضا
فصل الشین مع الفاء ٥۴٩
فصل الشین مع القاف ایضا
فصل الشین مع الکاف ٥٥٠
فصل الشین مع اللام ٥٥٢
فصل الشین مع المیم ٥٥٣
فصل الشین مع النون ٥٥۴
فصل الشین مع الواو ایضا
فصل الشین مع الیاء ٥٥٨
باب چهاردهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها صاد است
فصل الصاد مع الالف ٥٦١
فصل الصاد مع الباء ٥٦۴
فصل الصاد مع الحاء ٥٦٧
فصل الصاد مع الدال ایضا
فصل الصاد مع الراء ٥٦٨
فصل الصاد مع العین ٥٦٩
فصل الصاد مع الفاء ٥٧٠
فصل الصاد مع اللام ایضا
فصل الصاد مع المیم ایضا
فصل الصاد مع النون ٥٧١
فصل الصاد مع الواو ٥٧۴
باب پانزدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها ضاد است
فصل الضاد مع الالف ٥٧٥
فصل الضاد مع الباء ٥٧٦
فصل الضاد مع الجیم ٥٧٧
فصل الضاد مع الراء ایضا
فصل الضاد مع العین ٥٧٨
فصل الضاد مع الفاء ایضا
فصل الضاد مع المیم ٥٧٩
باب شانزدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها طا است ایضا
فصل الطاء مع الالف ٥٧٩
فصل الطاء مع الباء ٥٨٠
فصل الطاء مع الحاء ٥٨٢
فصل الطاء مع الخاء ٥٨٣
فصل الطاء مع الراء ایضا
فصل الطاء مع الفاء ٥٨٦
فصل الطاء مع اللام ٥٨٧
فصل الطاء مع الیاء ٥٨٨
باب شانزدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها ظا است ٥٩٧
فصل الظاء مع الباء ٥٩٥
فصل الظاء مع الفاء ایضا
فصل الظاء مع اللام ٥٩٦
فصل الظاء مع الیاء ایضا
باب هیجدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها عین است ایضا
فصل العین مع الالف ٥٩٧
فصل العین مع الباء ٥٩٩
فصل العین مع الثاء ایضا
فصل العین مع الجیم ایضا
فصل العین مع الدال ایضا
فصل العین مع الراء ٦٠٠
فصل العین مع السین ٦٠٢
فصل العین مع الشین ٦٠۴
فصل العین مع الصاد ٦٠٧
فصل العین مع الضاد ٦٠٩
فصل العین مع الظاء ٦١٠
فصل العین مع الفاء ٦١١
فصل العین مع القاف ٦١٢
فصل العین مع الکاف ٦١٥
فصل العین مع اللام ٦١٦

فصل العين مع النون	٦١٨
فصل العين مع الواو	٦٢٥
فصل العين مع الياء	٦٢٨
باب نوزدهم دربيان ادويهٔ كه حرف اول آنها غين است	٦٢٩
فصل الغين مع الالف	٦٢٩
فصل الغين مع الباء	٦٣٤
فصل الغين مع الذال	ايضا
فصل الغين مع الراء	٦٣٥
فصل الغين مع الزاء	٦٣٧
فصل الغين مع الضاد	ايضا
فصل الغين مع اللام	٦٣٨
فصل الغين مع النون	ايضا
فصل الغين مع الواو	ايضا
باب بستم دربيان ادويهٔ كه حرف اول آنها فا است	٦٣٩
فصل الفاء مع الالف	٦٣٩
فصل الفاء مع التاء	٦٤٦
فصل الفاء مع الجيم	٦٤٧
فصل الفاء مع الراء	٦٤٩
فصل الفاء مع السين	٦٥٣
فصل الفاء مع الشين	٦٥٤
فصل الفاء مع الضاد	ايضا
فصل الفاء مع الطاء	٦٥٥
فصل الفاء مع القاف	٦٥٦
فصل الفاء مع اللام	٦٥٧
فصل الفاء مع النون	٦٦١
فصل الفاء مع الواو	ايضا
فصل الفاء مع الهاء	٦٦٥
فصل الفاء مع الياء	ايضا
باب بيست ويكم دربيان ادويهٔ كه حرف اول آنها قاف است	٦٦٧
فصل القاف مع الالف	ايضا
فصل القاف مع الباء	٦٧٢
فصل القاف مع التاء	٦٧٢
فصل القاف مع الثاء	٦٧٣
فصل القاف مع الدال	٦٧٧
فصل القاف مع الراء	٦٧٨
فصل القاف مع الزاء	٦٩٢
فصل القاف مع السين	ايضا
فصل القاف مع الشين	٦٩٥
فصل القاف مع الصاد	٦٩٦
فصل القاف مع الضاد	٦٩٩
فصل القاف مع الطاء	ايضا
فصل القاف مع العين	٧٠٣
فصل القاف مع الفاء	٧٠٣
فصل القاف مع اللام	٧٠٤
فصل القاف مع الميم	٧٠٩
فصل القاف مع النون	٧١٠
فصل القاف مع الواو	٧١٨
فصل القاف مع الهاء	٧١٩
فصل القاف مع الياء	ايضا
باب بيست ودوم دربيان ادويهٔ كه حرف اول آنها كاف است	٧٢٠
فصل الكاف مع الالف	٧٢٠
فصل الكاف مع الباء	٧٢٧
فصل الكاف مع التاء	٧٣٢
فصل الكاف مع الثاء	٧٣٤
فصل الكاف مع الجيم	٧٣٥
فصل الكاف مع الراء	ايضا
فصل الكاف مع الزاء	٧٤٥
فصل الكاف مع السين	٧٤٧
فصل الكاف مع الشين	٧٤٨
فصل الكاف مع العين	٧٤٩
فصل الكاف مع الفاء	ايضا
فصل الكاف مع الكاف	٧٥٠
فصل الكاف مع اللام	٧٥١
فصل الكاف مع الميم	٧٥٧
فصل الكاف مع النون	٧٦٤
فصل الكاف مع الواو	٧٦٧
فصل الكاف مع الهاء	٧٦٨
فصل الكاف مع الياء	٧٧٠
باب بيست وسيوم دربيان ادويهٔ كه حرف اول آنها لام است	
فصل اللام مع الالف	٧٧١
فصل اللام مع الباء	٧٧٤
فصل اللام مع التاء	٧٨٢
فصل اللام مع الجيم	ايضا
فصل اللام مع الحاء	٧٨٣
فصل اللام مع الثاء	٧٨٦

فصل اللام مع السین	۷۸۶
فصل اللام مع الصاد	۷۹۰
فصل اللام مع العین	۷۹۰
فصل اللام مع الفاء	۷۹۱
فصل اللام مع القاف	۷۹۲
فصل اللام مع الکاف	ایضا
فصل اللام مع النون	۷۹۳
فصل اللام مع الواو	ایضا
فصل اللام مع الهاء	۷۹۹
فصل اللام مع الیاء	ایضا
باب بیست وچهارم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها میم است	۸۰۲
فصل المیم مع الالف	ایضا
فصل المیم مع التاء	۸۱۷
فصل المیم مع الجیم	۸۱۸
فصل المیم مع الخاء	ایضا
فصل المیم مع الدال	۸۲۰
فصل المیم مع الراء	۸۲۱
فصل المیم مع الزاء	۸۳۰
فصل المیم مع السین	۸۳۱
فصل المیم مع الشین	۸۳۴
فصل المیم مع الصاد	۸۳۵
فصل المیم مع الضاد	۸۳۸
فصل المیم مع الغین	ایضا
فصل المیم مع القاف	۸۳۹
فصل المیم مع الکاف	۸۴۰
فصل المیم مع اللام	۸۴۱
فصل المیم مع النون	۸۴۶
فصل المیم مع الواو	ایضا
فصل دربیان جودت مومیائی وکیفیت وخواص ومنافع وطرق استعمال آن	۸۵۱
فصل المیم مع الهاء	۸۵۴
فصل المیم مع الیاء	۸۵۵
باب بیست وپنجم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها نون است	
فصل النون مع الالف	۸۵۷
فصل النون مع الباء	۸۶۳
فصل النون مع الثاء	۸۶۵
فصل النون مع الخاء	۸۶۷
فصل النون مع الدال	ایضا
فصل النون مع الراء	۸۶۸
فصل النون مع السین	۸۶۹
فصل النون مع الشین	۸۷۰
فصل النون مع العین	۸۷۱
فصل النون مع الغین	۸۷۲
فصل النون مع الفاء	ایضا
فصل النون مع الکاف	۸۷۳
فصل النون مع المیم	ایضا
فصل النون مع الواو	۸۷۵
فصل النون مع الهاء	۸۷۶
فصل النون مع الیاء	ایضا
باب بست وششم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها واو است	۸۸۰
فصل الواو مع الالف	ایضا
فصل الواو مع الجیم	ایضا
فصل الواو مع الدال	۸۸۱
فصل الواو مع الراء	ایضا
فصل الواو مع السین	۸۸۵
فصل الواو مع الشین	ایضا
فصل الواو مع العین	۸۸۶
فصل لواو مع اللام	ایضا
باب بیست وهفتم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها ها است	۸۸۶
فصل الهاء مع الالف	ایضا
فصل الهاء مع الدال	۸۸۷
فصل الهاء مع الراء	۸۸۸
فصل الهاء مع اللام	۸۸۹
فصل الهاء مع النون	۸۹۰
فصل الهاء مع الواو	۸۹۲
باب بست وهشتم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها یا است	۸۹۵
فصل الیاء مع الالف	ایضا
فصل الیاء مع الباء	۸۹۷
فصل الیاء مع التاء	۹۰۰
فصل الیاء مع الراء	۹۰۱
فصل الیاء مع القاف	۹۰۲
فصل الیاء مع النون	ایضا
فصل الیاء مع الواو	ایضا

بتوجه داور و عنایت ایزد ذوالجلال این کتاب [illegible] الادویه
معرفت شیخ شرافت علی صاحب بمقام میرتهه بتاریخ شانزدهم ذی الحجه
سنه ۱۲۷ هجری خریده شد الحمد لله تعالی احقر را ازین مخزن شریف خریده
بهره مندی بخشاد بحرمت النبی و آله الامجاد آمین یا رب العباد

* آغاز چهاپهٔ مخزن الادویه بتاریخ ۲۳ شهر ربیع الاول *
* سنه ۱۲۵۹ هجری قدسی حسب فرمان واجب الاذعان *
* جناب حاجی حرمین شریفین * عالیجاه * رفیع *
* جایگاه * عالی تبار * ملک التجار * حاجی *
* آقا کربلائی * محمد خان صاحب لا زال *
* اقباله وحشمته * باهتمام وتصحیح *
* فقیر حقیر احمد کبیر غفر الله *
* له ولجمیع المؤمنین *
* گردیده *

الحمد لله الذی اظهر آثار قدرته بایجاد الموجودات بلا مواد * وابرز اطوار بدائع صنائعه باحداثه الکائنات بلا استعداد * وخلق جواهر المجردات والمادیات المفردات الاصلیات والمرکبات الفرعیات * وقسمها بالاجناس والانواع والاشخاص الکلیات و الجزئیات * وخص کل واحد منها بمنافع وافعال * والبسها بصور والوان واوصاف واشکال * لانتفاع العباد * وعمارة البلاد * والصلوة والسلام علی حبیب القلوب الذاکرة الخاشعة * وطبیب النفوس الساهیة اللاهیة * الباعث لایجاد البریة * ومنجی الخلیقة من ورطة الغوایة * وهادی الضلالة بالدعوة الی طریق الرشاد والهدایة * الی لقاء رب العباد * فی یوم التناد * سید العرب والعجم * المبعوث علی کافة الامم * محمد المصطفی الذی اصطفاه الله علی الانبیاء بالرسالة العظمی * والشفاعة الکبری * وعلی ولیه وابن عمه وخلیفته من بعده واولاده وذریته الاحدی عشر الذین نزل فی شانهم انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت ویطهرکم تطهیرا * اما بعد * بعرض اخوان الصفا * وخلان الوفا * میرساند این ذرهٔ بمقدار * الراجی الی رحمة ربه الغفار * ابن سید السند محمد هادی العقیلی العلوی محمد حسین غفر الله ذنوبهما وستر عیوبهما که چون اکثر آبا واجداد واقربای این عاصی هیچمدان طبیب ومزاول علم وعمل بودند واین جاهل نیز از عنفوان شباب بخدمت والد ماجد قدس سره وجناب مستغنی الالقاب پیر ومرشد حقیقی سمی حبیب الله وولیه المنتسب الیهما بالنسبة الحسینیة اعنی میر محمد علی الحسینی مد ظله العالی حاضر میبود وگاه گاهی بخاطر فاتر خطور مینمود که اگر در فنون خمسهٔ طب کتابی جمع وتالیف میشد که جامع جمیع مسائل ومطالب وحاوی اقوال ما تقدم وما تاخر وکتب متداوله میبود هر آینه بر طلاب این فن ومزاولین علم وعمل کار آسان میگردید واز تعب ورنج جمع وحمل کتب متعدده آرام میافتند لیکن بسبب بی بضاعتی وفرومایگی علم وعمل وعدم حصول تجربه وغیرها از موانع در معرض تعویق می افتاد تا آنکه در سنه یکهزار ویکصد وهفتاد وسه هجری علی مهاجرها وآله الف الف التحیة والسلام اتفاق شروع بجمع وتالیف کتابی در امراض مختصه از سر تا قدم افتاد واز ان قدری تا آخر امراض راس بزبان عربی نوشته شد وبسبب عروض بعض عوارض وموانع از ان باز ماند ودر سنه یکهزار ویکصد وهشتاد وپنج بحکم واجب الاذعان آنجناب ادام الله افاداته وافاضاته متوجه جمع وتالیف قرابادینی گردید بزبان فارسی بدین نسق که بعض ادویه که اصل وعمود وجز واعظم اند در اکثر تراکیب اولا بقید اسامی وبیان طبیعت وافعال ومنافع وخواص ومقدار شربات ومضار واصلاح ودفع آن وبدل وغیرها آنچه متعلق بدانست ذکر نماید ودر ذیل هر یک آن تراکیب موسومه بدان تراکیب را بعینه جابجا مرکباتی که هر یک باسمی خاص موسوم اند بدون قید اسم دوا برای آنکه جامع ونام باشد مجموعا بترتیب حروف تهجی جهت سهولت

اخذ وتلقي در ضمن کتب وابواب وفصول وبعد اتمام آن بحمد الله وحسن توفیقه باز حسب الامر آنجناب سامی مدظله العالي
متوجه جمع وتالیف کتابی در ادویهٔ مفرده کردید ایضا بترتیب حروف تهجي از الف تا یاء در ضمن ابواب وفصول ملتقط از
کتب معتبرهٔ متداوله مانند قانون شیخ الرئیس وادویهٔ قلبیه او وجامع المالیقي مشهور بابن بیطار وتذکرهٔ شیخ یوسف بغدادی
موسوم بمالا یسع للطبیب جهله معروف بجامع بغدادی وتذکرهٔ شیخ داود انطاکي موسوم بتذکرهٔ اولی الالباب وارشاد
شیخ اسمعیل بن هبة الله وترجمهٔ تذکرهٔ ابوریحان بیروني مشهور بصیدنه واختیارات بدیعي حاجي زین الدین عطار وتحفة
المؤمنین حکیم میر محمد مؤمن تنکابني وقدری از مفردات نواب حکیم معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره وغیرها
از کتب یونانیه وعربیه وفارسیه واز دستور الاطباء موسوم باختیارات قاسمي حکیم محمد قاسم ملقب بهندو شاه مشهور
بفرشته ومجربات افضلي حکیم میر محمد افضل وچند کتاب دیکر از ادویهٔ هندیه وحواشي که حکیم میر عبد الحمید بر تحفه
نوشته در ادویهٔ هندیه وآنچه از زبان معجز بیان جناب ارشاد مآبی مدظله السامي واز ثقه معتمد شنیده ومؤلف خود دیده وماهیت
وخواص آنرا دریافته وبتجربه رسانیده بدین نحو که اولا اسم دوارا بقید اعراب وبعضی لغات وارده در ان ذکر نماید پس
ماهیت وطبیعت وافعال ومنافع وخواص آن بالعموم والاجمال پس بالخصوص والتفصیل ودر اکثر مراعات بترتیب امراض
مختصه از فرق تا قدم نموده پس غیر مختصه وخواص متعلقه بدان پس بیان مضار واصلاح ودفع آن پس مقدار شربت وبدل
آنرا ونیز اشاره بمرکباتي که آن دوا اصل وعمود است در ان ودر قرابادین مجمع الجوامع ذکر یافته ونیز ایمائی بادویهٔ مجهولة
الماهیة کرده شود دوا اصل ومعتمد در هر دوا اقوال صاحبان کتابي را شناسد که آن دوا مخصوص ببلاد اوشان بوده یعنی در بلاد اوشان
بهمرسیده وبانواع آنرا کرر اخود دیده وشناخته ماهیت وکیفیت وافعال وخواص آنرا بتجربه رسانیده نوشته اند نه آنچه
در بلاد دیکر خود ندیده وبمحض تقلید واستماع بی تحقیق نوشته اند وبرای آن کتاب مقدمه وخاتمه قرارداد واسامی
مشتملهٔ ادویه را چنانچه صاحبان کتب مذکوره در بین جابجا ذکر نموده اند مذکور نکرد بلکه درآخر کتاب در خاتمه در ضمن
ابواب وفصول آورد ونیز جهت اتمام آن وآنکه در احتیاج بادویهٔ مرکبه رجوع بکتاب دیکر نمانند برای آن قرابادیني بترتیب
حروف تهجي ذکر نمود وکتاب رابر دو مقاله منقسم ساخت * مقاله اول * در ادویهٔ مفرده که تذکره نامند * مقالهٔ دوم *
در ادویهٔ مرکبه که قرابادین خوانند مسمی بمخزن الادویه وتذکرهٔ اولی النهی کرد امید توقع از ناظران منصف آنکه هرجا سقم
وخطائي مشاهده نمایند بعد تامل وتعمق بلیغ بقلم اصلاح مزین سازند ودر مقام خرده کیری در نیایند ونواقص وضائع نکزارند
جزاهم الله عني خیر الجزاء لاحول ولا قوة الا بالله منه المبدأ واليه المنتهی * مقدمه * در بیان اموری چند که اطلاع برآنها
پیش از شروع در مطلوب ضروریست در ضمن چهارده فصل * فصل اول * در بیان دوا وغذا ودوا الخاصیة
ومرکب القوی وفادزهر وسم ودوای مسهل وملین واقسام هریك بالاجمال * فصل دوم * در بیان مرکب القوی
وذوالخاصیة وتاثیر هریك از انها از فادزهری وسمي * فصل سوم * در بیان مزاج واقسام امزجه ومعرفت درجات
آنها * فصل چهارم * در بیان طرق معرفت امزجهٔ ادویه واغذیه بتجربه وقیاس * فصل
پنجم * در بیان سبب اختلاف اقوال اطباء در ماهیت وخواص ادویه واسامي کسانیکه متوجه تحقیق وجمع وتالیف ادویه
شده اند بالاختصار * فصل ششم در بیان طریقهٔ اخذ ادویه وحفظ وحضانت آنها * فصل هفتم *
در بیان اعمار بعض ادویهٔ مفرده وزمان بقای قوت آنها * فصل هشتم * در بیان اداب طعام خوردن وآب

نوشیدن را طعمهٔ که جمع آنها باهم مناسب نیست * فصـــل نهم * در دستورات احراق بعض ادویه وتحمیص وتشویه وتقلیه وتدبیر روغن وعسل وآشامیدن چوب چینی وعشبه وشجرة النبي وغیرها واتخاذ وصنائع بعض ادویه واحکام هریك.
* فصـــل دهم * دربیان معرفت بعض افعال ادویهٔ مفرده وخواص آنها * فصـــل یازدهم * دربیان بعض اصطلاحات طبیه * فصـــل دوازدهم * دربیان بعض اوزان طبیه هندیه و فارسیه * فصـــل سیزدهم * دربیان بعض امور متعلقه بنجوم * فصـــل چهاردهم * دربیان اسناد طب

* فصـــل اول * دربیان دوا وغذا ودوا الخاصیة ومرکب القوی وفادزهر وسم ودوای مسهل وملین واقسام هریک بدانکه جناب اقدس باری جل ذکره ازکمال لطافت خبرت واحکام حکمت ونهایت رحمت ورافت مواد ادویه را بیشتر از مواد اغذیه آفریده بجهت آنکه احتیاج انسان بدانها زیاده است ازبرای دفع امراض واعلال از اغذیه ودیگر آنکه اغذیه بسبب کثرت استعمال شبانروزی طبیعي وعادی شده اند زیراکه بدن بسبب عوارض وموانع چند و ازعدم مراعات قوانین کلیه وقواعد ستهٔ ضروریهٔ مقرره درحفظ صحت وتجاوز ازحد لایق اکثر منحرف ازمزاج اصلي وصحت ذاتي میگردد که مسمی بمرض است ومحتاج میشود بدفع ورد آن بسوی مزاج اصلي خود بمعین ومعاون ازخارج مرطبیعت مدبره را وآن دوا است وازبرای هرعلتي بنص حدیث شریف نبوی صلی الله علیه وآله که ما خلق الله داء الا خلق له سبعین دواء حق سبحانه تعالی وعزشانه برای هرمرض واحد دوای بسیار آفریده بعلل ومنافعي که خود تقدس وتعالی میداند وآنچه اطباء ومجربین درخواص ومنافع ادویه ومضار آنها نوشته اند اقل قلیل ازقبیل قطرهٔ است از دریا بلکه ازانهم کمتر بحکم آیهٔ کریمه قل لوکان البحر مدادا لکلمات ربي لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربي ولوجئنا بمثله مددا بطن وقیاس وتخمین ومراد از سبعین وارده درحدیث شریف بهفتاد عدد معین نیست بلکه کثرت است ودیگر آنکه ازجملهٔ منافع مذکوره درتعدد ادویه وتفنن آنها محتمل یکی آن باشد که مثلا اگر دوائی یافت نشود ویا یافت شود وطبع را ازان نفرت باشد بدوای دیگرکه یافت شود وبدان رغبت باشد ویا نفرت بسیار نباشد بدان تداوی نمایند وهمچنین غذا ودیگر آنکه مثلا اولا چون دوائی را خوردند ونفع ازان یافتند بسا است که ثانیا ازان بسبب تکرار استعمال وعادت وتبدل حالات مزاج نفعی معتدبه حاصل نمیگردد آنرا تغییر وتبدیل بدوای دیگر نمایند وهمچنین درغذا واین در امراض مفرده است واما در امراض مرکبه لامحاله احتیاج است بکثرت ادویه چنانچه ان شاء الله تعالی بیان آن خواهد آمد * ودیگر آنکه * دوا یا مفرد است یا مرکب ومفرد البته از موالید ثلثه است که نبات وحیوان وجماد باشند ویا مرکب مؤلف ازینها بخلاف غذا که لامحاله نباتي ویا حیوانی ویا مرکب ازین هردو است زیراکه جماد اصلا صلاحیت غذائیت انسان ندارد کما لایخفی وایضا دوا وهمچنین غذا هریك ماده وکیفیتي وصورتی دارند ماده وصورت هردو جوهر اند و کیفیت عرض وعرض یا عارض صورت است وآن حرارت وبرودت است که ازکیفیات فاعله اند ویا عارض ماده وآن رطوبت ویبوست است که ازکیفیات منفعله اند وتاثیر دوا هم بکیفیت وهم بصورت یعني صورت نوعیه وهم بخاصیت است مفردا ومرکبا اما بکیفیت دراکثر مواد ودیگر آنکه غلبه وتاثیر با یکي ازان امور ثلثه است بتنهائی ویا بدو ویا بهرسه اما کیفیت هرچند قلیل باشد واثر آن غیر بین درهمه حال با آن هردو شریك است ومفارقت ندارد بخلاف آن هردو که ملازم کیفیت نیستند مثلا درد وای مطلق قوی وغالب وزائد کیفیت است ودردیگر مغلوب وضعیف ودردوا الخاصیة

صورت غالب و برهمین نسبت در غذای دوائی و غذای ذوالخاصیة و غیرها ولهذا اشاره بدین معنی آنرا مصدر بذکر نموده غذای دوائی و دوای غذائی و دوای فادزهری و دوای سمی و امثال اینها مینامند و ذوالخاصیة یا موافق و مقوی مبقی و حافظ مزاج اصلی و حرارت غریزی و قوی است و یا مخالف و مفسد و فانی کننده آنها و اول را فادزهر و تریاق و ثانی را سم نامند و تولید غذا از ماده است و چون این مقدمات بالاجمال معلوم گردید پس بباید دانست که آنچه وارد بدن میگردد خالی ازان نیست که تاثیر آن یا بماده فقط است و آنرا غذای مطلق نامند و یا بکیفیت فقط و آنرا دوای مطلق گویند و یا بماده و کیفیت هردو و آنرا غذای دوائی و یا بکیفیت و ماده هردو و آنرا دوای غذائی و یا بصورت فقط و آنرا ذوالخاصیة گویند و این یا موافق و دافع مضار است و یا مخالف و احداث کننده مضرت و فساد و هریك ازینها منقسم بچند قسم میگردد اما آنچه تاثیر آن بموافقت است چهار نوع بود یا بصورت فقط است و آنرا فادزهر و یا بماده و صورت و آنرا غذای فادزهری و یا بکیفیت و صورت هردو و آنرا دوای فادزهری و یا بهرسه از ماده و کیفیت و صورت و آنرا غذای دوای فادزهری گویند و اما آنچه تاثیر آن بمخالفت و مضادت باشد نیز بر چند نوع است یا بصورت فقط است و آنرا سم مطلق نامند و یا بکیفیت و صورت هردو و این نیز بمراتب است اگر در کمال قوت است آنرا دوای سمی گویند و اگر در کمال قوت نیست آن نیز بر دو نوع است یا با آن قوت مسهله است و آن نیز برسه نوع است یا قوی است یا متوسط یا ضعیف اما قوی را تاثیر بصورت و کیفیت است باهم و آنرا دوای مسهل ذوالخاصیة نامند و اما متوسط را تاثیر بکیفیت و صورت است و این را دوای مسهل گویند و اما ضعیف را اکثر تاثیر بکیفیت و ماده و صورت هرسه است و لیکن همه ضعیف و ناقص خصوص صورت است و این را دوای ملین خوانند و تفصیل این اجمال آنکه * غذای مطلق * آنست که تاثیر و تاثر آن در بدن بماده فقط باشد نه بکیفیت و صورت بدین قسم که چون وارد بدن گردد و تاثیر در ان نماید بتوسط کیفیتی که لازم آنست و بدن ازان متاثر و متغیر نشود و از مزاج اصلی خود نگردد بلکه در ان تصرف نموده یا بالقوه آنرا بفعل آورده متغیر و متبدل از صورت غذائی بصورت خلطی گردانند و مستعد اینکه بگردد جز و عضو و برا قطار ثلثه آن بیفزاید و فائض گردد بران صورت عضوی از مبدأ فیاض جل شانه باستعداد قریب مانند آب گوشتهای لطیف و زردهٔ تخم مرغ نیم برشت و یا بعید مانند گندم و سائر حبوب و بقول و غیرها و کیفیت حاصله ازان خلط منافی و غالب بر کیفیت اصلی بدن و اعضا نباشد * دوای مطلق * آنست که تاثیر آن در بدن بکیفیت فقط باشد و مادهٔ آن قابلیت غذائیت و جز و بدن شدن نداشته باشد بدین قسم که چون وارد بدن گردد و حرارت غریزی در ان تصرف نماید متاثر و متغیر نگردد بلکه ثانیا او تصرف در بدن نماید و آنرا متاثر و متغیر بکیفیت خود سازد از حرارت و برودت و رطوبت و یبوست مفرد یا مرکبا مانند فلفل و زنجبیل و نیلوفر و کافور و بزر رازیانه و امثال اینها * و غذای دوائی * آنست که تاثیر آن در بدن بماده و کیفیت هردو باشد بهمان نحو با غلبهٔ ماده که بعد تاثیر و تاثر ازان خلطی حاصل گردد که جز و بدن تواند شد و با آن اندك کیفیت و مزاجی باشد غالب بر کیفیت و مزاج اصلی بدن و تغییر مائی در بدن نماید بکیفیت خود از کیفیات اربعه مانند خس و ماء الشعیر و خیار بادرنگ و کدو و هندوانه و خربزه و انگور و بقلة الحمقاء و اسفاناخ و بابونه و شبت و شلغم و زردك و چغندر و کلم و ماش و عدس و نخود و لوبیا و نحوها * و دوای غذائی * آنست که تاثیر آن در بدن بکیفیت و ماده هردو باشد با غلبهٔ کیفیت و بدن را متغیر سازد به تغییر مائی و ثانیا بدن در ان تصرف نماید و ازان خلط بسیار کمی حاصل گردد که قابلیت غذائیت و جزو بدن شدن و فیضان صورت عضوی شدن داشته باشد با کیفیتی غالب بر بدن مانند گندنا و نعناع و برگ کاسنی و عنب الثعلب و سیر و پیاز و

توت وآلو واكثر ميوه ها وبزور مانند بزر خيار وخربزه وهندوانه وامثال اينها * وبدانكه * ادويه واغذيه را افعال كليه مي باشد بحسب كيفيات آن مانند تسخين وتفريق وتحليل حار وتبريد وتكثيف بارد وتليين وسيلان رطب وتيبيس وصلابت وامساك يابس ونيز هريك از ادويه را صفات مخصوصه است كه مشابه افعال كليه آنست مانند تفتيح وتسديد وردع وتحليل وامثال اينها واغذيه مفرده را صفات منحصر است در هژده قسم بدين نحو كه غذا يا صالح الكيموس است ويا فاسد الكيموس واول آنست كه متولد شود از آن خون طبيعي صافي كه مخلوط نباشد با آن اخلاط ديگر مگر اندكي بقدر احتياج وثاني بخلاف آنست وهر واحد از آن هر دو منقسم ميشود بسه قسم لطيف وكثيف ومتوسط بينهما ويا زبسه قسم ديگر كثير الغذاء وقليل الغذاء ومتوسط بينهما كثير الغذاء آنست كه از آن خون بسياري تولد يابد وقليل الغذاء بعكس آن ومتوسط بينهما متوسط ميان آن هر دو پس اقسام اغذيه هژده ميشود بضرب سه در شش وببيان ديگر آنكه غذا يا رقيق لطيف است مانند اسفاناخ ويا غليظ غير لطيف است مانند پنير ويا متوسط است مانند آب گوشت بزغاله وهر واحد از آن هر دو يا جيد است مانند آب گوشت چوزه مرغ وبيضه مرغ وماهي ريزه ويا متوسط است مانند آب گوشت بزغاله ونخود ونان تازه ويا ردي است مانند خردل وسير وپياز وهريك از اينها يا كثير الغذا است مانند زرده بيضه نيمبرشت يا معتدل الغذا است مانند مرق نخود با عسل ويا قليل الغذا است مانند ماء بقول چنانچه درين جدول نموده مي آيد

لطيف صالح الكيموس كثير الغذاء مانند زرده تخم مرغ نيمبرشت يا برشته وگوشت كبك وشراب	لطيف صالح الكيموس قليل الغذاء مانند انار وسيب وكاهو	لطيف صالح الكيموس متوسط الغذاء مانند نان گندم پاكيزه جيد	لطيف فاسد الكيموس كثير الغذاء مانند شش حيوان وكبوتر بچه	لطيف فاسد الكيموس قليل الغذاء مانند ترب وپياز وهرچه تيز وتند باشد	لطيف فاسد الكيموس متوسط الغذاء مانند نان نظير ردي الطبخ
كثيف صالح الكيموس كثير الغذاء مانند تخم مرغ برشته كرده در روغن	كثيف صالح الكيموس قليل الغذاء مانند پنير تازه غير كهنه	كثيف صالح الكيموس متوسط الغذاء مانند گوشت بچه گاو	كثيف ردي الكيموس كثير الغذاء مانند گوشت گاو	كثيف ردي الكيموس قليل الغذاء مانند گوشت قديد	كثيف ردي الكيموس معتدل الغذاء مانند كلم
معتدل صالح الكيموس كثير الغذاء مانند گوشت بره يكساله	معتدل صالح الكيموس قليل الغذاء مانند شلغم	معتدل صالح الكيموس معتدل الغذاء مانند گوشت بچه شتر	معتدل ردي الكيموس كثير الغذاء مانند كلم رومي	معتدل ردي الكيموس قليل الغذاء مانند زردك	معتدل ردي الكيموس معتدل الغذاء مانند ماهي خشك كرده

* ذوات الخاصية * آنست كه تاثير آن در بدن بكيفيتي وامري وراي كيفيات وامور ظاهره حسيه وهميه باشد بلكه بمناسبتي وامري بسيار لطيف دقيق خفي مانند جذب مقناطيس وكهربا آهن وكاه را وتاثير فادزهر وسم در بدن كه تعبير

ازان بصورت نوعیه نیز نموده اند ولیکن جذب مقناطیس وکهربا آهن وکاه را الطف وادق واخفی است از تاثیر آن هرد وبلکه این نموله ایست از تاثیر نفوس بعض اشخاص انسانیه در بعض دیگر از فرط محبت که عشق نامند وفرط عداوت بسبب مناسبت ومجانست نفوس ایشان باهم ویا کمال عدم مناسبت ومنافرت ایشان از هم که تفصیل این طولی دارد و محل گنجایش آن ندارد * وبدانکه * ذوالخاصیة اگر تاثیر آن بموافقت است آنرا فادزهر وتریاق نامند والاسم و فادزهر وتریاق آن است که تاثیر آن در بدن وحرارت غریزی وقوی وارواح بطریق موافقت ومحافظت وتقویت و اعانت آنها حادث می باشد که بدفع ورفع نکایت وآذیت سم موذی یاری ومقاومت نماید چنانچه بتفصیل مذکور خواهد شد واما آنکه افیون را تریاق می نامند مجاز است بجهت آنکه حافظ قوت است ودرین امر با تریاق حقیقی اشتراک دارد * وغذای ذوالخاصیة * آنست که تاثیر آن بماده وصورت هردو باشد اما ماده غالب بنحو مذکور از فعل وانفعال وتاثیر وتاثر مانند روغن گوسفند وگاو وشیر با مغز گردکان وامثال اینها که با وجود تغذیه احداث تفریح ودفع سمیت می نمایند * ودوای ذوالخاصیة * آنست که تاثیر آن بکیفیت وصورت هردو باشد مانند فادزهر حیوانی وجدوار وحب الغار که با وجود تریاقیت ودفع سمیت واذیت سم احداث حرارتی غالب بر مزاج اصلی بدن می نماید * وغذا ودوای ذوالخاصیة * آنست که تاثیر آن بماده وکیفیت وصورت هرسه باشد مانند تفاح وخمر که با وجود تغذیه واحداث اندک کیفیتی غالب بر بدن وتفریح وسرور می آورد * وسم مطلق * آنست که تاثیر آن دربدن مخالف وضد تاثیر فادزهر باشد وبزودی بلا مهلت حرارت غریزی وارواح وقوی را فاسد وفانی سازد وفرصت فعل وانفعال ندهد مانند بیش وزهرهٔ افعی ومارهای قوی وگزیدن آنها که فی الفور مهلک اند * ودوای سمی * آن است که تاثیر آن بکیفیت وصورت نوعیه هردو باشد وبعد تاثیر وتاثر با حصول اثر سمیت احداث کیفیتی غالب بر کیفیت اصلی بدن نماید مانند بیش سیاه * غذای سمی * آنست که تاثیر آن بماده وصورت هردو باشد وبعد فعل وانفعال با حصول تغذیه بدستور مسطور احداث سمیت نماید ومثال این در خارج کم متحقق است زیرا که اشیای سمیه بی کیفیتی از کیفیات نمیباشند وبلادر را بعضی غذای سمی گفته اند * غذای دوای سمی * آنست که تاثیر آن بماده وکیفیت وصورت هرسه باشد وبعد تاثیر وتاثر با حصول غذائیت وکیفیتی غالب احداث سمیت نماید مانند لحوم افاعی وسائر لحوم سمیه وکیاهای سمی * دوای مسهل ذوالخاصیة * آنست که تاثیر آن بکیفیت وصورت هردو باشد وبان نیز قوت مسهله بوده در کمال قوت وشدت تاثیر وبرای کسر قوت محتاج باصلاح وتدبیر وتشویه وغیرها باشد وبعد اصلاح وورود دربدن وتاثیر وتاثر نفوذ وسرایت در اقضیه وسطوح وعروق واعماق بدن نماید ومختلط ومتشبث باخلاط ورطوبات رقیقه وغلیظه گردد واکثر آنها را بتسخیر وترقیق وتلذیذ وتقطیع وغیرها دفع سازد وبعضی را بتحلیل برد مانند سقمونیا که بکیفیت احداث حرارت وبصورت نوعیه دفع صفرا وبلغم میتماید وهمچنین سائر ادویهٔ مسهلهٔ قویه مانند مازریون ودند وخربق وغیرها * ودوای مسهل * آنست که تاثیر آن با آن مشابه نباشد بلکه در هر فعل از آن اندک ضعیف تر باشد ومحتاج باصلاح بسیار نباشد مانند سناء مکی وتربد وهلیلجات وامثال اینها که باستعمال یا ورد احمر یعنی سنا یا گل سرخ وچرب نمودن تربد وهلیلجات بروغن بادام کافی است * ودوای ملین * آنست که تاثیر آن از ان هم ضعیف تر باشد وهمچنان متشبث باخلاط ورطوبات موجوده حاضره در معده وامعا وحوالی آنها گشته دفع کرداند ویا آن قوت نفاذه چندان نباشد مانند فلوس خیارشنبر وترنجبین وشیرخشت

رشکر سرخ وکمر مندی واجا مر وامثال اینها ولیکن خالی از قوت جالیه نباشد واز اینها نیز بعضی محتاج باندک اصلاحی اند مانند فلوس خیار شنبر که باید بروغن بادام یا روغن گل سرخ چرب نموده شود برای رفع تشبث وچسپیدن آن بسطح امعا وا حداث نرحه وسحج وزحیر و یا نبستند محتاج بدان مانند ترنجبین وشیرخشت وسائر ملینات مذکوره

* فصـــــل دوم * دربیان مرکب القوی وذوا لخاصیة وانا ثیر مرتبه از اینها * بدانکه مراتب قوای ادویه منحصر است بر سه مرتبه وقوت عبارت از مبدأ وسبب موجب افعال وظهور آنها است در مواضع لائقه * مرتبهٔ اول * افعال محسوسهٔ ادویه است بسبب کیفیت متشابههٔ حاصله از مبدأ فیاض جل اسمه برایشان از ترکیب عناصر وامتزاج ایشان با یکدیگر و این را مزاج اولی نامند * مرتبهٔ دوم * افعال محسوسهٔ حاصله از امزجهٔ ثانویهٔ اشیاء صاحب امزجهٔ ثانویه است در ملاقی خود واین از لوازم مرتبهٔ اول است چه اشیای صاحب مزاج ثانوی مرکب اند از اجزای که هریك را کیفیتی ومزاجی اولی مختلفة الاثر است باشد مانند تسخین بعضی وتبرید بعضی واز اجتماع وتفاعل کیفیات اولی کیفیت ثانوی حاصل میشود واثر این غیر آثار آن اجزا است مانند ردع وقبض وتسخین وتبرید وغیرها وهرچه را مزاج ثانوی طبیعی باشد مرکب القوی نامند وآنچه صناعی باشد اگر مزاج ثانوی را اثر موافق آثار اجزای مفردهٔ او است آن مرکب را متوافقة القوة گویند واگر مخالف آنها است مثلا هم تسخین وهم تبرید کند آنرا متضادة القوة نامند وطبیعت باذن خالقها هریك را در مکان لائق استعمال مینماید اگر او را عائقی ومانعی نباشد * مرتبهٔ سوم * از لوازم مرتبهٔ اول وثانی است بواسطهٔ افعال صورت نوعیه وبالخاصیة عبارت از آن است مانند حجر الیهود در تفتیت حصاة که از لوازم کیفیت مزاجی اوست وتقطیع اخلاط را لازم دارد مانند اختصاص اسطوخودوس بدماغ که از لوازم حرارت مزاجی اوست وتلطیف اخلاط دماغیه میکند بصورت نوعیهٔ خود مانند تریاق که دفع سم مینماید بلوازم مزاج ثانوی وبواسطهٔ صورت نوعیهٔ خود * وبدانکه * بنا برمذهب شیخ الرئیس ومحققین حکما که قائل اند به بقای صور عنصریه بمرکبات باید که مراتب قوتها چهار باشند چه تصریح نموده اند که مرکب را مزاج اولی حاصل از کیفیات اجزای متفاعلهٔ متماسه میباشد وتاثیر آن یك مرتبه است از مراتب وهمچنین مزاج ثانوی را اثریست غیر آن مانند لبن که مرکب است از مائیت ودهنیت وجبنیت وتاثیر آن یك مرتبهٔ ثانوی مرتبهٔ دیگر است از مراتب وبرین قیاس صورت نوعی ترکیبی را اثریست غیر آثار مذکوره وتاثیر اجزای غیر متفاعله مرکبات را مرتبهٔ از مراتب نشمرده اند وقیاس مقتضی آنست که قوتها بعدد قواعل باشند واندراج مرتبهٔ اثر صور نوعیهٔ اجزای غیر متفاعلهٔ غیر متماسه در تحت مرتبهٔ اثر صور نوعیهٔ ترکیبی ظاهر نیست * وبدانکه * بعضی از مرکبات ناقصه بی صورت نوعیه اند مانند خاك مخلوط بآب وکفی که مرکب است از آب وهوا وبخار که مولف است از آب وآتش * وبدانکه * هرچه با صورت نوعیه است یا محکم الترکیب است یا غیر محکم الترکیب وتفصیل این بعد از این خواهد آمد ان شاء الله تعالی وتفاصیل باقیه بالاجمال این است * اما مرکب القوی * پس آن دوائی را نامند که مرکب باشد جوهر آن از چند چیز که هریك را برسر خود مزاجی خاص باشد متباین دیگری وبعد ترکیب در شیء واحد ویوشیدن لباس وصورت وحدانی امتزاج تامی نیافته باشند که بعد ورود در بدن وتاثیر وتاثر از هم متمایز نتوانند گشت وتاثیر واحد نتوانند نمود بلکه بعد ورود در بدن اجزای آن از هم جدا گشته هریك تاثیری واحد ات کیفیتی خاص می نماید ومنشای آثار مختلفهٔ متضاده میگردند بعضی بزودی وبعضی بدیری بحسب ترکیب وامتزاج ولطافت وکثافت مواد اجزای خود چنانچه بتفصیل ان شاء الله تعالی

بعد ازین خواهد آمد مانند حجرالتیس وجد وار وچوب چینی وورد احمر وماء ورد واکثرادویهٔ فادزهریه وتریاقیه وکل ادویهٔ باهیه تیز مثل شقاقل وبهمنین وبوزیدان وجوز بوا وزراوند مدحرج وطویل وزنجبیل وزرنباد ومانند اینها ودرین چنین دوای نباتی اکثر رطوبت فضلیه غالب بر رطوبت اصلیهٔ آن می باشد لهذا بزودی آن را کرم میخورد وتباه میکرداند وبدانکه رطوبت فضلیه عبارت از رطوبتی است که در تمام اجزای آن چیز کما ینبغی ممتزج نکشته باشد وباندک زمانی بعضی ازان بتحلیل رود وجرم آنرا منشق سازد وبعضی بتعفین صورت کرمی یافته جرم آنرا بخورد ورفته رفته تمام آنرا فانی کرداند * واما ذو الخاصیة * پس بدانکه خاصیت باصطلاح افعال وآثارنوی رانامند ورای کیفیات اولی از حرارت وبرودت ورطوبت ویبوست که ازشی ظاهر کردد مانند لطافت وسرعت نفوذ وتفتیح وترقیق واذابة وتحلیل وامثال اینها افعال وآثار ثوالث را نیز نامند مانند تفتیت حصاة وتفریح وتقویت ارواح وقوی ودفع سمیت واین اکر بموافقت ومناسبت مزاج وارواح وحیوة باشد آنرا فادزهر وتریاق نامند واکر بمضادت وعدم مناسبت باشد آنرا سم کویند که ضد افعال وآثار تریاق ازان ظاهر کردد * وببیان دیکر * آنکه ذوالخاصیة چیزیرا نامند که تاثیر آن نه بکیفیت باشد بلکه بصورتی بود که آن چیز بآن صورت امتیاز از سائر اشیا یافته نوعی خاص کشته باشد وازین جهت این صورت را صورت نوعیه نامند که بآن نوع نوع از هم جدا کشته اند وهریك تاثیری ورای تاثیر دیکری مینمایند واما اشخاص هر نوع نوع دران تاثیر متحد اند مانند جذب مقناطیس آهن را وکهربا کاه راچنانچه ذکر یافت ومانند تاثیر حجر التیس وحجر الحیه وجدوار وحب الغار وتریاق فاروق ومثرودیطوس وامثال اینها از ادویهٔ فادزهریهٔ تریاقیهٔ مفرده ومرکبه که در سموم حاره وبارده وامراض متضاده موثر اند خواه بموافقت ومناسبت مانند فادزهر وخواه بمنافرت وضدیت مانند سم زیرا که ذوالخاصیة دو نوع است چنانچه ذکر یافت وفی الحقیقة مرجع ما بالکیفیة ومرکب القوی وذو الخاصیة وما بالطبع عند التحقیق والتدقیق قریب بهم بلکه یك امراست وآن نیست مکر اثر طبیعت که آن اثر ظهور نفس است در اجسام بمراتب الا آنکه تاثیر ما بالکیفیة ضعیف وجزئیست وتاثیر مرکب القوی ازان زیاده ومتکثر وتاثیر ذوالخاصیة ازان بیشتر وبالاجمال وتاثیر ما بالطبع ازان زیاده وتاثیر نفس کلی واشمل واز همه اقوی وارفع واعلی است * وبدانکه * تاثیر بعضی ادویه که بطریق تعلیق واخذ ان بنوعی خاص وشرطی مقرر وهمچنین از برای محبت ویا عداوت مثلا در زیر سر ویا در خانهٔ یکی ازانها انداختن ویا دفن کردن وفرش کردن ویا سوختن ویا با خود داشتن وغیر اینها هرچند قواعد طبیه وتاثیرات طبیعت را چندان در انها دخلی نیست ولیکن از تاثیرات نفس وتوهمات ان بیرون نیست خصوص ضعفاء العقول را وبحکم لکل اهل وآنکه کتاب نیز خالی ازانها نباشد جا بجا بعضی ازین قبیل خواص مذکور میکردد * واما تاثیر فادزهر وتریاق پس بدانکه تاثیر فادزهر وتریاق از جهت مرکب القوی بودن آنست هم از جهت مناسبت وجذب نمودن آن سم را بسوی خود ومیل سم بسوی ان وهم از جهت مضادت ودفع وابطال وافنای آن اثر سم را از خود واز مناسب ومصادق خود که حرارت غریزیه وقوی وارواح باشند وهم از جهت امور مذکوره در فادزهر از تفتیح مجاری وسرعت نفوذ وغوص در اعماق بدن وجذب سم از انها بهمان جهت * بدانکه چون اجزای رطوبات وقوی وارواح بدن همه باهم متصل ومتحد اند اتصال واتحاد وحدانی وطبیعت مدبرهٔ بدن ونفس حیوانی قابض وحافظ ومجتمع کل اند قبض وحفظ واجتماع وحدانی ولهذا بمجرد ورود آن در بدن تاثیر آن در تمام بدن میرسد چنانچه مشاهده میکردد که در حین ضعف وکرسنکی بسیار بمجرد ورود

دوای مقوی و یا غذای صالح خصوصا لطیف دفعةً تقویتی در بدن حاصل میگردد و اما تأثیر احداث غذا تقویت
بدن را دفعةً واحدةً بمجرد ورود در معده دو وجه است یکی آنکه اجزای لطیفهٔ آن بواسطهٔ رطوبات بدنیه و حرارت و قوی
و ارواح و اتصال و اتحاد ایشان با هم دفعةً بتمام بدن میرسد و باعث تقویت قوی و ارواح میگردد دوم آنکه طبیعت
مدبرهٔ حامیهٔ بدن آنچه از غذا آماده و ذخیره نگاه داشته است که اندک اندک صرف بدن نماید در هنگام فقدان
آن و چون غذای تازه وارد بدن شود و مطمئن گردد آن را که ذخیره داشته دارد زیاده بصرف آورد و موجب
تقویت بدن شود والله اعلم * و اما در تریاق الافاعی * و آنچه در ان لحوم افاعی است شاید با امور مذکوره
امری دیگر نیز باشد و آن جذب لحم افاعی است سمیت را بسوی خود و از این جهت است که تاکید و مبالغه بسیار
نموده اند که در هنگام گرفتن افاعی و حین قطع سر و ذنب آن باید که اذیت باو نرسد و زخمی و لاغر نگردد و در هنگام کمال
قوت آنرا بغضب در آورند تا تمام زهر آن بسر و ذنب آن آید و بسرعت تمام و بیک ضربت آن هر دو را جمع نموده قطع نمایند
که دفعةً منفصل گردد و سمیت مطلقا در بدن آن سرایت ننماید زیرا که اگر سمیت در ان بماند هرچند اندک باشد
بدان سبب ضرر میرساند و نیز جذب سمیت را کما ینبغی نخواهد کرد و علت این جذب سمیت نیز بمناسبت لحم آنست
بسم مانند جذب اجرام عصارات رطوبات و لطائف معصورات و ادهان را بزودی بسوی خود و این امری است بین و
محسوس و لهذا آزموده اند که بعد از طبخ مطبوخات و مالیدن اجرام آنها بزودی باید که صافی نمایند و لطائف و جواهر را
از کثائف و اجرام آنها جدا کنند والا باز آنها را بخود میکشد و نیز بجهت زیادتی تاثیر و تقویت و اعانت بر امور مذکوره
تخمیر اجزای تریاقات خصوصا تریاق الافاعی را بخمیر عنبی مینمایند تا بسرعت تمام نفوذ و غوص در اعماق بدن نموده
سمیت را جذب و دفع نماید و لهذا بعد تناول آن اولا بدن گرم میگردد و بعد از ان عرق لزج بدبو دفع میشود و اکثر آنست
که بول و براز نیز بدبو و متورم بدبو میباشد پس صحت میباید * فائده * بدانکه بعضی گفته اند که اطلاق فادزهر بر ادویهٔ
مفردهٔ مطبوعهٔ حجریه که در جوف حیوانات مانند تیس و کاو کوهی و میمون و غیرها متکون میگردد و بر معدنیات نیز و تریاق
بر ادویهٔ نباتیهٔ مفرده مانند جدوار و حب الغار و ادویهٔ مرکبهٔ مصنوعه مانند تریاق الافاعی و مثرودیطوس و تریاق ثمانیه و اربعه و
غیرها که مزاج ثانوی ترکیبی یافته اند اولی و انسب مینماید و بعضی بالاشتراک گفته اند یعنی اطلاق یکی بر دیگری جائز و
مستعمل است والله اعلم * و اما تاثیر سم * با امور مذکوره بمضادت و قهر و غلبه و افساد و ابطال و افنای حرارت غریزیه و قوی
و ارواح و رطوبات است و گریزانها هربا عن الضد بسوی مبدأ و ینبوع خود که قلب باشد و اخماد و خاموش شدن آنها در ان
بانقباض مجاری و اغشیه و لهذا در ان حین رنگ بشره و سائر بدن زرد و رفته رفته کبود و سیاه و حرارت آن مبدل به برودت
میگردد و صاحب اخوان الصفا نوشته که سموم دو نوع است حار و بارد اما سموم حاره پس افعال آنها در بدن بعنوان
اذابهٔ رطوبات و فانی نمودن آنهاست و دبیب آنها مانند دبیب زعفران است در آب که در یک لحظه تمام آب را رنگین
میگرداند و متغیر میسازد و اما سموم بارده پس فعل و تاثیر آنها در بدن بعنوان تجمید و انعقاد خون و رطوبات و ارواح لطیفهٔ
اعضاست که قوام حیوة و صحت مزاج بدان است و دبیب آنها مانند انفحه و مایه است که چون بر شیر زنند آنرا منعقد
و بسته میسازد در اندک زمانی و فعل و تاثیر فادزهرات و تریاقات برعکس آن است و دبیب آنها مانند رسیدن ترشیها
است برنگ زعفران و معصفر که بزودی آن را فاسد میسازد و باطل میگرداند فعل آن را * و اما تاثیر سائر ادویه *

ازمسهلة وغيرها با اکثر امور مذکورة تشبث احرام آنها است بخلاظ فاسدة قريبه بمعدة وامعا ونيز برسانيدن طبيعت مدبرة بدن قوى ولطائف آنها را با عضای بعيدة وضيقة المجاری ونيز بجذب اعضا است آنها را بسوی خود ورسيدن اثر آنها نيزودى در تمام بدن باعتبار اتصال اجزای بدن ورطوبات آن باهم وجزء فجزء رسيدن اجزای لطيفه وتاثير دوا تا بعضو مخصوص ومرض خاص خاصة آنکه آن دوا نيز مخصوص بآن عضو وآن مرض باشد تاثير بهر نحويکه باشد از قبض وجمع وباتفريق وارخاوتفتيح ونضج وترقيق وتقطيع وتحليل ودفع ونشف وتعريق واسهال وادرار وغيرها والله اعلم *

فصل سوم در بيان مزاج واقسام امزجه ومعرفت درجات آنها * بدانکه مزاج مصدر بمعني ممتزج باسم مفعول است وآن بالاجمال عبارت است از کيفيت عنصرية متوسطة حاصله از کيفيات بسيطة متضادة وبالتفصيل عبارت از کيفيت ثانويه متشابهة متوسطة حاصله از کيفيات اربعه وامتزاج عناصر اربعه است هنگاميکه بسيار ريزه ريزه شوند اجزای آنها وباهم متصل ومختلط کردند وفعل وانفعال نمايند تا حديکه صورت هر واحد صورت وحدت کيفيت ديگری را بشکند وصورت وحدانی بهم رسانند که ازهم متمايز کردند وعناصرکه ارکان واسطقس واصل نيزنامند چهار اند آتش وهوا وآب وخاک وکيفيات نيز چهار اند حرارت وبرودت ورطوبت ويبوست ودو کيفيت ازينها که حرارت وبرودت باشد فاعله اند ودو ديگرکه رطوبت ويبوست باشد منفعله وهريک از ارکان را دوکيفيت است يکي فاعله ودیگری منفعله مثلا آتش حار ويابس است وهوا حار ورطب وآب بارد ورطب وخاک بارد ويابس وهر واحد ازينها باديگری هم نسبت بما فوق خود وهم نسبت بما تحت خود مناسبت ومشابهت دارد وهم ضديت وعدم مناسبت مثلا هوا با آتش باعتبار کيفيت حرارت خود مناسبت ومشابهت دارد وباعتبار رطوبت ضديت وبا آب بسبب کيفيت رطوبت مناسبت دارد وباعتبار حرارت ضديت وهمچنين سائر ارکان وهمين علت انقلاب وآميزش آنها است بايکديگر وتاثر وتاثير وظهور آثار مختلفه ازايشان والا انقلاب وآميزش وتاثير وتاثر متصور نبودی وکرة اثير که کرة آتش باشد باعتبار لطافت بفلك قمر قريب است وکرة خاک باعتبار کثافت وثقل پائين همه ومرکز کل است ودوکرة ديکر درين وأما افعال هريك از کيفيات اربعه مثلا حرارت فعل آن تسخين وتفريق وتحليل واذابة وتبخير وافنا است وبرودت تبريد وجمع وتجميد واخماد حرارت ورطوبت ترطيب وتليين وتمليس وترقيق وسيلان ويبوست تکثيف وتخشين وتصليب وحفظ وامساک اجزا است وبدانکه اقسام امزجه بحسب استقرا نه است يك معتدل وهشت ديگر غير معتدل ووراى اين صور صورت ديگر متصور ومتحقق نيست ومراد از معتدل که ميزان ومقيس عليه غيرمعتدل است يعني بآن ميسنجند انحراف امزجه را معتدل فرضي طبي است که بمعنی تکافو وتساوی مقادير اجزای عناصر است در ممتزج بالفرض وبالنسبة نه تساوی حقيقي واقعي زيرا که تحقق معتدل حقيقي در خارج ممتنع است بجهت ميل وتوجه هريك بمرکز خود بسبب عدم مانع وتاسرغلبه وزيادتي هريك مانع وتاسرد يکری است وخارج از اعتدال يا از جهت غلبه وزيادتي يك کيفيت است از کيفيات اربعه در ممتزج از آنچه سزاوار است که در معتدل باشد وآن چهار است يا حرارت غالب است وبس وآن احر از ماينبغي باشد ويا برودت وآن ابرد از ماينبغي ويا رطوبت وآن ارطب از ماينبغي ويا يبوست وآن ايبس از ماينبغي ويا از جهت دو کيفيت است وآن نيز چهار است يا حرارت ويبوست غالب است پس آن احر وايبس از ماينبغي خواهد بود ويا حرارت ورطوبت وآن احر وارطب ويا برودت ورطوبت وآن ابرد وارطب ويا برودت ويبوست وآن ابرد وايبس از ماينبغي است وانجا ايرادی وارداست وآن

این است مثلا اگر کسی گوید که اشیا مرکب اند از عناصر پس اگر غالب بر شی مرکب ممتزج عنصر نار است باید که بر آن شی
حرارت و یبوست غالب باشد و اگر عنصر هوا است باید که حرارت و رطوبت غالب باشد و همچنین پس چگونه است که
میگویند فلان چیز احر از ما ینبغی است و یا ابرد و یا ارطب و یا ایبس و احداث گرمی یا سردی و یا تری و یا خشکی بسیار
می نماید جواب آن است که آنچه مرکب است یعنی احر و ایبس و یا احر و ارطب و یا ابرد و ارطب و یا ابرد و ایبس است
در هریک از آنها یک عنصر غالب است و دو کیفیت آن عنصر که یکی فاعله و دیگری منفعله باشد از آن بروز و ظهور مینماید
مثلا اگر در آن ممتزج عنصر نار غالب است پس آن احر و ایبس از ما ینبغی است و اگر عنصر هوا غالب است احر و ارطب
از آن خواهد بود و همچنین آنچه در آن یک کیفیت غالب است که مفرد باشد و عنصر غالب است مثلا دو احر ما ینبغی
دو عنصر غالب است که نار و هوا باشند و کیفیت منفعله آن مرد و که رطوبت و یبوست باشند باهم فعل و انفعال نموده و
بحکم اذا تعارضا تساقطا فعل و اثر مرد و مرتفع میگردد پس باقی نمیماند مگر دو جزو حار از آن مرد و پس آن شی ممتزج
احر ما ینبغی خواهد بود و هرچند حرارت بسیار بالعرض احداث یبس مینماید بسبب شدت تحلیل و تفتیح خود و لیکن آن یبس
در جنب حرارت کمتر است زیراکه بالعرض است نه بالذات و بر همین قیاس نمایند ابرد و ارطب و ایبس ما ینبغی را کما لا یخفی
*و بدانکه * کیفیت عبارت از هیئت مستقرهٔ مجتمعة الاجزاء در جسم است که تصور و ادراک آن موجب تصور و ادراک
امری خارج از آن نباشد و نیز اقتضای قسمت و یا نسبت در اجزاء حامل و موضوع خود ننماید یعنی قسمت پذیر نباشد والله
اعلم * و اما کیفیت معرفت درجات ادویه و مراتب آنها * پس بدانکه آنچه وارد بدن انسان معتدل المزاج و یا قریب
باعتدال جوان ذکی الحس با ادراک کرده و حرارت غریزی او در آن تاثیر نماید و کیفیت کامنهٔ بالقوه آنرا بروز و بفعل آورد و آن
کیفیت حاصله اگر مماثل کیفیت بدن آنست و بتکرار استعمال و تکثار مقدار شربت تاثیری و احداث کیفیت غالب و زائد بر مزاج
اصلی آن نکند و ارواح و قوی را متغیر نسازد بکیفیتی از کیفیات اربعه و ناقص و مختل ننماید فعلی از افعال را آنرا معتدل نامند
والخارج از اعتدال و خروج آن اگر بمرتبه است که مقدار کم آن در بدن احداث کیفیتی غالب و زائد ننماید و مقدار بسیار
و تکرار استعمال آن تغییر کمی نماید اما ناقص و مختل نسازد فعلی از افعال را آنرا درجهٔ اولی گویند و اگر مقدار کم آن احداث
کیفیتی غالب و زائد نماید اما زیادتی مقدار و کثرت استعمال آن بسرحد ضرر و فساد نرسد آنرا درجهٔ ثانیه نامند و اگر با آن
بسرحد ضرر و فساد و نقصان و اختلال رسد و لیکن مهلک نباشد آنرا درجهٔ ثالثه گویند و اگر ضرر بسیار و عظیم در ارواح و قوی نماید و
بسرحد هلاکت رساند و مهلک باشد آنرا درجهٔ رابعه نامند و نیز مراتب اربعه و تاثیر کیفیت غالبه آنرا بدین نهج بیان نموده اند که
چون بدن مشتمل است بر افضیهٔ مانند معده و بر مجاری مانند عروق و بر اخلاط محصوره در عروق و بر رطوبت ثانیه محصوره
در عروق شعریه و فوهات سواقی و بر اعضا و ارواح که در جمیع اعضای مذکوره ساری اند پس هرچه بمقداری خالی از افراط
و تفریط وارد بدن گردد بیرون از آن نیست که بعد از متغیر شدن از کیفیت بدنی تاثیر در هوای شاغل افضیه کرده مفقود
الاثر میگردد و یا اثری از آن باقی میماند اول معتدل است و ثانی اگر تاثیر آن منحصر در روح مجاری و مجاری است و تجاوز
از آن نمیتواند نمود درجهٔ اولی است و اگر تاثیر در روح و اخلاط نیز مینماید درجهٔ دوم و اگر در روح و اخلاط و رطوبت
ثانیه تاثیر مینماید درجهٔ سوم و اگر تاثیر آن در هر سه باشد و کل اعضا را شامل گردد درجهٔ چهارم نامند که نهایت تاثیر است
بدانکه * هریک از درجات را سه مرتبه قرار داده اند در عرض اول و وسط و آخر کیفیت غالبه در هریک در اول آن درجه

بالنسبة بوسط آن کمتر محسوس میکردد ودر وسط از ان زیاده ودر آخر از همه زیاده ودرجهٔ رابعه در هر مرتبه از کیفیات
را در طول سه کذنه اند وآن شئ را سمی مکر آنکه بحسب صورت نوعیه تریاقی باشد وآنچه اذیت وسمیت آن در اول اثنای
آن درجه باشد قابل اصلاح است وآنچه در آخر آن اصلاح پذیر نیست واین تقسیم ومراتب ودرجات کیفیات چند ان اصلی
ندارد وکلی نیست بلکه اکثری واستقرائی است نه تحقیقی * فائده * بدانکه مقرر است نزد حکما که شئ حار رطب تجاوز نمیکند
حرارت آن از درجه اولی جهت آنکه اگر حرارت آن زائد شود بر ان مقدار رفانی میسازد رطوبت آنرا پس برای این است
که نمی باشد دوای گرم تر در درجهٔ دوم وسوم در اکثر مگر یابس وهر چیز که حار در درجهٔ سوم وچهارم باشد البته یابس است در ان
درجه وتاثیر سمیات اگر بصورت نوعیهٔ خود است که خاصیت مینامند بهمان معنی که مذکور شد نه بکیفیت محض چنانچه ذکر
یافت واکثر ادویهٔ فادزهریهٔ قویه گرم وخشک است ویا سرد وخشک میباشد همچنین سموم حیوانات سمی زیراکه تاثیر هریک از
فاعلین که حرارت وبرودت باشند با یبوست بسیار قوی میباشد وبا رطوبت اندک وضعیف * ونیز * مزاج را بقسمت اولی دو
نوع قرار داده اند یکی اولی اصلی طبعی حاصل از امتزاج عناصر اربعه وغلبهٔ بعضی بر بعضی ومغلوبیت دیگری ودوم ثانوی
صناعی حادث از تراکیب ادویهٔ مفرده یا مرکبه در مرکبات مصنوعه واین ترکیب شامل کیفیت وصورت هر دو است یعنی همچنانکه
کیفیت اولی اصلی میباشد ثانوی صناعی نیز میباشد چنانچه ذکر یافت همچنین بحسب صورت نیز بر دو نوع است یکی اولی
اصلی ودوم فرعی صناعی ونیز هریک بر دو نوع اند تام التراکیب قوی مستحکم وغیر تام التراکیب ناقص ضعیف رخو غیر مستحکم
اما تام التراکیب آن است که اجزای بسائط عنصری ممتزج آن بسیار لطیف صغیر صافی باشند وباهم فعل وانفعال تام نموده
کیفیت وصورت وحدانی یافته باشند بحدیکه حرارت غریزی بدنی بلکه حرارت خارجی ناری نیز اجزای لطیفهٔ آنرا از
کثیفه جدا ومتفرق نتواند نمود تا از هریک اثری وکیفیتی وخاصیتی خاص ظاهر گردد بلکه کیفیت وخاصیت واحده اعم
از انکه معتدل له باشد ویا غیر معتدل له از ان صادر وظاهر گردد مانند ذهب ویا بدشواری توانند تفریق نمود مانند سائر فلزات
منطرقات اما غیر تام التراکیب ناقص ضعیف رخو غیر مستحکم نیز بمراتب میباشد بعضی از ان را تفریق اجزا از هم بسیار
سهل میباشد مانند کوکرد ونمک وبعضی را بدشواری وبیان دیگر آنکه ناقص التراکیب یا بسیار ضعیف است که تاب غسل و
شستن ندارد مانند کاسنی واکثر بقول که طاقت طبخ بسیار ندارد مانند افتیمون وعدس وامثال اینها که بمجرد شستن وطبخ
بسیار اجزای حارهٔ قابلهٔ خفیفهٔ لطیفهٔ نافذهٔ مفتحهٔ آنها مفارقت نموده وتحلیل یافته اجرام باردهٔ غلیظهٔ کثیرهٔ مسددهٔ ثقیلهٔ
کثیفهٔ آنها باقی میماند ولهذا نهیی وارد شده است از جناب حضرت شارع نبی صلی الله علیه وآله واز اطبا نیز در باب شستن کاسنی
وامثال آن از جهت جدا شدن آن اجرام از هم وباطل شدن افعال مختصه بانها مانند گوشت مرغ وعدس وترب وکلم که
جوهر لطیف جالی بورقی مسهل آنها از مادهٔ ارضی کثیف قابض از طبخ در آب جدا میگردد ودر آب می آید وباقی میماند
مادهٔ ارضیه قابضهٔ آنها ولهذا آشامیدن مرقهٔ آنها ملین طبع است بخلاف جرم آنها که مسدد وقابض است ونیز استعمال
بعض آنها مانند کلم وترب وعدس از خارج محلل ومنضج است بخلاف از داخل واز آنها اقوی پیاز وسیر است که استعمال
آن هر دو از خارج منضج ومقرح است خصوصا پیاز پخته وسیر خام ووجه تاثیر سیر وپیاز در خارج از تقرح وانضاج وغیرهما
بخلاف داخل شاید آن باشد که چون در خارج بیک جا ساکن ومستقر میمانند ورطوبت بورقیهٔ حارهٔ جالیه وحرارت آن تاثیر
در جلد بدن کماینبغی مینمایند ولهذا باعث انضاج وتقرح میگردند ودر داخل بسبب عدم استقرار وسکون که طبیعت مدبرهٔ

بعدن آنرا دائم درحرکت و تقلب فعل وانفعال وکسر وانکسار میدارد وصورت اصلیه وسورت آنرا برقرار نمیدارد لهذا
نمیتوانند تاثیر نمود خصوصا که پخته شده باشند درخارج ازحرارت ناریه با آب وازرطوبت بورقیهٔ جالبه وحرارت آنها
چیزی بتحلیل رفته باشد ودیگر آنکه چون اکثر آنست که سطح معده مملو وآغشته ببلاغم ورطوبات میباشد وآنها حائل ومانع
می آیند از تاثیر آنها ونیز آنها ممزوج ومخلوط بان بلاغم ورطوبات گشته وحرارت بدنیه درآنها تاثیر نموده کسر حدت آنها
میشود ولهذا تاثیر نمی‌توانند نمود واگر محرور المزاج یابس که در معدهٔ او فضلات ورطوبات نباشد بخورد خصوصا خام آنها
را البته باعث سحج وتقرح میکردد وهمچنین مرد را وغذای حار حاد که در بلدان باردهٔ رطبه صاحبان امزجهٔ باردهٔ رطبهٔ
بلغمیه تناول مینمایند بدان جهت موافق است با امزجهٔ ایشان وادویه واغذیهٔ باردهٔ رطبهٔ که در بلدان حارهٔ حادهٔ
صاحبان امزجهٔ حارهٔ حادهٔ دمویه وصفراویه تناول مینمایند وازان منتفع میکردند البته مخالف ومضرات مقابل ایشانرا
وبسیاری ازادویه است که تناول آنها تبرید بسیار مینماید وتضمید آنها تسخین وتحلیل مانند کشنیز وآرد جو خصوصا مخلوط بام
جهت آنکه جرم آن سرد ومرکب است از جوهر ارضی مائی شدید التبرید واز جوهر لطیف محلل که بعد ورود در معده
وتصرف حرارت غریزی در ان آن جزو لطیف محلل بتحلیل میرود وباقی میماند جوهر مائی شدید التبرید بخلاف در
خارج ولهذا بتحلیل می برند اورام صلبهٔ بارده را مانند خنازیر واورام حاره را نیز وپا آنکه ضعف ورخاوت آن ادویه
باین مرتبه نباشد مانند شبت ومثال آن که ازغسل وطبخ اجزای لطیفهٔ آنها ازکثیفه جدا نمیکردند وتحلیل نمی یابند و
بعضی از ادویه میباشند که صاحب دو جوهر مختلف واجزای متضادة الکیفیات اند از غیر ترکیب تام مستحکم وبعضی
از انها ظاهر ومحسوس اند مانند اترج که تخم وقشرزرد آن کرم است وحموضت ولب آن سرد ویا خفی اند مانند بزرقطونا
که قشر رقیق بالای آن وتخم آن کرم است ولب آن سرد پس اکر درست بیاشامند بسبب لب لعابی بارد خود تبرید میکند و
قشر وتخم آن تحلیل نمی یابند که اثری ازان ظاهر کردد چون بکوبند وبیاشامند ملصق بسطوح اعضای باطنی کشته متقرح
میکردانند ولهذا درخارج چون کوبیدهٔ آنرا بطریق ضماد بر اورام ودمامیل بکذارند باعث تحلیل ونضج وانفجار آنها
میکردد وناکوبیدهٔ درست آن باعث انضاج وخامی والله اعلم * واما مرکبات صناعی * مانند تریاق فاروق و
مثرودیطوس وسائر معاجین کبار وجوارشات وحبوب واکثر ادویهٔ فادزهریه وتریاقیه وغیرها مانند حجر التیس و
جلو آروجنطیانا ودرونج وشقاقل وامثال اینها ازقبیل ثانی غیرتام التركيب اند که بعد ورود در بدن وتصرف طبیعت
درانها اجزای آنها ازهم جدا کشته ازهریك اثری وفعلی وکیفیتی وخاصیتی علیحده ظاهر میکردد چنانچه در مرکب انفوی
ونذرا لخاصیة ایمانی بدان کرده شد وبیان هریك بالاجمال درا ماکن خود ودرفادزهر وجدوار وچوب چینی وموميائی
وغیرها انشاء الله تعالی خواهد آمد وبتفصیل در کتب قوم مسطور است والله اعلم * فصل چهارم * در
بیان طرق معرفت امزجهٔ ادویه واغذیه بتجربه وقیاس بدانکه دانستن امزجه ادویه واغذیه یا بتجربه است ویا بقیاس
ودر تجربه چند شرط مرعی باید داشت تا اعتماد بران توان نمود * اول * آنکه باید که آن دوا خالی باشد از کیفیات
مکتسبهٔ خارجیه مثلا آب مادام که کرم باشد احداث حرارت می نماید وچون حرارت عارضی آن زائل شود بمزاج
اصلی خود که برودت است برمی کردد واحداث برودت میکند وهمچنین هوا وسائر اشیای بسیطهٔ مفرده ومرکبه * دوم *
آنکه باید که تجربه را بر اشخاص معتدل المزاج جوان باحس وادراک صحیح بر تعاطی شئی ارقلت مقدار وکثرت آن ودر

امراض مختلفهٔ متضاده و اوقات و ازمان و فصول و اسنان متباینه نمایند تا درست آید و آنچه ظاهر شود از حرارت و برودت و رطوبت و یبوست حکم بران کنند که آن دوا یا آن غذا متکیف است بان کیفیت که از آن ظاهر گشته * سوم * آنکه باید که قوت آن مقاومت با قوت علت توانند نمود یعنی مقدار آن در کیفیت و کمیت و شدت و ضعف مساوی مرض باشد نه کمتر و نه زیاده ازان زیرا که بعضی از ادویه گاه است که عاجز می آیند از مقاومت با ضداد خود و دران تاثیر تام نمیتوانند نمود پس اولی آن است که مجرب اگر خواهد که کار برا و مشکل نشود باید که اولا بر علت ضعیفی مقدار کمی تجربه نماید و بتدریج در علت قوی و مقدار زیاده ترقی نموده قوت آنرا معلوم نماید هم به تنهائی و هم با معین و مبدرق * چهارم * آنکه مراعات زمانی نماید که فعل و اثر دوا و یا غذا دران ظاهر میگردد مثلا اگر در اول استعمال ازان فعلی و اثری ظاهر نگردد و در آخر اثر قوی ظاهر میشود آن دوا را قوی داند و مرکب القوی چنین است مانند چوب چینی و اکثر ادویهٔ قویه و اگر در اول استعمال ازان فعلی و اثری خاص ظاهر گردد و در آخر فعلی و اثری دیگر مانند افیون و ادویهٔ مخدره دیگر که اولا بسبب تخدیر و سد مسام احداث حرارت مینمایند و در آخر احداث برودت و اماتت قوی و ارواح باخماد حار غریزی و تجمید و تجفیف رطوبات اصلی پس باید که فعل اول را بالعرض داند و ثانی را بالذات و نیز در بعض ادویه و اغذیه ممکن است که آنچه اولا ازان ظاهر شود بالذات باشد و آنچه در آخر بالعرض مانند اکثر ادویهٔ کثیرة الحرارة حادهٔ محترقه که اولا اخلاط را گرم میسازند و احداث گرمی مینمایند و ثانیا بسبب سوختن و بسرحد رماد پت رسانیدن آنها احداث برودت بالعرض مینمایند * پنجم * آنکه باید که استمرار فعل و عدم آنرا مرعی دارد یعنی باید که ملاحظه نماید فعل آنرا اگر دائمی و یا اکثری است آنرا ذاتی و بالذات داند و الا عارضی و بالعرض * ششم * آنکه باید که حکم کند برد و ابقیاس باین نوعی که آن دوا را دران تجربه نموده نه باین انواع دیگر مثلا اگر در بدن انسان تعیین نماید حکم کند که آن دوا گرم است در بدن انسان و بسود رسائر حیوانات حکم بگرمی آن ننماید زیرا که بسیار است دوائی که در بدن انسان خاصیتی دارد و در ابدان سائر حیوانات خاصیتی دیگر مانند آنکه اگر بفرس یک دانهٔ بادام و یا خرما بخورانند احداث گرمی بسیار نماید و عرق بسیار مبکند و همچنین اکثر حشایش و ادویهٔ سمیهٔ حارهٔ شدید الحرارة و البرودة که غذای اکثر حیوانات است چون شوکران که غذای جانوریست که آنرا زرزور گویند و خربق که غذای جانوریست که آنرا سمانی خوانند و بیش که غذای جانوریست که آنرا موش بیش نامند و مار که غذای اکثر حیوانات است مانند بز کوهی که در جوف آن فادزهر تکون مییابد و طاوس نیز و همچنین کل اینها نسبت به بدن انسان مضر و سم قاتل و مهلک اند * و بدانکه * چون در تجربه مخاطره بسیار است چنانچه حکیم استاد ابقراط اشاره بدان نموده زیرا که بسا است که بدون مراعات شرائط و یا غفلت موجب هلاکت میگردد بجهت آنکه میتواند بود که آن دوا از سموم قتالهٔ مطلقه باشد که بمجرد استعمال اندک آن هلاک گردانند ولهذا اطبای متقدم وصیت نموده اند که دوائی که ارادهٔ تجربهٔ آن داشته باشند باید که پیش از تناول اولا ملاحظه رائحه و طعم آن نمایند اگر بوی بسیار ناخوشی و یا طعم کریهی داشته باشد بدانند که آن دوا خالی از مضرتی نخواهد بود و باحتیاط تمام آنرا استعمال نمایند و نیز اگر نفرت بسیاری ازان در طبیعت یابند البته آنرا استعمال ننمایند بدون تجربه و باید که عند التجربه اولا بحیواناتیکه امزجهٔ آنها قریب بمزاج انسان باشد مانند بوزینه و غیر آن که خوراک آنها ادویهٔ سمیه از گیاهها و حیوانات سمی نباشد بخورانند و تا سه روز نزد خود نگاه دارند و طعام و شراب لائق باو بدهند

و اکر مکرر چنین کنند بهتر یافت پس با نسان بتدریج از مقدار کم بزیاده رود و یا آنکه اولا باشخاص قوی البنیه غلیظ الطبع بلغمی کبیر السن معتاد بافیون و افیونیات و امثال آن و یا اولا بواجب القتل بحسب حکم شرع شریف بخورانند پس بدیگران و درجهٔ کیفیت و خاصیت و قدر شربت آنرا معلوم نمایند و نیز بباید دانست که طریق معرفت امزجهٔ ادویه و اغذیه و خواص و منافع آنها بعنوان التجربه منحصر بدانچه ذکر یافت نیست بلکه با نحای دیگر نیز یافته اند اولا بالاجمال و ثانیا بالتفصیل

* و از انجمله * یکی اتفاق است مثلا شخصی صاحب مرض و عارضه بجائی وارد شود و یا آنکه از برای او دوای و غذای آورند و او و آورندهٔ آن ندانند کیفیت آنرا و بخورد و باعث شفا و صحت او گردد پس آن شخص خود و یا آورنده و با حکما و اطبا متفطن گشته در تجسس و تفحص و امتحان آن در آیند و کیفیت و خواص و مقدار شربت آنرا معلوم نمایند

* دوم * میل و خواهش طبیعت است بر تناول دوای و یا غذای که کیفیت آنرا ندانند بتقریب و یا بدون تقریب و آنرا بیاشامد و بخورد و باعث شفا و صحت او گردد مانند میل و خواهش و رغبت مستسقی مایوس العلاج بخوردن ملخ چنانچه دیده بملخ و خریدن از ملخ فروش و خوردن و شفا یافتن از این که در ماذریون در قرابادین کبیر مذکور شد و خوردن مجذوم مایوس العلاج شیر قیی کردهٔ افعی بی اطلاع و شفا یافتن و بعد از ان پی بردن اطبا بآن و حکایت آن مشهور است و در بیان بدو ترکیب تریاق فاروق حکایتی مؤید این در قرابادین کبیر نیز ذکر یافت * سوم * آنکه باکراه و یا باجبار شخصی از راه عداوت بدیگری چیزی بخورانند که مضر و مهلک باشد بقصد هلاکت آن و آن شخص خورنده اتفاقا مرضی مزمن داشته باشد و آن چیز دفع علت او گردد مانند خورانیدن زرنیخ و سم الفار و بیش بصاحبان امراض باردهٔ رطبه و سوداویهٔ محترقه از ضیق النفس و سرفهٔ کهنه و جذام و غیرها * چهارم * آنکه بسبب قحط سالی و غلا و یا سیر و سیاحت و غیرها اتفاقا دوای یا غذای بخورد که گاهی ندیده و نخورده باشد از قبیل اوراق گیاهها و گلها و ثمرها و بیخها و آن باعث شفا و صحت و تقویت و فربهی او گردد چنانچه در کیفیت بدو اطلاع بر بوی چینی و چای خطائی گفته اند و از ین قبیل است اطلاع بر مومیائی و فادزهر و هریک بجای خود در قرابادین کبیر مذکور شد و بعد از ان پی بحقیقت و کیفیت و کمیت آن بردند و اقتباد آن کردند * پنجم * از وجوه تجربه آنست که باشاره و ارشاد انبیا و اولیا علیهم الصلوة و السلام باشد که ایشان بالهام و اطلاع و امر حق عز شانه فرموده باشند * ششم * آنکه بالهام و القاء در قلب باشد نزد احتیاج و ابتلا و تحیر و درماندگی باشد مثلا شخصی در امری و مرضی فرو درماند و نداند که چه تدبیر باید کرد و چه باید خورد از دوا و یا از غذا و یا خورانیدن بدیگری ناگاه در ان حال در دل او در دهند که فلان تدبیر باید نمود و یا فلان دوا و یا فلان غذا را مفردا و یا مرکبا باین نحو باید استعمال نمود و چون بعمل آورد اثر آن چنانچه القا شده است ظاهر گردد و یا آنکه در همان حال بخواب رود و در خواب ببیند تدبیر آنرا و چون بیدار شود و بعمل آورد همچنان بود که دیده پس در تفحص و دریافت آن افتند چنانچه این دو سه وجه از تاریخ الحکما ملا احمد تتوی در ذکر بدو ظهور اطبا و ترکیب تریاق فاروق و پیدایش فادزهر و ماذریون و مومیائی در قرابادین مذکور شد * هفتم * آنکه از مشاهده و عمل بعضی حیوانات در معالجات خود بالهام خالق انام جل و عز در یابند مانند آنکه عمل حقنه را جالینوس از طائر آموخت چنانچه در حرف الحاء در حقنه ایضا در قرابادین ذکر یافت و مشهور است که مار چون در ایام زمستان در زیر زمین پنهان میباشد بدان جهت چشم او تاریک و کم نور میشود و بعد انقضای ایام زمستان و کسر سورت سردی هوا که

بعرمی آن وقته کیاه را زبانه را میخورد ودرچشم خود میمالد چشم او بعد متورم روشن ونورانی میکردد وکویند که با زچون درجوف خود دردی یابد طائری راکه بیونانی دیقوس مینامند صید کرده جکرآنرا میخورد * حکایت * کویند که میمونی را مارکزید وازمشرف بر هلاکت بود میمونها جمع شده برک خروع را آورده خائیده دردهن آن میکردند وآن تفل آنرا می انداخت تا آنکه شفا یافت وازین دریافتند که آب برک خروع تریاق سموم است وهمچنین اکثرچیزها از اکثر حیوانات نقل کرده اند واز انبیا حکما واطبا انتقال نموده با نسان ونتکرار استعمال کیفیات وخواص ومنافعی چند دریافتی نموده در کتب خود ضبط کرده اند والله اعلم * واما طریق معرفت امزجهٔ ادویه واغذیه بقیاس پس بدانکه قیاس از امری بامری دیکر پی بردن وعلت وسبب امری را حمل برامر دیکر نمودن وحکم کردن است که او نیز چنین است وآن بچند وجه است از ان جمله سرعت استحاله وبطوء آن وسرعت جمود وبطوء آن وطعم ورائحه ولون است اما دریافت سرعت استحاله وبطوء آن بدین نحو است که آنچه وارد آتش کردد مثلا یعنی چون در آتش اندازند اکر زود کرم یا مستحیل بان کردد کرم خواهد بود نسبت با آنچه دیرتر کرم ومستحیل بان کردد بشرط آنکه جرم آن هردو مساوی باشند در تخلخل وتکاثف ورخاوت وصلابت ورقت وغلظت وغیرها که اکر مختلف باشند حکم نتوان کرد بران زیرا که آنچه متخلخل ویا رخو ویا رقیق است زود مستحیل میکردد بخلاف اضداد اینها وهمچنین قیاس سرعت جمود وبطوء آن است یعنی باید که در امور مذکوره باهم متساوی باشند ودرصورت تساوی آنچه زودتر از برودت متاثر کردد ومنجمد شود بارد است وآنچه دیرتر بعد از تب سرد ی آن کمتر زیرا که فاعل تحلیل واذابة واحراق حرارت است وفاعل انعقاد وانجماد وقبض وجمع وتکثیف برودت ودران تاثیر هر یك که قویتر وباعث شدت ظهور آنها وثبات آن باشد یابس است والا رطب جهت آنکه احدی الفاعلتین را با یبوست عمل قویتر است وبا رطوبت ضعیف تریعنی هرچه قوی الحرارة ویا قوی البرودة است ویا شدید الصلابة والتکاثف یابس است مانند احجار وآنچه برخلاف اینها است رطب والله اعلم بحقائق الامور * اما طعم * که اقوی کل ادله وجمع آن طعوم است پس کلیات آن بحسب استقراء نه است حرافت ومرارت وملوحت وحموضت وعفوصت وقبوضت ودسومت وحلاوت وتفاهت که مسیخ نیز نامند بفتح میم وکسر سین مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وخای معجمه وبعضی تفاهت را شامل طعوم نکردانیده واصول طعوم را هشت کفته وما سوای اینها مرکب از اینها اند خواه ظاهر بین محسوس باشند ویا خفی غیر محسوس ومرکبات راحد وحصر نیست واختلاف طعوم باعتبار اختلاف مواد وقوی وامزجه وفواعل آنها است زیرا که کفته اند خالی از ان نیست که جوهر حامل شیء ذی طعم یا لطیف است ویا کثیف ارضی ویا متوسط میان آن هردو وقوت مزاج آن یا حار است ویا بارد ویا معتدل درمیان آن هردو وجوهر لطیف اکرحار است حریف میکردد واکر بارد است حامض واکر متوسط در حرارت وبرودت است دسم وجوهر کثیف ارضی اکرحار است مر واکر بارد است عفص واکر متوسط در حرارت وبرودت است حلو وجوهر متوسط در لطافت وکثافت اکرحار است مالح واکر بارد است قابض واکر معتدل است تفه ومسیخ * وبیان * دیکر آنکه خالی از ان نیست که مواد که عبارت از قوابل ومحال اند یا لطیف اند یا کثیف یا متوسط بینهما وفواعل یا حرارت اند یا برودت یا کیفیت معتدل بینهما وحاصل الضرب سه در سه نه است مثلا حرارت قویه هرکاه تاثیر در مادهٔ لطیف نماید احداث حرافت مینماید وآنرا حریف میکرداند ودر مادهٔ کثیف احداث مرارت وآنرا مر میسازد ودر مادهٔ معتدله احداث ملوحت مینماید وآنرا مالح میسازد وبرودت قویه هرکاه تاثیر نماید در مادهٔ لطیف احداث حموضت مینماید وآنرا حامض میکرداند ودر مادهٔ کثیف

عفوصت و آنرا عفص میسازد و در مادهٔ کثیفه قبوضت و آنرا قابض میگرداند و حرارت معتدله چون تاثیر در مادهٔ لطیفه نماید احداث دسومت مینماید و شیء را دسم میگرداند و در مادهٔ کثیفه احداث حلاوت و آنرا حلو مینماید و در مادهٔ معتدله احداث تفاهت و آنرا تفه میسازد پس حرافت احر طعوم مفردهٔ اشیای حاره است و بعد از آن مرارت و بعد از آن ملوحت و حموضت ابرد طعوم مفردهٔ اشیای بارده است و بعد از آن عفوصت و بعد از آن قبوضت و دسومت معتدل ترین انواع اشیای معتدله است و بعد از آن حلاوت و بعد از آن تفاهت و این جدول جامع اقسام طعوم بحسب قوابل و مواد است

مواد / فواعل	حرارت	برودت	قوت معتدله
لطیف	حریف حار یابس	حامض بارد رطب	دسم معتدل
کثیف	مر حار یابس	عفص بارد یابس	حلو معتدل مائل بحرارت
معتدل	مالح حار یابس	قابض بارد یابس	تفه بارد رطب

و اکثر این مراتب در اکثر ثمار خصوص حلوهٔ آنها بین و ظاهر میگردد مثلا اگر در مادهٔ آنها رطوبت و لطافت غالب باشد مانند انگور و انبه و امثال این هر دو که در ابتدا تفه پس قابض میباشند باعتبار کثافت ماده و عدم تاثیر حرارت در آنها کما ینبغی و بعد از آن که اندک لطافتی یافتند و حرارت در آنها اندک زیاده تاثیر نمود عفص مائل بحموضت میگردند و رفته رفته حموضت می افزاید و عفوصت میکاهد و چون قریب باعتدال رسیدند میل بحلاوت مینمایند و آهسته آهسته حلاوت می افزاید و حموضت میکاهد تا آنکه شیرین میگردند و اگر رطوبت در آنها بسیار و وافر باشد بعد از نضج تام چون حرارت منضجهٔ اصلیه ناقص گردد و حرارت غریبه در آنها تاثیر نماید باز حامض میگردند و اگر مادهٔ آنها چندان لطافت نداشته باشد و حرارت غریبه قوی باشد میگرداند آنها را حریف و یا مر و در انبه این مراتب و اکثر طعوم مشاهده شده و در بعض آن طعم شبت و نانخواه و رازیانه و کافور و غیرها نیز دریافت شده و هم برین قیاس اثمار دیگر باختلاف مواد و قوابل و با اندک تفاوت تاثیر و تاثر آنها متفاوت و مختلف میگردند چنانچه ذکر یافت * بدانکه بعض طعوم باهم مشارک اند ولیکن در شدت و ضعف و اختلاف ماده و تاثیر فاعل متفاوت مانند حریف که مشارک مر است الا آنکه در حریف بسبب لطافت ماده ظهور و تاثیر فاعل زیاده ظاهر است و در مر کمتر و نیز مر و مالح باهم مشارک اند الا آنکه تاثیر فاعل در مر زیاده است از ملح ولهذا چون در ملح حرارت زیاده از حد لائق تاثیر نماید و لطافت و رطوبت آن را افنی سازد و مادهٔ آن را کثیف گرداند آن را مر نیز میگرداند مانند ملح مر بخلاف ملح طعام و همچنین قابض با عفص و عفص با حامض و حامض با تفه مشارک اند و ظهور آثار و افعال هریک نیز بهمان نسبت بمراتب میباشد والله اعلم

* و اما حریف * بکسر حاء و رای مهملتین و دوم از آن هر دو مشدد و سکون یای مثناة تحتانیه و فا که بفارسی تیز و تند نامند آن است که در چشیدن زبان را بگزد و اجزای آن در زبان نفوذ کند * و از افعال آن جلاء و خراشیدن سطح جلد و غوص در آن و تفتیح و ترقیق و تلطیف و تقطیع و تحلیل و تنقیه و تعفین و تسخین و احراق است بسبب شدت گرمی و لطافتی که در جوهر آن است مانند فلفل و خردل و هرچه تیز و در آن تیزی باشد بمراتب خود * و اما مر * بضم میم و تشدید رای مهمله که بمعنی تلخ است آن است که بسطح ظاهر زبان نفوذ کند و غوص در آن نماید و سطح آنرا خشن سازد و طبیعت را از آن کراهت و نفرت بود و طبیعت را برهم زند * و از افعال آن جلاء و تلطیف و ترقیق و تقطیع و تخشین و تجفیف و تسخین و منع

تعفن است اما کمتر از حریف بسبب حرارت وارضیتیکه در جوهر آن است ودر سائر افعال ضعیفتر از حریف است الا در تجفیف ومنع تعفن که زیاده از ان است بسبب ارضیتی که در جوهر آن است مانند مرمکی وصبر وهرچه تلخ ودر ان تلخی است نیز بمراتب خود * واما مالح * که بمعنی شور است ان است که نفوذ کند برسطح زبان بدون گزیدن وجلا دهد سطح ان را * وازافعال ان تفتیح وتلطیف وتحلیل وجلا وتقطیع وتغسیل ومنع عفونت وتسخین باعتدال است بسبب اعتدال جوهر خود ودر سائر افعال قریب بمر است واز ان ضعیف تر مانند املاح وانچه دران ملوحت باشد نیز بمراتب خود * واما حامض * وحموضت که بمعنی ترش وترشی است ان است که سطح زبان را اندک بگزد ونفوذ دران نماید وآب در دهان آید حتی از تصور آن * وازافعال آن تلطیف وتقطیع وتنفیذ وارخاء وتفتیح مجاری نرسدد وجلا واحداث برودت ورطوبت است بسبب برودت ومائیت ولطافت جوهر خود مانند سرکه وآب میوهای ترش وآب ماست وآنچه دران ترشی است نیز بمراتب خود * واما عفص * بفتح عین مهمله وکسر فا وصاد مهمله که بمعنی زمخت است آن است که اجزای زبان را برهم کشد وجمع وخشن وکثیف وصلب سازد * وازافعال آن تکثیف وتصلیب وعصر وردع وتخشین وتبرید است بسبب برودت ارضیت وکثافت جوهر خود مانند مازو وجفت بلوط وآنچه دران عفوصت وزمختی باشد نیز بمراتب خود * واما قابض * که بمعنی گیرنده است آنست که اجزای زبان را بهم آورد وچندان خشن نسازد که عفص میساخت * وازافعال آن تغلیظ وتکثیف وقبض وتجفیف وتقویت اشتها وحبس اسهال وتبرید است بسبب برودت وارضیت جوهر خود ودر سائر افعال ضعیف تر از عفص است بسبب کمی کثافت جوهر خود نسبت بآن مانند فوفل وآنچه دران قبوضت باشد نیز بمراتب خود * واما دسم * بفتح دال مهمله وکسر سین مهمله ومیم ودسومت که بمعنی چرب وچربی است آن است که سطح زبان را ملائم ومنبسط ومستوی سازد * وازافعال آن ترطیب وتلیین وارخاء وازلاق وانضاج واستحاله بخلط غالب وتسخین قلیل است بسبب لطافت وهوائیت ومائیت جوهر خود مانند ادهان واسمان واشیای دهنی چرب * واما حلو * بضم حای مهمله وسکون لام وواو وحلاوت که بمعنی شیرین وشیرینی است آن است که سطح زبان را نرم وملایم ومنبسط ومستوی سازد وطبیعت ملتذ گردد بدان وآن را دوست دارد وقوت جاذبه کبد آن را بزودی بخود جذب نماید ومشتاق بدان باشد * وازافعال آن جلا وارخا وانضاج وتلیین وترقیق واذابه واستحاله بخلط غالب وخون وتسخین قلیل است بسبب اعتدال حرارت ولطافت جوهر خود مانند شکر وعسل ودوشاب انگور وتوت وخرما وانجیر وانبه وبالجمله آنچه دران شیرینی وشیرین باشد واما حلو قوی الحلاوة شدید الاسخان پس آن درشت کننده سطح زبان ومعطش است مانند شکر سرخ وبعضی انواع عسل ها دو کهنه بجوش آمده * واما تفه * بفتح تای مثناة فوقانیه وکسر فا وها که معرب تبزنا مند بفتح میم وکسر سین مهمله ویای مثناة تحتانیه وخای معجمه وتفاهت که بمعنی بیمزه وبیمزگی است آن است که سطح زبان را بسیار نرم وملایم ومنبسط ومستوی سازد ومرغوب طبیعت نباشد وازافعال آن تسکین حرارت وعطش ورفع خشونت وقبوضت وامثال اینها ست اگر با رطوبت باشد * وبدانکه شدت وحدت طعم دلالت برحرارت میکند واعتدال وملایمت آن دلالت براعتدال وخشونت وقبوضت وعفوصت بریبوست ورخاوت وملایمت وتلیین بررطوبت وبرهمین قیاس ونسبت واز ترکیب آنها میتوان دریافت نمود کیفیت اشیای مرکبه را وگاه است که شیء مرکب از دو چیز که یکی بارد وبی طعم ودیگری حار وبا طعم باشد بارد بود بواسطهٔ غلبهٔ جوهر بارد برجوهر حار پس درین نوع مرکب طعم آن غالب میباشد بسبب جوهر حار وفعل آن

برودت بسبب غلبهٔ جوهر بارد مانند افیون که تلخی آن از جوهر حار و تاثیر برودت آن از جوهر بارد آن است و این چنین شی را مرکب القوی مینامند و امثال آن بطریق صناعت آن است که چون اندکی صبر را در بسیاری از دوغ ترش حل نمایند البته طعم آن را تلخ میسازد و مامزاج آنرا گرم نمی نماید پس هرگاه بطریق صناعت ممکن باشد که چیزی طعم چیزی را منحرف کرداند و مزاج آن را متغیر نسازد پس بطریق امتزاج و ترکیب طبیعت بطریق اولی جائز است هرچند در مثال مذکور ضعفی است پس استدلال بطعوم کلیه نباشد زیرا نکه در بعضی جاها مخالفت با مطلوب مینماید وکاه مجتمع میکردند در طعم در جرم شی واحد مانند مرارت و قبوضت مجتمع در حضض و این را بشع و بشاعت مینامند و مانند مرارت و ملوحت در اراضی سبخه و آب دریای شور و این را زعوقت و زعاق میکویند و مانند مرارت و حرافت در عسل مطبوخ از حد در کذشته و کهنه بجوش آمده و بعضی اثنا رشیرین از حد در کذشته و مانند حموضت و مرارت و قبوضت در بعض میوه‌ها و مانند مرارت و حرافت و قبوضت در بادنجان و مانند مرارت و تفاهت در کاسنی و امثال این مرکبات و غیر اینها نیز بسیار است از ترا کیب ثنائی و ثلاثی و رباعی و خماسی و غیرها والله اعلم بالحقائق کلها #و اما رایحه# که جمع آن روایح است که استدلال کرده میشود بدین نیز در اکثر امر بر کیفیت و مزاج شی ذی الرائحه یعنی بحسن بوئیدن بدون چشیدن در یافت طعم آن در می یابند مزاج آن را زیرا که بوی حاد قوی دلالت بر حرارت دارد و بوی رخو ضعیف بر برودت و بوی ملایم بر اعتدال و همچنین ولیکن این نسبت بطعوم ضعیف تر است و کلی نیست زیرا که بسیار واقع میشود که رائحهٔ چیزی با طعم آن مخالفت دارد مانند بعض کلهای خوشبوکه طعم آنها خالی از تلخی و عفوصتی نباشد و کیفیت شان ورای آن باشد و بدانکه در کیفیت استشمام روائحه بعضی کفته اند که اجزای لطیفه آنها است که جدا شده و مختلط بهوا کشته بحس شامه میرسند و بعضی کفته اند ابخرهٔ لطیف آنها است که جدا کشته و مختلط بهوا شده بحس شامه میرسند و فی الحقیقت شاید بعض اشیای ذی الرائحه چنان باشد و بعضی چنین و بعضی که جوهر آنها لطیف و جرم آنها سخیف متخلخل باشد بهر دو نحو بود که هم اجزای صغیره و هم ابخرهٔ لطیفه از آنها جدا کشته و مختلط بهوا شده بقوت شامه رسیده و مدرک کردند اما اکثر اشیای کثیفه و صلبه در نهایت کثافت و صلابت که تا بدآن نباشند که اجزای صغیره و یا ابخرهٔ لطیفه از آنها جدا کشته بشامه رسند خالی از رائحه میباشند مانند احجاریکه در عطارات و بیوت و غیرها بکار میبرند و حجر یاقوت و الماس و زمرد و غیرها و لهذا طریق استدلال برائحه در آنها مسدود و مفقود است و بدانکه روائح منقسم میشوند بسه قسم اول باعتبار چیزیکه مقارن آنها است از طعوم در اکثر امور نام برده میشوند این روائحه بنام آن طعوم بسبب شدت مقارنت آنها با یکدیگر مانند آنکه میکویند بوی دوشاب و شکر و عسل و سرکه و ماست و فلان چیز و فلان میوه بوی شیرین دارند و فلان میوه و فلان چیز بوی ترش و همچنین سائر طعوم و استدلال باینها مانند استدلال بآنها است دوم استدلال بملایمت و منافرت آنها است چنانچه کفته میشود که این رائحه ملایم و موافق طبیعت و طیب و لذیذ و مرغوب است مانند رائحه عنبر و کلاب و کلهای خوشبو از ورد احمر و ورد چینی و نرجس و امثال اینها و استدلال باینها کرده میشود بر اعتدال جوهر حرارت و لطافت مادهٔ آنها در اکثر و یا آنکه فلان رائحه کریه و غیر مرغوب و منافر و مخالف طبیعت است مانند حلتیت منتن و ثوم و جیفه و مانند اینها و استدلال کرده میشود باینها بر حدت کیفیت جوهر حرارت و کثافت مادهٔ آنها در غالب احوال سوم باعتبار فعل و تاثیر آن است در حاسهٔ شامه چنانچه کفته میشود فلان رائحه مسکن حرارت

و طراوت بخش دماغ است مانند نیلوفر تازه و بنفشه و سیب و خیار تازه و ثالث رائحه مهیج حرارت و خشک کنندهٔ دماغ
است مانند مشک و جندبیدستر و فلفل و زنجبیل و شونیز و امثال اینها و از اول استدلال بر برودت و رطوبت کیفیت و
لطافت ماده کرده میشود و از ثانی بر حرارت و یبوست و بالجمله هر رائحهٔ حارهٔ حادهٔ موافقهٔ ملایمه دلالت بر حرارت
و یبوست کیفیت و لطافت ماده و هر رائحهٔ قویهٔ کریهه دلالت بر حرارت و یبوست و کثافت ماده و هر رائحهٔ ملایمه مسکنهٔ حرارت
و نفس و مفرحهٔ قلب و روح و مرطبه دماغ و منومهٔ بعضی از اینها دلالت بر اعتدال حرارت و غلبه رطوبت و لطافت ماده
میکنند و بعضی بر برودت و رطوبت والله اعلم * واما لون * که جمع آن الوان است پس بدانکه استدلال باینها بسیار
ضعیف و مشوش و مضطرب تر از روایح است و همچنان کلی نیست اکثر آن است که مختلف میگردند و بالجمله وجه استدلال
باینها آن است که لون بیاض اکثر دلالت بر برودت و رطوبت میکند جهت آنکه برودت سفید میگرداند جسم رطب را چنانچه
در یخ و برف مشاهده کرده میشود و لون سواد بمراتب خود دلالت بر برودت و یبوست میکند جهت آنکه برودت سیاه
میگرداند جسم یابس را چنانچه مشاهده کرده میشود در اشجار یابسه و میوه های خام نارس یابس بی آب که چون سردی
بسیار بآنها رسد جرم آنها متکاثف و خشک و سیاه میگردد و فعل حرارت در آن هرد و بعکس این است یعنی میگرداند شی
رطب را سیاه چنانچه میگرداند هیزم تر را فحم و جسم یابس را سفید مانند آنکه میگرداند فحم را رماد و اطبا گفته اند هرگاه
که اصناف نوع واحد از دواهای خاص مثلا مختلف شوند در رنگ که بعضی مائل ببیاض و بعضی مائل بحمرت و بعضی مائل بصفرت
و بعضی مائل بسواد باشند پس مائل ببیاض اگر باشد طبیعت نوع آن بارد مانند صندل ابیض پس آن ابرد اصناف خود است
و مائل بحمرت مانند صندل احمر در سردی از آن کمتر و مائل بصفرت نیز از آن کمتر مانند صندل اصفر و بدستور مائل
بسواد از همه زیاده و در یبوست مائل ببیاض کمتر از همه اصناف خود و بعد از آن اصفر و بعد از آن احمر و بعد از آن از
همه غالب تر و یابس تر اسود است و اگر طبیعت آن دوا مائل بحرارت باشد پس حکم آن برعکس بارد است مانند عسل سفید
و سرخ و سبز که عسل سرخ و سبز میباشند بسیار گرم و مائل بسفیدی میباشد گرمیش از آن هرد و کمتر و در بطیخ و انبه و خربزه
حکم بالعکس است در اکثر امر یعنی هندوانه و انبه و خربزهٔ زرد و نباتی رنگ شیرین تر و بهتر میباشد از سرخ و الوان دیگر چون
مرکب اند دلالت آنها نیز بحسب ترکیب و غلبه بعضی آنها است بر بعضی و اصل کل الوان بیاض و سواد است و سائر الوان
مرکب از آن هرد و اند * و بدانکه * گفته اند سواد مطلقا علامت حرارت است و بدستور بیاض مطلقا علامت برودت و
سرخ مطلقا علامت اعتدال و سبز مطلقا علامت برودت و یبوست و زرد مطلقا علامت حرارت و یبوست پس بدین دلیل
سواد و حدت رائحه که افیون دارد میباید که گرم باشد نه سرد و لهذا گفته اند که قانون استدلال بالوان ضعیف و مشوش
و مضطرب است و اکثری است نه کلی جهت آنکه اکثر شبهه و غلط واقع میشود مثلا چون خلط کرده شود در یکرطل شیر دو مثقال
افربیون باین حیثیت که بگردند آن هرد و شی واحد و محسوس نگردد اجزاء افربیون جدا از شیر و مزاج ثانوی مناسب
بهمرسانند با وجود آنکه رنگ آن متغیر نگشته باشد بسیار گرم و همچنین است حکم در طعم و رائحه نیز مانند افیون و کافور که
با وجود آنکه بسیار بارد اند تلخ و تند اند بحدیکه غالب می آیند بر اکثری از طعمها و بوهای قوی مانند فلفل و زعفران و
جندبیدستر و عنبر و مشک و غیرها یعنی در ترکیبی و ممتزجی که افیون یا کافور باشد غالب می آید طعم و رائحهٔ هریک از آن
هرد و بر کل اجزا و همچنین استدلال بسرعت استحاله و بطوء آن و سرعت جمود و بطوء آن نیز کلی نیستند پس استدلال

با مور خمسه به تنها ئي بل و ن تا ئين بتجربه و تكرار تكثار استعمال ناقص و نا تمام است وحكم بالجزم نميتوان نمود بانها بغلبة كيفيتي از كيفيات اربعه ويقين بمعني ظن غالب حاصل نميكردد از انها زيرا كه ميتواند بود كه شئ ممتزج مركب بارد باشد ويا حار و طعم و رائحه ولون آن هريك جدا جدا دلالت برخلاف آن نمايند و از حيثيت اجتماعي برخلاف انها جهت آنكه ممكن است كه تركيب آن از اجزاء مختلفه باشد وجزو ذي طعم ويا رائحه ولون قوي وغالب برديكر اجزا باشد ودر ممتزج همان ظاهر كردد چنانچه در تراكيب افيونيه ويا قطرانيه ويا راوندنيه ويا كافوريه رائحه افيون وكافور ولون افيون وقطران كه سواد ولون راوند كه زرد است مشاهده وظاهر ميكردد و همچنين رائحه والوان وطعوم نيز واما افيون وكافور كه لون آن هردو بقولي دلالت بر برودت دارند وحدت رائحه وطعم آن هردو دلالت برحرارت وبقولي لون افيون نيز دلالت برحرارت ميكند چنانچه ذكر يافت ولهذا منشأ توهم بعضي كشته وآن هردو را حار دانسته اند وميتوان توفيق وجمع بين القولين بدين طريق نمود كه آن هردو از جملهٔ ادويهٔ مركبة القوي اند كه در انها دو جزو غالب است يكي لطيف حار كه حامل رائحه وباعث حدت وانفعال حرارت كشته وديكري كثيف ارضي بارد كه موجب لون وحدت وانفعال برودت شده وبعد وزود ذهاب جزو لطيف حار آن بسبب فعل وانفعال با طبيعت اثر خود ننموده بزودي بتحليل ميرود وزائل ميكردد وباقي ميماند جزو كثيف ارضي بارد آن مدت مديد وانفعال برودت از ان صادر ميكردد # وبدانكه # الوان شش نوع ميباشند ابيض واحمر واصفر واخضر واسود وازرق وهريك را صفتي خاص است مانند يقق وقاني وفاقع وناصع وغربيب وحالك نيز وواضح كه آن لون را بدان صفت در حالت كمال خود اتصاف نموده ميكويند ابيض يقق يعني سفيد دركمال سفيدي وهمچنين ميكويند احمر قاني واصفر فاقع واخضر ناصع واسود غربيب ويا اسود حالك وازرق واضح وادله هريك از امور مذكوره بتفصيل در شروح قانون وكتب مبسوطه ورسائل اين فن مذكور است وچون اينجا كنجايش ذكر آنها نبود بدين مقدار اكتفا نمود واما استدلال ماخوذ از انفعال دوا چنان است كه آنچه در ان تفتيح وقبض باشد حار ويابس است يابرودت يعني مركب القوي است با غلبهٔ حرارت وانچه در ان تحليل ولزوجت بود در ان ناريت ورطوبت غالب است وانچه قوت آن بسيار لطيف وخفيف باشد ويا قابل كوبيدن نباشد مانند سقمونيا ويا قابل شستن نباشد مانند كاسني دليل آن است كه جزو حار ناري آن بسيار قليل ولطيف است وجزو ارضي بارد كثيف آن بسيار وبرهمين قياس استدلال براحوال ديكر بايد نمود والله اعلم بحقائق الامور كما هي لانه فاعلها وخالقها جل شانه # فصل * پنجم در بيان سبب اختلاف اقوال اطبا در ماهيت وخواص ادويه مخفي نماند كه چون اكثر ادويه بسبب اماكن وبلدان وفصول اربعه وخشكي وتري وتازكي وكهنكي وخامي وكال رسيدكي وامثال اينها مختلف الصور والماهيت ميباشند پس هركاه شخصي مثلا در بلدي دون بلدي ويا در فصلي دون فصلي وياد رحين تازكي وياد ر زمان خشكي ويا در وقت خامي ونارسي ويا در هنكام پختكي ورسيدكي وامثال اينها دوائي را مثلا مشاهده نمايد وبحسب ادراك خود بيان ماهيت از شكل ورنك وطعم ورائحه وغير اينها از ان نمايد وديكري در غير آن بلد واوقات واحوال ديكر ملاحظه نمايد وماهيت وطبيعت ومنافع ومضار انرا موافق محسوس خود ذكر نمايد وهمچنين پس احوال مذكوره هريك لا محاله مخالف يكديكر خواهند بود واحاطه برجميع احوال ومراتب هرچيز مقدور شخص واحد نيست وهمچنين هريك خاصيت ونفع وضرر آنرا بحسب اطلاع خود ذكر خواهند نمود وظاهر است كه امور مذكوره منحصر دران نيست وبحسب اوضاع فلكي وتغيرات انها اختلاف در امزجه وخواص ادويه واقع ميشود وباعث اشتباه در

ماهیت و ترتیب و خاصیت اکثر ادویه این امور مذکوره است والله اعلم * بدانکه * آنچه از کتب متقدمین ظاهر میگردد اول کسیکه متوجه تحقیق و جمع و تالیف ادویه گردیده دیسقوریدوس یونانی بود که بعضی مردم اورا لقمان حکیم میدانند و او کتابی مسمی بمقالات سته دربیان حشایش تالیف کرده پس فولس حکیم است او ادویه را جمع نموده پس اندروماخس اصغر واو تریاق اکبررا جمع و ترکیب نموده پس جالینوس ملقب براس البغل که منافع ادویهٔ مفرده را ذکر نموده لیکن متعرض بدل و مصلح وساثر احوال آنها نگشته اول کسیکه متوجه ترجمه و نقل از سریانی بیونانی شده دیدروس نصاری بابلی است واو زیاده از ترجمه دیگر چیزی بیان نکرده پس اسحق بن حنین نیشاپوری از سریانی بعربی نقل کرده با زیادتی افادات و ترجمهٔ او مسمی بمنقولات اسحق گشته و حنین والد او اغذیه را از ادویه جدا کرده پس نجاشعه در این باب تالیفات بسیار کرده اند و اول کسیکه از اهل اسلام متوجه تالیف آن شده محمد بن احمد بن زکریا است که کتاب کامل الادویه و کتاب شامل تحریر نموده پس شیخ الرئیس ابوعلی ابن سینا پس ابن اشعث پس ابو حنیفه دینوری پس شریف پس یحیی بن جزله صاحب منهاج پس جرجیس بن یوحنا پس صائغ پس امین الدوله پس ابن تلمیذ صاحب مغنی پس ابوریحان بیرونی صاحب تذکرهٔ سویدی پس مترجم آن پس شیخ ابن بیطار پس حاجی زین الدین عطار صاحب اختیارات بدیعی پس شیخ یوسف بغدادی مؤلف ما لایسع للطبیب جهله مشهور بجامع بغدادی پس شیخ داؤد انطاکی مصری مؤلف تذکرهٔ اولی الالباب پس حکیم علی کیلانی شارح قانون واو بسطی در ادویه داده پس حکیم میرمحمد مؤمن تنکابنی صاحب تحفة المؤمنین واو نیز بسطی داده پس نواب معتمد الملوک حکیم سید علوی خان قدس سره ولیکن از مؤلفات او شان آنچه محرر دیده اکثر منتشر و ناتمام است و دیگر کسی بطول و بسط شاید متوجه نشده و ابن جزله و انطاکی مفردات و مرکبات را درهم ذکر نموده اند و در ادویهٔ هندیه بهتر از دستور الاطباء موسوم باختیارات قاسمی حکیم میرمحمد قاسم ملقب بهندوشاه مشهور بفرشته و تجربات اقضای حکیم میرمحمد افضل نیست ولیکن این هردو و دیگران نیز از اطبای هند هیچ یک متوجه بیان ماهیت نشده اند و طبیعت و افعال و خواص راهم خوب بیان نه نموده اند و بعضی ادویه هندیه را که حکیم میرعبد الحمید برحاشیهٔ تحفه نوشته مبسوط تر و بهتر است والله اعلم *

فصـــل * ششم دربیان طریقهٔ اخذ ادویه و حفظ و حضانت آنها اما بالاجمال پس بدانکه اولی و الیق آنست که ادویهٔ قویه و مشهوره هر بلد و مکان که در آنجا قویتر و بهتر می شوند از بلدان و اماکن دیگر از همانجا در زمان و فصل لائق و نهایت ادراک نشو و نما و کمال نضج و رسیدگی آن اخذ والتقاط نمایند مانند آنکه اطبای از دریا زدهم تشرین اول از ماه رومی سقمونیارا از جبل انطاکیه و بالجمله اگر بقول استاد ابقراط که عالج کل مرض بعقاقیر ارضه و بلده عمل نموده و معالجهٔ امراض هر بلد و مملکت را با دویه مختصه بهمان بلد و مملکت نمایند بهتر است جهت آنکه بمناسبت انفع اند در جلب نائده و صحت از برای اهل آن بلده و مملکت از ادویه بلد و مملکت دیگر و بالتفصیل بدانکه آنچه معدنی و از قبیل احجار و اطیان است بهتر آنست که از معادن معروفه و مشهورهٔ آن و اوایل زمستان اخذ نمایند یعنی در هر بلد و مملکت و هر مکان که بهتر میشوند نه از غیر آن مانند قلقدیس از قبرس و زاج از کرمان و لاجورد از کاشغر و فیروزه از نیشاپور و لعل از بدخشان و یاقوت از سیلان ولؤلؤ از دریای بحرین و هرموز و مانند اینها و هر چند رنگین تر و صاف و شفاف و آبدار و خالص و بزرگ و بیغش تر باشند و ریزه و متفتت و آمیخته بچیزی دیگر از خاک و غیره نباشند بهتر است و نیز باید که رنگ و طعم و رائحهٔ مختصه بهریک مانند تا در زمره اطیان برقرار و کال

خوبی باشند وهمچنین قیر وموميائی ونفط وامثال اینها اما آنچه نباتی است بدستور مذکور یعنی آنچه اوراق وازهار
است باید که بگیرند از اماکن مختصه بهریک فصل وزمان ووقت لائق وبعد رسیدن بکمال خود وپیش از افتادن از درخت
وپژمردگی ومتغیر شدن هیأت ورنگ وبوی آن ودر سایه باحتیاط تمام خشک کنند واز غبار ورطوبات وغیرها محفوظ
دارند مگر آنچه را آفتاب ضعیف نگرداند وعرض کمال خشکی آن باشد که در آفتاب بکمال احتیاط خشک نمایند وآنچه از قبیل
بزور باشد واجب است که بگیرند آنرا بعد بستن ومستحکم شدن جرم وخشک شدن رطوبت آنها بحد اعتدال وزائل
شدن خامی وزردی وبرودت وپژمردگی آوردن اوراق وبدستور در سایه خشک نمایند واز گرد وغبار واختلاط باشیاء
غریبه ورسیدن نم ورطوبات وگرمی وخشکی بسیار بدانها محفوظ دارند * بدانکه * ادویهٔ نباتیه ذوات کیفیات متغیره
مفرده ومرکبه در بلدان متغیره بالکیفیة واراضی صلبه بهتر یافت میشوند وهمیشه دواها دران بلدان واراضی قویتر
میباشند ولهذا ادویهٔ جبلی وسهلی وبری اقوی اند از بستانی در اکثر امور وادویهٔ بارده در بلدان حاره وبالعکس نیز و
کیفیت آنها در اکثر امور شدیدتر وقویتر میباشد وادویهٔ معتدله در بلدان معتدله ورطبه در بلدان یابسه پس اخذ آنها از آن
بلدان واراضی اولی از غیر آنها است وآنچه از قبیل قضبان وقشور باشد بدستور باید که بعد از نمو ورسیدن بکمال لائق بحال
آن وپیش از پژمردگی وخشکی وکجی وپیچیدگی اخذ نمایند وبدستور خشک نموده محفوظ دارند وآنچه از قبیل اصول
است بعد از اخذ ثمر وهنگام ریختن برگهای آن وقبل از ریختن تمامی آنها اخذ نمایند بلکه آخر فصل خریف بهتر است و
بدستور خشک نمایند وآنچه از حشایش باشد بتمامی اخذ باید نمود در هنگام کمال بلوغ ورسیدگی وتروتازگی وعدم نقصان
اخذ نمایند وبدستور خشک کنند ونگاه دارند تا بمصرف لائق آید وآنچه از قبیل اثمار باشد نیز بدستور بعد کمال نضج ورسیدن
وقبل از پژمرده شدن وافتادن خود بخود از درخت اخذ نمایند مگر آنکه منظور ومطلوب خام آن باشد یا نیم رس آن وآنچه
را از آنها درست باید نمود همان قسم درست خشک نمایند وآنچه را مقشر یا ورق باید نمود پوست کنده وورق
کرده خشک نمایند وآنچه را بریسمان باید کشید بریسمان کشیده در سایه یا بآفتاب کمی باحتیاط خشک نمایند واز گرد وغبار ونم و
رطوبت وعفونت ونکرج وفساد وخوردن کرم وغیرها محفوظ دارند وبالجمله باید که کل ادویهٔ نباتیه را در کمال هنگام رسیدگی
ونداوت وپیش از رو بخشکی وپژمردگی وضعف ونقصان آوردن اخذ نمایند ودر هنگام صفا وگرمی وخشکی هوا بهتر است
از هنگام کدورت وبرودت ورطوبت آن وآنچه باران خورده وقریب العهد باران باشد ضعیف است وادویهٔ بریه وصحرائیه
اقوی اند از بستانیه وحجم وضخامت آنها کمتر است در اکثر وجبلیه اقوی اند از بریه وشکوفهای گلها آنچه بالیده تر و
خوشبوتر وشکفته وپژمرده نشده باشد بهتر است از مخالف آن مگر گل سرخ قبل از تمامی شکفتن اخذ آن بهتر است وهمچنین
بستانی آن واز برگها آنچه ضخیم تر وخوشبوتر وتروتازه تر باشد بهتر است واز قضبان واصول آنچه کجی وپژمردگی آن کمتر باشد
واز بزور آنچه بزرگتر وفربه تر وچرب تر وسنگین تر باشد بهتر است واز فواکه آنچه شاداب تر وپرگوشت تر وسنگین تر باشد ولون و
طعم ورائحهٔ هریک از آنها که بهتر وزیاده وقویتر باشد اقوی است از مخالف اینها واما لبن شبرم هرگاه تازهٔ آن بهم رسد بطریق مقرر
لبن از آن اخذ نمایند والا اگر تازهٔ آن بهم نرسد که شیر از آن گرفته شود بدستور سائر یتوعات پوست تازهٔ آن را بشویند و
یا خشک آن را در آب گرم بخیسانند ودر آفتاب بگذارند تا غلیظ ولزج گردد پس آب آن را جدا کرده خشک نمایند ولبن
خشخاش را که افیون است از خشخاش مصری ویا کازرونی یا عظیم آبادی در مصر وکازرون بشرطیکه در افیون ان شاء الله تعالی

خواهد آمد همچنین لبن بلسان وسائر البان را از اماکن مختصه و از زمان لائقه وبالجمله در هرجا که خوب وقوی القوة کردند اخذ نمایند نه ازجائیکه ضعیف القوة باشند واما صموغ پس واجب است که اخذ وجمع نمایند آنها را هنگام ریختن شکوفه واول روز قبل از طلوع آفتاب وآخر روز بعد از غروب وباید که هوا صاف ومعتدل باشد وپیش از خشك شدن بحدیکه متفرك ومتفتت کردند یعنی قبل از انکه خود بخود از درخت جدا و ریزه ریزه شده بریزند* واما عصارات* پس باید که از ادویهٔ جیده از اوراق واثمار واصول وغیرها اخذ نمایند وبآتش طبخ ندهند بلکه بهوا وآفتاب خشك نمایند واز کرد وغبار واختلاط اشیای غریبهٔ کثیفه محافظت کنند مانند اقاقیا وعصارهٔ اهلیلج وانبرباریس وغیرها وهنگام استعمال نیز طبخ ننمایند مگر سقمونیا که بدون تشویه استعمال آن جائز نیست* واما ادویه حیوانیه* پس واجب است که گرفته شوند از حیوانات جوان صحیح الجسم تام الخلقة والاعضاء در زمان بهار یا ابتدای صیف وپیش از روبلاغری وپیری وضعف ونقصان آوردن ومقارن ذبح وذکوة آنها و از انجمله خون بزجوان فربه بی عیب ونقصان چهار ساله است که بسبب شدت تاثیر آن در علاج سنك کرده ومثانه موسوم بید الله کشته وآن چنان است که اول فصل تابستان که هنگام رنك کرفتن انکور است آنرا ذبح نمایند وخون اول وآخر آنرا جدا ارند که برود وخون وسط را در دیك ویا ظرف سنکی ویا سفالی بکیرند وبکذارند تا منجمد کردد پس ریزه ریزه کرده بر پارچهٔ کرپاس پاکی پهن نمایند وپارچهٔ نازکی برای محافظت از کرد وغبار بران بپوشند ودر آفتاب خشك نمایند وعند الحاجت یك مثقال آن را باآب کرنس جبلی یا باشراب وامثال آن بنوشند وبالجمله هرچیزی را بشرائط مقررهٔ آن اخذ کنند ودر کان اهتمام حفظ وضبط نمایند تا بکار لائق خود آیند* دستور حفظ* زهرهٔ حیوانات که تازه بماند آن است که محل قطع ومجرای آن را بخیاطهٔ محکم بسته در شیشهٔ که عسل در آن آنمقدار باشد که اورا بپوشاند انداخته نکاهدارند واکر حرارت ورطوبت بر هوای آن بلد غالب باشد باید که عسل را خوب بقوام آورده باشند* دستور حفظ* پیه ومغز حیوانات که متعفن نکردد آن است که در عسل چند روز بینداززند وبعد از ان شیشهٔ خشك کرده در لته کتانی پیچیده در سایه آویزند وبدستور هرکاه در ظرف قلعی ضبط کنند زود تر متعفن نمیکردد* دستور حفظ* سائر ادویه آن است که بعضی آنها را که باهم جمع باید نمود تاموجب بقای آن باشد مثل کافور با فلفل وبرادهٔ آهن با آهن ربا وتخم مرغ با نمك وساذج با زنجبیل ومعدنی را با غیر جنس او نباید جمع نمود وعصارات وصموغ را در ظرف قلعی ونقره نکاهدارند وعرقها ومیاه حاره را در شیشهٔ سرتنك ضبط کنند اما بعد سرد شدن ویا در ظرف مزجج ویا روی توتیا وعرق بهارد ر ظرف مس بهتر میماند ومجموع اوراق وبیخ ها وکلها را از جای نمناك وآفتاب تند دور باید داشت وظرف قلعی جهت حفظ روغنها واکثر ادویهٔ مفرده ومرکبه بهتر است والله اعلم* فصل* هفتم در بیان اعمار بعضی ادویهٔ مفرده بالاجمال والاختصار بدانکه ادویهٔ مفرده از سه جنس بیرون نیستند یا معدنی یا نباتی یا حیوانی الله پس معدنی مختلف میشود عمرهای انواع اصناف آنها بحسب شرافت وخست وتام الترکیب ومتلزز الاجزاء ولطیف بودن اجرام وجواهر آنها وعلم آنها مانند ذهب وحجر الماس ویاقوت وزمرد وامثال اینها از معدنیات که مدتی مدید باقی میمانند وفاسد نمیکردند واما نقره مدت بقای آن کمتر از ذهب است ومعدنیاتیکه بدان مشابه نباشند یعنی ناقص الترکیب باشند مانند مس وآهن واسرب وغیرها بسیار باقی نمیمانند وبزودی فانی وفاسد میکردند خصوص که در آب وکل دفن نمایند ومدتی دران بمانند واما زنبار پس ناقص میشود قوت آن تا یکسال ورفته رفته باطل میکردد وعمل آب توت آن تا شش سال

باقي ميماند ومرتك كه مرد ارمنك باشد قوت آن تا سالهاي بسيار باقي ميماند وهمچنين اقليميا ومرتشيشا وتوتيا واما حجرفادزهر يعني فادزهر معدني خطائي وتندهارى وانواع خوشرنك وخوشبوى املس آن نيز مدتى مديد قوت آن باقي ميماند واما لؤلؤ مدت بقاى قوت آن ازان كمتراست وما دام كه آب ورنك وصفا دران باقي است نيكو است واما طيان طين الرايح مانند طين داغستاني ومختوم وآنچه بدان مرد ومانند مدت بقاى قوت آنها ازلؤلؤ كمتراست وكل احجار واطيان را چون بسايند ومدتي برآنها بكذرد قوت آنها ضعيف وزائل ميكردد ورفته رفته مثل احجار واطيان ديكر ميشوند بحسب مراتب خود اما وانچه صاحب رايحه است مادام كه رايحه با آن باقي است قوى است پس بتدريج ضعيف وباطل ميكردد ومثل سائر احجار واطيان ميشوند والله اعلم * فائده بدانكه * اكثري برانند كه مادۀ بسائط متطرقات زيبق وكبريت است پس هركاه آن هردو درنهايت خوبي جوهروصفا باشند وكبريت درقوت نارنت صابغة وغالب باشد درمعدن صورت ذهبي بران مركب ازمبدا فياض جل ذكره فايض ميكردد وذهب تكون ميبابد واكر زيبق غالب باشد بافوت باردۀ صورت فضي مي يابد ونقره متكون ميكردد وچون اجزاى ردى الجواهرباشند وكبريت كمتروياقوت مائيه صورت قلعي مي يذيرد وهركاه رداءت جوهربيشتر باشد صورت اسربي ميبابد واكر زيبق جيد الجوهربودكه مانع ظهوراسباب صابغه باشد بالتمام هرچند آن اسباب وافرباشند صورت نحاسي ميبابد وچون بااشتعال يبوست شديده بران غالب باشد صورت روى توتيا كه خارصيني نيزنامند مي پذيرد واكركبريت جيد الجوهروزيبق ردى الجوهرباشد باعلم اسباب صبغ صورت حديدى برونايض ميكردد واصل صنعت كيميا را عديده آن است كه انقلاب بعضي به بعضي باعمال مخصوصة مدونه دركتب خودكه رفع بدت جوهرهريك شود ممكن است اما شايد اين سخن توهمي بيش نباشد زيراكه انقلاب حقائق محال است وهمچنين احجار نفيسة غير متطرقه مانند ياقوت والماس وزمرد وغيرها نيزاصل ومادة وبسائط آنها زيبق وكبريت است باختلاف مراتب از صفا وكدورت وغيرها والله اعلم وهمچنين اكرزيبق جيد ونيكو باشد وليكن كبريت ناصاف باشد تركيب غير محكم يعني حافظ صورت نوعية خود مدت مديد نتواند بود واكرهردو جيد وصافي باشند محكم التركيب كردد يعني حافظ صورت خود مدت مديد بود والله اعلم * اما ادويه نباتيه * پس آنها يازده صنف اند زيراكه ياازقبيل صموغ ويا عصارات ويا ازهارونقاح وياادهان ويا البان ويتوعات ويا اوراق ويا ثمرويا بزورويا اغصان ويا اصول ولحا وقشوروامثال اينها اند پس صموغ مانند صمغ عربي وكثيرا واشق وجاوشيرو سكبينج ولك ودم الاخوين وامثال اينها مدت بقاى قوت آنها تاسه سال است واما عصارات مانند اقاقيا وحضض هندي ومكي وافيون باصطلاح قديم كه عصارة خشخاش برى بوده وكاه هندى ودم الاخوين بقول صاحب خلاصة التجارب كه عصارة ابوخلسا است ازآنها كمتر واما ازهارونقاح كه كلها وشكوفه ها باشند مانند بنفشه ونيلوفر وورد احمر وكل كاوزبان وفقاح اذخر وقيصوم وامثال اينها واوراق مانند سنا مكى وكاوزبان وماذريون وماذج هندى وورق الآس وپرسياوشان وامثال اينها نيز بحسب قوت وضعف خود يكسال نهايت تا دوسال قوت آنها قوى ميباشد پس ضعيف وباطل ميكردد واما البان ويتوعات مانند سقمونيا وفرفيون وافيون وامثال اين ها پس سقمونيا قوت آن تابيست سال باقي ميماند وبعد ازان ضعيف ميكردد ورفته رفته باطل ميشود وفرفيون تاچهارسال وافيون تا پنجاه سال قوت آن باقي ميباشد وزياده نيزكفته اند وبالجمله اكرالبان قوت آنها تاقريب بده سال باقي ميماند اما ادهان مانند زيت ودهن بلسان وقنه وقطران ومانند اينها پس باردۀ آنها بزودى فاسد ميكردد خصوص رطبة آنها كه دريك دو ماه اسبوع وحارۀ رطبه ويابسۀ آنها بمراتب

یکسال تا دو سال پس فاسد و متکرج میگردد و اما دهن بلسان پس آن از قبول البان اضعف و قوت آن مدت مدید باقي میماند و گفته اند هرچند کهنه ترشود جید و قویتر میگردد و همچنین دهن کافور و زیت و دهن اذخر تا دو سال و اما اثمار مانند عناب و سپستان و حب بلسان و مازو و بلوط و آلو و آلو بالو و سیب و به و انار و لولو زوجوز و جوز بوا و قرنفل و قاقله و فلفل و املة و هلیله و بلیله و امثال اینها پس آنها مختلف میباشند انچه از آنها کثیر الدهن است مانند مغز گردکان و بادام و پسته و چلغوزه و نارجیل و کنجد و خشخاش و خیار و هندوانه و خربزه و کدو و امثال اینها تا یکسال اگر در قشر خود باشند والا تا یکهفته و کمتر از آن خصوص مغز پسته و گردکان و اما بزور مانند بزر رازیانه و کمون و کرویا و کاسني و کشنیز و کاهو و خشخاش و کنجد و امثال اینها پس از اینها انچه قلیل الدهن مانند حلبه و حرف و خردل و رازیانج و امثال اینها است دو سال تا سه سال بحسب حفظ و نگاهبانی از نم و رطوبت و خاک و یا دو غیرها باقي میمانند و کثیر الدهن کمتر مانند بعض بزور و مثل کوزة قبل و اما اغصان و لحا و اصول و قشور مانند عود بلسان و زرنب و شیطرج و شکاعی و بادآورد و بیخ کاسني و رازیانه و لفاح و کرفس و اذخر و جنطیانا و عاقرقرحا و تربد و دارچیني و قرنه و سلیخه و ماهي زهرج و پوست بیخ کبر و انجبار و امثال اینها پس مختلف میباشد بقای آنها بحسب قوت جوهر آنها در صلابت و رخاوت و ضعف پس انچه مانند قسط و زراوند و وج و درونج و زرد چوبه و دارچیني و قرنه و سلیخا و زنجبیل و امثال اینها است قوت آنها تا ده سال باقي میماند و خربق از اینها زیاده و مگر انچه در آنها رطوبت فضلیه باشد مانند بیخ چیني و زنجبیل و زرنباد و زراوند مدحرج و بهمنین و بوزیدان و شقاقل و امثال اینها که بزودی کرم میخورد ضعیف و فاسد میگردد و اما انچه از لبها و عرق مسهله باشند تا سه سال قوت آنها باقي میباشد پس بتدریج باطل میگردد و اما ادویهٔ حیوانیه مانند شحم و مرارة و انفحة و قرن و حافر و ظلف و زبل و بعر و دم پس شحم که پیه باشد هرگاه بگیرند و نمک سود نمایند تا یکسال قوت آن باقي میماند و لیکن مستعمل در مراهم و بعضي تراکیب دیگر و بعضي امراض نخواهد بود و اما مرارة که زهرهٔ حیوان باشد پس مدت بقای قوت آن پیشتر از تخم است خوب خشک کنند و نیکو محافظت نمایند سالها میماند اما انفحة که پنیرمایه نامند بعضي شیردان بچه حیوان که ناخورده مانند پنیرمایهٔ شتر اعرابي وغیره پس مدت بقای قوت آن یکسال تا دو سال است و اما قرن و حافر و ظلف و غیرها که عبارت از شاخ و سم و ناخن باشد پس قوت آنها سالها باقي میماند و اما زبل و بعر و دم که عبارت از سرگین و پشکل و خون حیوان باشد مانند سرگین سگ و کفتار و حمار و بز و ضب تا یکسال و همچنین خون آن و اما جندبیدستر پس قوت آن تا ده سال باقي میماند والله اعلم # فصل #

هشتم در بیان آداب طعام خوردن و آب نوشیدن و اطعمه که جمع آنها باهم مناسب نیست # بدانکه بر صاحب حفظ صحت لازم است که تا ضعفی در خود نیابد و گرسنه و تشنه نشود طعام و شراب نخورد و نیاشامد و آنهم بقدر ضرورت و احتیاج که بسرحد امتلاء و تخمه نرسد که مکروه و مضر است و در هنگام امتلاء و سیری و سیرابي طعام نخورد و آب ننوشد و در هنگام گرسنگي بسیار و عطش مفرط بیکدفعه طعام و شراب بسیار و سیر نخورد و نیاشامد و همچنین بعد از ریاضت و حرکت شدید مفرط و استیلای گرمي بسیار بر مزاج مکرر بتدریج و دفعات اندک اندک خصوص آنکه طعام ثقیل و یا غیر عادی و معتاد و یا بسیار گرم و یا بسیار سرد باشد و همچنین آب غلیظ ثقیل یا بسیار گرم و یا بسیار سرد باشد بلکه اولا مضمضه نماید و دست و رو و یا بشوید چند مرتبه و اگر از بن تسکین نیابد پس اندک اندک آب بیاشامد و واجب است که ظرف طعام در برابر رو باشد که بمحاذات تناول شود نه بطرف راست و نه چپ و نیز لقمه را باید کوچك بردارد و نیکو مضغ نماید و در تابستان

او اول روز طعام سرد و در زمستان اواسط آن و طعام گرم و در بهار و پاییز طعام معتدل و در شبانه روزی دو مرتبه یا
یکمرتبه و اگر بهر دو روز سه مرتبه خورده شود بهتر است بدین ترتیب که روز اول اول روز و آخر روز و یا اول شب و
روز دویم وسط روز و همچنین و باید که بسیار طول ندهد زمان اکل را و بسرعت تمام نیز نخورد بلکه خوب بخاید و
بملایمت فرو برد و تداخل نکند یعنی طعام جدید بر طعام غیر منهضم سابق نخورد و مادام که ثقل در معده و سینه و جشاء
یعنی آروغ طعام آید طعام تناول نکند و بالجمله هر وقت که خوب گرسنه شود و تشنه گردد باید که طعام بخورد و آب بیاشامد
و تعیین وقت بمراتب آن اکثری و برای متوسطین است و الا اطفال و جوانان محرور المزاج قوی الهضم و پیران ضعیفان و
بارد المزاجان را هریک بنوعی خاص میباشد حکم واحد برهمه جاری نمیتوان نمود و نیز باید که چون طعام تناول نماید
هنوز قدری میل و رغبت بطعام و گرسنگی باقی باشد که دست از طعام بکشد و ابتدا بطعام معتدل سبک کند و اقتصار بر یکنوع
از طعام و یا بدو نوع نماید و بعد از آن چند قدم راه رود زیرا که باین نحو تند ابدان اکثر صحیح و سالم و حواس نیکو و صافی
میباشد و از تودرهم و پرخوری بدن ثقیل و حواس کل و بلید و انواع امراض و اعلال طاری میگردد و اجتناب نماید از
خوردن نان گرم و آشامیدن آب سرد بلافاصله بالای آن جهت آنکه احداث عفونت و بخار مینماید و از اجتماع طعام لطیف
و شیرین و یا شیرینی بالای طعام کثیف مانند خربزه بالای گوشت لطیف و کثیف و همچنین سریع الهضم صالح الکیموس بالای
بطی الهضم ردی الکیموس و یا شیرینی و امثال اینها زیرا که طبیعت غذای لطیف شیرین سریع الهضم را بزودی استحاله
میدهد و هضم مینماید و باقی میماند مخالف آنها و باعث گرانی و مرض میگردد و همچنین جمع ننماید میان دو طعام که هردو
گرم و یا هردو سرد بالفعل و یا بالقوة و یا هردو لزج و یا هردو نفاخ و یا هردو قابض و یا هردو غلیظ و یا هردو مرخی باشند
و از خوردن سرکه بعد از برنج و از ماست با ترب و ماهی و یا بعد از ترب و ماهی و از گوشت مرغ بر ماست و ماهی و یا بالعکس و
از شوربا گوشت مرغ و از شیر با ماهی و از انار با هریسه و از انگور با کله گوسفند و از سرکه با عدس و یا با ماش و از خربزه
با عسل و مویز با عسل و خربزه با انبه و امثال اینها و از آب گرم بعد از طعام شور و از آب سرد بعد از میوه خصوص میوهٔ تر
و حلو و طعام گرم و شیرین و بعد از خواب و جماع و حمام و هر حرکت مفرط و مضعف و ریاضت بسیار و در بین خواب و در خلاء
معده یعنی ناشتا و در حمام و مستحسن است جمع میان اطعمه و میوه هائیکه بعضی آنها اصلاح بعض دیگر نماید مانند طعام شیرین
با طعام ترش و چرب با شور و تیز و بعضی را گمان آن است که جایز است جمع میان هرنوع غذا که باشد جهت آنکه البته آن هردو
یا متشابه اند یا متضاد اگر متشابه اند پس گویا که یکنوع از طعام خورده شده اند ک بیشتر و اگر متضاد اند هریک دفع مضرت
دیگری مینمایند و تعدیل حاصل میشود و کافی بودن این امر نیز خود وهم و غلط است چه میتواند بود که آن هردو غذا متخالف
یکدیگر باشند و هیچ یک مصلح دیگری نباشد و فساد دیگر سرایت بدیگری نماید و آنرا نیز فاسد سازد و از جمع ایشان مضرت
حادث گردد نه تعدیل مانند آنکه عضو شخصی از آتش سوخته باشد بر آن برف و یخ گذارند البته متاذی و متضرر
خواهد شد و میتواند بود که دو شی متشابه باشند و هریک از آن هردو مصلح دیگری باشد مثلا یکی تلطیف غلیظ و دیگری تکثیف
غلیظ و یکی تقویت دیگری نماید و همچنین و نیز میتواند بود که دو شی متشابه هم باشند و ضرر کنند بجهت کیفیتی که عارض
هردو باشد و خاصیتی که لازم اجتماع و ترکیب است و بالجمله این اصلی و قاعده کلی ندارد بلکه بعادت و قوت و ضعف
و لطافت و کثافت مزاج برمیگردد و الله اعلم * فصل * نهم در بیان احراق ادویه و تحمیص و تشویه و قلی

وقتي بير غسل را حكام آنها و دستور آشاميدن چوب چيني وعشبه وصامصفرا بس وشجرة النبي وكيا كو وشير شتر وشير بز وشير الاغ ولبن النساء ومثل آن زمرود وغ وماء الشعير وماء القرع وماء الخيار وغيرها واتخاذ وصنائع بعض اشيا بدانكه احراق ادويه را احتياج بدان از براى چند فايده است يا از براى انتقال طبيعت آن است بطبيعتي ديكر ويا از براى نقصان قوت وكسر حدت آن است مانند زاج وقلقطار ومرجان خصوص در ادويهٔ عين ويا از براى تقويت يعني زيادتي قوت وحدت وشدت نفوذ وانتقال مزاج آنها است بمزاج ديكر مانند اكثر فلزات وحجر نوره وبسد وصدف وبرك ترب وتنباكو وامثال اينها از املاح مصنوعه ورمادات واجزاء ادويه مانند جوهر حصي لبان وغيرها ويا از براى تلطيف جوهر آنها است مانند املاح ويا از براى تنقيه ورفع اجزاى غريبهٔ آنها است مانند اثمد وبوره وسرطانات وشاخ ايل وامثال اينها ويا از براى مهيا وقابل سحق كردن آنها است مانند يواقيت وطلا ونقره وابريشم ومانند اينها ويا از براى آنكه باطل كرده زوائيت وخباثت وسميت جوهر آنها مانند عقرب جهت استعمال آن در تفتيت حصاة وافعي واسود سالخ براى جذام وخنازير زيرا كه ادويه يا حاد لطيف الجوهر اند ويا معتدل وهر دو نوع چون سوخته شوند قوت آنها ضعيف وحدت وحرارت آنها كم ميكردد بسبب تحليل جوهر حار ناري حاد آنها مانند ادويهٔ مذكوره ويا كثيف الجوهر وغير حار حاد اند وبسبب احراق وكسب حرارت ناري تقويت مييابند هم در حدت وهم در حرارت مانند فلزات وحجر نوره ويا آنكه صلب اند ويا در آنها رطوبت فضليهٔ لزجه است وبسبب احراق رطوبت ماسكه ملتصقه ولزجهٔ آنها كم وفاسد وفاني ميكردد پس بسهولت وآساني وبزودي سائيده ميكردند مانند احجار وابريشم ويا آنكه در آنها اجزاى غريبه است تا آنكه اجزاى غريبهٔ آنها زائل كردند مانند نطرون وبدانكه جسم اكر برنهجي باشد كه اعراض مدركهٔ جسد را اصلا ترك نكند هر آينه مستمر الطبع خواهد بود واكر مفارقت وترك كند پس اكر خفيف الجسم ومتخلخل باشد بسبب احراق ميل ببرودت كند واز غايت احراق كه بحد رماديت رسد بالكليه حدتش زائل كردد واكر كثيف الجسم وغير متخلخل باشد از برودت ميل بحرارت نمايد وايضا بدانكه در احراق اشيا شرط است كه دو جنس مختلف را باهم نسوزانند مثل نمك ونوره ودر احراق احجار مبالغه نمايند بخلاف نباتات وحيوانات واما حرير ومصوغ ومانند اينها را ادنى احراقي كافي است وهركاه مراد تبريد جسم محرق باشد بعد احراق آنرا بايد شست كه غسل وتصويل نامند والا بدون تصويل استعمال نمود وتكليس از كلس است باصطلاح اهل مصر كه بفارسي آهك نامند وآن سريع السحق ميباشد پس هر جسم صلب كه قابل سائيدن نباشد وبسبب احراق قابل سحق كردد آنرا مكلس نامند اما اشيائيكه قابل احراق اند وبدون احراق استعمال آنها جايز نيست پس از انجمله است اثمد وارزيز وبسد ورصاص كه آبار نامند واسود سالخ وسرطان وطلق وعقرب واما انچه را بدون احراق نيز استعمال ميتوان نمود پس آن مانند ابريشم وآبا روحب الآس وذهب وعود وكوزبا ويا قوت وامثال اينها است هريك از اينها در رسوم خود ان شاء الله تعالى ذكر خواهند يافت وبعضي در اينجا مذكور ميكردد * احراق بورق * كه بوره باشد آنست كه ظرف سفالي را برآتش كذارند وآنرا در ان اندازند ونكردانند تا آنكه سوخته شود ويا آنكه قاشق آهني را كرم نمايند وبوره را ريزه ريزه كرده در ان اندازند وحركت دهند وهمچنين چهل مرتبه قاشق را كرم نمايند تا آنكه سوخته شود وبكردد مانند خاكستر * احراق * جميع زبد البحر ومانند اين هردو كه مسمي بتكليس است آنست كه بكيرند هر مقدار از هريك كه خواهند وبآب نمك پاك بشويند وخشك نموده در كوزهٔ مطين بطين حكمت كرده در كورهٔ آجرپزي ويا تون حمام ويا تنور بسيار كرم بر روي خشتي بكذارند

تا آنکه سوخته و سفید گردد و مادام که سفید نگشته کامل نیست مکرر در آن عمل باید نمود * احراق حیه * و افعی و اسود سالخ که مار باشد آنست که بگیرند مار خانگی و یا افعی و یا اسود سالخ هر کدام را که خواهند درست و زنده در کوزه کرده سر آنرا بسته و بطین حکمت کوزه را گرفته در تنور بسیار گرم یک شب بگذارند پس برآورند که خشک شده خواهد بود سحق نموده با زیت خمیر کرده بر خنازیر ضماد نمایند * احراق خطاطیف * که خطاف است و بفارسی پرستوک نامند آنست که بگیرند بچهٔ خطاطیف را ذبح نموده پر آنرا کنده و شکم آنرا چاک کرده آنچه در جوف آن است برآورده دور نمایند و پاک شسته و نمک بر آن پاشیده در کوزه کرده سر آن را بگل حکمت بسته در تنور یا در اجاق پر از اخگر گذارند تا محرق گردد * احراق ارنب * مانند احراق خطاطیف است * احراق زجاج * که بفارسی آبگینه و شیشه نامند آن است که بگیرند زجاج صاف سفید شفاف خالص پاکیزه را که سنگ ریزه و خاک و غبار نباشد نرم سائیده در کوزهٔ مطین و یا بوته کرده سر آنرا محکم بسته در تون حمام یا تنور بسیار گرم بگذارند تا آنکه سرخ گردد * رماد زجاج * یعنی خاکستر آن بهتر آن است در کفچهٔ آهنی خوب گرم نمایند و در آب قلعی اندازند و آنچه از آن مکلس شده باشد جدا نمایند و باز تتمه را گرم نموده در آب قلعی اندازند و همچنین تا آنکه تمام مکلس گردد پس نیکو سحق نمایند که مانند هبا و غبار گردد شربتی از آن مقدار مثقالی با دوازده مثقال آب گرم برای تفتیت حصاة قوی الفعل است * احراق زرنیخ * آنست که بگیرند زرنیخ اعلای خالص صافی را ریزه ریزه مانند نخود و باقلا نموده و در کوزهٔ مطین بطین حکمت کرده سر آن را محکم بسته و در وسط سر آن سوراخی برای برآمدن بخار بگذارند و بر اخگر گذارند و مادام که از آن بخار سیاه برمی آید ناقص است و چون بخار آن سفید برآید سوخته سفید گردد کامل خواهد بود * احراق سلحفاة * آن است که شکم سلحفاة یعنی سنگ پشت را شکافته احشای آن را افکنده و پاک شسته در کوزهٔ مطین کرده سر آن را بسته در تنور یا در اجاق آن مقدار بگذارند که سوخته و سفید گردد * احراق سرطان * آنست که بگیرند سرطان نهری چند آنکه خواهند هنگامی که آفتاب در برج اسد باشد و پاهای آن را ببندند و شکم آن را بشکافند و ما فی الجوف آن را بیندازند و با خاکستر چوب تاک و نمک بشویند در کوزهٔ سفالی آب نادیده کرده سر آن را محکم سازند و بالای کوزه را بگلی که در آن سبوس گندم و خطمی و نمک درهم سرشته باشند گرفته خشک نموده در میان تنور که آن را خوب گرم نموده باشند گذارند و سر تنور را بپوشند مثلا اگر شب گذاشته باشند صبح برآورند و اگر صبح گذاشته باشند شام پس از کوزه برآورده سائیده بکار برند * احراق سرطان بحری * نیز بهمان قسم است * احراق شنج و صدف * آن است که بگیرند شنج سفید املس را و بطین حر یعنی طین خالص بگیرند و در تنور اخگر گذارند تا سوخته گردد و علامت سوختگی آن است که سفید گردد و اگر بیکدفعه سوخته نگردد مجددا بطین مذکور گرفته در تنور بگذارند تا آنکه سوخته گردد و صدف و امثال آن را نیز بدین طریق احراق نمایند * احراق عقیق * و یشب و یاقوت و امثال اینها آن است که در آتش سرخ نموده در آب سرد انداخته و مکرر چنین کنند تا آنکه آب آن سوخته و خشک و مفتت و قابل سحق گردد * احراق بسد و مرجان * آن است که هر یک را که خواهند در کوزهٔ سفالی کرده بعد آنکه آن را ریزه ریزه نموده باشند و کوزه را بگل گرفته در تنور بگذارند تا سوخته و سفید گردد اما بحد رمادیت نرسد و اگر بیک دفعه سوخته نگردد مکرر نمایند و این از برای حصول خاصیت و بورقیت آن است پس برآورند و نرم سائیده استعمال نمایند * احراق لؤلؤ * آن است که مروارید ناسفته را با قدری شیر در ظرف سفالین کرده سر ظرف را محکم نموده در میان آتش

کذارند وبدمند وپس اززمانی برآورند که سوخته شده باشد * احراق ملح * آن است که ملح راکوبند وبعسل خمیرکنند
ودرخرقهٔ کتانی کذارند وبا رچهٔ نازکی بسته بکل حکمت کرفته درتنور تابیده برروی خشتی بکذارند وپس ازسرد شدن
تنور برآورند وکل راازآن دور کنند ونرم سائیده استعمال نمایند * طریق دیکر آن است که ملح راشسته خشک نمایند
وجریش سوده دردیک سفالی کنند واطراف سرآن رابکل حکمت بکیرند وبرآتش کذارند واطراف دیک رااز
اخکر پرنمایند وآن مقدار بکذارند که ملح ازجستن وحرکت بازماند که آن زمان بلوغ احراق است پس برآورند
وبکار برند * احراق کهربا * آنست که کهربا را ریزه ریزه کرده درکوزهٔ مطین بکل حکمت کرده سرآن رامحکم بسته
شب درتنور کرم بکذارند وصبح برآورده سوده بکار برند * احراق اقلیمیا * نیز بر همین نحو است * احراق اسرب *
که آبار نامند آن است که بکیرند ده درم اسرب را وریزه ریزه کنند وتنک سازند ودرتابهٔ آهنی برروی هم بچینند و
قدری سفید آب محروق ودوقیقه جو بران ریزند وبآهن برهم زنند تا تمام سرب سوخته کردد واکرقدری بماند باز
جوقدری بران بپاشند وبرهم زنند وهمچنین تا تمام سوخته شود * نوع دیکر * آنست که اسرب را صفحهای نازک
سازند وبران قدری کبریت سوده بپاشند وسرآن برا بسرپوش سفالی که دران سوراخی باشد بپوشند واطراف آن
را بکل حکمت بکیرند ودرکوزه کذارند وبدمند تا تمام آن سوخته کردد پس برآورند وبمایند وبشویند وبکار برند
وازدودآن درهر دو عمل محترز باشند وباید که مقدار کبریت بازای هر صد مثقال از پنج دانک زیاده نباشد * نوع دیکر *
آنست که اسرب صاف خالص رابا قدر کوکرد بکذارند پس درپوتهٔ آهنی کرده درکوزهٔ خلدادان بکذارند وچندان
بدمند که خوب خاکستر شود وشسته بکاربرند * احراق خبث الحدید * آنست که ریم آهن را تافته تا هفت مرتبه
درسرکه تطفیه نمایند * احراق آهن وفولاد * آنست که هریک را که خواهند برادهٔ نموده سه شبانه روز در بول کاو
بخیسانند پس برآورده برروی سنک بآب هلیلجات منقوع بسایند پس قرصها ساخته خشک نمایند ومجموع قرصها را در دیک
سفالی کذارند وبالای آن سرپوش سفالی کذارند واطراف آنرا بکل حکمت محکم کیرند وتا یکهفته درمیان سرکین کاو صحرائی
کذارند پس برآورده تا ده مرتبه بآب نقوع اهلیلجات ودربین کاو دبآب صبرتازه نیز پس خشک نموده درظرف سفالی کذارند
وسرآنرا محکم نمایند وتا هفت روز درمیان آتش سرکین کاو صحرائی کذارند پس برآورده سحق نموده بکاربرند وبعضی
مردم درهرمرتبهٔ آخر آهن را بازصلایه نموده یک شبانه روز درمیان ماست ترش میکذارند پس برآورده با قدری نوشادر خالص
سحق بلیغ نموده هفت روز دیکر درمیان آتش سرکین میکذارند پس برآورده نرم سوده بکارمیبرند وعلامت جودت قتل فلزات
آن است که بعد سودن بالای آب ایستد وته نشین نشود بزودی * قتل ذهب * بدستور مسعود بن محمد سنجری آنست که بکیرند
ذهب را ونرم برادهٔ نمایند که مانند غبار کردد ودرکفچهٔ آهنی کرده اندکی اسرب سوده بران بپاشند ودران آب نمک
داخل نمایند وبجوشانند تا آب برود ذهب بماند پس صلایه نموده شسته بکار برند * تکلیس ذهب * که بهترین طریق
است آنست که بکیرند ذهب را وبراده نمایند وآب نوره وآب قلی وآب ملح طعام را بحجر علقه صافی نمایند وآبها را هریک جدا
جدا بجوشانند تا منعقد کردد پس دوجزو از معقود آهک ونیم جزو از معقود ملح ونیم جزو از معقود قلی ویک جزو از برادهٔ
ذهب وهرچهار جزو را باهم لیکو بسایند وبعد ازانکه درظرف شیشه بآتش سرخ کرده باشند پس سه شبانه روز درجای
نمناک بکذارند تا نم بردارد پس بدستور بآتش سرخ کنند وبسایند ودرجای نمناک بکذارند وهمچنین تا چهار مرتبه پس

در بوته کرده بحدی آتش دهند که بوته سرخ کردد پس بوته را بر آورند و بکذارند تا سرد کردد و بسایند و بآب کرم مکرر
بجوشانند و بشویند تا طلا از سایر اجزا خالص کردد پس خشك نموده سحق کرده استعمال نمایند و کفته که اکر در حین تشویه
و سحق بکبریت و آبهای تند تسقیه نمایند سریع الاثر است پس پاك شسته سوده استعمال نمایند و کفته اند که بخوردن این
نوع طلا باعث طول عمر و رفع جمیع امراض سوداویه و حفظ صحت است و در این امور عدیل ندارد و مقدار شربت آن
یك قیراط است * نوعی دیکر * که طلا قابل سحق کردد و مانند رماد شود و اکر دینار باشد صورت دینار در آن بحالی ماند آنست
که بکیرند دینار را و در بوته کذارند که باطن بوته را بمرداسنك با سرکه سوده که آلوده باشند و بآتش کرم نمایند بحدیکه
کداخته نکردد پس بوته را بر آورند و بکذارند تا سرد کردد مکرر این عمل نمایند و هر مرتبه باطن بوته را با مرداسنك باسرکه
سوده تازه بیالایند پس سوده شسته استعمال نمایند و سرلیخ و سرمه و سرب مکلس نیز این عمل نمایند * نوعی دیکر * که دستور
حکمای هند است آنست که سرب را چند مرتبه کداخته در آب نوشادر بریزند پس طلای خالص را کداخته در آن آب چند
مرتبه سرد نمایند پس صفحهای نازك ساخته بزاج سیاه و سرکه آلوده در آتش کذارند و با نمك آب بشویند و با ربع سرب سوهان
کرده در بوته که باطن آن بمرداسنك آلوده باشند کداخته با ثلث آن زیبق در ظرف چینی یا زجاجی بسیار نرم بسایند و بر روی
آتش کذارند و برهم زنند تا زیبق از آن مفارقت نماید پس شسته بر سنك سماق نیکو سحق نمایند و اندکی از آن را بر آب
ریزند اکر بر روی آب ایستد نیکو است استعمال نمایند * دستور جلا دادن * و رنکین نمودن اشرفی و ظروف طلا که کم رنك
و خالص نباشند و رنکین مانند خالص کردد آنست که بکیرند توتیای هندی و شاخ جاموس و نمك سنك هر سه مساوی سوده با آب
سرشته بر آن بمالند و بر آتش کذارند تا خشك کردد پس از آتش بر دارند و بکذارند تا سرد شود پس بشویند رنکین و براق
خواهد بود * نوعی دیکر * آنست که بکیرند زاج سفید دو وزن شورهٔ نمك طعام از هر یك یکوزن و نرم سوده با آب خمیر
نمایند و اشرفی و یا ظرف طلا را با آتش سرخ نموده بکذارند تا سرد کردد دوا را بر آن بمالند که هیچ جای آن خالی نماند
پس بر آتش کذارند تا خشك کردد و اندك کرم شود پس از آتش بر دارند و بر زمین اندك کوکرد کرده در آن بکذارند
و خاکستر زغال را با آب نم کرده بالای آن بکذارند و لمحه صبر کنند پس بر آورند و با آب بشویند اکر رنکین شده باشد بهتر و
الا تکرار عمل نمایند تا رنکین کردد * احراق فضه * آنست که بکذارند نقرهٔ خالص را در بوته که زاج قلعی در آن
باشد یعنی بوته را بسفید آب قلعی آلوده باشند و مکرر بکذارند تا آب آن سوخته قابل سحق کردد * نوعی دیکر * آنست
که نقره را براده نموده و با آب و نمك در ظرف آهنی با آتش تند بسوزانند اکر خوب سوخته نشود قدری کوکرد بر آن بپاشند
و بسوزانند تا سوخته کردد * احراق اثمد * آن است که ریزه ریزه کرده در دنبهٔ کوسفند و یا در پردهٔ چرب شکنبهٔ بز یا
کوسفند پیچیده در ظرف آهنی بر روی آتش کذارند تا مشتعل کردد و قدری بسوزانند بسیار پس پاك شسته در آب یخ و
یا برف مدتی پرورده نرم سائیده بکار برند و اکر یخ و برف نباشد مدتی در حوض و یا خم آب سرد بکذارند و اما تکلیس فضه
بطریق حکمای هند آن است که چند مرتبه آن را صفائح رقیقه نموده بکوکرد و سرکه آلوده با آتش بتابند و چند بار دیکر در بوته
بسفید آب قلعی آلوده بکذارند پس سوهان کرده در ظرف آهنی با آب و نمك بسیار بسوزانند تا نمك و آب بتحلیل رود پس
کوکرد بر آن بپاشند و برهم زنند تا مکلس کردد * احراق قطران * جهت سنونات آن است که بکیرند قدحی مطین بطین
حکمت کرفته و در آن قطران کرده بر آتش کذارند تا آنکه بکدازد و بنصف رسد پس بکیرند چوبی و یا سیخی از آهن و در آن

فرو برند که بدان آغشته گردد پس برآورند و در هوا بدارند اگر منعقد و بسته گردد سوخته شده است و الا باز بر آتش گذارند تا بران چوب و یا بآن سیخ منعقد گردد پس فرود آورند و بکار برند * **احراق پشم** * و موی مردمی و امثال آن آن است که هریک را که خواهند پاک شسته از صابون و یا غیر آن شانه کرده و بمقراض ریزه ریزه نموده در ظرف سفالی و یا آهنی کرده بر روی آتش گذارند و چندان برهم زنند که قابل سحق گردد * **احراق اسفنج** * آن است که اسفنج را مقراض نموده بهمان دستور پشم و موی احراق نمایند * **احراق پوست** * کدو و حشایش و بزور نیز مانند ابریشم و پشم است و اگر خاکستر آن را خواهند زیاده احراق نمایند * **احراق عود هندی** * و امثال آن از اخشاب آن است که براده یا ریزه ریزه نموده در کوزهٔ گلی کرده در تنور و یا اجاق آن مقدار بسوزانند که زغال گردد و بسرحد رمادیت نرسد و اما خشب کرم که برای تفتیت حصاة است باید آن مقدار بسوزانند که رماد گردد * **احراق عقرب** * که رماد العقارب نیز نامند آن است که عقرب زنده را در ظرف مس یا آهن یا سفالی انداخته سر آن را بخمیر محکم نمایند و در تنوری که از هیمهٔ چوب رز و مانند آن که آتش آن حدت داشته باشد گرم نموده آتش از تنور برآورده باشند شب بگذارند و سر تنور را بپوشند صبح برآورند و بسایند و بکار برند و باید که تنور بسیار گرم نباشد که عقرب تمام سوخته خاکستر شود و عقرب صالح برای این امر عقرب زرد است و علامت نری ضعیفی و لاغری آن است * **نوع دیگر** * آن است که عقرب زنده را در شیشه که بگل حکمت گرفته باشند کنند و سر آن را محکم نموده در تنوری که بسیار گرم نباشد مقدار شش هفت ساعت نجومی بر روی خشتی در آتش گذارند اگر قابل سحق شده بهتر و الا دو سه ساعت دیگر بگذارند پس سائیده بحریر بیخته استعمال نمایند * **احراق اهلیلج** * از برای ذرورات در امراض عین و قطع خون بواسیر و نزف الدم و تقویت دندان و لثه و اهلیلج کابلی در این امر بهتر از سائر اهلیلجات است آنست که بگیرند هلیله را و در خمیر گرفته بر روی خزف در تنور نهند تا سوخته شود پس از تنور برآورده خمیر را جدا کرده هلیلهٔ محرق را سوده استعمال نمایند * **احراق قشر بیض** * که کلس البیض نامند آنست که پوست تخم مرغ را و اگر پوست جوجه برآورده باشد بهتر است در آب نمک مکرر بخیسانند و بشویند تا پردهٔ اندرون آن که غرقی نامند بالتمام جدا گردد و مطلق نماند پس نرم کوبیده در کوزهٔ مطین کرده بسوزانند و برآورده شسته بکار برند و پوست شترمرغ اولی است * **تکلیس طلق** * بطور اول چنانچه آنست که طلق را مقرض نموده در کیسهٔ کرباسی محکم دوالی کرده چند عدد دانهٔ خرما در میان آن کیسه اندازند و در میان طشتی با آب گرم بدست بمالند تا از کیسه بیرون آید پس آب آن را بجر علقه از آن بگیرند و آن را خشک کرده با شهد و عقاب مساوی الوزن سحق بلیغ نموده در کوزهٔ مطین محکم کرده سر آن را مسدود کنند و آتش شدید سه شبانه روز بدهند و آنگاه برآورده سرد نموده وزن نمایند اگر عقاب بالتمام رفته باشد فبها و الا باز آتش دهند تا بالتمام برود پس با مساوی آن شورهٔ قلمی صلایه بلیغ نموده بدستور اول در کوزهٔ مطین نموده آتش دهند بسیار سفید و مکلس خواهد شد جهت فالج و بواسیر بکار برند مفید و مجرب است * **احراق طلق** * بطور دوم چنانچه آن است که بگیرند طلق نوع اعلی را که سفید و صافی است پاک شسته خشک کرده بمطرقه نرم نمایند و سه روز در سرکهٔ انگوری کهنه بسیار تند بخیسانند و بعد از آن با همان سرکه چند جوش بدهند و از سرکه برآورند و نرم بکوبند و در کیسهٔ صفیق مستحکمی با سنگریزها کنند و در ظرفی که پر از سرکهٔ تند باشد بگذارند و بدست بمالند تا تمامی طلق مضمحل شود پس از کیسه برآورند و بر روی سنگ نرم بسایند و قرصها ساخته در ظرف سفالی گذاشته ظرف دیگر بر سر آن گذارند و تمام ظرف را بگل حکمت بگیرند و مستحکم سازند و در میان آتش سرگین گاو صحرائی تا یک هفته بگذارند

که خاکستر گردد پس برآورده با آب بهنکره که گیاه هندی است و آب برگ تاتوله و آب نقوع هلیله و بلیله و آمله هر یک جدا جدا
مکرر بسایند و قرصها نموده خشک ساخته در ظرف سفالی بهمان طور احراق نمایند و گفته اند که تا سیصد بار بلکه زیاده آتش
باید داد و علامت کمال احراق آن آن است که چون خاکستر آنرا در آفتاب بدارند برق از آن مطلق ظاهر نشود * اما دستور
حلب و حل بعض اشیا حلب طلق آن است که بگیرند طلق را هر قدر که خواهند با تش سرخ نمایند و تا سه مرتبه در آب سرد
اندازند و بکوبند تا ریزه گردد پس در کیسهٔ کرباس مستحکمی نموده سنگریزها بقدر ثلثی در آن انداخته کیسه را بقوت تمام
بمالند و در آب گرم و یا در طبیخ باقلی بفشارند تا مثل شیره از کیسه تراوش کند پس بگذارند تا ته نشین گردد ته نشین را خشک
نموده استعمال نمایند * نوع دیگر * که از آن اسهل است آن است که صابون حلبی را بر صفحهای طلق نازک کرده مالیده
در بوته کرده بر آتش گذارند و برافروزند پس از آتش بر گرفته بطریق جواهر بر روی سنگ سماق صلایه نمایند و شسته بکار
برند * حل طلق آن است که طلق را شکافته ورق ورق نمایند و ریزه ریزه نموده در ظرف آبگینه که ضخیم باشد کرده بول
انسان بالای آن کنند آن مقدار که ظرف مملو شود و مدت چهل روز در میان بول بگذارند و زیر بول را تبدیل می نموده
باشند پس از بول برآورده خشک نمایند و در مثانهٔ گاو کرده مثانه را در میان ظرف شیشهٔ ضخیم بگذارند و ظرف را در میان
خمی که از سرکهٔ کهنه بسیار تند مملو باشد معلق بیاویزند که بسرکه نرسد و سرکه در اندرون داخل نگردد پس بعد از پانزده روز
برآورند بقدرت الهی گداخته حل شده باشد * نوع دیگر * آن است که سر ترب را سوراخ کنند و جوف آن را خالی نمایند و
طلق محلول را در آن پر کنند و سر آن را بپارچهٔ ترب مستحکم نمایند و در سرگین اسب تا سه روز دفن نمایند پس برآورند مانند
آب مقید ی گداخته خواهد بود * حل ذهب جهت حفظ صحت و طول عمر و اکثر امراض سوداویه آن است که بگیرند ورق
طلا را در هاون طلا با دستهٔ طلا با گلاب و بید مشک و قدری نبات سحق بلیغ نمایند و روزی آن مقدار که یک قیراط تا دو قیراط طلا
خالص خورده شود بنوشند با گلاب و بید مشک * حل ذهب با مروارید جهت تقویت قلب و تفریح ارواح و ازالهٔ صرع و
دوار و شدت وسواس سوداوی و تقویت باه و زیادتی دمنی و حفظ جنین آن است که ورق طلا را با ابریشم خام حل بلیغ نموده و مروارید
را نیکو سوده که چون بر آب ریزند زمانی معتد به بر روی آب ایستد پس هر دو را در شیشه کرده آب ترنج یا سرکهٔ انگوری مقطر
بسیار تند یا عرق کبریت یا عرق نمک بر آن ریزند آن مقدار که چهار انگشت بر روی آن ایستد و در حمام ماریه بگذارند و آتش
دهند و آنچه محلول گردد صافی نموده بردارند و باز آب ترنج یا عرقهای مذکوره بر آن ریزند و آتش دهند تا تمام حل گردد و
چیزی غیر منحل نماند پس از حریر بگذرانند و قدری دهن طرطیر بر آن ریزند تا خلاصهٔ آن ته نشین شود پس بردارند ته نشین را
و شسته بکار برند * صنعت حمام ماریه بگیرند دیگی که اطراف آن بلند باشد مانند دیگ کله پزی و عدس پزی و در تنور
گذارند و نصف آن آب کرده چوبی بر سر آن گذاشته آنچه خواهند در شیشه کرده در خمی کرده و بر سر آن سیمی بسته سیم را
بآن مضبوط بندند چنانچه شیشه بآب نرسد و در زیر آن دیگ آتش برافروزند * و بهتر آن است که در تنور گذارند و چون
آتش تنور خاموش گردد باز آتش کنند تا مدتی که آن چیز در حمام ماریه باشد پس برآورند * صنعت دهن طرطیر آنست
که طرطیر سفید مکلس را مقدار پانزده درم سحق نموده غسل نمایند و در شیشه کرده در کج تقطیر نمایند و روغنی که بروی آن آید
بگیرند و محفوظ دارند و طرطیر عبارت از دردی خمر است * واما تشویه و تحمیص و تقلیه بدانکه این هر سه لفظ بالاشتراک
والاجمال بمعنی بریان نمودن است و بالتفصیل بدانکه تشویه آنست که آنچه را بریان باید نمود در جوف چیزی دیگر از قبیل

خمیر و نان گل و یا سیب و یا به و امثال اینها کذاشته در تنور کذارند و یا در زیر آتش و یا خاکستر کرم دفن نمایند که ببخار پخته
تشویه یابد مانند اسقیل و سقمونیا و مثال اینها و یا آنکه کوبیده و با عسل سرشته در لته بسته بکل کرفته در تنور معتدل یکشب
بکذارند پس برآورده بکار برند مانند انیسون و ثمرة الطرفا و امثال اینها جهت سنونات و غیرها و تحمیص آنست که ظرفی را بر
آتش بکذارند که خوب کرم شود پس آنچه را خواهند در ان بریزند و حرکت دهند بسرعت تمام که همه آن مساوی و یقدر حاجت بریان
کردد و نسوزد مانند تخم بارتنک و ریحان و مرو و خشخاش و کشنیز خشک و زیره و بزر قطونا و بالجمله هر بزری از بزور را که خواهند
و بهترین ظروف از برای این امر سنکی و یا سفالی است و حد وسط تحمیص آنست که از ان چیز بوی برآید و اندک سرخ و برشته
کردد * و تقلیه * آنست که در روغن کاو و یا غیر آن بریان نمایند بحدیکه بو برداردو سرخ کردد مانند بزور و یا بعد از آنکه بشکند
و بتر کند مانند هلیله و عفص و یا بحدیکه بتخمین دریابند که بریان شده است مانند خبث الحدید و امثال اینها * تشویه تو تیا *
آنست که آنرا سوده با آب قرص نموده در آتش نرم بر روی سفال بکذارند و بکردانند تا خشک کردد و مشوی آن لطیفتر و مقوی
چشم و حافظ صحت آن است و مغسول آن مجفف بی لذع * دستور بریان * نمودن افیون آنست که افیون را بقدر با قلا و مغز
بادام ریزه ریزه نموده در ظرف سفالی اندک بریان نمایند * و ما ند بیر که اصلاح نیز نامند پس آن بمعنی تربیت و پرورش
دادن بعض ادویه است که در آنها حدت و یا رداءت و غائله باشد تا آنکه کم و زائل کردد مانند سقمونیا و انزروت و حب الملوک
و دند و تربد و ماذریون و تشمیزج و مانند اینها آن است که سقمونیا را در جوف سیب یا به خالی نموده کذارند و اطراف آنرا
بکیل مقشر بر نمایند و سر آنرا بقطعهٔ از سیب یا به بسته در پارچهٔ کتانی بپیچند و در خمیر کیرند و در میان تنوریکه کرمی آن معتدل
باشد کذارند تا خمیر پخته و برشته کردد پس برآورده خمیر را دور کرده و سقمونیا را ازمیان آن برآورده در سایه خشک ساخته
بکار برند و اکر سیب و یا به یافته نشود سر بیضهٔ مرغ را سوراخ کرده آنچه در جوف ان است برآورده پاک شسته سقمونیا را دران
کرده و آب سیب و یا به اکر میسر آید بر ان ریخته و الا بدون آن بدستور تشویه نمایند * و حکیم رازی کفته اکر سیب و به نباشد
سقمونیا را با بنفشه سوده استعمال نمایند حکم تشویه و اصلاح دارد و مؤلف کوید اکر اولا در بیضه مدبر نمایند پس با بنفشه بسایند
و استعمال نمایند بهتر است و انزروت را باید کوبید و بشیر الاغ سرشت و بچوب کز آلوده مانند کباب بریان نمود یکمرتبه و اکر
زیاده و بهتر خواهند دو مرتبه و حب الملوک را در روغن بادام و یا شیر یکشبانه روز باید خیسانید و دند که حب السلاطین است
در سرکین کاو باید مدبر نمود بدینطریق که بکیرند مغز دند تازه نو که کهنه و زرد و سیاه و فاسد نشده باشد مقشر کرده زبانه میان
مغز آنرا برآورده درکیسهٔ کرباس صفیقی و یا دولائی کنند و یکشب در آب خالص بخیسانند پس برآورده در سرکین کاو تازه کرفته
چنینکه از هر طرف آن مقدار حجم سه چهار انکشت سرکین باشد و در زمین بمقدار حجم آن کوی بکنند و بالای آن خاکستر کرم کنند
و بالای آن خاکستر سرکین کاو جنکلی برافروزند تا آنکه مقدار یک انکشت از ان سرکین تازه سوخته کردد و حب السلاطین نسوزد
پس برآورده بطرف دیکر بکردانند و بدستور بعمل آورند تا هر چهار طرف آن مقدار مذکور سوخته کردد پس برآورده پاک
شسته و بعد دو مردانهٔ حب السلاطین یکعدد هلیلهٔ زنکی که هلیله مویزک نامند نرم کوبیده و بوزن هر دو آرد برنج با آب لیمو و
یا آب غوره سرشته سحق بلیغ نموده حبوب بندند هر حبی بمقدار نخود و یک شربتی از دو حب تا هفت حب و بصاحب انقلاب معده *
نباید داد که مضر است او را * نوع دیکر * آن است که ان کیسه را در سرکین کاوی تازه در آب حل کرده در دیکی معلق بیاویزند
که بته آن دیک نرسد و دران سرکین آب غلیظ غرق باشد مقدار چهار ربع ساعت کامل بلکه زیاده جوشی دهند پس برآورده

پال شسته بدستور مذکور با هلیله و آرد برنج با آب لیمو سرشته حبوب سازند و یا حب الذهبی که مویزج است و رب السوس و غاریقون و مش عفیل و مصطکی و حشیش غافث و افسنتین رومی و صبر سقوطری اجزا مساوی کوفته و بیخته با آب کرفس سرشته و دست را بروغن بلسان چرب کرده حب بندند شربتی از یک درم تا دو درم و غذا زیرباج باشد و این حب برای فالج و لقوه و رعشه و اوجاع ظهر و امثال اینها نافع است و بعضی حب السلاطین مذبر را با آب زنجبیل تازه که بهندی ادرک نامند دو شبانه روز خائیده پس حبوب بسته هر حبی بقدر نخود کوچکی و در سایه خشک نموده عند الحاجت یکحب تا دو حب استعمال نمایند و تدبیر را خراشیده بروغن بادام چرب باید کرد و جریش کوبیده با زنجبیل سوده با استعمال آرند و تشمیزج را در لته بسته در سرگین الاغ با آب جوش باید داد تا پوست آن نرم گردد پس مقشر نموده سوده بکار برند و مازریون را دو شبانه روز در سرکه باید که بخیسانند و در بین دو دمه بار سرکه را تبدیل کنند پس شسته خشک کنند و نیم کوفته بروغن بادام چرب کرده بهر نحو که خواهند استعمال نمایند و تدبیر هریک بتفصیل و چند نوع دیگر در قرابادین ذکریافت * تدبیر کمون آنست که بگیرند زیره کرمانی تازه که کهنه و بوسیده نباشد و پاک و پاکیزه نموده در ظرف چینی یا سفالی لعابدار کرده سرکه انگوری کهنه بر بالای آن ریزند آنمقدار که چهار انگشت بالای زیره آید پس یک روز و یک شب بگذارند و در بین زیر و بالا نمایند پس در سایه خشک نموده اندک بریان کنند و اگر زود خواهند که خشک گردد بر پارچهٔ کرپاس پاکیزه پهن کنند و دایم برهم زنند تا خشک گردد * تدبیر کبریت * آنست که ظرفی را از شیر گاو تا نیمه کنند و بر سر آن پارچهٔ کرپاسی ببندند و بالای آن پارچه کبریت را ریزه ریزه کرده پهن کنند و طبقی از سفال بالای گوگرد بگذارند بنحویکه بگوگرد نچسپد و در میان طبق سفالی سرگین گاو خشک کنند و برافروزند و یا آنکه پر از اخگر کنند و بدمند تا از گرمی آن گوگرد آب شود و از پارچه گذشته تمام دران شیر بچکد پس گوگرد را از روی شیر بردارند و عند الحاجة بکار برند * تدبیر بیش * و مربی آنست که شش ماشه بیش و یا مربی هر کدام را که خواهند بگیرند و ریزه ریزه نموده در کیسه کنند و در دیگی که شیر گاو تازه دوشیده مقدار ده دوازده آثار هندی باشد آن مقدار بجوشانند که شیر بنصفه رسد پس بیش را برآورده بشویند و در کیسهٔ دیگر کنند و در همان مقدار شیر باز بجوشانند تا سه مرتبه پس بیش را خشک نموده مقدار رخبهٔ جهت فالج و لقوه و استرخا و امتقا و رجذام و امثال اینها بکار برند * تدبیر ذراریح * که بترکی الاکلنک نامند و قسمی از معبن است بلغت اصفهانی آن است که چند عدد آن را زنده در کوزه کرده و سر کوزه را بلتهٔ کتانی بسته معکوس بر بالای بخار سرکه که باتش بجوشد بدارند تا ذراریح کشته و پرورده گردد آنگاه سائیده استعمال نمایند * تدبیر سلاخه * که عبارت از بول بز کوهی است که در مسکن او جمع میشود آن است که انرا در ظرف نوی کرده بران آب خار خسک و بول گاو آنمقدار بریزند که انرا بپوشاند و در آفتاب و یا باتش گرم بدست بمالند و صاف انرا در ظرف دیگر کنند و بیست و یکروز در آفتاب گذارند تا مانند عسل غلیظ گردد * تدبیر توتیا * باب غوره انست که بگیرند توتیای کرمانی را و نرم سوده در ظرف چینی یا شیشه کرده آب غوره صاف کرده بران ریزند و بگذارند تا نه روز و هر روز آب غوره را تازه نمایند و پس از نه روز بر روی سنگ سماق باب غوره که صاف کرده و ببرف و یا یخ سرد کرده باشند با هستگی بسایند و چون خشک گردد باز آب غورهٔ سرد بران ریزند و بسایند تا آنکه بغایت نرم سوده شود پس خشک نموده در شیشه نگاهدارند و عند الحاجة بکار برند * تدبیر خبث الحدید * انست که خبث الحدید را کوفته بیخته مدت چهار ده روز در سرکهٔ خمر بخیسانند انگاه خشک کرده در روغن بادام بریان کنند و خوب بسایند چنانچه بالای آب بایستد و بزودی ته نشین نشود و در تراکیب استعمال نمایند * نوع دیگر * انست

که عنب الثعلب را نرم کوفته و پخته مدت چهارده روز در سرکهٔ تند بخیسانند پس برآورده در آب کنند تا مدت یک روز بخیسانند و هر روز آب کنند تا تازه کنند پس برآورده خشک نموده خوب بسابند و بروغن بادام بریان کنند و یا بروغن خستهٔ زرد آلو و یا شفتالو و بکار برند و این جهت امراض بواسیر بهتر است * تدبیر برادهٔ آهن و تنقیهٔ آن * آنست که آهن را براده نموده در میان سفال آب نادیده با آتش سرخ سازند و در روغن کنجد اندازند پس برآورده سرخ نمایند و در سرکهٔ انگوری اندازند پس برآورده سرخ نموده در بول گاو اندازند پس در دوغ ماست گاو ترش پس برآورده شسته سائیده بکار برند * تدبیر پوست بیضه آنست که قشر بیضهٔ مرغ یا شترمرغ را کوفته در آب شیرین بخیسانند و بگذارند تا متعفن شود و قشر رقیق اندرون آنرا جدا کنند و آن آب را تبدیل نمایند و همچنین تا دیگر آب متعفن نشود پس برآورده خشک نموده سوده بکار برند * نوع دیگر * آنست که با آب و نمک و خاکستر بهمین قسم بخیسانند و در آخر با آب شیرین پاک شسته خشک نموده سوده بکار برند و برای این امر پوست بچه برآورده بهتر است * تدبیر حسک * آنست که حسک انه را در شیر تازهٔ دوشیده سه شبانه روز سه مرتبه بخیسانند و هر مرتبه خشک نمایند و بکار برند و این در تقویت باه بی عدیل است * تدبیر و اصلاح عسل بلادر * آنست که بلادر را از میان دو پاره نمایند و انبر آهني قوی را با آتش خوب گرم نمایند و قطعهای بلادر را بدان بگیرند و بزور بفشارند تا عسل آن برآید و آنرا بدم کارد چوبی گرفته در ظرفی جمع نمایند و همچنین تا هر مقدار که خواهند و یا آنکه بلادر را بر بدنه بر صفحهٔ آهنی کذارند و دستهٔ آهنی و یا غیر آنرا گرم کرده بران کذارند و بزور بفشارند تا عسل آن بالتمام برآید جمع نمایند پس چون خواهند استعمال نمایند با روغن گردکان و اگر نباشد روغن گاو بجوشانند و استعمال نمایند و در دواء السنه و غیر آن که پوست آن داخل میشود باید که مبالغه در اخذ عسل آن بالتمام ننمایند و باید که در حین اخذ عسل آن دست را بروغن گردکان چرب نمایند تا مجروح نگردد و چون بعضي مردم را بمجرد رسیدن بخار و عسل آن به بدن اعضا متورم میکردد و بعضي را نه باید که اولا امتحان نموده آن چنان کسي متوجه اخذ آن نگردد و گفته اند در هنگامیکه جرم آن نیز داخل است نرم کوبیدن بلادر را با مغز گردکان و یا با کنجد و یا مغز نارجیل مقشر اصلاح آن است * اصلاح شبرم * آنست که آنرا بکوبند و یکشبانه روز در شیر بخیسانند و در عرصهٔ آن سه بار شیر را تبدیل کنند پس خشک نمایند و هرگاه جهت اورام و سدد احشا و ماء اصفر و اسهال بلغم و سودا استعمال نمایند بعد از برورش بشیر سه روز دیگر در آب کاسني و آب عنب الثعلب و آب رازیانه بخیسانند و خشک کنند و بکار برند و با قوابض صرفه استعمال آن جائز نیست * اصلاح ادویه جهت نشاط * مانند بیخ شبیبي و بیخ شوکران و امثال اینها که در غایت یبوست و یا سمیت باشند آنست که نیم کوفته سه شبانه روز در شیر بخیسانند و مکرر تبدیل شیر نمایند پس خشک کرده در روغن بادام و یا روغن تخم گل و یا روغن پسته یکهفته بپرورند و بکار برند و اگر آن چیز حار باشد در روغنهای بارده و بارد را در روغنهای حاره برورده کنند و یا مغزهای مناسبه مخلوط نمایند * طریق دیگر * که حکیم میرمحمد مؤمن نوشته که معمول من است و بیغائله مشاهده نموده ام آنست که ادویهٔ مکیفه را بعد از آنکه دو سه روز در آفتاب با عرقهای مناسبه خیسانیده باشند بجوشانند و آب آن را جهت معاجین با عسل بجوشانند تا بقوام آید و ادویهٔ آن معجون را با آن بسرشند و هرگاه در حبوب استعمال کنند باید که با بعضي از ادویهٔ آن حب که از جوشیدن رفع قوت آن نگردد بجوشانند تا همه آبها را جذب بخود کنند آنگاه با سائر ادویه سرشته حب سازند و بدانکه مراد از شیر در این مواضع شیر بز تازه دوشیده و یا شیر گاو تازه دوشیده است و اولی شیر بز است * اصلاح دبق * آنست که بعد از آنکه دانه آنرا برآورده باشند

در هاون باتد زه زروغن زيتون وامثال آن مخلوط نمايند ويكوبند باساترا دويه كه با آن مناسبت داشته باشد وهمچنين است اصلاح جميع ادويهٔ شيره دار چهند و هركاه دبق را باداويكه دران تركيب كنند لبوب ومغزها باشد احتياج بداخل كردن روغن نيست با همانها بكوبند وبهترين مغزها جهت اصلاح دبق مغز دانهٔ بيد انجير است * دستور كوبيدن اشنه * آنست كه آنرا بآب اندك تر كرده بكوبند تا كوبيده كردد زيرا كه خشك آن كوبيده نميكردد * تصعيهٔ زيبق * كه معمول اهل صناعت كيميا است آنست كه زيبق را در ظرف مسمى بيغلعي صاف بي چرك وكدورت كنند وبر آتش كذارند وبفاصلهٔ اندكي ظرف ديكر مسطح را پر آب سرد كرده بالاى آن بدارند ويا برسپايهٔ چوبي يكذارند كه سطح زيرين ظرف بالائي بمقدار وسيع ترا زظرفي كه دران سيماب است باشد وآنچه زيبق صاف خالص است صعود كرده درسطح زيرين ظرف بالائي مجتمع ميكردد دردارند و بكار برند * نوع ديكر * كه بطريق متعارف است آن است كه زيبق را در هاون سنكي ويا درظرف شيشه ويا لعابدار با آب بيد انجير بسايند تا چرب وسياهى آن زائل كردد پس با آب عنب الثعلب بدستور سحق نمايند ومرتبهٔ سوم با آب نقيع هليله بسايند پس بشويند وهفتاد منقال آنرا باسي منقال آب خالص درديك سنكي بآتش ملايم بجوشانند وهرچند آب بتحليل رود اندك اندك آب دران داخل نمايند تا يكرطل بماند پس بآتش بسيار ملايم طبخ دهند تا آب رفته زيبق بماند بردارند ودرشيشه نكاهدارند واين باصطلاح اهل صنعت مسمى بآب الارواح است * واما آنچه را بايد تغسيل نمود كه تحويل عبارت از ان است پس بدانكه غائت * غسل تبريد ويا تنظيف ازاشياى غريبه وجريشه ويا تعديل يا رفع حرارت نارية مكتسبه از احراق و يا رفع بشاعت وغشيان آنست تحريك يا نفرادو يا مجموع مانند اكثر ادويهٔ حجريه از يواقيت وشادنج وبسد ولاجورد وحجر ارمني وآنچه شبيه باحجار است مانند راسخ واقليميا وشنجرف ومرداسنك وسفيد اب وامثال اينها واطيان والك وموم وزفت و صبر وادهان وسويق وشيرج وامثال اينها وطريق آن آنست كه آنچه احجار ويا شبيه بآنها باشد بسيار نرم سائيده در هاون وامثال آن كرده آب بران ريخته با مستكي برهم زنند تا آنچه مانند غبار باشد بآب مخلوط كردد پس آنرا با مستكي درظرف ديكر ريخته ورد آن را باز سائيده وبدستور آب داخل كرده نرم آن را بكيرند ورد آن را باز بسايند تا مجموع مثل غبار كشته بآب مخلوط شده در انظرف ديكر رود وبعد از ان روى ان را بپوشانند تا غبارى داخل نشود وته نشين كردد پس آب بالاى ان را ريخته ته نشين را خشك كرده استعمال نمايند * اما غسل اطيان آنست كه هركلي را كه خواهند بشويند دران آنمقدار آب كه اورا خوب بپوشاند بلكه سه چهار انكشت بالاى آن ايستد بخيسانند پس از پارچهٔ كرباسي بكذرانند تا ته نشين شود ته نشين را خشك نموده بكار برند * غسل ادهان كه نظر به نامند بدانكه هر روغني كه متكرج وكهنه وطعم ان تند شده باشد وخواهند كه زائل وتازه كنند آن را آنست كه آن روغن را در ظرفي كنند ويخ ويا برف دران ريزند وبرهم زنند تا يخ ويا برف آب شود پس از روى آب بردارند واكر يخ يا برف نباشد با آب بسيار سرد نيز خوب است واكر بيكدفعه باصلاح نيايد دو سه دفعه تكرار عمل نمايند وباكلاب نيز همين اثر دارد وبا كلاب وبا برف وبا يخ وبا آب سرد نيز خوب است وروغن كاو كوسفند را با دوغ كاو نيز جوش دادن ودرحين جوش آرد ميدهٔ كندم بران پاشيدن تا دوغ سوخته كردد اما روغن نسوزد خوب است * غسل شيرج * كه روغن كنجد باشد آنست كه با آب ونمك بسيار برهم زنند وبآتش نرم بجوشانند پس از آب ونمك جدا كنند وبا آب صاف خالص بسيار برهم زنند وبجوشانند پس آب را از ان جدا كرده بكار برند * غسل زفت * وامثال آن مانند غسل موم وموميائي وعنبر است كه كداخته در آب صاف نيم كرم بريزند تا كدورت آن ته نشين كردد وآنچه برروى آب

استد برد ارند وعند الحاجة بکار برند * غسل آبار راتسد واسفیداج وتوتیا وحجر ارمنی وشادنج ویاقوت و زمرد وعقیق ولک وامثال اینها * آنست که هر کدام راکه خواهند اول نرم بسایند وبا آب مخلوط کنند آنچه با آب مخلوط شود در ظرفی بگیرند وآنچه ته نشین شود باز بسایند وبا آب مخلوط کنند وآب مخلوط با آنرا بگیرند وهمچنین چند مرتبه ودر آخر آنچه درد ی وسنگ ریزه بماند دور کنند وسر ظرف مخلوط با ان را ببوشند تا ته نشین کرد د پس آب بالای آنرا بریزند وته نشین را خشک نموده اگر از برای امراض عین است باز سحق وصلابه نموده بکار برند ودر غیر آن بدون آن کافی است * غسل نوره یعنی آهک جهت تصفیه واطفای حرارت آن آنست که آهک را در ظرفی کنند وآب بران ریزند وبرهم زنند ودر ظرفی کنند وته نشین ودردی وسنگ ریزه که باشد دور کنند وآن آب را بگذارند تا ته نشین شود آب صافی آن را بگیرند وآب خالص دران ریزند وبرهم زنند وبدستور تا هفت مرتبه تجدید آب نمایند پس خشک نموده بکار برند * غسل مرداسنگ * جهت امراض حاره آنست که مرداسنگ را باهم وزن آن نمک بسایند وآب برروی آن ریزند آنمقدار که چهار انگشت بالای آن آید وتا هفت روز بگذارند وهر روز سه مرتبه برهم زنند پس بگذارند تا ته نشین شود وآب صافی تازه بران ریزند وهفت روز دیگر بدستور بگذارند ودر بین برهم زنند وبعد هفت روز تجدید کنند وهمچنین تا چهل روز پس خشک کرده استعمال نمایند * غسل لاجورد * آنچه از برای امراض عین است مانند احجار دیگر است که ذکر یافت وآنچه از برای کتابت ونقاشی وسترف وحبوب وغیر آن است آنست که لاجورد را نیکو بسایند وتسقیه با آب تازه نموده بجوشانند واندک روغن زیتون دران ریزند وبدستور احجار غسل دهند ومکرر اعادهٔ طبق وغسل کنند تا مانند غبار کردد * نوع دیگر * آنست که سنگ لاجورد را کوفته وبیخته صلابه نمایند تا مانند غبار کرد د پس با روغن کندر یا سندروس خمیر کنند وبا آب گرم بدست وهموار ه اندک اندک آب گرم میریخته باشند تا تمام آن شسته کردد وچون ببینند که در روغن دیگر رنگ لاجورد نماند دست بدارند وآب اول را در کاسهٔ نگاهدارند آنچه ازان ته نشین شود لاجورد اعلی است وآب دوم که در ظرف دیگر است ته نشین آن لاجورد اوسط وته نشین سیوم را شمطانامند بنابرقول صاحب قرابادین معصومی وبنابر فرمودهٔ نواب علوبخان مرحوم مغفور حجر ارمنی درین زمان معروف بشمطا است * غسل صبر * آنست که بگیرند صبر را ودر هاون بهموار ی وآهستگی بکوبند وبحریر بیبیزند پس بگیرند افسنتین رومی یکرطل ومصطکی وحب بلسان ودارچینی وعود بلسان وسلیخه وسنبل الطیب واسارون از هریک سه درم در آب جوشانیده صافی نموده با صبر کوبیده بیخته در هاون اندازند وبدسته حرکت دهند وآنچه مخلوط با آب شده در کاسهٔ بریزند وآنچه ته نشین شده باز بسایند وآب مطبوخ دوا هابران ریزند وبدسته حرکت دهند وآنچه مخلوط با آب کردد دران کاسه ریزند وبدستور بعمل آورند تا بغیر از رمل وسنگریزه چیزی در ته هاون نماند ترک نمایند وآبها را بگذارند تا ته نشین کردد واز کرد وغبار محافظت نمایند پس آب صافی آنرا بجر علقه بگیرند وته نشین را باز عفران سائیده ممزوج نموده در ظرف چینی پهن کنند وبگذارند تا خشک کرد د پس بردارند ونگاهدارند در ظرف چینی یا شیشه وعند الحاجت بکار برند وقوت اسهال صبر مغسول از غیر مغسول ضعیف تر است * غسل سویق جو وگندم وغیر آن که خواهند در معده ترش نکردد و نفخ آن زائل شود انست که آبگرم جوشان بران ریزند وبگذارند تا برآید واگر دو مرتبه آبگرم بران ریزند بهتر است پس آب سرد بر آن ریزند واز آب برآورند وتناول نمایند واگر مانعی نباشد از خوردن شیرینی وگلاب وبیدمشک وامثال ان بعد غسل با آب سرد شربت ساخته دران ریزند وتناول نمایند که بهتر ومصلح آن است وبعضی گفته اند که غسل سویق آن است که

جو وگندم و یا غیر آن مرطبی را که خواهند بریان نمایند و بعد بریان با آب بشویند و خشک کرده آس نمایند و باستعمال آورند
* غسل موم * این است که بگیرند موم را و گداخته در آب سرد ریزند و بگذارند تا سرد گردد و آنچه درد پست و در زیر آن
مجتمع میگردد دور نمایند و یا آنکه در آب گرم طبخ نمایند تا گداخته گردد و خوب برهم زنند و بگذارند تا سرد گردد از روی آب
بردارند و همچنین مکرر نمایند تا صاف و خالص گردد * و غسل زفت نیز بدین نحو است * دستور سفید کردن شمع در حرف
الشین در شمع مذکور میگردد انشاء الله تعالی * اصل دستورات * دستورات شامل چوب چینی و آن بانحاء است بهترین همه
بطریق تعریق است جهت امراض مزمنه خصوصا سوداویه مانند جذام و قروح خبیثه و جرب اکاله و ساعیه و قوبا و تحلیل ریاح
و مواد غلیظه و تقویت بدن و امثال اینها اما باید که جوانان و مغرورا امزاجان بی سبب مرتکب استعمال آن نگردند و خود را
در رنج نیندازند و آنرا در امراض بارده بلغمیه چندان منفعتی نیست و همچنین بیش از تنقیه و بودن بدن ممتلی از اخلاط فاسده
و دران پرهیز نانمودن از اشیای غیر مناسبه و منافیه بلکه ضرر آن در نصورت بمراتب شتی زیاده از نفع آن است و صورت امراض
صعبه است و طرق استعمال آن بانحای بسیار است * از ان جمله آن است که چون خواهند استعمال نمایند اولا تنقیهٔ بدن
نمایند بحسب خلط غالب و چون نقای تام حاصل گشت یک و هفته صبر نموده پس شروع نمایند تا بیست و یکروز یا چهل روز بحسب
احتیاج پنجروز هر روز پنج مثقال عرق گلابی رنگ متشابه الاجزاء در پختگی و خامی و صلابت و رحاوت که نه بسیار صلب مصمغ
سیاه رنگ پر ریشه و نه بسیار رخو سبک خام سفید که اجزای آن در هنگام بریدن مانند آرد گردد بلکه باید که کم کره نو کرم ناخورده
غیر منشق غیر کج واج باشد که چوب چینی اعلی نامند بگیرند و بدم کارد ورق ورق نمایند و اگر نتوانند شد بقدر باقلا نخود خرد
نمایند و آنچه ریزه و آرد شده باشد دور کنند و در قدر گلاب و یا بید مشک و یا عرقهای مناسبه بکر بمرض و علت و یا با آب خالص
صبح بخیسانند و شام آنرا با آن مقدار آب که در شبانه روز بصرف ماکول و مشروب آید در دیگ نقره یا مس تازه قلعی کرده یا سنگی
و سفالی لعابدار کنند اما باید که آن ظرف مملو از آب نگردد که جای جوش و بخار نماند پس سر آنرا بظرفی از همان جنس پوشیده
اطراف آنرا بخمیر آرد ماش مستحکم نمایند که اصلا بخار بیرون نرود پس آنرا بهیأت مجموعی وزن نمایند و سنگ وزن آنرا محفوظ
دارند و سر آنرا باز کرده همان مقدار آب نیز داخل نمایند و سر آنرا محکم بندند و بآتش بسیار ملایم طبخ نمایند تا آب بنصفه رسد
و در پس جوش سنگی گران بران گذارند که بخار سرپوش را برندارد و در آخر بان سنگ وزنهٔ محفوظ بسنجند چون برابر باشد
فرود آورند و بگذارند همان قسم سرپوشیده و صبح گرم کرده نزد خود آورند و ردائی بر خود بپوشیده سر دیگ را آهسته باز
نمایند تا بخار آن بتمام سر و بدن برسد و عرق شود و چون بخار آن کم گردد دیگ را از زیر ردا برآورده ردا را بخود به پیچند
که هوا نرسد و مطبوخ چوب چینی را صاف نمایند مقدار پنجاه مثقال تا صد مثقال آنرا بدون شیر بنی یا با پنج مثقال نبات نیمگرم و
همین مقدار وقت شام بنوشند و تتمه را بجای آب بیاشامند و داخل طعام و خمیر نان و تهوه کنند و آب خالص مطلق نیاشامند
و قدری از چوب چینی کرم خورده و ریشه دار را اگر چوب چینی اعلی زیاده از قدر مشروب و ایام مقررهٔ مطلوبه نباشد در آب بسیاری
طبخ دهند و صاف کرده دست و رو از ان بشویند و طهارت از ان نمایند که نیم گرم باشد در همه حال و اگر برای مشروب اول روز
اولا قدری برآورند و بنوشند دیدن گرفتن بخار آن بهتر و معین بر عرق و تاثیر آن است * و پنجروز دیگر * هر روز هفت
مثقال چوب چینی با وصاف مذکوره را بدستور مزبور طبخ نموده بیاشامند و اگر اراده بیست و یکروز باشد پنجروز دیگر هر روز
شش مثقال و پنجروز دیگر هر روز چهار مثقال و سه روز دیگر علاوه برای آنکه دفعة از آب مطبوخ چوب چینی مقدار کثیر

باآب خالص رجوع نشود و منقال آن را باآب بدستور طبخ نموده بیاشامند و هر پنجروز و یا هرچهار روز بعرق نشینند بدین طریق که قدری چوب چینی را در آب طبخ نمایند بهمان نحو و مریض برکرسی نشینند که ته کرسی را بخیز ران بافته باشند برهنه شده لحافی برخود گرفته دیگ را بزیر کرسی برده سر آن را آهسته آهسته بازنمایند تا بخار آن بتمام بدن برسد و عرق شود و اگر علت بر سر و رو باشد گاه گاهی سر و رو را بزیر لحاف برند و چون نفس تنگی کند بر آورند و چون بخار دیگ تمام شود از کرسی باهستگی بقسمی که هوا نرسد فرود آمده لحاف را بخود بپیچید و درست بخوابد تا عرق در بدن خشک شود پس لباس پوشیده برآید و ثفال هر روزه را خشک نموده نگاه دارند که اگر آب مطبوخ چوب چینی در بین روز صرف کردد قدری از ان ثفل را در آب طبخ نموده بصرف آورند و در روز بیست و هفتم یا سی ام بحمام روند و ثفال چوب چینی خشک کرده را باب طبخ نموده بآن بدن را شویند و بعد فراغ از مطبوخ چوب چینی حلوای چوب چینی بنحویکه در حرف الحاء در قرابادین ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد ده دوازده روز تناول نمایند و این دستور از برای متوسطین و امراض ضعیفه است و اگر مرض و مریض قوی باشد در هر چهار روز دو مثقال و یا سه مثقال بران پنج مثقال تا بیست و پنجروز بیفزایند و بعد از ان بهمان ترتیب بکاهند تا بیست روز یا بیست و پنجروز یا سی روز که مجموع ایام زیادتی و کمی آن چهل و پنجروز نهایت شصت روز باشد و اگر بدن بسیار قوی باشد هر دو روز و یا سه روز یا هر چهار روز یکبار بعرق نشینند و بعد اتمام بدستور بحمام روند و تا پانزده روز یا بیست روز حلوا تناول نمایند و باید هفت هشت روز قبل و در بین و ده روز بعد اتمام از خوردن آن نمک و بقول و حبوب و لبنیات و حموضات و آب سرد و میوه های رطب و حار و مولد دم سوداوی و سوداوی و جماع و غسل و پرخوردن و بسیار کم خوردن و خواب بسیار و کم خوابی و اعراض نفسانی و بدنی خصوص در روز تعریق اجتناب لازم و واجب دانند و غذا منحصر بر تورمه چلاو و قلیه با چلاو و کباب و یخنی پلاو و مزعفر یعنی طعام شیرین که زعفران آن بسیار کم باشد و یا مثلاً مزعفر و یا نان با کباب و یا قلیه و قورمه و نیم رو بیضهٔ مرغ و باید که همه بی نمک در امراض صعبه و در امراض خفیفه کم نمك و از گوشتهای لائق مانند گوشت بره و بزغالهٔ شیرمست یا جوان فربه و طیور لطیفهٔ خفیفه مانند کبک و دراج و طیهوج و سنگخوار و امثال اینها باشد و از اغذیهٔ غلیظه و نفاخه و گوشت حیوان پیر و لاغر و گاو و مرغ خصوص مرغ پیر اجتناب نمایند و از لبوب فندق و انجیلك و چلغوزه و حلاویات که مصنوع از اینها باشد و از حموضات و جماع و میوه ها مانند هندوانه و انار و خربزه و انبه و کتهل و اناناس و کوله و ماست و امثال اینها تا شش ماه بلکه بعض اینها تا یك سال پرهیز نمایند و باقی منوط برای طبیب است و در قرابادین کبیر بتفصیل مذکور شد و دستور قهوه و سفوف و حلوا و عرق و معجون و نقوع و مرهم آن در قرابادین این کتاب نیز ان شاء الله تعالی هریك در رسم خود مذکور خواهد شد * دستور آشامیدن عشبهٔ مغربیه * مانند آشامیدن چوب چینی است در همه امور مگر آنکه از سه مثقال شروع نمایند و زیاده از ده مثقال ننمایند در ازمان قویه و در ضعیفه از هفت مثقال تجاوز ننمایند و گاهی مفرد و گاهی مرکب مینمایند بحسب احتیاج و گاهی در بدل چوب چینی نیز قدری دارچینی ریزه کرده برای مبرود المزاجان و برای صاحبان سرفه اصل السوس جزء شده مرضوض اضافه مینمایند و باید که عشبهٔ مغربیه جید را از طول شق نموده ریزه ریزه کرده در آب خالص یا گلاب یا بید مشك یا عرقهای مناسبه دیگر بدستور مذکور در چوب چینی طبخ نمایند و بکار برند و خواص و منافع آن ان شاء الله تعالی در ادویهٔ مفرده مذکور خواهد شد * و نیز طریقهٔ آشامیدن صاصفرا پس * مانند آن هر دو است و این منضج و ملطف

ومسهّل ومفتح سدد ومجاری ومقطع ومنضج اخلاط غلیظهٔ لزجه ومقوی اعضای رئیسه ومقوی حرارت غریزیه ودافع امراض باردهٔ رطبه وسوء القنیه واستسقا وضیق النفس وسرفهٔ کهنه وسوء المزاج بارد معده وکبد ووجع کرده ومثانه ومفاصل باردهٔ بلغمیه ومفتت حصاة ومدر بول وحیض ومحلل ریاح غلیظهٔ محتقنه در مجاری بول ومنی ودافع هیضه وقی وفواق وحمی ربع ودوار وطاعون وسموم است وبتفصیل در ادویهٔ مفرده این کتاب خواص ومنافع آن مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی وباطریق استعمال در خاتمهٔ قراباد ین کبیر ذکر یافتند * وشجرة النبي * که بزبان فرنگی بلا سنطورنا منند ماهیت وخواص ومنافع آن در ادویهٔ مفرده ان شاء الله تعالی مذکور میکردد * طریقهٔ استعمال آن آنست که بکیرند ازجزو داخلی آن که سیاه رنگ وچرب است سی درم واز قشر خارجی آن ده درم اگر یافت شود والا بدل آن ده درم از جزو داخلی نیز که مجموع چهل درم باشد وبسوهان براده کنند ویا بدم کارد ریزه ریزه نمایند ودر شش رطل آب در ظرف چینی یا سینه یکشبانه روز بخیسانند پس بدستور چوب چینی طبخ دهند تا بنصف رسد وبدستور چوب چینی بنوشند اگر آب مطبوخ آن تلخی کند تفل آنرا درهمان نمقدار آب طبخ دهند تا بنصف رسد واز آب اول صبح وشام نیم گرم بی شیرینی یا با نبات پنج درم بیاشامند وآب دوم را بجای آب بنوشند وچون ترتیب با تمام رسد چهل درم از جزو داخلی وده درم از قشر خارجی آن والا بدل آن نیز از جزو داخلی ده درم بکیرند وبدستور در شش رطل آب طبخ دهند تا بنصفه رسد وتفل آن را نیز بدستور طبخ دهند وبیاشامند بهمان نحو تا ترتیب با تمام رسد پس پنجاه درم از جزو داخلی وده درم از قشر خارجی اگر یافت شود والا ده درم نیز از جزو داخلی بکیرند وبهمان نحو طبخ دهند وبیاشامند ودستور پرهیز وتنقیه وتغذیه بنحو چوب چینی است بلا تفاوت وتصرفات در آن بحسب امراض وامزجه وازمنه وامکنه واسنان وغیرها نیز منوط برای طبیب حاذق است وچون طعم آن بسبب قبوضتی که دارد ناخوش آینده است برای رفع آن مختار است که یک مشت مویز کشمش یا چند دانهٔ مویز منقی از حب یا قلیلی اصل السوس ویا نبات داخل نمایند ودر امزجهٔ صاحبان کبد حار پوست بیخ کاسنی ویا صندل زرد معه ارز بعو یا خمس در ادویه امزجهٔ بارده دارچینی وقرنفل هریک بقدر احتیاج ودر امراض دماغیه مرزنجوش ویا اسطوخودوس ودر وجع مفاصل قلیلی کما فیطوس یا کماذریوس ودر امراض صدریه پرسیاوشان یا فراسیون یا زوفاء خشک یا عرق السوس یا بهدانه ودر امراض کبدیه پوست بیخ کاسنی یا غافت یا افسنتین ودر امراض کرده عرق السوس یا تخم هندوانه یا خربزه یا خیار یا کل ودر امراض طحال حشیشة الطحال ویوست بیخ کبر وهمچنین در هر علت ومرض وغرض ادویهٔ مناسبه لائقه بدان واین دوا از برای رعشه وفالج وسل رود وارد وقولنج بارد واوجاع مفاصل بلغمی وسوداوی وتقویت معدهٔ ضعیفه حادث از برودت ورطوبت نافع است وبتفصیل در قراباد ین کبیر در خاتمهٔ آن در ادویهٔ جدیده مذکور شد * دستور استعمال کیاکو * وآن چوبی است که از ملک فرنگ میآورند وماهیت وخواص آن در ادویهٔ مفرده ان شاء الله تعالی خواهد آمد ودر خاتمهٔ قراباد ین کبیر ذکر یافت وبالجمله نافع است از برای جذام وآتشک وسائر قروح خبیثهٔ مجاری بول وغیرها آنست که بکیرند چوب کیاکو را وبسوهان براده نمایند وبا سه ربع وزن آن چوب چینی اعلی نیز براده نموده در شش وزن هر دو شراب براندی که بسیار تند میشود واز ملک فرنگ آید ویا عرق قندی دو آتشه بلکه سه آتشه که کیاکو براده کرده یک آثار وچوب چینی سه آثار براده کرده وعرق قندی شش آثار باشد مثلا در قرابهٔ شیشه که ضخیم باشد کنند وباید که شیشه پر نباشد بلکه قدری از آن خالی باشد پس سر آنرا خوب محکم بسته که اصلا بخار آن بیرون نرود چهل روز در آفتاب گذارند ودر بین گاه گاهی حرکت میداده باشند وبعد چهل روز صاف

نموده در شیشه ها کنند و سر آنرا محکم بندند و عند الحاجة بعد تنقیهٔ تام روزی ده توله الی نهایت سه توله و اگر مریض بسیار قوی البدن و مرض او صعب باشد بتدریج تا چهار توله میتوان رسانید تا بیست و یکروز یا چهل روز نهایت پنجاه تا شصت روز که نهایت مدت ایام شرب آن آنست و غذا و شراب باید که منحصر بشیر گاو تازه دوشیده و چلاو باشد و چلاو با قلیه و یا قورمه و کباب و پلاو نیز میتوانند خورد و لیکن باید که همه بی نمک و بی ماست باشد و سائر تدابیر دیگر بدین و ما تقدم و ما تأخر بعینه مانند چوبچینی است که ذکر یافت بلا تفاوت و اگر در عرق با در نجبویه و گاوزبان و شاهتره و بسفایج و اذخر و غیرها از عرقهای مناسبه بجای عرق قند ی و یا با ادویهٔ مناسبهٔ هر علت و مرض مانند عشبهٔ مغربیه و صاصفراس و شجرة النبی و امثال اینها ترکیب و ترتیب نمایند بلند نیست جهت اکثر امراض ضعیفه و متوسطه مانند ضعف اعصاب و دماغ و اوجاع مفاصل و جرب و قوبا و استسقا و امثال اینها و یا بطریق نقوع چوبچینی از هر یک بقدر لائق خیسانیده استعمال نمایند بد نیست برای کسانیکه اجتناب از عرق قندی دارند این ترکیب خوب است * طریق استعمال شیر شتر * جهت استسقای زقی و طبلی با بول آن بغایت نافع و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و مسهل زرد آب و رافع ضیق النفس بارد و حمی های حار آن نیز بیعدیل دانسته اند چون با اقراص و اشربهٔ بارده و معتدله بنوشند * آن است که چون اراده ٔ استعمال آن نمایند شتر را تعلیف بگیاهها و حبوب مناسبه نمایند مانند آنکه جهت تبرید کاسنی و آرد جو و تیل و کشوث و امثال اینها و جهت تسخین کنگر و درمنه و رازیانه و کرفس و شبت و قاقلی که شور نباشد و مانند اینها و از ربع رطلی شروع نمایند و هر روز ده درم بیفزایند تا بحدیکه گرانی نکند و نیکو هضم کرده و ادرار قوی نماید و اگر طبع مجتنب نباشد تا بقدر نیم وزن آن بول شتر مخلوط میتوان نمود و هرگاه بول صاحب مرض بمقدار شیر و زیاده از آن باشد و منحدر گردد و تلیین بطن نماید و هر آروغ طعم شیر ظاهر نگردد و در معده ترش نشود علامت موافقت و عدم تجبن آن است زیاده میتوان نمود و اگر متجبن گردد جهت رفع تجبن آن دو دانگ سکنجبین تناول نمایند و اگر موافقت بیشتر نماید و توانند که اقتصار بر آب و غذا ابران نمایند و غذای دیگر و آب مطلق ننیاشامند بهتر و اگر خواهند شیر برنج و ترنی با آرد برنج و یا آرد گندم از آن بپزند نحو رند بد نیست و اگر اطلاق زیاده نماید و باعث ضعف گردد یکروز در میان یا دو روز در میان ننیاشامند و مقویات قابضه مانند مصطکی و سنبل الطیب و قرص زرشک قابض و امثال آن اضافه کنند و باید که شتر را هر روز بحضور خود طلبیده ظرفی را پاک شسته خشک نموده با آتش گرم نموده در ظرفی بزرگتر از آن آب گرم کرده شیر را در آن بدوشند و ظرفی دیگر را پیمانه کرده در آن صاف کرده آنمقدار مذکور را بزودی گرما گرم بیاشامند بتنهائی و یا با ربع آن و یا کمتر از آن بقدر برداشت مزاج بول آن و یا با چهار مثقال عسل و نیم مثقال تا یک مثقال سنبل الطیب کوفته بیخته اکو کرمی نماید و یا با سفوفات و اقراص و ادویهٔ مناسبهٔ دیگر مانند سفوف لک و دواء اللک و امثال آن اگر مناسب باشد و اگر شیر موافقت نکند بهیچ نحو بزودی ترک نمایند و لجاجت و ابرام در نوشیدن آن نکنند که مضرت بخشد و منجر بضعف معده و غیر آن میگردد * دستور آشامیدن شیر بز * جهت ادرار فضلات و ترطیب بدن و نفث الدم و جراحت ریه و حلق و مثانه و تبهای مزمنهٔ حاره و دق آن است که بز را بعلفهای مناسبه تعلیف نمایند و مانند شیر شتر شیر آن را بدوشند و مقدار بیست و پنج مثقال تا سی مثقال و تا چهل مثقال با یکمثقال کتیرا و نیم مثقال رب السوس و صمغ بادام گرما گرم جهت نفث الدم و سرفه و سعال مزمنه و همچنین با صمغ عربی و کتیرا از هر یک نیم درم تا یکدرم و بالنگوی خام سائیده مغسول یکدرم و یا با قرص کهربا و یا سفوف آن و یا با حب حابس الدم که نسخهٔ آن ان شاء الله تعالی در قرابادین خواهد آمد جهت نفث الدم مجرب و جهت ترطیب بدن از بیست و پنج مثقال شروع نمایند و بتدریج اندک اندک تا بحدیکه بر طبیعت گرانی ننماید

بیفزایند و اگر ترطیب زیاده مطلوب باشد یا اراده ادرار باشد قدری آب خالص تا ربع و یا نصف آن بیفزایند و جهت رفع
حمیات عتیقه و دقیه از همانقدار شروع نمایند و روزی سه مثقال بیفزایند تا بحدی که موافقت نماید و گرانی نکند و هر روز ربع
وزن آن آب خالص بیکند رم روز اول خبه که بفارسی خاکشی و شفترک نامند و نیم درم شربت بنفشه اگر گرمی نکند داخل نمایند
و روز ثالث درم خبه و قلیلی شربت بنفشه بیفزایند چنانچه شیر را می افزایند تا به پنج درم خبه و ده درم شربت بنفشه برسد
در صورتی که شربت بنفشه گرمی نکند والا شربت را نیفزایند و یا آنکه مطلق داخل نکنند و اگر شیر به پنج قسم موافقت نکند ترک
نمایند * دستور آشامیدن شیر الاغ * جهت سل و دق و ترطیب بدن و رفع هزال حادث از حرارت و امثال اینها آنست
که الاغ تازه زائیده جوان را بجو بخیسانیده و علفها و گیاهای بارده رطبه موافقه تعلیف نمایند و باید ستور شیره در حضور خود
طلبیده بدوشند و گرما گرم روز اول ده درم و بیست و پنج مثقال تا سی مثقال با قرص کهربا و طباشیر و لؤلؤ و غیر اینها از ادویه مناسبه
بیاشامند جهت سل و تقویت قلب روزی سه مثقال تا شش مثقال روز زیاده هم اگر احتیاج بسیار باشد و ثقل نماید و موافقت کند
بیفزایند و چون در یابند که ثقل مینماید زیاده نمایند و یا کم کنند و اگر اصلا موافقت نکند ترک نمایند * دستور آشامیدن
لبن النساء جهت امراض مذکوره مانند شیر الاغ است * و بدانکه باید که غذای شاربان البان مذکوره غذاهای مناسبه لطیفه
خفیفه باشد و اجتناب نمایند از غذاهای ثقیله و تداخل که سوء هضم و تخمه و هیضه عارض نگردد و از ترشی و لبنیات و حبوب
و اعراض نفسانیه و بدنیه و امثال اینها * دستور آشامیدن فادزهر حیوانی * جهت حفظ صحت و تقویت بدن و ارواح
و قوی و وباء آنست که چون اراده نمایند باید که در اول فصل بهار و یا خریف تنقیه نمایند که بدن نقی و پاکیزه گردد از اخلاط
فاسده و ردیه بمسهلات و مقیئات و فصد اگر دم غالب باشد و غذا باید که نخود آب و غذاهای لطیف باشد پس سال اول یکدانگ
فادزهر حیوانی بزی را با مروارید و طباشیر از هر یک نیم مثقال و عود قماری دو دانگ صندل سفید از هر یک چهار دانگ و مصطکی
یکدانگ و عنبر اشهب و مشک از هر یک نیم دانگ و ورق طلا ده عدد و ورق نقره بیست عدد مروارید و فادزهر را بر سنگ سماق
حلایه کرده و ورق طلا و نقره را حل نموده و ادویه را کوفته و بیخته با هم حبوب سازند یا با نبات بقوام آورده سرشته حبوب
سازند و به سه حصه و یا پنج حصه یا هفت حصه نموده سه روز یا پنج روز یا هفت روز هر روز با گلاب و بید مشک بانند و نبات شیرین کرده
بدون شیرینی بنوشند و هر سال قدری بیفزایند تا بیک مثقال و نیم برسد و بعضی تا دو مثقال را تجویز نموده اند و گفته اند
محرور المزاج هر سال نیم دانگ و مبرود المزاج یکدانگ بیفزایند و باید کسیکه جوانی و سن او بچهل سال نرسیده باشد و محرور
المزاج باشد مرتکب استعمال آن نگردد بلکه محرور المزاج را قبل از پنجاه و شصت سالگی جایز نیست و باید که در ایام خوردن
یکهفته قبل و یکهفته بعد از آن از غذاهای غلیظه و حموضات و لبنیات و بقول و حبوب و اعراض نفسانی و بدنی و جماع پرهیز نمایند
و اولی آن است که مقدار کم آن را با حبوب و معاجین مناسبه بقدر حاجت گاه گاهی تناول نمایند زیرا که مقدار کثیر آن را
دفعة خوردن باعث گرمی و ثوران مواد و احراق اخلاط و تحلیل ارواح و قوی است * دستور آشامیدن دوغ * جهت
حمی و قی و امراض حاده و لاغری بدن آنست که بگیرند ماست تازه گاو را و در ظرفی یا مشکی کرده آب داخل نمایند و خوب
برهم زنند تا کره آن بالتمام جدا گردد بگیرند دوغ را که طعم آن اندک مائل بترشی باشد و اگر شیرین باشد چند ساعت بگذارند
تا اندک ترش مزه گردد و سی درم از آن دوغ را با ده درم نان تنک میده خالص ریزه کرده در آن ممزوج کنند و بگذارند تا نیکو
امتزاج یابد و تناول نمایند و اگر از این مقدار زیاده خواهند و احتیاج بیشتر باشد بهمین نسبت بر هر دو تدریجا بیفزایند و روز

دوم پنجاه درم بر دوغ بیفزایند و یک درم از نان کم نمایند و همچنین هر روز تا آنکه دوغ صرف بماند و عادت بدان حاصل گردد و چون خواهند بکاهند برعکس عمل نمایند تا بمقدار روز اول برسد و ترک نمایند و بعضی احتیاط را زیاده مرعی داشته گفته اند از ده درم دوغ و یک درم نان باید که شروع نمایند و روزی سه درم دوغ و یک درم نان بیفزایند تا سی درم یا زیاده هر مقدار که خواهند برسد و چون خواهند کم نمایند بدستور بکه افزوده اند کم نمایند و کسانیکه عادی بخوردن دوغ باشند احتیاج باین تدابیر نیستند بلکه همین مراعات قوت هضم و آنکه با وحمی عفنی نباشد کافی است زیرا که با حمی عفونی استعمال آن جایز نیست مگر آنکه وقت اقتضا کند از گرمی هوا و رقت و حدت ماده در غب خالص و امثال آن و جائیکه تعفنی در اخلاط باشد با قرص طباشیر و هنگامی که طبیعت ملین باشد و تلیین آن موجب ضعف گردد با حبوب و اقراص قابضه و یا با طباشیر و یا طراثیث و امثال اینها از ادویهٔ قابضهٔ مناسبه استعمال نمایند و یا آنکه سنگتاب و یا آهن تاب نمایند و صاحب خلاصة التجارب نوشته که گاهی فادزهر حیوانی با دوغ نفع میبخشد نفعی بین * واما دستور * آشامیدن ماء الشعیر و ماء القرع و ماء الخیار و ماء الکشوث و ماء الشاهترج و ماء عنب الثعلب و ماء هندبا و ماء ورق الخلاف و ماء البقول هریک جدا جدا در قرابادین کبیر ذکر یافت و در قرابادین این کتاب نیز انشاء الله تعالی در حرف المیم مع الالف مذکور خواهد شد * واما دستور * اخذ ادهان و گرفتن عرقها و عطرها نیز در قرابادین در حرف الدال مع الهاء و العین مع الراء و مع الطاء انشاء الله تعالی ذکر خواهد یافت و در قرابادین کبیر ذکر یافت * اما اتخاذ بعضی ادویه و صنائع آنها * اتخاذ دخان کندر * جهت رویانیدن موآنست که پارچهای کندر را در ظرفی بر روی هم بچینند و در زیر آن فتیلهٔ مانند فتیلهٔ چراغ برافروزند و ظرفی دیگر مانند قدح یا طشت بالای آن معکوس نصب کنند و هر دودیکه در ان جمع گردد بردارند و یا آنکه در ظرف سفالی قطعهای آنرا برهم بچینند و بفتیله مشتعل سازند و بر بالای آن ظرف سفالی دیگر که عمقی داشته باشد نصب نمایند بنحویکه اندک هوا بدان برسد که خاموش نگردد و یا آنکه کاغذ را بشکل کلهٔ قند پیچیده بالای آن گذارند و آنچه در ان مجتمع گردد بردارند که دخان و جوهر آن همان است و عند الحاجت کار برند * اتخاذ دخان حصی لبان * که حسن لبه و بهندی لبان نامند جهت تقویت معده و باه و دفع رطوبات و غیرآن از خواصی که برای آن در ادویهٔ مفرده در حرف الحاء مع الصاد مذکور است مانند اتخاذ دخان کندر و جوهر آن است و این دخان مشهور بجوهر حصی لبان است و بهندی ست لبان نامند * اتخاذ عسل بلادر * آنست که هر های بلادر را جدا نمایند هر قدر که خواهند و در شیشهٔ مطین پر کنند و سر شیشه را بلیف بند نمایند و بطریق تنکیس که ظرف سفالی بزرگی را برسه پایهٔ که بلندی آن بمقدار یکشبر باشد نصب کنند که وسط آن ظرف را سوراخ کرده باشند و شیشهٔ را معکوس بران گذارند که گردن شیشه ازان سوراخ از زیر برآید و تنهٔ شیشه باندرون ظرف باشد و بزیر سر شیشه ظرفی گذارند که دران آب باشد و بالای شکم شیشه و اندرون ظرف که دران است سرگین گاو خشک صحرائی پر کنند و آنرا فروزند تا عسل آن تمام و کمال از گردن شیشه دران ظرف آب آید و چون دیگر عسل ازان شیشه نچکد و تمام سوخته گردد عسل را از روی آب بردارند و اصلاح نموده یعنی تدبیر نموده بکار برند و دو نوع اخذ عسل آن در بیان تدبیر بلادر در همین فصل مذکور شد * دستور اتخاذ اسفیداج * و آن بطریق احراق و بتعفین نیز میباشد اما احراق آن است که رصاص یعنی قلعی و سرب هریک را که خواهند صفحهای بسیار نازک ساخته در ظرفی برهم بچینند و بر هر صفحه قدری کبریت سوده بپاشند و باید که مقدار کبریت بازای هر صد مثقال پنجاه مثقال زیاده نباشد پس بر آتش گذارند و برافروزند و بسیخ آهنی

برهم زنند تا تمام آن سوخته گردد و زرد و آن مقدار باشد تا سوخته سفید آب گردد * نوع دیگر آنست * که هریك ازان
هر دو را که خواهند در ظرف سفالی بگدازند و با کفچهٔ آهنی برهم زنند تا مانند خاکستر گردد پس در کوزهٔ مطین کرده یك روز
زیر آن آتش کنند تا سفید گردد اگر خوب سفید نشده باشد قدری سرکهٔ انگوری تند بران بپاشند و یکهفته بگذارند تا سفید
گردد * دستور احراق روی توتیا * که بهندی جست نامند نیز همین نحو است اهل هند نیز بدین نحو احراق مینمایند
که آن را قطعهای کوچك نموده در ظرف آهنی بر آتش میگذارند و میل مثل و بسیخ آهنی برهم میزنند و در بین احراق قدری
سم الفار سوده بران میپاشند پس زودی محرق مانند پنبه میگردد و میگویند که اگر آن را گداخته بعد گداز بگذارند که گیاه هندی
است قدری معتدی نرم سائیده آب آن را بران بپاشند و یا بریزند نیز محرق مانند پنبه میگردد و با شبای دیگر نیز محرق میگردد
پس سوده شسته استعمال نمایند اگر مغسول آن را خواهند * واما بطریق تعفین * آنست که بگیرند صفایح قلعی و یا سرب
را وانگور را تا دانهٔ آن کوبیده بر آنها مالیده در ظرفی کرده در مکان نمناك بگذارند تا همه آن حل گردد * و یا آنکه صفیحهٔ قلعی
و سرب را سوراخ کرده و با انگور کوبیده آغشته در خم سرکه بیاویزند و ظرفی در خم برابر قطعها نصب کنند تا آنچه ازان سفید آب
گردد و بریزد دران مجتمع گردد و دهن خم را محکم بندند که بخار سرکه بیرون نرود و بهر چند روز باز کنند آنچه از سطح آن
صفایح سفید آب گشته دران ظرف ریخته باشد بردارند و باز انگور کوبیده بران مالیده بگذارند تا همه آن سفید آب گردد
* نوع دیگر آنست * که قلعی و سرب را در ظرف مشبك سفالی گداخته آن ظرف را در ظرفی که سرکه بسیار تند دران کرده باشند
بگذارند بنحویکه معلق باشد تا بخار سرکه تمام آن سفید آب گردد * نوع دیگر * که آن را سفید آب کاشغری و سفید آب رومی
گویند آن است که بگیرند صفایح قلعی را وانگور کوبیده با تخم بران بمالند و بر روی هم گذارند در ظرفی که دران سرکهٔ انگوری
باشد و در خم سرکه گذارند و سر خم را محکم بندند که بخار سرکه بیرون نرود تا بمرور ایام تمام آنها سفید آب گردد پس برآورند
آنچه سفید آب شده باشد بردارند آنچه باقی مانده دران نیز همان عمل نمایند پس بشویند تا ترشی و اجزاء استهٔ انگور ازان
دور شود و سائیده بکار برند * اتخاذ توتیا * توتیای کرمانی در ادویهٔ مفرده ذکر یافت و توتیای هندی مس است که با زاج
و بقولی با کبریت احراق مینمایند * اتخاذ راسخت * که عبارت از مس سوخته است آن است که مس را صفایح بسیار
رقیق سازند و در دیگی بر روی هم بچینند و بقدر عشر آن گوگرد و نمك بالمناصفه بران صفایح بپاشند و دهن دیگ را مستحکم
نموده یکهفته در تون حمام بگذارند تا مجموع سوخته گردد و هرگاه زودتر خواهند مس را گداخته و کبریت و امثال آن بران
پاشیده در سرکه تطفیه نمایند و تکرار عمل نمایند تا تمام سوخته گردد و شنیده شده که اهل هند شنجرف را در دیگ مسی یا آهنی
میسازند و چون کهنه و شکسته شد شبیه براسخت میگردد همین را بجای آن میفروشند * اتخاذ رسکپور * از برای آتشك
و نار فارسی و سعفهٔ خبیثه که آنرا کچلی گویند و جرب خبیث و قروح ساعیه و خنازیر و ناصور انف و ریشهای کهنه و اقسام قروح
کلیه و مثانه و مجاری بول که مزمن شده باشد و از برای تفتیت حصاة و رفع سرعت انزال و ضعف باه که مقدار یك حبه تا دو
حبه آنرا با عسل تناول نمایند آنست که بگیرند سیماب و گل ارمنی و اگر نباشد طین مغره که بهندی گیرو نامند و زاج سفید و
نمك سنگ از هریك نه ثانك و در نسخهٔ دیگر بجای زاج سفید توتیاء اخضر هندی نیست که بهندی نیله تهوتهه نامند و نسخهٔ اول
بهتر است پس مجموع را با آب صلایه کرده اقراص سازند و خشك نموده در کاسهٔ سفالی لعابدار که در ته آن کاسه نمك کوده
باشند بگذارند و کاسهٔ دیگر مانند آن که بجای کستر و عصارهٔ جوز ماثل اندوده باشند گذارند و هر دو را بطین حکمت بگیرند و

سه شبانه روز در سرکین کاو صحرائی خشك آتش دهند که اطراف آن سرکین بسیار باشد واکر برای تقویت باد است ده شبانه
روز آتش دهند بدین نحو که چون آتش تمام کردد بارتچیل ید نمایند پس برآورند انچه در ته ظرف و اطراف آن چسبیده
باشد بکیرند که آن رسکپور است * نوعدیکر * آن است که بکیرند سیماب بیست منقال ونیم وزاج سفید هفتاد و پنج منقال
وباهم در هاون سنکي نیکو سحق نمایند و در شیشه کنند وسرشیشه را محکم بسته بکل حکمت که از کل سرخ وپنبه ونمك وخاکستر
وسبوس بر نج ساخته خوب کوفته وورزیده باشند کرفته وخشك نموده در آن آتش شدید برافروزند واکر آتش سرکین کاو
صحرائي باشد بهتر است که تا سه ربع روز درمیان آتش باشد پس برآورند وبکذارند تا سرد شود پس اجزاء را از درون
شیشه برآورند وباد ووزن آن ادویه آب لیمو سحق بلیغ نمایند تا منجمد وخشك کردد پس بار دیکر در شیشه کنند وبد ستور
سر آن را محکم بسته بکل حکمت بکیرند و در یك سفالی تا نصفه رمل کنند وشیشه را در آن کذارند و بالای آن نیز رمل نمایند
که تمام شیشه در رمل پنهان باشد و در روز بدبك آتش کنند آنمقدار که ریك سرخ کردد پس برآورند وبکذارند تا سرد کردد
از شیشه برآورند و در ظرف چیني نکاهدارند وهمین عبارت از رسکپور وشنجرف سفید است وحب مصنوع از ان وطریقهٔ
استعمال آن در قرابادین کبیر ذکر یافت * اتخاذ زعفران الحدید * آنست که آهن را سوهان کنند در غایت ریزکي و
چند مرتبه بآب ونمك بشویند تا سیاهي آن زائل کردد پس باآب خالص غسل دهند وبا ربع وزن آن نوشادر سحق بلیغ کنند و
بر روی لته در ظرف سفالی پهن نمایند و در مکان نمناك دفن نمایند تا دوازده یوم پس برآورند زود مائل بسرخي تا بد سحق
کردد * نوعدیکر که معمول اهل صناعت است * آنست که بکیرند صد منقال برادهٔ آهن را بدستور مزبور شسته در قرع
مطین کنند و بوزن آن تیزآب فاروقی اندك اندك بران ریزند وچون اران دود ظاهر کردد اندکي بول انسان بران
بچکانند که جوش آن فرونشیند وانبیق بران وصل کنند وبآتش ملایم مقطر نمایند وچون مجموع تیزآب مقطر کردید آتش را
تند کنند تا مکلس زعفرانی رنک کردد پس از آتش برکیرند واز شیشه برآرند بعد از سرد شدن و عند الحاجت بکار برند
* اتخاذ زنجفر که شنجرف نیز نامند بدون احراق * بانحاء مختلفه است از انجمله آن است که ملح تلا را در آب حل کنند
وآب آنرا بجر علقه بکیرند واکر مکرر خواهند باز قلا تازه را دران حل کنند وآب آنرا بجر علقه بکیرند وهمچنین این عمل
را تا سه مرتبه یا پنج مرتبه یا هفت مرتبه تکرار نمایند پس در ظرفی کرده بر آتش کذارند تا آب آن منعقد کردد پس بکیرند
یکوزن ازین معقود ویکوزن از آهك سنك کرما کرم آب ندیده وباهم سحق بلیغ نمایند وچهار وزن آن آب بران ریزند ومکرر
آنرا از چوبي برهم زنند ویکشبانه روز بکذارند پس آب زلال آنرا بجر علقه بکیرند پس آن آب را در ظرف سنکي یا آهني
نموده بر آتش کذارند وبآهستکي طبخ دهند تا منعقد کردد وباز همو زن این معقود آهك کرم آب ندیده داخل نموده
سائیده وچهار وزن آب بران ریزند وبدستور از چوبي برهم زنند و بعد یکشبانه روز آب آنرا بجر علقه بکیرند وباز بهمان نحو
عقد نمایند وبا ز حل کنند وتا هفت مرتبه این عمل را تکرار نمایند پس این هنکام مانند روغن میکردد بسیار حاد اکال از برای
حل اکثر اجساد وارواح مجرب وچون موی را دران ریزند منحل کردد ودر شیشهٔ صحیحی محفوظ دارند وچون خواهند
که شنجرف ازان سازند بکیرند کبریت املی یك وزن وسیماب خالص دو وزن وباین آب هر دو را سحق نمایند ودر آفتاب کذارند
تا خشك کردد ودرین مرتبه سیاه خواهد بود وپس مرتبهٔ دیکر نیز بآن روغن سحق نمایند وبدستور در آفتاب خشك نمایند
این مرتبه اندك سرخ رنك خواهد شد وهمچنین تا آنکه بسیار سرخ خوشرنك کردد پس سائیده وشسته در نقاشي ونوشتن

استعمال نمایند و این نوع شنجرف مستعمل اهل صنعت است * اتخاذ زنجفر بطریق احراق بنار * آن است که بگیرند سیماب خالص بیست مثقال کبریت زرد دوازده مثقال زرنیخ لعلی دو مثقال زرنیخ و کبریت را نیکو سحق نمایند و با سیماب در هاون بسایند تا همه چون غبار شود در کاسهٔ که بیرون آن را بگل حکمت گرفته باشند کنند و در تنور نانه که آتش آن را بیرون آورده باشند گذارند بر روی دو سه خشت و سر تنور را محکم بندند و بعد از دو روز سر تنور را باز نمایند و کاسه را بر آورند شنجرفی باشد در نهایت سرخی و خوشرنگی آن را در شیشهٔ کنند و نگاه دارند * نوع دیگر * زیبق خالص هفت جزو کوگرد خالص دو جزو با هم سائیده در شیشهٔ مطین بطین حکمت کنند که تا نصف شیشه باشد و سر شیشه را بصاروج الحکمه بند کنند و بالای آن گل حکمت بگیرند و خشک کنند و در دیگ سفالی که در ان ریگ پر کرده باشد دفن نمایند و در زیر دیگ آتش برافروزند تا ریگ سرخ گردد پس بگذارند تا سرد گردد و بر آورند و این را شنجرف مصری خوانند و در زنجفر هندی کوگرد و سیماب مساوی است و در زنجفر رومی سیماب دوازده جزو کوگرد هشت جزو و زرنیخ سرخ پنج جزو است * اتخاذ اسرنج * که بفارسی سرنج و بهندی سیندور خوانند بانحاء بسیار است از انجمله آن است که سفیداب قلعی را و یا قلعی و سرب را در تابهٔ سفالی کرده بر روی کورهٔ آتش نی و خاشاک گذارند و قدری نمک بر ان بپاشند و بسیخ آهنی و یا کفچهٔ آهنی بر همزنند تا سرخ گردد و هر چند آتش بیشتر دهند سرختر میگردد و چون اندک سرخ گردد در دیگی کرده بر روی کورهٔ گذارند و اطراف و زیر آن آتش برافروزند بغایت رنگین میگردد * اتخاذ سلیمانی * که معروف است بدواء الشعث و بفارسی دارا شکنه نامند آن است که بگیرند از زیبق خالص نود مثقال و از سم الفار هفت مثقال و نمک و نا هم نیکو بسایند و بدستور در شیشهٔ مطین کرده مصعد نمایند * اتخاذ مرداسنگ * آن است که سرب را گداخته اسرنج یا سرب سوخته بخورد آن دهند تا مرده و ممزوج شوند در ظرفی کرده در سرکه اندازند و آنچه خوب سوخته ممزوج شده باشد جدا نموده با حود در آب بجوشانند بحدیکه جو منشق و مهرا گردد پس از جو جدا کنند و چون خواهند که آن را تصفیه نمایند باید که همورن آن نمک بسایند و در آب خسانیده هر روز بر همزنند و هر سه روز تغییر آب نمایند تا خوب صاف شود و از اجزای خام دور نمایند پس شسته استعمال نمایند * دستور سفید کردن مرداسنگ * آن است که در پشم سفیدی به پیچند و با آب باقلا بجوشانند و بعد مهرا شدن باقلا و شیاف کشتن پشم تجدید نمایند تا آنکه سفید گردد * نوع دیگر * آنست که مرداسنگ را با همورن آن نمک در ظرفی کنند و آب بر ان ریزند و در آفتاب گذارند و چون نمک آب شود آن آب را بریزند و همچنین تجدید آب نمایند و در وقت تجدید نمودن خوب بر همزنند و بگذارند تا ته نشین گردد آب را بریزند و همچنین تا آنکه مرداسنگ سفید گردد و اصلا ملوحت در ان نماند و مرداسنگ سفید کرده را مرتک نامند بفتح میم و سکون را مهمله و فتح تاء مثناة فوقانیه و کاف و بکسر میم نیز آمده و این در رنگرزان و اطبیه و اصحاب مستعمل است تا آنکه حضور را سیاه نکرده اند * اتخاذ زنجار * آن است که مس را صفایح بساز نازک سازند و در سرکهٔ تند گذارند در زمین نمناک تا زنگ بگیرد پس با یکدیگر بسایند و همچنین تا تمام صفایح یا شبده زنگار گردد * نوع دیگر * آن است که مس را براده نموده با دو وزن آن سرکهٔ بسیار تند در سبوی مسی نو بی قلعی کنند و سر آن را بگیرند و در زمین نمناک و یا سرگین اسپ دفن نمایند و بعد از سه شبانه روز برآورند همه آن زنگار شده باشد * اتخاذ زنجار الصناعه * آن است که بگیرند یک جزو براده مس را و یا شب یمانی و بورهٔ سرخ و نمک بالسویه بقدر عشر آن در ظرف مس با سرکهٔ تند بسایند و چون خشک شود باز سرکه داخل نمایند تا آنکه خوب سوده و زنجار گردد * نوع دیگر * که الطف از همه انواع است آن است که راسخت مغسول را

با مثل آن نوشادر همعنک بسیار نرم بسایند و بعد از امتزاج قطران و سرکهٔ بسیار تند بر ان بچکانند و سحق نمایند تا مانند خمیر کرد دپس روی آن را با پارچهٔ نازکی بپوشند و در آفتاب بگذارند تا خشک کرد دو با سرکهٔ تند باز بسایند و بدستور در آفتاب خشک نمایند و تکرار عمل نمایند تا همه آن زنکار کردد و چون خواهند آن را تصفیه نمایند که زنجار مصفی نامند آن است که یک جزو زنجار را با پنج جزو سرکهٔ سفید مقطر تند بخیسانند و بگذارند تا سرکه سبز کردد آن سرکه را در ظرفی بگیرند * واگر خواهند مرتبهٔ دیگر بعد رنج و زن دردی زنجار نیز سرکهٔ مقطر بر ان ریزند و بگذارند تا سبز کردد و هردو سرکهٔ سبز را با هم ممزوج کرده بگذارند تا ته نشین کردد سرکهٔ صافی بالای آن را بجرعلقه بگیرند و ته نشین را بگذارند تا خشک کرد دو بسایند و بکار برند زنکار رشیا را علی خواهد بود * **انتخاب سرکهٔ هندی** * که بهندی کانجی نامند جهت اکثر امراض حادهٔ صفراوی و غیرها مفید است * آنست که بشویند برنج یعنی ارزرا و بجوشانند تا مهرا کردد پس صاف نموده در ظرف چینی یا شیشه یا سفالی لعابدار کرده آب بر ان ریزند آنمقدار که یکشبر از روی آن برکرد دسر آن را پوشیده در آفتاب و یا پشت اجاغ کرم بگذارند تا چهل روز که برسد پس صاف نموده عند الحاجت استعمال نمایند * **صنعت عود مطرا** * بگیرند عود قماری را وریزه ریزه کنند و در کلاب و جلاب بخیسانند تا نرم شود پس بگذارند تا رطوبت آن کم شود انگاه مشک و عنبر واشنه را با آب سوده با آن چند بار آغشته هر مرتبه خشک نمایند و عند الحاجت قدری ازان زا در مجمر برآتش کذارند مجلس را معطر نماید و مشام را قوت بخشد * **انتخاب زبدالشمع** * آنست که بگیرند مقداری از موم مصفی را و کداخته در هاون ریزند و دو واستا رروغن کل یا روغن بنفشه یا غیر آن هرد و بر ان ریزند و چند پارچهٔ یخ یا برف دران اندازند و خوب برهم زنند چون یخ و برف کداخته کرد د بگذارند تا روغن بالا آید دهن را بر دارند و آب را بریزند و استعمال نمایند * **انتخاب طین حکمت** * بگیرند طین حرکه بفارسی خاک رست کویند و از سنگ ریزه و رمل صافی نمایند بدین نحو که در آب حل کنند و آنچه مخلوط با ب کرد د در ظرفی بگیرند و درد یرا دور نمایند و بگذارند تا ته نشین کرد د پس بگیرند موی سر انسان وریزه ریزه کنند و اگر موی سر تراشی باشد که سرتراشان جمع مینمایند بهتر است و با همو زن آن سرکین کاو کوبیده پخته باب نمک همه را خمیر کرد د هفت روز بگذارند و هر روز آب نمک بر ان بپاشند تا خشک نکردد پس خوب سرشته ورزیده استعمال نمایند و بعضی سبوس کندم و خبث الحدید و پنبه نیز داخل مینمایند * **انتخاب ماء الزجاج** * دستور آن آنست که بگیرند زجاج شامی و قلعی را با لسویه در بوته کداخته سرد کنند و انچه مانند کف برروی آن باشد بردارند که ماء الزجاج آنست * **انتخاب سریشم بنیر** * که جوهر الصنائع نامند و از خواص آن آنست که هرچه را با آن وصل کنند و یا با آن بسرشند از آب و آتش منفصل نکردد آنست که بگیرند بنیر تازه را واوراق رقیقه کرده برروی سنگ مسطحی آهک آب ندیده را نرم پخته فرش نمایند و آن ورقها را برروی آن که بهم یکر پهلو ای آنها نچسپند بچینند و برروی آن اوراق نیز آهک نرم پخته بپاشند بقدریکه آنرا بپوشد و سنگ مسطحی دیگر بسبار سنگین برروی آن کذارند و ده روز در آفتاب کذارند تا دهنیت آن بنیر تمام فشوده در آهک آید پس با آب بشویند و بدستور فرش و لحاف از نمک سائیده کنند و یکهفته در زیر سنگ کران کذارند پس با آب پاک شسته که سرخی و چربی آن که داشته باشد بالکل رفع کرد د که چون در آفتاب کذارند چربی ازان ظاهر نکردد و اگر ظاهر کرد د باز با آب نمک و آهک بجوشانند تا بحدی رسد که اصلا چربی دران نماند و کمال آن در عدم چربی و سرخی است پس مانند سرمه بسایند و در شیشه محفوظ دارند در وقت حاجت قدری را با آب سفیدی تخم مرغ که در شیشه بسیار برهم زده

کف آن را گرفته باشند قطره قطره از آن آب بران ریخته برروی سنگ با دستهٔ سنگی بسایند تا بحدیکه سنگ بالا بسنگ پائین چسپد
پس آهک صاف خالص در آب حل کرده قطره قطره از آن آب آهک بران ریزند که نرم سیال گردد آنمقدار که چون ظرف
چینی ویا شیشه ویا چیز دیگر را با آن وصل کنند با اندک زمانی خشک گردد بردارند ودر شداد وصال ظروف شکسته وغیرها بکار
برند واین از اسرار مکتومه است * اتخاذ * مداد ورق بنفشه وملیله وتربد وراوند وامثال اینها وصاروج الحکمة وتیزآب
فاروقی هریک در رسم خود در قرابادین ذکر یافت ودر اینجا نیز ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد * فصـــل * دوم
در بیان معرفت افعال وصفات ادویهٔ مفرده واسامی آنها بترتیب حروف تهجی * بدانکه * ادویه را افعالی چند کلیه وجزئیهٔ
وافعالی چند شبیه بکلیه است اما افعالی کلیه مانند تسخین وتبرید وترطیب وتیبیس وامثال اینها است واما افعال جزئیه
مانند منفعت آنها در مرضی ووقتی وحالی خاص است مانند منفعت در مرض سرطان وبواسیر ویرقان وطحال وسنگ گرده و
مثانه وامثال اینها واما افعالی که مشابه افعال کلیه اند مانند منفعت در اسهال وادرار وحبس وامثال اینها واین افعال
هرچند جزئی اند ولیکن چون اموری اند که نفع آنها عام است بجمیع بدن وهمچنین ضرر آنها نیز عام است لهذا متشابه کلیه
اند ونیز افعال کلیه بعض آنها اولی اند وبعضی ثانوی وافعال اولیه همان افعال اربعه اند ومانند آنها وثانوی بعضی از آنها
همان افعال اند بعینه ولکن مقید بقیاس دیگری بطرف زیادتی ویا نقصانی مثل احراق وعفونت وانجماد ومانند اینها که
بعینه تسخینات وتبریدات اند ولیکن مقدر ومقایس بدیگری ونیز افعال چند دیگر صادر میگردد از آنها مانند تحلیل وختم و
الزاق وتفتیح وتغریه وتقطیع وتخشین وغیرها ودر اینجا ذکر کرده میشود افعال مشهورهٔ آنها را با بعض اصطلاحات این فن و
صفات بعض ادویه واطعمه قبل از این ذکر یافت * حرف الالف * اکال یعنی خورندهٔ عضو وآن دوائی را نامند که بسبب
افراط قوت تحلیل وجلا ونفوذیکه دارد تفریق اجزاء جوهر عضو نماید مانند زنجار * ج * جالی * یعنی پاک کننده وآن
دوائی را نامند که از شان آن تحریک رطوبات لزجهٔ جامده ودفع آنها باشد از سطح عضو وفوهات مسامات مانند انزروت
وماء العسل وهر دوائی جالی ملین طبع است هرچند دران قوت مسهله نباشد * جاذب * یعنی کشنده وآن دوائی را
نامند که بحرکت درآورد اخلاط ورطوباتی را که ملاقی آن است بسبب لطافت وحرارت خود وجذب نماید آنها را بسوی
خود وبظاهر جلد مانند جندبیدستر وتافسیا وآنچه شدید الجذب باشد پیکان وخار را از عمق بدن بکشد وبرآورد مانند
گوشت حلزون * جامد * یعنی بسته کننده وآن دوائی را نامند که از شان آن باشد که اخلاط رقیقه سائله را منجمد وبسته
گرداند مانند موم ونشاسته وکثیرا وکهربا * ح * حالق * وحلاق یعنی سترندهٔ موی وآن دوائی را نامند که بیخ موی
را سست گرداند وآنرا دفع سازد ویا آنکه سست کند که باسانی کنده شود مانند زرنیخ ونوره وسفیداب وخاکستر * حکاک *
یعنی بخارش آورنده وآن دوائی را نامند که بسبب حدت وگرمی خود جذب کند بسوی مسام اخلاط گزنده خارش کننده
را ونباشد با آن حدت که زخم کند عضو را مانند کبیکج * خ * خاتم * یعنی تمام کنندهٔ زخمها وآن دوائی را نامند که بسبب قوت
مجففهٔ خود برسطح ظاهر جراحت تفرقی ورطوبتی که دارد خشک کند آنرا وخشک ریشه بندد ونگهدارد آنرا از آفات تا
اینکه گوشت وپوست صالح بروید * د * دابق * دوائی را نامند که بسبب لزوجت جوهر کثیف خود بدست بچسپد مانند دبق
* ر * رادع * یعنی مانع وبازگردانندهٔ ماده بعضو آن دوائی را نامند که بسبب برودت وقوت قبض خود احداث کند در
عضو کثافتی که تنگ گرداند مسام آنرا وبشکند حدت حرارتیکه حادث شده است دران وغلیظ ومنجمد گرداند اخلاط رقیقه سیاله

راونكذ ارد كه بعضو برسانند وعضو را از قبول انها باز دارد مانند عنب الثعلب در اورام ورد ع در مقابل جذب است * ع * عاصر * يعني نشار نده وآن دوائي را نامند كه بسبب شدت قوت قبض وجمع خود اجزا عضو را بفشارد تا آنكه انچه از رطوبات رقيقه درخلل وفرج آن است منضغط وجدا كرد ند و از هر منفذ بكه بيابند برآيند مانند ضماد ٥ استه تمر هندى در ورم * غ * غسال * يعني شست وشوى دهنده وآن دوائي را نامند كه بقوت جاليهٔ منفعلهٔ خود كه رطوبت باشد نه بقوت فاعله كه حرارت باشد بحركت وسيلان در آورد اخلاط را وزائل كرداند آنها را از سطح عضو مانند ماء الشعير وآب خصوص آب نيم كرم * ق * قاتل * يعني كشنده وآن دوائي را نامند كه بسبب ضديت خود روح حيواني وقوى را فاسد وفاني كرداند وهلاك سازد مانند افربيون وافيون وبيش واين مرادف سم است وبعضي كفته اند كه زهر حيواني مخصوص باسم سم است وغير حيواني مختص بقاتل * قاشر * يعني خراشندهٔ پوست وجدا كنندهٔ آن وآن دوائي را نامند كه بسبب شدت قوت جلاى خود جلاد هد وببرد پوست فاسد عضو را مانند قسط وزراوند وهرچه نفع وذلك ه بخشد بهق وكلف ومانند اين هردو را * ك * كاوي * يعني داغ كننده وسوزنده ومراد از ان دوائي است كه جلد را بسبب شدت احراق وتجفيف خود بهم در آورد ومجارى اخلاط آنرا مسدود سازد ومسام را يك كند وعضو را بكارد مانند عضو كرم بريان داغ كرده شده مانند زاج وقلقطار * كاسر الرياح * يعني شكننده ودفع كنندهٔ رياح وآن دوائي را نامند كه قوام رياح غليظهٔ محتقنهٔ اعضا را بقوت حرارت وتجفيف خود رقيق ساخته دفع نمايد ويا بتحليل برد مانند تخم سداب * ل * لادغ يعني كزنده وآن دوائي را نامند كه بقوت حرارت وشدت نفوذ خود در عضو فرو رود و تفرق اتصال در منافذ كثيرهٔ قريبه بهم احداث نمايد كه اجزاء آن بانفراد ها محسوس نكردند مانند استعمال خردل با سركه ويا سركه بتنهائي * لزج * يعني چسپنده وآن دوائي را نامند كه بالفعل ويا بالقوة در حين تاثير حرارت مزاجي دران قابل امتداد كشته اجزاى آن از هم منقطع نكردند مانند خبازى * م * مبرد * وآن دوائي را نامند كه بقوت مبردهٔ كه دارد احداث برودت نمايد مانند كافور * مبهى * يعني بحركت آرندهٔ قوت باه وزياده كنندهٔ مادهٔ آن كه مني ورياح غليظهٔ منعظه است وآن دوائي را نامند كه توليد مادهٔ مني ورياح منعظه نمايد بسبب حرارت معتدله ورطوبت نضابهٔ خود در مجارى اعصاب وعضلات واعضاى تناسل ومحرك باه شود مثل بهمنين وبوزيدان وزردك ومانند اينها * مجفف * يعني خشك كننده وآن دوائي را نامند كه بقوت مجففهٔ خود احداث تجفيف وخشكي در عضو نمايد ورطوبات آن را تلطيف نمايد وبتحليل برد مانند سندروس * مجمد * يعني بسته كننده وآن ضد محلل است دوائي را كويند كه بسبب قوت برودت وقبض خود منجمد كرداند اخلاط و رطوبات را مانند بزر البنج ونشاسته * محرق * يعني سوزنده وآن دوائي را نامند كه بسبب قوت حرارت ونفوذ خود اجزاى لطيفه ورطوبات عضو را بتحليل برد واحداث احراق وتاكل نمايد مانند فرفيون وزرنيخ * محكك * يعني خارش آورنده وآن دوائي را نامند كه بقوت حرارت ونفوذ خود جذب نمايد اخلاط لداعهٔ حكاكه را بسوى مسامات جلد و بسر حد تفرح نرساند مانند كبيكج وانجره * محلل * يعني بتحليل برنده وآن دوائي را نامند كه بقوت حرارت خود جلا نمايد وخارج كرداند اخلاط را از موضعي كه چسپنده وقرار يافته اند در ان وجدا كرداند اجزاء آنرا از هم وببخار دفع كند جزء جزء تا آنكه باقي نماند از ان چيزى مانند جندبيدستر * محمر * يعني سرخ كننده وآن دوائي را نامند كه بقوت كرمي وجذب خود كرم كرداند عضو را وآنچه ملاقي ومتصل است بدان از خون جذب كند بسوى آن عضو جذبي قوى وبدان سبب سرخ كردد ظاهر آن وفعل اين قريب است بفعل كي وداغ مانند خردل وانجير وفودنج * مخدر *

يعني يبس كننده وآن دوائي را نامند كه بقوت برودت ويبوست وقبض خود متخلخل گردانيد اخلاط را وسد نمايد مسامات عضو را ومانع آيد از نفوذ روح نفساني دران واندك بحس كردانند واز حركت بازماند ويا آنكه روح نفساني حساس متحرك را كثيف كرد اند كه احساس وحركت آن كم كرده مانند افيون ولهذا اكثر مخدرات سرد وخشك ميباشند * مخشن * يعني ريزه ودرشت كننده وآن دوائي را نامند كه بشدت قوت قبض وتجفيف خود بكرداند سطح عضو را مختلف الاجزاء بهم از انكه تكثيف نمايد آن اجزاء رطبۀ مملسۀ آن را مانند اكليل الملك وخردل * مدر * يعني ادرار آورنده وآن دوائي را نامند كه بقوت حرارت وتلطيف خود اخراج ودفع نمايد مائيت اغذيه وفضول سياله را ببول وحيض وعرق وشير * مدمل * يعني اندمال آورنده واصلاح وچاق كننده جروح وقروح وآن دوائي را نامند كه خشك وكثيف كرداند رطوبتي را كه درجلد وفرج وميان اجزاء جراحت كه مجاور يكديگر اند وبگرداند قوام آن رطوبت را غليظ ولزج مغري تا آنكه بچسبند بيكديگر مانند دم الاخوين وصبر وكتيرا وصمغ عربي وامثال اينها * مرخي * يعني سست كننده وآن دوائي را نامند كه بقوت حرارت ورطوبت خود بگرداند قوام اعضاي كثيفة المسام را نرم ومسامات آنرا وسيع تا آنكه بسهولت وآساني مندفع گرداند ازانها فضول مجتمعۀ محتبسۀ درانها را مانند شبت وبزركتان * مرطب * يعني رطوبت افزاينده وآن دوائي را نامند كه بسبب زيادتي شدت رطوبت خود احداث رطوبت نمايد * مرقق * يعني رقيق كننده اخلاط ورطوبات وآين در برابر مغلظ است وبا قوت نافذه وحرارت ورطوبت ميباشد * مزلق * يعني لغزاننده فضول واخلاط وآن دوائي را نامند كه بقوت ملينه ورطوبت مزلقه كه دارد تليين سطح عضو نمايد بحديكه بلغزاند انچه دران محتبس است وتحريك آن نموده دفع نمايد مانند الوبخارا ولعبه * مسدد * يعني انچه باعث تسديد ومنع گردد وآن دوائي را نامند كه بسبب يبوست وكثافت خود يا بسبب تغريه احداث سده نمايد * مسكن * يعني ساكن كننده وآن دوائي را نامند كه اخلاط وارواح را از حركات غيرطبيعي بازدارد * مسهل * يعني اسهال كننده وآن دوائي را نامند كه بقوت مسهله وحرارت ونفوذ وجلا وترقيق وجذب ودفع خود از اقاصي وعروق ومنافذ بدن اخلاط فاسده وفضول معديه را جذب واخراج ودفع نمايد بطريق امعا وتفصيل آن درفصل اول ذكر يافت * مشهي * يعني اشتها آورنده طعام وآن دوائي را نامند كه تحريك طبيعت نمايد بخواستن غذا * مصلح * يعني اصلاح كننده وآن دوائي را نامند كه اصلاح حال ماكول ومشروب نمايد خواه رفع ضرر آن نمايد ويا معاونت فعل آن كند ويا حفظ قوت ويا كسر حدت آن نمايد يا بدرقۀ آن شود بجهت وصول آن باعضاء ضيقۀ بعيده * مصلب * دوائي را نامند كه جوهر عضو يا مواد را صلب وسخت گرداند بسبب برودت ويبس وقوت جمع وتكثيف خود واين درمقابل مرخي است * مطفي * يعني نشاننده ثوران وحدت اخلاط وآن دوائي را نامند كه بقوت برودت وباعتدال خود بشكند حدت وسورت اخلاط حادۀ حاره را ويا سوء مزاج حار ساذج را * معرق * يعني عرق آورنده وآن دوائي را نامند كه بحرارت وتلطيف وترقيق خود رطوبات محتبسۀ درجلد واعضاء قريبه بآن را بعرق دفع سازد واخراج نمايد * معطس * يعني عطسه آورنده وآن دوائي را نامند كه بقوت حرارت ونفوذ خود تحريك مواد دماغي نمايد بجانب خيشوم وبعطسه دفع سازد * معطش * يعني عطش آورنده وآن دوائي را نامند كه طبيعت را مشتاق ترويح سازد اعم ازانكه ترويح بآب شود مانند معده وجگر ويا بهواء بارد مانند دل وريه ومراد از عطش عطش صادق است نه كاذب * مغري * يعني تغريه كننده وآن دوائي را نامند كه دران رطوبت لزجه باشد كه بچسپد بمنافذ وفوهات منافذ وسد كند ومانع سيلان گردد مانند كتيرا وصمغ عربي ونشاسته وآملك شسته ومردوائي

لزج سیال مزلق چون حرارت دران تاثیر نماید میگرداند آن را مثل سیاه حابس * معفن * یعنی بدبو کردانندهٔ وآن دوائی را نامند که بحرارت غریبهٔ خود فاسد گرداند مزاج عضو را ورطوبات را رواح آینده بسوی آن را متعفن کرداند و تمام آن را بتحلیل برد و باقی را قابل اینکه بکردند جزو عضو نکرد اند و نیز بسرحد احراق وتآکل نرساند بلکه بکرداند آنها را فاسد و بتصرف حرارت غریبه در آنها متعفن مانند زرنیخ وثافسیا * مغلظ * یعنی غلیظ کنندهٔ واین مخالف ملطف است * مفتت * یعنی شکنندهٔ و پاره کنندهٔ سنگریزه وآن دوائی را نامند که دران قوت حادهٔ نافذه باشد که چون با خلاط لزجهٔ متحجره برسد ریزه ریزه ونرم گرداند اجزای آن را مانند حجر الیهود وسنگ سرماهی ورماد عقرب وغیر اینها از ادویهٔ مفتتهٔ حصاة * مفتح * یعنی کشایندهٔ سدد وآن دوائی را نامند که بحرکت درآورد مادهٔ را که داخل مجاری ومنافذ وتجاویف اعضا مانده باشد بسوی خارج تا آنکه مفتوح گردند مانند فراسیون وفعل مفتت اقوی است از فعل جالی برای آنکه فعل این یا بتلطیف وتحلیل است ویا بتلطیف وتقطیع ویا بتلطیف وتغسیل پس هر چیز حریف مفتح است وهر چیز مر لطیف ومفتح وهر لطیف سیال مفتح اگر باشد مائل بسوی حرارت ویا معتدل وهر لطیف حامض نیز مفتح * مفجج * یعنی خام کنندهٔ وآن دوائی را نامند که بقوت برودت ویبس خود باطل گرداند فعل حرارت غریزیه وغریبی را نیز را خلاط را خام ومفهم را ناقص سازد واین در مقابل منضج وهاضم است مانند بزرقطونا درست ضماد آن در خارج * مفرح * یعنی فرح آورندهٔ وآن دوائی را نامند که تعدیل مزاج وتلطیف اخلاط روح حیوانی ونفسانی نماید ومنبسط سازد آنها را ومیل دهد بسوی خارج وحزن را زائل سازد ودماغ را قوت بخشد وحواس را نیکو گرداند وذهن را صافی سازد وکسالت را دور کند مانند شراب * مفشی * یعنی پراکنده کنندهٔ وآن دوائی را نامند که بقوت حرارت خود متفرق وپراکنده سازد ریاح مجتمع را وقابل دفع گرداند * مقطع * یعنی جدا کنندهٔ وآن دوائی را نامند که بسبب قوت حرارت ولطافت ونفوذ خود نفوذ نماید ما بین خلط لزج وسطح عضو ملاصق بدان ودفع نماید آن را بدون تصرف در قوام آن مانند سکنجبین وخردل * مقئ * یعنی قی آورندهٔ وآن دوائی را نامند که بقوت حرارت خود ترقیق نماید اخلاط غلیظهٔ مجتمعه در مجاری غذا ومعده را وبقی دفع نماید مانند تخم ترب * مقرح * یعنی زخم کنندهٔ وچرک آورندهٔ وآن دوائی را نامند که بقوت حرارت ونفوذ وجذب خود بتحلیل برد وفانی سازد رطوباتیکه میان اجزاء جلد است وتفریق دهد اجزاء آن را وجذب کند مواد ردیه را بسوی آن واجد اث قرحه نماید مانند بلادر * مقوی * یعنی قوت بخشندهٔ وآن دوائی را نامند که تعدیل قوام عضو ومزاج نماید تا آنکه مانع آید از قبول فضول منصبه بسوی آن واز آفات نگهدارد یا آنکه تبرید نماید صحیح را وتسخین نماید مبرد را مانند دهن ورد ویا بالخاصیة بخاصیتی که دران است مانند طین مختوم * ملطف * یعنی لطیف کنندهٔ وآن دوائی را نامند که بحرارت معتدلهٔ خود رقیق گرداند خلط غلیظ را مانند حاشا * ملین * یعنی نرم کنندهٔ بطن وآن دوائی را نامند که بقوت حرارت معتدله ورطوبت خود اخراج نماید آنچه در معده وامعا است واین اعم از منضج ومزلق است مانند مغز فلوس وخیارشنبر وتمر هندی وشیرخشت * منضج * یعنی اعتدال دهندهٔ قوام اخلاط ومواد وآن دوائی را نامند که تعدیل قوام اخلاط نماید وقابل دفع سازد آنها را اعم از آنکه رقیق را غلیظ سازد مانند خشخاش ویا بالعکس که غلیظ را رقیق نماید مانند طبیخ حاشا ویا منجمد را نرم سیال گرداند مانند حلبه ونیز نضج عبارت از اعتدال اخلاط در کیفیت وکمیت وقوام صالح هر خلط است بحسب لائق آن تا حاصل گردد از ان منفعتی که مخلوق اند برای آن مانند دم که نضج آن عبارت از اعتدال قوام متین

صافی غیر حاد بودن آن است که صلاحیت جزو عضو شدن را داشته باشد وصفرا آنکه رقیق صافی حاد باشد امانه بسر حد افراط
وتفریط تا افعال مطلوبه ازان صادر گردد وبلغم بسیار رقیق مائی غیر متشابه الاجزا نباشد تا صلاحیت استحاله بخون وجزو
بعض اعضا شدن را باختلاط بخون وبا استحاله بدان داشته باشد وسودا دردی دم صافی غیر محترق باشد تا صلاحیت تغذیهٔ بعض
اعضا باختلاط بخون وغیر آن از فوائد مطلوبهٔ ان داشته باشد ولهذا انضج عبارت از طبخ معتدل کامل است * منفخ * یعنی
نفخ آورنده وآن دوائی را نامند که درجوهر آن رطوبت غریبهٔ غلیظه باشد که چون فعل نماید دران حرارت غریزیه تحلیل
نیابد بسرعت بلکه مستحیل بریاح گردد مانند لوبیا * بدانکه هرچه دران نفخ است مصدع ومضر بعین است وازاغذیه وادویه
آنچه تحلیل یابد رطوبت آن در هضم اول ورياح ونفخ آن در معده بماند وانحلال آن نیز بالتمام در همانجا باشد ویا در امعا
وآنچه رطوبت فضلیه دران باشد وآن مادهٔ نفخ وریح آن بود ونفخ آن در معده وامعا بتحلیل نرود بالتمام بلکه باقی ماند و
چیزی ازان درعروق اعضای تناسل رود مانند زنجبیل وبزر جرجیر وامثال اینها است وباعث نعوظ همان ریح است * موسخ
قروح * یعنی چرک آورندهٔ زخمها وآن دوائی مرطبی را نامند که مخلوط گردد برطوبات قروح وانها را زیاده کرد اند
ومانع خشک شدن وچاق شدن آنها آید مانند موم روغن * منبت * که ملحم نیز نامند یعنی رویانندهٔ گوشت وآن دوائی
را نامند که بگرداند مزاج خونیکه وارد جراحت میشود معتدل ومجفف تا آنکه مستحیل بگوشت گردد ومنعقد شود دران جا
گوشت جدید صالح * فصـــــــل یازدهم * دربیان بعضی اصطلاحات طبیهٔ متداوله * حرف الالف * اجام بمعنی
نیزارهاست * استنشاق ببینی کشیدن چیزی مائع بود که بسیار سائل باشد * اصل یعنی بیخ وآن عام است ازانکه از شجر
باشد یا از گیاه * اصول اربعه * عبارت از بیخ رازیانه وکاسنی وکرفس وکبراست * اغصان * یعنی شاخها وآن مخصوص
بشجر وگیاه شاخدار است ومفرد آن غصن * افوماالی * چیزی است که دران عسل را حل کنند وبکار برند وجوش ندهند
آنرا * اکتحال * بچشم کشیدن چیزی بود * اکسوماالی * سکنجبین متخذ از سرکه وعسل است وبعضی زیاده میکنند دران
آب دریای شور یا نمک دریا * اکلیل * بمعنی تاج وابوتاریك وغیر آن نیز آمده است ودراد ویه مراد ازان چنبری وکج بودن
شکوفه وبار نباتات است واکله واکالیل جمع آن آمده * انکباب * مراد ازان نگاه داشتن عضو است بخار ادویه که در آب جوشانیده
باشند ویا گرم کرده باشند * اودیه * جمع وادی بمعنی کنارهٔ دریا ورود خانها است * اونروماالی * عسل وآب باران
بالمناصفه درهم ممزوج نموده در آفتاب گذاشته است * اوکسمائی * سرکهٔ مخلوط با آب ونمک است * حرف الباء
باد زهر * اسم فارسی تریاق است وگویند هرچه دفع سم کند ومصنوع مرکب نباشد مخصوص باین اسم است * باقور * جمع بقر
است * باکور * نخستین میوه است که برسد * بثر * بریدن * بخور * هرچه دود آنرا استعمال نمایند * بربوره * بفارسی بلغور
نامند * بزاق وبصاق * آب دهن را گویند * بزر * تخم اربار نباتات در غلاف بود در قشر باشد مثل خشخاش * بشع *
بمعنی بد مزه است وهرچه را طعم مرکب از مرارت وقبض باشد باین اسم خوانند * بصیص * نورانی ودرخشنده * بطائح *
زمینهائیکه آب دران جمع شده باشد وبفارسی مرداب نامند * بعر * بفتح اول سرگین است * بکر * شرجوان وبکسر اول
دوشیزه * بنات * بفتح تک کرمها است که درساق اشجار متکون شود * حرف التاء * تریاق * بکسر تاء بفارسی تریاك
نامند وهرچه درشان او باشد که حفظ قوت وصحت مزاج روح بدن کند که رفع ضرر سم از خود نماید باین اسم نامند وگویند
تریاق مخصوص بدوائی صناعی است وآنکه افیون را تریاق مینامند بجهت حفظ قوت آن است که دراین امر با تریاق حقیقی

اشتراک دارد * تصفیق * آمیختن شراب با آب است * تصعید * آنچه با آتش اجزای آنرا صعود فرمایند ولطیف آنرا
اخذ کنند * تعلیق آویختن چیزی بکردن وبسائر اعضا * تفه یعنی بی مزه ومراد طعمی است که نه لذیذ باشد * تکریه و
تاثیر آن ترطیب وتلیین وارخاء بسیار وتولید بلغم باشد * تکرج بفارسی پادر گویند وآن متغیر شدن طعم است یا بو
یا مزه * تکلیس بمعنی صاروج کردن وسوختن چیز وسیراب نمودن وبهره بر داشتن آمده ومراد از ان مهیا ساختن
بعضی ادویه است بجهت نفوذ وسرعت تاثیر ورفع کردن ثقل وکثافت آن خواه با حراق باشد وبا بعمل دیگر * حرف الثاء
* ثقیل یعنی گران وبمعنی گران آمدن بر طبع که دیر فعل بود وسریع الزوال نباشد * ثمر با رنبات است مثل خوشهٔ
میوه وامثال آن * ثمنش لغت یونانی است ومراد از ان هرچه از نباتات مابین درخت وگیاه باشد * حرف الجیم *
جبر کسر عضو شکسته را بستن است * جرله برراء مهمله زمین سنگلاخ * جریش نیم کوفته که بلغور نامند * جفاف
خشک وخشکی * جمد بفتح اول وثانی آب گرد آمده وجمع شده وبسته شده از سردی ونیز جز وچیز را نامند * حرف الحاء
* حامض یعنی ترش * حاد بمعنی تند است وآن مرکب از تلخی وحرافت است وفعل آن مثل افعال اجزای آن است * حب
آنچه در ثمر یا رزوبی غلاف باشد مثل کندم وجو * حریف یعنی گزنده که اجزای آن در زبان فرو رود وبسیار بگزد و
تفریق اجزای آن نماید * حشیش گیاه خشک وشبیه بخشک شده وگویند مخصوص نباتی است که بر روی زمین پهن نبود
یا ساق باشد وبعد تمنش نرسد * حکاکه آنچه از سائیدن دو چیز جدا شود * حلاق سترندهٔ موی * حلو یعنی شیرین
وهرچه زبان را منبسط سازد واندک حرارت در ان احداث کند ولذیذ باشد شیرین نامند * حلیب شیرهٔ تخمها وغیر
آن وشیر تازه دوشیده است * حمل بار نباتات است اعم از ثمر ومشابه ثمر * حمول اعم از ثمر ومشابه ثمر است * حرف الخاء
خانز آنچه اجزاء خلط را بهم آورد وغلیظ کرداند * خرء سرگین طیور وغیرها است * خفیف بمعنی سبک وآنچه بر طبع
احتمال آن آسان بود وسریع الزوال باشد * خلع بیرون رفتن سر استخوان از مکان خود * خلعلع اسم ضبع است
* خلیع سست * خمل * بمعنی پرزاست ودر ادویه هرچه شبیه بپرز بر سطح ظاهر آن باشد مانند آنچه بر روی به میباشد
* حرف الدال * دابق آنچه بجهت لزوجت کیفهٔ خود بدست بچسپد مثل دبق * دسم هرچه زبان وغیر آن را نرم
سازد واجزای آنرا منبسط سازد بی احداث حرارت وبفارسی چرب نامند * دلوک بمعنی مالیدن است ومراد از ان
آنچه از سنونات با نکشت بر دندان وغیر آن بمالند * دوای غذائی آنکه تاثیر کیفیت آن زیاده بر تاثیر کمیت وماده آن
باشد * دوائی سمی آنکه بکیفیت تاثیر آن موافق مزاج نبود وبالخاصیت کشنده باشد مثل افیون * دوائی مطلق
آنکه تاثیر بکیفیت کند وجزو بدن نشود * دهنی آنکه در جسم او چربی موجود باشد وباعث اشتعال او گردد مثل مغزها
وتخمها وچوب صندل ابیض ودیودار وعود دهندی ومانند اینها * حرف الذال * ذرور آنچه سائیده بی مائعی بر عضو بپاشند
ویا بباشد * ذفر بد بوئی * ذوالخاصیة آنچه تاثیر بصورت نوعیه خود کند اعم از آنکه تریاق باشد یا زهر * حرف الراء
* رادع آنچه مواد را مانع ریختن بعضو شده اعضا را قابل ورود آن نسازد وردع مقابل جذب است * رجیع فضلهٔ هضم
اول انسان است * رخص بفتح اول وثانی بنازی پژمرده ودرا دویه هرچه نازک وزود شکن باشد * رخو نرم وسست
* ردی الکیموس آنچه از ان اخلاط غیر معتدل القوام والکیفیة متکون شود * رزین آرمیده ومرد پر بار وبراد و به
آنچه در متانت وسنگینی وخوش جوهری تمام باشد * رسوب ته نشین مایعات وآنچه در مایعات اینک از نقل وبر روی آب به

قه ابستن آن را رأمب نامند * رمص رطوبت غلیظی را نامند که در اطراف پلک چشم جمع شده وخشک شده باشد * روث
سرگین حیوانات * رود وصالی شراب متخذ از عصارهٔ گل سرخ است با عسل * حرف الزای * زعوقه * طعم بسیار
کریه ومرکب از مرارت وملوحت است * زغب * اول موی که بر بدن حیوانات بر آید واسم کیفیت است که سا غری
باشد ودر ادویه آنچه بر سطح او چیزی شبیه بموی تازه بر آمده باشد مزغب نامند مانند به وهلو وشفتالو * زهر * شکوفه
وگل باشد * حرف السین * ساحل کنار دریا * سائل آنچه اجزاء آن در همه جهات حرکت کند اعم از آنکه اتصال
اجزاء او منقطع شود یا نشود مثل آب وروغنها * سباخ شوره زار * سبط راست بی گره را نامند از مو وغیر آن * سحیق
آنچه بسیار نرم سائیده باشند * سم * آنچه بفارسی زهر نامند وبسبب ضدیت کیفیت وخاصیت خود مزاج را فاسد سازد مانند
بیش * سنون آنچه بدندان پاشند ویا بمالند ومقوی جوهر آن باشد * سهک بد بوشدن گوشت وبوی عرق که از بدن
آید که بفارسی سمیت نامند * سهل زمین نرم * حرف الشین * شامخ * کوه بلند * شتر بفتح اول وکسر ثانی دریدن
پلک چشم * شجر نباتی است که با شاخ خشبی باشد وکامل او آنکه با اجزاء تسعه نباتیه باشد وآن ثمر وورق ولیف وصمغ وبزر
وقشر واصل وعصاره وحب است مثل درخت خرما * شدخ سر شکستن وفراخی وسفیدی روی است * شدخ عضل *
بمعنی از هم بازشدن وگسیختن * شدق بفتح اول ویا کسر آن وسکون ثانی فراخی گوشهٔ دهان وبفتحتین فراخ شدن گوشهٔ
دهان * شرف بضم اول وفتح ثانی کنگرها است ودر ادویه آنچه در اطراف او زواید وبر آمدگیها باشد مشرف نامند مانند
ثمر انار * شطب بضم اول وثانی جوهر شمشیر وبفتح اول وسکون ثانی جدا کردن ودور شدن وپوست باز کردن ودر
ادویه هرچه باین صفت باشد شطب گویند * شمه آنچه بو کنند * حرف الصاد * صالح الکیموس آنچه از وخونی متولد
گردد وبهمه جهات آنکه اعتدال داشته وسائر اخلاط مخلوط بآن بقدر طبیعی باشد وخلط بد از و بهم نرسد * صخریه زمین
سنگستان * صفق بفتح اول وثانی آبیکه برادیم ویا مشک نو بریزند پس زرد گردد وبمعنی طرف وکنار رود ونباتات آنچنین
دارو با زردی ومیل بطرفی داشته مستقیم نباشد مصفق نامند * صفیق پوست درشت ومستحکم بافته شده است * حرف الضاد
* ضماد آنچه غلیظ القوام که مائع ونرم باشد بر عضو بمالند ویا بر او ببندند اعم از آنکه موم وروغن داشته باشد ویا نداشته باشد
* حرف الطاء * طافی آنچه بر روی آب ایستد * طبیخ آنچه جوشانیده آب آنرا استعمال نمایند * طحن خرد کردن
* وطاحونه که آسیا باشد مسمی باسم لازم است * طری تازه * طلا آنچه رقیق القوام باشد وبر عضو مالند ونام نوعی
از شراب است * طیب بسکون ثانی خوشبو وتند وبتشدید آن بمعنی پاکیزه * حرف العین * عشب بضم اول وسکون
ثانی بمعنی گیاه است * عصاره بمعنی عصیر است اما در آنچه بی آتش بهوا ویا بآفتاب منعقد کرده باشند استعمال نمایند
* عصیر آب افشرده از نباتات که منجمد نشده باشد * عطر بفتح بوی خوش وبکسر خوشبوئی * عفص بکسر فا طعم زمخت
که زبان را درشت سازد واجزای آن را بسبب برودت بهم آورد وفعل آن تبرید وتکثیف وتصلیب وتخشین وردع است * عنقود
خوشهٔ نباتات وعناقید جمع آن است * حرف الغین * غرغره آواز مختلف است که از حلق آید ومراد از آن حرکت دادن
مائعات است در حلق وفرو بردن آن ویا فرو نابردن وریختن آن * غض بضاد معجمه تر وتازهٔ نارس از نباتات است * غلیظ
بمعنی کثیف است ودر اغذیه بیشتر متداول است واستعمال لفظ کثیف در ادویه است * حرف الفاء * فاتر نیمگرم است
* فتیله بمعنی شافه که مخصوص بدبر باشد * فرزجه شافه که قبل ورحم را مخصوص باشد * فرفیری بمعنی رنگ بنفش

است * فسخ از هم جدا شدن است * حرف القاف * قابض گیرنده را نامند که اجزاء زبان را بهم آورد و درشت نسازد و فعل آن تبرید و تجفیف و تغلیظ و تقویت اشتها است و در غیر طعم مراد از آن شی حابس است که بسبب بهم آوردن اجزای عضو حبس و استمساک نماید * قضبان شاخهای گیاه بی ساق است و قضب واحد آن است * قطور انچه در گوش وغیر آن از اعضا بچکانند * قنبعه بضم اول و ثالث و بسکون ثانی قبهای خوشهٔ کشت است * حرف الکاف * کثیر الغذاء انچه اکثر مقدار او جزو بدن شود * کثیف بخلاف لطیف و آن چیزی است که اجزای او بدشواری قبول انفصال از کیفیت بدنی کند و نفوذ در اجزای بدن بسرعت ننماید * کماد انچه گرم کرده بر عضو بندند مثل تکمید بسبوس کندم * کیموس اخلاط متولده از هضم کبد یست * کیلوس کشکابی است که از هضم معدی بهم رسد و شبیه بکشک محلول بآب باشد * حرف اللام * لخلخه انچه با مائعات در ظرفی کرده بر ممزده بو کنند * لحاء ریشهای باریک نبات است * لزاق * ولزوق انچه بر عضو بچسپانند و با چسپندگی باشد * لطوخ بمعنی اندودن چیزی است بر عضو که از طلا غلیظتر و از ضماد رقیقتر باشد * لطیف انچه در شان آن باشد که بعد از ورود در بدن منقسم گردد باجزای بسیار صغار و نفوذ در جمیع اجزای بدن بسرعت کند مثل زعفران * لعابی انچه از خیسانیدن آن در آب اجزای آن مخلوط برطوبت شده چیزی لزج بهم رسد و چون برشته کنند الزاق آن رفع شود مانند بهدانه و بزرقطونا و ریشه خطمی و مانند اینها * لعوق بمعنی انگشت پیچ است که از معجون رقیق تر باشد * لیف انچه از اصول ولحای نباتات روید و باریک تر از لحا باشد * حرف المیم * مالی عسل است * مالی قراطن * وماء القراطن * ماء العسل اند * مائع انچه ضد جامد باشد وسیلان کند رزتیق القوام باشد * مبرود انچه بسومان خرد کرده باشند * مر بمعنی تلخ و هرچه بسطح ظاهر زبان نفوذ کند و درشتی سازد و با کراهیت بود و طبع را برهم زند و فعل آن تسخین و جلا و منع تعفن است * مروخ مالیدن چیزی بر اعضا است * مزدات بر اکندها است * مسبت انچه خواب آورد و با منوم مرادف است * مسکر هرچه مستی آورد اعم از آنکه باتفریح باشد یا نباشد * مسوح * انچه در مالیدن آن بر بدن مبالغه در دلک عضو نکنند * مسیغ بی مزه و با تفه مرادف است * مصول انچه در سوختن بحد رمادیت نرسد * مضغ خائیدن چیزی است * مضمضه هر مائعی را نامند که در دهن حرکت دهند * معقف خمیده و کج شده است * مغسول انچه در شستن آن مبالغه کرده باشند * مفرق بفتح اول و کسر ثالث تارک سر و دراثنا روکلها هرچه سر آن هموار نبوده زواید داشته باشد مفرق گویند * منتن بد بو * منخول انچه بیخته باشد * حرف النون * ناشف * انچه جذب رطوبات سیاله کند اعم از آنکه منافذ او مرئی نباشد مثل آملک آب ندیده و یا مرئی باشد چون اسفنج و ناشف را قحل نیز نامند * نبطی در لغات مراد از لغت قومی است و در ادویه مراد گیاه خود روی است که آن را نکشته باشند * نجم نبات بی ساق است که بر زمین پهن شود که بفارسی بیاره گویند * نشاره انچه بسوهان و دم اره ریزه شده باشد * نشوق انچه ببینی کشند * نطول هرچه را جوشانیده آب آنرا بر اعضا بریزند و پاشویه قسمی از آن است * نفاخ هرچه در آن رطوبت غریبه باشد و از حرارت بدنی تحلیل نیافته مستحیل بریاح شود خواه در معده و امعا مثل میوه ها و خواه در عروق مانند مغزها و اکثر تخمها وقسم ثانی را فعل تقویت باه است * نفوخ انچه از ادویهٔ باسه سائیده بی مائعی در بینی دمند * نقوع و نقیع انچه خیسانیده بدون جوش صاف نموده استعمال نمایند * حرف الواو * وثب جستن از جای * وثی کزنده * وعر بعین مهمله زمین سخت * وقود بر افروختن آتش * وهن سستی * حرف الهاء * هاضم انچه اعانت طبیعت بر طبخ و

کند را تبدیل بن غذا و خلط کند و بسبب قوت هضم آن شود مثل مصطکی * هتك پاره شدن * هش انچه جرم آن سست و ریزنده
باشد و با اندک افشردن ریزه شود مثل صبر خوب و غاریقون * حرف الیاء * یافوخ پیش سر است * فصل *
در ذکر مقادیر اوزان طبیه هندیه و اهل ایران و ذیلی * بدانکه چند وزنی که بسیار متعارف و اکثر در استعمال
ادویه مذکور میگردد در اینجا نوشته میشود باختصار و تمامی اوزان بالتفصیل در مقدمه قرابادین کبیر ذکر یافت * ابریق
دو من است * ارزه یعنی برنج متوسط در کوچکی و بزرگی بوزن دو خردله بری است * استار چهار و نیم مثقال است * ابولات
نه قیراط است * اوقیه که وقیه نیز نامند هفت مثقال و نیم است * باقلا نیم درهم است * بندقه یک درهم * ترمسه دو قیراط
جوزه از مطلق آن مراد نه درخمی است * حبه از درهم دوازده و نیم و از مثقال چهار ارزه که دو شعیره باشد است * حزمه
بحای مهمله و زای معجمه آن مقدار است که کف را مملو سازد و بگنجد میان ابهام و سبابه چون سر آنها را بهم گذارند و بحسب
وزن چهار مثقال و بعضی قریب بشش مثقال گفته اند و از حساب شش یک نیم است که یک ستة نامند * حمصه چهار جو و یک ربع
جو * خرنوب یک قیراط است * دانق که بفارسی دانک نامند از درهم دو قیراط و از مثقال سه قیراط و نیم است که از مثقال
طبی مطابق اوزان هندیه سه رتی و سه ربع رتی و بعضی پنج رتی و ربع رتی و از درهم طبی دو و نیم رتی و از صغیری چهار رتی
تخمینا میشود * درخمی یک درهم و بقولی یک مثقال است * درهم چهل و هشت حبه است که بحساب مذکور در حبه شصت
شعیره و بحساب هندی یک ماشه و هفت رتی میشود * رطل دوازده اوقیه است و بمثقال نود مثقال و بدرهم یکصد و سی درهم
* سکرجه مطلقا شش استار است * شعیره دو ارزه است * صاع چهار من است * صدفه نه اوقیه است * طسوج
از درهم دو حبه و از مثقال دو حبه و نیم و دو ارزه است * قلنجار مقدار اربع ملعقه است * قسط رومی نه رطل و نصف
سدس رطل است که بیست اوقیه باشد * قسط انطالیقی یک رطل و نیم و نزد جمعی یک رطل و نیم و در کناش ساهرد دو رطل و نیم است
و از عسل بقول شیخ الرئیس نزد دو رطل و نیم و از شراب هشت رطل و از روغن هژده اوقیه * قنطار شش من است و بعضی
یکصد و بیست رطل دانسته اند * قواسوس شش مثقال است و از روغن دوازده درخمی و از شراب یک اوقیه و نیم * قوطولی
هفت اوقیه است * قیراط سه حبه و بقولی چهار حبه است * کف که بعضه نیز نامند شش مثقال است * کیلجه پیمانه
است که یکمن و هفت ثمن من باشد * کیل سه صد درم و کسری است و بقولی سی و شش من * مثقال یک درهم و سه ربع درهم
که بحساب هندی دو ماشه و پنج رتی و سه ربع رتی میشود * مکوک سه کیلجه است * ملعقه از عسل و معاجین چهار مثقال
است و از ادویه خشک دو مثقال * من یکصد و هشتاد مثقال است و بدرهم دو صد و شصت درهم که بحساب هندی تخمینا
چهل توله و هشت ماشه میشود * ناطل و ناطیل دو استار است و نزد جمعی دو اوقیه * اوزان هندیه * سرخ که
حب الدیك باشد که بهندی گهنگچی نامند سه جو متوسط است * رتی متعارف بنگاله که تخم گل چاندنی است چهار جو متوسط
است * و رتی شاه جهان آباد گهنگچی است * و ماشه بنگاله هشت رتی است و ماشه شاه جهان آباد هشت گهنگچی * تانك
بقولی چهار ماشه و بقولی بیست و چهار سرخ * توله متعارف بنگاله دوازده ماشه است و توله متعارف شاه جهان آباد ده ماشه بنگاله که
دوازده ماشه شاه جهان آباد میشود و سکه عالمگیری بعینه توله دوازده ماشی است و سکه متعارف این زمان ده ماشه است
* دام پنج تانك است که بیست ماشه باشد * مهر یعنی طلای مسکوک هندی که اشرفی نامند تام آن نه ماشه و شش رتی است
و ناقص آن نه ماشه و چهار رتی و بعضی نه ماشه و نیم رتی است * سیر هندی عالمگیری پخته یعنی سیر تام شصت و چهار توله

است بحسب تولهٔ بنگاله وسیرخام یعنی ناقص *مختلف میباشد* **من عالمگیري** چهل سیرتام است* **اوزان متعارفهٔ** اهل ایران مثقال صیرفی درین اختلاف است واصح آن است که یکصد وبیست وهشت جومتوسط است که سي ودو رتي هندی میباشد که چهار ماشه میشود* **غازبیگی** دو مثقال صیرفی است که هشت ماشه باشد* **دوغازي** چهار مثقال صیرفی است *سیر** پانزده مثقال است که پنج توله باشد* **ده نار** سی وهفت مثقال ونیم است **پنج نار** هجده مثقال وسه ربع مثقال است که شش توله وسه ماشه باشد **دونیم نار** نه مثقال وسه ثمن مثقال است که سه توله ویك ونیم ماشه باشد **من تبریزی** ششصد مثقال است که یکصد وپنجاه ودو غازی باشد که بحساب هندی دوصد توله که سه آثار وثمن آثار باشد میشود **نیم من** تبریزی نصف آن است **پکچهار** یکربع آن است **پنجاه** عبارت است از ثمن من تبریزی **سیه** عبارت است از شانزدهم حصهٔ یکمن تبریزی پانزده نصف سیه است واین را اهل اصفهان ده نار گویند **من شاهی** دومن تبریزی است *ذیل دربیان تحویل بعض اوزان ببعضی ومعرفت آنها* **تحویل درهم بمثقال** آنست که از دراهم نصف وخمس را جمع نمایند که آن عدد مثاقیل است مثالش خواستیم دانسته شود که پنجاه درهم چند مثقال است از پنجاه نصف گرفتیم که بیست وپنج باشد وخمس آن که ده ومجموع سي وپنج شد پس دانسته شد که پنجاه درهم سي وپنج مثقال است **تحویل مثقال بدرهم** آن است که چون برعدد دراهم سه سبع افزوده شود مراد حاصل میگردد مثالش خواستیم دانسته شود که چهل ودو مثقال چند درهم است پس افزودیم هجده را که سه سبع چهل ودو است بر عدد مثاقیل مذکوره دانستیم که چهل ودو مثقال شصت درهم است **تحویل مادون درهم بمادون مثقال** آنست که بحبه درآورند وثمن آن رابیندازند پس انچه بماند حبات مثقال خواهد بود مثالش هرگاه پرسند که چهار دانك درهم چه قدر مثقال میشود باید که بحبه حساب نموده وآن سي ودو حبه محسوب میگردد وچون ثمن را وضع کنند بیست وهشت حبه بوزن مثقال میماند وآن نه تیراط ویك حبه از مثقال است **تحویل مادون مثقال بمادون درهم** آنست که بدستور مذکور بحبه درآورند وبران سبع آن افزایند مجموع آن حبات درهم خواهد بود مثالش چون پرسند که ده تیراط ونیم مثقال چه مقدار از درهم است باید که آن را بحبه درآورند وآن سي ویك حبه ونیم میشود وچون سبع آن راکه چهار حبه ونیم است بران افزایند سي وشش حبهٔ درهمي خواهد بود وآن چهار دانك ونیم درهم است **تحویل اوزان دیگربا وزان هندیه** بدانکه هرورتی راکه خواهند تطبیق باوزان هندیه دهند ومعلوم نمایند که چه مقدار از ان است باید که اگر مادون درهم ویا مثقال است بشعیره برند وشعیره را برتي ورتي را بماشه ومقدار وزن آن را دریابند که چند رتي ویا چند ماشه است مثلاً چون خواهند که بدانند که درهم چند رتي ویا چند ماشه است همچنین مثقال بدستوریکه ترقیم یافت دریابند ودرضمن درهم ومثقال درمقدمهٔ قرابادین کبیر ذکر یافت واگر فوق درهم ومثقال است مقدار هریك ازان هردو را بحساب هندی دریافته حساب نمایند که چند ماشه است وهر دوازده ماشه را یك تولهٔ محسوب دارند وهر شصت چهار توله را یکسیر وهر چهل سیر را یکمن تا آسان وواضح گردد والمله

وتطبیق بعض انها جا بجا بطریق دستورالعمل نیز درمقدمهٔ قرابادین کبیر ذکر یافت وبالجمله آنجا شعیره را برتي ورتي را بماشه میبرند اینجا ماشه را بتوله وتوله را بآثار وآثار را بمن برند ودریابند* **فصل** *سیزدهم دربیان بعض امور متعلقه بنجوم وطبیعیات* بدانکه مولدات ثلثه که جماد ونبات وحیوان باشند منکون ومترکب از امتزاج عناصر اربعه که آتش وهوا وآب وخاك اند بتاثیر کواکب سبعهٔ سیارهٔ زحل ومشتری ومریخ وشمس وزهره وعطارد وقمر باعانت ثوابت ونظرات هریك بایکدیگر بتحریك افلاك دوار بامر پروردگار جل وعزوهریك از ارکان راد وطبیعت است چنانچه مبعهٔ سیارهٔ مخصوصاً علویات

شمس را دو قوت است یکی فاعله و دیگری منفعله فاعله حرارت و برودت و منفعله رطوبت و یبوست است چنانچه ذکر یافت و
درجهٔ اول منسوبات کواکب نیز خواهد آمد و سه کواکب دیگر تابع و مشارک علویات اند زهره مشارکهٔ مشتری و عطارد
مشارک زحل و قمر مشارک شمس و همه کواکب و روحانیهٔ علویات و شمس بلسان شرع هر یک معبر و مسمی است بملکی از ملائکهٔ
عظام مثلا روحانیهٔ زحل را عزرائیل ملک الموت قابض ارواح نامند و روحانیهٔ مشتری را میکائیل مالک ارزاق و روحانیهٔ
مریخ را اسرافیل نافخ صور و روحانیهٔ شمس را جبرئیل حامل وحی و تنزیل و الهام گویند و آنچه در این عالم سانح و واقع میگردد
بحکم حق جل شانه از تاثیر آنها است خواه در قعر زمین و جبال و سواحل باشد از ترکیب زیبق و کبریت که مادهٔ معدنیات است
با ختلاف مراتب آنها از لطافت و کثافت و صفا و کدورت و تساوی هر دو و بافلت و کثرت یکی یکی چنانچه در فصل نهم ذکر یافت
و یا نزدیک بسطح زمین خواه بی توسط بزر و تخم و نواة و اعمال آدمی را در آن دخل و تصرف نباشد که گیاها و اشجار خود رو
باشند و یا دخل و تصرف باشد که انواع زراعتها و غرس اشجار و ترکیب بعض انواع با بعض است که نباتات باشند و آیه کریمهٔ
وافی هدایه * وفی السماء رزقکم وما توعدون بیک معنی اشاره بدان است زیرا که بدون نزول باران و تاثیر آفتاب و سائر
کواکب بر اراضی انواع نباتات و حبوب و ثمار و حیوانات که غذای حیوان و انسان است بهم نمیرسند و نزول رحمت و
برکت و فیض و بهشت و نعم موعودهٔ آن باعتبار رفعت و علو شان منزلت معبر از سماء و در سماء و فوق آن است و یا بر روی زمین
خواه در معمورا خهای زمین و جبال و خاکها و زمینهای نمناک و کود الهاونی را زها و امثال اینها بی نتاج و جمع نر با ماده که
انواع هوام و حشرات باشند و یا بنتاج که بعض اینها انعام و دواب سهلی و جبلی و اهلی و وحشی باشند و یا بعمل و صنعت
انسان که جفت نمایند بعض انواع را با بعض دیگر مانند استر که از جمع الاغ با فرس است و بز اهلی با بز وحشی و گاو اهلی با گاو وحشی
و از این قبیل و یا صنفی بصنف دیگر که انواع حیوانات باشند با ختلاف اصناف خود و با درهوا یعنی پرواز نمایند خواه صغیر الجثه
باشند و یا کبیر الجثه و بر اشجار و شکاف دیوارها و کوهها آشیانه و خانه میسازند که انواع طیور باشند با ختلاف اصناف خود و
یا در آب تکون یابند خواه بطریق نتاج و یا بدون آن که انواع حیوانات مائی باشند با ختلاف اصناف خود از اصداف و
حلزونات و کرمها و سمک مفلس و غیر مفلس و غیرها از اصناف حیوانات مائی و هر یک از این موالید ثلثه را غذاء و غذائی
است خاص بتوسط تاثیر آن کواکب و قوی که حق جل و عز بهر یک از این انواع ثلثه بقدر احتیاج و قابلیت عطا فرموده از جاذبه
و ماسکه و هاضمه و دافعه و غاذیه و نامیه و مولده و چون این قوای سبعه در جمادات بسیار ضعیف اند و تمیز تامی ندارند
لهذا آنها را صاحب آن قوی نمیدانند و در نباتات چون قوی و تمیز تام دارند صاحب آنها و آنها را قوای نباتیه گفته اند
و غذای نباتات از لطائف اجزای مائیه و ترابیه مختلط با هم است که ریشه و بیخ گیاه و شجر جذب نموده نشو و نما مییابند
و بتدریج بواسطهٔ عروق و پوست درخت بساق و شاخ و برگ و گل و ثمر و بزر و نواة میرسانند و هر یک آنها آنرا غذای
خود می نمایند و چون تغذیه و تنمیه و تولید بزر و نواة و یا فصیل و شاخهای اطراف بعض اشجار که بمنزلهٔ تولید مثل است بدون
هضوم اربعه در هر یک از مواضع متصور نیست و لیکن چون در نباتات ضعیف است در آنها چندان اعتباری نمی نمایند و الا
عند التحقیق نیز خالی از آن نیستند و غدد که بر تنهٔ اشجار و بیخ آنها بهم میرسد فضول هضم اول و ثانی است بمراتب و صموغ
و البان و یتوعات و آب جاری از تنهٔ بعض اشجار و کفیکه بر بیخ و اوراق و اوراق بعض نباتات مجتمع میگردد فضول هضوم ثلاثهٔ
آنها است چنانچه در بدن حیوان براز و بول و عرق عند الغلبه رطوبت خون برعاف و بول الدم و قئ الدم و بواسیر و حیض

وحمره و اورام و بثور و دماميل و حرب و غيرها و دم فاسد و صفرا و سودا و بلغم نیز با امراض مذکوره و غدد و غیرها و سائر امراض مختصه و غیر مختصه دفع میکرد و معالجه وتدبیر طبیب در امراض بدنی از جملهٔ اعمال و تصرفات آدمی است در ابدان و در امراض نفسانی و روحانی تصرف او است در نفوس و ارواح و نظرات کواکب را نیز در ان دخل است و بدانکه هر مرتبه از موالید ثلثه پیوسته بمرتبهٔ دیگری است یعنی افق جمادات پیوسته بابتدای نباتات است و جمادات متکونهٔ آن مرتبه از نباتست نیز بوده اند مانند حجر الیهود و مرجان و سنگی دیده شد بعینه بشکل ماهی مفلس بقدر یکشبر طفل ده دوازده ساله و در حلاوت و ثقل و جوهر مانند حجر الیهود و سفید و مرتبهٔ اول نباتات کیاه و اشجاری اند که از جمادیت نیز نصیبی دارند مانند نباتاتی که در سواحل بعض دریاها که کوهستان است میرویند خواه تمام آنها دائم زیر آب و خواه قدری بیرون بسبب جزر و مد و غیر آن باشد پس نباتات و اشجار ضعیفه بتدریج تا قویه و تمام اجزاء تسعهٔ نباتیه رسند و افق نبات پیوسته با رك حیوان است با آنکه بعض نباتات شبیه بشکل حیوان و انسان میباشد بدون حس و حرکت مانند یبروح الصنم که آدم کیاه نامند و شنیده شد که در بعض بیشه و جنگلهای ملك هند و زیر باد ات و ارض جدید بعض اشجار است که ثمر آن بشکل سر انسان تا کردن و بعضی بتمام هیأت انسان میباشد نر و ماده که بموی سر بشاخ درخت اویخته است که کویا میخواهد که تکلم نماید و لیکن تکلم و حس و حرکتی ندارد و چون بعضی اعضای آنرا قطع نمایند رطوبتی شبیه بخون ازان برمی آید و شخصی موی سر یکی از انها را برید و از درخت جدا نمود دو قطره شبیه بآب خون از دو چشم آن بر آمد و پژمرده کردید و شکم آن را بشکافته علقه در تخم ازان بر آمد و نیز مسموع کشته که در ان اماکن مذکوره درختی ثمر میآورد و چون آن ثمر رسیده شد شکافته ازان طایر کوچکی بمقدار بچهٔ کنجشکی ازان برمی آید و هنود آنجا پرورش نموده بمقدار کنجشکی میرسد آنرا چون از حیوان تکون نیافته و از نبات بهم رسیده میخورند و بعضی هنود که مطلق حیوانی نمیخورند از خوردن آن نیز اجتناب مینمایند و در ثمر درخت سفید داور و در ثمر جمیز نیز پشه های بسیار تکون مییابند و لهذا آنرا درخت پشه مینامند و در ملك هند سنگی بهم میرسد بشکل سر انسان و صورت آن سیاه رنگ و در دهان آن نقطهٔ طلائی است و هنود آنرا میپرستند و آنرا پارس ناتهه و سالکرام نیز نامند و با خاصیت مانند نخل و نار جیل و فوفل که چون سر درخت آنها را ببرند دیگر ثمر نمیدهند و تا کرد ثمر درخت نخل نر را بماده که لقاح و فحل کویند نزنند نخل ماده ثمر خوب نمیدهد و میل مینماید سر نخل نر بسوی نخل ماده و چون تمام پوست تنهٔ کل اشجار را جدا کنند خشك میکردند و نباتات انواع و اصناف اند بعضی ازان قبیل اند که دیگرور زمیرویند و در همان روز بر طرف میکودند و بعضی در چند روز تکون مییابند و بکمال میرسند و چند روز می مانند مانند ریاحین و کلها و بعضی بکمتر از سه ماه تکون نمییابند و بثمر نمی آیند مانند خیار و بادرنك و بقول و خضراوات و بعضی زراعتها و بعضی بعد از چهار ماه مانند هندوانه و خربزه و کدو و پلول و امثال اینها که بیاره دارند و ساق ایستاده ندارند و بعضی بعد از نه ماه مانند اکثر حبوبه و بزور مانند جو و کندم و برنج و ذره و دخن و امثال اینها مانند تکون جنین در رحم و لهذا اکثر غذای انسان ازین حبوبه است بمناسبت و اما در ملك بنکاله و بلادیکه حرارت و رطوبت بران غالب باشد از اقلیم دوم بکمتر ازین ایام مذکوره تکون و اتمام مییابند و بدانکه هریك از اجزای نبات و شجر بمنزلهٔ عضوی است از اعضای حیوان مثلا بیخ و ریشه بمنزلهٔ سر و اعصاب و عروق آن است و باعتباری بمنزلهٔ کبد آن است و تنهٔ درخت بمنزلهٔ ظهر و پشت آن و پوست و عروق آن بمنزلهٔ پوست و عروق حیوان و شاخها و اوراق آن بمنزلهٔ دست و پا و انکشتان و کل و ثمر آن بمنزلهٔ نطفه و نتیجه و اولاد و خار آن بمنزلهٔ شاخ و ناخن

ومنها را اول مرتبهٔ حیوان حیوانات ضعیفه اند مانند کرم ها و هوام و حشرات که از قوای دوازده گانهٔ حیوانی که پنج حس
ظاهر و پنج حس باطن و قوت شهوی و غضبی است بهرهٔ بسیار کمی دارند بلکه بعضی صاحب سه قوت و بعضی چهار قوت و بعضی
پنج قوت اند و همچنین تا بتمام آنها با آن هفت قوت نباتیهٔ مذکوره یعنی تا بتدریج بحیوان تام قوی کامل صاحب آن دوازده
قوت رسد که مسوخات ثانیه باشند از خرس و میمون و فیل و غیرها و از انواع حیوانات بعضی که آنرا انسان جنگلی مینامند
یعنی نسناس که بوزنه ی بنما نس نامند بسیار با حس و ادراک و شعور میباشد الا آنکه نطق و تکلم ندارد و باشاره اکثر چیزها
را میفهماند و می طلبد و این حیوانات در انتهای مرتبهٔ حیوانیت اند و پیوسته باول مرتبه انسانیت که انسان ضعیف الخلقة اند
و از شرافت و مزیت انسانیت و فیضی که جناب اقدس الهی زیاده بر کل مخلوقات باو عطا نموده که بمنزلهٔ فصل و ما به الامتیاز
آنست از حیوانیت و غیرها که نطق و ادراک کلیات و اظهار و تعلیم و تفهیم ما فی الضمیر خود بدیگری و تعلم و تفهم ما فی الضمیر
دیگری است و معرفت صانع جل ذکره بهرهٔ بسیار کمی دارند و کاملین انسان بهرهٔ تام و وافر دارند مانند انبیا و اولیا و حکما
تشبیه نموده اند جمادات را بانسان خوابیده بلکه مرده و نباتات را بانسان خوابیدهٔ معکوس و سر بزیر زمین و پاها بیرون و
بالا و حیوانات را بانسان مدهوش بچار دست و پای رونده و انسان را بحیوان و انسان هوشیار با عقل و تمیز و بدانکه آن
کواکب مذکوره بعضی سعد اکبر اند و بعضی سعد اصغر و بعضی نحس اکبر و بعضی نحس اصغر و بعضی متوسط تابع آنها پس هریک از
مراتب موالید ثلاثهٔ مذکورهٔ تریاقیهٔ فادزهریه نافعهٔ جیدهٔ فاضله منسوب بسعد اکبر و اصغر اند و هر سمی مضر مفسد مهلک
بنحس آنها بمراتب و متوسط اینها بمتوسط آنها خصوص که در خانه و بیت الشرف و اوج و سعادت و حظوظ خود ها باشند و یا نظرات
سعود بآنها باشد بخلاف آنها که در غربت و هبوط و بی حظ و نظرات نحوس با آنها باشد بدتر یعنی هنگام تکون هریک از مولدات
که کواکب سعیده مربی آنها اند و آنها منسوب بدینها اگر در خانه و بیت الشرف و اوج و حظوظ خود اند و نظرات سعود بآنها
است در کمال سعادت اند والا در سعادت کمتر و ناقص و همچنین کواکب منحوسه و تکون منسوبات آنها و بدانکه بعضی طبائع
با بعضی مناسبت و الفت دارند چنانچه بعضی کواکب باهم مانند زیبق با ذهب و حجر مقناطیس با حدید و کاهربا با کاه که چون
باهم رسند حکم عاشق و معشوق دارند که بی عائق و مانعی و جدا کنندهٔ از هم جدا نگردند و بعضی تا هر بعضی اند مانند سنگ
سنباده که بواسطهٔ آن جمیع احجار را میسایند و میتراشند و مانند آهن آبدار که بدان اکثر احجار و فلزات را می تراشند
و سوهان میکنند و بقلم الماس بر جمیع احجار نقش میکنند آنچه را میخواهند و کبریت که سیاه کننده و سوزانندهٔ اکثر چیزها
است که بسبب رطوبت بورقی لزج منجمد خود بحرارت آتش گداخته بهرچه میرسد میچسپد و آنرا با خود می سوزاند و مکلس
میسازد و حجر مقناطیس را با آلت مسی میتراشند و می برند و طبیعتی معین طبیعتی است مانند تنکار که معین سبک و گداز طلا
و نقره است و کبریت که معین تکلیس اکثر فلزات و احجار و مغنیسا و قلیی که معین گداز سنگریزه و رمل است که بواسطهٔ آن
گداخته شیشهٔ صافی میسازند و طبیعتی مزین طبیعتی است مانند نوشادر که غوص مینماید در عماق اجساد و تنقیهٔ اوساخ آنها نموده
زینت می بخشد آنها را و بوره و شبوب و زاجات و املاح مدبره که بدانها تصفیه و جلای فلزات مینمایند و طبیعتی مفسد طبیعتی است
مانند اسرب که مفسد ذهب است و زیبق مفسد کل فلزات و سرکه مفسد عسل و طبیعتی گریزنده از طبیعتی است مانند حجر
باغض الخل و طبیعتی با طبیعتی ممازج است مانند تاثیرات ادویه و اغذیه در اعضاء علیله و صحیحهٔ ابدان حیوان و انسان
که هر عضوی که از اعضاء دوای مخصوص بعلت خود و غذای لائق بحال خود را بمناسبت جذب مینماید باستعانت قوت مدبرهٔ

بدنیه وقوت ماسکه عصویه وقوت دافعهٔ مرض وقوت غاذیه ونامیه ومولده وهمچنین سائر طبائع وچون این امور بالاجمال دانسته شد پس اگر در هنگام اخذ والتقاط هر یک از مولدات مناسبات وبودن کواکب منسوبه بدانها در خانه وبیت الشرف وحظ واوج خود وبودن نظرات سعود با آنها مراعات نمایند اولی است وهمچنین در هنگام عطا بدیگری در توسعهٔ وقت واما در هنگام ضیق وضرورت باکی نیست عدم مراعات آنها ودیگر آنکه هرجا ذات ترابیت ویبوست ودر نباتات ترابیت ومائیت غالب است باهوائیت وحرارت ضعیفه ودر حیوانات هرچهار قریب باعتدال ودر انسان باعتدال فرضی طبی ودیگر آنکه بعض نباتات واحجار باعتبار رنگ وکیفیت خود منسوب بیک کوکب اند مانند پیاز که بحرارت وحدت بمریخ وبرطوبت بزهره منسوب است وافیون به برودت بزحل وبیبوست هم بزحل وهم بعطارد وبسا است که یک چیز بچند کیفیت مشترک منسوب بچند کوکب است مانند چوبچینی وجدوار وزرنباد زهرنیز وهر دوای مرکب القوی وگاه میباشد که یکجنس ویکنوع بحسب جنسیت ونوعیت منسوب بیک کوکب است بحسب اختلاف اوصاف واشکال وغیرها بکواکب دیگر نیز وگاه میباشد اجزای بعض اشجار ونباتات باعتبار اختلاف کیفیات والوان وخواص منسوب بچند کوکب که بیخ آن منسوب بکوکبی وپوست آن بکوکبی وچار آن بکوکبی وگل آن بکوکبی وبرگ آن وثمر آن بکوکبی وتخم ولحم وآب آن هریک بکوکبی مانند اترج ونارنج وشفتالو وانبه وانار وامثال اینها ودیگر آنکه تکون تار عنکبوت وکائنات جوئیه از تاثیر کواکب مذکوره است بر اراضی وبحار وانهار وصعود ابخره وادخنهٔ آنها بحسب اختلاف مواد وقابلیت مبادی واراضی خود مثلا آنچه درهوای قریب بزمین که از لعاب دهن عنکبوت ویا بسبب غلظت هوا مانند تارهای باریک ازهم متفرق ویا مجتمع ودرهم بافته شده در سقوف وکنج دیوارها ودروازه ها وبین شاخها وبرگهای اشجار ومغارات جبال وغیرها تکون یابد آنرا اسیر وتار عنکبوت نامند وآنچه صعود نماید وبالا رود اگر اندک ولطیف وبر آن رطوبت غالب است بسبب اندک سردی مانند سردی آخر شبها وخصوصا سردی شبهای زمستان رطوبت کشته بالهوا نزول نماید آنرا طل وصقیع وشبنم نامند واین نیز بحسب قلت وکثرت ماده کم وزیاد میباشد ودر اراضی قریب بدریا ورطوبات زیاده ودر بعیده کمتر واگر صعود نماید وتا بکرهٔ زمهریر رسد اگر بر آن رطوبت و بخاریت غالب است بسبب سردی متراکم کشته دفعهٔ فرود آید واز تحریک فرود آمدن آن ریاح بتموج وحرکت در آید واین نیز بحسب کثرت مقدار وقلت مادهٔ آن وسرعت فرود آمدن وبطوء آن کثرت وقلت ریاح مختلف میباشد و سبب طوفانها وبادهای عظیم این است ویا آنکه بعضی اجزاء آن ابخره وابر استحاله بهوا کرده ولهذا ابرهای خشک نمیبارند ویا آنکه گرمی بسیار برطوبت بحار وانهار رسد ودفعهٔ مائیت بسیاری انقلاب بهوائیت کرده بتموج وحرکت درآید وسبب جزر ومد دریا را نیز انقلاب مائیت بسیار بهوائیت وهوائیت بسیار بمائیت بیک وجه این را گفته اند وآن ابخرهٔ متراکمه را سحاب وابر نامند وچون متقاطر گردد وفرود آید مطر وباران گویند واگر بعد تقاطر وجدا گشتن در بین راه سردی بدان رسد ومنجمد گشته فرود آید آنرا برد وتگرگ نامند واگر قریب بانفصال سردی بسیاری بدان رسد ومنجمد گردد وفرود آید آنرا ثلج وبرف نامند واگر دخانیت ویبس بر آن غالب است زیاده صعود نماید وبالاتر رود و بکرهٔ زمهریر رسیده بسبب سردی سطح ظاهر آن متراکم گردد وحرارت کامنه که در آن ادخنه در باطن آن بهیجان وجولان وحرکت درآید واز حرکت آن صدا آید وسطح ظاهر خود را شکافته برآید باوازی شدید آنرا رعد نامند واگر در آن اندک دهنیت وکبریتیت است در حین شکافتن مشتعل گردد واز آن روشنی ظاهر شود آنرا برق نامند واینها نیز بحسب کثرت

و قلت مادهٔ مختلف میباشد در زیادتی و کمی و اگر ابخرهٔ و ادخنهٔ کثیره دهنیت و کبریتیت غالب باشد بعد صعود و تراکم و انجماد حرارت کامنه در ان اشتعال یافته آنرا محترق کرداند و از ان روشنی و ضد اظلام ظاهر کردد و جرم سوختهٔ کثیف آن بیفتد بانجاری کرم کبریتی که بهر جا برسد بشکند و در زمین فرو رود و بخار آن بهر که برسد متغیر و مدهوش کرداند و احیانا هلاک سازد و آنرا در اجسام صلبهٔ ثقیله تاثیر زیاده است از اجسام رخوهٔ خفیفه چنانچه اکر بشمشیر در غلاف رسد غلاف آنرا نسوزاند و بشکند و تیغ آنرا سوراخ کند و بتراشد و بر بدرهٔ زر که برسد بدره را نسوزاند و زر را بکدازد و آن روشنی را برق و آن جرم ثقیل کثیف افتاده با صدا را صاعقه نامند و اکر آن ابخره و ادخنهٔ لطیف و با کبریتیت و دهنیت و غلظت بسیار است و ثقل و ارضیت بلدا ید بسیار ببالا رود و بتاثیر حرارت تحریک افلاک محترق کشته باشکال مختلفه ظاهر کردد بحسب قلت و کثرت مادهٔ آنرا نیازک و تیر شهاب و ذو ذوابه و ستارهٔ دنباله دار و امثال اینها کویند و اکر مادهٔ آن بسیار غلظت و کثیرت دارد و بزودی باتمام نرسد و بحرکت شبانه روزی فلک الافلاک حرکت استطباعی نماید و طلوع و غروب کند و مدتی بکشد تا باتمام رسد و اکر هوائیت بسیار و رطوبت اندک بران غالب باشد قدری صعود نموده بطرف افق و خطهای منحنی بشکل قوس هایکی بالای دیکری با الوان مختلفه ظاهر کردد بسبب تاثیر شعاع آفتاب در انها و تفاوت محاذات هر یک از انها مر شعاع آفتاب را باختلاف مواد و تفاوت محاذات هر یک از انها آنرا قوس قزح نامند مانند ظهور الوان مختلفه از شیشهٔ بوقلمون در رویت و قوس قزح اکثر در بعضی ایام ربیع و خریف که باران کمی باریده باشد اوایل و اواخر روز ظاهر میکردد و کرهٔ زمهریریه بحسب اختلافات مناسبات اراضی مختلف در قرب و بعد میباشد و اما ابخرهٔ متکونهٔ مجتمعه در جوف زمین و خلل و فرج آن چون بسیار کردد و راه بدر شدن نیابد لامحاله سطح زمین را بشکافد و بدر آید و از صدمهٔ شکافتن آن اراضی متصله بدان بحرکت در آیند و بلرزند خصوص که زمین صلب و خشک باشد و یا دامن کوه بود و در اراضی صلبه و دامن کوه ها بسیار واقع می شود و در اراضی رطبهٔ رخوه کمتر و اکر در نهایت کثرت است و صدمهٔ آن در کمال شدت و متوالی و متواتر بعض عمارات و قریها و شهرها خراب کردد و منخسف شود و فرو رود آنرا زلزله و خسف نامند و بدانکه ادویهٔ منسوبه بکواکب سبعه بالاجمال و بعضی بالتفصیل در جلد اول ذکر مییابد * منسوبه بزحل مجملا * ادویهٔ اغبر خاکستر رنك و یا سیاه خاردار زمخت کریه الرائحه اند که در اراضی و اماکن صلبهٔ مملسهٔ جنوبیه تکون یابند انچه از ان ها در صلاح و نیکوئی حال زحل و رجعت و استقامت و شرف آن تکون یابد جهت امراض طحال نافع و انچه در بدی حال و رجعت و هبوط آن تکون یابد منحوس و مضر باشند و از ین کیفیت و خاصیت و اثر آن ادراک نمایند * منسوبه بمشتری مجملا * ادویهٔ بیاد هنیت نیکو رائحه و طعم است که کل آنها سرخ یا آسمانکونی و برک آنها صاف باشد و در مواضع جبلیه چرب روئیده و اینها نافع اند کبد را و صاف میکردانند خون را و ملتئم میکردانند جراحت را * منسوبه بمریخ مجملا * ادویهٔ مائله بحمرت و خشن و خاردار است و انچه سوزانند و منابت آن اماکن یابسه باشد * منسوبه بشمس مجملا * ادویهٔ رسیدهٔ خوشبوی لذیذ شیرین و رائحه آنها خوش و کل آنها و برک آنها سرخ و خصوصا در مواضع مکشوفه که شعاع آفتاب بدانها برسد و اینها مقوی قلب و روح و چشم اند * منسوبه بزهره مجملا * ادویهٔ که طعم آنها شیرین و رائحهٔ آنها خوش و کل آنها و برک آنها نرم باشد و اینها اقوای شهوانیه و امراض زنان و رحم و مثانه و امراض باردهٔ رطبهٔ غیر مفرط را نافع اند و زیادهٔ کنندهٔ شحم و سمن و منی * منسوبه بعطارد مجملا * ادویهٔ است که برک آنها غلیظ و نرم و ملایم و آبدار باشند و در زمینهای نمناک و آبدار و در میان آب رویند

* وأدويهٔ منسوبه با خلاط اربعه ومنسوبه با عضاء وادويهٔ مناسبه ببعض امراض نبزد رجل اول ذکرخواهد يافت بی آنکه ادويهٔ که مستدير الاصول باشد اورام وبثور وصلع رانافع اند مانند بخور مريم واسطراطيوس وخلد دنياى صغير ولوف الحيه واشراش و سکبينج وغاريقون و ثوم وبصل وانچه در عروق آنها نقب ها باشد جراحات را نافع است مانند اسقيطس وبترنكا وملسمنار اسطراطيوس وخرا نيا وزعى الحمام وغافت وانچه در آنها لعابيت ولزوجت وصمغيت باشد تروح وجروح را مانند اسقطس كبير وخطمي واكليل الشمس وانزروت ودبق وصبر ومر وكندر ودم الاخوين وصمغ البطم و مصطكى وتوماليمي وانچه در برگ آنها نعبها وخشونت باشد حكه وجرب وقوبا را مثال اينها را نافع است وانچه آنها را مشابهتي بحيوان باشد نافع نهش آن حيوان را وازانچه ذكر يافت دانسته ميشود خاصيت و طبيعت آن ادويه وگاه استدلال نموده ميشود از بعض احوال ظاهره بباطنهٔ آنها خصوصا بچيزى كه در انست از ملحيت وزيبقيت وكبريتيت زيرا كه اشياء خالى از اين امور نيستند وطعوم همگى از ملحيت است وروائح تماميا از كبريتيت ورنگها تماميا از زيبقيت آنها است وهركس را حداقتى درصناعت باشد ميتوانند كه استدلال نمايد از امور ظاهره برامور باطنه وميتوانند حكم نمود ميان نسبت صورت ظاهره بباطنه خصوصا كه تجربه را بآن ملاحظه نموده باشد وابنجا بدين مقدار بهر يک هر يک از مطالب ومقاصد متفرقهٔ نجوميه وطبيعيه متعلقهٔ مسائل ضروريهٔ طبيه اشارهٔ نموده شد براى تذكرهٔ صاحبان بصيرت وعلم ومعرفت

(*)

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
کیفیات وطبائع	سرد وخشک بافراط	گرم وتر باعتدال	گرم وخشک بافراط	گرم وخشک باعتدال	سرد وتر باعتدال	ممتزج از سردی وخشکی وخشکی بران غالب وبهر کوکبی که بیامیزد مزاج آن گیرد	سرد وتر تری آن باعتدال
کیفیات ملموسه	ابرد واخشن اشیاء	اعدل واحسن واتم اشیاء	احر واحل اشیاء	الطف واکمل اشیاء	انعم واجمل اشیاء	ممتزج از کیفیات	اغلظ واکثف وارطب اشیاء
کیفیات مذوقهٔ مشمومه	ابشع واقبض واعفص اشیاء کریه الرائحه	اطیب واملس واحلی وادسم اشیاء	حرافت ومرارت وملوحت وزعوقت	اعتدال در طعوم	الذ اشیاء وگواراتر وشیرین‌تر	ممتزج از طعوم	مرشی تفه بی مزهٔ خام
قوی	قوت ماسکه	قوت نفسانیه وغاذیه ونامیه	قوت غضبیه	قوت حیوانیه	قوت شهوانیه	قوت مفکره یعنی فکریه	قوت طبیعیه
الوان	سیاه ورصاصی	سفید بازردی وگلگون درخشان	سرخ تیره	نارنجی درخشان براق وگفته اند رنگ آن رنگ صاحب ساعت است	زرد مائل بسفیدی وسرت گلگون وخضرت را نیز گفته اند	رنگ اغبر مرکب از سواد وزردی مانند مرداسنک وآسمان گونی	زرقت وبیاض غیر خالص از حمرت وصفرت وکدورت وکمودت
عناصر خاک	آب	هوا	آتش	آتش قریب بهوا مکنی بدان	هوا قریب بآب ممزوج بآن	آب وهرچه برودت ورطوبت بران غالب باشد	خاک ممزوج بآب

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
اخلاط	سودا وبلغم خام	دم طبیعی صافی ومنی و مغز	صفرا حاد	صفرا معتدل وحرارت غریزی	رطوبت غریزی	سودا مخلوط ببلغم	بلغم ومرچه بلغمیت بران غالب باشد
معادن	مرتك وخبث الحدید واحجار صلبهٔ سیاه اغبر وسیاه رنك	مرقشیشا وتوتیا وکباریت وزرانیخ وحجر مرارة البقر وهرسنك سفید زرد	مغناطیس ونوشادر وزنجفر	لاجورد وسنك روس ورخام وکباریت وزجاج فرعونی وزفت	مغنیسا وکحل	نوره وزرنیخ وکهربا وزیبق	زجاج نبطی واحجار مشفه وهرسنك سفید ودهنه
فلزات	اسرب	رصاص قلعی وسفید روی وشبه فائق والماس	حدید ونحاس	یواقیت و بیجادق وهر سنک کران بها وذهب خالص ابریز	لؤلؤ وزبرجد وجذع ونحاس	فیروزه وصفر وروی	لؤلؤ وبلور ونقره و هرسنک سفید رخو
ذکوروانانی	مذکر و بعضی خنثی کفته اند	مذکر	مذکر	مذکر وقطب وصاحب نوبت	مونث وسفلی	مائل بذکورة	مونث وصاحب نوبت
نهاری ولیلی	لیلی	نهاری علوی شمالی	لیلی علوی مغربی	نهاری علوی وسفلی نیز	لیلی وجنوبی	نهاری	لیلی
سعادت ونحوست	نحس اکبر	سعد اکبر	نحس اصغر	سعد است بنظر ونحس است بذات	سعد اصغر	بذات مائل بسعادت	سعد است بنظر وبذات قابل نحوست
مقدار	قصیر یابس صلب ثقیل	معتدل در امور مذکوره وکیفیات	طویل املس درشت خشن شکل	مستدیر بالمعان و تخلخل	سیال لین	مرکب از چند کیفیت	غلظت وکثافت با رطوبت

	زحل	مشتري	مريخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
امكنه	جبال يابسه كه در آنجا چيزي نرويد وچاهها	اراضي سهله كثيرة المياه	اراضي صلبهٔ سنجه	جبال معادن	اراضي كثيرة المياه	اراضي رملي	اراضي مستوي تاع صفصف خالي
نباتات و زروع	هرنباتات وگياه رحب بارد ويابس ضار	هرشكوفه وگل ريحان وگياه خوشبو طيب نافع	خردل وكرات وسير وپياز وزرب وسداب وجرجير و حرمل و باذنجان وهرچيز تند وتيز اول كه آن نافع واكثر آن مضر	نيشكر و شيرخشت وترنجبين و شكر وهرچيز لطيف شيرين نافع	هرحب وتخم چرب روغندار وروغنها وشيرينيها و هرگياه نافع ازجمله باخار رنگين وپسه	بقول وسبزها باقسام	عشب وخلفا وبردي و قطن وكتان وهرچه برپا نايستد و تخم باشد مانند خيار وخيار زه وخربزه وهندوانه وكدو وبطول وغيرها
اشجار	هر درخت عفص مانند بلوط و مازو وهليله وبليله وزيتون وتلف وخروع وهر درخت كريه الطعم بي بر درختي كه پوست ثمر آن ضخيم و زمخت وصلبه باشد مانند جوز ولوز ونارجيل وفوفل وپسته وفندق	هر درخت چرب وشيرين مانند انجير وزرد آلو وشفتالو وآلو بالو وكار وآن شريك زهره است درغرا كه	هر درخت تلخ تيز حاد خارناك كه ثمر آن با تخم آن حريف باخشونت باشد مانند اراك وكبر بلادر وهر ثمر كه باريك بنوعي باشد كه زبان را بگزد وعوسج نيز	هر درخت بلند كه ثمر آنرا قشر ورند وچرب باشد مانند نارجيل وچلغوزه و بادام وهرچه ثمرخشك آنرا نيز استعمال نمايند مانند فلفل وفوفل واشجار مذكوره	هر درخت نرم املس خوشبو خوش منظر مانند سرو وساج وتفاح وسفرجل	هر درخت قوي الرائحه مانند سرو وديودار وصندل وعود هندي	هر درخت كوتاه ساق باشعب بسيار مانند انار شيرين وبادام شيرين

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
اثمار وحبوب	فلفل وبلوط وزيتون ومرو وزعرور ورمان حامض وكتان وعدس واهليلج وعفص وانچه بد پنها ماند	رمان حلو املسي وتفاح وذرة وحمص وسمسم	لوز وحبة الخضراء	اترج وتين وعنب وتمر وبطيخ وحنطه وسلت وشعير وحلبه	تين وتمر وعنب وشعير وحلبه	باقلى ولوبيا وماش وكرويا وكزبره	شعير ودخن وقثاء وخيار وهند وانه وكدو وثمر هر درختى كه برزمين پهن شود
حيوانات	هرحيوان سياه رنك وهرچه زيرزمين خانه سازد وباشد مانند موش ويربوع ومار وعقرب وخنفساء وهوام وحشرات وبرا غيث وكار وبز وسمور وكربه وسنجاب	مردم وبهايم اهلي وصاحب ظلف وخف مانند كاو وكوسفند وشتر وهر حيوان خوش رنك حلال كوشت وهر حيوان معلم شكاری مانند سك ويوزو جوارح طيور	شير وپلنك وكرك وكفتار وخنزير وبرغه وسك ديوانه ماركزنده وهر سبع خبيث ومار وافعى	غنم ونعجه وكبش وخيل وتمساح وغراب ابقع	هرحيوان صاحب سم سقيد وزرد وحشي	سكان شكاری واستر وروباه وخركوش وهرحيوان كوچك خشكي وآبي	بقر وابل وشاة وهرحيوان مانوس
طيور	طيور آبي وطيور املي وغراب و خطاف ونسور	هرمرغ مستوى المنقار كه خوراك آن حب ودانه باشد وسباد نباشد وكبوتر ودراج وخروس وماكيان وطاؤس	جوارح طيور كج منقار كه خوراك آنها كوشت باشد وهرطائر سرخرنك وزنبور	عقرب وباز وتهرى ودباسي ووراشين ويمام وساق بدر	فاخته وعندليب وجراد وهر مرغي كه دانه جيند وهرمرغ آبي	ببغا وهر مرغى كه حكايت وتقليد انسان نمايد در كفتار مانند شارك وطوطي ونوری وهر مرغ ابلق دورنك كه برآن منقش باشد	بط وكركي وهرمرغ آبي وهرمرغ كوچكي روطواط وصرد وسوام وسقراق

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
اعضاء بسیطه	جلد وشعر وظفر وریش وعروق وعظم وقرن	اوردة ومخ	لحم	دماغ واعصاب وجانب ایمن ازبدن	شحم وسمن ومنی	اعصاب قوت ادراک	جلد وشعر وظفر وجانب ایسر ازبدن
اعضاء مرکبه	طحال والتیاق واستخوان واسافل اعضاء ازدبر ومصارین وبول وبراز	کبد ومعدة وامعا واعضای غذا وحلق وفخذین	انثیان ومرارة وکلیتان ومثانه والات بول	سروسینه ودل وشش وپهلو ودهان ودندانها	رحم ومل آکبر والات مباضعه	زبان وچشم وگوش وبینی	عنق ودست وپا
الات حس	سمع وگوش راست رانیز گفته اند	حس لمس وگوش چپ را نیز گفته اند	شم ومنخر ایمن رانیز گفته اند	بصر وچشم راست رانیز گفته اند	الات استبشار ومنخر ایسررا نیز گفته اند	ذوق ولسان رانیز گفته اند	چشم وچشم ایسررا نیز گفته اند
امراض	نقرس وعلتهای باطنی وسوداوی	صحت واعتدال مزاج	حمی وامراض حادة حارة صفراویه ودمویه وبرقان واسقاط جنین ورعاف وادرار طمث وبواسیر وعلل رحم	امراض صفراویه ودمویة غیرحادة	امراض باردة رطبة غیر مفرطة	امراض باردة یابسه نه بافراط	امراض باردة رطبة بلغمیه

ادویهٔ منسوبه بزحل						
الف	آس اسری	آبنوس	بهل اذن الفار	ابوتانس	ابرون نوع من الصماحم	اثل
اجاص اخضر	اراک	اسعد العدس	افینس	اماقیا	امروسیاه	امسوخ
امغیلان	امبرباریس	ایذاارنا	الباء	بردی	برسیاوشان	برطانیقی
دستباح بسعایج	بقس	بقم	بقلهٔ حامضه	بقلهٔ یهودیه	بلح	بلوط
بلیلج	بح	بنوته که ورق الطرو ورق الغنم نامل	بنط فان	بولامونیون	بهمی	بیسم
التاء	تمر هندی	الثاء	ثمام	ثیل	الجیم	جارالنور
چار	جلبان	جوزالعبهر جوزمانل	جوشیصا	جیدار	الحاء	حسک
حشیشة الزجاج	حصرم	حضض	حلفا	حلن	حلاب	حماض
حمضیض که بقلهٔ حامضه است	حمام	حناء	حی العالم	الخاء	خانق النمر سیاه خربق است	خانق الذئب
خانق الکلب	خرنوب خلاف	خمتان که اقطی است	حثم	خندریلی	خندروس	خیزران
الدال	دبق	دخن	دردار	درونیون	داب	دم الاخوین
الذال	ذره	ذناب الخیل	ذنب السبع	الراء	ریباس	الزاي

زبيب الجبل	زعرور	زيتون	زيتون الماء	زيت	زيتار	السين
سادا وران	سا ما ن كياه حصير	سلد	سرو سرخس	سعل	سفرجل	سقولوقندر يون
سك سلق	سماق	سماق الدباغين	سنبل ريطس سنا مكى	سوسن	الشين	شاميصيني
شاه مسفرم	شادبلوط	شوكران	الصاد	صندل	الضاد	ضيركه جوز البزاست
الطاء	طاليفر	طباشير	طرفاء	طراثيث	طلع	طلح كه موزاست
الظاء	ظفر القط	العين	عدس	عذبه	عصي الراعي	عفص
عليق عنب الثعلب	عنب الدب	الغين	غبيراء	غرب	غوشنه	الفاء
فاغرة	فطر	فقع فنجنكشت	فوفل	القاف	قراصيا كرفس	قرظ
قرقمان	قصب قطف	قطلب	قطن	قنا	قسب	الكاف
كافوركبر	كرم	كزبره	كشت بركشت	كفرى	كماة	كوزثل
اللام	لبلاب	لحية التيس	لسان الحمل	لخيطبس	ليموسيما جموس	ليف
ليف البحر	لمو	الميم	ماميثا	ماش	مرطولس	مزمار الراعي
مشط الغول	مقل مكي	النون	نزارس	نيل	نيلج نيلم	الهاء

مرطمان	هفت پهلوای ذوسبعة اضلاع	هليلج	الياء	يبروح	ينمه	
	وهرچه بارد بابس است منسوب بزحل است			ادويهٔ منسوبه بمشتری		
الالف	آس	ابزار	اذان الارنب	ارجوان	اسطرطيفوس	اسطينطس
اسلخ	اسرار	افتيمون	افسون	اكليل الملك	ارمالي	اندرمان
انتليس	انغرا	انف العجل	اندرومارون	ايمارايرطاء	الباء	بابونج
بادرنجبويه	بادآورد بتونكا	برنجاسف	برطانيقي	برسيانا	بسغايج	بسر
بشين	بطم	بطيخ	بقشوقرين	بقلة الاوجاع	بلسان	بلوطي
بلسكي	بنك بوصيرا	بولامونيون	بهار	التاء	تانبول	ترمس
ترنجبين	تفاح	تمر	توت	تين	الجيم	جزر
جنجل	جوزجندم	الحاء	حب السمنة	حربت	حزنيل	حلبه كه فاريقا واعيون نيزنامند
حلفا	حمص	حنطه	حوزكه حوز السروكويند	الخاء	خصي الثعلب	خناكه برواق نيز كويند
خيارشنبر	الدال	دارشيشعان	دستنبويه	دوسر	ديناقوس	الذال
ذنب القط	ذنب الخروف	الراء	راوند	ربل	رجل الغراب ريباس	الزاى

زبیب زرشک	زفت	السین	سبستان	سکر	سکرالعشر	سلق
سلد انیون	سمسم	سوسن	سولان	الشین	شاهترة	شجرة ابي مالك
شطبه	ششریت	شقاقل	شلجم	شل	شلجم احمرکه نوعی ازبقل است	الصاد
صاصلي صعتر	صمغ	الضاد	ضغابیس	الطاء	طیلافیون	العین
عنب	عنب الثعلب	عناب	عودالحیه	عیون البقر	الغین	غار
الفاء	فستق	فضه فوة الصبغ	الفاف	قاطانیقي	قاقلي	قاوند
قرصعنه	قصب السکر قرنفل بستاني ودهن آن	قطن	قرط	قلقل	قثاء	قنل
قسط قنطوریون	قوطولیدون	قوطوما	الکاف	کاکنج	کادی	کنبرا
کرنب	کراث	کرمنه	کردان	کسموتا	کشوث	کشمش
کف الضبع که کف الصبغ نا منل	کف آدم	کف النهر	کفری	کلز کماذریوس	اللام	لبلاب
لسان الثور	لوز	لوبیا	المیم	محلب	مخاصه	مرجان مر
مرماحوز	مزمارالراعی	مغاث	میسن	النون	نارجیل	نارمشک
نسرین	بقل نینا	نوارس	الواو	ورد	الهاء	هاسیمونا

مليون	الياء	ياسمين	***	***	***	***

ادویهٔ منسوبه بمربج

الالف	آطريلال	ابوقانس	اذربون	ارمالك	اريل بريد	ارمنين
آزاد درخت	اسلنج	اشق	اشترغار	اشخيص	اسود	اشنان
افتيمون	افينوس	اقحوان	اكليل الجبل	انجدان	انجر	انيسون
اناغالس	انزروت	انوما كه نوعی ازخس الحمار است	الباء	بادآورد بلومابن	بخوراكراد	برنک
بشيمه	بصل	بقنوفرثن	بقلة البراری	بلخيه	بلادرين	بوزيدان
بونيون	بيش	بيش موش بيشا	التاء	تربد	الثای	ثافسيا
ثوم	الجيم	جاوشير	جدوار	جبلهنک	جميم	جنطيانا
جوزبوا	جوزالكوثل	الحاء	حاشا	حاشبش	حب النيل	حب الزلم
حرمل	حرف	حرمله	حلتت	حماما	حنظل	الخاء
خانق لكلاب	خاماسرقی	خردل	خربعان	خصی الكلب	خولنجان	خيربوا
خبری	الدال	دارفلفل	دیبل اريا	درونج	درونطارس	دفلی

دند	دوقس	ديودار	الذال	ذاقي ويداس	ذنب العقرب	الراى
رازيانج	رعي الابل	رتم	رعي الحمير	ريحان الكافور	الزاى	زبيب الجبل
زعفران	زنجبيل	زنجبيل الكلاب	زوفاى يابس	زوفى	زوان	السين
ساذج	سذاب	سرخس	سطرونيون	سطاخينس	سعد	سعوط
سقمونيا	سكبينج	سليخه	سنكسبويه	سولان	سيسنبر	الشين
شبرم	شربين	شقايق	شل	شونيز	شيطرج	شيبه
الصاد	صريمه	صعتر	الضاد	ضجاج	الطاء	طباق
طراخيون	طرفلن	طريقولبون	الظاء	ظفره	العين	عاقرقرحا
عشق	عرطنيثا علبق	عنصل	عوسج	عينون	الغين	غار
غاليس	الفاء	فاشر	فاشرستين	فجل	فربيون	فرنجمشك
فشغ	فلفل	فلفل مويه	فلفل الماء	فلفل سودان	فو	فودنج
القاف	قرنفل	قرون السنبل	قسط	قسطون	قعبل	قلب
قلعونيا	قلي	قنطوريون	قيصوم	الكاف	كاشم رومي	كبر

کبیکج	کنم	کراث	کرویا	کف الضبع	کف البحر	کمون
کندش	کندری	اللام	لاغیه	لامي	لبن سودان	لخنبس
لسان الابل	المیم	ماموداند	ماهي زهره	ماذریون	مثنان	مرزنجوش
مراسم	مرماحوز	مرتج	میعه	النون	نانخواه	نمام
الواو	وج	وخشیزک	ولس	الهاء	هلك	هیوفا زیقون
الیاء	ینبوعات	****	****	****	****	****
	منسوبات نیراعظم وکوکب معظم شمس صاحب ضیای عالم					
الالف	ابراز	اترج اذخر	ارقیطون	ارماک	اسارون	اسطوخودوس
اصابع الصفر	اقیقطس	اکلیل الجبل	النج	انجره	انتله	ابرسا
الباء	بادرنجبویه	بادروج	بان	برنجاسف	برلوف	بسفایج
بطم	بقلة الاوجاع	بلبوس	بلوط الارض	بل	پنجنکشت	بوهن
التاء	تودری	الجیم	جنجات	جعده	جفت افرید	جل نسرین
جوزبوا	جوزالقي	جوزالخمس	جوزالشرک	جوزالارقم	جوشیضا	الحاء

حب الكلي	حب السمنه	حب المنسم	حرشف	حراة	حل	حلبه
حلبب	حلبوب	الخاء	خروع	خصي الديک	خلنج	الدال
دارچینی	دارشیشعان	داذی	دمادم	دوايا اغريا	الذال	ذنب الخروف
الراء	راسن	راوند	الزاء	زرنباد	زرنب	زراوند
زعفران	زهره يعني مراره	السين	سداب بساني	سعاديكس	سقبدليون	سناء
سنبل	سنبل رومي	سنبل جبلي	سبستان	سيسارون	الشين	شبت
شنبليد	الصاد	صامريواما	صبر	الضاد	ضرو	ضريع
الطا	طرخون	العين	عبيران	مروق العمر	عود	الغين
غاروغاريقون	الفاء	فقاح الرمان	فراسيون	فستق	القاف	قاقله
قاء الحمار	قرة العين	قرطم	قصب الذريرة	قه رقيفهر	الكاف	كبابه
كمادريوس	كندر	اللام	لسان العصافير	الميم	محلب مراينه	مسنجيله
النون	نارنج	نعنع	الواو	ورس	الهاء	مرزنوه
مرزمه	هشت دهان	هيوفاريقون	الياء	ياسمين	* * * *	* * * *

منسوبات بزهرة

انجير	بيں انجير بصل الزيز	خصية الثعلب	موعن سغيل	نرکس	نيلوفر	ورد ابيض

منسوبات بعطارد

اقطي	بابونه	جرز	حشيشة الزجاج	حنل قوقی	دبق	عرعر

منسوبات بنير اصغر قمر

الالف	احلامود	اسفاناخ	اقميلون	الباء	بالى	بزرقطونا
بصل	بقلة الحمقا	بطيخ رقي	بنفسج	بوش دريندی	التاء	تفاح
الخاء	خبازی	خس	خشخاش	خلاف	خلال	خوخ
الراء	رمان	الطاء	طحلب	العين	عدس الماء	الغاء
ناروانيا	فطر كرات	القاف	قثاء	قرع	الميم	مشمش
النون	نيلوفر	الهاء	هندباء	****	****	****

وهرچه سرد وتر ودر آب روید منسوب بقمر است

* فصل چهارم در بیان اسناد طب خال والد ماجد مؤلف و والد ماجد قدس الله سرهما و مؤلف * بدانکه جد خالی والد ماجد حکیم میر محمد هاشم المخاطب بحکیم معتمد الملوک سید علویخان بوالد اوشان استاد الاطباء و سید الحکماء میر محمد هادی علوی و از اوشان استاد الاطباء و اسوة الحکماء میرزا محمد مسیح والد میرزا محمد تقی موسوی قدس الله تعالی اسرارهم و از میرزا محمد مسیح بوسایط باطبای خوز و طبرستان و از اوشان باطبای حران و از حرانیان ببقراط حکیم و از او باسقلبیوس و از او بحضرت سلیمان بن داود پیغمبر علی نبینا و آله و علیهم السلام میرسد و فقیر از والد ماجد خود و والد ماجد از حکیم میر محمد تقی و حکیم میر محمد تقی هم از والد ماجد خود و هم از میر محمد هادی علوی بلا واسطه قدس الله تعالی اسرارهم و نیز فقیر از جناب ارشاد مآبی میر محمد علی الحسینی مد ظله العالی اخذ نموده و القا یافته و بانجا رسانید مقدمه را پس شروع نمود بذکر ابواب و فصول کتاب بعون الله تعالی الملک الوهاب و توفیقه و صلی الله علی رسوله محمد و اهل بیته الطیبین الطاهرین * باب اول در بیان ادویه که حرف اول آنها الف است * فصل الالف مع الالف

ابار

* ابار * بمد الف و فتح بای موحده و الف و رای مهمله ماهیت آن رصاص اسود محرق است بیونانی امولبقون نامند و گویند امولقون اسم رومی آبار است و بهندی بنگ بفتح بای موحده و سکون نون و کاف فارسی نامند و همچنین اسرنج و مرداسنج نیز از سوخته رصاص اسود حاصل میشود شیخ الرئیس در مفردات قانون فرموده الآبار و الانک هما الرصاص الاسود و بالجمله طبیعت آن سرد و خشک در دوم است افعال و خواص و منافع آن مجفف و جالی و محلل و اکتحال مغسول آن جهت حرقت چشم و جوشش آن و ذرور آن جهت جراحت خصیه و اعصاب و بواسیر و زخمهای کهنه و سرطانی و نزف الدم و سیلان رطوبات و طلای آن با روغن گل سرخ جهت خروج مقعده و با سرکه جهت تحلیل ورمها و استسقا نافع بدل آن اسرنج است مضار آن خوردن آن کشنده اصلاح آن قی کردن بروغن و اشیای دهنیه و امراق دسمه بود و دستور احراق و غسل و شیافات آن در قرابادین تالیف این فقیر مسمی بمجمع الجوامع ذکر یافت و دستور احراق و غسل آن در مقدمه این کتاب نیز

ابنوس

* ابنوس * بمد الف و کسر بای موحده و ضم نون و واو و سین مهمله معرب ابانس یونانی است و بفارسی و بهندی نیز بدین اسم مشهور است و برومی انکسینس و بیونانی شیفا فیطوس نامند ماهیت آن گویند درختی است شبیه بدرخت عناب و بسیار عظیم مانند گردکان و از آن بزرگتر و ثمر آن مانند انگور و زرد رنگ مائل بسرخی و با حلاوت کمی و عفوصت بسیار و در اوائل میزان میرسد و از درخت فرو می آورند و برگ آن شبیه ببرگ صنوبر و عریضتر از آن و خزان نمیکند و تخم آن مانند تخم حنا و گل آن نیز مانند گل حنا و شنیده شده که چوب آن در هنگام بریدن درخت آن کم رنگ میباشد مدتی در آب می اندازند رنگین سیاه و براق میگردد و نیز شنیده شده که درخت کابهه بعینه شبیه بدرخت آبنوس است و فرق آن است که آبنوس چون اگر در کوهستان میروید درخت آن بلندتر و چوب آن سیاه تر میباشد و کابهه چون در بساتین و غیر کوهستان نیز میروید درخت آن پهن و سیاهی چوب آن اندک کمتر است و آن دو قسم میباشد یکی هندی و دیگری حبشی و قسم حبشی آن سیاه تر و صلب تر و املس تر و سنگین تر از هندی و در وقت بریدن و تخته کردن از جوف چوب آن جابجا رگهای رمل و سنگریزها برمی آید و شیشم نیز شبیه بآبنوس کم رنگ با اندک خطوط سفید و طبقات و درخت آن بسیار عظیم میشود بحدی که تخته آن تا بدو ذراع دسته عریض دیده شده و بعضی این را نوعی از هندی آن دانسته اند و شاید چنین نباشد زیرا که تخته چوب آبنوس سیاه از یکشبر و نیم زیاده دیده و شنیده نشده و این در صلابت بدان مرتبه نیست و هر سه قسم را چون در آب اندازند فرو میرود خصوص

و قسم اول رطعمه چوب آبنوس اندک لذاع وكز نده وقابض زبان است وچون بسوزانند چوب تر وتازهٔ آنرا رائحهٔ
آن طیب باشد وهمین فرق میان اصلي وغیر اصلي آنست وخشك آن مشتعل كرد د ومستعمل اطبا بیشتر حبشي وبعد از ان
هندی سیاه رنك وصلب املس آنست كه مانند شاخ خراطي كرده باشند وچوب آنرا چون بشكنند اندرون آن كثیف وچون
بسایند سائیدهٔ آن اندک یاقوتي رنك بود ومترجم كتاب ابوریحان درصیدنهٔ خود كفته كه آن دو نوع است یكی ملمع از
سیاهي وزردی وآنرا از سواحل زنكبار رنجزائرایشان آورند واهل زنكبار آنرا میكوا خوانند ووصف درخت آنرا تریب
بدانچه ذكریا نت نوشته ونیز كفته كه دران نواح نوعی دیكر نیز میشود لطیفتر از ان كه ذكر یافت واین نوع ملمع است از
سرخي وسفیدی وسرخي آن برنك لك مانند وسفیدی آن بچوب صندل وتخم آن مانند فلفل واز چوب آن دستههای كارد
سازند وكمان كران درخانهٔ كمان تركیب كنند ونوعی دیكر ازان درغایت سیاهي باوصافی كه ذكریافت نیز نوشته وبعضی اهل هند
كویند ازجوف درختیكه بهندی آنرا تیندو نامند نیز برمی آید وپوست آن درخت را چون برآتش اندازند ازان شرارها
براید وبرک آن شبیه است ببرک ساذج هندی وثمر آن بمقدار لیموی زرد رنك مائل بسرخي وبرسر آن مانند تمعي مدور
و بوست آن صلب ومغز آن اندک شیرین وعفص وتخم آن طولاني وزرد رنك وصلب ومنبت آن جبال راج محل وبیربهوم و
مورنك ومضافات بنكاله ونیپال وكهن وزیربادات وغیرها است وبهترین آن سیاه وبراق سنكین خوشبوی آنست كه در
طعم آن لذع وقبض كمي باشد * طبیعت آن * بقول شیخ الرئیس وصاحب اختیارات بدیعي كرم وخشك در دوم است
وبقول ابن بیطار ویوسف بغدادی وشیخ داؤد انطاكي كرم در اوائل سیوم وخشك در آخر دوم * افعال وخواص ومنافع
آن * ملطف وجالی رمد ربول ومفتت حصاة ومحلل ریاح ومفتح سدهٔ طحال وریاح آنست * امراض الراس * چون آبنوس
را با آب برک بارتنك سوده نشوق نمایند و قدری برپیشاني طلا كنند رعاف بازدارد العین اكتحال محكوک آن جهت رفع
شب كوری وذرور آن جهت بیاض رقیق وغشاوه وقرحه وبثور عین ودمعهٔ دموی وجرب عین وحكه ورمد یابس وحفظ
صحت چشم وروییانیدن مژكان مقبل وبالجمله شدید النفع است از برای اكثر امراض عین القروح والجروح ونزف الدم
ذرور نشارهٔ آن جهت حبس خون زخمهای تازه نافع وحكم خشک بند دارد وباعث التحام آنست بقوت قبض ونشفي كه دارد
حرق النار چون درعضوی كه سوخته باشد روغن كل با سفیدی تخم مرغ بمالند وبران آنرا بپاشند سودمند بود ومحرق
مغسول نشارهٔ آن لطیفتر وجهت قروح مزمنه وجرب ودرجمیع افعال مذكوره سریع الاثر است الخنازیر طلای مسحوق آن وهمچنین
مطبوخ آن درشراب محلل خنازیر است وكویند بالخاصیة اطعامی خون جاری میكند وبتنهائی جهت تجفیف قروح خبیثة
وروییانیدن كوشت صالح ومنع جوششهای برآب وآبله كردن اعضا مجرب است مقدار شربت آن تا سه درهم مضر معده
مصلح آن صمغ عربي وعسل بدل آن چوب كنار است طریق احراق وغسل آن در قرابادین ذكر یافت وآشامیدن سفوف
ثمر خشک آن كه تخم آنرا دور نموده باشند با آب جهت حبس اسهال وسیلان رحم وودی ومذی ومني مرد وزن نافع

* ابیلی * مترجم كتاب ابوریحان كوید این اسم مسموع نیست وبرحرف دریم آن وثوقي ني وآن بیخي است كه بحنظل
قوقا مانند وبنبات رطبه مشابهت دارد ودر ربها روید وآنرا شاخهای بسیار بود وتخم آن بتخم كزر مانند وحكیم میرمحمد مؤمن در تحفه
نوشته نباتي است بیخش شبیه بشلغم وخوش طعم وبركش مانند اسست وشاخهای آن بسیار وتخمش مثل تخم زردک ودركنار
رودها روید * طبیعت آن * كرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن * مدر بول وجهت سپرز آزموده مقدار شربت

آن تا دودرهم است ونوشته که مؤلف اختیارات بدیعی گوید که آنچه درزمین خشک رسته باشد قاتل است ودراختیارات بنظرنیامد *

اجر * بمد همزه وضم جیم وراء مهملهٔ مشدده بعربی لبن بکسر لام وسکون باء موحده ونون وبروزن کتف وابل نیزآمده وازلغات مثلثه است وبفارسی خشت وبهندی اینٹه نامند ماهیت آن بدانکه آن دو قسم میباشد یکی قسم سفید است که درکورهٔ آهک پزی میپزند واینقسم بهتر ومستعمل دراعمال طب است وقسم دوم آجرسرخ است وآن رادرکورهٔ آجرپزی باین طریق میپزند که خشت خام خشک کرده راته بته چیده مابین هردو ته آن شاخهای چوب درخت ناک یا چوب درخت دیگر یاسرکین گاو ویا غیرآن گذاشته آتش میدهند تاتمام چوب وسرکین که مابین آجرها است سوخته شود وهمه خشتها پخته گردد پس میگذارند تاسرد شود برداشته بخرچ می آورند وبهترین آن تمام پخته یکسان آن است ودربعضی کورها قدری نوشادرخصوص درآنها که ازفضلات طبخ داده باشند ویاخاک آنها حر یعنی خالص نباشد بلکه آغشته باشد بافضلات بعمل می آید ونیز قطعهای خزفی جوش خورده سیاه وبنفش ازهمه کورها برمی آید دربعضی بیشتر ودربعضی کمتر بهمان جهت که ازشدت حرارت آتش گداخته لطیف آن تحلیل یافته کثیف آن میماند * طبیعت * آن گرم درسوم وخشک درچهارم

* افعال وخواص ومنافع آن * امراض الراس * چون آجرسفید آب ندیده رادرآتش سرخ نمایند که مانند اخگرشود ودرآب ویاشراب اندازند آنمقدار که بجوش آید وچادری برسرگرفته سررا ببخار آن بدارند تاعرق شود جهت تحلیل مواد باردهٔ دماغیه ونزلات مزمنه ودردسرکهنه بیعدیل ومجرب است وضماد آن بانمک وسرکه جهت حزاز نافع الاورام والبثور والریاح والاستسقاء والبواسیر وغیرها چون خشت پختهٔ آب ندیدهٔ درست یاقطعهٔ ازان راخصوص که سفید باشد باتش گرم کرده قدری آب یاشراب بران پاشیده درنمدی ویاپارچهٔ پنبه داری پیچیده برعضویکه وجع بارد حادث ازسردی ویاریح محتبس ویاورم بارد ویابرموضع بواسیرکه وجع شدید داشته باشد تکمید نمایند موجب تعریق آن عضو ودفع موادباردهٔ وتحلیل وتسکین وجع آنست وضماد آن باآب غورهٔ جهت شری ومنع ظهورآن ویاسرکین گاوجهت تحلیل اورام وبثوربلغمی واستسقای لحمی وزقی وسوءالقنیه وذرورآن برای قطع خون جراحات وجلوس برروی آجرگرم کردهٔ زحیررطوبی وبارد ریحی ووجع بواسیری رامجرب ومسکن آن است خصوص که روغن گل سرخ بران ریخته باشند وچون دوآجرآب ندیده را برهم بسایند وگردآن رابرعضوی که رجع وورم بارد داشته باشد عسل بمالند وآن رابران بپاشند ودرآفتاب نشینند رجع و ورم آن رازائل سازد واطبای هند رازعم آنست که چون آجرراریزه کرده درروغن اندازند ویکشب بگذارند وصبح صافی نموده آن روغن رابنوشند قرحهٔ مزمنه رانافع است واما دهن آجرکه آن رادهن المبارک ودهن المنفعه نیزنامند بنهایت گرم است * افعال وخواص آن * سریع النفوذ ومحلل ومعرق وملطف وسعوط آن جهت صرع ولقوه ونسیان وآشامیدن آن برای صرع وفالج ولقوه نافع وقطورآن دربینی جهت صرع ودرگوش جهت ثقل سامعه ونشوق آن برای فالج وامراض باردهٔ دماغی ومالیدن آن برمؤخردماغ برای نسیان وباشراب زوفی جهت ضیق النفس ودفع فضلات ریه واکتحال آن جهت تحلیل آب نازل درچشم بی نظیر ومالیدن آن بربدن انکشندهٔ گرم ومسکن الم آن است وآشامیدن آن جهت کشتن کرم معدهٔ وامعا وتفتیت سنگ مثانه مجرب وجهت ادرار بول وسائرامراض باردهٔ مثانه ومغص بارد ورياح رنلج ظاهری وباطنی وتحلیل خون منجمد وجهت عرق النسا ومفاصل مفید وحمول آن جهت کشودن دم بواسیرواسقاط دانهٔ آن ورفع کرمهای مقعدهٔ وفرزجهٔ آن جهت کشودن دم حیض وراخراج جنین زنندهٔ ومردهٔ ومشیمه سریع الاثروطلا وآشامیدن آن جهت سموم

بارد و کزید ن عقرب وضماد آن با اشق جهت ورم سوزش بنهایت مفید مقدار شربت آن از یك مثقال تا ده مثقال مضر معده مصلح آن سرکه ومضر کرده مصلح آن کتیرا است وباقی افعال وخواص وصنعت دهن آن در قرابادین مجمع الجوامع ذکریافت

* اچین * بفتح همزه وکسر جیم فارسي وسکون یای مثناة تحتانیه ونون * ماهیت آن * درختی است عظیم برک آن اندک عریض طولانی واز برک انبه وجامون بزرکتر وضخیم تر وکل آن سفید وخوشبو و برکهای آن سفید و بنج عدد وطرف پائین اندرون برکها زرد وطرف بیرون ساده وبرک آن سرخ رنك ودرخت آن تمام خزان میکند ودر اول بهار اول کل میکند پس برک بر می آورد * طبیعت * آن کرم وخشك * افعال وخواص آن * آشامیدن پوست بیخ آن مسهل قوی وجهت آتشك وقروح خبیثه نافع واکر اسهال زیاده نماید وکرمي کند مصلح آن آشامیدن دوغ است وضماد آن محلل ومنضج اورام صلبه است

* اآذان الفار * بمد الف وفتح ذال معجمه والف ونون والف ولام وفا والف وراء مهمله لغت عربیاست بیونانی مروش وبهندی چوهه کني نامند * ماهیت * آن شیخ الرئیس فرموده که جالینوس قوت آنرا قریب بحشیشی که زیر آن شیشه میکذارند دانسته واطلاق آن برد وحشیش مینمایند یکی آنچه جالینوس ذکر کرده که از برک آن بوی مغبازی می آید وصلابتي ندارد ودیکر برانچه دیسقوریدوس کمان برده که شبیه است بلبلاب وبرک آن کوچکتر از ان ومفروش برروی زمین وشاخهای آن باریك وبستاني آن خوشبولیکن بی طعم ورائحهٔ قوی وکل آن کلابي رنك وتخم آن شبیه بتخم کشنیز وخطاطیف آنرا میچرند * طبیعت آن * حار رطب است خصوصا آنچه منبت آن قریب باب نباشد وآنچه جالینوس ذکر کرده سرد وتر در اول وقوت قابضه ندارد وآنچه دیسقوریدوس ذکر کرده کرم وبا قوت قابضه ومجففه است

* افعال وخواص آن * مسیح کفته منفعت آن قریب بمنفعت افسنتین است واین بعید است وغیر متوقع ازان

* اعضاء الراس * شربت آن جهت صرع وسعوط آن جهت تنقیهٔ دماغ ولقوه نافع * الجروح والقروح * آنچه را دیسقوریدوس ذکر کرده ضماد آن خار وپیکان را برآورد وتنقیهٔ قروح والزاق جراحات نماید وصاحب مالا یسع نوشته که آن دو صنف میباشد بستانی وبری بستاني آن را بیونانی لسب سیني نامند منبت آن جاهای سایه ومیان اشجار وکنارهای آب واطراف عمارات وبرک آن شبیه بچیزی است که بآن تشبیه نموده اند یعني کوش موش کوچك مدور وکیاه آن بی ساق وکل وبر روی زمین پهن شود وشاخهای آن سه پهلو وچون بدست بمالند بوی خیار ازان آید * طبیعت آن * سرد وتر وصاحب تحفه در سوم تر دانسته با اندك قوت قبضي ولبن آن با اندك قوت تحلیلي * افعال وخواص آن * امراض الراس والعین سعوط آن جهت صداع حار وضماد آن با آرد جو جهت تحلیل اورام حارهٔ چشم الاذن تقطیر عصارهٔ آن در کوش جهت تسکین درد وتحلیل ورم آن نافع اعضاء الغذاء آشامیدن آن مسکن التهاب وغثیان ومسقط کرم معده است

* الاورام والبثور * ضماد آن با آرد جو جهت تحلیل اورام جمیع اعضا وحمره وجمره نافع وبری آن سه قسم است قسم اول شاخهای آن باریك وبلند از زمین وشاخهای بسیار از یك بیخ رسته وشاخهای زیرین آن سرخ رنك ومجوف وبرکهای آن نازك و طولانی تر از بستانی ووسط پشت برکها محدب واطراف برکها تند وزوج زوج رسته وهر شاخی مشتمل بر شاخهای ریزه بسیار وکل آن لاجوردی رنك وصاحب تحفه نوشته که بعضي را کل زرد میباشد وبیخ آن بقدر انکشتی وپر شعبه وبعضی مغشوش میکنند این را باسقولوقندریون وفرق آن است که برک این نرم ودراز است بخلاف برک اسقولوقندریون * طبیعت آن * معتدل در حرارت وبرودت وخشك در دوم * افعال وخواص آن * صرع ولقوه واوجاع باردهٔ دماغیه وصداع را نافع ومقوی معده

ومحلل ومفتح ومدر بول وسم العقرب را مفید * امراض الراس * ضماد آن خصوصا باسرکه جهت صداع حار نافع وسعوط
غرغرهٔ آن با ماء العسل جهت تنقیهٔ دماغ وجذب رطوبات دماغی نافع العین طلای بیخ آن جهت ناصور چشم وضماد برگ
آن با آرد جو جهت تلیین ورم حار چشم وبثهائی جهت ناصور آن مجرب الفم غرغرهٔ آن با ماء العسل جهت وجع ضرس
مفید صاحب شفاء الاسقام گفته شرب آن با شراب جهت لسع افاعی نافع وضماد آن مانع انتشار قروح وتورم جراحات
است مضر مثانه مصلح آن مرزنجوش وگویند مصلح آن تخم خرفه است مقدار شربت آن تا دو مثقال وقسم دوم آن شاخهای
آن پهن بر روی زمین وبرگ آن مائل بتدویر وشبیه ببرگ بستانی آن واز آن ریزه تر وبا اندک حرافت وبی گل وصاحب تحفه
نوشته که گویند بی گل نیست ولیکن بسبب ریزگی واتصال آن بشاخها چندان مرئی نمیگردد ومنبت این اکثر زنگزارها
است طبیعت آن گرم وخشک در دوم وصاحب تحفه در سوم نوشته * افعال وخواص آن * محرک باه وجهت ادرار
بارده ورفع آثار دفع سم وجذب خار وپیکان وضماد عصارهٔ تازهٔ آن بر کمر وقضیب وکنج ران وپشت زهار باعث تحریک
باه حتی پیران ومایوسین را ومطبوخ خشک آن نیز همین اثر دارد ولیکن ضعیف تر از آن وهمچنین ضماد آن جاذب سم و
دافع سمیت آن وجاذب خار وپیکان است وقسم سوم آن برگ آن مائل بتدویر وبا زغب سفید وخارهای باریک سفید زغب
دار وبا یتوع که چون قطع نمایند از آن یتوع برآید ومفروش بر روی زمین ومنبت آن آنچه دور از آب باشد باحدت بود وبرگ
آنرا چون بر جلد نازک خصوصا رخساره گذارند سرخ گرداند طبیعت آن گرم وخشک در سوم وبا قوت سمیت وزبون ترین
اقسام آن است * افعال وخواص آن * مقیئ قوی ومسهل وزیادهٔ آن کشنده وشیر آن مقرح جلد وچون سه مثقال ونیم
آنرا جوشانیده آب آنرا با نعناع بنوشند واز عقب آن ماهی شور بخورند جمیع کرمهای معده را دفع نماید ودیگر متکون نشود و
شیخ داود انطاکی این خاصیت را جهت بستانی آن ذکر کرده وصاحب تحفه نوشته که ابن تلمیذ در مغنی میفرماید که اقسام اذان
الفار غیر مرزنجوش است واز سائر کتب نیز همین معنی ظاهر میگردد چه مرزنجوش متصف بصفات دیگر واز جملهٔ ریاحین
وباعطریت است وبرگ آن شبیه بگوش موش نیست وگل آن سفید مائل بسرخی است وتخمش شبیه بتخم ریحان وشفافه
میباشد وانطاکی نوشته که آنرا اصناف بسیار میباشد وبرگ بعضی از آن نازک محدب وگل آن زرد ومشرف ونرم واین نوع
سرد وتر در دوم وبعضی از آن مزغب باریک طولانی مفروش بر زمین ویتوعی یعنی شیر سفید حاد اکالی از آن تراوش
مینماید وآن غیر مغنی است واین در مصر بسیار است وبعضی از آن حبشی است که گل آن باغصان آن چسپیده میباشد واین
گرم وخشک در دوم وعصارهٔ آن مهیج جماع است تمریخا وشربا وصمغی که از آن بوی خیار آید مسکن لهیب وغثیان ومسقط
دیدان است اگر بعد از آن ماهی شور بخورند وصداع آورد ومصلح آن مرزنجوش است مقدار شربت آن یکمثقال است
صاحب شفاء الاسقام گفته اطلاق این اسم بر گیاهی حاد الطبع صغیر الورق منبسط بر روی زمین مینماید وبهترین آن آنست
که گلهای آن لاجوردی رنگ تازه باشد زیرا که گل آن زرد آسمانگونی ولاجوردی میباشد ومحرر کتاب آنچه در بنگاله
دیده وشنیده دو قسم میباشد هر دو پرشعبه وشاخهای آن مفروش بر روی زمین وگرهدار وبا رطوبت که چون بفشارند
از آن اندک رطوبت لعابی لزجی برمی آید وبرگ این بر سر گرههای آن وگل آن نیز پیوسته ببیخ برگ آن وریزهٔ لاجوردی
رنگ الا آنکه یکقسم آن که بکنار دیوارها وزمینهای نمناک میروید برگ آن اندک عریض وبزرگ ومأکول یعنی برگ نرم
نازک تازهٔ آنرا اهل هند وبنگاله پخته مانند سبزیهای دیگر میخورند جهت فساد منی وجریان آن را امراض کرده ومثانه و

بد ستور کوهمای بدل آنرا نیز مقدار وسه مثقال با قدری زنجبیل تازه که پهندی ادرک نامند جهت تقویت باه مقدار میل انثی رفس دیگر که برکنار آبها میروید برگ آن اندک باریک بلندتر مردوفی الجمله شبیه بگوش موش واین غیر ما کول است * طبیعت آن را سرد وتر میدانند وآب آن هرد رقسم جهت اورام حارۀ چشم وناصور آن مفید وبدستور ضماد برگ سائیدۀ آن * اذربو * بمد الف وفتح ذال معجمه وسکون رای مهمله وضم بای موحده وواو لغت یونانی است واذربونه بیا وهاد رآخر نیز آمده * ماهیت آن * بغدادی گفته اصل عرطنیثا است ودر عرطنیثا مذکور خواهد شد وصاحب تحفه گفته که بیخ نباتی است سیاه رنگ شبیه بشلغم وبرروی آن چیزی مانند کره رسته وگیاه آن خاردار بقدر رشبری وشاخ وبرگش شبیه ببرگ کرنب وثمرش شبیه بغلاف نخود ودران دو عدد یا سه عدد دانۀ زرد رنگی میباشد وگفته اند که گل آن زرد است ومنبت آن کشت زارها است وبسریانی عرطنیثا نامند وبفارسی چوۀ صباغان وآن غیر چوۀ گاذران است وقسمی از بخور مریم بود ودربردن چرک از پشمینه وجامه مانند صابون است وصاحب اختیارات گفته ان بیخ خاری است وگل زرد دارد وآن بیخ رافلاز وبلارز قلاز وکلیم شوی وقصب شوی گویند وآن بیخ عرطنیثا است ودیقلاسوس وسطرنیوس نیز خوانند وبزبان شیرازی چوبک اشنان وبخور مریم نوعی ازان است * طبیعت آن * گرم وخشک درسیوم * افعال وخواص ومنافع آن * جالي ومعطس ومفتح ومسکن فواق ومدر بول وحیض ومسقط جنین ومفتت حصاة ومحلل وجاذب فضول دماغي ودافع مواد مفاصل بقوت مسهلۀ که دارد وجهت احتباس حیض وگزیدن هوام وتسکین درد آن نافع بقوت تریاقیتی که دارد * امراض الراس * سعوط آن جهت سدۀ مصفاة مفید بغایت معطس وزکام ونوازل را نافع * اعضاء النفس والصدر * آشامیدن آن جهت بحوحت صوت وانقطاع نفس وسرفۀ بارد رطوبی مفید * اعضاء النفض * حمول آن جهت بواسیر وتنقیۀ رحم واعانت بر حمل مفید وهمچنین شرب آن با مثلث یا شراب رازی گفته فواق را زائل کرده اند واگر زن آبستن بوی آن را بشنود از شدت عطسه بیم آن بود که بچه بیندازد شیخ الرئیس از دیسقوریدوس نقل کرده که جبابی آن را چون زن آبستن مساس کند وحمول نماید در ساعت بچه بیندازد * الطحال وآلات المفاصل * ضماد آن باسرکه جهت ورم سپرز وعرق النساء وچون داخل کرده شود در حقنه صاحب عرق النسا را نافع است وهمچنین خاکستر آن باسرکه جهت رجع مفاصل وعرق النسا ووجع ورک نافع * الجراحات * ذرور آن بتنهائی ویا ادویۀ مناسبه جراحات خبیثه را نافع * الزینة * ضماد آن باسرکه داء الثعلب را مفید * السموم * تمامی سموم را نافع است خصوصا سموم ملدوغه ونهش هوام چون با مثلث یا شراب بیاشامند مقدار شربت آن تا یک مثقال وسه مثقال آن کشنده بخناق وغثیان قوی وسقوط قوت علاج آن علاج جبلاهنگ وکندش خورده است وان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد وبدل آن در رفع سم بوزن آن تخم اترج وزراوند طویل ونودنج است وصاحب اختیارات بدل آن لبن التین دودانگ آن وبادآورد دو وزن آن گفته * اذریون * بروزن آذربو است بزیادتی نون وبجای بای موحده یاء مثنات تحتانیه است بفارسی گل آفتاب پرست است وآذریون بمعنی آتش گون است وگریند که عرب آن را حنوه نامند وشعرای عرب انرا میستایند وشکوفۀ ان درمیان شکوفها بغایت مشهور است وبعضی گفته اند که نوعی از اقحوان است وبعضی ان را رد کرده اند که چنین است وبهندی سورج مکهی نامند * ماهیت آن * گیاهی است بقدر ذرعی بری وبستانی میباشد برگ آن شبیه ببرگ جرجیر یا اندک زغبی گویا بران غباری نشسته ونرم بی شاخه وگلهای ان زرد طلائی وبزرگ وپهن ودرخشنده ودروسطان گلها برگهای ریزۀ سیاه مائل بسرخی وتند بوی وخوش منظر وهمیشه روبآفتاب دارد وبا حرکت افتاب حرکت مینماید وشب پژمرده میکرد دوبوی بری ان قویتر از

بستاني آنست * طبیعت آن * گرم وخشك است در اول سوم وبعضي در دوم گفته وگرمي گل آن زیاده از سایر اجزای آن * افعال وخواص ومنافع آن * محلل وجالي وبا قوت تریاقیت ومفتح سدد دماغي وكبدي ومنقي دماغ وجهت ام الصبیان وامراض باردهٔ دماغي واعصاب ودرد دندان وتقویت معده وجگر ووجع فواد وتقویت باه وآوردن نعوظ وجهت بواسیر وجراحت ریه ویرقان واستسقا وادرار بول وحیض وفضلات واسقاط جنین وتفتیت حصاة ورفع قولنج ودفع سموم نافع است * امراض الفم والقلب والمعدة والمفاصل وغیرها * مضمضه بآب بیخ آن جهت درد دندان بارد وشرب یکدرم آن مقوی قلب بارد المزاج ومورث ثوران غضب در محرور المزاج وچهار درم از آب برگ آن بآب گرم مقيء قوی وضماد آن جهت درد مفاصل وعرق النسا ونقرس وخنازیر وبرگ جهت تقویت باه ونعوظ مفید وحمول بیخ آن مسقط جنین ومعین بر حمل عاقر وشرب آب برگ کوبیدهٔ آن جهت اخراج جنین ورفع احتباس حیض موثر مقدار شربت از آب گل وبرگ وبیخ آن تا چهار مثقال واز جرم آن یك مثقال بدل آن یك ونیم وزن آن سلیخه وربع وزن آن زعفران است مضر محرور المزاج مصلح آن سکنجبین ومضر سپرز مطلقا وسپرز محرور المزاج را خصوصا ومصلح آن کتانین وعسل وسکنجبین وازخواص آن آنست که مگس برگل آن نمی نشیند واز دود آن موش وچلپاسه میگریزد

اردتوله

* اردتوله * بمد الف وسکون رای ودال مهملتین وضم تای مثنات فوقانیه وسکون واو وفتح لام وها * ماهیت آن * صاحب برهان قاطع گفته آشی است مانند کاچي که از آرد میپزند وبیشتر مردم دروش وخر وما یه میخورند وبعربي آنرا سخنات نامند بدانکه سخنات غیر این است چنانچه ان شا الله تعالی در حرف الصاد خواهد آمد

الارغیس

* اارغیس * بمد الف وسکون راء مهمله وکسر غین معجمه وسکون یای مثنات تحتانیه وسین مهمله در آخر بزبان اهل دمشق ومصر عود الریح وبفارسي پوست بیخ زرشك نامند * ماهیت آن * پوست بیخ انبرباریس است که بفارسي زرشك نامند * طبیعت آن * گرم دراول وخشك در دوم * افعال وخواص آن * باقوت باردهٔ وقابضه ومانع تعفن اخلاط ومفتح وباقوت رادعه وقلاع واسترخای لثه وضعف باصره را نافع ومجفف قروح است * امراض العین * قطور خیسانیدهٔ آن وبدستور جوشانیدهٔ آن در گلاب جهت تجفیف رطوبات سائله از چشم ورفع بقایای رمد مزمن بغایت مفید واگر بیش از حدوث رمد در چشم کشند حفظ صحت آن نماید واهل مصر بدل مامیران در امراض عین مستعمل دارند واکتحال آن مقوی باصره وعصارهٔ مطبوخ معقود آن در افعال مانند حضض هندی است الفم مضمضه بآب طبیخ آن جهت قلاع خبیثهٔ بن دندان ودرد دندان وتقویت لثه مفید * اعضاء الغذاء والامعاء * آشامیدن طبیخ آن با شراب جهت امراض مذکوره وجرم آن با شراب جهت درد جگر بی تب وبآب سرد باتب وحقنه بطبیخ آن منفي چرك وقرحهٔ امعا وطبیخ آن جهت رفع کرم جگر گوسفند مجرب مقدار شربت از جرم آن دو مثقال واز طبیخ آن تا سي درم بدل آن مامیران چیني وحضض هندی است در امراض عین وبعضی حضض مکي گفته اند مضر صاحب سرفه مصلح آن عسل است وعصارهٔ مطبوخ منعقد آن در افعال مانند حضض مکي است وشیخ الرئیس نوشته که بعضی گفته اند که چون بیخ آن را سه مرتبه بر شکم زن حامله بزنند ویا لطوخ بران نمایند اسقاط جنین کند وجهت سیلان دم از اسفل نافع

* آزاد درخت * بالف ممدوده وفتح زای معجمه والف ودال مهمله وخا وتای مثنات فوقانیه * ماهیت آن * درختی است عظیم ثمر آن شبیه بزعرور است وزرد رنگ وتلخ وخوشه دار وتخم آن مانند تخم زعرور وبکغذ وخیاره دار شش پره ودر آخر بهار میرسد ومدتي تا زمستان در درخت میماند وبرگ آن سبز املس باندك سیاهي شرنه دار واندك طولاني وتلخ

وخزان نمیکند وبعربي شجرة الحرة وایضا حر یطه بتشدید راء مهمله و بلغت تنکابن جبلي داروان ونیز روباترس وبلغت
جرجان زمرزمین واهل مازندران سیسبان واهل هند بکاین نامند وبعضی مردم را ظن ان است که درخت انرا بهندی نینب
کویند واین محض توهم است زیرا که نینب که نیم نیز کویند در غیر هند دیده نشده واز اد درخت درجمیع ممالک ایران و
روم وهند بسیار است وشیرازیان آنرا توس نامند زکل ان سرخ بنفش کمرنک بنهایت خوشبو است ونیز کفته اند که غیر بکاین
است * طبیعت کل ان * دراول سوم کرم است ودر آخر اول خشك وبعضي دردوم خشك وبرک آنرا قریب بدان کفته اند

* افعال وخواص ومنافع ان * مفتح ومحلل ومدر وبا تریاقیت * اعضاء الراس والاذن * کل آن مفتح سده
های دماغي وصالح است ازبرای مشایخ ومبرودین وبوئیدن آن مسکن صداع وارجاع مراست وبدستور ضماد آن برپیشاني وصدغین
وچون آب برک آنرا نشوق نمایند صداع بارد رطب وکرفتکي بیني را مفید بود ونطول برک وشاخ آن ویا برک آن بتنهائي
مسکن صداع بارد وثمر وبرک آن منقي قروح متقیحهٔ سر وقطور آب برک تازهٔ آن درکوش دافع رطوبات ورافع وجع ودوی
وطنین حادث ازریاح بارد است * اعضاء الغذاء والنفض * ضماد برک آن برفم معده مسکن غثیان وبرمعده و
زیرناف ناقل دیدان وشرب عصارهٔ آن نیز مانع غثیان ومفتح سده است وآشامیدن عصارهٔ برک آن مفتت حصاة ومدر بول
وحیض وفضلات ردیه وعرق النسا واسترخاء انثیین ومفتح سدد ورافع قولنج ومحلل خون منجمد درمثانه ودافع سموم
بارده است بتنهائي ویا باعسل ویا با میفختج ویا باین هرد وبهتر زیرا که مقوی فعل آنند وآشامیدن آب برک تازهٔ آن باقدری
آب زنجبیل تازه که بهندی ادرک نامند دافع وجع رحم وحبس طمث وعقر عارضي وباعث حمل است * الجذام و
البرص والخنازیر والاورام والقروح والجروح والاوجاع * کفته اند که جرم آن جذام وبرص وقروح خبیثه
رامفید وضماد برک وشاخ آن محلل خنازیر وبرا اوجاع واورام بارده مسکن ومحلل آنست وصاحب دستور الاطبا کفته
که چون ثمر وبرک رسیده زرد شده بکاین رامقدار نیم من بوزن هند بایك من آب بهمان وزن یعني هندی ومن هندی ده وزده
من تبریزی است درخمی کرده وطرف آنرا بسته هفته در زمین دفن کنند پس تا شش ماه هر روز یککاسهٔ آب خوری ازان
بیاشامند بهترین دوائیست ازبرای جذام ببسی وبخور آن بتنهائي ویا با برک نیم وفنجنکشت که بهندی سنبهالو نامند که در
آب طبخ نموده بخار آنرا بدستور مقرر بکیرند دافع اوجاع ومحلل اورام بارده است الزینة ضماد کل آن برسر کشندهٔ مویش
است وبدستور غسول بآب برک مطبوخ آن کشندهٔ مویش ودرازکنندهٔ موی است وضماد ثمر آن باقدری مردار سنک سائیده
وروغن کل چند روزپی هم برسر که هرروز یکبار تجدید نمایند وهرسه روز یکروز بحمام روند وبعد از حمام نیز بدستور
بمالند وسر را بلباس خفیفي بپوشند قروح آنرا زائل سازد وموی برویاند ومرهم آن کچلي وسعفه وقروح سررا نافع ورویانندهٔ
موی است وصنعت مرهم آن درقرابادین ذکریافت المضار ثمر آن مضر صدر ومعده واکثار آن باعث غشي وقئ صفراوی
وکرب وتنکي نفس وغشاوهٔ بصر ودوار واملاک است مصلح آن قئ نرمودن واشامیدن شیر تازه دوشیده وخوردن سیب و
انار است وبرک آن سم حیوانات ومصلح ان خورانیدن شیر وبرک توت بود والله اعلم

* آس * بمد الف وسکون سین مهمله اسم فارسي است سریاني است وریحان نیز نامند ونیز بسریاني کولنفسا یعني خصومت
کنندهٔ باتن خود وبیوناني اس بستاني را مرسا ایمارس وقیطس وبرومي مرسنین وبحبشي ازورا وبهندی ادمیره کویند
وحب الآس را بکلم وقطوس وعما دوبناك آس را منطر بطای مهمله مشوانند وکویند قیطس نیز بنات آس است * ماهیت ان *

بدانکه آن بستانی وبری میباشد درخت بری آن مانند درخت انار است وبرگ آن سبزتر وضخیم تر ودر طول کمتر از ان وخزان نمیکند وخوشبو ومعطر وطعم ان اندک تلخ وبا عفوصت بسیار وگل آن سفید رنگ وخوشبوی وثمر آن در ابتدا سبز وبعد رسیدن ویخته شدن سیاه رنگ وبا اندک حلاوت ومرارت وعفوصت ودغد انست اندک وتخم آن سفید ریزه املس ودر بعضی ثمرها سه ودر بعضی زیاده تا هشت ونه وده میباشد بحسب بزرگی وکوچکی آن * طبیعت ان * گفته اند مرکب القوی وجزو بارد دران غالب وجزو حار کمتر وبسبب ارضیتی که دارد یابس وقابض وبرودت آن کمتر باندرجهٔ اول ویبوست آن درد وم وبرگ گل وثمر وجرم وتخم وپیه آن بنسبت با یکدیگر در مراتب برودت ویبوست متفاوت اند یعنی تخم وپیه وبرگ آن برودت آن غالب است وباقی اجزای آن بالعکس واما تخم آن مرکب القوی است ودر طعم آن عفوصت ومرارت وحلاوت ولطافت واز جهة حلاوت نافع است جهت سرفهٔ گرم واز جهت عفوصت حابس اسهال واز جهت مرارت مدر بول است * افعال وخواص ومنافع ان * بسبب عطریت رائحهٔ ملایم روح وبسبب قوت قبض وتلطیف ملایم آن بس موجب تنقیه ومتانت واضاءت وانارت وتقویت روح است وباسباب مذکوره وبالخاصیة مقوی قلب ودافع خفقان وصداع ودوار وسدر ورمد ودرد گوش وقروح وآمدن چرک ودرد دندان وقلاع آن واسترخای زبان ومقوی باصره ومحلل اورام وجروح وقروح ومجموع نزف الدم ونفث الدم وآمدن خون از هر عضو بکه باشد شربا وضمادا ولطوخا وامدن عرق ومقوی معده واحشا ومدر بول وقابض ومحلل ومفرح وحابس اسهالات ومفتت حصاة وحابس وقاطع خون حیض ورافع ضعف کرده وبواسیر وجابر کسر وثمر آن بافوت تریاقیت دافع سموم است خصوصا رتیلا وعقرب * اعضاء الراس * ضماد برگ تازه آن بتنهائی وبا سرکه بر پیشانی جهت حبس رعاف ویر سر برای جلای حزاز وتجفیف قروح وبا اندکی اقاقیا ورامك باب سفرجل جهت صداع حادث از ضربه وسقطه وقطع پوست سر وهمچنین طلا ولطوخ آن با مایعی موافق چون در آب برگ آن قدری گلاب وقلیلی کافور داخل کرده خرقهٔ کتانی را بدان ترکرده بر معده بینداز ند صداع حادث بمشارکت معده بسبب غلبهٔ مرة صفرا را نافع وضماد پختهٔ ثمر آن با شراب بر سر مسکن صداع بلغمی وصفراوی شدید ورافع آن وضماد برگ آن با روغن گل وزردهٔ تخم مرغ دوار وسدر عارض از ضربه وسقطه را مفید وقطور آب برگ آن با صندل سرخ سوده وآب برگ بید در بینی وبا گل ارمنی وسرکه جهت رعاف وآشامیدن قدری از آب مطبوخ ثمر آن بیش از شرب شراب مانع خمار وبوئیدن برگ تازهٔ آن مقوی دماغ ومانع صعود ابخره است بسوی دماغ وقبول کردن دماغ ان ابخره را ودوار وسدر را نیز مفید وچرب نمودن سر بروغن آن اورام سر وسبات حادث از ابخرهٔ متصاعده در تپ وغیر تپ را نافع بجهت قوت برودت وتقویت آن دماغ را وتحلیل ابخره را ومنع آن صعود ابخرهٔ جدیده را بسوی سر وعرق نمودن سر بروغن آن بتنهائی جهت دوار وسدر حادث از ابخرهٔ متصاعده از معده در تپهای چند روز در ابتدای علت بعد از تنقیه بقی واسهال بایارجات وبعد از ابتدا ممزوج بروغن بابونه نافع * العین * قطور آب برگ آن در چشم جهت تسکین رمد وبرای مدکی آن که جو ظاهر مند وریماد آن از اجزای ادویهٔ ظفره وسلاق ودمعه است وقوی تر از توتیا وبدل آن است * الاذن * قطور آب برگ آن در گوش جهت تسکین وجع وتقویت آن وامدن چرک وقروح آن نافع * الفم * مضمضه بآب طبیخ آن مسکن اوجاع حارهٔ اسنان واسترخای لثه وزبان وقلاع فم وهمچنین آشامیدن آب برگ وشراب ثمر آن * اعضاء النفس والصدر * بوئیدن آن مقوی قلب ودافع خفقان وطلا کردن بآب آن وخوردن ثمر رسیدهٔ آن وهمچنین شراب ورب ثمر آن جهت سرفه ونفث الدم واوجاع ریه مفید * اعضاء الغذاء * شرب ثمر آن مقوی معده

داشت خصوصا رب وسویق ان با بعضي ربوب قابضه وکاد است که بسبب شدت قبض ادرار میشود شرب طبیخ آن قاطع اسهالات متطاوله است وتخم آن مانع سیلان فضول است بسوی معده وضماد برگ آن بزوربا نافع اسهال مراری و سوداوی را مفید وچون ربع رطل از آب برگ آنرا با روغن کنجد بنوشند مسهل قوی بلغم است ورب وشراب ان حابس بطن ومانع اسهالات مزمنه وبواسیر وبدستور عصارهٔ آن جهت امراض مذکوره وذرب وقی وتشنگی وبثور آن جهت سقوط دانهٔ بواسیر ورفع باد ودفع هوام نافع * **اعضاء النفض** خوردن ثمر آن حرقت البول وقرحهٔ مثانه ودرور حیض وسیلان رطوبات آن را مفید وعصارهٔ ثمر آن مدر بول وحیض وطبیخ ثمر آن سیلان رطوبات رحم وضماد برگ آن بواسیر وورم خصیه وجلوس در طبیخ برگ آن خروج مقعده ورحم وسیلان آن را مفید وچون آنرا بکوبند وآب آن را برمقعده که بر آمده باشد بمالند بجای خود رود ودیگر برنیاید * **الاورام والبثور** ضماد برگ آن مسکن اورام حاره وجمره ونمله وشری وبثور وقروح وداخس وقروحیکه در کف دست وپا باشد وحرق النار وهمچنین روغن ومرهم های که از روغن آن ترتیب دهند وآشامیدن شراب آن نیز وضماد برگ آن که در شراب وزیت خیسانیده باشند نیز وذرور برگ خشك آن برداخس وهمچنین قیروطی آن نیز آنرا مفید وضماد ثمر پخته آن باشراب زائل کنندهٔ تروحی است که در کعب وقدم باشد وسوختگي آتش را نیز ومانع آبلهٔ آن است وبدستور ضماد برگ آن با زیت وهمچنین خاکستر آن با موم وروغن * **الات المفاصل** *ضماد مطبوخ ثمر آن با شراب استرخاء مفاصل را نافع وضماد برگ آن جهت ضربه وسقطه ووجع پاشنهٔ پا نافع وضماد آب برگ آن با عفص سبز وعدس وگل سرخ واقاقیا بر اعضا واعصا بیکه وهن وسستي بآنها عارض شده باشد وبیران را بنهایت مفید وهمچنین ضماد برگ آن بامغاث هندی که آنرامیده لکری نامند با زردهٔ تخم مرغ وروغن گل نیم گرم جهت ضربه وسقطه وضماد برگ آن باگل ارمني وسرکه جهت جلاء ناخن وچون برگ آنرا نرم کوبیده وپخته بازیرهٔ کرماني نیز نرم کوبیده وپخته بزردهٔ تخم مرغ سرشته وبرکرپاس آب ندیده مالیده گرم کرده برکمر بچسپانند ضربه وسقطه ووجع ووهن وسستي آنرا زائل کردانند وتطول طبیخ برگ آن جهت تسکین وجع مفاصل وبرا ستحوان شکسته باعث سرعت انجبار آن است وهمچنین شستن بهق بآن باعث جلاء آنست وذرور برگ خشك آن جهت سحج باشنهٔ پا واعضاء شکسته مفید * **الزینة** طبیخ بیخ وبرگ وثمر آن وروغن آن وعصارهٔ آن همه مقوی مو ومانع افتادن وباعث درازشدن وسیاهي آنند وهمچنین شستن بآب برگ مطبوخ آن خصوصا دانهٔ آن وضماد سائیدهٔ دانهٔ آن درحمام جهت تقویت بدن ونشف رطوبات غریبهٔ مرخیه از جلد وطبیخ دانهٔ آن با روغن کاوبا کوشفند مانع عرق ومصلح سحج آن ونثور برگ آن مانع بد بوئي زیر بغل وکنج ران خصوصا سوختهٔ آن وخاکستر آن زائل کنندهٔ کلف ونمش است وچون ثمر آنرا با آب برگ چقندر بپزند وبرسر بمالند بثور وابریهٔ آنرا زائل کردانند وچون بکوبند وبآب بالاند بسرشند وبرکلفي که برصورت ورخسار ه باشد بمالند زائل کردانند وثمر آن گزیدگي عقرب ورتیلا را نافع باشد خصوصا با شراب مقدار شربت از جرم آن تا سه درهم واز عصارهٔ آن تا سه اوقیه بدل آن در احتباس طمث وبطن ونفث الدم اقاقیا ودر اورام حصض کویند بدل آن مطلقا برگ توت است مضار آن کویند مضر صداع حار وزکام واکثار بوئیدن آن باعث بیخوابي است مصلح آن سوسن وگل بنفشهٔ تر است وکویند مسواک نمودن بچوب تر آن مهیج جذام است ودرساق درخت آن کرمي بهم میرسد شبیه بکفدست که آنرا بنات الاس نامند در جمیع افعال قویتر از برگ وثمر آن است چون آنرا کوبیده وهمه زائل نموده وبا شراب ناریدهٔ زمخت اقراص ساخته در سایه خشك نموده باشند وکویند چون از چوب تازه

انكشترى ساخته صاحب درد كنج زآن درخنصر موافق كند بالخاصية آنرا تسكين دهد والله اعلم

آس بري

* واما آس بري * آنرا اسمارون اسفرم نامند وبعربي زند وريحان القبور وبيوناني مرسيناا عريا كويند ومورد
اسفرم اسم فارسي آن است ودرقانون جزنا مند وتوهم كرده كه كفته آن آدخراست * ماهيت آن درختي از درخت
بستاني كوچكتر وبرك آن عريضتر وزردرنك وسر برك آن تيزتر شبيه بسنان وچوب آن صلب تر وثمر آن مستدير وبعد رسيدن
بنهايت سرخ ميكردد واز وسط برك برميآيد وشاخهاي بسيار ازيك اصل ميرويد ودر زمستان خزان نميكند * افعال وخواص
آن محلل وجاذب ومقوى * امراض الراس بوئيدن آن نافع است از براى دفع رطوبات دماغ بسبب قوت جذب وتحليل وتقويت
آن دماغ را وآشاميدن آن نافع است از براى صرع وصداع بلغمي ودفع رطوبات از دماغ وتقويت دماغ * اعضاء الغذاء آشاميدن
ثمر وبرك آن باشراب جهت تقويت معده وجكر ودفع يرقان واسهال را دارد رشروحمول آن جهت اخراج كرم معده مفيد
* اعضاء النفض آشاميدن ثمر وبرك آن با شراب جهت تفتيت حصاة وتقطير البول رطوبي مفيد وابن تلميذ جهت ضربه و
سقطه كه براعضا واقع شود بالخاصية مفيد دانسته وابن ماسرجويه قوت آنرا مانند بادآورد ميداند وبعضى مثل افسنتين دانسته اند

اسيوس

* اسيوس * بمد اول وكسر سين مهمله وضم ياى مثناة تحتانيه وسكون واو وسين مهمله بلغت يوناني نمك چيني را نامند
* ماهيت آن نمكي است كه بركنار درياى شور در روى سنكى سفيد سبك ونوعي بر روي سنك مائل بزردي ازمادۀ ارضي ورطوبت
دريا وتابش آفتاب تكون ميبابد شبيه بقلي ونوشادر وسنكريزها ء بزرك وكوچك وآن سنك را آسيوس وآن نمك را طلح آسيوس
وزهرة الاسيوس مينامند واين قويتر از سنك آن است وبهترين آن سفيد سبك خالص زود شكن شبيه بنوشادر است كه دران
ركهاى زرد غير غائر باشد وچون برزبان كذارند زبان رابكزد وچون نم ورطوبت بدان رسد نرم وكداخته كردد * طبيعت
زهرۀ آن درسوم كرم وخشك وسنك آن دردوم * افعال وخواص آن لذاع ومعفن آشاميدن يك دانك تا دو دانك آن
باعسل بطريق لعوق جهت قرحۀ ريه وضيق النفس بلغمي كهنه وسنون آن قاطع خون وطلاى آن با سركه جهت ورم سپرز وكرده
وباصمغ البطم وزفت جهت تحليل خنازير وباعسل منقى زخمها وباموم وروغن مانع انتشار قروح خبيثه كه ميان آن بلند واطراف
آن پست بود ومن آن مدور باشد وجهت قروح كهنۀ يابسۀ عسرة الاندمال وبردن كوشت زياده وباآرد باقلا جهت نقرس و
مداومت ذرور آن درحمام برآبدان عظيمۀ فربه باعث صغر ولاغرى است بدل زهرۀ آن حجر آن مقدار شربت آن ازيك دانك تانيم
درم المضار مورث سحج مصلح آن صمغ عربي مغسول آن هرده كه بدستور اقليميا شسته باشند ملطف وجالى ودراكثر افعال مذكوره بهتر است

اطريلال

* اطريلال * بمد الف وسكون طاى مهمله وكسر راى مهمله وسكون ياى مثناة تحتانيه وفتح لام والف ولام لغت بربرى
است بمعني رجل الطير ورجل الغراب بجهت مشابهت شاخ آن بچنكال غراب وكياه آن رابعربي حشيشة الارض وخرز الشياطين
نيز نامند وبتركي غازاياغي وبهندى كاك چنكي يعني پاى زاغ ومسي نيز كويند وبعضى كويند كه مسي غير آن است ودركوهستان
ولرستان پاى زاغان نامند * ماهيت آن تخم كياهى است شبيه بشبت وكل آن سفيد وبرك آن متفرق وساق آن مربع ودرآخر
بهار ميرسد وآنچه سبز تيره شبيه براز يانه است قسم از دو قواست مولف كويد اين نوع درطرف اهواز ميرويد وتخم خلال دان
كويند ومستعمل وبهترين آن مصرى است كه بسيار ريزه وتيره رنك مائل بكبودى وطولانى وبغايت تلخ وتند وزبان رابكزد
وسنكين وتازه باشد * طبيعت آن كرم وخشك است درسوم * افعال وخواص آن محلل رياح وجالى ومدر فضلات ومفتح
سدد ومنقي كرده ومثانه وچون بازجاج بسرزانند وباعسل بياشامند تفتيت حصاة نمايد ويكدرهم آن باعسل جهت دفع

رياح ايلاوس بغايت مجرب دانسته اند وضماد آن مجفف قروح وزائل كنندهٔ آثار جلد ونفوخ آن دربيني وبدستور شرب آن
مسلط جنين وكويند چون درفصل تابستان يكدرهم آن را با عاقرقرحا وتربد وزنجبيل ازهريك دانكي با عسل سرشته بعد
ازتنقيه بمسهلات لائقه بياشامند ودرآفتاب نشسته موضع برص را مكشوف دارند تا آفتاب بروبتابد تا عرق كند واكرعطش
غالب شود آب بنوشند درروزاول نهايت تا روزسوم موضع برص آبله كند وبعد دفع زرداب ازان بالكليه برطرف كردد ومجرب
دانسته اند وابن بيطار وصاحب اختيارات بديعي نوشته اند كه بكرات امتحان كرده شده وابن سرى عجيب است اما
بشرط آنكه اول تنقيه كرده باشند ونيز كفته اند كه هركاه ازمفرد آن هرروزسه درهم باعسل تاپانزده روزمتواتر بنوشند
ويا ازمركب آن بدستورمزبور ويا باعاقرقرحا درمدت مذكور استعمال نمايند يقينا رفع برص نمايد خصوص ازمواضع
لحميه كه قبول علاج زودتر ميكند ازغيرآن وبعضي كفته اند بتنهائي وبعضي كويند چون يكجزو ونيم ازآطريلال وازپوست
ماروبرك سداب ازهريك يكجزوكوفته وبيخته بنجر زهرروزسه درهم آنرا باشراب انكوري بياشامند ودرآفتاب نشينند
باذن الله تعالى شفا يابند ازان مقدار شربت آن ازيكدرهم تاسه درهم باعسل ياشراب بدل آن دراطليهٔ برص كندش
مضرجكرحار مصلح آن سكنجبين ومضركرده ومصلح آن كثيرا است ماليقي نوشته كه بدظهور منفعت اين دوا وشهرت آن از
مغرب اوسط ازقبيلهٔ بربر معروف به بني وجهان ازاعمال بجايه بود ومردم قصد وتوجه بسوي آن مينمودند ازبراي مداواي
آن مرض وجنت ميورزيدند ومخفي ميداشتند ازمردم وتعليم ميكرديدند خلف ازسلف خود تا آنكه حق سبحانه تعالى ظاهر
نمود آنرا بربعضي ازمردم وشده شده شهرت يافت واستعمال نمودند آنرا بانحاي شتي چنانچه بعضي ازان ذكريافت

اًلسن بمد الف وضم لام وفتح سين ونون لغت يوناني است بمعني مبرى الكلب بجهت رفع آن زهرسك ديوانه را ودر
شام معروف بحشيشة النجاة وحشيشة السلحفات نيز است* ماهيت آن نباتي است ساق آن بقدرذرعي شبيه بساق
رازيانه وبرك آن شبيه ببرك فراسيون وازان درشت تروخاردار ورنك آن مابين سرخي وسياهي وتخم آن مائل بپهني
وسبزتيره ودرغلاف ذوطبقه وازترمس كوچكتر ودرطعم بحدت وتندي وتلخي ناخوش وكل آن سرخ مائل بتيركي از
زيربركها ميرويد وكفته اند كياه آن شبيه بشبت است درساق وبرك وبو ومنابت آن زمينهاي پست باسنك ريزه وبيخ
آن طولاني مانندشلغم درازوزردك ودرطعم آن اندك حلاوتي است*طبيعت آن دراول سوم كرم ودرآخراول
خشك*افعال وخواص آن محلل وجالي ومقطع دردسروزكام وضيق النفس ورياح معده وكرده ووجع مفاصل ووركين رانافع
ومجفف باعتدال وجمود وبرودت مفرط وقاد زهرسك ديوانه كزيده ورافع كلف است*اعراض الراس والصدر سعوط
طبيخ آن زكام وشرب آن جمود وبرودت مفرط وضيق النفس وبلغم مجتمع در قصبهٔ ريه رانافع وضماد آن باعسل جهت جوششهاي
سركه ازان زرداب تراوش نمايد وكلف رانيز مفيد الباه خوردن آن بغايت مقوي باه است ماليقي كفته چون بياشامند
مطبوخ آنرا نافض بدون تب راساكن كرداند سم الكلب تخم آنرا چون بكوبند ودراطعمهٔ شخصي كه سك ديوانه كزيده باشد
داخل نمايند فادزهرآن است وزائل كرداند سميت آنرا جالينوس كفته كه چون آنرادروسط تابستان خشك كرده كوبيده
نكهدارند وبوقت حاجت مقدار يكملعقه باچهار ونيم اوقيه عسل بدفعات يكروز درميان سك ديوانه كزيده رابنوشانند بغايت
مفيد است وآشاميدن دودرهم ازآب طبيخ آن سك ديوانه كزيده رامفيد وهمچنين شيرحليب خيارزهٔ آن بسيار مفيد است
هرچندكه ازآب بترسد ويكريزد ومشرف برهلاك باشد وبايدكه آب بيخ طولاني تازهٔ آن باشد واكرتازه بدست نيايد

یکدرهم تا دو درهم بحسب قوت وعلت از بیخ خشك سائیده آنرا با شیر بخورانند بهتر است مقدار شربت آن تا دو درهم
بدل آن نصف وزن آن حب الغار و دو وزن آن نانخواه است مضر جگر حار مصلح آن کثیرا است و گویند چون گیاه آن را
بجمیع اجزا در پارچهٔ بسته بر اعضای درد ناك مواشی بندند رفع الم آن کند وشیخ داؤد انطاکی این را مخصوص بدرد
سر انسان دانسته و گویند تعلیق آن بر در خانه موجب حفظ صحت اهل آنخانه و نگاهداشتن آن مورث تعشق زنان است

املیلس

* املیلس * بضم الف و کسر میم و لام و سکون یای مثناة تحتانیه و لام و سین مهمله لغت بربری است معروف ببلاد مغرب
* ماهیت آن نباتی است شجری و در اقصای بلاد مغرب حوالی افریقیة بهم میرسد طول آن بقدر یکقامت و زیاده از ان و برگ
آن مانند برگ مورد نرم و ثمر آن بقدر بار سرو و سبز و چون برسد سیاه گردد و ملمس آن نرم و چوب آن بسیار صلب و
اندرون آن زرد مائل بسفیدی ملمع بسرخی و مستعمل ریشهای باریك آن است * طبیعت آن مرکب القوی است و برودت
و یبوست بران غالب * افعال و خواص آن بسیار قابض و مقوی جگر و سپرز و مفتح سده و استسقا را نافع * اعضاء الغذاء
آشامیدن آب نقوع ریشهای باریك آن اسهال شکم آورد و تقویت کبد و طحال نماید و زردی رخساره و استسقا را زائل گرداند
و سده ها بکشاید و یرقان را ببرد و جرم و شرب گوشت آب آن یعنی آب مطبوخ آن با گوشت نیز همین اثر دارد

انس النفس

* انس النفس بمد الف و کسر نون و سین و الف و لام و نون و فا و سین مالیقی نوشته که ابن وحشیه در کتاب خود ذکر
کرده و نامیده آنرا باشکاطامن * ماهیت آن گیاهی است ربیعی هر سال میروید شبیه بجرجیر و برگ آن بی تشریف و
گل آن مانند تره تیزك یعنی حرف و زرد و برگهای سفید احاطه بگل آن دارد و با حرکت آفتاب میل میکند مانند خبازی و
بی حرکت هوا حرکت مینماید و ساق آن مربع مائل بسیاهی میباشد و در مصر و اطراف شام بسیار است و منبت آن مجاری
آبها بود * طبیعت آن گرم در درجهٔ دوم معتدل در یبوست * افعال و خواص آن مقوی حواس و حافظه و مفرح
و هموم را زائل گرداند و نائب مناب شراب و قاطع بیاض چشم و رنگ رخساره را نیکو گرداند و مدر فضلات از بول و شیر
و حیض و عرق و مهیج باه است * امراض الراس و العین و القلب و الباه و غیرها طبیخ آن در ازالهٔ هموم و تفریح و
تقویت دماغ و حواس باطنه مانند شراب است بدون مستی و خمار و قلیلی از گل آن بدستور همین اثر دارد و خلل بعقل
نمیرساند و مقوی حافظه است و قطور عصارهٔ آن بیاض چشم را زائل گرداند و چهار درم از تخم آن با میفختج یا با شیر گوسفند
مهیج باه است حتی در شخص صد ساله و مایوس و مفتح سده و رنگ رخساره را نیکو و سرخ گرداند و بدن را فربه و یرقان را
زائل سازد مقدار شربت از جرم آن تا پنج درم و از عصاره و طبیخ آن تا هفت درم بدل آن آب انگور مطبوخ با دارچینی
و زعفران مضر گرده مصلح آن عسل و اکثار آن مورث درد مفاصل صنعت شراب آن در قرابادین ذکر یافت و آن مفرح
نفس است و وسواس سوداوی و مالیخولیا را بغایت نافع

اب کمه

* اب کمه * بسکون ثالث و ضم کاف و فتح میم آبی است خاکستری رنگ و بغایت گنده و بدبو که از شکم نوعی ماهی
گیرند که در بحر چین و هرموز بهم میرسد و بعربی آنرا ماء الجمه خوانند و چون جهت هر عضویکه بشکند مقدار دو مثقال از ان را
بخورند بنحویکه بدن از ان نرسد عضو شکسته را درست گردانند .. * فصل الالف مع الباء الموحده *

* اباز یر * بروزن افاعیل ادویه و مصالح طعام است و بعضی گفته اند که اعم است از ادویه و مصالح و توابل و حوائج طعام
و بقول و این قول اقرب بصواب است و مولانا قطب الدین گفته که فرق میان ابازیر و توابل آن است که توابل خشك و تر

میباشد بخلاف ابازیر که خشک میباشند وسبب انداختن توابل وابازیرد رطعامها ودیگها یکی از پنج امراست یا نفاست طعام است تا آنکه بکرداند آنرا صاحب طعمی که قبول کند طبیعت آن را ومیل کند بسوی آن وهضم نماید آنرا زیرا که پلاو مرکب است از گوشت وبرنج وروغن واین هرسه میباشند تفه وبی رائحه پس چون ابازیرد ران اندازند وطعم ورائحه بهمرسانند قبول میکند آنرا طبیعت ورومی آورد بسوی آن وهضم میکرداند آنرا وسبب انداختن آن درطعام زهومت وکراهت رائحه طعام است تاآنکه بکرداند رائحهٔ آنرا طیب وبکرداند آنرا بحیثیتی که دوست دارد طبیعت آنرا ویا برودت مزاج طعام است و داخل کرده میشوددران ابازیرحاره از برای تعدیل مزاج واصلاح آن ومیل دادن آنرا بسوی اعتدال ویا غلظت ودشواری هضم آنست تا آنکه بکرداند آنرا لطیف وآسان کرددهضم آن ویا آنکه بکرداند طعام را لطیف وملطف ومفتح مجاری وجالي معده ومجاری وصالی است از برای کسیکه جمع آمده باشد دربدن او فضول بلغمي غلیظ لزج خام پس باین اسباب خمسه سزاوار است استعمال ابازیردراطعمه اما باید که اکثار درآنها ننماید بجهت آنکه هرگاه بسیار کرده شود میگزد آلات غذا را آن آلاتی که مرورمیکند غذا برانها ونیز بسیاری ابازیراحداث میکند درکیموس کیفیت حادهٔ حریفه وبسا باشد که بکرداند سبب قروح واورام وامراض صعبه وازین سبب میباشد مضارکیفیت خون بسبب کردیدن از کیفیت طبیعي نسبت بمزاج آن شخص زیاده ازمضارآن بزیادتي کمیت پس اصلح آن است که درغذا داخل کرده نشود مکرمقداریکه حاصل کرددبآن اغراض مذکوره وغرض آخرازغرضهای خمسه اشبه بعلاج است زیرا که کسیکه موافق باشد اوراغذیهٔ ملطفهٔ صرفه او اشبه است ببیمار از اصحا پس ازین جهت استعمال ابازیرحاره درین غرض میباید که زیاده ازغرضهای دیگرباشد واما ابازیرمعروفه نزد اطبا وطباخین نمک است وسرکه وآبکامه وفلفل ودارفلفل ودارچیني وقاقله وخولنجان وزیرهٔ کرماني وکشنیزخشک وکروبا وصعتروانجدان وکاشم ونانخواه وبادیان وشبت وزعفران واشترغاروزنجبیل وقرنفل وشونیزوساذج هندی وامثال اینها وماهیت ومزاج وافعال وخواص ومضارهریك درموضع خود ذکرکرده میشود ان شاء الله تعالی واما ابازیرفاریه که بجهت امرباه دراغذیه داخل کرده میشود پس آن جرجیروتخم شلغم وتخم کتان وحرف بابلي وحب الرشاد وزعفران وزنجبیل ودارچیني وبوزیدان ولسان العصافیروتودری سرخ وتودری زرد وبهمن سرخ وبهمن سفید وخولنجان ولب حب القرطم ومغزحب القطن است ومیباشند محتاج بخلط این ادویه دراغذیهٔ باهیه از برای ادرارمني

* ابراهیمیه * ماهیت آن آشي است مرکب مانند زیرباج که حوائج آن ادویهٔ حارهٔ وقدری عود باشد که درکرپاسی بندند ودردیك اندازند وقند وبادام باکلاب حل کنند ودران ریزند وبجای سرکه درین آب غوره داخل نمایند یا سرکهٔ مصعد مقطروقند زیاده باشد * طبیعت آن معتدل * خاصیت آن مفرح ومقوی وموافق معده وجکرحاراست ودرقرابادین نیزذکریافته

* ابریسم * بکسراول وسکون بای موحده وکسررای مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح سین مهمله وبضم نیزآمده ومیم درآخریونانی برنی وبعربي قزوبسریاني شناریه وبترکي ایپك وبفارسي ابریشم بشین معجمه وبهندی ریشم بحذف همزه نامند * ماهیت آن * پیله های کرمی است خاص وبتربیت وخورانیدن برک توت ریزه کرده نتاج ازان میکیرند وآنرا ازلعاب دهن خود برخود پیله میتند وانچه برسرخود بدون پرورش بردرخت توت یاکنار یاغیرآن مرد وپیله تند آنرا ابریشم نمینامند وبهترین آن پیله های بزرک بالیده زرد رنك پرابریشم بشکل رطب کوچك فربهی است که کرمهای درون آنها آنهارا سوراخ نکرده باشند ودرکیلان ومازندران شنیده شده که پیله آن بزرک وبالیده ورنکین ترازجاهای دیکرمیشود ومختارومستعمل

انطبا این پیله است وبعد ازان سوراخ کرده کرمها بدر رفته آن را بریشم خام عبارت ازین مرده وبیله است وانچه را جوشانیده
ونخ برآورده مستعمل نیست مگر آنکه پیلهٔ خام آن بدست نیاید اما باید که رنگ ناکردهٔ آن باشد وبعضی گفته اند که تز که بفارسی
کج نامند پیله ها است که بر درخت توت وکنار وغیرها تنیده باشند وانچه را کرمها سوراخ کرده باشند چون جوش دهند نخهای
طولانی ازانها برنمی آید ولهذا بعد اتمام تنیدن پیله ها معمول است که اکثر آنها را در آفتاب خشک مینمایند که کرمها در انها
بمیرند وآنها را سوراخ نکنند که بدر روند وچون کرمها بعضی پیله ها را که برای نتاج کذاشته اند سوراخ کرده بدر رفتند بزرک
وبالیده شده پر برمی آورند وبهیأت جانور کوچک پرداز میکردند وشروع میکنند بتخم دادن وتخم بسیاری میدهند هریک
تاچهارصد عدد بمقدار دانهٔ ماشی بسیار کوچک وسفید رنگ وپوست آن صلب واکثر آن تخمها بتاری پیوسته وچون آنهارا
درجای کرمی مانند زیر بغل وغیر آن نکاهدارند چند روز بپوست آن تخمها شکافته ازمیان آن بچه برمی آید پس انهارا تربیت
مینمایند که برپارچهٔ نرم نازکی میکذارند وبرک توت را بسیار ریزه کرده نزد آنها میپاشند آنها میخورند وچون اندک بزرک
شدند برکهارا اندک درست تر مینمایند وهمچنین تا آنکه برکهای درست پس شاخهای توت وچون بزرک شدند شروع میکنند
ابریشم برخود تنیدن تا آنکه بانتها میرسد تنیدن آنها که اکر دیکربکذارند پیله ها را سوراخ کرده بیرون میروند ولهذا چنانچه
ذکر یافت آنها را خشک میکنند که بمیرند وبدر نروند وابریشم در کیلانات ایران ومازندران وملک چین وبنکاله وبعض جاهای
دیکر نیز بهم میرسد ولیکن در بنکاله بسیار وانوا زانجا باطراف وممالک دیکر میبرند واما انچه در ایران میشود مستحکم وانچه
درچین میشود بسیار نرم وملایم وکم ثبات وانچه دربنکاله میشود نیز سست وکم ثبات وبملایمت آن نیست وبیان کیفیت تکوین
وپرورش کرم آن وبهم رسیدن پیله درفصول سنه طولی دارد ومحل کنجایش آن ندارد ومستعمل مقرض ومطبوخ آن است
*طبیعت خام آن کرم وخشک دراول وبعضی معتدل در خشکی وتری ونخ جوشیدهٔ آنرا مائل بخشکی کفته اند
*افعال وخواص ومنافع آن مفرح روح دماغی وقلبی وکبدی که عبارت از روح نفسانی وحیوانی وطبیعی باشد ومقوی
آنها وقوت حافظه وذهن ورافع امراض عین وخفقان وضعف رئه وصلابت آن وضعف معده ومسمن بدن ومقوی باه ومفتح سدها
است وباقوت تلطیف وتنشیف ونیکو کردانندهٔ رنک رخسار وهریک ازافعال مذکوره بسبب خاصیتهای متعددهٔ آنست زیرا که
معین است برخاصیت وتفریح آن حرارت ویبوست معتدلهٔ آن که باعث تلطیف ونشف رطوبات روح است پس روح را
نورانی ومستعد فرح مبسازد وهمچنین افعال وخواص دیکر آن *امراض الراس والقلب کویند چون پارچه حریر محض
قرمزی را بخون رعاف ترکرده خشک نموده بسوزانند وخاکستر آنرا دربینی دمند رعاف را باز دارد وشراب آن که پیلهٔ خام آنرا
درآب پخته ومالیده وصاف کرده باقند سفید بقوام آورده باشند مفتح سده ها ومقوی قلب ومفرح ونیکو کنندهٔ رنک رخسار است
ومحرق آن قرحه ودمعه وسلاق وجرب چشم را نافع چون ازان کحلی سازند ودر چشم کشند وپوشیدن لباس حریر محض
ملایم وکرم ونرم ولطیف وموجب سرور وتسمین بدن ومانع تولید شپش است ولیکن پوست بدن را رقیق میکرداند واصلاحش
آن است که باریسمان پنبه آمیخته بافته بپوشند وبافتهٔ ممزوج باریسمان را بعربی قطنی خوانند که در هند مشهور بمشروع
است وبفارسی الجه وبهندی سوتی نامند واقسام آن بسیار است محمد بن زکریا کفته لباس ابریشمی کرم تر از کتان است و
موجب صلابت بشره است ولباس کتان بالعکس این است وثیاب قز که آنرا کرم سوپ نامند حار ولطیف است پوشیدن آن
وپیران وصاحبان مزاج سرد را ودرهواهای سرد وزنان را نافع وخون را کرم کرداند واصلاحش نیز آنست که باخیوط

پدید بافته لباس سازند وبدل آنکه ابریشم محرق ضعیفتر از مقرض آنست در اشربة ولیکن برای امراض عین نافع است چنانکه ذکر یافت مقدار شربت آن از یکدرهم تا سه درهم بدل آن مروارید محرق مغسول است ودستور تقریض واحراق وترکیب آن از خمیره وسفوف وشراب وغیرها ذکر آنرا بادین ذکر یافته

ابرون بفتح همزه وسکون باء موحده وضم راء مهمله وسکون واو ونون لغت یونانی بمعنی دائم الحیوة است وآنرا خزان نمیباشد وبعربی حی العالم وبفارسی همیشه بهار نامند *ماهیت آن از جملهٔ ریاحین است ولیکن همیشه بهار سبز و تروتازه میباشد وکبیر وصغیر وبستانی وبری منبت کبیر آن بیشتر کوهها وساق آن بقدر ذرعی وزیاده از ان نیز بسطبری انگشتی مدور وبا رطوبتی لزج که بدست میچسپد وبرگ آن شبیه بزبان وباریکتر از ان وبا رطوبت وگل آن ما بین زردی و سفیدی وبستانی آن بهتر از کوهی آنست وصغیر آنرا منبت سنگلاخها ومحوطها وپای دیوارها ومواضع سایه باشد وشاخهای آن ریزه وازیک جا برآمده وپربرگ وریزه وپرآب وبلندی آن بقدر شبری وگل آن کوچک وزرد ومائل بسرخی وتخم آن مانند تخم خبازی ودر اکثر بلاد ایران بسیار است ودیسقوریدوس گفته که نوعی دیگر از حی العالم میباشد که آنرا طیلافیون نامند دروقد وبرگ شبیه بخرفه وزغب دار وغبار آلود *طبیعت آن در آخر دوم گرم ودر اول خشک وباقوت قابضه ودیسقوریدوس نوع صغیر آنرا گرم وکبیر آنرا سرد گفته وصاحب اختیارات سرد در دوم وخشک در اول وابن بیطار از جالینوس نقل مینماید که در سابعه نوشته که نوع اول در دوم آن باقوت تجفیف وبرودت بسیار است تا سوم وانچه دیسقوریدوس گفته در نهایت گرمی است *افعال وخواص ومنافع آن مفتح سدهٔ کبد وطحال وادرار وجهت درد سر ورمد وورم چشم ودرد گوش وسرفه وتقویت معده واسهال صفراوی وقتل دیدان معده وامعا ومنع نزف الدم وسحج وقطع رطوبات سائلهٔ رحم ورفع باد سرخ ونقرس وسپرز واوجاع مفاصل وقروح وجروح وخنازیر ورتیلا نافع *امراض الراس آشامیدن آب آن مقدار پنج درهم ونطول عصارهٔ آن با روغن گل سرخ بتنهائی وبا خل خمر نیز جهت درد سر حار نافع *امراض العین ضماد آن با آرد جو جهت ورم چشم واکتحال عصارهٔ آن رمد را مفید *الاذن چون عصارهٔ برگ آن را با روغن زیتون بجوشانند ودر گوش بچکانند وجع حار آنرا نافع باشد *الصدر آشامیدن عصارهٔ آن سرفهٔ دمویه را بسیار مفید وضماد آن بر صدر حار مسکن التهاب آنست *اعضاء الغذاء ونفث الدم آشامیدن بیست درهم از آب آن سدهٔ جگر ومراره را بگشاید ومسهل بود ومبرد یک اوقیه از آب تازهٔ آن مقوی معدهٔ حار ونافع نزف الدم وجهت اسهال وسحج وبا شراب جهت اخراج کرم معده نافع وشرب برگ سائیدهٔ آن جهت رفع اسهال مرضی مجرب دانسته اند وضماد آن بر کبد ومعدهٔ حار مسکن گرمی والتهاب صفرا است *الاورام والبثور والقروح والجروح والمفاصل وحرق النار وغیرها ضماد آن با آرد جو جهت جروح خبیثه وزخمهای کهنه واورام حاره وقروح ساعیه ووجع مفاصل ونمله ونقرس وسوختگی آتش وجهت باد سرخ که تیغ زده خون از ان موضع برآورده بران ضماد نمایند مجرب وبا حنا جهت خارش بدن نافع نطول عصارهٔ آن گزیدن رتیلا وهمچنین شرب بیست درهم از آب آن وحمول آن جهت قطع رطوبات سائلهٔ رحم بدستور فرزجهٔ برگ آن جهت سیلان رحم مفید *مقدار شربت از عصارهٔ آن سه مثقال ونیم وتا هفت مثقال واز برگ آن تا پنج مثقال بدل آن کاهو است وگویند مضر سپرز ومصلح آن گل ارمنی است تولس گوید پنج درهم از آب آن با سکنجبین حدت دم وصفرا را فرو نشاند وتقویت بدن نماید وضماد نوع سوم که دیسقوریدوس گفته با شحم علیق محلل خنازیر است

ابزار

* ابزار * بفتح اول وسکون بای موحده وفتح زای معجمه وبمهمله نیز آمده و الف ورای مهمله ونزد عوام معروف بوزار است * ماهیت آن نباتی است ربیعی وساق آن نرونازه وزود ـ لکن ودرانتهای ساق آن برگها بهم پیچیده بجای گل آن رباحلت وتلخی ولذع ودرهیأت شبیه بهلیون ودربغداد وموصل درشیر یخته مصرورند ومنبت آن بلاد سرد ومواضع برف نشین * طبیعت آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مشهی ردیء مضم وثقیل وعصاره آن جهت اورام رخوه وریحیه ومرکبه نافع و چون با آب ونمك بخیسانند تاآنکه تلخی آن زائل گردد بغایت معرّك باه مصلح ثقل آن نعناع وشونیز وکرویا وسرکه است

ابقر

* ابقر * بفتح همزه وسکون بای موحده وکسرقاف ورای مهمله لغت مصری است بفارسی شوره بهندی چهاکهار بضم جیم فارسی وخفای ها والف وفتح کاف وها والف ورای مهمله درآخر وبفرنگی شلمطر گویند ونیز بهندی بشوره مشهور است * ماهیت آن بحاریست که از زمین شوره زار برآید وبرروی آن زمین انعقاد یابد اکثر بهیأت زغب سفید ودانه های کوچك مانند نمك دریا باشد وآنرا باندری خاک ممزوج بآن جمع نموده طبخ می نمایند بدین نحو که اولا آنرا با آب ممزوج نموده میگذارند درشبنم ویا جاهای سرد تا منعقد گردد وبعد انعقاد سفید مانند نمك دریائی دانه دار میگردد پس اگرخواهند آنرا قلمی سازند دراندك آبی حل مینمایند وبدستور طبخ میدهند وبعد طبخ سخهای باریك طولانی دران می اندازند ودرشبنم یا جاهای سرد میگذارند وبعد سرد شدن قلمهای باریک بلند منعقد میگردد وآنرا شوره قلمی مینامند ومطبوخ اول را شوره غیرقلمی * طبیعت آن درآخرسوم گرم وخشك * افعال وخواص ومنافع آن مفتح سده ومنقی بلغم وراسخ بدن ومسهل درنهایت حدت قوی تراز نمک وبوره است جهت سپرز وددرد کمرنافع وباشکرجهت رفع احتباس بول که بهیچ چیز گشوده نگردد مجرب اما باید که شوره ربع درهم وشکرده درهم باشد وگویند اگرصاحب حبس البول یکمثقال شوره قلمی را با دومثقال خردل درآب بسیار آن مقدار که تواند آشامید بخورد درساعت بول اوکشاده گردد واگردرجوف دوعدد موزکه بهندی کیله نامند کرده بصاحب سپرز وقولنج ریحی بخورانند درسه روز صحت یابد مجرب دانسته اند وعرق آن قائم مقام کبریت است مقدار شربت آن تانیم درهم بدل آن ملح اندرانی مضرمری وکرده مصلح آن کثیرا وعسل است وازخواص ابقراست که چون آهن رابا زرنیخ بیالایند ومثل آن مس بگذارند وبعد ازان شوره بران بپاشند مس از آهن صعود نموده آهن درکمال نرمی میگردد واز مدهند ازنوع مطبوخ اول آن آب را سرد مینمایند بدین نحو که مقدار یکمن تبریزی آنرا درطاس دهن کشادی با آب سرد کرده ودرچهارعدد صراحی نیزآب شیرین تانصف کرده وطاس وصراحی اگرازروی نوتیای خالص باشد که بهندی جست نامند بهتراست ودوشخص آن صراحیها را دران طاس بسرعت تمام میگردانند تاربع ساعت کامل پس صراحیها را برآورده آن آب شوره راریخته آب دوصراحی را باقدری شوره تازه دران داخل مینمایند ودران دوصراحی نیز آب تازه مینمایند وهمچنین تاسه مرتبه یا چهارمرتبه ودرمرتبه آخرکه دوم یا سوم یا چهارم باشد آن صراحیها رادوان آب زمانی میگذارند ویارچه کرپاسی راترکرده سرآن طاس رابدان میپوشند وبباد دزن بران باد میوزند پس برآورده آن دوصراحی مکرر وسه کرررا با آب صراحی جدید یکبارشسته درظرفی ریخته میآشامند وباید که درصراحیها مطلقاسوراخی نباشد که آب شوره دران نفوذ کند وداخل شود وشورسازدوبدانکه زمان گردانیدن وحرکت دادن صراحیهارا دران آب شوره حدی است معین که به کمتراز آن خوب سرد نمیگردد وبزیاده بران گرم میشود ومعیار آن موقوف بعمل است واین آب مادام که خوب سرد است لذیذ وخوش گوار است وچون سردی آن زائل گشت بدمزه وناگوار میشود وشاید دربعضی امزجه مضرباشد والله اعلم

* ابن عرس * بکسر همزه و سکون بای موحده و نون و کسر عین مهمله و سکون را و فتح سین مهمله بفارسی راسو و موش خرما و بهندی نیول و بفرنکی تنکوبس نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف شبیه بموش و سر و پای آن دراز تر از موش و از ان بزرکتر و موی دم آن افشان و در مصر در خانها بسیار الفت میکیرد و آن را عرسه نامند * طبیعت آن در سوم کرم و خشک * افعال و خواص و منافع آن صرع و استسقا و سموم بارده و نقرس و خنازیر و درد کرده و مفاصل را نافع و مهیج و مقوی جکر و محلل ریاح و خار و پیکان را جذب نماید کویند چون آن را ذبح نمایند و بجای نمک کشنیز بر ان پاشیده خشک نمایند و تناول کنند جهت صرع و کزیدن هوام بهترین دوائی است و همچنین خوردن مغز سر آن یا کوشت آن را با سرکه و یا خون آن را با آب و عسل و بدستور چشم خشک کرده آن و طلای خون آن جهت صرع و خنازیر مفید و چون کوشت آنرا با شبت و روغن کنجد با روغن زیتون نارس یا ببخار آب پخته بخورند محلل ریاح غلیظه و مقوی جکر و موافق اصحاب استسقا و بارد المزاج و فاد زهر سموم است و چون پوست آن را کنده و جوفش را پاک کرده نمک انداخته در سایه خشک کنند و دو مثقال آن را با شراب بخورند جهت سموم هوام و دفع زهر طفسیقون مفید و چون با کشنیز و نمک انباشته تناول نمایند جهت امراض مذکوره و باد سموم نافع و کویند مهیج شهوت باه و در کنده برودت است و ضعف کبد را نافع و ضماد کوشت آن کرما کرم جهت درد کمر و مفاصل و جذب سم و خار و پیکان از بدن موثر و حکیم میر محمد مؤمن نوشته که کویند چون کعب آنرا در زندکی آن بیرون آرند و بر ران زن ابستن تعلیق نمایند وضع حمل کند و صاحب اختیارات نوشته که چون بر زن بندند حامله نشود و در رم لا یسمع و تذکرة انطاکی و جامع ابن بیطار نیز چنین است که اذا علق علی المرأة لم تحبل و کویند چون مثانهٔ آن را خشک نموده سه درهم آنرا سائیده با شراب ریحانی بخورند عسر البول را مجرب است و چون ابن عرس را ذبح کرده آلایش شکم آنرا دور کرده با روغن زیت یا کنجد طبخ نمایند چنانچه سوخته کردد پس صاف نموده آن روغن را نکهدارند و عند الحاجة برا وجاع مفاصل و نقرس و اوجاع سائر اعضا و ریاح و بواسیر بمالند بیعدیل و مجرب است و نیز کویند چون ابن عرس طعام زهردار را ببیند موهای بدن آن ایستاده کردد و مار را چون به بیند بکشد و بخورد و از ین جهت کوشتش جاذب سم و تریاق سموم است مضر محرور و بدن مصلح آن سرکه و کاسنی و انار ترش و مضر باحشا و مصلح آن در روغن زیتون و کنجد پختن آنست

* ابو خلسا * بفتح همزه و ضم بای موحده و سکون واو و فتح خای معجمه و سکون لام و فتح سین مهمله و الف اسم یونانی است و بعربی حناء الغول و خس الحمار و روسه و رجل الحمامه و شنجار بشین و نون و جیم و الف و رای مهمله که معرب شنکار بکاف باشد و شبقار و بسریانی عاقر شعا و حالوما و کحلا و کحیلا مرلک بعربی اسم نوعی از ابو خلسا است و هرقلو و هرقلوی و هیقیلوس نیز کویند و بفارسی هوجویه و بهندی رتن جوت * ماهیت آن کویند چهار صنف میباشد اول صنف کیاهی است و برک آن شبیه ببرک کاهو و باریک تر از ان و با خشونت و سیاه رنک و ساق آن مزغب و شاخها بسیار رو ئیده از حوالی بیخ آن و ملاصق زمین و خاردار و کل و دانهٔ آن سیاه و بیخ آن بقدر انکشتی و بسیار سرخ و این قسم را عوام بغداد عرق فالوذج و بعضی لغات فنجیون بفا و نون و جیم و یای مثناة تحتانیه و واو و نون و بعربی حمیرا بسبب بسیار سرخ بودن آن نامند و قوت آن تا چهار سال باقی میماند ما لیقی کفته رنک آن در تابستان سرخ میکردد مانند رنک خون و چون بدست برسد رنک میکردانند آن را و منبت آن زمینهائی است که خاک آن طیب باشد * طبیعت آن کرم و خشک است در اول درجهٔ دوم * افعال و خواص و منافع آن محلل اخلاط مراری و مالح و قابض اسهال و مدر حیض و دابغ معده و مجفف و آشامیدن عصارهٔ

با طبيخ آن با شراب مسمى بماء القراطن جهت درد سپرز وجگر ونقرس ودرد كرده وتفتيت حصاة ويرقان وتبهاي كهنه و
طلاي آن با سركه جهت بهق وتحليل خنازير وبا روغن گل جهت سوختگي آتش وجراحات وتشقق جلد وقيروطي آن كه
آنرا در روغن زيت جوش دهند وروغن را صاف كرده ازان قيروطي سازند جهت سوختگي آتش وقروح خبيثه مجرب و
با آرد جو جهت حمره كه بفارسي باد سرخ نامند نافع وشرب برگ آن با شراب جهت عقل بطن وحبس اسهال مفيد المضار
مصدع مصلح آن روغن بنفشه وروغن گل واست مقدار شربت آن دو درهم وحمول آن وبدستور حمول بيخ آن با ماء العسل
مخرج جنين ودر جميع افعال بيخ آن قويتر از برگ آنست * وصنف ثاني را برگ ريزه تر وخشن تر وعريضتر وبلند تر
از برگ كاهو وبر گشته بسوى بيخ وساق آن دراز وخشن وپرشعبه هريك بقدر ذرعي وگل آن مائل ببنفشي وريزه وقبض
آن زياده از صنف اول وبيخ آن سرخ مانند خون وتا بغتر از بيخ صنف اول ومنبت آن صحراها * افعال وخواص و
منافع ان ضماد آن با آرد جو جهت حمره وسائيده آن با روغن جهت منع جريان عرق انفع وبسيار حابس طبع است
وصنف ثالث را برگ ريزه تر از اول وبا خشونت وشاخهاي ريزه وگل آن بنفش وبيخ آن دراز واحمر قاني وتند طعم تر
از همه منبت آن مواضع رمليه * افعال وخواص ومنافع ان آشاميدن دو مثقال از بيخ آن با شراب جهت گزيدن
افعي بهترين ادويه است وضماد آن بر موضع نهش هوام وتعليق آن مانع گزيدن آنها است * وصنف رابع شبيه بقسم
ثالث وازان گلش ريزه تر وبغايت سرخ * طبيعت آن گرم وخشك است در آخر دوم * افعال وخواص ومنافع
آن سعوط آن جهت تنقيه دماغ ورفع آثار وغلظت طبقات عين وغرغره عصاره آن با عسل جهت بلاع دهان وخوردن
يكمثقال ونيم آن با مثل آن زوفاي خشك وترمس جهت حب القرع وسائر كرمها معا نهايت نافع وضماد آن با پيه بزبا پيه خوك
جهت خنازير ونقرس وعرق النسا واورام صلبه وحمول وجلوس در طبيخ آن جهت ورم صلب رحم واحتباس حيض واخراج
جنين وبا سركه شربا وضمادا جهت سپرز مفيد وگل آن در جميع افعال قويتر از برگ آنست وآشاميدن بيخ وگل آن بقدر
يكمثقال جهت ادرار حيض واخراج جنين مرده وزنده نافع وابوخلسا جزو اعظم بعض مراهم است وصاحب خلاصة التجارب
دم الاخوين را عصاره ابوخلسا نوشته ودهن وقيروطي ومراهم آن در قراباديبن ذكريافت وجالينوس در رساله گفته كه
قوت همه اصناف شنجار برابر نيست بلكه صنفي را كه ابولوقلنا نامند بيخ آن قابض با اندك تلخي است وازين جهت شرب
آن نافع است جهت وجع كرده وطحال وضماد آن با آرد جو با سركه حمره وبهق وتقشر جلد را مفيد واما برگ آن ضعيفتر
است از بيخ آن وليكن خالي از قبض وتجفيف نيست ولهذا نافع است جهت استطلاق بطن آشاميدن مطبوخ آن با شراب
* ابوقانس * بفتح الف وضم با وسكون واو وفتح قاف والف وكسر نون وسين مهمله لغت يوناني است وابوقاوس واوقاس
نيز گويند ومعروف باسم عاسول رومي است ودر بلاد شام ومصر وانطاكيه بسيار است وازبيخ آن جامه شويند چنانكه اهل
شام وايران از بيخ عرطنيثا كه بشيرازي چوبك نامند وذكر يافت * ماهيت آن نباتي است تر وتازه مابين درخت وگياه
منبت آن سواحل دريا وزمينهاي رملي برگ آن شبيه ببرگ زيتون وازان باريكتر ومابين برگهاي آن خارهاي باريك
خشك سفيد رنگ وگل آن سفيد شبيه بگل لبلاب كبير كه بيوناني قسوسا نامند وشاخهاي آن پراكنده وبيخ آن قوي پر از رطوبت
تلخي ومستعمل در تداوي بيخ وعصاره ورطوبت آنست وطريق اخذ رطوبت آن يعني لبن آن آنست كه با آرد كرسنه آميخته
خشك مينمايند وخالص آنرا نيز وگل آن را سائيده دست با آن ميشويند خوشبو ومعطر است وباين سبب آنرا غاسول مينامند

ابوقانس

* طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال وخواص ومنافع آن مقطع وملطف وجالی ومفتح ومسهل بلغم وزرد آب واستسقا را نافع وسه قیراط از رطوبت خالص آن و بدستور دوازده قیراط از مخلوط با آرد کرسنه خشک کرده آن با ماء العسل مسهل صفرا وبلغم وزرد آب ورطوبات مائی است و گویند جهت استسقاء کبدی حار مجرب است وهمچنین سه قیراط از بیخ نرم کوفته بیخته آن و یکمثقال از عصارهٔ آن با ماء العسل همان عمل کند و گویند فعل این دوا در بدن مانند فعل آنست در جامه از غسل وتنقیهٔ اوساخ واخلاط ردیه مضر احشا و مصلح آن عسل وخوردن آب سرد ونشستن در آب قاطع اسهال آنست وطریق اخذ عصارهٔ آن مانند عصارات دیگر است که بیخ آنرا کوبیده آب آنرا گرفته در آفتاب خشک مینمایند وانچه شیخ داود انطاکی درتذکرهٔ اولی الالباب نوشته که آنرا بعربی اشنان نامند نچنان است زیرا که اشنان ورای آنست

ابو قسطس

* ابو قسطس بفتح الف وضم بای موحده وسکون واو وفتح قاف وسکون سین مهمله وفتح طای مهمله وسین * ماهیت آن * نباتی است شبیه با بوقانس بی ساق وبی شکوفه ومفروش بر روی زمین وبا برگهای ریزه وخارهای نازک وبیخ آن سطبر منبت آن نیز منابت ابوقانس است * طبیعت آن گرم وخشک درسوم * افعال وخواص ومنافع آن صرع وضیق النفس واوجاع اعصاب واستسقا را نافع وشرب عصارهٔ آن مقدار نه قیراط با ماء القراطین مسهل رطوبات مائیه وبلغمیه وجهت امراض مذکوره مفید مقدار شربت آن تا یکمثقال مضر معده مصلح آن عسل است

ابهل

* ابهل * بفتح همزه وسکون بای موحده وضم ها وسکون لام وبکسر اول وثالث نیز آمده قسمی از سرو کوهی است که آن را عرعار وعرعر ویونانی براثی وارقوس وبسریانی برثا وبرومی بررون ویروثون وبفارسی اورس وایرس وبرس غنچه وبترکی اررج وبهندی اومیر وهوهیر نامند وگویند ابهل هندی را بهندی دیودار گویند ونزد اطلاق مراد ثمر آنست که مستعمل اطبا است وآنرا حب العرعر وثمرة العرعر وبفارسی تخم هل گویند * ماهیت آن بدانکه آن دو صنف است یکی صغیر الورق مانند برگ گز ودیگر کبیر الورق شبیه ببرگ سرو ورائحهٔ این صنف زیاده ودرختش بلندتر وباریکتر وصنف صغیر آن درختش عریضتر وکوتاه‌تر وثمر این صنف صغیر ابهل است و بزرگتر از بار عرعر که قسم اشهر وسرو کوهی است وشبیه بنبق وتازهٔ آن سرخ رنگ ورسیدهٔ آن سیاه با اندک شیرینی وقبض وحدت وعطریت وبهترین آن آنست که سیاه رنگ فربه سنگین باشد وبهترین برگ آن سبز رنگ وشیخ الرئیس نوشته که آن دو صنف میباشد کبیر وصغیر وازبلاد روم میآورند شبیه است بعرعر ومگر انکه بسیار سیاه است ورائحهٔ آن تند وطیب وبرگ یکصنف آن مانند سرو وبسیار خار دارد ودرخت آن عریض میشود وبسیار بلند نمیباشد وبرگ صنف دوم آن مانند طرفا وطعم آن مانند سرو * طبیعت آن گرم وخشک در دوم وبقول جالینوس درسوم وشیخ الرئیس نوشته که صنف دوم آن که برگ آن شبیه بطرفا است حرارت آن کمتر ویبس آن بیشتر است از صنف اول * افعال وخواص ومنافع آن بغایت لطیف وباقوت محلله ومجففه وقابضه وللذاعه وشیخ الرئیس نوشته که قبض او خفی است جهت سرسام حار وفالج واسترخا وکری گوش وجراحت بن دندان وربو واستسقا وبواسیر وادرار حیض واسقاط جنین وزوال عفونات قروح خبیثه ومزمنه وداء الثعلب وجمود اعضاء ورفع آثار جلد وورام حاره مفید * امراض الراس ضماد برگ آن برسر جهت سرسام حار وآشامیدن ثمر آن جهت فالج واسترخا نافع الاذن قطور روغن ثمر آن در روغن کنجد که درظرف آهنی جوشانیده باشند تا سیاه شود کری را بغایت نافع الفم دلوک وغرغره نمودن بدان با عسل جهت جراحت بن دندان وتعفن واکلهٔ آن نافع * اعضاء الصدر والغذاء والنفض لعوق ده درم از ثمر آن

را بپیچد درهم روغن کاو و چند درهم عسل سرشته جهت ربو ودواسیر نافع و آشامیدن مطبوخ ثمر آن جهت تحلیل نفخ معده و ریاح امعا و ادرار حیض و اسقاط جنین موثر و همچنین حمول آن با عسل و آشامیدن سه درهم آن مجموع کرمهای معده را بکشد و کویند چون ده درهم مقشر آنرا با روغن کاو بقدر آنکه او را بپوشد طبخ دهند تا روغن را جذب کند پس سائیده با ده درم قند سرشته هر صبح دو درهم آنرا باردالمزاج با آب کرم بخورد جهت دردهای اسافل بدن و بواسیر و دفع اقسام کرمهای امعا مجرب *القروح والجروح والاورام والآثار الجلد* ذرور آن جهت قروح ساعیه و اکاله و اندمال جراحات و قروح عفنه و ضماد آن با عسل مانع سعی قروح ساعیه و مسودهٔ جلد و همچنین ضماد آن و ضماد برگ آن جهت اورام حاره و سپاهی جلد و آثاریکه از فضول بهم رسیده باشد و سرخی که بعد از به شدن زخم در عضو مانده باشد و با خمیر جهت جمود اعضا و طلای آن با سرکه جهت داء الثعلب مجرب مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن بوزن آن جوز السرو و مثل آن بلیخه و در تلطیف بوزن آن دارچینی مضر معده و حلق مصلح آن عسل و سمن و مضر جگر حار و مسقط جنین و مصلح آن خولنجان و حماما است و جوارش ابهل و حب آن و حمول آن و دهن آن و سفوف آن و لعوق آن و معجون آن در قرابادین ذکر یافت

*فصــــــل الالف مع التاء المثناة الفوقانیة

اتان بضم الف و فتح تاء و الف و نون خرماده است و شیر آن جهت سل و تپ دق نافع و طریق آشامیدن آن در مقدمه ذکر یافت و ان شاء الله تعالی خواص و منافع آن مفصل در البان در حرف اللام و سائر اجزا و اعضای آن قریب بحمار است در حرف الحاء خواهد آمد

انباطون شرابی است که از آب انکور و عسل و ادویهٔ حاره ترتیب دهند بسیار کرم و ملطف و جالی و موافق مزاج پیران و مرطوبین است

اترج بضم همزه و سکون تای مثناة فوقانیه و ضم راء مهمله و جیم بعربی متکه بضم میم و سکون تاء مثناة فوقانیه و فتح کاف و هاء و جمع آن متک و ریحان الماء نیز و بیونانی مارسیسقاو بسریانی اطروغا و بلغت مصر ریحان النعنع و بهندی بجوره و بفارسی نوع صغیر آن را ترنج و نوع کبیر آن را بالنک و بفرنکی لیمونیه ماله صغیر آنرا و کبیر آن را میدکه ماله نامند و کویند ترنج معرب لغت اهواز است *ماهیت آن* بدانکه ان دو صنف است یکی صغیر و پوست آن مستوی املس و دو طرف آن باریک و این را بفارسی ترنج نامند و صنف دوم کبیر و پوست آن غیر مستوی و دو طرف آن چندان باریک نیست بلکه طرف متصل شاخ درخت اندک پهن تر و طرف دوم آن اندک باریکتر و این را بفارسی بالنک نامند و رنگ پوست هر دو صنف آن زرد و طلائی است و رائحه آن طیب خصوص صغیر آن و طعم آن تلخ و بعد شیرین کردن بدستوریکه در قرابادین ذکر یافت تلخی آن زائل میکردد و لحم آن سفید و ضخیم و اندک شیرین و مغز آن که در میان پردهای غلیظ طولانی که در میان غلافهای بسیار نازک است پر آب از صنف شیرین آن شیرین و از ترش آن ترش و تخم آن اندک طولانی فی الجمله صنوبری شکل در غلاف سفید و مغز آن سفید و طعم آن اندک تلخ و درخت آن فی الجمله شبیه بدرخت لیمو و بلندی یکقامت تا یکونیم قامت و شاخهای آن پهن و درهم و برک آن اندک طولانی و عریض با تشریف رنگ آن سبز و خوشبو تر و بزرک تر از برک لیمو و نارنج و کل آن سفید و برکهای آن طولانی باریک اندک ضخیم و در وسط آن تارهای باریک زرد رنک و بسیار خوشبو غلیظ تر از بهار نارنج و جمیع اجزای درخت آن در طب مستعمل است و چون اطلاق لفظ اترج نمایند مراد ثمر آنست و منبت آن بیشتر بلاد کرم سیر خصوصا که با رطوبت باشد و در سرد سیر بسیار سبز نمیشود و چون شاخهای زیرین یا متصل زمین را خم نمایند و قدری زمین را حفر نموده در ان

ابان

انباطون

اترج

قدری ازان شاخها را بکنارند که باقی شاخها و هر شاخ یا بیرون باشد یعنی تخوا باند و بالای آن مقداری کثیر ویاز یاده خاک ریزند و آب مداد و باشند تا پنج شش ماه که خوب ریشه بند د و مستحکم شود پس محل اتصال آنرا از درخت برید ه هرجا که خواهند غرس نمایند بزودی ثمر د هد خصوصا که آن شاخ مثمر باشد و قلم آن نیز میگیرند چون قلم نمایند و هرجا که خواهند بنشانند و تخم آنرا که بکارند دیر بثمر می آید و ثمر آن مدتها در درخت میماند تا بثمر موسم د یکر و در بنکاله د و موسم گل و ثمر میدهد یکی اواسط زمستان و دیکر در ایام گرما که اول ایام بارش است که برسات نامند و آن هنگام بودن آفتاب است در اواخر ثور تا اوایل جوزا باختلاف سنین * طبیعت پوست زرد آن گرم در اول و خشک در دوم و بعضی گرم در دوم گفته اند و شحم آن یعنی لحم آن که در زیر پوست زرد آنست آنچه مغز آن شیرین است سرد و تر در دوم و لیکن برودت آن زیاده است از رطوبت آن و آنچه ترش است سرد و خشک در سوم و گویند در اول سرد و تر و گویند در تری و خشکی معتدل است و حماض آن یعنی مغز ترش آن در آخر دوم سرد و خشک و بعضی در سوم گفته اند و شیرین آن سرد و تر و تخم آن در اول سوم گرم و در دوم خشک و برگ و شکوفهٔ آن در آخر دوم گرم و خشک است * افعال و خواص و منافع آن ملطف و قابض و صاف کنندهٔ روح طبیعی و خون از صفرا و مسکن قی صفراوی و مقطع مرهٔ صفرا و مسکن حدت آن و مانع ریختن صفرا بمعده و معاوجهت خفقان حار و تقویت جگر و معده و جهت تسکین حرارت احشا و تشنگی و اسهال صفراوی و گیدی و گزیدن عقرب پرنده و مار شاخدار و رفع یرقان و کلف و قوبا و قلع رنگ سیاهی و مرکب از جامه و اخراج زلو در حلق مانده مفید و تریاق سموم است و در حدیث وارد است که داخل نمیشود شیطان در خانهٔ که در آن اترج باشد اما پوست زرد آن جهت تقویت قلب و دماغ و کبد سرد و معده و احشا و دفع غثیان و خوشبوئی دهان و تلطیف و تحلیل ریاح و اعانت بر هضم نافع خصوص مربای آن با عسل ماد ام که اکثار در خوردن آن نشود و الا مضر نمیکرد د خصوص غیر مربای آن و نیز از مفرحات تریاقیه است و حرارت آن معین بر خاصیت آنست و طبیخ خشک آن مسکن قی صفراوی و مضغ آن خوشبو کنندهٔ نکهت و شرب خشک کوبیدهٔ آن با عسل دافع مضرت همه زهرها است و آشامیدن عصارهٔ آن که با شحم گرفته باشند جهت گزیدن افعی و طلای محرق خاکستر آن جهت برص مفید و چون خشک غیر محرق آنرا در صندوق و جامه گذارند مانع کرم زدن آن است و چون پوست یکعدد اترج را در شراب اندازند در ساعت آنرا ترش کند و سرکه سازد مضر جگر و دماغ محرور المزاج و مصدع مصلح آن عسل و بنفشه و با شحم و حماض آن خوردن مقدار شربت از خشک آن تا پنج درم و از مربای آن تا پنجمثقال است و روغن آن که پوست زرد خالص شش عدد آنرا در روغن زنبق و روغن خیری از هریک یکرطل و اگر نباشد در دو رطل روغن کنجد انداخته ود ر آفتاب گذارند و هرسه شبانه روز یکمرتبه تجدید کنند تا سه مرتبه یا بیشتر بس استعمال نمایند * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص و منافع آن محلل و ملطف و با قوت تریاقیه سعوط آن جهت درد سر بارد و علل سوداوی و درد شقیقه و تدهین بآن جهت استرخای ذلق و لقوه و رعشه و اختلاج و درد مفاصل و عرق النسا و امراض باردهٔ عصبانی و درد گرده و مثانه و خوشبوئی عرق و رویانیدن موی و رفع لرزتب ربع و تحلیل اورام و بر اسفل قدم جهت رفع برودت هوا در اسفار و بوئیدن آن در ایام و با و فساد هوا مصلح آن است و مضمضه بآن جهت درد دندان نافع و روغن شکوفهٔ آن نیز همین اثر دارد و لیکن روغن برگ آن قویتر است و اما شحم آن که مشهور به پوست باطن است و ابست نامند دیر هضم و غلیظ است بسبب برودت و صلابتی که دارد و دیر از

معده میکاهد و خارج میکرد و حاصل میکردد از ان غذای بسیار را زیرای بدن اکر مضم شود ومانع صعود ابخرا است بدماغ جهت آنکه مطفی حرارت معده است واصحاب مرهٔ صفرا را نافع مضراست بحرارت غریزی ومعده بارد ضعیف وصلحت تنفع وتولنج ومصلح آن مربا نمودن آنست باعسل ویا شکر واما حماض آن یعنی آب مغز ترش آن پس نیست در ان غذائیتی ولیکن مقوی قلب حار المزاج ومانع ریختن صفرا بامعا وملطف ومقطع وجالی ومطفی حرارت کبد ومقوی معده حار ومهیی ومشهی طعام ومسکن حدت صفرا وخون وزائل کنندهٔ غم ومسکن عطش وحرارت جکر واحشا وقاطع قی واسهال صفرا وی وکبدی وجهت خفقان حار وتسکین خمار وصداع خماری مفید وچون نان را در آب اترج یا شراب آن بخیسانند وبخورند جهت تسکین صداع ودوار حادث از خلای معده نافع واز خواص شراب آن آن است که منع مینماید صعود ابخره را بسوی سر وقمع آن میکند بسبب قوت قبضی که دارد ونافع است از برای دوار وسدر حادث از ابخرهٔ صفرا وخون وقطور آب آن در چشم زائل کنندهٔ بقایای یرقان آن است وهمچنین اکتحال بآن وغرغرهٔ مطبوخ آن در سرکه جهت اخراج زلو در حلق مانده وطلای آن مزیل یرقان وکلف و قوبا ورنک سیاهی ومرکب از جامه وضماد آن جهت کزیدن عقرب پرنده ومار شاخدار نافع ورب آن قی صفراوی را بنشاند و دابغ معده واشتهای طعام آورد ومضر سینه وعصب مصلح آن شراب خشخاش وشراب تین وبدل آب آن آب نارنج وآب لیمو است وچون جواهر ومروارید زاد در آب آن مکرر بخیسانند مضمحل سازد وخوردن دقیقه در ان آب اترج باشد نافع است از برای مالیخولیای حادث از سودای محترق از صفرا وخون حادث از ابخرهٔ سوداویهٔ محترقه از دم وصفرا ومالیخولیای مراقیه را ولیکن بسبب شدت حموضت مضر است باصحاب سودا زیرا که ترشی صرف بسیار مهیج سودا است پس باید که اصلاح کرده شود بشکر وقند یعنی اکر مفرد استعمال نمایند قند داخل کرده آن مقدار که ذائقهٔ آنرا نکوکرداند وانشره ساخته بنوشند و اما تخم آن محلل ومجفف وبا قوت مسهله ومفاوم جمیع سموم است خوردن وضماد نمودن ودو مثقال از مقشر آن کفته اند قائم مقام تریاق فاروق است در جمیع سموم حیوانی وقویتر از تریاق کبیر دانسته اند وتریاق جمیع سموم ملدغه ومشروبه است وبا آب کرم یا باشراب جهت کزیدن عقرب مجرب وبدستور آشامیدن آن وضماد کردن بان نیکن رم مقشر آن بغایت مدر حیض وکشندهٔ جنین ومخرج آن است وطلای آن جهت تحلیل ورم بلغمی وسنون آن جهت تقویت لثه مفید ودر سائر افعال مانند قشر آن است وروغن آن جهت بواسیر طلاء و شربا بغایت موثر وباشراب مقاوم سم عقرب شربا وطلاء ومفتح سدهٔ کوش وسریع النفوذ در اعضا ومحلل قوی وملطف وچون کسی بآن تدهین کند کویند عقرب نزدیکی با ونمیکند وضماد مطبوخ مجموع اترج در سرکه یا شراب جهت وجع مفاصل ونقرس را ورام ودبیلات نافع وبرک آن هاضم طعام ومشهی معده ومقوی احشا ومفتح سده وجهت ضیق النفس بلغمی مفید وشکوفهٔ آن در افعال مانند برک آن است واز ان لطیفتر وبوئیدن ترنج مفوی دل ومفرح وجهت دفع خلل روهوای وبائی آزموده وهمچنین فرش کردن برک آن ومغز شیرین آنرا چندان منفعتی نیست وصاحب دستور الاطبا نوشته که ترش آن قویتر از شیرین آن است وقاطع بلغم بود وعلت سینه وحلق وسرفه را نافع و در هیچ فصل خوردن آنرا منع نیست ولیکن در هر فصلی با چیزی مناسب در زمستان با عسل ودر تابستان با قند ودر برسات یعنی موسم بارش با زنجبیل ونمک سنک وبعضی خواص از قبیل انچه ذکر یافت برای آن نوشته وتریاقات وجوارشات وحلوا وادهان ورب وسکنجبین وسفوف واشربه وعرق ومربا ومخلل آن در قرابادین ذکر یافت

* اتنکن * بضم همزه وفتح تای چهار نقطهٔ فوقانیهٔ هندی وسکون نون وفتح کاف فارسی ونون در آخر اسم هندی انجره است وخواهد آمد

* اتیس * بفتح همزه و کسر تای مثناة فوقانیه وسکون یای تحتانیه وسین مهمله لغت هندیست * ماهیت آن بیخ گیاهی است هندی بطول یك انگشت و کوتاه‌تر ازان واندك باریك ظاهر آن اغبر و باطن آن سفید فی الجمله شبیه بزرا وند طویل باریك کوچکی وطعمی ورایحهٔ غالب ندارد وبعضی آنرا سه قسم گفته اند یکقسم مسمی اتیس است وقسم دوم به مرت بهکا وقسم سوم به سیام کن وبعضی دو قسم گفته اند سفید وسیاه طبیعت آن گرم در دوم وخشك در اول وبا رطوبت فضلی * افعال و خواص ان مقوی باه ومعاضم طعام وحابس اسهال ودافع بلغم وصفرای فاسد ومانع فساد آن وبواسیر واستسقای زقی حادث ازان مرد وخلط را نافع * فصل * الالف مع الثاء المثلثة

* اثل * بفتح همزه وسکون ثای مثلثه ولام بلغت عربی اسم نوع بزرگ درخت گز است وبهندی جهاو نامند * ماهیت آن نباتیست مابین شجر وگیاه وبرگ آن ریزه وخشن جالینوس گفته که نوعی از طرفا است وصاحب نهایه گفته درختی است شبیه بطرفا وازان بزرگتر واسحق بن عمران گفته درختی است عظیم با شاخهای بسیار وسبز ملمع بحمرت وبرگهای آن ریزه سبز شبیه ببرگ طرفا وطعم آن عفص بی گل وثمر آن برگرهای شاخهای آن میروید بمقدار نخودی رنگ آن اغبر مائل بزردی ودراندرون آن دانه های ریزه بهم چسپیده میباشد وآن ثمر را عذبه نامند ودر تابستان میرسد وآنرا بهندی تنهی مائین وچهوتی مائین گویند * طبیعت آن در اول سرد ودر دوم خشك وبا قوت قابضه واندك ملوحت ومرارت وثمر آن در دوم سرد ودر سوم خشك وتوهم کرده کسیکه آنرا گرم در دوم دانسته * افعال وخواص ومنافع آن اما برگ وشاخ آن جالی ومفتح سدهٔ طحال ومقوی جگر وملین ورم آن وجهت جذام ومنع سفید شدن موی ودرد دندان نافع چون مضمضه بآن نمایند وکرفتن دود بخار آن لقوه را نافع وآشامیدن مطبوخ بیخ وشاخ وبرگ آن جهت دفع سدهٔ سپرز وورم آن وجذام وسفیدی موی نافع وطبیخ آن درسرکه وشراب جهت تقویت جگر وتلیین ورم آن وضماد آن جهت تحلیل ورم جگر وتدخین آن تا هفت دفع جهت لقوه ومخلوط دانه های جدری که آبله نامند وبواسیر وجوششهای ریزه که آب ازان تراوش نماید وخاکستر وآب طبیخ آن جهت خروج مقعد وتقویت مو نافع ودر قطع خون همه اعضاء وزرور خاکستر آن مجرب مقدار شربت از طبیخ آن تا چهل وپنج مثقال واز عصارهٔ آن تا سی مثقال مضعف معده مصلح آن صمغ عربی بدل آن جوزالسرو است واما ثمر آن رادع مواد ومقوی چشم ولثه ومعده وجگر وسپرز ومانع نفث الدم وسیلان خون وانصباب نزلات واسهال صفراوی ورطوبی ودافع یرقان ورطوبت رحم وچون درگلاب بخیسانند وصاف نموده درچشم بچکانند جهت ردع مواد وتقویت احفان وحدت بصر مفید ومضمضه بطبیخ آن وبدستور خائیدن آن جهت تقویت لثه وتاکل اسنان وحرکت آنها وآشامیدن آن جهت نفث الدم وربو ودرد رحیض وبواسیر وسیلان خون از هر عضو که باشد ومنع انصباب نزلات واسهال صفراوی ورطوبی وقطع آنها نافع وطبیخ یك اوقیهٔ آن ونقوع آن در آب گرم با شکر جهت رفع یرقان وگزیدن رتیلا وجرب رطب ورطوبات رحم ودر مزاج اطفال جهت رفع رطوبات غلیظهٔ متعفنه ونیکوئی رنگ رخسار وفربهی بدن نافع وگویند چون نقیع آنرا سه روز یا هفت روز متوالی بیاشامند واز عقب آن اقراص مبردهٔ مرطبهٔ مستعمله در زیادتی گوشت وفربهی مسلولین بخورند پس هفت روز بازباده دوغ با کمیرا سائیده بیاشامند پس با کعك معمول از آرد سمید محکم الصنعة بخورند بسیار فربه میکرداند ورنگ روی را صاف ونیکو وبا رونق ونضارت میکرداند * ودیگر منافع آن آنست که چون بیاشامد کسیکه در بدن او رطوبات فاسده باشد دفع میکرداند وپاك میسازد وتقویت معده میبخشد وکسیکه معده وبدن او پاك ونقی باشد تقویت میبخشد

و ذریه میسازد بدن اورا و در اوراد و اسهال مزمن رطوبی را با زمنا ر د وجهت قطع دم و در ورطمث و بواسیر نافع است و بوئیدن آن با کل خورد نی و بلد ستور باد ود رهم و نیم گلنار که د ر سه د فعه هر د فعه همین مقدار بخورند جهت قطع اسهال مجرب و در حبس سیلان خون بسیار مفید وضماد آن موجب تقلیل اعصاب مسترخیه وضماد مطبوخ آن در سرکه و آب جهت ورم سپرز نافع وغسول آن جهت حرب رطب و نیکو کردن رنگ رخسار و رفع قمل و ذرور آن جهت قطع خون جراحات و بردن گوشت زائد و حمول آن جهت رفع رطوبات رحم و فرج و میلان آن نافع و بخور چوب سوزانیده آن و دود آن صاحب لقوه را نافع مضر سر مصلح آن دو قو مقدار شربت از سائیده آن دو درهم تا چهار درهم بدل آن بوزن آن عفص است یا قشر رمان و طریقه تشویه عذبه و جوارش و شراب و طبیخ و اقراص آن در قرابادین ذکر یافت

* اثلق * بفتح همزه وسکون ثای مثلثه وفتح لام وقاف اسم عربی فنجنکشت است و ذو خمسة اوراق و ذو خمسة اجنحة نیز نامند و بیونانی اغنیس یعنی طاهر و پاک بجهت آنکه زهاد در هنگام ربیع دراعیاد فرش مینمایند در معابد خود بجهت آنکه گمان برده اند که مضعف باه و شکننده شهوت است و بفارسی پنجنکشت و بهندی سنبهالو و بفرنگی اسکی نان تو و بلاطینی و یطس وتمر آنرا بعربی حب الفقد و حب النسل نامند بالعکس از زنجبیل نام زنگی کافور زیرا که قاطع نسل است و بفارسی فلفل کوهی و بشیرازی دل آشوب و بهندی ریکا نوا نند * ماهیت آن درختی است ما بین شجر و گیاه و در مواضع صلب در کنار رود ها و غیر آن میروید و شاخهای آن صلب و قوی و برگ آن از برگ زیتون کوچکتر و نرم تر و فی الجمله شبیه ببرگ انار و روی برگهای آن سبز تر از پشت آنها و بر سر هر شاخی پنج عدد برگ شبیه بپنج انگشت متفرقة الاطراف متقاربة الاصول و چون بدست بمالند بوی خوشی از آن آید و گل آن سفید مائل بسرخی و زرقت و تخم آن شبیه بفلفل کوچکی و رنگ آن مختلف بعضی سفید و بعضی سیاه و در هند درخت آن بزرگتر از جا های دیگر میشود * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و بعضی در سوم خشک و بعضی در دوم سرد در اول خشک دانسته اند * افعال و خواص آن قابض و محلل و ملطف و مفتح سده دماغی و کبدی و صداع رطوبی و ورمی مانند قرانیطس و لیترغس و جنون و خفقان و بواسیر و سده سپرز و ورم رحم و احتباس حیض و التوای عصب و شقاق مقعده و زهر مار و هوام و سگ دیوانه گزیده و طرد هوام نافع و برگ تازه آنرا چون بسایند بدون آب و مانند شامی کبابیه قرصها سازند و قرصی بمقدار سه ماشه و یک روی آنرا برروی تابه با روغن کاو بریان نمایند و در عسل خالص جیب تر ساز ند و تا سه روز هر روز صبح یک قرص آنرا زن صاحب بر سوت بخورد و بعد از آن اگر موافقت نمود تا دو هفته هر روز یک قرص آنرا صبح و یکی را شام اگر صحت یافت بهتر و الا ترک نماید و اگر اثری از آن ماند ه باشد یکهفته دیگر نیز هر روز وقت و یا یکوقت بخورد و در ایام خوردن از لبنیات و حموضات و ماست و بقول و اشیای رطبه و روغن بسیار اجتناب نماید و بر سوت آزاریست که بعضی زنان را بعد از وضع حمل عارض میگردد مختلف میباشد حالات ایشان بعضی را از درب بهم میرسد و زرد و ضعیف و لاغر میگردند و رغبت بر غذائی نمینمایند و چون قلیلی تناول نمایند ذ برانهضام یا بدرقتا با سهال مندفع نگردد آرام نمی یابند و بعضی را تب خفیفی نیز با آن میباشد وضماد آن جهت درد سر رطوبی و ورمی مانند قرانیطس و شرب آن جهت جنون و تفتیح سده دماغی و خفقان سوداوی و بلغمی و تفتیح سده جگر و سپرز و حبس بواسیر و کسر ریاح و زیاده کردن شیر و تجفیف منی و ادرار حیض و گزیدن مار و هوام و سگ دیوانه و با شراب جهت گشودن حبض و طلای آن با آب جهت رفع شقاق مقعده و حمول و بخور برگ و تمر آن با مثل آن پودنه صحرائی جهت ادرار حیض و جلوس در طبیخ آن جهت ورم رحم و مقعده

ومرهم آن باکره یعنی مسکهٔ تازه وبرک تاک جهت رفع صلابت انثیین وبخور آن باعث کریختن هوام وتحلیل اورام وفرش کردن برک آن وبران نشستن کاسر قوت باه وکریزانندهٔ هوام است وبستن برک کرم کردهٔ آن بر ورم بارد ونزول آب در بیضه وکویند تکیه کردن بر چوب آن که ازان متکا ساخته بران تکیه نمایند مانع تعب وقاطع شهوت جماع است ودر زیر فرش خواب کذاشتن مانع احتلام وقاطع نعوظ وتخم آن لطیف تر از برک آن مضر کرده ومصدع مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن یک مثقال وبهتر آن است که آنرا بدون مصلح آن که صمغ عربی است استعمال نه نمایند وزیاده از یک مثقال نیز بدل آن کویند دو وزن آن شاهدانه است

* اثمد * بکسر همزه وسکون ثای مثلثه وکسر میم ودال مهمله لغت عربی است وآنرا کحل وکحل سلیمانی واصفهانی وکحل جلا نیز وبیونانی طمساوس وبلاطینی وبسریانی صدیدا وبرومی کوخلن وبفارسی سرمه وبهندی انجن نامند * ماهیت آن سنکی است صفایحی براق واصناف الوان میباشد صنفی سیاه تیره وصنفی اندک ازان کمتر وصنفی سیاه اندک مائل به بنفشی وصنفی سفید سرخ وصنفی سفید نیز دیده شده ومعادن آن بسیاری از بلاد است مانند اصفهان که بهترین همه جاها است خصوص آنچه از نواحی قهپایهٔ آنجا آورند وبعد ازان مغرب ومصر وغیرها وحجر آن مخلوط با سرب میباشد لهذا ملمع براق است وچون با نقره یکدا زند نقره را شکننده سازد وبهترین آن آنست که خوب سیاه وبراق وخالص از آمیختکی چیزی غریب وبی برک وکدورت باشد وبسیار صلب نباشد وزود شکسته ومفتت کردد وسفید آن قلمهای اندک طولانی وباصفاییی وبراق بود فی الجمله شبیه بزرنیخ ورقی وطلق باشد ولهذا بعضی آنرا زرنیخ سفید دانسته اند وبهترین طرق استعمال اثمد آن است که ریزه ریزه نموده بمقدار نخودی یا قلادر دنبهٔ کوسفند واکر نباشد در پردهٔ چربی که بالای شکنبهٔ بز وکوسفند میباشد پیچیده در ظرف آهنی با سفالی بر آتش بسوزانند که مشتعل کردد پس بر آورده پاک شسته مدتی در زیخ با برف یا آب سرد پرورده نمایند پس با کلاب یا عرق رازیانه با آب برک تازهٔ آن یا آب برک کشنیز تازه یا آب برک کل شقایق یا آب خالص وبالجمله با آنچه لائق ومناسب باشد بر سنک سماق مانند هبا وغبار سوده خالص بتنهائی ویا با آنچه مناسب دانند از احجار وادویهٔ نباتیه ومروارید وغیرها استعمال نمایند * طبیعت آن سرد در دوم وخشک در سوم وشیخ الرئیس سرد در اول وخشک در دوم کفته ومحمد بن حسن سرد وخشک در چهارم دانسته * افعال وخواص ومنافع آن قابض ومجفف بی لذع ومحرق مغسول آن لطیف تر از غیر محرق مغسول آن است وحافظ صحت چشم ومقوی اعصاب آن ومقوی باصرهٔ پیران ودفع حرارت ورطوبت وچرک واندمال قروح آنست وجهت صداع ونزف الدم از هر موضعی که باشد وتنقیهٔ چرک زخمها وبردن کوشت زائد وجریان حیض واندمال قروح متعفنه والصاق جراحات وسوختکی آتش وقتل سپش مفید * العین اکتحال آن با اندک مشک جهت تقویت باصره واعصاب آن ورفع وسخ آن وبا مروارید وسرکین حردون ونبات سفید جهت غشاوه وبیاض چشم وباحضض وسماق جهت دمعه وجرب چشم مجرب وچون با اقلیمیا بوزن آن نرم سوده وباعسل کف کرفتهٔ رقیق ممزوج نموده با آن اکتحال نمایند صداع را زائل سازد اکر صداع در هردو جانب باشد بهردو چشم واکر بیک جانب بچشم آنجانب واکتحال آن با آب کشنیز تازه خصوص که با اندک کافور باشد در ابتدای احداث جدری وحصبه باعث عدم بروز دانهٔ آنها است در چشم ومسکن بخارات وکرمی ورطوبت واندمال قروح آن وبدستور با آب انار ترش معصور با شحم وهمچنین با آب سماق وآب برک تازهٔ مغیلان یا آب نقوع ماز وجهت امراض مذکوره وهمچنین قطور آن در کوش وبینی وطلای آن با میاه مذکوره بر پشت چشم وزیر آن وبرهای بینی ولب وکوش وحلقوم وسینه مانع بروز آبله وحصبه است دران اعضا بشرط تکرار عمل وبعد بروز ظهور آن

با آب برگ کشنیز تازه و اندک کافور و قلیلی گلاب محلل و دافع آن و با آب سماق نیز بدستور و ضماد آن بر پیشانی ولخلخه
سر جهت قطع رعاف حادث از حجب دماغ خصوص با آب برگ تازهٔ رستهٔ امغیلان و برا ورام محلل آنها است و ذرور آن
جهت تجفیف و اندمال قروح طبقهٔ قرنیهٔ چشم و قروح ذکر و خصیه و سائر اعضا مفید و لیکن بعد اندمال داغ آن در عضو میماند
و همچنین جهت حبس خون و مالیدن آن با روغنها بربدن جهت قتل شپش مفید و با پیه تازه و سفیدآب جهت سوختگی
آتش و منع تقرح و اندمال آن و فرزجه و حمول آن جهت تلیین صلابت رحم و قطع جریان خون حیض و قروح مقعد و
بدستور با روغن آن مضر باعضای صدر و ریه و مفاصل و صوت و خوردن آن باعث گرفتگی آواز است و گویند خوردن بسیار
آن قاتل است بسبب سمیتی که دارد مصلح آن کتیرا و شکر و روغن دنبه بدل آن در امراض چشم آبار است و دستور احراق
و تشویه و غسل و برود و جواهر سرمه و شیاف و اقراص و اکحال آن در قرابادین ذکر یافت * فصـــل الالف مع الجیم *

* اجاص * بکسر همزه و فتح جیم مشدده و الف و صاد مهمله * ماهیت آن * ثمریست مشهور و معروف بسریانی جاسا کاما و
سنك بادکوکا نیلون و بلغت رومی مسقینون و اهل مغرب و اندلس ترش آنرا عین البقر و بفارسی آلو نامند و آن اصناف
و الوان و بستانی و کوهی میباشد و بستانی آن اصناف و الوان میباشد صنفی سیاه و بسیار بزرگ و از مطلق آن مراد آن است
و صنفی زرد و آن بزرگ و کوچك نیز میباشد و بیونانی این را ادرک و بفارسی آلوچه نامند که مصغر آلو باشد و این نازکتر
است و سردتر و لطیفتر اصناف آن است و سفید آنرا در عراق شاهلوج خوانند یعنی شاه آلو و آلوچهٔ سلطانی و صنفی سرخ
و صنفی از سرخ آن بسیار ترش میباشد و سرد است قائم مقام تمرهندی در تطفیه و ترقیق مواد و آنرا کشیه نامند و چون خشك
گردد سیاه و ازرق شود و صنف کوهی آن کوچك و بسیار ترش میباشد و شیرین نمیگردد و باقوت قابضه و درخت آن کوچکتر
از بستانی است و اجاص چون مطلق مذکور شود مراد از آن آلوی زرد تخارائی است که تازهٔ آن زرد کهربائی شفاف میخوش
نیکو طعم میباشد و بهترین اصناف اماکن دیگر است و در خراسان میشود و بس و آنچه جاهای دیگر میشود مانند آن نیست
و بعد از آن آلوی سیاه فارسی است که بعربی مشهور بقلوب الدجج یعنی دل ماکیان است و نوعی از آن طبری است که
آنرا نیشوکو بند و در دمشق نوعی آلوئی میشود که برومی آنرا نقومیلاس نامند و این نوع قابض بود * طبیعت * سیاه بکمال
رسیدهٔ صادق الحلاوهٔ آن سرد در اول و تر در دوم و مز یعنی زرد میخوش آن سرد در وسط دوم و تر در آخر آن و آنچه لحمی
و پوست آن نازک و طعم آن اندک مائل بتلخی باشد با اندک قوت قابضه است و بالجمله برودت ترش آن زیاده از شیرین
آن است و نارس ترش آن سرد در وسط دوم و تر در آخر آن برگ آن سرد در اول و خشك و با قوت قابضه * افعال
و خواص و منافع آن * قلیل الغذا و ملین و مزلق خصوص تازهٔ آن بسبب لزوجت و رطوبتی که دارد و چون قبل از طعام
بخورند صداع حار و تبهای صفراوی را مفید و مطفی حدت صفرا و قی صفراوی و تشنگی و حرارت دل و حدت و التهاب آن
و خارش بدن و مسهل صفرای رقیق و دافع غثیان صفراوی است خصوص میخوش و ترش آن در این امور و شیرین آن در
تلیین و ارخا و اطلاق بطن بیشتر و بسا باشد که ترش آن اطلاق بطن نماید بسبب قوت تقطیع و تلطیف زیرا که اشیای حامضه
مقطعهٔ ملطفه هرگاه در معده و امعا فضولی یابند آنرا تلطیف و تقطیع نموده دفع مینمایند و الا موجب قبض و حبس میکردند
با آنکه معده و امعا پاک از فضول نادر است پس آلوی سیاه از آن جهت و بسبب لزوجت و رطوبتی که دارد تلیین بطن مینماید
و مسهل است و آنچه کوچك و صلب و قابض باشد بد است خوردن آن بجهت آنکه غیر لذیذ و ملین و مطلق نیست و ماء العسل

اجاص

معین است بر اطلاق آب و دفع ضرر آن از معده سرد و سزاوار آن است که مطبوخ تناول نماید آنرا پیش از طعام و تا منحدر نگردد مبادرت بخوردن طعام ننماید و آلوی خشک را چون بپزند با آب و صافی نموده با ترنجبین و یا عسل و با شکر بیاشامند ابلغ است در تلیین طبیعت و آلوی سفید بطی الهضم است و مسهل نیست مانند ترش و مغشوش و خوردن آن بعنوان تعکه انسب نه بطریق دوا و علاج و آلوی کوهی که رنگ بعضی از ان سرخ بود و ترش و آنرا میپزند و بدست مالیده میکذارند تا زمانی که غلیظ و بسر حد انعقاد رسد و از ان قرصها ساخته بشکل کرده نان تنک و بشهرها نقل مینمایند جهت اصلاح اغذیه و مزورات بیماران بکار آید و اجاص بری مضراست بمعده و موجب حبس و عقل بطن است چون با گلاب یا طلا جوش دهند و شکوفه آنرا چون بخایند قطع مواد نازله نماید و ضماد آن بر سر جهت صداع حار نافع * و غرغره و مضمضه بطبیخ برک و بیخ آن جهت منع نزلات دماغی و ورم لوزتین و لهاة و تقویت لثه و آشامیدن آن جهت دفع کرم معده و ضماد برک آن با سرکه بزیر ناف جهت کشتن کرم امعا مجرب مضراست بدماغ مصلح آن عناب و بمعده مصلح آن کلقند و در مبرودین مصطکی و کند رو ماء العسل مقدار شربت آن تا نیم رطل بدل آن تمرهندی و صمغ آن راکه صمغ فارسی نامند کرم تر از صمغ عربی و یبوستش کمتر از ان و سرفه را نافع و مفتت حصاة و ملحم قروح و اکتحال آن جهت حدت بصر و ضماد آن با سرکه جهت قوبا و جوشش بدن اطفال مفید است و اجاصیه و آش اجاص و رب و سکنجبین و شراب و طبیخ و مربا و مزوره و مطبوخ و معجون و نقوعات آن در قرابادین ذکر یافت

* فصل الالف مع الحاء المهملة *

* احریض * بکسر اول و سکون حای مهمله و کسر رای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و ضاد معجمه بفارسی کل کانشه و کل خنق و رنک زعفران و بلغت دهلی کاجره و بهندی کسم کا پهول نامند * ماهیت آن معروف و در اکثر بلدان کثیر الوجود بری و بستانی میباشد طبیعت بری آن در سوم کرم و در دوم خشک و بستانی آن در دوم کرم و در اول خشک و قوت آن تا سه سال باقی میماند * افعال و خواص آن منضج و محلل و با قوت قابضه و منوم و مقوی کبد و کل ازنده خون منجمد مطلقا و ضماد آن با حنا بر کف دست و پا جهت تلت بروز آبله قبل از بروز و مجفف عوارض آن و با عسل جهت قوبا و با ماست بر مثانه جهت احتباس بول مجرب و طلای آن با عسل جهت بهق و برص و قلاع اطفال و با سرکه جهت خارش بدن و اورام حاره و باد سرخ و ورم جکر مفید المضار مبخر و مصدع و مضر سپرز و مفسد معده مصلح آن عسل مقدار شربت آن یک مثقال الخواص چون با کوشت طبخ نمایند باعث زود مهرا شدن و لذت اطعمه است

* احیون * بفتح همزه و سکون حای مهمله و بخای معجمه نیز آمده و ضم یای مثناة تحتانیه و سکون واو و نون در آخر لغت یونانی است بمعنی سرافعی * ماهیت آن ثمر کیاهی است تمثیلی شبیه بسرافعی و بی ساق و نبات آن خشن و شاخهای آن کوچک و باریک و مزغب و خاردار مائل بسفیدی و ازهر و طرف آن برکهای ریزه باریک راست شبیه ببرک ابوخلسا و کاهو و ریزه تر از ان با رطوبتی لزج که بدست بچسپد و نزدیک برکهای کل بنفشی و ثمر آن شبیه بسرافعی و بیخ آن بمقدار انکشتی مائل بسیاهی و دراز * طبیعت آن کرم در اول و تر در دوم * افعال و خواص آن مدر بول و حیض و شیر و عرق و بیخ آن مقاوم جمیع سموم حیوانی خصوص افعی چون با شراب بنوشند و اکر با شراب و چیزهای مناسب بیاشامند کویند جهت درد کمر مجرب است مورث خارش و جوشش بدن مصلح آن شیرا ست

* فصل الالف مع الخاء المعجمة *

* اختناء البقر * بفتح همزه و سکون خای معجمه و فتح تای مثلثه را لف و همزه بعربی سرکین کاو و بهندی تر و تازه آنرا کوبر

احریض

احیون

اختناء

وخشک آنرا کویتهه واپله نیز یامند * طبیعت آن در آخر اول گرم در دوم خشک * افعال وخواص آن محلل
وجاذب وحابس دم ورافع الم گزیدن هوام واخراج کنندهٔ خار وپیکان وجهت قوبا وداء الثعلب وسعفه مجرب نطرور
آب افشردهٔ سرگین تازهٔ گوساله ماده در بینی جهت حبس رعاف وضماد سرگین تازهٔ آن برپیشانی وطلای سوختهٔ آن با
سرکه برپیشانی بدستور وهمچنین نفوخ سوختهٔ آن در بینی قاطع رعاف وقطور سائیدهٔ بسیار نرم آن با روغن بادام تلخ
وشراب جهت رفع الم وضربان گوش بسیار مفید وضماد تازهٔ گرم گرم آن جهت ورم جراحات حادث از کارد وامثال
آن وقطع سیلان خون وبرآمدگی رحم وامثال جراحات ودرد مفاصل وعرق النسا ورفع الم گزیدن هوام روتیلا وبا آرد
جو جهت جوششها وبا سرکه جهت ورم حار وخنازیر واورام صلبه وثؤلول وگزیدن زنبور ودرد وورم زانو وبا عسل جهت
اورام بارده وبا بابونه وکبریت وامثال آن جهت استسقا وبا زعفران جهت گشودن خراج وبا باقلا جهت ورم پستان و
با آب اسقیل جهت قوبا وسعفه وداء الثعلب مجرب وتکرار ضماد پختهٔ آن در روغن زیتون وگل اشتن آن بربدن تا خشك
گردد خار وپیکان وامثال آنرا بیرون آورد وضماد آن بزیر ناف زنان جهت اخراج جنین مرده وچون مدتی بگذارند باعث
قتل جنین زنده گردد وبرپشت زهار وتهیگاه جهت رفع قولنج رحمی وریحی سریع الاثر وبرمنفذ جهت درد وورم آن
وبا روغن جهت نقرس وبخور آن جهت عسر ولادت وروغن آن جهت قوبا وجرب رطب نافع ودر مرکبات در ادهان ذکر دانست

* اخنینوس * بفتح همزه وسکون خای معجمه وکسر نون وسکون یای مثناة تحتانیه وضم نون وسکون واو وسین مهمله در
آخر * ماهیت آن نباتی است که منبت آن نزدیک نهرها وچشمه ها وبرگ آن شبیه ببرگ بادروج واز آن کوچکتر و
بالای آن شکافته وشاخهای آن ببلندی یکشبر وگل آن سفید وشاخ وبرگ آن مملو از رطوبت وثمر آن سیاه وکوچك وباقوت
قابضه * افعال وخواص آن مانع مواد منصبه متجلبه وباقوت مجففه وچون پنج درهم ثمر آنرا نرم کوفته وبیخته با عسل
چهار درهم سرشته در چشم کشند سیلان رطوبات آنرا قطع نماید وعصارهٔ آنرا چون با کبریت ونطرون مخلوط نموده در گوش
بچکانند وجع آنرا ساکن کند

* اخرساج * بفتح همزه وفتح خای معجمه وسکون رای مهمله وفتح سین مهمله والف وجیم در آخر * ماهیت آن شجریست
که دربلاد حاره ودر مواضع خشک میروید وبلندی آن بمقدار یك قامت واز آن کمی زیاده وچوب آن مانند چوب انجیر رخو
ومجوف وبرگ آن نیز مانند انجیر واز آن اندك بزرگتر واملس طعم آن شیرین تفه ودر ثمر آن تخمی است نازك که
چون بخایند خائیده شود وچون بخورند جشا آورد وبگزد فم معده را وبرشاخ وبرپیخ آن عنکبوتان صغار متولد گردند وبپوشند
آنرا بغشای سفیدی نازک چون آن غشا را دور نمایند آن عنکبوتان پراکنده وازین جهت نفوس اکثر مردمان از خوردن
آن متنفر میباشند * افعال وخواص آن چون ثمر وبرگ آنرا در آب جوش دهند وبریزند براعضای ضربان آنرا
ساکن گرداند وخاکستر آنرا چون با سرکه برجراحات وجرب ودمامیل وبثور مکرر طلا نمایند زائل سازد در جراحات را التیام دهد

* اخیروس * بفتح همزه وکسر خای معجمه وسکون یای مثناة تحتانیه وضم رای مهمله وسکون واو وسین مهمله در آخر
* ماهیت آن نباتی است غبرکنده صحرائی منبت آن کنار آبها شبیه بگیاه ارزن وثمر آن سیاه وریزه وگل آن سفید وثمر
آن در ادویهٔ چشم وگوش مستعمل وباقوت مجففه ومحلله وقابضه است

* فصل الالف مع الدال المهملة

* ادرك * بفتح همزه وسکون دال مهمله وفتح رای مهمله وکاف لغت عربیاست بفارسی آلوچهٔ سلطانی نامند وگویند نیشوق

اینست * طبیعت آن دراول سردورسط دوم آن دردوم تر * افعال وخواص آن مسکن حدت صفرا ورسید ۀ آن ملین طبع و نارس آن مسهل بعصر و قاطع قی وآب رسیدۀ آن جهت سرفۀ حار وصاحب دق بغایت مفید وآب برک آن کشندۀ کرم معده ونفاخ ومفسد معده مصلح آن گل قند است * فصل الالف مع الذال المعجمة

* اذاراقي * بفتح همزه وذال معجمه والف وفتح رای مهمله والف وکسر قاف ویالغت سریانی است وبعربی قاتل الکلب و حب الغراب وخانق الکلب وبفارسی کچله وکچوله نامند وبهندی نیز بدین نام مشهور است * ماهیت آن تخم ثمر درختی است هندی بمقدار نارنجی بزرک وپوست آن سرخ رنک وبی بو ولحمی چندان ندارد ودانهای پهن مدور بسیار صلب وتلخ درمیان آن میباشد مانند تخم برهل که نیز ثمری است هندی درجوف برهل ومردانه درغلافی علحده وتخم برهل کوچک است ولحم آن ماکول بخلاف تخم اذاراقی که بزرک وپهن ومدور وروشنی غیرماکول است ودرخت آن بزرکتراز درخت نارنج وبمقدار درخت بیل هندی وبرک آن نیزاندک شبیه بآن وکوچکتر وعریضتراز برک نارنج ومستعمل تخم آن است بدین نحو که درآب منجمد سانند وپوست آنرا جدا کرده بسوهان براده نموده بکارمیبرند وآنچه صاحب تحفه نوشته که آن بیخی است ودرتنکابن ومازندران کلاچ داروا مند وبرک آن ازبرک بنفشه سبزتروگل آن مثل بنفشه ودرغایت سرخی وساق آن ازساق بنفشه سطبرتروسرخ اشتباهی خواهد بود وشاید بیخی دیکرشبیه بآن باشد نه آن * طبیعت آن درآخرسوم کرم وخشک درسوم * افعال وخواص ومنافع آن سم حیوانات دمدار است وبالخاصیة مبدل مزاج بسیارسردرده فاسد بسوی مزاج حار جید صالح ولیکن باید که جرأت برخوردن آن ننمایند مکرنزد حاجت قوی شدید با مصلحات آن وجهت فالج واسترخا وسائرامراض عصبانی ودرد کمرووجع مفاصل مجرب دانسته اند ضماد آن جهت کلف وجرب وقوبا وعرق النسا وامراض مفاصل وامراض بارده وجرب متقرح وبثورلبنیه نافع المضار مسکرومشوش ذهن وکمثقال آن کشنده مصلح آن شکروادویۀ خشبوقی فرمودن بشیرتازه دوشیده وآشامیدن امراق واسفیداجات دسمه بروغن بادام ولعابات باروغن بادام شیرین مقدارشربت آن ازیک دانک تادودانک وحب ومعاجین آن درقرابادین ذکریافت واطبای هند برای آن خواص بسیاری بیان مینمایند

* اذارافیون * بفتح اول وذال معجمه والف وکسرفا وضم یای مثناة تحتانیه وسکون واو ونون * ماهیت آن باعتقاد جالینوس نوع چهارم زبد البحراست که بفارسی کف دریا نامند وآن چیزی است پرسوراخ وبسیاررسبک وازفرنک آورند شبیه بزهرۀ اسیوس * افعال وخواص ومنافع آن درجمیع افعال اززبد البحراقوی وازسموم قویه ومقداردودانک آن کشنده واکتحال آن جهت رفع ناخنه وبیاض چشم دواب بسیارمؤثر وطلای آن باآب جهت عرق النسا وورم پستان وجرب وکلف وبثورنافع ومحتمل آن چیزی راکه بهندی کستوری مینامند این ویاقریب بدین بوده باشد ودرحرف الزای درزبد البحرانشاءالله تعالی مذکورخواهد شد

* اذخر * بکسرهمزه وسکون ذال معجمه وکسرخای معجمه ورای مهمله * ماهیت آن دوقسم بود یکی مکی وآنرا بعربی تبن مکه وخلال مامونی وطبب الغریب وبلغت رومی سخس وسخیس نامند وبعضی اطبا گفته اند که سخیس یونانی است وبهندی کند هیس وکند ببل وکنترول وسوندهی وروس وسورنا وبفارسی کورکیاه وکاه مکه وکزنۀ دشتی بفتح کاف وسکون زای معجمه وفتح نون وهای آخر وتصحیف کرده کسیکه آنرا کربۀ دشتی بضم کاف فارسی وسکون رای مهمله وفتح بای موحده خوانده

واین صنف نباتی است باشاخهای بسیار باریک از یک بیخ رسته وبیخ آن غلیظ وبرگ آن ریزه تر از کولان واز ان درحجم
وتد کوچک تر ومائل بسرخی وزردی وثقیل الرائحه یعنی تند بو وسائیده آنرا با بیخ آن باصطلاح اهل مکه غسول نامند وبآن
دست میشویند وشکوفهٔ آن بسیار زرد انبوه وسفید وباعطریت وتند طعم وگزندهٔ زبان اما صنف دوم آن اذخر اجامی است
وآن گیاهی است که از بیخ آن درهند خسخانه میسازند ومشهور بخس است وگیاه آن درشکل شبیه باذخر بری است ولیکن
گیاه آن خوشبو نیست مانند اذخر بری وخشن است وبیخ آن خوشبو وباریک وبسیار دراز قریب بذراعی وبفارسی بیخ
والا نامند واما اذخر بری گویند این صنف غلیظ میباشد وتخم آن مدور وبهتر ومختار ومستعمل بیخ وفقاح اذخر عربی مکی
خوش ترکیب نیکو رائحهٔ آن است که گیاه وبرگهای آن بسیار بلند وصلب وخشن نباشد بلکه نرم وانبوه وکوتاه باشد وشیخ
الرئیس نوشته آنچه فقاح آن مائل بسرخی وچون شکافته شود بنفش وساق آن باریک بود وخوشبوئی شبیه ببوی ورد باشد
چون نرم کنند وبدست بمالند وچون بخایند زبان را بگزد وبسوزاند نکوست منفعت آن بسیار در گل وفقاح وبیخ وشاخهای
آن بود وبهترین آن عربی صلب خوشبوی باریک صلب آن است طبیعت عربی مکی وآنچه قریب بدان است گرم وخشک
در دوم ودر رسوم نیز گفته اند واجامی آن مبرد ونزد ابن جریج همه اصناف آن بارد وبیخ آن شدید القبض وفقاح آن اندک
گرم وباقبض کمی کمتر از گرمی آن * **افعال وخواص ومنافع آن** محلل ومفتح سدهٔ کبد وافواه عروق ومقطع ومنضج
اخلاط لزجهٔ غلیظه ومسکن اوجاع باردهٔ باطنیه وجهت فالج ولقوه وتشنج رطب امتلائی واسترخا وخدر ونسیان وذکای حفظ
وازالهٔ خوف ودرد دندان وتقویت لثه وعمور ودفع رطوبات دهان نافع جهت آنکه منقی سر است از فضلات ردیه ورطوبات
بلغمیه وجهت ورم معده وجگر وسدهٔ آن وصلابت سپرز ورفع نفث الدم وبادها واستسقا وعلل گرده ورئه وتفتیت حصاة
وادرار بول وحیض وفضلات وورم رحم واورام صلبهٔ هر عضو که باشد خواه معده ویا کبد ویا گرده وغیرها وتبهای بلغمی.
دروا خروشدخ عضل مفید ومقاوم سموم هوام است شرباً وضماداً وطلاءً * **امراض الراس** خوردن بیخ آن با مصطکی
منقی فضول دماغی است وخائیدن آن بتنهائی برای فالج وهمچنین با مصطکی وعلک البطم وآشامیدن یکمثقال آن جهت
فالج ولقوه وتشنج رطب امتلائی وتنقیهٔ فضول دماغی ورحم وهمچنین آشامیدن ربع مثقال از بیخ آن با فلفل جهت تشنج رطب
امتلائی وبا مصطکی نیز جهت تنقیهٔ فضول دماغی وضماد آن بر منبت اعصاب جهت استرخا وفالج * **امراض اعضاء
الغذاء والقلب والنفض** وغیرها یکمثقال آن بتنهائی وبا یکمثقال فلفل جهت رفع غثیان بلغمی مجرب وجهت ازالهٔ خوف
نافع وبا ترنجبین جهت صلابت سپرز وبا ادویهٔ مناسبه جهت استسقا وعلل گرده ورئه وورم وتقویت فم معده وجگر وسدهٔ آن و
رفع نفث الدم وبادها نافع وآشامیدن طبیخ آن جهت تحلیل نفخ ورياح وادرار بول وحیض ومداومت آشامیدن طبیخ آن
جهت مفاصل بارده وباسکنجبین در اواخر تبهادیابت مفید ومضمضه وسنون بآن جهت درد دندان وتقویت لثه وعمور ودافع
رطوبات دهان نافع ونطول طبیخ آن وضماد جرم آن جهت خدر وضماد برگ تازه تر متصل بیخ آن جهت لسع هوام وهمچنین
ضماد آن جهت ورم فم معده وورم بارد جگر وسپرز ومثانه ورياح جمیع اعضا وجلوس در طبیخ آن جهت ورم رحم ودرد
مفاصل وتفتیح افواه عروق وتلیین وانضاج صلابات وتسکین اوجاع باطنیه واما فقاح آن یعنی شکوفهٔ آن که بهندی سیندیه
گویند لطیفتر ودر افعال بهتر از حشیش آن است ونافع است از برای لقوه وفالج ونسیان واوجاع واورام معده وکبد ونفث
الدم ونیکو میگرداند حفظ را جهت آنکه منقی سر است از فضلات ردیه ورطوبات بلغمیه ودهن آن جهت حکه ورفع اعیاء نافع

ودهن آن وشراب آن وعرق آن وقرص آن ومعجون آن همه نافع اند از جهت امراض مذکوره در قرابادین بتفصیل مذکور شد
با خواص ومنافع وطریقهٔ صنعت هریک المضار کویند بسبب شدت ادراریکه دارد مضراست بکردهٔ محرورین ومصدع است
مصلح آن کلاب وعرق نیلوفر وصندل مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یکمثقال بدل آن راسن وقسط وبدل قفاح آن قصب
الذریره است

* فصـــــــل * الالف مع الراء المهملة

* اراقو * بفتح اول وراء مهمله والف وضم قاف وواو وفارسی سیهک نامند * ماهیت آن تخمی است سیاه ومدور در غلافی
ودرمیان کندم وعدس میروید * افعال وخواص ومنافع آن ملین ومحلل چون آنرا آرد کنند وبا سرکه وآب ممزوج
خمیر نمایند وهشت ساعت درآفتاب بکذارند پس بآب خالص بسرشند وبر اورام بسیار صلب وموجع ضماد نمایند تحلیل دهد
ووجع آنرا زائل سازد المضار ردی الغذا ونفاخ ومورث قولنج ریحی مصلح آن سرکهٔ ممزوج بشیرینی است

* اراک * بفتح اول وراء مهمله والف وکاف در آخر بفارسی درخت مسواک بزبان کرم سیری ایران چوج وبهندی
پیلو وجال نیز نامند بکسر بای عجمی وسکون یا وضم لام وواو در آخر وتخم آنرا بهندی پیل بدن وار کویند * ماهیت آن
بدانکه آن بری وجبلی می باشد بری آن درختی است شبیه بدرخت انار وبرک آن عریض وبلند وراست وسبز وخرم وانبوه
وچوب آن سست وخزان نمیکند وخاردار وبیخار نیز میباشد وکل آن مائل بسرخی وثمر آن بقدر بطم وخوشه دار مانند انکور
ودرخامی اندک تلخ وباعفوصت بسیار وسبز ودر آخر بعد رسیدن بعضی سرخ وبعضی سفید وبعضی بنفش میکردد پس سیاه
وبا اندک حلاوت وتلخی وعفوصت وحرافت وتخم آن ریزه وثمر آن بمقدار نخودی وخوشهٔ ثمر آن کوچک آن مقدار که
در قبضهٔ دست آید ومنبت آن اکثر بلاد اقلیم اول ودوم ووادیها وصحراها است ودر بلاد هند ودکهن وبنادر کرم سیرات
ایران نیز میباشد وجبلی آن کمتر از صحرائی وبا خارهای متفرق وخوشهٔ ثمر آن بزرکتر از بری آن مقدار که در دو کف
دست آید ودانهای آن ریزه تر وبی تخم وبدستور در آخر سیاه وبا اندک شیرینی وعفص وباحرافت میباشد ودر بعضی
بلاد شیرین تر وبزرکتر وبا تخم بسیار تلخی میشود ومانند انکور آنرا در بازار میفروشند وبعضی مردم آنرا میخورند
* طبیعت آن بغدادی کفته که درخت آن یابس است وثمر آن در حرارت ویبوست معتدل وانطاکی در دوم کرم
ودر سوم خشک وحکیم میر محمد مؤمن در اول کرم ودر آخر دوم خشک دانسته * افعال وخواص ومنافع آن جالی ومحلل
ومقطع ومفتح سده وجهت رفع رطوبات لزجه ورياح غليظه ومنع نزلات وتقويت معده ورفع اسهال وتحليل ورم رحم وبواسير
وعسر البول وتنقيهٔ مثانه وسعفه وماشرا ونمله وتسکین اوجاع وتقویت لثه نافع ضماد برک آن محلل ومانع نزلات وماشرا و
نمله وضماد مطبوخ ثمر آن در روغن زیتون جهت تسکین اوجاع وتحلیل ورم رحم وبواسیر وسعفه مفید وآشامیدن طبیخ
ثمر آن جهت عسر البول وتنقیهٔ مثانه وتقویت معده ورفع اسهال وبدستور تخم آن در تقویت معده ورفع اسهال ومسواک
چوب آن جالی دندان ومقوی لثه واکثار آن مورث جوشش لهاة وشرب آن باعث صحیح مصلح آن کثیرا مقدار شربت از طبیخ
آن تا نیم رطل واز تخم آن تا سه درهم بدل آن صندل است وصاحب دستور الاطباء ودیکران کفته اند برک آن جهت جرب
وجذام وبواسیر وفساد خون نافع وثمر آنرا بهندی حال نامند تلخ ومسهل ودافع فساد بلغم وصفرا است وجهت سوزش اعضا
واستسقا واورام وجذام وحمیات حاره ودیدان وحب القرع نافع

* اربع واربعین * بفارسی هزار پا وبهندی کنکهجوره نامند * ماهیت آن حیوانی است از جملهٔ حشرات باریک و

اراقو

اراک

اربع واربعین

بلند بطول یك انکشت تا بیك شبر بعضی اند ک قوی وبعضی باریك وتنهٔ آن کرهٔ دارمانند ریسمان که در آن کرهها ی بسیار متصل بهم باشد وبرسر آن دو شاخ باریك ودم آن اندک باریك دور بانه واز هرجا نبی از نزدیك سر تا دم آن بیست ودو پای ریزهٔ باریک وکاه راه میرود وکاه برمیکردد وبدن می کزد وبهر عضو یکه رسید پاهای خود را درعضو فرو میبرد که بدشواری از ان جدا توان نمود وپاهای آن خالی از سمیتی نیست وهرعضو یرا که کزید اندک سوزش میکند پس تسکین میابد واز کزیدن انواع بسیار سمی ردی آن وجع شدید وتنکی سینه عارض میکرد د تریاق آن کوبیدهٔ هزار پائیکه کزیده است برموضع کزید کی خود بستن وخوردانیدن زراوند طویل وجنطیانا و پوسته بیخ کبر و آرد کرسنه اجزای متساوی با ماء العسل ویا باشراب وزهرة الحشیش است طلاء ونمك با سرکه نیز وروغن کاو وبا کوسفند کرم کرده ومالیدن کل مولسری سائیده سریك بتنهائی کافی است واکر در کوش رود زیرا که نوع باریك آن اکثر در کوش میرود روغن را کرم نموده در کوش بریزند واکر نباشد سرکه ونمک را وبعد مردن اکر بنظر آید بمنقاشی کرفته بیرون آورند والاسر را کج بطرفی که دران کوش رفته است نموده دست را در کوش کرفته کوش وسر را حرکت دهند تا بر آید واکر در آب افتد وبمیرد وآن آبرا استعمال نمایند از استعمال آن ورم وخارش واندک سوزشی درعضو بهمرسد تدبیر آن نیز مالیدن اشیای مذکوره است وچون روغن کرم کرده بران ریزند میمیرد وکرهای اعضای آن ازهم جدا میکردد ومیباشد * حکایت شخصی را وجعی از ورک تا انکشتان با بومرشید بود وروز بروز در تزاید بود از اتفاقات شب سوم یاچهارم در بین خواب زانوی آنرا هزار پای کزید وآن شخص اندک وجعی احساس کرد صبح آن وجع مطلق نبود مکراندک وجعی درموضع کزیدهٔ آن آنهم بمالیدن روغن کرم زائل کشت وصحت یافت

* ارتکان * بکسر همزه وسکون رای مهمله وسکون تای مثناة فوقانیه وفتح کاف ونون وآنرا ارتکن نیز نامند لغت فارسی است بیونانی اجرا کویند * ماهیت آن سنکریزه ها است سبك زرد رنك وسرخرنک که چون بسوزانند سرخ کردد وبهترین آن سبک زرد رنک بی سنک ریزه ومستعمل محرق مغسول آن است زیرا که محرق آن لطیفتر از غیر محرق آن است * طبیعت آن سرد وقابض * افعال وخواص ومنافع آن طلای آن با آب کشنیز ومانند آن مبرد اورام حاره وجراحات وبا محللات جهت بردن کوشت زائد فاسد وبا قیروطی جهت رویانیدن کوشت صالح وپر کردن زخمها وبا مدرات جهت ریزانیدن حصاة نافع واجتناب ازخوردن آن اولی است

* ارجوان * بضم همزه وسکون رای مهمله وضم جیم وفتح واو والف ونون معرب ازارغوان فارسی است وآنرا زعیدا کویند * ماهیت آن درختی است که منبت آن بلاد فارس است کل آن بسیار سرخ ومائل بنفشی وانبوه ونیکو منظر وبوی چندان ندارد وطعم آن اندک شیرین ومیخورند آنرا وفارسیان آن کل را تنقل ومزهٔ شراب میکنند واعتقاد ایشان آن است که تفریح میآورد وحلق وآواز رانیکو وصاف میکرداند وچوب آن رخو وسبک وثمری ندارد مکر تخمی که ازان مثل آن روید وحافظ نوع آن باشد * طبیعت آن کرم مائل باعتدال است * افعال وخواص ومنافع آن مخرج اخلاط لزجه ورافع برودت معده وکلیه ومنقی آلات تنفس ومفتت حصاة وجهت تصفیهٔ لون نافع وآشامیدن طبیخ کل آن مقیئ ومنقی آلات تنفس ومعده وآشامیدن طبیخ پوست ریشهای بیخ آن مقدار درم مقیئ قوی است وذرور سوختهٔ آن حابس نزف الدم وخضاب نیکو است وزنان ازان خطاط میسازند بسبب سیاهی رنک آن وچون برابرو بمالند مژکان را برویاند مصلح قئ آن برک عناب وتمام است بدل آن صندل ونیم وزن آن کل سرخ وتخم آن در ادویهٔ عین قائم مقام تشمیزج است که چشمیزج

نیز نامند وشراب زهر ارحوان بمربای آن در قرابادین ذکر یافت

اردق ناقی

* اردق ناقی * بکسر همزه وسکون راء مهمله وفتح دال مهمله وسکون قاف وفتح نون والف وکسر قاف ویا لغت یونانی است
* ماهیت آن نباتی است شبیه بکبر بسیار تند رائحه ولاذع ودر غایت تندی وحرارت واجتناب ازان اولی است مگر
در اطلیه با مصلحات وصاحب اختیارات گفته قثاء الحمار است بلغت اندلس وصاحب مغنی گفته که ثمر آن در غلاف میباشد

ارز

* ارز * بضم همزه وراء مهمله وزای معجمه معرب اورز واوریزه یونانی است وبسریانی روزی وبعربی ثمن وبفارسی برنج
وبتورانی گرنج وبهندی چاول نامند * ماهیت آن گیاه آن مانند جو وگندم وبرگها وساق آن بلند تر ونرم تر ومنبت
آن یعنی محل زراعت آن زمینهای نمناک وجایهائیکه دران آب باشد ویا آنکه آب بسیار بآن برسد مانند آب چشمه ورود
خانه وباران وقنوات وبلندی گیاه آن در اکثر بلاد تا به یکقامت ودر بعضی تا بدوقامت میرسد ودر فصل آنرا زراعت
مینمایند کمی پیش از موسم باران که برسات نامند وآن هنگام بودن آفتاب در ثور تا اواخر جوزا است که با آب باران انچه در
زمینهای بلند است نشو ونما یابد وانچه بر زمینهای پست است مانند غدیرها که بهندی جهیل نامند وکنارهای دریا وبطغیانی
آبها وسیلابها هر مقدار که آب بلند میشود آن نیز بلند میشود ومادام که سر گیاه وخوشهای آن بیرون از آب است آن را
خوفی وضرری نیست هر مدت که باشد واگر احیانا دفعة آب طغیانی نماید ویا سیلاب عظیمی آید که تمام آنرا بپوشد
وغرق نماید وبزودی از زیر آب بر نیاید فاسد وپوسیده میگردد وبهترین برنجها واماکنی که در انها خوب میشود بلاد
هند است خصوصا پشاور وکمون بند وسورت وبانس بریلی که مابین شاهجهان آباد ولکهنو است وعظیم آباد خصوص مکهه که
دیهی است از دیهای آن وبعد از هند سند وایران است خصوص جمال بارز کرمان وازان بهتر درمراغه زیرا که برنج
باریک سفید هندی وسندی سبک میباشد وبسیار لطیف وبی لزوجت خصوص انواع مذکورهٔ آن که خوشبو وخوش ذائقه
میباشد واما برنج سرخ دانه درشت هندی وسندی خالی از ثقلی ولزوجتی نیست وبدستور برنج ایران واما برنج بلدان
دیگر بسیار ثقیل ولزج وخصوص انچه در جزائر وسواحل دریای شور میشود ودر اکثر این اماکن بسیار کم ودر بعضی جاها
مطلقا نمیشود ووجه مذمت اطبای یونان وروم برنج را ازین جهت است که دران بلاد برنج وفور ندارد وخوب نمیشود و
اکثر ثقیل ولزج ونفاخ وبطئ الهضم میباشد والا برنج اماکن مذکورهٔ قبل ورای این اماکن لطیف وسریع الهضم تر از حبوب
دیگر است خصوص در امزجهٔ حاره * در طبیعت آن اختلاف کرده اند در حرارت وبرودت آن بعضی حار در اول
وبعضی بارد وبعضی معتدل دانسته اند ویابس در دوم ودرین اتفاق دارند وبعضی مرکب القوی دانسته واین اقوی
وقریب بصواب است واقوال اول نیز درست است زیرا که چون در آب بجوشانند وآب آنرا بگیرند وآن برنج را دم دهند که
بفارسی چلاو کش نامند میباشد جرم آن برنج سرد در اول وآن آب گرم در اول واما چون آب آنرا نگیرند ودم دهند که
آب بر نامند واکثر بلاد را بدین نحو طبخ میکنند میباشد مائل بگرمی ولیکن باید که قبل از طبخ زمانی آنرا با آب بخیسانند
وخوب مالیده بچند آب شسته طبخ نمایند واما برنجهای لزج را چون چند مرتبه جوش دهند وآب غلیظ لزج آنرا بریزند
استعمال آن جائز نیست وبالخاصیة در محرور المزاج احداث حرارت ودر مبرود المزاج برودت میکند وازین جهت
شاید قدما واکثر متأخرین مرضی را مزورهٔ از برنج نفرموده اند ومخصوص باصحا داشته اند که در مرضی احداث کیفیت
متضاده ودر اصحا کیفیت متوافقه شرط است ویحتمل که این مخصوص بارز غیر هندی وجید باشد زیرا که بعضی مرضی

وا برنج هندی موافق تر است از حبوب دیگر وبعضي را نان گندم و در خواص آن وا نکه باعث صحت ومزید عمر است حدیث وارد است واطبای هند نیز متفق اند درآنکه باعث نوم صالح میگردد وتفصیل آن در قرابادین ذکر یافت

* افعال وخواص ومنافع آن مولد خلط صالح وجوابهای نیکو ورافع تشنگي ومسکن لذع اختلاط مراری واسهال صفراوی ومسمن بدن ومولد مني ورحیر وسحج وقروح امعا واسهال دموی واختناق رحم وامراض کرده ومثانه را نافع ومصلح حال بدن ونیکو کنندۀ رنگ رخسار وخوردن آن با شیر وشکر کثیر الغذا ومقوی ومسمن بدن ومولد مني وبا دوغ تازه وسماق مسکن حرارت وتشنگي وغثیان وحبس اسهال صفراوی وبا شیر بز جهت زحیر وبا پیه گردۀ بز وروغن بادام شیرین یا فندق جهت مغص وسحج واکثار آن مصلح حال بدن ونیکوئی رنگ رخسار ومولد خلط صالح وباعث دیدن خوابهای خوب نیکو است از برای اصحاب سل خصوص که باشیر الاغ پخته باشند هنگامیکه حمی عفني نباشد جهت آنکه پاک میکردانند قرحه را وگوشت صالح میرویانند وهمچنین با پاچۀ بزغاله پختۀ آن وعصیدۀ آن بول الدم را نافع اما بعد نقی قاروره از خون وقبل از نقای اغذیۀ قابضۀ حامضه مانند سماقیه وآب شیرین کردۀ آن به ترنجبین وحقنه با آب مغسول آن جهت سحج وقرحۀ امعا نافع وآشامیدن آرد پختۀ آن با پیه گردۀ بز که نکو طبخ یافته باشد جهت افراط اسهال مرضی خصوص که بریان کرده باشند آنرا وجهت اسهال دوالی وسحج وقروح امعا بغایت نافع وگویند چون برنج را بریان کنند که سرخ تیره شود وسیاه نگردد ونسوزد ومقدار ده پانزده مثقال آنرا در چهل پنجاه مثقال آب هما نقسم در رست شب بخیسانند وصبح آب صاف آنرا بیاشامند جهت رفع کرم معده وغثیان که از رطوبت وحرارت باشد نافع وآشامیدن آب نقوع سوختۀ آن مسکن عطش مفرط حادث از هیضه وغیرها وچون برنج سفید را در آب بخیسانند وآب صاف آنرا بیاشامند جهت حبس اسهال وهیضه مفید وسائیدۀ آن با گیاهی که بهندی یودهه ودوب نامند که بر زمین مفروش وبرگهای آن باریک ودر شاخهای آن گرهها میباشد وبفارسي مرغ نامند وبا اندک نبات سفید وقدری آب خالص شیره گرفته بیاشامند نفث الدم را مفید است وآشامیدن آب مطبوخ آن مانند ماء الشعیر که بهندی پیچ نامند مسکن لذع اخلاط مراری معده وامعا وبا شیر تازه بالمناصفه ده روز خوردن جهت تولید مني مجرب ومسعوط کردن برنج که در دیگ بند بهم میرسد قاطع رعاف است واغتسال بدان جهت جلای اوساخ ازبدن وطلای آن با ترمس جهت رفع کلف وآثار جلد مفید وهمچنین با آب خربزه وضماد آن با پیه گردۀ بز جهت کشودن دمل وذرور آن جهت خراجات تازه وچون جواهر را خصوص مروارید با آب مطبوخ برنج ویا آب نخالۀ غیر مطبوخ آن بشویند چرک آنرا زائل سازد وجلا دهد وهمچنین چون آرد بسیار نرم آنرا با آب بمالند وخشک نموده با آب بشویند وهمچنین چند مرتبه تکرار نمایند بسیار صاف وجلا یابد المضار آشامیدن آب مطبوخ شلتوک که بفارسي شالی وبهندی دهان نامند وپوست شلتوک که بسیار نرم سلایه کرده باشند از سموم است وگویند که یک مثقال آن کشنده است وبرنج مولد قولنج وسده وموافق تد که مکرب ومصدع میدانند مصلح آن خیسانیدن آن است در آب نخالۀ گندم وخوردن آن با شیرینی وچون در آب قرطم بجوشانند رفع سدۀ آن میکند بدل آن آرد جو مغسول است وبرنج بریان وحلویات واطعمۀ مصنوع از آن در قرابادین ذکر یافته

ارز

* ارز * بضم اول وسکون راء مهمله وزای معجمه * ماهیت آن درخت صنوبري بار است وزفت رطب از آن حاصل میشود منبت آن زمین عرب * طبیعت آن گرم وخشک است

ارضه

* ارضه * بفتح اول وراء مهمله وضاد معجمه وها در آخر بهندی دیمک نامند * ماهیت آن کرمهای است بسیار ریزه

سفید سر و دهن آنها اندک صلب وتنهٔ آنها نرم و پراز رطوبت لزجی چوب ودرخت وکاغذ وکتاب ولباس وفرش و
ازین قبیل انچه رابیابند میخورند وهرچه راکه بخورند اطراف آن گل آلود میباشد وچون خشک شود اندک صلب
میگردد و شاید تمام لعاب دهن آنها وانچه را میخورند همه گل میگردد وبااندک زمانی فاسد وفانی میگرداند خصوص
کتاب وفرش ولباس را وماده تکون آنها بخرهٔ محتقنهٔ محتبسه درجوف بیوت وصندوقها وفروش ویا تحت آنها است
ومحل تکون آنها آن مواضع وزمینهای نمناک با رطوبتی است که خاک آنها نرم وخفیف باشد ودران اماکن انچه
میرویند همه را میخورند وفاسد میسازند ودرملک بنکاله دراواخر برسات بزرگ وبالدار بقدر راسته خرما
میگردند وپربرآورده پرواز میکنند وباندک زمانی فانی میگردند واهل هند میگویند که بادشاهی دارند وجثهٔ آن بسیار
بزرگ وبالدار میباشد بحجم انگشتی وبطول دو بند آن وبزعم ایشان آن بسیار گرم ومقوی باه است ودرزمستان از
اماکنی که محل تکون آنها است مانند صحراها ودامنهای کوه برآورده میخورند بدین نحو که سرآنها را دور نموده تنهٔ آنرا
بروغن گاو چرب نموده می بلعند ومیگویند اگر بدندان نبلعند وبکلد ورزیکلد ارند تمام آن گداخته آب لزجی ازان برمیآید
وپوست خالی میماند وعلامت شناخت آنکه بادشاه آنها درکدام جا است آنست که درصحراها درمواضعیکه دهقانان علفهای
زراعت راکنده جابجا جمع مینمایند وبرطوبات بارش وشبنم وحرارت تابش آفتاب متبخر گشته وتعفن یافته ازان ارضه
تکون مییابد پس اشخاصی که معرفت آنرا دارند آن مواضع را کنده برمی آورند ودربعضی ازانها یک دانه دمیباشد و
ذکرکرده اند چون آنرا در روغن سنام بقر حل کنند وبربواسیر بمالند نافع است وپاشیدن آب مطبوخ خرزهره کشندهٔ آن است و
دخان برهند ووکرکی وکشنیز خشک وفوتینج گریزانندهٔ آنست

* ارسطون * شرابی است غلیظ که ازخمر وادویهٔ حاره ترتیب دهند قوی تر ازخمر ومقوی احشای بارد است ودرقراباذین ذکریافت

* ارغاموني * بروزن افلاطوني بفتح همزه وسکون راء مهمله وفتح شین معجمه والف وضم میم وسکون واو وکسر نون
ویاء آخرپارسی مامیثا سرخ نامند وبهندی بن پوسته * ماهیت آن نباتی است شبیه بخشخاش بری وبرگ آن مشرف
وشبیه ببرگ شقایق النعمان وگل آن سرخ وسرآن شبیه بسرخشخاش وطولانی ترازان وسرآن پهن وبیخ آن مستدیر ورنگ
دمعه یعنی لبن آن زرد زعفرانی * افعال وخواص آن حار حاد ومحلل ومنقی قروح عین که آنرا ارغاسن وقرحی
که آنرا ناقلیانامند وچون ضماد نمایند تسکین دهد اورام را وچون دونیم برگ آن را با بیست ویکدانهٔ فلفل سیاه سائیده و
باآب حل کرده سه روزمتوالی بخورند جهت قلاع دهان وسیلان رطوبات ازان نافع

* ارقیطون * بفتح اول وسکون راء مهمله وکسرقاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم طاء مهمله وسکون واو ونون معرب
ارقسون یونانی است وقروسوقیون نیزنامند * ماهیت آن دیسقوریدوس گوید نباتی است برگ آن شبیه ببرگ کدو وازان
بزرگتر وصلب ترومزغب وبی ساق ورنگ آن مایل بسیاهی وبیخ آن بزرگ وسفید انطاکی گفته نباتی است مزغب وساق آن
مربع کمترازیکذرع وآنرا الکلبلی سرخ رنگ وتخمی بقدرارزیرهٔ سیاه است وبهترین آن تازه حریف آن است وصاحب تحفه
گفته بیخ آن نرم وسفید وشیرین است * طبیعت آن گرم وخشک دردوم ودرسوم نیزگفته اند * افعال وخواص
ومنافع آن جالی ومجفف ومحلل وباقوت قابضه جهت امراض دهان ودندان وسینه ونفث الدم ومفاصل وعرق النسا
وشقاق وقرحهٔ سرانکستان حادث ازبرودت ومرالبول وحرق النار وقروح بیخ ناخنها نافع مضمضه بطبیخ بیخ آن ونگاهداشتن

آن در دهان ممکن اوجاع دندان و ریختن طبیخ آن بر شقاق عارض از سردی و سوختگی آتش و آشامیدن یکدرهم آن
با حب الصنوبر جهت اوجاع صدر و نفث المدة و چرک کاشن در رمینه و نیم رطل از طبیخ آن جهت عسر البول و عرق النسا و درد
مفاصل و ضماد تازهٔ آن جهت شقاق و قرحهٔ سرانگشتان و اوجاع مفاصل و سوختگی آتش و ذرور برگ آن جهت قروح خبیثهٔ
کهنه نافع مصر کردهٔ مصلح آن روغنها مقدار شربت آن تا شش درم بدل برگ آن بیخ آن است

ارقطیون

* ارقطیون * بفتح اول و سکون راء مهمله و فتح قاف و سکون طای مهمله و ضم یای مثناة تحتانیه و سکون واو و نون و آنرا
ارقطون نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ فلوس و زغب این از آن زیاده و بسیار مستدیر و بیخ آن
سفید و شیرین و ساق آن دخو طولانی و تخم آن شبیه بزیرهٔ کوچکی * افعال و خواص و منافع آن بسیار لطیف و مجفف
و جالی طبیخ بیخ آن و تخم آن با شراب جهت تسکین اوجاع اسنان مضمضه کردن و نگاهداشتن آن در دهان و آشامیدن آن
جهت عسر البول و عرق النسا و ریختن آن بر سوختگی آتش و قروح بن ناخنها و شقاق عارض از سردی هوا نافع

ارمال و ارمالک

* ارمال و ارمالک * بفتح همزه و سکون راء مهمله و فتح میم و الف و لام و بلغتی دیگر کاف بعد لام آمده بسریانی ارمالیه
نامند * ماهیت آن پوست درختی است خشبی شبیه بقرفه با عطریت و رنگ آن مائل بزردی و صنفی از قرفه است منابت
آن منابت قرفه و بهترین آن تازهٔ زرد رنگ خشبوی آن است و نواب سید علوی خان مخاطب بمعتمد الملوک قدس سره نوشته
اند که پوست درخت کادی است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص و منافع آن نائب
مناب قرنفل و دارچینی و قرفه دانسته اند و مقوی دل و احشا و معین بر هضم و جمیع قوتها و جهت استحکام لثه و امراض
دندان و بوی دهان و رمد و منع انتشار زخمها و آکله و تسکین اوجاع و ادرار فضلات نافع و بوئیدن آن جهت تقویت دماغ
و آشامیدن آن جهت قطع بخارات کریهه هرجا که باشد و بوی دهان و رمد بارد و ادرار فضلات و لینت طبع و مضمضهٔ آن جهت
استحکام لثه و امراض دندان و سنون آن جهت درد دندان و استحکام لثه و ضماد آن جهت بثور و اورام و اندمال قروح و منع
تعفن اعضا و طلای آن جهت اصلاح ناخن و چون آنرا کوبیده و با مثل آن آرد گندم و شکر خمیر کرده در روغن بریان نموده
گرما گرم بر عضو موجع و درد چشم بارد تکمید نمایند در ساعت تسکین وجع آن نماید مصدع محرور مصلح آن کشنیز مقدار شربت
آن بتنهائی تا دو مثقال بدل آن در نکهت کبابه و در غیر آن سلیخه و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که آنرا بهندی لوده
بضم لام و سکون واو و دال مهمله و ها در آخر نامند و شاید شبههٔ باشد ارمال غیر لوده است و محتمل که آن نوع زبون دارچینی
و بین قرفه و سلیخه باشد و لوده پوست درختی دیگر قریب النفع بدان و اهل هند در امراض مذکوره و امراض ارحام برای
دفع رطوبات و در رحیض و غیرها و برای دراز موی در ادویهٔ آن مستعمل دارند و این با عطریت و خوشبو نیست

ارمنین

* ارمنین * بفتح همزه و سکون راء مهمله و فتح میم و کسر نون و سکون یای مثناة تحتانیه و نون لغت یونانی است * ماهیت آن
نباتی است بری و بستانی و هر سال میروید بری آن غیر مستعمل و بستانی آن برگهای آن شبیه ببرگ ابهل و ساق آن مربع
بقدر نصف ذراع و غلاف ثمر آن شبیه بغلاف لوبیا مائل بطرف اسفل و تخم آن سیاه و دراز و تخم بری آن مستدیر و اغبر و گویند
ارمنین درخت تلقلان است و ابن بیطار نوشته که غیر آن است چنانچه مشهور است در زمان ما صفت آن غیر صفت قلقلان
است و در حرف القاف خواهد آمد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص و منافع آن محلل و جاذب
آشامیدن یکدرهم آن با شراب بغایت محرک باه ضماد مطبوخ آن محلل اورام بلغمی و همچنین ضماد آن با آب و ضماد گیاه آن نیز

ارنب بری

وتقطور آن با عسل جهت ازالهٔ ترجهٔ چشم مسمی با رعا من وبیاض آن نافع وغیر بسنانی آن در تن افعال قوی‌تر است ومخرج جنین

* ارنب بری * بفتح همزه وسکون رای مهمله وبفتح نون وبای موحده معرب از ارنبای سریانی است وبعربی نمر ربنون ورای مهمله وبیونانی فرمیمون واغروس وغرماوس ونیز بسریانی لاعوسی وبفارسی خرگوش وبترکی دوشان وبهندی سسا وسسه وکیرهه نامند * ماهیت آن حیوانی معروف است بجثهٔ گربه با مویهای بسیار نرم وصورت آن فی الجمله شبیه بصورت موش وگوشهای آن بسیار بلند ولهذا آنرا خرگوش نامند ودستهای آن کوتاه‌تر از پایهای آن ومانند زنان حیض بیند و گویند منقلب میگردد نر آن بماده وبالعکس واصلی ندارد بلکه یک سال نر آن بسیار مست وقوی میگردد ویک سال ماده آن ولهذا شبهه نموده آنرا گفته اند ومدت حمل آن هفتاد روز است وزیاده هم گفته اند وگویند چون آنرا بسیار بترسانند وذبح نمایند خون از مذبح آن بر نمی آید وسفید یکرنگ وسیاه اغبر وابلق میباشد * طبیعت آن گرم درسوم وتر در دوم و بزعم بعضی سیاه آن خشک وسفید ترکی آن بسیار گرم وخشکی آن کمتر ومشهور آن است که مزاج آن سرد است وباین قول ایراد نموده اند که پس از چه جهت نافع است مفلوجین وصاحبان بارد المزاج وامراض بارده را وجواب گفته اند که مزاج آن هرچند سرد است ولیکن گوشت آن گرم است از گوشت غزال وحق جواب آن است که آنچه مشهور است غلط است وسبب آن شهرت افعال آن است از جبن وخوف وسبب این هرد ونیست مگر برودت مزاج آن بلکه مزاج آن بسیار گرم است واز لوازم حرارت جرأت وجلادت واقدام بر حرب است وآن جانوری خرد است اگر این لوازم حرارت با او نباشد بزودی از جنگ و غزا هلاک میشود جناب باری تقدس وتعالی بحسن تدبیر وحکمت بالغه قلب آنرا بنسبت با بدن آن بسیار بزرگ خلق کرده پس حرارت غریزی وروح حیوانی در فضای قلب آن متفرق شده ضعیف میگردند وموجب جبن وخوف او میشود ونیز حرارت اصلی مزاجی با حرارت عارضی حادث از غضب یا خوف مجتمع گشته باعث انغمار وضعف آن میگردد وازین جهت باز نیز بسیار پروا نمیتواند کرد وصید چنانچه ماده آن میکند نمیتواند نمود ونیز شیر نر از جلدی وجلادتی که شیر ماده دارد ندارد * افعال وخواص ومنافع آن صرع وفالج واسترخا ولقوه واختلاج وارتعاش اغذیه متخذ از گوشت آن خصوصا کباب ومشویات مبرزه با ابازیر حارهٔ مقومه ومقویه مانند دارچینی وفلفل وصعتر وخردل وتخم شبت که ترش کرده باشند اینها را بسی نافع اند زیرا که فالج ولقوه واسترخا وخدر وارتعاش وامراض بارده وعلل اعصاب واوجاع مفاصل وسلس البول وبول در فراش وهمچنین قلایای آن ومولد خون غلیظ وغلیظتر از گوشت گاو نر وگاومیش واگر سرفه باشد بی ترشی وچون قدری قلیلی از انفحهٔ آن بطفل بخورانند ایمن میگردد از حدوث صرع که آنرا ام الصبیان نامند وفزع در خواب ولیکن باید که شیر در معدهٔ او نباشد زیرا که موجب انجماد آن میگردد وهمچنین خورانیدن آن با مسکهٔ گاو یا روغن گاو یا سرکهٔ انگوری یا با عسل مصفی محلول بخل خرما نافع است از برای صرع وچون یک درم انفحهٔ آنرا با یک درم شب یمانی سوخته با آب طبیخ بابونه وسداب چند روز بیاشامند خون بسته را گشاید وآشامیدن وحمول آن بتنهائی بعد طهر سه روز زهر روزنیم مثقال مانع حمل زنان است وآشامیدن دو مثقال آن جهت رفع سیلان رطوبات رحم وشکم نافع وسه قیراط آن با شراب جهت رفع تپ ربع مجرب شمرده اند وآشامیدن یک درم آن با آب نخود از برای احتباس بول بسبب انجماد خون در مثانه واز یک قیراط تا نیم مثقال با سرکهٔ انگوری جهت صرع وتحلیل شیر منجمد در معده وگزیدن افعی وادویهٔ قتاله وبالجمله فادزهر جمیع سموم است ومرهٔ آنرا تا تبریز عکس پذیرفتهٔ آنست چون با زیت خلط کرده شود وبلع نمودن آن گرما گرم هنگام ذبح بعد صیله

جهت نفس الانتصاب وکسیکه در حین رفتار سرعت و یا وقت دویدن نفس بهیا رزند و یا نفس او یا ری نکند نافع گفته اند و
خورانیدن آب مطبوخ جگر آن نیم گرم جهت مرضی که در پهلوی اطفال در ملک هند و بنگاله عارض میگردد و آنرا دبه نامند
مؤثر و چون زهرهٔ آنرا بنوشند خواب بمرتبهٔ برشارب آن غلبه کند که تا سرکه نخورانند و استنشاق نفرمایند بهوش نیاید
و چون با کندروسداب سرشته حب سازند و بیاشامند وقت آشامیدن شراب خواب آورد و چون ارادهٔ انتباه و خلاصی
از آن نمایند سرکهٔ کهنه بیاشامند و چون خصیهٔ آنرا با نمک تلخ وورس نمکسود نموده دو دانگ آنرا سعوط نمایند لقوه را دافع بود
و خوردن آن با روغن سداب جهت اخراج مشیمه آزموده و گویند چون زن فرج آنرا پخته بخورد در حال آبستن گردد و
همچنین حمول سرگین آنرا درین باب بسیار مؤثر دانسته اند و مغز سر آنرا چون بریان نمایند و بخورند رعشهٔ مرضی را مفید
و مالیدن مغز سر آن بر لثه و دندان باعث اعانت بر رویانیدن دندان اطفال میگردد و چون با سرکه و روغن زیت بجوشانند
و بریدن بمالند حشرات الارض از آن شخص بگریزند و نزدیک او نیایند و چون هفت روز هر روز دو حبهٔ مغز سر آنرا با شیر
تازه بنوشند منع سفیدی موی میکند و خاکستر دماغ آن با پیه خرس و ماء العسل و آب پیاز عنصل جهت رفع داء الثعلب مفید
و جلوس در طبیخ آن جهت نقرس و مفاصل نافع و ضماد خاکستر استخوان آن محلل خنازیر و سرگین آن از نیمدرم تا یکدرم
شربا جهت سلس البول و بول در فراش و قطور بول آن در چشم جهت حدت باصره و طلای خون تازهٔ گرم آن جهت رفع
کلف و بهق و بثور یکه آب بسپید از آن ترشح کند که در سر باشد و مسکن دردهای کهنه و خوردن خون برستهٔ آن جهت قرحهٔ
امعا و اسهال و رفع هموم و گویند که چون بچهٔ تازه زائیدهٔ آنرا ذبح نمایند و خون آنرا در پارچهٔ بگیرند و خشک نموده نگاهدارند
و عند الحاجة قدری از آنرا با شیر مرضعه طفلیکه آنرا ام الصبیان حادث شده باشد حل نموده بآن طفل بخورانند باعث رفع
مرض آن میگردد و طلای پیه آن مانع انشقاق موو ریختن آنست و پوشیدن پوست آن مسخن بدن و معدل اخلاط بارده و
ادهان آن قاطع بواسیر و مانع تاثیر برودت در بدن و موی محرق آن حابس خون همه اعضا المضار محرور المزاج را مضر مصلح
آن کاسنی و سرکه و انار میخوش و ماست و پختن آن ببخار آب گرم و شبت و خوردن آن با روغن و گفته اند هیچ لحمی نافع
نیست اصحاب وجع مفاصل را مگر لحم ارنب و آهو بره زیرا که ایشان را تقلیل غذا باید و لحمهای قلیل الفضول و این هردو
از آن جمله اند و چون مجموع آنرا در ظرفی بسوزانند و ده مثقال آنرا بیاشامند جهت تفتیت سنگ گرده مفید و چون
جوف آنرا پاک نموده بدستور بسوزانند و با روغن گل سرخ طلا نمایند جهت رویانیدن موی مؤثر است و گویند
نگاهداشتن کعب آن جهت رفع چشم بد مؤثر و نیز گویند تعلیق هرد و چشم آن باعث هیبت در نظرها است و دستور احراق
و دهن و طبیخ و تغذیهٔ آن در قرابادین ذکر یافت

* **ارنب بحري** * بیونانی عشروش و تلاسیوس و بهندی کاسا نامند * **ماهیت آن** حیوانی است صدفی شکل مائل
بسرخی مابین اجزای آن چیزی سبز شبیه ببرگ اشنان و در سرا و سنگ میباشد و گفته اند حیوانی است سرا و مانند ارنب بدنا و
مانند ماهی * **طبیعت آن** بسیار گرم و حاد است * **افعال و خواص و منافع آن** خاکستر آن جالی بصرو دندان و
ضماد کوبیدهٔ آن بتنهائی و یا با تخم انجره سترندهٔ موی و همچنین طلای روغن مطبوخ آن و طلای خون آن جهت کلف و بهق
و خاکستر سر آن با پیه خرس جهت داء الثعلب بغایت مفید و همچنین بتنهائی و ابن تلمیذ طلای آنرا جهت کندن زنبور
قادر هر سریع الاثر میداند المضار سم قاتل است چون بیاشامند بعد زمان قلیلی وجع بطن و عسر البول و ضیق النفس و سرفهٔ خشک و

نعسائله رقیق صفراوی ویرقان عارض شود واکربول بکند اندک شبیه بارغوان باشد وبعد بورمی کرد متعفن ازبدن او
بوید وقی صفراوی مخلوط باندک خون نماید اصلاح آن خوردن شیر الاغ اولا وخوردن ملعقهٔ برک سنباری وآشامیدن شراب
سائل رقیق معصور که مبالغه درعصر آن نکرده باشند پس خورانیدن آب مطبوخ برک خبازی یا بیخ آن وبیخ مریم کوید مقدار
آن وخوردن میدان آهوی وآشامیدن ماء الشعیر سرد کرده وخربق سیاه ولبن مقصور یا با نقران یا ماء العسل مقدار یک رطل واکر
احتیاج بفصد شود فصد نمایند وتنظیف بطن نمایند بقی واسهال بعد ازسکون اعراض بحسب لائق وعلامت بره صاحب آن آنست
که مکرر ونما ید اوراشنیدن نام ماهی اولا پس دیدن آن پس خوردن آنرا وخواب آمدن وشراب دیدن وشواب رفتن آن

اروسه

* اروسة * بفتح اول وضم رای هندی چهار نقطه وسکون واو وفتح سین مهمله وهاء در آخر لغت هندی است وآنرا باسه
بفتح بای موحده ووا وانسه بفتح واو والف وسکون نون وفتح سین مهمله وهاء در آخر نیز نامند * ماهیت آن نباتی است
که در هند وبنگاله بسیار میشود ومابین شجر وکیاه وبلندی دو ذرع وزیاده بران وبرک آن شبیه ببرک بید واندک عریضتر ازان
وشاخهای آن پرکره وچوب آن سفید واکثر ازان خلال میسازند وکل آن بیشتر سفید وبعضی سرخ وبنفش نیز میباشد و
آتش چوب آن تند میباشد وازذغال آن بارود میسازند * طبیعت آن کرم وخشک است در اول وکویند سرد است و
کل آنرا سرد نوشته اند * افعال وخواص ومنافع آن کل آن جهت دق ودفع صفرا وتسکین حدت خون وسوزش بول
وناریت آن مفید وکویند بیخ آن جهت سرفه وضیق النفس وربو وتپهای بلغمی وصفراوی وغثیان وقی ویرقان وحرقة البول
وقروح مجاری بول که بهندی سوزاک وبفارسی سوزنک نامند وکفته اند تپ دق را نیز مفید است وثمر آن بمقدار چهار چیزی صحرائی
که بهندی کولر جنکلي نامند میشود وسبز رنک وتخم های آن ریزه کویند تعلیق آن برکلوی اطفال جهت سرفهٔ ایشان نافع است

آریدبرید

* آریدبرید * بمد همزه وکسر رای مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه ودال وفتح بای موحده وکسر را وسکون یای مثناة
تحتانیه ودال مهملهٔ بی نقطه * ماهیت آن دوائی است فارسی مانند پیازشکافته که از سجستان خیزد غافقی ویوسف بغدادی
کفته اند شاید که آن بیخ دلبوس باشد که سوسن احمر بریست وانطاکی کفته که بیخ سوسن سفید است که بفارسی سوسن
آزاد نامند که زنبق عبارت ازان است * طبیعت آن بسیار کرم وحاد * افعال وخواص ومنافع آن جذاب و
جالی است طلای آن جهت قطع خون بواسیر وآشامیدن آن بغایت مدر وحیض مقدار شربت آن تا یکدرم است

* فصـــــل * الالف مع السین المهملة

اسارون

* اسارون * بفتح همزه وسین مهمله والف وضم رای مهمله وسکون واو ونون لغت سریانی است بیونانی سرابیون وبهندی
تکر نامند * ماهیت آن بیخ کیاهی است پرکره واندک طولانی وکج وزرد رنک ازززد چوبه باریکتر وقوی تر نیز دیده
شد باریشها وعطریت وثقیل الرائحه ولذاع وبعضی اغبر مائل بزردی ومنبت آن جنکلها وکیاه آن منبسط برروی زمین و
برک آن شبیه ببرک نیل وابلاب وازان کوچکتر ومائل باستداره وکل آن بنفش ودر زیر برک شبیه بکل بنک وتخم آن
شبیه بقرطم که کاجره نیز نامند ونوعی ازانرا ساق بقدر ذرعی وملرور وبرک آن مانند قنطوریون دقیق وبالای ساق
آن پرشعبه بعضی بالای بعضی ودراطراف شعبها چیزی مانند دانهای کندم ودرجوف آن چیزی زغبی وبیخ آن بسطبری
خنصر وکم کره وخوشبوی وخوش طعم ونوعی دیکر برک آن مانند برک نوع اول واغبر وصلب وشاخهای آن پراکنده و
باریک وبرانها پیچیده وکل آن بزرک وبنفش وثمر آن مانند ثمر کبر ودرجوف آن تخمی مانند تخم خطمی وبیخ آن ماری

در ریگزارها وپرگرد وتند بوی وتلخ واللداغ واین قسم مخصوص است بدفع سموم وگزیدن مارها ونوعی را برگ ازهمه انواع ریزه‌تر وساقهای منبسط برروی زمین وگل آن بنفش وبیخ آن نرم وبی‌کره وزرد رنگ وطعم آن تلخ وبا عطریت ومنبت آن کوههای سیاه است واین نوع ضعیف‌ترین انواع اربعهٔ آنست وبهترین همه نوع اول است که از فرنك وافریقیه وشام خیزد وخوشبو وتند رائحه وباریک باشد که زبانرا در وقت خائیدن بگزد ومستعمل بیخ آن است * طبیعت مجموع آن در آخر دوم گرم وخشک وبعضی درسوم گرم ودر دوم خشک گفته اند * افعال وخواص ومنافع آن ملطف ومحلل ومفتح ومقوی ومنقی دماغ واعصاب ومعده وجگر وسپرز وکرده است از اخلاط باردهٔ رطبهٔ بالهٔ مسترخیه وآشامیدن آن بتنهائی وبا ادویهٔ مناسبه جهت امراض باردهٔ رطبهٔ دماغیه مانند صرع ولقوه وفالج واسترخا وتشنج امتلائی وخدر وتقویت دماغ وتسخین آن واعصاب وصداع بمشارکت رحم ونسیان وخصوص با ماء العسل وجهت تسکین اوجاع باطنی واستسقا ویرقان وصلابت وورم رخو جگر وسپرز وتنقیهٔ آلات بول ورحم از رطوبات لزجه وفضول ردیه وتنقیهٔ سنگ کرده ومثانه وتسکین درد آن وعسر البول واحتباس حیض ووجع مفاصل وورک وعرق النسا ونقرس نافع خصوصا که جهت این امور وماء در آب انگور خیسانیده باشند که بازای هر سه منقال از آن چهار رطل ونیم آب انگور باشد وبا شراب شتر وگوسفند جهت تقویت باه مبرودین ومرطوبین وتسخین وتقویت معده وکبد واخراج رطوبات فضله با درار ویک منقال آن با ماء العسل مسهل است مانند خربق ابیض وبوئیدن روغن آن دائم جهت نسیان واکتحال آن جهت امراض طبقهٔ قرنیه وذرور آن جهت گزیدن عقرب نافع وضماد آن با شیر تازه دوشیده بر کنج ران وپشت زهار جهت نعوظ مجرب واهل هند را عقیده آنست که چون قبل از بروز آبله نیم درم آنرا با نمك برنج بنوشند آبله بسیار کم برآید ومجرب دانسته اند واز جملهٔ ادویه ایست که داخل کرده میشود در خوشبوئیها مضر رئه مصلح آن موبزج مقدار شربت آن از یکمنقال تا سه منقال با ماء العسل بدل آن بوزن آن وج یا زنجبیل است یا نصف آن خولنجان ونصف آن وج جوارش اسارون وشراب وعرق آن در قرابادین ذکر یافت

اسد

* اسد * بفتح همزه وسین مهمله وسکون دال مهمله بفارسی شیر وبهندی باگهه نامند * ماهیت آن حیوانی است مشهور از جملهٔ سباع * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص ومنافع آن گوشت آن دیر هضم ومورث شجاعت ضماد پیه آن بر کمر وکنج ران وانثیین وقضیب ومقعده مقوی جماع وطلای آن جهت کلف وقطور آن با روغن تخم انجره در احلیل جهت نعوظ بیعدیل وطلای پیه وزهرهٔ آن بر بدن باعث گریختن سباع از آن شخص وضماد پیه ما بین دو چشم آن برروی مورث هیبت در نظرها ارسطو گوید کباب خصیهٔ شیر بغایت مقوی دل وباه است چون بشکافند آنرا وبا بورهٔ سرخ ومصطکی طبخ نموده خشك کنند وبر روغن زنبق چرب کرده با آب گرم ناشتا بنوشند جهت جمیع اوجاع باطنی مانند قولنج ومغص ووجع ظهر وبواسیر ودرد جگر ورحم بغایت مؤثر ومفید است وزهرهٔ آن مقوی باصره اکتحالا وآشامیدن یکدانگ زهرهٔ شیر نر با زردهٔ تخم مرغ نیم برشت جهت کسی که آنرا از زنان بسته باشند گویند مجرب است ووقت استعمال آن در رجب هلال ماه شرط دانسته اند وگویند جلوس بر پوست آن جهت رفع نقرس وبواسیر مجرب است وبستن پوست یا موی آن برگردن اطفال پیش از بلوغ جهت ازالهٔ صرع وبخور موی آن جهت گریزانیدن سباع ورفع تب یومی نافع وگذاشتن قطعه از پوست آن درمیان صندوق رخوت مانع کرم زدن آنها است واگر کرم دران صندوق موجود باشد باعث قتل آنها است گویند چون زبان آنرا خشك نمایند وقدری قلیلی از آنرا با نبات سائیده بصاحب ضیق النفس با درد رطب بخورانند شفا یابد وچون بینی شیر ماده را خشک نمایند ووزن

حامله باخود دارد تا زمانیکه طفل را از شیر باز گیرند از مرضی که بهندی پرسوت نامند محفوظ ماند و چون فرج آنرا خشک نموده عند الحاجة با آب گرم سوده زن استعمال نماید فرج آنرا تنگ کند و گرم کرد اند و چون یک درم سرگین آنرا در شراب حل نمایند و بمعتادین شرب خمر دهند باعث نفرت و عدم خواهش ایشان کرد د و گویند چون صدای خروس سفید تاجدار را بشنود لرزه بر اندام آن افتد و نزع نماید و بعضی گمان برده اند که تمساح چون صدای شیر را بشنود میمیرد و گویند خوردن موی سبل آن از جملهٔ سموم است و اکثرا زراه عداوت آنرا مقراض نموده در میان رگ برگ تانبول گذاشته بخورانند بکسیکه با او عداوت دارند با لجمله بهر نحو کسیکه آنرا خورده باشد علامت آن آنست که در وقت نشستن شکم او درد کند و چون بر برگ بید انجیر بول کند آن برگ پاره پاره کردد تدبیرش آنست که بیاورند جگر بچهٔ گوسفند با بزغاله و قطعه قطعه نموده خام ببلعند و چون سه ساعت کامل از آن بگذرد ودرم خربق اسود که بهندی کتکی نامند خوب نرم سوده با آب نیم گرم بقدر یک کاسه بخورند و قی کنند و اگر زود قی نیاید شاخهٔ درخت بید انجیر در حلق کنند تا قی آید و موی شیر با قطعهای جگر بیرون خواهد آمد و یا آنکه ماهی روبیان که بهندی جهینگا نامند با تار ریسمانی بسته خام ببلعند و سه ساعت صبر نموده تار چه ماهی را بکشند موها با آن چسبیده بیرون خواهد آمد پس بیخ گیاه سفید مرز که بهندی جولائی نامند با آب شسته برنج سوده بیاشامند و اگر شیر کسی را بگزد خواه بدندان و یا بناخن برای آنکه دندان و ناخن از سباع هرد و سمی میباشد اذیت میرساند باید که زراوند و ایرسا و عسل درهم سرشته بران ضماد نمایند پس با سرکه بشویند در آن مرهم متخذ از قشور نحاس و زنجار و خبث الفضه و موم و زیت گذارند

اسد العدس

اسد العدس *ماهیت آن شبیه بگیاه عدس و نوعی از طراثیث دانسته اند برگ آن مزغب و با لزوجت و ساق آن با رنگ مانند ریسمان اغبر مائل بسرخی و گل آن سفید و زرد شبیه بگل لبلاب و بسیار از آن کوچکتر و بیخ آن مانند گزر و بسیار کوچک و برگیاهیکه در حوالی آن بهم میرسد میپیچد و آنرا فاسد میسازد و لهذا آنرا مالوک نامند* طبیعت آن در دوم گرم و با قوت بارده و در سوم خشک* افعال و خواص و منافع آن محلل بلغم و سودای غیر محترق و مدر بول و مفتت حصاة و آشامیدن آن با سکنجبین جهت یرقان و با آب کرفس جهت حصاة و چون با سرکه مداومت بخوردن آن نمایند پخته یا خام آن باعث لاغری بدن فربه میشود و اصلا مضرتی نمیرساند و چون با گوشت طبخ نمایند گوشت را زود مهرا میسازد و طلای آن با سرکه جهت نمله و منع زیاده شدن آن مفید گویند مکرب و مغثی است مصلح آن بنفشه مقدار شربت آن تا پنجدرم بدل آن افتیمون و در امراض مزال مانند آن صعتر و ربع آن سندروس

اسرار

اسرار بکسر همزه و سکون سین مهمله و فتح زای معجمه و الف و رای مهمله لغت مغربی است* ماهیت آن شجریست منبت آن آبهای ایستاده و سواحل دریای حجاز و در ابتدای روئیدن یکشاخ بقدر ذرعی شبیه بحی العالم میباشد و چون محاذی روی آب شود از آن برگ و شکوفه شبیه بمورد ظاهر میگردد و ثمر آن بمقدار فندقی مستدیر و مزغب باندک بشاعت و حلاوت و عفوصت و طعم برگ آن اندک تلخ* طبیعت آن مرکب القوی و مسخن* افعال و خواص و منافع آن دلوک و بخور آن جهت درد دندان و آشامیدن آن با شراب تازه در محرور و با شراب در مبرود بغایت محرک باه و لازهٔ آن محلل صلابات و مفتح سدد و منعش حرارت غریزی و حابس نخارات مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یکدرم صمغ آن لزج و بعد از خشک شدن شبیه بکندر میباشد در قوت و با رطوبت فضلیه جهت امراض بارده و دفع رطوبات از مفاصل نافع

اسرنج

اسرنج بضم همزه و سکون سین و فتح راء مهملتین و سکون نون و جیم و سرنج بدون همزه نیز آمده و بهندی سیندور گویند

* **ماهیت** آن چیزی است مصنوع از قلعی و سفیداب سوخته شبیه بشنجرف اندک سوده و کمرنگ تر از آن یعنی سرخ شکفته اندک مائل بزردی و صنعت آنرا طرق بسیار است از انجمله آن است که بگیرند سفیداب قلعی یا قلعی رصاص را و در تابهٔ سفالی کرده بر روی کورهٔ آتش نی و خاشاک کذارند و قدری نمک بر ان بپاشند و با کفچهٔ آهنی برهم زنند تا سرخ کردد و هرچند آتش بیشتر دهند سرخ تر کردد پس درد یکی کرده بر روی کوره کذارند و آتش برا طراف آن برافروزند تا سوخته و بغایت رنکین کردد * **طبیعت** آن سردی آن کمتر از اسفیداج که سفیداب نامند و خشکی آن زیاده از آن * **افعال و خواص و منافع** آن محلل و جالی و منقی زخمها و منبت لحم طلای آن با روغن کل سرخ یا روغن زیتون جهت رویانیدن کوشت و دفع ورم زخمها و تنقیهٔ چرک و بردن کوشت زائد و مرده و قطع بد بوئی آن و جهت سیلان خون و سوختکی آتش و حقنهٔ آن با پیه و آب برک بارتنک جهت قرحهٔ امعا و ذرور و مرهم سودهٔ آن بر تو با بعد مالیدن آب برک سیم مقرح و تکرار آن باعث زوال آنست و اصرتج از سموم قتاله است مداوای کسی که آنرا خورده باشد قریب بمداوای اسفیداج و ان شاء الله تعالی در اسفیداج خواهد آمد و مرهم آن در قرابادین ذکر یافت

اسروزع

* **اسروزع** * بفتح همزه و سکون سین و ضم راء مهملتین و سکون واو و فتح زای معجمه و سکون عین مهمله * **ماهیت** آن کرمی است که در سبزه زارها و ریکزارها بهم میرسد * **افعال و خواص و منافع** آن ضماد آن عصب مقطوع را در ساعت التیام دهد

اسطراغالیس

* **اسطراغالیس** * بکسر همزه و سکون سین و فتح طا و رای مهمله و الف و فتح غین معجمه و الف و کسر لام و سکون یای مثناة تحتانیه و سین مهمله لغت یونانی است و بعربی معروف است بمخلب العقاب الابیض * **ماهیت** آن بیخ ثمنشی است کوچک اندک مفروش بر روی زمین برک و شاخهای آن شبیه ببرک و شاخ نخود و کل آن ریزه و بنفش و بیخ آن مستدیر شبیه بترب شامی منشعب بشعبهای سیاه صلب مانند شاخ حیوانات مشبک بعضی در بعضی و طعم بیخ آن با قبوضت منبت آن تلهای برف نشین و مواضع سایه ابن بیطار نوشته که در ماوس از اندلس کثیر الوجود است و مستعمل بیخ آن * **افعال و خواص و منافع** آن بیخ آن قابض و مجفف قرح و حابس بطن و مدر بول چون با شراب بجوشانند و بیاشامند و چون نرم بکوبند و بریزند بر قروح کهنه بپاشند باصلاح آورد و قطع نزف الدم نماید ولیکن بسبب صلابت بدشواری کوبیده میشود

اسطوخودوس

* **اسطوخودوس** * بضم همزه و سکون سین و ضم طا مهمله و بی نقطه و سکون واو و ضم خای معجمه و سکون واو و ضم دال و سکون واو و سین مهملتین لغت یونانی است بمعنی حافظ الارواح و بعربی آنس الارواح بمد همزه و کسر نون و ممسک الارواح اهل مکهٔ معظمه کیاه آنرا ضرم بضم ضاد معجمه و سکون رای مهمله و میم و کل آنرا زهر الضرم و بسریانی ستاوس که نام جزیره ایست که در انجا میروید و اهل تنکابن ترروم و بهندی دمار وود و بنکاله تنتنه نامند در اطراف عظیم آباد و بنکاله هم میشود ولیکن اندکی کم قوت * **ماهیت** آن کیاهی است ربیعی بقدر ذرعی منبت آن جاهای نمناک برک آن شبیه ببرک صعتر و از آن دراز تر و باریک و کل آن مدوری شکل انبوه شبیه بخوشهٔ جو بسیار کوچکتر از آن و بنفش و مائل بسفیدی و با آن زردی و سرخی و مزغب و نرم و ثقیل الرائحه و اندک تلخ و حریف و تخم آن بسیار ریزه و اندک مفرطح و زرد تیره مائل بسیاهی فی الجمله شبیه بارزن خرد و بوی آن بعد اندک مالیدن بدست شبیه ببوی کافور چنانچه ابن ماسویه کفته که اسطوخودوس را تخمی است که چون بدست بمالند و ببویند بوی کافور از آن آید و طعم آن تلخ و تیز و آنچه بعضی نوشته که تخمی ندارد نیز درست است زیرا که آنچه در زمین ... از روم و مغرب و زمینهای باقوت میروید با تخم و قوی الرائحه و با تلخی و نرم و مزغب

میباشد وآنچه در زمینهای ضعیف مانند بعضی مواضع بلاد دکن وعظیم آباد وجهانگیرنگر از بنگاله میروید خشن بعضی سیاه تیره
وبعضی سفید مائل باندک بنفشی وبی زغب وبعضی بی تخم وبا تخم ریزهٔ سفید مائل بزردی است ونوعی از اسطوخودوس
میشود که دانه های خوشهٔ آن پاشان با رنگ اندک بلند وبی زغب واغبر ودر بو شبیه بآنچه ذکر یافت بلکه تندتر ولیکن
خوشهٔ آن دیده نشده که چه نحو میباشد * **طبیعت آن** گرم وخشک در درجهٔ اول ودر دوم نیز گفته اند واین اصح است
خصوصا حجازی تازه قوی الرائحه وتند طعم آن وشیخ الرئیس وابن تلمیذ گرم در اول وخشک در دوم گفته اند ومرکب
از جوهر ارضی بارد وناری لطیف وشیخ داود گرم در آخر دوم وخشک در اول سوم وبعضی سرد در اول وبعضی مرکب القوی
واجزای باردهٔ آن کمتر از حاره وتخم آن بقول ابن تلمیذ گرم در اول وخشک در دوم نیز ومرکب از جوهر ارضی بارد
وناری حار لطیف * **افعال وخواص ومنافع آن** محلل وملطف وجالی ومفتح سده بقوت جزو حار لطیف خود
وبا قوت قابضهٔ جزو ارضی بارد ومقوی بدن ودل ودماغ واحشا وجمیع قوای ظاهری وباطنی وقوت مذکره ومفکره ومصفی
روح ومفرح وجهت امراض سینه وسعال ونزلات وسائر امراض عفنه وعلل عصبانی بسبب افعال مذکوره وبقوت مسهله و
دافعهٔ خود اخلاط فاسدهٔ بلغمیه رطبه وسوداویه واختصاص آن بدماغ وتقویت آن دماغ را نافع وهمچنین جهت امراض کبدی
وطحالی ومجاری بول * **امراض الراس** وغیره آشامیدن یکدرم آن بتنهائی جهت رعشهٔ دماغی ودوار وسدر حادثه
از ضربه وسقطه وتزعزع دماغ حادث از ضربه وسقطه وتذکیهٔ ذهن خصوص با ماء العسل وهمچنین آشامیدن شراب تازهٔ آن
بتنهائی ویا با شراب لیموی تازه بجهت آنکه با وجود آنکه مقطع وملطف است حابس ابخره ومقوی معده است ومداومت آشامیدن
طبیخ آن با ماء العسل وهمچنین استعمال آن نافع است جهت صرع ومالیخولیا وجنون ونسیان وجمود وشخوص ووسواس
سوداوی واسترخا وتشنج رطب امتلائی ورعشه وخدر واختلاج وزوال غم واندوه نافع بجهت آنکه استفراغ سودا وتنقیه می
نماید فضول دماغی ورطوبات مرخیه را ومانع عفونات وانصباب نوازل است باعصاب ومقوی ومسخن آنها است وتقویت
میبخشد دماغ را وتلطیف مینماید روح دماغی را وهمچنین مائدهٔ جرم آن با ماء العسل وبدستور گلنگبین یعنی مربای گل
آن با شکر یا عسل چون هر شب آن مقدار بیاشامند که مقدار یک مثقال گل اسطوخودوس در آن باشد ومداومت بر آن نمایند
امراض مذکوره خصوص وسواس سوداوی وغم را بالکل زائل سازد وآشامیدن آن با عاقرقرحا وسکبینج جهت صرع وهمچنین
با شحم حنظل ممزوج نموده استفراغ بدان نمودن در سالی چند مرتبه وبعد از تنقیهٔ متعدد معده بودن صرع بلغمی و
سوداوی را نافع ویکدرم اسطوخودوس سوده با یکدرم ایارج فیقرا بنهایت رعشه واختلاج را نافع است مداومت آن تا سی
وپنج روز بدستور آشامیدن طبیخ آن با ماء العسل وسعوط آن بتنهائی با ماء العسل جهت صرع سوداوی وبلغمی نافع بجهت
تنقیه وتقویت آن دماغ را وبخور آن برای استرخا وضماد آن بر سر جهت نسیان وجمود وشخوص وچون بیندازند در شش
قوارس آب انگور یکمن اسطوخودوس را در خمی وسر آنرا محکم بسته ششماه بگذارند که تا برسد پس بیاشامد مصروع
از آن با عاقرقرحا وسکبینج نفع میبخشد آنرا نفعی بین وگاهی بعوض آب انگور سرکه میکنند ودرین هنگام چون یکماه در سرکه
محلل نمایند استعمال میتوان نمود واگر ازین سرکه سکنجبین شکری ویا عسلی سازند واز آن سکنجبین یک اوقیه بآب واوقیه
با عاقرقرحا وسکبینج استعمال نمایند بهتر است وبالجمله اسطوخودوس جاروب دماغ است یعنی منقی آنست از کل فضول
ردیهٔ بلغمیه بانه ومفتح سدد ومقوی همه قوی ومحلل کل ابخره ورباح فاسده وملطف ارواح آن وگویند که چون آنرا با تلخه

آن کشمش خشک و ربع آن از مرزنجوش و سدس آن از هریک از مصطکی و هلیلهٔ کابلی و گل و معجون سازند و با نجوشانند
ونزد خواب بیاشامند ومداومت بران نمایند جهت دفع نزلات ورمد وترهل ورنوزکرانی سامعه وضعف باصره مجرب
وآشامیدن طبیخ آن جهت امراض سینه وسعال ونزله ازروفی قویتر ومفرح ومسهل بلغم وسودا ومقوی آلات بول وباقوت
تریاقیه است المعدة والکبد والطحال وغیرها آشامیدن وجزو از اسطوخودوس ویکجزو بسبج کبر باعسل سرشته جهت
برودت معده وبواسیر بغایت مفید ونقوع ومطبوخ آن جهت ورم بارد جگر واستسقا وتنقیهٔ طحال وگرده وامراض مقعد *
وبا شراب جهت نفخ ودرد اعصاب ودرد اضلاع وسموم مشروبه نافع وبا سکنجبین ونمک مثل مسهل قوی است وضماد آن
ومعجون تکمید بطبیخ آن جهت تسکین اوجاع مفاصل نافع وچون با صعتر وتخم کرفس بجوشانند وبادوای مسهل بیاشامند
نافع مغص آنست مضر صفراوی مزاج ومعطش ومغثي ومکرب محرورین مصلح آن سکنجبین کویند مضر است بشش مصلح آن
کثیرا وصمغ عربي است مقدار شربت آن از دو درم تا پنجدرم بدل آن در آلات تنفس فراسیون ودر تنقیهٔ سودا افتیمون
شیخ یوسف بغدادی کفته خاصهٔ اسطوخودوس اسهال سودا از دماغ است وشربتی از آن یکدرم تا پنجدرم ومصلح ضرر آن
برئه کثیرا است وچون با سکنجبین خورده شود احتیاج بمصلح دیکر ندارد وبعضی اطبا کفته اند مصلح شراب آن شراب لیمو
است ومفتح سددهای دماغی ومسهل سودا وبلغم از دماغ است وبعضی کفته اند مسهل صفرا نیز است وحبوب اسطوخودوس
ودهن وسکنجبین واشربه وعرق ومطبوخ ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت

* اسفاناخ * بکسر همزه وسکون سین مهمله وفتح فا والف وفتح نون والف وخای معجمه یونانی سوناخیوس ونیز سومان
فوسوخیوس وبرومی ابرقیا وبفارسی اسفناج واسپناج وبفرنکی اسپنس وبهندی پالك وپالک هندی قطف است که اسفاناخ رومی
باشد * ماهیت آن کیاهی است معروف بستانی وبری نیز میباشد وبستانی آن مستعمل است در مطعوم وبهترین آن باران
خوردهٔ آن است * طبیعت آن درآخر اول سرد وتر وکویند معتدل است در کرمی وسردی وازین جهت محرور ومبرود
را موافق است الا آنکه اوفق از برای محرورین آن است که با کشک الشعیر وروغن بادام شیرین تناول نمایند واین هنکام مناسب
دفع از برای تبهای کرم وسرفهٔ خشك با حبس بطن واوفق از برای مبرودین با کوشت فربه وبرنج با افاویهٔ حاره * افعال
وخواص ومنافع آن ملین طبع بسبب قوت جالیه وغساله ورادع وسریع الهضم جید الغذا ترو کم نفخ تر از سائر بقول
وجهت التهاب وتشنکي وتبهای کرم وامراض سینه ودرد شش کرم وسل ودرد کمر دموی خوردن مطبوخ آن با اشیای مناسبه
وبا باقلا جهت نزلات حاره مجرب وغرغرهٔ آن با آب جهت درد کلو ولهات مفید وآشامیدن عصارهٔ آن با شکر جهت درد
کلو ولهات ویرقان وتفتیت حصات وعسر بول وحرقت آن ولذع اخلاط مراری وضماد پختهٔ آن جهت درد مفاصل حار واورام
حاره واحتباس بول که از حرارت باشد وضماد خام آن جهت ورم فلغمونی وکزیدن زنبور وانفجار دماميل وطلای مطبوخ
آن با سفیدآب جهت بثور مفید مضر بارد المزاج ومصدع مصلح آن پختن آنست با روغن بادام یا مسکهٔ کاو تازه ودارچینی
وفلفل وآب کامه است مقدار شربت از عصارهٔ آن تا ده مثقال بدل آن خرفه وقطف وتخم آن جهت وجع فواد ودرد احشا
وتبهای حاره وشیرهٔ آن جهت تپ دق وسل مجرب وضماد پختهٔ آن جهت وجع اورام حاره وتلیین اورام صلبه بسیار مفید
مضر سپرز مصلح آن گل مختوم مقدار شربت آن دو درم بدل آنکه اسفاناخ پخته واغذیهٔ متخذه ازان ساده بچاشنی دار مطیب
بروغن بادام شیرین یا مسکهٔ کاو تازه میباشد نافع از برای صداع وتشنج یبسی واورام حارهٔ سر وباللحوم جیده جهت مالیخولیا

اسفاناخ

وجنون وقطرب ومالیخولیا حادث از سوداء صفراوی وبا پاچهٔ بره یا پاچهٔ بزغاله جهت دوار وسدر وصداع حار وخوانیق وامراض حلق وورم لثه وسل وسعال وبا کشک الشعیر وماش مقشر جهت ذات الجنب وحبس البول وحرقت آن وحمیات حاره وتسکین عطش نافع وتفصیل اغذیهٔ اسفاناخیه والوان آن در قرابادین ذکر یافت

اسفلیناس

اسفلیناس بکسر همزه وسکون سین مهمله وفتح فا وکسر لام وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح نون والف وسین مهمله *ماهیت آن* از ادویهٔ مجهوله است جالینوس آنرا نتابری دانسته وما لیقی غیر آن وگفته نتابری مشهور است نزد اهل شام وهمه مردم ماهیت آن وهمچنین منفعت آن غیر ماهیت ومنفعت اسفلیناس است ودیسقوریدوس در ثالثه نوشته که آن گیاهی است شاخهای آن طولانی وبرشاخهای آن برگهای طولانی شبیه ببرگ قسوس که لبلاب کبیر است باشد وریشه های آن باریک وبسیار وطیب وگل آن ثقیل الرائحه وتخم آن ریزه شبیه بتخم فالانیس ومنبت آن کوهستانها ومنک لاخها *افعال وخواص ومنافع آن* آشامیدن بیخ آن با شراب جهت زحیر وپیچش ورفع سموم جانوران زهردار وضماد برگ آن جهت قروح خبیثهٔ عارضه در پستان ورحم نافع وجالینوس در سابعه نوشته که هنوز این دوا را من بتجربه نیاورده ام واختیار نکرده

اسفنج

اسفنج بکسر اول وسکون سین مهمله وفتح فا وسکون نون وجیم بیونانی صیفونا وبعربی زبد البحر وسحاب البحر وغمامه وغیم ونشافه وصوف الحجامین وهرشفه وبفارسی ابر مرده وابرکهن ونشکرد کاذران وبهندی موا بادل وبترکی بلوط نامند *ماهیت آن* چیزی است که برروی سنگهای کنار دریای شور متکون میگردد وچون در آب اندازند آب را نشف مینماید وچون بفشارند آب از ان برمیآید وآن دو قسم میباشد قسمی از ان که متخلخل وسوراخهای آن کشاده ونرم وشبیه بنمد وپرسوراخ است ماده گویند وقسمی که باصلابت وسوراخهای آن صغیر وتنگ است نر نامند *طبیعت آن* گرم در اول وخشک در دوم *افعال وخواص ومنافع آن* محلل ومجفف قروح وجروح عمیقهٔ تازه وکهنه واورام بلغمیه وریشهای کهنه وقاطع نزف الدم والتیام دهندهٔ زخمهای کهنه ومفتح افواه عروق چون تازهٔ آنرا با سرکهٔ خالص یا سرکهٔ ممزوج بآب یا شراب تر کرده بر جراحت تازه بگذارند التیام دهد وبالخاصیة قطع نزف الدم کند از هر عضویکه باشد ضماد مطبوخ آن با عسل یا با آب خالص جهت التیام زخمها وذرور خشک آن مجفف قروح عمیقه وهمچنین گذاشتن درست خشک آن بر ظاهر جراحت اگرچه بعمق آن نرسد جهت آنکه با وجود قوت مجففه قوت جاذبهٔ آنرا نیز هست وسوختهٔ آن جهت منع نزف الدم والتیام زخمهای تازهٔ قویتر وذرور تازهٔ آن بتنهائی یا با پنبه یا با ریشهٔ کتان سوخته جهت رمد یابس وجلای بصر وتفتیح افواه عروق مضمومه وجراحات جاسیه ومحرق مغسول آن در ادویهٔ عین نافع وچون قطعهٔ خشک آنرا که در ان مطلق تری نباشد بقفر الیهود ویا بزیت آلوده کرده یکسر آنرا بآتش برافروزند وسرد یکر را بر موضع قطع یا بط که خون از ان بند نشود بگذارند که حرارت آن بدان موضع برسد وداغ کنند آنرا که خاکستر آن بدان ریخته شود در ساعت خون را بند نماید بسبب چسپیدن وگرفتن آن افواه عروق را وهمچنین خاکستر سوختهٔ چرب نمودهٔ آن بروغن زیت که چرب نموده بسوزانند وخاکستر آنرا ذرور نمایند وشرب آن جهت نزف الدم خارجی وداخلی مفید وچون قطعه از ان را بقدریکه توان فرو برد بخیاطهٔ ابریشمی ویا ریسمانی مضبوط بسته بلع نمایند وسر خیاطه را بدست بگیرند ولمحه صبر کنند که جذب رطوبات کرده بالیده گردد بعد از ان خیاطه را بکشند که از گلو بیرون آید بقسمی که گلو نبر دد را خراج زالو وخار که در حلق چسپیده باشد بیعدیل است وچون ریزه ریزه نموده بمقراض وبروغن زیت چرب نموده بگذارند تا موش بخورد میکشد آنرا ودیسقوریدوس آنرا در

آب میچسانند وآب آنرا گرفته تنها مه مهیا لند جهت تصفیهٔ آن و گفته اند از خاصیت آن آنست که چون آب را با شراب ممزوج نمایند و اسفنج را در ان بگذارند از همجدا میکردند مضرا حشا مصلح آن آب غوره یا ریباس است وچون خواهند که بیا شامند باید که بسیار ریزه مقرض کرده بیاشامند زیرا که در فاون کوبیده میشود ودستور احراق وسحق وغسل و تعقیل کردن آن در قرابادین ذکر یافت وسنگها که در جوف اسفنج بهم میرسد در طبیعت قریب است بدان وحرارت این از ان کمتر ملطف ومجفف وجالی ومفتت سنگ مثانه نزد غیر جالینوس زیرا که او مستبعد میداند نفوذ و رسیدن قوت آنرا بمثانه ولیکن مفتت سنگ کرده گفته

* اسفندان * بکسر اول وسکون سین مهمله وفتح فا وسکون نون وفتح دال مهمله والف ونون شرابی کثیرالمنافع است صنعت آن در قرابادین ذکر یافت

* اسفیداج * بکسر همزه وسکون سین مهمله وکسر فا وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح دال مهمله والف وجیم معرب اسفیداب فارسی است وبعربی وعبرانی بارورق وبیونانی سمونیون خمسیون وسلیقون وزیرقون وبسریانی اسفطیقا وبهندی سفیده وبترکی کرتان نامند * ماهیت آن * از قلعی ومرب وزروی توتیا سازند بطریق احراق وبهترین همه ومستعمل در ادویهٔ عین وغیره آنست که از قلعی که رصاص ابیض نامند سازند وسنگین ونرم وبسیار سفید باشد وآنرا سفیداب رومی وکاشغری نیز نامند ومستعمل معمول آن است خصوص در امراض عین تا حرارت و حدت ولذع آن زائل کرده * طبیعت آن سرد در سوم وخشک در دوم وگویند سرد در دوم وخشک در سوم است * افعال وخواص و منافع آن ملطف و مجفف بی لذع وصبرده ومسدد ومغری وقالع گوشت زائد فاسد ومدمل قروح وسوختگی آتش وباسرکه وروغن گل سرخ وبنفشه جهت درد صرو با ادویهٔ عین جهت درد چشم وبثور وبیاض وقروح وا ورام حارهٔ آن خصوص مغسول از مرکهٔ آن که خوب شسته باشد وباشیرهٔ ختران وبا سفیدی تخم مرغ جهت رمد وچون آنرا مکرر بشویند وتسقیه بگلاب کرده خشک نمایند در آفتاب جهت رمد حار ود رمراهم با اقلیما وآب بیخ عنب الثعلب جهت منع روئیدن موی مجرب وبا آب برگ عنب الثعلب وزادعات جهت باد سرخ وبثور ونزف الدم وحکه و ورم حار وسوختگی آتش وآب کرم وباشیر جهت ورمهای حارهٔ مفاصل وزخمها وشقاق مقعد ودرد چشم وبثور آن وبیاض رقیق چشم حیوانات وبابیاض بیض وبتنهائی وبا بارزد وروغن گل سرخ جهت سوختگی آتش که با رچه را بدان آلوده وترکرده برموضع سوختگی اندازند وچون خشک گردد تبدیل نمایند وحمول آن جهت منع حمل وقطع سیلان حیض نافع وچون بر لسع عقرب بحری وتنین بحری بمالند نفع تخشد آنرا وچون برمواضعی که خواهند که موی آنرا نتف نمایند بمالند بیخ موی راسست ونرم کرد اند که بآسانی بی درد والم کنده شود وچون در مراهم داخل نمایند زخمها را پرنماید ولحم زائد را بخورد بدل آن آبار واسرنج است المضار آشامیدن آن مورث خناق ومانع حیض وحمل و زیاده از یکدرم آن کشنده ودستور اتخاذ آن هم بطریق تعفین وهم بطریق احراق ودستور غسل آن در مقدمه ذکر یافت وخوردن آن کشنده است بعروض شدهٔ در مجاری وتضییق آنها وسفید شدن زبان ومتغیر شدن رنگ رخساره وبدن واسترخای اعصاب واعضا واختلاط عقل وسرد شدن بدن و دماغ وخشک شدن حلق ودر یافتن عفوصتی که گویا مازو خورده ومغص ولذع درمعده ووجع فوادوسرفه وضیق النفس وفواق شدید وغشی وخناق در انتها واگر با نوشادر معالجه نمایند مهلک است وعلاج آن بقی بآب نیم گرم با میبختج وطبیخ تخم کرفس و انیسون

ورا زبانه با عسل وطبیخ انجیر وربع درم سقمونیا با ماء العسل وبعد ازان عصارهٔ افسنتین است ومدرات بول با ماء العسل

اسفیداج الجصاصین بفارسی سفید آب یزدی نامند* ماهیت آن سنگی براق صفایحی است که در یزد ولواح اصفهان ازمعدن کچ وامثال آن حاصل میشود* طبیعت آن سرد وخشك در دوم* افعال وخواص ومنافع آن محرق آن لطیف تر ولزوجت وتجفیف آن کمتر ونفع آن بیشتر وجالی ومغری ورافع آثار جرب وصافی کنندهٔ بشره وقاطع نزف الدم جراحات تازه ورعاف است وطلای آن بر پیشانی وبا سرکهٔ مخلوط با پشم خرکوش وسفیدی تخم مرغ جهت رعاف وحبس ومنع خروج دم از شریان شکافته شده وباعث الزاق آن وبتنهائی با آب جهت باد سرخ واورام حاره نافع المضار خوردن آن کشندهٔ است بخناق وخشکی دهان وقولنج واکثر اعراض اسفیداج وازان اقوی ومداوای آن بقی ترمودن وخوردن نیم مثقال حب النیل با ماء العسل وچیزهای لعابی وعصارهٔ خطمی تر وملوخیا پس آشامیدن ربع درهم سقمونیا با جلاب اکر باین ساکن شود اعراض بهتر والا باز اعادهٔ اسهال نمایند اکر سحج عارض شود معالجهٔ آن نمایند

اسفیدباج بکسر همزه وسکون سین مهمله وکسر فا وسکون باء مثناة تحتانیه وکسر دال مهمله وفتح بای موحده والف وجیم بفارسی شوربا نامند از جملهٔ اغذیه است* ماهیت آن مرقی است که از کوشت بچهٔ مرغ وبزغاله وحلان وغیرا ینها از کوشتهای حقیقهٔ لطیفه وبقول وحبوب وغیر آن مانند اسفاناخ وکدو وماش مقشر وجو مقشر وامثال اینها که طعمی غالب نداشته باشند وادویهٔ حارهٔ مناسبه ترتیب دهند* طبیعت آن در دوم کرم تر *افعال وخواص ومنافع آن لطیف ومرطب صالح الکیموس ونافع ازبرای اکثر امراض سرمانند سرسام حار و مالیخولیا وجنون سوداوی وسبات وسهر ونسیان وسکته وفالج ولقوه واسترخا واختلاط ذهن ورعونت وحمق و بلادت وبلاهت وامراض صدر مانند سعال وضیق النفس وکرفتکی آواز وامراض سوداوی مانند جذام وسوداوی مزاجان را نافع صنعت آن بکیرند کوشت بزغاله ویا مرغ بچه یا طیور خفیفه از هر کدام که مناسب باشد ومیسر آید پارچه پارچه کرده در آب جوش دهند وکف آنرا بکیرند وطبخ دهند پس دران ازحبوب وبقول انچه مناسب باشد ریزه ریزه کرده ومقشر نموده داخل کرده بپزند تا پخته کردد پس چیزی از توابل حارهٔ مناسبه وکشنیز ومصطکی دران ریخته سرش را بند کنند تا نضج یابد پس فرود آورده بکشند وبخورند بتنهائی ویا بقدری چلاو اکر قدری قلیل برنج در وقت طبخ داخل نمایند بد نیست بلکه بهتر است وکرما کرم با قاشق خوردن آن بنحویکه بخار آن بسر وکردن برسد ازبرای اصحاب زکام وسعال بسیار نافع است وتفصیل خواص وصنعت آن در قرابادین ذکر یافت

اسقنقور بکسر اول وسکون سین مهمله وفتح قاف وسکون نون وضم قاف وسکون واو وراء مهمله وآنرا سقنقور بدون الف وسقنقس نیز وبعربی بعضی کویند که ورل مائی است وتحقیق آن است که غیر ورل است وورل مائی را بهندی پانی کی کوه وسقنقور را سهور وبهندی بن رهو نیز نامند* ماهیت آن حیوانی است ازبزبچه بزرکتر وبا دست وپا شیخ الرئیس نوشته که آن ورل مائی است که از نیل مصر صید مینمایند ونوشته که کویند که از نسل تمساح است که در بیرون آب بر خشکی بچه دهد ونشو ونماد رخشکی یابد وصاحب شفاء الاسقام نوشته حیوانی است بسیار شبیه بورل یافته میشود در رملهای اطراف نیل مصر ومی شکافد رمل را وداخل آب نیل میشود ونوشته که بعضی کفته اند که ازنسل تمساح است وفرق میان او ومیان ورل آن است که ورل در صحراها میباشد واسقنقور در شطوط نیل رملی وقریب بدان وپوست ورل صلب تر و

خشن تر از پوست سقنقور است وعلامت ورل اشیای بری است وسقنقور بهم حیوانات بری مانند عضایات وهم ماهی دریا میخورد
وگویند از نسل تمساح است که نهنگ باشد برلب رود نیل بیضه میکند وبچه میاورد آنچه در آب میرود نهنگ میشود وآنچه در ریگ
میماند سقنقور وآن غیر ورل است زیرا که سقنقور چنانچه ذکر یافت در نیل ونزدیک آن میباشد وورل در بیابانها وسر سقنقور
باریک کشیده ورنگ آن ابلق از سبزی وزردی وسیاهی وسفیدی پوست آن املس وبعضی گویند فلس دار است وسر ورل
پهن ورنگ آن ابلق از زردی وسرخی وپوست آن خشن ودرشت وبی فلس وابن جمیع گفته که مشاهده کردم من در رودهٔ
آن بعد صید وشگافتن آن عضایات متغیر نشده وهضم نیافته وتولید آن مثل تولید حیوانات دیگر از نر وماده است ونر آنرا
دو خصیه مانند خصیهٔ خروس در خلقت ومقدار ودر جوف کمرگاه آن ومادهٔ آنرا دو فرج است وتخم میکند زیاده از بیست
عدد ودفن میکند آنرا در رمل وتکمیل تام میابد بحرارت رمل گرم شده از تابش آفتاب وصاحب جامع گفته سقنقور بتحقیق
آن چیزی است که ابن جمیع ذکر کرده ودر عصر ما یافت نمیشود در دیار مصر مگر در بلاد فیوم واز آنجا بقاهره میبرند واکثر
صید آن در ایام زمستان در چله میشود که از شدت سردی از آب گریخته بخشکی می آید پس بر آن ظفر می یابند ومیگیرند
وبعضی گفته اند که گاه یافته میشود سقنقور در مواضع چند از بلاد هند وحبش ودریای قلزم وابوالقاسم عبدالرحمن تمیمی
گفته که مشاهده کردم در بلاد مشرق حیوان بحری مسمی بسقنقور وآن حیوانی بود طولانی سوای دنباله بقدر دو ذرع
وعرض او کمتر از نیم ذراع ورنگ او زرد مستعمل گوشت حوالی شکم وناف ودم آنست که قوی ولحیم است وگوشت غیر مملح
آن مدتی میماند ومن گوشت آنرا مدتی با خود داشتم از معدن آن تا باصفهان ومتغیر نشده بود واهل آن بلاد گوشت آنرا
با حموضات مانند سرکه وامثال آن بسبب شدت حرارت آن استعمال مینمایند وآن بسیار مقوی باه است بحدیکه ساکن نمیگردد
مگر بخوردن کاهو وعدس ووقت صید آن فصل ربیع که هنگام تهیج وسفاد آن است وباید که قبل از سفاد صید نمایند وباید
که نر باشد زیرا که ماده آنرا قوت کم است وهمان روز که صید نمودند ذبح نمایند والا پیه آن گداخته وگوشت آن لاغر وضعیف
میگردد قوت آن پس سر ودست وپای آنرا ببندند وقدری از دم آنرا از بیخ نبرند که قوت بسیار در دم آن است ودر
ذکر آن پس شکم آنرا بطول بشکافند وآنچه در جوف آن است سوای گرده وخصیه وپیه آن برآورند وپاک کرده بنمک انباشته
موضع شق را دوخته معکوس در سایه در موضع معتدل الهوا بیاویزند تا نیکو خشک گردد واز فساد محفوظ بماند وباید که در
سلهٔ بید یا نخل متخلخل گذاشته بیاویزند زیرا که موش را محبت بسیار با شحم آن است اگر آنرا آویزان نکنند بقسمی که موش
خود را بآن نتواند رسانید واز گرد وغبار هم محفوظ ماند والا موش خود را رسانیده تمام شحم آنرا میخورد وهمچنانکه
قویترین گوشتهای اعضای آن در تقویت باه کمرگاه وناف ومنبت دنباله وگرده وخصیهٔ آن است وهمچنین نمک آن مواضع
قویترین نمک مواضع دیگر است مولف نیز در مرشدآباد در سنه یکهزار ویکصد وپنجاه ویک در زمان نواب شجاع الدوله صوبه دار
بنگاله در خدمت عم عالیمقدار خود سید حکیم علی نقی خان مخاطب بعلوی خان ثانی قدس سره مشاهده نموده که از تیره صید
کرده آورده بودند طول آن تخمینا دو ذرع عرض آن نیم ذرع ودست وپای آن کوتاه وناخنهای آن بلند ورنگ آن اغبر
وبر پوست آن مانند فلس چیزی نمودار بود نه آنکه از آن فلسی جدا گردد وقبل از ین نیز شنیده شده که آورده بودند وبعد
از آن نیز ودر اسلام آباد نیز شنیده شده که میشود وبهم میرسد ولیکن از کسانیکه لحم ونمک آنرا استعمال نموده اند خواص چندانی
مسموع نگردید * طبیعت تازهٔ غیر نمک سود آن گرم وتر در دوم وبعضی تری را اول گفته اند ونمک سود آن گرم در سوم وخشک

ذراول وكفنۀ آن دردورم * افعال وخواص ومنافع آن خوردن كوشت آن جهت فالج ولقوه ورعشه وخدر وكزاز ونقرس واوجاع مفاصل وامراض بارده اعصاب وتسخين بدن وتقويت باه مفيد ودرامر باه آوردن نعوظ وادرار مني بحدي مبالغه نموده اند كه شايد بهلاكت رساند خصوص كه با عسل ويا با طبيخ عدس وشراب ونبيذ زبيب وزردۀ تخم مرغ نيمرشت ويا جلاب كه معين فعل آنند تناول نمايند وبتخصيص كوشت مواضع مذكوره وپيه وذكر آن وشايد در بلدان حارۀ يابسه وبعضي امزجه چنين باشد ودر بلاد ديكه هواى آن حار ورطب است اثر آن ضعيف بود خصوص آنچه در بلاد هند وبنكاله تكون يابد بسبب كثرت رطوبت ومصلح آن راچون بكوبند وبزردۀ تخم مرغ نيمبرشت يا تخم جرجيرمائيده پاشيده بخورند وهمچنين نمك آنرا خصوص نمك پيه وسرۀ آن باد ارچيني سوده وبزردۀ تخم مرغ پاشيده جهت تقويت باه عظيم الفعل زياده از كوشت وپيه آن * مضار * مس كويد طلاى خون آن با هليلج وآملج تغيير رنك وضح وبرص ميكند وكفته اند كه سقنقور انسانرا ميكزد وطلب آب ميكند اكر يافت درآب ميرود واكر نيافت بول ميكند ودر بول خود ميغلطد وچون چنين كرد درساعت انسان ميميرد واكرانسان سبقت كرد ودرآب فرو رفت قبل از رفتن آن ويا در بول خود غلطيد سقنقور بر پشت افتاده ميميرد وانسان صحت مييابد واين خاصيتي است عجيب بر تقدير صحت آن مقدار شربت آن از يك مثقال تا سه مثقال بحسب مزاج وسن وفصل وبلد وموافق امزجۀ باردۀ رطبه مضر امزجۀ حارۀ يابسه خصوصا كه بي مصلح استعمال نمايند واسحاق كفته مضر است بسر ومصلح آن عسل وبدل آن سمكۀ صيدا وتضيب خشك كاركوهي وجمعي كفته اند خصية الثعلب است وادوية ند ارد وجوارش اسقنقور ومعجون آن در قرابادين ذكر يافت

* اسقورديون * بضم همزه وسكون سين مهمله وضم قاف وسكون واو وراى مهمله وكسر دال مهمله وضم ياى مثناة تحتانيه وسكون واو ونون وآنرا سقورديون بحذف همزه نيز كويند لغت يوناني است بمعني ثوم الحيه ومعروف بثوم الكلب وسير صحرائي است كه بفارسي موسير نامند * ماهيت آن دوصنف ميباشد صنف اول كوچك وبى دانه وپوست آن از آن جدا نميشود وطعم آن تلخ وتابض ولذاع وآن را اسقورديون جبلي ومصرى وكراث برى نامند وبرك آن ريزه واغبر وكم عرض تراز سير بستانى وكل آن مائل بسرخى وساق آن * را زومنبت آن صحراها وبالاى كوهها وصنف دوم مانند سير بستانى بحسب شكل وبرك ويكدانه وطعم آن تند تر ولطيفتر وبا عطريت وحكيم ميرمحمد مومن كفته كه صنف دوم آن مركب از دو دانه وبزرك ساق وكل آن سفيد است * طبيعت آن درآخر سوم كرم وخشك وبا قوت ترياقيه * افعال وخواص ومنافع آن محلل وجالي ومدر بول وحيض وترياق زهرها ودر جميع افعال قويتر از سير بستاني وانشاء الله تعالى در حرف الثاء در ثوم مشروحا مذكور خواهد شد مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن ثوم الذكر وكويند عنصل ومخلل آن در افعال مذكوره بهتر وضيق النفس وامراض طحال واستسقا را نافع وتخم آن بغايت مبهي مبرود المزاج است

* اسقولوقندريون * بضم همزه وسكون سين مهمله وضم قاف وسكون واو وضم لام وسكون واو وفتح قاف وسكون نون وفتح دال مهمله وسكون راى مهمله وضم ياى مثناة تحتانيه وسكون واو ونون لغت يوناني است بمعني مزيل الصفا وبمعني كاوى السبرز نيز كفته اند بجهت آنكه كدا زنده وزائل كنندۀ سپرز است واهل اندلس انربان وبمصر مشهور بكف النسر است وبشيرازي زنكي داروا نامند * ماهيت آن نباتي است بي ساق وبى خوشه وبي ثمر منبت آن سنكلاخها وجاهاى سايه وبرك آن مشرف مانند برك بسفايج وطرف اسفل برك آن مائل بسرخي ومزغب وطرف اعلاى آن سبز واز يك بيخ روئيده وبهتر آن سنكين سرخ

آن است * طبیعت آن کرم در اول وخشک در دوم وصاحب تحفه کرم در دوم وخشک در سوم نوشته * افعال وخواص ومنافع آن محلل وملطف ومفتح ومدر ومفتت وجهت صرع ونواقی وبرقان وطحال وامراض سوداوی شربا وضمادا ابیعدیل دیسقوریدوس گفته که چون با شیر بپزند وچهل روز بیاشامند وبر طحال ضماد نمایند تحلیل دهد آنرا وچون بسایند وباشراب بیاشامند جهت نواقی وبرقان وتفتیت حصاة کرده ومثانه وتقطیر البول نافع وگفته اند خوردن آن چهل روز با عسل دافع ورم سپرز است ومجرب وتعلیق آن مانع آبستني وسزاوار آن است که تعلیق نمایند آنرا در روزی که در شب کذشته آن ماه نباشد مقدار شربت آن تا سه درهم وبالخاصیة مضر قلب مصلح آن صمغ عربی ومضر مثانه مصلح آن عسل بدل آن پوست بیخ کبر وگویند دو وزن آن کاذریوس وگویند مرجان سوخته وصبا ریخت آنرا بیخ کبر بری دانسته وشیخ الرئیس نیز باینمعنی اشاره نموده در مفردات قانون که قیل انه نبات صخری ینبت فی المکان الکثیر الفيء وقال قوم انه ضرب من الاسقیل وقیل غیر ذلک وبالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیة است

* اسقیل * بکسر همزه وسکون سین مهمله وکسر قاف وسکون یای مثناة تحتانیه ولام لغت یوناني است واسقال واسقیلا نیز گویند ودر بعضی لغات اطیطون وبعربي بصل العنصل وبصل الفار وبصل البر وعنصل وعنصلان وبفارسی پیاز دشتي وپیاز موش جهت آنکه کشندهٔ موش است وبهندی کاندهٔ وکندری نیز نامند * ماهیت آن بیخی است شبیه بپیاز امرودی شکل بزرگ وکوچک وجبلي وبری میباشد وبزرگ آن تا نیم رطل وزیاده نیز کثیر الوجود در اکثر بلاد ونساجان بنکاله اکثر لعاب آنرا جهت استحکام وسختي بریسمان تار وپود کرباس در وقت بافتن میمالند وبرگ آن شبیه ببرگ زنبق وسوسن ونرکس وپیاز وکمد نا وبلندتر وعریضتر از انها وساق آن بی تجویف وسبز مائل بزردی واز بیخ پیاز آن ساقي اندک عریض برمیآید وبر سر آن کلهای سفید طولاني ووسط کلها سفید وهر کلي مشتمل بر شش برگ ودر وسط آنها خطا ارغواني طولاني ودر وسط کلها پنج تا هفت عدد تارهای ارغواني وبر سر آنها چیزهای هلالی الشکل اندک پهن زرد رنگ وبعد خشک شدن سیاه میگردد وبوی کل آن فی الجمله شبیه ببوی کل نیلوفر وکل بعضی سفید مائل بسیاهي وتخم آن مانند تخم پیاز وبزرگتر از آن وبهترین آن امرودی شکل زرد مائل بسفیدی براق شیرین طعم با حدت وتلخي متوسط در بزرگي وکوچکي * طبیعت آن گرم در سوم وخشک در دوم بارطوبت فضلیه ورطوبت محرقه ومقرحه ودر زعوم نیز خشک گفته اند * افعال وخواص ومنافع آن جهت اکثر امراض سرمانند لیثرغس وصرع ومالیخولیا وشقیقه ودرد سر بارد وسبات ودوار وسدر واختلاج واسترخا وفالج ولقوه ونسیان وتقویت باصره وحدت آن ومنع نزول آب در چشم ودر دگوش وضیق النفس وسرفهٔ کهنه وربو وخشونت سینه وتقویت حلق وقی الدم وتقویت معده وهاضمه وگواریدن طعام ودفع ایستادن آن بر سر معده وبرقان واستسقا وصلابت طحال ومغص ووجع مفاصل وعرق النسا وتفتیت حصاة مثانه وعسر البول وادرار حیض واسقاط جنین وقروح باطني واوجاع اعصاب وداء الثعلب وجذام وتنقیهٔ اعضا از اخلاط غلیظهٔ لزجه نافع جهت آنکه جالي ومفتح وملطف کیموسات غلیظه وجاذب فضول از عمق بدن وملطف ومحلل ومسهل اخلاط غلیظه است خصوصا مشوی آن که با شش مقدار آن نمک وقدری روغن سرشته ویک مثقال ونیم آنرا ناشته بخورند اسهال نیکو میفرماید وامراض مذکوره را مفید * امراض الراس خوردن یک مثقال مشوی آن بتنهائی ویا با شراب عسلي ویا با عسل جهت دوار وسدر وصرع ومالیخولیا واسترخا وفالج ولقوه نافع وضماد نرم سائیدهٔ آن بر سر صاحب لیثرغس بتنهائي ویا با خل خمر ویا مثلث وهمچنین ضماد آن بر ساقین وفخذین او ساقین صاحب سبات باعث جذب مواد

را ناقه و تنبه او سست و ضماد سائیده با آتش گرم کردهٔ آن آنمقدار که لذع و حدت آن کم گردد بتنهائی و یا باندکی خطمی و
قدری قلیلی افسنتین و صبر و مرمکی و مصطکی اجزای متساوی یا غیر متساوی بقدر حاجت ولیکن باید که اسقیل بوزن مجموع
باشد بر سر صاحب نسیان و بر ساقین و قدمین و یا فخذین و یا رکبتین و بعد از تیغ زدن بر ساقین و گذاشتن محجمه و بر ساقین
و قدمین و رکبتین او بتنهائی یا با صعتر فارسی و مویزج از هر یک ده درم و برگ خردل یک دستهٔ کوچکی همه را یکجا نرم سائیده
و با روغن یاسمین یا روغن غار در هاون بدسته بسایند تا چون مرهم شود و بر اعضای مذکوره بمالند و همچنین چون بر ثوالیل
و شقاق عارض از سردی هوا بمالند * امراض الصدر و المعدة و الکبد و غیرها چون باد و چندان عسل کف گرفته بپزند
و بخورند جهت ربو و ضیق النفس و گرفتگی آواز مفید و چون تشوبه نمایند دو بیضهٔ مرغ را در جوف یک اسقیل و بگذارند تا نضج
یابد و بخورند آن بیضتین را اسهال آورد و زائل سازد زمن را یعنی زمین گیر شدن مرضی را و چون نه قیراط آنرا در عسل
پخته بخورند جهت درد معده و سوء هضم و تقویت معده و یرقان و سرفهٔ کهنه و ربو و نفث الدم و نفخ مدهٔ ریه و مغص و احتباس
بول نافع و نه قیراط مشوی آن با ماء العسل جهت جذام و آشامیدن آب برگ آن که باد و چندان عسل بقوام آورده باشند
جهت ربو و ضیق النفس مفید و چون اسقیل را کوبیده فشرده و با آب آن کرسنه را خمیر نموده بنوشند جهت استسقا مفید گفته اند
چون اسقیل را بخمیر و گل گرفته در زیر آتش طبخ نمایند و قدری از پختهٔ آنرا با پیاز و سیر کمی و نمک سرشته بخورند مقدار
سه مثقال با چلاو کرمهای شکم را هر نوع که باشد دفع نماید و یک قیراط از آن و از ریشهای آن که باهم بکوبند و بنوشند مقی
قویست و چون مغز آنرا با سرکه کوبیده در حمام بر بهقی که بهیچ دوا زائل نشود بمالند زائل سازد و مجرب و چون ریزه
ریزه کرده در روغن زنبق بجوشانند تا خشک و نیم سوخته گردد مالیدن روغن مزبور جهت جمود اطراف از سرما زدگی
و درد مفاصل و نقرس و درد گوش و سدهٔ آن موثر و با موم و قلیلی کبریت جهت قروح شهدیه و جرب متقرح و یابس و حکه
و حزاز و بازفت و حنا جهت بثور یابسهٔ سر اطفال و ضماد پختهٔ آن با سرکه جهت گزیدن افعی نافع و چون غیر مشوی آنرا
با نطرون بقدر ربع آن کوبیده در پارچه بسته موضع داء الثعلب را با آن چندان بمالند که خون آلود گردد زائل
گرداند و موی برویاند اگر محتاج بتکرار عمل باشند بعد رفع جراحت باز بمالند و گویند بوی آن کشندهٔ مگسهای گزنده
است و بالخاصیة قاتل موش در ساعت چون آنرا بخورد و داشتن آن با خود یا در مکان موجب هرب سباع و هوام و مار و
نمل و مورچه و مگس و مالیدن عنصل غیر مشوی بر بدن باعث قرحه و اذیت آن و مصلح آن مرداسنگ سائیده با آب
و گویند چون عنصل را نزدیک تاک غرس نمایند انگور را باصلاح آورد و غرس آن در پای درخت انار و سفرجل مانع
ریختن شکوفهٔ آن و تخم آن ملین طبع و جهت مغص و درد مقعده و درد چشم نافع و چون کوبیده و با سرکه خمیر کرده حبها سازند
و یک عدد آنرا در میان انجیر گذاشته یکروز در میان عسل رقیق بخیسانند پس بیرون آورند و انجیر را بمکند و بعد از آن آب
گرم و با آبی که در آن بوره جوشانیده باشند بیاشامند دفع قولنج صعب نماید مضر محرورین و مکرب و مضر عصب مصحح مصلح
آن حماما و مصدع و مورث غثیان و مقرح و مقطع و مصلح آن قند و نبات و بعضی گفته اند مصلح آن سکنجبین و بعضی گفته شیر
تازه و شیلهٔ و بعضی گفته شرابی که بسنگ تفته داغ نموده باشند و ربوب فواکه و اسقیلیکه تنها روئیده باشد در زمین ردی شدید
الحرارة حاد و قتال است و مداوای آن قی فرمودن و آشامیدن اشیای مذکوره و زردهٔ تخم مرغ در سرکه پخته و سماق و
بزور و لعابات و مسکه و سفوف مقلیاثا مقدار شربت آن تا دو درهم و زیاده بر آن مضر و مهلک خصوص غیر مشوی آن مصلح آن

تنظیف بدن بقی وآشامیدن اشیای بارده ولعابهای مغری وآب میوه های سرد را مراق جرب ش آن کویند بوزن آن اسقوردیون که سیر صحرائي باشد وقروما نا نیز بوزن آن ومثل وثلث آن وج وثلث آن حماما وبیخ کبر است و طریق خصي نمودن وتشویه وخل وسکنجبینات ودو اماوا دهان واشربه وغرغره واقراص مستعمل در تریاق فاروق ولعوقات ومعاجین آن با خواص ومنافع آنها در قرابادین بتفصیل ذکر یافت

اسکنبو

* اسکنبو بلغت تنکابن سعد است کرمهای ریشهٔ کیاهي رانیز نامند وبعربي حب الزلم راکویند وآن بیخی مدور وبسیار لذیذ وشیرین وبقدر نخودی وبرک آن باریکتر از برک کراث است وزیاده برسه عدد نمیباشد وبي ثمر وبی کل ودر ریکزارهای قریب بآبها میروید

اسکنده

* اسکنده * بکسر همزه وسکون سین مهمله وفتح کاف عجمي وخفای نون ودال وهانام دوای هندی است * ماهیت آن بیخي است اندک تلخ وبطول یک انکشت وکمتر از ان واندک باریک ظاهر وباطن آن سفید مائل بزردی وبهترین آن ناکوری آنست که بزرک کرم ناخورده باشد * طبیعت آن کرم وخشک با رطوبت فضلي * افعال وخواص ومنافع آن سرفه وضیق النفس وورم اعضا وبرص را نافع وجهت دفع امراض قدیمه وتقویت بدن وفربهي وتقویت باه ورحم وکمر ودفع فساد بلغم وسودا مفید واهل هند ازجملهٔ رساین وقائم مقام بهمن سفید میدانند ولهذا اکثر در ادویهٔ باهیه وداوای زنان بعد ازوضع حمل استعمال مینمایند

اسل

* اسل * بفتح همزه وسکون سین مهمله ولام لغت عربی است وبهندی کسرا ني نامند * ماهیت آن نباتی است که ازان حصیر میبافند ودرآبها وزمینهای آبدار وقریب آن میروید نروماده میباشد نرآنرا کولان نامند تخم آن سیاه مائل باستدارة وبزرکتر ازتخم ماده وکیاه آن خشن وسطبرتر ازمادهٔ آن وشاخهای آن باریک وبي شعبه ودرعراق ریسمان وغربال نیز ازان میسازند ودیسقوریدوس کفته که آن دوصنف میباشد صنفي آن اطراف آن تیز وآنرا سجونس کویند واین صنف نیز دو قسم بود یکي بي ثمر ودوم با ثمری سیاه مستدیر وتصمبا این صنف غلیظتر وپرکوشت تر ازقصب صنف دوم وصنف سوم آن غلیظتر و شاخهای آن بیشتر وقویتر ازدو صنف اول واین را منجونوس نامند وثمر این صنف براطراف آن میروید شبیه بثمر صنف دوم از اول طبیعت سرد وصنف آن مرکب ازجوهر ارضي بارد غالب وجوهر مائی حار اندک * افعال وخواص ومنافع آن ضماد آن جهت تحلیل اورام وتسکین اوجاع وسهر ومالیخولیا واستسقا وآشامیدن ثمر سرد وصنف آن بقدر سه درهم باشراب ممزوج جهت قطع اسهال ونزف الدم رحم وادرار بول وآشامیدن ثمر صنف سوم آن بغایت منوم وتا پنجدرهم آن مورث سبات وضماد برکهای تازه متصل بیخ آن جهت کزیدن هوام ورتیلا وخاکستر بیخ آن جهت قطع نزف الدم و جمیع اعضا وتحلیل خنازیر ورفع حکه نافع مصدع ومسبت ومصلح آن کلنکبین عسلی ونلافلي وفرش نمودن صنف رقیق آن که ماده است جهت ابدان قویه ومستسقي وغلیظ آن جهت ابدان یابسه مفید

اسلنج

* اسلنج * بکسر همزه وسکون سین مهمله وفتح لام وسکون نون وجیم صاحب بحر الجواهر نوشته که لحیة التیس است واصلی ندارد وآن را ذنب الخیل نیز نامند * ماهیت آن بستاني وبری میباشد بستاني آن کیاهی است منبت آن ریکزارها و شاخ آن دراز زرد رنک وبرک آن شبیه بجرجیر که تره تیزک نامند ومستعمل صباغان مغرب است وآنرا لیرون کویند وشاخهای آن باریک وزرد رنک وشبیه بني با تجویف وبرک آن باریک واغبر وبرک بری آن کوچکتر از بستاني ومائل بسرخي وساق آن

با شعبهای بسیار پهن بر روی زمین ودر اطراف شاخهای آن غلافها ی بسیار ومتراکم بعضی بالای بعضی شبیه بغلافهای بنج ولیکن
از انها نرم تر وکوتاه تر واندرون آنها تخمهای بسیار باریک سیاه و ریشه های آن بستبری انکشتی ورنک آن مابین سرخی
وزردی وبسیار زند طعم ومنبت آن ریکزارها وکوههای بی اشجار واین را بالطیتیة الونیال نامند طبیعت تخم بستانی آن کرم
درسوم وخشک دردوم وبری آن درهرد وکیفیت ازان زیاده * افعال وخواص ومنافع آن بستانی آن جهت تحلیل
وانضاج اخلاط غلیظه ورفع اورام وسموم ومغص ورياح بيعديل ضماد برک مطبوخ آن جهت رفع اورام بلغمی وبرودت
آن مجرب دانسته اند وطلای مطبوخ ممزوج آن با آرد جو جهت جمره نافع ونیمدرهم از بیخ وتخم بری آن جهت درد احشا
ورياح غليظ وكرم معده وقولنج ریحی ویکدرم آن جهت کزیدن عقرب وسموم قتاله مجرب وکویند خوردن وضماد
نمودن آن انثیان را کوچک میکرد اند ووجع مفاصل رامفید وچون باشیح بالسويه وجند وكندش از هریک مثل نصف آن
حب سازند وهرروز زدودرهم آن رابنوشند رياح انثیین رازائل کند ومداومت آن بیضتین را بالکل دفع نماید مضرته
مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن از نیم مثقال تا دودرهم بدل آن مثل آن خولنجان ونصف آن اسارون وبدل
آن ترو ماناوردرصباغی بدل آن عصفر ومستعمل درطب بیخ وتخم آنست

* اسود سالخ * نام مارسیاه است وبهندی کالاناک نامند * طبیعت آن در آخر سیوم کرم وخشک ودرغایت
تجفیف * افعال وخواص ومنافع آن کفته اند انچه درهنکام بودن آفتاب دربرج حمل خصوص از دهم تا آخر حمل
نموده باشند نباید استعمال آن جهت شدت قوت سمیت آن زيرا كه حمل ازبروج ناریه است وبسبب شدت کرمی آنرا
برج ملتهب مینامند پس اعمالیکه دران کرده شود نیز حرارت زاد رانها تاثیر بسیار است قطور پوست مطبوخ آن در
شراب جهت درد کوش ومضمضه بدان جهت درد دندان وروغنی که دران دندان ماروسر وزهرهٔ آن جوشانیده
باشند جهت جذام وداء الفیل سریع الاثر است وتعلیق دندان آن که درحالت حیات آن کنده باشند وبدستور تعلیق
دل آن جهت رفع تب ربع نافع واطیورس وذی مقراطیس کفته اند که چون شکم آن را ازسرتادنباله شکافته احشای آن را
بیرون آورند وازشاهسفرم خشک که بآب خیسانیده نرم کرده باشند مملوساخته محل شق را دوخته درآتش بیاویزند
تا پخته شود پس آن شاهسفرم را برآورده بربرص تازه ضماد نمایند ویکشبانه روز بکذارند پس بازکنند مجرب وامین
الدوله از محمد بن احمد نقل میکند که استعمال زهرهٔ ماردرهیچ امرنشاید که ازسموم قتاله است وتعلیق شاخ مارشاخدار جهت
تب غب مؤثر وتعلیق سلخ الحیه که عبارت از پوستی است که هرساله مارمی اندازد بر ورک زنان موجب سرعت
ولادت وبخور آن مسقط جنین ومجفف دانهٔ بواسیر وتخم ماررا چون باسرکه وبورهٔ ارمنی سائیده طلا کنند جهت
رفع برص تازه مجرب دانسته اند واکتحال بیه آن مانع نزول آب ودهن وهرماده طبیخ آن درقرابادین ذکریافت

* فصل * الالف مع الشين المعجمة *

* اشترغار * بضم همزه وسکون شین معجمه وضم تای مثناة فوقانیه وسکون رای مهمله وفتح غین معجمه والف ورای
مهمله وصاحب برهان قاطع بزای هوز در آخر تحقیق نموده معرب اشترخار است وتاویل آن بفارسی شوک الجمال
است وعربان زنجبیل العجم وزنجبیل الفارس خوانند ومحروث نیز وبیونانی فرانیون وآناریون بهای مثلثه نیز
واهل مصر لیناح وبهندی اونت کتارهٔ نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بباد آورد وکل آن زرد وسفید وخارهای

دوازده انه آن کوچکترا زدانهٔ باد آورد وبیخ آن شبیه به بیخ انجدان وغیرآنست واز ان باریکتر وبی صمغ و بدبو وبدطعم وتند وتلخ وفعل او قریب بفعل انجدان ومترجم کتاب ابوریحان کوید که نبات شیردار است ازجهت تجربه مقدارا ازان رابرکرفتم چون شیر از جرم آن بدید آمد وبدست من رسید آن موضع راریش کرد ومدتی آنجراحت باقی بود منبت آن خراسان وزیکستان مرو وسجستان وجبال موصل وبغداد وآذربیجان وبهترین آن خراسانی راجود ومختار آن سفید صاف خالص خالی ازرزدی وسیاهی قلیل المرارة ومتخلل الجرم کم کره معمت با اندک حرافت وبشاعت آنست ومغشوش به بیخ انجدان وغیرآن مینمایند واهل خراسان باکوشت طبخ نمایند وسیه داود کفته دوقسم میباشد طویل وغیرطویل طویل آن معروف بشارب عنبراست واین ردی است وفرق میان آن ومیان باد آورد آنست که تخم آن کوچک مشهور نزد ما عصیفریه وکیاه تروتازهٔ آنرامانند کاهو در موصل میخورند وتخم باد آورد زرد وسفید و خاردار کیاه آن طولانی ودرین تلخی وقبض میباشد وبهترین آنست که ازبرموده میاورند وکویند بیخ انجدان خراسانی است واصلی ندارد وخلل بیخ آن یعنی بسرکه پروردهٔ آن بهتر ازغیرمخلل آنست وسرکه آن بهتر است ازجرم آن * طبیعت آن درسوم کرم وخشک ومسهل در دوم کفته * افعال وخواص ومنافع آن مفتح سدد ومسخن معده ومشهی وهاضم طعام ومنبه آن ومدر بول ودافع یرقان واسهال مراری وخلفه وباقوت تریاقیت خصوص خل آن وآشامیدن یک مثقال ازجرم آن جهت تپ ربع عفونی ویا بلغم عفن مخلوط بسرداو ومهیج شهوت طعام وهضم آن وجلای رطوبات معده وتقویت آن ودفع یرقان واسهال مراری وخلفه وضرر سموم بارده ووجع مفاصل نافع وطلای جرم آن باسرکه جهت اورام بارده وتسکین درد ها ودفع سموم وسرکهٔ آن درقوت مانند سرکهٔ عنصل ودرافعال مذکوره بنهایت بهتر از جرم آن مقدار شربت از سرکهٔ آن تا پنج مثقال واز جرم آن تا دو درهم مضر دماغ وکرده ومنی ومقیی ولاذع وبطی الهضم وجشا ورائحهٔ آن مدتی میماند نه بسبب دیری هضم آن بلکه بسبب شدت نفوذ وغوص وبقای آن درجرم معده مصلح آن شربت غوره وریباس بدل آن انجدان وعرق آن جهت کرده وجکر وسپرز نافع وقدر شربت آن تا سه اوقیه است وصنعت خل وسکنجبین وعرق آن درقرابادین ذکر یافته

* اشخیص * بکسر همزه وسکون شین معجمه وکسر خای معجمه وسکون یای مثناة تحتانیه وصاد مهمله لغت عربی است ویونانی خاما لاون لونش یعنی مختلف الالوان نامند زیرا که بحسب اختلاف اراضی برک آن سفید وسرخ وازرق میباشد لونش بمعنی سفید است ومعروف بشوک العلك است جهت آنکه ازان صمغ مانند مصطکی بعمل میآید وزنان بجای مصطکی استعمال مینمایند حکیم میرعبدالحمید نوشته که بهندی بنکم نامند ودرراه سند ربن ازبنکاله بسیار است * ماهیت آن صاحب اختیارات بدیعی نوشته که درخت کرم دانه است ونوعی ازمازریون ویونانی خاما لاون لونش کویند وبعضی افیا لانه نامند ودرکوهستان شرا ازبسیا ربود وآنرا میسوزانند وبشیرازی ماروشی بیش خوانند وبا هیزم آورند وخاما لاون مالس مرانند وتفسیر مالس سیاه بود وصاحب تذکره وغیره نوشته اند که دوصنف میباشد سفید وسیاه وصحرائی وکوهی مجموع را برک شبیه ببرک کنکر وبی ساق وبیخ آن سفید ودرمیان برک آن خاری شبیه بخار کنکر وکل آن بنفش وشبیه بتارهای موی وتخم آن شبیه بقرطم وصمغ آنرا که ازنزدیک بیخ آن برمیآید مانند مصطکی زنان استعمال مینمایند ورائحهٔ عروق آن مرکب ازخوشبوئی وکراهیت وطعم آن بشیرینی مائل وثمر آن مانند تمر کبر وصنف سیاه آنرا برک ازقسم اول نرم تر وریزه تر وتازهٔ آن سرخ وغلیظ آن سیاه وساق آن بقدر شبری وسرخ وقبه وکل آن خاردار وکنقطه دار وبیخ آن سطبر وسیاه وکاه دران سوراخها

اشخیص

میباشد واندرون آن سرخ وگزندهٔ زبان ومستعمل بیخ آن است واز خواص آن است که هرگیاهیکه در حوالی آن روید آنرا نابود سازد ومنبت آن سنگلاخها وتلها وسواحل دریا * طبیعت سفید آن در دوم گرم وخشك وباقوت تریاقیه وسیاه آن در آخر دوم تا چهارم گرم وخشك گفته اند * افعال وخواص ومنافع سفید آن آشامیدن یک مثقال آن جهت رفع جنون وصرع وتوحش ومجدهٔ قیراط آن با شراب قابض طبع وبا طبیخ فودنج جبلی جهت اخراج حب القرع وطبیخ آن جهت عسر البول وگزیدن هوام واسهال زرد آب واستسقا مفید وصمغ آن با شیر مقوی احشا ومحلل ورم باطنی وطلای آن با سرکه جهت تحلیل اورام باردهٔ ظاهری نافع مقدار شربت از ان تا پنج درهم ومصلح مصلح آن شکر واما سیاه آن بجهت آنکه بسیار محرق وتند است ومثقال آن قتال ودر مشروبات غیر مستعمل وطلای آن بتنهائی یا با کبریت جهت جرب وقوبا وبهق وبا روغنها جهت تحلیل مواد بارده وضماد آن بر جراحات متأکله منقی آن ولطوخ مطبوخ آن با سرکه وکوکرد وقفرالیهود جهت قطع ثآلیل موثر ومضمضه بطبیخ آن مسکن وجع اسنان وچون مخلوط سازند با مبارمی آن فلفل ومثل آن موم وبر دندان بچسبانند وجع آنرا ساکن گردانند وضماد مطبوخ آن با سرکه جهت تسکین وجع دندان وبا مراهم متأکله جهت قروح خبیثه ومتأکله وچون آنرا با سویق خمیر نمایند وبا آب وزیت بخورد ساك وخنزیر وموش دهند میکشد آنها را وصمغ آن مفتت قوای دندان کرم خورده وخاکستر بیخ مرده ونوع آن جهت قلاع مجرب دانسته اند

* اشراس * بفتح همزه وبکسر نیز آمده وسکون شین معجمه وفتح رای مهمله والف وسین مهمله لغت مغربی است وبفارسی سریش نامند * ماهیت آن بیخی است غیر بیخ خنثی زیرا که ساق خنثی کوتاه وکوچك وگل آن سفید وساق اشراس بلند تر وعریضتر وبرگ بیخ آن تویتر وگل آن سفید مائل بسرخی وثمر آن مستدیر وتند طعم وبا عفوصت است ولیکن شیخ الرئیس در قانون در صحبت قوبا تصریح نموده بدین عبارت که اصل الخنثی هو الاشراس * طبیعت آن * در اول گرم وخشك ومحرق آن در دوم گرم ودر سوم خشك * افعال وخواص ومنافع آن آشامیدن آن جهت درد پهلو وسرفه ویرقان حادث از صفرای سوخته ومسهل وخشونت حلق وچون خورد کرده بیاشامند بول وحیض براند ومحرق آن مدر بول وحیض ومحلل ورم بلغمی وبا سرکه دافع داء الثعلب وبهق مفید وضماد آن جهت جبر وکسر وفتق وقیله وسل وقروح خبیثه وورم خصیه وکوفتگی عضل وعصب وبا سرکه وروغن کنجد جهت جرب وحکه وتلیین جلا باثر وبا آب زرد حو جهت بینه وطلای آن بر ورمهای بلغمی نافع وتخم آن جالی وقاطع اخلاط غلیظه وگرم تر از اصل آن وجهت نفث الدم وبا ماء العسل جهت تنقیهٔ جگر نافع مورث ضلود ومصلح آن سکنجبین ومرخی معده ومصلح آن گلقند مقدار شربت آن تا پنج درهم واز محرق آن تا یکمثقال واز تخم آن تا دو درهم بدل آن در اکثر افعال غری السمك است گویند هنانه ویا کرسنه وبیخ آنرا سائیده وبا آب ممزوج نموده مستعمل صحافان وسراجان وصندوق سازان وکفش گران وغیرها است زیرا که بسیار لزج وچسپنده ووصل آن مستحکم میباشد

* اشق * بضم همزه وفتح شین معجمه وقاف معرب اشهٔ فارسی است وبفارسی اوشه وکلبانی نیز وبعربی اشج ووشج بتشدید جیم ووشق ولزاق الذهب وبیونانی انانقون بثای مثلثه بدل از همزه وامونیاقون نیز بعضی گفته وبرنقش نیز وبلغت مصر قنا وشق وکلخ وبهندی کاندرنا نامند * ماهیت آن * شیخ الرئیس گفته که هو صمغ الطرثوث وربما یسمی لزاق الذهب لان الکواغذ والکراریس تذهب به وگفته اند تر هم میکرد اند ذهب را مانند تنکار وبنداد می گفت

غلط کرده کسی که آنرا صمغ طرثوث دانسته وآن صمغ درختی است صغیر مستقیم النبات وبیشتر منابت آن بلادی است که حرارت و برودت بران غالب باشد مانند شام ودیار ربیعه وما لیقی نوشته که دیسقوریدوس در ثالثه نوشته که صمغ درختی است شبیه بقثاء در شکل منبت آن بلادی است مسمی بلینوی در موضعی که آنرا فورنی خوانند ودرخت آنرا اغاشولیس نامند ومختار وبهترین آن آنست که خوشرنک وبی سنک ریزه وچوب وچرک وخالص وقطعهٔ آن شبیه بکندر ومتکاثف ورائحهٔ آن شبیه برائحهٔ جند بیدستر وطعم آن تلخ باشد وانچه بدین صفت بود آنرا بروساخو انند وانچه دران خاک ویاسنک ریزه باشد فترا ماکویند وکاه از موضعی که آنرا امانق نامند نیز می آورند وانطاکی کفته درخت آن ما بین نبات وشجر کوچک وساق آن باریک ومزغب مائل بسفیدی وکل آن ما بین سرخی وزرقت است ودر جبال کرج میباشد نه شام وصمغ آن زرد رنک وبزدن تیغ حاصل میکردد بهترین آن سفید نرم صاف خالص سریع الانحلال آنست ومغشوش بسکبینج مینمایند وفرق بزردی رنک مغشوش آن است وبصلابت نیز وفرق ببوی آن است وخالص آن در انهای بزرک متکاثف صلب تلخ قریب ببوی جند میباشد وصاحب اختیارات بدیعی نوشته صمغ نباتی است که آنرا بشیرازی بدران خوانند * طبیعت آن * کرم در اول دوم وبعضی در سوم ودر آخر اول خشک واسحق کرم وخشک در دوم کفته * افعال وخواص ومنافع آن محلل ومجفف قوی ملین وجالی وجاذب از عمق بدن واندک لذاع ومفتح سدهٔ حکر وسپرز وافواه عروق بحدیکه جاری میکرداند خون را از افواه عروق ومصلح مسهلات است ولهذا داخل مسهلات کرده میشود جهت اصلاح عمل آنها * امراض الراس آشامیدن آن باعسل جهت صرع وفالج وخدر وتشنج رطب امتلائی اقویا را از یک مثقال تا دو درم ومتوسطین را یکدرم وضعفا را ربع درمی ویا قریب بدان جهت آنکه اسهال بلغم مینماید ودفع میسازد آنرا وهمچنین آشامیدن مقدار یک مثقال آن با ماء الشعیر وتحسی بدان با ماء العسل جهت صرع ومقدار کرسنه در چهار رنیم اوقیهٔ عسل مصفی ویا طبیخ زوفی ویا طبیخ انجدان برای تشنج رطب امتلائی نافع وغرغرهٔ محلول آن با آب کرم جهت امراض مذکوره وسائر امراض دماغی بارد رطب مانند دوار وسبل رواسترخا ولقوه وامال اینها وخفقان سوداوی وبلغمی نافع برای آنکه جلب مینماید وفرودمیآورد بلاغم ورطوبات بسیاری از دماغ واعصاب دماغی وحلق وحنجره بسوی دهان وتحلیل میدهد آنها را * امراض العین والحلق والصدر وغیرها طلای آن با سرکه جهت شعیرهٔ پلک چشم واکتحال آن برای تلیین خشونت اجفان وجرب وجلای بیاض وشعیره وجلب رطوبات وقروح غائرهٔ عین ودفع ظلمت بصر مفید وآشامیدن یک مثقال آن با ماء الشعیر بطریق لعوق اندک اندک جهت ربو وعسر نفس وانتصاب آن وخناق بلغمی وتنقیهٔ قروح حجاب ودفع مرهٔ سودا وتنقیهٔ آن وباعسل نیز جهت علل مذکوره وتنقیهٔ سینه از رطوبات لزجه وعسر البول ووجع خاصره ومفاصل وعرق النسا ودفع ضرر ادویهٔ مسهله وخیسانیدهٔ مقدار نیم درم تا یکدرم وتا یک مثقال آن در مطبوخات مناسبه یا در آب کرم بتنهائی جهت درد تهیکاه وورکین وکمر وعرق النسا وتحلیل ریاح معده وصلابت طحال وکبد واسهال بلغم غلیظ لزج وماء اصفر وتفتیت حصاة واخراج جنین زنده ومرده وکشتن کرم امعا وحب القرع وادرار فضلات وحیض ورطوبات نافع وبتنهائی وباسرکه جهت ورم جکر وسپرز واستسقا وصلابت انثیین وضماد وطلای آن جهت تلیین صلابت مفاصل وباسرکه جهت قوبا وباسرکه ونطرون جهت خنازیر وتحلیل صلابات وباعسل وزفت جهت تحلیل تحجر مفاصل وباسرکه ربوره وروغن حنا جهت اعیای امتلائی وعرق النسا حادثه از موادبارده وبازیت جهت کلف وبهق

واکثار جلد وضماد آن با عسل جاذب خار وپیکان بظاهر جلد بسبب قوت جذبی که دارد السموم شیخ الرئیس گفته خوردن
آن با طلاکه نوعی از شراب است ومرهمی قاتل زهر سموم است خصوص سمی که آن را طفسیقون نامند وحمول آن جهت
اخراج جنین وادرار حیض واختناق رحم وتدخین آن جهت طرد هوام وچون مخلوط بسعد وزیت نموده نزدیک
هوام برند میکشد آنها را ومرهم آن جهت تحلیل اورام ونضج آنها وخوردن گوشت فاسد زائد وروییدن گوشت صالح
جید مفید وبالجمله منافع بسیاری دارد هم مفرد وهم مرکبا با ادویهٔ مناسبه مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یک مثقال
مضر معده واکثار آن مورث بول الدم وادرار خون مصلح آن انیسون مضر کرده مصلح آن زوفا وکم استعمال نمودن آن
بدل آن سکبینج است یا جاوشیر یا برموم ونسخ مراهم آن در قرابادین ذکر یافت

اشنان

* اشنان * بضم همزه وسکون شین معجمه وفتح نون والف ونون در آخر لغت عربی است وآن را حرض بضم حا وسکون راء
مهملتین وضاد معجمه وغاسول نیز نامند برای آنکه ثیاب را بدان میشویند * ماهیت آن انواع است یکی رطب وآن
گیاهی است بی برگ وشاخهای آن باریک بجای برگ رسته ودر انها چیزها شبیه بگره میباشد وهمیشه تر وتازه و پرآب وگیاه
آن بزرگ وچوب آن سطبر و میسوزانند آنرا وآتش آن بسیار گرم وتند ورائحهٔ دود آن کریه وطعم آن مائل بشوری
وقدری معتدی از آنرا جمع نموده وزمین را مقداری حفر نموده در انها آتش میدهند بانی وخار وهیمه سوخته از ان آبی
جدا گشته دران جمع شده منجمد میگردد مانند قرصی ویا قطعهای بزرگ و یا کوچک وآن عبارت از قلی است ومنبت آن
شوره زارها وخرابها و زمینهای خشک ودواب آنرا بسبب شوری نمیخورند بلکه بوکرده از ان در میگذرند ونیز نوع دیگر
از رطب آن میشود که گیاه آن تا بدوذرع وشاخهای آن باریک و پوست درخت آن مائل بسرخی وبرگ آن ریزه وضخیم
ورنگ یک طرف آن سبز مائل ببنفشی وطرف دیگر آن سبز وتیره وبا رطوبت بسیار ورنگ ان سیاه وبر هرچه بمالند آنرا سیاه
میگردانند وطعم آن با شوری وحدت و زیر درخت آن همیشه تر میباشد ومنبت این نیز شوره زارها در سند وملتان کثیر
الوجود وا زگیاه تر وتازهٔ این بتمامه بدستور مزبور نیز قلی بعمل میاورند وسفالگران در سند بعد از طبخ ظروف سفالی که
رنگ آنها سرخ میباشد برگ آنرا مالیده برانها می مالند سیاه میگردند ونوعی از ان سفید میباشد وآنرا خرؤ العصافیر
نامند جهت مشابهت آن بآن ونوعی سبز این را غاسول فارسی ویابس گویند وبا آب آن لک را حل مینمایند وبجای
مداد درکتابت بکار میبرند وآن غیر ابوقانس است وبهترین آن سفید آنست که مسمی بخرؤ العصافیر است * طبیعت آن
گرم در سیوم وخشک در آخر دوم * افعال وخواص ومنافع آن جالی ومحرق ومنقی ومفتح ومدر قوی ومحلل
فضول غلیظ ومدر بول وحیض وسه درم سبز آن مسهل زرد آب وجهت استسقا نافع ویکدرهم آن مدر حیض ونیم درهم
آن مدر بول وپنجدرهم آن مسقط جنین زنده ومرده ودود آن کشنده وطلای آن جهت بردن گوشت زائد زخمها
وسنون آن جهت جلای دندان نافع ومداومت آن مفسد دندان مصلح آن مغز تخم کدو وروغن بنفشه ومضر مثانه
ومصلح آن عسل است

اشنه

* اشنه * بضم همزه وسکون شین معجمه وفتح نون وها بیونانی ابرویون وبعربی شیبة العجوز ومسك القرود وبفارسی دواله
ودوالك ودوالی وبهندی چهریله وچربره واکسیر وحیج نیز نامند * ماهیت آن چیزی است شبیه بریسمانهای
باریک وبهم پیچیده ودرهم بافته وبرشاخهای درخت بلوط وصنوبر وسائر درختها متکون میگردد بهترین آن آنست که

هر د ورری آن ثقیل وخوشبو باشد وزبون ترین آن نیاه آنست * طبیعت آن معتدل در گرمی وسردی وبا قوت
قابضه شیخ الرئیس نوشته که دران برودت فاتر وقبضی باعتدال وقومی گرم در اول وخشک در دوم وبعضی گرم وخشک
در اول وبعضي گفته بارد ویابس است وبتخصیص آنچه از درخت بلوط بهم رسد وبالجمله مختلف میکردد طبیعت آن
باختلاف آنچه برو متکون میشود * افعال وخواص ومنافع آن مجموع آن با قوت قابضه ومحلله وملینه خصوص
صنوبری آن وبسبب عطریتیکه دارد ملایم جوهرروح ومقوی آن وبسبب قبضیکه دارد موجب متانت روح وبلطافتیکه
دارد زود نفوذ بقلب مینماید پس باین اسباب وبالخاصیة مقوی قلب است امراض القلب والدماغ وسائر الاعضاء آشامیدن
طبیخ آن موجب سرور نفس وتقویت روح حیوانی ومتانت وحفظ آن وجهت خفقان وصرع وتقویت معده وباه ورفع
غثیان وقی وتفتیت حصاة ووجع کبد نافع بجهت تلیین وتحلیل وقبض آن ومعده را خوشبو کرداند ورفع بلت آن مینماید
وآشامیدن نقوع آن در شراب قابض وخواب غرق آورد خصوص صبیان را وتقویت معده وازالهٔ نفخ ونهش هوام سمي
نماید وبخور آن جهت صداع وشقیقه وصرع وتکرار گرفتن دود آن در بینی جهت سکته وصرع واختناق رحم ونشستن
در طبیخ آن جهت تسکین دردها واورام حاره وصلابت مفاصل ووجع رحم وادرار نمودن حیض وضماد مسحوق
خیسانیدهٔ آن در آب جهت تقویت اعضای ضعیفه ومسترخیه ولحوم لینه مانند بناگوش وزیربغل ومابین کتفین وکنج ران
ورفع آلام حارهٔ آنها وتلیین صلابات وردع اورام وتقویت معده وجگر ورفع بد بوئي زیربغل وبا سرکه جهت سبز زوبهایت
منوم اطفال است واکتحال آن جهت تقویت چشم وقطور نقیع آن که از درخت بلوط باشد جهت حمره وحرارت چشم
وذرور آن جهت بد بوئي زیربغل وروبانیدن گوشت نرم برجراحات وبدستور طلای آن جهت رفع بد بوئي زیربغل
وچون در روغنهای مناسبهٔ دافعهٔ اعیا حل نمایند ویا بجوشانند وبمالند جهت رفع اعیا وتحلیل اورام نافع مضر امعا
مصلح آن انیسون مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن قردمانا بوزن آن وداخل خوشبوئیها مانند ارکجه وغالیه ولخلخه
ودواء المسك واکحال وغیره مینمایند وتا آنرا نخیسانند ونم نداشته باشد خشک آنرا کوبیده نمیکردد وجوارش
وعرق ودهن آن در قرابادین ذکریافت حکیم میرعبدالحمید در حواشي تحفه نوشته که در کتاب مفردات فرنکي دیده
شده است که آنرا بفرنکي موس کس اربرم گویند وقسم دیگر آبی نیز نوشته که برشاخهای مرجان واستخوان ماهي
واشجار دیگر زیر آب میپیچد واین اشنه باریکتر است ازان وآنراموس کس مرین خوانند * طبیعت آن سرد وتر ضماد
آن جهت حرقت اعضاومفاصل حار بسیار نافع است * فصل * الالف مع الصاد المهملة

* اصابع الصفر * گفته اند معروف بکف عایشه وکف مریم است وبهندی منس بدی نامند * ماهیت آن دو قسم
میباشد قسمی بیخ گیاهی است برگ آن شبیه بکندنا وساق آن باریک وبلند وگل آن بنفش از پائین ساق تا بالای آن برگل
وبیخ آن بمقدار کف دست طفلي ومتشعب به پنج یا بشش شعبه شبیه بپنجهٔ کوچکی ومملو از رطوبت ورنگ آن زرد ویا ابلق
از زردی وسفیدی ویا غبر وبیشتر مائل بزردی وطعم آن اندک شیرین منبت آن زمینهای رملی ودیگرزارهای قریب
بدریا وقسم دیگر بیخی است شبیه بناخن شیر وپلنگ واین گرم تر وتند تر از اول وانطاکي غیرکف عایشه وکف مریم گفته وبیخ
دیگر وصف آن نموده * طبیعت آن گرم در دوم وخشک در سوم ونیزخشک در دوم گفته اند * افعال وخواص
ومنافع آن ملطف ومحلل قوی فضول غلیظه ومنقی اعضای عصبانی وتریاق سموم هوام وجهت جنون ووسواس وامراض

اصابع الصفر

سوداوی وبلغمي وتقويت منابت اعصاب وردع مفاصل ورمع قوابض رضماد آن جهت تحليل صلابات وبخور آن جهت گريزانيدن موش وسام ابرص نافع وتسم درم آن مسقط جنين ومضر آلات بول مصلح آن تخم مورد وبلوط ومضر محرورين ومصلح آن سکنجبين ومضر قلب ومصلح آن صمغ عربي مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن در جنون وامراض سوداوی بك وزن ونيم آن مرزنجوش ودو ثلث آن سعد

* اصابع فرعون * ماهيت آن سنگهائی است بمقدار انگشتي شبيه به ني مجوف وگره دار باندك پهني ور خاوت چون بر صخور كدر صد ای سنك از آنها آيد از اطراف يمن ونواحي شحر وعمان خيزد وصنفي از ان با رطوبت سياهي ميباشد واين راد را نعال قائم مقام مومیائي دانسته اند وبهترين آن مخطط مبك زود شکن نرم آنست واهل مصر بدل قصب الذريره بنا واقفان ودوا ناشناسان ميفروشند وفرق ميان هر دو ظاهر است بر خبيران * طبيعت آن گرم وخشك در آخر دوم * افعال وخواص ومنافع آن قاطع نزف الدم وملحم جراحات ومحلل اورام بارده وچون با خون جراحت سرشته استعمال نمايند بجهت التيام جراحات عديل ندارد وانطاكي نوشته كه نوعي از آنرا در مصر ديدم كه پيشتر نديده بودم سبك هش مجوف وشايد كه اين بهتر باشد از آنچه ذكر يافت

* اصابع الصوص * ماهيت آن مترجم صيدنهٔ ابو ريحان وصف نبات آن نكرده وگفته آن دوائي است هندی تخم آن مستعمل بلادها وشبيه بفلتوك چون ساعتی در دهان نگاهدارند پوست آن شق شده مغزی از ان ظاهر گردد مانند پنبه ودر تحريك باه بسيار موثر حكيم مير عبد الحميد در حاشيهٔ تحفة المؤمنين نوشته بلغت خاندیس نبابان نامند وآن نباتی است ما بين شجر وگياه وبلندی آن قد ربكذرع و زياده وبرگ آن شبيه ببرگ گل عباسي وآنرا خوشه ميباشد مانند خوشهٔ گندم وجو وسر هر خوشه گلي مثل گل خيری ورنگ آن سرخ كمرنك وبعضی گل آن كبود وتخم آن شبيه بدانهٔ جو چون در دهان نگاهدارند يا در آب بر دزند پوست آن شق شده صدا كند ومغز آن بيرون آيد

* اصطرك بكسر همزه وسكون صاد وفتح طا وراء مهمله بي نقطه وكاف * ماهيت آن ديسقوريدوس گفته كه آن نوعي از ميعه است وبعضي گفته اند صمغ زيتون است ودخان آن قائم مقام وبدل دخان كندر در جميع امور وبعضي گفته صمغ شجر رومی است وديسقوريدوس گفته بهترين آن اشقر چرب شبيه براتينج وسفيد رنك وخشبوی آنست كه چون بمالند مانند عسل نرم گردد وسياه آن بد است وخالص آن كمياب ومغشوش ببنبه وموم گداخته باقدری خالص آن نموده ميفروشند * طبيعت آن گرم در سوم وخشك در اول * افعال وخواص ومنافع آن مسخن ومنضج وملين وجهت زكام ونزله وسرفه وبحوحت صوت وانقطاع آن كه از سردی باشد نافع وچون باقدری علك البطم فرو برند طبيعت را نرم گرداند وروغن آن جهت صلابت رحم وتفتيح سدهٔ آن واِدرار حيض نافع مصدع ومسبت وثقل راس آورد واسقاط جنين زنده نمايد مصلح آن تخم رازيانه مقدار شربت آن نيم درم تا يكدرم ونيم بدل آن ميعهٔ سائله است

* فصــــل
الالف مع الطاء المهملة

* اطراطيقوس * بفتح همزه وسكون طا وفتح را والف وكسر طای مهملات وسكون یای مثناة تحتانيه وضم قاف وسكون واو وسين مهمله لغت يوناني است بمعني شبيه الكواكب وبعربي معروف بحالبي است جهت آنكه تعليق آن بالخاصيت اورام حادث در حالب را نافع است * ماهيت آن گياهی است ساق آن كمتر از ذرعي وصلب وخشن وبر اطراف آن گلي شبيه

ببا بوره وبعضي مائل به بنفشي وزرد وران برکها مجموع برکها وکلهای آن شبیه بکواکب وبرکهای ساق آن باریك ومزغب
وتخم آن اغبر وتلخ * طبیعت آن * در دوم کرم وخشك وبا قوت مبرد وقابضه وشیخ الرئیس نوشته که دران قوت
قبض نیست * افعال وخواص ومنافع آن محلل ومجفف وآشامیدن آن جهت صرع اطفال که ام الصبیان نامند
وجهت خناق وضماد برک آن جهت ورم چشم وبرآمدکي حدقه وتسکین درد آن ووجع ورد کنج را نافع وورم آن بغایت
موثر مقدار شربت آن تا دو درهم است

* اطرماله * بفتح همزه وطا وسکون را مهمله وبي نقطه وفتح میم والف ولام وها مالیقي کفته که عافقي نوشته که آن کیاهي
است ساق آن ببلندی یکذرع وبی شعبه وبران رطوبتي مانند عسل میباشد وبرکهای آن درچهار صف موازی یکدیکر
شبیه ببرک شاهدانه وبسیار زرد تر ازان وخوشهٔ ثمر آن بمقدار یک شبر وغلافهای ثمر آن مدور دهن شکافته بشکل غلاف بندق
وبسیار زرد متصل بهم بکصف برب بالای دیکری تا بانتها وثمر آن نیز مانند بندق بمقدار نخودی ودراندرون آن تخمي سیاه
رنک بسیار باریك وکل آن باریك وزرد رنک ومنبت آن زمینهای خشک وصحراهای خالی از کیاه وتخم آن جهت امراض
عین مانند جرب وسلاق وابتدای رمد بارد اکتحالا نافع

* اطریه * بفتح همزه وسکون طا وکسر را مهملتین وفتح یای مثناة تحتانیه ومالغت عربي است وبفارسي آش آرد ورشته
نامند * ماهیت ومزاج وافعال وخواص آن از اغذیهٔ معروفهٔ اهل ایران وخراسان وتوران است خصوص اهل خراسان
وشامل ماهیچه ورشتهٔ قطایف وبغرا وغیرها است وآن انواع است خواه از آرد کندم خالص سازند بدین قسم که آرد را
با آب ونمک بقدر ضرور خمیر سخت نموده برروی تخته پهن کرده رشته های بسیار باریك طولاني ازکارد ببرند هرمقدار که خواهند
ودر آب کرم جوشان یا در آب یخني کرم جوشان یا در آب قلیه جوشان بریزند وطبخ نمایند تا پخته کردد وطعم خامی آن زائل
شود ومصالح حاره وادویه بقدر ضرور داخل کرده فرود آورند وتناول نمایند واین را بفارسي آش رشته وبترکي اوماج نامند
وکویند اوماج آرد خمیر کردهٔ ریزه نموده با عدس پخته را نامند واکر آن را مدور یا مربع یا باشکال دیکر برید بهمان قسم
طبخ نمایند بغرا وبفارسي آش برک وماهیچه وبترکي ططماج کویند وخواه خمیر آنرا از آرد سمید اندک نرم بساخته از قمع
سوراخ تنک بکذرانند بدین نحو که خمیر را درجوف قمع پرکرده بدست یا بآلتي زور نمایند تا ازسوراخهای آن قمع مثل
خیاطه خمیر باریك شده بیرون آید ویا آنکه بکف هردو دست بمالند ومثل تارهای خیاطه باریک سازند وخشک نمایند و
این را بعربي شعیره وبهندی سیوین نامند وعند الحاجت این را اولا بدرون روغن درظرفی بریان مینمایند تا اندکي سرخ
وبرشته کردد پس آب بقدر ضرور داخل کرده دم میدهند تا پخته شود پس روغن کاو تازه داغ کرده داخل نموده شیر تازه
دوشیده جوش داده بران ریخته قند سفید بران پاشیده تناول مي نمایند وکاهی از آرد جو نیز بقسم اول یا دوم برای صاحبان
حمیات حاده مانند دق وسل بي کوشت با آب خالص ترتیب میدهند ودوقسم اول کرم در اول وبا رطوبت بسیار وبی کوشت
آنرا که آش جوان کویند جهت مرضی وبا کوشت جهت اصحا یا بعضي امراض که خوردن کوشت دران مناسب باشد مفید
ولیکن بطئ الهضم وانحدار است بجهت نظیر بودن خمیر آن ونزد بعضي ودربعض امزجه بي خمیر مایهٔ آن سبکتر وقسم دوم
آن از قسم اول سنکین وبطئ الهضم تر ومصلح آن مرد وفلفل وروغن بادام شیرین وچون انهضام یابد غذای بسیاری ازان
بهم رسد وجهت سرفه ووجع سینه وخشونت آن وحلق وقرحهٔ امعا ومثانه ولاغری کرده نافع ومرخي معدهٔ بارد وچون

دران برگ حرفه یا اسفاناخ یا روغن بادام پخته باشند جهت امراض مذکوره موافق تر و ملین بطن و آنچه از آرد جو سازند
سرد و با رطوبت بسیار از همه بطی الهضم و الانحدار و قلیل الغذا تر و گاهی درد و قسم اول از برای صفراوی مزاجان و یا
بجهت زیادتی لذت بعضی حموضات مناسبه مانند کشک یا ماست یا سرکه و یا آب لیمو و یا غوره و یا آنار و یا آلو و یا زرشک و
یا امثال اینها با اندک شیرینی چاشنی کرفته ترتیب میدهند و این قسم را بترکی آش باناطق نامند و بطی الهضم تر و مسدد و
مولد بلغم غلیظ است و مصلح آن ثوم و ادویهٔ حاره و بعضی جهت رفع اسهال و حبس طبیعت با ادویهٔ قابضه مثل آب سماق
و به ترش و کشک بریان و امثال اینها ترتیب میدهند و کفته اند که اطریه متخذ از خمیر آرد کندم صالح است از برای حار
المزاج و کسیکه محتاج بغذای متین باشد و نافع است از برای سعال هرگاه نبوده باشد سبب آن اخلاط حاره و آنچه با کوشت
باشد کثیر الغذا و مرطب و مسمن بدن و همچنین با شیر و شیرینی آن مولد خلط غلیظ و آنچه از آرد برنج سازند سبک و سریع
الهضم و قابض اسهل و نوعی دیگر که آنرا بفارسی رشتهٔ قطایف و رشتهٔ خطائی نامند و آنرا از آرد برنج یا نشاسته و یا هردو درهم
سازند بدین نحو که آرد برنج با نشاسته مخلوط با آب کرده صاف نموده در قمعی که سوراخهای باریک داشته باشد کرده و پاتیل
مسی یا مینی مسی را بر آتش کذاشته که خوب کرم کرده پس آن قمع را بیک دست کرفته بسرعت تمام بران بفاصلهٔ یکشبر و یا
کمتر بکردانند تا مانند رشتههای باریک از ان برآید و در دیک بسته شود و از دست دیکر آنچه بسته شده است بردارند
اکر یک شخص باشد و اکر دو کس باشد و یا ظرف بزرک باشد یکی بریزد و دیکری بردارد تا مادام و هر مقدار که خواهند
پس آنرا در ظرفی کرده مغز کردکان بریان و مغز بادام بریان و مغز پستهٔ بریان کوفته و جلاب شکری و قند با دانهٔ هیل
سوده بر روی وی ریخته بخورند و بعضی بجای جلاب شکری پالودهٔ شکری رقیق که آنرا بفارسی ماقوتی رقیق
کویند بر روی وی کرده میخورند آنچه از آرد برنج ترتیب دهند سبک و سریع الهضم و قابض و آنچه از آرد میده
یا نشاسته سازند کثیر الغذا و بطی الهضم تر و از نشاسته ساختهٔ آن سبک تر و قابض تر و بدانکه اثبت اقرب و اطریه یعنی آش
آرد نافع است از برای صداع خصوص صداع صفراوی و یابس ماذج حادث از هم و غم و مالیخولیای حار یابس و نسیان
خصوص مطیب بدارچینی و دارفلفل و خولنجان و یا با مربای زنجبیل و امثال اینها جهت زکام و نزله و با عسل جهت
نفث الدم خصوص که دران عدس پخته باشند جهت سل و بول الدم بسبب آنکه متولد میکردد از ان خون بلغمی
که مقاومت مینماید با سودای احتراقیه و تبرید و ترطیب بدن مینماید و متبخر نمیکردد از ان ابخره و از برای ابدان و امزجهٔ
باردهٔ رطبه و معدههای رطب با امثال ادویهٔ حاره که ذکر یافت مناسب و کاهی جهت اصحاء و زیادتی لذت نخود درست
و چغندر ریزه کرده با کوشت قیمه و یا کوفته چاشنی بسیب و به و آب لیمو و آب غوره و یا ماست یا کشک داخل اطریه مینمایند
و درقرابادین بتفصیل ذکر یافت

* فصل الالف مع الظای المعجمة

* اظفار الطیب * بفتح همزه و سکون ظای معجمه و فتح فا و الف و راء مهمله و کسر طاء مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و بای
موحده لغت عربی است بفارسی ناخن پریان و ناخن خرس و ناخن بویا و بهندی نکه بفتح نون و کاف و ها و بفرنکی انکیز
اورطس نامند * ماهیت آن جسم صلبی است صدفی که از ساحل دریای هند آورند شبیه بناخن و مائل بتدویر و خوشبو
چند نوع میباشد بعضی سفید مائل بسرخی و این را مندی میخوانند و بعضی از ان سرخ و با تقعیر و این را قرشی نامند
و بعضی سفید و بزرک و با دهومت و بعضی کبود و نوعی بزرک تر از اول و کوچکتر از ثانی و سیاه و این را بفارسی ناخن دیو

گویند وبهترین آن نوع اول مندی تغیید آنست وهمه انواع ان را چون بسوزانند بوی اقل کریهی آزان آید وچون در روغن بریان نمایند بوی خوشی ازان ظاهر گردد ویحتمل که آن خانه کرم دریائی از قبیل اصداف باشد ویا گوش جانور دریائی که امواج بساحل انداخته مردم از انجا میآورند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص و منافع آن مدر فضلات وملطف اخلاط غلیظه وجهت صرع وسکته وخفقان رطوبی ومعدی ودرد بارد جگر ورحم واختناق آن وجمیع امراض باردهٔ آن وآشامیدن دو درهم آن با آب گرم جهت اذابت خون منعقد ذکر کرده ومثانه نافع وباسرکه ملین ومحلل بطن وبخور آن جهت صرع وسکته ونزلات وغشی واختناق رحم واحتباس حیض نافع مضر مصلح آن سکنجبین مورث صحح ومصلح آن گل ارمنی مقدار شربت آن از یک درهم تا سه درهم بدل آن قصب الذریره وبقول اطبای هند دونوع است وجهت جذام وامراض بلغمی وسوداوی وجریان منی وخارش وانواع زخمها ودفع سموم نافع وچون باسرکه بیاشامند تحریک بطن نماید

* اطغار الجن * ماهیت آن نباتی است بی برگ وبی گل شبیه بناخن چیده اغبر مائل بسیاهی وبهندی کرن پات نامند * طبیعت آن در اول گرم وخشک * افعال وخواص ومنافع آن جهت یرقان اسود وسرفهٔ خشک وبالخاصیة جهت دفع بیخوابی نافع وطلای آن که با سرکه پخته باشد جهت تحلیل اورام مفید مضر دماغ مصلح آن عناب مقدار شربت آن تا سه مثقال است

* فصل الالف مع الفاء

* افاویه * ادویهٔ خوشبو را نامند که در اطعمه واشربه داخل میکنند ومحمود خنجری گفته که ادویهٔ عطریه طیبة الرائحه است مانند قرنفل ودارچینی وهیل بوا وما نند اینها وحب ودهن وشراب وعرق وقرص افاویه در قرابادین کبیر ذکر یافت

* افتیمون * بفتح همزه وسکون فا وکسر تای مثناة فوقانیه وسکون یای مثناة تحتانیه وضم میم وسکون واو ونون لغت یونانی است بمعنی دواء الجنون وبعربی شجر الضبع وبسریانی مورمور وبرومی شیون وبهندی اکاس بیل واملی بیل نامند * ماهیت آن نباتی است سرخ رنگ وربیعی وتابستانی نیزمی باشد وفروع وشاخهای آن مانند خیاطه ور بسمان باریک بر نباتات واشیائیکه نزدیک او میباشند می تند وبرگ آن بسیار ریزه وتخم آن از خردل ریزه تر وسرخ مائل بزردی وگل آن تار تخته تخم می بندد ورنگ گل آن سرخ مائل بغبرت باریشهای بسیار باریک مانند مو وبیخ آن شبیه بزردک وتا مدتی در زمین میماند ونصاری گویند که در حوالی آن چیزی نمیروید وطعم آن تلخ با اندک تندی ومنبت آن جبال ووادیها وجزائر دریای غربی وشمالی وبهترین آن اقریطشی است پس مقدسی که از جزیرهٔ اقریطش ومقدس آورند رنگ آن سرخ وبسیار باریک وتند بو وهرچند این اوصاف در آن زیاده باشد بهتر است وگفته اند آنچه را در آخر ربیع اخذ نمایند با گل میباشد وآنچه در تابستان با تخم واکثر درهم آمیخته میآورند وگفته اند که آن تارهای بسیار باریک است مانند موی که شاخهای آن واوراق وگل وتخم آن درهم شکسته آمیخته میباشند وبعضی گفته اند که بیخ ندارد وشیخ الرئیس گفته که قوت نبات آن مانند قوت حاشا است وبعضی گفته که از جنس حاشا است ومستعمل بیشتر تارهای مانند خیاطه وتخم آن است ومغشوش بحاشا مینمایند وفرق بسرخی رنگ افتیمون است بخلاف حاشا وباسالعدس نیز وفرق بسرخی وتیرگی اسد العدس است وفرق میان اقریطشی ومقدسی آن که برصعتر پیچیده باشد آن است که چون آنرا بمالند بکف دست وبوکنند آنچه برصعتر پیچیده

است بوی صعتر ازان آید و در عمل از اقریطشی ضعیف تر باشد و مترجم صیدنه ابو ریحان گفته که این را صعتری نامند چون نسبت ببوی آن کنند و چون نسبت بمعدن آن کنند جرمقانی گویند واین زبون ترین انواع آنست واقریطشی را انطاکی نیز نامند زیرا که بیشتر از انجا بانطاکیه برند و از انجا باطراف و اقلیطشی نیز لام بجای راگویند *طبیعت آن جالینوس گرم وخشک در سوم دانسته وحنین ودیگر اطبا گرم درسوم وخشک در آخر اول وبعضی نیز خشک در دوم گفته اند *افعال وخواص ومنافع آن محلل وملطف ومفتح سدد ومسهل سودا وبلغم بتنهائی و یا با بنفشه مسهل صفرا نیز وبجهت امراض دماغی وعصبانی از قبیل صداع وتشنج امتلائی وصرع ومالیخولیا ومانیا وجنون وکابوس ووسواس سوداوی وفالج ولقوه وخدر واوجاع مفاصل وسرطان متقرح وتفریح قلب بسبب تنقیهٔ سودا وکرم معده وریاح را دفع نماید وموافق امزجهٔ پیران ومشائخ وبالخاصیة جهت امراض سوداوی وتنقیهٔ سودا بیعدیل ونضج را زائل کرده اند صاحب شفاء الاسقام گفته مفتح سدد است و در اسهال بطئ العمل وچون ضم نمایند باآن فلفل وادویهٔ لطیفه اسهال بسرعت میتماید جهت آنکه آنها معین بر عمل وتحلیل آنند *امراض الراس وچون یک هفته هرروز ده درم آنرا در نیم رطل شیر تازه دوشیده بخیسانند وبا پانزده مثقال سکنجبین بنوشند جهت رفع صداع سوداوی ومالیخولیا وتشنج امتلائی وتوحش وخفقان مجرب دانسته اند و همچنین چون شش درم آنرا در قدری شیر گوسفند تازه دوشیده داخل کرده بیاشامند از برای صداع سوداوی وتنقیهٔ سودا بعد از نضج بمنضجات متناسبه و آشامیدن شش درم آن با ماء الجبن جهت صداع حادث بمشارکت قلب بسبب سوء مزاج سوداوی آن وبامثل آن انسنتین برای مالیخولیا وچون شش درم آنرا با ده درم مویز منقی از حب چند جوش خفیفی داده صافی نموده بیاشامند نافع است مالیخولیای حادث از آشامیدن خمر بسیار ودمان بران وجهت وسواس سوداوی واخراج دیدان طوال اگر اضافه نمایند بران طبیخ سربنفشه میباشد انفع وچون اضافه نمایند برهمه مفرحی مانند بادرنجبویه وگاوزبان میباشد ابلغ و همچنین با ماء الجبن از برای مالیخولیا وهشت درم آن با شیر تازه دوشیده وشکرسفید جهت مالیخولیا ومانیا وجنون وکابوس واکثر امراض سوداوی واستفراغ مادهٔ مالیخولیای سوداوی باافتیمون وشحم حنظل واندکی مقمونیا بعد از فصد ونضج ماده موجب رستگاری ازان است وچون افتیمون راکوبیده وبمویز منقی سرشته حب بسته فروبرند ازان پنج درم تاده درم نافع است مالیخولیای مراقی راوچون هشت درم افتیمون را کوبیده وباهفت درم سکنجبین ساده سرشته بیاشامند اسهال سوداوی بقوت نماید وتنقیهٔ طحال کند ونافع است از برای مالیخولیای طحالی ومانیا وچون هرهفته یکمرتبه ازین ترکیب خورده شود میباشد نافع از برای مانیا ومالیخولیا وجنون وجمیع امراض سوداوی محترق از سودای بارد وهمچنین آشامیدن آن با ماء الجبن متجبن بشیرهٔ قرطم که مقدار شیره دو رطل باشد وحب القرطم کوبیده بیست درم از برای مالیخولیا ومانیا وجنون ووسواس سوداوی بدین دستور که حب القرطم را کوبیده شیر را قدری جوش داده فرود آورده چون نیم گرم گردد آنرا درپارچه کرده دران بمالند که تمام شیرهٔ آن دران برآید ویکبار دیگر نیز بجوشانند تا خوب بسته شود پس آنرا بدستور مقرر بپالایند وتمام آب آنرا از پرویزن بگیرند وبا شش درم افتیمون بنوشند طلاطلی در مجربات خود آورده که دیدم خلق کثیری از اصحاب مالیخولیا ومانیا وجنون ووسواس سوداوی که افتیمون مخلوط با فسنتین و برگ حنظل با آنها دادند شفا یافتند ونیست دوائی نافع تر از برای مالیخولیا وامراض سوداوی ازان و چون افتیمون را در آب یکدو جوشی داده ومالیده صاف نموده در آب صافی آن گلقند حل نموده باز صاف

گردد بیاشامند تنقیهٔ سرگین از اخلاط ناسدهٔ سوداویه ونافع است ازبرای کابوس حادث از ابخرهٔ سوداویهٔ مرتقیه ازمعدهٔ بسوی سروباماءالجبن ازبرای کابوس سوداوی وآشامیدآن با مطبوخ دو درم وامثال آن از ادویهٔ مخصوصه منقی دماغ است وجهت صرع سوداوی وبلغمی وفالج ولقوه وتشنج امتلائی وخدر نافع وچون بگیرند ازان شش درم تاده درم وانداکی بجوشانند درمیبختج ومالیده بفشارند وبنوشند نافع است ازبرای تشنج امتلائی وخدر وسرطان متقرح وچون بگیرند ازان هر روز ده درم ودر یکمن شیر تازه دوشیده بخیسانند وصافی نموده اضافهٔ آن نمایند مقدار پانزده درم سکنجبین ساده صادق الحموضة تابرید ه کردد پس بچکانند وبیاشامند وتاهشت روز متوالی این را بعمل آورند تشنج وخدر را نافع است وچون چهار درم افتیمون را مائیده با قدری عسل وقلیلی نمک بخورند اسهال سوداوبلغم بقوت نماید وبغدادی قلیلی سرکه نیز برین ترکیب اضافه کرده بلکه چون افتیمون لطیف وضعیف الترکیب است آن را بسیار نرم نباید کوبید وجوش بسیار هم نباید داد زیراکه نرم کوبیدن وجوش بسیار مبطل فعل آن است بلکه آنرا در غیر مطبوخ جریش باید کوبید ودرمطبوخ بیکد وجوشی اکتفا نمود وآکر آنرا درصرهٔ علیحده بسته درمطبوخات بعد طبخ درآخر جوش انداخته یک دوجوشی داده فرود آورند وبعد سرد شدن صره را فشرده دور نمایند بهتر است وافتیمون مضر صفراوی وشبان ومحرورالمزاجان ومورث کرب وغشی وعطش است مصلح آن زعفران وکثیرا وبروغن بادام چرب کردن وکویند مضر ریه ومصلح آن صمغ عربی وکتیرا وموافق امزجهٔ باردهٔ وکهول ومشائخ وسوداوی مزاجان مقدار شربت از جرم آن بقول شیخ الرئیس چهار مثقال ونزد بعضی تا سه مثقال وبعضی دو درم کفته ودرمطبوخات تا ده درم بدل آن دراسهال لاجورد وحجرارمنی ویکوزن ونیم آن حاشا یا مثل آن حاشا ودوانک آن تربد سفید مدبر است وتخم آنرا نیز نرم نباید کوبید وبروغن بادام چرب باید نمود که مصلح آن است درمغص اکردرغیر مطبوخ جرم آنرا استعمال نمایند ولا بالای آن روغن بچکانند وچون ده درم تخم آنرا کوفته درپارچهٔ کتانی بسته دردوثلث رطل شراب انکوری انداخته شب تحت السما بکذارند وروز دیکر افشرده دور نمایند ویک اوقیه شربت کل یعنی شربت ورد مکرر ودواوقیهٔ شربت بنفشه درآن داخل کرده ویکمثقال روغن بادام شیرین بران چکانیده صبح ناشته نیمکرم کرده بیاشامند مالیخولیا ووسواس سوداوی را نافع واسهال مرهٔ سودا نماید بنهایت قوت بدون مضرتی وحدوث ضعفی واکر یک اوقیه مغز فلوس خیارشنبر نیز اضافه نمایند بهتر است مقدار شربت آن بتنهائی تا دو درم وباغیرآن تا چهار درم وحبوب افتیمون وسفوف وسکنجبین وشراب وقرص ومطبوخ ونقوع وماء الجبن افتیمونی ومعجون مقلی آن درقرابادین بتفصیل ذکر یافت

افربیون

افربیون * بفتح همزه وفا وسکون راء مهمله وکسر بای موحده وضم یای مثناة تحتانیهٔ وسکون واو ونون فرفیون وفربیون وابرفیون وابربیون نیز نامند وبرومی افنیبّ بدون نون درمیان هردو یای مثناة تحتانیه وبعربی آکل بنفشه وقاتل بنفشه وحافظ النحل وحافظ الاطفال وکروش الغنم وبیونانی حالاس وتاکوب نیز وبمغربی بستانه کویند واکثرلبن السود انامند * ماهیت آن صمغی است خاکستری رنگ مائل بزردی باطعم وبوی تند وکهنهٔ آن سرخرنگ نبات آن شبیه بنبات کاکنج وکاسنی وشیر دارد وقسم میباشد قسمی برک آن سفید ونبات آن پرشعبه وخاردار وقسمی برک آن سیاه وخار آن تندتر وباریکتر وشیر آن بیشتر ومنبت آن بلاد لینو وحبش وهوداان وبسبب تندی وحدت بوی شیر آن اهل آن بلاد از دور درزیر نبات آن شکنبهٔ کوسفند را پاک شسته درظرفی تعبیه کرده میکذارند واز دور حربه مانند نیزه وغیر آن بآن میرمانند که شکافته کردد ودرمیرونده

که بوی آن بمشام شان نرسد بیکدفعه شیر بسیاری از آن فروریخته در شکنبه جمع میکرده آنرا خشک کرده باطراف میبرند و
بعضی صمغ درخت مازریون دانسته اند واصلی ندارد بهترین آن صاف تازه خاکستری رنگ مائل بزردی وتندی بوی
یا حدت طعم آن است که چون بزبان بکذارند زبان را بگزد ومدتی لذع آن باقی میماند وهرچند تند بوتر وتیزتر باشد بهتر
وتازه تر است وزود در آب وروغن زیت گداخته شود وسبک وزن و متخلخل باشد وکهنهٔ آن سرخ رنگ اشقر بود وزود گداخته
نشود وبو وتندی آن کمتر باشد ومغشوش آن که از انزروت وصمغ عربی میسازند باوصاف مذکوره نیست وگویند اکرجنار
آن در وقت گرفتن دمعه بدماغ ان برسد میریزانند آنرا پس باید که در ان حین دهان را بند نمایند واول کسیکه پی برده
باین صمغ یوناس ملک یونیه بوده خود ویا آنکه اطبا در عصر او یافته اند * طبیعت آن گرم وخشک در اول چهارم وبعضی
خشک در سوم گفته اند وقوت آن تا چهار ماه قوی میباشد وبعد از آن ضعیف وتا ده سال باطل میگردد * **افعال وخواص**
ومنافع آن * جالی وملطف ومحرق وحاد خصوص تازهٔ آن بحدیکه زیاده است از حلتیت که حادترین صمغها است مسهل
بلغم لزج وزرد آب ومنقی فضول بلغمیه از اعصاب وجهت لقوه وفالج واسترخا وتشنج امتلائی ورعشه وخدر ودوار وسدر
وصرع وسکته وکابوس وجمود وشخوص واستسقا وسپرز وقولنج وسردی گرده وعرق النسا ومفاصل ووجع ظهر وورک
که از بلغم باشد ودفع سموم بارده وتسکین اقسام ضربان مفید اللقوه سعوط مقدار عدسی از ان محلول در شیر دختر جهت لقوه
ومحلول آن در روغن حبة الخضراء ومالیدن آن بر روی صاحب لقوه نافع وبدستور تر وبردن حب مصنوع از ربع درمی از ان
واز سکبینج ومقل الیهود واشق از هر یک نیم درم جهت لقوه مفید وزائل کرداند آنرا الفالج والاسترخاء اکثار بوئیدن آن
نافع است فالج را بجهت آنکه تنقیهٔ دماغ میکند ومیل میدهد مواد را از جانب نخاع بسوی بینی وسعوط محلول مقدار یک شعیرهٔ
آن با آب مرزنجوش یا با آب افشردهٔ چغندر یا با آب افشردهٔ سیر تر نیز نافع است فالج را بهمان جهت واشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه
نیز نافع است آنرا واسترخا را وتمریخ اعضای مسترخیه بروغن زیت که در یکرطل آن مقدار سه درم افربیون حل کرده
باشند هفت روز یا شش روز اقلا سه روز نافع است آنرا وفالج را واکثری از امراض عصبانیه را واگر مخلوط نمایند آنرا
بقیروطیکه شکسته باشند حدت افربیون را بروغن وتمریخ نمایند بآن نافع است آن هر دو را بنهایت نفع وسزاوار نیست
اکثار مروخ آن زیاده از هفت روز ومقدار افربیون از سه درم وچون حل نمایند بروغن قسط یا روغن غار گرم نموده
تدهین بآن نمایند نافع است از برای فالج واسترخا بجهت آنکه مسخن عصب است وملطف ومحلل بلغم وچون بگیرند وزن
یک اوقیهٔ آنرا ونرم سوده در یکرطل زیت که در ان ده اوقیه موم گداخته باشند داخل کرده در هاون بدسته بمالند تا
چون مرهم شود وتمریخ نمایند بقلیلی از ان نافع است فالج واسترخا را نفعی بین وچون بگیرند از ان ربع درمی واز سکبینج و
اشق نصف درمی وحب ساخته فروبرند نافع است از برای استرخا وچون بگیرند مقدار یک دانک از ان وسائیده بزردهٔ تخم
مرغ نیمبرشت پاشیده بیاشامند نافع است استرخای اعضا را نفعی بلیغ وچون مخلوط نمایند افربیون را ببعضی از ادهان
حاره مانند روغن قسط وروغن سداب وتمریخ نمایند بآن نافع است تشنج بلغمی را واگر زیاده نمایند بوزن آن جندبیدستر
وعاقرقرحا میباشد انفع وهمچنین تمریخ بقیروطی معمول از افربیون تازه یک اوقیه وزیت کهنه یکرطل وموم سرخ ده اوقیه
که موم را در زیت گداخته افربیون را نرم سوده با آن مخلوط کرده در هاون بدسته نیکو سائیده استعمال نمایند **الرعشة**
والتمدد آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه نافع است رعشهٔ بلغمی را وتمریخ بیکدرم افربیون محلول در ده درم زیت کهنه

محلول آن در روغن دارچینی و آشامیدن آن نافع است خدر را و همچنین محلول آن
نافع است خدر را و همچنین تدهین محلول آن در روغن حار دیکر نافع است آنرا شربا و تمریخا و چون سی درهم آنرا در روغن مناسبی حل نموده
در روغن قثاء الحمار و یا روغن حار دیکر نافع است آنرا شربا و تمریخا و چون سی درهم آنرا در روغن مناسب نافع است
شش روز بآن مروخ نمایند نافع است خدر را و تعطیس با فربیون و استشمام بآن و نشوق بدان با روغن مناسب نافع است
دوار و سدر بلغمی حادث از کیموس بارد را الصرع و السکتة و الکابوس و الجمود و الشخوص چون بسیار نرم بسایند آنرا
بتنهائی یا با ادویهٔ مناسبهٔ دیکر و در بینی صاحب صرع و سکته دمند نافع است آن مرد و زا و چون حل کنند بآب کرم و غرغره
کند یا آن صاحب صرع میباشد نافع او را و چون طلا نمایند افربیون و ثافسیا و امثال این هر دو از ادویهٔ محمرهٔ محللهٔ مواد
ومقرحهٔ عضو بر موضع صعود بخره در حال صرع حادث بمشارکت اطراف بسبب صعود ریاح مصرعه از آنها بسوی سر نافع
است آنرا و لازم است که این طلا بعد از بستن بالای آن عضو باشد اکر ممکن باشد مانند دست و پا و آشامیدن ربع درم
از آن با ادویهٔ مناسبه نافع است کابوس را و ریختن یک اوقیهٔ افربیون محلول در یکرطل روغن یا سمین بر سر صاحب جمود
و شخوص و همچنین طلا کردن افربیون و چند بید ستر سوده در روغن یا سمین بر سر نافع است آن مرد و علت را الاستسقاء
و الطحال و القولنج و اوجاع المفاصل و غیرها آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه جهت امراض مذکوره و عرق النسا و وجع الورک
و کمر که از بلغم و سردی باشد و سموم بارده کرده و سموم بارد را نیز نافع و مسقط جنین و اکتحال آن با عسل جهت نزول آب در
چشم مفید اما حدت و حمرت و سوزش آن در چشم مدت مدید میماند و سعوط آن با آب چغندر جهت سبل و دمعه و حمرت
چشم و تنقیهٔ دماغ و ضماد آن بر استخوان باعث تقشر آن و باید که محافظت نمایند استخوان را از آن و طلای آن دافع کوشت
زیادهٔ زخمها و بر زخم سک دیوانه کزیده و لدغ هوام دافع سمیت آن و با روغنهای مناسب جهت امراض عصب و درد مفاصل
و با زعفران و افیون جهت تسکین اقسام ضربان و حمول آن بقدر یک حبه تا دو سه حبه در ادرار حیض مختبس مجرب و
اکر احداث سوزش نماید روغن کل سرخ دافع آن است و فرزجه یک حبهٔ آن که با سک سائیده باشند در اعانت بر حمل
و تضییق فرج و تقویت رحم و دفع بد بوئی آن بی عدیل المضار مضر اصحاب امزجهٔ حارهٔ و کسیکه بر مزاج او خون غالب باشد
سزاوار نیست که بتنهائی آنرا بنوشد و مضر امعای سفلی و مصلح آن مقل ازرق و رب السوس و انیسون مانند دارچینی و
سنبل الطیب و سلیخه و کثیرا و صمغ عربی و روغن بادام شیرین و کویند مضر انثیین و مصلح آن روغن کل و مضر رحم باعث بهم
آوردن فم آن بحدیکه ادویهٔ مسقطهٔ جنین نتوانند اسقاط آن نمایند مقدار شربت آن دو قیراط و زیاده از آن تا سه درهم
کشنده بدل آن در استسقا مازریون و در قولنج بوزن آن تا دو وزن جند بید ستر و قسم سیاه آن قتال است ابن مولف کفته
اکر فرفیون و افیون را هر دو با هم در شیشه کنند هریک دیکری را فانی میکردانند بحدیکه اثری از آن هر دو نمیماند و کفته اند چون
افربیون را با قلاقلا مدت از نید در هیچ وقت قوت آن زائل نمیکردد حبوب و ادهان و اضمده و اطلیه و قیروطیات و معاجین
افربیون در قرابادین ذکر یافت و تدارک احوال طاریه بر شارب زیاده از مقدار مقرر آن نیز و بالجمله از خوردن آن
نعاس و سوزش اعضا و فواق و کرب شدید و لهیب و لذع باطن شدید عارض کردد و سه درهم آن در سه روز کشنده بود
متقرح معده و امعا و آن تریاق افیون و بعضی سموم بارده حیوانیه و غیر آن است مصلح آن چرب نمودن آن بروغن و
آشامیدن سویق سرد کرده به یخ و برف و نشستن در آب سرد و تجرع کلاب و متواتر آشامیدن سویق جو با آب انار و سیب
مخروش و لیمون و کشکاب و روغن کل با کافور و کلاب و شوربای چرب و جلاب و مجرب و فاد زهر حیوانی باد و غ تازهٔ کاو

خوردانیدن وا فشرده بارده نیز چکنز گل اشتن است .

* افسنتین * بفتح همزه وسکون فا وفتح سین وسکون نون وکسرتای مثناة فوقانیه وسکون یای مثناة تحتانیه ونون لغت
یونانی است وبعربی ختزق بخای معجمهٔ مفتوحه وتای مثناة فوقانیهٔ ساکنه وراء مهملهٔ مفتوحه وقاف وبرومی ابسنیون
وبفارسی مروه گویند وبلغت مصر نوع زبون آنرا دسیسه ونوع جبلی آنرا ربل براء مهمله نامند وبهندی مجتری وشتار گویند .
* ماهیت آن نباتی است ما بین شجر وگیاه وشبیه باقحوان که بفارسی بابونه گاو چشم نامند وساق آن بلند وشاخهای آن
انبوه وبرگ شبیه ببرگ صعتر وغبار آلود وباندک زغب وگل آن مانند گل بابونه وازان ریزه تر ودر وسط آن تکمهٔ کوچکی
ودران تخمی باریک شبیه باسیند وبا تلخی وقبض واندک تیزی وبوی آن باعطریت وتعلیق شیخ الرئیس گفته که حنین نوشته
که افسنتین چند نوع می باشد خراسانی وشرقی وطرسوسی وسوسی وانچه از کوه لکام میآورند وغیراینها نیز ومتقدمین پنج
صنف دانسته اند طرسوسی وسوسی ونبطی وخراسانی ورومی ونبطی آن باعطریت است وقوت قبض وتحلیل آن زیاده وحرارت
آن کمتر وازین جهت اسهال بلغم نمی نماید هرچند درمعده باشد ونفعی چند ان در اسهال بلغم ندارد ومصریهم معده نبست
وصنفی راکه برگ مانند برگ زردک وسفید وگل آن زرد وبی برگ واهل مصر آنرا دسیسه نامند ومنبت آن انچه در اکثر
شرقی بلاد شمالیه وخراسان وعراق است زبون ترین همه اصناف است وگفته اند که افسنتین از اصناف شیح است ولهذا
بعض حکما آنرا شیح رومی نامیده اند وبعضی کشوثای رومی دانسته اند ومختار بهترین اصناف آن رومی طرسوسی سفید
رنگ بس سوسی مزغب آنست که چون چوب آنرا بشکنند وبابکفد ست بمالند بوی صبر ازان آید ودر طعم آن حرافت وتلخی
وقبضی باشد ونیز گفته اند بهترین انواع رومی سرخ رنگ باعطریت رائحه وتلخ طعم مزغب آنست که دران گره ها باشد و
انچه از جزیرهٔ نبطس آورند قبض آن بیشتر از اصناف دیگر است وبرگ وگل آن کوچک تر وگاه مغشوش میکنند آن را
بزردی زیت که باآن در آب جوش میدهند وخشک می نمایند وفرق میان آن هر دو آنست که مغشوش آن را چون در آتش
اندازند بوی زیت ازان آید بخلاف خالص * طبیعت آن گرم دراول وخشک درسوم وبعضی گرم دراول دوم وخشک در آخر
آن گفته اند واین اصح است وگرمی عصارهٔ آن زیاده ازحشیش آن واقوی ازان وهمچنین تخم وگل آن اقوی است ازحشیش
آن * افعال وخواص ومنافع آن مفتح وملطف ومشهی وقابض وتلخ وقبض آن اقوی وزیاده از تلخی آنست مسهل صفرا و
مالا صفر وسا برا خلاط مراریهٔ مجتمعه درمعده با در ار بول ومنقی عروق سینه وشش وبا افتیمون وبد ستور با افتیمون واسطوخودوس
منقی ومسهل سودا وجهت صداع ولقوه وفالج واسترخا ورعشه وصرع وسکته وکابوس ودوار وسدر وما لیخولیا وسبات وامراض
عین وگوش ودهان وحلق ومعده وکبد ومرارهٔ طحال وارحام وبواسیر واوجاع اعصاب واعیا وداء الثعلب وداء
الحیه ودفع سموم مشروبه ومنهوشه وتقویت معده واشتها ودرار بول وحیض وشیر وعرق وقتل اقسام دیدان وامثال اینها
از امراض مرکب بنحوها ئی وبا ادویهٔ مناسبهٔ آن نافع شربا وضمادا الصداع واللقوة والفالج والاسترخاء والرعشة والصرع
والسکته والکابوس نشوق آب مطبوخ آن باشیح ارمنی خصوصا که دران قدری ایارج فیقرا حل کرده باشند صداع حادث
متولد درمقدم دماغ وآشامیدن مطبوخ آن جهت آنکه محلل ریاح دماغیست وغرغرهٔ بآن لقوه وشرب طبیخ آن بتنهائی
ویا با عسل لقوه وفالج واسترخا ورعشه وصرع وسکته وکابوس را نافع وچون مفلوجی که درمعده او اخلاط حاره حاصله از ادویهٔ
مشروبه باشد بنوشد آنرا خارج میکرد اند آنها را وتبرئه میکند بالعرض ورینختن عصارهٔ آن بکلوی مسکوت وسعوط نمودن

آن آنرا مفید الدوار والصداع والسبات والاعیاء والمالیخولیا آشامیدن مطبوخ آن با مویز منقی و طریق دو آوردن رخادت
از صفرا وبلغم را وتنقیع آن سبات وطبیخ آن با افتیمون مالیخولیا را ونیز تجرع هر روز ده درم وقیه از آب طبیخ آن واکر مادهٔ
مالیخولیا مائل بمراری باشد ده تیرا طعصارهٔ آنرا در آب حل کنند وبیا شامند واکر بشرکت مراق بود ودر مراق ریاح باردهٔ
نافخه باشد وورم ولهیب نباشد تنقیهٔ آن بطبیخ افسنتین یا عصارهٔ آن بنحو مذکور نمایند وتدهین روغن کل آن جهت اعیای
امتلائی مفید امراض العین چون بکیرند حشیش آنرا وما ئیده در خرقه کتانی بسته در آب کرم جوشان فرو برده تکمید نمایند
یا آن چشمی را که طرفه داشته ومدت مدید طول کشیده باشد زائل کرداند آنرا بجهت آنکه کویند جذب میکند خون را بسوی
خود بحدیکه خون در آن صره می آید که اکر بفشارند خون از آن برمی آید وطلای مطبوخ آن در میبختج جهت درد چشم وغشاوه
وورم وضربان آن وبا عسل جهت رفع آثار بنفشی تحت پلک چشم وضماد آن با نار دین جهت رمد خصوصاً انبطی آن واکتحال
آن جهت رمد وغشاوه امراض الاذن چون افسنتین را در آب یا روغنی قابض یا در شراب پخته کوش را ببخار آن بدارند
نافع است وجع آنرا وورم بنا کوش را وهمچنین طلای آن بر بنا کوش وقطور عصارهٔ آن وجع حادث بسبب دیدان ویا ریاح
ویا رفتن آب در آنرا نافع بجهت آنکه دیدان ومحلل ریاح آب است وقطور مطبوخ آن در روغن بادام تلخ بحدیکه تمام
قوت آن در روغن آید با قلیلی زهرهٔ بز نیز محلل ریاح کوش ومنقی جراحت آن در ساعت ورافع کری است هرچند کهنه
باشد وهمچنین قطور ممزوج آب مطبوخ آن با روغن بادام تلخ وزهرهٔ بز آمدن آب را از کوش باز دارد امراض الفم و
الحلق والصدر والرئة طلای افسنتین کوبیده وبا نطرون وعسل سرشته بر حنک یا از خارج بر حلق نافع است ورم عضلات
داخلهٔ آنرا وخناق وورم بنا کوش ووجع آنرا وهمچنین غرغرهٔ مطبوخ آن یا عصارهٔ آن بتنهائی یا با ادویهٔ مناسبهٔ آن وآشامیدن
آب طبیخ آن جهت تنقیهٔ صدر وریه وانچه در عروق آنها است از اخلاط صفراویه نافع المعدة والکبد والمرارة والطحال
والامعاء والرحم والمقعدة والدیدان والبواسیر والمفاصل آشامیدن آن با ناردین جهت درد معده وتحلیل صلابات
باطنیه ونفخ ریاح وهمچنین ضماد آن وشرب طبیخ آن جهت تقویت معده وآوردن اشتهای طعام که زائل شده باشد عجیب
الفعل است وجهت اوجاع جنبین وخاصره وتهیج صورت واطراف واستسقا واوجاع مفاصل وامراض مقعدهٔ بارده ودفع
بخارات فاسده واصلاح فساد مزاج وابتدای سوء القنیه وبدستور عصارهٔ آن جهت امراض مذکوره وهمچنین چون بیاشامند
ده روز هر روز مقدار بیست مثقال از آب مطبوخ آن بجهت رفع سقوط اشتها که از رطوبت باشد وزوال یرقان نافع
وآشامیدن طبیخ آن بتنهائی ویا با عسل ویا با افتیمون جهت طحال وهمچنین با ادویه مناسبهٔ دیکر وضماد کوبیدهٔ آن با انجیر و
نطرون وشیلم جهت استسقا خصوصاً با سرکه وبدستور با نطرون وانجیر ودقیق سوسن برای طحال با اکلیل الملک در زیت پخته جهت
ورم کبد در اواخر وطلای مطبوخ آن با سرکه جهت وجع مفاصل حار وتمریخ آن با موم وروغن کل سرخ یا روغن حنا جهت
درد تهیگاه ودرد معدهٔ کهنه وجکر وبواسیر وشقاق مقعده ووجع آن وصلابت رحم وهمچنین ضماد آن بتنهائی وفرزجهٔ آن با عسل
جهت ادرار حیض وحمول آن با موم جهت اخراج حب القرع وآشامیدن آب مطبوخ آن بتنهائی ویا مطبوخ آن با برنج یا با
عدس جهت قتل واخراج اقسام کرم وآوردن اسهال نافع وبا سرکه جهت بواسیر وشقاق مقعده واخراج اخلاط حاره که بسبب
ادویهٔ مشروبه در معده بهم رسیده باشد موثر وآشامیدن شراب آن جهت تمدد زیر شراسیف وتقویت معده ودفع بواسیر
وشقاق مقعده وتنقیهٔ عروق مینماید از اخلاط مراریه ومائیه وادرار میفرماید الحمی وداء الثعلب والحیة والشرا ودفع

السموم وغيرها والزينة آشاميدن طبيخ آن جهت تپهای عفن ومرکب وکهنه وبا ناردین جهت داء الثعلب وداء الحیة و
اصلاح فساد مزاج وبتنهائی جهت نیکوئی رنگ رخساره وبدستور ضماد آن وآشامیدن ده درم مطبوخ آن جهت گزیدن
عقرب ویا شراب جهت سم شوکران ونهش تنین بحری وبری نیز وبا سرکه جهت خناق عارض از شرب قطر وضماد آن با آب
جهت شرا وتحلیل صلابات وداء الثعلب وداء الحیة وگذاشتن آن در صندوق ومیان متاع مانع کرم زدن ثیاب و
آمیختن آب مطبوخ آن با مرکب مانع تغیر آن وخوردن ارضه وکرم وسوس وموش کتابی را که با آن مرکب کتابت کرده
باشند وطلای آن با زیت بربدن مانع مقارنت پشه است بآن کس ودرور آن جهت گریزانیدن هوام وپاشیدن آب طبیخ
آن کشنده کیک وتدخین آن باعث طرد هوام المضار گفته اند افسنتین مضعف فم معده است شوای تبطي آن ولیکن ضرر
عصارۀ آن زیاده از حشیش آن است ومصدع ومجفف مصلح آن در مبرودین انیسون ومصطکي ودر محرورین شربت انار
وامثال آن وشیخ الرئیس وصاحب شفاء الاسقام ودیگران گفته اند که حشیش افسنتین موافق ترین ادویه است از برای
معده وتقویت آن وعصارۀ آن مضعف آن است بجهت آنکه در عصارۀ آن قوت قبضي که محتبس است در حشیش آن نیست
ونیز صاحب شفاء الاسقام گفته جایز نیست استعمال آن قبل از نضج اخلاط بجهت آنکه ضرر آن در ان حین بیشتر از نفع
آن است بسبب قوت قبضي که دارد وبالجمله در ان دو قوت است قوت اسهال وقوت قبض ودو جوهر نیز یکی جوهر لطیف
هوائی ناری که باعث اسهال وتفتیح است ودیگری جوهر کثیف ارضي که موجب قبض وحبس است مقدار شربت از جرم
آن از یک مثقال تا دو مثقال ودر مطبوخ تا ده درم است اما باید که چون جرم آنرا بطریق سفوف وغیر آن اگر استعمال
نمایند بجهت رفع قبض آن بروغن بادام چرب نمایند بدل آن در اسهال غافث وشیح ارمني است وجهت تقویت معده
بوزن آن اسارون ونصف آن هلیلۀ زرد وبجهت جگر عصارۀ غافث وجعده وقیصوم وعصارۀ آن که آنرا کوبیده آب
آنرا گرفته در آفتاب خشک کنند در جمیع افعال مذکوره اقوی است ونیز محلل ومفتح سدۀ جگر ومجاری مابین معده وجگر و
مجاری امعا وجهت تپهای کهنه ومرکبۀ قدیمه وتقویت معده وتنقیۀ آن از اخلاط مراریه وآوردن اشتهای طعام وابتدای سوء
القنیه واستسقا ویرقان ونیکو کردن رنگ رخسار واصلاح فساد مزاج شربا مفید وجهت تهیج وجه وورم اطراف وورم طحال
وداء الثعلب وداء الحیه شربا وضمادا نافع ومورث کرب وصداع ومصلح آن ربوند مقدار شربت آن تا یک درهم وبدل آن سه
وزن آن افسنتین یا غافث یا شکاعی است واین ضعیف است شیخ الرئیس گفته عصارۀ آن مصدع است وظن من آنست که
همین سبب مضرت آنست بمعده مصلح آن در مبرود انیسون ودر محرور رب آب انار است وحب افسنتین وادهان واشربه
واضمده وعرق وغرغره واقراص ومطبوخات ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت با خواص ومنافع وطرق
استعمال وصنعت هریک

* افشرج * بفتح اول وسکون فا وضم شین معجمه وفتح راء مهمله وجیم معرب از افشره فارسی است که بعربی عصیر نامند
واصل آن افشرده بود که بکثرت استعمال افشره شده آن مخصوص با آب میوهای آبدار است که مالیده ویا کوبیده فشرده
آب آنها را بگیرند خواه بر آتش بقوام آورند که رب نامند ویا در آفتاب گذارند تا غلیظ شود که عصاره گویند وبالفعل
عبارت از آب افشردۀ میوه های آبدار رسیده ترش یا میخوش مانند انار وآلو وآلو بالو وتوت وزرشک ویا آب لیمو ویا اترج و
یا غورۀ انگوری ویا عرق نعناع ویا تمر هندی محلول یا آب ویا آب انبۀ خام وفالسه وجامون که میوه های هند است یا سماق

محلول در آب و امثال اینها است که صاف کرده و بقدر حاجت قند یا نبات داخل کرده و آب نیز آنمقدار که خوش طعم
گردد و با طعام و یا بدون آن بنوشند یا مربا و شربت ترشی و یا میخوشی که در آب حل کنند و بنوشند و عرق ساطانی که از
جملهٔ اشرجات رفیعه است در قرابادین ذکر یافت * طبیعت و افعال و خواص هر یک راجع بآنچیزی است که ازان سازند

* افعی * بفتح همزه و سکون فا و فتح عین مهمله و یاء در آخر بلغت عبرانی نام نوعی از حیه است و حیه اسم جنس آن و افعی
را بیونانی احد یا واحاد یا نامند و آنرا اسامی بسیار است * ماهیت آن ماریست بقدر دو ذرع دست و یا دنبالهٔ باریک
و کوتاه آن اندک گویا بریده شده که بفارسی کله دم نامند و سر آن پهن و بزرگ و مثلث شکل که قاعدهٔ آن بطرف گردن
آن میباشد و گردن آن باریک و در وقت رفتار از ان آواز می آید گویند که آواز از پوست آنست بخلاف حیات دیگر که آنها
را این هیئت و خواص نیست و بسیار قوی و زورآور و ملون بالوان بسیار و در کوچکی و بزرگی مختلف بعضی سیاه مائل
بزردی و بعضی مائل بسرخی و بعضی به تیرگی و بعضی ابلق و غیر اینها از الوان و نیز بعضی شدید السمیة و بعضی مائل باعتدال
و بعضی قلیل السمیة و نر و ماده میباشد ماده آنرا چهار دندان و نر آنرا دو دندان و بهترین آن مستعمل در تریاق فاروق
ماده اشقر مائل بسرخی جوان دور از آب و عمارات و جنگل و بیشه و شوره زار دهن کشاده و عریض سر صلب جسد مائل بباریکی
است که چشمش مائل بسرخی باشد و در آخر بهار یا اوائل صیف صید کرده در وقت صید ضربی و زخمی بآن نرسیده و
زود سر و دم آنرا قطع نموده باشند که ضعیف و لاغر نشده باشد و طریق قطع سر و دم آن آنست که آنرا ختم آلود نموده
بزودی و بسرعت تمام سر و دم آن را یکجا جمع نموده بتیشه و یا تبر نجاری عریض و یا ساطور قصابی و یا با آلتی دیگر که بسیار
تند باشد و دم آن جا بجا ریخته نباشد مقدار چهار انگشت از هر طرف بیکضرب یا بیکدیگر جدا نمایند که دران اصلا وطلی
نماند و الا بکار نخواهد آمد و کیسهٔ محاذی سر و دم آن بدارند که دران افتد و بکسی نرسد و وجه سر و دم نباله جدا کردن
را گفته اند نه بجهت کثرت سمیت آن است چنانچه مشهور است بلکه برای آن است که دران گوشتی نیست پس پوست
آنرا جدا کنند و شکم آنرا چاک کرده زهره و امعا و احشای آنرا برآورند و احتیاط نمایند که زهرهٔ آن شکافته نگردد و در
بطن آن نریزد که گوشت آنرا فاسد و زهر قاتل خواهد نمود و بکار نخواهد آمد زیرا که سمیت بسیار دران است پس با آب
و نمک پاک شسته و با آب و قدری شبت و اندکی نمک در دیگ سنگی و اگر نباشد مسی تازه قلعی کرده و یا نقره با آتش ملایم
بدم طبخ نمایند و اگر آتش اخگر باشد بهتر است و باید که سر آن بسته آب آنمقدار دران باشد که بالای آن آید و نیکو پخته
شود و بسیار باقی نماند و بعد مهرا شدن بگذارند تا سرد گردد پس سر آنرا باز کرده گوشتهای آنرا تمام از استخوان جدا
نمایند و بهر نحو که خواهند استعمال نمایند اقراص سازند و یا غیر آن و اگر اقراص سازند در هاون سنگی نرم بکوبند و با
آرد نان خشکار ربع وزن آن سرشته دست را بروغن بلسان چرب کرده اقراص نازک سازند و بر روی غربال خشک نمایند
و در شیشه نگاه دارند و عند الحاجة بکار برند و علامت جوانی آن سرعت حرکت و همیشه سر را بلند داشتن است و هر چه
بعد قطع سر و دم نباله خون کمی از ان آید و بی حرکت باشد استعمال نباید نمود و از اصناف ردیهٔ آن یکی مقرنه است یعنی
شاخدار که از گزیدن آن خون از مسام و منافذ ملسوع آن جاری میگردد و گفته اند که خون نیز بول میکند و دیگر ساسه
است که فرو میرود در رمل و شنا میکند دران مانند ماهی در آب و دیگر ملکیه مکللة الراس است که طول آن نهایت سه شبر
میباشد و سر آن باریک و نیز گفته اند که سمیت این بحدیست که بنفس و صفیر خود میکشد و هر کرا نظر بران افتد میمیرد و در

هر که نزدیک آن مرده رود او نیز میمیرد و این قول شاید مبالغه باشد و دیگر افعی که کمر آن کنده و گردن آن باریک و
سر آن پهن و اغبر با نقطهای سیاه باشد و دیگر بلوطبه که در بلوط میانند و بدبو میباشد و کسی را که بگزد پوست او جدا می
گردد و دیگر معطشه که عطش با فراط و حرقت و التهاب بسیار عارض میگردد ملسوع آن را بحدیکه در اثر آب مینوشد و سیراب
نمیگردد تا بمیرد و دیگر بزاقه که میکشد با آب دهن خود و بوی آن نیز مهلک است و دیگر سیاه مسمی با سود سالخ و
ارقم یعنی ابلق و مرقش یعنی دو رنگ و آنچه صاحب خالها باشد و انواع ردیهٔ دیگر نیز میباشد و سمیت مار ماده
اکثر و قویتر از نر است و تاثیر آن در نهش اعضای طرف چپ خصوص قریب بقلب و دماغ و اعصاب و کبد اسرع
است از اعضای بعیده و سمیت مار در دندان آن است یعنی بواسطهٔ دندان سمیت را بعضو میریزد دندان آن
مفید و کوچک بمقدار دانهٔ برنجی و در ان سوراخی در طول و سر آن محرف مانند قلم تراشیده است و چون
ماریکه دندان آنرا برآورده باشند کسی را بگزد از موضع نهش آن قدری خون برمی آید ولیکن اذیت بسیار نمیرساند
و مسموع گشته ماریکه دندان سمی آنرا برآورده باشند اگر محبوس دارند بعد از دو سال و اگر سرده هند بعد از شش ماه
باز دندان سمی مثل اول برمیآورد و کسی را که بگزد بدستور هلاک میگرداند * طبیعت آن بنهایت گرمی و خشکی و
تجفیف و تحلیل است و آن که قریب با آب و عمارت نباشد حار و یابس در دوم و متوسط آن در سوم و آنکه در ریگ و کوهستان میباشد
خشک در چهارم * افعال و خواص و منافع آن چون با آب و اندک نمک و شبت و روغن زیتون بر آتش اخگر بملایمت
طبخ نمایند تا مهرا شود و گوشت آنرا پاک کنند تا تناول نمایند مواد غلیظه را بطرف جلد دفع میکند و تحلیل میدهد و گفته اند در مجذوم
اینمعنی بتجربه رسیده که بعد از خوردن بدن او متقشر شد و از ان مانند فلس ماهی جدا گشت و از ان مرض شفا یافت و نیز
از خوردن بسیار آن بدن متقرح شده مثل ماهی پوست از ان میریزد و مقدار کم آن اخلاط متعفنهٔ لطیفه را مستحیل بشپش
و کنبغه را بتقشر جلد دفع میکند و نفع می بخشد و ایضا گوشت پختهٔ آن بنحویکه برای تریاق فاروق میپزند جهت دفع سموم
مشروبه و ملدوغه و ضعف بصر و رد عصب و ازالهٔ برص و منع زیادتی خنازیر و حفظ جوانی و تقویت قوتهای حیوانی و نفسانی
و نیکوئی ذهن و فکر و جهت لقوه و رعشه و امراض بارده عصبانی و طول عمر مؤثر هر گاه بسال یکمرتبه تناول نمایند ولیکن اکثار
دران ننمایند و بعد تقویت بدن و شروع بروئیدن گوشت و جلد حفظ نمایند و اعضا را از خارج بمالیدن مراهم و موم و روغنهای
مناسب و مسکهٔ تازه و زرد اخل با شامیدن شراب و ماء اللحم و اکل لحوم لطیفهٔ مشویه و امثال اینها و آشامیدن مرقهٔ آن
جهت ضیق النفس بارد رطب و باید که مرقهٔ آن را بدام بپزند زیرا که گوشت آن دیر پخته و مهرا میگردد و ضماد گوشت کوبیدهٔ
خام آن جهت دفع سمیت افعی گزیده و اقسام مارها بنهایت نافع و بجهت داء الثعلب و داء الحیه و خنازیر و اوجاع
مزمنهٔ بارده نافع و چون شکم آنرا چاک کنند و گرما گرم بر گزیدهٔ آن گذارند وجع آنرا ساکن گرداند و سمیت آنرا دفع
نماید و اکثار اکل آن محرق اخلاط و مصدع و مصلح آن شیر تازه دوشیده و آب فواکه است و نخودیکه در حین جوشانیدن
گوشت دران پخته باشند در افعال قریب است بقرص افعی و نمکی که درجوف آن پر کرده باشند در افعال ضعیفتر از گوشت
آن است و گفته اند که چون هفت عدد افعی را بریسمان پشم سرخ ارغوانی خفه کرده بازای هر یک افعی گرهی بران
بزنند بستن آن ریسمان بر گردن صاحب خناق جهت رفع آن علت بالخاصیة مجرب و بدستور ریسمان کتانیکه افعی را بدان
خفه کرده باشند جهت خناق دوا و ورام لوزتین نافع و خون آن اکتحالا جهت روشنی چشم و منع نزول آب در چشم مفید

و بد ستور زهرة آن سم قاتل بلا مهلت وكذا زنده اخلاط وا عضاو ا فاسد گنند و ارواح وقوا رضعيف وحت است پسر عت با لخاصية ولهذا استعمال آن بهيچ وجه جائز نيست و پوست آن جهت امراض هل روا ستسقا و يرقان و طحال ونزلا ت واد را ربول وتفتيت حصاة وامراض مقعد هر نوع كه استعمال نمايند نافع وبخور آن طرد هوام نمايد و كسي راكه خناق باشد وخوردن گوشت آن خوش نمايد و را محروق آن كه بدل آنست استعمال نمايد وطريقة احراق آن در مقدمه ذكريافت ود رنسخهٔ ما ليفي طريق احراق آن چنين است كه براي افعي نمك وشبت وانجيرا زهريك يكرطل و نيم اوقيه سائيده پاشيده و با نه اوقيه عسل بران ريخته وسر آنرا بسته در تون حمام يا در تنور گذارند تا سوخته گردد مانند زغال پس نرم سوده در شيشه ويا د رظرف چيني محفوظ دارند وعند الحاجة استعمال نمايند وگاه از براي خوشبوئي و نيكوئي طعم قليلي سنبل الطيب وساذج هندي نرم سوده با آن ممزوج مينمايند ٭ افعال وخواص ومنافع رماد آن آنست كه طلاي آن باروغن زيتون جهت تحليل خنازير وبا سركه جهت داء الثعلب و داء الحيه واكتحال آن با عسل بغايت مقوي باصره است وعلامت افعي گزيده وتدارك سم آن ومرارة افعي خورده وتدارك آن نيز وترياق فاروق از بدء ظهور تا انتهاي كمال ونسخ وطريقهٔ ساختن وزمان استعمال ومواضع آن ومقادير شربات ومنافع ومضار آن بتفصيل وقرص افعي وحب و دهن ورماد وطبيخ وماء اللحم ومرقه ومعجون آن در قرابادين ذكريافت وبالجمله كسي راكه افعي ويا مار گزيده باشد از علامات لسع آن بر آمدن خون متغيراللون ازان موضع پس زرد آبي شبيه بچرك وورم كردن موضع لسع وسرخ شدن آن وخشكي دهان وزبان والتهاب اندرون وگرمي بدن وعرق سرد وسبزي رنگ رو وغثيان وقي صفراوي واغما وغشي وسردي بدن واهلاك است وبهترين معالجات في الفور بلافاصله بستن بالاي آن موضع است باستحكام تمام بفاصلهٔ چهار پنج انگشت تا بكشبر بهر ريسمان وبند يكه حاضر باشد حتي از كمربند ودستار تا بند ازار ومراد آنكه تغافل نه ورزند ومساهله ننمايند اگر ميسر باشد يعني اگر درد دست ويا باشد واگر درد وجا ببندند بهتر است يكي بالاي ديگري بفاصلهٔ چار پنج انگشت تا يكشبر وتا خوب خاطر جمع نكردند باز نكنند واگر تا سه روز باز نكنند بهتر است وباد اغ كنند آنموضع را ويا قطع نمايند والا في الفور تيغ زده محجمه بقوت تمام بكشند چند دفعه تا تمام سميت وخون فاسد دفع كرد د وخون مدفوع ازان بريده كم رنگ مانند چرك رقيق زرد رنگ شبيه بزرد آب ميباشد زيراكه خاصيت سم آنست كه خون واخلاط واعضا را ميگدازد وتابعد ميكردا ند واگر محجمه ميسر نيايد شخصي جوان باقوت كه دندانهاي او مسلم باشد ومرضي وقلاعي در دهان وزبان او نباشد وناشتا نباشد دهن خود را پاك بشويد وروغن گل برلبهاي خود بمالد وبدان مضمضه كند وبقوت تمام آنموضع را بمكد وآب دهان را بيفكند وفرو نريزد ونيز في الفور ترياق فاروق اصلي بد هند وبخورانند وبران موضع بمالند وسه چهار عدد رته كه بهندي ريتهه نامند در آب خوب بمالند تا كف بر آورد وبخورانند وخورانيدن روغن كهنه كه اقلا يكساله باشد وشير وشراب كهنه وپنير مايهٔ خرگوش تازه محلول در سركه ويا آب مطبوخ برگ غار وفاشرا وسپند وتخم بونجه ومغز تخم ترنج وبيخ عرطنيثا وبيخ كاشم وبيخ كزومر مكي وافسنتين وطرخشقوق وزراوند مدحرج وطويل وكرفس جبلي وفلفل وبا معجون مرتب از نيها بتمامي ويا آنچه ميسر آيد با عسل بقدر چهار دانگ وخوردن شير خام بسيار ويا مغز كردگان وماليدن مرمكي وادويهٔ مزبوره بفوتنج بر موضع آن شكم موش زنده را بشكافند وگرما گرم بران موضع گذارند وبدستور شكم خروس زنده را بشكافند گرما گرم بران بگذارند ومهرهٔ مار را بران بگذارند تا بچسپد وبران شير تازه دوشيده ميريخته باشند تا هنگاميكه ديگر شير نه برد ورنگ آن

متغیر نکردد و مهرهٔ خود بخود جدا کردد زیرا که از علامات مهرهٔ مار اصلی آن است که ما دام که زهر باقی است جدا نمیکردد و شیر بکه بران میر نزان بریده و متغیر میکردد و رقتی فرمودن با آبیکه نیل دران مقدار رکرطل حل کرده باشند و بستن قدری از ان دران موضع و خوردانیدن آب برک بریا به که نبات هندی معروف است و سعوط نمودن بدان و اکر تازهٔ آن نباشد برک خشک آنرا سوده بنحوی سعوط نمایند که با قیصی بینی و دماغ او برسد و تغذیه بسرطان نهری و زنجبیل با شیرا لاغ و یا زنان و کفته اند اکتحال بدان با آب سوده در چشم او باعث عدم تضرر از سم آن است اما باید که قلیل باشد زیرا که کمال مضرت بچشم دارد و کسی که زهرهٔ افعی خورده باشد و اورا پی در پی غشی عارض کردد تدبیر آن مکر رقئ فرمودن با آب رته و مطبوخ ادویهٔ مدکوره و روغن کنجد تازه و مسکه با آب کرم یا با شیر کاو و یا بز و یا تریاق فاروق و مترودیطوس و دواء المسک و فادزهر فائق و امثال اینها و آشامیدن آب کوشتهای لطیف مانند مرق مرغ جوان فربه و سرطان نهری با مشک خالص و شیر بز یا الاغ یا زنان و امثال این ها است

* افلنجه * بفتح اول و سکون فا و فتح لام و سکون نون و فتح جیم و ها بهندی پل پرنک نامند * ماهیت آن تخمی است شبیه بتخم دل و تند شبیه ببوی سیب و با عطریت و بغایت سرخ و طعم آن تلخ و در خوشبوئیها داخل مینمایند و در معاجین و غیرها نیز نبات آن بقدر ذرعی برک آن مانند برک بادام و کل آن سفید و تخم آن در غلافی مانند تخم بزرالبنج و منبت آن بلاد هند است و زرد و سیاه آن زبون کویند از قسم کوچک کبابه است و نیز کویند قرنفل بستانی است و این هر دو اصلی ندارد * طبیعت آن کرم در اول و خشک و با قوت قابضه * افعال و خواص آن مقوی دل و دماغ و جکر و معده و مفتح سدهٔ دماغی و محلل ریاح و مشهی و مفتح سدهٔ احشا و مسخن معده و آروغ آورنده و قائم مقام جمیع سموم خصوصا عقرب و رتیلا و طلای آن با روغن زیتون در حال رفع درد کزیدن عقرب میکند مصلح و مورث کرب و خناق مصلح آن روغن زیتون مقدار شربت آن تا دو مثقال

* افتیقون * بفتح اول و سکون فا و کسر نون و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم قاف و سکون واو و نون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است شبیه با فیقطس مکر در بوکه بوی اترج ندارد و در زراعت کندم میروید * طبیعت آن بغایت سرد و مخدر است * افعال و خواص و منافع آن از خارج در اطلیهٔ رادعه مستعمل است شرب آن جائز نیست

* افیقطس * بفتح اول و کسر فا و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح قاف و ضم طای مهمله و سین مهمله لغت یونانی است بمعنی محلل * ماهیت آن نباتی است ربیعی کمتر از ذرعی و ساق آن باریک و پرشاخ و کل آن مختلف الشکل واللون و مائل بسفیدی و برک آن عریض شبیه ببرک سداب با تشریفات خفی و مزغب بزغبهای سفید مانند برک کاسنی کبیر و اندک طولانی و ساق برک آن باریک و تخم آن شبیه بتخم شلغم و بزرکتر از ان و با تخم ترب و در غلافی مانند آن و سیاه و اغبر و بیخ آن بی ریشه و نرم و با عطریت و از وسط ساق آن سه و یا چهار شعبه شبیه با نکشتان باریک بطول یک اصبع روئیده بطرف بالا و بوی کیاه آن شبیه ببوی ترنج * و منبت آن سواحل دریا و مرابها و جاهائیکه آب دران فرو میرود و میباشد و مزرعهای جو و عدس و نخود و در مصر و سواحل دریای شام بسیار است و در صعید مصر آنرا شلیم نامند بهترین آن رسیده سنکین آن است و مغشوش بتخم شلغم مینمایند و فرق به بزرکی آن است * طبیعت آن در دوم کرم و خشک و با اندک حدتی کرمی آن زیاده از خشکی آن * افعال و خواص و منافع آن * برک و تخم و

سائر اجزای آن جهت وجع کبد و ورم بارد غلیظهٔ آن و تفتیح سدهٔ آن و سدهٔ طحال و تحلیل اورام و اخلاط غلیظه و ریاح و نفخهٔ طحال و احشا و صلابات سائر اعضا و دردها و دفع جمیع سموم قتاله شرباً و ضماداً نافع و باید که سه روز با شراب حلو یعنی شیرین استعمال نمایند و عصارهٔ بیخ آن در جمیع امراض مذکوره نافع و قویتر و باید که در فصل بهار عصارهٔ آنرا بگیرند زیرا که بعد از آن در ان رطوبتی نمیماند مقدار شربت آن تا دو مثقال و از تخم آن نیم مثقال و روغن آن در آثار مانند آن است و آنرا زیت الشلجم نامند

افیمیدون

* افیمیدون * بفتح همزه و کسر فا و سکون یای مثناة تحتانیه و کسر میم و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم دال و سکون واو و نون لغت یونانی است و آنرا نافیوس نامند * ماهیت آن نباتی است مابین شجر و گیاه و منبسط بر زمین برگ شاخ و برگ آن زیاده از دو از ده عدد نمیباشد و گل و ثمر نمیدارد و ریشهای آن باریک و سیاه و تند بوی و بی طعم * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن ضماد آن مانع نیز رگ شدن پستان است خصوص با روغن زیتون نارس و آشامیدن آن مانع توالد زن و مرد مقدار شربت از برگ و بیخ آن جهت قطع توالد سه مثقال است که با شراب بنوشند

افیوس

* افیوس بفتح اول و سکون فا و ضم یای مثناة تحتانیه و سکون واو و سین مهمله لغت یونانی است و آنرا فافیوس الحدتی نیز نامند بجهت آنکه شبیه بحدقه است و بعضی مردم آنرا خامالانس و فلفل بری نیز گویند * ماهیت آن نباتی است مابین شجر و گیاه و بسیار بلند نمیشود و ساق آن منشعب و باریک و از سه عدد زیاده نمیباشد و شبیه بچوب اذخر و برگ آن مانند برگ سداب و بسیار سبز و ثمر آن مانند خیار کوچکی صنوبری شکل و سیاه و گل آن زرد و صدفی شکل و بیخ آن بقدر امرودی و شبیه بترب و خنثی و مستدیر و پر از رطوبت و چون خشک شود باطن آن سفید و ظاهر آن سیاه میگردد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و لذاع و جالینوس بارد در دوم و مجفف در اول و ثمر آنرا قابض در اول درجهٔ اول و مجفف در دوم گفته * افعال و خواص آن آشامیدن اخالی آن مقئ و اسافل آن مسهل و مجموع آن مقئ و مسهل بلغم و صفرا و مانع روئیدن مو است برعانهٔ صبیان تا مدتی چون بران بمالند و ثمر آن بر قان را مفید و دمعهٔ آن مقئ و مسهل مقدار شربت از جرم آن سه قیراط و از رطوبت آن پنج قیراط شیخ داؤد انطاکی گفته که رطوبتی که در ثمر آن است جهت تحلیل صلابات نافع و گفته شده جلا میدهد بیاض چشم را و مقئ و مسهل است و کیفیت استخراج دمعهٔ آن آنست که آنرا بکوبند و بیفشارند و دمعهٔ آنرا بگیرند و در ظرفی کنند و بران آب بریزند و با پری حرکت دهند و خشک نموده استعمال نمایند

افیون

* افیون * بفتح همزه و سکون فا و ضم یای مثناة تحتانیه و سکون واو و نون مغرب ابیون یونانی است و معنی آن مسبت است یعنی خواب غرق آورنده و بعربی لبن الخشخاش و مرقد و ببربری تریاق و بسریانی دعیا مینون و شقیقل بمعنی میرانندهٔ اعضا و بفارسی تریاک گویند تریاکی که رستم از کیکاؤس طلبیده که بسهراب خوراند افیون بوده زیرا که نیست دوائی در ازعاج شدیده مسکن و حائل میان مریض و موت سوای آن و چون در ان قوت سمیت است و با آنکه دوائی سمی و شدید الغایله است اطبا باعتبار چنان نفعی محتاج بوده اند باستعمال آن و ناداشته اند چاره از ان لهذا ترکیب نموده اند آنرا با مصلحات آن مانند زعفران و جند بید ستر و مشک * ماهیت آن بدانکه اطلاق مینمایند آنرا بر سبیل اشتراک بر سه چیز اول بر لبن خشخاش مطلقا خواه خشخاش سفید باشد و خواه سیاه و اهل مشرق و مغرب برین متفق اند دوم بر لبن خشخاش سیاه و این نزد قدمای اطبا است جهت آنکه در ان زمان زرع خشخاش سفید نبوده و از خشخاش سیاه صحرائی

لبن میکرفتند آنرا وبستانی آن بسیار کم بود ه مکرر مصرتنها خاصة در موضعي ازان معروف بأسیوط وازانجا باطراف میبرده اند
سوم برعصارۀ خشخاش سیاه که بآفتاب خشك نمایند چنانچه دیسقوریدوس وشیخ الرئیس فرموده اند وازکاهو صحرائی
نیزافیون میسازند واین نیزمثل راست اما ضعیف الفعل وازشقایق النعمان نیز بدستور خشخاش لبن میکیرند واین بسیار
کم بعمل مي آید ولیکن بسیار قوی است طریقهٔ اخذ آن آنست که چون برکهای کل خشخاش ریخت وکوزهٔ آن بزرک شد
وداندها آن بسته کردید وقریب بآن رسید که رطوبت وطراوت آن کم شود وخشک کردد اطراف ظاهر آنرا آخر روز سه
چهار تیغ طولانی غیرآنکه غایر باشد وبااندرون آن برسد وشوراخها کند زده شب میکذارند تاشیر ورطوبیکه درون
آنست ازان موضع بیرون آید وبسبب سردی هوا فی الجمله بجمودی وانعقادی بهمرسانند پس صبح زود که آفتاب خوب
طلوع نکرده وهوا کرم نشده باشد آنها را با انکشت میکیرند وبرکنارۀ صدفی یا بیالهٔ چینی یا شیشهٔ جمع مینمایند وزمانی صبر
میکنند تا آنچه با زبرا وش نماید وازاندها برآید نیز میکیرند وهمچنین روز دیکر وکاه مرتبهٔ دیکر نیز تیغ میزنند ولبن آنرا بدستور
برمیدارند وبعضی مردم لبن آنرا ازصدفه یا از پشت کاردی جمع مینمایند وبانکشت بهتر است زیرا که دران صورت البته
قدری از پوست رقیق واجزای کثیفهٔ خشخاش خراشیده داخل آن میکردد پس بعد از تمام اخذ تمامي لبن آنرا بر روی
سنک نکوصلایه میکنند وبدست میمالند تا بعضی از رطوبات آن بتحلیل رود وغلیظ کردد قرصها وبا فتیله وبا قلمهای پهن سازند
اما طریق اخذ عصارۀ آن آنست که سر خشخاش ویپوست واوراق آنرا میکوبند وآب آنرا افشرده میکیرند ودرآفتاب میکذارند
تا غلیظ کردد وبدستور برسنك صلایه میسایند وبدست میمالند واقراص میسازند واین را افیون سفونیون میکویند
وبهترین آن افیون متخذ از خشخاش سیاه است وبعد ازان از خشخاش سفید واز شقایق النعمان از همه باعتباری
بهتر واقوی وزبون آن ماخوذ از عصارۀ آن است وازان زبونتر ماخوذ از کاهوی صحرائي وعلامت جودت آن تندی بو
وتلخي طعم وقبوضت وملاست جرم وجوهر ودرآب کداخته شدن واجزائی محلول آن متشابه ومتساوی بودن که دردی
دران نباشد وچون صاف نمایند تعلي ازان نماند وبوئیدن آن خواب آورد وچون قطعهٔ آنرا بشکنند رنك آن سفید مائل
بسرخي وسنکین تاشد وچون درآفتاب کذارند نرم وکداخته کردد وچون درآتش اندازند ویا بنزد یک چراغ بدارند
زود مشتعل وافروخته کردد وازان جرم بسیاری نماند وشعلهٔ آن صافی باشد وکدورتی نباشد وچون آنرا خاموش کنند
بوی آن تند وقوی باشد ومغشوش آن بخلاف اوصاف مذکوره است وآنرا غش بماميثا یا عصارۀ خس بری میکنند وعدس
وصبر ومر نیز داخل آن مینمایند وعلامت هریک از طعم ورائحه وحل نمودن درآب معلوم میکردد * طبیعت آن بدانکه
درمزاج آن اختلاف بسیار شده است جمهور اطبای یونان آنرا سرد وخشك وبرودت آنرا درنهایت مراتب میدانند که چهارم
است ودران نیز اختلاف است بعضي دراول چهارم وبعضی دراوسط وهمچنین است قول دریبوست آن بعضی کفته اند که یابس
است درسوم وبعضی کفته اند یبوست آن قوی است وجملهٔ اطبای هند آنرا کرم وخشک ومتأخرین اطبای فارس که تابع
اطبای یونان اند اکثری آنرا سرد میدانند وبعضی کرم وآنچه بالفعل مشهور میان اطبا است متخذ از خشخاش سیاه بری
بارد یابس است درچهارم ومتخذ از خشخاش سیاه بستاني بارد یابس درآخر سوم واز خشخاش سفید بستانی بارد یابس
دراول سوم ومتخذ ازکوزۀ شقایق النعمان اکثری آنرا کرم میدانند وبعضی سرد ومؤلف را عقیده آن است که افیون باوجود
برودت مرکب القوی است یعنی دران دوجزو است جزو حار لطیف هوائی وجزو بارد کثیف ارضي اما این غالب است

برنانخي طعم وحلدت را آنچه بسيار رفيه رهست اشتعال بنار وصد ورافعال حرارت ازان دربدن بعد ورود دران وفعل وانفعال بامزج
بسبب جزوحار آنست ولیکن چون بسیار لطیف وقلیل است زود بتحلیل میرود وزائل میکردد وافعال برودت آن بسبب
جزو کثیف ارضي آنست وچون بسیار است باقي میماند واز این است که در اوائل هنکام استعمال وورود آن در بدن باطنا
وظاهرا شربا وضمادا وطلاء بسبب تخدیر وسد مسام واجتماع حرارت درباطن قوی را برمي انکیزاند وظاهر بدن را کرم میسازد
واشتها را زیاده میکرداند ورفته رفته بالعکس بدن را ضعیف ولاغر ورنک رو را زرد وبی رونق میسازد بسبب ضد یت
وافنا واماتت حرارت غریزی وقوی وارواح * افعال وخواص ومنافع آن مخدر وقابض ومسدد ومنوم ومسکن
ومسکن اوجاع ومانع تعفن اخلاط وفساد آنها وحافظ ادویه وتراکیب وبجهت اکثر امراض راس واعصاب ونزلات وامراض
چشم وکوش وسرفه وربو وضیق النفس که از حرارت باشد وتپهای مزمنهٔ قد یمه ونایبه نافع ودرتسکین اوجاع ومنع تعفن اخلاط
وتحلیل روح حیواني ورفع اسهال وسحج وقرحهٔ امعا مانند آن دوائی نیست وچون درسفرها زهنکام تعب وغم وهم وانده
وضعف قلب وکرسنکي وقلت طعام در ایام قحط وغلا وسرمای شدید وایام روزه ووقت قلع اسنان وحرقت بول وسوزش
آن وحدت منی وسرعت انزال وشدت قوت باه ووجع قولنج اندکي ازان بخورند مفید وسود مند است بجهت افعال مذکوره
وخاصیت آن امراض الراس طلای قلیلي ازان با مصلح آن بتنهائي وبا ادویهٔ مناسبهٔ د بکر برپیشاني وشقیقه جهت صداع حار
وخورانیدن مقدار ثمن درمي بقد ریج تا ربع درمي با ماء الشعیر بصاحب قرانیطس نافع وموجب رستکاری او وتویم صاحب
سرسام صفراوی وصبارا وقطرب وجنون اکرچه بمالیدن افیون باشد برشقیقه وپیشاني وبیني اکرقوت اوقوی باشد والا کمال
پرهیز نمایند از استعمال آن وهمچنین استشمام آن با شمهٔ از زعفران حل کرده درلخالخ منومه وخورانیدن مقدار یك قیراط
وکمتر ازان بصاحب سهر مفرط جهت تنویم آن مفید ونیز مسکن اوجاع است درهر عضو که باشد وهمچنین بوئیدن آن ومالیدن
آن برجبهه ویا با ماء الشعیر خوردن ویا برداشتن فتیله آلوده بدان برمقعده ونیز مسکن افکار ردیهٔ صاحب قطرب است استعمال
مقدار قلیلي ازان با اقلونیا خواه بخورد وخواه ببوئید خصوصا وقتیکه با اندکي زعفران در روغن کل حل کرده باشند وخورانیدن
نیم درهم افیون با ماء الشعیر نزد قوت اختلاط عقل وغلبهٔ حرارت نافع است صاحب داء الکلب وما نبا را خواب آورد وسعوط
قلیلي ازان با اندکي زعفران جهت زکام ونزله در انتهای علت مفید وبعضي با زنجبیل کفته اند ودر اصلاح ضرر آن بدماغ
هیچ چیزمانند جدوار وزعفران ومشك نیست امراض العین مالیدن آن با مصلح آن که زعفران است وبا زرد چوبه وشیاف ات
واضمده واطلیهٔ افیونیه بر دور چشم صاحب رمد واوجاع چشم در انتهای علت نافع وهمچنین با اندکي زعفران وشیر
دختران امراض الاذن چکانیدن اندکي افیون محلول درروغن بادام تلخ ویا روغن خلوق که دهن از زعفران است جهت
تسکین درد آن وهمچنین باد وحبه جند بید ستر محلول در شیر دختران ویا روغن بادام تلخ ویا زعفران جهت درد کوش
واستعمال رماد آن با جند بید ستر جهت تسکین اوجاع کوش وقرحهٔ آن نافع وقطور آن با بزر البنج سفید هر دو مساوی
بقدر عدسه محلول در روغن بنفشه جهت وجع حادث از حرارت ویك قیراط آن در شیر نازه دوشیده حل کرده نیمکرم
جهت بنور آن که با ضربان باشد اما وقتی باید استعمال قطورات افیونیه در کوش نمود که از شدت وجع خوف تشنج و
اختلاط عقل وغشي باشد وبا وجود اینها مداومت بآن جائز نیست زیرا که موجب ثقل سامعه است ودر غیر این حالات بطریق
اولی ضماد آن جهت تجفیف قروح وورمهای حاره وبا زردهٔ تخم مرغ نا پخته وزعفران جهت حمره بغیر حاجت میمدد که باد سرخ

ثامنه وشراجات بضم خای معجمه وبا شیرد ختران ورزعفران جهت نقرس حار وفتیلهٔ آن با مرمکی ورزعفران با لتسویه جهت زحیر مجرب وبا موم وروغن جهت حکه وجرب نافع ودرمعاجین وادویهٔ مرکبه حافظ قوت آنها است مضر قوای باطنیه وظاهریه وحس وادراک وارواح ومحدث کزازودق وشیخوخت ولاغری بدن وزردی رخسار وتقلیل فهم وفکر وکج خلقی واکثراوقات مغموم ومحزون بودن وباید که چیزی خائف ومراسان شدن وضعف قوت باصره وسامعه وشامه وذائقه وقلب وکبد ومعده وکرده ومثانه وباه واحداث نفخ وقولنج وعسرالبول وغیرها اینها است بسبب مضرت آن باین اعضا مصلح آن جند بید ستر وزعفران ودارچینی وفرفیون وزنجبیل وجلوار وفلفل مقدار شربت آن ازیکعدس تا چهار قیراط وزیاده ازیکدانک آن ممنوع ودودرهم آن کشنده بدل آن سه مثل آن بزرالبنج وبوزن آن تخم لفاح با پوست بیخ آن یا عصارهٔ آن ودرحبس الدم طباشیر وطین مختوم وکافور وکهربا است وبعضی بدل آن بوزن آن تودری سفید گفته اند ومدت عمر وبقای قوت آنرا مانند سقمونیا پنجاه سال گفته اند وباید که آنرا محفوظ دارند ازرسیدن کیفیات غالیهٔ اربعه یعنی حرارت وبرودت ورطوبت ویبوست واز گرد وغبار وآمیزش اشیای غریبه وغیرها که آنرا ازصورت نوعیهٔ خود نگرداند وضعیف وفاسد نسازد وهرکه زیاده ازمقدار شربت آن بخورد اوراخدر وافسردگی اخلاط وارواح ونواق وظلمت بصر وبراکندگی حواس وتنگی نفس وگرفتگی زبان وسبات مفرط وخارش بدن وفرورفتن چشمها وکزاز وعرق سرد وآمدن رایحهٔ افیون از دهان ونفس وبدن بخصوص که در وقت متاریدن وکمودت ناخنها عارض گردد پس اهلاک مداوای آن وانچه بدان مائل قی کردن بماء الشبت وفجل وعسل ونمک هندی وتحقین بحقنهٔ حاره وآشامیدن شرابیکه دران دارچینی سوده وعاقرقرحا وجند بید ستر داخل کرده باشند وگرم کردن سر بتکمید وعطسه فرمودن ودرمیان آب گرم نشاندن وخورانیدن تریاق فاروق وسنجرنیا وتریاق اربعه وتریاق لطین ومثرودیطوس ودوازهرفابق ومقدار ربع دانگ جند بید ستر ومشک وفلفل وحلتیت وجلوار مجرب ودارچینی وابهل سائیده باعسل سرشته واگر فلیلی فرفیون وزعفران نیز اضافه نمایند بد نیست وخورانیدن روغن گاو وآب گرم وبوره ونمک وباشیر تازه دوشیده بانارجیل دریائی ومکرر قی کردن وبعد ازان عسل وچیزهای چرب وشیرین وحسوهای چرب وشیرین خوردن وبوئیدن مشک وجند بید ستر وزعفران وخوردن اینها باهم وغذا وطعامهای چرب شیرین وشیربرنج وشیر وسبروجوز نیز موثر است وخوردن جند بید ستر بقدر آنچه که افیون خورده وآشامیدن سکنجبین با افسنتین ونگذاشتن که بخواب رود نیز موثر است واگر ازعقب آن روغن کنجد وبا سرشف بخورد گفته اند که معالجه بد نیست وترشیها وسرکه ومماست بالای آن مضر وباعث قولنج صعب است واگر احتیاج بحقنه شود تحقین فرمودن بحقنهای مناسبه وبعد ازفراغ ازحقنه شراب افسنتین ساعت بساعت دادن ودر بزرالبنج وشوکران احتیاج بتحقین زیاده است از افیون وبدان افیون وطریقهٔ اخذ ومنافع ومضار ودفع مضار وترکیب افیونیه باندک تفصل وبسطی درقرابادین ذکر یافت

فصل الالف مع القاف

* اقاقیا * بفتح همزه وقاف والف وکسر قاف وفتح یای مثناة تحتانیه والف بلغت یونانی اسم عصارهٔ قرظ است وقرظ ثمر سنط است که ازان صمغ عربی بعمل می آید وبهندی کیکر وثمرآن راکیکرکارس وبفرنگی اکاکیانامند * ماهیت آن باصح اقوال عصارهٔ نوعی ازامغیلان است که قرظ نامند آنچه قبل ازرسیدن آن کوبیده گرفته باشند قبل ازجفاف سرخ یاقوتی رنگ وبعد ازخشکی سبز مائل بسرخی وسیاهی وآنچه بعد ازرسیدن اخذ نموده باشند سیاه میباشد مختار ومستعمل نوع اول است که طیب

الرائحه بزوال بسیاهی سنگین وصلب باشد * طبیعت غیر مغسول آن سرد در اول وخشک در اول سوم ومغسول آن سرد وخشک در دوم * افعال وخواص ومنافع آن مجفف ورادع وقابض وقاطع نزف الدم ونفث الدم ومقوی معده وکبد وحابس نزلات حاره واسهال دموی وجهت استرخای مقعده ورحم شربا وضماداً طلای آن مسکن رمد حار ومقوی بصر وملطف رطوبات وزائل کنندهٔ سرخی آن وداخل کرده میشود در ادویهٔ ظفره وطلای آن بر اورام حاره محلل ومانع انصباب مواد است بسوی آنها وجهت داء الحس وشقاق حادث از سرما واسترخای مفاصل وبر ورنات اطفال ومقعده وبر موسیا دکنندهٔ آن وبا برگ مورد وگل سرخ جهت قطع ادرار عرق وبد بوی آن وبر بدن ورخسار باعث نیکوئی رنگ وبا سفیدهٔ بیضهٔ مرغ جهت سوختگی آتش ومنع آبلهٔ آن وبد ستور باموم روغن جهت سوختگی آتش وداء الحس مفید وفرزجهٔ آن جهت قطع نزف الدم از هر عضو یکه باشد وچون در آب بجوشانند وبر مفاصل مسترخیه بریزند نافع ومانع ریختن مواد است بسوی آنها واحتقان بدان مانع سحج واختلاف الدم ومقوی امعا است ودر رحم باعث تشف رطوبات مسترخیهٔ آن وحمول وفرزجهٔ آن مانع نزف الدم وخروج مقعده ورحم واسترخا وسیلان آن وضماد آن جهت برآمدن کیسهٔ حلقه وورم حار وباد سرخ وورم مقعده ورحم وبر کبد ضعیف باعث تقویت آن وچون در آب حل کنند وسر را بآن بشویند موی را سیاه کرده اند ومانع آید از افتادن آن وبا لادن وروغن گل جهت قطع اسهال اطفال مجرب مورث سده مصلح آن روغن بادام مقدار شربت آن تا یک درهم بدل آن بوزن آن عدس وصندل وگویند حضض است واین انسب مینماید ودستور گرفتن آن آنست که بگیرند ثمر درخت آنرا هنگام نضج ورسیدگی وبکوبند وصاف نمایند وبآتش ملایم جوش دهند تا بسر حد انعقاد رسد ودر قالبها ریزند وبگذارند تا خشک شود وبکار برند واکثری آب برگ آنرا نیز داخل مینمایند وگفته اند اگر بآفتاب منعقد سازند بهتر است وطریقهٔ غسل آن آنست که بآب بسایند آنچه بر بالای آب ایستد بردارند وقرصها سازند وخشک نمایند وعند الحاجة بکار برند بدانکه اقاقیا مرکب است از دو جوهر جوهر لطیف حار حاد لذاع وغایص وجوهر کثیف ارضی قابض مسدد وچون غسل نمایند آنرا جوهر لطیف صاحب آن افعال زائل کردد وجوهر کثیف ارضی آن بماند ولهذا در بعضی مواضع استعمال غیر مغسول آن مانند اورام ودر بعضی جاها مغسول آن مانند امراض چشم باید.

* اقحوان * بضم همزه وسکون قاف وضم حای مهمله وفتح واو والف ونون لغت عربی است واحداق المرضی نیز گویند وبفارسی بابونهٔ گاو وبابونهٔ گاوچشم نامند وبیونانی اوبیانس واوبانیس وبعبرانی فیفایفا وبسریانی فشاونیز فرابیون وکرکیش وکرکاش گویند ونزد بعضی گاو ربه نام اقحوان است * ماهیت آن دو قسم میباشد صغیر وکبیر صغیر را بیونانی فلیمن وبفارسی بهار گویند واین نیز دو نوع است بری وبستانی وبستانی را شاخهای باریک وبرگ آن شبیه ببرگ کشنیز وزرازیانه وگل آن زرد ومدور ودر اطراف آن برگهای ریزهٔ سفید واز گل بابونه بزرگتر وثقیل الرائحه وباندک تلخی ومنبت بری آن کوهستانها وصحراها وبالجمله صنفی از بابونه است ومغشوش بابابونه مینمایند وفرق آن است که بابونه تخم دارد واین ندارد وگل بابونه مجوف نیست واین مجوف است ومستعمل گل زرد آن است نه گل سرخ آن وبهترین آن آنست که برگ آن سبز وبیرون گل آن سفید واندرون آن زرد وبا تلخی طعم باشد وکهنه وفاسد نباشد * طبیعت آن در سوم گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص ومنافع آن مسخن قوی ومحلل ومفتح سدهٔ جگر وافواه عروق وملطف ومحلل خون منجمد در مثانه وورم مقعده ومدر بول وعرق وحیض ومسقط جنین ومفتت حصاة وباقوت تریاقیت وجهت درد مثانه وورم سپرز واستسقا وقراقر معده وقولنج ووجع

مثانه و نزول آب در کرستین نافع و با سکنجبین و با نمک مسهل سودا و بلغم و بدستور با فتیمون اعضاء الراس بوئیدن تازهٔ آن خواب آورد و اکثار در مداومت آن سبات نطول آن جهت سهر پیران نافع بدین قسم که هر شب اقحوان و جو مقشر و بابونه از هر یک قدری در آب شیرین بجوشانند و روغن این را داخل کرده بر سر نطول نمایند خواب آورد ایشان را و در نسخهٔ دیگر بجای شعیر صعتر آمده و یک جزو تمام نیز داخل دارد و چون اقحوان استفراغ سودا و بلغم مینماید لهذا استفراغ بدان بنحو مذکور نافع است برای مالیخولیا و فزع و صرع و همچنین آشامیدن هر روز یک مثقال از بیخ آن و بعضی دو مثقال گفته‌اند با طبیخ فاوانیا تا سی روز متوالی جهت ازالهٔ صرع و همچنین آشامیدن گل آن هر روز دو درم با شراب ریحانی تا بیست و پنج روز متوالی جهت صرع و ذرور خاکستر گل آن برای غرب و اکتحال خشک سودهٔ آن جهت تقویت طبقات چشم و رفع ظلمت بصر و جلای آن و رفع آثار قروح و دفع نزول آب در آن و بعضی این خاصیت را بنوع صغیر آن مختص داشته‌اند * اعضاء النفس و الصدر و الغذاء و العروق آن جهت ربو و سرفه و نفث الدم و آشامیدن سه درم برگ خشک آن با سکنجبین و نمک جهت ربو و اسهال مرهٔ سودا و تحلیل و تجفیف رطوبات متجلبه بسوی معده و تحلیل خون منجمد در آن و آشامیدن یک مثقال خشک سودهٔ آن با سکنجبین جهت ربو بر انگیختن اشتها و خوشبوئی معده و آشامیدن پنج درم آن جهت ادرار عرق و رفع قولنج نافع * اعضاء النفض آشامیدن مطبوخ آن با ماء العسل مدر قوی است و محلل خون منجمد در معده و مثانه و مسکن وجع آن و چون با گل آن بیاشامند تفتیت حصاة و تفتیح قولنج نماید و نقاح آن با شراب جهت ادرار بول و طمث و اسقاط جنین و نزول آب در کرستین و بدستور حمول آن ادرار حیض بقوت تمام نماید و محلل صلابت رحم و مفتح سدهٔ آن و افواه بواسیر است و فرزجهٔ آن مدر حیض و منقی رحم و جلوس در طبیخ آن جهت صلابت رحم و طلای آب تازهٔ آن بر انثیین و قضیب و کنج ران جهت تقویت باه و جماع بغایت موثر و ضماد آن بدین قسم که با آب مطبوخ آن پارچه ترکرده بر آن گذارند جهت التوای عصب و دفع زهر جانوران سمی گزنده و با موم و روغن جهت ورم صلب ساقین و غیر آن و ضماد جمیع آن جهت باد سرخ و اورام حاره و بارده در انتها و جهت بواسیر و تقشر خشک ریشها و قروح خبیثه و جراحت قضیب و ضماد گل آن جهت تحلیل اورام غلیظه و تفتیح سدد مفید المضار اکثار آن مصدع و مثقل راس مصلح آن گل نیلوفر و سکنجبین و مکرب معده و مضر فم آن و مصلح آن بنفشه و انیسون و سکنجبین مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن اکلیل الملک و بابونه است در وزن آن نوع صغیر آن در درد ورم گرم و در اول خشک و در افعال ضعیف‌تر از اول ضماد آن با شراب جهت نیکوئی رنگ رخسار و تحلیل ورم صلب نافع و روغن آن که چهل روز گل اقحوان را که در هر یک رطل از آن چهار رطل روغن زیت یا روغن کنجد تازه ریخته در آفتاب گذاشته باشند و قطور آن در گوش جهت رفع اوجاع آن و تدهین بآن جهت لقوه و التوای عصب و ورم اسافل بدن و مقعده و صلابت رحم و تفتیح مسامات و ادرار عرق و نضج اورام و اصلاح جراحات اعضای عصبانی شربا و تدهینا نافع و قطور آن در گوش جهت تسکین وجع آن و استنشاق آن و سعوط بان بعد استفراغ بحب ایارج از برای سهر حادث از رطوبت بورقی و سهر مشایخ و خواب آوردن ایشان و همچنین تعریق سر بآن و تمریخ آن جهت لقوه مفید و گاه ترکیب مینمایند روغن آن را با بعضی ادویهٔ حارهٔ عطریهٔ ملطفهٔ مفتحه بحسب اغراض برای زیادتی تسخین و منافع آن

* اقسون * بفتح همزه و سکون قاف و ضم سین و واو و نون و افیثون بفتح همزه و سکون فا و کسر نون و سکون یای مثناة تحتانیه

وضم ثای مثلثه وسکون واو ونون در آخر نیز دیده شده * ماهیت آن نباتی است در کل و برگ شبیه بباد آورد و ساق آن کوتاه تر و غلیظتر از ان و در هنگام تری مقشر میشود و آنرا میخورند و چون برسد طعم آن تلخ مائل بحدت میکردد و کل آن پرخار و خارهای جوانب برگ آن مانند سوزنها و تخم آن زرد و از تخم معصفر که قرطم نامند ریزه تر و بیخ آنرا چون بخایند از ان حرارت بسیار ظاهر میکردد و در اواخر تابستان میرسد و در اکثر مواضع میشود * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن بسیار لطیف معدار سه درهم از برگ آن جهت کزاز و تشنج امتلائی و ارام کردن وشادخ عضل شربا وضمادا مجرب گفته اند خصوصا با شراب و تخم آن با شراب جهت دفع سموم مضر کرده مصلح آن شراب مقدار شربت آن سه درهم تا پنجدرهم و از تخم آن تا دو درهم بدل آن شکاعی است

* اقط * بفتح اول وکسر قاف وطای مهمله بفارسی کشک پینور اهل روستاق و اعراب باد به حصاة الاملد و بترکی قروط * ماهیت آن روغنی است که بطبخ وجدا کردن مائیت از جبنیت را بانمک سرشته معقد و خشک نموده باشند و صنعت آن در قرابادین مذکور شد * طبیعت آن سرد و خشک در دوم * افعال و خواص آن قابض و مبرد و مسکن حدت صفرا و دم و بریان کرده آن جهت رفع اسهال مزمن بغایت موثر وضمادا محرقه آن جهت داءالثعلب و رفع مرف الدام و بواسیر و با پشم سوخته وجو سوخته بالسویه جهت خزاز مجرب که اول سر را بروغن گل سرح جرب کنند و بعد از ان بر ان طلا نمایند المضار دیر هضم و مولد ریاح و بلغم غلیظ و خام و مسدد خصوص از امزجه بارده رطبه مصلح آن جوارشات و گلقند است ابن الیاس گفته هرگاه صرع بسبب دیدان بود و خورده شود دوبه تا تل دیدان و از برای رفع سبب آن می باید که بوده باشد غذا در ان روزها اقط با ثوم بسیار و اقط فرا گرفته شده از رایب میباشد در ان قوت قاطعه زیاده و ضررش بمعده کمتر از فرا گرفته از جبنیت و این را بترکی قراقروط نامند و از جبنیت را قروط چنانچه ذکر یافت

* اقلیمیا * بکسر اول وسکون قاف وکسر لام وسکون یای مثناة تحتانیه وکسر میم وسکون یای مثناة تحتانیه والف وقلیمیا بحذف همزه در اول نیز آمده و آنرا قدلیلیا و بیونانی چربرا گویند که از کدا خنن اجساد متطرقه مانند ذهب و فضه و مس و مرقشیشا مثل کف و درد بر روی آن منجمد گردد و آنچه در تحت بهم میرسد با زکف آنست که بعد کداز و بهم رسیدن کف بسبب حرکت آن فلز بعضی بطرف فوق و بعضی تحت مجتمع میگردد الا آنکه آنچه بطرف فوق است الطف از انچه بطرف تحت است و گویند خبث فلزات اقلیمیا است یعنی خبث ذهب اقلیمیاء ذهب و خبث فضه اقلیمیاء فضه و خبث مرقشیشا اقلیمیاء مرقشیشا است و بعضی گفته اند که خبث فلزات غیر اقلیمیا است و قول اول اصح است و بهتر بن همه ذهبی است و آنچه در رنگ شبیه باصل آن فلز باشد و ذهبی مائل بسرخی و فضی بسفیدی و سیاهی ذهبی از غلبه بوره است که بر طلا میزنند و گویند اقلیمیا معدنی میباشد و مستعمل محرق مغسول آن است و طریق احراق و غسل آن در مقدمه این کتاب و در قرابادین کبیر و دستور بروردن آن و ذرورات و شیافات اقلیمیائی نیز مذکور شد * طبیعت آن مانند اصل آن است الا آنکه یبوست بر آن غالب * افعال و خواص آن مجفف العین مقوی باصره و زائل کننده بیاض عین و سبل و ناخنه و دمعه و غشاوه و حرب و نزول آب در چشم الخروج والقروح والبهق والکلف وسائر الاثار والاورام والاوجاع جهت تنقیه جراحات و دفع تعفن قروح و بردن لحم زائد و رویانیدن گوشت صحیح تازه و برنمودن زخمها و رفع بهق و طلای آن رادع اورام و جالی کلف و آثار سیاه و تحلیل صلابات طحال و با افیون و زعفران و روغن اوجاع مفاصل و نقرس را مفید الثعلب آشامیدن یکفیر اطا ز طلای آن

اقط

اقلیمیا

جهت خفقان وتقويت دل نافع بدل آن مردا سنگ محرق مغسول است * فصل الالف مع الكاف

* اكارع * بفتح همزه وكاف والف وكسر را وسكون عين مهملتين جمع كراع بضم كاف است وآنرا بفارسي پاچه نامند بهترين آن پاچهٔ گوسفند ويكساله است * افعال وخواص ومنافع آن لزج ديرهضم وبعد از انهضام مولد خون صالح رقيق ومعتدل الغذا وجهت ناقهين وصاحب بواسير وسوداى محترقه وسحج وخشونت حلق وسينه وشقاق لب وزبان وكرفتكي آواز وسرفهٔ يابس وسل ودق ونفث الدم وعسر البول وهزال مفرط والتيام زخمهاى باطني وانتيام شكستكي استخوان وباصمغ عربي جهت پيچش واسهال مرارى ومنع لذع مواد حاره ودفع مضرت دواى حار مشروب وآب پاچه جهت سرفهٔ حار وتليين طبع يابس المزاج وحقنه بآن جهت مغص وزحير سددى مجرب ونطول آن جهت يبوست دماغ وتحليل خنازير واورام صلبه وطلاى روغن اندرون پاچه باقرفيون وروغن گل جهت تسكين درد سر وضربان مفاصل حار مجرب مولد قولنج مصلح آن شراب كهنه وسركه وعسل وپختن آن باكرفس ودارچيني وامثال اينها واستخوان سوختهٔ آن جهت رفع نزف الدم جراحات وباصبر جهت اسقاط دانهٔ بواسير موثر است

* اكتمكت * بفتح همزه وكسر كاف وسكون تاى مثناة فوقانيه وفتح ميم وكسر كاف وتا عوام فارس خايهٔ ابليس نامند ودرخت آنرا دركنار بعضى باغات ومزرعها مينشانند بجهت آنكه بسبب خار بسيار آن كسى وجانورى داخل آنها نميتوانند شد وبهندى آنرا كرنجوه وكرنج بفتح كاف وراى مهمله وسكون نون وجيم در آخر وبلغت سانس كرت ماكركهوله نامند * ماهيت آن ثمر درختى است پرخار في الجمله شبيه بدرخت انار وشاخهاى آن پراكنده وبركهاى آن ريزه از برگ انار در طول كمتر ودر عرض زياده وبى تشريف ونوك ندارد وبر هر شاخى بركهاى آن بسيار واز هر دو طرف محاذى هم رسته وتمام شاخها وساق آن پرخار وغلاف ثمر آن شبيه بغلاف استهٔ انبه و پرخار ودر جوف بعضى از آن دو دانه وبعضى سه دانه مثلث شكل زيتوني وفادزهرى رنگ صلب وبر سر آن اندك نشان نقطه برآمده ودر جوف آن مغزى سفيد في الجمله شبيه بمغز فندق ودو پارچه وبى دهنيت وبسيار تلخ وبرگ وشكوفهٔ آن نيز تلخ وصغير وكبير ميباشد صغير آن سبز رنگ وكبير آن اندك سفيد رنگ وهر دو در خواص قريب بهم اند وثمر آن چون خشك شود وحركت دهند مغز آن در آن حركت ميكند وچون صلب ميباشد پوست آن صدا ميكند ولهذا اكثرى شبه نموده آنرا سنگ دانسته وگفته اند موحجرى حجر * طبيعت آن در سوم سرد وخشك وگرم وخشك نيز گفته اند وشايد اين قول اقوى باشد * افعال وخواص آن محلل اورام وحابس نزف الدم وخوردن آن مانع تاثير هواى وباى ونصف دانهٔ آن باچند دانهٔ قرنفل سائيده جهت تسكين وجع قولنج ريحي مجرب وبادارفلفل وعسل سرشته بمقدار ريزركي ثمر آن جهت حميات مزمنهٔ عتيقه نافع وحمول آن باشير دختران سائيده جهت حامله شدن زنان عقيمه موثر وتعليق آن باريسمان سرخ بسته جهت حفظ جنين وبردرخت مثمر جهت منع ريختن ثمر آن موثر گفته اند واكثر اطبا متفق اند برآنكه مسهل ولادت است وچون تا يك هفته وزياده بران روزى سه دانهٔ تمر آنرا در زير خاكستر گرم نمايند تا بخته گردد پس برآورده مقشر كرده نرم بكوبند وبا آب بخورند جهت نزول آب در ركيستين مفيد است وحكماء هند آنرا دو قسم نيز گفته اند يكى كبير ويكى صغير وكبير آنرا سفيد وهر دو در خواص ومنافع قريب بهم وگرم وخشك دانسته ميكويند جهت قوت باصره ودفع رياح وروغن تخم آنرا چون بر بدن بمالند نورانى كرده اند ورونق دهد آنرا ودانهاى جربه وزا خشك كرده اند وبالخاصية دافع امراض فرج زنان وجذام ورياح غليظه ومحتبسه در معده وامعا است وجهت دفع كرم

شکم و تواهیر و فساد هضم و ورم احشا و برگ آن جهت فساد بلغم و سودا و خون مفید گفته اند و چون مغز آنرا ده وزن
آن روغن کنجد بجوشانند که سوخته مانند زغال گردد پس آن روغن را صاف کرده در شیشه نگاه دارند و قدری آنرا در
زخمهای غائر بچکانند پر و ملتحم سازد و چون سفوف نمایند مغز آنرا و بر برگ بید انجیر بپاشند و بر ورم بیضهٔ حادث از
نزول ماء ببندند مکرر تحلیل دهد آنرا اگر ماده بسیار غلیظ و متوجه جانبی باشد از آن جانب آنرا منفجر کرداند و دفع
نماید بدون الم و اذیتی .

* اکلیل الملک * بکسر همزه و سکون کاف و کسر لام و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم لام و الف و لام و فتح میم و کسر لام
و کاف و آنرا اصابع الملک نامند و ملکا نیز و بیونانی فالینوطس و بفارسی کلاه قیصر گویند و بهندی پرنك نامند * ماهیت آن
دو صنف میباشد و گیاه هر دو صنف شبیه بهم اما ثمر یک صنف هلالی شکل و در غلافی مانند تخم ترب و تخمهای آن مدور و ریزه تر
از خردل و بعضی را تخم شبیه بحلبه و غلاف غیر هلالی و ثمر صنف دوم باریکتر و هلالیت آن کمتر و برگ آن مدور و بقدر
درهمی و شاخهای آن باریک و درشت و صلب و پراکنده و بعضی منبسط بر روی زمین و بعضی را ساق بقدر ذرعی و گل آن
زرد و ریزه و بعضی را گل بنفشی و بعضی سفید و بعضی را ورق شبیه ببرگ لسان الحمل و بعضی از آن ریزه تر و همچنین گیاه
آن بعضی بزرگ و شاخهای آن باریک و سست و بدستور ثمر آن و بالجمله بسبب اختلاف اراضی و بلدان و اهویه مختلف
میباشد در کبر و صغر و قوت و ضعف مستعمل ثمر آن است و برگ هندی آن که پرنك نامند در طعم و رائحه اندک مشابهتی
بحلبه دارد و از برگ حلبه کوچکتر و نازکتر و مشرف چنانچه مانند حلبه پخته با روغن و پیاز بریان کرده میخورند و در
گوشت و ماهی نیز داخل مینمایند و ثمر هندی آن بسیار ضعیف و باریک و کوچک است و بهترین اکلیل الملک صلب و تازه
زرد رنگ مائل بسفیدی اطیب الرائحهٔ آنست که چون بشکنند تخم آن زرد باشد * طبیعت آن بقول شیخ الرئیس گرم و
خشک در اول و بعضی مرکب القوی و حرّ و حار یابس در آن زیاده از حرّ و بارد گفته و دیسقوریدوس معتدل در حرارت
و برودت دانسته * افعال و خواص و منافع آن محلل و منضج و قابض و مجفف اما قبض آن کمتر از تحلیل آن و لهذا منضج
و ملطف و مقوی احشا و ملین اورام صلبه است * امراض الراس جهت صداع ضماد آن با سرکه و روغن گل بر سر و
همچنین نطول آب گرم مطبوخ آن صداع و دوار و سدر و اختلاج و سکته و لقوه و استرخای حادث از بلغم و صفرا و گرفتن بخار
آن در حمام در هر روز و شب و تمریخ بدهن آن برای امراض مذکوره و برای اختلاط ذهن و رعونت و حمق و بلادت و مالیخولیا
و نسیان و خوردن دو درهم آن با پنج درهم عسل و نطول آب مطبوخ آن بر سر صاحب وسواس سوداوی در هر سه روز یک
یک مرتبه در حمام و برای فالج و استرخا ضماد کردن آن بر مبدأ عصب عضو مسترخی و جهت تمدد و کزاز بلغمی و نطول آب
مطبوخ آن نیمگرم بر سر و معده و جهت تشنج امتلائی و حبس نزلات نطول آب مطبوخ آن بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر
مانند بابونه و صعتر و شبت و همچنین آشامیدن آب مطبوخ آن جهت امراض مذکوره امراض المعده و غیرها آشامیدن آب
مطبوخ آن جهت درد معده و جگر و سپرز و با افسنتین جهت ورم آن و سرسه عضو و رحم و ضماد آن نیز بر آن مواضع و همچنین
آشامیدن آب طبیخ آن جهت تحلیل فضول باطنی خصوصا با انجیر و عسل و زیاده کند شیر و منی و دافع ضرر سموم و ادرار
بول و حیض و رطوبات و تسکین عطش بلغمی و ضماد پختهٔ آن بتنهائی و یا با میپختج جهت قروح شهدیهٔ سر بتنهائی و یا با بعضی
مجففات مانند مازو و طین رومی و عدس و گرد آسیا و بدستور و ضماد آن با میپختج جهت اورام مرکبه و حارهٔ چشم و گوش

اکلیل الملک

ومتعدل دررحم وانثيين وبدل ستورضماد پختهٔ آن با ميبختج جهت اورام حاره وصلبه بتنهائي وبا مخلوط با سفيدهٔ بيضهٔ مرغ وآرد حلبه وبزر كتان وتخم كاسني وخشخاش بحسب حاجت ومرض ومزاج وارادهٔ تحليل وانضاج وقبض وتبريد وغيرها وقطور عصارهٔ تازهٔ آن باروغن گل سرخ جهت درد گوش وصداع بارد وآشاميدن سه درهم عصارهٔ آن با تخم آن با ميبختج جهت ورم احشا وبي تخم آن جهت تسكين اوجاع وهمچنين با زعفران جهت تسكين ضربان همه اعضا وآشاميدن طبيخ آن جهت ربو وتفتيت حصاة وحقنهٔ آن جهت تقويت امعا وتنقيه وتسكين درد آن وآشاميدن آب طبيخ برگ وشاخهاى آن جهت ادرار بول وطمث واخراج جنين واستحمام بآب طبيخ آن وشرب دو آن را بعد از شستن جهت قروح شديده وتسكين خارش بيضتين نافع وآشاميدن آن مضر با نثيين مصلح آن عسل وانجير ومويز مقدار شربت آن تا دو مثقال واز عصارهٔ آن تا بيست درهم بدل آن بوزن آن بابونه است وفراسيون ولبلاب ذكر نموده بوزن آن برگ انجير در اصل ه نيز گفته اند ودهن مطبوخ آن در قرابادين ذكر يافت

* اكليل الجبل * بيوناني اوقلا وقانامند * ماهيت آن نباتي است بقدر ذرعي منبت آن بيشتر جبال ومواضع صخريه وخشنه از اين جهت آنرا اكليل الجبل نامند ودر اسكندريه بسيار ميشود واكثر در اواسط تابستان ميرسد ودر بعضي بلاد بيشتر ودر بعضي ديرتر وبرگ آن دراز وباريك انبوه ومائل بسياهي وشاخ آن صلب وگل آن درميان برگها رسته و مائل بسفيدي وثمر آن صلب مائل باستداره وتخم آن ريزه وبرگ وشكوفهٔ آن باندك تلخي وتندي وخوشبو وغير تر دمانا است * طبيعت آن در دوم گرم وخشك * افعال وخواص ومنافع آن آشاميدن آن جهت سرفهٔ رطوبي مزمن و ربو وخفقان بارد واستسقاى زقي كه با حرارت وعطش شديد مفرط نباشد وتفتيح سدهٔ جگر وسپرز وتنقيهٔ ريه وتحليل رياح وتسكين درد جگر ودفع يرقان سوداوى وتفتيت حصاة گرده ومثانه وادرار بول وحيض ضماد آن جهت تحليل اورام مزمنه نافع وبرگ آن درافعال مذكوره اقوى از ساير اجزاى آن وآنرا چون برد درد چشم بارد بچسپانند تسكين دهد وجع آنرا در ساعت وباصلاح آورد مضر محرور المزاج مصلح آن سكنجبين مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن افسنتين ونصف آن مرو گفته اند چون شكم صبيرا از احشا خالي كرده از اين گياه پر كنند منع تعفن آن ميكند ودر منع تعفن لحوم بهتر از تملك است

* فصل * الالف مع اللام

* الب * بكسر اول وسكون لام وباى موحده لغت عربي است * ماهيت آن درخت خاردار يست شبيه بدرخت اترج الا آنكه برگ آن ريزه تر وشبيه ببرگ زيتون وخار آن بيشتر ونضارت وسبزى آن زياده * افعال وخواص آن سم همه حيوانات واز دفلي قويتر چون داخل اغذيه كنند هر حيواني كه از آن بخورد در ساعت بميرد واگر بو كند ونخورد در ساعت كور وكر شود واز زبون ترين گياه هاى بلاد تهامه وجبال شراة ونواح تهامه است وعلاج آن علاج شخصي است كه خانق النمر ودفلي خورده باشد وليكن در اين بايد كه بلا فاصله از عقب آن ادويهٔ دافعهٔ آن را بياشامند والا تدارك نخواهد بخشيد

* النج * بفتح همزه وسكون لام وفتح نون وجيم لغت يوناني است بمعني اهل * ماهيت آن بيخ نباتي است شبيه بزردك وساق آن سطبر وبقدر شبرى وگل آن سفيد مانند گل زردك وتخم آن سفيد وطولاني وخالدار وطول آن كمتر از برنج وشبيه بسرمق وبر سر شاخهاى آن قبهٔ مستديرمانند جوز وبهترين آن هندى آنست * طبيعت آن گرم وخشك قريب بآخر دوم * افعال وخواص آن گفته اند جهت شرى مجرب است بدين نحو كه روز اول نيم درم آنرا با سه اوقيهٔ سكنجبين ساده وبدستور روز دوم نيم مثقال آن وروز سوم يك درم آن را بنوشند وجهت اسقاط مشيمه مجرب دانسته اند با شراب مسمى

الومالی که شرابیست عسلی است وکفته اند بقوت تمام آنرا اخراج مینماید وآشامیدن بیخ آن مقدار یک درهم جهت تقطیر البول رطوبی مفید

الوسن والوسون

* الوسن والوسون * بفتح همزه وضم لام وسکون واو وضم سین مهمله ونون وبلغت دوم بضم همزه ولام وسکون واو وضم سین وسکون واو ونون درآخر بمعنی نذهب بالکلب است جهت آنکه زائل میکرداند اذیت سگ دیوانه گزیده را * ماهیت آن گیاهی است شبیه بگیاه پنبه وبا خشونت وبرگهای اسفل آن مستدیر وما بین برگها تخمی شبیه بترمس در میان دو پرده وبرگ آن مائل بسیاهی وسرخی وگویند نوعی از عکرش وتیل است * طبیعت آن در دوم گرم وخشک ودر اول نیز گفته اند * افعال وخواص آن جالی آثار ومحلل اورام ومجفف باعتدال وجهت کلف وتحلیل گل آنا رنافع باعتدال وباشکران جهت ورم خصیه عجیب النفع وبالخاصیة جهت گزیدن سگ دیوانه مجرب دانسته اند ومصدع ومصلح آن مرزنجوش مقدار شربت آن تا یک مثقال است

الومالی

* الومالی * بضم همزه ولام وسکون واو وفتح میم والف وکسر لام ویا وامالی بحذف لام اول نیز دیده شده وآنرا عسل داود نیز گویند برای آنکه اول کسیکه آنرا یافت وبمردم شناسانید او بود وبنام خود خواند * ماهیت آن رطوبتی دهنیه غلیظ صافی شبیه بمیعهٔ سائله است که از ساق درخت در تیرماه حاصل میشود وبهترین آن بسیار غلیظ القوام صافی براق شیرین آن است * طبیعت آن گرم درسوم وخشک در اول وگویند در دوم تر * افعال وخواص آن آشامیدن سه اوقیهٔ آن با نه اوقیهٔ آب مسهل فضول خام ومرهٔ صفرا واخلاط ردیه وجهت جرب وقروح ودرد مفاصل نافع وشارب الومالی را چون کسالت وسبات بهم رسد که لازمهٔ آنست باید که نخوابد وحرکت بسیار کند تا فعل آن باطل گردد مصلح آن سکنجبین ومیبه ونبیذ ودهن آن که شاخهای درخت آن را در روغن کنجد یا زیت یا هر روغن مناسبی که خواهند بجوشانند وصافی نموده استعمال نمایند اکتحال آن جهت ظلمت بصر وتدهین بآن جهت درد عصب وجرب متقرح مفید

الوین

* الوین * بفتح اول وضم لام وسکون واو وفتح یای مثناة تحتانیه ونون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است کمتر از ذرعی مائل بسرخی وشاخهای آن باریک وصلب وپوست آن نازک وبرگ آن ریزه وباریک وگل آن نرم مائل بسرخی وزردی وبیخ آن شبیه بچغندر وبا رطوبتی حریف وتخم آن شبیه بتخم افتیمون است منبت آن ریگزارها وکنار آبها ودر عراق وغیر آن میباشد بهترین آن بیخهای انبوبی شکل سفید مصمغ آن است که چون بشکنند شکسته گردد وبدترین آن شبیه بلیف است وبزعم بعضی تربد است ونیست چنین ودستور است که چون از زمین برمی آورند مغز آنرا برآورده می اندازند لهذا پوست آن انبوبی شکل میباشد ومستعمل پوست تخم آنست * طبیعت آن درسوم گرم وخشک ودر دوم نیز گفته اند * افعال وخواص آن جالی وغسال ومفتح وآشامیدن یک درهم تا دو مثقال از تخم آن بایک درهم نمک وچهار اوقیه آب ویک اوقیه سرکه مسهل قوی سودا وجهت رفع جنون مستحکم مرفوع العلاج بغایت مؤثر وپوست بیخ آن در این فعل قویتر وجهت یرقان اسود نافع ومورث مغص ومصلح آن کتیرا وعناب مقدار شربت آن تا سه درهم واز پوست بیخ آن تا دو درهم

الیه

* الیه * بکسر اول وسکون لام وفتح یای مثناة تحتانیه وها بفارسی دنبه نامند * ماهیت آن معروف است * طبیعت آن گرم وتر قریب بسمن است در ماده وفاعل انعقاد الا انکه این از آن غلیظتر است * افعال وخواص آن محلل اورام

صلبه ومابين اعصاب وبدن وبانشاسته مصلح كرده وچون يكعدد دنبهٔ گوسفند سياه را سه حصه كرده هرروز يك حصه را با
ماترترحا وزنجبيل وتربد بنوشند جهت رفع عرق النسا مجرب دانسته اند وچون دنبه را ازرق كرده برعضو بندند تا متعفن
شود جهت تشنج يبسي وكزاز وتحليل مواد متحجره واعصاب بليد شده ازجاي خود ونضج اورام مجرب المضار بطئ الهضم ومكرب
ومغثي ومضعف قوت هاضمه وانطاكي گفته كه بسا باشد كه در مبرود موجب موت فجأة گردد مصلح آن بريان نمودن آن
با بازير حاره مانند زنجبيل وفلفل ودارچيني وخوردن جوارشات هاضمه مانند جوارش مصطكي وعود وكمون بالاي آن و
بدستور خوردن آن با سركه وآبكامه است

* فصل الالف مع الميم

* اماريطن * بفتح همزه وميم والف وكسرراء مهمله وسكون ياي مثناة تحتانيه وضم طاء مهمله ونون لغت يوناني است
ابن بيطار نوشته كه جماعتي از انواع اقحوان دانسته اند ونيست چنين ونزد من از انواع قيصوم است ومن آن را چنين
شناخته ام بعينه * ماهيت آن نباتي است بقدر ذرعي وبرگ آن باريك وپراكنده وقبهٔ آن مستدير سفيد وبعضي سرخ
وبقدر فندقي وبركرد قبهٔ آن دايرهٔ زرد مدور وتخم آن باريك ومنبت آن كوههاي خالي از اشجار ودر تنكابن لبارونا مند
ودر بلاد روم وفرنگ جهت اصنام تاج ازان ترتيب ميدهند * طبيعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن ملطف
ومقطع ومانع ريختن مواد بمعده ومنشف رطوبات آن ومدر بول وحيض وجهت نهش هوام وعرق النسا وشدخ عضل و
شرب اطراف آن با ماء العسل محلل خون منجمد در معده ومثانه وانچه در آنها انجماد يافته باشد ونيز جلب رطوبات معده
وتجفيف آن مينمايد وباشراب ابيض ممزوج يا باآب جهت قطع نزله وامراض مذكوره نافع وآشاميدن قبهٔ آن باشراب جهت
عسر البول ونهش هوام وعرق النسا وشدخ اوساط عضل مؤثر وادرار طمث آورد وچون باشراب كه مسمى بالومالي است
بياشامند اذابهٔ خون منجمد در شكم ومثانه نمايد وچون گياه آن را در ثياب نگاهدارند حفظ مينمايد آنها را از خوردن
كرم مضر فم معده مصلح آن آشاميدن آب مقدار شربت آن نه قيراط است

* امبرباريس * بفتح همزه وسكون ميم وفتح باي موحده وسكون راء مهمله وفتح باي موحده والف وكسرراء مهمله وسكون
ياي مثناة تحتانيه وسين مهمله وانبرباريس بنون بجاي ميم نيز آمده است بلغت بربري ابرازو بفارسي زرشك وزارج
وزرنك نيز نامند * ماهيت آن درختي است خاردار وخارهاي آن مثلث يعني هرجا كه خار رسته سه خار يكجا
باهم رسته منبت آن اكثر كوهها ودامنهاي كوه نزديك بآب ودرخراسان وشروان واطراف شيراز وشام وروم وغيرها ميباشد اما
درخراسان وشيروان اكثر بي دانه وشادابو در نواح شيراز وغير آن اكثر دانه دار وهرچند هواي بلد سرد تر باشد بهتر ميشود
وبرگ آن شبيه ببرگ ياسمين وبزرگتر وباريكتر از آن وگل آن زرد مائل بسفيدي وسرهاي آن مجتمع وثمر آن خوشه
دار وطولاني ودر خامي سبز وبعد رسيدن سرخ مائل به بنفشي وبنفش سياه ميگردد وهنگام رسيدن آن تابستان است وبزرگي
درخت آن بقدر دو سه قامت وتربيت يافته است صبب صحرائي نيز ميباشد وثمر اين مدور وسرخ رنگ وبهترين ومستعمل
در اكثر تراكيب منقي از دانه وباني دانهٔ كوهي آنست ودر افشره ورب وشراب دانه دران نيز كه آنرا افشرده آب
آنرا گرفته ويا خشك آنرا در آب خيسانيده ماليده صاف كرده با قند ونبات چاشني كرفته استعمال نمايند * طبيعت آن سرد
وخشك در سوم وباقوت قابضه وترياقيه ودرم نيز گفته اند * افعال وخواص ومنافع آن قاطع صفرا ومسكن تشنگي وحرارت
معده وجگر وغليان خون وسيلان آن از اسفل ويدو سبرو مقوي دل وجگر ومعدهٔ حاره مانع ريختن مواد باعضا وجهت

اماريطن

امبرباريس

بواسیر وسیلان رحم مزمن بتنهائی وبا ادویهٔ حارهٔ مفریه مانند سنبل الطیب ودارچینی وعسل وامثال اینها جهت تفتیح
سدهٔ جگر ورفع استسقاء وتقویت جگر سرد وتر وسردی احشا ورفع اسهالیکه از ضعف جگر وبا بسبب تپ بلغمی مزمن بهمرسیده
باشد وبا آب افسنتین جهت تقویت هاضمه وبا زعفران جهت صلابت جگر وادرار بول وضماد آن جهت تحلیل صلابات
وآب آن مانع غثیان وقی ودانهٔ آن بتنهائی وبا ادویهٔ مناسبه جهت قرحهٔ امعا وسحج واسهالیکه از ضعف احشا بوده باشد
وچون بگیرند آب آنرا وآب سیب رسیده مرد ومساوی وآب لیمو ربع آن که نصف یکی باشد وبا شکر سفید صاف کرده بقوام آورند
تا منعقد گردد فادزهر سموم قتاله است وبجهت نهش افعی وخفقان وغشی وکرب وضعف شهوت طعام مجرب وچون اضافه
نمایند بران حماض اترج ومرواربد محلول تا تمام مقام تریاق کبیر میکردد ونافع است جهت اکثر امراض وبالجمله انبرباریس
مبرور المزاج وصفراوی را مفید وموافق ومضر مبرود المزاج بلغمی وسوداوی واصحاب قولنج ورياح واعتقال بطن مصلح آن
در مبرود قرنفل ودر غیر آن شکر وشیرینیها مقدار شربت از آب آن تا بیست مثقال واز جرم آن تا پانزده مثقال وازدانهٔ
آن تا سه مثقال بدل آن بوزن آن تخم گل سرخ ودو ثلث آن صندل سفید وپوست بیخ آن که آرغیس نامند در الف مع
الالف ذکر یافت واصباغ والوان واطعمهٔ انبرباریس وانفشرج وجوارش وحب وخوشاب وشیره ودواء قرص و
سفوف وسکنجبینات واشربه واقراص ومفرح ونقوع انبرباریس درقراباذین درحرف الالف مع النون ذکر یافت

* اصدریان * بفتح همزه وسکون میم وضم دال وسکون راء مهملتین وفتح یاء مثناة تحتانیه والف ونون لغت یونانی است
* ماهیت آن درختی است برگ آن شبیه ببرگ کبر واندک کوچکتر از آن وبوی آن تند وثمر آن بقدر نخود کوچکی
باسفیدی غالب وسیاهی کمتر واز آن تسبیح میسازند لهذا آنرا شجرة التسبیح مینامند ودر موضع ایوب نیز ومنبت آن اکثر بیت
المقدس ونواح آن ومقابر آن بلاد * طبیعت آن در اول سوم گرم وخشک وتخم آن که در غلافی میباشد مائل بسردی
وخشکی * افعال وخواص آن منضج ومفتح سدد وملطف ومحلل ومقوی جگر علیل واورام باطنی ومسکن زحیر تطور
عصارهٔ تازهٔ آن در چشم جهت دفع بیاض وطلای بیخ آن جهت اورام قویتر از سائر عصارات مانند عنب الثعلب وکاکنج
وآب برگ وشاخ تازهٔ آن وآب مطبوخ آن مرد ونیز جهت رفع سموم هوام وسگ دیوانه گزیده خصوصا عقرب وضماد
وبدستور شرب آن جهت اورام وجرب یابس وعسر بول ونواق وطلای آن جهت رفع کلف وذرور برگ خشک آن جهت
التیام جراحات تازه نافع مقدار شربت از عصارهٔ تازهٔ آن هفت مثقال واز مطبوخ آن چهارده مثقال

اصدریان

* امرود * بفتح اول وسکون میم وضم راء مهمله وسکون واو ودال مهمله * ماهیت آن اسمی است مشترک میان
ثمریکه آنرا بعربی کمثری نامند ودر حرف الکاف ان شاء الله تعالی خواهد آمد وثمریکه در بنگاله میشود وچند درخت در
مرشدآباد دادند شبیه بنوع امرود متوسط که حسینی نامند واز آن کوچکتر وپوست آن سفید باداغ سرخ رنگ مائل به بنفشی و
لحم آن سفید وترش طعم تفه وباندک عفوصیت وکم آب ومربای آن که اندک مشکی دران با گلاب حل کرده داخل نمایند
لذیذ خوش طعم وخوش رائحه میباشد ودر قلیهٔ چاشنیدار با آب لیمو وتمد ودر زیر طعام چاشنیدار نیز لذیذ میباشد وخام
خوردن آنرا چندان لطفی وتکلفی نیست وگل آن که تارهای سرخ کمرنگ مائل به بنفشی است ترش طعم وخوش رائحه
میباشد قشرهٔ آن بسیار لذیذ ودر قلیای چاشنیدار نیز لذیذ میشود ودرخت آن عظیم وبرگ آن شبیه ببرگ گردکان و
ازان بزرگتر وبلندتر مثل ریکه برریی تشریف واندک ضخیم وچوب آن سیاه رنگ وصلب * طبیعت آن سرد تر * افعال

امرود

وخواص آن مسکن حدت صفرا وخون وبا قوت قابضه

امرته بفتح همزه وسکون میم وفتح زاء هندی چهار نقطه وها * ماهیت آن ثمر درختی است هندی بزرگی درخت گردکان وشبیه بدان در هیئت وبرگ وخزان نمودن الا آنکه برگ امرته کوچکتر ونرمتر وباریکتر از برگ آن است واول شکوفه وثمر میآورد وبعد از ان برگ وثمر آن در خامی سبز ونازک وبی ریشه وترش با اندک عفوصت ودر قلیه ودوپیازه وقورمه ودال که عبارت از ماش مقشر وباعدس مقشر ویا نخود ومانند اینها است از حبوب با روغن وپیاز بریان کرده یا آب خالص ویا آب یخنی پخته باشند داخل مینمایند ترش ولذیذ میگردانند وعفوصت آن بعد از طبخ بسیار کم میگردد وچون ثمر آن بزرگ شد ریشه ریشه بهم میرسانند وسخت میگردد وبعد رسیدن زرد واندک چاشنی دار وبزرگی ثمر آن بمقدار گردکان پوست جدا کرده میباشد وبرگ ان نیز اندک ترش وبا عفوصت بسیار وگل آن ترش تر از ان ولطیف ونیز آنرا مانند ثمر آن وبرگهای نازک آنرا نیز پخته میخورند وبا ماهی میپزند بسیار لذیذ میشود ومنبت آن در بنگاله بسیار است ودر بلاد دیگر هند نمیشود وچون ابتدای موسم برسات شاخ درخت آنرا می نشانند در یکسال بیخ آن قایم میشود وثمر میدهد *طبیعت* آن سرد در دوم وخشک در اول *افعال وخواص ومنافع* آن جهت محرور المزاج وامراض صفراوی وبدستور اسهال صفراوی نافع وپوست درخت آنرا اهل بنگاله جهت دفع غایلهٔ مرضی که مخصوص بدان بلد است ومیگویند که در ریمنی مردم میشود وامروه مینامند مقدار پنج شش مثقال آنرا در پنجاه شصت مثقال شیر بز تازه دوشیده خام سائیده صاف نموده می آشامند در سه روز صبح ناشتا تسکین میدهد حدت عوارض آنرا ونیز بر سر وکف دست وپای او میمالند ومی گویند که اگر شیر بز سیاه یکرنگ باشد بهتر است

امسوخ بفتح همزه وسکون میم وضم سین مهمله وسکون واو وخای معجمه لغت بربری است بمعنی انابیب *ماهیت* آن نباتی است کبیر وصغیر وکبیر آن مابین شجر وگیاه ومانند نی مجوف وگره دار ومنبت آن اکثر سنگلاخها وکنار آبها وصغیر آن بقدر زنگشبر وزیاده از ان وساق آن خشبی صلب بسطبری انگشتی واز ساق آن شاخهای بسیار باریک صلب گره دار رویده که چون بکشند مواضع بندهای آنرا شاخها از هم جدا کردند وبرگ آن مانند برگ زیتون وشکوفه ندارد وثمر آن سرخ بقدر نخودی وبعد خشک شدن سیاه میگردد ودر طعم نبات آن قبوضت با مرارت کمی است وبیخ آن خشبی صلب منبت آن نیز سنگلاخها است *طبیعت* آن مرکب القوی در اول سرد ودر دوم خشک *افعال وخواص ومنافع* آن قابض ومقوی اعضای باطنی ومانع نزلات وچون بیاشامند از ان مقدار پنجدرهم با شراب قابض جهت قطع اسهال وطبیخ آن جهت فتق وقبله ومنع علتهای کرده ومثانه وتقویت اعضای باطنی وشدخ عضل وبا شراب وانجیر جهت سرفه وعسر النفس وچون خشک آنرا بجوشانند در آب تا بنصفه رسد صاف نموده بیاشامند مقدار نیم رطل جهت ضعف دل وجگر واحشا مفید خصوصا چون مداومت بدان نمایند وزنان مغرب تازهٔ آنرا با آب انگور طبخ نموده صاف کرده می آشامند هر روز مقدار یکرطل جهت نیکوئی رنگ رخسار وفربهی بدن وتنقیهٔ رحم واندک اسهال مینماید ونفع میبخشند ایشان را وذرور آن جهت قطع نزف الدم جراحات وروبانیدن گوشت تازه موثر وضماد آن بر قبله باعث ضمور وکوچکی ولاغری آن وانطاکی نوشته که آنرا از اندلس می آورند وگمان میبرم که در غیر آنجا یافت نمیشود

امعا بفتح همزه وسکون میم وفتح عین مهمله والف جمع آن معا است بعربی مصارین نیز وبفارسی روده وبهندی انتری

زامد مراد ازان زرده حیوانات است که از جملهٔ اعضای عصبانی است * طبیعت آن در سوم سرد و خشک * افعال و خواص و منافع آن خوردن مطبوخ آن با گوشت و سرکه و زعفران و ادویهٔ حاره که مصلح آنست جهت معده که صفرای رقیق مائی دران متولد شده باشد مفید قلیل الغذا دیر هضم و مولد خلط بارد و قولنج مصلح آن جوارش عود کمونی وفلافلی است که آنرا خورده خواب نمایند وبعد از خواب یکی ازین تراکیب را بخورند

امغیلان

* امغیلان * بضم همزه وتشدید میم مکسوره وکسر غین معجمه وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح لام والف ونون وعوام آنرا طلح واهل بادیه سمر وشوکهٔ مصریه واعرابیه نیز و بفارسی مغیلان و بهندی کیکر و ببول نیز نامند * ماهیت آن درختی است خاردار منبت آن اکثر صحراها ودامنهای کوه ودو قسم میباشد یکی بزرگ ودیگر کوچک وهردو در شکل و برگ قریب بهم وقسم اول درخت آن کوچکتر از درخت سیب و پرخار و خارهای آن کج وساق آن سطبر ودر اول سبز مائل بسفیدی وچون کهنه شود مانند آبنوس سیاه مائل بسرخی میگردد وثمر این مانند باقلی وخرنوب در غلاف طولانی وگره دار از پنج و شش تا نه عدد وزیاده نیز ودر هر گرهی دانه بهن بقدر ترمسی و بهتر از ان وسرخ وثمر این را با غلاف قرظ وضنط نیز وغرب وعلف وعفعف وعصارهٔ نیز وعصارهٔ این را اقاقیا وصمغ این را که سرخ رنگ وزرد رنگ شفاف صافی است صمغ عربی نامند وگفته اند درمیان پوست وچوب طلح چیزی شبیه بصمغ جمع میشود وصمغ نیست وچون این را از درخت طلح بگیرند درمیان آن چیزی شبیه بخون باشد سیال وچون آنرا ازان جدا نمایند وباقی را بشویند در نهایت سفیدی باشد و مانند علک آنرا بخایند ازان آب شیرین خوشبو جدا گردد ودهان را خوشبو کند وقسم دوم درخت آن کم خار و بعضی بیخار وشاخهای آن انبوه واین را بعربی سلم نامند وساق آن سیاه رنگ تر از اول وثمر این را نیز قرظ گویند ودر غلافی مانند باقلی است اما مدور وربی گره وپوست آن بنفش مائل بسیاهی ودران دانهای کوچک اند که پهن سبز تیره ماشی ودر هر غلافی از نه و یازده دانه تا سی ویک دانه باختلاف بزرگی و کوچکی ودر بین هر دانه پردهٔ سفید رنگ ومحیط بر بالای آن دانها نیز ودرمیان آن پردهٔ سفید و پوست بنفشی مائل بسیاهی و رطوبتی لزج چسپنده زرد رنگ وگل هردو قسم زرد مدور ومانند تکمه وخوشبو وبرگ هردو شبیه بهم وطولانی وبسیار ریزه انبوه در شاخهای باریک محاذی هم در دو صنف رسته وطعم آن عفص ومستعمل بیشتر اجزای قسم کبیر آن است ونیز قسمی دیگر میشود در بعضی بلاد و شاخهای آن گره دار * طبیعت جمیع اجزای آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن حابس فضلات ورادع آشامیدن عرق گل آن جهت خفقان حار وهول دل وتوحش وتقویت اعضای باطنی وبتنهائی وبا با ادویه واشربهٔ مناسبه مفید وبرگ آن جهت قطع اسهال وتفتیح سدد ونطول آن جهت تقویت اعضای مسترخیه ونقوع آب برگ تازهٔ نورستهٔ آن که در آب خیسانیده شب تحت السماء گذاشته وصبح آب صافی آنرا گرفته بیاشامند جهت قروح مجاری بول وحرقت آن مفید وسفوف برگ وپوست وگل شنک وصمغ آن هر چهار مساوی صبح ناشتا با آب سرد چند روز متوالی هر روز نیمدرهم تا یکدرهم جهت رفع رقت منی وسرعت انزال وکثرت احتلام وجریان منی وسیلان رحم نافع وخورانیدن قدری از برگ نورستهٔ آن با اندکی زیرهٔ سفید ویکعدد غنچهٔ گل انار ناشکفته با آب سائیده وصاف کرده سنگ تاب نموده که پنج یا هفت سنگریزه و یا پارچهای خزف را در آتش سرخ کرده دران خاموش نمایند سه مرتبه یا پنج مرتبه جهت حبس اسهال اطفال خصوصا در هنگام دندان بر آوردن در اواخر که بسیار زیاده تی کند وضعف آورده نه در اوائل وغیر اطفال را نیز نافع اما باید که بحسب سن وقوت بر مقدار او را زیاده

ادویهٔ بیمزا یند وضماد برگ تازهٔ آن جهت التحام جراحت ورفع اورام وجلوس در طبیهٔ آن جهت بروز مقعد ونشف
رطوبات رحم مفید وعصارهٔ برگ ثمر تازهٔ آن قاطع نزف الدم ونفث الدم وفرزجهٔ ثمر آن که آنرا در آب جوش داده
پارچهٔ کرپاس را بدان مکرر تر کرده خشک نموده زن بخود بردارد در نشف رطوبات وتضییق قبل بحدی است که بمرتبهٔ بکارت
میرساند وچون ثمر خام آنرا گرفته شگافته تخمهای آنرا دور کرده طرف اندرون آنرا بر پارچهٔ کرباس نوی بمالند تا رطوبات
ومغز آن بدان خوب آلوده که بعد از خشک شدن مانند موم جامه گردد وازان پارچه سینه بند زنانیکه پستان آنها آویخته
باشد سازند وبر سینه بندند تا مدتی رفع آن علت گردد وپوست ساق وشاخ آن جهت قطع خون جراحت تازه بسیار نافع
وعمدهٔ اجزای روغن شیخ صنعان است وچون پوست درخت آنرا هر مقدار که خواهند نیم کوفته در ده چند آن آب بخیسانند
تا دو روز پس بجوشانند تا بنصفه رسد وبمالند وصاف کنند ودر ظرف چینی ویا شیشه نگاهدارند ودر ایام حیض بعد از بودن
هر مرتبه بدان استنجا نمایند وبدستور در هر ایام حیض دائم فرج آن مانند فرج بکر باشد وثمر وبرگ وپوست آن جهت دباغت
پوست حیوانات قائم مقام مازو است ونیز پوست وگل آن جزو اعظم واصل عرق قند وشراب آنست ودر هند وبنگاله بسیار
مستعمل خصوص پوست آن وبیخ آن جالی وممنون آن جهت استحکام لثه ومسواک آن مقوی دندان وازچوب آن بجهت
صلابت واستحکام پایهٔ گردون وارته وگاری وغیرها وآلت شخم زمین نیز میسازند وقسم دیگر نیز میباشد شبیه بقسم دوم در برگ
وثمر ورنگ وپوست ولیکن بد بوتر وبزرگتر از ان هر دو قسم ولیکن این غیر مستعمل است واین قسم اکثر مخصوص بنگاله است
وریشهٔ آنرا چون نزد مار برند سر را بزیر برانداز دو واند که سست گردد وآنچه اکثر اطبا در کتبها در ویهٔ مفرده ذکر کرده اند
باسم قرظ وامغیلان وطلح شاید هر یک اسم قسمی باشد که بطریق اشتباه بیان فرموده اند وبعد تامل رفع شبه میگردد.

املج

* املج * بفتح همزه وسکون میم وفتح لام وسکون جیم مشهور بآملج است بمد الف وکسر میم بلغت مصر سنا یز وبفارسی امله
وبهندی آنوله نامند وشیر پروردهٔ آنرا شیرا ملج گویند * ماهیت آن ثمر درخت هندی است طعم آن ترش وبا عفوصت
بسیار ودر تازگی شبیه بآلوکرچه وتا سبزرنگی گردکانی نیز میشود وبهترین آن بزرگ بیریشه سنگین زرد رنگ تازه وبا خشک فاسد
ومنکرج نشدهٔ آنست که بیریشه باملیده باشد ودرخت آن بقدر درخت گردکان وبرگ آن سبز بسیار ریزه وانبوه از هر دو
طرف شاخهای باریک طولانی بقدر شبری رسته در بعضی جا دو شاخ ودر بعضی جا سه شاخ وچوب آن جوهردار مانند چوب
چنار که بعربی دلب نامند وازان صلب تر ومستعمل در معاجین وغیره آملهٔ بالیدهٔ بیریشه منقی از دانه شیر پرورده است که
بجهت کسر قوت قبض واصلاح آن دو سه مرتبه در شیر بخیسانند وشسته خشک مینمایند وغیر شیر پرورده نیز * طبیعت آن
در دوم سرد ودر اول سوم خشک وشیر پروردهٔ آن در اول سرد ودر دوم خشک وبعضی گرم دانسته اند وفی الحقیقت بارد است
ودر یبوست آن همه متفق اند * افعال وخواص ومنافع آن قابض ومانع ریختن مواد بمعده وامعا وحافظ اخلاط از تعفن
ومخرج سودا از بدن ومانع مخالطت سودا وابخرهٔ سوداویه وصفراویهٔ محترقه بروح وباین اسباب موجب ذکا وحدت ذهن
وتفریح وتقویت قلب است بالخاصیة وافعال آن که قبض است معین بر خاصیت آنست زیرا که ادویهٔ قابضه میباشد مقوی
وسزاوار است که هرگاه استعمال کنند آنرا بارد المزاج از برای تقویت تعدیل کنند آنرا بعسل یا دارچینی یا مصطکی ویا مانند اینها
وشیخ الرئیس در ادویهٔ قلبیه گفته که منفعت آن در تقویت قلب زیاده از منفعت آنست از برای توحش واز جمله ادویه
شدید المنفعت است از برای تقویت ذهن وحفظ سائر اعضا وبالخاصیة محرک باه وقاطع قی وتشنگی وآب رفتن از دهان و

حابس خون بواسیر و نزف الدم و مسهل سودا و بلغم رقیق و مقوی بصر و معده را معاوضی است بتجفیف رطوبات مرضیه معده و دباغت خمل آن و با آرد کنار و آب به قاطع اسهال مزمن و مسکن حرارت خون و مقوی دل و چشم * امراض الراس با اسباب مذکوره مینباشد مقوی اعصاب و حواس دماغی و نافع از برای مالیخولیا خصوص مراقی حادث از صفرای محترق و از برای نسیان و فالج و استرخا و لقوه آشامیدن آن با عسل و همچنین خوردن مربای عسلی آن و آشامیدن نقوع آن مانع صعود ابخره از معده بسوی سر و چون آمله را نرم بکوبند و با آب تنک بسرشند و بر پیشانی ضماد نمایند تما د غلیظ ضخیم قطع رعاف نماید * امراض العین قطور آب منقوع نیم کوفته دو درم آن در چشم جهت ازالهٔ بیاض مجرب مخصوص که بعد از هر دو سه ساعت آمله را افشرده در و رنما بند و آملهٔ تازه در آن بخیسانند تا سه مرتبه پس در چشم بچکانند و چون نرم بسایند و با هم وزن آن شکر مخلوط نموده با اندک روغن بادام شیرین چرب کرده تا شش مثقال ار بنج درم آنرا با آب نیمگرم بیاشامند جهت ضعف بصر و جلای آن و جهت صحیح نافع اعضاء النفض و غیرها لعوق کوبیده با هم وزن آن زبرهٔ کرمانی و با عسل سرشته بقدر لائق جهت بول در فراش نافع و نقوع آن با کشنیز خشک نیم کوفته جهت رفع اسهال مزمن و حرارت معده و سوزش مقعده و بول مفید الزینة چون حنا را با آب منقوع آمله و یا وسمه را با آن خمیر کنند و بر مو خضاب نمایند سیاه کرد اند و روغن آن نیز مو را سیاه و طویل کرد اند مقدار شربت از جرم آن از سه درم تا پنج درم و در مطبوخ تا ده درم مضر سپرز مصلح آن عسل و سنبل و مولد قولنج و مصلح آن روغن بادام شیرین است و نسخ انوش دار و های ساده و لؤلؤئی و جوارشهای آمله و حب و دهن و سفوف و شراب و مسلل و مربا و مطبوخ و معجون مفرح و نبیذ آن در قرابادین ذکر یافت

ام الكلب

* ام الكلب * ماهیت آن شجری است ربیعی بقدر ذرعی مائل بزردی برگ آن شبیه ببرگ لاغیه و حنا و اندک عریضتر از آن و اطراف آن مستدیر و با اندک خشونت و پیچیدگی و گل آن زرد شبیه بگل لاغیه و بد بو با سه و کت و چون با دبدان و زد بوی بغایت کریهی از آن بمشام رسد منبت آن اکثر مزارع بلاد مصر و بادیهٔ مصر و بادیهٔ عرب که مسمی است به ینبوع * افعال و خواص آن آشامیدن دو مثقال از عصارهٔ تازهٔ آن و یک مثقال از خشک آن با روغن زیتون جهت گزیدن سگ دیوانه و عقرب و اقسام مار مجرب و مسکن وجع آن در ساعت و بیرون استعمال آن جائز نیست

املبيد

* املبید * بفتح همزه و میم و سکون لام و کسر بای موحده و سکون یای مثناة تحتانیه و دال مهمله * ماهیت آن میوه ایست هندی شبیه بنارنج و قسمی از اقسام لیمو است و پوست آن زرد و آب مغز آن در نهایت ترشی بحدیکه چون سوزن آهنی را در آن فرو برند و زمانی بگذارند گداخته گردد و درختش نزدیک شاهجهان آباد در رزنته نیز خوب و با فراط است و در بنگاله از کوهستان سلهت و غیر آن میآورند * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن دافع اکثر امراض قلب و قامع صفرا و مسکن غلیان خون و مهیج سودا و مولد بلغم و چون سر آنرا سوراخی کرده بعضی از ادویهٔ حاره هاضمه مانند قرنفل و جوزبوا و فلفل سیاه کوبیده و نمک و نانخواه و زنجبیل تازه ریزه کرده و سیاه دانه و مثل اینها و نمک لاهوری و نمک سیاه در میان آن پر نموده در آفتاب بگذارند و بعد هر پنج شش روز یک مرتبه اندرون آنرا بچوبی برهم زنند تا خوب نفوذ در جرم پوست آن نماید و در آفتاب بگذارند تا خشک گردد خوردن قدری از آن جهت تقویت هاضمه و آوردن اشتهای طعام بسیار نافع و طحال را نیز مفید و اگر پرورده آنرا در سرکه تند اندازند و بگذارند تا برسد نیز موثر و لذیذ تر میباشد

املج كچايى

* املج کچایی * بفتح الف و میم و سکون لام و ضم کاف و فتح جیم فارسی و الف و یای * ماهیت آن نباتی است هندی

صحرائي خارناك وبرك آن شبيه ببرك تمر هندي وازان كوچكتر * طبيعت آن سرد وتر * افعال وخواص آن
آشاميدن آب برك آن بقدر چهار پنج توله كه ظرفي آهني را بر آتش گذارند تا خوب گرم گردد وآب برك آنرا صاف
كرده دران ريزند وبقدر يكدو ماشه نمك طبرزد كه نمك لاهوري نامند نرم سوده دران ريزند ودر ظرف ديكر ريخته
نيم گرم بياشامند تا پنجروز نهايت تا هفت روز نهارا بدين دستور جهت حميات حاده وانتشار مواد درعروق مرضى كه در
بنكاله ميشود بسبب آن حدت والتهاب در اعضا وعطش مفرط واختلاط عقل وهذيان وحرارت وحمى صاحب آنرا عارض
گردد مفيد است ودرين ايام اجتناب از لبنيات وحموضات واغذيه نفاخه واجب ولازم دانند واهل بنكاله برك خشك
آنرا نيز در آب جوشانيده آب آنرا مياشامند وبخار آنرا ميكيرند براى امراض مذكوره وحميات حاده

ام وجع الكبد

* ام وجع الكبد * ماهيت آن كياهى است باريك تر از بقله كل آن اغبر وبرك آن ريزه اغبر كوسفند آنرا دوست
ميدارد ومى چرد آنرا وربيعى است وتا اوايل زمستان ميماند * افعال وخواص آن جهت اوجاع كبد
صفراوى مفيد

* فصل الالف مع النون

اناغالس

* اناغالس * بفتح همزه ونون والف وفتح غين معجمه والف وضم لام وسين مهمله لغت يوناني است وانا غلس نيز آمده
وبلغت نبطي اناكير وبفرنكي انكالس نامند * ماهيت آن كياهى است نر وماده ميباشد برك آن شبيه ببرك مرزنجوش
ومائل باستداره وشاخهاى آن منبسط بر روى زمين ومربع وثمر آن مانند غلافى ودانهاى آن بقدر دانه خشخاش وبسيار
تند وتلخ وكل ماده آن لاجوردى رنك وكل نر آن سرخ * طبيعت آن در آخر دوم گرم وخشك * افعال وخواص آن
جالي وجاذب ومجفف بي لذع ومفتح سده غرغره آب برك وثمر آن جهت تنقيه سر از بلغم وتسكين وجع اسنان وسعوط آن
نيز بدستور وچون مخلوط با عسل نمايند ودر چشم كشند جهت ضعف بصر وقروح چشم وجلاى آن وجرب وكمنه وسبل نافع
وآشاميدن آن با شراب جهت گزيدن افعى ووجع كبد وجنين وگرده نافع وضماد آن جهت بيرون آوردن خار وپيكان
از اعضا ومنع زياده شدن قروح خبيثه وباد سرخ واصلاح جراحات مفيد وبعضى گمان برده كه ماده آن كه كل آن لاجوردى
است چون بر مقعد برآمده ضماد نمايند رد مينمايد آنرا ونر آن كه كل آن سرخ است چون ضماد نمايند بالعكس برمى
آورد وشرب آن مورث سحج ومصلح آن صمغ عربي است مقدار شربت آن از نيم مثقال تا يك مثقال وبدل
آن ارطمنثا است

اناغورس

* اناغورس * بفتح همزه ونون والف وضم غين معجمه وسكون واو وكسر راء مهمله وسين مهمله در آخر لغت رومي است
ودر مصر معروف بخرنوب الخنزير است وثمر آن را حب الكلى نامند براى مشابهت آن بگرده * ماهيت آن كياهى
است شبيه در برك وشاخ بپنجنكشت وبزرك ميشود تا آنكه بقرب شجر ميرسد وكل آن شبيه بكل كلم وبوى آن ثقيل وثمر آن
مختلف اللون وهنكام رسيدن ثمر آن تابستان وقت رسيدن انكور است * طبيعت تمامى اجزاى آن گرم وخشك ومنبت آن
بيشتر شام وانطاكيه * افعال وخواص آن ضماد برك تازه آن كه حدت آن كمتر از سائر اجزاى آنست جهت تحليل
ورمهاى رخو نافع وچون خشك گردد قوت آن قويتر وتقطيع وتجفيف آن زياده ميگردد وهمچنين ريشهاى بيخ آن واما تخم
آن ملين ومقئ وچون آب برك آنرا مقدار يكدرم تا يكمثقال با شراب بياشامند صداع رباني واخراج مشيمه وجنين
وادرار طمث نمايد وگويند تعليق آن بزنان آبستن هنكام ولادت جهت تسهيل وسرعت آن مفيد اما بايد كه بعد از ولادت

بزودی باز نمایند و چون ثمر آنرا بخورند قی شدید آورد و طلای عصارهٔ بیخ آن محلل و منضج اورام است

* انبج * بفتح همزه و سکون نون و فتح با و سکون جیم معرب انبه لغت هندی است و آنرا نبز نامند و بتوری نغزک
* ماهیت * آن ثمر هندی است درخت آن بسیار عظیم و بزرگتر از درخت گردکان و باختلاف اراضی و اهویه بعد از سه
چهار سال از نشانیدن تخم آن و تا هشت و نه سال بثمر میآید و هنگام بهار آن که بهندی مول نامند اول بهار و وقت رسیدن
ثمران نیز باختلاف بلاد آن هنگام بودن آفتاب در برج جوزا و سرطان است و تا پنجاه و شصت سال ثمر میدهد و ثمران در اوائل
سال بسال بهتر میشود و در اواخر بالعکس و برگ آن طولانی شبیه ببرگ ساذج هندی و از آن بزرگتر و در رائحه نیز شبیه بثمر آن
و ثمر آن در ابتدا بسیار عفص میباشد و آهسته آهسته ترش میگردد و پس شروع مینماید بشیرینی و شیرین میگردد و در بعض اماکن
بعضی اشجار تمام سال ثمر میدهد ولیکن بشیرینی و خوبی آنچه در فصل و موسم آن میشود نمیرسد و همچنین در بعض بلاد قریب
بخط استوا دوازده ماه ثمر میدهد و همیشه ثمر آن بر درخت میباشد مانند جزیرهٔ سیلان و بندر تلچری و چینا پتن و حوالی آنها
و اکثر میوهای دیگر که در آن اماکن بهم میرسد نیز بدستور و لیکن غیر موسمی آن مانند موسمی نیست در بزرگی و کوچکی
و شکل و طعم و رائحه و شادابی و بیریشگی و ریشه داری و لحمی و کم آبی باختلاف اقسام آن هیچ میوه نمیرسد چنانچه در بزرگی
از نیم آثار تا دو آثار که یک من تبریزی است تخمینا در بنگاله دیده شده و از بعضی درختها یک آثار و سه پاو و نیم آثار اکثر که
یک چهارم من تبریزی است تخمینا و در کوچکی برابر هلیلهٔ کابلی بزرگی میشود و در شکل بعضی طولانی و سر آن اندک
کج و بعضی اندک مفرطح و بعضی مدور و اندک طولانی و بعضی فی الجمله شبیه بگردهٔ حیوان و بعضی بسیار خوش رائحه و
خوش طعم و رائحهٔ آن شبیه بعنبر و بعضی رائحهٔ آن شبیه بکافور و بعضی پرریشه و بدطعم و بعضی را رائحه شبیه بشبت و نانخواه
و برازیانه و غیر اینها از طعوم و روائح و بعضی مختلف الاجزاء در قوام و طعم و در بعضی یتوع کمی همین در محل اتصال ثمر
آن بشاخ درخت و در بعضی یتوع بسیاری حتی در زیر پوست آن نیز میباشد و بهترین آن بسیار شیرین شاداب مستوی القوام
بی ریشه خوشبوی قلیل الیتوع آنست و آنچه برخلاف این اوصاف باشد همگی یا بعضی بد و مضر و بهترین اطوار خوردن آن
آنست که رسیدهٔ آبدار آنرا بدست بمالند تا نرم گردد و سر آنرا ببرند تا یتوعی که در آن است دور شود و بمکند تا تمام
آب صافی آن خورده شود و ریشه آن خورده نشود زیرا که ریشهٔ آن ثقیل و نفاخ و قابض شکم است و آب آن ملین و یتوع آن
چون برزبان و لبها برسد باعث سوزش و جراحت میگردد و بی ریشهٔ آبدار آنرا که اندک سخت باشد سر آنرا بریده که
یتوعیت آن دور شود و هردو طرف آهسته آنرا بریده تناول نمایند که این نیز بهترین طور است و حیف است که انبهٔ بیریشهٔ
قسمی اعلی را که در بنگاله بعضی جاها مثل مالده و اطراف مرشدآباد که در چونه کهالی و باکه و دیگر جاها و در عظیم آباد
پرگنهٔ ملکی میشود نرم کرده بمکند برای مکیدن انبهٔ شیرین خشبو که آب رقیق داشته باشد و اگر ریشه دار هم
باشد مضایقه ندارد و قسمی انبه در بنگاله میشود که در بلاد دیگر نیست که آن را کچهوامی نامند سبز خام آن
شیرین میشود و بعضی از اقسام این در رسیدگی شیرین و خوش میشود و بعضی در پختگی بدطعم میگردد و در بعضی بلاد دیگر
نیز انبه میشود مانند سواحل بلاد یمن و عمان و سودان و سهل و میاناب که مشهور بمنیا است و از توابع لار است و بعض
اماکن دیگر نیز قلیلی بهم میرسد اما نه بوفور و خوش طعمی هند و دکهن و بنگاله است * طبیعت آن * آنچه خام است سرد در دوم
و خشک در اول و مولد بلغم و سودا و شیرین رسیدهٔ آن گرم و خشک در دوم و مولد خون غلیظ سوداوی هرچند کم آب تر و

غلیظ القوام تر باشد سودا ویت آن زیاده * افعال وخواص ومنافع آن مقوی قوی وارواح واعضای رئیسه وآلات تنفس ومری ومعده وامعا وکرده بمناسبت شکل ومقوی مثانه وباه ونیکو کنندهٔ رنگ رخسار وبوی دهان ودافع خفقان وسرفه وضیق النفس ودرد سر بارد وبواسیر واسهال بواسیری وذرب وقولنج وعطش واعیا وضعف وکسالت وسستی بدن وبدن وا فربه کرده اند واد رار بول آورد وطبیعت را قبض نکند بلکه ملین دارد مضر محرورین خصوص درخلای معده ومصلح آن آشامیدن سکنجبین وخوردن جامون رسیدهٔ شاداب یا شربت آن که میوهٔ هندی است وآب دوغ وآب سرد وقسم لحمی کم آب آن ثقیل ودیر هضم ونفاخ وریشه دار آن ازان بد تر وقابض ومورث امراض سوداوی وحکه وجرب ودمامیل وغیرها ومصلح نفخ آن اهل هند زنجبیل گفته اند ونمک که بالای آن قدری بخورند آزموده وزنجبیل در نمک پرورده بهتر ومضعف جگر ومصلح آن مویز وشاید درین امر شربت زرشك یا سکنجبین یا شربت جامون بهتر باشد ومضر لثه وعمور ود ندان ومرقق منی است وگفته اند جهت فربهی وتقویت باه شیر تازهٔ دوشیدهٔ خام ویاقلیل جوش داده معین فعل آنست وخام ترش آن مسکن صفرا ومنبه اشتهای طعام وبلغمی وسوداوی مزاجانرا مضر ومولد سودا ویتوع آن حار ومفرح اعضا ورائحهٔ آن شبیه برائحهٔ حبة الخضرای خام نارس که بفارسي نبشه ورسیدهٔ آن را بن نامند ومصلح آن مالیدن روغن است بعضویکه بدان رسیده باشد وگل آن ومغز هستهٔ آن بسیار بارد ویابس وحابس اسهال ومجفف وممسك منی خصوص که اندک بریان نموده باد زیهٔ مناسبه بقدر حاجت بیاشامند وچون نارس بسیار کوچک آنرا که ازشکوفه تازه بهم رسیده باشد خشک نموده هر روز یکدرهم آنرا باچهار درهم شکر بخورند درورمني وسرعت انزال رادفع نماید وگویند حافظ سیاهی موا ست ومضمضه با آبیکه برگ وگل آنرا دران سائیده باشند مقوی دندانها ومستحکم کنندهٔ آنها است واستیاک بچوب آن رافع بوی دهان وذرور خاکستر چوب آن جهت نزف الدم وبد ستور ذرور برگ آن ودخان برگ خشک آن جهت دفع ریاح کرده وبد ستور دخان پوست انبهٔ خشك کرده نافع بانکرار عمل که بعد ازان بران عضو هوای سرد نرسد ونیز گرفتن دود آن درحلق جهت زخم آن واگر برگ درخت آنرا که خود از درخت ریخته باشد مالیده در سر غلیان مانند تنباکو بکشند زخم حلقوم را که منفذ آن وبینی وتارک سر هوسه یک شده باشد درمدت چهل بوم با صلاح می آورد وچون برگ تر وتازهٔ آنرا از درخت چیده بیخ ساقهٔ آنرا فشرده رطوبتیکه ازان برآید برد انه که در پلك چشم برمیآید بمالند زائل کرد اند بیدرد ووجع وچون نه عدد ساقهٔ بیخ برگ آنرابانه عدد فلفل سیاه باآب نرم سوده حبوب بسته فرو برند اسهال وقي عارض هیضه را که بند نکرد د بند نماید وطلای آب برگهای نازک آن وهمچنین تدهین موی سر زنان بروغنی که دران پوست انبهٔ خام بتنهائي ویا با بعضی ادویهٔ مناسبهٔ دیگر انداخته درآفتاب پرورده باشند جهت درازی وسیاهي مو ومنع اسقاط آن نافع وآب افشردهٔ ثمر خام آن که امرس نامند وچتني وامچور وامونتی وحلوا وخوشاب وشراب وانشرج وعرق آب آن وقرص هستهٔ آن وقلیهٔ خام ومربای آن درقرابادین ذکر یافت واهل هند وبنگاله انبهٔ خام را در زیر آتش کرده پخته پس بیرآورده پوست آنراجدا کرده نرم میمالند وصاف کرده قدری قند سیاه که بهندی گر نامند داخل کرده درظرفی کرده نگاه میدارند هنگامیکه بادسموم ویاهوای سمي وباهوای ردی ویاوبائي بکسی رسد بزودی قدر رعه ازان با محرورانند وبرتمام بدن او میمالند بزودی بعون الهي شفا میبابد

* انثلا * بفتح همزه وسکون نون وضم تای مثناة فوقانیه وفتح لام وها لغت عجمي اندلسي است وآنراجذ وارانلسي و بهندی نربشي نامند * ماهیت آن دو صنف است یکی سیاه وبیخ آن کثیر الفروع وبزرگ بقدر ابهام کولان وفروع

آن شبیه بریشهٔ بنطافلن وطعم آن تلخ مانند دانهٔ شفتالو وبرک آن ابیوه مائل بسرخی شبیهٔ بعنب الثعلب وکرینک شبیه به برک پرسیاوشان است وصنف دوم سفید وعامهٔ اندلس این را فیعق نامند وبرک آن مانند برک حنا ومائل بزردی وباخشونت و طعم آن شیرین وبوی آن اندک تند وباعطریت منبت آن اندلس وچین وکوهستان تبت وبعضی کوههای هند ومورنک و لاسه که متصل بکوهستان خطا است وغیرها * طبیعت سفید آن دردوم کرم وخشک وسیاه آن درسوم * افعال وخواص آن سفید آن دردفع سم هوام ضعیفتر از قسم سیاه ومحلل نفخ ورفع کنندهٔ ریاح ومسکن اوجاع باطنی باردوجهت لسع هوام نافع مقدار شربت آن تا دومثقال وبیخ آن کشندهٔ حیوانات سوای انسان ومحرک باه وصنف سیاه آن در تریاقیت قائم مقام تریاق فاروق خصوصا دراوجاع بطن واوجاع ارحام نافع ومجرب حتی آنکه بعضی کوسفند ان کیاههای سمی را که درحوالی آن وآن درکیجا میرویند چنانچه کفته اند بسبب شیرینی طعم چون بخورند وازان احساس سمیت نمایند بزودی بسوی کیاه انتله میل مینمایند وآنرا میخورند ونجات می یابند از سمیت آن ومبهی ومسخن معده وجکر ومحلل مواد بلغمی وبخته آن درشراب قاطع بواسیر وحمول آن مقوی رحم ومحلل ورم آن وضماد آن محلل اورام سائر اعضا وتدهین بروغن آن موجب درازی مو بغایت مقدار شربت آن یک قیراط وزیاده ازان مورث خناق وکرب وتجفیف رطوبات ومصلح آن روغن کنجد وشیرینی است

* انثلیس * بفتح همزه وسکون نون وفتح ثای مثلثه وکسر لام وسکون یای مثناة تحتانیه وسین مهمله لغت یونانی است * ماهیت آن دونوع است یکی کبیر وآن نباتی است ما بین شجر وکیاه منبت آن شوره زارها ومواضع آفتاب رو وبرک آن مانند برک عدس ونرم وشاخهای آن خشن بیلند شبری وبیخ آن کوچک وباریک وکل آن سرخ مائل به بنفشی وبدبو وتخم آن در غلافی رقیق ونوع دوم برک وشاخ آن بزرک ترشبیه بکما فیطوس وزغب آن ازان زیاده وکل آن ازان کوچکتر ومائل به بنفشی وثقل الرائحه وبسیار بدبو * طبیعت آن کرم باعتدال وخشک دراول * افعال وخواص آن محلل بسیار وباقبض اندک وجالی چون ازکل وبیخ ویا تخم مرد ونوع آن بیاشامند عسرالبول ووجع کرده را نافع وباسکنجبین جهت صرع وذرور هرد ونوع آن مدمل قروح وجروح وحمول مسحوق هردونوع آن باروغن کل وشیر بزجهت اورام حارهٔ رحم وجراحات آن اما نوع دوم لطیفتر ودرقوت جالیه ضعیفتر ازاول مقدار شربت آن تا یک مثقال است

* انجبار * بفتح همزه وسکون نون وکسر جیم وفتح بای موحده والف وراء مهمله مشتق از جبر است * ماهیت آن نباتی است بلندی قامتی واکثر بر علیق وانچه نزدیک آن باشد میپیچد ومشبک میسازد آنرا برک آن شبیه ببرک رطبهٔ وبااندک زغبی مانند غبار وشاخهای آن قویتر از رطبه ومائل بسرخی وکل آن سرخ وبعد از ریختن کل غلافهای کوچک ازان بهم میرسد ودران تخمهای ریزه میباشد وبیخ آن خشبی وسرخ ومستعمل ریشهای باریک آن است که آنرا لیای انجبار نامند خواه ترباشد خواه خشک وبوست بیخ آن واین بهتر است وعصارهٔ بیخ تازهٔ آن نیز ومنبت آن بلاد شام است درکنار رودها ومیان جویها * طبیعت آن سرد وخشک دردرجهٔ سوم وجالینوس کرم وخشک دانسته * افعال وخواص ومنافع آن قاطع نزف الدم جمیع اعضا خصوصا ازسینه وریه وبواسیر وحابس اسهال مزمن ونزلات ازغیر اذیت ومسکن قی ومقوی اعضا وامعا وجهت تسکین التهاب صفرا وغلیان خون وسل تازه ومزمن حتی زبول وضعف اشتها وبول الدم وسل تازه ومزمن ودفع سموم وانفتاح افواه عروق مقعده وسحج واسهال کبدی وشکستکی اعضا وکوفتکی عضل ونفس وهتک آن نافع چون یکدرهم

تایک مثقال آنرا در آب بجوشانند وبا قند تری قند و یا میبختج بیاشامند وبند متو زبا ادویهٔ مناسبهٔ دیکر وذرور آن جهت رویانیدن کوشت وقطع نزف الدم زخمها بغایت نافع مقدار شربت از عرق آن یک مثقال واز عصارهٔ آن یکدرم واز برک آن پنجدرم مضر مبرودین مصلح آن زنجبیل بدل آن مانند آن زرشک وربع آن کل ارمني وعصارهٔ آن در اکثر افعال قویتر از پوست بیخ وبیخ آن است طریق کرفتن عصارهٔ آن آنست که بکیرند پوست بیخ تازهٔ آنرا وبکوبند وآب آنرا بکیرند ودر طبق سفالی کنند ودر آفتاب کذارند وشبها در زیر سقف که شبنم آنرا فاسد نسازد وچون بعد انعقاد در مدقرصها ساخته در آفتاب خشک نمایند واز کرد وغبار محافظت نمایند وعند الحاجة بکار برند ورنک این مرغ یاقوتی میباشد حب انجبار وسفوف وشراب وقرص ولعوق ومغلی آن در قرابادین ذکر یافت

انجدان بفتح همزه وسکون نون وضم جیم وفتح دال مهمله والف ونون معرب انکدان فارسي است وبهمازند رانی انجدان طیب راکوله درنامند وبیخ آنرا بعربی محروث وساق آنرا بترکي بالدرغان کویند وچون انجدان مطلق مذکورشود مراد تخم آن است *ماهیت* آن دو قسم میباشد یکي طیب ودیکر منتن وساق نبات آن مجوف وسطبر وبلند تر از قامتی وبرک آن شبیه ببرک کلم واز ان کوچکتر وکل آن چتری مانند شبت وسفید وثمر آن بعد از رسیدن سفید ومدور ویهن شبیه بدرهم وبسیار خوشبو میباشد وصمغ این راحلتیت طیب مینامند وقسم دوم برک آن مانند صفحهٔ سوخته وپرسوراخ وساق آن ضعیفتر از قسم اول وثمر آن سیاه وبسیار بدبوو بیخ آنرا اشترغار وکیاهٔ آنرا کاه وصمغ آنرا که بسیار بدبو است حلتیت منتن وخراسانی وبفارسي انکود جهت آنکه صمغ را بفارسي زد بفتح زای عجمی کویند وعوام آنرا انکشت کنده وهیننک بکاف عجمی نامند ودر بلاد فارس کوسفندان را بکیاه آن میچرانند بسیار فربه میشوند ولیکن کوشت آنها بدبو میکردد *طبیعت* سفید طیب آن در دوم کرم وخشک وسیاه منتن آن در سوم وقومی مطلق انجدان را کرم وخشک در دوم کفته اند *افعال وخواص ومنافع* ان مفتح وجالي ومحلل وملطف ومقاوم سموم *امراض الراس* ضماد انجدان اسود باخطمي وآرد کرسنه برسر جهت سدر حادث از اخلاط باردهٔ مجتمعه در دماغ وآشامیدن آن ذهن را نیکو وحفظ را زیاده ونسیان وبلادت وحمق را زائل میکرداند وفالج ولقوه واسترخا را مفید واز توابل مستعمله در اغذیهٔ صاحبان این امراض است امراض الصدر والمعدة وغیرها چون غلیظ الجرم ردیر میماند در معده مخشن معده ومجفف رطوبات وملطف طعام ومغیر رائحهٔ دهان ومقوی معده ومقطع بلغم ومحلل ریاح وانکیزانندهٔ اشتهای طعام ومقوی هاضمه ودافع ضرر اغذیهٔ غلیظه وادویهٔ سمیه ومقاوم سموم وسپرز ویرقان واستسقاو فواق بلغمي وعسر البول بلغمي ومدر بول وحیض وشیر ومسخن کرده ورود ومحرک باه ورافع درد مفاصل حادث از برودت است آشامیدن آن خصوصا محلل آن که هرکهٔ آنرا استعمال نمایند زیرا که استعمال حرم آن جائز نیست در جمیع مواضع وسکنجبین آن که با صمغ پخته باشند جهت تپ ربع وتپهای بلغمي ومرکبه ودرد سینه واستسقا ویرقان ورفع فواق بلغمي وعرق النسا مجرب وباشراب در اخراج جنین قوی الاثر وضماد آن جهت جذب مواد بظاهر جلد بقوت وباموم روغن جهت خنازیر وجراحات وعرق النسا وامثال اینها وباروغن زیتون جهت کمنهٔ تحت عین وطلای مطبوخ آن باسرکه وپوست انار جهت بواسیر وذرور برک آن جهت آکله وبوئیدن آن جهت فواق نافع مضر مثانه مصلح آن تخم خربزه ومضر امعا ومصلح آن صمغ عربي ومضر محرورین ومصلح آن شربت انار وسکنجبین مقدار شربت آن تاده مثقال بدل آن محروث که اشترغار باشد بوزن آن وحلتیت دو دانک وکویند

انجدان

بوزن آن زرفرا غت یابد انشاء الله است شیخ داؤد انطاکی نوشته که گویند چون زن بعد از حیض بلا فاصله در روز یك درم
تخم انجدان بخورد تا یکهفته هرگز آبستن نشود و تخم بعض نداده که سفید آن باشد یا سیاه * بیخ آن در افعال قوی تر ازسائر
اجزای آن است طلای آن محلل اورام و مانع زیاد شدن خنازیر و طلای زخمها مقدار شربت آن تا نیم مثقال گویند مضرشش
و معده و بطئ الهضم و مصلح آن عسل است جوارش انجدان و سکنجبین و مخلل ساق و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر
یافت و بیان صمغ آن که حلتیت است در حرف الحاء خواهد آمد انشاء الله تعالی

* انجرة * بفتح همزه و سکون نون و ضم جیم و فتح راء مهمله و ها لغت فارسی است بعربی قریص و بلغت دارالمرز کزنه و بترکی
گیچیت و بهندی اتنگن و بلاطینی ارتیک پریم و بلغت گیلان مرتیکه گویند * ماهیت آن نباتی است برگ آن پرتشریف
واندره و ریزخار ریزه و خارهای ساق آن ظاهرتر و چون ملاصق بدن شود باعث حمرت و سوزش و خارش گردد و گل آن زرد و تخم
آن نرم و براق و با اندک پهنی و مائل بتیرگی از کتان بزرگتر و فی الجمله شبیه ببزرکتان و مستعمل تخم آن و بهترین آن سنگین مائل
بسیاهی آنست * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشك و در دوم گرم گفته اند * افعال و خواص آن ملطف اخلاط
لزجه و جاذب و مقرح اعضا و محلل اورام صلبه و مدر بول و حیض و شیر و عرق و مهیج و منقی سینه و شش و معده و مفتح فم رحم
و سده جگر و سپرز و آشامیدن آن و آشامیدن برگ مطبوخ آن با ماء الشعیر جهت امراض صدر مانند ربو و نفس الانتصاب
و تنقیه سینه از اخلاط لزجه غلیظه و کذا شتن برگ کوبیده آن در بینی قاطع رعاف و حمول نیم مثقال آن با مر با لمنا صفه
بغایت مدر حیض و ضماد برگ تازه آن جهت حبس رعاف و بر آمدگی رحم و تحلیل دبیله و گشودن دمل و قطع ثآلیل
خصوصا با عسل و جهت التوای عصب و با نمك جهت جراحت سگ دیوانه گزیده و با موم روغن جهت سپرز و پخته آن با
روغن زیتون جهت ورم بناگوش و ضماد رماد آن با نمك جهت قروح و بیخ آن با ماء الشعیر جهت تنقیه سینه و شش و تخم
آن جهت ربو و سرفه و آلات تنفس و استسقا و اخراج ماهی اصغر و بلغم لزج و علل طحال و گرده و تقویت باه و با سکنجبین جهت
تسکین وجع طحال و پهلو و گرده در ساعت و طبیخ آن با اصل السوس جهت تنقیه مثانه از چرك و آشامیدن آن با تخم کرفس
و شیر گوسفند بغایت مهیج باه و با شراب مسهل بلغم باعتدال و بدستور بر داشتن فتیله آن با عسل و حمول آن مدر طمث و
ضماد آن با عسل جهت بزرگ کردن قضیب و با مراهم جهت قروح و سرطان و بتنهائی جهت تحلیل اورام و بدستور ضماد
برگ آن و طلای آن با عسل بر قضیب و کنج ران محرك باه و مضمضه عصاره آن محلل ورم لهاة و ذرور تخم و برگ خشك آن
جهت تجفیف زخمهای متآکل و سرطان متقرح نافع بی لذع و حدت و مضر گرده و اما مصلح آن صمغ عربی و کثیرا و مصلح آن
عناب مقدار شربت آن تا ده درم زیاده بران مهلك مصلح آن آشامیدن اشربه مبرده و آب میوه های بارده و چیزهای
لعابی مغری بدل آن قردمانا است با حرف و گاه آن در افعال مذکوره خصوص تقویت باه اقوی از بزر آنست و همچنین
در امر اسهال و در قرابادین در ادهان ذکر یافت

* انجیر آدم * بفتح همزه و سکون نون و کسر جیم و سکون یای مثناة تحتانیه و کسر راء مهمله و الف ممدوده و دال مهمله
و میم * ماهیت آن مترجم صیدنه ابوریحان در صیدنه خود نوشته که میوه ایست بزرگ تر از جوز و رنگ آن سیاه مائل
خاکستری و صیقلی و در پهنی و گردی با انجیر مانند و بهندی آنرا کله گویند و در کوههای کابل بسیار بود و آنرا زنان بجهت
ربهی بکار میبرند و چنین آورده اند که در ان کوهها که منبت این درخت است حیوانیست که به خرگوش مشابهت دارد

بیدرکیجا رمهٔ کوسفندان را بیند آن حیوان متابعت آنها نموده در پی آنها رود وشیر از پستان آنها بمکد وهرکه کوشت این حیوان را بخورد درساعت دیوانه شود واین حیوان را عادت آنست که درزیر درختی خسپد که آنرا انجیر آدم کویند وهیئت درخت آنرا چنان نشان داده اند که شاخهای آن بدرخت بید مشابهت دارد وچون شاخی ازان را با هیزم امیزند وبرافروزند هرکه با آن آتش کرم شود درراه‌هی افتد وبی خبر شود

اندروصارون

* اندروصارون * بفتح همزه وسکون نون وفتح دال وضم راء مهمله وسکون واو وفتح صاد والف وضم راء مهمله وسکون واو ونون لغت یونانی است وبعضی عطاران آنرا انیاس وفاس یعنی تبرنامند بجهت مشابهت برک آن بتبر * ماهیت آن نباتی است ثمنشی منبت آن زراعتهای کندم وجو وبرک آن ریزه مانند برک نخود وتخم آن سرخ رنک وقوسی شکل ودرمیان آن نقطهٔ سفیدی تلخ طعم باعفوصت که آنرا راعان نامند درغلافی شبیه بغلاف خرنوب شامی ودرتابستان میرسد * طبیعت آن کرم وخشک در اوائل سوم باقوت قابضهٔ کمی * افعال وخواص ومنافع آن مفتح وملطف وقابض ونیکو است ازبرای معده چون بیاشامند ازان مقدار دودرهم تفتیح سدهٔ احشا نماید وهمچنین سائیدهٔ برک آن وچون بازیت طبخ نمایند وبیاشامند جهت طحال وعسرالبول واسفاط دیدان نافع وحمول آن باعسل بعد ازطهر قبل ازوطی مانع آبستنی است وحکیم میرمحمد مؤمن نوشته که مؤلف جامع تسمیه آن را لسان العصافیر میدانند

انداهمان

* انداهمان * بفتح همزه وسکون نون وفتح دال مهمله والف وفتح ها ومیم والف ونون * ماهیت آن دوائی است کرمانی معروف * افعال وخواص آن بالخاصیة جهت استطلاق بطن نافع وکاهی استعمال مینمایند ازان یک منقال تادو منقال ونیم مفرد ویا با کلابه ویا با آب کرم مقوی نعل آن است بدل آن بوزن آن کل ارمنی یا پوست انار ونصف وزن آن صندل سفید است

اندروطالیس

* اندروطالیس * بفتح همزه وسکون نون وفتح دال وضم راء مهملتین وسکون واو وفتح طاء مهمله والف وکسر لام وسکون یای مثناة تحتانیه وسین مهمله لغت یونانی است ودرمغرب کلنج وملاج نامند * ماهیت آن نوعی ازنخود بری است وحکیم میرمحمد مؤمن نوشته که ظاهرا نوعی ازقاقلی باشد منبت آن بیشتر سواحل دریای روم است کیاهی ان سفید رنک وبی برک وشاخ آن باریک وتند طعم وتلخ ودرآخر میل بسرخی مینماید وتخم آن درغلافی مانند غلاف نخود درانتهای ساق آن روئیده * طبیعت آن درسوم کرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ومفتح ومجفف ومدر بول وآشامیدن تخم آن وطبیخ حشیش آن وجلوس دران وطلای آن مجرب اطبا است جهت استسقا ونقرس وعسرالبول وسنگ مثانه واحتباس حیض خصوصا با شراب مقدار شربت ازتخم آن یکمثقال با شراب وامثال آن واز طبیخ آن باشکر یا سرکه تا ربع رطل

اندرروطون

* اندرروطون * بفتح همزه وسکون نون وفتح دال وضم راء مهملتین وسکون واو وضم طاء مهمله وسکون واو ونون * ماهیت آن برکی است شبیه ببرک بید خشک شده وازان عریض تر * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح سدهٔ احشا وجهت درد مفاصل نافع

انزروت

* انزروت * بفتح همزه وسکون نون وفتح زای معجمه وضم راء مهمله وسکون واو وتای مثناة فوقانیه وبعضی نیز آمده باصفهانی کنجد دیواکروتک وبشیرازی عدکدروو وبعربی کحل فارسی وکحل کرمانی وبهندی لایی نامند * ماهیت آن صمغ

درخت خاردار است که آنرا شابکه نامند ببلندی دو ذرع برگ آن شبیه ببرگ مورد وبرگ درخت کندر ومنبت آن بلاد
فارس وترکستان وسرخ وسفید مائل بزردی میباشد وبهترین آن سفید مائل بزردی تازهٔ آنست که در بالیدن کی مانند کندر
مغار ریزه زود شکن وطعم آن تلخ باندک شیرینی میباشد * طبیعت آن گرم در آخر دوم وخشک در اول آن * افعال و
خواص ومنافع آن ملین ومحلل ریاح غلیظ ومفتح سده ومجفف بی لذع رطوبات قروح وجروح وغیرها وبهترین مسهلات بلغم
است وجاذب آن از مفاصل واز عمق بدن خصوص با تربد وهلیله وسکبینج وامثال اینها وبالعرض مسهل صفرا
ومغری ومذمل وملحم وجابر وثی * امراض الراس والعین والاذن آشامیدن آن با روغن تخم بید انجیر جهت
رفع تشنج امتلائی مفید وچون آنرا با شیر دختران حل نموده در چشم کشند بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه جهت
رفع رمد وچسپیدن پلک چشم ورفع نزلات وجرب وسلاق مفید وچون با مروارید ومرجان سوخته ونبات سفید
باسرمه سوده ذرور سازند جهت ازالهٔ بیاض عین صاحب تذکره مجرب دانسته چون جوف پیاز را خالی کرده
از انزروت مفید پر کرده بر آتش گذارند تا بجوش آید پس آب آنرا در گوش بچکانند درد گوش را ساکن کرد اند وچون
با عسل سرشته وفتیله بدان آلوده در گوش گذارند جهت پاک کردن چرک آن بسیار موثر * امراض المفاصل و
غیرها آشامیدن آن جهت وجع مفاصل وورک وعرق النسا واخراج کرم معده وامعا واسقاط جنین مفید ودر تسمین
مهزول بغایت موثر وگویند چون پنجدرم آنرا با سه قیراط حجر البقر که عوام آنرا زهر گاو گویند وده درم با زنجبیل مخلوط کرده
چهار حصه کنند وچهار روز بعد از خوردن چند عدد زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت بخورند باعث تسمین عجیب گردد ودر بغدادی
نوشته که زنان مصر آنرا در آب حل نموده تا نصف روز بخیسانند وجهت تسمین بدن تا ده روز می آشامند المضار گویند پنجدرم
سائیدهٔ آن بسبب تسدید مسام وچسپیدن باحشا کشنده است خصوصا با طلق محلوب واز اسرار مکتومه شمرده اند ومصلح
آن صمغ عربی وروغن بادام است ودرگاه مفرد استعمال نمایند باید که با روغن بادام دو چندان باشد مقدار شربت آن
مفردا از نیم مثقال تا دو مثقال ومرکبا با سائر مسهلات یک مثقال بدل آن بوزن آن صبر است واستعمال آن در خارج
جهت خوردن گوشت زائد وپاک کردن چرک زخمها وقطع سیلان خون ورویانیدن گوشت صالح والتحام جراحت ورفع
آثار جدری وبا نطرون جهت ورم سینه وخنازیر که در حلق بهم رسد نافع وطریق تشویهٔ آن آنست که بگیرند انزروت را و
کوبیده با شیر الاغ ویا شیر دختران خمیر کرده بچوب گز بگیرند ودر تنور گرم بیاویزند تا رطوبت آن خشک گردد واندک
برشته شود پس برآورده استعمال نمایند واگر یک مرتبه دیگر کوبیده با سفیدهٔ تخم مرغ سرشته بدستور باز تشویه نمایند بهتر
وباعتدال اقرب میگردد خصوصا برای اکثر امراض عین که استعمال آن بی تشویه جائز نیست رحب انزروت ودواء ذرور
وشمنه وشیاف وضماد وفتیله وقطور ومرهم آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* انسان * در اجزای بدن او منافع ومضار بسیار است وبهترین آن جوان صحیح المزاج تام الخلقة ساکن در بلدان
معتدله است چرک گوش او مولد ریاح وبیهوش کننده وضماد آن جهت شقیقه واکتحال آن جهت رمد ورفع بیاض چشم
نافع واستخوان آن مولد امراض مهلکه ومداومت آن مورث کوری وذرور پوسیدهٔ آن در منع آکله مجرب خصوص استخوان
کلهٔ سر وآشامیدن سوختهٔ آن سه روز هر روز یک مثقال با هموزن آن شکر جهت صرع ومفاصل ونقرس وعرق النسا آزموده
وآب دهن او ناشتا کشندهٔ کرم گوش ومحلل هوای که در گوش رفته باشد وتریاق گزیدن عقرب ورتیلا ودافع توبا زکلف

وآثار قروح وطرفه وبیاض عین وکشند ۀ مار است خصوص آب دهن ناشتا صفراوی مزاج وباسرکین گنجشک جهت قطع ثآلیل وتوبا وبتنهائی جهت قطع نزف الدم واندمال جراحات وباعسل جهت کلف وجلای آثار قرحه نافع وچون گندم را در دهن مضغ نمایند خصوص ناشتا وبرآورام ودماميل گذارند تحلیل ونضج دهد وچرک بدن ناشتا جهت رفع قوبای تازه وقوبای اطفال وکلف وآثار جلد مفید وزهرۀ اومسمن بدن وخون حجامت وفصد را چون برنقرس ومفاصل وعرق النسا طلا نمایند جهت تسکین وجع آنها نافع وآشامیدن آن مورث بلادت وطلای خون حیض جهت تسکین دردهای صعب والتیام ناصور مفید وخوردن آن سم قاتل وحمول آن مانع حمل وبخور لتۀ حیض جهت رفع تب لرزه مجرب دانسته اند وبول آن خصوص بول اطفال وازان شخص خود نه ازغیر آشامیدن آن ناشتا جهت سرفۀ کهنه وعسر النفس وسرزوا ستسقا ویرقان وعسر البول وجرب متقرح وحکه وقروح خبیثه وتوبا وبا آب نخود وباماء العسل جهت رفع یرقان وقطور آن جهت درد چشم وبیاض آن بتخصیص که باعسل درظرف مس بسیار جوشانیده باشند وبجهت طرفه نبز وریختن گرم آن برزخم جهت حبس خون وشستن چرک جروح وقروح بآن وجالی جرب متقرح وحکه وقوبا ونمک بول آن که آنرا درظرف مس جوشداده نمک ازان بگیرند جهت رفع بیاض چشم وکلف مجرب ودرانعال مانند شیرزق است درحدیث است که ازحضرت صادق علیه الصلوة والسلام سوال نمودند ازآشامیدن بول انسان ازبرای مرض فرمودند نیاشامند آنرا سائل عرض نمود که مریض محتاج است بآشامیدن آن فرمودند اگرچنین است که دوای دیگر نمییابد پس باید که بیاشامد بول خودرانه غیرخود را وازان حضرت علیه السلام سوال نمودند ازآشامیدن بول شتروگاو وگوسفند فرمودند نعم لا باس یعنی آری باکی نیست وفضلۀ طفل که غذای لطیف باآن خورانیده باشند نفوخ خشک آن درحلق صاحب خناق وورم گلو وبدستور ضماد آن باعسل جهت تحلیل آن وطلای آن جهت تحلیل حمره والتحام جراحات ورفع عفونت اعضا مفید وآشامیدن یک منقال آن جهت رفع برقان وسمیت جراحت حربۀ زهرداروقولنج وحکه وقطع اسهال ببعدیل وباعسل وشراب جهت رفع گزیدن هوام وادویۀ قتاله وتپهای دائره وآشامیدن یك منقال آن بامثل آن نوشادر مصعد جهت رفع اذیت سموم مصعده مانند داراشکنه وزیبق مصعد مجرب دانسته اند وسنون محرق آن جهت ازالۀ تعفن بن دندان مجرب وتازۀ آن خصوص بانمک جهت آکله وضماد آن بربهق وبرص بتخصیص که آن شخص ترمس خورده باشد درروزمتوالی مالیده درآفتاب نشیند وطلای آن برساقین جهت قروح آن وبزبرناف باخمیر درآب حل کرده جهت رفع مغص وبدستور آشامیدن آن مفید وموی سوختۀ آن جهت رفع ربووبهور استسقا وسموم قتاله وریزانیدن سنگ کرده ومثانه ومنع سفیدی موی شیربا واکتحال آن برای رفع بیاض عین وقطور آن باروغن گل سرخ جهت درددندان وگوش وذرور آن جهت آکله ونزف الدم وتجفیف جراحات ومنع زیادتی زخمها وقروح خبیثه وساعیه مجرب ورماد ان زائل کنندۀ بثور وباشیرجهت اورام ساعیه وروغن آن بتنهائی وباادویۀ مناسبۀ دیگر جهت تقویت باه مجرب وگویند آشامیدن ابی که خصیۀ انسان رابدان شسته باشند جهت ازالۀ تپ وورم جگر ووجع نوادنفع عظیم دارد رمنی ان جالی بهق وبرص وکلف طلاء ومشیمۀ ان مورث جذام است خوردن ان وچون طفلي را باسموم مات بتدریج تغذیه نمایند جمیع اجزا وانفاس او قاتل بود وهیچ حیوانی دیگرقابل این نوع تغذیه وسمیت ان بابن حد نیست وگویند چون انگشت خنصر مسقط را ببرند وزن تعلق نمایند ماده ام که باو رست ابستن نکردد شنیده شده که جراحان واطبای اهل فرنك دندان چرک وزرد شده وسیاه را

بسومان وآلات صاف وسفید وبراق میکرد انند ودندان کرم خورده وکج ناسد شده را نیز تبدیل بدندان بلدن نحوکه دندان شخص جوان صحیح راکنده ودندان فاسد آن شخص را بسرعت تمام دندان صحیح را بجای فاسد میکذارند وسه چهار روز صاحب آنرا از تکلم بسیار وخوردن وخائیدن اشیای صلبه ورسانیدن آب سرد ومو امنع منمایند وبخوردن شوربا وشله وآب بیکرم اکتفا مینمایند تا مستحکم کرددو در بلاد ایشان براین امر دکانها است وهمیشه بردر آن دکان فقرا و دردمندان برای فروختن دندان خود حاضر میباشند ونیز مسموع شده که سابق برین که هفتصد وهشتصد سال یا بیش ازین باشد اجساد سلاطین وحکما وبزرگان خود برای حفظ وعدم سرعت فساد ادویهٔ چند مانند صبر وقفر وقیر ونفط وامثال اینها تامدتی میمالیدند وبعد ازخشک شدن اجساد آنها درقالب هاى چوبی میکذاشتند وبعد مرورمدتی دوصد سه صد سال جمیع اجزای آن بلکه بعضی استخوانهای نازک نیز مستحیل بدانها کشته وچیزی سیاه براق چسپنده شبیه بمومیائی شده وبعد ازان که آن عمل ممنوع ومتروک کشته وبعضی ازان اجساد بدست بعضی اطبا وجراحان آمده آنها درصدد تجربه وامتحان آن آمده وبجای مومیائی استعمال نموده در بعضی مواد نافع مانند مومیائی یافتند ومومیائی انسانی عبارت ازین است.

* انغرا * بفتح همزه وسکون نون وکسر غین معجمه وفتح را ءمهمله والف لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است کوچکتر از درخت انار وبزرگی آن میرسد ومنابت آن جبال ومخصوص بزمانی نیست وبرک آن شبیه ببرک بادام و ازان عریضتر وکل آن مانند کل انار وازان بزرگتر وبیخ آن سفید وکوچك وچون خشک کردد بوی شراب ازان آید * طبیعت آن معتدل وکویند سرد باندک حرارت لطیفه * افعال وخواص آن درقوت قریب بخمر است در تفریح واسکار وتطییب نفس وبالخاصیه آشامیدن برک وبیخ آن جهت رفع توحش وجنون وتقویت حواس وذهن وبهم رسیدن انس بغایت موثر حتی آنکه چون حیوانات وحشی ازبرک وشاخ وبیخ آن ویا طبخ آن را بخورند باعث انس ایشان کردد وضماد برک آن جهت منع زیادتی قروح خبیثه نافع

* انف العجل * بفتح همزه وسکون نون وضم فا والف ولام وکسرعین مهمله وسکون جیم ولام لغت مغربی است *ماهیت آن ثمری است شبیه ببینی کاو ونبات آن ما بین شجر وکیاه وبرک آن شبیه ببرک کاسنی وریزه تر ازان وثمر آن مستعمل نیست بلکه برک آن مستعمل است * طبیعت آن معتدل درکرمی وسردی وبا قوت محلله * افعال وخواص آن آشامیدن طبیخ برک ان جهت ادرار حیض ورفع سموم بالخاصیه ونطول ان جهت تحلیل صلابات وتسکین وجع کزیدن هوام نافع وچون در روغن سوسن داخل نمایند وبر صورت بمالند باعث قبول ناظرین میکردد واین دو خاصیت ازان مشهور است در مغرب

* انفحه * بکسرهمزه وسکون نون وفتح فا وحاء مهمله وها لغت عربی است بفارسی پنیرمایه وبهندی چاک وچسته بضم جیم فارسی وسکون سین مهمله وتای مثناة فوقانیه وها وبجای ها الف نیزخوانند چنانچه رسم اکثر اهل هند است که های اخر کلمات واسما را بالف بدل میکنند وانفحه هرحیوانی درحین ذکر آن حیوان باخواص ومنافع آن ان شاءالله تعالی مذکور خواهد شد واینجا بطریق کلی بیان میشود * ماهیت آن معدهٔ حیوانات شیرخوارهٔ بسیار صغیر قریب بولادت است که بعد ذبح برمی آورند واستعمال مینمایند خواه تازه وخواه خشك نموده وچون آنها اندک بزرک شده وکاه خوردند آنزمان آن

را انفحه نمی نامند و آن خواص و منافع بر آن مترتب نمیگردد با لجمله طبیعت مجموع آن گرم و خشک در درجهٔ دوم و گفته اند تا درجهٔ سوم است * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت صرع و با سرکه و یا با سکنجبین و یا با عسل جهت صرع بلغمی خصوصا انفحهٔ ارنب که درین باب اقوی است که نیم درم آنرا در سرکهٔ انگوری حل نموده بنوشند و چون صبیانرا قدری از آن بخورانند ایمن میگردند از صرع و انفحهٔ بچهٔ اسپ و انفحهٔ حیوان بحری که فوقی نامند و در دریای روم بهم میرسد قوت و خاصیت آن مانند جند بیدستر است بدستور و آشامیدن مریک از آن مرد و آشامیدن تمامی انافح میباشند نافع از برای تمدد و کزاز بلغمی و اختناق رحم جهت آنکه ملطف و محلل و کل انافحهٔ کل اخلاط منجمده و مجمد و مغلظ اخلاط رقیقهٔ کل اخته شده است و لهذا محلول آن با سرکه محلل خون منجمد در معده و بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه محلل خون و شیر که در معده و مثانه و سائر اعضا منجمد شده باشد و مانع رعاف و حمل و حابس اسهال و بالخاصیة مقوی قلب و مفرح است اما چون بسیار گرم است مهیج غضب زیاده از فرح است و حمول آن بعد از طهر معین بر حمل و آشامیدن مقدار نیم درم آن با شراب بسبب قوت تریاقیتیکه دارد جهت رفع ضرر نهش هوام و سموم قتاله و منع اسهال مزمن و وجع بطن و قرحهٔ امعا و سیلان رطوبات از رحم که مزمن شده باشد مفید و چون سه روز متوالی بعد از طهر بیاشامند جهت رفع صرع و گفته اند چون زن انفحهٔ ارنب نر یا خصیه آنرا با شراب ممزوج بیاشامد آبستن گردد و پسر زاید و از ماده دختر آورد و چون مقدار یک باقلا از آن با شراب بیاشامند جهت تپ ربع نافع و چون با خطمی و زیت سرشته بر بدن بکذارند پیکان و نی و خار را از آن بر آورد و طلای آن بر منخرین جهت قطع رعاف و تعلیق آن بر ابهام صاحب تپ جهت ازالهٔ آن مؤثر و انفحهٔ گورخر و بزکوهی و آهو و استر و گوسفند و خیل بغل ری اخود دی بغایت مبهی اند و امتحان خالص آن آنست که بیند از بران هرا انفحهٔ حیوان دیگر که باشد اگر کلد اخته شود خالص است و الا غیر خالص و حب انفحه و د و ا و سفوف و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

انگول و اکول

* انگول و اکول * ماهیت آن حکیم میر عبد الحمید نوشته درختی است هندی برگ آن شبیه ببرگ شفتالو و میوهٔ آن شیرین و مغز تخم آن بسیار چرب و لحم آن تلخ و با عفوصت * طبیعت آن گرم و تر در دوم * افعال و خواص آن ضماد آن جهت استسقا و اورام و دفع زهر جانوران زهردار نافع و ثمر آن ملین طبع و دافع فساد خون و بلغم شور و جهت سوزش اعضا و دق شیخوخت و سرعت انزال و تقلیل منی نافع و در ایام طاعون چون یک عدد از ثمر آن را با آب سائیده بر بشرهٔ آن طلا نمایند به خیریت گذرد و شفا یابد و گویند مجرب است و اگر تخم آن را کوفته در آب آمله مقشر هفت مرتبه تسقیه کنند پس خشک نموده از آن تخم و بدستور روغن کنجد روغن بر آورند و از آن روغن تا چهل روز سعوط نمایند موی سفید را سیاه گرداند و اگر از چوب درخت آن سر بر سازند و شب بر آن بخوابند از شر حشرات زهردار در امان باشند و آن چوب را چون سائیده بملسوع و ملدوغ و صاحب هیضهٔ ردیه را بخورانند شفا یابد

انگیز

* انگیز * بفتح همزه و سکون نون و کسر کاف فارسی و سکون یاء مثناة تحتانیه و زای معجمه بلغت صقالیه حاوانی نامند * ماهیت آن نر و ماده میباشد حکیم میر محمد مؤمن نوشته که امین الدوله گوید گیاهی است منبت آن حریم جبال گیلان چون بر روی آن نشسته بر روی زمین بخوابانند روز دیگر آنچه قسم نر آن است باز راست مشاهده گردد و آنچه ماده آیست بهمان

ميثت بماند * طبيعت آن گرم وخشك است * افعال وخواص آن ضماد برگ خشک آن باآب کوکرد دیکروز بهق را زائل کند وتخم تر آن بغایت منعظ وتخم مادهٔ آن موجب شدت شبق زنان واندکی از ان با شراب منوم قوی بحدیکه تاسه شبانه روز شارب آن بیدار نشود وآشامیدن روغن زیتون باآب رفع خواب آن میکند مقدار شربت آن نادر درهم

آناناس

* اناناس * بفتح همزه ودو نون اول ساکن دوم ممدود والف وسین مهمله لغت هندی است * ماهیت آن ثمریست هندی معروف ودر بنکاله بسیار میشود وخوشبو وخوش طعم نبات آن فی الجمله شبیه بنبات صبروکاذی وبرگ آن از برگ صبروکاذی کوتاه تر ونازکتر ونبات این ازان کوچکتر وتا بلدرعي وخاردار واز وسط آن ساقي ميرويد وثمر آن بربالای آن ساق بهم میرسد وبرسر آن نیز برگهای کوتاه انبوه وشنیده شده که دریک ساق دو اناناس یکی بربالای دیکر نیز بندرت بهم میرسد وچون قدری ازسر آن راباآن برگها ببرند وبنشانند با زسبزمیکردد وازان اناناس بهم میرسد واز اطراف شیر ثمر وبیخ نبات آن نیزمانند درخت نخل وموز بچه ها میروید وچون آنهارا جدا نموده بنشانند بجاهای دیکر نیز تمر میدهد واز هر نباتی سالی یکثمر بعمل مآید وهنکام رسیدن آن بودن آفتاب در جوزا وسرطان است که موسم بارش است در انجا ودو نوع میباشد یکی را اناناس کونله مینامند واین کوچك بقدر نارنجی میباشد ومغز آن شیرین خوش طعم ورائحه وزرد رنک طلائی ودیکر بزرگ ومغز خوب رسیدهٔ این چاشنی اروانند ک ناریس این ترش وبوست هر دو نوع در هنکام خامی سبز میباشد وخانه خانه واطراف خانها اندک پوست نازکی بر آمده وبعد رسیدن زرد مائل بسرخي ميكر دد واندك براق صيقلي ودرهرخانه قريب بپوست تخمهای ریزهٔ زرد تیره وهر دو نوع آن بارطوبت بورقي جالی بسیار خصوص نوع بزرگ آن وطریقهٔ خوردن ان این است که نوع کونلهٔ آنرا یک ورق از پوست جدا نموده با اندک نمک وآب میشویند تا بورقیت آن کم کردد بس یکورق دیکراز بالای آن بوداشته که تخمها وخشبیت خانهای پوست آن که درجرم آن نفوذ کرده زائل کرددپس مغز آنرا ورقهای نازک بریده درظرف چینی یاشیشه برهم میچینند وبعضی بران قند ویا نبات کوبیده پاشیده تناول مینمایند وقدری گلاب نیز می پاشند وبعضی بسبب شیرینی ذاتي خود احتياج بشيريني از خارج ندارد بلکه شیرینی طعم آنرا منحرف میکردانند ونوع بزرگ آنرا بدستور پوست خشبی ظاهر آنرا جدا نموده قدری نمک بران مالیده اندک زمانی میکذارند تا بورقیت آن قدری کم کردد پس شسته یکورق دیکر از روی آن جدا نموده برای ازالهٔ تخم وخشبیت آن پس مغز آنرا نازک ورق کرده نبات یا قند بران پاشیده تناول مینمایند ودر بعضی که اندک ترشي غالب میباشد با نمک خوردن نیز لذیذ میباشد * طبیعت آن سرد وتر دردوم * افعال وخواص آن مسکن حدت صفرا ومقوی معده وکبد حار وبطئ الهضم مضر مبرودین ومرطوبین مصلح آن خوردن آن بانمک وزنجبیل برورده بانمک ویا نمک بالای آن خوردن است ویلاًر چاشنی دار وآش ومربا وشربت آن نیزخوب میشود

انوطیلون

* انوطیلون * بفتح همزه وضم نون وسکون واو وکسر طاء مهمله وسکون باء مثناة تحتانيه وضم لام وسكون واو ونون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است بی ثمر شبیه به نبات کدو وابن تلمیذ کوید جهت جراحات تازه بغایت نافع ودر حال التیام دهد آنها را

انیسون

* انیسون * بفتح همزه وکسر نون وسکون یاء مثناة تحتانيه وضم سین مهمله وسکون واو ونون بعربي بزر الرازيانج الرومي والرازيانج الشامي وحب الحلوة وكمون الحلو وبفارسي باديان رومي وزيرهٔ رومي وبهندی رندنی نامند

* ماهیت آن نباتی است بلند تر از ذرعی و ساق آن مربع و باریک و برگ آن باریک و خشبو و گل آن مائل بسفیدی و تخم آن در غلافی لطیف طولانی و از رازیانه کوچکتر و سبزتر مائل بسفیدی و زردی و اندک مثلث شکل و مستعمل تخم آن است و بهترین آن خشبوی تازه بالیده آن است که پوست آن از ان جدا نشده زیرا که خاصیت بسیار اکثر در پوست بزورا ست و طعم آن تیز و تلخ باشد و هندی و بنگالی آن ریزه تر و ضعیف العمل میباشد * طبیعت آن گرم و خشک در آخر دوم و تا سوم نیز گفته اند و گرم در دوم و خشک در سوم نیز گفته اند و این اصح است * افعال و خواص آن ملطف و محلل ریاح و جالی و مسکن اوجاع و با قوت تریاقیت و قابضه و مدر بول و حیض و شیر و عرق و نیکو کنندهٔ رنگ رخسار * امراض الراس و غیرها از توابل مستعمله در اغذیهٔ اصحاب فالج و لقوه و استرخا و صرع است و بخور و سعوط آن جهت درد سر بارد و شقیقه و دوار و سدر و نزلات بارده و در درد گوش نافع و چون بسرکهٔ انگوری تر کرده و خشک نموده بوده باشد در پارچهٔ کتان نیلی بسته دائم ببویند جهت زکام و نزلات بارده و خوردن نیم درم انیسون و یک دانگ مصطکی کوفته در ده درم گلقند سرشته چند روز پیهم بعد از استفراغ بلغم جهت لیثرغس و سبات بلغمی نافع برای آنکه مبدل مزاج دماغ و مقوی معده است پس تولید نمیکند بلغمیکه سبب لیثرغس است و چون دو درم آنرا در آب بجوشانند و صافی نموده ده درم جلنجبین عسلی در ان حل کرده باز صافی نموده بیاشامند جهت سبات حادثه از برد خارجی و از آشامیدن اردویهٔ مخدره مانند افیون مفید و باید که بوده باشد غذا ی او نخود آب و گوشت خروس جوان متوبل با زیره و یا حلتیت و مغز حب القرطم و چون آنرا کوبیده سفوف نمایند و یا کوبیده با گلقند سرشته بخورند و یا جوشانیده بتنهائی بیاشامند و یا گلقند در ان حل کرده صافی نموده بنوشند جهت ما لیخولیا خصوصا مراقی آن و آشامیدن آب مطبوخ آن با ماء العسل جهت کابوس نافع و سزاوار آنست که در اوائل فالج یا چهار روز یا هفت روز یا بی که در ان انیسون جوشانیده باشد بتنهائی یا با یک اوقیهٔ جلنجبین عسلی در آن حل کرده صافی نموده باشند اقتصار نمایند و ضماد آن جهت استرخا نافع برای آنکه در ان حرارت باندک قبضی می باشد و لهذا تقویت می بخشد اعضا را و اکتحال آن جهت سبل کهنه مجرب دانسته اند و سنون آن جهت جلای دندان و دفع بدبوی دهان و خائیدن آن جهت صداع بارد و شقیقه و جلای مجاری تنفس و درد سینه و سرفه و ضیق النفس و خفقان بارد و تقویت فم معده و دفع رطوبات آن و رفع اعیا و آشامیدن آب مطبوخ آن خصوص با اصل السوس جهت امراض صدر ربوی و امراض مذکوره و تفتیح سدهٔ جگر و سپرز و گرده و مثانه و رحم و استسقا و سوء القنیه و تفتیت حصاة و تپ بلغمی کهنه و قطع سیلان رحم و ازالهٔ فضول و تحلیل و قراقر ریاح در معده و سائر اعضا و ادرار شیر و عرق و بول و حیض و تقویت باه و کرده و ازالهٔ سموم قتاله و تهیج وجه و اطراف و اسهال رطوبی خصوص بریان کردهٔ آن درین امر و چون آنرا بسیار نرم بکوبند و یا با آب سائیده استعمال نمایند جهت بواسیر نافع خصوصا ریحی آن و بخور آن جهت تسکین صداع بارد و نزلات بارده و اخراج جنین و مشیمه و قطور نرم سائیدهٔ آن با روغن گل در گوش جهت تسکین درد گوش و کری و ثقل سامعهٔ حادث از ضربه و سقطه و بدستور مطبوخ آن در روغن گل و آشامیدن طبیخ آن با شکر جهت رفع زردی رخسار زنان زائیده و طلای مطبوخ آن در سرکه جهت تحلیل اورام و کشتن شپش نافع مضر امعا مصلح آن رازیانه و مصدع محرور و مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن از دو درم تا پنج درم بدل آن تخم شبت و رازیانه و کرویا در تقویت باه مثل آن انجره است و دستور تشویه و بریان نمودن آن جهت امراض عین و غیرها

آنست که آنرا بعسل بسرشند و در ظرفی بسته بگل گرفته در تنور معتدل یک شب بگذارند پس برآورده بکار برند و جوارش انیسون و حب ورد منتن و سعوط و عرق را قرص و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

فصل الالف مع الواو

ارافیوس

* ارافیوس * بفتح همزه و سکون راء و واو و الف و کسر فا و سکون یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و سین مهمله لغت یونانی است و بگمان بعض مترجمین بمعنی حدقه است زیرا که گل آن شبیه بنرگس است و بسیار کوچک زرد نبود و بنفش مائل و درون آن زرد و برگ آن شبیه ببرگ گندنا و ساق آن بقدر شبری و بسطبری انگشتی و املس و گویند نورانی میباشد و مانند شمع در شب میدرخشد و بیخ آن شبیه پیاز نرگس و در مصر و شام بسیار * طبیعت * بیخ آن بارد در اول و خشک در دوم و مجفف در اول و تخم آن معتدل در حرارت و برودت و مجفف در اول و برگ آن بارد در اول و معتدل در یبوست و رطوبت
* افعال و خواص * آن آشامیدن بیخ آن جهت حبس اسهال و ادرار بول و دفع سموم و گزیدن رتیلا و ضماد آن با شراب ابیض جهت منع روئیدن موی خصوصا تازه آن قبل از بلوغ مانع روئیدن یا باعث دیر بر آمدن آن و گذاشتن آن بر حقوین و عانه اطفال قبل از بلوغ باعث دیر محتلم شدن و گذاشتن از وقت مقرری آن مقدار شربت آن تا سه درهم مضر گرده مصلح آن گویند کثیرا و تخم آن جهت قطع اسهال مزمن مجرب و جهت سیلان ابیض و احمر نافع مقدار شربت آن تا دو درهم است

اوز

* اوز * بکسر همزه و فتح واو مشدده و زای معجمه لغت عربی است و بسریانی اروز و بفارسی غاز و مرغابی و بهندی هانس گویند و او اسم جنس مرغابی است و مراد نوع کبیر آن است که غاز باشد * ماهیت * آن معروف است اهلی و بری و وحشی میباشد و اهلی آن پرواز نمیکند و بری آن پرواز میکند * طبیعت * جمیع اصناف آن تا دوم گرم و تا آخر آن نیز گفته اند
* افعال و خواص * آن غلیظ الغذا و دیر هضم و گویند چون هضم شود مسمن بدن و محرک باه است و پختن آن با ابازیر و مصالح حاره بهتر و مصلح آن آبکامه و امثال آن و از اغذیه نافعه از برای برودت کبد و اوجاع بارده آنست جهت آنکه گوشت آن شدید الحرارة است و چون با زهومت بسیار است که بفارسی سهکت نامند باید که بعد ذبح دو سه ساعت و یا زیاده نیز آنرا در زمین دفن نمایند تا بوی زهومت آن کم گردد پس برآورده پرهای آن را کنده شکم آنرا شکافته پاک شسته طبخ نمایند و این قلیل الغذا تر از ماکیان است و مهرا لختة آن جهت زیاده کردن بیه کرده و ریزانیدن سنگ گرده و مثانه والتیام فتوق اکلا و ضمادا و موثر و از خوردن آن بز ودی تپ حادث میگردد و بدستور مشوی بطون آن با ابازیر حاره چون فلفل و دارچینی و زیره و امثال اینها و سکان آن لذیذ و غلیظ و بطئ الانهضام و چون هضم شود متولد میگردد از آن غذای بسیار و جگر آن لذیذ ترین جگرهای حیوانات امثال آن است و غدد انثیین آن از انها بیشتر و سریع الانحدار و بازوهای آن صالح الهضم و الغذاء و مغز سر آن طلاء جهت ورم مقعده آزموده و پیه آن جهت تمدد و کزاز و تشنج امتلائی و تحلیل اورام بارده و صلابت مقعده و شقاق آن و تقشر جلد و داء الثعلب و داء الحیه تمریخا و تدهینا و برای تشنج شربا و برای اذیت آبی که در گوش رفته باشد تقطورا و با آرد باقلا جهت ورم پستان ضمادا بالخاصیة نافع و زرده تخم نیمبرشت آن جهت افزونی عقل و تقویت قوت حافظه و حفظ آن و زوال نسیان و سرفه خشک و تقطور آن با زیت نیم گرم در رحم جهت احتباس حیض نافع و دم آن با آب و نمک جهت درد مثانه و تفتیت حصاة شربا بسیار نافع و پوست تخم آن مسحوق جهت اسهال دموی بهترین ادویه است و زبل آن جهت سرفه خشک مفید و دهن آن در قرابادین ذکر یافت

اوسبيد

*اوسبيد * بضم همزه وسكون وا وو فتح سين مهمله وكسر باء موحده وسكون ياى مثناة تحتانيه ودال مهمله لغت فارسي است * ما هيت آن نباوفرمثل ى است * طبيعت آن كرم وخشك * افعال وخواص آن محلل رياح ومواد بارده. مقدار شربت آن يكدرم وبيخ آن سرد وخشك ودرفعل وطبع مانند لفاح جهت صداع ربواسير نافع مضر مثانه مصلح آن عسل مقدار شربت آن نيم درهم بدل آن بيخ لفاح است.

اوفيموبداس

*اوفيموبداس * بضم همزه وسكون وا ووكسر فا وسكون ياى مثناة تحتانيه وضم ميم وسكون واو وفتح باء موحده وذال معجمه والف وسين مهمله لغت يوناني است بمعني شبيه بباد روج ودرمغرب معروف بلسيعه وبعضى اخيون نيز وكاه فيلاطاريون نامند * ماهيت آن نباتى است شبيه بباد روج وشاخهاى آن بقدر شبرى ومزغب ومائل بتيركي وتخم آن شبيه بشونيز وسياه ودر غلافى مانند غلاف بزر البنج مستعمل بيخ آن است * طبيعت آن در دوم كرم وخشك * افعال وخواص آن ملطف ومجفف بيلدع بكدرهم تادو درهم آن باشراب جهت نهش افعى وهوام ويكدرهم آن با مرصافه وفلفل جهت عرق النسا مجرب دانسته اند.

اونوما

*اونوما * بضم همزه وسكون واو وضم نون وسكون وا ووفتح ميم والف لغت يوناني است بمعني مسقط الاجنه * ماهيت آن نوعى از ابوخلسا است كه موجوبه نامند برك آن دراز وباريك ونرم تر از برك موجويه وبى كل وبى ساق وبى ثمر ومائل بسياهى ودر اكثربلاد ميرويد درهنكام ربيع درمواضع خشنه وبيخ آن باريك وضعيف طولانى اند كسرخ برنك خون * طبيعت آن بغايت كرم * افعال وخواص آن بسيار تند وتلخ وبا سميت وخوردن آن خطرناك وطلاى آن محلل مواد غليظه وكويند تمن درهم از برك آن جهت عسر ولادت وربع درهم آن جهت اخراج اجنه زنده ومرده مفيد و تعليق آن بدستور

اونوماليي

*اونوماليي * بضم اول ونون درميان دو واو ساكن وبجاى نون لام نيز آمده وفتح ميم والف وكسر لام وياى مثناة تحتانيه بلغت يوناني شراب عسلي را نامند * ماهيت آن آن است كه بكيرند شراب دو چند وعسل يك چند وبجوشانند تا بقوام آيد ويا عسل را با آب انكور بجوشانند تا بقوام آيد ونوع اخير در جلا وتحليل وتفتيح وانضاج قويتر وهرچند كهنه شود قوت تليين آن كمتر ميكردد * طبيعت آن كرم وخشك * افعال وخواص آن منفتح ومحلل ومليين طبع ومدر وبعد از طعام نبايد استعمال نمود كه قاطع اشتها وموررث انقلاب معده است

اونيا

*اونيا * بضم همزه وسكون وا ووفتح نون وياى مثناة تحتانيه والف لغت يوناني است * ماهيت آن عصارة نباتي است منبت آن بوادى عرب قريب بمصر برك آن شبيه ببرك تره تيزك وپرسوراخ كه كويا كرم زده است وكم آب وزيزنده ازهم وبرك كل آن زرد وبزرك وعصارة آن شبيه بعصارة ماميثا * طبيعت آن كرم وتند * افعال وخواص آن جهت ظلمت بصر وتنقيه آن ودمعه وسلاق بغايت نافع دانسته اند واختلاف در ماهيت آن نموده اند بعضى كفته اند رطوبتي است كه از نبات مذكور مى چكد وعصارة آن نيست وعصاره بودن آن اصح است وبعضى كفته اند عصارة ماميثا است وبعضى عصارة خالدوس اسود است وبعضى عصارة خشخاش اسود وبعضى عصارة اناغالس انثى يا عصارة بيخ وكياه خشخاش اسود كفته اند وبعضى كفته اند سنكريزها است كه در صعيد مصر بهم ميرسد شبيه برنك مس وميكزد زبان را چون بچشند واين قول بعيد است وبالجمله از ادويه مجهولة الماهية است.

* اورمالي واومالي * بضم همزه وسكون واو وراء مهمله وفتح ميم والف وكسر لام وياآخر حروف لغت يوناني است وآزادمن عسلي وعسل داؤد نيز كويند * ماهيت آن روغني غليظ وبااندك شيريني است كه ازساق درختي حاصل ميكردد وهرچند كهنه تركردد بهتر ميشود * طبيعت آن كرم وتر * افعال وخواص آن جهت جرب رطب ودرد مفاصل وتاريكي چشم نافع شربا واكتحالا وبيست درهم آن باآب مسهل قوى بلغم خام ومورث سبات وسستي بدن ومادام كه عمل آن تمام نشود بخواب نبايد رفت

فصل الالف مع الهاء

* اهال * بفتح همزه وها والف ولام * ماهيت آن ازجملهٔ اغذيه است وآن مرق كوشت وبقول مطبوخه است كه صاف كرده مبرآ شامند وكاه ترشي درآن حين طبخ داخل نيز مي نمايند * افعال وخواص آن تابع نوع بقول وامثال آن است

* اهليلج * بكسر همزه وسكون ها وكسر لام وسكون يا وفتح لام وجيم معرب هليلهٔ فارسي است بهندي هر وهره نامند * ماهيت آن ثمر درختي هندي است درخت آن عظيم وبرك آن باريك طولاني وثمر آن خوشه دار وكفته اند كه آن انواع است كابلي كه زرد وبزرك باليده است وزرد كه متوسط است وچيني سبز رنك كه ازان كوچكتر است وسياه هندي كه بقدر مويز است وازان كوچكتر را كه بقدر جوى است در هند هليله جوى وازان كوچكتر كه بقدر زيره است هليله زيره نامند وكويند هريك ثمر درختي است علحده شبيه بهم وآنچه بتحقيق پيوسته همه ثمر يك درخت است كه ازابتداي ظهور شكوفه تا انتهاي كمال باليدكي ونضج هر مرتبه را نامي كذاشته اند ونوعي علحده دانسته مثلا شكوفه خشك آن را كه مانند زيره است هليله زيره وازان بزركتر كه بقدر جوا ست هليله جوى وازان بزركتر كه سياه بمقدار مويز سياه است مويزك وهليلهٔ زنكي وهليلهٔ هندي و هليلهٔ اسود نامند واينها همه هسته ندارند وازان بزركتر نيمرس سبز مائل بزردي را هليلهٔ چيني وازان رسيده ترزرد را اهليلج اصفر وبكمال رسيده زرد مائل بسرخي املس را اهليلج كابلي كويند ومنبت آن اكثر بلاد هند ودكهن وكجرات وبنارس وبنكاله است واما آنچه دركجرات ميشود بهتر از همه وبعد ازان بنارس وپس بيربهوم كه دربنكاله است وبيرسه وبالبده وبزرك وبا قوت ميباشد وباقي جاها ريشه دار وكوچك وضعيف العمل وكابلي جهت آن نامند كه ازراه خشكي ازان سمت ببلاد توران وخراسان وايران ميبرند نه آنكه دركابل بهم ميرسد وهمچنين ازهرسمتي كه ببندري ميبرند مانند بصره وغيره بصرى نامند واما چيني جهت آن كويند كه درقديم الايام آنچه راز عواحل درياي هند ببلاد ايران وروم وعرب وغيرها ميبردند همه را چيني مينامیدند مانند دارچيني كه درسيلان ونواح آن بهم ميرسد وهليله وزنجبيل كه دركجرات ونواح آن على هذا القياس * وبالجمله طبيعت مجموع آن دراول سرد ودردوم خشك كفته اند وخشكي كابلي ازساير انواع كمتر است باعتبار كمال رسيدكي آن * افعال وخواص ومنافع آن در طب الايمه منقول است ازمحمد بن سنان ازعلي بن موسى الرضا عليه التحية والثنا كه كفتند شنيدم ازموسي بن جعفر عليهما السلام كه تحقيق شكايت كردند نزد اوشان ازمرض بس آمدند اطباء وتوصيف كردند براي آن حضرت عم عجائب ادويه را پس فرمودند آنحضرت عم اين بذهب بكم الا هليلج يعنى چرا ازنظر شما ميرود ودرميرويد واقتصار نمي كنيد برسيدن اين ادويه كه اهليلج وراز يانج وشكر است درابتداي كرماسه ماه متوالي درهرماهي سه روز متوالي وهنكام آمدن زمستان همان قسم ويكرد انيد بجاي رازيانج مصطكي درزمستان بدرستيكه مريض نميشويد مكر بمرض موت و مجموع آن جهت تقويت معده ودماغ وذهن وحفظ وحواس وتفتيح سدد وصداع ومالیخولیا وتصفيهٔ ارواح ووسواس سوداوي وخفقان

وغثیان ومنع صعود بخارات بدماغ واطفای نائرهٔ سودا که از احتراق صفرا باشد وتصفیهٔ رنگ رخسار واستسقا وبواسیر وریحی وخونی وحمیات مرکبه درا واسط واواخر نافع ومسهل رقیق بلغم وصفرا بعصر وبعضی در حمیات مطلقا منع کرده اند استعمال هلیلجات را واین قول مسلم وکلی نیست درهمه حال بلکه در ابتدا قبل از نضج وترقیق ماده وبحران مجوز نیست جهت آنکه لطیف ورقیق ماده را بعصر دفع میکند وباقی را غلیظ متحجر میکرد اند وبدستور در حقنه ها نیز وابن نیز پسندیده وکلی نیست وعلت منع عصر آنست وانضمام وتسدید مسام وعروق اعضا وابقای مواد غلیظه درانها ودر حقنه اثر دوا در افضیه است نه مسام که باعث انضمام وانسداد آنها کردد ومعمول است که آنرا با ادویهٔ ملینه ومفتحه وجاذبه ترکیب میکنند وصرف هلیله را استعمال نمینمایند در حقنه ها ودر شرح اسباب در معالجهٔ سرسام صفراوی در حقنه هلیله داخل است ودر متن آن ذکر دوا ر وکفته اند که چون با بنفشه وخیار شنبر وهمچنین ملینات دیکر ترکیب نمایند باید که ملاحظه نمایند که قوت یکی مصادم ومضعف ومبطل قوت دیکری نباید ومانع تاثیر آن نکردد ولیکن اولی عدم استعمال آن است در حقنه ها خصوصا جرم ومطبوخ آن که در حقنه ها اصلا آنرا نباید جوش نمود بلکه نقوع آنرا استعمال نمایند نزد شدت حاجت ونیز باید که هلیلجات را بسیار نرم نکوبند بلکه مرضوض وجریش باشد بعنی نیمکوفته پس بروغن بادام شیرین چرب کرده استعمال نمایند تا آنکه باطل نکردد فعل آنها ومقص آنها کم کردد بسبب روغن وسنون دانهٔ آن جهت تقویت لثه وخون رفتن از بن دندان ورویانیدن کوشت آن مفید وعمل نقوع هلیلجات خصوص کابلی در اسهال زیاده از مطبوخ وسفوف آنست جهت آنکه صمغیت آن که حامل قوت اسهال آن است در آب می آید وجرم حابس آن میماند بخلاف مطبوخ که دران نیز قدری از جرم آن میباشد ودر سفوف تمامی آن وهمچنین ریوند ونیز منقوع ومطبوخ آنها بهتر از خوردن جرم آنها است زیرا که محدث قولنج اند بسبب دفع نمودن رقیق اخلاط وباقی ماندن غلیظ آنها مضر ثفل وحابس مصلح آن عناب وسپستان ومصلح قبض که لازم عصر آنها است روغن بادام وبا کاو تازه وقند وترنجبین ویا شکر مقدار شربت از جرم آنها تا پنجدرهم ودر مطبوخات ونقوعات از هفت درم تا ده درم بدل آنها در غیر اسهال پوست انار وکویند عفص است وعصارهٔ خشک هلیلهٔ کابلی وزرد قوی الفعل واند که آن عمل بسیار مینماید ودر ترابادین در اهلیلج ذکر یافت

اهلیلج کابلی بهترین آن زرد مائل بسرخی بالیده پر مغز کم ریشه خسته کوچک آن است که کهنه فاسد نباشد واقوی انواع اهلیلجات است * طبیعت آن بعضی در برودت معتدل ودر اول خشک وبعضی کرم باعتدال میل اند افعال وخواص آن مسهل بلغم وسودا وصفرا مخلوط با خلاط ومدربول وجهت صداع ونسیان وتقویت جمیع حواس خصوصا حفظ ودوار صفراوی با شکر سفوفا ودوا روسه ربلتمی تنقیه بآن نمودن وما لیخولیا واصلاح حال دماغ وصرع ولقوه بتنهائی وباسه وزن آن عسل با شکر سرشته هر روز مقدار یک جوزی واز برای صرع سوداوی با ادویهٔ دیکر مانند بسفایج واسطوخودوس وحجر ارمنی وحجر لاجورد وافتیمون مطبوخا ویا معجونا باسه وزن آن عسل وکویند چون صاحب لقوه بکعد هلیله کابلی استه بیرون کرده را در دهان کیرد وبخاید تا تمام شود وآب آنرا فرو برد وهمچنین چون در جانب مائل کند ارند یکعدد هلیلهٔ کابلی را نفع بخشد آنرا وکویند چون یک سال هر روز یک عدد آنرا تناول نمایند موی سفید نشود خصوص بپرورده آن وبعضی این خاصیت را مخصوص بهلیلهٔ هندی دانسته اند وبالخاصیة جهت رفع ضرر آبها وبسیار خوردن آب نافع وقدر شربت از جرم آن تا سه مثقال ودر مطبوخ تا هشت مثقال وبدل آن هلیلهٔ زرد است وبعضی

مما ذکر شد و سائر خواص زرد را دارد و مربای آن که زیاده از یک سال بر آن نگذشته باشد مقوی معده و دماغ و مفتح سده باغمی و مقوی حواس و جگر است و دانهٔ آن مدر بول و ذرور محرق آن جهت قطع خون بواسیر و نزف الدم اعضا و تقویت دندان و لثه مجرب مضر دماغ مصلح آن عسل است.

اهلیلج اصفر

* اهلیلج اصفر * بهترین این نیز بالیدهٔ زرد راسته کوچک آنست که کهنه نباشد * طبیعت آن در آخر اول سرد و در دوم خشک * افعال و خواص آن قریب باهلیلج کابلی است که ذکر یافت مقوی دماغ و جهت دوار و وسواس نافع آشامیدن و اسهال بدن برای صرع صفراوی و آشامیدن منقوع آن در آب رمانین معصور با شحم نیز جهت آنکه مسهل صفرا است و چون آنرا در روغن گاو تازه بریان نمایند پس برآورده از روغن پاک کرده نیمکوفته نیم مثقال از آن و ربع مثقال پوست ملب نارجیل سوخته ممزوج نموده با آب نیم گرم بیاشامند سه روز متوالی جهت زحیر و اسهال بواسیری و بواسیر مجرب و ذرور آن جهت دمعه و تجفیف رطوبات و حدت بصر نافع خصوصا که در خمیر گرفته بسوزانند و بدل سنگ و قطور آب خیسانیدهٔ آن همین اثر دارد و سنون دانهٔ آن نیز مانند دانهٔ اهلیلج کابلی است مضر ثقل مصلح آن عناب و سپستان چنانچه اولا ذکر یافت مقدار شربت از جرم آن تا پنج درم و در مطبوخ و منقوع از هفت درم تا ده درم.

اهلیلج اسود

* اهلیلج اسود * که اهلیلج هندی نامند و قبل ذکر یافت بهترین آن سیاه صلب بی دانه سنگین فاسد نشدهٔ آنست * طبیعت آن در وسط اول سرد و در دوم خشک * افعال و خواص آن مقوی حواس و ذهن و حفظ دماغ و مصفی خون از سودا و ارواح از کدورات و نافع از برای مالیخولیا و وسواس سوداوی و چون بگیرند از آن پنج درم و از حجر ارمنی مغسول یک درم و از سقمونیا انطاکی مشوی ربع درهمی حب ساخته با ماء الجبن فرو برند جهت مالیخولیا نافع و مضغ نمودن و فرو بردن آب آن جهت لقوه و همچنین نگاهداشتن آن در دهان جانب شق علیل و جهت جلب رطوبت معده و تقویت احشاء و در دسیرز و بواسیر و جذام و بودادهٔ آن جهت حبس اسهال و نگاهداشتن آن در دهان باعث سیاهی موی و تقویت آن و تقویت لثه بغایت مؤثر گویند مضر جگر مصلح آن عسل مقدار شربت از جرم آن تا ده و منقال و در مطبوخ تا هفت مثقال بدل آن هلیلهٔ کابلی و در قبض نصف وزن آن عفص و خمس آن تخم مورد است.

اهلیلج چینی

* اهلیلج چینی * گفته اند از صنف کابلی است زرد مائل بسبزی و سیاهی و کوچک مائل بتد و پر گوشت و دانه بزرگ * افعال و خواص و منافع آن بسیار ضعیف العمل و الفعل است بحدیکه با وجود سائر هلیلجات آنرا استعمال نباید نمود و هلیله جوی و هلیلهٔ زیره ترا زان ضعیف تر و طریقهٔ احراق و تشویه و مربا و اطریفلات و جوارشات و حبوب و دهن گلکلانج و رب و سفوفات و اشربه و عرق و فیروزنوش و قرص و گلکلانجات و ماء الجبن و ماء الفواکه الهلیلجی و مطبوخات و معاجین و مفرحات و معاجین نجاح و نقوعات اهلیلج در قرابادین کبیر ذکر یافت * فصل الالف مع الیاء المثناة التحتانیه

ایارانوطانی

* ایارانوطانی * بکسر همزه و فتح یا و راء مهمله و الف و فتح الف و ضم نون و سکون واو و فتح طاء مهمله و الف و کسر نون و بالغت یونانی است * ماهیت آن مالیقی نوشته که دیسقوریدوس در رابعه گفته که بعضی مردم آنرا ارسطاریون نامند نباتی است شاخهای آن طولانی بقدر یک ذرع و اندک زیاده بر آن و برگهای آن ازهم دور شبیه ببرگ بلوط و از آن کوچکتر و باریک و اطراف آن مشرف و طعم آن اندک شوربن و بیخ آن اندک طولانی و باریک * افعال و خواص آن غرغره بطبیخ برگ آن با شراب جهت دفع قروح خبیثهٔ بیخ دندان و آشامیدن بیخ گویند

وبرگ آن با شراب وبدستور ضماد آن جهت ضرر هوام وآشامیدن برگ آن مقدار یك مثقال ناشتا با نیم مثقال کندر رپنجاه
ود ومثقال ونیم شراب کهنه گرم کرده چهار روز متوالی جهت یرقان وضماد آن با بوره جهت تسکین اورام بلغمیه واورام
حاره وتنقیهٔ قروح وسعفه وخوردن کرمهوم از شاخ نبات آن با برگهای حوالی آن همچنان پیوسته بر زمین جهت حمی غب
وبدستور کره چهارم آن با برگ های حوالی آن جهت حمای ربع نافع گفته اند

ایثولیس

ایثولیس بکسر همزه وسکون یای مثناة تحتانیه وضم تای مثلثه وسکون واو وکسر لام وسکون یای مثناة تحتانیه وسین مهمله لغت یونانی است *ماهیت آن* مالیقی نوشته که دیسقوریدوس در رابعه گفته نباتی است برگ آن شبیه ببرگ تلومس با زغب بسیار واز اطراف بیخ آن بر آمده وساق آن مربع خشن وغلیظ وشبیه بساق نباتی که آنرا مالیطانا نامند یا ساق نباتی که آنرا ارقیطون گویند وبا آن گیاه بسیار میرود وثمر آن بقدر کرسنه در هر غلافی دو دانه میباشد وعروق بسیار از یك بیخ آن میروید طویل وسطبر وچون خشك شود سیاه وصلب میگردد مانند شاخ ومنبت آن بلاد امسلیسا ورکومیکه آنرا ایذی نامند *افعال وخواص آن* آشامیدن طبیخ عروق آن جهت نفث الدم صدر وخشونت حلق وسینه وشوصه وعرق النسا نافع وبدستور لعوق آن با عسل که ترتیب نمایند

ایذ ماهیر

ایذ ماهیر بکسر همزه وسکون یای مثناة تحتانیه ودال مهمله وفتح میم والف وکسر میم وسکون یای مثناة تحتانیه وراء مهمله لغت یونانی است *ماهیت آن* چیزی است شبیه بپشم ومائل بسبزی وبر شاخ وبرساقهای درخت جنگلی متکون میگردد ودر تنکابن داخچ نامند *طبیعت آن* سرد وخشك *افعال وخواص آن* جهت اسهال مجرب وذرور محرق وغیر محرق آن جهت نزف الدم جراحات کهنه وغیر کهنه ومحرق آن جهت قروح بغایت موثر مقدار شربت آن از دو مثقال تا سه مثقال

ایذ یغون

ایذ یغون بکسر همزه وسکون یای مثناة تحتانیه وکسر دال مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وضم غین معجمه وسکون واو ونون لغت یونانی است *ماهیت آن* چیزی است شبیه بصمغ که بر صدفهای بنفش جمع میگردد در خشك میشود وصباغان آنرا جمع مینمایند واستعمال میکنند وسرمه رنگ میباشد *طبیعت آن* سرد *افعال وخواص آن* محلل وطلاء آن جهت اورام حاره وتنقیهٔ قروح خفیفهٔ چشم نافع

ایذا اریذا

ایذا اریذا بفتح اول وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح ذال معجمه والف وفتح همزه وکسر راء مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح ذال معجمه والف لغت یونانی است *ماهیت آن* نباتی است برگ آن شبیه ببرگ آس بری واز بیخ وبرگ آن چیزی طولانی شبیه بخیوط تاک انگور رسته وشکوفهٔ آن بر سر آن خیوط میباشد وطعم آن بسیار قابض *طبیعت آن* در دوم سرد ودر سوم خشك *افعال وخواص آن* قاطع نزف الدم واسهال وقروح امعا وحابس حیض وآشامیدن دو مثقال آن وضماد برگ تازه یا خشك آن وبیخ آن سرد تر وقابض تر وقاطع نزف الدم همه اعضا د رحمه وقت مقدار شربت آن تا دو مثقال است

ایریفارون

ایریفارون بکسر همزه وسکون یای مثناة تحتانیه وکسر راء مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح فا والف وضم راء مهمله وسکون واو ونون ودر بعضی نسخ بحذف واو وبهر دو زای معجمه دیده شده لغت یونانی است بمعنی الشیخ فی الربیع واهل اندلس آنرا ستریا مینا مند برای اجتماع کل آن وبسیاری وانبوهی *ماهیت آن* نباتی است ساق آن بقدر ذرعی مائل

بسرخي وبرك آن شبيه ببرك تره تيزك وبسيار كوچك تر از ان وكل آن مائل ببنفشي وانبوه ودر ريشه شبيه بشبت ودر وسط آن چيزي بباريكي موي رسته راست غير منحني ودر بهار سفيد ميكردد ومنبت آن خراب ها وشوره زارها * طبيعت آن بسيار سرد وباندك تحليل * افعال وخواص آن ضماد آن بتنهائي يا با ميبختج جهت ورم معده وخصيه وبا كندر جهت جراحت عصب وسائر اعضاء نافع وتره هاي ميان كل آن نيز بدستور وچون تازه آنرا بخورند في الحال خناق آورد ودر فعل مانند فطرومد اواي ان نيز مداواي آن است.

* ايرسا * بكسر همزه وسكون يا وراء مهمله وفتح سين مهمله والف بلغت يوناني بمعني قوس قزح است جهت مشابهت رنگ كل آن بدان وبرومي ابريمون وبسرياني عقاراسوساني نامند وبفارسيه مشهور ببيخ بنفشه است * ماهيت آن بيخ سوسن آسمانكوني يعني كبود بري وجبلي است وبعضي كفته اند كه سوسن بري دلبوس است كه سوسن زرد باشد وايرسا بيخ سوسن جبلي است وآن خوشبو وبهن ور از بقدر انكشتي وزياده بران وپرگره وپوست آن كبود وسرخ ورنكارنگ ومغز آن مائل بزردي وسرخي وبعضي بسيار سفيد ميباشد از وسط كياه آن ساقي برميآيد وبرسر آن كلي وبرك هاي آن سه عدد وبرگشته ورنك آن مركب از سفيدي وزردي وبنفشي وبران نقطهاي متوازي واندك خوشبو وبرك هاي كياه آن سطبر وبلند وبيخ آن سخت بهترين آن ماقدرني صلب سطبر متلزز الاجزا مائل بسرخي كره دار خوشبوي آن است كه بسيار بلند نباشد وزبان را اندك بگزد وبوي آن در وقت كوبيدن قوي باشد وبقوت عطسه آورد وبايد كه در اوا خر بهار از زمين برآورند وبريسمان كتاني پيچيده ويا قلاده ساخته درسايه خشك نمايند كه عفونتي دران راه نيابد وبست متخلخل الاجزا ورخو وبلند وباريك نباشد وسفيد آن كه روميي است ضعيف العمل تر از ان است وكهنه وكرم خورده وسوراخ دار نباشد * طبيعت آن در اوا خردوم كرم ودر خشكي كمتر از ان و كهنهٔ آن كرم تر وخشكتر از تازهٔ آن * افعال وخواص آن ملطف ومسخن ومفتح ومنضج وجالي ومنقي ومسهل ماء اصفر ومرهٔ سودا وبلغم غليظ وكفته اند قوت اسهال كهنهٔ آن زياده است وآشاميدن سه مثقال تا هفت درهم با ماء العسل اسهال كيموس غليظ بلغمي ومرهٔ صفرا نمايد * امراض الراس وغيره ضماد آن با سركه وروغن كل برسر جهت صداع كهنه وبدستور مطبوخ آن وخواب آورد وضماد كل آن جهت سكته وتشنج امتلائي وخدر وبدستور آشاميدن آن ونيز آشاميدن بيخ وبرك آن از براي خدر وطبيخ بيخ آن جهت اختلاج وخدر ورعشه ورعده وسكته وفالج واسترخا وفزع صبيان ودرخواب ونسيان وزيادتي قوت حفظ وبدستور خوردن جرم آن وبا شراب ريحاني جهت تشنج امتلائي وتعطيس بجرم آن جهت جلب دموع ورطوبات زائده از چشم وسعوط برك آن سه روز متوالي جهت شقيقه وتقطور طبيخ بيخ آن با سركه در كوش جهت قطع نزلات بارده و دوي آن ومضمضه بآن جهت درد دندان بارد امتلائي وضمور لهاة ومضغ جرم آن جهت بد بوي خمر وآشاميدن مطبوخ آن ويا جرم آن با مي پختج جهت درد سينه وشش وضيق النفس وربو وسرفه وعسر النفس وذات الريه وخناق بلغمي و دفع فضول غليظهٔ محتبسهٔ عسرة الدفع ودرد جگر وسپرز بارد واستسقا ويرقان وتفتيح افواه بواسير وعرق النسا واعيا ومغص وجهت امساك مني وكثرت احتلام وجريان مذي بدون جماع وآشاميدن مطبوخ وبدستور جرم آن دو درم با شراب جهت امراض رحم وانشقاق وتفتيح مدهٔ آن واحتباس طمث وفسخ وهتك عضل وبا سركه جهت كزيدن هوام وادويهٔ سميه وورم وسدهٔ سپرز ولرز ونافض حميات وضماد بختهٔ آن جهت درد رحم وصلابت وانضمام فم آن هنكاميكه بند شده باشد بسبب غلظت جرم خود وجهت تليين اورام صلبه ومزمنه وخنازير وبثور لبنيه وقروح وسحجه وبدستور تكميد بدان.

وبا سرکه جهت سپرز واستسقا وکزیدن هوام وتحلیل اورام وقطع رطوبات سائله از قروح لبنیه وتحلیل آنها ورفع کلف و نمش وبهق سفید وبدستور باد وچندان خربق سفید جهت کلف ونمش وبهق وبا عسل جهت زخمهای غائره وذرور آن جهت رویانیدن گوشت بر استخوان والتیام زخمهای غائره وبد بوئی زخمی که ناصور شده باشد وجلوس در طبیخ آن جهت صلابت رحم ومقعده وامراض بارده وحقنه بدان جهت عرق النسا وبد بوی بواسیر وقروح غائرهٔ باطنه وبردن لحم زائد نواصیر وفرزجهٔ آن با عسل جهت اخراج جنین ومحمول آن جهت دیدان وتدهین بروغن آن جهت تشنج امتلائی وکشودن افواه عروق بواسیر ورفع اعیا وآشامیدن آن با سرکه با شراب جهت تشنج امتلائی وهتک عضل ورفع سمیت فطر وبنج وکشنیز جبلی مجنن وبرد ونافض حمیات ویک اوقیهٔ آن مسهل قوی وغرغرهٔ آن با ماء العسل جهت خشونت قصبهٔ ریه وقطور آن درگوش با سرکه جهت رفع دوی ومنع نزلات مزمنه وبتنهائی در بینی جهت رفع بد بوئی منخرین وچون در زیت بجوشانند تا نضج یابد ودر گوش بچکانند کری کهنه را زائل کرداند وحقنه بدان جهت عرق النسا وامراض رحم مفید بدل دهن آن دهن الغار وصاحب اختیارات گفته که تخم آن از منومات مجربه است واگر بیخ آنرا قدری بردند انیکه درد کند بگذارند آنرا ببینند ازدما باید که بدندان دیگر نرسد که آنرا فاسد کند مقدار شربت ایرسا تا دو مثقال بدل آن در اسهال ماء اصفر ثلث آن مازریون با بیست مثقال شیر شتر وگویند مضر شش است مصلح آن عسل وجوارش وحب ورد بید ودمن قرص ولعوق آن در قرابادین ذکر یافت

ایما رانوطالی بکسر همزه وسکون یا وفتح میم والف وفتح راء مهمله والف وضم نون وسکون واو وفتح طاء مهمله والف وکسر لام وبا لغت یونانی است بمعنی عشبهٔ مکرمه ودر مصر زیتونیه نامند جهت مشابهت برگ آن با برگ زیتون در ضیامت وصاحب تحفه نوشته که ظاهرا زرین گیاه باشد ونه چنین است ودر حرف الزاان شاء الله تعالی ماهیت زرین گیاه مذکور خواهد شد *ماهیت آن* نباتی است زیاده بذرعی وشاخهای آن پرگره وساق آن باریک وبرگ آن ازغم متعرق وازبرگ بلوط باریکتر وکوچکتر وشرفه دار وطعم آن شیرین وبیخ آن باریک ودراز وگل آن زرد وچون بر صفحهٔ مس این گیاه را طرح کنند ظاهرا آنرا برنگ نقره کرداند بغیر غوص در جرم آن *طبیعت آن* در آخر دوم گرم وخشک وتو معتدل نیز گفته اند *افعال وخواص آن* مجفف ومفتح آشامیدن دو مثقال از بیخ وبرگ آن با شراب جهت نهش هوام وبدستور ضماد آن وآشامیدن دو مثقال آن با نه قیراط کندر ونه اوقیهٔ شراب کهنه چهار روز متوالی جهت یرقان وطحال واستسقا وتفتت حصاة وغرغره بطبیخ آن با شراب جهت قروح وبثور زبان ومنع انبساط قروح دهان وتسکین اوجاع آنها ولهاة وضماد برگ آن جهت تسکین اورام حاره وخراجات وقروح وبخور آن مسقط جنین وگفته اند آشامیدن کره اسفل آن از جهت تپ یومی وکره دوم آن جهت تب نوبهٔ بلغمی وکره سوم آن جهت تپ غب وچهارم جهت ربع مجرب وتعلیق نبات آنرا اهل روم وفرنگ موجب اکرام واعزاز دانسته اند مقدار شربت آن از یک مثقال تا دو مثقال مضر تمل مصلح آن کثیرا است

ایل بکسر همزه وفتح یای مثناة تحتانیهٔ مشدده ولام وبضم همزه نیز آمده لغت عربی است انرا ایل جهت آن گویند که پناه گاه خود را در مغارهای کوه سازد وبفارسی گوزن وگاوکوهی وبهندی بارهسینگها بفتح بای موحده والف وفتح را وها وکسر سین مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وخفای نون وفتح کاف فارسی وها والف وباره بلغت ایشان دوازده سینگه یعنی

ایما رانوطالی

ایل

شاخ است جهت آنکه شاخ آن اکثر منشعب بدوازده شعبه مانند شاخهٔ درخت میباشد و بسیار صلب و مصمت شبیه بکلدان
درحرم بلکه از ان صلب تر بخلاف شاخ حیوانات دیگر * ماهیت آن حیوانیست جبلی و غیرجبلی جبلی آن سه نوع است
یکی آنکه در دامنهای کوهها که درختان بسیار باشد میباشد و این را وعل نامند و بترکی جو بر و جثهٔ این از آهو بزرگتر و در
زمستان موی آن مائل بسیاهی و در گرما سرخ میگردد و بی دنباله است و نوع دوم آنکه در کوههای گرم سیر میباشد از وعل
بزرگتر و این دنباله دار است و یحمور نامند و نوع سوم آنکه در کوههای سردسیر میباشد و بزرگ جثه و این را بقر جبلی
نامند و غیرجبلی آن زرد رنگ و قوی هیکل و در بیشهای گرمسیر میباشد و این را بقرالوحش و بفارسی گوزن نامند و بهترین
انواع این است و همهٔ آنها هر سال در هنگام پائیز شاخ میاندازند و شاخ دیگر قویتر و برشعبه تر از ان بر میآورند و گویند که
طویل العمر میباشد و بعد از هر صد سال مثانهٔ دیگر در ان بهم میرسد و لهذا بعدد مثانه عمر آنرا معلوم مینمایند حکیم
میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که والد حقیر از جد فقیر نقل نموده که او صاحب هفت مثانه را دیده بود و نوشته که گویند
مراره ندارد و چنین است بلکه مرارهٔ آن بسیار کوچک است و چون پر شد از صفرا بزودی خالی میشود و بر کبد آن چسپیده
میباشد و لهذا اکثر ظاهر میگردد و گفته اند چون تیر بران زنند و پیکان در ران نشیند بر نیاید و چون مشکطرامشیع بخورد
بر آید * طبیعت آن گرم و خشک در سوم * افعال و خواص آن گوشت اقسام آن مولد سودا و سریع الهضم و مدر بول
و مقوی باه مبرد دین و گوشت آنچه در هوای گرم بعد از دوانیدن بسیار ذبح نموده باشند بتخصیص که آن حیوان تشنه باشد
بسیار گرم و با سمیت است پس باید که در زمستان بعد از آنکه آب بسیار بآن خورانیده باشند صید نمایند و یا آنکه بعد
از صید بآن آب بخورانند و نگذارند که اضطراب بسیار نماید و بعد صید فی الفور ذبح نکنند بلکه بگذارند تا زمانی طویل پس
ذبح نمایند و بعد ذبح بسیار نگذارند که بماند که بزودی متعفن میگردد پس طبخ نمایند با آب و اندک شبت تا خوب مهرا
شود و با روغن و چیزهای چرب تر تناول نمایند و بعد از ان اشربهٔ ملینهٔ شکم مانند شربت انجیر و ماء العسل و فانید
بیاشامند و چون شاخ آنرا مانند هیزم بسوزانند و مقدار یک مثقال آنرا با کتیرا بوزن آن بیاشامند جهت قطع نفث الدم
و اسهال مزمن و سیلان رحم رطوبی و دموی خصوصا با ادویهٔ معینه بر ان و دفع یرقان و وجع مثانه و قرحهٔ امعا و قولنج صعب
وهیرز مفید و چون پارچه پارچه نموده در کوزهٔ گلی مطین نموده سر آن را محکم کرده در تنور و یا در تون حمام گذارند
تا آنکه سوخته سفید گردد پس مانند اقاقیا شسته اکتحال بدان نمایند جهت امراض عین و سیلان فضول از ان و تنقیهٔ قروح
آن و سبل و غشاوه و حکه و جرب و غیر مغسول آنرا چون با سرکه طلا نمایند بر بهق و برص و در آفتاب نشینند تا عرق شود
مفید و با روغن گاو جهت شقاق دست و پا و آشامیدن آن نیم درهم جهت طحال و سنون آن جهت تقویت و جلای دندان
و طلای آن جهت قلاع دندان بزرگان و کودکان بغایت موثر و برعانه و پستان ادرار حیض نماید و مضمضهٔ آن با سرکه
جهت تسکین وجع ضرس و بخور آن جهت طرد هوام و تعلیق آن بر زن آبستن باعث سهولت وضع حمل بغیر الم و اذیت
و غیر محرق آن را چون با دو سه دانهٔ فلفل بسایند و اندکی بخورند و قدری بران طلا نمایند جهت درد پهلو و تمریخ پیه
آن جهت تشنج و خوردن یک مثقال خون برشتهٔ آن بی روغن جهت قطع اسهال مزمن و قرحهٔ امعا و آشامیدن خام آن
یا برشتهٔ آن مقدار دو مثقال جهت دفع سم السهام یعنی طغسیقون مفید و مالیدن مغز ساق آن و پیه شکنبهٔ آن جهت تحلیل
ریاح و انضاج صلابات و ازالهٔ اعیای بارد السبب و مفلوج بعد از استفراغ نافع و بدل آن درین عمل زردهٔ تخم نیم برشت

بادرنجبویه

و از آب آن سه مثقال

* بادرنجبویه * بفتح با و الف و سکون دال و فتح راء مهملتین و سکون نون و جیم و ضم باء موحده و سکون واو و فتح یاء مثناة تحتانیه و ها معرب بادرنگبویه فارسی است و بعربی مفرح القلب نامند * ماهیت آن نباتی است بقل زرعی و دو نوع میباشد نوع اول صغیر و برگ آن لطیف و طولانی و اطراف برگ آن مشرف مانند اره و ساق آن پر شعبه شبیه بریحان و گل آن بنفش مائل بسرخی و بجای سبزه با طعام میخورند و این نوع صغیر ربیعی میباشد و هر سال تخم آن سبز میشود نه ریشه آن و تخم آن شبیه بتخم کتان و کوچکتر از آن و اکثر و این را بغلط اترجه و ترنجان نیز نامند و نوع دوم نیز دو ربو شبیه بآن و از آن تند تر و برگ آن مائل بتد و بیر و این صحرائی و بستانی نیز میباشد بی ساق و شاخهای آن بسیار از یک بیخ میروید و برگ آن با خشونتی و عریض و از برگ نعناع بزرگتر و گل آن سفید و کم تخم حکیم میر محمد مؤمن نوشته که این را در دیار المرزباد رنجبویه نامند و ریشهٔ آن مثل نعناع هر سال سبز میشود و گربه این نوع را دوست میدارد و جمعی مرد و نوع رایکی میدانند و نچنین است و بالنکو نیز نیست زیرا که تخم بالنکو باریکتر و بلندتر و سیاه نیلی و تخم این اندک بالیده تر و کوتاه تر از آن و اغبر و گیاه بالنکو مانند ریحان است و نوشته که حقیر تخم بالنکو را کشته گیاه آنرا از جملهٔ ریحان مشاهده نموده و آن ریحان سبز بزرگ برگ است و در بو مانند شاهسفرم * طبیعت آن گرم و خشک در اواسط دوم و منسوب بمشتری و بعضی در اول معتدل در گرمی و خشک در دوم گفته اند و این قول ضعیف است و قول اول اقوی و اصح * افعال و خواص آن مقوی دل و دماغ و حواس و حفظ و ذکاء و معده و جگر و مفرح و مفتح سدهٔ دماغی و ملطف و دافع کابوس شما و اکلا و جهت وحشت سوداوی و خفقان و غشی و فواق ریحی و تحلیل سودا از امراض بلغمی و مغص و امراض و رکین و گرده و دفع سموم مطلقا شربا و ضمادا نافع و خائیدن برگ آن جهت ازالهٔ بوی شراب و تخریعنی بد بوی دهان بسیار مؤثر و آشامیدن سه درهم آن با نیم درهم نطرون جهت قرحهٔ امعا و مغص و سه مثقال آن با یکمثقال نطرون جهت دفع شم فطر و سماروغ مقیله جهت آنکه ازالهٔ اختناق عارض از شرب فطر مینماید و مضمضه بطبیخ آن جهت فساد دندان و لعوق آن با عسل جهت عسر النفس و نفس انتصابی و سائیدهٔ آن از پنج درهم تا ده درهم با شراب جهت گزیدن سگ دیوانه و رتیلا شربا و ضماد آن جهت امراض مذکوره و تقویت قلب و تسکین اوجاع مفاصل بسبب قوتی که در آنست و بخاصیتی که دارد و بالعرض نیز برای آنکه محلل و دافع سودا است و با سرکه محلل خنازیر و منقی قروح و خوردن آن با شنا جهت ازالهٔ خفقان سوداوی و غیر سوداوی و تقویت معدهٔ بارد رطب و تلطیف طعام غلیظ و آوردن جشا و خواب بالعرض و طلای آب برگ آن جهت جرب سوداوی و نمله و نار فارسی و آکله و با نمک جهت خنازیر و قشعریره و نافض حمی در حمام معتدل و بوئیدن برگ آن جهت تفتیح سدهٔ دماغی و جلوس در طبیخ آن جهت احتباس حیض نافع مضر و رگ گفته اند مصلح آن صمغ عربی و گل بدل آن دو وزن آن ابریشم و دو ثلث آن پوست اترج مقدار شربت از خشک آن تا ده درهم و از تازهٔ آن تا بیست درهم و تخم آن در افعال ضعیفتر از برگ آن و یک مثقال آن جهت دفع لرز و قشعریره و مغص نافع مقدار شربت آن تا دو مثقال است و شراب و عرق آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

بادروج

* بادروج * بفتح با و الف و سکون دال و ضم راء مهملتین و سکون واو و جیم لغت نبطی است و بعربی جوک و بفارسی ریحان کوهی و ترهٔ خراسانی و بهندی بابری و بلغتی تلسی جنگلی نامند * ماهیت آن نوعی از ریحانست برگ آن ریزه و

ساق آن مربع و پرشاخ و کم بو تر از ریحان گل آن مایل بسرخي و در مصر ریحان احمر نامند بری و بستانی میباشد و حزیفی
ا شتانه ربیعی صاحب تحفة المؤمنین نوشته که ظاهرا تخم شربتی باشد که از شیراز میآورند و با شربت قند میخورند بهترین
گیاه آن خوشبوی آنست * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک و با رطوبت فضلیه منسوب بمشتری است بسبب حرارت
آن * افعال و خواص آن مفرح و مقوی دل و قوت شامه و فم معده و مهبی و مدر شیر و بول و حیض و عرق و منضج و
محلل اورام و رافع انشقاق و جهت خفقان و غشی و عسر النفس و ضعف جگر بارد و سدهٔ سپرز و ریزانیدن سنگ مثانه و ضماد
آن با سویق جو و روغن گل و سرکه جهت اورام حاره و ورم پستان و بتنهائی جهت گزیدن عقرب و زنبور و تنین بری و بر
پستان جهت تحلیل ورم آن و با شراب حبوشی که منسوب بحبوش که جزیرهٔ از جزائر مغرب است و آن شرابی است عفص
حاد بسبب آنکه آب دریا مخلوط بآن میکنند مسکن ضربان چشم و طلای آن جهت ورم چشم و منع نزلات و قطور عصارهٔ آن
جهت جلای بصر و دمعه و خائیدن آن جهت رفع کندی دندان و زوال رطوبات عارضی سینه و شش و از خاصیت آن آنست که
چون مضغ نمایند در اول نزول آفتاب ببرج حمل بنحویکه بتمام دندانها برسد سالم میمانند دندانها تا تمام سال از وجع و الم
و چون کسی آنرا خورده باشد و عقرب او را بگزد احساس الم آن نمینماید و نگاهداشتن خائیدهٔ آن در گوش جهت تسکین وجع
آن مؤثر و سعوط آب آن با سرکه و کافور جهت رعاف و استنشاق آن معطس و سزاوار آنست که در آن وقت چشمهای خود
را برهم گذارند و خوب بفشارند در وقت عطسه و همچنین در هر معطسی و گویند ملین بطن است و مولد کرم معده و اکثار آن
بسبب تولید ریاح و ابخرهٔ غلیظ و خلط مراری زدی خصوصا چون با کوامخ ما لحه تناول نمایند باعث ظلمت بصر و سدر گردد
مصلح آن سرکه و خیار و خرفه مقدار شربت از آب آن تا ده مثقال بدل آن بوزن آن شونیز و از خواص برگ آنست که چون
خایند و در آفتاب گذارند کرم از آن متولد گردد و تخم آن مانع تولید سودا و جهت عسر بول و تحلیل نفخ و ضماد آن بر پستان
مولد شیر مقدار شربت آن تا سه مثقال و روغن آن که آب برگ آنرا با سه مثل آن روغن زیتون بجوشانند تا روغن بماند
طبیعت آن گرم و تند و جالی و آشامیدن نصف اوقیهٔ آن با آب گرم جهت اخراج کرم معده و طلای آن جهت دفع مواد
بارده و تحلیل رطوبات و تقویت اعصاب نافع

* بادزهر * بفتح با و الف و سکون دال مهمله و زای معجمه و ها و راء مهمله اسم فارسی جنس تریاق است و بعربی حجر السم
نامند و گاه با را بفا بدل میکنند و فادزهر میگویند که معرب بادزهر باشد و گاه دال را می اندازند و بازهر میگویند و وجه تسمیهٔ
آن گفته اند با زهر است که یک زا را انداخته بازهر باشد نامیدند و در قرابادین کبیر بتفصیل ذکر یافت و آن حیوانی و معدنی
میباشد و هر یک را انواع بسیار است اما حیوانی پس آن سنگی است که در شیردان و یا زهرهٔ بعضی حیوانات مانند
بزکوهی و گاو کوهی و میمون و قنفذ یافت میشود و شنیده شد که نزد یک زهرهٔ آن تکون می یابد و چون مطلق ذکر شود مراد
حجر التیس است که بهترین انواع آن است خصوصا که از بزکوهی که در کوهسار شبانکارهٔ فارس باشد و آن باشکال مختلفه
میباشد طولانی و هیکلی و مدور و بهمین جهت آنکه بر هر چه منعقد گردد بشکل همان میگردد مثل آنچه بر چوب متخلصه و یا تخم
آن منعقد شده باشد طولانی و هیکلی میباشد و این هردو بسیار خوب است و اگر بر چیزی دیگر مانند استهٔ خرما یا تمر و یا پشم
بسته شده باشد بشکل آنها میباشد و آن چوب و یا تخم متخلصه را مغز فادزهر مینامند و چون آن اکثر پشمی است یعنی پشم
در جوف آن میباشد و آن پشم اگر کم است چون در آب اندازند ته نشین میگردد و اگر بسیار است بر روی آب می ایستد

بادزهر

و چهل آن وطلای دنبالهٔ سوختهٔ آن بتمامه وهمچنین طلای بپوست وگوشت واستخوان آن با شراب برد کردن زان زعافه جهت تحریک باه ونعوظ وهمچنین چون برهر حیوانی ذیکرها لند ودمعه یعنی چرکی که در جوف گوشهٔ چشم آن جمع میشود دعوام آنرا تریاک مار وکوهی نامند در دفع سموم حیوانی قوی‌تر از تریاق فاروق است وچون بطفل بعد از ولادت قبل از آنکه شیر با و دهند مقدار یک حبه از ان چرک در شیر حل نموده در کامش بچکانند مادام الحیوة آن طفل از گزیدن هوام ایمن باشد وچون مار آن طفل را ببیند سست شود وا زحرکت باز ماند مجرب است وبعض ادعی گفته که این اصلی ندارد وتقضیب مجفف مسحوق آن با شراب زنا مثال آن در معاجین وحبوب در تهیج باه وانعاظ نافع مذاب ستنقور دانسته‌اند وزیک مثقال آن تریاق گزیدن افعی ومفتت حصاة وتعلیق تقضیب وخصیه وپوست وشاخ آن هریک بتنهائی جهت منع گزیدن مار وعقرب وزنبور وسائر هوام مجرب وچون تقضیب آنرا بر بازو بندند نزدیک خامل آن مار نیاید وپنیر مایهٔ آن مقوی باه وحمول آن سه روز بعد از طهر مانع آبستنی است وسم آنرا چون بخورد نمایند زلوزا بکشد دفعة مجرب وگفته‌اند مردم آن قاتل است لهذا باید در وقت ذبح بلافاصله دم آنرا ببرند واز خاصیت آن آنست که بینی خود را بر سوراخ مار میدهد وبقوت نفس خود مار را بخود میکشد وبتعجیل بیرون میآورد مانند آهن ربا آهن را وشروع بخوردن آن مینماید از دنبالهٔ آن وچون تمام آنرا بخورد حدت وسوزشی در چشم آن پیدا میکرد وآبی از ان جاری میشود ودر گوشهٔ لی که در گوشهٔ چشم آنست مجتمع میکرد دو بمرور ایام منجمد وبسته میشود وآن دمعهٔ آن تریاق است که ذکر یافت ونیز چون مار را بخورد وگرمی و نشست در خود دیابد سرطانرا گرفته میخورد بجهت دفع آن وماده آن بعد از وضع حمل بچه دان خود را میخورد لهذا پوست آن علت نفاس را معین است وچون گوزن کسی را بشاخ خود مجروح سازد زخم آن کم مغالجه پذیراست واز خوردن قضیب الایل عارض میکرد دکرب شدید وغشی وهم وسم قاتل است علاج آن آشامیدن کتیرا با روغن گاو وعسل نیم گرم و قی کردن پس آشامیدن نبل زهره دود انک تانیم درم با شراب وخوردن مغز پسته وبندق *

* باب دوم در بیان ادویه که حرف اول آنها باء موحده است *

* فصل الباء مع الالف *

بابونج بفتح باء موحده والف وضم باء موحده وسکون واو وفتح نون وجیم بفارسی بابونه ودر مغرب بابونق نامند *ماهیت* آن گیاهی است شاخهای آن سبز ونازک وباریک متشعب وبقدر ذرعی وزیاده بران وبرگ آن ریزه وباریک اندک طولانی ووسط گل آن زرد واطراف آن برگهای ریزهٔ سفید واز گل اقحوان ریزه‌تر وبهترین آن گل ریزهٔ بسیار خوشبوی آنست وعند الاطلاق مراد گل آنست *طبیعت* آن در دوم گرم ودر اول خشک *افعال وخواص* گل آن ملطف ومحلل بی جذب ومفتح ومقوی دماغ واعصاب وباه وبا قوت تریاقیه ومدر عرق وشیر وبول وحیض وجهت امراض دماغی ودرد سر ونزلات وتحلیل بقایای رمد وتحلیل ریاح گوش ودر بوی یرقان وتسکین اعیا ودرد سینه وجگر واحشار معده ورحم وتحلیل وتلیین اورام آنها وبیضه وسائر اعضا وتفتیت حصاة مثانه واخراج مشیمه ودفع عفونت سودا وبلغم وحمیات عفونی وقولنج وایلاوس وعسر البول وعسر ولادت وجرب رطب واحتباس حیض شربا وضمادا وطلاءً نافع وبدن را از اخلاط ردیه پاک کرده اند وبعد ستور جلوس در طبیخ آن وتطول آن در اکثر علل مذکوره وبخور پختهٔ آن با سرکه جهت رفع نزلات دراتها ودرد چشم با مداومت آن مفید اما باید که بعد از تنقیهٔ ماده باشد وخائیدن آن جهت قلاع دهان

ذرور آن جهت ضرب منفجر بغایت نافع وشستن چشم بآب مطبوخ آن بتنهائی جهت درد چشم وبخور آن در آتش جهت
گریزانیدن هوام مؤثر مقدار شربت آن تا سه مثقال بدل آن قیصوم وبرنجاسف واقحوان مضر حلق مصلح آن عسل وشربت
انار وبیخ آن گرم وتر وخشك تر ودر افعال قویتر از گل آن ویك مثقال با شراب وعسل بسیار محرک باه است وروغن آن
که گل آنرا در روغن کنجد چهار روزن آن اندازند ودر آفتاب گذارند وهفتهٔ یك مرتبه تجدید نمایند تا سه دفعه ویا آنکه
در آب جوش دهند تا روغن بماند وآب آن بسوزد واحتیاط نمایند که روغن نسوزد واگر در قدری مضاعف طبخ دهند تا
قوت آن تمام در آب آید واگر خشك باشد نصف وزن تازهٔ آن بگیرند پس مالیده وصاف کرده در روغن کنجد چهار روزن
آن داخل نمایند وطبخ دهند بهتر است * طبیعت آن گرم در دوم وخشک در اول بلکه در خشکی معتدل * افعال و
خواص آن محلل اورام بارده ومرکبه ومجفف رطوبات وتدهین بدان جهت دفع لرز حمیات بلغمی وسوداوی وادرار
عرق واعیا وتسدید مسام که از سرما باشد وتبرید وتحلیل ریاح محتبس در اعضا ودرد کمر ومفاصل ونقرس وقطور آن
در گوش جهت ثقل سامعه نافع

* باد آورد * بفتح باء موحده والف وسکون دال مهمله ومد همزه وفتح واو وراء ودال مهملتین لغت فارسی است وکنگر
سفید نیز نامند وبعربی شوکة البیضاء وبرومی لوفینیقی وبسریانی ساناحور ومؤلف جامع تمیمی آنرا عصر بری میدانند
وبهندی گویند که جواسا است * ماهیت آن نباتی است خاردار بقدر دو ذرع وساق آن بقدر انگشت ابهام وبزرگ
تر از آن ومثلث وسفید ومزغب وخاردار وثمر آن مانند قبه وخاردار مرخاری بقدر سوزنی ودر جوف قبهٔ آن چیزی مانند
پشم وگل آن بنفش وتخم آن شبیه بقرطم ومدور وبعضی شکاعی را باد آورد میدانند ومیگویند شکاعی اسم عربی آن است وباد آورد
اسم فارسی وتحقیق آن است که دو جنس قریب بهم اند نه عین وان شاء الله تعالی ماهیت شکاعی در حرف الشین خواهد آمد وفرق
معلوم خواهد شد ومنبت آن کوهها وبیشها وتحقیق آن است که ساق باد آورد باریك سفید مدور وبقدر یک شبر
واندکی زیاده بران ودر بیخ ساق آن اندک زغبی وگل آن سفید واطراف آن سه خار نرم نازک بقدر سوزنی ومتصل
میان شاخهای آن وثمر آن بشکل تکمه اندک طولانی ودر جوف آن چیزی شبیه به برزو بشم سفید رنگ وچون کاد آن
خشک گردد باد آنرا برکند وپراکنده نماید ولهذا آنرا باد آورد نامند منبت آن دامنهای کوه وریگزارها * طبیعت آن
گرم وخشک در اول ومنسوب بمشتری وگویند در اول سرد واظهر حرارت است ولیکن برگ وتخم آن باقوت بارده وبیخ
آن قویتر از تخم آن وتخم آن از برگ آن * افعال وخواص آن * برگ آن مسهل بلغم غلیظ وسودا ومقوی معده
ومفتح سدد ومدر بول وحیض ومفتت حصاة ومحلل وباقوت قابضه ومقاوم سموم ومضمضه بطبیخ آن جهت نفث الدم سینه
واسهال معدی مزمن ودرد معده وتقویت آن وعسر البول وگزیدن هوام وتبهائیکه بسبب ضعف معده باشد وتبهای
کهنهٔ بلغمی وسوداوی واستسقا ویرقان از یکدرهم تا یکدرهم ونیم ومضمضه بطبیخ آن بهتر از طبیخ برگ آن است جهت درد
دندان ضماد آن جهت تحلیل اورام رخوهٔ بلغمیه وخارید ن داء الثعلب بساق تازهٔ آن زائل کنندهٔ آن ومجرب وآب
آن جهت رفع تشنگی والتهاب وچون بخایند وبرلدغ عقرب ونهش مارگذارند بسیار نافع واز خاصیت آن آنست که چون
درخانه بیاویزند هوام بگریزند ونزدیکی آن نکنند وتخم آن جهت کزاز خصوصا کزاز اطفال وتشنج وسرفه وتحلیل ریاح
ودرد ورگ وکمر مفید مضر ریه مصلح آن افسنتین بدل آن شاهتره مقدار شربت از تخم آن تا دو مثقال

بادآورد

و آنچه در اماکن دیگر غیر شبانکاره و نواح آن بهم میرسد بسیار ضعیف و کم خاصیت است مانند کوهستان هند و دکهن وغیرها
جهت آنکه در کوهستان شبانکاره گیاه متخلخله بسیار میباشد که با قوت تریاقیت است و خوراک آن حیوان اکثر آن است
در جاهای دیگر نیست و مقدار پادزهر بزرگی و کوچکی مختلف میباشد و تا چهار مثقال دیده شده و رنگ آن بیشتر
سبز زیتونی تیره و یا صاف براق و جرم آن تو بر تو یعنی پرده پرده بالای پرده مانند پیاز میباشد و گویند که در حین گرمی که از جوف
آن حیوان بر می آورند نرم میباشد و برسیدن هوای خارجی صلب میگردد بجهت برآوردن در دهان می اندازند و
متقلب زبان آنرا بهر شکلی که میخواهند میسازند ولهذا بعد برآوردن از دهان و انعقاد براق و املس میباشد و شاید وجه
براقیت و املسیت آن محض همین نباشد زیرا که پرده های زیرین آن نیز املس و براق است و بدانکه آنرا جعل نیز میکنند
از صبر و کندر و چند دوای دیگر و رسم کرده بشکل پادزهر میسازند و فرق آن است که چون سوزنی را گرم کنند و در آن
فرو برند اگر سر سوزن زرد شود و دود زردی از آن مشاهده گردد اصلی است و اگر سیاه جعلی است و گویند امتحان
خوبی آن آنست که چون با خاکستر سفید منشف بر کف دست بمالند خاکستر سبز پستهٔ گردد و چون قدری سائیده در شیر
اندازند شیر را منجمد کرده اند و سائیدهٔ آن سرخ مائل بسیاهی باشد و سرخ و زرد و سبز آن متوسط است و اصل آن است
که کسانیکه مکرر آنرا دیده اند از دیدن جوهر و قماش و رنگ آن در مییابند که اصلی است یا مجعول و مصنوع و علامت
حیوانی که در جوف آن تکون یافته آنست که اکثر لاغر و با قوت و خوشحال میباشد و از میان امثال خود دور و تنها میگردد

* طبیعت آن در آخر دوم گرم و در اول سوم خشک * افعال و خواص و منافع آن موافق جمیع امزجه و دافع
اکثر سموم حاره و باردهٔ حیوانیه و نباتیه و معدنیه است جهت آنکه اثر آن چنانچه ذکر نموده اند نه بطبیعت و مزاج فقط
است بلکه بخاصیت و صورت نوعیه است و مقوی جمیع قوی و ارواح و حواس و اعضای رئیسه و حرارت غریزیه و باه و مفرح
و منشط و مزیل غم است شرباً و طلای آن با آب کشنیز تازه جهت اورام حارهٔ و با گلاب جهت طاعون و اورام بارده و با
شراب جهت گزیدن مار افعی و عقرب و جانوران سمی و هوام و تسکین وجع آنها در ساعت و باید که قدری نیز بخورند
با گلاب و آب رازیانه نیز بدستور و بتنهائی جهت گزیدن هوام و ذرور آن بر موضع جراحت هوام و غیر آن جذب سم
مینماید و بترشح دفع میکند و باعث التیام آن میگردد و گویند چون شخص را زهر خورانیده باشند و همان لحظه پادزهر
آزموده را در دهان نگاهدارد نفع تمام بخشد و اگر چند عدد پادزهر موصوف را در کاسهٔ چینی بگذارند و بالای آن شیر گاو بدوشند
و بعد از زمانیکه شیر قدری قوت و کیفیت پادزهر را کسب نموده باشد بنوشند نفع عظیم میبخشد مقدار شربت آن از یک قیراط تا دو قیراط
و در بعضی امزجهٔ باردهٔ رطبه و یا با بعضی مصلحات تا سه قیراط تجویز نموده اند و زیاده از آن کشنده مضر محرورین و مورث التهاب و
اسهال دموی و احتراق خون مصلح آن اشیاء مبرده بدل آن بوزن آن حجر الایل و اگر نباشد پادزهر معدنی نوع اعلی یا زمرد صافی
شفاف کهنه و نا زبرجد است و کیفیت ظهور و اطلاع بر آن در ولایت فارس و وجود پادزهر و رداءت و دستور خوردن آن در اول
فصل بهار و غیر آن و حبوب و مفرح پادزهر در قرابادین کبیر بتفصیل ذکر یافت و میگویند در ولایت گول کنده و تلنگانه
که از حد و ملک دکهن است از زهرهٔ گاو کوهی و گاو میش جنگلی نیز بر می آید و اکثر بسیار و سبز زرد رنگ و کوچک و
بزرگ تا بیست مثقال ولیکن بی رونق و بی جلا میباشد و بسیار ضعیف العمل و کم قوت و نیز گفته اند که در جزایر بحر هند و چین
نوعی از پادزهر میمونی بهم میرسد که از زهرهٔ میمون برمی آورند و رنگ آن نیز بزردی مائل است و هیکلی شکل و باریک دراز

و بشکل دل مرغ نیز و بادشاهان آن سمت بجهت اعلا میشمرند و در خزائن خود نگاهداشته‌اند و برای آن خواص و منافع
بسیاری نقل میکنند و یکسان خود مانند بادزهر بزی شبانکاره میدانند

بادزهر قنفذی

* بادزهر قنفذی * از جملهٔ ادویهٔ جدیده است که اهل فرنگ بتازگی اطلاع بر ان یافته‌اند * ماهیت آن چیزیست
است صلب مدور اندک طولانی قریب بشکل جوزبوا و برنگ آن و کوچک و بزرگ بمقدار جوز بزرگ اندک طولانی
که در زهرهٔ بعضی از قنفذهای جبلی در بعضی از جزائر ملک فرنگ متکون میگردد و گویند که آن جزیرهٔ بتاویه است که جاوه
نیز نامند و علامت تکون آن آنست که آن حیوان روز بروز ضعیف و لاغر میشود و از میان قنفذها بر آمده جدا تنها میگردد
و آخر هلاک میشود و چون مطلع گشتند شکم آنرا شگافته برمیاورند * طبیعت آن گرم و خشک در سوم و منسوب بمشتری
است * افعال و خواص آن آنچه شنیده و مشاهده شده آنست که جهت امراض بارده رطبه و دفع بعضی سموم و سوء
مزاج و تخمه و هیضه و اوجاع کرده و مثانه و تقویت بعضی قوی نافع است و طریق استعمال آن آنست که در ظرفی مقدار بیست
مثقال تا چهل مثقال آب شیرین خالص صافی میکنند و لحظه آن سنگ را با آن مستکی در میان آن میگذارند تا آب تلخ گردد پس
بر آورده آن آب را بیکدفعه یا دو دفعه بمریض میخورانند و آن سنگ را خشک نموده نگاه میدارند و این هرچند زودتر آب
را تلخ نماید بهتر و قوی الاثر تر است و بتدریج و کثرت استعمال جرم آن اندک اندک بتحلیل میرود و میکاهد در آب
و آب را دیرتر تلخ میگرداند و خواص هم کم میشود چنانچه در سنه یکهزار و یکصد و نود قدسی برادر عالیقدر نواب مبارز
الملک معین الدوله خان خانان سید محمد رضا خان بهادر مظفر جنگ در کلکته از عمدهٔ تاجران منی چهار عدد همین را که دو
عدد خرد و کلان و دو عدد برابر جوز زد رتار طلا گرفته بودند و بچهار هزار روپیه خرید نموده آورده بودند از ان جمله
یکی از انها که بفقیر داده بودند چند جا در هیضه و بعد وضع حمل بعضی نسوان را بسبب برودت تغیر حالت شده بود
امتحان شده فائدهٔ بسیار بخشید باقی خواص قسمی که مسطور نموده

بادزهر

* بادزهر معدنی * آنرا بعربی حجر السم و بفارسی بادزهر کانی و زهرمهره نامند و در بعضی لغات معروف بحجر
قیطاس است * ماهیت آن حجری معدنی است و معادن آن مملکت خطا و جبال چین و سند و اجمیر و دکهن و تبت
و قندهار و باختر و خراسان و کرمان و توران و خلیص است که از نواح مدینهٔ طیبه است و بهترین آن خطائی پس قندهاری
پس خراسانی پس خلیصی است که خوشبو و خوش طعم و املس و خوش قماش و خوشرنگ و مائیهٔ آن سفید و خوشبو و کفدار
باشد و هرچند این اوصاف در ان زیاده و بیشتر باشد بهتر و اثر آن قویتر است و دیگر آنکه چون با افیون و یا با آب برگ
نیم بسایند تلخی آن هر دو را زائل کند و یا آنکه چون برگ نیم را بخایند و مقارن آن زهرمهره سائیده بخورند تلخی آن
محسوس نگردد و همچنین افیون و دیگر آنکه در یکی از سموم مشروبه و یا ملدوغه استعمال نمایند اگر نفع و اثر از ان ظاهر
شد خوب است و الا نه و امتحانات دیگر نیز گفته‌اند و اکثری از انها خالی از مبالغه نیستند مانند آنکه چون بقدر دو جو
از انرا بسایند و بخورد افعی دهند اگر آنرا هلاک نماید خوب است و الا فلا و آنکه چون بر طعام سم آلوده گذارند اگر عرق
کند بسیار خوب است و الا نی و بدترین آن دکهنی است و گویند الوان مفردهٔ آن شش است زرد و سفید و سبز و اغبر و نخلی
و منقط و این شش قسم را احقر دیده و الوان دیگر مانند سیاه و ما بین زردی و سفیدی و برنگ وسمه و زرد مائل بسبزی
و زرد مائل بسرخی و سرخ گلابی شلغمی و مخلط بسبز و زرد و سیاه و ابری لون بدان الوان و غیر اینها نیز بنظر رسیده و جرم

بعضی بسیار صلب مانند قند هاری وشاه مقصودی وبعضی متوسط مانند خطائی رخلیجی وبعضی رخو مانند دکهنی واجمیری * طبیعت آن بعضی گرم میل انند وبعضی سرد وبعضی معتدل مائل بحرارت شاید قول اول باعتدال اقرب بصواب باشد ویا بس در دوم بالاتفاق * افعال وخواص ومنافع آن موافق جمیع امزجه ودافع سموم وسم بیش ومقوی صده قوی وارواح وحافظ آنها جهت آنکه فعل آن بخاصیت است نه بطبیعت فقط ومانع ضرر هوای وبائی واختلاف میاه وادویه ومانع تعفن اخلاط وازالهٔ سمیت آنها ومبهی ومقوی اعصاب ومفاصل ومحلل وراد ع اورام حاره وبارده وجهت مالیخولیا وربو وضیق النفس وازالهٔ هم وغم وتوحش وخفقان وضعف قلب ومعده واسهال وقئ وهیضه وطاعون ووبا نافع شربا با گلاب یا با عرق بید مشک ویا عرقهای مناسبهٔ دیگر ویا با آب خالص وچون آنرا با آب بسایند وحب ساخته هر روز یک قیراط فرو برند تا چهل روز جهت حفظ صحت ومنع ضرر هوای وبائی واختلاف میاه وادویه ومنع تعفن اخلاط وازالهٔ سمیت آنها وتقویت اعصاب وباه نافع را زی گفته که آنرا در دفع سمیت بیش بهتر ازادویهٔ تریاقیهٔ مفرده ومرکبهٔ دیگر یافتم وآن باد زهر زرد مائل بسفیدی رخو موج دار براق مانند شبه یمانی بود وحکیم هاشم طهرانی در رسالهٔ فاد زهریهٔ خود نوشته که از غرایب آثار آن این است که شخصی از روی جهل در حالت تخمه فصد کرد ودرد شدیدی در جانب جگر واضلاع او عارض گردیده دانک ازین فاد زهر سائیده بسه دفعه هر دفعه یک دانک باو خورانیدیم هر دفعه آزار او تخفیف می یافت تا آخر روز صحت یافت وگویند آشامیدن نیم دانگ از عرق آن که از تابش آفتاب بهم رسد جهت ازالهٔ خفقان فی الفور ودرد چشم واشتعال حمی مجرب است اگر اصلی داشته باشد واز ان اینمقدار عرق برآید وافلاطون در کتاب جامع الخواص آورده که آن سم راجذب مینماید وشریانات وسائر عروق بدن را از ان پاک میسازد وخونرا از سمیت خالص میکرده اند وهر سم قاتلیکه باشد هرگاه مبادرت درخوردن آن نموده شود پیش از انتشار وپراگنده شدن در بدن خواه آن سم مشروب باشد یا مالوغ ویا ملسوع واگر آنرا بسایند وبر موضع لسع هوام ارضیه بپاشند سم را بتر شح دفع نماید وارسطو گفته که اگر از باد زهر معدنی نوع اعلای آن انگشتری سازند ودر دست کنند وهمیشه باخود نگاه دارند سموم باد ارند؟ آن چندان اثری نکند که در غیر آن ودستی که در ان این انگشتری باشد اگر داخل طعامی مسموم کنند حدت وقوت آنرا بشکند وضعیف کرداند وچون آن انگشتری را در دهن مسموم گذارند وبمکد آنرا نافع است وراوگفته اند که اگر برین سنگ در وقتیکه قمر در برج عقرب باشد صورت عقربی نقش کنند وبرنگین دان انگشتری طلا نصب نمایند عقرب بدارند؟ آن مضرت نرساند ونزدیک او نگردد وباخود داشتن این انگشتری نیز این اثر دارد وچون در دهان مسموم گذارند وبمکد ویا بر موضع لدغ عقرب وهوام وطیارات ذوات السموم مالند ضرر ایشان بمالند نافع وموثر است وگفته اند که چون نوع سفید آنرا بسایند جهت سموم بخورند زهررا بطریق عرق دفع نماید وچون بر موضع الم ضربه وسقطه طلا نمایند زوال الم ومنع تورم آن نماید وبدستور انواع دیگر آن مقدار شربت آن در دفع سموم از یک دانک تا دو دانگ ودر سائر امور از یک قیراط تا دو دانک بدل آن زرنباد اعلی است بوزن آن وزمرد نیم وزن آن وطین داغستانی نکوزن ونیم وحبوب وسفوفه آن در قرابادین کبیر ذکر یافت .

* باد نجان * بفتح باء والف وکسر دال مهمله وسکون نون وفتح جیم والف ونون مغرب بادنگان فارسی است بعربی مغد وروغد وبهندی بیگن بلغتی بهانتانامند * ماهیت آن معروف است بری وبستانی میباشد ونزد اطلاق مراد ثمر بستانی

آنست که مستعمل است غذاء و دواء و بهترین آن تازه کم تخم پوست بنفش براق مدور و بادنگ طولانی
آنست و سفید با وصاف مذکوره نیز خوب میباشد و باید که چون اراده طبخ و اکل آن نمایند پوست آن را
جدا کنند و یا با پوست چهار شق نموده و خار زده درون و بیرون آن نمک بمالند و یا ورق نمایند و بران نمک
بمالند و بروی هم بچینند و بگذارند دو سه ساعت در آب سرد تا آب سیاه و تیز طعم گردد پس آن آب را بریزند و آب
دیگر بران بریزند و همچنین تجدید نمایند تا آنکه آب سیاه نگردد و تیزی آن کم گردد پس پاک شسته با گوشت بره و بزغاله جوان
و یا مرغ جوان فربه و روغن گاو تازه طبخ نمایند و یا در روغن بریان کنند و زمانی دم دهند تا خوب پخته گردد پس با سرکه
یا آب کامه یا آب انارین و انار دانه و کوله پرو کروریا و امثال اینها که مصلح و دافع سده اند تناول نمایند یا بدون گوشت بروغن
مذکور پخته یا ورق ورق کرده بدستور نمک مالیده و آب سیاه و تیزیرا برآورده در روغن بریان کرده و یا در تنور و یا در خاکستر گرم
اجاغ بگذارند که پخته شود برآورده و پوست آنرا جدا کرده در شهاد و زکرده از دست خوب مالیده در گوشت و یا بی
گوشت در ان نمک و پیاز و زنجبیل تر را ریزه ریزه کرده و قدری ماست داخل کرده در روغن بریان نموده یا تمام که بهندی
بهرته نامند تناول کنند و اگر چنان نکنند و بعد شق و یا ورق خارها بران بزنند و نمک در جوف آن پر کنند و یا بران بمالند و زمانی
بگذارند تا زرد آب حاد آن از ان جدا گردد پس با آب خالص پاک شسته بدستور طبخ نموده تناول نمایند و یا آنکه با
آب و نمک یک جوش داده آب آنرا بریزند پس طبخ نموده تناول نمایند بد نیست و بادنجانی که مدتی بر درخت مانده باشد
و یا سخت گشته بالیده نگردد نباید خورد * طبیعت آن گرم و خشک در دوم منسوب بمشتری است و بعضی در سوم خشک
گفته اند * افعال و خواص آن مقوی معده و مفتح سده که از غیر آن بهم رسیده باشد زیرا که خود مسدد کبد و طحال
است و ملین صلابات و با روغن ملین طبع و با سرکه قابض و مدر بول و بالخاصیت مسکن اوجاع حاره و خوشبو کننده عرق و
قاطع عرق الدم و دافع صنان که بد بوئی زیر بغل و کنج ران باشد و مجفف رطوبات غریبه و مورث درد پهلو و عانه و بواسیر
و مولد سودا و ادمان آن مفسد رنگ رخسار و محدث بثور و قوبا و بواسیر و درد چشم سوداوی و قولنج مصلح آن طبخ نمودن
آن با گوشتها و روغن و اشیای مذکوره است و چون بریان نمایند بدستور مذکور و بخورند جهت تقویت معده و دفع قی
شخصی که طعام تناول نماید و قی کند و چون بگیرند از آب مغز پخته آن مقدار یک اوقیه و در شراب خوب بمالند و بیاشامند
ادرار بول نماید و چون از آب حاد یکه بادنجان را در آب خیسانیده باشند چنانچه ذکر یافت دست و پا را که عرق نماید
بشویند چند مرتبه زائل گردد و چون بسوزانند و خاکستر آنرا با سرکه خمیر نمایند و بر ثالیل بمالند قلع نماید و چون اقماع
یعنی دنباله آنرا در سایه خشک نمایند و نرم سائیده بر بواسیر و سائر امراض مقعده بپاشند بعد از آنکه آن موضع را بروغن بادام
تلخ یا بنفشه یا بابونه چرب نموده باشند مفید و اهل هند گویند که چون بادنجان را در زیر آتش کنند تا نیم پخته گردد پس
برآورده بفشارند و آب آنرا بگیرند مقدار ده پانزده متقال و با پنج و شش متقال شکر سیاه که بهندی گر نامند بیاشامند جهت
رفع الم ضربه و سقطه قائم مقام مومیائی است و مجرب و چون بادنجانهای کوچک را با اندک آبی و قلیل نمکی طبخ نمایند
تا پخته شود پس فشرده آب آنرا بگیرند و با هموزن آن زیت با آتش ملایم طبخ دهند تا آب رفته روغن بماند و روز بر ثالیل
برآمده بمالند و شب ثفل آنرا بران به بندند آنرا زائل گرداند و اگر بجای روغن زیت روغن تخم کتان نمایند جهت ازاله
شقاق و اورام عصب و سرما زدگی مفید و چون بادنجان زرد شده رسیده را با تخم بزنند تا مهرا شود و تخم آنرا نرم سائیده

بأموم روغن برشقاق میان انکشتان و پاشنهٔ پا بمالند در حال زائل کردانند وچون جوف بادنجان زرد شده را خالی کنند و بروغن کل پر کرده در تون تنور نیمکرم مقدار یکروز بکذارند پس روغن را برآورده در کوش بچکانند جهت ازالهٔ درد آن مجرب وچون اتباع وکلش را اضافه نمایند جهت بواسیر بعد یل المثل سفید طولانی و بابنفش پرتخم باحدت آن ردی و مضر و از آن در درد اعت زیاده نوعی است که در هند و بنگاله باره مسیا نامند یعنی دوازده ماه ثمر میدهد وثمر آن همیشه یافت میشود وآن باریک طولانی است تا یکشبر و زیاده وغیر طولانی نیز و پرتخم وتند میشود مکر نوعی که نیز دوازده ماه یافت میشود سفید ومدور و کم تخم میباشد بد نیست چند ان ضرر ندارد و از خاصیت بادنجان است که چون آنرا برخلاف جهت دو سوراخ نمایند یکی در عرض که از طرف دیکر بکذرد و سوراخ دیکر که نکذرد و در آب نمک اندک جوشی دهند و در آب آن بکذارند متغیر و فاسد نمیکردد.

* بادنجان بری * که بهندی بهت کتائی و بزرک آنرا بهرتا و بیونانی کفیشون نامند * ماهیت آن نبات آن بقدر ذرعی و زیاده بران و پرشعبه و خاردار و مزروع و خودرو و استاده و مفروش بروی زمین و صغیر و کبیر میباشد منبت آن کنار رودخانها و صحراها و مواضع سیلها و ثمر آن بقدر زیتون و کرد کان و بر خار و در خامی سبز و بعد رسیدن زرد میکردد وطعم آن بسیار تیز ومائل بتلخی و با بورقیت * طبیعت آن کرم وخشک تر از بستانی و منسوب بمشتری است * افعال و خواص آن ضماد ثمر آن جهت اورام بلغمی و سیاه کردن موی و خوردن آن جهت سرفه وضیق النفس و اصلاح فساد بلغم و صفرا و تپ و درد پهلو و عسر البول و بطلان حس شامه و قتل دیدان و دفع بیماریهای زنان عقیمه نافع و کفته اند چون کیاه بهتکتیه را قدری معتد جمع نموده کودی بکنند و در قعر آن کودی کوچک و در ان ظرفی سر تنک بکذارند و در کود بزرک کیاه بهتکتیه را پر نموده بالای آن خار و خاشاک و یا سرکین کاو خشک چیده برافروزند تا قدری سوخته آب از ان جدا کشته در ان ظرف جمع کردد پس آن ظرف را بر آرند و آب را در شیشهٔ محفوظ دارند و هر صبح ناشتا قلیلی بیاشامند جهت سرفهٔ بارد رطوبی کهنه وضیق النفس بارد رطب کهنه مفید است.

* بادیان خطائی * بفتح با و الف و کسر دال مهمله و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و نون و فتح خاء معجمه و فتح طاء مهمله و الف و همزه و باز ادویهٔ جدیده است * ماهیت آن ثمری است جوزی رنک هشت پره و بعضی هفت پره و هر پره دو پارچه پیوسته بهم بالای آنها منشق و در اندرون آن تخم کوچک نیز جوزی رنک وطعم آن فی الجمله شبیه بر ازیانه و لهذا آنرا بادیان خطائی نامند نه از جهت آنکه شکل آن مانند رازیانه است و از جبال نیپال و چین و زیر بادات هند آورند بهتر و مستعمل تازه و تند طعم و رائحهٔ آن است و کهنه آنکه سیاه رنک وطعم و رائحهٔ آن برطرف شده باشد غیر مستعمل * طبیعت آن در دوم کرم وخشک و منسوب بمشتری * افعال و خواص آن محلل و مفتح و مقوی معده و هاضمه و دافع ریاح و ثقل طعام و درد احشا و تحلیل بلغم و ریاح و مدر بول و نصاری جهت امور مذکوره با چای خطائی طبخ نموده بالمتوره مذکوره چای مینوشند مضر عضل وعصب سلیم و مصدع و مورث تشنکی مصلح آن بریان نمودن آن است

* بارزد * بفتح با و الف و سکون راء مهمله و فتح زای معجمه و دال مهمله لغت فارسی است بعربی قنه و بیونانی خالبانی و بترکی قاسی و بهندی برلیجا و بلغتی کنده بهروزه نامند و باین نام معروف است * ماهیت آن صمغ نباتی است برک آن شبیه ببرک چنار مشابه نبات سکبینج و ساق آن باریک تر از ان و سفید مائل بزردی و شبیه بکندر بهتر از

فرع و زرد آن است و ثقیل الوزن و آنچه بتحقیق پیوسته و دیده شده لبن درختی است عظیم بقدر سرو و کندهٔ آن
را بتیشه و غیر آن جابجا خراشیده از ان تراوش مینماید و برمیآید و مانند لبن بلسان که دهن بلسان نامند میباشد
در اول سفید رنگ اندک رقیق ولیکن نه برقت دهن بلسان و بتدریج منجمد و زرد رنگ پس زرد تیره پس سرخ
و اندک خشک صلب مانند کندر میگردد و چون بر آتش گذارند گداخته میگردد تازهٔ آن زرد تر و رقیق تر و کهنه
آن دیرتر و غلیظتر میباشد و در بنگاله از کوهستان مورنگ بسیار می آورند و بقیمت ارزان میفروشند و قطعهای چوب
درخت آن که از دم تیشه جدا شده در آن دیده شده و جرم چوب آن مانند سرو و دیودار و خود ریشه دار و گفته
اند لبن دیودار است و قوت لبن آن تا ده سال باقی میماند و بهترین آن تازهٔ صافی تند بوی بی غش آنست زیرا که مغشوش
بر اتینج و اشق و آرد باقلا مینمایند و گفته اند سه نوع میباشد یکی صمغ بسیار سفید و خشک و یکی کثیف صلب زرد سنگین و
سوم زرد رنگ نرم صافی بسیار تند بو و این بهترین همه انواع است * طبیعت آن گرم در اول سوم و خشک در اواسط
دوم و منسوب بمشتری و کهنهٔ آن از ان خشکتر * افعال و خواص آن ملین و محلل و جاذب زهر سخن و جهت عسر النفس
و سرفهٔ کهنه و ربو و اختناق رحم و صرع و بواسیر و قطع عضل و امراض عصبانیه و علل بلغمیه و ضعف معده و جگر و سپرز و
ادرار حیض و اسقاط جنین و اخراج مشیمه و با عسل جهت تفتیت حصاة و تفتیح سدهٔ گرده و تسهیل ولادت و دفع سموم و
جذب آنها و با شراب مرمکی جهت سم طفیسقون و اسقاط جنین میت و اخراج مشیمه نافع و با آب جهت بواسیر و حرقت بول
و چون سه روز بیاشامند دیگر عود نکند و قطور آن با روغن سوسن جهت صداع بلغمی و درد گوش مفید و تدهین آن با دهن
سوسن جهت رفع اعیا و کزاز بلغمی و ضماد آن جهت کزاز و اعیا و درد پهلو و کمر و تحلیل دمامیل و خنازیر و رفع کلف و قلع آثار
خصوصا با سرکه و نطرون و با نحاس محرق یا زهرهٔ بز ماده یا آهوی ماده جهت کلف و با مرهمها جهت خوردن گوشت فاسد و
رویانیدن گوشت صالح چون در گلاب حل نمایند بر آتش که غلیظ باشد و بر پارچهٔ کرباس مالند و بر کمر و از گرده تا گردهٔ
دیگر بچسبانند و بر بالای آن پنبهٔ کهنه گرم کرده بگذارند و به بندند تا خود بخود جدا گردد درد آنرا زائل کرده اند و مجرب
است و بدستور جهت اوجاع رحم بر پشت زنان بچسبانند و گذاشتن آن بر دندان کرم خورده جهت تسکین درد آن
و استنشاق رائحهٔ آن و بدستور بخور آن بقمع جهت صرع و سدر و اختناق رحم و اخراج جنین و مشیمه و همچنین حمول آن
و روغن آن جهت امراض رحم از قبیل اورام و اختناق آن و احتباس حیض و اوجاع و تحلیل ریاح آن و تقویت اعصاب
شربا و تمریخا و تدهینا و غرغرة نافع و دستور اخذ دهن آن آنست که بارزد را با هموزن آن خاکستر چوب درخت انبه
ممزوج نموده در قرع و انبیق چنانچه مقرر است مقطر نمایند و بکار برند و چون بارزد را با داوانکه آنرا اسقندولیون
نامند و زیت مخلوط نمایند و نزدیک هوام گذارند آنها را بکشد مضر محرورین در فصول و بلدان حاره و مضر دماغ مصلح آن
روغن بنفشه و کافور و مفسد گوشت صحیح مقدار شربت آن تا یک درم و بجهت سموم تا یک مثقال بدل آن نیم وزن آن سکنجبین
و ربع آن جاوشیر جهت آنکه جاوشیر را از ان مرده و قویتر میدانند و چون اراده نمایند که بارزد را بیاشامند باید که
در روغن بادام تلخ و یا آب سداب حل نمایند و چون خواهند که صاف نمایند آنرا از چوب و غیره در آب گرم
اندازند تا گداخته گردد و آنچه روغن و صافی است بالای آن آید بگیرند و از پارچه صاف نمایند اما نفشارند که
دردی با آن آید و بکار برند

* بارود * بفتح با و الف وضم راء مهمله وسکون واو ودال مهمله وبفارسي وبهندی باروت بتاء مثناة فوقانیه نیز با دال نامند وباصطلاح اهل مغرب اسم زهرة الاسیوس است ودر اسیوس مذکور شد وباصطلاح اهل عراق اسم شوره است ودرا بعرذکر یافت وبالفعل اسم چیزی است مرکب از کوکرد وزغال چوب بید ویا بادنجان ویا بید انجیر ویا عشر ویا ارسلا وبا امثال اینها وبالجمله چوب هر درختی که زود بآتش در گیرد وآتش آن تند باشد وشوره قلمی باوزان مختلفه مثلا اگر از برای توپ وتفنگ باشد در یك آثار هندی شوره پنج توله کوکرد وهفت ونیم توله زغال داخل میکنند وبسیار نرم کوبیده اگر بسیار تند خواهند با بول انسان ویا با شراب دو آتشه یا یك آتشه خمیر کرده میکوبند وحبوب بسیار صغار ساخته خشك کرده استعمال مینمایند والا با آب * طبیعت آن گرم وخشك در سوم ودر چهارم نیز گفته اند * افعال وخواص آن جالی ومقطع ومفتح سدد وجهت طحال واوجاع ظهر نافع وذرور آن حابس نزف الدم جروح تازه است فورا با کمال سوزش وچون موضع وجع مفاصل را خار خار زده بارود را نرم سائیده بر ان بمالند وجع آنرا زائل کرداند مضر گرده ومصلح آن کثیرا وعسل است

باربلوماین

* باربلوماین * بفتح با و الف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم لام وسکون واو وفتح میم و الف وضم یاء مثناة تحتانیه ونون بلغت اندلس بمعنی شبیه بچشم است وغلط کرده کسیکه آنرا صریمة الجدی دانسته وبعضی سقلینون وبعضی فلوماین نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است بی ساق وبرگ آن محیط بر ان ومائل بسفیدی شبیه ببرگ لبلاب صغیر ونزد یك برگ آن شعبها روئیده وبر آنها ثمری شبیه بندق ومزغب بارطوبتی بسیار چسپنده که بر جامه وغیر آن هر چه میرسد میچسبد وثمر آنرا جمع نموده در سایه خشك مینمایند وبیخ آن غلیظ ومنبت آن عمارات وخرابها وشوره زارها واز جمله نباتاتی است که بر انچه نزدیك آن باشد میپیچد وبرگ وتخم آن مستعمل * طبیعت آن گرم وخشك ومنسوب بمشتری است * افعال وخواص آن محلل ومقطع ومجفف وتخم وبرگ آن مدر قوی است واکثار شرب آن مرد ومجلب بول الدم ویك مثقال آن با شراب جهت ضیق النفس وسپرز وتجفیف منی حتی آنکه چون سی وهفت روز یا کمتر یا زیاده بیاشامند قطع نسل میکند وعقیم میکرداند وچون مقل ازیك درم تا یك مثقال آنرا با شراب بیاشامند جهت عسر النفس واعیا وتسکین فواق وتسهیل ولادت مفید وتا چهل روز جهت امراض طحال مفید وچون برگ وتخم آنرا با زیت بر تن بمالند بدن را گرم ومواد بلغم وسودا وی را تحلیل نماید ودر ابتدای دوره حمیات لرز آن را تسکین دهد

بازی

* بازی * بفتح با والف وکسر زای معجمه وبفارسي باز نامند * ماهیت آن از جملهٔ طیور سباع شکاری معروف است اغبر مائل بسفیدی وزردی ومنقط بنقطهای سیاه وبعضی سفید رنگ مانند خروس سفید میباشد وابن بزرگترا زمنقط آنست وبادشاهان آنرا شاه طیور مینامند وبجهت شکار تعلیم وتربیت نموده در حضر وخود نگاه میدارند * طبیعت گوشت آن در دوم گرم ودر سوم خشك ومنسوب بمشتری است * افعال وخواص آن بطئ الهضم ردی الغذا ومحلل اورام وجاذب سموم بشود ویر سوختهٔ آن جهت اندمال جراحات وقطور خون آن در چشم جهت رفع بیاض وطرفه وبدستور زهرهٔ آن بغایت موثر وطلای سرگین آن جهت جلای آثار وحمول آن جهت اعانت بر حمل فرزجه وبخور آن جهت اسقاط جنین مفید هو لد قولنج مصلح آن اباز یرا است

باشق

* باشق * بفتح اول و الف وفتح شین معجمه وقاف معرب باز باشهٔ فارسي است وبعربي صقر وبهندی جره نامند * ماهیت

آن از جمله جوارح طیور است وجثهٔ آن کوچکتر از بازی است و در فعل از آن ضعیف تر * طبیعت آن در دوم گرم
و خشک و منسوب بمشتری است * افعال وخواص آن لطیفتر از بازی است چون گوشت آنرا نمک سود کرده بسایند و سه
روز با آب سرد بنوشند جهت سعال بارد و ربو و همچنین جگر نمک سود آن ومقدار شربت آن یک مثقال مهریارس گفته که
بدل رهم از زهرهٔ آن و بیستور دماغ آن جهت خفقان سوداوی مجرب وقطور زهرهٔ آن جهت نزول آب در چشم و بیاض
آن وطرفه تویتر از زهرهٔ باز وطلای سرگین آن جهت ازالهٔ کلف مجرب و روغن آن که آنرا با پر وجمیع اجزا در آب بجوشانند تا مهرا
شود پس صاف نموده آن آب را با روغن زیتون بجوشانند تا روغن بماند تدهین بدان جهت عرق النسا ووجع مفاصل و اعیاو
تعب نافع وگویند از خواص آن آنست که چون چشم آنرا در پارچهٔ کبودی بسته بر بازوی چپ بندند از طی مسافتها مانده نشوند
* باقلا * بفتح با و الف وکسر قاف وفتح لام مشدده و الف مقصوره چون لام را تخفیف دهند بالف ممدوده خوانند بلغت
قبطی ومصری فول وبعراق جرجر معرب کرکر و بسریانی وکوفی کرانیس و قوابا وس وبلغت سنجری کالوسک وبهستی کوسک
نامند * ماهیت آن از حبوب معروفه است و در غلاف طولانی میباشد و سر غلاف آن اندک کج وباریک ودر هر غلافی
دو سه تا چهار دانه تا هفت دانه نیز میباشد و هر دانه قریب ببند انگشت کوچکی وبعضی ریزه تر وبعضی درشت تر وما بین هر
دانه اندک پردهٔ فاصله ودانه‌ها در غلافی و بر سر آن چیزی سیاه رنگ شبیه بناخن چیده هلالی شکل ومغز آن دو فلق یعنی
دو حصه بهم پیوسته و پوست آنرا همچنین پوست لوبیا ومانند آن را غلفه وشمرد گویند و اسنوف نیز و پوست یکدانه را
صنف خوانند * طبیعت تازهٔ آن در اول سرد وتر وخشک آن در اول سرد ودر دوم خشک با رطوبت فضلیه وگل آن گرم
باعتدال ولطیف و پوست اندرون آن مجفف وقابض * افعال وخواص آن محلل ومنضج وسریع الانحدار از معده
وغیره ومسدد جهت تنقیهٔ سینه و شش وتقویت آن ومنع ریختن مواد رقیقه از دماغ وتسکین سعال وتقویت باه و رفع قرحهٔ
امعا واسهال وقی وچون با آب وسرکه بپزند وبا پوست بخورند اسهال حادث از قرحهٔ امعا واسهال مزمن را قطع نماید
وآرد رقیق آن با روغن بادام وقند جهت سرفه وخشونت سینه وحلق نافع و آب مطبوخ آن جهت خشونت حلق وجلای
رطوبات ومنع تولد حصاة وتفتیح سدد وضماد آن با آرد جو جهت ضربه وورم پستان که بسبب انجماد شیر باشد در ان خصوصا
چون با سرکه ونعناع پخته باشند وبا حلبه وعسل جهت تحلیل دمل وورم بن گوش وزیر چشم وبا کندر وگل سرخ وسفیدی تخم
مرغ جهت برآمدگی حدقه وبا گل خطمی وامثال آن جهت ورم خصیه و اورام حاره وپختهٔ آن با شراب جهت ورم حالبین
ودفع کلف ونمش وتحلیل خنازیر خصوصا با آرد جو وشب یمانی و روغن زیتون کهنه وبا پیه خوک جهت نقرس مجرب دانسته
اند وچون باقلای تازه را دو حصه کنند وطرف اندرون آنرا بر زخم زلو وامثال آن بگذارند قطع سیلان خون آن نماید
وبستن آن بر موضع گزیدهٔ سگ دیوانه باعث جذب سمیت آنست وذرور آن در چشم جهت منع ریختن مواد بدان وطلای
آن با ربع آن زاج زهرکاوی جهت سرخی وسطبری پلک چشم بسیار نافع وضماد پوست آن جهت بهق وبرگ و پوست بیرون
آن جهت سوختگی آتش وبهق مجرب وگل آن مسکن حرارت دماغ وچون در هاون قلعی سائیده در آفتاب گذارند خضاب
نیکو است وچون باقلا را بکوبند وبر هر عضو که خواهند بندند موی در ان عضو نروید وموی را از رستن باز دارد خصوصا
که آن موضع را از موی سترده باشند ومکرر بر ان ضماد کنند وخوردن باقلا مورث نفخ واختلاج وثقل دماغ وفساد ذهن
ومبخر با فراط است مصلح آن مقشر نمودن وجوشانیدن در آب وریختن آن آب پس پختن وبا روغن بادام وادویهٔ حاره

مانند صعتر و فلفل و دار چینی و قرنفل و نونخواه و امثال اینها خوردن و مضرت خوابهای آشفته و خارش بدن و باقلای کهنه نفخ آن کمتر از تازهٔ آن و همچنین نفخ مقشر آن کمتر از با پوست آنست و خاکستر کیاه باقلا جهت رفع آثار جرب سیاه نافع

باقلای قبطی

* باقلای قبطی و باقلای نبطی * نوعی ریزهٔ باقلای معروف است و بقدر ترمس و سیاه رنگ منبت آن آبهای ایستاده و بیخ آن شطبر مانند بیخ نی و برگ آن بزرگتر از برگ باقلای بستانی و گل آن سرخ بقدر گل سرخ * طبیعت آن سرد و خشک با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن بسیار قابض و موافق معده و بهترین ادویهٔ است جهت قرحهٔ امعا و اسهال مزمن و در افعال بلیغ تر از باقلای معروف است و باقلای مصری و باقلای شامی ترمس اند

پاکر

* پاکر * بفتح باء عجمی و الف و فتح کاف و راء مهمله * ماهیت آن درختی است هندی عظیم برگ آن اندک عریض طولانی بی تشریف بقدر برگ ترنج و بزرگتر از آن و ثمر دار یعنی چون برگ آنرا از درخت جدا نمایند اندک شیری رقیق برآید و چون تنهٔ درخت آنرا بخراشند نیز شیر برآید اما کمتر از شیر درخت پیپر و رقیق تر از آن و برگهای نورسته سبز شاخهای باریک آن که در ابتدا ایجاد بشکل غنچهٔ بزرگی میباشد و اهل هند آنرا پخته میخورند با گوشت و بی گوشت لذیذ و چاشنی دار میباشد * طبیعت آن ظاهرا سرد تر باشد و شیر آن با قوت قابضه و رادعه * افعال و خواص و منافع آن میگویند جهت دفع دمامیل و بثور و جوششها و اورام اعضا و فساد بلغم و صفرا نافع و لبن آن در ردع و تحلیل اورام و دمامیل در ابتدا قائم مقام لبن بر است ضمادا

پالسه

* پالسه * بضم باء عجمی و الف و سکون لام و فتح سین مهمله و ها و پهالسه بخفای ها نیز آمده * ماهیت آن ثمری است هندی فی الجمله شبیه بآلوبالو در شکل و رنگ تنها و بچوب بسیار باریک کوتاهی بشاخها چسپیده و درخت آن قریب بدرخت امرود و برگ آن عریض و خشن و مشرف و دو نوع میباشد نوعی اندک شاداب و چاشنی دار و آنرا شربتی مینامند و درخت آن بقدر تا یکقامت و زیاده برآنست و نوع دوم آن کم آب و آنرا شکری نامند و درخت آن از آن بسیار بزرگ تر و این ثمر دارد نسبت بنوع اول * طبیعت آن سرد در سوم سرد و در اول خشک * افعال و خواص آن مقوی دل و معده و کبد حار و رافع اسهال صفراوی و قی و فواق و تشنگی و سوزش اعضا و حمی دق و خام آن را نباید خورد و غرغرهٔ آب آن جهت خناق حار و افشردهٔ نوع شربتی آن بسیار لذیذ و محرور المزاج را موافق تر و نقیع پوست بیخ آن جهت حبس البول و بول الدم و حرقت آن مفید و بلسهور پوست تنهٔ درخت آن قریب بپوست بیخ آنجا راست چون پوست درخت آنرا کرفته پوست سیاه رنگ بالای آنرا خراشیده مقدار چهار پنج توله جوکوب نموده در یک پیاله آب شب نخیسانند صبح مالیده صاف کرده دو سه ماسه قند سفید داخل کرده بنوشند ذیابیطس را هرچند کهنه شده باشد در سه چهار روز که بماساند بعون الله تعالی زائل میکرداند مضر مبرود بن مصلح آن انیسون و کلقند و فلاسفه و کمونی است

پالک جوهی

* پالک جوهی * بفتح باء عجمی و الف و فتح لام و سکون کاف و ضم جیم و سکون واو و کسر ها و یا * ماهیت آن نباتی است هندی تا بقدر یکقامت و بزرگتر و برگ آن نازک نرم و اندک طولانی و فی الجمله کریه الرائحه * طبیعت آن گرم و تر و منسوب بمشتری است * افعال و خواص آن طلای آب برگ تازهٔ آن جهت بهق و کلف و احبانا زخم مینما بد بسبب آنکه اکتسابکه دارد و ضماد و پوست بیخ آن با صندل سفید و زاج محرق و فلفل و کات هندی سنبل که با کلاب و آب لیمون نکو

تحقیق نموده بر قوبای سرخ بمالند بعد خارید ن آن موضع در چند مرتبه مؤثر و نیز ضماد پوست بیخ تازهٔ آن با قرنفل و کالی
زیری از هر یک یک توله شیر یکانه همه را با آب بسیار نرم سایند و مبالغه در سائیدن آن نمایند و بر قوبا خوب بمالند تا چند
روز متوالی زائل گردد و چون بیخ آنرا با پوست و ریشه در سایه خشک نمایند و بر سنگ صلایه کنند بدون آب و در هشت
تولهٔ آن ده عدد فلفل سیاه با پوست و دانه نیز با آن صلایه نمایند و با آب سرشته اقراص ساخته در سایه خشک نمایند و عند
الحاجت بقدر مطلوب با آب سوده بر قوبا بمالند در چند مرتبه زائل گرداند مجرب است و نیز چون بگیرند از پوست بیخ
بالنکو جوهی و فلفل سیاه از هر یک پاو آثار و زاج سفید بریان شش دام و از مازو و سبز و کات هندی از هر یک چهار دام
همه را نرم سوده و با آب لیموی کاغذی دوازده پاس سحق بلیغ نمایند پس اقراص ساخته در آفتاب خشک کنند و عند الحاجت
بقدر مطلوب با آب یا گلاب رقیق سوده موضع قوبا را بپارچهٔ خشنی مالیده نیک بمالند در چند مرتبه بعون الله تعالی زائل
گردد مکرر بتجربه رسیده ، نوع دیگر برگ درخت مسیح که نوعی از زقوم است بر آتش گرم نمایند که نرم گردد و ملائم شود
و بدست فشارند که آب از آن برآید و پوست بیخ بالنکو جوهی را در آن آب سائیده قرص ساخته خشک نموده نگاه دارند و
عند الحاجت بدستور آب برگ مذکور را گرفته در آن سائیده قوبا را از پارچهٔ خشنی مالیده ضماد نمایند مجرب است

* بالنکو * بفتح باء موحده و الف و فتح لام و سکون نون و ضم کاف فارسی و سکون واو * ماهیت آن نوعی است از
ریحان در بو شبیه بدان و سبز مائل بسفیدی و برگ آن بی کنگره و تیز سر و تخم آن از تخم ریحان بالیده تر و بلند تر و در افعال
قریب بتخم شاهسفرم * طبیعت آن گرم و تر در آخر اول * افعال و خواص آن مقوی قلب رحجهت خفقان و رفع توحش
و اسهال معوی رد موی که از اعیا باشد با گلاب مجرب و بجهت مغص و زحیر مفید مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن ریحان است

* بامیه * بفتح با و الف و کسر میم و فتح یاء مثناة تحتانیه و ها * ماهیت آن ابن بیطار گفته ابو العباس نوشته ثمر نباتی
است و در بلاد مصر میشود سیاه صلب بعد رسیده و شیرین طعم و با اندک لزوجتی و در غلافی مخمس شکل و در طرف آن اندک
باریک و بر آن زغبی شبیه بزغب لسان الثور و همچنین بر تمام نبات آن و نبات آن بقدر درخت خطمی و بهیأت آن
در شعب و اغصان و لیکن اندک سرخ رنگ و برگ آن شبیه ببرگ دلاع در ابتدای رستن سه شعبه دو عرقی و گل
آن مثل گل شجرة ابی مالک کبیر در شکل و مقدار و اهل مصر آن را در خامی و نرمی با علاف پخته با گوشت میخورند
و بعد پخته شدن و صلب گشتن آرد کرده می خورند و در بغداد و نواح آن نیز می شود اهل آنجا نیز می خورند
آن را * طبیعت آن سرد و تر و تری آن زیاده از سائر بقول * افعال و خواص آن قلیل الغذاء و خون
متولد آن ردی و بعضی گفته موافق اصحاب امزجهٔ حاره است مصلح آن خوردن با مری و توابل حاره بسیار داخل آن
نمودن در طبخ و شبیه بدین ثمری در بنگاله میشود و اکثر چهار پهلو و بعضی پنج پهلو و بسیار لعابدار و آنرا ولایتی پلول مینامند
و در هندی بهندی میگویند نبات آن شبیه بخطمی در جمیع اجزا و سر شاخهای آن اندک سرخ رنگ و برگ آن نیز شبیه
ببرگ خطمی خردرو و گل آن شبیه بگل پنبه در رنگ و شکل و ثمر آن را در خامی با گوشت پخته میخورند و بی گوشت الذیذ میشود
و میگویند که مولد منی و مقوی باه است

* فصل الباء مع الباء الموحدتین *

* ببغا * بدو باء موحدهٔ مفتوحه اول مخففه و دوم مشدده و فتح غین معجمه و الف اسم طائری است هندی و بفارسی طوطی

بهندی طوطه نامند * ماهیت آن مرغی است سبز رنگ چند نوع میباشد ازان بزرگ و کوچک یکی از بزرگ
آنرا در بنگاله مدنه نامند منقار آن سرخ و بناگوش و زیر حلق آن سرخ و شاتربدن آن سبز و بر گردن آن طوقی سیاه و بسیار
خوش منظر و بتعلیم سخنگو میشود و دیگر را چندله گویند منقار آن سرخ و بناگوش آن برنگ گل کاسنی و در گردن این نیز طوق
عنابی و بر های آن بسیار سبز و دنباله آن زرد پستئی رنگ و از همه دراز تر و این نیز سخن گو میگردد و دیگر را کجله نامند
و منقار زیر این سیاه و بتعلیم نیز سخن گو میشود و جثهٔ این بنسبت مدنه اندک باریکتر و یک صنف از کوچک آنرا توتی
مینا مند و دو نوع میباشد یکی کلهٔ آن بنفش و منقار زرد و شاتربدن پستئی و دیگر منقار زرد و همه پستئی هر دو قسم بسیار خوش
رنگ و کوچک و خوش منظر و ترکیب و بعضی از نوع اول از تعلیم سخن گو میشوند ولیکن کمتر از نوع بزرگ و تکلم این با صفیر
است و این شبها در پنجره خود را معلق اویزان میکند و یکی دیگر از ان کوچکتر و آنرا توتیه گویند کلهٔ این نیز بنفش و منقار
و شاتربدن آن سبز پستئی و این نیز سخن گو میگردد و هم بصفیر و هم بغیر آن و مقلد اصوات اکثر حیوانات است مانند کلاغ
و خروس و غیرهما ولیکن کمتر از طوطی و انواع دیگر نیز میباشد و منقار همه مقوس و چنگل گیرا زبرای تصفیهٔ صوت ایشان
اهل بنگاله بهیج پان یعنی بیخ تانبول که خولنجان است و ترنفل و ساقهٔ برگ پان بنگله و فلفل سرخ و بهنگره که گیاهی
است هندی می خورانند و خوراک اکثر آنها شلتوک و شیر با چاول و مرز است که بهندی کیله نامند و حبوب دیگر نیز
میخورند و آنچه حکیم میر محمد مؤمن در تحفة المؤمنین نوشته که از خوردن بسته و لاجورد و قرطم زود تر سخن گو
میگردد این سخن در بنگاله شنیده نشده و معمول نیست شاید در جاهای دیگر و یا در ایران چنین باشد
* طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک و منسوب بمشتری است * افعال و خواص آن بسیار بطئ الهضم و مفرح
دل و جهت التیام قروح مزمنه و ضماد آن جهت دفع داء ثعلب مفید و خوردن دل و زبان آن مورث فصاحت و سرعت تکلم
اطفال و رافع لکنت زبان و سرگین آن جهت دفع کلف و آثار و نیکو کردن رنگ رخسار و خون آن جهت ازالهٔ
بیاض عین نافع است

* ببر * شیری است که در بلاد هند بهم میرسد و گویند در جمیع خواص قوی تر از اسد است

* ببیته * بدو باء عجمی اول مفتوح دوم مکسور و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح تاء مثناة فوقانیه و هاء * ماهیت آن
تخم ثمری است که از ارض جلدیلدیا و رنگ ثمر آن بقدر نارنجی و اناری و پوست آن جوزی رنگ تیره مائل بسیاهی
و در جوف آن تخمها بسیار سیاه رنگ صلب مثلث شکل و آنچه بتحقیق پیوسته ثمر آن بقدر زرد آلو و بشکل آن و در جوف
هر ثمری سه دانه مثلث شکل بسیار تلخ میباشد بلکه جمیع اجزای آن از پوست و لحم و تخم همه تلخ است مغز دانهٔ آن بتازگی
سفید و چون کهنه گردد بتدریج صندلی رنگ و سیاه میگردد * طبیعت آن حار و یابس در آخر سوم یا اول چهارم
* افعال و خواص آن بالقوت تریاقیت و آشامیدن آن جهت عضهٔ مار و بلغمی که با قی و اسهال باشد و بند نشود و نیز قی
مفرط بدون هیضه که بهیچ چیز بند نشود مقدار یک حبه یا دو حبه از ان بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه و یا با سه دانهٔ فلفل
با گلاب و یا آب و بجهت ضیق النفس و استسقای بارد بلغمی و اوجاع ریاح بارده و بواسیر بلغمی و اوجاع مفاصل و غیرها
و بالجمله اکثر امراض باردهٔ بلغمیه را مفید و مضر امراض حاره و محرور المزاجان مقدار شربت آن از یک حبه تا دو حبه
بدل آن نارجیل دریائی کهنه و فادزهر تنقلی است و آب در پوست آن خوردن نیز جهت امراض مذکوره نافع بشرط

آنکه آب را در ان آنمقدار بکذارند که تلخ کردد

پپیهه

* پپیهه * بدو باء عجمي اول مفتوح و دوم مكسور و سكون ياء مثناة تحتانيه وفتح ها و ها در آخر لغت هندی است * ماهیت آن ثمر درختی است هندی خصوص در بنکاله کثیر الوجود و درخت آن تا بسه قامت بلند میشود و جوف تنهٔ آن رخو متخلخل کثیر الرطوبت و اکثر یک ساق بلند و بر سر آن شاخهای کوتاه و برک آن شبیه ببرک بید انجیر و از ان نرم تر و از ان بزرکتر و ثمر آن نزدیک شاخهای آن مانند نارجیل و بمقدار نارجیل کوچکی و یا متوسطي با پوست خشبي و فی الجمله شبیه بدان و در تمام سال بر درخت میباشد و در زمستان میرسد در خامی سبز و مغز آن سفید و با لبن بسیار و سفید و بعد رسیدن پوست آن زرد رنک و مغز آن سرخ رنک و اندک شیرین و بتوعیت آن کمتر میکردد و بالای مغز جوف آن پردهٔ مانند پردهٔ مغز خربزه و در جوف آن تخمهای بسیار کوچك مائل بتدویر بمقدار فلفلی با ریشهای باریك سفید ه بدان پرده پیوسته و با رائحه اندك کریهی و همچنین مغز پوست آنرا باد و سه قطرهٔ لبن آنرا چون قلیلی با آب زنجبیل تازه که بهندی ادرک نامند بر کوشت بمالند حتی کوشت کاورا طبخ نمایند یا کباب سازند بزودی آنرا مهرا نماید و همچنین چون قدری از پوست آنرا با کوشت طبخ نمایند و حلوای ثمر نیم خام بالیده آن که در آب طبخ نمایند و شیرینی بقدر مطلوب داخل نمایند و با روغن بریان کنند و بقدری زعفران و قلیلی مشك بکلاب سوده مطیب نمایند لذیذ میباشد بهترین آن بزرک بالیده بکمال رسیده ضخیم شیرین شادابی کم بوی آنست * طبیعت آن سرد و تر و تا آخر دوم * افعال و خواص آن جهت نفث الدم و بواسیر حاره و قرحه مجاری بول و التهاب قلب و معده و کبد نافع المضار بطیء الهضم و مولد بلغم و خون بلغمي و ریاح و قراقر و مضر مبرودین و در حین امتلای بدن از بلاغم و رطوبات باعث حمیات بلغمیه و نزول آب و طلای لبن آن بر قوبا در دو سه دفع باعث زوال آنست با خراج زرد آب لزج و رطوبات بسیار با اندکي خارشی مجرب

فصل الباء الموحدة مع الخاء المعجمة

بخورالاکراد

* بخورالاکراد * بفتح با و ضم خاء معجمه و سکون واو و ضم راء مهمله والف و لام و فتح الف و سکون کاف و فتح راء مهمله والف و دال مهمله بلغت اندلس بوبطوره و بسریانی اندراسیون و بخورالاکراد از ان جهت نامند که کردان در بلاد خود در بخورات بسیار استعمال مینمایند * ماهیت آن نباتی است ساق آن شبیه بساق رازیانه و کل آن زرد و برک آن انبوه و مانند دسته و خوشه از حوالي بیخ آن قریب بزمین میروید و بیخ آن سیاه و بالیده و صلب ثقیل الرائحه و پر رطوبت منبت آن کوههای پر اشجار و از ساق آن صمغ سرخ رنك بدبوی تند لذاعي که زبان را میکزد بر می آید و مانند کند ر بران منجمد میکردد و از ان بتوعي نیز میکیرند بدین قسم که ساق آنرا تیغ زده یتوع آنرا کرفته در سایه خشک مینمایند برای آنکه آفتاب قوت آنرا ضعیف میکرداند و چون یتوع آنرا کرفتند قوت بیخ آن ضعیف میکردد و همچنین چون بیخ آن خشک کردد قوت آن ضعیف میشود و عصارهٔ آنرا نیز میکیرند بدین نحو که بیخ تازهٔ آنرا کوبیده رطوبت آنرا کرفته خشک مینمایند و قوت این ضعیف تر است از یتوع آن و یتوع آن از صمغ آن و صمغ و یتوع آن کثیر الاستعمال و کفته اند که باید در هنکام اخذ لبن آن بر دماغ و بیني و صورت و دماغ را بر روغن کل چرب نمایند والا صداع و ظلمت بصر می آورد * طبیعت آن در آخر سوم کرم و خشك و عصارهٔ آن در اول سوم و بیخ آن در آخر دوم و کیاه آن در دوم * افعال و خواص آن مفتح و مدر فضلات و مفتت حصاة و مسقط جنین و صمغ آن جهت امراض بارده عصب مانند فالج و صداع بلغمي و لیثرغس و کزاز و مانند اینها و امراض

سینه وشش مانند ذرنه وورم طحال صلب شرباً وبدستور مقدار نیم مثقال از دمعهٔ آن وچون بر آتش اندازند ورایحهٔ آنرا استنشاق نمایند علل باردهٔ دماغیه وسبات ومدهٔ زکامی وتجفیف رطوبات دماغی ورفع نزلات وهوای وبائی خصوص که از روی جیفهٔ حیوانات وانسان بسبب قتال وغیره برخاسته باشد وجهت گریزانیدن هوام نافع وچون بردندان کرم خورده گذارند وجع آنرا تسکین دهد وبسا است که آنرا متفتت کرده میریزاند وقطور صمغ محلول آن وبدستور لبن آن باروغن گل جهت دردگوش وجهت تفتیح سده ورفع ثقل سامعه وتسکین وجع آن وضماد آن با سرکه وروغن گل جهت سرسام بلغمی وکزاز وسدر وصداع مزمن وفالج وعرق النسا وبا سرکه جهت تحلیل سپرز وبدستور آشامیدن آن با سرکه وتمریخ آن با سرکه وزیت جهت تلیین اعصاب وچون صمغ آنرا بر استخوان بگذارند آنرا مقشر سازد وگاه حل میکنند عصارهٔ آنرا باین نحو که درجوف آن نان گرم میگذارند تا نرم گردد وگاه بحسب اغراض واعلال بعضی ادویهٔ مناسبهٔ موافقهٔ آنها نیز بآن اضافه میکنند مانند مغز بادام تلخ وصبر وامثال اینها بمقداریکه اخراج نماید خلطی را که مقصود اخراج آنست بتلیین ویا بادرار ویا به تحلیل ویا به تفتیح ویا باذابت وآشامیدن لبن آن جهت عسر البول ومغص وتحلیل نفخ وتلیین طبیعت وتسکین وجع مثانه نافع وبیخ آن ملین طبع ورافع عسر البول ومغص ودرد مثانه ومحلل نفخ وذرور آن جهت جراحات خبیثه وعسرة الاندمال حادث از سوء المزاج رطب وتجفیف واندمال آنها ورفع بدبوئی قروح ونتن رحم وعرق زیر بغل وبدستور بخور آن چون درپیچی زن حامله نزد ولادت تبخیر نمایند باسانی وضع حمل نماید وحمول یک قیراط آن اخراج جنین زنده نماید وچون بسوزانند آنرا وبازیت وروغن گاو مخلوط نمایند وبر قروح رطبه ولبنیهٔ سر بمالند خشک گرداند مضر دماغ ضعیف ومکرب محرورین مصلح آن نیلوفر یعنی باید که تنها استعمال نکنند واز بوی آن اجتناب نمایند مقدار شربت از صمغ وعصارهٔ آن یکمثقال واز جرم آن دو مثقال بدل آن حب الغار

بخور السودان

* بخور السودان * بفتح با وضم خاء معجمه وسکون واو وضم راء مهمله والف ولام وضم سین مهمله وسکون واو وفتح دال مهمله والف ونون * ماهیت آن نباتی است مشتبک بقدر شبری وشاخهای مشتبک آن مائل بلاجوردی وگل آن مغبر وبارطوبت لزج که بدست می چسپد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسکن مغص و ریاح غلیظه ومفتح وجهت عرق النسا مجرب دانسته اند ضماد مطبوخ آن باروغن زیتون محلل اورام صلبه وبلغمیه و سوداویه ومورث مضر مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن تا یکمثقال است

بخور مریم

* بخور مریم * بفتح با وضم خاء معجمه وسکون واو وراء مهمله وفتح میم وسکون راء مهمله وفتح یاء مثناة تحتانیه وسکون میم بافریقیه معروف بحر المشایخ وبشلم بوقلف است * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر یکروی آن سبز وروی دیگر مائل بسفیدی ومزغب وساق آن بقدر چهار انگشت وگل آن مانند گل سرخ وگل بعضی کبود نیز وبیخ آن مانند شلغم وعریضتر از آن وسیاه وگیاه آن را شجر مریم نامند ومنبت آن جاهای سایه نمناک ومستعمل بیخ آن است و عصارهٔ آن قویتر از بیخ آن وقسمی است از عرطنیثا وغیر آنست زیرا که گیاه از عرطنیثا خاردار وپرشاخ وساق آن درازتر از ساق گیاه بخور مریم وبرگ آن شبیه ببرگ کلم وشاخ آن شبیه بخور مریم وسیاه ولیکن در بیخ چیزی شبیه بکره بر آمده میباشد بخلاف بخور مریم * طبیعت آن در اول سوم گرم ودر آخر آن خشک * افعال وخواص آن مفتح ومحلل و جاذب وملطف ومدر بول وحیض وشیر وعرق ومسقط جنین وجهت یرقان وتفتیح سدد کبد وتنقیهٔ فضول آن وصفرا از اقطار

بدن ومنافع آشامیدن سه مثقال آن با آب انار و کثیرا که مصلح آنند وچون با عسل ویا شراب بیاشامند میباشد اقوی ولیکن
درین هنگام باید که از دو مثقال تجاوز نکنند ودر بورانزنافع است وبا شراب جهت رفع ضرر ادویهٔ قتاله وزیادهٔ کردن مستی
شراب وبا ماءالعسل جهت اسهال بلغم وخلط غلیظ وزبل متحجر وخلط متعفن را دافع وضماد آن بافادزهر ودوای سمی
قتال است بقوت جاذبه وطلای آب آن باسرکه جهت داءالثعلب ونقرس والتوای عصب وبرآمدگی مقعده وازالهٔ کلف
وبا روغن زیتون کهنه جهت شقاقی که از سرما بهمرسیده باشد وبا ادویه محلله جهت خنازیر وسائر صلابات واکتحال آن
باعسل جهت نزول آب درچشم ولیکن بتنهائی درچشم نباید که بکشند بسبب حدت آن بلکه حدت آنرا بشناسته شکسته
استعمال نمایند وسعوط آب آن جهت تنقیهٔ دماغ بسبب قوت جاذبهٔ آن وچون آب مطبوخ آنرا برسر بریزند جهت قروح
آن وبرصورت جهت زوال شقاقیکه بسبب سرما عارض شده باشد وغسول خشک آن جهت ازالهٔ آثار بثره وکلف وداء
الثعلب وکماد آن جهت نقرس والتوای عصب نافع وچون پارچهٔ صوفی را با آب آن ترکنند وحمول نمایند تقاضای براز
نماید تقاضای توی وقرزجهٔ آن جهت اسقاط جنین وتعلیق آن جهت عسر ولادت بغایت نافع مضر مفعدهٔ محرورین مصلح
آن کثیرا وآب انار مقدار شربت از عصارهٔ آن نیم درم واز جرم بیخ آن تا سه مثقال واز خواص آن است که چون برشکم
طلا نمایند اطلاق نماید وبر رحم باتکرار عمل اسقاط جنین وضماد کیاهٔ تازهٔ آن بتمامه جهت تحلیل صلابات طحال بیعدیل
تخم آن جالی وضماد آن جهت ازالهٔ کلف ونمش وخنازیر وورم صلب وداءالثعلب واکتحال آن جهت نزول آب در
چشم مفید وعصاره وبیخ آن درین افعال قویتر است وقسمی از بخور مریم را کیاه شبیه بنیل وبرگ آن باریک وعسالیج
آن بقدر ذرعی وباریک در اطراف آن شعبهٔ مانند اکلیل شبت وتخم آن شبیه بتخم شبت وبیخ آن را در منع حمل مجرب دانسته اند

پخته جوش

* پخته جوش * شرابی را گویند که آنرا بادوای چند جوشانیده باشند وآن چنان است که شیرهٔ انگور را با گوشت
برهٔ فربه در دیک کرده باقی ادویه را نیمکوفته درکیسه میکنند ودر دیک می اندازند وبجوشانند تا گوشت مهرا شود بعد
ازان صاف کرده مینوشند

فصل الباء مع الدال المهملة

بداشقان

* بداشقان * بفتح با ودال مهمله والف وکسر شین معجمه وفتح قاف والف ونون معرب ازبدسکان فارسی است وبدشغان و
بدکسان وقاتل ابیه وکف الکلف نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است شبیه ببردی که بفارسی پیزر نامند وغیرآن است
زرد رنگ دمبی وباریک تر از بردی ونرم تر ازان منبت آن نیزارها وآبهای ایستاده واهل زنج دست برنجن ازان میسازند
وگویند در آذربایجان بسیار است * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن ملطف ومحلل ومدر بول وجهت
امراض باردهٔ بلغمیه ورطوبیه نافع وبدل آن کشت برکشت است مقدار شربت آن از یک درم تا سه درم بدل آن یک وزن و
نیم آن درونج وبوزن آن زیرهٔ کرمانی است

بدهل

* بدهل * بفتح با وسکون دال چهار نقطهٔ هندی وفتح ها وسکون لام اسم ثمر درختی هندی است ومشهور ببرهل براء چهار
نقطه هندی است * ماهیت آن درخت آن عظیم است قریب بدرخت کردکان وبرگ آن بزرگ وعریض وثمر آن قریب
بیهی وبر وبا زواید ونوعت آن مزغب وزرد ومغز آن زرد طلائی وخانه خانه وطعم آن چاشنیدار وبربعضی شیرینی غالب
برترشی وبربعضی بالعکس ورائحهٔ آن قریب برائحهٔ سفرجل وبازهومت بخلاف سفرجل وپرمست وتخم آن را جدا کرده در
زیر طعام پلاو میکذارند وتلیه داخل میکنند با چاشنی آب لیمو وقند لذیذ میکردد ودر بنگاله بسیار میشود ودران تخمهای

بسیار میباشد و در بعضی که بسیار خوب است تخم کمتر و در بعضی زیاده و شکل تخمهای بعضی طولانی بهیأت تخم زرد آلو و بعضی
اندک مدور و مغز تخم آن سفید و ترش * طبیعت آن سرد و تر و بعضی گرم و تر گفته اند * افعال و خواص آن ثقیل و نفاخ
و مولد بلغم و دافع صفرا و اکثار خوردن مغز آن محدث حمیات بلغمیه خصوص در بلغمی مزاجان و مقلل منی و مضعف باه
و اشتهای طعام و تخم آن ملین طبع اطفال بتنهائی بدین قسم که یکدانه یا دو دانهٔ آنرا سائیده با شیر مرضعه باو بخورانند
و یا با ادویهٔ دیگر یک و دو دانهٔ آنرا کوبیده و از اجزای مسهلات ایشان است و مستعمل اهل بنگاله و بدستور مقدار قلیلی از
شیر آن با مطبوخات مناسبه مسهل اطفال و مجرب است * فصل الباء مع الراء المهملة *

* بر * بفتح با و راء بهار نقطه هندی است * ماهیت آن درختی است عظیم شاخهای آن پراکنده و از شاخهای آن
ریشهای باریک آویزان بعضی قریب بزمین و بعضی بزمین رسیده و برگ آن اندک عریض طولانی از کف دست بزرگتر و
اندک ضخیم و بی تشریح و بی شعبه و در ممالک هند و بنگاله و دکهن کثیر الوجود و در گرمسیرات و بعضی بنادر فارس نیز میشود
و بزبان مردم آنجا آنرا لول مینامند و درخت آن بسیار بزرگ میشود خصوص بعضی درخت کهنه شده که هزار سوار در زیر
سایه آن درخت ایستاده شوند و از بیخ برگ آن چون بشکنند لبنی برمی آید چسپنده * طبیعت آن گرم و تر * افعال و
خواص آن آشامیدن لبن آن محلل ریاح و رادع اورام و محرک باه و دافع بواسیر و چون لبن آن را هر روز صبح قبل
از طلوع آفتاب تازه بتازه بگیرند و باهموزن آن شکر سفید ممزوج نموده ناشتا بخورند تا بیست و یک روز یا زیاده و یا کمتر بقدر
احتیاج که از یک درم شروع نمایند و هر روز قدری بیفزایند تا سه درم و باز بدستور کم نمایند جهت بواسیر هر نوع که باشد
و جریان و رقت منی و سرعت انزال و کثرت احتلام و تقویت اعضای رئیسه نافع و مجرب و ضماد شیر تازهٔ آن بر اورام در
ابتدای ظهور خصوص بر ورم کش ران رادع و مجرب و بر دمامیل ابتداء اگر مواد کم است تحلیل میدهد و اگر مواد بسیار
باشد منفجر نموده زود بالتیام می آرد و بهتر از مرهم است و چون برگ آنرا اندک گرم نموده بر زخم تازه که محتاج بخیه
باشد دهن آن را بهم آورده بر آن گذارند و محکم ببندند و تا سه روز باز نکنند ملصق و ملتئم سازد و آشامیدن ریشهای آویختهٔ
آن مقدار نیم درهم با یک درهم شکر سفید ممزوج نموده با قدری آب جهت امساک منی و رفع جریان و سیلان آن نافع

* بردی * بفتح با و سکون را و کسر دال مهملتین و سکون یا لغت عربی است بفارسی پیزر و بهندی کوندل و پهته و پیزا و
بلغت اهل مصر فافیر و بلغتی خوص جهت مشابهت برگ آن ببرگ نخل و بسریانی بانورس نامند و قسمی دیگر از آن آنست
که برگ و ساق آن طولانی و غلیظتر و مدور و تر میباشد و در مصر از پنبهٔ آن کاغذ میسازند * ماهیت آن نباتی است ساق آن
غلیظ و زیاده بر ذرعی و مدور و نرم آنرا ریزه کرده از آن ریسمان ترتیب میدهند و گل آن مستدیر و ضخیم و سفید و ذهبی
و خوش منظر و برگ آن مانند برگ خرما و دراز و تخم آن ریزه تر از حلبه و تلخ و بیخ آن با حلاوت و از میان نبات آن ساقی
میروید باریک و بر سر آن مانند شمع فتیلهٔ بمقدار شبری و بالای آن زغبی مانند گردی شکری رنگ میباشد و آنرا از آن
جدا مینمایند و از آن قرصها ساخته میفروشند و میخورند شیرین و خوش طعم میباشد و در زیر آن زغب چیزی مانند پنبه نرم
و از آن کاغذ میسازند و بنایان داخل صاروج مینمایند برای استحکام و باصفهانی آنرا لوئی مینامند و آن گرد مخصوص
به بردی بلاد سند است منبت آن زمینهائی که در آن آبها استاده میباشد * طبیعت آن در دوم سرد و در اول خشک
* افعال و خواص آن آب آن جالی دندان و قاطع نزف الدم مطلقا و با سرکه جهت سپرز و بدستور بیخ آن و خائیدن

آن جهت رفع بوی سیر و پیاز و شراب و نبیذ خصوصا بیخ آن و ضماد آن جهت تحلیل اورام و ذرور محرق آن جهت التیام
زخمهای تازه و کهنه و قروح خبیثه و آکله خصوصا آکلهٔ دهان و نفث الدم و نزف الدم و جراحات تازه و آشامیدن محرق
آن با سرکه جهت سپرز نافع گویند مضر احشا است و مصلح آن عسل

برسیاوشان

* برسیاوشان * بفتح با و کسر را و سین مهملتین و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و فتح واو و شین معجمه و الف و نون لغت
یونانی است بمعنی دواء الصدر و بعربی شعر الجبال و شعر الارض و شعر الجن و شعر الخنازیر و جعدة القنا و شعر الکلاب و کزبرة
البئر و ساق الاسود و ساق الوصیف و بیونانی ابولوطوثیخون یعنی کثیر الشعر و بفارسی برسیاوشان بیای عجمی و عوام سنبل و بهندی
کالی جهانب زکوجا و رتکوت نامند * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ کشنیز و بی ساق و شاخهای آن بسیار
باریک و صلب و سیاه و سرخ رنگ منبت آن مواضع نمناک و سایه مانند کنارهای چاه و پای دیوارهای کهنه و خرابها و قوت
آن تا شش ماه باقی می‌ماند و چون یک سال بر آن بگذرد قوت آن باطل میگردد و بهترین آن پر برگ شبیه بکرفس شاخهٔ صلب
سیاه آن است * طبیعت آن معتدل مائل بگرمی و خشکی * افعال و خواص آن ملطف و مفتح و منضج و محلل و مجفف
آشامیدن مطبوخ آن جهت اسهال نمودن صفرا و سودا و بلغم موجود در معده و امعا و جهت تنقیهٔ سینه و شش و ربو و ضیق
النفس و درد سینه و یرقان و حصاة و ادرار بول نمودن و حیض و نفاس و اخراج مشیمه و گزیدن سگ دیوانه و استنشاق
آب مطبوخ آن جهت زکام و نطول آب پختهٔ آن جهت تفتیح سدهٔ انف و زکام و ضماد آن جهت صداع بارد و ضماد پختهٔ آن با
روغن جهت داء الثعلب و خنازیر و نواصیر و دبیلات و چون در دهن بخایند و آب آنرا بر غرب و ناصور کنج چشم بچکانند
و یا جرم خائیدهٔ آنرا بر آن بندند نافع و آشامیدن سفوف خشک آن جهت رفع اسهال و امساک بطن مفید و ضماد پختهٔ
آن بر انثیین جهت تحلیل ورم و صلابت آن و طلای تازهٔ آن جهت قروح خبیثه و گزیدن سگ دیوانه و داء الثعلب خصوصا
که تازهٔ آنرا بقوت بر داء الثعلب بمالند و طلای کوبیدهٔ آن با مغز ساق گاو جهت درد سر بسیار نافع و ضماد کوبیدهٔ آن
بالادن و روغن مورد و روغن سوسن و زوفا و شراب مقوی موی و همچنین چون مخلوط نمایند با آب طبیخ و یا خاکستر آن
شراب و عسل و موی را بدان بشویند جهت قروح سر مفید و ضماد محرق آن جهت منع ریختن موی و رویانیدن آن و
حزاز و ذرور محرق آن جهت تجفیف و اندمال قروح خبیثه و آکله و حمول آن با مرمکی جهت رفع سیلان رحم نافع مضر
سپرز مصلح آن مصطکی و گویند گل بنفشه مقدار شربت از جرم آن تا هفت درهم و از مطبوخ آن تا بیست درهم بدل آن در
امراض ریه بوزن آن گل بنفشه و نصف آن اصل السوس گویند از خواص آنست که چون بکوبند تازهٔ آنرا و بر موضع متخالف
عضویکه پیکان رفته باشد گذارند بدان موضع آید و پیکان را برآورد

برسیان

* برسیان * بفتح با و سکون را و کسر سین مهملتین و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و نون و برسیانا بالف در آخر نیز آمده
* ماهیت آن اسم فارسی نباتی است منبت آن بلاد بابل که حوالی کوفه است و بی شکوفه و گل و تخم میکند و در اول
تموز میرسد و از ادویهٔ غیر مشهوره است * طبیعت آن گرم و خشک منسوب بمشتری است * افعال و خواص آن
بوئیدن و آشامیدن آن مقوی دماغ و روح نفسانی و بصر و جگر و معده و محلل ریاح و ملطف و مسهل اخلاط و طلای آب معصور
و یا مطبوخ آن با آب برگ گل سرخ سائیده دو مرتبه یا سه مرتبه در حمام جهت قلع آثار سیاهی که از جرب و غیر آن بهم
رسیده باشد مجرب دانسته اند با آب مقطر یعنی عرق آن بوی قرنفل دهد و در خواص مانند بادرنجبویه است در تقویت و تفریح نفس

* برطانيقي * بفتح با وسكون راء مهمله وفتح طاء مهمله و الف وكسر نون وسكون ياء مثناة تحتانيه وكسر قاف وسكون يا بلغت يوناني است وبهندي سروالي نامند * ماهيت آن نباتي است ربيعي وغير بستاني افروز است برگ آن شبيه ببرگ حماض بري وازان ريزه تر وسياه تر ومزغب وساق آن باريك وگل آن مائل بسرخي وقسمي ازان شبيه بخيري است * طبيعت آن مركب القوي با قوت قابضه وبعضي در اول دوم گرم وخشك گفته اند ومنسوب بمشتري * افعال وخواص آن ضماد آن محلل اورام ومنقي آثار وبرگ وعصارهٔ آن جهت التيام جراحات ومضمضه بطبيخ خشك آن جهت قروح دهن و زخمهاي متعفن و ورم وبد بوي دهان وآشاميدن آن جهت تبها نافع وبهترين ادويهٔ قابضهٔ مستعمله است از براي دفع عفونات مورث غثيان مصلح آن عناب بدل آن آب چغندر است

* برك * بفتح با و را وكاف بلغت انگلشي بمعني پوست درخت است * ماهيت آن پوست درختي است شبيه بقرفه و ازان تيره تر كه از ارض جديد ميآورند گفته اند طايفهٔ از قسيسان ملقب بجزويت در مملكت پريو كه در امريكاي جنوبي واقع است برخاصيت اين قشر اطلاع يافتند وبفرنگ آوردند ولهذا منسوب بآنها گشت وآنرا جزوتيس برك نامند ودرين پوست طعمي ورائحهٔ غالب نيست مگر آنكه اندك قبوضتي دارد ورنگ كوبيدهٔ آن از قرفه كمتر * طبيعت آن در دوم گرم وخشك * افعال وخواص آن جهت حميات مزمنهٔ كهنه ونائبه مسبوقهٔ ببرد مانند ربع وديگر ادويهٔ عتيقه بعد تنقيه كه زائل نگردد مفيد بدين قسم كه در هنگام فتره وانقضاي نوبت مقدار يكدرم تا يكمثقال طبي آنرا بآب سرد حل كرده بياشامند سه روز پيهم يا بنجروز تا هفت روز وفرنگان تا يك روز ويك شب وتا دو روز تا نوبت ديگر بفاصلهٔ دو دو ساعت نجومي كه بنج گهري هندي است درهمانوقت مذكور يكيك درم طبي كه دو ماشه ميشود بآب سرد حل كرده ميخورانند ودر حميات عرضي ومزاجي وقروحي وامزجهٔ متغيرهٔ فاسده وهنگاميكه شراسيف ورم كرده ومنتفخ شده يا سدهٔ در احشا بهم رسيده باشد ودر حميات لازمه ومحرقه ودر هنگام امتلا وفساد وتعفن اخلاط بدن كه لازم باشد اين دوا عديم النفع وغير مستعمل است وهمچنين در صداع دوري وامراض نائبهٔ رحم واكثر امراض كه دورهٔ منتظم داشته باشد مگر بعد از تنقيه بقي واسهال وانقضاي نوبت در اكثري مفيد وآنرا كنه نيز نامند وبا اندك ملح طرطير جهت حمي ربع كهنه همانوقت وهمان مقدار تا سه روز پيهم نيز ميدهند

* بركك شيرازي * بفتح با وسكون راء مهمله ودو كاف فارسي اول مفتوح ودوم ساكن وكسر شين معجمه وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح راء مهمله والف وكسر زاي معجمه وياء نسبت * ماهيت آن برك قسمي از عنب الدب است و بيخ آن عود بري است وعود البندق نيز نامند * طبيعت آن بسيار گرم وخشك * افعال وخواص آن مسكر قوي وزيادهٔ آن مورث جنون وكشنده است

* برنجاسف * بكسر با و راء مهمله وسكون نون وفتح جيم والف وفتح سين مهمله وفا بيوناني ارطيه ماسيا وبعربي سويلا وبفارسي بومادران وبشيرازي برترا سك نامند * ماهيت آن نباتي است ساق آن قريب بذرعي وشاخهاي آن باريك وبرگ آن ريزه وگل آن مانند شبت چتردار وزرد وسفيد ومائل بكبودي سبز ونبات آن اندك چسپندگي ومنبت آن كوهها وصحراهاي سايه دار واز سرنو هر سال ميرويد حكيم مير محمد مومن در تحفه نوشته كه آن غير قيصوم است چه قيصوم شبيه است بافسنتين واكثر يكساق ازيكريشه ميرويد وبي شاخ وزياده بر شبري وبرگ آن شبيه ببرگ وساق زنبق وازان بسيار ريزه تر وبا چسپندگي قليلي وگل آن سفيد وزرد وبا عطريت قوي بي ثقل رائحه منبت آن مخصوص كوهها است كه

باران درانچا بیشتر شود دا کثر اطبا وعشابین مشوش ذکر کرده اند وهرد ورایك چیزدانسته اند وبعضی که دو چیزدانسته بعضی از صمات قیصوم رادر برنجاسف وصمات آنرادر قیصوم مذکور ساخته اند بهترین آن خوشبوی ثقیل الرائحه آن است* طبیعت آن دراول سوم گرم وخشک ونیزد ردوم گرم ودرآخراول خشک گفته اند ومنسوب بمشتری است
* افعال وخواص آن ملطف ومفتح ومدربول وحیض ومفتت حصاة آشامیدن دودرهم گل زرد آن با عسل جهت اخراج اقسام کرم معده وحب القرع مجرب وآشامیدن طبیخ دومثقال آن وجلوس درمطبوخ آن جهت رفع احتباس حیض وبول وعسرولادت وانضمام فم رحم وورم آن واخراج سنگ مثانه ومشیمه وجنین و تنقیهٔ قروح رحم مفید وآشامیدن آب نقوع مقدارده درهم آن جهت رفع حمیات وبدستورمطبوخ آن جهت اکثرامراض مذکوره خصوص امراض رحم اما باید که دائما بی روغن تناول نمایند وضماد آن جهت اقسام دردسروتفتیح سدهٔ دماغی وتقویت دماغ وسرسام بلغمی وسبات وبرسینه جهت درد سینه وبرزیرشکم برای دفع احتباس بول وحیض وتحلیل اورام وتسکین درد ها وبدستورنطول آن وتکمید بدان جهت امراض مذکوره ورفع سدهٔ خیشوم وزکام وسدرود واروا ستنشاق طبیخ آن جهت رفع زکام وامراض دماغی واستشمام گل آن وحمول عصارهٔ آن بامرصاف جهت رفع فضلات رحم وانچه مراد اخراج آن باشد وذرور سوخته مجموع آن جهت تجفیف قروح وضماد بیخ آن برزیرشکم جهت ادراربول وطمث وباید که درهنگام امتلای بدن ضماد آنرا استعمال نه نمایند وهمچنین هنگامیکه ماده درسد د انصباب باشد بسوی آن عضومضر کرده ومصلح آن انیسون مقدار شربت آن تا سه مثقال بدل آن درامراض الراس باردبوزن آن بابونج ودرسا برامراض افسنتین است

* برم * بفتح با وسکون راء مهمله ومیم صاحب تحفه نوشته که مؤلف مغنی شکوفه ام غیلان میداند ومؤلف جامع بغدادی شکوفهٔ درخت خارداری بزرگ بقامت اثل وبزرگ ترازان وبرگ آن مانند برگ خاریکه خرنوب ثمرآن است وگل آن صوفی بمقدارزعرورورزرد با سفیدی آمیزوباعطریت رائحه دانسته* افعال وخواص آن مفرح ومطیب نفس وتازهٔ آن بالزحت ومتوم وبغدادی نوشته که حکایت کرد برای من شخصی که وثوق بقول اوبود که خشک آن حابس بطن وتازهٔ آن مسهل ودرعراق آب مقطرآن که عبارت ازعرق آنست بجهت خوشبوئی وتفرحی که دارد درعطریات مستعمل است ودررطب غیرمستعمل وآنرا صمغی است وبعضی اطبای عرب حکایت کرد برای من که آن بجهت سرفهٔ مزمن نافع است وبجهت نفث الدم با ماء فاطرمکی که دم الاخوین است مفید وصاحب تحفه نوشته که کوندعرق آن درخواص مانند عرق بید مشک است

* برنك کابلي * بفتح با وراء مهمله وسکون نون وکاف فارسی وفتح کاف والف وضم با وکسرلام ویاء نسبت اسم فارسی است معرب آن برنق وبرنج است وبهندی بابرلگ نامند * ماهیت آن دانهٔ است کوچک مدور وسیاه املس از فلفل ریزه تر ومغزآن سفید وباندک تلخی ورائحهٔ آن تند بحدیکه محرورالمزاج راگاه باشد که رعاف عارض کرددازاستشمام کوبیدهٔ آن ویارسیدن گردآن بدماغ درحین کوبیدن وآن دونوع است بزرگ وکوچک رنگ بزرگ آن سیاه آمیخته باسفیدی وگرم تر ومقی وکوچك آن مائل بسرخی واین نوع بهتراست در دفع کرم معده وحب القرع ومستعمل مغزمقشرآن است *طبیعت آن درآخردوم گرم وخشک وبعضی درسوم وبعضی دراول گرم وخشک گفته اند واین قول بسیارضعیف است *افعال وخواص آن مخرج ومسهل بلغم غلیظ وسودا

واخلاط لزجه از مفاصل بقوت ومجفف رطوبات وقروح ومخرج اقسام کرم معده وامعا خصوصا حب القرع حتی آنکه استیصال واخراج کیسهٔ آن میکند ورنگ بول شارب آن مانند بقم میکرده مقدار شربت آن تا سه درهم که کوفته وپخته باشیر تازه دوشیده آمیخته بیاشامند مضر امعا مصلح آن کثیرا بدل آن بوزن آن ترمس ونیم وزن آن قنبیل است وبوزن آن نیز گفته اند

برنوف

برنوف بفتح با وسکون راء مهمله وضم نون وسکون واو وفا بفارسی شابانک نامند که معرب آن شابانج است *ماهیت آن درختی است قریب بانارویر شاخ وبرگ آن شبیه ببرگ زعرور وازان تیز وتروم زغب ورائحهٔ آن تند وبد بو وشکوفهٔ آن مانند خوشه وبازردی ووسط شکوفهٔ آن زغب دار *طبیعت آن در دوم گرم وخشک *افعال وخواص آن محلل ومجفف رطوبات وشکنندهٔ بادهای غلیظ بارد وعصارهٔ برگ آن جهت صرع اطفال وسیلان رطوبات از دهان وتحلیل ریاح وتقویت معده وتسکین درد احشای ایشان شربا ونیل سائیده با آب آن بر مفاصل واصداغ وپرهای بینی وگردن وشکم وکفهای دست وپای ایشان مالیدن وبدستور خورانیدن مقدار یک درهم عصارهٔ برگ آن محلول باللبن مرضعهٔ ایشان بچند دفعه جهت امراض مذکوره وام الصبیان نافع وآشامیدن سه درهم از عصارهٔ آن بایک دانگ جاوشیر مسهل قوی بلغم محترق بسوی سوداودافع اوجاع حادث ازان است ویک مثقال آن بایک حبه جاوشیر مسکن وجع قولنج مردان وزنان ومغص کل حیوانات که از سردی باشد وسعوط عصارهٔ آن با عصارهٔ سداب وجندبیدستر وروغن بادام تلخ جهت جمود ونسیانی که بیونانی ابلیمیس نامند وتنقیهٔ دماغ سه روز متوالی وبوئیدن برگ آن جهت تنقیه سدهٔ منخرین واغشیه ودماغ وزکام وذرور برگ خشک آن جهت التیام قروح وضماد آن بازفت جهت حزاز نافع مضر امعا مصلح آن صمغ عربی بدل آن مرزنجوش مقدار شربت از عصارهٔ آن تا سه مثقال واز برگ خشک آن تا دو درهم ونیم است

برواق

برواق بفتح با وسکون راء مهمله وفتح واو والف وقاف *ماهیت آن بلغت اهل مغرب اسم خشبی است وبعجمی اسم سنگ سبک زردی است که چون بسایند مائل بسفیدی باشد ودر عراق متکون گردد ومانند کادر با وسند روس کاه ربا بربایند *طبیعت آن در دوم گرم وخشک *افعال وخواص آن مانع سیلان خون است مطلقا وجهت خفقان وسپرز شربا وضمادا نافع وذرور آن جهت التیام جراحت موثر وپوشیدن انگشتری آن باعث ایمنی از غرق شدن وپیچیدن آن در پارچه باسنگ چقماق ودر زیر سر گذاشتن وخوابیدن باعث دیدن در خواب است هرچه در آن روز مانده گردد وگویند مجرب است وبروق بحذف الف غیر آن است ولیکن مشابه آن

بروانی

بروانی بفتح با وسکون راء مهمله وفتح واو والف وکسر نون ویا لغت عجمی است بسریانی عبرومس وبیونانی اسقوانس نامند *ماهیت آن نباتی است پرشاخ وشاخهای آن مانند کمان کج وخمیده وگل آن سفید وثمر آن مانند زیتون وطعم آن تند وبیخ آن سفید وپوست بیخ آن بازردی *طبیعت آن در اول گرم وتر *افعال وخواص آن مفرح وموافق سینه ودماغ ومدر رومفتت حصاة وجهت استسقا وبواسیر وضماد آن جهت بهق وداء الثعلب وتحلیل اورام وسوختهٔ آن با عسل جهت تقویت جگر وعصارهٔ آن جهت سبل وددمعهٔ چشم نافع مضر مثانه مصلح آن انیسون بدل آن ریباس است

برهنتا

برهنتا بکسر با وفتح راء مهمله وسکون ها وتاء چهار نقطهٔ فوقانیهٔ هندی والف بلغت هندی نام کتائی بزرگ است *طبیعت آن گرم وخشک *افعال وخواص آن مقوی دل ومشهی وکداز زندهٔ اخلاط ودافع ضیق النفس

وشرنه وتپ کهنه ودرد شکم ورياح وقراقر وفساد بلغم وکرم معده ومقعده رجذام وقابض بطن است

بربا مصری

* بربا مصري * بفتح با وسکون راء مهمله وفتح یاء مثناة تحتانیه والف بلغت مصری بمعني بقله است یعني بقله که در مصر میرويد * ماهيت آن بقلهٔ است شبیه بکرفس وخوشبو وبوی آن مانند بوی رازيانه با اندک تندی وتخم آن سبز و باريک وصحبت آن اولا بلاد مصر بوده وازانجا بجاهای دیگر نقل نموده اند وربیعی است وتا اوائل صیف میماند * طبيعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مقوی معده وجگر واحشا ومحلل رياح ومانع نزلات ومفتح سدهٔ جگر وسپرز ومدر بول ومسخن بدن وگرده ومحرک باه ومنقي مجاری بول وجهت بواسير بسيار نافع مضر دماغ مصلح آن نيلوفر مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن بسباسه ومدا ومت خوردن نبات آن جهت رفع زردی رخساره آزموده ودر سائر افعال ودفع خمار ضعيف تر از تخم آن است

بربا له

* بربا له * بفتح با وسکون را وفتح یاء مثناة تحتانیه والف وفتح لام وها وبرای مهمله بجای لام نيز آمده * ماهيت آن گیاهی است مندی شبیه بنبات عنب الثعلب ودو نوع ميباشد يکی گل آن سفيد وريزه وبرگ آن کوچک ومدور ونازک ومشرف بشرفهای ريزه وساق آن صلب تر از ساق عنب الثعلب وبيخ آن سفيد وباريک وبلند ودوم نيز شبيه بدان وگل آن زرد * طبيعت آن گرم وتر وبعضی سرد دانسته اند * افعال وخواص سفيد آن آشاميدن آب برگ تازهٔ آن که لعابی ميباشد بدين قسم که برگ آنرا شب در آب بخيسانند وصبح بمالند وصاف نمايند جهت منع جريان مني وتفتيت حصاة وبواسير وعصارهٔ آن يعني آب برگ کوبيدهٔ آن بدون شکر جهت رفع زهرمار گزيده شربا وسعوطا وبدستور سعوط برگ خشک آن واگر مارگزيده بيهوش باشد به بيني او بدمند که باقصی انف ودماغ او برسد وضماد وطلای نوع زرد آن جهت تحليل اورام واوجاع ونضج دماميل مفيد

* فصـــــل الباء مع الزاي المعجمة *

بزرقطونا

* بزرقطونا * بفتح با وسکون زای معجمه وکسر راء مهمله وفتح قاف وضم طاء مهمله وسکون واو وفتح نون والف لغت عربي است بيوناني نسليون بمعني برغوثي يعني شبيه ببرغوث وبفارسي اسفيوس واسبغول واسبغل بواو وبحذف واو نامند ودر هندی نيز بدين نام مشهور است ودر اصفهان مشهور باسپرزه ودر شيراز ببنگو است وشکم دريده نيز وبترکي قارني ياروق نامند * ماهيت آن گیاهی است کوچک نهايت تا بيک ذرع وبرگ آن باريک وبلند فی الجمله شبيه بگندنا وگياه برنج وازان باريک تر وکوچکتر واز بيخ آن ساقهای باريک برمي آيد وبر سر آنها خوشهٔ مانند خوشهای گندم وبالای آن غلافی ودر جوف آن تخمهای آن ودر تابستان ميرسد وسه صنف ميباشد يکی سفيد واين بهترين اصناف است خصوص با ليدهٔ آن که در آب ته نشين گردد ودوم سرخ رنگ واين ضعيف تر از ان است درنفع وبعضی اين را بهتر ميدانند وسوم سياه که بدترين همه است وانطاکي نوشته که سفيد آن در مصر بسيار است وشرح آنرا از برليس که نام موضعي است معروف از مصر ميآورند واين انرا برليسيا نامند منسوب بدان وسياه آنرا صعيدی نامند نيز بدان جهت که از صعيد اعلی ميآورند وشکوفهٔ وی يک برنگ آن است * طبيعت سفيد آن در سوم سرد ودر دوم تر وسرخ آن تر در اول وسياه آن با يبوست واجتناب از استعمال سياه آن اولی است * افعال وخواص آن آشاميدن سفيد آن مسکن تشنگی وحرارت وباقوت محلله وملين طبع وجهت تپهای حاره وغليان خون وخشونت سينه وحلق وزبان وسر وعلل صفراوی وذات الجنب وامراض دموی واصلاح اخلاط سوخته ومغص وقرحهٔ امعا وزحير ودفع يبوست امعا حادث از صفرا وشرب ادويهٔ حاره وبدستور لعاب آن بتنهائي وبا

با روغن بادام جهت امراض مذکوره و برسام و تسکین عطش و تلیین طبیعت صاحب برسام و ضماد آن با سرکه و روغن گل جهت وجع مفاصل حار و نقرس و تلیین اورام ظاهری و ورم عقب گوش و خنازیر و خراجات و منع آنها از زیادتی و التوای عصب حادث از یبوست و جهت ورم صلب و جمره و حمره و با آب دهن جهت نضج و انفجار دمل و طلای لعاب آن و با ضماد کوبیدهٔ آن با گلاب جهت درد سر و با روغن بنفشه جهت تسکین درد سر حار و ترطیب دماغ و اعصاب و رفع انشقاق موی.
و درازی و نرم کردن آن خصوص چون چند روز پی در پی بمالند و یا مثل آن روغن گل سرخ و پوست خشخاش پخته جهت اورام حاره و تسکین درد آن مجرب و چون بیاشامند مقدار دو درهم و نیم تا سه درهم خیسانیدهٔ آن در آب گرم تا اینکه لعاب و لزوجت آن زود بر آید با شکر سفید و یا سکنجبین جهت تلیین و اسهال مفید و آشامیدن مطبوخ آن در آب نیمگرم جهت درد سینهٔ حار مفید که در آب بجوشانند و بیاشامند و چون بریان نمایند و بروغن گل سرخ چرب نمایند و بنوشند جهت رفع اسهال و تبضیت شکم و با روغن بادام شیرین جهت رفع سحج صبیان و تسکین مغص و زحیر و زائل کردانیدن غم که بسبب آن احتراق صفرا باشد نافع و چون بکوبند و بر بدن بمالند بدن را نیکو نرم و فربه کردانند و لاغری حادث از گرمی را ببرد و گفته اند بزرقطونای کوبیده را نباید آشامید که قاتل است و وجه آنرا بعضی حدت تخم آن و بعض چسپیدن آن بسطوح باطنیه و تقرح آن گفته اند و چون کسی مقدار ده درم از کوبیدهٔ آن را بیاشامد گویند اولا بدن او سرد گردد و دخل روا سترخا و غم و کرب و غثیان و ضیق النفس او را حادث گردد پس غشی و سقوط نبض و موت و علاج آن قی فرمودن بماء العسل حار و نمک و بوره چند مرتبه و خورانیدن زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت و اسفیدباجات با فلفل و نعناع و فوتنج و خورانیدن مثلث است بدل بزرقطونا در تلیین طبیعت و خشونت سینه و حلق و سرفه بهدانه و در تبرید و ترطیب تخم خرفه و در نضج تخم کتان مقدار شربت آن از دو درهم تا ده درهم است

بزغنج

* بزغنج و بزغند * بضم با و سکون زای و ضم غین معجمتین و سکون نون و جیم و بضم با و سکون زای و ضم غین معجمتین و سکون نون و دال مهمله در آخر لغت فارسی است * ماهیت آن گویند بار درخت دابستهٔ پسته است و گویند ثمر پسته یکسال مغز می بندد و آنرا پسته مینامند و یکسال نمی بندد و آنرا بزغنج و این در خواص مانند پوست بیرون پسته نیست بلکه بسیار سرد و خشک و قابض و مفرح و در افعال مانند اقاقیا است و دباغان از آن پوست حیوانات را دباغت مینمایند

بزرکتان

* بزرکتان * بفارسی بزرک نامند و بهندی السی و تیسی و از مطلق بزر رود من بزر مراد آن است آشامیدن آن مبهی و منعظ است و روغن آن ان شاء الله تعالی در حرف الکاف مع التاء در کتان مذکور خواهد شد

** فصل الباء مع السين المهملة **

بسباسه

* بسباسه * بفتح اول و سکون سین مهمله و فتح باء موحده و الف و فتح سین مهمله و ها در آخر لغت عربی است بفارسی بزباز و بهندی جاوتری نامند * ماهیت آن پوست زیرین پوست خشبی جوزبوا است که بربالای پوست صلب صدفی آن پیچیده میباشد و بهترین آن اشقر مائل بسرخی تند بو تند طعم ضخیم تازهٔ آنست که با اندک قبضی باشد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و گویند در اول گرم و در دوم خشک و اول اصح است و با قوت قابضه و حرارت ملطفه و جوهر ارضیهٔ غالبه * افعال و خواص آن مفرح و مقوی معده و کبد و باه و منعظ و زیاده کنندهٔ منی خصوصا در بارد المزاج و هاضم و خوشبو کنندهٔ دهان و مفتح سدد و مجفف رطوبات و محلل ریاح و صلابات باطنی و خارجی غلیظ و جهت سلس البول حادث

ازبرودت ورطوبت وصحیح ونفث الدم وقرحهٔ امعا وجلب رطوبت مینه رشش واسهال کهنه ودرد سر وزوز ومنع ریختن فضلات
بمعدهٔ ضعیف ونشف رطوبت آن وتقویت رحم ونشف رطوبت وخوشبوی آن وسعوط آن با آب گرم یا روغن بنفشه جهت
درد سر بارد رطب حادث از ریاح غلیظه وطلای آن بر سر جهت درد سر وسقیفه وصرع وضماد آن بتنهائی ویا بادویهٔ
مناسبه بر ناف وعانه ونقراب پائین ظهر جهت سلس البول وبا برگ مورد جهت رفع بدبوئی زیر بغل وبا سرگین بز وعسل جهت
اورام صلبه وطلای آن با عسل در حمام جهت درد پشت زن زائیده ورياح نفاس مجرب وفرزجهٔ آن بعد از طهر معین
بر حمل وبا زعفران منقی رحم ومصلح آن ومالیدن قیروطی آن بزیر ناف جهت صحیح وقرحهٔ امعا مفید وگویند مضر جگر
مصلح آن صمغ عربی ومصدع ومصلح آن گلاب مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن جوزبوا است ودر افعال قریب بآن
است ولطیفتر از آن وجوارش ودوا ودهن ومعجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

بستان افروز

* بستان افروز * بضم با وسکون سین مهمله وفتح تاء مثناة فوقانیه والف ونون وفتح همزه وسکون فا وضم راء مهمله و
سکون واو وزاء معجمه لغت فارسی است وبعربی حبق بستانی وزینة الریاحین ورداح نیز گویند جهت آنکه بسیار خوش
منظر است وهر گیاه خوش منظر را عرب رداح گویند وبفارسی تاج خروس وگل حلوا وگل یوسف وبهندی نوع صغیر آن را
کوکنی وکبیر آن را جتا دهاری نامند وآن غیر حماحم است که حبق نبطی باشد چه حماحم برگ آن عریض تر وبالوان و
ساق آن سرخ ونبات آن قویتر وبزرگتر وکم گل میباشد وبستان افروز برگ آن سرو ریزه ودیر گل وگل آن سرخ مائل
به بنفشی وبی رائحه وتخم آن ریزه وسیاه وبراق * طبیعت * مجموع آن سرد وخشک وقابض ورادع * افعال و
خواص آن آشامیدن آب معصور آن مقدار یک اوقیه ونیم ویا سفوف آب مطبوخ آن با حلاب وسکنجبین جهت رفع
حرارت معده وجگر وسدهٔ سپرز ورفع سمیت خانق النمر نافع وجرم آن ثقیل ومصلح آن سکنجبین مقدار شربت از آب آن
تا یک اوقیه ونیم بدل آن حماحم وتخم آن جهت اسهال نائب مناب تخم بارتنگ وچون بکوبند در یک رطل شیر بخیسانند و
شب در مهتاب بگذارند وصبح بنوشند ومداومت بر آن کنند سه روز یا زیاده جهت رفع حرقة البول وبول الدم مجرب
مقدار شربت آن دو مثقال

بستیاج

* بستیاج * بفتح با وسکون سین مهمله وکسر تاء مثناة فوقانیه وفتح یاء مثناة تحتانیه والف وجیم بفارسی خلال مکه و
بعربی سدی نامند * ماهیت آن * نباتی است خاردار وبرگ آن با خشونت وریزه وگل آن سفید وازرق وشاخهای
آن بقدر شبری از یک بیخ روئیده وبر سر هر شاخی چیزی مانند قبه رسته وخشن واز شاخهای باریک آن خلال سازند وتخم
آن شبیه بنانخواه وطعم آن تند وریزه ووخشیرک نامند * طبیعت * گیاه آن در اول دوم گرم وخشک وبا اندک عطریت
* افعال وخواص آن * خلال کردن با آن جهت تقویت دندان وطلای آب آن جهت تحلیل اورام وجلوس در طبیخ آن جهت
اصلاح حال رحم وادرار بول نافع وتخم آن در آخر دوم گرم وخشک وآن را بفارسی درمنهٔ ترکی نامند جهت سعال وفواق
ورياح ومغص وحصاة وتفتیح سدهٔ جگر وادرار بول نافع وضماد مطبوخ آن در روغن زیتون جهت فالج واستسقا ودرد مفاصل
ومضمضه بطبیخ آن جهت درد دندان مفید مضر ریه مصلح آن کشنیز ومضر سر ومصلح آن ترمس مقدار شربت آن تا دو مثقال
بدل آن شیح ارمنی است

* بسد * بضم با وفتح سین مخففه ومشدد ودال مهملتین وبکسر با وتشدید سین وبفتح آن نیز آمده وگفته اند آن تزول

معرب قُرُل النون یونانی است ربرومی قولو ریون و بلغتی قوالن و بغربی ناشف نامند * ماهیت آن

انچه مشهوراست که بیخ مرجان است اصلی ندارد بلکه سنکی است سرخ پرسوراخ مانند خانهٔ زنبور ولیکن سوراخ های

این ازان باریکتر وصلب رد ر سواحل دریای عمان ویمن وفارس ومالدیب وغیرها در زیرآب تکون میباید و

صاحب شفاء الاسقام نوشته که کفته اند که آن نبات بحری است ود رجوف دریا میروید وچون از دریا برآورند

وهوابدان برسد سخت وصلب میکرد د ونوشته که مستعمل درد واء المسک بسد است زیراکه خوب نرم سائید ه میشود وته نشین

ظرف نمیکرد د بخلاف مرجان وآن سفید وسیاه نیز میباشد سیاه آن صلب تروسفید آن رخوتر از سرخ آن است وبهترین

آن سرخ صلب شفاف بی رمل است * طبیعت آن دراول سرد ودر دوم خشک * افعال وخواص آن مفرح وقابض

ومجفف ودافع وسواس وجنون وصرع وخفقان وضعف معده وفساد اشتها وسنگ مثانه وگرده وسپرز وبواسیر وقاطع نزف

الدم ونفث الدم واسهال دموی وذوسنطاریا وکبدی وقروح امعا وعسرالبول ونیم مثقال آن که با نصف آن صمغ عربی با سفیدی

تخم مرغ سرشته با آب سرد بنوشند جهت قطع نزف الدم باطنی ونفث الدم مجرب خصوصا سوختهٔ آن ومحلل خونیکه دردل

منجمد شده باشد خصوصا محرق آن وذرور آن جهت خوردن کوشت زائد زخمها ورفع آثار آن ومحرق آن جهت نزف الدم

ظاهری وتقویت دندان وزائل کردن زردی آن واکتحال محرق ومغسول آن جهت دفع بثورات وتقویت باصره ودمعه

وجرب وصلاق وامثال آن وتقطور آن باروغن بلسان درکوش جهت ثقل سامعه وکری وامین الدوله کفته که چون سه روز

هرروز چهار دانک آنرا با سکنجبین بنوشند جهت رفع ورم سپرز ومدهٔ آن مفید وبدستور با آب محرق آن درین امر قویتر

وهمچنین درجمیع افعال مذکوره ومحلول آنرا در دفع جذام مجرب دانسته اند مضر کرده ومورث تهوع مصلح آن کثیرا

بدل آن جهت حبس خون بوزن آن دم الاخوین مقدار شربت آن تایک مثقال وتعلیق آن برمعده جهت رفع جمیع علل

آن نافع واز خواص آنست که چون طلا ونقره را از هریک بقدر بسد درهم کداخته انکشتری یا نکین دانی ازان ترتیب دهند

وبسد را دران نصب کنند درحینیکه قمروشمس درحد اتحاد خود مقارنت با زهره داشته باشند وصاحب صرع آنرا باخود

نکاه دارد درحال صرع او بیوطرف شود ودارندهٔ آن را هرکز غمی نرسد واز چشم بد ایمن ماند ومحرق مغسول نوع سیاه آن

بغایت مقوی دل وصنعت احراق آن آنست که ریزه ریزه کرده درکوزهٔ خزفی مطین کرده درتنور کذارند یک شب پس

برآورده سائیده استعمال نمایند وبایدکه بسرحد رمادیت نرسیده باشد واقراص بسد ومعجون آن درقرابادین کبیر ذکر یافت

* بسر * بضم با وسکون سین وراء مهملتین * ماهیت آن غورهٔ خرما است که زرد ومائل بشیرینی شده باشد ومراتب

هفت کانه خرما درحرف التاء درتمرا ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد وبسر مرتبهٔ چهارم آنست ودرهرمرتبه حرارت آن

میافزاید * طبیعت آن دراول کرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن مقوی معده وحرارت غریزی وقابض وجهت

امساک بطن ونفث الدم وبواسیر وخائیدن آن جهت تقویت لثه واستحکام آن ومنع آن از قبول آفات نافع ودیرهضم و

مسدد ومولد خلط خام ونفخ ورياح خصوصا انچه بسبب سردی هوای بلد خام مانده باشد وهمچنین صعیدی آن وقبض

بسر زیاده از قسب است وچون بسر را باعسل آورد مالی که شراب مصنوع از آب باران وعسل است بیاشامند التهاب را

ساکن وحرارت غریزی را قوی کرداند ونبیذ بسر بسیار خوشبو ومسکر ومقوی معده را معاو شدید القبض وممسک بطن

است وبهترین بسر رسیده سبک آن است بکمال رسیدکی رسیده شروع با فتادن از خوشه نماید ومصلح نفخ وقشعریره ونافض

آن مکیدن آب انار مخوش و انار شیرین و سکنجبین است و مضر رئه و سینه و مصلح آن خشخاش و رب بسرد و مزاج مانند بسر افت و جهت قی و اسهال و ضعف معده نافع

بسفایج بفتح با و سکون سین مهمله و فتح فا و الف و کسر باء مثناة تحتانیه و جیم معرب اضراس الکلب و ثاقبنا اصل و تشمیز و بیونانی بولو فودیون یعنی کثیر الارجل و در مصر معروف با شتوان و بهندی کهنکالی نامند *ماهیت* آن بیخی است اغبر مائل بسیاهی و باریک و شبیه بهزار پاو گره دار و از مرکز هر یک ریشهای باریک بر آمده و بهترین آن آنست که قرنفلی طعم و سطبر باشد که حلاوت و قبض باشد و چون بشکنند رنگ اندرون آن سبز مانند مغز بسته باشد و سیاه آن زبون بالکه رنگ تازه آن پستهٔ میباشد و هرچند کهنه شود رو بسرخی و سیاهی ماآورد و نبات آن بی ساق و یک شاخ برگ دار سیه بطول طیور و مانند گیاه سرخس بقدر یک شبر و برگهای آن ریزه اغبر و مزغب و بر آن نقطهای زرد میباشد و از میان شاخهای درختان و از بیخ اشجار خصوص بلوط مبروید و ربیعی است و در تابستان میرسد صاحب شفاء الاسقام نوشته که شاخهای آن با رنگ و سرخ شبیه ببرسیاوشان و از آن غلیظتر و برگ آن نیز شبیه بدان است و حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که در تنکابن آنرا دارچمازنامند *طبیعت* آن گرم در آخر دوم و خشک در اول آن و بعضی گرم در سوم نیز گفته اند و بعضی خشک در سوم و گرم در دوم و بعضی در اول گرم و در یبوست معتدل نیز گفته اند و قول اول اصح است *افعال و خواص* آن مسهل مرهٔ سودا و بلغم غلیظ و هر خلطی که ملاقات کند و محلل نفخ و شمر منجمد در معده و قولنج و منضج کنندهٔ شیر غیر منجمد و جهت دفع سودا و جذام و علل سوداوی و مفاصل و تنقیهٔ امعا و آشامیدن آن با شکر و فانید و با اطعمه جهت رفع کراهت آن برای کسی که مکروه دارد آشامیدن ادویه را خصوص پختن آن در میبختج و با ماء العسل موجب اسهال مواد سوداوی اخلاط غلیظهٔ لزجه و مخاطیه از معده و مفاصل و بی ضرر است و آشامیدن مطبوخ آن با اصل السوس و انیسون جهت سرفه و ضیق النفس و ربو و مداومت آشامیدن مطبوخ آن با عناب جهت سقوط دانهٔ بوا سیر بغایت موثر و آشامیدن سه مثقال مطبوخ آن با فلوس خیارشنبر یا ترنجبین جهت دفع ریاح بواسیر و درد معدهٔ مزمن و صرع مجرب و چون اصحاب مالیخولیا و جذام هر روز یک درهم و نیم آنرا با چهار اوقیهٔ مغز فلوس خیارشنبر هفت روز بیاشامند آن مرد و علت را زائل کرداند و آشامیدن آب مطبوخ آن با ماء الشعیر یا ماء العسل محلل قولنج و نفخ و صالح الحمل و هر خلطی که برسد و موجود باشد آنرا دفع نماید و جمیع علل سوداویه را نافع و مفرح بالعرض بجهت آنکه استفراغ جوهر سودا از قلب و دماغ مینماید و چون طبخ نمایند آنرا با خروس پیر سال خورده که خروس را بدوانند تا خسته گردد پس ذبح نمایند و شکم آنرا چاک کرده پاک نموده بسفایج نیم کوفته انباشته طبخ نمایند تا مهرا و خوب مهرا گردد و مطیب بزنجبیل یا الاچی را زیانه نمایند و بیاشامند اسهال نیکو نماید و چون طبخ نمایند آنرا مفرد و یا با فواکه خشک و حشایش تراصلاح یابد و فعل آن نیکو گردد و ضماد آن جهت التوای عصب و شقاق مابین انگشتان نافع و گفته اند مضر سینه مصلح آن پرسیاوشان و طبخ نمودن مرضوض آنرا با ماء الشعیر و چغندر و یا نرم کوبیده و بران پاشیده بیاشامند مضر گرده و مصلح آن هلیله زرد مقدار شربت از جرم آن از یک درهم تا سه درهم و در مطبوخ از ده درهم تا شش درهم و هفت درهم نیز گفته اند بحسب مزاج و قوت و سن بدل آن جهت مواد سوداوی نصف آن افتیمون و ربع آن نمک هندی است و صاحب شفاء الاسقام نوشته که استاذ من گفته باید پوست آنرا تراشیده نرم کوبیده استعمال نمود تا آنکه منتفع نگردد و حب بسفایج و سفوف و شراب و مطبوخ آن در قرابادین ذکر یافت

* فصل الباء مع الشين المعجمة *

* بشام * بفتح با و شين معجمه والف و ميم * ماهيت آن درختي است حجازي يعني منبت آن در اصل ابتداى حجاز بوده و از آنجا به بيت المقدس و عراق و مصر نقل نموده اند و در جبال حوالي مكة مشرفه بسيار است و بالفعل بجاى بلسان حب و عود و لبن آن مستعمل است و دو نوع است كبير و صغير درخت كبير آن اولا بقدر درخت انگور ميباشد پس بلند و عظيم ميگردد تا بقدر درخت توت و بيد و شاخهاى آن راست نمي باشد بلكه كج واج و گره دار و برگ آن ريزه شبيه بصعتر و بزرگتر از آن و با رطوبتى چسپنده و شيرينى كمي و گل آن زرد و تخم آن سرخ شبيه بكبابه و بى مزه و چرب و ثمر آن خوشه دار و در آن دانهاي مائل بزردى و بعضى سرخ و بعضى طولاني مانند حب الصنوبر و نرم و بى طعم مائل به بى مزگي و اندک شيرينى و قبضى و اعراب باديه اين را ميخورند و چوب آن سبز با عطريت و صمغى از آنرا حب مد و مانند فلفل و چوب آن خشن و سنگين مائل بسياهى و چون قطع نمايند آنرا و يا برگ هرد و صنف آنرا آب سفيدى از آن برمى آيد كه دمعه و لبن آن است و چون خشک شود مائل بزردى و سرخي ميگردد و اين بهترين اجزاى آن است و محصل بدهن بلسان است و ان شاء الله تعالى در حرف الدال مع الهاء تفصيل آن خواهد آمد و نوع صغير آن گويند بى ثمر است * طبيعت * تمامي اجزاى آن گرم در دوم و خشک در اول و برگ آن با رطوبت فضليه * افعال و خواص آن دمعهٔ آن جهت بياض عين و تنقيهٔ زخمها و تجفيف آنها و قطع نزف الدم و عرق و درد دندان بار و ادرار نمودن بول و حيض و حمول آن بازعفران جهت اعانت بر حمل و تنقيهٔ رحم و تحليل رياح آن نافع و حب آن مقوى معده و اعضاى باطنيه و بطئ الخروج از معده و جهت گزيدن عقرب شربا و مضغا و ضمادا نافع و روغن حب آن مسهل بلغم و مرهٔ سودا و مورث مغص و برگ آن بتنهائي و يا با روغنهاى مناسبه خضاب نيكو است چون طبخ نمايند و يا بكوبند و بر موى بمالند و يک شب بگذارند و يا برگ تازهٔ آنرا بكوبند و در روغن جوش دهند تا سياه گردد و چوب آنرا با خود داشتن و عصا از آن ساختهٔ بدست گرفتن موجب قضاى حاجت است و ازين سبب آنرا خشب اليسر و عصاى موسى نامند و مسواک نمودن بچوب آن جهت خوشبوئي دهان و تقويت و استحكام لثه نافع و چون حب آن مورث كرب و امراض رديه است اجتناب از آن اولى است

* بشنين * بفتح با و سكون شين معجمه و كسر نون و سكون ياء مثناة تحتانيه و نون اهل مصر آنرا عرايس النيل نامند از جهت آنكه در هنگام برگشتن آب نيل و ماندن آن جابجا در آن ميرويد * ماهيت آن گياهى است شبيه بنيلوفر و ساق آن باريک و بلند و گويند چون آفتاب طلوع ميكند منبسط و بلند ميگردد و سر آن از آب برمى آيد و چون غروب مينمايد منقبض و كوتاه و سر آن در آب فرو ميرود و سر آن مانند كوزهٔ خشخاش و بزرگتر از آن و در آن دانها شبيه بجاورس و اهل مصر آنرا خشک نموده و آرد كرده نان از آن ميسازند و بيخ آن مانند شلغم و سيب و آنرا بپارون نامند و خام و پختهٔ آنرا ميخورند و پختهٔ آن زرد رنگ شبيه بزردهٔ تخم مرغ در رنگ و طعم و دو صنف ميباشد خنزيرى و اعرابي و اعرابي آن بهتر و بيخ آن با عطريت * طبيعت آن در دوم سرد و در اول سوم تر * افعال و خواص آن در جميع افعال مانند نيلوفر است بيخ اعرابى آن با اندک حرارتي چون با گوشت طبخ دهند و تناول نمايند مقوى معده و باه و جهت زحير و اسهال صفراوى و با شير جهت سرفه نافع و ردى الغذا نيست و گل آن با توت محلله و روغن معمول از گل آن مانند روغن گل جهت رفع جنون و درد سر حار و شقيقه و ذات الجنب سعوطا و طلاء مفيد و شربت آن در افعال مانند شربت نيلوفر است و دانهٔ آن محلل

ورمها وجهت بواسیر نافع و کوینده مضر مثانه و مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن نیلوفر است و در هند و بنگاله چیزی شبیه باین میشود در غدیرها و بحیرها که تالاب و جهیل مینامند در اوائل هنگام طغیانی آب و آنرا کنول می نامند و ثمر آن کنول کته و بیخ آنرا سلکی و گل آن شبیه بگل نیلوفر و خوشبوتر و بزرگتر از ان و طرف زیرین برگهای آن سفید و بالای آن گلابی و سرخ رنگ و بسیار خوش منظر و غنچهٔ آن صنوبری شکل بهیأت دل و ساق آن مجوف و بسیار طولانی و برگ آن پهن و بر روی آب مفروش و ثمر آن بهیأت کوزهٔ خشخاش بسیار بزرگی و سر فوارهٔ و در اندرون آن دانها بمقدار ثمر طوس و فندق و کوچکتر از ان که بهندی نیم نامند و در اندک طولانی با پوست سیاه اندک صلبی و در اندرون آن پوست سفید نازکی و مغز آن مانند مغز فندق و بادام و پسته و با تلاد و با رچه و در ان زبانهٔ سبز نازک تلخ طعمی آنرا دور کرده و مغز آن در هنگام خامی شیرین و لذیذ و نازک و آنرا میخورند و بعد رسیدن و خشک شدن صلب میگردد و آنرا در ظرفی گلی بالای آتش بریان کرده نیز میخورند و نیز آنرا آس نموده و نان پخته و بطریق سویق نیز میخورند و بیخ آنرا نیز در بریانی خام و بعد رسیدن پخته میخورند ممسک و مقوی باه میدانند * افعال و خواص جمیع آن قریب به نیلوفر است

* فصل الباء مع الصاد المهملة *

* بصاق * بضم با و فتح صاد مهمله و الف و قاف و بساق بسین مهمله و بزاق بزای معجمه نیز آمده مراد آب دهن انسان است مادام که در دهان است * طبیعت آن گرم و با رطوبت بالفعل و یابس در آخر امر و در حین گرسنگی حرارت و یبس آن زیاده و در حالت غضب و ارتیاض در کمال حرارت * افعال و خواص آن جالی آثار مانند بهق و کلف و قوبا و سیاهی و کبودت طلاء و قاتل کرم گوش قطوراً و خائیدهٔ گندم تا شتا جهت نضج او رام و تحلیل آنها ضماداً نافع و در حالت کمال حرارت با دزهر سموم و کشندهٔ مار و افعی است چون در دهن آن اندازند و در انسان نیز خواص آن بالاجمال ذکر یافت

* بصل * بفتح با و صاد مهمله و لام به فارسی پیاز نامند و بهندی نیز بدین نام مشهور است * ماهیت آن بری و بستانی میباشد بری آن در چشمه سارها و کوهها کثیر الوجود و طعم برگ و بوی آن مانند پیاز و این را بترکی کومران نامند و قوی تر از بستانی است و بستانی آن سفید و سرخ و بزرگ بالیده و کوچک میباشد بهترین همه سفید بزرگ بالیدهٔ آبدار آنست * طبیعت مجموع آن در آخر سوم گرم و در اول سوم خشک با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن مفتح سده و مقوی شهوتین طعام و باه خصوصاً پختهٔ آن با گوشت چرب و دافع مضرت هوای وبائی و طاعون و اختلاف آبها خصوصاً در اسفار و اول ورود در بلدان خوردن خام آن با نان و مدر بول و حیض و مفتت حصاة و مطبوخ مهرای آن کثیرا لغذا و ملین طبع و مسکن جشای حامض و پختهٔ آن با چربی دنبه جهت تنقیهٔ سینه و شش از اخلاط لزجه و پختهٔ آن با سرکه و یا پرورده آن بسرکه جهت یرقان و سده و برانگیختن اشتها و تقویت ماصه و منع غثیان صفراوی و بلغمی و بتنهائی مانع ادویهٔ کریهه و دافع سموم و آب آن جهت رفع ضرر سگ دیوانه گزیده نافع خصوصاً چون یک چهاریک از ان بوزن شاه در عرض سه روز خورده شود بغایت مجرب و قطور آن در چشم بعد تنقیهٔ بدن جهت دمعه و حکه و جرب و ابتدای نزول آب و با عسل جهت بیاض و قرحهٔ عین و ضعف بصر و ظلمت حادثه از رطوبات و مواد غلیظه و سعوط آن منقی دماغ و بوئیدن آن جهت رفع ضرر هوای وبائی و تعفن هوا و سدهٔ دماغی و تحلیل بخار و چکانیدن آب آن در گوش جهت رفع ثقل سامعه و طنین و پاک کردن چرک و تحلیل ریاح آن و تحنک با آن جهت خناق بلغمی و آشامیدن آب کوبیدهٔ معصور آن بمقدار ده مثقال تا

بیست مثقال بحسب ضعف وشدت آن جهت رفع سمیت عقرب گزیده و ضماد کوبیدهٔ آن بر موضع نهش مجرب النفع و نیز ضماد آن جاذب خون بظاهر جلد و نیکوئی رنگ رخسار و با عسل و با آرد و نمک جهت رفع برص و ثآلیل و کلف و قروح شهدیه کوبیده مجرب است و با موی آدمی جهت زخم سگ دیوانه گزیده و بدستور با نمک و سداب و عسل جهت ثآلیل برآمده و با انجیر جهت گزیدن عقرب و زنبور و ضماد پختهٔ آن بتنهائی و یا بادویهٔ مناسبه جهت نضج اورام بارده و با زرده تخم مرغ یا روغن تازه یا پیه جهت دفع اوجاع مفاصل و حکه و تحلیل ورم آن و با روغن کوهان شتر جهت رفع تشنج و شقاق مقعده و بواسیر و زحیر و با زیت جهت رفع کیچی ناخن مجرب و حمول مقشر فربرده آن در روغن زیت جهت کشودن دهن رگهای بواسیر و آنرا رخون مؤثر و قیروطی آن با پیه مرغ جهت ریش پا ما از کفش و موزه مفید و طلای پوست سوختهٔ آن با موی سوخته جهت آکله مجرب و در جمیع افعال سفید بزرگ آن قویتر از غیر آن مضر محرورین و آکثار آن مورث نسیان و لیشرغس و ریاح غلیظه و مولد کرم معده و خلط غلیظ در جرم معده و تشنگی و مصدع محرورین خصوصاً تازهٔ آن و یا کوامیخ و مصلح آن شستن آنست با آب و نمک و یا سرکه خوردن و بعد از آن آب انار و کاسنی تناول کردن و رافع بدبوئی آن با قلا و مغز گردکان مشوی و نان سوخته است و چون گوشت و بقول و حبوب زهمهٔ با سمیت را با پیاز طبخ نمایند و یا با پیاز مورق کرده در روغن بریان کنند دفع آن مینماید و بلغ بی میکردد و تخم آن در آخر دوم گرم و خشک و با رطوبت فضلیه و جیبی و ضماد آن جهت داء الثعلب و بهق نافع مقدار شربت آن یک مثقال است و حسوی بصل ورد زا و قیروطی ولعوق و مراهم و مثال آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* بصل القيء * بفتح قاف وسکون یا و همزه * ماهیت آن پیازی است ریزه و پوست آن سیاه و برگ آن شبیه ببرگ بلبوس و درطول از آن دراز تر * طبیعت آن بسیار گرم * افعال و خواص آن چون در آب جوش دهند و آب آنرا بیاشامند قی را بهیجان آورد و چون تدری زیاده از آن بخورند و یا جرم آنرا بیاشامند از غایت شدت قی نفله بقی دفع کرده و بسا باشد که منجر بخناق و سعوط قوت کرده و از این ترک استعمال آنست خصوصاً بیع آن مکرر و منکم شدت حاجت در شخص قوی المزاج ممتلی البدن با مقویات معده مانند حب الاثل و مانند آن نه بتنهائی

** فصل الباء مع الطاء المهملة **

* بط * بفتح با و سکون طای مهمله در آخر بفارسی ارد ک بضم همزه و سکون را و فتح دال مهملتین و کاف و بهندی چینا بطک و بترکی نیز نامند * ماهیت آن اسم صنفی از طیر آبی است ابلق مختلف الالوان کوچکتر از اوزکه بفارسی قاز و بهندی راج هنس نامند و پایهای آن کوتاه و اهلی و وحشی و جنگلی میباشد * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک مرطب بر طوبت فضلیه و اهلی آن گرم ترین طیور اهلی است و بعضی گفته اند در معتدل المزاج گرمی میکند و محرورین را مضرت تمیه * افعال و خواص آن کثیر الغذ ا و دافع ریاح حار و دیر هضم و نفاخ و شکر بازو ما ی آن سمین بدن و کرده و مهیجی و مولد خون غلیظ و سریع التعفن و مصدع و چون هضم شود بهترین گوشتها است در تقویت باه و زیاده کردن ماده منی و سائر قوی و خوردن جگر آن خصوصاً با زیرهای آن مولد خون صالح و خفقان را مفید و تصفیهٔ صوت مینماید و ضماد گرمت آن با نبات جهت ثآلیل و پیه آن بهترین پیه ها است گرم و لطیف و ملین و محلل و با قوت نافذه و مسخن آن جهت اورام مفصلی مفید و ضماد آن با آرد با قلا جهت خفقان و ورم پستان و تسکین اوجاع بارده و آشامیدن آن جهت امراض بلغمی کوره نافع و مربه و خنازیر

سینه وخشونت صوت ورادع امعا واوجاع آن واحماق بدان وصحیح تن آن هیئت الدان وتحقیق بدل اخته آن با ادهان و با ادویهٔ مناسبه مفید وتخم آن غلیظتر ودیرهضم وضعیفتر از تخم مرغ وبرای رفع سعال وسرفه ودرد سینه وبا کهربا جهت قطع سیلان خون وزحیر وبرشتهٔ آن با سداب وروغن زیتون جهت سرعت تکلم اطفال وسائیدهٔ پوست آن با مرواريد وشکر ونوشادر جهت رفع بیاض قوی الاثر وسنگدان آن دیرهضم وازتعفن دور وچون هضم شود مقوی معده واحشا است وخاکستر پروبال آن جهت تحلیل خنازیر مفید وزبل آن بسیار گرم وجهت زوال کلف ونمش وخنازیر نافع مورث بطوء هضم وصداع مصلح آن سرکه وزنجبیل وسکنجبین وادویهٔ حاره مانند سداب وکرفس وفوتنج واگر بریان نمایند باید که پیاز وغیره از ادویهٔ مذکوره در جوف آن گذارند وبا روغن زیت یا غیر آن بریان کنند واگر اسفیدباج سازند در جوف آن کشنیز وکرفس وسداب وپیاز ویک دانهٔ سیرخشک گذارند وبا نخود وکندنا ودارچینی طبخ نمایند وبهرحال باید که خوب مهرا پخته شود وزهومت وسهوکت آن زائل گردد ودهن آن جهت اوجاع مفاصل نافع ودر قراباذین ذکر یافت وچون ازکبرا لزهومت است باید برای رفع زهومت آن بعد از ذبح در سه ساعت در زمین دفن نمایند پس برآورده پاک کرده طبخ نمایند در ان بدین قسم که دو سه دفعه با آب خالص جوش دهند وآن آب را بریزند پس با اندک پیاز ورق کرده وافاویه وبقول حاره وسیر طبخ نمایند وبهرنحوکه خواهند تناول کنند وبطابری وصحرائی زهومت آن بسیار است اولی اجتناب ازان است

* بطارخ * بفتح با وطا والف وضم راء مهمله وخاء معجمه اسم مادهٔ تخم ماهی است که هنوز تخم نشده باشد وجامد او بقدر انگشتی وسائل او نیز میباشد مانند رنگ وبهترین آن تازهٔ مائل بزردی سائل آنست * طبیعت نمکسود آن دردوم گرم وخشک * افعال و خواص آن قاطع بلغم وجالی قصبهٔ رئه وجهت کرده ومبرز وریاح نافع مضر محرورین وسریع التعفن مصلح آن زنجبیل وبالخاصیة قاطع تشنگی آن سکنجبین وترشیها است مطلقا وانچه در گیلان تخم ماهی را اشبیل میسازند قریب الفعل است بدین

* بطم * بضم با وسکون طاء مهمله ومیم درخت حبة الخضرا است وبتازی وبترکی درخت سقز نامند * ماهیت آن درخت آن عظیم میشود ودر برخزان میکند وبرگ آن طولانی وثمر آن معطر وتخم آن شبیه بسماق وعدس وازان بزرگتر وبا خوشه ومغز آن سبز وشیرین وبادهنیت شبیه بمغز پسته وازان نازکتر وچرب تر وبالای مغز آن پوست خشبی وزیر پوست سبز آن پوست صدفی شبیه بپوست پسته وازان نازکتر ونوعی ازان بسیار نازک میباشد وبفارسی کلنخنگ نامند ونوعی اندک صلب وپوست آن سبز مائل بسیاهی وطعم آن ترش وبفارسی بن نامند وخام آن با عفوصت وخوش رائحه وطعم ودر شیراز نیشه نامند ودر ماستینه داخل مینمایند جهت خوبی رائحه وطعم آن ودر حبة الخضرا انشاء الله تعالی بتفصیل مذکور خواهد شد منبت آن سنگستانها ودامنهای کوه وزمینهای خشک صلب * طبیعت درخت وبرگ وشاخ تازهٔ آن گرم در آخر دوم وخشک در آخر اول وخشک آن درسوم گرم وخشک * افعال و خواص آن محلل وقابض وباحدت ولطول پوست آن محلل اورام وبرگ خشک کوبیده پخته وبآب سرشتهٔ آن خضابی نیکو است وبا سرکه وروغن جهت رویانیدن ودرازکردن ونیکوئی ورفع خشونت موی وخاکستر چوب آن با روغن ویا بغبار آن جهت داء الثعلب مفید وصمغ آنرا بفارسی وبترکی سقز نامند ودر علك البطم انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد

* بطیخ * بکسر با وطاء مشدده وسکون یاء مثناة تحتانیه وخاء معجمه لغت رومی است وبیونانی فانس وبفارسی خربزه نامند

* ماهیت آن معلوم و معروف است و انواع میباشد بخارائی و سمرقندی و دارائی و غیر اینها از اصناف جیده و کرمکی
که هلیون نامند و پالیزه از اصناف پست و متوسط آن و غیر اینها از اصناف بسیار که تفصیل آن طولی دارد و بالجمله هرچند
شیرین تر و لطیفتر و نازکتر باشد جوهر آن بهتر است و هرچند تفه تر و غلیظتر باشد زبونتر * طبیعت آن در حرارت معتدل
و در دوم تر و شیرین آن در اواسط درجهٔ دوم گرم و کرمک آن در گرمی و تری معتدل و تفه آن در اول سرد و در دوم تر
* افعال و خواص آن جالی و مقطع و ملطف و سریع النفوذ و مرطب دماغ و بدن و مسمن آن و مفتح سدد و جهت استسقا
و یرقان نافع خصوصا کرمک آن و مدر شیر و عرق و بول و مخرج حصاة و سریع الاستحاله بخلط غالب و در دموی و صفراوی
مورث دمل خصوصا در ابدان و امزجهٔ حاره و اکثار تناول آن مسهل انچه با و رسد از اخلاط موجوده در معده و مصلح حال
کرده و قروح باطنی و جلای آن و مرخی احشا و مصدع ناشتا خوردن آن مورث تبهای صفراوی و بر بالای طعام موجب تخمه
و با اغذیهٔ کثیفه مانند پنیر باعث سده و بهترین اوقات تناول آن ما بین دو طعام است که طعام اول از معده منحدر شده باشد
مصلح آن سرکه و آب انار ترش ضماد لحم آن جهت تسکین ورم و درد چشم و اورام صلبه و با بوره جهت رفع کلف و آثار جلد و ضماد
مجموع آن جالی جلد و جهت کلف و بهق و ضماد پوست آن جهت منع نزلات و ورم دماغی خصوصا جهت اطفال و آشامیدن
دو درهم پوست خشک آن جهت ریزانیدن حصاة و انداختن آن در دیگ باعث زود پخته شدن گوشت است و آزموده شده
و ریشهٔ آن از یک مثقال تا دو مثقال مقی قوی و ضماد آن با عسل جهت قروح شهدیه نافع و تخم آن در اول گرم و در دوم
تر مفتح سدهٔ کبد و مدر بول و منقی گرده و مثانه و امعا و ملین طبع و مبهی و با قوت محرکهٔ مواد ساکنه و جهت سرفهٔ حار و درد
سینه و خشونت زبان و حلق و تبهای حاره و مرکبه و تشنگی و حرقة البول و تسکین قرحه و خشونت قضیب که از جهت حصاة بهم
رسیده باشد و جهت بدرقه شدن قوت ادویهٔ جگر و مجاری بول بغایت مؤثر و ضماد کوبیدهٔ غیر مقشر آن بر رخساره و بدن
بغایت جالی بشره و جهت دفع کلف مجرب گویند مضر سپرز و مصلح آن عسل و بنفشه مقدار شربت آن از دو درهم تا پنج درهم
و بخور پوست و تخم آن باهم جهت ورمی که از سرما زدگی و برف در چشم بهم رسیده باشد بغایت نافع همچنین چون بسبب
شدت سردی هوا بول در مجرای احلیل یخ بسته باشد خصوص که تخم آنرا ناشسته یا ریشهای آن در پوست آن گذاشته خشک
نموده باشند چنانچه رسم بعض اهل ایران است

بطیخ هندی بطیخ رقی و بطیخ هندی بطیخ اخضر نیز نامند و بعربی الاغ و دابوقه نیز و بفارسی خربوزهٔ هندی و معروف
بهندوانه است و بهندی تربوز نامند * ماهیت آن معروف است و انواع میباشد بهترین آن رسیده شیرین شاداب
شکننده بی ریشهٔ آن است خواه رنگ آن زرد و عسلی و یا نباتی باشد و خواه سرخ و تخم آن خواه سیاه باشد و خواه سرخ و
خواه ابلق و رقی بفتح راء مهمله و کسر قاف و یاء نسبت منسوب برقه است که اسم موضعی است از شام و گفته اند رقه اسم قریهٔ
است از بغداد و در آنجا خوب و جرم آن نرم و نازک میباشد بنسبت جاهای دیگر و زقی بکسر زای معجمه غلط و تصحیف است
* طبیعت آن در اول دوم سرد و در آخر آن تر * افعال و خواص آن مسکن حدت صفرا و خون و تشنگی و مدر بول
و مولد خون رقیق و بلغم شیرین و مرطب بدن و جهت حمیات محترقه و غب خالص و شخصی که در معده و کبد او صفرا متولد
گردد خصوصا که در کیفیت زردی و در کمیت بسیار باشد و بدن او لاغر و خشک محرور المزاج باشد تعدیل مزاج او باین دوا
بهتر است از استعمال ترشیها و مقطعات دیگر و انچه در ان قوت قبض باشد و آشامیدن آن با سکنجبین جهت یرقان و مواد

صفراویۀ محترقه وا عانت برهضم وادرار بول وتفتیت سنگ کرده وبا شکرتبرید زیاده نماید وبا شیر حموضت امراض سوداویه و
با تمرهندی جهت مواد صفراویه وجرب وحکه وبا شیرخشت وامثال آن جهت تبهای حاره ودفع خلط ردی الکیفیة که
معده اران کم باشد مفید بهترین اوقات تناول آن ما بین دو طعام است که طعام اول انحدار یافته باشد وبالای طعام مفسد
هضم وناشته خوردن مضرخصوصا که هوا کرم وعطش بسیار غالب باشد وچون سرهندوانه راسوراخ نمایند وقند وعسل
دران ریخته سرآنرا مستحکم بسته یك هفته درزیر سرکین اسپ دفن نمایند مانند شراب مسکرمیکرددرا مغشی ومفید معده
است وهندوانه در مزاجیکه صفرا بسیار غالب باشد ازجهت لطافت مستحیل بصفرا میکردد مانند آب کل ومضر سپرز و
بارد المزاج ومعده سرد ومصلح آن عسل وکلقند ودرمبرود المزاج بدون مصلح مضعف باه ومورث درد مفاصل وامثال آن
است وتخم آن دردوم سرد وتر ودرجمیع افعال مانند تخم کل واست وباقوت مسکنه مواد متحرکه مانند آن مقدار شربت
آن تا پنجدرهم وجهت اخراج حصاة وانحدار غذاء ازمعده کویند مجرب است ومربای پوست هندوانه با عسل وشکرجهت
برسام ووسواس وبیهوشی ودرد سینه وضعف معده که ازخلط کراثی باشد وتقویت هاضمه نافع وصنعت آن در قرابادین کبیر

ذکریافت وشراب آن نیز

* فصـــل الباء مع العین المهملة *

* بعر * اسم سرکین حیوانات است که خشک وازهم منفرد باشد مثل سرکین کوسفند وشتر * بعوض بق صغیراست که بفارسی
پشۀ خاکی نامند * وبعیر اسم جمل است

* فصـــل الباء مع الغین المعجمة *

* بغرا * بضم باء موحده وسکون غین معجمه وفتح راء مهمله والف * ماهیت آن ازجملۀ اغذیۀ اهل خراسان است
که ازآرد کندم خمیرکرده وبرتختۀ پهن کرده وبقدر درهم ها برند وبترتیب مید هند بدین نحو که درآب تنختي ویاقلیه میریزند
تاخوب پخته کردد پس چاشني سرکه یادوشاب یا آب لیموباقند ویا آب غوره ویاکشك ویاماست ویا امثال اینها داخل
کرده ویکدو جوشي دیکرداده فرودآورده تناول می نمایند * طبیعت آن کرم مائل باعتدال است * افعال و
خواص آن مشهي ومسکن قئ صفراوی والتهاب وتشنکي ومقوی بدن ومفتح سده ومصلح حال کرده وصاحبان ریاضت
ومولد خون صالح وبطئ الهضم ومولد ریاح است ومصلح آن دارچیني است وآش ماهیچه که آش برک نامند درجمیع
افعال وخواص مانند آنست وآش رشته که خمیرآنرا باریک وطولاني می برند وبدستور طبخ مید هند نیز مثل آنست

* بغل * بفتح باوسکون غین معجمه ولام درآخرلغت عربي است بفارسي استرو بهندی کهچرنامند * ماهیت آن حیوانی
است که ازنزدیکي اسپ والاغ تولید میبابد آنچه که پدرآن الاغ ومادرآن مادیان باشد بهتراست ونادربعمل می آید
آنچه مادرآن الاغ وپدرآن اسپ باشد ازان پست تروکثیرالوجود واین حیوان تاب مشقت وباربرداری وسواری
اسغاززیاده ازاسپ والاغ دارد وبخوشرفتارمیباشد خصوص خوب آن * طبیعت آن درسوم کرم وخشک * افعال
وخواص آن کوشت آن جهت درد مفاصل وپیۀ آن مسکن نقرس وعرق النسا وچون باروغن زیتون دل آنراطبخ دهند
وهرروزهرروزچهارمثقال باآب عصی الراعی بنوشد مرد راعقیم میکرداند وچون زن بعد ازطهربلا فاصله سه روزهرروز
سه مثقال جکرآنرا بخورد منع حمل اونماید وبدستوردل آن وبدستوربولۀ آنرا چون بیاشامند نیز مسقط آنست وموی آن
وفرزجه وچرک کوش آن نیزهمین خاصیت دارد وبخوردسم آن مسقط مشیمه وکریزانندۀ هوام است وهمچنین بخورزبل
وموی آن کریزانندۀ هوام است وبنجدرهم سم آنرا باروغن مورد ممزوج کرده بهرجا که موریخته باشد بمالند موبرویاند

رداء الثعلب را زائل کرداند وبا خود داشتن پوست آن مسقط جنین است واگر حامله نباشد مانع حمل است وخوردن
آن جهت تسکین قولنج نافع وچون ذکر آن را باما زو بکوبند ودر زیت طبخ نمایند وبر مو بمالند مورا سیاه ودراز کرداند
ومجرب دانسته اند وذکر الاغ نیز همین اثر دارد ولیکن ضعیف تراست از آن

* فصـــل الباء مع القاف *

* بق * بفتح باء موحده وسکون قاف بعربی ناموس وبفارسی پشه وبهندی مچهر نامند واهل مصر ویمن وحجاز کتان بضم
کاف وتشدید تاء مثناة فوقانیه واهل عمان یمامه وبحرین ولحسا وتطیف ضمج بفتح ضاد معجمه وسکون میم وجیم گویند * ماهیت
آن بدانکه دربن اختلاف است از کلام صاحب قاموس که البقة البعوضة وهی دویبة مفرطحة حمراء منتنة والبعوضة
بالضم دویبة کالخنفساء وهی دویبة سوداء واز کلام شیخ داود انطاکی که البق له اسم یقع عندنا علی البعوضة اعنی الناموس
وهو غلط والصحیح انه الفسافس ویعرف بالشام والمصر بالبق وهو حیوان احمر وراسه اسود وله ارجل اربع صغار سریع
الحرکة یتولد فی الامکنة الحارة زمن الصیف بالخشب والحصر والاراضی العفنة معلوم میکردد که غیر پشه است بلکه حیوانی
است که بفارسی شب گز وسرخک وبهندی کهتمل نامند واز کلام صاحب مجمع البحرین که البعوضة بالفتح واحدة البعوض
الذی هو صغار البق واشتقاقها من البعض لانها کبعض البقة وهی علی خلقة الفیل الا انها اکثر اعضاء فان للفیل اربعة ارجل
وخرطوما وذنبا ولها مع هذه الاعضاء رجلان زائدتان واربعة اجنحة وخرطوم الفیل مصمت وخرطومها مجوف فاذا طعنت
به جسد الانسان استقی الدم وقذفت به الی جوفها فهو لها کالبلعوم والحلقوم واز کلام صاحب تحفه نیز پشه معلوم میشود
واین درست است وآن اشتباه است ومنشای اشتباه اطلاق بق است بر فسافس در بعضی لغات وآن دو نوع است بزرگ
وکوچک بزرگ آن بهمأتی است که صاحب مجمع البحرین نوشته واین را بق وناموس نامند وکوچک آنرا بعوض ودرنی
زارها و بیشهای پرآب وگیاه نوع بزرگ آن بسیار میباشد وگزنده وباسمیت وکوچک آن درجاهای تاریک وپای دیوارهای
نمناک وسمیت این از آن کمتر ولیکن صاحب تحفه بتبعیت شیخ داود اکثر خواص فسافس را در بق ذکر نموده بدانکه
خرطوم فیل مصمت نیست بلکه مجوف وبجای بینی آنست آب ومائعات را بدم در ان میکشد وآنرا پیچیده در دهان خود
ریخته میخورد * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن بلع نمودن زنده آن باحنا جهت
رفع عسر البول وقطع حمی ربع هفت عدد آن در جوف باقلی سوراخ دار قبل از نوبة تپ ربع مجرب گفته اند ونفوخ
سائیده آن در احلیل جهت ادرار بول وتفتیت حصاة نافع وچون بگزد بسبب سمیتی که دارد در عضو خارش واندک ورمی
حادث گردد مصلح آن مالیدن روغن وآب لیمو است وچون زرنیخ سائیده ونوشادر را باپیه گاو سرشته چند روز در
مکانی که در ان بسیار باشد بخور کنند منع تولد آن نماید ومجرب دانسته اند وازرد دکاه وسرگین گاو وزاج وشونیز
وچوب صنوبر بگریزد وچرب نمودن صورت نیز باعث قلت ضرر والم نیش آنست

* بقشوفردن * بفتح باء موحده وسکون قاف وضم ثای مثلثه وسکون واو وکسر فا وسکون راء مهمله وضم نای مثلثه ونون
لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ تره تیزک واز آن ضخیم تر وتیزطعم وساق آن مربع
وگل آن شبیه بگل بادروج وتخم آن مانند تخم کندنا وبیخ آن سیاه مدور مائل بزردی وکوچکتر از سیب وبوی آن شبیه ببوی
شراب منبت آن سنگلاخها * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل وملطف ومقطع ضماد برگ آن
جهت خراجات عظیم وثوالیل منکوسه وجذب خار وپیکان از بدن وتخم آن قوی تر از برگ آن وضماد آن با آرد جو محلل قروح

وجاذب خار و پیکان از عمق بدن بسوی ظاهر و بیرون آورندهٔ آن و چون بیاشامند از تخم آن یکمثقال خوابهای ردی مشوش بینند و بیخ آن در جمیع افعال از ان ضعیف تر و چون بیاشامند مقدار دو مثقال آنرا با ماء القراطین که ماء العسل است اسهال بلغم و مرهٔ سودا نماید مقدار شربت آن تا دو مثقال است

بقر

* بقر * بفتح با و قاف و سکون را ء مهمله بفارسی گاو ماده و بهندی گای نامند * ماهیت * آن معروف است و نر آن که ثور باشد بهندی بیل نامند طبیعت گوشت آن زیاده از یکساله عمر آن گرم و خشک است و از جمله کمتر از بز خشکتر * افعال و خواص * آن گوشت آن بطیء الهضم و غلیظ و خون متولد از ان غلیظ سوداوی و محدث امراض سوداوی مانند سرطان و جذام و ورم سپرز و داء الفیل و دوالی و بهق و جرب و قوبا و وسواس و تپ ربع و مانند اینها از امراض و مولد اورام و اوجاع مفاصل و عرق النسا و قاطع حیض و ولادت پیش از وقت و مورث جرب و حکه و موت فجاءة بسبب سده و صعود بخار غلیظ ردی بسوی قلب و دماغ و نصاری چون بالای آن خمر میآشامند لهذا بسیار استعمال مینمایند جهت آنکه خمر آنرا هضم مینماید و قوت آنرا باقی میدارد و کسی که خمر نمی آشامد نباید که استعمال نماید و باید کسیکه گوشت آنرا تناول مینماید گاه گاهی تنقیهٔ سودا با آشامیدن مسهل سودا مینموده باشد و متعرض ادرار بول نشود و اجتناب نماید از آشامیدن شرابها و آبهای غلیظ نی زار ما و ایستاده و چون بپابد در بدن خود التهابی و سوزشی سرکه بیاشامد و یا در طبیخ آن سرکه داخل نماید و لیکن سرکه با آن معین بر زیادتی تولید سودا است و لحم آن در طعم لذید میباشد و از برای صاحبان کد و ریاضات و فتق نیکو است و سمن و مقوی بدن و قاطع مرار رقیق و اما باعث تعفن خون است و بهترین آن گوشت گوساله فربه صحیح المزاج است و بعضی آنرا بهتر از گوسفند چهار ساله میدانند و زرد آن بهتر از سائر الوان و بهترین اوقات خوردن آن ایام ربیع است و بدترین آن پیر و لاغر و علیل است و چون از گوشت آن سکباج بپزند منع سیلان ماده از معده و کبد نماید و آشامیدن مرقهٔ آن که دهنیت آنرا تمام گرفته باشند با سرکه جهت منع انصباب مواد صفراوی بسوی معده و کبد و امعا و منع انتشار آن در بدن و دفع یرقان و ادرار صفرا و قطع اسهال صفراوی نافع و چون مبرود المزاج و صاحب معدهٔ ضعیف اراده تناول آن نماید باید که آنرا خوب مهرا طبخ نماید و با کاشم و سداب و سیر و یا سرکه و عسل و شیرینیها سوای خرما تناول نماید و خوردن تره تیزک و خردل بعد از ان نیکو است و باید که آب بالای آن بزودی ننوشد تا اینکه شکم خشک گردد و پس بیاشامد بالای آن شراب قلیل المزاج رقیق زرد یا سرخ و چون گوشت بی چربی آنرا بریان نمایند و چون آب آنرا گرفته در گوش بچکانند گرم آنرا بکشد و چون بر سوختگی آتش بمالند منع آبلهٔ آن نماید و مصلح گوشت آن دارچینی و فلفل و زنجبیل و مهرا پختن آنست و چون در هنگام طبخ قدری پوست خربزه در ان دیگ اندازند مهرا ولذید کرد اند و مصلح گوشت گوساله استحمام و ریاضات بود و سر آن تپ را زائل کرد اند و قوت باه بیفزاید و چون با سرکه پیش از طلوع آفتاب بر برص بمالند زائل گرد اند و شاخ آن سرد در دوم و خشک در سوم است و چون شاخ گاو نر را خشک نموده براده نمایند خصوصا از کنارهای آن و مقدار یک مثقال آنرا با آب سرد بیاشامند جهت حبس رعاف و با شراب عفص جهت حبس اسهال و همچنین شاخ سوخته و استخوان بینی آن و سم سوختهٔ آن جهت تسکین وجع و جلای دندانها مفید و چون دو مثقال آنرا با عسل بیاشامند اخراج حب القرع نماید و چون هر روز نیم درهم آنرا با سکنجبین بیاشامند و مداومت بران نمایند ورم طحال عظیم را تحلیل دهد و باه را برانگیزانند و ذرور آن مانع زیادتی اکله است و بخور آن جهت گریزانیدن هوام و چون از شاخ چپ آن انگشتری سازند و بپوشند در انگشت دست چپ جهت صرع و ام الصبیان نافع و اهل سودان

بسیار مستعمل دارند وزغرهٔ آن کرم وخشك قریب بچهار م بلکه در اوائل آن اکتحال آن جهت جلای بیاض چشم ولعوق آن با عسل جهت خناق وحکه ونار فارسی که آتشك نامند واهل مصر این را در ان مرض مستعمل دارند ودر نیست ولیکن بی عسل استعمال آن جائز نیست وهمچنین مالیدن آن از بیرون بر حلق جهت خناق وچکانیدن آن در گوش جهت تسکین وجع آن وقطع چرک وریم از ان خصوصا با عسل وبا آب سداب وزیت وطلای آن جهت سائر قروح وبا نطرون جهت زوال آثار جلد وکلف وبثها ئی بر مقعده جهت قروح آن وهمچنین قطور آن باشیر بز یا شیر زنان در گوش جهت قطع سیلان چرک از ان وچاق نمودن خراج که در ان بهم رسید باشد ویا انخراقیکه در ان عارض شده باشد ویا آب کند ناجهت طنین وصدا هائیکه در گوش بهم رسیده باشد وغرغرهٔ آن با عسل وبا مراهم جهت جمرهٔ بجیم ومانع تفتیح آنست وچون بر نهش جانوران سمی بمالند درد آنرا تسکین دهد وسمیت آنرا زائل کرده اند وبعضی برای دفع سموم مقدار یکدانگ آنرا با مصلح آن که کثیرا وعسل است جهت دفع سموم میآشامند وطلای آن با عسل جهت قروح خبیثه وتسکین وجع آن ووجع قروح فرج وذکر وغلاف انثیین ومعین بر تحلیل اورام آنها است وضماد آن با نطرون وطین قیمولیا جهت جرب متقرح وبرص وسبوسهٔ سر وکلف وآثار جلد نافع وبا معاجین جهت صاف کردن منی وفرزجهٔ آن با ادویهٔ مناسبه جهت احتباس حیض وتنقیهٔ رحم ومالیدن آن بر تنهٔ درخت مانع کرم افتادن در ثمر آن است وخرزهٔ آن که چیزی است که در زهرهٔ بعضی گاوان میکردد ونرم میباشد وبعد بر آوردن ورسیدن هوا بدان اندک صلب میکردد وآنرا حجر البقر وبهندی گاورهن نامند در حرف الحاد راحجار ان شاء الله تعالی ذکر آن خواهد آمد واحشاء البقر در حرف الالف مع الحاذکر یافت وخون ثوریعنی گاونر آن بسیار گرم وخشک وغلیظ ضماد آن با آرد جو جهت تلیین وتحلیل اورام صلبه وطلای مخلوط آن بخون حیض وکرم کردهٔ آن جهت تسکین وجع نقرس ومفاصل مجرب وخوردن آن در ساعت ذبح مقدار ربع اوقیه کشنده بخناق بسبب سد منافذ روح وحدوث ورم حنجره ولوزتین وسرخی زبان وکرب وغشي شدید عارض میکردد شارب آنرا غثیان شدید واضطراب وانتصار پس سرخی زبان وظاهر شدن قطعهٔ خون جامد بر اسنان ووجع نواحي حلق پس ورم وتشنج واختناق وکزاز وعلاج آن آنست که قی آورانند فرمایند بلکه بنیر مایه با سرکه حل نموده وتخم کرنب وخاکستر سرووچوب انجیر وشیر انجیر وبرگ طباق که بیونانی قوثور نامند وحلتیت وبورهٔ با ربخورانند ویا جوشانیدهٔ آنرا با فلفل وعصارهٔ عوسج وتحقین فرمایند بحقنهٔ حاده ومکرر بحلق اوراد عات ومبردات بریزند وتقویت فرمایند دماغ وحلق اوراب شمومات ولطوخات وبر شکم او آرد جو وماء العسل ضماد نمایند وعلامت برء او آنست که از مخرج اسفل او چیزی شبیه بزعفران دفع کرده وگفته اند از خواص گوشت آنست که چون پخته ودرخون آن فرو برده در شیشه کنند وسر آنرا محکم بندند وتا چهل روز بگذارند تا متعفن کردد وکرم افتد وآن کرمها را در شیشهٔ دیگر کنند وبگذارند تا یکدیگر را بخورند ویک کرم بماند آن کرم سم قاتل است ونیم درهم آن در ساعت کشنده وچون با بزر البنج قدری آنرا سائید در بینی دمند بیهوش کرده اند وبول آن جهت جلای کلف وبا سرکه جهت درد دندان وچون با حرمل بجوشانند وبشویند بآن عضو مخدر ورا خدر آن زائل کرده ومجرب است وچون ناخواهرا در بول گوساله یکشبانه روز بخیسانند پس بر آورده خشک نمود نرم بکوبند وهر روز بمقدار برد اشت مزاج تناول نمایند جهت استسقا مفید وا غتسال دست وپای صاحب تب ربع ببول آن با بول آدمی ممزوج کرده زائل کنندهٔ آنست وقضیب خشک کردهٔ گوساله مقوی باه ونحوط وبد ستور خصیه خشک کرده برادهٔ نمودهٔ آن وبیه آن جهت سرنه وضعف وقروح قصبه رئه ومعده

وحرقة البول شربا ود رجميع افعال بهتر از بسفوك است وطلای آن برخنازیر وقروح وجروح وبواسیر مفید وخاصیت بول آن در ابوال ولبن آن در البان مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی وچون رودهای آنرا گرفته پاک شسته پرباد نمایند وسر آنها را بسته بریسمانی بآویزند وآن رودهای پرباد را در حوض وباغ بروبانهری که در آنها وزغها بسیار باشند فرباد کنند شب سرد هند وحرکت دهند همه وزغها خیال مار نموده از ترس خاموش کردند وبگریزند

بقرالوحش صاحب تحفه نوشته که نوعی از ایل است ومذکور شد وشاید اشتباهی باشد زیرا که بقرالوحش غیر ایل است وبفارسی نله گاو وبهندی روجه بضم راء مهمله وواو مجهول وفتح جیم وها نامند وفی الجمله شبیه بگاو است و شاخهای آن مانند ساج آن بی فروع وبی شعب ومشابهت باید که بفارسی گوزن نامند ند ارد ودر خواص قریب بدانست

بقس بفتح باء موحده وقاف وسکون سین مهمله معرب از بقسین ویابقسیون یونانی است واهل شام شمشا روبفارسی شمشاد نامند *ماهیت* آن درختی است عظیم برگ آن مانند برگ انار ومورد واز آن کوچکتر وسبزتر وساق آن سفید وصلب وچون خشك شود مائل بزردی گردد وازان قاشق وعصا ومتکی وشانه وغیرها سازند بسبب نرمی وصافی آن وورقهای نازک مانند کاغذ بجزء سازند وبران قرآن وکتاب مینویسند وشاخهای آن پریشان وخزان نمیکنند وگل آن سفید با عطریت بسیار وتخم آن سیاه مانند حب الآس وفلفل *طبیعت* آن در دوم گرم وخشک وسرد نیز گفته اند *افعال و خواص* آن برگ آن سم حیوانات خصوصا شتر وضماد نشارهٔ آن با حنا برسر جهت تقویت موی ودفع صداع وتفرق شئون آن وبا سفیدی تخم مرغ وآرد کندم جهت استحکام مفاصل وروثی ووهن وطبوخ برگ آن جهت خروج مقعده مجرب وتخم آن قابض ومجفف رطوبات معده وامعا وقاطع سیلان لعاب از دهان وضماد مطبوخ آن با شراب که بحد قوام رسد جهت جمره ونمله ساعیه وسعفه وبا عسل وحنا جهت رفع آثار رحال نافع مقدار شربت از تخم تازهٔ آن که دانهٔ آنرا بیرون کرده باشد تا یک اوقیه واز خشك آن سه مثقال وعرق شکوفه آن در تقویت دل ودماغ قریب تر از عرق بهار ونارنج است وچون از چوب آن شانه سازند موی را تقویت بخشد و فساد آنرا دفع کرده اند

بقلة الحمقاء بفتح باء وسکون قاف وفتح لام وضم تاء مثناه فوقانیه وسکون لام وضم حاء مهمله وسکون میم وفتح قاف والف لغت عربی است ونیز بعربی فرفخ ورجله وحسب وبقلة اللینه وبقلهٔ مبارکه وبقلة فاطمه وبقلة الزهرا وبفارسی خرفه وتورک ربعیرا بی ارغیلم وبفرنگی برغالسالی وبهندی خلفه وقسم کوچك آنرا لنیا نامند ووجه تسمیهٔ آن بحمقا آن است که در مسیل ووادیها ورود خانها وجاهای نمناک بیجا میروید واختصاص بمحلی ندارد کاه آن بسیار نرم وتر وخفیف میباشد *ماهیت* آن دو نوع است بزرگ وکوچک کاه بزرگ آن کمتر از ذرعی وساق آن اکثر مفروش بر زمین وبسطبری انگشتی وبسیار نازک وشکننده ومائل بسرخی وبرگ آن مائل بمدور ویزرانند وضخیم وگل آن سفید وتخم آن سیاه ریزه ودر برگ آن لزوجتی ودر شاخهای آن قوت قبضی میباشد ولهذا مطبوخ آن در بعضی امزجه اطلاق ودر بعضی امساک بطن مینماید ودر بعضی بلاد حارّه پابسه خام آنرا نیز میخورند مانند سبزیها مع دیگر از نعناع وبودنه وترخانی وکرفس وبرگ کاسنی ونوع کوچک آن مفروش بروی زمین وبرگ وتخم آن از آن بسیار ریزه تر وبا بورقیت بسیار واندک قرشی وابن اکثر خودرو میباشد خصوص در بنگاله این نوع کثیر الوجود است بخلاف نوع کبیر آن وبهترین آن نوع بزرگ برگ وساق سرخ آنست ونیز نوع دیگر میشود زیرک آن که بزرگ آن اندک طولانی وخود رو است *طبیعت* آن در سوم سرد ودر دوم تر ودر سوم نیز ترگفته اند

بقرالوحش

بقس

بقلة الحمقاء

با اندک قوت قبضی * افعال وخواص آن برگ وساق آن جالي ومسكن صفرا وقامع آن ومسكن خون وحرارت جگر ومعده وحدت تبهای حاره وصفراویه وعطش وذیابیطس وصداع حار وقاطع نفث الدم ونزف الدم وچركى كه از سینه آید ومانع نزلات حاره ومبرد دماغ وقئ با زدارد ونقیت حصاة وادرار بول نماید وجهت سرفه وقرحه وحرقت مجاری بول ومثانه وامعا ونواصیر وبواسیر دامیه وتسكین حرارت رحم وحرقت ووجع آن وحابس حیض بقوت قبض وبرودت خود وجهت حب القرع وباد سرخ چون آب آنرا گرفته مقدار ده درهم با نبات مقدار دو درهم ویا شكر بیاشامند وخوردن پخته آن با اندک روغن ویا زیرشته كرده جهت قطع اسهال مراری وتقویت امعا وحمیات حاره وداخل مزورات صاحب تپ وامراض حاره نمودن بغایت نافع خصوص در بلدان وفصول حاره وچون محرورالمزاجان لاغر وخشک تناول نمایند ابدان ایشانرا تر وفربه كرده اند وبا سركه خوردن آن قلیل الغذاء وجهت اوجاع كرده نافع وخائیدن آن جهت رفع ضرس واكثار آن محدث ضرس وعصارهٔ آنرا داخل اكتحال وبرودات نمودن نافع وضماد آن با روغن گل جهت تسكین صداع حار وضربانی وسوختگی آتش واورام حاره وبا شراب جهت بثور سر وبا آرد جو جهت تسكین صداع حار وورمهای گرم چشم ومقل مؤسقا قلوس واورام دماغی وجرب وحكه وورم انثیین وشری وجمره وبه تنهائی جهت تسكین حرارت اعضا وسوختگی آتش وبر معده وكبد جهت تسكین حرارت آن وباحنا بر كف دست وپای جهت تسكین حرارت آن وبهق بشرط تكرار عمل نافع وبدل سنور طلای آن جهت امراض مذكوره وریختن آب آن با روغن گل بر سر جهت صداع حار ضربانی وحقنه بآب آن جهت وجع انثیین حار وسیلان فضول از امعا ورحم مفید وضماد بیخ آن جهت ثآلیل قویتر از نبات آن وبرگ وساق آن مقوی باه محرورین ومضعف مبرودین وضعیف الحرارة وبالخاصیة مسقط اشتها واكثار آن مورث تاریكي چشم مصلح آن مصطكی وكرفس ونعناع مقدار شربت از آب آن تا بیست مثقال وفرش نمودن نبات آن مانع احتلام وتخم آن در جمیع افعال مانند آب آنست واز آن ضعیف تر وبا قوت مسكنهٔ مواد ودر تسكین عطش قویتر از برگ آن وذرور آن جهت قلاع وبثور دهان اطفال وغیر آن نافع وگویند مضر سپرز ومعدهٔ بارد است وصاحب شفاء الاسقام جهت سپرز مفید نوشته وچون پنج درهم آنرا نرم كوبند وبپخته با سكر با جلاب جهت حمیات حاده وسوزش حار والتهاب كبد ولذع معده وامعا بنوشند نافع وتلیین بطن نماید ومصلح آن قند مقدار شربت آن تا پنج درهم بدل آن در اكثر امور بزر قطونا وبریان یعنی بو داده آن قابض وغیر بو داده آن ملین طبع وحریره وحلوای بزر بقلة الحمقاء در قرابادین ذكر یافت

بقلۀ یمانیه

* بقلۀ یمانیه * آنرا بقلۀ عربیه وبقلۀ مائیه وبربوز وجربوز واهل اندلس بلبطس وبفارسی سفید مرز واهل بلخ منج واهل بخارا وجرجان بورمنی وبسندی ناننهاری وبهندی چولائی نامند * ماهیت آن مالیقی وبغدادی نوشته اند كه گیاهی است شبیه بكاسنی واز آن ریزه تر مائل بسرخی وبی طعم ودركنار آبها میروید وحكیم میرمحمد مؤمن در تحفه نوشته كه در تنكابن وطبرستان اسكنی نامند وابن تلمید گوید كه تخم آن شبیه است بتخم بستان افروز وقسم ماده آن سرخ مرز است ومترجم صیدنه ابوریحان نوشته برگ آن شبیه ببرگ زرد آلو ومناسبت میان آن وبستان افروز با آن است كه نبات بستان افروز سرخ میباشد ونبات منج سبز ودر تخم هر دو باهم مشابهت تمام دارند ونوع سرخ آن را كه برگ وشاخ آن سرخ ودراز تر است وآنرا پخنج نیز گویند ونوع دوم را ماده واین قول اصح وچولائی چنین است وسفید آن در بنگاله بسیار بلند نمی شود بلكه اكثر پهن برروی زمین میباشد * طبیعت آن در دوم سرد وتر * افعال وخواص آن ملین طبع ومرطب بدن وقلیل الغذا ومطفی حرارت

غریبة و مولد خلط صالح و مسکن تشنگي و مرقة حار چون با آب انار و روغن بادام طبخ نمایند و طلای عصارهٔ آن با روغن گل جهت صداع شمسي احتراقي و ضماد آن جهت جرب و حکه و اورام حاره و خراج و قروح و ورم چشم و تاکیل و قروح باطني و شهدیه و غلیان خون نافع و بطیء الهضم و مضر مبرودین و قاطع باه و مصلح آن جوارشات حاره و جهت محرورین نافع و مسکن سرفه و عطش عارض از حرارت و مرة صفرا خصوصا جوش داده و پشتهٔ آن با روغن بادام شیرین و آب انار شیرین و کشنیز تر تازه یا خشک و طلای آب آن جهت صداع عارض از احتراق شمس نافع و تخم آن سرد و خشک و رادع و جهت امراض حاره و اورام گرم شربا و ضمادا مفید و صاحب دستور الاطباء نوشته که بیخ آنرا چون با آب بسایند و برعرق مدني که بفارسي رشته و پیو و بهندی نارو نامند بمالند نافع است مضر کرده مصلح آن شکر مقدار شربت آن تا سه مثقال است

* بقلهٔ حامضه * بفارسي ترهٔ خراساني و ساق ترشک و بهندی ساک چوکه نامند * ماهیت آن قسمي از حماض بزرگ ورق بی ساق است و از برگ کرنب کوچکتر و در جاهای نمناک میروید و طعم آن ترش * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و گویند در اول * افعال و خواص آن شکم ببندد و مرهٔ صفرا را سود مند بود و اشتهای طعام آورد هرگاه نقصان از حرارت باشد محرور المزاج را نافع و مبرود را مضر و عصب زابد متوز مصلح آن عسل است

* بقلة البراري * آن را بقلة الرمل نیز نامند جهت آنکه منبت آن اکثر صحراهای رملي است * ماهیت آن نباتی است از کاسني برگ کوچکتر و بیخ آن پهن بر روی زمین و گل آن زرد بخلاف قنابری که بیخ آن برزمین فرورفته است و طعم آن با اندک شوری و تلخي و در آخر زمستان میروید و در آخر نیسان ماه رومي میخورند و تخم آن شبیه به پنبه دانه است * طبیعت آن در اول سرد و در رطوبت معتدل و گویند گرم و خشک است * افعال و خواص آن مصلح امزجه و سریع الهضم و جهت خفقان قلب و خشبوئي دهان و استحکام لثه و تقویت عمور یعني گوشت بن دندانها و تقویت قوت هاضمه و معده و کبد و احشا نافع و صفرا را دفع نماید و بخور عرق آن جهت حمی ربع و حمی بلغمیه نافع و از خاصیت آنست که چون زیر جامهٔ خواب کذا رند خوابهای خوب بینند

* بقلة الرماة * بضم راء مهملة و فتح میم و الف و ها * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ بارتنگ و از آن ریزه تر و مائل بغبرت و بیخ آن باریک و پرشعبه و بیرون آن سیاه و اندرون آن سفید و منابت آن اکثر بلاد مغرب و ارمینیه و جزائر و خوزاست و مرمال در بها رمیروید و تا اواسط تابستان می ماند * افعال و خواص آن پوست بیخ آنرا چون بکوبند و بفشارند و عصارهٔ آنرا گرفته طبخ نمایند تا غلیظ و سیاه مانند زفت گردد برسر پیکان تیری و حربه که بمالند و بصید حیوانیکه بزنند و بخون آن برسد آنرا در ساعت میکشد و اهل اندلس بیخ مقشر آن را بجای کندش استعمال مینمایند در نهایت گرمی و خشکي و سه درهم آن کشنده است بقیٔ

* بقلة الاوجاع * بیونانی آنرا اقاقلیا و اهل مغرب توجره نامند * ماهیت آن نباتی است مغربي و منبت آن بوادی افریقیه در طعم شبیه بانیسون و با اندک تلخي * طبیعت آن در اوائل دوم گرم و خشک و جهت درد شکم هر شخصی در هر زمانی مفید است

* بقم * بفتح باء موحدة و قاف و میم * ماهیت آن درختي است عظیم منبت آن سواحل هند و زیربادو دکهن و زنگبار و برگ آن مانند برگ بادام و گل آن بسیار زرد و ثمر آن مدور و مائل بسرخي و در آخر سرخ میگردد و بعد رسیدن سیاه و شیرین

وچون در سه شب آنرا اخیسانند مدادی بغایت خوش رنگی میشود وکویند عین الدیک تخم ثمر آنست * طبیعت آن در سوم کرم ودر چهارم خشک * افعال وخواص آن ذرور آن جهت التیام قروح کهنه وجراحت تازه وقطع نزف الدم وتجفیف قروح سائله ومغسول بآب آن جهت نیکوئي رنگ رخساره وتقویت مفاصل نافع وبخور آن کشنده به یبس وسکون وبعضی را اختناق مقلق علاج آن مقیئات ومرطبات وحقنها وحمولات معتدله وفصد در صورت احتیاج است وکویند علاج بلدیر نیست وصباغان چوب آنرا جوشانیده در رنگ کرپاس وغیره مستعمل دارند * فصل الباء مع الکاف

* بکا * بفتح با وکاف مشدده والف * ماهیت آن درختی است معروف در مکهٔ معظمه زاده الله تعالی شرفا شبیه به بشام وبرک آن از آن ریزه تر وثمر آن مدورتر وبزرک تر از آن ودر معهٔ سفید یکه از آن میچکد از ما نند آن مانند د معهٔ بشام سرخ نمیکردد * طبیعت آن در دوم کرم وخشک * افعال وخواص آن ضماد ثمر آن جهت نضج دمامیل صلبه واورام بلغمیه وموکبه وسایر صلابات ومسواک چوب آن جهت تقویت لثه ومنع آفات از دندان ودمعه آن جهت وجع اسنان وتخم آن مقوی معده وجهت سرفه واورام بلغمیه وسوداویه نافع

* بکچهي * بضم باء موحده وسکون کاف وکسر جیم فارسي وسکون یا لغت هندی است وباکچی نیز کویند * ماهیت آن تخمی است مدور واندک طولانی وپهن وظاهر آن سیاه واندرون آن سفید ودر غلافی مدور سه چهار عدد قریب بهم در خوشهٔ مانند عنب الثعلب وبرک آن مانند برک بقلهٔ خراسانیه وکل آن کلابی رنگ * طبیعت آن کرم وخشک وسرد وخشک نیز کفته اند * افعال وخواص آن ملین ونفاخ ومشهي ومفرح وجهت برص وبهق وجرب وفساد خون وجذام شربا وضمادا بتنهائي ویا با ادویهٔ مناسبهٔ دیکر جهت فساد صفرا وحمیات بلغمیه وکرم شکم وحب القرع وقروح مجاری بول نافع وتخم آن در افعال مذکوره قویتر واهل هند تخم آنرا از جملهٔ رساین میدانند

* بکن * بضم باء موحده وفتح کاف مشدده وسکون نون وعوام بکم بمیم نیز کویند * ماهیت آن کیاهی است هندی مفروش برروی زمین برک آن ریزه اندک پهن طولاني وبا شرفهٔ کمی وسر آن اندک مدور بیخ برکها باریک * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آب برک آن جهت رفع حمیات بلغمیه وعفنه وسرفهٔ بارد وحبس البول وحرقت آن وحصاة مثانه نافع وضماد آن منضج دمامیل وکویند چون روی توتیا را کداخته ودر حین کداز بکن را سائیده قدری معتدی بر آن ریزند آنرا سوخته سفید آب میکرداند در غایت خوبي

* بکمون * بضم باء موحده وسکون کاف وضم میم وسکون واو ونون لغت فارسي است وبعربي عرفج نامند * ماهیت آن از جملهٔ یتوعات است وکیاه آن در کنار آبها میروید شبیه بدرخت سماق وشاخهای آن زیاده بر پنج عدد نمیباشد ومائل بسرخي وشیردار واز یتوعات آنراز خمسة الاعصان نامند برک آن شبیه ببرک کاج وپیچیده وکل آن سفید ودرهم وتخم آن شبیه بشاه دانه وآنرا حب الفقد می دانند * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح سدد احشا وجهت سپرز بغایت نافع وکفته اند که اکر زن در سالی یک عدد از تخم آنرا تناول نماید در ان سال آبستن نکردد واکر هفت سال بدان مداومت نماید هیچ وقت حامله نشود

* بکهرینده * بفتح باء موحده وسکون کاف فارسی وخفای ها وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون ودال چهار نقطهٔ هندی وبلغت هندی است * ماهیت آن ظاهرا نوعی از خروع است که در بنکاله میشود وفرق میان این وخروع

آنست که شاخهای درخت بکمر بند * از پائین روئیده میباشد و برگ آن مانند برگ بید انجیر و ثمر آن بی‌خوشه و مدور اندک طولانی و پوست آن سبز و صاف و مغز تخم آن سفید و مقدار مانند تا توله * افعال وخواص آن نوع سائده برگ آن ملصق و ملحم جراحات تازه و قاطع نزف الدم آن بسرعت و مجرب * فصل الباء الموحدة مع اللام *

* بلادر * بفتح باء موحده و لام و ضم دال و سکون راء مهملتین و بذال معجمه نیز آمده لغت فارسي است ماخوذ از بهلاوه هندی و بعربی حب الفهم و حب القلب نامند بجهت مشابهت آن بقلب حیوان و برومی انقردیا نامند * ماهیت آن ثمر است هندی درخت آن شبیه بدرخت بهالمار شاخهای آن از بیخ رسته مائل بزمین و بر زمین افتاده و غیرها شاخهٔ که آن بر زمین میرسد ریشه می بندد منبت آن جنگلها و دو نوع میباشد یکی صغیر و ثمر آن شبیه بنارنجی و بهی و در ابتدا سبز و بعد رسیدن زرد میگردد و درون آن لحمی اندک شیرین با چاشنی کمی و عفوصت بسیاری و بعضی مردم آنرا میخورند و برسر آن مانند اکلیل دانهٔ صنوبری شکل مانند دل حیوان و بر سر آن گل آن میباشد و بعد رسیدن سیاه میگردد و گل آن میریزد و درون ثمر آن تخمها میباشد و گوشت آن اندک شیرین چاشنی دار با عفوصت بسیار و بعضی اطفال و مردم آنرا میخورند و اکلیل بالای آن که بلادر است مغزی شیرین دارد مانند مغز بادام و بر بالای آن مغز و زیر پوست رطوبتی غلیظ لزج دارد عسل آنست که دهن بلادر نیز نامند و طریقهٔ اخذ عسل آن آنست که سر آن که مانند قمعی است ببرند و ابر را گرم کرده بدان بگیرند و بفشارند بقوت تمام و آنچه عسل از آن برآید در صدفی و یا در ظرفی شیشه و یا چینی جمع نمایند و همچنین دانهٔ دیگر تا بقدر مطلوب برآید و یا آنکه بر روی سنگی و یا تابهٔ آهنی بگذارند و دستهٔ هاون آهنی را گرم کرده بر آن بفشارند تا عسل آن برآید و بدستور مذکور جمع نمایند و یا آنکه با کفچه نرم بکوبند و اندک نمک آبی بر آن پاشیده در پارچهٔ کرباس قوی انداخته در شکنجه بکشند تا آنچه روغن در آن است بخوبی و آسانی برآید پس جمع نمایند و بکار برند و باید که در جمیع احوال دست و دهن و بینی را محافظت نمایند که باعث تورم آنها نگردد زیرا که در بعضی امزجه بسبب عدم موافقت بخار و رائحهٔ آن باعث تورم ابدان ایشان میگردد چه جای رسیدن عسل آن پس اگر اولا امتحان نبوده پس متوجه اخذ آن گردد بهتر است و چون خواهند که مغز آنرا تناول نمایند باید که بلادر درست را در آتش اندازند تا پوست و عسل آن سوخته گردد و مغز آن نسوزد پس پوست عسل سوختهٔ آنرا دور کرده مغز آنرا تناول نمایند و طریقهٔ استعمال عسل آن آنست که بروغن مغز گردکان و یا کنجد تازه یا روغن گاو تازه مجرب و خلط کنند و یا با مغز گردکان و یا کنجد مقشر و یا نارجیل سائیده سرشته تناول نمایند و یا داخل معاجین و غیرها کنند و بتنهائی بدون دهن و یا شیء دهني چنانچه ذکر یافت استعمال آن جائز نیست و دوم کبیر که در بنگاله و هند مشهور به بادام فرنگی است درخت و ثمر این نیز شبیه بدان است الا آنکه اکلیل این که بادام فرنگی نامند بهیأت گردهٔ بز و بزرگ آن میباشد و عسل این کمتر و مغز این شیرین تر و ماکول و عسل این غیر مستعمل است و دستور خوردن مغز این نیز بدستور نوع اول است و در نوع اول بعضی دانها که عسل و خشک میباشد و این را بلادر دز میامند * طبیعت عسل آن در چهارم گرم و خشک و پوست آن در سوم و مغز آن در سوم گرم و در اول خشک * افعال وخواص آن مسخن و محلل و ملطف و مقرح جلد و جهت قروح و امراض بارده دماغیه و رطوبیه مانند فالج و لقوه و رعشه و خدر و نسیان و اختلاج و قطع ثآلیل و دفع رطوبات و ریاح و سلس البول و برص و سایر آثار جلدیه و تقویت حفظ و ذهن و اعصاب و دندان و باه نافع مضر محرورین و محرق خون

بلادر

زمر رشته پوست دماغ وجنون وسرسام وماليخوليا وجوشش دهان ونهيج بدن مصلح آن روغن كردن ومغز تازهٔ آن
ومغز نارجيل تازه وكنجد مقشر واستنشاق روغن بنفشه وخوردن ماء الشعير واشياء بارده ومصلح تهيج عارض ازان
گويند روغن ماهي ريزه است كه بهندى تنكره نامند كه در روغن كنجد طبخ نموده بر بدن بمالند مقدار شربت آن از ربع
درهم تانيم درهم ودر دو درهم آن كشند وبدل آن پنج وزن آن فندق وربع آن روغن بلسان وسدس آن نفط است واكتحال
آن در چارپايان مورث بياض ورافع آن خربق وضماد آن با ادويهٔ مناسبهٔ غير مقرحه جهت جميع امراض بارده نافع
ومغز آن لذيذ وبي مضرت ومبهي ومهيج باه وپوست آن مهيج باه ووجهت سياهي موى بغايت موثر خصوصا كه با روغن
يطلى برنموده باشند ودستورا خذ عسل آن وخوردن بلادر ومركباتيكه اصل وعمده درانها عسل آن است مانند انقرديا
وجوارش بلادر وحلوا ودليهره ودهن وعرق ولبابهٔ طولونيه ومزيد العمر ومعجون آن در قرابادين ذكر يافت
* بدانكه شخصي كه بلادر خورده باشد واورا امراض حاده وسوزش باطن وجراحات والتهاب وجوشش زبان وحلق و
وسواس عارض شده باشد علاج او آن است كه اورا مسكهٔ تازه وروغن گاو ويا گوسفند ويا روغن كنجد تازه بخورانند وبر بدن
او مكرر بمالند ونادزهر وجدوار مجرب باد وغ گاو تازه سائيده بخورانند تا انكه حدت ولذع آن اندك تسكين يابد پس
ماء الشعير ودوغ گاو وترش وشور با ي چرب وبرنج چرب خصوص بروغن كنجد تازه بخورانند ودر بيني او روغن بنفشه
وبادام بچكانند وبر سر او چيزهاى خنك نيز بمالند مانند روغن گل با شير زنان وامثال آن ونطول نمايند بر سر آن آبيكه بنفشهٔ
خشك وپوست خشخاش وجو مقشر وتخم كاهو وبيخ لفاح از هر يك يك مشت دران بجوشانند تا آنكه آب سرخ گردد وصاف نموده
مكرر بر سر او بريزند ولعاب بزرقطونا با جلاب وآب انار واشياء باردهٔ رطبه وآب كوشتها بخورانند ومصلح قروح حادث
از بلادر مرهم روغن مصنوع از موم سفيد وروغن گل است خواه قروح ظاهرى باشد يا باطني

* بل * بفتح باء موحده وسكون لام كويند بلغت هندى اسم خيار هند است بزرگتر از خيار كمبر وگويند بهندى آنرا كپرى
وبلغت اهل بنگاله كري مي نامند * ماهيت آن * آنچه حكيم مير محمد مومن نوشته كه تخم آن تلخ ومغز آن چرب وپوست ثمر آن سياه
واندرون آن سفيد مائل بزردى است مولف گويد هيأت كپرى نچنين است بلكه تخم آن چنان است وپوست ثمر آن در
خامى سبز وبعد رسيدن زرد مختلط بسبزى وبعضى زرد يكرنگ ولحم آن در خامى تلخ وبعد رسيدن اندك ترش ميگردد و
بسيار خوشبو ميباشد ووجهت خوشبوئى آنرا نزد خود نگاه ميدارند ولحاى دستنبويه است ونبات آن شبيه بنبات خيار وشاخ
هاى ان باريكتر وبرگ اين كوچكتر ونازك ونرم بي زغب * طبيعت تخم آن در آخر دوم گرم وخشك وبا قوت قابضه
ولحم آن ازان كمتر * افعال وخواص آن مقوى احشا ومحلل صلابات عصب ووجهت فالج ولقوه وسائر امراض
بلغمي وبواسير ورياح ورطوبات غريبه وبا جوارشات جهت تحليل رياح وبواسير وغير آن نافع ونابض طبع ومبهي وبخور
آن جهت بواسير بسيار مفيد مقدار شربت آن تا يك مثقال ومصدع محرورين مصلح آن كشنيز ولحم آن گويند بسيار محلل و
هاضم است بحديكه چون قدرى ازان را با گوشت طبخ نمايند بزودى پخته وخوشبو وهاضم ميگردد ومعمول اكثر طباخان اهل
شاهجهان آباد است وبجهت انهضام طعام وتحليل رياح وقولنج ريحى بسيار نافع ومجرب چون خشك نموده سفوف سازند
وبا اندك آب گرم بنوشند ويا با ادويهٔ مناسبهٔ ديگر تركيب نمايند از قبيل جوارشات ويا معاجين ويا سفوفات وغيرها واسحق
بن عمران نوشته كه بل دانهٔ است سياه درخلقت شبيه بد رو بزرگتر ازان سر آن تيز ودر داخل آن مغزى چرب وآن مستعمل

واز بلاد هند آورند و بعضی بیل را پوست آن دانسته و اقوال دیگر نیز درماهیت آن وارد است و بالجمله از ادویهٔ مجهوله
است وکچری معروف است وچنان است که ذکر یافت و یحتمل که بیل خشک قطعه قطعه نموده باشند چنانچه معمول عطاران
اهل هند است که قطعه قطعه نموده خشک کرده میفروشند

پلاس

* پلاس * بفتح باء فارسي ولام والف وسين مهمله لغت هندی است و آنرا ڈهاک و تیسو نیز نامند * ماهیت آن درختیست
است هندی مشهور و دو صنف میباشد یکی بزرگ و دیگر کوچک درخت بزرگ آن عظیم و کوچک آن بقدر قامت و
بی‌ساق و برگ مدور و شبیه بهم و مانند برگ جوز و سر برگ آن مدور و روییدن آن با رنگ و غنچهٔ گل آن سیاه رنگ و مزغب
و بعد شکفتن زرد با رنجی میگردد و خوش منظر و بسیار ریز گل و منبت آن اکثر بلاد هند و بنگاله و مستعمل گل آن است و صمغ
آن نیز * طبیعت برگ آن گرم و تر و با عفوصت بسیار لهذا بعضی خشک گفته اند * افعال و خواص آن مشهی طعام
و مبهی و بجهت تحلیل دماميل و بثور و ریاح شکم و ریاح غلیظهٔ محتبسه در بطن و قولنج و بجهت ذرب و خلفه و دیدان و بواسیر
و در جبر کسر عظام گویند قائم مقام مومیائی است و گل آن سرد و خشک و قابض شکم و دافع فساد بلغم و صفرا و خون و مدر بول
و گل سفید آن بسیار مقوی باه و ضماد مطبوخ آن محلل اورام و نزول آب در کیس و بر عانه جهت دفع احتباس بول و حیض
و تحلیل ورم مثانه و رحم و ثمر آن گرم و تر و دافع امراض کرده و مثانه و بواسیر و کرم شکم و فساد سودا و بلغم.

پلاس پاپره

* پلاس پاپره * بفتح باء فارسي ولام والف وسكون سين مهمله وفتح باء فارسي والف و باء فارسي و راء مهمله وها * ماهیت
آن ثمر درختی است هندی پوست آن زرد و مغز آن سفید مائل بزردی و اندک لعابی بی طعم غالبی و بعد خشک شدن پهن
اندک عریض و طولانی مانند برگ کوچک ضخیم کروی شکل میگردد و چهار نوع میباشد سرخ و کبود و زرد و سفید و همه در
خواص برابرند * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت بواسیر و دیدان و حب القرع
نافع و قطور آن با ملح اندرانی و پوست هلیله بالسویه در گلاب خیسانیده جهت رفع بیاض عین مجرب

پلاسنطور

* پلاسنطور * بفتح باء عجمي ولام والف وفتح سين مهمله وسكون نون وضم طاء مؤلفهٔ مهمله وسكون واو وراء مهمله لغت
فرنگی است بمعني شجرة النبي و آنرا دسنطو ولينو سنطو نيز نامند ومعني لفظ اول شجرة النبي وثاني شجرهٔ مباركه است
* ماهیت آن از ادویهٔ جدیده است که طائفهٔ فرنگ در سنه هشتصد هجری که ارض جدیده را یافتند و در تصرف آوردند
معرفت بدین دوا بهم رسانیدند و باطراف بردند و آن درختی است شبیه بدرخت لسان العصافیر بهیأت مجموعی و با دو
پوست یکی خارجی غلیظ شبیه بپوست بلوط و دوم نازک متصل بچوب یعنی مغز آن و این سبز و زرد مائل بسفیدی مانند
صندل زرد و چوب داخل آن که بمنزلهٔ لب آنست سیاه سنگین متین مانند آبنوس و با دهنیت که مانند چوب صنوبر با آتش
مشتعل میگردد و پلا سنطو را فرنگان بر مراکب حمل نموده بقسطنطینیه میآورند و از آنجا قبضهٔ کارد و خنجر
و شمشیر میسازند و بهترین آن سنگین بسیار دهنیت تازهٔ آنست که کهنه و پوسیده نشده باشد و مستعمل و شدید النفع مغز
سیاه رنگ شبیه بآبنوس آنست و بعد از آن پوست داخلی شبیه بصندل زرد پس پوست خارجی آن * طبیعت آن گرم
و خشک در آخر درجهٔ دوم و بعضی یابس در سوم گفته اند * افعال و خواص آن مفتح و مرقق و معرق و مقطع و محلل
و مجفف و با قوت تریاقیه و بالخاصیت مقاوم سموم و دافع آنها و جهت صرع و نسیان و جمیع نوازل و نزول آب در چشم و ضیق
النفس و نیکوئی بوی دهان و زوال بخر و تقویت معده و امعا و تفتیح سدهٔ کبد و طحال و قدیمهٔ متمکنه و درد پهلو و پشت

ونقرس ومفاصل وانضاج اورام بارده وخنازیر وآتشک که شیرنا منده وسرطانات وانواع جرب وحکهٔ کهنه وبالجمله اکثر امراض بلغمیه وسوداویهٔ ردیه را مفید وهزال مفرط وقی ویبس آنرا زائل کرداند وانعاش حرارت غریزی وتقویت روح وتعدیل مزاج نماید واین بسبب صلد ورآثار متضاده وکیفیات متخالفه بلسان رطوبت اصلیه وبلسان طبیعت نامیده اند واز صورت نوعیهٔ آن دانسته اند نه از کیفیت فقط وآنرا مانند چوب چینی طبخ نموده مفرد ایا مرکبا مانند چوب چینی استعمال مینمایند وطریقهٔ طبخ واستعمال آن درخاتمهٔ قرابادین کبیر بتفصیل ذکر یافت ودرمقدمهٔ این کتاب نیز

* بلبل هزار داستان * بضم دو باء موحده وسکون دو لام * ماهیت آن طائری است معروف بقدر کنجشکی کوچک خوش شکل وسبز رنگ ونزد یک سر آن سیاه وسفید ونیکولحن ومليح الصوت ولهذا آنرا درخانها نگاه میدارند وتربیت مینمایند * طبیعت آن گرم وخشک درسوم وخشک درسوم * افعال وخواص آن بغایت محرک باه خصوصا مغز سر وبیضهٔ آن وسرگین آن بسیار جالی وباقوت قابضه ضماد آن جهت نیکوئی رنگ رخسار وازالهٔ کلف وشعر زائد اجفان وحمول آن جهت اسقاط جنین مؤثر وخاکستر پر آن جهت التیام جراحات وآشامیدن خون گرما گرم آن جهت تصفیهٔ قصبه ریه وصوت مفید ومبرودین را نافع ومحرورین را مضر است

* بلبوس * بفتح باء موحده وسکون لام وضم باء موحده وسکون واو وسین مهمله لغت یونانی است ومعروف نزد عرب به بصل الذئب وبصل الزیر وبفارسی زیر وتلخهٔ پیاز وبترکی داغ سوغالی ودرلرستان طرم نامند * ماهیت آن مانند پیاز کوچکی است الا آنکه تو برتونیست بلکه مانند سیرکدانه است وپوست آن سیاه ومتشنج وبرگ آن مانند پیاز وازان عریضتر ودرطعم وبوی شبیه به پیاز وبیخ آن ازباران بزرگ میشود واندک تلخ ومائل بشیرینی واز ماکولات است وابن تلمیذ گوید که مثل پیاز است وکوچک وطولانی ورنگ آن زعفرانی ورمانی وازان گلگونه سازند وچون تخم مرغ راباآن بجوشانند مثل روناس رنگ میکند وبه پیاز نرگس شبیه وبرگ آن مثل کراث وگل آن شبیه به بنفشه وطعم آن باحلاوت وگفته اند بعضی ازان شیرین طعم وبعضی تلخ وبعضی بی مزه میباشد * طبیعت آن دراول سوم گرم وخشک وبعضی درآخر اول خشک گفته اند * افعال وخواص آن مهیج باه وجالی وجاذب خون بظاهر جلد ومسمن بدن وضماد آن برکمر وحوالی قضیب جهت تقویت باه مفید ومخرج پیکان تیر وخار است ازبدن وضماد آن بتنهائی ویاباعسل جهت التوای عصب وکوفتگی استخوان وهمچنین باعسل جهت تقویت بدن که سست شده باشد وگزیدن سگ دیوانه وبافلفل جهت درد معده وبازردهٔ تخم مرغ جهت کمنة الدم زیرچشم وباادویهٔ مناسبه جهت قلع ثآلیل مساریه وحبس عرق وبانطرون مشوی جهت تنقیهٔ نخالهٔ سر وقروح رطبهٔ آن وباسکنجبین جهت بثور لبنیهٔ آن وباآرد جو جهت شکاف عضل وناخن وباخانق النمر جهت کلف وبهق وآثار قروح وسیاهی باقی مانده دربدن بعد اندمال جراحت وباسرکه جهت غرب وطلای بختهٔ آن درزیرخاکستر بابورهٔ ارمنی جهت نخالهٔ سر وزخمهای تازه وبند ستور وضماد مشوی آن درزیرخاکستر گرم بارؤس سمک صغار یکه درمصر صیرمینا مند بعد ازسوختن آنها جهت قروح صفراویهٔ ذقن که بعضی ازان دانها سرایت به بعضی دیگر نماید واکثر جوانان را پیش ازبرآمدن ریش عارض میکردد ودیرمی ماند وباسرکه جهت غرب که ورم ماق عظیم چشم است وچون باآب بپزند وباسرکه بخورند جهت ومن عضل وحمول آن جهت اخراج جنین ومشیمه نافع المضار بطئ الهضم ومولد خلط غلیظ لزج حاد ومضر عصب ومورث مغص مصلح آن کاسنی وشیر تازه باعسل ودافع نفخ

آن انیسون ومثلث آن یعنی پروردهٔ آن در سرکه محرک باه مرطوبین است

* بلح * بفتح باء موحده ولام وسکون حاء مهمله بفارسی غورهٔ خرما نامند * ماهیت * آن ثمر درخت خرما است که هنوز از سبزی بر نیامده ومیل بشیرینی نه نموده باشند * طبیعت * آن در اول دوم سرد ودر آخر آن خشک وقابض * افعال وخواص * آن با عطریت ومقوی لثه ومعده وجگر وعصب مسترخی وقاطع قی صفراوی واسهال مزمن وادرار بول وسیلان رحم وخون بواسیر شربا وضمادا آن ملصق جراحات تازه وخون بو کنند عرق وحابس آن وخائیدن آن مقوی لثه وبند ستور مضمضه بطبیخ آن ومداومت اکل آن قاطع جذام مضر شش وسینه ومولد خلط غلیظ ورياح وسده مصلح آن عسل وبنفشهٔ مربا وشربت خشخاش مقدار شربت آن دو درهم وجزو اعظم سك ورامك واکثر خوشبوئیها است وچون آب آنرا با آب غوره بجوشانند تا غلیظ گردد در چشم کشند جهت قطع دمعه وجرب وسلاق مجرب

* بلخته * بکسر باء موحده ولام وسکون خاء معجمه وفتح تاء مثناة فوقانیه وهاء وبحاء مهمله نیز آمده لغت مغربی است * ماهیت * این گیاهیست منبسط بر روی زمین وشاخهای آن باریک وسرخ بهم پیچیده مانند پیچیدن کرمها بر روی زمین بشکل دایرهٔ مستدیر وگل آن سرخ وسفید * طبیعت * آن گرم در اول ومائل بخشکی * افعال وخواص * آن محلل وملطف ومقطع وبفرغره بعصاره وطبیخ آن جهت اخراج زلوی در حلق مانده وضماد برگ آن محلل قوی وهمچنین نطول برگ ومطبوخ آن جهت تحلیل اورام نافع وخوردن آن در طب مستعمل نیست

* بلخیه * بفتح باء موحده وسکون لام وکسر خاء معجمه وفتح باء مشدده وهاء آنرا اخلاف بلخی نامند بسبب آنکه در بلخ که از مملکت توران است بسیار بهم میرسد وبهرام نیز میامند وبفارسی بید مشك گویند ودر حرف الشاء در خلاف مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی وبعضی آنرا گرم در اول ومائل بیبوست دانسته اند منسوب بمشتری است

* بلسان * بفتح باء موحده ولام وشین مهمله والف ونون * ماهیت * آن نوشته اند درختی است عظیم تا بمقدار شجرة البطم میرسد بتربیت ومانند انسان متاذی میگردد از سردی وگرمی وعطش وسیرابی پس سزاوار آنست که آنرا تنها بیر نمایند بحسب هر زمان وفصل تا بکمال لایق خود برسد وبرگ آن شبیه ببرگ سداب وبسیار سفید تر از آن ومنبت آن اول عین الشمس بوده که دهیی است از دیههای مصر وانطاکی نوشته که در کتب نصاری مرقوم است که حضرت مریم با حضرت مسیح علیهما السلام چون گریخت بمطریه آمد وآنجا اقامت نمود نزدیك آن چاه وبشست ثیاب خود را وریخت آب آنرا درخت بلسان از آن روئید ولهذا نصاری تعظیم بسیار مینمایند وروغن آنرا باضعاف وزن طلا میخرند وذخیره میکنند از نزد بطارقه ورهبانان واز ادویهٔ مفردهٔ نفیسهٔ بی مثل است وبهترین چوب آن که عود بلسان نامند تازهٔ خوشبوی سنگین سرخ رنگ آن است که پوست آن زرد باشد بهترین روغن آن آنست که در سرطان نزد طلوع شعری یمانیه گرفته باشند وامتحان خوبی آن آنست که چون در آب اندازند فرو رود وچون بنیه یا پشمی را بدان بیالایند وبشویند تا تمام منحل شسته گردد واز لزوجت آن در آن چیزی نماند وچون انگشت را بدان بیالایند وبجربی ویا بالای توبی بمالند وبسوزانند اذیت بچوب وتوب نرسانند ودرین امر مشارکت خمر مصعد یعنی عرق آن ومشابه نفط است وازمدتیست که بلسان از مصر برطرف شده وعشابان وعطاران اجزای درخت بشام را از عود وحب ولبن بجای آن میفروشند ومردم استعمال مینمایند واین در افعال بسیار ضعیف وبدل آن نمیتواند شد * طبیعت * حب ودهن وعود آن وبند ستور وخواص هریك بجای خود ان شاء الله تعالی مذکور خواهد

شد اما برگ آن پس آشامیدن طبیخ آن جهت تحلیل نفخ و ریاح غلیظ و اخراج زلوی دو حلق مانده و قطور مطبوخ آن در
گوش جهت تسکین وجع آن و تکمید بدان جهت تسکین صداع رطوبی و همچنین ضماد آن جهت رفع صداع بارد رطوبی و
گزیدن عقرب وضماد پوست بیخ آن با سرکه جهت قلع ثآلیل وضماد بیخ و ریشهای سوختهٔ آن با سرکه جهت رفع ثالیل و
مربای پوست تازهٔ آن با عسل جهت تقویت معده و رفع رطوبات آن مفید و چون شاخ و برگ آنرا در آب بجوشانند و آب آنرا
با روغن کنجد تازه بجوشانند تا روغن بماند آن روغن را قائم مقام روغن بلسان دانسته اند و گفته اند بسبب حرارت
مزاج آن منسوب بمشتری است

* بلسکی * بضم باء موحده و فتح لام و سکون سین مهمله و کسر کاف و یاء مثناة تحتانیه لغت عربی است و نزد اهل مغرب
معروف بمصفی الرعاة و صید لانیه آنرا قوت البربر نامند * ماهیت آن نباتی است بر شاخ رخشن و مربع و ساق و شاخهای
آن دراز و برگ آن متفرق و شبیه ببرگ روناس و مائل باستداره و گل آن سفید و تخم آن صلب و مدور و میان آن
مائل بکجی و چون چوپانان شیر را بآن از موی صاف میکنند لهذا مصفی الرعاة نامند * طبیعت آن مرکب القوی حرارت
و یبوست بر آن غالب و یبس آن زیاده از حرارت * افعال و خواص آن ملطف و جالی و آشامیدن نیم اوقیه از عصارهٔ
آن با شراب ابیض ممزوج و یا با آب مجرب النفع جهت رتیلا و افعی و پنجدرم از حشیش آن نیز بدستور و قطور عصارهٔ و
یا مطبوخ آن با روغن گل یا بنفشه جهت تسکین درد گوش و ضماد آن با پیه خوک جهت ابتدای خنازیر مفید و بسبب حرارت
خود منسوب بمشتری است

* بلغار * بضم با و سکون لام و فتح غین معجمه و الف و راء مهمله در آخر و تلاتین نیز و بهندی بودار نامند * ماهیت آن
چرمی است سرخ رنگ خوشرنگ ضخیم دانه دار خوشبو که از ترکستان می آورند و سبب بوی آن گویند آنست که دباغت آنرا
از پوست درختی مینمایند که آن درخت خوشبو است و در سوای آن بلد جای دیگر نمیشود * طبیعت آن سرد و خشک
* افعال و خواص آن مانند افعال و خواص آن جلود است و در حرف الجیم مذکور خواهد شد و آب خوردن در اوانی
مصنوع از آن مقوی قلب و رافع خفقان و مضعف باه و ذرور تراشهٔ آن حابس دم خصوصا سوختهٔ آن که در جراحات تازه بر نمایند

* بلور * بکسر با و فتح لام مشدده و سکون واو و راء مهمله بفارسی بلور بضم اول و ثانی و تخفیف وا و گویند * ماهیت آن
سنگی است سفید شفاف سست تر از زمرد و صلب تر از شیشه و در بعضی اماکن مانند کشمیر صلب تر و شفاف تر و در بعضی بلاد
مانند عظیم آباد نرم تر و شفافیت آن کمتر میباشد * افعال و خواص آن اکتحال نرم سائیدهٔ آن جهت رفع بیاض و سبل
و جرب و تعلیق آن جهت ارتعاش اطفال و از خواب جستن ایشان موثر است

* بلوط * بفتح باء موحده و ضم لام مشدده و سکون واو و طاء مهمله بلغت طبرستان دارمازی و بفارسی بالوط و بلغت انطاکیه
دوام و بلغت عراق عفصیح و بلغت مصر ثمر الفواد نامند * ماهیت آن ثمر درختی است عظیم منبت آن کوهستانها و
مثل لاخها و ثمر آن معروف و بقولی دو قسم میباشد قسمی مستطیل و قسمی مستدیر و این را بهش و شاه بلوط و بلوط الملک
گویند و این از قسم مستطیل لذیذتر و ماکول اهل بلاد و درخت آن شبیه بفندق است و مولف ها لایسع سه قسم ذکر کرده
و گفته که این قول اصوب است یک قسم مستدیر که شاه بلوط باشد و دو قسم مستطیل و از این دو قسم یکی با حلاوت و ماکول
و دیگری با مرارت و غیر ماکول چنانچه در دیلم و طبرستان هر دو قسم میباشد و امین الدوله از محمد بن احمد و از جالینوس

نقل کرده که در بعضی بلاد درخت بلوط یکسال بلوط بار میآورد و یکسال مازو و مترجم صیدنه ابوریحان گفته که ممکن است
درختی در یک سال نوعی از میوه بار آورد و سال دیگر نوعی دیگر چنانچه درخت پسته یکسال پسته بار میآورد و سال دیگر
بزغنج چنانچه در بزغنج ذکر یافت و در فستق ان شاء الله تعالی خواهد آمد و در زیر پوست آن متصل بمغز پوست نازک
جوزی رنگ میباشد که آنرا جفت بلوط مینامند و ثمر تازهٔ آنرا در آتش انداخته بریان کرده گرما گرم با نمک و یا بی نمک
میخورند نازک و لذیذ میباشد و مغز خشک آنرا آرد نموده روستائیان در هامین نان پخته میخورند و تحقیق آنست که
یکسال ثمر آن خوب و بالیده میکرد و یکسال چیزی شبیه بمازو و کم مغز و غیر مازو راست چنانچه در عفص ان شاء الله تعالی
مذکور خواهد شد * طبیعت آن شیرین ماکول آن در اول سرد و در دوم خشک و تلخ آن در اول سوم خشک و نائب
مناب عفص و قابض است * افعال و خواص آن مغلظ و بطئ الهضم و کثیر الغذا چون انهضام یابد مسدد و حابس اسهال
مزمن و نزف الدم و نفث الدم و جهت خفقان و غثیان که حادث از فم معده باشد و سحج و قرحهٔ امعا و سلس البول و تقطیر آن
و محرق آن مدر بول و حابس اسهال و ضماد آن با پیه خوک نمک سود جهت ورم حالب یعنی کنج ران و اورام بلغمیه
و صلبه و ضماد سوختهٔ آن و بلد متوره و رسوختهٔ آن جهت رفع قلاع و قروح ساعیه و حمول آن جهت قطع سیلان رحم و امثال
آن نافع و چون بلوط را با نیم وزن آن کندر با روغن زیتون سرشته مداومت بخوردن آن نمایند جهت قطع سلس البول
و بول در فراش و ادرار مذی و منی و تجفیف نار فارسی مجرب دانسته اند و نان آن ثقیل و مصدع و مولد سودا و سدد
مصلح آن سکنجبین و قند مقدار شربت آن از یک مثقال تا پانزده مثقال بدل آن خرنوب نبطی است و جمیع اجزای
درخت آن بارد یابس و یبس ریشهای باریک آن زیاده و در قطع سیلان رحم و امثال آن نافع برگ آن جهت التیام
جراحت تازه و خاکستر چوب آن جالی دندان و جهت اکله مفید و آبیکه در حین سوختن چوب بلوط ظاهر میگردد جهت
خضاب ابرو بهتر از خطاط است و جفت آن مجفف قوی و رادع و جهت جراحات و حبس سیلان خون و رطوبات شربا و ضمادا
و بجهت فتق ضمادا نیز نافع و بدل آن کلنار و گویند پوست انار و مورد بالسویه بدل آن است مقدار شربت از جرم آن
یک مثقال و در مطبوخات تا سه مثقال و چون پوست درخت آنرا مهرا پخته یک شب بر موی کاد رپا ضماد نمایند که قبل
ازان با طین قیمولیا شسته باشند بغایت سیاه کند و شاه بلوط با اندک حرارت و قبض میباشد و یبس آن کمتر از بلوط و غذائیت
آن غالب و با قوت جالیه و مسمن بدن و مولد پیه کرده و مشوی آن با اشربه مبهی و مهیج باه و مقوی بدن و جهت
رفع هموم بغایت مؤثر و در سائر خواص ضعیف تر از بلوط و نفاخ و اقسام بلوط مضر حلق و مثانه مصلح آن بز رهند توتا و شکر
و سکنجبین و جفت شاه بلوط در صمیت مانند پوست شلتوک است

* بلوط الارض * ماهیت آن اسمی است مشترک میان کمادریوس و بیخ نباتی که برگ آن مانند برگ کاسنی عریض
و سبز و منبت آن ریگزارها و زیر گولان که نوعی از تراسیل است که جلد و اسفید اندلسی باشد و طعم آن شیرین با اندک
تلخی مانند طعم بلوط و در شکل نیز بدان مانند و بیخ آن شبیه ببلوط و در زمین میباشد و برگ آن از زمین میروید
* طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن قاطع فضول و مفتح سدد اعضای باطنی و مدر بول
و حیض و ضماد آن با عسل جهت رفع علل سپرز و تنقیهٔ قروح مزمنهٔ متعفنه و خوردن گوشت زائد و منع زیادتی قروح نافع
و بطن بعضی جهت حصاة مثانه نافع مقدار شربت آن از یک درهم تا سه درهم.

بلوط الارض

* بذوطي * بهندی کبی وکهچورنا مند * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه برگ سیر وسیاه رنگ وشاخهای آن انبوه ومربع وسیاه وازیک بیخ روئیده مزغب وبرگ آن شبیه ببرگ فراسیون وسیاه تر از ان ومزغب وبدبو وگل آن مدور وثقیل الرائحه وزرد اغبر * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل وضماد برگ آن با نمک جهت گزیدن سگ دیوانه وضماد پختهٔ آن در زیرخا کستر گرم جهت بواسیر مجرب دانسته اند وضماد کوبیدهٔ آن با عسل جهت تنقیهٔ قروح وسخه نافع ودر افعال قائم مقام فراسیون ووزن این بجای فراسیون است ومنسوب بمشتری است بسبب حرارت خود

* پلول * بفتح باء فارسي وسکون لام وفتح واو وسکون لام * ماهیت آن ثمر کیاهي است هندی از قبیل خیار بسیار کوچکي بمقدار خیارک ودوطرف آن اندک باریک وپوست آن سبز سیر ونیم سیر مخطط بخطوط طولانی وتخم آن سفید واندک مدور وصلب اکثر آنرا برآورده ولحم آنرا پخته وبا روغن وپیاز بریان نموده بی گوشت یا با گوشت با نان یا برنج تناول مینمایند بسیار لذیذ میبود ولعهٔ آن نیز لذیذ وچاشنی دار آن اند میباشد وکیاه وبرگ آن مانند خیار ولیکن املس بی خشونت * طبیعت آن گرم در اول وتر در دوم * افعال وخواص آن مقوی دل ودماغ ومشهي طعام ودافع سرفه وفساد خون وبلغم وصفرا وسودا وجهت تپ ودماميل وبثور وکرم شکم ومقعده نافع وبرگ آن سرد وتر ودافع فساد صفرا وبیارهٔ آن دافع فساد بلغم وآب نقوع بیارهٔ آن جهت حمیات عتیقه نافع چون چند روز متوالی بنوشند وبیشتر معمول اهل هند وبنگاله آنست که یک توله بیارهٔ آنرا که پلول لتی نامند با یک توله کشنیز خشک جوکوب نموده شب در آب می خیسانند وصبح اندک مالیده صاف کرده باد وماشه عسل خالص می آشامند نصف آنرا صبحي ونصف آنرا شام چند روز متوالی جهت حمیات عتیقه ولیکن محرور المزاج را چندان مفید نیست وآنچه مشاهده شد بلکه اندک مضر وبیخ آن تلخ وتند وملین وگل آن دافع فساد واخلاط ثلاثه گفته اند

* بلیلج * بفتح باء موحده وکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح لام وسکون جیم بهندی بهیره نامند * ماهیت آن ثمر درختي است هندی مائل باستداره وسر آن اندک باریک وبزرگتر از عفص وپوست آن زرد واغبر نازکتر از پوست هلیله ومستعمل پوست آنست ودرخت آن عظیم وبرگ آن عریضتر از برگ انبه وکوتاه تر از ان شبیه ببرگ امرود وگرد کان * طبیعت آن در آخر اول سرد ودر آخر دوم خشک * افعال وخواص آن ملطف وقابض ومقوی معده واشتها وبالخاصیت مسهل سودا وبطبع مسهل صفرا وقاطع رطوبات ابخارات وجهت رفع صداع وبواسیر بود ادهٔ آن جهت استسقا مزمن نافع واکتحال آن جهت دمعه مفید مضر ثقل مصلح آن عسل وشکر مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن آملهٔ مقشر بقدر ثلث آن وشکوفهٔ حنا مثل آن وثلث آن مورد وسدس آن هلیلهٔ سیاه است وچون روزی نیم درهم آنرا با نیم درهم شکر با آب گرم بنوشند ومداومت بر ان نمایند جهت تقویت قوت باصره وقطع رطوبات سائله از دهان مفید است

* فصـــــــــل الباء الموحدة مع النون *

* بنات وردان * بفتح با ونون والف وتاء مثناة فوقانیه وفتح واو وسکون را وفتح دال مهملتین والف ونون بفارسي سوسک وعوام تن وخزوک حمام نیز وبهندی واهل بنگاله تیل چوره وسونگروا نامند * ماهیت آن حیوانی است اکثر سرخ رنگ وبعضي سفید وبعضی سرخ تیره وبر آن براق وزیر شکم آن سفید ودو سبل وشش پا دارد وسر آن زرد وتخم آن سرخ رنگ شبیه بلوبیا ودر حمامات وقریب آبها وجایهای نمناک متعفن تکون می یابد وبدبو است واهل چین

و بعض فرنگ آنرا در زمرباساخته میخورند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال و خواص آن محلل و مجفف آشامیدن سوختهٔ آن بایک مثقال و نیم عسل جهت عسر النفس ودفع احتباس بول و خرقت آن و اسقاط نمودن جنین و تسکین درد رحم ورفع سموم هوام ونافض حمیات وقطور مطبوخ اجوانب سائیده آن در روغن زیت جهت تسکین درد گوش وضماد آن باموم وزردهٔ تخم مرغ بروغن آن جهت درد رحم وکرده و احتباس بول وچون آنرا با قرد مانا و اندکی از خسانس که بفارسی ساس گویند باروغن زیتون بجوشانند تامهرا گرددتلمین بدان جهت بواسیر وامراض مقعد گویند مجرب است وبا انجیر جهت قروح ساق نافع وبیضهٔ آن دردفع قروح مذکوره بیعدیل وخوردن خون آن با ماکولات مورث برص وبخور زرنیخ ونوشادر باعث گریز انیدن آنست

بندا

* بندا * بفتح باء موحده وسکون نون وفتح دال والف لغت هندی است بعربی نخر فطان نامند وانشاءالله تعالی درحرف الخاء خواهد آمد * ماهیت آن درختی است که برد رخت دیگر روید وپیچد براین جوانه تخم انجیر بران افتاده باشد ویانه * طبیعت آن گرم وخشک وسرد وخشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن دافع سودا وبلغم وخون فاسد وجهت دمامیل وبثور وسموم نافع وبرهر درختیکه روید وپیچد خاصیت آن پیدا میکند ودر کتب اهل هند بتفصیل مذکور است

بندال

* بندال * بفتح باء موحده وسکون نون وفتح دال مهمله والف ولام وسنکوره نیز گویند * ماهیت آن گیاهی است هندی که بر اشجار می پیچد برگ آن شبیه به برگ تانبول منبت آن کنار آبها وجاهای سایه وثمر آن مدور وطولانی وتلخ وپرریشه ودرخامی سبز وبعد رسیدن زرد میگردد وبیخ آن بسیار در زیر زمین میرود ودو قسم میباشد سفید وزرد وسفید آن بهتر * طبیعت آن گرم وخشک در سوم * افعال و خواص آن چون بیخ آنرا از زمین برآورند وپوست آنرا جدا کرده درسایه خشک کنند ونیم مثقال آنرا سائیده باماء العسل بخورند جهت اسقاط جنین مرده نافع واسهال وادرار عظیم آورد وبانمک قی آورد واهل هند جهت یرقان واستسقا مشهور اند وبسبب قوت تفتیح وادرار قوی که دارد نفع می بخشد وجهت تپ وربو وضیق النفس وسرفهٔ بلغمی مفید وتخم آن جهت یرقان نافع وسعوط آن بسیار آب از بینی جاری مینماید ویرقان را رفع میکند وچون کردهٔ ثمر خشک آنرا با زهرهٔ گاو بسرشند وبربواسیر ضماد نمایند دانهٔ آنرا خشک کند ورجوع آنرا تسکین دهد وچون باشکر بخورانند ادرار طمث نماید ومجرب وزیاده ازان کشنده است بقی واسهال

بندق

* بندق * بضم با وسکون نون وضم دال مهمله وقاف معرب ازفندق فارسی است وبعربی جلوز نامند * ماهیت آن ثمر درختی است جبلی ودر صحرا وبساتین نیز بنشاند وکثیر روید ومخصوص ببلاد بسیار سرد است وثمر آن سه پهلو مائل بدور وبر مغز تازهٔ آن سفید وکهنهٔ آن مائل بزردی وبادهنیت بسیار ومانند مغز بادام دو پارچه وبر بالای آن پوست نازکی سرخ مائل بتیرگی وبر بالای آن پوست صلب صدفی جوزی رنگ وبعد کمال رسیدن شکسته مغز آنرا تناول مینمایند * طبیعت آن گرم در آخر اول وخشک در اوائل آن جمیع اجزای درخت آن تا اغصان وبرگ با قوت قابضه وعفوصت وتجفیف خصوصا پوست بیرون آن وجهت ما بین مغز وپوست صدفی آن در غایت یبس * افعال وخواص آن مبهی ومقوی امعا خصوص معای صائم وزیاده کنندهٔ جوهر دماغ وآشامیدن آن با انجیر وسداب وبعد طعام جهت سموم بارده نافع وجهت گزیدن عقرب ویک اوقیهٔ آن با ماء العسل جهت سرفهٔ مزمن وبا عسل وبا شکر جهت سرفه راعانت بر اخراج نفث صدر ورئه وتقویت باه وبود ادهٔ آن با اندکی فلفل منضج نزلهٔ بارده وموافق سینه وشش وبا انیسون جهت خفقان ومزال کرده وحرقة

البول و تفتیت باه و سموم بارده و زهر عقرب نافع و ضماد سوخته پوست آن با پیه خرس و یا پیه خوک جهت داء الثعلب و سائیده آن با روغن زیت بریافوخ اطفال شیرخوار جهت رفع ازرقی چشم و سیاهی حدقه و موی پلك ایشان نافع و گویند که داشتن چهار عدد آن در چهار رکن خانه و همچنین با خود نگاه داشتن آن مانع گزیدن عقرب است و چون بخایند و در چشم جهت طرفه بچکانند نافع و مغز آن اغلظ مغزها است و اکثار خوردن آن مولد ریاح و تصدیع معده و مضر معده و مهیج قی و مصلح آن در مبرود المزاج ماء العسل و فانید و در محرور سکنجبین و جلاب و مقشر آن سریع الانحدار و غیر مقشر آن حابس بطن و مصدع و مصلح آن فانید و جوارشات مسهله بدل آن حب الصنوبر و مغز کردکان مقدار شربت آن تا بیست درهم و روغن آن گرم و خشک در دوم جهت سرفه بارده و درد سینه و جگر که از برودت باشد و تدهین آن جهت گزیدن عقرب و رتیلا نافع و مضر معده و مصلح آن میبه و پوست سبز آن در غایت قبض و دو دانگ آن حابس اسهال کهنه و جفت آن بدستور

* بندق هندی * بهندی ریتهه و به نبطی رته و ببربری اطوطوا طاط نامند * ماهیت آن تمر درخت عظیم هندی است از بندق بزرگتر و پوست آن تیره مائل بسرخی و چین دار مانند سپستان و در زیر آن رطوبتی لزج تیره رنگ اندک شیرین بسیار تلخ و چون خشک و کهنه گردد کمتر میگردد تا آنکه زائل می شود و در زیر آن نیز پوست اندک صلبی صلب تر از پوست بالای آن و در جوف آن تخمی سیاه رنگ صلب ضخیم و مغز آن سفید شیرین و مستعمل پوست ثمر آن است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی معده و ماضمه و اعصاب و اعضای مسترخیه و رفع سموم و هر ده قیراط آن با شراب و سکنجبین رابع قولنج و یک مثقال آن جهت گزیدن مار و عقرب و رتیلا و تپ ربع و اسهال و هیضه شربا که در آب بمالند تا کف آورد و صاف کرده بخور انند و جهت صداع و شقیقه و سبل و غشاوه و لقوه و فالج و صرع و سدر و ریح الخشم که عبارت از بطلان شم است سعوطا بقدر فلفلی و بخور آن جهت جنون و ام الصبیان و ضماد آن جهت گزیدن مار و عقرب و رتیلا و با سرکه جهت خنازیر و ریاح کمر و پشت و صرع اطفال و اکتحال طبیخ آن با سرمه جهت رفع احولی و نزول آب در چشم و چون در آب بمالند و برهم زنند تا کف کند و کف آنرا بمارگزیده بخورانند نافع و دو درهم از بیخ درخت آن جهت ذات الجنب بارد و ربو و سرفه و نفث الدم و فرزجه مغز آن جهت اخراج جنین و احتباس حیض و یکدرهم آن جهت درد رحم نافع مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یکدرهم و چون در هر یک مثقال آن نیم دانگ محموده مخلوط کنند در اسهال بغایت سریع الاثر گردد و چون دو درهم آنرا کوبیده در سکنجبین یا جلاب مدتی بخیسانند پس آن سکنجبین را با عدس یا جو مقشر طبخ بلیغ داده مرق آن را با قدری سقمونیا بنوشند باعث اخراج اخلاط محترقه گردد و آشامیدن سبزی که میان مغز آن میباشد مورث ثقل سامعه است

* بنج * بفتح باء موحده و سکون نون و جیم معرب بنگ فارسی است و بعربی سیکران و بیونانی افیقون و بسریانی ازما لوس و ببربری اقطیفت و اسقبراس نیز و بهندی اجوابن خراسانی و بلغت دیلمی کبرجلك گویند چه غلاف آن شبیه است بقفیر * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه به برگ بادرنجبویه و بسیار غلیظ و در عرض و طول از آن بزرگ تر و بسیار سبز مائل بسیاهی مزغب و طعم آن تند و اندک تمز شبیه بطعم زنیان و بوی آن نیز شبیه بدان و ساق آن غلیظ و بر آن زغبی مانند پشم ثمر آن در غلافی شبیه بگل انار در شکل و حجم کم در طول و شاخهای آن یکی زیر دیگری در تحت اوراق و مملو از تخمی شبیه بحب البلح و بسیار ریزه تر از آن و غیر مدور و آن سه نوع میباشد

سیاه وسرخ وسفید وگل سیاه آن بنفش وتخم آن شبیه بتخم ریحان واندک سیاهی وارتخم ریحان کمتر وگل سرخ آن مائل بزردی وتخم آن شبیه بتودری وگل سفید آن سفید وسیاهی وکلانتر برگ آن کمتر هر دو نوع اول باسمیت وغیر مستعمل بسبب سمیتی که دارد وسوم که سفید باشد مستعمل است ونسبت بهرد وکمیاب تر وبعضی بجای آن سرخ آنرا استعمال مینمایند وبعضی اطباتازهٔ آن را بجمیع اجزا کوبیده عصارهٔ آنرا گرفته در آفتاب خشک مینمایند وعند الحاجت بکار می برند وبعضی آنرا کوبیده آرد کندم داخل کرده اقراص ساخته خشک مینمایند وقوت آن تا یک سال باقی میماند وبعد ازان ضعف میکردد ❁ وطبیعت سیاه آن سرد وخشک در آخر سوم بلکه در اول چهارم وسرخ آن ازان کمتر وسفید آن ازهمه کمتر یعنی در اوائل سوم * افعال وخواص آن تمامی آنها مانع نزلات وسیلان رطوبات از بسوی چشم ومسکن اوجاع گوش و مفید رومنوم وقاطع نزف الدم ازهر عضو وسیلان رحم ومقوی اعضا ورادع ومجفف ومسکن صداع مزمن وضربان مفاصل وعرق النسا ونقرس وضماد عصارهٔ آن باآرد جو جهت اورام حاره ودرد گوش وچشم وتخم آن باشراب جهت نقرس و ورم بستان وخصیه وطلای آن بعد ازکندن موی مانع روئیدن آن بشرط تکرار عمل ومطبوخ آن باسرکه ویا تلث آن افیون مجفف قروح وطلای رماد آن باد ارچینی وزنجبیل وعسل جهت درد معده وفتیلهٔ آن باانجیر جهت بواسیر وامراض مقعده وچون برگ وشاخ تازهٔ آنرا در عصاید طبخ دهند بغایت مسمن امّا باعث اختلال عقل است تاسه روز وخوردن سه چهار عدد برگ آن باشراب جهت رفع تپ که باحرارت وبرودت هر دو باشد وتسکین وجع عظام وبخور آن جهت جرب دست وکرم دندان وقطع نزف الدم وآشامیدن شش قیراط ازتخم آن بادوچندان تخم خشخاش وماء العسل جهت سرفه وقطع نفث الدم ونزف الدم همه اعضا ورحم وسه قیراط آن باعسل مسکن وجع نقرس وضماد برگ آن و شرب آن باطلا که نوعی ازشراب است جهت اکلهٔ استخوان وطلای پختهٔ آن بازردهٔ تخم مرغ وباپیه جهت درد کنج ران وخصیه وباآرد باقلا جهت منع بزرک شدن پستان وخصیه وباعسل جهت درد خصیه وضماد برگ مشوی آن باپیه یازردهٔ تخم مرغ جهت تسکین وجع سفل وچون ازبزر البنج وافیون هر دو مساوی حب ساخته بقدر ریك باقلا یانخودی فروبرند خواب طویل آرد وچون بزر البنج را سائیده باقطران سرشته در سوراخ دندان کرم خورده پر نمایند درد ووجع آنرا تسکین دهد وفرزجهٔ آن جهت رفع قروح رحم وتجفیف رطوبات آن وضماد آن جهت درد جگر مزمن ومضمضه بطبیخ آن وطبیخ بیخ آن جهت درد دندان نافع وبدل آن افیون ومورث سدر ودوار وخناق وجنون خصوصا سیاه آن چنانچه جالینوس گفته وسرخ آن قریب بدان است مصلح آن عسل وانیسون مقدار شربت ازسفید آن ازشش قیراط تانیم مثقال ازسرخ آن تاشش قیراط ازسیاه آن تا چهار قیراط وضماد قرص معمول ازبرگ آن قوی التاثیر در تسکین اوجاع ازصمغ آن وقطور عصارهٔ آن باعسل مسکن وجع گوش وباروغن گل مسکن وجع دندان وعصارهٔ برگ وشاخ وتخم تازهٔ آن وهمچنین عصارهٔ تخم تازهٔ آن بتنهائی که آنرا کوبیده آب گرم بران پاشیده فشرده بگیرند باشیافات مسکنه اوجاع عین جهت تسکین وجع آن وسیلان رطوبت حادهٔ سائله ازان نافع وچون بزر البنج را کوفته وبشیر مادیان سرشته ودر پوست گوزن بسته زن تعلیق نماید مادام که با او باشد آبستن نگردد ومقدار چهار درهم ازسیاه آن کشنده است بسبات وظلمت عین وحمرت آن وسردی بدن بعد گرمی پس ضیق النفس وزردی رنگ بدن وجنون وغشاوهٔ عین وورم لسان وسخن ناگفتن وکف بدهان آمدن وخناق وبعد دو روز درگذشتن علاج آن مکرر قی فرمودن باماء العسل یا شیربز یا الاغ یا گاو وآشامیدن طبیخ انجیر در شیر وطبیخ حب الصنوبر وتخم ماميثا وپوست

جزو دوا و شلغم و سیر و پیاز و تره تیزک را نیمرو با بیه خنزیر کهنه و طلاء که نوعی از شراب است گرم کرده بسیار نافع است و روغن آن که بزر البنج سفید را کوبیده با آب گرم خمیر کرده در آفتاب گذارند تا اندک خشک شود پس افشرده بگیرند تدهین بدان جهت قروح صفراوی سر و جرب و حکه و سعوط آن جهت رفع درد سر حار و بیخوابی و قطور آن جهت درد گوش و حمول آن جهت صلابت رحم نافع و چون با نصف آن تخم کاهو و ثلث آن تخم خشخاش کوبیده روغن از آن بگیرند تریاق سموم است و جهت سرسام و مالیخولیا و وسواس و تندی تنفس شرباً و سعوطاً و تدهیناً نافع

بنطافلن بکسر باء موحده و سکون نون و فتح طاء مهمله و الف و فتح فا و ضم لام و نون لغت یونانی است بمعنی ذو خمسة اوراق و آن عبرانی است که بفارسی پنجنکشت و بیونانی بنطافیلن بمعنی ذو خمسة اوراق و بعضی بنطاطوس بمعنی ذو خمسة اقسام و بعضی بنطاناطی بمعنی ذو خمسة اجنحه نامند و بلغات دیگر نیز آمده و معنی آنها قریب بدینها است *ماهیت* آن نباتی است شبیه به پنجنکشت و شاخهای آن باریک و بقدر شبری و برگ آن شبیه ببرگ نعناع و در هر شاخی پنج عدد و بنادر در بعضی زیاده و دو طرف و برگ آن مشرف مانند اره و گل آن ما بین سفیدی و زردی بخلاف اثلق که گل آن مائل بسرخی و ازرقی است و برگ این شبیه ببرگ زیتون و از ان ریزه تر و چون بدست بمالند بوی آن در عطریت شبیه به بسباسه و نبات آن قریب بدرخت انار و شاخهای آن صلب و ثمر آن که بزر آن باشد بقدر فلفل است بخلاف بنطافلن که نبات این بآن قدر بلند نمی شود و شاخهای این چندان صلابت ندارد و بی ثمر است و منبت هر دو نزدیک آبها است و بیخ بنطافلن مائل بسرخی و طویل و غلیظ و کثیر المنفعت و بحدت و حرافت *طبیعت* جمیع اجزای آن در حرارت قریب باعتدال و در سوم خشک و بعضی در دوم گرم دانسته اند و با قوت مجففه *افعال و خواص* آن محلل و تریاق سموم ادویهٔ قتاله آشامیدن دو مثقال از برگ آن با ذرومالی که شراب معمول از عسل و آب باران است یا ماء العسل با هم وزن آن فلفل برای حمی غب غیر خالص و نائبهٔ بلغمیهٔ مزمنه نافع و از خواص آن است که چون بیاشامند برای حمی ربع چهار برگ از چهار شاخ و برای حمی غب سه برگ از سه شاخ و برای حمی نائبه دو برگ و برای حمی یوم یک برگ تازهٔ آن و چون یک ماه هر روز برگ یکشاخ آنرا بخورند صرع مزمن را رفع کند و مداومت آشامیدن نه قیراط عصارهٔ برگ آن جهت یرقان مجرب و بجهت قطع نزف الدم باطنی و ضماد آن جهت ظاهری و ضماد برگ آن با نمک و عسل جهت التیام جراحات و بواسیر و داخس و همچنین ضماد آن بر قبل و بیا معا نیز جهت امراض مذکوره و نزف الدم و ذرور آن بر جراحات تازه مفید و فرش نمودن برگ آن بر جامهٔ خواب باعث تقلیل احتلام و سعوط آب برگ آن جهت جدری اسب نافع بشرط آنکه بعد از سعوط فرمودن آن مقداری آنرا بکردانند که عرق کند و عصارهٔ بیخ آن جهت رفع اسهال و درد جگر و شش و قرحهٔ امعا و مفاصل و عرق النسا و صرع و سه منقال آن جهت سموم ادویهٔ قتاله نافع و ضماد بیخ کوبیدهٔ مطبوخ آن در سرکه جهت منع انتشار نمله و تحلیل خنازیر و اورام صلبه و بلغمیه و بلند شدن و آماس کردن شریان مفصود و دبیلات و حمره و داخس و بواسیر که در اندهٔ آن ظاهر باشد و جرب و غرغره بطبیخ بیخ آن در آب که ثلث آب برود جهت خشونت حلق و مضمضه و نکاهداشتن آن در دهان جهت تسکین وجع اسنان و منع قروح خبیثه آن از انتشار و شرب آن جهت رفع اسهال بطن و قرحهٔ امعا و وجع مفاصل و عرق النسا نافع *مضر* محده *مصلح* آن سکنجبین *مقدار شربت* آن از یک مثقال تا سه مثقال *بدل* آن در تریاق اسقولوقندریون و در صرع زمرد و گویند بنطافلن را بهندی ملهل نامند و آن سه قسم میباشد قسمی گل آن زرد و این بسیار عزیز نزد اهل صناعت است و قسمی گل آن

بنطافلن

سرخ وقسمی گل آن سفید را دو بسیار میباشد و گیاه آن تا یک و نیم ذرع و نهایت دو ذرع و هر شعبهٔ و هر شعبه شاخهای باریک
و بر سر هر شاخی پنج برگ شبیه ببرگ نعناع و بسیار بدبوی و در میان شاخهای باریک آن یک دو شاخ بسیار باریک دیگر رسته
و بر سر آن برگ بسیار کوچک و از اطراف آنها شاخهای باریک با فتیلهٔ بلندی باریک که سر آن است بر آمده و جوف آن مملو
از دانهای بسیار ریزه اندک مفرطح و بعد رسیدن سیاه میگردد و ساقهای گیاه آن مجوف و اهل هند آن گرم و تر میدانند و برگ
آن را پخته میخورند و جهت استسقا و قولنج و ریاح نافع میدانند و قطور سه قطرهٔ آب برگ آن در گوش جهت ریش و درد
آن نافع اماد را اول وجع عظیم بهم میرسد پس زائل میگردد و گویند چون یک برگ آن را با یک برگ جوز ماثل کوبیده حب
بندند و صاحب تب بلغمی بخورانند بیکدفعه زائل گردد و بیخ آنرا چون با برگ تانبول بخورند جهت سانپ که نوعی از حمی
بلغمیه است در روز آنا ره بهر نوبهٔ آن و همچنین تا سه چهار یوم نافع و مجرب است و چون براده حدید منقی را در روز سحق
نموده آنقدر را از عصارهٔ آن بر سر آن ریزند که چهار انگشت بالای آن آید و در آفتاب گذارند تا چهل روز بدون آتش
مکلس میگردد پس سحق نموده از دارچه حریر بگذرانند و با آب برگ تانبول حب بندند بقدر کنار کوچکی شربتی باریک
حب جهت تحلیل نفخ و ریاح غلیظه و قولنج ریحی نافع و از تخم آن یکدرهم با نانخواه بوزن آن آشامیدن جهت استسقا نافع

* بنفسج * بفتح با و نون و سکون نا و فتح سین مهمله و جیم معرب از بنفشهٔ فارسی است و بعربی فرفیر و بیونانی ابرونا منلو
* ماهیت * آن گیاهی است بلندی آن یک شبر تا یکشبر و نیم با شاخهای باریک بسیار از بیخ رسته که منابت ساقهای برگ
آن است و برگ آن شبیه ببرگ اما روحنا الا آنکه پائین برگ آن عریضتر و بزرگتر و مدور و گوشهٔ آن اندک برآمده و فی
الجمله صنوبری شکل از میان گیاه آن شاخهای باریک رسته و بر سر هر شاخی یک گل کوچک خوشبو بنفش رنگ و در کوهستان
نیپال و نواح آن نیز میشود و لیکن گل آن اندک کوچکتر و زرد رنگ میباشد و مستعمل بیشتر گل لاجوردی رنگ خوشبوی
آن است که کهنه تر نا سال نشده باشد * طبیعت * آن در اول سرد و در دوم تر و بعضی در اول سرد و تر و بعضی در اول گرم
و تر نیز دانسته اند * افعال و خواص * آن مسهل صفرا برفق خصوص آنچه محتبس باشد در معده و امعا و مسکن عطش
و حدت خون و جهت حمیات حاره و خفقان و غشی با ماء الشعیر و آلو و تحلیل اورام لطیفه و صلبه و صداع حاره و صرع
اطفال و نزلات و زکام و سرفه و خشونت سینه و خناق و ذات الجنب و ذات الرئه و جهت معده و کبد و طحال و برقان
مفعل و حرقت مثانه و بول و احتباس آن و درد گرده شربا و نطولا و ضمادا و بوئیدن تازهٔ آن منوم و مداومت آشامیدن
آن چند روز هر روز دو درهم تا چهار درهم بطریق معروف با آب سرد جهت رفع اسهال صفراوی لذاع مجرب و سه مثقال
سائیدهٔ آن با شیرخشت و سکر و امثال آن مسهل سریع العمل و سرشتهٔ آن با شیرهٔ گشنیز جهت تبهای مرکبه بیعدیل و گویند
گل تازهٔ آن فادزهر سموم و منوم است و نطول طبیخ آن با بابونه بر سر جهت تسکین وجع و ازالهٔ حرارت و جهت سرفه و یبوست
دماغ و اعضا نافع و ضماد بسیار نرم سائیدهٔ آن بر سر و جبین جهت صداع و امراض حارهٔ معده و کبد و سائر اورام حاره
و شقاق و ورم مقعده مفید اطبا را کتار آن مورث ضعف دل و باعث کرب و ثقل معده و غثیان و التهاب تبهای حاره
و بعضی این مضار را مخصوص بخشک آن دانسته اند و مصلح آن اندکی انیسون و بوئیدن آن باعث زکام و مصلح آن خیری
و مرزنجوش و بدل آن نیلوفر و برگ خبازی و در سرشته گل گاوزبان و بوزن آن اصل السوس مقدار شربت از جرم آن
تا پنج مثقال و در مطبوخ تا ده مثقال و گفته اند بنفشه را چون باد وا های عاصری یعنی دوائیکه فعل آن بعصر باشد مانند

هلیله ترکیب کنند باید که مراعات آن نمایند که قوت یکی مصادم ومبطل قوت دیگری نگردد ونیز بسیار باید که جوش ندهند زیرا که جوش بسیار مبطل فعل آن است واستعمال آن با شکر مقوی فعل آن است در اسهال وبا عسل مضعف آن واستعمال مطبوخ آن سبکتر است بر معده وسریع الانحلال تر از جرم آن وبا آلو وعناب وتمرهندی وساهتره وملیلج قوی الاسهال خصوصا که صاف نمایند برروی ترنجبین وشیرخشت ومغز فلوس خیارشنبر مالیده بازصاف نموده روغن بادام بران چکانیده بیاشامند وخورانیدن آب برگ آن مقدار یک درهم با ثلث آن شکر جهت خروج مقعدهٔ اطفال بغایت مؤثر وضماد آن جهت اورام حاره والتهاب معده وحرارت چشم وبرآمدگی مقعده وجرب صفراوی وحکه بیعدیل است وآشامیدن شراب وبامربای آن یعنی گلقند گل آن جهت ذات الجنب وذات الریه وتسکین التهاب معده وروغن آن سرد وتر ومنوم وجهت جرب وجراحت جسد وخشکی سینه وسرفه وریختن موی ونرم کردن اعضا ومفاصل وحفظ صحت ناخن ومکرر آشامیدن دو درهم آن بعد از تعریق در حمام جهت ضیق النفس وضماد آن با موم بر سینهٔ اطفال جهت سعال بغایت نافع ومؤثر وتطور آن در احلیل جهت حرقة البول وحرارت مثانه وسعوط آن جهت درد سر حار وبیخوابی مفید وتدهین ناف بدان جهت سعال مزمن مجرب وچون اسفنج را ویا پنبه را با روغن بنفشه آلوده برمقعد ضماد نمایند در تسویم عدیل ندارد وبدل آن روغن نیلوفر وطریق گرفتن روغن آن بچند نوع است یکی آنکه با کنجد مقشر یا بادام مقشر دریکسهٔ کرباسی کرده مکرر بمالند وخشک کنند وگل را تجدید کنند تا آنکه مغز بادام یا کنجد رنگین شود برنگ آن پس هروقت که خواهند کوبیده روغن آنرا بگیرند نوع دیگر آنکه گل بنفشه تازه را در روغن کنجد درهر رطلی سی مثقال انداخته در آفتاب گذارند وبعد از هرچند روز صاف نموده بنفشه را تازه کنند تا رنگ وبوی بنفشه را بردارد وشراب معمول آن با شکر نافع است از برای سرفه وهمچنین مربای آن جهت ذات الجنب وریه وشوصه ورجع کرده وادرار بول مفید

* بنقه * بفتح با وسکون نون وفتح قاف وها * ماهیت * آن دانه ایست شبیه بعدس وازان بالیده تر وبشیرازی مشو گویند قسمی از خلر است ولیکن بسفیدی وتدویر آن نیست * طبیعت * آن سرد وخشک مائل باعتدال وقابض * افعال وخواص * آن جهت فتق واسهال وذرور آن جهت تروح ساعیه نافع ودرسائر خواص مانند عدس واکثار آن مولد سودا مصلح آن روغن است

* بنک * بفتح با ونون وکاف * ماهیت * آن انطاکی گفته پوست درختی است یمنی سبک وزرد وباقبض وخوشبوئی وگفته اند که پوست ام غیلان یمنی است وبعضی گفته اند که آن بینک الاس است وآن کرمهائی است که در ربیع آن بهم میرسد واین انسب واصح اقوال است وبهترین آن سبک وشیرین وقابض وخوشبوی آن است * طبیعت * آن گرم وخشک و قریب بآخر درجهٔ اول * افعال وخواص * آن از عطریات است ومقوی معده وجگر ودماغ وجهت تقویت باه وادرار بول وقطع اسهال صفراوی وغثیان حادث از برودت ونشف رطوبات شربا وضماد آن جهت تحلیل طحال وتجفیف رطوبات وطلای آن مانع عرق وخوشبو کنندهٔ آن وقاطع رائحهٔ نوره ومنقی جلد ورطوبات تحت آن مقدار شربت آن تا پنجدرهم بدل آن آس است

* بن * بضم باء موحده ونون مشدد در اصل اسم ثمر غلیظ است بلغت یمن که مشهور ومعروف بقهوه بوده است وبالفعل اطلاق مینمایند بر نوعی خاص وبرای حرمت آنرا ترک کرده این را بجای آن می آشامند * ماهیت * آن ثمر درختی است کوهستانی که در جبل یمن ونواح آن وملک حبشه ودریا و به که جزیره ایست از جزائر زیربا دات نیز بهم میرسد

ونیز آنرا در آن دیار میکارند و آب که در وی است بسیار میباشد میرسد رفصلی و غیرفصلی میباشد یعنی هم خود رو جنگلی
صحرائی وهم مزروع بستانی و تربیت بسیار رطوب بعمل می آید که شاخهای باریک بسیار آنرا می برند وکلهای ضعیف
تا کارهٔ آنرا دور میکنند و آنرا آبیاری وغیر آن بجد لائق مینمایند بهترین بستانی آنست که در بیت الفقیه از یمن میشود وآن
دانهای سبز متوسط در کوچکی و بزرکی خوشبو و بوداده کوبیدهٔ آن چرب میباشد وخوش طعم و رایحه و درخت آن
یک ساق دارد بسطبری انکشت ابهام و بلند آن بقدر یک ذرع تا سه ذرع دست میرسد شبیه بدست زعرور و کل آن سفید رنکیه
وثمر آن در غلافی سیاه رنک شبیه بحب الغار بزرکی وفندق کوچکی وپوست آن نازکتر از پوست آن مرهوزود را اندرون
آن در مغز ودر وسط هر مغزی شکافی مانند شکاف دانهٔ کندم و هستهٔ خرما ولیکن از آن بهن تر و از کندم بزرکتر و از هستهٔ
خرما کوچکتر وسبز رنک ودر جوف آن پردهٔ نازک پیچیده با اندک تلخی و بهترین آن تازهٔ سنکین سبز رنک یمنی آنست
که در ته آب رود پس حبشی وسیاه آن بسیار بد و تلخ و بد طعم و بد بوی آن سفید و بزرکتر و سبکتر از یمنی و حبشی و پوست
تازهٔ آن با اندک رطوبت و چسبندگی و حلاوت و عفوصتی و چون خشک کرد د حلاوت آن کم و رفته رفته زائل میکردد و اولیت
سبب اطلاع بر آن آنست که شیخ ابوالحسن شاذلی رحمه الله تعالی که در کوهستان یمن صومعه داشت و مریدان او بسبب
کثرت شب بیداری و ریاضات کسل وماندهٔ میشدند اتفاقا وقتی بعضی ثمر آنرا یافته خوردند رفع کسل و ماندکی ایشان شد و
این را بدیکران کفتند ایشان نیز خوردند و نفع یافتند به پیر خود کفتند او حکم نمود که در آب جوش داده آب آنرا
بیاشامند پس چون این میوه را در آب جوش داده آب آنرا می آشامیدند باعث رفع کلال و ملال ایشان میشد پس رفته
رفته شهرت تمام یافت وتجار در کل بلاد بردند ومنتشر ساختند واکثری میخورند ولیکن اهل هر بلدی و جائی بنحوی خاص
اهل یمن ونواح آن پوست بیرون آن که قشر نامند خصوصا تازهٔ آنرا در آب بسیاری جوش داده صاف کرده کرما کرم
وهم کرم پیالهای بزرک پیش از طعام و اکثری بعد از آن می آشامند وولوع بسیاری بر آن دارند وطعم آن نیز مائل بشیرینی
وعفوصت میباشد خصوصا تازهٔ آن و اهل مکهٔ معظمه و مدینهٔ طیبه زادهما الله تعالی شرفا وتکریما وبلاد دیکر از عرب وعجم
و ایران و توران و هندوستان و فرنک وغیرها مغز آنرا بعضی خام و بعضی نیم بریان که جوزی رنک کردد و بعضی بریان که
قریب باحتراق رسد بعضی نیم کوفته و بعضی نرم کوفته در آب طبخ داده بعضی اندک غلیظ و بعضی بسیار رقیق و بعضی متوسط
و بعضی صاف کرده و بعضی صاف ناکرده می آشامند و فرنکان با قدری شیر و نبات می آشامند چنانچه به تفصیل در قرابادین
مذکور شد و در طبع ومزاج آن اختلاف است حکیم میر عماد الدین محمود شیرازی در آخر رسالهٔ افیونیهٔ خود در بیان
قهوه نوشته اند که سرد و خشک در درجهٔ دوم است جهت آنکه در آن کیفیتی غالب بر طعم و رایحه و لون نیست که قیاس
دلالت بر حرارت آن نماید وبتجربه یافته اند که سردی آن بسرحد اضرار نمیرسد و در تساوی وغلبهٔ هر یک از برودت
ویبوست بر دیکری موقوف بتامل است ومیرزا قاضی در رسالهٔ خود نوشته اند که بتجربهٔ فقیر یافته که سردی آن در درجهٔ
اول وخشکی آن در درجهٔ دوم است وحکیم سالک الدین یزدی نوشته اند که بعضی از واقفان خواص ادویه بر آن رفته
اند که برودت آن در اول درجهٔ ثانیه ویبوست آن در ثالثه است بواسطهٔ آنکه در افراط آن یبوست دماغ و بیخوابی و خشکی
مزاج بهم میرسد شارحان آنرا وشیخ داود انطاکی کفته که کرم در اول وخشک در دوم و آنچه شیوع یافته که سرد و خشک است
نه چنین است جهت آنکه پوست آن تلخ است و هر تلخی کرم است و ممکن که پوست آن کرم باشد و مغز آن معتدل و یا سرد

در اول وانچه دلالت بر برودت آن میکند عفوصت آنست و بتجربه رسیده که جهت تجفیف رطوبات وسرفهٔ بلغمی و نزلات وتفتیح سدد با واد را ربول نافع است واین ما نیز دلیل حرارت ویبوست آن است و حکیم میرمحمد مؤمن در تحفه نوشته که بقیاس ظاهر میگردد که در گرمی معتدل وخشکی بران غالب وقشر آن گرم وخشکتر ازان باشد مؤلف گوید شاید که مرکب القوی باشد خصوص تازهٔ آن جهت آنکه دران دو جزو است یکی لطیف هوائی حار رطب ودیگری کثیف ارضی بارد یابس که بجزو اول افعال وآثار حرارت از تفریح وتلطیف وتفتیح ونضج وادرار وتلیین وغیرها ازان صادر میگردد وبجزو ثانی افعال وآثار برودت ویبوست از تسکین حرارت تشنگی وثوران وغلیان دم وحدت صفرا ولذع آن ومنع نوم ویبوست دماغ وغیر اینها ازان ظاهر میشود و هرچند تازه تر باشد آن جزو اول دران زیاده میباشد وچون کهنه گردد بتدریج کم وزائل میشود خصوص قشر آن وچون بریان نمایند آن نیز کمتر وزائل میگردد بمقدار بریان نمودن آن وبالجمله تازه ونو آن خصوص قشر خام آن مائل بحرارت ویبوست است وکهنهٔ آن خصوص بریان آن بارد ویابس وهرچند کهنه تر گردد وزیاده بریان نمایند بر برودت ویبوست آن می افزاید * **افعال وخواص** آن انچه اطبای مذکوره بیان فرموده اند آنست که شرب آب مطبوخ آن مفتح سدد است بفاد زهریتیکه دارد مسکن اوجاع وثوران وغلیان خون وحدت ولذع صفرا وسودا واحتراق آن ومرقق ومصفی اخلاط وغلظت آنها است ولهذا در حمیات دمویه وصفراویه وسوداویه خصوصا در اوائل وبعد بروز حصبه وجدری وربیع مفید است وشرای دموی ویرقان را سودمند وملین طبع ومدر بول ومجفف رطوبات وجهت سرفهٔ بلغمی ونزلات ورفع اعیا وتقویت معده واکثر انواع صداع وورم ومالیخولیا خصوصا احتراقی آن وانچه بسبب غلظت اخلاط وانجماد آنها باشد بجهت تصفیه وترقیق این اخلاط را ومنع صعود ابخره را وگفته اند بواسیر را نافع است وضماد آن با عسل جهت جبر عضو بدر رفته ولعوق آن با عسل جهت سرفهٔ حار رطب حکیم میر عماد الدین محمود فرموده پندارم که مجذوم را نیز نافع باشد بجهت همین علت ونیز سرفهٔ بلغمی ونزلات ورخاوت معده را بتجفیف رطوبات وصعود بخارات آن بدماغ واسهال را خصوصا نیم بریان آن وکثرت نوم وتشنگی وصبر بران مرد واکتفا نمودن بطعام وشراب اندک بی آنکه مؤدی بضعف وانحراف مزاج گردد مفید ونیز رفع اعیا ومماندگی وکلال وملال اسفار وحرکات ومشقتها می نماید وبعضی راغبان وحریصان بشرب آن این رباعی را در مدح آن گفته اند

رباعی *راحیست قهوه روح فزا وکسل کسل *آرام جان وقوت اعضا وقوت دل *تقریب اجتماع جوانان پارسا *تفریح بخش خاطر پیران مضمحل *ودیگری این فرد را گفته * قهوه حمام سفر آتش خمار تریاک * پرطاؤس نظارا فشرهٔ تنها کو است *

از مضار آن آنست که گفته اند صداع میآورد وبا عث بیداری ولاغری بدن وصفرت لون وقطع شهوت باه وتقلیل منی وخفقان ونفخ وقولنج ومالیخولیا وکابوس وخشک نمودن آلات تنفس ودرشتی آن ومولد بواسیر است وبالجمله بارد المزاج ومرطوبین واصحاب غلبهٔ اخلاط فاسده را بسیار مضر وبعضی ظرفا در مذمت آن گفته اند * بیت * آن سیه روکه نام او قهوه است * مانع النوم وقاطع الشهوه است * اغلب آنکه این مضار اکثر در کهنه بسیار بریان کردهٔ سیاه شدهٔ آن باشد نه خام آن خصوصا قشر آن که در بعضی امزجه شاید محرک باه وهاضم طعام باشد وممکن که وجه ولوع اهل یمن بآشامیدن آن بالای طعام همین در روجه باشد ودر جواب این گفته اند که وجه ولوع ایشان بدان کثرت حرارت مزاج وخوردن خرما ومیوهای گرم است ومحرر گوید محق آنست که مبالغهٔ بسیار از طرفین در منافع ومضار آن بیجا است آنکه بعادت وقوت وحرارت و

و برودت مزاج قلت وکثرت آشامیدن آن برمیگردد وهیچ یک کلی نیستند وبیان وجوه هریک از منافع ومضار آن طولی دارد
ومقام گنجایش تفصیل آنها ندارد ومیرزا قاضی نوشته اما جمعی که مزاج ایشان گرم باشد این دوا بسبب آنکه حرارت
را کم میکرداند وبسبب کمی حرارت رطوبات کم بتحلیل میرود ولهذا اکثر است که ایشانرا خواب میآورد وازانجمله
شخصی را دیدم که مزاج او کمال حرارت داشت وبدین سبب شبها خواب نمیکرد ومانند کسی که سرسام داشته باشد
اضطراب میکرد چون دو سه شب بقهوه مداومت نمود اورا خواب آمد وآن حالت زائل گشت وچون قهوه مضر قلب
است اگر با مروارید استعمال نمایند اولی است خصوصا درحصبه وجدری بعد ازبروز جهت آنکه مروارید در حصبه
وجدری نفعی تمام است ونیز استعمال آن جهت تقویت قلب بازعفران که چند طاقه درحین طبخ دران اندازند نیکو
است وچون مسافر دروقت فرود آمدن وهمچنین بعد تعب ومشقت بسیار وبعد خوردن افیونیات رافع تعب وکلال وملال
وباعث شگفتگی طبع است آشامیدن چند فنجان آن وگفته اند ناشتا ودروقت امتلا ازغذا اکثر نباید آشامید بلکه صبح
اندک غذا بطریق ناشتا که بالفعل درعرف عوام مشهور به تحت القهوه است خورده بالای آن چند پیاله بیاشامند و
اگر خواهند معتادین بافیون وافیونیات وشب نشینان آخر روز ویا بعد ازنماز عشا خصوص قریب نصف شب چند پیاله
بیاشامند نفع آنها نماید وگفته اند مصلح آن زنجبیل وداء المسک ونبات وگلاب وامثال اینها است وشیخ داود انطاکی
نوشته شخصی که اراده شرب آن برای نشاط ورفع کسالت وانچه ذکر کردیم نماید باید که شیرینی وروغن پسته وروغن بسیار
با آن بخورد وقومی با شیر میخورند واین خطا است وخوف احداث برص است وحذر میکوید که بهترین مصلحات که طعم و
رایحه آنرا طیب ولذیذ میکرداند وکریه وبدذایقه نمیسازد دهن العنبر اشهب است پس زعفران

پنسنکی بفتح باء فارسی وسکون نون وکسر سین مهمله وسکون تاء چهار نقطه هندی وکسر کاف وسکون یا وبعض چهتکی
نیز نامند یعنی درخت جنگلی پریشان زیرا که بن بفتح باء موحده بزبان هندی بمعنی جنگل وچهتک بمعنی پاشان است
ماهیت آن نباتی است هندی مابین شجر وگیاه با شاخهای بسیار باریک بسطبری انگشتی وانبوه هرشاخی مشتمل برشاخهای
بسیار باریک وبرانها برگهای کوچک فی الجمله شبیه ببرگ حنا بعضی کوچک وبعضی اندک بزرگ تر وعریضتر وکوتاه تر
ازان وثمر آن فی الجمله شبیه بعنب الثعلب واندک ازان پهن تر ودرخامی سبز وبعد رسیدن بنفش میکردد وبی طعم غالبی
ودرجوف آن تخمهای ریزه سبز رنگ منبت آن کنار آبها *طبیعت* آن ظاهرا گرم وخشک باشد *افعال وخواص*
آن چون برگ وثمر آنرا نرم بسایند وبرشکم مستسقی تا هرجا که ورم باشد گرم کرده ضماد نمایند وبالای آن برگ
بید انجیر را نیز گرم کرده بگذارند وبا پارچه ببندند وتمام شب بگذارند وهمچنین تا سه چهار شب آبرا ازقوی آورد و
آشامیدن برگ وثمر وشاخهای باریک آن با آب سائیده جهت دفع رطوبت رحم وسیلان آن واسقاط نمودن جنین مفید

پنیاله بفتح باء فارسی وسکون نون وفتح یاء مثناة تحتانیه والف ولام وها *ماهیت* این ثمری است هندی بقدر
آلوئی وطعم آن بعضی چاشنیدار وبعضی مائل بترشی ودرجوف بعضی پنج وشش تخم کوچک ودرجوف بعضی زیاده بخلاف
آلو که دران یک تخم میباشد ودرخت آن بعضی خاردار وبعضی بی خار ونیز شبیه بدرخت آلو دربرگ وشاخ وشاید نوعی
از آلو باشد که درملک بنگاله بسبب غلظت هوا وآب چنین میشده باشد وچون ثمر پخته آنرا خواهند تناول نمایند باید که
آنرا خوب بمالند تا نرم شود وتخمها از لحم آن جدا گردد پس بمکند آنرا زیرا که ترش وعفص میباشد *افعال وخواص* این

مسکن صفرا ومهیج بلغم صفراوی مزاجان را نافع وبلغمی مزاجان را مضر ومورث حمی خصوص انچه در آخر موسم در سنبله وحوالی میزان میرسد وجنگلی آنرا ثمر کوچکتر وشیرین تر است

فصل الباء الموحدة مع الواو

* بورق * بضم با وسکون واو وفتح راء مهمله وسکون قاف معرب ازبوره فارسی است وبهندی پا پری لون نامند * ماهیت آن نمکی است که در زمین شوره زار متولد میگردد از آب ونمک وانواع میباشد معدنی ومصنوع بهترین آن معدنی است که از معدن آن آورده باشند واین اصناف والوان میباشد بعضی سفید سبک پر سوراخ که طعم آن شور باشد واین را ارمنی نامند جهت آنکه از ارمینیه آورند واعلی واجود اصناف است وبعضی سرخ رنگ واین را نطرون نامند وبهترین این مصری سرخ ونرم با ملوحت واندک ترشی وتلخی است وبعضی اغبر صفائحی واین معروف ببورق الخبازین است جهت آنکه خبازان در آب حل نموده بر قرص نان پیش از طبخ میمالند و بر تنور می چسپانند تا باعث سفیدی ورونق نان گردد وبعضی را بورق الصناعه نامند وآن سفید منجمد سنگین است وزرگران در تصفیه وجلای نقره مستعمل دارند جهت آنکه آنرا بسیار صفا وجلا میدهد وبعضی زبدی است واین در نهایت خفت ونرمی میباشد وآنرا از افریقیه می آورند واین حادترین اصناف است وبهترین این صنف سبک صفائحی رقیق سریع التفتیت بنفش رنگ لذاع است که در صورت مانند کف منجمد باشد واین نیز اکر خفیف صلب است افریقی است والا رومی اما زبد بورق سبک غیر آنست جهت آنکه زبدی بورق سبک کبیر الحجم شبیه بآرد کندم خالص وبورهٔ زبدی منجمد با ترابیت وحمرت است فرق میان زهرهٔ اسیوس وزبد البورق آنست که زبد البورق بسیار سفید وسنگین تر وباندک زردی میباشد بخلاف آن واما مصنوع آن پس انچه را از برادهٔ شیشه وسرب مساوی الوزن سوده تسقیهٔ بآب محلول قلی نموده وبا آب محلول قلی بسیار بران ریخته بآتش طبخ میدهند تا آنکه بسوزد وبار تازه میباشد وتنکار از این قسم بعمل می آید وانچه از درخت غرب بعمل میآورند که آب برگ آنرا هیچ شانند تا غلیظ گردد وقرصها میسازند واین بسیار سبک وسفید ماثل بسیاهی وملوحت میباشد واین بسیار کم یاب است وبورق الغرب نامند بهترین همه اصناف ارمنی با وصاف مذکوره است وتند ترین همه زبدی است * طبیعت آن گرم تا اواسط سوم وخشک تا اواخر آن ونطرون وبورق زبدی افریقی تا اواسط چهارم * افعال وخواص آن محلل وجالی وجاذب خون بظاهر جلد وآشامیدن ارمنی آن قاطع اخلاط غلیظه ومسکن مغص ورافع قولنج ومهیج باه ومقاوم سموم نوبتها نی وبا ادویهٔ مناسبه جهت سرفهٔ بلغمی وباهموزن آن زیرهٔ کرمانی وماء العسل وباطبیخ زوفی یا حاشا یا سداب یا شبت وامثال اینها جهت تحلیل ریاح وتسکین مغص مفرط وباسیح انجدان جهت رفع مضرت خون گرم کاو وتحلیل خون منجمد در معده وبا آب وشراب جهت ذراریح وبا ادویهٔ قاتلهٔ دبدان باعث اخراج وقوت فعل آنها است وچون نیم درهم آنرا در نیم رطل آب بیندازند وبر آتش ملایم جوش دهند تا آنکه آب گردد وربع رطل زیت بعد ازان بران ریزند وبنوشند جهت قولنج یابس خصوص قولنجی که عارض گردد کدازندگان نقره وسرب را وبا بنفشه وصمغ عربی مسهل بلغم غلیظ ومخرج کرم معده وبا زیرهٔ کرمانی ومیختج جهت رفع خناق عارض از شرب فطر وقطور محلول آن با آب وشراب زوفی در گوش جهت رفع اوجاع وتفتیح سدد ودوی وقطع رطوبت جاری ازان وبا سرکه جهت تنقیهٔ چرک آن وغرغرهٔ آن با خل خمر جهت اسقاط زلوی در حلق مانده واکتحال آن با عسل جهت حدت بصر وضماد آن با پیه الاغ وسرکه وبا پیه خنزیر جهت رفع سمیت گزیدهٔ سگ دیوانه وبا صمغ البطم برد ماميل جهت انفتاح آنها وبا انجیر جهت استسقا وضماد آن با تیر وطیات

بورق

جهت رفع هزال وحزاز وحكه وجرب وناليجي كه د ران كرد ن ميل بسوى خلف نمود ه باشد نزد انحطاط علت ودر التوائها عصب نيز نافع وطلاى آن با روغن بابونه جهت رفع عرق وبتنهائي جهت رفع عرق نيز وبتنهائي جهت نيكوئي رنك رخسار وسترد ن موى از هر عضوىكه خواهند وملا ومت استعمال آن سياه كنند ۀ بدن ود ودرهم آن باسه د رهم روغن زنبق برذكر واطراف آن جهت تهيج انعاظ بهترين دوائى است وهمچنين باعسل وماليدن آن باروغن برشكم وناف وتهيكاه ونزد آتش نشستن كسى كه د رشكم اوكرم باشد باعث قتل واخراج آن وباادهان مسخنه يا محلله ماليدن آن بربدن صاحب حميات دوريه هنكام برد وقشعريره ونشستن نزد يك آتش بين النفع وبا مراهم جهت جرب وحكه وبرص وشستن سربآب مجلول آن جهت حزاز وفرزجۀ آن جهت دفع رطوبات رحم واحتباس حيض مغيل مفسل مثل ه ومحرك قئ مصلح آن مصطكى وصمغ عربي مقدار شربت آن ازيكد رهم تا د ود رهم واز قسم سرخ آن از نيم مثقال تا يكمثقال بدل آن يك وزن ونيم آن نمك و بعضى نصف وزن آن قطران وبعضى بوزن آن ملح اندرانى كفته اند وپاشيدن آن برموى باعث رقت آن وجهت داء الثعلب وداء الحيه نافع وچون خواهند آنرا بسوزانند طريقۀ احراق آن آنست كه د ركوزۀ كرده سرآنرا محكم بسته براخكر كذارند وبكذارند تا سرخ كردد پس از آتش برد اشته بكذارند تا سرد كرد د وسائيده استعمال نمايند ومحرق آن لطيف تر وحدت آن زياد وقريب بقوت بورق زبدى است

* بوزيدان * بضم با وسكون واو وكسر زاء معجمه وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح دال مهمله والف ونون بعربي مستعجله نامند * ماهيت آن بيخى است سفيد بحجم وطول انكشتى و زياده بران ومصمت وصلب وبرظاهر آن خطوط كشيده وبا خشونت وبعضى كفته كه نوعى از مستعجله است وبعضى كفته كه آن از فروع مستعجله است وبعضى لعبت بربريه دانسته اند و بعضى غش ميكنند آنرا بهرد ويعني بدل آن بعضى مستعجله وبعضى لعبت بربريه را ميفروشند وفرق ميان ايشان بعدم خطوط مستعجله است وحلاوت بوزيدان بخلاف لعبت بربرى كه بى حلاوت است وآنكه لعبت بربرى كرده اراست بخلاف بوزيدان وكويند ازمند ميآورند وبالجمله نبات آن مجهول الماهيت است وبهترين آن سطبر باوصاف مذكوره است وبخلاف آنها زبون وبسيار ضعيف * طبيعت آن كرم وخشك در آخر دوم ودر اول سوم نيز كفته اند با رطوبت فضليه * افعال وخواص آن با قوت ترياقيت ومبهي ومحرك جماع ومسكن اوجاع مفاصل ونقرس ومفتح سدۀ جكر وسبرز ومنقي معده وعصب ومفاصل ومسقط جنين وجهت استسقا ورفع كرم معده وازالۀ اخلاط غليظۀ بارده باذابه وترقيق ورافع سموم بارده وبالخاصيت مسهل زردآب وباقردمانا جهت بواسير نافع مضر انثيان مصلح آن عسل وخردل مقدار شربت آن تا يك مثقال ونيم بدل آن بهمن سفيد وكويند بوزن آن وج ود رترياقيت نيم وزن آن زرنباد وزراوند طويل است

* بوش دربندى * بضم با وسكون واو وشين معجمه وفتح دال وسكون راء مهملتين وفتح باء موحده وسكون نون وكسر دال مهمله ويا * ماهيت آن قرصى است از برك وكياه نباتى بقدر درخت كوچكى و برك آن شبيه ببرك حنا وتخم آن مدور ازشاهدانه كوچكتر ومائل بزردى منبت آن بلاد عجم خصوصا نواح شهر زوروارميه اهل آن بلد برك وكياه آنرا كوبيده قرصها ساخته خشك نمود ه باطراف ميبرند * طبيعت آن در دوم سرد ودراول خشك ودر آخر اول سرد و خشك نيز كفته اند * افعال وخواص آن رادع وملين طلاى آن جهت تحليل اورام حاره ومنع زيادتى آنها وتسكين اوجاع ومد ونقرس خصوصا باآب عنب الثعلب نافع وبدل آن شياف ماميثا وحضض است.

* بول * بفتح با وسکون واو ولام بفارسي کميز وشاش وبهندی موت ومشهور به پیشاب است * ماهیت آن معلوم است وآن مائیت مشروب ومطعوم حیوان وانسان است که طبیعت از راه کرده ومثانه وا حلیل و یا قبل دفع میکند * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن بسیار جالي وملطف ومقطع وبول هریک از حیوانات بحسب امزجهٔ آنها مختلف میباشد وبول انسان اعدل از سائر ابوال وبعد ازان بول شتر وگاو است وهر بولی را که بجوشانند تا غلیظ ومنعقد کردد جهت قروح خبیثه ونواصیر وادمال وتجفیف آنها بیعدیل است وبول انسان جهت قروح عمیقهٔ رطبه وساعیه وجرب وحکه وحزاز وسعفه وآبله ومنع زیادتي قروح خبیثه وبثوریرا آب که در سر بهم میرسد وبابورهٔ سرخ جهت گزیدن سگ دیوانه که موضع لدغ را بدان بشویند وجهت داء الثعلب وبرص وتقشر جلد وسوختگي آتش غسلا وطلاء وآشامیدن آن جهت فساد هوا وگزیدن جانوران سمي وسموم ماکوله ومداومت بول خود وبول طفل بقدر دو کف جهت مارگزیده و سام هوام ومداومت بول خود هر صباح ناشتا بقدر دو کف جهت دفع سپرز بیعدیل وبدستور با نیم وزن آن آب برگ خیار بادرنگ بشرط آنکه اگر توانند قبل ازان آن مقدار راه روند که خسته کردند پس بنوشند وشستن مقعده ببول گرم جهت ورم آن ودر مرض آتشک شستن موی بآن مانع ریختن آن وحقنه بآن جهت مغص وقطور آن جهت کرم گوش خصوص که در پوست انار گرم کرده باشند ونقل بول با روغن حنا حمولا جهت ورم رحم وبا روغنهای گرم چکانیدن دران واکتحال آن جهت غرب ورمد وظلمت بصر وطلای بول مطبوخ در ظرف مس با عسل جهت قلع بیاض که از قرحه بهم رسیده باشد وضماد خاکستر رز که با بول خمیر شده باشد جهت قطع نزف الدم اعضا وآشامیدن بول طفل نا بالغ جهت عسر نفس ونفس انتصاب وطلای کف آن جهت تآلیل موثر وبول گاو ماده بغایت جالي وجهت قروح اطفال ونواصیر وازکام ونر جهت دردمعدهٔ بارد وبوا سیر وبامرصاف جهت درد گوش وبا سرکه جهت درد دندان وشستن عضو بآن با خردل جهت خدر مجرب دانسته اند وبول خوک جهت قلع بیاض وریزانیدن سنگ کرده ومثانه بیعدیل وبول خر جهت درد کرده وبول بز با سنبل الطیب که هر روز مقدار دو مثقال بول آنرا با یکمثقال سنبل الطیب بیاشامند جهت استسقای لحمي وقطور آن جهت درد گوش وبول شتر جهت ورم جگر وسدهٔ آن واستسقا وصلابت سپرز وتقویت باه وامراض باردهٔ احشا وقطور آن جهت جراحت گوش نافع وبول گاومیش با اوصاف جهت درد گوش با رد مجرب وبول سگ جهت تآلیل مفید وخواص ابوال حیوانات هریک بجای خود ان شاء الله تعالی خواهد آمد

* بول الابل * اقراصی است که از یمن میآرند ودر موسم حج در مکهٔ معظمه زادها الله تعالی شرفا وکرامة میفروشند * ماهیت آن زهراوی حکایت کرده که اهل یمن شترهای خود را در فصلی از سال بچرای گیا هی که در آنجا میشود و مخصوص بدانجا است میبرند وبول آنها را جمع نموده محافظت مینمایند و ازان قرصها میسازند ومانیقي گفته که چنین است که زهراوی حکایت کرده بلکه چیزی است که یافته میشود در مغارهای کوهستان مکهٔ معظمه وغیر آن وآن قطعهای سیاه رنگ متحجر است معروف بدمن الوبر وتیار از اعراب آنها را گرفته اقراص میسازند وبعضی گفته اند که بول وطواط است که بعضی بر بعضی متراکم میشود در مغارها وبعضی گفته که گیا هی است مخصوص بجبال حجاز که آنرا کوبیده با بول شتر سرشته اقراص میسازند وبالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیت است * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن جهت ادمال جروح وقروح حیوانات وقطع نزف الدم وحمول آن جهت قطع حمل وبواسیر

وبا عسل جهت تحلیل اورام طلاء نافع و بسیار ماندن آن بربدن باعث تقرح آن است و مصلح آن روغن گل

* بولاموئیون * بضم باء موحده وسکون واو وفتح لام وضم میم وسکون واو وکسر نون وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت یونانی است * ماهیت آن قسمی از مخلصه است وگیاه آن ما بین شجر وحشیش وشاخ آن باریک وپرشعبه وبرگ آن از برگ سداب طولانی تر و بزرگتر و بر اطراف شاخهای آن چیزی مستدیر شبیه بسر و کوچک میباشد و در ان تخمهای سیاه و بیخ آن شبیه بد رونج و سفید و دراز و باصلابت منبت آن جبال و زمین های صلب خشن سنگلاخ ومستعمل برگ و بیخ آن است * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن ملطف ومجفف و جالی ومفتح وآشامیدن بیخ و یا برگ آن مقدار یک درهم جهت ادرار بول و طمث واخراج مشیمه ودرد ورک وقرحهٔ امعا و با سرکه جهت صلابت سپرز و با شراب جهت گزیدن هوام و با آب جهت عسر البول وعرق النسا و با شیر با زقد و شیدن جهت تفتیت حصاة نافع وگویند هرکه سه قیراط آنرا ناشتا بنوشد هرگز او را عقرب نگزد مگر آنکه عقربی را بکشد و چون چنین کند باید که ثانیا آنرا تناول نماید ومضغ آن جهت تسکین وجع اسنان از سردی و تعلیق آن مانع گزیدن عقرب وضماد آن برانثیان محلل ریاح آن مقدار شربت آن تا یک مثقال مضر معده مصلح آن عناب بدل آن بادزهر است

* بولسری * بضم باء موحده وسکون واو ولام وفتح سین وکسر راء مهملتین وسکون یا و بهولسری بشفای هانیز آمده و در بنگاله بول ومولسری بمیم نیز نامند * ماهیت آن درختی است مندی عظیم وموزون گل آن کوچک مدور و مشرف وخشبو و بعد از خشک شدن خوشبوتر میگردد وخشک آنرا بعضی در بالش وتکیه پر مینمایند جهت آنکه میگویند در جائیکه آن باشد هزار یا در انجا نمیباشد وثمر و درخت آن در شکل فی الجمله شبیه بعناب وکبار متوسطی و در خامی سبز و بعد رسیدن زرد وسرخ نارنجی میگردد ولحمیت کمی با اندک شیرینی وعفوصت بسیار و بعضی اطفال ومردم آنرا میخورند وتخم آن در غلافی شبیه بفندق وازان ریزه تر واندکی طولانی ومغز آن تلخ و با اندک دهنیت * طبیعت گل آن سرد و خشک وثمر آن ازان زیاده و با قوت قابضه * افعال وخواص آن محلل وجهت تسکین درد دندان ودفع فساد صفرا و اسهال صفراوی وخائیدن ثمر آن خصوص نارس و یا نیم رس جهت تسکین وجع دندان و استحکام آن ولثه وخوردن آن قابض شکم ونفاخ وممسک منی وثمر نارس آن ازادویهٔ ممسکهٔ منی است وعصارهٔ تازهٔ آن عطوسا وتطوراد رینی برای اموه وامراض دماغی نافع و آب بسیاری از دماغ برمیآورد و عرق گل آن مقوی ارواح ومفرح وجهت امراض مذکوره و بارده نافع وعطر آن که بابرادهٔ صندل مرتب نمایند بسیار خوشبو ومقوی است و آشامیدن مطبوخ پوست درخت آن جهت تسکین وجع اعضا ومرضی که در بنگاله میشود و بهندی اوهومینا مند ومیگویند که در بمبئی میشود ومضمضهٔ آن جهت تسکین وجع دندان و استحکام آن ولثه وعصارهٔ پوست درخت وثمر نیمرس آنرا ابریشم با نان جهت استحکام رنگ ابریشم بر آلوهای آن میمالند ورنگ آن سیاه می باشد و با ثبات و پوست درخت وثمر خام آنرا نیز کوفته ودر آب خیسانیده طبخ میدهند جهت رنگ نمودن ابریشم *

* بوپیتون * بضم باء وسکون واو وکسر یاء مثناة تحتانیه وضم نون وسکون واو ونون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است ساق آن بقدر انگشتی و برگ آن شبیه ببرگ کرنب ولطیفتر ازان وگل آن شبیه بگل شبت وتخم آن ریزه وخوشبو ومستعمل برگ و تخم وعصارهٔ آنست * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن تند وجالی ومفتح ومحلل ریاح ومغص وبقدر یکدرهم برگ آن مدر بول ومسقط مشیمه وکرم شکم وجهت کرده ومثانه وسپرز نافع خصوصا با ماء العسل وچهار برگ آن جهت تقطیر

البول ومغص ونيم درهم از تخم آن بدستور وضماد آن با شراب وانك نيم كرم جهت تحليل خنازير وحمول آن جهت اخراج كرم امعا مفيد وعصارهٔ آنرا از شاخها و برك آن اخذ مينمايند مصدع ومغثي مصلح آن عناب وشير تازه دوشيده مقدار شربت از برك آن تا يك مثقال واز تخم آن نيم مثقال بدل آن كندر است

پوئی

* پوئی * بضم باء فارسي وسكون وا و وكسر همزه وسكون يا * ماهيت آن كياهي است هندي از قبيل نجم ود ر بنكاله كثير الوجود وبر اشجار ود يوار وسقف خانه مانند تاك وكد و بالا ميرود وساق آن بسطبري انكشتي وبركهاي آن في الجمله شبيه ببرك تانبول وسبز واز آن ضخيم تر ونازك وبا رطوبت ولزوجت بسيار وبي زغب ود وقسم ميباشد يكي سفيد يعني ساقهٔ آن سفيد رنك وبرك آن سبز واين بسيار است دوم سرخ يعني ساقهٔ آن سرخ وركهاي برك آن نيز سرخ رنك واين كم ياب تر از ان است واهل هند آنرا پخته ميخورند مانند سبزيهاي ديكر وبا لزوجت بسيار است طبيعت آن سرد وتر * افعال وخواص آن منوم ومبهي وجهت ازدياد مني وتليين آلات صدر وحلق وتسكين حدت حميات حاره وطلاي آب برك آن جهت تسكين سوزش ومنع آبله كردن عضو باتش سوخته نافع چون مكرر ببهم بمالند د ر هنكام سوختن وبسيار فريب بد ا ن *

* فصل الباء مع الهاء *

بهمن

* بهمن بفتح باء موحده وسكون هاو فتح ميم وسكون نون لغت فارسي است * ماهيت آن بيخي است نا رسي في الجمله شبيه بزردك كوچكي وبا اندك صلابت وكجي وبا شنونت تليلي وناهمواري ومنبت آن كوهستان ارمن وخراسان وكياه آن بقدر شبري و زياده وكمتر از ان وبرك آن مانند برك اجاص منبسط وخارناك وكثير التشريف و بر ساق آن بركي چند سر آنها باهم پيچيده وبي كل ود ر تموز مبرسد ود و قسم ميباشد سرخ وسفيد سرخ آن باليده تر وبلند تر وناهمواري پوست آن زياده وظاهر آن سرختر از باطن آن وسفيد آن هم ظاهر وهم باطن آن سفيد وبهترين سرخ آن صافي سنكين خوشبوي آنست كه چون بخايند با اندك لزوجتي وقبضي باشد وهمچنين سفيد آن واز نواح ارمنيه وخراسان آورند * طبيعت آن د ر دوم كرم وخشك وسرخ آن كرم تا سوم وقويتر از سفيد وهرد و با رطوبت فضليه وقوت قبضي ومسيح هرد و را كرم وتر دانسته * افعال وخواص آن بغايت مقوي باه ودل ومسمن بدن ورزباده كنندهٔ مادهٔ مني ومفتح ومحلل رياح وبلغم غليظ لزج وموافق مبرودين وجهت خفقان ويرقان وتفتيت حصاة كرده ومثانه خصوص باادويهٔ مناسبه وسرخ آن جهت تقويت باه وانعاظ قويتر وچون در آب طبخ نمايند تا مهرا شود وآب آنرا با شكر ناشتا بياشامند فربهي عظيم آورد خصوصا با بادام ونخود وضماد آن با نمك تلخ وعسل بر صورت زنان باعث نيكوئي رنك رخسار وشستن سر بدان جهت كشتن سپش وخوشبوئي موي وفرزجهٔ سفيد آن با زعفران جهت تنقيهٔ رحم وخوشبوئي آن وهرد و نوع آن مضر سفل ومصلح آن انيسون وكثيرا وعناب مقدار شربت از جرم آن هرد و تا د و مثقال واز آب مطبوخ آن تا سه اوقيه هريك بدل ديكري اند وبدل هرد و بوزن آن تودري ونصف آن لسان العصافير وموصلي سفيد وسياه واسكندناكوري وبدل سرخ آن د رونج وبدل سفيد آن زرنباد است

بهمی

* بهمي * بفتح با وسكون ها و كسر ميم ويا * ماهيت آن نباتي است شبيه بكياه جو واز ان كوتاه تر وباريك تر وخوشهٔ آن شبيه بشيلم ومنبت آن موضع سايه دار * طبيعت آن سرد وخشك د ر دوم و بسيار قابض * افعال وخواص آن مداومت شرب آن حابس اسهال مزمن ونزف الدم كه مرفوع البرء باشد وسلس البول نافع مقدار شربت آن تا د و درهم واز خاصيت آن آنست كه چون د ر ابريشم ملون برنك ارغواني ياد ر شال سرخي بپيچيده بر عضويكه خون از ان نزف كند ببا ويزند

نزیا به بند ند در قطع آن مجرب دانسته اند*

* بهکر ضول * بضم باء تازسي وسكون ها وفتح كاف وسكون راء مهمله وضم ميم و سكون وا و ولام * ماهيت آن بعني است هندی با ریشهای بسیار تلخ و تیز وسیاه رنگ * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مشهی ومبهی وجیت امراض ریاحی وبلغمی وحمیات مزمنه وتحلیل اورام وضیق النفس ودرد پهلو شربا وضمادا نافع

* بهنکره * بفتح با وخفای ها وسکون نون وکاف فارسي وفتح راء مهمله وها * ماهیت آن گیاهی است هندی نبات آن تا بمقدار ذرعی وبرگ آن شبیه ببرگ انار و از آن عریضتر وبرگ وساق آن شاداب وطعم آن اندک تلخ وتیز وسه نوع میباشد سفید وزرد وسیاه گل سفید ی آن سفید وسبزی برگ وساق آن کمتر وگل سیاه آن سیاه وبرگ وشاخ آن سبز تیره مائل بسیاهی وگل زرد آن زرد وبرگ وساق آن سبز مائل بزردی واین هر دو نوع بسیار کمیاب اند * طبیعت آن هر سه در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آب برگ وساقهٔ گیاه آن جهت تقویت بصر وقوت باه ودفع ورفع رطوبات و ضعف آن هر دو وبلاغم وورم وصلابت طحال وجذام ومضمضهٔ آن جهت امراض دهان ودرد دندان وقطور آن در چشم جهت رمد بارد وطلای آن بر سر جهت صداع وبرداء الثعلب وبهق وبرص وجذام وقوبا واکثر امراض جلدیه بتنهائي بشرط مداومت وخارید ن موضع هر مرتبه ویا به ادویهٔ مناسبهٔ دیگر مانند آنکه از برای داء الثعلب با اصل السوس و برای جذام وبهق وبرص با خربق ابیض وبرای جرب رطب با توتیای هندی اخضر محرق ومیچنین وبالخاصیت مصلح بدن را امراض جلدیه است وگفته اند آشامیدن آن سیاه کنندهٔ موی ریش است خصوصا نوع سیاه آن وگویند که چون گیاه آنرا با نمک بالسویه از هر یک سه درم بیاشامند وجع قولنج زاد ر ساعت تسکین دهد واگر قولنج مزمن باشد ومدت یک اربعین بهنکرهٔ خشک وگل تیسو وتخم پنوار که سنکسبویه است وهلیله وبلیله وآمله بالسویه کوفته بیخته با ممزوزن آن قند کهنه سرشته هر روز یک توله تناول نمایند دفع کرد مجرب وچون یکتوله برگ آنرا با سه ماشه نمک سنگ باهم مضغ نمایند وفرو برند درد شکم هر چند کهنهٔ یکساله باشد زائل گرداند وگویند اگر تخم آنرا در نیم من عصارهٔ بلادر بخیسانند ودر زمین نیکو بکارند وبجای آب آب بلادر بآن دهند تا سبز گردد ویک پر مرغ سفید در پای گیاه آن فرو برند هرگاه آن پر سیاه گردد آن گیاه را از ریشه بر آورده در سایه خشک کنند وتا هفت مرتبه در شیرهٔ بهنکرهٔ تازه تسقیه نمایند پس خشک نموده سائیده یک کف دست هر روز تا یکهفته بخورند جذام وبرص را زائل کرداند واگر تخم آنرا با کنجد وشکر هر روز قدری بخورند باصره وسامعه وسائر قوای بدنیه را قوی گرداند واگر با هلیله وبلیله وآمله هر چهار مساوی وربع وزن یکی دارفلفل بخورند قولنج را زائل گرداند

* بهوئی انوله * بضم با وخفاء ها وسکون واو وکسر همزه وبالغت هندی است یعنی گیاه آملهٔ زمینی بجهت آنکه گیاه آن بقدر شبری تا یک ذرع وبرگهای آن ریزه شبیه ببرگ آمله میباشد ودر زیر برگ آن دانهای کوچک وشاخهٔ آن باریک * طبیعت آن سرد وطعم آن تلخ وزمخت * افعال وخواص آن قطور آب نبات تازهٔ آن بتمامه که مطلقا آب از خارج داخل ننمایند در ناصور وقروح خبیثه چند روز متوالی جهت اندمال آن موثر وضماد سائیدهٔ آن با نمک جهت جرب مفید وبتنهائي جهت ضربه وسقطه نافع

فصل الباء مع الياء المثناة التحتانيه

* پیارانکا * بفتح باء عجمي وياء مثناة تحتانيه والف وفتح راء مهمله والف وسكون نون وكاف فارسي والف * ماهيت

بهکر ضول

بهنکره

بهوئی انوله

پیارانکا

این بیخی است طولانی بضخامت انگشتی و زیاده بران و طول آن تا بلشبر و زیاده نیز و بعضی کرده اند و رنگ پوست آن زرد مائل بسرخي براق و ظاهر آن اندک کرده دار و چون کهنه گردد مائل بسیاهی میشود و طعم آن بسیار تلخ و مغز آن ریشه دار و حلب و از ملک رخام که رخنگ نیز نامند میاورند بسلهت و اسلام آباد و از انجا باطراف میبرند و بسیار رنفع میارد

* طبیعت آن در رسوم گرم و خشک و با رطوبت فضلیه و منسوب بمشتری است * افعال و خواص آن اهل آن دیار برای آن منافع و خواص بسیار نقل مینمایند و در هر مرضی باد وائی خاص مستعمل دارند امراض اعضاء الراس جهت درد سر قدری از انرا اگلاب سائیده بر پیشانی طلا مینمایند و میگویند که فی الفور درد ساکن میگردد و برای ام الصبیان مقدار یک سرخ پیارا نکا با یک انهٔ قرنفل و یک انه فلفل با شیر مرضعهٔ طفل سائیده میخورانند و برای شبکوری پیارا نکا وزرد چوبه از هر یک یکماشه با شیر زنان سائیده پارچه را بدان تر کرده سوخته دودهٔ آنرا گرفته در چشم میکشند و برای درد چشم و رفع سرخي وجلای بیاض پیارانکا چهار رتی زرد چوبهٔ کرده دارحضض مندی افیون از هر یک یکماشه زاج سفید دو رتی با آب تاسه ساعت نجومی کامل سائیده حل نموده شیر گرم کرده براهد رد چشم و سرخی آن برحوالی چشم طلا مینمایند و برای جلای بیاض وقطع آن بامیل در چشم میکشند و ایضا برای درد چشم قدری از انرا با قدری زرد چوبه وقلیلی افیون و باهرسه مساوی سائیده برد ور چشم طلا مینمایند درد و سرخي چشم را زائل مینماید و برای درد گوش که چرک آن جاری باشد درعد د باد نجان را درست بر آتش گرم میکنند و میفشارند و آب آنرا گرفته قدری پیارانکا در ان میسایند و صاف کرده شیر گرم نموده دو سه قطره از ان در گوش میچکانند و میگویند فورا درد را ساکن میگرداند وریم را زائل میکند و برای درد دندان پیارانکا نمک اندرانی تنباکو و حلتیت بریان کرده خاکستر پوست درخت عشر و پوست درخت باد نجان دشتی که بهندی بهتکتیه گویند از هر یک قدری نرم کوفته و بیخته بر دندان میمالند و دهن باز کرده سر را بزیر میدارند تا آب و رطوبات دفع گردد و برای پینس که مرضي است که در ملک هند در بینی بهم میرسد میگیرند پیارانکا و توتیای هندی از هر یک یکماشه و در روغن گاو خوب حل کرده اندک اندک سعوط مینمایند اعضاء الصدر برای زیادتی شیر زنان پیارانکا یکماشه میاده دانه زیرهٔ سفید شقاقل با آب نرم سوده صاف نموده میآشامند تاسه روز و برای ضیق النفس وسرفهٔ کهنه یکماشه پیارانکا با پوست بیخ بریاره و پوست بیخ کنگهیه از هر یک یکماشه درهم نموده در سر غلیان مانند تنباکو میکشند ایضا برای ضیق النفس وسرفهٔ کهنه با آب مطبوخ پوست رنگنی بکسرا که آنرا بهندی بهتکتیه نیز نامند وشاید باد نجان دشتی باشد بدین نحو که نیم پاو بوست آنرا در نیم آثار آب خالص جوش میدهند تا آنکه نیم پاو آب بماند پس قدری نمک داخل آن کرده از آتش فرود میآورند و صاف نموده یکماشه پیارانکا درهمان آب سائیده در شبانه روز بفاصلهٔ چهار چهار گهری که تخمینا یک و نیم ساعت نجومی میشود مقدار یک توله از ان آب وا شیر گرم نموده مینوشند وهمچنین تا آنکه آن آب تمام صرف شود و اگر مرض کهنه باشد و از ین مقدار آب زائل نگردد مرتبهٔ دیگر ترتیب داده میآشامند و برای دبهٔ اطفال که آنرا بهندی آزاریسلي وبکهي نیز می نامند که در پهلوی چپ اطفال صغیر تا دو نیم ساله و تا سه ساله دفعة بهم میرسد وعلامت آن تپ وجستن پهلو و کود افتادن خصوص پهلوی چپ و نفس ببالا کشیدن و تواتر نفس و نگرفتن پستان و گریه بسیار و بیقراری و بی آرام بودن است چنانچه در رسالهٔ علیحده مجملا ذکر یافته مقدار یک رتی پیارانکا با یک انه قرنفل و یا فلفل سیاه هر کدام که باشد و آنرا در زهرهٔ خوک تر کرده خشک نموده باشند و بعضي عورات هند چون آنرا مستعمل دارند نزد

اوشان میباشد باشیرد ایۀ آن سائیده میخورانند ومیگویند که فی الفور آرام میابد اغضاء الغذاء برای تقویت معده وزیادتی
اشتها پپارانکا سه ماشه نانخواه زنجبیل بادیان بیخ شیطرج هندی فلفل سیاه نمک ترب نمک سیاه نمک پانکا از هریک یکتوله
بکهمهٔ سفید وج ترکی زاج بریان از هریک یکماشه کوفته بیخته باآب لیمو تا نه ساعت کامل سحق مینمایند وحبوب می بندند
ودرحبی بقدر نخودی وباقلائی تک حب شام بآب نیمگرم فرو می برند وازبرای تقویت معده وزیادتی اشتها وسرعت
هضم یکماشهٔ آنرا بانانخواه ورازیانه ویا برنک و نمک سیاه از هریک یکتوله بآب لیمو کاغذی یعنی لیمو آب مقدار دوازده عدد
سحق بلیغ مینمایند آنمقدار که آب آنها تمام خشک کردد. پس حبوب بسته نگاهمیدارند شربتی ازیکماشه
تا دوماشه بعد از فراغ طعام روزوشب میخورند تایکهفته وازبرای تقویت معده ورفع انواع اسهالات وبواسیر وضیق
النفس رطوبی وسرفهٔ بارده وریاح وقراقر شکم وبالجمله اکثرامراض بارده رطوبیه یک وزن آنرا باده وزن فلفل سیاه
نرم کوفته بیخته حبوب بقدر نخودی ساخته یک حب صبح ویک حب شام میدهند واین بتجربه رسیده وازبرای دفع انواع
هیضه خواه محتبس باشد وخواه جاری بعنوان قی وبا اسهال ویا هرد ومقدار نیم ماشه آنرا باگلاب ویا باآب
سائیده میخورند وازبرای هیضهٔ رطوبی وبلغمی مقدار دورتی پپارانکا وسه دانه قرنفل وبیست ویکدانه فلفل سیاه
نرم سوده میخورند واکرقدری قلیل پیپتا نیز داخل نمایند بهتراست وازبرای تخمه وسوء الهضم یکتوله رازیانه راجوکوب
نموده در آب جوش میدهند وصاف نموده مقدار دورتی پپارانکا در دهن انداخته میخایند وبالای آن آنرا میآشامند
وبرای بواسیر ورفع اسهال رطوبی یک وزن آنرا با نیم وزن فلفل سیاه نرم کوبیده باآب کنکهیه سرشته حبوب سازند هرحبی
بقدر فلفلی شربتی دوحب صبح ناشتا ودوحب وقت شام فرو برند بواسیروا سهال رطوبی حادث ازضعف معده را مفید است
اعضاء النفس ازبرای استسقا پپارانکا نانخواه تخم حلبه زیرهٔ سفید فلفل سیاه پوست بیخ بریاره پوست بیخ کنار دهنکی
ازهریک سه ماشه نرم کوفته بیخته هفت حصه نموده هرروز یکحصه رانصف صبح ونصف شام باعرق بادیان مینوشند وبجای
آب نانخواه ورازیانه وبیخ بریاره وپوست بیخ انارا ازهریک چهارتوله در آب میجوشانند وصاف نموده بجای آب
میخورانند ایضا ازبرای استسقا هفت روزناشتا باادویه که ذکرمیابد سفوف ساخته باآب سرد میخورند ادویه این است
پپارانکا چهار رتی بکهماسفید دوماشه نانخواه تخم حلبه زیرهٔ سفید ازهریک چهار ماشه نرم سوده سفوف میسازند
وهشت حصه نموده هفت حصهٔ آنراهفت روزناشتا میآشامند ومیگویند بایدکه بزودی بالای آن دال ماش خشکه
بخورند انشاء الله تعالی درآن مدت زائل میگردد وازبرای طحال پپارانکا زهرهٔ خرگوش زهرهٔ زاغ سیاه زهرهٔ ماهی
زرد چوبه سوخته زاج سفید سوخته توتیای هندی سوخته تنکار سوخته ازهریک یکماشه باآب برگ صبر که هندی کهیکوار
نامند خوب حل نموده بمقدار دانهٔ ماش وخردل حب می بندند هرروز یک حب صبح ویک حب شام وکبیر را حب
بقدر ماش وصغیر را حب بقدر خردل میدهند وازترشی وبادی پرهیز می فرمایند وقلیلی روغن درطعام آن داخل
مینمایند وقدری پپارانکا را باسرکه سائیده برورم طحال طلا می نمایند وازبرای دفع ترسوت که آزاری است که بعضی
عورات رابعد اززائیدن عارض میگردد وآن زنان روزبروز زرد وضعیف ولاغر میگردد واکثرطبیعت اوملین میباشد
دورتی پپارانکارا بابیست ویکدانه فلفل سیاه ویا دوماشه گوشت دهنیس که جانوری است هندی ودوماشه گوشت بچهٔ
آهوکه درحمل مادرش راذبح نموده وازشکمش برآورده خشک کرده باشند نرم سوده حبها میسازند وتاهفت روزناشتا

میخورانند وازغذاهای نامناسب پرهیز مینمایند ایضا برای پرسوت یک سرخ بیارانکارا با عنبرا شهب ومشک خالص وزعفران
ازهریک دو ماشه فلفل سیاه بیست ونکدانه گوشت دهنیس گوشت بچهٔ اهوکه خام ازشکم مادرش برآورده باشند ازهریک
سه ماشه نرم سوده حبوب می بندند هر حبی بقدر یکماشه هرروزیک حب آنرا میخورانند وازترشي وبادی وازاغذیه های
بارده پرهیز مینمایند وبرای دفع سلس البول بیارانکاد ورتی نانخواه یکماشه پوست بیخ بریاره پوست بیخ کنار تخم کنکویه
ازهریک یکماشه نرم کوفته پخته صبح ناشتا میآشامند وبرای نزول آب بیارانکارا با نارجیل سفید سائیده برموضع ورم
طلا مینمایند وبدستور بافلفل سیاه وبرای نزول آب درخصیه شش ماشه آنرا با پوست شیطرج هندی وپوست بیخ تاتوله و
پوست بیخ بریاره ازهریک شش ماشه خشک نموده با عصارهٔ پوست درخت بکاین خوب حل کرده کرم نموده ضماد می نمایند
بعون الله تعالی درسه چهارمرتبه زائل میکردد السموم برای مارکزیده فی الفور قدری بیارانکا با شیر درخت عشرکه بهندی
آکه نامند وشیر درخت زقوم که بهندی تهوهر نامند نرم سوده بران موضع طلا می نمایند وقدری بیارانکارا با جدوار
مجرب سائیده میخورانند وبافلفل نیز الاوجاع سه ماشه بیارانکار ادر پا وا تار روغن سرشف یا کنجد خوب میسوزانند
وصاف کرده شب کرم نموده برموضع وجع میمالند وازهوای سرد محفوظ میدارند ایضا جهت اوجاع یکتوله بیارانکارا با اکل
دماوه وهلیلهٔ زرد ازهریک یکتوله کوفته دریک آثار روغن سرشف اندا خته درشیشه کرده چهل روز درآفتاب میگذارند
وکاه کاه برهم میزنند پس عند الحاجت کرم نموده برموضع وجع میمالند وبرای تحلیل اورام وغدد وتسکین اوجاع بادوزن
آن فلفل سیاه با آب نیم کرم سوده کرم کرده ضماد مینمایند * حب بیارانکا * نافع از برای اکثر امراض مانند ضیق النفس
وسرفه وسوزش نم معده وجذام وآتشک وجروح وقروح خبیثه وغیرها صنعت آن بیارانکا چهار رتی زعفران ومشک
خالص ازهریک یک رتي کافور خالص وموميائي ازهریک یکماشه اجزا را کوفته بخته سه حب میسازند هرروز یک حب
آنرا ناشتا میخورند وغذا وقت ظهر نخود آب وشب قلیه با خشکه واکرمزاج قوی باشد وهضم توانند نمود وقت ظهر کیلهٔ
مقری میخورند وازحموضات ولبنیات پرهیز می نمایند

* پیپل * بکسرباء عجمیه وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح باء عجمیه ولام لغت هندی است * ماهیت آن درخت هندی
است درجمیع ملک هند بهم میرسد وبسیار عظیم وچتردار میباشد وهنود آنرا تعظیم مینمایند وبرک آن عریض اندک طولانی
وباکنگرهٔ کمی ونوک آن بلند وتیز * طبیعت برک بوست ودرخت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن ضماد
پوست درخت آن که ضخیم باشد جهت تحلیل اورام وزخم ناصور وبرک آنرا که بردمل کرم کرده بندند بتحلیل برد ویا
پخته نماید وبرک خشک آن که خود بخود ازدرخت افتد سوخته کرما کرم درآب سرد اندازند تا صفت برک وآن آبرا بنوشند
تهوع وقی را بازدارد ونیز پیپل بهندی دارفلفل رانامند *

* بیخ زرین کیاه * بکسرباء وسکون یاء وخاء معجمه وفتح زای معجمه وکسرراء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون وکسر
کاف فارسی وفتح یاء مثناة تحتانیه والف وهاء بفرنکی جیسونامند * ماهیت آن بیخی است شبیه به بهمن سفید وازان
طولاني تروسنکین تروصلب تروبعضی مائل بزردی وسنکین وبسیار صلب واندک براق طلائی فی الجمله شبیه باستخوان
زرد شده واین بهترین آن است وازچین وزیر بادات می آورند وکران بها است خصوصا نوع صلب سنکین مائل بزردی
آن * افعال وخواص آن مفرح ومقوی قوی وارواح وباه چون مقدارقلیل ازان را با کلاب بسایند وبیاشامند وباکوفته

پخته در آب گوشت پاشیدہ بنوشند مقدار شربت آن یکدانگ تا نیم درهم *

* بیسم * بکسر با وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر سین مهمله وسکون میم * ماهیت آن تمری است شبیه به بهٔ کوچکی وصلب وبازغب بعما رزیاده از بهٔ وانطاکی گفته که درخت آنرا بیوند از سیب وامرود ویا باعال بلوط ویا بید ویا فسطل که شاه بلوط است مینمایند وکثیر الوجود وبسیار بیوند از تفاح وصفصاف که بید است مینمایند وهنگام رسیدن تمر آن هنگام رسیدن تمار دیگر است وتا اواسط زمستان می ماند * طبیعت آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن حابس اسهال وقی وقاطع خون ومانع خفقان ومقوی معده ودماغ وباعسل محلل اورام وطبیخ آن فاد زهر سموم حاره ومضمضهٔ طبیخ آن جهت تقویت دندان وجلوس در طبیخ آن جهت قطع نعب الدم ونزف الدم ورحم وبواسیر وبرگ آن جهت التیام والتصاق جراحت تازه بغایت مفید واکثار آن مولد سدد وعسر البول مصلح آن روغن بادام بدل آن بلوط وعفص مقدار شربت آن از ده درم تا پانزده درم

* بیش * بکسر با وسکون یاء مثناة تحتانیه وشین معجمه * ماهیت آن بیخی است هندی بسیار سمی قتال که در اکثر جبال هند ونواح آن میروید وانواع میباشد ودر هیچ یک از انواع آن تلخی وتیزی وحدت نیست ولیکن همه مخدر اند فی الفور ومفنی ارواح واخلاط بعرا تب خود در قوت وضعف ومهلک اند بدان سبب وبعضی گفته اند در بعضی اقسام آن تندی و تلخی است یک نوع آنرا سنگهیا نامند بجهت مشابهت آن بشاخ آهو بره زیرا که بلغت هندی سینگه شاخ را گویند واین را چندال نیز خوانند بجهت کمال رداءت وخباثت سمیت زیرا که چندال قوم بسیار رذیل خبیث را نامند وابن اکثر درکوه دابر بت که میان هند وخطا واقع است ودر کوهستان کبداروکه در سرحد تبت کوچک واقع است ودر کوهستان مورنک ورنکپور ونکاماتی ونیپال نیز بهم میرسد وبهترین وقوی ترین آن آنست که بوزن سنگین وصلب واندرون آن سیاه مصمغ براق باشد وبعد ازان انچه اندرون آن سرخ تیره بس زرد پس سفید تیره وبرظاهر آن نقطهای سیاه وبرروی آن چیزی مانند طلق وباکافور سوده نشسته باشد پس انچه اندرون وبیرون آن مرد وسفید باشد برهمنی نامند هریک بمراتب گفته الله قوت سیاه آن بمرتبه است که چون کسی آنرا بدست وپا وبدن عرق آلود وبا برزبان برساند در ساعت هلاک میکند بسبب سرعت تاثیر خود ومیگویند حکمای هند امتحان قوت آنرا بدان مینمایند که سائیده برشاخ گاو ومیش شیردار میمالند اگر خون از پستان برآمد وبعضی گفته اند خون از دماغ وشکم آن جاری شد ومرد بسیار قوی است والا ضعیف وبعضی مبالغه باین حد نموده اند که چون دانهٔ درست آنرا برشاخ گاو تعلیق نمایند اگر بجای شیرخون از پستان آید بسیار قوی است والا ضعیف ووجه تسمیهٔ سینهکیارا این نیز نوشته اند وگویند اگر کسی بران گاو ومیش ویا گاو سوار شود در ونیز تاثیر میکند ونیز اگر بررکاب بمالند زیرون موزه وکفش براکب بوشندهٔ آن سرایت میکند وبوی آن نیز کشنده است واصل آنست که خوردن مقدار خرد له ازان کشنده است فی الفور واکثرا مورمذکوره مبالغه بسیار است ومیگویند اینچنین بیشی کمیاب وسلاطین وحکام درخزائن درزیرنگین خود محفوظ میدارند ونوع دوم بچهناک است وابن بیخی است که در رهیات وناهمواری ظاهرشبیه بجدوار وبیرون آن سیاه واندرون آن شکری رنگ منبت این نیز منابت سینگیا وسمیت این ازان ضعیفتر وقابل تدبیر واصلاح است بخلاف آن واهل اطبای هند بعد از تدبیر واصلاح بچهناک را استعمال مینمایند خصوص تیلیای آن را که برنگ روغن چراغ زرد وتیره مائل بسیاهی میباشد وسطبر وسر آن باریک مانند شاخ گوزن وازهمه

اقسام بچهناک بهتر است وگفته اند بچهناک را اقسام دیگر نیز هست ولیکن همه ضعیف ربهیات وشکل ورنگ اکثری شبیه
بهم اند مانند رود منتار وباچلنک وکمحاین واین هرسه از اقسام بچهناک ضعیف اند وازرد واند تانیم درهم آنها کشنده است
بتعفین وانسداد ارواح واخلاط وقسمی دیگر صنوبری شکل وکوچک بیرون آن مائل بزردی شبیه بسعد واین را بهندی
تیزک نامند درغایت تندی وتلخی است واین شبیه بچهناک است وبعضی با مقید ان درشیرجوش داده سمیت آنرا کم
نموده رنک کرده بجای جدوار میفروشند وقسمی دیگر شبیه باکلیل الملک است واین را قرون السنبل نامند واحیانا درسنبل
نیز یافت میشود وقسمی دیگر را بهرا ڤصورات کویند واین سفید مائل بزردی غیر مخروطی شکل شبیه به بیخ نی کره دارو
بعدرانکشتی میباشد واین را برهمی نیزنامند ودراعالی کوهستان حوالی کشمیر وغیرآن ازمواضع دیگر بهم میرسد وبعضی
آنرا مهوده نیزنامند ودرطعم این نیز تلخی وتندی میباشد یک دانک این کشنده است بکیفیت غالبهٔ خود بسوزش اندرون
وغلبهٔ حرارت وافراط قئ واسهال وتشنج وتعفین ارواح وتحلیل آنها وقسمی دیگر را هلدیه نامند یعنی شبیه بزردچوبهٔ
جهت آنکه بندرت درمیان زردچوبه بهم میرسد وکسانیکه آنرا میشناسند اولا ازمیان زردچوبه جدا نموده بعد ازان
آنرا جوش نموده خشک کرده حمل ونقل ببلدان مینمایند ورنگ این سبز واغبر با اندک زردی ومنقط بسیاهی میباشد
واین را کالاکوت نیز می نامند وقوی السمیت است وکویند از خاصیت کیاه آن آنست که درهنگام وزیدن باد ساکن
ودرهنگام سکون باد متحرک میباشد وقسمی را ستوا مینامند یعنی شبیه بزنجبیل جهت آنکه درمیان زنجبیل احیانا یافت
میشود واین درقوت ضعیف تر ازهرچهارقسم است وگفته اند شاید فی الحقیقة این پنج قسم از اقسام بیش نباشد بلکه بیخ
سمی دیگر باشد که بجای بیش خوانده اند ویا آنکه بیش را اسم جنس بیخ سمی کیرند تا آنکه همه را شامل باشد واقسام
دیگر نیز گفته اند تا هیجده قسم ازان جمله ده قسم زبون غیر مستعمل وهشت قسم مستعمل وبهترین این هشت قسم تیلیا است
چنانچه ذکر یافت وبنا برتطویل ذکر نه نمود وکیاه آن بقدر شبری وبا یک ساق وبرک آن شبیه ببرک کاهو کاسنی وگل بعضی
سرخ وبعضی زرد وبعضی بنفش کویند طریق اخذ بیش وسائر بیخهای سمی آنست که کسانیکه میشناسند وعادت
باستعمال سمیات کرده اند در وقتیکه آن بیخها رسیده شب ها رفته درجنگلهای آن مواضع سیر میکنند هرجا که بیخ سمی
قوی بود ازان موضع شعاعی ظاهر میکردد قدری خاکستر از برای نشان وعلامت بران موضع میریزند وروز رفته آن
موضع را شکافته آن بیخ را باحتیاط برمیآورند ودرسایه خشک مینمایند وکویند درزمینیکه اقسام بیخ اعلای آن میروید
مانند سینکهیا وبچهناک وکالاکوت هیچ کیاه دیگر نمیروید مگر جدوار وآن نیز چند ذراع دورتر براطراف آن وآن
جدوار تریاق آن بیش است وشاید نوحا بضم باء موحده وسکون واو وفتح حاء مهمله والف نام این جدوار باشد نه
غیر آن خاک آن موضع مائل بسیاهی میباشد وچنان مینماید که کویا چرب است ودرموسم گل آن هیچ حیوانی کرد آن
نمیکردد زیرا که اکر بوی آن برایشان برسد هلاک میکردند الا حیوانی که آنرا موش بیش نامند ومقر آن میان آنها
وخوراک آن نیز ازان بیخها است وآن حیوان نیز سمیت بسیار دارد * **طبیعت آن** بدانکه حکمای هند ویونان را
دران اختلاف بسیار است جمیع حکمای هند آنرا سرد در درجهٔ چهارم میدانند جهت آنکه آثار وافعال آنرا تابع خواص
وجوهر آنرا منافی جوهر روح حیوانی میدانند وحکمای یونان کرم وخشک در مرتبهٔ چهارم بجهت دریافت بعضی از آثار
آن * **افعال وخواص آن** اصلاح نموده آن جهت جذام وبرص وامراض سوداویه وبلغمیهٔ مزمنه مانند سرفه وضیق

النفس وقروح خبیثه مقدار کم آن با مصلحات شرباً وطلاءً نافع و دستور بیرون خوردن و مرکبات مصنوعهٔ آن مانند تریاق نک
وحب بیشی ومعجون بیشی وروشن ومفرح دلکشای بیشی وتدبیر کسیکه بیش خورده باشد در قرابادین کبیر ذکر یافت
ومحلی النجاة کرمیانی بدانکه از جملهٔ احوالی که طاری میگردد شخصی را که بیش خورده باشد خدارت وبحسی
اعضا وورم اعضای باطنی ولبها وزبان وخیرگی چشم وبرآمدن آن از حدقه ورعاف ودوار وصرع وغشی است گویند از
استشمام رائحهٔ گل آن نیز صرع عارض میگردد ومرگ که از آن اعراض نجات یابد قلیلی است که بسل منجر نگردد علاج آن
خورانیدن جدوار وزهرمهره ومثرودیطوس ودواء المسک خصوصاً مرآن وفادزهر حیوانی ومعدنی ومشک خالص وپوست
بیخ کبر است وآب برگ بید انجیر مکرر وقی فرمودن بطبیخ بزرشلجم وروغن کهنه پس آشامیدن چهار اوقیه طبیخ جفت
بلوط با دواء المسک وتریاق فاروق وپوست بیخ کبر مفید است اگر بسیار قوی نباشد ومهلت تدبیر بدهد وگویند تریاق
فاروق را چندان در این تاثیری نیست مگر جدوار فایق را ونیز خورانیدن مشک وفلفل وپادزهر معدنی وشیر وسیر
وزنجبیل وطین مختوم وجدوار فاریق وپوست بیخ کبر وتخم ترنج وتخم سرو وحلتیت وزراوند وقرنفل وعربی وگوشت
ثور دشتی قدید کرده وموش بیش تریاق اربعه وتریاق کامل وتریاق الطین جدید

بیش موش بیشا

* بیش موش بیشا * ماهیت آن گویند حیوانی است شبیه بموش مکان آن موضعی است که منبت بیش است
وگوشت آن تریاق بیش وسائر سموم حیوانی ونباتی است وجهت بهق وبرص وجذام نافع وبعضی گفته اند که آن
نباتی است در حوالی بیش میروید وپادزهر اوست وآنرا یوجانا مند وآن حیوان وگیاه هر دو در بیش ذکر یافتند

بیض

* بیض * بفتح باء موحده وسکون یاء مثناة تحتانیه وضاد معجمه مراد از مطلق آن تخم مرغ خانگی است که بفارسی تخم وخایهٔ
ماکیان وبهندی مرغیکا اندا نامند * ماهیت آن معلوم است بهترین آن بزرگ مقدار آنست که در همان روز از مرغ
تولد کرده باشد زیرا که حرارت هوا مفسد آن است وحافظ آن از فساد هوا در نمک نگاه داشتن * طبیعت زردهٔ آن مرکب
القوی مائل بگرمی تا آخر درجهٔ اول وسفیدی آن سرد وتر در دوم وپوست بیرون آن در اول دوم سرد وخشک وپوست
صفیق اندرون آن که غرقی نامند سرد وخشک در اول * افعال وخواص آن زردهٔ نیمبرشت آن صالح الکیموس کثیر الغذا
قلیل الفضول ومقوی دل ودماغ وبدن ومبهی وجهت منع نزلات حاره از سینه واصلاح حال سینه وخشونت آن ونفث الدم
وخشونت معده وروده ومثانه وقرحهٔ گرده ومثانه ومقوی شخصی که خون زیاده از و دفع شده ویا ضعفی از فصد بهم رسانیده
باشد وموافق مزاج سوداوی وچون زردهٔ آنرا در ظرف چینی یا غیر آن برهم زنند وباندک فلفل یا مری در ظرفی مس و
غیر آن که در آن آب باشد بگذارند وجوش دهند تا نیم پخته گردد ودر بین برهم میزده باشند واین بهترین انواع طبخ آن است
سریع الهضم جید الغذا است وجهت حلق وسرفه ونفث الدم وتقویت باه وخوردن زردهٔ خام آن جهت رفع اذیت گزیدن
مار وتصفیهٔ صوت وحرقت مثانه مفید مضر معده واکثار مداومت آن مولد حصاة گرده وبهق وکلف ونیم پختهٔ آن در مزاج
اطفال نائب مناب شیر وبسیار ریختهٔ آن دیرهضم خصوصاً در مزاجیکه بسیار رطوبت غالب باشد ومورث قولنج مصلح آن
ادویهٔ حاره وآب کامه وباکندر جهت سرفه وباتخم کتان جهت ضیق النفس وباندک نمک وکندر وانزروت جهت تسمین
بدن بتحلیل وبادم الاخوین جهت زحیر وباکهربا وطباشیر جهت قطع سیلان خون وتسدید افواه عروق وسحج وباسماق
ومازو ودانهٔ مویز وانگور رامبال اینها جهت اسهال مراری وبامصطکی ومانند آن جهت درد شکم وباتخم ترهٔ تیزک ونمک

نشفقور و نشارۂ قصیب کاوکومي و دارچیني جهت تقویت باه بغایت نافع و پختۀ آن در سرکه قابض طبع ومانع ریختن مواد بمعدۀ وضماد آن با روغن گل و با بونه جهت ورم چشم و انثیین و مقعده و با موم روغن جهت تلیین اورام و اعصاب وطلای پختۀ آن با زعفران و روغن گل و آرد جو بر پیشاني جهت منع نوازل و ضربان چشم و جهت ورم بواسیر و مقعده وضربان آن و با عسل جهت کلف و آثار سیاهي و با مرو زعفران جهت ورمیکه از خون غلیظ بهم رسیده باشد و بتنهائي جهت شقاق مقعد نافع و چون زردۀ آنرا بقدر مطلوب چهار پنج عدد و یا زیاده با زیرۀ کرماني و گل بابونه نرم کوبیده درهم سرشته بر پارچۀ کرباس آب نادیده مالیده گرم کرده بر کمر بچسپانند درد و وجع آنرا تسکین دهد و تقویت بخشد و بتنهائي چون پارچۀ کرباسی را مدور بچیده وسط آنرا سوراخ کوچکی نموده بر ان بمالند و بر دمل و یا ورمیکه خواهند منفجر کردد کرم نموده بچسپانند در یک دو روز منفجر میسازد خوردن زردی یا سفیدی آن موافق محرور المزاج و تدهین روغن زردۀ آن جهت بر آمدن موی ریش و غیر آن و برای تقویت باه و جهت تمدد و تشنج امتلائي حادث از برودت و رطوبت مجرب و سفیدی آن مغری و خوردن آن مولد خلط خام و لزج و دیر هضم و با آرد جو قاطع نزف الدم و نفث الدم از فوق و تحت و ضماد آن جهت درد چشم و حرارت مقعده و قروح حارۀ خبیثه و سوختگي آتش و آب کرم و منع آبله کردن آن و بر بشره جهت رفع آثار حرارت آفتاب و آتش و با ادویۂ قابضه بی لذع جهت قطع خون رعاف که از پردهای دماغ آید و با کندر بر جبهه جهت منع ریختن نزله بچشم و طلای آن به تنهائي رادع و مسدد مسام و جهت اورام حاره نافع و با کافور و بزر البنج جهت تبرید چشم و رفع حدت و سوزش حادث از کرمي آفتاب و یا آتش و حقنۀ آن با اکلیل الملک و امثال آن جهت تسکین وجع امعا و سحج و اسهال مراری و حمول آن با روغن کل جهت ضربان مقعده و رحم مفید و پوست صلب بیرون آن جالي و مجفف قروح و قاطع رعاف و جهت جرب و حکه و ذرور آن باصلاف جهت بیاض چشم و نطرون و کلس آن یعني سوخته مانند آهک سفید شدۀ آن با عسل جهت قطع بیاض چشم بغایت سریع الاثر و نفوخ سوختۀ آن بقدریکه سیاه شود و خاکستر نکردد جهت قطع رعاف مهلک مجرب و خوردن تازۀ مسحوق غیر محترق آن بقدر دو درهم مهیج باه و طلای آن با عسل و سرکه جهت تحلیل اورام و ذرور آن قاطع خون و جهت التیام جراحات کهنه و الصاق جراحات تازه مفید و پردۀ ملاصق پوست آن یعني غرقي با خون بچۀ کبوتر حمولا مفید بکارت است و از اسرار شمرده اند و پوست تخم مکلس در جمیع افعال مانند آهک است جالینوس حدی بجهت نیم پخت نمودن آن قرار داده که مرغاه در آب کرم جوشان بگذارند تا صد عدد که شمار کنند و چون در آب سرد بر آتش گذارند تا سه صد عدد که شمار نمایند نیم پخته میشود و مقدار شربت آن از پنج عدد تا پانزده عدد و تخم سائر طیور دراماکن خود ذکر خواهند یافت ان شاء الله تعالی و بالجمله بیض سلحفاة بری جهت صرع و بیض رخمه جهت دفع سموم و تخم تذرو و تخم تیهوج و دراج و کبک شبیه اند بتخم مرغ خانگي و طریق تکلیس قشر آن و حلوای زردۀ آن و رشته و شش رنیچه که بفارسي شش رنگه ونسیج چند باقسام و کوکو و نیم زور و نیم بست در قرابادین ذکر یافت

* بیل * بکسر با و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام لغت هندی است * ماهیت * آن ثمر درختی است هندی بقدر انار بزرگی و بهي متوسط و پوست آن در خامي سبز و نرم و بعد از ان بسیار صلب و بعد رسیدن مائل بزردی و بعضی زرد کم رنگ و پوست آن اندک نازک که زود شکسته میکردد بر سیدن ضربه و صدمه و مغز آن اندک شیرین خوش طعم طیب الرائحه مائل بزردی و نرم و تخم آن در غلافهای طولانی و در هر غلافی پنج شش و یا زیاده بحسب خوبي و بدی نوع ثمر آن بالای آن تخمها

یعنی در جوف غلاف آن رطوبتی لزج اندک تلخ با حدت وعفوصت وبالای آن غلافها ودرمیان آنها وزیر پوست صلب مغز آن وریشهای باریک نیز دارد که از پوست روئیده در جوف مغز آن نفوذ کرده وبهترین آن آنست که بزرگ ورسیده وپوست آن نازک وبسیار خوشبو ومغز آن بسیار شیرین وخوشطعم ورائحه وبی عفوصت وتخمهای آن کم باشد یعنی آن غلافهای مذکوره کوچک واز هم دور وبسهولت وبدون آنکه شکافته کردد ورطوبت لزجه آن بمغز آن سرایت نماید وبد طعم کرداند جدا کردد وریشهای آن نیز کم باشد که باسانی توان از ان جدا نمود وچون در آب حل نمایند واز صافی پاک رانند تمامی مغز آن از صافی بگذرد وریشهٔ کمی در ان بماند وشربت آن محتاج بشیرینی از خارج برای نیکوئی طعم وشیرینی نباشد واگر باشد بقدر قلیلی شیرین کردد وانچه بخلاف اوصاف مذکوره باشد زبون است ودرخت آن بزرگ تا بقدر درخت کردکان وسیب وبزرگتر از ان نیز میشود وبرگ آن بزرگتر از برگ سیب میشود وفی الجمله شبیه بآن وچوب آن صلب وسنگین وکم ریشه * طبیعت پختهٔ رسیدهٔ شیرین آن گرم در اول وخشک در دوم ونارس بسیار خام آن سرد در دوم ونیم رس آن سرد در اول وخشک در دوم وبا قوت قابضهٔ حابسه * افعال وخواص آن مقوی دماغ وقلب وکبد ومعده وقابض وحابس اسهال مزمن وقاطع لزوجات وحیض خواه مغز آن را بی شیرینی ویا با شیرینی بخورند ویا شربت نموده یعنی در آب حل کرده با شیرینی وبی شیرینی بی گلاب ویا با گلاب بنوشند المضار اکثار تناول آن مولد بواسیر رسد خصوصا نیم رس آن ومصلح آن شکر نیم وزن آن تا بوزن آن ونیم رس آنرا چون بگل بگیرند ودر زیر آتش طبخ دهند واز مغز پختهٔ آن مقدار سه چهار مثقال تا هشت مثقال وزیاده هم بحسب حاجت با هموزن آن شکر ویا نبات ویا نیم وزن آن نیز بحسب حاجت ناشتا بخورند جهت حبس اسهال مزمن نافع ومجرب وروغن تخم آن صاحب دستور الاطبا گفته که در کتب فارسی که در هندوستان تالیف شده خواص بسیار برای آن نوشته اند اگر بتجربه مقرون آید از عجائب ونوادر خواهد بود طریق اخذ آن آنست که بگیرند تخم آنرا وبطریق پتال جنتر روغن آنرا بگیرند ومدت نه ماه بخورند هر روز مقدار یکدام آنرا با آب مطبوخ هلیله وبلیله وآمله منقی از هریک سه عدد که در سه پیاله آب جوش دهند تا یک پیاله بماند بنوشند عجائب ومنافع بی شمار مشاهده نمایند ونیز نوشته که بگیرند از هلیله وبلیله وآمله دریک یکتوله ودر آب بجوشانند وصاف نمایند ویک تانک ازین روغن را با آن ممزوج نمایند وتا چهل روز بیاشامند * باب سوم در

بیان ادویه که حرف اول آنها تاء مثناة فوقانیه است * فصل التاء مع الالف *

* تانبول * بفتح تا والف ونون وضم باء موحده وسکون واو ولام لغت هندی است وتنبول وپان نیز نامند * ماهیت ان برگ نباتی نجمی است یعنی نباتی است بیاره دار مانند انگور وساق وشاخ آن باریکتر از ان وبرای آن نیز دار بسته میکنند وبرگ آن سبز پهن ونصف بالای آن صنوبری وسر آن تیز وپائین آن عریض املس بی تشریف وزغب وساقهٔ برگ آن اندک بلند وچند نوع میباشد یکنوع آنست که برگهای آن نازک وکوچک وسفید میکردد بتعمل ومنبت آن مگهه که دهی است از مضافات صوبهٔ بهار عظیم آباد ولهذا آنرا مگهی نامند واین خوشبو ونیکو طعم ولطیف وکم حدت است * طبیعت آن معتدل در حرارت ویبوست ونوع دیگر کنکیر یست که در شاهجهان آباد واکبرآباد ونواح آن ردکهن میشود برگ آن بزرگتر از برگ مگهی ودر جمیع افعال وخواص ومزاج قریب بآن ونوع دیگر آنست که برگهای آن بزرگ وسبز وبسیار لطیف ونازک ودر سنارگانون که قریهٔ است از قرای مضافات جهانگیرنگر ازبنگاله میشود وکافوری مینامند در

تانبول

حدت طعم وتندی رائحهٔ شبیهٔ بقرنفل میباشد * طبیعت این گرم در آخر دوم وخشک در اواسط آن ونوع دیگرکه برگهای آن بزرگ ومتوسط سبز ونازک وبتعمل سفید میکردد ودر اکثر بلاد دهند وبنگاله میشود واین را سانچی مینا مند واین نیز لطیف وخوشبو است ولیکن بلطافت رائحهٔ آن سه نوع نیست * طبیعت این حار یابس قریب باوائل درجه ثانیه است ونوع دیگرآن است که برگهای آن سبز وبزرکتر از انها وباحدت طعم ورائحه وبنگله مینامند جهت آنکه مخصوص ببنگاله است * طبیعت این حار در اواخر درجهٔ دوم ویابس در اواسطآن ومریک از سانچی وبنگله اصناف میباشد درهربلدی وجائی بقسمی دربعضی جا ها ورقهای آن بزرگتر ودربعضی جا ها کوچکتر واز اصناف بنگله انچه برگهای آن نازک وکوچک واندک عریض میباشد ملکپوری مینامند منسوب بملکپور نام دیهی است از دیهات مرشد آباد که در انجا بهم میرسد واین بهترین اصناف بنگله است وبالجمله آنرا انواع واصناف بسیار میباشد درهربلدی وجائی بنوعی خاص وبنامی مشهور وبرک تمام آنها تادر درخت است سبز میباشد وبعد ازچیدن بعضی را بتعمیل سفید مینمایند بدین نحو که برگهای بسیاراز ان را در زنبیلی ویاسبدی ویا کیرهٔ که بهندی توکری مینامند کرده سرآنرا به پیشانی یعنی کاه برنج یا کندم که بهندی پوال نامند پوشیده ودر زمین کودی بمقدارآن کنده ودران کود ای آتش می افروزند تاقعر وی گرم کردد پس آتش را ازان کود برآورده زنبیل تانبول را یکشبانه روز درمیان آن میگذارند وبربالای آن سنگی ویا چیزی ثقیلی برای آنکه برگهای نرم شده برهم به نشینند میگذارند پس درتابستان شبها درشبنم ودرزمستان جای گرم نگاه میدارند برگهای آن سفید ونازک میگردد وبیخ آن انچه بتحقیق پیوسته خولنجان است که بهندی کولیجن نامند ودرخولنجان بیان آن خواهد آمد ان شاء الله تعالی وبهترین آن مطلقا برک متوسط سفید نازک کهنهٔ آن است وبرک خام نورس وسبز تازه اخذ نموده ویا بسیارکهنه بدرخت مانده وبرطوبات آن بتحلیل رفته همه زبون زیراکه این نازک ولذیذ واین زمخت وباعفوصت میباشد * افعال وخواص آن مطلق مفرح ومشهی ومقوی معده وجگرودماغ ودل وحافظه وفهم ونشاط آورنده ومفتح ومدر فضلات ومضغ آن بجهت رفع رطوبات دهان ولثه واستحکام وتقویت دندان ولثه وخوشبوی دهان وتسکین عطش کاذب بلغمی وکرسنکی وتصفیهٔ صوت وضیق النفس وسرفهٔ بارد رطوبی بلغمی وتقویت معده وماضمه خصوصا بافوفل ودانهٔ هیل نافع وقاطع نزف الدم لهاة وتحلیل اورام آنها وضماد آنها ملحم جراحات تازه وبستن برک پان بنگله کرم کرده برنزول آب که در بیضه باشد وسه برک بالای هم یعنی سه ته بسیار مفید دراینتا اودردوسه روز بتحلیل میبرد واکر بسیار کرمی کند وتاب نیاورند دوبرک بالای هم ویا یک برک بندند ویا آنکه متوالی نه بندند بلکه بتفاریق یک روز یا دو روز درمیان تا بتحلیل رود وچون برک تانبول را با مصالح آن که قدری فوفل ورق کرده وتلیلی کات هندی واندک آهک مغسول است واهل هند قاطبة باینها میخورند بخایند وآب آنرا برزخم تازهٔ عموما وبرزخم کچلی سر بعد سرتراشی وخون آلود بودن بمانند وهمچنین بعد ختنهٔ اطفال بران بچکانند ویا بپاشند خون آنرا بند میکند وموجب خشکی وسرعت اندمال میگردد ودستور خوردن آن آنست که با مصالح مذکوره خوب مضغ نموده آب آنرا میخورند وثفل آنرا می اندازند زیراکه ثفل آن مسدد ومورث قولنج است وگاهی برای لذت ویا برای تقویت معده وتقطیع اخلاط بلغمیه چند دانهٔ قاقلهٔ صغار ویا کبار ویا یک ودانهٔ قرنفل مزید مصالح مذکوره مینمایند وناشتا خوردن آن مضر خصوص محرور المزاج را ودربعضی امزجه ناشتا اسهال میآورد خصوص بنگلهٔ آن وچون بی مصالح مذکوره با نمک هفت هشت تا ده برک آنرا یا زیاده بحسب برداشت طبیعت بخورند اسهال بلغم مینماید وسرفه وضیق النفس

را مقیل و اهل هند هرگاه تانبول گویند مراد شان مرکب سکری است که از برگ تانبول و جوز بوا و شربت نبات وغیرها ترتیب
میدهند و در قرابادین نسخهٔ آن ذکریافت و عرق آن نیز

تار

* تار * بفتح تا و الف و راء مهمله * ماهیت آن اسم درختی است هندی تنهٔ آن بسیار بلند و قوی و بر سر آن برگها و هر یک
با ساقی بلند و چتردار و هر یک مشتمل بر برگهای بسیار بهم پیوسته شبیه به پنجهٔ آدمی و بلند و اندک ضخیم تر از برگ خرما
و نارجیل و از چنر آن اهل هند بادزن میسازند و از برگهای آن بوریا میبافند و نویسندگان اهل کتک که ادیسه نیز نامند بجای
کاغذ با قلم آهنی در آن تر خود را بر آن مینویسند و مدتها میمانند و آن نر و ماده میباشد نر آن خوشه بر میآورد و ثمر نمی بندد
مانند نخل نر و مادهٔ آن ثمر می بندد و ثمر آن فی الجمله در شکل شبیه بنارجیل خام با پوست و جوف آن پر ریشه و در آن
دانهای اندک پهن در بعضی ثمرها چهار دانه و در بعضی سه و در بعضی دو و در بعضی یک دانه میباشد و آنرا بهندی
تارکل مینامند و در خامی شکافته برمی آورند و میخورند تر و شاداب و نازک و اندک شیرین مانند فالودهٔ منجمد و مغز
نارجیل تازه بسته میباشد و هرچند رسیده تر شود صلب میگردد تا آنکه مانند مغز نارجیل دریائی بسیار صلب میشود و
درین هنگام در میان ریشهای بالای دانهٔ آن که مانند انبه ریشه دار است رطوبت لزج اندک شیرین مائل بتلخی و بدبوئی
سرخ رنگ بهم میرسد و بعضی مردم آنرا قندری میدهٔ کنند م و اندک شیرینی داخل کرده در روغن مثل کلوله بریان کرده
میخورند اهل بنگاله و عظیم آباد و اهل هند سرخوشهٔ نر آنرا خواه نر خواه ماده و از ماده بیشتر در ابتداء ظهور و خامی بریده
ظرفی گلی را بدان می بندند و آنچه آب در آن جمع میگردد برمیدارند و می آشامند و آنرا تاری مینامند و طعم آن اندک
بشیرینی مائل و فی الجمله کریه الرائحه و در تاریکی که هنوز گرمی هوا بدان نرسیده و بجوش نیامده میگویند که غیر مسکر است
و چون بجوش آمد مسکر میگردد و با اندک گرمی و حرارت آفتابی که بدان رسد و یا آنکه ظرف آن آلوده بتاری قدیم باشد
بسبب کمال لطافت بجوش میآید و مسکر میگردد و لهذا شب ظرف نوی را بدان می بندند و قبل از طلوع آفتاب کسانیکه
آنرا میخورند و خواهش بخوردن آن و ولوع بدان دارند نزدیک درخت آن رفته بمجرد فرود آوردن میخورند و هر مرتبه ظرف
را تهی ننمایند و آنچه در ظرف بسته اند بفاصلهٔ سه چهار ساعت فرود میآورند و با از این بسبب گرمی هوا اندک مسکر میباشد
و از آن سرکه نیز میسازند و آن سرکه بسیار ترش و لطیف میباشد * طبیعت دانهٔ ثمر خام آن سرد و تر و تاری آن مرکب
القوی با حرارت ضعیفی و رطوبت بسیاری و دانهٔ ثمر پختهٔ آن سرد و خشک و سرکهٔ آن سرد و تر و بی قوت قابضه
* افعال و خواص آن * دانهٔ ثمر خام آن ثقیل و بطیء الهضم و نفاخ و رافع تشنگی و مقوی باه و رافع فساد صفرا و خون
و ضربه و سقطه و مدر بول و تاری آن نفاخ و مقوی باه و منعظ و مسمن و مقوی ارواح و منشط و رافع تشنگی و مدر بول و جهت
حرقت بول و قروح مجاری آن نافع و اندک مصدع و اکثار آن مورث دوار خصوص مسکر آن *

تالمکهانا

* تالمکهانا * بفتح تاء مثناة فوقانیه و الف و لام و فتح میم و کاف و خفای ها و الف و فتح راء مهمله و الف لغت هندی است
و عوام تالمکهانا به نون و بزبان بنگله کلیاکهارا نامند * ماهیت آن تخمی است پهن اندک طولانی ریزهٔ اغبر اندک
براق و لعابی مانند تودری و گیاه آن بقلی زرعی و شاخهای بسیار از یک بیخ روئیده و برگ آن شبیه ببرگ کاسنی رخشن
و زغب دار و گل آن مثل و ریزه تر از گل کاسنی و عقدهای این نیز مانند عقدهای کاسنی و تخم آن در آنها الا آنکه در عقده
های این خارها مانند خار ام غیلان میباشد بخلاف کاسنی و منبت آن کنار آبها و زمین های نمناک * طبیعت آن گرم

وخشک بار طوبت فضلیه * افعال وخواص آن تخم آن مفرح ومسمن ومبهي وزیاده کنندهٔ مني وممسک آن ودافع فساد سودا وخون وچون نرم کوبیده مقدار یک رهم تا سه چهار درهم آنرا با هموزن آن قند یا شکر ویا شیرکاو تازه دوشیده بیاشامند مني را زیاده میکرداند وامساک مني میآورد وسرعت انزال وجریان مني را برطرف مینماید وکوبیدهٔ آنرا بر شربت پاشیده نیز میآشامند وداخل معاجین مبهیه نیز مینمایند وبسبب صلابت دیرکوبیده میکردد وآشامیدن آب مطبوخ برگ وساق آن وسلاقهٔ آن جهت استسقا بسبب قوت ادرار آن مفید وضماد سائیدهٔ کرم کردهٔ برگ وساق وبیخ آن بتمامی برکمرجهت وجع ظهر وبرمفاصل جهت فسخ عضل ووجع آنها وتخور آب مطبوخ آن نیز جهت امراض مذکوره نافع

* فصــــل التاء المثناة الفوقانیة مع الباء الموحدة *

* تبن * بکسر تا وسکون با ونون بفارسي کاه نامند واسم جنس آن است * ماهیت مطلق آن معروف است وهیأت کاه هرکیاهی بنوعی علیحده است * طبیعت اکثر آن دراول سرد ودردوم خشک وبعضی را بحسب آن چیز مختلف * افعال وخواص آن جلوس در طبیخ کاه کندم جهت تعریق به بخار آن جهت تحلیل اورام ورفع امراضی که از برودت هوا وبرف بهم رسیده باشد وضمادپختهٔ آن برقدمین جهت رنجی که از مشي بربرف ویخ حاصل شده باشد وشستن بدن بدان جهت رفع اعیا وسستي نافع لیکن بشره را شبیه ببشرهٔ مریض میسازد وجوش دادن ترنج وبادنک ولیموی درست دران وتبدیل نمودن آن دو سه مرتبه باعث شیرینی وزوال تلخي پوست آن است وضماد خاکستر آن با نیم وزن آن نمک وقدری سرکه سرشته جهت قروح ساقین نافع کاه جو مبرد وانتراش آن جهت محرورین مفید وغسول کاه باقلا جهت قلع آثار جرب وکلف خصوصا سیاهي آن وپشم وبرک خرما را از ان رنک مینمایند وسیاه میکرد دوازخاصیت کاه باقلا آن است که چون در زیر درخت میوه دار هنکام ظهور شکوفهٔ آن بخور نمایند آنرا وثمر آنرا محفوظ میدارد از افتادن ومجموع کاه خصوصا کاه خلرکه جلبان نامند مضرعصب وخوابیدن بران بغایت مضر وعرق کاه کل مقوی دل ودماغ وجهت رفع غشي وسستي وضعف دل محرورین بغایت نافع وطریقهٔ اخذ آن آنست که کاه کل دیوارخشک را باکلاب در دیک عرق کشي کرده مقطر نمایند وبقدر حاجت بیاشامند وبوئیدن کاه کل خصوصا کاه کل دیوار مطبخ دود خورده که بران آب ویاکلاب پاشیده باشند نیز مقوی قلب ودماغ است

* فصــــل التاء المثناة الفوقانیة مع الدال المهملة *

* تدرج * بفتح تاء مثناة فوقانیه ودال وسکون راء مهملتین وجیم معرب از تدرو فارسی است وبترکي قرقاول ودر شکابن رها زند ران تورنک وبهندی لوه نامند * ماهیت آن طائری است خوشرنک نیکومنظر ملون منقش شبیه بدراج واز ان بهتر وکوچکتر وحلال کوشت * طبیعت آن دردوم کرم ودراول خشک وخشکي آن از دراج کمتر * افعال وخواص آن کوشت آن بغایت لطیف وسریع الهضم ومولد خون صالح مقوی دماغ وفهم ورافع نسیان ووسواس خصوصا که تا سه روز متوالي کباب آنرا تناول نمایند واکتحال زهره وخون وبدستور قطور آن جهت بیاض ونزول آب درچشم وسعوط زهرهٔ آن مفتح سدهٔ دماغي وجهت رفع نسیان ووسواس وخیالات فاسده مفید وطلای سرکین آن جهت بهق وبرص وکلف واصلاح بشرهٔ زنان حامله نافع وخاکستر پر آن سیاه کنندهٔ موها است ولیکن زود سفید میکرددوذرور استخوان آن بسیار نرم سائیدهٔ آن مانند غبار جهت التیام قروح مجرب واکثار خوردن لحم آن مصدع ومولد مرهٔ صفراء در محرورین مصلح آن سکنجبین است

* فصــــل التاء المثناة الفوقانیة مع الراء المهملة *

* تراب * بضم تا وفتح راء مهمله و الف وباء موحده بفارسی خاک و بهندی متی نامند * ماهیت آن معروف و از مطلق آن مراد خاکی است که بسبب تابش آفتاب و مدامت گرد خلق نرم شده باشد * طبیعت آن سرد باعتدال و خشک * افعال و خواص آن مجفف و رادع و خاک اجاغ بسیار مجفف و قوت ردع آن زیاده و باندک تحلیل ضماد آن رادع و محلل اورام و مجفف رطوبات و خاکی که درمیان نمک باشد و یا ظرف سفالی که دران نمک نگاه دارند بسیار مجفف و محلل است ضماد آن جهت تحلیل رطوبات و اورام بارده رطبه انفع *

* تراب المربعات * ماهیت آن خاک چهار راه است * طبیعت آن الطف و اعتدال است بسبب کثرت مس مابه مختلفه و تردد و آمد و شد بسیار * افعال و خواص آن مجفف و منقی جراحات چرک دار و باعث التیام آنها و جهت استحکام اعضای مسترخیه و مترهله و استسقا ضماد او دلکا نافع و جزو بعضی از معاجین قدیمه است و گفته اند از خواص آن است که چون قبل از طلوع آفتاب روز شنبه بدست چپ آنرا بردارند و در خرقهٔ کبود ی بسته تعلیق نمایند سحر را باطل مینماید و منع شر آن میکند و چون زنان سر خود را بدان بشویند در حمام از نظر بد که عین نامند محفوظ میمانند و چون در ساعت سوم روز چهارشنبه بردارند جهت عداوت و تفریق مؤثر است

* تراب الصیدا * ماهیت آن خاک مغارهٔ جبل صیدا است از بلاد شام * افعال و خواص آن جهت جبر کسر شربا و ضمادا نافع است نزد اهل آن بلد حتی آنکه ظن شان آنست که چون مضمضه آنرا بیاشامد آن خاک باذن خالق جل و علا بسوی آن موضع رفته جبر صدع و فصل شکافتگی آن عضو مینماید باندک زمانی

* تراب الشارده * ماهیت آن خاک جزیره است از جزائر بحر روم در اقاصی شرقی بحر اندلس و آن جزیره متصل بآن را جزیرهٔ یابسه نامند * افعال و خواص آن گویند خاک آن جزیره را خاصیتی است عجیب غریب که چون مقدار نیم مثقال آنرا در آب حل نمایند و در بینی انسانی و یا حیوانی که در حلق او زلو چسبیده باشد بچکانند در ساعت زلو از حلق او بر می آید و جو و گندم روئیده در ان جزیره نیز همین خاصیت دارد و تعلیق آن بر سر دابهٔ معلوفه مسقط علق و همچنین چون آنرا بخورد و تعلیق بدان نماید و دران دو جزیره هیچ هوامی و حیوان وحشی موذی نمی باشد *

* تربد * بضم تاء مثناة فوقانیه و سکون راء مهمله و ضم باء موحده و سکون دال مهمله بهندی نسوت نامند و ناک پتروبداره و در بنگاله پتوهری گویند * ماهیت آن بیخی است ظاهر آن مائل بسیاهی و باطن آن سفید سبک و مجوف انبوبی و در جوف آن صمغ منبت آن حوالی خراسان و هند و سند و گیاه آن ساق دار و برگ آن شبیه ببرگ لوبیا و لبلاب کبیر و اطراف آن باریک و نیز گل آن آسمان جونی بر سر ساقی روئیده و ثمر آن مانند لسان العصافیر و آنچه اندرون آن سیاه و غیر مجوف باشد سم است مانند خربق سیاه و زرد آن نیز بد است و بهترین آن باو صافی است که مذکور شد که تازه کرم نخورده سفید مجوف مصمغ و متوسط میان غلظت و رقت صاف جوهر املس سریع التفتیت سهل السحق بی ریشه و یا کم ریشه باندک حدت طعم و قوت نافذه و جلا باشد و آنچه بخلاف اوصاف مذکوره بود ردی و غیر مستعمل است * طبیعت آن در اول سوم گرم و در آخر آن خشک و صاحب شفاء الاسقام گرم و خشک در آخر دوم گفته * افعال و خواص آن مسهل بلغم و رطوبات رقیقه و قلیلی از صفرا و اخلاط سوخته و با زنجبیل که مقوی فعل آنست دافع بلغم غلیظ و لزج بترقیق و دافع از عمق بدن و منقی دماغ و معده و رحم از بلاغم و مفتح سدهٔ آن و جهت فالج و امراض عصبانی و سرفهٔ حادث بمشارکت ریه و نافع

معده وعرق النسا و با روغن بادام وتخم کتان جهت سرفهٔ مزمن زرد وسینه وبا پوست هلیلهٔ کابلي وامثال آن جهت مالیخولیا
وجنون وصرع نافع وگفته اند چون جرم سائیدهٔ خام آنرا بیاشامند اخراج بلغم زیاده از صفرا می نماید ومطبوخ آن بالعکس
یعنی اخراج صفرا زیاده از بلغم میکند ولیکن سزاوار آن است که چون در مطبوخ ویا سفوف استعمال نمایند سائیده در
کوبیدن ونرم بیختن آن ننمایند تا بفعل معده وامعا نچسپد ودر معاجین مبالغه نمایند وچون بطریق سفوف با زنجبیل
وشکر بخورند باید که با آب گرم باشد واگر با نمک بخورند با آب سرد وآشامیدن ثلیلی ازان با زنجبیل ونبات که بطور تبرهٔ
زنجبیل پخته گرم گرم اندک اندک بیاشامند جهت سرفهٔ رطوبی وضیق النفس بارد رطب نافع مضر امعا ومجفف اعضا
ومغثی ومکرب محرور المزاج وصاحب قلب حار را مضر مصلح آن خراشیدن پوست سیاه آن وبروغن بادام ویا پسته چرب
کردن وبا کثیرا استعمال نمودن اما باید که بعد اعتدال چرب نمایند زیرا که بسیار چرب نمودن آن باعث ضعف عمل آن
است ووجه خراشیدن پوست آنرا گفته اند آن است که ذراریح با کیاه آن میباشد مقدار شربت از جرم آن تا سه درم
ودر مطبوخ تا پنج درم بدل آن بوزن آن پوست ریشهٔ تربد ودر بعضی امزجه غاریقون است وطریقهٔ تدبیر جوارش
وحبوب ودواء التربد ورب التربد وسفوفات واشربه ومعاجین آن در قرابادین ذکر یافت

* ترمس * بضم تا وسکون راء مهمله وکسر میم وسکون سین مهمله بفارسي باقلای مصری نامند * ماهیت * آن تخمی است
از باقلا کوچکتر سفید مائل بزردی وتند وپر ومفرطح ووسط آن اندک فرورفته وطعم آن با تلخي وبستاني وبري میباشد
بستاني آن بزرگ تر وبري آن ریزه تر وزرد تر وتلخ تر وثقیل الرائحه وبهترین آن درشت سفید بالیده بستاني آنست
ودرند او وبري بسیار تلخ آن * طبیعت * بستاني آن در آخر اول گرم ودر دوم خشک وبري آن در دوم گرم ودر آخر
آن خشک * افعال وخواص * آن مفتح سدهٔ کبد وطحال ومحلل صلابات وجالي ومدر بول وحیض ومسقط جنین وزائل
کنندهٔ کلف وبرص وبهق آشامیدن طبیخ آن ولعوق پختهٔ سرشتهٔ آن با ماء العسل وبا سرکهٔ ممزوج بآب جهت اخراج دیدان
وحب القرع وادرار بول وحیض وبا سداب وفلفل جهت ادرار حیض واخراج جنین وتحلیل اورام طحال وتفتیح
سدهٔ کبد وضماد آن با ماء العسل بزیرناف جهت اخراج دیدان وبر برص وبهق وبرش وجمیع آثار جلدیه وسعفه وبثور
وجرب وقروح خبیثه وخنازیر واورام صلبهٔ جگر وغیر آن وجذب سم هوام واکله ونار فارسي وبدستور با سرکه وبا عسل
وسرکه با سم جهت تسکین وجع عرق النسا وتحلیل خنازیر وتلع نار فارسي وورم سبز وبا ما زریون جهت جرب مواشي وتضمید
پختهٔ آن با سرکه وعسل جهت عرق النسا ووجع ورک وآثار ضربه وسقطه ومطبوخ آن در سرکه جهت اورام بارده
وتهیج بلغمی واوجاع مفاصل بارده خصوصا که بآب دریا وبا ماء الرماد سرشته باشند وبا سرکهٔ تنها جهت اوجاع مفاصل
حاره وضماد آرد آن با آرد جو وآب وسرکهٔ مخلوط با سم جهت تسکین اوجاع حاره وبتنهائی بر ورک جهت عرق
النسا وبر بشره جهت تنقیهٔ آن ونیکوئی رنگ رخسار وحمرت آن وبردن آثار ضربه خصوصا با آب باران وچون آرد آنرا
با برگ تاک واندکی نلدونیا سرشته بر بارهٔ کاغذی مالیده ضماد نمایند جهت رفع ثآلیل وبروز مقعده وشقاق آن وبواسیر وبا سم
جهت عرق النسا وضماد طبیخ آن بر غانغرایا وآن ورمي است که اولا حس از عضو بر طرف میشود پس متورم میگردد
وآشامیدن آن نیز جهت آن علت وتنقیهٔ احشا وآشامیدن مقدار یک رطل ازان جهت برص وشستن چارپایان بآن
جهت کشتن کنهٔ آنها وپاشیدن آب مطبوخ آن که تلخي آن در آب رفته باشد بر دیوارهای خانه وحجره باعث قتل پشه ومانع

تولید آنست و ریختن آن بر بهق و معقده یعنی بثور رطبهٔ سر و جرب و اکله و قروح خبیثه و همچنین شستن آنها با آن نافع و خوردن
تلخ آن ناشتا هر روز سه درهم جهت تقویت روح باصره و منع صعود ابخره و صداع مزمن و امان از نزول آب در چشم
و با عسل جهت ضیق النفس و سرفهٔ مزمن و استسقا و تقویت سر ز و مثانه و رفع حصاة نافع و چون با بیخ نباتیکه آنرا خاما لا ون
اسود نامند طبخ نمایند و با آب آن حرب حیوانات را بشویند خصوصاً غنم زائل گرداند و آشامیدن آب طبیخ نبات آن جهت
ادرار بول مفید و گفته اند که از خاصیت مجربهٔ ترمس آن است که چون مقدار یک مشت از آن را نیم کوفته پوستش آنرا در
کرده در ظرف مس بی قلعی با شیر تازه دوشیده آن مقدار که از روی آن بگذرد بر آتش ملایم طبخ دهند تا تمام شیر را جذب
نماید پس بوزن آن روغن گاو بر آن ریزند و طبخ نمایند تا آنکه غلیظ و بسر حد انعقاد رسد و گرما گرم بر پارچه کرباسی
بمالند اگر بر کنج ران ضماد نمایند اسهال صفرا نماید و بر بالای ناف اسهال سودا و بر رکبتین و تهیگاه اسهال بلغم خام
و چون ارادهٔ قطع آن نمایند آن پارچه را از آن موضع بردارند و با آب سرد بشویند و این از اسرار طب مکتومه است و جهت
اطفال و پیران که نتوانند دوای مسهل بیاشامند نیکو است و حمول آرد سرشتهٔ آن با عسل و مر مکی جهت ادرار طمث
و اخراج جنین و تحلیل ریاح رحم نافع و در جمیع افعال تلخ آن قوی‌تر است از شیرین آن و بر شیرین آن غذا ثبت غالب و
ثقیل و بطیء الهضم و اکثار آن باعث زردی رخسار و معین بر هضم و تغذیهٔ مطبوخ آن بادهان و سرکه و مری و خوردن آن با نمک
و صعتر و شیرینی و آشامیدن نبیذ کهنه بالای آن مقدار شربت آن با دویه تا سه درهم تا پنج درهم و مفرد تا هفت مثقال
بدل آن در جلای آثار وزن آن باقلا و تخم خربزه و در دفع کرم بوزن آن درمنهٔ ترکی و در سایر افعال افسنتین است ‡

‡ ترنجبین ‡ بفتح تا و راء مهمله و سکون نون و فتح جیم و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون ‡ ماهیت آن
شبنمی است که بر خار شکه آنرا حاج و خارشتر نامند در خراسان و ماوراء النهر و بلاد کرجستان و همدان و نواح آن می
نشیند و منعقد میگردد مانند ریزهای نبات و طعم آن شیرین و جالی و بهترین آن سفید تازهٔ پاکیزه غیر مخلوط با برگ و
خار بسیار آنست زیراکه شاخهای آنرا بریده در چادرها ریخته میتکانند تا آنچه ترنجبین بر آنها انعقاد یافته جدا گردد پس
از برگ و خار و خاشاک پاک کرده با طراف میبرند و آنچه چسبیده و آلوده بدانست در آب تسنه صاف نموده میجوشانند
تا غلیظ و منعقد گردد ‡ طبیعت آن در اول گرم و تر و جالی تر از شکر ‡ افعال و خواص آن ملین طبع و مسهل صفرا
برفق و محرک اخلاط و لطیف‌تر از شیرخشت جهت سرفه و درد سینه و غثیان و تپهای حاره و تسکین عطش و با ماء الجبن
جهت اخراج اخلاط محترقه و بدستور با ماء الشعیر و دفع اخلاط حارهٔ حاده و با روغن گرده گاو کوهی جهت عسر البول
و مداومت آن با شیر تازه دوشیده جهت تحریک باه که یک اوقیه آنرا با نیم رطل شیر گاومیش بیاشامند و مضمضه بدان
و آشامیدن ترنجبین با آب زرشک جهت رفع قراقر شکم که با حمی خفیفی باشند و در حمیات حاده و جدری و حصبه و اسهال الدم
و بواسیر و بول الدم استعمال آن جائز نیست چنانچه شیخ الرئیس در تحت حمیات جدری گفته که افضل آنست که
تلیین طبیعت صاحب جدری را به تمرهندی نمایند و اگر اجابت نکند زیاده نمایند بر آن قدری شیرخشت و احتراز
نمایند از ترنجبین و صاحب ذخیره در غب خالص نوشته که ترنجبین را در تبهای گرم ندهند زیراکه مستحیل بصفرا میگردد
و اگر ضرورت باشد با حموضات بدهد و در باب جدری و حصبه گفته که مضرت آن مر صاحب جدری و حصبه را مانند مضرت
عسل است محرور المزاج را زیراکه محرک اخلاط و باعث زیادتی بیقراری و هلاکت است و صاحب شفاء الاسقام در بحث

جدری رحصبه نوشته که آن مردورا مضر است بجهت تحریک آن اخلاط ردیه را ورفتن کیفیت آنها بقلب وکشتن علیل وهمچنین شیرخشت ودربحث اسهال الدم نوشته که اگر در طبع قبضی باشد مزلقات دهند وشیرخشت مناسب است ولیکن از ترنجبین احتراز نمایند زیراکه دران قوت ادرار دم است مؤلف گوید صاحب بواسیر وبول الدم را نیز بدل مثور ومضر است ومضر محرور ومحرور المزاج مصلح آن تمر هندی وعناب وماء الشعیر وبطئ النزول ومصلح آن آب آلو وعناب مقدار شربت آن از هفت مثقال تا ده مثقال بدل آن شیرخشت است وبدل مثور آب جو با شکر سرخ ودواء الترنجبین وشراب آن ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت   * ترخوانه *   * وتربنه *   مردرد در قرابادین مذکور شدند

* فصـــــل التاء مع الشین المعجمة *

* تشمیزج * بفتح تاء مثناة فوقانیه وسکون شین معجمه وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح زای معجمه وسکون جیم معرب چشمیزج فارسی است ونیز بفارسی چشمک وچشوم وبعربی حبة السود وابواهل حجاز بشمه وبهندی چاکسو نامند * ماهیت آن دانه است بقدر بهدانه ومثلث شکل وسیاه اندک املس براق بهترین آن بزرگ سیاه براق آنست وابن بیطار نوشته که انچه از بلاد سودان ونواح آن آورند اندک بزرگتر است از حجازی آن وبگمان مردم آنجا آن افضل است از حجازی * طبیعت آن در دوم گرم وخشک وبعضی در سوم گفته اند * افعال وخواص آن جالی وباندک حدت ونهایت قبض وتحلیل ومقوی باصره وجهت دمعه وغشاوه واخراج قذی نافع وضماد آن با زعفران ومامیران چینی وبکار که مقوی تحلیل وزیاده کنند ٔ جلای آنند جهت امراض مذکوره انفع که با گلاب سائیده بطریق کحل ترتیب نموده استعمال نمایند وضماد آن جهت جراحت تضیب واعضای عصبانی وجذام نافع ودستور تدبیر آن آنست که در جوف پیاز یا سیر کذاشته در زیر آتش پخته پس برآورده مقشر کرده استعمال نمایند وسه نوع دیگر ونسخ ذرورات تشمیزجی وقطور وکحل آن در قرابادین ذکر یافت

* فصـــــل التاء المثناة الفوقانیة مع الفاء *

* تفاح * بضم تای مثناة فوقانیه وفتح فاء مشدده والف وحاء مهمله بفارسی سیب نامند * ماهیت آن معروف است و شیرین وترش ومزی معنی میخوش چاشنی دار میباشد بهترین آن شامی پس اصفهانی بدرخت رسیده شاداب بزرگ لطیف آنست * طبیعت شیرین آن گرم در اول وتر در دوم وترش آن در اول دوم سرد وخشک ومز آن در حرارت وبرودت معتدل ودر اول خشک وجمیع اجزای درخت آن سرد وخشک وبرگ وثمر آن با قوت تریاقیت * افعال وخواص مجموع آن مفرح وباعطریت ورطوبت لطیفه ومقوی دل ودماغ وجگر الاوشما وجهت خفقان وعسر النفس وتقویت فم معده ومنع انصباب فضول بمعده وتنبیه اشتها نافع وشیرین آن مفرح وملطف روح حیوانی وسریع الاستحاله بصفرائیکه در معده باشد وپخته آن جهت سرفه یبسی وآب آن با شراب وآب گوشت جهت رفع غشی مجرب وآب آن در معاجین مفرحه مقوی فعل آنها ورب وشراب آن در جمیع افعال قویتر از جرم آن وجهت تفریح قلب وتقویت معده وکبد ودفع وسواس سوداوی ودفع سموم خصوص عقرب ودفع وبا بسیار مؤثر ومسکن حرارت ومربای آن نیز قریب بدان وبهتر از غیر مربای آن مشوی عفص در خمیر گرفته آن جهت ذوسنطاریا که اسهال دموی است وجهت صاحب سل وذبول یعنی لاغری وضماد آن بر چشم جهت تسکین درد ووجع آن نافع واکثار خوردن خصوص خام نارس ربیعی آن مورث تبهای مرکبه ونسیان وطول ریاح وتمدد سایر بدن واوجاع عصب واختلاج ومصلح آن دارچینی واغذیه لطیفه وترش آن قابض ومسکن قی

تشمیزج

تفاح

رُطش و موافق معدهٔ صفراوی و پختهٔ آن ذرشه مرجهت استهال دموی و مصلح ادویهٔ سمیه و حسك کرده و وقت آن با آب انار
زاد زیدٔ مناسبه جهت تقویت معده و اسهال صفراوی و تسکین قی نافع و اکثار آن مضر سینه و مورث ذات الریه و ریاح عروق
و مصلح آن کلقند و دارچینی ولعق نمودن عسل و مزآن مولد خلط صالح و مسکن تشنگی وقی صفراوی و اسهال و در سایر افعال
مانند ترش آن است و کوبند همه اقسام آن مرکاه بخلط حاره در معده با شد بر سد آنرا دفع میکند و خام نارس بی مزه آن
مولد خلط خام و حمی و ضماد آن ورا بتدا اورام حاره نافع و رب سبب ترش که آب آنرا با ورن شیرینی بقوام آورده
باشند در آخر اول سرد و در رطوبت و یبوست معتدل و جهت غلبهٔ صفرا و غلیان خون و اسهال صفراوی و قی آن و رفع
غم و الم سوداوی نافع مضر اسهال دموی و شش و ملا و مصلح خوردن آن مضر عصب و شراب و مربای آن قریب النفع است
بدان و با حرارت کمی و جهت زمواس سوداوی انفع از شیرین آن و سیب تلخ قابض ترازهمه و آشامیدن عصارهٔ سیب رسیده
و عصارهٔ برک آن نیز بقدر یك اوقیه تاده درم و طلای آن نیز جهت دفع سم عقرب و سایر سموم و ضماد برک آن جهت ردع
اورام حاره در ابتدا مفید و شکوفهٔ آن با ادویهٔ مناسبه جهت دفع اخلاط متعفنه و با ادویهٔ مفرحه جهت تفریح و مربای
آن یعنی کلقند کل سیب جهت ضعف دل و دماغ و برانکختن شهوت باه نافع که کل آن را با دو وزن آن شیرهٔ کلقند کل سرخ
سرشته مانند کل سرخ مرتب نمایند و مقدار شربت تفاح هفت مثقال است و اولی آنست که محرور المزاج حامض و مزآنرا
تناول نماید و مبرود المزاج حلو آنرا هرچند حلو آن مضر محرورین نیست و بلغمی مزاج شیرین عفص آن را و چون از
خوردن آن درخود نفخ یابد باید که بالای آن آب سرد ننوشند و طعام ترش نخورند و همچنین بالای هر میوهٔ تر و تازه
بلکه امراق اسفید باجات و مسخنات بنوشند و تا از معده منحدر نکردد طعام نخورند و تفهٔ آن هیچ یک را مناسب نیسته
وردی است و جوارش و حلو اوخمیرهٔ کل آن و رب و اشربه و عرق و مربای آن در قرابادین ذکر یافت

* فصـــل التاء المثناة الفوقانیة مع المیم

* تمر * بفتح تا و سکون میم و را مهمله بفارسی خرما و بهندی کهجور و چهارا نامند * ماهیت آن معروف است و
نر و ماده میباشد نر آن طلع و خوشه بر می آورد و ثمر نمی بندد بخلاف ماده آن و در خوشهای طلع مرد و نوع کردی میباشد
که آنرا اکثر مینامند و در ابتدای ظهور خاک می کرد نر را بر ماده میزنند ثمر آن بالیده و شیرین و شاداب و تخم آن کوچک
میکردد و الا شوب نمیشود و از ابتدای تکون تا انتهای کمال بلوغ و رسیدکی هفت مرتبه مقرر کرده اند و هر مرتبه را بنامی
موسوم اول را طلع و لیغ نیز کویند و دوم را بلح و سوم را خلال و چهارم را بسر و پنجم را قسب و ششم را رطب و هفتم را تمر
و هریک آن انشاء الله تعالی در اماکن خود مذکور خواهد شد و بحسب اماکن و بلدان مختلف میباشد و بهترین اماکن که خرما
دران خوب میشود جهرم از توابع فارس است پس عمان پس جاهای دیکر و بهترین اصناف خرما جور میآن آزاد پس مکتوم
پس خستاوی است که پوست آن نازک و مغز آن بسیار و تخم آن کوچک و شیرین رسیدهٔ بی ریشه باشد * طبیعت آن
در دوم کرم و در اول خشک و بعضی در اول تر دانسته اند * افعال و خواص آن کثیر الغذا و مولد خون متین و جهت
فالج و لقوه و اعیا و تقویت کردهٔ لاغر شده و تسمین بدن و باه مبرودین و امراض بارده و بلغمیه و درد کمر و تلیین مفاصل و موافق
سینه و شش بارد و آشامیدن طبیخ آن با حلبه جهت تپ بلغمی و تفتیت حصاة مجرب و با برنج جهت تسمین مهزولین و خیسانیدهٔ
آن در شیر تازه دوشیده خصوص با اندکی دارچینی و از عقب آن نیز آشامیدن شیر تازه دوشیده در تقویت باه

بعضی بد دانسته اند و لیکن ثقیل و بطی الهضم و مسدد و مضر محرورین و صاحبان بلدان حاره و در بلدانیکه خرما در آنجا حاصل نمیشود اهل آن بلدان را اکثار خوردن آن جائز نی و مولد سودا و سده جگر و سپرز و محرق خون و معفن اخلاط و مصدع و مورث قلاع دهان و رمد و درد دندان و مصلح آن آب انار و سکنجبین و روغنها و خشخاش و بادام مقشر خوردن و شستن دهان بعد خوردن آن با آب نیمگرم خصوص که سماق در آن خیسانیده باشند و بدل ستور غرغره با گلاب و سماق با سرکه و خائیدن طرخون که زمانی طویل در دهان باشد مانع ضعف دندان و قلاع دهان و خناق است و مصلح سده آن در محرورین جوارشات مسهله بحصرم و بالجمله در محرورین موجب امراض بسیار و در مبرودین باعث زوال امراض بارده و رطوبات بلغیه و خام آن نفاخ و بطی الهضم و ثقیل و مسدد و تخم آن گرم و خشک و صحیح آن است که مرکب القوی است با برودت بسیار و حرارت کمی و شدید القبض و آشامیدن آب طبیخ آن جهت تفتیت حصاة و سائیده آن جهت رفع اسهال و بستن شکم بقوت و ذرور سوخته آن جهت قروح خبیثه و مغسول آن جهت التصاق جراحات تازه و ریختن اهداب عین و سبل و قروح آن و حدت بصر و سیاهی چشم نافع

ثمر هرونی

* ثمر هرونی * بکسر ها و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم راء مهمله و سکون واو و کسر نون و یا نوع تمر کوچک باریک سرخ رنگ با هسته باریک کوچک است

تمر هندی

* تمرهندی * بعربی حمار و حوش و حومر از بهندی انبلی نامند * ماهیت آن ثمره درختی است هندی در غلاف مانند باقلا الا آنکه از آن پهن تر و پوست آن بعد رسیدن اندک صلب صدفی میگردد بخلاف باقلا و مغز آن پوست دیگر سوای آن ندارد طول آن بقدر شبری و دو نوع میباشد یکی سرخ تیره اندک چاشنی دار و در هنگام خامی نیز سرخ رنگ میباشد و در گجرات و نواح آن و اکبرآباد بسیار خوب میشود و در اماکن دیگر بدان خوبی نمیشود و این نوع وفور ندارد و دوم سرخ کم رنگ مائل بتیرگی و این در خامی سفید میباشد و این نوع بسیار است و تخم هردو مائل بتدویر و اندک پهن و مغز آن سفید و پوست آن سرخ تیره از ترمس بزرگتر و تخم نوع سرخ آن از سفید آن کوچکتر و درخت آن عظیم و برگ آن ریزه طولانی انبوه و بهترین آن رسیده بی عفونت است اندک کهنه آنست یعنی شش هفت ماه تا یکسال از اخذ ثمر آن گذشته باشد که کهنه فاسد شده آن و دستور است که ثمر رسیده آن را مقشر نموده قدری از لیفهای آن را برآورده حبهای بزرگ ساخته اندک چرب نموده نگاه میدارند و الا آن را کرم میزند و رطوبت آن خشک و ترشی آن کم میگردد * طبیعت ثمر هردو نوع آن در اول سرد و در دوم خشک و در سوم نیز گفته اند و خشکی سرخ آن زیاده * افعال و خواص آن لطیف تر از اجاص و رطوبت آن از آن کمتر و مقوی قلب و معده مسترخیه و قابض شکم خصوص سرخ آن و مسکن غثیان و قی صفراوی و ملین طبع و مسهل صفرا و اخلاط محترقه و در محمومات مسهلی سوای آن نیست و مطفی هیجان خون و جهت خفقان حار و تپهای حاره و غشیه و کرب و غشی و رفع عطش و تفریح و حکه و جرب و هیضه صفراوی و غرغره آن جهت خناق و مضمضه آن جهت قلاع دهان نافع و گفته اند که تمرهندی را نباید در آب بسیار مالید زیرا که موجب سده و تنفر طبیعت و غثیان و قی میگردد بلکه باید که در آب بخیسانند چون خوب خیسید و قوت آن تمام در آب باز داده شد صاف نموده با اندک نبات و یا شکر و یا آنچه خواهند از اشربه و غیرها بیاشامند و اهل هند آشامیدن نقوع آنرا برای جذام نافع می دانند لیکن اکثار آن مورث سحج و سعال و مضر صدر و سرفه و طحال و مولد سده و ناشتا خوردن آن مضر و بدل ستور خام و

تازهٔ نورس آن زیرا که مسدد وبسا نفاخ وبطئ الهضم والانحدار است ومصلح آن کنبرا وخشخاش وبنفشه وعناب و
لعاب بهدانه و با اندک شیرینی خوردن مقدار شربت آن از هفت مثقال تا سی مثقال بدل آن آلوی سیاه و دو رغمر
امهال زرشک ودانهٔ آن در سوم سرد وخشک وقابض وخوردن مغز آن جهت امساک منی مجرب وضماد آن جهت
خلع عضو ورثی وتقویت سستی عضل وبابیه وامثال آن جهت نضج وکشودن دمل وچون نرم کوفته بیخته در فرج بمالند
تنگ کردانند ومطبوخ کوبیدهٔ آن وتخم ریحان کوبیده باشیر زنان وبا شیر بز جهت نضج دمامیل حاره وانفجار آنها باتکرار
عمل مجرب وچون برگ نازک آنرا بسایند ودر آب بمالند وصاف کنند وبیاشامند جهت زحیر حار روآزاریکه در هند
وبنگاله اهوه میامند ودر ریبنی مردم میشود وجهت حمی صفراوی وقرحهٔ مجاری بول واحلیل که بفارسی سوزنک وبهندی
سوزاک نامند نافع وضماد آن جهت تسکین لهیب اورام حارهٔ حاده ووجع وتحلیل آنها وبا اندک دارفلفل جهت رفع اذیت
لعاب عنکبوت که برعضو مالیده شده باشد وتحلیل اورام حاره وبارده نیز وضماد کل آن جهت تسکین رمد حار ووجع وحرارت
چشم وآشامیدن آن جهت بواسیر خونی وذرور پوست درخت آن جهت التیام جروح وقروح وخاکستر پوست درخت
آن جهت آوردن اشتهای طعام نافع وجوارش وحلوا وسکنجبین وشراب ومربی ومعجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

تمساح

* تمساح * بکسر اول وسکون میم وفتح سین مهمله والف وسکون حاء مهمله بفارسی نهنگ وبهندی مگرمچه نامند * ماهیت
آن حیوانی است بزرگ در انهار کبار مانند رود نیل وبعضی مواضع کنگ در هند وبنگاله نیز بهم میرسد وچهار دست و
پا ودنباله دارد پوست آن خشن وضخیم وبسیار قوی بحدیکه در آب شیر وفیل را بجود میکشد وهلاک میکرداند ودر خشکی
از دست ویا بمردم وحیوانات دیگر سنگ می اندازد ودر وقت مضغ فک بالای آن حرکت میکند بخلاف حیوانات دیگر
ودهن آن وسیع وگویند نود دندان دارد بنیاد دو فک بالا وچهل دو فک پائین وما بین هر دندانی تا دندان دیگر دندان
کوچک مربع ودر وقت بند کردن دهان یکدندان دربین دندان دیگر میآید ومنطبق میشود وزبان آن طولانی وطول
جثهٔ بزرگ آن تا ده ذرع وعرض آن دو ذرع وزیاده بران وتخم بر خشکی میگذارد وبچهای آن انچه در آب تعش
مینماید تمساح میشوند وانچه در خشکی سقنقور وبیرون آب نیز تعیش میکند ونوع کوچک آن که در ریگ تعیش میکند
ورل مائی نامند وگویند همین سقنقور است * طبیعت آن در دوم گرم ودر سوم خشک * افعال وخواص آن
بخور جگر آن جهت رفع جنون واکتحال سرگین آن جهت رفع بیاض عین تازه ومزمن وزهرهٔ آن درین باب قوی الاثر
ونطول پیه آن باروغن گل جهت رفع صداع وشقیقه ودرد گوش وکری ودرد کمر وگرده وتقویت باه وضماد آن دافع آزار
گزیدن آن در ساعت وگوشت آن محرک باه واسفیداج آن مسمن بدن مهزولین ودافع قولنج ولیکن ردی الکیموس وطلای
خون آن با بلیله وآمله جهت تغییر لون وضح وبهق سفید وبر پیشانی وصدغین جهت دفع شقیقه وصداع وتدهین آن بر بدن
صاحب تپ ربع جهت رفع آن مؤثر وسوزانیدن پیه آن در چراغ در نهریکه در ان وزغ باشد گویند مانع صدای آنست وبدستور
افروختن فتیله سرشتهٔ آن باموم مادام که آن روشن باشد وچون پیه آنرا بر موضع گزیدگی آن بمالند تسکین دهد وجع آنرا
وچون بر پیشانی گوسفند نطاح یعنی شاخ زن بمالند جمیع گوسفندان ازان بگریزند وتعلیق چشم آن که دو زند کی ازان کنده باشد
جهت منع تزاید جذام وتسکین درد چشم که چشم جانب راست آنرا جانب راست وچشم جانب چپ آنرا بر جانب چپ
ببندند وبستن آن بر پای راست جهت تقویت جماع وتعلیق دندان راست آن بر بازوی راست در تحریک باه وتقویت

میامت اندمام دارد وچون پوست تمساح را برده ورقریه بکردانند وبرسقف دهلیز آن بیاویزند دران قریه تکرک نبارد

* فصـــل التاء مع النون

* تن * بضم تاء مثناة فوقانیه وتشدید نون * ماهیت آن ماهی است بزرک فربه چرب که در دریای مظلم و دریای شام بهم میرسد وآنرا بشبکها صید مینمایند ونمک سود میکنند * طبیعت آن حار یابس * افعال وخواص آن خوردن نمک سود آن جهت سم ها رشاخدار وضماد آن جهت کزیدن سک دیوانه نافع وخوردن آن وقی کردن بعد ازان منقی معده ومخرج بلغم غلیظ است

* تنباکو * بفتح تا وسکون نون وفتح باء موحده والف وضم کاف وسکون واو وبترکي تتن وبهندی بجره بهنک نامند * ماهیت آن حکیم میرمحمد مؤمن در تحفة المؤمنین نوشته ظاهرا قسمي ازماهی زهرج جبلی باشد که قلومس نامند چه در ماهیت بقسم سوم آن شبیه ودرست نیست بماهي مشابه آن است وقسم سوم قلومس را تعریف کرده اند که برک آن مانند برک کرنب وازان درازتر وباندک رطوبت چسبنده وساق آن زیاده برذرعی وباندک زغبی وتخم آن ریزه سرخ مائل بسیاهی ودخانی ومؤید دیکر آنکه درزمان بقراط بجهت رفع وباکیاهی رامقرر کرد که آورده درخندق اطراف شهر دود کنند ودود آن باعث کردید که احدیرا وبا اثر نکرد آن کیاه قسمی ازقلومس بود وازین اثر با تنباکو میباشد ودر هر بلدیکه تنباکو شیوع یافته وبا بتدریج کم شده وبالفعل نایاب است والله اعلم بحقیقة الحال بدانکه آن ازاد وثه جدیده وقریب بسه صد سال است که بهم رسیده ودروصف وکسری است که شیوع تمام یافته وباعث شهرت ووفور آن درایران وتوران وهندوستان کویند فرنکیش که کروهی ازنصارهااست بوده که ازارض جدید بدست آورده وتخم وبرک آن را بسمت ایران وهندوستان برده وازانجا بجاهای دیکر منتشر کسنه بنحویکه شاید بالفعل هیچ مملکتی وبلدی وقریهٔ نباشد که آن را استعمال نه نمایند خواه بعنوان کشیدن بغلیان وخواه بخوردن جرم آن وخواه بسعوط سودن سفوف جرم آن بدماغ خواه دران بلده وقریه بهم رسد وبا ازجاهای دیکر آورند وبقیمت اعلی بخرند وکویند بدو شیوع آن درایران زمان سلطنت شاه عباس ثانی ودرهندوستان اواخر اکبر بادشاه واوائل جهانکیر بادشاه بوده وآن انواع واقسام می باشد وبهترین آن برکهای بزرک ضخیم چسبنده تندبوی زرد مائل بسرخي است که خالهای سرخ مائل بتیرکی بران افتاده باشد که چون نرم نموده باآب بسرشند شیره دار چسپنده باشد خواه کاریونی وخواه کازرونی ویاطونی ویاطبسي ویابلخي ویاملتاني باشد وخراه ازغیر آن اما کن هرجا که خوب شود مانند امانت خواني بنارسي وقسم اعلی سورتی برای کشیدن خالص آن درسر غلیان وبرای تخمیر آن باقند سیاه که بهندی کر بضم کاف فارسی وسکون راء هندی چهار نقطه ونامند که اهل هندودکهن وبنکاله مستعمل دارند که برک تنباکو را یا هم وزن آن ویاندری زیاده ازان شکر یا هم خوب کوبیده وسرشته درظرفی کرده چند روز مبکذارند تا تخمیر یابد وآن را کراکو می نامند وبعضی برای سرعت وزیادتی تعفین وتخمیر چند روز درزمین ویاسرکین اسپ دفن می نمایند پس برآورده درسر غلیان کرده آتش بران کذاشته میکشند باصطلاح هند این طریق راسلفه می نامند وصاحبان امتیاز تابهٔ که تابهٔ کوچکي ازنقره یاسفالي ساخته وبیکروی آن بقدر یک توله ازان که کراکو باشد چسپانیده درسر غلیان میکذارند که روی خالی آن بالا باشد وبران اخکر کذاشته میکشند وبعضی برای خوشبوی قلیل ستیل الطیب کوبیده وبعضی صاحبان طبع وخوش سلیقه بوست سیب اکر بهم نرسد

مربای شیب ربابه دیگر بیلان داخل کرده ودر ظرف گلی گذاشته وسر ظرف را از گل بند نموده در زمین دفن میکنند تا
تخمیر یابد بعد از ان برآورده بدستور بر تا به چسپانیده میکشند بسیار خوشبو میشود و بهترین تنباکوها از براهمن کره اکوتنباکوی
بهیلسه که در دکهن است بسیار خوشبو وگران قیمت است وبرگهای آن کوچك وزعفرانی رنگ وشیره دار چسپنده و
بعد از ان تنباکوچنار کره که قریب بنارس است ودر بنگاله بهبهاکلپور روه رهند قسم کال میشود بسیار تند وتلخ * طبیعت
آن در آخر سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن معطش ومجفف وسم اقسام ماهی و دود آن مصلح فساد هوای
وبائی وتعفن آن ومنقی رطوبات دماغ ومحرک آن وجهت دردندان رطوبی وربو بلغمی وسرفهٔ رطوبی وضیق النفس
بلغمی کشیدن وخائیدن وخوردن آن نافع وبدستور خوردن کره اکوبمقدار دانهٔ نخودی ناشتا جهت بستن وسقوط سائیده
برگ آن مانند غبار جهت دفع نزلات دماغی بارد رطب مزمن وتعطیس فرمودن آن مفید وفروبردن دود آنرا رافع
قبض بطن دانسته اند خصوصا ناشتا وذرور خاکستر آن جهت زخم دواب وضماد آن با روغن گل سرخ جهت جرب متقرح و
حزاز ومنع نزف الدم جراحات تازه وتجفیف قروح مزمنه ونزول آب آزموده وآشامیدن آب غلیان که زرد شده باشد
از کثرت کشیدن جهت استسقا ومار گزیده نافع دانسته اند با دراربول وعرق مفرط وچرکیکه در آب نی غلیان خصوصا
نزدیک بسر غلیان جمع میگردد چون از ان فتیله سازند ربا فتیله را بدان آلوده کرده در ناسور مزمن گذارند چهار مرتبه
نهایت شش هفت مرتبه التیام میابد وچون در چشم کشند شبکوری را زائل میگرداند خواه آن چرک تازه باشد خواه خشك
بطریق اکتحال وکشیدن تنباکو بسر غلیان با برگ فنجنکشت که بهندی سنبهالو نامند جهت دفع ضیق النفس وسرفهٔ مزمن و
ظلمت بصر عارض از رطوبت وبرودت نافع وتنباکو مضر دل ودماغ حار یابس ومحرور المزاج وسوداوی ومورث سل و
خفقان وتکدر حواس ومغلظ خون ومصلح آن شیر تازه دوشیده است وگویند مغیر صحت مزاج بدن است زیرا که مریض
را خصوص صاحب حمی را خوش نمی آید کشیدن آن وحب تنباکو وعرق وسرمه ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت
بدانکه اعیان واشراف واعزه واطبا وبعضی از تجار خاد ربنگاله وهند بطریقیکه صاحبان سلیقهٔ هند تا به چسپانیده معمول
دارند میکشند ولیکن در ولایت آنها تنباکو را بطریق سر غلیان نمیکشند واما بعنوان سعوط وعطوس اکثری مستعمل دارند
وقلیلی برگ آنرا میخورند وبعنوان دمی میکشند

* تنزو خطائی * بفتح اول وسکون ثانی وضم زای معجمه وسکون واو وآنرا شاه سینی نیز گویند * ماهیت آن قرصی
است مصنوع وبعضی سرخ مائل بتیرگی وبعضی مائل بسبزی که از خطا میآورند ونیز اقراصی سیاه رنگ از کاشغر میآورند
موسوم باسم تنزو وتحقیق آن است که تخمیر آن از عصارهٔ برگ حنای خطائی است ومادهٔ آن گلی است که از بعض معادن
بادزهر معدنی برمیآورند واقراص وغیر آن ساخته بمهر بادشاه آن مملکت رسانیده بجهت اعتبار با طراف میبرند وچون
بادزهر معدنی مختلف الالوان است لهذا تنزو نیز مختلف الالوان میباشد ونیز مجعول از گل ارمنی وطین مغره وزرنیخ
با آب گیاهای محلله میسازند وبجای تنزو میفروشند وعلامت آن آنست که از ان بوی زرنیخ میآید بخلاف خطائی اصلی
* طبیعت آن مرکب القوی مائل بحرارت * افعال وخواص آن رادع ومحلل وقابض وجهت اورام حاره وبارده
وگزیدن هوام وتسکین درد سر وسائر اعضا وتحلیل خنازیر واورام صلبه وقطع نزف الدم وجراحات وآشامیدن یک
دانگ آن تا نیم مثقال جهت اسهال دموی وبواسیر وقئ الدم ونفث الدم وذرور آن جهت قرحهٔ چشم ومقعده وقطع

و در زجة آن جهت سیلان حیض و رطوبات رحم وجمیع علل آن که از رطوبت باشد نافع مقرّیشش مصلح آن کثیرا است وشیخ تنزوجا روبارد در قرابادین ذکر یافت *

تنکار

* تنکار * بفتح تاء مثناة فوقانیه ونون وکاف والف وراء مهمله بهندی سهاکه نامند * ماهیت آن گفته اند دو قسم میباشد معدنی وآن نوعی از بورق است واین دو قسم میباشد یکی شبیه به یخ وآنرا بورهٔ زبدی وبشیرازی بشک نامند و قسمی شبیه ببرف وآن زبدالبورق است وبشیرازی برنکه گویند وقسم دوم مصنوع وآن نوعی از لحام الذهب مصنوع است وانچه بالفعل مشهور ومتعارف است مرکب از نمک وقلی بالسویة وسه برابر هردو بورهٔ ارمنی است که مجموع را در شیرگاو ویا کومیش بقدر آنکه بپوشاند آنرا بجوشانند تا منعقد گردد ودر آفتاب خشک میکنند ولحام الذهب مصنوع از بول غلامان نزدیک ببلوغ است که در ظرف مس جمع میکنند واز دستهٔ مس در آفتاب وجای نمناک مدتها میسایند تا منعقد وصلب گردد وانچه به تحقیق پیوسته معدنی است ودر بنگاله از کوهستان شمالی آن مانند نیپال وبهرایچ ونواح آنها بسیار میآورند وباطراف میبرند ومصنوع اگر باشد چیزی کمی خواهد بود * طبیعت اقسام آن در آخر سوم گرم وخشک واز سموم است * افعال وخواص آن داخل کردن آن در طلا در حین گداز باعث نرمی وزود گداختن آنست ولطیف ومحلل وجالی ومسقط بواسیر وجهت بردن گوشت فاسد جراحات ودرد دندان وتاکل آن وقتل کرم آن مفید گفته اند ولیکن به تجربه وتکرار عمل معلوم ومشاهده شده که متأکل دندان است ودندان را بزودی می اندازد چون چند روز متوالی سائیده بر بن دندان بمالند واز خاصیت معدنی آنست که تنقیهٔ قلعی وتلیین آهن میکند وآهن را چون یکبار در آب تنکار معدنی تطفیه کنند وبار دیگر سرخ کرده در روغن کنجد تطفیه نمایند آهن مذکور مثل مقناطیس جذب آهن مینماید وفرق میان تنکار معدنی ومصنوعی آن است که تنکار مصنوعی را چون در آتش اندازند از ان رطوبتی ظاهر میگردد بخلاف معدنی *

تنین

* تنین * بکسر تاء ونون مشدده وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون بفارسی اژدها نامند * ماهیت آن حیوانی است بری وبحری میباشد بری آن از دهن میگزد مانند مار وبحری آن از دنباله مانند عقرب ومردم نوع آن دست وپا وچنگال میدارد وگویند چهار ناخن به ترتیب دارد ویکی در کف دست وبزشو آن دستهٔ موی چون کاکل وچون کسی را بگزد میکشد آن را بنزف الدم * طبیعت آن در چهارم گرم وخشک وسم قتال * افعال وخواص آن ضماد خاکستر سوختهٔ آن با عسل جهت قطع بواسیر وبهق وبرص نافع وچون گوشت تازهٔ آنرا بر موضع گزیدهٔ آن به بندند جذب سمیت ورفع اذیت آن میکند ومعالجهٔ گزیدهٔ آن معالجهٔ قروح خبیثه است * فصل التاء مع الواو *

توابل

* توابل * بفتح اول وواو والف وکسر باء موحده ولام * ماهیت آن اسم اصطلاحی ادویهٔ یابسه است که در اطعمه داخل میکنند مانند کشنیز وزیره وسداب ومندی وفلفل وهیل وقرنفل ودارچینی وامثال اینها *

توبال

* توبال * بضم اول وسکون ثانی وفتح باء موحده والف ولام معرب از تفال فارسی است بیونانی اماطیطس نامند * ماهیت آن ریزهای است که از مس وآهن تفته در حین کوبیدن جدا میگردد وبهندی آهنی زالوه چون ومسی راد یک چون نامند واز مطلق آن مراد توبال مس است وبهترین آن مائل بسیاهی وسرخی وبراق رقیق است که قبرسی نامند که چون سرکه بر ان بپاشند رنگ بگیرد وزنگار از ان بهم میرسد وبعمل میآورند وسفید رقیق آن ضعیف القوة * طبیعت آن گرم وخشک در سوم * افعال وخواص آن ملطف وجالی واز نحاس محرق لطیفتر ومفتح اخلاط وجهت منع

قروح خبیثه از انتشار والتیام قرحهٔ چشم وخشونت اجفان وسبل وبیاض وبردن گوشت زائد صلب جراحات چون
ازان مرهم سازند وجهت جرب وحکه نافع وآشامیدن نیم منقال مغسول آن با یک مثقال علک البطم ویا آردکندم ویا
صمغ عربی که حب بسته جهت رفع بشاعت آن فرو برند وبالای آن سرکه بیاشامند برای آنکه مقئ ومسهل قوی بلغم است
وجهت استسقا وماء اصفر مفید وآشامیدن نیم منقال آن که مقدار شربت آن است با ماء القراطن که ماء العسل است جهت
اسهال کیموس مائی وجبن بتحریک که عبارت از آزار شکم وورم وبزرگی آنست مفید وزیادهٔ آن باعث سحج وقرحهٔ امعا
است وناشتا نباید استعمال نمود وهمچنین غیر مغسول آنرا در امراض عین جهت آنکه بسیار حاد است وآب مغسول آن
بنهایت لطافت وحدت میباشد ودر ذرورات وشیافات ومراهم مستعمل است واهل هند توبال را درسنونات که مسی
نامند استعمال مینمایند چنانچه درقرابادین درحرف المیم درمسی ذکر یافت * طبیعت آن درچهارم خشک * افعال
وخواص آن قابض اسهال خون ومانع خفقان وذرب وضعف معده وسائر منافع وخواص قریب بتوبال نحاس است و
چون درلته بسته درجای نمناک خصوصا تحت خمها یکهفته بگذارند زعفران میشود وآن جهت بردن جرب عین وجلای
حمرهٔ آن وباربع آن نوشادر جهت رفع بیاض وسبل آزموده وباسرکه وعسل جهت تحلیل اورام نافع ودر زعفران الحدید
سائر خواص آن انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد ودر تنور شمل توبال الناس درمقدمهٔ کتاب ذکر یافت

* توت * بضم تا وسکون واو وتاء مثناة فوقانیه وبثاء مثلثه نیز آمده * ماهیت آن ثمر درختی است معروف شیرین و
ترش میباشد شیرین آنرا انبطی وترش آنرا شامی نامند بهترین هر دو نوع آن بالیده شاداب آنست * طبیعت شیرین
آن گرم در آخر اول وتر در آخر دوم وبسیار شیرین آن تا دوم گرم با قوت قابضه وبارده * افعال وخواص آن مولد
خون صالح ومرطب دماغ ومفتح سدد ومصلح جگر وفساد سپرز ومسمن بدن ومبهی ومقوی پیه گرده ومدر بول وملین طبع
وجهت آبله وحصبه نافع ودر انضاج شبیه بانجیر وسریع الاستحاله بخلط حاضر وشیخ الرئیس وصاحب شفاء الاسقام مفسد
خون گفته اند ومصدع ومطلق بمعده جهت آنکه مفسد حال معده است مصلح آن سکنجبین حامض در زمستان ودیگرکسی که
آنرا بزودی حمی عارض میگردد جوارش کمونی وترش آن در دوم سرد در اول خشک وقابض خصوصا خشک آن که
قائم مقام سماق است * افعال وخواص آن ملطف ومفتح ومسکن حدت خون وقامع صفرا ورادع ومحلل اورام گرم
حلق وحنجره ومانع ریختن مواد حاره بحلق وزبان وسائر اعضا بسبب قوت قبضی که دارد ومسکن عطش ومنبه اشتها وغرغرهٔ
با آب آن وبدستور با رب آن جهت قروح خبیثهٔ دهان وقلاع وبثور وردع وتحلیل اورام حلق وکام وزبان وتقویت آن
آزموده خصوصا با معینات آن مانند آب برگ کشنیز تازه وآب برگ کاسنی وشب یمانی ومازو وسک ومرو زعفران و
ثمرة الطرفا وایرسا وکندر هریك بقدر حاجت از ردع وتحلیل وجلا وآشامیدن آن جهت قرحهٔ امعا واسهال حار و
دوسنطاریا وسائر مواد منجلبه بسوی معده خصوصا خشك آن با معینات ومقویات آن مفید مضر سینه وشش وعصب
مصلح آن عسل وآب انار خصوصا جوارشات واطریفل صغیر ورب آن درجمیع افعال قائم مقام آنست وصنعت رب وشراب
آن با خواص ومنافع درقرابادین ذکر یافت وآب مطبوخ بیخ توت که بقدر هشت مثقال آن در آب طبخ یافته باشد جهت
اخراج حب القرع خصوصا که برگ شفتالو اضافه کرده باشند وبدستور طبیخ نیم کوفتهٔ آن در یک رطل آب که بربع
رسیده باشد با شکر وعسل ویا آنکه انجیر در آن پخته باشند جهت خانق النمر وسائر سموم وبرسام وجنون ودرد کمر وپشت

که از خلط خام باشد بغایت نافع وطبیخ برگ آن نیز همین اثر دارد وغرغرهٔ آن جهت ذبحه وخناز یر وبدستور ضماد آن ومطبوخ هشت درهم ریشهای آن باسه اوقیهٔ انجیر که درنود مثقال آب طبخ یافته وبنصف رسیده باشد مسهل قوی سودا است شربا ومضمضهٔ وضماد او نطول آن جهت درد دندان وتحلیل ورمهای بزرگ نافع وازصمغ توت نیز همین اثر می آید و چون آب ریشهٔ توت را که از شکافتن آن گرفته باشند هفت اوقیه با برگ تاک وانجیر سیاه بقدر یک اوقیه با قدری آب باران در دیگ کرده واطراف سرپوش آنرا بخمیر گرفته بجوشانند تا بسه س رسد وموی را بدان بشویند خضاب قوی ومجرب است وهمچنین طبیخ برگ حامض آن با برگ تاک وانجیر سیاه الغم مضمضه برب حامض آن جهت ورم وبثور فم وغرغرهٔ بآن جهت ورم حلق وخناق وذبحه وبدستور بطبیخ برگ آن وبطبیخ پوست درخت وبرگ آن جهت درد دندان نافع وخائیدن صمغ آن نیز همین اثر دارد وطبیخ بیخ آن مرخی دندان الاورام والقروح ضماد آن باسرکه درحمام جهت شری مزمن وقروح خبیثهٔ سیفه وبدستور عصارهٔ آن وطلای برگ آن با روغن زیتون جهت قروح وسوختگی آتش وضماد برگ آن به تنهائی سائیده جهت بثور وقروح اکثر اعضا وجرب رطب ویابس نافع وتوت نارس بسیار قابض وضماد آن با سرکه جهت رفع شقاق وشری وبه تنهائی نیز جهت شقاق کعبین ومابین انگشتان سریع الاثر وآزموده است السموم آشامیدن عصارهٔ برگ آن بقدر یک اوقیه ونیم جهت گزیدن رتیلا وهوام وپوست درخت توت شامی تریاق شوکران است چون درآب جوشداده بیاشامند وباید که بالای توت طعام ترش تناول ننمایند خصوصا برشامی آن *

* توتیا * بضم تا وسکون واو وکسر تاء مثناة فوقانیه وفتح یاء مثناة تحتانیه والف معرب ازدود یای فارسی است بیونانی ثمقولس نامند * ماهیت آن صاحب تحفة المؤمنین حکیم میرمحمد مؤمن رحمة الله علیه ودیگران نوشته اند که معدنی ومصنوعی میباشد ومعدنی را سه قسم گفته اند یکی سفید شبیه بپوست بیضهٔ شترمرغ که برو چیزی مثل نمک ظاهر باشد وبهترین اقسام است زرد دوم یکری زردود یکری کبود وشفاف واین غلیظتر از همه ومشهور بتوتیای هندی وتوتیای دیگ در غایت حدت است وچند قسم دیگر نیز نوشته اند چنانچه درتحفه وسایر تذکره ها مذکور است وامین الدوله نوشته که توتیای بحری نیز میباشد وآن سنگهای سفید مستدیر شبیه بسنگ ریزه است اما دو قسم اول که سفید وزرد باشد ظاهر آن است که مصنوع از دود قلعی واسرب وشبه که بفارسی شبه وروی توتیا ریختن می جستند نامند باشد وسیوم را ازمس بعمل میآورند مؤلف گوید آنچه بتحقیق پیوسته آن است که غیرمصنوع نمیباشد اما کرمانی که انابیبی وسفالک ومیزابی یعنی شبیه بناودان که بهندی کهپریه وسنگ بصری نیز نامند دودی است که در کرمان که معدن سرب است در وقت گداختن آن بعمل میآورند بدین طریق که کورهٔ آن را دو طبقه میسازند بلند ودر زیر آن جای آتش کردن مانند اجاغ میکذارند وازخاک چسپنده که در عراق آنرا خاک رست مینامند قلمیار شمسهای بلند بمقدار شبری که دو سر آن اندک باریک باشد میسازند وخشک نموده در آب نمک غوطه میدهند وباز خشک نموده در طبقات آن کوره چپ وراست وپهلوا خوابانیده می چینند تا اینکه در حین گداختن از سرب دود آن بر آنها به پیچد ومنعقد گردد وضایع نگردد وچون زمانی ممتد گذشت ویافتند که دود بسیاری بر آنها پیچیده ومنعقد شده است آنها را برمیآورند ومیشکنند ودودهای منعقد مانند انبوبه وسفالک را از آنها جدا مینمایند وآن توتیا کرمانی است وباز بدستور قلمها وشمسهای تازه در آن کوره میچینند وهمچنین نوعدیگر آنکه شنیده شد که کوره را مانند تنوری سرتنگ وبلند میسازند ودر زیر آن جای آتش میگذارند واز پائین تا بالای دیوار آن تنور سوراخها برای نصبیا

کردن آن قلعها زشعبها میکلد از آن پس قلعها وشعبها بنحو مذکور ساخته در آنها نصب میکنند وبعد مدتی که دود بسیاری
بر آنها منعقد گردید آنها را برمی آورند وبجای آنها قلعهای دیگر نصب مینمایند وهمچنین از قلعی شبیه بماء دوده بعمل
روی توتیا شنیده شده که بدستور بعمل می آورند وبهترین آن بارچها وانبوبهای صلب بی خاک آمیخته آنست ومستعمل
نرم سائیده مغسول آن است زیرا که استعمال غیر مغسول آن جائز نیست وتوتیای اخضر که توتیای هندیه است ازمس
باژاج سفید بطریق احراق بعمل میآورند واین مستعمل در امراض عین نادر است واکثر مستعمل نوع کرمانی است که
ذکر یافت وانچه مشهور ببصری است نه از آن جهت است که در بصره بعمل می آورند بلکه از آن جهت است که ازکرمان
ببصره میبرند واز انجا بجاهای دیگر ودر ممالک هند * طبیعت آن * جالینوس در اول سرد ودردوم خشک دانسته وحنین
سرد وخشک در دوم گفته ومغسول آن بارد ومجفف بی لذع وباقوت تغریه واما اخضر هندی آن حار در حاد یابس درچهارم اکال
مجفف است در غایت تجفیف * افعال وخواص کرمانی آن از اکبر ادویهٔ عین است ومقوی روح باصره وحافظ صحت
چشم ومانع انحدار مواد بسوی آن وجهت قرحهٔ چشم وبینی وقضیب وعانه ومقعده وسرطان متقرح وسائر اعضا وانداحال
قروح وجروح واکله ورفع بدبوئی زیر بغل اکتحالا وذرورا وطلاء ومرهما وبا روغن گل جهت التیام جراحات عصب و
نشف رطوبات وقاطع نفث الدم ونزف الدم ومقوی معدهٔ مسترخیه وجهت قروح ظاهری وباطنی شربا وضمادا وشیاف آن
جهت حرقة البول وقروح مجاری آن وحمول آن جهت سیلان رحم نافع ومولد سدد مصلح آن عسل معدار شربت آن تانیم
مثقال بدل آن بوزن آن شادنج ونصف آن توبال النحاس مغسول وگویند مرقشیشا وقلیمیا است وطریق تشویهٔ آن آنست
که آنرا با آب سائیده قرص میسازند وبر آتش نرم بر روی سفالی بگذارند وبگردانند تا خشک شود وبکار برند وتوتیای
اخضر هندی با قوت سمیت وسهال قوی وقاتل است ومشروبا استعمال آن جائز نیست محرق وغیر محرق آن در بعض امراض
عین در اکتحال وذرورات وبعض جروح وقروح در مراهم واطلیه واضمده مستعمل واهل هند گویند چون زهر خورده قدری
از آن بیاشامد قی شدید آورد واز غایلهٔ آن نجات یابد ومقدار قلیل محرق آن با آب بهنگره که گیاه هندی است ودرحرف
الباذکر یافت طلاء جهت تجفیف جرب رطب وتو باد وتحلیل اورام خبیثه مانند جذام وقروح آن وجهت ناصور وغیرها قطورا
نافع وچون مقدار سه مثقال آنرا با سه مثقال سرمهٔ نرم سوده باپنج آثار آب ممزوج نموده در زراقه پر کرده در احلیل
تزریق نمایند درشبانروزی سه چهار دفع جهت قرحهٔ مجاری بول که بهندی سوزاک نامند نافع واین آب تا پنج شش روز
میماند وفاسد نمیگردد ومیتوان استعمال نمود وبدستوریک درهم آن با دو درهم مردارسنگ باهم نرم سوده با نیم آثار
ماست ممزوج کرده در پارچهٔ کرپاسی انداخته آب صاف آنرا که از آن بچکد در زراقه نموده استعمال نمایند جهت مرض
مذکور نافع ودستور غسل وبروردن کرمانی آن با آب غوره وشیافات آن وحبوب ومراهم توتیای هندی در قرابادین
ذکر یافت وطریق احراق توتیای هندی آن ذرورات توتیای کرمانی است که ریزه ریزه کرده در ظرف سفالی بر آتش
گذارند وبرهم زنند تا محرق گردد ویا آنکه قطعهٔ آنرا بر اخگر گذارند وبگذارند تا بجوش آید واز جوش به نشیند مانند
زاج پس برداشته سائیده استعمال نمایند وچون کسی توتیای اخضر را خورده باشد واورا غثیان وقی والتهاب وجع
معده وامعا وسوزش بول وبراز وتمدد اعضا وغیرها عارض شده باشد تدبیر آن آنست که اورا قی فرمایند وبخور انیدن
امراق دسمه وشیر تازه دوشیده مکرر پس بالعبه وروغن بادام وآب گوشت چرب تغذیه فرمودن *

تودری

* تودری * بضم تا و سکون واو و فتح دال و کسر را مهملتین و سکون یا اسم فارسی است و بیونانی اروسیمن و بعربی بزر الشلجم و بزر الجوه و قصیصه و باصفهانی قدومه و بکرمانی مارد رخت و بتبریزی درینه نامند * ماهیت آن تخم نباتی است برگ آن دراز و بی ساق و شاخهای آن سرخ و صلب و با اندک خاری و ثمر آن در غلافی باریک لطیف و تخم آن از خردل کوچکتر و اندک پهن و سه قسم میباشد سرخ و زرد و سفید و سرخ آنرا در اصفهان قدومهٔ گلگون نامند و سفید آن از سرخ و زرد اندک بزرگ و پهن تر و غیر خبه است و خبه را باصفهانی خاکشی گویند * طبیعت آن در دوم گرم و در اول تر و بعضی خشک گفته اند * افعال و خواص آن هر سه قسم در افعال قریب بهم اند مشهی و مبهی و منعظ و مسمن بدن و جهت برودت احشا و سرخ کردن رنگ رخساره و صاف نمودن بشره و دفع مواد سوداویه و تصفیهٔ صوت و سعال دموی و یبسی و مطبوخ آن در سرکه جهت تسمین اعضا و رنگ رخسار و ضماد گویند که آن با آب جهت تحلیل سرطان باطنی و اورام و ورمهای صلب و اکتحال آن با عسل جهت رفع زخم چشم و پاک کردن چرک آن و لعوق آن با عسل جهت تقطیع خلطهای لزج سینه و شش و آشامیدن مطبوخ آن با شراب جهت دفع سموم و گفته اند که چون با قوت ملتهبه است هرگاه ارادهٔ اکل آن نمایند باید که در آب بخیسانند و پس بجوشانند و در صرهٔ بسته در خمیر بگیرند و مشوی نمایند پس آن هنگام نافع است جهت نفث اخلاط غلیظهٔ لزجه در سینه و شش و تحلیل اورام صلبهٔ عقب گوش و پستان و انثیان و رفع اذیت ادویهٔ قتاله و مقدار شربت آن در رفع سموم از سه درهم تا پنج درهم و در سایر افعال از دو درهم تا سه درهم و بدل آن بهمن سرخ است و کیاه آن تا بض و در غایت ردع است و دواء التودریین در قرابادین ذکر یافت *

تورئی

* تورئی * بضم تاء مثناة فوقانیه و سکون واو و فتح راء مهمله و کسر همزه و سکون یا * ماهیت آن ثمر کیاهی هندی است بیاره دار مانند خیار و خیار زه و ثمر آن را پوست کنده پخته در دو پیازه و قورمه و با بدون گوشت ساده با روغن و پیاز بریان کرده با نان یا با چلاو میخورند لذیذ میشود و آن سه قسم می شود یکی کهرا و دیگری کهیا و سوم با لیله بزرگ و قسم اول جنگلی خاردار و بعضی تلخ و بعضی شیرین هم میباشد و قسم دیگر بستانی و بیخار و اکثر شیرین و سرد و قسم مستعمل اند * طبیعت تلخ آن گرم و تر و شیرین آن سرد و تر و با لزوجت کمی * افعال و خواص آن اهل هند برگ و شاخ قسم اول آن را منضج مادهٔ بلغم خام و دافع آن و دافع اماس اعضا و زردی بدن و استسقا و سپرز و جذام و بواسیر و فساد بلغم و صفرا و ثمر آن را سرد و خشک و ملین طبع و دافع فساد اخلاط ثلاثه و جهت قرحهٔ مجاری بول و بول الدم نافع دانسته اند و ثمر قسم دوم آن تپ لرزه و بلغم لزج در بدن احداث نماید و قسم سوم را ملین و دافع فساد صفرا گفته اند .

* فصل التاء مع الهاء *

تهکار

* تهکار * بفتح تا و خفاء ها و کاف و الف و راء مهمله اسم دوائی هندی است و در بنگاله کثیر الوجود * ماهیت آن درختی است تا بیک قامت و زیاده بران و شاخهای آن پراگنده و برانها گرهها و بر هر گرهی یک دو شاخ باریک و برانها برگهای کوچک پهن و بی تشریف از برگ صعتر عریض الورق بزرگتر و طعم آن تلخ با اندک عفوصتی و گل آن کوچک با ساقی باریک بلند سفید رنگ و بعد خشک شدن ساقی باریک از ان ظاهر میگردد و بر سر آن برگهای ریزه زرد و در وسط آن تارهای باریک سفید رنگ * طبیعت آن تا آخر دوم گرم و خشک و گرمی آن زیاده بر خشکی * افعال و خواص آن خوردن دو سه درهم از برگ آن با اندک زنجبیل تازه که بهندی ادرک نامند دو درهم سائیده حب بسته جهت رفع تپ بلغمی و اوجاع

اعضا خصوصا دست و پا که بعد از خوردن بنشینند تا عرق آید و عرق خشک گردد و بخور آن که آنرا در ظرف سربسته پخته بگیرند جهت اوجاع اعضا و استرخای آنها نافع

* فصل التاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

* تین * بکسر تا و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون بفارسی انجیر نامند * ماهیت آن بری و بستانی و کوهی میباشد و هر یک نر و ماده و سفید و سیاه و بری آن غیر جمیز است و جمیز را بهندی گولر نامند و در حرف الجیم بیان جمیز انشاء الله تعالی خواهد آمد و درخت انجیر متوسط در بزرگی و کوچکی و برگ آن عریض و شاخهای آن شیردار و برگ آنرا چون بشکنند از بیخ آن نیز شیر بر می آید و درخت آن گل نکرده ثمر می بندد بخلاف درختهای دیگر و ثمر آن پیوسته بشاخهای آن و برگ بستانی از برگ بری آن عریضتر و شاخهای کوهی آن بر روی سنگها منبسط میباشد و ثمر آن انبوه و کوچکتر از بستانی و انجیر شامی سیاه و بسیار بزرگ میشود و بهترین انجیر شیرین شاداب آنها است و اکثر سفید باشد و خواه سیاه و سفید آن جهت اکل و سیاه آن جهت دوا بهتر و انسب است و انجیری که پیش از برگ و یا با برگ بر آمده باشد نشاید خوردن و اجتناب از خوردن آن اولی تر است و گویند که چون شاخ انجیر در دیگ آب و نمک شاعتی بگذارند پس بر آورده بنشانند انجیر آن شیرین میگردد * طبیعت آن در اول گرم و در دوم تر و بعضی در دوم نیز گرم گفته اند و بری آن گرم تر از بستانی و در رطوبت کمتر * افعال و خواص تازهٔ آن ملطف و محلل و جالی قوی و صرع و فالج را نافع و کثیر الغذا تر از سایر میوها و سریع الانحدار و مسکن حرارت و تشنگی و معرق و ملین طبع و مسهل برفق و کاسر قوت غضب و مبرد دل و مسمن بدن خصوصا چون چند صباح با دو ری انیسون تناول نمایند و جهت خفقان و ربو و سرفه و درد سینه و خشونت قصبهٔ ریه و تقویت کبد و رفع سده و ورم طحال و بواسیر و مزال کرده و عسر البول و تقطیر آن واضح او زام و د ما میل و با بادام و پسته جهت اصلاح بدن های ضعیف و زیاده کردن عقل و جوهر دماغ و با مغز گردکان جهت امان از سموم قتاله و بادستاب نافع مثل ب ترياق و با مغز قرطم و یک دانگ و نیم بورهٔ ارمنی مسهل اخلاط غلیظه و چون ناشتا بخورند مجاری غذا را کشاده نماید و بدن را فربه سازد و خوردن آن پیش از طعام تلیین بطن نماید و با مری منفی خلط بلغمی است از معده و چون بر طبع مکروه آید سکنجبین بالای آن بنوشند و انجیر خشک در دوم گرم و در اول تر و ملطف و در جمیع افعال ضعیفتر از تازهٔ آن و معطش و ثقیل و ملین طبع و دافع مواد عفنه بطرف جلد و لهذا اکثار آن مولد شپش است و جهت فالج و امراض باطنه و مبرودین و رجع ظهر و تقطیر البول نافع و منعظ است بسبب گرم کردن آن گرده را امراض الراس آشامیدن تر و خشک آن نیز جهت صرع و تقویت دماغ و ذرور خشک آن مجفف قروح سره الاذن قطور آب مطبوخ آن با کف خردل جهت طنین و خارش گوش العین اکتحال و قطور لبن آن با عسل جهت غشاوهٔ رطب و ابتدای نزول آب و غلظ طبقات و با آب برگ آن جهت جرب و خشونت اجفان الفم والحلق غرغرهٔ با آب طبیخ آن جهت رفع اورام عضلهٔ لسان و قصبهٔ ریه و آشامیدن آب مطبوخ آن با حلبه و عسل که طبخ نمایند تا مانند لعوق گردد جهت تصفیهٔ سینه و ریه و با زوفای خشک جهت تنقیهٔ فضول سینه و سرفهٔ کهنه و اوجاع مزمنهٔ ریه اعضاء الغذاء با سداب و انیسون جهت رفع ریاح و سده و طحال و با مغز گردکان جهت معتاد بن بقولنج و صاحبان یبوست طبع و با قرطم مقدار یک دانگ و نیم نطرون جهت اطلاق نمودن بطن و ضماد ستور شراب آن و حقنه با آب مطبوخ آن جهت مغص و چون انجیر را در سرکهٔ انگوری تند نه روز بخیسانند و هر روز پنج عدد آنرا با قدری سرکهٔ آن بنوشند و بعضی را گویند به تنهائی و یا با اشق و سکنجبین و بیخ کبر ضماد نمایند جهت تحلیل ورم طحال مجرب و محلل

خام آن نیز همین اثر دارد و چون انجیر را با مساوی آن مغز گردکان کوبیده روزی بقدر مثقالی آنرا بخورند بالخاصیة
محرک باه و منعظ است و اطلاق بطن نماید و جهت گزیدن عقرب و سایر سموم مجرب دانسته اند و شراب آن جهت
نفث مزمن و تفتیح سدد و تنقیهٔ گرده و مثانه و انجیر بری در جمیع افعال قویتر و ضماد پختهٔ کوبیدهٔ آن بتنهائی و یا با آرد
گندم و یا جو و یا با برسا و نطرون یا بوره جهت تحلیل اورام بنا گوش و سایر اورام صلبه و تحلیل خنازیر و ثآلیل و تعقد
عصب و آثار سیاه جلد که خیلان نامند و بهق و تحلیل اورام غلیظه و اوجاع مفاصل و نقرس و با خمیر نا پخته و یا خمیر
مایه جهت انضاج دمامیل و با زاج جهت قروح ساق سائله و با بورهٔ ارمنی جهت بهق و امثال آن و با پوست انار جهت
داخس و مطبوخ آن با شراب که افسنتین و آرد جو کوبیده داخل کرده باشند جهت حبن که عظم معده و اورام و ریاح
آنست نافع و تکمید پختهٔ آن با آرد جو جهت تسکین اوجاع و سوختهٔ آن با زیت در سفید کردن دندان بی‌عدیل و مقوی
لثه و نافع نزف الدم و منقی قروح و آثار جلد و سیاه کنندهٔ موی و جهت ذوسنطاریا و اسهال خون و با موم و روغن زیت
جهت شقاقی که از سرما بهم رسیده باشد و با سرکه و زردی تخم مرغ گرم کرده جهت امراض مقعده و حقنهٔ آن با آب
مطبوخ شبت جهت مغص و حمول سرشتهٔ آن با عسل با پارچهٔ پشمی جهت تنقیهٔ قروح و جروح رحم و رطوبات فاسده
و قطع نزف الدم آن و انجیر نارس بسردی مائل و لبن آن زیاده و با حدت خصوصا بری و کوهی آن محلل و جاذب و با
تریاقیت و ضماد پختهٔ آن جهت خنازیر و تعقد عصب و با سرکه و نمک جهت قروح رطبه و با عسل جهت گزیدن سگ دیوانه و
با کرسنه جهت گزیدن ابن عرس و طلای آن با برگ خشخاش جهت اخراج استخوان شکستهٔ ریزه شده و چون یکدو دانهٔ
انجیر خام را با گوشتی که بسیار سخت باشد مانند گوشت گاو و امثال آن بپزند بزودی مهرا کرده اند و چون در دیگ هریسه
اندازند نیز گوشتهای آنرا بزودی مهرا کرده اند و شاخهای تازهٔ آنرا نیز همین اثر است و شیر آن بسیار گرم و تند و جالی
و مقرح و مسهل قوی و خطرناک خصوصا شیر بری آن و مانند انفحه منجمد کنندهٔ هر ذائب و رقیق کنندهٔ هر منجمد است و اکتحال
آن جهت نزول آب و سنون آن با ستور و چون به پنبه آلوده در زیر دندان موجع و یا در سوراخ دندان کرم خورده
گذارند باعث تسکین درد آن است و آشامیدن آن با مغز بادام سائیده ملین بطن و زائل کنندهٔ صلابت رحم با خطر و
ضماد آن یا به جهت قلع ثآلیل و با حلبه جهت نقرس و با آرد جو جالی جرب متقرح و غیر متقرح و قوبا و کلف و بهق
و طلای آن جهت گزیدن زنبور و سایر هوام و سگ دیوانه و تنقیهٔ آثار جلد و بردن گوشت زائد و حمول آن با زردی
تخم مرغ و کتیرا جهت منع تقرح آن و برای تنقیهٔ رحم و ادرار طمث و اخراج جنین نافع و عصارهٔ شاخهای بری آن در
هنگام رستن برگ قائم مقام لبن آنست و در افعال قریب بدان و حرکت دادن ماء الجبن را بچوب انجیر که پوست آنرا
تازه جدا کرده سرآنرا کوبیده باشند معین بر اطلاق آنست و ضماد برگ تازهٔ آن جهت التیام جراحات و با سرکه جهت
تقشر جلد و طبیخ آن جهت تقویت استخوان کوفت یافته و طلای آن با آب جهت منع ریختن موی و چون بر موضع گزیدهٔ
سگ آرد گندم بپاشند و برگ انجیر تازه را گرم کرده ببندند وجع آنرا تسکین دهد و بتکرار استعمال زخم آن التیام یابد
و عصارهٔ برگ تازهٔ آن بسیار گرم و مقرح جلد و مفتح افواه عروق مقعده و جهت قلع ثآلیل و خیلان و اسهال نمودن شکم
قاطع و خالی از غایله نیست و سایر اجزای آنرا فی الجمله نفعی در صرع و جنون و وسواس است و ثمر آن قویتر و انجیر مضر جگر
و معدهٔ ضعیف است خصوصا تر آن و مضر اسنان خصوصا اکثار تناول آن و مصلح خشک آن گردکان و صعتر و انیسون و مصلح

تر آن سکنجبین وشربت ترانج وریباس وبدل آن در ادویهٔ شش مغز چلغوزه مقدار شربت از خشک آن تا نیم مثقال واز
تازه آن تا یک رطل است واشربه ولعوق وماء التین ومخلل ومطبوخ تین در قرابادین ذکر یافت

* تیواج * بکسر اول وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح واو والف وجیم * ماهیت آن گویند پوست درختی است شبیه بپوست
درخت چنار وگویند پوست درخت لسان العصافیر بلاد خطا است وظاهرا طالیسفر باشد وانچه به تحقیق پیوسته قمر طالیسفر
است بلکه پوست درخت لسان العصافیر است که بهندی درخت آنرا کریه بضم کاف وسکون راء مهمله وفتح یاء مثناة تحتانیه وها
نامند وپوست آنرا کریه کاچهال وچهال بلغت هندی بمعنی پوست درخت است وبلغتی دیگر کالا کوره گویند * طبیعت آن
در آخر دوم سرد وخشک وبعضی در آخر دوم گرم وخشک گفته اند وقابض وبسیار تلخ * افعال وخواص آن جهت
درد سر ودرد دندان وتقویت لثه ونزلهٔ رطوبی ورعاف وبخور آن جهت بواسیر خونی واسهال مزمن وتحلیل اورام رخوه
وشقاق مقعده ونزف الدم جراحات وسیلان رحم وحیض وضماد آن با سرکه جهت درد سر وتحلیل اورام رخوه وشقوق
آن جهت درد دندان وتقویت لثه ونزلهٔ رطوبی وبخور آن جهت بواسیر وشقاق مقعده ودرد آن ودرد رحم ورفع وبا وطاعون
عجیب الاثر ونیم مثقال آن با یکمثقال نیلوفر جهت حبس اسهال بواسیری وغیر آن واسهال الدم مجرب وسفوف آن با دوغ
ماست چکیده وربوب قابضه مانند رب حب الآس جهت اسهال مزمن بارد بواسیری وقطع خون بواسیر نافع وگویند جهت
بواسیر خونی استعمال آن نافع است بدین طریق که هفت مثقال آن را نرم صلایه نموده وبا روغن بادام شیرین چرب
کرده حب سازند وپنج روز متوالی آن حبها را میل نمایند روز اول یک مثقال روز دوم یکمثقال ویک دانگ روز سوم
یکمثقال ودو دانگ وهمچنین هر روز یک دانگ بیفزایند که تا پنج روز تمام خورده شود وغذا ریزی یک مرتبه بوقت ظهر
چلاو با زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت وروز پنجم مسکهٔ تازهٔ گاو با چلاو بخورند وجهت رعاف اندکی سوده در بینی نفوخ نمایند
وقدری سوده با گلاب وصندل وکافور بر پیشانی ضماد نمایند وجهت نفث الدم یک مثقال آنرا با مثل آن لحیة التیس میل
نمایند وجهت منع سیلان خون جراحت نرم سوده بر آن بپاشند وجهت حبس اسهال دموی نیم مثقال آنرا با شبرهٔ تخم
خرفه مقشر بریان کرده بپاشامند وفرزجهٔ آن جهت قطع سیلان رحم وحیض مفید مضر سعل ومحرورین ومعطش ومورث
التهاب احشا بنابر آنکه گرم دانسته اند مصلح آن کثیرا وربوب فواکه وبزرقطونا وروغن بادام شیرین مقدار شربت آن
تا یک مثقال است وجوارش وحب وسفوف ومرهم آن در قرابادین ذکر یافت *

* باب چهارم در بیان ادویهٔ که حرف اول آنها ثاء مثلثه است * فصل الثاء المثلثة مع الالف *

* ثافسیا * بفتح ثا والف وکسر فا وسکون سین مهمله وفتح یاء مثناة تحتانیه والف مشتق است از اسم جزیرهٔ که اول در آن
یافته واز آنجا اخذ نموده اند وآن جزیره را ثافسیس نامند وبعضی الف را حذف نموده ثفسیا نامند ولغت مغربی است وبیونانی مراس
وببربری اوریاس گویند * ماهیت آن صمغ نباتی است صلب سفید رنگ شبیه با نزروت وتلخ وبسیار تند وگیاه آن شبیه
برازیانه وگل آن سفید وتخم آن مانند انجره واندک عریض ودر اطراف شعبهای آن اکلیلی وچتری مانند اکلیل وچتر
شبت وبیخ آن غلیظ وبسیار تند ومنبت آن کوههای سخت ودر تنکابن الموت چرن وبدیلمی تملی نامند وبیخ آنرا خراشیده
لبنی که از آن برمی آید بعد از انجماد میگیرند واین صلب حاد میباشد وبعضی بیخ آنرا فشرده عصارهٔ آنرا میگیرند واین
اندک نرم حاد میباشد وبعضی مجموع بیخ وبرگ وساق آنرا فشرده عصارهٔ آنرا میگیرند ودر ظرف سفالی خشک

مینمایند و این متخلخل و مجزمائل بسیاهی میباشد وضعیف القوة و باید کسی که اخراج دمعهٔ آن مینماید لباس پوستین
بپوشد و صورت و بدن خود را محافظت نماید و یا بربدن خود موم روغن بارد قابض بمالد واستنشاق روغن بنفشه نماید
وآن روز کرم نباشد و هوا نوزد زیرا که چون بصورت رسد بسبب حدتی که دارد متورم و متنفط میکرداند و کاه رعاف
می آورد و بدان سبب میکشد کویند صمغ سداب بری است وغیر آن است جهت آنکه سداب بری را صفات غیر آن است
* طبیعت آن در سوم کرم و خشک در دمعهٔ آن کرم تر تا چهارم و قویترین سایر اجزای آنست و بارطوبت فضلیه کفته اند
که یبس آن کمتر از حرارت آن است * افعال وخواص آن محلل و منضج و جاذب قوی از عمق بدن بظاهر جلد و مقیء
ومسهل بلغم غلیظ وجهت استرخای مفاصل بارده و درد پهلو و بطلان اشتها وتحلیل ریاح و تفتیح سدد و داء الثعلب واسقاط انثه
بواسیر وقلع آثار وانضاج و انفجار دمل نافع و آشامیدن آن با ماء العسل تا پنج قیراط مسهل بلغم غلیظ و صفرا است وجهت
درد پهلو و بطلان شهوت طعام و استسقا و طلای آن جهت رفع آثار جلد و کلف و بهق نافع ضماد آن جهت داء الثعلب
و رویانیدن موی و درد پهلو و زانو و قدم و نقرس و مفاصل و امثال آن و با موم زن آن موم و کندر جهت کمنة الدم
واسقاط انثه بواسیر وقلع آثار سیاهی و بنفشی و کبودی جلد بشرط آنکه زیاده از دو ساعت نکذارند پس بر داشته با آب
دریا و با ماء الرماد کرم کرده بشویند و با عسل جهت جرب متقرح و با کوکرد جهت انفجار ورم صلب نافع مقدار شربت
از عصارهٔ بیخ آن تا پنج قیراط و از لبن آن تا نیم مثقال مضر حلق و معده و مقرح مصلح آن کثیرا و پوست بیخ آن در افعال
مانند صمغ آن است و چون ریزه کرده در روغن زیتون یا روغن کاو بجوشانند جهت تقویت عصب و درد مفاصل و آشامیدن
آن با احسا وغیرها جهت مبرودین و مفلوجین بغایت نافع و در رویانیدن موی مانند آن دوائی نیست و تحقیق بدان
جهت عرق النساء و ضماد سائیده آن با آرد جو جهت لحم مقطوع و اوجاع صدر و بعد شش ماه قوت بیخ آن ضعیف میکردد
ومقدار شربت از پوست بیخ وجرم آن تا نه قیراط بدل آن در انبات شعر حرف بابلی و مضر مثانه و آلات بول و مصلح
آن حب الاس و بلوط و اکثار آن مورث ورم زبان و حلق و معده و ضیق النفس و غشی و احتباس بول و کرمی بسیار و شرعه
تدبیر آن قی کردن و شیر تازه و لعاب بزرقطونا و مسکهٔ کاو و ماء الشعیر سرد کرده آشامیدن و غرغره بروغن کل و نشستن
در آب سرد اکر تشنج بهم نرسیده باشد و کفته اند تخم سداب مصلح آن است بالخاصیة و کویند چون کیاه و ساق آنرا
داخل اغذیه کنند بمرتبهٔ احداث حرارت کند که در زمستان محتاج بپوشش نباشد و رنک رخسار را سرخ کرده اند وجهت
اکثر امراض باردهٔ رحم نافع است

* فصل الثاء مع الجیم *

* ثجیر * بفتح ثاء و کسر جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله * ماهیت آن جرم چیزهای افشرده است وقوت آن متوسط
ما بین آب لطیف و جرم کثیف آن چیزی است و از مطلق ثجیر مراد ثجیر آب انکور است ولای هر چیز را نیز ثجیر کویند * طبیعت
آن قابض * افعال وخواص آن ضماد آن با نمک جهت ورم حار و ورم پستان و حقنه بطبیخ آن جهت قرحهٔ امعا
و اسهال مزمن و منع سیلان رطوبات مزمنهٔ رحمیه و همچنین جلوس در آن و دانهٔ انکور که در ثجیر مانده باشد قابض و نیکو
است از برای معده و چون بریان کرده مانند سویق سائیده بیاشامند جهت قرحهٔ امعا و اسهال مزمن و تقویت معدهٔ مسترخیه
نافع و ضماد ثجیر عصفر سرشته با سرکه جهت تحلیل حمره و ورم کبد مفید *

* ثرید * نان خورد کرده است که در آب کوشت ریخته تناول نمایند و شامل است نیز نان خورد کرده و آنچه را که در دوغ

وشیرینیها وغیر آن کنند وبخور نمایند

*فصل الثاء المثلثة مع العین المهملة

* ثعلب * بفتح اول وسکون عین مهمله وفتح لام وسکون باء موحده بفارسی روباه وبهندی لومری ولوکری نیز نامند * ماهیت آن حیوانی است بری معروف وبهترین آن ثعلب سفید است * طبیعت آن گرم وخشک است و پوست آن در گرمی قریب بسمور وبا شوکت بسیار * افعال وخواص آن خوردن گوشت آن جهت مبرودین ومرطوبین وتحریک باه وصاحبان استسقا مفید وبطول طبخ زند آن که دست وپای آنرا بسته در آب جوشان انداز ند وطبخ دهند تا مهرا گردد جهت درد مفاصل وبدستور نشستن در آن تعقد وصلابت مفاصل ووجع آن خصوصا که در آن روغن زیتون داخل کرده یا در آن جوشانیده باشند اما بعد از تنقیه مفید وهمچنین تمریخ بدن جهت امراض مذکوره وسرعت راه رفتن اطفال ورفع اعیا وبخور آب مطبوخ آن جهت فالج واسترخا وتمدد وتشنج یبسی وامتلائی وآشامیدن یک مثقال از شش خشک کرده سائیده آن با آب وعسل جهت ربو وسرفه ومالیدن مخلوط آن با پوست تخم محرق بر داء الثعلب باعث رویانیدن موی آن وقطور پیه گداخته آن در زیت ویا روغن مناسبی دیگر در گوش جهت تسکین وجع آن وادمان آن باعث رفع گری وتمریخ آن با روغن زیتون کهنه وامثال آن جهت اوجاع مفاصل ونقرس ودردهای بارد وتدهین دست وپا به پیه آن در سردی هوا در سفرها مانع تضرر آنها است ونگاهداشتن آن در دهان درد دندان ودردچشم را نافع وسعوط زهره آن با اشق وآب کرنب هر همه مساوی دوازده روز یک مرتبه جهت ابتدای جذام وزیاده نشدن آن بغایت موثر وخاکستر پوست آن جهت سوختگی آتش ونواصیر وقروح خاره مفید واز خواص آنست که چون دندان آنرا با خود دارند ویا در دست بگیرند جهت منع فریاد کردن سگ مجرب دانسته اند وچون در برج کبوتر بیاویزند باقی نمانند در آن مگر یک کبوتر وچون پیه آنرا بچوبی بمالند وبر کنج خانه بکذارند که در آن کیک باشد کیکها همه بر آن مجتمع گردند وپوشیدن پوستین آن باعث گرمی بدن مبرودین ومرطوبین بلغمی مزاج وپیران وکسی را که سرما بر وغالب باشد مفید وهرچند موی آن زیاده باشد گرم تر ومحرور المزاج را مضر وآبزن وبخور ثعلب وطبیخ آن در قرابادین ذکر یافت وچون ثعلب را زنده در زیت طبخ دهند در جمیع افعال اقوی است استعمال آن

* ثفل * اسم جرم چیزها ست که آب آنرا افشرده باشند از ثجیر غلیظ تر ودر افعال مشابه آن

* فصل الثاء مع اللام *

* ثلج * بفتح ثا وسکون لام وجیم بفارسی برف نامند * طبیعت آن در سوم سرد ودر دوم خشک * افعال وخواص آن مخدر ومعطش ومسکن درد دندان حار واخراج کننده زلوی که در حلق مانده وکرم معده وجهت تقویت مضم معده حار وتبهای حاره وجرب وحکه وضماد آن بر پیشانی جهت قطع رعاف وآشامیدن آن باعث اجتماع حرارت در معده وتقویت آن ومورث سعال ومضر احشای ضعیف ومبرودین ومرطوبین وصاحبان اورام باطنی ومصلح آن قرنفل وعسل وآب پرورده بآن بهتر از جرم آن است وچون قدری نمک وشوره بآن ممزوج نموده در ظرف نازکی از سفالی ویا نقره ویا مس قلعی دار ویا جست شیر که از قند یا نبات شیرین کرده وقدری گلاب داخل کرده ویا شربت ویا افشره ویا آب هر میوه که خواهند کنند وگلاب ویا بید مشک ویا عرق بهار ویا عرق کیوره هرچه مرغوب باشد قدری انداخته در ظرف پر نموده وسر آنرا بسرپوشی بپوشند واطراف آنرا بخمیر سختی محکم بندند که آب مطلق در آن نفوذ نکند پس آن ظرف را در آن پنهان نمایند

بنحویکه ثلج ممزوج بنمک وشوره ازهرطرفی مقدارنیم شبرزیاده باشد وسه چهارساعت کامل دران نگاه دارند درجائیکه هوابآن نرسد تا منجمد کرددپس برآورده سرظرف راکشوده ازان برآورده تناول نمایند*

ثلج صینی معرب از ثلج چینی است *ماهیت آن رطوبتی است منجمد مانند برف شبیه بنمک دریائی که ازهند آورند وابن بیطار گفته که زهرحجراسیوس است ودراسیوس ذکریافت *طبیعت آن سرد درخشک *افعال و خواص آن جهت جلای بیاض عین وظلمت بصروضماد آن بربدن جهت تپ دق نافع واین اسم رابربارودنیزاستعمال میکنند

* ثلثان * عنب الثعلب است

*فصل الثاء مع الميم *

*ثمام *بفتح ثاء مثلثه ومیم والف ومیم لغت عربی است میرمحمد مؤمن نوشته که درتنکابن زرا واش ودرمازندران بازمیل نامند *ماهیت آن نباتی است شبیه بکندم وکوتاه ترازان وساق آن باریک وبی گره وغیرمجوف وخوشهٔ آن شبیه بارزن وطعم آن شیرین *طبیعت آن درد وم گرم ودراول خشک *افعال وخواص آن آشامیدن آن محلل ریاح ومفتح سدد وضماد تازهٔ آن جهت اورام چشم ومنع ریختن مواد بسوی آن واکتحال محرق مغسول آن جهت جلای باصره وتقویت اشعار عین وروبانیدن آن وازالهٔ بیاض چشم نافع مضر کرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا پنج مثقال بدل آن تودری است

*ثمرة الاثل *بفارسی بارگزوگزبار وبهندی چهوتی مائین نامند *ماهیت آن بارنوع کوچک گزاست که عذبه نامند بقدر نخود می وازان بزرگتر وغیرمثلث *طبیعت آن دردوم سرددر سوم خشک *افعال وخواص آن قابض وقاطع نزف الدم ونفث الدم ومقوی احشا وآب طبیخ آن که یک اوقیهٔ آنرا در دو رطل آب بجوشانند تا بنصف رسد منقی رطوبات عفنهٔ اطفال وجهت گزیدن رتیلاورفع جرب رطب وباشکرجهت ربو وسعال وضعف جگروا حشا وزردی رخساره ورطوبات رحم واکله وحکه وامراض مقعده وقروح رطبه شربا وطلاء نافع ومضمضهٔ آن جهت تاکل دندان واستحکام لثه مفید وچون یک شبانروزدرآب بخیسانند درافعال مانند مطبوخ آنست ونظر آن مقوی اجفان ورادع مواد ومانع قبول آفات و مقوی بصروجهت دمعه وسلاق وجرب بغایت مفید خصوصا که در گلاب خیسانیده باشند وجرم آن جهت نفث الدم و جراحت شش واسهال کهنه وسیلان مواد ونزف الدم اعضاوبرشتهٔ آن در جوف کل سرشوی کرفته جهت اسهال مجرب ذرورآن جهت بردن گوشت زائد وقطع خون جراحات وطلای آن جهت نیکوئی رنگ رخسار وصاف نمودن بشره وحمول آن جهت تجفیف رطوبات رحم وضماد بختهٔ آن باآب وسرکه جهت سپرز وچون آنرا باصندل وافسنتین بجوشانند وآب آنرا باشکربقوام آورند آشامیدن آن جهت تحلیل سپرز بیعدیل است وجهت تقویت اشتها واعضاواعصاب ورفع اعیا و مغص وتنقیهٔ رطوبات فاسدهٔ معده وتقویت آن بغایت مؤثر مضر سپرز مصلح آن دوقو بدل آن مازویا شحم انار بوزن آن مقدار شربت از جرم آن تا ده مثقال وگویند تا چهار درم است

*ثمرة الطرفا *بفارسی گزبار ومعرب آن گزمازج است وبهندی بری مائین نامند *ماهیت آن ثمر درخت گزاست مثلث شکل بزرگتر ازعذبه که ثمرالاثل است که ذکریافت درافعال مانند آن وخالی ازحرارت لطیفه وجلا وتقطیع نیست*

*ثمنش *بضم ثاء مثلثه وسکون میم وضم نون وسکون شین معجمه بیونانی نباتی است که مابین شجر وحشیش باشد*

فصل الثاء المثلثة مع الواو

* ثوم * بضم ثا وسکون واو ومیم بفارسی سیر وبهندی لهسن گویند * ماهیت آن بری وبستانی وجبلی میباشد بری آنرا بیونانی اسقوردیون وبعربی ثوم الحیه نامند ودرحرف الالف مذکور شد وبستانی آن دو قسم میباشد یکی بسیار دندانه یعنی چند دانه بهم متصل ویکی منحصر بریک دانه وبقدر پیاز کوچکی واین نسبت بآن کمتر است وجبلی آنرا بفارسی موسیر نامند وبرگ آن عریض مانند نرگس وگل آن بنفش وبیخ آن یک دانه بقدر پیاز کوچکی وبسیار بزرگتر از بوستانی وتدبیر فی الجمله شبیه بدان وبهتر از همه بستانی مشهور بزرگ دندانهٔ آنست وجبلی آن از جهت تحلیل نمودن بهتر وبدون تحلیل این قسم کم مستعمل وتازهٔ همه اقسام بهتر از کهنه ونوعی دیگر مرکب میان ثوم وکراث است که آنرا کراثی نامند * طبیعت آن درسوم گرم وخشک وبا رطوبت فضلیه وحرارت او شبیه بحرارت غریزی است وبری آن در چهارم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل وجالی ومفتح ومجفف رطوبات معده ومفاصل ورقیق کنندهٔ خون ومدر بول وحیض وعرق وباقوت تریاقیت ومقرح جلد وخوردن آن بامراعات زمان ومزاج وحد اعتدال حافظ صحت مزاج ودافع مضرت آبهای مختلف وهوای وبائی وتعفن خصوصا با سرکهٔ آن وجهت تصفیهٔ حلق وصوت وربو وضیق النفس ونسیان وفالج واللقوه ورعشه واکثر امراض عصبانی واوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس ووجع ورک وامثال اینها وقطع اخلاط غلیظه وسدد ودفع ریاح تهیگاه وقولنج ریحی وزلو درحلق مانده واقسام کرم معده وحب القرع ودود ومرطوبین محرک باه ومولد منی ودرمحرورین مجفف آن ومعطش وجهت تبهای کهنه وقروح شش ودرد معده ورفع تشنگی که از بلغم وسدهٔ ماساریقا باشد وتقطیر البول ونیکوئی رنگ رخسار وتلطیف غذاهای غلیظ وتحلیل اورام وحصاة کرده وگزیدن مار وسائر هوام وسگ دیوانه گزیده ورتیلا وبا شراب جهت سم افعی ومداومت اکل آن باعث سقوط موی سفید وروئیدن موی سیاه وبا انجیر وسداب وبا مغز گردکان قویتر از فادزهر ومطبوخ آن با زیره وبرگ صنوبر جهت تقویت دندان وبا شیر گوسفند پخته وبا روغن گاو تازه بریان کرده وبا عسل شیرین نموده حلوا ساخته درتحریک باه وانعاظ بیعدیل وبالطبیخ فودنج جبلی جهت قتل قمل وصئبان که بفارسی رشک نامند مفید * المضار * اکثار آن وعدم مراعات مزاج وسن وفصل مصدع ومحرق خون ومضر چشم وشش وبا سیر زنان حامله وصاحبان زحیر وخنازیر ومولد صفرای بسیار تمل ومضعف باصره ومهیج امراض نائبه * مصلح آن پختن آن است درآب با قلیلی نمک واضافه نمودن روغن بادام وبا روغن گاو واستعمال آن با کشنیز وسکنجبین وآب انار ترش شیرین وامثال اینها واکتحال با آب آن جهت کمنة الدم وغرغره باسرکه مخلل آن یعنی پرورده در آن جهت اخراج زلو درحلق مانده وذبحه ومضمضه بطبیخ آن با کندر جهت درد دندان بارد وتاکل آن وتقویت لثه وبدستور نگاهداشتن آب مطبوخ آن با چوب صنوبر وکندر در دهان جهت وجع اسنان حادث از برودت واحتمال بدان جهت عرق النسا ومالیدن مشوی آن بر دندان جهت تسکین وجع ریحی ورطوبی آن مفید وطلای آن با عسل جهت بثور وقوبا وقروح رطبه سر وسبوسهٔ آن وبهق وجرب ولیکن مقرح کنندهٔ جلد است وبا برگ انجیر سیاه وزیره جهت گزیدن ابن عرس وبا جند وروغن زیتون جهت جذب سم عقرب ومار وسگ دیوانه وکل سموم ورفع اذیت آنها وبدستور با عسل وبا سرکه جهت تحلیل رطوبات غلیظه وورم اعضا وضماد پختهٔ آن با شیر جهت گشودن دبیله ودمل وتحصیل محرق آن با عسل جهت ازالهٔ خون منجمد درتحت پلک چشم وبا روغن بان جهت داء الثعلب وبا روغن گاو جهت سحج انفع وخوردن آن درروغن بریان کرده وطلا کردن جرم آن وبا روغن آن وبا آن مرد جهت تجفیف قروح رطبهٔ سر وتدهین بروغنیکه

مگر رسیده در آن جوشانیده باشند جهت جمود خون در اطراف بدن وشقاقیکه از برودت بهم رسیده باشد وجهت وجع
مفاصل وقولنج بلغمي وسحج حادث از خلط نارج هر با وطلاء از خارج وطلای رماد آن با عسل جهت بهق وبرص وداء الثعلب
وکمنة الدم وجرب وجلوس در طبیخ برگ وساق آن جهت ادرار بول ورفع احتباس حیض واخراج مشیمه وبدستور
تدهین بدان ولیکن این ضعیف است نسبت بآن وطلای آن با نوشادر جهت برص وبهق وبا زفت جهت داخس وخشونت
ناخن وکیي آن وطبیخ آن کشندۀ سپش وخائیدن برگ آن وبعد از آن مضمضه بنبیذ ریحاني زائل کنندۀ رائحهٔ آن است
وگفته اند اگر جهت فالج تا چهل روز هر روز درست خام آنرا بلع نمایند بدین طریق که روز اول یکدانه وروز دوم دودانه
وروز سوم سه دانه همچنین تا چهل روز که روز چهلم چهل دانه شود وباز بدستور روزی یکدانه کم نمایند تا بروز هشتادم
بازبیك دانه رسد دربین انشاء الله تعالی زائل کردد ومحتاج بدوائی دیگر نگردد وچون بلادر را درزمین دفن نمایند تا
پوسیده گردد ودر انجا سیر را غرس نمایند تاقوت گیرد پس برآورده آنرا معجون سازند تقویت عظیم بخشد وموی ریش سفیده
شده سیاه رویده وتریاق السموم ومنافع آن ودهن ومخلل ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت *

ثومون

* ثومون * بضم ثاء مثلثه وسکون واو وضم میم وسکون واو ونون بفارسي تخم زرد آب وبترکی صفرا اوتی نامند
* ماهیت آن تخمی است شبیه بتخم منبت آن جاهای سایه کیاه آن شبیه بسداب وبرگ آن درازتر از ان وگل آن سفید
وتخم آن تلخ وتند وریزه وگویند ترید زرد بیخ آن است ودر افعال مشابه خربق * طبیعت آن در سوم گرم وخشک
* افعال وخواص آن مقئ ومسهل اخلاط غلیظه واقسام کرم معده ومخرج جنین ومدر بول وحیض ومحلل اورام
بارده مقدار شربت آن نیم درهم مصلح آن کثیرا وکشنیز است *

* فصل الثاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

ثیل

* ثیل * بکسر ثاء وسکون یاء ولام لغت عربي تخم وتخمه وبترکي پیلان افردی ودرتنکابن گرگ جرواش وبفارسي
بید کیاه نامند وگویند که آن نوعی از حرشف است * ماهیت آن اصناف است صنفی کیاهی است که درکنار آبها وراهها
وزمینهای نمناک میروید ومفروش برروی زمین ومخصوص بزمانی نیست وشاخهای آن دراز وباریک وباگرهها وبندهای
بسیار وبرگ آن بسیار ریزه وسرهای آن تند واندک صلب مانند صعتر وبرموسرهو گرهی وبندی رسته وگل آن مابین سرخی
وسفیدی وطعم کیاه آن بی مزه وبیخ آن مادام که تروتازه است آنرا میخورند وطعم آن شیرین بی مزه وبا اندک حرافت
وقبض ودواب آنرا میخورند وطعم گرههای آن شیرین تر وصنف دیگر برگ های آن عریض ونرم وچون دواب آنرا میخورند
میمیرند ومنبت آن گفته اند در بابل بسیار است ودر راهها میروید وصنف دیگر برگ آن مانند لبلاب وگل آن خوشبو وثمر
آن کوچک وعروق آن پنج یا شش بسطبری انگشتی ونازک وبدبو * طبیعت صنف اول آن در اول سرد وخشک وباقوت
قبض وگویند معتدل است وبیخ آن لذع ولطیف * افعال وخواص آن آشامیدن طبیخ آن جهت مغص وقروح مثانه و
عسر البول وطبیخ بیخ آن جهت تفتیت سنگ گرده وقروح مثانه وآب کیاه آن از نیم رطل تا یکرطل جهت رفع سموم اقسام
مارها وسگ دیوانه گزیده وحرقة البول واحتباس آن وتفتیت حصاة وتپهای حار وسل بغایت مجرب وضماد بیخ آن جهت
التیام جراحتهای تازه ومادام که خون آلود باشد وگزیدن هوام وضماد حشیش آن جهت اورام حاره ومنع نزلات
وضماد خاکستر آن جهت قطع خون بواسیر وتحلیل اورام وتجفیف قروح بغایت نافع ومدر بول وصنف دوم عصارهٔ آن

یا ادویهٔ مناسبه مانند شراب یا عسل مفرد ومساوی ونصف آن مر وثلث آن فلفل وبوزن هر دو کندر چون طبخ نمایند جهت علل چشم وتحلیل مواد آن وتخم آن بغایت مدر بول وجهت قطع قی واسهال وریختن مواد بمعده واحشا وتفتیت حصاة گرده ومثانه وقروح آن مفید وقسم سوم آن را چون در ظرف زجاجی بر آتش ملایم بسوزانند ودر ظرف مس بسایند ضماد آنرا جهت قطع خون بواسیر مجرب شمرده اند وگویند زیاده بر سه مرتبه احتیاج نمیشود که هر مرتبه نیم درم آنرا بمالند وضماد تازهٔ آن با روغن گل بغایت ملین ومنضج ومحلل است *

* باب پنجم در بیان ادویه که حرف اول آنها جیم است * فصل الجیم مع الالف *

جارالنهر

* جارالنهر * بفتح جیم والف وضم راء مهمله والف ولام وفتح نون وسکون ها وراء مهمله بمعنی همسایهٔ نهر است جهت آنکه نبات آن مفارقت از انهار وآب نمیکند ودر جاهای خشک نمیروید * ماهیت آن نباتی است شبیه به نیلوفر وبرگ آن بر بالای آب میباشد شبیه به برگ چغندر مزغب وبیخ آن خشن وطعم آن با اندک تلخی وبی گل وثمر * طبیعت آن سرد وخشک در دوم * افعال وخواص آن جهت حبس اسهال وخون وقطع عطش شربا وبجهت تحلیل اورام والتحام قروح تازه وخشک واورام حاره وقروح خبیثهٔ عفنهٔ ساعیه وحکه طلاء وضماد ازدرون نافع ومانع سعی آنها است وبطریق مرهم نیز استعمال آن سود مند مضر عصب مصلح آن شکر مقدار شربت آن تا دو مثقال

جام پهل

* جام پهل * بفتح جیم والف وسکون میم وباء عجمی وخفاء ها ولام اسم ثمر هندی است ودر بنگاله مشهور بسفری انبه * ماهیت آن ثمر درختی است فی الجمله شبیه بامرود ودو صنف میباشد صنفی مغز آن سفید وصنفی سرخرنگ وبعد رسیدن هر دو شیرین ومانند امرود کوهی جنگلی جرم آن دانه دار ودر جوف آن تخمهای ریزهٔ بسیار مقدار تخم مرو از مغز سفید واز سرخ سرخرنگ واندک صلب وشکل صنف سفید آن صراحی مانند نوع امرود کوچکی که کلابی نامند وسرخ آن اکثر مدور وورود در فصل گرما که موسم بارش هند وبنگاله است ثمر بسیار می آورد ودر فصل زمستان نیز بعضی اشجار ولیکن بوفور آن موسم نیست ودر دهند ودکهن بهتر از بنگاله میشود ولاکن بوفور بنگاله نیست وبهترین آن رسیدهٔ بالیدهٔ شاداب شیرین کم تخم آنست خصوصا نوع سفید آن ودرخت آن ببزرگی درخت سیب وبه وغیر موزون وبرگ آن از برگ سیب اندک بلند تر وباخشونت وبی تشریف وچوب آن پر ریشه شکننده میباشد وقابل عمارت نیست واهل هند از آن خلال میسازند ومیسوزانند ودرخت آن زود بثمر می آید وکهنه سال خوردهٔ آن کم ثمر میباشد وچون تنهٔ آنرا ببرند از اطراف آن شاخها بر آمده در یک دو سال باز ثمر میدهد * طبیعت آن گرم وتر با رطوبت لزجه وقوت قابضه * افعال وخواص آن مفرح ومقوی قلب ومعده وملین طبع در ابتدا پس قابض ومدر بول وحابس اسهال خصوصا که با پوست وتخم آنرا بخورند ونیم رس آن قابض تر وچون پوست درخت نونهال آنرا که هنوز بثمر نیامده باشد مقدار دو سه مثقال آنرا شب در قدری آب بخیسانند وصبح مالیده صاف کرده اندکی شکر داخل کرده تا سه چهار روز هر روز تازه خیسانیده بنوشند در حبس اسهال رطوبی مجرب است اکثار مضر مبرودین ومرطوبین وصاحبان قولنج ومصلح ومحرک نزله واخلاط ساکنه ومهیج آنها ونفخ ورياح وقراقر وباعث حمیات در ابدان مستعده خصوص اکثار آن ومضمضه با آب برگ مطبوخ آن جهت تقویت لثه واستحکام دندان متحرک نافع ومسکن درد آن *

جام کهاس

* جام کهاس * بفتح جیم عجمی والف وسکون میم وفتح کاف عجمی وخفای ها والف وسین مهمله لغت هندی وبنگاله است

* ماهیت آن کیاهی است که در هند وبنکاله بسیار درجاهای نمناک در موسم برسات میروید وساقهای بلند بقدر ذرع وزیاده وکمتر ازان دو عدد ویا زیاده بر سر هر ساقی سه برک بیوسته بهم با بور رقیت وحدت و بیخ آن سفید بقدر پیاز کوچکی با حدت و بورقیت وکل آن شبیه ببرکی عریض طرف پائین آن بیچیده وازجانب بیچیدکی میلی مخروطی شکل رو ئیده وزیرکل آن کرمی صراحی شکل وبیخی باریک سفید وکل آن نهایت بدبو میشود * طبیعت آن کرم و خشک * افعال وخواص آن خوردن ساق برک پختهٔ آن جهت استسقا وبیخ آن با فلفل که سائیده حبوب بندند هر حبی بقدر فلفلی ونخودی سه چهار حب آن جهت حبس قی ودرد معده که بند نشود وکذا شتن مقدار نخودی ویا قلائی ازان بیخ درجوف قدری از مویز پخته که بهندی کیله نامند آن مقدار که بلع توان نمود جهت تحلیل طحال چند روز متوالی که بعد از بلع یک لقمه برنج نرم پخته بی روغن وبی نمک بخورند مجرب دانسته اند وچون مقدار بست وچهار توله که یکنیم پاو آثار هند ی باشد بیخ آنرا نرم سوده در ظرف چینی کنند وبوزن آن روغن کاو داخل آن نمایند وخوب برهم زنند پس آب لیموی که بهندی کاغذی نامند شانزده عدد داخل کرده خوب برهم زنند واکر آب لیمو کم شود که مانند مرهم وضماد رقیق نباشد آب چهار عدد لیموی دیکر داخل نمایند ودر شیشه ویا ظرف چینی کرده در جای نمناک نکهدارند . جهت التیام قروح خبیثه وساعیه که بهندی کهورکهره نامند که روز دو مرتبه آنرا درجوف زخمها پر کنند وبربالای آن بطرق مرهم استعمال نمایند واکر بعد التیام وجاق شدن خارشی در انموضع باقي بماند ازتدهین بدان روغن مزبور زائل کردد واین روغن زیاده از یک هفته نمیماند وهفتهٔ دوم بازاکر احتیاج باقي باشد باید که تجدید نمایند *

جاموس

* جاموس * بفتح جیم والف وضم میم وسکون واو وسین مهمله بفارسي کاومیش وبهندی بهینس نامند * ماهیت آن نوعی از کاو صحرائي است سیاه رنک وبسیار زورآور نسبت بکاو اهلي وشاخهای آن بلند تر وقویتر ودر هند وبنکاله دو صنف میباشد یکي صحرائي واین را ابهینس نامند ودیکر جنکلي واین بسیار قوی وبزرک وشاخهای آن بلند تر وقویتر از اهلي میباشد واین را ارنه نامند وزور وقوت این بمرتبه ایست که شیر وفیل را میکشد وشیر وروغن آن نسبت بشیر کاو چرب تر وغلیظ تر خصوص شیر جنکلي آن که ارنه کفته شده * طبیعت آن کرم وخشك وجنکلي آن کرم تر وخشک تر * افعال وخواص آن کوشت آن بسیار غلیظ وجهت اصحاب ریاضات وهزال کرده نافع وکوشت بچهٔ شیرخواره که در سه ماهه باشد قورمه وکباب آن بسیار لذیذ ود ر ضرر وغلظت کمتر ودود کردن موی آن وشاخ آن باعث طرد افاعي وخاکستر هم آن مجفف قروح وحکما کفته اند آشامیدن خاکستر کعب آن مفرح است ومولد سودا ومضر درد مفاصل وامثال آن وعرق النسا ونقرس مصلح آن آب کامه وداړچینی وادویهٔ ملطفه ومهرا پختن آن وبعد ازان سکنجبین آشامیدن ودر ساعت از پوست جنکلي آن سپر میسازند بسیار خوب میشود *

جامون

* جامون * بفتح اول والف وضم میم وسکون واو ونون وبعضی بدون واو وفتح میم مینامند * ماهیت آن میوهٔ هندیست درخت آن بسیار بزرک بقدر کردکان وازان بزرکتر وبرک آن اندک باریك وبلند تا بیک شبر وسبز تیره وشکوفهٔ آن سفید و بسیار ریزه ومیوهٔ آن شبیه بانکور سیاه واندک طولاني وبعضی بزرک تر ازان ورنک ظاهر وباطن آن بنفش وباغي وصحرائي میباشد صحرائي ثمر آن کوچک وتخم آن بزرک وکم آب وترش وبا عفوصت بسیار وباغي نیز دو صنف است یکي ثمر آن بزرک بالیده بسیار شاداب چاشنید ار وتخم آن کوچک وباعفوصت کمی واین را راج جامون نامند وصنف دوم در اوصاف

مذکور تا بدین مرتبه نیست * طبیعت آن سرد در آخر دوم و خشک در سوم * افعال و خواص آن حابس
اسهال صفراوی و مقوی معده و کبد حارین و مطفی حدت دم و صفرا و غرغره و مضمضهٔ آن جهت خناق و قلاع حار و استحکام
لثه و خوردن آن جهت حبس اقسام اسهالات و تسکین حرارت معده و کبد و حدت صفرا و تشنگی و تحریک اشتها و
مجرب دیدن و جهت ذیابیطس معین و طلای ثمر رسیدهٔ آن جهت داء الثعلب نافع و رویانندهٔ موی آنست در چند مرتبه و
نوع ریشهای باریک بیخ آن و لیفهای باریک نازک آن بمقدار دو توله نیم کوفته شب در آب خیسانیده صبح مالیده صاف
نموده بیاشامند تا مدت بست روز و یا چهار و زمغز تخم کهنهٔ آن با مغز تخم کهنهٔ انبه و ملیله بریان کرده جهت اسهال مزمن
مجرب و ذرور برگ خشک آن جهت استحکام لثه مفید و ناشتا خوردن آن مضر بسبب نوران آن صفرا را و مضر معده و دیر
هضم مصلح آن نمک که آنرا شسته و نمک بران پاشیده زمانی بگذارند پس تناول نمایند آشامیدن افشرهٔ آن که آب آنرا
گرفته صاف نموده قدری آب و نبات بقدری که طعم آنرا نیکو کرده اند داخل کرده بیاشامند و شراب آن نیز که آب آنرا
صاف نموده با قدری نبات یا قند که طعم آنرا چاشنی دار کرده اند با آتش ملایم طبخ نمایند تا انگشت پیچ گردد در افعال مذکوره
بهتر از اکل ثمر پختهٔ آن است و آهن و یا فولاد را چون براده نموده در آب برگ آن بریزند و در آفتاب بگذارند کشته نرم
وسبک گردد بعد یکه جوش خورده بالای آن آید و اگر مکرر در آب برگ آن تربیت نمایند پس شسته استعمال کنند بهتر
است و خوردن این آهن یا فولاد کشته جهت تقویت اشتها و رفع اسهال مزمن و استسقا و بواسیر و امثال اینها نافع و یک
نوع آنرا گلاب جامون مینامند مخصوص بنگاله است تمام در هند و دکهن جای دیگر نمیشود و آن اندک مدور و شیرین
و بعضی اندک آبدار و خوشبو شبیه برایحهٔ گلاب گویا که در گلاب پرورده شده و در جوف بعضی یکدانه و بعضی دو دانه
و بعضی سه دانه بهم پیوسته و مغز آن سبزرنگ و درخت این ببزرگی درخت نوع اول نمی شود و اکثر پراکنده میباشد و برگ
های این نیز در طول و عرض از آن کمتر و اندک عریضتر و نازکتر و سبزتر روشن * طبیعت آن معتدل مائل ببرودت و یبوست
* افعال و خواص آن مفرح قلب و دماغ و مقوی معده و کبد حار و لفاخ است و تخم آن با عفوصت و قابض و رادع *

جاورس

* جاورس * بفتح جیم و الف و فتح واو و سکون را و سین مهملتین معرب از گاورس فارسی است و آن نوع ریزهٔ دخن
است که بفارسی ارزن و بهندی باجرا نامند و کنکنی نوعی از آن است * ماهیت آن حبی است رنگ آن اغبر و از ارزن
ریزه تر و صاحب اختیارات نوشته که سه نوع است یک نوع را دخن و بفارسی ارزن و بشیرازی الم بفتح الف و ضم لام و میم
و دیگری را ذره بذال معجمه و بفارسی زرت بزاء معجمه گویند و نوع سوم را جاورس که معرب گاورس است و بشیرازی
گال نامند و اول متوسط در بزرگی و کوچکی و آنرا بهندی باجرا نامند و نوع دوم را بهندی جوار و نوع سوم که از همه کوچکتر
است بهندی کنکنی گویند و نیز در هند و بنگاله یک نوع دیگر می شود که از کنکنی بزرگتر و زرد رنگ است و آنرا چینه نامند
و دخن و ذره در جای خود مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی و برگ آن مانند جوار اندک عریضتر و دراز تر از آن و
خوشهٔ آن نیز مانند خوشهٔ جوار و دانهای آن از آن ریزه تر و نرمتر و مدورتر و اکم تر و بهترین آن زرد سنگین آن است * طبیعت
آن در اول سرد و در آخر دوم خشک و بعضی سرد و خشک در دوم گفته اند * افعال و خواص آن لطیفتر از دخن و
قابض و مجفف و بطی اللذع و ردی الکیموس قلیل الغذا یعنی خون صالح از آن کم متولد میباشد و دیر هضم و چون هضم گردد
بدن را قوی گرداند و با روغن و چربی غذائیت آن بیشتر و خوردن مهرا پختهٔ آن جهت التوای حجاب و انشقاق آن

ونزلات نافع وخوردن نان مطبوخ آن حابس اسهال مراری ومدر بول ومسقط جنین واکثار آن مولد خون سوداوی و مورث سده ومصلح آن روغنها وشکر وحلواهای چرب ویا با شیر ویا بانخاله پختن ویا روغن خوردن وبحمام رفتن ومالیدن روغنها بر بدن وکماد گرم کردهٔ آن محلل نفخ معده وتهیکا ومغص ودرد بواسیر ورفتن آن با شیر تازه دوشیده جهت صاحبان خون زائد ورطوبات فاسده وجلوس بر سائیدهٔ آن با نمک که در خرقهٔ بسته باشند جهت بروز مقعده وپیچش و ثفل محتبس در امعا نافع وبدل آن در اضمده شونیز واستعمال کهنهٔ آن که یکسال بر ان گذشته باشد جائز نیست

جاوشیر

* جاوشیر * بفتح جیم والف وضم واو وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه بفارسی جواشیر وگوشیر ونیز بشیرازی جاحوشی نامند * ماهیت آن صمغی است بد بو ظاهر آن سرخ تیره وباطن آن سفید ونبات آنرا ساق غلیظ وبلند تو ازدرعی ونرم وبر وچیزی سفید شبیه بپشم وبرگ آن شبیه ببرگ انجیر مائل باستداره ومشرف بپنج تشریف وخشن وبسیار سبز وقبهٔ آن شبیه بقبهٔ شبت وگل آن زرد وخشبو وتخم آن سیاه وقریب بانیسون وخوشبو وتند وساق آن کوتاه وغلیظ ونرم ومزغب بزغب سفید مانند خیارزه وبیرون آن سیاه واندرون آن سفید وبهترین صمغ آن تیزبوی زعفرانی رنگ وطریق اخذ آن آنست که بیخ آنرا میشکافند در هنگام ظهور ساق آن وحوالی آنرا خالی نموده برگی در زیر آن فرش مینمایند که صمغ آن دران جمع گردد وچون خشک گردد از ان برمیدارند ونیز از ساق بیخ آن درهنگام ظهور گل آن که بودن شمس در جوزا است بطریق مذکور صمغ اخذ مینمایند ونیز از علامت خوبی آن آنست که درهنگام ریزه شدن در سودن ریزهای آن سفید باشد وزبان را بگزد وبدست بچسپد وچون در سرکه ویا آب حل نمایند زرد منحل گردد وبوی آن تند باشد و انچه از ساق آن گیرند رنگ خشک کردهٔ آن زرد ومحلول آن در آب برنگ شیر باشد واین ضعیف العمل وغیر مستعمل است ومغشوش آن سیاه رنگ وغش باشق وموم میکنند * طبیعت آن گرم وخشک در سوم وبعضی خشک در دوم گفته اند * افعال وخواص آن محلل ریاح ومفتح سدد ومقوی اعصاب ضعیفه ومضعف اعصاب صحیحهٔ قویه وملین صلابات وجالی لزوجات واوساخ وبا قوت تریاقیه وجهت امراض باردهٔ بلغمیه خصوصا عصبانیه ودماغیه مانند صداع وفالج ولقوه وصرع وام الصبیان ورعشهٔ حادثه از کثرت جماع ونزلات وکزاز وتعقد عضل ودرد مفاصل ودرد یکه از صدمات بهم رسیده باشد وجبر وکسر استخوان ودرد پهلو ونزف الدم وسرفهٔ بلغمی نافع که نیم درهم آنرا بآب مرزنجوش بیاشامند وبران مواضع نیز ضماد نمایند ویکمثقال آن جهت لرز حمیات دائره واستسقا ویرقان وتقطیر البول وجوب مثانه ونفخ رحم وادرار طمث وقولنج ریحی وبلغمی وتفتیت حصاة ورفع سموم امراض الراس آشامیدن آن جهت صداع وصرع وام الصبیان ولقوه ورعشه ونزلات الغریبة والصدمة آشامیدن نیم مثقال آن با ماء القراطن یا شراب جهت ضربه وصدمه العین اکتحال آن جهت نزول آب وتقویت حدت بصر الاذن قطور آن در گوش جهت رفع کری الاسنان مالیدن آن بر دندان و پرکردن در جوف دندان کرم خورده جهت تسکین وجع ومنع تاکل آن الصدر آشامیدن آن جهت سرفه ودرد پهلو حادث از برودت زبد ستورضماد برگ آن جهت درد پهلو اعضاء الغذاء آشامیدن عصارهٔ آن با سرکه وطلا نمودن بدان جهت تحلیل سپرز وچون ده مثقال آنرا در ردوجرهٔ عصیر عنبی اندازند وبعد از بیست روز صاف نمایند وبیاشامند جهت طحال واستسقا جید النفع است اعضاء النفض آشامیدن یکدرم بندقهٔ آن با آب گرم جهت ادرار بول وحیض واصلاح رحم بارد وتحلیل صلابت آن ورفع تقطیر البول وثمر آن نیز ادرار طمث آورد خصوصا با افسنتین واختناق رحم را مفید واسقاط

جنین نماید وریاح رحم را پراکنده سازد وتحلیل دمل وصلابت آنرا زائل کند شرباً وحمولاً وقولنج وحکهٔ مثانه را نافع واسهال خلط خام نماید وحمول محلول آن با عسل جهت ادرار طمث وقتل جنین واخراج آن هرچند بعد سه روز باشد خصوصاً استعمال فتیلهٔ آن واحتقان آن در رحم باعث تجفیف آن القروح والجروح والاوجاع طلای آن با عسل جهت قروح مزمنه ونار فارسی وبا زیت جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وبا روغنها جهت رفع اعیا وبدستور آشامیدن عصیر آن جهت عرق النساء السموم طبیخ آن با زیت بعد یکه مرهم کرده جهت گزیدن سگ دیوانه وبا زراوند آشامیدن آن جهت لسع هوام وغیرها وبدستور عصیر آن داخل کردن آن در مراهم جهت التیام قروح مضر انثیان مصلح آن هرماهوز وخیسانیدن او در مطبوخ عنبی وبعضی مضر عصب صحیح دانسته اند مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن بوزن آن قنه یا شیر انجیر ودر اسهال اشق آشامیدن تخم آن باشراب جهت اختناق رحم واصلاح عصب رطب وخدر وقولنج بلغمی وریحی ونیم مثقال آن با نیم مثقال زراوند طویل جهت گزیدن هوام وبا نیم مثقال افسنتین جهت احتباس حیض بسیار نافع وضماد زد روز بیخ آن جهت تروح مزمنه واستخوان عاری از گوشت شده وحمول آن جهت گشودن حیض واخراج جنین مرده بغایت قوی الفعل وبکل آن نیز جهت جراحات وبثور وبالجمله جمیع اجزای آن جهت تروح خبیثه نافع است *

* چاول مونکری * بفتح جیم فارسی والف وضم واو وسکون لام وضم میم وسکون نون وکاف فارسی وکسر راء مهمله وسکون یا * ماهیت آن ثمر درختی است که در اسلام آباد مشهور بچاتگام مضاف صوبهٔ بنگاله است میشود در غلافی اندک نازک صلب اغبر وظاهر مغز آن سیاه رنگ وباطن تازهٔ آن سفید مائل بزردی وبادهنیت وبی طعم ورائحهٔ غالب وهرچند کهنه گردد میل بزردی وسیاهی مینماید وبهتر ومستعمل تازهٔ آن است * طبیعت آن گرم وخشک در سوم ویا تریاقیت * افعال وخواص آن مفتح رجالی ومصلح خون فاسد وجهت جذام وجرب متقرح وقوبا واکثر امراض دمویه وسوداویه نافع شرباً وضماداً مضر محرورین وروغن آن نیز برای جرب وقوبا مفید

* چای خطائی * بفتح جیم عجمی والف ویا وفتح خاء معجمه وفتح طاء مهمله والف وکسر همزه ویا و صحیح بتاء مثناة فوقانیه است نه طای مؤلفه * ماهیت وسبب اطلاع بر آن حکیم میرزا قاضی در رسالهٔ خود نوشته که سبب معرفت وشناخت چای چنان بوده که پادشاهی از پادشاهان چین بر یکی از خواص خود خشم گرفته آنرا از ملک خود اخراج نمود آن شخص در جنگلها وبیشها وکوهها میگشت وزرد وعلیل وضعیف گشته بود روزی از غایت گرسنگی باطراف کوهی میگشت گیاهی دید آنرا غذای خود ساخت در اندک مدتی آثار صحت وحسن صورت در خود مشاهده نمود وکمال قوت در خود یافت در شهر آمده با یکی از مقربان پادشاه احوال خود را نقل کرد وآن شخص بحضور پادشاه عرض نمود پادشاه باحضار او امر فرمود واز دیدن صورت او متعجب شد بعد سوال از احوال آن اطبا را امر فرمود تا آن گیاه را حاضر سازند وتجربه نموده خواص آنرا ثبت نمایند ونیز چنین در اختیارات خود نوشته که نبات چای شبیه بنبات شبت است وباریکتر از آن وخوشبو وبااندک تلخی است وچون آنرا بجوشانند تلخی آن زائل گردد وآشامیدن آب مطبوخ آن حرارت باطن را تسکین دهد وخون را صاف نماید وآن خودرو ومزروع میباشد وگفته که طائفهٔ که در بلاد چین نبات آنرا مشاهده کرده اند چنین میگویند که در میان شهر چین وادئی است وگیاه این برگ باطراف آن میروید وبر خمار مردمان بخوردن آن اعتیاد دارند وبیع وشرای آن بی رخصت پادشاه آنجا نمیتوانند نمود خراج آن بخزانهٔ پادشاه عاید میسازند ومترجم صیدنه ابوریحان میگوید که چای نوعی است از انواع

چاول مونکری

چای خطائی

نبات منبت آن زمین چین است و آنرا می برند و در سایه خشک میکنند و در وقت حاجت با آب گرم شربت میکنند و میخورند
شربت آن قائم مقام ادویهٔ مرکبه است و مضرت ادویهٔ مرکبه ندارد و از این جهت اهل تبت دفع مضرت شراب با آن میکنند ·
زیرا که ایشان افراط در خوردن شراب میکنند و در دفع مضرت او هیچ دارویی با آن نمیرسد و نافع ترین ادویه است و طایفهٔ
که بزمین تبت میبرند در قیمت آن جز مشک نمیگیرند و فرق بسیار است در میان قیمت اعلای آن تا ادنی و همچنین در
رائحه و منافع آن و نیز نقل است که در ولایت خطا جمعی مردم بطریق سیر بصحرا رفته بودند طعامی پخته در ظرفی کرده بالای
آنرا بشاخهٔ برگی از اشجار آن صحرا پوشیده بکاری مشغول شدند که بعد از فراغ تناول نمایند و بعد از اندک زمانی
که فارغ شدند و خواستند که تناول نمایند دیدند که تمام آن طعام مضمحل شده است این امر را نزد اطبا اظهار نمودند
ایشان بعد از تفحص بحدس و قیاس دریافتند که برگهای آن شاخه را در هضم طعام و غذا اثر تمام است و در رصد تجربهٔ
آن در آمدند و صاحب کتاب میگوید که آنچه مشاهده شده برگ آن شبیه ببرگ انار و حنا و ریحان است و از آن بزرگتر و
عریضتر و ضخیم تر و شعبهای آن بلند تر و برگ بعض نوع آن ریزه تر از بعضی درخت آن شنیده شده که بقدر یکقامت تا بلند سه
قامت و شبیه بدرخت حنا و انار و بر ساق آن قریب با نتها شاخهای باریک رسته و بر آنها گلهای کوچک و برگ آن مدور
در بعضی جاها سه عدد و در بعضی جاها چهار عدد بهم پیوسته شبیه بگل سه برگه و چهار برگه و بر سر شاخها نیز گلی پنج برگ
و منبت آن ملک چین و خطا و نیپال و از آن انواع و الوان میباشد سفید و سبز و بنفش و تیره و سیاه اما سفید ریزه برگ خوشبوی
آن که برگهای آن بسیار درهم پیچیده باشد از همه اقوی است و بعد از آن سبز و اما یبس این از آن زیاده و بعد از آن
بنفش و بعد از آن سیاه و این از همه ضعیفتر و زبون تر و نوع اول یعنی خوب و اعلای آن عزیز الوجود و گران بها است
و برای تجارت نمی آورند و سلاطین و حکام آن دیار برای امثال و اقران خود بطریق تحفه و هدیه بدیار دیگر میفرستند
واما انواع دیگر آن بسیار است خصوصا سبز تیره و سیاه آنکه وافر و ارزان است و از بعضی شنیده شده که بعضی نا مقیدان
مستعمل آنرا با غیر مستعمل مغشوش و تبدیل نموده میفروشند بدین طریق که چون ضابطهٔ نصاری است که مطبوخ
یعنی جوشانیدهٔ آنرا نمیخورند و مضر و بدخاصیه میدانند جرم آنرا و لهذا آب را خوب جوش نموده بلکه آنمقدار که ربع آن یا
خمس آن کم گردد پس قدری قلیل چای را در ظرفی که چاینی چینی یا نقره است ریخته آب گرم را بر روی آن میریزند
مثلا دریکمن طبی آب که تخمینا سه ثلث یک آثار هندی باشد یکدرم نهایت یکمثقال از نوع متوسط آن و از نوع اعلای آن
کمتر و از زبون آن بیشتر تا دو مثقال ریخته تا نیم ساعت تامل میکنند تا قوت و رائحه آن در آب باز داده شود و آب
اندک رنگین گردد پس آب صاف آنرا که مطلق دردی و برگ در آن نباشد در پیالها ریخته چون طعم آن با اندک عفوصت
و تلخی است برای اصلاح آن با نبات اندک شیرین نموده میآشامند و اکثر قدری شیر گاو یا شیر بز تازه دوشیده اندک
جوشانیده برای اصلاح یبوست آن نیز در آن ریخته نیم گرم میآشامند پس خدمهٔ آنها آن برگهای مستعمل را خشک نموده
و بتدریج جمع نموده در قوطیها و غیر آن بدستور اول پر کرده سر آنها را بسته میفروشند و فرق میان مستعمل و غیر آن
بزهومت رائحه و سیاهی رنگ و کم رنگ شدن آب و اندک باز بودن برگها است از هم بخلاف غیر مستعمل آن * طبیعت
آن گرم تا آخر دوم و خشک در اواسط آن و نوع اعلای آن گرم در سوم و بعضی سرد میدانند بجهت تسکین آن عطش و
حرارت و التهاب باطن و دفع آن ضرر شراب را و این توهمی است بلکه حدوث افعال مذکوره از آن بسبب تلطیف و تقطیع

آنست بلاغم واخلاط لزجه ومعطشهٔ ملتهبه را ورافع رطوبات حادثه از شراب است * افعال وخواص آن مقوی قوی و ارواح ومعده وباه ومبرودین ومرطوبین ومنشط ومنعظ وملطف ومقطع ومفتح ومنضج ومرقق مواد ومعرق ومدر بول و مسکن عطش کاذب وصداع بارد والتهاب معده وجلای دندانها وصاف کنندهٔ خون ورنگ رخسار ومبدرق ادویه بقعر معده وعمق بدن ومنقی معده ودماغ وجهت ازالهٔ بخور بد بوئی دهن ورائحهٔ شراب وسیر وپیاز وطیب نکهت بغایت مفید وجهت خفقان وامراض قلب وانتصاب نفس وانبساط نفس وازالهٔ غم وهم ویرقان وسوء القنیه واستسقا وامراض سلی بواسیر وحبس البول وتقطیر حادث از برودت وضعف کرده هر یک به تنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه وضماد پختهٔ آن جهت اورام صلبه وتسکین درد بواسیر وبطول آن معرق ومنوم ودر طعم آن اندک تلخی وعفوصتی که هست بنقوع آن در آب گرم بطرز مسطور ویا جوشانیدن در آب وداخل کردن نبات وشیرجوش داده بسیار کم وزائل میکردد ولهذا مصلح آن را شیرینی و شیر میدانند وبی شیرینی استعمال نمی نمایند ومضر میدانند ونیز ناشتا آشامیدن آن مضر وباعث حدوث امراض حاره است خصوص در محرور المزاج واما جهت کسیکه در معده او اخلاط فاسدهٔ لزجهٔ ردیه بسیار باشد خصوص که از طعام سابق درخود ثقلی وجشائی ونفخی دریابد البته نافع است وآشامیدن آنرا بسیار گرم نیز مضر میدانند خصوص در اوقات حاره ومزاجهای گرم وجوانان بالای طعام گرم بلکه نیم گرم آنرا نافع گفته اند ونیز بالای طعام باعث سرعت انهضام وتحلیل آن وازین جهت نصارئ قاطبة واتباع اوشان صبح بعد ناشتا وآخر روز وقت انحدار غدا مستعمل دارند وبهترین مصلحات آن در محرورین فوفل وشیر بز ودر مبرودین مشک وقرنفل وبادیان خطائی وزنجبیل ودارچینی وجهت انعاش حرارت غریزی عود هندی وعنبر وزعفران ودارچینی وامثال اینها است وبرای تقویت باه ودفع مضرت کثرت جماع با خصیة الثعلب ودارچینی وعنبر ونبات وشیر وبالجمله بامر دوائی که مقوی فعل آن است از دوای مسهل وقابض وملین ومقوی وغیرها استعمال نمایند مثلاً اگر با تربد وریوند چینی بجوشانند وبیاشامند صفرا وبلغم لزج را اخراج نماید وچون با بنفشه وپرسیاوشان واصل السوس وگل خطمی وبابونه وسناء مکی بجوشانند وصاف نموده قدری ملح طعام وشکر خام وروغن گل داخل کرده احتقان بدان نمایند تنقیهٔ امعا از فضول لزجهٔ بارده نماید بآسانی وهمچنین بیان وطرق استعمال آن در قرابادین بتفصیل ذکر یافت ونیز بهترین طرق استعمال آن آنست که بطور نصاری درینجا ذکر یافت وقهوهٔ آن مقوی قوی وارواح وباه ومعده ومنعظ وممسک است صنعت آن چای قسم اعلی ودارچینی قلمی وخصیة الثعلب مصری از هر یک نیم درم اسکند ناکوری کبابهٔ چینی از هر یک ربع درمی کوفته پخته بدستور مقرر طبخ نموده وحبه وعنبر اشهب در آن حل ساخته نبات بقدر آنکه آنرا شیرین کرداند داخل نموده نیمگرم بنوشند واگر پنج عدد قرنفل نیز اضافه نمایند بهتر است ونیز یکنوع چای دیده شد که از جبال نیپال وبهتنت می آورند گیاهی است فی الجمله شبیه بگیاه نعناع بقدر یکشبر وزیاده وبرگ آن اندک باریک وبلند وبا خشونت وضخامت کمی تازهٔ آن زرد رنگ وخشک آن اغبر وخاکستری رنگ خصوص پشت آن وبسیار لطیف ونازک بحدیکه چون برگ آنرا در دهان نگاهدارند با اندک زمانی منحل کردد واز آن ثقلی چند ان نماند * طبیعت آن گرم وتر از طبیعت خطائی است ولطیف‌تر از آن وطریقهٔ استعمال این نیز مانند آن ورد را افعال وخواص قریب بدان است *

* فصل الجیم مع الباء الموحدة *

* جبرة * بفتح جیم وباء موحده وراء مهمله وها لغت مغربی است مشتق از جبر وبیونانی اولسطیون بمعنی جمع کنندهٔ جلد

جبره

* ماهیت آن کیاهی است ربیعی رهرسال تازه میروید منبت آن بلاد مغرب ودر تلها و بلندیها بهیا رمیروید بلندی آن مقدار سه انکشت تا چهار انکشت و بوی آن مانند بوی شراب وبرک آن شبیه ببرک سیب ونابض وبیخ آن سفید ومانند موی باریک وکیاه آن بی کل وثمر ونهایت بقای آن تا سرطان است وزیاده از سه ماه نمی ماند مکر آنکه در عسل نکاه دارند * طبیعت آن در اول دوم کرم و تر * افعال و خواص آن مقوی دل و فکر وحواس ومفرح وجهت صاف کردن خون و التیام جراحات شرباً وطلاء وبا شراب دو درم آن جهت وهن عضل وفسخ آن نافع وکویند چون بیخ آن را باکوشت یا رچه پارچه نموده طبخ نمایند پارچهای کوشت را بهم ملتصق سازد وآشامیدن مرقه آن جهت یرقان مجرب دانسته اند وچون برجراحت تازه بچکانند انرا ملتزق وملتئم سازد مصلح محرور ین مصلح آن مغز بادام تلخ مقدار شربت آن تا چهار درم بدل آن در التیام قنطوریون ودر تفریح مثل وربع آن زعفران است *

جبسین

* جبسین * بفتح اول وسکون باء موحده وکسر سین مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون بفارسی سنك کچ نامند * ماهیت آن سنکی است رخو سریع التفتیت و طبقات که بآسانی از روی هم جدا میکردد سه قسم میباشد یکی سفید براق صفائحی انطاکی کفته که این فی الحقیقة طلقی است که نضج کامل نیافته وبعضی کفته اند که زئبق است که غالب آمده بر اجزای ترابیه و متحجر کشته واین را سفیداج جبساسین نامند ودوم سرخ رنك حجری وسیوم غیر صفائحی وغیر براق واین حجر کچ است که پخته کوبیده کچ از آن میسازند بدترین آن سرخ آن است وبالجمله طبیعت اقسام آن در سوم سرد وخشك وبعضی در اول چهارم خشك کفته اند * افعال و خواص آن قابض ومغری وضماد آن با سرکه ملصق وملزق جراحات ومغری وحابس خون جاری از اعضاء ومحلل ورم وترهل واستسقاء امراض الراس طلای آن مفرداً وبا سفیدی تخم مرغ وغبار آسیا جهت قطع سیلان خون وبا سرکه بر پیشانی جهت حبس رعاف وباکل ارمنی وعدس و لحیة التیس وآب مورد وسرکه جهت حبس رعاف العین طلای آن با سفیدی تخم مرغ جهت رمد ومنع ریختن مواد بچشم وباآب کشنیز جهت رفع باد سرخ واورام ملتهبه مجرب واز خواص آن آنست که چون با روغن زیتون واندک بوره وشب یمانی بسایند وبر کتابت ونوشتجات بمالند زائل کرداند وبرجامه ها رفرشها باعث قلع چرک وچربی آن است وطلای آن بربواسیر جهت رفع آن مو* نر المضار آشامیدن آن کشنده است بخناق وخشکی دهان وقولنج وتریاق آن آشامیدن ماء العسل واشیای لعابی وعصارهٔ خطمی تر وتازه وملوکیه پس آشامیدن ربع درهم سقمونیا درجلاب وحب النیل وقی فرمودن اکر سحج عارض کردد بمعالجهٔ آن نرد ازند ودر اکثر اعراض وتداوی نیز مانند اسفیداج وقوی‌تر از آن است وسفید آب جبساسین در جمیع افعال قوی‌تر از همه اقسام وبغایت قابض و رادع وحامع ومجفف است *

جبن

* جبن * بضم جیم وباء موحده ونون مشدده بفارسی پنیر نامند * ماهیت آن معروف است وآن شیر بسته است بتعمل بزدن پنیرمایه وغیره بر آن بهترین آن تازهٔ چرب آن است که مابین نرمی وصلبی وخوشبو واندک مائل بحلاوت باشد که از شیر معتدل از حیوان صحیح البدن که خوراک آن کیاههای نیکو باشد بعمل آورده باشند ومصنوع از ماست بهتر وسریع الهضم تر است ودستور صنعت آن آنست که شیر را جوشانیده پنیر مایه بر آن زده منجمد ساخته نمک بر آن میپاشند تا مائیت آن از جبنیت جدا کردد وبعد از جدا شدن جبنیت آنرا نمک زده در سبد ما ویا کیسهٔ صفیقی کرده نمک بر آن پاشیده سنکی سنکین بر آن میکذارند تا مائیت آن تمام برآید وبعضی در ظرف کسترده فن میکنند برای جذب مائیت آن پس استعمال مینمایند

را کرنمکین تخوا هند ثانیا بران نمک امیبا شند وبهترین نمک سود آن آنست که تازه نمک زده چرب باشد وبسیار کهنه وطعم ورائحهٔ آن نکشته باشد وچون تناول نمایند رائحهٔ آن در جشا تا مدتی از دهان نماید * طبیعت تازهٔ آن در دوم سرد وتر * افعال وخواص آن مقوی معده و رودهٔ وکرده ومُلین طبع ومولد خلط صالح ودیر هضم وبعد از هضم سریع السلوک در اعضا وبا مغز گردکان وصعتر بغایت مسمن بدن وباعث نرمی جلد ودافع مضرت کسی که مرداسنک خورده باشد واعضاء الغذاء اکل برشتهٔ آن بعد از طبخ ونشردن آب آن حابس اسهال خصوصا اسهال مراری صفراوی العین ضماد آن جهت رمد وطرفة الدم چون پنیر را در آب جوش دهند ومضمضه آب آنرا بیاشامند شیر آن زیاده کردد ومنع تورم جراحات وقروح امعا خصوصا با برک چغندر که دلب نامند وبا حماض بری المضار مضر مبرودین ودافع اشتهای طعام وغیر منهضم آن باعث سده وقولنج وایلاوس وظلمت بصر مصلح آن عسل ونعناع وصعتر وپنیر نمک سود کهنه در دوم کرم وخشک وقاطع بلغم ومقوی اشتها ومجفف رطوبات وضماد آن با عسل جهت انفجار دمل ورفع داحس وبا زیت جهت تجفیف دماميل وقروح ردیه وبعد ستر با ماء اکارع وکوبند از مفاصل چیزی مانند کچ برمثل آورد بی اذیت وبا نوشادر جهت کلف وجرب وبادافع السموم یافود نج جبلی جهت لسع جانوران سمی نافع ومولد اخلاط مراری ومعطش ومولد حکه وجرب ومضر مبرودین واحیان سدهٔ احشا ولاغر کنندهٔ بدن ومولد حصاة ومصلح آن مغز کردکان وبسیار کهنه متعفن آن اقرب بسمیت مصلح آن مغز کردکان ورد ترور بین میوها وترشیها وپنیر غیر چکیده که بفارسی دلمه نامند در غایت رطوبت است ومنوم وجهت تپ دق وسل والتهاب معده ودفع یبوست جلد وطبع ووسواس وامراض صفراوی والتهاب خون نافع مضر مبرودین ومورث امراض باردهٔ رطبه ومولد حصاة

* جبلاهنک * لغت فارسی است وجبلاهج معرب آنست * ماهیت آن تخم خاری است زرد رنک شبیه بشیوران بترکی صفرا اردی کویند وآن تومونست وذکریا نت * افعال وخواص آن مسهل ومقئ وآشامیدن تا یکدرهم آن جهت قالنج مقدار شربت آن تا نیم درهم ویکدرهم آن کشنده زیرا که یاقوت سمیت است وکسی که آن را خورده باشد خناق آنرا عارض کردد وتدبیر کسیکه آنرا خورده باشد آنست که قی فرمایند بعد ازین چنین که مذکور شد وخورانیدن روغن وزیرا ورانیسون وحنظل بعد ازان بنیل بخوردن غذای چرب وشیر تازه یاعسل وضماد نمک کرم کرده بر شکم آن ومرکاد شکم آن محتبس باشد او را تحقین فرمایند بحقنهای مناسب

* فصــــــل الجیم مع الثاء المثلثة *

* جثجاث * بفتح جیم وسکون ثاء مثلثه وفتح جیم والف وثاء مثلثه لغت عربی است ویونانی بردیسیون نامند * ماهیت آن کیاهی است شبیه بکیاه درمنهٔ ترکی واز آن کوچکتر وخشبوتر وشاخهای آن باریک وبسیار وکل آن شبیه باقحوان ورنک آن سفید مائل بزردی وتخم آن با اندک دهنی وتلخی وکوچکتر از عدس * طبیعت آن در دوم کرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح سدد ومحلل ریاح وقاطع عرق ومدر حیض ومزیل مغص وکرم کنندهٔ احشا وآشامیدن طبیخ آن ودل ستور سه درهم از جرم آن جهت کسر ریاح ورفع مغص ریحی بعد دل ستور آن جهت اسقاط مشیمه نافع ومصدع ومصلح آن ملیلهٔ کابلی مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن برنجاسف است

* فصــــــل الجیم مع الدال المهملة *

* جدوار * بفتح جیم وسکون دال مهمله وفتح واو والف وراء مهمله معرب زدوار بزاء عجمی است وبعربی انتله ویونانی ساطریوس وبمغربی ماه فرفین وماه فروین وبهندی نربسی نامند زیرا که نربکسر نون وسکون راء مهمله بلغت ایشان بمعنی دافع وخالص کننده وبس بکسر باء موحده وسکون سین مهمله بمعنی زهر است پس معنی آن خالص کنندهٔ بدن از غایلهٔ

جبلاهنک

جثجاث

جدوار

سمیت زهر است * ماهیت آن بیخی است شبیه بسعد اکثر صنوبری شکل و عقربی کره دار بمقدار انگشتی و ازان بزرگتر و کوچکتر نیز ثقیل الوزن اندک صلب تلخ طعم و ظاهر آن سیاه رنگ و باطن آن بنفش و بهترین آن آنست که با وصاف مذکوره باشد و چون بسایند رنگ آن بنفش و طعم آن تلخ باشد و آنچه چنین باشد ضعیف العمل یا مغشوش آن است و گفته اند که چهار و پنج قسم میباشد یکی آن است که ظاهر آن تیره سیاه رنگ و باطن آن بنفش مائل بسرخی و عقربی شکل تلخ طعم باشد بداین قسم که چون مذاق نمایند اولا اندک از ان شیرینی مدرک گردد و بعد ازان تلخی بسیار و این قسم را خطائی گویند جهت آنکه منبت آن بیشتر جبال خطا است و این بهترین اقسام آنست و دوم آنست که ظاهر و باطن آن هردو تیره رنگ مائل بزردی و تلخ طعم و عقربی شکل باشد و این در خوبی بعد از خطائی است سوم آنست که ظاهر و باطن آن هردو سیاه و سائیده آن نیلی رنگ و تلخ باشد و این در خوبی بعد از قسم دوم است و منبت این هردو قسم جبال تبت و نیپال و مورنگ و رنگ پور و نواح اینها است چهارم آنست که مائل بسیاهی و تلخ و بقدر زیتونی باشد و منبت این قسم اکثر جبال بلاد دکهن است پنجم اندلسی است و آنرا انتله گویند و بعد زهر است و سیاه و نرم و بسیار تلخ و منبت این اکثر با بیش یکجا میباشد و گویند که بسبب مجاورت این سمیت بیش کم میگردد بحدیکه اهل آن بلد مقدار نیم دانگ ازان بیش را میخورند و زیان نمیابند بخلاف بیشهای دیگر که ملتصق بود و ازجدوار روئیده باشد که مقدار بسیار کم آن مهلک است حکیم هاشم طهرانی در رساله فادزهریهٔ خود نوشته که جدوار در اکثر جبال و مواضع میروید با بیش و بدون بیش حتی جبال خراسان خصوص بحدودیکه بسمت مشرق نزدیک تر باشد و از جمعی شنیده شده که در کوههای قهستان که میان مشهد مقدس و تبت واقع است کیاه جدوار بسیار میروید اما کوچک و کم رنگ بسفیدی مائل و در تریاقیت ضعیفتر و آنچه در جبال تبت میروید ازان بزرگتر و رنگین تر و قوی تر و در تریاقیت قریب بخطائی و اثر بسیار بران مترتب میکردد و بهتر است از آنچه در جبال هند میروید و همچنین آنچه که بحد و د تبت نزدیک تر است قویتر از ان بعد آنست و بهتر از هندی است و هندی بهتر از جاهای دیگر و خراسانی و غیر آن بسیار زبون و بغایت ضعیف الاثر حتی گویند در هر بلدی از جبال قریب بد انکه جدوار در آنها میروید میآورند مثلا در خراسان و قندهار و کابل و شاه جهان آباد از جبال تبت و نواح آن و قلیلی از خطا و نیز در شاه جهان آباد تا عظیم آباد از جبال نیپال و نواح آن و در مرشد آباد اکثر از جبال مورنگ و رانکاماتی و رنکپور و در هریک از اماکن مذکوره اقسام و انواع میباشد هرچند در قوت ضعیفتر از اقسام خطائی و تبتی اند بسبب تفاوت آب و هوای حوالی آن و بدانکه در بعضی بلاد چون جدوار اصلی عزیز الوجود و کمیاب است بعضی نامقیدان بی باک بعضی بیخهای دیگر شبیه بجدوار را رنگ نموده بجای جدوار میفروشند و نیز گاهی بعض انواع ضعیف بیش را در شیر جوش میدهند تا سمیت آن کم گردد و چون بیش سفید و شکری رنگ میباشد برنگ جدوار رنگ نموده بعوض آن میفروشند و فرق میان جدوار اصلی و جعلی رنگ کرده چند وجه است یکی آنکه چون رنگ کرده آنرا بآب تر نمایند و بدست و یا بپارچهٔ کرپاسی بمالند رنگ آن بدان سرایت نماید و چون در رفتجان آب گرم اندازند آب را رنگین سازد برنگ آنچه آنرا بدان رنگ نموده اند و دیگر آنکه ظاهر آن خشن و ناهموار و با شکنج میباشد بسبب آنکه در رنگ خیسانیده و جوشانیده خشک نموده اند بخلاف اصلی که با نرمی و صفا و همواری میباشد و دیگر آنکه چون آنرا بشکنند رنگ جمیع اجزای باطن آن مساوی نمیباشد بلکه قریب بپوست و ظاهر آن رنگین تر از مغز آنست و فرق میان جدوار و بیش نیز بچند وجه است یکی آنکه اکثر بیش کوچکتر و باریک تر از

جدوار میباشد و رنگ آن سرخ و زرد و دوم آنکه چون بیش را بتراشند و بر زبان رسانند احساس حرقت و خدارت نماید و اگر قوی باشد باعث تورم و آبله شود بخلاف جدوار و نیز چون جدوار را بعد از حدوث امور مذکوره بخایند و یا بمایند و بر زبان بمالند رفع غایلهٔ آن نماید و طعم آن تلخ باشد چنانچه ذکر یافت بخلاف بیش و همچنین امتحان جدوار را در زهرهای دیگر نمایند و گفته اند تاثیر تریاقیت جدوار در سمیت بیش بیشتر از تریاق فاروق است * طبیعت آن گرم و خشک در اول سوم و حرارت آن للذاع و موذی نیست بسبب مناسبت آن با حرارت غریزی و ارواح و تقویت و ازدیاد آن مر آن هر دو را و محتمل که آنچه شیخ الرئیس رح در رسالهٔ ادویهٔ قلبیه نوشته اند که حرارت آن مفرط نیست بنا بر همین جهت باشد که اثر و نفع آن بکیفیت فقط نیست بلکه بصورت نوعیه و خاصیت نیز است و لهذا تریاق انواع سموم حاره و بارده مشروبه و ملدوغه است شربا و ضمادا * افعال و خواص آن مفرح و مقوی قوی و اعضای رئیسه از دل و دماغ و کبد و تقویت احشا نماید و نافع زهر جمیع سموم حاره و بارده و مفتح و ملطف و محلل و منضج و مسکن اوجاع و مسمن بدن و مقوی باصره و دندان و مشهی و مبهی و منعظ و مدر است و جهت امراض دماغیه و عصبانیه مانند صرع و فالج و لقوه و رعشه و استرخا و خدر و استسقا و یرقان و ضعف معده و تفتیت حصاة و قولنج و عسر البول و رافع عفونت اخلاط و تپ ربع و اکثر امراض بارده شربا و طلاء نافع و آشامیدن نیم مثقال سائیدهٔ آن با شراب جهت دفع سمیت مارهای قتال و عقرب حتی عقرب جراره و رتیلا و همه حیوانات سمی و بیش نافع و بدستور جهت اوجاع و اورام باطنیه و رفع هیضه و مقدار نیم درم آن با جلاب یا شراب یا یکی از اشربهٔ مناسبه مانند شربت گاوزبان و ابریشم و بادرنجبویه و امثال اینها و با عرقهای مناسبه مانند عرق گاوزبان و گلاب و بادرنجبویه و بید مشک و نیلوفر جهت تفریح قلب و رفع ضعف آن و خفقان و توحش و فشار آن خصوصا که از برودت باشد مفید چون چند روز متوالی تناول نمایند و نیز جهت دفع وبا در ایام وبا مداومت بران و با گلاب جهت وجع مفاصل و با جلاب گرم جهت اوجاع معده مقدار یک دانگ از آن و با سکنجبین جهت سدهٔ جگر و با سکنجبین بزوری و یا ساده و یا شربت دینار و شیرهٔ عنب الثعلب و شیرهٔ تخم کاسنی جهت تفتیح سدهٔ ماساریقا و استسقا چند روز متوالی مداومت بران و جهت سنگ گرده و مثانه با شیرهٔ عنب الثعلب و خارخسک و جهت حبس البول با شیرهٔ تخم خیارین و خربزه و یا خارخسک و جهت قولنج ریحی با بعضی مطبوخات مناسبه مانند مطبوخ سداب و پودنه و رازیانه و عنب الثعلب و جهت رفع حمیات بلغمیهٔ مزمنه و ربع بعد تنقیه با جلاب گرم و یا شرابهای مناسبه مداومت دو دانگ آن الا تا هفت روز و برای ادرار وضع حمل مقدار دو دانگ آنرا سائیده با آب عنب الثعلب یا حلبه یا شیرهٔ خارخسک یا جلاب بخورانند بزودی وضع حمل شود و اگر بچه در شکم آن مرده باشد و سمیت آن در بدن سرایت کرده و یا ضعف بسیار در وقت ولادت باو طاری گشته و یا دم نفاس بسیار جاری شده مقدار چهار رحبهٔ آنرا با گلاب سائیده بخورانند و اقل تا هفت روز بدان مداومت نمایند صبح ناشتا و اگر موافقت نماید و گرمی نکند آخر روز نیز و جهت ام الصبیان و اکثر امراض دماغی اطفال را مقدار یک حبه با شیر مرضعهٔ آن سائیده بخورانند و جوان کبیر السن را با ادویهٔ مناسبهٔ آن علت از نیم درم تا نیم مثقال و حکمای هند مداومت آنرا مسمن بدن دانسته اند و جهت تقویت انعاظ به تنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه با گلاب سائیده و یا حبوب و معجون ساخته تناول نمایند مفید و طلاء آن با سرکه و گلاب جهت نضج اورام بارده و تحلیل آنها خصوصا اورام مغابن که پس گوش و زیر بغل و بن ران است و جهت خناق و خنازیر و سایر اورام گلو و غیر آن و رفع طاعون و وبا و برص و بهق و جلای کلف و آثار جلد و اوجاع مفاصل

وبدستور با چند دانهٔ فلفل سیاه جهت اورام حارهٔ باردهٔ آنها با آب برگ کشنیز تازه وطلای آن بتنهائی ویا با آب کشنیز ویا سرکه بر پشت چشم جهت تحلیل اورام پلکهای آن وبر دندان جهت تسکین درد بارد آن وبر بواسیر جهت تسکین وجع وتحلیل ورم آن وطلای آن بر پشت زهار جهت قرحهٔ مثانه وحبس البول وقطور آن در چشم جهت رمد بارد ودر احلیل جهت رفع حبس بول وبند شدن چرک در آن وذرور آن بر جراحات جهت التیام ونفث الدم آنها مفید وتمریخ آن با ادهان مناسبه جهت امراض دماغیه وعصبانیه مانند صرع وسکته وفالج ولقوه واسترخا ورعشه وخدر ومانند اینها نافع مقوی دماغ وقوای آن واعصاب است وبالجمله این دوائیست عظیم النفع کثیر الخاصیت جهت اکثر امراض خصوصا باردهٔ رطبه بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبهٔ هر علت مفید شربا وضمادا وطلاء وتدهینا مقدار شربت آن از نیم دانک تا چهار دانک بحسب امزجه واشخاص وامراض وفصول وبلدان ودر حمی ربع وسایر امراض تا دو دانک ودر تقویت باه تا نیم مثقال ودر استسقا تا چهار دانک بدل آن در تفریح وتریاقیت سه وزن آن زرنباد وبوزن آن تریاق فاروق وبافادزهر حیوانی است مضر محرور ویابس المزاج ومصدع ومورث جراحت وقرحهٔ امعای ایشان مصلح آن سکنجبین ساده وشیر تازهٔ دوشیدهٔ آمن تا نته ویا ماء الشعیر وآش جو وجهت قرحه کثیرا ودرقرابادین بتفصیل ماهیت واقسام وافعال وخواص ومنافع وطرق استعمال وقانون ترک افیون بجهت وارد رافیون ودستور خوردن جدوار وحبوب آن با اندک افیون وبی افیون ودهن ومرهم ومعاجین ومفرحات آن درج جدوار ذکر یافت

* فصـــــل الجیم مع الراء المهملة *

جراد البر

* جراد البر * بفتح جیم وراء مهمله والف ودال مهمله لغت عربی است بفارسی ملخ وبهندی تیدی بکسر تاء چهار نقطهٔ هندی وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر دال چهار نقطه هندی ویا نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف مختلف الالوان وبا پاهای بسیار بلند وبه کمتر از یک هفته بچه بر میآورد وبر نباتات واشجار میباشد وبیشتر از یک سال نمی ماند ودرختی را که بخورد فاسد سازد ونوع بزرگ آن در بعضی سالها تکون آن بسیار میشود بر هر مزرعه که بنشیند آن مزرعه را میخورد وفاسد میسازد وبهترین آن بزرگ فربه آنست * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مبهی وجالی اخلاط غلیظه وجهت امراض قصبهٔ ریه وتقطیر البول وخوردن دوازده عدد آن که سر واطراف آنها را انداخته با یک درم مورد خشک سائیده باشند جهت استسقا مجرب گفته اند وجهت جذام بالخاصیة مفید وبخور آن جهت بواسیر وعسر البول وطلای کوبیدهٔ پاهای آن جهت ثآلیل وکلف وجرب مفید خصوصا سوختهٔ آن با سرکه وطلای جوف تخم آن جهت دفع کلف نافع وخوردن قسم فربه بی بال آنرا بریان کرده جهت گزیدن عقرب مفید وتعلیق نوع سبز کردن بلند آن که در مزارع بهم میرسد جهت رفع تپ ربع بالخاصیت مفید ونمک سود آن قلیل الغذا ومولد خلط غیر صالح ومورث جرب وحکه ومحرق اخلاط ومجفف ومصلح آن سکنجبین وانار چاشنیدار ویا انارین است وشیرهٔ تخم خرفه وتخم خیار نیز گفته اند واین مولف گفته که چون ملخ را بسوزانند ملخهای دیگر از رایحهٔ آن بگریزند واگر نگریزند بمیرند *

جراد البحر

* جراد البحر * بفتح جیم وراء مهمله والف وضم دال مهمله والف ولام وفتح باء موحده وسکون حا وراء مهملتین بفارسی ملخ دریائی نامند * ماهیت آن گفته اند حیوانی است سر آن مربع واز حوالی سر تا نصف تن آن صدفی واز هر طرف ده دست ویا شبیه بپاهای عنکبوت وبر سر آن دو شاخ ودو شاخ دیگر در زیر چشم آن رسته با یکدیگر از آن وچشمهای آن بر آمده مؤلف گوید شاید آنچه بیان نموده اند از ماهیت آن ماهیت روبیان باشد زیرا که روبیان در اکثر بلاد مانند بنگاله وسواحل دریا

فارس وبحرین وغیرها بدین هیأت میباشد وجراد البحر نیز نامند و فی الجمله شبیه بملخ بزرگیست وپر دارد وانلک پرواز کرده از آب بر میخیزد وباز در آب فرو میرود * طبیعت آن گرم وتر وخشک تر از بری آنست * افعال وخواص آن خوردن آن هر روز سه عدد مشوی ویا مطبوخ آن جهت منع زیادتی جذام مفید وآشامیدن دو مثقال از سوخته تمام آن با آب نخود سیاه تا هفت روز متوالی جهت تفتیت واخراج سنگ گرده ومثانه مجرب *

* جرجیر * بکسر اول وسکون ثانی وکسر جیم وسکون یاء مثناة تحتانیه وراء مهمله بفارسی تره تیزک وبهندی ترمرا وتخم آنرا هالون وعوام هالم وچند سور وچند سر نیز نامند * ماهیت آن بری وبستانی میباشد بری آنرا بهقان وبستانی آنرا کف عایشه وبفارسی کیکیر وبشیرازی کهزک گویند وبری آن دو نوع میباشد یکی باساق وبرگ آن از برگ ترب ریزه تر ومشرف وگل آن زرد وبسیار تند واین را خردل بری گویند ودیگری بی ساق وبرگ آن نرم وکم حدت وگل آن سرخ وبستانی سه قسم میباشد یکی شبیه بترب وساق دار وبرگ آن با خشونت ودرمازندران شاهتره وگرزتره ودر تنکابن خاص تره نامند وتخم آن سفید وحرف بابلی عبارت از ان است وقسمی را زشاد وبفارسی تره تیزک شامی نامند وبرگ آن بزرگ وگل آن سرخ ارغوانی رنگ وتخم آن مائل بسرخی وطولانی وقسمی دیگر بی برگ وتخم آن ریزه تر از حب الرشاد ومراد از مطلق آن این است وبهترین آن بستانی است * طبیعت بری آن در سوم گرم ودر آخر دوم خشک وبستانی آن در دوم گرم ودر اول خشک * افعال وخواص بری آن مفتح سده جگر وسپرز وجالی ومدر بول ومفتت حصاة ومولد منی ومحرک جماع ومحلل ریاح وهاضم طعام وضماد آن با زهره گاو جهت ازالۀ آثار قروح وبدستور طلای آب آن با زهره گاو جهت کلف را مفید وخوردن آن ناشتا جهت رفع بدبوی زیربغل وخوردن شراب زعفرانی بالای آن جهت گزیدن ابن عرس وغیر آن نافع وگویند از خواص آنست که چون آب آنرا بگیرند ودرختان نارترش را بآن تسقیه نمایند شیرین گردد وچون نخود خشک را بآن پرورده نمایند وبیناشامند تولید منی نماید وبیعدیل است وگویند چون بگیرند برگ وشاخ وتخم آن را در هاون نرم بکوبند ودر ظرفی پهن کنند تا خشک گردد وثانیا در هاون اندازند وبکوبند وشیر تازه دوشیده بر آن ریزند وتخم آنرا نرم بکوبند وبر آن بپاشند بعد غلات ومخلوط نمایند تا آنکه مانند خمیر گردد وقرصها ساخته در سایه خشک نمایند ونگاه دارند وعند الحاجت استعمال نمایند بسیار عجیب ونیکو است * المضار مصدع ومورث سدر ومبخر ومظلم بصر ودر حدیث آمده که هر که در شب جرجیر بخورد رگ جذام از دماغ او بحرکت در آید ونزف الدم او را عارض میگردد بعد از خواب ودر حدیث دیگر وارد است که احداث برص مینماید شب خوردن آن مصلح آن کاسنی وخرفه وسرکه است وبری آن مدر ادرار بول وتحریک باه وانعاظ قویتر از بستانی است خصوصا تخم آن وتخم آن که حب الرشاد است در خواص مذکوره قویتر از برگ آن قوی الجلا است وآشامیدن آن با آب گرم مقی بلغم وبا زرده تخم نیم برشت محرک باه ومنعظ ومسمن بدن وضماد آن جهت کلف وبا عسل جهت بهق ونمش وبا زهره گاو جهت شقاق ناخن مفید واکثار آن مهیج دم وثوران آن وانصباب مواد باعضای ضعیفه مصلح آن شیر تازه دوشیده مقدار شربت از بستانی آن تا پنج درهم واز بری آن تا سه درهم بدل آن بوزن آن تودری یا تخم زردک بری یا تخم پیاز است *

* جرجیر الماء * تره العین است ودر حروف القاف انشاء الله تعالی خواهد آمد *

* جرمیلک * بفتح جیم وسکون راء مهمله وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح لام وسکون کاف بلغت کوهستان

وليرستان وجاثلق اسم دوائي است كه تركان آنجا نبات ازا رنا منند * ماهيت آن نبتي است بسطبري انكشتي وطول آن زياده ازبر شبري ورنك ظاهر آن مائل بسياهي وباطن آن سفيد وبا صلابت وطعم آن شيرين وساق آن قريب بذرعي وبرك آن طولاني بقدر شبري شبيه بربادن وسبز تيره ولطيف وبركهاي ساق اطراف اعلاي آن بقدر برك بيد وكل آن كبود وازكل نيلوفر هندي بسيار كوچكتر ومستعمل بيخ آن است * افعال وخواص آن چون بكوبند وبر بيخ دندان بپاشند بهيچي مي چسبد كه از اكل وشرب زائل نميكردد وسنون آن بيكدو دفعه جهت رفع تعفن دندان وروبانيدن كوشت بن دندان مجرب وآشاميدن آن جهت رفع زخمهاي باطني وآورام احشا وضماد آن جهت جبر كسر ورفع جميع زخمها وتشنج آن مفيد

* چرونجي * بكسر جيم فارسي وفتح راء مهمله وسكون واو وفتح نون وكسر جيم ويا * ماهيت آن مغز ثمر درختي است هندي در اكثر كوههاي هند ميشود درخت آن بمقدار نارنج متوسطي وبرك آن ببزرگي برك انجير وبي تشريف وثمر آن شبيه بثمر قهوه وآلو بالو ونالسه وازان بزركتر وآنرا بهندي پياره نامند وپوست خارجي آن نازك ودرخامي سبز وبعد رسيدن بنفش ولحم آن درخامي سخت وبعد رسيدن نرم وسبز پستئي رنك رجاشني دارميها شد وآنرا مخورند ودر آب حل كرده افشره ميسازند وبر آب نيز ميپزند ومغز آن كه در زير لحم آن است درغلافي خشبي اندك صلب از پوست پسته نازكتر وضخيم تر از پوست حبة الخضراء ومغز آن بمقدار نصف نخود كوچكي وتخم آلو بالو وچرب وشيرين لذيذ وبعضي اين را حب السمنه دانسته اند وشايد غير آن باشد زيرا كه هيأت درخت وثمر اين بهيأت درخت چرونجي نيست چنانچه انشاء الله تعالي خواهد آمد * طبيعت آن كرم در دوم وتر در اول * افعال وخواص آن جالي ومنعظ ومسمن بدن وكثير الغذا وزود راكد افعال قريب بحبة السمنه وچون نرم بسانند وبتنهائي ويا با ادويه مناسبه بر بثره بمالند بثره را صاف كرداند بسبب جلائي كه دارد وتخم آن سرد وتر ودافع مضرت صفرا وعليان خون وتشنكي است

* جري * بكسر جيم وراء مشدده ويا لغت عربي است بفارسي مارماهي وبمصري تيلور وبسرياني سلورس وبيوناني سلورس وبهندي كچپا مچهلي نامند * ماهيت آن ماهي است عظيم الجثه فربه كه در درياي مصر بهم ميرسد سياه رنك وبي فلس وبا ستخوان كمي وشارب آن مانند مار باريكي ودراز وسر آن طويل ودم آن مستطيل مانند خرطوم وكوشت آن رخو بالزوجت وبا سهوكت بسيار وبهودان آنرا نخورند وحكيم مير محمد مؤمن نوشته كه در تنكابن آنرا ماهي ودرمازندران كليس نامند * طبيعت غير نمك سود آن كرم وتر ونمك سود آن كرم وخشك * افعال وخواص آن جالي وباقوت جاذبه تو يه خوردن كوشت تازه آن كثير الغذا ومولد خون بلغمي ومقي ومصفي قصبه رئه وصوت وملين بطن وجهت سل ونفث الدم نافع وكفته اند مصلح آن جهت امراض مذكوره سواي سل نفث الدم نافع بسبب قوت جلاي آن وآشاميدن خون آن نيم اوقيه با صمورزن آن هر كه قاطع خوني است كه از حلق آيد وجلوس در طبيخ مملح آن جهت قرحه امعا در ابتدا وجذب مواد بسوي ظاهر بدن وبدستور دخنه آن بمقعده واحتقان آن جهت عرق النسا بعد يد وضماد نمك سود آن جهت جذب خار وبيكان وجذب مواد بسوي ظاهر جلد المضار كفته اند مولد بلغم لزج وبطيء الهضم ومضر كرده ومحدث برص است مصلح آن نمك سود نمودن وبا سركه ونعناع وصعتر وآبكامه وسكنجبين خوردن است

* فصل الجيم مع الزاء المعجمة *

* جزر * بفتح اول وثاني وراء مهمله معرب كزر فارسي است ونيز بفارسي زردك وبهندي كاجر نامند * ماهيت آن

بری وبستانی میباشد بری آنرا بیونانی اسطافالیوس واغریوس نامند وبعضی شقاقل دانسته اند وسهو است وبستانی آن
دونوع میباشد بیخ یکی طویل ویکی مستدیر سرخ وزرد وبرگ آن شبیه بشاهتره واز آن عریض تر وطعم آن اندک تلخ
وساق آن پر از کنده وخشن وگل آن چتردار مانند شبت وسفید وزرد ومیان آن چیزی ریزه مانند پنبه وبنفش وبهترین
آن سرخ وشیرین شاداب کم ریشهٔ بستانی آنست * طبیعت آن در دوم گرم وتر وبعضی در اول نیز گفته وبا رطوبت
فضلیه * افعال وخواص بستانی آن ملطف ومفتح سدهٔ جگر وملائم معده وملین ومبهی وزیاده کنندهٔ جوهر منی
ومنعظ وجهت قطع بلغم وسرفه ودرد سینه ومعده وجگر واخراج سنگ گرده ومثانه وادرار نمودن بول مفید اعضاء الصدر
جهت ذات الجنب وسرفهٔ مزمن اعضاء الغذا عسر الهضم ومربای آن سریع الهضم وجهت استسقا مفید اعضاء النفض مسکن
مغص ومدر بول خصوصا بری آن وبذر بری آن که دوقو باشد وهمچنین برگ آن ومهیج باه است خصوصا بزر بستانی
آن که نفع آن زیاده است وحمول آن وشرب تخم آن جهت عسر حبل نافع وچون بیخ وبرگ آنرا در آب جوش دهند
ونطول نمایند ویا بشویند بآن اطراف صبیان را یعنی دست ویای ایشان را جهت تحلیل خون منجمد شده در انها
بسبب سردی نافع ومربای آن با عسل بغایت مبهی ومقوی احشا ورحم وماضمه وبا ادویهٔ مناسبه جهت تقویت کبد بارد
وتجفیف رطوبات معده وزیادتی تقویت باه واعانت برجماع انفع وحلوای آن نیز بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه قریب
است بمربای آن ولذیذ تر از آن ومخلل یعنی پروردهٔ آن در سرکه جهت اذابه وتحلیل سپرز بیعدیل ومقوی
معده وجگر بارد ودوشاب آن قریب بمربای آنست والطف واقوی از آن ونبیذ آن که آب افشردهٔ آنرا با ربع آن عسل
بجوشانند ودرخم کنند وبگذارند تا بجوش آید ومسکر گردد بغایت مست کننده وبطیء الانحدار ومصلح وعرق آن که
با ادویهٔ مناسبه گرفته شود در جمیع آثار تابع مناسب خمر است واندک مسکر وضماد برگ آن جهت اکله نافع جرم آن بطیء
الهضم ونفاخ ومضر محرورین ومصلح آن ادویهٔ حاره وآبکامه وپختهٔ آن با گوشت بزغاله مولد خلط صالح مقدار شربت از
جرم آن تا صد وشصت مثقال واز مربا وحلوای آن از ده مثقال تا بیست مثقال واز نبیذ آن تا پنجاه مثقال واز عرق آن تا هفتاد
مثقال وتخم آن محرک باه ودرین باب از اصل آن قویتر وعسر حبل را نافع ومانع مغص ودرسایر افعال مانند آن وچون
بگیرند آنرا با هموزن آن تخم شلغم وترب را مجوف نموده در ان پر کنند وسر آنرا بسته در زیر آتش طبخ دهند وبرآورده
بیاشامند جهت اخراج سنگ گرده ومثانه وعسر البول مجرب گفته اند وآشامیدن یکدرهم آن با هموزن آن شکر جهت
وجع ساق یا وضماد تخم وبرگ آن با قسم جهت قروح متاکله نافع مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن انیسون ودو ثلث
وجزر بری را در بلاد قزوین گزرا نامند وبیخ آن بقدر انگشتی وگل آن زرد وتخم آن در غلاف خار ناک ودرد وتوده کوز
خواهد شد * طبیعت تخم آن در اول سوم گرم ودر آخر اول خشک * افعال وخواص آن با حدت ولذع ودر
جمیع افعال مانند باه قویتر از بستانی است وگفته اند بلکه در تقویت باه نیز اقوی است ومدر قوی وحمول آن جهت اخراج
جنین واذرار طمث وآشامیدن آن جهت وجع صدر وشوصه وظهر واستسقا وعسر البول وانتفاخ بطن ونهش ولسع هوام
را مفید ومعین بر حمل وگفته اند که چون آنرا آشامیده باشند هوام شارب آنرا بگزد اذیت نیابد وخوردن خام آن
جهت رفع سموم وضماد پختهٔ برگ وبیخ آن جهت انجماد خون که از سردی هوا باشد نافع وحمول بیخ آن منقی رحم
معین بر حمل وآویختن آن در منازل بالخاصیت باعث گریختن هوام است از انبیا مضر معده وحلق وعصب مصلح آن

انیسون وحلوای جزر وشراب وعرق آن در قرابادین ذکر یافت *

* جزع * بفتح جیم وسکون زای معجمه وعین مهمله * ماهیت آن سنکی است که در معدن عقیق که یمن وحبشه وکنبایت که از توابع کجرات است خیزد بعضی شبیه بچشم با طبقات وخطوط مستدیر سفید وزرد وسرخ وسیاه وبعضی صافتی وذو طبقات رنکا رنک بر روی هم الحاصل سنک آن ذو طبقات ملون بالوان میباشد بهرقسم که آنرا ببرند وبتراشند الوان وطبقات آن ظاهر میشود وبطبخ دادن بنوعی خاص الوان آن خوب ظاهر وبراق وبارونق میکردد مانند عقیق که بطبخ رنکین میکردد وصافتی بشکل نکین وغیر آنرا جزع ومدور واشکال دیکر ملون بالوان را بابا غوری وسیاه وسفید را سلیمانی وشفاف براق ملون بالوان زرد وسبز را عین الهر وبهندی لهسنیه نامند واین یعنی عین الهر بیشتر در معدن یاقوت بهم میرسد نه در معدن عقیق چنانچه صاحب تحفه نبشته ودر حرف العین انشاء الله تعالی بیان آن خواهد آمد خواه از معدن یاقوت صلب باشد یا نرم وعین الهر صلب بسیار اعتبار دارد خصوص که اندرون جرم آن در نیم خط مثل رشته باشد بسیار اعتبار دارد ونیز هنود میمنت میدانند وبقیمت کران میکیرند * طبیعت آن در سوم کرم وخشک * افعال وخواص آن جالی وباحدت وجهت یرقان ومنع خواب شربا وجهت عسر ولادت بپیچیدن آن در موی سر زنان موثر وتعلیق آن بر اطفال مورث سیلان رطوبات از دهان ایشان ورفع ام الصبیان ونکاهداشتن آن با خود مورث هموم وغموم وخصومت مردمان با او ودیدن خوابهای هولناک ورافع لقوه واکتحال آن جهت نزول آب ورفع بیاض وسنون آن جهت تنقیه وجلای دندان وذرور آن قاطع خون وجهت رویانیدن کوشت تازه وبردن لحم فاسد آن را نافع

* فصل الجیم مع العین المهمله *

* جعده * بضم جیم وسکون عین وفتح دال مهملتین وها بلغت یونانی فولیون نامند * ماهیت آن دو نوع میباشد یکی صغیر جبلی وکیاه آن سفید رنک بقدر شبری وبرک آن باریک ومفروش وروی بالای آن مزغب واطراف آن محیط بخارهای ریزه وبر اطراف شاخهای آن مانند قبه وبر آن خیوط باریک سفید شبیه بموی وپر از تخم وکل آن سفید مائل بزردی وثقیل الرائحه وباعطریت واندک تلخ وبشیرازی کل اربه وبستانی آنرا جعدهٔ کبیر وبفارسی عنبربید کویند برک آن بزرک تر وکم بو تر از جبلی ومنبت آن کنار آبها وجاهای نمناک ودر فصل بهار روید وتا زمستان ماند وبعد از هشت ماه از اخذ آن قوت آن ضعیف کردد ومستعمل جبلی آن * طبیعت آن کرم وخشک در آخر دوم وبعضی در سوم خشک کفته اند * افعال وخواص آن با قوت تریاقیت ومسهله ومفتحهٔ سدد جمیع اعضا وملطفهٔ اخلاط ومدر بول وطمث وآشامیدن طبیخ آن دوا وقیه ونیم جهت تذکیهٔ ذهن ورفع نسیان ونهش هوام وعقرب واستسقای بارد ویرقان اسود سدی وتپهای بلغمی وسوداوی واخراج دیدان وحب القرع وتحلیل ریاح واوجاع جنبین وعسر البول ووجع مفاصل وتفتیت حصاة وادرار حیض وتنقیهٔ رحم وبا سرکه جهت تحلیل سپرز وضماد تازهٔ آن جهت رطوبات صداع وتنقیهٔ قروح مزمنه واوجاع آن والتزاق واندمال آنها خصوصا نوع کبیر آن وذرور صغیر آن جهت اندمال قروح ردیه ونشف رطوبات آنها وافتراش آن ودود کردن آن وپاشیدن آب منقوع آن نیز جهت کریزانیدن هوام نافع مصدع ومضر معده مصلح آن حماما مقدار شربت از جرم آن تا سه درهم واز طبیخ آن تا بیست مثقال بدل آن پودنهٔ کوهی ودر تحلیل ریاح شیح ودر اخراج کرم معده یک وزن ودو ثلث وزن آن پوست بیخ انار تازه ودر ادرار سلیخه است واکتحال عصارهٔ آن با عسل جهت جلای

فصل الجیم مع الغین المعجمة

بتصر نافع

چغد بضم جیم وسکون غین معجمه و دال مهمله اسم فارسی بوم است *ماهیت آن* مرغی است که در روز قوت باصرهٔ آن بسیار ضعیف میگردد بسبب نور آفتاب بحدیکه نمیتواند از آشیانه وجای خود برآید و پرواز نماید و اقسام میباشد یکی بزرگ جثه و آنرا بفارسی برق رشاه بوم و بترکی سار و قوش و بهندی الو نامند وقسم اوسط سیاه رنگ و آنرا چغد ودرتنکابن کوره بوم و بهندی چیله وقسم صغیر آنرا بترکی بیلاق وقسم کوچکتر از همه که تن آن بقدر قمری و سر آن بمقدار نارنج کوچکی است آنرا مرغ حق و بهندی پنچه نامند *افعال وخواص آن* خوردن گوشت آن مورث ابلهی وبیوقوفی درجمیع امور و آشامیدن خون وزهرهٔ آن با خاکستر چوب گز وعسل آمیخته جهت سلس البول وبول در فراش و اکتحال خون وزهرهٔ آن جهت شبکوری وطلوح دل آن حسن ذبح کرده اکرم بروی صاحب لقوه وکردن او نافع وقطور مغز آن با روغن بنفشه درسوراخ بینی طرف موافق صاحب شقیقه از مجربات و طلای خون آن با روغنها جهت کشتن شپش گفته اند از خواص آنست که چون آنرا بکشند یک چشم آن مفتوح ویک چشم آن مطموس میباشد وتعلیق مفتوح آن باعث بیداری ومطموس آن مورث خواب است

فصل الجیم مع الفاء

جفت آفرید بضم جیم وسکون فا و تاء مثناة فوقانیه ومد الف وفتح فا وکسر راء مهمله ویا ودال مهمله انطاکی گفته لغت یونانی بمعنی مزدوج ونزد ما مشهور بخصیة الثعلب است وبغدادی گفته اسم فارسی است ومعنی آن المخلوق زوجا است و این اظهر مینماید از یونانی بودن آن وغیر خصیة الثعلب است ولیکن در تقویت باه از آن اقوی است *ماهیت آن* گیاهی است بقدر شبری با شاخهای بسیار و باریک وبرگ آن ریزه تر از برگ نخود و انبوه ملاصق بهم وبنزدیک ساق آن غلافها شبیه بهلیله و بادام سه تا چهار عدد و اطراف آنها خار دار و در اندرون هر غلافی سه پرده در طول و در هر پرده پنج تخم شبیه بحلبه وصنوبری شکل ومنابت آن بلاد شام وروم *طبیعت آن* در دوم گرم و در اول خشک و با رطوبت فضلیه وانطاکی در آخر دوم خشک گفته *افعال وخواص آن* در تقویت باه قویتر از خصیة الثعلب ومحلل ریاح ومسکن مغص واوجاع مفاصل وچون هفت مثقال تخم آن را با گوشت بره یکسالهٔ بجوشانند وصاحب استسقای طبلی ولحمی یکهفته بان مداومت نمایند واب آنرا بیاشامند زائل کرده ومربای آن با عسل بغایت محرک باه ولطوخ آن برانثیین جهت تحلیل ورم وریح آن نافع مضر کرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن دو درهم بدل آن شونیز است جفت یوست ملاصق لبوت است وبر طلع نیز اطلاق مینمایند وجفت البلوط در بلوط مذکور شد و از مطلق این اسم مراد آنست

فصل الجیم مع الکاف

چکنی بفتح جیم فارسی وکسر کاف مشدده ویا *ماهیت آن* ثمر درختی است هندی که بهندی وبنگالی کنهل نامند و در بنگاله نسبت ببلاد دیگر خورد دارد وخوب میشود و درخت آن عظیم و بزرگتر از درخت گردکان و از درخت چنار کوچکتر وبرگ آن بزرگتر از برگ نارنج وترنج ودر شکل شبیه بآن واندک ضخیمتر از آن وچوب آن زرد رنگ وکهنهٔ سال خوردهٔ آن زرد تیره مائل بسرخی وثمر آن از تنهٔ درخت وشاخهای آن برمیآید وانچه نزدیکتر به بیخ آن باشد بهتر وشیرین تر میباشد ومیگویند در زیر زمین از بیخ آن نیز برمیآید وآن بسیار شیرین ولذیذ وشاداب میباشد وثمر آن در بزرگی وکوچکی مختلف میباشد کوچک آن تا یک آثار هندی وکمتر از بن نیز دیده شده ودر ان دسه دانه که بهندی کوره

نامند میباشد وبزرگ آن تا یک من هندی که دوازده من تبریزی است میشود وقطر آن حد عدد دو زیاده هم کرده میباشد
وپوست آن در خامی سبز وبعد رسیدن زرد وبعضی زرد وتیره مائل بسرخی وناهموار ودانه دار وبر دانها گویا اندک
سایری بر آمده وهرچند دانهای آن درشت تر وبزرگتر باشد اغلب آنست که دانهای اندرون آن نیز بزرگ تر وشیرین
میباشند وهیأت کتهل درست مانند شکنبهٔ حیوانی است که پرکرده باشند وحمل آنرا بالا کرده جوف آنرا مملو از چیزی
کرده باشند وآن اصناف میباشد بعضی دانهای آن کوچک ونرم وبدبوی واین زبون ترین قسم آنست وبعضی دانهای
آن متوسط وبعضی شیرین وبی ریشه وشاداب وشکننده وخشبو واین را کهاجه نامند وبعضی دانهای بسیار لطیف وبی ریشه
وشاداب که در دهن آب میشود واگر از جوف آن بر آورند وزمانی بگذارند خود بخود گداخته آب میگردد واین بهترین
اصناف است وزود هضم میگردد وکم نفخ وکتهلیکه دانهای آن نرم ولزج باشد نفاخ وبطئ الهضم است وبین دانهای آن
چیزهای اندک نازک طولانی متصل بدانهٔ آن میباشد چهار تا شش که در بنگاله آنرا چانپی نامند بعد بر آوردن آنها را
جدا نموده میخورند زیرا که آنها اندک صلب وثقیل ونفاخ اند ومردم کم مایه آنها را نیز میخورند ونیز در جوف آن
پردها وریشها میباشد که از پوست آن روئیده وواسطه شده میان دانهای آن وتخم آن که در جوف دانهٔ آنست اندک
صلب وبالای آن پوست نازکی وخام آن غیر مستعمل بلکه تخم آنرا با آتش بریان کرده با نمک میخورند لذیذ میباشد وگویند
مقلی وهاضم ثمر آنست ونیز مردم بنگاله تخم آنرا در ماهی بطور دوپیازه وقورمهٔ گوشت نیز میپزند خوب ولذیذ میباشد
وچوبی که ثمر آن بدان بدرخت پیوسته وتا بوسط ثمر آن رسیده بستبری انگشتی وتا بقبضهٔ دستی است وبطول یک شبر
تا بیک ذرع بحسب کوچکی وبزرگی ثمر آن وآنچه ازان در جوف ثمر است اندک نرم میباشد خصوص طرف اعلای آن وآن
چوب را بهندی وبنگاله موسلهٔ کتهل نامند وبر اطراف آن وقریب بپوست آن خصوص محل اتصال آن بدرخت بنوع بسیار
چسپنده ولزجی میباشد که آنرا بهندی لاسهٔ کتهل نامند وبهر جا که برسد بدشواری ازان جدا میگردد وتا دست را بروغن
چرب ننمایند خوب جدا نمیشود چنانچه شنیده شد که اهل هند وبنگاله نزدیک سر کتهل را در هنگام خامی که دران وقت
لاسهٔ آن بسیار چسپنده میباشد برند ویا خراشیده وتیغ زده بنوع آنرا گرفته بکاه آلوده خصوص بکاه برنج که بفارسی پیشال
برنج وبهندی نروه گویند ازان آلوده آنکاه را در صحرا متصل کام که شیر می آید وآدم وگاو وبز وگوسپند را ضایع میکند
پهن نموده طعمه مثل بز ویا میش آنجا بسته در کمین بالای درخت می نشینند چون شیر بطمع طعمه داخل آن گردید کاه لاسه
آلود بر دست وپای آن میچسپد برای جدا کردن آن از غصه دست ها را بر سر وصورت میمالد وبر سر وصورت میچسپد و
چشم ها بند میشود بعد ازان از غصه می غلطد که در تمام بدن آن میچسپد که بدن آن بنظر نمی آید گویا توده کاه میشود
پس مردمان از درخت پائین آمده چوب های سنگین اینقدر میزنند که بسهولت همه استخوان آن شکسته می میرد ونیز
بهمین طور آهو وگوزن ودیگر حیوانات را زنده میگیرند وصیادان طیور بر سر نی ها نیز آلوده با دستکی بر طیور که بر اشجار
نشسته باشند میرسانند بر آنها میچسپد پس آنها را میگیرند * **طبیعت** ثمر آن در آخر دوم گرم ودر اول آن خشک وبا
رطوبت فضلیه * **افعال وخواص** آن مبهی ومنعظ وممسک ونفاخ وبطئ الهضم وثقیل ومفسد خون ومولد خون غلیظ سوداوی
وامراض حادث ازان ومصلح آن نمک وموز وآب سرد بالای آن خوردن ودر بعضی امزجه باکرد تازه خوردن وهر بار حلوای آن نیز
بسیار لذیذ میگردد ولیکن باید که اندک تیمس وبی ریشه باشد که آنرا مربا نیز سازند ویا از اعلای آن قدری مشک وزعفران با گلاب سوده

در آخر داخل نمایند وضماد چوب میان آن یعنی موسلهٔ آنرا چون بسوزانند و بتنهائی و یا با فضلهٔ کبوتر واندک آهک منفجر کنند دمامیل واورام ومقرح جلد است وگویند که ازخواص آنست در خانهٔ که باشد مار در آنخانه داخل نمیشود وچند ان اصلی ندارد وچون برابرک ازک آن روغن کارتاره بمالند وبرزخم کهرکهره که ازقروح ساعیه است مکرر بندند انشاء الله تعالی ملتئم کرده

* چکوتره * بفتح جیم فارسی وکاف وسکون واو وفتح تاء مثناة فوقانیه وراء مهمله وها لغت هندی است وشاوی نیزنامند * ماهیت آن نوعی از لیمو است درخت آن از درخت نارنج عظیم تر وبرک وکل آن نیز از برک وکل نارنج بزرک تر وثمر آن بزرک تا بقدر هندوانه متوسطی وپوست آن ضخیم تر از پوست نارنج ومغز آن سرخ رنک چاشنی دار مخلوط وکم آب تر از نارنج ودر بلاد کرم سیراب کثیر الوجود ودر بنکاله از همه بلاد هند خصوصا در هوکلی بهتر میشود شاداب وشیرین وترشی کمی که بدون قند میخورند * طبیعت آن سرد وتر در دوم * افعال وخواص آن قریب بنارنج است *

* چکوند * بفتح جیم فارسی وکاف وسکون واو وخفای نون ودال چهار نقطهٔ هندی لغت هندی است وآنرا پنوار نیز نامند * ماهیت آن کیاهی است هندی بقدر دو ذرع وبرکهای آن ریزه مخروطی شکل معکوس یعنی طرف عریض آن بالا وباریک آن پائین متصل بشاخ در وقت غروب آفتاب برکهای آن ز لیده بهم پیوسته میباشد وتمام شب چنان میمانند ووقت طلوع آفتاب بازمیکردد وتمام روز باز میمانند وبدبوو تلخ وتخم آن در غلافی شبیه بماش ودر تخم توب ودانهٔ آن نیز شبیه بدان الا آنکه غیر مدور واندک طولانی ولوزی شکل وبسیار صلب که تا چند روز در آب کرم نخیسانند نرم نمیکردد وسائیده نمیشود وبعضی کفته که سنک سبویه همین است وبعضی غیر آن دانسته اند * طبیعت آن کرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن محلل وجاذب الوبار القوبا جهت رفع اذیت وبار اکثر امراض جلدیه مانند قوبا وبهق وحرب نافع وخوردن برک پختهٔ آن وآشامیدن آب نقوع تخم آن وضماد سائیدهٔ جرم آن بتنهائی ویا با اندک کوکرد زرد خالص که بهندی امله سار نامند ویا با اندک قیقهر که بهندی رال کویند نافع بشرط تکرار عمل ومداومت بدان چند روز وچون آنرا درظرفی کرده در جای کرم مانند پشت اجاغ تا یک هفته بکذارند تا خوب بخیسد وبجوش آید پس بسایند بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه برقوبا ضماد نمایند انفع است وضماد سائیدهٔ آن با آب لیمو جهت برص با تکرار استعمال نافع وکوبیدهٔ پختهٔ آن که با ماش ممزوج کرده در آفتاب کذارند تا بجوش آید جهت داء الثعلب که موخوره نامند وقوبا را نیز نافع با تکرار عمل که اولا موضع علت را خوب بمالند که سرخ وقریب بخون آلود کردد پس بمالند وخوردن برک پختهٔ آن بطریق مسلوق ازبرای دفع وبار امراض مذکوره مجرب چنانچه نقل است که در سالی در بنکاله قحطی افتاده ودر قریهٔ از قرای آن وبا بهم رسید ومردم آن قریه بکوهستان حوالی آن رفتند کسانیکه این کیاه را خوردند از وبا نجات یافتند وکسانیکه نخوردند اکثرهلاک شدند وضماد پوست بیخ آن باثمن وزن آن زاج سفید با آب لیمو که خوب نرم بسایند واندک رقیق باشد جهت رفع قوبا مجرب با تکرار عمل وخوردن آن نیز که حب بسته مقدار ریکتولهٔ آنرا ناشتا بلع نمایند تا سه روز وبعضی رایکدو دست اجابت مینماید اما باید که آنچه برای خوردن است زاج آنرا بریان نموده باشند ووزن آن کم باشد که در ریکتوله پوست وبیخ آن یک ماشه زاج باشد بلکه ازین هم کمتر در بعضی امزجه وآن بسیار تلخ میباشد والعلم عند الله تعالی

* فصل الجیم مع اللام *

* جلاب * بضم جیم وفتح لام مشدده والف وباء موحده * ماهیت آن از جملهٔ اشربه است که جهت تقویت قلبیه

ورفع خفقان وتوحش ومالیخولیا وامثال اینها ترتیب میدهند وبا عرقهای مناسبه می آشامند دستور ساختن آن آنست که بگیرند نبات سفید ویا شکر سفید مقدار یک من وبا مه من گلاب بآتش ملایم بجوشانند وکف آنرا بگیرند وصاف نمایند تا بنصفه رسد پس یک درهم زعفران بگلاب سوده داخل نمایند ودر ظرفی نگاهدارند وعند الحاجت با آب سرد ویا بایکی از عرقهای مناسبه حل کرده تخم بالنکو ویا فرنجمشک ویا ریحان ویا امثال اینها بران پاشیده بنوشند واگر حرارت در مزاج غالب باشد بزرقطونا بران بپاشند واگر برودت غالب باشد عنبر ومشک از هر یک دو دانگ داخل جلاب نمایند در آخر طبخ جلاب طبی عبارت از همین است

* چلاپا * بفتح جیم عجمی ولام والف وفتح بای فارسی والف ازادویهٔ جدیده است که در عرض جدید در بلده معمی بچلاپا یافت میشود واطبای آن بلد خواص آنرا یافته بلدان دیگر برده وبانگلیشی جاب نامند * ماهیت آن بیخ گیاهی است اغبر وکهنهٔ آن مائل بسیاهی در شکل فی الجمله شبیه بشلغم وچغندر کوچکی ومتوسطی بی طعم ورائحه غالبی که مستکره طبیعت باشد وآنرا بریده ویا چپا رشق نموده خشک کرده از انجامیآورند * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن باقوت مسهله بیغایلهٔ واندک قابضه وغیرمستکره طبیعت چنانچه ربوند راست وخطریکه مازریون وغیرآن دارند ندارد واحداث گرمی نمی نماید وجهت اکثر امراض مانند صداع کهنه وصرع ونوازل قدیمه وسرفهٔ کهنه وحمیات مزمنه ووجع کرده وظهر وعرق النسا ومفاصل وقولنج واستسقا ویرقان وامثال اینها نافع وطریق استعمال آن جهت اسهال آنست که مقداریک درهم تایک مثقال آنرا نرم کوبیده بیخته با پنج مثقال گلقند سرشته بخورند وبالای آن عرق رازیانه ویا انیسون بیاشامند که معین برعمل آنست وازبرای رفع امراض معجون آن باادویهٔ مناسبه ونیز نقوع آن درآب که یک شبانه روز آنرا نیم کوفته درآب بخیسانند وصاف نموده باشکر ویا باشربت ورد ویا باشربت بنفشه ویا امثال اینها بحسب حاجت بیاشامند مقدار شربت آن از نیم درهم تا دو درم بدل آن میچوقان است که آن نیز ازادویهٔ جدیده است ودر حرف المیم انشاء الله تع خواهد آمد *

* جلد * بکسر جیم وسکون لام ودال مهمله بفارسی پوست وبهندی چمره وکهال نیز نامند * ماهیت آن معلوم است وبهترین آن جهت اکل پوست بره وبزغالهٔ یکساله فربه است واللذمه پوست مرغ فربه پخته است طبیعت آن بحسب هرحیوانی مختلف میباشد ونسبت بگوشت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن پوست اندرون سنگدان وچینه دان طیور خصوصا سنگدان خروس خشک کرده سائیده باطلا ویاماء العسل جهت وجع معده والصاق پوست حربزغاله تازه ذبح نموده برسر صاحب سرسام مفید ومجرب وپیچیدن عضوافعی گزیده درپوست تازه نیز جهت جذب سمیت آن وپوست گوسفند جهت قروح خبیثه وحکه وجرب وتراشهٔ پوست ازجهت قطع خون جراحت تازه پیچیدن عضو ضربه وصدمه رسیده درپوست بزیا گوسفند ویا امثال آن که تازه وگرما گرم حین ذبح باشد مسکن وجع وورم آنست وبغستور جهت تحلیل اورام بارده مفید وروغن پوست کودکان جهت التیام جروح وقروح مفید که قطعهٔ پوست کودکان را در روغن کنجد اندازند ودرآفتاب مدتی بگذارند وچون آن روغن بخرج آید روغن تازه دیگر بران ریزند وخاکستر جمیع پوستها جهت نواصیر وسوختگی آتش وسحج جلد وضماد سوختهٔ پوست اسب آبی باآرد کرسنه سه روز متوالی جهت رفع سرطان مجرب وسوختهٔ پوست قنفذ بری باروغن زیتون جهت داء الثعلب ومحرق پوست افعی جهت داء الحیه مفید وآشامیدن

چون دهشت سوختهٔ افعی که کسی را گزیده باشد زائل کند سمیت خود است چون پوست آنرا کنده سوخته بزودی با و بخور کنند و سوختهٔ پوست ته کفش کهنه جهت سحج عارض از موزه و کفش مادام که تورم نکرده باشد و جهت سحج عارض میان رانها از حرکات و جهت سوختگی آتش نیز و تعلیق پوست نیل جهت تسکین حمیات بارده و پوست شغال جهت گزیدن سگ دیوانه و منع ترسیدن او از آب و تعلیق پوست آن بر کمر جهت دفع بواسیر و پوست بوزینه بر درخت مانع سرمازدگی آن و گذاشتن پوست مار در میان لباسها و اقمشه مانع کرم زدن آنست و پوست حیوانات ماکول دیر هضم و مولد خلط صالح متین قلیل الغذا مضر و مصلح آن مهرا پختن و با سرکه و مری و ابازیر و افاویه خوردن و متعقب آن ادهان حاره نمودن و یا با انجیر و عسل خوردن و نیز قدری از خواص جلود حیوانات در ذکر آنها بیان شد و انشاء الله تعالی میشود

* جلنار * بضم جیم و سکون لام و فتح نون و الف و رای مهمله معرب گلنار فارسی است و این را گل انار صد برگ و هزاره نیز نامند جهت آنکه گل آن بسیار بزرگ و پر برگ میباشد و نیز گل انار رومی نامند جهت آنکه ثمر نمی بندد مگر بندرت و ثمر آنرا منصوص میدانند و در هر خانه و باغی که ثمر آورده بکوبند زود آنرا خراب و ویران میکردانند * ماهیت آن بری و بستانی و سرخ و سفید و درخت آن شبیه بدرخت انار الا آنکه اندک انبوه تر میباشد و بسیار بلند نمی شود و بهترین آن فارسی است یا مصری * طبیعت آن در اول دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن قابض و حابس سیلانات و رادع و مجفف و مقوی اعضا و جهت استحکام دندان و لثه و اسهال دموی و صفراوی و رطوبی و زلق امعا و سحج و قرحهٔ آن و نزف الدم هر عضو و ادرار طمث و بواسیر و جرب و حکه و منع ریختن مواد بمعده و قی شربا و ضمادا و طلاء و چون با سرکه بجوشانند و بدان مضمضه کنند جهت بدبوئی دهان و قلاع آن و استحکام لثه و دندان و ضماد آن جهت التیام جراحات و بدبوئی زیر بغل و منع تزاید اورام و انصباب بسوی آن اعضا و ذرور آن جهت نزف الدم قروح و سحج و طوخ آن با سرکه و طبخ مغره بر حوالی رحم مانع انصباب مواد بسوی آن * مضار مصدع و مسدد و مصلح آن کثیرا * مقدار شربت آن از یکدرهم تا دودرهم بدل آن بوزن آن اقماع رمان و یا پوست تازهٔ ریشهٔ انار و یا حفت بلوط و عصارهٔ آن که تازهٔ آنرا کوبیده فشرده آب آنرا گرفته خشک نمایند مانند عصارهٔ لحیة التیس و آنکه خشک آنرا در آب جوش دهند تا قوت آن در آب بازداده شود پس بمالند و صاف کرده باز بجوشانند تا منعقد گردد در جمیع افعال قویتر و لطیف تر از جرم آنست و گفته اند از خواص آنست که چون روز چهارشنبه وقت طلوع آفتاب یک عدد غنچهٔ ناشکفتهٔ آنرا صاحب رمد و معتاد بدان از درخت بدهن بچیند و فرو برد تا یک سال رمد نکشد و مجرب دانسته اند و سفوف و اقراص آن در قرابادین ذکر یافت *

* جلنجبین * بضم جیم و فتح لام و سکون نون و فتح جیم و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون معرب گلنگبین فارسی است یعنی برگ گل سرشته با همو زن آن عسل که حقیقت و اصل آنست و مجازا بر معمول از شکر و گل و همو زن را بفارسی گلقند و کمتر را که گل کمتر و شکر سفید زیاده باشد گل شکری نامند و بهترین آن آنست که نیکو و محکم سرشته و گل آن خوشبو و تازه و عسل و یا شکر آن خالص سفید جید باشد و بسا باشد که بازدرین محتاج بداخل کردن عسل و یا شکر شوند زیرا که آنمقدار از عسل و شکر کم تخمیر نیکو نمییابد و حافظ آن نمیتواند بود از فساد و در قرابادین در حرف الواو دیرورد اقسام آن ذکر یافت * طبیعت عسلی آن گرم و خشک در دوم و شکری آن گرم در دوم و تر در اول * افعال و خواص هر دو نوع آن مقوی دماغ و معده و مجفف رطوبات غریبه و مانع صعود بخارات بدماغ خصوصا خوردن

جلنار

جلنجبین

آن بعد از طعام وعسلي آن جهت مبرودین و مشایخ وکسانیکه در دماغ ایشان رطوبت غالب باشد وجهت فالج و وجع مفاصل ونقرس وتفتیت حصاة وعسر البول و با ربع آن معجون کموني جهت تحلیل ریاح غلیظه و قولنج را وجاع ظهر و انهضام طعام ومداومت آن در زمستان باعث حفظ صحت وشکری آن جهت محرورین وجوانان ورفع مبادی وسواس وجنون وممزوج آن بامعزین آن معجون اسطوخودوس ونصف آن معجون بنفشه که خوب سرشته باشد مداومت استعمال بدان جهت رمد کهنه ورفع بخارات وضعف بصر وصداع وشقیقه ورفع سدد ودفع اخلاط محترقه مجرب وآشامیدن مطبوخ عسلي آن باتربد وتخم کرفس که مکرر صاف نموده باشند جهت لقوه وفالج واسترخای دهان وزبان ومبادی مفاصل ومطبوخ شکری آن باتمرهندی وعناب جهت دوار وسدر وکلقند را چون در آب طبخ دهند ومالیده صاف نمایند نائب مناب شربت آنست شیخ الرئیس در معالجات سل قانون نوشته که ضعیفه سل داشت ومن او را بخورانیدن کلقند معالجه نمودم که تامدتی کلقند مشهور دروه مقدار معتدی بمصرف رسانید که مرا از بیان مقدار آن خجالت میآید وصحت یافت المضار معطش ومضر کبد ومصلح آن خشخاش مقدار شربت از جرم آن تا چهار مثقال ومطبوخ آن تا شش و زن آن آب که تا بنصف رسد تا چهارده مثقال وقوت عسلي آن تا چهار سال وشکری آن تا دو سال باقي میماند

* چلوز * بضم جیم وفتح لام مشدده وسکون واو وزای معجمه وبکسر جیم نیز آمده اسم عربي فندق است وبعضی بربادام کوهي نیز استعمال نمایند وحب الصنوبر کبار را نیز مینامند واین بجهت اشتباه جیم بحاست چه بحاء مهمله حب الصنوبر است وصاحب اختیارات بدیعي نوشته که آنچه محقق است جلوز لوز بربری است وروغن ویرا زیت الهرجان والسودان نیز گویند واهل مغرب الاتصی ارجان وآرقان خوانند وآن بادام کوهي است که بشیرازی بخرک گویند قائم مقام چلغوزه بوده درمنفعت * طبیعت آن گرم دراول و گویند در دوم وخشک دراول وبااندک رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مبهي وزیاده کننده مني وجهت درد پشت وعصب واسترخاء وعرق النساء وگزیدگي عقرب ورتیلا نافع وبرخی ردیبر از معده ومیکند ومصلح آن شکر بدل آن چلغوزه است

* چلید * بفتح جیم وکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه ودال مهمله بفارسي تگرگ وبهندی اوله نامند ودر طبع وجمیع آثار وافعال مانند ثلج است واز آن کثیف تر وگفته اند چون تگرگ را بر پارچه کرپاسي پهن نمایند وبر گردن صاحب سلعه که در بنگاله مرضی میشود که بهندی گهیگه نامند بندند باعث تحلیل آنست ولیکن وجع وسوزش بسیار مینماید وچون برعضو یکه سوخته باشد بمالند وجع والتهاب آنرا تسکین دهد وچون تگرگ را بر زمین اندازند که آب شود وگل آنرا بردملی که سوزش والتهاب بسیار داشته باشد بمالند تسکین دهد وچون آن گل را گلوله نموده خشک نمایند وعند الحاجت بآب ترنموده ضماد نمایند نیز همین اثر دارد

* فصل الجیم مع المیم *

* جمار * بضم جیم وفتح میم مشدده والف وراء مهمله وبزای معجمه نیز آمده وآنرا قلب النخل ولب النخل وشحم النخل نیز وبفارسي پنیر نخل نامند * ماهیت آن چیزی است سفید رنگ شیرین قریب بطعم شیر که در سر درخت نخل وموضع طلع میباشد که چون آنرا ببرند ویا برآورند آن درخت از ثمر می افتد ودیگر ثمر نمیدهد وبهترین آن سفید تازه شیرین آنست * طبیعت آن در آخر اول سرد ودر وسط آن خشک * افعال وخواص آن مقوی معده واحشا وقاطع اسهال خون وغیر آن وجهت نفث الدم ودرد سینه ورفع خشونت آن وحلق ونیکوئي آواز وتصفیه آن وجهت سرفه وغلبه صفرا

وغلیان خون ومنع تحلیل ارواح خصوصا روح طبیعی وجلب حرارت غریبه ازبدن ورفع قی صفراوی وخمار وضرر نبیذ ولاغری کرده آشامیدن طبیخ آن نافع خصوصا با شکر وضماد آن جهت گزیدن زنبور الشماز مضر برئه ومولد ریاح ومخلط مائی وبطئ النزول ازمعده ومصلح آن عسل وسکنجبین وخرما وزنجبیل پرورده بدل آن حماض است

* جمجم * بکسرد وجیم وسکون د ومیم * ماهیت آن بیخی است شبیه بزردک بری باریک ودراز واندرون آن سفید وبیرون آن مابین سفیدی وزردی وخوشبوئی وبااندک تلخی وتندی وشیرینی وازبلاد چین خیزد وازانجا ببخارا وسمرقند وسائر بلاد برند گویند آنرا باسوزن زرین اززمین برمیآورند ودر دلرستان آن را اکثر موشان نامند وساق و برگ آن شبیه بزردک است * طبیعت آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن جهت خناق وربو وسرفه و ضیق النفس ونزف الدم وذات الرئه وذات الجنب ونیم مثقال آن جهت خفقان شربا نافع وبیشتر استعمال آن با بهمن سرخ وسفید وشکر است جهت تحریک باه ومربای آن درجمیع افعال قویتر ودرقرابادین ذکر یافت مضر بسپرز مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن نیم درهم بدل آن سه وزن آن سکنجبین امین الدوله گفته که ازیک مثقال تا یکمثقال ونیم آن با جلاب رافع خفقان درحال واز مجربات است

* جمد * بفتح جیم ومیم وسکون دال مهمله بفارسی یخ نامند ودر طبیعت وافعال مانند ثلج است وازان لطیفتر وخوبی وبدی آن بآبی که ازان منجمد میگردد برمیگردد وجهت هیضه وتبهای صفراوی ومحرقه بغایت نافع وضماد آن بر پیشانی جهت منع رعاف مجرب وچون چشم کسی ازسردی برف ویخ وهوای بسیار سرد ورم کرده درد نماید میل یخی که درمیان تنه یا شاخهٔ اشجار منجمد شده باشد باندرون چشم بکشند مفید است ورم ودرد آن زائل میگردد مضر اورام باطنی واعضا است

جمد

* جمست * بفتح جیم وفتح میم مشدده وسکون سین مهمله وتاء مثناة فوقانیه * ماهیت آن سنگی است که درصفرا که بادیهٔ است درسه منزلی مدینهٔ طیبه بهم میرسد بعضی ازان سفید وبعضی سرخ وبعضی آسمان جونی وتا مقدار یک رطل میشود ودر معدنی که درانجا است تکون می یابد وگفته اند مادهٔ تکون آن زیبق قلیل ردی وکبریت کثیر جید است وضعیف النضج وطبخ تام که نیافته باعتبار نقصان حرارت والا یاقوت میگشت وبهترین آن سرخ ارغوانی شفاف است * طبیعت آن گرم وخشک در سوم * افعال وخواص آن آشامیدن آن محلل اورام ورافع خفقان وغثیان وغشی ومستی وطلای آن جهت ورم چشم وخراج وپوشیدن انگشتری مصنوع ازان جهت نقرس وقضای حاجات ومحبوبی نزد خلایق ودرزیر سرنگاهداشتن باعث دیدن خوابهای مشوش مقدار شربت آن تا نیم درهم ودرظرف مصنوع ازان اکل وشرب درآثار مانند آشامیدن جرم آنست

* جمل * بفتح جیم ومیم ولام بعربی ابل نیز وبفارسی شتر وبهندی اونت بضم الف وخفای نون وسکون واو وتاء چهار نقطهٔ مند وبچهٔ آنرا بعربی جزور وعجل نامند * ماهیت آن معروف است وآن حیوانی زیرکتر است ازحیوانات دیگر چون رنجور شود برگ بلوط خورد وچون آنرا مار بگزد خرچنگ خورد وبهترین آن یکساله فربه اعرابی راعی سرخ رنگ واشقر است * طبیعت آن دردوم گرم ودراول سوم خشک * افعال وخواص آن خوردن گوشت آن مقوی باه واعضا ومنعظ قوی وجهت تپ ربع وعرق النسا ووجع ورک مزمن ویرقان اسود وحرقة البول نافع وطلای گوشت سوختهٔ آن جهت توبا وطلای رئهٔ تازهٔ آن که هنوز گرم باشد جهت کلف مجرب وجگرآن رافع نزول مای عین ومقوی باصره وطلای پیه آن بواسیر را مفید ونگاهداشتن آن درجائی که خواهند گریزانندهٔ مار است ازانجا ومداومت اکل رئهٔ آن

جمل

مورث کوري وحصول مغز ساق آن با پشم بعد از طهر سه روز متوالي معين بر حمل ونقوع سرکين خشک آن قاطع رعاف و
آشاميدن آن با ادويهٔ مناسبه جهت صرع وضماد تازهٔ آن جهت خنازير وبثور وبخور بعلامت آن جهت تاليل موثر وخوردن
کومان آن جهت تنقيهٔ رحم وبوا سير وقطع خون وشقاق وانفحه يعني پنير مايهٔ بچهٔ که نخورده آن بغايت مقوي باه ومنعظ
ومنجمد کنندهٔ جامد وکل از زبدهٔ منجمد از اخلاط ومني ومسمن بدن وآشاميدن کف دهن آن در حين مستي مورث جنون
وچکانيدن آب بودنه در دماغ جمل باعث زوال مستي آن وآشاميدن شير آن جهت استسقا خصوص با بول آن مجرب
ودر قرابادين ودر مقدمهٔ اين کتاب نيز دستور آشاميدن آن ذکر يافت وبول آن به تنهائي نيز موثر ومدر ومسهل زرد آب
وجهت سرفه وزکام وورم جکر واستسقا ويرقان وسدهٔ جکر وتقويت باه ورفع مستي بسرعت وبوئيدن آن جهت تفتيح
سدهٔ مصفاة ورفع چشم وقطور کرم کردهٔ آن در کوش مسکن وجع آن وجهت رفع ثقل سامعه موثر ونطول جوشانيدهٔ آن
با حرمل جهت نقرس وفالج وخدر وا ورام مجرب ودرورموي نازک آن جهت تنقيه واندمال قروح وسوختهٔ آن جهت
قطع سيلان خون جراحات وسعوط آن جهت حبس رعاف وبستن موي آن بر ران چپ رافع سلس البول وبستن کنهٔ شتر
بر آستين عاشق باعث زوال عشق آن وچون کندم را بعرق آن تر کرده بخورد طيور دهند بيهوش شوند وکف دهان آن نيز
همين اثر دارد وکوشت آن غليظ ورديء الکيموس وثقيل ومولد خون سود اوي مصلح آن با نمک وشبت مهرا پختن وبا زيت
رکابي جوشانيدن وفلفل وکروبا وزيرهٔ کرماني داخل کردن ويا کفي خردل خوردن وبعد از ان سرکهٔ خالص وآب کامه يا سرکهٔ
کبر مخلل يا با اشترغاز آشاميدن محرور المزاج راو براي غير او وجاع مفاصل ومبرود المزاج را مربای زنجبيل خوردن است

جمهوري

جمهوري بفتح جيم وسکون ميم وضم ها وسکون واو وکسر راء مهمله وسکون يا * ماهيت آن شرابي است که مثلث
را با آب بجوشانند تا آب بسوزد ومدتي بگذارند پس استعمال نمايند وبعضي شراب انکوري سه ساله را جمهوري نامند وديکري
کفته که آب انکوري است که جوشانيده تا بنصف رسيده باشد پس در خم کرده آنرا شراب سازند طبيعت آن کرم وخشک * افعال
وخواص آن منضج ومحلل ومشهي ومبهي ومعين بر جماع ومريع الانحدار ومولد خون صالح غليظ ومسخن احشا است *

جميز

جميز بفتح جيم وفتح ميم مشدده وسکون ياي مثناة تحتانيه وزاي معجمه وبيوناني اسفومغري يعني تين الاحمق و
بهندي کولر وچون در حوف ثمر آن پشه ميباشد اهل ان آنرا انجر پشه ميکويند * ماهيت آن ثمر درختي است شبيه بانجير و
شير آن بسيار غليظ وبرک آن شبيه ببرک توت ودر سالي سه مرتبه وچهار مرتبه نيز ثمر ميدهد وثمر آن بي کل از ساق آن بر مي آيد
بمقدار آلوچه سبز وسفيد رنگ وبعد رسيدن بعضي سرخ ميکردد وتخم آن بيزرکي تخم انجير ودر بعضي بلاد خود بخته نميکردد
تا آنکه آنرا تيغ نزنند ومنبت آن بلاد شام وحوالي آن ودر هند ونبکاله بسيار است بلکه در هر مرد وبلد انواع ميباشد
وثمر آنرا بدين نحو ميکيرند که شاخ آنرا اخراشيده بقسمي که با صل درخت نرسد ودر ايام بهار پيش از آنکه بثمر آيد و
آنچه از ان برآيد بعد في جمع مينمايند ويا در ظرف سفالي لعابدار ويا چيني ويا شيشه وآن غير انجير بريست چه انجير
بري از سمومات وماکول نيست وآنرا در ديلم ديوانجير وجميز را شلکا انجير کويند وماکول است * طبيعت آن در دوم
کرم ودر اول تر * افعال وخواص آن جهت وسواس وسرفهٔ يبسي ودرد سينه ونفث الدم وسبرز وکرده نافع ولعوق
آن که برک وثمر وشاخ آنرا جوشانيده صاف کرده با شکر بقوام آورده باشند جهت ربو وضيق النفس وسرفهٔ مزمن وکر فتکي
آواز مجرب ومطبوخ نيمرس آن جهت نفث الدم از سينه وبواسير ويک مثقال از برک سائيدهٔ آن با آب جهت قطع

و سهال مجرب وبا صورین آن شکر جهت سرفه آزموده وضماد عصارهٔ برگ آن جهت تحلیل دماميل ونضج آنها وآشاميدن
آن با اشق جهت قروح سرکز ید کي جانوران سمي وطلاى آن نیز سود مند وگویند خوردن نمر پختهٔ آن با پشهٔ جوف
آن مانع رمد است بمدت اومت دران سال وشیر آن گرم وباحدت ولیکن ضعیف تر از شیر انجیر وباقوت ملینه ومحللهٔ اورام
صلبه ومسهل اخلاط غلیظه وملصق جراحات وجذاب وآشامیدن نیمدرهم آن جهت تحلیل سپرز وتبهای بارده وبا لرز
وصرعی وخاکستر چوب آن جهت قروح ساعیه واکله ونار فارسي مجرب وثمر آن ردی الغذا وملعاح ومصر معده وسورث
حمیات ومصلح آن انیسون وسکنجبین وکلنگبین وآشامیدن آب سرد بالای آن ونوعی از آن کوچکتر از آلوچه است وشیرین
وبعد رسیدن سرخ میکردد وپر بالای آن از شیرهٔ آن چیزی نشر کرده مانند دانهٔ نباتهٔ منجمد میکردد وآنرا قومی حماط
مینامند ودر فلسطین و بنگاله بسیار است ودر فلسطین مشهور ومعروف بسلمی ودر هند وبنگاله بکولر کوچک ودرخت آن
بزرک تر از انواع دیگر آن وثمر این محتاج به تیغ زدن نیستند ولعوق ثمر آن با اندک کتیرا وصمغ عربي که نرم سوده در
آخر طبخ بران بپاشند تا آنکه بقوام آید نکسشت لیسیدن آن جهت سرفه وامراض صدر وتحلیل مواد ورفع احیانا نافع *

* فصـــــــل الجيم مع النون *

چنپا

* چنپا * بفتح جیم فارسي وسکون نون وفتح باء فارسي والف * ماهیت * آن درختی است هندی وسه صنف میباشد یکی
گل آن زرد ودیگری سرخ گلابی ودرخت این هردو صنف کوچکتر از درخت گردگان وبرگ این اندک باریکتر از
برگ آن وصنف سوم درخت آن عریضتر وبرگ آن کوتاه تر وعریضتر وگل آن طولانی ورنگ آن سفید ومایل اندک بسبز
میباشد ومستعمل در ادویه گل صنف اخضر آنست وگل هرسه فی الجمله شبیه بلاله وبرگهای آن پنج عدد وما رنگتر وبلند تر تا
بقدر طول دو بند انگشت وضخیم وخوشبو وتند بعد یکدیگر وبین احدات رغلاف میباشد ودر میان گل آن چند دانه
ریزه مانند آنکه در ناگسرگل است میباشد * طبیعت * آن گرم وخشک * افعال وخواص * آن استشمام آن مقوی
قلب بارد وخوردن آن دافع بلغم ورياح وقاطع اشتهای طعام وگویند چون سر درخت آنرا ببرند ودر تنهٔ آن بقدر سه چهار
ذرع گل اشته بران لته بسیار پیچیده وروغن چراغ بران ریخته مانند مشعل مشتعل سازند تا تمام آنچه از زمین بیرون است
بسوزد پس بیخ آنرا برآورند تا زهر اکثر سموم است شربا وضمادا وطلاء وگویند که چوب حیوهٔ مشهور بملک هند عبارت
از این است لیکن این اصل ندارد ودرخت چوب حیات دیگر است ونواح قلعهٔ رهتاس که در صوبهٔ عظیم آباد است میشود
شاید در خواص قریب بدان باشد *

جند بادستر

* جند بادستر * بضم جیم وسکون نون ودال مهمله وفتح باء موحده والف وفتح دال وسکون سین مهملتین وفتح تاء
مثناة فوقانیه وسکون راء مهمله وبعد سترپیا بجای الف نیز آمده بیونانی اکسیانوش وبفارسي آش بچکان وبترکی اغلاق
آشي نامند * ماهیت * آن خصیهٔ حیوانیست آبي مزدوج بعني دو عدد متصل بهم بهیأت کیس بیضتین وآن حیوان
بهیأت سک بسیار کوچکیست وغیر سک آبي است وموی آن سرخ مائل بسیاهي وغلیظ ودر خارج آب نیز تعیش میکند ودر دیلم
آنرا سک نامند وحکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که قیاس تقاضا نمیکند که خصیهٔ آن بعظم جند باشد وحقیر تازهٔ آن را
ملاحظه نموده که صیاد قطع کرده بود اصلا بو ورنگ نداشت وبعد از جوشانیدن آن در آب وخاکستر وپرورده کردن
آن بدو ماه بعد از مدتی صاحب بو ورنگ شد واینکه در او نوعی از استحاله است شکی نیست ورنگ آن زرد وسرخ

وسیاه میباشد و بهترین آن و مستعمل زرد پس سرخ سنگین خشبوی تند و سریع التفتیت آنست که زیاده از سه سال بر آن
نگذشته باشد و آنچه مخالف این اوصاف باشد ردی است و صاحب ترویح الارواح نوشته که قوت آن تا پانزده سال
میماند و بعد از آن ضعف میگردد و انطاکی نوشته که شکی نیست در آن بلکه زیاده هم میماند و سیاه آن با سمیت و قتال
و محرر گوید آنچه حکیم نوشته راست است تازهٔ آن نرم و بدبو و بعد مدتی تا یک سال زیاده که بر آن بگذرد سخت و خوشبو
و رنگ آن خوب ظاهر میگردد * طبیعت آن * در آخر سوم گرم و در دوم خشک و الطف و اقوی جمیع ادویهٔ حارهٔ یابسه
است و چیزی صمغی شحمی که در اثقل آنست لاذع شدید التسخین است استعمال آن جایز نیست * افعال و خواص آن *
مفتح سدد و محلل اورام و تریاق ادویهٔ بارده و قتاله و اکثر هوام و مخنوق از خربق و مهیج حرارت غریزی امراض
الراس و العصب و القلب و المعدة جهت امراض باردهٔ رطبهٔ دماغی و ریحی و عصبانی مانند صرع و ام الصبیان و فالج و
رعشه و تشنج رطب امتلائی و لیثرغس که سرسام بلغمی است و نسیان و دردسر بارد ریحی مزمن و بلغمی و شقیقه و سبات و
خدر و کزاز امتلائی رطب و زکام و اوجاع اعصاب و اذن و غیرها و مالیخولیای مراقی و خفقان بارد و فواق و نفخ معده و
قولنج بلغمی و ریحی شرباً و سعوطاً بتنهائی یا با ادویهٔ مناسبهٔ هر علت و خورانیدن یک حبهٔ آن با شیر مرضعه جهت ام الصبیان
و برای خدمای طفل مالیدن موثر السموم طلای آن با سرکه و تمریخ آن و تدهین آن با روغن گل یا ادهان مناسبهٔ دیگر جهت
دفع سموم و خوردن آن بعد اقمون بقدر یک که افیون خورده باشند دافع سمیت آنست خصوصا با سرکه و چون با مساوی آن
افیون بشایند سمیت افیون را زائل کرده اند خصوصا با سرکه اعضاء النفض چون بعد از فصد صافی حقنا رد و در رحم آنرا
بآب فودنج یا عسل بخور کنند ادرار طمث نماید بدون ضرر و اخراج جنین و مشیمه کند و برودت رحم را زائل سازد و
اگر با آن تب نیز باشد با عسل و فلفل مقدار یک ملعقه لعق نمایند هیچ مضرت نرساند و با سرکه جهت فواق الصداع بخور آن
جهت اصناف صداع بارد و ریحی العین اکتحال آن جهت ظلمت بصر و دمعه و سبل و طلای آن جهت قروح قتاله و اکثر
امراض دماغیه و عصبانیه و اوجاع مزمنه ضماد آن بتنهائی و یا با روغنهای مناسبه جهت تحلیل اورام مزمنهٔ حاره
و بارده و اوجاع باردهٔ مفاصل و غیر آن و دستور تدهین بروغن آن الاذن گذاشتن آن در گوش جهت ریاح و ثقل سامعه
که از برودت باشد و وجع بارد آن و همچنین قطور آن با روغن نارد بن در گوش جهت امراض مذکوره و استشمام آن
جهت اورام ریه و علتهای آن و تقویت دماغ نافع و حمول آن مصلح حال رحم و مسقط جنین و مدر حیض و بول مضر
محرورین مصلح آن شربت بنفشه مقدار شربت آن تا یک دانگ بدل آن مثل آن وج و یا نصف آن فلفل و در بعضی مواد
بوزن آن مشک و در امراض جگر فرفیون و جهت تحلیل رطوبات ترجه سعو ترین آن فلفل و ثلث آن دارفلفل و ثلث آن
زرنباد است و جند سیاه بقدر یک درهم کشنده است و بسیار است که در مدت یک روز میکشد و الا منجر بسرسام میشود و
تریاق آن حماض اترج و سرکهٔ خمر و شراب الاغ است و دوائی جند بادستر و جوارش و حب و دهن و مرهم و معجون و نسخ
منتشر نیابا عتبار آنکه اطل و عمود در آنها جند بادستر است در قرابادین در حرف الجیم مذکور یافت

جنطیانا

* جنطیانا * بکسر جیم و سکون نون و کسر طاء مهمله و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و فتح نون و الف لغت یونانی است و
برومی اسلیسقان و بفارسی گوشاد و بعجمی اندلسیتش گشکه و بعضی بش گشکه و اخیر آن دانسته اند و بهندی بکهان
بید بفتح باء فارسی و کاف و خفای ها و الف و نون و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و دال مهمله گویند اسم آنچه

مشتق از اسم بادشاهی است که اول اطلاع بران یافته ویا شفا ازان دریافته واسم آن بادشاه جنطین بوده * ماهیت
آن دو صنف میباشد رومی وغیر رومی ورومی آن که بهترین اصناف است وبفارسی نیز بامند مستعمل ونزد اطلاق مراد
این صنف است بیخی است درازتا بنبری وغلیظ مائل بسرخي وتیز کج وتلخ وساق وعروق آن بسطبری انکشتی ومجوف
واملس وبقدر دو ذرع وکره دار وبرک آن شبیه ببرک کردکان ویالسان الحمل وازان کوچکتر وازهم دور وسبز و
اطراف ووسط برک آن مشرف وکل آن سرخ مائل بکبودی وثمر آن در غلافی عریض نازک سبک شبیه بکنجد ومنبت آن
جبال ومواضع سایه وبرف نشین ونمناک وصنف دوم آنرا جرمغانی نامند وبرک آن شبیه ببرک حماض واین غیر مستعمل
ودر بنکاله جنطیانا شیرین طعم نیز دیده شده * طبیعت آن در اول سوم کرم وخشک وبعضی در دوم خشک کفته اند وقوت
آن تا ده سال باقی میماند * افعال وخواص آن قابض وبغایت ملطف وجالي ومحلل ومنقي ومفتح سدد ومسکن اوجاع
بارده وحمایت کنندهٔ قلب از اذیت سموم بسبب قوت قابضه وتریاقیه که دارد ومدر بول ومخرج جنین وآشامیدن آن جهت
امراض مذکوره وکزیدن سک دیوانه وعقرب وهوام وسموم مشروبه وورم جکر وسپرز وعسر البول واحتباس حیض ودو
درهم آن باشراب جهت التوای عصب ووجع کبد وطحال وبرودت وادرار م آنها ویکمثقال آن با فلفل وسداب وشراب جهت نهش هوام
وسک دیوانه وغیر آن ودر تریاقیت اقوی وآشامیدن عصارهٔ آن مقدار یکمثقال با آب جهت درد پهلو ومعده وکبد
بارد وسقطه وهتک عضل واطراف آن والتوای عصب نافع وضماد آن باشراب جهت کزیدن جانوران سمي وجراحات
وقروح خبیثه وورم بارد احشا وضربه وسقطه وکسر اعضا ورثي ووجع معده وباسرکه جهت ازالهٔ بهق وطلای آن با حنا برکف
دست قاطع خون حیض ولطوخ آن جهت ورم حار چشم وداخل کردن آن در شیافات حاده بجای عصارهٔ خشخاش سیاه
مفید وحمول آن جهت اخراج جنین واسقاط آن موثر وبدستور آشامیدن نیم مثقال کوبیدهٔ آن با عسل وآب نیمکرم
ورازی کفته که جنطیانا از کبار ادویه است که داخل تریاقات ومعاجین کبار کرده میشود از برای دفع سموم وتقویت ادویه
خصوصا برای دفع سمیت کزیدن سک دیوانه وافعی ومار وعقرب وسباع کزندهٔ ذوات السموم ومقاومت باسموم قتالهٔ
مشروبه ایضا ومضر سینه مصروربین مصلح آن اسقولوقندریون مقدار شربت آن تا یک مثقال بدل آن در تفتیح وتحلیل یک
وزن ونیم آن اسارون ونیم وزن آن پوست بیخ کبر ودر سائر مواضع قسط وزراوند بوزن آن وکویند جنطیانا جرمغاني
وعصارهٔ آن که بیخ آنرا بکوبند وبنبیرورزد رآب بخیسانند پس بجوشانند تا غلیظ کردد وصاف نمایند وباز طبخ دهند تا منعقد
کردد در جمیع افعال مذکوره شربا وضمادا اقوی ترا زجرم بیخ آنست وبا سداب در تریاقیت اقوی وقوت آن تا هفت سال
باقي میماند ودواء الجنطیانا ودهن وسفوف وشراب وضماد ومعجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* فصـــل الجیم مع الواو *

* چوب چیني * بضم جیم فارسي وسکون واو وباء موحده وکسر جیم فارسي وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر نون وبازدک
آنرا خشب الصیني وبیخ چیني نیز نامند وازادویهٔ جدیده است * ماهیت آن بیخی است سرخ وکلابي رنک واندک
شیرین خصوصا تر وتازهٔ آن وبقدر شبری وکوتاه تر وبلند تر ازان نیز وقوی بسطبري یکقبضه وبعضی باریک تر ازان وبعضی
کم کره وبعضی پر کره وبعضی راست وبعضی کج وبعضی متشعب وبعضی املس وبعضی خشن وبعضی سنکین وبعضی سبک وبعضی
صلب وبعضی رخو وبعضی سفید وبعضي سیاه براق میباشد وبهترین ومختار ومستعمل آن سرخ وکلابي رنک وشیرین طعم

آنست که قطعات آن بزرگ و راست و قوی و بی گره و یا کم گره و املس و بی ریشه و نه زرد و صلابت و رخاوت متوسط و غیر متشعب
و متشقق و تازه و سنگین و غرقی غیر بسیار کهنهٔ کرم خورده باشد و آنچه سفید و سبک و رخو باشد خام است و آنچه سیاه و براق
صلب بی ریشه بهیئتیکه گویا در اندرون آن صمغ جا کرده که مصمغ نامند و همچنین پر گره کج پر ریشه و متشعب و متشقق
آن همه زبون و غیر مستعمل بجهاتیکه در قرابادین کبیر ذکر یافت و نبات آن از قبیل نجم و بیاره فی الجمله مفروش بر روی
زمین و شاخ آن باریک و صلب و غیر مجوف فی الجمله شبیه بشاخهای نورستهٔ بانس که در هند و بنگاله میشود الا آنکه برگ
آن باریک و بلند اند که شبیه ببرگ سادج هندی و از آن کوچکتر منبت آن اکثر کوهستان بلاد چین و کنار آبها و چشمها و در
کوهستان سلهت که در شمال و مشرقی بنگاله واقع است نیز میشود ولیکن بسیار ضعیف و کم قوت و پر ریشه و پر گره و سبک
وزن و رخو و از چین گاهی بیخ تازهٔ آنرا در میان خاک سرخ رنگی اندک لزج و آمیخته بریگهای بسیار کوچک می آورند چنانچه
در سنه یکهزار و یکصد و هشتاد و هشت هجری در کلکته آورده بودند محرر کتاب در مرشد آباد تقریبدست آورده خاکی
شبیه بدان بهم رسانیده در باغچه کاشت سبز گشت بیارهٔ آن شبیه بانچه ذکر یافت بود و طول آن بمقدار سه چهار ذرع
و برگهای آن کوچک اندک طولانی و در دور در هر ساقی سه چهار پنج برگ زیاده نبود و از بیخ آن بیخهای دیگر پیوسته بدان
بهم رسیده و بعد یک سال بر آورده شد در خوبی مانند چوب چینی نبود و لیکن شیرین طعم و چون باز کاشته شد بسبب
اختلاف آب و هوا و یا قصور تربیت سبز نگردید و پوسیده شد * **طبیعت آن** حکیم میر عماد الدین محمود شیرازی گرم و
تر در مرتبهٔ اول دانسته بالیقین در حرارت و تامل در رطوبت آن و حکیم مرزا قاضی یزدی و حکیم میر محمد هاشم طهرانی
گرم در اول و خشک در دوم دانسته اند و حکیم میر محمد مؤمن مرکب القوی مائل بحرارت و حکیم محمد اکبر معروف
بحکیم ارزانی در قرابادین خود موسوم بقادری نیز مرکب القوی نوشته و لیکن همه قائل اند برطوبت فضلیهٔ آن و نواب معتمد
الملوک سید حکیم علوی خان قدس سره نیز مرکب القوی و اجزای ترکیبی آنرا مائل بحرارت و یبوست با رطوبت فضلیهٔ
غریبهٔ بسیار فرموده اند و ادلهٔ هر یک بتفصیل در قرابادین کبیر ذکر یافته و این اقرب بصواب است محرر گوید اصل آنست
که تر و تازهٔ آن حار رطب است با یبس بسیار کمی و هر چند کهنه میگردد بر یبس آن می افزاید و از رطوبت آن میکاهد و تاثیر
حرارت یابس آن نیز غالب می باشد * **افعال و خواص آن** ملطف و مفتح سدد و محلل فضول و معرق و مرقق و مصفی
خون و ارواح و منوم و سریع النفوذ باعضا و اقاصی بدن و عروق ضیقهٔ شعریه و ممد حرارت غریزیه و مقوی اعضای رئیسه و
معده و باه و مدر بول و حیض و مجفف رطوبات غریبه باعتبار قوت قابضه که دارد و جهت فالج و رعشه و تشنج امتلائی و صداع
مزمن سوداوی و شقیقه و مواد نزلهٔ مزمنه و اختلاط ذهن و سبات و اقسام جنون و مالیخولیا و مانیا و قطرب و امراض سوداویه
و دمویهٔ محترقه مانند جذام و آتشک و جمیع قروح خبیثه و ساعیه و جوششها و توبا و جرب و حکه و اکله و قروح گرده و مثانه.
و امراض مقعده و بواسیر و نواصیر و اسهال بواسیری و سلس البول و امراض رحم و عقر و بروز نمودن حصبه و سوء القنیه و
استسقای لحمی و یرقان اسود و سل و عقدهای صلبه و اورام صلبهٔ سوداویهٔ متحجره و حمیات سوداویهٔ عتیقه و دق شیخوخة و حمی
ربع و سرطانات و بهق و برص اسودین و کلف و اوجاع مفاصل و وجع ورک و عرق النسا و نقرس و داء الثعلب و داء الحیه و داء
الفیل و ترک عادت افیون و دفع سمیت اخلاط فاسدهٔ محترقه و اعاده کنندهٔ باه مایوسین و نضارت و حمرت و صفا و رونق
رنگ بشره و تسمین بدن و غیر اینها از امراض سوداویه و بلغمیهٔ مزمنه بتفصیلیکه در قرابادین کبیر ذکر یافت نافع باشرائط

وطرق استعمال آن بعنوان مطبوخ بطريق تعريق در ظرف سربسته ويا بطور قهوه ويا نقوع ويا سفوف ويا شربت وحلوا ويا
حريره ويا مربا ويا دهن ويا مرهم ويا معجون ويا غير اينها بتنهائي ويا با ادويهٔ معينه ومناسبه ومختصه بهر علت ومرض وبالجمله
اكثر امراض مزمنهٔ سوداويه وديه موية محترقه را مقبل ومجرب است ودر امراض بلغميه خصوصا تازهٔ آن چندان نفعي ندارد
ودر تصفيهٔ خون وساير اخلاط وتفرقه هريك از هم بهتر از ان چيزى نيست چنانچه شخصى را بنا بر بعضى جهات چوب چيني
بطريق مطبوخ با شراب خورانيده شد ودر آخر آن غلبهٔ خون وسودا وبلغم نيز معلوم كرديد وخارش در دست وپاها واكثر
اعضا ودانهاى كوچك وانتشار طمع وخفقان قلب اورا از لا انصل اكحل نموده شد پس بفاصلهٔ دو سه يوم فصد صافن ودرين دو فصد
تميز وجدائي خون از سود اين وظاهر بود كه درحين اخراج خون چون رگ را وسيع كشوده شده بود شعبهٔ بسيار سياه با رنگى
مانند مركب وشعبهٔ قويتر از ان سرخ غليظ مائل بتيرگي هردو بيوسته بهم بزمين آمدند وآنچه سياه بود در ته لكن آب مانند جگر سياه
قطعه قطعه منجمد گشت وخون مخلوط بآب وبلغم مانند تارهاى طحلب معلق ومضر محرورين واطفال وجوانان وبلدان وفصول
حاره در هنگام استعمال آن وبعد از ان تا چند مدت خوردن ترشي ونمك وآب سرد وميوهاى تر واشياى منفخه مانند
بقول وحبوب واعراض نفساني وبدني وجماع وغسل نمودن وآب سرد نوشيدن وهواى سرد ببدن رسيدن همه بسيار مضر وچون
مقدار از شربت آن بحسب امزجه وامراض واوقات وغيرها مختلف ميباشد وفي الحقيقت مقدار معيني ندارد وهمچنين
طرق استعمال آن لهذا اينجا ذكر ننمود بدل آن صاصفراس ودر بعضى مواد شجرة النبي كه بفرنگي آنلو سنطورنا مند ودر بعضى
مواد عشبهٔ مغربيه است وچون دو سه برگ آنرا با گوشت طبخ دهند گوشت را زود مهرا ولذيذ گرداند مانند گوشت آهو وگوزن *

چوب چيني

چوب چيني خطائي ماهيت آن جنسي است مانند غده وگره بزرگى شبيه بكالى وكتهل وپوست آن اندك
خشن جوزى رنگ تيره ومغز آن گلابي وبادامي رنگ بى ريشه مانند خمير خشك شده واز كوهستان خطا ونيپال مى آورند
وبرحقيقت آن چندان اطلاعى نيست شايد از تنهٔ درخت برمى آيد مانند كتهل وبعضى ميوههاى ديگر وازبراى آن خواص
بسيارى نقل ميكنند از قبيل خواص چوب چيني وبعضى بهتر وقويتر از ان ميدانند ودستور استعمال اين نيز مانند
چوب چيني چين است ونيز روزى دو ماشه آن را با دو سه ماشه نبات سفوف ساخته با قدرى آب نيم گرم مى آشامند
تا مدت بيست ويك يوم تا چهل يوم واز نمك وحموضات وبقول وغيرها بدستور چوب چيني است واز ان خفيف تر

چوب حيوة

چوب حيوة بفتح حاى مهمله وياى مثناة تحتانيه وواو وتاى* ماهيت آن چوب درخت هندى است كه در نواح
بنارس وگوركپور ورهتاس بهم ميرسد وتبسيار عظيم مى باشد واز ان سرير وپايهاى پلنگ وغيره ميسازند ورنگ آن
اغبر وخالدار وابرى سياه تيره وكم رنگ وكهنهٔ سال خوردهٔ آن رنگين تر وصلب تر وبهتر ودر تازگي كه قطع نمايند بوى
خوش اندك شبيه ببوى عود هندى از ان ظاهر ميگردد وبرگ آن شبيه ببرگ بيد انجير ومتشعب بسه شعبه وباندك تر
وضخيم تر از برگ بيد انجير* طبيعت آن در دوم گرم وخشك* افعال وخواص آن باترياقيت وقوت قابضه وجهت
دفع هيضه كه قى واسهال بند نگردد واسهال رطوبي وتهوع را بازدارد ورياح باطني وسموم مشروبه ضعيفه را دفع نمايد
وضماد آن جهت دفع سموم منهوشه وملدوغه وتحليل اورام وتسكين اوجاع نافع وگويند مار وكژدم وجزاير نزديك
خوابنده بر سرير آن نگردد واذيت نرساند*

جوز

جوز بفتح جيم وسكون واو وزاى معجمه بفارسي گردگان وچهار مغز وبهندى اخروت نامند* ماهيت آن ثمر درختى

است عظیم وبزرگ آن بهن واندک طولانی وفی الجمله ضخیم وآن ثمررا سه پوست میباشد یکی سبز ضخیم با عفوصت بسیار
وقبوضت وانک تلخی ودرخامی اندک نرم وبعد خشک شدن خشبی میگردد دوم که درزیرآنست صلب ودوپاره
بهم پیوسته وسرآن اندک برآمده ودرزیرآن مغز وبرآن پوست رقیقی محتوی برمغزآن ومغزآن سفید بادهنیت بسیار مانند
مغز پسته وچلغوزه وچهارحصه است دوحصه ازهم بسیارجدا واندک اتصالی بهم دارند ودوحصهٔ دیگر باهم متصل و
اندک انفصالی وبین آنها پردهٔ نازک اندک صلب خشبی است * طبیعت آن در دوم گرم ودراول خشک وبا رطوبت
فضلیه وتازهٔ آنرا گرمی ویبوست کمتر ودر رطوبت فضلیه زیاده وهرچند خشک گردد یبوست وحرارت آن می افزاید و
رطوبت آن کم میگردد * افعال وخواص آن بسیار لطیف وملین طبع ومحلل ومبهی ومانع تخمه ومقوی اعضای رئیسه
خصوصا دماغ ومقوی حواس باطنه خصوصا بامویز منقی وانجیرسفید وپیران را بسیار موافق وخوردن ده مثقال آن
که با انجیرکوبیده باشند درتلیین طبع مجرب وبتنهائی ناشتا جهت سهولت قی وبریان کردهٔ آن با پوست جهت سرفه
که ازهوای سرد بهم رسیده باشد وخوردن آن با انزروت مانع ضرر انزروت ومخرج کرم معده وبیعدیل وبدستور
با بلادرمانع ضرر آن وخوردن آن با انجیر وسداب جهت رفع مضرت سموم خواه قبل حصول سم خواه بعد ازان
وآشامیدن سوختهٔ آن که با پوست سوخته باشند بمقدار یک مثقال یا رب مورد وامثال آن جهت قطع خون بواسیر
مجرب وبالخاصیت خوردن مغزآن مسکن مغص ومصلح قروح وبدستور ضماد آن واکتحال آن جهت جرب وسبل
ودمعه مفید وحمول سوختهٔ مغزآن با شراب جهت منع ادرار حیض وضماد آن با عسل وپیاز ونمک جهت گزیدن
سگ دیوانه وچون با زهرهٔ کرمانی نرم سوده با عسل سرشته برسروبدن مفلوج ومقلو وبا صاحبان اوجاع مفاصل بارده
وحمیات بارده بلغمیهٔ مزمنه بمالند ودرحمام ویا در آفتاب ویا خانهٔ گرمی وبرفرش گرمی برطرف مخالف علت دران
مرد وعلت وبربست ذرغیر آن بخوابند وبرخود لحاف پرپنبه بیندازند وبگذارند تا خوب عرق شود پس بدن را پاک
کرده اززیرآن برآیند وبدن خودرا ازهوای سرد محفوظ دارند وآب سرد ننوشند دریک دودفعه زائل گردد واگر در
حمام است دربیت حار آن روند وبرهنه شوند وآنرا گرم کرده برسروتمام بدن بمالند ودرفالج ولقوه اگرخواهند بطرف
مخالف بخوابند وآن مقدار صبرکنند که خوب عرق کنند پس بدن خودرا پاک کنند واستعمال آب مطلقا ننمایند
وبرآیند وازهوا خودرا محفوظ دارند وضماد تازهٔ ترآن جهت رفع آثار ضربه ودلوک آن جهت ازالهٔ کلف وتشنج وجه
وطلای خائیدهٔ آن ناشتا جهت قوبای اطفال وورم سوداوی که زخم شده باشد وبدستور طلای خائیدهٔ مغزکهنهٔ آن ناشتا
جهت غرب وخنازیر باوجود قروح وقوبای اطفال والتوای عصب وتمدد وتشنج اوتار قدمین حادث ازبرد ویبس وداء الثعلب و
ورم پستان وطلای مغزکهنهٔ سوختهٔ آن بازفت جهت قروح سر ومغزآن بسبب لطافت ودهنیت سریع الفساد واستحاله بخلط
مراری خصوصا کهنهٔ آن واکثارخوردن آن باعث اخراج حب القروع وموجب ورم لوزتین وبثوردهان خصوصا محرورین
که مضر ایشان است وبرای این باید که بعد خوردن آن دهن را خوب بشویند وانارچاشنیدار بمکند وسکنجبین بخورند و
باندک خشخاش خوردن نیز مصلح آنست وچون متغیرومتکرج گردد ردی وزبون وباسمیت میباشد نباید استعمال نمود
ومدارای آن قی کردن وترشی ها خوردن است ومربای آن با عسل جهت تسخین گرده وتحریک باه بسیار موثر وملین بطن و
مقوی معاء وعروسی که پروردهٔ آن تریاق صاحبان ضعف معده وصمغ آن جهت قروح خبیثه ذرور وگذاشتن آن بردندان

و جزو مراهم نیز جهت قروح خبیثه مقعد و عصارهٔ پوست آن با رب انار که طبخ داده منعقد نموده باشند جهت اورام
نغانغ یعنی عضلات حلق مجرب و غرغره با آب مطبوخ پوست آن جهت تحلیل اورام لثه و استحکام دندان و ذرور پوست
ملس یعنی پوست دوم آن جهت تجفیف جراحات و آشامیدن سائیدهٔ آن سه روز جهت نزف الدم و زوال تقطیر البول
مثانه از استرخا و بدستور حمول آن با شراب جهت نزف الدم رحم و چون پوست بیخ آنرا مقدار نیم اوقیه تا یک اوقیه بجوشانند
و آب آنرا بعد پرهیز معده از طعام بیاشامند قی آورد و اخلاط لزجهٔ بسیار دفع نماید و اوجاع اسافل خصوص وجع بطن را نفع
بخشد و چون پوست بیرون آنرا در حالت تری و تازگی بکوبند و خبث الحدید سائیده بران بپاشند و هر روز بر سر زنند خضابی
نیکو و رنگ آن با دوام میباشد و بدستور چون با خبث الحدید و سرکه طبخ نمایند و تا یک هفته در آفتاب گذارند و هر روز بر سر
زنند پس استعمال نمایند و این ابلغ و انفع از اول است و مالیدن پوست سبز آن بر قوبا و حزاز نافع و مسواک کردن بپوست
تازهٔ آن یعنی مالیدن آن بر دندان مقوی لثه و بدستور مالیدن پوست بیخ تازهٔ آن هر پنجم روز یک مرتبه بدندان منقی
دماغ از اخلاط و رافع نسیان و چون پوست بیخ آنرا در روغن زیتون بجوشانند تا مهرا شود ضماد آن جهت بواسیر و امراض
مقعد بغایت مؤثر و قطور آب برگ آن که گرم نموده باشند جهت اخراج چرک گوش و رب پوست سبز آنرا که با عسل
و با رب انگور ترتیب دهند جهت خناق و بثور دهان و خون آمدن از بن دندان و سستی آن و تقویت لثه بیعدیل و طلای
پوست تازهٔ آن با مثل آن برگ حنا جهت نزلات و صداع مزمن و شقیقه و فالج و جمیع اوجاع بارده مانند نقرس و امثال
آن نافع و طلای نشارهٔ پوست آن با سرکه جهت سرخ کردن رخسار مجرب و با زفت جهت قوی کردن عضوی مخصوص و
خیسانیدن آن چند روز در روغن زیتون و بر بدن مالیدن جهت منع تولید شپش مجرب دانسته اند و شربت آنرا جهت
سموم مجرب یافته اند و جوشانیدن جوز صحیح در روغنیکه طعم آن متغیر شده باشد و همچنین سائر اطعمهٔ متغیر الطعم
باعث رفع تغیر آنست و گویند از خواص مغز آنست که چون با مس بکوبند و یا بر مس بمالند مس را ریزه کند و گویند چون
در فصل خزان مازو را در روغن زیتون بجوشانند بحدیکه سیاه گردد و صاف نموده در شیشه کرده پای درخت آنرا
حفر نموده و ریشهٔ قوی آنرا بریده طرف متصل بدرخت را دران شیشه کنند بحدیکه بته شیشه نرسد و در روغن باشد پس
اطراف دهن آنرا خوب بند نمایند و بخاک بپوشند و نگاه دارند تا زمانیکه آن درخت بثمر آید پس شیشه را برآورند
دران شیشه چیزی سیاه شبیه بمرکب خواهد بود و آن خضابی است بسیار نیکو و مدتها اثر آن میماند و از اسرار است و احتیاج
بمالیدن بر مو نیست بلکه بمحض ترکردن شانه بدان و بر مو کشیدن سیاه میکرده اند و چون قبل از موی بر آمدن در
حمام بر انثیان بمالند مانع روئیدن موی اسفید گرد و کندی مجرب دانسته و بعضی گفته اند از خواص آنست که چون
در زیر سایهٔ آن بخوابند لاغر میگرداند و شخص نائم بیدار میشود در حالتیکه مخبول و حواس باخته باشد و چون خواهند
که جوز را مقشر نمایند از قشر رقیق ملاصق مغز آن باید که در آرد در ظرف اندک بریان نمایند پس بدست بمالند تا پوست
آن جدا گردد و روغن آن در خواص مانند مغز کهنهٔ آنست و محلل و مسخن و آشامیدن آن روزی سه درهم تا یک هفته
جهت وجع ورک مجرب و جهت امراض بارده و امزجهٔ بارده نافع و طلای آن جهت اکله و نواصیر چشم و نرم کردن
اعصاب و رفع اوجاع بارده و زوال قوبا و داء الثعلب و قمل مجرب و سعوط آن جهت لقوه و فالج و تشنج نافع بدل مغز آن
بوزن آن حبة الخضراء و بدل روغن آن روغن سداب است

*جوزابه * بفتح جیم وسکون واو وفتح زای معجمه والف وبای موحده وبابترکی ارماج نامند * ماهیت آن طعامی است که ازآرد کندم وسبزیها ترتیب دهند * طبیعت آن کرم ومرطب وبحسب سبزیها مختلف میکردد * افعال وخواص آن ملین وموافق سینه وشش وقلیل الغذا ونفاخ ومضر صاحبان ریاح ورطوبت معده است

جوزارقم

*جوزارقم * بفتح جیم وسکون واو وزای معجمه وفتح الف وسکون راء مهمله وفتح قاف وسکون میم بلغت بربری اکنار نامند * ماهیت آن بیخ کیاهی است مستدیر بقدر کردکان وسفید ومصمت وزرد شکن ودر طعم شبیه بشاه بلوط وبا قلا وبا اندک تلخی وچون خشک شود پوستش سیاه رقیقی بر آن ظاهر میکردد وزرد از آن جدا میشود وساق کیاه آن باریک مستدیر وزیاده بر ذرعی وخشن واغبر ومجوف وکل آن سفید وشبیه بقبهٔ شبت وتخم آن بسیار باریک وتند طعم وبرک آن شبیه ببرک زردک ودر مزارع وجبال میروید ودر وسط تابستان بهم میرسد وتا سه سال قوت آن باقی میماند وبعد از آن ضعیف میکردد وبهترین آن سنکین پر مغز تازهٔ آن است * طبیعت آن در دوم کرم وخشک ودر آخر سوم نیز کفته اند * افعال وخواص آن مخدر ومسکر ومفتت حصاة ومخرج کرم معده بتخصیص جوشانده آن با آب مطبوخ خشک بیاشامند وتانیکه از وترتیب دهند بغایت منوم وضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمی وساق وغیر آن مجرب دانسته اند بحدیکه در یک شب کفته اند بتحلیل می برد مقدار شربت آن تا شانزده قیراط ومصلح آن تخدیر آن شیر تازه دوشیده واکثار آن تا ده درم سم وباعث قی شدید واسهال واسترخای اعضا وکشنده ومصلح آن ریختن آب سرد بر اطراف وبوئیدن خشبوئی های سرد وتر ومالیدن آنها بر قلب وآشامیدن آب سرد وعود ومیبه ساده

جوزبوا

* جوزبوا * بفتح جیم وسکون واو وزای معجمه وفتح باء موحده وواو ومشدده والف معرب جوزبویای فارسی است وبهندی جای پهل نامند * ماهیت آن ثمر درختی است که در جزیرهٔ از جزائر زیرباد مسمی بجاوه که بزبان فرنکیا یا واوبندر آنرا بتاوی نامند بهم میرسد وآن بند در تصرف ولندیس است که عوام ولندیز نامند وقومی از نصاری است خود بر جهاز باطراف می برد ومیفروشد ونیز شنیده شد در کیهن سونده بندر جائی هست بسیار میشود وجنکل واشجار صندل هم هست ودر بن اوقات انکلس نیز که قومی دیکر از نصاری است نوعی از جوزبوا یافته وآن طولانی فی الجمله در شکل شبیه ببلوط در غلاف نیز مانند غلاف آن واز آن صلب تر ومغز آن از مغز جوزبوا معروف اندک رخوتر ولطیف تر ودر رائحه وبوا از آن کمتر ودر قوت ضعیف تر ودرخت جوزبوا بقدر درخت کردکان واز آن کوچکتر وبرک آن فی الجمله شبیه ببرک آن وکوچکتر وباریک تر از آن وثمر آن بقدر ثمر کردکان کوچکتر با پوست سبز خام وآبدار که بپوست می باشد یکی خارج وآن در خامی سبز ونرم وبی ریشه لحمی وضخیم قریب بسطبری انکشتی چنانچه درست آنرا مربا ساخته از آنجا میاورند ودر زیر آن پوست لحمی پوست دیکر صلب اندک صدفی وبر بالای آن بسباسه پیچیده ودر جوف آن پوست صلب صدفی جوزبوا می باشد بمقدار فندقی واندک طولانی واز فندق بزرک تر وبهترین آن تازهٔ کرم ناخوردهٔ سنکین تند طعم ورائحه وآن سرخ رنک است وقوت آن تا سه سال باقی می ماند * طبیعت آن در آخر دوم کرم ودر سوم خشک وباقوت قابضه ورطوبت فضلیه ولهذا بزودی آن را کرم می خورد * افعال وخواص آن مفرح وملطف ومسکر وحافظ حرارت غریزی وهاضم طعام ومقوی معده وفم آن ومرمعده وجکر وباه مبرود بن وجهت صلابت جکر وسپرز ورام بارده آن ویرقان وخوشبوئی دهان وعرق وبول وتحلیل ریاح ورفع کلف ونمش وغثیان وقی ورطوبت معده وزلق الامعا واسهال معدی بارد رطب وازاله رطوبات

متعفنهٔ معده واستسقای لحمی وعسر البول شرباً مفید وبریان کردهٔ آن حابس اسهال رطوبتی وضماد آن جهت درد سر بارد وفالج ولقوه واسترخا وارام باردهٔ جگر واوجاع باردهٔ رطبه واوجاع وضعف اعضا حادث از خوردن چوب چینی وبا افسنتین وعسل جهت ازالهٔ کلف وبهق وآثار ضربه وبا روغنها جهت کری گوش واوجاع باردهٔ آن قطور واوتن هبا واکتحال آن جهت تقویت باصره وسبل وجرب نافع مضر محرورین ومصدع مصلح آن کشنیز ومضر جگر وشش ومصلح آن بنفشه وعسل مقدار شربت آن تا دو مثقال واکثار آن مورث سوء خلق وحمق بدل آن بوزن آن بسباسه ودو ربع آن یک وزن ونیم آن سنبل الطیب وروغن وعطر آن در اعمال مذکوره بسبا رقوی تر ومربای آن از آن ضعیف تر ومخلل آن نیز از آن ضعیف تر وجوارش وحب ودهن وسفوف آن در قرابادین ذکر دانست وجهت طبخ گرم خوردن آنرا در آن دک نگاه میدارند

جوز جندبم بفتح جیم وسکون واو وزای معجمه وفتح جیم وسکون نون وضم دال مهمله وسکون بم معرب از گوز گندم فارسی است وگل گندم نیز نامند ونزد عرب بشهو وبنعیج الحبشه وشحم الارض ونزد اهل رقه معروف بشرء الحمام ونزد اهل اندلس بتربة العقیل است *ماهیت* آن چیزیست شبیه بمغز گردکان که برروی سنگها متکون میگردد سفید مائل بزردی وبعضی ادویه انطاکی ومالقی نوشته اند که بقدر دانهٔ نخود سفید مائل بزردی است که در صحراها برروی سنگها متکون میگردد وانطاکی گفته بکمان من آن رطوبتی است که مختلط گشته با آن خاک لطیف وچون در عمل اندازند بزردی منحل میشود ومقدار قلیل آن حجم بسیاری بهم رساند وعسل را غلیظ کرد اند وحکیم آنرا بیفزاید بحدی یکه یک اوقیهٔ آن بحجم یک رطل نماید *طبیعت* آن در اول سوم گرم وخشک وبا رطوبت فضلیه وبعضی در اول گرم گفته اند وبعضی در سوم سرد وخشک *افعال وخواص* آن بغایت مبهی ومغلظ ومسمن ومانع شهوات ردیهٔ گل خوردن وامثال آن ومفتت حصاة ورافع عسر البول وبا آب سیب جهت قطع نزف الدم وضماد آن جهت نزف الدم وقوبا وسعفه نافع ومعطش ومغثی ومصلح آن ریباس وانار مقدار شربت آن تا دو درهم وچون یکرطل وربع آنرا در ده رطل عسل وسی رطل آب گرم اندازند وبسیار برهم زنند وسر آنرا بپوشند بزودی مسکر وشراب گردد بحدی یکه قویتر از خمر باشد واهل عراق آنرا فضیلت میدهند برخمر وبعضی ادویه نوشته که صنفی از جوز جندم از نا حبهٔ بربری آورند وآن کوچکتر وبسیار زرد وقوی وبا سمیت است استعمال آن بهیچ وجه جایز نیست ومهیج باه ومجفف وبا وجود آن مطفی قوت باه است بسبب شدت تجفیفی که دارد بدین سبب نیز قاطع نزف الدم است چون از خارج بران بپاشند ویا مقدار دو درهم با آب به وسیب بیاشامند

جوز الخمس بفتح جیم وسکون واو وزای معجمه والف ولام وفتح خاء معجمه ومیم وسین مهمله *ماهیت* آن ثمر درختیست هندی بقدر فندقی مدور وسیاه خال دار وپوست آن ناهموار ودر جوف آن دانها بقدر قرطمی وزیاده از پنج عدد نمیباشد ولهذا آنرا جوز الخمس نامند *طبیعت* آن در دوم گرم وخشک ودر سوم گرم نیز گفته اند *افعال وخواص* آن مسهل بلغم ولزوجات واخلاط سودا ویهٔ محترقه ومحلل ریاح ومفتح سدد مقدار شربت آن تا دو درهم با آب گرم ومصطکی

جوز الزنج بفتح زای معجمه وسکون نون وجیم *ماهیت* آن ثمریست بقدر تفاحی وطولانی وچاشنی دار ودر اندرون آن دانه ایست شبیه بقاقلهٔ صغار تیره رنگ وتیز طعم مانند خولنجان وخوشبو ومنبت آن صحرای بلاد بربر *طبیعت* آن معتدل *افعال وخواص* آن چون بسایند ومقدار یک دانگ آنرا بیاشامند با آب گرم قولنج ریحی را نافع ومقوی معده است ودر جوارشات حاره داخل کرده میشود.

جوز السرو

* **جوز السرو** * بفتح سین وسکون راء مهملتین و واو * **ماهیت آن** بار درخت سرو است وخشبی محض * **طبیعت**
آن در سوم سرد و خشک و گرم نیز گفته اند واول اصح است * **افعال وخواص آن** قامع نزف الدم ومقوی اعصاب
ونا شف رطوبات از عروق ومقوی معده وکبد وسبز زوا معا وذهن را تیز کرده اند وبوی دهان خوش کند وسده بکشاید وطلای
آن با عسل وگلاب جهت شقیقه ودرد سر بارد و با قوت قابضه وممسک منی وحابس بطن وجهت نسیان وسرفهٔ مزمن وعسر
البول وآشامیدن آن با شراب نافع وضماد آن با سریشم وامراش جهت فتق وچون بکوبند با انجیر فتیله سازند ودر بینی
گذارند گوشت زائد را بخورد وجلوس در طبیخ آن جهت بروز مقعده ودفع رطوبات رحم نافع مقدار شربت آن نیم درم باعث
زردی رخساره وسده ومصلح آن عسل وروغن بادام بدل آن بوزن آن بیخ انار ونیم وزن آن انزروت سرخ وگویند یکوزن
ونیم آن ابهل و بوزن آن کزمازج است ودر حرف السین در سرو نیز بعضی خواص آن مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی

جوز الشرك

* **جوز الشرك** * بکسر شین معجمه وسکون راء مهمله وکاف و آنرا تین الفیل وجوز الحبشه نیز نامند * **ماهیت آن**
درختی است عظیم قریب بجوز شامی وثمر آن بمقدار کردکان واندک طولانی ومستد یر وپوست آن از ان نازکتر وسرخ
ودر سنبله میرسد وبعد خشکی تیره رنگ وچین دار میشود وخود بخود از ان جدا میگردد ودر زیر آن پوست صلبی ودر
جوف آن دانها شبیه بدانهای انگور وخشبو با اندک تندی واهل مصر آنرا فلفل السودان نامند وگویند در رحدت زیاده
از فلفل است ورنگ آن مائل بتیرگی وبنفسجی وسرخی * **طبیعت آن** در سوم گرم وخشک * **افعال وخواص آن** محلل
ریاح ومخص شدید ومفتح سدد ورافع وجع ورک وعرق النسا وبی خوابی حادث از برودت ومهیج باه واشتها وبا آب گرم
مدر بول ومسقط جنین ودرد مثانه وآشامیدن آب طبیخ آن جهت تفتیت حصاة وروغن آن که سائیده باصد مثل آن
آب جوش دهند تا بربع رسد صاف نموده روغن زیتون بوزن آن در ان ریزند ودر قدر مضاعف ویا با آتش بسیار ملایم
طبخ دهند تا آب برود وروغن بماند جهت فالج ولقوه ودرد کمر وقولنج واورام رخوه واوجاع سائر اعضا مفید مقدار
شربت آن تا یکمثقال مضر رئه ومصدع مصلح آن کتیرا بدل آن نصف آن فلفل ودر تحریك باه انجره است وگویند چون
آنرا با ربع آن فلفل بسایند ودر آب گرسنه را جوش دهند تا آب خشک گردد مخلوط بفلفل نمایند فرقی چند ان
نمیکنند از فلفل چنانچه بعضی نا مقدان فلفل را چنین مغشوش مینمایند *

جوز العبهر

* **جوز العبهر** * بفتح عین وسکون باء موحده وفتح ها وسکون راء مهمله * **ماهیت آن** دانه ایست شبیه بآمله
وملوّر ودر جوف آن مغزی شبیه بدانهٔ آلوبالو وسرخ رنگ وبا اندک شیرینی وقبضی * **طبیعت آن** مائل بگرمی وخشکی
* **افعال وخواص آن** قاطع اسهال ما یوسین وبارب مورد جهت اورام باطنی نافع است

جوز القطاة

* **جوز القطاة** * بفتح قاف وطاء مهمله والف وتاء مثناة فوقانیه وجوز البری نیز گویند وآنرا جوز القطاة ازین جهت نامند
که قطاة که بفارسی سنگ خوارنامند بسیار حریص است بخوردن آن وبعضی گفته اند که جوز الانهار است وبعضی جوز الانهار را
غیر آن دانسته اند * **ماهیت آن** دانه ایست شبیه بکاکنج ودر غلافی ودر هر غلافی دو دانهٔ کوچك میباشد گیاه آن برشاخ
که از بیخ آن روئیده ومنبسط بر روی زمین وبرگرد و نرم و برگ آن شبیه ببرگ خرفه واز ان عریضتر و نرمتر و
مزغب وغبار آلود ومنبت آن کنار آبها وجاهای نمناک * **طبیعت آن** مائل بگرمی وخشکی * **افعال وخواص**
آن آشامیدن برگ آن با شراب جهت تقطیر البول وجرب مثانه مخصوص با آب طبیخ بیخ هلیون وعصارهٔ آن جهت

توانج وحمی وخانطی ومرکب کویند نافع است

جوز القی

* جوز القی * بهندی مین پهل وبفرنکی نور مطلیه نامند * ماهیت آن ثمر درختی است مخصوص ببلاد یمن وهند وبنگاله بمقدار انجیر کوهی وفندق بسیار بزرگی و پوست آن اندک ضخیم و زرد تیره واندک رخوو ریشه دار ودر جوف آن در پرده در پرده تخمهای ریزه بسیار بهم پیوسته فی الجمله شبیه ببهدانه ولعابی ومستعمل پوست آنست وبهترین آن تازه کرم ناخورده آن * طبیعت آن در دوم کرم وخشک * افعال وخواص آن مقی بلغم ومسهل وجهت امراض بارده دماغی وعصبانی مانند فالج ولقوه وسرفه وضیق النفس بارد رطب مزمن واورام اعضا وتحلیل ریاح ونفخ شکم وجذام ودماميل وبثور نافع وچون بیست درم شبت را دریک رطل آب بجوشانند تا بنصف رسد وصاف نموده قدری عسل در ان ریزند وجوز القی را با مقی دیکر که از مقیئات که خواهند باقدری نمک سائیده با عسل بسرشند وبا مطبوخ مذکور بیاشامند خصوصا بعد از ان که شله ویا شوربا آشامیده باشند بفاصله یک ساعت بغایت قی آورد وبیغا ئله است وبدستور چون یک درم آنرا با یک مثقال رازیانه وآب کرم وقدری عسل وهمچنین با رازیانه وانیسون ویا قدر کفایت از آن با عسل سرشته با آب کرم بخورند قی آورد وفضول بلغمی وصفراوی را دفع نماید واسهال نیز آورد بقدر قوت وفصل وطبیعت وهمچنین سرشته آن با نمک طعام وضماد آن جهت تحلیل اورام ونضج آنها ودماميل وانفجار آنها نافع مقدار شربت آن یکدرم بدل آن بوره وخردل هرد ومساوی الوزن است

جوز الکوثل

* جوز الکوثل * بفتح کاف وسکون واو وفتح ثاء مثلثه وبسین مهمله نیز وسکون لام وآنرا اقراص الملک وبعضی جوز القی نیز نامند * ماهیت آن ثمر کیاهی است هندی شبیه بخرنوب در شکل ورنگ مستدیر واندک پهن پوست آن نازک ودر جوف آن غلافی شبیه بغلاف شاه بلوط وطعم آن مانند باقلی وبرک آن شبیه به لبلاب کل آن سفید ومستعمل ثمر آنست وبهترین آن تازه آن * طبیعت آن در آخر سوم کرم وخشک * افعال وخواص آن بغایت مقی ومسهل ومنقی بدن از اخلاط ردیه وجهت رفع سدد وصلابات واوجاع بارده وتفتیت حصاة نافع المضار مرخی اعضا مرتبهٔ که تا یک هفته بحال اصلی نمیآیند بعد از خوردن آن مصلح آن فواکه وربوب مقدار شربت آن تا یک دانک ویکدرم آن کشنده بقی واسهال وتدارک آن ریختن آب سرد متواتر بر بدن وآشامیدن مبردات عطره است. *

جوز الماثل

جوز الماثل * بفتح میم والف وکسر ثاء مثلثه وسکون لام وجوز ماثم وجوز ماثا وجوز مات نیز ومرقد ودرخت آنرا درخت مرقد نامند وبفارسی تاتوله وبهندی دهتوره وبلغتی استرمونیه کویند ومعرب از کوز ماثل فارسی است * ماهیت آن ثمر درختی است بقدر درخت بادنجان وبرک آن اندک از ان کوچکتر خودرو ومزروع وسفید وبنفش میباشد اما بنفش آن کمتر وبهتر از سفید آن خصوص بنفش مائل بسیاهی آن که ساق وبرک وثمر وکل آن همه بنفش باشد وکل آن بشکل بوق نای وسرنای ولبلاب واز ان درازتر وکل نوع بنفش آن مضاعف وتوبرتو از سه تا پنج کفته اند وسه بسیار است وثمر آن بقدر کردکان وخاردار مانند ثمر بید انجیر ودر جوف آن دانهای بسیار وکوچک اندک شبیه بدانهٔ سماق واندک خوش طعم ومستعمل تخم آنست وبهترین آن تخم تازه بالیدهٔ آن * طبیعت آن در اول چهارم سرد وخشک وکویند در خشکی قریب باعتدال است واول اصح * افعال وخواص آن مخدر قوی ومسکر حتی پوست ثمر وشحم جوف وکل آن ومسکن صداع صفراوی ودموی مزمن وحرارت ملتهبهٔ مفرطه وبغایت منوم ورادع اورام حاره وضماد جرم آن ویا تدهین

بروغن دانهٔ آن جهت بواسیر و اوجاع حارهٔ مقعده و طلای طبیخ آن با سرکه جهت تحلیل اورام و استسقا و ضربان و قطع عرق و منع قشعریره و ضماد مجموع نبات آن جهت تقویت اعضای مسترخیه و منع ریختن مواد باعضا و تجفیف رطوبات غریبه نافع و بستن برک کرم کردهٔ آن بر چشم صاحب رمد موجب تسکین الم آن و بر سر جهت درد سر بارد و سد نزلات بارده و برانثیین جهت نزول آب و براورام و دمامیل جهت تحلیل و نضج آنها مفید مقدار شربت آن تا یک دانک بدل آن لفاح دو وزن آن مورث جنون و فساد فکر مصلح آن فلفل و راز یانه و چون کسی مقدار زیاده از یک دانک بخورد و همچنین کل آنرا و عادی بخدرات و مسکرات نباشد سکر و تخدیر آورد و جمیع اشیا بنظر او کبود نماید و خیالات فاسده در خیال او آید بحدیکه کویا در خارج می بیند و عقل او زائل کردد و دستها ان پراکنده کوید و چون خواهد که راه رود نتواند و نتواند که درست نشیند و موش و مورچه در نظر او آید و چون خواهد که بکیرد آنرا خنده بسیار کند و چشمهای او سرخ کردد و تاریک و بسیار دست بجامه و فرش و دیوار میبرد که کویا میخواهد چیزی بکیرد و بالجمله حالتی ما نند دیوانکان بهم میرساند و در اکثر عوارض مانند افیون است ولیکن روغن کنجد و ترشیها با این منافات ندارد و تریاق لسع حیوانات سمی بود چون بخورند و عصارهٔ برک آنرا اطلا نمایند مداوای آن مداوای یبروح خورده است و خوردن زبد و روغن کرم کرده و قی کردن و کذاشتن دست و پا در آب کرم و کرم کردن بدن بمالیدن ادهان و ریاضه و تغذیه با غذیه چرب و آشامیدن شراب مفرح و معجون جوز ماثل مسمی بحافظ الصحة و حب الشفا و حب جوز ماثل و حب بدل افیون جوز ماثلی و حب بیخ جوز ماثل و حلوای جوز ماثل و دهن آن در قرابادین ذکر یافت *

* جوشیصا * بفتح و بضم جیم و سکون واو و کسر شین معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح صاد مهمله و الف لغت نبطی است و اهل جزیره جوسانی و در تنکابن پلاخوار نامند * ماهیت آن * دار درختی است بقدر نخودی بشکل زعرور و خشخاش و بسیار کوچک و بعد رسیدن سرخ و شیرین میکردد و با قبوضت و در اوایل ماه رومی میرسد و هرچند در درخت زیاده میماند سرخ تر و شیرین تر میکردد ولیکن قبوضت آن کم نمی کردد و درخت آن بسیار بلند نمیشود و پهن و بمقدار درخت الو بالو میباشد و برک آن شبیه ببرک سیب و کل آن سفید و در بعضی بلاد مازندران نمی کند * طبیعت آن * در دوم کرم و خشک * افعال و خواص آن * مشهی و آروغ آورنده و فی الجمله مسمن بدن و خوردن آن قبل از طعام و بعد از آن مسکن درد معده و سایر اوجاع بدن خصوصا در دکمر و تهیکاه و هاضم طعام در همه حال و مانع تعفن اطعمه در معده * مضر محرورین مصلح آن انار مقدار شربت آن تا سه درهم است

* چونلائی * بفتح جیم فارسی و سکون واو و خفای نون و فتح لام و الف و کسر همزه و سکون یا لغت هندی است بعضی کویند بقلهٔ یمانیه است و ظاهرا غیر آن باشد * ماهیت آن * نباتی است در هند اکثر مزروع و ماکول برک آن اندک شبیه ببرک ریحان و بیمزه و با اندک حدت و ساق آن بسیار بلند نمیشود و بیکل و تخم آن ریزه مانند تخم بستان افروز و چون برکها و سر شاخهای نازک آنرا ببرند باز شاخها و برکهای تازه میروید باز میبرند و همچنین چند مرتبه و آن برکها را با کوشت و بابی کوشت پخته و با روغن و پیاز بریان نموده پخته میخورند لذیذ مشود و بورانی آن نیز لذیذ میباشد حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که در شبانکارهٔ فارس در دیهی موسوم بتبریز دیده شد و آنرا سلیمانی مینامند و اهل آنجا آنرا بورانی میپزند * طبیعت آن * در اول کرم مائل به یبوست و اهل هند آنرا سرد میدانند * افعال و خواص آن * سریع

او قسم و دافع صفرا چون آب بیخ آنرا گرفته یکمثقال حفض هندی و یکمثقال نارتیصر با آن سه شب دحب بندند و هر صبحی بقدر دانه فندقی و هر روز یک حب آنرا با یک پیالهٔ آب آن بیاشامند جهت بواسیر سائله نافع و مجرب ذلکن در ایام خوردن آن اجتناب نمایند از خوردن ادویهٔ مضرهٔ بواسیر و چون بیخ آنرا بسایند و برعرق ملتی ضماد نمایند نفع میبخشد آنرا

* فصـــــل الجیم مع الیاء المثناة التحتانیة

* جیمتة * بفتح جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و خفای نون و تاء مثناة فوقانیه * ماهیت * آن درختی است هندی و بسیار بزرگ نمیشود برگ آن شبیه ببرگ تمر هندی و گل آن بنفش و تخم آن در غلافی مانند باقلاوا زان بارکتر * طبیعت * آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص * آن آب برگ آن مسهل بلغم و قاتل اقسام دیدان چون صبح ناشتا ولد اندک شیرینی بخورند و بالای آن مقدار هفت مثقال آب برگ آنرا بنوشند و آنکه آب در اخل نمایند بیاشامند اقسام کرم شکم را دفع نماید و مجرب دانسته اند و ضماد برگ تازهٔ گرم کردهٔ آن جهت تحلیل اورام و نضج دمامیل نافع و از گل آن کاغذ رنگ میتوان نمود در رنگ آن ازغوانی میباشد ولیکن ثبات ندارد و بستن برگ درست گرم کردهٔ آن جهت تحلیل نزول آب در هر عضو که باشد که کوبیده یک طرف آنرا پخته مانند کردهٔ نان بکر ریخته جهت تحلیل نزول آب در بیضه و گرم کرده بدون پخته آن جهت تحلیل اورام بارده و نضج دمامیل مفید و تخم آنرا چون سائیده بر ناسور و زخمهای کهنه بپاشند و بفتیلهٔ آلوده در جوف آن کذا رند نافع

* جیدار * بکسر جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح دال مهمله و الف و راء مهمله لغت فارسی است * ماهیت * آن نباتی شجری است برگ آن مانند برگ بلوط و باشد سبزی مائل بزردی و بر وی شبنمی می نشیند و از آن دانهٔ سرخی بقدر عدسی منعقد میکردد و سرخی آن زیاده میگردد تا آخر با رماه الهی میماند و آنرا حب القرمز میگویند و در حرف القاف انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد و ثمر آن بقدر مازوئی و مائل بتدویر * طبیعت نبات * آن سرد و خشک در سوم * افعال و خواص * آن چون برگ خشک آنرا سائیده یکمثقال با آب سرد بخورند امساک بطن نماید و چون با عسل و روغن گل بسرشند و مثقال آنرا بخورند زحیر را دفع نماید و ذرور آن جهت التیام جراحات و طلای آن جهت تقویت اعضای مسترخیه و ضماد برگ تازهٔ آن جهت تحلیل اورام حاره و تسکین اوجاع و زیادتی آن و متکبه خدل و جلوس در طبیخ آن جهت تجفیف رطوبات رحم مقدار شربت آن یک مثقال

* جیکالک * بکسر جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و کاف و فتح لام و سکون کاف لغت ترکی است * ماهیت * آن نوعی است شبیه بدل کنجیشک و در جوف آن دانهای ریزه شبیه بدانهائیکه در توت میباشد و رسیدهٔ آن سرخ تیره و چاشنی اورد ترشیه بخوبزهٔ کرملک و لذیذ و کیاهٔ آن بقدر شبری و بلند از ان و برگ آن شبیه به برگ گل سرخ و با اندک خار و گل آن مانند بابچال و گل بنفشه و کیاهٔ آن همیشه سبز و در تنکابن لیدانه و در دیلم چمیل و در گیلان و مازندران خربزهٔ کلا منه و ابن تلمید میجو نوناميده است و کیاهٔ دیگر را گمدانم سرا است و دانهٔ آن سرخ شفاف بقدر نخودی و از وسط برگ آن چیزی مانند موی باریک متصل و برگ آن بقدر رومی و با تقعیر و انتهای آن مثل سر سوزن و از جملهٔ خارها است و آنرا کیجو من نامند و مرد و قسم آن در طبرستان بهم میرسد و آخیر را در تنکابن خیر نامند و آن دانهٔ آس بری است * طبیعت * آن سرد و تر * افعال و خواص * آن مقوی دل و مطفی صفرا و مرطب بدن و جهت امزجهٔ سوداویه و خفقان و سعال یبسی و جرب و حکه

وبواسیر وتصفیهٔ خون وجلاء حصبه نافع ودر جمیع افعال کناه آن مثل عایق است

باب ششم در بیان ادویه که حرف اول انها حاء مهمله است

فصل الحاء المهملة مع الالف

* حا اقطی * بفتح حاء مهمله والف وکسر همزه وسکون قاف وکسر طاء مهمله وسکون یا بغدادی گفته لغت یونانی است ویونس اقطی نیز نامند وآن سبوقه است * ماهیت آن در وصف میانه کبیر وصغیر کبیر آن بزرگی شجر میشود وشاخهای باریک وازچهار ذرع زیاده نمی شود وبرگ آن مشرف وبقدر برگ کرد کان صغیر آن وبمقدار شبری وشاخهای آن باریک وبرگ آن مشرف وبقدر برگ بادام وگل هر دو سفید وثمر هر دو بمقدار بطم ودر جوزا میرسد ووقت آن تا دو سال باقی میماند * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مخرج اخلاط لزجه ورطوبات غلیظه ومفتح سدد ومزیل استسقا ووجع مفاصل شربا وطلاء مجرب وحمول آن جهت اوجاع رحم وامراض مقعد ونواصیر مفتوحه وحب آنرا چون در اوقات حیض بلع نمایند منع آبستنی نماید ومجرب ومضمضهٔ آب آن جهت اسقاط کرم دندان وطلای آن برموی باعث سیاهی وعدم اسقاط آن وسعوط آن سه روز باعث زوال حمرت عین مضر ریه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا یک درهم *

* حاج * بفتح حاء مهمله والف وجیم بفارسی خار شتر وبترکی دوتیکانی وبهندی جواسا نامند * ماهیت آن گیاهی است که ترنجبین بران در خراسان منعقد میکردد بغدادی نوشته که اسم خار عاقول است وغلط کرده کسی که آنرا خلنج دانسته * طبیعت آن گرم وبسیار خشک وسرد نیز گفته اند * افعال وخواص آن رادع ومفتح وجالی وتریاق سموم وشربه وضماد وبخور آن رافع بواسیر واکتحال عصیر آن جهت بیاض خفیف چشم وقطور سه قطرهٔ آب خالص آن در بینی ناشتا وبعد یک ساعت استنشاق روغن بنفشه نمودن جهت رفع صداع مزمن مجرب دانسته اند وروغن آن که از آب برگ تازه آن ترتیب دهند جهت وجع مفاصل وجمیع علل بارده بغایت مؤثر وشکوفهٔ آن جهت بواسیر نافع است *

* حاشا * بفتح اول والف وفتح شین معجمه والف بیونانی تومس ودر مغرب معروف بصعتر الحمیر است ودر بیت المقدس وحوالی آن در مواضع سنگلاخ بسیار میروید * ماهیت آن نوعی از پودنهٔ کوهی است شبیه بصعتر وبقدر یک شبر وشاخهای آن باریک وزیر برگ وریزه وبران زغبی مانند پنبه وگل آن ریزه وملو روسفید مائل به بنفشی وسرخی وتخم آن کوچکتر از خردل ومنبت آن سنگلاخها * طبیعت آن در دوم سرد وخشک وشیخ الرئیس وبغدادی وصاحب شفاء الاسقام ودیکران گرم وخشک در سوم وانطاکی در دوم دانسته اند * افعال وخواص آن مسخن قوی ومدر بول وحیض وعرق وشیر ومخرج جنین ومشیمه ومفتح سدهٔ احشا ومنقی سینه وشش وجهت ضیق النفس وسرفه وتقویت معده وکبد وطحال وکرده وتحلیل خون منجمد وتریاق سموم باردهٔ حیوانیه ونباتیه وحابس نفث الدم ومقطع ومسهل بلغم ومخرج اقسام کرم معده وشکوفهٔ خالص آن مسهل سودا وقائم مقام افتیمون وبانمک طعام وسرکه باعث زیادتی تلطیف وتقطیع آنست وچون دو درهم حاشارا با نمک وسرکه بیاشامند اسهال کیموس بلغمی نماید وچون دو مثقال آنرا باعسل بسرشند وبا آب گرم بیاشامند جهت فالج ولقوه ونسیان وکزاز وصرع وتقویت کرده وباه ورفع درد دهن وحلق ونفث بلغم وتفتیح قولنج نافع وچون قدری در طعام داخل کنند مانند سبزیها وبخورند ضعف چشم را نافع بود وقوت باصره را نگهدارد وضعف معده وجگر حادث از اخلاط فاسده را زائل کند واعانت بر هضم غذا نماید وآشامیدن طبیخ آن باعسل جهت عسر النفس ونفس انتصابی واخراج حیات ودرار حیض وبول واخراج جنین ومشیمه

ولعوق آن باعسل جهت اسهال نفث بلغم وفضول مجتمعه در سینه و سرفه وضیق النفس وضماد آن با سرکه جهت تحلیل اورام بلغمیهٔ تازه وتحلیل خون منجمد در اعضا وقلع نمش وثآلیل برآمده وبا بسه که بیونانی افرخود یس نامند وباسویق وشراب جهت عرق النسا وامثال آن نافع وصغری آن جهت مصروعین نافع وباعث انادهٔ آنها است وگویند چون نزد مصروع درحین صرع حاشارا بسوزانند که دود آن بمشام او رسد اگر با ناقه آید علامت برء آنست مضر رئه مصلح آن نعناع مقدار شربت آن ازده مثقال تا پنجدرهم بدل آن درتنقیه نیم وزن آن افتیمون ودرغیر تنقیه یک وزن ونیم آن صعتر وچون یک وزن آنرا باده وزن آن آب انگور بجوشانند تا ثلث بماند در جمیع افعال قویترا زجرم آنست وشراب آن که صد مثقال آنرا کوفته پخته در لتهٔ بسته در شصت رطل آب انگور در خم کوچکی انداخته سرآنرا بسته یکماه بگذارند تا خمر گردد پس استعمال نمایند جهت تقویت هاضمه ورفع سوء الهضم وسقوط اشتها واوجاع عصبانی وبرودت وسایر اوجاع حادثه ما دون تپیکا ه وقشعریرهٔ تپهای بارد ودفع ضرر سردی هوا وبرف وسموم بارده حیوانیه ونباتیه بغایت موثر حاشا در جمیع افعال قویترا ز صعترا ست *

* حا شیش * بفتح حاء مهمله والف وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناهٔ تحتانیه وسکون شین معجمه بفارسي حسن یوسف نامند * ماهیت آن چیزیست مانند موم که در آبها منجمد میگردد ورنگ آن مائل بسفیدی وبد مزه مائل بشیرنی وتندی وآنچه بتحقیق پیوسته دانها ایست بسیار ریزه وسفید از خشخاش ریزه تر وصلب وبهندی تخم کر ملي نامند * طبیعت آن گرم وخشک درچهارم * افعال وخواص آن بسیار تند وقویترا زافربیون ومقئ قوی چون بیاشامد شخصی که رجع شدید داشته باشد مقدار نیم درهم آنرا با آب گرم قئ شدید آورد وچیزی شبیه بخون قی نماید ونجات یابد ازان وضماد آن جالی وسرخ کنندهٔ رخسار ومستعمل زنانست وجهت امراض بارده استعمال آن ازخارج بدن مجوز وخوردن یکدرهم آن کشنده بقئ مفرط واحتراق ولهیب واحتناق واختلاط ذهن ودوای آن آشامیدن شبرتازه دوشیده وماء الشعیر وروغن بادام وسویق آرد جو سرد کرده ببرف ویخ وجلاب سرد کرده ودوغ گاو وبا قرص کافورا ست

* حاماسوقی * بفتح حاء مهمله والف وفتح میم والف وضم سین مهمله وسکون واو وکسر قاف وسکون با * ماهیت آن نباتیست منبسط برروی زمین بقدر شبری وشاخهای آن پنج شعبه بسطبری انگشتی رسته با برگهای ریزه وگل آن سفید وازشاخهای آن ثمری بقدر فلفلی میروید وچون قطع نمایند ازان لبن جاری میگردد * طبیعت آن گرم وخشک در اول * افعال وخواص آن جهت لسع عقرب شربا وضمادا مجرب وفرزجهٔ آن جهت اصلاح رحم مفید است *

* فصـــــــــل الحاء المهملة مع الباء الموحدة

* حباب * بضم حاء مهمله وفتح باء موحده والف وباء موحده * ماهیت آن حیوانی است بسیار کوچک وسیاه شبیه بعقرب واز جعل باریکتر ودر غیر بلاد انجیر بهم نمیرسد وچون کسي را بگزد آنرا میکشد دران روز نهایت تا سه روز وصاحب آن را سرخي چشم وکرب وگرمي واضطراب قلب عارض میگردد وعلاج آن خورانیدن مخدرات قوی مانند کافور وامثال آنست *

* حباحب * بفتح اول وثاني والف وکسر حاء مهمله وباء موحده بفارسي کرم شب تاب وبهندی جگني وبهک جگني نیز نامند * ماهیت آن حیواني است ازمگس کوچکتر واندک باریک واغبر وزرد ومقعد شدید بغایت سبزی ودر

زیر بال آن مستور و چون پرواز کند مکشوف گردد و در شب مانند اخگر میدرخشد * طبیعت آن گرم و خشک و حاد
و از زراریح قویتر * افعال و خواص آن سه عدد آن قتال و یک عدد مقطوع الراس آن که خشک شده باشد با
دوازده مثقال نقیع حلتیت چون سه روز بنوشند جهت اخراج سنگ گرده و مثانه مجرب دانسته اند و قطور یک عدد
خشک سائیدهٔ آن با روغن گل جهت اخراج چرک گوش و زوال کری آن و با صبر و سفیداب جهت اسقاط دانهٔ بواسیر
و گویند چون آنرا در روغن کنجد اندازند و آن روغن را بر صورت بمالند باعث دوستی با مردم و قضای حاجات است

* حبارا * بضم حاء مهمله و فتح باء موحده و الف و فتح راء مهمله و الف بفارسی هوبره و بترکی توغدری و بهندی چرز
نامند * ماهیت آن مرغی است بری و منقار آن بلند و پایهای آن دراز و سه نوع میباشد یکی بزرگ ابلق اندک بزرگ
تر از خروس خانگی و دیگری خاکستری رنگ منقش بسیاهی و از آن نوع اندک کوچکتر و دیگری بسیار کوچک که بهندی
لک نامند بکسر لام * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن موافق مبرودین گوشت و پیه آن
جهت ربو و ضیق النفس و بهر و یرده سنگدان آن جهت خفقان و اکثر امراض سینه و اکتحال آن با مثل آن نمک جهت
ابتدای نزول آب بغایت نافع و چون پیه آنرا با اندک نمک و سنبل سرشته بقدر نخودی حب ساخته خشک کنند و پنج عدد
آنرا فرو برند در قطع اسهال دوری که ذرب نامند بیعدیل است و خون آن تا سه مثقال با آب و شراب جهت ربو و عسر
النفس و خاکستر آن جهت تحلیل ضماداً نافع و گوشت آن دیرهضم و مضر محرورین و مصلح آن سرکه و دارچینی است و
گویند چون ناخن آنرا با هموزن آن حب المنسم سائیده با عسل بکسی بخورانند باعث محبت مفرط میشود و تعلیق آن موجب قبول
و تعلیق چشم راست آن رافع چشم زخم و تعلیق سنگی که در سنگدان آن بهم میرسد قاطع رعاف و بیضهٔ آن خضاب خوبی است

* حبحبو * بفتح اول و سکون ثانی و فتح حاء مهمله و ضم باء موحده و سکون واو * ماهیت آن ثمر درختی است در ستر
و عمان ببزرگی درخت نارجیل و لیکن لیف ندارد و مستعمل ثمر آنست که بزرگتر از ثمر نارجیل است و پوست آن نازکتر
و چون بشکنند از جوف آن دانها بقدر نخودی و بزرگتر از آن و چیز نرمی شبیه بآرد اغبر اللون تند ترش با قبوضت بسیار
بر میآید و مادام که در پوست است قوت آن تا هفت سال باقی میماند و چون برون آورند تا یک سال * طبیعت آن
در دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن قاطع اسهال مزمن و نزف الدم و تشنگی و التهاب صفراوی و قی
و غثیان و چون یک هفته بدان مداومت نمایند جهت رفع صداع حار و منع تصاعد بخارات دماغ و سدر و دوار و با عسل
جهت زحیر نافع مضر سینه و صوت و مورث سعال مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن یک درهم بدل آن سماق است و در هند
و بنگاله ثمری شبیه بدانچه مذکور شد بهم میرسد و لیکن درخت آن شبیه بدرخت نارجیل نیست بلکه شبیه بدرخت بیل
است و در هیأت و ثمر اندک کوچکتر و برگ آن نیز کوچکتر از برگ آن و تخم آن کوچکتر از نخود و مغز آن ترش و باقبوضت
و بعضی نوع آن اندک چاشنی دارد و آنرا بهندی و در بنگاله کویته و کته بیل نامند و انشاء الله تعالی در حرف الکاف مذکور خواهد شد

* حبرج * بفتح حاء مهمله و باء موحده و راء مهمله و سکون جیم * ماهیت آن مرغی است معروف شبیه بحبارا و
از آن کوچکتر و در کنار آبها میباشد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن غلیظ مولد خون سوداوی
مصلح آن مهرا پختن و با مصطکی و دارچینی و سرکه و مری و اشترغاز و بی روغن خوردن است و اگر اندک روغنی بر آن
مالیده بریان نمایند بد نیست و مجوز است

حب البان

* حب البان * بفتح حاء مهمله وضم باء مشدده والف ولام وفتح باء موحده والف ونون بهندی بکاین وبفرنگی تورانکون ناریه نامند * ماهیت آن دانه‌ایست کوچکتر از پسته وسرخ وزرد رشلافی مانند غلاف لوبیا وباندک تلخی وپوست آن سفید ورقیق ودرخت آن بزرگتر از درخت گز وبرگ آن شبیه ببرگ بید انجیر وکوچکتر از آن وبسیار سبز وگل آن زرد رنگ مانند ریسمان وازده وگویند برگهای بعضی شاخهای آن بسیار سفید میباشد بخلاف اشجار دیگر * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح سدهٔ جگر وسپرز ومسهل بلغم خام وعصارهٔ آن مقی وآشامیدن جرم آن باآب وسرکه جهت سپرز مجرب وفتیلهٔ آن جهت رعاف وسنون آن جهت استحکام لثه وضماد آن جهت تحلیل اورام صلبه وتشنج ومفاصل وسعفه وصلابت جگر وسپرز ودفع مواد سوداویه وبلغمیه وکلف وجرب وحکه وباسور جهت ثآلیل نافع ومغثی مضر جگر ومعده مصلح آن رازیانه مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن یک وزن ونیم آن سلیخه وعشر آن بسباسه وروغن آن جالی ومحلل وقطور آن جهت درد گوش ودوی وطنین وتمریخ بدان جهت رفع ثآلیل وشقاق مزمن ونرم کردن عصب ودرد دندان واوجاع بارده وفالج وامثال آن وتحلیل ورم جگر وسپرز وبواسیر وبا مصطکی جهت قی بلغمی وضماد آن با عنبر جهت نزلات بارده وسردی دماغ وجرب وحکه وتقشر جلد وقروح نافع وآشامیدن یک مثقال آن باآب وعسل مهیج قی ومسهل وباآب وسرکه جهت تنقیهٔ جگر وسپرز وپنج درم آن مسهل رطوبات رقیقه مضر معده مصلح آن انیسون چون داخل حبوب کنند متکرج نمیگردد *

حب بلسان

* حب بلسان * بفتح حاء مهمله وکسر باء موحده مشدده وفتح باء موحده ولام وسین مهمله والف ونون * ماهیت آن تخم درخت بلسان است بقدر فلفلی وبزرگتر از آن واندک مائل بطول ورنگ آن اشقر واندک ثقیل الوزن ومغز آن سفید وطعم آن تلخ وفرق میان آن وتخم بشام آنست که تخم بشام بیمزه وبیمغز ومدور است وگفته‌اند بالفعل چون حب بلسان ودرخت آن مفقود است تخم بشام را بدل آن میکنند وبدل آن نمیشود * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مقوی معده ورافع برودت آن ومقوی هاضمه وبا قوت ترقاقیه ومجفف رطوبات معده وامعا ورافع صداع وسدر ودرد سر کهنه ونزو مغص وامراض بلغمی وسوداوی وضیق النفس وسرفه وورم رئه ودرد معده وتحلیل ریاح ونفخ وتفتیح سدهٔ جگر واستسقا وعرق النسا وگزیدن هوام وعسر البول واحتباس حیض وداء الثعلب وداء الحیه وتقویت بیخ موی شربا وضمادا نافع وجلوس در طبیخ آن جهت انفتاح رحم مضر مثانه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن یکوزن ونیم آن عود بلسان واگر نباشد بوزن آن سلیخه وعشر آن بسباسه ودر تریاقیت همه وزن آن زراوند طویل وحب الغار است ودر بلسان نیز بعض خواص آن مذکور شد *

حبة الخضراء

* حبة الخضراء * بفتح حاء مهمله وباء موحده مشدده وضم تاء مثناة فوقانیه والف ولام وفتح خا وسکون ضاد معجمتین وفتح راء مهمله والف * ماهیت آن ثمر درخت بطم است که بفارسی سقز نامند ودر بطم خواص درخت آن مذکور شد وحبة الخضرا را بفارسی بن نامند ودو نوع است یکی نوع را شاه بن گویند واین کوچکتر وپوست آن نازکتر بحدیکه با پوست توان خائید وخورد ودوم از این بزرگتر وپوست آن صلب‌تر وابن مولف گفته که این زمان سه نوع است بدین قسم که در مال ورد ونواح آن درخت بن را با پسته پیوند میکنند ثمر آن بزرگتر ولذیذتر میشود وآنرا کلخنک مینامند وبهترین آن سبز تازهٔ بزرگ دانهٔ آنست ودرخت شاه بن را ضرو نامند وثمر آن درخوشه میباشد وخام آنرا بنشه نامند ودر آبدوغ

ویدا رق دا خل مینمایند برای نیکوئی طعم ورائحه وتقویت معده درخت شاه بن را ضرو وصمغ آنرا صمغ الضرو گویند
ودرحرف الضاد خواهد آمد انشاء الله تعالی * طبیعت تازه آن دراول گرم ودردوم خشک وخشک آن درسوم گرم وخشک
* افعال وخواص آن مفرح ومقوی حواس وجگر وسپرز ومبهی ومهیج با ه ومسمن بدن وگرده ومسکن اوجاع باطنی
ومفتح سدهٔ گرده ومخرج رطوبات سیته وشش ومنقی بدن از فضلات بلغمی ومفتت حصاة وملین صلابتی که از صدمه وضربه
بهم رسیده باشد ومخرج اقسام کرم معده ومدر بول وحیض وخون بواسیر که منقطع شده باشد ومسخن گرده ومعده ومحلل نفخ
ورباح شربا وبانوت قابضه جهت فالج ولقوه وسرفه وخفقان ودرد کمر وپشت وقولنج وغشی واستسقا مفید وبا یادام وشکر جهت
تسمین بدن وتعطیر البول وباسرکه آشامیدن جهت درد سر وتنقیهٔ جگر وگزیدن افعی ورتیلانافع وداخل نان کردن باعث سرعت
انهضام ورافع ضرر آنست ومضر محرورین ویبطی الهضم ومدر الکیموس ومصدع ومضر دماغ واحشای حار واکثار آن باعث جوشش
دهان وابطال شهوت طعام مصلح آن گلاب ورب ریباس ورب نوبا که حامضه وسکنجبین وگویند کتیرا وگویند خمیرهٔ بنفشه
مقدار شربت آن ازسه درهم تا پنج درهم بدل آن مغز بادام تلخ یا پسته یا گردکان وگویند بوزن آن حب البطم است
وضماد آن منضج جراحات صلبه وطلای آن منقی وجه جهت کلف وشقاق لب مفید وطلای سوختهٔ آن بر داء الثعلب باعث
روئیدن موی آنست خصوصا موی سر وبرگ آنرا چون خشک نموده بکوبند و برموی غلاف سازند موی را بر ویانند ودراز
کرداند ومداومت اغتسال با آن در حمام مانع نزلات وبغایت مجرب وچوب وبرگ آن دراول گرم وخشک ومقوی
بدن وجهت دفع رائحهٔ کریههٔ بدن وگزیدن هوام ونگاهداشتن چوب آن باخود جهت تقاضای حاجات وبخور پوست
آن جهت گریزانیدن هوام وپشه مجرب دانسته اند وچون با مصطکی وقسط وروغن بجوشانند جهت فالج ولقوه وکزاز
ورعشه ومفاصل ووارم وجبر وکسر وضربه وسقطه بغایت مفید است شربا وطلاء ومروخا وصمغ آن جهت تحلیل رطوبات
اذن وجهت قروح ریه وسرفهٔ مزمن وتلیین بطن وتهییج باه وگزیدن افعی مفید

* حب الراسن * بفتح اول وضم ثانی مشدده والف ولام وفتح راء مهمله والف وفتح سین مهمله وسکون نون وآنرا
زبیب الجبل وزبیب بری واسطاقند ماغریا دامند وابن بیطار گفته که معنی آن زبیب الجبل است وبغدادی گفته که نیست
چنین * ماهیت آن دانه ایست شبیه بمویزج واملس ودر غلافی شبیه بقرطم وبهن وبا اندک تندی وتلخی وعطریت ومدور
نیز گفته اند وازکوهستان فارس آورند وازکردستان وهمدان نیز وگل آن شبیه بسوسن وراسن ودرحرف الراء مذکور
خواهد شد وگفته اند برگ آن شبیه ببرگ کرم بری ومشرف وبیخهای آن برگشته وشاخهای آن ایستاده وسیاه رنگ است
* طبیعت آن * دردوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مهیی ومقوی موی ومانع ریختن آن وجهت امراض
بارده نافع شربا وطلاء وغسولا مقدار شربت آن تادو درهم بدل آن راسن بقدر نیم وزن آن وصاحب تحفه نوشته که
مولف مالا یسع وغیره مویزج را حب الراسن دانسته اند واشتباه ایشان بجهت مشابهت این با آنست

* حب الریباس * بکسر راء مهمله وسکون یا مثناة تحتانیه وفتح بای موحده والف وسین مهمله بفارسی تخم ریباس
نامند بهترین آن تازهٔ آنست * طبیعت آن سرد وخشک * افعال خواص آن قابض وجهت قرحهٔ صفراوی وجرب
متحکم شربا وضمادا نافع بدل آن تخم حماض بستهٔ نیست

* حب الزلم * بضم زای معجمه وفتح لام وسکون میم * ماهیت آن غیر تخم کنکر است چنانچه بعضی توهم نموده

حب الراسن

حب الریباس

حب الزلم

اند و ابن بیطار نوشته که ابن وافد گفته که آن حبی است چرب مدور اندک بزرگتر از نخود ظاهر آن زرد و باطن آن سفید
خوش طعم و لذیذ و از بلاد بربر میآورند و نزد ما آنرا فلفل السودان نامند و فلفل السودان غیر آنست و بعضی نوشته
که آن دو صنف میباشد یکی بزرگتر از نخود و مدور و خشبو و خوش مزه و شیرین و پوست آن مائل بسیاهی و دوم زرد و
مصری هم میرسد و دوم اندک طولانی و کوچک و زرد رنگ و از مصر و بربر میآورند گیاه آن کمتر از ذرعی و برگ آن مستدیر
مانند درهم * طبیعت آن در دوم گرم و تر و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن محرک باه و مسمن بدن و گرده و مقوی
جگر ضعیف و دافع خشونت سینه و سعال و امراض سوداوی و حرقة البول و شربا و چون بخایند و بر کلف بمالند آنرا زائل گرداند
مقدار شربت آن جهت تحریک باه تا هفت مثقال بدل آن حبة الخضراء مضر حلق و مولد سده مصلح آن سکنجبین است

* حب السمنه * بکسر سین مهمله و سکون میم و فتح نون و ها و آنرا شامی انهٔ بری لیزنا منا و بفارسی نقل خواجه گویند
* ماهیت آن دانه ایست بقدر فلفلی مستدیر و سیاه رنگ و املس و مغز آن سفید و شیرین و باد هنیت و نبات آن بقدر ذرعی
و شیره دار و برگ آن سفید اغبر و منبت آن صحراها و بیابانها * طبیعت آن گرم و خشک و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص
آن آشامیدن شیرهٔ مغز آن با ماء العسل مسهل بلغم برقیق و چون شیرهٔ آنرا بگیرند در آب و آرد و شکر و روغن بادام شیرین
یا روغن کنجد تازه در آن ریزند و طبخ نمایند تا مانند حریره و نالوده و ترحلوا کرده و تناول نمایند جهت تسمین ابدان
مهزولین و صاحبان برد و یبس و آشامیدن آب برگ درخت آن مقدار ربع رطلی جهت اسهال بلغم و صفرا با هم نافع
مقدار شربت از مغز آن تا ده درهم بدل آن پسته و کنجد با المناصفه و ثقیل و بطئ النزول مصلح آن سکنجبین و عسل است

* حب العزیز * بفتح عین مهمله و کسر زای معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و زای معجمه ماهیت آن را انطاکی مانند
ماهیت حب الزلم نوشته و بعضی دو نوع گفته نوعی را اهل مصر در اسکندریه زراعت مینمایند در تابستان هنگام بودن
آفتاب در برج اسد میرسد * طبیعت آن گرم در اول و تر در دوم * افعال و خواص آن مسمن بدن و گرده لاغر
و مولد خون صالح و جهت تقویت باه و کبد ضعیف و حرقة البول و خشونت سینه و سرفه و امراض سوداویه مانند جنون
و اکثار آن مضر حلق و ثقیل و مولد سده مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن تا دوازده مثقال بدل آن حبة الخضراء و بهترین
طرق استعمال آن از برای تسمین بدن آنست که آنرا بکوبند و در آب بخیسانند یکشب پس بمالند و صاف نمایند و با شکر بیاشامند

* حب القلت * بضم قاف و سکون لام و تای مثناة فوقانیه معرب از کلت هندی است حکیم علی در شرح قانون نوشته که
آنرا بهندی کلتهی نامند بضم کاف و سکون لام و کسر تاء مثناة فوقانیه و خفای ها و سکون با و کلته نیز و قسمی را چکرک و قسمی
را راپج بباء فارسی و جیم عربی و این قسم را بعربی کاسرالحجر نامند * ماهیت آن نوشته اند که دانهٔ ایست سیاه مائل
بازرقی و براق شبیه به تخم کتان و از آن بزرگتر و مائل بتد و یرو مدور و در حین خائیدن احداث حرارتی میکند
وانچه در بنگاله دیده شده چنان است بلکه دانه ایست اکثر سفید مائل بزردی بعضی مائل بسرخی و بعضی تیره مفرطح
اندک طولانی بقدر دانهٔ عدس و حلبه و مغز آن دو پارچه و سفید رنگ * طبیعت آن گرم در سوم و خشک در دوم
و گویند گرم در دوم و مائل برطوبت است * افعال و خواص آن بغایت مفتت حصاة گرده و مشهی طعام و رافع فواق
و امراض چشم و مدر بول و حیض و ملین طبع و مجفف منی و بواسیر و مفتح سدهٔ مهرز و قولنج و بلغم آشامیدن طبیخ آن بتنهائی
و یا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر و چون شش مثقال آنرا با شش مثقال تخم شلغم در رفتا دو پنج مثقال آب جوش دهند بر آتش اخذ تا بیست

حب السمنه

حب العزیز

حب القلت

و پنج مثقال آب بماند پس صاف نموده دوازده و نیم مثقال آنرا صبح ناشتا نیم گرم و دوازده و نیم مثقال را شام نیز نیم گرم نموده بنوشند جهت تفتیت و اخراج سنگ گرده و مثانه مجرب است و ضماد آن جهت نیکوئی رنگ رخسار و رفع بواسیر نافع و مضر ریه مصلح آن عسل مقدار شربت آن یک درهم با آب برگ ترب برای تفتیت حصاة چنانچه در هند سنگ تراشان آنرا کوبیده در آب جوشانده بر سنگ میریزند نرم میشود و بآسانی بریده میگردد و اهل هند را عقیده آنست که چون بکوبند بر سنگ بماند سنگ را قابل قطع میکرده اند *

حب الکلی بضم کاف و فتح لام و یا *ماهیت آن* حب الناغورس است و در حرف الالف ذکر یافت و آن تخمی است شبیه بگرده کوچکی از باقلا بزرگتر و مائل بطول و در وسط آن خطوطی و رنگ آن ممزوج بالوان مختلفه و قوت آن تا سه سال باقی میماند بهترین آن ماخوذ در سنبله و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که بهندی کونچ نامند لخفای را رود رخت آن شبیه بدرخت نسرین و برگ آن زرد و ریزه و بر شاخ شبیه بگل لسان الحمل که بر و تخم می بندد و بر و گلهای زرد و ریزه رسته و تخم آن در غلافی مانند غلاف باقلای بسیار بزرگی و بر خارهای ریزه که چون بدست برسد سوزش کند و خارش بسیار نماید * *طبیعت آن* در آخر دوم گرم و در اول خشک * *افعال و خواص آن* مخدر و مسکر و جالی آثار و مقی بلغم بقوت با آب گرم و آشامیدن یکمثقال آن با شراب مسمی بقلوفر که آب انگور و روغن است جهت ربو و اخراج مشیمه و جنین و ادرار طمث و نیم مثقال آن با شراب جهت صداع بارد و خوردن هفت عدد آن و بخور هفت هفت عدد آن و بدستور تعلیق آن جهت اخراج مشیمه و جنین و عسر ولادت مجرب دانسته اند مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یک درهم و زیاده آن مکرب و مغثی و تا دو درهم کشنده و مصلح آن روغنها و صمغ عربی و مصطکی است *

* *حب المحلب* * بفتح میم و بکسر نیز آمده و فتح اصح است و سکون حاء مهمله و فتح لام و باء موحده بفارسی پیوند مریم و بهندی کهیونی نامند * *ماهیت آن* حب درختی است شبیه بدرخت بطم و پیدا کنده و تا بقامت انسان و زیاده بر آن و برگ آن دراز و شبیه ببرگ بید و از برگ زرد آلو کوچکتر و خوشبو و چوب آن نیز خوشبو و اهل اقصار آن اهل نهاوند چوبدستی جهت گوید ن نیاب از آن میسازند تا بوی آن بمشام رسد و درست بماند و گل آن سفید و حب آن بسیار خوشبو و با تلخی و بر سر شاخهای آن میروید و مثل و بقدر رحلیان که خرما مثل و بهندی مترکا پلی و پوست آن سرخ و مائل بسیاهی و مغز آن سفید با تندی طعم و چرب و داخل اکثر خوشبوئیها مینمایند و روغن آن را نیز میگیرند و بهترین آن تازهٔ بالیدهٔ سنگین خوشبوی بسیار چرب آنست که مغز آن در سفیدی مانند مروارید باشد و بدترین آن سیاه آن منبت آن قلهای کوه و بلاد سرد سیر و در رمضان میرسد و اکثر از آذربایجان و نهاوند میآورند و روغن آنرا نیز از آنجا و انطاکی نوشته که پوست آن میعهٔ یابسه است و صاحب تحفه نوشته که در گرم سیر یافت میشود و در لرستان بسیار است و آنرا امهلب گویند * *طبیعت حب آن* در دوم گرم و خشک و خشکی آن کمتر از گرمی و با قوت محلله و مغریه و قابضه * *افعال و خواص آن* اعضاء الراس والصدر والقلب والغذاء والنفض مفرح و مقوی حواس و جهت اخراج رطوبات غلیظهٔ لزجهٔ سینه و شش و خفقان و ربو و ضیق النفس و غشی و مقوی جگر و سپرز و مسکن اوجاع باطنی مانند کبد و طحال و گرده و ظهر و قولنج و درد پهلو و امثال اینها خصوصا با ماء العسل جهت آنکه محلل ریاح غلیظه است و مدر بول و حیض و مفتح سدهٔ گرده و مخرج اقسام کرم معده و رافع تقطیر البول و مومیه و در حبس اسهال دموی بهتر از گل مختوم است و چون داخل ثان کنند باعث سرعت

حب الکلی

حب المحلب

انضمام آن کردد و مداومت اغتسال بدان در حمام مانع نزلات الزینة و الام اوجاع وغیرها طلای آن جهت کلف وجرب و صاف کنندهٔ بشره وطبیخ آن جهت نقرس و تحلیل صلابات حادثه از صدمه وضربه هرچند کهنه شده باشد وتقویت اعضای ضعیفه خصوصا با آس وضماد آن نیز جهت نقرس و اوجاع بارده نافع مقدار شربت آن از سه درهم تا پنج درهم بدل آن مغز گردکان و بادام تلخ المقدار مضر دماغ و احشای حار مصلح آن گلاب و روغن بنفشه و رب ریباس الخواص نگاهداشتن آن در پارچهٔ کبود و بدستور بخور آن مبطل سحر و مداومت بخور آن موجب الفت متعاندین و چوب وبرگ آن در اول گرم و خشک و مقوی بدن و رافع رائحهٔ کریههٔ آن و گریزانندهٔ هوام و هوام نزدیک چوب آن نگردند ونگاهداشتن چوب آن با خود جهت قضای حاجات و بخور پوست آن جهت گریزانیدن هوام و پشه مجرب گفته اند وچون با سداب و مصطکی و قسط در روغن بجوشانند آشامیدن و تدهین بدان نیز جهت فالج و لقوه و رعشه و کزاز و اوجاع مفاصل و نقرس و اورام جبر و کسر ضربه و سقطه بغایت مفید است *

* حب المنشم * بکسر میم و سکون نون وفتح سین مهمله و بشین معجمه نیز گفته اند و میم لغت عربی است * ماهیت آن دانه ایست خوشبو و خوش طعم شبیه بحب البطم و کوچکتر از آن بقدر مغز آن و بقدر فلفلی و بسیار املس و زود شکن ومغز آن سفید و از بوادی یمن و حجاز خیزد و گویند فلنجه است و رنگ آن ما بین سرخی و زردی و درخت آن شبیه بشمشاد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفرح و مفتح و مسخن و مبهی و مقوی معدهٔ مسترخیه و هاضمه و مجفف و نشاف رطوبات غریبهٔ معده و احشا و بدن و مفتت حصاة و مدر بول و رادع بخارات ردیه شربا و طلاء و اکثار آن مضر و مصدع مصلح آن شیر مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن کبابه است و اکثر اهل یمن وحجاز خصوص زنان دهن آنرا که عطر منشم مینامند برای محبت و یا عداوت استعمال مینمایند و خوشبو است و میگویند به قصد وارادهٔ که آنرا استعمال نمایند همان اثر می بخشد خصوص در عداوت و بغض و تفرقه میان متحابین و مشهور است میان عرب وچون خواهند که درمیان دو کس و یا جماعت عداوت و تفرقه افتد میگویند حق سبحانه و تعالی درمیان شان عطر منشم بپاشد

* حب النیل * بکسر نون و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام بفارسی تخم نیلوفر پیچ و بهندی مرچائی و زیرکی و به بنگالی جوارمرچه و یک نوع دیگر نیز میشود و آنرا اپراچنا نامند و قوت اسهال این نوع را زیاده گفته اند * ماهیت آن دانهٔ گیاهی است شبیه بلبلاب و بر مجاور خود میپیچد و شاخهای آن باریک و سبز و برگ آن سبز و در رهر برگی گل کبودی شبیه بگل لبلاب و در آفتاب بهم میآید و تخم آن در غلافی و در هر غلافی سه دانه مثلث شکل که حب النیل نامند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن جالی بهق و برص و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و مسهل قوی بلغم غلیظ و خصوص با تربد و منقی بدن و دافع اوجاع مفاصل و سائر امراض بارده و مخرج دیدان و حب القرع و مفید بهق و برص ونقرس و جرب و قروح خبیثه و با سقمونیا مسهل صفرا و اخلاط غلیظه و با هلیله مسهل سودا و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و مسهل قوی و صاحب معالجات بقراطی نوشته که سه درهم آن با شش درهم شکر سفید چون سه روز بیاشامند جهت ازالهٔ انواع جرب مجرب مقدار شربت آن از یکدانگ تا نیم مثقال و یکدرهم و زیاده آن کشنده است بمغص و اسهال مفرط بلصوق بماساریقا و امعا مصلح آن هلیله و سحق بلیغ و چرب نمودن بروغن بادام است و چون بکوبند و یکشب در روغن بادام بخیسانند و صبح به تنهائی یا با مطبوخات مناسبه بیاشامند رفع غائله مغص و سحج آن میکرد و بدل آن بوزن آن تخم

حب المنشم

حتقال سد س آن حجر ارمني است ومفرد آن بعد از یکشبانه روز عمل میکند با معاجین و محرکي زود عمل مینماید و قوت آن تا سه سال باقي میماند

حبق بفتح حا و با و قاف بعربي اسم جنس کل نباتات ما بین شجر و گیاه خوشبو است و از مطلق آن مراد نزد بعد است

فصل الحاء المهملة مع الجیم

حجر بفتح اول و دوم و سکون راء مهمله بفارسي سنگ و بیرد و بهندی پتهر نامند *ماهیت آن* اسم جنس هرچه از اجزای زمین صلب گردد بطول زمان و توالي اتصالات اجزای لطیفهٔ رقیقهٔ ارضیه و رطوبات لزجه و رسیدن حرارت و یبس و جفاف بدان مرة بعد اخری تا آنکه رفع مزاج ارضي آن کردند و اختلاف رنگ و صفا و شفافي و غیرها همه بحسب اختلاف اجزا و محل و غلبهٔ رطوبت و حرارت و امثال اینها است مثلا اگر رطوبت و برودت غالب باشد سفید و اگر سرد و قلیل باشد متکرج و متلکن و اگر حرارت و یبوست غالب باشد سرخ و اگر کمتر باشد زرد و اگر حرارت مفرط و رطوبت کم باشد سیاه و صلب و اگر ضعیف باشد رخو و اگر تاثیر حرارت و رطوبت در ان مساوی باشد متساوی الاجزا و اگر مختلف باشند غیر متساوی در رنگ و صلابت و رخاوت و غیرها و تفصیل اقسام و مراتب آن طول دارد و محل گنجایش آن ندارد و بعد آنکه شنیده شده که اطبای فرنگ میگویند که احجار را بنابر اینکه هیچ ذایقه و بوندارند چندان تاثیری و منفعت و خاصیتي در بدن انسان نیست مرنحوکه استعمال نمایند و همچنین طلا و نقره را و این سخن ناتمام مینماید العلم عند الله

حجر الابیض بفتح حاء مهمله و جیم و ضم راء مهمله و الف و سکون باء موحده و فتح یاء مثناة تحتانیه و سکون ضاد معجمه در آخر *ماهیت آن* سنگی است سفید سائیده آن مانند شیر و گویند که آن حجر لبني است *طبیعت آن* معتدل مائل بحرارت و یبوست *افعال و خواص آن* جهت عسر البول نافع و دیگر افعال مانند قاتر مرحیواني است و مراد اکسیریان از حجر ابیض زجاج آئینه است

حجر الاحمر بفتح الف و سکون حاء مهمله و فتح میم و سکون راء مهمله *ماهیت آن* نوعی از الماس است برنگ بیخ مرجان و یک دانگ آن سم قاتل است

حجر الارمني بفتح همزه و سکون راء مهمله و فتح میم و کسر نون و سکون یاء نسبت *ماهیت آن* سنگی است لاجوردی اغبر و اندک ازرق بار طلیت و ملمس آن نرم و ملایم و نوعی از ان سرخ و تیره و از ارمنیه خیزد و لهذا حجر ارمني نامند و بهترین آن سنگین هش با اندک ملوحت و انطاکي نوشته که شاید لاجورد غیر کامل باشد *طبیعت آن* گرم و خشک در دوم و انطاکي در دوم سرد و خشک نوشته و صاحب اختیارات در اول گرم و خشک دانسته *افعال و خواص آن* مفرح قلب بالخاصیت و بالعرض بسبب تنقیهٔ سودا و مسهل قوی سودا و از لاجورد انفع و از خربق سیاه اسلم و جالي کرده و مثانه و بالخاصیت جهت جذام مفید و مستعمل مغسول آن است و غسل آن باعث زیادتي تقویت عمل آنست و غیر مغسول آن مضر معده و مغثي و مصلح آن کتیرا و عسل و سلیخه و انیسون مقدار شربت آن تا نیم مثقال بدل آن لاجورد مغسول است یک وزن و نیم آن و بوزن آن خربق

حجر الاساکفه بفتح الف و سین مهمله و الف و کسر کاف و فتح فا و ها *ماهیت آن* سنگی است ملون بسرخي و زردی و سیاهي درهم بهیأت سنگریزه و شکستهٔ آن مائل بتیرگي و کبودی *طبیعت آن* سرد و خشک *افعال و خواص آن* در ورم آن جهت

ورم لهات وجراحات وقطع نزف الدم نافع ومستعمل کفشگرانست ولهذا آنرا حجر الاساکفه نامند واسکاف کفش دوز است

* **حجر الاسفنج** * بکسر همزه وسکون سین مهمله وفتح فا وسکون نون وجیم سنگی است که در اسفنج یافت میشود وماهیت اسفنج مذکور شد وبهترین آن سفید صلب آنست * **طبیعت** آن در اول گرم ودر دوم خشک * **افعال وخواص** آن مجفف بی لذع وقاطع نزف الدم وذرور آن جهت التیام جراحات وطلای آن جهت تحلیل اورام وآشامیدن درد انک آن با شراب وامثال آن جهت تفتیت حصاة گرده وریزانیدن نافع

* **حجر الاعرابی** * بکسر الف وسکون عین وفتح راء مهملتین والف وکسر با موحده ویاء نسبت بفارسی شکرسنگ وسنگ زخم نامند * **ماهیت** آن سنگی است شبیه بعاج واز بادیهٔ عرب خیزد * **افعال وخواص** آن جالی وقاطع نزف الدم وجراحات وغیرها وسنون محرق آن جهت جلای دندان واستحکام لثه نافع *

* **حجر الافروج** * بفتح الف وسکون فا وضم راء مهمله وسکون واو وجیم حجر افرودی نیز نامند * **ماهیت** آن سنگی است مانند قیشور وسبک که برروی آب می ایستد واز اسلام بول روم خیزد * **افعال وخواص** آن مجفف وقابض آشامیدن یک دانگ محکوک آن درحال وبزودی رفع سم گزیدن عقرب مینماید

* **حجر الافریقی** * بکسر همزه وسکون فا وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر قاف ویاء نسبت * **ماهیت** آن سنگیست ما بین خفت وثقل وصلابت ولین وبا خطوط سفید مانند اقلیمیا واز افریقیه خیزد وبهترین آن زرد رنگ متوسط بین خفت وثقل ودر صلابت ولین آنست * **طبیعت** آن مجفف با اندک قبضی ولذعی * **افعال وخواص** آن محرق آن که سه مرتبه گرم کرده در خمر اندازند پس سائیده بشویند جهت قروح خبیثه ومتعفنه ومفرد او با شراب وعسل نافع وبا مرهم روغن جهت سوختگی آتش وامراض چشم مفید واحراق آن سبب زیادتی قوت آنست استعمال محرق غیر مغسول آن جایز نیست

* **حجر الاناغاطس** * بفتح همزه ونون وفتح غین معجمه والف وکسر طا وسکون سین مهملتین * **ماهیت** آن سنگی است که چون بسایند در رنگ مانند خون گردد * **افعال وخواص** آن تقطور آن با شیر زنان در چشم جهت ورم ودمعه وطرفه مفید *

* **حجر الایل** * بکسر همزه وفتح یاء مثناة تحتانیه مشدده ولام * **ماهیت** آن سنگی است که در شیردان کاوکوهی تکون مییابد وآنرا بادزهر گاوی نامند ودر بادزهر مذکور شد

* **حجر البارقی** * بفتح باء موحده والف وکسر راء مهمله وقاف وسکون یاء نسبت * **ماهیت** آن سنگی است شبیه بحجر خزفی بقدر کف دست وسبک ماخوذ از بارقه که موضعی است قریب بکوفه منسوب بدان واندک آن آب بسیاری بخود جذب مینماید وبرروی آب میایستد وبعد جذب آب بته آب میرود وچون در آفتاب گذارند آب را پس میدهد

* **افعال وخواص** آن گویند از خواص آنست که چون جهت استسقای زقی حوالی ناف را اندک جراحت کرده بران بندند جذب رطوبات کند وبعد جذب در آفتاب گذارند رطوبات را پس دهد وبعد پس دادن رطوبات باز بچسپانند تا آنکه جمیع رطوبات را جذب نماید وصحت یابد ووزن آن قطعه باید سه دینار باشد که مثقال است وقطعهٔ نیم مثقال آن دو مثقال آب را جذب مینماید *

* **حجر البحری** * بفتح باء موحده وسکون حا وکسر راء مهملتین وسکون یاء نسبت * **ماهیت** آن جسمی است سفید مدور وصلب ودر جوف آن دانه ایست که با علی واسفل حرکت میکند واز سواحل دریا خیزد وقسمی از اکتمکت است وماهیت

اکثمکت در حرف الالف ذکر یافت وگفته اند چیزی است شبیه بفک معزکه دریابساحل می اندازد ودران چیزیست که از اعلی باسفل حرکت مینماید وگفته اند که آن قنفذ بحریست که بعد مردن و ریختن خارها دریا بساحل می اندازد وبالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیة است * افعال وخواص آن آشامیدن یکدانگ تا دو دانگ آن در تفتیت حصاة هر موضع که باشد بغایت مؤثر است ومجرب گفته اند

* حجر البحیرة * بضم باء موحده وفتح حاء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح راء مهمله وها * ماهیت آن سنگی است رقیق وسیاه وچون در آتش اندازند اندکی ملتهب گردد واز نواح شام خیزد * افعال وخواص آن با محللات محلل وبا مجففات مجفف وجهت تحلیل ریاح ورکین والتیام جراحات نافع

* حجر البرم * بفتح باء موحده وراء مهمله والف ومیم * ماهیت آن سنگی است سیاه که از ان دیک وظروف میسازند ودر خراسان بسیار است * افعال وخواص آن جهت تقویت لثهٔ دندان ونزف الدم مؤثر است

* حجر البسر * بضم باء موحده وسکون سین وراء مهملتین * ماهیت آن سنگی است مفلد مدور مانند در بحر حجاز یافت میشود * افعال وخواص آن چون اندکی ازان را بیاشامند ادرار بسیار نماید وتقویت قلب وتفتیت حصاة کند بالخاصیة وتعلیق آن بربالای مثانه از خارج جهت ادرار بول مفید وانچه در ساحل جده در صدف بزرگ مستدیری بهیأت سم یافت میشود بسیار کثیف ومستعمل در طب نیست

* حجر البشف * بفتح باء موحده وسکون شین معجمه وفا ویشب بیاء مثناة تحتانیه در اول وبای موحده در آخر نیز آمده وبفارسی یشم گویند بمیم در آخر * ماهیت آن سنگی است بسیار صلب وبالوان بسیار میباشد بهترین آن زیتونی پس سبز مائل بزردی پس سبز صاف پس سبز مائل بسفیدی پس سفید است که آنرا کافوری نامند بلکه انچه صاف تر وصلب تر وشفاف تر باشد بهتر ومستعمل است * طبیعت آن در آخر دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن جهت تقویت قلب ومعده وخفقان عجیب الفعل حتی تعلیق آن بجهت نزف الدم وقروح باطنی وزحیر وحرقة البول وبا شراب سفید جهت حصاة مقدار شربت آن یکدانگ وتعلیق آن برکردن جهت خناق بزرگی دل جهت خفقان وطپش آن وبرمری ومعده جهت تقویت آن وبرران جهت عسر ولادت ودردست جهت رفع سحر وچشم بد وضرر صاعقه مؤثر وگویند که چون قمر در برج انثی باشد وبر ان صورت انسانی نقش کنند تعلیق آن جهت آلام باطنی نافع وبعضی در تاثیرات دیگر که مذکور شد نقش صورت انسان شرط ندانسته اند وبعضی مقدار یکمثقال را شرط میدانند برای این عمل

* حجر البقر * بفتح باء موحده وقاف وراء مهمله وآنرا خرزة البقر نیز نامند وبهندی کاءو رومن * ماهیت آن مهره ایست که در زهرهٔ گاو متکون میگردد بمقدار زردهٔ بیضهٔ مرغ وزرد ترازان وتلخ ونزد برآوردن وتازگی اندک نرم میباشد وبعد از سرد شدن وخشک گشتن اندک صلب وتیره وبعضی منقط بسیاهی میگردد وجرم آن اندک سخیف وسست وظاهر آن صلب تر ودر رنگ مساوی وبعضی مدور وبعضی مثلث وبعضی پهن وبعضی طولانی وبهر شکلی که میخواهند درحین نرمی وتازگی میسازند واز یکمثقال تا چهار مثقال میباشد وانچه در زهره دان آن تکون میابد نادر است ودر نادر هر ذکر یافت وگویند علامت تکون آن در زهرهٔ گاو آنست که روز بروز آن گاو زرد وضعیف ولاغر میگردد وچشم آن مائل بزردی وسفیدی وحدقهٔ آن مستدیر واکثر اوقات فریاد میکند ومختص بگاو بریا ماده نیست در ماده

نیست و لیزد ز زهرهٔ مرکاوی تکون نمی‌یابد بلکه در صدف ماهیکی و
بیشتر و در بلاد بارده زیاده از حاره تکون می‌یابد و این امور کلی وخشک در دوم گفته
بهترین آن بزرگ سنگین تازهٔ آنست * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک و انطاکی گرم در اول وجهت
* افعال وخواص آن از حجر التیس بغایت ضعیف تر ومحلل ومسمن ومدر بول وحیض وجالی ومفتت حصاة مشدده و
یرقان ومرضی که در هند وبنگاله در پهلوی چپ اطفال بهم میرسد وآنرا دبه بفتح دال وبا نقطه وباء موحدهٔ و
ها وبکاوی بفتح باء موحده وکسر کاف وخفای ها ویا نیز نامند نافع واکتحال آن جهت رفع بیاض وتقویت بصر به تنهائی ویا با
آکتحال مناسبه وطلای آن جهت بهق وبرص ورفع آثار جلد وبواسیر والتیام جراحات وبا آب کشنیز خشک جهت حمرهٔ ونملهٔ
ساعیه وامثال آن وباشراب جهت رویانیدن موی سیاه در موضع برص وداء الثعلب بعد از کندن موی سفید از مجربات
است وسعوط یک عدس آن با آب چغندر جهت نزول آب در چشم وخوردن آن هر روز یک زرد وحبه با جلاب بعد از حمام بلا
فاصله ویا در حمام واز عقب آن آب گوشت مرغ فربه آشامیدن تا چند روز باعث تسمین بدن وتولید پیه ونرمی آن واز
مجربات دانسته‌اند وهمچنین با مغز بادام ویا نارجیل ویا حبة الخضراء ویا حب الصنوبر خوردن ومستعمل زنان مصر وعراق
است وحمول آن با عسل جهت با ثور مضر محرورین ومصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو قیراط ویکمثقال آن قاتل
وانچه در کرده ومثانه متکون میگردد بزرگتر وسبکتر ودر افعال ضعیف تر از آنست *
* حجر البلور * بکسر باء موحده وفتح لام مشدده وسکون واو وراء مهمله * ماهیت آن سنگی است معروف سفید وشفاف
از شیشه صلب‌تر وشفافتر واز آن نگین وتسبیح وظروف آبخوردن وسرنی وقلیان وعینک وغیرها تراشیده میسازند
* افعال وخواص آن نگاهداشتن آن با خود مانع خوابهای مشوش وترسیدن در آن ونگاه کردن در آن مانع سبل
ومالیدن آن بر پستان زن شیردار باعث زیادتی شیر آن وچون خواهند که جلای آن زیاده گردد باید که در خون بزر
بگذارند وچون از آن عینک بزرگی که وسط آن ضخیم میباشد بسازند ودر برابر قرص آفتاب بدارند ودر عقب آن پنبهٔ ویا پشمی
گذارند زود مشتعل گردد واز عینک شیشه نیز این اثر ظاهر میگردد *
* حجر البولس * بضم باء موحده وسکون واو وضم لام وسکون سین مهمله وچون بولس اول کسی است که واقف شد
بر افعال وخواص آن بنام او مسمی گشته * ماهیت آن سنگی است شبیه ببورهٔ ارمنی واز آن سخیف‌تر وسبکتر ولامع وبا
نقطه‌های زرد وسفید * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل قوی چون آنرا در روغن زیتون بجوشانند
وآن روغن را بر بدن صاحبان اعیا بمالند بزودی رفع اعیا وماندگی آنها کرده *
* حجر الحبشی * بفتح حاء مهمله وباء موحده وکسر شین معجمه وسکون یاء نسبت وآنرا حجر فلفل نیز نامند * ماهیت
آن سنگی است شبیه بزبرجد وتیره وگویند نوعی از زبرجد است وچون بسایند سفید رنگ گردد * طبیعت آن گرم
وخشک وبسیار تند وگزنده * افعال وخواص آن منقی وجالی وجهت ازالهٔ آثار قریبة العهد وبیاض وانتشار بدون
ورم وظفرهٔ تازه غیر صلبه نافع است *
* حجر الحمام * بفتح حاء مهمله ومیم مشدده والف ومیم * ماهیت آن جرمی است که در دیگ ویا تیل حمام منجمد
میگردد وتیره رنگ وسست میباشد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن از ادویهٔ قویه است از برای
سرطان وضماد آن جهت رفع سرطان غیر مزمن مؤثر است *

حجر البلور

حجر البولس

حجر الحمام

* حجر الحوت * بضم حاء مهمله و سکون واو و تاء مثناة فوقانیه و بفارسی سنگ ماهی نامند * ماهیت آن جسمی است سفید و مفرطح فی الجمله مثلث شکل صلب شبیه بسنگ که بلد و طرف سر نوعی ماهی که بهندی پتهرچته نامند متکون میگردد در هر طرفی یک عدد و آن ماهی بقدر یک شبر تا نهایت دو شبر میباشد و در بنگاله بسیار است و فلس دار و حلال و اکثر میخورند و از ماهی کوچکتر که یکشبر باشد سنگ کوچکتر و از ماهی کلان بزرگتر برمی آید * طبیعت آن گرم و خشک و حاد و با قوت مقطعه * افعال و خواص آن در تفتیت حصاة کرده قوی التاثیر است *

* حجر الحیه * بفتح حاء مهمله و یاء مثناة تحتانیه و ها بفارسی مهرهٔ مار گویند * ماهیت آن اقسام میباشد قسمی معدنی و آنرا مار مهره نامند و بعضی گویند که در معدن زبرجد بهم میرسد و آن زبرجدی رنگ مائل بسیاهی و خاکستری میباشد و بشکل نگین مربعی از یک مثقال تا دو مثقال و در دم حیوانی که در عقب سر بعض افاعی میباشد و در همه افاعی یافت نمیشود بلکه بندرت در بعضی و چون از گوشت جدا کنند نرم میباشد و بعد رسیدن هوا متحجر میگردد و بقدر نصف صدفی مائل بدرازی و خاکستری رنگ و بعضی سیاه و صلب و مخطط بسه خط سفید و بعضی سفید و سست و مجعول نیز میباشد و امتحان اصلی از جعلی و خوبی آن گویند آنست که چون بر موضع گزیدهٔ مار بگذارند بچسبد و چون شیر بران بریزند شیر منجمد و متغیر گردد و گفته اند که چون بعد از ان در شیر اندازند شیر را منجمد کند و چون جذب تمام سم کرده باشد دیگر نچسبد و شیر را منجمد نسازد و در حین جذب سم لون آن متغیر گردد و چون در شیر اندازند بحال اصلی آید و امتحان دیگر آنکه چون بر جامهٔ پشمی سیاه یا کبود بمالند سفید گرداند و چون مبالغه نمایند سیاه شود و سفیدی در ان نماند و امتحان دیگر آنکه چون در آب لیمو در صحن چینی اندازند بحرکت و دوران آید و این امتحان مختص بدین نیست بلکه اکثر اصداف و حلزونات نیز چنین میباشند * افعال و خواص آن جهت سم مار قوی الاثر و برای عقرب گزیده و هوام دیگر ضعیف الفعل ولیکن شیخ الرئیس در مفردات قانون نوشته که جالینوس منکر این فعل است و آشامیدن آن جهت تفتیت حصاة و سنگ مثانه بغایت نافع مقدار شربت آن تا سه قیراط و تعلیق مخطط آن جهت صداع و لینرغس نافع است

* حجر الخزامی * بفتح خا و زای معجمتین و الف و کسر میم و یاء نسبت * ماهیت آن سنگی است سیاه رنگ و مدور و بدبوی و از صقلیه خیزد و از آتش مشتعل گردد و چون آب کمی بران ریزند شعله ور گردد و چون در روغن اندازند منطفی شود * افعال و خواص آن بخور آن جهت گریزانیدن هوام و با خود داشتن آن جهت صرع و عقر زنان عاقر و وجع رحم و اذیت حیوانات موذی مؤثر است *

* حجر الخزفی * بفتح خا و زای معجمتین و کسر فا و سکون یاء نسبت * ماهیت آن سنگی است مصری شبیه بخزف و صفائحی و زرد منشق شود و از هم بپاشد و ریزه گردد * طبیعت آن در گرمی کمتر از یاقوت و بسیار خشک و با قوت قابضه و حاده * افعال و خواص آن قائم مقام حجر قیشور است در ستردن موی و درد رحم آن با شراب قاطع خون حیض و خوردن یک مثقال آن چهار روز بعد از طهر باعث قطع حمل دائمی و ضماد آن با عسل جهت ورم پستان و قروح خبیثه نافع و مانع از دیاد و انتشار آن مرد واست *

* حجر الخطاطیف * بفتح خاء معجمه و طاء مهمله و الف و کسر طاء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و فا * ماهیت آن دیسقوریدوس گفته بچهٔ اولین پرستوک را چون در افزونی نور ماه بگیرند و شکم آنرا بشکافند دو عدد سنگ در شکم آن

یا بند یکی یکرنك ودیگری ملون بالوان وچون یکرنك آنرا در پوست شتر یا گوساله بند ند پیش از آنکه بزمین برسد تعلیق آن بر بازوی مصروع ویا کردن آن جهت زوال صرع بعون الله تعالی مفید ومجرب است وانطاکی نوشته سنکی است بقدر سرانکشتی مائل بزردی وسفیدی وآنرا حجر الیرقان نامند ودرعراق ندیب بهم میرسد وچون بچهٔ خطا طیف رایرقان عارض میشود مادر وپدر آن رفته آن سنك را برای زوال آن میبرند ونزد ما یافت نمیشود مکرد رآشیان خطاطیف وعرد می که میشناسند آنرا بحیله بدست می آورند باینکه بچهای آنها را بزعفران زرد مینمایند بنحویکه مادر وپدر آنها اندانند وبعد دیدن آنها بچها را زرد بکمان یرقان رفته آن سنك ریزها را میآورند ومردم از آشیان آنها برمی آورند *طبیعت آن کرم وخشك در دوم *افعال وخواص آن جهت یرقان وخفقان وتفتیت حصاة وتفتیح سدد شربا وطلاء وتعلیقا نافع وکفته اند ملون آنرا چون در حریر پیچند ونکاهدارند باخود باعث جاه وقبول وقضای حوائج میکردد وامین الدوله کفته تعلیق سنگ ملون سرخ آن موجب رفع فزع است

*حجر الخمار بضم خاء معجمه وفتح میم والف وراء مهمله وآنرا حجر الخمار جهت آن نامند که رافع خمار است وخرزة الخمار نیز نامند *ماهیت آن سنکی است سنکین وملمس آن نرم وسرخ مائل بسیاهی وبسیار صلب نیست وآن تمر مادهٔ خماهان است که حدید صینی نامند بهترین آن آنست که چون برمس بسایند سائیدهٔ آن سرخ رنك باشد *افعال وخواص آن چون مقدار یکمثقال ونیم سائیدهٔ آنرا مخمور بیاشامد در ساعت خمار را زائل کردد وعرق نماید وسردی وسر ورو فرح بیابد

*حجر الدیك *بکسر دال مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف *ماهیت آن سنکی است سفید مائل بتیرکی بقدر باقلی واز آن کوچکتر ودرشکم خروس متکون میکردد *طبیعت آن در دوم کرم ودراول خشک *افعال وخواص آن جهت دفع احزان وهموم ووسواس وتفتیت حصاة شربا وتعلیقا نافع وآشامیدن آبیکه آنرا در آن شسته باشند جهت تسکین تشنکی مفرط بیعدیل وبدستور نکاهداشتن آن در دهان

*حجر الرحی *بفتح را وحاء مهملتین والف آنرا توف نامند *ماهیت آن سنکی است سیاه وپرسوراخ ومتخلخل مانند اسفنج وباصلابت وازجبال شرقی حلب خیزد *طبیعت آن درآخرسوم کرم وخشك *افعال وخواص آن محلل وحابس خون حیض وچون کرم کرده سرکه بران ریزند وعضو را ببخار آن بدارند باعث ازالهٔ ورم ورافع نزف الدم ورعاف وخون حیض است وشستن مقعدهٔ بسرکهٔ که در ان آنرا تافته انداخته باشند جهت بروز مقعده وطلاء آن جهت استحکام اعضا وقطع عرق ورفع اعیا وحمول جرم آن جهت بواسیر وقطع حیض وطلای آن جهت استسقا نافع

*حجر الرخام *بفتح راء مهمله وخاء معجمه والف ومیم *ماهیت آن سنک سستی است که دربعضی بلاد در قبرها نصب میکنند واقسام میباشد مراد ازمطلق آن قسم سفید آنست *طبیعت آن درآخر دوم سرد وخشك *افعال وخواص آن رادع وقاطع نزف الدم وجهت جراحات وباسرکه جهت تحلیل اورام ورفع استسقا وباصمغ ونوشادر جهت بهق ورفع آثار وذرور آن جهت رفع بواسیر وآشامیدن مسحوق آن باعسل هرروز بقدر یك مثقال جهت رفع دملهای دموی موثر کویند آشامیدن سنک مقابر که منقوش بنوشتها باشد باعث نسیان است وهمچنین بسیار خواندن نقشهای آن وآشامیدن آن روزشنبه پیش از طلوع آفتاب باسم معشوق وقصد رفع عشق دافع تعشق است

حجر الخمار

حجر الدیك

حجر الرحی

حجر الرخام

* حجر الزبرة * بکسر زای معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح راء مهمله وها * ماهیت آن سنکی است با دسومت وثقیل وزرد شکل * افعال وخواص آن * ذرور آن جهت اندمال جراحات بسیار نافع *

* حجر السلوان * بفتح سین مهمله وسکون لام وفتح واو والف ونون * ماهیت آن سنکی است سفید وشفاف شبیه ببلور وفرق میان آن وبلور نرم شدن آنست در آب وآنکه محلول آن در آب مانند شیر باشد بخلاف بلور * افعال وخواص آن آشامیدن آب محلول آن جهت خفقان ونزف الدم وحرارت معده ورفع مرض عشق مقدار شربت آن یکدرهم ونوعی از آن که مائل بزردی وبسیار براق نیست از جملهٔ سموم است *

* حجر النسطریط * بفتح سین وسکون طاء وکسر راء مهملتین وسکون یاء مثناة تحتانیه وطاء مهمله در آخر بفارسی سنگ مرمر نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی معدنی ودیگری آبی است که آنرا بهر شکلی که میخواهند منجمد میکردانند بدینقسم که زمینی را که در آن آب میباشد بهر شکلی که میخواهند حفر میکنند ویک شب میکذارند از خلل وفرج آن آب در آن مکان محفور جمع میگردد در روز دیگر رفته آن خاکی را که از آن برآورده اند در آن میریزند ومدتی میکذارند وبعد از آنکه خوب منجمد وصلب کشت بر می آورند وتراشیده جلا میدهند ومعدنی آن تختهٔ سنگها است که از معدن آن برمی آورند واین صلب تر وشفافتر از آبی آنست معدن آن کرمان ودر شهر بابک وقلعهٔ اقادر لخشیان ورائین وتبریز واجمیر نیز است وکرمانی بهتر وصلب تر ورنگ آن سبز وسفید وبخود مو ملون بالوان زرد وسفید وسرخ کمرنک رک دار وشبیه بیشم وتبریزی اندک زرد رنگ وبرخوتر است واجمیری سفید وصلب بهترین همه آنست که از معدن مرغ آورند * افعال وخواص آن سنون محرق آن جهت تقویت لثه وضماد آن باراتینج وزفت جهت تحلیل اورام صلبه وبا موم روغن جهت درد فم معده وذرور رخام آن جهت سوختگی آتش مفید است *

* حجر السمک * بفتح سین ومیم وکاف بفارسی سنگ سرماهی نامند * ماهیت آن سنکی است که از سر نوعی از ماهی برمی آید وماهی آن بقدر شبری تا دو شبر وفلس دار حلال ود ر سر ماهی دو سنگ در دو جانب آن وسفید براق وصلب از ماهی کوچک کوچک واز بزرگ بزرگ میباشد * طبیعت آن در اول گرم ودر دوم خشک با قوت مفتته * افعال وخواص آن آشامیدن سائیدهٔ آن جهت تفتیت حصاة کرده مجرب *

* حجر العسلی * بفتح عین وسین مهملتین وکسر لام ویاء نسبت * ماهیت آن سنکی است سفید وسائیدهٔ آن غلیظ ومائل بزردی وشیرین * طبیعت آن مائل بحرارت * افعال وخواص آن منقی قروح ودر افعال ضعیفتر از حجر لبنی است

* حجر الغاغاطیس * بفتح دو غین معجمتین ودو الف وکسر طاء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله * ماهیت آن سنکی است سنگین سیاه رنگ مائل بزردی ونیز گفته اند سنگ بسیار وسبک صفائحی است که از وادی غاغا که بین فلسطین وطبریه از ارض مقدس است خیزد وآن وادی مشهور بجهنم است وآن سنگ راچون در آتش اندازند مانند چوب سوخته گردد واز یکرطل آن یک اوقیه بماند وسفید وصلب گردد وبوی آن در حین سوختن مانند بوی شاخ حیوانات ونفط وقیر باشد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل وملین وآشامیدن آن قاطع حمل ومفتت حصاة ومقدار شربت آن تانیم درهم وبخور آن جهت غشی که از اختناق رحم باشد وگریزانیدن هوام ودفع کرم اشجار مضر ولطوخ آن با زعفران ومیبه صرع مصروعین بخور آن وضماد آن جهت نقرس ودوالی نیدن گوشت مفید است

حجر الفتيلة بفتح فا وكسر تاء مثناة فوقانيه وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح لام وها* ماهيت آن سنگی است اندك زرد رنگ شبيه بغاريقون و ريشه دار و از آن فتيله توان ساخت و در كرمان كثير الوجود و آن سنگ را كه بكوبند مانند پنبه نرم ميگردد و بر كف دست ماليده فتيله ساخته در چراغ ميگذارند و بر آن روغن ريخته مشتعل مينمايند و مادام كه بر آن روغن بريزند مشتعل ميباشد و يك فتيلۀ كوچكی تا دو سه ماه كفايت ميكند و ميگويند كه پارچه نيز از آن ترتيب ميدهند
* افعال و خواص آن گويند از برای التيام جراحات حيوانات بيعديل است

حجر الفلفل بضم دو فا و سكون دو لام* ماهيت آن نزد مؤلف ما لا يسع حجر حبشي است و مؤلف گويد زرد ابن قاميد سنگريزها شبيه بفلفل است كه در حين خشك كردن فلفل با آن مخلوط شده كيفيت آنرا حاصل كرده باشد
* افعال و خواص آن در اطليۀ كلف وامثال آن مستعمل است

حجر القبطي بكسر قاف و سكون باء موحده و كسر طاء مهمله و ياء نسبت بلغت اهل مصر معروف باشنان تصارين است جهت آنكه گازران جامه را بدان ميشويند *ماهيت آن سنگی است مائل بسبزی و سست و بغايت زود شكن و از جبال صعيد مصر خيزد و گازران در شستن كتان استعمال دارند بهترين آن سبز بسيار رخو سريع التفتيت و انحلال آنست در آب *طبيعت آن سرد و خشك در اول * افعال و خواص آن مغری و مجفف بی لذع و قابض و مانع سيلان مواد بسوی عضو و قاطع سيلان خون ظاهر و باطن هر نوع كه استعمال نمايند و طلای آن محلل اورام و مجفف قوی و ذرور آن جهت سيلان خون جراحات و لذن مال جراحات اعضای رخوه و اكتحال آن بتنهائي و يا با ادويۀ مناسبۀ مغريه جهت دمعه و جرب و سلاق و قروح عين و آشاميدن آن با آب جهت اسهال مزمن و درد مثانه و نزف الدم و طلای آن محلل اورام و مجفف قوی و ذرور آن جهت منع زياده شدن قروح خبيثه والتيام جراحات و فرزجۀ آن جهت قطع سيلان حيض و رفع بدبوئی رحم نافع

حجر القمر بفتح قاف و سكون راء مهمله و آنرا بزاق القمر و زبد القمر و بهندی چندركانت گويند * ماهيت آن سنگی است سفيد مائل بغبرت و سبك و شفاف كه نقره را جذب ميكند و در حين زيادتی نور قمر لغبريت آن مبدل بسفيدی ميگردد و در مغرب و بلاد عرب يافت ميشود و گويند شبنمی است كه بر سنگ هامی افتد و متحجر ميگردد و در هنگام ازدياد نور قمر بسيار سفيد ميشود و بهترين آن آنست كه در اوصاف مذكوره بهتر و زيادة باشد *طبيعت آن در دوم سرد و معتدل نيز گفته اند و در اول خشك * افعال و خواص آن آشاميدن يك دانگ و سعوط آن جهت صرع مجرب و جهت وسواس و جنون و خفقان و نزف الدم مفيد است و تعليق آن در پارچۀ كبود باعث قبول و جاه و رفع خوف و نزع و آويختن آن بر درخت بار ما حافظ ثمر آن و باعث توليد ثمر مضر كرده مصلح آن كثيرا است*

حجر القيشور بفتح قاف و سكون ياء مثناة تحتانيه و ضم شين معجمه و سكون واو و راء مهمله و صاحب منهاج بغين مهمله گفته *ماهيت آن سنگی است متخلخل سفيد شبيه باسفنج و بر روی آب می ايستد و گويند نوعی از زبد البحر است و سياه نيز ميباشد و از جبال اسكندريه و اعمال مصر خيزد و علي بن مجوسي گفته كه آن مستعمل اهل صناعت است در جلد ذهب و فضه بهترين آن سبك كثيرة التجاويف هش آنست * طبيعت آن در اول گرم و در سوم خشك * افعال و خواص آن محلل و حابس نزف الدم و آشاميدن سركه كه آنرا گرم كرده در آن انداخته باشند جهت ضيق النفس و طلای آن جهت ستردن موی و تحليل رطوبات در استسقاء چون بر نوشتجات بمالند حك شود بنحوی كه اصلا معلوم نگردد و سنون محرق

مسحوق آن جهت جلای دندان را استحکام لثه وبردن گوشت زائد وپرکردن قروح غائره واکتحال آن جهت شبکوری ودمع آنار ومالیدن آن برکف پا مانند سنگ جهت رفع صداع وتقویت بصر موثر است دستور احراق آن آنست که در آتش سرخ کرده در شراب تا سه مرتبه اندازند تا سرد گردد پس سائیده استعمال نمایند *

* حجر الکرك * بفتح کاف وراء مهمله وکاف وبزای معجمه نیز آمده * ماهیت آن سنگی است بسیار سفید از زمند وساحل دریای آنجا خیزد که دریا بکنار اندازد وقبل از حکاکی باکدورت وبعد از آن شفاف وسفید میگردد شبیه بحجر سلوان وبلور * طبیعت آن در آخر دوم سرد وخشک ودر اول سرد ودر یبوست معتدل نیز گفته اند * افعال وخواص آن رادع وجالی وجهت خفقان وغثیان وعطش والتهاب وذرور آن جهت رفع نزف الدم واکتحال آن جهت رفع بیاض مزمن وتازه وازاله آثار قروح چشم واعضا وسنون آن جهت جلای دندان ورفع زردی آن جمیع امراض ردیهٔ آن وآشامیدن طعام وشراب در قدح مصنوع از آن باعث سرور ورفع شرور مجالس وداشتن آن در منزل متباغضین بنحوی که ندانند سبب الفت ایشان ونزد اهل هند وسند بسیار معتبر است واز آن مهرها میسازند ودر موی میکشند ومیگویند که موی را دراز میگرداند

* حجر الکلب * بفتح کاف وسکون لام وباء موحده * ماهیت آن سنگی است که چون بطرف سگ اندازند سگ آن را بدندان گیرد ودور اندازد * افعال وخواص آن گفته اند در عداوت وتفرقه بسیار موثر است چون در شراب یا آب اندازند واز آن بنوشند وحاضر کردن آن در مجلس باعث عربدهٔ اهل آن مجلس وگذاشتن آن در برج کبوتران باعث گریختن آنها است

* حجر الکلی * بضم کاف وفتح لام ویا * ماهیت آن سنگی است که در گردهٔ آدمی تکون مییابد سرخ رنگ باکدورت میباشد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن گفته اند جهت تفتیت سنگ مثانه موثر وجهت تفتیت سنگ گرده بی منفعت واکتحال آن جهت بیاض چشم مجرب است

* حجر اللبنی * بفتح لام وباء موحده وکسر نون وباء نسبت * ماهیت آن سنگی است اغبر اندک شفافی وچون بسایند شیرین وسائیدهٔ آن مانند شیر گردد واهل آنرا حجر لبنی نامند واز ارمنیه خیزد * طبیعت آن در دوم سرد ودر اول خشک * افعال وخواص آن قاطع نزف الدم ونفث الدم وحیض ومفتت حصاة وجهت قرحهٔ معده شربا نافع واکتحال آن جهت منع نوازل وقرحه وسلاق وخشونت اجفان وضماد آن رادع مواد ومورث نسیان ومصلح آن عسل مقدار شربت آن نیم درهم بدل آن شادنج است وباید که آنرا در آب سائیده وحل نموده در حقهٔ قلعی کرده هر وقت که خواهند استعمال نمایند

* حجر اللوقوا عرافس * بضم لام وسکون واو وفتح قاف وواو والف وفتح عین وراء مهملتین والف وضم فا وسکون سین مهمله * ماهیت آن سنگی است که از آن بر آن رخت میشویند * طبیعت آن مجفف بی لذع * افعال وخواص آن جهت قطع سیلان مواد واسهال ورد منا نه ونفث الدم وتجفیف جراحات شربا وذرورا نافع است

* حجر المثانه * بفتح میم وثاء مثلثه والف وفتح نون وهاء در آخر * ماهیت آن سنگی است که در مثانهٔ انسان تکون می یابد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن جهت تفتیت سنگ گرده موثر وجهت [illegible] مثانه بی اثر واکتحال آن جهت بیاض چشم مفید است

* حجر المحك * بکسر میم وفتح حاء مهمله وسکون کاف بهندی کسوتی نامند * ماهیت آن سنگی است سیاه ثقیل الوزن

و بعضی اخبار کرده‌اند چون انشا رنمایان متواتر با آن برسد طعم زعفران از آن ظاهر کردد و چون آنرا بر اعضا بمالند چرک را زایل
کردانند و بعضی مردم از آن سنک با ترتیب میده مثل رچون طلا را بر آن بمالند و بشوید که خطی از آن بر آن ظاهر کردد نیکی
و بدی و خالص و مغشوش آن از لون آن ظاهر کردد * طبیعت آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن
آن جهت عسر النفس و درد کرده و اکتحال آن با شیر مرضعه بحر جهت رفع بیاض و اصلاح طبقات عین و قروح آن
بغایت نافع مقدار شربت آن یک دانک است

حجر المسن

* حجر المسن * بکسر میم و فتح سین مهمله و نون مشدده * ماهیت آن سنکی است که با آن کارد و شمشیر تیز کنند
و بفارسی فسان و سنک کارد نامند و بالوان مختلف میباشد سفید و سرخ و سیاه و اغبر و سبز و زیتونی و سیاه و طبقه
میباشد و بهترین آن سرخ و سیاه و براق و شباد ج قسم زبون آنست * طبیعت سرخ آن کرم و خشک و باقی اقسام
آن همه سرد و خشک * افعال و خواص آن جهت سلاق و بیاض چشم و حکه و جرب و داء الثعلب و منع بزرک شدن
پستان و خصیه کحلا و طلاء و سائیده آن با آهن جهت رویانیدن موی و آشامیدن یکدرم آن با سرکه جهت صرع و ورم سپرز
نافع مضر کرده مصلح آن کثیرا و قسم اغبر آنرا چون بسایند بر روی مس طلا نماید بزرق و حیله دفعه بفهم میرسد مقیل و محرق قسم
سبز زیتونی آن جهت سوختگی آتش و بیاض عین و با سرکه و نطرون جهت توبا و خنازیر و جرب و حکه و با قیروطی جهت
سرطان و اکله و شقاق و خروج مقعده و اورام حاره اعضای عصبانی و التیام جراحت عصب و درد آن نافع و سائیدن ادویه
چشم بر روی آن باعث زیادتی تقویت و جلای آن و ذرور قسم سرخ آن جهت بیاض چشم و قروح و سوختگی آتش مفید است

حجر المشقق

* حجر المشقق * بضم میم و فتح شین معجمه و قاف مشدده و سکون قاف ثانی * ماهیت آن سنکی است زعفرانی رنگ
یعنی برنک تارهای آن نیز رنک سائیده آن رتو بر تو و زود شکن و از نواح مغرب خیزد و در شکل مانند سونج و در قوت قریب
بشادنج و اندک از آن ضعیفتر * افعال و خواص آن قطور آن با شیر دختران جهت قروح عمیقه چشم و التیام طبقه
قرنیه و بر آمدکی حدقه و خشونت اجفان بهتر از حجر لبنی است *

حجر المقناطيس

* حجر المقناطيس * بکسر میم و سکون قاف و فتح نون و الف و کسر طاء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله و مغناطیس
بغین معجمه نیز آمده بفارسی سنک آهن ربا و بهندی چومک پتهر نامند * ماهیت آن سنکی است سیاه مائل بسرخی تیره
که از انتهای عمان و حوالی بحر هند خیزد و بهترین آن لاجوردی رنک صاف آنست که آهن را خوب جذب نماید و بعد
جذب آهن با آن خوب بچسپد و زبون ترین آن سیاه آنست که قوت جاذبه آن آهن را ضعیف باشد و چون با آهن مدتی
بگذارند قوت جاذبه آن کم کردد و از مالیدن سیر و رسیدن عرق و رطوبت بدان نیز رفع قوت آن میشود و چون در خون
کاو کرم اندازند اعاده قوت آن میشود و همچنین چون در خون بز اندازند و هر روز تغییر دهند و تازه کنند و حکمای اهل
فرنک مشاهده نموده‌اند که حجر مقناطیس را هر چند مدتی غیر معین مختلف میل بجانبی است از یمین و یسار قطب
شمالی و وجه آنرا تا حال نیافته‌اند * طبیعت آن در اول کرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن آشامیدن
آن جهت فالج و اوجاع مفاصل و عرق النسا و نقرس و تقویت جکر و سپرز و ازاله حصاة و عسر ولادت و با ماء العسل جهت
اسهال اخلاط غلیظه و با قوابض قاطع اسهال و ذرور آن جهت رفع مضرت جراحات آلات آهنی زهردار [illegible]
و جهت قطع نزف الدم و التیام جراحات و محرق مغسول آن در جمیع افعال مانند شادنج است مقدار شربت آن تا نه

قیراط ونکاه داشتن بپیچیدهٔ آن در حریر سفید با خود باعث قبول وجاه وهیبت وقضاء حاجات ونکاه داشتن آن در دست راست کرازدرد دست وپا وتعلیق آن بطرف چپ جهت عسر ولادت ودرد زائیدن وبخور آن که نرم سوده اندک بواخکر بپاشند وبا انبوبه برحم برسانند جهت رفع سیلان آن هرچند مزمن باشد بغایت مفید ومجرب وکویند چون حائض مس آن کند این اثر از آن زائل کردد وکویند چون زحل در سنبله باشد آنرا با کلاب شسته سرمه ترتیب داده دیکری از آن اکتحال نماید وشخص مکحول بمقناطیس مدت مدید نظر بشخص مکحول با من کند بمرتبه باعث محبت ثانی با ولی کردد که مافوق آن متصور نباشد واز مجربات شمرده اند *

* حجر المنفي * بنون ساکن بعد از میم مفتوح وقبل از فاء مکسور ویاء نسبت * ماهیت آن سنکریزهٔ ایست ابلق بمقدار زیتونی بالوان مختلفه که از منف از اعمال هیره خیزد * افعال وخواص آن طلای سائیدهٔ آن باعث بیحسی عضو است بحدیکه ادراک بقطع آن نشود *

* حجر النار * بفتح نون والف وراء مهمله در آخر وآنرا حجر الاصم وحجر الزناد وبفارسی سنک آتش زنه وسنک چقماق نیز نامند * ماهیت آن انواع است سفید نباتی وسیاه وسرخ وغبر وملمع وثقیل الوزن وجاد وچون آهن را بدان زنند آتش از آن بجهد وبوی دخانیت از آن آید * طبیعت آن در اول سرد ودر سوم خشک وبعضی کرم کفته اند * افعال وخواص آن ذرور سائیده آن مانند غبار جهت خنازیر وتنقیه التحام افواه آن وقروح عسرة الاندمال جمیع اعضا وتعلیق آن بر لثهٔ بسته در حین ولادت بر ران زنان باعث سهولت ولادت ایشان وبعد از ولادت باید که بزودی باز نمایند

* حجر النمر * بفتح نون وکسر میم وراء مهمله * ماهیت آن سنکی است ابلق شبیه بپوست پلنک بقدر مغز بادام واز آن کوچکتر ودر جوف پلنک ماده حاصل میشود وچون در شیر اندازند شیر بریده کردد * افعال وخواص آن طلای آن جهت التیام جراحات وتعلیق آن جهت منع آبستنی مؤثر

* حجر الهندي * بکسر ها وسکون نون وکسر دال مهمله ویاء نسبت * ماهیت آن سنکی است مائل بسیاهی وسرخی وسائیدهٔ آن مائل بسرخی وزردی وآنرا شادنج هندی نامند واز سواحل دریای هند خیزد * افعال وخواص آن ذرور آن جهت قطع خون بواسیر وجراحات بیعدیل وآشامیدن آن بقدر اندک وکمتر از آن جهت قطع اعضای باطن وبواسیر وسم عقرب مفید

* حجر اليهود * بفتح یاء مثناة تحتانیه وضم ها وسکون واو ودال مهمله وآنرا زیتون بنی اسرائیل وبفارسی سنک جهودان نامند * ماهیت آن سنکی است فی الجمله بلوطی شکل وزیتونی ومائل بسفیدی با خطوط متوازیه در طول ودر آب زود سائیده شود وطعمی غالب ندارد ودر فلسطین از ارض شام در کوه مسمی ببیروت ودر بیت المقدس نیز بسیار بهم میرسد ونر وماده میباشد نر آن باوصاف مسطوره وماده آن بی خطوط ومائل بسرخی وتیرکی وبعضی اند که پهن شبر مستدیر ونر آن مخصوص بحصاة مردان وماده آن بزنان ومادهٔ تکون آن شاید اجزای لطیفهٔ ارضیهٔ لزجهٔ مختلطه برطوبات واجزای هوائیهٔ محتقنه تحت احجار باشد که بسبب تابش اشعهٔ کواکب از خلل وفرج احجار برآید وبعد برآمدن بدان هیأت متحجر کردد * طبیعت آن در اول کرم ودر دوم خشک ومعتدل نیز دانسته اند با قوت مفتته * افعال وخواص آن مدر بول ومفتت حصاة ومانع تولید آن واذابت دهندهٔ خون منجمد در مثانه وچون نیم مثقال آنرا سائیده با پنجاه مثقال با آب کرم ویک مثقال روغن بادام تلخ بیاشامند جهت تفتیت حصاة وادرار بول ورفع عسر آن واذابت خون

حجر المنفي
حجر النار
حجر النمر
حجر الهندي
حجر اليهود

منجمد در مثانه مجرب و بدستور با آب گرم خالص و اکتحال آن با خون خفاش جهت زیادتی روئیدن موی مژه که ریخته باشد
و طلای آن برابرو جهت زیادتی روئیدن موی آن خصوصا با خون خفاش و بتنهائی جهت التیام جراحات و با عسل جهت
تلیین صلابات مضر جگر مصلح آن صمغ و سفوفات و معاجین آن در قرابادین کبیر ذکر یافت.

** * فصـــــــــــل الحاء مع الدال المهملتين * **

حدأة

* حداة * بکسر حا و فتح دال مهملتین و الف و تاء مثناة فوقانیه بفارسی غلیواج و بشیرازی کورکوره و بترکی چلقان و
بهندی چیل نامند و کنیت آن بعربی ابو الخطاب و ابو الصلت و جمع آن حدأ و حد آن آمده * ماهیت آن طائری است
معروف فی الجمله شبیه بباز زرد زشهرها و عمارات و اشجار میباشد و گوشت حیوانات کوچک را میرباید و در هند یک نوع
دیگر نیز میشود که سر و سینهٔ آن سفید و باقی تنهٔ آن همه سرخ تیره و در جثه از نوع اول کوچکتر و مردم مرد اریخوار که
متقی از هنود هند و بنگاله اند که آنها را دوم و کنجر و چند ال مینامند گوشت نوع ثانی را میخورند و گوشت نوع اول
را نمیخورند زیرا که مورث جنون است بسبب فساد آن اخلاط و گوشت را * طبیعت آن در دوم گرم و خشک
* افعال و خواص آن خوردن مطبوخ آن با کندر ناو مدا و مت بران قاطع بواسیر و آشامیدن قدری از محرق آن که
تمام آنرا سوخته باشند با گلاب و قلیلی مشک جهت ربو و ضیق النفس و سعال مزمن و بدستور خون آن با ادویهٔ مذکوره
جهت امراض مزبوره نا شتا و مغز سر آنرا چون در آب کنند تا جوش دهند و بیاشامند جهت زحیر و بواسیر و آشامیدن
خاکستر سوخته پر آن بغیر سر آن بمقدار یک دانگ تا دو دانگ با آب جهت نقرس و غدد بلغمی و سلعه بی عدیل و تدهین
بروغنی که بیضهٔ آنرا در آن جوشانیده باشند تا مهرا شده باشد جهت برص مجرب دانسته اند و جهت فالج و نقرس و
تقویت اعصاب نافع و چون زهرهٔ آنرا در سایه خشک نموده عند الحاجت با آب سائیده و ملسوع بلسع هوام سه میل آنرا
در چشم طرف مخالف عضو ملسوع کشد مثلا اگر در جانب چپ باشد بچشم راست و اگر در جانب راست باشد بچشم چپ
شفا یابد بعون الله تع خصوصا که در آب را زیانه سه هفته در آفتاب گذاشته باشند چون چشم آنرا در زیر بالش کسی
گذارند بنحویکه آن کس ندانند مانع خواب آمدن آن شود و چون زندهٔ آنرا در خانه بیاویزند مار و عقرب در ان خانه
داخل نشوند و ضماد فضلهٔ تازهٔ بچهٔ نوع سرخ آنرا چون از آشیان آن آورند جهت تحلیل ورم بیضه مجرب اما باید که
زیاده از یک ساعت نگذارند و سائیدهٔ خشک آن با آب یا عرق رازیانه نیز همین اثر دارد ولیکن از تازهٔ آن ضعیفتر و گویند
چون دو لشکر با هم مقابل کردند و حداهٔ سرخ بر سر هر لشکری که پرواز نماید ظفر از جانب آنست و بدین سبب آنرا فتح اللقا نامند

حدید

* حدید * بفتح حا و کسر دال مهملتین و سکون یاء مثناة تحتانیه و دال مهمله بفارسی آهن و بهندی لوهه نامند * ماهیت آن
از جملهٔ فلزات معروفه است و اجناس کلیهٔ آن دو نوع میباشد نر و ماده نر آن که صلب است فولاد و ماده آن که نرم است
آهن و فولاد کانی طبیعی را شاپورخان و شابرخان نیز و مصنوع از آهن نرم را اسطام گویند و چون شاخ سوختهٔ بز و حجر
البرخام را بالسویه بر آهن بمالند و بر آتش سرخ کنند بسیار نرم شود و قیر و قتر عبارت از ان است و چون با رصاص یا
مرقشیشا یا سم الفار یا زرنیخ گداز ند بمرتبهٔ رصاص زود گداز گردد و بدستور چون با نحاس یکجا گدازند و بعد از ان با شوره نحاس را
از و بسوزانند بغایت زود گداز گردد و فولاد مصنوع متعارف بسیار است و طریق ساختن آن آنست که آهن متعارف را
در کورهٔ مخصوص با آتش بسیار شدید یک هفته میتابند و حنظل و صبر و هرچه در تلخی قوی باشد با زهرهای حیوانات

نمائید و بر وریخته آنمقدار مبتابند که در رحم آن داخل شود وکویند چون آهن را تافته بکاررد ورروغن کنجد تطفیه کنند وباردیکر در آب اطفا نمایند اقسام آهن را مثل آهن ربا جذب میکند * طبیعت آن در دوم کرم ودرسوم خشک وزنجار آن درآخرسوم تاچهارم * افعال وخواص آن آب آهن تافته بغایت مقوی باه وقابض وجهت جراحت امعا واسهال مزمن بواسیر وورم سپرزوتقویت معده وسلس البول ودردمقعده وکزیدن سک دیوانه ورفع زردی رخسار وبیضه نافع وآبیکه آهن کران آهن تفته رامکرردران سرد مینمایند وآنرادوس وماء الحدید نیزنامند وشراب بآهن تافته نیزدررفع خفقان واستسقاوطحال وسلس البول وضعف جکر ومعده وباه وحبس اسهال معدی وذوسنطاریا قویتراز آب تفتهٔ آهن است دران ودوغ بآهن تافته دراسهال دموی ونزف الحیض واسترخای مقعده قویتراست وچون براده آهن رادرشرابیکه زهرآلوده باشد بیند ازند تمام زهرها رابخود جذب نماید ورفع سمیت آن شود وشرب آن زیان نرساند وخبث الحدید وزعفران الحدید انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد وقطور سرکه که آهن دران جوشانیده باشند جهت قطع نمودن چرک جاری ازکوش که کهنه شده باشد المضار براده آهن راچون بخورند دردشکم شدید وخشکی دهن ودردسر آورد مداوای آن آشامیدن شیرتازه دوشیده یابعضی ادویهٔ قویه است وبعد ازان مسکه وروغن بنفشه وروغن کل وسرکه برسرمالیدن ومقدار یکدرهم مقناطیس خوردن وامراق دسمه وروغن کاوودرخواص آورده اندکه براده آهن اکربر کسی بندند که درخواب دندان بخاید دیکرنخاید وطلای چرک آهن باشراب جهت داخس ونقرس وحمول چرک آن حابس نزف الدم رحم ومجفف بواسیراست

* حدق * بفتح حا ودال مهملتین وسکون قاف کویند اسم بادنجان است وکویند بادنجان دشتی است واهل قدس آنرا بادنجان بری واهل حجاز شوکة العقرب وبهندی بهتکتیه وکنبیکن نامند * ماهیت آن کیاه آن دربعض بلاد بزرکتر از بادنجان ودربعضی برابر وشبیه بدان وثمرآن بقدرجوز ماثل وبی خار ودربعضی بلاد مانند بنکاله برنخم ودرخامی سبز وبعدرسیدن زرد ودرتابستان میرسد وزودفاسد میکردد ودورهند سه نوع مبباشد یکی کوچك وکیاه آن مفروش برزمین وپرخار وثمرآن بقدرفندق وکل آن برنك کل بادنجان وقسم دیکرکیاه آن ازان بزرکتر وکل آن سفید وکیاه آن بقدربادنجان وقسم سوم کیاه آن بزرکتراز بادنجان وکل آن مثل کل بادنجان ونمرآن بقدرجوزماثل وبعضی ازان بزرکتر * طبیعت آن دردوم کرم وخشک * افعال وخواص آن بسیارجالی قائم مقام صابون دربردن اوساخ است اهل شام جامه بآن میشویند وبخور نوع بزرک آن که مقدسی نامند جهت بواسیربعدید وطلای نوع کوچك آن که حجازی نامند جهت کزیدن هوام وعقرب وبدستورخوردن برک یاثمریابیخ آن درساعت نافع ولیکن باخطر ومورث کرب مصلح آن سکنجبین وقطورروغن زیت ویاغیرآن که ثمرآنرا دران جوشانیده باشند جهت تسکین وجع کوش درساعت وتدهین بدان جهت رفع اعیا مفید وحمول آن باعسل جهت اسقاط کرم معده وآشامیدن زیرهٔ کل آن جهت سرفهٔ مزمن ونوع کوچک آن جهت ضیق النفس وسرفه وحرقة البول وتپ بلغمی وجذام ورفع نفخ شکم وسنك مثانه مفید دانسته اند وکل نوع سفید آن جهت حمل وبرانکیختن حرارت معده وانهضام طعام ودفع بلغم وسرفه وضیق النفس وفساد خون وجذام وتپ بلغمی وحکمای هند کویند روزیکشنبه چون پکهه نچهتریا مول نچهتر بود درزیرکیاه آن جو وکنجد وبرنج بریزند وشخصی بطرف شمال بنحویکه سایهٔ او بران نیفتد بایستد وبیخ آنرا بکند وبزن عقیمه بعد ازپاک شدن ازحیض سه روز باشیرکاو بکرنك که

کومالد او نیز عمر لك آن باشد بخور اند و مرد بار مقاربت کند بار گیرد انشاء الله تعالی وچون آن بیخ را با روغن گاو وزرد چوبه سائیده بر سر بمالند جهت صداع وشقیقه وبخور آن جهت تپ وتعلیق آن بر کردن جهت خنازیر وسلعه وسعوط آن با شیر زنان جهت صرع مفید وچون با دارفلفل وبول گاومیش بسایند و زنیکه بچه در شکم از مانده وبزرگ نشود وساقط شود بخورد طفل در شکم او بماند وبزرگ شود وبنیکوئی تولد یابد وچون در حال مقاربت آن بیخ را بر کمر بندند انزال نشود وچون با صندل سرخ سوده بر بدن بمالند هر که بوی آنرا بشنود محب ومسخر او گردد ونوع صغیر آن جهت سلس البول وتپ وبواسیر خونی واسهال خون وامثال اینها نافع *

* فصــــــــل الحاء مع الراء المهملتين *

حربث

* حربث * بضم حا وسکون راء مهملتین وضم باء موحده وسکون تاء مثناة فوقانیه وبثاء مثلثه نیز آمده * ماهیت ان کیاهی است بر زمین مفروش وبرگ آن باریک ودراز وما بین برگهای طویل آن برگهای کوچك وخوشبو وطعم آن با حدت وبسیار خوشبو کننده دهان * طبیعت ان در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح سدد وجهت سوء هضم ودفع بد بوی دهان وقولنج نافع وچون گوسفند از ان بخورد شیر وگوشت او خوشبو ولذیذ گردد مصدع مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن برنجاسف است *

حربا

* حربا * بکسر حا وسکون راء مهملتین وفتح باء موحده والف آنرا حامالاون نیز گویند وکنیت آن ابو حجاذب وابو الزندیق وابو الشقیق وابو قادم وبفارسی افتاب پرست وبهندی گرگت بکسر دو کاف فارسی وسکون راء مهمله وتاء چهار نقطه هندی در آخر نامند * ماهیت ان حیوانی است فی الجمله شبیه بچلپاسه واز ان بسیار بزرگتر وموی آن افشان وهمیشه نظر بآفتاب دارد ودر ایام گرما چهرهٔ آن سرخ میگردد ودنبالهٔ آن بلند وچشمهای آن بجمیع جهات حرکت میکند برای آنکه صید خود را بهر طرف که باشد به بیند وچون صید او که مگس وامثال آنست نزدیک او آید بسرعت زبان خود را برمیآورد وآنرا میرباید واز دور که می بیند رفته آنرا صید میکند وحشرات سمی مانند هزار پا وعقرب را نیز صید میکند ومیخورد گویند کسی را نمیگزد وچون بگزد کشنده است ومعالجه ندارد * طبیعت ان در چهارم گرم وخشک * افعال وخواص آن گویند چون موی مژگان را بکنند وخون آنرا بر ان بمالند دیگر موی نروید وزهرهٔ انرا چون اکتحال نمایند غشاوهٔ بصر را ببرد وپیه آنرا چون بر آهنی بر روی آتش بسوزانند ومخلوط با خون ورانك کی آب نمود ؟ بر قروح مو بمالند در یك مرتبه آنرا زائل کرده اند وچون آب مطبوخ آنرا با آب حمام مخلوط کرده بدن را با آن بشویند رنگ بدن را تا چند روز سبز میدارد وگوشت آن سم قتال است وعارض میگردد از خوردن آن قی ووجع فواد ومداوای آن قی فرمودن وماء ثرید ابیرد را ریح را بعمل آوردن وتخم آن نیز سم قتال است ودر یکساعت کشنده ومداوای آن خوردن فضلهٔ باز با طلا که نوعی از شراب است وقی فرمودن وپاکیزه کردن معده ومالیدن روغن گاو بر تمام بدن وتکمید سر با ماء اللحم وخوردن انجیر خشك با مسکه وجنطیانا است

حردون

* حردون * بکسر حاء مهمله وسکون را وضم دال مهملتین وسکون واو ونون ودر طبرستان ماچه کول ودر اصفهان مال مالی وبهندی باهمنی نامند * ماهیت ان حیوانی است شبیه بوزغه وورل بری واز ان بسیار کوچکتر وباد ست وپا وسر باریك وطولانی ودر عرض روز چند مرتبه متلون بالوان مختلفه میگردد ودر درختها وخرابها وکوهستانها یافت میشود * طبیعت ان در سوم گرم وخشک * افعال خواص ان تعلیق دل آن در لتهٔ سیاه بسته جهت تپ ربع وطلای پوست

محرق آن با عسل جهت تجسس کردن اعضا بحدیکه از ضرب و قطع متالم نگردد و اکتحال خون آن جهت تقویت باصره وسرکین آن جهت بیاض وحکهٔ چشم وضماد آن جهت تنقیهٔ بشره ورفع جمیع آثارمفید وبهترین سرکین آن آنست که سفید وسبك وزود شکن باشد وچون بسایند بوی آن ترش شبیه ببوی خمیر بود رامین الله ولد گفته تدهین پیه گوشت آن موی را برویاند وتعلیق آن بربازوی راست مهیج باه وشهوت جماع است وبدستور تعلیق مهرهٔ پشت آن که تربیت کرده آن میباشد برکمر وخوردن یك قیراط از چشم راست خشك کردهٔ آن با آب سداب البته قاطع مني ویك قیراط از چشم چپ آن با آب نخود سیاه مطبوخ ودواستادر روغن کاو بغایت محرک باه ومسخن کرده وگویند چون حردون را باسم صاحب عرق النسا صید کنند ورک باطن ران آنرا پیدا کرده آن موضع را بشکافند وآن رک را باسم آنشخص قطع کنند وبعد از ان بدست بدون آلتی آنرا ریزه ریزه نمایند بالخاصیة رفع آن علت شود ومجرب دانسته اند وخوردن گوشت حردون ومرق آن مورث جذام است

* حرشف * بفتح حا وسکون راء مهملتین وفتح شین معجمه وسکون فالغت نبطي است وبعربي عکوب وسلبین وخریع وبفارسي کنگرنامند * ماهیت آن اصناف میباشد بستاني وبري وبري دوصنف کبیر وصغیر اما بستاني آن بااضلاع وطبقات مانند کاهوبری تشریف واما صنف کبیر بری آنرا ساق بقدر انگشتي وطول تا دوذرع وپربرک وباخارهای تند وگویند برک این کوچك تر از برک بستانی است ومائل بسیاهي وبرساق آن چیزی شبیه بسیبو وانار مجتمع کرددا زاجزای زرد رنك و تخم آن طولاني از جو بزرکتر وبیخ آن مائل بسرخي وبالزرجت واز مطلق حرشف مراد این است واما صنف صغیر بری آن بیساق وکوچك وخاردار وآنرا خوبه نامند وهمه آنها با رطوبت چسپند * وبرک صنف نوع بستاني ماکول آنرا پخته با ماست وکشك وغیرآن وبا گوشت ویابدون گوشت میخورند لذیذ میباشد * طبیعت بستاني آن در دوم گرم ودر اول خشك وگویند در اول تراست وبارطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مبهی ومدر بول وحابس طبع ومسخن کرده ومثانه ومحرک جماع ومحلل ریاح ومضم غذا وجهت ترحهٔ شش وانقباض اطراف عضل وجراحت امعا وضماد آن جهت داء الثعلب وخشبو کردن عرق وموم روغن آنرا که باسه مثل آن آب کنگر ممزوج نموده باشند جهت تحلیل اورام صلبه سربع الاثر وجهت برص نافع ونطول آن جهت خارش بدن وضماد بیخ آن جهت سوختکي آتش والتوای عصب مفید ومضر دماغ ومولد سودا ونفاخ ومصلح آن ادویهٔ حاره وروغن وسرکه است وطبیعت صنف بری کبیر آن در آخر دوم گرم ودر اول آن خشك ودر جمیع افعال قویتر از بستاني ومصلح اخلاط متعفنه ومخرج مواد غلیظهٔ سینه مضر محرورین مصلح آن سرکه وترشیها وطلای اجزای لطیفهٔ گل آن با سرکه جهت جرب ونطول طبیخ جمیع اجزای آن جهت حزاز ورفع قمل نافع وصنف بری صغیر آن محلل ومقی وصمغ حرشف را بفارسی کنگر زرد نامند ودر حرف الکاف ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد

* حرف * بضم حا وسکون راء مهملتین وباسم نبطي حب الرشاد وبسریاني مقلیا نا وبعربي ثفاء وببربری بلاسفین وبفارسي تخم سپند ان واسفند سفید وتخم ترهٔ تیزک وشب خیزک ربیونا نی قردامومن وحرف ابیض وبهندی هالم نامند وگویند چون آنرا بربان نمایند آن زمان مقلیا ثا نامند * ماهیت آن از جنس ترهٔ تیزک است وبری وبستاني میباشد ورشاد قسم بستاني آنست وماکول وبرک آن نرم وریزه ودر جرجیر مذکور شد وتخم آن اشقر وطولاني وبرک بری آن مائل بتدویر وبا تشریف وبهترین آن بابلي است ومستعمل بستاني آنست هم گیاه وهم تخم آن وگفته اند آنچه تخم آن کوچك

است آنرا حرف نامند و در خورد بیهای کرم بیشتر استعمال مینمایند و آنچه سفید و مدور است آنرا خردل گویند و این را بیشتر در طلاها بکار دارند و آنچه طولانی شبیه بتخم شاهسفرم است آن را حب الرشاد گویند * طبیعت نبات آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن ملطف و کشندهٔ کرم معده و حب القرع و محلل ریاح و مقطع بلغم و نبات خشک آن در افعال قریب بتخم آن و ضماد و نطول آب مطبوخ آن جهت منع ریختن موی مضر معده و مثانه و مورث تقطیر البول مصلح آن کاسنی و سرکه و بری آن شدید الحرافة و شبیه به بستانی و از آن در افعال قوی تر و بدل ستور تخم آن از تخم بستانی * طبیعت تخم بستانی آن که حب الرشاد مراد است در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن بغایت محرک باه و مدر بول و محلل اورام سپرز و منضج اورام بلغمیه و محلل آنها و قاتل جنین و اقسام کرم معده و امعا و مقوی ذهن و تریاق هوام و مخرج فضول سینه و ریه و مواد ناسده از بدن و استیصال سودا و رطوبات غلیظه ۲ از آن و منحل از کنندهٔ بلغم خام بطرف مثانه و رافع استرخای کل بدن و مفتح سدد و دافع سبلان چرک معده و امعا و مقوی اشتها و آشامیدن مقدار سه درهم آن با آب گرم جهت رفع قولنج و تحلیل ریاح و تنقیهٔ سینه و ریه و جهت ربو و ادرار حیض و نهش هوام و تسخین معده و کبد و برانگیختن شهوت طعام و باه و اخراج دیدان و حب القرع و اخراج مشیمه و کشندهٔ جنین در شکم و اخراج آن و بدل ستور پنج درهم آن با آب گرم و نانخواه سنجری و روغن کنجد جهت رفع قولنج سریع الاثر و لعوق آن با عسل جهت سرفه و ربو و درد پهلو که از خلط غلیظ عارض شده باشد و با زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت و عسل جهت درد سینه و شکاف عضل و تنقیهٔ موادیکه بسبب صدمه بسینه ریخته باشد و با تخم نیمبرشت بتنهائی بغایت مبهی و مصلح سینه و جابرشکستگی اعضا و با شیر بز بقدر دو درهم تا ده یوم جهت ازالهٔ برص مؤثر بشرط نهایت امساک از اطعمه و بوداده آن بسیار قابض جهت سحج و اسهال بلغمی نافع مضر کزده مصلح آن شکر و نبات و خیار بدل آن خردل و تخم تره تیزک مقدار شربت آن تا چهار درهم و ضماد آن با عسل جهت تحلیل ورم سپرز سریع الاثر و جهت تنقیهٔ قروح شهدیهٔ سر و قوبا و جرب متقرح که نار فارسی نامند و گزیدن هوام و منع ریختن موی و درد سر و وجع ورک و ضماد آن با آرد جو و سرکه جهت عرق النسا و اورام حاره و سوختگی آتش و با آب و نمک جهت انضاج دماميل و بدل ستور بزرک آن الا آنکه ضعیف العمل است و نیز نطول و شرب آن جهت منع ریختن موی و شستن سر با آب آن جهت دفع چرک و رطوبات لزجه و منع اسقاط موی و لطوخ آن جهت بهق ابیض و برص و طلای آن با خون خطاطیف جهت رفع وضح و غبرآن و با عسل جهت نمش و با صابون جهت نمش مستحکم و با زفت جهت درد سر کهنه و با غار جهت درد اسافل و کمرگاه و در انفجار دبیله مؤثر و تدخین بدان جهت قرحهٔ امعا و وجع ورک و حبس اسهال و استرخای مقعده و دود آن جهت بواسیر و گریزانیدن هوام مفید

* حرف ابیض * بضم حا و سکون راء مهملتین و فا و فتح الف و سکون باء موحده و فتح باء مثناة تحتانیه و ضاد معجمه در آخر بفارسی اسفندان سفید و بهندی سرسون گویند * ماهیت آن گویند قسمی از حرف بستانی است برگ آن پهن و بیخ آن بزرگ و گل آن سفید و حدت آن کمتر از رشاد و خردل فارسی است * طبیعت آن قریب بدان * افعال و خواص آن منشف رطوبات و آروغ آورنده و در سائر افعال مانند رشاد است

* حرف ابابلی * بضم حا و سکون راء مهملتین و فا و فتح باء موحده و الف و کسر با و لام و یاء نسبت * ماهیت آن گیاه آن بقدر شبری و برگ آن شبیه ببرگ ترب و با خشونت و گل آن زرد و تخم آن سفید و مدور و در تنکاین خاستره

حرف ابیض

حرف ابابلی

زد رسا زند ران کلمه تره وشاه تره نامند * طبیعت آن کرم تر وتند تر از حرف نبطی است که حب الرشاد باشد * افعال وخواص آن مقوی قوی ومسهل خون بسبب شدت تفتیح وجذب ومدر حیض ومفسد جنین ومخرج آن وجهت امراض بارده وعرق النسا نافع وضماد آن منفجر کننده دبیله ودرسائر افعال قویتر از حرف بستانی وشانزده قیراط از کل آن مسهل قوی ومقوی اخلاط مرئیه مقدار شربت آن یک درهم است.

* حرف السطوح * بضم سین وطاء مهمله وسکون واو وحاء مهمله بیونانی تلسفی وعامتنا ودراندلس معروف با شیرون وا کثر اطبا آنرا حرف بابلی نامند * ماهیت آن بقول دیسقوریدوس در ثانیه گیاهی است منبسط برروی زمین برگ آن باریک طولانی بقدر یک انگشت ومشرف وبارطوبت لزجه واز وسط آن شاخی باریک بقدر شبر متشعب بد وشعبه برآمده وبراطراف آنها گلی سفید وثمری که گویا چیزی است که فشرده اند منبت آن سقف خانها ودیوارها است وصاحب تحفه آنرا حرف مشرقی دانسته * طبیعت آن کرم وباحدت قویتر از انواع مذکوره است * افعال وخواص آن منفجر کننده دبیلات اندرونی ومدر طمث ومفسد جنین ومخرج آن شربا وحمولا جهت لقوه وعرق النسا مفید مسهل خون ومقوی قوی ومخرج بلاغم وخراجات واخلاط مراریه ونهایت مقدار شربت آن تا یک دانگ ونیم وچون هزده قیراط از کل آن بیاشامند اخراج مره صفراوی واسهال نماید وتحقیق بدان جهت عرق النسا نافع وبسبب قوت تفتیح وجذب بیکه دارد اسهال خون مینماید ودبیلات اندرونی را منفجر میسازد.

* حرف الماء * بضم حا وسکون راء مهملتین وفا والف ولام وفتح میم والف بعضی سیسنبریون وبعضی قردم آنرا قردامومن نامند * ماهیت آن نباتی است که برکنار آبها میروید وبرگ آن شبیه ببرگ تره تیزک ودر اول مستدیر ودر آخر باتشریف میباشد وآن غیر جرجیر الماء است چه جرجیر الماء درمیان آبها ایستاده میروید وبرگ آن بی تشریف است * طبیعت تازه آن دردوم کرم وخشک وخشک آن درسوم * افعال وخواص آن مسخن ومدر بول وحیض وجهت علتهای بارده باطنی وضماد آن جهت قروح وبثور لبنیه وکلف نافع بشرط آنکه شب بمالند وصبح بشویند

* حرف المشرقی * بضم حا وسکون راء مهملتین وفا وفتح میم وسکون شین معجمه وکسر راء مهمله وقاف ویاء * ماهیت آن صنفی از حرف بستانی است بقدر یک ذرع با شاخهای باریک وبرگ آن درد وجانب شاخها مانند نبات خرنوب رسته شبیه ببرگ شیطرج واز آن نرم تر وسفید وگل آن سفید وبراطراف شعبها شاخهای آن وثمر آن مانند فلکه وتخم آن سفید وقریب بخردل ودر حدت قائم مقام فلفل ودر اطعمه بدل آن داخل میکنند ودر جمیع افعال قویتر از حرف بستانی است مطبوخ کیاه آن باکیاه جو جهت نزلات بارده ورفع اخلاط صدریه وتحلیل ریاح موثر

* حرمل * بضم حا وسکون راء مهملتین وفتح میم وسکون لام وبفتح وکسر حا نیز آمده لغت سریانی است وبفارسی اسپند نامند * ماهیت آن نوعی از سذاب کوهی است ودو قسم میباشد قسمی را نبات بقدر ذرعی واز یک تنه چند شاخ میروید وبرگ آن مائل بتند وبرو غلاف دانهای آن مدور ومثلث الاضلاع ومخطط بسه خط وباندک سرخی وتخم آن سیاه بقدر خردل ونقیل الرائحه واز مطلق حرمل مراد این قسم است وقسمی را برگ مانند برگ بید واز آن کوچکتر ومائل بسفیدی وگل آن مانند یاسمین سفید وخوشبو وغلاف دانه آن طولانی وسفید رنگ واین را حرمل ابیض باعتبار رنگ غلاف آن نامند وتا چهار سال قوت آن باقی میماند * طبیعت آن در سوم کرم ودر دوم

حرف السطوح

حرف الماء

حرف المشرقی

حرمل

خشک * افعال وخواص آن لطیف وجالی سینه وکش از رطوبات لزجه ومحلل ریاح امعا ومواد غلیظه ومبهی وممسن
ومدر شیر وبول وحیض ومسهل سودا و بلغم غلیظ و حب القرع اعضاء الراس والغذاء وغیرها آشامیدن جرم آن جهت
صرع وفالج وجنون ونسیان وسائر امراض بارده دماغیه وعصبانیه وتسخین اعضای دماغ وسائر بدن ورفع استسقا ویرقان
وسدد وقولنج وعرق النسا نافع وآشامیدن نقوع آن جهت تحلیل مواد سوداویه وتصفیهٔ خون ونرم داشتن طبع اعضاء
الصدر وچون یک اوقیهٔ آنرا بکوبند وبا چهار اوقیهٔ آب بجوشانند پس صاف نموده با سه اوقیه عسل ودو اوقیه روغن کنجد
بنوشند قی بقوت آورد و تنقیهٔ سینه واعالی بدن از رطوبات لزجه نماید وضیق النفس وسعال رطوبی را مفید امراض
الراس وغیره چون آنرا بعد رنکر طل در شراب ویا آب انکور که بقدر سی رطل باشد بجوشانند تا بربع رسد وتا سی روز
روزی تا دو اوقیه آنرا بنوشند جهت رفع صداع مزمن وصرع مجرب دانسته اند وچون سه روز متوالی زنیکه حامله میشده باشد
وبعد ازان نشود ازان مطبوخ بیاشامد اعادهٔ حمل او شود وچون با نزده شب صاحب عرق النسا مقدار یک مثقال تا یک
مثقال ونیم ناکوفتهٔ آنرا تناول نماید رفع آن علت کرده مجرب دانسته اند وچون با تخم کتان وعسل سرشته بدان مداومت
نمایند جهت رفع ضیق النفس بیعدیل وچون با زجاج محرق اضافه نمایند جهت تفتیت حصاة نافع واکتحال آن با زعفران
وزهرهٔ مرغ خانکی وعسل و شراب وآب رازیانهٔ تازهٔ سبز جهت ضعف بصر امتلائی ونطول آب مطبوخ آن جهت تقویت
اعضا وسیاه کردن موی وازالهٔ خدر ومداومت خوردن مطبوخ آن با روغن کنجد وآب جهت رفع امراض رئه وجکر وبالای
آن با روغن شبت برناف وتهیگاه جهت قولنج مزمن وضماد سائیدهٔ کرم نمودهٔ آن بتنهائی جهت فالج واسترخا وخدر
او جاع ریحی وغیرها در هر عضویکه باشد نافع بشرط مداومت وبدستور با نمک و وزن آن زنجبیل خشک با آب برک عنب
الثعلب واکر در آفتاب توانند این ضماد را بعمل آورند که زود خشک کردد بهتر است وسعوط عصارهٔ آب مطبوخ آن جهت
نزله وسرخی چشم وقطور آن که در آب ترب وروغن زیتون جوشانیده باشند جهت ثقل سامعه وکرم ودوی وطنین وبخور
آن جهت درد دندان ورفع چشم بد وتعلیق آن در پارچه کبود رافع سحر کویند افشانیدن آن در خانه باعث فرقت
وبخور آن مبطل آن اثر است مضر محرورین ومصدع ومغثی مصلح آن ربوب ومیوهای ترش وسکنجبین وحموضات دیکر
مقدار شربت آن از یک مثقال تا دو مثقال بدل آن قردمانا وکویند تخم سداب است وروغن آن در سموم کرم ودردم خشک
ومفتح سدهٔ دماغی وجهت فالج ولقوه ورعشه واسترخا وصرع واختلاج ورياح اعصاب وخدر شربا وضمادا وحقنهٔ آن جهت
درد کمر وعرق النسا وبرودت کرده ورحم مفید وحمول بیخ آن بدر روغن ابرسا سائیده مفتح افواه عروق وخون بواسیر است

* حرمله * بضم حا وسکون راء مهمله وضم میم وفتح لام وها وعرب آنرا اقضبانا نامند * ماهیت آن نباتی است حجازی
بقد رقامتی ودر کنار آبها میروید واز جملهٔ یتوعات است وپر شیر وبرک آن دراز تر از برک بید وکوچک تر ازان وتیره
رنک * طبیعت آن کرم وباحدت * افعال وخواص آن کویند چون شیر آنرا با پنبه ویا صوفی بکیرند بعد یکه آن
پنبه وصوف خوب ترشود وآنرا بکذارند تا بد بو شود وچون انسان صاحب جرب در آفتاب ایستد وجرب خود را بخارد
پس آن پارچه وصوف را بدان بمالد بقوت که احساس وجعی نماید جرب آن بزودی زائل کردد

* فصل الحاء المهملة مع الزاي المعجمة *

* حز * بضم خا ک خالص وبکسر وفتح خاک سنکدار است

* حزاء * بفتح حاء مهمله وزای معجمه والف وبضم حا وبمد وقصر هردو آمده است کویند بفارسی آنرا دینارویه نامند

وبقولی تخم آنرا زرفرا و بشیرازی مرک کالرا دنبی و کوخر نیز و در مازندران انارپچه خوانند * ماهیت آن بری وبستانی میباشد و از مطلق آن مراد بستانی است ساق آن بقدر انگشتی و از آن باریك تر و شاخهای آن باریك و متشعب و از بالای ساق رسته و آنرا قبهٔ شبیه بقبهٔ زردك بری و مائل بزردی و تخم آن عریض و مائل بطول و تند طعم و با عطریت و برک آن شبیه ببرک کشنیز و از آن بسیار ریزه تر و کویند شبیه بکرفس و از آن اندك بزرکتر و پهن تر و کویند شبیه ببرک سداب و از آن زرد تر و بیخ آن شبیه بزردك و سفید و با اندك تندی و طعم آن و بدستور طعم برک آن مرکب از طعم زردك و رازیانه و صاحب تحفه نوشته که صاحب لخت و سعید جرجانی و ابن تلمید کفته اند که در طبرستان آنرا جعفری نامند و ظاهرا جعفری از قسم بری آن باشد چنانچه مشاهده شده مؤلف کوید که شبیه بدین کیاهی در هند و بنکاله بسیار میشود و اقسام میباشد و کیاه آن تا ببلندی دو ذرع و زیاده نیز یك قسم آنکه برک کل آن بزرک و زرد و تیره رنك و کم برک تا پنج عدد و در وسط آن برکهای ریزه و ساق و شاخهای آن باریك و سبز مائل ببنفشی و آنرا جعفری نامند قسم دیکر آنکه قبهٔ کل آن بزرکتر و بر برک و رنك آن زرد طلائی و آنرا صد برک کیند نامند و بعضی بتعمل برک کل آن را پستهٔ رنک میکردانند بدین نحو که در هنکام ظهور شکوفه و کل آن که اواسط زمستان است شاخ متصل بیخ آنرا شکافته قدری نیل در آن میکذارند و بر بالای آن پارچهٔ نم کرده می پیچند و قسمی دیکر آنکه آنرا حبشی نامند برکهای کل آن زرد و ریزه اندك پیچیده میباشد و قسم دیکر آنکه آنرا سرنائی مینا مند برکهای کل آن اندك بلند و پیچیده شبیه بسرنا و نیز قسمی دیکر میشود که برکهای کل آن سرخ برکشته بطرف پائین و در وسط آن برکهای ریزه زرد و بسیار خوش منظر و آنرا کل مخملی نامند و برک نبات آن شبیه ببرک تره تیزك و انبوه و نیز نر و ماده میباشد نر آن برا طراف قبهٔ کل آن برکهای بلند عریض هشت عدد تا ده عدد و در وسط آن تکمهٔ و بر آن برکهای بسیار ریزه که زیره نامند و مادهٔ آنرا برکهای همه مساوی و بالیده تر و کیاه آن هم مزروع میباشد و هم بنشانیدن قلم آن و تخم آن سیاه رنک و باریك طولانی و کل قلم کردهٔ کیاه آن بالیده تر و رنکین تر از زرد و نیدهٔ تخم آنست و بهترین آن صد برک و کل بزرک تازهٔ آنست * طبیعت آن در اول دوم کرم و خشك و در سوم نیز کفته اند * افعال و خواص آن مسخن و قابض و محلل و منضج خراجات و اورام صلبه و هاضم و مدر بول و حیض و کاسر ریاح و دافع جشای حامض و رافع مضرت اغذیهٔ منفخه و معطشه و جهت سم عقرب و سائر هوام بارده و تقویت معدهٔ بارده و تسخین آن و خوردن مطبوخ برک آن جهت بواسیر ریحی و خونی و اخراج سنك کرده مجرب دانسته اند و قطور آب برک آن جهت جریان رطوبات و چرك از کوش و طلای برک درخت آن جهت توبار بهق و کلف و نطول طبیخ آن جهت تفتیت حصاة نافع کفته اند و چون اندکی از آب برک آن و اندکی زاج سفید در آب خیسانیده با توتیای کرمانی نرم سوده و با سرمه نرم سوده حل نموده در چشم بچکانند هر صبح تا چند روز باعث تقویت آنست المضار مصدع و در محرورین موجب رمد و جرب و بثور و قطع منی و مصلح آن سویق و آب سرد و کاسنی و بقول بارده و بادرنجبویه نیز کفته اند و ترشیها و بخور آن جهت دفع اذیت ریاح ردیه و برک کل آن را چون در آب بجوشانند تا رنك آن در آب باز داده شود پس صاف نموده اندك زاجی داخل کرده پارچهٔ سفید را و با کاغذ را بدان رنك کنند بسیار زرد و نیکو میکردد و اکر اندکی نیل در آن داخل نمایند سبز پستئی میشود و بر پارچه رنک پخته میشود و از آفتاب تغییر نمی یابد

* حزاء بري * و حزاة نیز نامند و بشیرازی کوخر کویند * ماهیت آن از جملهٔ سداب بری شمرده اند و دو قسم میباشد بری و بستانی یک قسم را در مازندران جعفری نامند و برک آن شبیه ببرک کرفس بقدر برک کشنیز و تخم آن سبز

وخوشبو واین بهترین اقسام است * طبیعت آن گرم وخشک در آخر سوم * افعال وخواص آن مقوی هاضمه ودافع
ریاح وادویهٔ قتالهٔ باردهٔ مخصوصاً سم عقرب ومدر بول ومجفف منی وقسم دوم که بستانی است ساق آن بقدر ذرعی
وبرگ ریزه وبرگ آن شبیه ببرگ سداب وبازشب وخوشبو وتند طعم وتخم آن شبیه بانجدان وزوفرا عبارت از آنست وصاحب
اختیارات بدیعی نوشته که برگ آن شبیه ببرگ جزر وطعم آن قریب بطعم رازیانه وتخم آن سبز رنگ وخوشبو وخوش طعم
نزدیک تخم گزر در شکل وبرجامه بچسبد وبشیرازی آنرا خودوسک نامند * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص
آن مقوی معده واحشاء وجگر ومحلل ریاح وهاضم ومفتح سدهٔ جگر وسپرز ومسخن گرده ومثانه ومسمن آن ومبهی ومقوی
آن ومنقی مثانه ومجاری بول ورافع خمار وآشامیدن وبوئیدن آن جهت زکام ورطوبات دماغی وبرودت دماغ
وضماد آن جهت تسکین وجع وورم بواسیر وبدستور خوردن آن وادهان آن گویند بواسیر را زائل کرد انند ورنگ
روی را نیکو سازد ومهیج دوائی با آن نرسد وطلاء گل وبرگ آن با عسل جهت خراجات واکله وضماد جمیع اجزای آن
با شراب ویا روغن بنفشه جهت رفع سم هوام ونیم درهم آن با اندک شراب جهت گزیدن هوام شربا نافع وجالینوس
بالخاصیت آنرا جهت سعال یابس مفید میداند وتخم آن در افعال قویتر از اکثر اجزای آنست ومضر سر ومجفف منی مصلح آن
بادرنجبویه بدل آن سداب است مرکا؛ اقسام دیگر حزا یافت نشود مقدار شربت آن تا سه درهم واز تخم آن تا یک مثقال

* حزاز الصخر * بفتح حاء مهمله وزای معجمه والف وضم زای معجمه والف ولام وفتح صاد مهمله وسکون خاء معجمه وراء
مهمله وبضم حا نیز آمده ودر مصر حناء القریش وبفارسی گل سنگ وبدیلمی سنگ حنا گویند واین را حزاز از آن جهت
نامند که مرض حزاز را که نوعی از قوبا است زائل میگرداند * ماهیت آن چیزی که بر روی سنگهای نمناک متولد میشود ورنگ
آن سبز مائل بسفیدی وچون بدست بمالند برنگ حنا مشابه گردد * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن
حالی وجهت اقسام قوبا وقطع نزف الدم وتسکین حرارت اعضا واورام حاره وورم زبان وبا عسل جهت یرقان ضمادا نافع *

* حزنبل * بفتح وبضم حاء مهمله نیز وضم زای معجمه وسکون نون وضم باء موحده وسکون لام لغت عربی است وکف الذئبة
وکف النسر ویونانی مرباقلن نامند * ماهیت آن امین الدوله نوعی از بهمن سفید دانسته ومراد از آن بهجی است
سفید وسطبر مائل بتیرگی وزردی وطعم آن شیرین مائل بتلخی ونبات آن انبوه وبرگ آن شبیه ببرگ سیب وعریضتر
از آن ومزغب وساق مجوفی از وسط آن رسته ورنگ آن ما بین سرخی وزردی ومزغب وبرگهای ریزه احاطهٔ ساق آن نموده
وبلندی آن تا دو ذرع ومنحرف بجهت اسفل بحدیکه ملاصق زمین شده وبر سر آن چیزی متخلخل مثل اسفنج ودرون آن
با اندک رطوبت وخارهای ریزه در اطراف آن وگل آن مائل بسفیدی وزردی ومحیط بساق آن مثل فراسیون وبی شعبه وشاخ
ومنبت آن نزدیک آبها واکثر بلاد مانند طرسوس واراضی شام وغور وطبریه وجبال بیت المقدس وکوه موصل وغیر اینها
از بلاد مناسبه بطبیعت آن وبهترین آن طرسوسی چرب وشیرین با اندک تلخی است وتازهٔ آنرا چون از زمین بکنند نرم
مانند شمع میباشد وچون بخایند مانند خمیر گردد وچون در بستان نزدیک خشکی گیاه آنرا بکنند صلب وبزرگ میباشد و
قوت آن تا دو سال باقی میماند * طبیعت آن در اول سوم گرم ودر وسط دوم خشک * افعال وخواص آن مفتح
ومحلل وملطف اخلاط ومبهی ومقوی احشا اعضاء الرأس والصدر والغذاء والنفض والزینة والمفاصل وغیرها آشامیدن
آن جهت رفع صداع کهنه ورفع بخارات ومنع تصاعد بخارات بسوی دماغ وقطع نزلات ورمد ودرد لهاة ولثه وسینه وسعال

حزنبل

وربو وضيق النفس وقولنج و رياح غليظة وضعف جگر وسپرز و با عسل جهت حصاة ومداومت يک هفته تا دو هفته بلا آن
جهت استسقاء لحمي وزقي وبا سكنجبين جهت نيكوئي رنگ رخسار و با مغز تخم خربزه جهت وجع گرده ونزف الدم وبا
كندر جهت قطع سيلان خون وبا آب كندنا جهت اسقاط دانهٔ بواسير ومداومت خوردن آن با آب كرفس جهت تحليل انچه
در النيان بهم رسد وباصبر جهت وجع مفاصل وعرق النسا الراس بخور آن جهت صداع وتحليل مواد دماغي وضماد مطبوخ
همراه آن باسداب در روغن زيتون جهت فالج ولقوه وكزاز وخدر وعرق النسا الاذن قطور آن در گوش جهت ثقل
سامعه العين اكتحال آن جهت قطع بياض وناخنه وسلاق السموم آشاميدن آن جهت سموم حيواني ونباتي و تقويت باه
اجماعي اطبا است خصوصا با شراب وبدستور طلا كردن آن الخواص آشاميدن منقوع يكدرهم آن در شير تازهٔ دوشيده
بقدر يک سير صبح ناشتا وتا آخر روز چيزي نخوردن موجب عدم تاثير سموم است مطلقا خواه حيواني باشد وخواه نباتي
تا مدت يكسال وگويند تا مدة العمر وبا آب ونمك جهت سقطة الجروح ضماد تازه وخشک آن جهت منع جراحات والتيام
آنها بغايت مفيد وگويند مضر رئه است مصلح آن انيسون مقدار شربت آن يكمثقال تا دو مثقال يوسف بغدادي درمربا فلفل
صنفي را بيان نموده كه در شام بهم ميرسد وآن بخي است شبيه بسورنجان صلب وعظيم وچون بخايند نرم ميباشد ودر
رفع اثر سموم در عرض سال مخصوص بآن دانسته

* فصـــــــل الحاء مع السين المهملة *

* حسك * بفتح حا وسين مهملتين وسكون كاف وآنرا شكوهنج وشكرهنج نيز و بشيرازي خار سه‌سوک وباصفهاني مردادو
ودر مغرب حمص الامير و بتازي خار خسك و بهندي گوكهرو ودشت چنكها ريعني در پاي فيل چون بخلد فرياد برآورد
* ماهيت * آن بري وبستاني ميباشد بري آن درختي ابها و نرديک آبها وبيشها ميرويد شبيه بنبات هندوانه وشاخهاي آن
خاردار ومنبسط وبرروي زمين وبرگ آن كه نزديک خارهاي آن رسته شبيه ببرگ زيتون ونخود وطعم ظاهر آن وشبنمي
كه بر آن مي افتد ترش وجرم آن بيمزه وبا اندک عفوصت و ثمر آن سه پهلو واطراف آن نيز مانند خار ومغز آن از نخود
كوچكتر وسفيد رنگ وبستاني آن در دهها ميرويد وشاخهاي آن مرتفع از روي زمين وخارهاي آن ريزه وشاخهاي آن طولاني
وطرف بالاي شاخها غليظ تر از طرف اسفل وبر آنها چيزي رسته بباريكي موي ومجتمع شبيه بخوشه وثمر اين نيز شبيه بثمر آن
بهترين آن بستاني آن است * طبيعت * آن مركب القوي از جوهر رطب اندک ويابس بسيار وحرارت لطيف وگرم
وخشک دراول نيز گفته اند * افعال وخواص * آن اعضاء الغذاء والنفض والسموم وغيرها جالي ومدر بول ومسكن
درد مثانه وافزايندهٔ مني ومفتت حصاة گرده ومثانه ومنضج ورادع ومليِّن ورافع قولنج حار ومانع انصباب مواد وبا شراب
جهت دفع ادويهٔ سميهٔ نباتيه وآشاميدن عصارهٔ برگ وبيخ وثمر تازهٔ آن بتمامها جهت قرحهٔ مجاري بول واحليل كه
بفارسي سوزنک وبهندي سوزاک نامند وتقويت باه وتفتيت حصاة وعسر البول و قولنج وعصارهٔ آن مستعمل در اكتحال
مبرّد ومجفف ورادعه ومضمضه بعصارهٔ آن با عسل جهت قلاع وعفونت دهان ووجع لثه واورام عمل حلقوم نافع وضماد
عصارهٔ طبيخ آن جهت ردع ورم حار ومنع حدوث آن و ريختن مواد باعضا ورد ومثقال عصارهٔ خشک بري با شراب جهت
سم افعي وپاشيدن آب طبيخ آن جهت برطرف كردن كيك بغايت مؤثر وچون نخود را در آب تازهٔ آن مكرر بپرورده
كنند در تقويت باه بيعديل مقدار شربت آن تا پنجدرهم مضر سر مصلح آن بادام وروغن كنجد وتخم آن در جميع افعال
مانند عصارهٔ گياه آن وروغن آن كه آب گياه آنرا با روغن كنجد طبخ دهند بدستور مذكور طلاء آن وآشاميدن وتحقين

بدان جهت تقويت باه ود ردماصل و نيكو كردن رنك رخسار و درد كمر و كرده و عسر البول و چكانيدن و ماليدن آن
در احليل و عانه و كمر جهت حصاة كرده و مثانه موثر مقدار شربت آن هفت مثقال با ميبختج يا عسل يا نبيذ و چون تخم آنرا
كه حسك انه با منه با شير تازه سه مرتبه طبخ نمايند و هر مرتبه خشك كنند در تقويت باه بيمثل است

حسل

حسل بفتح حا و سين مهملتين و سكون لام و بكسر حا نيز آمده بيوناني حصمي نامند *ماهيت آن* كياهي است
شبيه بصعتر و برك آن دراز تر و بزر كتر از ان و تيره رنك *طبيعت آن* در دوم كرم و خشك *افعال و خواص آن*
بخته آن مقوي معده و هاضم و مصلح طعام ناسد شده و جهت خشبوئي دهان بوآروغ و با شراب جهت كزيدن رتيلا
و عقرب مفيد مقدار شربت آن تا پنجدرهم و زياده بران نيز مجوز است

حسو

حسو بتشديد واو و حسو بروزن فعول نيز آمده *ماهيت آن* غذائي است كه از حبوب و غير آن ترتيب دهند
رقيق و بطريق قهوه تناول مينمايند و بفارسي حريره نامند و درقرابا دين انواع آنرا ذكر يافت *

فصل الحاء مع الشين المعجمة

حشيشة البراغيث

حشيشة البراغيث بفتح باء موحده و راء مهمله و الف و كسر غين معجمه و سكون ياء مثناة تحتانيه و ثاء مثلثه بلغت شام كياه
د وقس را نامند و در عراق مراد از ان كياهي است كه كيك را دفع مينمايد و در طبرستان كيك ولرش نامند و قسمي از درتمر شمرده اند

حشيشة الداخس

حشيشة الداخس بفتح دال مهمله و الف و كسر خاء معجمه و سكون سين مهملة لغت عربي است بيوناني ناردوخيا
نامند *ماهيت آن* كياهي است منبت آن سنكلاخها و برك آن شبيه ببرك عدس و از ان بزر كتر *طبيعت آن* در
آخر دوم كرم و خشك *افعال و خواص آن* محلل و ملطف ضماد آن جهت سعفه و قروح شهديه و داخس نافع است

حشيشة الزجاج

حشيشة الزجاج بضم زاي معجمه و فتح جيم و الف و جيم بر ومي كسنين و اهل اندلس حبيقه و حبقا و بفارسي كياه
آبكينه نامند *ماهيت آن* كياهي است كه در شوره زار و محوطها و خرابها ميرويد شاخهاي آن باريك مائل بسرخي
و برك آن خشن و مزغب و بر شاخهاي آن چيزي شبيه بتخم بقله بزنج و خشن و بسيار تلخ و برجامه مي چسپد *طبيعت آن*
در دوم سرد و خشك *افعال و خواص آن* محلل اورام و رادع و مفتح سدد و جالي و قابض و چرك زجاج را بالكليه
زائل ميكردانند و ازين جهت آنرا حشيشة الزجاج نامند و تحسي بدوا و قيه از عصارة آن با شكر جهت سرفه كهنه بسيار
موثر و ضماد عصارة آن جهت اورام حاره و بواسير و با سفيد آب جهت حمره و نمله و قيروطي آن با روغن حنا و پيه بز و
ماليدن برك آن جهت تو باو غرغرة آن جهت ورم لوزتين و با روغن گل جهت درد كوش مفيد مضر سر مصلح آن
ذباب و خشخاش مقدار شربت آن تاده مثقال است

حشيشة العلق

حشيشة العلق بفتح عين مهمله و لام و سكون قاف امين الدوله كفته كه آنرا دركيلان حنيس نامند و از جمله
پودنه است و در مازندران ازوجي كويند *ماهيت آن* نباتي است شبيه بسوسنبر و مائل بسياهي و خشبو بالخاصية
اخراج زلو و درحلق مانده نمايد و در سائر افعال قويتر از اقسام فودنج است

حشيشة المعدن بفتح ميم و سكون عين مهمله و كسر دال مهمله و سكون نون و آنرا ريش ممند رنامند *ماهيت آن*
كياهي است مفيد و صلب قريب بصلابت سنك و چون شكسته شود اجزاي آن ريزه كردد و با روغن چون مشتعل كردد
شعله آن برطرف نشود *افعال و خواص آن* جالي و مورث صحت و طراوت جلد است و داخل ضمادات ملوكي

می نماید

* فصل الحاء مع الصاد المهملة

* حصاة * بفتح حا و صاد مهملتین و الف و تاء مثناة فوقانیه بفارسی سنگریزه و بهندی پتهری و کنکر نیز نامند * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن رادع و مجفف و ذرور سائیدهٔ آن مانند غبار جهت نزف الدم جراحات و دفع ضرر آن مفید و انداختن آن در کوزهٔ آب مصلح غلظت آن و مقوی احشا است

* حصرم بکسر حا و سکون صاد و کسر راء مهملتین و سکون میم بفارسی غوره نامند * ماهیت آن انگور خام نارس سبز ترش است هر نوع که انگور باشد * طبیعت آن در اول دوم سرد و در آخر آن خشک و عصارهٔ آن سرد تر و خشک تر از آن تا سیوم * افعال و خواص آن مطفی حرارت خون و صفرا و قامع صفرا و مقطع بلغم حاصل در معده و حابس طبع و مانع انصباب مواد و مقوی جگر و بدن و رافع تشنگی و سستی اعضا و ضماد سائیدهٔ خشک آن جهت خشبو کردن عرق و حصف و منع تولد آن در آن سال ثانیا و جوشش و خارش و سستی بدن نافع و مضعف معدهٔ سرد و مضر باه و مولد ریاح و مغص و مورث عطش در بعضی امزجه بجهت تکثیف آن اجزای معده را مصلح آن گلقند و انیسون و انجیر بدل آن ریباس و حماض و اترج و رب آن قاطع تشنگی و مسکن حرارت و التهاب معده و جهت اسهال مراری و برانگیختن اشتها و حفظ جنین و تقویت احشا و منع غثیان صفراوی و خمار و منع قبول مواد وبا ربا نار ممخوش جهت صفراوی مجرب و عصارهٔ آن که در آفتاب خشک کرده باشند جهت خناق و ورم حنجره و لهاة و قلاع دهان و رعاف و قی الدم و با آب کنند تا جهت تجفیف دانهٔ بواسیر و فرزجهٔ آن جهت تنقیه و اصلاح رحم و با سرکه جهت نواسیر و تقطور آن جهت چرک گوش و غرغرهٔ آن جهت ورم حلق و اکتحال آن جهت دمعه و خشونت اجفان و تاکل آن و حقنهٔ آن جهت قرحهٔ امعا و سیلان رطوبات رحم مفید و دیر سائر افعال مانند رب آن و آب آن در افعال مانند عصارهٔ آن و مقوی قوت ماسکهٔ معده و چون توتیا را با آن پرورده کنند و بدستور سائر ادویهٔ عین را بغایت مقوی فعل آنست مضر سینه و مورث سعال مصلح آن گلقند و شربت خشخاش مقدار شربت از عصارهٔ آن یک مثقال بدل آن آب سیب ترش و سماق و شراب آن که از آب غوره قریب بشیرینی و رسد کی سه جزو عسل کف گرفته یکجز و ترتیب دهند بدینطریق که سه چهار روز در آفتاب گذارند تا بجوش آید پس صاف کرده در خم نموده در آفتاب گذارند تا برسد قابض و مقوی معده و منشف رطوبات رحم و جهت بطوء هضم و استرخای معده و قولنج ثعلی و وبا و در سائر افعال مانند عصارهٔ آنست و کهنهٔ یکساله و زیادهٔ آن بهتر و قوی تر تازهٔ آنست و بدستور چون با آتش بقوام آورند و شربت سازند

* حصی لبان الجاوی * بفتح حا و کسر صاد مهملتین و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم لام و فتح باء موحده و الف و ضم نون و لام و فتح جیم و الف و کسر واو و سکون یا و بفارسی حسن لبه و بهندی لبان نامند * ماهیت آن صمغ ضرو یمنی است و کمکام عبارت از آن است و در ضرو منکور خواهد شد و انطاکی نوشته که اهل این صناعت تحقیق نکرده اند و من بعد از مشقت بسیار تحقیق و تشخیص نموده ام که صمغ ضرو است و در اول نکون بقدر دانهٔ گندم میباشد و بتدریج بقدر خربزه میشود و بوی آن مرکب از بوی مصطکی و کندر و خوشبوترین صمغها است چون در آتش اندازند و از بخورات طیبه است و بهترین آن آنست که خوشبو و سفید مائل بسرخی و سیاهی باشد و مغشوش بمصطکی و کندر و صمغ مینما بند و فرق آنست که چون در آتش اندازند اصلی آن خوشبو میباشد بخلاف مغشوش * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن القلب مقوی دل و مورث سرور شربا و بخورا القم خائیدن آن جهت رفع قلاع دهان

وتقویت لثه وسرفه الرأس طلای آن جهت حبس نزلات الاذن قطور آن با روغنهای مناسب جهت درد گوش بارد الصدر والدماغ والمعدة آشامیدن آن جهت امراض سینه وسرفهٔ رطوبی وتقویت دماغ ومعده واذابت رطوبات وتحلیل آنها ورفع مغص وتقویت آلات تناسل ومقعده الزینة اغتسال بدان جهت تقویت بدن وحفظ موی از افتادن مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن لادن ومصطکی بالمناصفه ومصدع محرورین مصلح آن روغن بنفشه وخشخاش است

* فصل الحاء المهملة مع الضاد المعجمة *

حضض

*** حضض *** بضم حاء مهمله وضاد وسکون ضاد دیگر معجمتین * ماهیت آن دو نوع است مکی وهندی مکی را یونانی لوقیون نامند وانچه مشهور است آنست که عصارهٔ برگ وتخم نباتی است خاردار قریب بسه ذرع پوست آن کاهی رنگ برگ آن شبیه بشمشاد وثمر آن شبیه بفلفل وسیاه واملس وطعم آن تلخ وگویند برگ آن مدور واندک ضخیم وسر برگ آن اندک فرو رفته ومنبت آن وادی عرفات است گیاه آنرا بالتمام از بیخ وبرگ وتخم وساق گرفته وخرد کرده در حوضی میخیسانند پس خوب لگد کوب میکنند وصاف کرده میگذارند تا درد آن ته نشین گردد پس صافی زلال آن را گرفته طبخ مینمایند تا قریب بانعقاد رسد پس در خیکچها پر نموده سر آنرا بسته باطراف میبرند واین را خولان مینامند ودردی آنرا از بالایش میگذارند تا ریشها واجزای غلیظهٔ آن جدا گردد پس اندک طبخی میدهند که قریب با نعقاد رسد گلولها میسازند واین را حضض مینامند واز بعضی ثقه شنیده شده وتحقیق همین است که گیاه آن بعینه گیاه عنب الثعلب است که بد هتور مذکور مرتب مینمایند وبعضی مغشوش وبعضی مجعول از برگ مورد وصبر سقوطری از هر یک سی مثقال ومر مکی بیست وپنج مثقال وزعفران بیست مثقال ودوشاب یک من تبریزی میسازند وفرق میان آن واصلی آن آنست که رنگ بیرون اصلی زرد مائل بسیاهی واندرون آن مائل بسرخی وچون در آب حل نمایند کف آن برنگ خون میباشد وطعم آن با قبضیت وتلخی وچون در آتش بدارند ملتهب گردد ومجعول ومغشوش آن بخلاف آن باشد وبآتش ملتهب نشود * **طبیعت** آن در حرارت وبرودت معتدل ودر دوم خشک * **افعال وخواص** آن قابض ورادع ومحلل ومبرد وتحلیل آن کمتر از ردع وآشامیدن آن جهت اورام باطنی واسهال قطع سیلان رطوبات وعرق واحتباس خون ونفث سینه وسرفه ودرد جگر ویرقان اسود وزحیر وادرار حیض وبواسیر وحرارت گرده وقرحهٔ مجاری بول والتهاب وتشنگی وگزیدن سگ دیوانه الاذن قطور آن جهت منع سیلان رطوبات وچرک از گوش الفم مضمضهٔ آن جهت تقویت لثهٔ مسترخیه وغرغرهٔ آن جهت ورم حلق العین اکتحال آن جهت جرب وحکه وسلاق ودمعه ورمد وضعف بصر ومنع نزله اعضاء الغذا طلای آن جهت شقاق وقرحهٔ مقعده وسحج کل اعضا وحقنهٔ آن جهت اسهال مزمن وقرحهٔ امعا نافع وقرشی در شرح قانون گفته که حضض با وجود آنکه منع نزف الدم میکند ادرار حیض مینماید مضر سپرز مصلح آن انیسون وحماما مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یک درهم بدل آن حضض هندی است *

حضض هندی

*** حضض هندی *** بهندی رسوت نامند * **ماهیت** آن بعضی گفته اند که عصارهٔ فیل زهرج است وتحقیق آنست که غیر آنست صاحب دستور الاطبا نوشته بهترین آن آنست که در نگرکوت ونواح لاهور از شیرهٔ هلیلهٔ تازه سازند وصاف باشد ودر کتاب دیگر دیده شده که در نواح لاهور ونگرکوت از شیرهٔ هلیله تازه وشیر میسازند وحکیم عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که انچه از حکمای هند وکتب معتبرهٔ ایشان تحقیق شده آنست که عصارهٔ دارهلد است که دارهلد تازه

زانیم کوفته در آب میجوشانند تا تمام قوت آن در آب بازداده شود پس صاف نموده مساوی آن شیر گاو داخل کرده میجوشانند تا غلیظ و منعقد گردد و باطراف میبرند و بعضی گفته اند معنی رسوت بهندی رس اوته است زیرا که رس بمعنی عصاره و اوته بمعنی جوشانیدن است وچون آن عصاره است وبطبخ مرتب مینمایند لهذا مسمی باین گشته و آن عصاره برگ چند نباتی است بعضی شبیه ببرگ حلبه و خارداروبعضی شبیه بخرفهٔ خرد وضخیم تر از ان و بعضی شبیه بسند قوتی که بهندی کله پورنا و بس کهپره نامند در مارونهای چوبی بزرگ کوبیده آب آنرا گرفته صاف کرده طبخ میدهند تا بسرحد انعقاد رسد و بر برگهای عریض طولانی سبز پستی رنگ ریخته خشک مینمایند و باطراف میبرند و آن برگ محتمل که برگ دارهلد باشد و رنگ رسوت تازه خالص زرد میباشد * طبیعت آن قریب بطبیعت مکی است وگفته اند سرد و خشک است * افعال وخواص آن نیز قریب بدانست و جهت امراض چشم وتقویت باصره وتحلیل اورام حاره وبثور وتسکین حدت خون وصفرا رقی رفواق واسهال بواسیری وورم طحال ودفع سموم نافع وآشامیدن محلول مقدار نیم درهم آن باآب برگ ککروندا که گیاهیست مقدار پنج شش مثقال خصوصا که شب دران بخیسانند و صبح مالیده صاف کرده نیم گرم بیاشامند جهت حبس خون بواسیر واسهال بواسیری واسهال الدم وسحج امعاء اطفال محلول آن در آب نیم گرم جهت و جع بین الکتفین وتحلیل اورام حاره وبثور مجرب واهل هند جهت سحج اطفال در ادویهٔ ایشان داخل مینمایند و مشهور اند و حبوب رسوت در قرابادین مذکورشد وفتیلهٔ آن که یکوزن آنرا با هم وزن آن ثمر نیم که بهندی نمولی گویند بار بع وزن آن زرنباد کوفته در آب برگ ککروندا سفید خوب حل کرده فتیله ها سازند بقدر بند انگشت خنصر وخشک نموده در شیشه کرده سر آنرا محکم بسته نگاهدارند عند الحاجت یکی بردارند بر جهت تسکین وجع بواسیر و حبس خون مجرب است

* فصــــــل الحاء المهملة مع اللام *

* حلاب * بضم حاء مهمله وفتح لام والف وباء موحده * ماهیت آن گیاهی است بقدر شبری برگ وشاخهای آن بسیار باریک وگل آن بسیار ریزه سفید و تخم آن بقدر خردلی منبت آن اکثر امکنه خصوصا اطراف عمارات وخرابها * طبیعت آن در سوم سرد وخشک * افعال وخواص آن ضماد آب آن با آرد گندم جهت استحکام عضو مکسور و کوفته رفته وبند مانده وسست شده و با حنا جهت خارش کف دست اطفال وغیر اطفال ومانع زیادة شدن آن و جهت سیلان زرد آب ازان مفید *

* حلبه * بضم حاء مهمله وسکون لام وفتح باء موحده و مغربیه نیز خوانند ودر گیلان خلبه بثای معجمه و باصفهان شنبلیله ودر شیراز شملیز و بهندی میتهی نامند * ماهیت آن از حبوب معروفه است وگیاه آن تا بقدر ذرعی وشاخهای آن باریک وبرگهای آن ریزه صنوبری شکل زاویهٔ آن متصل بشاخ وقاعدهٔ آن بالا وطعم آن مائل بتلخی و بوی آن تند و تخم آن لعابی وبوی آن نیز شبیه ببوی برگ آن ودر غلافی شبیه بغلاف تخم ترب واندک پهن وکوچکتر ازان و اندک زرد رنگ وریزه مربع اندک پهن وغیر املس وغیر مستوی و ماکول وبرگ آنرا نیز بخته میخورند وباگوشت لذیذ میباشد وبعضی برای حدت طعم وکم شدن تلخی ورائحهٔ آن اولا برگ آنرا اندکی در آب جوش داده وآن آب را ریخته پس بادو پیازه گوشت بریان کرده میخورند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن برگ آن منضج وملین ومحلل ومدر بول وحیض وجهت امراض بارده وسوء القنیه واستسقا وسرفهٔ بارد وورم طحال ودرد کمر

وجگر ورحم وبرودت مثانه وتقطیر البول وضماد آن جهت تقویت موی نافع وخوردن آن با نان مانع تلیین آنست وتخم
آن ملین ومنضج ومحلل ومبهی ومدر حیض ومقوی رئه الصق رواللعدة مطبوخ آن با عسل مسهل وجهت مواد محتبسه بسینه
وسرفه وربو وعسر النفس وربو امیررا ورام باطنی وکسر ریاح ودفع بلغم لزج از سینه وتنقیهٔ امعا ومطبوخ آن با تمر هندی
ومویز وانجیر که آب آنرا بعد طبخ صاف نموده با عسل بقوام آورده باشند جهت ضیق النفس وتصفیهٔ صوت وقروح
سینه ورد ردآن که مزمن شده باشد با آب برسیاوشان وشرب خوردن آن با مری پیش از طعام وبدستور با عسل شکم
برانند واخلاط ردیه دفع کند اعضاء النفض طبیخ آن بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه جهت تسهیل ولادت وادرار بول وحیض
ومدرارومت خوردن آن با آرد گندم وشکر وعسل سرشته جهت تسمین بدن واصلاح حال کرده موثر وآب طبیخ آن با پنج درم
فوه جهت نیکوئی رائحهٔ براز وتلیین طبیعت ورفع سستی وشکستگی اعضا وادرار حیض ولیکن مفسد رائحهٔ عرق وبول است
الاورام وغیرها ضماد آن جهت اورام صلبهٔ ظاهری وباطنی وسعفه وسبوسه کلف وسوختگی آتش وشقاق بارد وکیچی ناخن
وورم سپرز ورحم ورفع اسقاط موی وسائر آثار جلدیه وضماد آرد آن با بورهٔ ارمنی جهت تحلیل طحال وبا انجیر جهت کشودن
دمل وبا آرد جو وروغن گل سرخ وسرکه جهت اورام حاره وبا عسل جهت بارده وطلای آن جهت رفع چرک ونیکوئی
رنگ رخسار وبا مویزج جهت منع تولد قمل وقطور نقوع آن در آب جهت دمعه وسلاق وحمره وبقایای ورم چشم ونطول
طبیخ آن وبدستور جلوس در ان جهت تسهیل ولادت واسقاط مشیمه وتنقیهٔ رحم وفرزجهٔ آن با پیه تازه جهت تلیین صلابت
رحم وتفتیح فم آن وشستن سر با آب طبیخ آن جهت جعودت موی وزوال حزاز وقروح رطبه نافع واکثار آن مصدع ومغثی
ومضر انثیان مصلح آن سکنجبین حامض وانیسون ومکیدن انار میخوش ومحرور المزاج را استعمال برگ آن بدون کاسنی
جائز نیست وطبیخ برگ آن با برگ اسفناج وبا برگ خرفه ویا بازردک نیکو مصلح است آنرا از برای محرور المزاج وروغن
تخم آن گرم وتند ومحلل وملطف وملین صلابات ومنضج دبیله وجهت زحیر واسهال ونخالهٔ ردی وموی وقرحهٔ رخسار
وبا موم جهت شقاق وبا ادویه کلف جهت جلای بشره موثر است

حلبیب

* حلبیب * بفتح حای مهمله وسکون لام وکسر بای موحده وسکون یای مثناة تحتانیه وبای موحده گویند سورنجان هندی
است * ماهیت آن دوائی است هندی خشبی شبیه بسورنجان مصری * طبیعت آن در دوم گرم وخشک وگویند
درسوم * افعال وخواص آن آشامیدن آن جهت نقرس ودرد مفاصل وزانو وتقویت بدن واخراج بلغم خام واخلاط
غلیظه واقسام کرم معده وامعا واسهال بلغم خام مفید مقدار شربت آن تا سه درهم مضر سپرز ومغلظ آن مصلح آن کثیرا وکاسنی است

حلبوب

* حلبوب * بفتح حای مهمله وسکون لام وضم بای موحده وسکون واو وبای موحده لغت نبطی است وباندلس حریف
الاملس بحای مهمله ودربلاد دیگر عصا هرمس وخصی هرمس بخای معجمه وصاد مهمله ودیسقوریدوس در رابعه نوشته
که آنرا لینوزسطس وبعضی برسانیون وبعضی اربوطانون نامند * ماهیت آن گیاهی است بقدر شبری وپرشاخ وبسیار
گره وشعبهای آن از گرههای آن رسته وبرگ آن کوچکتر از بادروج ومفروش بر روی زمین وبکروی آن مزغب ودو نوع
میباشد نر وماده وثمر نوع ماده آن خوشه دار یا تخم وتخم آن از بطم کوچکتر وبرگ نر آن وثمر آن نیز کوچکتر از ماده
ومستدیر ویک تخم بربالای تخم دیگر وپیوسته بهم شبیه بخصیهٔ حیوان وبیخ آن دوعدد ومستدیر بقدر تخم کبوتر یکی سست
ودیگری صلب نیز بهم پیوسته مانند خصیه * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن محلل

اورام بارده وملين طبع و آشاميدن سی مثقال از آب مطبوخ آن مسهل رطوبات مائيه ومرة صفرا وضماد آن محلل قوی وگفته اند حمول برگ مادهٔ آن بعد از طهر و خوردن بيخ صلب آن باعث حمل بدختر و آشاميدن برگ نر آن وحمول بيخ سخت آن باعث حمل بپسر است بالخاصيت وگفته اند سست آن مضعف باه وصلب آن مقوی آنست

حلتيت

* حلتيت * بكسر حاء مهمله وسكون لام وكسر تاء مثناة فوقانيه وسكون ياء مثناة تحتانيه وتاء مثناة فوقانيه بفارسی انگژد وانغوزه وباصفهانی انگشت گنده وبهندی هينگ نامند * ماهيت آن * دو نوع ميباشد طيب ومنتن وطيب آن صمغ انجدان سفيد است كه آنرا كوله پرنامند ومنتن آنرا گويند صمغ انجدان سياه است كه بفارسی كماة نامند وبهترين آن طيب آنست وبهترين منتن آن صاف شفاف مائل بسرخی تند بوی با بشاعت است كه چون در آب حل كنند مانند شير شود و زبون ومغشوش آن رنگ آن سبز وبوی آن مانند بوی گندنا وطعم آن كريه باشد وگويند منتن آن بدين اوصاف است ومغشوش بسكبينج وآردباقلی مينمايند منبت آن هرات * طبيعت آن گرم در اول چهارم وخشک در آخر دوم ومنتن آن خشک در سوم وباقوت ترياقيه وسميه * افعال و خواص آن امراض الراس آشاميدن آن جهت امراض بارده دماغيه مانند فالج ورعشه وصرع وخدر وتمدد ورام الصبيان وامثال اينها و با فلفل وسداب جهت كزاز وبا شراب جهت امراض اعصاب وبا سكبينج جهت فالج وخدر بشرط ادمان وبلع نمودن سه قيراط آن ممزوج باموم جهت فالج تا فع امراض چشم وگوش وبينی ودهان وحلق وحنجره وصدر ومعده وكبد وطحال ومراره اكتحال آن باعسل جهت قوت باصره ونزول آب وبياض وظفره وقطور جوشانيدهٔ آن در روغن زيتون جهت درد گوش وكری كهنه ودوی وطنين وبا زنجار وزاج جهت بردن گوشت زياده كه در بينی مكون شود وگذاشتن آن بر دندان كرم خورده جهت تسكين درد وريزانيدن آن وطلای آن از خارج نيز مسكن درد آن ومضمضه بطبيخ آن با انجير وزوفا جهت درد دندان كرم خورده و غرغرهٔ آن با عسل جهت ورم لهاة وبا سركه جهت اخراج زلوی درحلق مانده وبا زردهٔ تخم مرغ جهت سرفهٔ خشک ودرد پهلو وبتنهائی ويا با ادويهٔ مناسبه جهت بحة الصوت وخشونت حلق وشوصهٔ بلغمی وآشاميدن محلول آن در آب جهت تصفيهٔ صوت اعضاء الغذا آشاميدن آن مذهب مرجامد ومحلل ويرا كنده كنندهٔ رياح وباسكنجبين جهت جمود شير وبا توابض جهت اسهال رطوبی وبا ادويهٔ مناسبه جهت مغص ريحی وبلغمی وقولنج وتحليل رياح ويراكندگی آنها واخراج اقسام كرم معده وتفتيح خون بواسير وبرودت معده وجگر وسپرز واستسقا وسستی بدن وخوردن مقدار ريگ نخود آن ويا كمتر بقدر برداشت مزاج كه درجوف خمر نان پخته گذاشته بلع نمايند تا چند روز نيز هم جهت تحليل استسقای بارد هر نوع كه باشد خصوص زقی وطبلی نافع وبا انجير جهت بردن سدی وبا آب باوتك جهت رفع چرک ودبيلات باطنی امراض رحم واورام وقروح وثآليل وسموم وغيرها وآشاميدن آن با مر وفلفل جهت گشودن بول وحيض وبخور وحمول آن جهت اخراج جنين ميت وگذاشتن آن بر اورام بعد شگافتن آنها جهت اخراج اجزای خبيثهٔ آن وضماد آن با انجير خشک وسركه جهت توبا وبافربيون جهت ثآليل وغدد ومسماريه وضماد آن جهت داء الثعلب وبا آب خاكستر وآب دريا جهت شگاف عضل و طلای آن جهت زخم گزيدهٔ سگ ديوانه ومنع مقاربت هوام ورفع مضرت پيكان زهردار ومانند آن وبدستور با شير وجنطيانا جهت گزيدن سگ ديوانه وبا روغن زيتون جهت گزيدن عقرب ورتيلا الباه گذاشتن اندكی از آن در مقام احليل باعث تقويت ونعوظ تمام وماليدن محلول آن در روغن زنبق بر احليل در وقت مقاربت باعث كمال لذت جانبين خصوصاً كه در

روغن زنبق مدتی ببندد ازند و در شیشه کرده در آفتاب گذارند پس استعمال نمایند المحمی آشامیدن آن جهت تپ ربع
الزینة آشامیدن آن با ماکولات جهت نیکوئی رنگ رخسار نافع مضر دماغ و جگر مصلح آن انارین و لیمون و مضر سپل و
مصلح آن کثیرا و بوی آن مضر محرور و دهن مصلح آن بنفشه و نیلوفر و آب سیب و شربت صندل مقدار شربت آن از یک عدسه
تا نیم مثقال بدل آن جاوشیر و سکبینج و گویند مطبوخ محروث که بیخ انجدان باشد بدل آنست و گویند از خواص آنست
که چون در پارچه بسته در ممر آب گذارند مانع تکون کرم است در آن و همچنین گذاشتن آن در مزرعه باعث گریختن هوام
است از آن موضع و بر هر چه بمالند هوام از آن گریزان شوند و چون قدری از آن را در بیخ درختی که قلع آن متعذر باشد
گذارند آنرا میپوسانند و اگر بیکدفعه کفایت نشود مکرر نمایند دیگر بر نخواهد آمد مانند سقوف خانها و دیوارها مانند
درخت پیپل و بر که در بنگاله و هندوستان بر سقوف و دیوار خانها بر می آیند و باندک زمانی دیوارها و سقفها و گنبد
و مساجد و حمام را خراب میکنند چنانچه اکثر میبرند لیکن اگر اندکی ریشهٔ اصلی آن ماند باز سبز میشود

* **حلزون** * بفتح حاء مهمله و لام و ضم زای معجمه و سکون واو و نون اسم جمیع حیوانات صدفی است و نوع کبیر آن را
بفارسی سفید مهره نامند و بهندی سنکهه بفتح سین مهمله و خفاء نون و کاف و هاء مهمله و بدان کاغذ و پارچه را مهره و دقاقی
مینمایند و بوق نیز میسازند و خرمهره که بهندی کوڑی گویند که در هند و بنگاله و اودیسه و غیرها بجای زر معاملات و خرید و
فروخت خرده روپیه اکثر بدان است خصوصا در بنگاله و در هند فلوس بیشتر و این کمتر نیز نوعی از حلزون است * **ماهیت** آن بری
و بحری و نهری میباشد بحری آن بزرگ و نهری آن کوچک و هریک باشکال مختلفه بود و بری آنچیزی است که چسپیده میباشد بگیاها
و اشجار و بر انها تکون میباید و آنرا از نطاح فروی نامند و صدف اعم از انها است و آن مخصوص ببدن حجری آن حیوانست
و شیح و ودع و اظفار الطیب و طلیسا و خف الغراب و فرفور او دلینس و صدف مروارید و غیرها نیز و زنطاح همه از انواع حلزون
اند * **طبیعت** جلد حجری آن در دوم سرد و خشک * **افعال و خواص** آن انشاء الله تعالی در صدف مذکور خواهد شد
و گوشت آن در دوم سرد و تر گوشت دلینس که در مصر ام الخلول گویند از اقسام بری و مستطیل است الطف و سریع الاستحاله
بخون صالح است جهت جذام و جرب و حکه و جنون و سودا نافع و گوشت سائر حلزونات مولد بلغم و سدد و رافع تشنگی
و التهاب جگر امراض عین و اذن و انف اکتحال سوختهٔ مجموع آن با عسل جهت رفع آثار قرحهٔ چشم و طلای گوشت
محرق آن با قطران بعد از کندن موی و شعر منقلب مانع روئیدن آن و چکانیدن آب حلزونات کوچک نهری که بهندی
گهونگه نامند در هنگام ظهور جدری در چشم مانع بروز آن است در آن و بعد از بروز محلل و دافع آن و مسکن حدت و سوزش
و گرمی چشم و چون تازهٔ آنرا بگیرند و بسوزن سوراخ نمایند و بر موی روئیده در چشم بچکانند آنرا زائل کرده اند و چون
بر پیشانی بمالند منع ریختن مواد بچشم نماید و چون بر حوالی گوش بمالند جهت رفع رطوبات زخمهای غائر آن نافع و
سوختهٔ آنرا با مرکه چون بر پیشانی بمالند قطع رعاف نماید امراض معده و قولنج و درد مثانه و حبس طمث فرو بردن گوشت
خام آن جهت درد معده و با مر جهت قولنج و درد مثانه و خوردن گوشت مجفف و محرق آن جهت ادرار حیض نافع
الاورام و الجراحات و النصول و امثال اینها و سوء القنیه و نقرس و سم ضماد گوشت آن جهت ورم نقرس و سوء القنیه و
جذب پیکان و امثال آن و جذب زهر سگ دیوانه گزیده از بدن و طلای رطوبت آن که از سوزن سوراخ کرده نزدیک آتش
گرفته باشند با مرصاف و صبر با لعویه سرشته جهت تحلیل اورام مزمنه و التیام جراحات خبیثه بیعدیل و با مرکند رنیز

حلزون

جهت التیام جراحات خصوصا صبیانی وکویند باالخاصیت متطرفات صلبه را ادرم میسازد

حلفا بفتح حای مهمله وسکون لام وفتح فا و الف *ماهیت آن نوع از بردی است که بفارسی پیزر نامند که در آبها روید وازان حصیر وامثال آن ترتیب دهند ودر حلیفه که موضعی ومنزل است قریب بمکهٔ معظمه بیشتر میشود *طبیعت آن در اول گرم وخشك *افعال وخواص آن شستن سر به مطبوخ آن سه روز متوالی جهت رفع حزاز وقروح ابریه وخوردن پنجدرهم آن با عسل وسرکه کشندهٔ اقسام کرم معده وامعا ومفتح سدد وگفته اند با آب وعسل نیز این اثر دارد وداغ کردن بشاخهای آن که از آتش افروخته باشد جهت نملهٔ ساعیه وتکرار آن سدفع جهت منع زیاده شدن اورام رخوه نافع است

حلق بفتح حاء مهمله ولام وسکون قاف *ماهیت آن عصارهٔ برگ نباتی است یعنی شبیه بعلیق وثمر آن مانند خوشهٔ انگور ودانهٔ آن مانند عنب الثعلب وبعد رسیدن سرخ میگردد پس سیاه وبرگ آن شبیه ببرگ تاک وترش وبا گوشت آنرا طبخ مینمایند ومیخورند وعصارهٔ آنرا بدین قسم میگیرند که برگ آنرا در تنور میگذارند وچون نرم گشت رطوبت آنرا افشرده منعقد میسازند وآن سیاه رنگ وطعم آن ترش میباشد وبهتر از آب حب الرمان است گفته اند آب آنرا در اصفر میریزند وبعد از انعقاد وخشك شدن برمیدارند وباطراف میبرند *طبیعت آن سرد وخشک *افعال وخواص آن آشامیدن پنجدرهم محلول آن درسی درهم آب جهت تمع مرهٔ صفرا وتسکین لهیب وحرارهٔ معده وعطش وازالهٔ کرب خمار بیعدیل مقدار شربت آن تا پنجدرهم

فصـــــــــل الحاء المهملة مع الميم

حماحم بفتح حاء مهمله ومیم والف وکسر حاء مهمله وسکون میم حبق بستانی است ودر شام حبق نبطی وبعربی دیسم وبفارسی گویند بستان افروز است ونیز گویند غیر آنست وبهندی کلغه نامند *ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ بستان افروز وازان بزرگ تر ومختلف الالوان وخوش منظر ودر باغها با بستان افروز غرس مینمایند ومشهور بلالهٔ خطائی است ودر تبریز بکل عاشقان *طبیعت آن در آخر اول سرد وخشک *افعال وخواص آن با قوت محلله ورادعه ورافع سدهٔ دماغ وزکام حادث از بلغم وضماد برگ آن جهت سوختگی آتش نافع وصاحب تقویم گفته که حرارت معده وجگر را ساکن کرده اند وچون طبیخ آنرا با جلاب یا سکنجبین بیاشامند معده وجگر را از اخلاط فاسدهٔ رده پاک سازد وتخم آن مقوی دل وبرشتهٔ آن با روغن گل وآب سرد جهت اسهال مزمن مفید واکثار آن مضر مثانه ومصلح آن کند ومقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن بستان افروز است وروغن آن که آب برگ آنرا گرفته با روغن زیتون با لمناصفه ترتیب دهند محلل باقوت قابضه وخوردن دومثقال آن جهت ریاح معده وطلای آن جهت ریاح اغشیهٔ دماغ نافع است

حمار اهلی بکسر حاء مهمله وفتح میم والف وراء مهمله بفارسی خر والاغ وبهندی گدهه بفتح کاف فارسی وسکون دال مهمله وفتح ها وهاء دیگر وآخر نامند *ماهیت آن حیوانی معروف است *طبیعت آن در اوائل دوم گرم ودر اوائل دوم خشک وبا رطوبت فضلیه *افعال وخواص آن لحم آن غلیظ وبطی الهضم ترازکوروخرامراض الراس خوردن کباب جگر آن ناشتا جهت صرع وتب ربع وآشامیدن سم سوختهٔ آن هر روز نیم مثقال نیز جهت کزاز وصرع وبخور سم آن با خمر غلیظ جهت جنون وطلای سرگین آن با سرکه بر پیشانی جهت رعاف وبند ستور چکانیدن عصیر آن در بینی بتنهائی و استنشاق خشک آن که سرکه بر آن پاشیده باشند ونیز قطور آب سرگین تازهٔ الاغ جهت صرع مفید امراض کبد ومراره و گرده ومثانه وسموم وغیرها آشامیدن بول آن جهت درد گرده وآشامیدن عصیر سرگین آن جهت یرقان وتفتیت حصاة و

احراج جنین ومشیمه وبخور سم آن جهت عسر ولادت وآشامیدن آن جهت رفع سم وجذام وضماد سم سوختهٔ آن جهت شقاق
مزمن وبا روغن زیتون جهت خنازیر ومفاصل وناسور وبدستور ضماد کبد سوختهٔ آن با زیت جهت خنازیر وبا شراب جهت
کهی باخن وبرص بیاض آن وضماد پیه آن جهت رفع آثار قروح والتیام جراحات احشائیه گرم وخوردن آن وآشامیدن
نقیع سرکین حمار کیاه خوار در شراب جهت گزیدن عقرب وتمریخ مغز سر آن با روغن زیت موی را برویاند ودراز کند و
دندان آن را در زیر بالین گذاشتن خواب آورد ومبرز آن شیر را زیاده کند وخون آن زائل کنندهٔ بواسیر است چون بر آن
بمالند وکودک بد خو را خشخو کرداند ومضمضه بشیر آن درد دندان را تسکین دهد وآشامیدن آن سرفهٔ کهنه حار ورمل
ردق را مفید وموی دم آنرا که در شراب اندازند عربده آورد وبول آنرا بر هر کشتی که بمالند ماهیان بسیار در آن
جمع آیند وتعلیق پوست پیشانی آن بر اطفال جهت رفع فزع ایشان وآشامیدن چرک گوش آن مقدار ثمن درهمی طفلی
که بسیار گریه کند باعث تسکین گریهٔ آنست وجالینوس گفته که طلای نقطهٔ آن سه بار تا چهار بار مسقط دانهٔ بواسیر است وگویند
چون عقرب گزیده بر الاغ معکوس سوار شود وچند قدم برود وبدستور چون در گوش آن بگوید که مرا عقرب گزیده است
باعث رفع درد آن است وچون قضیب آنرا در کوزهٔ آب ندیده کرده بر آتش گذارند تا قریب بسوختن رسد پس سائیده
با روغن زیتون طلا کنند جهت رویانیدن موی ودراز کردن آن بغایت مؤثر وگویند چون قضیب تازهٔ آنرا با ادویهٔ حاره
پخته تناول نمایند قضیب را بزرگ کرده اند واز مجربات شمرده اند وتدخین قضیب خشک آن جهت تپ ربع نیز مجرب
دانسته اند بشرطیکه بعد نوبه تدخین کنند واندکی بخوابند وچون نطرون وعاقرقرحا بر ان پاشیده خشک کنند نیم مثقال
آن با ماء القطر حابس اسهال است وچون ادمان خوردن لحم آن مورث خلط سوداوی وامراض سوداوی است باید که شخصی
که ناچار باشد بخوردن آن تعهد نماید بدن خود را باخراج سودا و ترطیب آن باستعمال ادهان ولعابات وچون
تناول نماید ودر بدن خود ثقلی وتمددی دریابد وزود از معدهٔ او نگذرد باید که مبادرت نماید باخراج آن باستعمال
فرزجات یا شیافات یا جوارشات مسهلهٔ تربدی وسقمونیائی

* حمار الوحش * بفتح راء وسکون حاء مهمله وشین معجمه بفارسی کورخر نامند ومعروف بخرکور است * ماهیت آن
حیوانی است معروف * طبیعت آن گرم وخشک تر از حمار اهلي * افعال وخواص آن گوشت آن غلیظ ومولد
سودا وچون خواهند که استعمال نمایند باید که با نمک وشبت ودارچینی وزنجبیل مهرا پخته تناول نمایند * امراض الراس والعین
والصدر تعلیق پوست پیشانی آن بر سر ویا بر بازو جهت رفع صرع مجرب دانسته اند وبعضی گفته اند باید که مقدار یک
شبر باشد وپوشیدن انگشتری مصنوع از سم آن در خنصر چپ جهت رفع صرع مجرب اما باید که هر ماه آن انگشتری را
تجدید وتغییر نمایند وطلای پیه آن با شیر مرضعه جهت رفع گریهٔ اطفال وپیوسته نگاه کردن در چشم آن باعث صحت بصر
ومانع نزول آب وآشامیدن رئهٔ خشک کردهٔ آن با عسل وکثیرا جهت ربو وسرفه وضیق النفس امراض گرده و مثانه وظهر
وباه کلف وداء الثعلب ودوالی وغیرها آشامیدن مغز سر آن جهت رفع بول در فراش وچهار قیراط زهرهٔ آن با خولنجان وآب
کرنب جهت تفتیت سنگ مثانه وپیه آن با روغن قسط جهت درد گرده وکمر و خصیه و قضیب آن بغایت مقوی باه و طلای
زهرهٔ آن جهت رفع داء الثعلب ودوالی وپیه آن جهت کلف وقوباء آشامیدن مرق گوشت ان وپیه آن جهت درد مفاصل
وتحلیل ریاح غلیظه وجگر وسم آن در افعال مانند حمار اهلي است

حمار الوحش

* حماض * بفتح حاء مهمله ومیم مشدده والف وضاد معجمه بیونانی طوطاقاغوبون وبشیرازی ترشه وبهندی چوکا نامند وبزبان فرنگی بستانی آنرا شلیه کیاتم وبری آنرا اشلیه پاتم کویند وقسمی دیکر که کوچک میشود برک آن شبیه بسه برکه است آنرا اطریفلین یعنی حماض سه برکه وبعربی حمضض وبهندی امروله کویند * ماهیت آن بری ومائی وبستانی میباشد بستانی آن دو نوعی است نوع عریض الورق وتفه وآنرا اسلق بری وبترکی قوزی غلاقی وبهندی چوکا وبلغت اهل یمن بتعل ونوعی دیکر رقیق الورق ترش وآنرا حماض بستانی نامند وبیخ همه مائل بسرخی وتمر آن خوشه دار ومترا کم وتخم آن سیاه وبراق ودر غلافی ریزه مثلث شکل وسرخرنك ونوعی را تخم بلدون کل تکون میباید واین هر دو نوع ترش وبهترین انواع اند * طبیعت آن در اول سرد ودر دوم خشک ودر اوائل دوم نیز سرد وخشک کفته اند وبا قوت قابضه * افعال وخواص آن امراض الفم مضمضه بعصارهٔ آن جهت تسکین درد دندان واکلهٔ دهان امراض دماغ ومعده وکبد خوردن آن رافع خمار وقی وغثیان صفراوی وخواهش کل خوردن وامثال آن از خواهش ردیهٔ فاسده است وجهت یرقان وتقویت جکر والتهاب وتشنکی وآوردن اشتهای طعام ورفع سمیت عقرب وکزیده نافع وپختهٔ آن تلیین طبع کند وجهت جراحت امعا وسحج با سماق مفید وآشامیدن مطبوخ آن با شراب جهت یرقان نافع وچون بیزند وبا روغن زیت بریان نمایند وکشنیز واندکی زیره وآب انار دانه بران بریزند وتناول کنند حبس شکم نماید وضماد پختهٔ آن با شراب جهت خنازیر وورمهای بناکوش وجرب وبرص وتوبا وبا سرکه جهت سپرز بغایت نافع وضماد آن با روغن کل وزعفران جهت قروح شهدیه مفید مضر باه مصلح آن شربتها مقدار شربت آن تا شش درهم بدل آن حماض اترج وتخم آن در اول سرد ودر دوم خشک وقابض * افعال وخواص آن امراض قلب ومعده وکبد وامعا وسموم وغیرها جهت خفقان حار والتهاب معده ویرقان وقرحهٔ امعا بسبب تغریهٔ آن وکزیدن عقرب بجهت قوت تریاقیهٔ آن وبریان کردهٔ آن جهت اسهال دموی وصفراوی وکبدی ودوسیا ربریان کردهٔ آن حابس بطن وتعلیق تخم حماض بربازوی چپ مانع آبستنی وکفته اند جهت سم عقرب بمرتبهٔ موثر است چون کسی آنرا آشامیده باشد وعقرب آنرا بکزد متضرر نکردد مضر کرده وسپرز مصلح آن رازیانه وقدر مقدار شربت آن تا دو درهم وبیخ آن جهت اسهال دموی وسحج ویرقان وسیلان رحم وقطع خون حیض وضماد آن جهت جرب متقرح وتوبا ودا شس وشقاق ناخن وبا آرد جو جهت خارش بدن ومطبوخ آن با سرکه جهت ورم طحال وتعلیق آن برکردن جهت خنازیر وآشامیدن طبیخ آن جهت یرقان سدی وتفتیت سنک کرده ومثانه واحتباس حیض وبری آن عریض الورق شبیه بنارنک در طعم وشبیه ببرک چغندر در شکل وآنرا اسلق جبلی نامند وبیخ آن را در اصفهان حلیمو ناخوانند وآشامیدن آب کیاه آن وخوردن برک پختهٔ آن جهت سحج صفراوی ودموی مفید وبیخ آن در افعال قویتر از بیخ بستانی است وخوردن آن با نبات جهت سرفه وآشامیدن یک مثقال آن با آب خیسانده جهت بواسیر مجرب وضماد آن جهت وجع مفاصل ورکوفتکی اعضا ونقرس حار وبخور آن با بیخ کبر جهت خشک کردن والتیام دادن بواسیر ظاهری وفتیلهٔ آن با مقل ازرق وموم وروغن وتخم کتان جهت بواسیر باطنی نافع ومائی آن که در کنار آبها میروید برک آن با صلابت وشبیه بکاسنی است ونبات آن شبیه به نیلوفر وبیخ آن شبیه بچغندر وتخم آن سیاه رنک اندک مائل بسرخی وطعم آن مانند بستانی وآنرا حماض البقر وسلق مائی نامند جهت آنکه منبت آن کنار آبها است * طبیعت آن سرد وخشک وقابض * افعال وخواص آن قریب به بستانی است وجهت خفقان وعطش نافع وبا شراب جهت ازالهٔ غم

وتوحش را استرخای مقعده وتفریح آورد وطبع را خوش دارد وضماد آن جهت جرب وجراحات وقروح خبیثه واورام
حاره ومنع ازدیاد زخمها مفید وتخم وبرگ آنرا چون بخایند درد دندان را ساکن کند وبن آن را محکم سازد وادمان
اکل آن یرقان را زائل کرداند بدل آن بطباط است

* حمام * بفتح حاء مهمله ومیم والف ومیم بفارسی کبوتر وبهندی نیز مشهور بدان است * ماهیت آن مرغی است
معروف صحرائی وخانگی میباشد صحرائی آن اکثر خاکستری رنگ مائل بسبزی وخانگی آن ملون بالوان وانواع وخوشرنگتر
وخوش منظرتر میباشد * طبیعت آن درآخر دوم گرم ودر اول خشک وصحرائی آن گرم تر وخشکتر ولطیفتر از خانگی و
مرد وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن بچۀ اهلی آن بهتر خصوصا تازه پر وبال برآوردۀ آن امراض سر وچشم و
معده وکبد وکرده وباه خوردن گوشت آن جهت فالج ولقوه ورعشه وخدر واسترخا وتولید خون صالح ورفع استسقای
زقی وطبلی وتسمین بدن وتقویت کرده وباه وتولید منی وچون سنکدان آنرا که تازه برآورده باشند وآلایش جوف آنرا
دور کرده سائیده بشورند جهت رفع سمیت گزیدگی مار نافع وخوردن بچۀ کبوتر در روغن کنجد بدون آب ونمک طبخ
نموده جهت تفتیت حصاۀ کرده ومثانه واخراج آن در ساعت معین وطلای خون آن بر پیشانی جهت قطع رعاف که از
حجب دماغ باشد وبدستور آشامیدن قدر باقلائی از خون خشک شدۀ آن وریختن خون گرما گرم آن بر جراحات سر
که باستخوان رسیده باشد واکتحال خون گرما گرم آن خصوصا که پر نورسته بچۀ آنرا بکنند که خون از آن برآید ودر چشم
بچکانند جهت جراحت چشم وکمنه وغشاوه وطرفه وشب کوری نافع وفضلۀ آن در سوم گرم وخشک وجالي ومفرح
آشامیدن آن از یک درهم تا سه درهم جهت استسقای بارد وسه درهم آن بادو درهم دارچینی جهت تفتیت حصاۀ مجرب
وطلای سرگین سوختۀ آن بر اطراف بینی جهت رعاف بیعدیل وچون سرگین آنرا بسوزانند وملح آنرا بگیرند وبا آب ترب
بیاشامند تفتیت حصاۀ نماید ودفع کند وضماد آن با حرف وخردل جهت صداع مزمن وشقیقه ودرد پهلو ومفاصل ونقرس
وبا آرد جو جهت تحلیل اورام صلبه وبا روغن زیتون جهت سوختگی آتش وبا سرکه جهت تحلیل خنازیر وبا تخم کتان
جهت کشودن دمل وقلع خشک ريشۀ زخمها وچون با آرد کندم وآب گرم وقدری قطران مرهم ساخته سه شبانروز بر برص
ضماد نمایند پس بشویند وبا زنجبیل ید کنند در ازالۀ برص بغایت موثر وبا سرکه جهت سعفه واقسام استسقا وجلوس در طبیخ آن
جهت عسر بول وتمریخ بیه آن جهت رفع آثار قروح نافع وسر آنرا که با پر وموی سوخته باشند جهت غشاوه وظلمت بصر وشبکوری
اکتحالا مفید وچون شکم بچۀ کبوتر را بشکافند وگرما گرم بر موضع عقرب گزیده بندند جهت جذب سمیت آن مفید
وبیضۀ آن بسیار گرم آشامیدن خام آن جهت رفع خشونت سینه ونیکوئی رنگ رخسار وچون اطفال با عسل تناول نمایند
بزودی بسخن آیند وطلای پنجعد آن با پیه خوک بر احلیل جهت تحریک باه بغایت موثر وزهرۀ آن راچون در چشم
کشند جهت نزول آب وبیاض وغشاوه نافع واستخوان ساق آن راچون بسوزانند وفرزجه نمایند جهت اعادۀ بکارت
از اسرار است ومداومت خوردن بچۀ کبوتر مورث برص ومجموع کبوتر صحرائی واهلی مضر محرورین ومصدع ومحرق
خون واکثار خوردن کباب بچۀ کبوتر با ادویۀ حاره مورث احتراق دم وحدوث جذام است مصلح آن پختن آن با آب
غوره وسرکه وکشنیز وخوردن کاسنی وخیار وتازه بعد از آن وسکون صاحب آبله درجائیکه کبوتران در آن باشند در
زیر یا بالا بالخاصیت مورث شفای آن ومجاورت آن سبب امن از امراض دماغی وعصبانی وعفونی مانند فالج وسکته

رسبات وام الصبيان وخدر و طاعون وازالهٔ وحشت و فساد فواست *

حماما بفتح حاء مهمله وفتح دو ميم ودو الف لغت نبطي است و ماموں و اموض نيز گويند * ماهيت آن چند نوع ميباشد نوعي نباتي است شجري مشبک از شاخهاي سرخ ياقوتي رنگ و با صلابت و شبيه بخوشه وگل آن ريزه مانند گل خيري وسرخ رنگ وبرگ آن شبيه ببرگ تاشراوتند وخوشبوي وگل آن را ببوناني لوفاين وبشبرازي ماهلو نامند وتخم آن بسيار لذاع ومنبت آن ارمنيهٔ وطرسوس و اين بهترين انواع است ونوع ديگر مائي كه در آبها ميرويد در شام يافت ميشود ومائل بسبزي ونرم وچون بدست بمالند بوي آن شبيه بسداب باشد و نوعي ديگر نبطي وآن غير مشبك و مستطيل وپر تخم وتند بوي وسفيد مائل بسرخي وگل آن زرد مائل بسرخي وبعد رسيدن سرخ ميكرد دو در آب ماه رومي ميرسد و اگر پيش از رسيدن بكمال تخم آن را اخذ نمايند بزودي فاسد ميكردد وقوت آن تا هفت سال باقي ميماند وصاحب تحفه نوشته كه بهترين آن مائي است * طبيعت آن در سوم گرم وخشك وبعضي در دوم خشك گفته اند * افعال وخواص آن امراض الراس والاورام والسموم واعضاء الغذاء والنقض وغيرها ضماد آن بر پيشاني جهت صداع وتفتيح وتحليل اورام حاره وبتنهائي ويابا بادروج جهت گزيدن عقرب وباموبز جهت ورم احشا وآشاميدن آن مسكر ومنوم ومورث سرور ومنقي معده وجهت تقويت جگر وتفتيح سدهٔ آن وسدهٔ سپرز وتحليل صلابت آن ورفع مغص وپراكنده نمودن رياح الكيل آشاميدن طبيخ آن جهت ورم جگر مزمن وورم رحم وساير اورام وحبس بول وعامت ونقرس وحمول وفرزجهٔ آن جهت ورم مقعده ورحم وبدستور جلوس در طبيخ آن وگذاشتن پا در طبيخ آن وطلاي آن جهت نقرس وطلاي آن با بادروج جهت عقرب گزيده مفيد ودر اخل اكتحال مينمايند مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن بوزن آن اسارون يا عود يا قرنفل يا وج ونصف آن زيرهٔ سفيد مضر معده مصلح آن تخم كرنس ومصدع ومنوم وكسالت آورد مصلح آن صندل وگلاب ودارچيني وچون آنرا باسدس آن دارچيني عرق كشند وباعسل بياميزند ودر آفتاب گذارند در تفريح وجميع افعال قويتر از خمر است وآشاميدن يك درهم آن با نيم درهم زجاج مكلس جهت ادرار بول وتفتيت حصاة در رمان روز مفيد *

حمص بكسر حاء مهمله وفتح ميم مشدده وسكون صاد مهمله بفارسي نخود و بهندي چنه بلغتي بونت بضم باء موحده وسكون واو وخفاي نون وتاء چهار نقطهٔ هندي وبتركي بولچاق نامند * ماهيت آن بري وبستاني ميباشد گياه بستاني آن بقدر يكذرع وتا يك ونيم ذرع وباشاخهاي بسيار باريك وبر آن برگهاي بسيار ريزه مشرف وثمر آن در غلافي بقدر پستهٔ كوچكي در هر غلافي يك دانه ودو دانه تا چهار دانه و بهترين حبوب ماكوله است مانند باقلا وغير آن راجود آن سفيد بزرگ دانهٔ تازهٔ آنست وبري آن نيز شبيه ببستاني وتيره رنگ وكوچكتر وثمر آن اندكي باتلخي ومائل بسرخي ودر از ونيز بستاني اصناف ميباشد صنفي سفيد بزرگ دانه ملايم وصنفي سرخ صلب ريزه دانه وصنفي سياه وصنفي سرخ مائل بسياهي وبري را حمص كرسني نامند * طبيعت آن در اول گرم وخشك وبري آن در آخر آن يعني گرم تر وخشك تر از ان ونزد بقراط در دوم گرم ودر اول خشك وسبز تازهٔ آن در اول تر وقوت آن تا سه سال باقي ميماند ومولد رياح ونفاخ * افعال وخواص بري آن منقي ومفتح سدهٔ جگر وسپرز وگرده شربا وجاليي جرب متقرح وقوبا وملين اورام بنا گوش وانثيان ضمادا وباعسل جهت تنقيهٔ قروح وجراحت سرطان مفيد وبستاني آن ملين طبع ومقوي حرارت غريزي وريه وظهر ومولد خون صالح وكثير الغذا ومسمن ومنبه اشتها اعضاء الصدر الغذا والمعدة

غذیهٔ آن جهت رنه زیاده از حبوب دیگر است و با شیر تازه جهت کرفتگی آواز که از خشکی باشد و تپ با او نباشد و چون
با تپ باشد بجای شیر با آب بنوشند چون یکشب در سرکه بخیسانند و صبح ناشتا تناول نمایند و در آن روز چیزی دیگر نخورند
جهت کشتن کرم معده بسیار مجرب و آشامیدن آب طبیخ آن با قدری نمک مقطع لزوجات و مفتح سدد بسبب کسب ملوحت
و مدر بول بسبب حرارت و بالخاصیة جهت درد سینه و قروح شش نافع الباه چون در آب خیسانیده خام تناول نمایند و
آب منقوع آنرا با اندک عسل بالای آن بنوشند جهت اعادهٔ شهوت جماع مایوسین بیعدیل گفته اند و خوردن حمص
ما بین طعام معین برهضم آن و چون هریسه از آن ترتیب داده با سرکه بنوشند و در طبیخ آن بنشینند جهت اصلاح امراض مقعد
و تنقیهٔ رحم و اخراج کرم شکم و مقعده بهترین ادویه است و خوردن برشتهٔ آنکه سرد نشده باشد جهت بواسیر دموی
آزموده و سبز تازهٔ آن مولد فضول آشامیدن نقیع آن جهت تحلیل ورم لثه و درد دندان نافع و روغن حمص در سموم گرم
و خشک و تند و با قوت نافذه و مقوی موی و باه و جهت تسکین درد دندان و لثه و دردهای بارد و جذام و امثال اینها بغایت
مؤثر و آشامیدن آن جهت امراض مذکوره و تصفیهٔ رنگ رخسار و صورت و طلای آن جهت تقویت باه و نمش و کلف و امثال
اینها مفید و طبیخ نخود سیاه مسقط جنین و مفتت حصاة و مدر فضلات و در جمیع افعال قویتر از سفید آن و با قوت تریاقیه
و جهت استسقا و یرقان سددی و سدهٔ جگر و تحلیل ریاح و جذام نافع و طلای اقسام آن جهت رفع صداع و زردی رخسار و سعفه
و جرب و کلف و خارش اعضا و بعضی انها و امراض مفاصل و تقویت موی نافع و گفته اند که از خواص آنست که چون در اول
هلال ماه بعدد ثآلیل در بدن یک عدد نخود با لیده گرفته و مجموع را در لته بسته از میان سر و پای خود و یا از بالای
شانه آن لته را بجانب عقب اندازند در آخر آن ماه آن ثآلیل برطرف میشوند و حمص مضر قرحهٔ مثانه است مصلح
آن خشخاش و مولد ریاح و نفخ و ثقیل خصوصا تازهٔ آن مصلح آن جوارش کمونی و زیره و شبت و گلقند و در محرورین
سکنجبین ساده و خشخاش و بدل آن در قوت باه لوبیا و در سائر افعال ترمس و آشامیدن آب بعد از تناول نخود بغایت
مضر است

* فصل الحاء المهملة مع النون *

* حنا * بکسر حاء مهمله و فتح نون مشدده و الف بفارسی بتخفیف نون آمده لغت عربی است و بیونانی ارقان و نقولیون
نیز و بهندی مهندی نامند * ماهیت آن نباتی است معروف ساق آن بقدر یک ذرع و زیاده و در هند و بنگاله تا بقدر یک
قامت انسان میشود و ساق آن سرخ رنگ و برگ آن شبیه ببرگ انار و مورد و نازکتر و کوچکتر و نرمتر از آن و در اکثر بلاد
خصوص بنگاله خزان ندارد مانند مورد الا آنکه در فصل بارش که گرما و بودن آفتاب در برج سرطان تا آخر میزان است سبزتر
و رعناتر میباشد و نشو و نما زیاده مینماید و مزروع و قلم هرد و میباشد و قلم آن بیشتر و گل آن که فاغیه نامند سرخ مائل
بسفیدی و خشبوا است و در بعضی بلاد مانند بنگاله در سالی دو بار گل میکند یکی در ایام بارش و دیگری زمستان و تمر آن
بقدر فلفلی و فی الجمله مانا با اسبند و پوست آن نازک و خوشه دار و در جوف آن دانهای ریزه و گویند نر و ماده میباشد
برگ نر آن عریض تر و بزرگتر و برگ مادهٔ آن کوچکتر و سبزتر و بعد سائیدن رنگین تر و نبات آن رعناتر میگردد
* طبیعت آن مرکب القوی مائل بسردی و در دوم خشک و در اول گرم نیز گفته اند * افعال و خواص آن امراض
سر و چشم و دهان ضماد و طلای آن با برگ کردکان بالمناصفه جهت بیضه و خوده و شقیقه و صداع ریحی و بلغمی مجرب
و بدستور با سرکه بر پیشانی جهت رفع صداع و با زفت و با روغن گل جهت قروح سر و با قطران و روغن زیتون جهت

روبانیدن موی وبر حبه وصل غین خصوصا که با آب کشنیز تازه سرشته باشند جهت منع ریختن مواد بچشم ومضمضه بطبیخ آن جهت قروح دهان وقلاع اطفال وضماد آن برکف پای آبله دار خصوصا در بدو ظهور مانع بروز آبله است در چشم آن بتخصیص چون با اندک عصفر وزعفران آمیخته باشند ورد رحل یت وارد است که حناسیدریاحین است تخضیب بدان شعار اهل اسلام وایمان است وصداع را زائل میکرداند ونور بصر می افزاید وتقویت باه مینماید امراض معده وکبد وطحال ومجاری بول ورحم وجذام وطاعون ووبا وغیرها را نافع وبالخاصیت آشامیدن مقدار نیم مثقال جرم آن ونقوع ده مثقال آن جهت یرقان وسپرز وسنگ گرده ومثانه وعسر البول ورفع احتباس آن وإسقاط جنین وتاده روز متوالی بدستور جهت وبا وقروح مجاری بول وادرار بول وحیض وروئیدن ناخن اصلی بجائی ناخن کج ومتآکل وبدستور آشامیدن نقیع آن با هفت مثقال شکر جهت ابتدای جذام بغایت نافع وگویند چون یکماه بدان مداومت نمایند وجذام زائل نشود قابل علاجات دیگر نیست وبطول آب مطبوخ آن جهت جمره وسوختگی آتش وطلای آن جهت اورام حاره که زرد آب ازان آید وبا روغن گل جهت رفع جرب وبا آب برگ بید انجیر جهت شقاق مزمن ورد زانو مجرب وباگل حرف جهت فتق وتبله وذرور آن جهت تجفیف قروح وضماد برگ خشک کوبیده سرشته آن با بیه بز جهت التیام قروح خصوصا قروح گوشه ناخن وآشامیدن تخم آن بقدر یک مثقال با عسل وکثیرا جهت تقویت دماغ بغایت نافع وگل آن معتدل ولطیف یک مثقال آن با سه اوقیه آب وعسل جهت رفع انواع صداع وقطع نزلات وتجفیف رطوبات وطلای آن با سرکه جهت صداع وبتنهائی جهت فالج وامراض دماغی وعصبانی ودرد اعصاب ورفع خناق والتیام قروح با موم وروغن گل سرخ جهت درد پهلو وکوفتگی اعضا وبا دویه مخصوصه طحال جهت ورم ودرد ونفخه آن وگذاشتن آن در لباس موئینه مانع کرم زدن آن وبرگ آنرا نیز این اثر است وروغن گل حنا که دهن الغاغیه نامند که مانند روغن گل سرخ مکرر در روغنها پرورده کنند کرم ومحلل ومقوی موی ونیکوکننده رنگ رخسار است بدل آن روغن مرزنجوش وروغن برگ آن نیز مقوی ومحلل ورافع اوجاع وتمدد اعصاب ومفاصل است ودر قرابادین مذکور شد وگویند حنا مضر حلق وریه مصلح آن کثیرا ولعاب بزرقطونا مقدار شربت آن تا یک مثقال وزیاده ازان کشنده است

حندقوقی بفتح حاء مهمله وسکون نون وفتح دال مهمله وضم قاف وسکون واو وفتح قاف والف مقصوره اسم نبطی است
ماهیت آن از جنس یونجه است بری وبستانی میباشد بری را بعربی حباتا وبیونانی لوطوس اغریوس وبفارسی دو اسپست صحرائی وبشیرازی اندقونو وبلاطینی لوطس سکرار وبهندی بسکهپره وگل ه پرنه نیز نامند وبستانی را بعربی ذرق وبیونانی لوطوس وبلغتی طریفلن وبلاطینی طریفلم اوراتم وبکسطیلان طربول رماکه وبهندی این نوع نیزبنام بری مشهور است ودر اصفهان شبدر ودر مازندران شروت گویند ونیز سفید وسرخ میباشد وسفید آن قویتر واکثر مستعمل وساق آن اندک سطبر وسفید ونرم وتا سه چهار ذرع طولانی وبرزمین مفروش وبرگ آن اندک پهن وطولانی وبعضی را برگها ریزه وگل آن نیز ریزه ومترا کم وبنفش با تارهای سفید ودرمیان شاخها وبرگها رسته وتخم آن ریزه مائل باستداره ورنگ آن مانند نانخواه وطعم برگ آن فی الجمله شبیه بخرفه وباحدت وحرافت وساق سرخ آن صلب تر ومائل به بنفشی وبقدر سه چهار ذرع ومفروش برروی زمین وبرگ آن نیز شبیه ببرگ سفید ودرمیان برگ وشاخهای آن شاخه بسیار باریکی رسته وبرسر آن گل آن سه عدد وزیاده از غوانی رنگ با رگهای مائل بسفیدی وریزه واندک خوشبو وتخم آن ریزه تر از

حندقوقی

تخم سفید و طعم برگ آن نیز شبیه ببرگ بستانی و با عفوصت وکلورا زیاده از آن میخرا شد وانچه در ماهیت آن
نوشته اند که ساق آن بقدر نیمذرع وشاخهای آن باریک وبرگ آن بقدر ناخن وگل آن خوشبو وبا سفیدی وسرخی
شاید دران بلاد بدین هیأت میشده باشد ومستعمل برگ وتخم آنست واهل هند بیخ آنرا نیز مستعمل دارند * طبیعت آن
در دوم گرم و در اول خشک * افعال وخواص بستانی آن امراض العین اکتحال عصارهٔ آن جهت غشاوه و
بیاض وقرحهٔ چشم امراض اعضاء الغذاء والنفض وغیرها آشامیدن آن با شراب جهت استسقا ویرقان وقولنج ومغص
ورفع سموم تناوله ودماميل واصلاح اخلاط ثلثه یعنی صفرا وخون وبلغم فاسد وملین ومشهی وبدستور تناول برگ پختهٔ
آن با اندک روغن بریان نموده وعرق آن نیز که بدستور برگ کاسنی وگل بید انجیر مقطر نمایند جهت استسقاء بارد
نافع وروغن آن جهت درد مفاصل وانثیین واکثار آن مورث درد کلو ومصلح آن کاهو وکاسنی تازه وتازهٔ آن موافق مزاج
دواب ومنقی اخلاط فاسدهٔ آنها وتخم آن مهیج باه وطلای آن جهت رفع کلف مقدار شربت از تخم آن تا سه درهم وبری
را برگ بزرگتر وساق درازتر وتخم آن شبیه بحلبه وکوچکتر از آن وکریه الطعم وگل آن سرخ وآنرا ایونیچهٔ کوهی
نامند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آب آن جهت صرع ودرد پهلو وتقویت
معده ودرد آن ودفع ریاح رحم وبرودت مثانه وتقطیر البول وادرار نمودن بول وحیض وشیر وعرق وسعوط آن
جهت صرع وجنون ونطول عصیر آن جهت تسکین وجع عقرب گزیده موثر وبزعم صحیح موجب احداث رجع وللدغ
وجلوس در طبیخ آن جهت سرعت حرکت اطفال وبدستور تدهین بروغن آن ونیز تدهین بروغن آن جهت درد اعضا
وغسول بآب عصیر آن جهت تنقیهٔ بشره نافع ومصدع ومضر محرورین مصلح آن کشنیز وبقول بارده وتخم آن گرم وتر
وخشک تر از نبات آن مبهی وجالی وطلای آن در رفع اوساخ وکلف وجه قویتر از بستانی ومقدار شربت آن تا سه درهم
ومورث جرب مصلح آن کثیرا ومضر سینه ومصلح آن شکر ابلوج واز خاصیت آنست که چون برگ وبیخ آنرا برران
چپ زن آبستن بندند باعث سهولت وضع حمل آنست وباید که بعد از وضع حمل بزودی باز نمایند وصاحب دستور الاطبا
نوشته که چون بیخ سفید درسایهٔ خشک کردهٔ آنرا با آب ویا گلاب بسایند ودر چشم کشند جهت رویانیدن موی مژکان
ریخته وازالهٔ دمعه وجرب مفید وچون آب برگ سبز تازهٔ آنرا بگیرند ودرنه درهم آن دوازده تولهٔ شیر گاو داخل کرده
بخورند حبس بول را دفع نماید ونیز خوردن بیخ آن را از مقدار یک فلفل بایک دانهٔ فلفل شروع نمایند وروزی بقدر
یکفلفل از آن ویک دانهٔ فلفل بیفزایند تا چهل روز که مقدار چهل فلفل وچهل دانهٔ آن رسد وباز بتدریج کم نمایند جهت
اکثر امراض باردهٔ رطبه وحمیات بلغمیهٔ مزمنه خصوص مرضیکه بهندی سانچر نامند که در موسم ماه یا در اوایل ویا اواسط ویا
اواخر آن تپ شدیدی اکثر باحمی ونزول آب در بیضه ویا ما ومواضع دیگر نیز با درد ووجع عارض میگردد بسیار نافع است *

* حنطه * بکسر حاء مهمله وسکون نون وفتح طاء مهمله وهاء در آخر بعربی برو قمح وبفارسی گندم وبهندی گیهون نامند بلسکر کاف
فارسی وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم هاء وسکون واو ونون وبریان کردهٔ نیمکوفته مقشر آنرا بعربی درشیش وبرغل وبفارسی برغول
گویند * ماهیت آن از حبوب مشهورهٔ معروفهٔ ماکوله است واجود آن تازهٔ بالیده سفید مائل بزردی وبعد از آن سفید آنست
* طبیعت آن در اول گرم ودر رطوبت ویبوست معتدل وتازهٔ خشک نشده آن در دوم تر * افعال وخواص آن بهترین اطعمه
امثال کثیر الغذا ... ومضر صاحبان سدهٔ عروق واحشا وخوردن خام تازهٔ آن مولد کرم معده

حنطه

ومصلح آن سرکه کهنه و آبکامه و مضر زنان حامله و پخته آن نفاخ و دیرهضم و مولد ریاح و مصلح آن خوردن شیرینیها و خوردن
آب بربالای خام تازه نارس آن مورث قولنج ریحی و ضماد کندم مضوغ جهت نضج دمامیل مفید برای آنکه مسخن جلد است
و کندم بریشته بطیء الهضم و نفاخ و بدستور مطبوخ آن در آب و لیکن چون استمراء یابد متولد میکردد ازان غذای بسیار بیشتر
از سایر انحای استعمال آن و ضماد کندم سوخته با موم و روغن جهت جلای رخسار بنعلیل و آرد کندم سمید که دران اندک نخاله
باشد که خمیره آن برآمده و نان ازان ترتیب دهند کثیر الغذا و مسمن و مبهی و نان فطیر و نانیکه آرد آنرا بسیار نرم سوده
و دران مطلق سبوس نباشد و شسته مانند نشاسته شده باشد قابض و مسدد و دیرهضم و مصلح آن فانید سنجری و انجیر و
فواکه مطبوخه و خوردن جوارش کمونی و فلافلی بعد ازان و آرد مطبوخ با شکر و بادام مانند حریره و اندک اندک
لیسیدن جهت سرفه و نفث الدم و درد سینه ذکر ده و تسمین بدن و تقویت باه بغایت موثر و بدستور مصنوع از نشاسته آن
ومطبوخ با آب و نعناع و روغن تازه جهت خشونت سینه و ضماد آرد کندم پخته با آب و روغن زیتون جهت تحلیل اورام
حاره و با آب پیاز جهت اورام بارده و نضج دمامیل و با آب کشنیز جهت ردع و تحلیل اورام حاره و خنازیر و غدد مجرب
و طلای آن با سکنجبین جهت بثور لبنیه و با عصاره بیخ جهت منع ریختن فضول باعصاب و نفع امعا و با شراب و یا سرکه جهت
سم هوام خصوصا آرد کندم سرخ و ذرور آن بر موضع کزیده سگ دیوانه بغایت مفید خصوصا که بربالای آن برگ بید انجیر
بندند و گفته اند چون خمیر کندم را بر موضع کزیده سگ چند ساعت بندند پس باز کرده نزد سگ اندازند اگر سگ آنرا
نخورد معلوم میشود که آن سگ کزنده دیوانه بوده است و نشاسته آنرا چون بار از پیاله طبخ نمایند جهت زیاده کردن شیر
زنان نافع و روغن کندم جهت منع قوبا خصوصا قوبای اطفال و قوبای تازه و سعفه و حزاز و کلف نافع و دستور اخذ آن
در داهان در قرابادین کبیر ذکر یافت *

حنظل

* حنظل * بفتح حاء مهمله و سکون نون و فتح ظاء معجمه و سکون لام و آنرا العلقم نیز خوانند بسبب کمال مرارت و بعربی کبست و بشیرازی
کوشت و بکرمانی خرزهره و بلغتی دیگر خربزه روباه و بلغتی هند و اندرا بوجهل و بهندی اندرایین کا پهل و بلغتی مها کال نامند *
ماهیت آن ثمریست بقدر هندوانه کوچکی و نارنج متوسطی و در نهایت تلخی و نر و ماده میباشد نر آن صلب تر و
کوچکتر و ماده آن بزرکتر و رخوتر و بهتر و مستعمل شحم ماده آنست که بیرون آن زرد و اندرون آن سفید مائل بزردی و متخلخل
و در نبات آن ثمر بسیاری باشد و تخم آن سیاه بود و اندرون زرد سبز زبون و آنچه در بوته منحصر بیکی باشد از سموم قتاله است
و در هند و بنگاله بیرون آن سرخ بسیار رنگین و سفید نیز میشود اما بسیار کم و نبات آن در رومیات اندک طولانی و نبات آن شبیه
بنبات هندوانه و برگ آن ازان کوچکتر و زرد رنگ و بیخ آن باریک قوت ثمر آن مادام که در پوست است تا چهار سال باقی میماند
وچون برآورند تا دو سال و باید که عند الاحتیاج شحم آنرا برآورده استعمال نمایند واکر پیشتر برآورند فاسد میکردد
* طبیعت آن درچهارم کرم و درسوم نیز کفته اند و در دوم خشک * افعال و خواص آن محلل و مقطع و مسهل اقسام
بلغم و جاذب اخلاط بلغمیه از عمق بدن اعراض الراس آشامیدن آن جهت امراض سرد مانند صداع و شقیقه و فالج و لقوه
و صرع و نسیان و منع نزلات مزمنه بچشم و چون در روغن زیتون بجوشانند و بدان سعوط نمایند جهت تفتیح سده دماغی
و قطور آن جهت درد کوش و مالیدن آن بر دندان جهت اشانی کندن آن و سعوط آب تازه آن جهت رفع زردی چشم و
خوردن برگ خشک آن بقدر درهم با نشاسته و صمغ عربی جهت اسهال سوداوی و با افتیمون و انیسون ایارج فیقرا

تخم سفید وطعم برگ آن نیز شبیه ببرگ بستانی وباعفوصت وکلو را زیاده از ان میشرا شد وانچه در ماهیت ان نوشته اند که ساق آن بقدر نیمذرع وشاخهای آن باریک وبرگ آن بقدر ناخن وگل آن خوشبو وباسفیدی وسرخی شاید دران بلاد بدین هیأت میشده باشد ومستعمل برگ وتخم آنست واهل هند بیخ آنرا نیز مستعمل دارند * طبیعت آن دردوم گرم ودراول خشک * افعال وخواص بستانی آن امراض العین اکتحال عصارهٔ آن جهت غشاوه ر بیاض وقرحهٔ چشم امراض اعضاء الغذاء والنفض وغیرها آشامیدن آن باشراب جهت استسقا ویرقان وقولنج ومغص ورفع سموم قتاله ودماميل واصلاح اخلاط ثلثه یعنی صفرا وخون وبلغم فاسد وملین ومشهی وبدستور تناول برگ پختهٔ آن با اندک روغن بریان نموده وعرق آن نیزکه بدستور برگ کاسنی وگل بید انجیر مقطر نمایند جهت استسقای بارد نافع وروغن آن جهت درد مفاصل وانثیین واکثار آن مورث درد گلو مصلح آن کاهو وکاسنی تازه وتازهٔ آن موافق مزاج دواب ومنقی اخلاط فاسدهٔ آنها وتخم آن مهیج باه وطلای آن جهت رفع کلف مقدار شربت از تخم آن تا سه درهم وبری را برگ بزرگتر وساق درازتر وتخم آن شبیه بحلبه وکوچکتر از ان وکریه الطعم وگل آن سرخ وآنرا ایونچهٔ کومی نامند * طبیعت آن دردوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آب آن جهت صرع ودرد پهلو وتقویت معده ودرد آن ودفع ریاح وهیضه وبرودت مثانه وتقطیر البول وادرار نمودن بول وحیض وشیر وعرق وسعوط آن جهت صرع وجنون وبطول عصیر آن جهت تسکین وجع عقرب گزیده موثر وبرعضو صحیح موجب احداث رجع ولذع وجلوس در طبیخ آن جهت سرعت حرکت اطفال وبدستور تدهین بروغن آن ونیز تدهین بروغن آن جهت درد اعضا وغسول باب عصیر آن جهت تنقیهٔ بشره نافع ومصدع ومضر محرورین مصلح آن کشنیز وبقول بارده وتخم آن گرم وتر وخشک تراز نبات آن مبهی وجالی وطلای آن در رفع اوساخ وکلف وجه قویتر از بستانی ومقدار شربت آن تا سه درهم ومورث جرب مصلح آن کتیرا ومضر سینه ومصلح آن شکر ابلوج واز خاصیت آنست که چون برگ وبیخ آنرا بر ران چپ زن آبستن بندند باعث سهولت وضع حمل آنست وباید که بعد از وضع حمل بزودی باز نمایند وصاحب دستور الاطبا نوشته که چون بیخ سفید در سایهٔ خشک کردهٔ آنرا باآب ویا گلاب بسایند ودر چشم کشند جهت رویانیدن موی مژگان ریخته وازالهٔ دمعه وجرب مفید وچون آب برگ سبز تازهٔ آنرا بگیرند ودرنه درهم آن دوازده توله شیر گاو داخل کرده بخورند حبس بول را دفع نماید ونیز خوردن بیخ آن را از مقدار یک فلفل بایک دانهٔ فلفل شروع نمایند وروزی بقدر یکفلفل از ان ویک دانهٔ فلفل بیفزایند تا چهل روز که مقدار چهل فلفل وچهل دانهٔ آن رسد وباز بتدریج کم نمایند جهت اکثر امراض باردهٔ رطبه وحمیات بلغمیهٔ مزمنه خصوص مرضیکه بهندی سانجرنا منکه در هر ماه یاد ر اوایل ویا اواسط ویا اواخر آن تپ شدیدی اکثر با حمی ونزول آب در بیضه وبا ما ومواضع دیگر نیز با درد ووجع عارض میگردد بسیار نافع است *

حنطه

* حنطه * بکسر حاء مهمله وسکون نون وفتح طاء مهمله وهاء در آخر بعربی بر وقمح وبفارسی گندم وبهندی گیهون نامند بکسر کاف فارسی وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم هاء وسکون واو ونون وبدوان کردهٔ نیمکوفته مقشر آنرا بعربی دشیش وترغل وبفارسی درغول گویند * ماهیت آن از حبوب مشهورهٔ معروفهٔ ماکوله است واجود آن تازهٔ بالیده سفید مائل بزردی وبعد از ان سفید آنست * طبیعت آن دراول گرم ودر رطوبت ویبوست معتدل وتازهٔ خشک نشده آن دردوم تر * افعال وخواص آن بهترین اطعمه ا[illegible] تازه [illegible] ولیکن مسدد ومضر صاحبان سدهٔ عروق واحشا وخوردن خام تازهٔ آن مولد کرم معده

ومصلح آن سرکهٔ کهنه وآبکامه ومضر زنان حامله و پختهٔ آن نفاخ و دیرهضم ومولد ریاح ومصلح آن خوردن شیرینیها و خوردن آب بربالای خام تازهٔ نارس آن مورث قولنج ریحی وضماد کندم مضوغ جهت نضج دمامیل مفید برای آنکه مسخن جالی است وکندم برشته بطیء الهضم ونفاخ وبدستور مطبوخ آن در آب ولیکن چون امتمراء یابد متولد میکردد ازان غذای بسیار بیشتر از سایر انحای استعمال آن وضماد کندم سوخته باموم وروغن جهت جلای رخسار بعد یل وآرد کندم سمید که دران اندک نخاله باشد که خمیرهٔ آن برآمده ونان ازان ترتیب دهند کثیر الغذاء ومسمن ومبهی ونان فطیر ونانیکه آرد آنرا بسیار نرم سوده ودران مطلق سبوس نباشد وشسته مانند نشاسته شده باشد قابض ومسدد ودیرهضم ومصلح آن فانید سنجری وانجیر و فواکه مطبوخه وخوردن جوارش کمونی و فلافلي بعد ازان وآرد مطبوخ با شکر وبادام مانند حریره واندک اندک لیسیدن جهت سرفه ونفث الدم ورد سینه ذکر ده وتسمین بدن وتقویت باه بغایت مؤثر وبدستور مصنوع از نشاستهٔ آن ومطبوخ با آب ونعناع وروغن تازه جهت خشونت سینه وضماد آرد کندم پخته با آب وروغن زیتون جهت تحلیل اورام حاره وبا آب پیاز جهت اورام بارده ونضج دمامیل وبا آب کشنیز جهت ردع وتحلیل اورام حاره وحنا زیروغن د مجرب وطلای آن با سکنجبین جهت بهق و بالبنیه وبا عصارهٔ بیخ جهت منع ریختن فضول باعصاب و نفع امعا وبا شراب ویا سرکه جهت سم هوام خصوصا آرد کندم سرخ وذرور آن برموضع گزیدن سگ دیوانه بغایت مفید خصوصا که بربالای آن برگ بید انجیر بندند وگفته اند چون خمیر کندم را برموضع گزیدن سگ چند ساعت بندند پس بازگرده نزد سگ اندازند اگر سگ آنرا نخورد معلوم میشود که آن سگ گزنده دیوانه بوده است ونشاستهٔ آنرا چون بار از بانه طبخ نمایند جهت زیاده کردن شیر زنان نافع وروغن کندم جهت منع قوبا خصوصا قوبای اطفال وقوبای تازه وسعفه وحزاز وکلف نافع ودستور اخذ آن در دهان در ذکر ادهان در کبیر ذکر یافت *

* حنظل * بفتح حاء مهمله وسکون نون وفتح ظاء معجمه وسکون لام وآنرا العلقم نیز خوانند بسبب کمال مرارت وبعربي کسب وبشیرازی کونست وبکرمانی خرزهره وبلغتی دیکر خربزهٔ روباه وبلغتی هند واندرابوجهل وبهندی اندراین کا پهل وبلغنی هما کال نامند *
ماهیت آن ثمر کیاهی است بقدر هندوانهٔ کوچکی ونارنج متوسطي ودرنهایت تلخي ونرو ماده میباشد نر آن صلب تر و کوچکتر وماده آن بزرکتر ورخوتر وبهتر ومستعمل شحم مادهٔ آنست که بیرون آن زرد واندرون آن سفید مائل بزردی ومتخلخل ودر نبات آن ثمر بسیاری باشد وتخم آن سیاه بود واندرون زرد سبز بیرون وانچه در بوته منحصر یکی باشد از سموم قتاله است ودر هند رنکاله بیرون آن سرخ بسیار رنکین وسفید نیز میشود امابسیار کم ونادر وهمانستان اندک طولانی ونبات آن شبیه بنبات هندوانه وبرک آن ازان کوچکتر وزرد رنک وبیخ آن باریک قوت ثمر آن مادام که در پوست است تا چهار سال باقي میماند وچون برآورند تا دو سال وباید که عند الاحتیاج شحم آنرا برآورده استعمال نمایند واکر بیشتر برآورند فاسد میکردد
* طبیعت آن در دوم کرم ودرسوم نیز کفته اند وخشک ودر دوم خشک * افعال وخواص آن محلل ومقطع ومسهل اقسام بلغم وجاذب اخلاط بلغمیه از عمق بدن امراض الراس آشامیدن آن جهت امراض سربارد مانند صداع وشقیقه وفالج ولقوه وصرع ونسیان ومنع نزلات مزمنه بچشم وچون در روغن زیتون بجوشانند وبدان سعوط نمایند جهت تفتیح سدهٔ دماغی وقطور آن جهت درد کوش ومالیدن آن بر دندان جهت اساتیدن آن وسعوط آب تازهٔ آن جهت رفع زردی چشم و خوردن برک خشک آن بقدر درهم با نشاسته وصمغ عربی جهت اسهال سوداوی وبا افتیمون وانیسون آیارج فیقرا

جهت مالیخولیا وصرع وداء الحیه وجذام وسائر امراض سوداویه ومضمضه بطبیخ بیخ آن در سرکه جهت وجع دندان وچون
جوف آن را خالی کرده دران سرکه بریزند وبجوشانند وبدان مضمضه نمایند جهت درد دندان وتقویت لثه وروغن
آن که در جزو آب تازهٔ آنرا با یک جزو روغن کنجد وزیتون ترتیب دهند جهت اوجاع وامراض بارده وحوشش سرو
قطور آن جهت دوی وطنین وکرم گوش ومالیدن آن بر دندان جهت رفع درد آن واکتحال رماد آن جهت سیاه کردن چشم
ازرق بغایت مفید امراض معده وامعا وکبد وگرده ومثانه ورحم ومفاصل وغیرها آشامیدن آن بتنهائی یا با ادویهٔ مناسبه
جهت امراض مذکوره واستسقا وجذام وداء الحیه وداء الفیل وسائر امراض سوداویه وبواسیر وچون در ماء القراطن
که ماء العسل است طبخ نمایند وبیاشامند اسهال کیموس غلیظ نماید وچون درست آنرا در آب بجوشانند وبدان حقنه نمایند
جهت فالج ورفع قولنج بلغمی وریحی وعرق النسا ووجع ورک وظهر وامثال اینها نافع وشیاف آن مسهل قوی وفرزجهٔ
آن قاتل جنین وآشامیدن یکدرهم از روغن آن بدستور مسطور جهت اسهال بلغم واخراج اقسام کرم معده وامعا وتدهین
آن با زهرهٔ گاو برناف نیز جهت اخراج اقسام کرم وحقنهٔ آن جهت رفع قولنج مفید واگر تازهٔ آن بدست نیاید ربع رطل
شحم خشک آنرا در آب بجوشانند وبا یک رطل روغن طبخ نمایند تا آب رفته روغن بماند وچون سر آنرا بریده فلفل در جوف
آن پر کرده سر آنرا وصل کرده بگل حکمت بگیرند ونزدیک اجاغ دفن نمایند تا یکهفته بنحویکه نسوزد پس برآورده فلفلها را
سائیده تناول نمایند جهت رفع ریاح وانهضام طعام نافع وطلای سبز تازهٔ آن جهت عرق النسا ودردهای بارد وسبز
مغز دیکدانه وپوست ودانهٔ آنرا چون بکوبند وبیاشامند وهمچنین مقدار زیادتی از شحم آن اخراج اقسام دیدان
نماید وآشامیدن آن وضماد آن چند مرتبه برکف پا جهت جذام وتوقف شدت آن مجرب گفته اند وطبیخ بیخ آن
جهت استسقا وداء الفیل وتحلیل خون منجمد ورفع سمیت گزیدن عقرب حکایت کنند که اعرابی را چند جا زبدن
او را مار گزید درساعت ورم آنرا بیاشامید صحت یافت وگویند چون سر آنرا بریده چند پارچهٔ عروق که بفارسی
روباس نامند دران فروبرده سر آنرا وصل نموده بگل حکمت بگیرند ونزدیک اجاغ دفن نمایند تا یک هفته بنحویکه نسوزد
پس برآورده عروق را از میان آن برآورند وخشک نمایند ووقت حاجت بآب لیمو سائیده برکف دست ضماد نمایند
دو سه مرتبه بعون الله تعالی رفع میکرد مجرب است وضماد برگ آن با آب ونشاسته جهت قطع سیلان خون منفجر
وتحلیل اورام وپاشیدن آب طبیخ آن در خانها جهت کشتن کیک ومنع تولد آن موثر وبخور آن جهت ادرار حیض
مفید وتعلیق بیخ آن بر کمر جهت نزول آب دربیضه گویند موثر است وتخم آن مسهل ومقیئ ومورث دوار وچون مکرر
بشویند ودر آب نمک بخیسانند تا تلخی آن زائل گردد پس بکوبند وبا شیر وخرما بجوشانند وبخورند جهت صحت بدن
مفید الزینه چون حنظل را سوراخ کرده دانهای آنرا بیرون آورند وروغن زنبق دران پر کنند وسوراخ آنرا بقطعهٔ
حنظل مسدود کنند وبخمیر بگیرند وبر روی آتش بگذارند تا چند جوشی بخورد خضاب نمودن بدان وآشامیدن آن در حمام
جهت سیاه کردن موی ومنع سرعت سفیدی آن مجرب دانسته اند وروغن آن که در امراض راس ذکر یافت جهت منع
ریختن موی نافع است وگویند چون آنرا از میان دو پاره نموده بر بدن فرسی که بر ان کنه بسیار باشد بمالند در دو سه
دفعه زائل گردد مقدار شربت شحم آن از نیم درهم تا یک درهم وگفته اند که زیاده از نیم درهم نباید استعمال نمود
ونباید که استعمال نمایند آنرا مگر در سردی هوا وزمستان ودر گرما ومحرور المزاج را استعمال آن جائز نیست جهت آنکه

مکرب و موجب مغص است و نسا است که عمل نمیکند و موجب امراض میگردد خصوصاً صداع و امراض معده و مقعده و انفتاح افواه عروق و جریان خون صالح است از برای مبرودین و بلغمي مزاجان و مرطوبین قوی المزاج غلیظ الطبع و مستعملین میاه و اغذیهٔ غلیظه و شیر و پنیر و امثال اینها کسیکه ارادهٔ استعمال آن دارد باید که بتنهائی نخورد بلکه با مصلح آن که صمغ عربي و یا کثیرا و یا مقل الیهود و یا نشاسته است هریك مفرداً و یا مرکباً و با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر نیز و صمغ عربي مضعف فعل آن و کثیرا معین عمل آنست و باید که بسیار نرم بسایند زیرا که جریش خشن آن مورث مغص و سحج و تقطیع امعا است و اصلاح آن با مورمند کوره است بدل آن حب الخروع است و گویند بوزن آن خردل و چهار دانگ وزن آن قثاء الحمار و گویند بوزن آن حرمل است

* فصل الحاء مع الواو *

* حواصل * بفتح حاء مهمله و واو و الف و کسر صاد مهمله و سکون لام بهندی کگن بهیر و بمصری بضم کاف و سکون یا نامند * ماهیت آن * از جملهٔ طیور آبي است اندک عظیم الجثه و منقار آن بلند و پهن و سران بطرف پائین برگشته و از ان بشت خار میسازند و پایهای آن مانند پای مرغابي و پرده دار و دو نوع میباشد سفید و سیاه خاکستری رنگ و سیاه آن بدبوی و پوست آن مستعمل نیست و سفید آن خوشبو و از پوست آن پوستین میسازند * طبیعت آن * در دوم گرم و تر و رطوبت آن زیاده از حرارت * افعال و خواص آن * گوشت آن غلیظ دیر هضم و مصلح آن مهرا پختن آن با دارچینی و کرویا و ادویهٔ حاره تناول نمودن و پوشیدن پوستین آن موافق محرورین و جوانان و صفراوی مزاج را مضر و فرو بردن پیه خام آن جهت مغص و قولنج مفید و روغن آن محلل و ملین و مقوی اعصاب و جهت اوجاع مفاصل و دردهای بارد نافع

* حور * بضم حاء مهمله و سکون واو و راء مهمله و بزای معجمه نیز آمده است و آنرا کرونس و بفارسي توز نامند * ماهیت آن * از جملهٔ اشجار قریب بدرخت خرما است برگ آن مانند برگ بید و از ان باریکتر و دراز تر و پوست آن زرد و گل آن خوشبو و دانهٔ آن مانند گندم و باغت اندلس آنرا اسرد وله نامند و نبطي و رومي میباشد و منبت رومي آن بلغار و اروس و صمغ رومي آنرا گویند کهربا است و از اروس مي آورند و بدین نحو ترتیب میدهند که پوست و چوبهای آنرا برهم چیده و در زیر آن ظرفی میگذارند و در آنها آتش میافروزند تا پوست و چوبها سوخته دهنیت آن در ان ظرف چکیده مجتمع گردد و درخت رومي آن بزرگتر و برگ آن درازتر از نبطي و نبطي آن بی صمغ و در مزبلها مي نشانند و فتری که در حوالي آن و در ان مزبله روید بیغا ئله است * طبیعت رومي آن * در سوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن * آشامیدن صمغ آن با سرکه جهت خفقان و صرع و تقطیر البول و بدستور ضماد آن بدون سرکه جهت خفقان و منع سیلان رطوبات بمعده و امعا و عرق النسا و قطع حمل و تفتیح سده نافع و گل آن قاطع نزف الدم جمیع اعضا و برگ آن با سرکه جهت نقرس و فرزجهٔ آن با سرکه بعد طهر معین بر حمل نیز گفته اند و طبیخ چوب آن مجفف قروح و آکله و روغن آن که مذکور شد قوی التاثیر و خوشبو و در افعال قریب بروغن بلسان است و نبطي آن در اول گرم و در دوم خشك * افعال و خواص آن * اکتحال ثمر تازهٔ آن با عسل جهت غشاوة العین و قطور آب برگ تازهٔ آن جهت درد گوش و آشامیدن یك مثقال از پوست آن جهت عرق النسا و تقطیر البول نافع و قاطع حمل زنان است خصوصاً با اندکي حب الكلي و عسل و برگ آن نیز بدستور و همین اثر دارد چون بعد طهر بیاشامند بدل آن مرزنجوش ثلث وزن آن مقدار شربت آن از نیم درهم تا یکدرم است

** فصل الحاء مع الياء المثناة التحتانية **

* حیه * بفتح حاء مهمله وفتح یاء مثناه ده رما گویند وجه تسمیهٔ آن بحیة از آنست که طویل العمر میباشد ونیز گویند جهت
آنست که بعد مردن بدن آن مدتی میماند بیشتر از ابدان حیوانات دیگر وآنرا بفارسی مار وبهندی سانپ نامند * ماهیت آن
اقسام میباشد وبدترین آنها سیاه ودور از آب وکفچه دار بعضی آنکه در وقت غضب سر آن بلند ومانند کفچه میشود و
تن آن خاکی رنگ میباشد واکثر تن خود
در ملک هند وبنگاله بسیار بهم میرسد ومار مویزک نیز که سر آن مانند مویز سیاه وتن آن خاکی رنگ میباشد واکثر تن خود
را در خاک پنهان میکند وسر بیرون چون کسی بغفلت بخیال دانهٔ مویز دست بسوی آن برد او را میگزد وهمچنین اقسام
دیگر نیز میباشد ودر افعی نیز ذکر یافت ونر ومادهٔ میباشد ونر آن را دو دندان ومادهٔ آنرا چهار دندان وبعضی
را دو ردیف دیگر نیز میباشد ودر افعی نیز ذکر یافت * طبیعت آن در آخر سوم گرم وخشک وبا قوت
شاخدار میگویند که میباشد وبرای شاخ آن نیز خواص ومنافع مینویسند * طبیعت آن قطور پوست مطبوخ آن درشراب جهت
تخفیف * افعال وخواص آن العین اکتحال بیه آن مانع نزول آب درچشم الاذن قطور پوست مطبوخ آن درشراب جهت
درد گوش الفم مضمضهٔ جوشاندهٔ آن در سرکه جهت درد دندان العین چون مار سیاه خانگی را زنده در کوزهٔ نوی کرده
در تون حمام گل ارند تا بسوزد پس برآورده با عسل سرشته اکتحال نمایند بغایت مقوی باصره الخنازیر وداء الثعلب وداء الحیه
بار وغن زیتون طلای خنازیر وبا سرکه مزیل داء الثعلب وداء الحیه النواصیر طلای پوست سوختهٔ آن با روغن تخم کتان که
چند روز ممزوج کرده گذاشته باشند جهت نواصیر کهنه بسیار موثر الجذام والثآلیل چون سرود نباله وزهرهٔ آنرا در
روغن اندازند وبجوشانند تا مهرا شود دتدمین بدان جهت ازالهٔ جذام وثآلیل سریع الاثر الحمی تعلیق دندان که
درحال زندگی از آن کنده باشند وبدستور تعلیق دل آن جهت ربع وتعلیق شاخ مار شاخدار جهت تب غب موثر الرحم
والبواسیر تعلیق پوست آن که هرسال میاندازد که سلخ الحیه نامند وبسیار نازک براق میباشد بر ورک زنان موجب
سرعت ولادت وبخور آن مسقط جنین ومجفف دانهٔ بواسیر البرص تخم مار را چون با سرکه وبوره بسایند وبر برص
طلا نمایند جهت ازالهٔ آن مجرب دانسته اند ودیمقراطیس گفته که چون شکم مار را از سر تا دنباله بشکافند واحشای آنرا بر
آورند وبجای آن شاهسفرم خشک که بآب خیسانیده نرم کرده باشند پر کنند ومحل شق را بدوزند ودر آتش گذارند
تا پخته شود پس شاهسفرم را برآورده بر برص ضماد نمایند وبه بندند وبعد یک شبانروز بگشایند بالکل زائل میکرد انه
مجرب است ومداوای کسی که او را مار گزیده ویا گوشت ویا زهرهٔ آنرا خورده باشد مداوای افعی گزیده ولحم و
زهرهٔ آن را خورده است ودر افعی ذکر یافت *

* حیس * بکسر حا وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله بفارسی چنکال نامند * ماهیت آن غذائی است که از روغن
ونان گرم میسازند * افعال وخواص آن کثیر الغذا ومسمن وغلیظ ودیر هضم ومسدد ومصلح آن سرکه وعسل است

* باب هفتم دربیان ادویه که حرف اول آنها خاء معجمه است * فصل الخاء مع الالف *

* خاماسوقي * بفتح خاء معجمه والف وفتح میم والف وضم سین مهمله وسکون واو وکسر قاف وبالغت یونانی است
وخاما بمعنی زمین وسوقی بمعنی انجیر است یعنی انجیر زمینی * ماهیت آن نباتی است بی ساق وبشکل وشاخهای آن
بقدر چهار انگشت ومنبسط بر روی زمین وپر شیر وبرگ آن در زیر شاخ آن رسته شبیه ببرگ عدس ودر زیر برگ ثمری
مدور وتخم آن باریک ودر ابار ماه رومی میرسد منبت آن سنگستان ومواضع خشک ودر مصر خصوصا عین الشمس بسیار
* طبیعت آن گرم وخشک در اوائل سوم * افعال وخواص آن بسیار حاد وجالی وحریف العین اکتحال آن

حیس

خاماسوقي

با عسل جهت رفع آثار ترحهٔ چشم و ظلمت بصر و ابتدای نزول آب الیوا بسیر خوردن قدری قلیل آن با نان مسقط دانهٔ بواسیر المعقد و آشامیدن مطبوخ آن ملین بطن و بلد ستور لبن آن و لیکن با خطر الثالیل و السم و الا ورام و غیر ماضماد شاخ و بلد ستوطلای شیر آن بر ثآلیل منکوب که مسماریه نامند و سائر انواع ثآلیل و خیلان و کزیدن عقرب و اورام بلغمی و قلع آثار ضرب سیلی بر جبهه و تعییر آن و بلد ستور طبیخ آن و چون اغصان آنرا بکوبند و برا ورام بلغمیه و ثآلیل هر نوع که باشد ضماد نمایند تحلیل دهد الو حمول سائیدهٔ آن با شراب جهت تسکین وجع رحم نافع مضر سینه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا یکقیراط است

خانق الذئب

* خانق الذئب * که قاتل الذئب نیز نامند * ماهیت آن کیاهی است برگ آن شبیه ببرگ دلب و تیره تر و کوچکتر از ان و تشریفات این از ان زیاده و از شاخ آن شاخها ی باریک درازرسته * طبیعت آن در آخر سوم سرد و خشک * افعال و خواص آن بالخاصیة کشندهٔ کرک است و چون بکوبند و بر کوشت خام بیفشانند و کرک بخورد بزودی خناق کند و بمیرد و لهذا انرا خانق الذئب نامند و در سائر افعال مانند خانق النمر است که مذکور میشود و ابن ماسویه آنرا اسقیل دانسته و صاحب اختیارات کفته که بتحقیق خربق سیاه است

خانق الكلب

* خانق الكلب * آنرا قاتل الكلب نیز نامند و بهندی کلهاری کویند * ماهیت آن کویند اذاراقی است که بفارسی کپچوله نامند و مذکور رشد و یوسف بغدادی مولف مالا یسع غیر آن دانسته ماهیت آنرا کفته کیاهی است شاخهای آن با ریک طولانی و دیوشکن و برگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر و اطراف آن تند و بسیار بد بوی و با رطوبت لزجه و زرد رنگ و ثمر آن در غلافی شبیه بباقلی بطول یک انکشت و در جوف آن دانهٔ کوچکی سیاه و صلب * طبیعت آن در چهارم کرم و خشک * افعال و خواص آن از سموم قتاله و کشندهٔ سگ است در ساعت بخناق لهذا مسمی بدان کشته و کشندهٔ سائر سباع و حیوانات دم دار و انسان نیز الاورام ضماد آن جهت تحلیل اورام بارده و نفع بالغ النفع و بزودی موثر و علاج کسیکه آنرا خورده باشد تبرید و ترطیب و فصد است اکر طبیعت متحمل آن باشد و تقویت قلب بمفرحات بارده

خانق النمر

* خانق النمر * بفتح نون و کسر میم و سکون راء مهمله و قاتل النمر نیز نامند و بیونانی اقونیطن * در ماهیت آن اختلاف بسیار است بعضی مازریون سیاه و بعضی اسقیل و امین الدوله کل سیر صحرائی دانسته و مولف مالا یسع و صاحب تذکره کویند که آن کیاهی است غیر مازریون ساق آن بقدر شبری و برگ آن شبیه ببرگ قثاء و از ان کوچکتر و باخشونت و از سه عدد تا چهار عدد زیاده نمیشود و بیخ آن شبیه بعقرب و براق درخشنده مانند شیشه * طبیعت آن در چهارم سرد و خشک * افعال و خواص آن از سموم قتاله و در سباع سریع التاثیر خصوصا کرک لهذا آنرا خانق النمر نامند الخواص چون عقرب نزد یک آن رود و یا انرا نزدیک عقرب آورند هلاک میکردد و ذرا طلیه رادع اورام حاره و مسکن درد چشم و مسقط دانهٔ بواسیر و نیمدرهم آن کشنده بسد و خناق و تشنج و بسته شدن زبان و سیاهی رنگ بدن و علاج و تریاق آن کما فیطوس با شراب صعتر و یا سداب و یا فراسیون و یا افسنتین و یا جرجیر و یا قیصوم و یا آشامیدن ماء الرماد با شراب است وقی و حقنه فرمودن

* فصل الخاء مع الباء الموحدة *

خبازی

* خبازی * بضم اول و فتح باء موحدهٔ مشدده و الف و کسر زای معجمه و یا بفارسی نان کلاغ و پیزک و خیرو و بترکی ابرکماجی و در مازندران کیاه آنرا اسپیلک و بشیراز خطمی کوچک نامند * ماهیت آن مولانا نفیس کفته که سه نوع

میباشد یکی بستانی و آن مخصوص باسم ملوخیه و ملوکیه است و دیگر بری و آن دو نوع است یکی عظیم و آن مخصوص باسم
خطمی است و دوم صغیر و آن مخصوص باسم خبازی است و بفارسی خیرو نامند و از مطلق آن مراد نوع صغیر بری است
که برگ آن مستدیر و بیمزه و اندک خشن خصوص پشت برگ آن و گل آن کوچک و سرخ مائل به بنفشی و تخم آن مدور
اندک پهن و در وسط آن تقعیری و رنگ تخم بعضی نوع سفید و بعضی مائل بسیاهی و نبات آن کوچکتر از خطمی و لعاب
پوست بیخ و پوست ساق آن بسیار کمتر از خطمی و در تری و تازگی اندک لعابی دارد و چون خشک و کهنه شود بالکل
برطرف میگردد و منبت آن زمینهای نمناک و در خریف و در بعضی بلاد در اول بهار میروید و خودرو و مزروع هر دو میباشد
و خریفی تا بهار و ربیعی تا تابستان میماند و یکنوع دیگر نیز دیده شده که برگهای آن ریزه و نرم و گل آن کوچک که در بهار میروید
و تا تابستان میماند و نبات این بسیار بلند نمیشود بلکه بعضی اندک برزمین مفروش میباشد و برگ گل اینها همه سوای خطمی
بلند و سرخ مائل به بنفشی و کرنائی شکل و بعضی بزرگ و بعضی کوچک و گل خطمی بزرگ و مدور و پهن و بعضی سرخ و بعضی
سفید و زرد نیز میباشد چنانچه انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد * طبیعت آن در اول سرد و تر و گویند در دوم و بعضی
معتدل در برودت و حرارت و بعضی بری آنرا مائل بحرارت دانسته اند * افعال و خواص آن با بورقیت و قوت
متضاده و معتدل الهضم و ملین طبع و منضج و رادع و مفتح سدهٔ کبد و مدر بول و زیاده کنندهٔ شیر العین ضماد برگ آن
که در دهن مضغ نموده یا سائیده با نمک جهت تنقیهٔ نواصیر چشم و بینمک جهت التیام آن جبر الکسر و الاورام و السموم و حرق
النار ضماد سائیدهٔ آن جهت شکستگی اعضا و تحلیل اورام حاره و گزیدن زنبور و مگس عسل و با زیت و با روغن گل جهت
سوختگی آتش و باد سرخ و گزیدگی عقرب و ضماد خشک آن با بول جهت قروح سر و رفع فتاله الصدر و المعدة و الکبد
و آلات البول و السموم آشامیدن نیم رطل طبیخ شاخ آن با شکر جهت سرفه و بحة الصوت و رفع خشونت آن که حادث از حرارت
و یبوست باشد و درد سپرز و یرقان و جرب و قرحهٔ امعا و زحیر و قرحهٔ مثانه و حرقت بول و تفتیح سدد و ضماد طبیخ بیخ و
برگ آن جهت ادویهٔ قتاله و رتیلا و درد گرده نافع الرحم جلوس در طبیخ برگ آن جهت صلابت رحم و تلیین اورام مقعده
و چون برگ تازهٔ آنرا سائیده و با کرهٔ تازهٔ گاوی بر بدن بمالند هیچ گزنده او را نگزد و برگ تازهٔ نورستهٔ کوچک نازک
آنرا پخته میخورند و بهترین استعمال آن در ماکول طبیخ آن با لحوم طیور است و مرخی معدهٔ ضعیفه و مضر امزجهٔ باردهٔ
رطبه مصلح آن در محرورین ترشیها و در مبرودین فلافلی و معجون کمونی مقدار شربت از آب آن تا پنجاه درم و تخم آن سرد
و تر و کثیر اللعاب و مزلق و مغری و ملین بطن و جهت سرفهٔ گرم و خشک و گرفتگی آواز و رفع نزله و تقویت امعا و سحج و قرحهٔ
گرده و مثانه و دفع لذع ادویهٔ حارهٔ حاده و دفع گزیدن زنبور و رتیلا و با تخم حنظل قوقای بری بالسویه جهت درد مثانه و
حقنهٔ آن جهت رفع سوزش امعا و رحم و مقعده و با عسل جهت درد جگر الاورام و الاوجاع ضماد آن بتنهائی و یا با جو مقشر
جهت اورام حاره و اوجاع و اورام صلبهٔ حاره و ضماد تخم و برگ آن جهت گزیدگی زنبور نافع مضر معدهٔ ضعیف مصلح آن
ربوب فواکه مقدار شربت آن تا پنج درم بدل آن تخم خطمی و گل آن جهت قرحهٔ گرده و مثانه شربا و ضمادا و شاخهای آن
جهت وجع گرده و مثانه نافع * و خبازی بستانی را برگ دراز و گل زرد و کوچکتر از گل خیار و در پنبه زارها بسیار میروید
و بلندی گیاه پنبه میشود تخم آن سیاه و دراز شبیه بشونیز و بسیار تلخ و غلاف آن شبیه بکرم و مائل بسبزی * طبیعت آن
در برودت و رطوبت زیاده از بستانی و ملین طبع و سینه و رافع خشونت آن و مصفی صوت و مهیج حرارت بسبب لطافت

وبجهت تپهای حاره نافع مضر معده باره مصلح آن ادویهٔ حاره وتخم آن مفتح قوی اخلاط غلیظه ومفتح سده وجهت عرق النسا وآب آن با شکر جهت دفع اخلاط محترقه وضماد ممضوغ آن جهت تحلیل اورام وتسکین درد گزیدن عقرب نافع مقدار شربت آن تا دو درهم است

خبز بضم اول وسکون باء موحده وزای معجمه بفارسی نان وبترکی چرک وبهندی روتی وبا نکریزی بریت نامند
ماهیت آن از اکثر حبوب ترتیب میدهند بدین نحو که هریک از حبوب را که میخواهند آس نموده بپخته خمیر کرده پخته تناول مینمایند وبهترین همه نان گندم فربه رسیدهٔ سفید تازهٔ مغسول است که سائیده سبوس آنرا بعد را عتدال جدا کرده خمیر نموده خوب سرشته وکذاشته باشند تا خمیر آن برآمده پس در تنور معتدل طبخ باعتدال نموده باشند وبا شیر وروغن که ترتیب میدهند آنرا شیرمال مینامند وبهترین همه اقسام است وانواع این بسیار است واگر شیرین خواسته باشند با شیرهٔ شکر ودوشاب نیز ترتیب میدهند وبران زردهٔ تخم مرغ میمالند برای رونق آن وابازیر مانند کنجد مقشر ورازیانه ونانخواه وزیره بران میپاشند ویا درخمیر داخل می نمایند ولیکن غیر آبی آن همه بطئ الهضم وغلیظ است امامقوی کرده *طبیعت آن راجع بطبیعت حبوب مصنوعه ازان است* افعال وخواص آن نان گرم مسخن ومجفف رطوبات معده وخائیده آن جهت رفع کلف دندان مؤثر ونان سرد مرطب بدن وتازهٔ آن سریع الانحدار ومسمن بدن ومقوی آن وخشک آن دیرهضم ومجفف واقسام آن مورث تشنگی وبا ابازیر مثل کوره وحلبه وسیاهدانه مشهی ودیرهضم ومفتح ومجفف ومحلل ریاح وبا خشخاش منوم وقابض ونان فطیر وآنچه آرد آن را نرم بپخته وسبوس آن را تمام گرفته باشند دیرهضم ومسدد ونفاخ خصوصا که با شیر ویا با روغن وشیرینی خمیر نموده باشند در اکثر امزجه بخلاف نخاله دار آن که همه را نافع است ونان جو سریع الهضم تر از نان برنج ومبرد وقلیل الغذا وجهت اسهال وتپهای حاره که بی ضعف معده باشد نافع ونفاخ ودر مبرود بن مورث قولنج مصلح آن ماء العسل ومرق گوشت وشکر است ونان برنج سرد بسیار خشک ومعطش ومسدد ومقوی بدن وکثیر الغذا وجهت اسهال صفراوی ودموی ونیکو کردن رنگ رخسار مؤثر ونان گندم وبرنج وجو که با شکر ترتیب داده باشند بدون روغن سریع الهضم وبهترین اقسام نانها است در بعضی امزجه ونان آرد نخود وباقلی وبلوط وارزن بطئ الهضم ومسدد وقلیل الغذا وقابض وبا ترشی بغایت مضر مصلح آن روغن وشیرینی ها است

خبز الحواري بفتح حاء مهمله وواو والف وکسر راء مهمله وسکون یاء نسبت *ماهیت* آن نانی است که در گرفتن سبوس آن بسیار مبالغه کرده باشند وگندم آن سفید بالیده باشد که نان آن سفید گردد وبهترین اقسام نانها است وحواری بمعنی سفید است ودر روم وفرنگ نان را خوب سفید مرتب مینمایند بهتر از جاهای دیگر

خبز الخشکار بضم خا وسکون شین معجمتین وفتح کاف والف وراء مهمله *ماهیت* آن نانی است که گندم آنرا ناشسته وسبوس آنرا ناگرفته ترتیب میدهند *افعال وخواص آن* سریع الانحدار وغیر مسدد در بعضی امزجه وملین طبع ومولد خون سوداوی ومضعف بدن ومورث بواسیر وجرب ومصلح آن شیرینیها است وروغن وشیر تازه دوشیده

خبز السمید بفتح سین مهمله وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه ودال مهمله که مشهور بنان میده است نانی است که در گرفتن سبوس آن مبالغه کرده باشند سریع الانحدار وکثیر الغذا ومورث سدهٔ جگر وسنگ گرده ومصلح آن انیسون ورازیانه وشکر وسکنجبین بزوری است

خبز الطابق

* خبز الطابق * بفتح طاء مهمله و الف وفتح باء موحده وسکون قاف نانی است که خمیر آن فطیر باشد ونازک ساخته برروی طابق آهنی که معرب تابهٔ فارسی است که بفارسی ساج نیز نامند پخته باشند دابغی وسریع الانحدار وموافق اصحاب بواسیری است واین رانان ساجی نیز نامند

خبز الطابون

* خبز الطابون * بفتح طاء مهمله والف وضم باء موحده وسکون واو ونون نانی است که در کرفتن خبوس آن مبالغه کرده باشند وبا روغن ترتیب دهند ورقیق باشد مشهور بکمه است کثیر الغذا ومولد خلط متین ودیر هضم ومضر محرورین

خبز الفرنی

* خبز الفرنی * بضم فا وسکون راء مهمله وکسر نون وسکون یا نانی است که در فرن بپزند واقسام میباشد از ان جمله کماج است ودیکر یکسمات ودیکر نان سنکک واین بجهت مرتاضین وصاحبان اعمال شاقه موافق وفرن آنست که مکانی مجوف که از سنک وکچ ویا از خشت پخته اندک وسیع میسازند وبراین دودکش مانند تون حمام قرار میدهند ودر ان سنک ریزه بسیار بضخامت چهار انکشت وزیاده میریزند وفرش میکنند ودر یک کنار آن آتش میافروزند ودر آنرا بند میکنند تا خوب کرم شود ودود آن زائل کردد وخمیر کماج را با آب نخود خیسانیده خمیر مینمایند تا بجوش آمده با اندک شیرینی وروغنی خمیر میکنند ومیکذارند تا برآید پس در کماج دانها کرده سرآنها را بسته بالای ریکهای کرم در ان فرن می چینند تا پخته وبرشته کردد ویکسمات را نیز با آب نخود خیسانیده خمیر مینمایند وبهر شکل که میخواهند میسازند ودر ظرفی چیده ویا برروی ریکهای کرم بلا واسطه میکذارند تا پخته کردد پس برمی آورند واکر خشک ودو آتشه خواهند همانرا درست ویا لوزی ویا غیرآن بریده در ظرفی چیده برروی ریکهای کرم میکذارند تا رطوبت آنها خشک شود وبرشته کردد وخمیر این مرد وبرآمده سبک وزود هضم میباشد ونان سنکک آنست که خمیر آن اندک رقیق وفطیر میباشد آنرا پهن نموده بزرک ویا کوچک که اندک نازک باشد وبر ان ریکهای کرم مبالغه زنند وابازیر مطلوبه مثل کوزه در خبز بر آن میپاشند تا پخته وبرشته کردد پس برمیآورند وکرما کرم این نان بسیار لذیذ وروغنی این الف میباشد وپزنده نان سنکک باید که بسیار صاحب وقوف باشد ودر شهرهای ایران خصوص کرمان خوب میپزند ودر کرمان بسیار بزرک تا سه ذرع طول وعرض یک ذرع دست وکسری میسازند

خبث

* خبث * بفتح خا وباء یک نقطه وثاء مثلثه جرم اجسادی است که در حین کداختن از انها جدا شود * طبیعت مجموع آن خشک است ودر حرارت وبرودت مختلف

خبث الحدید

* خبث الحدید * بفتح حا وکسر دال مهملتین وسکون یاء مثناة تحتانیه ودال مهمله وآنرا بفارسی نوش وریم آهن وبشیرازی رمه وبهندی لوهه کا کو یعنی فضلهٔ آهن ومدبر آن را کیت بکسر کاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وتاء هندی نامند * ماهیت آن چرکی است که در وقت کداختن از آهن جدا میشود وبهترین خبثها است ومستعمل مدبر مغسول آنست یعنی سائیده در سرکه خیسانیده وخشک نموده شستهٔ آن وهرچند مبالغه در سحق آن زیاده نمایند بهتر است وبرای امراض چشم وکوش بی سرکه باید که باشد * طبیعت آن در دوم کرم ودر سوم خشک * افعال وخواص آن بغایت مجفف ومقوی معده وقلب ودماغ ومانع نزف الدم وادرار حیض ومانع حامله شدن وجهت بواسیر وطحال رطب ورفع رطوبات باطنی وقرحهٔ امعا ومثانه واسترخای مقعده وسلس البول وتحلیل اورام مجرب العین اکتحال آن جهت خشونت پلک چشم الاذن قطور آن جهت پاک کردن چرک کوش الصدر باعسل جهت تصفیهٔ صوت الباه با زرده تخم مرغ بقدر یکدانک

جهت تحریک باه مرطوبین ومایوسین السموم با سکنجبین جهت ادرار ادویهٔ قتاله البواسیر با شراب کهنه جهت قطع خون بواسیر و رحم فرزجهٔ آن باپشم پاره جهت نزف الدم رحم الاورام ضماد آن جهت تحلیل اورام حاره وشیر منعقد در پستان الصدر والزینة چون آنرا بپوست انار با آب وعسل بسایند وخشک کنند پس در روغن زیتون بقدر آنکه سه انگشت بالای آن آید بجوشانند تا ثلث روغن بسوزد وبا حرف بابلی وعسل لعوق سازند وهر روز دو انگشت از آن تناول نمایند جهت تصفیهٔ صوت ونیکوئی رنگ رخسار واخراج فضلات بدن بیعدیل وبدستور چون با روغن زیتون بجوشانند وبا عسل معجون سازند وهر روز مقدار قلیلی بقدر حاجت از آن تناول نمایند مضر شش مصلح آن کتیرا وعسل مقدار شربت آن تا دو دانگ وزیاده از آن مجوز نیست واز خوردن آن عارض میگردد حالتی که از خوردن برادهٔ آن بهم میرسد وعلاج آن نیز همانست وطریقهٔ تدبیر آن ومرکبات مصنوعه از آن در قرابادین ذکر یافت

* خبث الذهب * بفتح ذال معجمه وها وسکون باء موحده نفل طلا است * طبیعت آن لطیف تر از همه * افعال وخواص آن قویتر از خبث الفضه ونائب مناب اقلیمیا است وطلای آن با آب جهت رفع بد بوی زیر بغل وکنج ران مجرب

* خبث الرصاص * بکسر را وفتح صاد مهملتین والف وصاد مهمله ثفل قلعی است * طبیعت آن بغایت سرد وخشک وقابض * افعال وخواص آن مغسول آن جهت التیام جراحت چشم وتقویت باصره ومنع ریختن مواد بچشم موثر ومانند رصاص محرق است بدل آن اسفیداج رصاص

* خبث الفضه * بکسر فا وفتح ضاد معجمهٔ مشدده وها ثفل نقره است بهترین آن سبز رنگ نازک آن * طبیعت آن سرد وخشک وبغایت قابض وبا قوت جاذبه ومجففه * افعال وخواص آن طلای آن جهت قروح چشم وسعفه وجرب وبواسیر ونواصیر والتیام جراحت وبدستور مراهم جهت سه مرض اخیر نافع

* خبث النحاس * بضم نون وفتح حاء مهمله والف وسین مهمله ثفل مس است ودر قوت قریب بخبث الحدید واز آن ضعیفتر وملطف وجالی ودر ادویهٔ چشم وزخمها مستعمل وخوردن آن سم قاتل است

* خبه * بضم خاء معجمه وفتح باء موحدهٔ مشدده وها بشیرازی شفترک وباصفهانی خاکشی وبه تبریزی سوردن وبترکی شیوران ودر ماژندران گیاه آنرا شلم بی نامند ودر هند مشهور بخوب کلان است * ماهیت آن تخمی است ریزه واندک طولانی ودو نوع میباشد یکی ریزه ورنگ آن مائل بسرخی وطعم آن اندک مائل بتلخی ودوم از آن بزرگتر ورنگ آن سرخ مائل بتیرگی وهر دو خودروی در صحراها وباغها ودامن کوهها بسیار میشود ودر ایام بهار وگیاه نوع صغیر آن یک ونیم ذرع نهایت دو ذرع وبرگ آن طولانی شبیه ببرگ جرجیر بری وتند طعم وشاخهای آن باریک ومتفرق وتخم آن در غلافی باریک رقیق بر اطراف شاخها رسته وگیاه کبیر آن تا بسه ذرع وشاخهای آن متفرق وغلیظتر وبرگ آن بزرگتر عریضتر وتند تر وغلاف تخم آن نیز بزرگتر وطعم تخم آن نیز تند تر از اول محتمل که طبیعت نوع صغیر آن در اول دوم گرم ودر اول تر وکبیر آن در آخر دوم گرم باشد * افعال وخواص آن مبهی ومشهی ومقوی معده وهاضمه وجهت گرفتگی آواز ونیکوئی رنگ رخسار وتحلیل مواد نشاع وجدری وحصبه وشری وبرود تا حشا ویکدرهم ونیم آن جهت نفث اخلاط سینه وریه وبا شیر مسمن ونیکو کنندهٔ رنگ رخسار ومحرک باه خصوصا با دو وزن آن شکر که ده روز بنوشند وبدستور چون ده روز هر روز ده مثقال آنرا با چهار مثقال شکر سفید کف نمایند وجوانان سوداوی مزاج را نیز نافع وتهدرم آن جهت

خبث الذهب
خبث الرصاص
خبث الفضه
خبث النحاس
خبه

رفع سمیت ادویهٔ سمیه و بیضهٔ خصوصا که سنگشونموده باکلاب ریاآب خالص آنمقدار بجوشانند که شکفته کرده ونیم گرم بیاشامند وچون قی شود با زبل ستور بیاشامند تا قی بند کرده جهت هیضهٔ صفراوی باآب برک کاسنی تازه مکرر بتجربه آمده وضماد آن جهت قرحهٔ چشم وورم بناکوش وپستان وانثیین ونقرس وورم صلب سرطان ومشوی آن در زخمیر جهت سرفهٔ مزمن وجهت نفث وجگر وقرحهٔ آن جهت اعانت بر حمل وفروج رحم نافع ومصلح مضرت آن کثیرا مقدار شربت از کبیر آن تا دو مثقال واز صغیر آن تا سه مثقال بدل آن درا مرباه وتسمین ومانند آن تودری است که بزر الخمخم نامند وکسانیکه خبه رابزر الخمخم دانسته اند اشتباهی است که ایشان را واقع شده واصل آنست که غیر آنست

* خبیص البیض * بفارسی خاکینه نامند وبا سبزیها کوکو کویند کثیرالغذا ورد یرهضم ومولد خلط غلیظ وباد ارچینی وخولنجان وادویهٔ بامیه مقوی باه است

* فصـــــل الخاء مع الثاء المثلثة *

* خثا * بثای مثلثه سرکین است واز مطلق آن مراد سرکین کاواست ودر اخثاء البقر مذکور شد

* خثو * بفتح خاء معجمه وضم ثاء مثلثه وواو وبتاء دو نقطه از بالا که مخفف ختا تون ترکی وبلغت اهل خطا بمعنی بزرک آمده است مانند لفظ خان وصرد ومرادف هم اند * ماهیت آن کفته اند نام مرغی است که بفارسی رخ نامند بقدر کرکدنی واز ان بزرکتر وطعمهٔ آن اکثرا اوقات میکویند که فیل است ودر بلاد چین وزنج وترک یافت میشود واز استخوان پیشانی آن جهت ملوک قدح میسازند واز خاصیت آن آنست که چون بربالای آن طعام مسموم کذارند عرق کند وهمچنین است سائر استخوان بدن آن وامین الدوله کفته که شاخ آهوی مشک دار است وهمین اثر برای آن بیان کرده وکویند جهت اسهال نیز بغایت نافع است وصاحب تحفه نوشته که مؤلف تذکره کوید که در سراندیب یافت میشود وخوردن بیضهٔ آن بقدر دو درهم جهت حکه وجرب ومعدهٔ جگر نافع وبخور استخوان آن باعث افاقهٔ مصروع وزبل آن جهت رفع آثار وسنکدان آن جهت بواسیر ضماد امفید وصاحب حیوة الحیوان نوشته که ارسطاطالیس کفته در نعوت که آن طائری است عظیم الجثه ودر بلاد چین وبابل وترک بهم میرسد وکسی زنده آنرا ندیده مکر استخوان مردهٔ آن که کوشتهای آن جدا شده وریخته استخوان خالی مانده واز خاصیت آن حیوان آنست که چون بوی سم بشنود حذر کند وبکریزد وعرق کند وحس او برطرف شود ودیکران کفته اند جائیکه بهم میرسد در زمستان وتابستان در راه آن سموم بسیار است وچون بوی سم را بشنود حذر کند وبمیرد پس استخوان آنرا بکیرند واز ان ظروف وقبضهٔ کارد وخنجر وغیرها سازند وچون بدان استخوان بوی سم رسد از ان عرق ترشح نماید وطعام مسموم را چون در ان کذارند ویا بران نهند عرق کند وبدان علامت معلوم کردد که مسموم است ومغز استخوان آن طائر سم کل حیوانات است ومارا ز استخوان آن بکریزد ودر نزدیک آن نرود مترجم صید انه ابو ریحان کفته که یکی از رسولان ملوک چنین کفت که استخوان پیشانی حیوانی است که در میان تشبیه بکاو نر است وسبب رغبت آدمیان بدان آنست که چون نزدیک زهر برند جرم آن عرق کند ابراهیم هندی چنین حکایت کند که یکی از ثقات که باطراف بلاد چین کشته بود چنان کفت که با طایفهٔ در سفر چین رفیق بودم تا روزی از روزها در وقت استوای آفتاب جرم خورشید از چشم ما غایب شد وعالم تاریک کشت ویکدیکر را نمی دیدیم چون اهل چین آن حال مشاهده کردند بسجده افتادند وسرا زسجده برند اشتند تا آفتاب پدید نشد وجهان روشن نکشت چون سرا زسجده برداشتند از ایشان سوال کردم که سبب تاریک شدن عالم ناکاه وسجده نمودن شما چه بود

خبیص البیض خثا خثو

گفتند انچه برروی آفتاب پدید آمد بان عظمت خدای ایشان است وآن سجده خدا ولد خود را کردند چون معتقد ایشان معلوم شد از صفت آن سوال کردم چنان تقریر کردند که او مرغی است بغایت بزرگ وباهیبت ومسکن آن بیابانها میان چین وبلاد زنج است ودران بیابانها فیلان وحشی میباشند که بهیچ طریق اهل نمی شوند طعام آن مرغ آن فیلان میباشند وآن حیوان را ختو گویند بطریق تعظیم چنانچه خاتون وخان وچنانست که گویی خاتون در اصل ختون بوده است درلغت ایشان که درلغت پارسی مبتدل شده است مؤلف گوید که اکثر این سخنان اصلی ندارد وانچه دیده وشنیده شده که ازبلاد چین استخوانی شبیه بکلهٔ مرغی میاورند سفید وسرخ حنائی رنگ خالدار وازان زهگیر میسازند ومیگویند برای دفع سموم نافع است

* فصـــــل الخاء مع الراء المهملة *

خراطین

* خراطین * بفتح خا وراء والف وکسر طاء مشاله مرسه مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون امعاء الارض وحمر الارض نیز وبهندی کیچوه بکسر کاف نامند * ماهیت آن کرمهای سرخ طولانی است که درزمینهای نمناک خصوصا مانند باغچها ودرسرگینها درگرما که بارش شود ودر اوائل سرما نیز بهم میرسد * طبیعت آن در اول گرم وتر وبا رطوبت غریبه * افعال وخواص آن آلات البول آشامیدن سه درهم سائیدهٔ آن بادوشاب انگوری جهت ادرار بول وبا آب گوشت جهت قوت باه بسیار مجرب الحلق والصدر وآلات الغذاء وغیرها جوشانیدهٔ آن درروغن کنجد جهت خناق وسرفهٔ کهنه بغایت آزموده ومسحوق آن باروغن بادام بالخاصیة جهت فتق امعا والتیام آن مجرب دانسته اند وجهت عسرولادت ورفع سنگ گرده ومثانه وباشراب مغیر رنگ بدن یرقانی درمان ساعت الاذن قطور مطبوخ آن باپیه مرغابی جهت تسکین درد گوش وبازیت درگوش مخالف نیز مسکن وجع آن وچون بران نمک پاشند وآبیکه ازان بهمرسد درگوش بچکانند جهت تسکین درد گوش نافع الحلق وغیره ضماد آن جهت ورم حلق ولهاة ومنع نزلات وطلای تازهٔ آن جهت التیام عصب مقطوع مجرب بشرط آنکه تاسه شبانه روز بیند ند ونگشایند وبدستور جهت جراحت اعضای عصبانی مؤثر وبا غبار آسیا جهت استحکام مفصلیکه ازجای خود حرکت کرده باشد وجهت ضربة وسقطه وتسکین اورام حاره وباروغن دانهٔ زرد آلو جهت بواسیر ومطبوخ آن بازیت وطلای آن بازفت وبرگ گل وجهت بزرگ کردن قضیب بغایت موثر ومطبوخ آن با قضیب حمار زنده اکلا وضمادا درین باب مجرب دانسته اند وچون با جعل وبنات وردان طبخ نمایند طلای آن جهت بواسیر ونزف الدم وشقاق مقعده بیعدیل ودرجائی یا درموسمی که خراطین نباشند وخواهند بهم رسانند باید که برگ جیل که شجری است که درهند وبنگاله کثیر الوجود است تند ومعتدی ازان برگ را درگودی کرده خاک وآب برآن بریزند بزودی تکون میابد وازخراطین مسمی بعمل میاورند وآنچیزی شبیه باهن وحلیه صینی است اندک سرخ رنگ بدینقسم که خراطین بسیار را جمع نمایند ومیسوزانند تا خاکستر گردد وخاکستر آن را جمع نموده میشویند ودرمیان آن دانها که برمی اید یک جا کرده میگذارند ودو دانگ سائیدهٔ آن باآب تریاق سم بیش وافیون است وچون درطعام مسموم اندازند وجوش دهد توته وصورت آن را میشکند وکم مینماید ونگاهداشتن آن دردهان نیز جهت سم مار واکثر سموم نافع است

خرامقان

* خرامقان * بفتح خا وراء مهمله والف وفتح میم وقاف والف ونون * ماهیت آن گیاهی است درشکل وبو مانند سنبل الطیب ورنگ آن سبز وطعم آن مائل بشیرینی * طبیعت آن دراول گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ومجفف ودرافعال مانند سنبل الطیب وازان ضعیفتر است

* خربق * بفتح خا وسکون راء مهمله وفتح باء موحده وسکون قاف * ماهیت آن در نوع میباشد ابیض واسود ابیض آن بیخ گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ بارتنگ وازان عریضتر وگل آن سرخ وساق آن بقدر چهار انگشت مضموم ومجوف وچون خشک شود پوست آن مقشر گردد وبیخ آن شبیه بپیاز مستطیل وباریشهای باریک وسفید مائل بزردی وتلخ وازشکستن آن غباری ظاهر میشود ودرجوف آن مانند دام عنکبوت چیزی میباشد ومنبت آن مواضع جبلیه وبهترین آن منبسط السطح معتدل الانبساط سفید مصمت آن است که بآسانی مفتت گردد ولحیم لعابی واز اراضی مرتفعه خشک باشد وچون بچشند اول زبانرا اندک بگزد پس گزندگی آن بیشتر ظاهر گردد وانچه مدور واطراف آن نیز شبیه با ذخر وچون بشکنند از آن گردی بر آید وکم گوشت باشد ردی وغیر مستعمل زیرا که خناق آورد * طبیعت آن در وسط سوم گرم و خشک * افعال خواص آن مسهل بلغم وصفراء غلیظ واخلاط لزجه ومخاطیه ومفتح سدد ومنقی معده وجهت فالج وسرسام وصرع بلغمي وليثرغس وسائر امراض بارده دماغیه ومفاصل وتفتیت حصاة و ادرار حیض وقتل جنین واخراج آن نافع والدماغ سعوط آن مهیج عطسه والعين اکتحال آن در شیافات جهت جلاء غشاوه وحدت بصر الفم وغیره طلاء آن باسرکه جهت قلع دندان متاکل وقوبا وجرب وبرص وبهق بتنهائی ویا ابرسانیز وفرزجهٔ آن مدر حیض وقاتل جنین وچون باسویق وعسل بسرشند وبموش بخورانند بمیرد ودر گلاب وخنازیر باشد وچون باگوشت طبخ دهند گوشت رامهرا سازد وچون ارادهٔ استعمال آن نمایند باید که اصلاح آن نمایند به پختن آن درجوف خمیر ویا مخلوط بحسو جو وروغن بادام ویامخلوط با اندک خاشا ومصطکی نمایند وبهتر آنست که ناشتا نخورند بلکه بربالای اندک طعامی وزیاده ازمقدار شربت آن که از نیم مثقال تا یک مثقال است نباشد زیراکه زیاده آن کشنده است بقی وخناق وتشنج وکشندهٔ سلک وخنزیر است ومداوای کسی که زیاده از مقدار شربت آن خورده وراعراض مذکوره طاری شده تبرید وتطفیه واسهال است اگر طبیعت او محتبس باشد ونشستن در آب گرم ومسکهٔ گاو وبریدن مالیدن وآشامیدن امراق دسمه مانند مرق دجاج وبوئیدن بویهای خوش وگفته اند که خوردن جرم مسحوق آن محدث تشنج است ومقیئ وبهتر آن است که پنج مثقال آنرا در نه اوقیهٔ آب باران سه شبانه روز بخیسانند پس صاف کنند وبیاشامند ویا آنکه مقدار یک رطل آنرا باریچه بارچه نموده درده وقسط آب باران سه روز بخیسانند پس جوش دهند تا دوثلث آن برود ویک ثلث بماند پس صاف نموده جرم آنرا دور کرده با دو رطل عسل صافي جيد بقوام آورند وکف آنرا بگیرند ویک ملعقه آن بتنهائی ویا باآب گرم بیاشامند وگفته اند که چون مقیی قوی بلغم است باید کسیکه شاق ویاد شوار باشد بر وقیئ کردن وعادی نباشد بدان ونیز بیش از عادت بقیئ استعمال ننمایند بلکه عادت بتدریج وبهترین استعمال آن از برای قیئ آنست که تربی را سوراخ کنند وریشهای باریک خربق رابریده دران ترب فروبرند ویک شب بگذارند وصبح ریشهای خربق را برآورده دور نمایند وجلیل عدل ای رقیقی مانند شله بخورد وبعد ازان آن ترب را باسکنجبین بیاشامد وبعد دوساعت بتکلیف قیئ نماید وگفته اند چون کسی آنرا خورده باشد وبراز اورا مرغ بخورد آن مرغ بمیرد

* خربق اسود * بهندی کتکی نامند * ماهیت آن بیخ گیاهی است سیاه برگرد مجوف وبیشتر آن مائل بتدویر وریشهای سیاه باریک ازان رسته شبیه برشته وبرگ آن شبیه ببرگ چنار وازان کوچکتر وزوائد اطراف آن بیشتر وباخشونت وساق آن کوتاه وبنفش وگل آن سفید مائل بسرخی بشکل خوشه وثمر آن شبیه بدانهٔ قرطم وتخم آن در اسهال بی مضرت تر از

اصل ان وتلخی بیخ آن از خربق سفید کمتر ولیکن بدرقوت تند تر و پرخطر * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک * افعال وخواص آن مسهل مزهٔ سود او بلغم وصفرای آمیخته با بلغم وجذاب از عمق بدن وجهت امراض باردهٔ قویتر از سفید ودرجمیع عللی که سفید موثر است این اسرع التاثیر اعضاء الراس والصدر والغذاء وغیرها جهت شقیقه واوجاع سرونزولات مزمنهٔ نازل درچشم وسینه وتنقیهٔ سینه واحشا ومثانه ورحم وچون درشیر بنیها چند روز خیسانند ویا باجو مقشر ویا عدس جوشانیده وآب آنرا بنوشند چند ان مضرت ندارد وبالخاصیت تنقیه بآن کردن باعث تغیر مزاج میشود قریب بمزاج جوانی وغیر مرطوب المزاج رابغایت مضر و مضر کرده ومصلح آن کثیرا وصعتر ودوقو وفطرا سالیون ونودنج ومصطکی ود ومثقال آن کشنده بخناق واسهال مقدار شربت آن از نیم درم تانیم مثقال بدل آن خربق سفید و گویند ماذریون وچهاردانک آن غاریقون ویا ماهی زهرج ونیم وزن آن ماذریون وبوزن آن بیخ کبر وباکبیکج است الفم چون باسرکه بجوشانند وبدان مضمضه کنند درد دندان را ساکن گرداند وبخور آن نیز همین عمل نماید اعضاء الغذاء اشامیدن آن با دواهای ملطف دفع کرم معده نماید وبعضی درسکنجبین می خیسانند ویا درشراب شیرین پس طبخ نموده صاف کرده بتنهائی ویا بامرق مرغ میاشامند اسهال بلغم وصفرا مینماید و گفته اند دافع سودا است ازجمیع بدن واستفراغ صفرای غلیظ زیاده از سقمونیا مینماید بی اذیت الزینة والجروح ضماد آن جهت بهق وبرص ورفع ثآلیل وبردن گوشت زائد فاسد زخمها وناصور مثلب نافع وقطور وفتیله وفرزجهٔ آن مانند سفید آنست وپاشیدن طبیخ آن درمواضع مانع حشرات وچون گندم وامثال آنرا درطبیخ آن بخیسانند قاتل هرطیور ووحوش است که بخورد وچون باموم وگندروزفت وبا آب وروغن بیامیزند وبرجرب بمالند زائل گرداند و گویند چون نزدیك درخت انگور بریند وازان انگور شراب سازند ویا شامند اسهال نماید

* خردل * بفتح خا وسکون را وفتح دال مهملتین ولام بهندی رائی نامند * ماهیت آن گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ ترب وکوچکتر ازان وخشن واندک تند بوی وساق آن مربع وگل آن زرد وتخم آن مدور وسرخ وتند طعم وبری وبستانی میباشد بری آنرا بعربی حرشا وبترکی قیجی نامند وبرگ آن ریزه تر از برگ بستانی وتخم آن مدور وسرخ وبرگ بستانی بزرگتر ازبری ونوع سفید آنرا حرف ابیض وبفارسی اسپند وسپندان نامند ونوع غیر تخم مدور سرخ تند طعم را بترکی کلگ گویند واز مطلق آن مراد بزرگ سرخ رنگ تازهٔ بستانی است که چون بکوبند رنگ آن زرد وبادهنیت وحدت باشد ومستعمل همین نوع است * طبیعت آن درچهارم گرم وخشك * افعال وخواص آن جالی وجاذب اخلاط از عمق بدن ومحلل رطوبات دماغی ومعده وسائر اعضا وهاضم ومفتح سدد ومدر فضلات امراض الراس والمعدة والکبد والطحال وغیرها جهت امراض باردهٔ دماغیه وریحیه مانند لیثرغس ونالج واسترخاو درد سربارد وتفتیح سدهٔ مصفاة وتسکین نزلات باردهٔ وتزکیهٔ حواس وذکای ذهن وتقویت اشتها وزیادتی آن وتسکین درد جگر بارد وسپرز وضماد آن برسربعد تراشیدن موی آن بآهن جهت لیثرغس ونزلهٔ بارد وباعسل بریپشانی جهت صداع وسد نزلات پی درپی وتسکین وجع جگر وطحال وسعوط آن مورث عطسه وجهت انتباه مصروع وصاحب غشي واختناق رحم وانکباب آن جهت تفتیح سدهٔ گوش واکتحال آن بآب وعسل جهت غشاوه وخشونت پلک چشم وقطور آب مطبوخ آن باعسل درچشم جهت شبکوری ودرگوش ودندان جهت تسکین ضربان ودرد آن هردو نافض وچون تخم تازهٔ آنرا بکوبند وعصارهٔ آنرا گرفته خشک نمایند اکتحال آن جهت امراض عین ورفع تخیلات نافع وبدستور چون داخل ادویهٔ عین نمایند وگذاشتن فتیلهٔ آن باانجیر درگوش جهت

درد آن ردوی طنین وغرغرهٔ سائیدهٔ آن با ماء العسل جهت ورم تحت زبان وثقل و استرخای آن وتردد دندان وخشونت قصبهٔ ریهٔ مزمنه ومضغ آن جهت اخراج بلاغم از دهان ولطوخ آن جهت تسکین ضربان ودرد دندان دائم بی ورم مجرب درساعت وچون با عسل ویا پیه ویا موم بآتش کداخته بزیت مخلوط نمایند ربر صورت وچشم بمالند رنک رورا صاف کند وکمنة الدم را زائل سازد وآشامیدن آن با عسل جهت ربو وسعال رطوبی وتقویت باه ویا پودنه وشراب جهت اختناق رحم واخراج کرم معده وآشامیدن جریش آن باآب جهت تپ بلغمي وسوداوی دروی حادث از خلط غلیظ لزج رضماد آن با انجیر جهت نقرس وعرق النسا وداء الثعلب وجذب مواد بظاهر جلد وتسکین وجع بارد ریحی وتحلیل اورام بلغمی مزمن از هر عضو که باشد وبا سرکه جهت جرب متقرح وقوبای مزمن وبد ستور باکبریت وسکنجبین ویا سکنجبین وکرنبه جهت تحلیل خنازیر عجیب النفع وبا ادویهٔ مناسبه جهت تحلیل اورام صلبه وسوداویه وبرص وبا روغن برقضیب جهت نعوظ مجرب وهمچنین آشامیدن تخم آن نیم درم ناشتا با شراب مقوی باه ومنشط وخوردن مخلوط آن با نان ویا شراب جهت اخراج کرم معده ومخلوط کردن آن با مراهم جاذبهٔ جبریه وجربیه نافع وچون کیاه تازهٔ آنرا ویا تخم آنرا با طعام بخورند طعام را هضم ومعده را کرم کرداند وورم طحال را تحلیل دهد وخوردن مسلوق وبرک تازهٔ آن ویا تخم آن باچغندر وخبازی بر مایبش ازقی باعث تقطیع بلغم ومهیا کردانیدن از برای دفع است وبدستور مسلوق آن باچغندر و جهت صرع وسدر عارض از بلغم نافع وکامخ معمول ازان حاد حریف ومحرق وجالی بلغم بقوت وتسخین معده وکبد نماید باید که همیشه بیاشامند وبسیار هم وبه تنهائی نیز بلکه بااغذیهٔ غلیظ تناول نمایند ودافع ضرر آن کاسني ویا دام وسرکه است وصاحب اختیارات کفته که قوبائیکه بهیچ چیز زائل نکردد چون بعد از حمام خردل را سائیده وقوبا را با پارچهٔ خشني آن مقدار بمالند که خون آلوده کردد پس بران بمالند زرد آب بسیاری ازان جاری شود وصحت یابد وبخور آن کریزانندهٔ حشرات وهوام ورازی کفته ریختن آن درسوراخ مار باعث هلاک آنست بدل آن دو وزن آن حب الرشاد وحرمل مضر محرورین ومورث تشنکی مصلح آن کاسني وروغن بادام وسرکه است باید که درتد اوی با نمک هندی ویا بورهٔ ارمني بیاشامند وزیاده از سه درهم کویند که مقدار شربت آنست وپنج درهم غیر کویند آن بحسب امراض وامزجهٔ وازمنه وامکنه استعمال نمایند وچون درآب انکور بینداز ند منع جوشیدن آن کند ودر کیلانات سرکهٔ شیرین ازان ترتیب میدهند وروغن آن که کویند بدستور روغن بادام استخراج نماید بغایت ملطف ومحلل وآشامیدن آن جهت تفتیح سدهٔ اعصاب ورفع نسیان وفالج واوجاع باردهٔ مزمنه وتبهای مزمنه واختناق رحم وقطور آن جهت ثقل سامعه وورم بارد کوش وطلای آن جهت درد دندان واختناق رحم ودردهای کهنه وتحلیل اورام صلبه وسائر اورام بارده نافع مقدار شربت آن تا سه درهم است

خرقطان بفتح خاوسکون راء مهمله وفتح قاف وطاء مهمله والف ونون بهندی بندا نامند ماهیت آن کیاهي است که بر اکثر درختها مانند بادام وزیتون وسدر وغیرها میروید وبرآنها میچسپد وبر زمین نمي نباشد ودو برک آن شبیه ببرک زیتون ومائل باستداره وکل آن سرخ رنک وتخم آن نیز سرخ وبالجمله هیأت برک وکیاه آن بحسب اشیاء متکونه برآنها مختلف میباشد * طبیعت آن نیز اکثری سرد وخشك وباقوت قبض وبعضی کرم وخشك دانسته اند * افعال وخواص آن منقي دماغ ومقوی معده ومفتح سدد ومحلل وآشامیدن آب مطبوخ آن با انجیر جهت سرفه ریك اوقیهٔ آن جهت

خرقطان

شکستگی استخوان رو ثی مفصل وتقلع لفمه الدم ورفع مسیح وذرور برگ خشک ومحترق آن نیز جهت تو با ی سریشرطیکه تو با
را با بول و نمک تدل ی بشویند که خون آلود کرد د پس بما لند و کوبند مسهل اخلاط و مجفف بو ا سیراست وا هل هند برای
آن خواص و منافع بسیار مینویسند از انجمله انچه بر درخت ام غیلان بهم میرسد تعلیق ساق گیاه آن برکمر جهت بوا سیر
وبند ستور آشامیدن آن جهت بواسیر واسهالی که عسر العلاج باشد وبعضی شرط نموده اند که باید روز یکشنبه قبل طلوع آفتاب
گرفته در روسط آن ریسمان هفت لا بسته برکمر بندند و باز نکنند بواسیر و اسهال الدم را مجرب است وبند ستور انچه بر درخت
سدر که کنار نامند و درخت انارنیز وانچه بر درخت ببول تکون یابد چون باشیر گاو زن بعد از حیض سیزده روز بیاشامد
آبستن کردد خصوص که در حین اخذ قمر در منزل شرطین باشد *

* خرم * بضم خا و بفتح را ء مهمله مشدده و سکون میم لغت فارسی است بمعنی فرح * ماهیت آن ازادوره مجهوله
است بعضی گفته اند اسم فارسی مرنجه است و آن گیاهی است که در بساتین و مواضع سایه دار میروید وبرگهای آن باریک
طولانی و گل آن بنفشی وخوشبو وخوش منظرولطیف و برگهای آن متفرق و اهل فرس آنرا تعظیم بسیار مینمایند * طبیعت آن
مائل بگرمی * افعال و خواص آن حالی ومقوی دماغ ومنوم وزیاده کننده عقل وفهم ونظاره آن مورث سرور و فرح
ونگاهداشتن آن درکف دست باعث محبت ودر آستین باعث محبوبی و روغنی که از گل آن ترتیب دهند جهت درد سر
وبیخوابی ورفع توحش وچون ازان موم روغن ترتیب دهند وشب برصورت بمالند و روز بشویند موجب نیکوئی وسرخی
رنگ رخسار و قبول و رافع بغض است وبعضی آنرا سراج القطرب و بعضی دواء الجالبی که بیونانی اسطر طیقوس نامند
وبعضی بتخفیف را بمعنی تشربیض منقی مغسول دانسته اند

* خرنوب * بضم اول وسکون راء مهمله وضم نون وسکون واو وباء موحده و بفتح اول نیز آمده * ماهیت آن بستانی
وبری میباشد بستانی آن درختی است عظیم سبز رکی گردکان و برگ آن بسیار سبز املس مائل بپهن ودرو ضخیم مدور وطرف
شاخهای آن یکی مقابل دیگری وگل آن زرد طلائی وغلاف آن بقدر شبری وکوتاه تر وضخیم تر وسیاه رد انتهای آن شبیه
بباقلا وبقدر ترمس وشیرین طعم ودر تنگاین کرات رد رمارند ان وکیلان لا رکی نامند و بهترین آن بستانی خشک آنست
که مغز آن بسیار شیرین صادق الحلاوة وپوست آن رقیق و از یک سال تجاوز نکرده باشد وازان در مصر وشام رب میسازند
* طبیعت آن در اول سرد ودر دوم خشک وباقوت قابضه ومسهله بخصوص تازه آن وبسیار رسیده شیرین آن در اول
گرم * افعال و خواص آن مدر بول وجهت اوجاع سینه ونقویت معده وتسمین بدن وتولید خلط جید اگرهضم یابد
زیرا که بطی الهضم ونفاخ است خصوصا تازه آن که یک سال بر ان نگذشته باشد وباد وشاب او را ربول نمایند وچون داخل
شمر کنند شمر را از بلگند وا شتهای طعام آورد وجهت سرفه مزمن مجرب دانسته اند وخوردن آن باد انه جهت تسمین
بدن ورفع بنق وضماد بخته آن جهت صدمه وسقطه وامثال آن ونا آلیل وچون تازه آنرا ابرنا لیل بدیدند آنرا ازائل سازد
وچون یک پارچه ازو پارچه تخم آنرا ابرنا لیل بچسبانند آنرا قطع نماید وتخم آن سرد وخشک وبسیار قابض ومحلل اورام
وجهت بروز معده ونزف الدم نافع ومضر معده ومجفف اعضا مصلح آن بیدانه ونبات بدل آن بوزن آن هربلک از قرط
وتراشمت وعفص مقدار شربت آن تا بنجدرهم است ودوم بری وآن نمرخاری است بقدر زرعی وشاخهای آن پراکنده
وخارهای آن تند وریزه وگل آن زرد وداغدار وثمر آن شبیه بکرده کوچکی و در تیزوین گیاه آنوا دک نامند رخرنوب

خرم

خرنوب

نبطی مرادازان است * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و بسیار قابض * افعال و خواص آن مقوی معده و قاطع نزف الدم از هر عضو که باشد و حابس اسهال و جهت یرقان و مغص و منع ادرار حیض و بواسیر و مضمضه و شستن آن جهت درد دندان و استحکام آن و پوست و بیخ نبات آن قالع دندان کرم خورده است و محتاج بکندن بآلت نیست و چون با حنا خضاب کنند مقوی موی و باعث درازی و مانع سفیدی آنست و طلای آن بر بدن جهت رفع اعیا و تقویت اعضا مؤثر و چون بکوبند و در آب بخیسانند و جامهٔ رنگین را در آب آن ترکنند باعث ثبات رنگ آنست و مجرب دانسته اند *

خروع

* خروع * بکسر خا و سکون راء مهمله و فتح واو و سکون عین مهمله بفارسی بید انجیر و به شیرازی کنتو و بترکی کرچک و بهندی آرینڈ نامند * ماهیت آن دو نوع میباشد سفید و سرخ مائل به بنفشی و دوم قویتر از سفید برگ آن شبیه ببرگ انجیر و شرفها از آن بلندتر و ساق آن بقدر قد و ذرع و از آن بزرگتر نیز دیده شده و بیخ آن مانند نی مجوف و ثمر آن خاردار و خوشه دار و مدور و تخم آن بمقدار اندکی و پوست آن منقط و مغز آن سفید و پر روغن و منبت آن بلاد معتدله در حرارت و رطوبت * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و ملین عصب و مسهل قوی خلط بارد و منقی عروق و مقوی اعضا و جهت صداع و فالج و لقوه و رعشه و امراض بارده و ضیق النفس و سرفهٔ بارد و تحلیل قولنج و ریاح و تلیین صلابات و اوجاع ظهر و مثانه و استسقا خصوصا مغز آن که قوت اسهال آن زیاده است و برای ادرار حیض و اخراج مشیمه نافع و چون ده عدد مغز دانهٔ آنرا سائیده با ماء العسل بیاشامند اسهال بلغم و رطوبات مائی نماید و مرخی و مسقط اشتها است و موجب کرب و غثیان و قی مصلح آن کثیرا و مصطکی و نعناع مقدار شربت آن از پنج عدد تا ده عدد و مستعمل مقشر آنست و بیست عدد آن مسکر قوی و بادزهر آن ریباس و عصارهٔ رمان و بدل آن عشر آن دند است و ضماد آن جهت ثآلیل و کلف و تحلیل اورام بلغمی و صلابت و تسکین اوجاع اورام و نقرس و مفاصل و باسور که جهت ورم پستان و اواخر حمره که باد سرخ نامند برگ آن ضعیف تر از حب آنست در اسهال و تریاقیت آن زیاده و آشامیدن عصارهٔ تازهٔ آن مکرر و قی نمودن بدان جهت رفع سم بارد بیش و افیون و امثال آنها و ضماد آن با آرد جو جهت اورام حارهٔ چشم و ورم زیر گلو و سائر اعضای بعیده و مقیی و مسهل و اتامیدن دو مثقال آن با شیر تازه دوشیده جهت تسکین وجع الفؤاد بارد و پوست بیخ آن جهت رفع مغص و انفتاح مجاری و مدر نافع و با ماء العسل جهت تحلیل بلغم لزج از اعضای بعیده خصوصا که تازه ساخته باشند و طلای آن جهت رفع تشنج و تلیین صلابات و درد گوش و انضمام فم رحم و انقلاب آن و جرب متقرح و قروح رطبهٔ سر و ورم معده و رفع اثار کبودی جلد و با زبد البحر جهت داء الثعلب و با آب کندنا جهت بواسیر شرباً و ضماداً و چون در ظرف مس کنند و بر آتش گذارند و سر آنرا بظرف مس بپوشند تا خوب گرم شود و در هر یک مثقال از آن یک حبهٔ کافور خالص اصلی در عین گرمی سر آنرا باز کرده در آن اندازند و باز سر آنرا بپوشند تا گداخته گردد و فرود آورند و بگذارند تا سرد شود و همان قسم پوشیده باشد و بعد از طهارت از قضای حاجت هر مرتبه موضع بواسیر را خشک نموده این روغن را نیم گرم کرده بمالند زائل گرداند و جوشانیدهٔ آن با سلخ الحیه و خردل و تدهین بدان جهت گزازودن الحیه را تسام قوبا و کلف بیعد بدل آن روغن ترب است اهل هند بید انجیر را دافع جذام دانسته اند *

خرموش

* خرموش * بهندی گهوس نامند * ماهیت آن نوعی از موش است بغایت بزرگ که با گربه جنگ میکند و بران غالب می آید * افعال و خواص آن بخور پوست خشک شدهٔ آن جهت بواسیر مجرب و استنجا بطبیخ آن نیز همین اثر دارد و در

مانوروانس ازوش ترومات • فصـــــل الخاء مع الزاى المعجمة •

• خزامى • بفتح اول وزاء معجمه والف وفتح میم والف گویند که بفارسی شب اسوی وشب بوی نیز نامند وبرمی مه د آنرا وبعض گل میرن نیز گفته اند در ماهیت آن اختلاف است وبعضی گویند گیا هی است بسیار خوشبو که بند رمی سرمه دشتی وبشیرازی اریانه نامند وابقا کی غیر منیری دانسته وگفته که گیاهی است لطیف قریب ببنفشه ورد و زرد رما وآتش میروید ودرحیزران میوید ونبت آن کوهستان ومیان رود ها نهار گل آن شبیه ببنفشه مائل بکبود ولاجوردی وبسیار خوشبو زیاده از ناعبه وقریب بنسرین وتخم آن مائل بسیاهی واهل فلاحت بیان نموده که چون پیاز آنرا بعکس هیئت اصلی هرس نمایند وبا علیمی شق نمایند بنفشه میکرود ردیوسف بغدادی صاحب استیا راتر دیگران نیز خیری بری دانسته وگفته اند که گیاهی است شاخ آن دراز وبرک آن ریزه وگل آن سرخ مائل ببنفشی وآسمانجونی وخوشبوتر از گل حنا که ناشیده باشند واز گلهای حنا بیش بری دیگر نیز ومنبت آن زمینهای رملی ونرم واز صفات وخواص خیری ظاهر میشود که خزامی غیرمنیری باشد • طبیعت آن دراول درجه گرم وخشک وبعضی تر دانسته اند وگل آن گرمتر از گیاه آن • افعال وخواص آن گل آن ملطف ومحلل ومفتح سدهٔ دماغ ومقوی آن ورافع صداع وجاذب رطوبات زکامی ومحلل ریاح ومقوی دل وجگر وسپرز ومفتح سدهٔ آنها ومدر فضلات چون سه درهم آنرا بیاشامند وفرزجهٔ آن جهت تنقیهٔ رحم وخوشبو کردن آن ونشف رطوبات وسیلان مزمن ازان وبرودت واحداث گرمی واعانت برحمل وتنگی فرج وبد ستور آشامیدن آن وطلای خشک آن جهت تقویت عصب وخوشبو کردن عرق وضماد آن باآرد جهت اندمال جراحت وتحلیل ورم آن وبخور آن جهت رفع بدبوئی عفونات وروغنی که ازان ترتیب دهند قائم مقام نفطاست ومصدع محرورین مصلح آن مورد مقدار شربت گل آن تا سه درهم بدل آن بابونه است وبیاز وبرگ وتخم آن در افعال ضعیف تر وغیر مستعمل اند •

• خزه • بفتح خا وسکون زای مشدده • ماهیت آن باصطلاح قدیم اسم ثیابی است که از ابریشم وپشم وکچ که بعربی قز نامند ترتیب میدهند وخزخالص لباسی است که از موی بسیار نازک که در زیر موهای خشن نروامثال آن میباشد که بفارسی کرک نامند ترتیب دهند وباصطلاح جدید پوست حیوانی است از سمور کوچکتر • طبیعت آن در دوم گرم وخشک • افعال وخواص آن پوشیدن آن جهت حفظ حرارت ودفع ضرر سرد سرما از پشت وگرده وجهت فالج ونقرس وضعف باه ورفع جذام وحکه سریع الاثر وآشامیدن آن جهت نتق اعصاب واعضای عصبانی وذرور سوختهٔ آن جهت قطع نزف الدم وخشک کردن جراحات نافع •

• خزف • بفتح خا وزاء معجمتین وسکون فا بفارسی سفال نامند • ماهیت آن معروف است • طبیعت آن بسیار خشک وباندک حرارت • افعال وخواص آن ضماد اقسام آن جهت ورمهای نرم وقروح اعضای یابسة المزاج مانند غضروف ووتر وجهت اصلاح جلد وسفال نوبا مرهمها جهت التیام جراحات وبا مرکه جهت حکه وجوششها وخراز وسعفه وجرب ونقرس وباموم روغن جهت ورمهای مزمن وخنازیر وغدد وذرور سفال چینی نرم کوفته جهت جلای بیاض طبقهٔ قرنیه وسنون آن جهت جلای دندان وتقویت لثه وقطع خون آمدن آن مضر اعصاب دماغی ومصلح آن روغن بنفشه وروغن نیلوفر وطلای خزفیکه دران نمک یا خزف پاره ئیکه در نمک ویا سنگریزه ئیکه در نمک بیدا میشود جهت تحلیل اورام بلغمیهٔ بارده مرعه وواجفان چشم موثر • فصـــــل الخاء مع السین المهملة •

* خس ٭ بفتح خاء معجمه و تشدید سین مهمله بفارسي کاهو و ترکي خاس نامند ٭ ما هیت آن نباتی است معروف بستانی و بری میباشد بستانی دو صنف است یک صنف برگ آن عریض و بلند تا بکنگره ونیم وچرب وشیرین ونازک ودر ایران وعربستان و روم وغیرها در موسم بهار میرویند وفروداردودرهند وسنان وبنگاله در موسم زمستان که باران نمیبارد میرویند ولیکن بنور وخوبي وبزرگي آن بلاد نمیشود وصنف دوم ازبستاني نرکیا است وآن نیزدو صنف میباشد یکصنف برگ آن سبزکمرنگ وبسیار نازک وچرب وشیرین وصنف دیگرسربرگهای آن اندک بنفشي ونازکی وچربی و شیرینی این از آن کمتروبرگهای این مدور وصنف دوم پیچیده مانند غنچه ومدور ورهرسال تخم آنرا تازه بتازه ازفرنگ میآورند ودرزمستان می کارند وهرچند هوا سرد تر باشد خوبتر ونازکترو پیچیده ترمیشود واما خس بری برگهای آن باریکتر وبلندتروبی چربی واندک سخت تروسبزتراز بستانی وتلخ وساق آن باینوعیت بسیار وبعضی از آن افیون بعمل میآورند ولیکن از افیون خشخاش بسیار ضعیفتر وانچه تخم آن سیاه باشد برودت ورطوبت آن کمتر از انچه سفید است وتخم صنف برگ بنفش فرنگی آکثرسیاه میباشد وبالجمله بنرمی وصلابت وجودت ورداءت زمین برمیگردد یعنی در زمین نرم چیلکه آب باری آن بحد لائق نمایند برگ وساق آن نرم ونازک وچرب وشیرین وتخم آن سفید میشود وبخلاف اینها بالعکس ومستعمل وماکول بستانی آنست ٭ طبیعت بستانی آن سرد وتردراواپل درم ٭ افعال وخواص آن صاف کنند خون است چنانچه صاحب کافی محمد بن یعقوب کلینی رحمه الله تعالی از حضرت ابي عبد الله علیه السلام روایت میکند که خطاب بموالیان خود کرده فرموده اند که برشما باد خوردن خس بدرستیکه خون را صاف میکند واطبا گفته اند مولد خون صالح رقیق است بهتر از خون متولد ازبقول دیگر ودافع ضرر آب وهوای وبائي واختلاف آب وهوا ومسکن حدت خون وصفرا و بیوست صفرا وسودا وتشنگي والتهاب ومفتح سدد ودافع خمار ومانع مستي وصعود بخارات بدماغ ودرد سرونزله وسرفه که از گرمي وخشکي باشد ومنوم ورادع اورام حاره وملین ومدر بول خصوصا ناشسته آن زیرا که قوت تفتیح این زیاده است از شسته آن وجهت حکه وجذام وجنون ویرقان ودرد بستان وتبهای حاره وقرحه مثانه ومحلل بول وحرقت آن مرد ووباسیر که جهت برانگیختن اشتها ورفع یرقان وتسکین دردمعده ومطبوخ آن کثیرالغذا تر از خام آن وجهت درد سینه وزیاده کردن شیرموثر واکثار آن مضر باه وصاحب سل وربو ومورث نسیان وکلال حواس وبلادت وضعف بصر وظلمت آن وتولید ریاح مصلح آن نعناع وکرفس وملیله پرورده وزیره مقدار شربت از آب آن تاسي درهم وضماد آن جهت تسکین التهاب وتحلیل ورم چشم وهر ورم حار وحمره وورم ودبر و رسوخته آن جهت التیام جراحات وقلاع وتخم آن درد وم سرد وخشک ومخدر ومنوم ومسکن مواد متحرکه واشامیدن دو درهم آن جهت قطع احتلام وضعیف نمودن شهوت جماع ومدنزله وزکام ودرد سینه وتقطیر البول وسیلان مني وطلای آن بر پیشانی جهت خواب آوردن ومنع صداع وریختن مواد بچشم وبرموی جهت منع ریختن آن وبرگزیدگي عقرب جهت دفع سمیت آن ومضر باه مصلح آن مصطکی بدل آن خشخاش و یا دم الاخوین وروغن آن جهت تحلیل صلابات وترطیب دماغ وتنویم ومالیخولیا وصرع یبسي ومنع مستی شراب موثر وآب برگ آن درجمیع افعال مانند تخم آنست وطلای آن با روغن گل جهت تسکین صداع حار نافع وخس بری سرد وترودر رطوبت کمتر از بستاني و بعضی گفته اند سردی آن نیزکمتر از بستاني ودرافعال قویتر از بستاني وبرگ وتخم آن ولبن آن درقوت مانند لبن بستاني بلکه از آن اقوی ومثل لبن خشخاش

میاه است تمیل رهم آن مسهل کیموس مائی وحمل رحیض وجهت گزیدگی عقرب و رتیلا نافع شربا وطلاء واکتحال
آن جهت جلای قروح چشم و رفع غرب ولبن بستانی قریب النفع است بدین

* خس * بفتح خا وسکون سین بی نقطه لغت هندی است * ماهیت * آن ریشهٔ گیاهی است که در هند و بنگاله در موسم
گرما ازان خس خانه میسازند و بران آب میپاشند بسیار خوشبو و سرد و خنک میباشد و با برادهٔ صندل عرق میکشند و عطر
آن را میگیرند بسیار معطر و خوشبو میباشد و آن ریشهای باریک کج واج و کوهی ارمانند ریشهٔ سنبل رومی وازان غلیظتر
و بلندتر بقدر نیم ذرع و خوشبواست ونبات آن شبیه با هل که کولان نامند و کوبند بیخ اذخر آجامی است و در اذخر
اشاره بدان شد و گفته اند ریشهٔ والا است * طبیعت * آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص * آن مفرح ومقوی
قلب ودماغ بارد

* فصل الخاء مع الشین المعجمة *

* خشخاش * بفتح خا وسکون شین وفتح خاء معجمتین والف وشین معجمه بهندی پوست نامند * ماهیت * آن دو صنف
میباشد بستانی که خشخاش سفید وبری که خشخاش سیاه است اما خشخاش بستانی گل آن سفید وتخم آن نیز سفید وریزه
زرد ورو گیاه آن بقدر دو ذرع تا چهار ذرع بحسب اختلاف آب وهوا وزمین بلند وکوتاه میباشد وبرگ آن مشرف
ومزغب طولانی وسرتیز وکوزهٔ آن مشرف وقبهٔ کوزهٔ آن نیز بحسب بلاد واختلاف آب وهوا وزمین بزرگ وکوچک میشود
وهمچنین لبن آن که افیون است قوی وضعیف ودر افیون ذکر یافت ودر ایام بهار میرسد * طبیعت * پوست آن در دوم
سرد ودر اول خشک وبعضی در سوم گفته اند وافیون نا گرفتهٔ آن قویتر از افیون گرفته * افعال وخواص * آن پوست
آن مخدر ورادع ومسدد ونیم درم آن که صبح ناشتا وشام وقت خواب با آب سرد بنوشند جهت اسهال دموی وصفراوی
والتهاب معده وامعا وحرقت مثانه نافع وضماد آن بر پیشانی جهت درد سر وبا حلبه وگلاب که طبخ یافته باشد جهت
ابتدای رمد وتسکین درد آن ومنع ریختن مواد باعضا وآشامیدن آن جهت سعال گرم وسعال تر حادث از رطوبت رقیق
بسبب تبرید وتغلیظ وتجمید وردع خود وباشراب عفص قاطع اسهال مزمن وعصارهٔ آن که کوکنار نامند سرد ومائل برطوبت
در آثار قویتر از تخم آن مدامت آن مرخی اعضا ومشوش کنندهٔ حواس وقاطع باه ومفسد اشتها وهاضمه ومورث نسیان
ومفسد خون وبالعرض محلل حرارت غریزی ومسکن اوجاع حارهٔ یابسه ومنشط مضر ریهٔ مبرودین مصلح آن شکر وعسل
ومصطکی مقدار شربت آن تا یکمثقال ونیم وتخم آن در دوم سرد ودر اول تر مخدر ومنوم ومنضج مواد رقیقهٔ صفراوی
وقابض شکم ومدامت آشامیدن ده درم آن با شکر جهت خشونت سینه وقصبهٔ ریه وسرفهٔ حار یابس ونفث الدم وتپ دق
ورافع هزال خصوصا بودادهٔ آن با عسل مبهی ومدامت آن قاطع باه وبو نیدن بودادهٔ آن جهت رفع بیخوابی مؤثر
ودو درهم آن تا پنج درهم منوم قوی وروغن آن در افعال از تخم آن ضعیفتر ومنوم ومسدد مقدار شربت تخم آن تا ده
درهم وچون خشخاش تازه را با پوست وکنگرهٔ آن بکوبند واقراص سازند جهت سرفه ودرد سینه وحرقة البول وتسکین
تشنگی وحبس اسهال کهنه وتجفیف رطوبات شربا ونیز تجفیف رطوبات وتحلیل اورام ضمادا مقدار شربت آن تا پنج درهم
وهمچنین چون بعد از رسیدن جملهٔ آن را در آب طبخ دهند ولیکن ضعیف تر از قرص آنست وگل آن با آب کشنیز جهت
رفع وجع وسوزش چشم وقرحهٔ قرنیه اکتحالا وطلای آن جهت رفع آثار قروح وبا آب کشنیز جهت نملهٔ ساعیه وقروح خبیثه

ضماد او از روغن آن که بدستور روغن گل ترتیب دهند مثل روغن مسکن درد مانع حار روا ورام رجهت ازاله وسرفهٔ حار شربا وتسکین درد کوش وتحلیل ورم حار آن قطورا مفید وآب مطبوخ برگ آن با عسل که آب خشخاش نامند جهت منع نزلات و سرفه وا سهال مزمن لعوقا نافع خصوصا با اقاقیا وعصارهٔ لحیة التیس وآب مطبوخ آن نطولا جهت رفع بیخوابی وسائیدهٔ کنکرهٔ آن با آرد جو جهت حمره وا ورام حاره ضماد او وطبیخ بیخ آن جهت جگر دلیل وترقیق خلط غلیظ معده شربا مفید و چون برگ نازک تازهٔ نورستهٔ آن را در آب طبخ دهند مانند بقول دیگر با روغن ویا زبریان نموده تناول نمایند تفریح وتنویم آورد و حبس اسهال نماید وبدل آن خشخاش کا هواست

خشخاش بری ماهیت آن خشخاش اسود است وبرگ آن خشن نر وزغب وتشریف آن زیاده از خشخاش بستانی وگل آن ملون بالوان سرخ وبنفش وسیاه وکبود وغیرها وتخم آن سیاه وباصطلاح اطبای سابق افیون عصارهٔ آنست وباصطلاح جدید افیون لبن آن * طبیعت آن درآخر سوم سرد ودر دوم خشک * افعال وخواص آن در جمیع افعال برگ وتخم از بستانی قوی تر وجهت حرارت جگر وسیلان رحم نافع وطبیخ بیخ آن در آب که بنصفه برسد جهت عرق النسا مفید مفرد ماغ مصلح آن را زیانه مقدار شربت از جمیع اجزای آن بقدر نصف شربات اجزای بستانی واز تخم آن یک مثقال بدل آن کا هو بزی است در اکثر مواد *

خشخاش منثور بفتح میم وسکون نون وضم ثاء مثلثه وسکون واو وراء مهمله ومنثور از آن جهت نامند که برگ گل آن زود میریزد وآن قسمی از خشخاش بری است وبرگ آن شبیه ببرگ تره تیزک ورا زیانه وبا خشونت ومائل بسفیدی وساق آن خشن وقبهٔ کوزهٔ آن کوچک شبیه بقبهٔ شقایق ودر رقوت از خشخاش بستانی قویتر واز خشخاش سیاه ضعیف تر

خشخاش زبدی بفتح زای معجمه وباء موحده وکسر دال مهمله ویاء نسبت * ماهیت آن کیاهی است بسیار سفید وسبک وساق آن بقدر ذرعی وبرگ آن بسیار ریزه ودراز وبیخ آن باریک وثمر آن متصل ببرگ آن وسفید ومستعمل وچون جمیع اجزای آن سفید وسبک مانند زبد است لهذا از بدی نامیده اند ودر وسط تابستان میرسد * طبیعت آن بغایت گرم وتند ومانند جبلا هنگ واز جملهٔ سموم است * افعال وخواص آن مقی ومسهل قوی رجهت تنقیهٔ دماغ ودفع بلغم وصرع با ماء القراطن بقی وتخم آن تا یک درم جهت اسهال بلغم مفید وزیاده از آن مستعمل نیست زیرا که بسبب سمیت قتال است ومعالجهٔ کسیکه آنرا خورده باشد معالجه جبلا هنگ است

خشخاش مقرن بضم میم وفتح قاف وراء مشدده وسکون نون وآنرا خشخاش بحری نیز نامند جهت آنکه اکثر کنار دریاها واماکن خشنه میروید * ماهیت آن کیاهی است سفید ومزغب وبا زوائد مانند اره وبرگ آن شبیه ببرگ قلومس وگل آن زرد وثمر آن شبیه بشاخ گاو ومنحنی واز این جهت مقرن نامیده اند ودر جوف آن دانها مانند حلبه وکوچکتر از آن وغیر جبلا هنگ است چه دانهٔ آن زرد است ودانهٔ این زرد نیست وبعضی مردم گمان غلط برده اند که شیاف ما میثا مستخرج از نبات آنست ووجه غلط ایشان مشابهت برگ اینست با برگ آن * طبیعت آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن با ماء العسل حالی ومقطع اخلاط بقی را سهال وا کتحال گل آن بازیت جهت تنقیهٔ جراحات وخشکریشهٔ آنها وآشامیدن یک مثقال از تخم آن مسهل قوی اخلاط لزجه وطبیخ بیخ آن جهت حلل باردهٔ جگر وعرق النسا وترقیق اخلاط غلیظهٔ لزجه نافع

خشخاش بری

خشخاش منثور

خشخاش زبدی

خشخاش مقرن

* خشاب * بضم خا وفتح شین مشدده معجمه والف وباء یک نقطه وخوشاب بواو نیز آمده بفارسی اسم آب مطبوخ میوه ها
است مانند آلوبالو وزردآلو وسیب وبه وامرود ومویز وامثال اینها که با شکر طبخ دهند تا بقوام آید ومانند شراب آنها
است * طبیعت مجموع آنها الطف از اصل آنها است * افعال وخواص آن هریک آن راجع است بانچه ازان اخذ
مینمایند مثلا از آلوبالو جهت تسکین عطش والتهاب واصلاح خلط محترق ودرد سپرز واز به جهت تقویت اعضای رئیسه
وارواح وعفونت هاضمه ورفع عفونات واز سیب جهت رفع خفقان وغثیان وقی صفراوی والتهاب وحرارت کبد و یرقان اصفر
واستسقای حار واز مویز جهت تصفیهٔ صوت وتفتیح سدد ویرقان واز امرود جهت تقویت معده وتسکین حرارت کبد و
بواسیر حار ولینت طبع صفراوی وزبون ترین همه خشاب زردآلو است ومجموع مولد ریاح مصلح آن ها انیسون ومصطکی است

خشاب

* خشکنجبین * بضم خا وسکون شین معجمتین وفتح کاف وسکون نون وفتح جیم وکسر باء موحده وسکون یاء مثناة تحتانیه
ونون معرب از انکبین خشک است * ماهیت آن عسلی است بغایت خشک وتند بوی که از جبال فارس وحدود کازرون
خیزد وگویند شبنمی است که بر اشجار انجا می افتد سبز وزرد وسفید وسیاه وسرخ میباشد ودر تنکابن شکری ودر دیلم
وطبرستان اسپ دندان می نامند * طبیعت آن درچهارم گرم وخشک * افعال وخواص آن درغایت جلا وتقطیع
وتحلیل لزوجات وسرخ آن قویتر از سفید آن وسبز آن بسیار گرم ومائل بتلخی وسیاه آن قریب بعسل بلادر ولهذا استعمال
آن ننمایند مقدار شربت سفید آن تا یک درم وزیاده ازان محرق اخلاط ومهلک وبدل آن بوزن آن عسل ونیم وزن آن
کز انکبین وگویند یک وزن ونیم آن عسل است

خشکنجبین

* خشکنان * وآنرا خشک نانج که معرب خشک نانک است نامند * ماهیت آن نانی است که از آرد گندم خمیر ا
بشیرج سرشته باشند سازند * طبیعت آن گرم وتر در دوم * افعال وخواص آن مولد خون جید ومغذی وفربه کنندهٔ
بدن وجهت اصلاح لاغری کرده وتقویت باه نافع ولیکن عسر الهضم ومولد ریاح غلیظ ومصلح آن سکنجبین ومصنوع
از روغن بهتر از شیرج است که روغن کنجد باشد

خشکنان

* فصل الخاء مع الصاد المهملة *

* خصیه * بضم خاء معجمه وسکون صاد مهمله وفتح یاء مثناة تحتانیه وها * ماهیت آن معروف است وزبون ترین
اعضای حیوان است از هرحیوانی که باشد وبهترین همه خصیهٔ خروس فربه است وگفته اند نیکی وبدی آن بحسب
حیوان برمیگردد * طبیعت آن گرم ورطوبت بر آن غالب وبعضی سرد وخشک گفته اند واول اصح است * افعال
وخواص آن از هرحیوانی در ضمن آن مذکور میشود وخصیهٔ خروس فربه مبهی ومولد منی وخون صالح اما بطئ الهضم
مصلح آن انیسون ونوتنج کوهی ونمک وصعتر ونمک سود نمودن آنست

خصیه

* خصی الثعلب * بضم خاء معجمه وسکون صاد مهمله وضم یا والف ولام وفتح ثاء مثلثه وسکون عین مهمله وفتح لام
وسکون باء موحده بیونانی ساطیون وساطیوریون وبعضی طرفلن بمعنی سه برگ نامند زیرا که گیاه آن سه برگ دارد
* ماهیت آن بیخی است سفید شفاف از سورنجان کوچکتر وطعم آن شیرین و با لزوجت واندک تندی وبوی آن شبیه
ببوی منی وچند نوع میباشد یکی دانهای آن مانند دو بیضهٔ کوچکی که بهم پیوسته باشد واز هربیضهٔ ریشهٔ باریکی دراز رسته
ودرآخر هرریشه دانهٔ کوچکی پیوسته وهرچند آن دانه بزرگ شود بیضه آن کوچکتر گردد وازین جهت آنرا قاتل اخیه
نامند مستعمل اصل بیضه است نه حب مذکور واین نوع را تخم نمیباشد وبرگ این شبیه ببرگ پیاز واز ان اندک عریضتر

ومفروش برروی زمین ونرم وغله غلده میباشد ونوع دوم تخم آن سیاه صلب براق ونوع دیگر ساق آن بقدر شبری واز وسط آن ساقي روئیده وبربالای آن دو وعده یا سه عدد گل زرد رنگ ودر وسط گل تخمي سیاه وساق این سرخ رنگ وبرگ این شبیه ببرگ سوسن آزادکه زنبق است وبیخ آن بقدر جوزی وبیرون آن سرخ واندرون آن سفید وبالزوجت و شیریني منبت آن جبال واماکن نمناک وبیشتر در روم ومصر بهم میرسد اما رومی بهتر وفرق میان هردو اینست که مصری را درحین خامی سوراخ کرده بریسمان کشیده خشک مینمایند بخلاف رومي واین باید تر وشفاف تر از مصری است ودرحزیران میرسد وتاده سال میماند طبیعت نوع اول آن گرم وتر در آخر اول ونوع دوم در دوم ونوع سوم درسوم وهمه با رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مبهي ومقوی عصب وجهت کزاز وتشنج یابس وتمدد وفالج ولقوه ومولد دم صالح ومنی ومقوی باه وبعوظ وطلای آن با روغن گل مقوی موی ورویاننده ومانع سقوط آن مقدار شربت آن تاده مثقال مضر فم معده مصلح آن شکر بدل آن تخم رطبه وتخم زردک وگویند هرکه نوع اخیر را قلع کند دست او بیحس وحرکت گردد وچون آنرا بسوزانند وباموم وروغن زیتون ویا باسرکه تدهین کنند رفع آن کرده ونوع اخیر را درامراض سوداوی وبلغمي مانند فالج ولقوه وتسمین بدن وربزانیدن حصاة کرده وتقویت باه وآوردن نعوظ مبالغه بسیار نوشته اند حتی آنکه چون بیخ مذکور را در دست بگیرند باعث نعوظ گردد واز مقنعور قویتر دانسته اند واصلي ندارد وچون برگ آنرا با زعفران واندک مشک سائیده حمول نمایند وبا شوهر جفت شوند همان ساعت نطفه منعقد گردد وحامله شود ومجرب دانسته اند وتخم آن با شراب بغایت موجب نعوظ وملذ رحواس مضر محرورین فم معده مصلح آن سکنجبین وعصارهٔ لسان الحمل وشکر مقدار شربت از بیخ آن تا یکعدد واز تخم آن تا یکدرهم ودر هند مشهور است که بیخ بهوئین چنپا خصیة الثعلب است واصلی ندارد وشاید نوع اخیر آن باشد وباشبیه بدان واین گل مخصوص بنگاله است درهند وجای دیگر نمیشود اول اززمین گل برمی آید بعد از آن برگ دررائحهٔ وشکل فی الجمله با سوسن شبیه است بدل آن بوزیدان ونیم وزن آن انجره وگویند بوزن آن تخم اسپست *

* خصي الدیك * بکسر دال مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف * ماهیت آن صاحب تحفة المومنین نوشته که حب البان است ومولف تذکره وغیره غیر آن دانسته وگفته اند که آن شبیه بعنب الثعلب واطول از آن ودانهٔ آن بقدر آلوبالوی بزرگی وسفید است * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسهل بلغم لزج ومحلل ریاح وجهت عرق النسا ومفاصل وضماد آن جهت تحلیل صلابات واوجاع مفاصل وعرق النسا نافع ومصدع ومکرب مصلح آن بنفشه مقدار شربت آن تا یکدرهم بدل آن زبره *

* خصي الکلب * بفتح کاف وسکون لام وباء موحده بیونانی ارخص نامند * ماهیت آن گفته اند دو نوع است نوعی شاخهای آن بقدر یک شبر وبرگ آن منبسط برروی زمین ویا قریب بدان وشبیه ببرگ زیتون ونرم تر ونازکتر وبلند تر از آن وگل آن بنفش وبیخ آن شبیه ببیخ بلبوس وبلند تر وباریکتر از آن وسفید ومضاعف ومزدوج مانند دوزیتونی که باهم متصل شده باشند یکي بالای دیگری ویکي ممتلي از رطوبت لزجی واین را ماده نامند ودوم رخومتشنج واین را نر نامند وگاه این بیخ را جوش داده مانند بلبوس میخورند ومنبت آن مواضع حجریه ورملیه است حکیم میر محمد مومن نوشته که ساق آن بی برگ وتانیم ذرع وگل آن ریزه باهم متصل بشکل سروونفش شبیه بشکل اصابع صغر ونوشته که حقیر در فیروز

کوه مرد ورا مشاهده نموده همه صفات با هم شبیه اند مگر آنکه گل اصابع صغر بسیار بهم متصل نیست و هر خ ارغوانی است * طبیعت آن گرم و خشک قریب بسوم و در بیخ بزرگ آن رطوبت فضلیه و کوچک آن بی رطوبت و حدت و گرمی این زیاده از آنست * افعال و خواص آن محلل اورام بلغمی و مسخن رئه و بزرگ آن محرک جماع بقوت تمام و کوچک آن قاطع آن و گفته اند بزرگ مادهٔ آن ماده ام که تر و تازه است محرک آنست خصوصا جوشانیدهٔ آن در شیر بز و چون خشک کرده این نیز قاطع شهوت جماع میکرده و گویند هر یک را که بعد دیگری بخورند فعل آنرا باطل میکرده اند و مشهور نزد اهل انطاکیه آنست که چون قسم بزرگ آنرا بخورند پسر میزایند و چون قسم کوچک انرا دختر و مسخن رئه است مصلح آن صمغ و خشخاش و نوع دوم ساق آن بقدر یک شبر و برگ آن شبیه برگ کندنا و از آن بلندتر و عریضتر و در آن رطوبتی چسپنده و گل آن بنفش و بیخ آن مانند دو بیضهٔ کوچک متصل بهم * طبیعت آن گرم و خشک در سوم * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت حبس بطن و قطع شهوت جماع خصوصا اکثار آن و ضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمیه و تنقیهٔ قروح و منع نملهٔ ساعیه از انبساط و قطع عفونت آنها و زائل کنندهٔ آثار جلد و قلاع دهان و بدستور ذرور آن بر اورام و قروح خبیثه

* خصی العجاجیل * خصیهٔ گوساله است چون خشک کنند و با شراب بیاشامند نعوظ تمام آورد و مقوی باه بود

* خصی الایل * خایهٔ بز کوهی است چون خشک کنند و با شراب بیاشامند جهت گزیدگی افعی نافع

* فصـــــل الخاء مع الطاء المهملة *

* خطاف بضم خاء معجمه و فتح طاء مشدده مهمله مشالهٔ و الف و فا بعربی ابابیل و بفارسی پرستوک و بترکی قرلانقوج و بدیلمی حجلا و بهندی سبالی و گنهیا و بت دیوری نامند * ماهیت آن از طیور معروفه است * طبیعت گوشت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن کباب گوشت آن مفتح سدد و دافع یرقان و امراض سپرز و سنگ مثانه و آشامیدن یک مثقال خشک مسحوق آن جهت قوت باصره و دو درهم از نمک سوده خشک آن جهت خناق و غرغرهٔ خاکستر آن با آب جهت خناق و جمیع امراض لوزتین و حلق و بدستور با عسل و طلای سوختهٔ آن بر خنک نیز همین اثر دارد و اکتحال محرق بچهٔ آن با خون مقوی باصره و دماغ آن با عسل و یا با سرکین و بدستور خاکستر آن با عسل جهت ابتدای نزول آب و جرب و بیاض و سبل و ظفره نافع و همچنین خون گرم گرم آن و سرکین آن بغایت جالی و جهت نیکوئی رنگ رخسار و رفع بهق و آثار جلد و بازهرهٔ گاو جهت سفید کردن موی سیاه مجرب دانسته اند و خوردن آب معصور مدقوق آن با قدری بادروج جهت اخراج جنین میت مربع الاثر و بدستور یک مثقال خاکستر آشیان آن که مو زائیده باشند جهت عسر ولادت موثر و سعوط زهرهٔ آن جهت سیاه کردن موی سر و ریش و یوسف بغدادی گفته مخصوص بسفیدی قبل از وقت است و باید که در آنوقت شیر در دهان نگاه دارند که دندان سیاه نشود و طلای چشمهای آن با روغن زنبق بر ناف زنان جهت عسر ولادت مفید و چون در سالی دو بار بچه میدهد هر گاه در حین زیادتی نور قمر شکم بچهٔ اول را بشکافند دو سنگریزه در آن ظاهر میگردد یکی یکرنگ و دیگری ملون چون یکرنگ غیر ملون آنرا در پوست گوساله که در حین زائیدن بدن آن گوساله بزمین نرسد یعنی نگذارند که بر زمین فرود آید بدست معلق گرفته ذبح نمایند و پوست آنرا بگیرند و در آن بسته در گردن و یا بازوی صاحب صرع بندند جهت رفع آن مجرب دانسته اند و سنگ ملون را چون در حریر سفید پیچیده با خود نگاهدارند باعث جاه و قضای حوائج گردد و امین الدوله گفته سنگ ملون

خصی العجاجیل
خصی الایل
خطاف

سرخ میباشد وتعلیق آن جهت رفع فزع مؤثر وگویند چون بچهٔ آنرا با زعفران وا مثال آن زرد کنند بطوریکه در حین رنگ کردن مادر دید راو نبیند جهت رفع زردی بچهٔ خود سنگ یرقان را با آشیان خود آورند آن سنگ جهت یرقان مقبول ودر حجر الخطاطیف ذکر یافت وچون سر ماده ونر آنرا هر دو با آتش سوخته در شراب قومیکه شراب مخمور زنند اخذ از ذکر نبا ورد *

* خطمی * بفتح خاء معجمه وسکون طاء مهمله وکسر میم ویاو بکسر خا نیز آمده اسم او بیونانی مشتق از اسم کثیر المنافع است * ماهیت آن گیاهی است معروف واز انواع خبازی شمرده اند وگل آن سفید وسرخ والوان مختلف وبهترین همه سفید وانچه بیگل باشد خطمی نیز نامند ونوع ارغوانی کبود آنرا بهندی خیرو نامند * طبیعت آن جالینوس سرد وتر دانسته وشیخ الرئیس گرم باعتدال گفته وتخم وبیخ آنرا در قوت مانند گل آن واز آن بسیار قویتر وتجفیف آن بیشتر ولطیفتر ودیگران معتدل القوی ومائل بسردی وتری دانسته اند * افعال وخواص ومنافع آن محلل ومنضج ورادع ومرخی وملین وگل آن ضعیفتر از تخم وبرگ وساق آن وضماد برگ آن جهت اورام دماغ وبیخ گوش وتهیج ونفخهٔ اجفان والتیام قروح وتسکین وجع اورام وتحلیل آنها وخنازیر ونضج خراجات ودمل وورم پستان ومقعده وجراحات وجزاز وشکستگی اعضا وعرق النسا ومفاصل که همه از گرمی باشد وبا روغن زیتون جهت گزیدن هوام وسوختگی آتش وبا پیه مرغابی جهت درد مفاصل وعرق النسا ورعشه وباد وبهٔ مناسبه وروغنها جهت ذات الجنب وذات الریه وضماد پختهٔ آن با روغن بغایت منضج اورام حاره سریع الاثر وطول آن جهت نرم داشتن موی وجلوس در طبیخ آن جهت ورم مقعده وانضمام فم رحم زنان عقیم مفید وتخم کوبیدهٔ آن جهت سنگ گرده ولعاب خام آن با شکر نیم گرم نموده جهت سرفهٔ حار ورفع نفث الدم بسبب قوت قابضه که دارد وضماد آن با سرکه بشرط آنکه در آفتاب نه نشینند جهت رفع بهق وبا روغن زیتون وسرکه جهت سموم حیوانی وچون بگیرند یک جزو از آن باد وجزو خرما وباسرکه بسرشند جهت تحلیل اورام بغایت مجرب وخائیدن آن جهت تسکین عطش وچون تخم آنرا با صمغ عربی مساوی الوزن طبخ نمایند ودست وپا را مکرر با آن بشویند جهت رفع شقاق وتقشر جلد کف دست وپا نافع وطلای مطبوخ آن بر سم اسب جهت رویانیدن آن وپوست بیخ آن بغایت ملین وقوی التحلیل وآشامیدن طبیخ سه درهم آن جهت رفع زحیر وقولنج ومدهٔ امعا وقرحهٔ آن واسهال صفراوی وحرقة البول وامعا وورم آن واسهال ردی وبدستور تخم آن جهت امراض مذکوره وباشراب جهت عسر البول وتفتیت حصاة وفضلات خام مثانه وعرق النسا وشقاق عضلات ومضمضه بطبیخ آن با سرکه جهت درد دندان حار وچون بیخ آنرا کوبیده در لته بسته در آب کذارند ودر زیر آسمان شب نگاه دارند چندانکه آب منجمد گردد طلای آن جهت رفع تهبج پلک چشم مؤثر وجهت سرفهٔ حار ونفث الدم مجرب وطبیخ آن نیز همین اثر دارد ودر جلوس در طبیخ آن جهت تحجر مفاصل وصلابت اعضا واغتسال بمویلدان مانع تشقق آن ونیز ضماد بیخ مسحوق مطبوخ آن با پیه خوک وروغن سوسن وآرد باقلا جهت تعقد مفاصل وتحلیل اورام صلبه نافع وحقنه بطبیخ آن جهت امراض امعای مذکوره وغیر آن وطلای طبیخ آن جهت گزیدن گی زنبور عسل وبا عسل جهت رفع مضرت گزیدن کی هوام وحمول آن با پیه بط یا مرغابی وصمغ البطم جهت ورم رحم وانضمام فم آن مجرب مضر معده مصلح آن عصارهٔ زرشک وعسل ورازیانه وگویند مضر ریه مصلح آن عسل است مقدار شربت از جرم آن یک مثقال واز طبیخ آن تا سی مثقال بدل آن خبازی وصمغ خطمی که در هنگام گرمی هوا از درخت آن میگیرند وزرد وسرخ رنگ میباشد جهت تسکین عطش وحبس بطن وقی صفراوی مجرب گفته اند

خطمی

* فصــــــــل الخاء مع الفاء *

* خفاش * بضم خاء معجمه وفتح فاء مشدده والف وشين معجمه و بفتح خانیز آمده * وخشاف ووطواط وبفارسی شب پرۀ وبشیرازی موش کور وبهندی چمکادر وبزبنگاله چمکادری نامند * ماهیت آن طائری است معروف بخلاف طیور دیگر وچهارپا دارد و دندانها و پشم ومانند چهارپایان بچهاربارا میزاید وحیض می بیند و آبستن میشود و میزاید وشیرمیدهد و پرواز مینماید مانند طیور ولیکن بال آن مانند بال مرغان دیگر پرندارد بلکه پوستی است بالای اضلاع وغضاریف کشیده که آنها را حرکت میدهد و منقبض ومنبسط میسازد وسیاه رنگ وبسیار ضعیف البصراست ولهذا در روز بسبب روشنی وتابش شعاع آفتاب از آشیان خود بیرون نمی آید واگر آشیان آنرا خراب کنند وبرآید غلیواج وکلاغ آنرا میگیرند وشب خصوصاً شبهای ناقص النور بسبب تاریکی برمیآید و پرواز مینماید ودرزاید النور کمتر برمی آید وازین جهت مرض روزکوری را خفش وصاحب آنرا اخفش مینامند * طبیعت آن درسوم گرم ودرچهارم خشک وحرارت گوشت آن کمتر از حرارت فضلات آن * افعال وخواص آن آشامیدن مرقۀ پختۀ آن مسهل فضلات زرد آب ودافع استسقا و درد ورک ومهرا پختۀ آن در روغن زیتون وزنبق جهت فالج ورعشه واوجاع مفاصل وظهر ونقرس وتحلیل اورام باردۀ ودر روغن کنجد جهت عرق النسا خصوصاً چون مکرر بمالند وطلای مطبوخ مهرای آن در ظرف آهنی یا مسی با روغن زنبق که چون روغن خشک گردد باز روغن داخل نمایند تا مهرا گردد وصاف نمایند جهت فالج قدیم ورعشه وربو ونقرس ودرد اعضا ومنع اسقاط موی ومنع بزرگ شدن پستان بغایت نافع وطلای مهرا پختۀ آن در آب برا حلیل جهت رفع حبس البول وبدستور قطور آب مطبوخ آن در سوراخ قضیب وجلوس در طبیخ آن جهت فالج واسترخا واکتحال دماغ آن با آب پیاز جهت نزول آب و با عسل جهت بیاض وچون خون آنرا بر عانۀ صبیان طلا نمایند موی نروید وچون بر پستان دختران بمالند بسیار بزرگ نگردد واکتحال آن رافع غشاوه است وخاکستر آن جهت حدت بصر وجلای بیاض آن وچون در شراب اندازند رافع مستی آنست وطلای زهرۀ آن بر فرج زن جهت رفع عسر ولادت مجرب در حال ومالیدن دماغ آن بر اسفل قدم جهت تهییج باه وسرگین آن بسیار گرم وخشک تا چهارم واکتحال آن جهت رفع بیاض وطلای آن جهت رفع قوبا وشیر آن نیز بسیار گرم وکریه الرائحه وبسیار جالی وبا سمیت ویکمثقال آن کشنده وربع درهم آن مخرج حصاۃ ودر سقوف آشیانه آنها چیزی یافت میشود منجمد سفید رنگ بمقدار بند انگشتی وکوچکتر وبزرگتر از آن ومتخلخل شبیه بفلی وسفید تر از آن ودر سوراخ دارطلای آن جهت قلع ثالیل وستردن موی از بدن ومنع بزرگ شدن پستان ولیکن مقرح جلد است وبول آن نیز مانند شیر آن وحار وزاید به دمندۀ مواد واکتحال آن جهت بیاض عین ولبن آن نیز جالی بیاض ونافخنه است ولیکن مرد ومضرانند بچشم اجتناب بهتر از استعمال آنست گویند چون سر آنرا در زیر بالین شخصی بنحویکه آن شخص عالم بدان نباشد گذارند آن شخص را خواب نیاید وبدستور چشم ودل آن همین اثر دارد ودفن نمودن سر آن در برج کبوتران باعث جمعیت کبوتران است در آن ودر سوراخ موش باعث گریختن موشانست از آن خانه وتعلیق دل آن معین بر جماع ونیز گفته اند که چون میان خطاف وخفاش عداوتست وخفاش از بوی کرفس گریزان لهذا خطاف کرفس زیاد در آشیان خود میآورد جهت محفوظ بودن بچهای خود از آن وچون کردن نوع کبیر که بهندی بادر نامند از بیخ قطع نمایند وبخ کرده رجوف تنۀ آن گذارند قرت باه بخشد ومالیدن مغز سر آن بر ذکر مقوی آنست

* فصــــــــل الخاء مع اللام *

(حاشیه: طلا ..... ۱)

* **خل** * بفتح خاء معجمه و سکون لام مشدده بفارسی سرکه نامند * **ماهیت** آن از اکثر چیزها مانند انگور و مویز و خرما و انجیر و شکر و آب نیشکر و تاری و عسل و امثال اینها و میوهٔ آبدار و شیرین و از حبوب نیز مانند برنج وغیره ترتیب میدهند و بهترین همه انگوریست که آب انگور را گرفته صاف نموده و یا بدون تصفیه با ثفال عنب در خم خزفی و یا چینی که اندرون آنرا پیه مالیده با شند ریخته و بر هر صد رطل از آن ده رطل سرکهٔ جید ریزند و سر آنرا بپوشند و بگل بگیرند و در آفتاب و یا جای گرم بگذارند تا برسد و یا آنکه اولا دران سرکه نریزند و بگذارند تا خوب بجوش آید و خمر گردد پس دران سرکه و نمک بریزند و بگذارند تا برسد و ترش گردد و خل خمر عبارت ازین است و یا آنکه خمر خود بخود استحاله یافته خل گردد و خل تمر یعنی سرکهٔ خرما آنست که بگیرند خرما را و در هر ده رطل آن چهل رطل آب گرم شیرین صافی ریزند و در خم تازهٔ مقیر و یا پیه آلود ریخته سر آنرا بسته در آفتاب گذارند یکهفته پس مالیده صاف کرده در ده رطل از آن یکرطل سرکه جید و نیم اوقیهٔ نمک ریزند و در خم کرده در جائی گذارند که آفتاب همیشه بران بتابد تا برسد و از آب نیشکر و تار و میوهای آبدار و بسیار مانند آب انگور است و از مویز و انجیر و نیشکر خشک کم آب و امثال اینها مانند خرما است و از شکر و عسل چنان است که در آب گرم حل نمایند که در هر ده رطل آن چهل رطل آب باشد و صاف نموده در خم کرده در آفتاب گذارند تا بجوش آید پس صاف کرده سرکهٔ تند کهنه و قدری نمک داخل آن نمایند و باز بگذارند تا برسد * **طبیعت** آن انگوری آن مرکب القوی از جوهر حار لطیف قلیل و جوهر بارد لطیف کثیر و در دوم سرد و خشک و گویند خشکی آن در سوم است و خرمائی و مویزی و انجیری و عسلی و بعض اینها قریب بدان و عسلی گرم تر و خشکتر از آن و بعضی کمتر از انست و قوت قابضهٔ آنچه دران قبضیت باشد مانند خل متخذ از کمثری و تفاح و سفرجل و امثال اینها زیاده و خل مرکب از سه جزو میباشد جزو حاری که قوت تفتیح و نفوذ آن از انست و جزو بارد ارضی که قوت قابضهٔ آن از انست و جزو مائی بارد رطب و این غالب بر همه است و ازین جهت مرخی و مضعف اعصاب است * **افعال و خواص** آن قابض و بسیار مجفف و سریع النفوذ و رسانندهٔ قوی ادویه با عضاء و ملطف و قاطع اخلاط غلیظه امراض الراس طلاء و نطول آن بتنهائی و یا با روغن زیت و یا روغن گل ممزوج با هم جهت صداع حار صداعیکه از آفتاب بهم رسیده باشد و یا از صفرا و یا بخارات حاره و یا حمام گرم و بدستور تر نمودن پارچه بدان و یا با سرکهٔ کهنه و گلاب جوشانیده باشند و یا بر پیشانی انداختن و بوئیدن آن بتنهائی جهت تفتیح سدهٔ مصفاة و نزلهٔ حار و صداع گرم و تقویت دماغ حار و بااد ویهٔ متناسبه مانند روغن بادام و روغن گل و گلاب و آب خیار و امثال اینها جهت تسکین صداع حار سرسام و هذیان و بدستور بخور آن جهت امراض مذکوره و تفتیح سدهٔ خیشوم و همچنین چون بر آجر گرم و یا سنگ گرم کرده ریزند و یا سنگریزه و یا آجر گرم کرده دران اندازند و بخار آنرا بگیرند چون بگوزن سرکه و دو وزن آن آب و قدری شکر در ظرف خزفی سر بسته که بر سر آن قمعی گذاشته و اطراف آنرا بخمیر آرد ماش مسدود کرده سوراخ قمع را بند کرده بجوش دهند قدری پس بخار آنرا که سوراخ قمع را بگشایند که اندک اندک و بملائمت بر آید و بر ورم گلو و حلق رسانند و بعد سه ساعت تجدید کنند از سه چهار مرتبه زائل میگردد انشاء الله تعالی العین لطوخ آن با عسل جهت کمنهٔ زیر چشم و خون مرده تحت جلد الاذن قطور آن جهت قتل کرم گوش و تسکین درد آن مجرب و بخور آن جهت دوی و طنین و ثقل سامعه و تفتیح سدهٔ مصفاة و باعث حدت سامعه الفم چون یک اوقیهٔ پیاز عنصل خشک را ورق کرده در سرکه بجوشانند تا مهرا شود یکهفته در آفتاب گذارند پس صاف نموده ناشتا هر روز دو درهم آنرا بیاشامند جهت

بد بوئی دهان که بمشارکت معده باشد نافع و مضمضه بدان با نمک جهت قطع خون بن دندان که کنده باشند باز اج
ببفیل جهت تصفیه رجلای دندان و جهت قطع خون لثه وسستی آن و باشبت جهت رفع تحرک اسنان وغرغرهٔ آن جهت
منع سیلان فضول بحلق و خناق وسقوط لهاة و درد دندان و بازیره و صعتر جهت تسکین درد دندان و قروح لثه وخوردن
آن اندک اندک جهت رفع زلوی در حلق مانده وسرفهٔ مزمن ونفس انتصاب که از گرمی باشد و خل جوز که گردکان هنگامیکه
مغز او بند قبی بود در سرکه اندازند و یکماه گذارند تا برسد و بدان غرغره نمایند جهت خناق و امراض مذکورهٔ دهان انفع
اعضاء النفس والغذاء والنفض خل عنصل جهت سرفهٔ بارد وضیق النفس و امراض دماغی وطحال و استسقا وخوردن
سرکه جهت رفع تشنگی و اعانت برهضم وقطع نزف الدم اعضای باطنی وتحریک اشتها وکند اختن بلغم وسبرز و تقطیع صفرا و
تفتیح سدهٔ ماساریقا و سپرز رسانند و اثرادویه بطحال بمناسبت ترشی طعم شود که در طحال است و مداومت آن ناشتا
جهت قتل کرم معده و طعامی که با سرکه پخته باشد مانع سیلان فضول است بمعده السم تجی کردن بعد خوردن کرم کرده
آن جهت رفع سمیت ادویهٔ قتاله و جمود خون و شیر در معده و با نمک جهت رفع ضرر فطر و سگ دیوانه گزیده خصوصا سرکهٔ
انگوری و آشامیدن سرکهٔ که انجیر یا مویز یا پوست بیخ کبر در ان خیسانیده باشند ناشتا جهت تحلیل سپرز و استسقا و سرکهٔ
که در ان اندک مازریون خیسانیده باشد با عسل جهت استسقا و رفع برودت رحم القروح والاورام والجرب تحقین
بسرکهٔ گرم کرده با نمک بعد حقنهٔ لینه جهت قروح امعا و قروح ساعیه و طلای آن جهت منع انتشار قروح خبیثه و حمره بحا وجمرهٔ
بجیم و نمله و جرب متقرح و بواسیر و داخس و توباور و رم ظاهری و باطنی و مانع و رم جراحات تازه و خارش بدن و گزیدن حیوانات
سمیهٔ حاره و سوختگی آتش و نیز طلای آن مانع قبول ماده است از هجا و رخود و نطول آن جهت گزیدن حیوانات سمی
و جهت نزف الدم ظاهر و قطع سیلان آن و ضماد انجیریکه در سرکه طبخ یافته باشد جهت سوزش عضو و خشونت آن و با کبریت
جهت نقرس و با بزرقطونا جهت کبهٔ ارمنی که دانه سال نامند مجرب با تکرار عمل و با آرد جو جهت خناق و ورم پستان
و بنا گوش و سائر اورام حاره و با حرمل جهت خدر و کزاز و وجع مفاصل و بار ماد کرم جهت غدد و ورم بارد و بثور آن که
برسنگ گرم ریزند جهت بواسیر و مضر بیران و سوداوی مزاجان و صاحبان امراض رئه مانند سرفهٔ تازه و خشک و غیرها و ریاح
غلیظه و درد مفاصل و ضعف احشا و باه و رحم و مضر اعصاب و اعضاء عصبانی و باه و ناقهین و مبرودین و مداومت آن مورث
استسقا و ضعف بصر و زردی رنگ رخسار و سحج و لاغری بدن مصلح آن شیرینیها و گوشت آب جرب و شراب سرخ غلیظ و در رفع
ضرر سرفه شیرینی و روغن بادام وادویهٔ ضعیفة الحرارة و در ضعف اعصاب عسل و ادویه حاره و در سحج لعابها مقدار شربت
آن تا هفت مثقال بدل آن در بعضی امور شراب و در بعضی آب لیمونست و گویند سرکهٔ نارجیل و تاری مضر عصب نیستند

* خلاف * بکسر خاء معجمه و فتح لام و الف و فا و بفتح خا نیز آمده * ماهیت آن شامل بید مشک و بید بری و بید
موله است و از مطلق آن مراد بید بری است که صفصاف و بفارسی بید ساده نامند درخت آن عظیم و رنگ چوب آن سفید
اندک رخو و برگ آن باریک و بلند تا بشبری و گل آن در ایام بهار بعد روئیدن برگ از شاخها و بین برگها میروید زرد رنگ
و اندک خوش بو و باریک و بلند بقدر انگشتی و ثمر آن مانند خوشه که از ساق شاخهای آن میروید و در کتب بید عبارت از آنست
و در اکثر مواضع یافت میشود و قسمی ثمر آن بیگل و بهترین آن آن بود که در کنار آبها روئیده باشد * طبیعت گل آن در دوم
سرد و در اول تر و برگ آن تریه و خشک و ثمر آن در اول سرد و تر با اندک قوت قبض و الدعی و تجفیفی * افعال و خواص

ان ملطف ومقوی دماغ وقلب حار ومفتح سدهٔ جگر ورافع صداع وریاح وخفقان وتشنگی وضعف معده وتبهای محرقه وصفراویه
وجمیع امراض حاره وعرق شکوفهٔ آن الطف از جرم شکوفهٔ آن ودر افعال مذکوره اقوی از عرق برگ آن وجرم برگ آن قابض
ورادع وعصارهٔ آن مسهل بلغم وصفرا وسودا وجهت صرع ومنع لرز تبها وتفتیح سدهٔ جگر ویرقان وصلابت سپرز وادرار بول
واختناق رحم ومفاصل ونقرس وگزیدن عقرب وادویهٔ سمیه وقطور آن در گوش جهت پاک کردن چرک آن بسیار
مفید وجلوس در طبیخ برگ وشاخ آن جهت رفع فساد اعضا بغایت موثر وخوابیدن بر فرش آن جهت رفع حرارت کبد
وقلب وثمر آن جهت ضربه که بر حد فه رسیده باشد ضمادا وجهت نزف الدم وبدستور ضماد برگ تازهٔ آن وآشامیدن
آن جهت اسهال دموی وعرق آن جهت خفقان حار وحمی جدری وحمیات حارهٔ حاده وحمی دق وصمغ آن که از برگ
آن بیرون میآید جالی ومقوی باصره وخاکستر چوب آن جهت نزف الدم وبا سرکه جهت تآلیل ونمله وورم پستان
وورم اعضای ظاهری وزخمهای شوی وآبله وارام حاره وبدستور ضماد آب برگ تازهٔ آن وجرم برگ آن قابض ورادع مضر
تهیگاه مصلح آن گلاب وشکر مقدار شربت از آب آن از هشت درهم تا بیست درهم که باشکر بنوشند بدل آن ریباس ودستور آشامیدن
آب برگ آن در قرابادین در حرف المیم ذکر یافت وبهتر از آب کاسنی وماء الشعیر است جهت اکثر امراض وآشامیدن
بیست درهم آن جهت رفع سدهٔ کبد نافع وعرق آن در حرف العین وروغن گل آن که بدستور دهن ورد ترتیب دهند بارد و
مجفف ومنشف ومسکن صداع طلاء ومانع صعود ابخرهٔ حاره وسورت خون نیز شرباً ودر سائر افعال قائم مقام روغن گل است

خلاف البلخی

* خلاف البلخی * بفارسی بید مشک نامند ودر شام شاه بید ودر روم بهرامج * ماهیت آن درخت آن شبیه
بدرخت بید ساده واز آن کوچکتر وبرگ آن از آن نازکتر وعریضتر ودر طول کمتر وگل این قبل از برآمدن برگ بهم میرسد
بقدر انگشتی وبلوطی وبعضی شبیه بدست گربه وبر آن زغبهای بلند وبرسر آن دانهای ریزه وزرد با اندک سرخی وبعضی
مائل باندک سیاهی وسفیدی وبسیار خوشبوی وهرچند زغبهای آن زیاده وزردی آن غالب باشد خوشبوتر میباشد
* طبیعت آن جالینوس سرد وتر دانسته وجمعی در اول گرم ومائل بخشکی وقول جالینوس اصح است * افعال وخواص
آن ملطف ومفتح سدهٔ خفیف دماغی ومقوی دل ودماغ ومسکن صداع که از بخار ومواد حاره باشد وملین طبع وعرق آن
در جمیع افعال قویتر از عرق بید وگلاب ومقوی دل ودماغ وملین طبع ومعین قوت باه محرورین ومقوی احشا وچوب
وبرگ آن در افعال وخواص ومصلح وقدر شربت مانند بید ساده است ونطول آن محلل نفخ در هر عضو که باشد وبوئیدن گل
آن ویا عرق آن مقوی دماغ ومحلل بادهای غلیظ وغرغره بعصارهٔ برگ آن جهت اخراج زلوی در حلق مانده وبدستور
غرغره بطبیخ برگ آن وروغن شکوفهٔ آن سرد وتر ومجفف ومسکن درد سر حار ومانع صعود بخارات وخوردن آن مانع غلیان
خون بسیار گرم وبدل آن روغن گل وطریق عمل دهن آن مثل روغن بنفشه است وچون با مغز بادام مقشر پرورده نمایند
مانند بنفشه از آن روغن بگیرند الطف وبدل عرق آن نیلوفر است یا بید ساده

خلد

* خلد * بضم خا وفتح لام وسکون دال مهمله وآنرا اندا سه وبفارسی موش کور وبشیرازی انگشت برگ وباصفهانی وازه سبانک
وبدیلمی کا بش وبهندی چچوند رنامند * ماهیت آن حیوانی است کریه الرائحه بی چشم ودم وپاهای آن از
موش کوچکتر وخاکستری رنگ وگریند چشم آن زیر پوست آنست ودر زمینهای نمناک میباشد وپیوسته زمین را سوراخ
میکند وریشهای اشیا را میخورد خصوصاً بیخ کندنا وپیاز را ولهذا چون کندنا وپیاز را بر در سوراخ آن گذارند ببوی آن

بیرون آید * طبیعت آن بغایت گرم و با رطوبت و ازسموم قتاله * افعال وخواص آن خون موضع دبالهٔ آن جهت رفع بیاض چشم و آثار جلد وخال وخنازیر و طلای دماغ آن با روغن گل قاطع رعاف وسیلان خون از هر موضع که باشد ومحلل اورام وخنازیر و جهت برص و بهق و قوبا و کلف و هرچه از بدن برو زکند بیعدیل وخون آن نیز همین اثر دارد وسر آنرا سوخته با زاج سفید چون در گوش کنند ارند و یا در بینی بد بوی آن مرده را زائل کردانند چون بر صاحب تپ ربع بندند شفا یابد وطلای آن جهت درد سر و بخور آن جهت عسر البول و سعوط زهرهٔ آن با آب بیخ رطبه جهت رفع لقوه از مجربات شمرده اند و تعلیق لب بالای آن جهت تپ ربع وصرع و باما نی بیرون آمدن دندان اطفال و انداختن دندان آن میان جماعت موذی باعث تفرقهٔ ایشان و همچنین در آتش انداختن پیه آن

* خلر * بضم خاء معجمه وفتح لام مشدده وسکون راء مهمله آنرا جلبان خوانند وبهندی مترکا بلی * ماهیت آن دانه ایست شبیه بکرسنه وکیاه آن بقدر ذرعی وکمتر از ان و برگ آن ریزه وگل آن مابین سفیدی و زردی و غلاف آن شبیه بغلاف باقلا و سفید و پنج قسم میباشد انچه غلاف آن از باقلا کوچکتر و پوست آن غلیظتر وعریض و بسیار سفید و دانهٔ آن بقدر نخود کوچکی آنرا جلبان ابیض نامند وانچه دانهٔ آن کوچك وبهن واغبر جلبان اسود و بشیرازی مشو و بهندی کهساری واهل ولایت اروستان ونواح کرمان کونیان کرو خوانند وبسیار آنرا میخورند و در موسم بهار که هنگام رسیدن آنست خام نا پختهٔ آنرا نیز میخورند وانچه مضاعف الغلاف وخشن ودانهٔ آن در سفیدی وکوچکی وتدویر کمتر از اول است آنرا نبقه نامند وانچه در غلافی قریب بباقلا وسیاه رنگ و دانهٔ آن مستدیر و بزرگ ومائل بزردی و بسیار تلخ است در مصر بسیله نامند و قسم پنجم رقیق الغلاف سفید دانه و آنرا قصاص نامند * طبیعت همه اقسام آن در اول سوم سرد و در آخر دوم خشك * افعال وخواص آن آشامیدن طبیخ آن با عسل جهت سرفه وتصفیهٔ رئه و درد سینه وتلیین آن وتحلیل اخلاط فاسده و دفع فضلات غلیظه از امعا وادرار نمودن شیر و بول وحیض وضماد آن جهت تقویت اعضا ورثی وکلف و با عسل جهت تحلیل اورام و بخور آن موجب جمعیت مورچه است در ان موضع وچون کاو بخورد فربه شود مضر اعصاب ومولد سودا ونفاخ وادمان خوردن آن باعث لنگی وخوردن تر و تازهٔ نا پختهٔ آن دوار آورد خصوصا نوع اندك پهن مثلث شکل آن که بهندی کهساری نامند مصلح آن شراب عسل مقدار شربت آن تا ده درم ونوع بری آن بغایت غلیظ ومدر شیر است

* خلنج * بفتح خاء معجمه ولام وسکون نون وجیم * ماهیت آن درختی است شبیه بدرخت گز و در چین وبلاد روس و بهند بسیار بزرگ میشود و برگ آن مانند برگ گز وگل آن کوچك وسرخ وزرد وسفید نیز میباشد وثمر آن مانند خردل وبنفش * طبیعت آن در دوم گرم وخشك وشکوفهٔ آن تند تر و قوی تر از سائر اجزای آن * افعال وخواص آن شکوفه وبرگ آن جهت گزیدن هوام ضماد او روغن شکوفهٔ آن که بدستور روغن بابونه و روغن گل که در روغن کنجد ریخته سه هفته در آفتاب گذارند جهت رفع اعیا و درد مفاصل بدستور نشارهٔ چوب آن و یکمثقال از تخم آن با عسل حافظ دل از ضرر سموم واکل وشرب در ظروف چوب آن مانع خفقان است

* فصل الخاء مع المیم *

* خمان * بفتح خا و میم والف ونون لغت نبطی است وبعربی رقعانا مند وبیونانی اقطی * ماهیت آن دو صنف میباشد کبیر وصغیر وکبیر آن شبیه بشجر و شاخهای آن مائل بسفیدی و مانند نی مستدیر و برگ آن مانند برگ کردکان و از ان کوچکتر وثقیل الرائحه و در هر شاخی از سه عدد تا پنج عدد و بر سر هر شاخی قبهٔ وگل آن سفید مائل بسرخی وثمر آن شبیه

اسبقا لشعراء و بنفش مائل بسیاهی و در شکل مانند خوشه و در بو شبیه بشراب و غلط کرده کسیکه آنرا درخت هندی که ثمر آن بلادر است دانسته * افعال و خواص آن محلل و بسیار مجفف و ضماد برگ تازهٔ آن جهت التیام جراحات قبیله و صغیره آن شبیه بگیاه و ساق آن مربع و پر گره و برگ آن شبیه ببرگ بادام و مشرف الاطراف و از هر گره ثمر ظاهر و ثقیل الرائحه و قبهٔ سر آن شبیه بخشخاش کبیر و تخم آن مانند خردل و بیخ آن دراز بسطبری انگشتی و تیره و سرخ و از مطلق آن مراد خمان صغیر است و مستعمل بیخ آن * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و سردی آن غالب با اندک گرمی * افعال و خواص آن رادع و مسهل اخلاط لزجه و بسیار مجفف و باقوت محلله آشامیدن آب طبیخ برگ و ساق آن جهت اسهال بلغم و مرهٔ صفرا و آب افشردهٔ آن و طبیخ بیخ آن بدستور و مثقال از سائیدهٔ بیخ آن جهت جبر و کسر و رض و سقطه شدید بسیار نافع و طبیخ بیخ آن با شراب جهت استسقا و گزیدن افعی و وجع مفاصل و تفتیح سده و مضمضه بدان جهت هلاکت کرم دندان و سقوط آن سه روز جهت رفع سرخی چشم و جلوس در طبیخ آن جهت رفع صلابت رحم و باعث نرمی و تفتیح انضمام آن و اصلاح فساد حال آن و بدستور آشامیدن ثمر آن و طلای پخته ثمر آن بر موی جهت سیاهی و منع اسقاط آن و ضماد برگ تازهٔ آن با آرد جو جهت تسکین اورام حاره و سوختگی آتش و گزیدن سگ و نواصیر و با پیه بز جهت نقرس و حمول بیخ آن جهت درد رحم و امراض مقعده و نواصیر نافع مضر رئه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا دو درهم

* خماهان * بفتح خای معجمه و ضم میم و الف و نون لغت فارسی است و خماهین نیز نامند و صندل حدیدی نیز * ماهیت آن حجری است سیاه رنگ نر و ماده میباشد و حدیدی صینی جنس نر آنست و حجر الخمار جنس مادهٔ آن و نر آن صلب تر و تیره رنگ و سیاهی بر آن غالب و رنگ سائیدهٔ آن زرد مانند زرنیخ * طبیعت آن مائل ببرودت در دوم خشک * افعال و خواص آن پوشیدن انگشتری آن مقوی دل و رافع وحشت تاریکی مکانها و تیرگی شب و نگاه کردن بدان جهت حفظ صحت چشم موثر و مادهٔ آن که آنرا حجر الخمار نامند نرم تر و رنگ سائیدهٔ آن بسیار سرخ و مائل بسیاهی طبیعت آن سرد تر از نر آن * افعال و خواص آن آشامیدن یکدانگ و نیم از سائیدهٔ آن جهت رفع خمار مجرب و باعث تبرید و تعریق مخمور و مرد و جنس آن جهت علل صفراوی و درد موی و درد چشم و تقویت عضویکه از ریختن مواد متاثر شود و جهت خفقان و ریاح غلیظه و درد رحم سائیدهٔ آن جهت رفع درد شکم حادث از دوای مسهل بغایت مفید و طلای آن جهت تحلیل اورام خصوصا ورم چشم و حکه و جرب و حرقت جفن مسدد مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا یکدانگ

* خمر * بفتح خای و سکون میم و رای مهمله مراد از آن در شرع ما یختمر به العقل است یعنی آنچه که عقل را بپوشاند و در عرف مراد از مطلق آن شراب انگوری است و صنعت آن بانواع میباشد از آنجمله آنست که آب انگور را گرفته و صاف نموده در خمی که اندرون آنرا زفت یا قیر و یا موم مالیده باشند کرده مدتی در آفتاب گذارند تا بجوش آید پس در سایه گذارند و یا خم را در سرگین اسپ تا نصف دفن کنند تا برسد و بحسب تصفیه و غیر تصفیه و اضافهٔ هرچیزی تاثیر مینماید مثلا غیر صافی یا دانهٔ آن قابض و با خردل بدون جوشیدن شیرین و با زعفران مقوی دل و جگر و سرور آن زیاده و آنچه خم آنرا بعد اندودن بزفت و یا قیر و یا موم بعود و کشته بخور کنند و در آب انگور مورد و مصطکی و به شیرین و سیب قدری داخل کنند و بعد از آفتاب گذاشتن ظرف آن را در زمین دفن کنند ریحانی نامند و آنچه بر وشش ماه گذشته باشد مسطار و بفارسی ولانی نامند و چون آب انگور را بجوشانند تا ربع آن بسوزد و در خم کنند آنرا جمهوری نامند و بیمزهٔ غلیظ

را قهوه واین قاطع باه است وشرابیکه ازیکسال تا ده سال کذشته باشد عتیق نامند ودوساله قوی است وبهتر وآنچه از
ده سال زیاده تا چهل سال برو کذشته باشد قدیم کویند واولی آن است که بعد از جوشیدن اقل تا سه ماه نکذرد استعمال
ننمایند ونیز آنرا اصناف بسیار است از رقیق وغلیظ وحلو وحامض ومر ومز وقابض وغیر قابض واحمر واصفر وابیض
واسود وخشبو وبدبو وخوش آینده وکریه بدآینده ومشمس ومطبوخ ومدفون وصافی وکدر وخفیف وثقیل وحدیث وعتیق
ومتوسط میان آن هردو وغیر اینها وچون اینها را باهم ترکیب کنند قریب بشش صد صنف میشود وبهترین همه متوسط
العمر یکساله ودوساله سرخ مائل بزردی وخشبوی معتدل القوام بین رقت وغلظت شیرین اندک تلخ آنست که ترش
وبسیار تلخ وقابض نباشد بحدیکه کام را بهم کشد وبدترین آنها بدرنگ کدر غلیظ القوام ترش مزه بسیار قابض بدبوی
آنست خواه بدبوی آن بسبب احتباس ابخره ویا ترشی باشد ویا نسبت غیر آن امور وقوی ترین همه زرد صافی معتدل
القوام وبعد از ان سرخ معتدل القوام وضعیف ترین همه سفید تازه نارس ورقیق آن سریع النفوذ وغلیظ آن بطیء النفوذ
وسبز آن غلیظ وسیاه آن اغلظ وشراب خوشبو موافق همه امزجه وبدبوی آن ردی وغیر موافق همه امزجه وبالجمله هریك
را مزاجی وصورتی است صالح موافق بمزاجی وشخصی خاص * طبیعت آن نیز بحسب الوان وطعوم وروایح ورقت وغلظت
وتازکی وکهنکی وتوسط واعتدال مختلف میباشد درحرارت وبرودت ورطوبت ویبوست وبالاجمال عتیق آن درسوم کرم ودر
دوم خشك وقدیم آن درسوم کرم وخشك ومسطار آن دردوم کرم وتر وسرخ وخوشبوی آن که عبارت از ریحانی است معتدل وشش
ماه تا یکساله آن دردوم کرم ومائل برطوبت وتفه آن که قهوه نامند ارطب * افعال وخواص آن رقیق آن سریع النفوذ
ومفتح سدد وغلیظ آن دیرهضم وکثیر الغذا ومقوی اعضا وباقد وسرخ وخوشبوی آن که عبارت از ریحانی است بهتر از سائر
اقسام وتفه آن یعنی قهوه موافق اکثر امزجه ولیکن مسقط شهوت طعام وباه ومصدع وبهتر از ان زرد عتیق وسفید آن ملین
وضعیف وسیاه آن دیرهضم ومولد سودا ومطبوخ آن که جمهوری باشد غلیظ ومسمن ومنفخ ومقوی عصب ومصدع وشیرین
آن ثقیل وغذائیت آن غالب وترش شیرین آن یعنی میخوش آن ردی ومفسد هضم ومضر عصب ومورث توحش وتلخ آن جالی
ومفتح وهاضم ومدفون خم آن درزمین ویا برف ویخ که اصلا در آفتاب نکذاشته باشند وآفتاب بآن نرسیده باشد غلیظ
ودیرهضم ومعفن ومولد تبهای مزمن وشراب کهنه صرف موذی اعضا ومورث تشنج وممزوج باعتدال آن مصلح حال بدن
وبآب بسیار باعث سستی اعضا واستسقا وقض بآن بهتر از همه وحابس طبع وباعث حشونت سینه ودباغت معده وفم الخمار
وخوشبوی آن بسیار نیکو ولیکن مصدع وبدبوی آن موذی ومصدع ومورث امراض مهلکه ومشمس آن یعنی شرابی که در
آفتاب رسیده باشد وبعد از جوشانیدن بسایه نبرده باشند تند وسریع الانحدار وباتفریح بسیار ومولد تبهای حاره وثقیل
آن دیرهضم وخفیف آن سریع النفوذ وقدیم کهنه آن حاد ومضر حواس واعصاب وتازه آن نفاخ ودیرهضم ومورث امراض
بلغمی ومتوسط آن معتدل وصاف آن مفتح ومدر وشراب تازه کدر تیره مولد رمل وسنك مثانه وسدد وکفته اند چون مراعات
مزاج وسن وفصل وبلدان ووقت وزمان ومکان وقدر سابق ونیکوئی ترتیب کرده شود بشرائطیکه در کتاب کتب مرقوم ودر
اخلاق ناصری وغیرها مذکور است وقلیلی اینجا ذکر میباید فوائد بسیار بخشد از انجمله ملاحظه اوقات است که درهنکام
تشنکی مفرط وکرسنکی بسیار وسیری وغضب وتعب وحرکات قویه وهوای بسیار کرم واواسط روزهای تابستان ومغدا ریسیار
خصوصا بیکدفع استعمال ننمایند بلکه بقدر لائق ودرهرماه یکمرتبه ویا دو مرتبه ویا درهرهفته یکمرتبه برای استراحت ارواح

وقوی وزیادہ وبیشترا زین تجویز کردہ اند که مضرا ست وملاحظهٔ مکان که وسیع و مرغوب وخوش آب وهوا ومعتدل ودران آب جاری وگلها ومیوہای خوشبو باشد و اسباب سرور وفرح ونغمات ومغنیان ومحبوبان دلکش خوش الحان وعطریات وبخورات مطیب لذیذ و رفیقان عاقل فهمیدہ وصاحبان هوش و اخلاق حمیدہ دران جمع باشند وشیخ عمر خیام همه شروط آنرا درین رباعی درج کردہ * رباعي * گر بادہ خوری تو با خرد مندان خور * پس با صنمي لاله رخي خندان خور * بسیار مخور ورد مکن فاش مساز * اندک خور و گهگاہ خور و پنهان خور * با مراعات این شرائط خمر حفظ صحت بدن مینماید وبدن را گرم وقوی وفربه وفکر وذکر و عقل وحواس واخلاق را جید وذکي میکرداند وشجاعت وسخاوت وفرح و نشاط می آورد و بخل وظنون فاسدہ وخیالات ردیه وامراض دماغیه مانند مالیخولیا وجنون ووسواس را برطرف میکند ورنگ رو را نیکو وصافی میسازد ودماغ ودل وجگر ومعدہ واعضای اصلیه را همه تقویت میبخشد وهضم رانیکو کند واشتهامی آورد ونفوذ میفرماید بماساریقا ومضم کبد یرانیز تقویت میبخشد ونفوذ میفرماید کیموس را در عروق کبار و فضول را بتحلیل مبہر دو اخراج مي نماید غلیظ آنرا ببرا ز ولطیف آنرا ببول والطف را بعرق وبخار وصفرا را ببول وعرق وبلغم و سودا را ببرا ز وتعتیم سدد وازالهٔ رمد بلغمي وشهوت کلبیه وضرر سموم وحمیٰ یعني ازالهٔ زرد آب سکم وترهل و بیرون هوا و بائي وامثال اینها مینماید وخوردن آن بقدر ربع رطل با آب سیب و گوشت آب بی چربی جهت غشی و بیهوشي مجرب و درضمادات واطلیه جهت تحلیل مواد ونفوذ فرمودن و بدرقه شدن قوت ادویه مؤثر و بالجمله نفع جزئي بدني دنیاوی آن در اکثر امزجه بین وثابت است بنص قرآن مجید که درباب خمر ومیسر وارد شدہ که ومنافع للناس واما گناہ وضرر اخروی ودنیوی آن از پوشیدن عقل وعدم تمییز میان حسن وقبیح اشیا وبی اختیار شدن و معاصی و قبائح بسیاری از صاحب آن بعمل آمدن بزرگتر وبیشتر از آن است که به بیان آید ولهذا درهمان آیهٔ شریفه میفرماید که واثمهما اکبر من نفعهما ودر آیهٔ کریمهٔ دیگر آنرا رجس وعمل شیطان خواندہ وجناب مقدس نبوی صلی الله علیه وآله آنرا ام الخبائث فرمودہ اند وهمین کافی است درمذمت وضرر آن ودر مقدار شربت آن اختلاف بسیار است تا ششصد درهم تجویز کردہ اند ولیکن دو دو منقال وجالینوس وشیخ الرئیس اختلاف مقدار را بحسب امزجه واکل اشته اند درمحرور المزاج قدریکه بدرقهٔ طعام شود ورفع تشنگي کند وبعد سرور ونشاط مفرط نرسد که بی اختیار سازد وازصنف سفید رقیق وزرد وسرخ وممزوج باشد درمعتدل المزاج ومبرد بقدر نهایت سرور وغیر ممزوج ودرقوی الابدان وصاحبان خلط غلیظ قدریکه بحد طرب رسد وتقل وخواب آورد وسبب سکر ومستی آن متغیر شدن حواس است برسیدن بخارات پی درپی بدماغ بیش از تحلیل آنچه اول صعود نمودہ ولهذا ضعیف الدماغ مرطوب زود مست میکردد وقوی الدماغ یابس بدیر وسبب تحلیل بخارات درین قدری بیشترا زان وباعث سرور وفرح آن کثرت روح حیواني وانبعاث وانبساط آنست تدریجا از باطن بظاهر وباعث شجاعت وسخاوت وخوبي ادراك صاحب آن نیز همین جهت است وبدانکه درهر مزاج خمر محرک خلط غالب وظهور آثار آنست مثلا کثیف الخلط را باعث ملال وگریه ولطیف الخلط را سبب خندہ وسرور وصاحبان اخلاط حارہ را موجب غضب وتهور واخلاط باردهٔ رطبه ویابسه را علت سکوت ونوم وخوف وبیملاحظه شرائط مضار آن زیادہ از منافع آن زیرا که سبب موت فجأۃ وخناق وامراض دماغی مانند صرع وسکته ولقوہ وفالج ورعشه وسرسام وجنون وامثال اینها وضعف قوتهای دماغي وحیواني وطبیعي واعصاب ودرد چشم وامراض گوش وخیشوم

زردهان وزبان وبدن ان وضيق النفس وخفقان وفساد هضم واسهال دموي وورم جكر وهيز و واستسقاي غير قابل العلاج وبطلان شهوة باه واورام خطرناك واكله وجوششها وتبهاي مركبه ومحرقه وغشيه وتوليد سنك كرده ومثانه وحرقة البول وامثال اينها است وازجملهٔ مضرتي كه عاجل وسهل العلاج است خمار است كه با تقلب نفس وضيق آن وبرد اطراف وحرارت آن وتشعر بوده وتهوع وتكسر بدن وسنكيني سر واضطراب وتشويش خواب واعراض هولناك ميباشد ومضرتهاي عاجل بدني را اكثر علاج نميباشد ومستعملين آنرا چون بيكدفع ترك نمايند امراض رديه وسوداويه وضعف هضم وزوال المعده والامعاء وفساد حلق ولون وغيرها بهم ميرسد اما تدبير دفع خمار آن آنست كه بخواب طولاني روند وحمله جويند در تنويم وبماليدن دست ويا وبحمام بردن وآب نيمكرم برسر وريختن واز حمام برآوردن واستراحت فرمودن پس اكر باين تدبير تخفيف يافت بهتر والا بار بحمام معاودت نمايند وخواب فرمايند واكر بعض اعراض قوي باشد مانند صداع وتهوع وقيء مكرر قيء فرمايند بسكنجبين وآب نيمكرم پس شربت اناروبه ويا ريباس بايكمثقال طين نيشاپوري بخورانند وهركاه اراده خوردن طعام نمايند شورباي چوجهٔ مرغ وآب غوره مطيب بنعناع بخورند وبعد از رفع صداع اكر سر وپيشاني وصورت كرم باشد اطليهٔ بارده استعمال نمايند وازجنس چيزهائيكه ماديه خمار را ميشكند جلاب بآب يخ وبرف وفقاع وماءالجبن وربوب فواكه حامضه وتابضه است بدانكه خمر حار بسيار مضر ومهلك است ونصاري كه اكثر شارب خمراند منكر خمر بسيار حاداند وميكويند اكر مردم بدين منوال كه خمرهاي حاد رامينوشند بنوشند احتياج ميج وبا وطاعوني نيست خود بخود هلاك ميشوند طور خوردن خمر نصاري موافق حكمت دارند لهذا با آنها نفع ميبخشد

* خمير * بفتح خا وكسر ميم وسكون ياء مثناة تحتانيه وراء مهمله بعربي عجين وبفارسي خمير ترش وخمير مايه وبهندي ماوا نامند * ماهيت * آن آرد كندم است كه با روغن كنجد ويا روغن زيتون ويا روغن كاوميش ويا بزويا كوسفند وشير وماست هريك كه باشد سرشته بكذارند تا ترش وبدبو كردد وقدري ازانرا داخل خمير نان مينمايند تا برآيد وفطير نماند * طبيعت * آن مركب القوي دردوم كرم وخشك * افعال وخواص * آن ملطف وجالي ومحلل وجاذب ازعمق بدن وبا نمك بسيار محلل اورام بارده خصوص اورام اسافل قدم وازالهٔ اوجاع آن ومنضج ومفتح دماميل ومسكن درد دندان وسي مثقال آبيكه دران خمير مايه كم نمك بقدر چهار مثقال حل نموده باشند با چهار دانك طباشير ومثل طباشير شكر ويكدانك زعفران جهت رفع خمار وتشنكي وتپ زالعتاب مجرب وچون دو مثقال سركه نيز اضافه كنند جهت اسهال صفراوي واحتراقي مفيد وچون بكجز وآب نعناع ويكجز وخردل سائيده ودر نسخهٔ ديكر نصف جز وخردل است وسه چندان مجموع خميرمايه اضافه نموده دردهمثل همه آب بجوشانند تا بنصف رسد پس صاف نموده بانصف وزن آن عسل بقوام آورند جهت تقويت هاضمه بمرتبهٔ ايست كه صبر نتوان كرد ومنقي معده از اخلاط محترقه ودافع بلغم وهبهي است وهركاه بعد از معاجين باهيه بلا فاصله بنوشند بغايت سريع الاثر وغرغرهٔ محلول آن درآب با ربع آن روغن بنفشه جهت ورم حلق وضماد آن با حنا وروغن ونمك جهت تحليل صلابات عظيم مايوسه مجرب وچون خميرمايه را كوبيده وبا آب انار شيرين وامثال آن بسرشند قايم مقام خمر واز اسرار مكتومه است المضار مضر سينهٔ عليل مصلح آن كثيرا لمقدار شربت آن تا شش درهم است

* فصل الخاء مع النون *

* خنثي * بضم خاء معجمه وسكون نون وفتح ثاء مثلثه والف لغت سرياني است واهل مغرب آنرا ابزراق بامند * ماهيت

آن کیا می است شبیه با شراس که بفارسي سریش نامند وکویند نوعی از آنست یوسف بغدادی نوشته که غلط کرده کسیکه
بیخ آنرا اشراس دانسته بلکه غیر آنست برگ آن شبیه بکندنا وازان لطیفتر وساق آن قریب بذرعی ونوم وبرسر آن گل
سفیدی شبیه ببلوط وبیخ آن مستدیر واملس طولانی مانند بیخ سوسن آزاد وازان بزرگتر وطعم آن تند وتخم آن در رتبهٔ مانند
تخم پیاز وقوت آن تاچهار سال باقي میماند * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسخن وتند
وبا قوت مجففه ومحلله وملطفه وجالی وکاسر ومحلل ریاح واورام انثیین ومفتت حصاة ورافع قروح باطنی ویکدرهم آن مدر
بول وحیض ودو درهم آن جهت درد پهلو وسرفه وسستی عضل نافع وگل وثمر آن ملین طبع وبا شراب جهت گزیدن عقرب
ومزارپا وخوردن اندک ازان جهت تسهیل قی وسه مثقال آن جهت نهش هوام وباید که برگ آنرا بران ضماد نمایند
وخوردن ساق تازهٔ آن جهت یرقان خصوصا چون با سرکه وروغن زیتون پخته باشند وآب آن با سفیدی تخم مرغ جهت
سوختگي آتش وبا کوکرد جهت قوبا وبا آرد ترمس جهت خارش بدن با مداومت بران وبیخ آن در افعال قویتر ازان العین
چون بکوبند تازهٔ آنرا وآب آنرا بگیرند وبا شراب کهنهٔ شیرین وتلج وزعفران مخلوط کنند وطبخ نمایند اکتحال بدان جهت
ازالهٔ رطوبات چشم وسلاق وتسکین حرقت اجفان الاذن قطور آب تازهٔ آن بتنهائي وبا کندر وعسل وشراب ومر نیم
گرم نموده در گوشیکه ازان چرک آید الفم چون در گوش مخالف جهت تسکین دندان موجع وبدستور چون با زیت طبخ
نمایند ودر گوش مخالف دندان درد ناک نیمگرم بچکانند وچون بیخ آنرا مجوف کنند ودران زیت کنند وبر آتش گذارند
تاجوش خورد قطور آن در گوش جهت تسکین وجع آن وثقل سامعه وطلای آن جهت شقاق اطراف عارض از سرما وسوختگی
آتش وضماد آن بتنهائي بردندان آسیا مسکن وجع آن واز خواص آنست که چون آنرا با سرکه سائیده برابهام جانب
ضرس دردناک ضماد نمایند درد آنرا تسکین دهد وضماد آن با عسل بر شکم مستسقی نافع وضماد پختهٔ آن با دردی
شراب جهت قروح خبیثه وسعفه واورام پستان وخصیه وخراجات ودماميل وجراحات وچرک دار ومخلوط آن با شراب
جهت ابتدای ورم حار غلیظ وچون بسوزانند وبا بعضی ادهان مخلوط کرده داء الثعلب را با پارچهٔ پشمی خوب بمالند وبدان
تدهین کنند موی برویاند ولطوخ بربهق ابیض بعد مالیدن آن بپارچهٔ خشنی در آفتاب نافع مضر گرده مصلح آن مصطکی
مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن دربادشقاقل ودر سموم اسقیل است

* خندروس * بفتح خا وسکون نون وفتح دال وضم راء مهملتین وسکون واو وسین مهمله وآنرا خالاون نیز وبفارسي ذرهٔ
مکه وبعربي حنطهٔ رومیه ودر تنکابن گندم مکه وبهندی جوارنامند * ماهیت آن ثمر نباتی است در خوشه ودانهای آن
متصل بهم والوان میباشد زرد وسرخ وسفید اما سفید آن بسیار وبقدر دانهٔ دخنی وبزرگتر ازان وخام آن با عفوصت
ورسیدهٔ آن شیرین طعم وبرشته کرده میخورند وسائیده آرد کردهٔ ازان نان ترتیب میدهند شیرین ولذیذ میباشد کرم گرم
آن ونبات آن شبیه بنی ونیشکر وذرهٔ بزرگ * طبیعت آن مائل بحرارت ودر دوم خشک وگویند معتدل در حرارت و
برودت * افعال وخواص آن محلل بلغم وخون جامد وقابض طبع وثقیل لزج ونفاخ وغذائیت آن غالب تغذیه بآن
جهت رفع سل واسهال نافع وغذائیت آن از برنج زیاده وار گندم کمتر وضماد پختهٔ آن با سرکه جهت جرب متقرح وتشقق
وتقشر ناخن ومضوغ آن جهت تقویت نور بصر وگزیدن جانوران سمی وحقنهٔ طبیخ آن جهت قرحهٔ امعا بدل آن ذرة است

* خندیقون * بفتح خا وسکون نون وکسر دال مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم قاف وسکون واو ونون وخندریقون نیز

آمد * ماهیت آن شرابی است که از ادویه وخمر ترتیب میدهند واز تراکیب اطبای فرس است و معنی آن شراب بری است و بیونانیان نرسیده ولهذا در کتب ایشان ذکر آن نیست ونسخ آن متعدد و مختلف است وبالجمله درترا باذین بتفصیل ذکر نموده شده * طبیعت آن در دوم گرم ودر آخر آن خشک * افعال وخواص آن مولد خون صالح ومقوی هاضمه و مفتح سدد جگر و معده و طحال و سرخ کننده لون بدن و ادمان آن فربه کننده بدن و مزیل امراض عسر العلاج و قاطع حمی ربع و در کار تریاقیت عظیم مطلوب باشد قدری باد زهر حیوانی بعد مردشدن ترکیب آن دران داخل نمایند

خندریلی

*خندریلي * بفتح خا و سکون نون وفتح دال وکسر راء مهملتین وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر لام و سکون یا و آنرا یعفیل خوانند *ماهیت آن نوعی از کاسنی بری است وشبیه بدان وبسیار تلخ و ساق و بیخ آن باریکتر از آن وگل آن زرد مائل بسرخی وبرشاخهای آن صمغی متکون میگردد مانند مصطکی بقدر باقلا وبعضا رچسپند و قوت نبات آن تا یک سال وقوت صمغ آن تا هفت سال باقی میماند * طبیعت آن مجفف تر از کاسنی بری است بسبب تلخي آن * افعال وخواص آن خوردن دو مثقال آن با شراب و بدستور ضماد آن جهت گزیدن افعی و آب آن که با شراب طبخ دهند جهت قطع اسهال و طلای آب برگ آن جهت قطع بواسیر وچون مجموع گیاه آنرا با بیخ برکنند و با عسل قرص سازند و با آب نطرون که بورهٔ ارمني است طلا کنند جهت بهق مؤثر وصمغ آن در سوم گرم و خشک و مفتح سدد و مفتت حصاة و مسهل ریاح و قطور آن در چشم با آب کاسني جهت ازالهٔ سبل وطلای آن جهت ازالهٔ شعر منقلب و برجراحات جهت بردن گوشت زائد آنها و فرزجهٔ آن با مرصاف که لته بدان آلوده بقدر زیتوني حمول نمایند جهت کشودن حیض واسقاط جنین بغایت مؤثر و آشامیدن دو درم از بیخ آن با شراب جهت گزیدن عقرب نافع و بدستور ضماد آن و مورث سحج و قرحهٔ امعا مصلح آن نشاسته مقدار شربت آن تا یک دانگ *

خنزیر

خنزیر بکسر خا وسکون نون وکسر زای معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه وراء مهمله بفارسي خوک وگراز و بترکي دونقوز و بهندی براه و سور نیز و بفرنگي کرنیکول نامند *ماهیت آن حیوانی است معروف وبسیار کثیف ونجاست خوار وبد هیأت وگویند گوشت آن اعدل و بهترین لحوم حیوانات وحشي است واصلی ندارد ودر طعم شیرین وفرقی از گوشت انسان ندارد واکثری از فرق غیر اسلامي آنرا میخورند وقبل از ظهور نور اسلام گوشت آنرا در بازارها میفروختند وبعد از آن در مذهب اهل اسلام حرام وبیع آن ممنوع و موقوف گردید * طبیعت آن در اول دوم گرم ودر سوم تر *افعال وخواص آن مفتح سدد و مسمن بدن وگویند موافق ترین لحوم است بمزاج انسان و همه آن بعد از انهضام جزو بدن میگردد وگویند مولد خلط غلیظ لزج است و مورث حرص شدید وصداع مزمن وداء الفیل واوجاع مفاصل و فساد عقل ومعده و زوال مروت وغیرت وحمیت و باعث مختني است مصلح آن خمر از قبیل علاج فاسد بافسد است وشکر و فانید وامثال اینها نیز بحسب سن وقدر و مزاج مستعمل آن در قوت وضعف نیز گفته اند وآشامیدن کعب نر خشک سودهٔ آن بقدر درم و مثقال با شراب جهت گزیدن هوام وطلای آن با عسل جهت برص مجرب دانسته اند ویکمثقال آن که در احراق بحد سفیدی رسیده باشد جهت تحلیل نفخ امعا ومغص مزمن نافع وبول خوک وحشي جهت سنگ مثانه نافع ودر سائر افعال مانند بول گاو است وسرگین خشک آن با آب یا شراب جهت نفث الدم سینه و رفع درد پهلو وضماد آن با سرکه جهت سستی عضل و با موم و روغن جهت التوای عصب وقطور زهرهٔ آن جهت قروح اذن وغیر

آن وقاطع بواسیر وباعسل وفلفل جهت رویانیدن موی سر اقرع وحقنهٔ پیه آن جهت امعا وضماد آن جهت درد رحم
ومقعده وسوختگی آتش سرما وبرف زدگی وپیه کهنهٔ آن که مدتی بران گذشته باشد ملین ومسخن ومغسول آن باشراب
وممزوج نمودن باخاکستر یا آهک جهت اورام حاره وشوصه واز جالینوس منقول است که پیه نمک آن با موم میائی
رفع کری سامعه میکند اگرچه مادرزاد باشد وتمریخ موضع تشنج به پیه آن نافع وبدستور دمل وخنازیر واز خون آن درجمیع
افعال مانند خون انسان است وطلای آن جهت کوچک نمودن پستان وشیر منعقد دران واورام بالخاصیت مفید وذرور
استخوان سوختهٔ آن رافع بواسیر وآشامیدن سم سوختهٔ آن قاطع سلس البول وموی سوختهٔ آن که بازفت احراق یافته
باشد باروغن گل مجفف قروح مرفوع العلاج است وپوست آن گریزانندهٔ پشه است

* خنفسا * بضم خای وسکون نون وفتح فا وسین مهمله والف بفارسی جعل وخروک وبهندی گبروله نامند * ماهیت آن
دابه ایست کوچک سیاه ودرپای دیوارها وخاکروبها وسرگینها بهم میرسد واصناف از پردار وبی پر وبزرگ وکوچک
واهلی وبری میباشد بری آن بزرگتر از اهلی وبری پردار آن قویتر از اهلی بی پر آن * طبیعت آن دردوم گرم وخشک
* افعال وخواص آن آب منقوع آن بقدر یکشب مسهل اخلاط معدی ومعوی وکبدی وجهت استسقا مجرب دانسته اند
وبستن شکافتهٔ آن بر موضع عقرب گزیده جهت رفع سمیت آن واکتحال رطوبتیکه از قطع دنباله وفشاردن آن ظاهر
میشود جهت تقویت بصر ورفع غشاوه نافع بولس گفته اکتحال جرم محروق جعلیکه در تنور خبازی بهم رسد جهت درد چشم
مجرب وگفته چون پردهٔ عقب سر آنرا ببردارند ورطوبتیکه ظاهر شود مانند افیون در رحب فی بگیرند بقدر سه مثقال وفتیلهٔ
باریکی بقدر سوراخ احلیل ساخته بآن رطوبت آلوده در احلیل گذارند وباقی رابر عانه وکش ران وخصیه واطراف
آن طلا نمایند درساعت حبس بول وسلس آنرا بگشاید ومجرب است واکتحال آن جالی غشاوه وظلمت بصر وضماد آن
رافع قروح ساق وقطور روغن زیتونیکه دران جوشانیده باشند مسکن وجع گوش درساعت وطلای آن جهت تحلیل
خنازیر وبواسیر واز خواص آنست که چون درجوف نی گذارند وبران زن بندند رافع عسر ولادت است وچون درورد
احمر گذارند دران دخن نمایند پژمرده گردد وبمیرد وچون در سرگین دفن نمایند زنده وبالیده شود وچون سرهای
آنرا در برج کبوتران گذارند باعث جمعیت کبوتران دران گردد وچون هفت عدد آنرا درزیر طاس مس سرخ قلعی ناکرده
حبس کنند موجب باریدن باران وبرودت هوا است وبخور شکوفهٔ چنار وآب مطبوخ آن کشندهٔ آن است

* خنکات یزدی * قسمی از نبید ارزن است که بهندی بوزه نامند ودر قرابادین ذکر یافت

*فصل الخاء مع الواو

* خوخ * بفتح خای معجمه وسکون واو وخای معجمه بفارسی شفتالو وبهندی آرو نامند * ماهیت آن ثمری است
معروف وانواع میباشد آنچه پوست آن نازک ورنگارنگ سفید وسرخ وسبز وزرد ومزغب واز گوشت آن جدا گردد
آنرا هلو نامند وغیر آنرا شفتالو کاردی وبهترین آن هلو بزرگ شاداب لطیف است که گویا آب منجمد است وتلخی وحموضت
آن غیر محسوس وبی جرم وخشبو باشد بخلاف شفتالو وشفتالو نیز دو نوع است لطیف شاداب وغیر لطیف شاداب
وهمه اجزای درخت آن تلخ میباشد از برگ وگل وصمغ وتخم * طبیعت آن دردوم سرد وتر وبعضی در اول سرد گفته
اند وغذی وتری هلو از شفتالو زیاده * افعال وخواص آن ملین ومسکن حرارات حارهٔ یابسه وتشنگی وغلیان دم

وصفرا وجهت تبرید دماغ وترطیب مزاج سوداوی که از احتراق باشد وتپهای صفراوی خالص ودموی ورفع بدبوئی دهان ودر امزجهٔ حاره معین باه ومشهی طعام وچون آب رسیدهٔ آنرا گرفته شب بگذارند تا درد آن ته نشین وصاف گردد صبح صافی آنرا بقدر نیم رطل باشکر ویا ترنجبین ویا شیرخشت وامثال اینها بیاشامند اسهال صفرا نماید وجهت رفع اخلاط سوختهٔ حاده نافع مضر مرطوبین واعصاب وسریع التعفن ومورث تپهای مزمن هرچند بعد از یکماه ویا زیاده باشد مصلح آن عسل ومربای زنجبیل وشفتالوکاردی غلیظتر ودیرهضم ویاقوت قابضه ونفاخ ومورث قولنج خصوصا خام آن وتلخ آن بدستور وخشک کردهٔ آن قابض وبغایت دیرهضم وچون هضم یابد کثیر الغذا ومانع سیلان فضول بمعده بود وآشامیدن دو اوقیهٔ آب برگ آن ویا بدستور شکوفهٔ آن باشکر جهت کشتن کرم معده وحب القرع بسیار موثر وطلای آن برناف دافع کرم شکم وبریدن بعد از نوره وخشک آن نیز جهت رفع بدبوئی آن وضماد شکوفهٔ آن باآب کرنب جهت قطع ثآلیل وابن رضوان تصریح نموده که یک انگ شکوفهٔ آن اسقاط جنین زنده مینماید وروغن دانهٔ آن جهت درد گوش وکرم وتفتیح سدهٔ آن ودرد بواسیر وخالوین مغز آن جهت رفع کند ی دندان ویکدرم از مغز دانهٔ آن جهت اسهال مجرب وچون دانهٔ آنرا در آتش اندازند تا بسوزد پس مغز آنرا برآورده سائیده بربثوری وجربی که بربدن اطفال وپس گوش ایشان برمیآید بمالند سریع الاثر ومجرب است

خوص بضم خای معجمه وسکون واو وصاد مهمله اسم عربی برگ درخت خرما وبرگ درخت مقل ونارجیل وامثال آنرا که دراز وباریک باشد شامل است

خولنجان بفتح خا وسکون واو وکسر لام وسکون نون وفتح جیم والف ونون وآنرا خسرودرو ارو ویترکی قرغات وبهندی کلیجن وکلاجن نیز نامند * ماهیت آن بیخی است سرخ تیره پرگره تند طعم تند بو ولذیذ ویا حدت وآنچه بتحقیق رسیده بیخ درخت تانبول است که بهندی پان نامند ودرخت آن کهنه سال خورده باشد ومنبت آن بلاد هند وبنگاله است وغلیظ پرگره راقصبی ویاریک صلب راعقاربی نامند واین بهتر از اول است وقوت این تا هفت سال باقی میماند *طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وگویند درسیوم * افعال وخواص آن مقوی معده واحشا وهاضمه وباه واعضای باطنی وکاسر ریاح ومانسک بول وجهت صداع وصرع بلغمی وتصفیهٔ صوت وسرفهٔ رطوبی ورفع بدبوئی دهان وخوشبوئی آن ودردهای بارد بلغمی ودرد کمر وکسر ریاح وآروغ ترش ورفع قولنج وبرودت گرده ووجع آن وخنازیر وسرطان وعرق النسا نافع وبکاه داشتن اندکی از آن در زیر زبان رافع سستی آن وباعث سرعت تکلم اطفال وموجب شدت نعوظ ویکدرم سائیدهٔ آن بایک اوقیهٔ شیر بز تازه دوشیده جهت تحریک باه مجرب وطلای آن باآب ویا روغن زیتون ویا یاسمین زائل کنندهٔ کلف است مجرب مضر دل وحجاب سینه ومصدع محرورین مصلح آن صندل وطباشیر وگوشت آب مرغ فربه وانیسون وحابس بول ومصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا یکمثقال ونیم وبدل آن دارچینی وکبابه است وجوارش خولنجان در نسخهٔ آن در قرابادین مذکور شد وعرق آن بسیار لطیف ومحلل ریاح ودر سائر افعال الطف از اصل آنست ودستور گرفتن آن مانند عرقهای دیگر است

*فصـــــــــل الخاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

خیار شنبر بکسر خا وفتح یاء مثناة تحتانیه والف وراء مهمله وفتح شین معجمه وسکون نون وفتح باء موحده وسکون راء مهمله معرب از خیار چنبر فارسی است وبهندی املتاس وکرماله وکروااله وسیال لاتیهی نامند * ماهیت آن ثمر

درختی است در بزرگی تا بقدر درخت گردکان و برگ آن کوچکتر از آن و اطراف آن تند و چوب آن خالدار و گل آن زرد شبیه بگل یاسمین و ثمر آن دراز تا بقدر ذرعی و باریک بسطبری ابهامی و زیاده بر آن و در جوف آن پردهای خشبی و بر آن رطوبت سیاه چسپنده منجمد که آنرا عسل خیارشنبر نامند و پردها را فلوس آن و در بین هر پرده تخمی اندک پهن صنوبری شکل سفید مائل بزردی و مستعمل عسل آنست و آن شیرین طعم بدمزه اندک بدبو است بهترین آن سیاه براق رقیق القشر رسیده قوی بسیار عسل شیرین کم بوی آنست و باید که در هنگام احتیاج قلم آنرا اندک بآتش گرم کرده شکسته عسل آنرا از آن جدا نمایند و با روغن بادام چرب کرده استعمال کنند بهر نحو که خواهند زیرا که اگر پیشتر اخذ نمایند ضعیف میگردد قوت آن * طبیعت آن در اول گرم و تر و گویند معتدل در گرمی و تری * افعال و خواص آن ملین سینه و طبع و مسکن حدت خون و منقی عصب و محلل اورام حاره دهان و حلق و احشا و غیرها و مسهل برفق و بیغائله حتی زنان حامله و اطفال را مناسب و مجوز است و اسهال آن بجذب و لزوجتی است که دارد و با ادویهٔ مناسبه مرخلطی مسهل آن و لیکن بطیء العمل و با تمرهندی مسهل صفرای سوخته و با تربد مسهل بلغم و با بسفایج و آب کاسنی و آب برگ بید و آب شاهتره مسهل سودا و با العبه مانند لعاب ریشهٔ خطمی و بهدانه و بزرقطونا و روغن بادام جهت تفتیح سدهٔ امعا و زحیر و مغص و با ادویهٔ مناسبه و آب برگ کاسنی و عنب الثعلب و کشوث جهت تفتیح سدهٔ جگر و درد آن و یرقان و رفع تبهای حاره و غرغرهٔ آن با آب کشنیز تازه رادع خناق صعب و محلل آن و بدستور با شیر بز و با آب انجیر و شیر منفجر کننده و محلل آن در انتها و طلای آن جهت درد مفاصل و نقرس و تلیین اورام و همه صلابات حاره خصوصا با آب برگ عنب الثعلب نافع مضر معده و مغثی مصلح آن مصطکی و انیسون و مورث مغص و سحج بسبب چسبیدن آن با معا و مصلح و مانع چسپیدن آن روغن بادام است که بدان چرب کرده و یا بر آن چکانیده بنوشند مقدار شربت آن از پنج مثقال تا بیست مثقال بدل آن سه وزن آن مویز بیدانه با اندک تربد و لیم وزن آن ترنجبین است و گویند جوشانیدن عسل آن باعث رفع قوت آن و شدت التزاق آن برروده میشود و استعمال تازهٔ آن که یکسال بر آن نگذشته باشد مورث بول الدم و گل آن نیز ملین طبع چون طبخ نمایند و با روغن بخورند و مربای گل آن که بدستور گل بنفشه و ورد احمر ترتیب دهند یعنی گل انگبین آن نیز ملین و برگ نورستهٔ آن نیز ملین است و همچنین خام نارس ثمر آن که ورق کرده پخته با روغن اندک بریان نموده بمقدار ده مثقال تا بیست مثقال آنرا بخورند و دانهٔ آن از پنج عدد تا هفت عدد که کوبیده باشند مقئ قوی و خوردن پوست سیاه محروق آن با زعفران و شکر و گلاب جهت عسر ولادت و اخراج مشیمه مجرب دانسته اند و ضماد آن رافع قوبا و حب خیارشنبر و شراب و لعوقات و نقوعات و مطبوخ و معاجین آن در قرابادین ذکر یافت *

* خیري * بفتح خا و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر راء مهمله و یا آخر حرف لغت یونانی است بفارسی شب بوی نامند جهت آنکه بوی آن در شب ظاهر می شود و در عراق عرب منثور خوانند * ماهیت آن از جملهٔ گلهای خوشبو است و اصناف از بری و بستانی و سفید و زرد و سرخ و بنفش میباشد و از مطلق آن مراد زرد آنست و مراد از بری قسم سرخ آنست و غیر خزامی است چنانچه گذشت و شب بو نام گلی است که در هند میشود و در حرف الشین ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد * طبیعت مصروع آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و ملطف و جالی و مدر و جذاب از عمق بدن و مسکن فواق و آشامیدن سه درم از آب آن بدستور سائیدهٔ آن مدر حیض و مغسل جنین و مخرج مردهٔ آن و مشیمه

خیری

وتخم وسبع آنرا نیز همین اثراست واکتحال آن جهت بیاض چشم و بوئیدن گل آن محلل بلغم از دماغ و ریاح غلیظه و روغن آن که بطریق روغن گل ترتیب دهند بسیار گرم و محلل وسعوط آن جهت تفتیح سدهٔ دماغی وآشامیدن وحمول آن مدر حیض و مخرج جنین وطلای آن جهت ورم رحم ومفاصل وتقویت موی وطلای آن با عاقرقرحا وتخم تجره بر کمر جهت تقویت باه مثقال شربت آن تا چهار درهم وبیخ آن با سرکه جهت صلابت سپرز طلاء نافع وچون داخل مرهم کنند جهت ورم صلب ومفاصل و زخم وکشودن حیض وباموم و روغن جهت شقاق انگشتان ومقعد وضماد مطبوخ آن جهت درد دندان بارد وجلوس درطبیخ خشک آن و همچنین حمول آن جهت ادرار حیض واخراج جنین میت ومشیمه نافع

خیزران

* خیزران * بکسر خا وسکون یای مثناة تحتانیه وسکون زای معجمه وفتح راء مهمله والف و نون بفارسی خزران وبهندی بید نامند * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ نخل وکوتاه تر از آن وثمر آن نیز شبیه بثمر آن وکوچک ومدور وچاشنی دار با عفوصت ودر خوشهٔ بزرگی وبعضی مردم مختور ندانرا وسه نوع میباشد یکی شاخهای آن راست وقوی بسطبری ابهامی وزیاده بران وبندهای بعضی بسیار طولانی وخوشرنگ وخوش جوهر ودر زیربادات هند خوب میشود ونصاری ازان چوب دستی ممسازند وبقیمت اعلی میفروشند وتوعد وم آن بساره دار وبسطبری انگشتی وطولانی وخاردار واز پوست آن سطح کرسی وپالکی وچهارپایه ودروازه وتخته وغیرها میبافند واین نوع درهند وبنگاله و زیربادات بسیار میشود ولکن در زیربادات بهتر وپوست آن جوهردار ودربعضی دهات بجای ریسمان همین را مستعمل دارند در بستن کشتیها وخانهای کاهی وغیرها ونوع سوم باریکتر از نوع دوم وبی خار وبی ثمر وبندهای آن طولانی وگرههای آن ازهم دور واین نوع در سلهت که بسمت شمال وشرق مرشدآباد و پانزده شانزده منزل فاصله ازان واقع است بهم میرسد ودرکنار آبها میروید وبجای دیگر نمیشود ومردم آنجا پوست این نوع را بطول جدا کرده وتراشیده ازان فرشی میبافند که سیتل پاتی مینامند یعنی فرش سرد خنک زیرا که سیتل بلغت هندی بمعنی سردی وپاتی بمعنی فرش است وبعضی ازان بسیار باریک وتنک میبافند بحدیکه میگویند بسبب باریکی واملسی مار نمیتواند بدان راه رود وبالجمله بهترین فرشها است از برای ایام گرما ولیکن سوای بلاد که هوای آن مرطوب باشد مانند سلهت وبنگاله وما نند اینها نمیماند و زود شکسته وبرطرف میگردد مانند بلاد حاره ویابسه ودرغیر سلهت دیگر جا فرش آنرا بدان خوبی نمیبافند ونمیشود ومخصوص بدان جا است * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن سائیدهٔ آن جهت قطع نزف الدم وطلای آن رادع ومحلل اورام ومورچه گزیده وازخواص آنست که چون درجامه کذارند ارضه بآن ضرر نمیرساند

* باب هشتم دربیان ادویه که حرف اول آنها دال مهمله است *

* فصـــــــــــل الدال مع الالف *

داذی

* داذی * بفتح دال والف وکسر ذال معجمه وبا ودال مهمله نیز آمده بلغت فارسی جوجاد ونامند * ماهیت آن قسمی از همو فاربعون است ومراد ازمطلق آن داذی فارسی است وآن دانهٔ است مانند جو وباریکتر ودرازتر ازان وطعم آن تلخ وتند وتیره رنگ وبهترین آن سرخ رنگ است ونبات آن زیاده بر شبری ومرج رنگ منبت آن جبال فارس است * طبیعت آن در اول گرم ودردوم خشک وتا چهار سال قوت آن باقی میماند وگویند گرم وخشک در دوم وبعضی در دوم گفته اند * افعال وخواص آن باقوت تریاقیه وقابضه ومسکر وملین صلابات وجهت رجع رحم زمانه

واسترخای آن وبواسیر واسهال ورد نع سموم وتفتیح سدد وتحلیل ریاح ولعوق آن باعسل جهت دفع سیلان رطوبات دهان وکرم معده وآشامیدن دو درم سفوف چرب کرده آن بروغن زیتون جهت بواسیر وجلوس در طبیخ آن جهت علل مقعده ورحم وبروز آن مرد وکه باز بجای خود نرود مضر مثانه مصلح آن انیسون مسدد ومدر ومحرک بواسیر ومورث دوار ومصلح آن خمیرهٔ بنفشه ویا هلیله ویا تمد بدل آن در تحلیل صلابات چهار دانگ وزن آن با دام وبدل آن ابهل مکرد رآیستنی که ابهل مناسب نیست مقدار شربت آن تا دو درم وزیاده برای کشند و اصلاح آن بقی و اسهال وشیر تازهٔ دوشیده وچیزهای چرب است *

* دارصینی * بفتح دال والف وراء وکسر صاد مهملتین وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر نون ویا معرب دارچینی فارسی است ودار بفارسی بمعنی درخت وچوب است ویونانی آنرا اقتیمون وبسریانی مرسلون نامند * ماهیت آن پوست شاخهای درختی است که منبت آن جزیرهٔ سیلان که سراندیپ نیز نامند وشمالی آنست تاکوکن که جزیره ایست از اجزاء دکهن وزیر بادو آنچه در اصل سیلان میشود بسیار خوب تند بو تند طعم وسرخ رنگ وشیرین وقلمهای آن باریک ونازک وبسیار درهم پیچیده وبلند تاده وسه ذرع وراست خصوص که از شاخهای نورستهٔ آن جدا شده باشد واز سیلان گذشته بندریج ضخیم وکم طعم وکم بو وقلمهای آن کوچك میشود وآنچه تاکلیج وانچن وبندر کوچی میشود آنرا نیز دارچینی مینامند ولیکن بخوبی سیلانی نیست واز کوچی گذشته تاکوکن بتدریج ضخیم ولعابی میشود وآنچه ضخامت آن کم است قرفه وضخیم آنرا سلیخه وبهندی هرچه ورانج نامند ودر جزیرهٔ کوه ملاخه نیز چیزی ضخیم بد طعم کریه الرائحه تند بو قریب ببوی دسا قس میشود واز بعضی ثقه شنیده شد که در اجزاء شهرنا که در عرض سی وکسری از درجات ارض جدید جنوبی خط استوای واقع است نیز دارچینی خوب مانند سیلانی بهم میرسد ولیکن بقدری کمی ونادر ووفور سیلانی نیست ودر بلاد دیگر هیچ جا بهم نمیرسد ودرخت آن بقدر دو نیم قامت مانند درختهای کوهی وجنگلی است کچواج وشاخهای آن بهن بعضی بزمین افتاده وبرگ آن شبیه ببرگ ساذج هندی بهد واز برگ بید اندک عریضتر وکوتاه تر وگلی وثمر آن فی الجمله شبیه بحب بلسان وطعم ورائحهٔ آن قریب بطعم ورائحه دارچینی ودستور اخذ آن آنست که هر سال شاخهای کهنه درخت آنرا میبرند وچون شاخهای تازه رویید وبلند شد نزدیک برسیدن گیی وسخت شدن آنرا از طول شق میکنند وچند روزه کذا رند چون پوست آن بسبب تابش آفتاب جدا وپیچیده شد اخذ مینمایند بهترین آن سیلانی باریک صاف مدکور است واز شخصی ثقه مسموع گشت که در جوف چوب درخت آن دلبری کافور میباشد واخذ مینمایند وریشها عدد رخت آنرا نیز در آب جوش داده ازان کافور بعمل می آورند * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وقوت آن تا پانزده سال باقی میماند * افعال وخواص آن بغایت ملطف ومفتح ومفرح نفس ومنضج عفونت اخلاط وتریاق سموم حیوانی ونباتی ومعدنی وحافظ قوتهای نفسانی وحیوانی وطبیعی وجالی باصره ومحلل ریاح ومواد بارده ومجفف رطوبات دماغی ونزلات باردهٔ رطبه وامراض بارده دماغیه ومدر بول وحیض ومسقط جنین ومقوی باه ورحم خفقان ووحشت ووسواس وجنون وتقویت اعضای رئیسه ومعده وجگر ورفع بدبوئی دهان وسرفهٔ رطوبی وربو وتصفیه صوت که از بلغم غلیظ باشد ورفع رطوبات لزجهٔ باخسهٔ قصبهٔ ریه وحنجره وتنقیه صدر از آنها وتفتیح سدد جگر واستسقا وعفونت زخمها وسموم هوام بارده از عقرب وغیره شربا وضمادا وشما وحمولا وذرورا * اعضاء الراس طلای آن بر پیشانی وصدغین جهت صداع بارد وبدستور روغن آن * العین طلای آن بر پلک چشم جهت

اختلاج آن واکتحال آن جهت تقویت باصرة ورسانیدن ادویه بطبقات عین اعضاء الغذاء وغیرها آشامیدن مطبوخ آن باسرکه ومصطکی جهت فواق رطوبی وباپوست هلیلهٔ کابلی جهت استسقای لحمی وزقی وضماد آن جهت رعشه ودفع لرزتبهای بلغمی وسوداوی ودانهٔ بواسیر وتسکین وجع آن ولسع عقرب وطلای مضوغ آن برحشفه جهت التذاذ جماع ولطوخ آن باعسل جهت بثور لبنیه وکلف وباسرکه نیز مضر محرور زین ومصدع ومضر مثانه مصلح آن کثیرا واسارون مقدار شربت آن از دودرم تا پنج درم بدل آن در تحلیل وتلطیف وتقویت اعضا مثل وزن آن ابهل وکبابه ودراصلاح ادویه سلیخه ودربادخولنجان است دهن آن بسیار گرم وخشک تاسوم * افعال وخواص آن جهت رعشه وثقل سر وصداع بارد واوجاع ارحام شربا وطلاء وبتنهائي ویاباییه وزیت وموم وزردهٔ بیضهٔ مرغ وعرق آن سریع الاثر تر ازجرم آن قطور آن جهت ثقل سامعه وآشامیدن آن جهت تقویت هاضمه وتحلیل ریاح معده ویرقان وبواسیر نافع وجوارش دارچینی وحب وحشو وحلوا ودواوده من وسفوف وعرق وعطر آن درقرابادین ذکر یافته

۱۶۰ دارشیشعان

* دارشیشعان * بفتح دال والف ورای مهمله وکسر شین معجمه وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح شین معجمه وعین مهمله والف ونون اسم فارسی است وآنرا عندل وعود البرق نامند جهت آنکه چون برق وقوس قزح بآن برسد خوشبوتر از عود هندی میگردد وبهندی آنرا کادبهل بفتح کاف والف وکسر یا وفتح با وها ولام در آخر وکانبهل بنون نیز نامند بهترین آن صلب وسنگین خوشبو وخوش طعم آنست * ماهیت آن پوست بسطبری است مانند سلیخه مائل بسرخی وبعضی سرخ خوشبو باحرافتی وعفوصتی ودرخت آن خاردار وکوتاه وچوب آن باحرافت وگل آن زرد خوشبو وتند وبهترین آن پوستهای ضخم ثقیل الوزن خوشبوی سرخ رنگ آنست که در طعم آن تلخی وحدت باشد ونوع املس آن بسیار تلخ وسفید آن بی بو * طبیعت آن گرم دراول وخشک درد وم باقوت بارده وقابضه وگویند گرم وخشک در دوم وبعضی سرد دانسته اند وقوت آن مدتی میماند * افعال وخواص آن محلل وقابض ومانع نزلات ودافع درد سر بارد ووسواس سوداوی ومحلل ریاح ومجفف رطوبات غلیظه ومقوی اعصاب ورافع استرخای آنها وجمیع اعضا ومثانه ومفتح سدد ومسقط دانهٔ بواسیر ومعین براخراج جنین الصدر آشامیدن آن با دارچینی جهت سعال رطوبی کهنه وتپ وبواسیر وسیلان منی المعدة آب مطبوخ یکدرم آن باشکر جهت دفع درد معدهٔ بارده مایوس العلاج وتنقیهٔ آن مجرب الفم مضمضه بطبیخ آن جهت حفظ صحت دندان ویا شراب جهت دفع قلاع وقروح خبیثه وساعیهٔ دهان وچون کوفته با سرکه سرشته بردندان مو جع گذارند جهت تسکین وجع آن وسنون آن جهت تعفن لثه بسیار موثر الانف چون نرم کوبیده بفتیله آلوده دربینی گذارند جهت رفع بدبوئی بواسیر الانف الاذن با روغن خیری در گوش جهت درد آن نزف الدم وغیره آشامیدن طبیخ آن قابض وقاطع نزف الدم ونفث آن ودافع سستی اعصاب وتعفن اخلاط وحابس اسهال وجهت عسر البول القروح طلای آن جهت قروح متعفنه وذرور آن جهت قروح رطبهٔ اطفال وغیر آنها الرحم فرزجهٔ آن جهت اسقاط جنین ورفع عسر البول ونشف رطوبات غلیظه واعانت برحمل زنان عاقر نافع وذرور آن جهت تجفیف قروح مذاکیر ومنع سعی وتحلیل صلابت آنها مقدار شربت آن تا دودرم است مضر سپرز وحکر مصلح آن دوقو ومصطکی بدل آن بوزن آن اسارون ودوثلث آن زراوند مدحرج ونصف آن درونج است وبالخاصیة جهت قروح عجان که مابین خصیه ومقعد است نافع وگویند از خواص آنست که چون شاخ آنرا باکند ر بخور کنند ودر لته بسته در شب چهاردهم ماه قمری در تحت جامهٔ خواب شخص حاجتمند گذارند در خواب شخصی را ببیند که

از حاجت ازجواب کوید وروغن شکوفهٔ آن که دهن القفل ولنامند که بطریق روغن گل بنفشه وبادام کیرند وبچای بادام کنجد مقشر باشد بسیار خوشبو وآشامیدن نیم اوقیهٔ آن باشراب زرد ک یا میبه جهت تقویت فم معده وحقنهٔ آن با ادویهٔ حابسه جهت اسهال رطوبی وطلای آن جهت فالج وشقیقهٔ امراض دماغی وعصبانی وتفتیح سدهٔ دماغی وتقویت پردهای آن وتقویت باه ونعوظ وتحلیل ریاح اورام صلبه نافع

دار فلفل

* دار فلفل * بفتح دال مهمله والف ورای مهمله وکسر دوفا وسکون دو ولام بعد ازفای اول ودوم بفارسی فلفل دراز وبهندی پیپل وپیپلی نامند * ماهیت آن ثمر نباتی است بباره دار وبرک آن شبیه ببرک تانبول وازان اندک کوچکتر وباحدت وتلخی وثمر آن طولانی شبیه بشاه توت وسیاه رنک وکوچکتر ازان وخشک دانهای آن کوچک وسرخ رنک و پیوسته بهم وبالای آنها غلافی رقیق وپردهای سیاه رنک در بین دانها وطعم آن تند وباندک تلخی وحدت وتلخی حدت پوست آن زیاده ازدانهٔ آن وبیخ آن کرهدار منشعب وپوست آن اغبر ومغز آن سفید وریشه دار تند طعم وفلفل مویه عبارت ازانست ودر حرف الفا انشاء الله تعالی خواهد آمد * طبیعت آن در آخر دوم کرم وخشک وبعضی در اول سوم کفته اند * افعال وخواص آن محلل مواد بارده ورياح ومفتح سدهٔ جکروسپرز وهاضم طعام ومقوی معده ورافع قی وخشبو کنندهٔ دهان ورحم ومسخن احشا ومحرک باه وزیاده کنندهٔ منی ومدر بول وحیض ومسقط جنین وجهت فالج وصرع و سرمهٔ بارد رطوبی ونقرس وعرق النسا وتقویت پشت وکزیدکی عقرب ورتیلا وتنویر اخلاط بدن وبالجمله امراض باردهٔ رطبه را معید واکتحال آن که درجکر بز کداشته ویا کوبیده بران باشید هکباب کرده باشند جهت شبکوری وطلای آن باروغن جهت نهش عقرب ورتیلا وافعی نافع ودواء باه قائم مقام زنجبیل مقدار شربت آن تا مثقال مضر سرومصدع مصلح آن صمغ عربی وصندل وکلاب بدل آن بوزن آن فلفل سفید وکویند بوزن آن زنجبیل وزرنباد است با لسویه

دارهلد

* دارهلد * بفتح دال والف ورای مهمله وفتح ها وسکون لام ودال مهمله آنرا دارچوبه وبهندی انبی هلدی نیز نامند * ماهیت آن درختی است هندی چوب آن زرد وکویند رسوت که حضض هندی باشد عصارهٔ آنست چنانچه درحرف الصاد رحضض ذکر یافت * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ورادع وزردمضم اعضاء الراس جهت امراض سر وکوش ودهان نافع وطعم دهان رانکو کرداند اعضاء الغذاء والنفض جهت تفتیت حصاة وحبس البول الحمی والجروح والقروح وغیرها جهت تپ بلغمی وانده مال جراحات وقروح وجرب وخارش شربا وضمادا موثر دهن ومرهم آن درقرابادین ذکریافت درادهان ومراهم

دانج ابروج

* دانج ابروج * بفتح دال والف وفتح نون وسکون جیم وفتح الف وسکون بای موحده وضم رای مهمله وسکون واو وجیم ودانک افزونک نیزنامند وبشیرازی انجک * ماهیت آن تخم امرود جنکلی است بزرکتر ازبهدانه مائل بمثلثی شکل پوست آن سیاه رنک ومغز آن سفید وشیرین ولذیذ وآنرا برشته مغشرنموده تنقل مینمایند منبت آن کوه کیلویه است ازتوابع ولایت فارس وجای دیکر نمی شود * طبیعت آن دراول کرم ودر رطوبت ویبوست معتدل وبرشتهٔ آن مائل بیبوست * افعال وخواص آن موافق سینه وحنجره واعصاب متشنجه ومهی ومسمن ومدر بول وبعد انثیت بران غالب وآشامیدن شرهٔ آن که بکوبند ودرآب شیرهٔ آنرا برآورند جهت ادرار حیض مفید واکثار آن مصدع معده مصلح آن شیرینها است

* دانك * بفتح دال والف وفتح نون وكاف * ماهيت آن صاحب تحفه نوشته كه امين الدوله گويد تخمي است شبيه بتودري سرخ وازان ريزه تر وكيا د آن بقدر شبري و د ركوهستان طبرستان ونواح آن يافت ميشود * طبيعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن جهت علل بلغمي وسوداوي نافع وچون پنجاه درم آنرا تا صد درم باد وچندان آرد گندم نانها ترتيب داده تناول نمايند در تسمين بدن بيعديل وفرزجهٔ آن در اعانت برحمل مجرب ومخرج جنين است

* فصـــــــــل الدال المهملة مع الباء الموحدة *

* دباء * بضم دال مهمله وتشديد باي موحدهٔ مفتوحه والف ممدوده وبخفاي همزه نوعي از قرع است كه بفارسي كدو رومي نامند

* دب * بضم دال مهمله وسكون باي مشدده بفارسي خرس وبتركي ايو وبهندي ريچهه وبهال نيز نامند ومادهٔ آنرا بعربي تاره گويند * ماهيت آن حيواني است معروف محيل تر و شديد القوة از حيوانات امثال خود وكثير الخوف از انسان وذكي وقابل تعليم ومحاكي انسان وبدو وبا ايستاده نيز راه ميرود وعصي بدست مي گيرد وراه ميرود بلند آن وبدست ميزند ومثل مي اندازد وخون آن كثير الزوجت است وگويند صورت بچهٔ آن حين الولادت بدان سبب معلوم نمي گردد وچون مكرر آن را بليسد لزوجت آن كم كرده صورت آن ظاهر ميشود * طبيعت آن گرم و كثير الرطوبت و گوشت آن لزج وبيرمس آن يابس المزاج * افعال وخواص آن زهرهٔ آن مفتح قوي آشاميدن يكدانگ آن با عسل جهت صرع وبا سكنجبين وبا عسل وفلفل جهت درد جگر بارد واستسقاي لحمي وزقي ونيم مثقال آن جهت تولنج دواب بغايت نافع واكتحال آن با عسل وآب رازيانه جهت قوت بصر ورفع بياض ورويانيدن مژه وطلاي آن بشرط هما ومت تا پنج مرتبه با عسل وفلفل جهت قروح اكله وحزاز وروبانيدن موي مجرب وپنيرمايهٔ آن جهت فربه كردن بدن موثر و آشاميدن آن بقدر يكمثقال جهت صرع بلغمي واكتحال آن بعد از كندن شعر منقلب مانع رويدن آن وطلاي آن بر بدن مانع روئيدن موي بران وبرده آن باعث سرعت نضج آن وپيه آن درهوم گرم وخشك وضماد آن جهت درد مفاصل مزمن ونرم كردن اعصاب واعضاي متحجره وبيرون رفتن وشكستن استخوان وكوفتگي اعضاء وبرسينه جهت مرفقهٔ بارد و بر پرورده اء الثعلب وطلاي آن بربدن اطفال حين الولادة جهت عدم ضرر از مضرتهاي خارجي موثر وچون جوف انار را بآن مملو كرده باموزن آن روغن زيتون دران كدازند وبآتش گرم كنند جهت رويانيدن موي اپروي وداء الثعلب وبواسير ونواصير وسعفه نافع وپوست آن بسيار خشك ونشستن بران جهت فالج ونقرس مرطوبين وصاحب تقطير وچون خصيهٔ آنرا شكافته مازوسماقي بران پاشيده خشك كنند وسائيده بخورند جهت رفع اسهال بغايت نافع وضماد سركين آن مجلل خنازير واورام وخوردن آن جهت رفع مغص وبخور موي آن جهت گريزانيدن هوام موثر وتعليق چشم راست آن باعث گريختن وحوش وتعليق درد وچشم آن در رلته بسته بركردن صاحب تپ ربع رافع آنست

* دبس * بكسر دال وسكون باء يكنقطه وسين مهمله بفارسي دوشاب نامند وشامل دوشاب انگوري وخرمائي وتوت سفيد وامثال اينها است واز مطلق آن مراد انگوري وخرمائي است * ماهيت انگوري آن آنست كه آب انگور شيرين رسيده را گرفته صاف نموده طبخ نمايند تا سه ربع آن برود پس بران خاك خاصي كه خاك دوشاب نامند وگويند كه خاك رست است ميزنند ومهكن از يند تا در دي آن ته نشين وشيرين گردد وتا خاك بران نيز نزنند خوب شيرين نميگردد بلكه اندك طعم ترشي دارد واندك نا صاف است وخاك نا رزدهٔ آن موسوم برب عنب و مفتح است ودر قرابا دين

ذرعنب نمر آن بتفصیل ذکر یافت وخرمائی آن انواع از مطبوخ وغیر مطبوخ وغیر مطبوخ آنست که خرماهای رسیده را گرفته در آب جوش میدهند تا حلاوت وشیرهٔ آن در آب آید پس صاف نموده طبخ مینمایند تا غلیظ وانگشت پیچ گردد وسیلان آنست که خرماهای بسیار رسیده را بالای هم جمع مینمایند در جلتها کرده وانچه شیره از ثقل آنها برهم نشسته تراوش کند وبرآید گرفته اند که طبخ مینمایند تا غلیظ وقریب بانجماد گردد ویا آنکه در ظرف سر کشاده کرده بربالای آن پارچهٔ تنکی انداخته برآفتاب میگذارند تا غلیظ وقریب بانعقاد رسد واین بهتر ولطیفتر از مطبوخ آنست واز توت آنست که آب توت سفید شاداب را گرفته بآتش ملایم طبخ میدهند تا غلیظ گردد وبدین دستور دوشاب هرچیز را که خواهند اخذ مینمایند * طبیعت دوشاب انگوری در دوم گرم ودر آخر اول تر * افعال وخواص آن مولد خون صالح ومسمن بدن ومفتح سدد وبا سداب جهت صرع وبا افتیمون جهت وحشت وجنون وبا مغز تخم جهت رفع شری درهما برروز وبا انجیر وحلبه جهت سعال مزمن ودرد سینه وبا اندک زعفران جهت رفع هم وغم وغضب شدید وبا شیر تازه دوشیده واندک بادام جهت خفقان وهزال مفرط وضعف احشا عجیب الاثر وبا اندک سرکه جهت یرقان وسپرز وبا ماء الشعیر جهت تفتیت حصات وادرار بول وضماد مطبوخ آن با خطمی جهت تحلیل اورام وکشودن دمل نافع مقدار شربت آن از ده مثقال تا بیست مثقال واکثار آن محرق خون ومصدع مصلح آن تخم ریحان وخشخاش است شیخ الرئیس فرموده که باآب سیب وتدبیر برگ ریحان واندکی حرمل قائم مقام خمر است الا در اسکار * طبیعت خرمائی آن در دوم گرم ودر اول خشک * افعال وخواص آن کثیر الغذا وملین طبع مبرود المزاج وبلغمی وجهت فالج ودرد مفاصل وسرفهٔ بارد وتقویت باه بارد المزاج وطلای آن بتنهائی ویا با قسط ونمک جهت رفع کلف وبا شونیز جهت جمود اعضا از سردی هوا نافع که بربدن بمالند ودر جای گرم مانند حمام وغیر آن نشینند ومحرق خون ومولد خلط عکر سوداوی مصلح آن سرکه وبادام وخشخاش وسکنجبین وترشیها است.

* دبق * بکسر دال وسکون بای موحده وقاف وآنرا اقسوس نامند وبفارسی مویزک عسلی وکشمش کاولیا * ماهیت آن دانه ایست از نخود کوچکتر وسبز رنگ وچون خشک گردد پوست آن درهم پیچیده ومائل بسیاهی شود ودر جوف آن رطوبتی چسپنده باشد ودانهای آن بقدر خشخاش وکیاه آن از درخت امرود وغیر آن متکون میگردد وچندین شاخ از یک مکان میروید برگ آن شبیه ببرگ مورد وانار ولطیف باشد وسبز نیمرنگ وبهترین آن تازهٔ املس مدور آنست که لون اندرون آن کرائی وبیرون آن مائل بسبزی وسیاهی وسرخی میباشد * طبیعت آن گرم در آخر دوم وخشک در اول وبا رطوبت فضلیهٔ غیر لزجه وبعضی در سوم گرم وخشک دانسته اند وقوت آن مرکب از جوهر حار هوائی وبارد مائی واندک جوهر قابض ارضی وبعد ورود ببدن از هریک فعل مختص بدان ظاهر میگردد * افعال وخواص آن ملطف ومحلل وملین وکند ازندهٔ رطوبات رقیقه وغلیظه وجاذب آنها از عمق بدن وچون در آب گرم بخیسانند وپوست وتخم آنرا از عسل آن افشرده صاف آنرا با مغز گردکان یا با مغز دانهٔ بیدانجیر سرشته بنوشند که دستور آشامیدن آنست جهت تنقیهٔ سودا وبلغم وتفتیح سدد وعرق النسا ونواصیر وامراض بارده نافع وطلای آن منضج ومنفجر وجمع کنندهٔ مواد اورام ومسکن دردهای بارد وبا راتینج وموم جهت نضج دملها وشرای بلغمی واورام بلغمی وتلیین مفاصل وبدستور با زرنیخ جهت شرای بلغمی واورام بلغمی وتلیین مفاصل وبا کندر جهت قروح خبیثه وبا زرنیخ وزفت جهت قلع ناخن وبا آهک وآب انگور وعسل جهت زردی ناخن آن وبا حنا جهت

معده وا بریه وبا روغن گل جهت درازکردن موی وجرشانیدهٔ آن درآب آمک جهت تحلیل اورام صلبه مؤثر وممزوج آن با آمک جهت اذابهٔ طحال وجذب وجلب رطوبات غلیظه از عمق بدن نافع مضر دل مصلح آن بادرنجبویه مقدار شربت آن تایکمثقال وزیادهٔ آن مورث مغص ورد وار وثقل اعضا بدل آن درتحلیل نصف وزن آن ابهل وچهار دانگ آن بادام و ودرسائر افعال نیم وزن آن عاقرقرحا وچون دبق را باعسل ودوشاب وسپستان طبخ دهند وما نند خیاطهٔ باریک ساخته بر روی اشیا رانند ازبد طیوریکه بران نشینند بپای آنها چسپیده صید کردند وچون با قرمز بیامیزند باعث شدت رنگ آن کردد ودر سائر رنگها نیز بسیار دخیل است

* دبیداریا * بکسر دال وکسر بای موحده وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح دال مهمله والف وکسر رای مهمله وفتح یای مثناة تحتانیه والف لغت نبطی مشتق از فارسی است * ماهیت آن گیاهی است مندی ساق آن بقدر ذرعی وخشبی را سافل شاخها خاردار وبرگ آن ریزه وبسیار سبز وشبیه ببرگ بها رکه نوعی از بابونه است وثمر آن بی گل شبیه بثمر کیاه پنبه وباندک تلخی وحدت شبیه بحدت ابهل وچون داخل اطعمه کنند خوش طعم میکردانند وبرگ تازهٔ آن طیب الرائحه چون بخایند و آن ربیعی است * طبیعت آن دردوم کرم ودرسوم خشک * افعال وخواص ان قابض ومعطش ومحرق وجهت اقوه وفالج وتقویت معده ونقرس وامراض بارده شربا وضمادا وجهت استرخای معده وسنگ مثانه شربا وباشیر محرک باه مضر محرورین مصلح آن بقول بارده ورائحهٔ آن باعث حرقت چشم وادمان بوئیدن آن مسقط شعرا جفان وخوردن تازهٔ آن با سرکه کاسر حدت ولذع آن ومقوی معده مقدار شربت از تخم وبرگ آن تاسه درهم ومسواک بچوب آن جهت استحکام لثه وتحلیل رطوبات لهاة مؤثر

* فصل الدال المهمله مع الجیم *

* دج * بفتح دال مهمله وجیم بفارسی کبک دری وبشیرازی طغا ودرتنکابن کوه کوک نامند * ماهیت آن مرغی است ازطاؤس بزرکتر وخاکستری رنگ مختلط بخطوط سفید بسیار ریزه ودر کوههای بسیار سرد میباشد وبهترین طیور بری است وبعد ازان تذرو وپس سمانی پس حجل ودراج وطیهوج وشفنین وچوجهٔ کبوتر وورشان وفاخته است * طبیعت آن کرم مائل باعتدال ولطیف * افعال وخواص ان در افعال ازکبک قویتر وبخور آن بالخاصیت جهت رفع طاعون وبامؤثر ونکاهداشتن پر آن باخود باعث یمن وبرکت کفته اند

* دجاج * بکسر وفتح وضم دال مهمله وفتح جیم والف بفارسی مرغ خانکی وبهندی ککری ومرغی وبعربی نر آنرا دیک وبفارسی خروس وبهندی ککر ومرغا نیز نامند * ماهیت آن حیوانی است اهلی وغیراهلی خانکی وجنکلی ومعروف * طبیعت جوان فربه اهلی خانکی آن درآخر اول کرم ودر رطوبت معتدل ومرغ بچه ازان ارطب برطوبت فضلیه وحرارت دیک یعنی نر نسبت بدجاج یعنی ماده کمتر ویبوست بران غالب وخروس بچه اعدل ومائل برطوبت وقول ببرودت خروس بچه خلاف قیاس وتجربه است چه لحوم همه طیور غیرمائی حاراند ومیتواند بود که وجه شبههٔ کسانیکه آنرا بارد کفته اند آن باشد که دیده وباشنیده که اطبا خروس بچه را درحمیات صفراویه وامراض حاره تجویز نموده اند بخلاف مرغ بچه وا وشان بدون تامل توهم نموده باشند که چون طریق معالجه بضداست پس بسبب سردی مزاج خروس بچه است وکرمی مرغ بچه وحال آنکه نچنین است بلکه بجهت حرارت مزاج خروس بچه پیه وچربی دران تکون نمی یابد که استحاله بصفرا یافته مزید علت شود بخلاف مرغ بچه ومرغ غیراهلی جنکلی که دربعضی صحراها چنانچه دربنکاله

در جنگل و صحرای اطراف سکری گلی بسیار است بشکل و جثه مثل مرغ اهلی میباشد و نوع بزرگ آن که بهندی
کلنک نامند هر دو نوع گرم تر و خشکتر از اهلی خانگی اند * **افعال و خواص** آن مهرای آن کثیر الغذا و لطیفتر
از اکثر طیور و مولد خون صالح و زیاده کنندهٔ عقل و منی و غیر مهرا پختهٔ آن بخلاف آن و گوشت آب خروس پختهٔ
مالخورده محلل و ملین طبع و مخرج سودا و جهت قولنج بسیار مفید و بهتر آنکه بگیرند خروس پیر سال خورده را و
ذبح نموده با آب بسیار طبخ نمایند تا مهرا گردد و آب گوشت آنرا با قدری بسفایج طبخ نمایند تا بقوام آید و نیمگرم بیاشامند
اخراج مواد سوداویه به نیکوئی نماید و مرقهٔ جوجه جهت ابدان سقیمه و ناقهین و صاحبان التهاب معده و حمیات صفراویه
شربا و جهت تعدیل فصول و تلیین طبیعت و بدستور تغذیه بدان نافع و گفته اند فراریج مسهل اند و دجاج ممسك و
چون خروس پیر را بسیار زنند و رانند تا خسته گردد پس ذبح نمایند و شکم آنرا بشکافته و انچه در جوف آنست برآورند
و در ان نمک و بسفایج و شبت پر کنند و با آب بسیار طبخ دهند تا مهرا گردد بعد از ان شبی زیر آسمان گذارند و صبح بیاشامند
اسهال کیموس غلیظ تازه نماید و جهت حمیات دوریهٔ مزمنه و رعشه و ربو و وجع مفاصل و انتفاخ معده و ترهل و قولنج و
دفع سموم مشروبه موافق و بعضی با آن کرنب یا قرطم یا شبت و یا هرسه نیز اضافه مینمایند و این اقوی است در افعال
مذکوره و در اسهال بلغم و گوشت خروس جوان زیاده کننده و صاف کنندهٔ منی و مصفی رنگ رخسار و صوت است و خروس بچه
جهت ناقهین و امراض حاره و مرغ بچه و مرغ جوان قویتر و جهت تسمین بدن و رفع هزال و تصفیهٔ رنگ رخسار و صوت و زیادة
کردن جوهر دماغ و فهم و منی و رفع خیالات فاسده و پختهٔ آن با روغن تازه جهت سرفهٔ یابس و مداومت مرق و گوشت
یکقطعهٔ آن هر روز تا یکهفته با نان میده جهت رفع زردی رخسار که سبب آن معلوم نباشد مجرب و کباب آن جهت دفع
خوانش گل و امثال آن و موافق معدهٔ رطب و جگر آن کثیر الغذا و حسن و دیر هضم و مغز سر آن با حرارت معتدله و
رطوبت لزجه و آشامیدن ناپختهٔ آن با شراب جهت گزیدن هوام و نفث الدم و رعاف که از حجاب دماغ باشد مجرب
و پختهٔ آن جهت زیادتی جوهر دماغ و تقویت قوت مفکره و نیکوئی ذهن و تصفیهٔ صوت و ادمان آن باعث بلادت و پیه
آن جهت تلیین صلابات و مواد سوداویه و طلای نیمگرم آن بر سر جهت مالیخولیا و سعفه و شقاق و جمیع امراض یابسه
عجیب النفع خصوصا که سه مرتبه پس هم بمالند و پیه دجاج معلوف بقرطم اقل دوازده روز جهت ابتدای جذام و پردهٔ
میان سنگدان خروس را چون خشک نمایند و سائیده با شراب بنوشند جهت وجع معده و ضعف آن و ذرب مجرب
و جوارش و معجون آن در قرابادین ذکر یافت و آشامیدن خصیهٔ خشك آن با زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت جهت تقویت
باه بسیار موثر و بدستور ضماد آن با روغن زنبق بر پشت زهار و کنج ران جهت تقویت نعوظ و چون خصیهٔ خروس را در آفتاب
خشک نمایند و با وزن آن ملح اندرانی سحق کنند و در ظرف مسی بر آتش گذارند تا منعقد گردد و در هنگام مقاربت
اندکی از آن را در زیر زبان گذارند گویند که تقویت عجیب مشاهده میگردد و نیز گویند که چون بگیرند خروس را در
هنگام ربیع و ذبح نمایند و انچه در جوف آنست سوای خصیهٔ آن برآورند و نمک در شکم آن پر کنند و در سایه خشک کنند
و بتمامی بکوبند و در شیشه نگاهدارند و عند الحاجت قدری با شیر گاو تازه دوشیده بنوشند تقویت باه بسیار بخشد و خون
خروس و مرغ را آشامیدن و خشك کردهٔ آنرا سعوط نمودن جهت قطع رعاف و چکانیدن خون بال تازه رستهٔ پر آن جهت
رفع بیاض چشم آزموده و ذرور استخوان سوختهٔ مرغ سیاه با هموزن آن چوب تاک که با هم سوزانیده باشند و یا بزموم

سرشته حمول کنند جهت اعادهٔ بکارت از اسرار شمرده اند وخوردن سنک متولد درجوف آن جهت تفتیت حصاة نافع وسرکین آن جالی وتند وخوردن یکمثقال آن با شراب ویا سرکه جهت رفع قولنج وسمیت نطرو طلای آن جهت بهق و برص وامثال آن وضماد آن خصوصا از خروس با سرکه جهت سك دیوانه گزیده مفید وباید که بگیرند سرکین مرغیرا که مروض با غذیهٔ صالحه نموده باشند وازخاصیت آنست که چون شکم آنرا بشکافند وگرما گرم برموضع گزیدهٔ هوام ومار بندند جذب سمیت نماید وچون سرد گردد تبدیل نمایند وبرسائر مواد جهت جذب آن بظاهر وبرسر صاحب سرسام رافع بیهوشی آن ونیز از خاصیت آنست که چون پرهای مقعد زندهٔ آنرا تمام بکنند وبر موضع گزیدهٔ مار بکذارند جذب سمیت مینماید ومیمیرد پس مرغ دیگررا بجای آن بکذارند وهمچنین تا ملسوع صحت یابد وتناول آن با شبر وکشك وماست وپنیر وسائر لبنیات مورث قولنج ومداومت آن باعث نقرس وبواسیر مصلح آن ادویهٔ حاره وشراب ومطبوخ آب انگور ودر محرورین سکنجبین وگفته اند که خروس بالخاصیت مضعف باه است وچیزیکه در شکم مرغ میباشد که تخمهای آن بران پیوسته میباشد درهنگام ریزگی وخامی وآنرا تخمدان میگویند وچون مرغ پیر شد وازتخم افتاد احیانا از شکم آن بر میآید درتا نیرانچماد شیرمانند پنیرمایه است که قدری ازان را درشیر جوش داده نیمگرم بمالند

فصل الدال المهملة مع الخاء المعجمة

* دخان * بضم دال مهمله وفتح خای معجمه والف ونون بفارسی دود وبهندی دهوان نامند * ماهیت آن اجزای ارضی لطیف حار یابس است که ازاشیاء رحین سوختن وکداختن متصاعد گردد ومختلف میباشد احوال آن باختلاف چیزیکه ازان متصاعد ومتولد میگردد یعنی دخان شئ حاد حاد وشیرین شیرین ومعتدل معتدل * طبیعت مجموع آن اند ک گرم بسبب باقی بودن دران اثر نار رطبی که ازان مفارقت کرده وخشك بسبب ارضیت ماده ومستعمل در طب دخان القوارير ودخان الكندر داروية عين ودخان المر والبطم در رطوبات آن وتاكل حادث ورماق ودخان میعه وتوبترا زدخان القوارير وبعد ازان دخان زفت وبعد ازان دخان قطران ومردخانیکه حدت آن زیاده است بهتر است ازبرای مداوای شفار رحین وغلظت حمرت وصلابت وریختن موی ودخان الزنجبیل جهت تقویت عین بیعد بل وطریقهٔ اخذ آن چنانست که آنرا نیم کوفته با پیه کردهٔ بز مخلوط نموده برپارچهٔ کهنه پهن کرده پیچیده فتیله سازند ودر زیرظرفی مقعب مانند طاس وغیرآن بسوزانند تا دود آن دران جمع گردد پس بردارند واستعمال نمایند ودخان دوکان مصعدان درادهان ومراهم مستعمل ودخان حصی لبان درافعال قویترازاصل آنست وخوردن قدری آن جهت تقویت باه نافع ودرحصی لبان مذکور شد

* دخان القوارير * بضم دال وفتح خای معجمه والف وضم نون والف ولام وفتح قاف وواو والف وکسر راء مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وراء مهمله * ماهیت آن دودهٔ شیشه است که دروقت گداز برسقف کورهٔ آن مجتمع میگردد * طبیعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن مقوی باصره وجالی وجهت سبل ناخنه وبردن گوشت زائد زخمها مفید

* دخان الکندر * بضم کاف وسکون نون وضم دال وسکون راء مهملتین * ماهیت آن دودهٔ کندر است که طاسی را ویا ظرفی قبه دار معکوس کذارند ودرزیرآن کندر را بسوزانند تا دود آن دران مجتمع گردد * افعال وخواص آن جهت ورم وقرحهٔ چشم ورویانیدن مژه ورفع ریم زائد والتیام قروح اعضا نافع است ودرمقدمه نیز طریق اخذ آن ذکر یافت

* دخن * بضم دال وسکون خای معجمه ونون وبفارسی ارزن وبشیرازی الم وبهندی کنکنی نامند * ماهیت آن نوعی از جاورس است ودو قسم میباشد یکقسم آنکه لون قشر آن مائل بسفیدی است ونازک که بزودی ازان جدا میگردد واین بهتر است از برای اکل ودوم آنکه پوست آن براق واملس وازان دیر جدا میگردد واین را بهندی چینه نامند ونیکو است از برای دوا * طبیعت آن سرد در آخر اول وخشک در دوم واز جاورس در خشکی کمتر * افعال وخواص آن قلیل الغذاء ومجفف وحابس بطن از جاورس کمتر ومدر بول وبطئ النزول از معده واستعمال مقشر ومطبوخ آن با شیر تازه دوشیده با روغن تازه صالح الغذا وجهت تلیین صدر وتولید منی نافع ومولد سده وسنگ مثانه مصلح آن شکر وعسل بدل آن برنج است

* فصل الدال مع الراء المهمله *

* دراج * بضم دال وفتح رای مشدده مهمله والف وجیم بهندی تیترنامند * ماهیت آن مرغی است قریب بجثه کبک وخوش منظر ودر هند چهار نوع میشود یکی بزرگ خاکستری رنگ مائل بسیاهی ومنقش بسیاهی واین را بهندی کهیر نامند بجهت مشابهت رنگ آن برنگ کهیر که بهندی اسم کات است ودوم ازان کوچکتر وسیاه منقش بسفیدی وخاکستری واین را کالا تیتر یعنی تیتر سیاه نامند نسبت همه این نوع خوش منظر میشود وسوم ازان کوچکتر وسفید مائل بخاکستری ومنقش واین را گوریا بضم کاف عجمی یعنی سفید نامند ونوع چهارم از همه کوچکتر وخاکی رنگ بالای منقار آن خطوط سیاه وسفید واین را بهندی بهت تیتر نامند جهت آنکه در زمینهای کشت زار بهم میرسد وبلند پرواز میباشد وپای آن سه انگشت دارد وگوشت آن بسیار ثقیل ودیر هضم وصلب بخلاف دو نوع اول که جنگلی اند وپرواز بسیار نمیتوانند کرد پای آنها چهار انگشت دارد شیخ داود انطاکی اشتباها آنرا سمانی نوشته * طبیعت آن مائل بحرارت ودر اول یابس وبعضی در دوم گرم وخشک دانسته اند * افعال وخواص آن گوشت آن لطیفتر از کبک وتدرو وبهتر از فاخته وزیاده کننده جوهر دماغ وفهم وحفظ وماده منی ومقوی معده معتدل المزاج ومرطوب مضر محرور ویابس المزاج مصلح آن ترشیها وزهره وخون وزبل آن بمالی ورافع بیاض عین وآثار جلد وبقول مهریارس پیه آن با روغن زنبق جهت درد گوش عجیب الاثر

* درداب * بفتح دال وسکون را وفتح دال مهملتین والف وبای موحده بفارسی دستنبویه وبهندی کچری بفتح کاف وسکون جیم فارسی وکسر رای مهمله ویا ودربنگاله کرمین ومیندنی نیز نامند * ماهیت آن از جنس خربزه کرمک است که ملیون نامند وکوچکتر ازان وبالوان واشکال مختلف میباشد زرد مخطط بزردی وسبزی وزرد مائل بسفیدی یکرنگ ومدور وشلغمی واندک طولانی ولحم آن کمتر از خربزه ومغز آن در خامی تلخ وبعد رسیدن شیرین میگردد با اندک تلخی وتخم آن ریزه وصاحب تحفه نوشته که اکثری آنرا ملیون دانسته اند وغلط است * افعال وخواص آن بوئیدن آن مقوی دماغ ومفتح سده آن وخوردن خام وپخته آن مدر بول ومفتت حصا مخصوص خام آن بشرط مداومت چند یوم وقدری ازان را چون در حین طبخ در گوشت اندازند گوشت را مهرا سازد وتاثیر این در این باب از پوست خربزه زیاده است

* درادار * بفتح اول وسکون را وفتح دال والف وراء مهملات لغت فارسی است وآنرا دارون وسفیدار ودرخت پشه نیز نامند جهت آنکه در جوف ثمر آن پشه متکون میگردد ونوعی از غرب است * طبیعت آن در اول سرد وخشک * افعال وخواص آن قابض وباقوت جالیه اکتحال عصاره برگ آن با عسل جهت ظلمت بصر وقطور آن نیمگرم در گوش جهت ورم آن وقطور آبیکه از چوب بیخ تر آن در حین سوختن برمی آید جهت رفع کرمی که از امتداد امراض

بهم رسیده باشد و برگ تازهٔ آن مقوی دندان و لثه و قاطع اسهال و پختهٔ آن ملین طبع و ضماد آن جهت التیام جراحات تازه و جبر کسر عظام و با سرکه جهت جرب رطب و پوست بیخ آن در افعال قویتر و یکمثقال آن با شراب و یا آب مسهل بلغم بعصر و طلای آن با سرکه جهت تغییر دادن رنگ برص مؤثر و رطوبت ثمر آن جالی جلد بشره و جهت تپ دق و سرفهٔ مزمن مجرب و آب خیسانیدهٔ خشک آن قائم مقام رطوبت آن المضار محرق خون و مولد سود المصلح آن شکر مقدار شربت آن تا یک مثقال بدل آن و خشیزک است *

* دروبطارس * بفتح دال و ضم را و سکون واو و فتح بای موحده و فتح طای مهمله و الف و کسر را و سین مهمله بیونانی بمعنی ولد البلوط است چه گیاه آن بر درخت بلوط کهنه میروید و برگ آن مانند سرخس و کوچکتر از آن و با اندک جلا و تلخی و تیزی و بیخ آن مشبک بهم پیچیده و مزغب و شیرین با عفوصت و تلخی و تندی و صلب براق و رنگ آن سیاه و سرخ و تیره نیز میباشد و نوعی از بسفایج است و برگ آن مانند برگ نرگس و اندک با حلاوت و تندی و تلخی * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن بغایت قابض و معفن و ضماد آن جهت کزاز و فالج و مفاصل و خنازیر نافع و طلای آن بر بدن و رود و پاک کردن اوساخ و تکرار تازه بتازه نمودن آن در سترده موی عجیب الاثر مقدار شربت آن تا یک دانگ المضار یک درم آن کشنده بالتهاب و درد شکم و معالجهٔ آن معالجهٔ خربق اسود است *

* دروفینون * بفتح دال و ضم را مهملتین و سکون واو و کسر فا و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم نون و سکون واو و نون و بقاف نیز آمده بلغت یونانی است و بعربی زیتونیه نامند جهت مشابهت برگ آن ببرگ زیتون * ماهیت آن گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ زیتون و از آن درازتر و باریکتر و شاخهای آن کمتر از ذرعی و گل آن نارنجی و تخم آن مدور و کوچکتر از کرسنه و لون آن مختلف و در غلافی کثیف درشت شبیه بغلاف نخود و بیخ آن بقدر ذرعی و بسطبری انگشتی و منبت آن زمینهای نمناک و قریب بدریا * طبیعت آن در سوم گرم و خشک و ابن بیطار و غیره آنرا سرد و خشک و قوی‌تر از لفاح دانسته‌اند * افعال و خواص آن بغایت مجفف و ذرور و سائیدهٔ آن قاطع خون و التیام دهندهٔ جراحت و نطول آن محلل اورام و چون در روغن زیتون بجوشانند و در گوش بچکانند رافع کرم و برد دندان قالع آن و تدهین آن مسقط دانهٔ بواسیر و مسکن درد مفاصل و امثال آن و حمول آن مدر حیض و مجرب مقدار شربت آن تا یک دانگ مصلح آن قی کردن با سرکه و شیر تازه است *

* دردی * بضم دال و سکون را و کسر دال مهمله و یا بفارسی لای نامند * ماهیت آن ته‌نشین عصارات است و بهترین همه ته‌نشین شراب است که خشک آنرا طرطیر و بفارسی دارتونامند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن ضماد آن در تحلیل اورام مجرب و جهت رفع حمرهٔ و قروح و قلاع و بردن گوشت زائد زخمها و منع نزف الدم و التیام جراحات و بزیر شکم جهت رفع سیلان حیض دائم و بر ماتربدن جهت کلف و نمش و سائر آثار و نیکو کردن رنگ رخسار و تسکین دردهای بارد و مفاصل و ورم پستان و محرق آن که خشک آنرا بر روی اخگر و یا در کوزهٔ گل اشته سوخته باشند بحدیکه سفید شده باشد بغایت جالی و در جمیع افعال قویتر و مستعمل تازهٔ محرق آنست و کهنهٔ محرق آن ضعیف و مغسول آن جهت جلای بصر و رفع غشاوه و ناخنه و بیاض و ضماد آن با برگ مورد جهت ورم بلغمی معده مفید بدل آن زرنیخ سرخ است و چون آنرا با قلی و شب تدبیر کنند جهت ازالهٔ مرخی مثل بغایت مؤثر و چون

دروبطارس
دروفینون
دردی

یا بارود یعني شورهٔ سفید کند در اصلاح نقره و زردودن زنگ مس بیعدیل د انسته اند

* دردی الخل * یعني لای سرکه در جمیع افعال ضعیفتر از سرکه است مگر در منع اکله که قویتر است

* درونج * بفتح دال وضم راء وسکون واو وفتح نون وجیم لغت فارسي است * ماهیت آن بیخی است عقربي شکل پوست آن خاکستری رنگ گرمدار وبعد دکره آن دوباسه وبهترین آن باندک تلخي وخوشبوئي وباصلابت واندرون سفید آنست وبرگ گیاه آن شبیه ببرگ باد ام مائل بزردی ومفروش بر روی زمین ومزغب وساق آن مجوف بقدر ده وذرع واز میان برگ روئیده وبرگهای ساق آن متفرق وباریکتر ودرازتر از برگهای زیر آن از پنج عدد تا هفت عدد وگل آن زرد ومجوف ومستعمل بیخ آنست وقوت آن تاده سال باقي میماند منبت آن اندلس وکوهستان شام خصوصا جبل موسوم به بیروت ودرانجا معروف بعقربي است ودو نوع میباشد فارسی ورومي بهترین آن رومي عقربي است یعني انچه بشکل عقرب باشد * طبیعت آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل بلغم وسوداوبراکنده کنندهٔ ریاح غلیظه ومقوی حواس ودل ومعده وسپرز ومفرح وباتریاقیت وجهت خفقان ومالیخولیا مراقي وتقویت هاضمه وتسکین وجع رحم وتلطیف ریاح غلیظهٔ معده وامعا ورحم ورفع ضرر گزیدن عقرب ورتیلا وسائرجانوران سمي ورفع طاعون شربا وضمادا خصوصا با انجیر وخوردن آن باشکر جهت صداع بلغمي ودرد سینه نافع مضر راس محرور المزاج ومصدع مصلح آن ربانه زدر محرورراز بانه یا رب غوره یارب ریباس وبهترین استعمال آن درخفقان وغیرآن برای تسکین حدت گرمي آن با شراب سیب وتلبلی کافور است مقدار شربت آن یکدرم تادو درم بدل آن در دفع مضرت ریاح رحم بوزن آن زرنباد ودو ثلث آن قرنفل وگویند بدل آن عاقرقرحا است وازخواص آنست که چون بیاویزند [illegible] آن را در داخل درون خانه طاعون دران داخل نگردد وتعلیق سوراخ کردهٔ آن بریسماني بزیر کمرگاه زن حامله جهت تسکین [illegible] وحفظ جنین از آفات اما باید که آن ریسمان را زن خود رشته باشد وتعلیق سوراخ کردهٔ آن بطول جهت [illegible] درخواب ودیدن خوابهای مشوش وباعث دیدن خوابهای نیکو است

* درياس * بفتح دال وسکون راء مهمله وفتح یای مثناة تحتانیه والف وسین مهمله معرب از درروس فارسي است * ماهیت آن نوعی از زردمنتن است گیاه آن بقدر شبری وزیاده از ان وازساق آن شاخهای بسیار رسته وبرگ آن شبیه ببرگ کنار وسبز مائل بسیاهی ودرهر شاخی سه یا پنج تا هفت عدد برگ میباشد وگل آن زرد ومستدیر وبهن وکوچک وبدبو وتخم آن شبیه بفلفل کوچکی وشیخ داود انطاکي درياس را تفسیر بدوای دیگر نموده * طبیعت آن درسوم گرم وخشک وبا برودت یعني مرکب القوی * افعال وخواص آن مبخر ومسکر نیم درم تازهٔ آن مسکر قوی ومحلل بلغم وسودا ومنبسط کنندهٔ جلد ومفتح سدد ورافع یرقان ورياح وزردی بشره وسرخ کنندهٔ آن وگویند چون در روغن طبخ داده بوزن آن آرد گندم اضافه کرده با عسل بقوام آورند وبعد از طعام تاشش درم آنرا تناول نمایند در تسمین بدن مجرب مضر سینه ومصدع مصلح آن کشنیز وکثیرا است

* دريان * بضم اول وسکون راء مهمله وفتح یای مثناة تحتانیه والف ونون * ماهیت آن میوه ایست مخصوص به بلاد زیرباد وتحت الریح که عبارت از شهرتناسری ومرکي وملاخه وشهرنا وروبلاد قریبه بآنها است مانند جزیرهٔ آچین وپلیمیان ومرتبان وبتاوی وغیرها وساق درخت آن بلند وبرگ آن شبیه ببرگ کتهل ومیوهٔ آن بزرگ وطولاني بهیأت

خربزهٔ اسردة و پابزهٔ کوچک و پوست آن از پوست میوهٔ کتهل درشت تر و بهیات کتهل و دانه دارتر و برسر مردانهٔ آن خاری چنانچه هنگام ثمر آن حیوانات مثل فیل و کرکدن و شیر از خوف خلیدن خار آن بزیر درخت آن نمیروند و بوی میوهٔ آن بسیار تند و کریه بحدیکه در شامهٔ کسیکه گاهی نرسیده و آشنا با آن نباشد موجب تنفر و خوش آینده نیست بلکه مورث صداع است و اندرون آن میوه خانها است در صفوف و عدد صفوف آن از سه تا پنج و ما بین فاصلهٔ خانها پوست سفید صلبی و در هر خانه از یک دانه تا پنج دانه میباشد و یک دانهٔ آن بهتر است و شکل آن دانه بشکل تمر بلوط سه پهلو و تخم آن مثل تخم کتهل و بعضی بزرگتر از آن و ماکول لحم آنست بدون برده محیط بتخم آن بسیار ملایم ذایقهٔ شیرین و لذیذ مثل مسکه که با قند ممزوج کرده باشند بلکه از آن لذیذتر و فرق همین است که دسومتی ندارد و شنیده شده که بسبب کمال لذت آن میوه بسیار مرغوب فیل است و لیکن بسبب خوف اذیت خار آن فیل آنرا در علف پیچیده فرو میبرد و بسبب سختی پوست آن هضم نا شده درست دفع میکرد و گاهی در میان فضلهٔ فیل درست آن یافت میشود و مردم آن بلاد دریان چینی را بسیار جویان و خواهان اند و میگویند که آن برای تقویت بدن و قوای دیگر بهیمی بی نظیر است * طبیعت آن ظاهرا گرم و تر باشد * افعال و خواص آن بطی الهضم و مقوی و مبهی است و از مردم مبالغات بسیار ری در عفونت بوی آن ثمر و لذت خوردن آن شنیده شده چنانکه میگویند را لعهدة علیهم که بوی آن شبیه است ببوی فضلهٔ انسان شب مانده بتکرار منعفن شده و در باب لذت آن میگویند که تاجرما لدار صاحب جهازی آنجا وارد شده اول از بوی آن متنفر بود و چون عادی و آشنا ببوی آن شده و مانوس با آن گردید تمام اموال خود را فروخته صرف دریان نمود و آخر جهاز را نیز فروخت و بعد از آن مبلغ مدیون شد و بعد از آن فقیر شده در پای درخت دریان ساکن گشته بذکر دریان مشغول گردید و آخر العمر وصیت نمود که او را در پای درخت آن دفن کنند والله تعالی اعلم و عجب نیست زیرا که سابق درین ابوالمحجن ثقفی که یکی از صحابه بوده در باب خمر گفته این شعر عربی را * شعر * اذا مت فادفنی الی جنب کرمة * تروی عظامی بعد موتی عروقها * ولا تدفننی بالفلاة فانی * اخاف اذا ما مت ان لا اذوقها * اگر این مرد نیز در باب دریان گفته باشد بعید نخواهد بود

* فصل الدال مع الفاء *

* دفلی * بکسر دال و سکون فا و فتح لام و بیونانی شبربون و بسریانی رودیون و بعربی حبین و سم الحمار و بفارسی خرزهره و بهندی کنیر نامند * ماهیت آن نباتی است بقدر یک و ذرع و برگ آن باریک و مانند تا بیک شبر و بی تشریف واندک ضخیم و صلب و املس و اندک تند بو و تلخ و تند و گل آن خوش منظر و دو نوع میباشد یکی سرخ که بهندی رکت پهپت و دیگری سفید مائل بزردی که بهندی کربیر نامند و درخشنده و بر آن چیزی مانند موی مجتمع و ثمر آن پهن طولانی قریب بشمری و اصلب و مملو از حمزی مانند دشم و بیخ آن دراز و باریک و شور و مائل بسرخی و اکثری سفید رنگ برعد و نیز میباشد و در تمام سال بیخ آن باقی میماند و در خریف گل میکند و بوی آن عظیم تر از نهری و سفید آن در امر باه و امساک منی قویتر از سرخ آن و در هند و بنگاله نبات آن تا بدیر قامت میشود و همیشه گل میدهد * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک و با قوت سمیت * افعال و خواص آن بغایت محلل و ر مهای صلب و مجفف و جالی و استعمال آن مخصوص از خارج است نه داخل زیرا که کشندهٔ انسان و بهائم و مواشی است و برگ آنرا چون در شراب و انجیر بجوشانند و مقدار نیم اوقیه از آب مطبوخ آن با کرده کا و بیاشامند از ضرر سم هوام ایمن و در بهائم نیز همین اثر دارد و ضماد

پخته سائیدهٔ آن جهت تحلیل اورام صلبه و اذابهٔ انها و تسکین اوجاع ظهر مزمن و وجع زانو و عرق النسا و جرب وحکه و
کلف و رفع آثار جلد و طلای آب برگ آن جهت جرب وحکه و ذرور برگ خشک آن جهت التیام زخمها و حمول آن جهت
درد رحم و آب برگ و گل آن جهت جلای رخسار و اصلاح موی و پاشیدن آب مطبوخ آن کشندهٔ کیک و ارضه و سلس
و آب نقیع برگ آن کشندهٔ بزو میش و حیوانات صغار است و مطبوخ شاخ و برگ آن با روغن جهت رفع کچلی و جرب
در آب و با افیون و اشق جهت درد سر و جمیع قروح آن و روغنی که از گل برگ تازهٔ آن که همرا پخته و آب آنرا گرفته با روغن
زیتون بقدر نصف آن آب که در هر یک رطل آب آن نیم رطل زیت باشد بجوشانند با تش ملایم تا روغن بماند جهت فرطه که
مثل مؤکچلی است و جرب متقرح وحکه و برص و امراض بارده و تقویت باه و اعصاب و استرخای و اوجاع ظهر و رکبهٔ کهنه
و امثال اینها نافع و چون بگیرند از برگ آن و از کشک ماست و از کبریت زرد هر یک یک جزو و نرم کرده با پیه کوسفند
سرشته بر جرب متقرح طلا کنند نهایت تا هفت مرتبه آنرا زائل کرده اند و مجرب دانسته و چون بعد از تنقیه تام ده وازده
مرتبه بر برص بمالند زائل سازد و چون بمع سفید آنرا مثل ارکمی در شیر گاو تازه دوشیده جوش دهند و کرهٔ آنرا بگیرند
و قلیلی از ان را بخورند تقویت باه و امساک منی بخشد و اهل هند اکثر این را استعمال مینمایند بدل آن در تحلیل اورام
صلبه بوزن آن اکلیل الملک یا بابونه و ثلث آن برگ انجیر مضرشش مصلح آن عسل مقدار شربت آن نیم درهم تا یک درهم
از برگ و گل آن خواه پخته و خواه خام سائیدهٔ آن کشنده بخناق و التهاب و کرب و لهیب و انتفاخ بطن و جحوظ عین
و احمرار آن و مداوای آن بقی و حقنه و آشامیدن آب گوشت مرغ چرب فربه سرد کرده مخیض و لعاب بزرقطونا و روغن
بادام شیرین سرد کرده با کتیرا و خوردن خرمای شهریز عجیب النفع است درین امر و خرمای شهریز خرمایی بزرگ
دانه زرد و یا سرخ است و گویند خرمائیست که تخم آنرا در رطب میکارند و بر می آید همان قسم
لهذا باین اسم نامیده اند و خوردن انجیر با عسل و قلیلی مداب و رب عنب و رب اکره نیز نافع است

فصل الدال مع اللام

* دلب * بضم دال و سکون لام و باء موحده بفارسی چنار نامند و بفرنگی پلاطانس * ماهیت آن درختی است معروف
و بسیار عظیم و برگ آن پهن و مشرف و چوب آن سبک و جوهردار و منبت آن بلاد سرد سیر و ثمر آن مدور و خار
دار خشبی سبکوزن غیرماکول * طبیعت آن سرد و تر با قوت قابضه رطبه و پوست آن بسیار سرد و خشک و با جلای قلیله
* افعال و خواص آن جالی و نقوع گل آن که از ثمر آن گرفته باشند و ضماد برگ تازهٔ پختهٔ آن جهت ورم چشم و منع
ریختن مواد رطبه و آب رفتن از چشم و رفع ورم بلغمی و ورم زانو و هر عضو که باشد و ورمهای گرم را نیز و بدستور ضماد
برگ تازهٔ غیرمطبوخ جهت درد زانو و اورام حاره و مضمضه بطبیخ پوست تازهٔ آن در سرکه جهت درد دندان و ذرور برگ
خشک آن جهت تجفیف قروح و جروح و سوختگی آتش و ضماد پوست سوختهٔ آن بغایت جالی و مجفف و جهت برص و رفع
رطوبت متعفن زخمها و با آب جهت تقشر جلد و آشامیدن مطبوخ ثمر تازهٔ آن با شراب جهت رفع سمیت گزیدن جانوران
سمی و ضماد برگ و ثمر آن با پیه جهت سوختگی آتش و بخور برگ و ثمر آن درخانه جهت گریزانیدن خنفسا و بدستور
پاشیدن آب طبیخ آن و غباریکه بر برگ آن می نشیند بغایت مضر قصبهٔ ریه و صوت و سمع و بصر است چون بدانها برسد و
مصلح آن شیر تازه دوشیده *

دلبوث

* دلبوث * بفتح دال وسکون لام وضم با موحده وسکون واو وثاء مثلثه اسم عربی بیخ سوسن سرخ صحرائی است
معروف بسیف الغراب جهت آنکه برگ آن شبیه بسیف است * ماهیت آن بیخی است شبیه بلبوس یا زکه ملاصق بهم باشند
ولکن بیخ برده بعضی مانند پیاز برده اند اردو انهٔ بالائی بزرگتر از زیرین وبعد از خشکی بسیار صلب میگردد و خشک آنرا
در رغن ادر بازار رمه فروشند وآنرا حب الفا فوخ مینامند جهت آنکه زنان بر رخسار خود برای سرخی ونیکوئی وانتفاخ میمالند
وگل آن شبیه بسوسن کبود است که ایرسا نامند وسرخ مائل بنفشی وآنرا اصفرا غانیون وبعضی کسیفیون وبعضی ماخاریون
نامند وبرگ این بسیار کوچکتر وباریکتر از آن وساق آن قریب بذرعی وبرگ آن از برگ سوسن دراز تر وثمر آن
مسدس ومنبت آن اراضی معموره ومزارع * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص
آن جالی وجاذب از عمق بدن ومسمن ومبهی وچون در شیر تازه دوشیده بجوشانند نیکو ولذیذ میکرده و دفع ضرر آن
میشود وآشامیدن آن جهت تهییج باه موثر وبدل ستور آشامیدن آن با شراب وگویند بیخ بزرگ فوقانی آن محرک باه
وکوچک زیرین آن قاطع باه زنان وآشامیدن بالائی آن جهت قیلهٔ اطفال نافع وچون سه عدد بیخ آنرا در نبیذ بخیسانند
هر روز از نیم رطل تا یک رطل از آن نبیذ بنوشند جهت خشک کردن داء الثعلب واسیر ورفع ریاح آن مجرب دانسته اند وبدل ستور
آشامیدن یک درم از بیخ آن با ماء العسل تا چند یوم همین اثر دارد وضماد آن با شیلم ویا ماء العسل جهت تحلیل غریب
نافع وباکندر وشراب جهت حذف خارزدگان وطلای آن جهت سرخی رخسار و رفع آثار وفرزجهٔ آن جهت کشودن
حیض موثر مضر حلق مصلح آن در شیر پختن آن مقدار شربت آن تا دو درهم

* دلدل * قنفذ بری است وانشاء الله تعالی خواهد آمد

دلدل — دلع

* دلع * بضم دال وفتح لام وعین مهمله نوع کبیر قنفذ است که قنفذ جبلی وبفارسی خارپشت وبترکی کرپی و در مازندران
شال تشی ودر دیلم شاکره وبهندی سینو دنا مند * ماهیت آن حیوانی است قریب بجثهٔ سگ کوچک ودر پشت آن
بجای موخارهای ابلق از سیاهی وسفیدی بقدر شبری ویا زیاده از قلم باریکتر ودو طرف آن باریک با تندی وچون بخشم
آید خود را جمع کند وحرکت دهد خارها مانند تیر از کمان جسته از آن جدا کردد با اندک آوازی * افعال وخواص آن
دررو سوختهٔ آن جهت جراحات بغایت مفید ودر سائر افعال مانند قنفذ است وانشاء الله تعالی در حرف القاف خواهد آمد

دلفین

* دلفین * بضم دال وفتح لام وکسر فا وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون اسم یونانی وبعضی گفته اند بلغت رومی اسم نوعی
از سمک است وخنزیر البحر وبفارسی خوک ماهی وماهی بینی دراز وبدیلمی کچهٔ ماهی وبهندی سوس نامند * ماهیت آن
حیوانی است دریائی وسیاه رنگ سر آن شبیه بسر خوک ودندان دارد وبی فلس وبخلاف حیوانات دیگر حرکت از جای خود نکند
وتنها سیاحت نکند مگر با جماعت یکی پی دیگری * طبیعت آن سرد وتر قریب باعتدال * افعال وخواص آن گوشت
آن مولد خلط غلیظ ومقوی اعضا وبسیار چرب وپر پیه ودیر هضم وپیه آن گرم خوردن وما لیدن آن جهت درد مفاصل مفید
وچون در جوف حنظل مغز بیرون آورده گذاشته بر آتش بگذارند تا چند جوش بخورد جهت ثقل سامعهٔ تازه وکهنهٔ مزمن
مفید وتعلیق دندان آن بر اطفال جهت رفع فزع ایشان موثر

دلق

* دلق * بتحریک دال ولام وقاف بفارسی دله وباصفهانی موسوره نامند * ماهیت آن حیوانی است کوچکتر از سگ
وبزرگتر از سمور وشبیه بدان ودر روس وبلغار بهم میرسد واز پوست آن فروه سازند ودلق مینامند وگرمی آن کمتر وثقل

آن بیشتر از سمور است ولیکن بد بو است ولهذا ملوک آنرا نمی پوشند * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن خوردن گوشت آن زیاده کننده باه وگویند تعلیق چشم راست آن در خرقهٔ کتان بر صاحب تب ربع رافع آن وچشم چپ آن برای باعث عود آن وجلوس بر پوستین آن جهت بواسیر نافع است

* دلیک * بفتح دال وکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف باصفهانی بنکل ودر تنکابن کلبک وبترکی آیت بروتی ودر شام سر سرالدیک نامند * ماهیت آن اسم عربی ثمر گل سرخ صحرائی است مانند ثمر گل سرخ بستانی بقدر زیتونی وچون پخته شود زرد مائل بسرخی واندک سرخ واندک شیرین با عفوصت گردد وچون آن مزغب ومحتوی بر دانهای صغیر طولانی وگل آن برخار تر از بستانی وبی بو ومشتمل بر چهار برگ وگویند چون گل آن ریخته گردد ثمر آن حاصل میشود وابن مولف گوید که بزعم شیخ الرئیس آن تخم گل است * طبیعت آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن قابض ورادع آشامیدن آن جهت تقویت دل وجگر ومعده ورفع اسهال صفراوی ودموی نافع ومضمضه وغرغرهٔ بطبیخ آن وسنون آن جهت خناق وتقویت لثه مفید بدل آن ثمر گل سرخ بستانی مقدار شربت آن تا ده درم وجرم آن مورث سعال مصلح آن گلقند است

* فصـــــــل الدال مع المیم *

* دم * بفتح دال وسکون میم بفارسی خون وبهندی لهونامند * ماهیت آن معلوم است * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن دم هرحیوان درطی ذکر آن مذکور میگردد ومجموع آن جالی بیاض ومحلل اورام وبرشتهٔ آن قاطع اسهال ورافع شموم ودم بال کبوتر تازهٔ پر برآورده جهت رفع شبکوری مجرب است ودر حمام مذکور شد وچون خون در شکم منجمد گردد ویا در سینه یا در امعاویا درمثانه کیفیت سمیت بهم میرساند وازان اعراض ردیه از صغر نبض وضعف وغشی متواتر وسردی اطراف واختناق عارض گردد معالجهٔ آن معالجهٔ بسته شدن شیر است در معده وآشامیدن بنیرمایها خصوصا بنیرمایهٔ خرگوش مقدار دو مثقال یا یک اوقیهٔ سرکهٔ تند یا مقدار یک باقلا حلتیت با شیرا نجیر خشک وآشامیدن آب فوتنج با سکنجبین حامض وآشامیدن طبیخ تخم کرفس با ماء العسل وقی کردن وبدانکه اطبای فرنگ میگویند که چون خون بدن حیوانی یا انسانیکه فاسد شده باشد ودانند که اصلاح آن متعذر است برمی آورند وخون بدن حیوان ویا انسان صحیح المزاج قوی را بجای آن داخل مینمایند آن حیوان ویا انسان فاسد الدم صحیح وسالم میگردد وقبل ازین بچند سال این را معمول داشتند وچون دیدند که فائدهٔ چندان بران مترتب نیست وبالاخرة ضرر میرسانند ترک نمودند وطریق ادخال آن آنست که از دست مریض مثلا از زیر ربط خون میگیرند بحد لائق ومبض اورا بند مینمایند واز دست صحیح المزاج از زیر ربط وارد دست مریض مقصود از بالای ربط بیکدفعه وبسرعت تمام رگ میکشایند وانبوبهٔ بسیار باریکی دررد ونصب مینمایند وخون صحیح المزاج ببدن مریض میرود وبعد رفع احتیاج انبوبه را برداشته رگ هردو را بند مینمایند وبدستور بدن شخص ضعیف ونادیر خون صحیح المزاج جوان قوی را داخل مینمایند برای تقویت آن ومدعی آنند که بعینک های بسیار جلی بین حرکت خون را دوری یافته اند وهر نبضه یک دوره طی مینماید از کبد بجانب قلب وداخل از قلب بجانب کبد وخارج بتجربه یافته اند که از زیر ربط که فصد نمایند خون برمیآید واز بالای ربط برنمیآید بلکه خون را جذب میکند ووجه عدم فائدهٔ وحصول ضرر محتمل که این باشد که اخراج خون بدن حیوان بالتمام بیکدفعه متعذر بلکه موجب هلاکت است پس باخراج قدری خواه قلیل وخواه کثیر وادخال خون صحیح بدل آن بی فائده وباعث افساد آن بعد اختلاط بتتمهٔ خون

فاسد کالا یخفی و دیگر آنکه دو شخص که من جمیع الوجوه مزاج شان مساوی باشد نایاب و نیز خون هر بدنی موافق مزاج آنست و همچنین خون هر شئ پس خون بدنی در بدنی دیگر و سنی بسنی و مکر و همچنین قوی بضعیف غیر موافق و تازمانیکه استحاله یابد بسبب امتزاج بخون فاسد و یا بخون ضعیف المزاج و یا پیر فاسد میکردد طبیعت نیز از هضم و نضج غذا ی جدید از خارج باز میماند پس بای حال باعث زیادتی علت و ضعف و هلاکت است نه اصلاح باقی العلم عند الله *

* دم الاخوین * آنرا دم التنین و دم الثعبان نیز و بعربی قاطر الدم و بفارسی خون سیاوشان و بهندی میراد و کهی ورنگ برت نیز نامند * ماهیت * آن صمغی است خالص الحمرة مائل ببنفشی و قوت آن مد تهابا قی میماند و گویند عصارهٔ گیاه سرخی است که از جزیرهٔ سقوطره و هند خیزد و صاحب خلاصة التجارب گفته که عصارهٔ میوه چوبه است و در ابو خلسا مذکور شد و صاحب اختیارات بدیعی نوشته که صمغ بقم است و سه نوع میباشد چکیده و خشبی و ترابی و بهترین آن چکیدهٔ صافی است که قطعا چوب در ان نباشد و بعضی گفته که صمغ بقم نیست زیرا آنکه از مواضعی که دم الاخوین رامی آورند مانند حبشه و زنگبار در ان مواضع بقم نمیشود و بالجمله ماهیت گیاه و درخت آن معلوم نیست ولیکن انچه نوشته که سه نوع است درست است بعضی چیکیده مانند صمغ سرخ تیره صافی براق که گویا از درخت جوش خورده بر آمده و چکیده و بعضی دیگر از ان قبیل ولیکن آمیخته بریزهای چوب و پوست درخت و پوست ثمر آن و بعضی از قبیل عصاره و سرخ تیره بی رونق و این راد و نوع دیده شده بعضی صافی و بعضی غیر صافی آمیخته بتراب * طبیعت آن در سوم سرد و خشک و بعضی در دوم گفته اند و با قوت قابضه شدیده و یوحنا گرم در اول و خشک در دوم دانسته * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت قطع و حبس خون از جمیع اعضای باطنی و التحام قروح و الزاق آنها و ردع سیلان فضول و تبرید معده و زوال حرارت کبد و معده و امعا و تقویت معده و زحیر و منع اسهال دموی و صفراوی و سحج و شقاق مقعده و بدستور آشامیدن نیمدرم تا یک مثقال آن با زردهٔ تخم مرغ جهت اکثر امراض مذکوره و اکتحال آن جهت تقویت باصره و قرحهٔ چشم و سنون آن جهت تقویت لثه و ذرور آن جهت قطع و حبس خون و الزاق جراحات تازه از جمیع اعضا و التحام جراحات هر نوع که باشد مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن از نیمدرم تا یکمثقال بدل آن شادنج و عصارهٔ حبس است و گویند چون بلور و شیشه را بدان رنگ کنند صافتر و رنگین تر از عقیق میشود و در این امر علیل نلدارد *

* دمادم * بفتح دال و میم و الف و فتح دال مهمله و سکون میم * ماهیت آن نوعی از لوبیای هندی است و دو صنف میباشد صنفی کوچکتر و سرخ تر و شفاف تر از لوبیا و بر سر آن نقطهٔ سیاهی و صنف دوم از صنف اول کوچکتر و سرخ تر و شفاف تر بقدر دانهٔ ماش و بر سر آن نقطهٔ سیاهی * طبیعت این فرد گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی دماغ رطب اطفال و غیر ایشان و قاطع سیلان لعاب از دهان فرد و مقدار شربت آن از برای اطفال نیمدانگ و غیر اطفال یکدانگ است *

* دماغ * بکسر دال و فتح میم و الف و غین معجمه * ماهیت آن مغز سر حیوان است * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن دیر هضم و با قوت تریاقیه و مقوی دماغ و مولد منی و طلای آن جهت رفع خشکی دماغ و سرسام و شقاق نافع مضر معده مصلح آن نعناع و سرکه و آبکامه و ادویهٔ حاره و افعال و خواص دماغ هر حیوان مختلف میباشد بالتفصیل در طی ذکر هر یک حیوانات مذکور میگردد

* دمعة الشجر * کویند صمغ لبلاب است * افعال و خواص آن بغایت جالی و جهت ستردن موی آزموده است *

* دن میا * یونانی نوعی از ماهی است که در مصر و حوالی آن سیسبا نامند و در حرف السین انشاء الله تعالی مذکور میکردد *

* فصل الدال مع النون *

* دند * بفتح دال و سکون نون و دال مهمله مشهور بحب السلاطین است و بفارسی قسم بید انجیر خطائی و بهندی جیپال کوته و جمال کوته نیز نامند * ماهیت آن ثمر درختی است در غلافی و اکثر سه عدد در یک غلاف و هر یک با زرد غلافی بقدر پسته بسیار کوچکی و در طول از آن کمتر و مدور و غلاف آن در خامی سبز و غیر منقط و مغز آن دو پارچه بهم پیوسته مانند مغز های دیگر و سفید رنگ و چون کهنه کردد مائل بزردی و زرد و سیاه و پوسیده میکردد و بر بالای آن متصل بمغز نیز پوست رقیقی و در وسط آن مدور و مغز زبانهٔ و پردهٔ و آن در تازکی سفید سبز رنگ و بعد خشکی و کهنکی زرد و سیاه و پوسیده میکردد و این زبانه و پرده بسمیت میباشد و طریق استعمال آن آنست که آنرا عند الحاجت نه قبل از آن مقشر کرده زبانهٔ آنرا بر آورده مد بر کرده بکار برند و در قرابادین دستور تدبیر آن مذکور شد و در مقدمهٔ این کتاب نیز و بهترین آن سفید بالیدهٔ آنست و بعد از آن مائل بزردی که پوسیده نشده باشد زیرا که زرد فاسد و سیاه آن و آنچه مقشر کرده مدتی مانده فاسد شده باشد خالی از سمیت نمیباشد استعمال آن مجوز نیست و برک آن شبیه ببرک بادنجان و از آن نازکتر و بلندی درخت آن تا بسه ذرع و در هند و بنکاله تا بقد و قامت انسان دیده شد و کل آن زرد مائل بسفیدی و منبت آن خطا و چین و هند و بنکاله و سنجرستان است و ثمر خطائی و چینی آن بالیده تر و قوی تر از هندی و بنکالی و سنجری از همه ضعیف العمل تر است

* طبیعت مغز آن در اول چهارم کرم و خشک و در نهایت حدت و زبانهٔ آن در آخر چهارم و با سمیت * افعال و خواص آن مقطع و جالی و مسهل بلغم و سودا و اخلاط غلیظه و سوخته و جاذب رطوبات خام و رقیق از دماغ و مفاصل و اقاصی و اعماق بدن و مفتح و جهت استسقا و یرقان و سنک کرده و مثانه و وجع ظهر و رکبتین و ساق و نقرس و بالجمله اکثر امراض باردهٔ بلغمیهٔ رطوبیه را نافع خواه بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه و مقویه و معینهٔ عمل آن و چون حلق را میسوزاند اکر بدان رجل و تا مدتی سوزش و دغدغهٔ آن محسوس میکردد و اکثر مردم را قی میآورد بهتر آنست جهت رفع آن حب مشوی آنرا شکسته در جوف دانه کشمش و یا مویز دانه بر آورده کذاشته بلع نمایند خواه بالای آن دوای دیکر بیاشامند و یا نه و اهل هند و بنکاله مقدار کمی از آن را بقدر بر داشت و آنکه اسهال کنند باطفال شیرخواره اکر در مزاج شان سردی محسوس کردد با آب زنجبیل تازه که بهندی ادرک نامند و الا با شیر مرضعهٔ آن حل کرده در مرض ام الصبیان و مرض دبه بتحریک دال مهمله و بای موحده مشدده و آن مرضی است که در آن مرض پهلوهای اطفال میجهد و کریه و اضطراب بسیار میکنند بحدیکه شیر نمیکیرند و در اکثر اعراض با ام الصبیان مشارکت دارد سه چهار روز مدت اجابت نموده با فاقه میآید مجرب است و نیز در معاجین و غیر آن در اکثر امراض مستعمل دارند و کفته اند اکتحال با آب سائیدهٔ آن در چشم مارکزیده باعث عدم تضرر از زهر آنست اما باید که قلیلی باشد زیرا که دند کمال مضرت بچشم دارد و ضماد آن با ماست جهت شقاق و داء الثعلب و برص حیوانات و بدستور با آب لیمو و آب زنجبیل تازه جهت داء الثعلب و با ادویهٔ مناسبه جهت جمیع اورام بارده و اوجاع و طلای آن حافظ سیاهی موی ولیکن مورث تورم و قرحه و تقشر جلد است و چون بر لب رسد مرخی آنرا زائل کند و تکرار آن موجب برص مضر محرور المزاج و یابس و نحیف البدن

ود ربلد وفصل حارا ستعمال آن جائز نیست مصلح آن جدا کردن قشر و پردهٔ میان آن و مدبر کردن و یا در آب لیمو یکشب خیسانیدن و یا کثیرا و نشاسته و برک کل سرخ و اندک زعفران استعمال نمودن و معینات فعل آن تو بد سفید مجوف مدبر و سلیلهٔ سما ذیا و بلیلج و عصارهٔ غافت و افسنتین و بسفایج و انیسون و یا زعنصل مشوی و اندک زعفران است و آشامیدن آب سرد بالای آن و یا افیون و فرفیون مضر و استعمال آن مجوز نیست مقدار شربت آن در قوی الابدان یکعدد تا دو عدد و رغیر آن تا نصف دانه با مصلحات و معینات مذکوره و چون کسی غیر مدبر و یا مدبر آنرا بمقدار زیاده از مقدار مقرر بخورد کرمی کند و انواع واسهال بسیار آورد باید که ماست و دوغ یا شامد و یا شیر تازه دوشیده یا کره و روغن بخورد و سویق تماح و ربوب و اقراص و ادویهٔ حابسه بنوشند و یا آنکه کسی پردهٔ جوف آن را بخورد و احوال او متغیر شود باید که او را شیر تازه دوشیده با روغن گاو بخورد و قی کند پس ادویهٔ حابسهٔ لزجه و مغریه مانند شیرهٔ تخم خرفه و لعاب بزرقطونا و صمغ عربی و کثیرا و نشاسته و فالودهٔ برنج و جو مقشر با روغن کل و یا بادام شیرین و آب سیب و غورهٔ و ربوب حامضه و ماهی پخته با مغز تخم کدو آب کوشت و اگر مغص و کرب عارض کردد العبهٔ مقویه با ملینات مناسبه بنوشند و حقنهای لینه با العبه و اشیای مغریه و روغن کل و بعد تلیین شیر تازه دوشیده و اغذیهٔ ملینهٔ جالیه مانند برک چغندر و قطف و اجاصیه و خبیصه تناول نمایند

* فصل الدال مع الواو *

* دوابالغریبا * بفتح دال و واو و الف و یای مثناة تحتانیه و فتح الف و سکون غین و فتح راء مهمله و یای مثناة تحتانیه والف لغت یونانی است بمعنی قصب جبلی یا قصب بری * ماهیت آن قصبی است که در سنک لاخ و زمین صلب میروید ساق آن شبیه بساق ریباس و طول آن زیاده بر شبری و مائل بزردی و زغب آن نیز مائل بزردی و برسر آن چهار برک مربع شکل سبز مائل بسفیدی و بر بالای برکهای آن چیزی میروید بی کل و در آن تخم آن میباشد و خوشبو با اندک تندی و خام و پختهٔ آن ماکول * طبیعت آن در اول دوم کرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی حرارت معده و مصلح فساد آن و مدر بول و مخرج رطوبات غلیظه و تازهٔ غیر مطبوخ آن ملین بطن و محلل ریاح شکم و رافع آروغ و خوشبو کنندهٔ دهان و مسخن احشا است

* دوب * بضم دال و سکون واو و بای عجمی لغت هندی است بفارسی مرغ بفتح میم و سکون راء مهمله و غین معجمه نامند ماهیت آن علفی است خود رو که در هند و بنکاله بسیار بر زمینهای نمناک و در موسم برسات همه جا تا تمام صحرا میروید و بر زمین مفروش میباشد کویا مخمل سبز فرش نموده اند و برای اسب بهترین علفی است تر و خشک هر دو را برغبت تمام میخورند و کرهها و شاخهای آن متشعب و برک آن ریزه باریک و طعم آن تفه * طبیعت آن مائل بسردی و با اعتدال اقرب و با تر ناقت * افعال و خواص آن آشامیدن برک و ساق نازک آن با برنج سفید شسته که با هم نرم سائیده باشند با قدری نبات جهت دفع قی و هیضه و رفع سمیت مارکزیده و با فلفل جهت مارکزیده نافع و بدل دوائی جهت تسکین عطش و حدت خون و صفرا و جوشش و سوزش اعضا و ضماد آن با برنج و زرد چوبه و روغن یاسمن جهت جدا شدن و ریختن خشکریشهٔ جدری و بثور ضمادا ئی جهت تحلیل اورام حاره و حمرهٔ و شری و نزول آب در اعضا که در ملک هند و بنکاله بسیار بهم میرسد نافع

* دوادم * بکسر کاف دال و واو و الف و دال مهمله و میم و بلدن الف نیز آمده * ماهیت آن چیزی است مانند صمغ

فرج مائل بسیاهی که در جوف درختهای کهنه سکون میکرده و در صدمه افعال قائم مقام مومیائی است

* دود البقل * بفتح بای موحده و سکون قاف و لام بفارسی کرم سبزه نامند * ماهیت آن کرمی است که در سبزه زارها و بر برگهای سبزاشیا تکون میابد شبیه بهزار پا و از آن کوچکتر و در غایت سبزی * طبیعت آن سرد و خشک و تازهٔ آن با رطوبت * افعال و خواص آن خوردن آن جهت رفع سموم مشروبه و ضماد آن با روغن زیتون جهت گزیدن جانوران سمی نافع است

* دود الحریر * بفتح حاء و راء مهملهٔ اول مکسور و در میان هر دو را یای مثناة تحتانیه ساکنه بفارسی کرم ابریشم نامند * ماهیت آن کرمی است اندک طولانی سرخرنگ تیره که در بعضی بلاد در فصل ربیع و در بعضی در اوائل خریف نیز نر و مادهٔ آن باهم جفت شده تخم میدهند و آن تخمها را در بلاد سردسیر در پارچهٔ پاکیزهٔ بسته کسان لطیف پاکیزه غیر جنب و حائض در زیر بغل و یا بر روی ناف خود میگذارند و می بندند تا مدت بست یوم که کرمی بدان رسیده بچه برآورند و در بلاد گرم سیر مانند بنگاله احتیاج بدان نیست و بعد باهم جفت شدن نر را از ماده جدا میکنند و نر را دور می اندازند مادهٔ آن تخم میدهد ببزرگی دانهٔ خشخاش کوچکی و سفید رنگ و آنرا نیز دور می اندازند و تخمها را برروی پارچهٔ لطیفی پهن میکنند و بالای آن پارچهٔ پنبه دار یا دوسه لائی میاندازند و محفوظ میدارند تا بچه برآورند. و چون بچه برآورند سفید میباشند پس سرخ رنگ تیره میگردند برگ توت را بسیار ریزه کرده برآنها میپاشند و آنها اندک اندک می خورند و بتدریج بزرگ میشوند و چون بزرگ شدند احتیاج بریزه کردن برگ توت نیست بلکه برگهای درخت و شاخهای آنرا برانها و نزد آنها می اندازند و آنها میخورند زیرا که خوراک آنها همانست و تا سه ماه بکمال میرسند و میگویند در بین هنگام شش روز بسه بار اصلا برگ توت نمیخورند بار اول یکروز بار دوم دو روز بار سوم سه روز پس شروع در تنیدن پیله بر خود میکنند و تا سه ماه دیگر پیلهٔ آنها با تمام میرسد زیرا برای نتاج و تخم گیری و بچه کشی میگذارند و اینها پر برآورده پیله را سوراخ کرده بیرون میروند کسانیکه عمله و ماهر بدانند نر و مادهٔ آنها را باهم جفت نموده بدستور مذکور تخم گرفته پرورش مینمایند و تتمهٔ پیلها را در آفتاب میاندازند تا خشک کرده و کرم در ان پیلها بمیرد از برای اخذ ابریشم زیرا که ابریشم از پیله سوراخ شده خوب برنمی آید و در مازندران و گیلانات ایران شنیده شد که پیلهٔ آن بسیار بزرگ بالیده بسطبری شصتی بلکه از آن قوی تر و به بلندی آن و در بعضی جاها شبیه ببیضهٔ کبوتر و سفید رنگ میشود و در بنگاله سالی دو مرتبه پیله میتند یکی اوائل بهار تا اوائل برسات و یکی اوائل خریف آنچه در اوائل بهار و اوائل برسات یعنی ایام و موسم بارش میتند بهتر میباشد * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت خفقان و سده رحم از خشک آن جهت خفقان و سده رحم از خشک آن که سوده و با مرق کلنگ چند روز متوالی بخورند جهت تسمین بدن و نیکوئی رنگ رخسار و تقویت باه موثر و ضماد پختهٔ آن در روغن کنجد جهت خناق و اورام بارده و تقویت باه و تعلیف مرغ بدان بغایت مسمن آن و خوردن گوشت آنمرغ مسمن و مقوی باه و خاکستر سوختهٔ آن جهت التیام زخم و تجفیف رطوبات آن و رفع آثار و تعلیق یکعدد درست خشک کردهٔ آن در خرقهٔ ارغوانی بسته جهت رفع تپ موثر است

* دود خشب الصنوبر * بفارسی کرم درخت کاج نامند * ماهیت آن کرمی است سبز رنگ که در درخت کاج

تکون میابد * طبیعت آن حار جاد تریب بدرارابع است لهذا دیسقوریدوس وجالینوس در درابع ذکر کرده اند * افعال وخواص آن ضماد مدقوق آن جهت انفجار دمل واورامی که حاجت بشکافتن باشد وازالهٔ کلف ومجروح کردن هر عضو که خواهند آنرا مجروح کنند عجیب الاثر ویک مثقال آن کشندهٔ انسان واعراض خوردن دهٔ آن مانند اعراض خوردن دهٔ ذراریح ومعالجهٔ این نیز قریب بدانست

دود الخل

* دود الخل * بفتح خاء معجمه وتشدید لام بفارسی کرم سرکه نامند * ماهیت آن کرمی است زرد رنک باریک که در سرکه تکون میباید * افعال وخواص آن سعوط آن جهت کرمی که در دماغ تکون می یابد قوی الاثر وضماد آن رادع ومحلل ومقوی اعضا است

دود الزبل

* دود الزبل * بکسر زای معجمه وسکون باء موحده ولام * ماهیت آن کرمی است زرد رنک وکوچک که در سرکین ومزبله بهم میرسد * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن تکرار ضماد مطبوخ آن در روغن زیتون کهنه تا که بخته ومهرا شود جهت قرطه که ریختن موی تمام سر ومقدمه کچلی است وداء الثعلب مجرب ومالیدن روغن آن جهت بواسیر وامراض مقعده مفید *

دوسر

* دوسر * بضم دال وسکون واو وفتح سین مهمله وبشین معجمه نیز آمده وراء مهمله در آخر * ماهیت آن نباتی است مانند گندم ودر مزرع آن میروید واز آن درازتر ودرشت تر ودانهٔ آن باریکتر وخوشهٔ آن متفرق وپوست آن سیاه و بعضی سرخ نیز ودر هر خوشه دو غلاف ویا سه بشکل فتیله ودانه آن درمیان پردهای غلاف آن وخوش طعم مائل بشیرینی وبشیرازی تخم آنرا کرکاس نامند * طبیعت آن گرم در اول وخشک در دوم وبعضی سرد دانسته اند * افعال وخواص آن منضج ومحلل ومجفف وملین اورام صلبه ودود درم آن مسهل ومخرج اقسام کرم معده وضماد آن با آرد گندم جهت غرب غیر منفجر ومضوغ آن جهت غرب منفجر واکتحال آن با نسبزج ونبات مصری جهت تحلیل دانهٔ که در چشم برآمده باشد وضماد آن بتنهائی جهت جرب وابتدای اورام صلبه وداء الثعلب نافع مضر انثیین مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا ده درهم است

دوقس

* دوقس * بضم دال وسکون واو وضم قاف وسین مهمله لغت یونانی است * ماهیت آن سه قسم است قسمی برک آن شبیه ببرک رازیانه واز آن کوچکتر وباریکتر وببلندی شبری وگل آن چتردار مانند کشنیز وسفید وثمر آن سفید وتند بو ومزغب ومنبت آن مواضع سنک لاخ وآفتاب رو وتخم آنرا قمیله ونبات آنرا حشیشة البراغیث وبلغت دیلمی کیک داش نامند و قسمی دیگر شبیه بکرفس وخوشبو وتند که زبان را میگزد وتخم آن شبیه بانیدان وبی بو وقسمی دیگر برک آن شبیه بکشنیز و گل آن سفید وچتردار مانند گل زردک وتخم آن شبیه بزیره وبا تندی وبیخ آن در طعم شبیه بزردک وبغلظت انکشتی و برک آن بیزغب وجالینوس دوقو ودوقس رایکی دانسته وديسقوريدوس از اصناف زردک بری شمرده وحکیم میر محمد مؤمن نوشته که این بتحقیق اقرب است ومن اقسام آنرا مشاهده نموده ام وبهترین اقسام قسم اول است * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسکن سرفهٔ مزمن ومغص ومدر حیض وبول بقوت ومسقط جنین وبا شراب جهت نهوش رتیلا وضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمیه ومدر بول وحیض وبد ستور برک آن اما ضعیف العمل وبیخ قسم اول آن جهت رفع سمیت سموم مشروبه وتخم آن محلل نفخ ورياح ومعین برهضم وآشامیدن طبیخ آن جهت تنقیهٔ سینه واخراج اخلاط آن بنفث وتحلیل مواد غلیظه از امعا واستسقای زقی ومقوی فعل آن تخم کرفس ومقدار شربت آن دو مثقال

وبدل ون تخم کرفس جهت لزیدن عقرب وتنقیهٔ رحم واعانت برحمل رقطع شهوت درمحرورین ویابس مزاجان ونطول طبیخ آن جهت عقرب کزیده وجانوران سمي چون تخم آنرا بکوبند وبر رخت خواب بپاشند رفع اذیت کیک در آنجا نماید وتخم دوقسم دیکر درافعال وخواص مانند دوقوا ست وازان ضعیفتر*

دوقو

دوقو بضم دال وسکون واو وضم قاف وسکون واو ولغت یوناني است وآنرا دوقوا غریا ودوقوبری نیز نامند *ماهیت آن تخم جزربری است وبعض آنرا استسقاقل وکیاه آنرا خرس کیاه نامند جهت آنکه خرس آنرا بسیار دوست میدارد وکویند بشیرازی آنرا بدران نامند وآن شبیه بنانخواه است وازان ریزه تر وباندک تندی وکیاه آن زیاده برشبری و برک آن مانند برک رازیانه وازان ریزه تر وچتر آن مانند چتر کشنیز وکل آن زرد وتند طعم و زغب دار وخوشبو وبعض آن بسطبری انکشتی وباریک تر ازان وقریب بشبری ودر طعم مانند جزر ودر قزوین کزر نامند وبهترین آن تازهٔ زرد رنک آنست *طبیعت آن درسوم کرم ودر دوم خشک وبعضی در دوم کرم وخشک دانسته اند* افعال وخواص آن درجمیع افعال قویتر از جزر بستاني است سواي تحریک باه که جزر بخواص نبات آن مذکور شد ومراد از مطلق آن تخم آنست آشامیدن آن جهت سرفهٔ کهنه وفضول سینه وتقویت معده وماضمه ویاه وازد یاد مبی وتحلیل نفخ ریاح ومواد غلیظهٔ بلغمیه وتفتیح سدد وادرار بول وتفتت حصاة کرده ومثانه وادرار رنمودن حیض وتنقیهٔ رحم واعانت برحمل وعسر ولادت واسترخای مفاصل ووجع آن ومغص وتشنج اطفال واستسقای طبلي وکزیدن عقرب وسایر هوام محرب دانسته اند وآشامیدن یکدرم تا دودرم آن با دووزن آن ترمس جهت قتل حب القرع وریزاندن آن وضماد آن جهت تحلیل ورم بلغمی مفید و نطول طبیخ آن برموضع عقرب کزیده نافع مضر باه محرورین مصلح آن کثیرا ومضر مثانه مصلح آن مصطکی بدل آن دووزن آن تخم زردک وکویند بوزن آن تخم کرفس است

فصل الدال مع الهاء

دهن

دهن بضم دال وسکون ها ونون بفارسي روغن نامند خواه از حبوب نباتات کیرند وخواه از کلها وباشکوفها وبا برکها وغیرها بعمل آورند بطریقیکه درمقدمهٔ این کتاب ودرقرابادین کبیر درحرف دال ذکر یافت ودهن هرچیزی درجای خود مذکورمیکردد

دهن البلسان

دهن البلسان بتحریک باء موحده ولام وسین مهمله والف ونون بفارسي روغن بلسان نامند وآنرا لبن البلسان وصمغ البلسان نیز کویند وفی الحقیقة لبن است نه دهن* ماهیت آن سه نوع است خالص ومصنوع ومرکب اما خالص آن چیزی است سیال اندک غلیظ چسبنده خوشبوی قوی الرائحه تند طعم خالي ازحموضت که زبان را بکزد وصاف سرخ حقیقي باشد و چون درشیر اندازند شیر را منجمد سازد وچون درآب اندازند ته نشین نکردد وچون درآب حل کنند آب را برنک شیر کرداند وچون به پشمی آلوده بشویند دریشم ازان اثری نماند وقوت این تا چهار سال باقي میماند وبهترین همه این قسم است وهرچه بدین اوصاف نباشد ردی ومغشوش است وطریق اخذ دهن آنست که دراول طلوع شعری یمانیه تنهٔ درخت آنرا تیغ زده آنچه ازان تراوش نماید بکیرند ومصنوع آن که معمول این زمان است آنست که میکیرند چوب بشام وبسباسه ومیعهٔ سائله وروغن تخم تربا اجزاء متساوی ومیجوشانند مجموع را باده وزن آن زیت تا بربع رسد پس صاف مینمایند واین در نفع بعد از اصلي است ونیز شاخ وبرک وچوب وحب بلسان را درآب جوش میدهند وبا روغن زیتون بدستور مقرر مرتب مینمایند واین بعد ازآنست ومغشوش آن آنست که آنرا بعضی باکرادهان مانند دهن حبة الخضراء وحنا ومصطکی وسوسن ومانند اینها

مغشوش مینمایند وبعضی بعسل وموم وروغن مورد وحنا ورا تینج غش میکنند واین زبون ترازهمه است *طبیعت خالص آن دراول سوم گرم وخشک وباقوت تریاقیت * افعال وخواص آن مقوی دماغ واعصاب وقوت باصره ورحم وجهت امراض بارده دماغیه وعصبانیه مانند فالج ولقوه وکزاز وصرع وصداع ودوار ورعشه واسترخاء وقروح سر واوجاع مفاصل وحلق واسنان وعرق النسا ونقرس وهمه اوجاع بارده رطبه وظلمت بصر وبیاض وسبل وغشاوه وحدت بصر ونزول آب وثقل سامعه وگری گوش حادث از برودت ورطوبت وضیق النفس وربو وسعال وانتصاب نفس وقروح ریه وضعف معده وکبد وطحال وگرده ومثانه وتفتیت حصاة وعسر البول وسلس البول واسترخای قضیب وامراض مقعده وتلیین صلابت وتحلیل مواد بارده ورفع لرزتبها وروضح(?) وامراض مقعده ورحم واوجاع آن واخراج جنین ومشیمه وادرار حیض ونشف رطوبات آن واعانت بر حمل وپاک کردن جراحات از چرک بهر نوع که استعمال نمایند شربا وطلاء وتمریخا واکتحالا وقطورا وسعوطا وحمولا وفرزجة ومفردا ومرکبا نافع ومانند تریاقات است در مرکبات ومقاوم سموم بارده مانند عقرب وسائر هوام وخانق النمر وامثال اینها است وآشامیدن نیم مثقال آن با شیر تازه دوشیده جهت رفع سمیت واذیت خانق النمر وفطر ونهش هوام سمی وبکلانک(?) ونیم آن باسه مثقال طبیخ زوفا جهت سعال واوجاع سینه وچون در روغن زنبق حل کرده فتیله بدان آلوده دربینی کنند جهت سکته وجمود وحمول آن جهت اخراج جنین ومشیمه وبدستور حمول آن باموم وروغن ممزوج کرده وضماد آن بالا جهت اخراج خار واستخوان مفید وقدر شربت آن تانیم مثقال بدل آن یک وزن ونیم تا دو وزن آن روغن زیتون کهنه یا روغن زیت تازه یا روغن رازقی یا روغن ترب که دران حب وعود بلسان جوشانیده باشند وگویند روغن گاوی که دران مرمکی جوشانیده باشند وگویند روغن نارجیل است وگفته اند که چون صمغ درخت کاج را در روغنهای مناسبه حل کنند در اکثر آثار مانند دهن بلسان است وبهترین ابدال آن میتواند بود

دهن الکرجن

دهن الکرجن * بفتح کاف عجمی وسکون راء مهمله وفتح جیم ونون اسم هندی است * ماهیت آن روغنی است که از تنهٔ درخت بسیار عظیم بلندی که منبت آن اسلام آباد که شهر سبز نیز باصطلاح قدیم وبهندی چتگام وچاتگام نیز مینامند بسیار است بعمل میآورند بزدن تیشه بر تنهٔ درخت آن ونصب کردن ظرفی بدان موضع وبانحای دیگر نیز ورنگ آن روغن در تازگی اندک سرخ رنگ رقیق صاف میباشد وچون کهنه گردد سرخ بسیار تیره مائل بسیاهی غلیظ چسپنده وچون بسیار کهنه گردد غلیظ وچسپندگی آن زیاده میگردد وبرای رفع کرم خوردن بچوب عمارت وتختهٔ دروازه وغیر آن در بنگاله اکثر میمالند ونصاری در رنگ آمیزی کشتی وجهازات وعمارات داخل رنگها می نمایند وچوب آن درخت بسیار رخو وریشه دار ودر تازگی چرب که مانند فتیلهٔ دهن آلوده مشتعل میگردد وبکار عمارات بجز سوختن نمی آید *طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل اورام است

دهنج

* دهنج * بفتح دال ونون وجیم بفارسی دهنهٔ فرنگ نامند * ماهیت آن سنگی است سبز آبدار براق که در معدن طلا ونقره ومس وآهن تکون مییابد از ابخرهٔ کبریتیه که صعود مینماید ازان معدن ودر خلال وفرج آن محتبس گشته تکاثف مییابد وبطول زمان سرد ومنجمد ومتحجر میگردد وآنرا زنجار معدنی مینامند والوان میباشد بعضی سبز تیره که در هنگام صفای هوا صاف وهنگام کدورت کدر گردد گویند فیروزه نیز چنین میباشد وبعضی طاؤسی رنگ مائل بسرخی اندک براق وبعضی طاؤسی رنگ مائل بزردی وبعضی مائل بسیاهی وبهترین همه سبز تیره است وآنرا دهنهٔ فرنگی نامند وبعد ازان در بهتری

طاؤسي مائل بسرخي است وبدترين همه طاؤسي مائل بسياهي ومعدن آن فرنك است واز آنجامي آورند وانطاكي كفته كه از روس وقبرس ميآورند وصاحب اختيارات نوشته كه معدن آن فرنك وكرمان وخراسان ودر ولايت فارس وشبانكاره ورسيرجان وشيراز هم ميباشد وآنچه فرنكي است آنرا فرندي نامند جهت آنكه بر ان نقشي مانند جوهر شمشير ميباشد وآن جوهررا بمازي فرند نامند وشيرين وترش ميباشد شيرين آن آنست كه چون بسايند وبرآنچه ريزند آنچه رنك برند ارد وترش آن بالعكس وفرق ميان طلائي ونقرئي ومسي وآهني بدانست كه باآب ليمو برآهن صيقلي مانند صفحهٔ كارد وبا شمشير بسايند اكر زرد طلائي برآيد طلائي است واكر برنك نقره نقرئي واكر برنك مس مسي واكر برنك آهن آهني وبهترين همه طلائي سبز تيره فيروزهٔ شيرين آنست ومستعمل در امراض عين همين نوع است پس نقرئي وكفته شده كه ترش آن در صنعت كيميا مستعمل است * طبيعت آن در اول چهارم كرم وخشك وبعضي سرد دانسته اند * افعال وخواص آن جالي وملطف ونيمه رم آن فاد زهر سموم مشروبه ومسي آنرا چون باآب ليمو سائيده افيون خورده اكر بياشامد وقئ كند سميت را دفع نمايد ودر غير دفع سم نبايد خوردزيراكه خود سم قاتل است بجراحت امعا وكوندمعالجه بديرنيست ونكاهداشتن آن دردهان وفروبردن آب آن نيزهمين اثردارد وسعوط حكوك آن باآب سداب جهت رفع صرع بيعديل وبدستور نفوخ آن با مشك سوده سه دفع همين اثردارد واكتحال آن جهت تقويت باصره وقلع بياض چشم مجرب خصوص با مرواريد ناسفته وتوتياي هندي اجزامتساوي كه نرم سوده وبحجر بيخته درچشم كشند وازخواص غريبه آنست كه چون سائيده درچشم دواب كشند دفع حبس البول آن نمايد وطلاي آن با سركه جهت قوبا وسعفهٔ سوداوي در سر وجميع اعضا وجهت بهق وبرص ورفع اذيت عقرب كزيده نافع

* دهماسا * بفتح دال مهمله وخفاءها وفتح ميم والف وسين مهملهٔ مفتوحه والف ودهامه بفتح دال وخفاي ها وفتح ميم والف وفتح ها وها درآخر نيزآمده وكويند اسم هندي شكاعي است وفي الحقيقة غيرآن است * ماهيت آن كياهي است هندي في الجمله شبيه بكياه شكاعي * طبيعت آن سرد وخشك كفته اند * افعال وخواص آن جهت دوار وجوشش دهان وسرفه وضيق النفس وحميات وتقويت اعضا وتصفيهٔ خون فاسد وصفرا وتسكين عطش وقئ ودفع داماميل وجذام نافع

فصل الدال مع الياء المثناة التحتانية

* ديفروجس * بكسر دال وسكون باء مثناة تحتانيه وضم فا وراء مهمله وسكون واو وكسر جيم وسين مهمله وبضم جيم نيز آمده لغت يوناني است بمعني مضاعف الاحراق وديفروجاس وديرجاس نيزنامند * ماهيت آن سه نوع است يكي معدني است كه ازجزيرهٔ قبرس ازجاهي بيرون ميآورند وبآفتاب خشك نموده ميسوزانند واين نوعي ازطين است كه بعد خشك شدن مانند حجرصلب ميكردد ونوعي ديكردردي وخاك مس است كه بعد كداختن دربوته ميماند وآن درطعم وقبض مانند مس است ونوعي ديكرمرقشيشاي سوخته است واين را بيوناني لوريطس نامند ودرتون حمام تا چند روزآنرا مانند آهك ميسوزانند وچون سرخ كشت برمياآورند ورنك اين سفيد مانند نقره است وبعضي ازسنكريزهٔ مس ازمعدن برآورده ميسازند وبهترين آن صنف اول آنست كه دران طعم زنجار باشد وزبان را بسيار منقبض وخشك كرداند وبعدازان درخوبي نوع دوم است وهردو مستعمل اند * طبيعت آن كرم وخشك وبلسيار مجفف ونوعي ثاني مركب ازحرارت ناريهٔ مسيله وارضيهٔ قابضه * افعال وخواص آن نفوخ آن درحلق جهت انتهاي خناق ودرد

آن جهت جراحات خبیثه وقلاع وجوشش دهان والتیام زخمها وانهات منقطع وحبس خون آن بشرط تکرار عمل وبل ستور
جهت قروح عانه ورد بر وخوردن گوشت زائد ونرم وباریک کردن موی غلیظ وبا موم روغن جهت تحلیل دبیله وخشک
کردن قروح سر وچون با سرکه بسایند وبر بدن بمالند جهت رفع حکه نافع وخوردن آن مهلک است

دیک بر دیک

* دیک بردیک * بکسر دال وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف وفتح باء موحده وسکون راء مهمله وکسر دال مهمله وسکون
یاء مثناة تحتانیه وکاف اسم فارسی است وبشیرازی مرک موش عملی نامند * ماهیت آن چیزی است مصنوع از زرنیخ
وزنجار وآهک وزیبق است که مجموع را سائیده درد ودیک مضاعف یعنی یکی بر دیگری بعمل میآورند وگفته اند ازتراکیب
اطبای فارس است وشیخ داود انطاکی گفته ازتراکیب نجاشعه است که از برای خلفای عباسی ساخته اند * طبیعت آن
بسیار حار حاد یابس اکال است * افعال وخواص آن ذرور آن جهت اکله دهان وهرعضو که باشد بزودی باصلاح
میآورد وبل ستور نامور وقروح ساعیه فاسده را ولحم زائد را بخورد وقطع خون جراحات وتجفیف رطوبات از هرعضو
مینماید وطلای آن باعسل جهت قلع آثار ودانه بواسیر موثر وازخوردن آن حالتی شبیه ازخوردن اسفیداج وزرنیخ و
زاج عارض میگردد علاج این نیز مانند علاج انها است ونسخ آن در قرابادین مذکور شد ومیشود ان شاء الله تعالی

دینساقوس

* دینساقوس * بکسر دال مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر نون وفتح سین مهمله والف وضم قاف وسکون واو وسین
مهمله لغت یونانی است بمعنی دائم العطش وآنرا خس الکلب وجزامغه نیز ومشط الراعی وبشیرازی طوسک نامند
* ماهیت آن نوعی از خار است وساق آن بلند وخاردار ک وبرگ آن محیط برساق آن وشبیه ببرگ کاهو وبرسر
هربندی ازساق آن دو برگ دراز خاردار مزغب ودر بیرون ودرون برگ آن بر آمدگیها مانند حباب وخاردار
وطرف برگ متصل بساق مجوف وعمیق که آب باران دران جمع میشود وبرهر شعبه که از شاخ آن رسته چیزی شبیه بسر
خارخار پشت وخاردار وبعد ازخشکی سفید میگردد وچون بشکافند درجوف آن کرمهای ریزه سفید شفاف میباشد وقوت
آن مدتها باقی میماند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مجفف وبا قوت تریاقیه وجالی
آشامیدن نقیع مطبوخ آن درآب سه روز متوالی جهت تحلیل سپرز وخلط غلیظ وتفتیح سدد ورفع لرز حمیات وپخته آن مقوی
قصبهٔ ریه ومحلل خناق ومدر بول ومخرج کرم معده وضماد آن جهت ثآلیل وقروح شهدیهٔ سر وضماد پخته آن جهت بحس
کردن عضو بحدیکه احساس الم بریدن وسوختن نکند مستعمل وطلای مطبوخ بیخ آن با شراب جهت شقاق مقعده
ونواصیر وتفسیل سر آن بجای ثمر آن بعد ازرفتن برموضع گزیدهٔ افعی وغیره آن جهت رفع سمیت آن نافع وچون قدری
ازسر آنرا درلته بسته در شیر حل کنند تا تمام آن حل گردد واز ان قدری در شیر دیگر ریزند باعث نیکوئی انجماد آن میگردد
وچون کرمهای جوف ثمر آنرا در پوست حیوانی بسته برگردن ویا بربازو بندند جهت رفع تپ ربع موثر دانسته اند مضر
گرده مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن تا سه درم است

دیودار

* دیودار * بکسر دال وسکون یاء مثناة تحتانیه وواو وفتح دال والف وراء مهملات اسم فارسی است وبعربی شجرة
البق وشجرة الجن نامند وشاید اسمی مرکب از هندی وفارسی باشد زیرا که دیو بهندی شیء بزرگ عظیم را نامند چه درخت
آن بسیار عظیم وبلند میباشد ودار بفارسی بمعنی چوب است وآنرا بهندی چیر نامند ودیودار لیز * ماهیت آن
درختی است بسیار عظیم وبلند وراست تا پنجاه وشصت ذرع وزیاده هم ونصاری وجهازرانان برای دول جهازات وغیرها

وکشتي هاى بزرگ بقيمت اعلى آنرا ميخرند ودول جها زات عبارت ازچوب راست بلند ى است که در وسط کشتي براى آويختن باد بان نصب ميکنند وچوب آن بسيار تند بو وطعم ورائحهٔ روغن آن قريب برائحهٔ بارزد است اغلبکه بارزد روغن اين باشد وياد رختي قريب بدين وبرگ آن اندک عريض طولانى نازک بى تشريف بقدر برگ سادج وکوچکتر ازان ومنبت آن اکثر سواحل دريا وملک فرنگ واز هما نجا د ربنگاله آمده بافراط شده ود رهند وستان وشايد د ربمن هم باشد *طبيعت آن گرم وخشک درسوم ولبن آن که دهن آنست درچهارم گرم ودرسوم خشک *افعال وخواص آن رادع ومحلل قوى اورام بارده ومسکن اوجاع والم کزيدين هوام بارده وبهق ضماد او آشاميدن سائيدهٔ خشب آن جهت فالج ولقوه واسترخا وسکته وصرع واکثر امراض بارده دماغيه وعصبانيه وريزانيدين سنگ گرده ومثانه ورفع اسهال بلغمي وفواق ريحي وتحليل رياح ونفخ شکم ودفع حميات بلغميه وبلغم فاسد وجلوس د رطبيخ آن جهت قروح مقعد ه نافع مضرريئه مصلح آن کثيرا وصمغ عربي وروغن بادام شيرين مقدار شربت آن تايکدرم است ضماد آن جهت تحليل خنازير واکثراورام بارده نافع است

باب نهم دربيان ادويه که حرف اول آنها ذال معجمه است

فصـــل الذال مع الالف

*ذا قني الاسکندرانى *بفتح ذال معجمه والف وکسرقاف ونون ويا آخرحروف لغت يونانيست بمعني غار الاسکندرانى *ماهيت آن گياهى است بزرگ آن قريب بدرخت غار جبلي وشبيه ببرگ مورد وازان بزرگتر وسفيد طولاني وشاخهاى آن بقدر شبري وازساق مابين برگ آن ثمر مير ويد بقدر نخود ى وسبزمدور وبيخ آن خوشبو وشبيه بعود وتند طعم ومنبت آن کوهستانها *طبيعت آن درد وم گرم وخشک* افعال وخواص آن آشاميدن بيخ آن بقدر شش درم باطلا که نوعي ازشراب است جهت ادرار نمودن بول وحيض واخراج مشيمه ودفع تقطير البول وحبس آن نافع مقدار شربت از بيخ وثمر آن تا دو مثقال است

*ذا قني ويذا س *بکسر واو وسکون ياء مثناة تحتانيه ودال والف وسين مهمله وذا قنويدا س بفتح ذال والف وکسرقاف وضم نون وسکون واو وکسر ياء مثناة تحتانيه وفتح دال مهمله والف وسين مهمله نيز آمده لغت يونانيست بمعني شبيه بغار *ماهيت آن قسمي ازمازريون عريض الورق است وبمغربي مازروودرشام بقلة نامند ساق آن بقدر ذرعي وشاخهاى آن بسيار باريک ودرنصف اعلاى آن ميرويد وپوست شاخهاى آن قوى ولزج وچون بچشند زبان را بگزد وگل آن سفيد وثمر آن بعد رسيدن سياه ميگردد ودانهٔ آن کوچکتر ازحب الغار منبت آن مغرب زمين وارض شام خصوص کوه لبنا *طبيعت آن درآخرسوم گرم وخشک *افعال وخواص آن حاد ومفتح ومحلل آشاميدن دو مثقال از برگ آن مسهل قوى بلغم واخلاط غليظه ومدر ومد رحيض وبلاهتورآشاميدن پنج حبه از دانهٔ آن وخائيدن آن جالب بلغم است ازدهان وحمول آن مدر حيض وبلاهتور شربت آن وآشاميدن آن مجوزنيست زيرا که مقطع ومحرق خلط ومعطش است ومصلح آن نشاسته وکثيرا مقدار شربت از برگ آن تا سه قيراط واز بيخ وثمر آن تا دو مثقال است

*فصـــل الذال مع الباء الموحدة

*ذباب *بضم ذال معجمه وفتح باء موحده والف وبا بفارسي مگس وبترکي شين وبهندى مکهي نامند *ماهيت آن

از جملهٔ حشرات الارض و تکون او از فضلات میباشد و اول تکون سفید رنگ میباشد و کمتر از یکهفته پر بر میآورد و بزرگ
و کوچک میباشد بزرگ را خرمگس نامند و الوان میباشد سیاه و ازرق و زرد و بهترین همه سیاه آن و بعد از آن ازرق و
بدترین همه زرد و آن خالی از سمیتی نیست * طبیعت آن در اول گرم و تر * افعال و خواص آن محلل و جاذب
و متهوع و مقوی و آشامیدن آن با شراب جهت عسر ولادت مجرب دانسته اند و چون مگس بزرگ را بگیرند و سر آنرا
انداخته بر شعیرهٔ چشم بمالند و بدان مداومت نمایند زائل کرده اند و مجرب و بدستور چون بر موضع زنبور گزیده بمالند
بقوت رجع آنرا تسکین و سمیت آنرا جذب نماید و ضماد نوع بزرگ و یا کوچک آن با زردهٔ بیضهٔ مرغ که نرم بسایند جهت
تسکین درد چشم و تحلیل گوشت زائد آن ماده ام که صلب نگشته باشد و مداومت مالیدن آن بشدت بر داء الثعلب مجرب
و بتنهائی جهت تحلیل ورم چشم و محابین ... که خوردن بخته و خام آنرا منود جهت تقویت باصره و منع جمیع
آفات چشم مجرب میدانند و کل اشتن سر مگس سبز را حلیل باعث نعوظ قوی است و فضلهٔ مگس را چون با آب و عسل
بنوشند جهت ازالهٔ مغص و قولنج و خناق مجرب یافته اند و بغدادی نوشته که حکایت کردند جماعهٔ از عوام و زنان که
تجربه نموده اند آنها فضلهٔ آنرا که بر ریسمان شبها می نشینند جهت ازالهٔ بهق و برص چون بیاشامند بعد از پرهیز از چیز
های ناموافق و در آفتاب نشینند و موضع برص را مکشوف نمایند تا آبله کند زائل کرده اند و فعل آن مانند آطریلال است و
چون فضلهٔ آنرا با قرا قروط و شکر سرخ ممزوج نموده شیاف سازند و بر دارند اطلاق طبیعت آورد و روغن آنکه مکرر مگس
را در روغن کنجد انداخته و پرورش نمایند در آفتاب و هر مرتبه صاف نمایند جهت رویانیدن موی مجرب است و بوی
پیاز منصل کشنده اقسام مگس بود و بدستور از بوی کافور و روغن زیتون و زرنیخ و چون از زرنیخ و کندش صورت مگسی
سازند و در جائیکه مگس بسیار باشد گذارند مگس از آن موضع بگریزد *

* ذبل * بفتح ذال و سکون باء موحده و لام بلغت رومی سیلوبان و بفارسی و بهندی نیز کچکره نامند * ماهیت آن
پوست سلحفاة یعنی سنگ پشت هندی است و گویند استخوان آنست بغایت سیاه و بعض اجزای آن مایل بزردی و براق
و صلب و از آن دستهٔ کارد و قلم تراش و پیاله ها و قلمدان و غیرها میسازند و ابلق زرد و سیاه و مایل بسرخی میباشد و شنیده
شد که آنرا بنحو خاص طبخ میدهند نرم مانند خمیر میگردد پس از آن بهر شکل آنچه میخواهند میسازند * طبیعت آن
سرد و خشک * افعال و خواص آن جالی و بغایت قابض آشامیدن محکوک آن مسقط دانهٔ بواسیر و با عسل جهت
التحام قیبهٔ ریه و نفث الدم و تپ ربع و ضماد آن جهت اورام و سرطان و خنازیر و اسقاط دانهٔ بواسیر و طلای سوختهٔ آن
با سفیدی تخم مرغ جهت شقاق کعب و شقاق رحم که از ولادت بهمرسد و شقاق و خروج آن نافع و نزرجهٔ آن مانع سیلان
رحم و مسقط جنین و جهت تسهیل ولادت مفید مضر جگر مصلح آن … مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن استخوان
قنفذ و گفته اند چون از آن شانه سازند و موی را بدان شانه کنند بالخاصیت جهت رفع نخالهٔ بن موی و تولد قمل و ریختن
موی مؤثر است و نیز گفته اند چون آنرا با چوب صلیبی که آدمی را در آن از حلق کشیده باشند و قدری از خاک قبر
مقتول بخور کنند در منع سحر و فتنه مجرب دانسته اند و بدستور جهت اصلاح متباغضین مؤثر است

* فصل الذال مع الراء *

* ذراریح * بفتح ذال معجمه و زاء مهمله و الف در اوسط و اول مفتوح و دوم مکسور و سکون یاء مثناة تحتانیه و حاء

مهمله بترکي الاکلنك و بلديلمي دارساس و باصفهاني قسمي از هين نامند * ماهيت آن حيوانيست و نوع ميباشد بزرگ و کوچك بزرگ آن بقدر زنبور و کوچك آن از مگس بزرگتر و پهن و بدبو بر نبات تازه مينشيند و در آنها تکون ميابد بهترين آن بزرگ طولاني آنست که در کندم تکون يابد و زرد مائل بسياهي و سرخي و با خطوط زرد که بعرض در پر آن باشد و آنچه سبز و سرخ و زرد و منقط بسياهي باشد زبون و سائر اقسام آن غير مستعمل و چون آدمي را بکزد بي اختيار بول جاري شود * طبيعت آن در آخر سوم گرم و در دوم خشك و در سوم نيز گفته اند * افعال و خواص آن بسيار تند و متعفن و مقرح جلد را زسوم قتاله و مقطع و مفتح و آشاميدن محرق آن رافع سبز و مفتت حصاة و مدر بول و حيض و نيز آشاميدن محرق آن با مرق گوشت گاو و يا با روغن زيتون جهت رفع خوف سك ديوانه گزيده بهترين ادويه است و گويند قطعهاي خون منجمد با بول شارب آن دفع ميگردد و عوام را اعتقاد آنست که سگهاي بسيار کوچك در جوف صاحب آن متکون ميگردد و اين دوا آنها را با درار دفع ميکند و در اخراج مثل کرده و مثانه نيز بسيار است و دستور احراق آن در مقدمه ذکر يافت و اگر در يا رچهٔ بپيچند و بتجار سرکهٔ جوشان بدارند تا بميرد حکم احراق دارد و باعث تلطيف آن ميشود و استعمال آن مجوز و اکتحال آن جهت ناخنه و ضماد آن با سرکه جهت داء الثعلب و بهق و برص ناخن و تحليل اورام بلغميه و با قيروطي جهت قلع ناخن فاسد و رويانيدن ناخن صحيح و با سرکه جهت جرب و تقشر جلد و بهق و برص و ثوبا و گزيدن عقرب و دفع ثا ليل و قمل و بقاياي حدري و نمش و چون دست و باهاي آنرا اندازند در سايه خشك نمايند و در روغن بنفشه بسايند پس در روغن زيتون بجوشانند تا غليظ شود قطور آن جهت ثقل سامعه و درد گوش و طلاي آن جهت رويانيدن موي ابرو و داء الثعلب بعد تقرح مفيد و بايد که چشم را محفوظ دارند که در آن داخل نشود و چون نوع سياه منقط سرخ آنرا گرفته در روغن اندازند و مدت شش ماه در آفتاب گذارند جهت قلع فرطه که مقدمهٔ کچلي است مؤثر هرچند مزمن شده باشد و طلاي محرق آن با خردل جهت انبات شعر و با قيروطي جهت بياض اظفار مقدار شربت آن يکعدد سوختهٔ آن و گفته اند سه طسوج و زياده کشنده است بدرد و تقرح مثانه و مغص و بول الدم و احتباس آن و غشي و حمي حاد و اختلاط و ورم قضيب و نواحي آن والتهاب و حرقت دهان و معالجهٔ آن قي فرمودن بماء الشبت مطبوخ و روغن گاو و آب گرم ممزوج بروغن کنجد و احتقان بکشك ماء الشعير مطبوخ با روغن گل و روغن تخم کتان و آشاميدن شير گاو تازه دوشيده و آب گوشتهاي چرب و آشاميدن آب برگ خرفهٔ تازه با کردو دهان بارده و فالوده هاي لينه و چکانيدن روغن گل و سفيدهٔ بيضهٔ مرغ در احليل و گفته اند پروپاهاي آن ترياق آنست و بعضي بالعکس گفته اند و همه بي اصل است

* ذرة * بضم ذال معجمه و فتح را مهمله و باجاورس هندي است و بهندي جوار نامند * ماهيت آن حبي است سفيد و شيرين از عدس بزرگتر و در خوشه بزرگي پر از دانه و نبات آن بقد ريکقامت و کمتر و زياد و ابران و شبيه بنيشکر و نبات خندروس و بهترين آن سفيد بزرگ دانهٔ سنگين شيرين آنست * طبيعت آن سرد و خشك * افعال و خواص آن قوي الغذا و غليظتر از دخن و مجفف و حابس اسهال و در جميع افعال مانند خندروس است مصلح و ملطف آن روغنها و شيرينيها و ضماد آن مبرد و مجفف و رادع و همچنين جميع اجزاي گياه آن

* ذرق * برخيشه گويند بلغت تازي نباتي را گويند که شبيه بکندنا و بر سر نبات آن غلافي که تخم آن در آن باشد و در

ترونازکی آنرا بخورند وچون خشک گردد نخورند وبیخ آن بشکل پیاز ورنگ آن سیاه وچون پوست سیاه آنرا جدا کنند مغز آن سفید مانند پیاز باشد وطعم آن شیرین وبآب وبعضی آنرا احند قوقا گفته اند

* فصل الذال مع النون *

ذنب الخیل

* ذنب الخیل * بفتح ذال معجمه ونون وباء موحده والف ولام وفتح خاء وسکون یاء مثناة تحتانیه ولام ودر شام مشهور بذنب الفرس است * ماهیت آن دو نوع میباشد یکنوع نباتی است که در قرب آبها وخندقها بسیار میروید وشاخهای آن مجوف وبسیار ومائل بسرخی وباخشونت وپرگره وگرههای آن بهم متصل وبرگ آن باریک شبیه بدم اسپ وبرگ اذخر وبرا شبار چهار وپنج میپیچد وتا بالای درخت میرود وازان آویخته میشود شبیه بدم اسپ وبیخ آن خشبی صلب وبی گل وثمر میباشد وبعضی گویند گل آن مابین سفیدی وکبودی وقوت آن مدتها باقی میماند ونوع دیگر آنکه اطراف آن کوتاه تر از اطراف نوع اول وازان سفید تر وابوحنیفه گفته لحیة التیس است ودر زمین عرب بسیار وعصارهٔ آن در معدن آن منجمد وخشک نشود تا آنرا بر زمین دیگر نقل نکنند ودر کتاب حشایش آورده که آنرا اکرفس کوهی نامند * طبیعت آن در اول دوم سرد ودر آخر آن خشک * افعال وخواص آن قابض وبی لذع وقاطع نزف الدم ونفث الدم زنان وجهت سرفهٔ مزمن وامراض سینه وعسر النفس حار واستسقا وورم حار جگر واقسام اسهالات حاره هنگامی که تپ نباشد وقرحهٔ امعا وجراحت مثانه وکثرت شرب آن جهت التحام فتق والتیام رودهٔ مقطوع مؤثر شرباً وحقنةً وضماد آن جهت التیام جراحات عظیمه وعصب مقطوع وقیلهٔ امعا وورم مقعده واورام حارهٔ اعضا وسعوط عصارهٔ آن جهت رفع رعاف نافع مقدار شربت آن یکدرم ومولد سودا مصلح آن شکر وروغن بادام بدل آن ابیبا وصاحب اختیارات گفته که نوعی از لحیة التیس است وبسیار استعمال آن مرخی اعصاب ومصلح آن بنفشه وضماد نوع دوم آن باسرکه جهت جراحات خبیثه واورام مقعده وکبد واستسقا مفید است

ذنب الخروف

* ذنب الخروف * بفتح خاء معجمه وضم راء وسکون واو وفا * ماهیت آن گیاهی است بیخ آن باریک وشاخهای آن سفید ومجوف وبرگ آن ازهم دور شبیه ببرگ راسن وگل آن زرد شبیه بگل رشاد بری وتخم آن باریک وطعم جمیع اجزای آن مائل بتلخی وتندی وبا اندک لزوجت ودر شام خصوصاً بیت المقدس کثیر الوجود * طبیعت آن در آخر دوم گرم ودر سوم خشک وگفته اند در آخر دوم گرم وخشک است وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن آشامیدن آن مسکن مغص ومحلل ریاح وقاطع خون ورافع سپرز ودافع اذیت گزیدگی کلب وبدستور ضماد آن بر موضع گزیدهٔ آن وقطور عصارهٔ برگ آن وبدستور ضماد سائیدهٔ آن جهت رفع بیاض چشم مجرب دانسته اند

ذنب السبع

* ذنب السبع * بفتح سین مهمله وضم باء موحده وعین مهمله * ماهیت آن گیاهی است ساق آن بقدر ذرع واسفل آن مثلث واعالی آن مستدیر وپرخارهای نرم ازهم دور وبرگ آن شبیه ببرگ گاو زبان ومزغب وازان کوچکتر ومائل بسفیدی واطراف آن خاردار وبر سرهای آن چیزی مستدیر ومزغب وبنفش رنگ وجسمی در وسط آن رشته مانند پشم وقوت آن تا سه سال باقی میماند * طبیعت آن در اول گرم ودر دوم خشک با رطوبت لزجه وقوت قابضه وبعضی سرد دانسته اند * افعال وخواص آن جهت رفع اورام بیعد الی وجهت التیام جراحات وتمکین درد مفاصل وچون بیخ تازهٔ آنرا بخراشند ورطوبتیکه ازان برآید بر عضو مولم بمالند تسکین دهد درحال وبیخ آن جهت استحکام استخوان

شکسته شربا بقدر یکمثقال وضماد ان نیز نافع وطلای عصارهٔ آن جهت استرخای اجفان و تعلیق آن جهت تسکین درد اعضا مفید المضار مصدع مصلح آن ذنب الثعلب مقدار شربت آن یکمثقال است

* ذنب العقرب * بفتح عین مهمله وسکون قاف وفتح راء مهمله وباء موحده * ماهیت آن نزد جالینوس صامریوما است وبعضی کویند ثمر کیاهی است شبیه بدنبالهٔ عقرب و زرد رنگ ونبات آن کم وبرک آن ریزه ومنبت آن بلاد سردسیر * طبیعت آن دردوم گرم وخشک * افعال وخواص آن جهت سم عقرب وسائر سموم باردهٔ حیوانی وغیرحیوانی نافع

* ذنب القط * باصطلاح اهل شام کیاهی است برک آن شبیه ببرک بلوط وگل آن زرد وبیخ آن شبیه بشلغم وظاهر آن سیاه وباطن آن برنگ خون ومعروف نزد یونانیان بخرو سوطالي است وآن اسم حیوانی است * افعال وخواص آن ضماد آن با سرکه جهت کزیدن تمن بحری نافع است

* ذنب الفار * لسان الحمل است از جهت مشابهت خوشهٔ آن بدنبالهٔ موش

* فصل الذال مع الهاء *

* ذهب * بفتح ذال معجمه وها وباء موحده بعربي عقیان وعسجد نیز وبفارسي زر وطلا وبترکی التون وقزل وبهندی سونا وکنچن نیز نامند * ماهیت آن اشرف فلزاتی است که درمعدن از زیبق وکبریت معتدل صافی تکون می یابد * طبیعت آن معتدل مائل بگرمی وبارطوبت غریزی * افعال وخواص آن ملطف ومفرح ومقوی قلب ودماغ وحرارت غریزی وفکر وفهم را تیز کرداند وجهت امراض قلب ودماغ وکبد ومعده ومرارة وطحال وکرده ومثانه وباه وامراض صفراوی وسوداوی مانند خفقان ووسواس وتوحش ووهم وغم وحزن وجنون ودوار وصرع وضعف معده وکبد ویرقان وسپرز وانواع بواسیر وضعف کرده ومثانه وباه نافع وبدن را فربه سازد وجهت جذام بتنهائي ویا باادویهٔ مناسبه مانند بسفایج وکماذریوس ومحلول سحالهٔ آن با مروارید که در آب اترج حل کرده باشند جهت اکثر امراض مذکوره وزحیر واسهال دموی وجذام مجرب دانسته اند ومحلول طلا با نوشادر جهت اخراج سم مجرب وساختن میل سرمه از ان جهت تقویت بصر ومنع رمد واکتحال آن جهت غلظت اجفان وبیاض وغشاوه وکمنه وانباشتن آن درثقبهٔ غرب جهت رفع آن مجرب ومضغ آن جهت درد دندان وامساک آن در دهان جهت رفع بخر یعنی بدبوئي دهان ودرور آن جهت رفع اکله وآشامیدن آب طلا تاب جهت تقویت حرارت غریزی وقلب ومعده ورفع اسهال نافع وطلای محلول آن جهت فالج وتحلیل اورام وداء الثعلب وداء الحیه وعرق النسا وبهق وبرص وبدستور روغن آن اقوی است جهت تقویت کبد واکثر امراض وانکشتری آن جهت داخس وام الصبیان ومفاصل وتعلیق خالص آن برکردن اطفال جهت رفع فزع ایشان مجرب دانسته اند وبشاوس این خاصیت را مخصوص بدانهٔ حجری آن که بقدر دانهٔ خردلی در نهایت صلابت میباشد ودرمعدن طلاتکون میباید دانسته ولعب بطلا ودیدن آن مورث سرور ورفع هموم وتقویت دل وضحک است وچون کوش را با سوزن طلا سوراخ کنند هیچ وقت التیام پذیر نکردد وکویند مضر مثانه وآلات بول است مصلح آن عسل ومشک وحب الاس وشاه بلوط واکثر را اعتقاد آنکه اصلا ضرری ندارد وچون طلا را سحق نمایند بنهجی که از غیر آن هیچ جسدی داخل آن نکردد خصوصا ادویهٔ سمیه وتناول نمایند باعث حفظ صحت وطول عمر ودافع جمیع امراض سوداوی است ودرین امور چیزی برابر او نیست مقدار شربت آن از یکقیراط تا دو قیراط وبکدانک است وچون اطفال را درظرف طلا شیر وطعام وشراب ودارو دهند زود

بسمن اند وفربه وقوی القلب ودلیر وشجاع وازام الصبیان ایمن کردند واگر زنگ زرد دریای بازیند در شکار دلیرتر
گردد وچون ازان بشکل هلیله ساخته در خواب ببیند ای صاحب توحش مزمن خفقان وخیالات سوداوی در درمان
نگاهدارد رفع جمیع اعلال او میگردد

* فصل الذال مع الیاء *

* ذئب * بکسر ذال معجمه وسکون همزه وباء موحده بفارسی گرگ وبترکی خورد وبهندی هندار وبهیریه وبلغتی یک وبلغتی
دیگر بهدآری هرمه نیز نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف جریء النفس دندانهای آن متخلل یعنی بعضی در بعضی
مینشیند * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن کبد آن جهت امراض کبد بغایت نافع چون بسایند
ومقدار یکدانگ آنرا با آب اگر حمی باشد واگر نباشد با شراب بیاشامند جهت استسقا وتبهای بارده وبا سکنجبین جهت
یرقان وبا آب کرفس جهت سپرز نافع وغافث مقوی افعال آنست ومقدار شربت آن یکدانگ وزهره آن بمقدار یکدانگ
با عسل وبا طلا جهت تپ ربع کهنه مزمن وقولنج واستسقا ومقدار یک نخود آن با مطبوخ حمص جهت تقویت باه بی نظیر و
بدستور طلای آن درین باب وجهت رفع تشنج وصرع وکزاز وتشنج عصب خصوصا که از سردی باشد اکلا وطلاء وسعوط آن
جهت نزلات عظیمه وبا آب چغندر جهت رفع حمرت چشم درهمان ساعت وبا سکنجبین جهت صرع واکتحال آن جهت
تیرگی چشم ونزول آب وغشاوه دیگر وضماد آن با ورس جهت بهق وبرص وبا ادویه مناسبه جهت تقشر جلد وداء الثعلب
ودرد مفاصل وگویند چون زهره آنرا لطوخ کرده مجامعت نمایند دیگری بران زن قادر نگردد وحمول آن مانع
آبستنی وپیش خشک کرده آن بقدر یکدانگ با شیر تازه دوشیده جهت تپ ربع وامراض شش بغایت مفید وپیه آن
جهت داء الثعلب وداء الحیه وورم مزمن ودماغ آن بمقدار یکقیراط با شیر تازه دوشیده جهت منع صرع وطلای
گداخته آن در آب سداب وروغن زیت بریدن جهت همه اعلال ظاهری وباطنی حادث از سردی مفید وبخور موی
آن سبب گریختن هوام وطلای محلول آن در نوشادر جهت تحلیل اورام وکبد آن رنجهای جگر را مفید وضماد استخوان
ساق محرق آن که باذکر آن سوخته باشد جهت بواسیر وابن زهر در خواص آورده که گرگ گیاه نخورد مگر وقتی که رنجور
گردد مانند سگ وگربه وهمه حیوانات قضیب شان از عضله وعصب است بغیر روباه وذکر گرگ که استخوان است بالای آن
عروق ورباطات بپیچد در پوست کشیده وچون دم آنرا در چراگاه وبیاویزند مادام که آن آویخته باشد هرچند که گاو
گرسنه باشد اصلا دران داخل نگردد وبول وخون آن قاطع حمل زنان شربا وحمولا چون خصیه آنرا بریان کنند وبخورند
قوت باه بیفزاید وچون خصیه راست آنرا بکوبند وبا زیت بریان کنند وبصوفی آلوده زن بخود بردارد شهوت او زائل
گردد وارسطو فرموده که یکمثقال از خشک آن با آب تره تیزک جهت درد سینه وپهلو وبا صعتر جهت درد تهیگاه بسیار
نافع واگر زن بر بول آن بول کند هرگز آبستن نگردد وزبل یعنی سرگین آن بسیار گرم ومحلل قوی وبهترین آن آنست که
گرگ استخوان خورده باشد وعلامت آن بسیاری سفیدی آنست که با خشونت باشد تا میدن یکمثقال آن با آب گرم
وبا شراب مفید وبدستور با فلفل ونمک جهت قولنج سریع الاثر حتی تعلیق آن بر ران صاحب قولنج خصوصا بریسمانی که از
پشم گوسفندی که آنرا گرگ دریده باشد واگر بعوض پشم در پوست ایل بندند نیز همین اثر دارد واگر پوست پسته بجای
مغز آن گذارند وسر آنرا بسته وبرای آن گوشه فرار دهند وبرشکم بیمار ببندند نیز نافع است وگرد را انبوبه از نقره که در گوشه
داشته باشد مقدار باقلائی از ان کنند وبیاویزند نیز موثر است وبدستور پیچیده آن در پوست بزی که گرگ آنرا دریده

باتل بر خاصرهٔ صاحب قولنج و غرغرهٔ آن با عسل جهت خناق بلغمی و بد ستورقدر و رخشك استخوان خوردهٔ آن و بخور
آن باعث جمعیت موش در آن موضع و تعلیق کعب آن برزانو جهت رفع وجع ریحی آن و زحمت حرکات و بازنماندن
از رفتار بسیار و گویند چون سر آنرا در خوابگاه گوسفندان دفن کنند گوسفندان از خوف هلاك شوند درصورتیکه از نفر و گریز
از آن میل گزیری نداشته باشند و چون در برج کبوتران گذارند مار و سائر موذیات داخل آن نگردند و چون در مسیلاب
دفن کنند دیگر سیل از آن مسر جاری نگردد و چون صداق نامهٔ زنان را بر پوست گوسفندی که گرگ گرفته باشد بنویسند
هرگز ما بین زن و شوهر الفت نباشد و چون دندان نیش آن را در پوست پیچیده در منزلی دفن کنند باعث تفرقهٔ
اهل منزل گردد و بر پوست آن خوابیدن قولنج را زائل کند و گویند تا گرگ دیوانه نشود گوشت آدمی نمیخورد و چون
بوی خون شنود و یا آدمی خونین آلوده باشد و بوی او را شنود تکاپو دارد او را تا تلف گردد هرچند آن آدمی قوی و زور آور و سلاح
بسیار پوشیده باشد

باب دهم در بیان ادویهٔ که حرف اول آنها راء مهمله است

* فصل الراء مع الالف *

* راتیانج * بفتح را و الف و کسر تاء مثناة فوقانیه و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و فتح نون و جیم و راتینج و ریتانج
درخینه و رشیه نیز نامند * ماهیت آن صمغ صنوبری است و سه نوع میباشد یکی آنکه سائل باشد و منجمد نگردد و آنرا زفت
رطب و نوع دوم آنکه منجمد باشد یعنی مانند صموغ دیگر بعد بر آمدن از تنهٔ درخت خود بخود بدون طبخ منجمد و منعقد
گردد و سوم آنکه با آتش آنرا طبخ دهند تا منجمد و منعقد گردد و این را قلقونیا و بشیرازی زنگباری نامند و بهترین راتیانج
آنست که رنگ آن سفید مائل بزردی باشد و بوی صنوبر از آن آید * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک و بعضی در
چهارم گفته اند و مسیح در سوم گرم و در اول خشک گفته و نوع آتش دیدهٔ آن گرمتر از آتش نادیدهٔ آن * افعال
و خواص آن آشامیدن نیم مثقال آن با زردهٔ تخم مرغ که نیم پخته باشد و همچنین با آب طبیخ سوس کندم جهت سرفهٔ
مزمن و ربو و جراحت ریهٔ ششی و مضغ آن جهت سرفهٔ رطوبی و جذب فضول دماغی و کشیدن آن مانند تنباکو روزی
یکدفعه روز دوم دو دفعه روز سوم سه دفعه جهت سرفه و ربو و قرحهٔ شش عجیب الاثر و چون خرقه را بدان آلوده و
با آفتاب خشک کرده صاحب زکام بارد و حمی ربع دود آنرا بگیرد در ساعت تسکین یابد و ضماد آن جهت التیام جراحت
و ازالهٔ حکه و جرب و خشونت جلد و با کتیرا جهت شق رگها و نواصیر و با تخم کتان بالسویه جهت رفع تا لیل آویخته در
مقعده که اطبا از علاج آن بازمانده باشند و جهت شقاق قدمین و بواسیر مجرب و جهت کجی ناخن موثر و چون یکجزو از آن
و ازهر یک زرنیخ سرخ و سرگین ارنب و بیه بز نصف جزو را جزا سوده و بر آتش گداخته اقراص سازند هر قرصی نیم مثقال
و عند الحاجت یکقرص را بخور کنند با آتش ملایم و دود آنرا با انبوبه بکشند هر روز سه مرتبه عجیب النفع است برای سرفه و قرحهٔ
ریه و چون یک جزو آنرا بر آتش گداخته بوزن آن تخم کتان و نصف وزن آن سفیداب قلعی در آن انداخته از آتش فرود آورند
لصوق قوی است برای التیام جراحات تازه و تنقیه کهنه و اندمال آنها و ارق مطبوخ آن در اصلاح موی و در رویانیدن موثر و راتیانج
رویانندهٔ گوشت است در زائل ان صلب و مهیج اورام است و زائل آن نرم و چون آنرا با نصف آن زیت و فلفل با روغن بادام
طبخ دهند و مانند مرهم سازند جهت اسقاط دانهٔ بواسیر مجرب ولیکن با الم بسیار و تدارک آن بمالیدن سفیدهٔ تخم مرغ و سفیداب
و بخوردن شیر تازهٔ دوشیده نمایند مصلح آن موم روغن با آب حی العالم بدل آن علک البطم و گویند بدل آن زیت کهنه است

* رازقی * بفتح راء مهمله والف وکسر زای معجمه وقاف ویا گویند نوعی از سنبل است وگل رای بیل را نیز نامند
واین اقرب بصواب است

رازیانج

* رازیانج * بفتح راء مهمله والف وکسر زای معجمه وفتح یای مثناة تحتانیه والف وفتح نون وجیم معرب رازیانه فارسی
است ونیز بفارسی بادیان وبرومی شمار وبهندی سونف بفتح سین مهمله ودالان بزرگ نیز نامند * ماهیت آن
بزریست معروف ودو نوع میباشد بستانی وبری بستانی را ماراثون وبری را اقوماراثون گویند بهترین آن بستانی
آنست طبیعت بستانی آن در اول سوم گرم ودر آخر اول خشک وبقراط گرم در دوم وخشک در اول دانسته وتخم آن
گرم تر از برگ آن وبیخ آن قویتر از سائر اجزای آن * افعال وخواص مجموع آن مفتح سدد مجاری سینه وکبد
وطحال وگرده ومثانه ومسکن اوجاع آنها که از برودت باشد ومقوی باصره ومعده ومحلل ریاح واخلاط غلیظه ومولد
شیر وزیاده کننده آن خصوصا تازهٔ آن مدر بول وحیض وتریاق سموم حیوانی ومجفف قوی وباقوت قابضه وآشامیدن
طبیخ تخم آن جهت خفقان وغشی باگل گاوزبان مجرب وبا پرسیاوشان وانجیر جهت سرفه وربو وعسر نفس وبا ادویهٔ
مناسبه وبتنهائی نیز جهت تحلیل ریاح غلیظه ودرد پهلو وتهیگاه وقولنج ورفع رطوبات رقیقه وغلیظه وچسپنده بمعده
وغثیان ودفع بلغم حامض وبدرقهٔ قوت ادویه وایصال آنها باطراف بدن ورفع اسهال مزمن وبدستور با زیرهٔ سبز
جهت رفع اسهال وتقویت معده وباعسل ویا با سکنجبین جهت تبهای کهنه مفید وباآب سرد در هنگام تبها مسکن غثیان
والتهاب معده وطبیخ آن باشراب یا غیر آن جهت گزیدگی جانوران سمی چون کژدم وزنبور ومانند اینها وآشامیدن
یکدرم آن بطریق سفوف جهت دفع حرقت معده حادث از بلغم حامض به نشف وتجفیف وباخراج آن از مکان خود و
بادرار بول وخوردن سفوف آن با گلقند سرشته جهت تقویت معده ورفع رطوبات وبلاغم آن وباشیرهٔ آن
بدستور وخصوص اندک گرم نموده ومالیدن سفوف آن بر شکم اطفال جهت رفع نفخ ودرد آن مفید واز حضرت آدم
علیه الصلوة والسلام منقول است که چون هر سال در اول نزول آفتاب ببرج حمل تا وقت تحویل ببرج سرطان هر روز
یکدرم تخم رازیانه را باهموزن آن شکر سفوف نموده تناول نمایند در آن سال اصلا مرضی عارض خورندهٔ آن نگردد
وعصارهٔ برگ تازهٔ آن جهت حدت بصر وبعضی در هنگام تری وتازگی نزد آتش میدارند چون از آن رطوبتی برآید آنرا
جمع مینمایند برای چشم نفع آن ابلغ است از عصارهٔ آن که آب آنرا گرفته خشک نموده در چشم کشند بتنهائی ویا با ادویهٔ
مناسبه وچون آب تازهٔ آنرا بر آتش گذارند تا دو سه جوشی بخورد کف آنرا با عسل وسکبینج ویا بی سکبینج در چشم کشند
جهت منع نزول آب وتقویت روشنائی آن نافع وچون عصارهٔ برگ تازهٔ آنرا بازمرهٔ تلیواج در شیشه کرده سه هفته در
آفتاب بیاویزند اکتحال بدان مانع نزول آب ورافع ضعف باصره وانتشار است وطلای بیخ آن با عسل جهت گزیدن سگ
دیوانه نافع وصمغ آن در افعال مانند عصارهٔ آنست وجهت تقویت باصره ونزول آب در چشم لزد فرود آمدن وجهت
تفتیت حصاة نافع مضر محرورین مصلح آن صندل وسکنجبین وبطئ الهضم ومرخی معده مقدار شربت از تخم آن تا یکمثقال
ودو مثقال نیز واز بیخ آن در مطبوخات دو مثقال تا سه مثقال بدل آن تخم کرفس است

رازیانهٔ بری

* رازیانهٔ بری * شاخهای آن عریضتر از بستانی وشبیه بریباس وبیخ آن کوچکتر وبسیار خوشبو وتخم آن بزرگتر
وسبزتر * طبیعت آن در آخر سوم گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن جهت تقطیر البول وتنقیهٔ رحم و

قروح ازچرک و اسهال مزمن و رفع احتباس حیض و تفتیت حصاة و تبهای مزمن و یرقان و آشامیدن طبیخ آن با شراب جهت رفع سمیت گزیدگی حیوانات سمی و ضماد آن جهت گزیدن سگ دیوانه نافع است

راسن

* راسن * بفتح اول و الف و سین و نون و آنرا زنجبیل شامی و بیونانی انیون و بلغت اندلس جناح و کاموح نبطی نامند * ماهیت آن بیخ نباتی است خشبی خوشبو تند طعم یاقوتی رنگ مائل بسبزی و ساق آن متشعب برگ آن عریض و دراز شبیه ببرگ قلومس و درازتر و خشن تر از ان و انبوه و ازساق آن روئیده بر روی یکدیگر و گل آن مائل بکبودی و حب آن شبیه بقرطم با اندک پهنی و طعم آن اندک تند و منابت آن کوهستان و مواضع سنگلاخ و در تابستان بیخ آنرا بر میآورند و بیخ آن مستعمل است و قوت آن تا دو سال باقی میماند و گویند بیخ آن زرد و بسطبری انگشت خنصر و بالای آن قوی تر از پائین آنست و بعضی گویند بیخ سوسن کوهی است و صاحب اختیارات بدیعی گفته که دو نوع میباشد یکی بستانی و آن فیل جوش است و دوم بری و برگ آن شبیه ببرگ فیل جوش و بیخ آنرا بترکی اندز خوانند و بهترین آن مائل بسبزی تازهٔ گرم ناخوردهٔ عفص آنست و بالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیت است * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک و با رطوبت فضلیه و در دوم نیز گرم و خشک گفته اند * افعال و خواص آن مفرح و با قوت تریاقیت و مقوی قلب و فم معده و هاضمه و باه و مثانه و رافع مالیخولیای مراقی و توحش و خوف و حزن حادث از مشارکت معده و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و محلل ریاح و نفخ و مسکن اوجاع باردهٔ کبد و مفاصل و ظهر و نقرس و عرق النساء و غیرها از امراض باردهٔ رطبه و جهت تقطیر البول رطوبی و بول در فراش و گشودن حیض آشامیدن مطبوخ آن و ضماد آن نافع و نطول مطبوخ آن با شراب جهت شقیقه و امراض باردهٔ رطبهٔ دماغیه و تحلیل اورام آن و لعوق یکدرم آن با عسل جهت سرفه و ربو و عسر النفس و تنقیهٔ سینه از بلغم و رطوبت و آشامیدن مطبوخ آن با شراب جهت سموم هوام و سائر سموم بارده و قطور آن در گوش جهت دوی و طنین و بخور آن بردن آن جهت اندفاختن کرم آن و برحم جهت گشودن حیض و ضماد مطبوخ آن در شراب جهت شقیقه و صرع و امراض بلغمی و عرق النسا و سائر اوجاع بارده و بدستور مطبوخ برگ آن مانند مطبوخ بیخ آنست در منافع و ضماد برگ آن جهت شکاف عقل و تحلیل اورام مفید مضر محرورین و مصلح واکثار آن مفسد خون و محرق منی و قاطع با ه مصلح آن سرکه و ربوب حامضه و مکیدن انار ترش و خمیرهٔ بنفشه مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن بوزن آن ابرسا و یا قسط شیرین و گویند چون یکمثقال دانهٔ آنرا بلع نمایند رفع سرعت انزال نماید و بخور آن جهت تقویت دندان و رفع کرم آن و طلای آن جهت نیکوئی رنگ رخسار و با عسل جهت رفع آثار جلد مؤثر و شراب راسن که معروف بشراب ملیکه است باعتقاد جالینوس در جمیع افعال مذکوره بهتر از اصل آنست و مربای راسن و قرص و معجون آن در قرابادین مذکور شد و گویند چون راسن زرد رنگ که شاخها و برگ آن منبسط بر روی زمین و برگ آن انبوه و طولانی و بیخ آن کوچک و زرد رنگ و با اندک تلخی و منبت آن جاهای نمناک و سواحل دریا میباشد بیا شامند جهت رفع الم گزیدن هوام و تسکین درد آن در ساعت مؤثر است گفته اند چون پیکان تیر را بعصارهٔ آن آب دهند بهر حیوانیکه برسد بزودی آنرا هلاک میکرد اند

راملک

* راملک * بفتح اول و الف و فتح میم و کاف لغت یونانی است * ماهیت آن از ادویهٔ مرکبه و از تراکیب جالینوس است و آن قرصی است که در قدیم از عصارهٔ بلح میساخته اند و در این زمان از مازو و دو شاب خرما ترتیب میدهند و بهترین آن آنست که بگیرند یکجزو مازو و نیم جزو پوست انار سائیده سه روز در آب خیسانند و بجوشانند و برهم زنند تا مانند خمیر

شود پس ربع جزو زاج و مانند آن صمغ محلول دیکچ زرونیم د وشاب خرما و یا عسل اضافه نموده طبخ دهند و اقراص سازند
و اکر بوزن پوست انار بلخ بسیار نارس اضافه کنند بیعدیل است * طبیعت آن در دوم سرد وخشك وبعضی کرم دانسته اند
* افعال و خواص آن ملطف و قابض و مجفف و مقوی معده و کبد و امعا ومسکن حرارت ومانع مواد با عضا و جهت
حبس اسهال صفراوی و دموی ونزف الدم و قذف وسرفه و درد سینه وضعف جکر و تجفیف قروح شربا خصوصا با ماء الآس
و ضماد آن بر شکم جهت تسکین کرب و طلای آن مقوی جلد مسترخی و دافع ورم حار و ورم مقعده و بروز آن و نقرس
و حابس عرق و دافع عفونت و بخار ناسد و با حنا مسود شعر و قاتل سپش و سنون آن مقوی لثه و قاطع خون مقدار
شربت آن تا دو مثقال بدل آن سک مضر مثانه مصلح آن عسل است و در قراباد ین نیز نسخ آن مذکور شد

* راوند * بفتح اول و الف و واو و سکون نون و دال مهمله و ریوند بیای مثناة تحتانیه بجای الف وکسر را نیز آمده
وبفارسی نیز بدین اسم مشهور است و بیخ جکری نیز نامند * ماهیت آن بیخ ریباس است که در دامن کوههای خطا و
چین و تبت و ترکستان وخراسان وبعضی از بلاد هند بهم میرسد و اکثر چوپانان ومردمی که بدان نواح میباشند وآنرا
میشناسند بیخ آنرا برمیآورند ومیکویند که بعد حفر زمین اول بیخ باریک سیاه رنکی ظاهر میکردد و از ان ریشها با طراف
در زمین رفته چون دو سه ذرع دیکر بکاوند بر سر آن ریشها کرهیا بشکل شلغم بزرک و کوچک برمیآید آنها ریوند
است برآورده هریك را بریده بدو قطعه و با سه قطعه و یا زیاده که سوراخ کرده برای سهولت باربرداری وآنکه بزودی
خوب خشك کردد و کرم نزند و فاسد نشود و بر کردن حیوانات می آویزند ولهذا اکثر قطعهای آن سوراخ دار میباشد
وبهترین همه خطائی و چینی و تبتی آنست که قطعهای آن بزرک شبیه بسم اسپ و رنک آن سرخ مائل بتیرکی و زردی
و تند بو و سنکین مستوی الاجزا وجوهر آن مابین صلابت و رخاوت باشد وچون بخایند بدشواری نرم کردد و لزج باشد
وچون ممضوغ آنرا برانکشت و یا بر عضو د بکر و یا بر پارچه بمالند زرد کردانند وچون بشکنند موضع کسر آن زرد اندک
مائل بتیرکی باشد و این مستعمل اطبا است و قوت آن تا یکسال باقی میماند پس ضعیف میکردد وماهران حاذق وقت
آنست که با آن نکاه دارند وانچه برخلاف این اوصاف باشد زبون و غیر مستعمل وکفته اند انچه مشهور بز لیچی آنست از
جهت رنک آنست که سیاه است نه از جهت آنست که منبت آن زنج است واین مشابه آنست در اکثر افعال ومخالف آنست
در هشاشت وخفت و رنك و بهترین این آنست که صلب سنکین و موضع قطع آن سیاه و مانند شاخ باشد ودر دیر کوبیده و
خائیده شود وانچه معروف بترکی و فارسی است نه از ان جهت است که منبت آن آن بلاد است بلکه از ان جهت است
که بدان بلاد می آورند واز ان بلاد بجاهای دیکر نقل مینمایند واین در میان هردو صنف است در صفات مذکوره واندرون
وبیرون آن هردو بسیار زرد و بهترین این آنست که موضع قطع آن وممضوغ آن نیز بسیار زرد و کرم نا خورده باشد و
یکصنف دیکر است که از عمان می آورند و راوند شامی نامند و آن عروق خشن طولانی بغلظت انکشتی قویتر از ان نیز
و صلب اغبر کمد اللون وموضع کسر آن املس وظاهر آن زرد آمیخته بزرقت میباشد واین مشهور براوند دواب است برای
آنکه بیاطره آنرا در امراض کبد دواب مستعمل دارند عصارهٔ صنف اول که بطبیخ ترتیب دهند تا غلیظ کردد بهتر است از انکه
بکوبند وبسایند وبسیار طبخ دهند تا منجمد کردد و تازهٔ آن تا یکسال نیکو است وکهنهٔ دو ساله آن ردی ومضر * طبیعت آن
مرکب القوی ودر اول دوم کرم وخشك ومبرد بالعرض بسبب شدت تحلیل و با رطوبت فضلیه ولذا بزودی آنرا کرم

میخورد * افعال و خواص آن مجفف و قابض و جالی و منضج و مقطع و با دزهر سموم بارده خصوص عقرب و مسهل اخلاط غلیظه و رقیقه و خام بعصر و مدر بول و حیض و مقوی قوت جاذبهٔ کبد و مفتح سدهٔ آن و طحال و امعا و محلل ریاح و نفخ کرده و مثانه و رحم و مسکن اوجاع آنها و جهت خفقان بارد و رفع برودت معده و کبد و سرفهٔ مزمن و ربو و سل و قرحهٔ ریه و امعا و انواع استسقا و یرقان سددی و رفع اسهال سددی و ماسبا ریقاوی و سنطاریا و تنقیهٔ امعا و احشا و تحلیل نفخ و ریاح آن و اورام باردهٔ احشا و تپهٔ و مغص و بواسیر و نواصیر و تپ ربع و جون ازان حبی سازند که نرم سوده بالعاب بهیدانه سرشته حب سازند و زیر زبان نگاه دارند و آب آنرا فرو برند جهت سرفهٔ کهنهٔ بارد رطب و ضیق النفس بارد رطب نیز و تلاع دهان بارد و امثال اینها نافع و با هلیلهٔ کابلی و غاریقون و صبر که حبوب ساخته فرو برند جهت تنقیهٔ دماغ و انواع صداع بارد و صفراوی و شقیقه و فالج و لقوه و رکزاز و توحش و جنون و نزلات بارده و دوی و طنین و رمد حادث از نزلات و بارایمن جهت امراض صدریه مانند ربوه و ضیق النفس و بهر و غیرها و با شراب ریحانی و یا شربت سیب جهت فواق و فسخ عضل و عصب و رض و مسترخی آن حادث از صدمه و سقطه و بدستور با انیسون و با آب گرم جهت فواق و آروغ ترش و تهلد تهیکا و فتق و مغص و با بابونه و غافث و سنبل هندی و یا با ماء الاصول و یا با ماء الکشوث بحسب شدت و ضعف قوت مرض جهت استسقا و با سکنجبین خصوص بزوری و یا اصولی نیز بحسب اقتضای حال جهت تفتیح سدد و صلابت طحال و تفتیت حصاة و تحلیل ریاح و رفع حبس البول و مقدار یک مثقال تا دو درم آن با شیرهٔ تخم خربزه و شیرهٔ خارخسک جهت رفع حبس البول که بدوای دیگر گشوده نگردد مجرب و با ادویهٔ مضعفهٔ قوت مسهله و منجنه و قوت قابضهٔ آن مانند گل سرخ و گلنار و طراثیث و صمغ عربی بریان جهت ذوسنطاریا معوی و کبدی و رفع جشا و فساد اطعمه و تخمه و بدستور با سنبل هندی و با جاوشیر و مطبوخ زبیب و بسفایج جهت قولنج ثفلی و بلغمی و یا آب پرسیاوشان و قنطوریون جهت عرق النسا و تنها بلغمی و ضعف مفاصل و اوجاع آن و با زرشک و صندل جهت ورم باطنی و تقویت آن و در دهن داشتن قطعهٔ آن و آب آنرا فرو بردن جهت نفث الدم و بعده و ورم سینه و ربو و بهر و سعوط آن جهت امراض دماغیه و نزلیه نافع و ضماد آن با سرکه جهت رفع کلف و قوبا و آثار ضربه و بالعابات جهت ورم حار و مزمن و بدستور با آرد جو و تخم خبازی و یا ختمی و با قوابض جهت استحکام استخوان بدر رفته و طلاء آن جهت ضربه و سقطه و تحلیل اورام بارده و تسکین اوجاع غیر حاره و سموم بارده خصوصا عقرب و بربین المکتفین جهت رفع خوف قلبی و ذرور آن جهت تجفیف قروح رطبه مفید مضر سفل مصلح آن صمغ عربی و گویند مضر امزجه اطفال و ضعفا است مقدار شربت آن یک مثقال تا دو درم بدل آن در امراض معده و جگر یک وزن و نیم آن گل سرخ و خمس آن سنبل است و مرکبات را ندارد از حبوب و رب و سفوف و سکنجبین و شراب مسمی بشراب دیناری و قرص و معجون آن در قراباذین ذکر یافت *

* **رای بیل** * بفتح راء مهمله و الف و دو یای مثناة تحتانیه در میان مرد و بای موحدهٔ مکسوره و لام در آخر ماهیت آن گلی نباتی است هندی و سه نوع میباشد رای بیل و موتیه و موگره و همه در شکل نباتات شبیه بهم اند و در ممالک هند و بنگاله و دکهن بسیار بهم میرسد و خوشبو است و از آن مانند یاسمین روغن ترتیب میدهند که کنجد مقشر را در گل آن پرورده بعد یکه کنجد ها سرخ و معطر گردد پس ازان روغن میگیرند و عطر از نوع موتیه نیز مرتب از برادهٔ صندل میسازند و گیاه آن تا بقد ذرع و زیاده نیز و شاخهای آن انبوه بعضی مفروش برروی زمین و پرکره را اکثرا زبیخ آن رویده و برگ آن

راى بيل

اندک نازک املس متوسطدر بزرگی وکوچکی وسبز رنک وکل آن سفید وخوشبو خصوص درشب ورای بیل اندک طولانی ومضاعف وموتبه شبیه بدانه مروارید بزرکی وتضعیف این زیاده تا سه چهار مرتبه وموکره ازمرد وبزرکتر وبرک آن بهن تروضخیم تروتضعیف این زیاده ولیکن لطافت بوی این هردو زیاده است وکویند هرسه یکنوع اند وبحسب قوت وضعف زمین وتربت وعدم تربیت مختلف میکردند وتربیت آن آنست که جائیکه خواهند بنشانند درخت ویا قلم آنرا باید که خاک آنرا خوب تصفیه نمایند ویا آنکه صاف خالص باشد وبعد ازغرس همیشه آب میداده باشند وقبل ازموسم کل آن مثلا در بنکاله که بودن آفتاب در برج ثور است در اواخر لوویا اوائل حوت شاخهای بلند آنرا قلم نمایند وسرهای شاخهای آنرا بدستهٔ کاه مشتعلی اندک بسوزانند واطراف بوتهٔ آنرا مقدار یکشبر خالی نمایند وریشهای باریک آنرا خصوص از موکره دورنمایند وروز دیکر دران آب بسیار ریزند وخاک بالای آن کنند وهر روز آب میداده باشند کلهای بزرک خوشبو بار آورد وهرسال این عمل را تازه نمایند رای بیل موتیه میکردد وبدون تربیت موتیه رای بیل بلکه کلهای بسیار کوچک وکم بو میشود ومیکویند که اکر شاخهای رای بیل وبا موتیه را مکرر بخوابانند واکر هرد وطرف آنرا بعد بستن ریشه قطع نمایند که شاخهای تازه ازین آن بطرف بالا برویند وسرشاخها ازدرخت رونبده بیخ کردد در چند دفع موکره میشود وکویند رای بیل با سمن مضاعف است وکویند کل رازقی عبارت ازین است * طبیعت آن کرم وتر وسرد نیزکفته اند * افعال و خواص آن جهت دفع صفرا وتسکین حرارت رقی وفواق وجنون نافع وبوئیدن آن مفرح ومقوی دل ودماغ وروغن آن قریب النفع بروغن یاسمین است که بهندی چنبیلی نامند وکرم تر از آن دانسته اند *

* فصــــــل الراء مع الباء الموحدة *

* ربیثا * بفتح راء وکسر باء موحده وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح ثاء مثلثه والف * ماهیت آن نوعی ماهی کوچکی است که ازطرف هرموز می آورند ودرکرمسیر ازان ماهیابه میسازند وآنرا ماهی دشنه موتونیز نامند رخشک آنرا نیز اهل آنجا مبخورند * طبیعت آن کرم تر از ربیان است * افعال وخواص آن مهیج باه ومصلح حال معده وتشنکی آورد ومصلح آن تخم کاهو است

* فصــــــل الراء مع التاء المثناة الفوقانیة *

* رتم * بفتح را وتاء مثناة فوقانیه ومیم لغت عربی است * ماهیت آن نباتی است دو نوع میباشد سیاه وسفید سیاه آنرا شاخهای زیاده بر ذرعی وبی برک وصلب مانند ریسمان وبراشجار آویخته وپیچیده میباشد وکل آن زرد وثمر آن مانند لوبیا ودانهٔ آن بشکل عدس وسفید آنرا ثمر وکل وشاخ نیز مانند سیاه آن الا آنکه رنک شاخهای آن سفید وکل آن کوچکتر است * طبیعت آن درسوم کرم وخشک * افعال وخواص آن جاذب ومحلل وبا قوت قابضه وتند ودرم از ثمر آن مقیی قوی وآشامیدن آن جهت اقسام کرم واخراج جنین مرده وقتل زندهٔ آن وادرار نمودن بول بغوت وحقنه بعصارهٔ آن جهت اسهال خون وعرق النسا نافع وخوردن هفت عدد دانهٔ آن سه روز پی در پی سبب اسهال ومنع بروز دمل مضر معده مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن تا یکمثقال است

* رتیلا * بضم اول وفتح تای مثناة فوقانیه وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح لام والف بفارسی انجورک ودلمه وخایه کبرک وخایه کزک وبترکی بای وبهندی مکری وبسیار بزرک آنرا بدسکر وآنکه پایهای درازدارد مکرانا منند وبزرک آن را تا بند رکنجشکی دیده اند وآنرا آوازی مانند آواز کنجشک وزرد وزغب دار * ماهیت آن حیوانی است شبیه

بعنکبوت وزرد رنک وشکم آن بزرک ومریع الحرکت ودست وپای آن کوتاه واقسام میباشد وازسموم قتالهٔ بارده است کز دن آن رخوردن عددی ازان قتال است * افعال وخواص ان ضماد کوبیدهٔ آن برموضع کزیدهٔ آن جذب سم ان میکند وطهوریقس بستن زندهٔ انرا بربازوی صاحب تب دوری جهت رفع آن مجرب دانسته است وترکانرا عقیده آنست که چون ملسوع آن درظرف طلامد تی نظرکند رفع اذیت آن میشود وازلسع بد ترین آنها که مصری بزرک شبیه بد با بیست که اطراف چراغ پرواز میکند ورم بهم میرسد درموضع آن وکاه سرخ میکردد وکاه تیره وسبز وهرداک ازانواع انواعراض خاص است مثلا ازسرخ آن اندک وجعی وخارشی وزود تسکین یابد وازسیاهٔ آن وجع شدید ورعشه وسردی بدن وازسفید آن وجع کمی وخارش واختلاف بطن ورتیلائیکه بریشت ان خطوط دراق است خدروا سترخای بدن وازرزد اغبرآنکه چون اراده کزیدن کند اندک رطوبتی ازدهن آن برآید وجع بسیار ورعشه قوی وعرق وبرآمدکی شکم عارض کردد واحیانا هلاک کرداند وعوارض انواع دیکرآن قریب بدینها است علاج همهٔ آنها بعد مکیدن موضع لسع وجذب سم بقوت فروبردن عضو درآب کرم ونطول باآب ونمک ودفن کردن درریل وخاکسترکرم کرده وضماد نمودن موضع لسع بمرونمک وباخاکسترچوب انجیروآهک وقلی وباآب کرم سرشته وخوردن شونیزوتخم کرفس بطریق سفوف وخوردن دواء الحلتیت وتریاق مخصوص برتیلا است

* فصل الراء مع الجیم

* رجل الغراب * بکسررا وسکون جیم ولام والف ولام وضم غین معجمه وراء مهمله والف وبای موحده وآنرارجل الزاغ نیزکویند وبپهلوی کلاغ وکلاغ پا وبترکی غازباغی وبفرنکی کرتویس نامند * ماهیت ان کویند نبات آطریلال است واکثری تصریح نموده اند که غیرآنست ودرنواح بیت المقدس بسیار وآن کیاهی است بقدر شبری ونیم ونبات آن منبسط برروی زمین وبرک آن بسیار سبزومائل بسیاهی مانند برک رشاد بستانی وهربرکی منشوق بدوشق وبران سه برک باریک وسطی بلندتر ازهردوطرف شبیه بچنکال غراب وشعبهای آن متفرق وطعم آن باتندی واندک قبض وشیرینی مانند طعم زردک وبیخ آن فرورفته درزمین ومستدیرالشکل وکره دار مجمد وظاهر آن مائل بزردی وهائیدهٔ آن بسیار سفید مانند سورنجان * طبیعت آن درآخراول کرم ودردوم خشک * افعال وخواص ان مفتح سدهٔ ظهر ومسکن ریاح ومحلل وجهت رفع قولنج ومغص ودرد کمروپشت ومفاصل واسهال مزمن بغایت نافع وآشامیدن مرقهٔ مطبوخ آن باراس العنز یعنی بچهٔ بزکه بزغاله نامند جهت وجع صلب وبپهلوورک واوجاع سائراعضا واحیاوا سهال مزمن بیعدیل وطلای عصارهٔ آن که بآتش بقوام آورده باشند بدین قسم که مجموع آنرا ازبرک وشاخ وبیخ کنده وآب شسته تاخاک وکل وغبار آن برطرف کرده پس درهاون سنکی نرم کوفته بادستهٔ چوبی وآب آنرا افشرده باز بکوبند وتمام آب آنرا بکیرند ودرپاتیل کرده باآتش ملایم طبخ دهند تا دوثلث آن برود وثلث بماند ودرجامهای شیشه وباظرف هرکشادی کرده درآفتاب کذارند وهرروزبا قاشق مسی برهمزنند تا منجمد کرده مانند شمع وبدست نچسپد چون بدست کیرند پس اقراص ساخته سوراخ کرده بریسمان کشند ودرآفتاب آویزند تاخوب خشک کردد وعندالحاجت بقدرضرور کوفته باآب حل کرده برمفاصل بمالند واکروجع وضربان شدید بسیار باشد ودرم آنرا درآب حل کنند وباد ودرم بیخ یبروح نرم کوفته بیامیزند وبرمفاصل بمالند تسکین درد آن دهد وزائل سازد

* فصل الراء مع الخاء المعجمة

* رخبین * بفتح را وسکون خای وکسر بای موحده وسکون یای مثناة تحتانیه ونون لغت سریانی است وبفارسی لور وشیراز را قروت نامند ولور کشک تازهٔ خشک ناشده است * ماهیت آن * گویند مائیت شیر است که بطبخ غلیظ کرده اند وپچکانند تا مائیت آن جدا گردد از جبنیت آن وغیر مصل است وماست چکیده را نیز نامند * طبیعت آن * در اول گرم ودر آخر آن خشک * افعال وخواص آن * کثیر الغذا و مبهی ومسدد وبطی الهضم وثقیل وبرداشتن شیاف آن مسهل است ومصل در حرف المیم انشاء الله تعالی مذکور میشود -

* رخمه * بفتح را وحا ومیم وها لغت عربی است بفارسی مردارخوار وبهندی گد وهرگیله نامند * ماهیت آن * قسمی از کرکس است وبزرگ جثه سفید مائل بتیرگی باخطوط سیاه وچشم آن بسیار زرد ودر کوهستان وبیابانها میباشد واز مردم بسیار خائف ودر اماکن بعیده تخم میدهد وتخم آن از تخم مرغ خانگی بزرگ تر است دیده شده که در بنگاله وهند در کنار دریاها ورودخانها بسیار میباشد باعتبار آنکه هنود اکثر مردهٔ خود را نیم سوخته در آب دریا می اندازند وبکنار آمده خوراک آنها وسگ وشغال وکلاغ وغیره است همه باهم جمع شده میخورند وحتی با خود اندک جنگی نیز میکنند وبسبب وفور مردار وسیری وسستی طبیعت باز هم متوجه خوردن میکردند * طبیعت آن * در دوم گرم ودر اول خشک ودر سوم بعضی گرم دانسته اند * افعال وخواص آن * گویند تخم آن بهترین اجزای آنست اگر مفت عدد آنرا بدین طریق بخورند که اولا تنقیه نمایند وبعد از آن یکعدد آنرا خام تناول نمایند وتا شش ساعت مطلقا چیزی نخورند بس شوربای چرب بیاشامند وباز بعد از یکهفته دیگر بکرار عمل نمایند که تا هفت هفته هفت عدد خورده شود جهت رفع جذام مفید واگر نافذه نمیشد از هیچ دوای دیگر منتفع نخواهد گشت ومایوس العلاج است وذرور پوست آن قاطع نزف الدم والتیام دهندهٔ جراحت وبا سرکه جهت قوبا وحزاز نافع وزهرهٔ آن قطورا با روغن بنفشه در گوش طرف مخالف جهت شقیقه وبا روغن زیتون در طرف موافق جهت تحلیل ریاح ورفع کری وقطور وسعوط آن اطفال را جهت تحلیل ریاح دماغ ایشان واکتحال آن با آب سرد جهت رفع بیاض وسرگین آن با سرکه قطورا در چشم جهت رفع بیاض ودر گوش وبا زیت جهت ازالهٔ کری وثقل سامعه وحمول آن جهت اسقاط جنین وادرار حیض وبد ستور بخور ولطوخ آن جهت گزیدگی عقرب ومار وزنبور وبدستور لطوخ زهرهٔ آن وتخم آن نیز وبا سرکه جهت برص وگویند اکتحال آن در چشم جانب گزیده شده نافع وگوشت خشک خام آن با خردل بخورا تا هفت مرتبه جهت حل انعقاد مردی که آنرا زبان بسته باشند وجهت تسهیل ولادت نیز وبر آن بخورا جهت گریزانیدن هوام پرد ار وبازوی چپ آن جهت تسهیل ولادت وجگر آنرا چون بریان نمایند وبا خام آنرا سائیده در روزی سه دفعه هر دفعه یکدانگ با سرکه بنوشند تا سه روز متوالی جهت رفع جنون مجرب دانسته اند وپوست آنرا چون خشک کرده سائیده برجراحات بپاشند قطع خون آن نماید ومندمل سازد وطلای آن با سرکه جهت قوبا وحزاز وپوست اندرون سنگدان آنرا چون خشک نموده سائیده با شراب بیاشامند جهت رفع جمیع سموم ومغز سر آن ودرم با روغنها جهت درد سر نافع از ارسطاطالیس منقول است که چون رخمه را خفه کرده با چهار قسط روغن زیتون بجوشانند تا مهرا شود تدهین بدان جهت رفع جذام مجرب است ورخمه ردی المزاج وموخم ومعطش ومحرق اخلاط است

* فصل الرا مع الدال المهملة

* ردونتی * بضم را وسکون دال مهملتین وفتح راو وسکون نون وکسر تای مثناة فوقانیه ویا ورد ونتی بدو را ول ساکن

دوم مفتوح نیز شنیده شده * ماهیت آن گیاهی است هندی عظیم النفع جلیل القدر شبیه بگیاه نخود در شکل و برگ آن
ازان کوچکتر و پشت برگ آن بطرف آسمان و روی آن بطرف زمین وگویا ازان آب همیشه تراوش میکند وزیر آن بقدر بوته آن
بقدر و زیر همیشه نمناک و سیاه رنگ میباشد مانند آنکه بروغن چراغ چرب کرده باشند و ازین جهت آنرا رودنتی نامند
و برگ آن خوش طعم و مائل بشوری و در اطراف درخت آن مورچه بسیار میباشد و منبت آن موضع آفتاب رو و شوره زار
و قرب دریا و بعضی گویند ازین جهت آنرا اوردرونتی یعنی در آفتاب رویند و گریه کنند و عوام آنرا لون کابوٹی گویند
جهت آنکه در نمک زار میروید و دو نوع میباشد یکی بزرگ بقدر یک ربع دست و شاخهای آن بقدر ارتفاع چهار پنج انگشت
از زمین ارتفاع آن رسته و مائل بزمین پهن شده قریب یک و انگشت از زمین مرتفع میباشد و کوچک آن بقدر یکشبر تا یک و نیم
شبر و بهمان هیئت و بهتر و مستعمل کوچک آنست و در صوبهٔ اله آباد در سرکار کره در پرگنه پورودر و زیرا باد سه کروهی
شاه جهان آباد متصل تغار نمک سازان و در دکهن نیز بهم میرسد * طبیعت آن گرم و تر بار طوبت فضلیه * افعال و خواص
آن گویند که چون هنگام بودن قمر در منزل نثره که برج سرطان است و بهندی آنرا مگهٔ نچهترا نامند که در روز یکشنبه اتفاق
افتد آن گیاه را بنحویکه سایهٔ آنکس بران نیفتد از بیخ و بار و برگ از زمین برکنند و تخم شمس در زیر آسمان تخمیم نمایند پس
در سایه خشک کرده نگاه دارند و سوده هر روز یکدرم آنرا با نبات و عسل هموزن آن بخورند تقویت عظیم بخشد و بدن
را فربه و اشتهای طعام آورد و هاضمه را قوت و باه را زیاده کرده اند و هیچ ضرر ندارد و اگر با آب درخت موز که بهندی
کیله نامند بسرشت و یکمرتبه تصفیه نمایند و یا بعرق قند ی قند پس باهموزن آن نبات سفید با روغن گاو بریان کند و قدری
دانهٔ هیل بوا و قرنفل و مشک و کافور سوده بران بپاشند و معجون سازند و هر روز سه درم آنرا با شیر تازه دوشیده بخورند
تقویت باه عظیم بخشد و نیز گویند که اگر آب تازه آنرا بر طلق محلول ریزند که هر دو در وزن مساوی باشند و هر روز
قدری ازان بخورند آثار عجیبه مشاهده نمایند و چون چهل روز متوالی هر روز دو درم سفوف آنرا با هموزن آن نبات
بزنی که حمل نگیرد بخورانند حامله شود و چون از سفوف برگ آن یک سیر و از ترپهله که عبارت از املیله و بلیله و آمله
است نیم سیر و ترکته که دارفلفل و فلفل و زنجبیل است ربع سیر و بوزن مجموع که یک سیر و سه ربع سیر است شکر سفید درهم
نموده هر روز مقدار یک کف دست آنرا بخورند و بالای آن یک پیاله شیر تازه دوشیده که تخمینا نیم آثار باشد بیاشامند
و از ترشی و بادی پرهیز نمایند جمیع اوجاع اعضا را برطرف سازد و تقویت بخشد و آشامیدن سفوف برگ آن تنهائی و
غذای گرم و چرب خوردن نیز منافع بسیار دارد و اگر بدون شرط مزبور در اوقات دیگر گیاه آنرا اخذ نمایند و در سایه
خشک کرده سفوف سازند و بخورند نیز منفعت دارد و گویند چون یکتوله قلعی را گداخته چهار بوته تر و تازهٔ آنرا مالیده
بران ریزند آنرا نقره سازد

* فصل الراء مع السين المهملة *

* رساطون * شرابی است که از خمر و عسل و ادویهٔ حاره ترتیب دهند و قویتر از شراب ارسطو است و در امزجهٔ بارده
نافع و در رقرا بادین مذکور شد

* رساع * سنگی است شبیه بخرچنگ در ورم سرد و قریب القوة بسرطان جهت جلای باصره و در معه نافع است *

* رسمیلیوس * بیونانی اسم شند است که آنرا دخان الضرو نامند و بهندی ست لوبان گویند *

* رسکپور * بفتح را و سکون سین و فتح کاف و ضم باء عجمی و سکون واو و راء مهمله لغت هندی است * ماهیت این شجره

مفید را از زبانی اطبای هند است و از مجربات ایشان * طبیعت آن بسیار گرم و خشک * افعال و خواص آن از برای
جذری افرنجیه و جرب خبیث که آنرا آتشک گویند و جوشش سرکه آنرا نارفا رسیه نامند و از برای سعفهٔ خبیثه که آنرا کچلی
گویند و از برای اقسام قروح کلیه و مثانه و مجاری بول که مزمن گردیده باشد و از برای ریشهای کهنه و ناصور انف و از برای
خناز پر و سنگ گرده و مثانه و از برای سرعت انزال و ضعف باه با عسل تناول نمایند مقدار شربتی از یکسرخ تا دو سرخ صنعت
آن سیماب کل ارمنی زاج سفید و در نسخهٔ دیگر بجای زاج سفید زاج اخضر هندی که آنرا بهندی نیله تهوتهه گویند داخل
است و نسخهٔ اول بهتر است و نمک سنگ از هریک نه تانک مجموعه را با آب صلایه کرده اقراص سازند و بعد از خشک شدن
در کاسهٔ سفالین لعابدار که در ته آن نمک کرده باشند بگذارند و کاسهٔ دیگر مثل آن که بخاکستر و شیرهٔ جوز ماثل که آنرا بهندی
دهتوره گویند اندوده باشند بر بالای آن بگذارند و هردو را بطین حکمت مطین کنند و سه شبانروز بر بالا و اطراف آن
پاچک دشتی یعنی سرگین گاو صحرائی چیده آتش دهند و بعد از آنکه سرد شود برآورده آنچه ته ظرف و اطراف آن چسپیده
باشد برآورند که رسکپور آنست و از برای قوت باه نه شبانروز آتش دهند و یک نسخهٔ دیگر طریق صنعت آن و حب آن و
دستور استعمال آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* فصل الراء مع الصاد المهملة *

* رصاص * بفتح را و صاد و الف و صاد مهمله شامل قلعی و اسرب است و از مطلق آن مراد رصاص ابیض است که قلعی
باشد و بفارسی ارزیر و بهندی رانگا بخفای نون و کاف عجمی و از مقید برصاص اسود اسرب که بفارسی سرب و بهندی
سیسه نامند مراد است و بعربی رصاص را اسرب آنک نیز نامند * ماهیت آن معروف است و تکون آن از زیبق و کبریت
ردی الجوهر قلیل و پست ترین همه فلزات است و قصیرا لنضج تر * طبیعت آن در سوم سرد و مجفف با جوهر رطب جامد
از برودت * افعال و خواص آن آشامیدن آن کشنده و اکتحال آن جهت قطع حمرت چشم و سیلان و غلظت اجفان
و طلای سائیدهٔ آن با آب کشنیز تازه و آب برگ کاسنی تر و آب بارتنگ و آب غوره و حی العالم و عنب الثعلب و امثال اینها
هریک بتنهائی و یا جمع دو زیاده و یا همه با روغن گل سرخ جهت حبس نزله و سرطان متقرح و ورم مقعده و جرب و بواسیر
و جراحت پستان و رحم و قضیب و باد سرخ و اورام حاره و منع ریختن مواد با عضا و باشراب جهت درد عصب و اورام
مرکبه نافع و بستن صفحهٔ آن بر خنازیر و تعقد عصب و التوای آن و بر کمر جهت تسکین شهوت جماع و چون بروغن چرب کنند
و بگذارند تا زنگ بردارد و آن روغن زنگ گرفته را بر هر آهنی که بمالند هرگز زنگ نگیرد و پوشیدن انگشتری آن
بالخاصیت موجب لاغری بدن است و برد ریخت تمرد ارچون آنرا طوق نمایند باعث حفظ ثمر آنست از ریختن و میل
آنرا چون در گوش کشیکه در ان زیبق ریخته باشد کنند برآورد *

* رصاص الاسود * بعربی آنک و بفارسی سرب و بهندی سیسه نامند * ماهیت آن معروف و در فلزات در تکون و
قدر از رصاص ابیض زبون تر و از سوختهٔ آن آبار و اسرنج حاصل میگردد و چون در زمین نمناک دفن نمایند منتفخ و بزرگ
گردد * طبیعت آن در دوم سرد و تر * افعال و خواص آن قابض و رادع و طلای سائیدهٔ آن با روغن گل و عصارهٔ
مکوره در رصاص ابیض در خواص مانند رصاص ابیض است و ضماد آن با روغن گل و آب بارتنگ و آب کشنیز جهت
سرطان متقرح و تحلیل اورام حاره و قروح و اوجاع مفاصل نافع و چون آنرا برکف دست بمالند که سیاهی آن برکف دست
بماند و آنرا با آب و یا غیر آن از عصارات مناسبهٔ مطلوبه بشویند و برزمد و جرب و سوزش چشم طلا کنند در حال ساکن کرداند

ومجرب است وچون آنرا بشویند بحدیکه سیاهی آن زائل گردد اکتحال آن جهت قروح خبیثهٔ عین بهتر از آبار است
وذرور آن جهت اندمال جراحات والتحام آنها وحبس خون وبرجرب ودمامیل نیز طلای آن نافع وبستن مقدار
هفت مثقال آن بر کمر جهت منع احتلام وبستن صفحهٔ آن بر غدد وخنازیر والتوای عصب جهت تحلیل اورام وردع آنها
موثر وگویند چون انسان جوان در کمال صحت واعتدال مزاج وشدت قوت جماع وانعاظ صفحهٔ سربی بوزن نه درم
ویا پانزده درم ویا هژده درم بسازد ودر روز وساعت زحل بر کمر بندد تا چهل وپنج روز بسته باشد شهوة جماع او بالکل
زائل گردد به سبب برودت وشدت یبسی که دارد وپنجاه درم آنرا چون در زیر بالین کسی دفن نمایند واولد اند خوابهای
پریشان بینند وهفت درم آنرا چون صفحه نموده در کوزهٔ آب نبید گذاشته وقتیکه زحل در شرف باشد در میان درختان
دفن کنند منع جمیع مضار اشجار نماید وآشامیدن آن کشنده است هرگاه سائیده باشد وفرو بردن گلولهٔ آن بالخاصیت
رافع درد معدهٔ مزمن است ومجرب دانسته اند

* فصـــل الراء مع الطاء المهملة *

* رطب * بضم راء مهمله وفتح طای مهمله وبای موحده * ماهیت آن خرمای تازه است ونسبت آن بخرما مانند
نسبت میوهای تازه است بخشک آن * طبیعت آن در اواسط دوم گرم ودر اول تر * افعال وخواص آن مداومت
خوردن آن با مغز بادام بغایت مسمن بدن ومحرک باه ومقوی گرده وکمر وملین طبع وسائر خواص آن در تمر مذکور شد مضر
دندان وچشم وحنجره وصوت اکثار خوردن آن مصدع مصلح آن کاهو با سرکه وخیار وسکنجبین است

رطب

* رطبه * بفتح را وسکون طا وفتح بای موحده وبفارسی اسپست با هی تازه وبترکی یونجه نامند خشک آنرا بعربی قت
گویند * طبیعت آن در آخر اول گرم وتر ودر دوم گرم وخشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن ملین ومبهی
ونفاخ ومداومت خوردن آن با شکر مسمن ومولد خون صالح وضماد کوبیدهٔ آن با عسل محلل ورم بارد وبا سرکه محلل ورم
حار وضماد پختهٔ آن روزی دوبار جهت رعشه مفید وتخم آن قویتر از سائر اجزا وقابض ومولد منی وشیر ومسمن بدن ومدر
حیض خصوصا چون در حمام ویا بعد از آن تناول نمایند وجهت خشونت سینه وسرفه نافع وقوتش تا پنج سال باقی است
مقدار شربت آن از دو درم تا پنج درم وروغن تخم آن وروغنی که از آب آن وروغن زیتون ترتیب دهند جهت لقوه
ورعشه شربا وضمادا نافع وخشک آن قابض وکل آن ضعیف تر از تخم آنست ومداومت دخان آن جهت لقوه نافع

رطبه

* فصـــل الراء مع العين المهملة *

* رعاد * بضم وبفتح را نیز وعین مشدده والف ودال مهمله * ماهیت آن نوعی از ماهی است عریض وکوتاه وپشت
آن پهن ومائل بسیاهی وشکم آن بسیار سفید که چون در دست گیرند ویا در دام افتد گویند دست صیاد میلرزد وخدارت
بهم میرساند ومترجم صیدنه ابوریحان گفته چون گوشت آنرا بر عضو گذارند بی خبر سازد وحس آنرا کم کند ولهذا درد
سر را مفید است ودر بحر اخضر وقلزم یافت میشود وآنچه بتحقیق پیوسته آنست که چندان عریض نیست وطول آن تا یکذرع
وضخیم است وچون دست بدان رسانند بی اختیار دفعةً در دست لرزه وحالتیکه گویا از بدن ما جدا میگردد طاری میشود
وچون دست از آن بردارند بحالت اصلی رجوع مینماید ودر بحر مغرب وسویس وبعضی ممالک فرنگ حوالی انگلان
ودر بحر جنوبی عرض جدید نیز بهم میرسد ولیکن قلیل الوجود است * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال
وخواص آن بستن زندهٔ آن بر سر جهت رفع صرع وصداع مفید ومردهٔ آنرا این خاصیت نیست وبدستور بستن

رعاد

و گذاشتن آن بر مقعد و بر کشته مصلح آن و بر مرکز اشتن عرق چون پوست آن را ازاله ردد مرمز من و شقیقه و دوار بغایت مجرب گفته اند و پیه و گوشت آن شهوت پیران را اعاده نماید و قاطع بلغم و رافع یرقان و سپرز و قاطع خون همه اعضا است و پخته آن جهت سل و مطبوخ آن در روغن زیتون که مهرا شده باشد جهت وجع مفاصل و کمر و نقرس و طلای آن جهت تحریک باه مؤثر و ما ابقی گفته که در بلاد اندلس ماهی شبیه بر صاد دیدم که مردم آنجا آنرا عر میگفتند بغایت مثقل و خوردن آنرا کشنده یا لقم در ساعت

* رعي الابل * بفتح راء و سکون عین و یای مثناة تحتانیه و الف و لام و کسر الف و بای موحده و لام و آنرا سنانی و در مصر آنرا شوک الجمل و بسریانی رعا و بلا میامند * ماهیت آن گیاهی است بقدر نباب زردک و برگ آن شبیه ببرگ درخت سقر و ازان باریکتر درشت تر و ساق آن پر شعبه و چتر آن شبیه بچتر شبت و گل آن سفید و ریزه و تخم آن شبیه بتخم شبت و وسط آن شکاف دار بخلاف آطریلال و بار اندک شمر یعنی و بیخ آن بسطبری انگشتی و بقدر سه انگشت و سفید و شیرین و خام آنرا بدستور ساق تازه آن میخورند و رعی الابل ازان جهت نامند که چون شتر و سیر ابات دیگر ازان ابتداء چرا نمایند سم هیچ حیوانی باوشان ضرر نرساند و چون بگزد و ضرری در خود یابند در صحرا بگردند و گیاه آنرا پیدا کنند و بخورند امان یابند منبت آن بستانها و در تازگی آنرا میخورند و یسقوریدس گفته ساق آن شبیه بساق کندر و شاخها آن انبوه و بسیار و خمیده و برگ آن بدرازی دو انگشت و از شاخها مانند خریطه سبزی آویخته چنانچه از درخت را تبیج آویزان میباشد و بیخ نبات آن بعرض دو انگشت و بطول سه انگشت است * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک و گویند در سوم گرم و خشک است * افعال و خواص آن ملطف و مفتح سده و محلل اخلاط بارده و ریاح و مقاوم سموم حیوانی و حائید ن آن جهت تسکین درد دندان و رفع عسر النفس مؤثر و ضماد آن با سرکه جهت اورام بارده و طبیخ آن سیاه کنند موی و چون با حنا بسرشند و بر موی بمالند آنرا طویل کرد اند ولیکن زود سفید سازد و تخم آن با شراب و بابونج آن آشامیدن جهت گزیدن هوام و سیلان رحم و بواسیر نافع مضر احشا و اعصاب مصلح آن رب و سنبل الطیب مقدار شربت از برگ و تخم آن تا دو درم است

* رعی الحمار * ماهیت آن خاری است شبیه بباد آورد بغایت تند و آنچه ازان شبیه برائحه حرف و بیخ آن تند و تخم آن شبیه بخردل و سیاه و با عفونت است حمار را چون دردی و نفخی بهم رسد از خوردن آن صحت میابد * طبیعت آن در سوم گرم و خشک و بغایت ملهب و جذاب و خوردن بیخ آن مورث رعاف مفرط و بدستور تخم آن و ربع درم آن جهت طحال بعد بدل و جمیع اجزای آن جهت اختلاط عقل و جنون و حسر نفس و برسام نافع مقدار شربت آن تا نیم درم و ازین ت اسهال مسقط قوت مصلح آن شقایق است

* رعی الحمام * بیونانی فارسطاریون نامند یعنی حمامی و بابمعنی مظلل الحمامه و آنرا بفارسی کارسک و دیو مشک نامند * ماهیت آن گیاهی است طول آن زیاده بر شبری و برگ آن دندانه دار و مائل بسفیدی و ازهیان روئیده و ساق آن منحصر بیکی و بیخ آن بقدر شبری و سرخ مائل بسیاهی و تخم آن شبیه بکرسنه و طعم آن تند و کبوتر این گیاه را دوست میدارد و بخواهش میچرد و انطاکی نوشته که برگ آن مائل بسیاهی است و بعضی بیخ آنرا مستعمل دارند و اند قهوه و در مصر بسیار است و ساق الحمام نامند و حکیم میر محمد مؤمن صاحب تحفه نوشته که فارقیصو عبارت از آنست و منبت آن کنارآبها

ودر آذرماه میرسد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک ودر اول گرم نیز گفته اند * افعال وخواص آن ملطف ومجفف قوی ومحلل وبا برودت وقوت قابضه وآشامیدن آن جهت لقوه وادرار حیض وضماد برگ آن جهت التیام جراحات تازه وقروح خبیثه وساعیه وبا روغن گل وپیه تازه جهت اوجاع زخم وبا سرکه جهت حمره وبا عسل جهت التیام قروح عمیقه مفید مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن قوة الصمغ است

* فصل الراء مع القاف *

* رقعه * بفتح را وقاف وفتح عین مهمله وبعربی شامل جمیع ادویه است که خوردن آن جهت جبر کسر عظم مفید ومصلح آن باشد * ماهیت آن بعضی است صلب زرد رنگ وسرخ رنگ نیز گفته اند * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن دو مثقال آن با زرده تخم مرغ نیمبرشت جهت ضربه وسقطه وریزه شدن استخوان نافع چون سه روز متوالی بنوشند *

* رقعه یمانی بفتح راء وسکون قاف وعین مهمله وفتح یاء مثناة تحتانیه وفتح میم والف وکسر نون ویا وآن را رقاع نیز نامند * ماهیت آن گویند درختی است بقدر درخت گردکان وبرگ آن مانند برگ چنار وثمر آن شبیه بانجیر وبقدر انار ودانه ثمر آن مانند انجیر وبا شیرینی وماکول است وانطاکی نوشته که در مصر مشهور بانجیر افرنجی است وآنرا انجیر هندی نیز نامند ودرخت آن در اطراف صنعا وشهرود ومصر نیز بهم میرسد ولیکن نجیب وخوب نیست تا بقدر دو ذرع بلند میشود وبرگ آن بسیار غلیظ وخشن ومشرف وپهن مانند برگ انجیر وحال آن که مثل آن نیست وثمر آن از شاخهای آن بزرگ وبزرگ میشود تا بقدر خیار کوچکی ودر اندرون پوست آن دانه مائل بطعم انجیر ولیکن بسیار کم شیرینی ولون آن مانند لون انجیر است وبرگ آن را چون در زمین دفن کنند سبز میگردد وحکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که از این ظاهر میگردد که انجیر بغدادی باشد وذر لاز وکرم سیرات ودر مازندران موجود است ومترجم صیدنه ابوریحان وصاحب اختیارات بدیعی نوشته اند بجوز القی مانند اما سروی شکافته ومثلث شکل وبسرخی مائل وعمدت آن یمن واز آنجا باطراف میبرند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن قاطع نزف الدم ونفث الدم وبلغم وجالی تصفیه کننده صوت ورطوبات غلیظه لزجه معده بقی وشیر آن جهت قوبا وآثار وتحلیل اورام بارده وسقوط دانه بواسیر طلاء ومائی اجزای آن جهت رثی وجبر کسر شربا وطبیخ آن مقی بلغم وجلاء غلیظه بقوت وضماد برگ آن جهت التیام جراحات مفید مقدار شربت از تخم وریشه آن سه درم مضر معده مصلح آن کثیرا است وگویند طریق استعمال آنست که با مطبوخ تخم ترب وزوفا وشبت حل کنند وبیاشامند تا بلوغ آورد

* فصل الراء مع المیم *

* رماد بفتح را ومیم والف ودال مهمله بفارسی خاکستر وبهندی راکهه نامند * ماهیت آن معروف است که عبارت از سوخته خاک شده اجسام است واز هر جسمی که باشد منسوب بدانست مانند رماد عقرب وسرطان وکرم وامثال اینها وبیشتر اطلاق بر ماد اخشاب می نمایند * طبیعت آن خشک ومجفف مائل بحرارت وآن مرکب از جزو بارد ارضی کثیف بسیار وجزو دخانی حار ناری لطیف اندک است که از شستن جزو دخانی حار آن زائل میگردد وجزو ارضی بارد آن باقی میماند وکیفیت رماد هر چیز تابع اصل آنست در حرارت وبرودت وحدت وغیرها مانند رماد نوره که حاد است ورماد شجر تین که جالی است ورماد بلوط که قابض است ورماد کرم که با قوت محرقه است ومفتته ورماد عقرب از آن اقوی است وهمچنین خاکستر چوب تاک بعضی سرد وخشک وبعضی گرم دانسته اند بهترین آنست که از چوب درخت سال خورده باشد

رآتش چوب آن تا مدتی می ماند وتاچند ماه گفته اند خصوص کهنهٔ کوهی وصحرائی آن * افعال وخواص آن ضماد
آن باسرکه جهت بوغه وخوره وشقیقه وتحلیل اورام وگزیدن جانوران سمی وسگ دیوانه وآشامیدن آن مقدار نیم درم
جهت قروح وجروح کرده وتفتیت حصاة مفید وچون با نطرون وسرکه برگوشت زائد که برپوست خصیه بهم رسد ضماد
نمایند زائل سازد وبازیت وپیه کهنه وعسل جهت شدخ عضل واسترخای مفاصل وتعقد اعصاب نافع مضر رئه مصلح آن
کثیرا مقدار شربت آن تا نیم درم * رماد قصب یعنی خاکستر نی بهترین آن نبطی آنست * طبیعت این مانند کرم
است مفتح سدد والتیام دهندهٔ قروح وقلع آثار مضر رئه مصلح آن کثیرا یا تند مقدار شربت آن یک دانک * رماد بلوط یعنی
خاکستر چوب بلوط قابض وحابس نزف الدم جمیع اعضا ومسکن اورام ومانع اکله ورافع قرحهٔ قضیب خصوصا سدهٔ مرارة
وقروح مقعده وچون بحریر بپیچند وسه روزه رصبح ناشتا ودرم آنرا با شراب سیب بیاشامند جهت رفع بلت ورطوبت معده
مفید * رماد قرع یعنی خاکستر کدو وخاکستر پشم مغموس در قطران وزفت جهت قرحهٔ قضیب ومقعده مجرب است *
رماد ماذریون جالی ومعفن وجهت روشنائی چشم مفید * رماد عش خطاطیف یعنی خاکستر آشیانهٔ پرستوک بهترین
آن آنست که آشیانه درموضع بسیار هوادار ساخته باشد * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن
آن جهت رفع دشواری زادن نافع وگویند مضر شش مصلح آن سکنجبین است دستور احراق آن آنست که درکوزهٔ کنند
وبگل حکمت بگیرند ودرتنور گرم گذارند وبعد ازیکساعت برآورند وسائیده بکار برند * رماد سرطان وغیره در سرطان
مذکور شد ورماد تین باقلا یعنی خاکستر کاه باقلا درهنگام ترقی ضماد آن ودلوک آن درحمام جهت ازالهٔ جرب اسود وحدری نافع
* رمان * بضم را وفتح میم والف ونون بفارسی انار نامند وبهندی نیز * ماهیت آن انواع میباشد بری وبستانی و
بهترین آن بستانی شیرین نبیلالله است که املسی نامند لطیفتر ازسائر اقسام وبهترین آن رسیدهٔ بزرگ دانه شاداب آنست
* طبیعت آن مطلق آن بارد رطب وبرودت آن از دوم نگذشته ورطوبت آن از اول با قوت قابضه که مفارقت از جمیع
اجزای آن نمیکند تا آنکه آب افشردهٔ آن نیز خالی از آن اثر نبود هرچند قبض آن محسوس نیست وپوست آن بارد یابس شدید
القبض دابغ وترش آن سرد وتر وترشی آن وخالی ازیبسی نیست واما ترش بارد وخراشندهٔ امعا است حتی آنکه
اگر ناشتا بسیار بخورند سحج امعا بهم رسد واستسقای بارد را مضر وگل انار شدید القبض بارد است وجمیع اجزای درخت
آن شدید القبض و پوست آن شدید القبض تر * طبیعت شیرین آن سرد باعتدال ودر اول تر و با قوت قابضه
* افعال وخواص آن قلیل الغذا ومولد خلط صالح ونفاخ ولین ادرار محرورین باعث نعوظ کرده وجالی ومفتح وملین
بطن ومدر بول ومورث تشنگی وخوردن آن بعد از طعام در محرورین باعث انحدار آن وگفته اند این فعل کلی است
وجهت تصفیهٔ روح کبد وتقویت کبد واستسقای زقی وسوء القنیه ویرقان وسبز وخفقان ودرد سینه وسرفهٔ حار وتصفیهٔ
صوت وفربه کردن بدن ونفوذ نمودن غذا ورفع جرب وحکه ونیکوئی رنگ رخسار نافع واکثار آن مفسد غذا ومرخی
معده ومضر صاحبان حمی بهمین نفخ وتکمیه آن مسام را ومصلح آن انار ترش ودر بارد المزاج زنجبیل پرورده ورب انار
شیرین درافعال قویتر از آب آن ومرخی معده ومصلح آن مصطکی است وشراب آن خصوصا منعنع منافع بسیار دارد وچون
سر انار شیرین را سوراخ کرده بعد غایت بقدری که گنجایش داشته باشد یا روغن بادام شیرین یا روغن بنفشه دران ریخته بر روی
آتش گذارند تا روغن را جذب کند وبعد میرسد که دیگر جذب نکند مکیدن آن جهت وجع صدر وسعال مزمن یابس مجرب

رمان

وبدستور آشامیدن آب آن باشکر ونشاسته وصمغ عربی وروغن بادام که نیم گرم باشد همین اثر دارد وعصیر آنرا چون در
شیشهٔ کنند ودر آفتاب گذارند تا غلیظ گردد پس در چشم کشند روشنائی آنرا بیفزاید وهرچند این کهنه تر شود بهتر میگردد
ودادهٔ آن با عسل جهت درد گوش مفید وخوردن آن نفاخ ومولد ریاح در معده وذرور گل سوختهٔ آن جهت التیام جراحات
وخشک نمودن آن مفید وغنچهٔ ناشکفتهٔ آن از سه عدد تا هفت عدد بحسب سن وقوت مزاج اطفال باقدری برگهای نورستهٔ
ام غیلان ونیلی زیرهٔ سفید سائیده ستکناب نموده باطفال شیرخوار وبا بزرگتر از آن درحالتیکه ایشانرا اسهال عارض
گردد وکهنه شود خواه بسبب دندان برآوردن باشد وخواه غیر آن سه روز متوالی ویا تا هفت روز مفید * ورمان مز *
یعنی انار میخوش ترش وشیرین درسردی وتری مائل باعتدال ودر سائر افعال قریب بانار شیرین ودر تسکین حدت صفرا
وثوران خون از آن زیاده وصفراوی مزاج را الیق از انار شیرین ترش صرف وآشامیدن آب انارین که باشحم فشرده
باشند از نیم رطل تا یکرطل وبیست درم شکر خام جهت اسهال صفرا وتقویت معده ورفع تپهای صفراوی ویرقان وجرب
وحکه نافع ودرین افعال مانند هلیلهٔ زرد است وچون آب انارین را در ظرف مس کرده بقوام آورند جهت سلاق وجرب
وتقویت باصره وجراحات مزمنه وخبیثه نافع

رمان حامض

* رمان حامض * یعنی انار ترش در دوم سرد وخشک وقابض ومسکن لهیب وحرارت معده وکبد حاد وغلیان خون و
صفرا ومانع انصباب مواد بمعده ومدر بول وجهت منع صعود بخار بدماغ ورفع دخانیت آن ورفع خمار وقی وخفقان حار
واکثار آن مورث قرحهٔ امعا وسحج وچون بعد از طعام بخورند مانع صعود بخارات بدماغ ومضر مبرودین ومضعف
جاذبهٔ جگر وقوت باه مصلح آن انار شیرین وزنجبیل مرورده واسفیدباج باتوابل وسیر واکتحال آن جهت ناخنه وسبل نافع
ومضمضه ونگاهداشتن آن در دهان جهت منع قروح خبیثهٔ آن وبدستور چون در ظرف مس با عسل طبخ جید دهند جهت اکلهٔ
دهان مجرب وچون عصارهٔ آنرا طبخ دهند تا غلیظ گردد وبا عسل ممزوج کرده جهت قروح انف ووجع اذن وقطور او
جهت قروح خبیثه وبردن لحم زائد ضماداً نافع وضماد آن که مهرا پخته باشند با پوست وتخم آن جهت جرب وحکهٔ صفراوی
مجرب وطلای مطبوخ آن درست در شراب جهت تحلیل اورام بیعدیل وسویق آن قابض وجهت رفع خواهش خوردن
گل وامثال آن که زنان حامله ودیگرانرا بهم رسد موثر ورب انار ترش در افعال قویتر از آب سویق آنست وبدستور
شراب آن وچون جوف انار ترش را خالی کرده در سرکه بجوشانند تا مهرا شود ومنعقد گردد پس بقدر قلقلی حبوب بندند
پانزده عدد وبا زیاده از آن جهت رفع اسهال مزمن وسحج مخوف وقرحهٔ امعا ومقعده مجرب ورب انارین در دوم
سرد ودر اول خشک وقابض وجهت رفع التهاب وتسکین تشنگی مفرط وتبهای تند وقی وخمار ورفع خواهش ردیهٔ
حوامل وفساد رنگ رخسار ودفع غم نافع ومضمضه بآب طبیخ آن جهت تقویت لثه وآشامیدن آن جهت سلس البول
وآشامیدن سائیدهٔ آن بقدر یکدرهم با آب گرم در رفع کرم معده وحب القرع بعدیل وطبیخ از پوست انار در باب از
مجربات است وجهت لثهٔ حار ودرد دندان مضمضهٔ آن بیعدیل وانارتن قابضتر از رب هریک ودر افعال قویتر وکوبیدهٔ
ترش آن با مویز بالسویه وخمس آن زیرهٔ کرمانی جهت رفع قی وتقویت معده مجرب مضر سحج وسرفه مصلح آن مو
وجلوس در آب طبیخ آن جهت رفع سیلان طمث وخروج مقعدهٔ اطفال وضماد آن با عسل جهت رفع آثار آبله وطلای
سوختهٔ آن با عسل برسینه ومعده جهت نزف الدم ونفث الدم وحقنه بآب آن که با برنج وجرم قشر بوداده جوشانیده

باشند جهت رفع اسهال و سحج و تغسیل مقعده بآن جهت قطع خون بواسیر و امراض مقعده مفید و کل انار در افعال مانند کل انار فارسی است و ذرور آن جهت قطع خون بن دندان و التیام جراحات و قلاع و فتق و مضمضه بطبیخ آن جهت استحکام دندان متحرک و قطع آمدن خون از لثه و رفع قلاع و ضماد کل آن با برگ کرم تازه بر فم معده جهت رفع قی مفرط و قطور عصارهٔ کل آن با گلاب در چشم جهت منع انصباب مواد بدان و تحلیل ورم آن و با آب عنب الثعلب و با آب برگ لسان الحمل جهت قرحهٔ احلیل و نشف رطوبت و اندمال آن و انصباب مواد بدان و با آب قراح جهت سحج موزه و کفش و ابتدای داخس و با سرکه جهت حمره که باد سرخ است مفید و باد ردی خمر جهت جشای عارض در چشم بشرط مداومت بران و عصارهٔ پوست رمان و شحم آن قائم مقام عصارهٔ کل آنست و بدستور عقبد عصارهٔ درخت آن که در اواخر ربیع گرفته باشند و گویند چون هفت عدد غنچهٔ ناشکفته آنرا بنهجی بلع نمایند که بدست نرسد جهت قطع برودت ما میل و رمد تا یکسال مجرب است و دانهای زردی که در اقماع انار میباشد شبیه بزرورد در جمیع افعال مانند کل آنست و چون انار را طبخ نمایند تا مهرا شود و چهار درهم از آنرا با آبی که در ان طبخ یافته است با دو اوقیه آرد خبز حواری و یا آرد دخن طبخ نمایند تا مانند عصیده گردد پس بران زیت خام و یا روغن کل ریخته بخورند جهت رفع اسهال ربع مایوس العلاج مجرب چون صاحب تپ بعد اندک غذائی آب انار را خواه شیرین باشد و خواه ترش بمکد نافع است او را و لیکن اگر پیش از غذا باشد بهتر است از بعد از ان مگر آنکه لینتی در طبع باشد و یا تهوع و قی معلوم گردد و چون انار درست را در شراب طبخ نمایند تا پخته گردد پس بسایند و بر گوش بندند جهت ازالهٔ درد آن مجرب است و آش رمان و افشرج و برود رمانین و جوارش و حقنه و حب و حریره و خوشاب و دواء الرمان و دهن و رمانیه و رب و سفوفات و سکنجبین رمانی و سویق و اشربه و طلا و عصاره و لعوق و ماء الرمانین و معجون آن در قرابادین کبیر مذکور شد

رمان بری

* رمان بری * که مض نامند بضاد معجمه * ماهیت آن حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که ثمر آن حب القلقل است و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که در حوالی گورکهه پور از بلاد هند سرکار صوبهٔ اوده کثیر الوجود است سه چهار برگ از زمین بر آمده گل میکند و گل آن شبیه بگل انار و برگ آن مانند برگ کاسنی و اصلا چوب ندارد و ثمر آن شبیه بانار و بزرگی انار متوسطی و طعم آن شیرین در زمین میرسد و خستهٔ آن بزرگ * افعال و خواص آن ضماد بیخ آن با مساوی آن صبر سقوطری و طین ارمنی جهت ضربه و سقطه مجرب دیده و سه دفع رجع آنرا زائل میکردانند

رمشت

* رمشت * بکسر را و سکون میم و ثای مثلثه * ماهیت آن نباتی است از جنس نخود و شبیه بشبح ببلندی قامتی و رنگ آن مانند شبح و اخبر نیست و بعد از خشک شدن بسیار زرد میگردد و از ان چیزها رنگ میتوان نمود و گویند از مجاورت آن رنگ شخص مبا و رزرد میگردد * افعال و خواص آن دخان آن جهت زکام نافع و باعث گریختن هوام است و قلیه که از سوختهٔ آن بهم میرسد گویند بهتر از قلی اشنان است

رمل

* رمل * بفتح را و سکون میم و لام بفارسی ریگ روان و باصفهانی ماسه و بهندی ربت نامند * ماهیت آن معروف است بهترین آن ریزهٔ خالص از خاک است * طبیعت آن در سوم خشک و مجفف * افعال و خواص آن گرم کردهٔ آن جهت نشف رطوبات و استسقا بعنوان بستن و دفن در ان کردن مفید و حمول سائیدهٔ آن جهت قطع حیض و منع حمل بغایت مؤثر و بالخاصیت آب بد مزه بد طعم را خوش طعم میکردانند بالعکس آب خوش مزه ابد مزه

رمرام

*رمرام * بفتح را وسکون میم وفتح را و الف و میم * ماهیت آن ترطیم بری است کوینل ترصعنه است وبرک آن خرد وبهن وخاکی رنك وجهت دفع مضرت سم مار وکزدم وانواع هوام نکاه میدارند وطریق استعمال آن آنست که برک آن را در آب اندازند وبکذارند تاقوت آن در آب آید پس آن آب را باو دهند که او را کزیده وقلی که از ان حاصل میشود ضعیف از قلی اشنانست

*فصـــــل الراء مع النون *

رند

*رند * بعربي اسم راسن بری است بلغت شام غارنامند وکویند صندل است

*فصـــــل الراء مع الواو *

روس

* روس * بضم رای وهمزه و واو وسین مهمله جمع راس است وبفارسی کله نامند * ماهیت آن معروف است مراد از ان کله ومغز آنست از حیوانات وبهترین آن مغزکلهٔ کوسفند جوان فربه است * طبیعت آن نسبت بسائر بدن حیوان ابرد وارطب است وبحسب طبع هرحیوان مختلف میباشد درکیفیات اربع وقوت وضعف وغیرها * افعال وخواص آن کثیر الغذا وبطیء الهضم وچون هضم واستمرا یابد بدن ضعیف را قوی کرداند ومنی بیفزاید وجهت اصحاب کد وریاضت نافع ومضعف معده وبدبوکنندهٔ جشا وبول مصلح آن خوردن باخردل وسرکه آبکامه وصعترا ست وکوشت خدین آن کرم تر ورطوبت آن کمتر وغذائیت آن زیاده ومرد وچشم آن چرب تر وسریع النزول وکوشت زبان آن ضعیف ترهمه اجزای آنست ومغزآن ابرد وارطب کل اجزای آن وپوست آن اعدل وبطیء الهضم تر وغلیظتر وغضاریف آن ردی ترهمه اجزا وبطیء النزول ومورث قولنج وغضاریف دماغ آن ردی تر مصلح چشم آن نمک سیاه وزبان آن نمك باعتدال وبنا کوش آن سرکه وصعتر وا شترغار وپوست کله وغضاریف آنرا حتی المقدور نباید خورد واکر مضطر وناچار کردند بخوردن آن باید که باکف خردل ومصطکی ودارچینی قلیه پخته بخورند اما بسیار وشکم سیرنخورند بلکه برجوع صادق و ریاضت شدید اندک بخورند واکر دیر منحدر شود مصطکی وعود هندی بخایند واکر ثقل کند باید که مبادرت باخراج آن بقی کنند واکر قی دشوار آید ویا عادی بدان نباشد اسهال ببعض جوارشات مسهله نمایند وبهتر آنست که در بدان رطبه وحاره صاحبان امزجهٔ ضعیفه کله وپاچه نخورند اصلا وانکور بالای کله نخورند که مضر است وتطول مرابچهٔ کوسفند وپاچهٔ آن جهت تسکین اوجاع سریابس هنکام انتهای علت وجهت ترطیب سوء مزاج دماغ یابس وجنون وبخو ابی وامثال اینها نافع وحقنه بمرق سرابچهٔ کوسفند مرطب امعا وکرده واعصاب ومهیج باه وملین اورام صلبهٔ باطنیه وسرهای ماهی کوچک نمك سود خشك کرده سوخته جهت شقاق ملازمه مقعده ورم لهاة وکرده وسائر اورام صلبه وامثال اینها بادهان مناسبه وباآبهای مناسبه نافع است

رواصير

*رواصير * بفتح رای وواو والف وکسر صاد بی نقطه وسکون یای مثناة تحتانیه ورای مهمله * ماهیت آن عبارت ازبقولی است که درآب پخته ودرروغن بریان نموده درآب میوهای ترش مانند انار وسیب وبه وریباس وآب غوره وسماق وبارتنك وباشربت اینها ویاماست ویاکشك اندازند وتناول نمایند وازجملهٔ اغذیه است وبفارسی بورانی نامند * طبیعت آن بحسب آنچه ازان میسازند مختلف میباشد * افعال وخواص آن مسکن صفرا وحدت خون ومبرد ومحرور المزاج را نافع ومضر مبرودین وثقیل وبطیء الهضم بسبب غلظت آن ونفاخ وقابض شکم ومهیج امراض رحم است

روبیان

*روبیان * بضم رای وسکون واو وکسر بای موحده وفتح یای مثناة تحتانیه والف ونون وار بیان نیز آمده وبفارسی ماهی

روبیان وماهی میگ وبهندی جهینگا مچهلی نامند * ماهیت آن حیوانی است آبی وحلزونی بادست وپاهای بلند وغلاف جثهٔ آن صدفی وکوچک آن بقدر ملخ بزرگی وبزرگ آن تا یک شبر ونیم تا دو شبر و زیاده هم وسرخ رنگ وگوشت آن نیز سرخ رنگ وصلب ودیر پخته میشود وغیر جراد البحر است چه آن کوچک پرداراست ودر جراد البحر مذکور شد وروبیان کوچک را با آب ونمک جوش داده وخشک نموده از سواحل دریا باطراف میبرند وآنرا در تارسی میگ مینا مند بریان کرده بانمک میخورند وباروغن وپیاز بریان کرده بابرنج پخته دم داده ویا بالای طعام نیز ریخته ویا قلیه پخته میخورند * طبیعت تازهٔ آن در دوم گرم ودر اول تر ونمک سود آن ازان گرم تر وخشک تر * افعال وخواص آن مبهی ومولد خون صالح ومنی ومسخن گرده ورحم ومعین برحمل وکثرت اولاد وبطی الهضم وبا سکنجبین مسهل ومخرج حب القرع وچون باروغن گرد کان ویا روغن گاو ویا نارجیل ویا پیاز وزرق کرده بریان نمایند ویا کنکناطبخ نمایند مانند قلیه وباتخم مرغ نیمبرشت تناول نمایند بغایت محرک باه ومسخن رحم است واکتحال خشک سائیدهٔ آن با فلفل جهت رفع شبکوری نافع وضماد کوبیدهٔ آن بانخود سیاه برشکم مخرج حب القرع وبتنهائی محلل اورام صلبه وجاذب پیکان وخار از بدن وطلای پختهٔ مهرای آن در روغن زیتون جهت وجع مفاصل ونقرس نافع ونمک سود آن محرک باه مبرودین ومولد منی ایشان ومولد سودا وحکهٔ قوی وامراض سوداوی وبجوش آورندهٔ خون صفرا مصلح آن با مری یعنی آبکامه وسرکه وربوب حامضه وبعد ازان شراب انار منعنع وجوارش سفرجل مسهل خوردن مصلح تازهٔ آن خصوص در مبرودین کرویا وقرص عود هندی وامثال اینها است

* روذ اُاریذا * بضم را وسکون واو وفتح ذال معجمه والف وفتح همزه وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح ذال معجمه والف لغت یونانی است بمعنی اصل الوردی * ماهیت آن بیخی است شبیه بقسط وسبکتر ازان وبعد از سائیدن بوی گل سرخ ازان ظاهر میگردد * طبیعت آن در اول سوم گرم * افعال وخواص آن ملطف ومحلل وجهت رفع صداع بارد مجرب خصوصا چون باناردین مخلوط کرده در آب جوش دهند وبدان نطول نمایند برسر

* روسختج * بضم را وسکون واو وضم سین مهمله وسکون خاء معجمه وفتح تاء مثناة فوقانیه وجیم معرب روی سوختهٔ فارسی است وآن را را سخت نیز نامند * ماهیت آن مس سوخته است ودستور احراق آن در دستورات مذکور شد وبهترین آن سیاه مائل بسرخی آنست وسیاهٔ آن زبون زیراکه بسیار سوخته وناسد شده است * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن بسیار قابض ومجفف وتند وجذاب ومنقی جراحات رملی وجالی غشاوهٔ چشم ومانع زیادتی قروح خبیثه وجهت بردن گوشت فاسد زائد مؤثر وقتال ومغسول آن ملایم تر وآشامیدن یکدرم آن باموم روغن کنجد که مصلح آنست مسهل قوی مای اصفر بغوت وجهت استسقا نافع وبا آب باران وعسل مقئ قوی طریق غسل آن مانند اقلیمیا است

* روی توتیا * شبه است ومشهور برروح توتیا است چه آن توتیای معدنی غیر مصنوع است بخلاف سائر اقسام روی اسم فارسی طالیقون است وآنرا مصنوع ازچهار وزن مس ویک وزن ونیم سرب سازند واهل هند این را بهنکار بفتح باء موحده وخفای ها وسکون نون وکاف فارسی والف وراء مهمله نامند

* فصـــــــل الراء مع الهاء *

* رهشی * بفتح را وسکون ها وکسر شین معجمه ویا بفارسی ارده نامند * ماهیت آن کنجد مقشر بریان نرم سائیده

است که مائع باشد وروغن ازان جدا کرده باشند * طبیعت آن کرم وتر * افعال وخواص آن مبهی ومسمن وغلیظ و دیر هضم و مفسد اشتها وبطی الخروج از معده مصلح آن عسل وسرکه وملین صلابات ظاهری وباطنی ومفتح جسای احشا ومنضج دمامیل وخراجات ومسکن وجع وحدت وخشکی عصو با آتش ویا ببارود سوخته ضماداً وطلاءً وآنچه از مغز پسته وزرد آلو وشفتالو وغیر آن ترتیب دهند درآثار مانند اصل آنست

*فصل الرابع الیاء المثناة التحتانیه

* ریباس * بکسر را وسکون باء مثناة تحتانیه وفتح باء موحده والف وسین مهمله بفارسی ریواس وریواج وچکری نیز نامند * ماهیت آن نباتی است بقدر یک درع وشبیه بسلق واز وسط آن یک ویا دو ساق روئیده اندک دون قریب بد وانگشت وبحجم یک انگشت وبر بالای آن پوستی سبزرنگ ومزغب وطرف متصل به بیخ آن مائل بسفیدی واندک بنفشی وطرف بالای آن سبز ومانند پوست بیخ کاهو بطول ازان جدا میکردد ومغز آن سفید رنگ نازک آبدار ترش با اندک عفوصتی وسرساق آن متشعب ودر بعض شعبها برد های سبز خشن و بالجمله ساق آن شبیه بساعد انسان باریکی وسر آن شبیه به پنجهٔ مرغابی وگل آن سرخ رنگ وطعم آن اندک ترش با شیرینی کمی ومنبت آن مواضع برف نشین وکوهستان بسیار سرد وبهترین آن فارسی سفید لطیف شاداب میخوش آنست که ساق آن سطبر وبلند باشد وبیخ آن راوند است چنانچه ذکر یافت وریباس مصری منسوب است بمصر نیشابوری وآن اول کسی است که ریباس را یافته مترجم صیدنه ابوریحان کوید که بیخ ریباس تا بآب نرسد برک برنمیآورد ودر بعضی مواضع سی سال باید تا برک برآورد درین مدت بیخ آن بتدریج درزمین بزرک میشود تا بقدر بیخ درخت خرما رسد در بزرکی وآنرا راوند کویند وچون نبات آن بزرک شود هر برکی ازان مشابه به دست او میباشد وار آن شیر را راوند دست بدان سبب کویند که دستهای او بلند بود وهرشاخی از نبات آنرا تخم نباشد بلکه از میان نبات آن هر سال قضیبی برآید وبرسر آن تخم آن باشد و بر حوالی آن قضیب ساقهای ریباس برآید بشکل دست آدمی * طبیعت آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن ملطف وبا قوت قابضه ومفرح ومقوی معده واحشا وجکر حار وتحریک اشتها وقاطع قی صفراوی وتسکین وغثیان ومسکن حدت صفرا وخون وصافی کنندهٔ آن مرد ورجهت رفع مستی وخمار وخفقان ووسواس وبواسیر وطاعون ووبا وجدری وحصبه واسهال حار صفراوی ویرقان وتبهای حار وصفراوی ومداومت آن مانع بروز جذام واکتحال عصارهٔ آن جهت تقویت باصره ورفع بیاض وضماد آن با آرد جو جهت باد سرخ ونمله نافع مضر سینه وباه ومجفف اعصاب ومورث قولنج در مبرودین مصلح آن شربت عود وانیسون وعسل مقدار شربت از آب آن تا سی درم بدل آن حماض اترج وآب غوره وربّ ریباس قویتر از آب آنست وشربت آن وحشت وجنون ورفع بخارات واحترانات را نافع است *

* رئه * بکسر را وفتح باء مثناة تحتانیه وها بفارسی شش وبهندی پهپیره وبترکی ابکه نامند * ماهیت آن معروف است وبهترین آن رئهٔ بره وبزغالهٔ شش ماهه تا یکساله است خصوص که کوهی باشد * طبیعت آن کرم ونرو بفراط سرد وتر وروفس خشک دانسته * افعال وخواص آن جهت مرضی وناقهین که خواهش کوشت داشته باشند قلیل آن که اطراف آنرا که نرم باشد بریده بریان نموده باشند نافع وکویند مداومت خوردن آن مورث سل وبطی الهضم وقلیل الغذا ومولد خلط بلغمی است مصلح آن کرویا وسرکه که در آن بخیسانند پس بریان کنند مضر معده مصلح آن حب الآس وشکر است

رضماد کرما کرم آن جهت تحلیل ورم چشمی که برسفیدی آن نقطهٔ سرخی بهم رسید باشد ورئهٔ بزوخنزیر وگربه وخرس وجمل
جهت سحج وورمی که در پا از کفش وموزه وامثال آن بهم رسیده باشد مفید وبدستور ضماد محرق رئهٔ آنها کرما کرم چون
بی نمك آنرا بر آتش بریان کنند وخونابی که ازان آید برثآلیل وقوبای یابس طلا نمایند زائل سازد خصوصا که رئهٔ بزیکساله باشد
ومحرق آن جهت رفع سحج موثر ورئهٔ حمار الوحش را چون خشك کنند وبکوبند وبیاشامند جهت ضیق النفس نافع است *

رئة البحر

* رئة البحر * بکسر را وفتح یا وضم تا والف ولام وفتح باء موحده وسکون حا وراء مهمله * ماهیت آن چیزی است
شبیه بشیشه وقتیکه تازه تر باشد در کنار دریاها یافت میشود * افعال وخواص آن ضماد آن جهت نقرس وشقاقیکه از
سرما بهم رسیده باشد نافع است

ریحان

*ریحان * بفتح را وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح حا والف ونون بفارسی شاهسفرم وبهندی نازبو ونکبابری نیز نامند
*ماهیت آن اسم جنس است واورا انواع است ودر شاهسفرم مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی *

ریحان السلیمان

* ریحان السلیمان * آنرا جمسفرم وجماموسلیمان نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است از جنس عشقه شبیه بشبت
تروتازه وبرگ آن شبیه ببرگ خطمی وگل آن سفید وکوچك ودانهٔ آن سیاه مانند فلفل وگیاه آن براشیا رمیپیچد ودر
کوهستان فارس بهم میرسد ودر اصفهان ودارالمرز بردرختها میروید ودر تنکابن دیسمونو نامند * طبیعت آن گرم
وخشك وابوریحان تا چهارم گفته * افعال وخواص آن ملطف ومجفف ومسهل بیغائلهٔ سودا ومنقی خون از احتراقات
ومسکن نفخ ومحلل ریاح ورطوبت لزجهٔ معده وضماد طبیخ آن جهت بواسیر وامراض سوداوی ودرد رحم وطلای آن
با عسل جهت ورم بلغمی وباسرکه جهت حمره واورام حاره وحمول آن با روغن گل جهت درد رحم وآشامیدن وطلا
کردن شکوفهٔ آن جهت لقوه وفالج وگزیدن عقرب نافع مقدار شربت از برگ آن تا سه مثقال واز آب آن تا ده درم واکثار
آن مصدع مصلح آن روغن نیلوفر وکافور بدل آن مرزنجوش وگویند بدل آن نیم وزن آن شبح ونیم وزن آن عنب الثعلب
است وگویند بسبب آنکه درچهارم گرم وخشك است سرما بدان ضرر نمیرساند ومدتها میمانند واگر مدتها آب نیابد محتاج
بآب نیست بلکه اشجار مجاور خودرا از ریشهٔ خود میراب میگرداند وحکیم میرمحمد مؤمن در تحفه نوشته که در کتب ادویهٔ
مفرده نوشته اند که گیاهی است در اصفهان مشهور بگل عقرب است وجهت عقرب ورتیلا وزنبور گزیده شربا وضمادا
مجرب وبرگ آن از لبلاب کوچکتر وگل آن مانند خوشهٔ بنفش واندرون آن زرد رنگ وکوچک است اما همیشه
سبز نیست وآن سطاریون است ومذکور میشود وگویند قسم جبلی آنرا برگ آن مانند شبت وگل آن سرخ با سفیدی میباشد

ریحان الکافور

* ریحان الکافور * آنرا ریحان یهودی وشجرالکافور نامند وگویند بفارسی سوسن نامند * ماهیت آن گیاهی است
گل وشاخ آن شبیه بشبت وبرگ آن شبیه ببرگ انار وازان ریزه تر وگل آن کبود مائل بسفیدی واز جمیع اجزای آن
بوی کافور آید خواه تر باشد وخواه خشك * طبیعت آن در دوم گرم وخشك * افعال وخواص آن آشامیدن آب
آن جهت تفتیح سده ویرقان وقطع سیلان خون اعضا وبوئیدن آن بسیار محلل رطوبات چسپنده باغشیهٔ دماغ وادمان
آن محلل اخلاط غلیظهٔ دماغیه وتحلیل اورام وذرور آن جهت قروح وجراحات نافع مضر محرورین مصلح آن سکنجبین
مقدار شربت آن یکدرهم واز آب آن تا نصف درهم است *

ریش

* ریش * بکسر را وسکون یا وشین معجمه بفارسی پر نامند * ماهیت آن معروف است وعبارت از پر طیور است

* افعال وخواص ان دروزه سوخته اقسام آن جهت التیام زخمها نافع وموی بسیار نرم بازکه کرک نامند در قطع خون جراحتها قائم مقام موی نرم شرکوش است وچون ازبیخ برطیور انچه بزرگ وشفید ومجوف باشد جدا کرده بسوزانند وبشویند وخشک کنند ودربینی دمند رعاف را که بهیچ چیز بند نکردد فائده بخشد ومجرب است ودرجمیع نزف الدم بیعدیل است خصوصا پر طاؤس

* باب یازدهم در بیان ادویه که حرف اول آنها زای معجمه است *

* فصل الزای مع الالف *

* زاج * بفتح زا والف وجیم معرب از زاک فارسی است * ماهیت ان ازمعدنیات است واقسام میباشد وغیرشب است وسفید وسرخ وزرد وزرد آن منقلب بسبز میکردد وسفید آنرا قلقدیس وشوغا وزرد را قلقطار وسبز را قلقند وقلقنت سوری نامند وبشیرازی زاج سیاه

* زاج ابیض * بفارسی زاج سفید وبیونانی خلل القیس وبهندی پهتکری نامند * ماهیت آن چیزی سفید وانک مائل بزردی وخفیف الوزن وبهترین آن مصری براق شبیه بزرنیخ بدخشی است که چون در دست بمالند زود ریزه کردد وپاک باشد ازآلایش وکوفته نباشد وانچه را که خواهند رنگ کنند وخوب ورنگین صاف یکسان شود اولا درآب محلول آن ترنموده خشک کرده پس رنگ مینمایند ومعدن آن اکثرجاها است از انجمله پنجاب ازصوبه لاهور در قصبهٔ بهره مشهور بخوش آب ونمک سار مابین نهرجهنا رو راوی که معدن نمک است شرقی آن معدن زاج است ودرحین برآوردن مانند نمک اندک نرم میباشد وبرهیدن هوابدان صلب میکردد * طبیعت آن دراول سوم کرم وخشک ومائل باعتدال والطف همه اقسام است * افعال وخواص ان بسیار قابض وجالی ودرجمیع افعال قریب بزاج زرد است وآشامیدن ثلث درم تانیم درم آن که با دو وزن آن نبات سفید نرم سوده کف کنند وبالای آن شیرکاو تازه دوشیده بقدر نیم آثار بنوشند که همان مقدار آب داخل کرده باشند نهار بیاشامند واکرآن مقدار شیر وآب را بیکدفعه نتوانند اشامیدن بدفعات بیاشامند ووقت شام نیز همین مقدار زاج ونبات باشیر وآب بیاشامند وازترشی وبادی وکوشت پرهیز نمایند وتا هفت یوم بدستور بعمل آورند جهت رفع قرحهٔ کردهٔ ومثانه واحلیل وتحلیل ریاح آنها وتفتیت حصاة نافع واکر برای تفتیت حصاة تا پانزده یا بیست یوم بعمل آورند بهتر است وچون دو جزو آن را بایک جزو اقلیمیا با سرکه سائیده در ظرف سفالی کرده چهل روز تابستان درآفتاب درزیرسرکین اسپ دفن کنند بغایت تند وجالی میکردد وازالهٔ بیاض غلیظ وناخنه مینماید ودرازالهٔ کوشت زائد زخمها بیعدیل واکتحال زاج محرق جهت تنقیهٔ چرک کوشهای چشم وباعسل جهت مطبری پاک آن ونفوخ آن دربینی جهت رعاف وبدستور طلای آن بر یافوخ با آب کندنا وبا قیروطی جهت اکلهٔ دهان وبعضی باخمرساٸیده بدستور مذکور میسازند وآن نیکوترین دوائی است برای جرب طلاء وطلای زاج باآب کشنیز جهت حمرة وسلعه وجرب وحکه وخشک ریشه بستن زخمها وذرور آن جهت قروح خبیثه ونزف الدم همه اعضاو ورم بن دندان وعضلات حلق وفرزجه وحمول آن با آب کندنا جهت نزف الدم رحم وفتیلهٔ آن باعسل جهت قرحهٔ کوش ورفع چرک آن وجهت نواسیر ونواصیر مفید وقطور قلیل محلول آن درآب باران جهت تنقیهٔ بصر ورفع غشاوهٔ رقیق وبیاض وامثال اینها نافع است

* **زاج احمر** * قسمی از زاج سفید مائل بسرخی است وجوف آن سیاه و با تجاویف وثقبها و با زهومت وغلیظتر از سائر
اقسام ود رجمیع افعال مانند آنها است وازان آنچه صیقلی وبنفش است ضعیف تر وشیخ الرئیس درقانون نوشته که اطبای
قبل ما واطبای درزمان ما تجربه نموده اند که آشامیدن یکدرم زاج سرخ بلخی موی سفید را میریزاند وبجای آن موی سیاه
میرویاند ولیکن شخص قوی المزاج مرطوب متحمل آن خواهد شد زیرا که بسیار قوی است

* **زاج اخضر** * یعنی زاج سبز بهندی آنرا هیرا کسیس نامند * **طبیعت** آن گرم وخشک تر از سائر اقسام وسوختهٔ آن
لطیفتر واحراق آن برای تلطیف آنست * **افعال وخواص** آن محرق واکال آشامیدن یکدرم سوختهٔ آن جهت
رفع سمیت فطر وباعسل جهت اخراج کرم معده وحب القرع وباآب مقئ قوی است وچون صاحب بنیهٔ قوی مرطوب ازان
بنوشد موی سفید آن ریخته بجای آن موی سیاه بروید ومجرب دانسته اند ولیکن چون بسیار خشک وبغایت مضر ریه است
ترطیب بسیار باید نمود وقطور آن در بینی باآب جهت قطع رعاف وتنقیهٔ دماغ از رطوبات ودرگوش جهت درد گوش بارد
آن وچون آنرا سوخته وباسورنجان ممزوج کرده درزیر زبان کذارند جهت ضفدع واکلهٔ دهان وقلاع آن ودر بینی جهت
اکلهٔ وتررح آن وبدستور طلای آن بتنهائی جهت اکله دهان وبینی وضفدع زیر زبان وبواسیر الانف ونزف الدم
جراحات مضر جراحات عصبانی وزیاده ازیکدرم آن کشنده است

* **زاج اصفر** * یعنی زاج زرد که بهندی کسیس نامند * **ماهیت** آن بهترین اقسام زاجات وافضل آن ذهبی و
درخشندهٔ آنست * **طبیعت** آن درسوم گرم وخشک سوختهٔ آن لطیفتر بخلاف سائر املاح که از احراق قویتر میشوند
ومغسول آنرا حدت کمتر * **افعال وخواص** آن آشامیدن آن جهت قتل واخراج اقسام کرم معده وتحلیل ورم
وصلابت طحال موثر وغرغرهٔ اقسام زاج باسرکه جهت زلوی درحلق مانده مجرب وچون دوجزو آنرا بایکجزو اقلیمیا
باسرکه سائیده درظرف سفال کرده چهار روز در تابستان درآفتاب ودر زمستان درزیر سرگین اسپ دفن کنند بغایت تند
وجالی میگردد وازالهٔ بیاض غلیظ وناخنه مینماید ودر ازالهٔ گوشت زائد زخمها بعدیل ودر رنگ کردن موی موثر مقدار
شربت آن که بی خطر باشد تا یکدانگ وزیاده بران خطرناک مصلح آن قی کردن بشیر تازه دوشیده وروغن تازه وکره
وشکر وترطیب بدن بدل آن زنگار است ومولد جوهر دار را بعد از تصقیل وتصفیه بدان جوهر میدهند

* **زاج الاساکفه** * بفارسی زاج کفشگران وبهندی کسیس نامند وگویند زاج سیاه است وبیونانی مالیطرنا وملیطرنا
گویند * **ماهیت** آن قسمی از زاج ابیض است کثیرالارضیة وچون آب با آن برسد سیاه میشود * **طبیعت** آن مانند
سائر اقسام وقابض تر از سائر * **افعال وخواص** آن قابض وجالی وجهت درد دندان وحرکت آن وسیاه کردن موی
وباآب جهت جوششهای رطبه وحقنهٔ آن با خمر جهت عرق النسا ولطوخ آن باآب جهت بثور لبنیه نافع ودر ادویهٔ
مسودهٔ موی کرده میشود

* **زاج القطر** * وقاطر نیز نامند * **ماهیت** آن از جنس زاج اخضر است که مائیت لطیف آن درزمین معدن منعقد
میگردد وبهترین اقسام است امتحان آن آنست که چون بر فولاد بمالند برنگ مس گردد

* **زاج الجامد** * ازجنس زاج اخضر است که درظاهر معدن رطوبت زاجیه منجمد شده باشد

* **زاج المطبوخ** * نیز ازجنس زاج اخضر است که با خاک مخلوط میباشد آن را باآب میجوشانند تا منجمد گردد وبهیأت

مهره زرد بريده استعمال مينمايند و از خوردن اقسام زاجات مرتبه مودى بسل و قروح اعضاى باطني وامعا رشح عارض ميكردد علاج آن آشاميدن شير تازه دوشيده و زكرة تازه با شكر و شربت زوفا و مانند آنست

فصل الزاى المعجمة مع الباء الموحدة

* زباد * بفتح زاى و با و الف و دال مهمله بهندى ميد بكسر ميم وسكون ياء مثناة تحتانيه و دال مهمله نامند * ماهيت آن نوعي از عطريات است سياه رنگ مائل بسرخي و سيال از بلاد حبشه و اقاصى هند از حيوانى گيرند مشهور بزباد و آن حيوان را بفارسي گربهٔ زباد نامند و جثهٔ آن قريب بجثهٔ سگ و گربهٔ بزرگ صحرائى و با خطوط سياه و سر آن كوچك و چون آنرا حركت بسيار دهند از مابين دو ران آن عضوى شبيه به پستان مائيتى بترشح برميآيد در غايت خوشبوئى و بيشتر خوراك آن حيوان سنبل تازه و علفهاى خوشبو است و در بلاد سر دسير نميماند و بهترين زباد سياه مائل بسرخي براق خوشبوئى و بدترين آن سفيد آنست و آنرا مغشوش باطفار الطيب و مصطكي و خوشبوئيهاى ديگر ميكنند و امتحان خالص آن آنست كه بدست بمالند اگر بچسبد و بعد شستن دست بوى آن در دست بماند خالص است ديگر آنكه در ان حيوانات كوچك سرخرنگ مانند مگس كوچك ميباشد و آنچه تحقيق شده آنست كه آن حيوان شبيه بگربه و درازتر از ان و نيز پوز آن يعنى دهن آن باريك تر و درازتر از گربه است و در بلاد حبشه و جزائر زيرباد ات بهم ميرسد و اكثر مردم آن حيوان را در قفس نگاه ميدارند و با آن بازى ميكنند و بعضى رام ميشوند و رنگ آن سفيد مائل بزردى است و در زير بيخ دم آن برآمدگى شبيه بنافه و بقدر جوز كوچكي است و در ان پنج شش سوراخ ميباشد و از هفت روز تا پانزده روز يكبار از ان نافه زباد بعمل مى آورند و از يك و نيم مثقال تا دو مثقال زياده بعمل نمى آيد و بعضى كه رام اند دم آنرا بلند كرده زباد از ان ميگيرند و بعضى كه وحشى اند دم آنرا از قفس بيرون آورده از ان زباد ميگيرند بدين طريق كه صدفى را بآهستگي بر ان نافه ميمالند و آن نافه را بملايمت ميفشارند از ان زباد برميآيد و آنچه از آن بعمل مي آيد بهتر است از مادهٔ آن زيراكه منفذ بول ماده بالاى آن نافه است و قدرى از بول آن بآن زباد ممزوج ميگردد و لهذا كسانيكه از ان آگاه اند آنرا ناشسته بكار نميبرند و طريق غسل آن آنست كه در ظرفى كرده اولا سه دفعه بآب سرد ميشويند و بعد از ان سه بار ديگر بآب گرم و سه بار ديگر بآب سرد كه نه با ربا شد و بايد كه هر بار آب بسيارى بر ان ريزند و بدست خوب برهم زنند پس زباد را بكفدست از روى آب بگيرند و بكنار صدفى پاك نمايند تا تمام آن برداشته شود و باز بدستور در ظرفى كرده آب بسيار بر ان ريزند و برهم زنند و از روى آب بر گيرند آن هنگام زباد نرم و صافي در آب گرم نرم و رقيق و در آب سرد منجمد ميگردد پس سه بار در آب ليمو بشويند تا بوى بد ان زائل گردد پس سه بار ديگر بآب سرد و از گرباسى بكذرانند و سه بار بگلاب بشويند پس در اندرون كاسهٔ چيني مائيده شبها بر روى گلهاى خشبوى مانند ورد احمر و يا ورد ابيض يا ورد اصفر و يا بهار نارنج و يا گل ياسمين و امثال اينها معكوس بگذارند و روزها يا رچهٔ پاكيزهٔ صفيقي بر سر آن بسته در آفتاب گذارند تا هر مقدار كه خواهد پس اندكي از ان را با قدرى عطر گلاب و اگر حاضر نباشد با گلاب ممزوج نموده بكار برند و اين بهترين طريق غسل و استعمال آنست * طبيعت آن در سوم گرم و در يبوست معتدل * افعال و خواص آن منشف و بغايت مفرح و مقوى دل و حواس و آشاميدن يكقيراط آن باادويهٔ مناسبه و با شراب تفريح آورد و جهت رفع غشي و خفقان و توحش و جنون و درد فم معده و مقعده نافع و نيم درم آن با قدرى زعفران و مرق گوشت مرغ فربه جهت تسهيل ولادت مجرب دانسته اند

وبوئیدن آن جهت زکام ودردسر بارد وشقیقه وهمچنین تمریخ بدان وطلای آن با روغن با دام تلخ جهت حفظ صحت سامعه
وتقویت آن وبتنهائی جهت نضج دمل وتسکین وجع آن والتیام قرحه وبرقضیب آلودن مانع حمل زنان ومدا ومت
بوئیدن آن باعث صداع محرور وربد خلقی وضیق النفس مصلح آن صندل وکافور واعذیهٔ بارده بدل آن غالیه است *

زبد

* زبد * بضم زای وسکون باودال مهمله بفارسی روغن تازه بی نمك ومسكه ورروغن وبهندی مکهن نامند * ماهیت آن
عبارت از روغن کاو وبزو کوسفند وکاومیش است وبهترین آنها تازهٔ خوشبوی است که از سر شیر کیرند وروغن کاولطیفترین
همه وکاومیش خصوصا جنکلی از همه غلیظتر وچرب تر * طبیعت آن دراول کرم ودر آخر آن نرو کهنهٔ آن کرم تر وتری
آن کمتر وزود مستحیل بخلط غالب میکردد خصوصا باصفرا * افعال وخواص آن ملین ومنضج ومسمن ومفتح سدد جهت
تصفیهٔ صوت وخشونت قصبهٔ رئه وحلق وسرفهٔ خشك واورام ظاهری وباطنی واد رار فرمودن فضلات وباعسل جهت
ذات الجنب وذات الرئه ونضج مواد سینه ودفع آنها ومالیدن آن بر بدن نیز وخوردن آن با شکر وخشخاش بغایت
مورث فربهی بدن وبابادام تلخ جهت رفع فضلات رئه وباقوابض جهت اسهال وسحج که از حدت اخلاط باشد وباشربت کل
جهت قطع فعل دوای مسهل وبا زردهٔ تخم مرغ نیم برشت جهت لذع اخلاط وبانزده مثقال آن باهفت مثقال شکر جهت عسر
البول مجرب وطلای آن بربدن بالخاصیت تغذیهٔ بدن میکند وتغذیهٔ آن موقوف بورود بآلات غذا نیست وجهت نضج
ورمها وورم بناکوش وا ربیتین ودهن وریشی که برسر وبدن اطفال بهم میرسد وجهت کزیدن افعی وهوا رپا خصوص
کرم کردهٔ کرما کرم آن وتمریخ آن بربدن دندان اطفال باعث سرعت بیرون آمدن آن ونیز تمریخ آن جهت رفع خصف
تازه وکهنه وبادویهٔ مفتحه جهت تفتیح حجب دماغ وتلیین اعصاب وجراحت مثانه وقوبا وسعفهٔ خشک وجرب خصوصا
که اولا بدن را باآب سرد بشویند وبمالند وبعد از مالیدن صاحب آن خود را بپوشاند تا عرق کند در همان روز رفع علت
میکردد وضماد آن باسورنجان نرم کوبیده جهت قطع واستیصال دانهٔ بواسیر مجرب ودرین امر هرچند کهنه باشد بهتر
دانسته اند ومغسول آن بیک صد ویک آب واقلا چهل ویك آب در امور مذکوره سریع الاثر وجهت پاک نمودن زخم از
چرک والتیام زخمها وروییانیدن کوشت تازه وجهت بواسیر وحرق النار نیز مقبل مضعف ومرخی فم معده ومسقط اشتها
وبسیار خوردن آن مسهل مصلح آن قوابض ونمک وشکر ونانید وعسل بدل آن شیر تازه دوشیده که بجوشانند تا خمس آن
سوخته کردد مقدار شربت آن تا سی درهم است *

زبد البحر

* زبد البحر * بفتح زای وبا وضم دال والف ولام وفتح باء موحده وسکون حا وراء مهملتین بفارسی کف دریا وبهندی سمندر
پهین نامند * ماهیت آن کفته اند جسمی است مرکب از اجزای لطیفهٔ ارضیه واجزای هوائیهٔ مجتمعه با رطوبت دریا
که بسبب تحریك امواج درسواحل بحر قلزم بر روی سنکها مجتمع ومتکون میکردد بصورت جسدی وآن پنج قسم میباشد
یکی شبیه باسفنج وسطبر وزرد رنگ تازه ومنت وکریه الرائحه مانند بوی ماهی ودوم مائل بسفیدی بسیار متخلخل وباتجاویف
بسیار ورائحهٔ آن مائل بکرا هیت شبیه بطحلب بحری وسوم بشکل کرم وسبک ومائل به بنفشی وا ین را میسون ودودی و
بشیرازی کرم ابو نامند وچهارم بسیار تیجو بف شبیه به پشم وچرک آلوده وسفید مائل بزردی وباتجاویف بسیار وآنرا
قینون کویند وپنجم سفید وسبک ظاهر آن املس وباطن خشن وتند طعم وبی بوی واین از همه اقسام بهتر است وکفته اند
بهترین این آنست که وردی یعنی برنگ کل سرخ باشد ونیز قسمی دیده شده که سفید بسیار ضخیم بحجم یک انکشت وزیاده

بران وبيرا نحه وبا اندک شوري واجزای آن پرده پرده واندک صلب ودربعن پرده ما جرمی رخو ازقبیل صفید آب رشی
مکاس ومنجمد وبر پشت آن از قبیل پوست چیزی سیاه رنگ ووسط پوست آن در طول کرده ارشبیه بخرزات نقرات ظهر
در زیر پوست نمایان رطول آنرا یکشبر ونیم میگفتند واین رابهندی کستوری نامند وانچه بتحقیق پیوسته زبد البحر که
بفارسی کف دریانامند اطلاق این اسم بران بجا رشبه است وآن کف نیست بلکه استخوان بالای پشت حیوانی است
بحری که دردریای فارس وقلزم ونواح آن بهم میرسد بقدر شبری ودر زیر شکم آن پوستی ودران لحمی رخو ودرجوف
آن آبی بسیار لعابی سیاه که بعضی مردم آنرا باقدری صمغ ممزوج نموده بجای مداد استعمال مینمایند وآن حیوان
بساحل افتاده بمرور گوشت وپوست آن بتحلیل وزائل کشته بدین هیأت میگردد ومردم ازساحل برداشته باطراف
میبرند وکف دریا مینامند واکثر ماهی گیران آنرا صید نموده گوشت آنرا که مرغوب ماهیان است بسر قلاب نصب کرده
ماهیان رابدان صید مینمایند واستخوان پشت آنرا میاندازند بمرور ایام بدان هیأت میگردد وآن ماهی راسلهای طولانی
شبیه بردوهٔ حیوان تا پنج شش عدد وبطول یکذرع میباشد ودم کوچکی از گوشت لزجی وبربالای پشت آن بالای استخوان
پوست نازکي * طبیعت آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن ازادویهٔ قتاله است قاطع قی وغثیان وهاضم
اطعمه ومصروعین وقصبهٔ ریه مصلح آن لعابها وصموغ مقدار شربت آن یکدانگ بدل آن شبح ضماد آن جهت کلف وبهق
سیاه ونمش وباموم وروغن گل سرخ جهت قوبا وبثور لبنیه وقروح وجرب متقرح وخنازیر وبهق وکلف وسائر امراض جلدیه
واثاریکه بر روی ظاهر شود وبانمک رشرا ب جهت ستردن موی وجلای دندان وطلای آن با سرکه بربدن جهت لاغر کردن
بدن وازابت لحم ازمجربات است وطلای آن خصوص قسم اخیر با اندک فلفل باآب سوده جهت تحلیل اورام بارده رخوه
وریحیه واستسقا خصوصا طبلی نافع وآشامیدن یکدانگ ازقسم سوم آن بامثل آن کثیرا جهت دردسر وعسر البول وتفتیت
سنگ کرده واخراج رمل آن ودردکمر واستسقا وسوزوا درارنمودن حیض وضماد محرق آن با سرکه وبا شراب سرخ رقیق
جهت داء الثعلب وکلف مجرب ومغسول آنرا حدت کمتر ولطیفتر وجلای آن بیشتر وبرای داء الثعلب وکلف بهتر ومرتبه
ازاقسام آن بدل یکدیگراند مقدار شربت آن یکدانگ تا دو دانگ مضر سر مصلح آن روغن گل وبدل آن حجر قیشوراست
ونوع سفید آن درسوم گرم ودردوم خشک جهت جلای بصر وبا ادویهٔ مناسبه جهت رفع بیاض چشم مؤثر تراست *

* زبد البورق * بفارسي کف بوره نامند * ماهیت آن غیر بورهٔ زبدی است وغیر جامد وبغایت سفید شبیه بآرد
وبورهٔ زبدی حامل مائل بسرخي در جمیع افعال مانند بوره وازان لطیفتر وتندتر است

* زبرجد * بفتح زای وباء موحده وسکون راء مهمله وفتح جیم ودال مهمله * ماهیت آن ارسطا طالیس زمرد وزبرجد
مرد ورا ازیک معدن میداند ودر معدن طلا تکون مییابد ازمقابلهٔ زحل باقمر نزد مقابلهٔ شمس والوان میباشد سبز صاف
کم رنگ را مصری وزرد مائل بسبزی راقبرسی وزرد مائل بسرخي راهندی نامند واین زبون ترین همه است * طبیعت آن
دردوم سرد وخشک وانطاکی درچهارم دانسته * افعال وخواص آن درهمه افعال مانند زمرد است وجالی ومفرح
وقاطع نزف الدم ونافع عسر البول ومفتت حصاة وجهت تقویت باصره ورفع جذام بهتربن ادویه است که هرروز نیمدرم
آنرا بخورند وتعلیق آن جهت صرع وعسر ولادت نافع مسقط باه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تانیم مثقال بدل آن
زمرد است وچون صورت مرکبی درحین بودن قمر درحوت بران نقش کنند وازان انگشتری سازند ودرخنصر چپ کنند

زبد البورق زبرجد

باعث فرح وازالهٔ هم وتسهیل ولادت است وچون در طالع سرطان بران صورت ماهی نقش کنند ودر رصاص پیچیده در دام ماهی نصب کنند ماهیان از قعر دریا بدام آیند وگویند آشامیدن شراب در پیالهٔ زبرجد مست نمیکرداند *

* زبزب * بفتح دو زای وسکون دو با درمیان ودر آخر بترکی ابرموخ وباصفهانی خوک ره نامند * ماهیت آن حیوانی است بقدر سگ کوچکی و روی آن ابلق از خطهای سفید وسیاه وبعضی پوست آن نیز ابلق میباشد ومشهوراست که هرچند آنرا بزنند فربه‌تر میگردد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن گویند چون آن مردار میخورد مادام که میته نخورده باشد گوشت آن صالح الغذاء وجهت ریاح وسردی احشا وذات بلغم وتحلیل مواد و پوشیدن پوست آن جهت نقرس ومفاصل ورعشه وخدر نافع است وعلامت آنکه گوشت مردار خورده آنست که ازان بوی بد آید

* زبیب * بفتح زای وکسر با وسکون یای مثناة تحتانیه وبای موحده بفارسی مویز نامند * ماهیت آن معروف است وآن انگور رسیده بدرخت خشک شده آنست وانواع میباشد بحسب انواع انگور وبهترین همه پر گوشت شیرین کم دانه فربه آنست وبدترین همه خشک کم گوشت پر دانهٔ آن * طبیعت آن بحسب انواع انگور مختلف میباشد آنچه از انگور سفید است گرمی آن کمتر از سیاه آن وهمچنین بسیار شیرین آنرا گرمی زیاده از کم شیرین ومائل بترشی آن نیز ومعتدل ترین همه سفید وبعد ازان سرخ وبعد ازان سیاه آن وخشک کم گوشت پر دانه مائل بیبوست وقابض ودانهٔ آن سرد در اول وخشک در دوم * افعال وخواص آن در حدیث وارد است که باید که شما زبیب را بخورید که اطفای مرهٔ صفرا مینماید وبلغم را ساکن وعصب را محکم وغضب را میمیراند ودل را قوی ونیک میکرداند ومنقی آن کثیر الغذا است بسبب جوهر غلیظ ارضی که دارد منضج اخلاط غلیظ وملین بطن ومحلل باعتدال وجالی معده وامعا ومعین ادویهٔ مسهله و موافق قصبهٔ ریهٔ ومقوی جگر ومحرک باه مبرودین ومسمن بدن وجهت سرفهٔ بلغمی وامراض گرده ومثانه وقرحهٔ امعا باکل کاوزبان وخرمای سبز جهت خفقان مجرب وبا حصی لبان جهت رفع نسیان وباسرکه جهت یرقان بدستور مجرب وچون بجای دانه درهر عددی فلفلی جاید اده بدان مداومت نمایند جهت سردی گرده وتقطیر البول ریگ گرده ومثانه بیعدیل وچون با انیسون بپزند تا مهرا گردد وصاف نموده با روغن بادام بیاشامند جهت سرفهٔ بارد بلغمی مجرب وآشامیدن آب نقیع آن ویا آب مطبوخ آن ویا با ادویهٔ مناسبه ملین طبع وخیسانیدهٔ آن در سرکهٔ انگوری بناشتا جهت تحلیل ورم طحال مجرب که هرروز چند دانهٔ آنرا بخورند وبالای آن قدری ازان سرکه بیاشامند وچون با فلفل وآرد جاورس بریان کنند وبا عسل بخورند بلغم از دهن بیرون آورد وضماد آن با پیه حیوانات جهت تحلیل اورام وانفجار دماميل وقلع ناخن بیباشده برآمده وباشراب جهت غانغرایا وقروح شهدیه وجدری وعفونت مفاصل وجوششها وسرطانات وبا آرد باقلا وزیره جهت ورم انثیان وبا جاوشیر جهت نقرس نافع مضر محرورین مصلح آن سکنجبین ومکیدن آب میوهای ترش وخشخاش مضر گرده مصلح آن عناب مقدار شربت آن تا سی درم بدل آن کشمش است ودانهٔ آن سرد در اول وخشک در دوم وقابض وحابس بطن ومقوی معده رطب وامعا وزبیب لاغر کم گوشت حابس بطن ومقوی آن ومحرق خون مصلح آن خیارشنبر وگویند تخم خرفه است ومضر گرده مصلح عناب ونوع بیدانه که کشمش نامند بهترین آن سبز آنست که از انگور عسکری سازند وزبون ترین آن سیاه وهمهٔ آن لطیفتر از دانه دار وکثیر الغذا ومبهی وباقوت مسهله وآب نقیع وهمچنین آب مطبوخ آن که با فانید بقوام آورده باشند جهت سرفه وتنقیهٔ مواد سینه وتصفیهٔ صوت نافع وضماد آن با زعفران و

زردهٔ تخم مرغ وعصفر جهت انفجار دمل وتحليل صلابات بعد يك روز چون بكوبند آنرا باصبر وبر سربمالند جهت دفع كچلي مجرب ودرسا ئر افعال مانند مويزدانه بيرون كرده است ومحرق خون مصلح آن مصلح مويز است كه مذكور شد وشراب آن در قرابادين نوشته شد

* زبيب الجبل * بفتح جيم وباء موحده ولام وزبيب برى نيز نامند وبيوناني قيسوره اسطافيوس اغريا وبفارسي مويزك كه مويزج معرب آنست وبشيرازى نيز مويزك نامند * ماهيت آن نبات آن شبيه بتاك واز ان ضعيفتر وشاخهاى آن راست وسياه وكل آن مائل بسفيدى وثمرآن درغلافى مانند غلاف نخودودران دوسه دانه اندك پهن غير مستدير وبا خشونت بعضى سفيد وبعضى سياه مائل بسرخي ومغزآن سفيد وطعم آن تند وتيز چون بخايند * طبيعت آن درآخرسوم كرم وخشك * افعال وخواص آن بسيار جالى ومفرح ومفتح ومسقط جنين وخائيدن وغرغره كردن بطبيخ آن جاذب رطوبات دماغي وتنقيهٔ بلغم بسيار از دماغ وبا مصطكى وكندر جهت رفع لكنت زبان ودرد دندان كه مردم حادث از بلغم باشد وجذب رطوبت لثه وبا عسل جهت قلاع وباقطران جهت كرم دندان وچون يكعدد دانهٔ آن را در پنبهٔ پاكيزه پيچيده اندك تركرده كوفته كه دانهٔ آن كوبيده وشكسته كردد كرم كرده بر دندان موجع گذارند درساعت تسكين وجع آن نمايد وآشاميدن بقدر بانزده عدد آن با ماء العسل مقيئ قوى اخلاط غليظه وبايد كه بعد شرب آن بدفعات ماء العسل بنوشند وحركت كنند زيراكه اكرحركت نكنند وبنشينند ويا خواب كنند خوف خناق است وبا مصطكى وكندر جهت تصفيهٔ صوت وبا ادويهٔ مناسبه جهت رفع سپرز وكشتن كرم معده وضماد آن با عسل ويا سركه ويا غيرآن جهت داء الثعلب وتقشر جلد وبا روغن زيتون وزرنيخ سرخ وزراوند طويل جهت جرب غير متقرح وحكه ورفع آثار ومنع تولد قمل وكشتن آن خواه درسر وخواه دربدن باشد ومطبوخ آن در روغن زيتون جهت كشودن دمل ونطول آن با طبيخ سداب جهت دردكمر وساق ومضمضه بطبيخ آن با سركه جهت وجع دندان وتجفيف رطوبت واسترخاى لثه وچون نرم سائيده باقطران سرشته درسوراخ دندان كرم خورده پرنمايند كرم آنرا بكشد ووجع آنرا تسكين دهد مضرسبز مصلح آن كثيرا مقدار شربت آن تا يكدرم وزياده از يكمثقال آن كشنده است بخناق وجراحت مثانه واحشا معالجهٔ آن مركب ازعلاج ذراريح وجملا هنك بدل آن دروزن آن عاقرقرحا است *

* زبل * بكسر زاى وسكون با ولام بفارسي سركين نامند * ماهيت آن معروف است ومراد از ان زبل حيوانات است * طبيعت آن زبل هرحيوانى بحسب آن مختلف ميباشد وبالجمله همهٔ آنها كرم اند * افعال وخواص آن نيز بحسب هرحيوان مختلف ميباشد ودرطى ذكر آن حيوان مذكور شده وميشود ان شاء الله تعالى وبالجمله مجموع آنها محلل ومجفف اند

* فصل الزاى مع الجيم *

* زجاج * بضم زا وفتح جيم والف وجيم بفارسي آبكينه وشيشه نامند * ماهيت آن دونوع است معدني ومصنوع معدني سفيد صاف شفاف بخلاف مصنوع آن ومعدن آن اكثر جاها است انچه در تبريز از توابع شيراز زعم آنست سنكى است تيره رنك ريزهٔ آنرا با قلي نرم سائيده دركوزهٔ ريخته بآتش تند چند شبانه روز ميكذارند تا خوب كداخته كردد پس حجر مغنيسا راسوده بارمل بران ميپاشند تا دردى آن ته نشين كردد پس از ان انچه ميخواهند ميسازند وبهر رنكي كه ميخواهند نيز رنك ميكنند وبهترين آن سفيد صافى بسيار شفاف آنست ومصنوع آنرا از رمل وسنك ريزه وقلي ميسازند ومعمول اهل

رنگ بیشتر از این است رشتهای فرنگی اکثرا از رمل که اخته باقلی است و این سفید تر و شفاف تر میباشد و ارسطو حجر بلور
را از جنس زجاج معدنی دانسته که مجتمع کشته ونضج زیاده یافته و رنگ نیکو بهم رسانیده * طبیعت آن گرم در اول وخشک
در دوم و مصنوع آن گرم تر * افعال و خواص آن مقطع و محلل وجالی لذاع و محرق آن مجفف بی لذع و رماد آن
الطف آشامیدن آن بقدر یکدرم با شراب ابیض رقیق جهت تفتیت سنگ مثانه بشدت و جهت رفع ضعف گرده ومثانه وحرقت
البول وسپرز و اکتحال محرق و رماد بسیار سوده مانند غبار آن جهت رفع بیاض وجرب وسبل وجلای بصر نافع و سنون
آن باعث جلای دندان زرد شده وطلای آن جهت حزاز و با روغن زیتون جهت رویانیدن موی وضماد آن با حنا جهت
خنازیر و امثال آن بسیار نافع و محلول آن در افعال مذکوره قویتر مضر احشا ومقرح امعا مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن
تا یکدرم بدل آن زبرجد است زجاج فرعونی آنست که پوست تخم مرغ را یک هفته در شیر تازه بخیسانند وشبانه روز دو بار
شیر را تبدیل نمایند و بهر صد مثقال از آن بیست و چهار مثقال شیر درختی که از تخور د آن دهند

* فصل الزای مع الراء المهملة *

زراوند

* زراوند * بفتح زای و را و الف وفتح واو و سکون نون و دال مهمله لغت فارسی است و بعجمی اندلس مسمقورة ومعرب
نزد ایشان بمسمقار مسمقران است ونزد اهل مغرب معروف بشجر رستم و بیونانی ارسطولوخیا ومعنی ارسطو الفاضل ومعنی
لوخیا نفساء است جهت آنکه برای عسر ولادت نافع است و دو قسم میباشد نر و ماده قسم نر آنرا طویل و ماده آنرا
مدحرج نامند و از مطلق آن مراد زراوند طویل است * ماهیت آن بیخی است بسطبری انگشتی و قویتر و باریکتر
نیز و ظاهر آن تیره مائل بسرخی وطعم آن تلخ با اندک زهومتی و برگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر و از آن درازتر و عریضتر
وشاخهای آن بقدر شبری و باریک وگل آن بنفش بشکل شکوفهٔ امرود و بهترین آن مطرز عفرانی رنگ آنست که کهنه
کرم خورده پوسیده نباشد و قوت آن تا دو سال باقی می ماند * طبیعت قسم اول آن در سوم گرم و در دوم خشک
* افعال و خواص آن تریاق سموم نباتی وحیوانی وجالی وجاذب ومحلل ومقطع بلغم ومفتح سدد ومفتت حصاة
و مدر بول وحیض وکشندهٔ کرم معده وحب القرع وقمل بدن وجهت استرخای عصب وتشنج امتلائی وتنقیهٔ سینه وکبد
وتصفیهٔ رنگ رخسار ودفع ریاح و آشامیدن دو درم آن با شراب جهت رفع سموم و با فلفل جهت احتباس حیض وتنقیهٔ رحم
و اخراج جنین و با سکنجبین جهت سپرز و یکمثقال آن با شراب عسلی جهت صرع وکزاز و ضعف احشا و اسهال بلغم و اخلاط
غلیظه بقوت و با ایرسا و عسل جهت پر نمودن قروح عمیقه و اصلاح آنها بقوت وضماد آن جهت گزیدن عقرب وهوام
و رویانیدن گوشت در قرحهٔ رحم وسائر زخمها و با عسل جهت قروح رطبهٔ مزمنه و با سرکه جهت سپرز بغایت موثر وچون
با روغن بربدن بمالند شپش بکشد و دفع کرد اند وسنون آن جهت تنقیهٔ رطوبات لثه وچرک دندانها وفرزجهٔ آن جهت
احتباس حیض مجرب و در اخراج جنین بغایت موثر مقدار شربت آن از دو درم تا ده و مثقال وگویند مضر جگر و سپرز است
ومصلح آن عسل بدل آن زراوند مدحرج وگویند بدل آن در تحلیل صلابت سپرز شیطرج و در ریاح بوزن آن زرنباد و نصف
آن انزروت و در تجفیف عسالیج الکرم است

زراوند مدحرج

* زراوند مدحرج * بضم میم وفتح دال وسکون حا و فتح راء مهمله وجیم بفارسی زراوند گرد و باصفهانی نخود
الوندی نامند * ماهیت آن بیخی است مدور بقدر فندقی و اندک کوچکتر و بزرگتر از آن نیز باندک پهنی و ظاهر آن

زرد و باطن آن مائل بسرخی و بهترین آن تازهٔ کرم ناخورده آنست و قوت آن تا دو سال باقی میماند و شاخهای گیاه
آن بقدر یک گز و زیاده بر ان و برگ آن شبیه ببرگ زراوند طویل و از ان کوچکتر و خشبو و با اندک تندی و نرم و گل
آن سفید و جوف آن سرخ و بدبو * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن تحلیل و تلطیف آن زیاده
از طویل آشامیدن آن با آب گرم و یا آب سرد ملطف اخلاط و منقی سینه و قصبهٔ ریه و نافع زهر سموم حیوانی و نباتی و منقی
معده و دماغ و جهت درد سر و شقیقهٔ بارد و صرع و جنون و وسواس و ربو و ضیق النفس و سرفهٔ مزمن و فواق و یرقان
صفراوی و بلغمی و تنقیهٔ چرک زخمهای چرکناک و دندان و فسخ و رضّ عضل و ورم سپرز و درد پهلو و لرز تبهای بارد
و با عسل جهت فالج را و جاع مزمنه و رگ و عرق النسا و نقرس و در دفع سموم و سائر افعال قویتر از طویل و ضماد آن
جاذب خار و پیکان و استخوان ریزه شده در اعضا و جهت بهق و قروح خبیثه و با عسل جهت رویانیدن گوشت زخمهای
عمیقه موثر مقدار شربت آن تا دو درم مضر سپرز و مجفف اعضا مصلح آن عسل و روغن گل و بنفشه بدل آن قسم طویل آن
بوزن آن و نیم وزن آن ریوند چینی و گویند بوزن آن زرنباد و نصف آن قسط و دو ثلث آن بسباسه است و مترجم صیدنهٔ
ابوریحان بیرونی در صیدنهٔ خود آورده که زراوند سه نوع میباشد و دو نوع همان است که ذکر یافت نوع سوم زراوند
خوش خوانند شاخهای آن باریک و دراز و برگ آن سطبر و مدور و شکوفهٔ آن بسیار مانند شکوفهٔ سداب و صاحب اختیارات
بدیعی نوشته که این نوع شیرین است نه تلخ و این نوع غیر مستعمل اطبا است و در خوشبوئیها داخل مینمایند

زرنب

* زرنب * بفتح زای و سکون را و فتح نون و بای موحده آنرا رجل الجراد نامند بجهت مشابهت آن بدان و بهندی برهمی
و برنجی و سنمی نیز و قسمی را منند و پرنی و براهمی و درخت آنرا تالیس و برگ آنرا که زرنب است تالیسپتر نامند
* ماهیت آن نباتی است از برگ صعتر بری عریضتر و مائل بزردی و خوشبو شبیه ببوی ترنج و گل آن زرد و گیاه آن
کمتر از ذرعی و ساق آن مربع و مجوف و طعم آن با حدت و قوت آن تا چهار سال باقی میماند و منبت آن جبال فارس و آنرا
سرو ترکستانی نامند و در هند و بنگاله نیز بهم میرسد و بهترین آن آنست که باریک تند بوی تازه باشد * طبیعت آن در
آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن ملطف و بغایت مفرح با قوت قابضه و مقوی معده و جگر ضعیف و گرم کنندهٔ
آن مرده و قائم مقام دارچینی است و جهت تقویت اعضای رئیسه و امراض عصب و تصفیهٔ صوت و سرفه و ضیق النفس
و فواق و ازالهٔ بلغم و تقویت هضم و زیادتی اشتهای طعام و تحلیل ریاح و رفع اسهال و عسر البول و برودت مثانه
و سموم نافع و عصارهٔ تازهٔ آن در تفریح مانند خمر است و سعوط آن با روغن گل و یا با آب و روغن بنفشه جهت درد سر بارد نافع
مضر محرور المزاج و ضعیف مصلح آن کشنیز و جلاب نیمگرم مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن دو وزن آن دارچینی
و گویند کبابه و سلیخه و گویند صندل بوا است *

زرنباد

* زرنباد * بضم زای و را و سکون نون و فتح با و الف و دال مهمله در مکهٔ مشرفه مشهور بعرق الکافور و بهندی کچور نامند
* ماهیت آن بیخی است تند بو و با عطریت و ظاهر آن اغبر و باطن آن اندک مائل بزردی و طعم آن مائل بتلخی و اندک شیرین
است و کم بوی ضعیف است و دو نوع میباشد یکی کوچک و آن بیخی است از زنجبیل بزرگتر و در بو تندتر و از ان اندک رائحهٔ
کافور آید و این را درست جوش نموده خشک مینمایند و بهندی کچور نامند و دوم بیخی است سطبر و اندک بلند و بعد برآوردن
از زمین جوش داده ورق نموده خشک مینمایند برای آنکه زود خشک گردد و از فساد و کرم خوردن محفوظ ماند و این

راد رفندی در لچور گویند وبرک آن بلند بقدر ذرعی وعریض بعدر چهار انگشت منضم شبیه ببرک زرد چوبه را زبرک زنجبیل بلند تر وعریضتر وگل آن زرد شبیه بدستهٔ کابی واورا ساقی از وسط درخت آن برمیآید وبرسر آن کلهای زرد طولا برتی میآید وگویند سفید وسرخ نیز میباشد وچون بیخ آن رسید برکهای آن رو بخشکی میآورد وخشك میگردد در آن زمان برمیآورند ومنبت آن اکثر بلاد هند وبنگاله ودکهن وزیرباد است وچین است وقوت آن تا سه سال باقی میماند * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشك وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مفتح سدد ومفرح ومقوی دل ودماغ ومعده وموافق روح حیوانی وطبیعی ومبهی ومسمن بدن وتریاق زهر جانوران سمی وحابس قی ومدر بول وحیض ومسهل سودا وجهت سرفهٔ بارد وبلغمی ووحشت ومواد سوداوی وخفقان ورياح رحم وزحیر اطفال وبجهت تحریك باه ونعوظ ودر دهان نگاهداشتن آن جهت درد دندان وصحت آن ومضغ آن جهت رفع سرفهٔ بارد رطب مزمن ورائحهٔ سیر وپیاز وشراب از دهان وضماد تازهٔ آن برا ورام واوجاع باردهٔ محلل ومسکن آنها وبرقدم بالخاصیة جهت رفع جمیع علل مزو طلای آن بر ورک جهت داء الفیل ومالیدن سفوف خشک آن جهت تحلیل اورام وتسکین اوجاع بارده وبخور آن جهت گریزانیدن هوام ومورچه که باردیگر عود نکنند مجرب وتعلیق قطعهٔ بزرک مقدار آن برحقوین وکمر باعث اعادهٔ باه مایوسین ومصدع وزبادهٔ آن مضر دل مصلح آن بنفشه بدل آن در تعریخ دوزیدان ودرونج ودر رفع زهرها مثل آن درونج ونیم وزن آن دانهٔ ترنج وچهار دانك آن طرمخشقوق است وضماد برک تازهٔ آن جهت رفع کلف نافع است *

زرافه

* زرافه * بضم زای وفتح راء مهملهٔ مشدده والف وفتح فا وها بفارسی اشترکاو پلنك نامند جهت آنکه در ماهیت آن گفته اند که گردن آن بلند مانند گردن شتر وسر آن نیز مانند سر شتر وکوبند مانند سر گاو ومی ورنك آن رنك آهو منقط بسفیدی وشبیه بپلنك وپای آن مثل پای گاو وشاخ آن بدستور وردست آن دراز تر از پای آن وزانوندارد ودندان آن کوچك ودنبال آن شبیه بدنبال آهواست وآن از جمع شدن شترماده با گاو ونر وحشی بهم میرسد وبالجمله شکل عجیب وغریب دارد * طبیعت آن خشك در اول وبسیار گرم * افعال وخواص آن مولد خلط غلیظ سوداوی مضر محرور المزاج وضعیف مصلح آن مهرا بختن آن با پوست خربزه وخوردن آن با روغن وافاویه با ضمهٔ مقویهٔ معده ولیکن باید خورندهٔ آن عادت دهد بدن خود را باستفراغ بایارجات ورفتن بحمام وعرق بسیار کردن وآنرا خاصیتی دیگر نیست مگر آنکه زهرهٔ آن جهت نزول آب مفید است

زرزور

* زرزور * بضم زای معجمه وسکون را وضم زای معجمه وسکون واو وراء مهمله جمع آن زرازیر آمده از جملهٔ طیور است بفارسی سار وبترکی سقرچین نامند * ماهیت آن نوعی از عصفور تیزپر است که در وقت پرواز از ان آواز آید وپایهای آن کوتاه وچون پایهای آنرا قطع نمایند نتواند پرواز نماید مانند آنکه چون دستهای انسان را ببرند یا ببندند نتوانند که بدود ورنك آن سیاه منقط بسفید می است ودر خانها آنرا پرورش مینمایند وهرچند کهنه شود مغیدی آن کمتر میگردد * طبیعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن مبهی ومشهی ومقوی بصر مضر دماغ ومحرور المزاج وپابس مصلح آن بروغن وپا آب چغندر پختن ومحرور المزاج با سرکه ومری خوردن وبعد از آن آب انار میخوش نوشیدن وبهتر آنست که صحرائی وتازه صید کرده آنرا بخورند بجهت حدت آن بلکه درخانه پروردهٔ آن بهتر است وچون صحرائی آنرا ذبح نمایند باید که اقلا شب بکذارند پس صبح طبخ نموده بخورند

زرنیخ

* زرنیخ * بکسر زا وسکون را وکسر نون وسکون یاء مثناة تحتانیه وخاء معجمه بیونانی فرساطیس وبهندی هرتال وهرتار

یا منند * ماهیت آن جسمی است که متکون میکردد درمعدن خود مانند تکون کبریت از بخار دخانی که مصادف آن کردد رطوبت درقعرمعدن ولیکن مادهٔ ارضي ورطوبت ثقیل درین بیشتراست وجز وناری وکبریتیت غالب ولهذا این مشتعل نمیکردد بخلاف کبریت که برسیدن اندک آتشی بدان مشتعل میکردد وآن پنج نوع میباشد زرد وسرخ وسبز وسیاه وسفید وبهترین آن همه زردصفائحي مانند طلق وبراق برنك ذهب است واین را زرنیخ ورقی وبدخشي نامند وبهندی هرتال ورقی وبهترین آن سرخ صافي شبیه باسرنج است که زود مفتت کردد وبوی کبریت ازان آید وکاه مسوزانند زرنیخ را ومصاعد در طبخ میکنند وآنرا شرارمینا منند ازجهت مشابهت بشرار آتش دربراقي اجزائیکه ظاهرمیکردد دران وابن قاتل وبسیارحاد سوزنده است ود اخل مراهم محللهٔ جالیه میکنند واین هردوقسم سبزوسیاه آن نیزردی تراز کل انواع آن وغیرمستعمل اند بسبب قوت احراق آن وسفید آنرا زرنیخ النورة ودواءالشعرنامند وبدترین انواع است بعدآن هردوسم قاتل است وبعضی سفید آنرا اقوتر وحادترمیدانند ازان هردووسمیت آنرا علاج نیست وزرنیخ محرق الطف وقوت سمیت آن بیشتروقتال مکرآنکه خوب آبرا سوخته وقتل نموده باشند ومقدارکم آنرا باشراط آن درامراض مقرره بخورند وزرنیخ سفید تحتمل که همان باشد که سرمهٔ سفید نامند ودراتمد مذکورشد * طبیعت زرد ان درسوم کرم و خشك وسرخ آن درچهارم وسه نوع دیکرازهمه اقوی وازسموم اند وکفته اند سیاه آن درچهارم واصفردراول چهارم واخضردروسط سوم واحمروابیض دراول آن وقوت آن تاهفت سال باقي میماند * افعال وخواص همه انواع آن لذاع ومعفن ومحرق وباقوت قابضه وخورندهٔ کوشت زائد زخمها وجالي آثارخون مرده ورافع سعفه وجرب واکله وکشندهٔ اقسام کرم معده وسترندهٔ موی وباراتینج جهت داءالثعلب وباآهك وخاکستروامثال آن جهت ستردن موی ومحرق آن کویند دربن فعل اقوی است وبازفت جهت برص ناخن وبا روغن زیتون وامثال آن جهت رفع قمل وهوام بدن وباپیه جهت تحلیل خراجات وباروغن کل سرخ جهت بثورمقعده وبواسیروجراحت بیني خصوص سرخ آن وباادویهٔ مناسبه جهت بردن کوشت زائد ورویانیدن کوشت بن دندان وخوردن زرد خام آن مقدارکمی برای سرفهٔ رطوبي وضیق النفس بارد بلغمي نافع وبخورآن باراتینج بنحویکه دودآن بحلق رسد باانبوبه جهت سرفهٔ رطوبي کهنه وبدستوربخورآن بواسطهٔ انبوبه بامیعه ومغز چلغوزه ومغزبادام بالسویه وازمجموع مقدارنیمدرم جهت ربووضیق النفس وسرفهٔ مزمن بغایت مؤثر باتکرارعمل وبشرط آنکه بعدعمل حریرهٔ آرد کندم با مغزبادام وروغن تازه جهت رفع حالیهٔ آن بنوشند ویکدانك سرخ آن باعسل جهت تصفیهٔ آواز ورفع چرك سینه ولیکن چون قوی است حذرازان اولی است وآشامیدن آنرا باپیه وقی کردن جهت تپ ربع مؤثروحتی المقدورا کرآنرا ازداخل استعمال ننمایند اولی است وطلای زرنیخ سرخ بابول حماروبدستورازهرعضویکه خواهند موی دران نروید مانند زیربغل وغیرآن باید که موی آنرابکنند وزرنیخ سرخ را باآب بنج تازه بدان موضع بمالند دیکرنروید ومجرب دانسته اند وطلای آن بازهرهٔ کاووآب حي العالم وشبت جهت منع موزانیدن آتش چون آنرامس نمایند مؤثروسنون سوختهٔ سررشتهٔ آن بابول صبیان جهت بردن کوشت فاسد متعفن دندان ورویانیدن کوشت صحیح مجرب وباسرکین کنجشك جهت ثآلیل وباصبروحب البان مقشروآب کندنا جهت سقوط دانهٔ بواسیر والتیام جمیع زخمها بعدیدوچون زرنیخ وزاج راهموزن نرم سوده درروغن یاسمین که بهندی چنبیلي نامند خوب بجوشانند وهرعضویکه جرب رطب داشته باشد باآب کرم خوب بشویند که چرك آن پاك شده وباپرمرغ بران بمالند

درچند مرتبه زائل میکردد وچون زرنیخ را درشیرحل کنند هرمکس که دران افتد بمیرد وگویند هرمکس که بران عبور کند هم بمیرد مقدار شربت آن تا نیم درم مصلح تعفین آن اخلاط را پوست هلیلهٔ زرد است بدل زرنیخ زرد نصف وزن آن سرخ است و بدل آن هردو در اکثر افعال کبریت واکثار ضماد وطلای آن باعث کلف وسستی باه وانعاظ امت ومصلح کلف حادث ازان مالیدن عصفر وآرد برنج است وآشامیدن دو درم زرنیخ مصعد که عراقیون نامند بسیار بد ومحدث سکر ومغص وقروح ردیهٔ امعا ووجع مفاصل ومتغیرشدن رنگ بدن بسیا می است واصلاح آن بآشامیدن آب گرم با جلاب بسیار وشیطرج وروغن بادام وقی بلیغ نمودن وماء الارز وماء الشعیر آشامیدن وتحقین بدان مرد ونمودن و امراق چرب مانند مرق مرغ جوان فربه باروغن بادام وشیرتازه دوشیده ولعاب بزرقطونا وتخم خطمی وبهدانه است وچون یک ماشه تا شش ماشهٔ آنرا نرم سوده باماش پخته سرشته بمزبخورانند بدین دستور که تا شش روز یک ماشهٔ آنرا هرروز نرم سوده بقدری ماش پخته سرشته بمزبخورانند و بروزهفتم دو ماشه بران اضافه نموده هرروز سه ماشه بخورانند وروزهفتم این شش ماشه بدستور نرم سوده بماش پخته سرشته بخورانند تا چهل روز تمام کردد ودرین دیگر بیفزایند واز روز دوم خورانیدن آن بمزمقدار چهارتوله شیرران بآشامیدن شروع نمایند روزی یک توله بیفزایند تا آن مقدار که موافقت نماید پس دیگر بیفزایند وتا چهل روزبیا شامند ودرین ایام ازحموضات وبقول وماهی وجماع وآب بسیار سرد ورسیدن هوای بسیار سرد بدن احتیاط نمایند جمیع قوای حیوانیه ونفسانیه وطبیعیه را تقویت بخشد و طریق احراق وتشویهٔ آن درمقدمه مذکورشد

* زریر * بفتح زای وکسرراء وسکون یای مثناة تحتانیه گل نباتی است که درکوهستان جوزجان بهم میرسید وبشیرازی اسفرک نامند وبیونانی ارجیقن * ماهیت آن گیاهی است ساق آن بقدرشبری وگل آن زرد شبیه بگل عصفر بری ومستدیر با اندک خارهای نرم برگ آن زرد مائل بسفیدی وکوچک وبیخ آن زیاده برشبری وطعم گیاه آن شبیه بکنگر * طبیعت آن سرد وخشک وبا اندک حرارتی * افعال وخواص آن جالی ومحلل صلابات ورفع آثار ومسکن دردها ومدربول وخون ومفتح سدد وآشامیدن نیم رطل از آب مطبوخ آن با مویزسه روزمتوالی جهت سپرز ویرقان واستسقا مجرب و یک اوقیه ازمعجون آن با عسل همین اثر دارد وضماد آب طبیخ آن بآرد جوجهت اورام حاره بغایت مفید وخاکستر آن جهت جرب وجراحات نافع مصدع مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن درمطبوخات تا پنج درم وصباغان آنرا ازبرای رنگ زرد استعمال مینمایند *

* زریق * بضم زای وفتح راء وسکون یای مثناة تحتانیه وقاف * ماهیت آن ازطیور مائی است وبری نیزمیباشد ورنگ آن سفید وگوشت آن بسیار باسهوکت وزهومت وبدبو وبااعصاب والیاف بسیار وبدترین آن پیرولاغرآنست وبهترین آن جوجهٔ آنست که ازتخمی که مادهٔ آن نجاست نخورده باشد بهمرسد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن محرک باه وبطئ الهضم مصلح آن باآب چغندر پختن است بعدازآنکه اولا درروغن قدری بریان نموده باشند وسرگین آن بسیار جالی جهت جلای کلف ونمش وزهرهٔ آن باسمیت وجلای بیاض خفیف چشم وطلای آن برذکر جهت رفع استرخای آن نافع

* زرین گیاه * بفتح زای وکسر راء مشدده وسکون یای مثناة تحتانیه ونون وفتح کاف فارسی ویا والف وهاء ازجملهٔ ادویهٔ مجهولة الماهیت است امین الدوله گفته آنرا دخراسان گل عاشقان نامند وگیاه آن ازیک ذرع زیاده وبرگ آن عریض

ومزغب وگل آن زرد وشاخهای آن بزرگ زرد را زرچون نزد آن غنا وسرود نمایند گل آن میلر زد رصاحب اختیارات بدیعی گفته که درختی است که در ولایت کازرون بسیار میباشد خاصه در نشاد ر وبرق آن مانند ورق زیتون بود وگل آن مانند ترص آینهٔ زرین در وقت انکو بشکفد وورق آن سبز بود و بعضی درخت اترج را دانسته اند و بعضی آزاد درخت را گفته * طبیعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن آشامیدن عصارهٔ آن با سکنجبین جهت عرق النساء واخراج خون منجمد در مثانه واحتباس بول وعسر آن واحتباس حیض نافع مضر مثانه مصلح آن حب الآس وبلوط بدل آن بوزن آن قنطوریون دقیق وگویند بوزن آن خیارزه وبوزن آن حب الاترج وگویند بدل آن نیم وزن آن زعفران است

* فصل الزای المعجمة مع العین المهملة

* زعرور * بضم زای وسکون عین وضم راء مهمله وسکون واو وراء مهمله بفارسی کیل وباسفهانی کویج وبترکی یمیشان ودر تنکابن کرجیل نامند وازجنس کنوس طبری است ودر حرف الکاف مع النون انشاء الله تعالی خواهد آمد * ماهیت آن دو نوع است بستانی وآنرا مثلث العجم وبشیرازی کیل سرخ نامند بهترین آن بکمال رسیدهٔ بزرگ با این دو نوع شیرین آنست * طبیعت آن در آخر دوم سرد ودر اول خشك وبعضی تر دانسته اند افعال وخواص آن باعث اشتهاء وقابض ومسکن حدت صفرا وخون وقی ومقوی معده وکبد حار واشتهای طعام وجهت رفع اسهال وتقطیر البول وآشامیدن آب آن با شکر جهت درد جرحار مجرب وضماد آن جهت تحلیل اورام صلبه وحمرهٔ بجای مهمله مفید مضر کرده ومورث قولنج ومرخی معده مصلح آن انیسون وعود وگلشکری مقدار شربت از آب آن تا بیست وپنج درم وازجرم آن دوازده مثقال بدل آن سیب ترش است وزعرور جبلی کوچکتر از بستانی است ودو نوع باشد سرخ رنك وزرد وبهترین این نیز بسیار رسیدهٔ آنست * طبیعت سرخ آن قریب ببستانی است وزرد آن سرد وخشك وقابض تر از سنجد ودر افعال وخواص آن نیز قریب ببستانی اند وخون وقی با زدارند وگویند پشت را قوی کرد اند وداء الفیل را نافع ومضرت ومصلح ومقدار شربت این بدستور بستانی است

* زعفران * بفتح زای وسکون عین وفتح فاء وراء والف ونون وآنرا بسریانی کورکم وجادی بتشدید یاء وبفارسی لرکیاس وبهندی کیسرنامند * ماهیت آن تارهای گلی است شبیه بعصفر وبسیار خوشبو وزرد تیره رنك مائل بسرخی وبی خار واول گل آن از زمین میروید وبعد اتمام آن ساق وبرگ آن وطول ساق آن یك ونیم شبر وبرگ آن شبیه ببرگ یاسمین وبیخ آن شبیه بزراوند مدحرج ومانند پیاز نرگس ودر گل آن تارها ودر هر گلی سه چهار تار زعفران می باشد وآن تارهای بزرگ رنگین خوشبو است وانچه باریک کمرنك کم بو است زعفران نیست ومنبت آن اماکن بسیار است وازما زندران در ده منسمی بباده کوه که عوام باکو نامند واسطهانات وگیلان وشام ومصر ومغرب وکشمیر وغیرها وبهترین همه کشمیری پس اسطهاناتی پس ما زندرانی وباکوئی پس ازجاهای دیگر وبالجمله بهترین آنها بسیار زرد مائل بسرخی خوشبوی تازهٔ آنست از هرجا که باشد * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول خشك وبعضی در سوم گرم ودر دوم خشك گفته اند وقول اول اصح است * افعال وخواص آن مفرح قوی ومقوی حواس ومفرح ومنضج ومحلل ومصلح عفونت خلط بلغمی ومانع وحافظ آن از تغییر وفساد ومدر بول وبا قوت قابضه ومحرک باه ومقوی جوهر روح حیوانی وجگر واحشا وآلات تنفس ومورث نشاط وضحك ومنقی کرده ومثانه وبشره ورساننده قوت ادویه بقلب وسائر اعضا ومفتح سدهٔ دماغ وجگر وسپرز وآشامیدن یك

مثقال آن جهت عسر ولادت مجرب و هر روزه قیراطی آن جهت ازالهٔ سمن و با میبختج جهت رفع خمار و با عسل جهت
ریزانیدن حصاة و با ادویهٔ مناسبه جهت درد رحم و مقعد و استشمام آن جهت برسام و شوصه نافع و منوم و اکتحال آن جهت
جلای بصر و درد معده و غشاوه و زرقت عارض از امراض و سلاق و جرب و قرحهٔ چشم و نطول آن جهت صداع شدید و بیخوابی
و ضماد آن جهت منع سیلان رطوبات و نوازل بچشم و تسکین حمره و ورم حار گوش و درد سر بارد و رفع بیخوابی و طلای
آن با فرفیون جهت نقرس و مفاصل و ذرور آن جهت نزف الدم و حمول آن جهت درد رحم و مقعد و مضر گرده و مضعف
اشتها و مغثی و بجهت اضرار بحموضت حاصله از انصباب سودا بمعده و مقوی معده است بجهت آنکه در آن حرارت
و قوت دابغه و قابضه است و مصدع و با شراب مسکر و مدامت آن مکدر حواس و مضر اعصاب مصلح آن انیسون و سکنجبین
مقدار شربت آن تا دو درم و گفته اند سه درم آن کشنده است بتفریح مفرط و اصلی ندارد زیرا که این مقدار آنرا این
اثر نیست مصلح و دافع ضرر آن اشیای قابضهٔ روح است و بالخاصیت گذاشتن یکتار آن در احلیل باعث ادرار بول بند
شده و گفته اند چون دو درم آنرا با آب سرشته مانند گردکان مدور ساخته در آن سوراخ کرده بر شکم حامله تعلیق نمایند
جهت عسر ولادت و اخراج مشیمهٔ زنان و مادیان بالخاصیت مجرب بدل آن بوزن آن قسط و مثل آن دانهٔ اترج و ربع آن
سنبل و سدس آن سلیخه است و دهن آن که پنجاه مثقال آنرا در سه رطل و نیم روغن کنجد یا روغن زیتون نیمروز بسند ازند
و هر روز برهم زنند پس صاف کرده نگاه دارند افعال و خواص آن ملین عصب و صلابت رحم و منوم و محلل و تدهین
بینی و سعوط آن جهت ذات الجنب و طلای آن جهت تنقیهٔ قروح رحم و قروح خبیثه سائر اعضا و حمول آن با موم و مغز
استخوان جهت قرحهٔ رحم نافع و برگ گیاه آن جهت التیام جراحت تازه و منع ریختن مواد باعضا معتد به دهن روغن آنرا
یونانی قرقومعما نامند و قرقومعما نیز در حرف القاف خواهد آمد و جوارش زعفران و دواء الکرکم و دهن آن و قرص
و مرهم آن در قرابادین مذکور شد *

زعفران الحدید

* زعفران الحدید * ماهیت آن زنگ آهن است که آهن را براده نموده بر روی صفحه پهن کرده تر کنند و در جای
نمناک گذارند تا زرد شود بعد از آن کوبیده اجزای زرد شدهٔ آنرا بگیرند و باز بدستور بگذارند و تکرار عمل نمایند
تا همه زعفران گردد و بهترین اقسام آن خصوصا در صناعت آنست که برادهٔ حدید را با ربع آن نوشادر سائیده در زمین
دفن کنند تا ده روز مجموع زعفران شود * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن قابض و از جملهٔ سموم
است ضماد آن جهت نقرس و بواسیر و داحس و خشونت پلک چشم و ناخنه و داء الثعلب و با سرکه جهت بادسرخ و
جوششهای حار مجرب و فرزجهٔ آن جهت قطع حیض و ذرور آن جهت قطع خون بن دندان و تقویت آن نافع و یک قیراط آن
مانع آبستنی است و از خوردن آن حالتی قریب بتوبال آهن و برادهٔ آن خورده بهم میرسد و مداوای این مداوای آنست
و در توبال در حرف التاء مذکور شد

* فصل الزای مع الفاء *

زفت رومی

* زفت رومی * بکسر زا و سکون فا و تاء مثناة فوقانیه و ضم را و سکون واو و کسر میم و یا * ماهیت آن سه نوع است زفت
یابس و زفت بحری و زفت جبلی و از مطلق آن اکثر مراد زفت بحری است و گویند اسم قیفهر است و غلط است و بهترین آن
صافی براق املس آنست

زفت بحری

* زفت بحری * بفتح باء موحده و سکون حا و کسر راء مهملتین و یا * ماهیت آن جزئی است شبیه بقطران سیاه

و سیال از زمین مانند نفط حاصل میشود سیال آن قیر است که بر کشتیها و حمامات و غیر ما برای استحکام و عدم نفوذ آب در ان میمالند و داخل مراهم میکنند و بهترین اصناف آن نرم آنست * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و مقوی مفاصل و جهت فالج و عرق النسا و نقرس و ریاح بارده و اوجاع ز ابو مقدار یکدرم آن تا دو درم مسهل و ضماد آن با تکرار عمل جهت جذام و التیام اعضای شکسته نافع مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن قطران و گویند جاوشیر و مضر است بالسویه مضر ریه مصلح آن کثیرا است و بیان قیر در حرف القاف مع الالف در قار ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

* زفت الرطب * ماهیت آن رطوبتی است که از درخت صنوبر بی برکه قسم نر آنست سیلان مینماید و آنچه از درخت بارده منه آن که غیر چلغوزه است و مسمی بتنوب سیلان مینماید منجمد آنرا راتیانج نامند و آنچه از درخت شربین که از اصناف مر است و ثمر آن مانند ثمر سرو و از آن کوچکتر حاصل میشود آنرا قطران نامند * طبیعت آن در سوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن منضج اخلاط غلیظه و ملین صلابات و آشامیدن آن جهت ورم عضل حلقوم و مری و ورم عضل باطنی در طرف حلق و ربو و تنقیه چرک سینه و حلق و رفع سمیت ادویه قتاله و با شکر جهت نفث الدم و سل و سینه و سرفه مزمن و ضماد آن جهت جذب خون بظاهر جلد و فربه کردن اعضا و با نمک جهت گزیدن جانوران سمی و با موم جهت برص ناخن و قوبا و تحلیل جراحت صلبه و صلابات رحم و شقاق مقعده و جراحت فم مثانه و با عسل جهت پاک کردن زخمهای چرکناک و جمره و نجیم و خشکریشه و باعث التصاق آنها و بدستور با مراهم معفنه و ضماد آن بر مبان سر بعد از تراشیدن یا نوع جهت اخراج زلوی در حلق مانده مجرب دانسته اند و با شکر جهت اقسام حزاز و جهت جرب حیوانات و تمدد اعصاب و عرق النسا و داء الثعلب و با آرد جو جهت خنازیر با ادویه مناسبه جهت رویانیدن گوشت زخمها و غرغره آن جهت ورم عضلات حلقوم و مری و قطور آن با روغن بادام جهت رفع رطوبات گوش و حقنه آن جهت ورم حاره و صلب امعا و رحم و گزیدن عقرب مؤثر مضر سر و ریه مصلح آن کثیرا و بنفشه مقدار شربت آن تا سه درم بدل آن بوزن آن قیر است و گویند ربع آن قطران و روغن زفت که رطوبت بخار آنست که در حین جوشانیدن پشمی را برروی آن کذارند و آنچه در پشم جمع شود انشرده اخراج نمایند و یا بقرع و انبیق مقطر نمایند ضماد آن با آرد جو جهت خنازیر و رویانیدن مو در داء الثعلب و جرب انسان و حیوان و تمدد اعصاب و برص ناخن و عرق النسا و سوزش آن و امثال اینها انفع از زفت است و قاطع نزف الدم مسهل و تریاق سموم و جالی است و دوده زفت جهت نیکو کردن مژگان و منع ریختن آن و قرحه چشم و رفع سوزش آن و دمعه و تقویت باصره بغایت مؤثر است

* زفت یابس * ماهیت آن زفت رطب است که بخودی خود خشک شود و یا بطبخ خشک کنند و آنرا ابوسفاس نامند * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن بیبس و تجفیف این زیاده از رطب آن و در انضاج ضعیفتر از آن و جهت التیام قروح فاسده و ضربه و سقط و قوبا و تحلیل و انضاج و رمهای صلبه و تفتیح سلعه و آشامیدن آن با زرده تخم مرغ نیمبرشت جهت قطع خون حیض و بواسیر و سستی کمر و تقویت رحم نافع و در سائر افعال ضعیفتر از رطب مقدار شربت آن تا دو مثقال است

* فصل الزای مع القاف *

زنال * بضم زای و فتح نون و الف و لام اسم فارسی قرانیا است بنون قبل از یاء مثناة تحتانیه * ماهیت آن د یسقوریدوس

گفته ثمر درختی است عظیم بقدر زیتونی وطولانی و در خامی سبز و بعد رسیدن یاقوتی رنگ و بعد از خشکی سیاه میگردد
وطعم آن ترش با اندک عفوصت وقبضی و آنرا مانند زیتون صلح نیز مینمایند و در ملک هند وبنگاله ثمری فی الجمله شبیه بدین
بهم میرسد و آنرا جامون نامند و در حرف الجیم ذکر یافت وگفته اند آنرا کروندہ نامند و در حرف الکاف انشاء الله تعالی
خواهد آمد * طبیعت آن سرد مائل باعتدال وخشک و با قوت قابضه * افعال وخواص آن جهت اسهال وقرحهٔ
امعاء وتقویت آن وتسکین عطش والتهاب معده وکبد وغلیان خون وصفرا ومنع صعود ابخره بدماغ نافع مضر سینه مصلح آن
شکر است وثمر خشک نارس آن که سبز باشد جهت اورام وقروح مزمنه بغایت مؤثر خاکستر برگ آن جهت رفع آثار مفید
وبغدادی صاحب ما لا یسع نوعی از انبرباریس دانسته چنانچه در انبرباریس ذکر کرده وطبیعت آن را در آخر دوم
سرد گفته وغیر قابض و با رطوبت غروبهٔ بلغمیه ومرخی وقاطع عطش در ساعت ومسکن لهیب سریعا نافع برای آنچه نافع
است انبرباریس گفته

زقوم

* زقوم * بفتح زای وضم قاف مشدده وسکون واو ومیم بهندی تهوروسیهنده وسیج نیز نامند * ماهیت آن از جمله
اشجار است و دو نوع میباشد حجازی وشامی حجازی آن بقدر قامتی و برگ آن از برگ انار عریضتر وباتشریف وگل
آن از اطراف شاخها ابیضت یاسمین وزرد پستئی رنگ وضخیم وثمر آن سیاه رنگ وشبیه بهلیله ودر جوف آن دانهٔ مانند کنجد
و درخت نوع شامی بزرگتر وخاردار وگل آن زرد وثمر آن از هلیله بزرگتر ورسیدهٔ آن شیرین طعم با تفاهت وعفوصت
ومغنی واین نوع را * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ریاح وجالی ورافع آثار مقدار شربت آن
تا پنج درم وروغن تخم آن با اندک تخدیر جهت تحلیل ریاح مفاصل ومواد بلغمیه واخلاط غلیظه ومسهل آنها ورافع سدد
وفالج ونقرس ومبرز واسهال ابتداشر با وضماد اصداع محرور وسیاه کنندهٔ موی مصلح آن شیر تازهٔ دوشیده مقدار شربت
آن چهار قیراط بدل آن نفط است ونوع اول با برگ وبار وتازهٔ آن جهت التیام جراحات تازه نافع وقوی القبض وتجفیف
ورادع وانچه در بنگاله ومند دیده وشنیده شده چهار نوع میباشد یکی شاخهای آن سه پهلو واین را بهندی تدهارا
نامند وکره دار میباشد وبر سر گرهها برگهای بسیار کوچک وشیر این را گرفته با آرد نخود بریان سرشته حبوب میسازند
وبرای رفع آتشک میکویند قوی الاثر است واسهال قوی مینماید دوم چهار پهلو واین خاردار و بی برگ میباشد وسوم
ساق آن خاردار وشاخها وتنهٔ بالای آن بیخار وبرگهای آن اندک باریک وبلند بقدر نیم شبر واین را سیج نامند وآب
برگ این را گرفته گرم نموده در گوش جهت درد آن میچکانند و با اندک نمک گرم کرده برای سرفهٔ اطفال میخورانند
ونیز جهت ضیق النفس واستسقا وجذام وصلابت سپرز وضعف هاضمه ویرقان ونفخ شکم ورياح محتبسه در امعا یعنی قولنج
ریحی وتفتیت سنگ گرده ومثانه وتحلیل اورام چون پوست ریشهٔ بیخ پالک جوهی که گیاه هندی است در آب برگ آن
باین طریق که برگ آنرا از آتش گرم نمایند که نرم شود ودر دستها فشارند که آب خوب برمی آید سائیده حب یا قرص
بسته خشک کرده نگاه دارند وقت حاجت در آب برگ آن سائیده برقو با طلا نمایند روزی دو سه دفعه در چند روز زائل شود
اگرچه کهنه باشد مجرب است ومکرر با متحان رسیده واز آن مربا میسازند وجهت امراض مذکورهٔ قبل نیز نافع وچون
ساق وشاخ آنرا ورقها ریزه کرده با شلتوک که بهندی شالی ودهان نامند درخمی فرش از زقوم ورق کرده ولحاف از شلتوک
کنند طبقه طبقه تا پر کرده و بران آنقدر آب بریزند که از بالای آن یک وجب پر کرده پس سر آنرا پوشیده در سرگین

اسپ یکهفته یاد ه روزد فن کنند پس برآورده شلتوک ها رانیم خشک نموده کمسک سازند ورورزی نا شتا مقدار یک کف آنرا که سه مثقال باشد بخورند جهت استسقا و سرفه و ضیق النفس بارد رطب مفید و نوع چهارم ساق وشاخهای آن کم خار و از آن تا زها بقدر یکشبر و زیاده و بقدر انگشت باریکی آویخته میباشد ولیکن این چار قسم همه سفید و بندرت سرخ وزرد نیز میباشد سفید آن جهت امراض و سرخ وزرد آن در اثبات عقرب وسیماب مؤثر گفته اند و دیگرا قسام هم دارد چنانچه راقم در باغهاء انگلیشیه دیده از انجمله سه پهلواست که بر درختهای بزرگ میپیچد وریشهای آن که بمنزلهٔ بیخ توان گفت بر تنهٔ درختها ریشها دوانده میپیچد وبالای درخت بلکه منتهای شاخهای درخت شاخها کشیده متفرق میکردد و از بیخ اصلی که قرب زمین است کنده ترمیشود وقسم دیگر سه وچهار پهلواست که شاخهای کنده برآورده ایستاده وبران خارهای بسیار طولانی میباشد بر خلاف سه دهاره وچودهاره هندی که خارهایش کوچک میباشد

* فصل الزای مع اللام *

* زلابیه * بفتح زای ولام والف وکسر باء موحده وفتح یاء مثناة تحتانیه وبفارسی حلوای زلیبی نامند * ماهیت آن از جملهٔ حلوای معروفه است تازهٔ آن لذیذ * طبیعت آن گرم * افعال وخواص آن مولد خلط صالح وسریع الهضم و بغایت مسمن بدن نحیف ومقوی کرده وجهت رطوبت ریه وسرفه نافع ومفسد مصلح آن سکنجبین وانار

* زلایف الملوک * نوعی از ابرون است که حی العالم باشد وبفارسی زلف عروسان نامند

* فصل الزای مع المیم *

* زمج * بفتح زای وضم میم وجیم بفارسی چرغ وبترکی اوتلکو نامند * ماهیت آن از جملهٔ سباع طیور است که بدان جانوران صید میکنند * طبیعت آن بسیار گرم وخشک * افعال وخواص آن جهت ضعف دل طمعی وخفقان عارضی وزهرهٔ آنرا چون بتنهائی ویا با اکحال مناسبه درچشم کشند جهت غشاره وظلمت بصر وشبکوری مجرب وسرگین آن طلاء جهت رفع کلف ونمش وآثار جلد مؤثر

* زمجائی * بفتح زای معجمه وسکون میم وجیم بالف کشیده وهمزهٔ مکسوره ویاء حطی ساکن در آخر * ماهیت آن میوه ایست جنگلی بقدر دانهٔ انگور که دربلاد زیرباد بهم میرسد با پوست خشک خشنی واندرون پوست آن لحمی شیرین ولطیف کم رطوبت ودرسه سال یکبار ثمر میدهد ودران سال متعارف است که اطفال را آبله بسیار برمی آید * طبیعت آن گرم مائل بخشکی وبارطوبت فضلی * افعال وخواص آن تا حال معلوم نگشته است *

* زمرد * بضم زای ومیم وراء مهمله مشدده ودال وبدال معجمه نیز آمده بهندی پنا نامند * ماهیت آن از جملهٔ احجار نفیسه است وگفته اند که درمعدن ذهب بهم میرسد ومادهٔ آن ذهبی است که بران یبس والجماد غالب گشته وبدان سبب سبز شده ودر مدت بیست ویکسال درمعدن تکون میباید وبعضی این را وزبرجد را از یک جنس میدانند که بسبب اختلاف مادهٔ هریک بنوعی تکون میباید وصلابت آن از احجار دیگر کمتر است وسوهان دران اثرمیکند واقسام والوان میباشد قسمی ذبابی است یعنی رنگ آن شبیه بذباب اخضر است نه آنکه برحامل آن ذباب نمی نشیند چنانچه بعضی گمان کرده اند واین قسم بهترین اقسام وصاف وشفاف وآب آن متموج ورقصان میباشد وصورت چشم مخفی دران مرئی میکردد واین راصعیدی نامند که از صعید مصر آورند وقسمی ریحانی است یعنی رنگ آن شبیه برنگ برگ ریحان واین را زمرد نو

ما مند وقسمی فستقی است یعنی سبز مائل بسیاهی و این را زمرد کهنه نامند وقسمی سلقی یعنی شبیه برنگ برگ سلق وقسمی زنجاری شبیه برنگ زنجار وقسمی کراثی شبیه برنگ برگ کرات وقسمی دیگر صابونی یعنی برنگ صابون سبز مائل بسفیدی است و این بد ترین اقسام است وبهترین همه سبز پر آب شفاف صلب آنست که آمیخته بسنگ ریزه وطلقی نباشد یعنی در جرم آن ریزهای سنگ نباشد ونیز بعضی مواضع آن براق مانند طلق نباشد * طبیعت اقسام آن در رد و م سرد ود ر سوم خشک وقوت آن مدتی مدید میماند * افعال و خواص ان مفرح ومقوی حرارت غریزی وارواح ودل ودماغ و کبد ومعده ورافع صرع وهم وغم وحزن وخفقان وذات الجنب وذات الرئه ونزف الدم واسهال دموی وسموم قتاله ونهش هوام و استسقا ویرقان وحبس البول وتفتیت سنگ گرده ومثانه وجذام هرچند که متقرح واطراف ریخته باشد شربا وتعلیقا وچون شخصی که زهر خورده ویا جانوری سمی اورا گزیده باشد قبل از سرایت بجمیع اعضا مقدار هشت شعیر آنرا نرم سوده بخورد زهر بران کارگر نشود وامان یابد از افتادن مو وجدا شدن پوست بدن را اکتحال آن جهت تقویت بصر ورفع سبل وملاومت نظر کردن بران رافع کلال بصر وتعلیق آن وپوشیدن انگشتری آن جهت منع صرع در مصروع ولهذا ملوک آنرا علاقهٔ کردن بند اطفال مینمایند از حین ولادت وچون انگشتری از طلا باشد جهت رفع طاعون موثر وطلای آن جهت سعفهٔ وقروح خبیثه مفید و چون یکمثقال آنرا در انگشتری ممزوج از طلا ونقره که بالمناصفه دو مثقال باشد در طالع میزان که آفتاب دربرج هوائی باشد نصب کنند وبپوشند باعث قبول دلها وهیبت در نظرها وقضای حوائج مجرب دانسته اند وخواص ومنافع بسیار دیگر بدان منسوب میدارند مانند آنکه میگویند چون بطعام زهر دار رسد عرق کند وحامل آن تنگی معیشت نیابد وچون افعی را نظر بران افتد کور شود وبعضی گویند آب از چشم افعی جاری گردد وکور نشود وغیر اینها از خواص ومنافع وحال آنکه هیچیک اینها اصلی ندارد زیرا که در هنگام تونگری اکثری مردم بقیمت بسیار اعلی خریده اند وبعد آنکه فقیر ودست تنگ شده همانرا بقیمت بسیار نازل فروختند ومجربین آنرا بر چشم افعی مالیدند مگر کور نشد مقدار شربت آن در رفع سموم یکدانک ودر نزف الدم یکقیراط بدل آن در دفع سموم زبرجد ودر رفع اسهال مرجان است

* زمور * بضم زای ومیم وسکون واو وراء مهمله اسم فارسی زفت یابس است ود ر دلک مغسول را زمور لاک نامند و مستعمل زرگران است * افعال وخواص آن در احتباس حیض بیعدیل ومقدار یکمثقال آن بازرده تخم مرغ نیمبرشت از مجربات است جهت نزف الدم هرعضو نیز

* فصــــــل الزای مع النون *

* زنبا * بفتح زای وسکون نون وباء موحده والف لغت فارسی است * ماهیت آن گیاهی است کثیر الوجود در روی در تابستان مبکار ندود زاول زمستان میروید * طبیعت آن بسیار گرم وتند وتیز * افعال وخواص آن موجب حرارت بدن بنحویکه مستعمل آن از سردی هوا متضرر نگردد وجهت درد سربارد وحدت بصر وپیدا کند ذکردن ریاح وبرطرف کردن آنها بقوت شربا ونطولا نافع مضر بدماغ وشام آن مغثی بشدت بخلاف جوش داده آن ومصلح آن در سرکه پختن وباکاسنی وساق کاهو ومکیدن انار چاشنیدار وسفرجل عقب آنست

* زنجار * بفتح زای وسکون نون وفتح جیم والف وراء مهمله معرب زنکار فارسی بیونانی فیلطوس ومعنی آن مجرد بود * ماهیت آن زنگ مس است وانواع میباشد معدنی وغیر معدنی مصنوع معدنی آن در معدن مس تکون میباید وبیونانی این را بارسقاریقس نامند وعبارت از دهنهٔ مسی است ونوع دیگر آنست که در مغار قبرس نزد طلوع شعری مقطر میگردد

ومنجمد میشود و این خالی از آمیزش بخاک و سنگ ریزه نیست و همچنین کیرانی آن و این هردو ردی و استعمال آن مجوز نیست
در انسان و مصنوع آن اقسام است یکی آنست که سرپوش مسی را بر ظرف سرکهٔ تند بخوص کذارند که بخار آن از سر
پوش بیرون نرود و بعد از هر ده روز یا زیاده بردارند انچه زنگ بر ظرف اندرون آن بهم رسیده باشد بتراشند و باز
چنان نمایند تا هر مقدار که خواهند و دیگری زنجار ردی است و آن چنان است که مس را صفحهای بسیار تنک سازند
و برهم چیده سرکهٔ تند بران ریزند و بگذارند در سردابهای بسیار سرد تا زنکار شود پس زنگ آنرا گرفته در هر یکصد مثقال
آن چهار اوقیه سرکهٔ کهنه داخل کرده در هاون مسی بسیار بسایند تا غلیظ گردد پس شب یمانی و ملح اندرانی و بورهٔ
سرخ از هریک چهار مثقال اضافه نموده فتیلها ساخته در آفتاب کذارند تا خشک گردد و اقسام دیگر نیز هست زنند و بهترین
همه معدنی است پس ردی و آنرا مغشوش بسنگ ریزه سوده مینمایند و امتحان آن آنست که چون تر کنند و بانکشت بمالند
نرم گردد بخلاف زنجار غیر مغشوش و مغشوش بقلقنت نیز میکنند و امتحان آن آنست که بر اخکر کذارند اگر سرخ گردد مغشوش
است زیرا که قلقنت بر آتش سرخ میگردد بخلاف زنجار * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن
از سموم قتاله است و اکال و لذاع و معفن و مورث قرحه و ستردهٔ گوشت و قالع آثار و با موم و روغن زیت بدلع و مانع
زیاده شدن قروح خبیثه و ساعیه و ورم جراحات و باعث رویانیدن گوشت و با صمغ البطم و بورهٔ سرخ جهت جرب متقرح
و برص و پختهٔ آن با عسل جهت تنقیهٔ چرک جراحات و خنه و دانهٔ بواسیر جامیه و ناصور مقعده و مطبوخ آن با سرکه و عسل
جهت قروح لثه و جوششها و زخمهای اعضای بارد المزاج مانند دهان و بینی و گوش و استرخای لثه و غلظت اجفان
و اکتحال آن با عسل جهت غلظت اجفان و طلای محرق آن با فندق سوخته و کتیرا و سرخ و سفیدی تخم مرغ جهت کل جراحات
حادث در سطح بدن مجرب و محلول آن در شیر دختران و سرکه در هاون مس بعد یکه غلیظ و خشک کرده جهت حدت
بصر و قلع بیاض و ناخنه و دمعه و سبل و سلاق مجرب و محرق آن که در سودن شبیه بتوتیا کردد جهت جرب و استرخای
پلک چشم و سلاق و رطوبت او را خشک کند و بدستور با ادویهٔ مناسبه جهت امراض چشم و با مراهم جهت خوردن لحم زائد
و اصلاح قروح خبیثهٔ متعفنه و با ادویهٔ مناسبه جهت قروح شهدیهٔ سر و چون با اشق بسرشند و فتیله ساخته در بواسیر کذارند
فائده بخشد و نفوخ آن در بینی جهت بدبوئی و زخم آن نافع ولیکن باید که دهان را پر آب کنند که گرد آن بحلق نرسد زیرا که
گرد آن مضر حلق است مصلح آن شیر تازهٔ دوشیده و مسکه و چون زنجار مضر اعضای عصبانی است استعمال آن بیضرورت
جایز نیست و عند الضرورة مقدار کم آن با ادویهٔ مغریه و ادهان و لعابات و یکدرم آن کشنده بقرحهٔ جکر و بعد از تجاوز
از معده عدیم العلاج مصلح آن جلاب و آب گرم و روغن بادام و لعابها و مرقهای چرب و سائر تدابیر اسفیداج و زنجفر
و زیبق خورده است بدل آن بوزن آن اقلیمیا و نیم وزن آن زنجفر است

زنجبیل

* زنجبیل * بفتح زای و سکون نون و فتح جیم و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام بهندی تر تازهٔ آنرا ادرک و
خشک آنرا سونبهه نامند و سندهی نیز گویند * ماهیت آن بیخی است معروف نبات آن شبیه بنبات شقاقل و از آن کوچکتر
و برگهای آن باریک طولانی بقدر یک شبر و زیاده و بی گل و ثمر و در مازندران نیز بهم میرسد و در بلاد هند و دکهن و گجرات
و بنگاله بسیار میشود و همیشه تازهٔ آن بهم میرسد و کوهی و دشتی نیز میباشد کوهی آن بزرگتر هم در بیخ و هم در گیاه و زنجبیل
بیریشهٔ سفید خشک را بهندی ستهو نامند و این بهترین همه است و از چین که مربای زنجبیل میآرند دانها بزرگ و

بالیده ونهایت بی ریشه که مانند آن هیچ جا نمیشود *طبیعت تر و تازهٔ آن درسوم کرم ودراول خشک وخشک آن دردوم خشک وبا رطوبت فضلیه* افعال وخواص آن مقوی قوت حافظه وهاضمه ومعده وکبد ومفتح سدهٔ جکر ومبهی ومحلل ریاح غلیظهٔ معده وامعا ومقطع بلاغم و رطوبات غلیظهٔ چسپیده بسطح معده وامعا وغیرها ومجفف آنها وملین طبع ومخرج خلط غلیظ ورطوبات دماغی وحلق وبرودت اعصاب وجهت فالج وکرم معده ویرقان سدی وتقطیر البول حادث از برودت وضعف آلات بول واسهال که از فساد غذا باشد وجهت رفع سموم حیوانی وتسکین تشنکی بلغمی ویا نبات وکند رجهت رفع مضرت میوهای تازه ورطوبت معده وبازردهٔ تخم مرغ نیمبرشت جهت ازدیاد منی وغلظت آن وبا ترید مسهل رطوبات مفاصل وساقین ومعین قوت مسهلهٔ ترید وباخولنجان و پسته جهت تقویت باه ازاسرار است واکتحال آن جهت غشاوه وسبل وبیاض ودردهان داشتن آن رافع تشنکی بلغمی وضماد آن جهت تقویت اعضا وکزاز ورفع ریاح وبواسیر واوجاع بارده وورم بارد بلغمی وماثی وریحی خصیه وسائر اعضا وبادوزن آن حرمل اقوی است درتاثیر وبدستور مالیدن سفوف خشک آن وکرم نکاهداشتن آن موضع که هوای سرد بدان نرسد وبدستور با نصف وزن آن رازیانهٔ خشک نرم کوبیده بپخته وبا زرنباد نیز مضر حلق مصلح آن عسل وروغن بادام مقدار شربت آن تا دودرم بدل آن دارفلفل است وجوارش ومربای آن درقرابادین ذکر یافت وضماد تر تازهٔ نرم سودهٔ آن جهت داء الثعلب وتحلیل اورام ریحیه وباردهٔ مائیه وتسکین اوجاع بارده نافع ونوع کوهی آن قویتر وکویند چون آنرا نرم بکوبند وبیزند وبر آب کوشت بپاشند وبخورند جهت دفع اوجاع مفاصل وامراض باردهٔ رطبه واورام بارده نافع وبدستور طلای خشک آن ویا آب تازهٔ آن ونیز نوع دیگر میشود در هند وبنکاله که آنرا انبه سونتهه مینامند وبوی انبهٔ خام از آن میآید این نیز قریب باول است درمزاج وخاصیت وتر و تازهٔ این را اکثر ورق کرده بانمک وآب لیموی زرده بعد از طعام برای تقویت هاضمه وتغییر مزهٔ دهان اندک اندک میخورند وخوشبو ولذیذ میباشد وازنوع اول نیز تازهٔ آنرا ورق کرده بدستور بانمک وآب لیموی زرده ویا خشک آنرا کوبیده وبپخته بانمک وآب لیمو خمیر کرده اقراص میسازند وبدستور تنقل مینمایند

*زنجبیل الکلاب *ماهیت آن کیاهی است برک آن شبیه ببرک بید وبسیار زرد وشاخهای آن سرخرنک وطعم آن تند وشبیه بزنجبیل وکشند دُهک ولهذا آنرا زنجبیل الکلاب نامند وکویند نوعی از صعتر است *طبیعت آن درسوم کرم ودراول خشک *افعال وخواص آن ضماد تازهٔ تر آن جهت رفع کلف وآثار بسیار قوی الفعل وضماد برک آن محلل اورام صلبه وخوردن آن جائز نیست ومولف اختیارات بدیعی آنرا فلفل الماء دانسته وازصفات آن ظاهر میکردد که غیر آنست

زنجفر بفتح زای وسکون نون وفتح جیم وسکون فا وراء مهمله بفارسی شنکرف نامند *ماهیت آن معروف است ودونوع میباشد معدنی ومصنوعی معدنی آنرا بیونانی مینون نامند ودرمعدن زیبق وطلا ومس تکون مییابد وحجر الزیبق مینامند وآن مانند عروقی مرغ اسرخی رنک باکثافت است وبعضی این را کبریت احمر دانسته اند ومصنوع آن از زیبق وکبریت است وبیونانی قیسابا ری نامند بهترین آن قلمهای بلند سرخ بسیار تیرهٔ آنست که بوی کبریت از آن نیاید * طبیعت آن کرم وخشک دردوم وبعضی خشک درسوم وبعضی دردوم سرد دانسته اند *افعال وخواص آن قابض وجاذب وبعضی قوت قبض آنرا زیاده از جذب آن وبعضی بالعکس کفته اند وارشاد نیج قابض تر وذرور آن جهت قطع نزف الدم وتاکل دندان واندمال جراحات وخشک نمودن رطوبت آنها وحکه وجرب وحصف ونمش وشبش

زنجبیل الکلاب

زنجفر

وسوختگي آتش نافع و با موم روغن جهت سوختگي آتش و بثور و شقاق مقعد و اندمال جراحات و رویانیدن گوشت وصحبتین مرهم آن با نه جهت ردع دمامیل در ابتدا و تحلیل وانفجار آنها و تحلیل اورام بارده و گوفتین دود آن باعث خشکي قروح خبیثه واندمال آنها است ولیکن باید که چشم وگوش ودهان را ازان محافظت نمایند ومدمن الاستعمال دردهان آب پرنمایند زیراکه آن از سموم قتاله است ودردرم وگویند دومثقال آن کشنده است بخناق وکرب وخفقان وجمود وسائر احوال زیبق خورده اصلاح آن قي فرمودن بروغن گاو وطبیخ انجیر وشبت وماء العسل وبوره وآشامیدن ادویهٔ نافعهٔ سج مانند شیر تازه دوشیده ومطبوخ بزورلعابي ولعابات وآشامیدن مرقهای چرب واگر براید بقیه بهتر والا حقنه نمایند بادهان وبدل آن شادنج است واهل هند راعقیده آنست که چون آن تنقیه وتصفیه نمایند وبا ادویهٔ مناسبه وبابتهاي جبوب صغار سازند جهت تپهاي مزمن ومرکب وسرفهٔ بارد رطب مزمن وضیق النفس ویرقان وسختي شکم حادث ازریاح غلیظه واوجاع مفاصل وجذام وورفع سمیت زهرها بسیارنافع ومقوي نورباصره است ودستور صنعت آن و مراهم آن در قرابادین مذکورشد *

زنبق

* زنبق * بفتح زای وسکون نون وفتح بای موحده وقاف بفارسي سوسن آزاد نامند وگویند که آن غیرسوسن ابیض وشهور یاسمین است ودرسوسن مذکورخواهد شد وگویند کسانیکه سوسن ابیض دانسته اند اشتباه کرده اند صاحب اختیارات بدیعي گفته گل آنراسه شاخ زرد بود وبلندی شاخ آن که گل دارد یک گز وزیاده وکمتر وبرسرهرشاخی چهار وپنج وشش تاده گل میباشد وخوشبوی وبرگها که برشاخ آن میباشد شبیه ببرگ مورد وبلندتر ازان وبرگ بیخ آن شبیه ببرگ کاسني وضخیم تر ازان وگفته که رازقي زنبق است * طبیعت آن دردوم گرم ودریبوست معتدل وبعضی دراول گرم دانسته اند * افعال وخواص آن ملطف ومقوی دماغ وپیاز آن درافعال مانند پیاز نرگس است وقوي تر ازان وروغن آن که مانند روغن گل مدتي درآفتاب گذاشته وسه مرتبه گل زنبق راتجدید کرده باشند دردوم گرم ودراول خشک ملطف وملین ومقوی اعضا وبنجدرم آن مسهل اخلاط مراری ومدربول وطلای آن جهت رفع قشعریره وسردی دماغ واعصاب و اعضای تناسل نافع بدل آن درهمه افعال روغن ایرسا ودرغیر اسهال روغن نرگس است *

زنبور

* زنبور * بضم زای وسکون نون وضم بای موحده وسکون واو وراء مهمله جمع آن زنابیر آمده بهندی بهرود وبنگاله برله نامند * ماهیت آن ازجملهٔ حشرات الارض است وانواع میباشد مراد ازان بزرگ سرخ رنگ آنست ودر اکثر صفات مانند نحل است که مکس عسل باشد وگویند چون ایام زمستان آید داخل خانهٔ خود شود وبیرون نیاید تاهنگامیکه هوا باعتدال آید ومکس راصید مینماید وچون کسی متعرض خانهٔ اوگردد همه زنبوران متعرض اذیت او گردند وبگزند اوراوبی تعرض نیز مردم رامیگزند لیکن کمتروآن عضوورم وسوزش وخارش میکند وچون روغن برزنبور ریزند بی حس گردد مانند مرده وبمیرد وچون بروی سرکه بپاشند بازبحرکت آید وچون روغن چراغ بران ریزند بمیرد وگویند نرآنرا نیش قوی زهردار است وماده آنرا دونیش ضعیف کم زهرودرایام زمستان نیش آن می افتد و یا سمیت آن کم میگردد وماده خانهٔ آن معلوم نیست که ازچه جنس ونوع سرخ آنرا سمیت ازسائرانواع بیشتر * طبیعت آن بسیارگرم وخشک * افعال وخواص آن طلای آن باعسل وملک جهت رفع برص واورام رخوهٔ بارده وگزیدن آن صاحبان امراض باردهٔ مزمنهٔ عصبانیه را مانند فالج وامثال آن بغایت نافع وگویند چون بچهای آنرا خشک

نمود و سائیده بکل رم آنرا با فالوده بخورند موجب فربهی بدن است و زنبور سیاه مائل بزرقت را چون در روغن زیتون طبخ نمایند جهت برص و بهق و رفع آثار غائره نافع و چون زنبور کسی را بگزد و در عضو ملسوع درد و سوزش و خارش و سرخی و ورم بهم رسد از انواع ضعیفهٔ آن کمتر و قویه زیاده مداوای آن مکیدن موضع لسع است از دهان و بقوت و یا بسر سوزن یا غیر آن اندک شکافته و بقوت مکیدن پس مالیدن خاک با سرکه و کافور و یا طحلب با سرکه و یا گل ارمنی با سرکه و بدستور گل رست با آب غوره و یا جدوار با سرکه و ضماد سرگین گاو تازه و ضماد خبازی و بقلهٔ رجله و عنب الثعلب و گذاشتن خرقهٔ ترکرده با آب برف و یخ بر آن و تبدیل نمودن و گذاشتن در آب بسیار گرم و بلافاصله در آب بسیار سرد مسکن وجع آنست و مالیدن نوره و بادروج و خوردن ربوب تا بضه و بزرقطونا و سکنجبین حامض و ماء الرمان حامض و خیار و هندبا و کاهو و کشنیز خشک با آب سرد و شکر و فصد نمایند اگر احتیاج بفصد باشد و مالیدن مگس سائیده بر آن و ضماد برگ کچو که در هند اروی نامند و یا روغن گاو داغ کرده و یا روغن با پیاز داغ کرده و زنبور عسل نحل است در حرف النون مع الیاء انشاء الله تعالی خواهد آمد

فصل الزای المعجمة مع الواو

زوان

* زوان * بفتح زای و واو و الف و نون * ماهیت آن اکثری آنرا شیلم دانسته اند و یوسف بغدادی گفته که آن غلط است بلکه آن غیر آنست و دانه ایست مائل بسیاهی و اندک سبزی مانند ماش و کوچک طولانی و سر آن باریک و در غلافی منحنی مانند غلاف شمشیر و طعم آن تلخ و باحدت و کراهیت بحدیکه نفوذ میکند در سطح ذائقهٔ زبان و مسکر شدید و موحش بدون تفریح و قسمی دانهٔ آن پهن میباشد و قسمی زرد طولانی و این هردو ردی تر از اول است * طبیعت آن در اوائل سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن با قوت سمیت و جاذب به ضماد آن جهت بیرون آوردن پیکان و امثال آن از بدن بغایت مؤثر و طلای آن جهت رویانیدن موی داء الثعلب و تحلیل اورام و کماد آن جهت درد سر بارد نافع و چون داخل نبیذ کنند قوت آنرا اقوی کرده اند و سکر بسیار آورد و چون مسکر و مضر دماغ و عقل و مقعد است و سبات بسیار می آورد اولی اجتناب از خوردن آنست مصلح آن قی کردن بروغن گاو و مالیدن اطراف سفلی بدن و ربوب حامضه خوردن و بوئیدن گلهای خوشبوئیهای بارد مقوی دماغ است

زوفای یابس

* زوفای یابس * بضم زای و سکون واو و فتح فا و الف * ماهیت آن گیاهی است مفروش بروی زمین برگ آن شبیه بصعتر بستانی و مرزنجوش و با عطریت و شاخهای آن بسیار و برگ کی مائل بزردی و بی تخم و تلخ مزه و نوشته اند که برگ آن مانند برگ حنا است و بهترین آن آنست که از جانب بیت المقدس آورند و آنرا زوفای مصری نامند * طبیعت بستانی آن در دوم گرم و در آخر آن خشک و کوهی آن قویتر از بستانی * افعال و خواص آن ملطف و مسهل بلغم و مخرج ریاح غلیظه و کرم معده و خون جامد و محلل اورام و جهت فالج و سرفهٔ مزمن و ربو و ورم شش و نزله و عسر نفس و درد سینه و پهلو و زانو و معده و جگر و قولنج و تسهیل امعا و گزیدن جانوران سمی و داء الثعلب و داء الحیة و بخار آن جهت تحلیل ریاح گوش و مضمضهٔ بطبخ آن با سرکه جهت درد دندان و آشامیدن طبیخ آن با آب و عسل و سداب جهت ورم شش گرم و ربو و سرفهٔ مزمن و نزله که از سر بحلق ریزد و عسر النفس و کشتن کرم معده و حب القرع و بدستور لعوق آن با عسل جهت رفع تکون کرم معده و آشامیدن طبیخ آن با سکنجبین مسهل اخلاط غلیظ و با قردمانا و ایرسا قوت اسهال آن قویتر و جهت نیکوئی رنگ رخسار و با شراب جهت استسقا و گزیدن جانوران سمی و با طبیخ انجیر جهت خناق امتلائی

وضماد آن با آب جهت ورم حار وبا شراب جهت تحليل ورم بارد وخون مرده که در پلك چشم مانده باشد وپختهٔ آن جهت نزول آب وبا بوره وانجیر جهت تحلیل ورم سپرز مقدار شربت آن درمطبوخ چهار درم تا پنج درم مضر جگر مصلح آن صمغ عربي وانار ترش بدل آن صعتر است وجوارش واشربه ولعوق ومطبوخ ومعاجین آن در قرابادین مذکور میشود ان شاء الله تعالی

زوفاء الرطب

* زوفاء الرطب * بفتح زای وسکون طاء مهمله وباء موحده بفارسي سنکل میش وبترکي شقلداق نامند * ماهیت آن چرکی است که در دنبه وموی زیر شکم وکنج ران وزیر دم گوسفندان دربلاد ارمن بسبب چریدن گیاها می شیرداروبا حلاوت ازمنافذ بطریق ترشح بیشتر بر می آید ودر ان مواضع جمع ومنعقد میگردد وبهترین آن آنست که در آب جوشانیده پشم را ازان جدا نموده باشند ویا کوبیده پشم را ازان برآورده وهرگاه منعقد آن بهم نرسد پشم میان ران گوسفند وبزرا بجوشانند وچربي آنرا بگیرند وبکار برند گویند ایدچون افعی را بخورد پیشاني آن عرق کند وآن عرق منعقد گردد آنرا زوفای ترنیز نامند ودر نهایت قوت است ازغیر آن * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول تر وگویند در اول خشک است * افعال وخواص آن منضج وملین ومحلل اورام صلبه وجهت استسقا ومغص وصلابت جگر وسپرز وبرودت احشا وکرده شربا وضمادا نافع وطلای آن جهت تشنج وشکستگي اعضا وجرب چشم وریختن مژه وابرو وتحجر مفاصل وتعقد عصب وآکله وورم مقعده ورحم ومثانه وجمیع اورام صلبهٔ حوالي آنها ورفع سردی آنها وبا پیه مرغابي وطیور جهت تشنج وقرحهٔ گوش وجراحت تضیب وخرج وشقاق مزمن وبا اکلیل الملك وروغن تازه حمولا جهت رفع احتباس حیض وعسر ولادت نافع مضر محرورالمزاج ومکرب مصلح آن سکنجبین وروغن گل وسرکه بدل آن لادن ومغز ساق گاو وگوسفند مقدار شربت آن یك مثقال تا سه مثقال وچون آنرا از پشم جدا کنند وبعوزانند در روز آن جهت قروح مذاکیر بهترین ادویه است

* فصــــــل الزای المعجمة مع الهاء *

زهرة الملح

* زهرة الملح * بفتح زای وسکون ها وفتح را وتا والف ولام وکسر میم وسکون لام وحاء مهمله * ماهیت آن چیزی است شبیه بشوره وشور طعم وزعفراني رنك وتند بو وکریه الرائحه شبیه ببوی ماهي ولذاع قوی وبا اندك رطوبتی گویند درحینیکه آب نیل طغیاني کرده بر زمینهای پست میماند وآن آبها از تابش آفتاب خشك گردند زهرة الملح حاصل میگردد وماسرجویه گفته که آن شوره است که مانند غبار بر روی نمك معدني میباشد وانچه زرد مائل بسرخي است با جزای منعقده مانند دانه چند بهم جمع آمده آن ردی است وخالص آن هرده ونوع در زربت گداخته گردد ومغشوش آن در آب * طبیعت آن بنهایت گرم وخشك * افعال وخواص آن مجفف ومحلل قوی طلای آن با مایع مبردی جهت غشاوهٔ عین ورطوبتی که از گوش تراوش کند وقروح خبیثه وآکله وتقشر جلد وآثار قروح ومنع روئیدن موی بسبب احراق آن وبا روغنها جهت رفع اعیا وآشامیدن یك دانك با سکنجبین جهت صرع نافع وبا شراب ممزوج در اسهال قوی تر از نمك هندی وملذع عرق مضر معده مصلح آن عود هندی مقدار شربت آن تا نیم درم ویکدرم آن کشنده است وقابل علاج نیست

زهرة النحاس

* زهرة النحاس * بضم نون وفتح حاء والف وسین * ماهیت آن چیزی است شبیه بکف ونمك دانه دانه که از پاشیدن آب بر روی مس تفته بهم میرسد ودر معدن مس نیز یافت میشود وبهترین آن سفید ریزه دانه آنست * طبیعت آن در قوت قریب بزنگار است * افعال وخواص آن اکال لذاع وقابض وجالي آشامیدن سه قیراط آن مسهل خلط وماء اصفر واکتحال آن با مصلحي که حدت آن را کم نماید جهت تحلیل غشاوهٔ بصر وتطور سفیدی آن با روغنها جهت رفع کری مزمن

رغرغرهٔ آن با عسل جهت ورم بارد ولهاة وملاز دومری وباروغنها ومراهمها جهت بردن کوشت زائد حتی کوشت زائد دربینی وبواسیر وتحلیل اورام مقعده وخشك نمودن دانهٔ بواسیر و زخمها و قروح خبیثه وبا شراب جهت بثور ووضح و بهق سفید و از سموم قتاله است*

زهره

* زهرة * بفتح زای وسکون هاو فتح راء مهمله وها ترنفل شامی را نامند ودرمغرب ترنفلیه نامند ومنکور خواهد شد بفارسی اسم مراره است وبعربی برزغواه اطلاق میکنند ووج رانیز مینامند

* فصـــــل الزای المعجمة مع الیاء المثناة التحتانیه *

زیبق

* زیبق * بکسر زای معجمه وسکون یا وفتح باء موحده وقاف بفارسی سیماب وجیوه وبهندی پاره وبفرنکی سلواسون نامند * ماهیت آن از جملهٔ فلزات معدنیه است وشبیه بنقرهٔ کداختهٔ متحرک ومعدن آن بلاد چین وخرتك است واکثر ازان بلاد میآورند درظرف چوبی ونیزمسموع کشته هرچند بران چندان اعتمادی نیست که درشهرنارو جنته بان که ازارض جدید ربع جنوبی است قلیلی بتعمل بعمل میآورند بدین قسم که حیوانات مردهٔ متعفن شده خصوصا سك رادرخمها پرمیکنند وسرآنها را بسته تامدتی مقرر درزیرزمین دفن میکنند پس برمیآورند درآنها سیماب میابند واکر ازایام مقرره بکذرد که برنیاورند خمها را خالی میابند ونیزمسموع شده که درمعدن طلق قلیلی تکون میبابد ودرطبقات قطعهٔ ضخیم طلق نیزمییابند واز خواص آنست که فلزات دیکررا فانی میکرداند چون بدانها رسد ولهذا ازچین درظروف چوبی که آنرا بفرنکی پیپ نامند میآورند وچون حرارت بدان رسد خود نیزفانی میکردد ودرآب وجاهای پست نمناك مجتمع میشود چنانچه جائیکه ملمع کران کار میکنند بنزدیکی آن آب میکذارند دران قدری جمع میکردد * طبیعت آن درد رم سرد ودرسوم ترکفته اند وبعضی کرم وترد انسته * افعال وخواص آن حاد وقابض چون مبرود ومرطوب المزاج درهرسالی چند روزیبی درپی درایام زمستان هرروزیك رکجبه وبتدریج تا یکدانك ازخام آنرا بخورد وبالای آن آب کوشت بیاشامد که مانع مغص ومعین زود کذشتن آن ازامعا وبرآمدن آن کردد زیرا که سیماب خام درمعده نمیماند وبزودی برمیآید جهت حفظ صحت بدن وتقویت اعصاب وهاضمه وباه درمزاجی که موافقت کند بیعدیل است وطلای مقدار قلیل آن که یکمثقال تادومثقال باشد برتارک سردرآخرهرماه درتحت الشعاع بعد ازسر تراشی که ششهفت تیغ خفیفی اندک غائربزنند بحدیکه خون برنیاید وسیماب را با آب برک تانبول ویاباآب برک ریحان ویاباآب دهان ویاباکره ماست ویابعضی ادهان مناسبه آنمقدار بمالند که سیماب کشته کردد یعنی اجزای آن متلاشی وناپدید کردد برآن بمالند تا تمام آن منجذب کردد بعد ازلمحه سر را بشویند وبعضی بعد ازهرسر تراشی لنک یاپارچهٔ صفیقی را دکنا رخود فرش مینمایند ومقداری سیماب خام را درپارچهٔ بسته بریافوخ خود میمالند وانچه ازان ریخته شد ازبالای پارچه بازجمع نموده بدستور میمالند تا قریب بیکساعت واکرآنرا باآب برک تانبول ویاآب برک ریحان ویاآب دهن یاخیرآن کشته بمالند نیزنافع است واکر درتحت الشعاع اکتفا بمالیدن نمایند نیزخوب است جهت تسخین دماغ بارد رطب وامراض حادثه ازان ومنع نزلات ومرضی که در بنکاله مشهوراست که درانف بهم میرسد وآنرا اهوا مینامند مؤثر وما لیدن اندک آن برکف مرد ودست باعث خشکی جرب رطب ودانهای آتشك است وبدستور مالیدن آن بردانهای آتشك وقروح وجروح خبیثه باروغن کاوکه با یکصد ویك آب شسته یا با موم

و روغنهای مناسبه و دود آن نیز همین اثر دارد اما باید که بعد از تنقیهٔ بدن در یکهفته مکرر بعمل آورند و دندان سن
عند اشتداد التلتهب و بی سبب و یا کم سبب تناول نمایند ولیکن باید که بدهان اعضا برسد زبد مان و حلق و دماغ و گوش نرسد
زیرا که بسیار مضر دماغ و مولد فالج و بطلان قوت سامعه و فساد قوتهای دماغی و زردی رنگ رخسار است و هوام مانند
مار و عقرب و غیر هما از دود آن میگریزند و اکر نگریزند میمیرند و طلای کشتهٔ آن با تخم خربزه و بادام تلخ جهت جرب
و حکه و رفع جمیع آثار اکله و سعفهٔ رطبه و قروح ساعیه و سائله و دفع قمل و چون با حنا و روغن بر بدن بمالند نیز جهت
دفع قمل و چون کشتهٔ آنرا بریسمانی بمالند و بر کردن و کمر و یا مو بندند مانع تکون قمل گردد و اکر بر کردن حیوانات بندند
منع تکون قردان یعنی کنهٔ حیوانات گردد و با کندر و راتینج و موم و روغن زیتون طلای آن جهت دانهای آتشک و قروح
خبیثه و اکاله از مجربات است و خاک زیبق که در ظرف آن بهم میرسد در جمیع افعال مانند مقتول آنست و در مضرت نیز
مانند آن و چون زیبق را بطعامی بسرشند و بخورد موش دهند بمیرد مقدار شربت آن از غیر مقتول تا دو درم بلکه آن
رصاص متداول زمعدل آن بسیار کرم و با حدت و از سموم قتاله و محرق اخلاط و محلل قوتها و مقطع اعضا و چون غیر
مقتول آنرا با ورق نقره خوب حل نمایند و بر مس یا برنج که صیقلی باشد و با آب لیمو آنرا خوب پاک شسته که چربی در ان
مطلقا نباشد بمالند و بر آتش گذارند که سیماب آن صعود نماید پس جلا نمایند مفضض گردد و اکر با طلا حل نمایند بر مس
و یا برنج و یا نقره بدستور بمالند مطلا گردد و نیز چون مس و یا برنج و نقره را پاک بشویند با آب خالص و آب لیمو پس سیماب
بر آن بمالند و ورق نقره و یا ورق طلا بر آن بچسبانند بچسبد یک لا ورق و یا دو لا ورق بالای هم اگر سنگین و بسیار رنگین
خواهند تا سه ورق پس زمانی قلیل بر آتش گذارند تا قدری سیماب آن صعود نماید و مهره نمایند و باز قدری بر آتش
گذارند و مهره کنند ملمع نقرئی و یا طلائی میگردد و چون زیبق را در گوش کسی بریزند او را اختلاط عقل عارض گردد
و منجر بصرع و سکته و بطلان سامعه شود و مداوای آن آنست که گوش را معکوس بطرف زیر دارند و میلی از رصاص و یا مس
در گوش کنند تا زیبق بر آن بچسبد و بر آید و اکر بیکدفعه تمام آن بر نیاید دو دفعه و سه دفعه تا تمام آن بر آید چون زیبق را
بسوزانند که مانند رماد گردد و با ادویهٔ مناسبه خلط نمایند جهت قولنج خصوصا ایلاوس مفید است و نزد بعضی که زیبق
خورده باشد اکر غیر مقتول است بزودی بر آید بمحض آشامیدن آب گوشتهای چرب مزلق و اکر مقتول است و او را وجع
بطن و مغص شدید و ثقل زبان و احتباس بول و تورم جسد عارض گردد علاج او آنست که شیر تازه دوشیده بنوشد و قی
کند و با جمیز و افسنتین و بزر کرفس و یا شراب و یا فودنج جبلی و یا زوفای خشک و آشامیدن مرقهای چرب مفید و سائر
تدابیری که در زنجفر و اسفیداج مذکور شد و چون غیر مقتول آنرا بر پارچهٔ کرباسی بمالند و بطریق عصابه کسیکه بر سر او
شپش بسیار باشد بپوشد و بر بندند شپش بسیار در آن آید و بمیرد و در چند مرتبه بالکل برطرف گردد و دستور تصفیه
و حب و دواء و دهن و ضماد و عقد و تقطیر و طلی و مراهم و معجون آن در قرابادین مذکور شد و اطبای فرنگ سیماب را مکلس
مینمایند بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه و مکلس کردهٔ آنرا زملک خردمیا رزند خصوص فرانسیس و میگویند جهت آتشک
و قروح خبیثه و تقویت قوی و ارواح و حرارت غریزیهٔ ضعفا و پیران نافع و طریقهٔ استعمال آن آنست که تا پنج روز یا هفت
روز یا نه روز روزی یک حب آن که بقدر فلفلی است صبح ناشتا ببلعند و از حموضات و لبنیات و بقولات اجتناب نمایند
و سرکه و دهن جوشش نماید آن زمان ترک نمایند بعد از آن نیز تا مدت سی چهل روز پرهیز نمایند

زيتون بفتح زاي وسكون يا وضم تاي مثناة فوقانيه وسكون واو ونون * ماهيت آن بري وبستاني ميباشد بستاني آنرا درخت بزرگتر وبرگ آن آبدارتر وسبزتر از بري ودرخت آن بعد از چهلسال ثمر ميدهد وگويند تا هزار سال ميماند و گويند برگ زيتون جبلي نيز مانند برگ زيتون بستاني است * طبيعت رسيدهٔ آن گرم در اول وبا قوت قبض ونارس آن سرد وبغايت خشك وسياه آن گرم وخشك * افعال وخواص آن سريع الاستحاله بسودا وصفرا وتازه وياقوتي رنگ آن مرخي معده ومغثي وبهترين آن سبز رسيدهٔ آنست كه در آب نمك پرورده باشند وبا طعام خورده شود نه قبل ونه بعد از ان ودرين وقت مقوي معده ودابغ آن ومشهي وحابس طبع ومبهي ومورث بيخوابي ولاغري است مصلح آن مغز گردكان وبادام وروغنها وسركه وگويند مضر شش ومصلح آن عسل ومدامت آن محرق اخلاط مصلح آن شيرينيها است وضماد آن جهت رفع سبوسهٔ سر وضماد نارس آن جهت سوختگي آتش وطلاي دانهٔ آن با پيه وآرد كندم جهت برص ناخن وبخور سياه رسيدهٔ آن بادانه جهت ربو وامراض شش نافع وبرگ آن در دوم گرم وخشك وضماد آن جهت غرب چشم واورام حاره و التيام پوست سر كه منقطع شده باشد وجمره وجمر ونمله ومنع سعي وزياده شدن آن وشري ونار فارسي وبا عسل جهت داحس وبا آرد جو بر ما تحت ناف وطلاي آن جهت اسهال وخائيدن آن جهت قلاع دهان وضماد پختهٔ آن با آب غوره بعد يكه بقوام عسل رسد جهت دندان كرم خورده وريزانيدن آن ومضمضه با آب طبيخ آن جهت درد دندان كرم خورده وآشاميدن مطبوخ آن در شراب جهت نقرس ومفاصل وحقنه با آب مطبوخ آن جهت قروح باطني ومقعده ورحم وعصارهٔ آن با نعال مذكوره مانند برگ آنست وحمول آن جهت قطع سيلان رحم ونزف الدم آن وضماد خام آن جهت برآمدگي حدقه وقطع ريختن مواد بچشم وتاكل پلك آن نافع ودر اخل شيافات كل اجفان مينمايند وچون مغز دانهٔ آنرا با پيه وآرد بيا ميزند وبر برص ناخن كذارند زائل سازد وبيخ درخت آنرا چون با قدري برگ آن بجوشانند وبدان مضمضه نمايند جهت تسكين درد سر ونطول آن جهت زكام وتحليل رطوبات وبخار آن جهت اخراج رطوبات دماغي از بيني بغايت مؤثر وتعليق بيخ آن بالخاصيت جهت سم عقرب مجرب وچون شاخهاي با رنگ وبرگ تازهٔ آنرا در كوزهٔ كنند ودر كورهٔ كوزه گري كذارند تا بسوزد پس از كوزه برآورده شراب بر ان بپاشند وبار ديگر بسوزانند امانه با آن حد كه رماد گردد بلكه احراق كمي بايد گويند در جميع افعال قويتر از توتيا است ورماد برگ آن با سركه جهت عرق النسا بر بالاي عرقوب از جانب وحشي بقدر چهار انگشت جهت قرحه نمودن موضع آن ورفع آن علت از مجربات گفته اند وضماد مدقوق برگ شاخ اقسام زيتون را نيز درين امر مجرب دانسته اند ورطوبتيكه از شاخ تازهٔ آن كه در حين سوختن برمي آيد جهت جرب وسبوسهٔ سر وقروح آن ونطول طبيخ همه اجزاي آن جهت صداع وشقيقه ودر وارو پاشيدن آن در خانها جهت گريزانيدن هوام ونگاهداشتن عصاي چوب آن جهت قبول عامه وقضاي حوائج وبركت مؤثر وضماد ورماد آن با عسل وآب ثمر آن جهت داء الثعلب وداء الحيه وسعفه وجوششهاي نافع ومضمضه با آب ونمكي كه زيتون دران خيسانيده باشند جهت استحكام دندان ولثه مفيد وصمغ آن در صورت شبيه بسقمونيا ومائل بسرخي است * طبيعت آن در اول گرم ودر دوم خشك * افعال وخواص آن در تقويت ذهن قويتر از كندر وجهت سعال مزمن واخراج بلغم ورفع رطوبات جراحات وبا مرهمها جهت روييدن گوشت مؤثر وصمغ بري آن قويتر ومدر بول وحيض وحمول آن جهت جرب متقرح رحم وسنون آن جهت تسكين درد دندان كرم خورده مفيد وعصارهٔ برگ زيتون كه برگ آنرا

بکوبند و بران شراب یا آب بپاشند و بفشارند زیکدانه تا منعقد وخشک گردد جهت سیلان رطوبات و نشف آنها
بهتر از ماثور ادویه است *

زیتون الماء

* زیتون الماء * زیتونی است که نزدیک آبها روید در جمیع افعال ضعیفتر از سائر انواع و بعضی گویند زیتونیکه
در آب و نمک پرورده باشند مسمی بزیتون الماء است *

زیت

* زیت * بفتح زای و سکون یای مثناة تحتانیه و تاء فوقانیه * ماهیت * آن روغن زیتون است و از مطلق آن مراد زیت
عذب است که از زیتون رسیده گیرند و مغشوش و غیر مغشوش میباشد و علامت غیر مغشوش آن آنست که اجزای آن
زود برسطح بدن منتشر گردد و از هم منقطع نگردد بخلاف مغشوش * طبیعت آن در دوم گرم و با یبوست و قبض و قول
برطوبت آن بی اصل و مغشوش آن که در آب گرم ریزند و خوب برهم زنند و بگذارند تا بالای آب آید و سرد گردد و نو
برد ازند گرمی آن کمتر و الطف و بیلذع * افعال و خواص آن آشامیدن چهار درم تا مثقال آن با یکرطل آب گرم یا
با ماء الشعیر مسهل قوی و جهت درد اعضا و عرق النسا و با شراب و آب گرم جهت رفع قولنج و مغص و اخراج کرم معده و
تفتیت حصاة و ادرار بول و عرق و اوجاع مفاصل و عرق النسا و ورک و غیرها و قی کردن بآن جهت دفع سمیت ادویه و
حقنه بآن جهت رفع قولنج و رمی و حدت و درد کمر و مفاصل و عرق النسا و تدهین بدن جهت اوجاع بارده و با مرهمها
جهت التیام و اصلاح زخمها مفید مقدار شربت آن تا هفت مثقال و چون یکسال از ساختن آن بگذرد و بعضی گویند چون
شش سال بگذرد آنرا زیت العتیق نامند * طبیعت آن گرمتر از غیر عتیق آنست * افعال و خواص آن محلل و
ملین طبع و بشره و مصلح ادویه و مضعف قوتهای آنها و مانع جمود اعضا و رافع ضرر سرما و اکتحال آن مقوی بصر و رافع بیاض
رقیق و جرب و سلاق و در نزول آب قائم مقام قدح و چون گرم نمایند و بر موضع عقرب گزیده بمالند تسکین الم آن دهد
و چون زیت تازه را بجوشانند تا بنصف رسد بدل عتیق میگردد و آنچه از هفت سال بگذرد بهتر از روغن بلسان یافته اند
و هرچند کهنه تر شود قویتر میگردد و گویند تا چهل و هزار سال قوت آن باقی میماند و چون زیت را با هم وزن آن آب
بجوشانند تا آب بسوزد و همچنین تجدید کنند تا شصت مرتبه پس آن روغن را چندان بجوشانند تا بنصف رسد بمراتب
شتی بهتر از روغن بلسان دانسته اند و از اسرار عجیبه شمرده اند و آنچه از زیتون نارسیده گیرند آنرا زیت الانفاق
نامند و بهترین آن آنست که بی لذع و حدت باشد * طبیعت آن معتدل و با قوت قابضه و گویند در آخر اول سرد و خشک
* افعال و خواص آن مسمن بدن و مقوی لثه و دندان و اعضا و موافق معده و صاف کننده اخلاط و مفتح سدد و قاطع
عفونت و مانع ادرار عرق و جهت تفتیت حصاة و ادرار بول نافع و مغسول آن موافق درد اعصاب و مواد حاره و نیکو
کردن رنگ رخسار و گویند چون بیست و دو درم آنرا بامثل آن عسل و ثلث آن کندر و روغن شونیز بالمناصفه در حمام سه
روز بیاشامند و در آن روز آب سرد نیاشامند از جمیع دردهای بارده و خدر و فالج و امثال آنها نجات یابند و پیران چند ساله
را باعث هیجان شهوت باه شود و مجرب دانسته اند روغن زیتون متعفن یعنی دهنیکه از زیتون متعفن گیرند مولد خلط
فاسد و بسیار مضر و مولد حکه مصلح آن شربت بنفشه * روغن زیتون بری زیاده از سائر افعال و خواص قائم مقام روغن
گل سرخ دانسته اند رادع و مبرد و مانع عرق و حافظ سیاهی موی و انتشار آن و مقوی دندان متحرک و مانع سیلان
رطوبات لثه و قاطع خون لثه است و جمعی مطلق روغن زیتون را در افعال مذکوره نافع میدانند و مخصوص بروغن درن

نرمی ندا شته اند وتند همین بدان هر روز مانع پیری ونیکو کنند ۀ موی ومانع اسقاط آن وقاطع تعفن اخلاط وتقویت اعضا

وزیت رکابي زیت عذب وزیت الانفاق واهل عراق آن هردو را زیت رکابي نامند جهت آنکه رکاب بکسر رای مهمله وکاف والف وبای موحده که نام ابل است وچون ازشام آنرا بر بشت شتر بار کرده بآنجامیبرند لهذا زیت رکابي نامند وآنرا زیت فلسطیني نیز نامند وغلط کرده کسیکه آنرازیت مغسول دانسته دستور کردن روغن زیتون آنست که زیتون را در آفتاب اندازند ویا در ظرف کرده در تنور گرم کذا رند تا پژمرده ونرم کردد پس کوبیده روغن آنرا فشرده بگیرند ویا آنکه در آب بجوشانند تا پخته کردد ومالیده صاف کرده آنرا باز بجوشانند تا آب بسوزد وروغن بماند اما احتیاط نمایند که روغن نسوزد وآنچه را بر آن نمك مالند وبکذارند تا نرم کردد پس مالیده فشرده دهن آنرا بگیرند زیونی است

زیتانا

* زیتا ر * بفتح زا وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح تای مثناة فوقانیه والف وراء مهمله بعربي عکرة الزیت نامند * ماهیت آن ثفل روغن زیتون است * طبیعت آن باندک حرارت وچون بسیار طبخ دهند خصوص در ظرف مس تاغلیظ کردد وبعد از آن بفشارند ونکاه دارند طبیعت آن در دوم کرم * افعال وخواص آن قویتر از حضض است لطوخ آن باشراب وماء العسل جهت درد دندان وبا نقیع ترمس جهت جرب مواشي ودواب نافع وکویند هرچند کهنه تر شود بهتر میکردد ودر افعال قویتر ودر ابدان مرطوبین مولد قروح وضماد تازهٔ آن باآب جهت درد مفاصل وعرق النسا ونقرس واستسقا والتیام والتحام زخمهای ابدان لاغر خشك نافع است

زیت السودان

* زیت السودان * بضم سین مهمله وسکون واو وفتح دال مهمله والف ونون * ماهیت آن روغن ثمری است که زیت الهرجان واهل مغرب اقصی ارجان وارقان خوانند درخت آن دو نوع است یکی کوچك که بادام کوهی است وبشیرازی بخرك وبعربي لوز البربر نامند ودوم بزرك خاردار وثمر آن نیز مانند بادام کوچك وروغن از آن کیرند وطعم روغن آن شیرین وخوشبو است وبشیرازی درخت آنرا ارجن خوانند ودر عراق تنکس وبادام کوهی وخار آنرا اد وابه میخورند * طبیعت آن در دوم کرم ودر اول تر وکویند خشك است * افعال وخواص آن مولد خون صالح وملطف اخلاط ومحلل فضلات ومفتح سدد وجهت امراض سوداوی ومالیخولیا مانند جنون ووسواس وفالج وخدر ورام بارده نافع وصاحب اختیارات بدیعي نوشته که زیت السودان غیر زیت هرجان است وآن زیتی است که از بلاد سودان آورند

زیرباج

* زیرباج * بکسر زای وسکون یا وراء مهمله وفتح بای موحده والف وجیم معرب زیربای فارسي است * ماهیت آن بطریق مذکور در شفاء الاسقام آنست که کوشت را بقدر یکرطل ریزه ریزه کنند واکر مرغ است از بند بند جدا کرده وبادارچیني ونخود مقشر وروغن کنجد تازه وآب بجوشانند تا پخته کردد ونیم رطل سرکه وربع رطل جلاب یا شکر سفید ویك اوقیه مغز بادام کوبیده ودر کلاب شیره کرفته ویکدرم کشنیز خشك وبوزن آن عود هندی وسداب وقلیلی زعفران داخل کرده مرتب نمایند وبقول شارح اسباب وعلامات آنست که بکیرند پیاز را وبکوبند ویا ورق کنند وکشنیز خشك کوبیده در روغن بادام بریان کنند وآب داخل کرده درجوش دهند تا پخته کردد پس قلیلی سرکه وشکر سفید واندک مری وکشنیز وزیرهٔ کرماني در آن داخل نمایند * طبیعت آن معتدل مائل بسردی * افعال وخواص آن لطیف وموافق امزجهٔ اصحاء وصفراوی مزاجان وکبد حار ومسکن مرهٔ صفرا ومحدث اخلاط ومفرح ومقطع بلغم ومفتح سدد وجهت تبهای نائبه وشطر الغب نافع مضر امزجهٔ بارده است

باب دوازدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها سین مهمله است

فصل السین مع الالف

ساج

* ساج * بفتح سین والف وجیم بهندی صال وساکون نیزنامند * ماهیت آن درختیست هندی بقدر درخت چنار وسرخرنگ وصلب مائل بسیاهی وکثیرالورق وخشبو وبرگ آن بزرگ وعریض واندک طولانی وثمرآن بقدر فوفلی و پستهٔ واندک طولانی ودرکوهستان میشود وثمرآنرا جوش داده میخورند * طبیعت چوب آن در دوم سرد وخشک وبااندک حرارت * افعال وخواص آن ضماد سائیدهٔ آن باآب سرد جهت درد سرحار وتحلیل اورام حارهٔ دموبه وصفراویه خصوصا باآب اشیای بارده وخوردن نشارهٔ آن جهت تسکین تشنگی والتهاب معده وباماء العسل جهت اخراج صفرا وبلغم وکرم معده قوی الاثر وطلای محرق آن که بعد از احراق درآب مامیثا وامثال آن اندازند پس سائیده طلا نمایند جهت ورم اجفان وتقویت باصره وحدقه نافع مقدار شربت آن ازیکمثقال تا سه مثقال مضرجگر مصلح آن عناب است وپوست آن قابض وزمخت ضماد آن باعث خشونت جلد بدن وروغن ثمرآن غلیظ وخشبو جهت دراز کردن موی ورفع خارش بدن مفید وگویند چون نافهٔ مشک را دران کذارند حافظ بوی آنست ووزن آنرا زیاده میسازد *

ساداوران

* ساداوران * بفتح سین والف وفتح دال والف وواو وراء مهمله والف ونون معرب ازسیاه داران است یعنی سیاهی درختان چه دارلغت فارسی درختاست والف ونون برای جمع است وبعربی سوادالحکام نامند بجهت آنکه قسمی مداد ازان ترتیب میدهند وآنرا سوادالقضاة نیزگویند * ماهیت آن چیزی سیاه مائل بسرخی وبراق شبیه بشبح وبااندک تلخی ودرجوف درختان هند وبلاد حوالی آن بهم میرسد وگویند انچه از درخت نارجیل بهم میرسد بهتراست وانچه تحقیق شده ازسمت خطامی آورند وبهندی کوی خطائی نامند وصاحب منهاج گوید صمغی است وصاحب جامع گوید چیزیست مانند صمغ که دراندرون بیخ درخت گردکان که مجوف شده باشد یابند وصاحب اختیارات بدیعی گفته چیزیست که درمیان درخت بطم کهنه یافت میشود وآنرا آس بن نامند وگفته که صاحب جامع ازدرخت جوزیعنی گردکان تا درخت بطم سهو کرده وبالجمله ازادویهٔ مجهولة الماهیة است وبهترین آن آنست که چون آنرا بشکنند اندرون آن براق وچون درآب گرم زمانی بخیسانند محلول آن برنگ اشقرباشد وطعم آن بااندک تلخی بود * طبیعت آن در دوم سرد وخشک وبااندک حرارت معتدله * افعال وخواص آن رادع اورام حاره وباآب بارتنگ قاطع نزف الدم ومدامت شربا وضمادا حابس اسهال دموی والتیام دهندهٔ زخمها وباسرکهٔ شراب جهت ورم قصیب وانثیان وباشراب جهت تحلیل اورام بارده ومحلول دومثقال آن درآب برگ مورد تازه که روغن مورد درسه مثقال داخل کرده برموبمالند جهت تقویت بیخ ومنع اسقاط آن وبا روغن مورد جهت منع ریختن موی مؤثر وبغایت مسود آنست وفرزجهٔ آن باسرکه وحقنهٔ آن بی سرکه جهت قطع خون حیض وتقویت رحم ورفع اسهال نافع ومداومت خوردن آن مولد سودا مصلح آن شکرمقدار شربت آن یکمثقال بدل آن دووزن آن مورد است *

سازج

* سازج * بفتح سین والف وذال معجمه وجیم هندی پتروتیزپات نیزنامند * ماهیت آن برگ درختی هندیست باریک طولانی ازبرگ بید عریضتروضخیم تروخوشبو واندک تند طعم وزردرنگ واندک خشن وپنج خط طولانی ازطول ازبیخ برگ آن رسته تا بسربرگ رسیده یکی ازوسط ودو درکنار برگ ودو درمابین کنار ووسط وخطوط باریک درعرض

برگ چنانچه در برگهای درختان کرا شجار میباشد و درخت آن بلند و بزرگ و چوب آن نیز خوشبو و پوست آن شبیه بسلیخه میباشد و بجای سلیخه میفروشند و منبت آن اکثر در کوهستان ها است و در کوهستان سلهت که شمالی و شرقی بنگاله واقع است و درخت آنرا از آنجا احیانا بمرشدآباد و غیر آن نیز میآورند و گویند در غیر بلاد هند نیز بهم میرسد و لیکن اصل ندارد و قوت آن تا سی سال باقی میماند و بهترین آن تازهٔ تند بو تند طعم آنست که فاسد نشده و شور مزه نباشد و بوی آن شبیه ببوی اسارون و وج و ایرسا بود * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن حافظ ارواح و اخلاط و مفرح و مسمن و محلل ریاح امعا و مصلح حال معده و مقوی احشا و مفاوم در بول و حیض و شیر و عرق و جهت وسواس و جنون و وحشت و تقویت حواس و سیلان آب دهان و بد بوئی آن که از شرکت معده باشد و خفقان و وجع فواد و درد جگر مزمن و امعا و ریاح و استسقا و یرقان و سپرز و تفتیت حصاة و عسر ولادت و اخراج مشیمه و دفع مرة سودا و منع داء الحس و جمیع امراض مقعده و رحم و اکتحال آن بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه جهت بیاض و سلاق و ظلمت بصر و ناخنه نافع و نگاهداشتن آن همیشه در زیر زبان جهت لکنت زبان و بد بوی دهان که بمشارکت معده باشد مفید و ضماد کوبیدهٔ مطبوخ آن در شراب جهت تحلیل اورام اجفان و طلای آن با سرکه جهت رفع بد بوئی زیر بغل و کنج ران و بخور آن جهت رفع عسر ولادت و مشیمه و گذاشتن آن در میان جامه و اقمشه جهت منع کرم زدن آن موثر و در سائر قوی و افعال قریب بسنبل الطیب و از آن ضعیفتر مضر ریه مصلح آن مصطکی و مضر مثانه و مصلح آن شربت به مقدار شربت آن در مطبوخات تا یکمثقال و در معاجین تا نیم مثقال بدل آن در وزن آن سنبل هندی و گویند ساذج و یا طالیسفر است

ساکودانه

* ساکودانه * بفتح سین مهمله و الف و ضم کاف عجمی و واو و فتح دال و الف و فتح نون و ها * ماهیت آن دوائیست که در جزیرهٔ دهنا سری و شهر نار و جنک سیلان و مرکی و کده و ملاخا که از جزائر زیر باد اند پیدا میشود درخت آن مانند درخت سونبهل که درخت هندیست که از ثمر آن نوع پنبه بهم میرسد و پوست آن بسیار ضخیم و استخوان آن نازک و خود مردمان آنجا اولا پوست سخت بالای آنرا دور می کنند و آردی دانه داری از چوب ترتیب داده بران درخت میکشند از ان دانها و مانند فتیله نیز چیزی جدا میشود آنها را خشک کرده دانها را میفروشند و فتیله مانند را که کم بهاست بمصرف خود می آورند و بقول دیگر کرم ایست که در جوف درختی در ان ما مکنه میشود برمی آید آنرا با آب خمیر کرده حبوب بسیار صغار مانند نخود خشخاش میسازند و میفروشند * طبیعت آن گرم در دوم و تر در اول * افعال و خواص آن مقوی و مبهی و منعظ و مسمن بدن و ملین طبع است و دستور آشامیدن آنست که قدری از ان را با شیر تازه دوشیده مانند شیر برنج طبخ نموده بقند یا نبات شیرین کرده بیاشامند و کسی را که شیر موافقت نمیکند یا در بیماریها در آب پخته و با نبات شیرین کرده میخورند مقدار شربت آن از ده مثقال تا بیست مثقال است

سالامندرا

* سالامندرا * بفتح سین والف ولام و الف و فتح میم و سکون نون و فتح دال و راء مهملتین و الف اسم یونانی نوعی از عظایه است و بترکی بیلاله اغوه یرن نامند * ماهیت آن حیوانیست شبیه بمار و دست و پا دارد و دستهای آن کوتاه تر از پاها و گردن آن باریک و دم آن کوتاه و بزرگتر و بعضی ترا ز سام ابرص و لون آن ابلق از زردی و سیاهی و بطی الحرکة و اکثر سر و دم آن سیاه میباشد و گویند آتش در ان تاثیر نمیکند و اگر در تنور اندازند آتش تنور افسرده گردد و این اصلی ندارد و نیز گویند چون سنگ بروی زنند کارگر نشود * طبیعت آن بغایت گرم و خشک * افعال و خواص آن

یکمثقال آن از سموم قتاله است مانند ذراریح و مسخن و معفن و مقرح جلد و روغنی که دران مهرا پخته باشند ستر ند ؟
موی و مقرح عضو و چون دست و پای آنرا قطع کنند و احشای آنرا اخراج نمایند و در عسل چند روز بعد ازان مالیدن
آن عسل جهت درد مفاصل و اورام بارده نافع و علامات کسیکه آنرا خورده باشد کزاز و خدر و درد معده شدید و ورم
شکم شبه باستسقا و احتباس بول و ورم زبان و زوال عقل و تبدیل رنگ بدن بسیاهی و بنفشی مانند بادنجان و از کزیدن
آن نیز همان اعراض طاری گردد و معالجه و تریاق آن علاج و تریاق ذراریح است ولعوق راتینج و علک البطم با میعه
و جنطیانا و عسل باقه و عسل و آشامیدن طبیخ کمافیطوس و خوردن تریصی که دران کمافیطوس پخته باشند و خوردن برگ
سوسن در روغن زیت پخته و مرق ضفادع و مطبوخ با اصل ترصعنه و تریاق آن تخم سلحفاة بری یا بحری در آب شیرین پخته است

* ساماں * بفتح سین و الف و فتح میم و الف و نون * ماهیت آن نوعی از برد یست که بفارسی بوریا نامند بسیار نرم
و باریک و مائل بزردی و ازان حصیر ترتیب میدهند * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن جلوس
بران باعث نرح و جهت رفع بواسیر نافع و سوخته آن قاطع نزف الدم است

* سام ابرص * بفتح سین و الف و میم و فتح الف و سکون باء موحده و را و صاد مهملتین بشیرازی ماترنک و باصفهانی
مالالی و بهندی چهپکلی و در بنگاله تکتکی نامند * ماهیت آن اسم وزغه است ولیکن مصطلح آنست که بری آنرا سام ابرص
و بلدی را وزغه مینامند که بفارسی چلپاسه و آن کوچکتر از چلپاسه و شبیه بحردون و بانقطها است و سمیت آن مثل سمیت
چلپاسه نیست و بهترین آن آنست که در بستانها باشد * طبیعت سرد و نوع آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص
آن ضماد کوبیده آن برا عضا جاذب پیکان و خار و رافع ثآلیل و نملیه و مسماریه و کل اشتن جگر خشک آن بر دندان
کرم خورده مسکن درد آن و طلای خشک آن باروغن زیتون بر سر و غیر آن جهت رویانیدن مو و رفع احتباس بول
و چون شکافته بر موضع عقرب گزیده گذارند وجع آنرا تسکین دهد و قطور زبد آن و خون و بول آن باندک مشک در
احلیل جهت رفع فتق صبیان بسیار موثر و همچنین جلوس در طبیخ آن مضر اثر دارد و خوردن آن مورث سل و امراض
ردیه مصلح آن شربت ریباس و امثال آنست * فصــــــل السین المهملة مع الباء الموحدة *

* سبج * بفتح سین و باء موحده و جیم در آخر معرب شبه فارسی است و آنرا سبق و شوق نیز نامند * ماهیت آن سنگی
است سیاه و براق و زرد شکن و سبک و از بلاد هندوستان و هند و جبال شام خیزد بهترین آن بسیار سیاه براق صافی رخو آنست
* طبیعت آن در دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن خوردن آن جهت خفقان و کشودن سده و تقویت
معده و تفتیت حصاة و بکداشتن آن با شراب مقوی باصره و دل و اکتحال محرق مغسول آن با عسل جهت جلای بصر و رفع
غشاوه رقیق و تقویت قوت باصره بغایت نافع و بدستور میل آنرا در چشم کشیدن و پیوسته دران نگاه کردن مانع نزول
آب و مقوی باصره مشایخ و نگاهداشتن آن با خود بطریق انگشتری و غیر آن جهت رفع چشم بد و تعلیق آن برسر رافع درد
سر و نگاهداشتن قطعه آن که بقدر یکمثقال باشد جهت رفع نزع و وحشت آزموده است و گویند چون سوره لم یکن بر صفحه
آن بقلم خفی و سطور دقیقه چند نویسند و صاحب لقوه پیوسته دران نگاه کند و در غیر آن نظر نکند در یکروز لقوه آن زائل
گردد و از مجربات شمرده اند و ارسطو گوید کسانیکه مسن باشند و در چشم ایشان ضعفی باشد و یا مانند خیالی و یا حبابی
و یا مگسی و یا ابری در پیش چشم ایشان آید آئینه ازان سازند و اکثر دران نظر کنند زائل گردد و طلای مسحوق آن

با آب برمد اکرجهت ادراربول مجرب مضر مورز مصلح آن آب انجبرو صاحب اختيارات بديعي د ونوع نوشته که یکی را ازد ربند قفچاق میآ رند وآن آبیست که بمرور ایام منجمد میکرد د ونوع دیکررا ازجیلان میآ ورند و این کانی بود و بهترین آن نوع اول است ونوشته که آورده اند که آن با آتش برافروخته میکرد د مانند هیزم وبوی آن مانند نفط است

* سپستان * بفتح سین وکسرنا وسکون سین مهمله وفتح تاء مثناة فوقانیه والف ونون لغت فارسی است بعربی دبق و بهندی لسوره نامند ومعنی سپستان اطباء انکلیه است بجهت شدت نفع آن ازبرای کلیه وآنرا مخاطه مخاطیا نیزنامند * ماهیت آن ثمردرختی است ودونوع میباشد یکی بزرک بقدر آلو ودراندرون متصل بتخم آن لعابی وتخم آن ازلحم آن جدا ودوم ازان کوچکتر وتخم آن چسپیده بلحم آن ولعاب این کمتروشیرین تراز نوع بزرک وهردونوع درخوشه میباشد ودرپختکی ورسیدکی زرد وبعد ازخشکی سیاه رنک وبهترین آن بالیده رسیده تازه بحرینی آنست ودرخت آن بزرک تا بقد وقامت وزیاده بران تا پنج شش قامت ورنک ساق آن سفید وشاخهای آن سبز وبرک آن مدورو بزرک واندک خشن ودر بلدان حاره بسیار بهم میرسد ودراکثربناد رفارس ونواح آن کثیرالوجود * طبیعت آن درحرارت وبرودت معتدل ودراول تر * افعال وخواص آن نکاهداشتن آن دردهان وفروبردن آب آن وآشامیدن آب نقیع آن ویا مطبوخ آن جهت تلهب سینه وحلق وآورام آن وخشونت صوت وسرفهٔ حار یابس وکرفتکی آواز وتسکین حدت صفرا وعطش وحرقة البول حادث از حدت صفرا واخراج کرم معده واسهال محرورالمزاج ومواد سوداوی وبلغم شورواصلاح ادویهٔ مسهله وتبهای حارهٔ صفراویه ودمویه وبلغم شور وسحج عارض ازشرب شراب حادوازادویهٔ حاده نافع وقلیل الغذا ومولد رطوبات بلغمیه ومزلق انچه درامعا است خصوصا تحقن بآب مطبوخ آن وضماد مطبوخ آن دردوشاب جهت کشودن دمل مجرب مقدارشربت آن ازسی عدد تا ده مثقال مضعف معده وکویند مضر جکراست مصلح آن درم وودین برک کل مرح ودرغیرآن عناب بدل آن خطمی است وچون چهارپنج عدد برک نورستهٔ آنرا ریزه ریزه کرده شب درآب بخیسانند وصبح مالیده صاف کرده بیاشامند جهت جریان منی وقرحهٔ احلیل ومثانه که بفارسی سوزنک وبهندی سوزاک نامند نافع وذرور پوست سوختهٔ خشک آن جهت تسکین وجع وزخم بآتش سوخته مفید *

* سپیه * بفتح سین وکسرباء فارسی وسکون یا وها بلغت فرنکی نام ماهی است * ماهیت آن ماهی است که دردریا بهم میرسد استخوان آن بسیار صلب وزرکران بران نقش حلی وزیور رکنند ودران نقره وطلاکداخته میریزند واطفال برلوح آن مینویسند ولحم ومغزآن سفید ونرم وبرسورخ مانند اسفنج ودرجوف آن بجای خون آب بسیار سیاهی میباشد وهرکاه ماهی دیکریا شخصی وصیادی قصد آن میکند ازان آب سیاه قدری درآب میریزد وآب سیاه میکرد د بحدیکه چیزی دران نمی نماید وآن ماهی خود میکریزد وچون سیاهی جوف آن رادرچراغ افروزند مانند روغن مشتعل کردد واکردرخانه چراغی دیکرنباشد کویند آن خانه پرازکل وبنظرمیآید وکویند بیضهٔ آن جهت تفتیت سنک مثانه وکلیه وادرار بول نافع است

* فصل السين مع الخاء المعجمة *

* سخار * بفتح سین وخا والف وراء مهمله * ماهیت آن کیاهی است شبیه باذخر وبرشاخ وتلخ وبدبو * طبیعت آن درسوم کرم وخشک * افعال وخواص آن جهت صرع وسکته وفالج وتقطیع بلغم لزج ورياح وتقويت معده وانهضام طعام وتفتیح سدهٔ جکر مضر محرورین مصلح آن ربوب ترش مقدارشربت آن یکمثقال بدل آن یکوزن آن ونیم آن اذخراست

* سحاله * آنچه از فلزات بسوهان جدا کنند که بفارسی براده نامند و آنچه در حین کوفتن از آن ریزد

* فصل السین مع الدال المهملة *

* سداب * بضم سین وفتح دال و الف و باء موحده و بذال معجمه نیز آمده لغت عربی است و بیونانی فیجن و در تنکابن ودیلم پیم و بهندی سانول و ساتری و بلغتی زونیجی و بنگالی تتلی نامند * ماهیت آن سه نوع است بستانی و بری و جبلی درخت بستانی آن تا بقدر ذرع و پرشاخ و برگ آن ریزه و بدبو و بسیار سبز گویا بر آن غباری نشسته و گل آن زرد وتخم آن در غلافی و سه عدد بهم پیوسته مثلث شکل و بهترین آن بستانی سبز تازه تند بو که قریب بدرخت انجیر روئیده باشد

* طبیعت آن در سوم گرم و خشک و تازهٔ آنرا گرمی و خشکی کمتر تا دوم * افعال و خواص آن در کافی از حضرت ابوالحسن عم وارد است که سداب زیاده میکرداند عقل را و از آن حضرت عم و حضرت ابی جعفر عم نیز وارد است که سداب زیاده میکرداند عقل را و توفیر مدد قوت دماغی را ولیکن آب پشت را متعفن میکرداند و نیز وارد است که جهت وجع گوش نافع است و اطبا گفته اند با تریاقیت و مفتح سدد و محلل ریاح و نفخ و مقوی معده و مشهی طعام و مدر حیض و بول و مخرج فضول بسیار و مجفف منی و مسقط جنین و قاطع باه اعضاء الراس والصدر و الغذاء والنفض و غیرها جهت امراض دماغی و عصبانی مانند فالج و رعشه و تشنج امتلائی و اوجاع مفاصل و عرق النسا شربا و ضمادا و جهت سینه و یرقان و طحال و قولنج ریحی و تفتیت حصاة و بواسیر و امراض مقعده و رحم شربا و آشامیدن آب برگ طبیخ آن با عسل بقدر دو اوقیه تا سه اوقیه جهت فواق مجرب و با شبت خشک جهت تسکین درد پهلو و سینه و تنگی نفس و سرفهٔ مزمن و تسکین مغص و ورم حار رئه و وجع مفاصل و عرق النسا و لرز تبهای بارده و مطبوخ آن در زیت جهت اخراج کرم معده و مطبوخ آن در شراب که شراب بنصف رسیده باشد جهت رفع استسقای لحمی و بدستور ضماد آن با مطبوخ انجیر و بدستور با انجیر و نمک برورده آن و با نمک جهت حدت بصر و خائیدن برگ آن رافع بوی پیاز و سیر از دهان و قدر قلیل آن مقوی هاضمه و مشهی و جشا آورنده و با انجیر و گردکان جهت سموم مشروبه و سموم هوام و مداومت آن هر روز بقدر یک درم جهت ازالهٔ فالج و رعشه و تشنج مجرب و خوردن تخم آن و بدستور حمول آن بعد از جماع مانع آبستنی و مقاوم جمیع سموم مداومت خوردن برگ و تخم آن باعث سقوط جنین و همچنین حمول و بخور آن و مداومت بوئیدن آن باعث ضعف بصر و حواس و تاریکی قلب و ضماد برگ آن جهت ازالهٔ درد گزیدن عقرب و رتیلا و سگ دیوانه مفید و مانع حمل و قطور عصارهٔ آن در گوش جهت دوی و طنین و ثقل سامعه و قطور آب مطبوخ آن با سرکه در بینی اطفال جهت رفع ام الصبیان و قطع رعاف و بدستور نفوخ برگ خشک آن در بینی قطع رعاف نماید و ضماد آن با روغن گل و خل خمر جهت تسکین صداع و با ورق الغار جهت ورم انثیان و با موم و روغن مورد جهت بثور و با شبت و عسل جهت توباروشستن عضو با آن و نطرون جهت دفع بهق سفید و اقسام ثآلیل نافع و احتقان آب مطبوخ آن جهت رفع قولنج و چون آنرا در روغن زیت طبخ دهند و مثانه را بدان تکمید کنند ادرار بول کند و با خود داشتن آن باعث گریختن حیوانات موذی صاحب شامه است و عصارهٔ آن در سائر افعال مانند برگ آنست و قطور و اکتحال آن با آب رازیانه و عسل در چشم جهت رفع ضعف آن و باعث حدت نور باصره و چون آنرا در پوست انار گرم کنند و در گوش بچکانند جهت تسکین درد آن و طلاء محلول آن در سرکه و سفیداب و روغن گل سرخ جهت حمرا و نمله و قروح رطبهٔ سر و با عسل جهت درد مفاصل و با عسل سعوط آن جهت ام الصبیان اطفال و کوبند خوردن آن جهت

فالج و رعشه و تشنج نافع و مرروزیکدرم آن جهت فواق و آشامیدن و طلا نمودن آن جهت گزیدگی عقرب و مار رتیلا و سلک دیوانه و رفع رزه و عطاء و منع آبستنی نافع و مداومت برگ آن مضعف باصره و مصدع و مورث شقیقه و محرق اخلاط و مني و مصلح آن سکنجبین و لیمون مقدار شربت آن کمتر السن رابعه درم تا سه مثقال و صغیر را یک قیراط تا چهار قیراط بدل آن صعتر است و گویند نعناع و نوذنج و گویند سیسنبر و تخم آنرا جون بکوبند و یکدرم تا دو درم آنرا با عسل و یا سکنجبین بیاشامند صرع و کابوس و حدت بصر و فواق ریحی و سردی معده و قولنج ریحی و اکثر سموم را نافع و بدستور آشامیدن آب طبیخ آن و چون در زیت طبخ دهند و مثانه را بدان تکمید نمایند ادرار بول کند و عسر البول را زائل سازد و چون تخم آنرا داخل نبیذ ها کنند باعث خوشبوئی و شدت اسکار و دفع ضرر آن میشود و بزودی از بدن بر می آید و لیکن مورث رطوبت دماغ و صداع و درد سر و ثقل آن میکردد و صمغ بستانی و بری آن بغایت گرم و خشک و گرمی آن کمتر از خشکی آن و غبار ثانیه است و جهت قرحهٔ چشم و تحلیل خنازیر و اورام زیر بغل و کشرا ن و برص و فرزجهٔ آن بقدر یکدانگ جهت اخراج جنین و مشیمه و ادرار حیض مجرب و روغن سداب که یکجزو آنرا با چهار جزو آب و ده جزو روغن زیتون بجوشانند تا روغن بماند جهت استرخا و برودت کرده و مثانه و درد پهلو و کمر و رحم عارض از اختناق آن و تحلیل ریاح و لرزتبها و خوردن آن بقدر نصف اوقیه در حمام جهت رعشه و سعوط یکدانگ آن جهت رفع ثقل سامعه و حقنهٔ آن جهت مغص و قولنج ریحی و خلطی و حمول آن جهت اخراج جنین و مشیمه و ادرار حیض نافع است

* سداب بري * برگ آن باریکتر و کم شاخ تر و بدبوتر از بستانی نیست * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک و در ثالث * افعال و خواص آن قریب سموم قتاله است چهار درم آن کشنده تر از دفلی است حرارت و سوزش اندرون و رنگ رو سرخ گردد و چشمها برآید و بول و غایط بند گردد و مداوات این نیز مانند مداوات آنست و عصارهٔ آن باعث رعاف قوی و قتال و چون آنرا بر آهن و آبگینه بمالند مانع زنگ گرفتن آن و چون در مکان کوسفندان و مرغان بریزند حیوانات موذی نزدیک آن موضع نروند و ضماد برگ آن موجب جذب مواد و احراق و موت عضو و ضماد پوست نبات آن با شراب جهت داء الثعلب نافع و اگر مزمن شده باشد با عصارهٔ واندک بیخ آن با سه ممزوج نمایند و محرور المزاج را استعمال آن اصلا جائز نیست و مبرود المزاج چون خواهد استعمال نماید باید که بقدر ثلث مقدار بستانی اخذ نماید زیرا که عمل این اضعاف عمل آنست و گویند مباشر جمع طبخ آنرا تورم در دست و صورت بهم میرسد با خارش و باید مباشر آن اولا باید که اعضای خود را با دهان بارده تدهین نماید پس متوجه گردد

* سدر * بکسر سین و سکون دال و راء مهملتین بفارسی کنار و بهندی بیر نامند و ثمر آنرا بعربی نبق گویند * ماهیت آن بری و بستانی میباشد بری آن پرخار و آنرا ضال نامند و ثمر آن کوچکتر و خوشبو و چاشنیدار بشکل سنجد و بعد از رسیدن سرخ و زرد رنگ میگردد و بستانی آن کم خار و ثمر آن بزرگتر و لذیذتر و خوشبوتر و شیرین و در شاهجهان آباد و اکبر آباد بسیار خوب و شاداب و باشکال و انواع و بزرگ و با لیده تا بقدر آلوچه و زرد آلو میشود و دوفور بسیار دارد و ارزان است و در بلاد گرم سیر بهم میرسد و بهترین آن بزرگ پر گوشت رسیدهٔ شاداب زرد رنگ و یا سرخ رنگ آنست که دانهٔ آن کوچک باشد و از سدر مراد برگ سائیدهٔ آنست * طبیعت ثمر آن در اول سرد و در دوم خشک و بستانی تازهٔ آن سرد و تر و خشک آن سرد و خشک و سردی و تری ترش آن زیاده از شیرین و مسخوش آن معتدل و بعضی شیرین آنرا در اول گرم دانسته اند

* افعال وخواص نارس آن قابض ولزج ونفاخ ورسيدهٔ آن قليل الغذا ارديرمضم رصالح الكيموس ومسهل بعصر ونيم رطل آن مسهل صفرا ازمعده وامعا ومطفي حرارت غريبه وخوردن ترش رسيدهٔ آن مانع صعود بخارات بدماغ ودافع صفرا وتشنكي وآب شيرين آن مفتح سده وكشندهٔ كرم معده وامعا ومضر مبرودين مصلح آن سكنجبين وخشك آن قوي القبض وآرد آن كه سويق النبق نامند كه كنار رسيده راخشك نمايند وصمغهٔ آنرا برآورده آسي نموده عند الحاجة بقدر مطلوب بآب ممزوج كرده اندكي شيريني ويا بايكي از شربتهاي مناسبه بياشامند وبريان آن بسيار قابض جهت اسهال مراري وقرحهٔ امعا وحميات حاده نافع مضر دماغ مصلح آن درمحرورين سكنجبين ودرمبرودين كلقند ومصطكي وآشاميدن شيرهٔ مغز دانهٔ آن مطفي حرارت حميات حادهٔ دمويه وصفراويه ودقيه وجدري وحصبه ومسكن عطش ومطبوخ دانهٔ آن بغايت قابض وضماد كوبيدهٔ آن جهت شكستكي اعضا وتقويت آنها مجرب وطلاي مطبوخ آن بحديكه غليظ كردد جهت سستي اعضا وتقويت آنها وعضلات وسرعت حركت اطفال مؤثر وضماد شكوفهٔ آن درحمام جهت رفع شوي مجرب وكفته اند كه چون دانهٔ نبق را درگلاب بخيسانند وبكارند از برك وثمر آن بوي گلاب آيد واگر بعسل آلوده بكارند ثمر آن شيرين شود واصلي ندارد وبرك آن كه سدربا شد ضماد آن وشستن بدن درحمام بدان جهت زخمها وتنقيهٔ چرك بدن وتقويت موي ومنع سقوط آن وتقويت اعصاب وطرد هوام وضماد آن با شراب جهت نضج ورمهاي حاره وتحليل آنها وبثتهائي نيز جهت تحليل اورام حاره ونضج آنها وبدستور طبيخ تازه ويا خشك آن همين اثردارد وبثتهائي نيز جهت تحليل اورام حاره ونضج آنها ونشارهٔ چوب آن درآخراول سرد ودرآخردوم خشك وقاطع نزف الدم ورافع قرحهٔ امعا واسهالي كه ازضعف معده بهم رسيده باشد ودافع استسقا وسپرزوبدستور حقنهٔ آن جهت جراحات امعا وذرور آن جهت زخمهاي حارهٔ مانند جدري وغيره نافع ومقدار شربت آن تا مثقال درم واشاميدن آب مطبوخ ريشه وبيخ آن كه از زمين برآورده اند كه پوست آنرا خراشيده پاك شسته ريزه ريزه كرده بمقدار نيم رطل آنرا دراب بسيار جوش دهند تاقوت آن برآيد وغليظ سرخ رنك كردد پس صاف نموده بنوشند جهت تقويت وفربهي بدن ونيكوئي رنك رخسار نافع وعمل اثبت بسيار دارد واكثر فقرا زجوكيان هند اين را مستعمل دارند وصمغ آن طلاء جهت جرب نافع است

* فصل السين مع الراء المهملة *

* سراج القطرب * بكسر سين وفتح را والف وجيم والف ولام وضم قاف وسكون طا وضم را مفرده ومهمله وباء موحده وقطربل نيز نامند * ماهيت آن كياهيست كه تروتازهٔ آن درشب مانند چراغ درخشد واين اسم مشتق ازدو معني است يكي ازمعني سراج كه بفارسي چراغ نامند ودوم ازقطرب كه كرم كوچكي است بعضي پرنده وبعضي غير پرنده كه درشب ميدرخشد بفارسي كرم شب تاب وبهندي جوكني نامند ونيز قطرب اسم حيوانيست كوچك بقدر مكسي كه بر روي آب هميشه حركت ميكند بدون قصد بجانبي ودرشب تاريك بالجمله ميدرخشد وآن اسم دوائيست كه بيوناني افيترس نامند بمعني حدقي ونيز نباتي ديكر كه آنرا بيوناني حسس نامند وبعضي برخيري جبلي كه كل آن آسماني جوني است وبر كياه ديكر كه آنرا بيوناني لوسيماخوس نامند وبر كياهي نيز كه آنرا بلغت مغربي بحيله نامند ودرميان كياه كتان بهم ميرسد وكل آن سرخ مانند وردا حمر وبيخ آن بقدر زركردكان وحفاران وفلاحان آنرا يافته ميخورند وبر بيروج نيز اطلاق مينمايند جهت آنكه درشب بيخ آن نوراني وروشن ميباشد مادام كه تروتازه است ولهذا آنرا درپارچهٔ تركرده نكاه

میدارند و نیز بربیروج الوتار اطلاق مینمایند و بوصف بعضی آنرا بیبروج الصنم دانسته و گفته آنرا شجر سلیمان بن داود علیهما السلام مینامند جهت آنکه حضرت سلیمان علیه السلام با آن استعانت میجسته بر همه اعمال خود و همچنین اسکندر رومی و آن درختی شریف بزرگ قدر است از قدیم الایام و بیخ آن بیروج الصنم است که پادشاهان تعظیم آن میکنند و در خزاین خود نگاه میدارند و درخت آن شبیه بعلیق است و بتفصیل در مالایسع مذکور است و صاحب تحفه حکیم میر محمد مؤمن گفته افینوس است و در حرف الالف مع الفا مذکور شد * افعال و خواص آن جهت رفع سموم و گزیدن رتیلا نافع است

* سرخس * بفتح سین و را و سکون خا و سین مهمله اسم فارسی است و بیونانی بطارس و در تنکابن و دیلم جماز و بهندی کیل دارو و بسوره نیز و در بنگاله بنکهراج نامند * ماهیت آن بیخی است سیاه رنگ مائل بسرخی پر گره و پر از ریشهای باریک و نرم ماده می باشد نر آن بی ساق و بی ثمر و بی گل بلکه شاخی از بیخ آن میروید بقدر ذرعی و کمتر از آن و بر اطراف آن برگهای مشرف نزدیک بهم شبیه بپرهای بال مرغان و ماده آن بی شاخ و منحصر بر یک برگ مرتفع و تا چهار سال قوت آن باقی می ماند و بهترین آن بزرگ سنگین مائل بسیاهی است که مکسور آن فستقی رنگ باشد * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن جالی و مفتح و محلل نفخ و مجفف بلاذع و مفرح و در امع قمل و بخار سوداوی و مسهل اقسام کرم شکم و ما خصوصا با خربق سفید یا سیاه و با سقمونیا و عسل و دیدن ستور لعوق آن با عسل مخرج ماء اصفر و مانع حمل و مسقط جنین و حب القرع است و جهت خفقان عسر العلاج و جراحت کرده و مثانه و عرق النسا و نقرس و درد مفاصل نافع و آشامیدن یک مثقال آن با سه عدد زردهٔ تخم مرغ نیم برشت سه روز متوالی جهت رفع کرفتگی اعضا و سقطه و ضربه بغایت مفید و چون از نوع نر آن شش رطل تازهٔ نازک را بقدر باقلی ریزه کرده در ده رطل عسل بجوشانند تا مهرا شود و با عسل یکسان کردد و در وصل منعال بمانند و هر روز چهار درم مقال آنرا بنوشند جهت رفع درد ورکین مزمن مجرب و ذرور خشک آن جهت جراحت رطبهٔ عسرة العلاج بغایت آزموده و چهار درم آن با شراب جهت اخراج حب القرع و جنین و سه درم آن جهت اخراج حیات که کرم دراز معده است و شرط استعمال آن آنست که قبل از آن سیر خشک بخورند و برگ تازهٔ نورستهٔ آن ملین طبع و چون چند روز متوالی بپاشند مواد منتن چشم را بیلک دفع کند و ضماد آن بر هر عضوی موجب اخراج فضول و چون با حنا بر سر طلا نمایند جهت منع نزول آب در چشم نزد ابتدای علامات آن مفید و فرش نمودن برگ آن در خانه مانع کیک مضر رئه مصلح آن شیح ارمنی مقدار شربت آن تا ده مثقال بدل آن قنبیل است

* سرس * بکسر سین و را و سین مهمله در آخر اسم درخت هندی است و گویند که آنرا سلطان الاشجار و بغارسی درخت زکریا نامند * ماهیت آن درخت هندی است موزون و برگ آن بادامی شکل و بی تشریف بعرض انگشت کوچکی و بطول یک و نیم بند انگشت و از برگ تمر هندی اندک بزرگتر و بشکل آن و در شاخهای باریک محاذی یکدیگر و متراکم و گل آن شبیه بگل گلاب جامون و خوشبو و رنگ آن زرد و بعضی سفید نیز نادر او تخم آن بقدر تخم خیار شنبر و از آن کوچکتر و نازک و در غلافی مانند تخم قرطا اما از غلاف آن بزرگتر و بسیار پهن تر و تازهٔ آن نرم و خشک آن بسیار صلب و دیر کوبیده میگردد و طعم مغز خام آن شبیه بطعم نخود خام اما با اندک عفوصت و حدتی کمی و پوست درخت آن ضخیم و خشن * طبیعت آن سرد و خشک و شاید گرم باشد * افعال و خواص آن خوردن برگ پختهٔ آن جهت رفع شبکوری که آنرا بخورند و عصارهٔ برگ آنرا در چشم بچکانند و نیز بخورند و مضمضه با آب مطبوخ پوست درخت آن جهت تقویت لثه و دندان مجرب و چون پوست درخت

آنرا مقدار یکماشه نرم کوفته بیخته روغن گاو تازه مقدار سه چهار توله تا پنج توله را داغ کرده از آتش دور کرده با آن ممزوج کرده بخورند و همچنین تا بیست روز زیاده روز روز دربین وبعد از آن از نمک وترشی و بادی و بقول و بیاز وسیر و پنیر و لبنیات و آب سرد و جماع و اعراض نفسانیه و بدنیه پرهیز نمایند جذام و خنازیر و قروح خبیثه و ساعیه و جرب متقرح و فالج و لقوه و استرخا و اوجاع مفاصل و نقرس و امثال آنها را از امراض دماغیه و عصبانیه نافع و عرق آن که بکوزن آنرا نیمکوفته اما پوست نازک اندرون آنرا دور کنند و با چهار پنج وزن آن آب خالص سه چهار شبانه روز بگذارند پس بدستور معروف عرق کشند و تا بیست و یک روز یا زیاده بحسب حاجت و قدر مرض بنوشند جهت امراض مذکوره نافع و اکر با آن نیم وزن آن یکوزن پوست درخت نیم بسیار کهنه نیز اضافه نمایند بهتر و اقوی است و باید که غذا منحصر بر گوشت طیور لطیفة خفیفه مانند دراج و طیهوج و گنجشک و امثال اینها و از حبوب برنج و گندم و از هر که تور نمز نا مند و روغن گاو تازه بسیار باشد و اگر مدت پنج یوم روغن آنرا بخورند پرهیز را بعد از آن تا بیست و پنج یوم مرعی دارند و اگر ده روز با پنجاه یوم و در عرق دو چند ایام شرب آن کافی است و باید که عرق آنرا در ظرف روئین نگاه دارند زیرا که ظرف آبگینه را میشکند و ضماد آن جهت پرقان و دمامیل و بثور و اورام و حکه و جرب و رفع زهر جانوران سمی و فساد خون و ذرور پوست درخت خشک کرده آن جهت التیام زخمها و خشک نمودن آنها هر چند کهنه شده باشند و استنشام گل آن جهت رفع صداع و شقیقه و چون سه نوع سفید گل آنرا در دهن گیرند امساک منی آورد و تخم آنرا چون مقدار یکدرم کوفته و بیخته و با نبات دو درم مخلوط نموده با شیر تازه دوشیده چهل درم بنوشند چند روز متوالی و ترشی نخورند جهت غلیظ نمودن منی رقیق شده و رفع سرعت انزال نافع و بتنهائی جهت خنازیر و چون با نمک طبرزد با آب بسایند و در چشم صاحب بیاض کشند موثر است

* سرطان نهری * بفتح سین و راء و طاء مهمله و الف و نون و فتح نون و سکون ها و کسر را و یاء آخر حروف بفارسی خرچنگ و بهندی کیکرا نامند * ماهیت آن * حیوانیست آبی معروف بهترین آن مادهٔ آنست و علامت آن آنست که چون هر سوزنی بر پشت آن فرو برند آبی سفید ظاهر کردد بخلاف نر آن و بهترین آن بزرک نهری آنست که در آبهای شیرین باشد * طبیعت آن * در دوم سرد و تر * افعال و خواص آن * کثیر الغذا و بطی الهضم و مبهی و باقوت جاذبه و محلله و چون دو سه عدد آنرا اطراف قطع نموده و جوف آنرا با آب و خاکستر پاک شسته و با آب تطهیر داده با جو مقشر طبخ دهند و صاف نموده بنوشند جهت سل و دق و سرفهٔ حار یابس و یبوست اعضا و هزال مفرط حار و محرور المزاجان مجرب و بدستور محرق آن با صمغ عربی و ادویهٔ مناسبه ممسک اثر دارد و جهت بواسیر بغایت نافع و سه اوقیه از آب طبیخ آن با کرفس و رازیانه جهت تفتیت حصاة و ادرار بول حیض و فضلات و مسحوق آن با بادروج جهت سم عقرب و کویند چون این را با بادروج نزد عقرب برند بمیرد و با شراب سفید جهت عسر البول و اخراج حصاة و با شیر الاغ جهت گزیدن رتیلا و عقرب و جانوران سمی دیگر و با عسل جهت عض کلب و غرغرهٔ شیرهٔ کوبیدهٔ آن بعد ربک سکرجه جهت خناق و درد لوزتین سریع الاثر و ضماد تازهٔ کوبیدهٔ آن جهت جذب سموم و تسکین الم گزیدن عقرب و اخراج پیکان و خار از اعضا و تحلیل اورام حاره نافع و غرغره با آب مطبوخ آن با شبت جهت ملسوع و ضماد محرق آن جهت سرطان پستان آزموده و با عسل جهت بهق و اورام جاسیه و تجفیف قروح نافع و چون چند عدد آنرا زنده در دیک مس بی قلعی بسوزانند تا خاکستر شود در هر روز یک ملعقهٔ آنرا با سه اوقیه آب بنوشند جهت رفع سم سگ دیوانه گزیده مجرب اما باید که

سرطان نهری

بر موضع زخم گزیدهٔ سگ مرهمی از روغن زیتون و سرکه و جاوشیر کنند و اگر مدتی از گزیدن سگ دیوانه گذشته باشد بقدر دو ملعقه هر روز بدهند و گویند شرط احراق آن بجهت ابن ماسویه است که آفتاب در اسد باشد و یا مقابلهٔ قمر نباشد و شعرای یمانی طلوع نموده باشد و بعد سوختن و مرکاه با یک جزو محرق مذکور و نیم جزو جنطیانا و عشر جزو کندر اضافه نموده سه روز یا زیاده بر آن هر روزه سه مثقال با آب سرد بنوشند جهت دفع اذیت سگ دیوانه موثر و همچنین چون سه مثقال خاکستر مذکور را با یک مثقال و نیم جنطیانا با شراب بنوشند و همچنین با عسل و ضماد خاکستر آن با عسل که با هم طبخ نموده باشند جهت شقاق پا و مقعده و شقاقی که از سرما بهم رسیده باشد و شقاق مادهٔ سرطانی نافع و تعلیق چشم آن بر صاحب تپ غب نافع و گویند مضر مثانه و مصلح آن گل قبرسی و گل مختوم است مقدار شربت خام آن پنج مثقال و از سوختهٔ آن سه مثقال و در ستور احراق آن درد ستور احراقات مقدمه و سحونات و اقراص آن در قرابادین مذکور شد

* سرطان بحری * بفارسی خرچنگ دریائی نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی آنکه مادام که در دریا است نرم بود چون از دریا بر آورند و هوا بدان رسد متحجر گردد و جثهٔ آن بقدر سرطان نهری و از آن کوچکتر و صدفی و نرم بود و از سواحل دریای هند و یمن خیزد و دوم شبیه بسرطان نهری نیست و لیکن بسیار سفید و شبیه بخلد است و صیادان ماهی در بلاد دیلم و تنکابن آنرا بقلاب نصب نموده با آن صید ماهی میکنند * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن سوختهٔ آنرا با جلا و تلطیف زیاده و اکتحال آن جهت قطع رطوبات تیکه از طبقات چشم ریزد و بجهت تقویت عضلات چشم و روشنائی آن و جرب و ظفره و سلاق و دمعه و ذرور آن جهت قطع نزف الدم جراحت و سنون آن جهت جلای دندان و طلای آن جهت کلف و نمش مفید * و طبیعت دوم سرد و تر از اول و محرق آن در خواص ضعیفتر از اول و خوردن آن کشنده است

* سرنجی بفتح سین و ضم را و سکون نون و کسر جیم فارسی و بلغت هندیست * ماهیت آن نباتیست هندی تا یک ذرع و نیم و ساق آن گره دار و بر سر گره ها شاخها و برگهای سفید و گل ریزه و در بین برگها تخمهای ریزه و سفید اندک پهن و برگ نبات آن شبیه ببرگ خرفهٔ بزرگ و از آن نازکتر و بی طعمی غالب * طبیعت آن مائل بحرارت و رطوبت * افعال و خواص آن خوردن برگ مطبوخ آن جهت وجع ظهر و مفاصل و سائر اعضا و بیخ آن با دارفلفل سوده جهت حمیات مرکبه نافع و ضماد برگ و نبات آن با کات هندی و اندکی زنجبیل تر جهت التیام زخمها و بسرة الاندمال نافع و داخس را نیز مفید

* سرو * بفتح سین و سکون را و واو اسم فارسی است و بهندی نیز همین و نمال نامند * ماهیت آن دو نوع است بری و بستانی بری آن که جبلی نیز نامند درخت عرعر است و در حرف العین ان شاء الله تعالی خواهد آمد و بستانی آن درختی است بسیار بلند و عظیم و موزون و برگهای آن بسیار ریزه و خزان نمیکند و ثمر آن کوچک صنوبری شکل شبیه بجوز رومی و آنرا جوز السرو نامند و مغزی ندارد و در خامی سبز و صلب و بعد از رسیدن اندک زرد رنگ و خشبی و در جمیع اجزای آن اندک حدت و حرافت و مرارت و عفوصت بسیار و تخم آن سفید زرد رنگ شبیه بدانهٔ عدس و از آن نازکتر * طبیعت آن در اول گرم و گویند در حرارت معتدل و در دوم خشک و ثمر آن از سائر اجزا گرم تر و صمغ آن گرم حاد حریف و قریب بصمغ صنوبر و ضعیفتر از آن و رطوبت مائیهٔ آن ضعیفتر از قطران درخت شربین * افعال و خواص آن برگ آن قابض و محلل و قاطع نزف الدم و زائل کنندهٔ عفونات و بهق و آشامیدن طبیخ آن جهت عسر البول و تروع

امعا وسیلان فضول از مثانه وبدستور آشامیدن دو مثقال از برگ سائیدهٔ آن با نیم مثقال مرمکی جهت تقویت مثانه و رفع بول در فراش وعسر البول مفید وغرغرهٔ طبیخ آن جهت درد دندان وقروح لثه واسترخای آن ولعوق آن با عسل جهت سرفهٔ کهنه مجرب ومقوی معده وگویند که برگ آن مخدر است وآشامیدن ثمر آن با شراب طیب جهت قطع نزف الدم ورفع نفس الانتصاب ومنع انصباب فضلات بمعده وقرحهٔ امعا نافع وچون ثمر آنرا بسایند وبرفرق ضماد کنند جهت منع زیادتی وتحلیل آن نافع مضر رئه مصلح آن کثیرا ونشارهٔ چوب آن جهت منع سیلان فضول وبامراض جهت تقویت مثانه ورفع بول درفراش نافع ومحرق مغسول برگ آن جهت سوختگی آتش وغیر مغسول آن جهت قروح وجروح رطبه ضماداً وذروراً نافع وضماد برگ پختهٔ آن در سرکه که با ترمس مخلوط کنند جهت قلع آثار بهق وسفیدی ناخن وبا ادویهٔ مناسبه وبتنهائی جهت فتق والتیام جراحت وتقویت اعضای مسترخیهٔ سست شده وقطع نزف الدم وتجفیف زخمها وتحلیل اورام ورفع اعیا وبا آرد جو وآب جهت اورام حارهٔ چشم وحمره ونمله وسوختگی آتش وسعوط صمغ آن جهت تنقیهٔ رطوبات دماغی وذرور آن جهت بواسیر الانف وعصارهٔ ثمر تازهٔ آن نیز جهت بواسیر الانف وبواسیر مقعده وباکلنار جهت قروح رطبهٔ سر وسائر قروح بدن وتنعمهٔ قروح وشیخه وخائیدن آن جهت رفع سیلان آب دهان نافع وچون ثمر وبرگ آنرا با آمله در آب وسرکه طبخ نمایند تا مهرا شود پس با روغن کنجد بجوشانند وثفل آن را برموی ضماد نمایند وروغن را طلا کنند جهت سیاه ودراز کردن وحفظ سقوط موی مجرب وبدستور چون بکوبند وبا سرکه وحنا کوبیده بسرشند وبرمو ضماد نمایند سیاه وقوی کرده اند وتضمید آن با موم وروغن زیتون وعنب جهت تقویت معده نافع وبدل آن بوزن آن انزروت سرخ ونصف آن پوست انار واز خواص آنست که چون ثمر وبرگ وشاخ آنرا در خانه نگاهدارند پشه داخل نشود واگر بشود آنرا بکشد وبدستور دود نمودن آن همین اثر دارد *

سرهنچی

* سرهنچی * بفتح سین وضم راء مهملتین وخفای ها وسکون نون وکسر جیم فارسی ویا لغت هندیست * ماهیت آن نباتی است هندی برگ آن شبیه ببرگ رطبه وگل آن ریزه وسفید واز آن خرد تر واز زمین بسیار بلند نمیشود * طبیعت آن معتدل در حرارت ودراول خشک * افعال وخواص آن سعوط یکعدد گل آن باد وعدد فلفل جهت تفتیح سدهٔ خیشوم ودفع فضول دماغی ورفع ثقل سر وصداع ورفع حذام مجرب گفته اند وخوردن لباب پختهٔ آن بطریق بورانی بی ترشی جهت حبر کسر که تا چهار روز بخورند وبرگ پخته آنرا برموضع مکسور ببندند قائم مقام مومیائی گفته اند *

سربهونکه

* سربهونکه * بفتح سین وسکون را وضم باء عجمی وخفاء ها وسکون واو ونون وفتح کاف وها لغت هندیست * ماهیت آن نباتیست شاخهای آن باریک وبلند بقدر سه ذرع وبرگهای آن باریک وبلند فی الجمله صنوبری الشکل ومزدوج در دو صف محاذی یکدیگر بر شاخهای باریک وبر هر شاخی پنج شش تا هفت زوج ویک فرد ویائین برگها از بالای آنها باریک تر وپشت برگها اندک خشن ورگهای آن اندک نمایان واندک صلب در وقت انفصال از وسط رگها گسیخته نمیشود وطعم آن اندک تلخ وگل بعضی سرخ وبعضی سفید وسفید آن کمیاب وتخم آن در غلافی شبیه بغلاف باقلا الا آنکه از آن بسیار باریکتر وکوچکتر در هر غلافی چهار پنج تا شش وتخمهای آن ریزه شبیه بکرده ویوست آن خاکی ومغز آن زرد وتلخ * طبیعت آن گرم وتر وبعضی سرد دانسته اند * افعال وخواص آن مفتح ومدر وآشامیدن آن جهت سرفه وتنگی نفس وحمیات سوداویه وامراض جگر وسپرز وگرده ومثانه ودمامیل وبثور واورام ومسکن عطش ومانع افساد خون وسموم وچون

مقدار دو آثار از برگ آن و یک آثار از برگ بنگ خشک نموده بسایند و تا چهار روز هر روز یک کف آنرا بخورند بواسیر خونی را بسیار مفید و چون نه ماشهٔ آنرا با یکماشهٔ فلفل سیاه با آب سائیده صاف نموده بنوشند جهت سرطانات نافع و چون چهار ماشه انه ماشه آب برگ آنرا با فلفل سیاه بسائیده حب بندند و تا چهار روز بخورند جهت آتشک که باد فرنگ نامند مجرب و چون برگ و ساق و بیخ آنرا خشک نموده با یکماشهٔ فلفل سیاه بسایند و روزی مقدار سه مثقال آنرا بیاشامند ادرار بول نماید و انهضام طعام کند و تفریح نفس آورد و اکثر امراض سوداوی را نافع است .

سراج القطرب * حبا حب است

سراج القطربل * نباتیست که تا خشک نشده است در شب میدرخشد و گویند یبروج الصنم است و گویند اسمی مشترک است مثل سراج القطرب *

* فصـــــل السین مع الطاء المهملة *

سطاخینس * بفتح سین و طا و الف و کسر خا و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم نون و سین مهمله در آخر لغت یونانی است

* ماهیت آن نباتی است ما بین گیاه و شجر شبیه بفراسیون و پر برگ و برگ آن ریزه و سفید و اندک مزغب و خوشبوئی مائل بکراهیت و شاخهای بسیار سفید رنگ از یک بیخ رسته و اما نبات آن از نبات فراسیون بلندتر و برگ آن ریزه تر و سفید و شاخهای آن نیز سفید بخلاف فراسیون که زرد رنگ است و گل آن ریزه مائل بزردی و انبوه و طعم آن تند و تلخ و اکثر منبت آن کوهستانها و زمینهای صلب خشک * طبیعت آن در دوم گرم و در آخر اول خشک * افعال و خواص آن جهت ازالهٔ توحش و خوف و وسواس و مالیخولیا و خفقان بارد و بیخوابی و اوجاع اندرونی حادث از ریاح غلیظهٔ بارده و تقویت قلب و نفس و تنقیهٔ مرهٔ صفرا و ادرار بول و حیض و اخراج مشیمهٔ جهت آنکه مفسد آنست شرب او حمول وجهت گزیدن سگ دیوانه پیش از آنکه از آب بترسد قی نمودن بآب مطبوخ آن و چون در روغن زیت جوش دهند و در گوش بچکانند جهت تسکین درد دندان و بدل آن بادستر و چون بدان بمالند و بر پشت بخوابند نافع مقدار شربت آن تا یکدرم است

سطاریون * بفتح سین و طا و الف و کسر راء مهمله و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون لغت یونانی است

* ماهیت آن نباتی است ما بین شجر و گیاه شبیه بعشقه و بر اشجار پیچد و خودمی بپیچد و بتنهائی وجد انیز میروید و گل آن شبیه ببنفشه و چند عدد متصل بهم مانند خوشه و اندرون گلها زرد و ساق آن سبز مائل بسیاهی و برگ آن مانند برگ بنفشه و ضیمران و در اصفهان گل عقرب و بفارسی برابر ان نامند و در باغها بسیار است و آن غیر ناشرستین است * طبیعت آن مرکب القوی * افعال و خواص آن رادع اورام حاره و بارده و گل و برگ آن را چون بکوبند و بر گزیدگی عقرب و زنبور و رتیلا و سائر هوام ضماد نمایند مجرب است و بدل آن بادستر آشامیدن آن

سطراطیوطس * بفتح سین و سکون طا و فتح راء مهمله و الف و کسر طا و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و ضم طا و سین مهملتین لغت یونانی است بهندی جل کنبهی نامند * ماهیت آن نباتی است که برروی آب بهم میرسد بی بیخ شبیه به بادرنجبویه و از آن کوچکتر و از نعناع بزرگتر * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن ضماد آن با سرکه جهت منع جراحات و ردع اورام حاره و حمره و جهت حرقة البول و ادرار و حبس خون کرده و التهاب اعضا نافع و در جمیع افعال تربیب بطحلب است و در کتب معتبرهٔ اطبای فرنگ دو نوع نوشته اند یکی برگ آن را شبیه ببرگ حی العالم و از آن بزرگتر و آشامیدن آن جهت نزف الدم کلیه و مثانه و طلای آن با سرکه مانع جراحات و جهت حمرهٔ ...

سطراطیوطس

سطاریون

سطاخینس

سراج القطربل

سراج القطرب

واورام بلغمیه ونوع دوم را ذوالف ورد گویند وآن خرندل است رآنرا ذوالالف ورقة نیز نامند وبلاطینی اسطوطاس میل
قولي یعنی هزاربرگي نامند وآن نباتي است بلند بقدر شبری رزیادة بران وبرگ آن شبیه ببرگ کمون بری وازان کوتاه تر و
ازساق آن شاخهای خرد رسته وبر سرهریك آنها اکلیلي شبیه باکلیل شبت وباخشونت وگل آن سفید وریزه ومنبت آن زمینهای
غیرمزروع معطل *طبیعت آن سرد وخشك *افعال وخواص آن جهت حبس الدم بواسیر ونزف الدم جراحات تازه
وکهنه والتیام دمندة آنها ونواصیر وبد ستور زور رآن مفید است واهل هند میگویند که چون آنرا بسوزانند ونمك آنرا
بگیرند بدین نحو که آنرا بسوزانند تا خاکستر شود وخاکستر آنرا در آب حل کنند وآب آنرا بچرعلقه بگیرند وطبخ نمایند تا
آب بسوزد ونمک بماند واندکي ازان را بخورند بجهت سعفه یعني کچلي وجمیع اورام مائي وقیلة الماء نافع ومجرب است *

سطرونیون بفتح سین وسکون طا وضم را وسکون واو وکسر نون وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت یوناني است
*ماهیت آن نباتي است مابین گیاه وشجر که اکثر درگندم زارها میروید وباگندم میرسد وساق آن باریک وپرگره وبیساح
وبرك آن بقدر انگشت ابهام مابین استدارة وطول وسرپرکهای آن باریک وازیکدیگر متباعد ودرد رنك شبیه ببرگ کلم ودرآخر
ساق آن شعبهای ریزه وبجای ثمرقبهها بران شعب رسته وسفید صنوبری شکل وگل آن سفید وزرد ومانند گل یاسمین وتخم
آن مانند زیره وبیخ آن دراز وسفید وبا اندک تلخي وتندی وخوشبوئی وقویترا زسانُرا جزای آن مستعمل ومعطر ولهذا
آن را بجای کندش استعمال مي نمایند وغلط کرده کسیکه آن را کندش دانسته بشبهه استعمال این بجای آن وفعل این مانند
فعل آن وصاحب اختیارات بدیعي بیخ حرطیثا دانسته ونیست چنین ونیزغیرا ذربوا ست زیرا که آنها همه با سمیت اند
بخلاف سطرونیون *طبیعت آن درآخر سوم گرم وخشک *افعال وخواص آن بغایت جالي وتند ومحلل
قوی وآشامیدن آن باعسل مسهل رطوبت بارده وجهت عسرنفس وامراض جگر ویرقان سدی وادرار حیض وباجاوشیر
وبیخ کبر جهت ورم طحال وادرار بول وتفتیت حصاة وسعوط آن جهت تنقیهٔ دماغ ازفضلات وقطور آن در بینی جهت
دردندان ودراد ویهٔ چشم جهت جلای بصر وتقویت آن وسعوط ربع درهم آن با بیست عدد زیرهٔ کرماني رزیت
الانفاق جهت لقوه مجرب دانسته اند وضماد آن با آرد جو وسرکه جهت جرب متقرح ومطبوخ آن با شراب وارد جو جهت
تحلیل اورام حاره وطلای آن جهت رفع بهق وجمیع آثار جلد وبا گل ارمنی جهت رفع درد دندان ودرفرزجات جهت
تنقیهٔ رحم معدا رشربت آن تا نیم درم مضر سینه ومحرق اخلاط مصلح آن کتیرا است *

*فصل السین مع العین المهملة *

سعد بضم سین وسکون عین ودال مهمله بفارسي مشک زمین ودرتنکابن استکوو بترکی تبلاق وقرقرون وتوبالاغ نیز
وبهندی موتهه بضم میم وسکون واو وفتح تاء مثناة فوقانیه وخفای ها ومشکك نیز نامند *ماهیت آن بیخي است بعضی مدور
طولاني وبعضي طولاني وبعضي مفرطح وانواع میباشد یکی بعد رزیتون وبزرگترا زان وسیاه واندرون آن سفید وخوشبو
وبهترین آن بزرگ باليد دبا وصاف مذکورة کوفي بستاني آنست وا نوع دیگر کنار آبها روید ویادرآ ن ضعیف ودوم
هندي است که اندرون آن سفید نیست وکوچکترا ست ازکوفي ویکنوع دیگر هندی شبیه بزنجبیل است وچون آنرا بخایند
زعفراني رنك بود وچون آن را برجلد بمالند در ساعت موی آنرا بستردو این نوع با سمیت بود ونوع دیگر آنست
که درشیرازد رمیان ریگ وگل زرد میروید ودرکنار رود خانها نیز واین اگرچه کوچك است اما بهترا ز هندی است زیرا که

اند رون آن بسیار سفید است وخوشبو وبرگ آن شبیه ببرگ کندنا وازان بلند تر وباریکتر وبا صلابت واندک خشونت * طبیعت ان در آخر دوم گرم وخشك وبعضي در اول گرم ودر دوم خشك دانسته اند * افعال وخواص آن مجفف بیلاغ ومدر بول وحیض ومفتت حصاة ومفتح افواه عروق ومخرج عفونات وجهت زیادتی فهم وعقل وصداع بارد و بد بوئی بینی و بواسیرالانف ومقعده ونیکوئی رنك رخسار وخفقان ویرقان وتقویت معده وماضمه واعصاب وتحریک باه واشتهای طعام وقروح معده وطرد ریاح وسم عقرب کزیده شربا وضمادا مؤثر وچون بآب سائیده در ظرف سفالی کرده برروی آتش کذارند تا رطوبت آن منجذب شود پس برداشته هر روز نا شتا قدری ازان را بخورند جهت تقویت معده ورفع سوزش فم معده بسبب بد هضمي وبد بوئي دهان بمشارکت معده نافع وباروغن حبة الخضراء جهت درد کمر وسردی کرده ومثانه وتقطیرالبول وتبهای کهنه وقطع قي وبرودت رحم وبهم آوردن فم آن شربا وحمولا وقطور آن جهت کرانی سامعه وسنون آن جهت تقویت دندان ولثه وخوشبوئی دهان ورفع قروح وبد بوئی آن وذرور آن جهت رویانیدن کوشت برجراحت مزمنه که بسبب زیادتی رطوبت باشد وجهت دردهای بارد رنجي وبدستور ضماد آن جهت امراض مذکوره وطلای آن با زفت جهت جوشش سر وغسول آن جهت سرخ نمودن کونه وآشامیدن یک اوقیه ازشرابیکه یك اوقیه ازان در ریکرطل شراب جوشانیده باشند جهت رفع اقسام کرم معده وحب القرع مجرب واستعمال آن با بیر باعث فساد قوة آن مضر حلق وصوت مصلح آن شکر ومضر رئه ومصلح آن انیسون ومداومت آن وزیاده ازمقدار شربت خوردن محرق خون ومولد جذام ومصلح آن سه روز درعسل وسرکه خیسانیدن است مقدار شربت آن از یکدرم تا درمثقال بدل آن مثل آن سنبل الطیب ونصف آن مر وربع آن دارچیني است وچون داخل صابون کنند باعث خوشبوئي آن کردد وزیادتي تنقیه وجلای آن وباعث نیکوئی رنك رخسار است وصنفي ازسعد هندی که شبیه بزنجبیل است ومضوغ آن برنك زعفران طبیعت ان قریب بچهارم کرم وخشك وازجملهٔ سموم ومحرق ومقرح جلد ودرود اندك آن مورث جنون وزیاده ازان کشنده وطلای ان بساعت موی را بسترد وباعث جراحت جلد است

* سعدان * ماهیت ان اسم عربی کیاهی است شبیه بکیاه خسك وخاردار وسفید تر ازان وبرک آن ازان نرم تر وثمر آن مدور پرخار وتخم آن پهن واعراب معتقد اند که بیخ وثمر آن مدر بول وقاطع زحیر واسهال است *

* سعوط * بفتح سین وضم عین وسکون واو وطاء مهمله انچه دربیني دمند ومائع باشد بدین نام موسوم است وازاختراعات جالینوس است وعود العطاس را نیز باین نام نامند *

* فصل السین مع الفاء *

* سفادیکس * بفتح سین وفا والف وکسر دال وسکون یا وضم کاف وسکون سین مهمله لغت یونانی است * ماهیت ان نباتی است که دربیابان ومعموره سبز میروید وساق آن بقدر دو شبر وبرگ آن مشرف ومتفرق وشبیه ببرگ شاهتره وازان بزرکتر وکل آن بزرکترازاقحوان ووسط آن زرد وبعضی راکل زرد ووسط آن سفید ودرطعم مائل بتندی وتلخي وخام وپخته آن ماکول وبعضي آنرا پیازبری دانسته اند * طبیعت ان کرم وخشك دردوم * افعال وخواص ان مقوی معده ومسکن درد کرده ومثانه ومفتح سدهٔ احشا ومدر بول وحیض وتریاق سموم وسی مثقال ازآب آن با شکر وپنج درم هلیلهٔ زرد مسهل اخلاط غلیظه وبدستور درد رحم کل آن با مثل آن هلیله وعسل مسهل قوی است ومضر جگر ومصلح آن کثیرا است

* سفرجل * بفتح سین وفا وسکون را وفتح جیم ولام بفارسی به وآبي وبترکي حیوا وبیوناني تود ونیا میلا نامند * ماهیت ان

سعدان

سعوط

سفادیکس

سفرجل

ثمریست معروف وسه صنف میباشد شیرین که آنرا به آزاد نامند وترش محض وترش وشیرین که بعربی مز بضم میم وتشدید
زای معجمه وبفارسی مخوش نامند وکویند چون آن را با درخت کوبج پیوند کنند ثمر بیشتر وبهتر آورد وبهترین آن بزرک
یا لیدهٔ نازک شاداب آن است * طبیعت شیرین آن درحرارت وبرودت قریب باعتدال وکویند مائل بحرارت ودر آخر
اول تر است * افعال وخواص آن مفرح ومقوی دل ودماغ ومعده ومسرت افزای روح حیوانی ونفسانی ومدر بول
وطلای آب کرم کردهٔ آن جهت رفع تهبج اطراف وسوء القنیهٔ محرور المزاج مجرب ومبرود المزاج را مضر وجرم آن قابض و
مسدد وترش آن در اول سرد ودر دوم خشک افعال وخواص آن در تقویت معدهٔ حار قویتر از شیرین آنست واکثار آن
مسهل بعصر خصوصا بعد از غذا ودر خلای معده حابس طبع محرور المزاج وعصارهٔ آن جهت انتصاب نفس وربو ونفث
الدم وقی وخمار وتشنکی وتقویت معده وادرار بول ونزف الدم نافع ومز آن معتدل درحرارت وبرودت ودر دوم
خشک افعال وخواص آن قریب بهردو است ولیکن ثقل این زیاده از ان هردو وقرشی کفته اکثار این موجب فواق است
فی الفور وبوئیدن اقسام آن مفرح ومقوی قوتهای روح حیوانی ونفسانی وقاطع غثیان وخون اعضای باطنی وخوردن
آنها خصوصا شیرین جهت تفریح ورفع وسواس ودرد سر ونزلات وتقویت کبد ومعده وفم آن ورفع ضعف آنها وبرانکیختن
اشتها وحفظ جنین از اسقاط وبدبوئی دهان ومنع بخارات بدماغ ودل ومستی وغثیان وقی وکسالت وخفقان ویرقان
وانصباب مواد بمعده واسهال والتهاب ودرد فم معده که از انصباب مواد محترقه باشد وخواهش کل خوردن وجرم
آن مسدد ودر مضرتها زیاده از آب آن ومصلح آن مربا نمودن آن است باعسل ومضر احشای ضعیفه ومحدث قصبهٔ ریه و
مورث رعشه وسرفه وقولنج خصوصا جرم غیر مربای آن واکثار آن موجب فواق درساعت ومصلح آن عسل وانیسون وامثال
آن وقطور آب آن در احلیل وفرج جهت رفع حرقة البول وجراحات مجاری آن بغایت نافع وچون آنرا در زیر آتش کذارند
تا بریان کردد بعد یکه رنک آن تیره شود وبخورند جهت قطع اسهال مزمن مجرب بتخصیص که درجوف آن بجای به دانه
جوزبوا ریزه کرده پر کرده باشند مقدار شربت از آب آن د رطلا وبی تا سی درم ورب به ترش در آخر اول سرد وخشک
وقابض وقاطع قی واسهال مراری ومانع صعود بخارات بسر ومسکن تشنکی وحرارت ودرد معده وامعا که از اخلاط موجود
باشد ومسهل بعصر وبا آب برک نعناع جهت منع غثیان وقی خصوصا صفراوی آن مضر ریه وسعال ورب به شیرین قریب
الاعتدال ویبوست در آن غالب وقبض آن کمتر از ترش آن ودرجمیع اعمال مانند آن وجهت صاحبان احشای ضعیفه انسب
از ان مقدار شربت از رب آن سرد وتا بیست درم وشکوفهٔ تازهٔ آن معتدل با قوت قابضه ومسکن درد سر وغلیان حرارت
ومقوی دماغ ودل ومعده ومربای آن جهت تقویت سینه ودل واحشا وخفقان حار ومنع صعود ابخره بدماغ مؤثر وضماد
آن وبدستور ضماد جرم ثمر وبرک آن جهت اورام حارهٔ چشم وسائر اعضا وحبس فضلات از انصباب باعضا ورفع سمیت
کزیدن هوام ونیز تضمید برک آن جهت تجفیف زخمها نافع وزغب وخمل آن یعنی پرزی که برروی به میباشد بسیار
قابض ومضر حلق وصوت وذرور آن جهت نزف الدم جراحات مفید وروغن به که به را مبرا بختهٔ آب آن را افشرده
کرفته با درچند ان روغن زیتون جوش نمایند تا روغن خالص بماند طبیعت آن سرد وتر وقابض افعال وخواص آن جهت
سبوسهٔ سر ولمله وقروح دهان ودوار وطنین ورفع مالنکی وقرحهٔ رحم ومجاری بول ومنع ادرار عرق وآشامیدن آن
جهت صداع حار ونفث الدم وورم جکر واسهال مزمن وزحیر حار وقرحهٔ امعا ورفع سم ذراریح ودود حب الصنوبر مفید و

مقعد بدان نیز همین اثر دارد و روغنی که از شکوفهٔ آن بدستور روغن گل سرخ ترتیب دهند در قوت ضعیف تر از انست

ربهل انه یعنی تخم آن در دوم سرد و تر و با اندک قوت قابضه لعاب آن جهت خشونت حلقوم و حلق و مرقهٔ حاره و یابس و

تسکین حرارت معده و تپها و سوزش زبان و دهان و یبوست آن و در شفاء الاسقام مذکور است که حب سفرجل ملین

بغیر قبض است و صاحب ذخیره گفته که بهدانه با وجود لعابیت مضر معده نیست و این خاصیت را از لحم به بهیا ورت اخذ

نموده اند و طلای آن جهت سوختگی آتش و دفع ضرر حرارت آفتاب بغایت نافع و مضغ آن جهت رفع کندی دندانها

و مغز آن باشربت و مبهی محرورین و موافق اعضای تنفس و سرفه و گرفتگی آواز و سل و قرحهٔ امعا مقدار شربت آن تا

دو مثقال و از لعاب آن تا ده مثقال و مضعف و مرخی معده و مصلح آن در محرورین شکر و در مبرودین رازیانه بدل آن

بزرقطونا است و طریقهٔ مقشر نمودن تخم آن آنست که لعاب آنرا تمام بگیرند و آن تخم لعاب گرفته را در پارچهٔ کرپاس خشن

بسته بقوت بمالند تا مقشر گردد و جلنجبین سفرجلی و جوارشات سفرجلی و حلوای آن و سکنجبینات سفرجلی و اشربهٔ سفرجلی

و عرق آن و قرص آن و مربای آن و ململات و معجون آن و میبه در قرابادین ذکر یافت *

* سفید ولیون * بفتح سین و کسر فا و سکون یاء مثناة تحتانیه و سفند یلیون بفتح فا و سکون نون و کسر دال مهمله و سکون

یاء مثناة تحتانیه و کسر لام و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون نیز آمده لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است

برگ آن شبیه ببرگ خیار و برگ چاوشیر و ساق آن بقدر ذرعی و شبیه بساق رازیانه و گل و تخم آن شبیه بنوع چهارم

سیساليوس و از آن پهن تر و سفید تر و ثقیل الرائحه و بیخ آن شبیه بترب و منبت آن نی زارها و اماکن رطبه * طبیعت آن

در دوم گرم و در آخر آن خشک * افعال و خواص آن آشامیدن دو مثقال از ثمر آن مفتح و مسهل بلغم و جهت صرع

بلغمی و عسر نفس و ربو و درد جگر و یرقان سده و قولنج و بواسیر و اختناق رحم و قطور آب تازهٔ آن جهت تنقیهٔ چرک گوش

و بخور آن جهت افاقهٔ سبات و لیثرغس مزمن و سکته و صداع حادث از مواد غلیظه مؤثر و نطول آن با روغن زیتون نیز

همین اثر دارد و ضماد آن جهت صلابت بواسیر و نواصیر و بهتر آنست که بیخ آنرا خراشیده و کوفته در سوراخ ناصور

پر کنند و ضماد گل آن با شراب جهت منع زیادتی قروح خبیثه و سعی نمله و آشامیدن تخم آن و جلوس در طبیخ آن جهت

اختناق رحم نافع مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت از ثمر آن تا دو مثقال و از بیخ آن تا ده درم و جهت یرقان بیخ آن

بهتر از ثمر آنست

* فصل السین مع القاف

* سقمونیا * بفتح سین و سکون قاف و ضم میم و سکون واو و کسر نون و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف بعربی محموده نامند

* ماهیت آن شیر نباتی است که در کوهستانها و زمینهای سنگلاخ میروید و بر شیر شبیه بلبلاب شاخهای بسیار از یک

ساق روئیده بقدر سه چهار ذرع بر روی زمین مفروش و در بعضی امکنه که راست نیز ایستاده میباشند و بر ظاهر

آن رطوبتی چسپنده که بدست میچسپد و برگ آن مانند برگ لبلاب و نرم تر و سبز تر و باریکتر از آن و گل آن سفید مستدیر

و میان تهی و ثقیل الرائحه و بیخ آن سفید بقدر زردک عظیم حجم و کوتاه بسطبری ساعدی مجوف و بدبو و پر از شیر

و طریق اخذ شیر آن آنست که هنگام رسیدگی اطراف بیخ آنرا از خاک خالی نموده برگهای جوز برده در آن فرش میکنند

و بیخ آنرا شق مینمایند تا شیر آن در آن برگها جمع شود پس صبر میکنند تا منجمد گردد برمیدارند و یا آنکه بیخ آنرا

می‌برند تا رطوبت آن برآید و دیگران اوراق جمع شود و اگر شاخهای مفروش بر زمین تر بیخ آنرا شق کنند از آن چیزی

بد ست نمی آید وبهترین آن انطاکی و یا جرمغانی آنست که از انطاکیه و یا از جرمغان آورند وصاف وسبک وزن بر
سوراخ شبیه با سفنج وزرد مفتت کردد وجرامغه در اصل طایفهٔ بوده اند از عجم که از انجا نقل بنواح دیار موصل کرده
ودر انجا وطن ساخته ورنگ آن شبیه برنگ سریشمی باشد که از پوست گاو مسازند ومائل بکبودی وزردی وسفیدی ومحلول
آن در آب مانند شیر سفید وچون برزبان گذارند زبانرا بسیار بگزد و گفته اند جرمغانی آن مائل بسیاهی ومستدیر
الشکل میباشد وسیاه آن قتال وغیر مستعمل وهرچه بصفات مذکوره نباشد زبون ومصنوع آنرا از شیر یتوعات دیکر مانند
شیر عشر مخلوط با آرد کرسنه میسازند وقوت مشوی آن تا دو سال وغیر مشوی آن تا سه سال باقی میماند وبعد از ان قوت
مسهلهٔ آن مبدل بمدره میکردد ومدر میباشد نه مسهل وبهتر آنست که قرب باستعمال آنرا مشوی نمایند وبکار برند نه
پیشتر دستور تشویهٔ آن آنست که بامصطکی سوده در کیسهٔ کرده در جوف سیب ویا به خالی کرده گذارند وسر آنرا با زیقطعه
از ان سیب ویا به بندکنند وبخمیر گرفته در تنور بر روی آجری ویا ظرف سفالی گذارند تا مشوی کردد پس بر آورده در
سایه خشک کرده با مصلحات ومقویات آن مانند مصطکی وعود وصمغ عربی وزنجبیل وصبر وبزر جزر ونمک وفلفل وهلیله
وعسل وروغن بادام در مبرودین وباکثیرا وصمغ عربی ومغریات دیکر در محرورین استعمال نمایند وابن تلمیذ صنامکی
وانیسون را بهترین مصلحات دانسته ودر محرورین عصارهٔ کل سرخ وکثیرا ورب به ودر مبرودین انیسون وبعضی کفته
که سائیدن آن باکل بنفشه نیز اصلاح آنست ویا آنکه در جوف بیضهٔ مرغ گذارند وبر ان آب به وسیب بریزند تا پر کردد
وسر آنرا بسته در خمیر بکیرند ودر تنور بر روی آجری بگذارند تا جوش بخورد ومشوی کردد پس برآورده استعمال نمایند
واکر آب به وسیب نباشد جلاب بر ان ریزند وکفته اند سائیدن آن با بادام مقشر کاسر حدت آنست وبالجمله باید که
بدون مقویات معده ومغریات ومعینات ومخدرات استعمال ننمایند یعنی باید که باادویهٔ مذکوره وباکل سرخ وانیسون
ونشاسته وامثال اینها سرشته استعمال نمایند وباید که مبالغه درسائیدن آن ننمایند زیرا که نرم آن مانند نرم کوبیدهٔ تربد
بخمل معده میچسپد وعمل آن ضعیف میکردد ونفوذ بسوی محدب کبد مینماید وازحدب بجهت عضو وفضول باز
میماند بلکه باید که اندک جریش باشد ونیز باید که در هوای بسیار کرم ویا بسیار سرد وبلدان حاره ومحرور المزاج وضعیف
القلب وضعیف الاحشا واطفال استعمال ننمایند * طبیعت آن درسوم کرم ودر آخر دوم خشک وبعضی درسوم نیزخشک
دانسته اند * افعال وخواص آن جالی ومحلل ومفتح ومسهل صفرا ولزوجات مخلوط بآن وجاذب از اقاصی بدن
ومقوی فعل هرمسهلی وبغایت سریع العمل ومدر فضلات وقاتل جنین ومخرج آن وجهت کزیدن عقرب شربا وضمادا
نافع وبا هموزن آن تا دو وزن تربد چون با شیر تازه دوشیده ناشتا بنوشند جهت اخراج اقسام کرم معده وامعا مجرب
وبالاجورد جهت امراض سوداوی وبا زنجبیل وتربد جهت اخراج مواد بلغمی وباکل سرخ جهت تقویت معده وبا آب
کرفس جهت سرعت خروج آن از معده مقدار شربت آن نیم دانک تا دو دانک وزیاده بران مضر دل ومعده وکبد
وامعا ومورث تشنکی وکرب وغم ورافع اشتها واکر زن حامله بخورد بار اندازد وبچهٔ او رابکشد وزیاده از نیم درم تا
یکدرم آن کشنده بعد وقت امساک اولا کرب وغثیان وعرق سرد واسهال مفرط پس اهلاک ومداوای آن قی فرمودن
وخوردن دوغ وسویق سیب ورب ریباس ورب سفرجل ورب سماق وریختن آب سرد برسر ونشستن در ان وطلای آن
باروغن بادام جهت درد سر وباسرکه جهت صداع ضربانی وصداع مزمن وجهت قوبا نیز وضماد غیر مشوی آن وبد ستور

طلاء آن جهت بهق و برص و نمش و کلف و با روغن زیتون جهت خراجات و بدستور مطبوخ آن با عسل و زیت جهت تحلیل خراجات و عرق النسا و چون در سرکه بپزند و با آرد جو کوبیده سرشته ضماد نمایند جهت وجع مفاصل و ورک و عرق النسا و جرب متقرح و نیز ضماد پخته آن در سرکه بتنهائی جهت جرب متقرح و با زمرهٔ کاو و ترمس چون بپزند و بر حوالی ناف بمالند جهت اطلاق نمودن اطفال و ضعیف الاحشا نافع و حمول آن با پشم پاره جهت اخراج جنین و برگ آن ضماد ادرار نعال ضعیفتر از بیخ آن و قرزجهٔ آن جهت اخراج جنین و بیخ آن بسیار گرم و محرق و محلل و نطول آب آن با سرکه و روغن گل سرخ جهت درد سر و ضماد آن بتنهائی جهت برص و درد مفاصل و تحلیل اورام و فرزجهٔ جمیع اجزای آن قاتل جنین و مخرج آن و بدل سقمونیا یکوزن و نیم آن صبر زرد و نیم وزن آن ملیلهٔ زرد و گویند لاغیه است و چون سقمونیا را با گلاب و آب سماق و سفرجل بسایند و قرص سازند و عند الحاجت استعمال نمایند من جمیع الجهات بیخابله است و خوردن بهی که دران محمودهٔ را مشوی کرده باشند با قدری بنفشه جهت جمیع امراض صفراوی و رفع تبها مفید و بی مضرت و دستور مشوی نمودن و جوارشات و معجونات آن در قرابادین مذکور شد

* سقولوقندریا * بفتح سین و ضم قاف و سکون واو و ضم لام و سکون واو و فتح قاف و سکون نون و فتح دال و سکون را و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف لغت یونانی است * ماهیت آن حیوانی است مانند عنکبوت با پاهای بسیار بری و بحری میباشد و متاخرین آنرا ابوسبع و سبعین و متقدمین ام اربع و اربعین نامیده اند و ام اربع و اربعین طولانی است با پایهای بسیار و زقریب بسر آن تا دم و در وصف و اکثر سفید رنگ اغبر و ام اربع و اربعین در حرف الالف مع الراء ذکر یافت * طبیعت آن حار در دوم و از سموم قتاله است * افعال و خواص آن در طب خواصی برای آن ننوشته اند و چون برعضوی از بدن مردم برسد حکه آورد مگر آنکه طلای مطبوخ بحری آن در روغن زیتون سترند مواسه

سقولوقندریا

* فصل السین مع الکاف *

سک

* سک * بضم سین و تشدید کاف * ماهیت آن بدانکه آن اصلی و غیر اصلی میباشد اصلی آن متخذ از عصارهٔ آملهٔ رطب است و آنرا سک چینی نیز نامند و چون در اکثر بلاد غیر هند آمله بهم نمیرسد و تازهٔ آن بدست نمی آید و لهذا از عصارهٔ بلج که خرمای نارس است میسازند و مرکاه مشک اضافهٔ آن نمایند آنرا سک المسک نامند و گاه ادویهٔ دیگر نیز بحسب حاجت داخل مینمایند و غیر اصلی آن مرکب از مازو و عصارهٔ بلح است و این نوع از را ملک است * طبیعت آن در دوم سرد و در اول گرم و در دوم خشک نیز گفته اند * افعال و خواص آن مفتح و محلل و قاطع نفث الدم و نزف الدم و حابس قی و بطن حادث از رطوبات و ضعف معده و امعا و حابس طبع اطفال و مقوی اعصاب و قوت ماسکه و اعضای باطنیه و قاطع عرق و رائحهٔ نوره و بدبوئی بدن شربا و ضمادا و طلاء مقدار شربت آن تا د و مثقال بدل آن را مک است و نسخ آن در قرابادین ذکر یافت

سک المسک

* سک المسک * ماهیت آن چون سک اصلی یا غیر اصلی را با قدری مشک بیامیزند بدین نام خوانند و اگر در نافهٔ مشک کنند سک الجلود نامند و چون نافه را در آب خیسانیده سک را با آن آب بسرشند سک الماء گویند و چون نافه را کوبیده با آن بیامیزند سک اکراس خوانند * طبیعت اقسام آن مائل بگرمی * افعال و خواص آن قریب برامک و قسمی از سک المسک که از جملهٔ طیوب است مولف شفاء الاسقام آنرا مقوی احشاء دانسته و محلل و مفتح و مبهی و مفرح

و جهت درد دل و مفاصل و اسهال و نزف حیض نافع صنعت آن آنست که بگیرند ده رطل آب بلح تازه که غورهٔ خرما است و با سه رطل ما زو ممزوج نموده بجوشانند تا قریب با نعقاد رسد از آتش برگرفته از هریک از سنبل الطیب و لسان العصافیر بسباسه و برگ جوزبوا و قرنفل و قاقلهٔ صغار و کبار و عود هندی سی اوقیه و صندل زرد نیم رطل زعفران پنجاه درم صمغ عربی یک رطل مجموع را نرم سائیده و با آن آب مذکور بسرشند و اقراص سازند و استعمال نمایند

* سکباج * بکسر سین و سکون کاف و فتح باء موحده و الف و جیم معرب سرکه فارسی است * ماهیت آن نوع غذائی است که از سرکه ترتیب میدهند * طبیعت آن مبرد و مرطب * افعال و خواص آن ملطف و مفتح و قاطع بلغم و صفرا و مسکن غلیان خون مضر نحیف البدن و صاحبان علل عصبانی و سوداوی و سرفه و سحج و قولنج و ضعف معده و مثانه و رحم و درد مفاصل و مضر شارب ادویهٔ مسهله مصلح آن حلویات و پالوده صنعت آن آنست که بگیرند گوشت را و بحد وسط ریزه ریزه کرده و اگر مرغ باشد از بند ها جدا کرده نیم پخته و پیاز و زردک و کندنا را چند جوشی داده بعد از آن آنرا گرفته با آب سرد بشویند و با گوشت و سرکه و ادویهٔ خوشبو بقدر حاجت همراه پخته با عسل و یا شکر چاشنی دهاد و قدری زعفران در آخر اضافه کرده از دیگ بر آورند و تناول نمایند *

* سکبینج * بفتح سین و سکون کاف و کسر بای موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح نون و جیم معرب اسکبینه فارسی است و بیونانی ساغافون و بهندی کندل نامند * ماهیت آن صمغ نباتی است در شکل شبیه بخیار و بهترین آن صافی بیرون سرخ و بازرد و اندرون سفید پر رطوبت ظاهر است که بوی آن ما بین بوی حلتیت و قنه و حریف باشد و از ماه که اسم موضعی است قریب باصفهان آورده باشند و کوبند قنه چون کهنه شود مستحیل بسکبینج میگردد و فرق میان ایشان رنگ اندرون سکبینج سفید است بخلاف قنه و این صمغ را از نزدیک برگ آن میگیرند بزدن تیغ بر ساق آن و قوت آن تا بیست سال باقی میماند و گفته اند دو نوع میباشد و هر دو جید اند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک و بعضی خشکی آنرا در دوم دانسته اند و این اصح است * افعال و خواص آن مسخن و ملطف و جالی و محلل ریاح و قولنج و اورام صلبه و طحال و غیر اینها و مسهل ماء اصفر و بلغم غلیظ و لزج و جاذب آن از عمق بدن و مفاصل که با نها چسپیده باشند و با قوت تریاقیه و مصلح ادویهٔ مسهله و مانع نکایت آنها و قاطع فضول غلیظهٔ سینه و ریه و مسکن درد آن و درد مفاصل و ظهر و ورکین و طحال و نقرس و مغص و قاتل اقسام کرم معده و جنین و مخرج آن و مدر بول و حیض اعضاء الراس آشامیدن آن جهت امراض باردهٔ بلغمیه و اعصاب و برودت آنها و صداع بارد و صرع و فالج که حس و حرکت در ان زائل شده باشد و جهت اوجاع مفاصل و سعوط آن جهت صداع و صرع بارد بلغمی اعضاء الصدر و النفض و الحمیات و غیرها آشامیدن آن جهت تنقیهٔ صدر و استسقا و اسهال ماء اصفر و اخراج سنگ گرده و مثانه و حمیات بلغمیه و سوداویهٔ دائره و قولنج بلغمی و ریحی و بواسیر و ریاح آن و برودت کبد و امعا و مقعده و رحم و تحلیل خنازیر و تقویت باه و بدستور ضماد و حمول و حقنه و بخور آن بحسب هر مرض از امراض مذکوره و آشامیدن یک دانگ آن تا نیم درم و تا یک درم جهت اصلاح ادویهٔ مسهله و منع اذیت آنها از اعضا و با شراب جهت نیش عقرب و هوام قتاله و با عسل جهت تقویت باه و قولنج و اد را رطمث و اخراج جنین العین اکتحال آن بهترین ادویه است از برای نزول آب در چشم و ظلمت حادث از اخلاط غلیظه و با سرکه جهت شعیره و استنشاق رائحهٔ آن با سرکه جهت صرع و غشی عارض از اختناق رحم و بدستور بخور آن و فرزجهٔ آلودهٔ آن بپشم پاره جهت

رفع احتباس حيض واحتقان آن جهت بواسير ودفع رياح آن وتقويت باه ورجع وركث وظهر وضماد آن با سركه جهت جذب خار وپيكان از اعضا وتعقد عصب وبواسير وعرق النسا والتيام عضل مقطوع وتحليل خنازير وسلعه وازالهٔ آثار جلد و گزيدن كي عقرب وهوام ديكرنافع ودستور حل آن مانند حل حلتيت است در روغن بادام تلخ ويا آب كنند وبا سداب وبابونه گرم كه در جوف آن كذارند تا آنكه نرم كردد واستعمال آن مبرودين را نافع ومضر محرورين ومورث اورام باطني ومشتعل حرارت غريزي ومضر مثانه وكرده ومصلح آن كثيرا مغز اشربت آن تا يك درهم بدل آن قنه وگويند دررفع سموم را ترياق است

* سكر * بضم سين وفتح كاف مشدده وراء مهمله بفارسي شكر بشين معجمه وبهندي بلغت اشاوك سركرا وشكر سرخ مائل بسياهي را گور و وبلغت معروف بنگاله شكر سفيد را چيني وبهندي كهاند وشكر تري و بوره وشكر سرخ مائل زعفراني را كند وره وسرخ مائل بسياهي را كر نامند * ماهيت آن عصارهٔ نيشكر است وآن شبيه به ني است وليكن غير مجوف وشاداب وسفيد وسرخ ميباشد منبت آن اكثر بلاد هند ومصر وچين وبتاويه ودرخوزستان درعمان نيز وشكر سفيد از سفيد آن وسرخ از سرخ آن بعمل مي آورند بدين نحو كه قصب آن را گرفته مقشر نموده آب آنرا گرفته بچرخ ويا بكوبيدن وآن آب را طبخ مينمايند تا منعقد كردد ودربعضي اماكن قصب آن خوب ونرم ونازك وبلند ودربعضي اماكن سخت وكم آب ميشود وشكر سفيد راچون بآب حل كنند وخوب تصفيه نمايند بطبخ وداخل نمودن شير وياسفيدهٔ بيضهٔ مرغ ومنعقد سازند درقالب شيشه ويا غير آن ودران چوبهاي باريك تراشيده كذارند ويا بريسمان ريزند وبكذارند تا منعقد كردد ومرة بعد اخرى يعني هرمرتبه انچه ازشيرهٔ آن انعقاد نيافته باشد بازبقوام آورده دران قالب ريزند تا هرمقدار كه خواهند تا آنكه قالب پر كردد آنرا طبرزد وسليماني وبفارسي نبات نامند واكر درتصفيهٔ آن زياده مبالغه نمايند وكمال تصفيه آنست كه عند الطبخ وجوش ديكر چرك وكف برسرنياورد ودرقالب شيشه ريزند آنرا نبات قراري وسنجري خوانند واكر بعد از تصفيه باشير درحين انعقاد برا ن كف شيرياسفيدهٔ بيضهٔ مرغ زنند وبكفچه بسيار برهم زنند تا منعقد كردد وبريسمان كشند آن را نيز خزائني وسنجري گويند واكر آنرا بكفچه ويا بچوبي خوب برهم زنند كه كف برآورده آنرا بر روي پارچهٔ كرپاس پاكي اندكي نم كرده ويا بر روي بورياي تركرده ازكفچه اندك اندك جدا جدا بريزند كه حبابي شكل وجوف آنها متخلخل باشد آنرا فانيذ وبهندي بتاسه نامند واكر بران كف سفيدهٔ بيضهٔ مرغ ويا كف شير زنند ونيز از معجون سازي برهم زنند كه خوب سفيد كردد واز آتش بركرفته آنرا اقراص ويا قلمهاي باريك سازند ومقدار يك انگشتي ببرند وبكذارند تا سرد وبسته كردد آنرا فانيذ ونيز بفارسي شكر بمز نامند واكر آنرا بعد از تصفيه بنحو مذكور وقرب انعقاد برداشته بدست خوب بكشند تا تار بندد ومكرر چنين كنند درهين كشيدن هر دفعه بتختهٔ پاكيزه ويا بوتد چوبي بزنند تا خوب سفيد كردد پس اقراص سازند آنرا ناطف نامند واكر بران كنجد مقشر بريان كرده بپاشند آنرا ناطف سمسمي و بفارسي حلواي كنجد وبهندي ريوري خوانند واكر دران مغز بادام وپسته ويا كردكان بريان داخل نمايند آنرا حلواي مغزي گويند واكر آنرا مانند كيسو بپاشند بفارسي كيسك نامند وبعضي درحلواي مغزي ربع وزن شكر عسل نيز داخل مينمايند براي زيادتي شكنندكي آن واكر درتصفيهٔ شكر مبالغه زياده نمايند وچون بحد انعقاد رسد درقالبهاي صنوبري شكل كه بطرف باريك آن سوراخي باشد ريزند ومدتي بكذارند كه خوب منعقد وخشك كردد ورطوبت وچرك آن از ان سوراخ تراوش نمايد آنرا فانيذ سنجري وبفارسي قند سفيد نامند واكر در قالب مستطيل كه در هردو طرف آن متساوي باشد ريزند آنرا

قلم نامند و اگر آن قند را باز صاف نمایند و بدستور باز منعقد سازند در آن قالبهای صنوبری و یا طولانی و یا مدور آنرا
ایلوج و بفارسی قند مکرر و بهندی اوله یعنی مانند دانهٔ تگرگ نامند و بعضی آنرا طبرزد گویند بعضی گفته اند که اگر در طبخ
آن بقدر عشر وزن شکر سفید شیر تازه دوشیده در آن ریزند و صاف کرده بقوام آورند و در قالب ریزند آنرا طبرزد
نامند و از شکر سرخ بعد از تصفیه بطریق مزبور نبات و قند و با طف و غیرها نیز میسازند ولیکن بلذت و لطافت شکر سفید نیست
* طبیعت سفید آن در دوم گرم و در اول خشک و آب نیشکر تازه در دوم گرم و در اول تر و شکر سرخ در آخر دوم
گرم و در آخر اول خشک و سلیمانی در آخر اول گرم و در اول تر و طبرزد و نبات قریب باعتدال و هرچند زیاده آنرا
تصفیه نمایند حلاوت و حرارت آن کمتر و معتدل‌تر میگردد و لطیف‌ترین همه اقسام قند مکرر پس نبات قراری پس قند
پس نبات است و همچنین هرچند شکر کهنه‌تر گردد بهتر میشود و یبوست آن می افزاید * **افعال و خواص آن**
ملین طبع و حلق و سینه و شش و جالی رطوبات آن و سریع النفوذ بعمق بدن و جهت تقویت ارواح و قوی و کبد و تحلیل ریاح
امعا و تقویت باه و تولید خون صالح و استحکام اعصاب و عظام و منع پیری و رفع خلط سوداوی و امراض آن و در تغذیهٔ
مرضی سریع الاثر و آشامیدن یک اوقیهٔ آن با آب گرم و روغن بادام شیرین جهت بحة الصوت و تسکین قولنج و باد و مد
آن روغن گاو یعنی ده اوقیه که نیم گرم باشد جهت رفع وجع ناف و سدهٔ جوف و تنقیهٔ زنان نفساء و بجهت عسر البول مجرب
و خوردن نبات در روزی بمقدار یک اوقیه که یک حب بدفعات در دهان گیرند تا آب شود جهت رفع سرفه
و خشونت صوت و سینه و درد آن و ارتعاش و خفقان که حادث از جماع باشد نافع و با آب گرم جهت بحة الصوت عارض
از نزلات و مداومت آن جهت ازالهٔ سرفه و آشامیدن جلاب آن با گلاب و آب سرد جهت ابتدای حمیات محترقه و بدستور
جلاب آن مطیب بگلاب و یا غیر مطیب با آب سرد و یا نیم گرم جهت اغذیهٔ مرضی در ابتدا بقدر حاجت هرگاه حاد باشد
نافع جهت آنکه جالی است و با کرهٔ تازه جلای آن زیاده و منقی قروح و سنجه و حک و خاریدن اجفان بنبات و قلم دمشقی
و ایارج صلب جهت رفع جرب آن و جلای بیاض و لحم زائد و با مروارید و سرگین سوسمار جهت سلاق و جرب مجرب و
ضماد آن با کبریت و قطران و سندروس و نوشادر جهت رفع قوبا و برص و سائر آثار قریب العهد و ذرور آن جهت حبس
خون عضو مقطوع و مجروح و بردن گوشت زائد فاسد جراحات و رویانیدن گوشت تازهٔ صالح و بخور اقسام آن خصوص
نبات جهت رفع زکام و تفتیح سدهٔ مصفاة بغایت مؤثر المضار مضر بصاحبان سل و اسهال و مغص و صفراوی مزاجان و مولد خون
صفراوی خصوص که در هنگام گرسنگی مفرط تناول نمایند و محدث صداع در محرورین هنگام غلبهٔ بلغم و رطوبات در مزاج
و مولد بلغم بخصوص که با روغن و یا ترشی استعمال کنند و اقسام کهنهٔ آن مفسد اخلاط و محرق خون مصلح آن بادام و شیر
تازه دوشیده و ترشیها و آب انارین و سفرجل و طباشیر و کاهو و امثال اینها بدل آن در تقویت باه و تلیین و ترطیب بوزن
آن ترنجبین و یا گزانگبین و یا شیر تازه دوشیده و در تسکین قولنج عسل مقدار شربت آن تا سی درم و نبات و طبرزد از
برای محرور المزاج و قلم سلیمانی و متعصر مطبوخ بدون مفید کردن که اندک سرخ رنگ باشد برای مبرود المزاج
و کسانیکه در ابدان ایشان اخلاط غلیظه باشد بهتر و آب تازهٔ نیشکر در اول گرم و در آخر آن تر جهت تلیین طبع و حلق
و سینه و شش و جلای رطوبت آن و جهت سرفه و احتباس بول و قرحه نافع و مولد خون معتدل و مورث نفخ و نزول آب در
خصیه اکثار آن و مکیدن آن ناشتا جالی معده و بعد انهضام طعام ملین طبع و اخراج کنندهٔ ثقل بآسانی و بالای طعام مواد

بلغم ونفخ وترا قرونقوع آن درکلاس جلای آن زیاده وچون آب معصورآنرا چند جوش خفیفی داده نیمکرم بیاشامند جهت سرفهٔ بارد وتصفیهٔ صوت وصمغیکه مانند نمک بر نیشکرظاهر میکرد د جهت جلای باصره نافع

سكر العشر

* سکرالعشر * عشر بضم عین مهمله وفتح شین معجمه وراء مهمله بفارسي خرک وبهندی آک نامند * ماهیت آن شبنمی است که برد رخت عشر در بلاد خراسان منعقد میکردد شبیه بقطعهای نمک سفید وآنرا یمانی نامند وانچه سیاه رنك باشد حجازی کویند ونمرآن که مسمی بخرقع است بهتربن آن یمانی است که اولا ذایقهٔ آن شیرین باقبض باشد پس احساس بتلخی شود وشبه نموده کسیکه آنرا شکرتیغال دانسته وقوت آن تا بیست سال باقی میماند * طبیعت آن کرم وخشک دراول وابن تلمیذ معتدل والطف ازشکر دانسته وبعضي معتدل مائل بحرارت وحجازی آن کرم ترازیمانی * افعال وخواص اقسام آن مفتح ومقوی جکر وریه وجالی وملین طبع وآلات تنفس وجهت سرفهٔ بارد وترحهٔ شش ودرد سینه وجکر ومعده وکرده ومثانه نافع ومعطش نیست مانند شیرینیهای دیکر جهت آنکه حلاوت آن کم است وبا شیر شترجهت استسقاو باشیر کوسفند جهت سعال بهتر ازدهن فاوندی ومداومت آن هرروز بقدر یك اوقیه تایکماه با آب نیمکرم جهت ربو وضیق النفس ازمجربات شمرده اند واکتحال آن جهت قوت باصره وجلای بیاض نافع مصدع محرورین مصلح آن روغن بادام بدل آن بعضي شکرتیغال کفته اند مقدار شربت آن یك اوقیه وحکیم میرمحمد مؤمن در تحفه نوشته که کیسوس بن ما بس کوید که سکرالعشر یکه از درخت نوع عشریکه برک آن شبیه ببرک کزوکل آن سفید وبمرآن مثل نخود ومائل بسرخي است میکرفته اند با وجود شیرینی قدر درم ومثقال ازان درسه روز قاتل بوده ودرخزائن ملوک ضبط اقسام بسکرالعشر ازین جهت میشده مؤلف کوید بالفعل سکرالعشر وجودندارد وازان بجزنامی اثری نیست وماهیت ومزاج وافعال وخواص درخت آن درحرف العین ان شاء الله تعالی مذکورخواهد شد *

سكرجه

* سکرجه * بفتح سین وفتح کاف وسکون راو فتح جیم وها * ماهیت آن امین الدوله کفته نباتی است برک آن شبیه ببرک مورد ودروسط آن خاتمی شبیه بچشم وبحي العالم کبیر شباهتی دارد * طبیعت آن کرم وخشك * افعال وخواص آن مسهل سودا است وجهت صلابت سپرز نافع مولف تذکره حب الشوک دانسته *

سكو

* سکو * بفتح سین وضم کاف وفتح واو ورما * ماهیت آن نام درختی است که دربلاد هند وبنکاله بسیار بهم میرسد وبسیار عظیم وبلند میکردد وچوب آنرا دران بلاد درعمارات بکارمیبرند ومیکویند که درخت آن چون کهنه شود پوست آنرا ازان جدا کنند ودرزیر پوست آن رال که آنرا فیقهر وتمقهر نیزنامند برمیآید چنانچه کافور که میکویند اززیرپوست درخت کهنهٔ کافورود رجوف درخت آن نمزد رحین بریدن وتخته کردن برمی آید

* فصل السین مع اللام *

سلاجيت

* سلاجیت * بفتح سین ولام وکسرجیم وسکون یاء مثناة تحتانیه وتاء مثناة فوقانیه لغت هندی است * ماهیت آن نوع مومیائي است که دربعض جبال هند ودکهن وصوبهٔ بهار وغیرها ازشکافهای کوه مانند مومیائي تراوش کرده برمیآید ومنجمد میکردد وانواع میباشد اکثرآن سیاه کمرنك ناصاف وخالص وغیرخالص وخالص آن چنان است که مذکورشد وغیرخالص آن آنست که میکویند نوع میمون که روی آن سیاه ودم دراز که بهندی آنرا النکور ومنومان نیزنامند آنرا میخورد وبجهت خوردن شکم آن جاری میشود وبرسنکها نجاست میکند آنرا اناموند ان برداشته بجای سلاجیت خالص

میفروشند * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن با تریاقیت وجهت دفع فساد اخلاط خصوص خون وبلغم وضیق النفس ودق شیخوخت وبواسیر بادی وخونی وجریان منی وسیلان بول وضعف باه وتفتیت سنگ مثانه و استسقا وزردی بدن وجذام واورام وتقویت باه وجمیع اعضا وقوی وارواح ودفع بعض سموم ضعیفه نافع دانسته اند

* سلاحه * بضم سین وفتح لام والف وفتح حا مهمله وها وبفتح سین نیز گفته اند * ماهیت آن بول بزنر کوهی است که در کوه مسمی بسلاحه در هنگام هیجان مستی بر روی سنگها میکند و منجمد میگردد و آن سیاه مانند قیر میباشد ودر ولایت دیلم شوره از ان ترتیب میدهند وبسیار قویتر از بارود است * طبیعت آن در آخر درجه گرم وخشک * افعال وخواص آن مسهل اخلاط سوخته و آشامیدن یکدرم آن هرروز با سکنجبین تا چهل روز باعث شفای جذام مستحکم دانسته اند اگرچه بعد ریختن اطراف رسیده باشد وطلای آن جهت کشودن اورام ودمل ورفع آثار جلد مرثر ومستعمل صاف کردهٔ سفید آن وطریقهٔ تصفیهٔ آن در مقدمه مذکور شد وغیر صافی آن سیاه شبیه بزفت خاک آلود است

* سلت * بضم سین وسکون لام وتاء مثناة فوقانیه وبکسر سین نیز آمده بفارسی جو برهنه وبزابلی جو گندم وبهندی آت جو بمد الف وکسر تاء مثناة فوقانیه وفتح جیم وواو نامند * ماهیت آن نوعی از جو است وکوچکتر از ان ومتوسط میان جو وگندم ومانند گندم مقشر میگردد وسرخ وسفید میباشد وگیاه آن یکساق باریک دارد ومضرد واب نیست مانند گندم که مضر است * طبیعت آن گرم وخشک وگفته اند که در اول گرم ودر دوم تر است * افعال وخواص آن تناول مطبوخ آن با شیر مسمن بدن ومولد پیه کرده وحریرهٔ آن باروغن زیتون ویاکرهٔ بسیار جهت مالیخولیا وهذیان وتنقیهٔ سینه وگرده ومثانه ورفع سرفهٔ شدید ونان گرم آن ملین طبع بعصر ومولد خلط صالح وچون یکروز بر ان بگذرد دیر هضم ومولد نفخ وریح میگردد مضر معده مصلح آن را زیانه وچربیها وشیرینیها وضماد آن محلل اورام ورادع طحال وکلف ونمش وجلوس در طبیخ آن مسکن درد بواسیر وشستن بشره با آب طبیخ آن منقی آن است

* سلخ الحیه * بفتح سین وسکون لام وخا بفارسی پوست مار وبهندی سانپ کی کیچلی نامند * ماهیت آن پوستی است که مار در ایام بهار میاندازد وبهترین آن پوست مار نر است وآن غلیظتر وسیاه مائل بزردی وبراق میباشد بخلاف از ماده که سفید رنگ نازک است * طبیعت آن گرم وخشک در آخر دوم ودر سوم بعضی خشک گفته اند * افعال و خواص آن خوردن یکدرم ریزه کردهٔ آن با درم آرد جو که خمیر کرده مانند نان ساخته در زیر سنگریزه گرم کرده پخته باشند جهت بواسیر ظاهری وباطنی مجرب دانسته اند وبدستور یکدرم آن با سه عدد خرما که در سه روز بنوشند جهت منع خروج تألیل وسقوط آن موثر وبا زجاج مکلس جهت ریزانیدن سنگ مثانه بغایت سریع الاثر ومضمضه بسرکهٔ که دران جوشانیده باشند جهت رفع درد دندان ولثه وقروح آن وقطور روغن زیتونی که دران جوشانیده ویا درآفتاب مدتی گذاشته باشند درگوش جهت تسکین درد آن ورفع سیلان مواد آن وجهت جرب ودمعه واسترخای اجفان و انتشار احداب وسلاق وتقویت وحدت باصره وشقاق مقعده وبدستور قطور مطبوخ آن با شراب جهت تسکین درد گوش ومضمضهٔ آن جهت تسکین درد دندان وهمچنین مضمضهٔ مطبوخ آن با برگ کبر وقیروطی مصنوع از روغن زیتونیکه دران جوشانیده باشند جهت وجع شقاق لب ومقعده وضماد سوختهٔ آن با نوشادر جهت بهق وبرص ورفع آثار جلد وطلای سوختهٔ آن با روغن زیتون ویا شراب جهت رویانیدن موی داء الثعلب مجرب وبخور آن جهت گریزانیدن هوام و

اخراج جنین میت ومشیمه در ساعت ومجفف قروح رطبه وبالخاصیة بستن آن برورک زنان در حین زادن باعث تسهیل ولادت وخوردن آن مظلم بصر وباعث تقشر جلد شبیه بپوست مار مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن تا یکدرم است

سلحفاة بضم سین وفتح لام وسکون حاء مهمله وفتح فا والف وتاء مثناة فوقانیه بفارسی کشف وسنگ پشت وبشیرازی لاک پشت وبترکی تسباغه وبهندی کچهوا نامند وبزرک نهر یراد ربغدا د ونواح آن رقا گویند *ماهیت* آن حیوانی است معروف بری وبحری ونهری میباشد *طبیعت* بحری ونهری آن درد وم گرم ودرا ول تر وبری آن گرم وخشک *افعال وخواص* آن مقوی باه وگرده وکباب آن حابس حیض وباجندبیدستر جهت تحلیل ریاح غلیظه والتیام فتق قریب العهد وآشامیدن خون سلحفاة بحری بقدر سه مثقال با شراب وبیک دانگ انفحه ارنب ونیم درم زیرهٔ کرمانی مفید در رهرماه جهت گزیدن هوام خصوص ضفدع اجامی که بیونانی قورو نورنس نامند نافع وضماد آن محلل اورام وخون بری آن شربا جهت صرع وتشنج نافع وچون آنرا با آرد جو وعسل حب سازند بقدر فلفلی وصبح وشام بکحب ناشتا فروبرند جهت صرع بیعدیل وطلای آن بردست وپا جهت درد مفاصل ونقرس باتکرار عمل نافع واحتقان بدان با جندبیدستر جهت تشنج مفید وطلای زهرهٔ آن جهت تحلیل خوانیق وقروح خبیثهٔ دهان اطفال ومالیدن آن بر بینی مصروع و بدستور سعوط آن وقطور آن در بینی جهت صرع واکتحال زهرهٔ مجفف آن با عسل جهت نزول آب درچشم وبیاض و دمعه نافع وچون بشکافند شکم بری را وآنچه درشکم آنست برآورند بعد ذبح وبسوزانند تا سفید گردد وبا روغن گاو سائیده بریا رچهٔ کرباسی مالیده برسرطان متقرح گذارند جهت تنقیهٔ چرک والتحام ومنع آن از عود بیعدیل وبجهت زوال زخمهای دیگر وسوختگی آتش نافع وبیضهٔ آن بقدر فلفلی با حریره مای موافق جهت قطع سرفهٔ مزمن اطفال وطلای آن با عشروزن آن راز یانه جهت ورم انثیان بیعدیل وباشیر مرضعهٔ جهت دردها وباد خصیه اطفال وبدستور چون در روغن بجوشانند وطلا کنند وپیه آن جهت تشنج وگزاز وجلوس درطبیخ سلحفاة وبدستور طبیخ زهرهٔ آن جهت فتق اطفال وگوشت آن نیز جهت تشنج وگزاز وتقویت ظهر وبدن وباه وانعاظ وزیادتی منی وضماد کاسهٔ سوختهٔ آن باروغن گل وروغن تخم مرغ وروغن کنجد جهت رویانیدن موی سر مجرب وطلای سوختهٔ مجموع آن که بحد سفیدی رسیده باشد باروغن گاو وغیرآن جهت سرطان متقرح بی نظیر وبا سفیدی تخم مرغ جهت شقاق مقعده وسائر اعضا خصوص شقاق پا ها وذرور آن جهت زخمهای عسرة العلاج واگر با آن خاکستر بقدر عشر آن فلفل داخل کنند وبا عسل بسرشند وصبح ناشتا وشام بقدر ریک ملعقه که چهار مثقال است بیاشامند جهت لهث که گرفتگی نفس وبرآمدن زبان است از شدت تعب وجهت سل وربو نافع واکتحال استخوان نرم سائیدهٔ خام ویا سوختهٔ آن جهت کورنمودن هرکرا خواهند کورنمایند بدون الم نافع وخون نوع بحری آن جهت رفع سموم شربا وبخور استخوان تحتانی آن جهت رفع تبها ومنع سحر وآب برسرریختن از کاسهٔ فوقانی آن جهت رفع بستن مباشرت زنان بغایت موثر نوشته اند وگویند چون کشف را درمکانی دفن کنند منع باریدن تگرک از ان مکان میکند ومجرب مضر معا مصلح آن عسل مقدار شربت از سوختهٔ آن یکدرم واز تخم آن یک قیراط واز خون آن سه قیراط است

سلدالیون بفتح سین وسکون لام وفتح دال مهمله والف وکسر نون وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت نبطی است ودرمصر سلیانی نامند *ماهیت* آن درختی است قریب بدرخت بید منبت آن بیت المقدس درخرابها و بلندی درخت آن تا سه گز وبرگ آن شبیه بدرخت غرب وسرخ رنگ وگل آن سرخ وتخم شبیه بشاهدانه وبا شیرینی وقبض

* طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن برگ وتخم آن جهت تنقیهٔ قصبهٔ ریه وتصفیهٔ صوت ورفع خشونت آن وجهت رفع سموم حیوانی خصوصا افعی بهترین ادویه است ونطول برگ آن محلل اورام *

سلق

* سلق * بکسر سین وسکون لام وقاف بفارسی چغندر نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی بزرگ سرخ تیره وشیرین وبرگ آن پهن تر وآنرا سلق اسود نامند ودوم گلابی رنگ مائل بزردی وشیرینی این کمتر وبرگ آن ریزه نازک زرد رنگ وساق این باریک فی الجمله شبیه با سفناج واین را سلق ابیض گویند بهترین آن شیرین بیریشهٔ آن است وسفید آن در من وا بهتر از سرخ آن * طبیعت آن مرکب القوی با حرارت در اول ویبوست وبورقیت وقوت قابضه ورطوبت مائیه فضلیه وسیاه آن با قوت قابضه وسفید آن با جالبه ومحلله * افعال وخواص آن جالی ومحلل ومفتح ومقطع بلغم ومبرد ومطفی وجرم آن حابس طبع وقلیل الغذا ونفاخ ونایس وما ئیت آن زیاده وبهترین اجزای آن آب برگ آن است وساقهای برگ آن بهتر از بیخ آن واز طبیخ بورقیت آن زائل میگردد وخوردن پختهٔ آن بطریق تغذی جهت رعشه وتحریک شهوت جماع خصوص انچه ساق آن سرخ باشد وباسرکه وخردل جهت تفتیح سدهٔ طحال وتحلیل ورم آن مؤثر وجهت درد گرده ومثانه وامراض مقعده وآب برگ آن با ادویهٔ مسهله معین بر اخراج بلغم وجهت اوجاع مفاصل ونقرس نافع وسعوط آب بیخ آن با عسل جهت تنقیهٔ فضول دماغی وبا زهرهٔ کلنگ جهت لقوه وصداع وشقیقه ورعشه ودرد دندان وحمرهٔ عین حادث از اخلاط لزجه بشرط ادمان بر آن نافع وبدستور آب برگ آن وقطور نیم گرم آن با روغن بادام وبا عسل جهت درد گوش وغسول ونطول طبیخ برگ وبیخ آن جهت خرازو نخالهٔ سر وقمل وصیبان که بفارسی رشک نامند واوجاع مفاصل ونقرس مفید وضماد آب برگ نیمگرم آن با بورهٔ ارمنی جهت رفع بهق وداء الثعلب وتهیج پشت پا واستسقا وسائر اورام خصوص سفید آن وحقنه با آب آن وبا آب طبیخ آن جهت اخراج ثفل وصحیح وبروز مقعده وکذلک اشتن دست وپا در آب مطبوخ برگ آن نیم گرم مکرر وبا ریختن آن آب بر آن جهت رفع شقاق عارض از سرما مجرب وطلای برگ پختهٔ آن بعد سرد شدن جهت سوختگی آتش وآب جوش وحمره که باد سرخ نامند وتمروطی معمول از آب برگ کوبیدهٔ آن جهت تسکین اوجاع اورام ورفع کلف وضماد برگ خام آن جهت بهق وداء الثعلب وتروح خمیشه وسعفه ومفاصل وبا عسل جهت توبارنالیل وبا حنا جهت رویانیدن موی ونکوئی آن وبا روغن بادام جهت تلیین اورام وخوردن آن با خردل وآبکامه مسکن قولنج ورياح غليظه مضر معده واکثار آن مغثی ومحرق خون ومورث قولنج ومغص ومصلح آن پختن آن با عدس است واستعمال خردل وآبکامه ویا آب غوره ویا شراب اترج وگویند چون آب آنرا در سرکه ریزند آنرا خمر کرداند بعد از چهار ساعت ودر خمر سرکه بعد از دو ساعت

سلوی

* سلوی * بفتح سین وسکون لام وفتح واو ویا آخر حروف بهندی لوا گویند * ماهیت آن اکثر اطبا آن را سمانی دانسته اند وبعد ادیغیر آن گفته که از طیور آبی است ودر کنار آبها میباشد رنگ پر وبال آن اندک شباهتی بسمانی دارد وپاهای آن درازتر از سمانی است وحکیم میر محمد مومن در تحفة المومنین نوشته ظاهر اکه انچه را بترکی بلوه ودر تنکابن لمه پال نامند عبارت از آن باشد چه آن از جنس سمانی است که بترکی بیلدرچین گویند ودر مکان بی آب نمیباشد واز کثرت باران بسیار واز عدم باران کم میباشد * طبیعت آن گرم وخشک گرمی آن زیاده از خشکی * افعال وخواص آن بهترین از طیور آبی است وسریع الانحدار از معده ومحرک باه ومورث تشنگی ومحرک حکه وبثور

اکثار آن مکرب و مصلح آن طبخ آن با حموضات و ادمان بختهٔ آن بهتر از کباب آن است زیرا که کباب آن با سهوکت و بطی النزول است از معدهٔ و در هند چهار قسم میشود و هر یک بنامی مشهور و یکی را پنسل بفتح باء عجمی و سکون نون و ضم سین مهمله و لام و دوم را کورک بفتح کاف و سکون را و کسر راء مهمله و سکون کاف و سوم را پونک بضم باء فارسی و سکون واو مجهول و خفای نون و فتح دال مهمله مندی و سکون کاف و چهارم را دربهر بفتح دال و سکون راء مهملتین و فتح باء موحدهٔ و خفای ها و سکون راء مهمله نامند و بزعم اطبای اهل هند اول گرم و تر است و دافع سودا و مانع فساد آن و دوم خشک و سوم سرد و قلیل الغذا و دیرهضم و چهارم سرد و تر و دافع امراض حادث از خون فاسد و در سلوی که بر بنی اسرائیل نازل میشد اختلاف است و در کتب تفاسیر بتفصیل مذکور است

* سلیخه * بفتح سین و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح خاء معجمه و بیونانی اسلیوس و بهندی تج نامند * ماهیت آن گفته اند که پوست شاخهای درختی است مانند لولهای تنک سوراخ و منبت آن هند و عمان است و برگ آن شبیه ببرگ سوسن کبود و ساق آن غلیظ و پوست آن سطبر و هفت قسم میباشد یکی زرد غلیظ و خوشبو دوم سرخ برنگ بیخ مرجان و صفاتی و خوشبو سوم سفید مائل بزردی و بی رایحه چهارم مابین سرخی و سیاهی و رقیق پنجم رقیق کبود و در خوشبوئی شبیه بگل سرخ ششم شبیه بقسط و غیر براق هفتم رقیق و بسیار سیاه و بدبوی و گویند از درخت دارچینی بهم میرسد و آن مستحیل بدارچینی میشود و آنچه بتحقیق پیوسته قول اخیر اقرب بصواب است و آن پوست درخت نوعی دارچینی است که در غیر سیلان و نواح قریب بدان بهم میرسد و هرچند در ترمیشود از سیلان زبونتر و کم بوتر بلکه مائل ببدبوئی میشود و در دارچینی نیز اشاره بدان نموده شده و بهترین آن سرخرنگ ضخیم خوشبوی تند طعم املس آن است که با قبوضت باشد و زبان را بگزد و تلخ و کریه الرایحه نباشد * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و در سوم نیز گفته اند و قوت آن تا هفت سال باقی میماند * افعال و خواص آن ملطف و مسخن و منضج و محلل ریاح و اورام باردهٔ احشا و مقطع اخلاط و مقوی اعضا و معدهٔ و کبد و مدر بول و حیض و فضلات و مخرج جنین و حصاة و جهت حدت بصر و تقویت آن اکتحالا و جهت منع نزلات و زکام و سرفه و ربو و درد حجاب و معدهٔ و رحم و تنقیهٔ رحم و ریاح آن و تپهای نوبه و دفع سمیت ادویهٔ سمیه و زهر افعی و جهت خوشبوئی رحم شربا و ضمادا و بخورا و فرزجة نافع و ضماد آن بریشانی جهت منع نزلات و صداع بارد و با اصل السوس و ادویهٔ صدریهٔ سمیه جهت امراض صدریهٔ مذکوره و اخراج بلغم و چرک از ان و بدستور بخور آن با عسل جهت بثور لبنیه و جلوس در طبیخ آن و بدستور بخور آن جهت تضییق و انضمام فم رحم مؤثر مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن دارچینی و قرفة الطیب مضر گردهٔ مصلح آن کتیرا و مضر امعا و مصلح آن آب سیستان و کتیرا است

* سلیمانی * بضم سین و فتح لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح میم و الف و کسر نون و یاء نسبت و سلمانی نیز آمدهٔ و بعربی دار اشکنه و در مصر دواء الشعث و بهندی کسنا لکه و راستینا نیز نامند * ماهیت آن چیزی است مصنوع از زیبق و سم الفار که زیبق یکرطل و سم الفار که رهچ نیز نامند یک اوقیه که بعد از سحق بلیغ تصعید نموده باشند بهترین آن تازهٔ سفید سنگین آن است * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک و سم قاتل * افعال و خواص آن داخل مراهم میتماید و دافع گوشت زائد است و خوردن آن مهلک مداوای آن خوردن شیر تازه دوشیده را مراق دسمه و قی کردن پی در پی

تاصحت یابد واز علامات کسیکه آنرا خورده باشد دوران سر وا غما وبیهوشي وغثیان وقئ است واعراض ومداواي آن مانند اعراض ومداواي زنجفر وزیبق وسم الفار خورده است.

* فصـــــل السین مع المیم *

* سماق * بضم وبفتح مین نیز آمده وفتح میم والف وقاف آنرا اسماقیل وطمطم وتمتم نیز وبهندی تترک وتما تیر وتتریک نیز ویونانیان وعرب آنرا درد باغت جلود مستعمل دارند ولهذا آنرا اسماق الدباغین نامند * ماهیت آن ثمر درختی است بقدر عدس وبعضی بزرگتر وبعضی کوچکتر وپهن تر از ان ودر خوشه مانند خوشهٔ حبة الخضراء وبر بالای آن پوستی طعم آن ترش وبا قبوضت ومستعمل پوست آن است که گرد بالای سماق باشد ودرخت آن بقدر درخت انار وبزرگتر از ان وبرگ آن بلند واندک سرخ رنگ ومزغب واطراف آن مشرف مانند آره ودر نوع میباشد بستانی وجبلي ودر بلاد سرد سیر بهم میرسد وبهترین آن سرخ رنگ پرگرد وترش خوش طعم آن است که قبض آن کمتر باشد وترشي آن زیاده وتخم آن کوچک وقوت آن تا سه سال باقي میماند * طبیعت آن سرد وخشک در دوم وجبلي آن در سوم خشک وبرودت برگ آن کمتر از دانهٔ آن * افعال وخواص آن قابض ورادع ومقوی ومدبغ معده واحشا ومانع انصباب صفرا بمعده وامعا وقئ وغثیان وذرب واسهال مراری ومزمن وذوسنطاریا ونفث الدم ونزف الدم وکثرت بول وآشامیدن سائیدهٔ آن یعنی سویق آن با آب سرد قاطع سیلان خون از فوق وتحت ونیم کوفتهٔ آن باز یره با آب سرد جهت تپ دنیف وکسیکه همیشه قئ کند وطعام در معده نماند مجرب ومهیج اشتهای طعام محرور المزاج وبا زردهٔ تخم مرغ وکشنیز خشک قاطع اسهال وکیموسي وبا زردهٔ تخم مرغیکه دران پخته شود نیز قابض ومانع اسهال است ومرغ دراج بهتر وقوی تر است وبا شراب قابض جهت اسهال ونزف الدم رحم وتقلیل کثرت بول وقوت قبض بریان آن زیاده ولیکن قوت کسر عادیه وحدت صفرای آن ضعیفتر است مضر معده وجگر بارد مصلح آن مصطکی وانیسون وطبخ آن بادنجان مقدار شربت آن پنج درم بدل آن سرکه واقاقیا است وسفوف کردیکه بروی آن است که آنرا ترابسماق نامند بسیار قابض وبا اندک تلخي است جهت قطع اسهال مزمن وسیلان رطوبات سفید از رحم وسنون آن جهت تقویت واستحکام لثه وقلاع خبیثه ودرد دندان کرم خورده وبدستور مضمضهٔ نقوع سماق در آب وچون گرد آنرا پاک کرده در آب بخیسانند ودر چشم بچکانند جهت ابتدای رمد وخصوصا با قدری کثیرا وچون یک اوقیهٔ آنرا در نیم رطل آب بجوشانند تا آنکه قوت آن در آب برآید پس خرقه را بدان ترکرده بر چشم اندازند وتکمید بدان کنند جهت جرب اکال وسلاق وتسکین حدت آن وبدستور تکمید پیشانی بدان جهت قطع رعاف مجرب وجهت جرب ودمعه وسلاق وحکه ومنع بروز آبله دران وقطور آن در گوش جهت منع سیلان چرک از ان وبروز آبله دران ونطول آب طبیخ آن مانع ورم ضربه وصدمه ووثي وضماد آن با آب جهت منع ورم قحف وسائر اعضا ومواضع ضربه وزوال آثار خدشه وقروح ساعیه وبا عسل جهت جلای خشونت اجفان وبا زگال چوب بلوط جهت بواسیر مفید وچون آنرا یا برگ وچوب وشاخها در آب بجوشانند تا بقوام عسل رسد در جمیع افعال مانند حضض وبجهت امراض جفن وتحلیل ورم چشم وسائر اورام ونمله وقروح رطبه وشهدیه وفساد لثه وکلف وداخس ونزف رحم نافع وطبیخ برگ آن مسود موی وحقنه بطبیخ آن جهت قرحهٔ امعا وذوسنطاریا وسحج مفید وچون برگ آنرا مهرا پخته آب آنرا گرفته منعقد سازند در ردع وتبرید بخصوص ردع مواد از چشم مانند اقاقیا است وطلای مطلول آن

با آب بارتنك جهت قروح خبيثه وضماد آن برسر وفقرات ظهر وبيخ قضيب جهت سلس البول واسترخای اعضا وضماد برك آن بر نعل ۀ اطفال رافع اسهال ومقوی احشا وكويند كه ازخواص آن است كه چون درصوفی سرخ رنك بند ند ود رموضع نزف الدم ببندند قطع آن نمايد وصمغ درخت آن شديد اليبس وبا اجزای حارة وبارده ورادعه ومحلله است وجهت حدت بصروامراض جفن والتصاق جراحات وتسكين دردندان كرم خورده وكذا شتن بران مفيد وجوارش سماق وحب وسفوف وشياف آن در قراباذين مذكور شد

* سماق الدباغين * كفته اند مازوی ريزه دانهٔ كومی است وجمعی برك سماق دانسته اند ود باغان بآن جلود رقيقه رادباغت مينمايند * طبيعت آن بسيار بارد وقابض است * افعال وخواص آن درجميع افعال مانند سماق است وقبض اين بيشتر

* سمانی * بضم سين وفتح ميم والف وكسر نون وياد رمازندران ورده ودرديلم وشم بضم واو وشين معجمه وميم و بعربی قتيل الرعد نامند جهت آنكه كفته اند كه چون آواز رعد بشنود ميميرد واصلی ندارد وكويند غذای آن اكثر خوبق است واصلی ندارد وخائف وجبون ترين طيوراست وبهندی آنرا بتيرنامند * ماهيت آن ازطيور معروفه وغير سلوی است وچهارنوع ميباشد يكی بزرك وآنرا بهندی كهاكس وكرچه كويند ودوم ازان كوچك وآنرا الوه وسوم ازان كوچكتر ود ركردن آن طوقی سياه منقط بنقطهای سفيد واين رابهندی چنك وكود ووچهارم ازهمه كوچكتر ورنك آن تيره وسرخ بهم آميخته واين رابهندی تورة نامند * طبيعت آن درآخر دوم كرم وخشك * افعال وخواص آن كوشت آن كثير الغذا ومسمن بدن ونرم كنندۀ بشره ومدربول ومفتت حصاة وجهت وجع مفاصل بارد نافع وبالخاصية مورث رقت قلب خصوصا دل آن ومبهی ومهيج باه زنان ويختۀ آن بهتر ازكباب آن است واكثار آن مورث صداع و كزازوتشنج وتمدد ومصلح آن درآب شيرين وروغن كنجد ويابادام جوشانيدن وبا روغن بادام ويا روغنهای ديكر و آب انارترش بغانيد شيربن كرده خوردن وخوردن بيضهٔ آن مورث فصاحت تكلم اطفال قبل از وقت وضماد شق كردۀ آن جاذب سموم هوام ولعوق زهرۀ آن بقدر حبۀ باعسل هر روز جهت صرع بيعديل وتقطير خون آن دركوش جهت تسكين درد آن ودرچشم جهت جلای آثار ورفع بياض وطلای سركين آن جهت كلف ونمش وبخور ريرآن رافع تپها است وامين الدوله ازخواص آن بيان نموده كه يكعدد آنرا بتمامی چون مشوی نمايند كه چيزی ازان طرح نشود تناول آن باعث شفای سك ديوانه كزيده می شود

* سمسم * بفتح سين وسكون ميم وكسر سين مهمله وميم ومشهور بكسر هر دو سين است بلغت حبشه جلجلان وبفارسی كنجد و بهندی تل بكسر تاء مثناة فوقانيه نامند * ماهيت آن معروف است و بهترين آن سفيد تازه چرب باليدهٔ آن است قوت آن تاده سال باقی ميماند ودراكثر بلاد خبازان مقشر آنرا برروی نان ميپاشند وحلوائيان ازان حلوا ميسازند و روغن آن كه دهن الحل بحاء مهمله نامند معمول ومعروف ودراكثر ادهان ومراهم داخل است ودربعضی حلاوی نيز داخل ميكنند زود متغير ومتكرج وفاسد نميكردد بسبب لزوجت وغلظتيكه دارد وبزر روغن نا كرفتهٔ آن خصوص كه مقشر نكرده باشند ديرتر ومقشر آن زودتر فاسد ميكردد * طبيعت آن درآخراول كرم وتروبارطوبت لزجه ودردوم كرم وتر نيز كفته اند * افعال وخواص آن مغری ومفتح وصالح الكيموس قليل الغذا ومسمن بدن وملين صوت وخشونت حلق

سبب حرورتی که دارد ومصلح اخلاط سوخته ومواد سوداویه وملین امعا ومقعده ومحلل اورام حاره وآشامیدن آن
با شراب جهت گزیدن عقرب وافعی و با هموزن آن شکر وخشخاش ونصف آن مغز بادام مقشر وعشر آن بیخ ابیض که
مرور را زمجموع آن یک اوقیه تناول نمایند جهت فربه نمودن بدن وتقویت باه مجرب ومولد پیه کرده و شیرهٔ
کوبیدهٔ آن با نبات جهت رفع سوزش معده ومری وترش شدن رطوبت معدهٔ سوداوی وحرقت ولذع ادویهٔ مشروبه وخلط
حاد وشرب شراب وجهت تلیین معده وامعا ودفع سنگ گرده بشرط مداومت بران مدتی نافع وخوردن ده درم
آن با یکدرم کردکان سوخته جهت قطع خون بواسیر مجرب وآشامیدن آب طبیخ آن با نخود مدر حیض ومسقط جنین و
چون ده اوقیهٔ آب طبیخ آنرا با شراب ونقیع مویز یک اوقیه ونیم روغن کنجد ونیم اوقیه انیسون ناشتا بنوشند جهت رفع
خارش دموی وبلغمی ودرشتی جلد وشقاق مجرب دانسته اند وبافانید انفع وبدستور با نقیع صبر و زبیب واعرق آن جهت
سرفه وامراض سینه وقروح شش نافع وبا بزرکتان جهت تقویت باه وازدیاد منی وآشامیدن سائیدهٔ آن با شراب جهت
رفع قولنج وقولون وگزیدن مارشاخدار المضار بطیء الهضم ومصلح آن بریان نمودن وبا عسل ویا مری خوردن
باعث سرعت انحدار آن است وبدستور با قشر آن ومورث بدبوئی دهان خصوص که از آن ده درهم بدن ادهان نمایند ومصلح
ومصلح آن عسل مقدار شربت آن پنجدرم بدل آن تخم کتان وضماد آن محلل اورام وملین جلد بدن ورافع آثار سیاهی
ورشم اخضر وسطبری عصب وقولنج وقولون وگزیدن مارشاخدار وسوختگی آتش وبعد سوختگی نزودی مانع آبله وتسکین
وجع والم آن ونطول آب برگ آن باعث درازی موی وسیاهی آن ورافع جوش سوداوی سر وضماد مطبوخ آن با شراب
جهت تحلیل ورم چشم وضربان آن نافع وبیخ آنرا چون در آب بجوشانند وسر وموی را بآن بشویند باعث درازی وسیاهی
موی ورافع نموست وابریهٔ آن است وروغن آنرا اگر از کنجد غیر مقشر بریان بگیرند آنرا دهن الحل نامند بفتح حای
مهمله وتشدید لام ولزوجت این زیاده است واگر از مقشر بریان اخذ نمایند لزوجت آن کمتر وچون آنرا نرم بکوبند
وبا آب بدست خوب بزنند تا گرم شود وروغن آن جدا گردد بردارند رطوبت آن غالب وآنچه سائیده در آب جوش دهند
تا روغن حاصل گردد آنرا طبخی نامند وسائیده و یا کوبیدهٔ آن را بدون استخراج روغن رهشی نامند که بفارسی ارده
گویند ودر حرف الراء مذکور شد * طبیعت روغن آن در دوم گرم وتر و تا مدت سال قوت آن باقی میماند * افعال وخواص
روغن آن آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه مفتح وملین ومرطب ومسمن ورافع احتراقات حادث از خلط حاد وضیق النفس
وسعال یابس وقرحهٔ ریه وتشنج یابس قویتر از کنجد ودر حرقة البول مانند کنجد ودر رهزوره‌ای مرضی بعد از دهن لوز
فستق نافع ترین ادهان وقطور جوشانیدهٔ آن با فلفل مقید ومصطکی جهت گشودن سدهٔ گوش وطلاء آن با سفیدهٔ تخم
مرغ جهت تحلیل صلابات واورام چشم وغیر آن و با روغن زیتون وزردهٔ تخم مرغ جهت رفع ورم چشم و با بزرقطونا
جهت خشونت وخارش بدن وسوختگی آتش وجراحتیکه از نوره بهم رسیده باشد ومالیدن قیروطی آن برصورت جهت
نیکوئی وصفا وبراقی ونرمی آن مفید وبدستور از کنجد وجلوس دران جهت اکثر امراض یبسی مانند تشنج وغیر آن وهمچنین
تدهین بدان مکرر انداختن پارچهٔ ترکرده بدان بر عضو ودااعضار بدستور تدهین آن جهت زخم جلدی وسوختگی آتش
نافع مضر سوداوی مزاج وبطیء الهضم ومرخی معده ومفسد دماغ ضعیف وقریب الاستحاله بصفرا مصلح آن جوشانیدن آن
با پیاز ویا اندک خمیر وآشامیدن آن با آب لیمو وآبکامه وامثال آن ویا بعد از ان مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن روغن

بادام شیرین است وجوارش سمسم وحلوا وسفوف آن در قرابادین مذکور شد وعصارۀ نبات آن جهت ازالۀ ابریه موثر است

سقوطن بفتح سین وسکون میم وضم قاف وسکون واو وضم طاء مهمله مثلثه ونون* درماهیت آن اختلاف است بعضی حی العالم دانسته وچنین است وبغدادی وغیر آن نوشته اند که بلغت یونانی نام گیاهی است ودو نوع میباشد صخری وسهلی صخری آن در سنگ لاخها میروید و شاخها وبرگهای آن شبیه بشیح است وصلب وخشک وخوشبو وطعم آن با حلاوت وبرگ آن باریک شبیه ببرگ رازیانه وسرهای شاخ آن کوچک مانند سرشاخهای حاشا وبیخ آن طولانی بسطبری انگشتی وبنفش ومستعمل برگ وسرهای شاخ آن است *طبیعت آن ظاهرا لحرارت باقوت قابضه* افعال وخواص آن دوائی است شریف نافع جهت امراض ظاهره وباطنه ومحلل ومغری وجامع وملصق اعضا وقابض ومنقی زخمها زفضول وچرک منجمد در آن ومضغ آن مسکن عطش حادث از جفاف واین همه افعال بقوت ظاهرۀ آن است وآشامیدن آن با سرکه وعسل ویا سکنجبین عسلی جهت فسخ عضل وعصب ومطبوخ آن با شراب جهت قروح امعا ونزف الدم زنان حائض وغیر آن وجهت رجع کرده وبا شراب جهت نزف الدم وقرحۀ امعا وبا سکنجبین جهت شدخ عضل وبآب مورد ویا آب سداب ویا شراب عفص جهت قبلة الامعا وضماد آن جهت فتق وچون با گوشت طبخ نمایند بزودی گوشت پخته ومهرا وسریع الانحلال گردد مقدار شربت آن از یک درم تا پنجدرم ومرکاه اراده اکثار آن نمایند بهتر آن است که تکرار استعمال آن نمایند نه آنکه مقدار وزن آنرا بیفزایند دراکثر مواضع* واما سقوطن سهلی نباتی است شاخدار وپر اکنده وخشک وزغبدار وبلندی آن تا ذرع وبرگ آن باریک طولانی پر زغب ونزدیک بکرشبیه بزبان گاو ودر میان برگهای برگهای کوچک چسپیده ببرگ بزرگ آن وگل آن زرد وچون دست ببرگ وساق آن برسانند خارش آورد ورنگ ظاهر ریشۀ آن سیاه وباطن آن سفید وبالزوجت وبی شیرینی وبی عطریت الخلاف اول ومنبت این غیر سنگ لاخها ومستعمل ریشۀ آن است *طبیعت آن قریب بعتدال وازان درگرمی ضعیف تر ورطوبت فضلیۀ این زیاده ولهذا بسیار مهیج باه وامنعظ است ودو درم آن با شراب جهت نفث الدم از سینه وشدخ وقطع عضل وضماد آن جهت التصاق جراحت تازه وورام مقعده نافع وچون باگوشت طبخ نمایند قطعهای آن بعضی بابعضی ملتصق کردند

سمك بفتح سین ومیم وکاف بفارسی ماهی وبترکی بالغ وبهندی مچهلی بفتح میم وسکون جیم فارسی وخفاهاو بکسر لام ویا وشبوط را بهندی رهو ورضراضی راموی مچهلی نامند *ماهیت آن حیوان آبی است که تعیش آن بدون آب نباشد وگاه هرانچه بدون آب تعیش مینمایند مانند سقنقور نیز اطلاق مینمایند مجازا وآنرا انواع بسیار است بعضی رانامی مخصوص واکثر را نیست وتعداد آن غیر خالق انام جل اسمه نمیداند ودر حدیث نبوی صلی الله علیه وآله وارد است که حق سبحانه وتعالی خلق کرده هزار قسم از دابه را نه صد قسم آبی ویکصد قسم بری وبهترین همه ماهی رضراضی است وماز نی ودوماهی منجری لطیف دیگر که در آبهای شیرین سبک خوشگوار که سرچشمۀ آن بعید وبرروی سنگ وسنگ ریزه که صخره نامند وبا رمل گذرد وهمیشه جاری ومکشوف باشد وبا دبران بوزد تکون یابد ومقدار آن در بزرگی وکوچکی متوسط وسریع الحرکة وفلس آن بسیار وراستخوان آن بزرگ وخار آن کم باشد وسهوکت بسیار نداشته باشد وپشت آن منقط بسیاهی یا خطوط سیاه مائل بسبزی وشکم آن سفید ودرهمان روز صید شده باشد وشبیه ما بلدۀ آن زبون زیرا که گوشت آن بسیار لطیف ونازک است زود فاسد میگردد مگر آنکه آنرا نمک سود نمایند وبعد از رضراضی

ماهي شيوط و مازني و امثال اينها است و ماهي درياي شور كه در لجه و نواحي ساحلي كه زمين آن سنگستان باشد بهتر و نازكتر و لذيذتر از آب شيرين است و از اقسام آن ماهي حلوا و ماهي آبنوس كه در نواح سيلان بهم ميرسد و شاه ماهي كه در بحيرهٔ طبرستان صيد ميكنند و در ولايت ايران قزل آلا كه منقط بسرخي است و سلف كه پشت آن سبز و شكم آن سفيد و در هند ماهي روهو و در بنگاله هلسه و ليكن هلسه بسيار چرب و گوشت آن نازك و گرم و با سهوكت بسيار است امالذيذ و امثال اينها با ليماله در ديار و مكان و بلاد كه در ان چشمه و يا نهر و يا برساحل دريائي واقع است نوع ماهي خوب ميشود و بهترين از انواع ديگر د ماهيها و همچنين بحسب اهويه و فصول و اراضي نيز مختلف ميباشد در لطافت و كثافت و لذت و عدم آن و بدانكه بكبر و عظم جثهٔ ماهي كه حيوان آبي است هيچ حيوان بري نميرسد و بدترين ماهيها ماهي تنوات و گودالها و چشمهاي كوچك و زمينهاي پست و آبهاي كثيف متعفن است كه جاري نباشد و هميشه استاده باشد و همچنين ماهيهاي بسيار بزرگ و يا بسيار كوچك و پرخار * طبيعت مطلق آن سرد در اول و تر در دوم و بعضي گرم و تر مانند كواسج و تمساح و مار ماهي و جري و اربيان كه بهندي جهينگا نامند و هلسه كه در هند و بنگاله بهم ميرسد و ماهي نهري آب شيرين سرد تر از ماهي بحري آب شور و نمك سود هر نوع گرم و مائل بيبوست است خصوص قديد كهنهٔ نمك سود كه گرم و خشك است * افعال و خواص آن كباب بآتش بريان كردهٔ تازهٔ آن بهتر از در روغن بريان كردهٔ آن و سريع الهضم و صالح الكيموس و مرطب و مسمن و مولد مني و شير و پيه كرده و در محرور و مبهي و منعظ و مصلح اخلاط حاره و جهت تصفيهٔ و نرمي قصبهٔ رئه و قرحهٔ آن و سل و دق و سعال يابس و ضعف كبد و گردهٔ حار و يرقان و زحير و مغص حار و كباب آن با آب غوره و سماق جهت اسهال مراري و دموي مجرب و مطبوخ ماهي مازني با سركه جهت صاحبان امراض حاره و محرور المزاجان و با بزر بقطين جهت رفع تشنگي شدت حرارت و تسكين حدت آن و فساد دم احتراقي و خوردن ماهي تازهٔ بريان با پياز تازهٔ سبز و آشاميدن شراب معتدل بعد از ان مولد مني و نعوظ و آشاميدن مرقهٔ آن جهت زهرهاي مشروبه و ملدوعه و مداومت بران جهت دفع زهر مار شاخدار و سگ ديوانه گزيده و بهترين انحاي استعمال آن جهت ترطيب بدن بطريق اسفيدباج و بعد از ان مشوي بر طبق و بآتش بريان كردهٔ آن سبكتر بر معده از انچه در روغن بريان كردهٔ آن و انچه در آرد ملتوت كرده بروغن بريان نموده باشند تشنگي بسيار آورد و دير از معده بگذرد و خوردن ماهي بسيار بي نان و بعد از ان قي كردن بآب گرم و عسل و سكنجبين و آب مطبوخ ترب منقي فضول غليظه و اخلاط فاسده است و جهت اوجاع مفاصل و عرق النسا و بهق اسود و ابيض و رفع آثار مجرب و سمك مضر مبرودين و مرطوبين و دماغ رطب و عصب و معدهٔ بلغمي و مصلح آن پختن آن با روغن گاو و با روغن بادام و يا انگبيد و خوردن زنجبيل پرورده و صعتر و عسل و گلقند سكري كهنه و يا عسلي و آبكامه و ادويهٔ حاره و زيربا جات و محرورين را خوردن با سركه و سكنجبين بعد از ان و بالخاصيت مورث تشنگي و رافع آن سركه و آبكامه و در بعضي امزجه مصلح آن موافق تر و عطش آن كمتر و در بعض امزجه غير مصلح آن و آشاميدن آب بسيار بعد از ان بغايت مضر بحديكه گويا آنرا زنده و خود را مرده گردانيدن است و باعث امراض مزمنه است و اما شراب بعد از تحلل نافع و قبل از ان باعث مده بسبب نفوذ اجزاي غير منهضمهٔ آن بعروق و جلد و امراض رديه از جرب و حكه و توبا و امثال اينها و جمع آن با شير و يا [illegible]هٔ مرغ و يا گوشت خصوص حيوانات بري بسيار مضر و محدث امراض مزمنه و نمك سود كه پانزده روز و زياده بران [illegible] باشد مائل بگرمي و خشكي و قاطع بلغم و مورث اشتها و موافق مبرودين و مولد بلغم زجاجي و مالح و مورث خارش و

جرب وقوبا وتقشر جلد وبیاض وامثال اینها وانچه مبتنی بران گذشته باشد مسدد ومولد اخلاط فاسده سوداویه سوخته
ومصلح آن سرکه وسکنجبین وآبکامه وقی فرمودن وخوردن مسهل وتنظیف بدن وقدید نمک سود آن که سماریس نامند
بدترین اقسام وکثیف ترین همه ومحلل بلغم غلیظ ومقوی خمل معده ومورث امراض مذکوره وسهر ومداومت آن باعث
شبکوری مصلح آن انچه ذکریافت وخیسانیدن آن در سرکه گفته اند جهت گزیدن عقرب وسگ دیوانه نافع وماهی شور
که در سرکه پرورده باشد سرد وخشک ومجفف ودیرهضم ومقوی ماسکه ومانع انصباب صفرا بمعده ومورث حکه وجرب و
بثور سوداوی واغتسال عضو بآب ماهی شور نمک سود جهت قروح عفنه وجرب تازه مفید وماهی تازه را که بریان نمایند
وبگذارند تا سرد گردد خصوص که یکشب بران بگذرد ویا زیاده ودرجای نمناک مانده باشد ردی وسمی ومداومت
هر روز بدان باعث برص واستسقا ومحدث اعراض تطرو تدبیر آن قی فرمودن ومسهل خوردن وسائر تدابیر فطرا ست
ودر مبرودین خوردن جوارشات حاره واشیای حاره مذکوره ودر محرورین سکنجبین حامض وسرکه وآبکامه وکسی
را که از خوردن ماهی غثیان عارض گردد باید که رب به بلیسد وآشامیدن آب نقوع زیره کرمانی بهتر است وجلوس
در طبیخ آن جهت ابتدای قرحه امعا وجذب مواد بظاهر جلد وتحقین بدان جهت عرق النسا مفید وتخم آن در تقویت
باه قوی الاثر ومولد منی ومنعظ وجهت سرفه وزحیر حار نافع وزهره آن خصوص از شبوط گرم وخشک واکتحال آن جهت
رفع بیاض موثر وچون ماهی زنده را شق کنند وهمان قسم گرما گرم که حرکت داشته باشد بر عضو ببندند جذب مواد
وزجاج وخار وغیرها بظاهر جلد نماید ودر دفع اختلاط ذهن صاحب سرسام واورام بیعدیل ضماد سر سوخته نمک سود
آن جهت ورم مقعده وشقاق آن وگزیدن عقرب وسگ دیوانه گزیده وبا روغنها ولعابها جهت ورم صلب لهاة وطلای
استخوان سوخته آن جهت برص نافع وشستن ماهی بآب گرم ونمک نیکو ویا مالیدن کاه گل بدان وزمانی گذاشتن پس
نیکو شستن باعث رفع سهوکت آن است وخوردن ماهی بدون آرد ونان باعث هضم آن است وبا آرد ونان بطی الهضم

* سکه رعاده * بفتح راء وعین مشدده والف وفتح دال هر سه مهمله وماهیت وخواص آن در رعاده در حرف
الراء مهمله مع العین مذکور شد وشنیده شد که در دریای مسمی بحرابیض که در هفتاد درجه عرض شمالی خط استوا
وبطول یکصد وچهل درجه واقع است نوع ماهی بسیار بزرگی بقدر یکصد وکسری تا دو صد ذراع در طول وبیست ذراع
در عرض بهم میرسد ودهن وبینی آن بر پشت ومیان هر دو شانه آن است ودر هنگام نفس کشیدن مانند فواره بسیار
بزرگی بقدر منار کوچکی آب از بینی آن میجهد ومردم آن بلاد آنرا صید مینمایند چون روغن بسیار دارد وتمام بدن
آن گویا روغن متجمد است آنرا پارچه پارچه نموده در دیگهای بزرگ بر آتش روغن آن را گداخته در ظرفهای چوبی
که پیپ مینامند کرده باطراف میبرند وخرج سوخت چراغ ومشعل تمام سال آن بلاد از همان است ومغز سر آن سفید پرده
پرده نرم لطیف است آنرا گداخته برای سلاطین آن بلاد شمع میسازند روشنی آن سفید مائل بسبزی است وبدانکه بسبب
سردی هوا سالی سه چهار ماه زیاده دران دریا وسواحل آن نمیتوانند ماند ونیز شنیده شد که قریب بمیزان دو سه روزی هوای
بسیار سردی میوزد واگر مردم بزودی خود را از آن دریا بدر برند بهتر والا در روز چهارم وپنجم آن از طرف شمال
امواج تختهای یخ میآید ودست بدست تمام دریا یخ می بندد بنحویکه خلاصی از انجا مشکل وممتنع وهر که دران جا ماند
هلاک میگردد * افعال وخواص این گویند خوردن مغز سر آن جهت سل وقروح سینه وحجب آن نافع است

سکه رعاده

سمكة الصيدا

* سمكة الصيدا ء * بفتح صاد مهمله وسكون يا وفتح دال مهمله وسمكة صيدا به تصغير نيز آمده وآنرا سكة بركه ومكة ثول وبيونانی سقيفس نامند * ماهيت آن ماهی است که در قريهٔ تبوک در چشمهٔ ثول بهم ميرسد شبيه بوزغهٔ کوچکی و بسام ابرص وبا دست وپا ودم ومخلب وخميدگی پای آن بطرف وحشی ران آن است ونر آن باريك ودراز وسر آن کوچك ودنبالهٔ آن دراز وزير حنك اسفل آن باخط وخال وتازنده است فرق ميان نر وماده آن ظاهر ميباشد وبعد مردن منتفی ميکردد شيخ الرئيس رحمه الله تعالی در مجربات خود سمكة تبوک نوشته وتبوک قريه است از شام قريب بصيدا وآن ماهی دران قريه در چشمهٔ ثول بهم ميرسد بعد از ده يوم از ماه شباط که هنكام هيجان آن است ظاهر ميشود ونر وماده آن باهم جمع شده وبهمان هيات تا نيمهٔ آذر ماه ميمانند وسفاد آن مانند انسان است ودران هنكام که فصل ربيع است گاهی از بنا گوش آنها بر ميآيد وداخل آب ميکردد مردم آنجا آنرا جمع ميکنند ودرهمان ايام آنرا صيد ميکنند زيرا که در ايام ديکر بدان دست نميابند بسبب سرعت حرکت آن وچون صيد نمودند بزودی آنرا اندک نمکسود مينمايند ونکاه ميدارند تا فاسد نکردد *طبيعت آن گرم وخشك در دوم وگفته آن درسوم وهردو با رطوبت فضليه * افعال وخواص آن مقدار يکحبه از کف آن بازردهٔ تخم مرغ نيمبرشت ويا با مرق مرغ جوان بغايت مهيج باه ومنعظ گفته اند بحديکه بهلاکت ميرساند از شدت انعاظ بمراتب قويتر از لحم آن است ونمک سود آن قويتر از غير نمك سود آن وگويند قوت اين بحدی است که هيچ چيز بدان نميرسد وشرط خوردن آن آنست که نيمدرم آنرا سوده برخمر ابيض پاشيده بعد از طعام بنوشند وبخوابند قوت باه را بهيجان آورد وبسرعت انعاظ نمايد وگويند که نر آن در ذکور وماده آن در اناث موثر است وبعضی گفته اند که مادهٔ آنرا خاصيتی نيست نه در اناث ونه در ذکور وآنچه از ريکزارهای حوالی چشمهای مذکوره صيد کنند غير آن چشمهٔ مخصوصهٔ سقيد وبهيأت مذکوره نيست وآن خاصيت را ندارد وبعضی گويند که آن در رمل مانند آنکه ماهی در آب شنا وغوص مينمايد ميکند وازاين جهت آنرا سمكة الرمل مينامند ونيز گفته اند که هرعضو آن برای فساد عضوی از انسان موافق است مثلا دست آن برای وجع دست وپای آن برای وجع پای وهمچنين واصلی ندارد *

سمن

سمن بفتح سين وسکون ميم ونون بفارسی روغن وبهندی گهی بکسر کاف عجمی وبخفای هاء ونامند وتازهٔ آنرا بعربی زبد بضم زای معجمه وسکون باء موحده ودال مهمله ودر حرف الزای مذکور شد * ماهيت آن معروف است دهنيتی است که از شير حيوانات ويا ماست بعمل ميآورند وبهترين آن روغن گاو وگوسفند وبز جوان فربه است وروغن گاو از همه الطف وروغن ميش وگاوميش وخصوص جنگلی آن اغلظ از همه * طبيعت همه آن در آخر اول گرم وتر وهرچند کهنه گردد از رطوبت آن ميکاهد ويبوست بهم ميرساند ودرسالهٔ آن در اول خشک * افعال وخواص آن در افعال قويتر از زبد ومحلل ومفتح وبا قوت ترياقيه ومقاوم سموم ومانع رسيدن اثر سم افعی بقلب حتی آنکه بغدادی نوشته که شخصی را افعی قاتل گزيده بود وغير روغن گاو کهنه حاضر نبود همانرا آشاميد آفتی باو نرسيد ويك اوقيهٔ آن با دو سکرجه که شصت درهم است با آب انارجهت ذوسنطاريا نافع وملين جلد ومنقی بشره وفضول دماغی وسينه ومسمن بدن ورافع يبوست خشوم وحلق وجهت سرفهٔ يابس وبرقان ومحلل وحصاة ونافع وآن گاه قبض مينمايد وگاه لينت ولعوق آن ناشتا جهت سرفهٔ يابس مزمن وتليين سينه خصوص با شکر وبادام تلخ ويك اوقيهٔ آن با نيم اوقيهٔ آن شکر جهت رفع عسر البول در حال حبس وبا آب گرم خوردن وقی کردن بعد از جهت سموم مشروبه وافيون وبدستور با شير گاو تازه دوشيده واکتحال آن با آب عنب

الثعلب جهت ضربان عین ورفع اورام آن وطلاء آن بتنهائي جهت تلیین صلابت آن وبا زیت جهت جرب اجفان ربو
اذن جهت اوجاع وسعوط آن جهت خناق وشقاق دواب وحقنهٔ آن باآب خاکستر جهت زحیر وقرحهٔ امعا وحمول آن
باپیه مرغ جهت قرحهٔ رحم وتنقیهٔ آن وبرمقعده رافع شقاق وقاطع بواسیر ونزف الدم آن وتدهین گرم کرده ویا رشتن
وچکانیدن آن برموضع گزیدهٔ هزارپا وعقرب جراره وتملة النسر واکثر جانوران سمي مفید وبتجربه رسیده وقطور نیم
گرم آن در گوش نیز جهت قتل واخراج انچه در گوش رفته باشد وطلاء روغن حامض وروغن گاو کهنه ویا گوسفند کهنه
با سورنجان جهت بواسیر مجرب وبتنهائي جهت جذام ومالیدن آن شب برصورت وخوابیدن وهفت شب پی در پی
چنین کردن جهت تنقیهٔ صورت ونیکوئي وجلا وتصقیل آن وهمچنین زبد این فعل نماید وطلاء آن مکررا محلل اورام
خصوصا اورام زنان واطفال وبر جراحات باعث رفع خشکریشهٔ آنها وبردهن جراحات باعث منع التحام آن وکذا اشتن
فتیله ویا پنبه را آلوده بدان در دهن جراحت باعث وسعت دهن وتنقیهٔ غور آن اگردراندرون آن چرک باشد وچون برگ
حنای خشک را نرم کوبیدهٔ پخته باروغن کهنه سرشته برجرب کهنه وجذام بمالند زائل گرداند وچون روغن را با آب
سرد یکصد ویکمرتبه بشویند وبرجرب کهنه وبواسیر واکثر جروح وقروح بمالند زائل گرداند ورشتهٔ آن تلخ میگردد و
خالي از سمیت نیست وخوردن آن غیر مجوز وتمریخ وتدهین روغن جوشانیده در شیر تازهٔ دوشیده جهت اوجاع آن
بغایت نافع مضر علتهای باطني ورطوبي ومولد صفرا در محرورین ومطحولین جهت آنکه سریع الاستحاله است بخلط غالب
ومرخي معدهٔ ضعیف وبلغمي مزاج ومضعف هاضمه است مصلح آن در محرور ترشیها ودر مبرود جوارشات مقدار شربت
آن در تداوي تا ده وقیه وقوت جالیه وتحلیل کهنه زیاده از تازهٔ آن است وفعل آن در ابدان متوسط زیاده از ابدان
قویهٔ مستحکمه باشد مانند اطفال وزنان واهل اجهت اورام بناگوش اطفال نافع است وچون روغن فاسد گردد وخواهند
که اصلاح آن نمایند باید که با دوغ ماست جوش دهند تا ماست سوخته گردد اما روغن نسوزد وباآنکه برآتش گذارند
چون بجوش آید اندک اندک آرد گندم بران بپاشند تا آرد سوخته گردد وروغن نسوزد پس صاف نموده بخرج آورند
نمك درروغن داخل کردن باعث حفظ وعدم سرعت فساد آن است *

سمندر

* سمندر * بفتح سین ومیم وسکون نون وفتح دال وراء مهملتین * ماهیت آن مهریارس گوید حیوانی است که از
آتش متضرر نمیگردد مانند ماهي که از آب وبقدر صفورئي است وآتشي رنگ مولف گوید شاید اصلی نداشته باشد * افعال
وخواص آن خوردن زهرهٔ آن مقدار یکدانک باآب نخود ومطبوخ باشیر تازه دوشیده جهت دفع سموم مشروبه واکتحال
دماغ آن با سرمه جهت نزول آب وحفظ بصر وطلاء خون آن مانع ازدیاد وضح ومغیر رنگ آن است *

سمور

* سمور * بفتح اول وضم میم وسکون واو وراء مهمله * ماهیت آن حیوانی است که در ترکستان بهم میرسد شبیه
بدلق وازان سیاه‌تر * طبیعت آن بسیار گرم وخشک * افعال وخواص آن درجمیع افعال قویتر ازان وپوشیدن پوستین
آن گرمتر از سنجاب وحیوانات دیگر جهت پیران ومبرود المزاجان مفید ومسخن سینه وگرده ومقوی باه مرطوبین و
ضماد پیه آن مسخن گرده وذرور موی آن جهت تجفیف قروح نافع وپوستین آن زودتر از پوستین حیوانات دیگر فاسد
میگردد جهت آنکه دباغت آن کمتر است *

سمیرا

* سمیرا * بضم سین وفتح میم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح راء مهمله والف * ماهیت آن صاحب تحفه نوشته که صاحب

نجیبه کرید قسمی از ماهی زمرج است ودرد یا رو بیعه بهم میرسد وشسه یکسنبی ربقد ربك قامت وبرک آن در غایت سبزی

و اغبر ربیع آن بقد رکز مازج وسم حیوانات است وابن تلمیذ گفته درجوز ابهم میرسد وخوشه آن شبیه بفاس وسم حیوانات

است * طبیعت آن بغایت گرم * افعال وخواص آن دراضمد ۀ امراض بارده مستعمل *

* سمین * بفتح سین وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون بفارسی چربی وفربهی را نیز نامند * ماهیت آن چربی

است که بروی پردۀ شکم وظاهر گوشت وروده وغیر آن میباشد از شحم ارطب ونرم تر * طبیعت آن بغایت گرم وتر و

تری آن زیاده از گرمی * افعال وخواص آن قریب الفعل است بروغن تازه وسریع الهضم وملین طبع واعضا وسریع

الاستحاله بصفرا ودر صفراوی مزاجان ودر اصلاح ادویۀ سمیه مانند روغن تازه است *

* فصـــل السین المهملة مع النون *

* سنا مکی * بفتح سین ونون والف گویند بهندی مهارنا منل * ماهیت آن برگ گیاهی است حجازی ربیعی ساق آن

اندک رخوو برگ آن باریک شبیه ببرگ حنا ومورد واز برگ حنا بزرگ تر وضخیم تر واز برگ مورد نازکتر وگل آن مائل

بکبودی ودانۀ آن پهن وکوچک صنوبری شکل مائل بدرازی واندک خمیدگی ودر غلافی شبیه بغلاف باقلاو پهن وبسیار

نازکتر از آن ونوعی برگ آن عریضتر از آن وگل آن زرد وآنرا حجازعشرق نامند ودر تابستان بهم میرسد ومستعمل

برگ آن است که سبز باشد و زرد وسیاه وکهنه وفاسد نا شده واز چوب وتخم وخاشاک پاک کرده باشند وقوت آن

تا هفت سال باقی میماند ومنبت آن حجاز است ودر عظیم آباد از هند نیز قلیلی بهم میرسد وشاخهای آن درهم پیچیده

ولیکن برگ آن کوچك ونازك وضعیف العمل تر از مکی حجازی آن * طبیعت آن در آخر دوم گرم ودر اول خشك

* افعال وخواص آن مسهل بلغم وسودا وصفرا واخلاط سوخته ومنقی دماغ وشدید الغوص بعمق بدن ومقوی آن

ونجا لی جلا اغشاء الراس والصدر والغذاء وغیرها جهت صرع وشقیقه وجنون وصداع کهنه ودرد پهلو وضیق النفس

وقولنج وعرق النسا ونقرس وتشنج عضل وداء الثعلب وداء الحیه وحکه وجرب وبثورهای کهنه وپیش که در بدن بهم

رسیده باشد وجهت قتل دیدان وشقاق دست وپا وسائر امراض سوداوی واوجاع مفاصل حاصل از بلغم وصفرای مخلوط

باهم وجهت وسواس سوداوی بالعرض نیز وآشامیدن مطبوخ نیم اوقیۀ آن در دوازده اوقیه زیت الانفاق که بنصف رسد

جهت درد کمر وورکین واخراج خلط خام از آن هر دو عضو وجهت بواسیر وآشامیدن آب مطبوخ آن با ادویۀ مناسبه

وگل سرخ جهت اخراج اخلاط منکوره وباگل سرخ وشیر تازه دوشیده وشکر بدستورکه وزن سنامکی از ده مثقال تا

چهار مثقال تا شش مثقال وگل سرخ از یکدرم تا دودرم بحسب مزاج ومرض وشیر گاو تازه دوشیده از ربع آثار هندی تا

یک آثار باشد وسفوف کوبیده پختۀ آنرا باگل سرخ وشکر باشیر تازه دوشیده نیز همان اثر دارد ولیکن آب مطبوخ آن

بیغایله تر است از جرم آن وآشامیدن یکمثقال از مسحوق آن با عسل سه روز متوالی تا هفت روز جهت رفع وجع مفاصل

وامثال آن مجرب المضار مورث کرب ومغص وغثیان مصلح آن پاک کردن از چوب وشاخ وتخم وآلودن بروغن بادام

بعد از کوبیدن وبیختن وباهلیلۀ زرد وگل سرخ وانیسون وبنفشه وآب میوها استعمال نمودن وبالجمله استعمال آن

بدون گل سرخ وروغن بادام جائز نیست مقدار شربت از جرم آن از دو درم تا سه درم واز مطبوخ آن از چهار درم

تا هفت درم بدل آن گفته اند مثل آن تربد ونصف آن هلیلۀ زرد وربع آن بنفشه است ولیکن این مقدار بسیار است در

اکثر امزجه وضماد مطبوخ آن در سرکه بحدیکه قوام بهم رساند بر بدن جهت جرب وحکه وکلف وبهق واندمال زخمهای
کهنه وبر موی جهت منع ریختن آن وباحنا بر موی جهت سیاه کردن آن موثر وباسرکه وشاهتره وبرگ حنا که باآب نرم سائیده
در حمام ویا غیر آن بر بدن بمالند وبعد از سه چهار ساعت بشویند جهت حکه وجرب وقروح خبیثه واندمال جراحات
با تکرار عمل مجرب بدانکه شیخ الرئیس رحمه الله تعالی متعرض ذکر سنا نشده وحبوب وسفوفات وضماد ومطبوخات و
معاجین ونقوع سنامکی در قرابادین مذکور شد *

سنباذج

* سنباذج * بضم سین وسکون نون وفتح باء موحده والف وفتح دال مهمله وجیم وآنرا حجر المسن نیز نامند وبفارسی سنگ
سنباده وبهندی کرند نامند * ماهیت آن سنگی است اندک رخو مانند رمل متجمد وسه نوع می باشد ودر ملک هند بسیار
از کوهستان شمالی اله آباد وتوابع آن میآورند وچند قسم می باشد یکی سفید رنگ شبیه برنگ شیر وبهندی این را دوده یا
نامند ودوم سیاه رنگ شبیه برنگ روغن چراغ واین را بهندی تیلیه نامند وسوم شبیه برنگ عدس واین را بهندی مسوریه
نامند واین بهترین همه است وگویند هرچند سرخ تر وصلب تر باشد بهتر است وگویند بهترین آن نرم املس صلب جرم
ثقیل الوزن مائل بسبزی آن است ورملی رخو آن زبون * طبیعت آن در دوم سرد وخشک وبعضی در سوم خشک
گفته اند * افعال وخواص آن سنون آن جهت جلای دندان قوی الاثر وجهت استرخای لثه مفید وضماد آن محلل
اورام وتوبل وبرآمدگی جلد ومسکن التهاب وبا سفیدی تخم مرغ جهت سوختگی آتش وباموم جهت بواسیر وسائیدن
معادن بآن باعث جلای آنها وموجب زدودن چرک وزنگ آهن ومستعمل صیقل گران است در تصقیل آهن وفولاد وچون
در آب سائیده مرجان را بآن جلا دهند بسیار بارونق آورد وذرور سوخته آن جهت قطع نزف الدم والتیام قروح مزمنه
نافع مضر عصب مصلح آن زعفران است واز داخل غیر مستعمل است *

سنبل

* سنبل * بضم سین وسکون نون وضم باء موحده ولام در لغت بمعنی خوشه است وبعرف اطبا شامل سنبل هندی که سنبل
الطیب وسنبل العصافیر نیز نامند وسنبل رومی وسنبل جبلی واز مطلق آن مراد سنبل هندی است که بیونانی ناردین وبهندی
بالچهر وجتاماسی وبلاطینی نارود وقسم دوم را ناردوایتالیون یعنی نارد ینبکه در ایتالیون بهم میرسد وسنبل رومی را
ناردین کیاکو وبفرنگی ناروس نامند * ماهیت آن گیاهی است بی ثمر وبی گل شبیه بدنبال سمور وده ودو طول بقدر
یک انگشت واندک زیاده بران وبقطر انگشتی وباریکتر از آن وخوشه دار وچند عدد بهم پیوسته بیک بیخ ورنگ آن اشقر
سیاه مائل بزردی وبسیار خوشبو وتند رائحه وبیخ آن اندک صلب منبت آن گویند کوهی است که آن طرف سوریا است ودر
هند وبنگاله نیز بسیار است وبهترین آن اشقر تازه خوشبوی تند که خوشه آن کوچک بود وبوی زهومت نداشته باشد وبعد
از آن طولانی باریک که بوی زهومت آن کم باشد زیرا که کهنه آن با زهومت می باشد وقوت آن تا سه سال باقی میماند
* طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وجالینوس در اول گرم ودر دوم خشک وبعضی در سوم خشک گفته اند واول
اصح است * افعال وخواص آن مفتح سده دماغی ومعده وکبد ومقوی دماغ وفم معده وجگر بارد وحسن آنها ونیکوکننده
رنگ رخسار ومقوی قوت ماسکه ومدر بول وحیض ومجفف رطوبات وفضول دماغی وزبان وسینه ومعده ومانع انصباب
مواد بمعده وامعا ودافع لذع آنها ومفتت حصاة ومقوی قوت ماسکه وحابس طبع وجهت خوشبوئی دهان وسرفه رطوبی
وضیق النفس ودرد سینه وخفقان وتپ بلغمی وتحلیل نفخ ورياح وعلل کبد بارد رطب واستسقای لحمی ویرقان ودرد سپرز

و اورام باطنی و بواسیر و عال بارده کرده و با افسنتین و صندل بغایت مشهی و مقوی معده و با آب مورد جهت هذیان و خفقان و نفخ معده و اکتحال آن با آب کشوز جهت حمرهٔ چشم و تقویت باصره و رویانیدن مژگان و رسانیدن نور او و به طبیخ آن خون و نفث و طوبات آن و باعفص جهت دمعه مجرب و ضماد آن مقوی فم معده و محلل اورام آن و زیر بدن قاطع عرق و باعث خوشبوئی آن و طلای مطبوخ آن در خمیر جهت سیاه کردن و درازی موی مؤثر و ذرور آن جهت التیام جراحات و فرزجهٔ آن جهت نزف الدم رحم و قطع رطوبات آن و جلوس در طبیخ آن جهت درد گرده و ورم رحم و تسکین درد و تنقیهٔ آن و گشودن حیض و بدل ستور تکمید بمطبوخ آن مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا یکمثقال بدل آن اذخر مکی بوزن آن و گویند سادج هندی و شراب آن که رطلی را در یا نزده رطل آب انگور بجوشانند تا بنصف رسد و سه هفته در آفتاب گذارند در جمیع افعال مذکوره اثرش قویتر است و جوارش و شراب و قرص و معجون آن در قرابادین مذکور شد

* سنبل رومی * آنرا سنبل اقلیطی نیز نامند و آن ناردین اقلیطی است * ماهیت آن بیخ و ساقی است گل دار و خوشبو و با صلابت و در شکل شباهتی بسنبل الطیب ندارد بلکه برگ آن باریک بلند و سر برگها عریضتر از پائین و از وسط آن برگها ساقی رسته و بر سر آن شاخهای باریک و بر سر هر یک گلی کوچک و بیخ آن بلند منحنی کرده ار با ریشهای باریک بلند و مستعمل بیخ و ساق گل آن است و بهترین آن تازهٔ خوشبوی صلب آن که سبک و مجوف نباشد و بیخ های آن بسیار باشد

* طبیعت آن گرم تر از سنبل الطیب و قبض آن کمتر * افعال و خواص آن ضعیفتر از سنبل و با افسنتین با تریاقست و مسهال نفخ معده و ورم صلب و جگر و رافع درد گرده و مثانه و مدر بول و در مراهم حاره داخل میشود و شراب آن که نیم من آنرا ده رمی رطل آب انگور اندازند و بعد از دو ماه صاف نمایند و روزی بیست مثقال آنرا با شصت مثقال آب بنوشند جهت جمیع امراض باردهٔ معده و جگر و گرده و یرقان و عسر البول و فساد رنگ رخسار مفید و بعضی از سنبل اقلیطی سه اوقیه و از زوج دو جزو در هفت رطل مصور هنب بدستور خیسانیده صاف کرده استعمال مینمایند *

* سنبل جبلی * بفارسی ریشه و الانا منند * در ماهیت آن اختلاف است انطاکی مودا نسته و بعضی ادعی غیر آن و گفته برگ نبات آن شبیه ببقر صعنه و شاخهای آن مانند شاخ آن و از آن کوچکتر و بی خار و بی ساق و بیخ آن زیاده بر و ده و از زبیرون آن مائل بسیاهی و اندرون آن سفید و خوشبو و بی ثمر و بی گل و این را بعجاز سنبل نامند و الا مشابهتی بدان ندارد و آنچه از کتاب مصور فرنگی معلوم کرده و دیده شد آن است که نبات آن دو شاخ دارد و بر سر هر شاخی چتری و قریب بچتران در هر شاخی سه چهار شاخ باریک و بر آن برگهای باریک کوچک و در پائین شاخهای بلند آن نیز برگهای کوچک و بزرگ و برگ آن فی الجمله شبیه ببرگ لسان الحمل و از آن کوچکتر و بیخ آن شبیه بپیاز و دو عدد بهم پیوسته یکی بزرگ و یکی کوچک با ریشهای ترو ضعیف * طبیعت آن قریب بسنبل الطیب * افعال و خواص آن مقوی اعضا خصوصا معده و جگر و مقوی قوت ماسکه و محلل ریاح و بلغم و رافع استسقا و قی بلغمی و شراب آن در منافع مانند شراب سنبل الطیب است که سه رطل آن را ده رمی رطل آب انگور اندازند و بدستور مرتب نمایند و یکمثقال آنرا با شامند جهت عسر البول و عال کبد و استسقای لحمی و تقویت فم معده و احشا و قوت ماسکه و قطع قی بلغمی و تحلیل ریاح معده نافع

* سنبل فارسی * شامل پرسیاوشان نیز هست * ماهیت آن قسمی از ریاحین است که با نرگس میروید و در غایت خوشبو و برگ و پیاز آن ضعیفتر از پیاز نرگس و گل آن بنفش و بعضی سفید نیز میباشد و شکل یاسمین در هر ساقی چند عدد

بر بالا ی یک پکرود را فعال قریب بنرگس پیاز آن ضعیفتر از پیاز نرگس وسفید آنرا در هند گل شب بو نامند زیرا که در شب بوی آن بسیار میباشد وساق آن بلند وبر سر آن گل آن وبرگهای نبات آن باریک بلند از برگ کند نا کوتاه تر وبیخ آن مانند پیاز نرگس ودر بساتین مینشانند وهرسال ویا یک سال درمیان اوائل فصل نوروز برآورده ریشهاوا ندک از ته آنرا بریده چند روز در آفتاب می اندازند پس غرس مینمایند نبات آن بلند وگل آن بسیار روبالیده وخوشبو میشود واز اطراف پیاز آن پیازهای بسیار بر می آید

سنبل اقلیطی

* سنبل اقلیطی * سنبل رومی است

* سنبوسه * بفتح سین وسکون نون وضم باء موحده وسکون واو وفتح سین مهمله وها لغت فارسی است بیونانی برما ورد او بهندی مثلث را نیز سنبوسه وملک وررا پوری نامند * ماهیت آن از اغذیهٔ معروفه است که از آرد میده وشیر وروغن خمیر کرده پهن نموده ودرجوف آن قیمهٔ گوشت با نخود پخته باروغن وپیاز بریان کرده وقلفل وادویهٔ حاره ومصالح گرم وعطریه داخل کرده بشکل مثلث ساخته پس در روغن بریان مینمایند ویا در تنور میپزند وبی گوشت نخود را پخته وبا ستور مصالح داخل کرده نیز ترتیب میدهند وبا پیاز بریان کرده در روغن وادویهٔ حاره بریان مینمایند * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن کثیر الغذا ومقوی اعصاب ومسمن بدن ومهیج اشتها ولیکن ثقیل ومسدد ومولد ریاح خصوص در معدهٔ ضعیف ومصلح آن سکنجبین گفته اند در محرور مزاج وجوارشات حاره مانند کمونی وفلافلی وفلاسفه ومانند اینها در امزجهٔ بارده وبلغمیه

سنجاب

* سنجاب * بفتح سین وسکون نون وفتح جیم والف وباء موحده * ماهیت آن حیوانی است از موش صحرائی بزرگتر ودنبالهٔ آن کوتاه وپرموی وسیاه وبسیار نرم وزیر شکم آن سفید وبا فی خاکستری رنگ ودر تنکابن اسبکول نامند ودر مازندران اسبنک ودر درختها ماوی میدارد ودر صقالبه وترکستان بسیار بهم میرسد الحکم نزد امامیه گوشت آن حرام است وپوشیدن پوست آن حرام ونجس نیست ونزد اهل سنت وجماعت مختلف فیه است * طبیعت آن درا ول گرم ودرد وم تر * افعال وخواص آن خوردن گوشت آن مسکن حرارت وجهت درد سینه وسرفه وقرحهٔ آن نافع ومولد قولنج ومصلح آن روغن بادام وپوشیدن پوست آن معدل مزاج ورافع اوجاع عصب وذرورموی آن جهت التیام جراحات وقطع خون وضماد آن با عسل جهت ردع اورام مفید است

سندروس

* سندروس * بفتح سین وسکون نون وفتح دال وضم را وسکون واو وسین مهمله بهندی چندروس نامند ونزد عوام مشهور بکهربا است * ماهیت آن چیزی است شبیه بکهربا واز جنس آن وزرد رنگ وبعضی قطعهای آن سرخرنگ واز کهربا خورد تر ودر آتش وروغن کنجد وروغن سرشف برآتش گداخته میگردد وروغن کهربا مشهور که مستعمل نقاشان است واهل هند ساخته برحریر می مالند واز آن موم جامه می سازند از عمان است ودر قراباد ین ذراد مان باسم دهن الصوابی مذکور شد وظاهرا صمغ درختی باشد وانچه گفته اند که سنگی است که از سواحل دریا خیزد محمد بن احمد بن زکریا گفته که در وسط بحر هند چشمه ایست گرم آب آن مثل عسل غلیظ ودرمیان آن آب سندروس مجوشد ونرم میباشد وچون بررو ی آب می آید سرد ومنعقد میگردد ومخصوص بهند است واصلی ندارد وبعض اهل هند میگویند صمغ درختیست کافور است واهل فرنگ وملاحظه نیز متفق براانند که درخت آنرا ریپیروس نامند وگفته اند انچه روز از درخت می چکد

سندروس است وانچه شب کافور وقطعهای سندروس دیده شده که در اینها کرمهای کوچك ومور وجهای بسیار بود وچنان معلوم میشد که بر بعضی چکیده وبعضی در حین تازکی وعدم انعقاد بر ان نشسته وفرورفته اند ودر ان مانده واین نیز دلیل آن است که از قبیل صمغ است نه حجر ونه آنکه از دریا می حوشد وآن چهار نوع میباشد یکی آنکه ظاهر آن زرد وباطن آن سرخ وبراق ودوم زرد کمرنگ وبسیار سست وسوم مائل بکبودی وسست وچهارم سیاه وسبك وصلب واول بهترین همه است وخوب آن آن است که مانند کهربا کاه را برباید وقوت آن تا بیست سال باقی می ماند واز ادویهٔ جلیلة القدر است وفرق میان این وکهربا بسیار دشوار است زیرا که کاه را مانند کهربا میرباید ولهذا اکثری ازین نیز سبحه وغیرها ساخته بجای کهربا میفروشند وفرق آنست که این از کهربا سست تر است وچون در آتش اندازند ازین بوی کرمی آید واز کهربا بوی آید مصطکی ودیکر آنکه از کهربا بوی آب لیمو آید خصوص چون بمالند که کرم کردد بخلاف سندروس وطعم سندروس اندک تلخ میباشد بخلاف کهربا ودر ربودن کاه بقوت کهربا نمیباشد ودر کهربا نیز انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد* طبیعت آن در دوم کرم ودر اول سوم خشک ودر اول کرم وخشک نیز کفته اند* افعال وخواص آن مجفف رطوبات دماغی وسائر اعضا وحابس نزف الدم ونفث الدم جمیع اعضای ظاهری وباطنی واسهال دموی وقاطع بلغم معده وامعا وقاتل کرم آن هزد ودحب القرع ومدر بول وحیض وجهت استرخای عصب حادث از افراط برودت ورطوبت وامتلا ونفث الدم وخفقان ووسواس وربو وضیق النفس بلغمی وتپ نائبه وسرز وبواسیر واسهال مزمن ومداومت آن با سکنجبین جهت رفع فربهی مجرب ومانع عرق وحافظ قوت است ولهذا اکشتی کیران آنرا مستعمل دارند وآشامیدن آن با ماء العسل جهت ادرار طمث وبول وبا سکنجبین ویا سرکه وبا هرد وبا مم جهت اسقاط جنین نقوب العین اکتحال آن با عسل جهت بیاض وقرحه وجلای آثار وسلاق مجرب وچون سوده بر جکر کوسفند ویا آهو پاشیده بر آتش بریان کنند وآبیکه از ان برآید بر چشم کشند جهت رفع شبکوری نافع الاذن قطور آن درکوش جهت تسکین وجع آن وثقل سامعه وبا روغن زیت وباکل جوهب التیام جراحت آن اعضاء الراس وغیرها بخور ودخان آن با عود هندی جهت رفع صداع وقطع زکام وبد ستور بخور آن با شکر جهت قطع زکام وبواسیر وچنانك کرد انیدن ناصور وسنون آن جهت درد دندان واستحکام دندان متحرک وتروح لثه وذرور آن جهت التیام جراحات وجوشانیدهٔ آن با روغن بادام بحد بکه بقوام آید جهت شقاق مرضوکه باشد مجرب دانسته اند وبدستور در روغن کل جهت شقاقی که در کوشت دست ویا بهم رسد وباقطران جهت قوبا مجرب وفرزجهٔ آن جهت اخراج جنین ودر سائر افعال وخواص مانند کهربا است مضر کرده مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن یکدرم بدل آن نصف وزن آن کهربا وربع آن ساذج هندی است

سندریطس بفتح سین وسکون نون وکسر دال مهمله وسکون باء مثناة تحتانیه وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم طاء مهمله مشاله وسین مهمله در آخر لغت یونانی است بمعنی شبیه الحدید وبسریانی سمیقا کویند* ماهیت آن کیاهی است ربیعی وسه قسم میباشد قسمی برک آن شبیه ببرک بلوط وخشن وشاخهای آن مربع وبقدر شبری ودر اطراف آن چیزی کردی ودر ان تخمی سیاه ومنبت آن سنکلاخها وقسم دوم شاخهای آن بقدر دوذرع وبرک آن شبیه ببرک هرخس وکنترا لعدد واز دو جانب شاخ روئیده ودر انتهای شاخ آن شعبهای دراز وباریک ودر اطراف آن چیزهای مستدیر ودر ان تخمی شبیه بتخم چغندر واز ان مدورتر وصلب وقسم سوم را برک بزرکتر وشبیه ببرک کشنیز وشاخهای آن بقدر

سندریطس

شبري و مائل بسپيدي و با اندك سرخي و ريزه و تخم آن باريك وتيره و مائل بسرخي و منبت اين قريب بتاك انكور * طبيعت آن دردرم سرد ودرسوم خشك وقسم آخر ازهمه قويتر * افعال وخواص آن ضماد برگ تازه و يا ذرور خشك همه اقسام آن قاطع نزف الدم و قابض وجهت التيام قروح ورفع اورام وخنازير شديد الاثر وحقنه وشراب آن جهت قرحهٔ امعا و اسهال نافع وبرك قسم سوم در التحام قروح موثرترازاول ودوم *

* سنكسبويه * بفتح سين وسكون نون وكسركاف وفتح سين مهمله وضم باء موحده وسكون واو وفتح ياء مثناة تحتانيه وها لغت فارسي است معرب آن سنجسبويه است وبجيم بجاى كاف وسكسبويه نيز آمده وكويند كه بهندى آنرا تخم چكوندر وتخم پنوار نيزنامند وچكوندر درحرف الجيم مذكور شد * ماهيت آن دانه ايست بسيار صلب شبيه بسنك واملس وبزرك تر ازدانهٔ انكوروبرنك ماش وبقدر آن ومربع شكل وكويا دوطرف آن را بريده اند واين بسبب اتصال در انتهاى آن است بهم ودرغلافى طولانى مانند غلاف تخم ترب ولوبيا ميباشد * طبيعت آن كرم وخشك درسوم * افعال وخواص آن طلا وضماد آن بابحر كه جهت اورام خبيثه وامراض جلديه مانند كلف ونمش وجرب وحكه وجذام وقوبا وبرص وبهق وآثارجلد نافع با تكرار عمل وآشاميدن نقوع آن بتنهائى ويا بابرك حنا وشاهترة وكوكرد زردصافى هريك بقدر مناسب جهت امراض مذكوره وضيق النفس وامراض سوداويه وصفراويه ودمويهٔ فاسده زيراكه آنرا مصلح دم فاسد وساير اخلاط دانسته اند ونيز آنرا مفرح كفته اند واقوال ديكرمانند آنكه صاحب تذكرهٔ عباس دانهٔ سپستان وصاحب شفاء الاسقام وغيره اثلق دانسته اند وهمه شايد خلاف واقع باشد وكفته اند كه خوردن آن جائزنيست *

* سنكهارا * بكسرسين واشمام نون وسكون كاف فارسي واشمام ها والف وفتح راء هندى پهار نقطه ازفوق والف لغت هندى است وكويند بكيلاني جيلان وجيلام نامند ودرانجانيز بهم ميرسد * ماهيت آن ثمرنبات هندى است ونبات آن در آب ايستاده ميرويد مانند عديرساد رايام بارش كه برسات وبرشكال نيزنامند ودران ايام بسيار ميشود ودرايام ديكركمتروخاردار وبرك آن كوچك ومدورخياره دار وثمرآن مثلث وپوست آن خاردار برهركوشه خارى ومغزآن سفيد وشيرين با نعامت خام ونازك آن لذيذ وپختهٔ آن صلب وخشك آن بسيار صلب خام نازك آنرا مقشرنموده اين قسم ميخورند وپختهٔ خشك آن را خيسانيده بريان كرده ميخورند ونرم ونيم صلب آنرا درآب جوش نموده ميخورند وبعضى درانك روغنى نيزبريان ميكنند وصلب خشك آنرا آرد نموده قدرى ازان را باشكريا آب سرد مياشامند بجهت انجماد مني ورفع سرعت انزال وجريان آن وحبس بطن ونيزازان حلويات ميسازند وپوست آن درخامى سبزباكمودت وخشك آن سياه ومستعمل مغزثمرآن است * طبيعت تروتازه نارس آن سرد وتر وخشك آن سرد وخشك وبا قوت تر باقيت * افعال وخواص آن مقوى باه محرورين وسرفه وتپ حار صفراوى ودموى ودق واسهال الدم وسنك كرده ومثانه وسوزش دل وبيهوشي وتشنكي وخشكي حلق وسكروخماررا نافع وكرسنكي درمحرورين بيفزايد وعلتهاى دل رادفع كند ونقاهت ولاغرى بدن زائل كند وناصورمقعده را نافع ومضرمبرودين وثقيل ودير هضم ومولد سده خصوص پختهٔ صلب وخشك آن

* سنكهيا * بكسرسين وسكون نون وكسركاف وخفاى ها وفتح يا والف لغت هندى است * ماهيت آن نبخى است سمى در رلون ونبيات شبيه بشاخ آهوبره منبت آن كوهستان كيلدر يزبت كه ميان هند وختا واقع است وآن انواع ميباشد ازقوى القوت وضعيف القوت ومتوسط قوى القوت آن اعلا است وكفته اند بمرتبهٔ قوت سميت آن قوى است كه اكرلمس آن

کنند وبدن عرق آلود زهد ویا برزبان رسانند در ساعت هلاک سازد بسبب سرعت نفوذ و رسیدن اثر سمیت آن بقلب وافساد روح قلبی وسائر ارواح بمشارکت یا بفرار وتوجه ارواح وقوی تماما بمبدا وبنوع خود که قلب است ودران مختص وفاسد وفانی شدن و گفته اند حکمای هند امتحان قوت آنرا بدان کنند که برشاخ ه وشیرد از تعلیق میمایند وشیر آنرا میدن وشد واگربجای شیرخون برآید قوی است والا ضعیف وازعلامت ظاهری قوی آن آنست که سیاه براق صلب باشد ویا آنکه اندرون آن مائل بسرخي تیره ویا سفید تیره ویا مائل بزردی وبرروئی آن نقاط مانند طلق مسحوق ویا کافور مسحوق پاشیده باشند وسرخ آن اقوی اززرد وزرد از سفید وسیاه از همه واین کمیاب است ویحتمل که قرون السنبل عبارت ازین باشد وهلاهل که هلاهل نیز نامند صمغ آن وبعضی گویند صمغ بچهناک است که نوعی از بیش ودربیش مذکورشد

سنور

سنور بکسرسین وفتح نون مشدده وسکون واو وراء مهمله وهره نیز لغت عربی است بفارسی گربه وبترکی پشیک وبهندی نرآنرا بلاو وماده آنرابلی نامند *ماهیت آن حیوانیست اهلي ووحشي ومائی واهلي آن مانوس ترین حیوانات ظاهرالجسد وبالوان مختلف ازیکرنگ سفید وسیاه وحنائی وغیرها وابلق ازینها میباشد ومائی آنرابهندی اود بلاو گویند وازپوست آن پوستین میسازند وسنوررا درممالک فرنگ وغیرها اصناف واقسام بسیارمیباشد وبهیأت مختلف ودرکابل نیز قسم خوب که پشم آن بسیاربلند میشود وسفید وابلق وجوزی رنگ میباشد *طبیعت اهلي آن دردوم گرم ورطوبت بران غالب *افعال وخواص گوشت آن موافق پیران ومرطوبین واوجاع مفاصل رطب وصاحبان نقرس وفتق وسخن گرده وبواسیر ودرد پشت راسود مند وپوستین آن گرم وخشک پوشیدن آن مسخن بدن خصوص ازسنورمائی که پشم آن بلندتر ونرم ترمیباشد وهمچنین ازاهلي پشم بلند آن وطلای محرق آن بتمامه درکوزه درتنور ویادرتون حمام که خاکسترشود باسرکه جهت شقاق انگشتان دست وپای بیعدیل که با پرمرغی بمالند وسرگین آن شدید الحرارت طلای آن باروغن گل سرخ در روز نوبهٔ تپ غب ومانع آن وحمول وبخورآن مسقط مشیمه وضماد گوشت تازهٔ آن دافع نقرس وقدید محروق آن جاذب پیکان وخاررا زبیدن وجهت جبراستخوان شکسته نافع وصاحب ورث نفس آن وخوردن گوشت آن موجب هزال وسل میدانندگویند مغزسرآن باآب جرجیرشرباجهت تقطیرالبول ودردگرده وسعوط زهرهٔ سنورسیاه باروغن زنبق جهت لقوه وسیاه کردن موی موثرواکتحال آن درحین ولادت گویند درشب تیزبین میشوند ونیم درم آن باروغن زیت جهت لقوه ویا نوکوفته جراحات کهنه رامفید وطحال گربهٔ سیاه وتعلیق آن برزن مستحاضه حبس خون آن نماید وارسطو سعوط خصیه آنراجهت جذام بغایت نافع دانسته ووحشي آن بزرگتراز اهلي واکثرزجاجي رنگ وکم موتر ودرجمیع افعال قوی تراز اهلي ودردوم گرم وخشک *افعال وخواص آن بخورمغزسرآن جهت اسقاط نطفه مجرب دانسته اند وجلوس در طبیخ آن جهت دردکمرونقرس نائب مناب طبیخ کفتار وخوردن گوشت اهلي آن بسبب رطوبت مزاج وخوردن تا ذررات راشبای کثیفه زبون ودیرهضم ومفسد بدن است وچون سنورکسي رابگزد خصوص وحشي آن گاه رجع بسیار وسبزی در بدن بهم میرسد مداوای آن ضماد پیاز ونودنیج بری است

سند مندر

سندمندر بضم سین وفتح نون وضم ورفتح میم وتاء مندیه ورراء مهمله لغت هندی است بمعنی لخود طلائی رنگ *ماهیت آن ازادویه هندیه است وآن دانه ایست مثلث شکل ظاهرآن زرد وتیره طلائی ومزغب بزغب سفید وباطن آن سفید وبرازچیزی شبیه بپشم ونبات آن ازقبیل تخم وبیاره وبرمجا ورخود بپیچد وبرگ آن ریزه ماثابت یعنی سه برگ بهم پیوسته

دریکساق وگل آن کوچک زرد رنك وثمر آن در غلافی مثلث شکل ودر هر غلافی سه دانه شبیه بدانهٔ زعرور ومستعمل دانهٔ آن * طبیعت آن در دوم گرم وخشک وباقوت مسهله * افعال وخواص آن آشامیدن چهار مثقال تاشش مثقال تخم نرم کوبیدهٔ آن باآب سرد مسهل بلغم خام وغلیظ محترق وصفرا وسودا وی وبواسیر رانافع آب سرد معین فعل آنست

* فصل السين المهملة مع الواو *

* سودانی * بضم سین وسکون واو وفتح دال مهمله والف وکسر نون ویا لغت عربی است جمع آن سودانات آمده گویند صرد است وبفارسی دارکوره ار بروسارج نیز وبشیرازی دار ماك نامند * ماهیت آن طائری است دم آن طولانی وعریض بقدر یک کف دست وطیور اکه آن ملخ وحشرات وانگور وگوشت آن بدان سبب بد بو وبهترین آن سبز رنك منقار بلند آنست که با شچار منقار خود را بزند وکود نماید * طبیعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن بسیار مضر دماغ وصاحبان هزال است *

* سورنجان * بضم سین وسکون واو وکسر راء مهمله وسکون نون وفتح جیم والف ونون بیلدعا بربری وقسمی راپستها رملك نامند * ماهیت آن بیخی است شبیه بسیر صحرائی مخروطی شکل باندك پهنی وسه نوع میباشد یکی ظاهر وباطن آن هر دو سفید وطعم آن شیرین ودوم ظاهر وباطن آن هر دو زرد مائل بتیرگی وسرخی وسوم ظاهر وباطن آن مائل بسیاهی وظاهر آن تیره وتلخ طعم وبهترین آن نوع اول بالیدهٔ کرم ناخوردهٔ اناک صلب آنست که بد بو نباشد واین مستعمل در ادویهٔ ماکوله ومشروبه ازداخل است ودو نوع دیگر با سمیت خصوص سیاه آن ومستعمل ازخارج نه داخل است زیراکه مهلك اند بخناق وبرگ آن شبیه ببرگ کراث وازان قویتر وساق آن بقدر شبری وگل آن زرد وبفارسی شنبلید نامند وشبیه بزنبق کوچکی وگل سیاه آن سرخ وصنعت آن کوهها وقوت آن تاسی سال باقی میماند * طبیعت آن در سوم گرم ودر دوم خشك وبارطوبت فضلیه وبزعم بعضی سفید آن در حرارت معتدل * افعال وخواص آن مسهل اقسام بلغم از اعضای بعیده واقاصی بدن وباقوت قابضه ومفتح سدد وجاذب اخلاط لزجه ازعمق بدن خصوصا ازمفاصل ورافع برقان وسپرز وباصبر جهت عرق النسا ونقرس مجرب وبازنجبیل وفلفل بغایت مبهی وجهت مفاصل بسیار مفید وخوردن نیمدرهم آن بازنجبیل ونود لیج وزیره درهچهون با شیر تازهٔ دوشیده وفانید تاسه روز بغایت محرك باه وتریاق جمیع مفاصل است خصوصا در اوقات ریزش نوازل وضماد آن بازعفران وتخم مرغ در تسکین درد استخوان وتحلیل اورام صلبه وباشراب جهت اوجاع مفاصل وباسرکه وآب حی العالم نیز مجرب وحمول آن باروغن کهنهٔ گوسفند ویاگاو جهت اسقاط دانهٔ بواسیر وتسکین درد آن مجرب وذرور آن مجفف زخمهای کهنه مقدار شربت آن مفرد اازعفران یکدرم ومرکبا با ادویهٔ نیمدرم تانیم مثقال بدل آن در اوجاع مفاصل بوزن آن حنا ونصف وزن آن مقل مضر معده مضرت بسیار ومورث مغص ومضعف معده وجگر مصلح آن کتیرا وشکر وزعفران وبایدکه در اوجاع مفاصل باهموزن آن زنجبیل وفلفل که معین ومقوی فعل آنند استعمال کرده شود ونوشیدن گل آن مفتح سددٔ دماغی ومحلل ریاح ودرد سربارد ورافع اذیت سمیت سیاه وسرخ آن اگر کسی خورده باشد قی فرمودن باشیر گاو تازهٔ دوشیده وشورا نیدن فادزهر است وحبوب ودوا وسفوفات ومطبوخات ومعاجین سورنجان درقرابادین مذکور شد *

* سنوس * بضم شین وسکون واو وسین مهمله بفارسی شیرازی مقک وبیخ آنرا بیخ مهک وباصفهانی مز وبترکی شیرین

بان وبهندی ملتهی جهتهی مد ومرتي نيز وبفرنگی کليسريزه نامند * ماهيت آن اسم نباتيست که در اکثر بلاد بهم ميرسد ونبات آن بر روی زمين پهن ميکردد وميچسبد بر آن وقريب بيک ذرع دست را فرا ميکيرد وبمکانی که بهم رسيد بدشواری ازان زائل ميکردد وغلظت آن ازيک انکشت تا بقدر يکقبضهٔ دست وزياده بران ميباشد وبرک آن شبيه ببرک مصطکی وکل آن ما بين حمرت وزرقت واکثر زرد وبيخ آن بلند وپوست آن سياه رنک ومغز آن زرد ودو قسم ميباشد شيرين وتلخ ومستعمل بيخ شيرين آنست ولهذا آنرا عرق السوس مينامند ومشهور است که بايد پوست آنرا مقشر نموده استعمال نمايند ودر روجه آن کفته اند که مار آنرا بسيار دوست ميدارد وخود را بسيار بران ميمالد جهت انسلاخ جلد وتقويت بدن وروشنائي چشم خود مانند رازيانه ونيز کفته اند که نه ازان جهت است بلکه از جهت حدت وزبادتي يبس آنست وتلخ آن غير مستعمل جهت آنکه کفته اند باسميت است وشيرين آن بعضی باندک شيريني وتلخي وقبوضت وبعضی شيريني آن غالب وبهترين آن شيرين کم ريشهٔ زرد متوسط در غلظت وباريکي مصری آنست که در صعيد مصر ميشود وبعد ازان عراقی پس شامي پس هرجا که خوب شود خواه آن بلاد باشد وخواه هند وخواه غير آن که شيريني آن غالب وتلخي وقبوضت آن بسيار کم باشد وقوت آن تا ده سال باقي ميماند * طبيعت آن کرم در دوم وخشک در اول وبعضی کرم در اول وبعضی معتدل در رطوبت ويبوست وبعضی سرد وخشک دانسته اند وقول اول اصح است وبا رطوبت غريزيه * افعال وخواص آن منضج اخلاط غليظه ومرکبه ومسکن تشنکي والتهاب معده خصوص نقوع آن که نمايند ه بنوشند ونرم کنندهٔ سينه وحلق ودر تشنکي حادث از رطوبت چندان نفعي ندارد ومسهل رطوبات وغاسل اعضای باطني ومقوی اعصاب ومحلل رياح ومدر بول وحيض وجهت ربو وخشونت سينه وسوزش آن وحلق ونکوئي آواز وضيق النفس وعلل ريه وکبد ومثانه والتهاب معده وحرقت بول وامراض دماغي وعصباني وامراض طحال وبواسير وتپهای کهنه وانواع سرفه مکر سرفهٔ حادث از اخلاط غليظهٔ زجاجيه که ضعيف العمل است دران ومداومت آشاميدن هر روز نيمدرم ازان با ربع درم شکر ورازيانه جهت جلای مجاری بدن ونيکوئي رنک رخسار وطرد رياح ونفخ وحميات مزمنه واکثر امراض مانند صداع وشقيقه وظلمت بصر وباعث جلای آنست خصوص که از اول حمل تا اول سرطان بياشامند وشيخ الرئيس در معالجات قولنج بارد نوشته که آشاميدن چهاردرم اصل السوس درآب سکبينج وفراسيون ويا ماء الجبن نافع است آنرا واصل السوس بتنهائی نيز ومجرب است وقی نمودن بمطبوخ آن مخرج رطوبات است واکر تمام دفع نکرد دو چيزی بماند باسهال ويا بادرار دفع ميکردانند وداخل کردن آن درمسهلات مطبوخه وهمچنين در ادويهٔ کبديه سبک ميباشد برطبيعت ودافع ضرر آنها است بسبب لزوجت وغرويتی که دارد واکتحال آن جهت جلای بياض وتقويت باصره ورفع زردی آن وضماد آن باعسل ويا موم جهت داخس ويا آب بهنکره که کياهی هنديست ودر حرف الباء مع النون مذکور شد ويا با آب خالص جهت داء الثعلب باتکرار عمل مفيد وضماد برک تازهٔ آن جهت دفع بدبوئی زير بغل وميان انکشتان پا مجرب وچوب آنرا ابن ماسويه وامين الدوله کرم وخشک تر از ساير اجزای آن دانسته اند وبا قوت جاليه وقابضه ومحلله وکفته اند که سيسارون عبارت ازان است وآتش آن تند تر از اخشاب ديکر وفي الواقع چنين است ودر ايران شيشه کران سنک شيشه را کوبيده در کوره با آتش آن ميکدازند وتخم آنرا محمد بن احمد قويتر از ساير اجزای آن دانسته ويوحنا بن سرابيون کفته داخل معاجين بايد نمود ودر بصره ونواح آن از درخت سوس بعمل ميايد ودر جاهای ديکر بهم نميرسد ومخصوص بدانجا است وکويند اصل السوس مضر بکرده رهبر است ومصلح آن درکرده کثيرا

ودرسپرز کل سرخ است مقدار شربت آن تا پنجدرم بدل بیخ آن درا وجاع صدر بوزن آن کثیرا معجون با عقید انجیر
ورب آن که بیخ آنرا مقشر نموده نیم کوفته و یا شق نموده در طول ودر آب جوش دهند تا قوت آن تمام در آب بازداده شود
پس مکرر صاف نموده که دردی دران نماند جوش دهند تا غلیظ شود ومانند دوشاب منعقد کردد * طبیعت آن کرم
وخشک در دوم * افعال وخواص آن در جمیع افعال بهتر از بیخ آن ودافع ضرر مسهلات ولذع ادویه است *

* سوسن * بضم سین وسکون واو وفتح سین مهمله ونون وبفتح سین اول نیز آمده معرب از سوسانی سریانی است
* ماهیت آن دو نوع میباشد بستانی وصحرائی وهریک از آن هردو سفید وکبود میباشد وبستانی را بلاطینی ایربدی
دومیستیکا وصحرائی را ایربدی سالومتیکا ونوع دیگر صحرائی را وتال ترا یربدی سالوتیکا وبفرنکی بستانی راا ورا ایربس
دومنسیکا وبرئرا اوراا بریس سلوسیر وسوسن زرد صحرائی را تمرکا بیس نامند وکویند سفید را سوسن آزاد نامند وازرق
را سوسن کبود وصحرائی الوان می باشد زرد وازرق وازرق را آسمان کونی که معرب آن آسمان جونی است وزرد را خطائی
کویند وشاخ آن بلند میباشد وبرکهای آن باریک بلند وبربالای ساق آن شاخهای باریک سه ویا پنج وبرانها کل آن وبرکهای کل
آن پنجعدد وبعد از شکفتن منحنی میکردد ونوع دیگرا زصحرائی دیده شده درکتاب فرنکی که از بیخ آن دوساق رسته وبرسر
آن کل آن وبرکهای آن نیز باریک وبلند تر از اول وبیخ آن کرهدار کچ واج با ریشهٔ کمی وبیخ اقسام آن کرهدار ورباتد وبر
وطولانی سفید وخوشبو شبیه ببوی بنفشه ولهذا عوام آنرا بیخ بنفشه نامند ومشهور بدان است وکل سفید آن با عطریت وقوی
وحکیم میرمحمد موٴمن نوشته که غیر سوسن آزاد است جهت آنکه سوسن ازاد اسم فارسی زنبق است وکسانیکه آنرا سوسن آزاد
کفته اشتباه است ایشان را جهت عدم فرق میان اقسام آن وایرسا بیخ قسمی از سوسن کبود بری وجبلی است که آسمانجونی
کویند وکل آن بسیار کوچک تر از سوسن کبود بستانی است وبیخ آن یکعددو پهن ودراز وپرکره وبدانکه سوسن آزاد سوسن
ابیض است که زنبق نامند دربن زمان وسوسن ابیض را اطلاق برسه قسم کل سوسن مینمایند اول برسوسن بستانی معروف
وسوسن بستانی دو قسم است یکی سفید خوشبو ودوم بنفسجی واین کمبوتر از انست وبرکهای این نیز بلند وازصحرائی بلند
تر واندک عریضتر وبیخ آن مدور وطولانی شبیه بپیاز با ریشهای بسیار وزنبق درکتب قدما اسم یاسمین ابیض است وروغن
آنرا روغن زنبق میکفتند وقسم سوم کل آن کوچکتر از ان وبوی آن کمتر ودر روز چندان بوی ندارد و شب بسیار بو یا
میکردد ولهذا این را بفارسی کل شب بوی مینامند وشب انبوی نیز وبعربی کویند خزاما است بفتحا وزای معجمتین ودر
بلاد هند خصوص بنکاله کثیرا لوجود است هرچند در اصل این اسم خیری بری است ولیکن دربن زمان برهردو اطلاق
مینمایند وبعضی شب بورا کل مریم میکویند ودرسنبل نیز ذکر یافت * طبیعت آن در اول کرم ودر تری وخشکی معتدل و
مرکب از حرارت محلله وارضیهٔ لطیفه وقوت مجففه وقابضه وکویند سفید بستانی کرم وخشک در دوم وبعضی درسوم کفته اند
وبری آن از بستانی کرم تر وخشک تر * افعال وخواص آن جهت امراض ریه ووجع طحال وکبد ورحم وبواسیر و
خنازیر ودرا در حیض وادرار بول ونافع مضار زخمها ورفع چرک آنها نافع ودر رفع سموم مثل وعه وخصوص عقرب ضعیف تر از سائر
اقسام ولهذا باید با چیزی که قوت جلای آنرا زیاده کرداند مانند عسل استعمال نمایند وطلای آن با عسل جهت بهق و
برص وجرب متقرح وقروح رطبه وباسرکه ویا بازیک بنک وآرد کندم جهت تسکین اورام حارهٔ انثیین وسوختکی آب
کرم وبدستور با آرد جو وشستن رو با آب آن جهت رفع کلف ونمش نافع وعصارهٔ آن که با خمس وزن آن سرکه وعسل در

ظرف مس طبخ دهند تا بحد انعقاد رسد جالی ومجفف بی لذع وجهت جراحات اطراف مفصل نافع ودهن آن مانند دهن ایرسا است در جمیع افعال وآشامیدن آن بقدر یک اوقیه واز طبیخ آن نیز بهمان وزن مسهل وجهت ایلاوس صفراوی وامراض رحم واخراج جنین ورفع مغص وارجاع عصب مفیل وبدستور تمریخ وتدهین بدان وآشامیدن یک ثلث اوقیه رتیم آن مسهل وتریاق بیخ وکزبره وقطور وتمریخ وتدهین بدان جهت تلیین اعصاب وصلابت وبرآمدگی رحم وآشامیدن تخم آن جهت ضرر هوام نافع ومضمضه بطبیخ بیخ آن جهت وجع دندان خصوصا بری آن وقطور آن در گوش جهت درد آن وآشامیدن آن جهت جلدت شدن وضیق النفس ونفس الانتصاب ووجع حلقوم وغلظت وصلابت طحال وبا ماء العسل جهت اسهال ماء اصفر واستسقا وجلای مثانه از رطوبات لزجه وتسکین عطش وخائیدن آن جهت رفع بدبوئی دهن وضماد برگ آن جهت گزیدن هوام وسوختگی آب گرم در حال نافع وبدستور بیخ آن وروغن بیخ آن جهت درد گوش وعصب وتدهین اعضا بدان خصوصا که بریان نموده وسائیده با روغن گل مخلوط نموده بمالند وذرور بیخ خشک آن جهت ظفره وگوشت زائد در اجفان ومطبوخ بیخ آن در روغن گل جهت سوختگی آتش وامراض رحم شربا وتدهینا وبا سرکه در ظرف مس جهت قروح مزمنه وجراحات واستشمام گل آن مقوی ومفرح قلب ودماغ ومحلل ریاح دماغی وابخره آن واز زعفران قوی‌تر است درین امر ولهذا جهت غشی بهتر از زعفران است برای آنکه انبساط آن قلیل وامساک آن بسیار است بخلاف زعفران که انبساط آن کثیر وامساک آن قلیل است وشراب آن جهت لسع جمیع هوام سمی نافع وصنفی از سوسن که در زیر درختان میروید وگل آن زرد وکوچک وبیخ آن بسطبری انگشتی وخوشبو وبا تلخی وقوی‌تر از سوسن سفید وکبود ومضعف تر از ایرسا است وگل آن گرم‌تر از همه وبا قوت قابضه خائیدن بیخ آن ومضمضه بطبیخ آن جهت درد دندان وضماد گل وبرگ آن جهت جراحات وضماد مطبوخ آن با شراب جهت اورام بلغمی واورام فجه که جمع ونضج نکرده نافع وجمع ونضج کرده اند وبعضی گفته که این عدس البرّ است وایرسا در حرف الالف ذکر یافت وجوارش ودهن وشراب آن در قرابادین مذکور شد وسوسن احمر دل بوس است *

* سوفال * بضم سین وسکون واو وفتح فا ولام * ماهیت آن ابوجریج گفته شکوله وبوستهای علیظ شبیه بپوست درخت لسان العصافیر است * طبیعت آن گرم وخشک وباحدت وجلا وتا وجهت درد مفاصل بارد نافع

* سولان * بفتح سین وسکون واو وفتح لام والف ولون لغت یونانی است * ماهیت آن بحنی است سرخ رنگ بشکل کرم از سفالیه وروم خیزد * طبیعت آن درچهارم گرم وخشک * افعال وخواص آن حار ومحرق جلد وسعوط یک حبه آن با آب چغندر جهت لقوه وطلای آن محلل اورام بارده ویراکنده کننده ریاح وبدستور باد بان واکتحال آن جهت تحلیل ریاح غلیظه نافع ودداخل اکتحال کرده میشود *

* سویق * بفتح سین وکسر واو وسکون یاء مثناة تحتانیه وقاف بفارسی پست وملخان وبترکی قاووت وبهندی ستونامند * ماهیت آن اسم عربی آرد جمیع ماکولات است وبعرف اطبا مراد آرد بوداده آنها است ولیکن باید که اعتدال بریان نمایند که نه خام باشد نه سوخته وبعد از بریان نمودن یکمرتبه با آب گرم ویکمرتبه با آب سرد بشویند پس خشک کرده آرد نمایند وسویق جو وبرنج وگندم جهت تسکین التهاب وتشنگی وتپهای حاره وامراض اطفال نافع است * طبیعت آن راجع بآن چیزاست که از آن سازند ویبوست بران غالب واز جو وگندم وبرنج ونخود وکنار که نبق

سوفال

سولان

سویق

نامند وسنجد که غبیراوسیب وقرع وحب الرمان وامثال اینها سازند. وتبرید مغسول آنها زیاده از غیرمغسول وذستور غسل آن درینجا ودرمقدمه نیزمذکورشد * افعال وخواص آن نیز بحسب آنچه از ان سازند مختلف باشد وسویق شعیردرتبرید وتجفیف رطوبات معده وتقویت آن وتسکین حرارت وقئ صفراوی وغثیان واسهال صفراوی خصوص که باآب انارین بسرشند و یاسفوف سازند وجهت صداع صفراوی وصداعی که از ارتفاع بخارات محترقهٔ معده باشد و تبهای حاره نافع وچون از ان حسوی ویا عصیده سازند با قلیلی شیرینی وغذای اطفال ازان نمایند بدن ایشان رافربه کند مضرامزجهٔ بارده ومشایخ ونفاخ مصلح آن قند وآب سرد ودرمبرود بن قلیلی رازیانه وکمون ویاجوارشات حاره سویق حنطه گرم مائل باعتدال و سریع الهضم والانحدار وکثیرالغذا اتر ونفخ آن نیز کمترازجو ومسکن حرارت وباید که باقند ویاشکربیاشامند وسویق ارزبین هرد واست وبرای امزجهٔ متوسطه نافع که باشیرینی بخورند وسویق نخود قریب بسویق گندم ومقوی باه ونفاخ ونیزباید که با شیرینی بخورند وسویق نبق که کنار نامند قریب بجوامت ومسکن حرارت والتهاب معده وکبد وحابس اسهال اماکثیرالنفخ وسویق تفاح قئ وغثیان صفراوی وتشنگی راساکن کرده اند ومعده راقوت دهد وشکم به بندد وسویق غبیرا بد ستور وسویق رمان وسویق خرنوب نیزاما قوت قبض این هردوغالب وسرد وخشک اند وسویق قرع سرفه ودرد سینه راکه ازگرمی باشد نافع وطبع رانرم دارد وسرد وتراست وهمچنین سویق هرچیزخواه حبوب باشد و خواه اثمار قریب است بدان درمنافع وخواص وازاشیای بارده جهت امراض حاده وحمیات حارهٔ حاده خصوص که از قبل معده باشد وجهت اسهالات برای آنکه اینها خالی ازقبض وتغریه ولزوجتی نیستند وجائیکه مطلوب قبض بطن وامساک نباشد باید که برای رفع آن بروغن حبة الخضرا ویا کردکان ویا زیت کهنه چرب نمایند وگفته اند تا ضرورت بسیار داعی نشود اسوقه رااستعمال ننمایند خصوص ازاشیای قابضهٔ حابسه که مسدد خالی ازغایله وقولنج نیستند واصلح همه وموافق تر برای معده عند الضرورت سویق شعیروحنطه است اما شعیرجهت آنکه سرد تراست برای تسکین التهاب واحداث خشکی بهترو سویق حنطه برای تبرید وترطیب جهت آنکه این درمعده مکث میکند وآن بزودی میگذرد ومصلح سدهٔ آن باشکر وشیرینیها استعمال نمودن وخوردن جوارشات مسهله است *

* سویقیه * بفتح سین وکسر واو وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسرقاف وفتح یاء مشدده وها * ماهیت آن شربتی است متخذ ازارزکه آنرا میکوبند ومی بیزند وبآب طبخ می نمایند تا غلیظ کردد پس دران آب انارورماء العسل وشیرهٔ مویزوشکر رقیق داخل نموده مکرربرهم می زنند وبعد ارچینی وقرنفل وبسباسه خوشبو نموده درتابستان دوروز ودرزمستان سه روز درآفتاب میگذارند پس استعمال می نمایند وگاه ازجو زجندم وازنان خشک کوبیده وذرت نیزمی سازند وازارزباعسل بهتراست * طبیعت آن درسوم کرم وخشک * افعال وخواص آن قاطع بلغم خام ازسینه وشش ومفتح سدهٔ جگر وسپرز وجهت استسقا ویرقان وطحال وعسرالبول وانهضام طعام وتقویت باه نافع مصدع ومبخروآنچه ازذرت سازند محرق اخلاط وازجو مسکن حرارت وتشنگی وسوزش معده وازگندم مولد قولنج ومصلح آن سکنجبین است

* فصـــــــل السین مع الهاء *

* سهجنه * بفتح سین وخفای ها وسکون جیم وفتح نون وها لغت هندی است وآنرا سرکوه وسی کوه نیزنامند * ماهیت آن درخت هندی است که درینگاله بافراط عظیم میشود وازان شاخها برآمده وزبرهرشاخی شاخهای باریک وبران شاخها نیز

هاسهای باریک آورده آن مانند خوشه پیوسته باریکی برگهای دراز منور بر شکل بسیار مزه و ترح مقابل یکدیگر رسته مه قسم میباشد بحسب گل زرد و سفید و سرخ و گل آن بهتر و سفید مایل بزردی و بعد از اتمام گل فتیلها بدرنگ بسته بعد از دو شبر می آید که ثمر آن است و در جوف آنها تخمهای سفید سه پهلو و اهل هند گل و فتیله و ثمر آن را در بیمای پاهای برمی سرخ پخته می خورند در دلها و غیرها و از تنه درخت آن نیز صمغی بر می آید شبیه بصمغ عربی * طبیعت آن

گرم و خشک * افعال و خواص آن مربع التأثیر دافع بلغم و ماده‌های دماغ و محلل اورام و رافع گرانی بدن و مقوی قوت باصره و در حنای آن و مشهی طعام و زیاده کنند * صفرا و گل آن بهتر از برگ آن و دافع ریاح و سودا و صفرا و سدد و بول و مایعات و مربع الهضم و آشامیدن عصارهٔ بیخ تازهٔ آن با شیرگاو جهت رفع حبس البول و تفتیت سنگ مثانه و اشتهای طعام و عصارهٔ عروق آن که در زیر زمین است مقدار دو مثقال صبح ناشتا جهت ضیق النفس با رد رطب و ربو مجرب گفته اند اما باید که بالای آن یک دو لقمه نان میده با روغن بخورند و ضماد بیخ آن جهت تسکین اوجاع بارده و تحلیل اورام سفید و بلغمی مفرح جلد است و مخلل ثمر خام آن یعنی جوش داده و پخته در سرکه پرورده آن با خردل لذیذ و مقوی ها ضمه است و دافع بلاغم و رطوبات معده و گرم آن و گرم اعضا و اهل هند در روغن سرشف مرتب مینمایند

* فصل السین المهملة مع الیاء المثناة التحتانیة *

* سینبل * بکسر سین و سکون یاء مثناة تحتانیة و خفای نون و فتح باء موحده و لام * ماهیت آن درختی است هندی بسیار عظیم و چوب آن شبیه بچوب انجیر سفید و سبک و برگ آن مانند برگ جوز و از آن دراز تر و گل آن سرخ تیره و بزرگ شبیه بلاله بسیار بزرگی و بیخ درخت کوچک آن شبیه بترب و شلغم بزرگی و بسیار نازک و مغز آن سفید و پوست آن نباتی رنگ و ثمر آن مانند جوزهٔ پنبه و در جوف آن پنبهٔ بسیار نرمی و درخت آن دو نوع میباشد خاردار و بی خار و خاردار آن را بهندی کانتی سینبل و سانور کانتی نیز نامند و این در خواص بهتر از بیخار آنست و بیشتر مستعمل در راد و به بیخ آنست و در روماند پنبهٔ آن و در غلاف اسلحه و غیر آن چوب آن * طبیعت آن گرم و تر و با رطوبت فضلیه و بعضی خشک گفته اند * افعال و خواص آن گویند که چون بیخ درخت بگل نیامده آن را برآورند و بکارد چوبی ورق کرده در سایه خشک نمایند و مانند صندل براده نموده با هموزن آن نبات سفید سفوف نمایند و روزی مقدار یک درم تا دو درم تا چهل روز بخورند و از ترشی و بادی و جماع و لبنیات پرهیز نمایند در تقویت باه و حرارت غریزی و تسمین بدن عجیب النفع و نیز بجهت اسهال صفراوی و درد موی و سوزش اعضا و جریان منی و رودی و ملی و دماغ و بثور و جذام و فساد خون و صفرا نافع است و پنبهٔ آن مرده در گوش و درد گرمی کرده اند

* سیو * بلغت ترکی نام گیاهی است خوشبو * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن جهت تفتیت سنگ گرده و مثانه و ادرار بول و حیض شرباً و جهت تحلیل اورام و صلابات ضماداً نافع است

* سیسارون * بکسر سین و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح سین و الف و ضم راء مهملتین و سکون واو و نون لغت یونانیست

* ماهیت آن دیسقوریدوس گفته بیخ نباتی است معروف و آن بیخ را چون جوش دهند خوش طعم باشد و بعضی بیخ حرس دانسته اند و این محض توهم است و ابن بیطار گفته که بعضی توهم نموده اند که آن تلقاص است و نیست چنانچه رازی در حاوی نوشته که چنین تفسیر حشب شر نیز نموده و این بعید و اشتباهی است او را بالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیة است

* طبیعت آن گرم وخشک دردوم * افعال وخواص آن محلل ومقوی آشامیدن طبیخ آن جهت تقویت معده واشتهای طعام وادرار فرمودن بول مفید ومانع ضعف معده واعضای باطنیه است

* سیسبان * بفتح دوسین وسکون یاء مثناة تحتانیه وباء موحدهٔ مفتوحه والف ونون لغت عربی است وگویند بهندی آنرا گل انول نامند * ودرماهیت آن اختلافست صاحب منهاج ومن تبع له آنرا حب الفقد دانسته اند که بزرفنجنکشت باشد وبعضی گفته اند که ثمراثل است واصلی ندارد وبعضی نوشته درختی است بقامت دوذرع تاچهارذرع بحسب اماکن وغیرهم سبان بباء موحده بعد ازسین اول است که ذکریافت واین عریض الورق وباریک وبرروی هم پیچیده میباشد وگل آن زرد وبسیارخوش منظرودرخوشه وثمرآن بقدرحلبه ورنگ آن مابین زردی وسیاهی ودرباغات جهت خوش منظری غرس مینمایند واین اقرب بصواب وانول هندی مشابه این است * طبیعت آن مائل بگرمی دردوم خشک ودردوم گرم وترنیز گفته اند * افعال وخواص آن مقوی ومدبغ معده وحابس اسهال مزمن ونفث الدم ودافع سپرزوبا شیرتریاق سموم وضماد آن محلل طحال وپاشیدن آن مانع تولد کیک وگویند پوشیدن انگشتری آن روزچهارشنبه قبل ازطلوع آفتاب درانگشت خنصربالخاصیة مورث جاه وقبول درنظرها مضر محرورالمزاج مصلح آن کشنیز مقدارشربت آن تادودرم بدل آن باد آورد است واهل هند ضماد برگ بری آنرا جهت سرطان مجرب گفته اند

* سیسبا * بکسرسین وسکون یا وفتح سین مهمله وباء موحده والف وسیبیا بکسرسین وسکون یا وکسرباء موحده وفتح یاء مثناة تحتانیه والف نیزآمده بعربی لسان البحروبفرنگی شپیه واهل سواحل مغرب قناطه وبعضی دمیانامند باسم هرماهی صدفی * ماهیت آن نوع ماهی است که دربحرقلزم وبحیرهٔ طبریه بسیاربهم میرسد شبیه بسرطان ظاهرآن صدفی و باطن آن حجری ودرجوف آن رطوبتی سیاه مانند مداد که ازان کتابت توان نمود واطفال عرب بآن کتابت ومشق مینمایند وازین جهت آنرا بفارسی ماهی مرکب نامند * طبیعت آن درآخردوم گرم وخشک * افعال وخواص آن بطی الهضم وملین بطن خصوص حوصلهٔ آن ورطوبت آن بسیارگرم وطلای آن جهت داءالثعلب وبهق ونمش وجرب و خاکستراستخوان محرق آن جالی آثاروجهت امراض پلک چشم وبانمک مکلس جهت بیاض چشم حیوانات وسنون آن جهت جلای دندان وذرورآن جهت تجفیف زخمهانافع وچون ازاستخوان آن میلی سازند وجفنی راکه خشونت داشته باشد بدان حک نمایند زائل سازد وحکیم عبدالحمید درحاشیهٔ تحفه نوشته که آن ماهی درهرماهی یکمرتبه تخم میدهد وبچه برمیآورد وزیاده ازدوسال عمرآن نمیباشد آشامیدن بیضهٔ آن بجهت اخراج سنگ گرده ومثانه بسیارنافع واگردرچراغی ازسیاهی آن برافروزند درخانهٔ دیگرکه دران چراغ نباشد هرکس که نشسته باشد دراطراف آن خانه گردی مشاهده مینماید ونوشته که ازکتاب مصورفرنگی نقل نموده شد *

* سیلان * بفتح سین ویا ولام والف ونون * ماهیت آن اسم عربی عصارهٔ خرما است که بدون طبخ درآفتاب غلیظ گردانند ودبس اعم ازانست ودردبس نیزمذکورشد * طبیعت آن دردوم گرم وخشک والطف ازدبس مطبوخ وغلظت این ازان کمتراست * افعال وخواص آن قریب بتمراست منضج ومحلل ومرقق طبیعت وجالی مافی المعده وامعاء از بلاغم ومقوی کبدبارد وباه ومنعظ وزیاده کنندهٔ روح کبدی وصالح الغذاء وسریع الاستحاله بصفرا ومحرق خون و مفسد لون اکثارخوردن آن مضرمحرورین ومسدد بخلاف رطب که مسدد نیست مصلح آن میوهای ترش وچاشنی دار

ربر بالای آن چیزهای چرب خوردن وآنچه برآتش بعمل آورده باشند بطی الهضم و قلیل التحلیل است

* سیساليوس * بکسر سین وسکون یا وفتح سین مهملهٔ ثانیه والف وکسر لام وفتح یاء مثناة تحتانیه وسکون واو وسین مهمله درآخر لغت یونانی است بفارسی کاشم رومی نامند وبغدادی گفته که غیر کاشم است وغلط کرده کسیکه کاشم دانسته و شیخ الرئیس در مبحث استسقا گفته که انجدان رومي است وآنرا ساساليوس وسيسالي نيز نامند بالجمله ازاد ويه است که در ماهیت آن اختلاف است اصح اقوال آنست که نباتی است وچهار قسم میباشد یکی شبیه براز یانه وازان قویتر وقبهٔ آن شبیه بقبهٔ شبت وثمر آن ازانجدان که کواه پرنامند درازتر وتند طعم وبیخ آن زیاده برشبری وباعطریت ودرافعال از سائر اجزای آن قویتر دوم برگ آن شبیه ببلبلاب کبیر وازان درازتر وقبهٔ آن مثل قبهٔ شبت وتخم آن سیاه شبیه بگندم وبزرگتر ازان وتند تر وخوشبوتر ازقسم اول ودرافعال تخم آن قویتر ازسائر اجزا سوم برگ آن شبیه ببرگ زیتون و ودرشت تر وساق آن درازتر ازقسم اول وقبهٔ این بزرگ تر وثمر آن عریضتر وبزرگتر وفربه وخوشبو وقوت این ازقسم اول قویتر وزرد وم ضعیف تر چهارم نبات آن شبیه بانجدان وثمر آن سفید تر ازان ومستدیر ود رازتر وتریب باآنکه در طبقه باشد وباعطریت وتندی وچون مقشر کنند ازان تخمی درازتر ازرازیانه ومائل بسبزی ودرطعم شبیه بترنج ظاهر کرده ومستعمل بیشتر این قسم است ومقشر آن * طبیعت همه اقسام آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن محلل وملطف ومسکن دردهای باطني ومفتح سدد ومقوی معده ومدر بول وحیض وجهت صرع وعسرنفس وتقویت هاضمه و رفع ریاح وتقویت باه وتقطیر البول واخراج جنین ودرد رحم واذابهٔ بلغم منجمد زیک متقال آن بافلفل وشراب جهت رفع مضرت هوای سرد ومداومت نه تیراط آن بامیفختج تاده روز جهت درد کرده ولعوق بیخ قسم اخیر آن باعسل جهت رفع فضول سینه وسل کهنه وامراض کرده ومثانه نافع مضر محرورین مصلح آن کتیرا واکثار آن مضر جگر مصلح آن زرشک مقدار شربت آن یک منقال بدل آن انجدان است

* سیسنبر * بکسر سین مهمله اول مکسور ودوم مفتوح ودرمیان هردو یاء مثناة تحتانیهٔ ساکنه وسکون نون وفتح باء موحده وراء مهمله درآخر وسوسنبر بضم سین اول وسکون واو ونیز آمده اسم فارسي نمام است وبفارسي نیزسه سنبل وسي سنبل وبلاطيني وسريبلم وبعربي نمام الملك نامند وبسقوريدوس گفته که بعضی آنرا زفلس گویند وازفلس نمام است وآن را نمام ازجهت سطوع رائحه وتندی بوی آن نامند وبغدادی غیر نمام دانسته * ماهیت آن نباتی است ازقبیل ریحان ومابین نعناع وفودنج بری وبستاني میباشد بری آنرا ذباب نامند وبرگ آن مانند برگ سداب وقویتر از بستاني آن شبیه بنعناع وازان سفید تر وخوشبوتر وبرگ آن عریضتر وگل آن سفید مائل بسرخي وتخم آن ریزه تر ازتخم ریحان ومنابت آن اراضی مکشوفهٔ کثیرة الشمس است * طبیعت آن گرم وخشک درسوم ونیز درآخر دوم گرم ودراول آن خشک گفته اند * افعال وخواص آن مفرح ومفتح ومقوی احشا وروح دماغي وقلبي وباقوت تریاقیه ورافع عفونات ومدر بول وحیض ومخرج کرم شکم وجنین مرده ومحلل ریاح شربا وجلوسا وباشراب جهت تسکین قئ وغثیان وجهت درد سر خصوصا باسرکه وروغن گل ضمادا وجهت امراض بلغمی ودرد سینه ومعده وورم جگر وسپرز وباعسل جهت گزیدن عقرب وباسکنجبین جهت گزیدن زنبور مجرب شربا وضمادا وطبیخ آن جهت فواق ومغص وتقطیر البول وتفتیت سنگ مثانه و درد رحم ورفع قمل وعرق بدبو شربا وضمادا وباسرکه جهت قئ الدم شربا نافع وبدستور تخم آن جهت امراض مذکوره

وحمول آن نیکو کنند ۀ بوی رحم وبوئیدن آن منیر ومحرک مواد دماغی مضر رئه مصلح آن کثیرا مقدار شربت از خشک آن یکمثقال بدل آن مرزنجوش وبادروج وروغن آن که آب آن را باروغن کنجد طبخ نمایند تا آب رفته روغن بماند و یا آنکه کل آن را درروغن اندازند ودرآفتاب کذارند مانند روغن کل بابونه وتبدیل نمایند مکررا جهت تفتیح سدۀ دماغی ومنخرین وتحلیل مواد وتقویت اعضا وموی سروخوش بوئی آن موثرو بی عدیل است

* باب سیزدهم دربیان ادویۀ که حرف اول آنها شین معجمه است *

* فصل الشین مع الالف *

* شادنج * بفتح شین والف وبفتح دال مهمله ونون وجیم درآخر معرب آزشادنۀ فارسی است وبسین مهمله نیز آمده وبعربی حجرالدم نامند جهت آنکه حابس دم است وبا آنکه رنگ آن بعد سودن برنگ خون سرخ میباشد وحجرالطور نیز نامند جهت آنکه از جبل الطور می آورند وحجر هندی نیز جهت آنکه در هند نیز بهم میرسد * ماهیت آن سنکی است سریع التفتیت علی سی شکل وجاورسی شکل نمزوبالوان مختلفه وبانواع منکره میباشد سرخ وزرد وسفید وخاکستری تیرۀ مائل بسیاهی وخشخاشی سرخ وزرد بانقطهای ابلق وبهترین همه سرخ علسی شکل آن است که مصری نامند سریع التفتیت ومکسور آن نیز سرخ باشد وزبون ترین همه خاکستری رنگ تیرۀ آنست که هندی کویند وهمه این انواع معدنی میباشند وحکیم محمد مؤمن درتحفه نوشته که فقیر همۀ اینها را مشاهده کردۀ وتجربه نمودۀ وسفید را درفیروزه کوه و سرخ وزرد وابلق را درحوالی جوارری وهندی را درجبال قزوین ومصنوع نیزمی باشد از مقناطیس محرق واین سیاه وزرد وشکن تراز معدنی است ودرجمیع افعال مانند معدنی بخلاف مصنوع از حجرالسماری محرق که اغبر ثقیل الوزن می باشد * طبیعت مغسول آن درآخراول سرد ودردوم خشک وغیرمغسول آن دراول سرد ودرآخر دوم خشک وبعضی دردوم سرد ودرسوم خشک وبعضی درسوم کرم وخشک نیزکفته اند ومستعمل مغسول آن است وقوت آن تا بیست سال باقی میماند * افعال وخواص آن مجفف ورادع وقابض بی لذع وخاتم ومدمل قروح ومقوی عصب وعضل وقوت باصره وحابس سیلان خون اعضای ظاهری وباطنی وآشامیدن آن با آب انارین وامثال آن جهت نفث الدم وبا شراب جهت عسرالبول وسیلان حیض دائم واد رارمنی وبا ادویۀ مناسبه جهت اسهال دموی وقرحۀ امعا و زحیروسل واکتحال آن با شیردختران وسفیدۀ تخم مرغ وامثال آن جهت رمد ودمعه وسلاق وسوزش پلک چشم وقرحه وجرب وحکۀ حار وبا آب حلبه جهت امراض بلغمی غلیظۀ چشم وبا آب خالص جهت خشونت اجفان بی ورم وچون از آن شافه سازند وبا اقاقیا میزند ودرچشم کشند جهت امراض چشم وجرب نافع وذرور غیرمغسول آن جهت دفع کوشت زائد جراحات وروبانیدن کوشت صالح مجرب وبدستور قطورسائیدۀ آن با آب که غلیظ باشد وباکتنیز ومانند آن جهت بثور وقروح حارۀ ومزمنه وجراحات مزمنه وجراحت مقعدۀ ورحم وقضیب واعضای عصبانی بیعدیل وطلای آن جهت حمرۀ وسوختکی آتش مقدار شربت آن از یک دانک تا نیم مثقال مضرمثانه مصلح آن کثیرا بدل آن حجرمقناطیس سوخته ودر ادویۀ عین حضض ویاروی سوخته نیم وزن آن وچهاردانک آن توتیا ودرغیرآن دم الاخوین وطریقۀ غسل واقراص ومرهم آن درقرابادین مذکورشد وعلسی بسبا رصلب سرخ خشک تراز سائراقسام وجهت قروح مخصوص قروح ثفل وقروح حادث ازسوختکی آتش واییب آن نافع وشادنج مصنوع مضر معده واحشا ومصلح آن عصارۀ زرشک است.

* شاطل * بفتح شین و الف وکسر طاء مهملهٔ مشاله ولام در آخر و شاتل بتاء مثناة فوقانیه نیز آمده بفارسی روشنك نامند
* ماهیت آن دوائی است هندی شبیه بقطر خشك بقدر باقلائی وبزرگتر و کوچکتر از ان نیز و با تلخی و پوست آن بسیار
چین دار مابین سیاهی و سرخی و املس وانچه بعضی گفته اند که عروقی است خشن پر گره مانند باقلا اصلی ندارد و گویند
که از ترکستان نیز آورند وصاحب اختیارات بدیعی نوشته که در قریه کره که از جامهٔ شیراز است نیز میباشد * طبیعت آن
گرم و خشك در سوم * افعال و خواص آن مسهل قوی اخلاط غلیظهٔ متشبث در مفاصل و اعصاب و کیموسات محترقه و
جهت فالج و لقوه و رعشه و صرع و امراض باردهٔ دماغی حادث از رطوبات غلیظه نافع و از جملهٔ اجزای معجون نجاح است
و مقدار شربت آن نیم مثقال با هموزن آن نبات که با آب گرم بیاشامند مورث درد سر مصلح آن فواکه بارده است *
* شارف * بفتح شین و الف و راء مهمله و فا * ماهیت آن گویند اسم هندی است بیخی شبیه بتربد و طعم آن بی حدت
و ذی مقراطیس گوید طبیعت آن در اول گرم و خشك * افعال و خواص آن مسهل بلغم مائی و جهت امراض
بارده نافع و گویند آنرا بهندی بدهارا بکسر باء موحده و فتح دال مهمله و خفای ها و الف و فتح راء مهمله و الف نامند طعم
آن تلخ و ملین طبع و مقوی باه و دافع سودا و بلغم و خون و جهت اورام اعضا و امراض بارده و سیلان منی مفید *
* شاهتره * بفتح شین و الف و کسر ها و فتح تاء مثناة فوقانیه و راء مهمله و ها لغت فارسی است معرب آن شاهترج است و معنی
آن سلطان البقول و بعربی بقلة الملك و بیونانی قیاسوسی بمعنی دخانی و قفتص نیز و بهندی پت پاپره بمعنی بقلهٔ نافعه برای مرهٔ
صفرا و کت پاپره نیز نامند و در طب قدیم فلاحان و شام آنرا شجرة الدم مینامند جهت آنکه صاف کنندهٔ خون است بالخاصیت
* ماهیت آن گیاهی است معروف دو نوع میباشد یکی را برگ ریزه شبیه بکشنیز و اندك خاکستری رنگ و گل آن بنفش
ریزه و دوم برگ آن از ان عریضتر و سبز و گل آن سفید و طعم هر دو نوع تلخ با اندك حدت و قبض و هر دو را کزبرة الحمام
نامند و برگ آن بهتر از ساق و اجزای آن بهترین آن سبز تازهٔ تلخ با اندک تیزی و قبض آن است * طبیعت آن مرکب
القوی و در حرارت معتدل و در دوم خشك و گویند در دوم گرم است و شیخ الرئیس در اول سرد گفته * افعال و خواص
آن مفتح سدهٔ کبد و طحال و مقوی کبد و معده و مدبغ آن و مسهل اخلاط ثلثه خصوصا سودا و دافع مرهٔ صفرا و سودای محترقه
ببول و صاف کنندهٔ خون و مدر بول و منبه اشتها و خشك آن در تقویت معده قویتر و جهت تپهای کهنه و امراض سوداوی
و بلغمی شور و تقویت بن دندان آن و با سرکه جهت قی صفراوی و غثیان بلغمی و تنقیهٔ معده و امعا از فضول محتبسه در ان
و همچنین با ماء العسل و آب برگ تازهٔ آن با شکر و یا با تمر هندی جهت تنقیهٔ معده و امعا و تفتیح سدهٔ کبد و طحال و تقویت
معده و رفع یرقان و جرب و حکه و قوبا و ابریهٔ حادث از احتراق خون صفراوی عفن و یا بلغم عفن و کسر حدت اخلاط
محترقه مریه و سوداویه از سر و بدن و دفع آنها ببول و براز و عرق آن یعنی ماء مقطر شاهتره بقرع و انبیق مانع اسهال
جهت مفارقت نمودن جوهر حار لطیف مفتح آن و اکتحال عصارهٔ آن جهت تقویت باصره و منع ریختن اشك بسیار و با صمغ
عربی جهت منع روئیدن شعر منقلب که کنده باشند و مضمضهٔ آن جهت جراحت کام و زبان و حرارت آن و تنقیهٔ آن و
استحکام آن و ضماد خشك آن با حنا که در حمام استعمال نمایند جهت جرب و حکه مجرب و بدستور چون با آب تازهٔ آن
بسرشند و بمالند و شستن سر و ریش با آب منقوع آن جهت رفع قمل و صئبان که رشك باشد و ابریه نافع و بدستور شستن با آب
مطبوخ آن و ابن ماسویه ضماد تازهٔ آنرا جهت گزیدن زنبور بسیار موثر دانسته اند و صاحب شفاء الاسقام گفته بهترین

آن برگ تازهٔ آن است و نوشته که استاد من گفت ندیدم من که شاهتره بتنهائی تلیین طبیعت کند چه جای اسهال و نه تقویت قلب بلکه ضعف آن دیده شده و تخم آن معتدل الحرارت و در افعال محمد بن احمد وجالینوس قویتر از سائر اجزای آن دانسته اند وگویند شاهتره مضر ریه است و مصلح آن کاسنی مقدار شربت از جرم آن سه درم تا پنج درم واز آب آن از ده مثقال تا شصت مثقال با آب نوع هلیلهٔ زرد مطبب بشکر و در مطبوخ پنجدرم تا ده درم و از تخم آن تا پنجدرم بدل آن نصف وزن آن سنا و دو ثلث آن هلیلهٔ زرد وگفته اند که استعمال آن با هلیلهٔ زرد اولی است جهت آنکه مضر طحال است و هلیله مصلح آن است و عصارهٔ برگ آن را باید صاف ناکرده استعمال نمایند و قسمی از گیاه میباشد در نبات شبیه بدان و از آن بسیار تیره تر و برگ آن باریکتر شبیه باقسنتین و ساق آن ایستاده و گل آن مائل بسیاهی و مجتمع و عروق آن لطیف و تلخی و قبضی ندارد بلکه بی مزه و بد بو و قاتل کلاب است چون آنرا بخورد و غیر مستعمل زیرا که غیر شاهتره است

* شاهسفرم * بفتح شین و الف و فتح ها و کسرها نیز آمده و سکون سین مهمله و فتح فا و راء مهمله و میم معرب شاهسپرم فارسی است بمعنی سلطان الریاحین و نیز بفارسی نازبو معروف بریحان مطلق است و بفرنگی اسیم و قسمی که برگ آن بزرگ است اسیم ماکنوم یعنی برگ بزرگ و قسمیکه برگ آن ریزه است اسیم باروم یعنی برگ کوچك و بهندی تلسی نامند و بعضی غیر تلسی دانسته اند * ماهیت آن ریحان سبز مائل بزردی ریزهٔ تر برگ است و قسمی بزرگ برگ سبز تیره صاحب اختیارات بدیعی نوشته که حمق کرمانی است و بهترین آن سعتری بود که کرمانی نامند و ریحان یزدی نیز * طبیعت آن در اول گرم در دوم خشک * افعال و خواص آن مفتح سدهٔ دماغی و محلل اورام جمیع اعضا و جهت خفقان و ضعف معده و ریاح غلیظه و عصارهٔ آن باشکر جهت رفع درد سینه و ربو و سرفه و مضمضه و خائیدن آن جهت قلاع دهان و تر کردهٔ آن با آب مبرد و مقوی اعضا و استشمام آن جهت درد سر محرورین و مسافرین و رفع وبا و گریزانیدن هوام و تخم آن مقاوم سموم و بالخاصیت معتدل جمیع امزجه و بدانکه اطبا کوبیدن تخم ریحان را در ترا کیب منع نموده اند و همچنین بزر لسان الحمل را در ادویهٔ زحیر جهت آنکه لعابیت آنها که مطلوب است زائل میگردد ولیکن کوبیدهٔ آن ضرر نمیرساند مانند کوبیدهٔ بزرقطونا در ترا کیب ادویهٔ زحیر کوفتهٔ آن مستعمل است چنانچه صاحب کفایهٔ منصوری وغیر آن نوشته اند که در کوفته آنها قوت قابضه زیاده می باشد خصوص تخم ریحان که کوفتهٔ آن با صمغ عربی در زحیر عجیب النفع است و مجرب و جوشانیدهٔ آن نیز مفید

* شاه صینی * بفتح شین و الف و ها و کسر صاد مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر نون و یا * ماهیت آن عصارهٔ جامد سیاه صفائحی است که بر وشبیه بنقش خاتم نقشی باشد و از چین آورند و گویند که از هند و گویند آن عصارهٔ حنای چینی است و گویند عصارهٔ ریوند است و مولانا نفیس کرمانی نوشته که برگ حنای چینی مسحوق معجون باخل است و بالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیت است و با لوان مختلف میباشد بعضی برنگ صندل سفید و بعضی مائل بسرخی و بعضی مائل بسیاهی و بعضی مائل بزردی و ادنی بهترین همه و مستعمل و غیر تیزی خطائی است * طبیعت آن در سوم سرد و خشك * افعال و خواص آن مجفف و رادع و طلای آن جهت صداع حار و با گلاب جهت اورام حاره و ابتدای فتق و ذرور آن جهت نزف الدم جراحات و آشامیدن آن معین بر بیداری و جهت صداع حار و منع صعود بخار بدماغ و جهت ضعف معده نافع

* شاهبانك * وشابانک و غابانک نیز نامند * در ماهیت آن خلاف است بعضی گویند بنفسج انکلابی است که بعربی

شاهسفرم

شاه صینی

شاهبانك

ہموۃ الکلاب نامند وبعضی جمعفرم بری رصاحب جامع رنواب مرحوم برنوف دانسته اند ونیز گفته اند که شیرا براهیم کوچک است ونیز از قول غافقی نقل کرده که نوعی از قیصوم است واز قول صاحب حاوی که حب شبرم بری است وصاحب اختیارات بدیعی گفته که اینها همه خلاف است ومحقق آنست که بنفسج الکلاب است که بشیرازی آن را نس سک گویند * طبیعت آن گرم وخشک است در دوم * افعال وخواص آن جهت صرع وآب رفتن از دهان خصوصا اطفال وتحلیل ریاح شکم ایشان وزخمها وقائم مقام مرزنجوش است

* شاض * بفتح شین والف وضاد معجمه بزبان هند نیز نامند * ماهیت آن حبی است از حبوب ماکوله معروفه مشهوره که در اکثر بلاد خصوص ماژندران وهند وبنگاله ودکهن بهم میرسد بقدر نخود کوچکی ومدور اند کی بهن وبرسر آن مانند دانه با قلا نشانی ودر دکهن وبند رسورت وگجرات وعظیم آباد خوب وبالیده میشود * طبیعت آن سرد وخشک در دوم گفته اند وشاید گرم وخشک باشد * افعال وخواص آن نفاخ وبطی الهضم وقلیل الغذا وقابض ومبثور جهت اسهال صفرا وی وذرب وفساد بلغم وخون ودفع زهر نافع دانسته اند

** فصل الشین المعجمة مع الباء الموحدة **

* شب * بکسر شین وفتح نیز آمده وباء موحده مشدده بفارسي ذمه وزاک سفید وبهندی پهتکری بکسر باء فارسي وخفای ها وسکون تاء چهار نقطهٔ مثناة فوقانیه وکسر کاف وراء مهمله ویا نامند * ماهیت آن مائیتي است که مجتمع ومنعقد میگردد واز اجزای عفنهٔ ارضیه بسبب برودت انعقاد غیر مستحکم یافته از جملهٔ معادن اربعه غیر کاملة الصورت است که عبارت از زاجات واملاح ونوشادر وشبوب باشند وآن چیزی است شبیه بزاج وباندک ترشی بخلاف زاج که ترشي آن زیاده است ودر اکثر افعال مانند زاج است ومعادن آن یمن ومصر وبلاد ارمنیه وگرجستان واکثر بلاد است واصناف آنرا مفصله بیان نموده اند وانچه موجود ومستعمل است این چهار صنف است یکی سفید شفاف مائل بزردی ویا بی زردی واین را یمانی نامند واین ابی است که از معدن آن که بلاد یمن است مپچلد ومنجمد میگردد واین بهترین اصناف است وصنف دوم سفید شفاف که در ان مطلق زردی نیست واین را زاج بلوری نامند وقطعهای این مربع ومکعب ومشقق میباشد وصنف سوم مائل بسنداره واین را زاج مدحرج نامند وصنف چهارم ملمس آن نرم وزود شکن وبازهومت رائحه واین را زاج زفر نامند وسه صنف دیگر است که همه غیر مستعمل یکی زرد مستطیل ودوم سرخ رنگ غیر مضبوط الشکل وسوم سبز شبیه بزاج وشور مزه ودو صنف دیگر است که باسمبت است وغیر مستعمل یکی ازرق شفاف ودوم سیاه مائل بتیرگي * طبیعت مجموع آن در دوم گرم ودر سوم خشک ودر سوم گرم نیز گفته اند وبعضی سرد دانسته واصلي ندارد * افعال وخواص آن مجفف قوی وقاطع نزف الدم زخمها وزائل کنندهٔ گوشت زائد والتیام دهندهٔ قروح ورافع چرک وزنگ معادن ودر صاف کردن آب وشراب سریع الاثر وشرب آن مانع قی وغثیان ومقوی ماسکه وسعوط آن قاطع رعاف وقطور آب محلول آن جهت بیاض عین وغشاوهٔ رتبقین باتکرار عمل نافع وقطور مطبوخ آن در زیت جهت رفع کری ونشف رطوبات ووجع آن ووجع اذنین مفید واکتحال مکلس مسحوق با مروارید وشکر وپوست تخم مرغ وسرکبین حردون اجزا متساوی جهت قلع بیاض عین مجرب وبا مازو وسماق جهت دمعه وقمل وحمرهٔ مزمنه وورام وسطبری پلک چشم وقلع بثور لبنیه وسنون آن بافوفل جهت درد دندان وتقویت لثه واستحکام دندان متحرک وبدستور امساک آن بر دندان متحرک وبا

خاکستر بیخ کرنب جهت قلاع وبدل مثور با عسل جهت قلاع ومضمضه بطبیخ آن با سرکه وعسل نیز وذرور آن جهت ورم لثه ولهاة نافع وبدل مثور طلای آن از بیرون وضماد آن با روغن جهت اورام بلغمی وبا ادویهٔ مناسبه جهت استسقای لحمی وتهبج وبا برگ آس جهت رفع بدبوئی زیربغل وعرق آن وبا نمک ومازو وگل سرخ وسرکه جهت منع قروح ساعیه وخبیثه وسعی تزاید آن وبا آب گرم وبا عسل جهت حکه وجرب متقرح وبا عسل جهت رفع آثار وبا عصارهٔ عصی الراعی بر بناگوش جهت منع سیلان مواد از گوش وبهق وبا دردی خل وعفص هرسه مساوی جهت اکله وطلای محلول آن در آب بوناخن مفید شدهٔ خارش انگشتان وداخس وشقاق عارض از سرما وپاشیدن آب محلول آن جهت سوختگی آتش ومنع آبلهٔ آن مؤثر وبا موم جهت داخس وبا آب برموی وبر بدن جهت رفع قمل ورشک واذابهٔ لحم زائد در هرعضو که باشد وذرور آن جهت رفع نزف الدم وحمول آن بتنهائی در پارچهٔ صوفی جهت رفع سیلان حیض ونشف رطوبات واصلاح حال رحم وپیش از هنگام جماع مانع حمل وبا قطران مسقط جنین با تکرار عمل ونفوخ آن در دهن افعی وبدل مثور قطور آن با آب دهن انسان کشندهٔ آن وبخور آن در زیر جامهٔ خواب کسیکه بترسد وفزع نماید جهت ازالهٔ آن مؤثر وکذا داشتن آن در زیر جامهٔ خواب مانع احتلام ورافع فزع در خواب مقدار شربت آن یک قیراط بدل آن نوشادر وگویند از خواص آن آنست که چون کسی را چشم بد رسد وشب را بخور کنند اگر در آن قطعه ثقبه بصورت چشم پیدا گردد وآنرا در ظرف تملهٔ خانهٔ آن شخص بگذارند چشم بد با هل آن خانه نرسد المضار آشامیدن یک درم آن بسیار مضر ومحدث سرفهٔ شدید ویبس بسیار ومضر ریه وگاه مؤدی بهلاکت گردد ودود رم آن فی الفور کشنده ومداوای آن آشامیدن شیر تازهٔ دوشیده وکرده‌کاو وبا روغن گاو وشکر ونائیدن وقی کردن ومیوهٔ تر وتازه خوردن است

* شبت * بکسر شین وفتح باء موحده وتاء مثناة فوقانیهٔ مشدده که بفارسی شوت وشود وبیونانی وانیتون وبهندی سوا وسوی وتخم آنرا بهندی والان خورد گویند * ماهیت آن گیاهی است معروف قائم بر یک ساق وشاخهای آن بسیار باریک شبیه برازیانه وبرگهای آن ریزه وگل آن چتری وتخم آن ریزه تر از رازیانه واندک پهن بشکل نصف دانهٔ رازیانه در طول وگفته اند که اهل تجربه تصریح نموده اند که هریک از رازیانه وشبت در بعضی اراضی منقلب بیکدیگر میشوند وقوت آن تا دو سال باقی میماند واز ادویهٔ کبار جلیلة القدر وبهترین آن تازهٔ خوشبوی شگفتهٔ آنست * طبیعت آن در آخر درم گرم ودر اول دوم خشک وگفته اند تر آن در آخر اول گرم وخشک آن در اول آن * افعال وخواص آن محلل ومنضج ومفتح سدد وهاضم وبا تریاقیت ومسکن مغص واوجاع بارده ومدر بول وحیض وجهت ربو وفواق امتلائی وضعف معده وجگر وسپرز وسنگ گرده ومثانه وقولنج ومنع فساد اطعمه وامراض بلغمیهٔ حادثه در سینه ومعده وامراض آلات تناسل وآشامیدن آن با عسل جهت رفع سموم واعانت برقی واخراج اخلاط غلیظه از معده ونیز آشامیدن طبیخ تازهٔ وخشک برگ وتخم آن جهت پراکنده نمودن ریاح وتحلیل آنها از جمیع اقطار بدن ووجع ظهر وگرده ومثانه وادرار بول وتسکین مغص وقطع غثیان که حادث از ایستادن طعام بر معده وجوشیدن آن باشد وفواق بلغمی امتلائی وطبخ گوشت با آن باعث اخراج وسخ وزفارت وزهومت آن وسرعت طبخ ونضج وانهضام آنست وچون شبت را سائیده با عسل طبخ دهند تا منعقد گردد بر معده لطوخ نمایند اسهال نماید بآسانی وجلوس در طبیخ برگ آن وبدل مثور تخم آن جهت امراض رحم وتحلیل ریاح گرده ومثانه وانثیان وقطور عصارهٔ آن جهت امراض گوش مقدار شربت آن تا هشت درهم المضار مضر محرورین

مبخر و مغثي و مدا و مت اکل آن و آشامیدن طبیخ آن مضعف دماغ و بصر و معده و کرده و مثانه و مقلل و مجفف منی و اکثار آن قاطع آن مصلح آن آب لیمو و سکنجبین و آب غوره و ترشیها و در مبرودین قرنفل و دارچینی و عسل گفته اند بدل آن تخم آن و دهن آن که عصارهٔ برگ تازهٔ آن را با روغن زیتون بالمناصفه جوشانیده باشند و یا برگ تازهٔ آن را در روغن پرورده که مکرر تجدید نموده باشند ملطف و مسخن و جهت اعاورد مفاصل و اعصاب و تلیین صلابات و تهیج اطراف و رفع قشعریره و ارزتبها بغایت مؤثر و تخم آن گرم و تر و خشک تر در اطعمه و ترشیها جهت اصلاح معده و خوردن ترشی آن بعد از طعام مقوی قوی و بدستور مضر محرورین و مغثی و اکثار آن مضعف دماغ و باصره و باه و مجفف منی و مصلح آن نمز ترشیها است و تخم سوختهٔ آن در سوم گرم و خشک و با عسل جهت امراض مقعده و بوا سیر شربا و ضمادا و با رماد زجاج و عسل جهت تفتیت حصاة و عسر بول مجرب دانسته اند و ذرور آن مجفف قروح رطبه و پرچرک و جهت قرحهٔ قضیب بی عدیل و ضماد مسحوق آن با عسل که در طبخ بحد انعقاد رسیده باشد بر مقعده باعث تلیین طبع است

* شبرم * بضم اول و سکون باء موحده و ضم راء مهمله و میم و بکسر اول و سوم نیز آمده و بیونانی سطوسا و بشیرازی کاو کشک و کانیطنوسک و طانیطومک نیز نامند جهت آنکه چون گاو بخورد میمیرد و کوسفند را نیز یا ن ندارد * ماهیت آن نباتی است که در روستاها و کشت زارها روید و ساق آن راست و با زغب و گره دار بقدر ذرعی شبیه به نی و شیردار و برگ آن شبیه بطرخون و برگ کاج و گل آن بنفش و دانهٔ آن شبیه بعدس و مایل بسفیدی و زردی و بیخ آن سطبر و پرشیر و قویتر از ثمر آن و ثمر آن قویتر از برگ آن بهترین آن سرخرنگ سبک وزن رقیق شبیه بپوست پیچیده است که از نصیبین و دیار دیگر آورند و بدترین آن تیره رنگ غلیظ سخت و آنچه از فارس آورند زبون و اقوال دیگر نیز در بیان ماهیت آن وارد است و آنچه بعد از شکستن در جوف آن مانند خیاطها باشد بسیار زبون و قتال و غیر مستعمل بلکه استعمال مطلق آن بی احتیاج قوی مجوز نیست * طبیعت آن در سوم گرم و در آخر دوم خشک و در دوم گرم و در سوم خشک نیز گفته اند و شیر آن تا چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن از سموم قتاله و مسهل قوی بلغم و سودا و زرد آب و با قوت قابضه و مفتح دهن رگها و سدد و مدر اخلاط از عمق بدن و موافق معدهٔ بارد رطب و جهت استسقای زقی و قولنج و درد مفاصل نافع و ضماد آن جهت قوبا بیعدیل مضر محرورین و ضعیف البنیه و معده و جگر و باه و مورث حمیات حاده و ضعف اشتها و محرق منی مقدار شربت آن تا یکدانگ و بدل آن ماز ریون و یک مثقال آن قاتل بقی و کرب و غشی و خناق مداوای آن خوردن مسکه و روغن گاو و مرقهٔ چرب است و نیم مثقال شیر آن کشنده و غیر مستعمل مصلح آن تا کوفتهٔ آنرا در شیر خیسانیدن و سه مرتبه تبدیل نمودن که در هر مرتبه یک شبانه روز در شیر باشد پس در سایه خشک نموده با انیسون و مقل و کمون کرمانی و هلیلهٔ زرد و صبر و تربد و امثال اینها از ادویهٔ مسهلهٔ معتدله استعمال نمودن است برای کسر حدت شبرم زیرا که آن بسیار حاد است پیش از اصلاح و بتنهائی جائز نیست استعمال آن و در معالجهٔ قولنج که سبب آن ریاح غلیظه و بلغم باشد با مقل و سکبینج و اشق و سرکین کرک حب ساخته بکار برند و در معالجهٔ اورام و سدد و آب زرد که عبارت از استسقا است و غلبهٔ بلغم و سودا در آب کاسنی و رازیانه و عنب الثعلب صاف کرده سه شبانروز خیسانیده پس در سایه خشک نموده با قدری نمک هندی و صبر و تربد و هلیله حب ساخته استعمال نمایند *

* شبه * بفتح شین و باء موحده و ها بفارسی روی توتیا و بهندی جست و بلغتی کهر بفتح کاف و سکون باء عجمی و خفای ها

وراء مهمله نامند * ماهیت آن یکی از اجساد معدنیهٔ معروفه است و از ترکیب آن با مس که ثلث وزن شبه و دو ثلث مس
ویا ربع وزن شبه و سه ربع مس باشد جسدی زرد رنگ شبیه بطلا میسازند که بفارسی آنرا برنج و بهندی پیتل نامند و بعضی
شبه را اسم اصطلاحی آن برنج مصنوع دانسته اند و شبه ما بین اسرب و قلعی است و صلب تر و دیر گداز تر از مرد و رنگ
آن مائل بکبودی و رنگ آن کمتر از فلزات دیگر و اوانی مصنوع از آن جوهر دار و نگاه داشتن آب در آن سرد و گلاب و
و اکثر عرقها در آن خوب میماند و دیر فاسد میگردد بخلاف اوانی اجساد دیگر و اوانی خالص آن شکننده میباشد * طبیعت آن
گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن اکل و شرب در اوانی آن مقوی دل و معده و رافع خفقان و طلای محکوک
آن با آب رازیانه و یا کاسنی و یا عنب الثعلب محلل اورام و اکتحال سوختهٔ آن جهت رفع بیاض عین و سلاق و جرب و تقویت
آن و در اطلیه جهت کلف و تحلیل اورام و رفع آثار مفید مضر طحال مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا یک دانگ و گفته اند
که چون موی را بمنقاش آن بکنند دیر بر آید و گفته اند مداومت آشامیدن آب در ظرف مصنوع از آن حابس طبع و
مورث قولنج و زردی رنگ است و نیز شبه اسم درختی است معرب از شابا هی سریانی و بیونانی فالیوریس نامند بزرگ
و بقدر سه ذرع بلند میشود و در ریگستانها و اراضی خالیه بهم میرسد و شاخهای آن باریک صلب با خارهای کوچک و برگ
های آن شبیه ببرگ آس سبز مائل بنازک زردی و گل آن اندک سرخ رنگ و ثمر آن مانند شاهدانه که چون بفشارند
از آن رطوبتی لزج بسیار بر آید * طبیعت آن در آخر اول گرم و در دوم خشک و برعکس نیز گفته اند * افعال و خواص
آن تخم آن از اکبر و اعظم ادویه نافع از برای نهش افاعی و حیوانات سمی و مغری سینه و همچنین برگ و بیخ آن و طبیخ
آن حابس بطن و محلل اورام بلغمیه است در رابته

* شبیبی * بفتح شین و کسر دو باء موحده و سکون دو یاء مثناة تحتانیه در میان و آخر بیخ شوکران است و آنرا عامه بیخ
نفت نامند جهت آنکه در کوه نفت بسیار بهم میرسد و شبیه بلفاح است در تخدیر و اکثر افعال

* فصـــــــــل الشین مع الثاء المثلثة *

* شث * بفتح شین و ثاء مثلثه در ماهیت آن اختلاف است یوسف بغدادی برگ سرو دانسته که از آن دباغت جلود
مینمایند و گفته اند که گیاهی است تلخ خوشبو که بآن پوست را دباغت میکنند و انطاکی و حکیم میر محمد مؤمن در تحفه
نوشته اند که نباتی است بی ساق و گل و منحصر در اوراق متراکم تو بر تو با رطوبت بسیار کریه الرائحه زرد رنگ و در
کوهستانها و سنگلاخها بهم میرسد و با آن دباغت پوست بآن میکنند * طبیعت آن در دوم سرد و خشک * افعال و
خواص آن آشامیدن آب آن حابس قی و مقوی معده و قاطع نزف الدم همه اعضا و جهت اسهال سریع الاثر و در
امراض چشم قائم مقام مامیثا مضر مثانه مصلح آن عناب مقدار شربت آن یک درم بدل آن سماق است و چون پوست
حیوانات را بدان دباغت نمایند خوشبو گردد

* فصـــــــــل الشین مع الجیم *

* شجرة ابی مالک * بفتح همزه و کسر باء موحده و یاء مثناة تحتانیه و فتح میم و الف و کسر لام و کاف بیونانی فلوماس
نامند * ماهیت آن نباتی است دو نوع میباشد بری و بحری و نبات آن منحصر بیک ساق مربع سبز رنگ و بعضی مائل
بسرخی و بنفشی و بر آن کرههای از هم دور و بر هر کره ای دو برگ بزرگ بقدر کف دستی در مقابل یکدیگر و مشرف دندانه دار
مانند اره و پائین برگها سفید که گویا برگ کوچکی است و کثیر الشعبه و شاخهای آن مجوف و گل آن ریزه و بنفش و ثقیل

الرائحه را تماع سبزی وثمر آن بقدر نخود مدور وتخم آن سیاه باریک وبیخ آن بزرگ بیرون آن سیاه واندرون آن سفید بالزوجت که چون در آب زنند از ان کفی مانند صابون برآید واز ان کاذران جامه شویند خوب پاک کرد در دمشق ونواح آن بسیار واترا صابون القاف نامند ومنبت آن جاهای نمناک وسایه وکنار آبها ومیان آنهاست و گفته اند که قسمی از عرطیثا است وغیرچوبهٔ صباغان است وصاحب اختیارات بدیعی نوشته که نوعی از کلیم شوه است ردر آذربو مذکور شد * طبیعت آن در اول دوم گرم ودر یبوست قریب الاعتدال * افعال وخواص آن بیخ آن از ادویهٔ شریفه است مقطع بلغم وجالی ومسهل سود ابرفق وبهتر از لاجورد ودافع جمیع امراض سوداویه ودر رفع جذام وقرحهٔ ردیه بیعدیل گفته اند وآشامیدن آن خصوصا برای جهت نزف الدم نفساء مجرب وضماد بیخ آن جهت خنازیر وطلای برگ مرد ولوع آن رافع قروح والتیام دهندهٔ زخمها مضر مثانه مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن تا سه درم بدل آن بوزن آن حجر ارمنی است *

* شجرة الراهب * بفتح راء مهمله والف وکسر ها وباء موحده * ماهیت آن در طب قدیم محمد بن احمد گفته درختی است که در بلاد دمشق بهم میرسد مزروع وغیرمزروع ثمر آن شبیه بثمر شاهدانه وروغنیکه از ان میگیرند در طعم نیز شبیه بشهدانج * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن گفته اند دانهائیکه در شاخهای بالای آن میباشد مقئ قوی ودانهای شاخهای زیرین مسهل بدون قی ودانهای شاخهای وسط آن هم مقئ وهم مسهل مقدار شربت آن از یازده دانه تا چهل دانه وغیر ماخوذ دانه است *

* شجرة المریم * بفتح میم وسکون را وفتح یاء مثناة تحتانیه ومیم * ماهیت آن نبات بخور مریم است ومذکور شد وشاخهای آن درهم ومشبک در یکدیگر که چون در آب اندازند در از وبالیده گردد وچون خشک شود بحال خود عود کند * طبیعت آن در سوم گرم ودر یبوست معتدل * افعال وخواص آن مفتح ورافع بلغم وسرخ کنندهٔ بشره وجالی وجهت زکام بارد ونزول آب در چشم وآب نقوع آن جهت عسر ولادت واخراج جنین بیعدیل وطلای آن جهت بواسیر وبهق وبرص واندمال زخمها وبردن گوشت زائد موثر مضر ریه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا نیم درم است *

* شجرهٔ ابراهیم * پنجنکشت است بعضی آنرا ام غیلان وجمعی شانج دانند ما لبقی نوشته که در فلاحه شجرهٔ ابراهیم را عظیم وطویل وکثیر الشوک وپربرگ وگل آن زرد وخوشبو وآنرا ابرم نامند ودر صحراها وزمینهای خالی خشک بهم میرسد وگاه گل آنرا در لخالخ وخوشبوئیها مینمایند

* فصل الشین مع الحاء المهملة *

* شحرور * بضم شین وسکون حا وضم راء مهملتین وسکون واو وراء مهمله در آخر لغت عربی است وبترکی قراطارخ وباصفهانی غوغا وبما زندرانی توکا ورنامند * ماهیت آن اختلاف است اکثری گفته اند طائریست سیاه بجثهٔ قمری ومنقار وپاهای آن در از وزرد مائل بسرخی واقوال دیگر که دراج وکبک دری ونوعی از گنجشک بزرگ سیاه طویل العنق ومنقار وپا است توهم است * طبیعت آن در دوم گرم وتر ودر اول گرم وخشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن سریع الهضم صالح الغذا وجهت کزاز وماليخوليا وفالج نافع وخون آن با روغن با دام بغایت مورث حسن صوت ورافع گرفتگی آواز وصاحب منهاج گفته که بهترین آن گوشت آنست وصلب وگرم وخشک ودیر هضم بسبب صلابتی که دارد وردی الغذا ودیر هضم ومولد خون گرم ومضر معده مصلح آن روغن بسیار است *

* شحم * بفتح شین وسکون حاء مهمله ومیم بفارسي پیه نامند * ماهیت آن عضویست از اعضای مفرده که بربعض اعضا مانند کرده ومعده وامعا متواد ومنعقد میکردد برای محافظت آن وآن صلب تر ازسمین ومادهٔ آن وسمین هردو رقیق دم بارد مائی وفاعل انعقاد آن هرد وبرودت است ولهذا اکرمي آن هردو را میکدازد ولیکن برودت وکثافت وانعقاد بر شحم غالب تر ازسمین است ودهنیت و مائیت برسمین و بهترین آن تازه برآورده ازحوالی کرده است واجود طرق استعمال آن آنست که ازاغشیه آنرا پاک نموده درظرف مسی و یا آهنی بآفتاب کدازند ومرقد رکه ازان کداخته کردد درظرف سفالی بردارند واکرنمک سود نمایند جهت محافظت بعضی امراض بد نیست وازبرای بعضی امراض زبون ونیز طرق تصفیه وحفظ آن درمقدمه مذکورشد * طبیعت آن بدانکه شحم حیوان نرکرم تر ازحیوان ماده ووحشي کرم تر ازاهلی وهمچنین شکاری ازغیرشکاری وخصی بین بین قریب بمادهٔ آن وابرد وارطب ازلحم است وتازهٔ آن کرم تر وکهنهٔ آن کرم وخشک وکفته اند هرچند کهنه ترمیشود کرمي وخشکي ولطافت آن زیاده میکردد وبحسب هرحیوانی طبیعت آن مختلف میباشد وشحم هریک ازحیوانات دررسم خود مذکورشد ومیشود ان شاء الله تعالی وازمطلق آن مراد پیه بزاست وخشک تروسبک مضم ترو سریع الانحدار تر وبطی الفساد تر ازالیه است که دنبه باشد وارطب شحوم شحم خنزیراست وبعد آن قریب بزبت پس شحم بط وشحم بزغلیظ تر ازشحم خنزیروبط رشحم مرغ خانکي وخروس بین آن هردو واند وشحم کاونرکرم تر ازشحم کوسفند وشحم بزماده کرم تر ازبزنروشحم شیرکرم تر ازهمه رقوت تحلیل وحدت آن زیاده ولهذا درابتدای اورام استعمال آن جائزنیست ودرانتهای اورام صلبه ومزمنه نافع * افعال وخواص آن بهترین شحوم شحم خوک است درنضج وتلیین اورام حاره وقرحهٔ امعا وتسکین اوجاع وغوص دراعماق بدن پس شحم بط نیزسریع الغوص است بازوجت پس پیه کردهٔ بزماده جهت قرحهٔ امعا والدع معای مستقیم ولهذا مسکن اوجاع وجالب نوم است وپیه خرس جهت داء الثعلب وپیه مرغابي جهت خشونت زبان وورم رحم وامعا وچون بابرنج پخته شود جهت قرحهٔ مثانه واکتحال پیه ماهي نهری که ازحرارت شمس کداخته باشد باعسل جهت تقویت باصره وبحری آنرا انفع کفته اند وپیه افعی جهت نزول ماء درچشم مجرب وپیه کرکس وجوارح طیوروحشی جهت اوجاع مفاصل وپیه شیرجهت تقویت باه نافع وضماد یکدرهم ازموم وزفت وشحم کاونریا شحم بچهٔ کاو ویا شحم بزنریا شحم بزماده و یاشحم خنزیرجهت نضج وتفتیح اورام ودماميل وبهترین دوائی است وشحم خنزیرجهت اطفال وزنان وکسانیکه کوشت بدن ایشان نرم باشد بهترو شحم ثورازبرای مغلوجین وحصادین وجمیع اعضای یابسهٔ صلبه جهت زیادتي تحلیل آن انفع وکفته اند که چون ازعضوی موی آنرا بکنند وپیه افعی را بجای آن بمالند دیکرازان عضوموی نروید واصلا ندارد وشحم اوز وشحم دجاج نمک سوده جهت تحلیل اورام رحم نافع وشحم فیل وایل راچون لطوخ نمایند جهت طرد هوام نافع وشحم تیس هندی که بهندی بیروبمازندرانی زیل نامند ازانفع ادویه است برای فالج وخوردن شحم مغثي ومرخي معده مصلح آن درمترودین سکنجبین وآب لیمون وامثال آن وقدرمبرودین زنجبیل ونمک وماننده آن بدل آن درجمیع افعال روغن زیتون وازان بهتراست

* فصـــــل الشين مع الراء المهملة *

شراب مروق * بضم میم وفتح راو واومشدده وقاف * ماهیت آن خمری است که آنان میده وبکسمات دران خیسانیده بعد ازشش ساعت صاف نمایند وبخورند کثیر الغذا ومرافق ناقهین است

* شربین * بضم شین وسکون راء مهمله وکسر باء موحده وسکون یاء مثناة تحتانیه و نون لغت فارسی است بیونانی قادرس وبفرنکی سدررو بلغت اهل اسلام آباد چاتکام که مضاف بنکاله است کرجن نامند * ماهیت آن از اصناف سرو است برک آن ازان عریضتر وثمر آن شبیه بثمر سرو وازان کوچکتر وقطران حاصل ازان بهترین قطرانها است و بعضی آنرا از اقسام صنوبر دانسته اند وبلند بسرو اشبه وازان کوچکتر ودر اصفهان معروف بدرخت نوش است وقسمی دیکر ازان کوچکتر وخاردار وثمر آن بقدر کردکان وآنرا عرعر بری نامند وکفته اند درخت شربین تا پنجاه سال میماند ودر کتاب فرنکی مصور دیده شد نوعی را که ثمر آن شبیه بثمر کاج و بزرکتر ازان بود وشاخهای آن متراکم پربرک با برکهای باریک اندک بلند * طبیعت اقسام آن در اول سوم کرم وخشک * افعال وخواص آن آب مطبوخ شاخ آن جهت قروح ظاهری وباطنی وسستی اعضا وضعف معده وجکر ورياح غلیظ وبا طلا جهت کزیدن ارنب بری ولعوق آن جهت داء الفیل وبدستور لطوخ آن جهت منع ریختن موی ورفع قمل وتحلیل اورام وامراض مقعده ورحم ومضمضه بطبیخ برک وثمر آن با سرکه جهت درد دندان وضماد آن جهت خناق وورم لوزتین و بانمک جهت نهش مارشاخدار وذرور آن جهت رفع نزف الدم واحیا والتیام قروح وخوشبوئی رائحه بدن واحتقان بطبیخ آن جهت کشتن ساثر دیدان وعوثر وثمر آن قابض ومدر بول ومخرج مشیمه وجهت سعال رطوبی وعلل کبد وکزیدن ارنب بری نافع ولطوخ ثمر آن با شحم ایل و با مغز مر آن بر تمام بدن جهت عدم مضرت هوام موذی نافع ومورث صداع ومزال مضلح آن نواکه ترش وکشنیز است واحوال قطران آن در حرف القاف مع الطاء در قطران مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی واهل بنکاله وقرنائد قطران آن را که روغن کرجن نامند بر چوبهای عمارات وکشتیها برای محافظت از کرم خوردن می مالند و داخل رنکها نیز نموده بر کشتیها میمالند *

* شراب * اسم اصطلاحی خمر است ونبیذ شراب را بر شربت معمول مطبوخ آب میوها ویا ادویهٔ رطبه ویا یابسه در آب پخته صاف کرده با شیرهٔ نبات ویا قند ویا عسل وبا مانند آنها بقوام آورده اطلاق می نمایند

* شریفه * بفتح شین وکسر را وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح فا وها آنرا سیتا پهل نیز نامند * ماهیت آن اسم هندی ثمری است هندی شبیه بثمر صنوبر که بفارسی کاج نامند وپوست آن صلب خشن ومقطع بهم پیوسته وبعد از رسیدن نرم واز هم بعضی جدا میکردند وبعد قطعهای آن درجوف آن دانها است وبر هر دانه رطوبتی وپیوسته بباطن پوستها نیز رطوبتی غلیظ لزج دانه دار ودر زیر آن پردهٔ اندک نازک لزج ودرجوف آن تخمی سیاه رنک اندک طولانی بقدر لوبیا وحب الخروع ومغز آن مغذی ودرخت آن پریشان باشاخهای بسیار وتابسه قامت بلند میشود وبرک آن از برک ساذج عریض تر واندک کوتاه تر ونازک تر وبهترین ثمر آن بزرک بالیدهٔ رسیدهٔ شیرین بزرک دانه پر رطوبت آنست * طبیعت آن در دوم کرم وتر با رطوبت لزجه * افعال وخواص آن اندک مسخن ومقوی معده ومحرک مواد ساکنه وملین طبع خصوص با پردهٔ بالای تخم آن خوردن نفاخ وبطی الهضم واکثار آن مولد خون بلغمی لزج سوداوی ومحدث حمیات ودمامیل وجرب وقوبا وامثال اینها وتخم آنرا چون بسایند وبر سر بمالند سپس آن را بکشد ودفع نماید ولیکن باید که احتیاط نمایند که بچشم نرسد که سوزش وورم میکند وفرزجهٔ آن مسقط جنین است ومجرب

* فصل الشین مع الشین المعجمتین *

ششریت بکسر شین وسکون شین دوم وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وثاء مثلثه *ماهیت آن اسم بیخ نباتی است که در دیار البلاد مصر یافت میشود سطبرتر از انکشتی و بی مزه مائل بزردی *طبیعت آن کرم وخشک *افعال وخواص آن جهت استسقاء زقی مجرب دانسته اند وکویند بدون کرب ومشقت اخراج زرد آب میکند

فصـــل الشین المعجمة مع الطاء المهملة المثالة

شطیبه بضم شین وفتح طا وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح باء موحده وهالغت مغربی است *ماهیت آن نباتی است کثیر الوجود درکوه های برف دار برک وتخم وشکل کیاه آن مانند زیره وباندک تندی طعم وشیرینی وبیخ آن چند عدد مجتمع وغیر مستحکم وبعضی از آن راست وبعضی کج *طبیعت آن کرم وخشک *افعال وخواص آن بالخاصیة جهت تپهای حاره نافع ومدر بول ومفتت حصاة ومحلل ریاح معده ورافع اکلهٔ مستحکمه وضماد آن بجهت علت معروفه بشوکه کویند مجرب است*

فصـــل الشین مع العین المهملة

شعر بفتح شین وسکون عین وراء مهملتین بفارسی موی وبترکی قیل وبهندی بال نامند جمع آن اشعار وشعور وشعار آمده *ماهیت آن متولد از ابخره وادخنهٔ اخلاط محترقه ویابسه است وفرق میان آن وصوف ووبر آنست که شعر پیچیده نمی باشد بخلاف صوف ووبر وصوف نرم ونازک وما بین آن مرد است وصوف را بفارسی پشم ووبر را کرک نامند وهرسه عام اند همه حیوانات یعنی بعضی را شعر ووبر مرد ومیباشد مانند بز وبعضی را پشم فقط میباشد مانند میش وبره وبعضی را موی فقط مانند اکثر حیوانات وانسان را نمی باشد مکر شعر فقط واز مطلق آن مراد شعر انسان است *طبیعت آن مرد وخشک *افعال وخواص آن سوختهٔ آن مسخن وبغایت مجفف وبیلدغ وجهت اکله وخشک کردن زخمها وقلاع وقروح ذرورا وطلاء باعسل وباکندر وزفت جهت جراحات سرذرورا بعد از مالیدن زفت برانها وطلای آن با مرداسنک جهت تسکین جرب وحکهٔ شدید قوی چشم وباروغن زیتون ویا آب جهت سوختکی آتش وباسرکه سائیده آن جهت تحلیل وقاع ثآلیل وبخور وسلک دبوانهٔ کزیده وباشراب وروغن زیتون وبا آب جهت ورم سر وجراحت آن وبد ستور غیر محرق آن ومحرق آن باعسل جهت قلاع دهان اطفال وباروغن کوسفند جهت عشره وورم حادث ازان وذرور آن جهت بروز مقعده ورد کنندهٔ آنست برموضع خود وقطور آن باروغن کل جهت تسکین درد کوش وبامفید آب وتوتیای مغسول وکل ارمنی جهت حرقة البول مجرب وبخور آن جهت صرع مددی وکریزانیدن هوام وحمول آن جهت سیلان رحم وتجفیف رطوبات آن وصرع وماء الشعیر که از تقطیر آن حاصل میکردد جهت داء الثعلب وررویانیدن موی مجرب وبدستور دهن آن ونیز مقوی باه است وتعلیق موی طفل پیش از آنکه صلب شده باشد جهت نقرس وعقرب کزیده نافع ودستور احراق آن در رسه دستورات مقدمه ودهن آن درمرکبات دردهان مذکور رشد*

شعراجیاد بکسر جیم وفتح یاء مثناة تحتانیه والف ودال مهمله *ماهیت آن نباتی است شبیه بموی یال اسپ وباریک وسیاه چندین عدد بهم پیوسته شبیه بدسته ازیکجا روئیده وبرروی زمین پهن وبی برک وساق وبیخی قوی وچون بسوزانند بوی موی سوخته ازان آید وغیر برسیاوشان است *طبیعت آن کرم وخشک *افعال وخواص آن بخور آن جهت تپ ربع مجرب وتعلیق آن ومانع ماندکی مسافران وروندکان پیاده است

شعرالغول بضم غین معجمه وسکون واو ولام وآنرا الحاء الغول نیز کویند *ماهیت آن کیاهی است بی ساق و

ثمرو منعصر درا وراق خشنی شبیه بعرخس مائل بسیاهی وبیخ آن سیاه و در ریشه ورد ر ا المرز موجود و در تنکابن کرف نامند وغیر پرسیاوشان است چنانچه بعضی گمان کرده اند ماليقي کفته که آنرا ابدا رسی ارد مانه وبربری مامرب وسیون نامند وآن نباتی است که در اقلیم ثالث بهم میرسد ورد رغیرآن از اقالیم دیکر بهم نمیرسد وآن تارهای باریک شبیه بموی است که برروی زمین پهن میشود وطول بسیارند ارد رشاخ وبرک وگل نیزند ارد وچون جمع کرده شود منقبض میکردد وچون برآتش اندازند بوی موی آید وبعضی مخص مسنون را شعر الغول نامید ه اند ودر مغرب اقصی بسیار می روید میان مد ینهٔ تلمسان ومد ینهٔ فاس ودرانجا معروف بلحیة مسنون است * طبیعت آن گرم وخشك با عتدال * افعال وخواص آن قریب بپرسیاوشان است ودر تنقیهٔ سینه قوی تر از ان وماليقي کفته ازخاصیت آن آنست که بخور آن زائل کنندهٔ تپ ربع است بزودی وتعلیق آن برباز ومانع کثرت تعب ومانندگی مسافر است در راه رفتن

* شعیر * بفتح شین وکسر عین مهمله وسکون یاء مثناه تحتانیه وراء مهمله بفارسی جو وبهندی سج بفتح سین مهمله وجیم عجمی نامند * ماهیت آن از حبوب معروفه است بهترین آن سفید رسیدهٔ بالیدهٔ تازهٔ آنست وکهنه که بکسال بران گذشته باشد بسیار زبون * طبیعت آن درآخراول سرد وخشك * افعال وخواص آن قلیل الغذا ترازکندم وباتوت جالیه وقابضه ومجففه ورادعه ومسکن غلیان صفرا وخون وعطش وحدت حمیات حارهٔ حاده وسل ودق مصلح آن لمن يتوعات ومورث لاغری بدن ومضر مثانه مصلح آن روغنها وانیمون است وآب جو مقشر مطبوخ بحدیکه جوها شکفته ومهرا شوند وصاف کرده سرد نموده ویانیم گرم بیاشامند که ماء الشعیر نامند سرد وتر ومسکن حدت دم وصفرا واخلاط مسترقه وحمیات حارهٔ حاده وامراض حاده ومسکن حرارت باطنی ولهیب وحرارت جگر وعطش مفرط ودق وسل وقرحهٔ ریاح وذات الجنب وسعال یابس وصداع حار وامثال اینها وسدر وسریع الانحدار ومولد خون صالح ومرخی معدهٔ رطب ومضر واحشای بارده ونفاخ ومصلح آن گل قند وهنگام اعتقال بطن استعمال آن جائز نیست ومطبوخ آن با نصف وزن آن خشخاش کوبیده مانند حریره جهت صداع حار وباضافهٔ ترطم جهت اخراج بلغم لزج ومنع شری ومفتح سدد وباعناب وسپستان وانجیر وپرسیاوشان جهت درد سینه ومعرفه مجرب وشیرهٔ جو که کشک الشعیر نامند سرد مائل بخشکی وغلیظ تر از ماء الشعیر وجهت اسهال صفراوی وامزجهٔ حاره وغرغره بدان جهت ورم گلو ودرد آن وضماد آرد آن رادع ومحلل اورام صلبه وکشایندهٔ دمامیل حاره وبتنهائی ویا با تخم خبازی بوزن آن جهت سل وذات الجنب واورام زیر بغل وسینه وپستان وبناگوش وسائر اعضا وبا صندل وبا نیلی ریوند چینی جهت اورامیکه حرارت آنها در کمال حدت نباشد وباسرکه جهت اورام صفراویه وشری واکر آرد آن نباشد جو مقشر را با آب ویا عصارات برکهای مناسبه سائیده استعمال نمایند وباآب سعرجل جهت نقرس حار وبا آب کشنیز تازه جهت تحلیل خنازیر واورام حارهٔ صلبه وورم گلو وبا راز یانج وتخم کتان وزفت وبول اطفال جهت تحلیل اورام صلبه وکشودن دمل وبااکلیل الملك وپوست خشخاش جهت ذات الجنب ونقرس ومطبوخ آن باسرکه جهت جرب وحکه وبابنك دافرن وآب برگ کاهو ومانند آن جهت صداع وورم چشم ونزلات وبادسرخ و استحکام نمودن عضو مکسور ومرضوض وطلای مطبوخ آن با انجیر یا ماء العسل جهت تحلیل اورام بلغمی وحار بغایت موثر وضماد سوختهٔ آن باسرکه جهت کلف وحزاز نافع وسویق آن یعنی آرد بوداده آن که در سویق مذکور شد تبرید وتغذیهٔ آن زیاده از سویق کندم است وآشامیدن آن باقدری شکر بهترین اغذیهٔ اطفال است ومسکن عطش ولهیب باطنی و

نان آن ثقیل بطیء الهضم و نفاخ و چون خمیر آنرا بگذارند تا ترش شود و در دوغ حل کنند و یکشب بگذارند پس بنوشند جهت تسکین غلیان خون صفراوی و لهیب باطنی و تشنگی مفرط و قی صفراوی و تبهای حاره و اسهال صفراوی و حکه بیعدیل مضر مبرودین و نفاخ مصلح آن شکر و یا نبات خوردن و مصلح سویق آن مغسول نمودن و با شیرینی خوردن است و دستور طبیخ ماء الشعیر در قرابادین در حرف المیم مع الالف مذکور شد

* فصل الشین مع الفاء *

* شقنین البری * بفتح شین و سکون فا و کسر نون و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون معروف بیمام است بترکی الا فاخته و بهندی بگهٔ نامند * ماهیت آن مرغی است از فاخته بزرگتر و سفید و طوق گردن آن سیاه و ناتمام و گردن و پای آن بلند و گویند بجهٔ فاخته است و بفارسی بوتیمار نامند و گویند کبوتر بریست و منقار و پای آن سرخ است و انچه در هند و بنگاله دیده شده طوق گردن ندارد و تمام آن سفید و منقار آن سفید رنگ و پاهای آن بلند باریک سیاه رنگ و بعضی را مائل بزردی و بعضی را پرهای سر آن بلندتر و اکثری را کوتاه تر * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و گویند خشکی بران غالب است * افعال و خواص آن بغایت مسمن بدن و مجموع آن مستحیل بخون صالح میگردد و مقوی قوت ماسکه و حواس و موافق ناقهین و مفلوجین و زیاده کنندهٔ قوت حافظه و محرک باه و اکثار آن مضر محرورین و مورث بیخوابی مصلح آن سرکه و کشنیز و مقوی فعل آن شیر تازه دوشیده است و گویند بهتر آنست که بعد از ذبح یکروز زمانکنند و روز دیگر پخته بخورند و همچنین ماکیان و فربه را بهترین آن کوچک فربه آنست و زیاده از یکسالهٔ آن و همچنین لاغر آن بسیار مضر است

* شقنین البحری * بهندی ماکوچ و بفرنگی پستیناکه مرین نامند * ماهیت آن حیوانی دریائی است شبیه بخفاش در رنگ و بال و شکل و در دنبالهٔ آن نیشی مانند خار است * افعال و خواص آن چون کسی را بگزد الم عظیم حادث گردد و چون نیش آنرا در زیر جامهٔ خواب کذارند مورث بیخوابی مفرط و دفن کردن آن در خانه موجب تفرقه اهل آن خانه و یا شیدن مسحوق سوختهٔ آن برد و کس باعث تفرقه و بغض ایشان و بدین سبب آنرا حوت الشر نامند و گویند چون در بول کسی نیش آنرا فروبرند باعث سوزش و درد عظیم صاحب بول شود و مادامیکه برنیاورند رفع آن نشود

* فصل الشین مع القاف *

* شقاقل * بفتح شین و دو قاف در میان هر دو الف اول مفتوح و دوم مضموم و در آخر لام و آنرا شقاقل و شقاقل و حشقاقل و شقیقل و مشقیقل نیز و بهندی ستالی و سوالی و دودهالی و کاکول و شتاور نیز نامند * ماهیت آن بیخی است پر گره و بالزوجت و اندک شیرینی و بسطبری انگشتی و در از و سفید رنگ و ساق گیاه آن پرگره و برهر گرهی برگی و ثمر آن بقدر نخودی سیاه و پر از رطوبت سیاهی و گل آن بزرگتر از بنفشه و منبت آن زیر اشجار متراکمه و جاهای نمناک و مستعمل بیخ آنست و قوت آن تا چهار سال باقی میماند * طبیعت آن در اول گرم و در دوم تر با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن مبهی و مفتح و قاطع بلغم و مقوی ظهر و مسخن معده و کبد و گرده مضر اشتها و مصدع و مصلح آن عسل و مربای آن با عسل بیغایت و مقوی ارواح و قوی و باه و زیاده کنندهٔ منی مقدار شربت آن تا پنجدرم بدل آن در تقویت باه حب الصنوبر و بوزیدان است *

* شقایق * بفتح شین و قاف و الف و کسر یاء مثناة تحتانیه و قاف و آنرا شقایق النعمان و بلاطینی بیاس در ازبتلم بعنی گلی که رنگ او زود متغیر میشود و بلغت کستیلان امایلس و بفارسی لاله نامند و در وجه تسمیه و نسبت آن بنعمان گفته اند برای مشابهت رنگ آن بشقیق برق است و نیز گفته اند شبیه است بخون که سرخ است و خون را نعمان نامند و نیز

گفته اند چون نعمان بن منذر آنرا بسیار دوست میداشت او اول کسی بود که در خورنق اطراف تصرفنمود کاشته بود و نیز گفته اند که چون او آنرا بسیار در خضابات استعمال مینمود لهذا موصوف بدان نموده اند * ماهیت آن نباتی است شبیه بخشخاش در نبات و برگ و گل و ثمر و دانه الا آنکه از آن در همه چیز کوچکتر و تخم آن ریزه تر و بری و بستانی میباشد و برگ بستانی آن از بری ریزه تر و گل آن اکثر پنج برگ و صد برگ که هزار انا منذ نیز میشود و الوان و انشان نیز * طبیعت آن در دوم گرم و خشك * افعال و خواص آن افیون حاصل از آن مانند آنکه از کوزهٔ خشخاش اخذ مینمایند بسیار قوی التخدیر و السکر و بذر ستوردانه و پوست آن از دانه و پوست خشخاش جاذب و ملطف و مفتح و جالی آثار و مجفف و آشامیدن گل خشک مسحوق آن بقدر دو درم با میفختج جهت تسکین درد احشا و اعضا که دفعهٔ بهم رسیده باشد بسیار سریع الاثر و نفوخ آن قاطع رعاف در ساعت و ذرور آن حابس نزف الدم هر عضو و در مطبوخات صاحب جدری در اوائل جهت تلطیف ماده و تصفیهٔ آن و تفتیح مسام و بروز بطاهر جلد نافع و آشامیدن طبیخ برگ و ساق آن که با کاه جو پخته باشند مدر شیر و بول و حیض و طلای عصارهٔ آن منقی چرک زخمها و رافع تقشر جلد و محلل ورم چشم و سعوط آن منقی رطوبات دماغی و قطور آن جالی بیاض عین و بدستور قطور برگ گل آن و اکتحال بدان و ضماد گل آن با پوست گردکان سبز سیاه کنندهٔ مو و رافع قوبا و آشامیدن یکدرم تخم آن هر روز با آب سرد و مداومت بدان جهت رفع برص مجرب گفته اند و یکدرم از قبهٔ آن با شراب مورث جنون است

* شقراق * بفتح شین و بکسر نیز آمده و قاف و فتح راء مهملهٔ مشدده و الف و قاف شراق و شرقوق و شوشق نیز و بفارسی کاسکینه و بشیرازی کاسه شکنک و باصفهانی سبزقبا و بتازندرانی کراکر و عرب آنرا اخیل گویند و بدیمن دانند و بهندی لتوره نامند * ماهیت آن در مامنی گفته طائری است بقدر کبوتر و کوچک سبز رنگ خوش منظر و در جناح آن سیاهی و مخطط بسرخی و سبزی و سیاهی نیز میباشد و در بلاد روم و شام و خراسان و نواح آنها بسیار و حریص و بلذ خورد زرد بچهٔ مرغان دیگر است و دور از آبادانی و مردم میباشد و بر سر کوهها آشیانه میسازد ولیکن بچه در آبادانی برمی آورد و عفیف از سفاد و کثیر الاستغاثه میباشد و فریاد بسیار میکند که گویا آن را زده اند و بغدادی و انطاکی گفته اند طائری معروف است ملون بسبزی و سرخی و سیاهی و در اشجار و شکاف دیوارها خانه میسازد و در تابستان دیده میشود و بدبو است و کثیر التصویت و گویند طائری است بقدر گنجشک که پیه گویند و گنجشکان را صید کند * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن محلل قوی ریاح غلیظه و مواد بلغمیه و دیرهضم مضر محرورین و مصدع مصلح آن سکنجبین عسلی و شکری و طلای سرگین آن جهت جلای کلف نافع است

* فصل الشین مع الکاف

* شکاعی * بضم شین و بفتح نیز آمده و فتح کاف و الف و عین مهمله و الف مقصوره لغت عربی است و بیونانی اقرانیقی و نیز افشارنیقی بمعنی شوکة البیضا نامند و گویند آنرا شوکة البیضا و شوکهٔ عربیه و کثیر الرکب نیز و بلاطینی اطرکطیاس و بفارسی بادآورد گویند و اصح آنست که غیر بادآورد است بلکه از اصناف آنست و نیز بفارسی آنرا چرچه گویند و در بعضی بلاد معروف بکنکر خراست و گویند بهندی اونت کتاره نامند * ماهیت آن دو نوع میباشد یکی گل آن سفید و شاخهای آن باریک بلند سفید و کم شعبه و دیگری گل آن بنفش و شاخهای آن اندک قویتر و پر شعبه و مائل بسبزی و زردی و ابن مخصوص بشکاعی است و تحقیق آنست که ساق آن مثلث و طولانی و سطبری آن بقدر انگشتی و باریکتر از آن

و برگ آن کوچک مثلث شکل اند ک ضخیم طولانی با زغب کمی و برسر آن خاری و گل آن بنفش مائل بزردی و تخم آن ریزه مثلث شکل خاکستری رنگ و طعم آن شیرین و بهترین آن سبز و بعضی گفته اند زرد آنست که کهنه نباشد و مستعمل از ان بیخ و ثمر آنست و بیخ آن قویتر * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و گویند در اول گرم و در سوم خشک و بعضی سرد نیز گفته اند * افعال و خواص آن قوت تجفیف و قبض آن زیاده از باد آورد و با قوت تریاقیت و بیخ و ثمر آن ملطف بلغم و مفتح و جهت قطع نزف الدم از سینه و ورم لهاة و مقعده و طبیخ آن جهت امراض معده و کبد و حمیات مرکبه و کهنه و خصوصا در صبیان بغایت نافع و نیز جهت فالج و رعشه و اوجاع ظهر و اسهال بطن و جهت جذام و برص و بهق و قطع سیلان رطوبات از رحم و سائر بدن مفید برای آنکه دافع مواد سوداویه و بلغمیه و جالب آنها است از عمق بدن و با فستقین مسمن بدن و بیخ آن حابس نزف الدم و محلل اورام مقعده و مدمل قروح مضر رئه مصلح آن صمغ عربی است مقدار شربت آن دو درم و صاحب تقویم پنجدرم گفته بدل آن باد آورد و در سائر افعال قریب بباد آورد و در حرف الباء مع الالف مذکور شد صاحب اختیارات بدیعی گفته که بشیرازی آن را خار مهک گویند و وی نباتی کوهی است و در زمین سیستان بهم میرسد *

شکرتیغال

* شکرتیغال * بفتح شین و کاف و راء مهمله و کسر تاء مثناة فوقانیه و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح غین معجمه و الف و لام بفارسی تیغال نامند * ماهیت آن خانه و غلاف حیوانی است شبیه بمکس که در خار انزروت مانند کرم ابریشم از لعاب خود میتند و در ان نمی میرد و بعضی را سوراخ کرده بدر میرود و آن خانه و غلاف در تازگی شیرین میباشد و چون بسیار کهنه شود شیرینی آن بسیار کم میگردد و آن کرم را بشیرازی خزوکک و تیغال و خانهٔ آن را شکرتیغال نامند و غیر سکر العشر است و صاحب اختیارات اشتباه نموده آن را سکر العشر نوشته * طبیعت آن در حرارت معتدل و رطوبت بر آن غالب و با لزوجت * افعال و خواص آن ملین صدر و خشونت آن و مسکن حدت اخلاط و سوزش مری و جهت سرفه و تصفیهٔ صوت و خشکی گلو و معده نافع و اکثار آن مغثی مصلح آن شکر و ترنجبین مقدار شربت آن تا پنجدرم بدل آن نبات است

شک

* شک * بضم شین و بفتح نیز آمده و کاف مشدده بعربی سم الفار و تراب الهالک و اهل عراق و مغرب رهج الفار و بشیرازی مرگ موش کانی و بهندی سنبل کهار نامند و اکسیریان زرنیخ سفید خوانند * ماهیت آن جسمی است معدنی سفید ثقیل الوزن براق و انچه زرد رنگ باشد زبون بود و از خراسان آورند و گویند دود نقره است که از معدن آن بهم میرسد و قوت آن تا هفتاد سال باقی میماند و بعد از ان فاسد میگردد و رنگ آن اغبر و وزن آن سنگین میشود * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن از سموم قتاله است و محلل و معفن و التیام دهندهٔ زخمهای با رد شدید که صبر نتوان نمود و اکتحال آن در یک روز رطوبات طبقات چشم را زائل کند و طلای آن با روغنها جهت حکه و جرب و با گلاب جهت اورام بارده و استسقا نافع و نیم درم آن در یک روز کشنده بسوزش اندرون و ثقل زبان و اعضا و خدر و سرخی چشم و گرمی بدن و بر انفر و خشکی بشره و گاه باسهال الدم منجر گردد و تریاق آن تراشهٔ پوستهای حیوانات است که سوزانیده بقدر ربع درم تا دو چندان بیاشامند و معالجهٔ آن معالجهٔ زیبق خورده است و چون در خمیر گیرند و یا در طعامی دیگر بخورد موش دهند بمیرد و هر موشی دیگر که بوی آن بشنود نیز میمیرد و خانه از موشان پاک شود و اهل هند می گویند که پنج نوع می باشد یکی پهتکیا و آن شبیه بشب یمانیست سفید شفاف و در آتش دود نکند دوم هلدیا یعنی برنگ زرد چوبه زرد رنگ سوم گودیا و این میکون است و چهارم دارما و آن سرخ است برنگ دانهٔ

انار ونجم سنکییا واین بسیار سفید میباشد واین فرد ونوع اخیر بسیار کم یاب است ودر اعمال صناعت کیمیا بکار می آید
ودافع بلغم وسودا است وجهت تب لرز وضیق النفس انسان واسپ ودرد دندان نافع دانسته اند

* شکرقند * بفتح شین وکاف وسکون راء مهمله وقاف وسکون نون ودال مهمله بفارسی مشهور بزمین قند وزمین را بهندی
اول نامند * ماهیت آن بیخ نباتی است بطریق نجم وبیاره بر زمین مفروش وبرگ آن شبیه ببرگ جوز ماثل وازان کوچکتر
وگل آن نیز شبیه بگل آن وکم رنگ تر وکوچکتر وبیخ آن در زیر زمین که از اطراف ریشهٔ آن برآمده تا بقدر ترب وپوست
آن سرخ ومغز آن سفید وکم آب ودر هر دو پانزده عدد و زیاده وکمتر نیز تکون می یابد بسبب قوت وضعف زمین وبعد
بکمال رسیدن بر آورده زیر خاکستر گرم مانند چقندر پخته ویا در آب جوش داده پوست آنرا جدا کرده میخورند شیرین و
لذیذ میباشد بعضی آنرا بعد از پختن نرم کرده قدری آرد گندم ممزوج کرده مانند خمیر سرشته حبوب بزرگ بقدر گردکان
ساخته در روغن بریان کرده گرما گرم در شیرهٔ شکر ویا نبات که غلیظ باشد میاندازند وبعضی برای خوشبوئی قدری
مشک بگلاب حل کرده داخل آن شیره میکنند پس برآورده میخورند بسیار لذیذ میباشد واین را بهندی گل کلّه مینامند
* طبیعت آن گرم وتر وبا رطوبت فضلیهٔ غریبه که بعد از طبخ وجوش دادن کم میگردد * افعال وخواص آن مسدد
وقابض ونفاخ وفی الجمله مغری سینه وقصبهٔ ریه است

* فصل الشین مع اللام *

* شل * بضم شین وتشدید لام * ماهیت آن ثمر درخت هندی است از ادویهٔ مجهوله است بعضی گویند که آنرا
سفرجل هندی نامند که بیل باشد وبعضی گفته اند بزرگتر از فندق است ودر طعم آن تندی واندک تلخی وقبض است و
نرم ملمس وبی قشر وبعضی گفته اند مدور وبقدر زرد آلو میباشد وبعضی گفته بهیأت زنجبیل است * طبیعت آن درسوم
گرم ودر اول خشک * افعال وخواص آن محلل قوی وملطف اخلاط غلیظ ومسهل ودافع ریاح وجهت صلابت عصب
وفالج وعرق النساء وقولنج نافع مضر ریه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا نیم درم است

* شلجم * بفتح شین وبسین مهمله نیز آمده وسکون لام وفتح جیم ومیم معرب شلغم بغین معجمه فارسی است وبیونانی
سنقبلی وسنقلی نیز وبفارسی برشاد وشیلم نیز وبفرنگی بم بضم باء عجمی ومیم نامند * ماهیت آن معروف است وبری و
بستانی میباشد وبری دو قسم است یکی شاخهای نبات آن دراز وبرگ آن بعرض انگشت مهین وبیخ آن باریک مانند بیخ
اشیاء دیگر وغیر ماکول وتخم آن سیاه ومغز آن سفید منابت آن مزارع ودیگری منابت صحراهای نمناک ونزدیک آبها
وبیونانی لونیناس ولونیاس نیز گویند بیخ آن بقدر ترب وبسیار سرخ وماکول وبرگ آن شبیه ببرگ بستانی وازان
باریکتر واملس وکثیر التشریف وتخم آن مانند بستانی ومائل بسیاهی وتخم این مستعمل در تریاق فاروق است وبستانی
آن را برگ شبیه ببرگ ترب وکثیر التشریف وازان املس وبیخ آن مدور ومفرطح وبعضی اندک طولانی وبر سر آن اندک
ریشه وماکول ودر اکثر بلاد بهم میرسد وبقدر نارنج بزرگی وتا منی والا در بعضی بلاد واراضی قویه میشود ونازک بی
ریشه ودر بعضی اراضی ضعیفه کوچک ریشه دار وبهترین ومستعمل آن بستانی نازک بی ریشهٔ آنست وتخم آن سرخ وتیره
وازبری بزرگتر واین مزروع میباشد در خریف ودر اواخر شتا واوائل ربیع نیز قلیلی در بعضی بلاد بهم میرسد * طبیعت بری
آن در اواسط دوم گرم ودر اول تر وبستانی آن در اول دوم گرم ودر اواخر اول تر * افعال وخواص آن تناول
مطبوخ بیخ آن کثیر الغذا ورافع سعال وملین سینه وبطن ومقوی باصره ومشهی طعام ومهیج باه وزیاده کننده منی ومفتتح

حصاة ومدر بول وبرگهای نازک آنرا قوت ادرار زیاده وبطی الهضم ونفاخ ومصلح آن فلفل وزیره وشیرینیها ودر احادیث وارد است که امر فرمودند بخوردن شلغم وفرمودند علیکم باللفت فانه لیس احد الا وله عرق من الجذام واللفت یذیبه ودر حدیث دیگر است که مامن احد الا وفیه عرق من الجذام فاذیبوه بالشلجم وچون ریشهای باریک آنرا سائیده با عسل بیاشامند جهت سپرز وعسر البول مجرب وضماد مطبوخ آن محلل اورام ونطول مطبوخ جمیع اجزای آن جهت شقاق عارض از برد ونقرس وحکهٔ مراریه وبدستور طلا وضماد برگ وبیخ ویا تخم کوبیده آن ورتی بیخ آن یعنی محلل ان لذید وملطف رطوبات ومقوی احشا ومشهی وبی نفخ خصوص با خردل آن وبا چاشنی دار آن که قوت جلا وتقطیع آن زیاده است ومطبوخ آن در جوف خمیر در زیر آتش که طبخ کامل یافته باشد قلیل النفخ وجشا آورنده ومحرک باه زیاده از محلل آن جهت آنکه رطوبت فضلیه ورياح آن در جوف خمیر با لکل بتحلیل نمیرود وجمیع اجزای آن با تریاقیت وتخم آن در اول سوم گرم ودر اول تر ومشهی تر از بیخ آن خصوصا که اندک بریان نموده باشند ومشهی وبا تریاقیت ودر جمیع افعال قویتر از آن ومولد ریاح ومصدع محرور بن مصلح آن سکنجبین وترشیها وگلقند وخشخاش سیاه وشکر نیز مقدار شربت آن ده درهم وروغن تخم آن محلل ریاح ورافع اعیا ومقوی آلات تناسل شربا وتدهینا ومرهم بیخ آن کثیر النفع ودر قرابادین در مراهم مذکور شد وتخم قسم اول برای آن جالی بشره است طلاء

شليل

* شليل * بفتح شين وكسر لام وسكون ياء مثناة تحتانيه ولام بخراسانی شفترنك وشیر هو نیز نامند * ماهيت آن از جنس شفتالو است کویند درخت شفتالو وزرد آلو را که با هم پیوند نمایند شلیل میشود وآن بقدر زرد آلو وگرد کان واز شفتالو لذیذتر ولطیف تر وغالب آن کمتر در طبیعت وسائر افعال اقرب بدان مردد است * فصـــــل الشين مع الميم *

شمع

* شمع * بفتح شين وسكون ميم وعين مهمله بفارسی موم نامند وبیونانی قیروس ماهیت آن معروف است که جرم خانهٔ زنبور عسل است که عسل را در ان جمع میکند وآن سه نوع میباشد یکی آنست که زنبور عسل عسل را در ان جمع میکند و این مائل بسرخی وزردی ونرم وچرب وخوشبو میباشد وبوی عسل از تازهٔ آن می آید دوم آنست که پردهای خانهٔ خود را از ان میسازد ودر ان عسل نمیباشد واین متوسط است در خوبی وبدی وسوم معروف بتسلیط است وآن چیزی سیاه رنگ است که بر کوائر یعنی خانهٔ خود میمالد واین زبون است * طبیعت آن در اول دوم گرم ودر رطوبت معتدل وقوت آن تا سی سال باقی میماند * افعال وخواص آن محلل ومنضج وملین اعصاب وموافق جراحتها ومصلح ادویهٔ مراهم وحافظ آنها وخوردن وزن ده خرنوبه از ان که بمقدار انگشت ریزه ریزه کرده فرو برند با احسای موافقه وبادر روغنها خصوص روغن گنجد حل نموده بنوشند جهت قروح باطنی وسحج واسهال مزمن وجذب سموم مجرب وجهت درد سینه وسرفه وسل ورفع انجماد شیر ودرد گلو ولهاة وتصفیهٔ صوت بیعدیل وبخور آن معرق صاحبان حمیات ورافع عفونات هوای وبائی ورائحهٔ آن جهت رفع بدبوئی بینی واذیت بوی مزدار ومقابر وروبا وحقنه لذا ختهٔ آن با روغن گل سرخ یا زیت عذب با لدا صفه جهت سحج امعا بغایت نافع وطلای آن با دهان مناسبه خصوصا روغن بنفشه جهت رفع خشونت سینه وسائر خشونات بدن ونضج اورام وجهت حکه وجرب وتوسیع دهن زخمها وبچرک آوردن آنها ورفع اذیت زخم حربهٔ زهر دار وجذب آن با لخاصیة وطلای موم روغن معمول با روغن سوسن ویا روغن زنبق ویا یاسمین بر صورت صاف کنند ونیکو کننده رنگ رخساره وزائل کنندهٔ کلف ومحلل صلابت اعصاب وکویند چون از موم زرد یا سرخ

باروغن بوسن ویاکل سرخ مرتب نمایند وسه هفته درآفتاب گذارند پس برآورده پس کوش واربه طلانما بند بتحلیل برد ومنع انصباب مواد بدان نماید وچون بتنهائی ورق ساخته برپستان گذارند مانع انجماد وبسته شدن شیر است ودران وبر تعقد عصب واورام محلل آنها وتکمیل ریزه ریزه کرده آن با زرد چوبه خشک کوبیده در صره بسته وبروغن کنجد گرم کرده محلل اورام و ریاح ومسکن اوجاع وچون مخلوط بعود هندی نموده برآتش گذارند بدبوی وابدک اندک سوخته کرده وخوردن موم دافع اشتها ومسدد مصلح آن نانخواه مقدار شربت تا نیم درم بدل آن آرد باقلا است وکویند چون آشیان مکس را بسوزانند ویظرفی نمایند و در آب دریا ویا سائر آبها گذارند آب شیرین را بخود جذب میکند دستور سفید کردن موم آنست که بگیرند موم را وگداخته در آب سرد اندازند وچرک آن که در زیر آن جمع کرده جدا نمایند وهمچنین مکرر نمایند پس در دیک سرگشاده سفالی نوکرده آب دریای شوربران ریخته واندک نطرون واکر آب دریای شور نباشد آب نمک بران ریزند وبرآتش گذارند تا گداخته کرده واز آتش فرود آورند ودیک سفالی دیکر که دران تواند داخل شد ته آنرا ترکرده دران فروبرند تا موم محاط آن بچسپد وبرآورند وبعد سرد شدن موم را جدا کنند وهمچنین یازدیک را دران فروبرند ومکرر همچنین عمل کنند که هرمرتبه بگدازند با آب شور ونطرون واز ته دیک سفالی دیکر ترکرده برداریند پس آن قرصها را ورد وبر ریسمانی کشیده روزها درآفتاب بیاویزند وبران آب سرد دفعه بدفعه بپاشند وشب ها بماهتاب تا آنکه خوب سفید کردد پس گداخته ازان شمع ریزند ویا در مراهم وغیر آن که مطلوب باشد بکار برند ویا آنکه درظرفی کرده آب بسیار کرم جوشان بران ریزند وبدستور طبخ دهند وعمل نمایند تا سفید کردد ویا آنکه بعد تصفیه چرک آنرا گداخته در آب سرد اندک اندک بریزند ویا آنکه بدشته جاروبی برهم زنند که بزودی دانه کردد پس روزها برپارچه کرباس نم کرده ریزند وبرآفتاب گذارند وآب بران بپاشند وشب ها زیر آسمان وماهتاب گذارند تا سفید کردد

فصل الشین مع النون

شند بفتح شین وسکون نون ودال مهمله دیسقوریدوس اسیلوس نامید وبهندی ست بفتح سین مهمله وتاء مثناة فوقانیه مشدده کویند *ماهیت* آن از طیوب معموله است خصوص اهل مصر وبهترا زانجا جای دیکر نمیسازند وکویند دخان ضرو است ودستور صنعت آن آنست که حصی لبان را نیم کوفته هرقدر که خواهند در دیک سفالی کنند ودیک دیکر طولانی برسر آن نصب نمایند واطراف آنرا بکل حکمت بگیرند ودر زیر آن آتش بسیار ملائم کنند تا در ظرف بالا صعود نماید وبچسپد واکر بجهت زیادتی عطریت ظرف بالائی را بعود وصندل بیالایند خوب است واکر بجای دیک بالای کاغذی را بشکل کله قند پیچیده برسر آن نصب کنند بنحویکه اصلا بخار بیرون نرود نیز خوب است وبهترین آن سفید خوشبوی آنست که بوی دود ازان نیاید *طبیعت* آن در سوم کرم ودر دوم خشک *افعال وخواص* آن مقوی دل ومدر فضلات ومفتت حصاة ودافع اخلاط لزجهٔ سینه وبا زعفران مفرح وجهت سرفه وضعف عصب وخفقان وبا انیسون جهت قولنج مجرب دانسته اند وطلای آن جهت التیام قروح ودافع آثار وحمول آن جهت بواسیر وتقویت رحم مفید ومجفف ومصدع محرور ومخشن سینه ومصلح آن روغن کنجد مقدار شربت آن چهار قیراط است

فصل الشین مع الواو

شواء بفتح شین وواو والف ممدوده لغت عربی است بفارسی کباب وبریانی کویند *ماهیت* آن کوشت بریان

کرده است بهر نحو که بریان نموده باشند بر آتش بواسطه یا بیواسطه در روغن یا بیروغن و از بالا روغن بران زده باشند
* طبیعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن استشمام رائحهٔ آن دهین بریان نمودن مقوی قلب ناقهین
ومرتاضین وبدستور خوردن آن سریع الهضم جید الکیموس ومقوی اعضای رئیسه و باه واکثر آن ثقیل ودیر هضم ونفاخ
* شواصرا * لغت یونانی است بفتح شین و واو والف وفتح صاد و راء مهملتین والف مشك الجن است وگویند در بلاد
شبانکارهٔ فارس مشك چوپان نامند ودر تنکابن مشك داش * ماهیت آن رازی گفته از انواع بلنجاسف است که بر نجاسف
نیز نامند ودیسقوریدوس گفته بیونانی بطوس نامند و آن گیاهی است که هرسال تازه بتازه میروید بقدر ممما ری مفروش
بر روی زمین وشاخهای آن بسیار وبرگ آن شبیه ببرگ دشتی وتخم آن بر سر شاخهای آن وهمهٔ آن از شاخ وبرگ
وتخم بسیار خوشبو است ولهذا مردم در ثیاب خود میگذارند منبت آن بیشتر وادیها است ومترجم کتاب ابوریحان
در صیدنهٔ خود گفته که در بلاد دیلم نباتی بدین نام که آنرا مشك الجن نامند دیدم خاکستری رنگ مائل بزرقت شبیه
باشنهٔ بی ساق وبی گل ومنحصر براوراق بسیار متراکم منبسط برروی زمین که از زمین بلند نمیگردد وبیخ آن سیاه بقدر
مسماری ومنبت آن سنگلاخها وکوهستانهای عظیم وازتازهٔ آن تا چندماه بوی مشک تازه می آید * طبیعت آن در
سوم گرم وخشك * افعال وخواص آن مفرح ومقوی ارواح وقوی ومدر حیض وبا شراب جهت عسر النفس محتاج
بانتصاب ودر حقنه جهت عرق النسا واوجاع مفاصل داخل مینمایند برای آنکه مسهل اخلاط لزجه است *
* شوحط * بفتح شین وسکون واو وفتح حا وسکون طاء مهملتین لغت عربی است * ماهیت آن مجهول است بغدادی
گفته درختی است بزرگ شاخهای آن صلب وبی گره وراست وبرگ آن شبیه ببرگ بید واز چوب آن کمان
گران کمان میسازند وبعضی گفته اند که نوعی از نبع است وبعضی آنرا وشریان را یک دانسته اند وگویند آنچه در قلهٔ کوه
میشود نبع است آنچه در پائین آن شوحط وباختلاف منابت نام آن مختلف میگردد وصاحب اختیارات خوشهٔ ازان گفته
وبعضی گفته نوع خبیث وزبون ما زریون است واین قول اقرب بصواب است * طبیعت آن گرم وخشک وجمیع اجزای
آن باقوت قابضه * افعال وخواص آن جهت اسهال مفید وجلوس در سایهٔ آن ممنوع است *
* شوکران * بفتح شین وسکون واو وفتح کاف و راء مهمله والف ونون لغت عربی است وبغدادی گفته یونانی است و
وابن بیطار گفته که بعجمی اندلس حغوطه نامند وبیونانی قونیون وسقونیون وباریقون وطفنیقون ومنقومیون وبفرنگی
شبکنه وبفارسی بیخ تفت نامند * ماهیت آن دیسقوریدوس در رابعه گفته بیخ نباتی است با لزوجت وساق آن پرگره
شبیه بشاخ رازیانه وسطبرتر ازان وشعبهای شاخهای آن چترداروبرگ آن شبیه ببرگ قنا وبزرگتر ازان وثقیل الرائحه
ودر بالای آن شعبه واکلیلی ودران گل سفید شبیه بگل شبت وتخم آن مثل نانخواه ومائل بسفیدی وروفس گفته برگ آن
مانند برگ یبروج وبسیار زرد وبیخ آن باریک وبی ثمر وتخم آن برنگ نانخواه وبزرگتر ازان وبی طعم وبی بو ولعاب دار
وبعضی گفته اند بیخ نباتی است که آنراد وسرود ورت ودورس نیز نامند وبعضی گفته اند بزر البنج رومی است که انرا
دورس گویند وبهتر ومستعمل آن آنست که در کوه تفت ازیزد میروید وآنراد ورس تفتی گویند وصاحب اختیارات
گفته آنرا شوکران نامند وبعضی گفته اند بیخ نباتی است که بهندی موتهه نامند * طبیعت آن در چهارم سرد ودر سوم خشك
* افعال وخواص آن مخدر ومسکر ومنوم مقدار شربت آن نیم دانك بدل آن بزرالبنج ودودرم آن قتال بقوت

سمیت بارده بزوال عقل و اختلاط ذهن و ثقل لسان و ظلمت و غشاوة بصر که چیزیرا نبینند و فواق و برودت باطن و اطراف در آخر تشنج و خناق از تنگی که در قبضهٔ ریه و حنجره پیدا کند پس موت و علاج آن مبادرت بقی و اسهال بطن تا که نقاء حاصل کردد پس آشامیدن اشیای نافعهٔ تریاقیه مانند طلاء صرف که نوعی از شراب است پس اندک مهلت داده بعد از ان شیر الاغ و افسنتین با فلفل و جند بیدستر و سلداب با طلا بنوشند و با تودری و میعه و فلفل با تخم انجره با طلا و یا روغن غار انچه از ان و حلتیت و روغن حار مناسب و باقی تدابیر آن مانند تدابیر افیون خورده است و چون خوشهٔ آنرا پیش از انکه تخم آن خشک شود بگیرند و بکوبند و عصارهٔ آنرا گرفته در آفتاب خشک نمایند نفع بسیار دارد و از ان جمله آنکه ادویهٔ مسکنه اوجاع چشم است و ضماد آن جهة تسکین اوجاع حاره و نمله و حمره و ضماد برگ و تخم آن بر پستان شیر دار قاطع شیر آن و مانع آویخته شدن آن و بر پستان دختران مانع کبر آن و بدستور بر خصیهٔ پسران و بر خصیه و کشاله ران جوانان مانع احتلام و محلل ورم آن و بر قضیب مضعف باه و مانع بزرگ شدن آن و بر عانه و بر عضویکه خواهند مو نروید مانع آن و بر شکم حابس اسهال و نزف الدم و بدستور طلاء آن بر پیشانی حابس رعاف و حکیم میر محمد مؤمن نوشته که چون بیخ آنرا با بزر البنج از هریک پنج درم کوبیده با یکصد و پنجاه مثقال آب و یکصد و پنجاه عدد مویز بزرگ دانه با آتش ملایم طبخ دهند تا آب به سوزد پس مویزها را از ادویه جدا کرده نگاه دارند و از یکعدد تا سه عدد آنرا بخورند مسکر قوی و ممساک منی آورد و زیاده از سه عدد منوم قوی است و نوشته که من این را مویزعمرو نام کرده ام

شوندر

* شوندر * بفتح شین و واو و سکون نون و فتح دال و را در آخر مرد و مهمله و بضم اول و دال نیز آمده * ماهیت آن بغدادی کفته معرب از چغندر فارسی است و ان نوع از لغت است و بمصر آن را الفت طلیطلی و قومی سلجم احمر نامند و آن شبیه بشلجم است در نبات و صورت و لیکن برگ آن خشن و مشرف نیست بلکه اقرب بسلق است و برگ آنرا نمیخورند چنانکه برگ شلغم را میخورند بلکه بیخ آنرا میخورند و طعم آن با حلاوت و تلخی کمی است و انطاکی کفته فرقی میان آن و زردک و شلغم نیست مگر آنکه برگ آن مشرف نیست بیخ آن مائل باستدارة و طول و بسیار سرخ و شیرین مائل بتلخی و تیزی است و صاحب تحفه نوشته قسمی از شلغم بری ماکول است و بهترین آن سرخ خالص کوچک تازهٔ آنست * طبیعت آن بارد رطب در دوم و کرم و تر در آخر اول نیز کفته اند رطوبت آن زیاده از حرارت * افعال و خواص آن رافع ریاح و عفونت و مسخن و جاذب دم از عروق بظاهر جلد و مهیج باه بغدادی کفته بنابر آنکه بارد و رطب است که اظهر است مضر باه است و مضر مبرودین و صاحبان معدهٔ بارد و بطیء الهضم و مورث نفخ و قراقر مصلح آن مرکه و خردل و پختن آن مصرا و مردم بلدان با شیر آنرا یا با ماست ترتیب میدهند و بطیء الهضم میکردد ولیکن لذیذ میباشد و تخم آن نیز نافع است در ادویهٔ قتاله و اکر بیشتر از سم بخورند سم چندان ضرر نمی کند و فعل آنرا باطل میسازد بالمره و لهذا از ادویهٔ تریاق فاروق است و جزوی از اجزای آن بخلاف تخم بستانی آن که ضعیف است و طبیخ آن جهت ابرده نافع جذام و نطول بدان ودرسائر افعال قویتر از سایر اقسام شلجم و در شلجم مذکور شد

شونیز

* شونیز * بضم شین و سکون واو و کسر نون و سکون یای مثناة تحتانیه و زای معجمه لغت فارسی است و شونوز و سیاه دانه نیز و بعربی حبة السوداء و بیونانی سنو و دیسقوریدوس شنون کفته و بهندی کلونجی نامند بفتح کاف و ضم لام و سکون واو و خفای نون و کسر جیم و یای آخر حروف بهترین آن تازه فربه دانه تند بوی آنست * ماهیت آن تخم نباتی است شبیه

برازیانه وازان درازتر وباریکتر وگل آن زرد مائل بسفیدی وبنفش نیز میشود وبرگ آن شبیه ببرگ زبان در قفا وتخم آن
درغلافی بزرگتر از غلاف بزرالبنج وتخم آن قریب بمقدار انیسون وسیاه تند بو ومغز آن سفید وقوت آن تا هفت سال باقی
میماند # طبیعت آن درسوم گرم وخشک # افعال وخواص آن مسخن ومجفف رطوبات ومنضج ومقطع اخلاط وجالی
ومدر شیر وبول وحیض ومسقط جنین زنده ومرده ومشیمه وتریاق سموم بارده شربا وبخورا وحمولا بادهن سوسن اعصاء
الصدر والغذاء والنفس وغیرها جهت سرفهٔ بارده ودرد سینه وانتصاب نفس وقی المده وغثیان واستسقا ویرقان وسپرز
وقولنج ریحی شربا وضمادا نافع وحمل او ومداومت خوردن آن هر صباح مدر بول وحیض وشیر وبا روغن جهت سرخ کردن رخساره
وتصفیهٔ بشره وباسرکه جهت اخراج اقسام کرم معده شربا وضمادا وبکمثقال تا دو درم آن تا سه درم با آب نیمگرم جهت ملک
دیوانه گزیده ورتیلا وباسکنجبین جهت تپ ربع وتپ بلغمی کهنه وبا آب وعسل جهت نفس الانتصاب وتفتیت سنگ گرده
ومثانه وتپهای مزمنه وبانطرون جهت عسر البول وسوختهٔ آن جهت بواسیر خصوصا که با رب مورد بنوشند بیعدیل وبوئیدن
خام آن ویا در سرکه خیسانیدهٔ آن یکشب درصره بسته وبدستور سعوط در سرکه خیسانیدهٔ آن یکشب وصبح سائیده جهت
درد سر بارد مزمن وتفتیح سدهٔ خیشوم وزکام ونزله ولقوه بغایت نافع وبیعدیل وچون هفت عدد دانهٔ آنرا در شیر زنان
بخیسانند یکساعت وبسایند ودر بینی کسیکه یرقان داشته وچشمهای او زرد شده باشد قطور نمایند بغایت نافع وزائل سازد
بسبب قوت تفتیحی که دارد وسعوط مسحوق آن با دهن ایرسا جهت ابتدای نزول آب در چشم نافع وبدستور باکتحال
استعمال آن جهت نزول در ابتدا وکماد گرم کردهٔ آن بر سر جهت زکام وبرسائر اعضا جهت تحلیل ریاح سریع الاثر ومضمضهٔ
مطبوخ آن با سرکه بتنهائی ویا با چوب صنوبر جهت درد دندان بارد وضماد آن در پیش سر جهت منع وسد تتالی نزلات
مزمنه ورفع درد سر بارد وتفتیح سدهٔ خیاشیم وباسرکهٔ خمر وبا انگوری جهت ثآلیل ورفع خال وتقشر جلد ودرد مفاصل و
بهق وبرص وسعفه وقوبا وبا بول اطفال جهت تحلیل اورام صلبه وثآلیل وخال مجرب وبا آب حنظل تر که براطراف ناف
طلا کنند جهت اخراج حب القرع قوی الاثر وبا آب شبت جهت اخراج حیات بقوت تمام وسائیدهٔ آن با خون افعی ویا
خون خفاش ویا خون خطاف جهت رفع بغایت موثر وباعسل وروغن جهت درد رحم ووجع آن در حین نفاس وبا روغن گل
سرخ جهت انواع جرب وضماد سوختهٔ آن با موم گداخته وروغن سوسن وبا حنا وماننداین هر دو بر سر صاحب قرع که بفارسی
کل نامند مفید ومانع ریختن موی آن ورویانندهٔ آنست بشرط مداومت وضماد اندک بریان کوبیدهٔ آن با کلاب جهت زخمهای
سود اوی ساق پا مجرب وبا بول صبیان جهت قروح شهد یه سرو یا قروح باردهٔ رطبه وقطور بودادهٔ کوبیدهٔ جوشانیدهٔ آن
با روغن زیتون وصاف کرده بقدر سه چهار قطره در بینی جهت رفع زکام که با عطسه بسیار باشد مجرب وبا روغن حبة الخضرا
در گوش جهت تفتیح سده ورفع ریاح ودرد آن نافع ودخان آن گریزانندهٔ هوام واکثار شرب آن نیز مورث خناق محرورین
او مصلح آن در سرکه خیسانیدن آن مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درم در محرورین و در مبرودین
تا نیم درم وبدل آن انیسون ونصف وزن آن تخم شبت وروغن آن با روغن زیتون وکندر جهت اعادهٔ باه ما یوسین شربا
وطلاء مجرب دانسته اند وروغن آن که بقرع معکوس گرفته باشند طلاء بر اعضای تناسل وکمر جهت آوردن نعوظ بیعدیل
ورافع دردهای بارده وسستی اعصاب وسدهٔ آن وبدستور آشامیدن آن باشیای مناسبه جهت امور مذکوره سریع الاثر
وقریشی گفته نبات آنرا چون در غدیر اندازند ماهیان آن بالای آب آیند وگویند نوعی از آن خناق وغثیان آورد تلبیر

آن قی کردن و آشامیدن شیر و سائر تدابیر کلش خورده است * فصل الشین مع الیاء المثناة التحتانیة *

* شیبة * بفتح شین و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح باء موحده و هاء اسم عربی است و غیر شیبة العجوز است و آنرا بعضی اشنهٔ بستانیه نامند * ماهیت آن گیاهی است ساق و شاخ آن سفید و برگ آن مائل بسفیدی و غبار ناک و کو یا بمقراض ریزه کرده اند و خوشبو با تندی شبیه ببوی صعتر منبت آن بساتین و جاها ئیکه باران بسیار شود و در شیراز بسیار میشود و آنرا در بساتین و مقابر بسیار میکارند و ریحان کرمانی و حبق کرمانی نیز نامند و رائحهٔ آن شبیه بکافور است * طبیعت آن در دوم گرم و در درم خشک و در آخر اول نیز خشک گفته اند * افعال و خواص آن مفتح سدد و محلل و مدر حیض و منقی فضلات و مواد نزلی هر باره ضماد آن رافع ورم ریحی و بلغمی و مانع مواد ورمی در ابتدا و در انتها محلل آن و جهت تحلیل ریاح رحم و انفتاح فم آن واد رار طمث و جذب جنین شربا و حمولا و جلوسا فی ماء طبیخه مؤثر مقدار شربت آن تا یکمثقال ونیم است و با شراب و ماء العسل بقدر احتیاج *

* شیح * بکسر اول و سکون یاء مثناة تحتانیه و حاء مهمله بیونانی ساریقون و اقلیناشیرا و سیتریا نیز و بفارسی درمنه نامند * ماهیت آن نباتی است قریب ببلندی شبت و گل آن خوشبو و تلخ و با ملوحت شبیه بافسنتین رومی ولیکن قبض این از آن کمتر و گرمی این از افسنتین زیاده و برگهای آن ریزه نازک شبیه ببرگ سداب و بعضی مائل بزردی و بعضی مائل بغبرت و گل آن زرد و سرخ و آن اقسام میباشد جبلی و صحرائی و جبلی آن قویتر از صحرائی و آنچه گل آن مائل بزردی است و برگ آن شبیه بسداب و نبات آن از شبت کوچکتر شیح ارمنی نامند و آنچه مائل بغبرت و تخم آن شبیه به تخم کشوث و اندک از آن بزرگتر و تیز کی آن بار طوبت چسپنده و گل آن زرد شیح جبلی را بیونانی اقلیون نامند و طعم آن تلخ و آنچه عریض الورق و گل آن سرخ است شیح خراسانی و شیح ترکی نامند و درمنهٔ ترکی تخم بستاج است که وخشیزک نامند و آن قسمی است معروف و در بستاج مذکور شد و مستعمل از اقسام آن گل آنست غیر سائر اجزا و گیاه آنرا میسوزانند و گفته اند نوعی از افسنتین است و صاحب منهاج آنرا دو صنف گفته یکی چوب آن مجوف و برگ آن شبیه ببرگ سرو و دیگری ارمنی زرد رنگ و شیخ الرئیس نیز یکی را سروی الورق مجوف العود گفته و این مستعمل در دادخنه و بخورات است و در دوم برگ آن شبیه ببرگ طرفا و گفته اند گاه یافت میشود صنف ثالثی که زرد رنگ میباشد و آنرا سریقون ارمنی و افسنتین البحر نیز نامند و مختار و بهترین آن ارمنی است * طبیعت آن گرم و خشک در سوم و در دوم نیز خشک گفته اند * افعال و خواص آن مفتح سدد و قاطع بلغم و محلل ریاح و مسهل اخلاط فاسده و مدر فضلات و مخرج اقسام کرم شربا و ضمادا و جهت گزیدن عقرب و رتیلا و سموم بارده و عسر نفس و فواق و مغص و درد ورک و تپهای مرکبه شربا نافع مقدار شربت آن در سوم تا سه درم و در غیر آن تا دو درم مضر معده و عصب و مصدع مصلح آن مصطکی و ترمس بدل آن بوزن آن افسنتین و بعضی سداب را بدل آن دانسته اند تکمیل بطبیخ آن و بدل سعتر و طلای آن جهت رمد بلغمی و سائر اورام بلغمی غلیظ بعد از تنقیه در هر دو و ضماد و رماد سوختهٔ آن با روغن زیتون و یا زنبق و یا امثال آن جهت داء الثعلب و سرعت رویانیدن موی برآن مؤثر و دخور آن جهت اکله و روغن آن که بدستور روغن گل سرخ سازند جهت عسر النفس و رفع لرز تپها و امراض بارده و ورم معده و استسقا و اخراج دیدان و لسع عقرب و رتیلا و انبات لحم نافع است *

* شیح البحری * و آنرا شیح یهودی و سمک یهودی و اهل مغرب نیل نامند * ماهیت آن حیوانی است بحری و

در دریای مغرب کثیر الوجود شبیه بسنگ پشت بحری ولیکن صلابت این بدان مرتبه نیست بلکه پوست صلبی است و هر
و بینی آن شبیه بگوساله و گویند روز شنبه از مکان خود حرکت نمیکند و ازین جهت آنرا سمك الیهودی نامند و آنرا نمی خورند
* افعال و خواص آن خوردن دل آن جهت داء الثعلب و بهق و پوشیدن پوست آن و تعلیق آن مانع تولد نقرس
و رافع آنست و بخور اجزای آن با استخوان جهت رفع تپهای بلغمی و کشتن پشه مجرب دانسته اند *

* شیرخشت * بکسر شین و سکون یاء مثناة تحتانیه وراء مهمله و کسر خا و سکون شین معجمتین و تاء مثناة فوقانیه بفارسی
شیر خشک نامند * ماهیت آن گفته اند طل یعنی شبنمی است که در بلاد خراسان و هرات و بعضی بلاد فرنگ نیز بر
درختی که آنرا بزبان دهات نواح خراسان کشیرو و درختی دیگر که کبیرو نامند می نشیند و آن درخت بقدر درسه
قامت بلند میشود و چوب آن خالی از زرد و سفید واندک ثقیل الوزن است و ازان عصا میسازند و کمیاب و قیمتی است
جهت آنکه چوب آن اکثر کج راج میباشد و تحقیق آنست که آن از قبیل صمغ است که از گرههای آن درخت برمی آید و
منعقد میگردد و از قبیل طل یعنی شبنم نیست و اسم آن نیز دلالت بران میکند جهت آنکه گفته اند که وخشت بلغت اهل آن
نواح بمعنی صمغ است و بعد اضافت و ترکیب کشیرو یا کبیرو بدان و حذف کاف از اول کشیرو و کبیرو و اسقاط واو از اول وخشت
و آخر کشیرو یا کبیرو برای تخفیف شیرخشت و بیرخشت گردید و نیز آنرا بفارسی شیر خشك مینامند یعنی لبن منجمد و مجفف
پس لبن که بفارسی شیر نامند غیر طل است که شبنم باشد و بهترین آن حبهای بزرك سفید شیرین خالص آنست که چون در دهان
گذارند زود گداخته گردد و کام و زبان را بسیار شیرین و سرد گرداند و با جلا و تقطیعی باشد و شیرینی طعم آن شیرینی خاص
است و رای شیرینی شکر و عسل و مغشوش و مصنوع از آرد جو و شکر را این صفت نیست و نصاری درین اوقات از بلاد
ایتالیان بسیار میآورند و میگویند در انجا بسیار بهم میرسد و از قبیل شبنم است و از انچه برشاخهای اشجار و سنگهای پاکیزه
افتاده و یا در چادری و یا غیر آن باحتیاط اخذ نموده اند سفید خالص میباشد و انچه بر زمین ریخته مخلوط بخاک و مائل
بتیرگی است و این نوع مطلقا دهان را خوب سرد نمیگرداند و زود در آب گداخته نمیگردد مانند شیرخشت خراسانی
اما در قوت اسهال قریب بدان است و گویند در بلاد صوبهٔ بهار و پتنه و بهاگلپور و نواح آن از علفی که آنرا بهندی کترا
مینامند چیزی شبیه بشیرخشت بعمل می آید بدین قسم که چون علفها را برند ضابطه است که بیخ آنرا آتش میزنند بعد
ازان از بیخ آنها رطوبتی جوشیده برمی آید و مانند دانهٔ نقلی سفید بسته میگردد و آن دانه نقل در جمیع اوصاف مانند
شیرخشت است و آنرا بزبان مردم انجا مرلا لور به فرنگی مانه نامند و حکیم میر محمد عبد الحمید نوشته که من خود تجربه
نموده مانند شیرخشت است * طبیعت آن در آخر اول گرم و برطوبت و یبوست معتدل * افعال و خواص
آن جالی و ملین طبع و مسهل صفرا و اخلاط سوخته و مرکبه و رقیقه و مقوی جگر و معده و احشا و مسکن حرارت و لهیب
معده و قلب و جگر و ورم آن و جهت سرفه و خشونت سینه و حلق و تپهای حادث از مواد رقیقه نیکو مسهلی است و اسهال
آن برفق بدون کرب و اذیت و اضطراب و احداث حرارت حتی که اطفال و پیران ضعفا را موافق است و اگر نزله و سرفه
نباشد با گلاب بهتر است و عمل آن بیشتر و الا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر و با ماء الشعیر بهترین مسهل است از برای صاحبان تپ
حارهٔ حاده و محرور المزاجان و امراض حارهٔ حاده که دونیم آثار ماء الشعیر که تقریب بیکرطل است و یا زیاده مقدار پنج
شش توله تا هشت توله شیرخشت را حل نموده صاف کرده روغن بادام مقدار ده درم بران چکانیده گرم کرده بنوشند و

هرگاه تشنه شوند ویا قصور دراسهال نماید عرق را زیانه ویاقدری ماء العشیر نیمگرم کرده بنوشند المضار مولد ریاح و قراقر در معده و ترقیق منی و باعث سرعت انزال است بسبب جلائیکه دارد مصلح آن روغن بادام و را زیانه مقدار شربت آن تا بیست و پنج مثقال بدل آن بوزن آن ترنجبین و در جمیع افعال سوای تقویت باه مضر صاحبان قولنج مانند ترنجبین است و شیخ الرئیس در بعضی مقالات قانون گفته که شیرخشت با وجود آنکه مسهل اخلاط رقیقه است مضر صاحبان قولنج است وضماد آن ملین و جالی بشره و با شیر جهت طلا و شکونه مؤثر است

شیرسته

* شیرسته * بکسر شین معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر راء مهمله و سکون سین مهمله و فتح تاء مثناة فوقانیه و ها * ماهیت آن بلغت گیلانی اسم سرکهٔ شیرین مصنوع است و در اکثر منافع مانند خمر است و مضرتی که در سرکه میباشد ندارد و در اکثر مواضع و دستور صنعت آن آنست که خردل سرخ با تخم شلغم بری که شبیه بتخم شلغم بستانی و مائل بسیاهی است با سرکه تند میسایند تا مانند خمیر گردد و بعد از ان ده مثقال آنرا با دویست مثقال آب انگور بسیار صاف و پنجاه مثقال سرکهٔ کهنه مخلوط نموده تا ده هفته هر روز مکرر برهم میزنند تا مانع جوشیدن آن گردد پس استعمال مینمایند

شیطرج

* شیطرج * بکسر شین و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح طاء مشاله و راء مهمله و جیم معرب چیترک هندی است و بهندی چیته نیز نامند و اکثر بدین نام معروف است و گویند معرب شیتره فارسی است و بعربی سواک الراعی و خینوس و رفاغوس و خامشه نیز نامند و بیونانی لیبدیون بباء موحده بعد از یاء مثناة تحتانیه و لیفدیون بفا بجای باء موحده و ببربری عصاب و بفارسی بیخ برنده نامند * ماهیت آن رازی گفته دو نوع میباشد هندی و شامی هندی آن باریک و شامی آن غلیظ شبیه بعود قوه و رنگ آن مائل بسیاهی و دیسقوریدوس گفته نباتی است معروف و در شیر و آب و نمک معمول است استعمال آن و جالینوس در عاشره از میامر خود از دی مقراطیس نقل کرده که گیاهی است که در مقابر و دیوارهای کهنه و مواضعی که کشت و کار نمیشود میروید و همیشه تازه میباشد و سرخ رنگ و برگ آن شبیه ببرگ حرف و بلندی شاخهای آن تا یکذرع و در تابستان برگ آن خشک میگردد و باریک شده بران میباشد تا آنکه سردی هوای زمستان بدان رسد آن زمان میریزد و شاخهای آن باریک میگردد و متصل بیخ آن برگی میمانند و در تابستان از شاخهای آن گل سفید ریزه برگی ظاهر میشود و تخم آن از تخم خشخاش بسیار ریزه تر که خوب دیده نمیشود و مستعمل بیخ آنست و در سابعه از ادویهٔ مفرده گفته قوت و طعم و رائحهٔ آن شبیه بحرف است و بهترین آن بقول صاحب منهاج تازهٔ هندی یا بحری آنست و بعضی گفته اند بهترین آن فارسی آنست بجهت آنکه چون بر عضوی طلا نمایند در یک لحظه آبله میکند بخلاف هندی آن یعنی حدت فارسی زیاده از هندی است و قوت آن تا پنج سال باقی میماند و گفته اند علامت خوبی و تازگی آن آنست که چون بیضهٔ مرغ را در گوبین آن یکروز پنهان کنند پوست آن سرخ گردد و آنچه در بنگاله دیده شد نبات آن ببلندی یکذرع تا یکذرع و نیم و شاخهای آن باریک و گره دار و بر سر هر گرهی چند عدد برگ شبیه ببرگ عنب الثعلب و از ان اندک بلند تر و بعد از ریختن برگ آن در همان مواضع یعنی بر گرههای آن چند عدد گل سفید ریزه برگ کوچک فی الجمله شبیه بگل یاسمین اما از ان کوچکتر میروید و دو نوع میباشد یکی رنگ شاخ آن سیاه مائل بسرخی و گل آن سیاه و این کمیاب است و دیگری سفید مائل بسبزی و بعضی مائل بسرخی و گل آن سفید و این بسیار و نبات آن همیشه میباشد و خود روا است منبت آن کنار آبها و جاهای نمناک و در ربیع گل میدهد و در اواخر آن برگ بر میآورد * طبیعت آن در آخر سوم

کرم وخشك * افعال وخواص آن * جالي ومحرق ومنفط ومقرح جلد ومفتح ومسهل اخلاط لزجة وصاف کنندهٔ آواز ودافع بلغم مفاصل واوجاع آنها وریاح وسموم وسم زنبور وهاضم ومهیج باه ومسقط جنین وطریق استعمال آن بیشتر آنست که باشیر ویاسرکه ویا درآب ونمك خیسانیده استعمال نمایند وضماد آن باسرکه جهت برص وبهق مفید وجرب وقوبا وتقشر جلد مفید برای آنکه سیاه کنندهٔ جلد بدن ونافذ وجالي است واولاً آبله میکند پس متقرح ساخته مواد آن را دفع مینماید وباصلاح می آورد ووجع مفاصل را نیز مفید است ودرد را ساکن میکند وضماد برگ آن مقرح جلد وباپیه راسن جهت سم زنبور وعرق النساء وجرب متقرح که ربع ساعت تانیم ساعت بران بگذارند مفید است شربت آن یکدرهم مضر ریه مصلح آن صمغ عربي ومصطکی بدل آن در رفع سم زنبور مرجان ودرغیر آن نوره وزرنباد است

* شیرزق * اسم نبطي شیرخفاش است وگویند مراد ازان بول وسرگین اوست ودرخفاش مذکور شد شیروغ نیزهمان است

* شیلم * بفتح شین وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح لام ومیم لغت عربي است وزوان نیز نامند وبفارسي گندم دیوانه

* ماهیت آن دانه ایست ازجو باریکتر وکوچکتر وباتلخي ومائل بسرخي ونبات آن شبیه بنبات گندم ودرگندم زار میروید ودر اصفهان کالك وبشیرازی مشکك گویند وبهترین آن فربه آنست که کهنه وفاسد نباشد * طبیعت آن درسوم گرم وخشکی آن زیاده ازگرمي * افعال وخواص آن مخدر وموجب سدر ومفسد آوازوتا نیکه شیلم داشته باشد مسکر ومنوم وباعث سدر وضماد آن جاذب خار وپیکان ومنقي مواد وعرق النساء وسرگین کبوتر منفجر وسوراخ کنندهٔ دمامیل وجراحات واورام زبا گندم جهت قوبا وربشهاذ رورا وباگوگرد جهت بهق طلاء مقبل وچون درشراب اندازند بغایت سکر وخواب کراو ورد بدل آن حنظل قوقي مصلح مضار آن روغن وشیر وقي کردن وربوب حامضه آشامیدن وروغن آن لطیف تر از روغن گندم وطلای آن برصدغین خواب معتدل آورد وقوبا را نافع است چون بران بمالند بهتر از روغن گندم وطریق اخذ روغن آن نیز مانند روغن گندم است ودرقرابادین مذکور شد

* باب چهاردهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها صاد مهمله است *

* فصل الصاد مع الالف *

* صابون * بفتح صاد والف وضم باء موحده وسکون واو ونون از مخترعات هرمس است * ماهیت آن معروف است ودستور ساختن آن آنست که بگیرند قلي یکجزو وآهك آب ندیده نیم جزو وهردو را نرم سائیده وباپنج وزن آن آب در حوضي ویا ظرفی بزرگ کنند که متصل بدان اندك نشیب ترحوضي ویا ظرفی دیگرو مابین هردو معبر باشد آن معبر را بسته تا دوساعت آن آب را باقلي وآهك خوب برهم زنند پس رها کنند تا ته نشین گردد آنگاه آن معبر را بازنمایند تا صافی آن درآن حوض دوم ویا ظرفی دیگر آید پس آن معبر را باز مسدود نمایند وصافی را آب باز دران ریزند ونیکو برهم زنند وبگذارند تا ته نشین گردد صافي را باز درحوضي ویا ظرفی علیحده نمایند وهمچنین تا دیگرحلاوت وتندی دران نماند وآب هرمرتبه را جدا جدا نگاهدارند پس بقدر ده وزن آب اول روغن زیتون برروی آتش گذاشته بتدریج آن آب آخر بخورد آن بدهند تا تمام شود پس آب پیش ازانرا وهمچنین تا آخر آب اول را بخورد آن دهند وقوام آن مانند خمیرشده باشد پس از آتش فرود آورند وبربوریای ویا حصیری پهن نمایند ومانند اقراص بزرگ ببرند وبگذارند

تا خشک شود وبعضی بجای روغن زیتون روغن بید انجیر ویا بنفشه ویا کنجد ویا دنبه ویا قرطم میکنند وبهترین همه
مصنوع از زیتون است وبدترین همه مغموس ازبزراست ودرقرابادین اقسام آن ذکریافت * طبیعت آن گرم وخشک
درسوم * افعال وخواص آن مقطع ومعفن واکال ومنضج ومذیب اورام وجالی وخوردن آن مانع حمل وحمول آن
مخرج جنین زنده ومرده وملطخ حیض وضماد آن باهم وزن آن حنا جهت درد زانو وعرق النسا ونمش وکلف وبا زیبق
وسلیمانی جهت درد مفاصل مزمن وبا زاج سفید محرق جهت قوبا وبا روغن گل که باهم طبخ دهند جهت خشک نمودن
زخمهای سر اطفال با تکرار عمل وبرقروح شهدیه که بمالند وتا هفت روز بگذارند پس بآب گرم بشویند وبا زبمالند
تا زائل کرد اند ازابلهٔ ادویهاست وبا سرگین کبوتر وآهک وامثال آن جهت کشودن دمل واغتسال موی سربدان
تا زائل کرد اند ازابلهٔ ادویه است وبا سرگین کبوتر وآهک وامثال آن موی را سفید کرد اند وبا العبه جهت
جهت رفع چرک وقمل ورشک وبثور ابریه نافع وموی را مجعد کرد اند واکثار آن موی را سفید کرد اند وبا العبه جهت
حکه وجرب ورفع آثار وچون در خرقهٔ صوفی اندازند وبزور برخزاز وقوبا بمالند زائل کرد اند وبا هموزن آن نمک در
حمام بدستور جهت حکه وجرب ریش شده وچون با نیم وزن آن سلیقون که زنجفر محرق است که سرنیج نامند
وهم چند آن آهک آب دیده درهم نموده برموی ریش خضاب نمایند در حمام بعد ازان که ریش را پاک شسته باشند که
نم هست وچربی دران مطلق نمانده باشد ونیم ساعت صبر کنند موی را سیاه کرد اند وپیری را ببرد وبا ادویهٔ مناسبه جهت
تحلیل اورام بلغمیه ونضج آنها واکثر امراض جلدیه مناسب ومجرب وشیاف آن مسهل خلط خام ورافع قولنج ومخرج
کرم مقعده خصوصا در اطفال ومدر بول مقدار شربت آن تا دو مثقال وچهار درم آن کشنده است بجراحت امعا واحشا
وذرور سوختهٔ آن در ظرف سفالی جهت ناصور سفید که موضع را اول بآب گرم پاک بشویند وخشک کنند پس بران بپاشند
مجرب وآب آن خصوصا آب اول تیزآب است وآشامیدن آن قتال تا چهار درهم بسوزش حلق ومعده ومجاری غذا وقی
واسهال شدید وبسا باشد که اعضای باطنی را متقرح وسوراخ کرد اند ومدارای آن همچنین صابون خورده قی نمودن
بآب گرم وروغن کنجد است باکل وبعد ازان آب گوشتهای چرب با روغن بادام نوشیدن وآشامیدن ماء الخیار با روغن
بنفشه وقی نمودن بدان وآشامیدن مرق دجاج با حب یقطین پخته وباکی نیست بآشامیدن یک اتیک کافور ومالیدن
تیزآب بر محل لسع وعض حیوانات سمی جاذب ومانع انتشار آنست وبتقرح دفع کرد اند

* صاصفراس * بفتح صاد والف وفتح صاد وسکون فا وفتح را والف وسین همه مهمله * ماهیت آن از ادویهٔ جدیده
است که از بلدهٔ مسمی بفلوریده از بلاد ارض جدید می آورند وآن پوست درختی است بعضی ضخیم وبعضی نازک شبیه
بدارچینی در شکل ورنگ وبو وطعم آن قریب بر ازیانه وبا حدت وعطریت ودرخت آن شبیه بدرخت صنوبر در هنیت
وسائر اوصاف وبا حدت وبرگ آن مدور ومشرف بسه شرفه وچون خشک شود خشبو کرد د زیاده از تازهٔ آن وتنهٔ درخت آن
شبیه بکمثری در قطر وسبز رنگ مائل بتیرگی ودر صلابت ورخاوت معتدل منبت آن صحراهای معتدله در حرارت وبرودت
ورخاوت وصلابت ومستعمل بیشتر قشر آن است * طبیعت آن در اول سوم گرم وخشک وچوب آن در دوم یعنی گرمی
وخشکی قشر آن زیاده از چوب آن * افعال وخواص آن ملطف ومرقق رطوبات لزجه ومقطع آنها ومفتح سدد عتیقه
در جمیع مجاری ومنضج اخلاط غلیظه ومقوی اعضای رئیسه وضعیفه وقوی وموافق حرارت غریزیه بسبب عطریت رائحه
وحرارت ذاتیه ودافع جمیع امراض ناشیه از مادهٔ باردهٔ رطبه بتعریق وادرار وضیق النفس وسرفهٔ کهنه وفواق وقی

وغثیان وهیضه وسوء المزاج بارد ه ازمعده وکبد ومثانه ووجع کرده ومفاصل قدیم حادث ازماده بلغم ومد ربول وحیض وتحلیل ریاح غلیظه محتقنه درمجاری بول ومنی وزائل کنند ه عسر البول حادث ازسنک کرده ومثانه وازغرائب آثار آنست که اطلاق طبیعت مینماید واسهال نیز باوجود یبسی که دارد بسبب فادزهریت وجهت امراض سمی بتمامی خصوصا طاعون وحمی ربع ونائبه ووبائیه حتی آنکه کفته اند نکاهداشتن قطعه ازقشرآن دردهان وفرو بردن آب آن درایام وبا بسیارنافع ومانع سرایت عفونت هوا است باذن الله سبحانه ونیز جهت تسکین درد دندان نافع چون مرطوب المزاج دراوقات صحت جهت حفظ آن استعمال نماید نیزنافع ولیکن مناسب محرورالمزاج وهمچنین یابس المزاج نیست مکرنزد احتیاج وضرورت برای طبیب حاذق وتدبیرا وجهت آنکه استعمال آن درچنین مزاجی خطرناک است بحدی که تدبیروا صلاح آن دشوار وطبیب حاذق چون استعمال نماید ملاحظهٔ مزاج وسن وبلد وفصل ومرض وغیره نموده باادویهٔ مصلحه ومبدرقه استعمال خواهد نمود حتی آنکه بعضی حذاق درعلاج هزال مفرط باادویهٔ مسمنهٔ بارده استعمال نموده باذن الله تعالی هزال برطرف کشته وتسمین حاصل شده جهت آنکه ازشان این دوا است بدرقه ورسانیدن قوای ادویهٔ که ترکیب یان نموده اند بسوی محل مقصود پیش ازفتور وفوت وسقوط تاثیرآن بسهولت ولهذا نفع آن درامراض متضاده بزرک وبسیارا ست باادویهٔ مناسبهٔ هرعلت وطرق استعمال آن بوجه کثیره است واشهر واقوی همه آنست که بکیرند چوب باقشرآن پنجدرهم یاشش درهم بحسب رای طبیب واقتضای وقت وبکارد ریزه ریزه نموده دریکصد وپنجاه درهم آب یکشب ویک روز بخیسانند پس درد یک کرده سرآن رابسته بنحویکه مطلقا بخارآن بیرون نرود پس درظرف کلی لعابدار یاآتش ملایم طبخ دهند تاد وثلث آن برود ویکصد وپنجاه درهم بماند پس فرود آورده بکذارند تا کرمی آن کم شود پس سرآنرا کشاده صاف نمایند وبا شکر پنج مثقال ویابدون آن نیم کرم بیاشامند وبرثفل آن دوصد درهم آب داخل کرده باآتش ملائم جوش دهند تا یکصد درهم بماند وصاف نموده بجای آب هروقت که تشنه شوند بیاشامند وهمچنین تابیست ویکروز یا چهل روز بحسب رای طبیب وکلفت ومشقت پرهیزازمحافظت هوا وغیرآن بطور چوب چینی نیست وجهت هرمرض باادویهٔ مناسبه آن چنانچه ذکر یافت ترتیب نمایند

* صاصلی * بفتح صاد والف وکسرصاد مهمله ولام ویاآخرحروف وصوصلا وشاصلی نیز ویونانی ارتینوس غالانامند

* ماهیت آن نباتی است شبیه بحلقای تازه روئیده وازان کوچکتروشاخهای آن باریک ونرم ونازک وزود شکن مائل بسفیدی بقدرده وشبر وبالای آن متشعب بسه چهار شعبه وتازهٔ آن ماکول واندرون کل آن سفید وتخم آن شبیه بشونیز وازان سبزتروقائم مقام شونیز وخبازان بزبان میپاشند بجای شونیز وبیخ آن شبیه ببلبوس کوچکی خام ولپختهٔ آن رامیخورند نواب معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره نوشته اند شاید قاقلی ویانوعی ازان باشد زیراکه شبیه بدان است در ماهیت وخواص وافعال * طبیعت آن کرم وتر * افعال وخواص آن جهت درد فواد وابرده ورياح فم معده نافع وتخم آن درافعال شبیه بشونیزاست وبسیارخوردن بیخ آن محرک باه وزافع وجع فواد بارده است

* صاصریوما * بفتح صاد والف وفتح میم وسکون راء مهمله وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو وفتح میم والف لغت سریانی است واهل اندلس ترنشول وبدیارمصرکیاه عقرب وبعضی عربان آن را غبیرا نامند جهت آنکه رنک آن اغبراست وبعضی لاجوردیه جهت آنکه رنک عصارهٔ کل آن لاجوردی است وکویند اسم کیاهی است که بهندی آنرا لچالو کویند * ماهیت آن نباتی است ودونوع میباشد کبیروصغیر کبیرآنرا ازیک بیخ چهار پنج شاخ میروید وشاخهای آن پرشعبه وبرک آن شبیه

صاصلی

صاصریوما

برگ هیبه وازان کوچکتر وزغب دارو باخشونت وگل آن سرخ لاجوردی ومنتهی مانند نبالهٔ عقرب منبت آن زمینهای
خشن وصغیر آنرا برگ کوچکتر ومدور وساق آن مفروش بروی زمین وگل آن لاجوردی ومنبت آن کنار آبها وجاها
که آب دران مانده وبرطرف گردد ومستعمل برگ وساق وتخم آن است وبیخ آنرا چندان منفعتی ننوشته اند * طبیعت آن
گرم وخشک در دوم وحرارت آن زیاده از یبوست آنست * افعال وخواص آن محلل وجالی ومسهل بلغم ومرهٔ سودا ومدر
حیض ومخرج جنین وتریاق سم عقرب ورتیلا وآشامیدن آب چهار درم از شاخ آن بتمامه از برگ وگل وتخم با عسل
وبا بادیان شیرین نموده جهت اسهال مرهٔ صفرا وبا شراب جهت رفع سمیت عقرب ورتیلا وهمچنین آشامیدن ده درم
از تخم آن سنگ مثانه را نیز بریزاند وگفته اند بلع نمودن چهار درم از ثمر آن پیش از نوبهٔ تب ربع بیکساعت وهم
هدبرای حمی مثلثه یعنی غب مؤثر وضماد آن جهت رفع ثاآلیل وتوبا مفید وضماد برگ آن باشحم جهت تحلیل اورام
حیجب دماغ اطفال ونقرس والتوای عصب وآشامیدن ثمر نوع صغیر آن با اندک نمک هندی ویا نطرون جهت دفع اقسام
کرم معده وامعا وضماد آن با سرکه جهت ثاآلیل برآمده آویخته نافع وگویند تعلیق بیخ کبیر آن مسکن وجع گزیدن
عقرب ورتیلاست مضر سپرز مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا دو درم وصاحب تحفه نوشته که امین الدوله درخت
حب السمنه را مامریوما دانسته ولیکن در حرف اللام ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

* صاب * اسم عربی جمیع اشیاء است که بسیار تلخ وتند باشد وبرثمار وبرگ ماهی که یتوع آن تند وتلخ است نیز
اطلاق مینمایند

* فصل الصاد مع الباء الموحدة *

* صبر * بکسر صاد وسکون با وراء مهمله وبفتح اول وکسر دوم نیز آمده وآنرا صبارا نیز نامند لغت عربی است وبسریانی
حلوی وبیونانی ایقرا والیا وبرومی نیز الیا وبهندی ایلوا والوا وبلوا ویول سیاه ودر بنگاله مصبر نیز نامند ودرخت آنرا
اهل شام ونواح آن صبارا وبهندی کهیکوار نامند * ماهیت آن عصاره وبعضی گفته اند صمغ درختی است نهایت
یکقامت ودر بعضی بلاد کوتاه تر ودر بعضی بلند تر میشود وازبیخ آن برگهای بلند ده عدد وزیاده نیز میروید شبیه ببرگ
متصل وازان بسیار بلند تر تا یک ذرع واندک عریضتر وطرف پائین برگ آن عریضتر وضخیم تر ازطرف بالای آن وسر
آن باریک وبر اطراف برگ آن خارهای صلب کوتاه ودراز هم وجوف آن متخلخل ومملو از رطوبت غلیظ لزج بسیار
تلخی که صبر ازان بعمل می آید یعنی عصارهٔ آنست که خمکچه ها میکنند ویا درظرفهای کشاده خشک مینمایند وچون برگهای
آن بلند شود وکهنه گردد از بیخ آن ووسط برگها شاخی میروید تربسیار بد یعنی پر از رطوبت عسلی با اندک حلاوتی
وحدتی وکریه الرائحه وبرسر آن ثمری شبیه بغورهٔ خرما ودرآخر سرخ میگردد وبیخ آن بقدر شلغم بزرگی ونر وماده
میباشد علامت نر آن آنست که دو طرف ثمر آن باریک وماده آن را متساوی وجمیع اجزای درخت آن تلخ است خصوصا
رطوبت آن که ذکر یافت وگفته اند صبر سه قسم میباشد یکی عربی که از جزیرهٔ سقوطره که بر دو بندر دریای قلزم وسرحد حبشه
ویمن واقع است ودران جزیره کندر ومقل ودم الاخوین نیز بسیار بهم میرسد وصبر آنجا زرد وزعفرانی تیره سرخ
رنگ اشفر صاف براق چسبنده صاحب کبدی شکل زود شکن میباشد واجزای آن درحین شکستن ریزه ریزه میشود وبهترین
آن ومستعمل از داخل وادویهٔ عین وخالص از رمل وسنگ ریزهٔ خوشبوی آن است که با حدت ولذع باشد وبوی مر ازان
آید چون نفس گرم بدان رسد ودوم هندی وآن زرد کمرنگ مائل بسیاهی غیرصافی واز سقوطری در اوصاف مذکوره

کمتر وضعیف العمل ترخصوص ازداخل وسوم سمیخانی بفتح سین مهمله وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح خاء معجمه والف وکسر نون ویاء نسبت نام بلدی ازبخارستان است وآنرا صبرفارسی نیز نامند واین زبون ترین اقسام است رسیاه رنك غیرصافی شبیه بلدردی ورملی ود یرشکن وبد بو وسخیف وسبک وبسیار ضعیف العمل ازخارج وازداخل غیرمستعمل ومحمد بن احمد دینوری نوشته که یك قسم دیگر نیزمیباشد مشهور بحضرمی واین بعداز سقوطری وبهترازهندی اوفارسی است وبعضی این قسم رابمانی کفته اند وقوت صبرتا چهار سال باقي میماند یعنی کمتراز چهار سالهٔ آن قوی العمل واز چهار سال کذشته تا هفت سالهٔ آن بسیار ضعیف العمل وغیر مستعمل وباید که مبالغه درسائیدن آن نمایند تا بتحمل معده بچسپد وخوب عمل نماید وحواران وصفراوی مزاجان ومحرورین وصاحبان ضعیف الاحشا بتخصیص صاحبان ضعیف امعاء ومأساريقا وجکر وعلل مقعده وبواسیر وکسانیکه در ابدان ایشان خون غالب وعروق شان ضیق باشد ودرهواهای بسیار کرم ویا بسیار سرد از استعمال آن اجتناب نمایند وهمچنین هنکام بودن طعام درمعده که مبادا با طعام آمیخته آنرا فاسد سازد وصبر را مغشوش با اقاقیا وصمغ عربي وامثال اینها مینمایند وفرق برائحه وطعم وصلابت آنست که اهل خبرت میشناسند * طبیعت آن دردوم کرم وخشک وبعضی درسوم خشک وبعضی دراول خشك کفته اند وقول اول اصح مینماید وتلخي طعم وقبض آن دلالت برمرکب القوی بودن آن دارد واین اقوی است * افعال وخواص آن مفتح سدد وکبد وغیرآن ومحلل ریاح احشا ومسهل اقوی هرخلط هیای مجتمع درمعده وسر ومفاصل وغیرها وضعیف الاثر درغیرآن وجاذب ازاقاصي بدن ومنقي معده وعروق ازاوساخ ومسهل ومخرج سودا وبلغم غلیظ ومائی وصفرائی وزائل کنندهٔ یرقان بقوت اسهال وتفتیح سدهٔ کبد وبهترین دوائی است برای معده ومنقي ومقوی آن است ومقوی قوت باصره وسائر حواس ودافع مالیخولیا وحل بت نفس واکثر امراض دماغي حادث بمشارکت معده زیراکه معده راباآنها کمال شرکت است ومنوم ومجفف بي لذع خصوصا مغسول آن وملصق نواصیر غائره ومدمل قروح عسرة الاندمال خصوص که دردبرومقعده اکبرباشد ومانع خباثت مواد آنها است واکربیش از برآمدن عرق بدني یعنی اول هنکام ظهورعلامات آن سه روزپي هم بدین ترتیب بخورند که روزاول نیمدرهم وروزدوم یکدرهم وروزسوم یکدرهم ونیم وقدری بران موضع کذارند مادهٔ آن را بتحلیل برد ویا طل سازد وآشامیدن یکمثقال ونیم آن باآب نیم کرم اسهال معده نماید بقوت وتنقیهٔ آن کند ازفضول وباماء العسل اسهال بلغم وصفرا نماید وکاه است که چون صبح وشام چند حبه ازان با مصلحات آن وراتینج وعسل کفکرفته بقوام آورده سرشته فروبرند باآب کرم اسهال بطن نماید وفاسد نکرداند طعام را درمعده واوجاع معده رادرنکروزرائل کرداند ویا مصطکی منقي دماغ ویاغاریقون جهت مفاصل وربو وتنقیهٔ سینه ویکدرم آن با آب سرد جهت نفث الدم وبرقان وباکل سرخ ومصطکی جهت امراض معده وباادویهٔ مناسبه جهت جمیع امراض سوداویه واخراج اقسام کرم معده وامعاء وامراض اطفال وکرده ورفع تشنکي حادث ازصفرای مخلوط ببلغم واعادهٔ کردن شهوت طعام باطل شده واصلاح والتهاب حادث در لیاة ازحرارت صفرای کائن درمعده وباادویهٔ مسهله ورفع ضررآنها ازمعده چون باطفال شیرخواره باادویهٔ مناسبه بخورانند کرم شکم ایشان رادفع نماید واکربطفل نخورانند وبمرضعهٔ او بخورانند نیز همان اثردارد باعتبار تاثیردرشیرا ودرطب قدیم است که چون مسهل سودا است اکرسه روزپیهم هرروزمقدار یك مثقال آنرا بخورند وسه روزترک نمایند وباز سه روز بخورند همچنین عقدها وکرههای مزمنهٔ قدیمهٔ را بتحلیل برد مقدار شربت معتدل آن یک مثقال ویک نیمدرهم

آن مسهل وهذه درهم آن منقي اخلاط فاسده واكثار آن مورث اسهال الدم بدل آن در اورام وجراحات دوزن آن حضض مكي ودر اسهال نيم وزن آن تربد وقدري مقمونيا وگفته اند بوزن آن افسنتين ونصف وزن آن زعفران مضرامعا ومعده وكبد ضعيف ومقعده بجهت آنكه مرخي ومفتح افواه عروق مقعده است ومورث سحج مصلح آن در امعا كثيرا ودر ضعف معده وكبد برگ گل سرخ ومصطكي ودر مقعده مقل وچرب نمودن آن موضع بروغن گل يا روغن بنفشه ويا پيه بزو مقوي فعل آن عسل را نا رويه وهليله زرد است واقسام زبون آن كه باشد كه تا سه روز در معده بماند باعث قلق وكرب گردد واصلاح آن عند الضرورة زيرا كه استعمال آنها بي ضرورت جائز نيست غسل آنست بگلاب وبا برگ گل سرخ ومصطكي وافسنتين ومقل وماء العسل ويا باطبيخ افاويه وعسل آشاميدن واكتحال آن مقوي باصره وسلاق وحكه وجرب وغلظ اجفان وپر كننده قروح غائره چشم وجاق كننده آن وقاطع دم منبعث بسوي آن وطلاي آن باروغن گل جهت قروح چشم وجرب واوجاع ان كه از جانب موافق باشد وتجفيف رطوبات ان وبرپيشاني وصدغين جهت تنقيه فضول صفراوي از دماغ وتسكين صداع وبا نمك ونطرون بر پيش سر جهت منع نزلات بارده وتسخين دماغ وتجفيف رطوبات آن وباآب برگ بارتنگ وبا سركه جهت قروح رطبه سر اطفال ويا اقاقيا جهت استحكام شيون سر ايشان وبا آب برگ بارتنگ جهت قروح بيني وگوش ويا روغن گل وي شيرين جهت جراحت بيني وبا مورد وشراب جهت سياه كردن موي سر وريش ودفع قمل وروييانيدن موي كه از كچلي ريخته باشد وبا عسل جهت ضربه وسقطه كه خون در ان مرده بنفش شده باشد و رفع آثار جلد ونزلات وصداع وتحليل اورام بارده ونمله وباد سرخ وداخس وقروح خبيثه واوجاع ظهر ومفاصل و بواسير وبدن ستور باشراب وعسل جهت كوفتگي اعضا وعضلات دوطرف زبان ولثه واورام دهان ومنخرين وقروح عسرة الاندمال خصوصا كه بر انف ومقعد اكيرو بر باشد وبا آب كشنيز تازه وسركه جهت حمره وشري وبا شراب حلو جهت دانهاي بواسير وبر آمدگي وآويختگي دانهاي آن وقطع آمدن خون از آنها وشقاق مقعده وبا آب گندنا جهت اسقاط دانه بواسير اما بايد كه بعد از اسقاط اسرب را با روغن گل سائيده بر ان موضع بمالند ومطبوخ آن با آب گندنا وسلخ الحيه جهت سقوط دانه بواسير وامراض مقعده بالنكرار عمل بي نظير وطلاي آن بتنهائي ويا با ادويه مناسبه بربدن موتي حافظ اجساد ايشان از تعفن وزود از هم پاشيدن وضماد محلول آن در وسخ صوف كه از ظهر برآورده باشند بر اعضا جهت تسكين وجع حادث از زخم وقمع وغسول آن با سركه جهت حزاز ومعفه وداء الثعلب وبخور آن وگرفتن دخان آن با انبوبه ويا قمعي جهت ربو بادمان ومدت بر ان بهترين دوائي است وتحقين بدان جهت بواسير نافع وذرور آن مجفف زخمها والتيام دهنده آنها وجهت قروح قضيب وفرج واعضاي عصباني بنهايت مفيد وبا ستخوان پوسيده بالسويه جهت دفع اكله وبواسير وقروح خبيثه مجرب وزنان اهل هند را دستور است كه چون شكم اطفال شيرخواره قبض ميشود وازان درد و وجع بهم ميرسد صبر را با آب حل كرده بر برگ تانبول بنگاله ماليده گرم كرده بزير ناف ايشان مائل بطرف چپ موضع كبد را بجهت مضرت آن مرارت آن را گذاشته مي چسپانند اسهال مي آورد ودرد وجع آنرا زائل ميكردانند وگويند كه چون قطعه از برگ را شق نموده وبر ان زرد چوبه وقليلي افيون نرم سوده بپاشند وبر ورم كش ران كه خيارك نامند گرم كرده ببندند بتحليل برد وصبر مغسول ضعيف العمل تر از غير مغسول وحدت ولذع آن كمتر جهت آنكه اجزاي لطيفه مسهله آن زائل ميكردد ويا ناقص اما نفع آن از براي معده ضعيف بيشتر از غير مغسول وهمچنين براي اكثر امراض چشم ودر ستور

غسل آن در قرا با دین ذکر یافت واز ادویهٔ شریفه وجزو اعظم ایارجات وشبیارات واکثر حبوب مسهله است رداء الصبر وضماد طلا وقرص ومطبوخ ومعجون ونقوع آن در قرا بادین مذکور شد *

*صبتی * عصارهٔ سنامکی است که ازان قرصها سازند بجهت رفع اورام بغایت نافع است *

* فصــــل الصاد مع الحاء المهملة *

* صحناة * بفتح صاد وسکون حا وفتح نون والف وتاء مثناة فوقانیه بفارسی ماهیانه نامند * ماهیت آن در قرا با دین مذکور شد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مجفف رطوبات معده وقاطع بلغم وجالی آن ودافع بد بوئی دهان که از رطوبات فاسدهٔ معده ویا ضعف آن باشد وجهت فالج وامراض بارده ووجع ورک وتقویت هاضمه وبرانگیختن اشتها نافع مضر محرورین وسوداوی مزاجان زیراکه محرق خون ومولد خلط ردی وسودا وامراض حادثه ازان ومورث تشنگی وتعفن اخلاط وجرب وحکه وصداع است مصلح آن بالخاصیت زنجبیل ومغز کاهو ویا سرکه وترشیها استعمال نمودن است

فصــــل الصاد مع الدال المهملة

* صدف * بتحریک صاد ودال وفا بهندی سیپ وبفرنگی بلینه نامند * ماهیت آن کویند با حلزون مرادف است وشاید حلزون اسم جنس باشد وصدف نوعی ازان یعنی انچه پوست آن بسیار صلب وبهن شبیه باستخوان ودر صلابت ورخاوت ما بین حجر وعظم باشد آنرا صدف وانچه باشکال مختلفه باشد آنرا حلزون نامند وحلزون در حرف الحا مذکور شد ومراد از مطلق آن صدف مروارید است وبیان صدف مروارید در لولؤ انشاالله تعالی خواهد شد ودر قرا با دین ذکر یافت وبهترین آن آنست که از آب شیرین باشد * طبیعت آن بعضی گرم است وبعضی سرد وبعد سوختن گرم ولطیف میگردد وخشکی محرق آن زیاده از غیر محرق آن * افعال وخواص آن ملطف وجالی وحابس اسهال ونفث الدم ونزف الدم وجهت تقویت لثه ورفع زخمهای آن وآکله وجلای دندان شربا وذرورا وسنونا ونفوخ صدف سفید سائیده خصوصا پوست داخلی آن دربینی جهت رعاف واکتحال آن جهت قرحهٔ چشم وسلاق وشعر زائده وضماد صدف زرد معروف بخف الغراب محرق مخلوط بقطران براجفان مانع روئیدن شعر زائد وباسرکه چون بسر شند وبرثآلیل وبواسیر کذارند زائل سازد ومجرب وسنون صدف محرق بانمک جهت درد دندان وتجفیف لثهٔ سست شده واستحکام آن ودفع تعفن جراحات متعفنه وگفته اند که آنرا بسیار نباید سائید تا معین باشد بر قوت جلای آن وضماد آن جهت استسقا نافع اما باید که از بدن جدا ننمایند وبگذارند که خود بخود بریزد وبرص آن درین فعل اقوی است وطلای آن با سفیدهٔ تخم مرغ جهت سوختگی آتش وبا آب گرم وبا روغن گرم ویا ادویهٔ مناسبه جهت کلف وبهق ورونق بشره وچون با سرکه بمایند وبر بناگوش بمالند صداع دایمی نزلی را زائل سازد ومالیدن سوختهٔ نرم سودهٔ آن براوجاع بارده رطبه مسکن وزائل کنندهٔ آنست جالینوس گفته که صدف مندمی محرق بالخاصیة رانع در دفواد است وبخور آن جهت بواسیر وبستن گوشت آن برعضو وجاذب پیکان استخوان بظاهر وخوردن آن زائل کنندهٔ سا برریاح ومرد پها ازبدن وضماد آن بزیرناف وبرقضیب مقوی باه وآشامیدن امراق لحوم اصداف صغار مسهل بطن وصدف فرفیر یعنی بنفش را چون طبخ نمایند درروغن وتدهین بدان نمایند محافظت میکند موی را از افتادن وچون باسرکه بپاشند طحال را زائل سازد

* صدف البواسیر * معروف بخف الغراب است ودر ساحل دریای قلزم وحجاز بسیار است وشبیه بحلزون مگر آنکه

باطبقات ربل بو ر بنفش مائل بسیاهی و د رسواحل تلزم معروف برکیه است وبخور رماد محرق آن با عسل جهت بواسیر وثآلیل و زحیر نافع *

صدف الفرفیر که فرفور نیز نامند نوعی صدفی است مائل بسیاهی و در غایت صلابت بخور آن مخرج مشیمه ورافع اختناق رحم واکتحال محرق آن بغایت جالی است * *فصل الصاد مع الراء المهملة*

صریمة الجدی بفتح صاد وکسر را وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح میم وتاء مثناة فوقانیه والف ولام وفتح جیم وسکون دال مهمله ویاء دارند لس آنرا سلطان الجبل نامند* ماهیت آن نباتی است شاخهای آن غلیظ کرهدار که میپیچد برمیاورخود و برک آن شبیه ببرک لبلاب کبیر وازان کوچکتر وکل آن سفید وخوشبو وثمر آن مانند ثمر لبلاب وبالزوجت واندک حرافت منبت آن جبال ومواضع خشنه* طبیعت آن درآخر دوم کرم ودر وسط آن خشک ودراول سوم نیزکرم کفته اند* افعال وخواص آن آشامیدن تخم آن مفتح سدد ومدر بول ومابین بطن ومخرج مشیمه ومنقی رحم ازفضلات ودهرروزیکمنقال آن با شراب سفید وامثال آن بقدرنیم رطل جهت عسرنفس وتنقیهٔ رحم ورفع طحال وسموم مفید مضر کرده مصلح آن عناب مقدار شربت آن تاده درهم وبرگیدن کل آن مقوی دماغ ومنشط ومحرک باه وبیخ آنرا منفعتی ننوشته اند*

صرد بضم صاد وفتح راء ودال مهمله جمع آن صردان آمده* ماهیت آن مرغی است که بفارسی سبزکراوتر نشک ادرکا کنیز نامند وبعربی سوام وکنیت آن ابوکثیر وآن طائریست ابلق سر ومنقار آن بزرک واورا ابرسن یعنی کف یا وانکشتان بزرک است ودیده نمیشو مکربرشاخهٔ درختی وکسی را دست بر ان نیست وبسیار شریر النفس کوبزنده ودشمن کوشت است وآنرا صفیر مختلف است هرطائریرا که خواهد صید نماید بزبان آن صفیر برمی آورد وبزبان آن نزد خود میطلبد وچون طائر بسیار نزد آن جمع شدند بهریک که میخواهد حمله مینماید وبمنقار خود که بسیار تیزاست کرفته از میان تدارد ونیمه کرده میخورد وهمیشه کار آن این است وماوای آن سرد رختهای بلند وقلاع وحصون است ودرحدیث ازحضرت رسول صلی الله علیه واله وسلم مرویست که آن حضرت بدست بن قانع صرد دیدند فرمودند که این اول طائریست که درروزعاشوره روزه نکاهداشت ونیزدرحدیث دیکروارداست که نهی فرمودند ازقتال مورچه وزنبور عسل وصرد وهدهد وکوشت آن حرام است*

صرصر بضم دو صاد مهمله ودرمیان وآخر راء ساکنهٔ مهملتین وبفتح هردو صاد نیزآمده لغت عربی است جمع آن صراصر وبسریانی وبشیرازی چهرڤریسك واهل اندلس جعاله وبفارسی چرواشک وعربان صراد اللیل وباصفهانی زنجره ودرتنکابن جیك ودهلی جهینکرنامند* ماهیت آن حیوانی است معروف شبیه بملخ وبسیار کوچك ودرختانها وباغها وشکاف دیوارهامیباشد وشبها بسیار صدا میکند بمد طولانی متصل بهم خصوص درکرما وشبهای تار* طبیعت آن درد وم کرم وخشك* افعال وخواص آن خوردن بریان آن جهت اوجاع مثانه وسائیدهٔ خشك کرده آن بافلفل جهت قولنجیکه اطبا ازعلاج آن عاجزباشند نافع که ازپنج عدد تاده عدد آنرا بامثل آن عسل وفلفل بحسب قوت وشدت وضعف وخفت علت باآب کرم ویا جلاب عسل ویا شکربیاشامند درساعت تسکین دهد ومجرب دانسته اند وقطور زیت مطبوخ آن دران خصوصا مطبوخ اطراف آن جهت تسکین درد کوش وکوبند چون درعدد یا سه عدد آن رادرانبوبهٔ نی

کرده وسرآن بند کرده زیر بالین کذارند مادام که آن در زیر بالین باشد صاحب آن را خواب نیاید

* فصل الصاد مع العین المهمله *

* صعتر * بفتح صاد وسکون عین وفتح تاء مثناة فوقانیه و راء مهمله و معتر بسین مهمله بجای صاد نیز آمده ولیکن اطبا بیشتر بصاد مینویسند تا ملتبس و مشتبه بشعیر نشود و بشین معجمه و بزای معجمه نیز آمده و برومی ازموش و بیونانی صعتروس را وریغاس و بفارسی ایشن واوشن و بترکی کلکیك و با صفهانی اویشم و بهندی ماترنامند * ماهیت آن برگ کیاهی است وانواع میباشد بستانی و بری وجبلی بستانی را بفارسی مرزه نامند و برگ بستانی مدور و برگ بری بعضی طولانی ریزه و بعضی برگ آن نازک وجبلی عریض ومدور و رانچه رنك آن سیاه باشد صعتر فارسی آنچه سفید نزد بعضی مردم مشهور بجوزیست وصعتر شوار نیز نامند وانواع دیکر نیز میباشد وهمه در طعم تند وخشبو وکل همه کبود بهترین آن برگ کوچک تازه بری آنست ودراز برگ آن بهتر ازمدور برگ آنست * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشك وبعضی در اول سوم گفته اند وگرمی وخشکی جبلی آن زیاده * افعال وخواص آن مفتح سدد ومقطع ومجفف ومحلل ریاح وبلاغم وملطف اغذیهٔ غلیظه ومبهی ومشهی غذا ومنقی ریه ومعده وجکر وامعا ازرطوبات وبلاغم ومانع صعود ابخره بدماغ ودافع جشای بلغمی ومسکن وجع دندان و ورک حادث ازعرق النسا و وجع مثانه ورحم ومدر بول وحیض وبا قوت تریاقیت وخوردن آن با آب انجیر جهت ربو وسرفه وبا انجیر خشك عرق آورد ورنك رو را نیکو کرداند وخوردن ادویهٔ مسهله با آب صعتر مطبوخ رافع تخمه وعفونت غذا وترش شدن آن وغثیان ووجع فواد وقولنج ریحی وثقلی بلغمی ومغص ومخرج اقسام کرم معده وحب القرع وبدستور با عسل واکر پیش از ادویهٔ مسهله بخورند باعث تهیهٔ اخلاط است بیرای دفع بسهولت باسانی وبا آب کرفس جهت تفتیت حصاة وعسر البول وبا میبختج جهت دفع مضرت شوکران وافیون وبا سکنجبین جهت رفع مضرت جنین وبا بادروج وترب جهت وجع ورک وثقل حاصل ازرطوبات شربا وضمادا وباروغن زیتون جهت انواع مغص وآشامیدن سرکه که صعتر در آن خیسانیده وبا سکنجبین مصنوع از آن هرکاه سرفه نباشد جهت سپرز مجرب وبا پنیر تازه جهت تسمین بدن وبا خیارزه جهت کوفتکی عضل ومعده وجکر ولعوق آن با عسل جهت ورم ملازه وریه کرم سرنهٔ رطوبی وعقرب کزیده وسایر هوام ومضغ آن جهت تسکین درد دندان وتقویت بصر وسفوف آن با مثل آن شکر جهت قطع صعود ابخره وتقویت چشم وبا اطعمهٔ غلیظه باعث خوشبوئی وسرعت انحدار وزیادتی لذت ولطافت آنها است مانند هریسهٔ کندم وبا تلاو عدس وکله وپاچه وکوشت کوساله ومانند اینها ومحلل ریاح ونفخ آنها وبا جمیع بقول مضرهٔ عین خواه کرم باشد خواه بارد رافع ضرر آنها وبا سرکه بهترین نان خورشی است وآشامیدن سه درم آن با عسل جهت کزیدن عقرب وسایر هوام ومضمضهٔ آن با سرکه و زیره جهت درد دندان وکلو واکتحال آب معصور آن جهت رفع بیاض وشب کوری وسعوط آن باروغن ایرسا جهت اخراج فضول رطوبی بسیار از دماغ وقطور آن در کوش جهت رفع ثقل سامعه و با شیر جهت تسکین وجع آن وضماد آن با عسل جهت اورام صلبه وعرق النسا ووجع ورک وباروغن زیتون وزیره جهت برآمدن کی ناف اطفال ورفع ریاح جوف ایشان وبا سویق جهت تحلیل اورام بلغمی وبا کندم جهت وجع ورک وضماد مطبوخ آن در حمام جهت جرب وحکه ویرقان ورائحهٔ بخور آن وانتراش بدن جهت کریزانیدن هوام وآشامیدن مطبوخ شاخهای آن با مثل آن عناب که در چهار مثل آن آب جوش دهند تا بربع رسد جهت تصفیهٔ خون غلیظ با لخاصیة موثر وکل آن مسهل مرهٔ سودا وبلغم اما ضعیفتر از افتیمون و

تو يترا زحاشا چون دو مثقال آنرا باسركه ونمك بياشامند اسهال سودا وبلغم نمايد وادرار بول وحيض كند وعصارهٔ گل تازهٔ آن محلل ورم عضل دوطرف زبان ولهاة وقلاع دهان درآخرعلت ومربای آن باشكر ياعسل وبدستوركلقند دو مثقال آن دافع سموم وامراض باردهٔ قوى الاثرو چون شب وقت خواب مقدار يكمثقال آنرا بخورند وبخوابند ومداومت بران نمايند منع صعود ابخره بدماغ ونزول آب بچشم نمايد وذهن را تقويت بخشد ورنگ رورانيكوكرداند وروغن گل آن بتنهائى باجميع اجزای آن بدستورمقرر جهت جميع امراض بارده مانند فالج ولقوه ورعشه واسترخا وجاع ظهر ومفاصل وخصوصا قولنج وامراض نواحى معده وامعا بهترازروغنهای ديگرو تخم آن درجميع افعال قوى تراز برگ آن و مفتح سدد ورافع يرقان ومهيج باه وخائيدن آن مسكن درددندان ومحرك اشتها وچون درزنان داخل نمايند دافع ضرر ماكولات ومعين برباه ومبرودين ومضر بمضررئه مصلح آن سركه مقدارشربت آن تا پنج مثقال است *

* فصـــــــــل الصاد المهملة مع الفاء *

* صفراغون * بفتح صاد وسكون فا وفتح راء مهمله والف وضم غين معجمه وسكون واو ونون * ماهيت آن اسم فرنگى مرغى است قريب بگنجشك خاكسترى رنگ مائل بزردى وسبزى ومنقار آن باريك ودم آن اندك بلند وبران نقطهای سفيد ودرموسم سرما بيشترظاهرميگردد وبرلب جوى وحوض نشسته صفيرميكند ودم خود راداثم حركت ميدهد بيشترسنگ ريزه وريزهای خشت ميخورد بعربى ابوالمليح وبفارسى دم جنبانك ودنبچه وبشيرازى مرغك شقا وبهندى ممولة وكهنجن نيزنامند * طبيعت آن گرم وخشك دردوم وگوشت آن تلخ باقوت ترياقيت * افعال وخواص آن خوردن گوشت خام وبدستور محرق آن باماء العسل جهت تفتيت سنگ گرده ومثانه وعسرالبول بسيارنافع ومدرقويست

* فصـــــــــل الصاد مع اللام *

* صل * اسم قسمى ازمار است كه روى آن مدور باشد وگويند شنيدن آواز آن كشنده است

* فصـــــــــل الصاد مع الميم *

* صمغ * بفتح صاد وسكون ميم وغين معجمه وبفتح ميم نيزآمده لغت عربى است بيونانى قومينون وبسريانى قاموز وبرومى ديىنون وبفارسى ارد وبشيرازى ازدو وبهندى گوند نامند * ماهيت آن رطوبتى است كه ازتنهٔ بعضى اشجارتراوش ميكند ومنجمد وخشك ميگردد وصمغ هرنباتى درطى ذكرآن مذكورشده وميشود ومراد ازمطلق آن صمغ عربى است كه از درخت ام غيلان كه مغيلان نيزنامند حاصل ميگردد وبهترين آن زردمائل بسفيدى صاف شفاف براق آنست كه چون درآب اندازند وزمانى بماند منتفخ نگردد وتمام آن گداخته شود وچيزى ازان نماند وگداختهٔ آن صاف وچسپنده باشد وچون قطعهٔ ازان رادردهان بگذارند بدندان وكام بچسپد ومنتفخ نشود بلكه گداخته گردد * طبيعت آن دراكرمى معتدل ودرپدرم خشك وجالينوس گرم دانسته * افعال وخواص آن مغرى ومليّن صدرو قابض ومقوى معده وامعا وحافظ استخوان ومانع ريختن مواد بسينه ورافع حدت ونكايت ادويهٔ حاده واسهال صفراوى وجهت درد سينه وسرفه وقرحهٔ رئه وخشونت حلق وقصبهٔ رئه وسينه وتصفيهٔ صوت ومنع انصباب مواد نزلى بسينه ومعين براخراج نفث چون قدرى ازان رادردهان گذاشته آب گداختهٔ آنرا اندك اندك بمكند وغرغره كنند ويادرحبوب ويادراد ويهٔ مناسبه داخل كنند وازدو مثقال تا سه مثقال آن جهت اسهال وسحج امعا مجرب وبريان آن باروغن گل سرخ قاطع سيلان خون جميع اعضا

است سوای رحم وبواسیرو حابس اسهال مداومت آن روزی یکمثقال که سوده با یک اوقیه روغن گاو تازه تا مه روز یا هفت روزبنوشند قاطع نفث الدم ونزف الدم صدرریه وسائر اعضای داخلی سوای رحم وبواسیر مجرب وبدستور با شیر بز تازه دوشیده وطلای آن با سفیده تخم مرغ جهت سوختگی آتش وقطور آن با کلاب جهت رمد وسلاق وجرب بغایت مفید مضر سفل مصلح آن کثیرا وگویند کلاب وصندل بدل آن صمغ بادام وحب الآس است

صمغ البلاط

صمغ البلاط بفتح باء موحده ولام والف وطاء مهمله لغت عربی است آنرا لزاق الحجر ولزاق الرخام ویونانی اسولد بمعنی غرای الحجر نامند* درماهیت آن اختلاف است دیسقوریدوس گوید چیزیست که از حجر رخام وحجریکه از بلاد قومامی آورند میسازند با سریشم جلود وصاحب منهاج گفته بعضی از ان معد نیست وبعضی مرکب از صبر ودم الاخوین وعلك البطم وانزروت وصمغ عربی از هریک یکجزو وزنجفر مرجان که بسد است وزاج از هریك نیم جز وبسیار نرم کوفته پخته با آب صمغ محلول سرشته وبردیوار کچکاری میمالند ومیگذارند تا خشک گردد وهرچند خشك وکهنه گردد بهترمیشود وبغدادی گفته که آن نشارهٔ بلاط مضاف بغری الجلود است که بسیار با هم میمالند ومیسایند چند یوم پی درپی وصاحب تحفه نوشته که نشارهٔ بلاط الکبراز وغری الجلود است که بسیار مبالغه درکوبیدن وطبخ آن کرده بردیوار رخانها میمالیده اند وسنگ فرش خانها راکه بلاط عبارت از انست بدان مستحکم میکرده اند * افعال وخواص آن ذرور آن جهت التصاق موی زائد چشم والتیام جراحات تازه ومنع آنها از تفتیح قوی وسریع الاثر آنچه صاحب منهاج بیان کرده درقلع بهق بسیار مؤثر دانسته اند

صمغ الدامیثا

صمغ الدامیثا بفتح دال مهمله والف وکسرمیم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح ثاء مثلثه والف *ماهیت آن صمغی است تلخ مائل بسرخی وصاف درغایت حدت وجیش تفلیسی گفته که از بلاد فارس خیزد *طبیعت آن گرم وخشک *افعال وخواص آن ملطف ومسخن ومحلل ریاح ودرمزاج وسائرافعال قائم مقام حلتیت است مگرآنکه کریه الرائحه مانند آن نیست مقدار شربت آن تانیم درم

صمله

صمله غذائی است که از خمیرا رد گندم مثل بغرا ترتیب دهند ودرافعال مانند بغرا است وهمه کو رشده

** فصل الصاد مع النون **

صندل

صندل بفتح صاد وسکون نون وفتح دال مهمله ولام معرب سندل بسین مهمله فارسی است وگویند لغت سریانی است ویونانی خلوسطقا قیل وبرومی نلوریقا وبهندی چندن نامند *ماهیت آن چوب درختی است عظیم بقدر درخت گردگان وانبه ونیب وشاخهای آن افتاده برروی زمین وثمرآن درخوشه مانند حبة الخضرا انطاکی گفته که برگ آن شبیه ببرگ گردگان ونرم ونازک است وسه نوع میباشد یکی سفید نباتی رنگ وآنرا صندل ابیض وبهندی چندن ودوم زرد رنگ وآنرا صندل اصفر وبهندی ملاگیروسوم سرخ تیره وآنرا صندل احمر وبهندی رکت چندن نامند ومنبت آن اکثربلاد هند وسواحل دکهن وفرنگ است وبهترین از سفید وزرد آن آنست که خوشبو وکم ریشه وصلب وچرب واملس باشد وازسرخ آن آنچه تیره رنگ صاف کم ریشه وقوت آن تاسی سال باقی میماند *طبیعت آن سفید وزرد آن درسوم سرد ودردوم خشك وسرخ آن دردوم سرد ودرسوم خشك * افعال وخواص سفید آن مفرح ومقوی دل ومعده ورادع وقابض وباتریاقیت ومحلل اورام حاره وجالب مواد ومسدد وآشامیدن آن جهت خفقان حار وتپهای تند صفراوی و

التهاب ومنع صعود بخارات بدماغ وبرسام وضعف قوت حافظه وذهن ودل ومعده وجگر بتخصیص در محرور المزاج
وبدستور طلا ونیز طلای آن با گلاب وقلیلی کافور برپیشانی جهت صداع حار وبتنهائی ویا با نیم وزن آن انزروت با سفیدی
تخم مرغ برپیشانی وصدغین جهت صداع حار ومنع نزلات بچشم وسائر اعضا وبتنهائی ویا با ادویهٔ بارده مناسبه جهت
خفقان ووجع معدهٔ حار ورفع بدبوئی نوره وعرق ویا با آب برگ عنب الثعلب ویا با آب حی العالم ویا با آب برگ خرفه ویا با آب
طحلب وامثال اینها جهت نقرس حار واورام حاره مانند حمره ونار فارسی ومنع ریختن فضول بعضو در ابتدای علت وبالخاصیت
طلای آن مورث حرارت وخارش شدید در بدن بسبب تکثیف مسام ومیل معده بباطن ورادع آن مرکه وروغنهای گرم ولطیف
وبغایت مضر باه وقاطع آن ومضر صوت مصلح آن عسل ونبات مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن نصف وزن آن کافور وبعض
اشنه گفته اند وبدل صندل سرخ آن نصف وزن آن فوفل است وصندل سرخ در افعال مذکوره از تفریح وغیر آن شربا ضعیف تر
وطلاء قویتر از سفید وطلای آن جهت درد سر حار واورام حاره وضماد آن با روغن زنبق جهت رفع تپ واعیا وبا گلاب
جهت رفع قلاع دهان وبدستور جهت درد آن قرشی در شرح قانون گفته که مستعمل در زمان ما در اصفهان وغیر آن صندل
سرخ است ودر مشروبات صندل سفید جهت آنکه اتفاق کرده اند بر آنکه در صندل سرخ جزو حاری نیز است که نفوذ میفرماید
اجزای بارده را از خارج بداخل ولهذا اقوی است فعل آن از سفید در خارج وچون باسفید نیست اقوی است از سرخ
در داخل وصاحب شفاء الاسقام گفته که انچه مشاهده کرده ام ما از اطبا آنست که استعمال میکنند صندل سفید را در
اسهال صفراوی وسرخ را در اسهال دموی وهر دو را باهم در اسهال مختلط باهم وسه عدد از تخم آنرا چون بیاشامند جهت
بول الدم وحرقة البول ومرضی که بجای منی خون انزال شود مجرب دانسته اند واطبای هند با آب زنجبیل تر که بهندی
ادرک نامند استعمال مینمایند وجوارش وحب صندل وخمیرها وسفوف واشربه ومعجون ومفرح آن در قرابادین مذکور شد

صمغ الوبر

* صمغ الوبر * بکسر صاد ونون والف ولام وفتح واو وباء موحده وراء مهمله * ماهیت آن انطاکی گفته اقراصی
است که در مغارهای بلاد یمن می یابند وبحجاز می آورند ودر اصل وحقیقت آن اختلاف است چنانچه در بول الابل مذکور
شد وبغدادی گفته که چیزی است که از مغارات جبال یمن بمکه می آورند شبیه بصمغ وبرنگ مرود ومکه آنرا اقراص ساخته
می فروشند وبول الابل نامند ودر حرف الباء مذکور شد ودر وجه تسمیهٔ آن بعضی گفته اند بول جانوری است قریب بجثهٔ
گربه که آنرا وبر نامند چون دران مغارات بول کند وغلیظ ومنجمد وخشک گردد آنرا اخذ مینمایند ونواب مرحوم نوشته اند
ظن غالب آنست که این دوائی باشد که بهندی سلاجیت نامند وبعضی گویند ابوال تیوس جبلی ست که در مغارات بر
همدیگر مجتمع میگردد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک ودر دوم نیز گفته اند * افعال وخواص آن قاطع اسهال
وضیق النفس وامراض بارده وجهت اندمال جراحات خبیثهٔ جمیع حیوانات وقطع سیلان خون وتحلیل اورام نافع
وحمول آن قاطع حمل وبواسیر را ضعیف کرده اند وطلای آن با عسل باطول مکث مقرح بدن مصلح آن روغن گل

صنوبر

* صنوبر * بفتح صاد ونون وسکون واو وفتح باء موحده وراء مهمله لغت عربی است وارزه نیز بسریانی ازرند وبرومی
بقطانیون وبیونانی تلوغیطون نامند * ماهیت آن دو صنف میباشد ذکر وانثی ذکر آن دو نوع میباشد یکی بستانی وآن
درخت بزرگی است قریب بچنار برگ آن شبیه بخیاطه قوی وبخلال بلند بقدر یک شبر وسبز تیره رنگ وثمر آن بشکل دل
حیوان وبقدر دل گوسفند وبزرگتر از آن وشبیه بشهر شریفه که ثمر هندیست وخانه خانه وبعد رسیدن وخشک شدن ازهم شکافته

میکردد وخشبی است ومغزی ندارد وماکول نیست ودرخت آنرا بفارسی نارونا جوو بشیرازی کاج وثمرآنرا پرکاج نامند ورا تینج صمغ این است ودرم جبلی که درسردسیریهم میرسد وثمرا بن نیز ماکول نیست وازمطلق آن مراد اینست ودرخت این شبیه بدرخت ابهل وبسریانی ازرند نامند وچوب این چرب وبجای شمع وچراغ ومشعل میسوزانند وقطرانیکه ازین بعمل می آید رقیق تروقابل المنفعت تراز شربین است وانثی آن نیز دونوع است یکی کبیر وچلغوزه ثمراین است ودرشیروان واقصی آذربیجان و بعضی جاها ازملک روم وکشمیر وغیرها بسیاربهم میرسد ودوم صغیر وآنرا تنوب نامند وثمرآنرا قضم قریش وعامهٔ اهل شیرازان رافستق نامند اما ثمریکه معروف است نزد عامهٔ اهل شیراز وعراق بچلغوزه فی الحقیقت ازاقسام باذام است نه ازانواع صنوبر زیرا که دانهٔ صنوبر پهن و بی مغز وثمرچلغوزه مغزدار ومغز آن اندک باریك فتیله شکل بقدردانهٔ خرما کوچکی ودرغلافی اندک صلب که بدقت شکسته میکردد وثمرآنرا چون در آتش اندازند بعد ازکرم شدن منشق کشته آوازی کرده دانهای چلغوزه ازمیان خانهای آن جسته برمیآیند ونیزنوعیست یکراز صنوبر میشود درخت آن متوسط دربزرکی وکوچکی وخوش منظر وآنرا نوش نامند وبرک آن اندک پهن ومشرف متشعب خوش منظر وزنان اهل اصفهان وایران دروقت حنا بستن نم کرده برپشت دست کذاشته بالای آن حنا میبندند خوشنما میکردد ودرشربین اشاره بدان شد ودرخت صنوبر را خزان تمیباشد وحکیم میرمحمد مؤمن نوشته که نرآنرا ثمری مغز وقطران او زیون تراز قطران شربین است وماده آن کوچك و بزرک میباشد کوچك آنرا صنوبرصغار وتنوب نامند وثمرآن مثل دل کوسفند وازان بزرکتر ومغزنرآن باتلخی وسفید وبی پرده رقیق سرخی وقضم قریش عبارت ازانست ودرسمنان کثیرالوجود وراتینج صمغ آنست وبزرک آنرا صنوبرکبار کویند ودرکیلان یافت میشود وبسیار بزرک ومغزثمرآن راباصطلاح آنجا چلغوزه ودرخت آنرا درخت چلغوزه نامند وثمرآن بقدربالنکی ومغزدانهای آن مثل قضم قریش وبالیده تروشیرین تر ازان ودرعراق چلغوزه مغزمیوه را کویند که ازبحرین میاورند وظاهرا انبه باشد چه درصفات مثل انبه است ودرخت آن بقدر زردآلو وبرک آن همیشه سبزونبوده وثمرآن بقدرشفتالو ومستطیل ودرطعام شبیه بآن ومغزدانهٔ آن درازوباریك وباپردهٔ سرخی که ملاصق مغزبادام است بخلاف حب صنوبرکه بی پردهٔ سرخ وبالیده تروکوتاه تراست وقول حکیم رحمة الله علیه تا آنجا که مثل قضم قریش وبالیده تروشیرین تر ازانست درست است وعبارت بعد ازان که درعراق چلغوزه مغزمیوه را میکویند که ازبحرین می آورند وظاهرا انبه باشد تا آخراشتباه محض وغیرمطابق راقع است زیرا که انبه وتخم آن نه چنین است وانبه درحرف الالف مع النون مذکورشد ونیزنوشته که ظاهرا صافرامس فرنکی عبارت ازان باشد این نیزاشتباه است وصا صفرامس بدصاد مهمله ودرآخرآن سین است ودرهمین باب درصاد مع الالف والصاد ذکریافت وبالجمله بهترین آن تازه سفید بالیده چرب آنست * **طبیعت** آن درسوم کرم وخشك ودردوم نیزکفته اند وبرک وپوست آن کرم تر وخشك تراز مغزآن * **افعال وخواص** آن آشامیدن برک وپوست آن جهت دردکلووجراحت شش وقطع رعاف وخون جراحات تازه ویك مثقال ازلحا وبرک آن باماء العسل جهت علل کبد وورم وغلظ آن وخشك آن باآب سرد حابس بطن وذرور آن مدمل مواضع ضرب رسیده وباآب کرم سوخته خصوصا لحای نوع ذکرآن که اقوی است درین امر وطلای مخلوط لحا وبرک آن بامرداسنك ودهان کندر جهت التیام قروح ظاهرجلد وسوختکی آتش وباموم وروغن مورد جهت اندمال قروح ابدان نرم وواقع بظاهرجلد وبازاج مرخ جهت قروح خبیثهٔ ساعیه وغسل بطبیخ آن جهت

رفع اميار كچلي وچرك بدن ومعفونت عرق وجلوس دران جهت امراض رحم ومقعد ومضمضه بطبيخ آن با سركه جهت دردندان وبخور آن جهت اخراج مشيمه وادرارحيض با تكرارحمل ودخان آن مانند دخان كندر وقطران است در نفع جهت ريختن موي مژه وابرو وكداختن ماق وتاكل آن ودمعه وضعف بصروسلاق وجرب نافع وضماد برك تازه كوبيده آن جهت لزق التيام جراحات تازه وچوب آن كه بلد متو رچو ب چيني وعشبه استعمال نمايند مؤلف تذكره نامناب چوب چيني درعلت آتشك وامثال آن دانسته وچون ريزه نمو ده باسركه بجوشانند ومضمضه بدان نمايند دردندان را تسكين دهد وصمغش چوب آنرا چون درد هان نكهدارند ويوست بيخ آن قابض ومجفف ودومثقال آن جهت اسهال وسحج مفيد وذرور آن جهت سوختكي آتش وآب كرم ورفع الم ضربه وسقطه نافع وحب صنوبر كبارد رد وم كرم ودراول تروقوت آن تا يك سال باقي است * افعال وخواص آن مبهي ومشهي طعام ومقوي اعصاب واعضاوباه ومفتح سدد وكاسرر ياح مؤذيه حادثه وجهت فالج ولقوه وخدرركزاز ورعشه وقروح رئه واوجاع مفاصل بارده وامراض جكر ويرقان واستسقا ودرد كرده ومثانه حادث از حراقت مرهٔ صفرا ولعوق آن با عسل هر روز مقدار سه مثقال جهت فالج ورعشه مجرب وجهت امراض رئه وتنقيهٔ آن از اخلاط غليظه وتنقيهٔ كرده وسرفهٔ كهنه خصوصا با درشاب مفيد وآشاميدن آن با تخم خيار جهت ادرار نمودن بول ومنع قرحهٔ كرده ومثانه وبا عصارهٔ بقلة الحمقا جهت تسكين درد معده وتقويت ابدان ضعيفه وقمع رطوبات فاسده ومطبوخ تروتازهٔ كوبيده با پوست آن با طلا كه صاف كرده هرروزمقدار چهار اوقيهٔ آنرا بنوشند جهت سعال مزمن وقروح رئه ومداومت خوردن حب الصنوبر كبار جهت استحكام اعضاي مسترخيه وسختي كوشت شراب آن كه كوبيده در آب انكوراندازند مانع نزلات وسرفه وهاضم وقاطع اسهال رطوبي واستسقا وضماد آن با افسنتين برمعده جهت رفع مغص آن مفيد مقدار شربت از حب آن تاده درم وازعصارهٔ آن سه درم وازطبيخ آن يك اوقيه وحب الصنوبر بطي الهضم ومضر محرورين ومصدع ومغثي مصلح آن سكنجبين ونواكه حامضهٔ قابضه است مانند انارين وبه ومرموافق مبرودين ودرايشان محتاج بمصلح نيست ودرامرباه با كنجد وعسل بهتركه مغوي آنست وبايدكه زياده از نيم اوقيه كه يك يكانه تنقل نمايند زياده تناول نكنند بدل آن در تقويت باه شقاقل وحب المحلب ودرعلل معده واحشا حب الغار وحب الصنو برصغار مسهل بعصراست بسبب قوت قبضي كه دارد وجهت امراض سينه وكرده ومثانه قويتراز كبار ودر ساثر افعال مانند آن واكثار آن باعث مغص والتواي امعا مصلح آن در آب كرم باروغن كنجد خيسانيدن آنست يكروزوكرم سبزي كه در درخت صنو بربهم ميرسد در سميت مانند ذراريح است وازخوردن آن زبان وكام وحلق ورم كند ومعده ورروده ها نيزودرتمام بدن سوزش وحرارت بهمرسد وضعف عظيم رود هد علاج آن علاج ذراريح است

فصـــــــل الصاد مع الواو

*صوف *بضم صاد وسكون واو وبفارسي پشم نامند * طبيعت سياه آن وكرم ترازسرخ آن وازسفيد بسيار كرم وتر ومجموع آن درآخردوم كرم وخشك وبهترين آن نرم وخالص آنست * افعال وخواص ان سرخ آن جهت شري بيعديل وكاد سرخ آن درشراب كرم تركوده جهت رفع سرفه ونزلات رتبقه ودرد سينه واوجاع ضربه وسقطه مجرب وبا روغن كل سرخ محلل اورام وترياق زخم سك ديوانه كزيده وپوشيدن جامهاي پشمين مسخن ومجفف بدن ومورث خارش وصلب كنندهٔ جلد است وافتراش آن جهت صاحبان نقرس نافع زمحرق مغسول وغير مغسول آن درخواص مانند شعر

است جهت قروح ولحم زائد نافع .

صوف البحر بفتح باء موحده وسكون حاء وراء مهملتين *ماهيت آن چيزی است شبيه بپشم كه از صدف بزرگ مفيدی كه سر آن عريض وطرف دوم آن مائل بباريكي واز اندرون شكافته وشبيه بشيم واندرون آن مائل بزردی وسرخي ودر جوف آن حيوانی ايستاده واز راه شكاف آن صوفی برمي آيد *افعال وخواص آن جهت قطع اسهال وضماد آن جهت نزف الدم هر عضو سريع الاثر

باب پانزدهم دربيان ادويه كه حرف اول انها ضاد معجمه است

فصـــــل الضاد مع الالف

ضان بفتح ضاد والف ونون بفارسي گوسفند وگوسپند ونره ماده آنرا ميش نامند وبعرف اطبا اسم مطلق گوسفند است *ماهيت آن معروف واز جمله حيوانات ماكولة اللحم است ونسبت بحيوانات ديگر بسيار بليد وقابل تعليم نيست واز كمال بلادت بر سر ذابح خود مي ايستد وزحمت واضطراب نميكند وهمين يك وجه حليت لحم آن وامثال آنست از حيوانات ضعيف النفس والادراك زيرا كه حيوانات قوی ذكي الحس والادراك عند الذبح حرج والم بسيار در مي يابند ونفس آنها را تعلقي ببدن خود ونفس ذابح ميباشد ولهذا اكثر حرام شده اند در شرع شريف وذابحان حيوانات اكثر قسي القلب ميباشند وبهترين آن يكساله ودوساله آنست كه فربه باشد وچهارساله وزياده از ان غليظ وكثيف ومولد خلط فاسد وگوشت گردن وشانه وحوالي آن بهتر از گوشت سائر اعضای آنست *طبيعت آن در دوم گرم وتر *افعال وخواص آن سريع الهضم كثير الغذا ومولد خون متين ومقوی ومسمن بدن وموافق ترين لحوم برای بدن انسان ودل وجگر وگردهٔ آن مقوی دل وجگر ومعده وگرده ومداومت خوردن مغز سر آن مورث بلادت ونسيان وخوردن گوشت آب مهرای آن با سركه وعسل كه مداومت بر ان نمايند وغذا منحصر بدان باشد بغايت مقوی بدن ومانع غشي ورافع خفقان ولاغری بدن وبلع نمودن پيه آن بعد از ذبح كه هنوز سرد نشده وهمچنين گداختهٔ نيمگرم آن جهت سرفه ودرد سينه وضيق النفس وحرقة البول بسيار مفيد وگوشت گرماگرم ذبح كردهٔ آنرا چون بر اعضای ضربه وصدمه رسيده كه تازه باشد ببندند وچون سرد گردد تبديل نمايند بزودی درد را زائل كند ومانع تورم وزخم شدن گردد وبدستور پوست گرماگرم آن كه اعضا را بدان بپيچند وضماد گوشت سوختهٔ آن جهت لسع حيات وعقارب جراره وبا شراب جهت كلب كلب واكتحال خاكستر آن جهت رفع بياض عين وطلای آن با سركه جهت بهق نافع وزهرهٔ آن گرم وخشك وجالی آثار واكتحال آن جهت بياض بتنهائي وبا عسل وطلای آن جهت اقسام توبا وغسل سر با آن جهت حزاز وابريه خصوصا با عسل وخون آن گرماگرم جهت حكه وجرب ومنع آبلهٔ اعضای سوخته در ساعت طلاء وسرگين آن بسيار گرم وخشك طلاء وضماد آن جهت تحليل اورام واستسقا والتيام زخمها وبا موم وروغن گل گداخته جهت سوختگي آتش وباسركه جهت شری وثآليل ولحم زائد كه توته نامند وسوختگي آتش وداخس مجرب وضماد در كلاب خيسانيدهٔ آن جهت انفجار خراج ودمل مجرب وشراب استخوان سوختهٔ تبرقي آن قاطع اسهال وسيلان خون وخاكستر شم آن جهت داء الثعلب طلاء ومغسول محرق آن حابس اسهال ودر ايام وبا وطاعون استعمال گوشت آن جهت آنكه بسيار مولد خون است جائز نيست وغليظ تر وكثير الفضول وبطي الهضم تر از لحم معز است وسركه وآبكامه ملطف ورافع ثقل آن وهر كه اراده تبريد بدان كند در انها طبخ نمايد ويا با قرا قروط ويا كشك ويا سماق ويا با آنها بخورد *

* فصل الضاد مع الباء الموحدة *

* ضب * بفتح ضاد وباء موحدهٔ مشدده بفارسی سوسمار وبهندی گوه نامند وشاید گوه غیر آن باشد * ماهیت آن حیوانی است کوچکتر از گربه ومایل بسیاهی وزردی ودنبالهٔ آن بسیار کوتاه ودرشت شبیه بثمر درخت سرو * طبیعت آن درسوم گرم وخشک ومابین ورل وحردون است در زهد کیفیت * افعال وخواص آن گوشت آن مقوی باه وجائز نیست حرور المزاج را استعمال آن جهت آنکه مکرب است وعند الاحتیاج باید که با سرکه طبخ نمایند تا مهرا شود وبا زیت وکشنیز وزیرهٔ کرمانی وعرق نعناع خیسانیده مطیب نموده با کاسنی ومغز کدو وبقول باردهٔ دیگر بخورند واکتحال سرگین آن جهت رفع بیاض عین ونزول آب دران وطلای آن جهت کلف وبهق ونمش با سرکه اگر قوی باشد وبا آب اگر ضعیف وضماد شق کردهٔ آن جاذب پیکان وخار وسموم جانوران سمی وطلای پوست سوختهٔ آن مورث بیحسی عضو بحدیکه اگر قطع کنند صاحب آن متألم نگردد

* ضبع عرجا * بفتح ضاد وضم باء موحده وعین مهمله وفتح عین وسکون راء مهملتین وفتح جیم والف لغت عربی است وحل وجعار نیز گویند وکنیت آن ام عامره است وبیونانی قسمیه ورو بسریانی بدنا وبفارسی کفتار وبهندی چرکه وبجو وبدکهنی ترس نامند * ماهیت آن حیوانی است بزرگ مانند گرگ ونر وماده میباشد ودر رفتار رودید ن لنگی میکند ودر وجه تسمیه ولنگی آن گفته اند که چون رطوبت جانب ایمن آن از ایسر آن زیاده است لهذا میلنگد وگویند بسبب آنست که جانب چپ آن کوتاه تر از راست آنست خصوصا مادهٔ آن گویند بسبب حیله خود را چنان مینماید تا بمردم وحیوانات دیگر ایذا رساند چون پیر گردد اعارج شود وآنرا متصف باعرج وموسب آنرا بعرجا نموده اند وآن حائض مانند ارنب میشود ونیز مانند ارنب یکسال نر آن قوی القوة ویکسال مادهٔ آن میباشد وعوام میگویند یکسال ماده ویکسال نر میباشد در وقت نری سفاد مینماید ودر هنگام مادگی میزاید وضعیف القلب وکثیر الجماع وحریص بران میباشد وبسیار از حنظل میترسد اگر شخصی در دست بگیرد از ان میگریزد ونیز از خواص آنست که اگر سگ در بلندی ایستاده باشد وسایهٔ آن در شب ماهتاب بر زمین افتد وکفتار در زیر آن برود که سایهٔ مرد در رهم مستغرق باشد سگ خود را از بالا انداز د وکفتار اورا بدرد ودر روز بسبب گرمی هوا بسیار کم زور میباشد وشب قوی وگوشت آن حرام است نزد امامیه وابو حنیفه و نزد مالک مکروه ونزد شافعی حلال * طبیعت آن در آخر دوم تا اول سوم گرم ودر اول دوم خشک * افعال وخواص آن آبزن طبیخ آن یعنی جلوس دران که زندهٔ آنرا دست وپا بسته در دیگی بزرگ دهن کشاده انداز ند که دران آب جوشان باشد که شبت ونخود وروغنهای مناسب نیز دران باشد وسر آنرا بپوشند تا مهرا شود پس صاف نموده در ظرفی بزرگ که علیل تواند دران نشیند کنند وعلیل دران نشیند اما باید که آن مقدار گرم باشد که برداشت آنرا داشته باشد تا آن زمان که رو بسردی آورد جهت اوجاع مفاصل وتمدد وکزاز واسترخا وعرق النسا ونقرس ورياح غليظه مفيد ودر قرابادین آبزنات آن مذکور شد وبدستور تدهین بدهن آن که در آب باادهان مناسبه طبخ دهند جهت امراض مذکورهٔ مفید وخوردن گوشت آن جهت رفع برودت معده وحمیات بلغمیه وسوداویه وزردی رنگ رخسار واوجاع باردهٔ وخوردن خون آن رافع جنون وخوردن نیمدرم از چرک گوش آن مورث جنون وزهرهٔ آن نیمدرم مسهل اخلاط ثلثه ومضرت مصلح آن عسل واکتحال آن بتنهائی جهت حدت بصر وجلای غشاوه وبیاض آن وطلای آن بعد از کندن موی

زائد پلك چشم مانع روئیدن آن وبا مموزن آن روغن اقحوان که درظرف مس سه روزبکذارند پس طلا نمایند بربیاض عین ونزول آب دران هرماه دوروززائل سازد ومجرب وهرچند این روغن کهنه شود بهترا ست وجگر سوخته سائیدهٔ آن نرم اکتحالا جهت روشنائی چشم وزهرهٔ آن نزول ماء درچشم را نافع وتقویت چشم نماید وطلای زهرهٔ آن با پیه شیر جهت جلای بشره وازالهٔ کلف وآب خوردن در پوست آن دافع ترس سگ دیوانهٔ کزیده است ازآب وچون ازپوست آن پیمانه سازند وحبوب را بآن بپیمایند مانع فساد آنها وفساد زرع است وجلوس برپوستین آن مورث ابنه ورافع نقرس ورياح غليظه ومفاصل وحمول محرق پوست تهیگاه وحوالی آن با زیت جهت رفع ابنه وبدستور مالیدن آن برمقعده وحوالی آن راچون بسایند وبرحوالی مقعده بمالند نیزهمین اثردارد وازمادهٔ آن بالعکس ومورث ابنه است وبستن پوست ضبع ماده برشکم زن حامله مانع اسقاط آن وطلای مغزساق آن با زیت الانفاق جهت نقرس عظیم النفع ونگاهداشتن دندان آن باخود مانع فریاد سگ دیوانه بدارندهٔ آن وخصیهٔ نمک سود آن بقدر یکمثقال باآب گرم جهت دردجگر نافع

* فصـــــــل الضاد مع الجیم

* صباج * بفتح اول وجیم والف وجیم * ماهیت آن صمغ درختی است خاردار رشبیه بلبان مائل بسرخی وبراق که ازجبال عمان میآورند * طبیعت آن دردوم گرم وخشك * افعال وخواص آن ضماد آن جهت بردن گوشت زائد جراحات والتیام آنها وباعسل جهت اورام بارده وسستی اعضا نافع ودرشستن جامه وکتان بهترازصابون وزودتر سفید میکرداند وبعضی سریدان میشویند وبکسرضاد اسم هرنباتیست که طیور وسباع مانند خروع وقنب دفع سمیت ازخود بدان میتمایند

* فصـــــــل الضاد مع الراء المهملة *

* ضرو * بکسرضاد وسکون راء مهمله ووا وبفتح ضاد نیزآمده لغت عربیست وبیونانی فوضوقس وبسریانی ضروا وبرومی قشاشیش وبفارسی درحشیش ورازی درحاوی کبیرگفته که بفارسی اریسه ونیزگفته اند که درخت کلنکور انامند وصمغ آنرا بفارسی حسن لبه وبهندی لبان کویند وجوهری گفته که حسن لبه صمغ کمکام است * ماهیت آن درختی است شبیه بدرخت بلوط وعظیم واطراف برگ آن مائل بسرخی ونرم وثمر آن درخوشه مانند بطم ودانهٔ آن بزرگترازان وچون برسدخارو برگ آن سرخ کردد منبت آن جبال حجازویمن وبلاد هند وغیرهااست وصمغ آن درابتدای ظهور مانند دانهٔ کندم باشد وآهسته آهسته بزرگ تابقدرخربزه کردد وازان لینی لزج سیاه شبیه بقیر دفع کردد وواضح آنست که درخت آنرا کمکام وصمغ آنرا حصی لبان جاوی نامند ومعروف بدان وخوشبو شبیه ببوی مصطکی ولادن وبهترین آن آنست که سفید مائل بسرخی وچون درآتش اندازند خوشبو باشد واکثردربخورات مستعمل ودرحرف الحاء مذکورشد * طبیعت شاخ وبرگ وبارآن گرم وخشك وگرمی آن زیاده ازخشکی وگفته اند گرم درسوم وخشك دراول * افعال وخواص آن درآن جذب قوی است وجهت سرفهٔ بارد وسیلان رطوبات ازدماغ ورحم شربا وفرزجة وحابس بطن وآب مطبوخ آن که صاف کرده وباشکر بقوام آورند جهت خشونت حلق وسرفهٔ بارد ودرد دهان وقلاع نافع وسریع الاثر ومضمضهٔ آن جهت دردندان واستحکام آن وازالهٔ بلغم وسفیدی آن وچون باروغن طبخ دهند ودر کوش بچکانند جهت درد کوش وذروراَن جهت قلاع دهان وعصارهٔ آن مقئ قوی وبدستور طبیخ اطراف تروتازهٔ آن و مخرج بلغم ازمعده بدون مضرت است وبرگ آن خوشبو وآشامیدن طبیخ آن بقدرسه اوقیه جهت رفع دردتهیگاه وچون

برک واطراف تروتازهٔ آنرا بقدر یکقبضه بسوزانند وخاکستر آنرا با آب نیکو طبخ دهند پس صاف کرده صاحب وجع خاصره بنوشد درد آن زائل گردد درساعت ومجرب است وروغن حب آن خوشبو ومجفف ومحلل بلغم ورياح وجهت مغص وتقويت معده وجرب حیوانات مفید شربا وطلاء بدل روغن آن روغن حب البطم است وذرور چوب سوختهٔ آن تا طلوع نزف الدم جراحات خصوص قروح مقعده وتضیب نافع وصاحب اختیارات بدیعی گفته که انچه از مکهٔ معظمه می آورند آنرا رب الضرو نامند در دهان نگاه داشتن آن در حال درد آن را تسکین دهد وصمغ آنرا در خوشبوئیها داخل مینمایند*

* ضریع * بفتح ضاد وکسر را وسکون یاء مثناة تحتانیه وعین مهمله وگویند که آنرا شیرق نامند وشتر آنرا بخورد * ماهیت ان برگ نباتی است مدور ومجوف مائل بزردی وتلخ ودر قعر دریا بهم میرسد وموجه بساحل میآورد * طبیعت ان گرم وخشک * افعال وخواص آن جلوس در طبیخ آن وبدستور نطول آن جهت درد مفاصل وطلای آن وبدان ستور شستن بدن ان در حمام جهت جرب وحکه مجرب دانسته اند وبخور آن جهت زکام والتیام جراحات سریع الاثر وگویند چون ستور از ان بخورد هرگز فربه نشود جناب اقدس الهی در وصف اهل جهنم میفرماید قوله تعالی لیس لهم طعام الا من ضریع وبیان آن در تفاسیر مذکور است *

* ضرع * بفتح ضاد وسکون را وعین مهملتین بفارسی پستان وبهندی چوچی نامند * ماهیت ان معروف است وآن عضو عصبانی قلیل اللحم است که دران شیر تکون میباید از برای خوردن بچهٔ آن وبهترین آن فربه پرشیر از حیوان جوان فربه است که لحم آن نیکو باشد وزبون ترین آن برعکس آن * طبیعت ان سرد وخشک بالذات بسبب عصبانیت جوهر خود وبارطوبات بسیار * افعال وخواص آن چون نیکو هضم یابد صالح الغذا واگر هضم جید نیابد مولد خلط خام بلغمی است ردی از برای مبرودین ومرطوبین مصلح آن اناویه ومصطکی وخولنجان وبریان نمودن آنست ودر هر دو بین محتاج باصلاح نیست ومدر بول زنان وزیاده کنندهٔ شیر ایشان وجهت دفع خمار وکسیکه در معدهٔ او شرابی ویا اخلاط حادهٔ صفرا وبه یا حریفه موجود باشد *

* فصل الضاد مع الغين المعجمه *

* ضغیوس * بضم ضاد وسکون غین وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو وسین مهمله وضغابیس بفتح اول ودوم والف وکسر باء موحده وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله نیز آمده لغت عربی است وبفارسی سفچه نامند * ماهیت ان قثای کوچک وخربزهٔ نارس است ونیز نباتی را نامند که شبیه است بهلیون انچه از ان بر روی زمین ظاهر است سبز وانچه از ان زیر زمین است سفید وشیرین * افعال وخواص ان برگ آن قاطع باه وبیخ آن که در زیر زمین وسفید وشیرین است محرک باه ومأکول آن سر حدت صفرا است وبجهت نیکوئی طعم در کشک وماست داخل میکنند ومیخورند

* فصل الضاد مع الفاء *

* ضفدع * بفتح ضاد وسکون فا ودال وعین مهملتین بفارسی وزغ وبشیرازی بک وبترکی قرباغه وبهندی مینڈک نامند * ماهیت ان معروف است حیوانی است که در زیر زمینهای نمناک وآبهای استاده وجویهای بسیار بهم میرسد بری وبحری ونهری میباشد وازمطلق آن مراد نهری است وبری آن از سموم قتاله است * طبیعت اقسام ان در سوم سرد ودر اول خشک راهل آنست که خالی از حرارت قویه نیست * افعال وخواص نهری ان سموم است از قبیل دفع فاسد بافسد ومضمضه بطبیخ نهری آن جهت درد دندان وخضاد شق کردهٔ آن جاذب پیکان وخار وامثال آن وسموم

کزلک کان بقوت و قاطع سیلان خون و التیام دهند ۵ زخمها خصوصا د رو رهو خته لحم آن و با زفت ترجهت داء الثعلب وطلای آن قالع دندان است بی الم و وجع و مانع سوزانیدن آتش و دماغ محرق آن قاطع نزف الدم اعضا و نفوح آن قاطع رعاف و با ستور طلای آن بر پیشانی و جمعی که طلای خون آنرا مانع برآمدن موی دانسته اند اصلی ندارد و گفته اند چون را ن ضفدع را بریسمان بندند و کسیکه الماس خورده باشد بلع کند پارهای الماس بدان چسپد و برآید و چون اطراف و احشای آنرا اندا خته با پیه کرده بزهره ا پخته روغن آنرا جمع کنند جهت بواسیر حار مجرب دانسته اند و قسمی از ضفدع که دریا ها اشجار بهم میرسد سبز بسیار کوچك چون آنرا با هموزن آن دانهٔ پنبه بسوزانند اکتحال آن جهت نزول آب از مجرب است و مضمضه بطبیخ آن جهت وجع اسنان و گفته اند چون آنرا بد و نصف شق کنند یکی را در آفتاب و یکی را د رسایه خشك نمایند آنچه در آفتاب خشك شده است سم است و آنچه در سایه مداوای آن و هرکه ضفدع اجامی سبز یا زرد و یا سیاهی از هر صنف که باشد و با سرخ اجری را بخورد ادرار دو رو منی و قلت آن عارض کرد د پس بدن او سیاه کند شود و بسا است که متورم کرد د و قی و ورم احشاء درد دل بهم رساند پس بمیرد وگاه از خوردن زرد و سیاه آن سقوط اشتها اولا پس جشای حامض و فساد رنك بدن و قی و غثیان و وجع فواد و ورم شکم و ساقین بهم رسد و مداوای آن قی فرمودن با آب و املح و آب شبت مطبوخ با ملح بحدیکه نقی حاصل کردد و بحمام رفتن و آشامیدن سکنجبین و اسفید باجات با دارچینی و دوای الکرکم و دواء اللك و آشامیدن شراب و هرکه خلاصی یابد ازان کم است که اورا استسقا و یا سقوط اسنان عارض نکردد

* فصل الضاد مع المیم *

* ضمران * بفتح ضاد و کسر میم و فتح راء مهملة والف و نون و آنرا ضیروان و ضروان و ضومران نیز نامند * درماهیت آن اختلاف است اکثری آنرا شاهسفرم شیرازی دانسته اند و رنك آن سبز است نه چون کرمانی و بعضی فودنج نهری و بعضی حماحم و بعضی گفته اند کیاهی است که دربادیه میروید و درحجاز کثیر الوجود و خوشبو و حاد الرائحه و بعضی گفته اند نوعی از شیح است که صنفی از قیصوم باشد و بسیار خوشبو و بهترین آن تازه خوشبوی آنست * طبیعت آن گرم و خشك در دوم و بعضی سرد دانسته اند * افعال و خواص آن کثیر المنافع از برای امراض بارده و زکام و ضماد آن جهت تلاع و سوختگی آتش و بوئیدن آن که گلاب بران پاشیده باشند مقوی دماغ محرور المزاج است

* باب شانزدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها طاء مهملهٔ مشاله است *

** فصل الطاء مع الالف **

* طالیسفر * بفتح طا و الف و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله و فتح فا و راء مهمله * درماهیت آن اختلاف بسیار است بعضی گویند آن پوست درختی است که از بلاد هند آورند اندك از دارچینی ضخیم تر و صلب تر با اندك حدت و خوشبوئی کمی و اشقر و چون کهنه کردد مائل بسیاهی شود و گفته اند عروقی است باریك بیرون آن اغبر و اندرون آن زرد و بوی آن شبیه ببوی زعفران و با عفوصت و تلخی و شاید زرنب باشد که بهندی طالیس پتر نامند و آن برک درختی است باریك بیرون آن اغبر و اندرون آن زرد رنك * طبیعت آن مختلف القوی با جوهر ارضی غالب معتدل در کرمی و سردی و مائل بحرارت و خشك در سوم و بعضی گرم و خشك در دوم دانسته اند * افعال و خواص آن جهت لقوه و فالج و نفث الدم و نزف الدم و حبس مهلات و اسهالات دموی و قروح امعا و مضمضه بطبیخ آن با سرکه

جهت درد دندان و نگاه داشتن آن در دهان جهت قلاع سفید آن و ضماد آن خشک کننده دانهٔ بواسیر مقعد او شربت آن تا یکمثقال بدل آن چهار دانگ وزن آن کمون و نیم وزن آن ابهل و گویند بدل آن بوزن آن سنبل و نیم وزن ساذج و گویند ابهل و مقل مساوی آن مضر ریه مصلح آن عسل است *

طالیقون

* طالیقون * بفتح طا و الف و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم قاف و سکون واو و نون لغت یونانی است و بعربی صفر و بفارسی مس است و روی عبارت از انست جهت آنکه در معدن مس بهم میرسد بدون صناعت بشری * ماهیت آن مصنوع و غیر مصنوع میباشد غیر مصنوع آن مسی است زرد رنگ شبیه ببرنج مصنوع مرکب از مس و روح توتیا و از تافتن بآتش و کوفتن بمطرقه سیاه نمیشود و بخلاف سائر اقسام مس و مصنوع آن مسی است که مکرر گداخته در بول اطفال و که در ان اشنان سبز جوشانیده باشند ریزند و چون قدری رصاص اضافهٔ آن کنند آنرا نحاس صینی نامند و گویند جسد یست مصنوع از اجساد سبعه که طلا و نقره و مس و آهن و سرب و قلعی و روح توتیا که بفارسی هفت جوش و بهندی کا نسه نامند * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن با قوت سمیت و چون منقاشی از ان سازند و موی را از ان بکشند دیگر بر نیاید و چون قلابه از ان سازند هیچ ماهی از ان خلاص نشود و چون گرم کرده در آب اندازند هیچ حیوانی از ان آب نخورد و چون از ان آئینه سازند و در خانهٔ تاریک صاحب لقوه دائم در ان نظر کند رفع علت آن شود -

طاووس

* طاووس * بفتح طا و الف و دو واو اول مضموم و دوم ساکن و سین مهمله بهندی مور نامند * ماهیت آن طائریست معروف خوشرنگ بالوان مختلفه و براق و دم آن بسیار بلند و چتری چون بر دارد بلند کند و آواز آن شبیه بآواز گربه و نر آن بزرگتر از مادهٔ آن و خوش رنگ و خوش منظرتر از مادهٔ آن و دم مادهٔ آن کوچکتر و مادهٔ آن در سالی یکبار تخم گذارد * طبیعت گوشت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن بغایت صلب و غلیظ و بطیء الهضم و مولد خلط غلیظ کثیف و گویند مقوی معده است و آشامیدن مرق اسفیدباج آن جهت درد پهلو و ذات الجنب مفید و خوردن گوشت و پیه آن مقوی باه و مرقهٔ لحم آن که با سداب پخته باشند جهت درد معده بارد و قولنج و ریاح غلیظه و درد مفاصل و بدستور نطول آن و طلای پیه آن بر کمر و ذکر و مقعده محرک باه و طلای پیه گداختهٔ آن با آب سداب و عسل جهت قولنج و درد معده و طلای خون آن با انزروت و ملح جهت قروح خبیثه که بیم اکله باشد و طلای سرگین آن با قوت جلاء بسیار و جهت ثآلیل و رفع جمیع آثار و طلای استخوان سوختهٔ آن جهت کلف و تغیر رنگ برص مفید و آشامیدن زهرهٔ آن بقدر دو دانگ بتنهائی و یا با سکنجبین و آب گرم جهت حبس اسهال و ذوسنطاریای مزمن و طلای آن با سرکه جهت گزیدن هوام و قروح و رفع آثار و با انزروت جهت قلع بیاض و ذرور سوختهٔ آن ملحم جراحات و سنون آن مقوی دندان و جالی آن و گویند چون دنبالهٔ آنرا در کوزه کرده بسوزانند از صد مثقال آن قریب یکمثقال فلزی شبیه بطلا بهم میرسد و اکتحال آن در رفع بیاض عین و امراض آن از مجربات است و گوشت آن بسیار گرم مصلح آن ابازیر و گفته اند مصلح آن همچنین گوشت هر حیوانی که صلب و ثقیل باشد آنست که بعد از ذبح سنگی سنگین بقدر ثقل آن حیوان بر پاهای آن بندند و معلق بیاویزند یکروز یا دو روز تا سه روز پس پاک نموده شسته با سرکه مزوراً طبخ دهند و با روغن تناول نمایند و باید که غیر صاحبان قوت معده و مرتاضان نخورند و گویند که از خواص آنست که چون طعام مسموم را بینند برقص و فریاد آید و نظر کردن آن بر طعام مسموم باعث کسر قوت سمیت آنست

* فصل الطاء مع الباء الموحدة *

طباشیر

* طباشیر * بفتح طا و باء موحده و الف و کسر شین معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله بهندی بنس لوچن و تباکیر نامند * ماهیت آن چیزی است شبیه بکرهای نی که از جوف نوعی از نی که بزبان هندی ترله بانس نامند و از نی قویتر و از بانس کلان باریکتر و نازکتر و کرههای آن دورتر و رنگ آن وقت دوست میشود و در طرف رنگپور و نواح سلهت که در سمت مشرق و شمال مرشد آباد واقع اند بسیار بهم میرسد و در این ملک کاغذ باد از همین بانس میسازند و آن در ابتدا رطوبتی است رقیق و بتدریج منعقد میگردد و آنچه از آن در جوف آن انعقاد یافته و نی آن خود بخود شکافته و یا مردم شکافته برآورده باشند شبیه بعقدهٔ کرهٔ نی و استخوان نرمی است و چون در آب اندازند سخت تر گردد و بعد خشک شدن سفید صاف و بعضی آن شفاف باشد و این بهترین اقسام است و این را بهندی بنس لوچن گویند و آنچه از آن ریزه شده باشد بعد شکافته شدن و یا خوب منعقد نشده باشد آنرا کوبیده خمیر کرده قرصها سازند سفید غیر شفاف نرم زود شکن میباشد و در آب حل میگردد و این در مرتبهٔ دوم است از خوبی و شنیده شده که گاهی برای سهولت اخذ آتش در نیستان آن میزنند و یا آنکه خود بخود آتش در آن می افتد و نیها سوخته و شکافته طباشیرها برآمده بعضی سوختهٔ ریزه شده و بعضی نیم سوخته و بعضی ناسوخته درست در میان نیهای سوخته و خاکستر افتاده میباشد بعد سرد شدن دانهای طباشیر خوب آنرا چیده برمی آورند و آنچه ریزه شده و یا سوخته است علیحده نموده کوبیده با آب سرشته اقراص ساخته خشک مینمایند این بعد از آنست در خوبی و آنچه سوخته و ریزه شده است علیحده کوفته اقراص میسازند و این خوب سفید نمیباشد بلکه خاکستری رنگ است و خالی از بورقیت و حدتی نیست و آنرا مغشوش بکرده استخوان سوخته و میده کوفته مینمایند و فرق با غبرت و سیاهی رنگ و ثقل آنست * طبیعت آن در دوم سرد و در سوم خشک و خشکی قسم اول از دوم کمتر و دوم از سوم و شیخ الرئیس مرکب القوی دانسته با قوت قابضه * افعال و خواص آن مفرح و مقوی دل حار و بارد و معده و جگر حار و مسکن التهاب و عطش و قاطع قی صفراوی و اسهال دموی و حار و محلل و مجفف رطوبات باردهٔ مرخیهٔ معده و جهت اورام حارهٔ چشم و خفقان و غشي و تقویت اعضای ضعیفه از حرارت و حمیات حارهٔ حاده و عطش مفرط و خلعهٔ خار با آب سرد و جهت قلاع و بثور و قروح خصوص بثور و قلاع دهان اطفال شربا و ذرورا تنها نیز و یا با اندک برگ گل سرخ و نبات سفید و ذرور آن جهت استحکام دندان و سوختگی آتش و با سکنجبین جهت رفع توحش و غم و کرب و التهاب معده و سعوط آن با روغن بنفشه جهت تقویت باصره مجرب المضار مداومت آن مضر باه و مصلح آن مصطکی و عسل و گویند مضر ریه مصلح آن صمغ یا عناب و یا عسل و مصلح آن در مبرودین تعدیل آن بزعفران مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن بوزن آن تخم خرفه بود اده و نصف آن سماق و گل مختوم و صندل سفید و این بهترین بدلهای آنست و گویند بدل آن کاغذ مصری سوخته و عصارهٔ لحیة التیس و تخم کاسنی و به وزن آن تخم خیارزه و چهار وزن آن بزر قطونا است و در قرابادین کبیر جوارشات و حب و سفوفات و اقراص و لعوقات طباشیر ذکر یافت

طباق

* طباق * بضم طا و فتح باء موحده و الف و قاف بلغت اندلس طباق و بیونانی قونیزا و بفارسی اسپرغم بیابانی نامند * ماهیت آن نباتی است که در اندلس قبل از آنکه غافث یافت شود بجای غافث بشبه آن استعمال مینمودند و در جوزا بهم میرسد و دو نوع میباشد کبیر و صغیر کبیر آن بقدر قامتی و برگ آن شبیه ببرگ زیتون و از آن اندک بلندتر و باریکتر و نازکتر و مزغب و با چسپندگی و سهوکت و کراهت رائحه و تلخی و تندی و شیرینی و این را طباق منتن و شجر البراغیث نیز

نامند جهت آنکه از افتراش برگ آن براغیث وهوام میگریزند وصغیر آن بقدر یکشبر وبرگ آن نرم زود شکن وگل آن مائل بزردی ونرم وبی بو وبا اندک شیرینی وابن کریه الرائحه نیست مانند آن * طبیعت آن گرم وخشک در آخر دوم ودر سوم نیز گفته اند وگرمی آن زیاده از خشکی آن وقوت آن تا مدتی میماند * افعال وخواص آن گل صغیر آن مقوی کبد وجهت ارجاع آن وتفتیح سدد وازالهٔ تهبج ونفخ حادث از ضعف وادرار طمث وتفتیت حصاة ودفع سموم خصوص سم عقرب شربا وضمادا وطبیخ وعصارهٔ گل وبرگ آن مسهل اخلاط محترقه برفق وجهت یرقان ومغص واوجاع رحم وحمیات کهنه وجرب وحکه وادرار طمث واخراج جنین بقوت وبدستور جلوس در ان مقدار شربت آن تا دو مثقال وچون گل تر وتازهٔ آن را در زیت طبخ دهند وبنوشند جهت نافض وقشعریرهٔ حمیات دوریه نافع وضماد برگ صغیر آن جهت صداع وجراحات ونهش هوام وبا سرکه جهت صرع بلغمی وبا زیت جهت کزاز ورفع تب‌ها وجرب وحکه وافتراش برگ آن خصوص منتن آن جهت گریزانیدن هوام وپشه وقتل کیک وبدستور تدخین بدان وحمول عصارهٔ آن مسقط جنین در ساعت ومنفی ازان که تریب بآب میروید وساق آن غلیظ ما بین کبیر وصغیر ودران رطوبتی که بدست بچسپد نیست وثقیل الرائحه تر وبدبوتر از هر دو صنف وضعیف العمل تر از هر دو واست

* طباهیج * در قرابادین کبیر مذکور شد

* فصل الطاء مع الحاء المهملة *

طحال

* طحال * بکسر طا وفتح حا والف ولام لغت عربی است وبفارسی سپرز وبهندی تلی نامند بکسر تاء مثناة فوقانیه وکسر لام مشدده ویاء مثناة تحتانیه * ماهیت آن معروف است که عضوی است نرم سخیف کبود رنگ واقع در جانب چپ زیر قلب وآن اوعیه سودا متولد در کبد است برای ریختن بدری ازان بعد دفع فضول ازمعده برفم معده واز معده جهت انتباه آن بجوع وبرای دباغت معده ورد اخل شدن قدری ازان در خون برای تغذیهٔ بعض اعضای صلبیه چنانچه بتفصیل در کلیات فن طب مذکور است وتکون آن از دم سوداوی است وآنچه میگویند که فرس طحال ندارد نیست چنین مانند آنکه میگویند که شتر زهره ندارد وآن مثل است برای سرعت وجلادت فرس وعدم جرأت وجسارت شتر بهترین آن حیوان فربه جوان اهلی است جهت آنکه رداءت آن کمتر است از حیوان بیری وشیخ الرئیس گفته بهترین همه طحال خنزیر است وطحال طیور بدترین همه * طبیعت آن بارد یابس * افعال وخواص آن بطئ الهضم ردی الکیموس مولد خون سوداوی ودرور خون خشک آن ملصق وقاطع نزف الدم جراحات تازه مصلح رداءت آن خالص نمودن از عروق وبا روغن بسیار دنبه وپیه پختن وبالای آن شراب رقیق آشامیدن است بدانکه طحال از اعضای مفرده است یعنی در بدن هر حیوانی از یک طحال بیش نیست ولیکن اطبای فرنگ میگویند که بندرت متعدد نیز دیده شده ودر بدن بعضی حیوانات تا پنج عدد وشنیده شده که اطبای فرنگ شکم سگی را شکافتند در جوف آن پنج عدد طحال یافتند ونیز شنیده شده که طحال سگی را بریده برآوردند وبازآنرا ملتئم ساختند وآن سگ تا مدتی زنده بود

طحلب

* طحلب * بضم طا وسکون حا وضم لام وباء موحده بروزن قنفذ وبکسر اول وسوم نیز آمده بروزن زبرج لغت عربی است وبسریانی طحلیا وبیونانی اویسون وبرومی برونیا وبفارسی جغرابه وجامه خواب بک وبشیرازی جل بک وباصفهانی جل وزغ وبهندی هوال نامند ودر بنگاله معروف بکائی است وکسیکه آنرا بهندی کنیال دانسته محض توهم است جهت آنکه کنیال طحلب الصخر است که خرا زالصخر باشد نه طحلب الماء * ماهیت آن سبزی است که بالای آبها حوض

آبهای ایستاده که آفتاب بر آنها نتابد مانند غدیرها و آب جویها و حوضها تکون مییابد و سه قسم میباشد آنچه ممتد بر روی زمین
متفرق است مسمی بخرء الما و طحلب لیفی است و آنچه مانند ریشها متصل بهم و بر لب جویها بسیار میباشد غزل
الماء نامند و آنچه متراکم مانند نمد باشد خروع الضفادع گویند و در آبهای ایستاده تکون می یابد بهترین آن آنست
که در آب شیرین تکون می یابد * طبیعت آن در دوم سرد و تر و باقوت قابضه و قبض نوری آن زیاده از بحری است
* افعال و خواص آن ضماد آن بتنهائی و یا با آرد جو جهت حبس الدم از هر موضعی که باشد و باد سرخ و تحلیل اورام
حاره و تپهای حاره و نقرس و قیلا و فتق اطفال و چون در روغن زیتون بجوشانند در تلیین عصب قوی الاثر و چون در
روغن زیتون بجوشانند و بلع نمایند و آب گرم بالای آن بنوشند و قی کنند در اخراج زلوی در گلوی چسپیده مجرب و آشامیدن
خشک آن حابس اسهال مراری و آشامیدن نوع دوم آن مقدار یکدرم با سه چهار دانه فلفل و قلیلی تنباکوی خشک که
همه را با آب غلیان نرم نموده حب بسته صبح ناشتا فرو برند جهت طحال حادث از کثرت خوردن بقول نافع تا که دفع گردد
و مرجه بزر روی سنگهای دریا متکون شود بسیار قابض طلای آن حابس سیلان خون اعضا است *

* فصل الطاء مع الخاء المعجمة *

* طخشیقون * بفتح طا و سکون خا و کسر شین معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم قاف و سکون واو و نون طخشیقون
نیز نامند بمعنی قوسی است * ماهیت آن دوائی سمی است از جملهٔ یتوعات که در بلاد ارمن پیکان را با آن آب میدهند
زخم آن کشنده میباشد برگ و نبات آن شبیه ببرگ کبر و پر شیر و بغایت تند * افعال و خواص آن ضماد آن جهت
توبا نافع و گویند حلتیت با د زهر آنست شرباً و ضماد کردن بر موضع جراحت آن * فصل الطاء مع الراء المهملة *

* طراثیث * بفتح طا و را و الف و کسر ثاء مثلثه و سکون یاء مثناة تحتانیه و ثاء مثلثه بمعنی زب الارض و زب الریاح
است و زب بمعنی ذکر است * ماهیت آن نباتیست خشبی شبیه بفطر و در زمین فرو رفته و سرخ و سفید میباشد و گیاه آن
مانند برگ پیچید و منبت آن بیشتر نخود زارها و زیر درختان و سرخ آن شیرین طعم و قابض و ماکول و سفید آن تلخ و غیر
ماکول * طبیعت آن در سوم سرد و خشک * افعال و خواص آن بسیار قابض و قاطع و حابس اسهال و سیلان خون
و عرق و مقوی کبد و معده و رادع و مانع استرخای آن و جهت اعیا و ردع مواد حاره و تحلیل صلابات و تقویت مفاصل
مسترخیه شرباً و ضماداً و چون با شیر بز تازه دوشیده طبخ دهند و یا با دوغ ماست کاربیا شامند جهت استرخای معده و کبد نافع
مضر ریه مصلح آن شکر و مخشن جلد و مصلح آن بزرقطونا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن ثلث وزن آن عفص و دو ثلث
آن قرظ و نصف وزن آن قشر بیض محرق و عشر وزن آن و بقولی بوزن آن صمغ عربی است و اقاقیا نیز بوزن آن گفته اند

* طراشنه * بفتح طا و را و الف و شین معجمه و فتح نون و ها و آنرا جعفریه و عشبة العجول نامند * ماهیت آن غافقی
گفته نبات آن دو نوع میباشد یکی برگ آن شبیه ببرگ شلغم بری و از آن نازک تر و مشقق و مجعد و در سبزی شبیه ببرگ
کلم و بران غباری سفید رنگ و ساق آن تا قریب بیک قامت و بر بالای آن شعبهای کوچک و بر اطراف آنها گلهای زرد مانند
گل طباق یا گل کاستی و بیخ آن سفید با شعبهای بسیار و صنف دوم نیز شبیه بدان و سبزی آن مائل بزردی و ساق آن از آن
کوتاه تر و باریکتر و شاخها و شعبهای آن زیاده منبت آن آجام و مواضع رطبه * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و
خواص صنف اول آن اکتحال عصارهٔ آن رافع بیاض عین و در آن امر قوی الفعل و آشامیدن عصیر نبات آن دافع نفخ و ضعف

کهن وطحال را مستعد ادرین رجال وصنف دوم نیز جهت رفع بیاض قوی الفعل و سریع الاثر ولهذا آنرا عشبة الجنون نامند *

طراغنون

* طراغنون * بفتح طا و را والف وضم غین معجمه وضم ثاء مثلثه وسکون واو ونون * ماهیت آن شیخ ابن بیطار نوشته که این نبات را رازی ذکر نموده وقوسی نامیده وگفته بعضی مردم آنرا قومی نامند ونبات آن شبیه بشاخی است وبرگ آن شبیه ببرگ نباتی که زعفران ثمر آنست وسرشاخ آن بزرگ وبرطرف آن ثمری سیاه رنگ وآن نبات را میخورند ورازی گفته حشیشی است که درمیان گندم میروید وآنرا ملت می نامند وصاحب فلاحت گفته که شاخی است کوتاه بسیار سبز گاه با برگ نازک باریک طولانی میباشد وگاهی بی برگ وعروق آن طولانی غلیظ اغبر وپوست آن نیز غلیظ وبرسرشاخ آن ثمری شبیه بجوز القطن ودرمیان آن تخمها وآنرا میخورند ولذیذ وخوشبو است وبیخ آن شیرین وآنرا با شاخ آن میخورند * افعال وخواص آن اکتحال آن جهت منع کثرت دموع عین وخاییدن وخوردن آن نیکو کنندهٔ بوی دهان است *

طراغین

* طراغین * بفتح طا و را والف وکسر غین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون وبعضی آنرا طرغاین وبعضی سقونیوس نامند * ماهیت آن نباتی است کوچک بر روی زمین بقدر یک شبر وزیاده وکمتر از آن وبی برگ وبرشاخهای آن ثمری بقدر دانهٔ گندم وشبیه بحب انگور کوچکی واطراف آن نیز وکثیر العدد * طبیعت آن گرم وخشک وسرد وخشک نیز گفته اند وبانوت قابضه * افعال وخواص آن آشامیدن ده دانهٔ آن با شراب جهت اسهال وسیلان رطوبات رحم مزمنین نافع وبعضی مردم آنرا کوبیده وحبوب یا اقراص ساخته عند الحاجت استعمال مینمایند *

طراغیون

* طراغیون * بفتح طا و را والف وکسر غین معجمه وضم یاء مثناة تحتانیهٔ مشدده وسکون واو ونون لغت یونانی است بمعنی شبیه به بیش جهت آنکه رایحهٔ برگ آن در خریف مانند بیش میباشد * ماهیت آن دو قسم است یکی بزرگ وبرگ وساق آن مانند اسقولوقندریون وباندک زغبی وصمغ آن مانند صمغ عربی ودرجزیرهٔ اقریطش بسیار بهم میرسد ودوم کوچکتر از آن ودرسواحل دریا بهم میرسد وبی برگ وبسیار بلند نمیشود وبرشاخهای آن دانهای سرخ بسیار بقدر گندم می ومرد وسر آن باریک * طبیعت آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن یک مثقال ازهرد ونوع آن با شراب مفتت حصاة ومدر حیض ومخرج جنین شربا وحمولا وضماد آن جاذب خار وپیکان از بدن وکوچک آن قابض وجهت حبس اسهال وسیلان حیض وباقی سیلانات شربا وازده دانهٔ آن تا ده دانه نافع است *

* طرخون * بضم طا وبفتح نیز آمده وسکون را وضم خاء معجمه وسکون واو ونون معرب ترخانی فارسی است وبسریانی طرخونی وبرومی ارسیطون وبیونانی میورسینه نامند * ماهیت آن نباتی است معروف دربلاد ایران خصوص درفارس ودرشیراز کثیر الوجود ومانند سبزیهای دیگر از نعناع وپودنه وجرجیر که تره تیزک ومانند اینها با نان وپنیر وغیره میخورند وبری وبستانی میباشد ونبات آن هم از تخم وهم از قلم شاخ آن بهم میرسد وطعم آن حدت وقبوضت وعفوصت واندک حلاوتی است وخاییدن آن ناشتا بتنهایی فی الجمله خدارتی در زبان بهم میرساند ولهذا بعضی مردم پیش از آشامیدن مطبوخات مسهلهٔ بشعه میخایند طعم آنها خوب محسوس نمیگردد وطعم برگ نورسته بید ترش شده که بهندی گمب بید وکویته نیز نامند فی الجمله شبیه بدان است ولیکن حدت ولطافت زاید ودرکثافت وعفوصت بسیار برابر غالب وبیخ برگ آن تاتر ترحا است واهل فلاحت گویند که چون تخم اسفند را درسرگهٔ کهنهٔ بخیسانند تا مزاج گیرد پس بکارند طرخون میگردد ونیز اگر درمیان ترب کل اشنه بکارند طرخون میروید وبهترین آن بستانی تر و تازهٔ آنست * طبیعت آن درسوم گرم وخشک

مخصوص برى آن وبستانى آنرا دراول گرم وخشک نيز گفته اند وبا قوت مجدره * افعال وخواص آن محلل رياح
واخلاط لزجه ومفتح سدد ومقوى معده ومشهى ومجفف ونا شف رطوبات وخائيدن آن خوشبو کنندۀ دهان ومخمرد ايقه
ومخدردهان وزبان وجهت قلاع نافع چون مدتى بعد از خائيدن در دهان نگاهدارند وجهت اصلاح هواى وبائى و
طاعون وچون آب تازۀ آن را با شراب کادى حل کنند وبنوشند جهت منع آبله وحصبه ومنع حدوث علل وبائيه نافع
وآشاميدن آب بعد از مضغ آن اند يند ما يد مضر محرورين وا کثار آن محرق خون وقاطع باه ومصلح آن بقول بارده ومخشن
سينه ومصلح آن عسل وبطئ الهضم ومصلح آن کرفس ومقوى فعل آن رازيانه است *

* طرفا * بفتح طاوسکون راء وفتح فا والف بفارسى گز وبهندى جهاو وبرومى موريقا وبسريانى عرا وبيونانى اريغابوشا
وبعضى گفته بيونانى مورسقى نامند * ماهيت آن چهار صنف ميباشد يکى درختى است عظيم وبرگ آن مانند برگ
سرو واين را بعربى اثل وثمر آنرا عذبه وبهندى نهى مائى ودرخت آنرا سال نامند دوم درخت آن نيز عظيم شبيه
باثل واين صنف برى است وبى ثمر وسوم کوچک برگهاى آن کم وگل آن سفيد مائل بسرخى ودرخوشه ونحل يعنى زنبور
عسل آنرا دوست ميدارد وثمر آن مانند مازوى بعطريت وخوشبو وبهندى اين را برى مائى گويند وچهارم ثمر آن بى
گل بهم ميرسد وبقد رحب شاهد انه وسرخ مائل بسبزى وصباغان ثياب را بآن رنگ مينمايند واين صنف در بلاد عراق
وفارس نميباشد وگفته اند دو صنف ميباشد بزرگ وکوچک بزرگ آنرا اثل نامند وبستانيست وثمر آن مدور وزعد به
نامند ودر حرف الف مع الثاء المثلثة مذکور شد وکوچک آن برى وآن مخصوص باين اسم است وشکوفۀ اين سفيد مائل
بسرخى وثمر آن مثلث شکل وگز مازج نامند وبهترين آن آنست که در کنارآبهاى شيرين رويد * طبيعت آن در اول
سرد ودر دوم خشک وبعضى در دوم نيز سرد گفته اند * افعال وخواص آن قابض وباندک قوت تجفيفى ورادع ومحلل
وطبيخ بيخ آن بازيت جهت جذام حادث از ورم سوم سپرز وسدۀ آن وباسرکه جهت يرقان حادث از ضعف مرارۀ وضبط
وحبس صفرا دران وجهت تفتيح سدد وورم صلب جگرکه هر روز سى و پنج مثقال آنرا بنوشند مجرب ومضمضه بطبيخ برگ
آن جهت تقويت لثه ودندان وآشاميدن آن جهت حبس اسهال ونزف الدم رحم ورفع سيلان وتجفيف رطوبات آن.
مجرب وآشاميدن عصارۀ برگ يا طبيخ لحا وباگل وبا تخم آن نرم وکوچک کنندۀ طحال صلب بزرگ شده خصوصا که درسرکه
وانبيذ طبخ نموده باشند وجلوس در طبيخ آن جهت نزف الدم مقعده ورحم وبواسير وشستن سربدان جهت رفع شپش
وصئبان که رشک نامند نافع وضماد برگ کوبيدۀ مطبوخ آن باسرکه جهت ورم حار وتحليل صلابت طحال خصوصا با اشق
وسکبينج وبيخ کبر وصبر وبدستور تکميد بدان جهت طحال ودرور خشک آن مجفف قروح رطبه وزخم آبله آتش ودخان
وبخور شاخ وبرگ آن جهت زکام واخراج زلوى در حلق مانده وخشک نمودن آبله وزخمهاى رطبه موثر وگرفتن بخور
برگ آن سه دفع ساقط کنندۀ دانۀ بواسير وقليل وخاکستر چوب آن با قوت جاليه ومجففه وحمول آن جهت استرخا وخروج
مقعده وذرور آن جهت قروح رطبه وسوختگى آتش وثمر آن جهت نفث الدم مزمن وتقويت لثه مسترخيه وفساد هوا
وگزيدگى رتيلا وآشاميدن آب وطعام درظرف مصنوع چوب آن جهت طحال مفيد بدل آن اثل است *

* طريخ * بفتح طا وکسر را وسکون ياء مثناة تحتانيه وخاء معجمه وآنرا بتارخ نيز نامند * ماهيت آن نوعى ماهى
است بقدر يکشبر واندک زياده بران وتاده وشبر نيز ويهن وسفيد رنگ وآنرا بفارسى حلوا ماهى نامند ودر بحيرۀ از

حبش از ناحیهٔ آذربیجان و دریای فارس و بحرین و بعض سواحل بنادر مانند پهولچری وغیره بهم میرسد فلس دار و کم استخوان و نازک و تازهٔ آن بسیار لذیذ و آنرا نمک سود نیز مینمایند و باطراف میبرند * طبیعت تازهٔ ان گرم و خشک در اول و نمک سود آن در آخر دوم * افعال وخواص ان مشهی و مبهی و جالی و مقطع بلغم معده و ملطف مواد غلیظه و جهت حمیات ربع و تحریک باه مبرودین و مرطوبین نافع و در بعض امزجه تلیین طبع و در بعض حبس مینماید و مضر محرورین و بهترین استعمال آن آنست که با روغن بادام یا کنجد مقشر تازه بریان نموده باشد بعد تنظیف تام از فلس و امعا و مراره وغیرها و پاک شسته و تازهٔ آن بهتر از نمک سود آنست

طرفریدوس

*طرفریدوس * بفتح طا و سکون را و فتح فا و کسر راء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم دال مهمله و سکون واو و سین مهمله * ماهیت ان دیسقوریدوس گفته عشبه کبیرالاغصان است شبیه بعصا و کماذریوس و برگ آن باریک است شبیه ببرگ نخود و در بلاد فلیقه کثیرالوجود است * افعال وخواص ان جهت نهش هوام نافع است

طرفولس

* طرفولس * بفتح طا و سکون را و ضم فا و سکون واو و ضم لام و سین مهمله لغت یونانی است * ماهیت ان قطعهای لطیف نافع است جهت جساوهٔ طحال و گفته اند خشک است

طریفلن

* طریفلن * بکسر طا و را و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم فا و لام و نون اسم یونانی است بمعنی ذو ثلثة اوراق * در ماهیت آن اختلاف است بقول اکثر آنست که اسمی است مشترک میان حندقوقا و نبات خصیة الثعلب و بعربی مراد از حومانه است و آن نباتی است ترب بذرعی و شاخهای آن باریک و سیاه شبیه باذخر و برگ آن مانند برگ حندقوقا و در هر شعبه سه عدد و گل آن بنفش و رایحهٔ آن شبیه بعصفر و بیخ آن دراز و صلب و تخم آن مائل بپهنی و با زغب و مستعمل برگ و تخم آنست * طبیعت ان در سوم گرم و خشک * افعال وخواص ان مفتح و مقوی معده و جگر و مدر بول و حیض و آشامیدن دو مثقال از برگ و تخم آن و از برگ آن سه مثقال بتنهائی با آب سرد جهت ازالهٔ صرع و شوصه و ابتدای استسقا و وجع رحم و عسر البول و یا سکنجبین جهت سپرز و سموم هوام و چون بکوبند نبات آن را با برگ و بیخ و عصارهٔ آن را بر نهش هوام ریزند وجع آنرا تسکین دهد و بدستور نطول طبیخ شاخهای آن و اگر بر عضو متقرح و یا بر عضو سلیم برسد در دو وجع کند و بگزد و بخورد آنرا آشامیدن سه برگ و سه دانهٔ تخم آن با شراب جهت حمی مثلثه و چهار برگ و چهار دانهٔ آن جهت حمی ربع بالخاصیة نافع و بیخ آن از ادویه تریاقیه و در معاجین کبار داخل مقدار شربت آن دو درم مضر گرده مصلح آن کثیرا است

طریقولیون

*طریقولیون * بفتح طا و کسر را و سکون یا و ضم قاف و سکون واو و کسر لام و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون لغت یونانی است بمعنی ذو ثلثة الوان قیل * ماهیت ان نباتی است بقدر شبری برگ آن شبیه ببرگ ثیل و از ان قویتر و گل آن در طرف صبح سفید و در نصف روز بنفش و در شب سرخ تیره و بیخ آن خوشبو و سفید و طعم و بوی آن مانند زنجبیل و غلط کرده کسیکه آنرا بیخ تربد دانسته * طبیعت ان در آخر سوم گرم و در آخر آن خشک * افعال وخواص ان مقوی معده و جگر و قاطع اخلاط باردهٔ و جهت خفقان و رفع سموم نافع و آشامیدن دو درم از بیخ آن با شراب جهت اسهال بطن و ادرار بول مقدار شربت آن تا دو درم مضر سفل مصلح آن کثیرا است بغدادی گفته از ادویهٔ سمیه است نزد اهل هند و آن را مریافان دانسته اند و جالینوس این دوا را ذکر نکرده

* فصـــــــــل الطاء مع الفاء *

طفشیل

* طفشیل * بفتح طا و سکون فا و کسر شین معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام بفارسی عدسی نامند * ماهیت ان

عدس مقشر است که در مرکه پخته باشند وا زاغذیهٔ قدیمه است * افعال وخواص آن قلیل الغذا ومقوی معده حار ومسکن حدت خون وصفرا وجهت تپهای مرکبهٔ بلغمیهٔ وصفراویه وقطع نمودن حیض وسلس بول نافع مضر امراض سوداوی واعضای عصبانی وقاطع باه مصلح آن شیرینیها است

* فصل الطاء مع اللام *

* طلح * بفتح طا وسکون لام وحاء مهمله درماهیت آن اختلاف است گویند موز است که بهندی کیله نامند وگویند نوعی از ام غیلان بغدا راست باصطلاح اهل بادیه وموز درحرف المیم مع الواوانشاء الله تعالی مذکورخواهدشد وام غیلان مذکورشد

* طلع * بفتح طا وسکون لام وعین مهمله بفارسی بهارخرما نامند * ماهیت آن شکوفهٔ درخت خرما است درابتدای ظهور وچون بمقدار یک شبر ویا کمتر ویا زیاده وبمدشبیه بماهی بی سر ودم عریض الوسط سروته آن باریک میباشد آن زمان غلاف آن منشق گردد وا زجوف آن خوشهٔ خرما سفید رنگ که درانتهای آن ازجوخرد تر وبرابر گردی مانند آرد باشد ظاهر گردد وبرآید وبتدریج درانتهای آن بزرگ ورسیده آن غلاف خشک وجدا گردد وبیفتد وآن غلاف را کفری وخوشهٔ خام تازه ازان برآمده را ولیغ وبفارسی درانتهای آنرا غورهٔ خرما وآن گرد را کشن ودقیق النخل خوانند وکشن درخت نر را تابماده نزنند بعدازانکه دوسه دانه ثمرنر آنرا درجوف ثمرماده گذاشته وبسته باشند خرمای آن بالیده وبزرگ وشیرین ولذیذ نمیگردد وازابتدای غورگی تاانتهای تمری مراتب واسط آنرا نامهای بسیار است ودرتمراکثری مذکورشد وصنف کفری درحرف الکاف مع الفا انشاء الله تعالی خواهدآمد وبهترین طلع ازبرای خوردن وقدا وی ازنخل نراست که درزمین وآبهای شیرین روئیده باشد ودانهای آن کوچک وپوست آن سفید بود وقبوضت آن کم وتلخی نداشته باشد * طبیعت آن دراول سرد ودردوم خشک * افعال وخواص آن مقوی معده وقابض طبع ومسکن حرارت وحدت خون وآشامیدن خشک آن بقدرنیم اوقیه جهت رفع تشنگی واسهال وتپهای حاره ونفث الدم ونزف الدم نافع ودیرهضم واکثارآن مولد قولنج وعسرالبول ودرد سینه ومصلح آن چربیها وگوشتها وشیرینیها وجوارشات مانند جوارش کمونی وفلافلی وزنجبیل مربا وعسل وکشن آن باحرارت لطیفه ورطوبت فضلیه ولهذا بغایت محرک باه مردان ومحرک شهوت زنان است

* طلاء * بکسرطا وفتح لام والف ممدوده * ماهیت آن آب انگورجوشانیده است که طبخ نمایند تادوثلث یا کمترازان برود وآنرا میبختج نامند وبعضی اعراب آنرا خمر گویند وبعضی گویند آب انگوریست که طبخ دهند تاآنکه نصف آن ویا بیشتر ویا کمتربرود وغلیظ مائل بسیاهی گردد وآنرا طلا ازجهت آن نامند که اعراب درجرب شتران باقطران وزفت میمالند وبعضی همه اقسام خمر را بدین نام مخصوص میدارند وبعضی مثلث را * طبیعت وافعال وخواص آن نیز قریبه بخمر ومثلث است وذکریافت ومی یابد انشاء الله تعالی *

* طلق * بفتح طا ولام وقاف درآخروسکون لام غلط است وبکسرطا نیز آمده معرب ازتلک فارسی وبعربی کوکب الارض وعرق العروس وبسریانی فتح جشما وکوکبا ازعانیزگویند وبیونانی چشما رون وفلون واسطر وبمعنی کوکب یعنی کوکب الارض وبرومی غوقوطیه وبفارسی ابرک وبهودل نیز وبهندی ابهرک نامند * ماهیت آن جسمی معدنیست متکون که اززیبق خالص وکبریت قلیلی غالب برآن ارضیت ویبس وفاعل انعقاد آن برودت وسه صنف میباشد یمانی واندلسی وهندی وبهترین همه یمانی است وآن سفید نقره رنگ شفاف وبراق صفایحی است که خوب ورق ورق گردد واوراق آن بزرگ ونازک سفید براق صدفی باشد ومائل بسیاهی نباشد وبعدازان درخوبی هندیست وآن درسفیدی

و نازکی کمترا زیمانیست و اندلسی که مغربی نیز نامند از همه پست تر و اوراق آن نازک نمیکردد و رنگ آن با کمودت و نیز کفته اند دو صنف میباشد یکی صفائحی و ورق ورق میکردد و دوم مانند سنگ حص و معدن آن جزیرهٔ قبرس است و در هند معدن آن بعض جاها است مانند نواح عظیم آباد و میکویند که احیانا در بعضی قطعهای آن قلیلی سیماب برمی آید و مستعمل از ان محلوب و محلول آنست و چون بتنهائی احراق نمی یابد لابد بیا لابد با نوشادر و کلس البیض احراق مینمایند و دستور حلب و حل و احراق آن درمقدمه مذکور شد * طبیعت آن در دوم سرد و در آخر سوم خشک و در اول سرد و در دوم خشک نیز کفته اند * افعال و خواص آن آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه جهت اسهال دموی و کبدی و نزف الدم همه اعضا و رحم و ذوسنطاریا و تپهای حاره و ریزانیدن سنگ کرده و مثانه و با عسل جهت سرفهٔ کرم و مغسول آن با آب بارتنک جهت نفث الدم سینه و رحم و بواسیر بعد یل و طلای آن جهت قروح رطبهٔ تضیب و اعضای عصبانی و اورام حارهٔ پستان و خلف اذن و بواسیر و حکه و جرب متاکیر و سائر اعضای رخوه و جذام متقرح و رفع آثار شیا هی جلد بغایت موٴثر * المضار آشامیدن آن مطلق با خطر و مضر سپرز و کرده مصلح آن کثیرا و تخم کرفس و استعمال آن با عسل رافع تشبث آنست باعضای باطنی مقدار شربت آن تا نیم مثقال و چون محلوب آن را مانند غبار سائیده و مکرر با آب خالص غسل نموده و با صمغ عربی و آب حل کنند در اعمال نقاشی و مانند آن بهتر از ورق نقره است و چون در ان زعفران اضافه نمایند مانند ورق طلا محلول باشد و با زنکار زمردی رنک و با عصفر دستقی رنک کردد و چون با شب یمانی و خطمی و مغره و سرکه و سفیدهٔ تخم مرغ بر اعضا طلا کنند مانع سوزانیدن از آتش شود و ادل صناعت طلق را مطهر تلعی میدانند هرکاه با آن کل اخته شود و دستور حلب و حل و احراق و دهن و اقراص کوکب در تراباذین ذکر یافت *

* فصل الطاء مع الياء المثناة التحتانية *

* طیرانه * بفتح طا و سکون یا و فتح راء مهمله و الف و فتح نون و هاء و طشیر و طشور نیز آمده * ماهیت آن نباتی است مانند فطر و بزرکتر از ان و در رشب مانند چراغ میدرخشد و تر و تازهٔ آن سفید و زرد و خشک آن سرخ رنک منقطع می کردد از ظروف مانند اسفنج قطعهای سرخ و رطوبت آن بدبو و منبت آن اکثر زیر درخت بلوط و زیتون و در سالی که باران بسیار شود بیشتر میروید * طبیعت آن کرم و خشک در چهارم * افعال و خواص آن نفعی از ان تا حال ظاهر نشده و از سموم قتالهٔ قویه است حتی بوئیدن و لمس نمودن آن و اجتناب از ان واجب *

* طین * بکسر طا و سکون یا و نون بفارسی خاک و بهندی متی و بسریانی چشما نامند * ماهیت آن معروف است بهترین آن طین حر یعنی خالص از آمیزش ریک و شوره و کبریت است که از آب شیرین باشد و آنرا حر ازین جهت نامند و بفارسی خاک رست نامند و لطیف ترین اطیان آنست که از آب شیرین جاری ته نشین شده باشد و طین نیل مصر بهترین اطیان انهار است * طبیعت آن مطلقا سرد و خشک مکر خاک بلد مصطکی و خاکی که درمیان نمک بهم میرسد و یا مدتی در نمک مانده باشد و خاک دریای شور و آبهای تلخ و کبریتی و شبی و امثال اینها که همه کرم و خشک اند * افعال و خواص آن جمیع اقسام آن قابض و مجفف و جالی و مسدد و حابس اسهال و محلل اورام و مسکن التهاب و کرمی معده و مقوی اعضای مسترخیه از سواری بسیار و حرکت عنیفه شربا و ضمادا و طلاء بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبهٔ هر علت و آشامیدن آن جهت سل نفث الدم و سحج امعا و کزیدن ارنب بحری و ذراریح و سموم هوام و تسقین بدان جهت سحج امعا و طلای آن

جهت نهش افعی وکلب کلب وبا سرکه وروغن گل سرخ جهت تحلیل ورم حار وچون خاک حر را با آب شیرین سرشته خشک نمایند ودر آبهای گل ر شور حل کنند وبگذارند تا ته نشین گردد خالص وشیرین را اصلاح فساد آنها نمایند وچون با آب تلخ وشور ممزوج نموده عرق کشند عرق آن شیرین برآید وخاکی که مدتی آفتاب بران تابیده باشد طلای آن جهت استسقا وتقویت اعضای مسترخیه رطبه وباسرکه جهت گزیدن هوام بیعدیل وغسل سربدان منقی اوساخ آن ومقوی موی ورادع زکننده آن وخاکی که آتش بسیار دیده باشد مانند خاک اجاغ بسیار مجفف ومنقی بشره وجالی بهق ورافع خشونت بدن وحکه وباسرکه جهت گزیدن زنبور وباقیروطی جهت خنازیر وتحلیل صلابات وطلای خاک تنور با نمک وسرکه جهت رفع کچلی سر اطفال مجرب وخاکی که در نمک مدتی مانده باشد وخاک ظرف گلی که دران نمک میگذارند جهت تحلیل اورام بارده وانتشار ماده دماميل وبثور نافع وبا بول بز یا شتر یا گاو محلل استسقا وضماد گاه گل با سرکه جهت گزیدن عقرب وهوام وتحلیل اورام حاره وچون گلاب بران بپاشند وببویند مقوی دل ودماغ ورافع خفقان وغشی والتهاب وعرق گاه گل که با گلاب وعرق گاوزبان وامثال آن بکشند جهت تقویت قلب ورفع خفقان وضعف معده حار بسیار مفید وطلا وضماد خاک رود نیل که هنگام زیادتی آن و بعد کمی آب خشک شده باشد مقوی اعضا ومحلل اورام مزمنه ورافع استرخا ولاغری حادث از کثرت نفث الدم ودر احادیث منع بسیار از خوردن طین وارد است مانند این حدیث که قال رسول الله صلی الله علیه وآله لا تاکلوا الطین فان فیه ثلثة خصال تورث الداء وتعظم البطن وتصفر اللون وقال صلی الله علیه وآله ایضا اکل الطین حرام علی کل مسلم وقال ایضا من اکل الطین فکانما اعان علی قتل نفسه ومضر اصحاب حصاة ودیدان وضعف احشا است

* طین الابیض * ماهیت آن خاکی است سفید رنگ باغرویت ونرم اندک چرب باچسپندگی کمی که در بعض اراضی خصوص جاها که طین حر باشد خصوصا در زمین کوفه وحجاز بهم میرسد وآن رنگهای خاک خالص لزج چسپنده است شبیه بطین خراسانی * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن جالی چرک موی سر چون سر را بدان بشویند وجهت قروح مزمنه ودماميل وتحلیل اورام حاره وتسکین آنها ذرور وطلاء نافع ودرسائر خواص مانند طین خراسانی است

* طین الاحمر * طین مغره است که بفارسی گل سرخ یزدی وبهندی گیرو نامند وگاهی آنرا طین فارسی نیز نامند * طبیعت وافعال وخواص آن در مغره در حرف المیم مع الغین مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی

* طین الاخضر * بفتح همزه وسکون خا وفتح ضاد معجمتین وراء مهمله * ماهیت آن خاکی است سبز رنگ چرب بالزوجت وچسپندگی که آزادگان که از توابع شیراز است می آورند ودر بعضی از قطعهای آن رنگهای زرد وسرخ وسفید میباشد وبهترین آن سبز یکرنگ خالص آنست * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن زنان ایران اورا بریان نموده ودرد اده میخورند ومیگویند جهت طپش قلب نافع وشستن سر بدان مسکن حرارت ونرم کننده جلد ومو ورافع چرک وشپش وپاشیدن سوده آن برفرش وغیره که بران روغن ریخته باشند ناشف آنست

* طین الارمنی * بفتح الف وسکون راء مهمله وفتح میم وکسر نون ویاء مثناة تحتانیه نسبت بسریانی حماد رمنا یا ویونانی بلاطرنیون وبرومی فلا ارمیا نا نامند * ماهیت آن گلی است سرخ تیره جگری رنگ با نرمی واندک چربی وغرویت که بزبان بچسپد وخوشبو ودر طعم شبیه بخاک باشد واز ایروان وارمنیه آورند وگاه برحجر ارمنی نیز بمجاز

اطلاق مينمايند وبهترين آن نرم املس چرب خالص صافي از سنك ريزه و رمل چسپنده بزبان طلائي رنك آنست * طبيعت آن سرد در اول وخشك در دوم * افعال وخواص آن قابض ومغري ومقوي قلب وحابس نزف الدم ونفث الدم وعلل روبطن ورحم وامعا ومعده وبواسير وبول وبجهت قروح آنها وقروح وقلاع دهان ومنع نزلات عظيمه منحدره بسوي سينه وضيق النفس وسرفه وسل وحميات وربوحادث از نزلات وجهت حبس اسهال شربا بسيار نافع بجهت شدت تجفيفي كه دارد وازين جهت نيز رادع اورام است وبجهت وباوطاعون چون پيش از حدوث آن چند روز زياده ران هنكام نيز باسركه وكلاب اكرتب نباشد والا باآب وسركه بخورند وبرورم آن طلا نمايند امان يابند از ان وبااقاقيا جهت كسرعظام طلاء وذرور آن جهت حبس نزف الدم كل اعضاي ظاهري وتجفيف قروح رطبه مفيد مضر طحال مصلح آن مصطكي وكلاب مقدار شربت آن از نيم درم تا دو درم بدل آن طين مغره وطين حجازيست *

طين الاصفر

* طين الاصفر * بفتح اول وسكون صاد مهمله وفتح فا وراء مهمله وآنرا طين الصنم نيز نامند * ماهيت آن خاكي است زرد مائل بتيركي كه ازميان دو كوه حوالي قسطنطينيه آورند ورهبانان سكنه آنجا بران صورتي نقش مينمايند وكويند صورت بت است وبعضي كويند نقش دبكر است غير معلوم از قبيل طلسم وكويند چيزيست كه هندي آنرا پيوري نامند واصلي ندارد زيرا كه پيوري چيزيست زرد سبك وزن مصنوع از بول بچهٔ كاو تازه زائيده كه با آن برك درخت انبهٔ خام خورانيده طبخ نموده بعمل مي‌آورند واكثر مستعمل نقاشان است ومشهور است * طبيعت آن سرد وخشك * افعال وخواص آن قابض وحابس وجهت نفث الدم ونزف الدم اعضاي باطني وقيام كبدي وقيام الدم شربا بهتر از اطيان است وذرور آن جهت نزف الدم ظاهر وتجفيف قروح نافع *

طين الاقريطس

* طين الاقريطس * بكسر همزه وسكون قاف وكسر راء مهمله وسكون ياء مثناة تحتانيه وكسر طا وسين مهملتين واقرقرطون وقريطون نيز نامند * ماهيت آن خاكي است خاكستري رنك با خشونت وبا نكشت شكسته كرد دو در رقوت شبيه بشب است وازان بسيار ضعيف ترست وفرق ميان هردو بچشيدن معلوم ميكردد كه تجفيف اين با آن حد نيست وغالب بران اجزاي هوائيه است * طبيعت آن كرم وخشك * افعال وخواص آن جالي بي لذع وجهت قروح چشم نافع وتعليق آن جهت حفظ جنين ومنع از اسقاط مؤثر وكفته اند مسهل ولادت است ونقاشان جهت ثبات رنك آن در رنكهاي مستعمل دارند

طين الاندلسي

* طين الاندلسي * بضم همزه وسكون نون وضم دال مهمله وضم لام وكسر سين مهملهٔ مشدده وياء نسبت * ماهيت آن خاك سياه كثيفي است * افعال وخواص آن جهت تحليل اورام ضماداً وطلاءً نافع است *

طين الجلود

* طين الجلود * بضم جيم ولام وسكون واو ودال مهمله * ماهيت آن خاكي است سرخ تيره رنك املس كه پوست حيوانات را با آن رنك ميكنند سرخ مائل بزردي ميكردد ورنك آن قيام وثبات ندارد * طبيعت آن كرم وخشك وبااثر قابضه شديده ومحلله * افعال وخواص آن طلاي آن محلل اورام وباآب برك بارتنك جهت اسهال نافع وخوردن آن جائز نيست وردي است

طين الحر

* طين الحر * بضم حاء مهمله وراء مهملهٔ مشدده بفارسي خاك رست نامند * ماهيت آن بعضي آنرا شامل طين اندلسي وطين فارسي وبعضي خاكي كه از سيراف مي‌آورند دانسته اند وآن خاكي است رخو سبك خالص وبسيار سبز شبيه بريحان وچون تر كردند آنرا خوشبو وخوش طعم كردد وآن را ميخورند كسانيكه معتاد بكل خوردن اند زيرا كه مضرت اين كمتر

انه اطیان دیکرا ست وبعضی کفته خاک خالص از آمیزش ریک ورمل واشیای غریبه است وبعضی از انواع طین قیمولیا واز اصناف طین الخراطین دانسته اند

طین الحکمة

* طین الحکمة * از مرکبات است ودستور صنعت آن در مقدمه در رقرا باذین مذکور شد برظروف شیشه وچینی وغیره جهت رفع ضرر از آتش وصدمات میمالند وضماد آن جهت شکستکی اعضاو تقویت استخوان وعصب مؤثر است

طین الخراسانی

* طین الخراسانی * بضم خاء معجمه وفتح راء مهمله والف وفتح سین والف وکسرنون وباء نسبت وانرا طین نیشاپوری وطین الاکل وطین الماکول نیز نامند * ماهیت آن کلی است بسیار سفید خوشبو وخوش طعم با اندک شوری وضرر خوردن آن کمتر از خاکهای دیگر است ولهذا کسانیکه عادت بخوردن خاک دارند ازان میخورند وبعضی بریان کرده بخورد اده بعضی خام وبعد بریان کودن شوری آن اندک کم میکرده ودربغداد اطفال بان بر الواح مینویسند وبعضی مردم آنرا بریان نموده با کلاب شسته صاف وخالص آنرا اقراص ساخته خشک نموده تناول مینمایند وبعضی قدری مشک ویا عنبر ویا کافور نیز اضافه میکنند * طبیعت آن سرد وخشک وبعضی بسبب ملوحت آن اندک کرم دانسته اند * افعال و خواص آن تنقل خاص وبا مصول مطیب آن بخوشبوی کور جهت خوشبوئی نکهت وتقویت معده وتسکین غثیان رقی ومنع سیلان لعاب وآب از دهان وقت خواب ورفع جوع کلبی وهیضهٔ مهلکه باقی واسهال ومنع نزلات مفید خصوصا که تربیت ویرورش باشنه وسعد واذخر وقاقله وکبابه وامثال اینها بکلاب ترکرده باشند مقدار شربت آن از یکمثقال تا ده مثقال ودر رفع هیضه دوارتیهٔ آن با آب سیب میخوش ویا با رب آن و با آب طبیخ سعد ویا آب سرد واکثار آن مفسد مزاج ومولد سدد وحصاة ومضر معتادین بسدهٔ کبد وماساریقا وضعف کبد ومسالک ضیقه ومنکد کرده ومثانه ولیکن بمضرات اطیان دیکر نیست مصلح آن انیسون وتخم کرفس است *

طین داغستانی

* طین داغستانی * بفتح دال مهمله والف وکسر غین معجمه وسکون سین مهمله وفتح تاء مثناة فوقانیه والف وکسر نون ویاء نسبت * ماهیت آن خاکی است که از داغستان وقریب بدربند بلدهٔ شیروان آذربیجان آورند والوان می باشد بهترین آن خاکی است کاهی رنک خوشبو که از داغستان قریب بنواح شیروان آورند وکاهی آنرا مانند اطیان دیکر میشویند واقراص میسازند واین هنکام سفید رنک املس نرم سبک خالص از رمل وسنکریزه چسپنده زود در آب حل از نده میباشد وبعضی از ان کبود رنک واین در خوبی بعد از انست * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن مفرح قوی ورافع خفقان وغشی وسمیت اخلاط وتپ وبائی حادث از اخلاط فاسده ودر سائر افعال قوی تر وبهتر از طین مختوم واکثر معتادین بکل بسبب کمی مضرت این را میخورند خصوصا زنان عراق وعرب ولیکن مسدد ومفسد لون است مصلح آن شستن ومشوی نمودن آنست

طین الدقوقی

* طین الدقوقی * بفتح دال مهمله وضم قاف وسکون واو وکسر قاف ویاء نسبت * ماهیت آن خاکی است که از ناحیهٔ دقوقی بلدهٔ حلب آورند کبود رنک با یبوست قوی وبعضی از ان سفید رنک سبک املس خالص از رمل وسنکریزه وزود کداز در آب واین بهترین آنست * طبیعت آن سرد وخشک وبا قوت قابضه واندک حرارتی * افعال وخواص آن مجفف وقابض وحابس اسهال ونا شف رطوبات معده ورا ورام مرکبه وحاره وزائل کنندهٔ ارساخ بدن وموهی شربا وطلاء وغسولا وزنان معتاد بخوردن اطیان بیشتر این را میخورند بجای طین خراسانی ولیکن مسدد ومفسد رنک است.

وبسبب اندک حرارتی که دارد خون را فاسد میسازد مصلح آن شستن و بریان نمودن وخوردن انیسون است بالای آن وخوردن شیرینی بالای آن وبا آن بسیار مضر*

* طین الرومی * بضم راء مهمله وسکون واو وکسر میم ویاء نسبت * ماهیت آن خاکی است سرخ نیم رنگ و بعضی سفید مائل بکبودی وخوشبو وآن نوعی از طین قبرسی سفید است * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن مجفف و قابض طلای آن با آب کاسنی محلل ومانع ورم اجفان وخون آمدن ازچشم ودرسائر افعال مانند گل ارمنی است.

طین الرومی

* طین شاموس * بفتح شین معجمه والف وضم میم وسکون واو وسین مهمله وآنرا طین شامیس وکوکب الارض وکوکب شاموس وبسریانی چشماشاموس وبرومی فلاغاسامس وبیونانی ابوبریطس وبفارسی گل سفید نامند * ماهیت آن چند صنف میباشد صنفی سفید صفایحی اندک براق ناصاف شبیه بحجر المس وصنفی رمادی رنگ صفایحی نرم زود شکن که در آب زود گل اخته کردد واین را بیونانی اسطرا یعنی کوکب وبفارسی ابرک وبهندی کهری متی نامند وصنفی بسیار سفید نرم صمغ که چون برزبان گذارند بچسبد وزود شکسته کردد ودر آب زود گل اخته شود واین بهترین همه وبقول انطاکی صنف دوم بهترین همه است وازقبرس وصقالیه آورند * طبیعت آن دردوم سرد وخشک ومغسول خشک کردة آن الطف شیخ الرئیس گفته که هوائیت بران غالب از طین مختوم واقوی از ان است * افعال وخواص آن آشامیدن یکمثقال ازمغسول آن باکلنار قاطع خون حیض دائم وجریان عرق شرب وطلاء وبا شراب جهت سموم جارة وباادویهٔ مناسبه جهت نفث الدم واختلاف وسیلان خون ازهمه اعضا ودرم آن با آب واندکی سرکه جهت ترحهٔ امعا سریع الاثر ونیز درم آن با آب وشراب که آب غالب باشد جهت تحلیل اورام حارة اعضای رخوه مانند پستان وبناگوش وزیربغل وکنج ران وحقنهٔ آن با آب بارتنگ جهت ذرب ومنطاریا وترحهٔ امعا که متعفن نشده باشد بعد ازآنکه اولا با ماء العسل وآب نمک حقنه نموده باشند وطلای آن با آب وروغن گل جهت ورم پستان واورام حارة ونقرس وباشراب جهت سموم ملدوغه نافع و درسائر افعال مانند طین مختوم است *

طین شاموس

* طین صوفی حمید * بضم صاد مهمله وسکون واو وکسر فا ویا وفتح حاء مهمله وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه ودال مهمله * ماهیت آن خاکی است سفید خوشبو که ازبلاد شیروان ازبقعهٔ صوفی حمید آورند * افعال وخواص آن باقوت تریاقیت جهت رفع اذیت وسمیت هوام زهردار ومارشربا وطلاء وباخود داشتن آن مؤثر ودرسائر افعال مانند طین قبرسی است *

طین صوفی حمید

* طین الفارسی * گل شیرازی وگل سرشوی نیزنامند * ماهیت آن گلی است سفید مائل بزردی وخوشبوی وبعضی طین حرا صفهانی وبعضی طین نیشاپوری وبعضی طین خراسانی دانسته اند * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن جهت وجع رئه نافع وگفته اند مضر رئه ومثانه است مصلح آن آب سرطانات مقدار شربت آن تا دومثقال *

طین الفارسی

* طین القیموليا * بکسر قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم میم وسکون واو وکسر لام وفتح یاء مثناة تحتانیه والف وآنرا حجر رخام وبهندی کهری متی نامند واطفال درهند برتختهای مشق میمالند * ماهیت آن سه قسم است یکی سفید براق خوشبو وگویند ازان بوی کافور آید ودوم مائل ببنفشی وچرب بالزوجت وذیرشکن که درآب زود حل نکردد وازبلاد اندلس وارمن آورند واین سرد وخوب ومستعمل وقسم سوم که سیاه واز اندلس آورند زبون ترین همه است بغدادی نوشته که شیخ من گفت که طین قیمولیا خاکی است که میان فلفل یافت میشود وغیرا زکسی نگفته ردران دوقوت است یکی مبردة

طین القیمولیا

ودیگری حارهٔ محلله وبعد غسل قوت حارهٔ محلله آن زائل میکردد بهترین آن صافی سفید صلب لزج آنست که زود شکن
نباشد ودر آب زود گل آخته نگردد * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن مجفف ومحلل وقابض ونا شف
رطوبات وبلت معده ومقوی آن وهاضمه وحابس اسهال صفراوی وضرب صفراوی وبلغمی ونفث الدم وقرحهٔ امعا ومسکن
سوزش مقعده وطلای آن جهت امراض چشم وباسرکه جهت ورم بنا گوش ودمها و ورام حاره وبرسوختگی آتش مانع آبلهٔ
آن وپنهانی جهت نضج دمامیل والتیام جراحات وجوششها خصوصا جوشش سر اطفال وابدان ایشان وتحلیل اورام وبا عسل
جهت ورم زیر معده وسائر اعضا مفید هرچند همه اطیان محلل اورام اند ولیکن این را این خاصیت زیاده است وازهمه
اقوی ومحرق مغسول آن جهت قروح عسرة الاندمال ودرسائر افعال ضعیفتر از طین شاموس بدل آن طین مصری است وصاحب
اختیارات گفته که درکوهستان یزد بهم میرسد وزنان جهت جلای روی خود استعمال میکنند روی ایشانرا پاک میکرداند *

طین قبرسی

* طین قبرسی * بفتح قاف وباء موحده وسکون را وکسرسین مهملتین ویاء نسبت * ماهیت آن گلی است سرخ چسبنده
خوشبو که بزبان میچسبد وچون بشکنند اندرون آن رگهای زرد رنگ بود وچون بدست بمالند دست را رنگین کند
* طبیعت آن سرد وخشک وباقوت قابضهٔ معتدله * افعال وخواص آن جهت نفث الدم هرعضو وقرحهٔ امعا وسحج
آن وسحج کبد شربا واحتقانا ویک درم آن با آب سرد ویا با آب جوش داده جهت دفع حرارت باطنی وسمیت ادویهٔ قتاله
وطلای آن جهت تحلیل اورام وشکستگی اعضا وکوفتگی آنها وافتادن از جای بلند مقدار شربت آن تا پنج درم بدل آن در
جمیع افعال طین مختوم است *

طین الکرمی

* طین الکرمی * بفتح کاف وسکون راء مهمله ومیم ویاء نسبت * ماهیت آن خاکی است که از بلاد سودیا آورند
سیاه کربه الرائحه شبیه بقیر گویند که از چوب صنوبر میگیرند وچون در اول فصل بهار که ابتدای نمو کرم یعنی تاک انگور
است بران میمالند جهت حفظ آن از آفات ولهذا آنرا طین الکرم نامند وانچه از ان سفید خاکستری رنگ باشد زبون است
* طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن محلل وجالی ودر اکتحال جهت رویانیدن اشفار ودر ادویهٔ
رنگ کلف وحکه مستعمل زیرا که بهترین ادویهٔ حکه است وشرب دو درم آن جهت نزف الدم باطنی وظاهری وطلای
آن جهت دمامیل وقروح مزمنه موثر

طین المختوم

* طین المختوم * بفتح میم وسکون خا وضم تاء مثناة فوقانیه وسکون واو ومیم * ماهیت آن بقول جالینوس خاکی
است سرخ رنگ که ازجزیرهٔ ملیون ازجزائر بحر مغرب آورند ودر آنجا معبد عابدی است وآنرا منسوب با رطامس
عابد مینمایند وخادم ونگهبان آنجا زنیست وغیر از ان خادم ونگهبان آنجا نمیباشد آن زن وقتی قدری خاک از تلی
که قریب بآنجا است با خضوع وخشوع وهیبت واجلال واکرام ونیت شفا آورده در معبد وبدستور غسل اطیان آنرا نیکو
شسته اقراص ساخته مهر آن عابد را بران نموده ودرسایه خشک کرده نزد ملوک یونان وروم فرستاد وشهرت یافت ودران
تل هیچ درختی وسنگ نیست وخاک خالص است وبقول دیسقوریدوس آنست که آن خاک را باخون بزکوهی بعد غسل سرشته
اقراص ساخت ومهر نموده وگویند در ان جزیره رسم است که بزرا ذبح نمینمایند مگر بعنوان قربانی وآنرا برسر آن تل ولهذا
خاک بالای آن تل سرخ رنگ میباشد وبهتر از خاک جاهای دیگر است وگویند خاک پائین آن تل مائل بزردی وبا حرارت
وخاک تلهای دیگر آن جزیرهٔ دور از ان معبد را آن خاصیت نیست وکم رنگ مائل بسفیدی با قوت جالیه است ولهذا

غسالان ثیاب را بآن میشویند وگویند بالفعل آن جزیره را آب گرفته وطین مختوم اصلی بهم نمیرسد وبجای آن طین ارمنی
ویا خاکی دیگر شبیه بدان هیات ساخته استعمال مینمایند وانچه بتحقیق پیوسته آنست که آن جزیره غرق نگشته وتا حال
هست وبدستور از انجا بهمان نحو رهیکل مریخ اقراص ساخته باطراف میبرند وبهترین آن بسیار سرخ چرب املس آنست که
ظاهر وباطن آن یکسان باشد وچون برلب ویا برزبان گذارند بچسپد وبوی آن شبیه ببوی شبت باشد وچون برجراحت
تازه پاشند درساعت قطع خون وحبس آن نماید وانچه ظاهر آن سرخ وباطن آن سفید باشد وبوی شبت ازان نیاید
وحبس خون را بسرعت ننماید خوب نیست * طبیعت آن دردوم سرد وخشك وبا توت تریاقیت وشیخ الرئیس معتدل
درگرمی وسردی دانسته مشابه جسد انسان مگر در رطوبت که یبس بران غالب است * افعال وخواص آن مفرح و
مقوی دل ومعده ومغری ومجفف ومقاوم جمیع سموم ومانع انصباب مواد جهت آنکه تابض افواه عروق ومسالك
هم ودافع اذیت ونکایت آنست بسبب تغریه وحبس وقبض وتریاقیتیکه دارد حابس نفث الدم ونزف الدم باطنی
وظاهری کل اعضا است وجهت قرحهٔ رئه وحلق وامعا وسحج آن وسائر قروح باطنی بتنهائی ویا با کثیرا وبجهت فساد
خون وتبهای حارهٔ وبائیه وطواعین واسهال دمویه وصفراویه ودفع مضرت هوام وهوای وبائی وآب زبون شربا خواه قبل
ازانها وخواه بعد ازانها وبا شراب جهت دفع سموم مشروبه ومنهوشه مانند ذراریح ورتیلا وعنب بحری وماروافعی وسك
دیوانه وبا شراب وآب گرم وشبت آشامیدن وقی نمودن جهت دفع سموم وتسکین بدان جهت ذوسنطاریا وقروح امعا
بدستور مذکور وطین شاموس وطلای آن با عسل یا شراب جهت امراض مذکوره وتسکین التهاب وتحلیل صلابات والتیام
جراحات تازه وکهنه وقروح خبیثهٔ متعفنه وشکستگی اعضا وضربه وصدمه وسقطه وباید که بربالای آن طلای برگ قنطوریون
وفراسیون وسیربری وامثال اینها از برگهای مناسبهٔ لطیفه بگذارند وبا سرکه جهت نهش هوام مانند مار وافعی
وسك دیوانه واورام حاره وذرور آن جهت جروح وقروح تازه وکهنه که خون وچرك ورطوبت بسیار ازان آید
بزودی حبس نماید والتیام دهد وباید که طلا وذرور آن بقدر علت ووسعت آن باشد بلکه اندك زیاده وبا شراب
ابیض ویا احمر ویا حلو ویا مر ویا مثلث ویا عقید عنب ویا عسل ویا سرکهٔ عنبی کهنه تند ویا سکنجبین هریك که مناسب باشد
بحسب علت وحاجت باشد واگر پیش از آشامیدن سم ویا گزیدن حیوان سمی بخورند از اذیت آن محفوظ مانند مضر
رئه ومصلح آن کثیرا وعسل ومضر طحال ومصلح آن کثیرا وگلاب مقدار شربت آن تا یکمثقال وتا دودرم نیز بدل آن گل
داغستانی در امور مذکوره قویتر ازان وبعد ازان طین ارمنی ودر اطلیه طین مغره صاحب اختیارات بدیعی نقل نموده که
طفل یکساله دومثقال دیك برد یك که از سموم قتاله است بخورد ودر زمان قدری طین مختوم باشیر مادرش باو دادم
شروع بقی کردن نمود ومجموع آن را بقی دفع کرد بازقدری با شیر مادرش بوی دادم دیگر قی کرد ویک مجلس طبیعت
اوا اجابت نمود وازان زهر کشنده خلاصی یافت وبدانکه جمیع اطبا ان حابس دم واسهال اند مگر این طین که مسهل
است وگفته اند مسهل سم است فقط ومشارك آنها است در قبض وحبس بعد ازان *

* طین المصر * بکسر میم وسکون صاد وراء مهملتین ابلیز است وبیونانی ارطویاس نامند یعنی خاك زمین محروثه
* ماهیت آن خاکی است آفتاب خورده چرب بسیار سفید با خطوط وباحدت که از مصر آورند وبعضی خاکستری رنك
بهترین آن خاکستری رنك است که بسیار نرم باشد وچون بدرهم بمالند سائیدهٔ آن برنك زنبار باشد وگاه آنرا مانند غسل

طین المصر

اسفید اج میشویند واقراص ساخته خشک مینمایند ومغسول آن نرم ترمیباشد وگاه مقدار نخودی ساخته درظرفی چیده ومر آنرا بسته در اخگر میگذارند تا بسوزد وبرنگ خاکستر سیاه گردد * طبیعت آن گرم در اول وخشک در آخر دوم * افعال وخواص آن جالی ومجفف وقابض ومغری وجهت اسهال الدم واستسقا وطحال واورام کهنه ومترهلهٔ رخوه واوجاع مزمنه وبواسیر قدیمه طلای آن با سرکه وبتنهائی نیز بسیار مفید ودر اسکندریه مستعمل است *

طین الجزیرة المصطکی

* طین الجزیرة المصطکی * وآنرا طین الکیوس رحیا وحیوش نیز نامند یعنی جزیرهٔ مصطکی * ماهیت آن خاکی است رقیق صفائحی وقطعهای مختلف الشکل که از جزیرهٔ مصطکی آورند بهترین آن سفید مائل بخاکستری رنگ زود شکن ودر آب زود گل ازنده است * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن جالی ومفتح بخلاف اطیان دیگر وجاذب خون بظاهر جلد ونیکوکنندهٔ رنگ رخسار ولهذا جهت نمش وجلا وتنقیه وتصفیهٔ اوساخ بدن وجلای آن وتصقیل زجه خود زنان درحمام بربدن میمالند ودر رغمرها مستعمل دارند وجهت سوختگی آتش درآخر امر که متقرح شده باشد مفید است *

طین مدینه

* طین مدینه * طین مدینه رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم مانند تربت مرقد منور جناب حضرت سید الشهدا است علیه السلام که برای استشفا مقدار کم آنرا باد عا وشرائط آن میخورند *

طین الملتانی

* طین الملتانی * بضم میم وسکون لام وفتح تاء مثناة فوقانیه والف وکسر نون وباء نسبت * ماهیت آن خاکی است صفائحی مابین سرخی وزردی وسفیدی واندک صلب * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن جالی ومحلل اورام طلاء ودر شاه جهان آباد اطفال بر تختهٔ مشق میمالند *

طیهوج

* طیهوج * بفتح طا وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم ها وسکون واو وجیم معرب تیهو فارسی است جمع آن طیاهیج وبفارسی فرفور نیز نامند وباندلسی ضریس بغداد وذریس بدال معجمتین وبسین مهملهٔ مشدده نیز * ماهیت آن مرغی است کوهی کوچکتر از کبک ودر رنگ شبیه بدان وزیربال آن سیاه یا سفید بهترین آن فربه جوان قریب بمعموره است رازی گفته مرغی است بقدر کبک گردن ومنقار آن سرخ * وطبیعت وافعال وخواص آن مانند کبک است وجهت ناقهین وضعیف الاحشا بغایت نافع

* باب هفدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها ظاء معجمهٔ مشاله است

* فصــــــــل الظاء مع الباء الموحدة *

ظبی

* ظبی * بفتح ظا وسکون باء موحده ویاء اسم عربی غزال است ودر حرف الغین مع الزاء المعجمتین انشاالله تعالی خواهد آمد

* * فصــــــــل الظاء مع الفاء * *

ظفره

* ظفره * بضم اول وسکون فا وفتح راء مهمله وها لغت عربی است وآن را تسترنیز نامند جهت آنکه در تستر که بفارسی شوس ترنامند وازبلاد فارس است بسیار میشود وآنرا بفارسی علفك داغ نامند * ماهیت آن گیاهی است ضعیف مفروش برروی زمین وبرد دوار ها وشاخهای آن باریک نرم وبرگ آن مدور وظاهر آن سبز وباطن آن سرخ تیره کوچک آن بقدر ناخنی وبزرگ آن قریب درشکل ببرگ قوطولیدون وازمیان برگهای آن ساقهای بسیار باریک برمی آیند وبقدر یکشبر وکمتر از آن وبرسر آن گلی زرد وسبز رنگ وبیخ آن سیاه منقش بسفیدی وباطن آن سفید بقدر یك انگشت * طبیعت آن درچهارم گرم وخشك * افعال وخواص آن تند وتیز وخورندهٔ گوشت وسم قاتل لهذا استعمال آن از داخل ممنوع است وضماد آن خورندهٔ گوشت زائد وناسور وعناصیر واکلهٔ رکچپاي را نافع وقائم مقام دیگ بردیك دانسته اند

* ظفرا لقط * بفتح قاف وطاء مهمله اسم مغربی نبات فلوماین است * ماهیت آن دو صنف است یکی بری ودیگری نهری را این راشجرة ابي مالك نامند ومذکورشد وجالینوس این دوار اذکرنکرده وبری آن نباتی ساق آن مربع شبیه بساق باقلا وبرك آن شبیه ببرک لسان الحمل وبرساق آن غلافهای سرکج ومتصل بعضی ببعضي وگل آن شبیه بگل سوسن کبود بری که بیخ آنرا ایرسا نامند وآمیخته بآن غلافها وبهترین آن جبلي آنست * طبیعت آن درد وم سرد وخشک * افعال وخواص آن قابض وعصارهٔ تازه تمامي آن قاطع رعاف ونفث الدم صدر واسهال ونزف الدم رحم وبواسیر ضمادا وشربا وذرورا وبرک آن جهت التیام جراحات مؤثر مصرسغل مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن یك مثقال بدل آن اقاقیاست

ظفرا لقط

* ظفرقطورا * بفتح قاف وطاء مهمله وسکون واووفتح راء مهمله والف لغت سریاني است * ماهیت آن کیاهي است بری وبستاني وبستاني آنرا شاخهای باریك شبیه بموی منبسط برروی زمین منبت آن زمینهای خشک رملي جبلي ودرسواحل بیشتروبری آنرا شاخهای باریک خشبي وپوست آن نازک ورنك ساق آن سرخ ومقدار یک شبر ونیم آن اززمین برآمده وباقي در زمین فرورفته وپوست آن آنچه بیرون است سیاه رنك وانچه درزمین است سرخ وازنیم آن شاخهای متفرق رسته وبرآنها برکهای باریك شبیه ببرک شیح ازهم دوروگل آن شبیه بگل اناغالس ومائل بسرخي وثمرآن شبیه بثمر فیوفاریقون ونبات آن درگرما وسرما میماند وبرطرف نمیشود ومستعمل پوست بیخ آنست * طبیعت آن سرد وخشك در سوم * افعال وخواص آن چون آنرا خشک نموده بکوبند وبیبزند وبا عسل معجون سازند وبنوشند جهت قرحهٔ امعا وسحج آن وقطع نزف الدم هرعضوکه باشد وضماد وذرور آن نیز جهت حبس خون ازهرعضوکه باشد نافع است

ظفرقطورا

* فصـــل الظاء مع اللام *

* ظلف * بکسرظا وسکون لام وفالغت عربی است بفارسي زنگله وکفشك ومشهور بسم است که اصل آن سنب بوده وسم شده وبرومي اکیدون وبهندی کهروجمع آن اظلاف آمده ومتداول نزد اهل فرس آنست که سم بمعني حافراست نه ظلف وبعضی سم شکافته را نامند وصاحب اختیارات بدیعی گفته ظلف را بفارسي بشك کویند * ماهیت آن معروف است وآن جسمي است صلب غضروفي که برکف دست وپای حیوانات روئیده وشکافته میباشد * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن ظلف هرحیواني درطي ذکرآن مذکورشده میشود وسوختهٔ مجموع آن مسهل مای اصفروضماد آن با شراب جهت کزیدن هوام وباعسل جهت نقرس ومفاصل نافع وطلاء سوختهٔ سم بزبا سرکه جهت داء الثعلب مؤثر

ظلف

* فصـــل الظاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

* ظیان * بفتح ظا وباء مشدده والف ونون بفارسي یاسمین بری است وباس سفیل عبارت ازانست وبلغت اندلس بریدفوته بمعني عشبة النار وببربری ابریر وبهندی جوهي وجاهی وجنگلي چنبیلي نامند ومنبت آن بیابانها وبالای تلهاوباعایق باشد وبیران پیچیده وازان جدا نباشد وکوبند بوی آن رعاف آورد وقسم مغربي آنرا عشبهٔ مغربیه نامند ودرحرف العین انشاء الله تعالی مذکورخواهد شد * ماهیت آن نباتی است شبیه بلبلاب وازان صلب تروشاخهای آن درهم پیچیده وگل آن بسیار خوشبو وقسمي خاردار شبیه بخار گل سرخ وگل آن ازگل یاسمین بستاني که گل چنبیلي نامند بسیار کوچک تروبیخ آن سیاه وباریك وپرشعبه وقوت بیخ آن تابیست سال باقي میماند وفعل آن مانند خربق اسود است ولهذا بعضی کمان کرده اند که همان است وبعضی کلیان را باوصاف دیگرذکرکرده اند اصح اقوال آنست که ذکریافت * طبیعت بیخ آن

ظیان

در اول چهارم گرم وخشك وگرم تر از خربق اسود ونائرا اجزای آن در سموم * افعال وخواص آن محلل وملطف امراض الراس والعصب والصدر والرئه بوئیدن گل آن جهت صداع وشقیقه ورياح غليظه وچون نيم اوقيهٔ بيخ آنرا در يك اوقيهٔ آب بجوشانند تا نيم اوقيه بماند جهت فالج ولقوه واسترخاء مزمن وسرفهٔ كهنه وضيق النفس بيعد يل وسعوط يك حبهٔ ازان با روغن بنفشه جهت شقيقهٔ بارده وروغن مركب آن جهت استرخا وفالج ولقوه وعلل بارده وربو وسعال مزمن نافع جهت آنكه گرم وخفيف ومحلل قوی است وهمچنين روغنيكه بيخ آن را دران جوشانيده باشند امراض الفم والمعده مضمضه بطبيخ برگ وشاخ آن باسركه جهت درد دندان وآشاميدن مطبوخ آن مقئ قوی وهمچنين با آب خيار زه مقئ قوی و بلغم سودا بيكرب والم واذيت وگفته اند ده مجلس اجابت ميكند وبدستور آشاميدن نيم درم از بيخ آن كوبيده وبروغن بادام چرب كرده باهم وزن آن افسنتين وكثير اسهال بلغم وصفرا است بقوت تمام اما با خطر ورقوت قريب بخربق اسود امراض الجلد طلای آن محرق جلد مانند شيطرج وبا سركه بهترين ادويه است جهت بهق سفيد وسياه وبرص وبا طين علك جهت عرق النسا واوجاع مفاصل نافع اما بايد كه زود بردارند كه بسيار زخم نكند وروغن آن نيز جهت عرق النسا مفيد وطلای آن باسركه بقوت بمالند تا يكه خون آلود گردد جهت داء الثعلب بيكدفعه مؤثر مقدار شربت آن تا نيم درم ويكمثقال آن كشنده بقيء وكرب ومغص شديد مصلح آن روغن بادام شيرين وامراق دسمه والعبه ومبردات است ونوعي از طيان كه برگهای آن باريك وشاخهای آن سرخ وگل آن مائل بسرخي است بسيار تند وتيز وبوی آن كريه وتند است وزبون وغير مستعمل زيرا كه محرق جلد زبان وخراشنده وجداكننده جلد بدن وبرگ آن نيز مانند بيخ آنست واين نوع را بيوناني قليماطس نامند *

*باب هجدهم در بيان ادويهٔ كه حرف اول آنها عين مهمله است *

* فصل العين مع الالف *

* عاقرقرحا * بفتح عين والف وكسر قاف وفتح حاء مهمله ودرميان هر دو راء مهملهٔ ساكنه ودر آخر الف معرب آكركرهٔ هندی است وگفته اند لغت نبطي است وبعضی گفته اند لغت عربي است مشتق از عقر وتقريح جهت آنكه فعل آن تقريح است * ماهيت آن نباتی است كثير الوجود در مغرب ومنبت در شاخ وبرگ وگل شبيه ببابونهٔ كبير سفيد گل كه بمصر كركاش نامند مگر آنكه شاخهای عاقرقرحا مزغب ومفروش بر روی زمين وشاخهای آن بسيار از يك بيخ رسته وبر سر شاخهای آن قبهای مستديرشكل با بونه وگل آن تمام زرد بخلاف بابونه كه شاخهای آن ايستاده وبرگهای گل آن سفيد وبيخ آن طولانی بقدر يكشبر وبستبری انگشتی وتند وتيز وسوزنده ودیسقوريدوس گفته كه بيونانی آنرا اغوريون بمعني عاقرقرحا نامند نبات آن شبيه بشبت واكليل آن نيز مانند آن وگل آن زرد شعری دندانه دار واين صفت صودی است كه آنرا عود القرح جبلی نامند ودر شام كثير الوجود وبر سر وادی بردی بهم ميرسد واين را تمریٔ است كه من آنرا ديده ام وبيخ آن بطول يكشبر وبضخامت انگشتي وقائم مقام عاقرقرحا است در بعضی افعال وخواص وانطاكي گفته كه عاقرقرحا بعضی ازان مغربي است وماهيت آنرا بنحويكه شيخ ابن بيطار ذكر كرده بيان نموده وولاذ كرباخت وبعضی شامي كه آنرا عود القرح نامند وآن بيخ طرخون جبلی است وبقعمي لست كه ديسقوريدوس بيان كرده ودر سرطان ميرمد وبدانكه

عاقرقرحا

اصح اقوال در ماهیت آن قول اول است و مستعمل بیخ آنست و قوت آن تا هفت سال باقی میماند و بهترین آن حاد
موزنده زبان است که بپیچیدن انگشت و سنگین و چون بشکنند اندرون آن سفید باشد و گفته اند منوبی آن اقوی از هندی
آنست * طبیعت آن در آخر سوم تا اوائل چهارم گرم و خشک و شامی آن در سوم و بعضی گمان کرده اند که بارد است
* افعال و خواص آن مفتح سدد و منقی فضول دماغی و آلات آن و جالی بلغم و جهت لقوه و فالج و رعشه و کزاز و استرخا و لکنت
زبان و درد سینه و دندان و مفاصل و عرق النسا و استسقا و تقویت باه مبرودین و اسهال بلغم و ادرار بول و حیض و شیر و عرق
و حمیات و غیرها ضمادا و طلاء نافع امراض الراس و المفاصل و العصب و الفم و الصدر مالیدن آن با روغن زیت جهت کزاز
و خدر و استرخای مزمن و اعضای بحس شده و بدستور جلوس در طبیخ آن و فرو رود لوک آن بر یافوخ باعث تسخین دماغ
و مانع توالی نزلات و صرع حادث از خلط غلیظ نافع و بدستور مضغ آن خصوصا با مصطکی و یا با زفت و نفوخ آن در بینی مفتح
سده مصفاة و خیشوم و سعوط آن با روغن گل جهت شقیقه و صداع شدید بلغمی و چون در سرکه بخیسانند و در زیر دندان
موجع نگاه دارند وجع آنرا تسکین دهد و چون بخایند و یا بزیر زبان بپاشند جلب رطوبات نماید و لکنت را زائل سازد و چون
طبیخ آنرا در دهان نگاه دارند دندان متحرک را مستحکم کرده اند و مضمضه و یا غرغره بطبیخ آن با سرکه جهت خناق و سقوط
لهاة و استرخای زبان حادث از بلغم و مالیدن سوده آن بر بدن ادرار عرق آورد و تعلیق عاقرقرحا بتنهائی و یا با فاوانیا جهت
صرع اطفال نافع و اگر بموی سگ سیاه یکرنگ ببندند بهتر است المعدة و الباه و الحمیات و غیرها لعوق آن با عسل جالی و زائل
کننده درد سینه و سرفه کهنه بارد بلغمی و برودت و بلغم از معده و زیاده کننده باه مبرودین و مرطوبین و آشامیدن نیمدرم
آن مسهل بلغم بعنف و چون پیش از نوبه تب و نافض با زیت بر تمام بدن بمالند آنرا زائل کرده اند و عرق آورد و استرخای
اعضا را برطرف سازد و چون پیش از جماع روغن آنرا بر قضیب بمالند آنرا محکم کند و شهوت جماع را برانگیزاند و لذت
جماع دهد و انزال را سریع کرد اند کسیکه اراده نماید که انزال او سریع شود و بدستور چون با عسل بسرشند و طلا نمایند
و چون با آرد باقلا بسرشند و بخریطه آلوده قضیب و بیضه را در ان اندازند و نکوزکامل رها کنند که دران باشد اعانت
بر جماع مبرودین نماید خصوصا کسیکه در بیضه خود بسیار سردی دریابد من عجائب افعاله چون با نوشادر نرم بسایند
و بر کام و دهان بمالند مانع سوختن آنست از آتش و بازیگران مستعمل دارند و چون با سرکه طبخ نمایند تا مانند خمیر
گردد و بر دندان کرم خورده گذارند کرم آنرا بر اندازد مضر ریه مصلح آن کثیرا و مویزج مقدار شربت آن تا یکدرم
بدل آن دارفلفل و عسل در امراض کبد و در امراض معده راسن و اگر آن هم نرسد زنجبیل نصف وزن آن و یا
فلفل بدستور و در غرغرها فودنج جبلی یک وزن و نیم آن و در اوجاع حلق فاقله و روغن آن که از عصاره آن ترتیب دهند
و یا آنکه یک اوقیه خشک آنرا بکوبند و با یک رطل آب جوش دهند تا یک اوقیه بماند پس مالیده صاف کرده با دو اوقیه روغن
زیتون در قدر مضاعف مرتب نمایند و بکار برند محلل و مدر عرق و رافع تبهای بارده و جمیع امراض بارده و مقوی باه
شربا و تدهینا و سعوط آن جهت صداع و شقیقه بارده و صرع و تقویت دماغ بارد مفید *

* عاج * دندان فیل است و در فیل انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد و مجملا چون زن وزن نیم مثقال تا یکمثقال سوده
آنرا با شکر بنوشد بعد از طهر حامله شود *

* عاقول * انطاکی گفته شوکة الجمال است * ماهیت آن نباتی است معروف با خار بسیار و تیز و گل آن سفید و زرد.

عاج
عاقول

و در وسط آن مانند مو تارها و در انتها آن مانند قرطم و مستدیر * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح سدد و تریاق سموم و خلاصی دهند ه از انها شربا و جمیع اجزای آن جهت بواسیر شربا و بخورا و طلاء نافع و بدل مقور تلاوی خاکستر آن و عصارۀ آن نافع قروح ساعیه و گفته اند چون بر حمره بزنند ورم آن زیاده و بزرگ نشود مضر گرده مصلح آن کثیرا بدل آن حندقوقا است و حکیم میر محمد مؤمن نوشته حاج است که بفارسي خار شتر نامند که بر ان شیرخشت در خراسان مي نشیند و گویند ینبوت است که نوعي از خرنوب است

* فصل العین مع الباء الموحده *

عبیثران

* عبیثران * بضم عین و فتح باء موحده و سکون یاء مثناۀ تحتانیه و فتح ثاء مثلثه و راء مهمله و الف و نون و عبوثران بفتح ثاء مثلثه و بضم آن نیز آمده و بهندی دانه و دا ونه مروا نیز نامند * ماهیت آن گفته اند شامل برنجاسف و شجرمریم است و بغدادی گفته که غلط کرده کسیکه آنرا شیح دانسته و کسیکه آنرا قیصوم گفته بلکه نباتی است مائل بغبرت و مزغب و ثقیل الرائحه و با عطریت شبیه برائحۀ سنبل الطیب و بطبری رتفاقیسي گفته نباتي است برگ آن مدور و صاحب معتمد نوشته که قیصوم نیست بلکه نباتي است اغبر با شاخهای باریک شبیه بقیصوم و این را ثمریست زرد رنگ شبیه بچیزیکه در وسط اقحوان میباشد و خوشبو شبیه ببوی سنبل الطیب * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و در سوم نیز گفته اند * افعال و خواص آن مفتح و محلل و مقوی دماغ ضعیف و بارد و قلب و معده و مدر حیض و محرک جماع در مبرودین و معین بر حمل امراض الراس و القلب و المعدۀ بوئیدن آن مسکن الخدرۀ بارده و منقي دماغ و مقوی آن و جهت درد سر و نزلات و زکام و دوار و سدر و امثال اینها از امراض بارده حادثه از بلغم و رطوبت و از سودا نافع و آشامیدن آن خصوصا با عسل جهت امراض دماغي حادث بمشارکت قلب و رحم و وجع فواد و تقویت احشا و تفتیح سدد و حفظ صحت بدن و تحریک باه مبرودین و اکتحال با آب آن جهت حدت بصر و جلای غشاوۀ رقیق امراض الرحم حمول سرشته آن با عسل مسخن رحم بارد و نیکو کنندۀ حال آن و معین بر حمل هرچند عاقر باشد جهت آنکه زائل کنندۀ عقر است مقدار شربت آن دو درم *

عبهر

* عبهر * نرجس است و صاحب معتمد گفته معروف است در زمان ما بشجرۀ النبي و اصطرک و آن میعه است و این درخت را صمغ نیست و لکن دهن است البته اسم عربي زعفران است و نیز اسم خوشبوی مرکب است و در مرکبات مذکور میگردد و در قرابادین کبیر ذکر یافت *

* فصل العین مع الثاء المثلثه *

عثق

* عثق * بتحریک عین و ثاء مثلثه و قاف * ماهیت آن نباتي است بقدر قامتي برگ آن شبیه ببرگ کبر و سطبر و انبوه * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل قوی و محرق و عصارۀ خشک کردۀ آن را چون مکرر ضماد نمایند موی را مانند نوره بستره

* فصل العین مع الجیم *

عجه

* عجه * بفتح عین و جیم مشدده و هاء مهمله اسم عربي قسمي از خاگینه است که کوکو نامند و در طبیخ البیض مذکور است و در قرابادین کبیر در بیض به تفصیل ذکر یافت

* فصل العین مع الدال المهمله

عدس

* عدس * بفتح عین و دال و سین مهمله بفارسي نسک و مرجو مک و بهندی مسور بفتح میم و ضم سین مهمله و سکون واو و راء مهمله و در ریمن ملس نامند * ماهیت آن حبي از حبوب ماکول مشهور است مدور و مفرطح و دو نوع میباشد بري و بستاني بري آن کوچکتر و مائل بتلخي و تلخ و آنرا عدسقه نامند و بستاني آن دو نوع بزرگتر و خورد و نوع بستاني دانهای کوچک سرخ رنگ میباشد که بهندي شوخلانه و دو رنگ که آکری نامند و پخته و مهرا نمیشود و اهل اصفهان جلد اکرده تتمه را

می پزند بهترین آن سفید بستانی بزرگ دانهٔ آنست که در طبخ زود کداز یابد وآب را سیاه نکند وبا پوست ومقشر کرده مرد وقسم را که با ترشي انبه و روغن گاو میپزند لذیذ میشود *طبیعت آن درحرارت مائل باعتدال ودر دوم خشك وبعضی در دوم سرد وخشك دانسته اند وتحقیق آنست که پوست آن گرم در اول ولب آن سرد در اول است ولهذا آب مطبوخ پوست آن ملین وجالي ولب یعنی جرم مقشر آن قابض ویبس بری آن غالب ونفخ بستانی زیاده * افعال وخواص آن جالي ونفاخ وبطيء الهضم ومولد خون سوداوی ومودی وقابض ومسکن غلیان خون ومغلظ آن ومانع سلوک آن در عروق ضیقه وباعث دیدن خوابهای مشوش ردي وظلمت بصر امراض العین والحلق والصدر والمعدة ضماد آن با اکلیل الملك وبا آب سفرجل ودهن ورد جهت نزلات واورام حارهٔ عین ومطبوخ آن با سرکه جهت اورام حاره وشری وحمره وخنازیر وبا آب پخته جهت نزلات وسوختهٔ آن جهت استرخای پلك چشم وسفید کردن دندان وغرغرهٔ آب طبیخ آن جهت قلاع دهان وخناق خصوصا با رب شاهتوت وآشامیدن آن جهت امراض جلد روري وسرخه ودر دمبه وبلع نمودن سی عدد مقشر آن جهت اصلاح فساد معده ومهرا پختهٔ آن با سرکه مقوی معده وبي نفخ وبي سرکه پختهٔ آن نفاخ وضماد آن با آب کرنب جهت ورم پستان وانجماد شیر در آن وبا عسل جهت قروح غایره وضماد خام با قشر آن با چند دانهٔ فلفل جهت تحلیل اورام وتسکین اوجاع آنها التخفی مطبوخ آن با پوست جهت اصحاب جدری خصوصا با سرکه ویا آب غوره ومزورهٔ آن با روغن بادام جهت مرضي بعد رفع تپها باعث عدم نکس آن وضماد آن با مفید وبیضهٔ مرغ جهت نمله وحمره وشقاق پاوبند ستور با سرکه پخته جهت شقاق عارض از سرما وخنازیر واورام صلبه وبا روغن گل جهت اورام معده وبا سویق جهت نقرس المزینة ضماد آن با تخم خربزه جهت تنقیهٔ بشره ورفع زردی رخسار مضر سوداوی مزاج وصاحب ضعف بصر ومعده وقولنج وبواسیر وعسر البول واکثار خوردن آن مولد خون سوداوی ومحترق خون ومظلم بصر ومحدث مالیخولیا وسرطان وجذام واورام صلبه وبا شیرینیها مولد استسقا وقولنج وبواسیر وعسر البول وحبس آن واحتباس حیض ومجفف بدن وقاطع باه وباعث دیدن خوابهای مشوش وتاریکي چشم مصلح آن طبخ آن مهرا با روغن کنجد تازه ویا روغن گاو ویا روغن بادام ویا سرکه وگوشت فربه خوردن وبدترین همه خوردن آن با ماهي نمك سود بدل آن ماش است ومطبوخ بستاني آن با پوست قابض ومقلل بول وحیض وبری آن مسهل ومدر مردود *

عدس الماء نوعی از طحلب است که خرء الضفادع نامند ودر طحلب مذکور شد *

فصـــــــــل العین مع الراء المهملة

عرعر بفتح دو عین وسکون دو راء مهملتین لغت عربي است بفارسي سرو کوهی وبشیرازی زهل وبسریاني سروبیا جبلا وبرومی قرنوس وبیوناني سروثمارون واروس وسرونمارون نیز نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی بزرگ واز سرو کوتاه تر وکوچکتر وثمر آن بقدر فندقي وبا اندك شیریني ودوم ازان کوچکتر وثمر آن بقدر باقلا ومستدیر وگفته اند ثمر عرعر غیر ثمر ابهل است وبعضی ابهل دانسته وبعضی گفته شربین ازان بهم میرسد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک وثمر آن گرم در سوم وخشك در اول ودر دوم ودر اول گرم ودر دوم خشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن مسخن ومفتح سدد وبا قوت قابضه ومقاوم سموم ومدر بول وحیض امراض الصدر والمعدة وشیرها آشامیدن دو درم آن جهت تفتیح سدد وسرفه ودرد سینه وثقل وضعف معده وکسر ریاح وبواسیر ومغص ودرد رحم ودرد منی وردی ومدی

عدس الماء

عرعر

و شکافته شدن عضل و گزیدن هوام خصوص با شراب انجیر و جلوس در طبیخ آن جهت اختناق رحم و ضماد آن جهت قطع عرق و تقویت بدن نافع و مورث خشونت سینه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن یکمثقال و گویند از خواص آنست که چون هشت عدد آنرا در سر بندند باعث قبول و عظمت در نظرها است *

* عرق * بتحریک عین و را و قاف لغت عربی است بسریانی رعنان و بیونانی ایدهون و برومی ایدرومیس و بفارسی خوی و بهندی پسینه نامند * ماهیت آن چیزیست که از مسامات بدن حیوان ترشح کند و برآید خصوصا نزد حرکات و گرمی هوا و استعمال چیزیکه عرق آورد و گفته اند که آن فضول رقیقهٔ حاصله از غذا در بدن است که از راه منافذ و مسامات دفع میگردد و گفته اند ماهیت دم است که مشوی میکرد اند آنرا مرارا و شیر را نیز ماهیت دم میدانند * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن محلل و جالی است و عرق انسان و هر حیوانی در طی اسم آن مذکور شده و میشود ان شاء الله تعالی و از خوردن عرق دابه زردی رنگ و سبزی آن و خناق و سیلان عرق بسیار روید بو عارض میگردد علاج آن تنقیه بماء العسل پس آشامیدن سکنجبین و روغن گل و تریاق الطین مختوم و آشامیدن زراوند و ملح اندرانی از هریک نیمدرم با آب گرم است و نیز عرق بتحریک عین و را و قاف اسم ماء مقطر از حبوب و اخشاب و گلها و بیخهای رطبه و یابسه است که بقرع و انبیق مقطر نمایند بدستور مقرر و در قرابادین کبیر ذکر یافت و در قرابادین این کتاب نیز ان شاء الله تعالی خواهد آمد و در طی ذکر هر چیز نیز بالاجمال ذکر میابد طبیعت هر یک آن راجع بطبیعت چیزی است که از آن مقطر نموده باشند * افعال و خواص آن نیز راجع بآن چیز است و لیکن الطف و سریع النفوذ تر و تاثیر آن در بعضی مواد زیاده و اکثار آشامیدن عرقهای حارهٔ حاده مانند دارچینی و نانخواه و سیر و امثال اینها محرق خون و مورث امراض حاره و بدستور عرق قندی *

* عرن * بفتح اول و دوم و نون و عرب آنرا اعظم السبق خوانند * ماهیت آن زوایدی است که در حوالی سم زانوی اسب و شتر میباشد * طبیعت آن مانند مزاج سم است و شدید الیبس * افعال و خواص آن نیز مانند آنست و در ظلف ذکر یافت و با لجمله چون مقدار نیمدرم آنرا با سرکه سائیده بنوشند جهت صرع رطوبی و با آب و با گلاب جهت سموم جمیع اصناف هوام و بخور آن جهت اختناق رحم و حمی ربع مفید و گفته اند از خواص آنست که چون صاحب حمی ربع بقصد رفع تپ آنرا از حیوان جدا کند رفع تپ او میشود و مجرب دانسته اند و نیز عرن نزد اهل شام اسم نوع سفید میونا ریقون است ان شاء الله تعالی در حروف الها خواهد آمد *

* عروق الصباغین * نوة الصبغ است و گویند اسم عروق الصفرا است *

* عروق الصفر * بضم عین و راء مهمله و سکون واو و قاف و ضم صاد و سکون فا و راء مهمله و آنرا حشیشة الصفرا و عروق الزعفران و عروق الصباغین نیز نامند و بعربی هرد و بفلة الخطاطیف و بیونانی خالدونیون و خلدونیون و طوماغا نیز و برومی کالیدونیون و بفارسی زرد چوبه و بهندی هلدی نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی کبیر و دیگری صغیر آن ماميران است و در حرف المیم مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی و کبیر آن بیخ نباتی است ساق آن بقدر دو ذرع و از بیخ آن شعبها روئیده و بر هر شعبه برگهای شبیه ببرگ موز تازه کوچکی رسته و از برگ زرنباد بزرگتر و گل آن زرد و در خوشه بقدر یکشبر و تخم آن سیاه رنگ بسیار ریزه و بیخ آن زرد و بعد برآوردن از زمین آنرا بریده جوش داده خشک نموده

باطراف میبرند وتازهٔ آن بد طعم و رائحه تا سه چهار ماه پس نیکو میکردد وکویند درمیان آن بندرت بعضی دانهای همی بهم میرسد وآن صلب تر ومائل بتیرکی است و آنرا بهندی هلدیانا مند وکسانیکه میشناسند چند دبرمی آورند وتتمه را جوش میدهند واحیانا بعضی دانها شبیه بمامیران درمیان بستهای زرد چوبه بهم میرسد وانچه درماهیت آن صاحب تحفه وغیره نوشته اند بیان واقع نیست ومنبت آن بلاد چین وهند وبنکاله ودکهن است وبهترین آن تازهٔ خوشرنگ کمربشهٔ آنست * طبیعت آن در سوم کرم وخشک * افعال وخواص آن جالی بصر ومفتح سدهٔ جگر وجهت استسقا ویرقان نافع چون یکدرم آنرا با شراب ابیض وبا هموزن آن انیسون بیاشامند ومضغ آن جهت تسکین وجع اسنان خصوص اندک بریان نیکرم آن واکتحال آن جهت جرب وبیاض رقیق وتقویت چشم وعصارهٔ آن روشنائی چشم بیفزاید وبیاض حادث دران رابرطرف کند وذرور آن مجفف قروح ورافع درد وورم آنها واهل هند بعد از حجامت بلا فاصله ذرور آنرا بران موضع میمالند وضماد آن باشراب زائل کنندهٔ نمله ومجفف قروح است وتکمید بدان مسکن اوجاع ومحلل اورام خصوص ورم حادث بعد از فصد وطلای آب کل آن زائل کنندهٔ کلف وبهق وآثار جلد مضر قلب بمضرت بسیار مصلح آن آب لیمو واترج مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن نوة الصبغ ونیم وزن آن درامراض عین مامیران ودرغیر آن نیموزن آن نیز ماقرقرحا است

* فصل العین مع السین المهملة *

* عسل النحل * بفتح عین وسین ولام وفتح نون وسکون حا ولام بیونانی مالی وا لقولیس نیز بسریانی ویسار بروحی مالی وبفارسی انکبین وشهد وبهندی مدهو ولغتی بهت برس نامند ومشهور بشهد است * ماهیت آن معروف است ومراد از آن عسل نحل است بهترین آن سرخ رنگ شفاف وخوشبوی غلیظ خوش طعم صادق الحلاوت آنست که دران مطلق موم نباشد وچون بانکشت بردارند تار بندد واین از برای مداوا بهتر است وبعد از آن سفید نباتی رنگ با وصاف مذکوره واین از برای لذت وتغذیه وربیعی این بهترین از صیفی است وشتوی آن زبون وهمچنین سبز وسیاه وکهنه ازیکسال کذشته حاد الطعم وتیز ویاترش وتلخ ورقیق شده بشمع بدبوی ویاخشک شده ورطوبات آن تحلیل یافته بشمع بدبوی کشته واکثار بسیار کهنهٔ ناسد آن درکال مضرت وموروث جنون وامراض مهلکه جهت آنکه محرق اخلاط است * طبیعت تازهٔ آن در دوم کرم ودراول خشک واندک ماندهٔ آن درآخر دوم کرم وخشک وبعضی انواع حادآن وهمچنین کهنهٔ آن دراول سوم کرم ودر دوم خشک وعسل خام کرمی وحدت وجلای آن زیاده وبدرائیت اقرب وعسل مطبوخ کف کرفته حرارت وحدت وجلای آن کمتر وبغذائیت اقرب ودر قوام آوردن آن شرط است که آب داخل کنند وبآتش ملائم جوش دهند تا بقوام آید واحتیاط کنند که نسوزد زیرا که اگر آب داخل نکنند کف آنرا نمیتوان کرفت واگر آتش زیاده کنند میسوزد وتلخ میکردد * افعال وخواص آن جالی ومفتح سدد وافواه عروق ومقطع ومنقی بلغم لزج ورطوبات وجاذب آنها از عمق بدن وفضول دماغی وزائل کنندهٔ استرخا واستسقا ویرقان وعمرز وعسر البول وانواع ریاح وایلاوس وسموم بارده ومفتت حصاة ودلیل برمنافع آن همین بس که حق تعالی درکلام مجید خود میفرماید که * واوحی ربک الی النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا ومن الشجر ومما یعرشون ثم کلی من کل الثمرات فاسلکی سبل ربک ذللا یخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فیه شفاء للناس ان فی ذلک لآیة لقوم یتفکرون * وجناب مقدس نبوی صلی الله علیه وآله وسلم میفرمایند * فوالذی نفسی بیده ما من بیت فیه عسل الا ویستغفر الملائکة لذلک البیت فان شربها رجل دخل فی جوفه الف الف دواء وخرج منه الف الف داء فان مات

عسل النحل

وهو في جوفه لم تمسه النار * وقال صلى الله عليه وآله وسلم قلب المؤمن حلو يحب الحلوة وقال صلى الله عليه وآله وسلم نعم الشراب العسل يرعى القلب ويذهب برد الصدر وقال صلى الله عليه وآله وسلم من يريد الحفظ فليأكل منه ونيز در حديث است که هر که ارادهٔ شفا داشته باشد باید که صبح ناشتا عسل با آب باران ممزوج کرده بیاشامد وجالینوس گفته هیچ چیز بهتر از عسل نیست در نفع از برای بدن و علاج اکثر امراض واز برای سرشتن ادویه جهت آنکه بسبب لزوجت وغلظت قوام باعث سرعت امتزاج وحفظ آنها است از تلاشي وفساد و بسبب حلاوت محبوب طبائع ولذیذ ودافع بشاعت ورسانندهٔ قوای ادویه است بسرعت در تمام بدن وغیر اینها از فوائد کثیره * امراض الراس والصدر والمعدة والکبد وغیرها * آشامیدن آن با مصطکی جهت جلب رطوبات وفضول دماغي وفالج ولقوه واسترخا وخدر وامثال اینها وتقویت معده واشتها ودفع ریاح ولزوجات وتفتیح سدد وقولنج وتقویت معده وشهوت طعام وباه وباکندر جهت تنقیهٔ صدر وقصبهٔ ریه واستسقا ویرقان وطحال وتفتیت حصاة وعسر البول وانواع ریاح وایلاوس ودفع سموم وباآب خصوصا آب باران مرطب اعضا ومقوی باه وضغطه وصدر ومنقی قرحهٔ امعا ومثانه ومفتت حصاة ورافع عسر البول وبالخاصیت مسکن عطش وقيء نمودن بدان جهت تنقیهٔ معده الفم والحلق غرغرهٔ آن جهت تحلیل ورم عضلات جانب حلقوم ولوزتین وتنقیهٔ جراحت کام وزبان وحلقوم ولوزتین ودید ستور تحنک بدان ومضمضه بدان با سرکه جهت استحکام لثه وروئیدن گوشت آن وتقویت دندان وجلای چرک وسفید کردن آن خصوص که با نکشت بردندانها بمالند ودرهرماهی مه چهار مرتبه بعمل آورند وشبه نموده کسیکه آنرا مرخي دانسته باعتبار آنکه شیرینیها همه مرخي اند ووجه شبه آنست که شیرینی را مطلق اخذ نموده وفی التحقیق شیرینی با رطوبت مرخي است نه شیرینی با یبوست وعسل حار یابس است بالاتفاق اکتحال آن بتنهائي ویا با آب پیاز ویا نمك اندرانی جهت جلای بصر ودفع حکه وجرب ودمعه وبیاض ونزول آب دران الادهن قطور آن در گوش با نزروت ونمك سنك جهت رفع ریاح ودوی وقطع مدة ورطوبات سائله از آن وتسکین اوجاع باردهٔ آن ونقل سامعه وبدستور قطور آن با زهرهٔ گاو تازه ویاآب برگ نیم تازه ویا با شیریز ویالبن نسا ویا با سفیدهٔ بیضهٔ مرغ الصدر آشامیدن ولعق غلیظ آن با روغن گل جهت سرفهٔ بارد الامعا تحقین بدان با آب بارنك جهت قرحهٔ امعا وتحلیل اورام آن نافع با تکرار عمل وبتنهائي یا حقنها مقوی عمل آنها اعضا التناسل والرحم ضماد آن بعد از حمام مکرر باعث تقویت قضیب وعظم آن وحمول آن جهت علل رحم زنان نفساء الاورام والبثور والکلف وغیرها ضماد آن با آرد کندم جهت تحلیل اورام وتنقیه دماميل وبا سرکه ونمك جهت تحلیل اورام ورفع کلف وبا نمط جهت کلف وبانمك جهت رفع آثار ضربه وصدمهٔ که باد نجاني رنك شده باشد وبا عنبه جهت تنقیهٔ اوساخ جروح وبردن گوشت زائد والتیام زخم آنها وبا زرا وند طویل وآرد کرسنه جهت التیام زخمهای عمیقه مجرب وبا زرا وند طویل وآرد کرسنه وبادام تلخ وحب المحلب وآرد جو جهت ادرار عرق وبا انزروت جهت جلای قروح وبردن گوشت زائد وباد وبهق وبرص وکلف دافع آنها وبا نوشادر جهت بهق وبرص ومطبوخ آن با شبت جهت رفع آثار ضربه وقوبا وطلای آن با روغن گل جهت قروح شهدیه وسائر قروح حادثه از بلغم مالح وجهت تقویت بدن وبتنهائي جهت رفع قمل وصئبان که بفارسي رشك نامند وبر جسد اموات حافظ آنها است از سرعت فساد وهمچنین مالیدن آن بر لحوم وشحوم وغیرها السموم لعوق ویا آشامیدن آن با آب گرم جهت فطر قتال وگزیدن سك دیوانه وضماد آن با روغن گل جهت نهش هوام وقيء نمودن

بدان جهت رفع اذیت افیون خورده و از خواص مجربه آنست که چون زن با آب شربتی ساخته ناشتا بیاشامد اگر با عسه مغص کرد حامله است و الا فلا وجهت این امور تمامی خام جهد آن در بعضی اصلح و اطلیه و در بعضی مواد تازه خام اندک حاد آن اولی است و بالجمله جهت مبرودین و بلغمی مزاجان و در زمان و فصل و بلد بارد نافع مضر محرورین و مصدع محرورین و اکثار آن سریع الاستحاله بصفرا و مفسد دماغ حار و مهیج قی و امراض صفراویه و حاره و عطش مفرط مصلح آن آب انار ترش و اترج و آب لیمو و فواکه حامضه و ربوب آنها و سرکه و کشنیز مقدار شربت آن تا نزده مثقال بدل آن دوشاب انگوری و خرمائی جید غیر مطبوخ بدانکه عسلیکه مگس آن بر گیاه افسنتین و امثال آن نشسته باشد طعم آن تلخ بود جهت امراض معده و کبد و تفتیح سدد و آنچه بر صعتر نشسته باشد بد ستور و بجهت مبرود و مرطوب مزاجان و امراض بلغمیهٔ بارده و آنچه بر حاشا نشسته باشد نیز جهت امراض مذکوره و قابض و تفتیح سدد نافع و گفته اند نوعی عسلی خریفی میشود که از بوئیدن آن عطسه می آید و گفته اند غشی آورد و عرق سرد و عقل را زائل کند آنرا نیاید خورد و هر کسیکه آنرا خورده باشد قی فرمودن و ماهی نمک سود شور خوردن و مکرر قی کردن است تا معده نقای تام یابد و بعد از آن تفاح مربعی ترش شیرین که سیب میخوش باشد و امرود تناول نمایند و نیز نوعی از عسل میباشد که خواص آن مانند شوکران است استعمال این نیز جائز نیست بهیچ قسم و دستور طبخ عسل و شراب آن و مثلث آن و ماء العسل در قرابادین کبیر مذکور شد و از خوردن عسل ردی و بسیار تند و تیز که از بوئیدن آن عطسه آید و از خوردن آن حالتی مانند خوردن بزر البنج عارض گردد علاج آن تطفیه با شربهٔ بارده و آب فواکه بارده و العبه مغربه و مانند اینها است *

* فصل العین مع الشین المعجمة *

عشبهٔ مغربیه
* عشبهٔ مغربیه * بضم عین و سکون شین و فتح باء موحده و دا مخفف عشبة النار است زیرا که اهل اندلس و مغرب آنرا عشبة النار نامند بسبب حدت آن و بعضی گویند که بهندی رس و برومی سریه و بفرنگی اسفرنیه گویند و وجه نسبت آن بمغرب آنست که اولا اهل مغرب اطلاع بر قوائد آن یافتند و بعد از ان در سائر بلاد انتشار و اشتهار یافت * ماهیت آن تصبان ظیان است که یاسمین بری باشد و آن شاخهای نباتی است شبیه بلبلاب و در هم پیچیده بلکه اشبه بیاسمین سفید که بهندی چنبیلی نامند و بسیار تلخ و گل آن بسیار خوشبو و برگ آن اندک عریض و اطراف آن تیز و غلیظ و سبز رنگ و نرم و قسمی شاخهای آن خاردار شبیه بخار گل سرخ و از یاسمین بستانی بسیار کوچک تر و بیخ آن سیاه و باریک و پر شعبه قسمی برگ آن مشابه ببرگ لبلاب و گل آن شبیه بیاسمین زرد و از ان کوچکتر و رنگ آن مائل بسبزی و خوشبو و زیاده از یاسمین بری و بر مجاور خود می پیچد بهترین همه و اقوی مغربی آنست که شاخهای آن بلند و متوسط در سطبری و باریکی و سرخ نیم رنگ باشد که چون بشکنند از ان غباری ظاهر شود و مغز آن سفید باشد و آنچه غلیظ تیره رنگ و با اوصاف مذکوره نباشد بد است و قوت آن تا بیست سال باقی است و عشبه بلاد دیگر ضعیف الاثر * طبیعت آن گرم در اواخر درجهٔ دوم و خشک در آخر آن و خشکی کهنهٔ آن زیاده از نو آن و بیخ آن در آخر سوم و بعضی در اوائل چهارم گرم و خشک گفته اند و در قوت قریب بخربق سیاه است و صاحب معتمد و بعضی دیگر نیز بیخ خربق دانسته اند چه در قوت و فعل مانند آنست و سائر اجزای آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و مرقق و ملطف و معرق و مدر و جهت اکثر امراض باردهٔ رطبهٔ دماغیه و صدریه و معدیه و کبدیه و کرده و مثانه و رحم و اوجاع مفاصل و امثال اینها نافع * امراض الراس و الفم و الصدر و المعدة * بوئیدن

کل آن جهت درد سر شقیقهٔ بارد ومضمضه بطبیخ آن با سرکهٔ انگوری جهت درد دندان بارد وآشامیدن مطبوخ آن بنحو چوب چینی وبدل میدن بدل من آن نیز جهت فالج واسترخا ولقوه وربو وسرفهٔ مزمن وضیق النفس وتقویت معده وکبد واستسقا وبواسیر وازین قبیل سائر امراض بارده رطبه وآشامیدن طبیخ شاخ وبیخ آن که بقدر نیم اوقیه آنرا در دیگر طلا آب بجوشانند تا بنصف رسد وبا شکر وامثال آن بنوشند جهت فالج واسترخای مزمن وضیق النفس وسرفهٔ کهنه بیعدیل وسعوط بیخ آن بوزن حبهٔ با روغن بنفشه جهت شقیقهٔ بارده * اوجاع المفاصل والنقرس وعرق النسا والاورام والامراض السوداویه والجذام والاتشنك وامثالها * آشامیدن سفوف آن هر روز یک مثقال با نبات تا یکهفته وزیاده بران جهت اوجاع مفاصل مزمنه وضماد آن با گلاب جهت فالج وتسکین اوجاع مفاصل وعرق النسا وغیرها وتحلیل اورام وحمول آن مدر بول ومسقط جنین مقدار شربت آن از یکمثقال تا دو مثقال بدل آن چوب چینی اندک کهنه مضر محرورین وجوانان ودر فصل گرما وامراض حاره مانند حمیات حاره وصفراویه ودمویه وحصبه وجدری ومانند اینها وآشامیدن طبیخ برگ وشاخ آن بقدر سه درم باهم وزن آن بسدابی ومصطکی ومقدار زرق مسهل قوی خلط سودا بغیر کرب وآشامیدن برگ آن مقدار قلیلی با زیت بسیار مقیی قوی عنیف وجهت گزیدن کلب کلب وجهت جذام وامراض سوداویه دوائیست قوی ولیکن غیر مامون وبا خطر وضماد آن جهت قروح خبیثه نافع بیخ آن بسیار حار حاد چنانچه ذکریا فته ومحرق ومقرح جلد است مانند شیطرج هندی وطلای آن جهت بهق وبرص وبا مرکه جهت عرق النسا وداء الثعلب بعد یکه خون آلود کرده دریک دو دفعه زائل کرده اند باذن الله تعالی بتقرح ودفع مواد ردیهٔ آنها ونیمدرم آن که مقدار شربت آنست مسهل قوی بلغم وسودا است ومانند خربق میاه است وبا آب خبازی مقیی قوی ویکمثقال آن کشنده بقی وکرب ومغص مصلح آن روغن بادام شیرین است بدانکه نفع آن در امراض بلغمیه ظاهر است چه در هر دو کیفیت یعنی حرارت ویبوست ضد کیفیت بلغم است که برودت ورطوبت باشد بقواعد کلیه که علاج ودفع مرض بضد است واما در امراض سوداویه باید که باعتبار یبس سودا موافق نباشد اما باعتبار ترقیق وتلطیف واذابه وتحلیل آن مواد غلیظه وتحجره را رطوبات بسیار در بدن بهم میرسد که باعث ترطیب واصلاح یبوست سودا ودافع علت حادثهٔ ازانست وبالخاصیت نیز مانند حجر لاجورد که با وجود آنکه دافع امراض سوداویه است امزجهٔ سوداویه را مضر است زیرا که موجب حدت صفرا وزیادتی حرارت دم واحراق آنست مگر آنکه تعدیل نمایند آنرا به بعضی عرقهای سرد وغیر آن که درین وقت شاید دربعضی امزجهٔ صفراویه ودمویه نیز نافع باشد حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که جمعی آنرا نائب مناب چوب چینی میدانند موافق کوبند اکر محرور المزاجان یا بس ضعیف بهیچ قسم استعمال ننمایند بهتر است زیرا که ضرر آن در امزجهٔ ایشان مکرر مشاهده شده ودستور آشامیدن آن با تحامی شتی ومعجون آن در قرابادین کبیر مذکور شده *

---

* عشر * بضم عین وفتح شین معجمه وراء مهمله وبتشدید شین نیز آمده وعشار بالف بعد از شین نیز آمده ولغت عربی است وبیونانی خیا کیوس وبفارسی خرک ودرخت زهرناک وبهندی آک بمد الف وسکون کاف وهارعوام اکون ومدار نیز نامند * ماهیت * آن از جملهٔ اشجار یتوعی است حاد الکل همی وبقدر قامتی وزیاده بران وشاخهای بسیار از بیخ آن میروید منبت آن بادیه وصحرا ها وزمینهای رملی ومخصوص ببلاد گرم سیر وبرگ آن شبیه ببرگ کتهل وترنج وازان عریض واندک کلان وضخیم تر ونرم تر وبا اندک زغبی وگویا بران گردی نشسته وجمیع اجزای آن از برگ وساق

رشاح شیرد ارکه چون بشکنند ازان بسیار شیر برمیآید ابتدا یکه ازیکدرخت آن بقدر یکزر ع الی دو زیاده هم شیر بعمل میاید
وگل آن چند عدد متصل بهم فی الجمله شبیه بگل نرکس و نوشته که بگل خرزهره است وثمر آن شبیه انجیار کوچکی و بلوط
بزرکی و منحنی وچون رسیده وشکافته کردد ازجوف آن چیزی شبیه بپرزحریر و پنبهٔ سیمل بغایت نرمی برمی آید وکویا
کیسهٔ مملو از پنبه است و تخم آن فی الجمله شبیه بحب القرطم و تخم سنا مکی وخاکستری رنک مائل بسیاهی و اعراب بادیه
ازان پنبهٔ مخد یعنی بالش ترتیب میدهند ودرقداح یعنی آتش زنه مستعمل دارند وسه نوع میباشد یکی درخت آن بزرک و
گل آن سفید وبرک آن بزرک وشیر بسیار و این در شهرها و در کنار بساتین نیز میروید وبهترین انواع کفته اند و دوم
ازان کوچکتر درقد وبرک وبیرون گل آن سفید و اندرون آن بنفش مائل بسرخی وسوم ازهمه کوچکتر وگل آن پستهٔ رنگ
مائل بسفیدی وبعضی زرد کفته اند ولبن این هردو کمتر از اول وبیشتر در بیابانها وزمینهای رملی میروید * طبیعت
شیران درچهارم کرم وخشک وباسمیت است * افعال و خواص آن اکال ومقرح جلد وقاطع بلغم وبا قوت مسهله
قویه وسترنده موی است وحاد ترین شیر نباتات شمرده اند است ودر باغان اهل حیاز و هند شیر آن را در ستردن
موی جلود مستعمل دارند امراض الراس وغیرها طلای آن رافع کچلی وسعفه وقوبا و نالع داء ثبوا سیر و مضمضهٔ آن با عسل
جهت قلاع دهان اطفال نافع وچون لبن آن را به پنبه آلوده بر دندان موجع کذارند جهت تسکین وجع آن وحکیم میرعبدالحمید
درحاشیهٔ تحفه نوشته که جهت تسکین جذام وقوبا وجرب وبنور رد ماميل وصلابت طحال وامراض کبد واستسقا ودیدان
وحب القرع نافع است واکر نا نخواه را در شیر آن چند مرتبه تسقیه نمایند ودر سایه خشک نمایند بجهت ضیق النفس
وسعال بلغمی مجرب و دیکران کفته اند که چون ارزن وباشلنوك ویانخود ویا غیر آن ازحبوب رادران مکرر تسقیه کنند و درسایه
خشک نمایند مقدار قلیل آن اسهال بسیار مینماید وبجهت امراض مذکوره نافع وطلای اندک آن بر مفاصل دست و پا که بعنوان
نقطها بسرخلالی بر آنها کذارند باعث آبله و تقرح و اخراج رطوبت لزج و تسکین اوجاع آنها است چنانچه بعض اهل
هند و بنکاله این را مانند شیطرج مستعمل دارند وبعضی درسالی یکمرتبه در موسم بهار و تابستان * طبیعت برك وشاخ
آن درسوم کرم وخشک * افعال و خواص آن بستن برک تازهٔ کرم کردهٔ آن جهت تحلیل اورام وتسکین اوجاع بارده
وتدهین مطبوخ آن در روغن زیتون جهت فالج و تشنج وخدور وذرور برک خشک آن جهت منع سعی قروح ساعیه وخبیثه
واکله ورفع چرک قروح وسخه وتجفیف آنها وبردن کوشت زائد فاسد نافع وحکیم میرعبدالحمید نوشته اکر درخت آنرا
که گل آن سفید باشد ازبرک وشاخ وپوست وگل وچوب در سایه خشک نمایند و بسایند ومرور وزده ومثقال آنرا با شیرکاو
بخورند جهت ضعف بدن وناتوانی وربو وسعال بلغمی وتپهای مزمن وتحلیل نفخ بسیار نافع واکر تسقیه نموده در آب
بهنکره بخورند در منافع انفع واتم است ونوشته اند که ذرور برک خشک آن جهت منع سعی قروح ساعیه وخبیثه واکله
ورفع چرک قروح متقرحه وتجفیف آنها وخوردن کوشت فاسد مفید وچون یکی ازحبوب مذکوره را با برک آن در ظرفی
مانند سبو ومرتبان بطریق فرش ولحاف چیده وبر آن آب آنقدر که ازروی آن بکذرد بریزند وسر آنرا بپوشند مدت
بیست یوم بکذارند پس برآورده حبوب را در سایه خشک نمایند استعمال قدر قلیل آن نیز مسهل وامراض مزبوره را نافع
است وپنبهٔ آن جهت قداح یعنی آتش زنه بهترین اشیا است وچون در حین تری وتازکی ازهم باز کرده بر جراحات
بکذارند قاطع نزف الدم آنها وجهت رویانیدن کوشت تازه موثر المضار جمیع اجزای آن با سمیت ومضر محرور المزاج.

ومضعف احشا است ومفرح جلد مقدار شربت لبن آن نيم درم وسه درم آن كشند * بسحج وتقرح احشا وبواطن واسهال قوى مصلح آن البان وادهان وتنقيه بقيئ است المختواص اهل مصر كويند بخور را قتراش برك آن كريزانند پشه است مؤلف كويد اكرحتى المقدور استعمال چنين ادويهٔ سميهٔ كثير الغايله ننمايند اولي است حكيم ميرمحمد مومن وغيره نوشته اند كه قسمى از شجرهٔ عشررا شميت نحديست كه جلوس ونوم درسايهٔ آن كشنده است وبرك آن شبيه ببرك لبلاب ومدور وقسمى را برك شبيه ببرك درخت كز وكل آن سفيد وثمرآن مثل نخود مائل بسرخي وكيسوس بن ثالس كويد كه ازين قسم سكر ميكرفته اند با وجود شيريني مقدار درمثقال آن قاتل بوده درسه روز وزود رخزائن ملوك ضبط اقسام سكر العشر ازين جهت ميشد ومحمد بن احمد بن زكريا كويد كه درظرف سفالي كه شيرآنرا جمع كرده بودم بعد ازان آن ظرف را مكرربا آب كرم واشنان شسته جمع كثيركه ازان ظرف آب خوردند همكي هلاك شدند *

عشرق

* عشرق * بفتح عين وسكون شين وفتح راء مهمله وقاف بيوناني قرحا وكويند بيوناني مرفوران نامند * ماهيت آن بلغت اهل حجاز سناى عريض الورق راناميد برك آن ازبرك سنا عريضتر وسبزتر وكل آن مائل بسرخي وبعضى لاجوردى رنك وكوچك باستداره وغلاف آن شبيه بغلاف نخود مزغب وتخم آن عدسي شكل كوچك وبعضى مرو دانسته وابن تلميذ كفته كيامى است برك آن شبيه ببرك حناء وسرخ وخوشبو وعروسان استعمال ميكنند وديتورى غيرآن دانسته ديسقوريدوس در ثالثه كفته قرحا نباتى است برك آن شبيه ببرك عنب الثعلب بستاني و با شعبهٔ بسيار بزرك سياه رنك تخم آن شبيه بحبا ورس ودرغلاف هاى شبيه بخرنوب شامي وعروق آن سه يا چهار بقدر يكشبر سفيد رنك خوشبو ومنبت آن بيشتر سنك لاخها كه آفتاب بران تابنده باشد * طبيعت آن كرم وخشك * افعال وخواص آن چون ازبيخ آن مقدار ربع يكمن نيم كوفته درشش قوطولي شراب حلو يكشب ويكروز بخيسانند پس صاف نموده سه روز بنوشند جهت تنقيهٔ رحم وتخم آنرا چون درحسو داخل كرده بنوشند ادراربول وشيرآورد وخوردن حب آن خواه تر باشد وخواه خشك جهت بواسير وسياه كردن موى نافع

عشقه

* عشقه * بفتح عين وشين وقاف وها بفارسي اخفاك وتال شاوبهندى چاند ريل نامند * ماهيت آن نباتى است شبيه بابلاب وبسيار كم برك وشاخهاى آن بسيار ازلبلاب قويتر وازان درازتر وبهردرختي كه مي پيچد آنرا خشك ميكرداند وازين جهت آنرا عشقه نامند مشتق ازعشق كه بهرتنيكه پيچد آنرا خشك ميكرداند وتخم آن شبيه بحلبه وازان كوچكتر ودرتنكابن ديسموتو نامند وبعض اطباى اين زمان تخم آنرا كشوث دانسته اند

* فصـــــل العين مع الصاد المهملة *

عصفور

* عصفور * بضم عين وسكون صاد وضم فا وسكون واو وراء مهمله بفارسى كنجشك وچغوك وبنجشك وبتركى سرچه وشارچه نيز وبينكالي كوريه وبهندى نرآن را چرا ومادهٔ آنرا چريه نامند * ماهيت آن طائريست معروف صغير البته واهلي ويرى ميباشد وجثهٔ برى آن اندك بزركتر ومنقار آن باريكتر ودرازترازاهلي وبهندى اين را بكيرى نامند واهلي را چربه وكوربه بكاف فارسى نامند وبهترين آن فربه شتوى برى آنست وخانكى آن هرچند فربه باشد زبون * طبيعت آن در دوم كرم وخشك وبرى آن ازاهلي يابس تر * افعال وخواص آن مسخن ومسمن بدن وموافق مرطوبين كه در ابدان ايشان رياح توليد كند ومحرك باه وزياده كنندهٔ منى ومنعظ وكوشت آن ملين طبع وجرم آن قابض بطن وكفته اند عصفور رازطيفور رجيلهٔ است ازبراى اصحاب فالج ولقوه واسترخا وخدر وضعف كبد وانسقا ويرقان وضعف كرده

وباه را مثال اینها و بهترین اغذیه است برای مبرودین و مرطوب مزاجان و کسی که شکایت از کثرت ریاح در شکم خود نماید و مغز سر آن را خصوص که در وقت هیجان گرفته در روغن بادام بریان کرده و با نان ید مفرحهٔ مقویهٔ معینهٔ باه خوشبو نموده باشند بغایت مهیج باه و زیاده کنندهٔ منی و منعظ است و فراخ یعنی بچهٔ آن قوی است در تحریک باه و شدت انعاظ خصوصاً چون عجه سازند با زردهٔ تخم مرغ در روغن زیت بریان کنند و بخورند و همچنین بیضهٔ آن و این در تسمین بدن بی عدیل و مغز سر آن با زردهٔ بیضهٔ مرغ مهیج باه و آشامیدن آن با شراب و حمول آن باعث سرعت حمل زنان عاقر مضر محرورین مصلح آن آب انار و غوره و مری و سکنجبین حامض است و بهترین آنست که گوشت آنرا مطجن سازند با مری و یا آب انار و یا غوره و بخورند تا زود انهضام یابد زیرا که گوشت آن صلب و گرم است و چون عصفور را ذبح نمایند و خون آنرا در آرد عدس بچکانند و بنادق سازند و خشک ساخته بوقت مقاربت یک بندقهٔ آن را با عسل سائیده برا حلیل بمالند و پا را بر زمین نگذارند و مقاربت نمایند باه را برانگیزاند و چکانیدن خون آن در چشم جالی بیاض آن و زبل آن بسیار گرم و خشک و جالی بیاض عین و کلف و آثار حادث در وجه و با آب دهان جهت رفع ثآلیل و جالی کلف و آشامیدن استخوان سائیدهٔ آن مقوی معده و حابس اسهال و ناشائیدهٔ آن بغایت مضر احشا و امعا است بلکه اولی اجتناب از استخوان آنست خواه سائیده و خواه ناسائیده بهمان جهت و آنکه مورث سحج مری و امعا است و خاکستر پران محلل اورام است طلاء و چون موی مقعدهٔ آن را پاک کرده در ثقبهٔ گوش بدارند در حال درد آنرا ساکن کند و مجرب و چون پرهای آنرا تمام بکنند و پاک کنند سوای سر آن که زنده باشد و در آشیانهٔ زنبور عسل بیاویزند تا از نیش زنبورها بمیرد پس در روغن بجوشانند تدهین بدان جهت استرخای قضیب و تقویت باه و نعوظ مجرب و عصا فیرشوک که عصفور کوچک اغبر است که عوام آنرا ابوتمرون نامند بسیار خشک و گرم است و نمک سود خشک آن قاطع اسهال مزمن است و خوردن آن مضر محرورین مصلح آن اشیای مذکوره است *

* عصى الراعي * بفتح عین و صاد و الف مقصوره و لام و فتح راء مهمله و الف و عین مهملهٔ مکسوره و یا لغت عربی است بلاطینی آنرا بصباث بلی گویند و ببربری رستنی نودیه و بلغتی دیگر بربری کوری زوله و بیونانی بطباط و بلغوثیون بر منداریز و بسریانی شطبانی نلو عربن و با قریقی خنهر و درجهٔ اول حار کبیر برشیان دارو نامند گویند برشیان دارو اسم فارسی آنست و بفارسی کسته و هزاربندک و هرجرا و بهندی لال ساک گویند و گویند بهندی واج کیری نیز نامند و آنرا عصای موسی نیز نامند و بالجمله در ماهیت آن اختلاف بسیار است و نر و ماده میباشد دیسقوریدس در ثالثه گفته نر آن هر سال از سر نو میروید و با شاخهای بسیار و باریکتر تازه منبسط برروی زمین مانند سل و برگ آن شبیه ببرگ سداب و از آن بلندتر و بسیار نرم تر و نزد هر برگی گل سفید و سرخ تیره و مادهٔ آنرا گیاه کوچک و یکشاخ تر تازه و برگ آن شبیه ببرگ صنوبر و نزدیک یکدیگر و منبت آن آبهار بغدادی گفته دو نوع است ذکر و انثی و بعضی کبیر و صغیر گفته اند ذکر آن ثمنشی بزرگ و انثای آن کوچک و برگ ذکر آن طولانی و برگ مادهٔ آن مائل بتدویر و منابت آن شطوط انهار و جاهای آب دار و سایه و گل آن نزد برگ آن میروید از نر آن سرخ و از ماده سفید و در کتاب موسوم بطب قدیم است که درختی کوچک با شاخهای باریک گره دار و برگهای مفروش برروی زمین و در تابستان و زمستان میماند و گل آن نزد گرههای شاخ آن میروید و این شبیه بساک چونلائی هندی است و انطاکی نوشته نباتی است خار دار و برگ آن تر و تازه مزغب قریب ببرگ بلسان و تخم آن مابین

برگهای آن بر میآید وذکر وانثی میباشد تخم ذکر آن سرخ وتخم مادهٔ آن سفید ود رجوز امیرسد وقوت آن تایکسال باقی میماند وصاحب اختیارات بدیعی نوشته بهترین آن سرخ رنگ مائل بسیاهی بستانی آنست وصاحب تحفه نوشته کبیر وصغیر میباشد کبیررا نر وصغیررا ماده وبفارسی صغیررا سفید موز وکبیررا سرخ مرز نامند وتخم وساق آن سرخ وبرگ آن مائل ببنفشی ودر باغها بسیار رودرتذکاب صغیر آنرا خاک تره گویند وبرگ وساق صغیر آن سبز وتخم آن سفید کوچکتر از تخم کبیر وگویا خاکستر بر برگهای آن پاشیده اند وتخم هرد وقسم درزیر برگهای آن بر میآید وانبوده وافعال کبیر آن از صغیر قویتر * طبیعت آن درسوم بارد ودراول خشک رجز ومائی بران غالب * افعال وخواص آن قابض ورادع وحابس نفث الدم ونزف الدم کل اعضا وقی صفراوی واسهال مزمن مراری وحیض ومسکن حرارت باطنی وظاهری وتپهای دوری وقرحهٔ امعا ونافع الاذن قطور عصارهٔ آن قاتل کرم گوش ومجفف قروح ومسکن وجع آن الصدر آشامیدن عصارهٔ آن تایك اوقیه قاطع نزف الدم سینه المعدهٔ ضماد آن مسکن التهاب معده ومبرد آن وآشامیدن آن حابس اسهال مراری وقرحهٔ امعا ونزف الدم آنها ومرضی که دران قی واسهال هرد وآید واین مرض را بیونانی حولا را نامند وقولنج را نیزمفید شربا وضمادا وحقنة وحمولا للرحم چون در شراب طبخ نمایند وبا عسل بیامیزند جهت قروح فرج عظیم النفع است الجروح والقروح والاورام والبثور وضماد آن جهت اندمال جراحات تازه وتحلیل فلغمونی وحمره ونمله وقروح ساعیه وکل اورام دمویه ومنع انصباب مواد جیدالنفع وضماد برگ تازهٔ آن جهت تسکین التهابات وحمره ونمله نافع السموم آشامیدن آن با شراب جهت دفع سموم ونهش هوام سمی مضر ریه مصلح آن انجیر وشربت بنفشهٔ سکری وصندل نیزگفته اند مقدار شربت از آب آن تا مقدار منقال بدل آن عنب الثعلب وهرای بیخ آن درطب منفعتی تا حال ننوشته اند واهل هند مضمضه بآب مطبوخ آنرا جهت جوشش دهان وضماد سائیدهٔ کرم کردهٔ آن را جهت نضج وانفجار دماميل وکهار یعنی ملح ماخوذ ازمحرق آنرا صباغان بجای زاج درصبغ لباس مستعمل دارند *

* عصب * بفتح عین وصاد وباء موحده بفارسی پی وبهندی پاری وپتهه نیزنامند * ماهیت آن چیزی است چرب سفید صلب درانفصال ونرم درانعطاف وخم شدن وبدن حیوان مولف از انست وحس وحرکت بی آن نمی باشد وحیوانات کیکه استخوان دارند بسر آنها کشیده شده است * طبیعت آن سرد وخشك * افعال وخواص آن دیرهضم وردی الغذا وسریشم مصنوع از ان جهت التصاق شعر منقلب وغیر آن نافع *

* عصفر * بضم عین وسکون صاد وضم فا وراء مهمله احریض است ردرآنجا ودرقرطم که حب آن است مذکور میگردد

* عصارات * بضم عین وفتح صاد والف وراء مهمله والف وتاء مثناة فوقانیه جمع عصاره است * ماهیت آن اجزای مائیهٔ مستخرجه از نبات است خواه از گلها ویا از اوراق ویا از اغصان ویا اصول ولحای آنها باشد که کوبیده فشرده اخذ نمایند خواه همان قسم مایع استعمال نمایند وخواه خشک نموده وانچه از انها باسمی مخصوص اند علیحده بدان نام ذکرمی یابد وباقی درضمن نبات آن *

* فصـــــل العین مع الضاد المعجمة *

* عضل * بفتح عین وضاد معجمهٔ مفتوحه ولام * ماهیت آن چیزی است دربدن حیوان که قریب بمفاصل واعضای متحرک آن میباشد وبحسب تعدد حرکت اعضا تعدد آن میباشد وآن مرکب از لحم ورباطات واعصاب وعروق وغشا است چنانچه تشریح آن درکتب تشریح وکلیات مذکور است * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن جملد الغذا

ومالح الکبد وس ولذید وخفیف تعلیل تناول آن واکثار آن محدث تی بالخاصیت وهمچنین چون در امتلای طبیعی بدن اندرون مصلح آن ادهان وابازیر معتدله وبالجمله انچه از اعالی بدن وقریب بمفصل باشد بهتر است از اسافل آن ودور از مفصل

* فصل العین مع الظاء المعجمة *

عظایه

* عظایه * بفتح عین وظاء معجمه والف وياء مثناة تحتانيه وها وعظاء بمد نیز آمده * در ماهیت آن اختلاف است صاحب قاموس کفته دابۀ ایست شبیه بسام ابرص وجمع آن عظاء ودر بسقوریدوس کفته که از جنس حردون است شبیه بوزغ ونزآنرا اجیلون وماده آنرا اقرجان نامند وانطاکی سالامندرا دانسته وحکیم علی جیلانی کفته حیوانی است مانند سام ابرص وسبز رنگ بطی الحرکت الوان آن دراوقات شبانروز مختلف میکردد وچون در آتش اندازند نسوزد وبا قوت سمیت است وآنرا مانند ذراریح دست وپا انداخته وشکم آنرا شکافته امعای آنرا براورده در عسل نکاه میدارند که فاسد نکردد * افعال وخواص ان آشامیدن مقدار دوانک ازان جهت رفع الم وسمیت کزیدن آن وچون آنرا شق کنند وبرنهش افعی بندند نفع بین بخشد الجروح والقروح وجرب مانند ذراریح است درنفع ودرمرا هم اکاله وموتانه داخل میکنند الزینة طلای مطبوخ خون آن درزیت مترند؛ موی است وزهره وسرکین آن هرد وزهر قاتل وسرکین آن شدید البلا است چون اندکی ازان رابانشاسته بسیار بیامیزند وجهت رفع کلف وآثار غلیظه وتنقیۀ قروح عفنۀ خبیثه استعمال نمایند مفید است وچون عظایه کسی رابکزد ودندانهای خود رادران موضع کذارد باید که روغن وخاکستر بران بمالند تا برآید وابریشم وتزبران بمالند تا برآید پس خاکستر وروغن بران موضع بمالند واکر وجع آن دوام یابد بمکند آنموضع رابقوت وتطول نمایند بران آب کرمی که دران نخاله جوشانیده باشند پس تریاق وتیلا وطرخشقوق نافع است *

عظم

* عظم * بفتح عین وسکون ظا ومیم جمع آن عظام بفارسی استخوان وبهندی هدی وماد نیز وبیونانی سولونوس وبرومی ستبون وبسریانی کرماوبترکی سوک نامند * ماهیت آن معلوم است که جسمی است صلب دربدن حیوان که ازان صلبتر عضوی نیست وازاعضای مفرده است وبرای استحکام ودعامه وصد ورافعال قویه قیام وقعود ومشی وسائرحرکات بآسانی وباحسن وجوه مخلوق است وفوائد آن بتفصیل درکتب تشریح مذکوراست وعدد آن دربدن انسان بعدد حروف رحم است یعنی دوصد وچهل وهشت وبهترین آن استخوان انسان است * طبیعت ان دردوم سرد دراول سوم خشک ومحرق آن درآخرسوم خشک * افعال وخواص ان قابض وحابس ومجفف امراض الراس آشامیدن سائیدۀ استخوان انسان جهت صرع مجرب خصوصا پوسیدۀ آن وریختن آب مطبوخ استخوان پوسیده باسرکه برسرحابس رعاف وسعوط بسیارنرم سودۀ آن وتعلیق ناب یعنی دندان نیش ثعلب جهت صرع وتعلیق استخوان پهلوی ضبع یعنی کفتار جهت شقیقه جانب راست برای جانب راست وچپ برای جانب چپ الفم تعلیق ضرس آن برای ضرس اعضاء الغذا * آشامیدن کهنۀ بالیدۀ آن که بسیارنرم سوده باشند حابس اسهال وقاطع نزف الدم وآشامیدن رماد ساق کاو واستخوان ران آن مقدار یکمثقال باعصارۀ عصی الراعی جهت قطع نزف الدم وحبس بطن وسحج امعا وآشامیدن ذرور رماد استخوان کلب قاطع بواسیر است مجرب الطحال آشامیدن سوختۀ بالیدۀ آن با سکنجبین جهت سپرز وبدستور سودۀ کعب تیس با سکنجبین آلات آشامیدن کعب تیس با عسل جهت تهییج باه واستخوان بالیدۀ انسان باعسل بدستور الرحم بردداشتن فتیلۀ آن تنقیۀ رحم نماید ورطوبات سائله آنرا خشک کرداند حرق النار ضماد خاکستر آن باسرکه جهت سوختکی آتش اوجاع المفاصل وغیره آشامیدن آن باعسل

جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا وغيره بتخصيص اوجاع عظام القروح والجروح ذرور کهنهٔ پوسیدهٔ آن جهت تجفیف رطوبات والتيام اعضاى يابسه وعصبانيه مانند ذکر وخصیه وضماد استخوان منك پشت با صبر رادع ومانع قروح وملصق جراحات ومانند نورهٔ موی را بسترد وزائل سازد وبوا سیررا ساقط کرداند الحمی آشامیدن استخوان انسان میت بقسمی که شارب آن نداند جهت حمی ربع وآشامیدن استخوان کاسهٔ سر انسان مخدر ومسکن الم الزينة طلاى کعب خنزیر جهت برص وطلای استخوان انسان کهنهٔ بالیدهٔ با ماء الشعیر جهت رفع آثار آبله وغیره وکهنهٔ بالیدهٔ آن که در دیوارهای کهنه باشد باکلاب نیز همین اثر دارد مقدار شربت آن تادو مثقال الخواص گفته اند کذاشتن ضرس انسان با استخوان بال هدهد در زیر سر نائم مادام که در زیر سر آن باشد بیدار نشود وبا خود داشتن ضرس آن مانع احتلام است وتعلیق دندان طفل اول که افتد وبر زمین نرسد در نقره گرفته باعث منع آبستنی است تعلیق دندان تمساح بر جانب راست باعث تقویت بر جماع است وتعلیق دو استخوانیکه در بال خروس میباشد ودو طرف آن سوراخ است جهت رفع اعیا وتعلیق راست آن برای حمی دائمه وتعلیق کعب ابن عرس که بزندکی آن برآورده باشند برزن باعث آنست که حمل نگیرد وتعلیق ناب سگی که انسان را گزنده باشد در پوست بپیچیده بر بازو جهت نزدیک نشدن سگ دیوانه بصاحب آن وفریاد نکردن آن برو وتعلیق ناب کلب برکسیکه درخواب حرف زند و بر طفل باعث سرعت وبآسانی برآمدن دندان او بی رجع وجهت رفع یرقان ودفن کردن کلهٔ انسان میت در برج کبوتران باعث کثرت ایشان است وگویند چون استخوان ناب یعنی دندان نیش سگ وگربه را درمیان جماعتی اندازند که ایشان ندانند باعث خصومت شان گردد وچون استخوان سگ را بجای استخوان انسان که شکسته وبرطرف شده باشد گذارند التیام یابد وافعال وخواص استخوان هر حیوانی درضمن بیان آن حیوان ذکر یافت ومی یابد ان شاء الله تعالی

* فصـــــل العين المهملة مع الفاء *

* عفص * بفتح عین وسکون فا وصاد مهمله بفارسی مازو وبهندی مازو پهل نامند * ماهیت آن گویند ثمر درخت بلوط است زیرا که درخت بلوط یك سال بلوط ثمر می آورد ویک سال مازو چنانچه در بلوط ذکر یافت ونیز گویند ثمر درختی است بسیار شبیه ببلوط شاید این اصح باشد زیرا که بلوط مخصوص بسرد سیر است ومازو در بلاد منند که گرم سیر است نیز میشود وبهترو مختار آن بزرگ خام سبز صلب سنگین بی سوراخ آنست وانچه سبک وسوراخ رسیده وبخلاف اوصاف مذکورهٔ است ضعیف وقوت آن تاسه سال باقی ماند * طبیعت آن سرد در اول وخشك در دوم ونیز در دوم سرد ودر سوم خشك گفته اند با جوهر ارضی بسیار بارد رشدید القبض * افعال وخواص آن حابس ومانع سیلان رطوبات الراس نفوخ آن قاطع رعاف العين اکتحال آن جهت دمعه وسلاق وجرب الاذن قطور آن با آب بقلة الحمقاء در رکوش خون وچرك جاری ازان باز دارد الفم سنون وذرور آن بر دندان وبن آن ومضمضه بمطبوخ آن خصوصا با سرکه جهت تقویت دندان ولثه وعمور وجلب رطوبات نازله از زبان ولثه وقلاع دهان ومنع سیلان رطوبات از دهان وپرکردن سوراخ دندان کرم خورده را بدان مفید ومانع تاکل آن اعضاء النفض آشامیدن سائیدهٔ آن با آب جهت قروح امعا واسهال مزمن وسیلان حیض ورطوبات رحم وتجفیف آن وبدستور خوردن آن باغذیه وضماد پختهٔ آن در آب جهت اورام مقعده وبروز آن وبروز ناف اطفال خصوصا با سرکه القروح والجروح والاورام وغیرها طلای سائیدهٔ آن با سرکه جهت

تو با و باد مزاج درابتدا وداء الثعلب وكلف وبهق ونمش وذرور محرق آن بر ليم زائد باعث ضمور ولاغرى وتحليل آن خصوص محرق آن وضماد آن رادع ومحلل اورام ومانع سعي قروح ساعيه ونمله واكله است شربا خصوصا مطبوخ آن باسركه وياشراب ذرور واوطلاء نيز وجهت جبر كسر نيزمفيد الزينة اشتمال موى بآب مطبوخ آن يانقوع آن سياه كنندهٔ موى است وسياه كنندهٔ مدا دو استخوان وطلاى آن حابس عرق ورافع بدبوئي آن ومحرق آن در زينت جهت سياه كردن موى نيكو خضا بي است كه بعد بريان كردن دهنيت آنرا نشف نموده سوده بكار برند مضرسينه وحلق مصلح آن كثيرا وصمغ عربي وبا بيص نيمبرشت خوردن مقدار شربت آن يكمثقال بدل آن پوست آنار وجفت بلوط وتمرة الطرفا وهليلهٔ زرد است بوزن آن ودستور احراق آن آنست كه برروى احكر بسوزانند ويا ظرف سفالى برآتش بكذارند ودران ظرف بريان كنند ودرشراب خاموش نمايند ويا درسركه ونمك و قبض وتجفيف و لطافت اين بيشتر است بسبب حرارت مكتسبه از حرق خصوص مطفي آن درشراب قابض وباسركه ونمك وبراى حبس دم وتجفيف قروح وتحليل اورام اين انفع از غير محرق آنست

* فصـــــــل العين مع القاف *

* عقاب * بضم عين وفتح قاف والف وباء موحده بفارسى اله واله وبهندى كيله وبتركي قرا حوش نامند وباصطلاح اكسير يان اسم نوشادر است * ماهيت آن طائرى است معروف بزرك جثه سياه رنك واز جملهٔ جوارح طيور وسباع آنها است * طبيعت آن در دوم كرم وخشك * افعال وخواص آن لحم آن ليفي صلب ردى الكيموس جهت ابردهٔ ورياح ورطوبت نافع وتربيب بكوشت كاو است العين اكتحال زهرهٔ آن جهت ابتداى نزول آب در چشم وحدت بصر وتقويت آن ورفع غشاوه وقروح آن الاورام طلاى خون آن جهت تحليل اورام الزينة سركين آن جالي طلاى آن جهت رفع كلف وجوشش رخسار وتحليل خنازير بخور زير آن جهت اختناق رحم نافع است

* عقرب * بفتح عين وسكون قاف وفتح راء مهمله وباء موحده لغت عربي است بفارسى كزدم وبهندى بچهو وبفرنكي اشكوربى نامند وباصطلاح اكسير يان مراد از كبريت است * ماهيت آن ازهوام ذوات سموم است وآن اقسام والوان ميباشد انچه درحركت دنبالهٔ خودرا بلند دارد شياله وانچه برزمين كشد جراره نامند واين از شياله كوچكتر است ودر سميت قويتر ومهلك ودرشهرا هواز كثيرالوجود بحديكه مردم ترك مكناى آنجا نموده اند وسميت عقرب ماده قويتر از نرآن وسياه آن زبون خصوص سياه زغبدار بزرك آن وبتخصيص سياه پردار وكفته اند عقرب عسكريه وبعض مواضع ديكر نيز بسيار با سميت است بحديكه كفته اند بتجربه مشي بربدن ملاك ميكرده اند وكويند كه اكرنيش خود را برسنك زند آنرا مفتت ميكرده اند چنانچه شخصى آنرا بريسمان بسته برروى سنكى بست هرمرتبه كه نيش خود را بران سنك ميزد پارچهٔ ازان سنك جدا ميكشت ولهذا براى تفتيت حصاة مجرب دانسته اند وبتجربه رسيده كه چون اجرهاى آب نديده راانك آب پاشيده برروى هم بچينند خصوصا در تابستان عقرب بسيار درميان آنها تكون ميابد وبعضى كفته كه چون كاهوراكوبيده دفن كنند در زمين دو سه روز عقرب تولد كند وبعضى كفته كه چون شاخهٔ كنكر را درميان دو خشت آب نديده بكذارند عقرب تولد كند وكزانيدن عقرب برغير موضع عصب رافع فالج ومجرب دانسته اند * طبيعت آن در دوم سرد وخشك * افعال وخواص آن امراض الراس طلاى روغن آن جهت فالج ولقوه واسترخا واوجاع مفاصل وغيرها العين اكتحال خاكستر آن بافلفل وزنجبيل وادويهٔ حارهٔ مناسبه جهت رفع بياض وناخنهٔ چشم انسان وغير

آن و محرق آن با سرگین موش بقدر نصف وزن آن جهت تقویت بصر و جرب و جلای غشاوه الصدر و آشامیدن برشتهٔ آن
جهت سرفهٔ بارده کهنه و قرحهٔ آلات بول و آشامیدن محرق آن با ادویهٔ مناسبه جهت تفتیت سنگ گرده و مثانه و عسر البول
بی نظیر و جهت رفع قولنج خواه حادث باللذات و خواه بمشارکت گرده البرص و البهق والکلف و داء الثعلب طلای عقرب
بزرگ خشک کرده سوده با سرکه سرشته بر برص تازه زائل کند آن باذن الله تعالی و جهت بهق و کلف و داء الثعلب نیز
مفید القروح و چون عقرب را در زیت بسوزانند و بر قروح خبیثه و عسرة الاندمال بمالند و بر بالای آن سفوف عقرب محرق
بپاشند سودمند بود و تدهین داء الثعلب بدان نیز زائل کند و آن در رویانندهٔ موی آن البواسیر طلای آن جهت اسقاط
دانهٔ بواسیر و بدستور تدهین بدهن آن السموم چون زنده آنرا شق کنند و بر موضع گزیدهٔ عقرب بندند جذب سمیت
نماید و خوردن برشتهٔ آن جهت رفع سمیت آن نیز مفید الباه تدهین آن جهت تقویت باه مؤثر و گفته اند چون یکعدد عقرب را
در آخر ماه که سه روز یا چهار روز از ماه مانده باشد گرفته در شیشهٔ کنند و بر آن زیت ریخته و سر آنرا محکم بسته در آفتاب
چند روز بگذارند تا قوت آن تمام در دهن آید تدهین بدان جهت فالج و وجع ظهر و عرق النساء و قطع دانهٔ بواسیر گفته اند
اگر زیاده باشد اعداد عقرب زیاده نمایند بحسب آن روغن را بازای هر عددی باید که ده درم زیت باشد و چهل
روز در آفتاب گذارند و تدهین بدان جهت تفتیت حصاة مجرب و گفته اند تعلیق عقرب مردهٔ خشک بزنیکه حمل آن
نماند باعث حفظ آن از اسقاط مقدار شربت رماد آن نیم درم تا یکمثقال مضر رئه مصلح آن گل ارمنی و تخم کرفس و آشامیدن
آب پیاز تا بیست مثقال و چون عقرب کسی را بگزد موضع لسع آن ورم کند و صلب و سرخ گردد و ملسوع در بدن خود دو
حالت مختلف دریابد که گاه سرد گردد و گاه گرم و کرب و اضطراب و ضعف در دل خود و عرق سرد و استرخای اعضا و لرزه
و اختلاط عقل و اختلاج لبها و فواق و قی شدید عارض گردد و بقی چیزی لزج برآید و ریح در شکم او بهم رسد و رنگ او
متغیر گردد و زبان او سطبر گردد و دندانها برهم افتد و غشی او را طاری گردد و اعضا سرد و سست گردد و قضیب او ورم
کند و مقعد او برآید این هنگام معالجه پذیر نبود بالجمله علاج آن فی الفور بستن بالای آن موضع اگر ممکن باشد بقوت تمام
مانند مارگزیده و بزرکتان و کبریت زرد و علک البطم را کوبیده بروغن زنبق سرشته بران موضع گذارند و جندبیدستر
و فرفیون و مرمکی و فلفل دراز با سرکه بران موضع بقوت تمام بمالند و بآتش تکمید نمایند و یا بآب گرم و تریاق فاروق و تریاق
اربعه و تریاق العقارب و سیر بخورانند و سیر را نیز ضماد نمایند و جدوار بران بمالند و اجتناب نمایند از استعمال اشیای
مفتحهٔ سدد خصوصا کرفس و اگر عقربیکه گزیده است بدست آید بگیرند و بکوبند و بر موضع نهش آن بندند دفع سمیت
آن نماید و مجرب و آهک و برگ توت را گرفته بروغن دنبه سرشته بر محل زخم آن نیز و آهک و زردهٔ تخم مرغ باهم آمیخته
نیز درد آنرا ساکن گرداند و باقلا کوفته بدوشاب سرشته فی الحال درد آنرا ساکن کند و اگر کژدم را در روغن بجوشانند و بپالایند
و آن روغن را بر موضع گزیدگی آن مالند درد ساکن گردد و اگر با عسل آن روغن را بیامیزند و چون کودک از مادر
بزاید نیمدرم ازان بکام او بمالند اگر در همه عمر کژدم او را بگزد درد نکند و اگر چرک گوش خنزیر را بر موضع گزیدگی
عقرب بمالند درد ساکن شود اگر سریشم را بسرکه حل نمایند و بر زخم کژدم بمالند همین عمل کند و اگر کژدم را بگیرند و با
نمک سوده در روغن چراغ گرم داخل کنند و بر زخم کژدم گذارند همین عمل کند و اگر برگ تاک را بکوبند و بر موضع لسع گذارند
درد ساکن شود و اگر مغز جوز و انجیر و سیر کوفته بر زخم آن بمالند نیز سودمند بود استعمال شافهٔ یخ در مقعد مسکن وجع

است وموش راشکم شکافته کرما کرم بران ضماد نمایند وتخم یونجه را پخته ضماد نمایند وبیخ کبر وافسنتین وزراوند طویل ومدحرج وطرخشقوق اجزای متساوی با عسل معجون ساخته مدد ارچها ردانک بخورانند نقل است که شخصی فالج داشت که قادر بر قیام وقعود ومشي نبود ازاتفاقات شبی دربین خواب چند جای بدن اورا عقرب جراره بگزید آزار فالج اوزائل گشت اطبای ماهر گفتند اگر بار دیگرا ورا بگزد هلاک خواهد شد واین نقل بتفصیل درکتاب فرج بعد شدت مسطور است و تریاق ودافع سمیت عقرب جراره خوردن روغن گاو ویا گوسفند ورنختن کرم کردهٔ بسیارگرم جوشان برموضع لسع آنست مکرر ونیز کذاشتن محجمه وبقوت کشیدن ودداع کردن آن موضع پس فصد نمودن وربوب فواکه حامضه خصوص سیب ترش وسویق آن باآب سرد وطرخشقوق وکاسني مطبیات ومسکنات حدت وماء الشعیر وماء القرع وماء الخیار وقرص کافور وامثال اینها ازخون وتریاق عسکری وتریاق متخذ ازطرخشقوق خشک وبرگ سیب ترش وکشنیز خشک اجزای متساوی وسه کف آنرا بخوردن مفید است وهرمرضیکه حادث کردد از ان بمعالجهٔ آن پردازند ودستور راحراق ودهن ومعجون آن درقرابادین کبیرذکر یافت *

عقرب بحری

* عقرب بحری * بهندی سینکهي مچهلي وبفرنکي شکوربي مرین نامند * ماهیت آن نوع ماهي صدفی است خاردار که سرآن بزرگ وخاری سفید بران رسته که نیش آنست گزیدن آن باعث درد وسوزش عظیم * افعال وخواص آن امراض عین اکتحال زهرهٔ آن جهت نزول آب وخیالات وجلای غشاوه وتقویت بصروبدستورا کتحال محرق آن جهت نزول آب وغشاوه وبیاض وقرحهٔ چشم داء الثعلب طلای آن جهت داء الثعلب مفید *

عقعق

* عقعق * بفتح دوعین وسکون دوقاف وآنرا عکه وبترکي صقصقان ودراصفهان علاجاره نامند * ماهیت آن ازطیور معروفه وازکلاغ ابلق کوچکتر وخوش منظرتر * طبیعت آن گرم وخشک ردی الکیفیت * افعال وخواص آن خوردن آن ازداخل ضرمجوزوقریب بغراب ابقع اکتحال زهرهٔ آن جالی غشاوه وقروح عین وموروث محبوبي درنظر خلایق گفته اند وگفته اند بخورزبد آن جهت ربومفید است *

عقیق

* عقیق * بفتح عین وکسرقاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وقاف * ماهیت آن سنگی است معروف ومعدن آن یمن ودر کنبایت بیشتر وساحل بحرروم نیزگفته اند وبهترین آن یمنی است که صاف وشفاف باشد وگفته اند فرق میان یمنی وغیر آن آنست که یمنی صلب میباشد بخلاف غیر آن وبالوان بسیار میباشد سرخ وزرد وسفید وسیاه وهریک رنکین ونیم رنگ وسرخ وجگری وصاف وشفاف وناصاف غیرشفاف وابلق وشجری وذوطبقات وهریک درهنگام برآوردن ازمعدن کمرنگ میباشد قطعهای صاف شفاف بی جرم آنرا چند اگرده طبخ میدهند رنکین میکردد وطریق طبخ آن آنست که دیک بزرگي خزفي ویامسي راکه بلند باشد تابکردن دران چوبها میچینند ودیک را تابنصفه آب میکنند وقطعهای عقیق رابران چوبهای چینند وسر دیک را مستحکم بسته زیرآن آتش ملایم مي افروزند که بخارات گرم بدانها برسد وکسانیکه این عمل میکنند نزد خود زماني معین دارند که تا آن زمان طبخ رنکین میکردد پس برآورده تراشیده حکاکي مینمایند بهرنحوکه میخواهند انچه ازانها بسیار رنکین صاف شفاف براق یکرنگ است بسیار خوب ومستعمل دراد ویه وانکشتری وغیرها بسیارسرخ شفاف براق این قسم است پس زرد وانچه درجرم آن شکلی شبیه بشاخهٔ درختی ویاپارچهٔ کوهی باشد آنرا شجری نامند وانچه ذوطبقات است هریک برنکي اکثرآنرا بدان قسم تراشند که طبقات آن یکي فوق دیگری باشد آنرا جزع گویند ودرحرف الجیم مع

الزاء ذکر یافت و آنچه در عرض برید ه باشند که خطوط آن در سطح بالای آن مدور و یا غیر مدور باشد آنرا حجر سلیمانی و بفارسی باباغوری نامند و این نوع اکثر صلب تر میباشد و اکثر سنگ مهره را ازین نوع میسازند * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و محرق آن الطف بسبب کسب حرارت و خشکی آن غالب * افعال و خواص آن در احادیث شریفه فضیلت و خواص آن بسیار وارد است آشامیدن دود انک نرم سودهٔ آن بتنهائی و یا باشربت سیب جهت تقویت دل و رفع خفقان و بتنهائی و یا با دویهٔ حابس دم جهت نفث الدم و نزف الدم خصوص دم حیض که بهیچ قسم بند نشود و با ادویهٔ مناسبهٔ مفتحهٔ سدد جهت رفع سدهٔ کبد و طحال و با ادویهٔ مفتته جهت تفتیت حصاة اکتحال آن بتنهائی و یا با اکحال جهت تقویت بصر و نیکوئی اشفار سنون محرق آن بتنهائی و یا با مروارید و بسد جهت تقویت دندان متحرک ولثه و منع خون رفتن از بن دندان و جلاء چرک آن الخواص تعلیق آن جهت تسکین حدت غضب و خصومت و پوشیدن عقیق لحمی که برنگ آب گوشت شسته باشد جهت قطع نزف الدم از هر عضو که باشد خصوصا برای حیض جاری و پوشیدن انگشتری آن رافع خفقان و باعث هیبت در نظر خصم و استجابت دعوات و امن از درد سینه و گویند چون عقیق را با مشک و کافور و روغن زیت بسایند و بر روی و موی خود بمالند و نزد سلاطین و حکام روند عزیز و گرامی کردند و محبوب همه خلائق باشند همچنانکه حجر فیروزه را بفال نیکو دارند مضر کرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا نیم درم بدل آن بسد است

فصــــــــــــل العین مع الکاف

* عکبر * بفتح عین و سکون کاف و فتح باء موحده و راء مهمله بفارسی بر موم نامند * ماهیت آن چیزی است شبیه بموم با اندک عسل آمیخته و غبرآن مدور است که مجتمع میگردد در خانهٔ زنبور عسل و در سالهای جدب خشک که گیاه کم روید بیشتر بهم میرسد و رخنههای خانهٔ خود را بدان بند میکنند و بغدادی گفته کسانیکه وسخ الکوائر دانسته اند غلط کرده اند جهت آنکه وسخ الکوائر چیزی است که بر دیوار خانهٔ آن که کور نامند یافت میشود و آن چیزی است که اولا زنبور عسل آنرا بمنزلهٔ اساس بنیاد میکند پس بر آن از موم خانها ساخته عسل در آن جمع مینماید * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن بسبب کمال ردائت خوردن رانشاید ضماد آن جهت تر با وجد نب خار و پیکان مقبل برای آنکه جاذب قوی است و در جبر و کسر و استحکام استخوان شکسته و ضربه و سقطه و حبس خون نائب مناب مومیائی دانسته اند و لهذا آنرا مومیائی نحلی نامند و بخور آن جهت سرفهٔ بارد کهنه و حمول آن قاتل و مخرج جنین مقدار شربت آن یکمثقال که باده مثقال نبات و عسل شربت نموده بنوشند صاحب اختیارات بدیعی گفته که عکبر چیزی است که در میان عسل بود و شیرازی آنرا دادر خوانند و نوشته که مولف گوید مگس نحل آنرا برای خورش خرد و بچگان خود میآورد از مجموع گلها و آن الوان میباشد زرد و سرخ و سفید و بنفش و بغایت تلخ بود و اگر در میان عسل بود عسل را تباه کند

* عکر * بفتحتین عین و کاف و راء مهمله * ماهیت آن نفل و دردی چیزها است مطلقا و نزد اطبا مخصوص بثفل ادهان است و درا کثرامور قوی تر از دهن صافی آنست و در بعض امور غلیظتر و کثیفتر از آن و عکر هر دهنی راجع بطبع و خواص آنست ولیکن غلیظتر و کثیفتر از آن و مستعمل نیست مگر در اضمدهٔ منضجه و لطوخات * طبیعت آن عکر زیت گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن چون در ظرف مس قبرسی طبخ دهند تا غلیظ گردد مانند عسل در نفع مانند حضض بلکه بهتر از آنست الفم چون با آب غوره طبخ دهند تا غلیظ گردد و بردندان کرم خورده بمالند آنرا قلع نماید باسانی العین داخل ادویهٔ

عین کرده میشود وازاجزای آنست اکتحال بدان جهت نزول آب در چشم وبدستور عکرده من سوختن اعضاء النفض احتقان بکهنهٔ آن جهت قرحهٔ مقعد و رحم وضماد آن محلل ریاح شدیدهٔ طحال الاوجاع وغیرها طلا وضماد تازهٔ غیر مطبوخ آن جهت عرق النسا ونقرس واوجاع مفاصل نافع وعکرهرچیز درذیل ذکرآن چیز مذکورشد ومیگردد انشاء الله تع *

عکرب

* عکرب * بفتح عین وسکون کاف وفتح راء مهمله وباء موحده * ماهیت آن نوعی ازحرشف بربست برگ آن مائل بسفیدی وتخم آن سفید مستطیل وچون بربان نمایند لذیذ گردد وباقهوه مغشوش میکنند * افعال وخواص آن بغایت مقوی باه است وسائرخواص آن درحرشف مذکورشد *

عکنه

* عکنه * بفتح عین وسکون کاف وفتح نون وها اسم لغت بربری است که نوع دقیق مورنچیان است * طبیعت آن گرم وخشک دردوم * افعال وخواص آن زیاده کنندهٔ باه ومداومت بران سرخ کنندهٔ وجه است بحدیکه سرخی آن بر سرنیز سرایت کند وبزودی رنگ آن زائل نگردد زنان درو سمهٔ خود مستعمل دارند جهت سرخی رنگ رخسار *

* فصـــــل العین مع اللام *

علس

* علس * بفتح عین ولام وسین مهمله بفارسی گندم مکه نامند وطعام اهل صنعا است * ماهیت آن صنفی است ازحبوب شبیه بگندم ودان آن شریفتر ازگندم * طبیعت آن سردوتر وقوت قبض آن زیاده ازگندم وگرم تر ازجو * افعال وخواص آن چون درآب طبخ دهند ودرآب آن صاحب بواسیر بنشینند وجع آنرا تسکین دهد وحرکت آنرا زائل کند * .

* علق * بفتح عین ولام وقاف لغت عربی است بفارسی زلو وزوچه وبترکی سلوک وبهندی جونک نامند * ماهیت آن کرمی است درانها روغدیرها وکولها که درانها آبهای شیرین ایستاده غلیظ متعفن وطحلب بسیار باشد تولد میابد وانواع میباشد آنچه درانها روغدیرهای آب شیرین ویاکثیر الطحلب غیر متعفن بهم رسد ورنگ آن سیاه کمرنگ متوسط درکوچکی وبزرگی وسرآن سیاه ومدور وزیرشکم آن اندک الچه باشد نیکو است وگفته اند آنچه زیرشکم آن سرخ رنگ وبرپشت آن دوخط سبز باو صاف مذکوره باشد نیکو است وآنچه بسیار سیاه والچه است وبزرگ زبون وغیر مستعمل وبسیار کوچک آن ضعیف * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن لعوق خشک کردهٔ آن با عسل محلل خناق ومفتت حصاة وضماد مسحوق آن باصبر مجفف دانهٔ بواسیر وطلای آن جالی آثار وطلای پختهٔ آن درروغن زیتون برقضیب بغایت معظم ومقوی آن وضماد سوختهٔ آن درروغن زیتون بدستور معظم ومقوی آنست وضماد سوختهٔ نوع کوچک آن با سرکه یاآب بنگ مانع روئیدن موی زائد است که دراجفان روئیده وکنده باشند وقطور آن با روغن بنفشه جهت حرقت البول و قرحهٔ مثانه مجرب گفته اند وچون پانزده عدد زلوی بزرگ زنده را با بیست منقال خراطین شسته خشک کرده درروغن کنجد تازه خالص مقدار نیم آثار رمندی خوب بجوشانند پس صاف کرده درشیشهٔ نگاهدارند وعندالحاجت برقضیب و حوالی آن بمالند تقویت آن بسیار بخشد ونعوظ آورد وچون برخصیهٔ که دران آب نزول کرده وکهنه وصلب شده باشد چند روز متوالی گرم کرده بمالند زائل سازد ومجرب است وچون نوع اعلای آنرا برمواضعیکه خون فاسد درانها باشد مانند سعفه وقروح خبیثه وقوبا وبثور ردیه ومواضع ضعیفه وصغیره مانند اسفان وموقهای چشم ورخسارها ویا اطفال ویازنان ضعیف البنیه که نتوانند حجامت نمایند ایشان را بچسپانند خون فاسد را جذب نماید بی مشقت ولیکن بایدکه بدن ممتلی نباشد بلکه نقی ازاخلاط فاسده باشد وبعد ازان ازاستعمال آب سرد وهوای سرد وحموضات اجتناب نمایند

و اگر مشتی نمایند یعنی روز دوم بر عضویکه زلو چسپانیده اند باز بچسپانند که بقیهٔ خون فاسد یکه در عضو مانده است
بکشد بد نیست اما باید که در عدد از روز پیش کمتر باشد مثلا اگر در روز پیش ده عدد زلو چسپانیده اند روز دوم پنج
یا سه عدد بچسپانند و باید که ملاحظهٔ حفظ قوت نمایند و آن مقدار خون بیکدفعه نگیرند که ضعف آورد و بر روی رگ
نه چسپانند و بهتر آنست که زلوی جید مختار را قبل از چسپانیدن زمانی نگون بدارند که آنچه خورده است قی کند
و دفع نماید و عضو شخص مریض را چندان بمالند که سرخ گردد اگر ممکن باشد پس زلو بچسپانند و بعد از پر شدن آن
از خون زلو را از عضو بزور جدا نکنند بلکه بگذارند تا پر از خون شده و سیر گشته خود بخود جدا گردد و یا اندک
خاکستر و با نمک بر دهن آن بپاشند و یا اندک پیاز را بر دهن آن رسانند که خود بخود بدین اعمال جدا میگردد پس موضع
دهن آنرا لحظه با صحه با پارچهٔ کرپاس نازکی کهنه پاک نمایند تا خون آن بند گردد اگر بسیار آید و بند نگردد آن زمان
با قدری خاکستر یا با ادویهٔ حابسهٔ دم بند نمایند و اگر آن موضع بسبب رسیدن آب یا هوا درد و یا ورم کند و خارش بسیار
نماید آن موضع را با زرد چوبهٔ کوفته بیخته در خرقه بسته تکمید نمایند و یا با آب سود گرم کرده مکرر ضماد نمایند و از آب
و هوای سرد محفوظ دارند و چون بعد از جدا شدن قدری نمک بر دهن آن زلو بپاشند جمیع خونها را قی کرده دفع نماید
و بمیرد و اگر احیانا آب زلو دار بنوشند و در گلو زلو بماند تدبیر اخراج آن آنست که غرغره با سرکه و نمک نمایند تا برآید *

علك

علك * بکسر عین و سکون لام و کاف اسم جنس چیزی است که قابل مضغ باشد و از هم نپاشد مانند سقز و مصطکی و امثال اینها

علك البطم

* **علك البطم** * بکسر عین و سکون لام و کاف و الف و لام وضم باء موحده و سکون طاء مهمله و میم بفارسی سقز و باصفهانی
قندرون نامند * **ماهیت** آن صمغ درخت بطم است خشک آنرا اقلفون گویند * **طبیعت** آن در آخر دوم گرم و خشک
* **افعال و خواص** آن محلل و ملطف و مقوی هاضمه و مدر بول و منقی اوساخ و باتفاق حکمای یونان و روم در جمیع
افعال بهتر از مصطکی است اعضاء الدماغ و الحلق و المعدة خائیدن آن جهت جذب و جلب رطوبات بلغمی از دماغ و تنقیهٔ
آن و حلق از اخلاط لزجه و تقویت معده بتحلیل رطوبات آن مفید اعضاء النفس و القلب چون یک اوقیهٔ آنرا بادو اوقیهٔ
پیه گرده بز در قدر مضاعف بگدازند و تمامی آن را در سه شب وقت خواب بنوشند جهت سرفه رطوبی و خفقان بی عدیل
القروح و الجروح و غیرها با عسل جهت زخمهای باطنی و با سندروس و زردهٔ تخم مرغ نیم برشت جهت کسر اعضا و رفع اعیا
و در رویانیدن گوشت در زخمها مانند راتینج است و در مراهم بدل آن داخل میکنند وضماد گدازتهٔ آن در پیه بز جهت رفع
کجی ناخن و درد اعضا و شقاق مزمن خصوصا با قدری شنجرف مجرب و با روغن زیتون جهت تحلیل اورام و شکاف عضل
و تقویت عصب و حکهٔ کهنه نافع مضر محرورین مصلح آن سکنجبین و گویند مضر عصب مصلح آن عسل است مقدار شربت آن یکمثقال

علك الانباط

* **علك الانباط** * بفتح الف و سکون نون وفتح باء موحده و الف و طاء مهمله علك البطم است و اسحق بن عمران گوید
صمغ درخت پسته است و در منافع مانند سقز بهترین آن سفید مائل بزردی است *

عليق

* **عليق** * بضم عین و فتح لام مشدده و سکون یاء مثناة تحتانیه و قاف بیونانی باطس و بلاطینی روس و سائر و بفارسی ورد
و بشیرازی توت سه گل و در دیلم تیوش و بترکی بکورنیکان نامند * **ماهیت** آن دو نوع است غیر جبلی و جبلی و غیر جبلی آن
را بلاطینی سارسا موره نامند و آن نباتی است خاردار در برگ و گل شبیه بگل سرخ و ثمر آن در شکل و طعم مانند توت سیاه
اندک مد و ر سه پهلو * **طبیعت** آن مرکب القوی و سردی و خشکی بر آن غالب تا بدرجهٔ دوم * **افعال و خواص** آن

جمیع اجزای آن مجفف و مبرد و رادع و حابس نفث الدم و نزف الدم و سیلان رحم و مقوی احشا الرأس ضماد برگ آن جهت زخمهای سر و برآمدگی حدقه العین عصارهٔ برگ و ساق تازهٔ مسحوق آن با اندک صمغ جهت جمیع امراض حاره و بارده چشم خصوصا قرحه و دمعه و ناخنه و ورم و برآمدگی آن الفم خائیدن برگ آن جهت قروح لثه و استرخای آن و قلاع و بدبوئی دهان و جراحات تازهٔ آن و همچنین خائیدن ثمر رسیدهٔ آن اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن آب برگ و ساق تازهٔ آن با اندک صمغ عربی جهت تقویت معده و نفث الدم و حبس اسهال و فضلات و بواسیر و آشامیدن آب طبیخ برگ و ثمر آن و با کلاب در حین حیض مانع حمل و آشامیدن گل آن نیز حابس اسهال و ضماد برگ آن مقوی معده و بواسیر را که خون از آن جاری باشد مفید و بدل ستور عصارهٔ برگ آن که در سایه خشک کرده باشند و شرط نیکوئی عصارهٔ آنست با زیادتی قوت و ثمر آن قابض ترین سائر اجزای آن و آشامیدن آن مقوی امعا است و بیخ آن با قوت قابضه و جوهر حار لطیف آشامیدن آن مفتت حصاة کلیه است الاورام و القروح ضماد برگ آن محلل اورام و منفجر کنندهٔ دبیلات و مانع ازدیاد اکله و نمله و ساعیه و طلای عصارهٔ ثمر تازهٔ آن جهت تجفیف قروح رطبه و منع سیلان چرک و رطوبات از آن و گل آنرا نیز این خاصیت است و ضماد برگ و شاخهای تازک تازهٔ آن جهت سحج فخذین در اسفار نافع الزینة طبیخ برگ و ثمر آن سیاه کنندهٔ موی و نیکو خضا بیست گویند هر که ملازمت نماید بغسل قدمین بدان بعد از هر مرتبه که بحمام رود موی آن سفید نگردد السموم بجهت دفع سمیت حیوانی که آنرا فرسطس نامند و آن مار ماهی است که شاخ دار است مفید مضر گرده مصلح آن شکر مقدار شربت آن از عصاره ۰ گل سه درهم و علیق جبلی را بلاطینی مارساریل نامند و این کم خارتر و خارهای آن باریکتر شبیه بنسرین و ساقهای این سفید و ثمر این مائل بتند و پرمانند ثمر گل سرخ بود در افعال مانند غیر جبلی و شکوفهٔ آن محلل است و ابن مؤلف گفته که حضرت موسی علی نبینا و آله و علیه السلام آتش از این شجر دیده و بعضی گویند از درخت عناب *

* علیق الکلب * و آنرا علیق القدس و بشیرازی درخت سه گل و بفرنگی پلیورو گل آنرا بفارسی سه گل خوانند و بعربی ورد السباخ و نسرین السباخ و بیونانی طیش باطش * ماهیت آن نباتیست بسیار بزرگتر از علیق و شبیه بشجر و برگ آن عریضتر از برگ آس و خارها و شاخ آن صلبتر از خار علیق و گل آن سفید و ثمر آن مانند زیتون و سبز طولانی و چون پخته گردد سرخ شود و در جوف آن چیزی مانند پشم بود و مستعمل ثمر آنست که پشم جوف آنرا پاک کرده باشند زیرا که خوردن پشم جوف آن مهلک است بسبب چسپیدن بمری و بجهت شدت تبضیکه دارد * افعال و خواص آن آشامیدن طبیخ پوست ثمر آن بغایت قابض طبع و حابس بول و گل آن سرد و خشک و قابض و مجفف و جهت اسهال دموی و صفراوی و ضعف معده و ضرب و نفث الدم سینه مفید و گفته اند پشم آن ملحم جراحات است بدل آن شوکة المصریه است .

علیق الکلب

* فصل العین مع النون *

* عناب * بضم عین و فتح نون مشدده و الف و باء موحده * ماهیت آن ثمر درختی است معروف قریب بدرخت کنار و زیتون در بلندی و برگ آن اندک ضخیم تر و طولانی تر از برگ کنار و بکروی آن مزغب و پوست درخت آن سرخ رنگ و چوب آن نیز سرخ رنگ و نیم رنگ و خالدار بهترین آن بزرگ بالیده بکمال رسیدهٔ سرخ شده پر گوشت جرجانی و یا خطائی و نیپالی آنست که شیرین و عفوصت آن کم باشد و نیز نوعی اندک طولانی فی الجمله شبیه بخرما و دستهٔ آن

عناب

باريك بلند ديده شده كه از نيپال وكوهستان رنگپور مي آورند در حلاوت اين زياده ودر عفوصت كمتر از ان است
وقوت آن تا دو سال باقي است * طبيعت تازهٔ آن معتدل در حرارت وبرودت ومائل برطوبت وشيخ الرئيس رحمه الله
تعالي بارد در اول ومعتدل در يبوست ورطوبت قليلي گفته * افعال وخواص آن منضج اخلاط غليظه وملين صدر واحشا
ومسهل اخلاط رقيقه ورافع خشونت سينه وحلق وصوت عارض از حرارت وسرفه وربو ووجع صدر وصاف كنندهٔ خون
ومولد خون صالح ومسكن التهاب وتشنگي وحدت خون وگرمي ووجع جگر وگرده ومثانه وامراض مقعده ولذع امعا
ومعده وفساد مزاج جگر * العين طلاي سائيدهٔ آن بتنهائي وباهستهٔ آن مسكن التهاب وورم حار چشم * اعضاء الصدر
آشاميدن آن جهت امراض صدر ورئه مانند سرفه وربو ووجع صدر ورفع خشونت سينه وحلق وصوت بتنهائي ويا با ادويهٔ
مناسبه وخشك آن از براي امراض صدر ورئه بهتر از تر وتازهٔ آنست * اعضاء الغذاء آشاميدن آن نفاخ وبطيء الهضم
ورديء از براي معده ومولد خلط محمود واندك لزج وملين احشا ومسهل اخلاط رقيقه ومنضج ومسكن التهاب معده وتشنگي
وحرارت جگر وخون واصلاح فساد كبد وامراض مقعده خصوص رسيدهٔ نيم خشك آن ونيم رس آن حابس بطن وآشاميدن
سائيدهٔ آن بلا دانه جهت قرحهٔ امعا وبا دانهٔ آن مانند سويق با آب سرد جهت حبس بطن ورفع اسهال مفيد * اعضاء النفض
گفته اند كه جهت امراض كبد وگرده ومثانه نافع است * الاورام والبثور وغيرها آشاميدن آب نقوع يا مطبوخ آن در عرق
كاسني با سكنجبين جهت شري وحصبه وجدري صفراوي وتسكين حدت صفرا وخون وبا سكنجبين وخيارشنبر نموده
بدستور مگر كه سرفه نباشد والا با آب ويا با عرق نيلوفر ويا بيد ويا كادي وامثال اينها با خيارشنبر وبدستور آشاميدن آن با آب
عدس مطبوخ با قشر وآشاميدن نقوع آن در گلاب وشكر جهت اكثر امراض مذكوره سواي سرفه جهت دفع ضرر شراب
وديدان نافع مقدار شربت آن تا بيست عدد بدل آن سپستان مضر معدهٔ بارد رطب ونفاخ خصوص اكثار آن مصلح آن
شكر ومويز طائفي وگلاب ومقلل مني ومضعف باه مصلح آن عسل وادويهٔ باه وچون برگ آنرا با آب طبخ دهند وصاف
كرده هر روز نيم رطل بقدر ربع شكر بياشامند تا پنج روز متوالي جهت خارش بدن مجرب وذرور برگ خشك نرم كوبيدهٔ
پختهٔ آن جهت رفع آكله وقروح خبيثه خواه در دهان باشد ويا در عضو ديگر بهترين دوائي است خصوصا آنكه اولا عسل
بر آن عضو بمالند وبالاي آن بپاشند وچون پوست درخت آنرا نرم بسايند وبتنهائي ويا باهم وزن آن سفيداب ممزوج
كرده در جوف جراحات خبيثه پر كنند جهت تنقيه والتيام آنها مجرب ديده شد وآشاميدن نشارهٔ چوب آن جهت دفع سحج
وحكه وجرب وضماد آن جهت جبر كسر اعضاي شكسته وبيرون رفته وتحريك استخوان از جاي خود وصمغ آن بتنهائي ويا
با ادويهٔ مناسبه جهت امراض چشم طلاء نافع وبا سركه جهت قوبا وخائيدن برگ تازهٔ آن باعث خدارت وبي حسي زبان
وعدم ادراك طعم ادويهٔ بشيع كريهة الطعم است ولهذا قبل از آشاميدن مسهلات وادويهٔ بشعه آنرا مضغ مينمايند وشيخ
الرئيس در ادويهٔ مفردهٔ قانون نوشته كه جالينوس گفته نديدم من درين نفعي نه در حفظ صحت موجوده ونه در استرداد
صحت مفقوده وغير جالينوس نوشته كه جهت تسكين حدت خون گرم نافع وشايد اين خاصيت بسبب تغليظ آن خون را باشد
وكسيكه آنرا صاف كننده وغاسل آن دانسته ظني است كه توجه من بآن نيست وآنرا غذائيت بسيار قليلي است ونوشته
كه قول حكيم فاضل جالينوس بسيار صواب ونيكو است وپسنديده وسكنجبين عنابي وشراب ولعوق ومطبوخ ونقوع آن در قرابادين
كبير ذكر يافت ودر حديث وارد است كه العناب يذهب بالحمى والكمثرى تجلي القلب

عنب

* عنب * بکسر عین وفتح نون وباء موحده لغت عربي است بفارسي انکور وبترکي اوزم وبهندي داک نامند * ماهیت
آن ثمری است معروف که از درخت تاک که رز نیز نامند بهم میرسد وصیفي وشتوی میباشد وصیفي آنرا انواع واصناف
بسیار است بهترین آن سفید رسیدهٔ شیرین شاداب بزرگ دانهٔ آنست که پوست آن رقیق وتخم آن کوچک ودانهای
آن درمقدار متساوی باشند ودر هم طپیده در خوشه نباشند وخوشهٔ آن باریک نباشد واللطف همه عسکری وصاحبي
وریش بابا وکشمشي که رازقي نامند پس انواع دیکر وکشمشي بسیار شیرین ولطیف است * طبیعت آن باتوابع مختلفه
است وانواع کبیره ومطلق رسیدهٔ آن در آخر اول کرم وتر وبعضی بسیار شیرین آنرا تا دوم کرم وتر دانسته اند * افعال
وخواص آن جالي ومنضج وسریع الانحدار وکثیر الغذا وبهترین میوها است در غذائیت وتولید خون صالح ومعدل
امزجهٔ غلیظه ومصفي خون ودافع مواد سوداویه واحتراقیه ومصلح حال صدر ورئه ومسمن بدن وزیاده کنندهٔ بیه کرده
که آب آنرا خورده پوست آنرا بیندازند مضر معدهٔ رطبهٔ ریحیه ومولد ریاح در ان مصلح آن زیره ورازیانه ومضر سدهٔ جگر
وطحال وقولنج ریحي وکرده ومصلح آن تخم کرفس وملین طبع ومورث تشنکي ومصلح آن سکنجبین وغذاهای ترش وآب سرد
بالای انکور بغایت مفسد آن ومورث استسقا وتپهای عفن وباید که بعد از چیدن فی الفور تناول ننمایند بلکه بعد از انکه
یک دو روز مانده باشد بخورند ومابین دو طعام که طعم اول انهضام یافته باشد وانکور تازه نفاخ وملین وانکور اندک تفر
آن بزمرده کثیر الغذا تر از نضیج ونفخ آن کمتر ومقوی بدن ومسمن وزیاده کنندهٔ خون جید ومنضج وملین وجهت ناقهین
وصاحبان حمی مزمنه وبارده نافع وآب انکور سریع النفوذ والانحدار وجهت امراض صدر ورئه وباید که آب آنرا
بمکند وپوست آنرا بیندازند ونخورند ومویز خصوصا طایفي آن اوفق بحال معده وکبد وکرده ومثانه وانکوریکه دو روز
مانده باشد بدستور مویز با تخم خوردن جهت اوجاع معده وامعا وکرده ومثانه بهتر وروغن انکور که مکرر آب وثفل آنرا
باروغن زیتون جوشانیده صاف کرده ویا در آفتاب پرورده باشند بغایت مسخن ومحلل وملین جلد است ودانهٔ آن در دوم
سرد وخشک ومولد ریاح وحابس بطن وممسک بول ومني خصوص دانهٔ انکوریکه از تخم سرکهٔ برآورده وبریان کردهٔ آن
قبض آن زیاده ومضر مثانه وکرده وپوست آن سرد وخشک در اول وبسیار بطئ الانحدار ومولد ریاح وذرور محرق آن
جهت جلای جلد وتجفیف رطوبات چشم واکثر قروح ودر هر عضوکه باشد مفید وانکور نارس وغوره وعفص سرد وباقوت
قابضه وکثیفه در حدیث وارد است که شکی نوح الی الله تعالی الغم فاوحی الله الیه ان یاکل العنب فانه یذهب الغم ودر
حدیث دیکر وارد است که حبب الي من الفاکهة العنب والبطیخ ودر طور خوردن انکور وارد است که کل العنب حبة
حبة فانها اهنأها وشتوی آن بسبب ضعف تابش آفتاب خوب رسیده وشیرین نمیکردد ودو صنف میباشد سفید وسرخ
آنرا در بغداد عجلي نامند واین باشیرین کمي وباعفوصت وبسیار غلیظ وبطیء النزول از معده ونفاخ واحیانا بسبب
یبوستیکه دارد مقوی معده است وسفید آن الطف وسریع النزول تر از آن وخاکستر چوب آن مفتت حصاة ومحلل اورام
باردهٔ بیضه وخوزه وشقاق وبواسیر شربا وضمادا وجوارش حصرم وخل ودبس ودهن عقید آن ورماد الکرم وشراب
حصرم وشراب عنب وشراب ریحاني ومیبه ومیفختج در قرابادین کبیر ذکر یافت *

عنب الثعلب

* عنب الثعلب * بفتح ثاء مثلثه وسکون عین مهمله وفتح لام وباء موحده وآنرا قنا وزبرق وثلثان وتولجدون وبفارسي
روباه تربک وروباه تورک نیز بمعني انکور روباه وشکرا انکور روباه نیز وبترکي قوش اوزمی وباصفهاني تاج ریزی وبهندي مکوه

ومکوی و کاک ماجی نیز و بلاطینی سلاطم و ببربری مرابله و بکنیتلان ازمورنا مند * **ماهیت** آن ثمر درختی است وانواع
میباشد ازبستانی و بری و جبلی و صریک نر ماده میباشد و بستانی آنرا کاکنج و اهل مغرب حب اللهو و مادهٔ آنرا عنب
الثعلب و اهل مغرب فناد و نزد اطلاق مراد این است و بری نیز دو قسم میباشد جبلی و سهلی و جبلی نر آنرا اهل مغرب
کاکنج غالیه نامند و در خانها میکارند و این کوچکتر و صلب تر از کاکنج بستانی است و نافع تر از ان و گویند نر قسم جبلی
را کاکنج منوم و مادهٔ بری را عنب الثعلب مجنن نامند و کیفیت این بسیار قوی میباشد و نبات عنب الثعلب بستانی مابین
شجر و گیاه و تا بقدر دو ذرع و پرشاخ و برگ آن بزرگتر و عریضتر از برگ ریحان و مائل بسیاهی و ثمر آن زرد مائل بسرخی
و شیرینی و لزوجت و در خوشه و تخم آن ریزه بقدر خشخاش و سفید و ثمر این نوع نیز سیاه میباشد و گویند سیاه آن خالی از
سمیتی نیست و غیر مستعمل از داخل و بهترین آن مستعمل زرد مائل بسرخی بالیدهٔ تازهٔ فاسد نشدهٔ آنست و مستعمل ثمر
و برگ و عصارهٔ آن و یا عرق آن و یا مطبوخ یعنی سلاقهٔ آن و یا طلاء و ضماد آن از خارج و عصارهٔ آن نیز و نبات کاکنج بستانی
از نبات عنب الثعلب بزرگتر و برگ آن عریضتر و ثمر آن بقدر بنبقهٔ کوچکی و انگوری خورد املس و در غلافی و در خامی
سبز و بعد از رسیدن سرخ میگردد و تخم آن بزرگتر از تخم عنب الثعلب و نبات قسم اول سهلی که آنرا عنب الثعلب منوم
نامند تمشی عظیم و برگ آن شبیه ببرگ سیب و به رمز غب غبار آلود و در ساق آن چسپندگی است و گل آن سرخ برنگ
خون و ثمر آن در غلافی زرد و اصل قشر آن سرخ و در زمینهای نمناک سنگلاخ میروید و قسم دوم این که مجنن گویند
نباتی است برگهای آن مانند جرجیر و بزرگتر از ان شبیه ببرگ حرشف و بی خار و ثمر آن در خوشه و در هر خوشه ده
دوازده دانه و دانهای آن سیاه مدور رخوه مانند دانهٔ دبق و بیخ آن سفید غلیظ مجوف بقدر ذرعی یکذرع منبت آن اماکن
جبلیه و نزدیک درخت چنار و مواضعی که بادهای گرم آنرا محرق سازد * **طبیعت** بستانی آن در دوم سرد و خشک
و با حرارت فاعله و گفته اند سرد در اول و خشک در دوم و مجنن آن بارد یابس در سوم و مجنن و منوم آن شبیه با فیون
وضعیفتر از ان * **افعال و خواص** بستانی آن ملطف و مسکن حرارت و تشنگی و با قوت قابضه و رادعه و محلل اورام حاره
امراض الراس والصداع ضماد برگ نرم سودهٔ آن جهت صداع و ورم حجب دماغ و بدستور نطول بدان و بخور آن
جهت نزلات و آشامیدن یکمثقال ریشهٔ بیخ آن با شراب منوم **الاذن** ضماد آن بر بنا گوش جهت تحلیل ورم آن و قطور آب
برگ آن نیمگرم چند مرتبه جهت امراض گوش و بینی **العین** عصارهٔ برگ همه انواع آن حتی منوم جهت غرب و تقویت
بصر و سائیدن شیافات نافعهٔ چشم جهت اوجاع عین در آب آن بدل آب خالص و بدل سفیدهٔ بیضهٔ مرغ انسب
و قطور عصارهٔ نبات آن بتمامه جهت زخمی و آسیبی که بچشم رسد موثر **الفم** غرغره با آب برگ آن جهت اورام حلق
و درد دندان **امراض آلات الغذاء والنفض** ضماد آن بر معده جهت ورم آن والتهاب آن و سائر اعضا و اورام حاره
و آشامیدن چهار وقیهٔ آب آن با شکر محلل اورام باطنیه و امراض احشا و مسهل اخلاط مراریه و رافع مغص و زحیر و ورم
مقعده و استسقای حار و بدستور دو وقیهٔ آن با آب رازیانه و آب کاسنی و با کشوث و حقنهٔ آن جهت جنون و شری و تنقیهٔ
امعا بسبب اطلاق آن و قوت قبضی که دارد و فرزجهٔ آن جهت قطع سیلان حیض و رطوبات رحم و حمول آن مانع احتلام
بسبب برودت آن و آشامیدن تخم مجفف آن مدر بول و مفتت حصاة کرده و مثانه و مبرد و مانع احتلام **الاورام** والحکة
والجرب والقروح و حرق النار و غیرها آشامیدن آب آن جهت اورام باطنیهٔ حاره و ضماد آن جهت منع اورام حاره

ظاهریه وباطنیه وسوختگی آتش وزخم آبله وقروح ساعیه وسرطان متقرح خصوصا با آرد جو وتکرا را ستعمال وبا اسفیداج ودهن ورد جهت حمره ونمله وبد ستور باجنطیانا گویند مضر مثانه مصلح آن قند بدل آن کاکنج ونزد بعضی اطباء مقدار شربت آن تا پنج مثقال ودر مطبوخات تا ده مثقال و از آب آن تا بیست مثقال وآب غیر مطبوخ آن بغایت مقی است وعنب الثعلب مجین که ماهیت آن ذکر یافت * طبیعت آن در چهارم خشک واز سموم است * افعال وخواص آن نکنفال آن بغایت مسکر وزیاده از آن تا چهار مثقال کشند است بخشکی زبان وکمودت رنگ وفواق وقی الدم بسیار ونفث آن واختلاف ستیح ومخاطی در دهان بهم رسیدن طعمی شبیه بطعم شیر واستعمال آن بهیچ وجه جائز نداشته اند وبعضی در ا ضمدهٔ مواد حارهٔ فاسدهٔ غلیظه تجویز نموده اند وتدبیر کسیکه آنرا خورده باشد آشامیدن ماء العسل است وقی فرمودن بآن وبا نطرون وشیر ومضغ رازیانج وآشامیدن شیرهٔ آن باشکر وبا آشامیدن طبیخ آن وخوردن بادام تلخ وسینهٔ مرغ نیز *

* عنب الدب * بضم دال مهمله وباء موحدهٔ مشدده بترکی مردارا غاجی وبا رشین نیز گویند ودرخت آنرا غایش نامند * ماهیت آن درختی است کوهی نر وماده میباشد نر آن بقدر قامتی وشاخهای آن بسیار ومائل بر زمین وچترمی وبخار وبرگ آن مانند برگ انار ومائل بپهنی ونرم وثمر آن خوشه دار وبقدر کناری کوچک ومانند کاکنج سرخ ودر جوف آن چهار پنج عدد دانهٔ کوچک وطعم آن با اندک شیرینی وتلخی ولزوجت وقبض کمی وگل آن زرد مائل بسبزی شبیه بگل حنا وباریکتر از آن وتنغ ادی نوشته نوعی از زعرور جبلی است وبیخ آن مائل بسرخی * طبیعت آن سرد وخشک در اول * افعال وخواص آن ثمر آن جهت نفث الدم نافع وسویق خشک آن حابس اسهال کهنه وبیخ آن بسیار مجفف وجاذب ومحلل اورام وبیطاران پوست آنرا برابر ا مرد را ب ضماد مینمایند تا چرک آورده به شود وماده آنرا برگ بزرگترا زنر وشبیه ببرگ شمشاد واز آن کوچکتر وغیر چتری وبیخ آن عود بری است وسائر اجزای آن با سمیت ودر بلاد کرمان رشیرازکثیرا لوجود وآنرا برکنک نامند وبرگ آن مسکر است بخلاف بیخ آن *

عنب الدب

* عنب الحیه * بفتح حاء مهمله ویاء مثناة تحتانیهٔ مشدده وما شامل ثمر فاشرا وثمر کبر است

عنب الحیه

* عنبر * بفتح عین وسکون نون وفتح باء موحده وراء مهمله * در ماهیت آن اختلاف است بعضی گویند موم نوعی از نحل است که در جزائریکه در میان دریا واقع است بر جبال واشجار آن نوعی نحلی خانه ساخته عسل در ان جمع میکنند ودر موسم بهار که گلها وشکوفها بسیار است ودر موسم بادوباران از شدت آن هرد وخانهای آنها جدا گشته باسیلاب در دریا میرود وعسل آن بمرور ایام شسته زائل میگردد وموم خالص آن از تابش آفتاب وتلطمات امواج پی در پی درهم بشسته پرده پرده ومدور ورغیر آن میگردد وبساحل دریا میآید ومردم آنرا برمیدارند واستعمال وبیع وشری مینمایند ومد ر آنرا شامه مینامند وبقیمت اعلی میفروشند ومؤید این است که از جمعی ثقات شنیده شده که بندرت بعضی اوقات تازهٔ آن که بدست آمده باحلاوت ونرم مانند خمیر شیرین بسیار خوشبو میباشد ودر سواحل بحرین ومالدیپ وحضرموت ونواح آنها موج میآورد ومردم آنجا آنرا برمیدارند وامام وسلاطین وحکام ومتولین آن بلدان بقیمت بسیار گران میخرند وبرغبت تمام میخورند ومیگویند بسیار مقوی باه وحرارت غریزی وقوی وارواح است وبدن را فربه میسازد وحیوانات بحری آنرا بسیار دوست میدارند وچون آنرا دیدند بزودی می بلعند ودر شکم آنها انهضام نیافته آنها را میکشد ویا شکم آنها منتفخ شده بر روی آب می افتند وکسانیکه واقف این امرا اند آنهارا بزودی گرفته شکم آنهارا شکافته برمیآورند واین سیاه رنگ واندک باسهوکت

وزهومت میباشد و این را عنبر بلعی مینامند ونیز موید آنست انچه نواب غفران مآب حکیم سید محمد هاشم المخاطب بحکیم معتمد
الملوک سید علوی خان خال والد ماجد محرر قدس الله سرهما قامی نموده اند که نقیر شمامهٔ دید که در ان مثل نحل جانور
های بسیار قریب بصد عدد که جلد پوست آنها صلب خزفی بود بودند ومحرر کتاب نیز قطعهٔ عنبری دید که در ان نیز سر وگردن
جانوری صدفی جلد سرخ جوزی رنگ وشبیه بمنقار نیز چیزی در ان نمایان بود وآن مغفور نیز نوشته اند ولیکن قول برآنکه
آن رطوبتی است که از بعضی معادن میان دریا و یا جزائر میان دریا مانند قعر وموميائی وقیر برمی آید وبسبب جزر ومد وتلاطم
امواج ورسیدن حرارت آفتاب بدان بر روی آب دریا پرده پردهٔ منجمد میگردد ونیز مدور وبشکل شمامه وباشکال دیگر گشته
بساحل می افتد نزد احقر اقوی است وگفته اند ازین هردو انچه مخلوط بخاک وریگ ورمل میگردد در ته آب می نشیند بسبب ثقل
واین صفائی سیاه میباشد واحیانا از بین صفائح آن رمل وخاک وچرک برمی آید واین را عنبر رملی وتخته نامند وبدون
تصفیه استعمال این جائز نیست وطریق تصفیهٔ آن مانند تصفیهٔ موم است ودر مقدمه ذکر یافت اما قول بر ان که عنبر روث
یعنی سرگین نوعی از حیوان دریائی است که موج آنرا بساحل می اندازد وهمچنین قول برآنکه آن طل یعنی شبنمی است
که بر روی دریا نشسته بطول زمان منعقد میگردد چنانچه صاحب اخوان الصفا برآنست بعید مینماید والله اعلم بحقائق ما خلق و
لما خلق پس بدانکه از عنبر انچه صافی مائل بزردی است آنرا عنبر اشهب واز این انچه مدور وبشکل شمامه نامند وانچه قطعهای
آن مائل بسفیدی است وبر ان نقطهای بسیار ریزه سفید میباشد آنرا عنبر خشخاشی وآن نقاط را بهار عنبر مینامند وبهترین
همه آنست که تازه با دهنیت وخوشبو باشد وسائر انواع دیگر بمراتب یعنی بعد از اشهب انچه مائل بازرقی است پس مائل
بسبزی پس مائل بسیاهی وردی‌ترا زهمه سیاه کم بوی بسیار کهنهٔ آنست پس باید وانچه ریزه شده باشد خواهند آنرا مجتمع
گردانند باید در گلاب در قدر مضاعف بگذارند ودر گلاب سرد اندازند ومانند شمامه سازند وبا آنکه در پارچهٔ کرپاس
نازکی پاکیزه کرده در آب گرم جوشان گذارند تا خوب نرم گردد ودرهم فشارده تا یکسان گردد پس در آب سرد فرو
برند تا منجمد گردد وپارچه را ازان جدا کرده نگاهدارند واین بعد از مدتی نیز بهار میکند ومصنوع ومجعول نیز میسازند
از کج ولادن وموم وقدری عنبر ساده وبهر شکلی که میخواهند صفائحی ویا شمامه ازان ساخته از عنبر خالص سه چهار لا پردهٔ
بر ان میچسپانند ومیفروشند ویا عنبر خالص را گداخته بالای آن مهر بزنند وکهنه کرده میفروشند وفرق میان اصلی وجعلی
آنست که قدری آنرا بخایند اگر مفتت گردد مصنوع است واگر نرم ومجتمع واندک چسپنده باشد خالص ودیگر آنکه در
آتش اندازند اگر دود آن خوشبو باشد خالص است والا مجعول ویا آنکه سیخی را گرم کرده در ان فرو برند اگر بوی خوش
ازان برآید خالص است والا فلا واصل آنست که امتیاز شمامهٔ اصلی از جعلی مشکل است مگر آنکه بشکنند آنرا وحقیقت جوف آنرا
دریابند * **طبیعت** آن در دوم گرم ودر اول خشک ودر اول گرم ودر دوم خشک نیز گفته اند * **افعال ومنافع وخواص آن**
حافظ ارواح وقوتهای حیوانی ونفسانی وطبیعی وبغایت مفرح مبرودین ومقوی حواس خمسهٔ ظاهره وباطنه ومحرک شهوتین
باه وطعام واعاده کنندهٔ قوتهای از شراب ادویهٔ مسهله وغیره وکثرت اوجاع وجماع کم شده ومفتح سدد وپادزهر سموم
ومقاوم آنها ومقوی افعال معاجین وتراکیب وبالطبع دافع امراض بارده عموما وبالتخصیص امراض باردهٔ دماغیه وقلبیه
وخوشبو کنندهٔ دهان بالخاصیت دافع امراض حارهٔ قلب ودماغ ومنعش حرارت غریزی است وپیران را بسیار موافق
امراض الراس والصدر والقلب والمعدة والکبد والطحال والکلیة والمثانة جهت فالج ولقوه ورعشه وکزاز وخدر وصداع

بارد وشقیقه وجنون ونزلات مزمنه واوجاع گوش وتحلیل ریاح آن وامراض بینی وسینه وسرفهٔ کهنه وربو وقرحهٔ شش وضعف قلب وخفقان وغشی وضعف معده وکبد واستسقا ویرقان واوجاع معده وطحال وکرده وریاح مجتمع در معده وامعا واوجاع مفاصل اعصاب شربا وسعوطا وتدهینا وبخورا اعضاء التناسل مداومت آشامیدن آن با ماء العسل جهت اعادهٔ باه مایوسین وطلای آن با غالیه وادهان حاره جهت تقویت اعضای تناسل وتحریک باه وبرا حلیل باعث شدت لذت جماع طرفین بحد افراط وآشامیدن یک دانک آن هر روز تا سه روز جهت درد فم معدهٔ جدید وقدیم مجرب الوبا والسموم آشامیدن آن جهت رفع وبا وسموم وبخور آن مصلح هوای وبائی وگریزانیدن هوام وبوئیدن آن در جمیع امور مذکوره قوی الاثر المضار باعث غلیان خون ورقت آن وتولید شری در محرورین مصلح آن کافور ومیوهای سرد وترو سعوط آن با دهان حاره جهت دفع امراض باردهٔ دماغیه وتفتیح سدد آن وحمول آن با قطنهٔ آلوده جهت رفع استطلاق بطن حادث از برد وضعف معده وگویند مضر امعا است مصلح آن صمغ عربی ونزد بعضی مضعف روح کبدی است مصلح آن ادویهٔ بارده مانند طباشیر وکشنیز وامثال اینها واکثار اکل وشم آن برانگیزانندهٔ ماشری وحمره است ومصلح آن بوئیدن کافور وخیار مقدار شربت آن یکدانگ وگفته اند که اگر یکمثقال آنرا باد و چندان سربتعشه ونیم مثقال صمغ عربی بسته دفع دریکروز خورده شود تفریح بحد اسکار آورد وباین قول مغرور نباید شد که چندان اصلی ندارد بدل آن بوزن آن مشک وزعفران وگویند بوزن آن مرومشک وزعفران است ودستور حل وتصفیه وبخور رساختن تسمیه وجوارش وحب وخمیره وشراب وشمع و عرق وسعوط وفتیله وقرص وقهوه ومعجون عنبر در قرابادین کبیر مذکور شد*

عنقود بضم عین وسکون نون وضم قاف وسکون واو ودال مهمله اسم جنس خوشه است وجمع آن عناقید آمده *ماهیت آن اسم خوشه نباتی مخصوص است پرشاخ بقدر رسه شبر وبرگ آن مانند برگ سداب وریزه وبی شکوفه وخوشهٔ آن مملو از رطوبت وتخم ورائحهٔ آن شبیه بسداب * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن مقوی اعضا ومانع ریختن مواد باعضا است وضماد آن رافع اورام حاره والتهاب آن ومسکن حدت خون وصفرا مقدار شربت آن تا سه درم

عنکبوت بفتح عین وسکون نون وفتح کاف وضم باء موحده وسکون واو وتاء مثناة فوقانیه جمع آن عناکب آمده بفارسی کارتنه وبترکی ارومچک وبهندی مکری نامند * ماهیت آن حیوانی است کوچک تنه وپاهای آن بسیار باریک بلند وانواع میباشد وهریک بنامی خاص مانند شبث وسبع الذباب ورتیلا وغیرها واز مطلق آن مراد نوعی است که در گوشهای خانه وجاهای خالی از لعاب دهن خود تارها تنیده خانها ساخته میماند * طبیعت همه انواع این سرد وخشک وبعضی مانند شبث وسبع الذباب ومانند آنرا گرم دانسته اند * افعال وخواص آن الادهان نطور عنکبوت غلیظ نسج سفید با روغن زیت در گوش جهت تسکین درد آن نزف الدم والاورام والقروح والبثور بستن تار عنکبوت بر جراحات که خون از انها جاری باشد باعث حبس خون بسبب چسپیدن بر انها والتیام آنها است الحمیات گفته اند که چون نسج عنکبوت را با بعضی مراهم مناسبه داخل کنند ویا با زفت بر پارچهٔ کتانی مالیده برجبهه ویا صدغین بچسپانند جهت رفع حمی غب موثر ونیز گفته اند چون نسج عنکبوت غلیظ سفید را در پوستی بسته بر سر ویا بر بازو ویا بر گردن صاحب تپ غب بندند زائل گردد وپردهٔ صغیفی که در زیر شکم عنکبوت در حین بچه دادن میباشد وچون بچها بزرگ شدند جدا گشته بچها بر می آیند آنرا چون بر بازوی صاحب تپ ربع بندند زائل گردد وچون بر نزف الدم اعضا بندند حبس آن نماید ر

عنقود

عنکبوت

بر جراحات تازه حکم بخیه و خشک بند دارد و چون عنکبوت بر عضو مالیده شود آبله کند و خارش نماید و مجروح گرداند
المصار را از نوع قوی آن اعراض ردیه و برد اطراف و تشعریره و انتشار و تقبیب و امتداد آن و انتفاخ بطن از ریاح بهم رسد
علاج آن آشامیدن سداب خشک و معد و شونیز با شراب صرف قوی و تعریق در حمام و مالیدن انبه خام خشک کرده
است که بهندی امچور نامند که آنرا باب نرم سوده بمالند و نوع عنکبوت سیاهی که معروف بعذب است و پاهای آن
کوتاه و بر زمین میکشد و چون خلالی نزد او برند بدست خود میگیرد از گزیدن آن حمی مطبقه عارض میگردد
و سائر عوارض دیگر و سم آن کرم است بخلاف سائر عنکبوتهای دیگر علاج آن فصد است بد نعات و حل طبیعت بمطبوخ فواکه
و الزام ماء الشعیر و مزورات و باید که گوشت فاسد موضع لسع آنرا با آلت حدیدی ببرند و تدبیر قروح ردیه را بعمل آورند
و اما عنکبوت معروف بفهد که برمکس میجهد و آنرا میگیرد چنانچه فهد بر صید می‌جهد و میگیرد آنرا و آن عنکبوت دست
و پا کوتاه کوچک سفید منقط بسیاهی است و آن سلیم تر از سائر انواع است از گزیدن آن خارش بسیار عارض میگردد علاج
آن عرق فرمودن و عرق را پاک کردن ساعت بساعت و مالیدن حضض محلول در سرکه که دران بیخ کرفس جوشانیده باشند
و اما عنکبوت معروف بشبث و آن عنکبوتی است که پایهای بسیار بلند دارد و از لسع آن وجع معده و رتق و عسر البول و براز
عارض میگردد و مهلک است علاج آن علاج رتیلا است *

* عنم * بفتح عین و نون و میم بلغت دیلم و تنکابن داروش و بهندی سکرداری نامند و گویند جلنار است که بفارسی گلنار
گویند * ماهیت آن حکیم میر محمد مومن در تحفه نوشته از شاخهای درختان میروید و غیر نبتو ماست برگ آن سبز
با طراوت و انبوه و کوچکتر از برگ بادام و گل آن سرخ خوش منظر و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که چند صنف
میباشد صنفی برگ آن شبیه بهلیون و این صنف و برگ آن جهت جراحات مفید و صنفی برگ آن مثل برگ نیم و صنفی
برگ آن مانند برگ انبه و صنف چهارم برگ آن شبیه ببرگ خیار و هر چهار صنف در خواص قریب بهم اند * طبیعت آن
سرد و خشک * افعال و خواص آن الغم خائیدن برگ آن مقوی دندان و لثه اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن آن
مقوی معده و حابس اسهال و سیلانات و نزف الدم و حیض و بد ستور ضماد و حمول آن المجروح ضماد و ذرور آن جهت
جراحات تازه نافع است *

* فصل العین مع الواو *

* عود * بضم عین و سکون واو و دال مهمله اسم جنس چوب و شاخ اشجار است که بهندی لکری و دالی نامند از مطلق آن
مراد نزد اطبا عود هندی است که بهندی اگر نامند * ماهیت این چوب درختی است که از کوهستان جینتا قریب بسلهت
که از توابع صوبهٔ بنگاله و در سمت شمال و شرق آن واقع است و در جزائر مملکت دکهن که مرد و از بلاد عرض شمالی خط
استوا اند و در جزیرهٔ چتیان از جزائر شهرنا و که قریب بسرحد چین از بلاد عرض جنوبی خط استوا بعرض سی و چند درجه
است بهم میرسد و درخت آن بسیار عظیم و ساق و شاخهای آن اکثر کج و اج غیر مستوی و اندک رخو که از ان عصا و چوب دستی
و یا ظرفی و یا پیاله خوب نمیتوان ترتیب داد بسبب کج و اجی و رخاوت و نیز جا بجای آن مجوف میباشد بجهت آنکه درخت
آن تا سال خورده و کهنه نباشد و بعد بریدن تا مدتی نماند که اجزای خام آن بمرور ایام بپوسد و بریزد خوشبو نمیباشد
و برای سرعت پوسیدن در زمینهای نمناک دفن میکنند پس برآورده آنچه از ان بادهنیت و سنگین سیاه غرقی است که در
آب فرو میرود در آب از ان اخته امتحان نموده جدا میکنند و آنرا غرقی مینامند و آنچه دران اندک خامی باقی است با لات

آنرا برآورده عرق مستعمل میکنند و آنچه نیم غرقی است آنرا نیم غرقی و سملهٔ اعلی و آنچه مطلق بته آب نمیرود سمله خوانند
و این کثیر الوجود تر از انواع دیگر و غرقی آن سیاه میباشد و غیر آن اغبر بعضی تیره و بعضی کم رنگ بمراتب خوبی و بد و
و گفته اند انواع میباشد مندلی و سمندوری و قماری و مندلی و هندی آن سیاه و سمندوری آنرا دهنیت غالب بر هندی
و قماری آن کم رنگ و مندلی آن بسیار خوشبو است و لزج بری و جبلی میباشد جبلی آن با خطوط سیاه و بری با خطوط سفید
و بعضی بالعکس گفته اند و بخور ریاب هندی آن با هم منع تولد شپش است در انها و گفته اند سمندوری منسوب باسم بلدیست
که از آنجا میآورند و همچنین قماری و مختار در طب در ادویه بیشتر هندی بنگالی سلهتی غرقی آنست که تلخ خوشبوی با دهنیت
و اندک قبض باشد زیرا که عود اماکن دیگر بخوبی و خوشبوئی و چربی نوع اعلای سلهتی یعنی غرقی آن نیست و آنکه در
اکثر نسخ و تراکیب قید عود هندی خام مینمایند شاید جهت آن باشد که دستور است که چوب آنرا خیسانیده و نیم کوفته از آن
عرق میگیرند و از این عرق بعد سرد شدن عطر میگیرند و بعضی نامقیدان آن اثفال را خشک نموده بجای آن میفروشند
تا آنرا استعمال ننمایند که ضعیف است و بعضی قدری مغز بادام داخل آن اثفال کرده در شیشها کرده از آن بطریق
تنکیس روغن میگیرند و آنرا بهندی چوره اگر مینامند و این چندان خوشبو نیست مانند چورهٔ خالص که از برادهٔ عود
غرق ناگرفته بدون خلط مغز بادام اخذ مینمایند و بعضی آنرا با برادهٔ صندل و با برادهٔ چوب اگر باز عرق میکشند و بعد
سرد شدن عطر آنرا میگیرند و این عطر نیز مانند عطر خالص چندان خوشبو نیست و آنچه صاحب اختیارات بدیعی نوشته
که از بندر چیته خیزد که از آنجا بجاوه ده روزه راه بود و آن بغایت عزیز الوجود است و درهم سنگ زر فروشند و گوئی
هیچ بو ندارد و چون بدست بگیرند گرم شود و عرق کند بغایت خوشبو بود و بوی آن یکسان بود در است و قریب با آنچه
نوشته محرر نیز شنیده و شاید بندر چیتیان مذکور باشد که چیته نوشته و بعد آنکه چوبی دیگر در هیأت و صلابت و دهنیت بسیار
شبیه بعود غرقی مگر در بو در هند و بنگاله بهم میرسد ولیکن همه کس در نمییابند اکثر این را بدل آن میفروشند و این
را تکر مینامند * طبیعت آن در آخر دوم گرم و در سوم خشک و در دوم نیز گرم و خشک گفته اند * افعال و خواص
و منافع آن ملطف و مفتح سدد و مفرح و مقوی اعصاب و حواس و قوای دماغی و قلب و کبد و معده و احشا و گرده و پراکنده
کنندهٔ ریاح و محلل آنها و هاضم و زائل کنندهٔ بدبوئی دهان و رطوبات عفنه و بات معده و رحم و ضعف معده و امعا و گرده
و مثانه و رحم و حافظ صحت حوامل و جنین و دافع اوجاع نقرس اعضاء الراس آشامیدن آن بسیار مقوی حواس و اعضای
دماغی و اعصاب و بدستور بخور آن مقوی و محلل فضول رطبهٔ دماغیه است الفم مضغ آن مقوی دندان و لثه و نیکو کنندهٔ
نکهت و سنون محرق آن جالی دندان و مستحکم کنندهٔ آن اعضاء الصدر و القلب و الغذاء آشامیدن آن جهت بیرقه و ربو
وضیق النفس و تفریح و تقویت قلب و رفع غشی و خفقان بارد و ضعف معده و کبد و غثیان و اسهال و ذوسنطاریای سوداوی
و استسقا و سعوز خصوصا که یک درم و تا یک درم و نیم آنرا بخورند و همچنین بخور آن مقوی قلب است و نگاه داشتن آن در
دهان نیز جهت امراض مذکوره مفید و چون قدری عود را در آتش اندازند و ظرفی که از روی توتیا باشد که بهندی
جست نامند بر آن معکوس بدارند که دود آن در آن مجتمع گردد و قدری شیر مرضعهٔ طفلیکه قی نماید و بهیچ نوع تسکین
نیابد در آن بدوشند و حرکت دهند که با آن ممزوج گردد و با آن طفل بخورانند در دو سه دفعه قی بند گردد و طفل صحت
یابد اعضاء النفض مقوی آلات بول و باه و ممسک بول و منی و ودی و مذی حادث از برودت و رطوبت و ضعف مثانه و اعضاء

منی و رطوبات سائله از رحم باز دارد و آنرا خشك و گرم سازد السم مطبوخ آن با شراب ریحانی باد زهر سموم بارده و بخور نمودن ثیاب بهندی آن مانع تولد قمل است در آنها مضر محرورین شرباً و بخوراً مصلح آن کافور و سکنجبین و گویند مضر سفل مصلح آن کلاب مقداراً شربت آن تا یکمثقال بدل آن دارچینی و قرنفل و زعفران و زراوند مدحرج بوزن آن و در اوجاع نقرس قنطوریون دقیق است و دستور احراق و بخور و جوارشات و عود مطرا که تطریه نامند و جوره و خمیره و اشربه و شمامه و عطر و فتیله و قرص و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

عود البلسان

* عود البلسان * بفتح باء موحده و لام و سین مهمله و الف و نون * ماهیت آن شاخهای درخت بلسان است بهترین آن کندم رنگ خشبوی آنست * طبیعت آن گرم و خشك در سوم * افعال و خواص آن مفتح سدد و مقوی قوی و با تریاقیت امراض الراس جهت دوار و صرع و تنقیهٔ رطوبات دماغی و تاریکی چشم امراض الصدر و الغذاء و النفض و السموم جهت ربو و ضیق النفس و سردی معده و جگر و باد زهر سموم و گزیدگی افعی را مفید الرحم بخور آن جهت تجفیف رطوبات رحم و عقم و ازاله سازد مقداراً شربت آن تا نیم مثقال مضراً معاً مصلح آن کثیرا بدل آن حب آن و در بلسان نیز ذکر یافت

عود الحیه

* عود الحیه * بفتح حاء مهمله و یاء مثناة تحتانیه مشدده و ها * ماهیت آن غیر از تزوینی دیگری ذکر نکرده و آن نباتی است که در بلاد بربر و سودان بهم میرسد شبیه بسوسن و بیخ آن نیز مانند بیخ آن و با صلابت و خشونت و تلخی و تند ی رائحه مانند عاقرقرحا * طبیعت آن در سوم گرم و خشك * افعال و خواص آن * مفرح و مقوی حواس و محلل ریاح غلیظه السموم آشامیدن نیمدرم آن جهت دفع سمیت هر سم گرم و سرد نافع خواه قبل از آن و خواه بعد از آن و نگاهداشتن آن در دست نیز مانع گزیدن مار و هوام است باد ارنده آن و بعضی را گمان آنست که چون در دست نگاهدارند و چشم افعی بر ان افتد بحس و حرکت گردد و چون خائیده در دهان مار اندازند بمیرد الاوجاع تدهین مطبوخ آن در روغن زیتون جهت رفع عرق النسا و اوجاع بارده در ساعت مفید مقداراً شربت آن تا نیم مثقال

عود العطاس

* عود العطاس * بضم عین و فتح طا و الف و سین مهمله * ماهیت آن نزد بعضی کندش است و نزد بعضی بیخی است بقدر انگشتی و سر آن سطبر و طرف دیگر آن باریک منحنی و ظاهر آن تیره رنگ و باطن آن سفید و شاخهای نبات آن باریک و انبوه شبیه بگیاه برنجاسف و برگ آن شبیه ببرگ زیتون و قبهٔ آن کوچك و شبیه ببابونه و تند بوی و معطس * طبیعت تازه آن در آخر دوم گرم و خشک و خشك آن در آخر سوم خشك * افعال و خواص آن معطس قوی و جالی و محلل الاثار ضماد آن رافع نمش و کلف و برص و خون مرده تحت جلد است و بیطاران در جراحات دواب مستعمل دارند

عود القرح

* عود القرح * بضم قاف و سکون را و حا مهمله * در ماهیت آن اختلاف است بعضی عاقرقرحا دانسته و بعضی گفته بیخی است با حدت و نبات آن شبیه برازیانه و بقدر قامتی و شاخهای آن مانند ریباس و عریض و در شام کثیر الوجود * طبیعت آن گرم و خشك در سوم * افعال و خواص آن در جمیع افعال مانند وج است و بعضی مانند عاقرقرحا دانسته اند

عود الیسر

* عود الیسر * بضم یاء مثناة تحتانیه و سکون سین و راء مهمله * ماهیت آن جمعی بر آنند که چوب اناغورس است بجهت خاصیت آن در یسر و آسانی ولادت و بعضی بجهت تقاضی حوائج و یسر آن چون چوب محلب و چوب خطمی و توهی صنفی از اراک دانسته اند

*عود الصليب * بفتح صاد مهمله وکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وباء موحده نزد جمعی فاوانیا است وبعضی غیر آن دانسته اند ودر فاوانیا ذکر آن وتفرقه میان هرد وخواهد آمد انشاء الله تعالی

*عوسج * بفتح عین وسکون واو وفتح سین مهمله وجیم * ماهیت آن * درختی است قریب بدرخت انار وپرخار وبرگ آن تند مائل بدرازی وبا رطوبت چسپنده وثمر آن بقدر نخود ومائل بطول وسرخ ودر درخت بسیار میماند ونمیریزد ومنبت آن شوره زارها وقسمی از عوسج رابرگ سیاه مائل بسرخی وعریضتر از اول وخار آن بیشتر وشاخهای آن دراز تا چهار ذرع وثمر آن عریض باریك وکویا در غلافی است وقسمی دیکر سفید وشیخ الرئیس نوشته که آنرا تمر مانند توت است که مردم آنرا میخورند ودر بلاد بارده بسیار ومستعمل برکهای نازک سبز آنست * طبیعت * مجموع آن در اول سرد ودر آخر دوم خشك * افعال وخواص آن العین تطور آب برک کوبیده آن درچشم تا هفت روز بی هم جهت رفع بیاض آن خواه تازه باشد خواه کهنه مجرب وچون ثمر آنرا بکوبند وآب آنرا کرفته صاف کرده خشك نمایند وعند الحاجت مقداریك دانك آنرا با سفیده تخم مرغ ویا شیر زنان سوده درچشم بچکانند جهت جمیع اوجاع ورفع بیاض آن نافع وضماد آن بر پیشانی مانع نزول فضلات است بچشم بسبب قوت قبضیکه دارد ویرورده نمودن توتیا بآب آن جهت رمد بسیار مفید وچون برک آنرا در آب بجوشانند تا قوت آن در آب آید پس مالیده صاف نمایند وباز بجوشانند تا غلیظ کردد جهت رفع بیاض چشم مؤثر الفم خائیدن برک آن جهت قلاع دهان النملة والحمرة ضماد برک تازه آن جهت نمله وحمره که حرارت آن درکمال شدت نباشد الحکة والجرب والجذام والامراض السوداویة آشامیدن عصاره برک تازه آن جهت جرب صفراوی وتسکین التهاب صفرا نافع وشریف کفته که اطبای یونان وفارس وهند باین معالجه جذام را درابتدا مینمایند بدین قسم که بیخ آنرا ریزه کرده هر روز بقدر ربك اوقیه با یکرطل آب میجوشانند تا بثلث رسد پس صاف نموده مینوشند چهار ینج مجلس عمل میکند ودفع سودای سوخته مینماید وجهت جذام مجرب دانسته اند وشرط است که در روز قبل از ان اسفیدباج کوشت کوسفند فربه تناول نمایند وروز سوم طبیخ مذکور را بنوشند وتا چند روز بدان مداومت نمایند وباید که روز دیکر شرب آن که روز راحت است بحمام روند وبغذا دمی وغیره نوشته اند که درشراب ریحانی بدستور طبخ دهند وبیاشامند ودر اثنای آن بحمام روند واطاکی طبیخ مذکور راجهت قروح رطبه وجرب وحکه ورفع آثار بهتر از چوب چینی دانسته وچون بیخ آنرا ریزه کرده با برک مورد بسوزانند جهت قروح وامراض مقعده ومنع زیادتی قروح خبیثه وریانیدن موی سریع الاثر ونمر آن درجمیع افعال مانند برک آن وقاطع نزف الدم واسهال مقدار شربت آن تا یکمثقال بدل آن درورمهای کرم بوزن آن اشنه وبوزن آن نوفل مضر سپرز مورث قونج مصلح آن کثیرا وبالخاصیت تعلیق شاخ آن بر سقف خانه ودروازه مبطل سحر وبا خود داشتن آن مورث جاه دانسته اند وبخور برک وبا عصاره آن نیز کریزاننده هوام است *

* فصل العین مع الیاء المثناة التحتانیه *

*عینون * بکسر عین وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم نون وسکون واو ونون * ماهیت آن غافقی کفته این اسم را نزد ما بربر ونوع از کیاه اطلاق مینمایند یکی را کحلا وکحلان وسلیس نامند وآن نباتی است بسیار تلخ وازساق آن شاخهای بسیار باریك راست طولانی صلب روئیده وبرک آن کوچك مانند برک مورد وبا متانت ورنك شاخهای آن ما بین سیاهی وسرخی ودر هر شاخی کلی سرمی رنک مستدیر مانند درهمی ومائل بسیاهی ومنابت آن کوهستانها واطبای اندلس آنرا

هندیان ی نامند ونوع دوم برک آن خوشبو مانند مرزنجوش و ازان بلند تر وشاخهای آن طولانی بقدر ذرعی وباریك سفید ایستاده ازیك ساق روئیده نزدیك بیخ آن و بر اطراف شاخهای آن کلی زرد رنك ومنبت آن نیز کوهستان ما وبا قوت تا بضه وابن بهتر از نوع اول است و اسلم ازان در فعل * طبیعت آن کرم وخشك در اول وسوم * افعال وخواص ان امل اند لس آنرا بجای سنا مکی مستعمل دارند جهت آنکه مسهل اخلاط ثلثه است خصوصا و خلط بارد یعنی بلغم وسودا چون یك قبضه آنرا با انجیر بجوشانند وصاف کرده بیاشامند وجهت اوجاع ظهر ومفاصل وعرق النسا وورك ومغني است مصلح آن عناب وانیسون مقدار شربت آن دو درهم تا ده درهم *

عیوان

* عیوان * بکسر عین وسکون یا وفتح واو والف ونون شیخ الرئیس رحمة الله تعالی علیه نوشته الخواص محلل است اعضاء الراس جهت امراض بارده دماغ ومنع زکام بارد العین قطور آب آن جهت حدت بصر مفید است *

عین الدیك

* عین الدیك * بفتح عین وسکون یا ونون والف ولام وکسر دال مهمله وسکون یا وکاف بفارسی چشم خروس نامند وکویند بهندی کهنکچی نامند * ماهیت آن تخم درختی است صلب سرخ صیقلی براق مدور پهن وکویند درخوشه مانند بطم میباشد ودرخت آن انچه بتحقیق پیوسته درخت بقم و آن ثمر آنست ودرجبال هند و دکهن بهم میرسد وکسانیکه کفته اند که کهنکچی شاید شبه باشد زیرا که ماهیت کهنکچی دیده نپنهان است بلکه کهنکچی دانهای آن کرد کردی بقدر دانهٔ نخود کوچکی واستهٔ آلو بالو ودونوع میباشد سرخ وسفید ودرحرف الکاف بیان آن انشاء الله تعالی خواهد آمد وبالجمله طبیعت آن درسوم کرم ودردوم خشك وبا رطوبات فضلیه * افعال وخواص ان مفرح ومقوی اعضا وحافظ قوتها ومانع پیری وجهت ازدیاد منی وتقویت باه بسیار مؤثر دانسته اند بحد افراط وجزو اعظم معجون ملوکی وحافظ الصحة است مقدار شربت آن ازنیم درم تا یکمثقال مضر محرورین ومصلح آن کشنیز وبایدکه با شیر تازه دوشیده ویا ترنجبین خیسانیده ویا مسکه استعمال نموده شود

عیون

* عیون * جمع عین است وآن عضوی از اعضای معروفهٔ حیوانی است * طبیعت ان کرم وتر ورطوبت آن زیاده از اعضای دیکر وحرارت آن مائل باعتدال است * افعال وخواص آن بهترین همه چشم کوسفند است وچشم طیور تمامی ردی مائل بیبوست وزیاده کنندهٔ منی است زیاد تی نیکو وسریعة الاستسراء در محرورین وردی ومضر مبرودین مصلح آن نمك وصعتر وخوردن مسلوق آنست

عین البقر

* عین البقر * اسم نوعی از انکور بزرک دانه است که شیرینی آن کم باشد وپوست آن غلیظ وسیاه باشد ونزد اهل مغرب اسم نوعی از آلوی بزرک دانه است وذکریا فت وبطیء الهضم وثقیل بر معده است وافحوان رانیز نامند

* باب نوزدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها غین معجمه است * فصل الغین مع الالف *

غار

* غار * بفتح غین والف وراء مهمله بیونانی وانیمورو سقلیموس ونزد اهل شام زند وبفارسی باهشتان وبفرنکی لاورس نامند * ماهیت آن درختی است عظیم تا هزار سال میماند واهل یونان آنرا بسیار احترام مینمایند وشاخهٔ آنرا در دست میدارند وازخود دور نمیکنند وحکمای ایشان ازچوب آن تاج میسازند برک آن نرم تر ازبرک بید وبلند تر ازان وتلخ وخوشبو وبا انجبار آن رانکاه میدارند انرا خوشبو میکردانند ومانع کرم زدن آنست وجبلی وسهلی میباشد برک جبلی آن باریك تر ازبرک سهلی ومخصوص ببلاد شام است وازانجا بمصر میبرند وثمر آنرا بیونانی داقنی وبفارسی

دهمشت نامند وآن بقدر فندقی کوچك وپوست آن نازك سیاه رنك ومغز آن دو پاره وزرد رنك وچرب وخوشبو وچون کهنه کرده مائل بسرخی وتیرکی میکردد وسیاه آن فاسد * طبیعت ان کرم وخشك در دوم مغز ثمر آن کرم تر از برك وپوست آن وثمر آن خشك تر از سائر اجزای آن وروغن آن کرم تر از سائر اجزا وکرم تر از روغن کردکان * افعال و خواص ان محلل ومفرح ومقوی ومدر وتریاق سموم خصوص حب آن اعضاء الراس آشامیدن حب آن با شراب جهت صداع بلغمی ورياح محتبسه وصرع ووسواس وتقویت ذهن وفهم وسعوط آن جهت شقیقه ولقوه وتدهین بدهن آن جهت درد اعصاب ورفع اعیا واختلاط ذهن وتفتیح دهنهای عروق الاذن قطور سائیدهٔ حب آن در روغن کل وسرکه ویا خمر کهنه جهت اوجاع باردهٔ کوش ورفع دوی وطنین وثقل سامعه وباعث تقویت آن وبدستور قطور دهن آن الفم مضمضه بطبیخ برك آن جهت درد دندان الصدر لعوق برك وحب آن باعسل ویا باطلا جهت امراض بارده وبا سکنجبین جهت امراض حاره وضعف نفس ونفس الانتصاب وسیلان فضول از ریه وقروح ریه وسرفهٔ کهنه وضیق النفس اعضاء الغذاء آشامیدن حب آن جهت تحلیل ریاح غلیظه ومغص وقولنج وامراض جکر وسپرز وباعسل جهت قرحهٔ امعا وآشامیدن دهن آن با شراب ناکوری جهت وجع کبد وبدستور قشر آن وآشامیدن طبیخ برك آن معی وآشامیدن دو مثقال حب ان خشك سوده مسکن مغص در ساعت اعضاء النفض دهن آن مفتح ومقی ومدر بول وحیض وطبیخ برك آن جهت امراض مثانه ورحم شرب وباعسل جهت امراض بارده وبا سکنجبین جهت حاره ونطول وجلوس در ان جهت امراض کرده ومثانه ورحم وآشامیدن بکدرهم از قشر آن مفتت حصاة وکشندهٔ جنین است بسبب تلخی بسیار که دارد وبدستور حب آن نیز مفتت حصاة وحمول آن مسقط جنین الحمی تمریخ بدهن آن جهت رفع قشعریرهٔ حمیات السموم آشامیدن حب آن باشراب جهت کزیدکی مار وعقرب وسائر هوام وبدستور ضماد بد ان جهت لسع زنبور ورتیل وغیر اینها الاورام ضماد آن با نان ویا با سویق جهت تسکین ضربان ورم حاره المفاصل آشامیدن آن ودهن آن وتمریخ بدان جهت اوجاع مفاصل واعصاب ودرد کمر وغیرها الزینة طلای آن باشراب جهت بهق وکلف ورفع آثار حلد موثر المضار حب ودهن آن مرخی معده ومغثی ومحرك قی ومضر صلب ومصلح آن کثیرا ومقدار شربت از حب وبرك آن نیم مثقال وتا دو مثقال آن مسهل بدل آن حب الصاب ساذج واکر یافت نشود بادام تلخ وحسنبر نیز کفته اند الخواص طرد الهوام پاشیدن آب طبیخ برك آن در خانه کریزانندهٔ مکس وهوام است وبدستور افتراش برك آن صاحب فلاحه کوید چون برك آنرا بادست بچینند بقسمیکه برزمین نیفتد وبر پس کوش خود کذارند مرمقدار شرابیکه بنوشند مست نکردند وچون در موضعی که طفل خوابد وبترسد در خواب بکذارند دیکر نترسد وبا خود داشتن آن مورث جاه وقضای حاجت وتکیه کردن بعصای آن باعث حدت بصر وتقویت همت واغتسال بدان در حمام باعث رفع تحسر وسحر وچون روز چهارشنبه قبل از طلوع آفتاب بخور نماید کسیکه از زد راج وموذی مانده باشد زائل کردد وقادر کردد ودستور اخذ روغن آن آنست که دانهٔ آنرا نیمکوفته در آب طبخ نمایند وبکذارند تا سرد شود آنچه بر روی آب ایستد بردارند ویا عصارهٔ برك وثمر آنرا در آب طبخ دهند تا قوت آن در آب آید پس با روغن زیتون در قدر مضاعف واکر میسر نباشد با آتش ملایم طبخ دهند تا آب برود وروغن بماند وامانسوزد پس صاف نموده بکار برند *

* غاریقون * بفتح غین والف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم قاف وسکون واو ونون * ماهیت آن چیزیست

شبیه به بیخ پوسیده که در جوف بعضی اشجار سالخورده کهنه پوسیده بهم میرسد مانند درخت انجیر و جوز و امثال اینها و یا ریشهٔ
آنها است که پوسیده گشته بسبب تعفین مانند آنکه از درخت بلوط بهم میرسد و بعضی ریشهای پوسیده و بعضی قطر دانسته
اند و آن نر و ماده میباشد و بالوان مختلف و طعم آن با حلاوت ظاهر و حرافت و مرارت و قبض نر آن اندک صلب تر از
ماده و مستدیر و با طبقات که گویا شیء واحد است بخلاف مادهٔ آن و قوت آن تا چهار سال باقی میماند و بهتر و مستعمل
مادهٔ سفید سبک وزن املس با طبقات مستوی غیر مستدیر است که قطعهای آن بزرگ و رخو باشد و با اندک سودن از هم
بپاشد و آنچه بخلاف این اوصاف باشد ردی و زرد و سرخ آن قریب بسمیت و سیاه آن سمی و همهٔ آن غیر مستعمل و همچنین
نر آن و شرط استعمال آن آنست که بر پر و بزن موی بمالند تا لطیف آن بگذرد و اجزای سمیهٔ آن بماند و نکوبند زیرا که
اجزای سمیهٔ آن که بشکل ناخن چیده است بکوبیدن کوفته داخل میگردد * طبیعت * این خواه نر و خواه ماده بقول شیخ الرئیس
در اول گرم و در دوم خشک با جوهر هوائی و مائی و ارضی لطیف و بقول دیگران گرم و خشک در دوم و بعضی گرمی آنرا
زیاده از خشکی آن تا سوم و بعضی مرکب القوی و بعضی تر دانسته اند و با قوت قابضه و صاحب ارشاد گرم در اول و خشک
در دوم گفته * افعال و خواص * آن مسهل بلغم و سودا و صفرای مخلوط باهم و ملطف اخلاط غلیظه و مقطع مواد لزجهٔ
غلیظه و محلل نفخ و ریاح غلیظه و اورام صلبه و قولنج هر نوع که باشد غیر ایلاوس و مفتح سدد خصوص سدهٔ کبد و کرده و
معین ادویهٔ مسهله و رسانندهٔ آنها باقصای بدن و جاذب مواد از اقاصی و اعماق بدن و مدر بول و حیض و رافع وهن
عضل و سموم منهوشه و مشروبه و ادویهٔ سمیه و بغایت مقوی عصب و دل و دماغ و مفرح بالعرض و مصلح فساد اخلاط ناشیه
و حمیات بلغمیه و ربع غایله و محمود العاقبت است * اعضاء الراس * جهت صداع بارد و بلغمی مزمن و کهنه و شقیقه و رفع بخارات
خصوصا با هلیلهٔ کابلی و مصطکی و با فاوانیا جهت صرع و با ریوند جهت نزلات و غرغرهٔ آن با میفختج جهت تحلیل ورم حلق
و عضلات آن و تقویت لثه و دندان و احتقان آن جهت ابتدای نزلات و بائیه * اعضاء الصدر * نیم درم آن با آب جهت
نفث الدم و نزف الدم صدر و یک درم آن با انیسون جهت ربو و نفس الانتصاب و با رب السوس بوزن آن جهت درد سینه و سرفه
مزمن بارد بلغمی و ضیق النفس و عسر آن و با طلا جهت قرحهٔ ریه * اعضاء الغذاء و النفض * آشامیدن یک درم تا یک مثقال آن
با ریوند جهت امراض جگر و معده و ترش شدن طعام در معده و با سکنجبین جهت یرقان سدی و سپرز و مثل آن اسارون با عسل
سرشته جهت تفتیت سنگ گرده و مثانه و درد احشا و کمر و گرده و با افسنتین معجون با عسل بشرط مداومت جهت استسقای
لحمی و زقی و با انیسون جهت اوجاع باطنیه و با رازیانه نیز جهت درد احشا و سنگ گرده و مثانه و با عسل جهت قولنج و
انواع ریاح و حقنهٔ آن نیز جهت قولنج و ورم و قروح امعا و مضغ آن بتنهائی و بلعیدن آب آن نیکو دوائی است برای وجع
معده و جشای حامض و ایستادن طعام بر سر معده و یک درم آن با ماء القراطن اگر تب باشد جهت اسهال بلغم و سودا
و صفرا باهم مخلوط و اذابهٔ خلط غلیظ و جذب از اقاصی بدن و ادرار بول و حیض و رفع مغص و اختناق رحم و تحلیل ریاح
آن و اگر تب نباشد با نومالی و با صبر نیز جهت اختناق رحم و قرحهٔ آن و با قلیلی جند جهت اقسام قولنج بلغمی و ریحی
الا ایلاوس و با ریوند جهت تفتیت سنگ گرده * الاورام و الالات المفاصل و الحمیات * آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه
جهت جمیع انواع اورام و ضماد و طلای آن و نیم درم آن تا نیم مثقال و یک درم با سکنجبین جهت اوجاع مفاصل و عرق
النسا و با صبر جهت اوجاع مفاصل و عرق النسا و نقرس و امراض اعصاب و حمیات نائبه بعد نضج ماده و حمیات کهنه و

نفثِ خسیات و ذرور رهم آن با شراب قبل از نوبت مانع عود آن و حقنهٔ آن نیز جهت سمهات و با ئیه و با ماء القراطن نیز جهت حمی السموم آشامیدن آن یکدرم تا دو درم با شراب جهت لسع مار و سائر هوام و بدستور ضماد آن بر موضع لسع آنها و داشتن آن با خود جهت منع گزیدن عقرب الزبنة آشامیدن چهار قیراط آن جهت نیکوئی رنگ رخسار و اقسام زیادن آن سمه مهلک و مورث کرب و خناق و امراض ردیه مصلح آن در همه حال چند باد ستور قی فرمودن باب گرم و شیر تازه دو رشیده و بیخ و سائر تدابیر کندش خوردن را بعمل آورند مقدار شربت آن در غیر مطبوخ و مفرد یکدرم و در مطبوخ تا یک مثقال بدل آن نصف وزن آن شحم حنظل و بوزن آن تربد و ربع آن زنجبیل با هم و ربع آن فربیون و دو وزن آن بسفایج و بدستور دو وزن آن افتیمون و عشر آن خربق سفید است و حبوب و قرص و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

غاز

* غاز * بفتح غین و الف و زای معجمه اسم فارسی نوعی از مرغابی است بزرگتر از اردک و بعربی اوز و وز نیز نامند و ذکر یافت در حرف الالف * طبیعت آن گرم تر و غلیظ تر از اردک * افعال و خواص آن نیز مانند آن و روغن آن محلل و مفتح و جهت ریاح و مغص و استسقا و درد مفاصل شربا و ضمادا نافع است و در قرابادین کبیر دهن آن درا و وزنیز مذکور شد *

غالیس

* غاغالس * بفتح دو غین معجمه و دو الف بعد از هر یک و ضم لام و سین مهمله و غالسیتس بفتح غین و الف و لام و کسر سین مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم نون و سین نیز آمده و بیونانی بمعنی منتن الرائحه است و غالونیس نیز آمده و نزد اهل مصر مشهور بقس الکلاب و در طبرستان پلیهم نامند * ماهیت آن نباتی است املس و برگ آن نرم و بدبو چون بدست بمالند تلخ و بیلذع و گل آن بنفش باریک و حکیم میر محمد مؤمن نوشته نباتست آن بقدر نبات انجره و برگ آن املس و بدبو و گل آن چتری و سفید مانند گل شبت و ثمر آن بقدر عنب الثعلب و بعد از رسیدن سیاه و پر آب میگردد و دور دارا مارز سرکه را با آن رنگین میسازند و بیخ آن سفید و با تجویف منبت آن خرابها و شوره زارها و اطراف بساتین و در گرما بهم میرسد * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک و گرم و خشک در دوم نیز گفته اند و بعضی در سوم * افعال و خواص آن الادن ضماد برگ و شاخ آن با سرکه جهت ورم گوش اعضاء اصل رخوردن ساق تر و تازه خام آن مانند سبزیهای دیگر جهت مرفهٔ کهنه و بهر و ضیق النفس هر نوع که باشد و ربو و درد سینه بیعدیلی بحدیکه قائم مقام آن چیزی دیگر ندانسته اند اعضاء النفس مفتح سدد و مفتت حصاة و مدر بول و حیض و محلل ریاح الجرب والحکة و الاورام والقروح جهت جرب و حکه و تحلیل خنازیر و اورام صلبه و سرطان و قروح خبیثه و ورم صلب انثیان خصوصا چون برگ و شاخ آنرا با سرکه روزی دو سه مرتبه ضماد نمایند و بدستور اغتسال بطبیخ آن روزی چند مرتبه و بالخاصیة جهت علل صفراوی مفید مقدار شربت آن تا پنج درهم و آشامیدن طبیخ بیخ آن بقدر ده درم مسهل قوی بلغم و سودای رقیق و سریع العمل است *

غافث

* غافث * بفتح غین و الف و فتح فا و تاء مثناة فوقانیه بر وزن آفت و بکسر فاء و ثاء مثلثه نیز آمده بلاطینی او پطوری و ببربری اکرسومنه نامند و نبات آنرا حشیشة الغافث و شجرة البراغیث و شوکهٔ منتنه نامند * ماهیت آن گیاهی است خاردار و برگ آن دراز و عریض و طولانی و مزغب و از وسط برگهای آن شاخی مجوف خشن روئیده و گل آن کبود مائل بنفشی و طولانی و جمیع اجزاء آن بسیار تلخ و از صبر تلختر و اعفوصت و قبض کمی و حرارتی چند اندارد و مستعمل گل

آنست و یا عصارهٔ آن رقوت آن تا سه سال باقي میماند بهترین آن فارسي است که از کوهستان شیراز آورند و رومی نیز * طبیعت آن کرم در اول وخشك در دوم وجمعی بالعکس نیز کفته اند وصاحب ارشاد کرم وخشك دردوم دانسته وباقوت قابضهٔ کمی * افعال وخواص آن ملطف ومقطع وجاذب وجالی ومفتح سدهٔ جکر وسپرز وتنقیهٔ مجاری آن وجهت تپهای مرکبه واسهال اخلاط سوخته وادرار بول وشیر وحیض وعرق واعضاء الغذاء وللنفض آشامیدن حشیش ویا عصارهٔ آن جهت اوجاع کبد وتفتیح سدد آن وسدهٔ طحال وتقویت کبد وتحلیل اورام آن واورام طحال وصلابت آن وصلابت معده وسوء القنیه واستسقا وادرار بول وحیض وبا شراب جهت قروح امعا وحصول آن مدرقوی حیض بعد از یاس از ان القروح آشامیدن نیم منقال از حشیش آن با آب شاهتره وسکنجبین وهمچنین کل وعصارهٔ آن وضماد کیاه آن با پیه خنزیرکهنه وبا پیه هرحیوانیکه باشد سرشته جهت قروح عسرة الاندمال وطلای عصارهٔ آن جهت جرب وحکه وذرور آن مجفف والتیام دهندهٔ زخمها والتمی جهت حمیات مزمنهٔ کهنه ومرکبه رسوداویه وصفراویه ومحترقه بتخصیص عصارهٔ آن با عصارهٔ افسنتین الزینة جهت داء الثعلب وداء الحیه کویند مضر طحال است مصلح آن انیسون معدا رشربت آن درغیر مطبوخ تا سه درم ودر مطبوخ تا هفت درم بدل آن درحمیات بوزن آن اسارون ونیم وزن آن افسنتین وطریق اخذ عصارهٔ آن آنست که کیاه آنرا وآب آنرا کرفته درآفتاب بکذارند تا منعقد کردد پس اقراص ساخته خشك نمایند * طبیعت آن سرد وخشك والطف ازجرم آن * افعال وخواص آن ملطف ومقطع ورافع جرب وحکه وتپهای کهنه ردرد جکر با آب شاهتره وسکنجبین مقدار شربت آن نیم منقال تا یك منقال مضر انثیین مصلح آن مصطکی بدل آن سه وزن آن غافث وکویند سه وزن آن سماق است وتخم آنرا چون با شراب بیاشامند جهت قروح امعا ونهش هوام مفید وحب واقراص ومعجون آن درقرابادین کبیر ذکر یافت

غالیون

* غالیون * بفتح غین والف وکسرلام وضم یا وسکون واو ونون لغت یونانی است بمعنی عاقد اللبن جهت آنکه شیر را مانند انفحه منجمد میکرداند * ماهیت آن نباتی است ایستاده برک آن طولانی وکل آن زرد وباریک وریزه وانبوه وخوشبو با اندک حدت ومنبت آن کنار آبهای ایستاده * طبیعت آن کرم دراول وخشك دردوم * افعال وخواص آن حابس نزف الدم وضماد کل آن جهت سوختکی آتش وقطع خون جراحات وبا قیروطي وروغن کل جهت رفع اعیا وبیخ آن درآخر اول کرم ودردوم تر افعال وخواص آن بغایت محرک باه است *

غالمون

* غالمون * بفتح غین معجمه والف وکسر لام وضم میم وسکون واو ونون شیخ الرئیس نوشته دوائی است خوشبو وسفرجلی رنک با قوت مجففه با حدت کمي ومنجمد کنندهٔ شیر مانند انفحه وکل آن جهت قطع انفجار خون وسوختکي آتش مفید مولف کوید شاید این خود غالیون ویا قریب بدان باشد *

غالیه

* غالیه * بفتح غین والف وکسر لام وفتح یاء مثناة تحتانیه وها * ماهیت آن از ادویهٔ مرکبهٔ قدیمه است کفته اند از مخترعات جالینوس واصل آن مرکب از عنبر وحصی لبان وروغن بان سه جزو وعرقهای خوشبو است پس جهت اعراض واغراض دیکر عود هندی وسك ورامك ولادن وامثال اینها اضافه مینمایند ودر قرابادین کبیر نسخ آن ذکر یافت * طبیعت آن کرم وخشك وبحسب تراکیب طبیعت آن مختلف میباشد درحدت وعدم آن * افعال وخواص آن مقوی قلب ودماغ وسائر قوی وارواح واعضا ومفرح اعضاء الراس تمریخ بدان با روغن بان ویا خیری جهت تسکین صداع بارد ونالج ولقوه وبدستر با شراب واستشمام آن منعش صاحب صداع ومسکن صداع بارد وآشامیدن آن با شراب

مسکر و قطور محلول آن در یکی ازان روغن در گوش جهت صرع و سکته و وجع گوش و اعصاء الصد ر بوئیدن آن مفرح و مقوی قلب و اعضاء النفس حمول آن جهت اوجاع بارده رحم و تحلیل ورم صلب بلغمی آن و ادرار طمث و اختناق رحم و اصلاح حال آن مفید و رحم را مهیای آبستنی کرد اند و طلای آن بر احلیل ملذ ذ جماع است *

* فصــــــل الغین المعجمة مع الباء الموحدة *

غبار الرحی

* غبار الرحی * بضم غین و باء موحده و الف و راء مهمله و الف و لام و راء مهمله و حاء مهمله و یا بفارسی گرد آسیا نامند * افعال و خواص آن * جفف معوط آن جهت قطع رعاف و ضماد آن بر پیشانی جهت منع ریختن مواد بچشم و تقویت اعصاب نافع است *

غبیرا

* غبیرا * بضم غین و فتح باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح راء مهمله و الف بفارسی سنجد و بترکی ایکده نامند * ماهیت آن ثمر درختی است بزرگ بقدر درخت عناب و پریشان و در بلاد بسیار سرد بهم میرسد و برگ آن خشن و اغبر و لهذا آنرا غبیرا نامند و دو نوع بود نر و ماده و نر آن ثمر نمیدهد و ماده آن دو نوع میباشد یکی ثمر آن بقدر عناب و فندق کوچکی و کناری و پوست آن نازک و بعد از رسیدن پوست آن سرخ میگردد و از مغز خوب جدا نمیشود و مغز آن سفید رنگ شیرین خوشبو و خوش طعم و در جوف آن تخمی اندک طولانی شبیه باستهٔ عناب و کنار و دوم ثمر آن بزرگتر از نوع اول و پوست آن نیز سرخ رنگ و از مغز جدا میگردد و مغز آن نیز سفید رنگ و لیکن مانند آرد نرم میباشد و تخم آن بآسانی ازان جدا میگردد و این در شیرینی ازان نوع کمتر و این را بفارسی سنجد اردی نامند و هر دو نوع در وسط تابستان میرسند و قوت آن تا دو سال باقی میماند * طبیعت آن سرد در اول و خشک در دوم و خشکی خام آن زیاده * افعال و خواص آن مقوی و مفرح امراض الراس جهت صداع خصوصا حادث از ترقی ابخره از معده و سائر بدن امراض الصدر و سرفهٔ گرم را مفید اعضاء الغذا مقوی معده و قوت ماسکه و دابغ آن و مسکن قی و قامع صفرا و مانع صعود ابخره و انصباب مواد بمعده و سیلان رطوبات و حابس اسهال خصوصا خام آن و سویق آن نیز جهت امور مذکوره مفید و سحج صفراوی را مفید و حابس ادرار بول و مانع تقطیر آن و اطفال را بسیار موافق تنقل بدان جهت آنکه معدل مزاج ایشان است مقدار شربت آن تا پنجاه عدد و گل آن سفید مائل بزردی و بعضی زعفرانی رنگ گفته * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و بسیار خوشبو و تند بحدیکه در جائیکه درخت گلدار آن باشد بوی آن باطراف تا مسافت هشت خانه میرسد * افعال و خواص آن مهیج شهوت باه خصوصا از زنان و لهذا زنان و دختران نورس را از استشمام رائحهٔ آن منع مینمایند و در ادویهٔ و بائیه گل آنرا داخل میکنند و استشمام آن نیز مفرح و مقوی دل و دماغ و آشامیدن آن جهت امراض دماغیه مانند فالج و کزاز و تقویت دماغ و قلب امراض الصدر و الرئة و جهت امراض این مورد و عضو مانند ربو و قرحهٔ ریه امراض اعضاء الغذاء جهت تقویت معده و جگر و تفتیح سدد و تحلیل ریاح و استسقا و یرقان و لرز حمیات مفید مقدار شربت آن یکمثقال القروح و الجروح چون برگ آنرا بر جراحت و قرحه بندند بجز برگ آورد و چرک آنرا پاک سازد و ملتئم گردانند که احتیاج بدوائی دیگر نباشد و اگر برگ تازهٔ آن نباشد برگ خشک آن نیز مفید است و روغن آن که آنرا در روغن طبخ دهند تا مهرا گردد و تدهین بدان جهت مفاصل و استرخاء و رار کردن موی مجرب و عرق گل سنجد محلل ریاح معده و در جمیع افعال مانند آنست و ازان ضعیفتر

* فصــــــل الغین مع الذال المعجمة *

* غذاف * بضم غین وذال معجمتین والف وفا * ماهیت آن نوعی از کلاغ کوچک است بقدر زاغچه مائل بسیاهی ومنقار وپای آن سرخ نیست بخلاف زاغچه که رنگ آن سیاه ومنقار وپای آن سرخ است * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن گوشت آن صلب ومولد خلط ناسد ومطبوخ آن با شبت جهت ریاح تهیگاه ودرد زانو ورياح بارده جوف است وزهره وسرگین آن بسیار حاد وجالی ورافع آثار ومقوی بصر است

* * فصـــــــــــل الغین مع الراء المهملة * *

* غراب * بضم غین وفتح راء مهمله والف وباء موحده اسم جنس کلاغ است وسه نوع است یکی ابلق وآنرا غراب الابقع ودوم سیاه بزرگ وآنرا غراب اسود نامند وبترکی قوزقون وسوم سیاه کوچک وآن در کشت زارها بسیار میباشد وبغراب الزرع موسوم واهل انطاکیه آنرا اغتاق نامند وبفارسی کلاغ سیاه وانچه از غراب الزرع کوچکتر ومنقار وپای آن سرخ است بفارسی زغن وزاغچه نامند واین غیر غداف است وجیفه نمیخورد وبهترین آن مختلف یعنی بچهٔ آنست * طبیعت آن گرم وخشک در اول * افعال وخواص آن جهت مبرودین ومرطوبین ومشایخ وزیادتی منی مفید وخوردن هریسهٔ آن جهت تحریک باه وباید که قبل از طبخ مکرر در آب طبخ دهند وآب آن را بریزند پس با سرکه طبخ دهند تا مهرا شود که مصلح آنست برای محرورین ودرخواص مانند غراب الزرع واز صنف آنست غراب سفید که ابقع یعنی ابلق باشد وبهترین این بچهٔ آنست * طبیعت آن دردوم گرم وخشک * افعال وخواص آن دیر هضم وردی الغذا واجتناب از آن اولی وخوردن آن قاطع باه وتعلیق چشم آن مورث بیخوابی است وزاغ طبیعت آن درسوم گرم وخشک ودرسائر خواص مانند غداف است وبغایت ردی الغذا وخوردن آن اولی است آشامیدن طبیخ آن جهت تحلیل ریاح وقولنج وجلوس در طبیخ آن یعنی مرقهٔ آن جهت ازالهٔ ریاح شائکه الزینه چون زنده آنرا در ظرفی گلی ا رنگ وبرادهٔ آهن وحموضات مانند سرکهٔ تند وآب اترج برسر آن ریزند وسر آن را پوشیده چهل روز در سرگین اسپ دفن کنند تا حل کرد پس برآورند همهٔ آن روغن خواهد بود وآن بتنهائی ویا با سرگین آن خضابی نیکو ومجرب گفته اند وتا مدتی رنگ آن میماند ومتغیر نمیگردد ودر تغییر رنگ وضع وروياندن موی مجرب وکلاغ سیاه وزاغچه در اول گرم وخشک * افعال وخواص آن مولد خون صالح ومحرک باه ومضر محرورین مصلح آن سرکه وزهرهٔ همه انواع آن جالی وحاد وجهت رفع بیاض وناخنه وبازهرهٔ خروس وعسل جهت ظلمت بصر وزبل آنها نیز حاد وجالی وجهت بهق وبرص وزوال آثار مفید وخوردن گوشت خشک آن با عسل سه روز هر روز سه قیراط جهت رفع بهق وطلاء خون خشک کردهٔ آن رافع بواسیر وطلاء پر سوخته آن رویانندهٔ موی است *

* غرب * بفتح غین وراء وباء موحده بیونانی اطاء وبشیرازی وزک وباصفهانی وشلک ودر تنکابن ودیلم اوجا نامند * ماهیت آن درختی بسیار بزرگ است از جنس خلاف یا صفصاف باختلاف اصطلاح آن وبرگ وپوست آن سفید وبرگ آن بقدر برگ قطلف واز آن صمغی بعمل میآید بزدن تیغ بساق آن در هنگام ظهور شکوفهٔ آن واکثر مستعمل لحاء وبرگ وصمغ آنست * طبیعت آن دردوم سرد وخشک وبعضی تا سوم وزیاده از صفصاف دانسته اند * افعال وخواص آن گل وبرگ وعصارهٔ ما خوذ از آن مبرد ومجفف بی لذع وباعفوصت ولحای آن قریب بدان وخشکتر از آن الاذن قطور عصارهٔ برگ وبیخ مسحوق آن با روغن گل جوشانیده در پوست انار جهت تسکین وجع گوش وآمدن چرک از آن وبدستور مطبوخ پوست تازهٔ آن وشستن سر بطبیخ لحای آن جهت حزاز العین قطور عصارهٔ گل وبرگ وصمغ آن جهت جلای بصر ورفع بیاض

ورم و آثار بعد بل القرغرغرة بطبيخ قشرآن ويا عصارهٔ آن جهت اخراج زلوي درحلق مانده مؤثر النصد ر آشاميدن قشرآن وبدل مترو ثمر آن جهت نفث الدم اعضاء الغذاء آشاميدن برگ سائيدهٔ آن با فلفل جهت رفع مغص وقولنج حادث در امعاى دقاق كه ايلاوس نامند العياذ بالله وجهت سدهٔ كبد وبتنهائى باآب مانع آبستنى وآشاميدن عصارهٔ آن اخراج كنندهٔ علق است ازحلق وآب افشردهٔ آن جهت دفع سيلان وچرك اعضاى باطنى ومدهٔ جگر المفاصل نطول طبيخ آن جهت نقرس القروح ضماد پوست وبرگ تازهٔ آن براعضاى مقطوعه ومجروحهٔ رديهٔ طريه نافع وكل آن داخل مراهم مجففه كرده ميشود ودرورد كل آن مجفف قروح مزمنه واكله وبدل متورد وروخاكستر آن الزينة طلاى خاكستر قشر ويا چوب درخت آن با مركه جهت اسقاط ثآليل منكوسه وغير منكوسه دردست وپا وثآليل مدورهٔ شبيه بسر ميخ كه مسازيه نامند وپوست بيخ آن داخل خضابات موكرده ميشود براى سياهى آن وزماد چوب مغسول آن قائم مقام توتيا است مضر گرده مصلح آن صمغ عربي بدل آن نيم وزن آن اقاقيا است وگفته اند كه از تنهٔ درخت آن نحكى بزميآيد سفيد نازك بهترين املاح است وآنرا ابيانى املاح ديكر استعمال مينمايند

*غرى * بكسر غين وفتح راء مهمله ويا بفارسي سريشم وبهندى سريش وبتركي يا بوشقان نامند * ماهيت آن عبارت از چيزهاى لعابي چسپنده است كه بطبخ غليظ وچسپنده شده باشد وانواع ميباشد ومراد از مطلق آن سريشمي است كه از پوست گاو سازند وبعد از آن سريشم ماهي است وبعد از آن انچه از نطاعتهٔ كند مرتب نمايند * طبيعت مجموع آن بمراتب گرم وخشك است

*غرى الجلود * سريشمي است كه پوست حيوانات مكرر مجوشانند در آب تا مهرا شود وميكذارند تا درد آن تهنشين گرد وصاف ميكنند ويا زطبخ ميدهند وهمچنين مكرر عمل مينمايند تا ديگر درد آن متميز نگردد پس آنمقدار طبخ مينمايند كه غليظ گردد در آفتاب چند ان برهم ميزنند كه بعد انعقاد زمد پس قلمها بريده خشك مينمايند وعند الحاجت هرمقدار كه ميخواهند در آب گرم بر آتش طبخ مينمايند تا گداخته گردد وگرما گرم شده وصل اخشاب وجلود و غيرها بدان مينمايند وبهترين آن معمول از پوست گاو است كه صافي باشد از آن بهتر انچه از پيه سازند * طبيعت آن در دوم گرم وخشك * افعال وخواص آن مغرى ومجفف امراض الراس طلاى آن جهت سعفهٔ كهنه وقروح سرمؤثر امراض الصدر آشاميدن محلول آن در آب بتنهائى ويا با سركه ويا با ادويهٔ مناسبهٔ ديگر كه مانند حسو پخته تحسي بدان نمايند جهت نفث الدم صدر وقرحهٔ ريه نافع الجروح وحرق انار وجبر الكسور والفتوق والجرب والقوبا وغيرها ضماد آن با عسل جهت ورم زخمها والتيام جراحات واستحكام استخوان شكسته وبدل ورفته وقيلة الماء وبا آب جهت سوختگي آتش ومنع آبلهٔ آن ويا زردچوبه وجوز السرو وبا سركه سرشته جهت فتق تازه كه تامدتي بران بند ند ونگشايند وجهت منع ورم زخمها والتيام جراحات وباما زو وجوز السرو جهت فتق وقيلة الماء ويا سركه جهت جرب متقشر وتقشر جلد وقوبا وسعفه وبهق وبرص ورفع آثار وجلاى بشره وچون گداخته بپشم خرگوش آلوده برجراحات كه خون ازانها جارى باشد گذارند بند نمايد وبر سوختگي آتش درد ووجع والتهاب آنرا تسكين دهد ومنع آبله كند ومحرق مغسول آن قائم مقام توتيا است

*غرى السمك * بفارسي سريشم ماهي نامند * ماهيت آن رطوبتي است منجمد شبيه بپيه كه درشكم نوعى ماهى يعنى دراز كه خنزير البحر نامند وامثال آن بهم ميرسد وسفيد وبعضى سياه وباقي نيز ميباشد * طبيعت آن گرم وخشك در

اواخر اول یا اوائل دوم * افعال وخواص ان قریب بغره الجلود اخت اعضاء الصدر مل اومت آشامیدن آن روزی ازیکمثقال تا دومثقال جهت سل مجرب الزینة ضماد آن جهت شقاق رخسار وبرص مفید وانچه ازنشاسته وسرنج رامثال آن ترتیب میدهند درمنافع قریب باصل آنست آشامیدن یکمثقال وتمیم آن جهت حبس نفث الدم وسل رنافع وضماد آن جهت الصاق جراحات واعضای بدر رفته وبرناخن سفید شده ولتیوت برص وشقاق وجه وتمد دآن نافع است

غري الجبن

* غري الجبن * بفارسی سریشم پنیرنامند ازصنائع غریبه است وغیرازحکیم میرمحمد مومن دیگری ذکرنکرده وآنرا جوهرالصنائع نامیده * ماهیت آن آنست که پنیرتازه را ورقهای نازک برید ه برروی سنگ مسطحی املس آب ندیده نرم بپاشند وورقهای پنیررابران پهلو بپهلو که بهم نچسپند فرش کنند وبران اوراق بازآهك نرم بپاشند که آنها رابپوشد تا جمله اوراق فرش ولحاف شود پس سنگ مسطح سنگینی بران گذارند وده روزبگذارند در آفتاب تا دهنیت آن بالتمام گرفته شود یعنی آهك جذب نماید پس بآب شسته بدستور فرش ولحاف ازنمک سائیده کرده یک هفته درزیر سنگ بگذارند پس شسته سرخی وچربی که داشته باشد رفع کنند وچون در آفتاب گذارند اگرازان چربی ظاهرشود باآب ونمک وآهك بجوشانند تا بحدی رسد که اصلا چربی دران نماند وکمال آن درعدم چربی وسرخی است پس مانند سرمه سائیده درشیشه ضبط کنند ودروقت احتیاج قدری راباآب سفیده تخم مرغ که درشیشه خوب برهم زده کف آنرا گرفته باشند وقطرات آنرا برسنگ زیرین ریخته باسنگ بالاسحق نمایند تا برسنگ زیرین بچسپد پس چند قطره آب آهك صاف بران بچکانند که روان شود اما بابد آنمقدار باشد که چون چیزیرا بآن وصل کنند زودخشک کردد وازخواص آنست که هرچیزیرا که بآن وصل والصاق نمایند ازآب وآتش جدا نگردد وازاسرارمکتومه شمرده اند *

* فصـــــــــل الغین مع الزاء المعجمتین *

غزال

* غزال * بفتح غین وزای معجمتین والف ولام بفارسی آهو وبترکی جیران وبهندی مرگ بکسرمیم وراء مهمله وکاف عجمی وبچهٔ آنرا بعربی تاشش ماه وطلا ازشش ماه تا سه سال راخشف وتلمش سال راظبی نامند * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن ازسائر لحوم صید اقرب بمزاج انسان وموافق مرطوبین ومبرودین کثیر الفضول دربدن وکسانیکه محتاج بتخفیف ولاغری بدن خود باشند جهت آنکه سریع الهضم ومجفف وقلیل الغذا است و نرآن بهترازماده آنست خصوص خشف یعنی چرب فربه چرید ه در صحرای خوش آب وعلف امراض الراس والقلب والغذاء تناول آن جهت فالج واسترخاء وسائرامراض بارده عصبانیه وخفقان بارد ویرقان الزینة طلاء آن موجب درازی موی است الخواص چون خصیهٔ آنرا صعتر ونمك پاشیده خشك كنند فرزجهٔ آن قاطع حیض وسرگین آن گرم وخشک وبسیاررجالی وطلاء مطبوخ آن درسرکه جهت تحلیل اورام بلغمی وتهیج واکتحال آن جالی بیاض رقیق وجلوس برپوست آن باعث گریختن هوام وتعلیق آن جهت سبرزمفید وگوشت آن مصدع ومضرمحرورین وصاحبان معتاد بقولنج مرکب باثغلی یا ریحی خصوص کباب آن باسرکه که زبون وبطیءالهضم است مصلح آن اول جوش دادن درآب پس باروغن بادام ویاکنجد مقشرطبخ نمودن وبرای کسیکه اوراریاح وابرده عارض کردد باروغن کرد کان وزیت وآب ونمک مکرب نفس وعسر الخروج ومصلح آن سکنجبین ومکیدن فواکه حامضهٔ قابضه است وغزال مسك ان شاءالله تعالی درمسك مذکورخواهد شد گوشت آن گرم وترو خشکتر ازسائرانواع است

* فصـــــــل الغین مع الصاد *

* غضار الصيني * بفتح غين وضاد معجمتين والف بفارسي كاسهٔ چيني نامند بغايت مجفف وسنون نرم كوبيدهٔ آن جالی دندان وقاطع خون لثه وزخمهای تازه است وغضار مطلق مراد كاسهٔ سفالين مزجج يعني لعاب دار است وچون غضار چيني را نرم سوده بامر رنگی كه خواهند با صمغ محلول بياميزند ومانند مداد وشنجرف بدان بنويسند بعد خشك شدن خط از كاغذ بلند تر ونمايان تر از مداد وشنجرف والوان خالص ديگر ميباشد

* فصـــــل الغين مع اللام *

* غلقي * بفتح غين وسكون لام وكسر قاف ويا * در ماهيت آن اختلاف است نزد جمعی عاقه است ونزد جمعی بيشي است بقل رتب ونرم وثمر آن مانند ثمر كبر ومثلث شكل وبرگ آن شبيه بناخن ومد ورود رجوف ثمر آن چيزی مانند پنبه وتخم آن مانند دانهٔ امرود وصلب ولبني كه از آن حاصل ميشود مسهل قوی بحديكه مهلك است ودلای آن رافع تا ليل است وصاحب اختيارات بديعي كويد كياهی است كه بكبر ماند برگ وساق آن كرد ود رصحرای شيراز بسيار رواز جملهٔ يتوعات معتبره است وشير بسيار دارد وهرشمشير وكارديكه بآن آب دهند زخم آن برهر كس كه برسد بميرد اكر شير آنرا بر ثوبا بمالند زائل شود

* * فصـــــل الغين مع النون * *

* غنم * بفتح غين ونون وميم اسم ضأن است وبلغت ماوراء النهر نوعی از قطران است كه بتركي كيلك نامند بهتر از اقسام قطران وموافق محرور المزاج ود يرهضم مضر معده مصلح آن مربای زنجبيل وكلقند است *

* فصـــــل الغين مع الواو *

* غوتا غنبا * بضم غين وسكون واو وفتح تاء مثناة فوقانيه والف وفتح غين معجمه وسكون نون وفتح باء موحده والف وبپای هرد وغين قاف نيز آمده معرب از كوتا كنبا لغت فرنكي است وكمركوت نيز نامند ونزد عوام مشهور بعصارهٔ ريوند است وبعربی فرفيران نامند * ماهيت آن عصارهٔ ايست زرد تيره رنك مائل بسرخي براق كه چون قطعهٔ از آن را برچراغ بدارند مشتعل كردد وچون در آب حل كنند آب آنرا مانند شير غليظ وزرد رنگ سازد وبي طعم ورائحه غالبيكه اقراص وقالبهای بزرگ وكوچك ساخته از ارض جديد ميآورند بعضی كويند عصارهٔ ريوند است واصل آنست كه غير آن است واز بعضی ثقه شنيده شد كه عصارهٔ نباتي است شبيه بكند نا وبرگهای آن از آن بلند تر وعريضتر ود رچنتبان ونواح آن كه جزيرهٔ ايست از جزائر شورنا واز ارض جديد جنوبی قريب ببند رچين ود رچين نيز بسيار بهم ميرسد واز آن بلاد ميآورند * طبيعت آن كرم وخشك در اول كفته اند وليكن آنچه بتجربه معلوم كشته تا اواخر دوم كرم وخشك است * افعال وخواص آن مسهل ومخرج اخلاط مختلفه بآساني وبي غائله است وهر خلط فاسديرا كه دريابد از نواح صدر ومعده وكبد وسائر اعضا بقيء واسهال وادرار دفع مينمايد وبسيار در معده نميماند مانند مسهلات ديكر تا يكروز ويك شب بلكه بزود ی وآساني فعل خود را نموده با اخلاط فاسده دفع ميكردد وجهت اكثر امراض باردهٔ رطبهٔ دماغيه وعصبانيه وصدريه ومعديه وكبديه مانند فالج ولقوه واسترخا وتشنج امتلائي وبيضه وخوذه وماليخوليا وريزش نزلات ونزول آب در چشم وثقل سامعه ودوی وطنين وضيق النفس وسرفهٔ بارد وخفقان بارد وتفتيح سدد وماساريقا وكبد واستسقا ويرقان واحتباس بول وحميات بلغميهٔ مزمنه وبالجمله اكثر امراض مزمنهٔ قديمه وجديده را مفيد ودوائي است شريف وبي غائله حتی آنكه كفته اند باطفال وحوامل نيز ميتوان داد اما بهتر آنست كه بحوامل ندهند ومخرج اقسام ديدان كبار وصغار وحب القرع، واكثر استعمال آن با كلقند است كه مصلح آنست ويا با شكر سرخ كه بدواند آن را با چهار دانك مقدار شربت كه متوسط

آنست بحسب سن و مزاج و قوت و ضعف بدن نرم سوده با سه چهار درم گلقند و یا شکر سرشته بخورند و هر وقت در عمل آن قصوری شود و یا تشنه شوند آب نیم گرم بنوشند و اکثر آنست که قی و اسهال هر دو میاورد و بعضی را اسهال فقط و بعضی را کرب و اسهال بسیار و بعضی را اسهال کمی باید که تشویش و اضطراب ننمایند که تا آخر روز یا اول شب که عمل آن با تمام رسید رغذا تناول نمودند و خواب کردند طبیعت بحال میاید و اگر عمل بسیار نماید و مغص در بطن و سوزش در مخرج غایط بهم رسد قدری گلاب را با روغن بادام نیمگرم نموده بیاشامند و روغن گل بر شکم و مخرج بمالند و اکثر رابدان تو به را امراض مستحکمه بابدرقهٔ نقوعات و یا مطبوخات مناسبهٔ هر مرض بیاشامند بهتر است و باقی منوط برای طبیب حاذق است ونقاشان در رنگ آمیزیها مستعمل دارند و قوت آن تا ده سال قوی میباشد و بعد از ان ضعیف میگردد مقدار شربت آن از دو دانگ تا نیم درم و از کهنهٔ آن تا چهار دانگ است *

غوشنه

* غوشنه * بضم غین و سکون واو و کسر شین معجمه و نون و ها و غویشه نیز آمده اسم فارسی است و بفارسی نیز روشک نامند * ماهیت آن نوعی از کماة و یا فطر است با ملوحت و شکل آن چون خشک شود مانند برگ کاسنی است کوچک متشنج نرم و بسبب ملوحتی که دارد چون خشک شود گازران جامه را بدان شویند چرک آنرا پاک میکردند و در بیت المقدس و بلاد عجم بسیار است و آنرا ایکریشه خوانند و چون در آب جوش دهند ملوحت آن زائل گردد و با ترشیها مخورند و با لذت میباشد و در غلظت و بطوء انحدار از کماة کمتر است * طبیعت آن سرد و خشک و از سائر کماة ها کمتر * افعال و خواص آن مغلظ دم و کاسر حدت آن و ردی الخلط مانند کماة نیست بهتر آنست که اکثار در خوردن آن نکنند و اگر بسیار بخورند بالای آن شراب جید بنوشند

* باب بیستم در بیان ادویه که حرف اول آنها فا است *

* فصل الفاء مع الالف *

باخته

* فاخته * بفتح فا و الف و کسر خاء معجمه و تاء مثناة فوقانیه و ها لغت فارسی است و نیز بفارسی کوکو و بهندی پاندک نامند و بعربی عرفیه و نزد اهل انطاکیه مشهور بیمامه است * ماهیت آن مرغی است خاکستری رنگ مطوق بطوق سیاه قریب بجثهٔ کبوتر صحرائی و کمتر از ان و قلیل الالفت و حسن الصوت * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و بعضی تا اول سوم گفته اند و بهترین آن جوان فربه آنست * افعال و خواص آن امراض الراس مهرا پختهٔ آن جهت رعشه و فالج و خدر و امراض عصبانی بارد و ریاح غلیظ و تفتیح سدد العین قطور خون تازهٔ گرم آن جهت بیاض چشم موثر خصوص خون بال آن الاورام و غیره ضماد زبل آن با سرکه جهت تحلیل اورام و نضج آنها و بجهت رفع کلف و آثار و خوردن گوشت آن مورث بیخوابی و دیر هضم خصوص کباب آن مصلح آن شکر و در روغنها و سرکه و کشنیز الخواص گفته اند تعلیق زبل آن بر طفلی که شب در خواب فزع نماید رافع آنست و آواز آن مغز را سود مند و مار از آواز آن بگریزد و در خانهٔ که قمری سفید باشد صبح دزد و دشمن و ساحر دست نیابد و بخور پر آن گریزانندهٔ مار است *

فادزهر

* فادزهر * بفتح فا و الف و دال مهمله و زای معجمه و سکون ها و راء مهمله معرب بادزهر است و باصطلاح عبارت از دوائی است که حافظ ارواح بود بقوت خود دفع ضرر سم از بدن نماید و بیان معنی آن بتفصیل در مقدمه و بادزهر در حرف الباء الموحدة مع الالف مذکور شد *

فاذنج

* فاذنج * بفتح فا و الف و فتح ذال و خاء معجمتین حکیم میر محمد مومن نوشته بلغت هندی اسم بندق هندی است و مولف اختیارات

انتماء بنوعی از حیرا الحم کرده و کویند سنکی است زرد مائل بسفیدی و بعضی بسبزی و بر کلهای دیکر نیز میباشد و چون بر روی سنك با زرد چوبه بسا ئند سا ئیدهٔ آن پستی رنك بود و در آتش نسوزد و نیز صاحب اختیارات نوشته که از آخرمنه وچینی نیز آورند و بهترین آن چینی بود و باد زهر همه زهرها است عربا و طلاء و مقدار شربت آن دوازده جو است و کفته بی خلاف باد زهر کانی است *

* فار * بفتح فا و الف و راء مهمله بفارسی موش و موشا و موکهك و بسریانی کوقری و برومی بوبطیقو و بیونانی لیمطروس و بهندی چوهه و بترکی سیچان نامند * ماهیت آن حیوانی معروف است ذی موش و موذی * طبیعت آن در سوم کرم و خشك * افعال و خواص آن امراض الراس خوردن آن مورث نسیان و غثیان و اخلاق ذمیمه و ملبس معده و چون بریان نمایند و بطفلی که از دمن او رطوبات بسیار آید بدهند که بخورد مؤثر است و عصاء النفس حلوس در طبیخ آن جهت رفع عسر البول و آشامیدن سرکین آن جهت تحلیل اخلاط غلیظه و پاکند رو سرکه جهت اخراج سنك کرده و مثانه و شاذهٔ آن رافع عسر البول و بغایت ملین طبع اطفال اعین طلا و اکتحال زبد آن جهت رویانیدن مژکان ریخته شده و جلای بیاض چشم الزینة طلای خون آن جهت قلع ثآلیل و مسامیر مجرب و ضماد سوختهٔ سر آن و سرکین آن با سرکه و یا با عسل جهت رویانیدن موی داء الثعلب موثر مقدار شربت آن نیم درم و بخور آن کریزانندهٔ موشان و بول آن را قع سیاهی کتابت السم چون موش را زنده شکافته کرما کرم بر موضع لسع مار و عقرب بندند دفع سمیت آن کند و بر عضویکه خار و پیکان رفته باشد برآورد و برخنازیر تحلیل دهد و بدستور بریان آن بر کزیدکی عقرب و خوردن پس ماندهٔ آن مورث نسیان این مولف کوید میان موش و کژدم عداوت است اکر دو را در شیشه کنند میان شان خصومتی عجب بود موش قصد دنبال کژدم کند و کژدم نیش زند اکر موش دنبال کژدم را کرفت و برید از اذیت آن رست و الا از بسیاری لسع هلاك میکردد و چشم آنرا اکر بر کلاه دزند را دزدی آسان شود و اکر بر صاحب تب آویزند تب او زائل کردد و خصیهٔ آنرا که بر زن بندند تا با او باشد حامله نشود *

* فارة البیش * موش بیشا است و مذکور شد *

* فارة المسك * آهوی مسک است و کفته اند آنرا بهندی چچهوندر نامند و آن حیوانی است فی الجمله شبیه بموش و بسیار بد بو بحدیکه هرجا که بکذرد بد بو میکرداند و از دور بوی آن فی الجمله شبیه ببوی مشك و بول و غائط آن بسیار حاد و اکال است بحدیکه بر فرشی یا لباسیکه بول و غائط کند آنرا می پوسانند اکر زود نشویند و مدتی بماند و بسبب کال تعفن کربه و سائر حیوانات کوشت آنرا نمی خورند و خالی از سمیتی نیست و در قاذورات و مزبلها بهم میرسد و بیشتر مخصوص بملك هند و بنکاله است و شنیده شد که در مازندران و بلدان حارهٔ رطبه نیز بهم میرسد دو نوع میباشد سفید رنك و بزرک تر و این بسیار بد بو است و نوع دوم از آن کوچکتر و بر رنك موش و بد بوی این از آن کمتر * طبیعت آن کرم و خشك *

* فاسی * بفتح فا و کسر سین و یاء نسبت * ماهیت آن حکیم میر محمد مومن در تحفه نوشته بیونانی اند روصارون نامند و آن تخمی سرخ رنك خمیده و تلخ و غلاف آن مانند خرنوب و برک آن مانند برک نخود و در میان جو و کندم میروید * طبیعت آن در اول کرم و تر * افعال و خواص آن لطیف و قابض و مفتح سدهٔ احشا و جهت درد مفاصل و عسر النفس و سپرز نافع و فرزجهٔ آن با عسل مانع حمل و شربت بجوشانیدهٔ آن در روغن زیتون کشندهٔ کرم معده مقدار شربت آن

در دوم است ونواب علوی‌خان مرحوم نوشته‌اند که اندروصارون را بیونانی اندزونیلون نیز نامند وبیان ماهیت آن را در حرف الالف من ذکر کرده‌ام مؤلف گوید کتاب مفردات آن مرحوم نزد احقر نبود که دیده شود که چه تحریر فرموده‌اند حق سبحانه تعالی برساند از فضل خود *

فاشرا

* فاشرا * بفتح فا والف وفتح شین معجمه وراء مهمله والف مقصوره معرب از فاشا رسریانی است وبعربی کرمة البیضا وبفارسی هزارنشان وهزارکشان که معرب آن هزارجشان است ومعنی هزارکشان الف عالیج یعنی هزارشاخ است وبعضی گفته‌اند معنی الف ذراع است ونیست چنین بلکه بمعنی اول است ونیز بفارسی ماردارو وکرم دشتی وبشیرازی نخوشی جهت آنکه نبات آن در زمستان خشک نمیگردد وتفلیسی گفته بسریانی کتنبا نامند وبرومی حلیلوطن وبیونانی اغایطوس وببربری ارجالون ودرتنکابن وطبرستان الاملک گویند * ماهیت آن نباتی است شبیه بتاک انگور خاردار وبرگ آن با ملاست ومائل بتدویر وتار ها دارد مانند تاک وبر هجا ورخود می پیچد وثمر آن بقدر نخودی وسرخ خوشه‌دار ودر زمستان ثمر آن بیبرگ میماند وطعم آن حاد با حرافت وقبوضت وصاحب اختیارات بدیعی گفته در هر خوشه قریب بده دانه میباشد ودر ابتدا سبز وبعد رسیدن سرخ میگردد وآنرا سیاه دار رخوانند ودر کوهستان بلاد فارس کثیر الوجود وبسیار مستعمل خصوصا بیخ آن در سموم منهوشه وآنرا عود الحیه نامند وبسیار شبیه بقسط تلخ وعطاران بجای قسط تلخ میفروشند وطعم آن با قبوضت وحاد حریف بسیار تلخ است در قانون در تفطارغان مذکور است که هزارجشان است ومختار ومستعمل تر وتازهٔ آنست * طبیعت برگ وثمر آن در سوم گرم ودر دوم خشک وبعضی در سوم نیز گفته‌اند وگرمی بیخ آن کمتر از ان وتلخ وتیز * افعال وخواص آن جالی وملطف ومجفف ومسخن معده ومقوی آن اعضاء الراس آشامیدن آن روزی یکدرم تا یکمثقال جهت رفع صرع وسدر وفالج واسترخا ونسیان وشدخ عضل اعین مطبوخ آن در دهن زیت جهت کمنة الدم تحت چشم اعضاء الصدر لعوق آن با عسل جهت خناق بلغمی وفساد نفس وسرفهٔ کهنه ودرد پهلو ورياح آن وچون عصارهٔ آن را با کندم طبخ نمایند وبیاشامند شیر را غلیظ وزیاده کرده‌اند وضماد آن با سرکه جهت بثور لبنیه اعضاء الغذاء چون برگها وشاخهای نورستهٔ آن را طبخ نمایند وبخورند جهت تقویت معده وقبضیت وجلای آن از لزوجات وجهت وجع فواد ووجع معده وتسخین آن وجهت اسهال وادرار شیر مؤثر وبیخ آن محلل ورافع صلابت طحال وخصوصا که با سرکه تا سی روز بیاشامند وبسرکه وانجیر بران ضماد نمایند وهمچنین عصارهٔ آن اعضاء النفض والاورام والبثور وغیرها تناول مغز پختهٔ آن نزد ابتدای روئیدن وخام آن نیز جهت اسهال بطن وادرار بول نافع وعصارهٔ تازهٔ آن یکدرم با اندک کثیرا که مصلح آنست نیز با ماء العسل جهت اسهال بلغم وبیخ آن نیز با کثیرا ویا ماء العسل بقدر یکدرم تا یکمثقال اسهال وقی قوی آورد وادرار بول وشیر وسائر فضلات وتفتیت حصاة کند وجنین را بکشد وحمول آن ویا عصارهٔ آن جهت اخراج جنین وتنقیهٔ رحم وبدستور جلوس در طبیخ آن ومطبوخ آن با زیت بحدیکه غلیظ گردد جهت بواسیر ونواصیر مقعده وجمیع اوجاع بارده وتحلیل صلابات حصف ودفع چرک زخمها ونطول مطبوخ آن جهت تحلیل اورام وضماد بیخ آن با سرکه جهت تحلیل اورام وبثور لبنیه وقطع نآلیل وباشراب جهت تسکین وجع داحس وتحلیل اورام صلبه وانفجار دبیله نافع القروح ضماد بیخ آن با نمک جهت قروح ردیهٔ خبیثه ودا خل مراهم اکله وحمره کرده میشود وثمر آن جهت جرب متقرح وغیر متقرح وتقشر جلد شربا ولطوخا وطلاء مؤثر المفاصل ضماد بیخ آن با شراب جهت اخراج استخوان شکسته واستحکام اعضای مسترخیهٔ ضعیفه وبا آرد کرسنه وحلبه جهت تحلیل اورام

را نیچارد ما میل السموم آشامیدن یك مثقال از بیخ آن جهت لسع افعی وعقرب وسائر هوام وضماد آن با شراب نیز وبرگ وثمر آن
در دین فعل ضعیف اند الزینة ضماد بیخ آن با آرد کرسنه وحابه جهت رفع کلف وآثار سیاهی بعد از جروح وقروح مانند
وجلای سائر آثار وتنقیهٔ بشره وصاف کننده آن وبد متور مطبوخ آن در روغن زیت موی را بپوست کمند الالم تحت چشم وضماد
ثمر آن مسترنده موی است ودباغان در ستردن موی جلود مستعمل دارند وگویند اکثار اکل بیخ وثمر آن مضر مپرز ومورث
اختلاط ذهن وعقل است مصلح آن باکثیرا خوردن بدیاقی کردن وبعد از آن ربوب حامضه خوردن وآشامیدن عصارهٔ آن
اختلاط عقل وظلمت بصر آورد بدل بیخ وثمر آن بوزن آن درونج ودو ثلث آن بعباسه وبعضی نصف وزن آن نوشته اند *

قاشرستین

*قاشرستین * بفتح فا والف وکسر شین معجمه ورا وسکون سین مهملتین وکسر تاء مثناة فوقانیه وسکون یاء مثناة تحتانیه
ونون در اکثر نسخ چنین است وبعضی بتشدید تاء فوقانیهٔ مشدده بمعنی مزیل شصت علت وبعضی بفتح راء مهمله وسکون میم
مهمله وفتح تاء مثناة فوقانیه ونون گفته اند لغت سریانی است بعربی کرمة السوداء وبفارسی شش بندان سیاه وبشیرازی
شش بندان ویونانی انبالس مالیا بمعنی کرم الاسود وبرومی انارتروطیس وببربری مممون وباندلس معروف ببوطانیة
است وگفته اند معنی قاشرستین دافع شصت علت است *ماهیت آن نبات آن شبیه بقاشرا ولبلاب است در پیچیدن
بر مپیاو رخود ودر رونق مخالف قاشرا وبرگ آن عریضتر از برگ لبلاب وساق آن سیاه وثمر آن مانند ثمر قاشرا در خوشه
ودرخامی سبز وبعد رسیدن سیاه وظاهر بیخ آن سیاه وباطن آن سرخ وگفته اند بزردی مائل میباشد ودر قانون در قنطار یغان
مذکور است که سپند انست * طبیعت آن گرم وخشك باعتدال * افعال وخواص آن در افعال ضعیفتر از قاشرا
است اعضاء الراس صرع وفالج را بسیار مفید اعضاء الصدر والنفس جهت تنقیهٔ سینه واعصاب نقص ضماد برگ آن
جهت زخمهای حیوانات مانند خر واستر وگاو وامثال اینها والتواء اعصاب مفید بدل آن کرمة البیضا است *

فاط

*فاط * بفتح فا والف وطاء مهملهٔ مولفه وبظاء معجمه بعضی گفته اند لغت رومی است وتفلیسی گفته عربی است وبعبرانی
بالطاء وبرومی نطیلا میخ نامند * ماهیت آن تا حال خوب معلوم نشده وهرکس چیزی گفته صاحب اختیارات جدوار
خطائی دانسته ودر کتاب طب قدیم نوشته که فاذخ است که سنك زرد مائل بسفیدی وسبزی است که از اقاصی فارس می
آورند وبهترین آن صلب آنست واکثری برانند که داوئی است مجهول الماهیت که از ترکستان میآورند وبهترین آن
تازهٔ آنست *طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن جهت سم وشوکران وجوز ماثل است ولسع هوام آشامیدن
آن با آب سرد مفید است *

فاغره

*فاغره *بفتح فا والف وکسر غین معجمه وفتح راء مهمله وها وآنرا فارغه نیز نامند وبفارسی فاخره وکبابهٔ دهن شکافته و
کبابهٔ دهن کشاده گویند *ماهیت آن بزرگتر از کبابه است وبقدر نخودی وجوزی رنك وتا بنصف شگافته ودر جوف آن
دانهٔ کوچکی مدور وسیاه براق وباعطریت واز زیر بادات هند وبلاد صور ان آورند ودر لطوخات ولخالخ واشباه آنها مستعمل
دارند * طبیعت آن بقول شیخ الرئیس گرم وخشك در سوم وبقول دیگران در اول دوم گرم ودر آخر دوم خشك
* افعال وخواص آن با قوت محلله وبسیار قابض امراض الراس والقلب آشامیدن آن جهت امراض باردهٔ دماغیه
ورياح غليظه وجنون ولخلخهٔ آن جهت تقویت دماغ وقلب الفم مضمضه بعصارهٔ آن جهت لذع دهان اعضاء الغذاء مقوی
معده وهاضمه وجگر بارد ومفتح سدد ومنقی اخلاط بلغمی وسوداوی وداخل ادویهٔ مصلحهٔ معده وکبد بارده کرده میشود

وجهت قوة استمراء و اغذيه بارده وجهت اسهال بارد نافع وحابس شكم مصدع محرور ومصلح آن كافور ونيلوفر و روغن بادام وگلاب مقدار شربت آن تا دو درهم است *

فالبرنس

* فالبرنس * بفتح فا و الف وكسر لام وفتح باء موحده وسكون راء مهمله وضم نون وسين مهمله و در بعضى لغات بدل نون آمده و آنرا فالى بورس نيز نامند * ماهيت آن نباتى است كه از بيخهاى باريك شاخهاى بسيار مير ويد بطول دو نيزه و گره دار شبيه به نى وتخم آن سفيد بقدر چاورس اندك طولانى وبيخ آنرا فائده نيست در طب * طبيعت آن گرم وخشك با حرارت لطيفه * افعال وخواص آن اعضاء النفض آشاميدن تخم وبرگ وعصارهٔ آن هريک بتنهائى ويا مجموعى با آب ويا با شراب جهت اوجاع مثانه مفيد *

فالنجيقن

* فالنجيقن * بفتح فا و الف وكسر لام وسكون نون وكسر جيم وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح قاف وسكون نون لغت يونانى است بمعنى رتيلا وفالنجيطس ولوقانيس نيز آمده * ماهيت آن نباتى است كه آنرا دو شاخ يا سه شاخ متفرق ميباشد از يكديگر وگل آن سفيد شبيه بسوسن واندك مشرف وتخم آن سياه بقدر نصف عدسى وباريكتر از آن وبيخ آن كوچك باريك ودر هنگام قلع از زمين زرد پس سفيد ميگردد ومنبت آن تلهاى خاک * افعال وخواص آن جهت نهش حيوانات سمى نافع و ديسقوريدوس گفته آشاميدن برگ وگل و تخم آن با شراب جهت لسع عقرب و نهش رتيلا نافع است *

فالوذج

* فالوذج بفتح فا و الف وضم لام وسكون واو وفتح ذال معجمه وجيم و فالوذق بقاف نيز آمده معرب پالودهٔ فارسى است * ماهيت آن باصطلاح قديم حلواى نشاسته را نامند كه با روغن بادام ويا روغن پسته تناول نمايند وباصطلاح جديد معروف درين زمان در اكثر بلدان آنست كه نشاسته را در آب گرم بسيار حل مينمايند وصاف كرده طبخ ميدهند كه خوب پخته وخامى آن زائل شده بحد انعقاد رسيده كه چون در آب ريزند مخلوط با آب نگردد پس در ظرفى تنگ ريخته بحجم نيم انگشت وبعد سرد شدن قطعهاى بسيار كوچك لوزى بريده در شربت قند يا نبات يا دوشاب سفيد جيد مطيب بگلاب ويا عرق بيد مشك ويا هر دو ريخته يخ ويا برف داخل كرده تناول مينمايند ويا آنكه بعد كمال طبخ وبسر حد انعقاد رسيدن اندک اندک در پاتيلى مشبک ريخته در زير آن ظرفى آب سرد كرده گذاشته بقاشق ميمالند تا مانند دانهاى مرواريد از سوراخهاى پاتيل بر آمده در آب سرد ريخته منعقد گردد پس بدستور در شربت ريخته تناول مينمايند * طبيعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن كثير الغذا وجهت اكثر امراض صدر وريه واسهال نافع واگر بران تخم ريحان ويا تخم شربتى بپاشند تقويت آن معده را وحبس آن اقوى ميگردد *

فانيذ

* فانيذ * بفتح فا وكسر نون وسكون يا وذال معجمه بفارسى قند نامند * ماهيت آن اختلاف است بعضى را عقيده آنست كه آب نيشكر بعد از طبخ وانعقاد هرگاه بى تصفيه باشد آنرا قند سياه گويند واطبا آنرا شكر احمر يعنى شكر سرخ نامند واصل آنست كه شكر باعتبار نيشكر سه نوع ميباشد يكى سياه رنگ كه بهندى گر نامند ويكى سرخ رنگ كه شكر احمر است وبهندى لال چينى وشكر ترى زيرا كه در بنگاله شكر را چينى مينامند ويكى سفيد وآنرا بهندى كهاندى گويند وچون شكر سفيد را با آب گداخته بجوشانند وكف شير ويا سفيدهٔ تخم مرغ بران زنند وصافى نموده منعقد كردانند آنرا نبات سفيد گويند وچون مرتبهٔ ديگر تصفيه كرده در ظرفى بريزند كه در ان جدا گردد آنرا شكر سليمانى گويند وچون ديگرباره طبخ نموده تصفيه نمايند و در قالب صنوبرى بريزند آنرا فانيذ گويند كه بفارسى قند نامند واگر در طبخ ثالث مبالغه نموده باشند ابلوج كه

بفارسي تند مکرر وبهندی اوله نامند وکویند درکاه در قالب مستطیل مساوی الطرفین ریزند معروف بقلم است وچون طبخ دیگر داده در شیشه ریزند نبات قراری وسنجری نامند وچون در طبخ ثالث بقدر عشر آن شیر تازه اضافه نموده بجوشانند تا منعقد کرده آنرا طبرزد کویند واکثر قند مکرر را مخصوص باین اسم دانسته اند وبعضی را کمان آنست که شکر سفید را چون مرتبهٔ دیکر تصفیه نمایند بطبخ ودر کفچه کرده بچوبی برهم زنند که حبابها بهم رسانند وقرصها ی کوچك بریزند بروی پارچهٔ سفیدی یا بوریای پاکیزه یا غیر آن بقسمیکه حبابهای آن مجوف حبابی باشند وبکذارند که سرد شود وبسته کردد آنرا فانید وبهندی بتاسه وقومی دیکر کویند که چون آب نیشکر سفید را مرتبهٔ دیکر بطبخ تصفیه نمایند وصافی نموده بقوام آورند واز آتش فرود آورده بریزند وبکف شیر با کف سفیدی بیضهٔ مرغ وتیر زدن آنرا سفید کنند وقرصها سازند وبکذارند تا بسته کردد آنرا فانید وبفارسی شکر پنیر کویند واکثر برانزعم آنست که شکر سفید را چون مرتبهٔ دیکر بطبخ تصفیه نمایند بکرفتن کف آن تا آنکه دیکر کف نیاورد پس صافي نموده بقوام آورند وبعد قوام دو شخص آنرا بدست بکشند ودر بین کشیدن دفعه بدفعه آن را بچوبی یا بتختهٔ پاکیزه بزنند تا سفید شود پس قرصها سازند آن را فانید نامند وبعربی ناطف وکاه مغزهای نواکه چون جوز اکل یعنی کردکان وبادام وپسته مقشر وامثال اینها داخل مینمایند وآن هنکام آنرا حلوای مغزی وقبیده میکویند وبعضی برای زیادتی شکنندکی آن مقدار ربع وزن آن عسل مصفی نیز داخل مینمایند واکر برروی بی عسلی آن کنجد بپاشند آنرا حلوای کنجد وبهندی ریوری وبعربی ناطف سمسم نامند صاحب اختیارات کفته که فانید آن است که بقوام آورند قند سفید را یعنی مرتبهٔ ثالثه از تصفیهٔ شکر سفید که در قالب مخروطی ریخته باشند وعسل طبرزد را که بفارسي کزانکبین کویند بعد از تصفیه برچوبی که آنرا وتد کویند زنند تا سفید شود پس آنرا قطعات نموده استعمال نمایند فانید نامند واز ترنجبین نیز بهمین قسم ترتیب میدهند ودر فانید خزائي وفانید سنجری نیز اختلاف است آنچه را از قند سازند وبی آرد جو نکاهدارند فانید خزائي نامند وآنچه را از عسل طبرزد وترنجبین ترتیب دهند وآرد جو بر آن پاشند ونکاهدارند فانید سنجری نامند معرب سنکری منسوب بسنجستان که معرب سنکزستان بسین مهمله وزای معجمه است وبالفعل معروف بسیستان است وغلط کرده آنکه کفته که فانید سحری است بضم سین وسکون حاء مهملتین که منسوب است بسحر که آن بلدی است از عمان وبهترین آن سفید رقیق خزائي است* طبیعت آن کرم وتر در اول خصوص سفید آن که رطوبت آن زیاده است * افعال وخواص آن غلیظتر از شکر وکرمتر از آن اعضاء النفض جهت سرفه وضیق النفس ودرد سینه اعضاء النفض جهت تلیین بطن وبرودت امعا ورحم نافع وجوارش آن در قرابادین کبیر ذکر یافت *

فاوانیا بفتح فا والف وفتح واو والف وکسر نون وفتح یا والف آنرا عود الریح وبسریانی کهیانا وکهینا نیز ونزد اهل مغرب معروف بعود الحمیر است * ماهیت آن اکثری تصریح نموده اند که فاوانیا عود الصلیب است ومولانا نفیس در معالجهٔ صرع در شرح موجز قرشي کفته بتحقیق غلط کرده کسیکه فاوانیا را عود الصلیب دانسته از جهت مشابهت بیخ وبرک مردو باهم ولیکن فرق میان مرد ورا بیان نکرده وبعضی کفته نر آنرا چون درجوف آن خطوط صلیبي است عود الصلیب وماده آنرا که ندارد فاوانیا خوانند واین اصح اقوال است وشیخ الرئیس رحمه الله تعالی در مفردات قانون هریك را از عود الصلیب وفاوانیا جداجدا ذکر فرموده ونیز فرق بین بینهما ذکر نکرده ودر عود الصلیب ماهیت آنرا بتفصیل ذکر نموده ونوشته که دیسقوریدوس کمان کرده که عود الصلیب چیزی است که بعضی مردم آنرا ذوالاصابع نامیده اند وبعضی دیکر علیسی

یعنی حافظ الریح و آن نباتی است که ساق آن بقدر دو شبر و متشعب بشعبهای بسیار و نر و ماده میباشد برگ نر آن شبیه
ببرگ شاه بلوط و برگ مادهٔ آن شبیه ببرگ سمرنیون که کرفس بری است و مشرف و در جانب ساق آن غلافی شبیه بغلاف
بادام و چون شکافته شود آن غلاف ظاهر میشود از آن دانهٔ سرخ مانند خون شبیه بدانهٔ انار و کثیر العدد و ما بین دانهای
آن چیزی بنفش رنگ پنج یا شش و بیخ نر آن بسطبری انگشتی و بدرازی یک شبر سفید و با قبوضت طعم و بیخ مادهٔ آن
متشعب بچند شعبه هفت یا هشت هر یک شبیه ببلوطی مانند بیخ خنثی * افعال و خواص آن اعضاء الراس آشامیدن
بیست و پنج حبهٔ آن با ماء العسل جهت کابوس اعضاء الغذاء خوردن آن بتنهائی جهت لذع معده و وجع آن اعضاء النفض
آشامیدن آن مقدار ریک بادام جهت تنقیهٔ رحم از فضل طمث و ادرار طمث و وجع گرده و مثانه و رحم و یرقان و آشامیدن
مطبوخ آن با شراب حابس و عاقل بطن و آشامیدن سرخ آن ده دوازده دانه با شراب اسود قابض و حابس و قاطع نزف الدم
رحم و ده عدد حب آن با شراب عسلی جهت اختناق رحم و عارض از وجع رحم و چون صبیان را در ابتدای حدوث
حصاة بیاشامانند دفع نماید و دیگر حصاة عارض ایشان نگردد و در قرابادین نوشته که آن نر و ماده میباشد نر آن بپهنای
سفید بسطبری انگشتی است و چون آنرا بخایند ظاهر میگردد از آن بعد از یک ساعت اندک حلاوتی با قبوضتی در طعم
و مادهٔ آن کثیر الشعبه * طبیعت آن گرم نه بشدت * افعال و خواص آن مجفف و قابض و محلل و مفتح و ملطف
و مقطع و جالی اعضاء الراس نافع است جهت صداع و صرع حتی تعلیق آن بتنهائی مجرب و نوشته که یهودی گفته تدخین
ثمر آن جهت جاثوم و صرع عین نافع و زائل کنندهٔ آن و بعد سطور خوردن ثمر آن با کلکنج شدید النفع و نوشته که گمان من
آنست که این نفع در فاوانیای رومی باشد نه هندی و آشامیدن تخم آن بیست و پنج دانه با ماء العسل یا با شراب جهت
کابوس اعضاء الغذاء آشامیدن مطبوخ آن با اشربهٔ قابضه عفصه مانع انصباب مواد است بمعده و آشامیدن تخم آن مقوی
معده و مسکن وجع و لذع آن و بیخ آن مفتح سدد و جهت یرقان نافع اعضاء النفض چون با شیر زن مدبر را بیاشامند ادرار بول و
حیض نماید آشامیدن بیست و پنج دانهٔ تخم آن با ماء العسل یا با شراب جهت اختناق رحم و وجع آن و کابوس و دوازده دانهٔ آن
جهت قطع نزف الدم مفید و چون زنان صاحب نفاس مقدار ریک بادام از بیخ آنرا بخورند تنقیه نماید فضول نفاسیهٔ ایشانرا
با درار و بعد سطور جهت وجع گرده و مثانه و طبیخ آن با شراب شکم را بند نماید و ادرار آورد الزینة طلاء و غمرهٔ آن در جلاء آثار سیاهی
بشره مؤثر المفاصل آشامیدن آن جهت نقرس نافع و بعد سطور ضماد آن و دیگران نیز ماهیت آنرا مانند آنچه شیخ از
دیسقوریدوس بیان کرده نوشته اند و حکیم میر محمد مومن در تحفة المومنین نوشته نبات آن شبیه بزردک و مادهٔ آنرا نبات مانند
کرفس بری و گفته اند نر آنرا چون بشکنند در جوف آن دو خط صلیبی متقاطع یافت میشود و مادهٔ آن بشکل بلوط میباشد و در
جوف آن خطوط صلیبی نیست و نزد اطلاق مراد نر آن است و بهترین آن رومی سطبر آنست که کهنهٔ کرم خورده نباشد و چون
بخایند بعد از ساعتی ظاهر شود از آن حدت و حراقت با اندک تلخی و قوت آن تا هفت سال باقی میماند و گفته اند باید که
نزد استعمال نرم سوده و مبالغه در سحق آن نموده استعمال نمایند و بعضی گفته که برای امراض مردان نر آن و برای زنان
خصوص امراض رحم ایشان مادهٔ آن انسب است که طبیعت آن گرم و خشک در سوم و بعضی تا سوم و بعضی مائل باعتدال
دانسته اند * افعال و خواص آن آشامیدن بیخ آن بقدر ربع درم در شراب عفص با شکر شیرین کرده یا با مشروب
شیرین دیگر جهت صرع و رعشه و لقوه و ام الصبیان و اکثر امراض سر و تفتیح سدد و یرقان و درد گرده و مثانه و ادرار طمث

ونقرس مفید وتخم آن مخرج اخلاط لزجة وجهت فالج ورعشه وصرع وجنون ووسواس وتقویت معده وتسکین اوجاع آن واستشمام بیخ کوبیده درصره بستهٔ آن جهت صرع وضربه وسقطه وطلای آن جهت دفع آثار سیاهی بشره ونقرس وتلدین بیخ وثمر آن جهت صرع واکثر امراض مؤثر وتعلیق ثمر آن در قلادهٔ اطفال وبدستور تعلیق بیخ آن خصوص ثمر آن که بطول سوراخ کرده باشند جهت رفع فزع اطفال وام الصبیان وصرع وازرام حاصل در دماغ ایشان وجهت وجع معده مبرودین ومسافرین در دریا بانها وصحراها باعث مامونی است از آفات وباشراب جهت وجع بطن وسعوط ثمر آن که حب آنست بتنهائی ویا با مشك وزعفران جهت صرع وام الصبیان ودر خواص نرا آنرا بهتر از زمرد دانسته اند بتخصیص که چون آفتاب در برج میزان باشد وبغیر آلت آهنی قلع کنند جهت آنکه گفته اند اگر با آهن قلع نمایند عمل آن باطل میکرد د وصاحب شفاء الاسقام نوشته که استاد من گفت باید که با مس یا غیر آن قلع نمایند نه با آهن بهمان جهت وتعلیق آن صلیبی آن که با شروط مذکور اخذ کرده ودر پارچهٔ زردی بسته وحایض آنرا مس نکرده باشد جهت عسر ولادت ودفع سحر ودیمت در نظر ما مجرب دانسته اند وگویند در خانهٔ که عود الصلیب باشد دران خانه جن وجانوران گزنده داخل نشوند وگفته اند اگر دو مثقال از نقره وطلا را درهم بگدازند وصفحه ساخته وچهار عدد تخم آنرا دران بپیچند وبا خود دارند جهت صرع بلیغ النفع است هرچند صرع کهنه وده بیست سال بران گذشته باشد واگر در زیر فرش دو کس که باهم دشمنی داشته باشند گذارند وقمر با زهره متصل در تثلیث باشد میان آن هر دو الفت بهم رسد *

* فاغیه * بفتح فا والف وکسر غین معجمه وفتح یاء مثناة تحتانیه وها اسم شکوفهٔ حنا است ودر حنا مذکور شد ونیز شامل جمیع شکوفها است وبعین مهمله اسم بیخ اسپند است

فاغیه

* فصـــــــل الفاء مع التاء المثناة الفوقانیة *

* فتائل * بفتح فا وتاء مثناة فوقانیه والف وکسر یاء مثناة تحتانیه ولام جمع فتیله است که بفارسی شافه نامند فتیله در لغت زباله ونزد اطبا عبارت از ادویه است که فتیله ساخته در دبر خواه برای اسهال ویا تقویت باه ویا بواسیر ویا غیرها ویا در قبل برای تنقیه ویا نشف رطوبات ویا تقویت ویا تسخین وتضییق آن ویا بغیر این اسباب برد ارند ولیکن بیشتر استعمال آنرا برادویهٔ که در دبر برد ارند مینمایند وبحسب هر علت ترکیب آن مختلف میباشد واسهال فتائل مسهله وجذب ادویها از اعالی بدن بیشتر از حقنها است واین مستعمل در جائی است که مانعی نباشد از استعمال مسهلات مشروبه وحقنها وتفصیل آن در قرابادین کبیر ذکر یافت هم بعنوان قواعد کلیهٔ ترکیب وهم بعنوان انواع تراکیب ونسخ آنها *

فتائل

* فتائل الرهبان * بفتح فا وتاء مثناة فوقانیه والف وکسر یاء مثناة تحتانیه ولام والف ولام تعریف وضم راء مهمله وهاء ساکنه وفتح باء موحده والف ونون اهل اسکندریه زنجبیله نامند ودر آنجا کثیر الوجود * ماهیت آن نباتی است بقدر ذرعی وتیره رنگ مائل بسفیدی وبرگ آن مانند برگ حنا وسنا مکی وکوچکتر از ان واغبر واشهب وشبیه ببرگ شونیز ومزغب نیز میباشد وگل آن زرد ومجتمع وتخم آن مانند تخم تره تیزک وبیخ آن خوشبو وطعم آن تیز وتلخ ومنبت آن کنار دریا ورود خانها ونزدیك زارها وگویند چون بیخ تازهٔ آنرا برآورند ویا برگ آن پیچیده در چراغ گذارند وبران روغن بریزند مشتعل میگردد ومانند فتیله رهبانان مستعمل دارند ولهذا آنرا فتائل الرهبان نامند * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وبیخ وگل آن گرم تر از سائر اجزا * افعال وخواص آن اعضاء الراس آشامیدن طبیخ بیخ آن با آب جهت زکام واوجاع سر حادث از سردی اعضاء التنفس جهت سرفه وربو وعسر نفس ورياح غلیظه وبدستور ضماد

فتائل الرهبان

آن برسینه الباه جهت تقویت باه واوجاع المفاصل وغیرها ضماد بیخ آن بالبان ذکر که ضماد نازک نمایند جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وتحلیل صلابات واورام انثیان واورام قبیحه وفسخ عصب وگوشت کوفته شده ومربای بیخ آن انفع ازمربای زنجبیل اعضاء الغذاء والنفض والباه جهت خوشبوئی دهان وجشای بارده وانهضام غذا وتحلیل مواد وتسخین معده وگرده ومثانه وادرار بول وتحریک باه وتقویت آن بسیار موثر است *

فتیت بفتح فا وکسر تاء مثناة فوقانیه وسکون یاء مثناة تحتانیه وتا لغت عربی است * ماهیت آن هرچیز خرد کرده وانا منل وبیشتر مستعمل در نان گندم خشک خرد کرده است خواه بکوبیدن وخواه بغیر کوبیدن که بسیار نرم نباشد وبعضی گفته اند که نرم باشد * طبیعت آن گرم وخشک باعتدال * افعال وخواص آن قلیل الغذا ومجفف رطوبات معده ومولد ریاح سوداوی ودیرهضم ومولد امراض بارده ورطبه مانند قولنج ووجع پهلو وتهیگاه ومصلح آن نیکو خمیر نمودن وطبخ جید دادن وباسمسم وکمون ونانخواه ویا شکر وروغنها مانند روغن بادام تناول کردن وجهت صاحبان امزجهٔ باردهٔ رطبه وصاحبان ضعف احشا بسیار مضر وباید که در سایه خشک نمایند وبسیار کهنه نباشد که کهنهٔ آن ردی است وبهترین مصلحات آن درهمه حال شکر است

فصل الفاء مع الجیم

فجل بضم فا وسکون جیم ولام بفارسی ترب وبشیرازی تربزه وبسریانی فعالا وبرومی دفیون وبیونانی افاتیس ونیز بیونانی ابابوس وبهندی مولی وبفرنگی رفالس نامند * ماهیت آن معروف است ودراکثر بلاد میشود ودو نوع میباشد بری وبستانی وشامی نیز وشامی آن آنست که تخم شلغم را دربوتهٔ ترب کداشته غرس مینمایند ویابالعکس وبری آن تند تراز بستانی اما بدرازی وبزرگی بستانی نیست ودرقوت قریب بخردل وبعضی آنرا خردل بری دانسته اند وبستانی آن اقسام میباشد قسمی سفید طولانی نازک واز این قسم بعضی در بعضی از قرای بنگاله بسیار بزرگ بالیده تا بطول دو ذرع دست و بقطر نیم شبر میشود بعضی نازک شاداب وبعضی خشک وجوف آن متخلخل رخو ودر ضلع رنگپور کامی است مسمی بغیرصل و از قوت زمین آنجا بوزن بیست اثار وبدرازی دو دست و زیاده ازان وبقطر قریب بیک شبر وشاداب وشیرین آنرا فتیل مولی مینامند یعنی دردرازی قطر مثل دندان فیل کلان میشود ومعمول اهل بنگاله است که آنرا مثل شلغم با گوشت ویا ماهی بخته باچلاو میخورند ودرجاهای دیگر تا بیک ونیم شبر وقسمی دیگر مدور شلغمی شکل پوست آن سیاه اند ک خشن واین خشک تراز قسم سفید طولانی آنست وبشادابی آن نیست ولیکن تند تراز سفید خصوصا پوست آن واین قسم اکثر در زمستان میشود وبسبب سردی هوا ویبس در زمین منشق میگردد وقسمی دیگر مدور سفید پوست که اهل فرنگ ازملک خود تخم آنرا میاورند واین نیز قریب بسیاه مدور است واین نیز مخصوص بزمستان است و بهترین همه شاداب نازک تند طولانی آنست که کم ریشه باشد وبرگ همه اقسام شبیه ببرگ شلغم وخردل وازان هردو خشن تروتند تر وتخم همه مائل بتدویرود رغلاف باریک طولانی تا بقدر انگشتی ودرخامی سبز نازک تند شبیه بطعم ترب و لذیذ بهندی آنرا سینگری نامند وآنرا مانند ترب با نمک میخورند وآنرا بزه کرده با گوشت میپزند لذیذ میشود وبعد از رسیدن سرخ تیره مائل بسیاهی میگردد * طبیعت تخم آن گرم در سوم و خشک در دوم وبیخ آن در اول گرم ودر دوم تر وگرمی پوست وبرگ آن زیاده از اصل آن وبری آن اقوی واحد از بستانی در جمیع اجزا * افعال وخواص آن ملطف ومحلل ومولد ریاح ومحرک آروغ تخم آن محلل آن ودر بعضی ابدان هاضم غیرمنهضم خصوصا برگ آن ودر بعضی که

در معده آنرا رطوبت بسیار باشد مانع انهضام و مخرب معده ایشان خصوصا اصل آن جهت آنکه دران جزو لطیف سریع
التعفن است و مدر بول و با اندک تلیین چون برگ ربیعی آنرا طبخ نموده بخورند با زیت و یا روغن و مری و خل اثبت
آن زیاده از بیخ آنست و از حضرت ابی عبد الله علیه السلام مرویست که فرمودند که در فجل سه خاصیت است برگ
آن پراکننده ریاح است و مغز آن مدر بول و بیخ آن قاطع بلغم است اعضاء الراس مضر سر و دندان و حکة الاذن
قطور روغن آن جهت تحلیل ریاح گوش کثیر النفع و چون جوف ترب را خالی کرده روغن گل دران ریخته بر آتش گذارند
تا جوش بخورد پس نیم گرم چند قطره در گوش بچکانند جهت تحلیل ریاح و تسکین اوجاع آن سریع النفع و بدستور چون
آب آنرا با روغن گل جوش دهند و در گوش بچکانند العین مضر چشم و قطور آن جالی و رافع آثار حادث زیر موق آن
و آب برگ آن تیز کننده قوت باصره و ضماد آن جهت رفع کمنة الدم زیر چشم و با عسل جهت نزول آب در چشم مفید
النفس آشامیدن مطبوخ آن جهت سرفهٔ کهنهٔ مزمن و دفع کیموسات غلیظهٔ حادثه در سینه و خناق حادث از آشامیدن
فطر قتال و غرغره با آب مطبوخ آن با سکنجبین جهت خناق نافع و با وجود آن مضر حلق و زیاده کنندهٔ شیر است اعضاء الغذاء
ردی الهضم برای معده و جشا آورنده و بعد از طعام ملین بطن و نفوذ فرمایندهٔ غذا است و قبل از طعام مانع نفوذ و استقرار
آن در قعر معده و باعث طفو و ایستادن طعام بر سر معده و ازین جهت باعث سهولت قی است خصوصا پوست آن با سکنجبین
و موافق سینه و پهلو و سپرز است و بدستور تخم آن با سکنجبین و ابن ماسویه گفته آشامیدن آب آن هاضم غذا و مفتح سدد
کبد و طحال است و استسقا و طحال و یرقان را نافع و جرم آن مغثی و تخم آن محلل نفخ و مشهی و باعث سهولت اخراج غذا
است و وجع کبد را مفید و نیم مثقال تخم آن بعد از طعام هاضم آن و با سکنجبین مقئ قوی و منقی معده و چون خربق
را ریشه ریشه کرده در ترب فرو برند و بخمیر و گل گرفته در زیر آتش طبخ نمایند پس برآورند و خربق را دور کرده آن ترب را
بخورند بقوت تمام قی آورد آلات المفاصل تخم آن جهت ضربان مفاصل و عرق النسا و وجع ورک و حکهٔ حادث از بلغم
و بیخ آن جهت دفع آنها نافع القروح والجروح ضماد آن با عسل جهت قروح خبیثه و قروح لینیه و شهدیه و تخم آن با سرکه
جهت قلع آثار غانغرایا و قوبا البثور ضماد آن با آرد شیلم برای بثور لبنیه و جلای آنها اعضاء النفض تناول نمودن مطبوخ
آن جهت ادرار حیض و رفع احتباس آن و آشامیدن آب شاخهای آن بدون برگ بقدر یک اوقیه جهت اخراج سنگ
مثانه مجرب دانسته اند خصوصا با سکنجبین و آب برگ و شاخ آن بقدر ربع رطل با شکر جهت اخراج زرد آب استسقا
و با نمک جهت سپرز و تفتیح سدهٔ کبد و یرقان نافع و چون ترب را سوراخ سوراخ نمایند و تخم شلغم را دران سوراخها گذارند
و سر سوراخها را با پارچهای ترب بند کنند و یا آنکه جوف ترب را خالی کنند و تخم شلغم دران پر کنند و سر آنرا با پارچهٔ ترب
مسدود نمایند و در خمیر بگیرند و در زیر آتش بپزند و با عسل تناول نمایند در اخراج سنگ مثانه مجرب دانسته اند باید
که سه روز پی در پی مرتب نموده بخورند و آشامیدن تخم آن مدر بول و حیض و شیر و محرک باه و مقئ است و جهت درد
جگر بارد و ورم سپرز مفید السم ضماد آن جهت نهش افاعی و ضماد تخم آن با شراب جهت مار تاخدا و سم هوام و چون
سر چهای تراشیده بیخ آن و یا کوبیده آنرا بر عقرب گذارند بمیرد و بدستور چون آب آنرا بر آن ریزند از هم بپاشد و چون
عقرب کسی را که ترب خورده باشد بگزد متضرر نشود و طلای آن باعث عدم نزدیکی هوام است الزینة خوردن آن نیکو
کنندهٔ رنگ رخسار و ضماد آن با آرد شیلم جهت انبات شعر داء الثعلب و داء الحیه و با عسل جهت قلع آثار حادثه تحت چشم

وطلاء آب آن جهت توباز ضماد تخم آن باعسل جهت نمش وسائر الوان غريبه وآثار ضربه وقرحه وكلف ونيكوئي رنك رخسار
وتوباو با كندش جهت بهق ابيض خصوصا درحمام واكثار آن رويانند موى است بر موضع داء الثعلب آلمضار ونيز اكثار آن
مورث مغص وتعفن اخلاط ومولد سپش جهت آنكه دران جزو لطيف سريع التعفن است چنانچه ذكر يافت مضر سر وحلق
ودندان مصلح آن نمك وعسل وزيره كه درسركه خيسانيده باشند ومخلل آن يعني پرورده آن درسركه تند انكورى قاطع اخلاط
غليظه ومحلل صلابت طحال كه ناشتا بخورند وبا طعام نيز مجرب واصلا ضررى ندارد اكر سركه نباشد وتخم آن مقئ وجهت
درد جكر وسپرز وادرار شير وبول وحيض ودفع سموم وبا شراب جهت كزيدن مارشاخدار موثر ورد وسائر افعال مذكوره
قويتر از بيخ آن است وآشاميدن نيم مثقال آن بعد از طعام هاضم آن وباسكنجبين منقي معده وضماد آن جهت توباو باسركه
جهت زخم غانغرايا وباعسل جهت درد مفاصل وباكندش وسركه جهت بهق سياه مجرب مقدار شربت آن از تخم آن
تا يك درم واز آب آن تاسي درم واز جرم آن تابيست درم وبرى آن بسيار كرم وتر از شلغم وضعيف تر از ترب ومحلل
رطوبات ومدر بول واكثار آن مغثي ومصلح آن نمك است وروغن آن كه تخم وآب برك آنرا درابتداء تخم بستن بدستور مقرر
ترتيب دهند كه باروغن زيت ويا روغن كنجد تازه دردو چندان مضاعف وبآتش ملايم طبخ دهند تا آب برود وروغن بماند ونسوزد
بسيار مسخن ودراكثر امراض قائم مقام زيتون كهنه وروغن بلسان است ولطيف تر وكرم تر از روغن بيد انجير ومحلل قوى
وآشاميدن آن جهت فالج ولقوه ودفع اذيت عقرب وسائر هوام زهردار وقطور آن در كوش جهت تحليل رياح وتسكين
وجع آن وتدهين بدن جهت فالج ولقوه واسترخا ورفع خشونت بشره وجلاى آن وبهق وبرص وانطاكي كفته كه چون
ترب را بخايند وبكذارند تا متعفن شود وكرمها از ان متكون كردد ودر ظرفي ضبط نمايند تا كرمها يكديكر را بخورند وچند
عدد بماند پس آنها را حل نمايند در حل معادن بيعديل وافعال غريبه از ان مي آيد *

فجل باعشيقي

*فجل باعشيقي * فجل شامى است * طبيعت ان مركب القوى واز شلغم كرم تر * افعال وخواص آن از فجل
وشلغم ردى تر وضعيف تر از فجل ومدر بول ومحلل رطوبات واكثار آن مغثي ومصلح آن نمك است *

*فصل الفاء مع الراء المهملة *

فراخ

*فراخ * بكسر فا ورا والف وخاء معجمه بفارسي چوجه وبتركي فريك نامند * ماهيت ان معروف است * طبيعت و
* افعال وخواص چوجه هر حيواني درذيل نام آن حيوان ذكر يافت وميايد انشاء الله تعالى بهترين همه چوجه مرغ
وكبوتر است ومداومت خوردن كباب كبوتر بچه باادويه حارة وسير مولد جذام دانسته اند ومطبوخ آن با پيه مقوى
قوى باه وكويند خروس بچه بالخاصيت مضعف باه است *

فراسيون

*فراسيون * بفتح فا ورا مهمله وكسر سين مهمله وضم ياء مثناة تحتانيه وسكون واو ونون وبضم فا نيز آمده وبيوناني
فراسين وبرسون نيز وبلاطيني ماد روبيتم وبعربي علقما جهت آنكه تلخ است وهرچيز تلخ را علقم نامند وبفارسي افنان سر
وكورار بمعنى كراث جبلى كه كندنا كوهى كويند ولفظ كوربا يمكن كه تصحيف از كورار باشد * درماهيت ان اختلاف
است ديسقوريدوس كفته نباتي است باشاخهاى بسيار مربع سفيد مزغب از يك بيخ روئيده وبرك آن بمقدار انكشت ابهام
ومائل باستداره ومزغب ومتشنج وتلخ وكل وبرك آن متفرق در شاخها ورنك كل آن بنفش ومستدير ومنبت آن خرابها
وانطاكي نوشته بيخي است مربع باشاخهاى بسيار سفيد مزغب كه از يك ساق روئيده با بركهاى خشن مانند ابهام وكل آن

ازرق یا اصفر تلخ طعم و در تیر و جوزا میرسد و قوت آن تا شش سال میماند و گفته اند که بهترین و مختار آن رومی مائل بسرخی آنست و حکیم علی گیلانی شارح قانون نوشته که فراسیون را حشیشة الکلب و صوف الارض که عبارت از کوات جبلی است نامند و ماهیت آن را چنانچه از دیسقوریدوس مذکور شد بیان کرده و نوشته که انواع میباشد نوع مقید آنرا فراسیون و این را بعربی صوف الارض و حشیشة الکلب نیز نامند جهت آنکه چون ملك بران بکلد دبران بول کند این نوع کثیر الاستعمال است و نوع دیگر را المولی نامند و نوع سوم را اسطاخیس و نواب حکیم معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره نوشته اند که کسیکه آنرا کراث جبلی دانسته غلط کرده و محتمل که انچه دیسقوریدوس نوشته نباتی باشد که بهندی اروسه نامند و اروسه در حرف الالف مذکور شد * طبیعت ان در دوم گرم و در سوم خشك * افعال و خواص آن محلل و جالی و مقطع و مفتح سدهٔ کبد و طحال و باقوت تریاقیه اعضاء الراس و الاذن و العین قطور عصارهٔ آن در گوش جهت تنقیهٔ فضول و تفتیح منافذ آن و ازالهٔ درد کهنهٔ آن و در چشم با عسل جهت جلای آثار سفیدی بسبب حدت قوتیکه دارد و بردن اثر زردی یرقان که در چشم مانده باشد و جهت جرب و سلاق و دمعه و غشاوه و نزول آب در چشم و ضماد مطبوخ آن با آب جهت انتفاخ اجفان خصوصا با روغن بنفشه و رسانیدن بخار آن بچشم نیز زائل کنندهٔ زردی یرقان است و چون جرب عین را با ماء الرمان حامض بمالند و بر کرده اند و عصارهٔ فراسیون را بران بمالند زائل کرده اند و داخل شیافات مقویهٔ بصر کرده میشود الفم و الاسنان مضغ برگ آن جهت امراض فم و استحکام دندان اعضاء الصدر آشامیدن نیم درم آن با شربت بنفشه و با جلاب جهت سرفهٔ رطب و قروح سینه و ریه و تنقیهٔ آنها از نفث و مده و نیم درم تا یکدرم آن با طبیخ زوفا و روغن بادام شیرین جهت تنقیهٔ سینه و ریه از اخلاط لزجه عجیب الفعل و با شکر و یا با عسل و یا با انجیر جهت ربو و سرفهٔ بلغمی و ضیق النفس و قطع و قلع فضلات غلیظه و آشامیدن حسو معمول از آن و نخالهٔ گندم که نخاله را در آب جوش دهند و صاف نموده نیم اوقیه فراسیون خشك که بوزن پنجدرم باشد در ان جوش دهند تا غلیظ گردد پس صاف نموده نیم گرم بنوشند جهت سرفهٔ مفرط عجیب الاثر که تا هفت روز بیاشامند و مطبوخ کل آن با آب و عصارهٔ تخم تر و تازهٔ آن با عسل جهت قرحه ریه و با ادویه چون خشك آنرا بیامیزند جهت رفع سرفهٔ مزمن و تنقیهٔ سینه از فضول و ضماد برگ آن با عسل مسکن درد پهلو و ضیق النفس اعضاء الغذاء مفتح سدهٔ کبد و طحال و سعوط آن جهت یرقان و مضغ برگ آن و بلع آب آن جهت اوجاع معده و آشامیدن طبیخ آن و یا عصیر آن با روغن گل و یا با زیت جهت درد امعا و تحلیل ریاح غلیظه و بلغم لزج در هر موضع که باشد و اعظم ادویهٔ منقیه بدن است از فضول غلیظه و برای وجع طحال و بدستور ضماد آن نافع اعضاء النفض آشامیدن آن خصوصا با ایرسا جهت تنقیه رحم و ادرار حیض و تسهیل ولادت و اسقاط جنین و بدستور ضماد و جلوس در طبیخ آن و چون در آب و زیت و یا با آب تنها طبخ دهند و بآن نکاد نمایند برعانهٔ مردان و زنان جهت رفع اوجاع مثانه حادث از ریاح و عسر البول و ضماد برگ تازهٔ آن زیر ناف جهت رفع تعقد امعا و وجع آن بغایت نافع و فرزجهٔ آن با عسل تا هفت روز پی هم جهت اعانت بر حمل سریع الاثر و بالجمله فراسیون دافع جمیع ریاح غلیظه است هر نوعیکه استعمال نمایند شربا و ضمادا و نکادا و وجع کاسر و خاسر و جنین را بسیار مفید السموم آشامیدن عصارهٔ برگ آن جهت رفع سمیت ادویهٔ قتاله مانند فطر و کشنیز و امثال آنها و ضماد آن جهت گزیدن سگ دیوانه الاورام و الجروح و القروح ضماد برگ پختهٔ آن با آب ممزوج با عسل جهت تحلیل اورام و تنقیه و جلای چرك و قروح و سحج عفنهٔ کهنهٔ خبیثه و گوشت زائد متآکل و قلع داخس و تلیین

وتحلیل خنازیر والتهاب ضماد میل وجراحات خام بدون اذیت وقروح را التیام دهد وچون بکوبند تازهٔ تر آنرا و با پیه کردهٔ بز سرشته بر اورام هر نوع که باشد ضماد نمایند بزودی تحلیل دهد وجبر کسر نماید وچون در زمین کودی کنده با آتش گرم کنند وچون گرم شد آتش را برآورده دران گرما گرم فراسیون را فرش نمایند وعلیلی که از برودت ورباح زمین گیر شده باشد بدن او را چرب کرده برروی آن بخوابانند واز فراسیون بران فرش نمایند و بر او لحافی بپوشانند ودران همان قسم خوابیده باشد تا گرمی آن زائل گردد در رفع مرض او مجرب گفته اند وچون در زخمی که آب انگور مقدار رطل ماطوریطس باشد ومکوک برگ تازهٔ فراسیون را کوبیده ریخته سر آنرا پوشیده سه ماه بگذارند پس برآورده صاف کنند وبنوشند در دفع اورام باطنی وامراض سینه ودفع فضلات ومواد بارده بغایت نافع دانسته وگفته اند از اکبر ادویه است دران امور المضار مضر کرده ومثانه در غایت مضرت بحدیکه اکثار آن موجب ادرار خون وبول الدم میکرد د مصلح آن کثیرا وعسل وسنبل الطیب ورازیانه را بعضی بادزهر آن دانسته اند ومقوی فعل آن مقدار شربت آن تا سه درم صاحب منهاج نیم درم گفته بدل آن در امراض سینه پرسیاوشان ودر تحلیل ریاح چهار دانگ وزن آن لبان ودو وزن آن اسارون ودر اسهال لزوجات وتسکین مغص گویند بدل آن افتیمون وانیسون استرکویند بوزن آن لاغیه ودر تحلیل طحال وغیره اشق

فرس بفتح فا وراو وسین مهملتین بفارسی اسپ وبترکی آت وبهندی گهورا بضم کاف عجمی وخفای ها وسکون را و وفتح راء هندیه والف نامند *ماهیت آن* حیوانی است معروف واز حیوانات دیگر ماکول اللحم اهلی گرم تر وبهترین مرکوبات وخوش هیئت تر آنها ومودب ومروض تر و با فراست واصناف میباشد از نجیب وغیر نجیب وبچهٔ آنرا بعربی مهر وبفارسی کره نامند *طبیعت گوشت آن* در آخر دوم گرم وخشک *افعال وخواص آن* خوردن آن مورث شجاعت وقساوت قلب وکباب آن با شیر مقوی باه مبرد دین اعضاء الراس گفته اند چون زوائدیکه بر زانوی فرس میباشد بکوبند وبا سرکه بیاشامند صداع را زائل گرداند اعضاء النفس آشامیدن انفحهٔ آن بقدر نیم مثقال جهت اسهال مزمن و قرحهٔ امعا وضرب وبد متورلحم محرق آن قاطع اسهال رطوبی وکباب آن مولد خلط فاسد مضر محرورین ومصلح آن جوش دادن ومهرا پختن آن وآشامیدن دوغ وآب انار با لای آن باید که آب بران نیاشامند لااورام والبثور طلای محرق پوست مهر یعنی کرهٔ آن با موی با آب براکنده کنندهٔ بثور وسرکین آن مانند سرکین حمار است در خواص وخون تازهٔ گرم آن از جملهٔ سموم ومسهل واعراض وعلاج آن مانند دم ثور است ودر بقرمذکور شد وعرق آن نیز در عرق ذکر یافته الزینة طلای خون آن تغییر دهندهٔ رنگ وضع وذرور پوست سوختهٔ آن با موی رافع جوششها است الخواص گویند چون دندان آسیای آنرا بر ساق بندند از حرکت ماندگی نیابند واگر دندان آنرا بر گردن کودک بندند دندان او بی الم برآید وسم آنرا در خانهٔ که موش بسیار باشد دفن کنند موشان بگریزند وعرق آنرا که بر زهار طفل بمالند موی نروید ونیز بوا سر دفع نماید وقطور آن در گوش جهت تسکین درد آن ودر بینی جهت رعاف واگر پای حیوان چهار پا را بدم اسپ بندند لنگ شود واگر در خانه موی دم آنرا بکشند کیک دران خانه داخل نشود وفرس بحری را بفرنگی اورهب کانیس نامند گویند از خواص آنست که چون خواهند بر عضوی موی برآید خاکستر آنرا با قیر وبا پیه بز سرشته بمالند موی بروید وذرور آن جهت خشک کردن جراحات وروییدن پوست بران موثر است*

فرفیون بفتح فا وسکون را وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون وتوهم کرده کسیکه بکسر فاء دوم خوانده وآنرا

فرس

فرفیون

فربیون بیا بجای نا د وم و ا نربیون و ابربیون بزیادتی همزهٔ مفتوحه در اول که معرب ا وبریبون فارسی باشد نیز نامند و آنرا اکل بنفسه و حافظ اطفال و ببربری تاکموت و برومی فوطینوس و بیونانی کمالیون و اهل مصر و شام آنرا لبانهٔ مغربیه خوانند * در ماهیت ان اختلاف بسیار است بعضی لبن مازریون و بعضی لبن زقوم دانسته اند اصح همه اقوال قول غافقی است که روایت کرده از کسانیکه آنرا دیده اند در بلاد بربر رجبل در ان که آنرا ابربریه نامند و کثیر الوجود است در انجا و از انجا ببلاد دیگر میبرند و آن لبن دو نوع نبات است یکی شبیه بنبات کاهو و پر شعبه و خارناک و پر شیر و دوم برگ آن سیاه و شاخهای آن مفروش بر روی زمین و خارهای این باریك و تیزتر و شیر این بیشتر از اول و در حرف الالف مع الفاء تمام بیان ماهیت و خواص و افعال آن مذکور شد *

فرمیوس بفتح فا و سکون را و کسر میم و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و سین مهمله بر تیفس است * ماهیت ان ثمریست شبیه بحنظل و با عفوصت و در جوف آن تخمها * طبیعت ان بسیار گرم و خشك * افعال و خواص ان تمریخ آن با ادهان مدر عرق و ضماد آن با شراب جهت نهش افعی نافع *

فرنجمشك بفتح فا و را و سکون نون و فتح جیم و کسر میم و سکون شین معجمه و کاف معرب پلنگمشك فارسی است و آنرا فرنجمسک و فلنجمشک و ابرنجمشک بیا بجای فا نیز نامند و بسریانی فلنلمشکا و برومی امیولوفراس و بیونانی اقبلیس و بهندی رام تلسی و کویند بهندی انبل نامند * ماهیت ان نوعی از ریحان است نبات و برگ آن اندک بزرگتر و بلندتر و بسیار خشبو شبیه ببوی قرنفل و لهذا آنرا قرنفل بستانی نامند و در تراکیب هرجا قرنفل بستانی مذکور است مراد این است و آنرا حبق قرنفلی و ریحان قرنفلی نیز نامند و کویند چون رایحهٔ آن شبیه برایحهٔ مشک است از ان جهت آنرا فرنجمشك نامند و آن دو صنف میباشد یکی بستانی و آنرا مندی و دوم بری و آنرا چینی نامند و شاخهای بستانی آن مربع و مزغب و برگ آن مانند برگ بادروج و رنگ آن ما بین سبزی و زردی و مزغب و رایحهٔ آن شبیه بقرنفل و تخم آن بشکل زیره و سیاه رنگ مائل بسبزی و از تخم بالنکوسه پهلوتر و بسیار کوچکتر از ان و منبت آن مجاری آبها و شوره زارها و بری آنرا شاخهای مدور و برکهای آن ریزه تر و باریك تر شبیه ببرگ نمام بری و ریحان کوهی و با خشونت و با عطریت و تندی زیاده از بستانی و تخم آن شبیه بتخم ریحان و از ان دراز تر و سه پهلو منبت آن خرابها و بیابانها و سنگلاخها * طبیعت ان در آخر دوم گرم و خشک و بری آن گرم تر و یبس این از مرزنجوش و نمام کمتر * افعال و خواص آن اعضاء الراس مفتح سدهٔ دماغی و مصفاة و منخرین الالا و شاو طلاء و جهت درد سر بارد نافع الفم بوی دهان خوش کند و لثه و دندان را محکم کند و رطوبات فاسدهٔ آنرا دفع کند اعضاء الصدر آشامیدن آن مقوی دل و جهت خفقان و وسواس عارض از سودا و بلغم در قلب اعضاء الغذا مقوی معده و کبد و هاضم غذای غلیظ و محلل ریاح و جشای نیکو آورد و مسکن مغص و منبه اشتها است اعضاء النفض جهت سرز و بوا سیر شربا و طلاء نافع المضار مصدع محرورین و مولد مرهٔ سودا شما و شربا مصلح آن بنفشه و سکنجبین مقدار شربت آن سه درم بدل آن سوسنبر و با درنجبویه نیز گفته اند و قرنفل نیز و تخم آن بسیار خشك و مجفف منی و هاضم طعام و منعظ و مولد صئبان که بفارسی رشك نامند مقدار شربت آن تا دو درم و چون در سرکه و اشربه و شراب و آب انگور داخل کنند مانع فساد آنها است بدل آن بالنکو *

فرخار بفتح فا و سکون را و فتح خاء معجمه و الف و راء مهمله * ماهیت ان درختی است بقدر چنار و برگ آن

مانند برگ بادام وگل آن مانند گل سرخ وبغایت خوش منظر طبیعت وافعال وخواص آن ضعیف تر از کلنار است *

* فرشه * بفتح فا ورا وشین معجمه وها * ماهیت آن اسم عربی شیریست که با زردهٔ تخم مرغ بآتش نرم بجوشانند تا غلیظ شود شبیه بافرورد وافعال مانند لبا است

* فصل الفاء مع السین المهملة *

* فسافس * بضم فا وسین والف وکسر فا وسین مهمله بفارسی سرخک وساس وشب گزنیز وبهندی کهتمل وبفرنکی سمیس نامند * ماهیت آن حیوانی است از جمله هوام وبقدر نصف عدس وسر ودم آن باریک وبسیار کوتاه فی الجمله شبیه بنصف دانهٔ حب الخروع ودست وپای آن نیز باریک ودو حبل کوتاه نیز دارد ونیشی از دهان برمیآورد وبآن میگزد وناز بخود میکشد وبد بوی وبچهٔ آن سرخ رنگ وبزرگ آن مائل بسیاهی واز گزیدن آن عضو اندک خارش وسوزش وورم کمی میکند وباز خود بخود زائل میگردد ودر شکافهای چوب وسریرها وخانهٔ کبوتران ودر چهارپایه که باصطلاح هند پلنگ مینامند وبران خواب میکنند ولباس پشمی وابریشمی ودر حصیرها وبوریاها بسیار تکون مییابد * طبیعت آن گرم وخشک در سوم * افعال وخواص آن اعضاء الراس نفوخ سائیدهٔ آن در بینی واستشمام رائحهٔ سائیدهٔ آن ویا طلای آن بر انف جهت مرضیکه در بنگاله میشود وآنرا اموه مینامند موثر ودود آن بانبوبه که در حلق بوسد ویا آشامیدن آن با سرکه وشراب ویا غرغرهٔ آن جهت اخراج زلوی در حلق مانده موثر اعضاء النفض کذا شتن سودهٔ آن در سوراخ قضیب جهت رفع احتباس بول واستشمام رائحه وبخور آن جهت اختناق رحم ومالیدن آن بر موضع داء الثعلب السم بلع یکعدد آن جهت گزیدن مار شاخدار واز بسیاری خوردن آن مانند خوردن ذراریح احوالی طاری میگردد وتدبیر آن نیز تدبیر آنست

* فستق * بضم فا وسکون سین مهمله وضم تاء مثناة فوقانیه وقاف معرب پستهٔ فارسی است بسریانی بستقی وبیونانی بسطاقیا وبفرنکی بسیاکه نامند * ماهیت آن ثمر درختی است شبیه بدرخت بطم که بفارسی سقز نامند واز آن کوچکتر واغبر بی خار ومدتی میماند وثمر آن در اول نیسان پیدا میشود وبایلول ماه میرسد وبستانی وجبلی میباشد وثمر بستانی بزرگتر از جبلی واز مطلق آن مراد ثمر آنست وبهترین ثمر آن آنست که بزرگ دانه پوست آن نازک سفید وپوست خارج آن سبز مائل ببنفشی ومغز آن سبز وچرب لذیذ باشد وآنرا ببطم پیوند مینمایند وپیوندی آن بسیار خوب میشود وجفت آن مراد پوست رقیق بالای مغز آنست که زیر پوست صلب سفید است ودرخت آن یکسال ثمر آن مغزدار ویکسال بی مغز میباشد وبی مغز آنرا بزغنج مینامند ودر حرف الباء مع الزای مذکور شد وثمر آن مادام که در پوست است مدتی میماند فاسد نمیگردد وچون مقشر کردند واز پوست جدا نمودند فاسد میگردد وآب لیموحافظ فسادآنست * طبیعت مغز آن در دوم گرم وخشک وبعضی تر دانسته اند برطوبت فضلیه واین صواب است ولهذا آنرا زود گرم میخورد ومقوی باه است وزیاده کنندهٔ منی وبعضی سرد دانسته اند واین زعم غلط است * افعال وخواص آن اعضاء الراس والصدر والغذاء جهت تقویت ذهن وحفظ دماغ وسرفه وقلب وخفقان وقی وغثیان ومغص وبرودت کبد وتفتیح سدهٔ کبد ومنافذ غذا ومرارهٔ جهت عطریت وعفوصت وتلخی که دارد ومنقی کبد ومزیل وجع رطوبی آن وقلیل الغذا ومسمن بدن ومقوی معده رفع آن از سائر حبوب زیاده خصوصا که با جفت آن یعنی پوست بالای لب آن بخورند رافع لاغری کرده ویرقان وطحال وسموم ونهش هوام وخوردن آن باشکر مصلح هوای وبائی وپوست سرخ رقیق ملاصق مغز آن معتدل در حرارت وخشک وپوست سبز بیرون آن سرد وخشک الفم مضغ آن مقوی دندان ولثه وخوشبو کنندهٔ دهان ورافع قلاع آن اعضاء الغذاء بغایت مقوی دل

ومعده و تا بض رمخشن ورد ابغ خمل آن وورا فع تی ونواق وا سهال وتشنکی السم یا شراب جهت دفع سم عقرب وسائر هوام
وپوست سفید صلب آن که در آب طبخ داده با شند جلوس در ان جهت خروج مقعده مجرب ونطول بطبیخ پوست درخت
وبرگ آن جهت حبس نزلات وورد مقعده ورحم وجرب وحکه ورفع قمل الزینة مدا ومت غسل موی بدان جهت ازالهٔ
وسواس ومواد سوداوی ودفع سموم وخوشبو کنندهٔ اطعمه ومقوی غالیه ها وبالخاصیت مغز آن مضر معده وخصوصا مقشر آن
ومفسد طعام وبد متورد من آن وگویند مغز آن مضر سفل است مصلح آن زرد آلو بدل آن مغز بادام ومغز حبة الخضرا
وگویند نیم وزن آن مغز جوز ونیم وزن آن مغز بن واکثار آن محدث شری مصلح آن آشامیدن سرکه وانار ترش وزرد آلوی
ترش خشك است

* فصـــــل الفاء مع الشین المعجمة *

* فشاغ * بضم فا وفتح شین والف وغین معجمه وفشغ بفتح فا وشین وغین معجمه نیز آمده ونزد اطبا مشهور ریل بین است
ونزد اهل لغت بدان وبفارسی آنرا سرم نامند * ماهیت * آن از جنس فاشرا است وبرمجا ورخود می پیچد وآنرا میپوشاند
ونبات آن شبیه بنبات عنب الثعلب وشاخهای آن با ریك وخار آن کمتر از فاشرا وثمر آن خوشه دار وبرگ آن با خشونت ودانهٔ
آن بعد از رسیدن سرخ میکردد وطعم آن کرندهٔ زبان وبیخ آن حطبر وصلب منبت آن آجام ومواضع درشت نیز وقسمی ازان
بیخ رود انهٔ آن بشکل باقلای مصری وازان کوچکتر وبسیار سیاه وبردور آن خط سفیدی حکیم میر محمد مومن در تحفه نوشته ظاهرا
لوبیای هندی عبارت ازان باشد موٴلف گوید شبیه بدین در هند وبنکاله چیزی میشود وآنرا سیم بکسر سین مهمله وسکون یاء
مثناه تحتانیه ومیم مینامند وبرگ آن اندك پهن نبات آن برمجاور خود می پیچد وآنرا میپوشاند وثمر آن در غلافی مانند
باقلا وانهای آن کوچکتر از باقلا وپوست آن بعضی سفید وبعضی سیاه میباشد ودریکطرف آن قریب بنصف آن خطی سفید
دهرد ونوع ومغز آن سفید ودر طعم اندك شبیه بباقلا وبوی زهومت آن زیاده از باقلا واقوال دیگر نیز در ماهیت آن
بیان کرده اند * طبیعت قسم اول آن در سوم کرم وخشك * افعال وخواص ان آشامیدن ثمر وبرگ آن مفرح ومقوی
وحافظ حرارت غریزی ودافع ضرر ادویهٔ سمیه ومحلل ریاح وچون برگ آنرا با عسل لعوق ساخته بتدریج اندك اندك
بطفل شیرخوار بدهند مدتا لحیوة کویند سموم نباتی وحیوانی با و اثر نیمکند مقدار شربت آن یکمثقال وخوردن نه قیراط
از قسم دوم آن مورث دیدن خوابهای پریشان وتولید خلط فاسد ونفخ ورباح بسیار وضماد آن رادع اورام ومسکن درد
مفاصل است

* فصـــــل الفاء مع الضاد المعجمة *

* فضه * بکسر فا وفتح ضاد وبفارسی سیم ونزد عوام مشهور بنقره است وبهندی روپا بضم راء مهمله وسکون واو وفتح
باء عجمی والف وبسریانی سیما وبرومی ارجوا وبیونانی اکورا وبترکی کرمس وبفرنکی وبراطا نامند * ماهیت ان
از فلزات معروفهٔ مشهوره میان مردم کثیر النفع است وگفته اند مادهٔ تکون آن زیبق خالص جید وکبریت خالص است
وکبریت عشر وزن زیبق بود بدلیل آنکه چون نقره از کبریت مکلس کردد بوزن خود زیبق را منعقد کرد اند وبنظر قمر
وامسا عدت مشتری در سه سال تکون آن در معدن خود تمام میشود وفاعل انعقاد آن برودت وباطن آن ذهبیت است
چنانچه درباطن ذهب فضیت است * طبیعت آن در اول سرد وخشك وباقوت قابضه ومجففه ومحالهٔ آن خشکتر وقوت
قابضهٔ آن زیاده از محلول آن وبعضی معتدل دانسته اند * افعال وخواص آن در تفریح قریب بیاقوت اعضا الراس جهت
مالیخولیا وجنون ووسواس العین اکتحال آن با میل نقره جهت جلای بیاض رقیق وتقویت بصر الفم آشامیدن محالهٔ آن

باادویهٔ مناسبه جهت رفع بخر وجلب وجذب رطوبات لزجهٔ متعفنه وبلاغم الصدر آشامیدن محلول آن وبدهنو رسحالهٔ آن جهت ربو وسرفه وخفقان وتوحش وسائر امراض قلبیه باادویهٔ مناسبه اعضاء الغذاء والنفض بجهات مذکوره مقوی معده و کبد است وجاذب رطوبات وجهت استسقا وسپرز وتفتیت سنگ گرده ومثانه وعسر البول وطلای محلول بحالهٔ آن بازیبق مقتول جهت بواسیر التجرب والحکه وبدستور جهت جرب وحکه الاورام ضماد سحالهٔ آن جهت تحلیل اورام مضرا معا مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن ازیک انگ تا نیم درم واز خاصیت آنست که از رائحهٔ گوگرد خام ومیا ورت آن سیاه میکردد وغسل آن با تمک رافع وجالی آنست وآشامیدن طعام وشراب در اوانی فضه باعث تفریح وگفته اند خوردن شراب درجام فضه سکر زیرد آورد ودستور حل وتکلیس واحراق آن در مقدمهٔ ذکر یافت وفضهٔ محلول که اطبای فرنگ اختراع نموده اند وآنرا تن تور ربنورا نامند ولاجوردی رنگ شفاف مانند یاقوت کبود است که نیلم نامند واز این جهت آنرا نیلم آب نیز نامند درجمیع افعال وخواص بهتر از فضهٔ غیر محلول است بجهت خفقان وغشی وما لیخولیای مراقی بیعدیل که دو قطرهٔ آنرا باشربه مناسبه بیاشامند

* فصل الفاء مع الطاء المهملة *

* قطر * بکسر فا وبضم نیز آمده وطاء ساکنه وراء مهمله بفارسی سماروغ وشماوبسریانی فطریا ثاربرومی موکوطیس وبهندی بهبن چهتر وبیونانی اونطریثا نامند ودیسقوریدوس درثالثه قنطس ورد رابعه موتوطیس نامیده * ماهیت آن نباتی است که زمینهای نمناک وعقب بارشها در بعضی بلاد زمین منشق شده برمی آید ودر بعضی جاها بدون انشقاق نیز بشکل نصف بیضهٔ مرغ که منکوس باشد وبی برگ وگل وساق آن بسیار کوتاه وجوف آن مملو از صفایح وماکول آنرا بفارسی تارخ وبشیرازی مردم عوام هیکل وبترکی کیلک وفطر وکماة اسم جنس ماکول وغیر ماکول آنست وبعضی فطر را مخصوص نوع قتال وکماة را بماکول آن دانسته اند وباالجمله هرچه بیلز وجت وبیرائحه وسفید مائل بتیرگی وکوچک باشد ودر زمین طیب نیکو روید ماکول است وسیاه آن غیر ماکول در غایت سمیت وهمچنین سرخ آن وانچه از نوع سفید آن که در ان لزوجت بسیار وبا تدر این عفونت ومانند نسج عنکبوت چیزی باشد ریا در زیر درخت زیتون وانجیر وکود کان وگیاهای سمی و بتوعات ویا در سرگین وجیفها ونزدیک سوراخ حیوانات سمی ومانند اینها روید همه قتال است وگویند سفید ماکول آن تریاق سرخ غیر ماکول آنست وگویند انچه را در کشمیر کنگهیجو نامند از نوع ماکول آنست وگفته اند فطر سه نوع میباشد یکی را فقع نامند وبفارسی هیکل ودوم را خوشنه وسوم را فقیل وهرسه از انواع کماة است وگویند فرق میان سمی ردی غیر ماکول آن وغیر ماکول بآنست که چون غیر ماکول را ابپزند وبکارند زود فاسد ومتعفن کردد وهمچنین هرچه راباآن کذارند فاسد سازد ونیز فطر ماکول را بهندی کنبهی بخفاء مانامند وفطر غیر ماکول را پد بهیرا وقسمی را چهتر بخفای مانامند وقسمی را کلن دهول وقسم اول بهترین اقسام است * طبیعت ماکول آن در سوم سرد وتر * افعال وخواص آن اعضاء الراس اکثار خوردن آن مورث خدر وفالج وسکته اعضاء النفض اکثار آن باعث عسر البول ومداومت آن قاطع نسل وضماد خشک کوبیدهٔ آن با سریشم ماهی جهت فتق وقیله وبرآمدگی ناف اعضاء العین اکتحال آب تازهٔ آن جهت بیاض وتقویت باصره وجرب پلک وچشم ومانع نزول آب خصوصا چون سرمه را بدان پرورده کنند اعضاء الغذاء نفاخ ودیرهضم ومولد خلط غلیظه رعفن واکثار آن مولد هیضه وچون قبول عفونت کند بزودی متعفن کردد ولهذا افراط ومسدد ومورث قولنج وردد معده وآشامیدن سائیدهٔ خشک آن رافع اسهال وذرب وزلق الامعا بهترین مصلحات آن مری وخردل وطبخ

آن با نمک وشمت وپودنه وروغن کنجد وزیتون وصعتر وفلفل وباکمثری ترویا خشک خوردن وخوردن فلفل وزنجبیل پرورده وجوارشات مناسبه مانند فلافلي وکموني وفلاسفه وامثال اینها وآشامیدن آب سرد بالای آن ومچنین بابیضهٔ مرغ ویا باگوشت خوردن مضرند گویند ازخواص آنست که هرحیوانی عمی کسی راکه فطر ماکول خورده باشد بگزد وهنوز آن فطر درمعدهٔ او باشد درا ومیح دوائی فائده نمي بخشد وتریاق سمي غیرماکول آن چون کمي خورده باشد وراعرق. مرد وضیق النفس وغشی وثقل معده وقولنج وخناق وذبحه وتشعریره که ازعوارض آنست طاری شده باشد خوردن مقطعات مانند ترب وآب پودنه ومری وبوره ونمک وسکنجبین یا فودنج جبلی یا سرکین خروس بپه با سکنجبین عنصلي ویا خاکستر چوب انجیر باآب گرم یا اندک سرکه ونمک ومرغ بچه ویا باسرکه ویا خوردن عسل بسیار است وتریاق اربعه ومثرودیطوس وفلافلي ویا کموني باشراب ویا باب سداب وضماد نمودن بر معده واضمده ملطفه واستعمال حقنهای حاده وبسا است که دیگر رزق بلکه درساعت هلاک میکرد اند ومرطریکه درزیرخم شراب رسته باشد پوست آن زهرکشنده وجوف خشک کردهٔ آن مورثه بیهوشي است چون اندکي ازانرا بخورند وانچه درینکاله میشود خواه غیرماکول خواه ماکول خوردن آن غیرمجوز زیراکه ماکول آن نیزخالی از سمیتي نیست*

فطراساليون بفتح فا وسکون طا وفتح را والف وعين مهملات والف وکسر لام وضم یاء مثناة تحتانیه و نون لغت یوناني است وبفرنکي بطرسالي نامند *ماهیت آن* کرفس کوهی است وآنرا کرفس صخری وکرفس ماقدوني نیزنامند وتخم آن سیاه طولاني شبیه بنانخواه وخشبور تند وبهترین اجزای آنست ومستعمل *طبیعت آن* در سوم گرم وخشک *افعال وخواص آن* اعضاء الغذاء والنفس قاطع لزوجات ومحلل نفخ وبغایت مفتح وجهت درد پهلو ومغص وادرار بول وحیض قوی الاثر ومخرج جنین ومبهی العموم مقاوم جمیع سموم بارده ودرجمیع افعال قویتر ازبستاني وسائراقسام خود *بدل آن* دووزن آن تخم کرفس بستاني وجالینوس نیم وزن آن افسنتين گفته وحکیم میرمحمد مؤمن درتحفة المومنین نوشته که بالفعل تخم نبطی را بجای آن استعمال میکنند وآن مدور مائل بدرازی وبقدر فلفلي وبیرون آن سیاه واندرون آن سفید مائل بزردی وتند طعم وبرک نبات آن عریض وبا اندک حدت وگل آن چتری شبیه بشبت است ودرتنکابن واپلیهم نامند وابن تمم رابعضی ضعیفتر ازفطراساليون دانسته اند وجمعي مثل آن وآن مدرعرق ورافع عرق النسا وتصبیح ونرزجهٔ آن مسقط جنین ودرسائرافعال مانند اقسام کرفس است ودرحرف الکاف درکرفس انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد*

فصل الفاء مع القاف

فقع بفتح فا وقاف وعين مهمله وبکسر فا نیز آمده *درماهیت آن* اختلاف است جمعي ازاقسام فطروکماة دانسته اند وبعضي غیرآن واصح آنست که ازغیراقسام فطراست ومدور وبقدر نارنجی وکوچکتر ازان واندک طولاني ودرزیرزمین درمواضع سیلها وجاهای نمناك وقرب انها روبعد ازباران در زمینهای ریك زاروداسنهای کوه بسیار بهم میرسد وجائیکه تکون میباید زمین آنجا اندک بلند وبعضی منشق میباشد وکسانیکه میدانند آنجا رامیکاوند وبرمیآورند ودربعضی جاها یکدانه ودربعضی چند عدد وبفارسی تشنج وبترکي دنبلان نامند وآن شیرین لذیذ میباشد آنرا پخته ویا بریان کرده میخورند بهتر ازفطرماکول است ودرسالی که رعد وبرق بسیارشود بسیار تکون میباید *طبیعت آن* در دوم سرد وتر *افعال وخواص آن* نفاخ وبطي الهضم وغلیظ واکثار آن مولد قولنج اصلاح آن مانند اصلاح فطراست وضرر آنرا اند ارد*

* فقاع * بضم فا وتشديد قاف مشدده والف وعين مهمله لغت عربی است بیونانی زروفوس وزروفونس نیز دیده شده وبرومی بقاعین وبفارسی بوزه نامند وگفته اند آنرا فقاع ازانجهت مینامند که کف آنرا میکیرند وواحد آن فقاعه وبفارسی سوراک آب خوانند * ماهیت آن اسم انواع نبیذ است و طعم آن مرکب ازانکه شیرینی وترشی وتلخی وحدت وآن مصنوع ازاکثر حبوب میباشد مانند جو وبرنج وارزن وذرت ونان حواری یعنی نان سفید فطیر با نعناع وکرفس وازمویز وخرما وشکر ونیشکر وعسل وامثال اینها نیز وگاه اضافه میکنند بران فلفل وسنبل الطیب وقرنفل وسداب وامثال اینها * طبیعت آن بحسب آنچه ازان میسازند مختلف میباشد وبالجمله ابرد همه شعیری پس خبزی واحر همه عسلی مفوه است پس عسل غیر مفوه پس تمری یعنی خرمائی واعدل همه زبیبی است که با حب الرمان سازند وکسیکه اراده اصلاح وخشبوی آن نماید باید که بغیر ازمصطکی وبرک نعناع وقلیلی طرخون چیزی دیکر زیاده نکند * افعال وخواص آن ردی الغذا ونفاخ ومولد اخلاط غلیظه فجه ورياح ومضر اعصاب حیوانی وقوت نافذه آن بحدی است که اکر اجزا دران بخیسانند نرم کرداند وآسان کردد آنچه را خواهند ازان بسازند مضر حجب دماغ واعصاب کال مضرت دارد ومتخذ ازخبز حواری وکرفس ونعناع جید الکیموس کثیر الغذا بسیار موافق محرورین ومقوی احشا ومعده ونفخ آن کمتر وبهتر متخذ ازشعیر است ومتخذ از شعیر مدر بول ومرطب بدن وجهت سوقه وامراض حاره رئه نافع ومضر کرده ومثانه ومتخذ ازعسل ازبرای مبرودین مفید ونفخ ورياح آن کمتر وچند ان مضر بعصب نیست ومتخذ ازشکر اعدل ازعسلی است وازبرای معتدل المزاج موافق وسزاوار آنست که نیاشامند آنرا مکر ناشتا ویا درارا خریقایا ی طعام درمعده وزود انحدار آن زیراکه درغیر این دو وقت طعام زا فاسد میسازد واما عسلی ومفوه آنرا ناشتا نیاشامند مکر وقتی که معده کثیر الرطوبت باشد وآلوده برطوبت لزجه باشد وباید که خبزی وشعیری آنرا مفوه بمصطکی وسنبل الطیب وقاقله نمایند که نفخ آنرا زائل کرداند وطرخون آنرا لذید وحب الرمان نیکو میکرداند خصوصا که آنرا معطر سازند ودرهر بیست رطل آن ازهریك ازان افاویه یك مثقال زیاده داخل نکنند واکرچند برک ترنج نیزداخل کنند بد نیست ودر قرابادین کبیرنیز ذکریافته نسخ جیده آن *

* فقاح * بضم فا وفتح قاف وحاء مهمله اسم جنس شکوفها استبعربی وفقاح هرچیز رذیل اسم آن ذکریافت ومی یابد انشاءالله تع

* فقاح الکرم * شکوفه انکور است بیونانی دوذاطیون وبرومی اینکس طراخیون وبسریانی نغیی اوکبیشا وبفارسی ول نامند بری وبستانی میباشد بهترین آن بری تازه آنست * طبیعت آن در اول سرد وخشک وباعطریت * افعال وخواص آن مقوی دل ومعده ومسکن فواق وقی وعرق آن یعنی ماء مقطرآن درافعال قویتر ولطیفتر ازاصل آنست *

* فقاح الملح * زهرة الملح است ونزد بعضی ابقراست وماسرجویه کفته بورروی نمک معدنی چیزی شبیه بشوره تکون میابد الطف اجزای ملح وقبض آن کمتر ازان است

* فصـــــل الفاء مع اللام *

* فل * بفتح فا وتشدید لام * درماهیت آن اختلاف است بغدادی نوشته ثمری است مدوری بقدر بسته وپوست آن شبیه بپوست بندق وپائین مغزآن مائل بزردی وسفیدی وبالای آن مائل بسبزی وبرک آن بازوایای بسیار باساقی بقدر یک شبر ودرموسم ربیع کل میآورد کلی زرد رنک وخشبو وبزودی برطرف میکردد وانطاکی نوشته عبارت ازیاسمین مضاعف است خواه براسه وخواه بترکیب آن بانیلوفر که بیخ آنرا شکافته نیلوفر را دران کذارند ویا بالعکس یعنی پیوند نمایند آنرا بانیلوفر وحکایت کرده درفلاحت که آن کلی است سفید خالص وبرکهای آن مضاعف ومحیط بدانه آن واندرون آن زرد

رنگ و چون پخته گردد سیاه شود و چون برگهای آن بریزد دانهٔ آن طولانی گردد و سرخ براق و این هنگام آنرا برشکین نامند و این نیلوفر هندی نیست و رته هم نیست و صاحب اختیارات نیلوفر هندی دانسته و سهوی است او را * طبیعت آن بقول بغدادی گرم و خشک در سوم و بقول انطاکي در دوم گرم و معتدل و یا یابس در اول * افعال و خواص آن مفتح سدد و منقی دماغ و ضماد آن مزیل صداع و استرخای عصب و آشامیدن آن جهت خفقان و غشي و استسقا و ریاح بواسیر شربا و بخورا و طلاء و استعمال تخم آن موی را در سفید میکرداند و طحال و وجع کبد را بر طرف میسازد شربا و مالیدن برگ سائیدهٔ آن بر بدن باعث خوشبوئي و عدم تولید شپش است و حکیم عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که یاسمین مضاعف را بهندی رای بیل نامند و تخم آن بقدر دانهٔ نخود دی است نه بقدر فندقي و آنچه بر فقیر بعد از تتبع بسیار در بلاد هند معلوم گردیده آنست که قل بفتح قا معرب از بهل هندی است و آن میوهٔ است مشهور در بلاد دکهن و بنگاله بهم میرسد بسیار خوشبو شبیه ببوی گلاب و لهذا آنرا گلاب بهل مینامند و آن در اول سرد و تر و مقوی قلب و معده و مسرت افزای روح حیوانی و نفسانی و تخم آن بنحوی است که صاحب تحفه نوشته منقول از بغدادی و موءلف گوید یحتمل که گلاب جامون باشد زیرا که ماهیت آن بسیار مشابه بآنست و گلاب جامون در حرف الجیم در جامون ذکر یافت و تخم آن دو قسم میباشد بعضی سبز بسبتي رنگ و بعضی سفید *

* قلز * بکسر قا و سکون لام و زای معجمه در لغت بمعني سفید روی و مس سفید است که از آن ظروف ریخته میسازند و مفرغ نیز نامند و قلز بتشدید زای معجمه و کسر لام بمعني ریم آهن و ریم معادن کد از ننده است و هر کوهریکه در کان خیزد در اصطلاح آنرا اجسام معدني نامند و هریک را معدني مخصوص است و وزن هریک متفاوت اعم از آنکه متطرق بالفعل باشد یا بالقوه که باعمال مخصوصه قابل کداز و تطرق یعنی چکش کیر گردد و اقسام متطرق را مطلقا متطرقات و معدن سبعه نامند و فی الحقیقت هشت نوع اند که از هفت معدن حاصل میشوند طلا نقره قلعی سرب آهن روی توتیا مس روی و هر دو را از یک معدن حاصل می گردند و جهت اختلاف و تعدد شان تفاوت و اختلاف وزن هریک است اما مس از کل اجسام معدني بهم میرسد و روی خود در معدن بهم میرسد و از این جهت آنرا بفارسي روی و مس رست نامند و بیوناني طالیقون و آن در نهایت زردی است و از تاب آتش سیاه میگردد در لهذا بعربي آنرا صفر نامند و مس دو نوع میباشد یکی سرخ و یکي مائل بزردی و هر دو در وزن سبکتر از روی اند و مس سرخ نرم تر از مس مائل بزردی است و از زنگ که معدن آنست سه نوع میآورند یکي تلمها و آن نرم سرخ اعلی است دوم تختهای بزرگ و این در خوبي و سرخي از آن کمتر و سوم قرصها ما بزرگ پهن و این از همه زبون تر است و از مس سفید نیز ظروف ساخته میآورند ولیکن این شکننده است و متطرق نیست و بعد از یکدو سال زرد کم رنگ میگردد و متطرق بالقوت سیماب است که باعمال مخصوصه متطرق و قابل گداز میگردد پس فلزنه نوع شدند و معدن هشت با سیماب و چون روی کمیاب است اکثرا شتباه بمس زرد مینمایند * طبیعت و افعال و خواص هریک در جای خود مذکور شده و میشود ان شاء الله تعالی *

* فلفل * بضم فا و سکون لام و ضم فا و سکون لام و بکسر هر دو فا نیز آمده معرب پلپل فارسي است و بسریاني پلپلي و بیوناني بشوریقون و ارنیفس نیز و بهندی مرچ و گول مرچ یعنی فلفل گرد نامند * ماهیت آن ثمر هندی است یعنی در بعضی بلاد هند و بنگاله و جزائر ملک دکهن بهم میرسد و نبات آن دو نوع شنیده شده یکی شبیه بنبات دار فلفل و لبلاب و برمیچار خود می پیچد یعنی از قبیل تیج و پیاره و برگ آن شبیه ببرگ تانبول و از آن کوچکتر و در ملاست از آن کمتر و صنوبری شکل شبیه ببرگ

لبلاب و از آن ضخیمتر و تند طعم با عفوصت و تلخی و ثمر آن که فلفل است خوشه دار و در هر خوشه دویست دانه متصل
بهم شبیه بخوشهٔ بقم و توت بزرگی و بطول یک و بند انگشت و دانهای آن ابتدا مي سبز و بعد از رسیدن بنفش و بزرگتر از دانهٔ
کشنیز و بقدر نخودی کوچک و بیچ و بهای بسیار باریک و پیوسته بخوشهٔ آن و بعد از خشک شدن سیاه و با شکنج و چین دار میگردد
دوم نبات آن بقدر دو سه ذرع و برگ آن شبیه ببرگ عنب الثعلب و از آن در طول اندکی بلندتر و در عرض کمتر یعنی
باریکتر و بلندتر و با حدت و اندک تلخی و ثمر آن در خوشه شبیه بخوشهٔ عنب الثعلب و دره و لیکن بزرگتر از خوشهٔ عنب
الثعلب و کوچکتر از خوشهٔ ذره و دانهای ثمر آن مانند دانهای ثمر نوع اول و آنچه مشهور است که سفید نیز میباشد شاید
همان سیاه باشد که بسبب سودن دانها بهم در حمل و نقل پوستها پوست سیاه دانهای بسیار رسیدهٔ آن جدا گشته سفید میگردد
و درختی علیحده ندارد و مشاهده نیز چنین شده و شاید خام آن باشد که پوست آن هنوز بسیار سیاه نگشته و از بعضی ثقه شنیده
شده که پوست سفید نیز میباشد و درخت آن جدا است و لیکن شبیه بهم و این قلیل الوجود تر از پوست سیاه و پوست نوع سفید
آن نازک تر و شکنج آن کمتر و اندک املس و کوهی بری و بستانی میباشد بری آن قویتر از بستانی و بهترین آن حاد الطعم
و رائحهٔ آن و حدت پوست آن کمتر از مغز آن است * طبیعت سیاه آن در آخر سوم و سفید و یا مقشر از پوست سیاه آن
در اول سوم گرم و خشک و شیخ الرئیس رحمة الله علیه فلفل سیاه را در چهارم گرم و خشک گفته * افعال و خواص آن
محلل و جاذب و جالی و مسخن و منقي بلغم و با توت تریاقیت اعضا الراس مقوی حافظه و اعصاب و جهت علتهای عصب بسیار
مفید و خائیدن آن با مویز جهت جلب و دفع رطوبات دماغ و معده و تدهین بدهن جوشانیده آن در آن جهت فالج
و خدر و جمیع امراض باردهٔ رطبه و رفع قشعریرهٔ تبهای بارده و بدستور آشامیدن آن با ادویهٔ قابضه جهت امراض
مذکوره و طلای مطبوخ آن در گلاب جهت رفع نزلات بارده و درد دندان و بدستور مضمضه بدان که با پوست خشخاش
جوشانیده باشند و همچنین هنون بدان بجهت درد دندان کرم خورده و اعضاء الغذاء آشامیدن آن قاطع بلغم و مسخن
و مقوی معده و جگر و هاضمه و مشهي و رافع آروغ ترش و ملطف اغذیهٔ غلیظه و خلط غلیظه و مرقق خون غلیظهٔ مبرودین و
دافع جذام و ریاح و مغص و با برگ غار تازه جهت تحلیل نفخ و ضماد آن با سرکه جهت تحلیل ورم طحال و مداومت آن
مانع قولنج ریحي و بلغمي العین اکتحال آن جهت رفع ظلمت بصر و جلای بیاض آن و ناخنه اعضاء الصدر جهت دفع سرفهٔ
بارده و ربوي و ضیق النفس و اوجاع صدر و ربو و با عسل جهت خناق بلغمي و تنقیهٔ رئه و منع اجتماع رطوبات لزجه و بلاغم در سینه
بدستور با لعوقات و حریرههای مناسبه اعضاء النفض مدر بول و حیض و با ادویهٔ قابضه جهت تقطیر البول و ادرار بول و حیض
و حمول آن مخرج جنین و بعد از جماع مانع حمل الباه آشامیدن آن با شیر و شکر جهت تقویت باه الاورام و البثور
والزینة و غیرها ضماد آن با زفت محلل خنازیر و رافع داخس و برص ناخن و جذام و با حنا جهت رویانیدن ناخن زائل
شده از قوبا و غیر آن با تکرار عمل و مداومت و بدستور با پیه مرغ و با آرد باقلا رنتود جالي بهق و با نطرون بنهایت جالي
بهق و سرخ کنندهٔ رخسار و با پیاز و نمک جهت رویانیدن موی در موضع داء الثعلب که بقوت تمام بمالند و با محللات
جهت تهیج ریحي و با مرهم داخلیون جهت تحلیل اورام بلغمي الآت المفاصل مسخن عصب و عضلات بحدیکه معادل آن
نیست و اثني السموم با دزهر سموم و آشامیدن آب جوشانیدهٔ کوبیدهٔ آن در آن جهت دفع سمیت مار گزیده و عقرب
گزیده و افیون خورده که مکرر بیاشامند و قی کنند تا اثر سمیت باقی است و جهت سموم بارده مطلقا و سمیت بیش نیز مفید

رقان شیر بد من آن نیز و حکمای هند میگویند چون بیش را مکرر با فلفل و آب زنجبیل تازه سحق بلیغ نمایند رفع سمیت آن
میشود و گفته اند چون مار گزیده آنرا بخاید اگر حدت آنرا دریابد زهر دران چندان اثر ننموده و اگر درنیابد زهر بسیار
دران عمل نموده و این امتحان قوی است ازبرای استخلاص از سم و یا تاثیر آن که تا چه حد است المضار مصدع محرورین
و منعش صدر و حلق و مضر جگر حار و گرده و کسانیکه خون در ابدان ایشان وفور داشته باشد و جهت جراحت باطنی و
آلی که در مجاری بول داشته باشند و مجفف منی در فصل گرما و جوانان محرور المزاج را و امراض حارهٔ حاده مصلح آن
ادهان بارده و در مبرودین عسل مصفی مقدار شربت آن تا یک مثقال بدل آن زنجبیل و دار فلفل است و سفید آن بهتر
است ازبرای امراض معده و طحال و سموم از سیاه و آن بدل سیاه و آن یکونیم وزن آن سفید و جوارشات فلافلی و دهن الفلفل
و مثال و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت *

* فلفل السودان * بضم سین و سکون واو و فتح دال مهمله و الف و نون * ماهیت آن گفته اند دانه است املس
شبیه بحب البان و غلاف آن مانند غلاف آن و تند طعم با اندک تلخی و نبات آن تمنشی کوچک و منبت آن بلاد حبش و سودان
است و از آنجا بمصر می آورند و اهل بلاد بجای فلفل مستعمل دارند * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و
خواص آن محلل ریاح غلیظه و بلغم لزج و مفتح سدد و با عسل محرک باه و جهت درد دندان و حرکت آن و قولنج و
ایلاوس نافع مضر حلق مصلح آن عناب و معدل مبرودین و مقدار شربت آن تا دو درم و حکیم میر عبد الحمید نوشته
که بهندی آنرا کاح مرچ نامند و نبات آن ما بین شجر و گیاه تا بقد ذرع است و نهایت سه ذرع و برگ آن مانند برگ ریحان
سبز و گل آن سفید مانند گل آلوچه و از آن بسیار ریزه تر و ثمر آن طولانی تا بقدر بند انگشت و مستدیر صنوبری شکل
مخروطی طرف متصل بشاخ غلیظ تر از طرف بالای آن و در خامی سبز و بعد از رسیدن سرخ براق میگردد و تخم آن سفید
شبیه بتخم حو زماثل و از آن کوچکتر و آن ثمر در غایت حدت با اندک تلخی است و در خواص مانند دار فلفل و حرارت
این زیاده از آن است و بتخن ماهی بدان مصلح ضرر ماهی است و در خواص دیگر بتحوی است که صاحب تحفة المؤمنین نقل
از بغدادی و انطاکی نموده و نوشته و مؤلف گوید کسیکه گاهی آنرا نخورده و محرور المزاج باشد بمجرد رسیدن آن بزبان او و یا
بچشم او سوزش بسیار میکند و تورم بهم میرساند و نیز نوعی دیگر از فرنگ تخم آنرا آورده اند و در بنگاله در بعضی باغچها
میکارند برگ آن از آن اندک عریض تر و ثمر آن مدور بقدر آلوی سیاه و پوست آن بعد رسیدن سرخ و با شکنج میباشد و
حدت این اندک کمتر از سرخ طولانی آنست *

* فلفل الماء * ماهیت آن فلفلی است که در آبهای ایستاده غیر جاری میروید و لهذا آنرا فلفل الماء نامند برگ آن
شبیه ببرگ بید و نرم نازک و ساق آن پر گره و شاخهای آن بقدر ذرعی و دانهٔ آن ریزه و مجتمع شبیه بخوشه و طعم آن تند
شبیه بطعم فلفل و بی عطریت و بعضی عوض فلفل و افاویه خشک آنرا با زیت سوده در اطعمه استعمال مینمایند و قائم مقام آنست
و آنها را خوش طعم و رائحه و سریع الهضم میگردانند و بیخ آن طولانی و بی منفعت * طبیعت آن در دوم گرم و خشک
* افعال و خواص آن اعضاء الغذاء مسخن معده و جگر و هاضم شربا و ضماد برگ و ثمر آن محلل اورام بلغمیه و صلابه برآمده
و رافع آثار و کمنة الدم تحت عین الزینة ضماد بیخ آن جهت رفع کلف و نمش مزمن صلب قوی الاثر مقدار شربت آن تا دو درم است
* فلفل موية * بضم میم و سکون واو و فتح یا و ها بهندی پیپلا مول بلام و پیپلا مور براء مهمله نیز نامند و مول و مور بلغت

فلفل السودان

فلفل الماء

فلفل موية

اهل هند اشم بیج است و پیپل نام دارفلفل یعنی بیخ دارفلفل رد ارفلفل در حرف الدال ذکریافت * ماهیت آن بیخی است کرمدار و بعضی متشعب و اغبر و مغز آن سفید و ریشه دار و تند طعم بهترین آن تازه سفید تند طعم سنگین صلب آنست * و در طبیعت و خواص و مقدار شربت و مصلح قریب بدارفلفل امراض الراس سعوط آن جهت صرع و سکته و خائیدن آن بتنهائی و یا با مویز و یا غرغرهٔ آن با طبیخ مویزج جاذب رقائق بلغم از دماغ و جهت امراض مذکوره نافع اعضاء الغذاء و النفض و غیرها مشهی طعام و هاضم آن و حرارت معده را برافروزد و جهت قولنج و ریاح بارده و امراض طحال و ورک و عرق النسا و نقرس و اوجاع بارده و رنجیه و تشنج شدید النفع و قویتر از دارفلفل شربا و ضمادا بدل آن بوزن آن نارمشك و دو ثلث آن سورنجان و ثلث آن مغز حب القرطم و دارفلفل نیز گفته اند مضر محرورین و مقلل نور بصر و منی است

* فصـــل الفاء مع النون *

* فنجیون * بفتح فا و سکون نون و کسر جیم و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون و فنجریون نیز آمده * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر که آنرا قسوسی نامند و ازان بزرگتر و از هفت عدد زیاده نمیشود و طرف ملاصق برزمین آن سفید و طرف بالای آن بسیار سبز و با زوائد و زوایای بسیار و در بهار از میان برگهای آن ساقی مدور و بقدر شبری و گل آن زرد و زیاده بر ده روز نمیماند و لهذا تصریح نموده اند که بی گل و بی ساق میباشد و بیخ آن باریك و در مواضع نمناك بهم میرسد تند طعم و تلخ و با قبض و تازهٔ آن مستعمل و خشك آن راحت و تلخی زیاده نواب علوی خان معتمد الملوك قدس سره نوشته اند یمکن این نبات صنفی از تنباکو باشد * طبیعت آن در سوم گرم و خشك * افعال و خواص آن محلل ریاح الصدر نگاه داشتن تلبلی از بیخ و برگ آن در دهان جهت سرفهٔ مزمن و ضیق النفس و نفس انتصاب و ربو و قرحهٔ سینه و تحلیل ریاح و بخور خشك آن و استنشاق دود آن نیز همین اثر دارد و ضماد آن محلل و گشاینده اورام دملها و التیام دهندهٔ زخمها و حمول آن با عسل مخرج جنین زنده و مرده است *

* فنك * بفتح فا و نون و کاف لغت عربی است و بفارسی دله و بترکی قرقاس نامند * ماهیت آن پوست حیوانی است از سنجاب بزرگتر و از بلاد روس و ترک آورند و رنگ آن سفید و سرخ و ابلق و خوشبوترین پوست حیوانات است بغدادی گفته گوشت آن شیرین است و بعضی گفته اند فرو ثعلب روس است و بعضی گفته اند پوست نوعی از گربه است و انطاکی گفته پوست طائری است سفید رنگ بسیار نرم و ازان پوستین میسازند بسیار سفید میباشد * طبیعت آن بقول انطاکی گرم در سوم و معتدل و یا خشك در اول * افعال و خواص آن پوشیدن آن مسخن بدن و ملطف و محلل اخلاط بارده و جهت فالج و لقوه و رعشه و خدرونا فذحمیات و نرمی بشره و بخور آن جهت طرد هوام نافع و گوشت آن ردی و ران منفعتی نیست و نقول انطاکی و غیر آن گرم و معتدل تر از سمور و سرد تر ازان و گرم تر از سنجاب و قاقم * افعال و خواص آن پوشیدن آن موافق جمیع امزجه خصوصا پیران و اطفال را و خوردن گوشت آن مغنی است *

* فصـــل الفاء مع الواو *

* فو * بضم فا و سکون واو و مشدده لغت یونانی است و بیونانی بثوریدوس و فوله نیز و بلسان اهل خوارزم زوله و بفارسی شیشترد و بیبرسنبل و بهندی چهال کری نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بانوسالیون یعنی کرفس جبلی عظیم الورق و ساق آن زیاده بر ذرعی و املس و مجوف مائل ببنفشی و برگره و گل آن شبیه بنرگس و ازان بزرگتر و رنگ آن سفید به بنفشی آمیخته و

بیخ آن سطبرا شقرو انتهای آن با شعبهای کج ذره‌م بافته و مانند بیخ اذخر وریشهای خربق و بوی آن شبیه ببوی سنبل رومی
ولهذا آنرا ناردین بری نامند و منبت آن بلادی است که آنرا نبطس از ساحل بحر اسود یعنی بحر روم نامند و مراد
از مطلق آن و مستعمل بیخ آنست و دو نوع میباشد کبیر و صغیر کبیر را بفرنگی نوباکینوم و صغیر را فوبا روم کویند بهترین آن
بیخ باریک اشقر خوشبوی شبیه ببوی سنبل است و کفته اند بلکه خود بیخ نوعی از سنبل است و سیاه آن زبون و کفته اند بیخی
است یا قوتی رنک واندرون آن بعد از شکستن زرد رنک و طعم بیخ و برک آن شبیه بکرفس جبلی و آنرا مغشوش به بیخ آس
مینمایند و فرق با آن آنست که بیخ آس بی بو و صلب است و این خوشبو و نرم * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک
* افعال و خواص آن مفتح سدد و محلل ریاح اعضاء الصدر والنفض و شرب آشامیدن یابس و طبیخ آن جهت علل باردهٔ
سینه و درد پهلو و مغص و سبز زواد را ربول و حیض و عرق النسا و تنقیهٔ عرق و باقوت تریاقیه و ضماد آن جهت داء الثعلب
مفید مضر کرده مصلح آن عسل و رازیانه بدل آن کبابه مقدار شربت از جرم آن یکمثقال و در مطبوخات تا دو مثقال است
* فودنج * بضم فا و سکون واو و فتح دال مهمله و بمعجمه نیز آمده و فتح نون و جیم معرب از پودنه و یا پودنک فارسی است و قوتنج
بتاء مثناة فوقانیه بجای دال نیز آمده و بسریانی صیزا رنا و بیونانی فونیانا و فیلا نیز و برومی اریقانون و بعربی حبق نامند
* ماهیت آن سه نوع است بری و جبلی و نهری بری آنرا بیونانی علیجن و اهل اندلس بلانه و مصر قلیه و اهل شام صعتر
کویند و ساق آن متفرق و تند بوی با عطریت و برک آن ریزه مائل باستداره و نازک و نرم و طعم و رائحه آن شبیه بفودنج نهری
است و باحدت و تلخی کمی و تخم آن شبیه بتخم ریحان * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن
بغایت ملطف اعضاء الراس والغذاء والنفض و غیرها جهت کزاز و تنقیهٔ فضول سینه و معده و سوزش آن و فواق و غثیان
و تحلیل ریاح و استسقا و یرقان و اخراج مشیمه و ادرار عرق و بول و حیض و اسهال سودا و قتل جنین و تریاق لسع هوام سمی
و فرزجهٔ آن مخرج جنین و نطول آن جهت حکه و ریاح رحم و رفع صلابت آن الفم سنون سوختهٔ آن جهت تقویت لثه القلب
بوی آن رافع غشی مضر امعا مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن نصف وزن آن پودنهٔ نهری و نیز نوعی از
پودنه بری را برک دراز و نرم مائل بسیاهی و گل آن خوشبو و تند مائل بزردی و در جمیع افعال ضعیفتر از اقسام پودنه است
و فودنج جبلی را بیونانی قطمین و بعضی علیجن اغریا و بفارسی پودنهٔ کوهی نامند و کویند مشکطرا مشیع است * ماهیت آن
نبات آن بسیار تند در طعم و بو و برک آن از برک بری بزرکتر و سفید رنک مزغب مانند صوف و برک مشکطرا مشیع
شبیه ببرک صنغی از نمام که سوسنبر نامند و ساق آن بزرکتر از شاخهای آن و سرخ رنک و بی گل و بوی برک آن
شبیه ببوی سوسنبر و چون خشک کردد شبیه بریحان خشک کردد و مشکطرا مشیع در حرف المیم ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد
* فودنج نهری * ضومران و حبق التمساح و بیونانی قالامینی نامند و بفارسی پودنهٔ بستانی و دو نوع میباشد نوعی را
برک مانند برک ریحان کوهی و ضخیمتر و خشن تر از بری و شاخهای آن پر کره و باریک و بر زمین پهن و گل آن بنفش و در
کنار آبها و بساتین روید و نوعی شبیه بنعناع و برک آن درازتر از برک نعناع و تند طعم و خوشبو و رنک آن مائل بزردی و
ساق آن قویتر و چون در بوستانها غرس نمایند بعد از دو سال نعناع میشود و بهترین هریک تازهٔ خوشبوی آنست و جبلی
اقوی از بری و بری از نهری و نهری کثیر الوجود تر از دو نوع دیکر و نصارای تدمر شاخهای آنرا در اعیاد بر سر میزنند مانند
تاج و در آب نیز میاندازند در آن ایام * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن باقوت تریاقیت

فودنج

فودنج نهری

وجو مرلطيف الاذن قطور آب آن نيمگرم جهت كرى كه در گوش بهم رسيده باشد اعضاء الصدر وغيرها آشاميدن طبيخ آن جهت نفس انتصاب وداء الفيل وتپ بلغمي وسوداوى وجذام وجرم آن يا عصارهٔ تازهٔ آن با عسل مدر بول وعرق و با شراب جهت ميضه وفتق عضل وبا سكنجبين وبارب وبا شربت انار جهت رفع غثيان وقئ صفراوى وفواق ونطول آن جهت رفع زردى يرقان وباعسل ونمك جهت رفع كرم معده وحب القرع وحمول برگ آن جهت احتباس حيض وقتل جنين و ضماد پخته آن در شراب جهت رفع آثار سياهي جلد وعرق النسا السموم آشاميدن آن با شراب جهت سموم وضماد خشك آن برمواضع لسع هوام موجب تقرح وجذب سميت آن وذرور آن در مواضعيكه كرم متكون شده باشد رافع آن مضرباه وكرده مصلح آن كثيرا مقدار شربت آن يك درهم بدل آن نعناع ونزد بعضى قردمانا است

* فوذج * بضم فا وسكون واو وفتح ذال معجمه وجيم معرب از پودهٔ فارسي است * ماهيت آن مايهٔ مرى وبعضى ترشيها است وآنرا از آرد گندم يا آرد جو ميسازند تا خشك كردد وعند الحاجت بكار ميبرند ودر قرابادين كبير صنعت آن تحرير يافت ودر مرى نيز * افعال وخواص آن ضماد آن با سركه وروغن گل جهت جرب وخارش بدن ونضج دماميل وتحليل اورام مفيد جهت آنكه محلل قوى است وبعضى دران ادويهٔ خوشبوبا سركه اضافه مينمايند بحسب احتياج ومطالب وخوشبو در آفتاب مدتى ميگذارند تا بعمل آيد

* فوفل * بضم فا وسكون واو وفتح فا ولام وبفتح اول نيز آمده گويند معرب از كوبل هندى وبسريانى فوفلا وبرومي اورسيمون وبيونانى ضيموطوس وبهندى سپارى نامند * ماهيت آن ثمر درختى است كه در هند ودكهن وبنگاله بهم ميرسد ودرخت آن باريك وبلند تا بده بيست ذرع دست ويقطريك شبر تا دو شبر وبرسر آن شاخها رسته شبيه بشاخهاى نارجيل ونخل واز آن كوتاه تر وبرگهاى آن نيز شبيه بدان وليكن كوچكتر وباريكتر وثمر آن در خوشهٔ مانند خوشهٔ خرما وكوچكتر از آن وپوست دانهاى آن درخامي سبز وبعد رسيدن سرخ رنگ وبعد از خشك شدن سياه ميگردد وبعد رسيدن خوشهاى آنرا بريده دانهاى آنرا جدا كرده خشك نموده آنچه خوب رسيده است در آب جوش ميدهند وپوست آنرا جدا ميكنند وآن پوست خشبي ليفي است واندك ضخيم واين فوفل را بهندى سپارى چهاليه نامند يعني پوست جدا كرده زيرا كه پوست اخشاب ومبوهٔ چيني را بهندى چهال گويند پس آن دانها را خشك مينمايند وهريك بقدر جوزبوا كوچكتر وبزرگتر از آن بعضى مدور وبعضى اندك مغرطي وبعضى صنوبرى شكل خواه طولانى وخواه غيرطولاني وپوست آن اندك جوزى رنگ ميباشد وآنچه بكمال نارسيده وبا پوست آنرا نگاه ميدارند كومه نامند ونيز مطلق غير مقشر خام تازهٔ خشك ناكرده را كومه خوانند وفوفل مطلقا دو قسم ميباشد بنگالي ودكهني وهريك نيز بر چند قسم واز بنگاله آنچه مقشر وخشبيت وزمختيت آن كمتر ومغز آن مفيد با رگهاى زرد مائل بسرخي تيره ورريشهٔ آن شبيه بريشهٔ مغز نارجيل ومدور وصنوبرى شكل است آنرا سپارى چهاليه نامند واهل بنگاله وهند قاطبة ورق كرده يا ريزه ريزه بقدر نخود كرده آنرا با برگ تانبول ميخورند آنچه بسيار زمخت و خشبي وتمام آن سرخ رنگ است آنرا چكني نامند واين بيشتر مستعمل در سنونات است وقسم اول بهتر ودر همه بلاد بنگاله نميشود وليكن بنو فورچاند پور ونواح آن كه دهيي است از ديههاى بنگاله قريب بجهانگيرنگر جاى ديگر نيست ودر انجا سالي قريب يك لكه روپيه بيشتر تجارت آن ميشود ودكهني آن نيز اقسام است بهترين آن همه قسمي است كه آنرا چكني دكهني نامند يعني چرب وآن پهن سپارى ميباشد وكم ريشه ونازك وزمختي آن كمتر ودرخامي آنرا مكرر در آب جوش ميدهند

پس چیزی سنگین بر ان میگذارند یا در مطرقه اندک میکوبند تا پهن گردد پس بریده و در عرض دو پاره کرده در شیر
گاو چند مرتبه جوش میدهند پس در آب با کات هندی پس بر آورده خشک نموده خوب میمالند دانهای آنرا تا براق گردد
و از ان آنچه لطیف چرب نازک باشد که چون قطعه از ان را در دهان نگاه دارند نرم گردد و خوش طعم و لذیذ بی ریشه باشد
قسم اعلی و اول نامند و آنچه چنین نباشد بمراتب از ان پست تر و نیز قسمی از دکهنی دانهای آن مدور صنوبری شکل میباشد
سرخ رنگ بسیار زمخت و این را چکنی دکهنی نامند و لیکن این بهتر از چکنی بنگالی است و استعمال این در سفوفات اولی
است و بعضی مردم از قسم بنگالی اعلی بدستور چکنی دکهنی در هنگام نیم خامی بریده در شیر و آب کات جوش داده چکنی
میسازند و لیکن بخوبی دکهنی نمیشود بلکه مانند قسم پست آن نیز و بالجمله فوفل مطلق چهار نوع میباشد یکی سرخ بسیاهی
مائل مخروطی شکل مائل باستداره و با عفوصت بسیار با اندک تلخی و این را چکنی مینامند و این در سفوفات مستعمل دوم
تیره رنگ مفرطح و کم عفوصت و این را چکنی می نامند و بعض متمولین با برگ تانبول میخورند و بعضی بتنهائی سوم رنگ
ظاهر آن اندک سرخ رنگ بزرگ دانه و باطن آن سفید و این را سپاری چهالیه نامند و این را عموما همه کس با برگ تانبول
که پان نامند میخورند نوع چهارم مخروطی شکل طولانی اندک رخو با اندک چربی شبیه بطعم نارجیل ولیکن بچربی
نارجیل نیست و در غلافی شبیه بغلاف بلوط و از ان تیره تر و این را سپاری کهوپریه گویند یعنی شبیه بمغز نارجیل خشک که
بهندی کهوپره نامند و این قسم قلیل الوجود است بلکه فی الحقیقت سه نوع است و نوع اول نوع علیحده نیست در میان
نوع سوم دانهای بدان صفت یافت میشود و یا آنکه بعضی اشجار که یبوستی بر آنها غالب باشد ثمر آنها چنان میشود و بالجمله
بهترین همه سنگین نوکرم ناخورده آنست و از نوع دکهنی چکنی براق آن که چون در دهان نگاه دارند زود بخیسد و نرم
گردد و عفوصت نداشته و جرم آن الطف باشد * طبیعت مطلق ان در دوم سرد و خشک و شیخ الرئیس در سوم نوشته و در
قوت قریب بصندل * افعال و خواص آن قابض و رادع و مانع صعود ابخره بدماغ و مستحکم کننده اعصاب و رافع
رطوبت دهن و مستی اعصاب و اعضا روئی و قلاع و امراض حاره دهان و سستی اسنان و لثه و سیلان خون از ان و رافع درد
پهلو و مقوی دل و اعضای مسترخیه و معده و حابس اسهال و قاطع عرق و رافع اوجاع حاره و سرح آن تا در دوم مسهل
بعصر برنج و غیر مفرط و مدر بول و حیض زیاده از سنبل هندی و رومی چون در آب جوش دهند و صاف نموده آب آنرا
بیاشامند مضر صاحبان ضعف کرده و مثانه و قولنج و مخشن سینه مصلح آن کتیرا اکتحال آن جهت طرفه و استرخای پلک چشم
و دمعه و التهاب رمد و جرب آن مفید مقدار شربت آن تا یک مثقال بدل آن بوزن آن صندل سرخ و نصف آن آب
کشنیز سبز است و مضغ آن جهت خوشبوئی و تسکین حرارت دهان و تقویت لثه و دندان و بدستور مضمضه بطبیخ آن و ضماد
آن جهت ورم حار غلیظ نافع و فوفل نیم رس خشک ناشده را اگر بخورند دوران سر و خفقان آورد مصلح آن آشامیدن
آب سرد است و در کوشها از دهن مواد میدن *

* فوه * بضم فا و تشدید واو مفتوحه و هاء بعربی عروق الصباغین و فوة الصبغ و بیونانی ... و بفارسی روناس
و روده که رزد انک و بهندی مجیته و بفرنگی روبیه و فوة صغیرا بلاطینی الیسم و بربری روبیه منور نامند * ماهیت
آن بیخی است سرخ تیره و مستعمل صباغان در رنگ ثیاب و دو نوع میباشد بری و بستانی و ثمر آن مدور و بعد از رسیدن
سیاه میگردد و نبات آن کوچک و خشن و از یک شاخ زیاده دانه دارد و برگهای آن مستدیر و ثمر آن در میان برگها مجتمع و

دران تخم آن ومنبت آن سنک لاخها وزمینهای صلب ومستعمل بیخ آن وبهترین آن تازه ورنکین وسرخ آن * طبیعت آن دردوم کرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح سدد اعضاء الراس والغذاء والنفض آشامیدن آن با عسل جهت فالج که به بعضی عضو باشد وجهت لقوه وسستي اعضا وبیرقان وتقویت معده وادرار بول غلیظ بسیار وحیض وشیر وعرق انسا وباسکنجبین نیز جهت تفتیح سده جکر وسپرز ویکدرم آن باده درم ریوند چینی با یک پیاله نبیذ جهت ضربه وسقطه وثمر آن باسکنجبین جهت ازالهٔ سپرز وتنقیهٔ جکر وتفتیح سدهٔ آن مفرد وهمچنین سائر اجزاء آن وضماد آن جهت فالج وسائر امراض باردهٔ عصبانیه وسعفه وحزاز وقوبا وبهق ورفع آثار وجلد عارض از ضربه وسقطه وحمول آن مدر حیض ومخرج جنین ومشیمه وضماد بیخ آن با عسل جهت کلف ولکهائیکه درصورت از آفتاب بهم رسیده باشد ویا سرکه جهت قوبا وبهق سفید ورفع آثار جلد السم خوردن سائیدهٔ آن با طعام بجهت کزیدن سک دیوانه وبرک وشاخ وثمر آن بتمامی رافع سم هوام ومرجزوی ازان بتنهائي نیز همین اثر دارد مضر مثانه بسبب قوت ادرار قوی که دارد ومورث بول الدم مصلح آن کثیرا مضر سر ومصلح آن انیسون مقدار شربت آن یک مثقال ودر مطبوخات تا سه مثقال بدل آن کبابه بوزن آن ونصف آن سلیخه وثلث آن مویز سیاه نیز کفته اند وکفته اند شارب آن باید که هر روز بحمام رود وبدن خود را بشوید وتعلیق نبات آن بتمامي ساق وبرک وکل وثمر وبیخ درخانه جهت دفع چشم بد ومربوط آن درپارچهٔ قرمزی برکردن حیوانات مانع حدوث امراض ومجفف وجالی قروح ومجرب آنها است *

* * فصل الفاء مع الهاء * *

* فهد * بفتح فا وسکون ها ودال مهمله اسم عربي یوز است وبهندی چیته وبترکی پارس نامند جمع آن فهود آمده * ماهیت آن حیوانی است از جملهٔ سباع شکاری قابل التعلیم شبیه به نمر در رنک وشکل وازان کوچکتر وبمقدار سک بزرکي وکثیر النوم والغضب ومادهٔ آن جلدتر وشکار کننده تر از نر آن وبزرک آن سریع التعلیم تر از کوچک آن وچون مریض کردد وکوشت سک بخورد شفا یابد وآنرا موانست بغنا ومزامیر ومحبت با خمر است واول کسیکه صید با آن نموده یزید ابن معاویه بود * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن درحرف الیاء مع الواو در یوز ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد کفته اند چون بول آنرا درسوراخ موش بریزند موش ازان مکان بکریزد وچون کمي را بکزد بدند آن ویا بنا خن قلبیر آن تدبیر شیر وسنور وحشي کزیده است ومذکور شد

* فصل الفاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

* فیروزج * بفتح فا وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم راء مهمله وسکون واو وفتح زای معجمه وجیم معرب پیروزه فارسي است * ماهیت آن سنکي است رنک آن مرکب از زرقت وخضرت برنک آسمان ومعدن آن نیشاپور وخجند وکرمان وآذربیجان وجبال فارس ازنواحي شیراز ودرجبال بدخشان نیز میشود وبهترین همه نیشاپوری کهنه بزرک رنک صاف یکسان آنست که درصفائی هوا صاف ودرکدورت آن کدر کردد که ابواسحاقي نامند زیرا که هشت نوع میباشد وبعد ازان فتحیه وازهری پس سلیماني پس درنوئی پس آسمان کونی که آنرا خاکی نیز نامند پس عبدالحمیدی پس اندلسي پس کنجینه واین بدترین همه انواع است چنانچه ازجبال بدخشان که میشود ازین نوع است ومادهٔ تکون آن کبریت جید است وزیبق قلیل بقدر خمس آن که انعقاد از برودت یافته باشد بنظر زحل وشمس ودرمدت هفت سال بکمال رسد وآنچه از معدن کرمان وشیراز بهم میرسد مائل بسفیدی است که شبانکی وشیربوم کویند وآنچه درنیشاپور وغیر آن بهم میرسد مائل بنیلکي بود ونیل بوم نامند وهمچوع آن از بوی مشک ورسیدن عرق وچربي بد رنک وفاسد میکردد بحدیکه تمام آن بد رنک وفاسد

میشود و آنزمان آنرا مرده نامند و گفته اند درین زمان چون معدن نیشاپور خراب است بجای آن فیروزهٔ کرمانی را مستعمل
دارند آن بسبب رخاوت و تخلخل بزودی برسیدن چربی و عرق وغیره تامدت و بدرنگ میگردد ٭ طبیعت آن در اول
سرد و در دوم خشک ٭ افعال و خواص آن مفرح و باقوت تریاقیت اعضاء الرأس والصدر والغذاء والنفس اکتحال
آن جهت نشف رطوبات چشم و دمعه و بیاض و تقویت روح باصره و رفع شبکوری و فتق طبقهٔ قرنیه و سائر طبقات حادثه از
ضربه و ورم خواه بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبهٔ مرکب و با عسل جهت صرع و عجز و تفتیت سنگ گرده و مثانه بتنهائی و
یا با ادویهٔ مناسبه و یا تراکیب معاجین وغیرها جهت تقویت دل و معده و رفع خفقان و اسهال و قرحهٔ امعا و سائر جراحات
باطنیه و قروح و سحج الثم با دزهر جمیع سموم تیحد رم آن و یکد رم آن با شراب جهت سموم قویه و ثلث درم آن جهت
لسع عقرب بالخاصیة مجرب مقرر کرده مصلح آن کثیرا ارسطاطالیس گفته هرکوشری که از رنگ خود تباه گردد پوشیدن آن
بد باشد مقدار شربت آن نیم درم الخواص گفته اند تعلیق آن مقوی قلب و مانع خوف و فیروزی برخصم و دارند؛ آن از
غرق در آب و رسیدن صاعقه با آن محفوظ مانند و ختم بد ان مانع نزدیک شدن مار و عقرب است بصاحب آن و نگاه کردن
بر آن بسیار باعث تقویت نور باصره و دیدن روئیت هلال بد ان باعث یمن و برکت و چون با اجسام نرم بکذارند صلب
کرداند و مکلس آن تکلیس معادن و تثبیت نقوش ما ربه نماید ٭

٭ فیل ٭ بکسر فا و سکون یا و لام معرب از پیل فارسی است و بهندی هاتی و هتهی و کج نیز بفتح کاف عجمی و جیم و بفرنگی
آلِفانطه و بانگریزی الیفین نامند ٭ ماهیت آن حیوانی است معروف بسیار کبیر الجثه اکبر از کل حیوانات و از جملهٔ ممسوخات
شمرده اند بآن معنی که بصورت آن بعضی از امم عاصیهٔ سالفه مسخ گشته اند و بعد از سه روز مرده اند و انواع میباشد از
کمریه و مرکه وغیرا اینها و جنس از اینها کدریه کبیر جثه و با دست و پاها اند ک کوتاه و مرکه بلند و تا هفت ذرع دست از ناخن
دست تا استخوان شانهٔ آن و از این زیاده هم و نر آنرا دندان بلند قوی میباشد از دو طرف دهن آن بر آمده و خمیده از بطرف
بالا و بعضی را تا مقدار سه چهار ذرع دست و زیاده هم بلند میشود که بر آن تختی و یا چارپایه بسته بر ان بعضی از هنود عمله
نشسته میخوابند و دندان بعضی تا بنصفه آنچه از دهن آن بیرون است مجوف میباشد و بعضی کمتر و باقی غیر مجوف و هرچه
تجویف آن کمتر و ضخیم و راست و سفید باشد بهتر است و آنچه را اصیل کرده اند هر سال و یا یک سال در میان از سر دندان
آن قدری مقداری یک شبر و یا کمتر میبرند برای آنکه خوب قوی گردد و حلقه‌های برنجی بران می اندازند تا منشق و متکسر نگردد
از تابش آفتاب و صدمات و خرطوم آنرا بهندی سوند نامند و بجای بینی آنست و مجوف و پیچیده میشود و از آن تنفس مینماید
و آب را بدان بدم میکشد و پیچیده در دهان خود ریخته میخورد و کاه وغیره خوراکی خود را بهمان خرطوم برداشته بدهان
داخل میکند و بدندانهای اسیا کوفته خرد کرده میخورد و در خرطوم آن زور بسیار است و آن در کوهستان چینتا و تپره
و اسلام آباد که در بنگاله اند و آشام و در صوبه اوده و در کورکهپور وغیره و دکهن و سرندیپ و مالدیپ و حبشه و جاهای
دیگر نیز بهم میرسد و میگویند تا در اندرجوف دندان بعضی افیال سال خورده چیزی مدور شبیه بمروارید بزرگی بهم میرسد
و آنرا کج موتی بلسان اهل هند مینامند و دندان فیل ماده که بهندی هتنی نامند کوتاه باریک تا یک شبر و نیم و یا اندکی زیاده
بران و دندان فیل را بعربی عاج نامند و بهترین اجزای آنست و مفصل پاهای آن در وسط مفصل دستهای آن نیست بلکه
در دو جانب بالا و اسفل یکی قریب بیک ذرع بالا و یکی نیز قریب یک ذرع بناخن آن و لهذا در وقت نشستن و خوابیدن

فیل

اولادستها را ازپیش دراز میکند پس پاها را می خواباند و از کرمای بسیار متأذی میکردد و هرکاه تب نمود بزودی میمیرد
ومدت حمل آن هزده ماه کفته اند ومیکویند عمرآن مثل انسان است * طبیعت آن سرد وبیبا رخشک * افعال و
خواص آن اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض وغیرها اکتحال زهرهٔ آن جالي آثارچشم ومقوی آن وآشامیدن
هرروزده درم برادهٔ عاج باماء العسل ویا با آب وعسل مقوی حافظه وفهم ورافع درد مفاصل وپهلو با آب ویا ادویهٔ مناسبه
حابس اسهال ونزف الدم و با شراب ویا با ماء العسل تا یك هفته جهت حمل وبدستور فرزجهٔ آن بعد از طهر جهت حمل
زن عاقر مجرب دانسته اند و نیز چون بعد از طهر تاسه شب هر شب یك مثقال نشارهٔ آنرا باده ومثقال نبات سفوف نمایند
وشب چهارم با شوهر جفت شوند باعث حمل است ویا آب پودنهٔ کوهي ویا نهری چند روزپیهم مانع ازدیاد جذام است
وذرور سائیدهٔ آن باهم وزن آن برادهٔ آهن جهت بواسیر وآشامیدن بول آن بنحویکه آن زن نداند که بول فیل است
دیسقوریدوس جهت حامله شدن زن عاقر مجرب کفته وحمول سرکین آن باعث آنست که زن هرکزآبستن نکردد وکویند
اکربر درخت بارداربندند ویابران بمالند دیکربار نیاورد وبخور آن رافع تپهای مزمنه وکریزانندهٔ هوام وطلای آن رافع
کلف وآثار جلد وقمل ومحرق آن جهت سعفهٔ رطبه والتیام زخمها و زهرهٔ آن جالي آثار چشم وطلای آن برای رفع برص
تاسه روزپیهم وباخون کشف ویا بیضهٔ آن تریاق جمیع سموم وخوردن یک تیراطاز خصیهٔ آن باآب کاسني رافع ذرب واسهال
مزمن وفرزجهٔ آن معین برحمل درغایت اعانت الخواص بستن دندان آن یعنی عاج برعضویکه استخوان آن شکسته ودران
مانده باشد جاذب ومعین براخراج آن وتعلیق آن برکردن انسان خصوصا اطفال ومواشي درپارچه بسته مانع ضرر
وباوطاعون وصرع وام الصبیان واکربردرخت زنند ثمرآن شیرین کردد وتعلیق پوست آن رافع حمی ربع وحمیات نائبه
ودرحدیث از حضرت امام کاظم علیه الصلوة والسلام وارد است که شانه کردن از شانهٔ عاج وبارا زائل میکرداند وبخور
اندکي پارچهٔ خشک خرطوم آن رافع بواسیر است *

* فیلجوش * بکسرفا وسکون یا ولام وضم جیم وسکون واو وشین معجمه معرب فیل کوش فارسي است که بمعني اذان الفیل
است وکفته اند لوف العقل ولوف الجعد ولوف الحیه است وکفته اند لوف کبیر است که حضض هندی عصارهٔ آنست وکشندهٔ فیل است

* فیلزهرج * بکسرفا وسکون یا ولام وفتح زای معجمه وسکون ها وفتح راء مهمله وجیم معرب پیل زهرهٔ فارسي است جهت
آنکه کفته اند کشندهٔ فیل است * ماهیت آن نباتي است که حضض هندی که رسوت نامند عصارهٔ آنست وکفته اند که
نوعی از لوف کبیر است وکفته اند خود نام حضض هندی است وکفته اند نام زهرهٔ فیل است وجهت آنکه آن عصاره را در
کیسهٔ چرمی میکنند شبیه بزهره میباشد ویا بجهت آنکه کشندهٔ فیل است ولهذا مسمی بدان کشته وحضض هندی درحرف
الحاء مذکور شد وکفته اند ثمرآن بقدر فلفل است * طبیعت آن معتدل درحرارت وبرودت * افعال وخواص آن
اعضاء النفض آشامیدن آن جهت درد سپرزویرقان وآشامیدن طبیخ برک وشاخ آن جهت ادرار حیض وبدستور
آشامیدن عصارهٔ آن مقدار شش درخمی تا دوازده درخمی آن جهت اسهال بلغمي بسیار مفید الزینة طلای آن بتنهائي
ویا با زیت مقوی موی است *

* باب بیست ویکم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها قاف است *

* فصــــل القاف مع الالف *

* قاتل الکلب * ماهیت آن نباتی از کلاب است ونزد بعضی اذارقي است * طبیعت آن بسیار کرم وخشک

* افعال وخواص ان آشامیدن آن مسکن نفث الدم ورعاف وکشنده کرم کدو است بزودی وسائر حیوانات وانسان نیز

* قار * بفتح قاف والف وراء مهمله ونزد عوام معروف بقیر است وکسیکه آنرا از آل مندی دانسته توهم کرده زیرا که رال صمغ درختی است وآنرا العل معبری وقیقهر وقنقهر خوانند وان شاء الله تعالی در همین باب خواهد آمد * ماهیت آن چیزی است سیاه رنگ مائل بسرخی که از زمین با آب کرم از چشمه میجوشد ودر بلده هیت ونواح آن که بر کنار شط فرات واقع است کثیر الوجود وآن در حین برآمدن سیال میباشد وبعد از ماندن زمانی صلب میکردد وبعضی مردم برای آنکه زود صلب وقابل آن کردد که بر کشتیها ودیوارها وصحن حمامها وحوضها بمالند چنانچه رسم وعادت اراهل بصره وبغداد ونواح آنها بر آنست قدری خاک داخل مینمایند وقوت آن تا سی سال باقی میماند وقریب است بقفر الیهود * طبیعت آن در سوم کرم وخشک رقیق آن که سیال نامند احرا صناف آن است وصلب آنرا جیجی کویند وخشک آن نیز قابض ترین اقسام مطبوخ سیال آن با تراب برای صلابت قوت قبض آن متوسط وتحلیل آن زیاده * افعال وخواص ان اعضاء الراس مضغ آن منضج اخلاط لزجه وجالب رطوبات رقیقه از دماغ وعضل فکین وبرودت آنها وثقل زبان ولکنت وعسر تکلم وضرس یعنی بحسی دندان وفساد لثه را زائل کند ورنک رورا نیکو سازد ونیز اخلاط لزجه صدر را نضج دهد اعضاء الغذاء ونیز مضغ آن معین بر هضم ومسخن معده وبلع آن پرا کنده کننده ریاح ومانع تغیر آب وطعام وفساد هوای وبائی واعانت بر هضم وتقویت معده وکبد وطحال وآشامیدن آب در ظرف قیر اندود مانع غلظت وتغیر ودافع ضرر آن ورافع طاعون واستسقا ومحلل نفخ ریاح ومسخن اعضای باطنی است وکفته اند نکاهداشتن آب در ظرف قیراندود مانع غلظت وتغیر آن وهداومت اکل آن مورث قروح مثانه وکاه موءدی بسحج امعا میکردد وسزاوار است که کسیکه اراده خوردن آن داشته باشد با بعض ادهان مناسبه حل کرده بخورد تا باعث قرحه وسحج نکردد مقدار شربت آن تا یکمثقال وزیاده بران مجوز نیست بدل آن قفر الیهود وسائر خواص نیز مانند آن وضماد آن منضج دمامیل وخراجات ودبیلات ومحلل اورام وجابر کسور وزائل کننده وجع ضربه وسقطه وساختن شراب در رخم قیراندود باعث رقت وسرعت خروج آن از بدن وهرکاه غلیظ القوام باشد نیکو است از برای مبرودین وبلغمی مزاجان وخمار آن خفیف تر *

* قاطانیقی * بفتح قاف والف وفتح طاء مهمله والف وکسر نون وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر قاف ویا وقاباطیقی نیز آمده بلغت یونانی بمعنی کف العقاب است * ماهیت آن نباتی است برک آن کوچک شبیه ببرک آس وزیتون ودو صنف میباشد صنفی ثمر آن شبیه بکرسنه وبیخ آن باریک مانند بیخ اذخر وشش ویا هفت سر دارد وچون خشک شود منحنی کردد سر آن بسوی اسفل ودر شکل شبیه بناخنهای حلاءة مرده وصنفی دیکر سر آن مانند سیبی کوچک وبیخ آن مانند تخم زیتون وبرک آن نیز شبیه ببرک زیتون در رنک وشکل وبزرکتر از ان وثمر آن کوچک بقدر نخودی وسرخ وسوراخ سوراخ * افعال وخواص آن آشامیدن آن بشرط آنکه در حین آشامیدن بقصد محبوب ومادر او بیاشامند باعث محبت وتعشق است ودر بلاد اناطلیه آنرا مستعمل دارند در دوستی وکفته اند تعلیق آن مانع تعشق است *

* قاقالیا * بفتح دو قاف ودو الف وکسر لام وفتح یا والف لغت یونانی است وبعضی کفته اند که آن بقلة الاوجاع است وشاید غیر آن باشد * ماهیت آن نباتی است برک آن سفید وبزرک وساقی از وسط برک آن ایستاده روئیده وبران کلی شبیه بکل نباتی که آنرا برو انیا نامند وچون کل آن ریخت حبی از ان ظاهر میکردد وآنرا تلخی است با قوت مجففه وبی

قیر

قاطانیقی

قاقالیا

لذع منبت آن کوهستان * طبیعت آن گرم و تیز * افعال و خواص آن آشامیدن نقوع بیخ آن در شراب و مضغ آن نیز نافع جهت رفع خشونت قصبهٔ ریه و مری و سرفه نافع جهت آنکه جوهر آن غلیظ است و چون مانند کثیرا در شراب بخیسانند که غلیظ گردد و یا لعوق از آن سازند و یا مضغ نمایند بیخ آنرا از آن عصارهٔ برمیآید که نافع است امراض مذکوره را و قائم مقام رب السوس است و ضماد آنرا چون نرم بکوبند و با قیروطی ممزوج نموده بر صورت بمالند باعث تملید و مانع لذع و تشنج آنست

قاقله

* قاقله * بفتح قاف و الف و ضم قاف و فتح لام و ها بیونانی قطیلداوس و بسریانی شرنبون و شوشما و بفرنگی کوده موم و بفارسی هیل و بعربی هال و بهندی الاچی نامند * ماهیت آن از جملهٔ ادویهٔ عطریه است و ثمری است هندی و دو نوع میباشد کبیر و صغیر کبیر را قاقلهٔ کبار نامند و صغیر را قاقلهٔ صغار و قاقلهٔ کبار را قاقلهٔ ذکر و هیل ذکر و قاقلهٔ زنجی و بهندی بری الاچی نامند * ماهیت آن ثمر درختی است بقدر دو سه ذرع و یک ساق دارد و برگ آن شبیه ببرگ نارو ریحان و گل آن سفید ریزه مائل بسرخی شبیه بگل باقلا و ثمر آن صنوبری شکل مثلث غیر متساوی الاضلاع بقدر اریک بند انگشت و کوچکتر و بزرگتر از آن و پوست آن اغبر تیره و سه پارچه پیوسته بهم و اندک ضخیم خشن با خطوط طولانی و در طرف پائین جای اتصال بشاخ قمعی و برآمدگی و چون خشک گردد پوست آن بعضی خود بخود و یا باندک صدمه منشق گشته دانهای آن برآید و تخم آن شبیه بتخم حرمل و خوشبو و فی الجمله شبیه برائحهٔ کافور و با اندک حدت و در تازگی با رطوبت لزجه شیرین طعم و بعد خشکی زائل گردد و قوت آنچه در غلاف است تا نهایت ده سال باقی میماند پس طعم و رائحهٔ آن زائل و قوت آن باطل میگردد و آنچه از غلاف برآمده تا یک سال و انطاکی نوشته که برگ آن عریض است و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که برگ آن شبیه ببرگ جواری یعنی ذرة است و سبز تیره و طول آن بقدر یک شبر و نیم و عریض بقدر سه چهار انگشت و گل و ثمر آن در اسفل ساق آن میروید و گل آن شبیه بگل باقلا است و از دیگری نیز چنین شنیده شده و طول برگ آن را تا دو شبر گفته * طبیعت آن گرم در اول و خشک در دوم * افعال و خواص آن مفرح و مقوی معده و هاضم طعام و محرک جشاء و حابس بطن خصوص بریان کردهٔ آن و در بعض طبائع این اثر و انفع از صغار آنست و بیشتر با برگ تانبول یعنی پان میخورند و دیگر در ادویه و سفوفات وغیره بمصرف می آید و داخل طعام نمیکنند و سفوف پوست کوبیدهٔ آن و بدستور دانهٔ آن مقوی لثه و مانع تلاع دندان و گویند مضر امعا مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن قاقلهٔ صغار است *

قاقلهٔ صغار

* قاقلهٔ صغار * و آنرا نیز شمشر بضم دو شین معجمه و میم و شوشمر و خیربوا و هیل بوا و هال بوا و هیل انثی و بهندی گجراتی الاچی و چهوتی الاچی نامند * ماهیت آن ثمر نباتی است که در ملیبار در کوه موسوم بهیلی و نواح آن بهم میرسد و در جای دیگر وجود ندارد و نبات آن تا یک ذرع و برگ آن بقدر برگ انار و ریحان و پهن تر از آن و ثمر آن خوشه دار و هر دانه از آن در غلافی بقدر مغز پسته و بزرگتر و کوچکتر از آن و بسیار خوشبو و در خامی سبز و بعد رسیدن زرد و بعد از خشک شدن سفید میگردد و مثلث شکل متساوی الاضلاع و مدور طرف آن اندک باریک و پوست غلاف آن سه پارچه و بهم پیوسته و خشن با خطوط طولانی و خوشبو و با اندک عفوصت و در زیر آن جای اتصال بخوشهٔ اندک قمعی و برآمدگی و مائل بکجی و پوست آن بدان متصل و از آن روئیده و رسیدهٔ آن چون خشک گردد خود بخود و یا باندک صدمه شکافته دانها از جوف آن برمیآید و در جوف آن دانهای آن مانند قاقلهٔ کبار مگر آنکه این ریزه تر و در سه صف در سه ضلع آن و ما بین آنها پردهٔ سفید رنگ نازکی که بواسطهٔ آن غذا بدانها میرسد و در تازگی در آن رطوبت لزج شیرین طعم خوشبوئی و چون خشک گردد زائل شود و پوست

آن سفید گردد وطعم دانهای آن اندک تند وخوشبو وبعد خائیدن آن دهن اندک سرد گردد وچون کهنه شود مائل بتلخی شود وحدت رائحهٔ آن ورنگینی وپوست آن میل بسیاهی آورد تا آنکه بد بوی وبی طعم وقوت آن باطل گردد وبالجمله قوت آن تا سه سال میماند * طبیعت آن دردوم گرم وخشک وباقوت تریاقیت وقابضه * افعال وخواص آن مفرح وملطف وجالی ومحلل وخوشبو کنندهٔ عرق ورائحهٔ دهان اعضاء الراس نفوخ کوبیدهٔ آن در بینی که عطسه آورد جهت صداع ریحی وصرع واغما وذرور آن درگوش جهت تسکین وجع آن ومضغ آن خوشبو کنندهٔ دهان وپوست ونبات آن مقوی لثه ومضغا وذروراً اعضاء الصدر والغذاء والنفض ناشف رطوبات صدر وحلق ومعده ومقوی قلب وجهت خفقان بارد وتقویت معده وتسخین ورفع بادات آن وغثیان وتهوع وقی ووجع معده بارد ریحی وآوردن جشا وانهضام طعام به تنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه وحابس بطن خصوص بریان کردهٔ آن ویا آب مصطکی وآب انار جهت قی وغثیان وتقویت معده وجوشاندهٔ نیم کوفتهٔ آن خصوص باپوست در گلاب ویا آب جهت رفع غثیان وتهوع وهیضه وقی وبدستور با برگ پودنه ویا نعناع یا آب ویا با گلاب جوش داده یک درم آن با سکنجبین سه روز جهت اوجاع بارده کبد وتفتیح سدهٔ آن وبا تخم خیارین اجزای متساوی روزی دو درم با سکنجبین جهت اخراج سنگ کرده ومثانه الزینة اکل وذرور آن خوشبو کنندهٔ عرق ودر رمضه افعال اقوی از کبار آن مگر در تقویت معده واطبا برعکس این نوشته اند شاید قاقلهٔ کبار که در حبشه وزنج وجاهای دیگر غیر بنگاله میشده باشد چنان بود وانچه در بنگاله میشود ومکرر بتجربه رسیده نه چنین است که ذکر یافت مضر مدر ورثه مصلح آن کثیرا معدا ر شربت آن یکدرم تا یکمثقال بدل آن نصف آن کبابه ونصف آن حب بلسان وبوزن آن قاقلهٔ کبار است وصنف سوم قاقلهٔ که نوشته اند تا حال دیده نشده که ماهیت وخواص آن تحریر یابد *

* قاقلی * بفتح قاف والف وکسر قاف ثانی وفتح لام مشدده والف مقصوره وبتخفیف لام وبضم قاف وکسر لام ویا نیز آمده لغت قبطی است وبعربی قلام کرمان وقلاح ورجل الغراب وبفارسی کاکل وکاکسر وشانک ونیز بفارسی وترکی شورد ویونانی مروسیمون وبرومی آوردقیون نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه باشنان وخرف وبزرگتر وسبزتر از آن ورطوبت این زیاده بر آن وبا شوری وبورقیت وتلخی وقبضی اندک وربیعی است ودر رجوزا میرسد ومردم باماست وشیر میخورند وشتر بدان راغب وموافق مزاج آن ومنبت آن شورزارها وخرابها * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وبغدادی در اول نوشته * افعال وخواص آن اعضاء الغذاء خوشبو کنندهٔ جشا وهاضم انچه در بطن باشد وقلیل الغذاء با بورقیت ولزوجت وادلد ادرار ومسهل ومخرج ما فی البطن است وآب افشردهٔ آن مسهل ماء اصفر ویک اوقیهٔ آن تا نیم رطل با آب نقوع زبیب وشکر سرخ رافع ترهل وضعف معده ودرد کمر وپشت وورک اگر تب نباشد وثقالی درمعده احداث مینماید بسبب لزوجتی که دارد وباید که عصارهٔ آنرا جوش ندهند که قوت آن باطل میکرد بلکه جوش نداده بیاشامند وبعضی یکرطل عصیر آنرا باده درم شکر سرخ میآشامند وفعل قوی مینماید وحبیش بن الحسن گفته با شکر سرخ ولبلاب وشاهتره فعل آن اقوی است اعضاء النفض مدر بول وشیر وزیاده کنندهٔ منی ومحرک باه خوردن تر وتازهٔ آن وگفته اند مجفف ومسخن وقاطع منی است مانند سداب ومبرد قوی است مانند کافور وتخم آن در اسهال زرد آب اقوی وگفته اند فعل آن مانند فعل کشوث است مقدار شربت از جرم آن تا سه درم واز آب عصیر آن دو ثلث رطل با ده درم شکر سرخ ویحتمل که این رد ونتی باشد که در حرف الراء مع الدال المهملة ذکر یافت زیرا که بسیار مشابه آنست *

* قاقم * بفتح قاف والف وضم قاف وميم * ماهيت وطبيعت ان پوست حيواني است شبيه بسنجاب وابرد وارطب ازان وپوست آن شبيه بپوست فنک وقيمت آن بيشتر از سنجاب وفروبعني پوشدن آنرا كرمي كمتراز سمور و موافق ابدان معتدله وكفته اند فروآن كرم تراز فرو سنجاب ولباس ملوک وسلاطين است وكفته اند پوست حيواني است كوچكتر از كربه وبزركتر از موش ودم آن كوتاه وسفيد رنك وسر ودم آن سياه * افعال خواص ان شبيه بفنک است *

* قانصه * بفتح قاف والف وكسر نون وفتح صاد مهمله وهالغت عربي است وبيوناني شعرسيون وبرومي كبليان وبفارسي سنكدان وبهندی پتهری كويند وتوهم كرده كسيكه آنرا چينه دان دانسته زيرا كه چينه دان را بعربي حوصله نامند * ماهيت ان بمنزله معده است از براي طيور وكفته اند بجاي مصارين وامعا است واول اصح است وبهترين همه قانصهٔ اوزفربه جوان است وبعضي كفته قانصهٔ بط است پس دجاج سمين وبايد كه از مرحيواني پرنده كه اخذ مينمايند جوان باشد نه پير * طبيعت ان بطبيعت طير ماخوذ ازان برميكردد * افعال وخواص آن نيز بالجمله از طيور مذكوره كثيرالغذا ومولد خون صالح ورافع خفقان وقانصهٔ دجاج سمين جهت صاحبان ضعف كبد مفيد وچون هضم نيكو بابد خون محمود ازان توليد مييابد وليكن مولد قولنج وبطي الهضم است خصوصا عصب آن مصلح آن آنست كه عصب آنرا دوركنند وطبخ كامل دهند كه خوب نضج يابد وباسركه ومري ونمك بخورند وپوست زرد اندرون آنرا بتخصيص از خروس چون خشك نموده سوده باآب سرد بنوشند جهت درد معده واستطلاق بطن وزلق الامعامفيد واين پوست ازحيوان لاغرخشک بهتر ازفربه آن واقوي است ودرين فعل قانصهٔ حباري كرم وخشك واكتحال آن جهت تحليل آب نازل درچشم وجلاي آثارقرنيه مؤثر

* قاوند * بفتح قاف والف وفتح واو وسكون نون ودال مهمله * ماهيت ان ازادويهٔ مجهوله است يعني اصل آن معلوم نيست كه نباتي است يا حيواني بعضي نباتي وجمعي حيواني دانسته اند وكفته اند كه دربلاد ترک مرغي است كه آنرا قاوند نامند واين شحم آنست وآنرا شحم قاوندی نامند وبعضي كفته اند پيه طائرهندی است وبعضي پيه سک آبي دانسته وبعضي دهن مغزساق ابل كفته وبعضي كفته دهن ماهي است وبعضي كفته ازجوف سنک سياه برميآيد اقوال ديكر نيز دران وارد است وازانجمله آنكه اسم روغني است سفيد منجمد شبيه بپيه وبي بوكه ازحبشه ونواح يمن وهند آورند وآنرا شحم قاوندی نامند ونواب معتمد الملوک سيد علوبخان قدس سره نوشته اند اقوال مذكوره دران همه بي اصل بلكه دهن ثمر درختي است كه در كوه كاورون كه كوهي است بركنارنهر كنك يعني درياي كنك كه كنكا نيز نامند وآن كوه تا بخطا وچين كشيده وما بين هند وان بلاد واقع است وآن ثمر بقدر بادام بزركي وبحجم كردهٔ بزي است مغزآنرا سائيده درآب جوش ميدهند وكف ميكنند وكف آنرا بالتمام ميكيرند پس آن كف را جوش ميدهند تا مائيت آن برطرف كردد وروغن خالص بماند وملاحظه مينمايند كه نسوزد پس صاف مينمايند وبعد ازسرد شدن منجمد مانند پيه ميكردد ونزدعامهٔ اهل هند معروف بشحم شجری است وبعض اوقات مغزمقشرآنرا بكاهاي خوشبوماند يا سمين ابيض ويا راي بيل كه ياسمين مضاعف است برورده مينمايند مثل مغز بادام يا كل بنفشه وكل سرخ پس ازان روغن ميكيرند ودرمروخات شقاق حادث ازسردي هوا استعمال مينمايند * طبيعت ان كرم وخشک دردوم وكويند كرم مائل بخشكي است * افعال وخواص ان محلل رياح غليظه ومحرک باه وآشاميدن يكدرم آن تاسه درم بالعابها وحريرهاي مناسبه جهت سعال بارد كهنه متقرح وضعف اعصاب واوجاع بارده وسائراوجاع ظهر وخاصره ووركک وزانو وغيرها وتفوبت باه ودرهنكاميكه غيرمادي بلكه ساذج باشند مفيد معدار

شربت آن تا سه درم وبدستور تدهین بدان جهت امراض مذکوره نافع

* فصـــــل القاف مع الباء الموحدة *

* قبج * بفتح قاف وسکون با و جیم معرب کبک فارسی است نه عربی جهت آنکه در لغت عرب قاف و جیم هرد و با هم در یك کلمه جمع نمیشوند مگر درین کلمه نزد عوام آتش خوره و بعربی حجل و واحد آن قبجه با ماده آخر آمده و نر و ماده آن یکسان است دران و بترکی کیلك و بهندی چکور و بسریانی چغلا و بیونانی ماغیورا و برومی بزدیق نامند * ماهیت آن طائریست معروف بجثه کبوتر و مرغ کوچکی و خوش منظر و خال دار منقط بسیاهی و سفیدی مانند تطا و سر آن مدور با خطوط سفید و سیاه و رنگ بعضی مرکب از سرخی و تیرگی و اطراف پر آن مختلط بسیاهی و سفیدی و منقار و پاهای آن سرخ و ماده آن با نر ده بیضه میگذارد و بسیار دوست میدارد بیضه خود را و نر آن موصوف بکثرت سفاد است مانند خروس و ازین جهت بیضه آنرا بمنقار میشکند تا آنکه ماده آن متوجه حضانت و بچه کشی نشود و آن از سفاد باز نماند و لهذا ماده آن ازان میگریزد و بسوی تخم خود میرود و محافظت آن مینماید تا نر نه شکند پس نرهای بعضی با بعضی جنگ و فریاد بسیار میکنند و هریك بگریزاند دیگر را و بران ظفر یابد با آن سفاد میکند و کبک تغیر میدهد اصوات خود را هر قدر که میخواهد از خواص آنست که نر آن شدید الغیرت میباشد بر ماده خود و بسا است که ماده منتفع میگردد از رائحه نر و دیگر آنست که چون صیاد را بیند سر خود را ببرف فرو می برد بگمان آنکه صیاد آنرا نمی بیند پس صیاد آنرا میگیرد و عمر آن پانزده سال میباشد و از غنا و اصوات خوش الحان خوش میشود و بسا است که از کمال خوشی در آشیان خود می افتد و صیاد آنرا میگیرد و تعیش آن در سرد سیر و کوهستان سرد برف نشین میباشد * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و خشکی آن زیاده بر گرمی و بعضی معتدل دانسته اند * افعال و خواص آن لحم آن الطف لحوم است و کثیر الغذا و سریع الهضم و مولد خون صالح اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض جهت فالج و لقوه و امراض بارده دماغیه و صدریه و فواد و معده و کبد و احشا و استسقا و حبس بطن و ازدیاد باه و تسمین بدن نافع المضار در محرور المزاج و هوا ها و بلدان حاره مضر و با شراب صرف مصدع و مورث خارش بدن مصلح آن سکنجبین و ترشیها و چون گوشت آن صلب است باید که بعد از ذبح دو شب در سرما و در گرما یک شب بگذارند پس طبخ نموده تناول نمایند و در بعضی امزجه دیر هضم و آشامیدن یك مثقال از مغز سر آن با شراب و بدستور با نیم مثقال صندل جهت یرقان و بلع جگر گرم گرم آن بقدر نیم مثقال جهت صرع و زهره آن اکتحالا جهت جلای غشاوه و ظلمت بصر و شبکوری و با زیت شیرین که اجزای مساوی ضماد نمایند بر بیرون چشم جهت ابتدای نزول آب در چشم و با مروارید ناسفته سوده و مشك بوزن آن جهت جلای بیاض و ظفره و طرفه و غشاوه و دمعه و سعوط آن در هر ماه یکبار جهت حدت ذهن و نیکوئی آن و تقلیل نسیان و حدت بصر و خون آنکه خشک کرده سوده با زجاج فرعونی یعنی شیشه سفید و دارفلفل اجزا متساوی با عسل سرشته در چشم کشند جهت رفع بیاض و جرب اجفان و بیضه آنرا چون با سرکه عنصل پخته بخورند جهت وجع بطن و زوال مغص و در غیر سرکه جهت فصاحت و تصفیه صوت و رفع سرفه و خام آن با کندر مسمن بدن و خاکستر پر آن محلل اورام صلبه و طلای سرگین آن رافع کلف و نمش است

* فصـــــل القاف مع التاء المثناة الفوقانية *

* قتاد * بفتح قاف و تا و الف و دال مهمله لغت عربی است و نیز بعربی شجرة القدس و مسواك القياد و مسواك المسيح و بفارسی گون و نوارس و قسمی نیز تسمی ازان است و اصح آنست که بفارسی آنرا کم بضم کاف و بشیرازی بالش عاشقان نامند * ماهیت آن درختی است پرخار و خارهای آن تمد و خم شده بسوی بالا که چون برگهای آنرا خواهند که بدست کشیده

ازشاخهای آن جدا نمایند چنانچه ازشاخهای اشجار دیگر میکنند دست مجروح کردد وساق آن بیخا رومانند نی وشتر آنرا نخورد مگر درسالی که باران کم بارد ونباتات کم روید وچون مواشی ازان چرا نمایند وبخورند فربه کردند وگل آن زرد فام ودران قطعهای سرخ رنگ ومیوهٔ آن ازگل آن بیرون می آید ورنگ آن بهیئت مستهٔ خرما وکثیرا صمغ آنست * طبیعت آن در دوم گرم وخشک صاحب اختیارات بدیعی گرم وتر گفته * افعال وخواص آن آشامیدن آب آن جهت سرفه وضیق النفس وقرحهٔ ریه وطلای آن باسرکه وعسل جهت بهق ورفع آثار جلد نافع وبیخ آن باذهنیت وتازهٔ آن مانند مشعل میسوزد بدون روغن

فصـــــــل القاف مع الثاء المثلثة

* قثاء * بکسر قاف وفتح ثاء مثلثهٔ مشدده والف ممدوده بفارسی خیارزه وبیونانی قیموطمشور وبسریانی بوصینی وبرومی قومیا وبهندی ککری نامند * ماهیت آن معروف است که نبات آن ازقبیل نیم وبیارد است مانند خیار بادرنگ ومشابه آن الا آنکه برگ آن ازان املس واندک کوچکتر وثمر آن دونوع میباشد یکی بزرگ طولانی ضخیم اللحم قلیل البزر که دراول فصل ربیع میرسد واین را خیارزهٔ کازرونی نامند ودوم ازان کوچکتر ولحم آن نازکتر وتخم آن بیشتر دراواخر تابستان میرسد واین را خیارزهٔ نیشاپوری نامند واین شیرین تر ولطیفتر ازاول است وازهرد ونوع بعضی مغز مابین وتخم آن تلخ میباشد ونیز هرد ونوع بعد کال رسیدن وپخته شدن ترش میکردند خصوص نوع دوم وگفته اند بهترین آن نازک طولانی باریک املس کازرونی است وزبونتر آن نیشاپوری مخطط خشن آن وتخم آن بهتر از تخم خیار ولطیفتر از قثد وسریع الهضم تر ازان ومولانا نفیس کرمانی گفته که قثاء خیار زاست وآن بطیخ خام مستدیر است که خام بود وهنوز نرسیده باشد واین قول نادر است ونزد عوام شیراز این مشهور بکم بزه وموکو وکرکو است نه خیارزه * طبیعت آن در آخر دوم سرد وتر ومغز آن ارطب والطف از لحم آن وترش آن ابرد وارطب وسریع الاستحاله بفساد وخلط غالب * افعال وخواص آن درکافی از حضرت ابی عبد الله علیه السلام مروی است که فرموده اند که حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله فرمودند بخورید خیار را با نمک ودر حدیث دیگر وارد است که حضرت ابی عبد الله علیه السلام فرمودند که قثاء را از اسفل آن بخورید که برکت آن اعظم است اعضاء الغذاء والنفض جالی ومسکن عطش وحرارت وصفرا والتهاب وحدت خون وجگر است خصوص مغز رسیدهٔ آن ونیکو است ازبرای معدهٔ حار وروجاع مد اکیر ومثانه ولیکن قلیل الاستمرا است وملین بطن ومدر بول خصوصا سنگ کرده ومثانه ورمل آن ومغز تلخ آن دراین امر اقوی است زیرا که جلای آن زیاده است از ترش آن وترش آن از شیرین آن وآشامیدن بیخ آن بقدر درم وابولوسات با ماء العسل قی خلط بلغمی رقیق نماید المضار نفاخ بطیء الهضم والاستمرا ورذی الکیموس وسریع العفونت ومهیج حمیات مزمنه وصعبه وبطیخ سریع الاستحاله تر بفساد است ازان مصلح آن نمک ونانخواه وزبیب ورازیانه ومقشر نمودن آنست در محرورین ودر محرورین سکنجبین وتخم آن مدر ومفتح وجالی ومنقی عروق ازمواد لزجه وقویتر ازمغز ولحم آن وازتخم قثد ضعیفتر وازتخم خربزه وبااندک قوت محرکهٔ مواد سا کنه وپوست وگوشت آن مولد ریاح وقولنج ووجع خاصره ودیرهضم وخلطی که ازان بهم رسد مستعد عفونت باشد ودر اکثر افعال مانند قثد است مصلح آن عسل وکمونی وجوارش عود واشیای مدکوره وبرگ آن جهت سگ دیوانه گزیده وسلع بلغمی ویاعسل جهت شری بلغمی وخشک کردهٔ آن جهت اسهال صفراوی نافع *

* قثاء الحمار * لغت عربی است ونیز بعربی مشط الذئب وصاب وبفارسی خیارزهٔ اسپند وخیار رغر وسماهنگ وکربز

قثاء

قثاء الحمار

وبیونانی شقوشینا و کسانیکه آنرا اربلای هندی دانسته توهم است زیرا که قثاء الحمار زاد ریۀ مسهله است باختلاف کویلا
و کویند بهندی کرمی و کیچری تلخ کویند و محتمل که پاول تلو بری که کندوری کویند باشد در ماهیت آن اختلاف است بعضی
گفته اند نبات آن شبیه به نبات قثاء است و برک آن مزغب و خشن و قثاء یعنی ثمر آن شبیه ببلوط طولانی و بیخ آن بزرک
سفید رنک منبت آن خرابها و زمینهای رملی و طعم ثمر آن تلخ کریه الرائحه و بعضی که کهنه شده باشد با خطوط و بعضی املس
و بغدادی گفته که نباتی است که یک ساق دارد و ایستاده و برگ آن کوچکتر از برگ قثاء بستانی و اقوای اجزای آن
و مستعمل از ان عصارۀ ثمر آنست و بعضی گفته اند مستعمل عصارۀ بیخ آنست و اصح آنست که عصارۀ ثمر آنست که بیونانی
اطریون نامند و بعضی گفته اند نباتی است سبز رنک مائل بسیاهی شبیه بنبات کبر و بی خار و گل آن سفید و ثمر آن طولانی تر
از بلوط و سبز رنک و نشو پختۀ آن زرد و بسیار تلخ و از ین جهت آنرا علقم نامند زیرا که عرب هر چیز تلخ را علقم خوانند
و بهترین اجزای آن ثمر رسیدۀ زرد راست طولانی مانند خیار زه بسیار تلخ آنست که نبات آن منحصر بیک ثمر نباشد
و هر چند ثمر آن زیاده باشد بهتر و مستعمل و همچنین از عصارۀ آن بهتر و مستعمل آن سفید رنک املس سبک آنست که چون
نزد چراغ بدارند مشتعل کردد و زیاده از یک سال بر ان نکذشته و از ثمر رسیدۀ آن باشد که نبات آن منحصر بیک ثمر یا
ثمرهای کم و خشک نباشد بلکه پر ثمر و تازه باشد و اخذ نموده باشند بدین نحو که بکیرند ثمر رسیدۀ آنرا که چون دست بثمر
آن رسانند خود بخود از درخت جدا کردد و تازه شاداب باشد پس یکیک را بریده بفشارند بر منخلی و یا صافی و آنچه
از لحم آن در منخل یا صافی بماند بفشارند و بمالند تا از منخل و یا صافی بکذرد و آب شیرین بر ان ریزند و بکذارند
تا رسوب آن ته نشین کردد و آب صاف رقیق بالای آنرا بریزند و بر ان رسوب باز آب شیرین خالص بریزند و بکذارند
تا رسوب آن ته نشین کردد و آب بالای آنرا بریزند و همچنین چند مرتبه پس دردی را نرم سوده سحق بلیغ نموده و
با صمغ عربی بوزن آن و یا بانیم وزن آن نشاسته و یا باکل ارمنی سرشته اقراص سازند و خشک نمایند و نوع دیکر آنست که
در آخر تابستان که ثمر آن زرد و رسیده شود کرفته در پارچۀ صافی اندازند و بمالند و آب صاف آنرا بکیرند و بد ستور
راوق کنند و بر روی خاکستری نرم پخته خشک کنند پس الواح و یا اقراص سازند بدین قسم که بر روی کرپاسی ته تو
بر روی خاکستر نرم پخته عصارۀ غلیظه آنرا بریزند تا نشف رطوبت آنرا نماید پس صلایه کرده اقراص سازند و در سایه
خشک کنند و گفته اند قوت آن تا ده سال باقی میماند و آن را مغشوش با شیای چند مینمایند و معلوم نمیکردد و علامت مغشوش
آن آنست که با وصاف مذکوره نباشد و بسیار سفید و کراتی خشن و سنکین آن ردی و غیر مستعمل * طبیعت آن کرم و خشک
در دوم و در سوم نیز گفته اند * افعال و خواص آن ملطف و محلل و جالی و منقی دماغ و مسهل مرۀ صفرا و بلغم خام
و زرد آب و جهت فالج و لقوه و صرع و کزاز و صداع و بیضه و خوذه و اوجاع مفاصل و نقرس و عرق النسا و سرفۀ بارده و ربو
و ضیق النفس و ریاح غلیظه و استسقا و یرقان اسود و بواسیر و تفتیت سنک کرده و مثانه و ادرار بول و حیض نافع و ثمر و برک
و بیخ آن همه جالی و محلل و مجفف و تجفیف پوست آن زیاده از برک آن و حدت عصاره و برک و بیخ آن زیاده * اعمال راس
سعوط عصارۀ آن با شیر دختران محلل شقیقۀ غلیظه و صداع بیضی عام بتمام سر و جمیع اوجاع باردۀ مزمنه و لیکن بعد از
تنقیۀ تام و نیز نافع است جهت لقوه و خدر و کزاز و صرع و لطوخ آن بر منخرین با شیر جالب فضول کثیره و جهت بیضه و خوذه
و صداع مزمن و عصارۀ برک آن از ان ضعیف تر و ریشهای بیخ آن قوی التجفیف تر از سائر اجزای آن ضماد آن بر بنا کوش جهت

تحلیل ورم آن ومطبوخ آن با آرد جو نیز وقطور نیم گرم عصارهٔ آن در گوش مسکن درد آن ومضمضه بطبیخ آن جهت درد دندان
بارد وقطور عصارهٔ آن در زیت که در آفتاب گرم گذاشته باشند چند قطره در گوش جهت تسکین درد آن ودوی وطنین
وثقل سامعه حادث از ریاح ومواد غلیظه وبیتهائی کرم کرده کشندهٔ کرم آنست وطلای عصارهٔ آن با عسل وبا روغن زیتون
یا زهرهٔ گاو جهت تحلیل اورام حنجره وخناق نافع اعضاء النفس لطوخ عصارهٔ آن با عسل وزیت بر حنک جهت خناق بلغمی
وتحلیل ورم حلق واسهال وآشامیدن عصارهٔ آن جهت سوء تنفس بسیار موافق وآب افشردهٔ بیخ آن بقدر شش قیراط جهت
سوء القنیه واستسقا ویرقان اسود عجیب النفع وبدون ضرر وآشامیدن بیخ آن بقدر دوازده قیراط ویا طبیخ نیم رطل آن با دو قسط
شراب ویا آشامیدن هر سه روز سه ابولوسات که بقولی نه قیراط وبقولی هیزده قیراط است با ماء العسل قی بلغمی وصفراوی آورد
واسهال بلغم خام وصفرا وزرد آب نماید بسهولت بی مضرت بمعده وبهترین ادویه است برای استسقا وبدستور آشامیدن
پوست آن بقدر چهار اکسوتا که بیست وچهار قیراط است هر روز با ماء العسل وچون عصارهٔ آنرا باد وچندان نمک واندک
مرمه سرشته حبوب بقدر کرسنه ساخته با آب بیاشامند اسهال نیکو نماید وچون قدری از آن را با آب حل کرده بپر مرغی
آلوده بر بیخ زبان واطراف آن بمالند قی آورد واگر سریع تر خواهند در زیت وروغن سوسن حل نمایند وچون قی بسیار آورد
شراب بازیت بیاشامند واگر نافع نه بخشد سویق با آب سرد ویا سرکه با آب بیاشامند ویا در آب سرد بنشینند وآب سرد بر سر ریزند
واطراف را بمالند ومحجمه نار بدون شرط گذارند واشیای قابضه وحابسهٔ قی بخورند وچون بیخ آنرا سائیده ونیم رطل
آنرا در سه رطل شراب داخل کنند وهر روز هفت اوقیه ونیم آنرا ناشتا تا سه روز بیاشامند جهت استسقا نافع وسعوط عصارهٔ
آن با شیر دختران نیز جهت یرقان وضماد مطبوخ بیخ آن با سپخته وامثال آن جهت استسقای لحمی اعضاء النفض
آشامیدن عصارهٔ آن مدر بول وحیض وحمول آن مفسد جنین وچون بکوبند وآب آنرا گرفته نیم گرم نموده بزیر ناف
بمالند کرمها را بکشد وبرآورد وچون بر معده بمالند قی آورد وچون بر خصیه بمالند درد آنرا تسکین دهد ونزول آب آن را
در تحلیل بردالا واورام والبثور ضماد بیخ مطبوخ آن با آرد جو محلل ورم بلغمی کهنه ومنضج کنندهٔ دمامیل وجراحات
خصوصا با صمغ البطم وعصارهٔ آن در این باب اقوی است آلات المفاصل آشامیدن آن جهت اوجاع مفاصل وجمیع
اوجاع سوداوی وبلغمی دست ویا وجمیع اعضا وخل رآنها وحقنه بطبیخ آن جهت عرق النساء وضماد پختهٔ آن با سرکه
ونامی پخته وامثال آن جهت وجع ظهر ونقرس بارد وضماد گل آن جهت اوجاع مفاصل مزمنه وهمچنین ضماد پختهٔ آن
القروح والجروح وذرور خشک آن بر جرب متقرح وقوبا نافع وبا عسل ویا سرکه ویا شراب سرشته نیز جهت جرب متقرح
وثآلیل وقوبا وبهق وآثار سیاهی صورت وسائر بدن ومداومت بآشامیدن طبیخ برگ وبیخ آن جهت جذام نافع
وچون آب تمام اجزای آنرا در روغن کنجد یا روغن بزرکتان طبخ نمایند تا آب برود وبر بواسیر بمالند زائل سازد وچون
ثمر تازهٔ رسیدهٔ آنرا ریزه ریزه کرده ویا آب آنرا گرفته با روغن زیتون دو وزن آن در ظرفی کرده سر آنرا بسته در آفتاب
گرم گذارند چهل روز یا بر روی اخگر تا رطوبت آن خشک گردد پس بر بدن بمالند جهت رفع سردی وجلب وجذب فضول
ورفع کلف وبثور عدسیه که بر صورت بر می آید واوجاع مفاصل کهنه وامثال اینها وبدستور آشامیدن آن نافع مقدار شربت
از عصارهٔ آن از دو قیراط تا شش قیراط واز بیخ آن دوازده قیراط واز طبیخ آن تا سه اوقیه واز تخم وگل آن تا یکدرم
یا آرد جو وکثیرا واز روغن آن تا یکدرم ودر حقنه مثال زیکدرم زیاده بکار نبرند زیرا که مضر محرورین وابدان

ضعیفه ومقی بافراط رباعث سحج است مصلح آن درافراط تی اشیای مذکوره والعبه باادهان مناسبه است وچون خواهند عصارهٔ آنرا استعمال نمایند باید که بتنهائی استعمال ننمایند که مورث سحج است بلکه با مصلحات ومعینات فعل آن ومناسبه طبیعت آن بکار برند وبهترین آنها صبر وقنطوریون دقیق وسورنجان وبوزیدان وکمافیطوس وقسط ومر وزعفران وسنبل الطیب ودارچینی وسلیخه وزراوند مدحرج وانیسون وتخم کرفس جبلی وبستانی وجاوشیر وسکبینج ومقل وانزروت وملح هندی وحب بلسان با ماء العسل وعقید عنب واقسام صموغ وروغنها واقل آنست که یک دانک عصارهٔ آنرا سوده با هموزن آن صمغ عربی ونیم وزن آن کل ارمنی ونشاسته سرشته بخور دند وبا سقمونیا وشحم حنظل از ادویهٔ حاره استعمال آن جائز نیست وصمغ لوز کاسر ومبطل قوت فعل آنست

* قثد * بفتح قاف وثاء مثلثه ودال مهمله اسم عربی خیار ماکول است وبشیرازی خیار ردراز وخیار بالنک وبخراسانی خیار بادرنک وبهندی کهیرا وبفرنگی کوکوابرسرنا مند * ماهیت آن ثمر نباتی است از قبیل قثم وبیاره وبزمچا ورخود میپچد وبرزمین نیز پهن میکرد دوبرک آن پهن ومشرف بزرگتر از برک قثاء مزغب وشاخهای نورسته ونازک آن نیز مزغب وثمر آن انواع است بعنی سفید ونازک طولانی وآنرا مصری وشامی نامند وازین نوع دربعض جاها طولانی تا بیک ذرع دست میشود ولحم آن زیاده ومغز وتخم آن کم وریزه ونوعی سبز مخطط وازین نوع آنچه طولانی وکوچک است نازک ولطیف وآنرا نیز شامی ومصری نامند وآنچه بزرگ وسطبر مائل باستداره وضخیم ومغز وتخم آن زیاده تر وبزرگتر آنرا بلدی نامند ونیز دربنکاله نوعی دیگر میشود اکثر ثمر آن مدور وبعضی اندک طولانی وپوست آن خشن ولحم آن کم وتخم آن زیاده ونورس کوچک آن نازک وپخته آن سخت وتخم آن بزرگ واین را بهندی لوتن کهیرا نامند در زمستان وتابستان نیز بهم میرسد وآن دونوع درگرما ودرهمه انواع آن اکثری شیرین وبعضی اندک تلخ میباشد وجمله انواع آن غلیظ تر از قثاء وبعد از رسیدن زرد ومغز آنها ترش ولحم آنها صلب میکرد دوبعض مردم لحم صلب آنرا مانند کدو پخته میخورند واز کدو غلیظ تر وبطئ الهضم تر ونفاخ تر است وبهترین قثد کوچک نازک آنست وبدترین آن متوسط در صغر وکبر وصلب وکرم زدهٔ آن که بفارسی عوام شفته زده وشفته دار نامند زبون * طبیعت آن سرد وتر در دوم * افعال وخواص آن اعضاء الراس جهت صداع حار خوردن وضماد کردن وما لیدن قاش ویا کف آن بر پیشانی ونیز استشمام بارده کردهٔ آن یا آب تر وتازهٔ آن بعنوان لخلخه جهت انعاش ارواح نفسانی وحیوانی واکثر امراض حارهٔ حادهٔ دماغیه ورفع بخوابی مفید اعضاء الغذاء والنفض وغیره آشامیدن آن جهت اکثر حمیات حارهٔ حاده وتسکین حرارت صفرا وخون والتهاب احشا ودفع تشنگی وتفتیح سدهٔ جگر وادرار بول واخراج حصاة ورفع یرقان وضعفی که از اسهال حار مفرط بهم رسیده باشد نافع وآشامیدن آب آن تا چهل وپنج مثقال باده درم شکر سلیمانی یعنی نبات جهت اسهال مرهٔ صفراوی که در معده وامعا موجود باشد واخلاط محترقهٔ صفراویه وسوداویه وجهت حمیات حارهٔ حاده ویرقان وبدستور آب خیار رسیدهٔ زرد شدهٔ ترش قوت اسهال آن زیاده از نارسیدهٔ آن وچون قدری قرنفل را در آب آن بخیسانند یک شبانه روز ویاد رجرم آن فرو برند ویکشبانه روز بگذارند پس روز دیگر انشرده بیاشامند با ماء العسل جهت نیکوئی رنگ رخسار وتفتیح سدد وتحلیل ریاح غلیظه ودفع مواد حاره وخفقان دیگر روز موثر ونطول مطبوخ آن مانع تولد قمل ودر حدیث است که آشامیدن آب مطبوخ پوست خیار تازه در آب سه روز متوالی رافع یرقان است وخوردن خیار محرورین را موافق ومضر مبرودین وعصب معده

والياف آن وخام كنندهٔ غذا ومولد خلط خام ونفخ وقراقر ودرد تهيگاه وچون در معده فاسد گردد مولد خلط سمي شود وبا طعام وبعد از آن خوردن خصوص اغذيهٔ غليظه مانند آش ماست وآش غوره وامثال آن مضر مصلح آن در محرورين سكنجبين ودر مبرودين زيبب ونانخواه وعسل ومعاجين حاره مانند كموني وفلافلي ومغز خيار ناريس الطف وابرد از لحم آن ولحم آن نفاخ وثقيل ودير هضم ومغز رسيدهٔ ترش آن ابرد وارطب وجهت اكثر منافع مذكوره از اطفاى حرارت ولهيب صفرا وتشنگي وادرار نمودن بول وغيرها انفع وسريع الفساد وضماد مغز وتخم آن جهت التهاب معده واحشا وتحليل ورم حار وجرب وحصف وشرى وخارش بدن ونرمي جلد ورفع خشونت آن وبر پشت زهار رافع احتباس بول وعسر آن وادرار قوى آورد خصوص در اطفال ومغز تلخ آن درين امر اقوى است از شيرين آن وضماد آن با بوره وعسل نيز جهت تحليل ورم نافع آشاميدن دو مثقال ونيم وپوست خشك كردهٔ آن جهت رفع عسر ولادت وسهولت وضع حمل مؤثر مضر زنان حوامل بيوقت وتخم آن سردتر از تخم قثاء واز آن بهتر وبعيد التعفن وبا قوت محركهٔ مواد ساكنه ومدر بول ومخرج صفراى سوخته با ادرار وجهت وجع رئه وقرحهٔ آن وحرقة البول وورم كبد وطحال حارين وحميات حاره نافع مقدار شربت از تخم آن تا پنجدرم وآشاميدن آب برگ آن بقدر سه مثقال با دو چندان بول صاحب طحال جهت تحليل طحال آن مجرب وبعضى در مبرود المزاجان قليلي آب زنجبيل تازه نيز داخل ميكنند ودهن الخيار كه آب رسيدهٔ زرد آنرا گرفته با روغن كنجد ويا زيت طبخ نمايند تا روغن بماند در جميع افعال ضعيف تر از روغن كدو است وماء الخيار نيز مانند ماء القرع است كه در خمير آرد جو گرفته پس در گل ودر تون حمام ويا در تنور طبخ نمايند پس آب آنرا گرفته بنوشند جهت امراض حاره وحميات صفراويهٔ حاده ودق نافع وخوردن خيار نازك با نمك وبا قشر بهتر از بى قشر آن است زيرا كه زودتر از معده ميگذرد ودر آن نميماند كه نفخ نمايد ومتعفن گردد بخلاف بى قشر آن وكسيكه مقشر آنرا ترجيح داده غلط كرده وجمع آن با شير زبون وموجب فالج در مبرودين است *

* فصل القاف مع الدال المهملة *

* قديد * بفتح قاف وكسر دال وسكون ياء مثناة تحتانيه ودال مهمله * ماهيت * آن اسم جنس چيزهاى خشك شده است خواه با آتش وخواه با آفتاب ويا در سايه وازمطلق آن باصطلاح مراد گوشت خشك شدهٔ ساق حيوانات برى يا بحرى است وبهندى سكهيرا وسوكتى نامند وبهترين آن از گوشت حيوان نر فربه جوان چرب است وبعضي گفته اند از حيوان نر جوان متوسط در فربهي ولاغرى است كه در آن حدت وتلخي بهم نرسيده باشد وبعضي گفته گوشت خشك نمك سود است واكثر عام دانسته اند خواه نمك سود باشد ويا بى نمك را جود همه گوشت گوسفند وبز وماهي وخنزير است براى آكلين مريك واز نمك سود آن كه معتدل الملوحت باشد ودر آن حدت وتلخي نباشد * طبيعت * آن گرم وخشك تر از غير آن * افعال وخواص * آن جهت ترهل واستسقا وامراض بارده وبلغمي مزاجان اگر عطش بسيار نيارد ويا رفع تعطيش آن نموده باشند نافع وآشاميدن آب بسيار بر آن براى خشك مزاجان بد نيست وردى ترين اغذيه ومولد خلط غليظ سوداوى ومورث بيدارى وقولنج ثفلي در معتادين بدان وحكه وجرب ويابس وجوششها وگوشت قديد حيوان وحشي جهت استسقا بهتر از غير آن چون در سركه خيسانيده طبخ نمايند كه عطش آنرا كم كند وخشكي آنرا زياده بدترين طرق استعمال آن بريان كردن آنست زيرا كه بسيار خشك معطش ميگردد وبهترين مصلحات آن كشنيز خشك ويا بقول لزجه مانند اسفناخ وسرمق ويا چغندر نيز بد نيست با روغن بادام وكنجد تازه وگرده وروغن گاو تازه وپيه تازه در محرورين ودارچيني

قديد

وزيره وانيسون وادهان مذكوره درمبرودين وچون عطش وكرب آورد سكنجبين با آب سرد بياشامند وچون خشكي درحلق وعطش آورد جلاب با آب سرد يا مرقهاى چرب بنوشند وخوردن لوزينهٔ چرب ومغز خيار بهترين مصلحات وزائل كنندهٔ فساد آنست واكثار آن موجب خشكى رطوبت جلديه وفساد اخلاط امراض مذكوره است

* فصل القاف مع الراء المهملة *

* قراد * بضم قاف وفتح راء والف ودال مهمله لغت عربي است وآنرا قرد بضم قاف نيز نامند وجمع آن قراد بضم قاف وقردان بكسر قاف نيز آمده وبفارسى كنه وبهندى چچرى وكنى ويكن نيز نامند * ماهيت آن حيوانى است كوچك شبيه بدانهٔ بيد انجير وبقدر آن وكوچكتر از آن نيز كه در ابدان بعضى حيوانات مانند سگ وشتر بهم ميرسد وبيشتر نزديك بگوش سگ وزير شكم وبيخ ران شتر ميباشد ومى چسپد ببدن آن وبدشوارى از آن جدا ميكرد دودست وپا ندارد وبدهن ودندان مانند زلو ميچسپد وخون بدن را ميكشد * طبيعت آن قريب بفسافس * افعال وخواص آن طلاى خون كنهٔ سگ مانع انبات وشعر زائد شعر منقلب است كه چون بدل اركنند بدآن موضع بمالند ديگر نرويد وچون بعد از قطع شعيرهٔ پلك چشم بمالند زائل سازد وچون براشفار بمالند مانع روئيدن آن موى مژكان گردد

* قراصيا * بفتح قاف وبراء مهمله والف وكسر صاد مهمله وفتح ياء مثناة تحتانيه والف وبضاد معجمه نيز آمده وبسين مهمله بجاى صاد وقاراسيا نيز آمده لغت رومى است واهل صقلب چراسيا واهل مغرب واندلس حب الملوك واهل دمشق نيز قراسيا وبفارسى شيرين آن را كيلاس وترش آنرا آلوبوطى وعوام آلوبالو وآلوبولى والى بالى نيز نامند * ماهيت آن ثمر درختى است شاخهاى آن پريشان وسرخ رنگ وبرگ آن نيز برخرنگ وشبيه بدرخت زرد آلو دربرگ وشاخ وثمر آن كوچك ومدور وروپچوبى باريك بلند پيوسته بشاخهٔ آن واكثرى آويخته ودوعدد باهم ودرخامى سبز وعفص ونيم رس آن سرخ وترش ورسيدهٔ آن بنفش ومنحوش يعنى چاشنيدار با اندك تلخي غير محسوس وتخم آن كوچك بقدر نخودى متوسط پوست آن صلب وسفيد رنگ ومغز آن سفيد وكيلاس درخت آن نيز مانند درخت آلوبالو است وليكن ثمر آن از آن بزرگتر وبعد رسيدن شيرين ميگردد واستهٔ آن مانند استهٔ آلو نيز قسمى ديگر ميباشد درجميع امور شبيه بآلوبالو الا آنكه ثمر آن كوچكتر وبعد رسيدن عفص ميباشد وبهترين همه رسيدهٔ شاداب آنست * طبيعت آن آنچه خام است سرد وخشك وقابض دراول وآنچه نيم رس وسرخ وترش است سرد وخشك دراول دودم ورسيدهٔ چاشنيدار آن درآخر دوم ورسيدهٔ شيرين آن گرم وتر درآخر اول ودراول دوم نيز گفته اند وباقوت قابضه * افعال وخواص شيرين آن يعنى كيلاس سريع الانحدار از معده بسبب رطوبت ولزوجتيكه دارد وجهت خشونت حلق وريه نافع ونرا انگيز انندهٔ تخمه ومضعف معده ولهذا بالاى طعام نبايد خورد زيرا كه مستحيل ميگردد بهر خلطى كه غالب باشد وبطبيعت آن ومصلح آن جوارشات حارهٔ مقويه ومسهل وملين طبع است خصوص چون بادانهٔ آن خورده شود واين هنگام منفخ نيز ميباشد وخشك آن قابض وچاشنيدار آن يعنى آنوبالو قاطع عطش ومسكن حدت وحرارت وثوران صفرا وخون وغثيان وقى صفراوى واسهال ومقوى معده وكبد حار وقوت قابضهٔ خشك آن زياده از تر وتازهٔ آن ودانهٔ آنرا چون شيره كرفته باعسل آن رازيانه بنوشند جهت تفتيت سنگ گرده ومثانه وقرحهٔ مجارى بول وادرار حيض بعد يل وچون مغز دانهٔ آنرا با مثهٔ كهنه نرم كوبيده فتيلهاى باريك ساخته دراحليل كنند ادرار رافع جراحت مجارى بول ومنقى آن وبول الدم وحرقة البول است وصمغ درد و

نوع آن گرم وخشك وشبيه بصمغ اجاص رجالي ومغري وقاطع اخلاط لزجه لهذا جهت خشونت قصبهٔ ريه ونيكوئي رنگ رخسار وبرانگيختن اشتها وتفتيت حصاة نافع زيرا كه خشونت سينه اگر ازيبس باشد تغريهٔ آنرا مينمايد واگر از بلغم لزج چسپنده آنرا تقطيع ميكند وجلا ميدهد وجهت سرفهٔ مزمن با آب شود بايد كه بياشامند مقدار شربت آن يكمثقال واكتحال آن باعث حدت قوت باصره ورافع جرب آن وطلاى آن منقي بشره است *

* قراطارغوين * بفتح قاف وراء والف وطاء مهمله والف وكسر راء مهمله وضم غين معجمه وسكون واو وكسر ياء مثناة تحتانيه ونون * ماهيت آن نباتي است باشاخهاى بسيار گره دار از يك بيخ روئيده برگ آن شبيه ببرگ گندم وتخم آن شبيه بجاورس وبغايت تند منبت آن زمينهاى سايه وشوره زارها وگفته اند گندم صحرائى است * طبيعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن گويند چون مرد وزن هرد وچهلروز ناشتا قدرى از ان بمقدار نيم درم باپانزده مثقال آب بخورند پس مباشرت نمايند زن بسرحامله گردد باذن الله تعالى

* قراطن * بفتح قاف وراء والف وضم طاء مهمله ونون لغت يوناني است * ماهيت آن ماء العسل ساذج است وصاحب اسرار الطب گفته عسل قليل است كه با آب بسيار ريخته باشند

* قراطاط * بفتح قاف وراء والف وطاء مهمله والف وطا لغت تركي است بزبان فرنگي قرقاطارده اسپنه نامند * ماهيت آن ثمر درختي است بقدر فلفلي ودر ترشي شبيه بزرشك در افعال قريب بدان وشايد نوعى از ان باشد واشتباه نموده كسيكه آنرا الزرقال دانسته زيرا كه زقال اسم فارسي قرانيا است بنون قبل از ياء مثناة تحتانيه وزقال در حرف الزاى المعجمة مذكور شد

* قرة العين * بضم قاف وفتح راء مشدده وهاء والف ولام وفتح عين مهمله وسكون ياء مثناة تحتانيه ونون لغت عربي است وآنرا جرجير الماء وكرفس الماء نيز نامند جهت مشابهت اين با آن هرد ودر طعم ورائحه وبالجمله اسمى مشترك ميان هرد و است وبيوناني ديقورس وسليون واقوساليوس بمعني كرفس الماء وبسرياني كرفشاد وبرومي سيون وبفارسي كنگر آبي نامند * ماهيت آن نباتي است كه در آبهاى ايستاده واحيانا در جارى نيز ميرويد وقبهٔ آن بيرون از آب واز ميان گل آن برآمده ورنگ گل آن زرد وساق وبرگ آن شبيه بكرفس واز برگ كرفس اندك ضعيفتر وگفته اند برگ آن مشرف مائل بتدوير است مانند كرفس وبرساق آن رطوبتي چسپنده بدست وجمعي اجزاى آن از گل وغيره باعطريت وتند طعم وبرگ آنرا اهل شام بسيار ميخورند * طبيعت آن گرم وخشك در آخر دوم * افعال وخواص آن مسخن ومحلل وحابس نزف الدم عضويكه باشد ومدر بول وحيض ومفتت سنگ گرده واعضاء الغذاء والنفض آشاميدن تازه ويا مطبوخ آن جهت تحليل رياح غليظهٔ رديه در معده وامعا وتفتيح سدد وتسخين معده وانهضام طعام وادرار بول وحيض وتفتيت حصاة گرده وسرخ نمودن رنگ رخسار وازالهٔ درد پهلو ويرقان وطحال ومغص وقرحهٔ امعا ونطول طبيخ آن ويا اغتسال بدان جهت تسكين قشعريره ونافض حميات يعني لرزتبها نافع مضر سفل ومصلح آن عناب *

* قرد * بكسر قاف وسكون راء ودال مهمله لغت عربي است وجمع آن اقراد وقرود وقردة بكسر قاف وفتح راء ودال مهملتين وهاء وقردة بفتح قاف وكسر راء آمده وماده آنرا قردة بكسر قاف وسكون راء مهمله وفتح دال وهاء وبفارسي كپي وبوزينه وميمون وبتركي بيچي وبهندى انچه روى آن سرخ است بندر وانچه روى آن سياه وبدن آن خاكستري برنگ لنگور وهنومان نيز واين هرد ودم دارند وانچه روى آن سياه في الجمله شبيه بروى انسان ودست وپا وانگشتان آن دراز است بهرد وپا نيز

راه میرود ودم ندارد وبدن آن نیز سیاه وپشم آن بلند است آنرا بفارسی نسناس وبهندی بنمانس یعنی انسان جنگلی
گویند واین صنف مانوس‌تر میباشد از دو صنف اول ومثل آن مرد وبسیار موذی نیست ودرزیربادات ممالک فرنگ وچین
وغیرها اصناف دیگر نیز میشود بعضی درصورت بسیار شبیه بانسان وبعضی نه وبعضی بیدم وبعضی بادم کوتاهی وبعضی بادم بسیار
بلند وبعضی دم آن کردار ابلق وبرپشم وبرسردم آن کره بزرگی وبعضی بی کره وبالجمله الحکم گوشت آن نزد امامیه حرام
ونزد اهل سنت سوای مالک رح نیز وبعضی مکروه دانسته اند ومالک رح حلال * ماهیت آن حیوانی است مشهور وخود از
ممسوخات نیست بلکه بصورت آن بعضی از امم سالفهٔ عاصیه مسخ شده وبعد از سه روز مرده اند وآن حیوان اشبه با انسان
است درمزاج وخلق واکثر حالات قابل تعلیم است وحکایت انسان میکند وبدست چیزرا برمیدارد وطرب مینماید وخنده
وبازی میکند واحیانا بدو پا راه میرود وذکی وسریع الفهم است واطبا اکثر دوائی مجهول الخاصیت را که میخورانند تجربه
نمایند که سمی است یا غیرسمی اولا بار میخورانند بهمان سبب مناسبت بمزاج انسان * نقل است که دو میمون هدیه برای
متوکل خلیفه ازنوبه آورده بودند یکی خیاط بود ودیگری زرگر ونیز شنیده شده که میمون شطرنج بازی یاد گرفته بود ونیز نقل
است که میمون ماده نزد میمون بازی بود وآن جنی وانچه کسی دزدی کرده ویا دردل قصد کرده بدان اعلام میکرد بدین قسم
که برپارهای کاغذ مطالب ویا نامهای کسانیکه متهم بودند بدزدی نوشته پیش آن می انداختند آن یکیک را دیده بو کرده
نام دزد ویا نام کسیکه چیزرا پنهان کرده بود جدا کرده بدست میمون باز میداد شخصی گفت شاید این تصنعی از میمون
باز باشد خود چیزی را پنهان کرد بقسمیکه کس ندید پس آن میمون را طلبید ونامهای بعضی مردم را نوشته نزد او انداخت او
همه نامها را دیده کنار کرد ونگاهی بصورت صاحب مجلس کرد وبرخاست وبرا وسلام کرد یعنی خود پنهان کرده وروزی
ظریفی دردل قصد کرد که با ومقاربت نماید وبرپارچهای کاغذ مطالب چند نوشته واین مطلب را نیز چون آن میمون آنرا
دید بغضب درآمد وخواست که اورا بگزد میمون باز مانع میآمد وفائده نمیکرد. آخر حضار مجلس گفتند باعث چیست میمون
باز ازمیمون پرسید اوپاهای خود را از هم جدا کرد وبانگشت میان مرد وپای خود رانمود که میخواهد چنین کاری بکند وباز
بروحمله میکرد ناچار آن شخص را ازمجلس برخیزانیدند وبعد ازچندی آن میمون را دزدان کشتند که اکثر آنها را
بگیر میداد واز شخصی ثقه شنیده شد که درکتاب مصور حیوانات فرنگی دیده شده که درساحل دریائیکه زمین آن ریگ بوم
بود شیری قصد گرفتن میمونی نموده بود میمونهای بسیار جمع شده بسرعت وجلد جلد همه برصورت آن ریگ میریختند تا
آنکه شیر عاجز شده گریخت وحکایات بسیار ازان منقول است که تفصیل آن طولی دارد ونر آن اگر دست یابد بازن انسان
مقاربت مینماید وچون مقاربت نمود موزس بسیاری در فرج او بهم میرسد واورا هلاک میکرد اند * طبیعت آن گرم
وخشک * افعال وخواص آن طلای خون آن جهت منع روئیدن موی مجرب وخوردن آن گرما گرم باعث گنگی زبان
درساعت وچون ازپوست آن غربالی سازند وهرغله را که دران بیزند وزراعت کنند ازآفات ملخ محفوظ میماند وگفته اند
که میمون چون طعام مسموم را ببیند فریاد می نماید ومیترسد وصاحب تحفه نوشته که سم مخزون که از انسان مخنوق
درکتب قدما مرقوم است ازان نیز حاصل میگردد واز اسرار مکتومه است *

* قردمانا * بضم قاف وکسر وبفتح نیز آمده وسکون را وکسر دال مهمله وفتح میم والف ونون والف وقردمانی وقردامون نیز
آمده لغت یونانی است وآن کرویای دشتی است وبفارسی تخم آنرا که مستعمل است تخم توخره نامند * ماهیت آن نباتی

قردمانا

آن شبیه بکرویا است در برگ وگل وثمر مگر آنکه ثمر آن ازان طولانی تر و برگ و بیخ این ازان بزرگتر و شاخ آن بلند تر و خشن تر و گفته اند نبات آن شبیه بنبات بابونه است و شاخهای آن متفرق وکج و کم برگ و از بابونه بزرگتر و بیخ آن قوی تر وگل آن سفید مائل بکبودی و ریزه و تخم آن دراز باریک شبیه بکرویا و ازان دراز تر با تندی و تلخی و نوع بری کرویا است و مستعمل تخم آنست و بهترین آن ارمنی تازه تند طعم و رائحه بزرگ دانه است که زود کوبیده نشود منبت آن مجاری سیل و آبها و کوهسارها و سنگلاخهای بلاد عرب و ارمنیه و هند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مسخن و سرخ کنندهٔ بشره وکذا زنندهٔ اخلاط لزجه و مقوی اعضاء باطنیه اعضاء الراس والعصب آشامیدن آن با آب جهت فالج و صرع و استرخا و عرق النسا و وجع ورک بلغمی و کوفتگی عضل اعضاء الصدر جهت تنقیهٔ سینه و تصفیهٔ صوت و سرفهٔ کهنه و ربو اعضاء الغذاء والنفض جهت تحلیل ریاح غلیظه و نواق و سدهٔ جگر و سپرز و قولنج و مغص و قتل اقسام کرم معده و امعا و حب القرع و جهت درد گرده و عسر البول و سموم با ردهٔ حیوانیه مانند عقرب و غیرها با شراب و با پوست بیخ غار جهت تفتیت حصاة و با سرکه جهت عسر البول رطوبی و حمول و بخور آن قاتل جنین و طلای آن با سرکه رافع جرب و حکه و سعفه و قوبا و کلف و برش مضر سپرز مصلح آن افتیمون و انیسون مقدار شربت آن تا یکمثقال بدل آن اذخر با حرمل و مشکطرامشیع و حرف نیز گفته اند

* قرصعنه * بفتح قاف و راء و سکون صاد مهمله و فتح عین مهمله و نون و ها لغت عربی است و حافظ النحل نیز نامند و اهل شام شوکهٔ ابراهیم و شجرهٔ ابراهیم نیز و بفرنگی ارین جیم گویند * ماهیت آن نباتی است خاردار برگ مفروش بر زمین و از میان برگها ساقی روئیده گرده ارتفاع یکشبر و زیاده بران و برگ بعضی مائل بسفیدی و بعضی بسیار سفید و خار بعضی سبز و بعضی سفید و بعضی ازرق بیخ مجموع خشبو و بعضی مائل بشیرینی با اندک حرافت و تلخی کمی و بعضی شیرین و بعضی اندک صلب و بعضی نازک منبت آن جبال قدس و افریقیه و بلاد عرب و فارس ابو العباس حافظ اندلسی نوشته که در جبال قدس امنه الله تعالی نوعی برگ آن شبیه ببرگ خامالاون ابیض که اشخیص نامند و خشن و ازرق با ساقهای بسیار انبوه ذکرمند اروا طراف آنها خار و گل آن سفید و بیخ آن ضخیم و لحیم و طعم آن شیرین با اندک تندی میشود و اما آنچه در افریقیه و بلاد غرب میشود انواع است نوعی برگ آن شبیه بدانچه که ذکر یافت و غیر خشن و خار آن انبوه املس و بسیار سبز و ساق آن بقدر یکذرع و در نصف اعلای آن شعبهای بسیار روئیده شبیه بقرصعنه ازرق اولا سبز رنگ پس سفید میگردد و بیخ آن طولانی و راست برنگ بیخ سوسن بری و این قسم قویتر از قسم اول و در کیفیت و رائحه شبیه بمسک و این را بر در خانها برای گریزانیدن مگس میاویزند و نوعی برگ آن مائل باستدارة و بریده و بیخ آن طویل متوسط در غلظت و رقت و سفید و ساق وگل آن نیز سفید و نوعی برگ آن ملصق برزمین و مستدیر بشکل دینار و ساق آن یکعدد بقدر یکذرع و زیاده نیز و گرده ار و خار نازک و خار آن مائل بزرقت و بیخ آن بشکل فاوانیا ظاهر آن سیاه و باطن آن سفید و بیخ آنرا مغشوش به بهمن مینمایند و بدل یکدیگر میفروشند لیکن برگ بهمن ازان بسیار پهن تر است و آنرا نفاخ الجبال نامند و نیز ابو العباس گفته که دیدم من در جبل قبر لوط علیه السلام و نوع قرصعنهٔ سفیدی که ساق آن خشن و اوراق آن بسیار و خار آن تیز و جمهٔ آن بزرگتر و ضخیم تر از نوعی که نزد ما است حتی آنکه گویا حرشف متوسط طولانی است شبیه بقسم جبلی مدبب الورق مفرد الساق قوی الحرارة و در قدس و نواح آن این را جهت وجع پهلو مجرب میدانند و نوعی نیز که در ساحل دریا میشود برگ آن عریض تر و سفید تر و بیخ آن سست نازک و شیرین تر ازان نوع و قلیل الخشونت اقرب بملاست و ریشهای آن شیرین با اندک حرافت و این نوع

جهت تهيج باه وانعاظ قوى است خصوص مرباى آن با عسل ونيز نوشته كه ديدم در حوالى بيت المقدس در زمين سنگلاخ
نوعى از قرصعنهٔ سفيد كه بيخ آن بزرگ وبرگ آن كوچكتر از برگ خاملاون ابيض وكوتاه تر ونازكتر از ان وشاخهاى
بسيار از يك بيخ روئيده وبر محل برگ آن ميلهاى باريك مانند ميل مغزل وكره‌دار وحوالى كره آن برگها وبر تضاعيف
وبر اطراف آن گلى مانند گل قرصعنهٔ ازرق وسر آن كوچكتر از ان وطعم بيخ آن شيرين باندك تلخى واهل قدس اين را
قرصعنهٔ نامند ودسقوريدوس در ثالثه گفته كه آنرا برنجى نامند وبعضى تارين وبعضى ارنجين وآن صنفى از خار است
برگ آن در هنگام ظهور شور مزه وعريض واطراف آن خشن وخشبو وچون بزرگ شود شاخهاى آن بسيار ميگردد وبر اطراف
آنها سرهاى سفيد وسرمئى رنگ نيز احيانا ومدور وشبيه بستاره وبر حوالى آنها خارهاى تيز صلب وعروق آن طولانى عريض
بسطبرى ابهامى ظاهر آن سياه وباطن آن سفيد وخوشبو منبت آن صحراها ومواضع خشنه وبغدادى نيز انواع آنرا مانند
انچه ابوالعباس گفته ونوشته كه از انواع آن نوعى است كه يكساق دارد وبقدر يكشبر ونيم وشاخهاى آن مائل بسفيدى
وبر ان سرهاى مستديره وبر كنارهاى آن شش خار باريك بلند مانند ميل وبيخ آن بسطبرى سبابه وطولانى واين نوع كثير
الوجود در بغداد ونواح آنست ونزد اطلاق مراد اين نوع است ونبات آنرا مادام كه تر وتازه ونازك است پخته
ميخورند وبعضى با آب ونمك پرورده مينمايند وبهترين بقولند بكراست وردى الخلط نيست ومرباى بيخ آن باعسل بهتر است
وانطاكى نيز مجملا بدان نحو نوشته وصاحب اختيارات بديعى گفته كه در اندلس آنرا شوكة ابراهيم خوانند وآن انواع
بسيار بود در سنگستانها وزمينهاى خشن وريگ بومها ميرويد وآن نوعى از خار است كه چون اول رويد برگ آن بر روى
زمين پهن بود وسبز وخشن وچون بزرگ گردد خار شود وسفيد وبقدر يك وجب وزياده نبود ونبات آن انبوه وگل آن
سفيد وسر گل آن مائل بسرخى وپرگره وبرگ آن شش خار بود مانند سنان وصلب وبيخ آن بسطبرى انگشتى بدرازى سه گز
بلكه بيشتر از ان وبزبان آن قوم كه مگس عسل ميل ارند آنرا خار خسك گويند وبشيرازعه شوه ودر صحراهاى شيراز بسيار
بود ومگس عسل از گل آن خورش دارد وصاحب تحفه نيز نوشته گياه خاردارى است واقسام ميباشد وبرگ اقسام آن
مفروش بر روى زمين واز ميان برگها ساقى ميرويد ويك قسم را ساق كره‌دار وخارها در حوالى كرههاى وگلش سفيد
وبيخش سطبر وطعمش با شيرينى واندك تندى مانند طعم زردك وبفارسى بيوه زا نامند ودر افعال مانند مسدس است و
قسم دوم را برگش بى خشونت وخاردار ونرم وبسيار وساقش بقدر ذرعى واز نصف اعلاى آن شاخها ميرويد وآن قويتر
از اول است وقسم سوم را برگ مائل باستداره وبيخش دراز ودر سطبرى متوسط وسفيد وقسم چهارم را برگ عريض
ومستدير وساق آن بى شعبه وبقدر ذرعى ومملو از خارهاى مائل بكبودى وظاهر بيخش سياه وباطن سفيد وشبيه ببهمن سفيد
وقسم پنجم كه از اقسام قرصعنهٔ بيضا است برگش بسيار خارهاى آن تند وساق آن خشن وقبهٔ آن شبيه بكنگر وقسم ششم كه قرصعنهٔ
جبلى نامند برگش محدب وقوى الحرارت ودر بيت المقدس جهت درد كمر ومواد بارده مجرب ميدانند وقسم هفتم از
انواع بيضا را برگ عريض وبسيار سفيد وبيخ آن سمت وبا اندك شيرينى ودر تقويت باه عظيم الاثر وقسم هشتم را ساق بسطبرى
انگشت سبابه ودر طعم شبيه به زردك واز مطلق قرصعنه مراد همين قسم است وآنرا قرصعنهٔ مسدس ودر مازندران رولنك
ودر تنكابن ششكاك گويند وگويا مخفف شش شاخ باشد ومستعمل بيخ آنست وبهترين صمتلى آن * طبيعت مطلق آن
در آخر اول گرم وخشك * افعال وخواص آن محلل صلابات وهاضم وسريع الانحدار ومولد خلط صالح ومنعظ ومبهى

وبا نوت تریاقیت آشامیدن ثلث رطلی از طبیخ بیخ آن با مثل آن سداب جهت ارجاع شراسیف وبتنهائی جهت درد پهلو وسینه مجرب اعضاء الغذاء والنفس نیز آشامیدن آب طبیخ آن باشکر جهت تسکین اورام ربو وتحلیل جراحات ودبیلات باطنیه وملازمت آن مخرج اخلاط محترقه وفاسده از بدن وتحلیل ریاح ونفخ وادرار بول وحیض وسیر وعرق وتفتیت حصاة ورفع مغص وبا شراب جهت درد جگر امتلائی ویک درم آن بایک درم تخم جزر جهت ادرار حیض وبغایت محرک باه ومربای بیخ تازهٔ نرم آن خوشبو کنندهٔ جشا ومحرک باه ومنعظ وحصارهٔ آن مدر حیض ودافع مغص السموم باشراب جهت نهش هوام خصوص عقرب وسموم قتاله وخوردن بقول مطبوخ آن مادام که تر وتازهٔ نرم است بهترین بقول است ومولد خلط ردی نیست ومحلل بلغم رقیق در معده وامعا است وگاه آنرا با آب ونمک پرورده مینمایند ومدستور خوردن بیخ آن الاورام ضماد آن محلل اورام وبا آرد جو وآب برگ کاسنی تازه محلل اورام وقروح رطبه در ساق پا که آب از آن جاری باشد وداء الفیل درابتدا وتعلیق آن بر در خانه گریزانندهٔ ذباب از آنخانه وبر اورام خارجیه محلل آنست

* قرطاس * بکسر قاف وبضم آن نیز وبفتح دال آمده وسکون را وفتح طاء مهمله والف وسین مهمله لغت عربی است وقرطس طعفر وکاغذ نیز وبفارسی نیز بکاغذ مشهور است بسریانی کرطیسا ومحرق آنرا برومی خرتین کامنین وبیونانی سنجامیقورنا مند جمع آن قراطیس وقرطس آمده * ماهیت آن معروف است ودراکثر بلاد میسازند وهرجا از چیزی وبران کتب ومکاتیب ودفاتر وغیرها مینگارند وبهترین آن خانبالغی است خواه قسم مشهور با بریشمی وبا قسم پنبه پس دولت آبادی پس کشمیری خصوص قسم اعلای آن بس سمرقندی پس اکلیسری پس پتنه وانی بنگالی نیز قسم اعلای آن پس رنك پوری نیز قسم اعلای آن پس مصری نیز قسم اعلای آن واز مطلق آن مراد کاغذ مصری است که از ساق بردی که بزبان اهل مصر غافیرنا مند میسازند وبهترین آن آنست که سفید باشد وانطاکی گفته بهترین آن مصری است که از بردی واصول بشنین میسازند تفلیسی گفته بهترین آن محرق مصری است صاحب تحفه نوشته بهترین آن مصری معمول از ساق بردی ولعاب بشنین است وبردی را بفارسی پیر زنه مند ودر حرف الباء مع الزاء ذکریافت * طبیعت آن سرد در اول وخشک در دوم وانطاکی گرم وخشک در دوم گفته * افعال وخواص آن اعضاء الراس نفوخ آن خصوص محرق آن حابس رعاف وبخور آن جهت زکام وسنون آن حابس سیلان خون از لثه ومستحکم کنندهٔ آن وطلاء آن جهت سعفه وسرطان واکتحال آن جهت بیاض ودمعه وقرحهٔ چشم اعضاء الصدر والغذاء آشامیدن محرق آن با مرق سرطان نهری پخته جهت قروح ریه وحبس الدم از سینه ومعده بادویهٔ مناسبه قابضه وقروح امعا وبدستور احتقان بدان وآشامیدن نفوع آن در سرکه وآب جهت قطع نفث الدم نافع مقدار شربت آن یکمثقال الجروح والقروح ذرور آن مجفف قروح رطبهٔ رسته وغیر رسته وزخمیکه در پا از موزه بهم رسد وملحم آنها وپیچیدن آن بر عضو مجروح با خون آن آلوده ملحم آن وچون با آب ترکنند ودر حال رطوبت آن کتانی را بآن بپیچند وبگذارند تا خشك شود پس در سوراخ نواصر داخل نمایند آنرا بسبب منتفخ شدن کشاده سازد بدل آن در اکثر امور بردی سوخته است

* قرط * بضم قاف وسکون را وطاء مهملهٔ مثناه لغت عربی است بفارسی شبد وشبدار وباصفهانی شودر وتمر آن را رسین نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه برطبه واز آن شیرین تر وبرگ آن بزرگتر بغدادی گفته اسم مصری نباتی است که در مصر میروید شبیه برطبه ونوعی از آنست درخت آن عظیم وبرگ آن بزرگ قریب ببرگ بلوط ودر مصر زراعت

مینماید برای فربهی امعان وثمر آنرا رهیم نامند * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن آشامیدن تر وتازهٔ آن
مسهل وخشک آن حابس وآشامیدن آب تر وتازهٔ آن یا طبیخ خشک آن با شکر ویا انجیر ویا عسل جهت سرفه وخشونت سینه نافع
* قرطم * بضم قاف وسکون را وضم طاء مهملهٔ مثالثه ومیم وبکسر قاف و را وبکسر هر دو نیز آمده لغت عربی است وآنرا حب
العصفر وبزر الاحریض وبفارسی خسک دانه وتخم کافشه وبگیلانی تخم کاجره وتخم کازیره وبهندی کر وکسمبه کا بیج نیز وبسریانی
کشنی وبرومی قنطادرس وبیونانی اطرقطوس ودیسقوریدوس فیقس نامیده وبری آنرا فنیقس اغریون یعنی اصفر بری
وبری وبستانی میباشد * ماهیت * بستانی آن دانه است صنوبری شکل مائل به پهنی وتربیع وپوست ومغز آن سفید
با دسومت وچون کهنه گردد پوست آن میل بسیاهی ومغز آن بزردی پس بسیاهی ولزوجت مینماید ودر غلافی زیر گل آن و
در هر غلافی هفت وهشت دانه ونبات آن تا بلند ذرع خاردار وبرگ آن بلند وبا شرفهای بسیار ریزه وبالای برگ آن عریضتر
از پائین آن وبر بندها ومواضع شاخها وبر شاخها نیز رسته وساق وشاخهای آن در خامی سبز رنگ وبعد از رسیدن سفید میگردد وگل
آن خاردار وسرخ رنگ وصاحب اختیارات قرطم بری را طریفان گفته وبعضی گفته اند طریفان حب آنست نه نبات آن وشیخ الرئیس
غیر آن دانسته ودر حرف الطاء مع الراء مذکور شد وبالجمله بهترین آن سفید بستانی تازهٔ سنگین بالیدهٔ آنست ووجه ذکر آن علیحده
از احریض جلالت وعظم نفع آنست * طبیعت آن در دوم گرم ودر آخر اول خشک با قوت مسهله * افعال وخواص آن
قلیل الغذا ومسهل ومخرج بلغم رقیق واخلاط محترقه ومحلل ریاح چون پنجدرم آنرا کوبیده وشیره گرفته با فانید ویا شکر سرخ
ویا عسل بیاشامند ونیز چون ده درم آنرا بکوبند ودر نیم رطل آب بجوشانند وبمالند وصاف کرده ده درم شکر سرخ دران ریخته
بنوشند وایضا چون ده درم مغز مقشر آنرا با مغز بادام تلخ وقسط از هریک نیم مثقال ونطرون وانیسون واز هریک یکمثقال
داخل کنند وبا انجیر خشک وعسل بسرشند ومقدار یک جوزه تا دو جوزه بخورند وبدستور چون از ان ناطف سازند که ده درم
مغز مقشر آن با مغز بادام وانیسون ونطرون بوزن مزبور با عسل وشیرهٔ انجیر بقوام آورند وشب وقت خواب بخورند
پیران را بسیار موافق اعضاء الراس ماء الجبن مصنوع از ان که افتیمون را در صره بسته دران انداخته ویا بمانند تا قوت آن
دران برآید وبنوشند وبالای آن شیرینی مناسبی بیاشامند جهت مالیخولیا ووسواس وتوحش وخفقان وجذام وجرب وحکه
واکثر امراض سوداویه مؤثر وبدستور آشامیدن لبن منجمد از شیرهٔ آن واندک نمک هندی فعل آن اقوی اعضاء الصدر
والغذاء والنفس آشامیدن شیرهٔ آن با آب انجیر خیسانیده وبا فانید وبا عسل منقی سینه وصاف کنندهٔ آواز ومنضج نزلات واکثر
امراض باردهٔ صدریه ومقوی باه وزیاده کنندهٔ منی ونیکو کنندهٔ رنگ رخسار ودافع ریاح ومحلل آنها است وچون داخل مزورات
ماشیه وحمصیه نمایند نضج وتحلیل واسهال بلغم خام ومواد محترقه نماید وآشامیدن ده درم شیرهٔ آن با فانید ویا شکر سرخ
ویا عسل جهت استسقای زقی ولحمی نافع وبا اندک نمک هندی ادرار آن قویتر وانفع وخوردن مغز مقشر آن بدستور مسطور
در دفع قولنج مؤثر ومعتادین قولنج را اوفق وآشامیدن شیرهٔ آنکه مغز فلوس خیارشنبر دران حل کرده باشند جهت تب بلغمی
بعد از نضج ماده وآن از جملهٔ ادویه است که مرخلط منجمد را میکدازد وهر خلط رقیق را منجمد میگرداند ولهذا بالای شیر
نباید خورد که آنرا منجمد میگرداند در معده * مضر معده * مصلح آن انیسون وشیرینیها مقدار شربت آن از پنج درم تا ده درم
وازان زیاده مضر وغیر مجوز بدل آن حبة الخضراء وگفته اند که چون در شیر داخل نمایند باید که در هر یک رطل شیر ده درم
حب القرطم باشد ونیم رطل آن را بیاشامند تا عمل نماید ودهن آن قریب بدهن انجرا است وضعیف تر از ان ومنجمد کنندهٔ

چیرو جلا کنند * ماهیت آن از جنسیت ردمن بستانی آن مسهل بطن است * قرطم بری را بیونانی اطریطوس نامند و نبات آن بلندتر و برگ آن طولانی تر از بستانی و در بن شاخها رسته و باقی شاخها خالی و بی برگ و سفید رنیز در بن شاخهای آن پنج مله خار و گل آن زرد و تخم آن شبیه بتخم بستانی * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک * افعال و خواص آن آشامیدن برگ و ثمر آن بقدر یک مثقال با نیم مثقال فلفل با شراب جهت لسع عقرب مفید و گفته اند چون ملسوع برگ و یا ثمر آن را در دهان نگاه دارد مادام که در دهان اوست احساس تالم سم نکند و چون بیند از دهان باز عود کند *

* قرطمان * بضم قاف و سکون را و ضم طاء مهملهٔ مشاله و فتح میم و الف و نون معرب مرطمان فارسی است و گفته اند که جلبان است * ماهیت آن ابوحنیفهٔ دینوری اسم درختی دانسته شبیه بدرخت چنار و در ساحل عمان یافت میشود و برگ و شاخ آن خوشبو است * افعال و خواص آن آشامیدن خشک آن بقدر دو مثقال جهت رفع اسهال مفید دانسته اند و مرطمان در حرف الها انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

* قرظ * بفتح قاف و سکون را و ظاء معجمهٔ مشاله بعضی گفته معرب کرت فارسی است و بفارسی بزغند و بسریانی خجفر و میثا و بیونانی عوصمودون و بهندی کیکر و بمصری سنط بطای مهمله و بظاء معجمه نیز و صنط بضاد و طاء مهملتین و درمیان هر دو نون نیز نامند * ماهیت آن گفته اند ثمر نوعی از ام غیلان است که اقاقیا عصارهٔ آن و صمغ عربی صمغ آنست و درخت آن خاردار و بعضی برگ سلم و بعضی ثمر سنط دانسته اند و ساق درخت آن قوی و چوب آن صلب و چون کهنه گردد سیاه رنگ برنگ سیسم و آبنوس میگردد بانک سفید ی و اهل هند و بنگاله پایهٔ کرد و نیا و رته و کادی و چکر داز ان میسازند برای صلابت آن و شاخها و چوبهای آن غیر مستوی و تخم آن بقدر دانهٔ تمر هندی و از آن کوچکتر و در خامی سبز و بعد از رسیدن سرخ میگردد و در غلافی مانند تمر هندی و از آن نازکتر و مانند لوبیا و گل آن سفید و بعضی زرد و در هند زرد میباشد و خوشبو از برگ و ثمر آن دباغت ادیم و پوست حیوانات مینمایند و آنرا جلود القرظ مینامند و بهترین عصارهٔ آن یعنی اقاقیا آنست که از ثمر خام آن اخذ نموده در سایه خشک کرده باشند و بیان آن مفصل در اقاقیا در حرف الالف مع القاف مذکور شد * طبیعت جمیع اجزای شجر آن سرد و خشک و با قوت قابضه * افعال و خواص آن مسواک بچوب بیخ آن و سنون سائیده آن جالی دندان و مستحکم کنندهٔ آن و نیکو کننده رنگ رخسار و آشامیدن آب طبیخ برگ و خار آن حابس اسهال و بخور آن مستحکم کنندهٔ اعصاب مسترخیه و رافع درد آن و ضماد برگ تازهٔ آن جهت التیام جروح عظیمهٔ رطبه نافع *

* قرع * بفتح قاف و سکون را و عین مهمله و بفتح را نیز آمده لغت عربی است و نیز بعربی دباء و بفارسی کدو و بهندی تیز مشهور بدان است و بترکی قباق و بسریانی قراء و برومی فلوفرنیا و بیونانی قروفانامند و دیسقوریدوس قلوفیا نامید * ماهیت آن ثمر نباتی است که آنرا یقطین نامند و بیا رود و بر میچا و رخود بر زمین و دیوار نیز پهن میشود و برگ و شاخ آن بزرگتر و قویتر از خیار و خشن و مزغب تر از آن و بیخ آن باریک و بلند و اند ک شیرین و مسکر و مطلقا آن دو نوع است شیرین و تلخ و ثمر تلخ آن کوچکتر و بفارسی کدوی تلخ و بهندی تونبری نامند و گفته اند دو نوع است سبز و رومی و شیرین آن اصناف است صنفی مدور و صنفی طولانی تا بلند و ذرع زیاده هم شنیده شده و قطر آن از یک شبر هم کمتر تا بیکشبر و این مخصوص ببلاد هند و بنگاله است و صنفی کوچک بقدر نارنجی و امرودی بسیار بزرگ و بشکل آن و این مخصوص ببلاد دکهن و هندوستان است و بسیار نازک و لذیذ میباشد و بهندی دهینگس نامند و از همه اصناف بهتر و لطیفتر و نازکتر و صنفی بسیار بزرگ صراحی شکل و در پوست

آن که مغز آنرا برآورده خشک کرده باشند تا مقدار یکصد رطل کندم ویا برنج میکنجد واین مخصوص بنگاله است وجای دیگر باین بزرگی نمی شود ودر هندوستان می برند تا صد روپیه فروخته میشود وازین طنبور میسازند هرقدر که بزرگ باشد قیمت آن زیاده که اوازآن بلند تر میشود وصنفی طولانی مستدیر ولحم آن بازهومت واین مخصوص ببلاد هند وبنگاله است وهنود این را بسیار میخورند ومسلمین کمتر وبهندی بیته وبه بنگالی کوند نامند شیرینی ومربای این خوب میشود ولحم اینها همه سفید است وتخم همه طولانی پهن ونیز صنفی میشود مدور وبعضی اندک طولانی وخیاره دار وپوست آن درخامی سبز وبعد ازرسیدن سفید مائل باندک سرخی ولحم ومغز آن سرخرنگ وطعم آن با اندک شیرینی واین را مزوبه وبفارسی کدو مکه وبهندی کل یمه نامند وبهترین همهٔ آن سفید نازک تازهٔ شیرین آنست که ریشه دار نباشد ومتوسط در بزرگی وکوچکی باشد * طبیعت آن مطلقا سرد وتر در دوم * افعال وخواص آن مبرد ومرطب ومفتح سدد ومدر بول وملین بطن وزائل کنندهٔ یرقان وخلفهٔ مزمنه وحمیات حادة وخوردن پختهٔ آن قلیل الغذاء وسریع الانحدار ومناسب محرور المزاجان وصفراوی ومولد خلط صالح تفه اگر در معده فاسد نگردد قلیل الانهضام زیرا که بتنهائی سریع الفساد واستحاله بخلط غالب موجود در بدن است ومولد خلط سمی بسبب لطافتی که دارد وچون باغذا که مناسبه خلط وترکیب نمایند کیفیت آنرا مبدل گردانند مانند آنکه اگر باسفرجل ویا آب غوره ویا آب انار ویا مرکه در روغن بادام ویا زیت الانفاق طبخ نمایند مولد خلط صالح وجهت صفراوی مزاجان ومحرورین وحمیات حادة نافع وبدستور چون باسرکه طبخ نمایند ولیکن ضرر آن برای صاحبان قولنج ومعتادین بدان زیاده زیرا که قرع مولد قولنج است وبا شیء حریف مانند خردل مولد خلط حاد وبا شیء مالح مولد خلط شور وبا قابض قابض وهمچنین با هرچیز مستحیل بخلط مناسب آن اعضاء الراس قطور ونشوق یا رشتن آب افشردهٔ خام آن با شیر دختران دربینی وگوش وبدستور گذاشتن جرادهٔ آن برسر جهت صداع حار وسرسام وهذیان وجنون واورام حارة وبیخوابی وضماد سائیدهٔ آن برپیش سر اطفال وغیر اطفال جهت ورم حار آن وصداع حار ورفع خشکی دماغ وبی خوابی وبرچشم جهت ورم حار آن وشستن سربآب آن وآشامیدن وقطور آن دربینی باعث تسکین صداع حار وتنویم مبرسمین وغرغره ومضمضهٔ آن جهت وجع حلق ودرد دندان حار وقطور آن درگوش جهت تسکین درد آن خصوص باروغن گل وسعوط آب مطبوخ پوست خشک آن بتنهائی ویا باروغن گل جهت درد دندان وقطور آب کدوی بسیار کوچک تازهٔ منعقد که هنوز گل آن نیفتاده باشد که درخمیر گرفته وزیر آتش مشوی نمایند در چشم برای رفع زردی حاصل از یرقان موثر وبدستور آب گل آن وجهت رمد حار نیز نافع وآشامیدن آب مطبوخ آن باتمرهندی وشکر جهت تسکین حرارت دماغ ودرد سر حار وسواس وجنون ورمد یکه از بخارات معده باشد اعضاء الصدر آشامیدن اسفیدباج مطبوخ آن باکشک الشعیر ویا باماش مقشر ویا مطبوخ آن در روغن بادام جهت درد سینه وسرفهٔ حار وبدستور آشامیدن سویق آن بتخصیص که مغسول باشد اعضاء الغذاء والنفض مطبوخ آن مسکن عطش وگرمی کبد حار وکرب صفراوی ودافع فضول حارة بسبب ازلاقی که دارد ولیکن موجب مستی وارخای معدة وامعا است وسویق آن حابس بطن ومسکن عطش وحدت صفرا وخون وکرب وآشامیدن آب مطبوخ معصور آن بقدر ثلث رطل یاد وثلث رطل وباعسل واندک نطرون ملین بطن ومسهل باعتدال با مغز فلوس خیار شنبر وترنجبین وبنفشه مربا ویا شراب آن مسهل صفرا وجهت تپهای صفراوی ودموی وباتمرهندی وشکر مسهل صفرای سوخته ومنقی امعا وکرده جهت حرارت دماغ ورمد وحمیات حارة وآب مطبوخ درست در خمیر وگل گرفتهٔ آن بدستور ماء القرع بقدر نیم رطل

باده در رم شکر و یا شربتهای مناسبهٔ لطیفه جهت تسکین حرارت معده و کبد و قلب و حمیات حادهٔ دقیه و غیرها و اکثر امراض حارهٔ حاده و شیخ الرئیس نوشته در ذات الجنب هرچند ماء القرع نافع است از جهتی که مضر است از جهت آنکه مدر است و مطبوخ آن با سرکه نیز جهت حمیات حادهٔ صفراویه و کسر حدت صفرا و خون و اکثر امراض حارهٔ حاده و نیز باعث سرعت خروج آنست از معده و با گوشت باعث سرعت و نیکوئی هضم آن و با مزورات ماشیه و حمصیه با روغن بادام جهت سرفه و ترطیب دماغ و بدن و تسکین حرارت جگر و تبهای حاره و آشامیدن عرق مطبوخ گل و با خروس بچه و یا با مغز تخم آن جهت رفع غشی و تبهای حاره و غشیه و رفع سمیت اخلاط سمیه بیعدیل و ضماد آن بر معده و کبد و گرده و احشا مسکن حرارت و التهاب آنها و آشامیدن پوست خشک آن جهت بواسیر و نزف الدم احشا و بالجمله اقسام قرع جهت محرور المزاجان صفراوی و دموی و جوانان و بلدان حاره نافع و مضر مخالف آنها و مولد قولنج و نفخ و ثقل در معده و مسقط اشتها و مولد بلغم و مواد بلغمی و سودای احتراقی از بلغم و مطبوخ تراشهٔ آن بامامست که گل و ماست و هندی رایته نامند چون با خردل و عنبر و فلفل و نمک و نعناع استعمال نمایند مبرود المزاجان را موافق و محرور المزاجان را احتیاج بدانها بدون نمک و اندک نعناع نیست مصلح آن قی فرمودن و آشامیدن ماء العسل و عود هندی و قرنفل و زیره و سعد و نعناع و جوارشات حارهٔ عطره و پختن آن با روغن و داخل کردن فلفل و خردل و آبکامه و اشیای حارهٔ دیگر و نمک در مبرودین و در محرورین و صفراوی مزاجان آب غوره و انار و سرکه و امثال اینها و مربای آن که مسمی نامند با شکر و یا با عسل معتدل ترین مربیات و لذیذ و مقوی دماغ و مولد خون صالح و دافع مواد سوداویه و امراض حادث از آن و سریع الهضم اگر در معده بلغم بسیار نباشد و الا مستحیل بدان میگردد و عسلی آن برای مبرود المزاجان بهترین از شکری و محلل آن ملطف و هاضم و مسکن حدت صفرا و خون خصوص چاشنیدار آن موافق محرور المزاجان و مضر مبرودین القروح و الجروح ذرور پوست خشک سوختهٔ آن جهت قطع نزف الدم جراحات و رفع اکلهٔ زخمها و زخم ذکر و اعضای یابس المزاج و با روغن گل و تازهٔ جهت سوختگی آتش و با سرکه جهت بهق و بدستور مغز آن با آرد جو سرشته جهت سوختگی آتش و بادام الاخوین نیز الاورام ضماد گل وی سائیده جهت حمره و اورام حاره * و روغن آن که آب تازهٔ لحم و مغز جوف آنرا گرفته با ربع وزن آن روغن کنجد و یا روغن بنفشه و بادام و قدر مضاعف و یا غمر آن طبخ دهند تا آب برود و روغن بماند مانند روغن بنفشه و نیلوفر است * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن مرطب بدن و دماغ و رافع یبوست آن و منوم و جهت مالیخولیا و سهر مفرط و تشنج یابس و درد گوش حار و سرفهٔ حار و دق و تلیین طلا بات شربا و سعوطا و تقطورا و تمریخا نافع و چون پوست آنرا جدا کرده خصوص که تخم آن خوب مستحکم نشده و خام باشد و مجموع آنرا از لحم و شحم و تخم با پیه گردهٔ بز بکوبند و بجوشانند تا خوب مهرا شود و بگذارند تا سرد شود و چربی بالای آنرا بگیرند در جمیع افعال از ترطیب و تبرید و غیرها اقوی از دهن آنست که با روغن کنجد سازند و چون سر کدو را ببرید ه درجوف آن خبث الحدید پر نمایند و سر آنرا بهمان قطع بند کرده بگذارند و بعد از چهل روز آب آنرا گرفته با حنا خمیر نمایند و بر مو خضاب کنند خضاب نیکو است * و مغز تخم کدو * طبیعت آن در دوم سرد و در اول تر و با قوت ممسکهٔ اخلاط متحرکه * افعال و خواص آن مسمن بدن و جهت رفع خشونت سینه و نفث الدم ریه و سرفهٔ حار و تشنگی و تبهای حاره و قرحهٔ امعا و مثانه حادث از اخلاط حاد و لاغری گرده و حرقت البول و امثال اینها نافع و روغن تخم آن جهت رفع یبوست

دماغ وبیخوابی وسل وتبهای حاره ومغص صفراوی بیعدیل شربا وقطورا ومعوطا وتمریخا وطلاء وضماد روغن مغز تخم
کدوی شیرین با دم الاخوین نرم سوده ویا با جرم مغز آن جهت قروح سر وبدن اطفال وگوشهٔ دهان وبناگوش و
منداکیر وغیرها مجرب مقدار شربت از تخم آن تا هفت مثقال بدل آن مغز تخم هندوانه وخیارین وحلوا ردهن القرع
ونمرنی ومعلل آن در قرابادین کبیر ذکر یافت *

قرع المر

* قرع المر * یعنی کدوی تلخ که بهندی تونبری نامند * ماهیت آن در نبات شبیه ببیار کدوی شیرین وثمر آن از آن
کوچکتر * طبیعت آن بسیار گرم وخشک وسمی * افعال وخواص آن مقدار قلیلی از آن مقیئ قوی وقئ فرمودن
بآن جهت ضیق النفس بارد رطب قدیم وسرفهٔ رطب کهنه نافع وقطور آب کدو آن ونشوق آن جهت رفع یرقان وامراض
رطوبی دماغی نافع وبیخ آن که بهندی بکهمه نامند گرم وخشک ومحلل اورام وارجاع بارده طلاء وضماداً مفرداً
یا مرکبا با ادویهٔ مناسبه وگویند که چون کدوی تلخ خشک را بشکافند ودر جوف سر آن پردهٔ که مانند پردهٔ عنکبوت میباشد
برآورده نرم سوده اند کی از آن را معوط نمایند جهت رفع یرقان اصفر که چشمها ورخساره همه زرد شده باشد واکثر امراض
دماغی ورطوبی نافع باخراج رطوبات وبلاغم زرد رنگ از بینی وچشم *

قرفة الدارچینی

* قرفة الدارچینی * بدانکه قرفه بکسر قاف وسکون را وفتح فا وها لغت عربی است بمعنی پوست درخت مطلقا ومراد اطبا
پوست درخت خاص است وبیونانی فنیفیطراس وبسریانی ضروا فورد وبرومی فیرفیطوسنین وبهندی تج نامند * ماهیت آن
آنچه بتحقیق پیوسته پوست درخت نوعی از دارچینی است که در جزیرهٔ سیلان بهم میرسد وضخیم تر از دارچینی
وپوست آن خشن تر واصناف میباشد بعضی برنگ دارچینی وبعضی تیره تر وبعضی مائل بزردی وسفیدی با خطوط
وبعضی رائحهٔ آن شبیه برائحهٔ قرنفل با اندک حدت واین را قرفة القرنفل وبعضی برائحهٔ دارچینی واین را قرفة
الدارچینی نامند وبعضی کریه الرائحه وبهترین همه قرفة القرنفل دارچینی رنگ تیرهٔ آنست که با حدت وخوشبو باشد
وبسیار کهنه فاسد شده نباشد وزبون ترین همه کمرنگ اغبر کریه الرائحهٔ آنست ودر دارچینی بتفصیل ذکر یافت * طبیعت
آن در آخر دوم گرم وخشک قرفة القرنفل در مزاج وافعال مشابه قرنفل وقرفة الدارچینی قریب بدارچینی یعنی ضعیفتر از آن
وبعضی از آن قویتر دانسته اند * افعال وخواص آن مقوی اعضای باطنی اعضاء الراس والعصب جهت فالج ولقوه
وصرع وامراض عصب واوجاع مفاصل اعضاء الغذاء مقوی معده وکبد سرد ودرین فعل اقوی از دارچینی گفته اند
الاورام والقروح ضماد آن با سرکه رافع اورام وجرب وقوبا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن سلیخه است *

قرقمان

* قرقمان * بکسر قاف وسکون را وکسر قاف ومیم والف ونون وبفتح هردو قاف نیز آمده * ماهیت آن چیزی است مانند
تاد که در جوف بعضی اشجار کهنه بهم میرسد خصوصا درخت خرما ومقدار حجازی وصعیدی وانطاکی گفته چیزی است کرم
خورده که در جوف درختهای کهنه بهم میرسد ومخصوص بدرخت مقل است * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص
آن حابس نزف الدم واسهال مزمن وسائر سیلانات ودمل ربول وشیر وسنون آن جهت تقویت لثه وسفید کردن دندان
وضماد آن با مرکه جهت نرم کردن جلد بدن نافع *

قرقومغما

* قرقومغما * بفتح قاف وسکون را وضم قاف وسکون واو وفتح میم وسکون غین معجمه ومیم والف وقرقوغما نیز آمده لغت
یونانی است * ماهیت آن ثفل دهن زعفران است زیرا که قرقوز عفران است ومغما ثفل را نامند ومختار وبهترین آن

خوشبوی سنگین سیاه رنگ آنست که دران چوب نباشد وچون بخایند بدندان بچسپد ودندان را رنگین کند وچون در آب حل کنند آب را رنگین برنگ زعفران نماید وانطاکي دهن زعفران دانسته * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن منضج ومسخن ومقوی اعصاب ومحلل صلابات ومدر بول واکتحال آن جالي آثار ورافع ظلمت چشم ومقوی روح باصره است

* قرمز * بکسر قاف وسکون را وکسر میم وزای معجمه لغت رومی است وگفته اند لغت ترکي است وبعربي دود الصباغین وصبغ ارمنی نیز وقفر وبفارسي کرم رنگرزان وکم رنگ وبیوناني انیقورس وبسریاني اغنیوس نامند ودیسقوریدوس دررابعه قفیس نامیده * ماهیت آن حیواني است کوچک که در برگ هاء اشجار خصوص درخت جید ار بهم میرسد وتابقدر دانهٔ عدسي بزرگ میشود وسرخ وهرچند بزرگ میشود سرخ تر میگردد وگویند شبنمی است که بربرگ بعض اشجار می نشیند وچیزی شبیه بدانهٔ عدسي برسر آن بر آمدکي مثل سر حیواني وآهسته آهسته بزرگتر میشود تابقدر دانهٔ نخود ی مستدیر ومانند حیواني پرنده میگردد که گویا مستوا هد طیران کند پس شگافته شده از جوف آن کرم کوچکي سرخ رنگ برمی آید وهرچند کهنه گردد رنگ آن زیاده میگردد وآنرا با شراب میکشند بنوعی خاص وطمع مینمایند یا شراب یا آب ورنگ آنرا اخذ نموده نقاشان کتاب ورنگریزان دررنگ آمیزی نقاشي وکتابت ورنگ ابریشم وپشم بکار میبرند زیرا جزو آن ده جز وحریر ویا پشم را که در آب جوش داده باشند خوش رنگ میکرده اند ورنگ کتان وریسمان پنبه بدان خوب نمیشود وگویند دو قسم میباشد خمری وغیرخمری خمری آنست که آنرادرشراب میکشند وبالیده وخوش رنگ میباشد ویکدانهٔ آنرا چون درآب بمالند بزودی آب را خوش رنگ میکرداند بخلاف غیرخمری وبهترین الوان احمر است وازان بهتر رنگي در سرخ نیست زیرا که رنگ این شگفته وخوش نما وبراق میباشد خصوص که برطلا بنویسند وابریشم وپشم رنگ نموده بدان ثابت رنگ میباشد وبهترین آن تازهٔ بسیار سرخ آنست که ازقبرس وبلاد ارمن آورند * طبیعت آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن با قوت قابضه وحابس دم اعضاء النفس آشامیدن آن بقدر دودرهم تایکهفته هرروز یا هم با عسل جهت قطع حیض مجرب گفته اند وبا سرکه جهت منع حمل وذرور آن مجفف بواسیر الجروح وامراض الاعصاب ضماد آن با عسل جهت الصاق والتیام جراحات عظیمه وبدستور با سرکه ونیز با سرکه جهت شکستگي اعضاء وجراحات اعصاب خاصة وسائر اعضاء عموما قوی الاثر الزینة نطول آب مطبوخ آن محلل صلابات ونیکوئي رد رازی موی ومانع تولید قمل مقدار شربت آن دودرهم وتعلیق آن با ابریشم سرخ دررفع تپ موثر *

* قرن * بفتح قاف وسکون را ونون لغت عربي است بسریاني قرنه وبفارسي سرون وشاخ حیوان وبهندی سینگهه نامند * ماهیت آن معروف است وآن بمنزلهٔ سلاح وحربه است برای دفع موذی ازخود در اکثر حیوانات حلال گوشت مانند اقسام گاو وبز ومیش وآهو را میباشد ونوع نر را بزرگتر وبلند تر از نوع ماده ومادهٔ تکون آن بیشتر وغلیظتر از مادهٔ موی است وجمع آن قرون آمده * طبیعت مطلق آن سرد وخشک در دوم * افعال وخواص آن مجفف وقابض مانند ملح مغسول واکثر مستعمل محرق آنست العین اکتحال آن جهت منع نزول مواد بسوی عین اعضاء النفس جهت نفث الدم هرعضوی وبواسیر اعضاء الغذاء والنفس جهت استرخای معده ونشف رطوبات آن وبرقان وذوسنطاریا نافع ودستور احراق آن درمقدمه ذکریافت وقرن هرحیواني درطي ذکرآن حیوان بیان شد وقرن ایل را بسریاني قرنا ریلا وبیوناني سمقوریا وبرومی سمقوریس وبفارسي سرگاوکوهي وشاخ گوزن نر وبهندی باره سینگهه گویند وبهترین آن ماخوذ از ایل پیر است

رنیزترن ایل را باصطلاح اهل بالغة ازبلاد اندلس نباتی را نامند که بیونانی قرتمن گویند وقرتمن مذکور شد ونیز ترن
بقول انطاکی اسم درختی است بقدر آزاددرخت وآنرا ثمری است بقدر زیتون وسرخ پس سیاه میگردد * افعال وخواص
ان جهت رفع اسهال وقروح نافع وخاکستر برگ آن جالی آثار وچون بگیرند ثمرآن را درحال خامی که سبز باشد وسرخ
نگشته وسائیده براورام وقروح گذارند بزودی زائل سازد *

قرنفل

* قرنفل * بفتح قاف ورا وسکون نون وضم فا ولام وقرنفول نیز وبیونانی غرنیواس وبرومی قرنفلون وبفارسی میخک
وبهندی لونگ وبانگریزی کلوف نامند * درماهیت ان اقوال بسیار است انچه بتحقیق پیوسته آنست که ثمر درختی است
که درجزیرهٔ ازجزائر زیرباد که آن جزیره را جاوه وبتاویه نیز نامند بهم میرسد ودرجای دیگر نمیشود وبالفعل آن جزیره
درتصرف ولندیس است که فرقهٔ از نصاری است ودرخت آن فی الجمله شبیه بدرخت کنار وشاخهای آن باریک وبلند مانند
شاخهای یاسمین که بهندی چنبیلی نامند وبلند شده بازبسوی زمین میل کرده وبرگ آن شبیه ببرگ انار وازان بزرگ تر
وثمرآن که قرنفل است باریک بلند ازبند انگشتی کوتاه تروانده پهن وسرآن مشرف وبرسرآن قبهٔ بشکل حباب وچون
خشک گشت دربستها که می آورند بسبب سودن باهم اکثر قبهٔ آن جدا میگردد وآنرا نرو ماده میباشد نرآن بزرگ تر واغبر
وکمرنگ وکم بو وکم طعم تر ازماده وماده آن کوچکتر ودرصفات مذکوره اقوی وبهتر ومستعمل ماده تازهٔ خوشبوی قوی
الرائحهٔ تند طعم مائل بشیرینی تیره رنگ بالیدهٔ آنست که درخائیدن وکوبیدن اجزای آن تمام خوب نرم کرد دوخشبیت
نداشته باشد وانچه بخلاف این اوصاف باشد زبون * طبیعت ان درسوم گرم وخشک * افعال وخواص ان باقوت
تریاقیت وتفریح اعضاء الراس مقوی ارواح واعضای رئیسهٔ باطنیه وحافظ آنها وجهت تقویت دماغ وذهن وفکر ورفع صداع
بارد رطب وفالج ولقوه ونزلات متوالیه وسکته وتفتیح سدد دماغی وسائر امراض باردهٔ رطبهٔ سوداویهٔ دماغیه وعصبانیه
نافع وسوداوی مزاجان وکسیکه درمزاج اوسودا غالب باشد شربا وسعوطا ونفوخا وطلاء وضمادا بتنهائی ویا باادویهٔ مناسبه
وجهت تقویت لثه ودرد دندان بارد ورفع بدبوی دهان وباعث طیب نکهت مضغا واکتحال آن جهت تقویت باصره ورفع
سبل وغشاوه ونیزخوردن آن جهت امراض مذکورهٔ عین اعضاء الصدر وجهت سرفهٔ بارد رطب وضیق النفس کهنهٔ رطوبی
وخفقان بارد ووحشت وخوف ووسواس وموروث شجاعت آشامیدن آن اعضاء الغذاء والنفض مقوی معده وقوت هاضمه
وامعاء وکبد وگردهٔ بارده وطحال وباه ورحم ومسخن ورافع امراض باردهٔ اعضای مذکوره وقی وغثیان وفواق وجشا وتحلیل
ریاح غلیظهٔ حاصله ازاغذیهٔ لزجهٔ غلیظه واستسقای لحمی وتقطیر البول وسلس آن وعلل بلغمی وسوداوی وزلق الامعاء
رطوبی وامراض باردهٔ رحم شربا وفرزجة آشامیدن نیم درم آن باشیر تازه دوشیده بشرط مداومت بغایت محرک
باه ومداومت یک درم آن دروقت طهرپاکی ازحیض باعث حمل وتسخین رحم وفرزجه وبردن یکعدد ثمرآن هرروز باعث عدم
حمل وطلاو ضماد مادهٔ آن بریش سر جهت امراض باردهٔ دماغیهٔ مذکوره وبرا وجاع بارده مسکن آنها وبراورام بارده
محلل آنها وضماد ممضوغ آن باآب دهان براحلیل نزد مقاربت باعث تلذذ جانبین وگویند مضر گرده ومصلح آن
صمغ عربی مقدار شربت آن تایکمثقال بدل آن بوزن آن دارچینی ونصف آن بسباسه است ونیم وزن آن فرنجمشک ونیم
وزن آن خولنجان وبوزن آن نیزخولنجان گفته اند وعرق آن درجمیع افعال قائم مقام خمر است که بگیرند یک جزوآنرا
ونرم بسایند وازهریک برگ گل سرخ وبرگ گاوزبان نرم سوده یک ونیم جزو وبرگ تانبول نیم کوفته بیخته نیم جزو ودمه را

درگلاب یکشبانه روز بخیسانند پس بدستور متعارف مقطر نمایند وبقدر احتیاج بنوشند جهت تفریح وتقویت اعضای ظاهره وباطنه ومعده وکبد وهاضمه ودفع ریاح وسموم وتفتیح سدد وتعدیل اخلاط واستسقا وسائر امراض بارده بیعدیل وشراب آن که یک جزو آنرا با شانزده جزو آب انارین ویک جزو عسل مصفی در شیشه کنند وسر آنرا بسته در سرگین اسپ دفن نمایند وبعد یکهفته بر آورده استعمال نمایند از خمر بمراتب قویتر گفته اند واگر آنرا با شکر بقوام آورند وشربت مرتب نمایند جهت امراض بارده صعبه بی نظیر دانسته اند وجوارش ورد من وشراب آن در قرابادین کبیر مذکور شد *

* قرنفل بستانی * ماهیت آن برگ قرنجمشك است وبهندی انبل ورام تلسي نیز نامند ودر قرنجمشك ذکر یافت وعرق آن مانند عرق قرنفل است درطعم ورائحه عوام اهل شیراز قرنفل بستانی را بر قنطوریون غلیظ بستانی اطلاق مینمایند جهت مشابهت گل آن بقرنفل در عطریت ورائحه *

* قرنفل شامی * قرنفلیه است لغت مغربی است * ماهیت آن نباتی است ساق آن بقدر یکذرع وخشن وباشعبها وبرگ آن شبیه ببرگ لیلاب وبرگ بنفشه وگل آن بنفش مائل بسفیدی وخوشبو شبیه ببوی قرنفل وبیخ آن شبیه بخربق سیاه ودربو مانند دارچینی منبت آن اکثر موضع نمناك وبا باد روج یکجا میروید * طبیعت آن درد وم گرم وخشك * افعال وخواص آن اعضاء الراس وغیرها آشامیدن آن جهت صرع وبدستور ضماد برگ آن جهت صرع وورم رحمی ورطوبی وابتدای غرب وورم پستان وتحلیل انجماد شیر دران وبوئیدن گل آن جهت زکام وآشامیدن آب طبیخ آن جهت عسر نفس وسرفهٔ رطوبی وعسر البول وجلوس درطبیخ آن جهت احتباس حیض وآشامیدن بیخ آن جهت وجع حادث از احتباس حیض واسقاط جنین وباشراب جهت لسع هوام وضماد مطبوخ آن با آب جهت کوفتگی اعضا وچون بیخ آنرا کوفته در روغن طبخ نمایند تدهین وتمریخ بدان جهت کزاز ولرز حمیات نافع مضر محرورین مصلح آن بنفشه مقدار شربت آن یکدرم است *

* قرون السنبل * بضم قاف وراو وسکون واو وضم نون والف ولام وضم سین مهمله وسکون نون وضم باء موحده ولام * درماهیت آن اختلاف بسیار است بعضی بیخ نوعی از سنبل ابیض دانسته اند که با سنبل یافت میشود وقتال است وبعضی گفته که درریشهٔ بعضی از سنبل هندی نیز یافت میشود وبعضی بیخ خانق النمر وبعضی بیخ شوکران دانسته اند وبعضی گفته اند بیخی است شبیه به بیش وسمی وبعضي گفته اند نوعی از بیش است واصح اقوال قول اخیر است که نوعی از بیش است وبهندی آنرا سینگهیا نامند ودر حرف الباء مع الیاء در بیش ذکر یافت وآن سیاه رنك باریک واز سعد باریکتر ودراز تر وباد رشندکی وبعضی سفید رنك نیز میباشد * طبیعت آن درچهارم گرم وخشك * افعال وخواص آن آشامیدن آن مجوز نیست ضماد آن با سرکه جهت رفع دردهای کهنه وتحلیل اورام صلبهٔ بارده وتدهین روغنی که دران جوشانیده باشند جهت امراض مذکوره وضماد آن جهت تحلیل صلابات اعضا مفید وربع درم آن کشنده است باختلاط عقل وبول الدم وسیاهی زبان وسائر امراض سرسام ومداوای آن قی فرمودن وآشامیدن کافور مقدار بسیاری تا بیکدرم وتا یک مثقال هم با گلاب وشیرهٔ تخم خرفهٔ مقشر با برف ویخ سرد کرده یا جلاب وقرص کافور بادوغ ماست گاوی وضماد نمودن اضمدهٔ بارده بر قلب وکبد مانند صندل وکافور با گلاب وآب برگ بید وامثال اینها وآشامیدن شیر تازهٔ دوشیده وسویق سیب ترش وجو مغسول با جلاب سرد کرده وآشامیدن آب انار ترش وآب هندوانه وماء القرع وماء الخیار ولعاب بهدانه وبزر قطونا سرد کرده با جلاب ومانند اینها

* قریس * بفتح قاف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله * ماهیت آن بعض گفته اند نوع غذائی است مانند مصوص و مصوص در حرف المیم انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد و اکثری گفته اند آب گوشت سرد منجمد شده را نامند هر گوشتیکه باشد از ماهی وغیر آن

* قریص * بفتح قاف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وصاد مهمله * ماهیت آن نوع غذائی است که از لحوم لطیفهٔ خفیفه مانند ماهی وبزغاله وجوجهٔ مرغ وپاچه وامثال اینها ترتیب دهند با سرکه وترشیها ومیوهای تازه وخشک وادویهٔ طیبة الرائحه * طبیعت آن معتدل با برودت ورطوبت * افعال وخواص آن مسکن صفرا وخون حاد وقاطع بلغم ومحرور المزاجان را نافع مضر مبرود المزاجان وسوداوی وعلل اعضای تنفس وسرفه وضیق النفس

* فصل القاف مع الزای المعجمة *

* قزاح * بضم قاف وفتح زای معجمه مشدده والف وحاء مهمله لغت مغربی است واعراب افریقیهٔ آنرا علجان واهل شیراز کمه وکماه نیز نامند * ماهیت آن نباتی است معروف در قیروان شبیه برازیانه وشتر آنرا میچرد واز رازیانه برگ آن باریکتر وشاخهای آن کوچکتر ومتشعب درهم بافته شده وگل آن زرد وتخم آن باریک شبیه بانیسون وطعم آن مانند رازیانه وجمیع اجزای آن از برگ وشاخ وگل وثمر همه خوشبو است ودر مصر نیز بهم میرسد ودر نواح شیراز نیز وبراعهٔ غنم نیکو مرعی وعلفی است فربه کنندهٔ آن * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال خواص آن برگ وتخم آنرا مستعمل اهل آن نواح بجای توابل ومحلل ریاح ومحرک جشا ومسکن اوجاع بارده ومدر بول وحیض ودر اطعمه باعث لذت آنها وآشامیدن آب طبیخ آن باربع رطلی شکر در تحلیل ریاح ورد اجشا مجرب دانسته اند

* فصل القاف مع السین المهملة

* قس * بضم قاف وشین مهمله * ماهیت آن لبلاب بی ثمر است برگ آن ریزه ومشبک وشاخ آن باریک * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن اعضاء الراس سعوط عصارهٔ آن جهت عفونت خیشوم اعضاء النفض آشامیدن آب برگ وساق آن مدر حیض وفرزجهٔ آن مخرج جنین السم آشامیدن آب بیخ آن با سرکه جهت گزیدن رتیلا نافع

* قسب * بفتح قاف وسکون سین مهمله وباء موحده اسم عربی حجازی تمر نخل خشک شدهٔ نیمرس است واهل مغرب آنرا مقلقل واهل نجد عرق وبرشوم وبفارسی خرمای سنگ اشکن وبشیرازی قسبک نامند * ماهیت آن خرمای بسیار خشک نیمرس است که بکمال نرسیده باشد واقسام میباشد وانچه را بعد از جوش دادن در آب شکافته ویا رچه غیر متساوی نموده خشک کرده باشند شکم دریده نامند وانچه سر آنرا بلبل خورده ودر درخت مانده خشک شده باشد بلبل خورده گویند واین شیرین تر میباشد وبهترین همه بزرگ فربه مستهٔ کوچک آنست که خشک وصلب باشد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مقوی معده وناشف رطوبات ومستحکم کنندهٔ الیاف آن وحابس طبع ونفاخ خصوصا که آب بر آن بیاشامند وخوردن آن با مغز گردکان منضج ومحلل اخلاط سینه واما اسرشی آن که خوب خشک نباشد گرم وتر وخشکی ندارد ونفاخ وبطیء الهضم ومرخی معده وگاه اسهال میآورد ومصلح آن مغز گردکان بریان کرده وگفته اند قسب قاطع اسهال بلغمی ومسکن عطش حادث از بلغم مالح است وبهتر آنست که خشک اندک مائل بمیزی آنرا مقدار کمی بالای طعام سرد وتر بخورند خصوصا صاحبان ضعف معده را ما ارقال یعنی انچه خام استهٔ نابسته خشکیده بیمغز باشد همه اصناف آن

مورث رياح وكشيل كي معده واحشا واجتناب از ان اولى است مصلح آن زيره در سركه خيسانيده ومطلق قصب مضر دندان ولثه است مانند سائر شرينيهاى نخلي مصلح آن درمحرورين سكنجبين حامض وشراب اناربن ودرمبرودين زيره در سركه خيسانيده وبعضى كفته خرماى ميروني عبارت از ان است *

* قسط * بضم قاف وسكون سين وطاء مهملة مشاله كفته اند معرب ازقسطس يوناني است وكفته اند معرب ازكته هندى است وبسرياني قوشنا وقشنا وبفارسي كونسه وبخوبكي كست وبهندى كت نامند * ماهيت ان بيخي است شبيه به بيخ لفاح ونبات آن بى ساق ومفروش برزمين وبرك آن عريض وكويند بيخي است خشبي كه بهندى پهكرمول نامند بدانكه قسط سه قسم مى باشد قسم اول آن شيرين سفيد اندک مائل بزردى سبك باعطريت است واين راقسط بحرى وعربي كويند ودوم تلخ مائل بسياهي ومغز آن مائل بزردى وسطبرى وسبك وكم بو واين راقسط هندى نامند وسوم مائل بسرخي وسنكين ودروزن شبيه بچوب شمشاد وخوشبوى وبى تلخي واين سمي وقاتل است وانچه بوى صبر از ان آيد زبون وازمطلق آن مراد قسط شيرين است وبالجمله از ادويۀ شريفۀ جليلة النفع است وبهترين آن سفيد تازۀ شيرين كرم ناخورده باعطريت رائحه سطبر لحيم آنست كه چون بخايند اندک زبان رابكزد وپوست آن نازک باشد وبعد از ان هندى سياه سبک وزن وبعد از ان قسط شامي وقوت آن تاده سال باقي مى ماند وبعضى بيخ راسن راقسط شامي نامند ومغشوش بقسط بحرى مينمايند وفرق ميان آن وقسط بحرى صلابت وعدم عطريت رائحه وكزيدكي بيخ راسن است بعنى صفات قسط بحرى دربيخ راسن نيست * طبيعت ان درسوم كرم وخشك شيخ الرئيس كرم درسوم وخشک دردوم كفته وبارطوبت فضلية نفاخه وكفته اند قوت حرارت وحرافت ومرارت مرآن بحدى است كه مقرح جلد است * افعال وخواص آن مقوى اعضاى رئيسه وغدد انثيين ونافعه واعصاب وباه ودافع امراض باردۀ رطبه از انها مسخن اعضائيكه مراد تسخين آنها باشد وجاذب خون وسائر اخلاط وسم بظاهر جلد اعضاء الراس مقوى دماغ مستحكم كنندۀ اعصاب ومحلل وپراكندۀ كنندۀ رياح مخدرۀ دماغيه ودافع صداع بارد رطب كهنه خصوصا قسط سفيد كه در ان امر عظيم النفع است وازبراى اوجاع مقدم دماغ وليثرغس وتشنج وكزاز ورعشه وخدر وغيره از امراض باردۀ رطبۀ دماغيه شربا باعسل ونيز ادويۀ مناسبۀ ديكر وضماد آن باعسل نيز وتمريخ آن باروغن عربي كه روغن بزياكاو باشد كه در ان بجوشانند وبمالند جهت امراض مذكوره وسعوط آن باآب باران جهت دردمزمن ولطوخ آن جهت رفع نسيان وضماد آن باروغن زيتون جهت فالج واسترخا ودردكوش وبدستور قطوردهن آن دركوش مفتح سدۀ باردآن وبخور آن رافع زكام ووباى حادث از عفونات اعضاء الصدر آشاميدن يكمثقال آن باخمر وافسنتين جهت اوجاع صدر وربو وبهر وضيق النفس وسرفۀ كهنه وتنقيۀ سينه از اخلاط لزجه لعوقا باعسل ودرد پهلو را نيز نافع الات المفاصل والاعصاب جهت اوجاع مفاصل واسترخاى عصب وعضل وفسح آن وتسخين اعصاب ومفاصل ورفع امراض آنها وجهت عرق النسا شربا وضمادا وبدستور دهين آن اعضاء الغذاء والنفض آشاميدن آن باعسل جهت نسف رطوبات وبلاغم ودفع آنها وقطع اخلاط لزجه وتحليل رياح وتقويت معده وكبد وكرده ومثانه وتسخين ودفع امراض واوجاع آنها وعضلات بطن وجهت تفتيح سدۀ كبد وطحال وتحليل ورم طحال واستسقا ويرقان ومغص ودردرحم وباآب سرد جهت اخراج كرم معده وامعا وحب القرع وادرار بول وحيض وبخور آن بقمع فرزجة وحمول آن جهت ادرار حيض وقتل واخراج جنين ومشيمة وتسكين اوجاع رحم وبدستور جلوس درطبيخ آن وتكميد بدان اعضاء التناسل آشاميدن نيم درهم آن باعسل وبا شراب

جهت تقویت باه و بدل ستور ضماد آن وتدهین بدل من آن الحمی آشامیدن آن با سکنجبین جهت تپ ربع کهنه وضماد آن
با روغن زیتون جهت لرز حمیات بلغمیه پیش از اخذ حمی یعنی پیش از نوبه القروح والجروح ضماد آن با ماء العسل
جهت رفع کلف وآثار جلد وطلای آن با سرکه وقطران وعسل جهت داء الثعلب وروبانیدن موی در انموضع وجهت
برش ونمش وسعفه وخراجات وتشنجیکه در صورت بهم رسیده باشد ودر ورکهنهٔ آن جهت قروح رطبه وتازهٔ آن مقرح
جلد السموم یکمثقال آن با خمر وافسنتین تریاق سموم وجاذب آنها بسوی ظاهر جلد وجهت رفع سم افعی وعقرب ورتیلا
وامثال اینها از سموم قتاله دافع مضر مثانه مصلح آن کلنگبین مضر ریه مصلح آن انیسون مقدار شربت آن یک درهم تا یکمثقال
بدل آن نصف وزن آن عاقرقرحا گویند بدل آن وج ترکی است ومصلح آن خطمی است دهن القسط ساده که قسط تلخ را
مقدار چهل مثقال نیم کوفته یک شبانه روز در شراب بخیسانند پس با چهارصد مثقال روغن زیتون بآتش ملایم بجوشانند
تا شراب سوخته گردد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مقوی اعصاب واعضا وباه ومحلل قوی ورافع
برودت معده وجگر ولرز تپهای سوداوی وبلغمی پیش از نوبه ومقوی موی ودرازکنندهٔ آن شربا وتدهینا مقدار شربت
آن هفت درهم وقسط ابیض مرد رصحرا اما وکوهستان بلاد بحری از بلاد فارس که کرم سیرات ناحد بسیار بهم میرسد گیاه
وبرگ آن شبیه بکرمة البیضا که فاشرا نامند وبیخ آن ضخیم تر از بیخ فاشرا وتلخ واز قسط احمر است وانطاکی نوشته که نوعی
از قسط میشود بسیار سنگین وثقیل وآنرا اهل آن بلاد قسط تلخ ومار دارو مینامند ومن نبات آنرا دیدم وبیخ آنرا برآورده م
وتجربه کردم بود واء القسط وادهان ومعاجین آن درقرابادین کبیر مذکور شد *

* قسطرون * بفتح قاف وسکون سین وفتح طاء مهملة مشاله وضم راء مهمله وسکون واو ونون بیونانی قسطروطرون
یعنی متاذی بآتش ووجه تسمیهٔ آن بدان جهت آنست که در اماکن بارده میروید واهل روم آنرا برطانیقی نامند
ورسماربتانیز * ماهیت آن دیسقوریدوس گفته نباتی است که هرسال تازه میروید ساق آن باریک بقدر یکذرع وزیاده
براق ومربع وبرگ آن باریک بلند طرف پائین آن عریضتر وبتدریج باریک میشود شبیه ببرگ بلوط ومشرف وخشبو وبر طرف
ساق آن تخمهای مجتمع ودر یکجا شبیه بخوشه وبیخ آن شبیه بخربق وباریک ومستعمل بیشتر برگ وبیخ آنست وانطاکی
نوشته گل آن زرد وبو شبیه ببوی صعتر واقوال دیگر نیز در ماهیت آن مذکور است وبالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیت
است * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن جمیع اجزای آن باقوت تریاقیت اعضاء الرأس
والغذاء والنفس آشامیدن برگ آن با آب جهت صرع وجنون مقدار یکدرم آن با عسل وسرکه جهت امراض کبد
وطحال وبا شراب جهت یرقان وادرار طمث وچهار درهمی آن باشراب مسمی بادرومالي جهت اسهال بطن ویکدرم آن
بادرومالي جهت ادرار بول وتفتیت حصاة واختناق رحم ومقدار یک باقلای آن با عسل کف گرفته بعد از طعام جهت تقویت
ودفع جشای حامض از فساد معده وبدل ستور مضغ آن وفرو بردن آب آن وآشامیدن طبیخ آن جهت رفع قئ ذریع وضعیف
وجهت اسهال طبیعت وادرار بول اعضاء الصدر آشامیدن آن با ماء العسل جهت قرحهٔ ریهٔ مزمن وچرک مجتمع
در سینه ومقدار سه ابولوس آن باشراب ممزوج نیمگرم جهت نفث الدم سینه اگر تپ نباشد والا با آب العین والاذن
اغتسال بطبیخ آن جهت رمد وکمنه وقطور عصارهٔ آن در گوش جهت درد دندان اوجاع المفاصل وغیرها آشامیدن
آن جهت عرق النسا ونسج عضل السموم آشامیدن سه درهمی آن با درومالي جهت نهش هوام ممی یکدرم آن باشراب

قسطرون

جهت دفع سمیت ادویۀ قتاله ضماد آن نیز با شراب جهت نهش هوام ردیه گفته اند نفع آن در سموم بحدی است که اگر قبل از وقوع سم بخورند اذیت آنرا کم کرده اند و اگر بعد از ان دفع سمیت آن نماید

* فصل القاف مع الشین المعجمة

* قشا رکندر * بکسر قاف وفتح شین و الف و راء مهمله وضم کاف و سکون نون وضم دال و راء مهملتین * ماهیت آن ریزهائی است که از سودن قطعهای کندر با هم جدا شود و در کیسۀ آن ریخته کرده * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن قابض و مجفف ودرد ازورمهای چشم واکتحال و در ورمها هم ومعاجین و غیرها مستعمل و جهت نفث الدم وقرحۀ امعا و اسهال مزمن شربا وذرورا آن جهت رویانیدن گوشت برجراحات وخشک کردن آنها و اصلاح قروح وجروح قدیمه وفرزجۀ آن جهت نشف تجفیف رطوبات سائلۀ مزمنه از رحم وبریان آن جهت رفع حکه ورحم نافع ودر کند رنیز انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد

* قشر * بکسر قاف وسکون شین وراء مهمله لغت عربی است وبفارسی پوست وبهندی چهال وچهلکا نیز با مند وجمع آن قشور آمده وقشره بالها مراد پوست نازک تازۀ نرم است * ماهیت آن اسم جنس پوست اشجار از تنه وشاخها و ریشه وثمر وتخم است والوان اکثر قشور مختلف میباشد با مغز آن وگاه متفق وبالجمله در خامی وتازگی سبز وبعد خشک شدن سفید ومائل بسفیدی و اغبر و سیاه رنگ وبعضی بعد کمال رسیدگی زرد مائل بسرخی وسرخ میکردد مانند اترج ودارچینی ونارنج وغیرها وامثال اینها ونیز در غلظت و رقت ولطافت وکثافت وحدت طعم ورائحه وعدم آن هر دو نیز مختلف ومتفاوت میباشد ونیز بعضی بطئ الهضم وبعضی سریع الهضم ونیز قشر بعضی اشجار انفع وخوشبوتر وتندتر ولطیف تر وسریع النفوذ تر از جرم ولحم آنست بسبب عطریت رائحه مانند اترج ودارچینی وقرفه وسلیخه وامثال اینها ونیز پوست بعضی انفع واحد والطف اند مانند بیخ کاسنی وکبر ورازیانه وکرفس ودارفلفل ونانخواه وکشنیز خشک ومانند ینها وگاه میباشد قشر بعضی سریع الهضم تر از لحم آن مانند زردک وترب وخیار ومانند اینها ولهذا با پوست خوردن آن انفع است وسریع الهضم تر از بی پوست ونیز قشر بعضی خوشبو تر از لحم آنست ولیکن نفاخ و بطئ الهضم مانند پوست سیب وبتفصیل قشر هرچیز ومنافع آن دربیان آن چیز مذکور شد ومیشود انشاء الله تعالی وجالینوس وغیر آن گفته اند هرچیز را قشری است حتی معدنیات وفلزات را وقشر فلزات آنست که نزد کوبیدن از ان جدا میکردد مانند انواع توبالات واینها الطف وجالی تر اند از اجرام آن فلزات وتوبالات نیز ذکر یافت وجهت تاکل ونقصان لحوم فاسده انفع وتوبال نحاس بهتر از توبال آهن وقشار شاپورقان قابض تر از غیر آن وبدانکه مراد قدمای اطبا از اطلاق آن قشر بطیخ است واما درین زمان نزد اهل یمن ونواح آن مراد از ان قشر قهوه است یعنی بن وطبیعت قشر هرچیز مطلقا گرم وخشک تر از جرم ولب آنست * افعال وخواص آن بطئ الهضم تر ونفاخ تر مگر بعضی که ذکر یافت قشر اترج گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مقوی معده وقلب ودماغ وهاضمه واحشای بارده ومحلل ریاح وخائیدن آن خوشبو کنندۀ دهان وزائل کنندۀ بوی سیر وپیاز از ان وقلیل آن نافع واکثار آن مضر مصلح آن عسل قشر اصل الرمان سرد وخشک ومسهل ومخرج اقسام کرم معده وامعا وحب القرع قشر الرمان انچه از رمان حلو است سرد وتر وانچه از رمان حامض است سرد وخشک وضماد آن جهت ورمهای سحج امعا واسهال وقطع خون بواسیر ومضمضه با آب آن مقوی لثه ودندان رچون دودرم

آن را بسایند ومشوف سازند وبالای آن آب گرم بپاشند اخراج دیدان بقوت نماید قشرا صل الرازیانج گرم وخشک در دوم ورد را فعال قریب به بیخ کرفس قشرا صل الکرفس گرم وخشک در دوم ملطف ومفتح ومدر بول وجوت امراض کبد وطحال را نافع وبدستور قشرا صل کبر ومثل بادرقشر جوز الاخضر یعنی پوست سبز تازه گردکان سرد وخشک وباحدت چون آنرا بخته ازان رب ترتیب دهند جهت رفع خناق وطوبی نافع قشر جوز الصلب یعنی پوست صلب زیر پوست گردکان خاکستر محرق آن مجفف زخمها وبی لذع قشرا لخیار شنبر چون دو مثقال آنرا نرم موده بر آب سرد پاشیده زن حامله نزد وضع حمل که بد شواری شود بنوشد بآسانی وضع حمل اوشود قشر قصب الفارسی محرق آن جهت داء التعلب قشرا لفستق یعنی پوست بیرون پسته سرد وخشک در دوم وقابض ومجفف ودابغ ومقوی امعاء ومعده است وبتفصیل هریک اینها وغیر اینها در اماکن خود ذکریافت ومیاید انشاء الله تعالی *

* قشمش * بکسر قاف ودو شین معجمه درمیان هرد ومیم ساکنه معرب کشمش فارسی است * ماهیت آن نوع انگوری است کوچک مدور مائل بانداک طولانی را لطف وشیرین ترین انواع آنست وزبیب رسیده آن نیز بسیار شیرین ولطیف وبهتر از سائر انواع زبیبها واز نیم رس وغوره آن که غوره کشمش نامند چاشنیدار میباشد واین از برای زیر طعام کداشتن ودر شکم مرغ وطیور دیکر وحلان ماهی کردن بسیار موافق واذیذ * وطبیعت وافعال وخواص آن در زبیب مذکور شد

* فصل القاف مع الصاد المهملة *

* قصاص * بضم قاف وفتح صاد والف وصاد مهمله اسم قسمی از خلر رقیق الغلاف کوچک دانه بسیار سفید است ودر حرف الخاء مع الراء در خلر مذکور شد *

* قصب * بفتح قاف وصاد وباء موحده لغت عربی است وبسریانی قنا وبیونانی اثونبون وقالامن نیز وبرومی فلاماوس وبفارسی نی وبترکی قابیش وبهندی سرکنده وند وبفرنگی بروند ونوع بسیار کبیر آنرا بهندی بانس ومتوسط آن را ترله بانس نامند * ماهیت آن اسم جنس نی کرمند اراست وآن اقسام است از مجوف وغیر مجوف ومصمت وآجامی وغیر آجامی که در زمینهای آبدار وکنار آبها وزمینهای نمناک میروید وبهترین اقسام مجوف آنست که در بندهای آن بلند وگرههای آن بسیار از هم دور باشد واین رانی هندی نامند واز این نوع انچه بندهای آن بسیار بلند باریک نرم وگرههای آن بسیار از هم دور است آنرانی آچی نامند جهت آنکه از انجا می آورند وآن جزیره از جزائر زیر باد ات است ودر جزائر دیکر نیز بهم میرسد وقلم که بدان کتابت میکنند نیز نوعی از نی مجوف است وبهترین این آنست که در قریه واسط از قرای شوشتر وبعد ازان انچه در قرای دیکر نواح آن بهم میرسد که صلب خوش جوهر خوشرنگ سیاه مائل بسرخی براق وباندک ابلق بی ریشه وراست است پیچیدار نباشد وچرب ونرم باشد وازان را انچه را تربیت مینمایند در ابتدای رستن ووقت بریدن وبعد ازان خوب میباشد بدین قسم که بعد از رستن وبقدر یک ذرع رسیدن انچه بسیار ضعیف وغیر مستوی است ویا گرههای آن نزدیک بهم میبرند تا تتمه قوت یابند وانچه خوب است اگر اندک کج شده بملایمت راست میکنند وبعد از کمال رسیدن میبرند ونمیگذارند که بسیار خشک وفاسد گردد پس دستها بسته درجاهای بلند که بدان دود برسد میگذارند ودود بدان میدهند وتدابیر دیکر نیز میکنند پس خوب آنرا جدا کرده دستها می بندند هر دسته یکصد عدد وانچه را تربیت ننموده باشند زبون واتفاقا در هر دسته ازین نیز سه چهار نیزه که در هر نیزه دو رسامه عدد بندد قلم میباشد خوب

برمي آيد وباقي زبون و از نوع زبون ني بوريا وغيرآن ميبافند و از مصمت آن نيزه ميسوزانند ونيشكر كه قصب السكر است
از اقسام مصمت آنست وعليحده انشاء الله تعالى مذكور ميگردد و انابيبي كه ني فارسي است وآن ني سبز رنگ است كه در
آبها ميرويد ونبطي آن ني رويد مكوّد در آبهاى ايستاده وعكرش كه قسمي از ثيل است چون در زمينهاى آبدار تربيت
يابد ني ميگردد وقنا يعني ني نيزه وتير كه بعربي مران و بهندى سرى نامند نيز مرد و از اقسام قصب اند و اقسام با نس
كه در ملك هند وزيرباد ات خصوص افراط اقسام آن در بنگاله بسيار است نيز از اقسام ني مجوف است وتفصيل هريك جدا
جدا طولى دارد وخيزران نيز از اقسام ني مصمت است در حرف الخاء ذكر يافت * طبيعت مطلق آن سرد وخشك
ومحرق آن گرم وخشك * افعال وخواص بيخ آن اندك جالى وبي حدت و از سائر اجزاى آن قويتر اعضاء الراس
ذرور قصب محرق جهت سعفه وقوباى حادث در سر و گل آن چون در گوش رود احداث كرى نمايد بسبب چسپيدن
باندرون گوش ولهذا احتراز از آن واجب است وسنون سوخته قصب جالي دندان ومانع سيلان خون لثه و اكتحال رطوبتيكه
در برگ ني جمع ميگردد جهت رفع بياض عين از مجربات است اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشاميدن سائيده برگ آن
با عسل جهت سرفه ومحرق آن بقدر يكدانگ جهت تفتيح سدهٔ مراره وادرار بول وحيض چون برگ نورستهٔ آنرا در آب
خوب بمالند وصاف كرده بنوشند نفث الدم را مفيد است الجروح والقروح وضماد سوختهٔ آن جهت جرب وحكه وزخمهاى
چركدار وضماد برگ تازهٔ آن جهت حمره واورام حاره وضماد بيخ تازهٔ كوبيدهٔ آن جاذب استخوان و پيكان وباسركه
مسكن درد كمر وعصب و ورك ورذرور پوست ني نيم رس خصوصا بانس حابس نزف الدم همه اعضا است كه پوست ظاهر
آنرا بتراشند ونرم سوده بر ان بپاشند السم ضماد شكوفهٔ آن جهت گزيدن عقرب واخراج كرم گوش ومعدة الزينة طلاء
وخضاب بيخ سوختهٔ آن با پوست وباهموزن آن حنا جهت روياندن موى وبلندى وتقويت آن وجلاى بشره وپوست ني
فارسي سوخته گرم وخشك درسوم وجهت داء الثعلب الحمى وغيره فرش كردن برگ ني فارسي كه آب بران پاشيده باشند
جهت صاحبان تپ حار ورفع شدت گرمي هوا وفساد آن نافع مضر رئه مصلح آن كثيرا و فندق است *

* قصب الذريرة * بفتح ذال معجمه وكسر راء مهمله وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح راء مهمله وها لغت عربى است ونيز
بعربي قصب بوا وبسرياني قصاد يسما وبيوناني ارميقون وبرومي اقياتيلوني وبفارسي ني نهاوندى وبركيمه وبهندى چرايتا
وچرايته ويك نوع ديگررا نيپال وبفرنگي كال دم ارمانك نامند وديسقوريدوس قالاس ناميده * ماهيت آن نباتي
است معروف باريك وبلند تا دو شبر وانبوبي گرهدار وبرهر گرهي دو شاخ وبر شاخها نيز شاخهاى بسيار باريك وبرهر
گرهي دو برگ شبيه ببرگ نعناع وبر شاخهاى بسيار باريك آن غنچها وگلهاى كوچك في الجمله شبيه بگل بنفشه وساق آنرا
چون بشكنند شكستهٔ آن با ريشها باشد وجوف آن سفيد ودر ان چيزى شبيه بپنبهٔ نداف نموده ونسج عنكبوت ولزج وطعم
ممضوغ آن قابض باندك حدت وحرافت ورنگ ظاهر ساق وشاخهاى آن سرخ مائل بزردى وتير كي ودو نوع ميباشد يكى
كبير وباوصاف مذكوره ودوم صغير وآن بسيار باريك مانند خيوط ومنابت آن بلاد هند وفارس وكوه كيلويه ودر بنگاله
نيز كثير الوجود وگفته اند نوع دوم املس و بهيأت كبيران ورنگ ظاهر آن با كمودت وطعم آن با قبوضت وباحدت
وحرارت واين هندى است وبهتر از اول ونيز گفته اند يك نوع ديگر هندى ميباشد كه حدت وتلخي ندارد واين را تخمى
است مانند نخود ودر غلافي واكثر اطباء گفته اند مختار وبهترين آن ياقوتي رنگ بصفات مذكورهٔ صدر است كه گرههاى

قصب الذريره

آن نزدیک بهم رسانید و آن خوشبو و زرد رنگ مائل بسفیدی باشد * **طبیعت** آن در آخر دوم گرم و خشک و بعضی گرمی آنرا و بعضی خشکی آنرا غالب دانسته اند و این اظهر است * **افعال و خواص** آن ملطف و محلل و با اندک قوت قابضه و مجففه زیاده از قابضه و حرافت و با جوهر ارضی و هوائیکه باهم نیکو امتزاج باعتدال یافته و با جوهر لطیف چنانچه در دهن اذا ویه میباشد و مقوی دل و جگر و دافع استسقا و درد سینه و جگر و رحم و عسر البول و تقطیر آن و محلل اورام و التیام دهنده شکاف مقعد اعضاء الراس والعصب والصدر و آشامیدن طبیخ آن با تخم کرفس جهت حصون و وجع فواد بارد و سرفه بارد رطب و نیز استنشاق دخان آن بتنهائی و یا با صمغ البطم بقمع که تحلق برسد جهت سرفه بارد رطب و اکتحال آن جهت جلای بصر و تقویت آن و حدت بصر و آشامیدن طبیخ آن جهت شدخ عضل و اورام معده و کبد و تفتیح سدد و با عسل و بزر کرفس جهت حبن و رجع عضلات بطن و اورام رحم و ادرار بول و امراض کرده و رفع قرحه مزمن و تقطیر البول و جلوس در طبیخ آن جهت درد رحم و استسقا و عرق النسا الزمنة والاورام ضماد آن جهت کمودت خون مرده زیر جلد و تحلیل اورام و ذرور آن جهت خوشبوئی زیر بغل عرق و تنگی اعضا نافع **مضر** کمرکاه مصلح آن انیسون و استعمال آن با صمغ البطم بهتر از سائر چیزها **مقدار** شربت آن تا دو درم **بدل** آن مدس و مرزبند ستور اغذا را الطیب است یا صندل و آنرا داخل اکحال جالیه و مقویه بصر و گفته اند داخل طیوب و ذرایر مینمایند لهذا آنرا قصب الذریره مینامند و اطبای هند آنرا سرد و خشک و سبک و باد انگیز و دافع سرفه و صفرا و سوزش اعضاء و تپ حادث از فساد اخلاط ثلثه که منیات نامند میدانند و آشامیدن نقوع آن با برگ حنا و فلیله سیاه هندی و شاهتره از هر یک یک درم تا یکمثقال و یا زده عدد فلفل نیم کوفته که شب در آب گرم خیسانند و صبح مالیده صاف کرده باشد و دو درم شکر بیاشامند ده روز متوالی یا بیست تا چهل روز جهت اقسام جرب و قوبا و ابتدای جذام و غیره مجرب و باضافه سنا بیج و افتیمون و عناب فعل آن اقوی است *

قصب السكر

* **قصب السكر** * بفارسی نیشکر و بهندی بلغتی اوکهه و بلغتی گنده و گنه سرد و بکاف عجمی و یونانی اینزا مند * **ماهیت** آن دو نوع است سفید و سرخ و در یک اصناف میباشد نرم نازک شاداب شیرین و صلب کم آب کم شیرین و بعضی شور مزه و بحسب اماکن مختلف میباشد در خوبی و بدی و سفید آن در قصبه بردوان از مضافات مرشد آباد بنگاله بسیار خوب و لطیف و نازک و شیرین مثل قند و نبات میشود بعد از آن در اکبر آباد و شاه جهان آباد و صوبه بهار و لکهنو و بعضی جاها در دکهن از بلاد هند و در راج محل و دیگر جاها نوع سرخ در بنگاله خوب و کلان میشود و در صوبه عظیم آباد و اوده و گورکهپور از بلاد هند و نیز در ناریه و چین و در مصر و عمان نیز خوب میشود از قسم سفید و در اماکن دیگر بدان خوبی نمیشود و سرخ آن نیز مختلف باشد در خوبی و بدی و بهترین قصب السکر آنست که صادق الحلاوة و آبدار و لذیذ کم ریشه باشد یعنی ریشه های آن نرم نازک باشد که در خائیدن دندان و زبان را آسیبی نرسد و شکر مصنوع از آن خوب و لطیف میباشد و در دنیا دستور اخذ و صنعت و اقسام شکر و فانید و قند و نبات و غیرها مذکور شد * **طبیعت** آن در اول گرم و در دوم تر * **افعال و خواص** آن ملطف خون و جابس و مفتح سدد اعضاء الصدر والغذاء والنفس و رافع خشونت سینه و ریه و سرفه و جالی رطوبات متولده در آنها خصوص در مشوی آن که در زیر آتش و یا خاکستر گرم بیا آنکه مقشر آنرا به آب گرم شسته باشند و مسمن بدن و مدر بول و منقی مثانه و ملین بطن و محرک باه و دافع التهاب معده و قی کردن با آب آن که بیاشامند و بالای آن آب سرد بنوشند و قی کنند باعانت پر مرغی که در روغن کنجد فرو برده باشند و اکثار آن خصوص بعد از طعام نفاخ و مولد

رياح و مفسد معده و مضر رئه پیران و بلغمي مزاجان مصلح آن طبخ آن د وسه جوش و خورد ن ا نیسون بعد ا ز ان

* فصل القاف مع الضاد المعجمة

قضاعه

* قضاعه * بضم قاف و فتح ضاد و الف و فتح عين مهمله و ها بعربي ماده سك آبي را نامند و بهندی اود بلاو و نيز غبار آسيا را نامند * افعال و خواص ان اكتحال و ضماد دماغ آن جهت رفع تاريكي چشم بيعديل

* فصل القاف مع الطاء المهملة

قطا

* قطا * بفتح قاف و طا و الف جمع آن قطاة و قطوات نيز آمده و قطيات نيز و وجه تسميهٔ آن بقطات بجهت حكايت از صوت آنست يعني در تصويت آن قطا قطا ظاهر ميكردد و بفارسي سنك خوار و بتركي باقربقره و برومي فاشا و بيونا ني رمينامور و بهندی لوانا منند و نواب علوی خان مرحوم نوشته اند توهم نموده كسي كه آنرا سنك اشكنك دانسته و صاحب اختيارات بل يعني كفته كه بفارسي اسفرود نامند * ماهيت ان مرغي است و دو نوع است كبير و صغير و كبير آن جبلي بقدر كبوتر و مخطط بالوان مختلفه و زردی بر ان غالب و صغير آن بری و بجثهٔ كنجشك بزرکي و مرقش با زردی و برسر آن تاجي و در صحراهای كم آب و سنكستانها ميباشد * طبيعت ان در آخر دوم كرم و در سوم خشك و شيخ الرئيس نوشته ضعيف الحرارة قوی اليبس است * افعال و خواص ان اعضاء الراس و العصب و الغذاء مفتح سدد و مقوی معده و كبد مرطوب و جهت فالج و برودت اعصاب و احشا و استسقا و قولنج بلغمی و تحليل رياح و تحريك باه نافع المضار ديرهضم و مولد سودا مصلح آن كل اشتن آنست بعد از ذبح در روز در سرما و در كرما اقلا يكشب ما نند طيور سرخ كوشت صلب ديكر پس مهرا پختن و با سركه و روغن و ادويهٔ طيبة الرائحه خوردن و سكدان آن مولد سنك كرده و اكتحال خون كرماكرم آن جهت رفع بياض و شب كوری و طلای استخوان سوخته آن كه در روغن زيتون بسيار جوشانيده باشند جهت رفع سعفه يعني كپلي و داء الثعلب و رويانيدن موی در ان نافع است *

قطائف

* قطائف * بضم قاف و فتح طا و الف و فا بفارسي سنبوسه و بهندی پوری نامند * ماهيت ان نوع غذائي است كه از آرد ميده و با روغن و شير خمير كرده و نانهای تنك ساخته در جوف آنها مغز بادام و كردكان و فندق و پسته كوبيده با قند و كشمش پرمي نمايند و با سبزيها و با كوشت قيمه يا نخود مقشر پخته يا خام سبز پر كرده در روغن بريان ميكنند و ياد ر فرن و يا در تنور در ظرفي چوبي بريان مي نمايند و مشهور اند * طبيعت ان بانچه كه از ان سازند راجع * افعال و خواص ان كثير الغذا و مولد خلط متين و مسمن بدن و مبهی و آنچه از بادام و شكر سازند برای محرورين و آنچه از پسته و جوز و فندق سازند برای مبرودين و آنچه از جوز يعني مغز كردكان سازند سريع النزول و برای مبرودين و مشايخ بهتر است المضار مولد سدد و ديرهضم و آنچه با سبزيها ترتيب دهند مرطب و قليل الغذا اند و ز سائر اقسام مصلح اين عسل و مصلح سائر اقسام در محرورين سكنجبين حامض و در مبرودين عسل است

قطايف

* قطايف * بفتح قاف و طا و الف و كسريای مثناة تحتانيه و فا بفارسي رشتهٔ خطائي نامند * ماهيت و صنعت ان در حرف الالف مع الطاء در اطريه ذكر يافت * طبيعت ان در دوم كرم و تر و اصلي آن در رطوبت مائل باعتدال * افعال و خواص ان * سريع الهضم و كثير الغذا و مولد خلط صالح و موافق ناقهين و ضعيف القوة چون با عسل بخورند بغايت مسمن بدن چون با مغز كردكان و يا با روغن آن كه تازه باشد تناول نمايند و بعد از ان سكنجبين بنوشند و اكثار آن

بیل یکه برمعده ثقیل باشد ممنوع ومضر مصلح آن سکنجبین است

قطف

* قطف * بفتح قاف وطا وفا لغت عربی است ونیز سرمق نامند معرب ازسلمه ویا سرمك ویا سرمه فارسی است وبسریانی قفطا وبیونانی افیلوکبیون وافکرکسیس ردیسقوریدوس اندرافکسیس وبقولی اطوافعس نامند وبفارسی اسفناخ رومی وبهندی پالک وبقول دیگر گکروهن وگویند بهندی بتهوا بفتح بای موحده وضم تای مثناة فوقانیه وخفای ها وبفتح واو والف نامند * ماهیت آن نباتی است بری وبستانی برگ آن سبز مائل بزردی وطولانی وزودشکن وساق آن مانند بودنه بلند وگل وتخم آن بازردی واندک لزوجت وشوری ومنبت آن نزدیک آبها وبری آن اقوی از بستانی * طبیعت آن در دوم سرد وتر وسردی وتری بری کمتر ازبستانی * افعال وخواص آن تناول برگ پختهٔ آن سریع الهضم ومولد خلط صالح وموافق کبد حار وصفراوی مزاجان خصوصا با آب غوره وانار ومسکن عطش وصاحبان حمیات حاره وطحال ورادع اورام حارهٔ حلق وسائر اورام باطنی وملین سینه وبطن وآب مشوی آن با شکر مسهل وساق آن مفتح سدد ورافع اورام حارهٔ باطنیه وظاهریه وحمره شربا وضمادا وطلاء که پارچه را با آب آن ترکرده مکرر برعضو گذارند وآشامیدن آب آن باشکر مفتت حصاة کرده ومثانه ومحلل ورم طحال وبادویهٔ مسخنهٔ غیرمحلله مبهی مضر مبرودین ومولد ریاح مصلح آن ادویهٔ حاره عطره وطلای عصارهٔ برگ آن درحمام رافع جرب وحکه وآثارحادث درجلد وشستن جامهٔ حریر وپشمینهٔ رنگین باب طبیخ آن پاک کنندهٔ اوساخ آن بدون تغیر رنگ وضماد برگ پختهٔ آن محلل اورام حاره وحمره وتخم آن درگرمی معتدل ودر اول خشک * افعال وخواص آن مفتح سدد ومسهل ومحلل لزوجات واورام باطنیه وظاهریه ومدر بول ومقئی قوی مرهٔ صفرا چون با مصلح آن که نمك وآب گرم وعسل است بیاشامند وچون بیست ویکروز هرروز دو منقال آنرا با ماء العسل بیاشامند جهت تفتیح سدد واستسقا ویرقان مجرب وجهت عسرالبول وتقطیرآن وضعف کرده ورفع التهاب احشا وحمیات حاره وسموم مفید واکتحال آن باشکر بوزن آن جهت جرب نافع وبالخاصیة آشامیدن آن مبهی ومنعظ مقدار شربت آن ازیکمثقال ونیم تاده مثقال با جلاب وشکر وگلاب وسکنجبین وسائراشربهٔ مناسبه وتخم بری آن را چون بقدرسه مثقال ونیم درنود مثقال آب بجوشانند تا بنصفه رسد پس بمالند وصاف کنند وبیاشامند جهت اخراج مشیمه که برنیاید وسه چهار روز یازیاده مانده باشد مجرب دانسته اند مصلح آن دراسهال وهیجان قی نمك وعسل وآب گرم وگفته اند بقلهٔ آن بهتر ازچغندر وسائربقول است جهت آنکه زود منحدر میگردد واخراج مییابد نه بسبب لزوجت بلکه تقویت تحلیلیکه دارد مضر مبرود المزاج ومعدهٔ بارد ومولد ریاح غلیظه مصلح آن پختن آن باچغندر ومطیب باادویهٔ عطره وابازیر حاره نمودن وباآبکامه خوردن است

قطف بحری

* قطف بحری * اهل شام آنرا ملوخ نامند وگفته اند بتهوا هندی این نوع است نه نوع اول وبیونانی لیمون وملح نیز خوانند * ماهیت آن نباتی است شبیه بعوسج وبیخار وبرگ آن شبیه ببرگ زیتون وازان عریضتر وخشنتر وباندک شوری وقبضی منبت آن بسواحل دریا وشوره زارها واین بهتر ازان هردو نوع است جهت آنکه موذی ومضر معده نیست بسبب ملوحت وتمضیکه دارد * طبیعت آن گرم در دوم وتر در اول * افعال وخواص آن خوردن اطراف وبرگ نازک ریزهٔ تازهٔ تر آن خام ویا مطبوخ زیاده کنندهٔ شیر ومنی ومعین برجماع وسبك برمعده وزود اخراج مییابد بسبب اندک ملوحتی که دارد وآشامیدن بیخ آن بقدر دو درم باماء العسل جهت شدخ عضل وتسکین مغص وادرار بول ورفع احتباس آن مفید وبعضی قطف بحری را ملوخیا وبعضی نوع صغیر خطمی دانسته اند وهردو غلط است وازپوست آن کساء مخطط

زعبا وبرد یعنی چادر وغیرها میباشد ویحتمل که این درخت سن باشد که در ملک هند وبنگاله وغیرها نیز میشود وبرگ وشاخهای نازک نرم نورستهٔ آنرا بخته میخورند مانند بقول دیگر وازپوست رسیدهٔ ساقهٔ درخت آن که ببلندی یک وقامت میشود وچوب آن سفید رخو سبک میباشد بجای پشم وموی حیوانات در بلاد ایران وعرب ودر ملک هند مستعمل دارند در تافتن ریسمان ازان وبافتن وبعضی البسه وجل حیوانات وخریطه وکیسه وجوال وغیره برای نگاهداشتن شکر وبرنج وفوفل وغیرها *

* قطلب * بضم قاف وسکون طا وضم لام وباء موحده لغت شامی است بعربی قاتل ابیه وبعجمی اندلس مطردیه وعامه عصی الدب وبیونانی قومار بس وقوما ورس نیز وثمر آن را جنی الاحمر نامند وبعضی گفته اند که بلغت قدس نقیب وبیونانی باقولا کویند * ماهیت آن درختی است شبیه بدرخت به وبرگ آن ازبرگ آن نازک تر وثمر آن بقدر آلوئی وبی تخم وچون رسیده بخته کردد زعفرانی رنگ وسرخ یاقوتی وشیرین وخوشبو میشود با اندک قبضی وچون آب آنرا بمکند بجای تخم ثفل باریک مانند کاه دران میماند * طبیعت آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن ثمر آن تریاق سموم قتاله وضماد آن برچشم جهت نفع آب نازل دران موثر الاورام والبخور آشامیدن آب طبیخ برگ آن جهت رفع تاثیل ودامامیل وتحلیل اورام وبدستور ضماد برگ مطبوخ آن ونطول آن جهت درد مقعده ورحم القروح وحرق النار ذرور برگ آن جهت تجفیف قروح رطبه وثاثیل ورفع سوختگی آتش وبدستور ضماد آن موثر وثمر آن مضر معده وگفته اند آنرا صمغی میباشد وکم یافت میشود واگر بهم رسد خوردن آن جهت منع اسقاط جنین وحمول آن جهت بواسیر وبخور آن جهت رفع سحر وافسون موثر است *

* قطن * بضم قاف وطا وتشدید نون وبه تسکین طا وتخفیف نون نیز آمده لغت عربی است وبعربی نیز آنرا نامها بسیار است مانند کرسف وبرشف وطوط وعصسا لخرفع وتازهٔ آن را قوز وکهنهٔ آنرا قضم وبفارسی پنبه وبترکی ماموق وبینوق نیز وبهندی روئی ودرخت کپاس وشکوفهٔ آنرا کپاس کا پهول وحب آنرا بنوله نامند * ماهیت آن مغز ثمر درختی است ودر اکثر بلاد معمورهٔ کثیر الوجود مگر دربعضی بلاد اقلیم اول واقلیم هفتم که مطلقا نمیشود وآن دونوع میباشد یکی نبات آن صغیر از یکذرع تا بیک قامت وقدری زیاده نیز بحسب ضعف وقوت زمین فی الجمله شبیه بدرخت بادنجان وبر یک ساق ایستاده وساق آن مجوف واطراف آن شاخهای بسیار وبرسر شاخها کل وثمر آن وبرگ آن از برگ بادنجان کوچکتر وزرد رنگ وگل آن نیز زرد رنگ واندک خوشبوی فی الجمله شبیه بگل خطمی وته برگهای گل آن سرخ وثمر آن که جوزة القطن نامند بقدر گردکان وشبیه بغنچهٔ گل وپوست آن در خامی سبز وبعد رسیدن مائل ببنفشی وشگافته پنبه از جوف آن نمایان میگردد ودربعضی اماکن وبلدان ثمر آن را بعد کمال رسیدن میچینند ودرخت آن را برقرار میدارند یکسال تا دوسال دیگر ثمر میآورد پس از بیخ میبرند واز سر نو زراعت میکنند ودربعضی بلاد هرسال از بیخ میبرند واز سر نو میکارند این نیز بسبب قوت وضعف زمین است پس پنبه را از جوزه وتخم جدا کرده بمصارف مقرره میآورند ونوع دوم درخت آن عظیم بقدر درخت زرد آلو وسیب وگردکان تا مدتی میماند بیست وپنج سال تا سی سال وزیاده هم وگل آن سرخ وبزرگتر وجوزهٔ آن نیز بزرگتر وپنبهٔ آن بسیار نرم ویحتمل که این نوع سینبهل باشد که در ملک هند وبنگاله میشود ولیکن پنبهٔ این بکار بافتن البسه نمی آید ودر حرف السین مع الیاء ذکریافت بهترین پنبهٔ سفید تازهٔ نرم آنست وکهنه خشن آن زبون وبهترین حب آن

برگ پر مغز تازهٔ آنست * طبیعت آن در دوم گرم وخشك وبعضی تر دانسته اند وحب آن در دوم گرم وتر با رطوبت فضليه وگل آن گرم وتر وبا قوت مفرحه * افعال وخواص کل آن امراض الراس والقلب والنفس وغیرها آشامیدن شراب آن بقدر بیست درم جهت ابتدای جنون ووسواس وخفقان حار واختناق رحم مؤثر وازيلكا وقيهٔ آن گفته اند که از غايت تفريح حالتي قريب بسكر بهم ميرسد الاورام وحرق النار ضماد آن بتنهائي ويا با برگ تازهٔ آن جهت تحليل اورام ورفع حكه وآبله وسوختگي آتش واما پنبه پس البسه بافتهٔ ازان ومحشو بدان ويا بافتهٔ ابريشم ويا پشم محشو پنبه خصوص تازه خوب ندانی نمودهٔ آن مقوی ومسخن ومجفف بدن ومصلب آن امراض الراس وموافق صاحبان امراض دماغيه وعصبانيه مانند رعشه واسترخا وفالج وكزاز وامثال اينها وبخور آن رافع زكام الاورام والحكه وحرق النار والجروح والقروح ضماد پنبهٔ سوخته که بحد رمادیت نرسد محلل اورام ورافع حكه ومانع آبله وسوختگي آتش وپر کردن آن درجوف قروح عميقه جاذب چرک از عمق ومجفف آن وذرور آن قالع جراحات ومجفف اينها وپر کردن آن درجوف زخمهای کهنه محلل وقاطع لحم فاسد زائد آن وجاذب چرک از عمق آن وبستن پنبهٔ کهنه گرم کرده بر اعضای مرجعه واورام بارده هر عضویکه باشد وبرقيلهٔ لماء نيز مسكن ومحلل آن با تكرار عمل خصوصا که بران عضو اولا زنجبيل وزرنباد نرم کوفته بيخته خوب بمالند پس پنبه را گرم کرده بران بسته تا مدتي بگذارند وباز نكنند وبدستور پنبهٔ تازهٔ دانه جدا کرده راچون قدری بکوبند وگرم کرده بر برگ بيد انجير گرم کرده پهن نموده بر ورم بيضه بندند وهمچنين تخم تازه از پنبه جدا کرده کوبيده اندک زنجبيل وآب بران پاشيده گرم کرده وچون فتيله از پنبه سازند ويك سر آنرا بر ثآليل مسماريه گذارند وسر ديگر آنرا آتش دهند که گرمی وحدت آن بدان رسد وليكن بسرحد احراق نرسد وتا سه روز بدان نحو داغ نمايند زائل گردد وحب القطن يعنی پنبه دانه امراض الصدر والغذاء آشاميدن مغز مقشر آن ملين سينه وشكم ورافع سرفهٔ گرم وبا دارچيني وشكر در مبرودين وبا سكنجبين در محرورين مقوی باه مقدار شربت آن تا پنج مثقال زند ميين بدن آن جهت رفع كلف ونمش وخراجات حادثه درصورت وورق آن آشاميدن آب برگ تازهٔ آن بقدر ربع رطل بدفعات خصوصا باشربت سيب حابس اسهال اطفال وغيرا مثال وضماد آن با روغن گل جهت نقرس وضربان دايم بيعد يل وبا برگ خرفه جهت اوجاع مفاصل حاره وبارده وجلوس در طبيخ برگ تازهٔ كوچك واندک ازبيخ آن جهت اختناق رحم وتسكين وجع آن وذرور آن قاطع خون جراحات وضماد جميع اجزای آن مقوی معده ومحلل وجاذب خون بظاهر جلد الاذن چون شاخ پنبه را درگوش گذارند وطرف ديگر آنرا بسوزانند آبيكه درگوش رفته باشد جذب کند وگفته اند تخم آن مضر کرده مصلح آن خميرهٔ بنفشه بدل آن تخم كنكرا ست ودر قرابادين كبير جوارش حب القطن ومعجون آن وشراب زهر آن ذكر يافت

* فصـــــل القاف مع العين *

* قعنب * بفتح قاف وسكون عين وفتح نون وباء موحده بعربي نام شير است ونيز ثعلب نررا نامند وبفارسي ناخن بازوغ نقی گفته اسم نباتی است که بعجمی اند لس طرسه ودر نسخهٔ ديگر طرثيد نامند * ماهيت آن نباتي است باريك ساق ايستاده وبرگ آن قريب ببرگ اسفناخ وزرد رنگ وبر سر شاخهای آن سرهای زرد رنگ وشاخهای آنرا مانند رازيانه ميخورند وطعم آن تفه با اندک شيرينی ودر آخر اندک تلخی ازان محسوس ميگردد ونزد اهل باديه معروف بقلقاس است وقلقاس غير اين است ودر فصل القاف مع اللام انشاء الله تعالی مذكور خواهد شد

* قعبل * بفتح قاف وسكون عين وفتح باء موحده ولام * در ماهيت آن اختلاف است وبعضي از اقسام فطر دانسته اند

قعنب

قعبل

ود یسقوریدوس کفته اسم نبطی دوائی است که بیونانی سقراطیون نامند و آن بیخی است شبیه ببلبوس و بزرکی بقدر شلغم و سرخ رنك و تلخ طعم که زبان را بکزد و برک آن شبیه ببرک سوسن و بلند تر از آن و نرکس و کراث بزرکی # طبیعت آن کرم و خشک در سوم # افعال و خواص آن در بعضی افعال قائم مقام بصل الفار است و کاه عصارهٔ بیخ آنرا کرفته و با آرد کرسنه سرشته از آن اقراص میسازند و بعضا حیان جنون و طحال مقدار در رم میخورانند با ماء العسل که بآب باران ساخته باشند و صاحب منهاج کفته نباتی است شبیه بساق کنکر و سفید و سطبر و چون خشک شود مائل بزردی و سرخی کردد و بی برک و بی کل و بی مزه که در هنکام ربیع زمین را شکافته بر میآید و همان که تازه بر آمد مردم آنرا اخذ مینمایند و عرب آنرا اقصبة الصبغ نامند # طبیعت آن کرم و تر در دوم بعضی آنرا پخته با ماست و سیر که مصلح آنست تناول مینمایند طعم آن تفه با اندک حرافت است

فصل القاف مع الفاء

قفر # بفتح قاف و سکون فا و راء مهمله # ماهیت آن اسم جنس قار و عرق الجبال است که عبارت از مومیائی باشد و آنچه شبیه بدان بود در رنکون و بلاجیت هندی نیز از ان جمله است و در حرف السین مع اللام ذکر یافت

قفر الیهود # بفتح قاف و سکون فا و را و فتح یا و ضم ها و سکون واو و دال معرب کفر الیهود است و بسریانی بهودایا و بررمی قرسطون و بیونانی برفیونینا نامند و وجه تسمیه آن کفته اند که چون از بحیرهٔ یهودیه که قریه منیه نوزکویند قریب بقریهٔ کفرا که در قدیم الایام آباد بوده و حال خراب شده از اعمال فلسطین قریب به بیت المقدس از بین سنکهای زیر دریا مانند عنبر جوشیده بر می آید و لهذا مسمی بقفر الیهود نموده اند و آن دو قسم است یکی آنست که در یا در زمستان در وقت هیجان بساحل می اندازد و اهل آن بلد قدری را از روی آب میکیرند و قدری بر خشکی افتاده و رنک این بنفش مائل بسرخی براق و بوی آن شبیه ببوی نفط و تجربت بر این غالب آنچه را از روی آب کرفته اند بی آمیختکی از سنکریزه و خاک میباشد و آنچه را از کنار دریا از روی زمین برداشته اند مخلوط میباشد و این مادام که بر روی آب و تازه است نرم و سیال میباشد و چون برداشتند و کهنه شد منجمد و صلب میکردد و قسم دوم آنست که ساحل آن بحیره را حفر نموده بر می آورند و این نیز نا صاف میباشد مانند موم با آب کرم بر آتش صاف مینمایند و این صافی و تیره رنك میباشد و براقی بسیار ندارد و بوی آن شبیه ببوی قیر عراقی است و انطاکی مخصوص به بحیرهٔ طبرستان و ساحل آن دانسته و کفته که از زمین قدس نیز می آورند و بهترین آن و مستعمل در تریاق فاروق بنفش براق سریع التفتیت و سنکین و خوشبوی آنست که بوی نفطا زان آید و خالی از سنک ریزه و خاک باشد و کهنهٔ آن سیاه و زبون آنرا مغشوش بزفت و قیر نیز مینمایند و مغشوش آن نیز سیاه میباشد و آنچه از جبال حاصل میکردد که عرق الجبال نامند از اقسام مومیائی است الطف و اقوی از قفر الیهود است # طبیعت آن در سوم کرم و خشک # افعال و خواص آن قائم مقام زفت و قیر و قطران و عنبر دانسته اند و در جبر و کسر و رض لحم و ضربه و سقطه قریب بمومیائی است و بجای آن مستعمل اعضاء الراس دخان آن رافع زکام و نزله و محرک صرع معتادین آن و لطوخ آن و اکتحال آن جهت الصاق شعر منقلب در جفن و شعیره و جلای بیاض و تجفیف رطوبات عین و نکاهداشتن آن بردندان و سنون بدان جهت درد دندان کرم خورده و خوشبوئی دهان و رفع رائحهٔ کریههٔ آن و طلای آن بر اعصاب و اعضای مسترخیهٔ ضعیفه نافع اعضاء الصدر آشامیدن آن مسکن درد سینه و سرفهٔ کهنه و ربو و ضیق النفس و عسر آن و قرحهٔ ریه و اعانت بر اخراج نفث و مدهٔ سینه و اورام لوزتین و خناق بلغمی و سوداوی و جهت نفث الدم و نزف الدم

اعضاء الغذاء والنفض بلع نمودن مقدار دو خربوبه تا سه خربوبهٔ آن جهت رفع بخار دخاني وتحليل خون منجمد درمعده و امعاء الرطوبي مزمن وطرد رياح معده وشراسيف وضعف كبد وكرده وبواسير ودفع ديدان وحب القرع وتقطير البول وامراض رحم مطلقا ورفع صلابت آن وتقويت اعضاء وحصول ودخان واستشمام رائحهٔ آن جهت نتو وبرآمدگي رحم وتسكين اوجاع و اختناق آن وآشاميدن آن با اندك جند بيد ستر وشراب جهت ادرار طمث ما يوس العلاج بقوت نافع وآشاميدن آن با سركه جهت سيلان وگداز ندهٔ خون منجمد درمعده وداخل سفوفات اطفال وشقوفات مقويهٔ معده معين بر هضم وتحليل رياح وقراقر مينمايد. واحتقان آن با ماء الشعير جهت ذوسنطاريا وقرحهٔ امعا موثر آلات المفاصل والاورام ضماد آن جهت تقويت اعضاء واوجاع مفاصل واورام جاسيه ونقرس وعرق النسا واستحكام اعصاب واعضاي بارده بيد ستر وشرب آن وضماد آن با آرد جو ونطرون وموم جهت عرق النسا ونقرس واوجاع مفاصل وتحليل وانضاج اورام حاره وبارده وضماد گداختهٔ آن در زيت جهت كوفته شدن عضو لحمي وشكستگي استخوان وضربه وصدمه وسقطه ونضج خنازير وتحليل اورام جراحات ومنع تورم آنها الجروح والقروح ضماد آن ملصق جراحات وململ آنها ورافع قوابي وداخل مراهم منبت اللحم كرده ميشود وجهت التيام زخمها وتليين ورفع كرم آنها مفيد الزينة لطوخ آن منقي بشره ومانع سفيدي اظفار ورافع قوبا وبرص وبهق السموم طلا وآشاميدن آن با افسنتين وشراب جهت نهش هوام سمي نافع مقدار شربت آن ازنيم درم تا يكدرم الخواص دخان آن گريزانندهٔ هوام ومار وعقرب وپشه وغيرها ومااليدن محلول آن در زيت بر درخت انگور رافع كرم آن وطريق استعمال آن آنست كه دراكثر جاها در روغن زيت گداخته بكار برند مضر محرورين از داخل مصلح آن سركه وآب فواكه باردهٔ مطفيه مقدار شربت آن تا يكدرم بدل آن زفت رطب وبعضي قير گفته اند

* فصل القاف مع اللام *

* قلي بفتح قاف وفتح لام والف مقصوره وبكسر قاف وسكون لام ويا نيز آمده وآنرا قلي الصباغين وشب العصفر نيز ودر اصفهان كهلاو در خراسان شخار و در گيلان وشيراز قليا وبهندي سجي وساجي ودر كابل اشقار نامند * ماهيت آن چيزي است متخذ از اشنان سوخته بدين نحو كه بر زمين اندك گودي ميكنند وبر ان اشنان تازه بسيار جمع ميكنند وبالاي آن ني وخار ريا هيمه آتش ميزنند اندك رطوبتي از ان سيلان مينمايد ودران مجتمع ومنجمد ميگردد چنانچه در اشنان ذكر يافت وهرچند دران اشنان رطوبت وچسپندگي زياده باشد زياده بعمل ميآيد تا آنكه مانند قرصي وكردهٔ بزرگي والا مانند حبهاي بزرگ وكوچك ميباشد واز نبات رمث ورمرام نيز بعمل ميآورند ودر بلاد كرمان وروم وملتان خوب بعمل مي آيد ورومي بهتر وقرصهاي آن بزرگ وصاف وملتاني اكثر ريزه با خاكستر آميخته ومسموع گشته كه در ملتان نيز از اقراص بعمل مي آيد ودر جائيكه كياه آنرا مي سوزانند ظرفي سفالي شبيه بديگچه دفن مينمايند كه رطوبت سائله از ان دران جمع ومنعقد گردد وآن بسيار خوب ميشود وبهترين اين صاف سياه براق شبيه بحجر الرحي است كه قوت نامنده وبعد از ان ممزوج برمث ورمرام آنچه مانند خاكستر سياه كه دران پارچهاي كوچك باشد زبون وجزو اعظم صابون است * طبيعت آن درچهارم گرم وخشك وبا قوت سميت * افعال وخواص آن جالي ومحرق واكال واقوي از ملح بمراتب اعضاء الغذاء چون آنرا هفت مرتبه در آب حل كنند وبعد از تصفيه نموده منعقد سازند آشاميدن يك قيراط آن جهت تقويت معده وانهضام طعام وآوردن اشتها وقطع بلغم ورفع قي ما يوس العلاج وتحليل ورم طحال العين اكتحال آن رافع بياض چشم حيوانات القروح والثاليل وغيرها طلاي آن خورندهٔ گوشت زائد زخمها وزائل كنندهٔ ثاليل وناصور وبرص وبهق وجرب

رطب وشعفه المضار يكك رم آن كشنده درهمان روز ودودرم آن در ساعت وقابل العلاج نيست وبالجمله مداواى آن مداواى صابون خورده وآشاميدن ادهان وامراق چرب رقيق نمودن است ودر اطليه استعمال آن بتنهائى ممنوع است بدون ادهان زيرا كه محدث يبسى است كه رفع آن دشوار است وچون آنرا در روغن حل كنند وبرانكو ربها شند بزودى آنرا موبزكرداند وّملح قلي درحرف الميم مع اللام در املاح انشاء الله تعالى خواهد آمد *

* قلانش * بفتح قاف ولام والف وضم نون مشدده وشين معجمه * ماهيت آن نباتى است مسمى بخوخ المروج جهت مشابهت بآن دررنك وبرك وشاخها مكرآنكه برك اين ازان كوتاه تروانداك عريض تر وكرهماى قصب اين نزديك بهم ومنبسط برروى زمين بخلاف آن واهل مصر بجاى چوب دراستسقاى آب استعمال مينمايند وبسيارى آب نيل را بدان ميكشند وبزراعت وغيرها ميدهند ومزهٔ آن تفه باانداك لزوجت است * افعال وخواص آن شيخ ابن بيطار گفته عصارهٔ آن چون بياشامند جهت نفث الدم سينه وجهت نزف الدم نبزحمولا نافع وفعل آن درين باب مانند دوائى است كه بيونانى لوسيا خيوس نامند ودرحرف اللام مع الواو مذكور خواهد شد انشاء الله تعالى وكويا نوعى ازان است ودرغير مصر من آنرا نديدم *

* قلب * بفتح قاف وسكون لام وباء موحده لغت عربي است بفارسي دل وبلاطيني مطس بوميرن نامند * ماهيت آن عضوى مركب معروف از اعضاى حيوان است واول عضوى است كه تكون مي يابد بنا برقول اصل ومبدا ومعدن حرارت غريزى وروح حيوانى است وابهن اكرم تربن همه اعضا است وآخرهمه اعضا ازحركت ميماند وميمرد ميكردد وكوشت آن بسيار صلب وبطئ الهضم اولى اجتناب ازان است مكر عند الضرورت بهترين آن دل حيوان كم سن جوان فربه صحيح المزاج است وبهترين ازموا شي دل كوسفند وبزكم سن بصفات مذكوره واز طيوردل دجاج جوان فربه خالى ازمرض واز قلوب طيورآبيها حتوازانسب* طبيعت آن مطلقا كرم وخشك وكرمي طيور زيادة ازكرمي غيرآن وخشكى برى زيادة ازاهلى وطيور آبي بسياركرم ترازغيرآبي * افعال وخواص آن مقوى دل ورافع خفقان وديرهضم ورديء الغذا مصلح آن مهرا پختن ومطنجن آن باشحم وروغن وبا آبكامه وسركه خوردن ويا كباب رقيق بروغن كنجد ويا بادام وبا سركه وانجدان وملفل وزيرة وصعتر بالاى آن سركه وآبكامه آشاميدن ونيكوغذائي است ازبراى اصحاب كلد ورياضت العين تطورو آكتحال خونا بهٔ كه درهنكام كباب كردن ازان مى چكد دررفع شبكورى مجرب دانسته اند وقلب مرحيوانى درطي آن ذكر شد وميشود انشاء الله تع

* قلب * بضم قاف وسكون لام وباء موحده بعجمي اندلس مجس افراغيه بمعنى كاسر الحجر وبيونانى لبايس نرسن يعنى بزرحجرى وبفارسي سنك سبويه نامند وسليمان بن حسام گفته كه اين نبات را بصلب كه يكى از اسماى فضه است نامبده اند براى صلابت وسفيدى رنك تخم آن ونواب علوبخان مرحوم مغفور نوشته اند كه كمان ميبرم كه اين تخمى باشد كه بهند ما آنرا تخم بنوار نامند وكسيكه آنرا كلتهى دانسته غلط كرده جهت آنكه كلتهى حب القلت است بتاى مثناة فوقانيه نه باء موحده وليز غلط كرده اند كسانيكه آنرا ماش هندى دانسته اند وبيان حب القلت درحرف التاء مع الباء مذكور شد وپهوارا درهنكالي چكوند نامند وچكوند نيزدرحرف الجيم مع الكاف ذكريافت وسنك سبويه نيزدرحرف السين * ماهيت آن سليمان مذكور نوشته كه دربلاد اندلس كثير الوجود است ودرغيرآنجا ازمواضع ديكر ازبلاد شام كه من سكنى داشته وديده نديده ام مكربداريكر بظاهر مدينه آمد برابر برج زاويهٔ معروف ببرج صالح درفصل خريف وكسى توهم نكند كه اين همان حب القلب است كه درحرف التا مذكورشد * ماهيت آن گفته اند حب نباتى است برك آن شبيه ببرك زيتون وازان بلند

تروعریضتر ونرمتر وازان آنچه نزدیک بزمین است مفروش بران وشاخهای آن باریك ایستاده تا بیکذرع وزیاده وکمتر ازان شبیه باذخر وصلب وبر اطراف شاخهای آن چیزی شبیه بساق منقسم بلد وقسم وبران برکهای ریزه وما بین برکها تخم آن وآن سفید صلب مدور شبیه بکرسنهٔ کوچکی منبت آن زمین های خشن واماکن عالیه وانطاکی کفته تخم آن سیاه رنک باخشونت ودر کوهستان در هنکام بودن آفتاب در برج اسد میروید * طبیعت آن در سوم کرم وخشک وانطاکی در دوم دانسته * افعال وخواص آن اعضاء الصدر جهت سرفهٔ بارده مزمن وربو وضیق النفس اعضاء الغذاء والنفض جهت فواق رطوبی واسهال وادرار بول وباشراب عقید جهت سنک کرده ومثانه ورفع احتباس بول وحیض وضماد آن جهت بواسیر نافع المضار بغایت مضعف باه ومجفف منی مصلح آن مغز چلغوزه مقدار شربت آن تا سه درم است .

قلت

* قلت * بضم قاف وسکون لام وتاء مثناة فوقانیه معرب ازکلتهٔ هندی است وبفتح قاف وکسر آن نیز آمده بسریانی قلتا وبیونانی اقونیا وبرومی توانیقی نامند ودر حرف الحاء مع الباء در حبوب ذکر یافت

قلسوفوديون

* قلسوفودیون * بفتح قاف وسکون لام وضم سین مهمله وسکون واو وضم فاء وسکون واو وکسر دال مهمله وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است صغیر بقدر یکشبر مستعمل در وقود نار منبت آن ما بین سنکها برک آن شبیه ببرک نوعی از ثمام که آنرا ازقلس نامند وکل آن شبیه بارجل السریر متفرق بعضی از بعضی مانند کل فرابیون * طبیعت آن در سوم کرم وخشک وباجوهر لطیف محرق * افعال وخواص آن آشامیدن نبات وطبیخ آن جهت نهش هوام وشدخ عضل وتقطیر البول وادرار طمث واخراج جنین وقطع ثآلیل که آنرا بیونانی افروخودوس نامند مؤثر چون چند روز بدان مداومت نمایند

قلغونیا

* قلغونیا * بضم قاف وسکون لام وضم فاء وسکون واو وکسر نون وفتح یاء مثناة تحتانیه والف مقصوره لغت یونانی است بفارسی زنکباری نامند * ماهیت آن کفته اند صمغ صنوبر است مطلقا وبعضی کفته اند صمغ صنوبر بری است که بیونانی قونانا مند وآن صمغ راتینج است که خود بخود سیال باشد چون طبخ دهند آن را انجماد یابد قلفونیا نامند وشیخ ابن بیطار کفته غلط کرده اند کسانیکه آن راراتینج بعینه دانسته اند بکمان آنکه راتینج علم است برای تمام اقسام آن واین خطا است بلکه مخصوص بصنفی از اصناف آنست که بطبخ انجماد یافته باشد وبغدادی کفته که قلفونیا صمغ صنوبر است وسه نوع است یکی سیالی که منعقد نمیشود مانند قطران وبعضی آنرا قطران نامند ونوع دوم صلب ونوع سوم آنست که بعد طبخ صلب میکردد واین فی الحقیقت قلفونیا است وانچه شامل جمیع اصناف است راتینج است وراتینج را راتیانج نیز نامند وراتیانج در حرف الراء مع الالف ذکر یافت

قلقاس

* قلقاس * بفتح دو قاف درمیان هردو لام ساکن والف وسین مهمله لغت عربی است وکفته اند بضم اول لغت رومی است وبسریانی قلقاسی وبرومی اوذی تغس وبهندی ازوی وبدکهنی چماکلا وبنکالی کچونامند * ماهیت آن ابن بیطار وبغدادی نوشته اند نباتی است که نزدیك آبهای ایستاده میروید برک آن املس بزرک شبیه ببرک موز وازان در طول کمتر وکوچکتر وهر برکی را ساقی علحده از یك بیخ رسته نهایت بستبری انکشتی وبیخ آن بزرکی ترنجی وکوچکتر ازان نیز بقدر زردکی ظاهر آن مائل بسرخی وباطن آن سفید وطعم آن باقبوضت وحدت وبورقیت ولزوجت کامن وچون در آب جوش دهند وآب آنرا چند مرتبه تبدیل نمایند پس طبخ دهند قبوضت وحدت وبورقیت آن زائل واند رلزوجت

تا منۀ آن زائل کردد وبوی نیز میباشد ولیکن غیر مستعمل وانچه در بنکاله میشود دو نوع میشود بنکلی بری آن که نزدیک آبها وکودها خودرو است کچو نامند شبیه بدان است که ذکر یافت وشاخهای آن تاقد ری ناردانی شکل وتتمه مدوّر وبتدریج باریک شده تا ببرک پیوسته وبهربوته را نهایت تا چهار شاخ وبرک آن فی الجمله شبیه بکشتی کوچکی که یکطرف آن باریک وطرف دیکر آن عریض ودر جوف آن در ایام بارش وشبنم اندک اندک آبی میماند ومنبت آن کنار آبها وزمینهای نمناک ونهایت بلندی شاخهای آن تا بیک ونیم ذرع وبعد بزرک شدن آن ازبیخ آن ساقی میروید وبرسر آن کلی زرد رنک طولانی وبوی آن شبیه ببوی زرد چوبه ورنک آن نیز برنک آن وتخمی ندارد واین نوع کم مستعمل وکم کسی میخورد جهت آنکه حدت وبورقیت ولزوجت بسیار دارد وبجوشانیدن در آب وطبخ بتحومذکور بالکل زائل نمی کردد وبرک آنرا نیز پخته میخورند وآن نیز با حدت ولزوجت بسیار است وبیخ بستانی آنرا که بهندی اروی نامند کوچکتر وبرک این بزرکتر وعریضتر وحدت وبورقیت ولزوجت آن کمتر ولهذا اکثر مستعمل ومأکول بنحو مذکور که اولا در چند آب جوش داده تبدیل نموده پس در روغن وپیاز بریان کرده آب داخل کرده پخته وافاویۀ حارۀ طیبه وزرد چوبه داخل نموده میخورند لذیذ میباشد وبا کوشت لذیذتر وبعضی که در پختن بسیار صاحب وقوف اند اول در آب زرد چوبه انداخته که خوب رنکین شود یکمرتبه در ان آب جوش میدهند که رنکین کردد ونیم خام آنرا در روغن وپیاز بریان میکنند بعد ازان در آب کدازکرده ترشی انبۀ خام تازه یا خشک واکر نباشد ترشی لیمو یا تمر هندی بقدر ذائقه واندکی فلفل سرخ داخل کرده ساده بدون کوشت یا با کوشت پخته میخورند بسیار لذیذ مثل مغز قلم میشود ودر حین طبخ از وحدت آن زائل میکردانند وبریان نمودن در روغن نیز واین را نیز* طبیعت آن کلی مانند آنست مطلقا در اول کرم ودر دوم تر ودر اول نیز خشک کفته اند* افعال وخواص آن بغایت مسمن بدن ومحرک باه دانسته اند اعضا اصل رجهت سرفه وخشونت سینه وحنجره اعضاء الغذاء والنفض سریع الهضم ورافع سحج امعا واسهال وپوست آن درحبس اسهال اقوی وجهت استسقا ولاغری کرده واسهال صفرا ورمای اصفر وما ثبت برقن وادرار بول خصوصا عصارۀ نبات آن وتناول برک وشاخ مطبوخ آن نافع الغار دیر هضم ومولد سودا وسدد مصلح آن عسل وسکنجبین وادویۀ خوشبوی مانند دارچینی وقرنفل وبعضی آنرا با سرکه وخردل مرتب مینمایند واین هنکام سریع الهضم والخروج میباشد ازمعده ونوشته اند که آنرا تخمی میباشد ودر افعال قریب بتخم کرنب مقدار شربت از قسم آن دو درم وعصارۀ نبات آن از ثلث رطلی تا بکّ وثلث ونوعی از قلقاس میشود صلب مستدیر که هرچند طبخ نمایند پخته نمیکردد وضماد آن جهت نضج اورام ودر روسوختۀ آن جهت اندمال قروح وقلاع وتقویت موی مؤثر*

قلقد یس

* قلقدیس * بفتح دو قاف ولام ساکن درمیان وکسر دال وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله در ماهیت آن اختلاف است اکثری زاج سفید وبعضی زاج سرخ وبعضی زرد وبعضی نوعی زاج سفیدی که بفارسی آنرا زاج شتر دندان نامند دانسته اند وبعضی کفته که آنرا بفارسی شوغار وبیونانی حلقیس نامند وتحقیق آنست که قلقدیس سه صنف میباشد صنفی سفید مبک زود شکن واین تندترین وبهترین اصناف است وصنف دوم کثیرالارضیة غلیظ خشن ورنک آن مائل بکبریت واین را بیونانی مالی ترایا نامند وصنف سوم نرم متساوی الاجزا وسست وچون آب بدان رسد سیاه کردد واین را زاج الاساکفه نامند ودر حرف الزای المعجمة مع الالف بتفصیل ذکر یافت *

قلقطار

* قلقطار * بفتح دو قاف در میان لام ساکن و فتح طاء مهمله مشاله و الف و راء مهمله در ماهیت آن اختلاف است اکثری زاج اصفر و بعضی نوع زاج سفید شتر دانسته اند و بعضی زاج اصفر مائل بحمرت دانسته اند و بهترین آن خالص بسیار زرد و براق مانند زرنیخ زرد شکن آنست و در زاج نیز ذکر یافت *

قلقل

* قلقل * بتکرر دو قاف و سکون دو لام و بضم هر دو قاف نیز آمده و لغت عربی است و آنرا قلاقل و قلقلان بضم قاف اول و بزرزمان بربری و بفارسی انار دانه دشتی و بهندی کوار چکنه نامند و بیخ آن کویند مغاث است در ماهیت آن اختلاف است بقول اکثر آنکه نباتی است شبیه به نبات قنب و ساق آن مائل بسرخی و شاخهای آن دراز و رخب متخذ ازان اقوی از شاهدانج و برک آن زفرا الرائحه و کل آن مائل بسفیدی و تخم آن در غلافی خشن و مستدیر و بزرکتر از فلفل و املس و بیرون آن مائل بسیاهی و مغز آن سفید با حلاوت و اندک لزوجت و پوست ساق آن سفید و مستعمل مغز آنست و بعضی آنرا حب السمنه دانسته اند و نه چنین است و آنچه مشاهده شده در بنکاله آنست که نبات آن یکدرع دست با یک ساق باریک و شاخهای باریک زوج زوج متصل بهم برکهای آن رسته و برک آن شبیه ببرک یاسمین و ازان کوچکتر بر سر یکشاخه که کوتاهتر است و از شخصی ثقه استماع یافته که نبات آن از قبیل نجم و بیاره در هم پیچیده بر زمین مفروش و برک آن شبیه ببرک مرزنجوش و ثمر آن بقدر فلفلی و مدور و سیاه رنک و یکنقطه سفید بر بالای آن و سه عدد پیوسته بهم متصل بقمع آن و در غلافی سه پهلو شبیه بغلاف کاکنج بر سر شاخیکه باریکتر است و در خامی سبز میباشد بیخ آن سرخرنک باریک * طبیعت آن در دوم کرم و تر با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن بغایت مقوی باه و منعظ و مسمن بدن هر نوع که استعمال نمایند خصوصا با کنجد و نبات و با فانید و یا عسل سرشته و مصلح حال کرده و مثانه و زائل کننده احتراق اخلاط مقدار شربت بریان کرده آن از قبیل تنقل تا یک اوقیه و از کوبیده آن تا نیم اوقیه المضار اکثار آن مصدع و مضر معده و مورث هیضه مصلح آن بریان نمودن و با سکنجبین و یا با قند و عسل خوردن بدل آن بوزن آن تودری سفید و یا حب الصنوبر و یا مغاث و نیم وزن آن ابهل و چهار دانک آن مغز تخم خیار زه است

قلومس

* قلومس * بضم قاف و لام و سکون واو و ضم میم و سین مهمله لغت یونانی است بمعنی اذان الدب و رازی بوسیرد انسته * ماهیت آن نباتی است و پنج صنف میباشد و ماهیز و مرج نوعی از آنست صنف اول سفید و برک آن نیز سفید و نر و ماده میباشد و برک ماده آن شبیه ببرک کلم و سفید تر و عریضتر ازان و ساق آن بقدر یک ذرع و زیاده بر آن و چیزی مانند پشم بر ساق آن و کل آن مائل بزردی و تخم آن ریزه بیخ آن دراز بسطبری انکشتی و نر آنرا برک دراز تر و باریکتر از ماده صنف دوم برک آن سیاه و عریضتر و بزرکتر از صنف اول صنف سوم شاخهای آن بسیار دراز و بی ساق و برک آن شبیه ببرک شفرجل و بر سر شاخهای آن قبهای مدور و کل آن زرد طلائی صنف چهارم برک آن شبیه ببرک انجیر و ازان کوچکتر بی ساق و ملاصق زمین صنف پنجم برک آن بزرک و غلیظ و با رطوبت چسبنده و تند بو و ساق آن زیاده بر ذرعی و کل آن سفید مائل بسرخی و تخم آن ریزه و تیره رنک و مدور و با حدت و تلخی و این صنف محتمل که تنباکو باشد و آن در حرف التاء المثناة الفوقانیه مع النون ذکر یافت * طبیعت همه اصناف آن کرم و خشک در سوم * افعال و خواص آن محلل و جالی و با قوت قابضه و ریشهای آن در افعال قائم مقام ماهیز مرج است اعضاء الصدر و الغذاء و النفض مدر بول و یک مثقال از بیخ سفید و سیاه آن جهت منع سیلانات و با شراب جهت منع اسهال و طبیخ آن جهت سرفه بارده و ضیق النفس و شکاف مفصل الاورام و حرق النار و الم ضماد برک مطبوخ صنف سوم آن جهت اورام بلغمی و ورم چشم و با عسل و شراب جهت

شقاقلوس وجراحات وگزیدن عقرب وضماد برگ صنف نرآن جهت سوختگي آتش مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن اناغورس است *

* قلوماين * بضم قاف ولام وسکون واو وفتح میم والف وضم یاء مثناة تحتانیه ونون لغت یونانیاست وآنرا شجرة ابی مالک واهل دمشق صابون القاف وصابون الثیاب وظفرالقط نیزنامند * ماهیت آن نباتي است جبلي وبستانی ساق آن مربع شبیه بساق باقلا وبرگ آن شبیه ببرگ لسان الحمل وبرساق آن غلاف ها واطراف بعضی مائل بطرف بعضي وگل آن شبیه بگل سوسنی که بیخ آنرا ایرسا نامند وبهیأت حیوانیکه آنرا اربع واربعین گویند بهترین آن جبلی وگاه از نبات آن نیزمانند آنکه از بیخ آن عصاره میگیرند اخذ مینمایند * طبیعت آن سرد وخشك * افعال وخواص آن حابس رعاف ونفث الدم سینه ونزف الدم معده ورحم وضماد برگ نرم کوفتهٔ آن جهت الزاق جراحات دراېتدای حدوث والتیام آنها مجرب *

* فصـــل القاف مع المیم

* قمری * بضم قاف وسکون میم وکسرراء مهمله ویاء نسبت منسوب بقمراست که نام بلدی است از بلاد مصروگفته اند که آن بلد اسکندریه است جهت مشابهت رنگ این خاک آن بلد واحد آن تماری آمده وگفته اند جمع اقمراست مانند احمروحمر یا جمع قمرها است مانند رومي وروم وزنجي وزنج ومادهٔ آن راقمریه نامند ونرآنراساق حرو جمع قماری غیرمنصرف است وآنرا بهندی توترونامند * ماهیت آن مرغي است از فاختة کوچکتروباطوق وبسیارمانوس وخوش منظروخوش آواز وگفته اند که لفظ یاکریم کا مل الحروف ازصوت آن ظاهرمیگردد ونوع میباشد سفید وزرد وازغرائب آثار آن آنکه ابن اثیردرتاریخ خود نوشته که ازجملهٔ هدایا که بعضی ملوک بقاع هند هدیه برای سلطان محمود سبکتگین فرستاده بودند قمری بود که چون طعام زهرداررا میدید چشمهای آن سرخ واشك ازان جاری ومتحیرمیگشت وچون آن حجررا سوده برجراحات دهن کشاده میپاشیدند بزودی چاق میشد * طبیعت آن دردوم گرم وخشك * افعال وخواص آن موافق مبرودین ومرطوبین ومولد خلط فاسد واکثار آن محدث وسواس وجذام مصلح آن ادهان وادویهٔ لطیفه است تدهین بدهن آن باعث سرعت حرکت اطفال وتخم آنرا چون بطفل بپاشامانند باعث سرعت تکلم آنست قبل ازهنگام آن الخواص گفته اند بودن آن درخانه باعث عدم تاثیرسحرو رد آن وچشم بداست ازصاحب آن خانه

* قمقام * بفتح قاف وبضم نیزآمده وسکون میم وفتح قاف والف ومیم وقمل بفتح قاف وسکون میم ولام * ماهیت آن درحیوان کوچك اند که دربدن انسان وغیرانسان بهم میرسند وفرق میان هردوآنست که قمقام راپایهای بسیاراست وبه بیخ موی میچسپد وواحد آنرا قمام مینامند وقمل شش دست وپادارد وبدن فن اندک میگزد وسرودم آن باریک وسفید رنگ وانچه درموی بهم میرسد اغبروسیاه رنگ وگفته اند رنگ آن برنگ موی میباشد که دران تکون می یابد ازسیاه ومیگون وسفید وغیرها ومادهٔ آن زیاده ازنرآنست وقمل رابفارسی شپش وبترکي بیت وبهندی جوئین نامند ومراد ازمطلق آن قمل انسان است ومادهٔ تکون آن عرق حادث ازکثرت فضلات ردیه وکثافت مجتمعه دربدن انسان وقلت ویاعدم اغتسال بدن وثیاب وعدم تنظیف آنها است وقوت مزاج بدن وهرچند مادهٔ آن زیاده تکون آن زیاده درموهای سروریش ولباسهای چرک کهنه تکون آن زیاده میباشد خصوصا درزمستان وکثرت آن باعث لاغری بدن میگردد ومرض است ودرابدان نقیهٔ نظیفه والبسهٔ پاکیزه تکون آن کم میباشد بلکه نمیباشد * افعال وخواص آن چون شش شپش زنده رادرسوراخ باقلاکذارند

وبلع نمایند جهت رفع حمی ربع مجرب گفته اند وچون در سوراخ احلیل کنند ادرار رفع احتباس آن نماید وچون زن حامله
در کف دست خود کند ارد وبران شیر بدوشد اگر راه رود وحرکت کند حامله به پسر است والا بدختر وبعضی گفته اند که اگر
بمیرد حامله به پسر است والا بدختر وانداختن شپش زنده موجب نسیان است بلکه باید که بکشند وباید ازند وطلا کردن آن
بربدن مولود در حین ولادت بآب زیره باعث آنست که در تمام عمر قمل در بدن او تولد نکند وچون در بدن شپش بسیار
بهم رسند بهم رسد دفع آن آنست که جامه را بزیبق آلوده بپوشند ویا زیبق بربدن بمالند ویا زیبق با حنا درساعت دفع آن
کند وشستن سر بآب تخم شریفه که تمر هندی است که سائیده باآب مخلوط کرده سر را بآن بشویند بزودی رفع شپش آن می
نماید اما باید که چشم را بپوشند ومحافظت نمایند که داخل آن نشود که باعث سوزش بسیار وتورم آن میگردد واز خواص
آنست که نزد قرب موت از انسان میگریزد وچون قمل بسیاری جمع نمایند واز آن سریشم سازند قوی تر وچسپنده تر میباشد
از سریشهای دیگر وگفته اند قمل متولد درحبوب آشامیدن نیم درم آن جهت قرحهٔ رئه وتفتیت حصاة نافع واین از جملهٔ
محالات است زیرا که این مقدار بهم رسیدن متعذر است * فصل القاف مع النون *

* قنا * بفتح قاف ونون والف مقصوره لغت عربی است وبرچند معنی آمده از آن جمله بمعنی نیزه وجمع آن
قنوات وقنی بکسر قاف مانند جبل وجبال وبعضی اطبا گفته اند که بفتح وبقصر قصب است وواحد آن قناة به ها است وجمع آن
قنوات وبرعود الطباشیر یعنی قصب آن نیز اطلاق مینمایند وبرشجرة الاشق نیز وگفته اند خود اشق است وگفته اند نوعی
از انداوطالیس است ونیز گفته اند اسم نباتی است برگ آن شبیه ببرگ نعناع ومعروف نزد عامهٔ عرب بکلخ ونزد بعضی
برخامهٔ یابسه وکلخ در حرف الکاف مع اللام ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

* قنابری * بضم قاف وفتح نون مشدده والف وفتح باء موحده وراء مهمله والف مقصوره لغت عربی است وگفته اند
لغت نبطی است بضم قاف وفتح نون مخففه والف وکسر باء موحده وراء مهمله ویا نیز آمده ونیز آنرا بعربی غملول وتملول
ونملول وقومق وشجرة البهق وبیونانی تیغیمالون وبرومی قبارزمبدرس وبخراسانی برغست وبفارسی بزند وبخند
وبشیرازی مبزه وموده وباصفهانی موجه نامند * ماهیت آن نباتی است که در اول ربیع میروید وتا آخر آن میماند
وبغدادی گفته از بقول صحرائی است وبرگ آن کوچکتر از برگ کاسنی صحرائی وبااندک حدت وتلخی وگل آن سفید
باریک وتخم آن اغبر رقیق ونواب مغفور مبرور نوشته اند برگ آن شبیه بسرمق است ولیکن املس نیست بلکه زغب خفیفی
دارد وصاحب تحفه نوشته برگ آن شبیه باسفاناخ وبااندک تندی وتلخی است بقدر شبری وساق آن باریک وگل آن سفید ریزه
وتخم آن درغلافی بقدر نخود درهرغلافی چهار عدد بسیار شبیه بخردل بهترین آن تازهٔ آنست که درشاخهای آن اندک
سرخی باشد * طبیعت آن گرم دراول وخشک درآخر آن وبعضی در دوم خشک گفته اند * افعال وخواص آن
لطیف وجالی ومقطع ونافع است جهت مبرودین ومحرورین هردو واعضاء الصدر والغذاء والنفس منقی سینه
وریه از کیموسات غلیظه ومفتح سدهٔ کبد وطحال ومدر بول وحیض وشیر وعرق وآشامیدن آب آن اطلاق طبیعت ورفع
یرقان ومغص واخراج کیموسات غلیظه مینماید وضماد آن جهت بواسیر ومغص وتحلیل صلابات رحم نافع الزینة جهت
کلف وبهق ووضح بهترین دوائی است ضماداً وشرباً وگفته اند خوردن آن باندک زمانی وقلیل ایامی وضح را زائل
میگرداند وبدستور تدهین آن جهت امراض مذکوره وزخم پستان السموم ضماد آن جهت نیش جمیع هوام سمی

مؤثر المضار مولد سودا خصوصا لمك پرورده آن مصلح آن طبخ و بریان نمودن آنست در روغنها مانند روغن بادام و کنجد
و غیر آن و گفته اند مصلح آن شلیله کابلی و شکر است *

* قنب * بکسر قاف و فتح نون مشدده و باء موحده و بضم قاف نیز آمده و لغت عربی است و گفته اند معرب از کنب فارسی
است و آنرا ابق و بیونانی ودیفرونس و بسریانی قنبیرا و برومی کتانی و بفارسی کنب و بنگ و بهندی بهنگ بخفای ها و باصطلاح
ورق الخیال و جز راعظم و حشیش و حشیشة الفقرا و نشاط افزا و فلک تاز و عرش نما و حبة المساکین و شهوت انگیز و مونس
الهموم و چترا خضر و زمرد رنگ و برگ کلک شیرازی و امثال اینها نامند و در یسقوریدوس قنابس و قنابوس نیز نامیده و گفته اند
پوست ساق آنرا قنب نامند و ازان مانند کتان ریسمان و البسه سازند اما پوشیدن لباس آن جائز نیست جهت آنکه مفسد
مفاصل و محدث لاغری است و کاغذ ازان خوب ساخته میشود چنانچه در کشمیر ازان کاغذ میسازند بسیار خوش قماش برابری
با کاغذ ابریشمی میکند و شکوفه و غبار زغبی و شبنمی که بران می نشیند و غلیظ و چسپنده است همه را جمع مینمایند و چرس
مینامند و در سر غلیان میکشند تخدیر و سکر بسیار می آورد خصوص شبنم آن و آن هرچند چسپنده تر و غلیظ تر و منجمد تر باشد
قویتر است و بسا است که بسبب کال توت هلاک میکرداند کشند خود را * ماهیت * آن نباتی است معروف و در اکثر
بلاد بهم میرسد مانند هند و کشمیر و بنگاله و زنج و روم و فارس و عراق و غیرها و گفته اند بترتیب مذکور هریک اقوی از دیگر اند
و عراقی و بنگالی از همه ضعیفتر و بعضی فارسی را اقوی از رومی گفته اند و هریک بری و بستانی و جبلی میباشد و بری و جبلی
اقوی از بستانی اند و بستانی فی الحقیقت قنب است زیرا که پوست آن جدا میکردد و درخت آن بلند تر تا به پنج ذرع و ساق
آن مجوف و شاخهای آن باریک و بران برگها پنج یا شش یا هفت تا نه و اکثر فرو میباشد و بسیار سبز رنگ و با خشونت و گل
آن سفید رنگ باریک و تخم آن مدور و آنرا شهدانج و بفارسی شاهدانه نامند و بری و جبلی آنرا درخت کوتاه تر از بستانی
و لحای آن خوب جدا نمیگردد و بدشواری اگر قلیلی بعمل آید بکار امور مذکوره نیاید و شاخهای آن شبیه بخطمی و سیاه
رنگ و برگ آن نیز مانند برگ بستانی و ازان خشن تر و سیاهی آن کمتر از بستانی و سفیدی بران غالب و گل آن سرخ و ثمر آن
مانند فلفلی شبیه بحب السمنه و بعضی خود حب السمنه دانسته اند و بیخ آنرا مغاث و شیخ ابن بیطار گفته قنب دو نوع میباشد
بری و بستانی و نوع ثالثی که آنرا قنب هندی نامند و ندیدم من آنرا مگر در مصر و آنرا حشیشه نامند و در بساتین
زراعت مینمایند و بسیار مسکر است یکدرم آن زیاده بران از حد سکر بدر برده برعونت و اختلاط عقل و جنون منجر میسازد
و بسا است که هلاک میکرداند و بالجمله انواع ردیهٔ آن بسیار است از مجنون و غیر آن * طبیعت برگ آن مرکب القوی
و در سوم سرد و خشک با حرارت لطیفهٔ قلیله و برودت کثیفهٔ غالبه و تخم آن گرم و خشک در سوم و پوست آن سرد و خشک و در
غایت رداءت و لحای آن سرد و خشک با اعتدال * افعال و خواص * ان از جملهٔ اشجاری است که برگ آن بسبب مرکب
بودن قوای آن اولا فرح و سرور و نیکوئی رنگ رخسار و سکر میآورد بجز و حار لطیف و تخدیر حادث از جز و بارد و بعد زوال
و تحلیل جز و حار لطیف و ظهور آثار جز و بارد کثیف ضد افعال مذکوره ازان ظاهر میکردد و نیز بسبب جز و حار خیال و فکر
را لطیف و دقیق میکرداند و عطش و اشتهای طعام و شهوت باه را بالعرض زائد میکرداند و بالاخرة بالعکس و باعث تکدر
روح دماغی و ظلمت بصر و ضعف آن و جنون و مالیخولیا و جبن و خوف بسیار و استسقا و امثال اینها و ضعف باه و قطع آن
میگردد جهت آنکه مجفف منی است و شیرینها مقوی فعل آن و ترشیها مبطل آن اعضاء الراس سعوط برگ بری آن منقی

دماغ را اعتدال بعصارهٔ برگ آن جهت رفع ابریه و شش موی سر و قطور عصارهٔ برگ بری و دهن آن جهت تسکین درد گوش و کشتن کرم آن اعضاء الغذاء والنفض خوردن برگ آن ناشف رطوبات معده و حابس بطن و مدر بول و ودی را نافع و ممسك و مجفف منی و پوست آن قاطع باه و مجفف منی الفروح والجروح والاورام والبثور در کتب یونیه مجفف جروح و قروح رطبه و مندمل کنند و آبها و ضماد طبیخ بیخ بری آن و ضماد برگ آن جهت تحلیل اورام حاره و جمره و تسکین اوجاع اعضای عصبانی که در ان کیموسات فاسده مانده باشد مفید و چون برگ خشك آنرا نیم کوفته و اندك آبی بران پاشیده و گرم کرده بزیر برگ بید انجیر گرم کرده گذاشته بر خصیه بندند جهت قیلة الماء و تحلیل اورام آن نافع مقدار شربت آن یکدرم و زیاده بران خصوصاً از انواع ردیهٔ آن کشنده مصلح آن قی نمودن با روغن گاو و آب گرم تا آنکه در معده هیچ نماند و آشامیدن شراب حماض بسیار مفید و تخم آن مسکن غثیان و محلل و پیدا کننده ریاح و مولد خلط ردی قوی الاسنان و مبخر و قابض بطن و ممسك و مجفف منی المضار مصدع و مظلم بصر مضر معده مصلح آن بریان نمودن و اکثار آن باعث قرحهٔ احشا مصلح آن خشخاش و سکنجبین شکری و شراب لیمو و کوکنار آب سرد و برف و شراب فواکه حامض است دهن شاهدانج که مانند روغن بادام گیرند گرم و خشك و جهت درد گوش و اعصاب و تحلیل اورام صلبه و صلابت رحم قطورا و تمریخا نافع و آشامیدن آن مجفف منی است بدانکه اهل هند خصوص فقرای ایشان ولوع بسیاری بآشامیدن آن دارند و بکمال فایدهٔ خود معتقد آنند که عمر را طویل و خیال و فکر را زائد میکرده اند چنانچه مقولهٔ بعضی از فقرا که خود را کامل و واصل میدانند این است که * بیت * بنگی زدیم و سر انا الحق شد آشکار * ما را بدین گیاه ضعیف این گمان نبود * و اکثری ازین طائفه هر صبح و شام برگ آنرا سائیده در آب حل کرده صاف نموده یکقدح میآشامند و هر که از امثال ایشان وارد شان میکردد با و نیز تواضع مینمایند و بعضی خشک نموده اندك بریان کرده زمانی طویل آنرا مضغ مینمایند به تنهائی و یا با کنجد مقشر و یا سائیده با شکر سفوف مینمایند و طرب و فرح بسیار میکنند جهت آنکه در ابتدا و اوائل حال قوای بهیمی ایشان را بحرکت میآورد و انواع اطعمهٔ کثیره میخورند و متلذذ میکردند انهضام می یابد و بدن ایشان فربه میشود بکثرت اجتماع رطوبت پس ثانیا مبتلا باکثر امراض صعبه میکردند مانند ضعف هاضمه و کثرت ریاح و قراقر بطن و سوء القنیه و تهبج اطراف و صورت و تغیر رنگ بشره و امثال اینها و ضعف باه و سقوط اسنان و بخر و کسالت و جبن و خیالات فاسده شیطانیه و سوء فکر و اند اختن خود و جهال را بسوء عقیده و اباحت و زندقه و ترک عبادات و غیره و بعضی از ان معاجین میسازند و میخورند و بعضی برای اصلاح و تقلیل یبس آن در شیر جوش میدهند و آن شیر را ماست میسازند و کره آنرا گرفته در تراکیب استعمال مینمایند و بعضی سرشیر آنرا گرفته استعمال مینمایند نیز دهن آنرا با نواع دیگر داخل مینمایند و بعضیکه بسیار قوی میخواهند قدری از چرس آنرا داخل تراکیب میکنند مانند معجون شرزه خانی که مشهور بشیر زاده خانی است که از دکهن ساخته احیانا میآورند که یك حبهٔ آن سکر بسیار میآورد و جزو اعظم آن روغن بنك و چرس و ادهان و جواهر بعضهای قوی مخدر و مسکر دیگر است

* قنبره * بضم قاف و سکون نون و ضم باء موحده و فتح راء مهمله و ها لغت عامی قنبرا است و جمع آن قنابر بفتح قاف و کسر باء موحده و بعربی ابوالمليح و بفارسی چکاوک و چغوز و لك نیز و بیونانی بردالوس و دبیدالوس و بلاطینی کارینه نامند * ماهیت آن مرغی است از جملهٔ عصافیر از گنجشك اندك بزرگتر و خوش منظر و خوش آواز و بر سر آن کاکلی و تاجی مانند طاوس و هدهد و بهترین آن جوان فربه آن و وجه علیحده ذکر نمودن از عصافیر اختصاص آن باسم خاص است و شهرت آن بدان

قنبره

است * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن اسفیداج و مرقهٔ آن ملین طبع و گوشت آن حابس و همچنین گوشتاب و لحوم سائر عصافیر و این اقوی از انها است و مداومت کباب آن صالح الغذا و جهت صاحبان قولنج و اوجاع مثانه نافع و محرق مجموع آن جهت ذات الجنب و وجع فواد بسیار موثر مضر محرورین مصلح آن کاسنی با سرکه و میوهای ترش و با روغن بادام استعمال نمودن است

قنبیط

* قنبیط * بضم قاف و فتح نون مشدده و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و طاء مهمله مشاله بفارسي کلم رومی و کلم کودنا منند * ماهیت آن نوعي است از کرنب و وجه علیحده ذکر نمودن آن اختصاص معروف بدان بودن است نزد عوام و اهل شام و بغداد مشهور به بیض العیا و است برگ آن شبیه ببرگ چغندر و از آن عریضتر و ضخیم تر و سبزی آن باغبریت و سرمئی رنگ و طعم آن با تلخی و شیرینی آمیخته و در وسط آن ساقي و بر بالای آن جمهٔ آن و بر اطراف آن برگها در هم مجتمع بشکل گله و در رنگ لاله در موسم زمستان تخم آنرا از فرنگ میآ ورند هر سال تازه میکارند بسیار خوب و لطیف و سفید و مجتمع و نازک ولذیذ میباشد و هر چند هوا سرد تر باشد بهتر میشود و بتعهد و تربیت بهتر و سفید تر و لطیف تر میگردد و بعضی مردم در وقت کوچکی برگهای آنرا در هم میبندند و در هنگام نزدیک بکمال رسیدن دیگچهٔ سفالی که بهندی ها نڈی نامند معکوس بر بالای آن میکذارند که کلهٔ آن در جوف آن بگنجد و آفتاب و شبنم بدان نرسد که آنرا فاسد سازد و ساق آنرا از نصفه بیشتر بگل میگیرند و بدان آب همیشه میدهند خوب و لطیف و بالیده میگردد و بقوت زمین و خوبي تخم نیز بر میگردد و بهترین آن تازهٔ سفید رنگ یا زرد رنگ نازک خوب درهم پیچیدهٔ آنست و نیز قسم دیگر ازین میشود در برگ و ساق و قبه همه مشابه بدان الا آنکه برگها خارج آن اندک بزرگتر و عریضتر و تیره تر رنگ و ساق برگ آن بنفش مائل بسرخی و رنگ برگهای قبهٔ پیچیدهٔ آن سرخ تیره مائل به بنفشی است و بهترین این نیز تازهٔ خوشرنگ نازک و خوب درهم پیچیدهٔ آنست * طبیعت آن مرکب القوی با رطوبت مائیهٔ غلیظه و حرارت مفتحهٔ لطیفه و مادهٔ ارضیهٔ کثیفه و گفته اند گرم در اول و خشک در دوم است * افعال و خواص آن با قوت مفتحه و محلله و مبهیه و نفاخه و مدر بول و مولد خون سوداوی عکر و مضعف دماغ و مغذی و ردی الغذا و نفاخ و مسدد و محدث نفخ در حوالی پهلو و شکم و با خاصیت محلل خمار و مسکن آن و اکثار آن مولد اخلاط سوداویه و امراض سوداوی و افکار ردیه و خیالات فاسده و دیدن خوابهای مشوشه و مضعف دماغ و بصر بسبب تبخیر آن و آشامیدن مائیت آن مانع مستی و نطول طبیخ آن جهت اوجاع مفاصل نافع مصلح مضاران در آب جوشانیدن و آب آنرا مکرر ریختن و مهرا پختن با گوشت فربه و روغن بادام و یا زیت الانفاق و روغن کاو تازه بسیار بریان نمودن و با ادویهٔ حارهٔ لطیفه خوردن است و بیض آن نفاخ و مهیج فواق و زیاده کنندهٔ منی و معین بر جماع خصوصا چون بریان نمایند و با سرکه و زیت و آبکامه بخورند مولد سودا است زیاده از کرنب و تخم آن گرم و خشک و استعمال آن پیش از شراب یا با شراب مانع سکر و محلل خمار آن و مفسد مني است چون زن بعد از جماع با خود بردارد

قنبیل

* قنبیل * بکسر قاف و سکون نون و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام گفته اند معرب کنبیلا ی فارسي است و یا معرب کمیلهٔ هندی در ماهیت آن اختلاف است بسیار بعضی گفته چیزی است رملي سرخ رنگ که از آسمان فرود مي آید با شبنم در بعضي بلاد و بعضی گفته اند که شبنمي است که برار اضی بادیهٔ یمن می نشینند و با خاک ممزوج گشته بدان هیئت میگردد و بعضی گفته طینی است مانند طین معروف بطین الجلود که نزد باریدن باران ظاهر میگردد در خراسان و بعضی

گفته اند بزور رملي است ثمر آن مرخ وبعضی گفته اند تخم مرخس است ونواب حکیم معتمد الملوک سید علوبخان قدس سره نوشته اند که بیشتر از کوهستان ما بین هند وچین میآورند واز آورندگان استماع یافته که از درختي حاصل میکردند که آن رخت را مینشانند وبطن ایشان بزور آن اشجار است واشبنمی که برا نها می نشیند وانچه محرر شنیده آن است که مغز ثمر درختی است کوهی درخت آن شبیه بدرخت مصفر وبرگ آن نیز شبیه ببرگ آن واز آن بزرگتر وخاردار وخارهای آن درشت وبلند وثمر آن بشکل نارنجی وبرسر آن خاری ودرخامی سبز وبعد رسیدن سرخ میکردد وبعد کال رسیدن شگافته از جوف آن چیزی سرخرنگ تیره برمی آید وبرزمین میریزد مردم آنرا جمع نموده برمیدارند وهمان قنبیل است انچه غیر ممزوج بخاک است خالص وسبک وزن میباشد وانچه مخلوط بخاک ورمل است غیرخالص وسنگین العلم عند الله تعالی

* طبیعت آن گرم وخشک در دوم ودرسوم نیز گفته اند وباقوت قابضه شدیده * افعال وخواص آن آشامیدن یکدرم تا دو درم سائیده آن با دویهٔ مناسبهٔ مخرج اقسام کرم معده وامعا وحب القرع بقوت رحمی بد رطوبات لزجه واخلاط فاسده وجهت عرق مدنی وطلای آن نیز جهت امور مذکوره نافع مقرا معاء الخ آن کثیرا وشمع ارمني ومصرقیم معده مصلح آن مصطکی وانیسون بدل آن ترمس وبرنگ کابلي مقشر وسکبینج الجروح والقروح والجرب والقوبا ذرور نرم مودهٔ آن مجفف قروح رطبه والتیام دهندهٔ جراحات وسعفه وجرب رطب وبثور وقوبا خصوصا که اولا عضورا بروغن گل ویا روغن تخم ناکیسر بتخصیص سعفه وجرب وقوبای اطفال وبدستور تدهین آن وخوردن اطریفل زد وز معجون آن واستعمال مرهم آن واطریفل وذرور ودهن ومرهم ومعجون قنبیلی درقرابادین کبیر مذکور شد

* قنطوریون * بفتح قاف وسکون نون وضم طاء مهملهٔ مشاه وسکون واو وکسر راء مهمله وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت رومی است ونزد بعضي یوناني واصح آنست که معرب از جنتوریهٔ رومی است منسوب بجنتورس حکیم رومی جهت آنکه او اول کسی است که معرفت بدان بهمرسانیده وبسریاني اسکیغلاي وبیوناني اومیطورن وبفارسي اربزرولونا وکریون نامند وگفته اند کریون اسم قنطوریون دقیق است وآن دو نوع است کبیر وصغیر ودر آخر ربیع میروید *

* قنطوریون کبیر * که آن قنطوریون غلیظ وبیوناني قنطوریون طوماغایعنی قنطوریون کبیر وبوقي نیز ولوفای کبیر نامند * ماهیت آن نباتی است ساق آن شبیه بساق حماض وخس وبه بلندی دو ذرع تا سه ذرع با شعبهای بسیار از یک بیخ رسته وبرسر آنها قبها شبیه بقبهٔ خشخاش ومدور وطولاني وگل آن سرمئی رنگ مدور شبیه بصوف وتخم آن شبیه بقرطم یعنی تخم کاشه وباحرافت وبرگ نبات آن شبیه ببرگ جوز وسبز واطراف آن مشرف شبیه بدندانها ای اره وبیخ آن سطبر طولاني تا بدو ذرع وصلب وسرخرنگ وبرا از رطوبتی سرخ برنگ خون وطعم آن مرکب از حلاوت وحرافت واندک حلاوت وقبضی ورنگ عصارهٔ آن نیز سرخ مانند خون منبت آن زمینها ئیکه آفتاب بسیار برآنها تابد وکوهستانها وتلها ودشتها وقوت آن تا ده سال باقی میماند ونواب معتمد الملوک سید علوبخان قدس سره نوشته اند که قنطوریون صغیر کثیر الوجود است بارض ما یعنی بلاد فارس وآن بری ونوع است بری که برزمینهای سهل هموار وتلهاء پراشجار میروید وگل آن سرخرنگ مائل ببنفشي است وبستاني آن نبات قویتر وبلندتر از بری وگل آن خوشبوتر وتلخي آن کمتر ودر سائر احوال مساوی بری ولیکن گل آن مختلف الالوان وعامهٔ اهل شیراز آنرا گل میخک وگل قرنفلی نامند وگل آن تا قریب بده ماه میماند وبیخ آن درزمین باقي میباشد ودر ایام ربیع ازسرنو از همان بیخ میروید وبیخ بری آن در زمین باقي نمیماند بلکه هرسال ازسرنو در

قنطوریون

قنطوریون کبیر

اوائل ربیع میروید ودر اوائل صیف گل وتخم میآورد وقوت آن تا دو سال باقی میماند* طبیعت آن در آخر درم گرم وخشك ودرسوم نیز گفته اند وعصارهٔ بیخ آن قویتر از سائر اجزای آن مستعمل* افعال وخواص آن محلل وقابض وجالی وبحسب اختلاف طعوم بیخ آن از ان افعال متضاده صادر میگردد ازادرار طمث واخراج جنین مرده وانساد زنده واخراج آن وتفتیح سدد وتنقیهٔ دماغ وسینه وامثال اینها از افعال حرارت که صادر از حدت وحرافت آنست وحبس نفث الدم واندمال جراحات که از افعال برودت که بسبب قبض آنست وگفته اند چون لحم مقطوع را با آن طبخ دهند مجتمع میگرداند اعضاء الصدر والغذاء والنفس جهت ضیق النفس وعسر آن وربو وسرفهٔ کهنه ونفث الدم مزمن ودرد پهلو ومغص ورفع سدهٔ کبد وطحال وقولنج بلغمی واستسقا ویرقان وصلابت کبد وطحال وادرار بول وحیض وعسر ولادت واوجاع رحم وتسنج عضل وعصب وقتل واخراج دیدان نافع ونزرجهٔ آن جهت ادرار طمث واخراج جنین موثر الجروح والقروح والنواصیر ضماد تازهٔ آن بتنهائی وخشک آن بتنهائی وبا امراهم جهت الزاق وچسپیدن زخمهای تازه والتیام وختم جراحات تازه وردیهٔ کهنه وعمیقهٔ غائره ونواصیر واوجاع عصب وفسخ آن وکسر اعضاء وعرق النساء بغایت قوی الاثر ودر سائر افعال قریب بقنطوریون صغیر واز ان ضعیفتر مضر دماغ مصلح آن عسل وشیرینیها مقدار شربت آن تا دو درم واگر تب نباشد با شراب والا با آب بدل آن حضض وقنطوریون دقیق وعصارهٔ حب آن جهت امراض مذکوره نافع وشیخ ابن بیطار نوشته که انچه در بلاد لوقیا میشود عصارهٔ آن را گرفته بجای حضض استعمال مینمایند*

قنطوریون صغیر

* قنطوریون صغیر* که آنرا قسطوریون دقیق وبیونانی قطوریون طولیطون بمعنی قنطوریون دقیق وقنطوریون طرمقرون یعنی قنطوریون صغیر وبعضی آنرا اهلیسون مشتق از ملیس که بمعنی آب ایستاده است نامند جهت آنکه اکثر منبت آن کنار آبهای ایستاده است ودر بطایح نیز میروید وبفارسی لوفای خرد وکربون نیز گویند *ماهیت آن نباتی است که بر کنار آبهای ایستاده ودر بطایح میروید بقدر یکشبر وزیاده براین شبیه بافاریقون که خودنج جبلی نامند وساقهای آن ازهم جدا وبرشاخ وبرگ آن شبیه ببرگ سداب وگل آن سرخ مائل بنفشی شبیه بگل شبو واز ان کوچکتر وثمر آن مانند گندم مستعمل وجمیع اجزای آن بسیار تلخ وبا اندک قبضی وبیخ آن کوچک وبی منفعت بخلاف بیخ نوع کبیر وسائر اجزای آن مستعمل وتازهٔ آن اندک خوشبو وشاخهای آن سفید مائل بزردی وقوت آن تا ده سال باقی میماند واز نباتات ربیعی است ودر آخر ربیع میروید *طبیعت آن درسوم گرم وخشك* افعال وخواص آن لطیفتر وقویتر از نوع کبیر در جمیع افعال وساق وبرگ وگل آن قویتر از عصارهٔ آن ومجفف وبی لذع ومفتح ومسهل ومنقی وجاذب از اعماق بدن ومفاصل وامثال ادویهٔ چینی را منفعت بسیار است اعضاء الراس والعصب والصدر والغذاء والنفس والسموم وغیرها آشامیدن مطبوخ ده مثقال آنکه در هفتاد مثقال آب طبخ نمایند تا بنیمه رسد وبمالند وصاف کنند وبا شکر وامثال آن بنوشند جهت تنقیهٔ دماغ واعصاب وصرع وعسر نفس ونفث الدم واسهال مرهٔ صفرا وسودا وزرد آب وبلغم لزج مخاطی وامراض بلغمی واوجاع مفاصل وفسخ عضل وتفتیح سدهٔ جگر وطحال ورفع قولنج بلغمی وتحلیل صلابت طحال وضرر سموم هوام خصوصا عقرب نافع ودو درم آن جهت رفع حمیات وبا شراب جهت نفث الدم وذات الجنب بارد وباماء الاصول جهت اوجاع ظهر ومفاصل وعرق النسا وتطول با آب مطبوخ آن دافع کزاز وبدستور بخور آن واحتقان با آب مطبوخ پنجدرم آن با روغن کنجد وبدستور برماد آن جهت عرق النسا واوجاع ظهر وقولنج بیعدیل براه آنکه مخرج اخلاط مراریه وسوداویه وبلغمیهٔ لزجه است وافراط عمل آن مردی

باسهال الدم الجروح والقروح والاورام ضماد تازهٔ آن جهت الزاق واندمال وختم جراحات كبار تازه وكهنهٔ رديه وعسرة الالتيام ونواصير وتليين اورام صلبه ومنع انصباب مواد باعضا بسبب قبض وتجفيف بی لذع كه دارد وخشك آن بمراهم مجففه جهت تجفيف قروح رديهٔ خبيثهٔ غائرهٔ عميقه ونواصير وباپيه جهت منع انفتاح وانشقاق جراحات كبار تازه وكهنه واندمال وتحليل اورام آنها وباآرد ترمس جهت تسكين اوجاع عضل وعصب ومفاصل بارده وباآرد جو جهت حارهٔ آنها وكل آن ضماداً وشراباً جهت لسع افعی ومجرب نافع وعصارهٔ آن درقوت قبض وتحليل وتجفيف وغيرها قريب بسائر اجزای آن وطريق اخذ آن آنست كه اگر تازه باشد بگيرند درخت سبز تروتازهٔ آنرا با ثمر وبكوبند وآب آنرا بگيرند ودرظرف خزفی درآفتاب گذارند وبچوبی يا كفچه برهم زنند واگر ديگر روز خشك نگردد شب سرآنرا بپوشند زيراكه شبنم مانع انجماد وانعقاد عصارات است وروز ديگربدستور درآفتاب گذارند وبچوب يا كفچه برهم ميزده باشند تا آنكه غليظ ومنجمد ومنعقد گردد واگر تروتازهٔ آن بهم نرسد بيخ خشك كبيرآنرا نيم كوفته پنجروزدرآب بخيسانند پس بجوشانند ونيكو بمالند ومكرر صاف نمايند پس بآتش ملايم طبخ دهند وبرهم ميزده باشند تا منعقد گردد وبهمين نهج عصاره هرچه راخواهند اخذ نمايند * **طبيعت** آن قريب بسائراجزای آن * **افعال وخواص** ان نيزقريب بدانها بلكه دربعضي مواد اقوی آشاميدن آن جهت امراض مذكورهٔ نافع اعضاء الراس سعوط آن با سركه وآب عنصل جهت قروح بينی وحبس رعاف خصوصاً با اندک زاج وكافور وآب يخ وطلای آن با سركه برپيش سروصدغين جهت صداع حادث از احتراق شمس وآشاميدن شراب وچون موی سررا بنورهٔ زائل نمايند ومحلول آن باسركه بران بمالند جهت رفع قروح آن وورويانيدن موی مجرب واكتحال عصارهٔ رقيق آن با عسل جهت بياض واندمال قرحهٔ عين وطلای آن با شيردختران جهت ورم پلک چشم وتسكين درد آن وبآب كاكنج جهت سطبری پلک چشم وجرب آن وباشير وآب رازيانه جهت جميع اوجاع عتيقهٔ عين ورفع آثار قرنيه وشعيره وباآب مرزنجوش جهت تحليل سبل وچون پلک چشم رابركوادن وعصارهٔ آنرا باآب انار بران بمالند درحال رفع جرب آن نمايد وقطور آن با روغن خيری وامثال آن جهت ضربان گوش وباآب برگ شفتالو جهت قتل واخراج كرم آن وباآب ترب وامثال آن جهت ثقل سامعه وباروغن نركس وخردل وسركه جهت ورم گوش ورفع كری ومضمضهٔ آن باگلاب جهت رايحهٔ كريهٔ دهان وقلاع متعفنهٔ آن وباطبيخ جوزالسرو جهت درد دندان ورفع تحريك واستحكام آن وغرغرهٔ آن باآب بارتنگ وعنب الثعلب وعوسج جهت ورم لوزتين وخناق وطلای آن بآب جهت شقاق لب اعضاء الصدر آشاميدن آن باطبيخ حلبه جهت امراض سينه اعضاء النفض حمول عصارهٔ تازهٔ آن مدر حيض ومخرج جنين مضراً معاً مصلح آن صمغ عربی وكثيرا مقداً رشربت از تازهٔ آن يكدرم تادو درم واز خشك آن تاسه درم ودرحقنه پنجدرم واز عصارهٔ آن يكدرم بدل آن بوزن آن افسنتين ونيم وزن آن بابونه ونيم مثل آن تربد وبعضي بوزن آن پرسياوشان ونيم وزن آن برگ حنا گفته اند وروغن آن كه آب تازهٔ آنرا باروغن زيتون باتش ملايم بجوشانند تاروغن بماند گرم وخشك ومسخن عصب ومقوی بدن ورافع امراض باردهٔ عصبانيه مانند فالج واسترخا واعيا واوجاع باردهٔ مزمنه وتحليل رياح ورافع بهر وعسر ولادت وشراب آن كه آب آنرا باشكر بقوام آورند جهت اكثرامراض مذكورهٔ نافع است *

قنفذ

* **قنفذ** * بضم قاف وسكون نون وضم فا وبفتح فا نيزآمده وبدال معجمه وبدال مهمله نيزبجای ذال لغت عربی است ونيز بعربی خيزر ويونانی قوتما روس وبسريانی قفد وبرومي شيراخنه ورن وبفارسي خارپشت وجبرو وجش وسيخول وشيرازی

چوله ودرنگابن وارموک وبمازند رانی وارمچی وبترکی کرنی وبهندی ساهی وسارسل ومیمی نیز نامند ومادهٔ آنرا بعربی تنفذه وجمع آن قنافذ * ماهیت آن حیوانی است موی بدن وپشت آن بلند مانند خار وچون بخشم آید سرخود را فرو کشد ومجتمع کردد مثل دستهٔ خاری شود وخود را حرکت دهد از میان آنها خارها بقدر یکشبر وکم وبیش چیزی مانند تیر جدا کرد د وبیرون آید با اندک آوازی واگر ببدن کسی برسد اندک زخم نماید وسه قسم میباشد بری وجبلی وبحری بری آن کوچک بقدر گربهٔ کوچکی وجبلی آن بزرگ بمقدار سگ متوسطی وخارهای آن بلند وابلق تا بیک شبر وزیاده بران نیز واین را دلدل نامند وتنفذ بحری نوعی ماهی است که نصف اعلای آن شبیه بقنفذ ونصف پائین آن شبیه بماهی ودربدن آن موی است مانند موی حیوان ونرم وبعضی کفته اند صدفی است واصلی ندارد واز مطلق آن مراد قنفذ بری است وبهترین آن کهنهٔ بزرگ آنست ودر جزیرهٔ از جزائر زیر باد کویند جزیرهٔ جاوه است که بتاریه نیز نامند ودر جوف بعضی قنفذها فادزهری تکون می یابد مانند آنکه در جوف بزکوهی وکاو ومیمون وغیرها واهل آن جزیره شصت هفتاد سال میشود که پی بدان برده اند وازجوف آن برمی آورند وآن بزرگ وکوچک نیز میباشد بزرگ آن بمقدار بلوطی واندک کوتاه تر از ان وسطبر تر وکوچک آن بقدر جوزبوا کوچکی وطعم آن بسیار تلخ وچون در آب کذارند زمانی آبرا بسیار تلخ میکرداند وآن آب مستعمل در انواع هیضه ها واوجاع بارده وتحلیل ریاح وامثال اینها از امراض باردهٔ رطبه ویحتمل که محل تکون آن زهرهٔ آن باشد وبیان آن بتفصیل در باد زهر در حرف الباء مع الالف ذکر یافت

* طبیعت آن کرم وخشک در اول دوم * افعال وخواص بری آن کوشت آن مجفف ومحلل قوی ومانع انصباب مواد باحشا وبدستور کباب خشک آن ورماد محرق آن جالی ومحلل ومجفف اعضاء الراس والمفاصل والنفس والغذاء والنفض کوشت مملح آن باسکنجبین جهت درد سر وبا ادویهٔ مناسبه جهت فالج وتشنج وامراض عصب وداء الفیل واستسقا اگر با تپ نباشد ودرد کرده وغیره ومملح آن جهت رفع سوء مزاج وسل وبول در فراش اطفال وغیر اطفال حتی آنکه ادمان اکل آن باعث عسر البول است ومقوی باه مرطوبین ومبرودین وکباب خشک کردهٔ آن در آفتاب جهت الاستسقا وآشامیدن پوست محرق آن باشراب جهت فالج وباسکنجبین جهت تهیج لحمی الاورام والبثور والجروح والقروح لحم آن جهت خنازیر وجذام وتحلیل غدد وعقدهای صلب وفسخ عضل شربا وضمادا ورماد پوست محرق آن جهت قروح وسخه وخوردن لحم زائد وتجفیف قروح وجروح جهت آنکه جالی ومنقی ومجفف است وبدستور آشامیدن کوشت خشک کردهٔ سائیدهٔ آن جهت جذام وبخور آن نبز الزینة لطوخ رماد آن رافع کلف خفیف ونمش وبازفت جهت داء الثعلب وبا ادویهٔ مناسبه جهت جرب واغتسال بدان جهت قروح سر الحمی والسموم خوردن لحم آن رافع حمیات مزمنه ونهش هوام وسائر سموم ونیم درم از محرق پوست آن جهت تپ ربع مجرب المضار اکثار آن مفسد مزاج معده وکبد وربک رخسار مصلح آن مهرا پختن آن باآب ومطنجن نمودن آن باروغن بادام یا شیرج وباسرکه وکاسنی خوردن است ومرارهٔ آن کرم وخشک وجالی ومجفف واکتحال آن رافع بیاض عین وطلای آن مانع انتشار قروح دربدن وجهت جذام نیز نافع وچون باموم بسرشند وزن بیاشامد ویا حمول نماید جهت اخراج جنین میت موثر

* دلدل * یعنی قنفذ کبیر جبلی که آنرا سیهی نیز نامند جهت آنکه تیرمی اندازد چنانچه ذکر یافت خوردن کوشت آن جهت نقرس عظیم النفع وبدستور ضماد آن وطلای خون آن جالی کلف وزائل کنندهٔ اوساخ بدن وحمول آن مدر حیض

وگفته‌اند که اگر کار دیدن مار و هوام میگریزند و نزدیک آن نمیروند و قنافذ با مار خصومت میشاید و مار را میکشند
بدین نحو که سر مار را بدندان گرفته سر را بالای بدن میکشد و مار بدن خود را ایستاده میکند و هرچند مار اضطراب
میکند زیاده خود را بالای او میزند زیاده مجروح میگردد آخر الامر سست شده می افتد و میمیرد و لهذا مار از آن
گریزان است حیاة الحیوان الدمیری در کتاب خواص کبیر گفته که گوشت قنفذ بری جهت عسر البول نافع است بدین قسم
که آنرا ذبح نمایند و پوست آنرا بکنند و گوشت آنرا در آفتاب خشک نمایند آن مقدار که توان کوبید و یا برادة نمود پس
بگیرند از کوبیده و برادهٔ آن مقدار درم مثقال یا سه مثقال و در شراب حل کرده بیاشامند بزودی شفا یابند و چون
بسوزانند قنفذ را و نرم با نوشادر سحق نمایند تا آنکه قریب بانحلال گردد پس با عسل منزوع الرغوة سرشته بر داء الثعلب
و داء الحیة بمالند بزودی زائل گرداند و موی برویاند و جهت قوبا نیز نافع که سرگین آنرا با زیت حل نموده بر قوبا طلا نمایند
بعد مالیدن قوبا بخرقهٔ درشت که سرخ گردد و طلای محرق آن با دهن الآس و یا غیر آن جهت رویانیدن موی در
موضعیکه نروئیده باشد مؤثر و طلای پوست سوختهٔ آن با خردل و عسل منزوع الرغوة بر سر جهت درازی موی و منع تشقق
و امثال آن و جهت داء الثعلب و داء الحیة نیز و اگر بجای موی آن موی سیاه تر وید مکرر طلا نمایند و آشامیدن طحال خشک کردهٔ
محرق آن با شراب جهت اذیت طحال مجرب چنانچه شخصی که طحال داشت طحال آنرا بریان نموده خورد بعد سه ساعت
عرق بسیاری نمود و دردی در جوف آن بهم رسید و پس از یکساعت بول بسیاری کرد مقدار در ثلث رطل و زیاده و شفا یافت
از آن علت باذن الله تعالی و مرارهٔ آنرا چون اخذ نمایند و زهرهٔ آنرا برآورند و با سرمهٔ خراسانی نیکو سحق کنند اکتحال
بدان زائل کنندهٔ بیاض عین است بزودی و طلای زهرهٔ خشک کردهٔ آن رافع برص تازه و چند مرتبه و با کبریت جهت برص
کهنه و طلای زهرهٔ خشک کردهٔ کوبیدهٔ آن با شراب سرشته و اقراص ساخته و خشک نموده و عند الحاجت با سرکه سوده جهت
بر امیر داء الحیه مجرب و در ساعت قطع خون آن نماید حکایت شیخ الرئیس قدس سره در کتب شفا نوشته که قنفذ میشناسد تقلب
و گردش اهویه را پیش از وزیدن آنها و لهذا راه خانهٔ خود را از اطراف مسدود مینماید و از طرف مخالف آن میگشاید و
بر حر و برد نیز چنانچه شخصی از اشخاص انسانی بدان واقف گشت و حجری یعنی خانهٔ برای قنفذی در خانهٔ خود ساخت
بنحوی که دیگران بران مطلع نگشت و آن قنفذ راه خانهٔ خود در آنجا مینمود نزد تبدیل اهویه و حر و برد و آن شخص بر سبیل
کرامت بمردم اخبار می نمود و مردم مستبعد میشمردند و قدر و منزلت او پیش ایشان عظیم بود با آن خلط و لحم بحری آن
لطیفتر از بری و نیکو است برای معده و تقویت آن و تلیین بطن و ادرار بول و محرق پوست آن جهت جرب و قروح مزمنه مفید *

* قندس * بضم قاف و سکون نون و ضم دال و سین مهملتین اسم کندش است و در حرف الکاف مع النون انشاء الله تعالی
خواهد آمد و سگ آبی بلغاری را نیز نامند که خصیهٔ آن جند بادستر است و پوست آنرا بر میآورند و از آن فرو و فروش و البسه
و غیرها میسازند * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن پوشیدن آن زائل کنندهٔ برودت و ریاح از بدن
و جلوس بر آن جهت نقرس نافع است

* فصل القاف مع الواو *

* قوطولیدون * بضم قاف و سکون واو و ضم طاء مهمله و سکون واو و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم دال مهمله
و سکون واو و نون لغت یونانی است و نیز بیونانی قوطالیون و اهل مغرب زلالف الملوک و بشانق و اذان القسیس نامند جهت
آنکه برگ آن شبیه بکیالی است که بیونانی قطولی نامند و گفته‌اند که نوعی از قدح مریم است و آن نوعی از حی العالم است

قندس

قوطولیدون

وگفته اند نوعی از ابرون است وبعربي کاسات خوانند جهت آنکه برگ آن شبیه بکاس است * ماهیت آن نباتی است برگ آن مستدیر با اندک تجویفی وساق آن کوتاه وتخم آن متصل بساق ودر اطراف آن وبیخ آن مانند زیتونی وبا تندی وتلخی * طبیعت آن مرکب القوی وبیخ آن گرم وخشک * افعال وخواص آن قابض ورادع وجالي ومحلل اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن برگ آن مسکن التهاب معده وباشراب وعسل رافع تهبج بدن وبیخ آن مفتت سنگ مثانه ومدر بول الاورام والجروح ضماد برگ آن محلل اورام ومسکن حرارت معده واحشا ورافع شقاقي که از برودت هوا بهم رسیده باشد وضماد عصارهٔ بیخ وبرگ آن محلل ورم وزخمها وبا شراب وسیع کنند * نقبه جراحات است واز ادویهٔ مجهولة الماهیت است

* قوفي * بضم قاف وسکون واو وکسر فا ویا * ماهیت آن حیوانی بحری شبیه بصورت انسان است در شکل وانفحهٔ آن درقوت مانند جند با دستر * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن خوردن گوشت آن جهت صرع واختناق رحم نافع وفرق میان انفحهٔ آن ومیان انفحهٔ حیوانات دیگر آنست که چون آب بر انفحهٔ حیوانات دیگر ریزند وبعد از زماني آب آنرا بر ری انفحهٔ آن ریزند بزودی آنرا بکدازد وآب کرداند بخلاف انفحهٔ حیوانات دیگر که این خاصیت ندارد *

* فصـــــل القاف مع الهاء *

* قهوه * بفتح قاف وسکون ها وفتح واو وها اسم خمر غلیظ است ونیز بمعنی مشبع ومحکم است جهت آنکه چون آن خمر غلیظ است بزودی شارب خود را سیر میکرداند وسکر آن محکم وقوی است والحال مصطلح نزد عامه ومراد از ان ثمر درختی است که در یمن وحبشه وبتاریه بهم میرسد وآنرا بن مینامند ودر حرف الباء مع النون بتفصیل ذکر یافت *

* فصـــــل القاف مع الیاء *

* قیروطی * بکسر قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم راء مهمله وسکون واو وکسر طاء مهملهٔ مثاله وبا لغت یوناني است که بعربی مشهور شده وبفارسی موم روغن نامند * ماهیت آن عبارت از موم کداخته در روغن است هر روغنیکه باشد از روغن گل یا غیر آن خواه ساذج از همان جز وباشد ویا مرکب از اجزای دیگر وبحسب اعراض مختلف میباشد ونسخ آن بتفصیل در قرابادین ذکر یافت *

* قیصوم * بفتح قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم صاد مهمله وسکون واو ومیم لغت عربي است وقیسوم بسین مهمله بجای صاد نیز آمده وبیوناني شوصرا وبرومی ارطاماسیا واظمیثا نیز وبفارسي برنجاسف وبلنجاسف بلام بجای را وبعضی مادران نیز وبترا سك وبشیرازی سرزرک وبهندی کند ناو کند مار نیز نامند * ماهیت آن گفته اند برنجاسف جبلي است گفته اند دو نوع میباشد نر وماده نر آن را شاخهای باریك وثمر آن کوچک شبیه با فسنتین وگل آن کمرنک وکوچك تر از گل ماده ومائل بسفیدی وماده آن نباتي است ثمنشي مشاکل شجر مائل بسفیدی وشاخهای آن پربرگ وبرگ آن مشقق باریك شبیه ببرگ سداب وبرساق آن رطوبتي چسپنده وبرسر واطراف شاخهای آن گلی مستدیر زرد طلائي رنك وخوشبوی وباحدت وثقل وتلخ طعم وثمر آن مانند حب الآس ودر تابستان گل میکند گفته اند ماده آن برنجاسف ونر آن قیصوم است ونیز گفته اند نوعی از برنجاسف است نه خود برنجاسف وفرق میان هر دو آنست که از ساق برنجاسف شاخهای بسیار رمیده وقیصوم را ساق بی شاخ واکثر از یك ریشه یک ساق میروید وبرگهای آن مانند زنبق برساق آن رسته وبرگ متصل بیخ آن مفروش برزمین ودر انتهای ساق آن قبهٔ چتری که گل آنست وباعطریت وثقیل الرائحه شبیه

مرتعه برلیباسف ورزیده برگ رشمر آن نلی وبابن مشابهت جمعی منتشر وم را خرد برلیباسف داده اند # طبیعت ان دردوم گرم وخشک ودر اول گرم ودرسوم خشک نیز گفته اند # افعال وخواص ان قوت تحلیل کل آن زیاده از افسنتین امعا ء اورام نطول آن جهت صداع بارد امتلائی وبرود النفس واسهال ضعف والمفاصل والسموم والحمیات آشامیدن مطبوخ آن باانیسون یا با ادویهٔ مناسبه جهت درد سینه وضیق النفس وقتل الدیدان کرم معده وامعا واخراج آن وادرار بول وحیض ورفع عسر البول وتنقیت مثانه کرده ومثانه ورفع ثقل ورياح مفاصل وعرق النساء مزمن وضماد ادویهٔ قتاله وبلر زحمیات مشروبا ممزوج بدهن وبا شراب جهت دفع ضرر جمیع سموم ولسع عقرب ورتیلا شربا وضمادا وبا زیت پخته بجهت تسخین دماغ ومعده وازالهٔ برودت آن مرد ومشروبا وحمول آن مخرج جنین وضماد آن جهت تحلیل اورام وانداماک جروح تازه بالسوية وضماد مطبوخ آن بامغز حل منحل اورام عسرة التحلیل النزينة ذرور آن وضماد سوخته آن جهت نزف الدم همه اعضاء وداء الثعلب وبا روغن بید انجیر وبا روغن ترب جهت سرعت برآمدن ریش موثر است # خواص انتراش بان وبدن مستور اخوران کرم نازند # مراعم مضر رئه مصلح آن کثیرا وخشخاش مضر معده مصلح آن عسل وشیح مقدار شربت آن در درم بدل آن افسنتین وبابونج وروغن آن که از برگ وگل آن مرتب نمایند جهت اکثر امراض باردهٔ عصبانیه وادرار حیض وامتلان رحم وانضمام فم آن وتحلیل صلابات ورفع لرزحمیات نافع است *

* قیقهر بفتح قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح قاف وهاء وراء مهمله وتحقیق بنون ابطای را وتفح ربنون ابطای یا رقیقهر وزیادتی نون مفتوح بعد از یا نیز آمده لغت یونانی است وبعربی شجر وبفارسی لعل معبری وبهندی رال زرد مونه نیزنامند # ورماهیت ان اختلاف است وانچه بتحقیق پیوسته آنست که صمغ درختی است که در هند وبنگاله بیشتر بهم میرسد فی الجمله شبیه بهند روس ونرم وزرد که زرد مائله میشود وباندک حرارتی که از آتش بدان رسد گداخته گردد حتی آنکه آفتاب تند نیز آنرا نرم میسازد وکریه الرائحه فی الجمله شبیه برائحهٔ قیر وبازرد ممزوج باصم وقبل از کل از قطعهای آن اکثر قلمیهٔ اندک پهن مثل مائل بزردی بعضی اندک تیره وبعد از کل از سیاه رنگ میباشد وگویند آن صفیل شکری رنگ وبد طعم وباندک غرویت است وگویند از زیر پوست درخت کهنه سکوه که سال نیز گویند برمیاید ودر حرف السین درسکوه مذکور شد # طبیعت ان درسوم گرم وخشک # افعال وخواص آن محلل وجالی ومدمل اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض منقی دماغ وبا ماء العسل جهت صرع وربو واستسقاء وادرار طمث وآشامیدن یک درم آن سه روز تا پنج روز متوالی با سکنجبین ویا با آب فراخ جهت تحلیل سپرز وبلاغر کردانیدن بدن موثر مقدار شربت آن ربع درم اکتحال آن جهت تقویت باصره ورفع آثار چشم وسنون آن جهت درد دندان وتساقط اللثه الجروح والقروح والجرب والقوبا ضماد وطلای آن منقی آثار قروح وجروح بزردی ومراهم آن جهت التیام جراحات وقروح تازه وکهنهٔ مزمنه وعمیقه وزخم جدری وسوختگی آتش وناصور نافع وبدل ستور ورشن آن ونیز روغن آن جهت جرب رطب وقوبا مجرب وروغن ومرهم آن در قرابادین کبیر ذکر یافته #

* باب بست ودوم دربیان ادویه که حرف اول آنها کاف است *

* فصـــــــل الکاف مع الالف *

* کات * بفتح کاف والف وتاء مثناة فوقانیه بفارسی نام نوعی برلیجی است که در شوشتر که بعربی تستر گویند زراعت مینمایند وگویند یکسال که آنرا زراعت نمودند تا هفت سال تخم میدهد وهرسال احتیاج بزراعت تازه ندارد ونیز نام درائی

است که بلغت هندی مشهور بکتهه است * ماهیت آن صمغ رابن درختي است که آنرا بهندی کهیر نامند و آن درختی است بسیار عظیم وچوب آن سرخ جوهردار وسیار صلب وخاردار وشاخهای آن پراکنده وبرانها شاخهای باریک وبرشاخهای باریک آن در دو صنف مقابل هم برکهای بسیار وریزه طولانی شبیه ببرک تمر هندی وطریق اخذ آن آنست که تنهٔ درخت آنرا جابجا زخم میزنند ازان رطوبتي برمي آید ومنجمد میکردد میگیرند وبهترین آن آنست که خود بخود ازدرخت برآید مانند صموغ دیکر وآن دونوع میباشد یکي سفید رنك که آنرا پکهرا کتهه نامند واین اکثر دراد ویه مستعمل ودوم سرخرنك واین بیشتر ماکول با برک تانبول واین را نیز صاف مینمایند زیراکه بیشتر آمیخته بخاک ورمل میباشد وآنرا حبوب یا اقراص ساخته خالص ویا با ادک مشك وعنبر وطباشیر وادویهٔ دیکر اقلا مشك وعنبر عند الحاجت برای خوشبوی دهن تناول مینمایند واین را کهیر ولی بخفای ماوکرولي بدون مامیتامند وآنرا صمغي نیز میباشد سرخرنك اندک براق * طبیعت آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن قابض ومجفف وحابس ورادع سنون آن جهت استحکام لثه وعمور وقلاع دهان وبا غراغر ومضمضه ما نیزوذرور وطلای آن مجفف جراحات حاره خصوصا جراحت حادثه ازنوره وآب دریای شور ومطبوخ آن قاتل کرم شکم وجهت یرقان وجذام وفساد خون وجریان منی وکثرت احتلام وقروح امعا ومجاری بول وحرقت آن وبرص وتپهای حاره ودماميل وبثور شربا وطلاء مفید واکثار آن مولد سنگ کرده ومثانه ومضعف باه مصلح آن مشک وعنبر وصمغ آن جهت حبس البول واسهال بسیار مفید شربا وچوب درخت آن جهت اسهال وحبس البول وامراض مذکوره شربا موثر است *

* کاذي * بفتح کاف والف وکسر ذال معجمه ویاء وبدال مهمله نیز آمده لغت عربي اهل یمن است وگفته اند لغت هندی است وبعربی آنرا الکدر نامند ونیز بهندی کیوڑا ونوع کوچك آنرا کیتکی کویند * ماهیت آن نباتي است کثیر الوجود در بلاد عمان ویمن وهند ودکهن وبنکاله وزیربادات ودرخت آن فی الجمله شبیه بدرخت نخل وکوتاه ترازان وپراکنده وغیر موزون وساق وشاخهای آن پرکره وخاردار وپیچیده وبورروی زمین وبرکهای آن باریک بلند ازبرک نخل ونارجیل بلند تر وعریضتر ونرم تر واطراف آن مشوف وخاردار مانند دندانهای اره وباریکتر ازان مانند خار ورد وزرد وازهم ودر زیرباد است زبرک آن مانند آنکه ازبرک نخل فروش وجای نماز وغیره میبافند نیز میبافند نرم تر وبهتر میباشد وگل آن که طلع نامند شبیه بذرهٔ بزرک یعنی خندروس با برکهای توبرتو واطراف برکها نیز خاردار وزرنک آنها سفید مائل بزردی وخوشبو خصوص برکهای درونی که سفیدتر ولطیفتر وخوشبو تر است ودر وسط آن خوشهٔ مانند خوشهٔ کفرا وبسیار نرم تر ازان وبرکود وآن کرد وجرم خوشهٔ آن نیز بسیار خوشبو وگل نوع کوچك آن که کیتکي نامند کوچکتر وخوشبو تر ولطیفتر ازکبیر ودراسد وسنبله گل میکند وتامیزان میماند وازبرك گل آن عرق میکشند مانند عرق گلهای دیکر وآن عرق خوشبو فی الجمله شبیه ببوی بید مشک میباشد دراول ومله تند ترواندک باحدت خصوص مکرر آن وعطر آن نیز بسیار خوشبو ولذیذ میباشد وچون دهنیت چندان ندارد با برادهٔ صندل ویا با عطر صندل ضم مینمایند که برک آنرا با برادهٔ صندل عرق میکشند وعطر آنرا ازروی عرق بعد سرد شدن میگیرند ویا زآن عطر را درته قابله ومشربه میریزند وبران عرق گل تازه میکشند وعطر آنرا ازروی عرق برمیدارند وهمچنین هرچند زیاده تکرار نمایند خوشبوتر میکردد ویا آنکه اولا عطر صندل رادرته قابله میریزند وبران عرق گل کاذی میکشند وعطر آن را برمیدارند وبدستور تکرار عمل مینمایند

وشراب برگ گل آن که در آب جوش میدهند ومالیده آب آنرا با قند بقوام میآورند نیز خوشبو میباشد وشراب آب بیخ وتنهٔ تازهٔ آن و یاخشک نیمکوفته درآب خیسانیده آنرا باشکر یا قند بقوام می آورند وآنرا ثمری میباشد شبیه با نناس درشکل وظاهرآن صیقلی وباطن آن خشبی وغیرماکول واین ثمر بیشتر درکادیهای حوالی اڈیسه وسواحل دکهن بهم میرسد * طبیعت آن درآخر دوم گرم وخشک وبعضی معتدل مائل بحرارت ویبوست دانسته اند * افعال وخواص آن مفرح ومقوی دماغ ودل وسائرحواس واعضا ورافع خفقان واعیا وماشرا وجدری وحصبه وبثور وجرب وحکه ومسکن دردهای صعب وجذام را نیز نافع گفته اند وعرق وشربت آن جهت امراض مذکوره بهترین دوائی است وادله مند را عقیدهٔ آنست که درموسم آبله هرکه آبله برنیاورده باشد چند روز متوالی عرق ویا شربت آنرا ویاهردورا باهم بیاشامد آبله برنیاورد واگربرآرد چند دانه تا بهشت نه دانه وشاید این مبالغه باشد ولیکن مخفف عوارض آنست خصوصا که با عرق نیلوفر وخبه ستکشو نموده بنوشند ودرایام ظهورآبله نیز موثر است ورب آن نیز جهت امراض مذکوره نافع ودهن آن مقوی حواس ومفرح وسرور آورنده ومانع اعیا ورافع خفقان ومستحکم کنندهٔ اعضاء بار وشما وتمرها که شکوفهٔ آنرا قبل ازانکه خوب شکفته گردد در روغن کنجد اندازند وتا چهل روز درآفتاب گذارند ودربعین اگردوسه مرتبه شکوفهٔ آنرا تبدیل نمایند مانند روغن گل وبابونه اقوی میگردد وذرور گرد آن درگوش اطفال مسکن درد آن والتیام دهندهٔ قروح ومجفف رطوبات مستخرج ازان ودرزخم باعث نرمی وخشکی وتنکی آن وذرور خاکستر چوب سوختهٔ آن جهت التیام جراحات مجرب دانند آن مقوی دل وجگر بدل آن صندل سرخ وبوزن آن چوب بقم گفته اند ورب وشراب آن بانجای عرق وعطرآن درقرابادین کبیر ذکر یافت صاحب اختیارات بدیعی نوشته که درکرم سیرات شیراز درخت گل ربسیار است وآنرا گل کبدی نامند بوی بسیار خوش دارد تابحدیکه جامهٔ که بوی آن بگیرد وتا ریزیده گردد بوازان زائل نشود الله یعلم شاید اوراشبه شده باشد *

* کاشم * بفتح کاف والف وکسر شین معجمه ومیم لغت عربی است وگفته اند لغت فارسی است وبیونانی قنالیون ولیغستیقون ماسالی ولیفطیغون وبسریانی نیلی تنیا وبرومی کملاون وگفته اند انجدان رومی است وتخم آنرا بفارسی گل پرنامند وگفته اند بزعم بعضی متأخرین نوع رابع سیسالیوس است که بیونانی طربیین نامند * ماهیت آن تفلیسی گفته نباتی است زرد رنگ شبیه با نجدان وابن بیطار وبغدادی گفته اند کاشم رومی نباتی است ثمنشی کوچک ساق آن باریک شبیه بساق شبت وپرگره وبرگ آن مانند برگ اکلیل الملک ونرم ترازان وخوشبو وبرگهای اعلای ساق آن باریک تروپرشگاف ترازبرگهای زیرین وآخرساق آن چتردار وثمرآن سیاه مصمت اندک طولانی ازرازیانه بالیده تر وتند طعم وباعطریت وبیخ آن شبیه به بیخ انجدان وخوشبو ومستعمل تخم وبیخ آنست وخوشبوترین وتندترین سائراجزای آن وبهترین آن تازهٔ تند طعم خوشبوی آنست وقوت آن تاسه سال میماند * طبیعت آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح سدهٔ جگر ومحلل ریاح ومنضج خلط خام اعضاء الصدر جهت سرفهٔ بارد رطب وربو وعسرنفس اعضاء الغذاء والنفض مقوی معدهٔ وهاضم غذا ومحلل نفخ وکاسر ریاح ومسهل اقسام کرم معده وامعا وحب القرع ومخرج آن ورافع رطوبت معده وارجاع باردهٔ رطبه وقراقر ورافع سدهٔ کبد واستسقا ومحلل خون منجمد درمعده ومثانه ومدر بول وحیض ومخرج جنین ومعین برحمل السموم تریاق سموم بارده ولسع هوام سمی بارده امراض العصب والمفاصل طلای آن جهت فالج وارجاع ظهر وعرق النسا وسائرامراض باردهٔ رطبه مقدار شربت آن یکدرهم ودر استسقا دودرهم باآب گرم واحل روم بجای ترنجل داخل اطعمة

میکنند وبسیار ملطف لحوم است خصوصا لحوم طیور آبي ولیکن باید که مرق لحم آنرا گرما گرم نیاشامند که بخار آن باعث صداع دماغ حار است بلکه بعد ازان که بخار آن زائل شده باشد مضر محرورین مصلح آن خیسانیدن درسرکه ویا آشامیدن سرکه بالای آن مصدع محرورین صداع غیر دائم بلکه سریع الزوال مصلح آن بوئیدن کافور باگلاب مضرمثانه مصلح آن رازیانه وتخم خیارین نیز گفته اند بدل آن بوزن ربع وزن آن زیرهٔ سفید وبوزن آن تخم کرفس جبلی وتخم زردک بری نیز گفته اند *

* کافور * بفتح کاف والف وضم فا وسکون واو وراء مهمله * ماهیت آن صمغ درختی است که در زیرباد ودرجزیرهٔ مسمی بهما چین بهم میرسد وآن درختی عظیم میباشد وچوب آن سفید رنگ ورخو گویند درگرمی هوا اکثر پلنگ ومار درمجاور درخت آن میباشد وآبیکه ازان درخت درحین قطع میچکد مسمی بماء الکافور ودهن الکافور است ودرنهایت تندی رائحه وغلیظي ومائل بسرخی وکافور اقسام میباشد یکی ریاحی بکسر راء وفتح یاء مثناة تحتانیه وبباء موحده نیز آمده والف وکسر حاء مهمله ویاء نسبت ودر وجه تسمیهٔ آن گفته اند سبب تصاعد آن بارياح است از کمال لطافتی که دارد وبعضی گفته اند که ریاح نام پادشاهی است که اول آنرا یافته بود ویا درعصر او یافته اند وبنام او اشتهار یافته واین را بهندی بهیم سینی نامند وآن حبوب شبیه بمصطکی میباشد که خود بخود از باطن آن درخت جوش خورده بظاهر بروز میکند مانند صموغ دیگر واین اعلای همه اقسام است وچون گرمی بدان رسد ویا در آفتاب گذارند نرم وگداخته میگردد وقلیل الوجود تر از سائر اقسام و بعضی گفته اند که بعضی مواضع تنه درخت آنرا مثقب شند وتیغ میزنند رطوبتي که برمي آید ومنجمد میگردد کافور است وبعضی گفته اند که شبنمی است که بر درخت کافور مي نشیند ومنعقد میگردد مانند ترنجبین وشیرخشت و رنگ اینها همه سفید نباتی میباشد قسم دوم قیصوری گفته اند منسوب ببلد قیصور است وآن نیز شبیه بصمغ وسفید صفائحي صاف شفاف میباشد واز جوف درخت آن برمیآ ورند چنانچه شیخ الرئيس قدس سره درمفردات قانون نوشته ما خشبه فقد را یناه کثیرا وهوخشب هش خفیف جدا وربما اختنق فی خلله شئ من اثرالکافور ومحرر نیز از بعضی ثقه شنیده که سالي چند تختهٔ ضخیم از چوب کافور از چین آورده بودند دربندر هوگلي که بندر بنگاله است وآنرا برید ند وورق نمودند از جوف آن کافور برآمد اعزه وتجار آنجا میان خود ها قسمت نمودند واین نیز اعلى وخالص است وکمیاب وگفته اند درسالي که صواعق وزلازل ورجف بسیار باشد زیاده بعمل مي آید ودرسالی که کمتر کمتر ونهایت در حالي دوسه من طبي ویا تبریزی حاصل میگردد وآنچه در تحقیق پیوسته در اکثر بلاد چین وجزائر زیرباد ات وبعض بلاد فرنگ نیز بهم میرسد وبهترین همه آنست که درجزیرهٔ مسمی ببرنیو که واقع برخط استوا بطول یکصد وسي درجه است بهم میرسد هم از جوف چوب درخت آن برمی آورند وهم از تنهٔ درخت آن بطریق ترشح مانند صموغ ومصطکی برمي آید واخذ میکنند وهم ازطبخ نمودن ریشهای درخت آن بعمل می آورند بهترین همه قسم اول است وبعد ازان قسم دوم وبعد ازان قسم سوم ودرخت آن بسیار بلند مانند درخت دیودار میباشد وسفید رنگ وکم شاخ وبرگ آن شبیه ببرگ مولسری واز برگ وپوست وچوب وجمیع اجزای آن بوی کافور می آید واهل چین جزائر بلاد دیگر که درآنها کافور بهم میرسد بسبب خوبي کافور این جزیره ازین جزیره میبرند ونیز شنیده شد از شخصیکه بسخن او کمال وثوق بود که از جوف چوب درخت دارچینی نیز قدری کافور بعمل مي آید وازطبخ ریشهای درخت آن نیز قسم سوم گفته اند که از ریزهای چوب درخت آن از جوشانیدن بعمل میا ورند واین تیره رنگ ناصاف میباشد ومشهور بکافور موتی است واقسام دیگر نیز میباشد همه مجعول

کافور

مصنوع بعضی مصعد وبعضی غیرمصعد مصعد آن سفید لطیف شفاف وقطعها بزرکتر ومصنوع را بیشترا زبند رچینه که بند ری است از بنادر چین در رصند وقتها ی بزرک چوبی پرکرده میآورند وبوزن منها بمن هندوستان وارزان بها میفروشند واین اندک چرک رنگ است وکفته اند که مصنوع آن اکثرا زبرک وبیخ درخت موز وچوب درخت کافور با چند دوای دیکر ترتیب میدهند ونیز شنیده شده که ازموم سفید کافوری دووزن در روغن کل بابنفشه نیم وزن درهم حل کرده وسنک رخام را ده وزن نیکو سحق نموده بران میپاشند ودرهاون با اندک کافور اصلی صلایه مینمایند تا خشک کرد د وریزه ریزه نموده مانند کافور اصلی میسازند وچون خواهند کافورچرک را سفید نمایند طریقه آنست که شیر را جوش نمایند وکرم کرم در کاسهٔ شیشه ریزند وقطعهای بزرک کافور را دران اندازند وبانکشت بملایمت بمالند پس برآورند ودرغربال موی پهن کنند تا خشک کردد وریزهای آنرا درپارچهٔ نازک پاکیزه کرده درمیان آن شیر پس بملایمت بمالند تا چرک آن زائل کردد پس برروی آن غربال پهن کنند تا خشک کردد وامتحان خالص از غیرخالص بچند طور است یکی بنحویکه ذکر یافت دوم آنکه در یخ ویا برف کذارند ومستعمل سازند اکر مانند شمع مشتعل کشت خالص است والا مغشوش وسوم آنکه قطعهٔ شیشه را برآتش کذارند وکافور بران ریزند اکرتمام آن کداخت ومرتفع کشت وباقی نماند چیزی خالص است والا مغشوش چهارم آنکه درپارچهٔ نان کرمی کذارند اکرعرق کرد وترشد خالص است والا فلا پنجم آنکه اندکی ازان را برشقیقه مالند اکرخنکی وسردی بسیاری درچشم ظاهرکشت وآب ازچشم برآید خالص است والا فلا ششم آنکه رائحهٔ کافور اصلی شبیه برائحهٔ پوست ترنج ولیمو است با بوی خاصیکه دارد بخلاف مغشوش وفی الحقیقت فرق مشکل است مکر آنکه شخصی باحدت ذهن وحدس صائب مکرر مردوراد یده باشد تا فرق تواند کذاشت وچون کافور زود هوا میکردد ونمیماند خصوص درایام کرما وبلاد حاره طریق حفظ آن آنست که درظرف شیشهٔ ضخیم سرتنک با چند دانهٔ جو وتخم ویا فلفل پرنموده سرآنرا خوب مستحکم بندند وبموم کرفته نکاه دارند وعند الحاجت که برآورند بازسرآنرا بدستور محکم نمایند وچون خواهند که کافور را استعمال نمایند ودرمعاجین ومفرحات وحبوب وغیرها باید که کافور را بتنهائی ویا با اندک نبات ویا ادویهٔ مناسبهٔ یابسهٔ بارده ازادویهٔ آن ترکیب بآلتی ازعقیق بملایمت که کرم نکردد بسایند وبکار برند * طبیعت آن سرد وخشک در آخرسوم ویا قوی مختلفهٔ ناریهٔ حارهٔ محاله که حرارت آن دلیل آنست وقوت ارضیهٔ باردهٔ یابسه که دلیل برآن قبض آنست وقوت هوائیهٔ لطیفهٔ معتدله که حدت رائحه وعطریت آن دال برانست واهل هند بالعکس درآخرسوم تا اول چهارم کرم وخشک دانسته اند * افعال وخواص آن اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض مفرح ومقوی دماغ وقلب وحمی ودق وسائرحمیات عنیفه وذات الجنب وقرحهٔ رئه وسل واسهال حاره وخلفهٔ صفراوی ودافع تشنکی والتهاب جکروکرده وحرقة البول است شربا وطلاء وسعوطا وطلاء آن باکلاب وصندل سفید وکل فارسی مسکن صداع حار ومقوی حواس واعضای دماغی وبدستور باروغن کل وخل خمر برپیشانی جهت صداع صفراوی وشدت حرارت روح دماغی خصوصا درحمیات حارهٔ حاده وبرپافوخ وپیشانی خصوص با آب برک کشنیز تازه ویا برک آس یا برک لسان الحمل جهت حبس رعاف مجرب وسعوط یکدو جو آن با آب برک کشنیز تازه ویا سرکه ویا عصیربسر ویا آب برک آس ویا بادروج جهت رعاف ویا برک کاهو جهت بیخوابی محرورین وتسکین حرارت دماغ با روغن کل جهت اورام حاره واکتحال آن جهت رمد حار با آب کشنیز ورمهٔ سائیده باعث برنیامدن دانهٔ آبله است درچشم واکر برآمده باشد باعث زوال آن وبدستور

با آب حلزون تازه اما باید که حلزون آب شیرین باشد وتقطور آن در روغن گل در بینی جهت سوء مزاج حار ساذج سر وچشم وعلامت سوء مزاج ساذج آنست که بارتفاع وزیادتی آفتاب زیاده وشدید شود وبا نحطاط ونقصان آن ضعیف وکم وقطور محلول آن با آب کشنیز تازه در گوش جهت درد گوش حار وقطع رعاف دماغی وسنون وغرغرۀ آن با گلاب جهت درد دندان کرم خورده وقلاع دهان وگذاشتن آن در جوف دندان کرم خورده مانع زیادتی آن وخوردن آن با مشک وعنبر معدل برودت آن ومقوی روح حیوانی ونفسانی مبرود المزاج وضعیف السموم تریاق سموم حاره وعقرب جراره وربع مثقال ویا زیاده با آب سیب ترش وجهت قرون السنبل با آب انار وشیرۀ خرفه وبرف الحمی جهت حمی دق وسائر حمیات حارۀ حاده نافع وحمیات خلطیه را مطلقا مضر چه در اوائل چه در اواخر جهت آنکه در اوائل باعث تغلیظ مواد در اواخر موجب تحجر آنها است الجروح والقروح ذرور آن جهت قروح خبیثۀ ماعیه وبا ادویۀ مناسبه جهت زخمهای حاره وجراحات تازه وقطع خون وتسکین درد آن مجرب المضار مضر مبرودین وصاحبان مزاج ضعیف ومصدع ومضعف معده وآلات بذل وباه حتی اکثار بوئیدن آن ومنجمد منی ومبرود کرده ومثانه وگفته اند ضرر آن بباه نه بسبب برودت فقط آنست بلکه بحرارت محللۀ ریاح آن نیز ودر امر ضعف باه از افیون بد تر است جهت آنکه شارب افیون بعد از افاقه از تخدیر آن خللی و آفتی وتعطیلی در آلات تناسل خود نمیبابد بخلاف کافور ومورث بیخوابی خصوص بسیار بوئیدن آن وباعث سفیدی موی وپیری وقطع اشتهاء ونسل وتولید سنگ کرده ومثانه مصلح آن عنبر ومشک وجند با دستر وادویۀ حاره وعطره وگلقند وروغن سوسن وگل خیری وبنفشه ونرگس وامثال اینها است وشیخ الرئیس در ادویۀ قلبیه نوشته که آنرا خاصیت قویه است در تقویت جوهر روح اگر مقدار معتدل از ان بیاشامند وبسا است که اعانت میکند بر تعدیل امزجۀ حاره وعطریت رائحۀ آن معین بر خاصیت آنست ودر امزجۀ بارده باید که تعدیل کرده شود برودت آنرا بمشک وعنبر ویبوست آنرا بروغن خیری وبنفشه مقدار شربت آن تا یکدانگ ودو مثقال آن قاطع باه ومفسد معده وگویند دو مثقال آن قاتل است بدل آن دو وزن آن طباشیر ویکوزن آن صندل سفید وگفته اند اگر زن در فرج خود طلا نماید مرد بر ان قادر نگردد حکایت این ماسرجویه گفته مردمی از اصحاب مقداری یکمثقال کافور در یکروز بخورد باه او قطع کردید وروز دیگر نیز همان مقدار بخورد باطل شد شهوت جماع او وروز سوم نیز همان مقدار بخورد فاسد شد معدۀ او وبعد بگه غذا در معدۀ او منهضم ونضج نمی یافت واهل هند آنرا مقوی باه میدانند واهل اکثر حلویات وماست داخل مینمایند وجوارش وحب ودهن وعرق واقراص آن در قرابادین ذکر یافت *

کاکرا سینکی بفتح کاف والف وفتح راء مهمله والف وکسر سین وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون ونون وکسر کاف ویا

ماهیت آن دوائی است هندی شبیه بغلاف شاخ بزی وکوچک ومجوف ورنگ آن سرخ تیره وطعم آن اندک تلخ وباحدت مغوصت وآن گل رتهه درختی است شبیه بدرخت موز *طبیعت آن* در اول گرم ودر آخر سوم خشک *افعال وخواص* آن جهت سرفه وضیق النفس با رب رطب خصوصا اطفال وجهت فواق وقی واسهال الدم مجرب دانسته اند وجهت رفع تشنگی وفساد بلغم وتپ نیز ومشهی طعام است وضماد آن رافع بهق است *

کاکنج بفتح کاف والف وفتح کاف ونون وجیم وبکسر کاف دوم نیز آمده معرب کاکنۀ فارسی است ونزد عامۀ اهل فارس معروف بعروسک پس پرده بشیرازی کپومن وبیونانی اوسفلنون وبسریانی خمری مرجا وبرومی اسقیدلیون وبعربی جوز المزج وحب اللهو وبهندی راجهوتکه وبن پوتکه وبلاطینی هلیلۀ کابیم نامند *ماهیت آن* از انواع عنب الثعلب است

ووجه اورا دذكر آن معروف بودن باسم خاص است وآن نباتی است شبیه بنبات عنب الثعلب وبرگ آن ازان عریضتر وشاخهای آن چون بلند شود منحنی بسوی اسفل گردد وگل آن سفید مائل بسرخی وثمر آن در غلافی مستدیر شبیه بمثانه وآن غلاف در خامی سبز میباشد وبعد رسیدن سرخ در وسط آن دانهٔ مانند سر پستان وفندق کوچکی نیز بعد رسیدن سرخ میگردد وپیوسته بقمع آن و دو صنف میباشد جبلی وبستانی وجبلی آنرا برگ مانند برگ سیب وبزغب وغبار آلوده وسیاه وساق آن با رطوبت چسپنده ونبات آن بزرگتر از بستانی وگل آن بسیار سرخ ودانهٔ آن زرد مائل بسرخی ودر غلافی زرد منبت آن سنگلاخها وآنرا کاکنج منوم وعنب الثعلب منوم ودر تخدیر قویتر از خشخاش منوم واز مطلق آن مراد کاکنج بستانی است ومستعمل پوست ثمر ودانهٔ آنست که سرخ رسیده باشد تازه باشد بهترین آن بعضی بستانی وبعضی جبلی گفته اند وجمع میان هر دو قول آنکه جائیکه تخدیر بسیار مطلوب باشد جبلی بهتر است ودر مواضع دیگر بستانی وقوت آن تا سه سال باقی میماند * طبیعت آن سرد وخشک در دوم وجبلی آن در سوم وعصارهٔ آن نیز * افعال وخواص بستانی آن الاذن قطور عصارهٔ آن جهت قروح مزمن گوشت اعضاء الصدر والغذاء والنفض جهت ربو ولهیب وعسر النفس واخراج صفرا بادرار واقسام کرم معده وامعا وحب القرع وادرار بول ودفع امراض گرده ومثانه وقرحهٔ آن ومصلح حال جگر ومداومت هر روز مقدار یکمثقال ازان ویا عصارهٔ آن جهت یرقان مجرب وبلع نمودن زن هفت عدد دانهٔ آنرا بعد از پاکی از حیض جهت منع حمل مجرب یافته اند ودیسقوریدوس گفته که چون جزوی ازخشک آن با جزوی از شیح ارمنی بسایند وبخورند کرم معده وحب القرع را دفع واخراج نماید الاورام والقروح طلای عصارهٔ آن محلل صلابات وبواسیر ورافع قروح مزمنهٔ گوش وحافظ قروح ازفساد ومضر ومصلح آن گلقند مقدار شربت ازپوست ودانهٔ آن تا پنج درم بدل آن عنب الثعلب وجبلی آن نیز مدر بول یکمثقال آن منوم وزیاده از یکمثقال مورث اختلاط عقل وجنون است وجوارش واقراص ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت

* کالاکوت * بفتح کاف والف وفتح لام والف وضم کاف وسکون واو وتا لغت هندی است بمعنی سیاه گل * ماهیت آن بیخی است سمی نبات وگل آن مائل بسیاهی وبیخ آن در هیأت ورنگ شبیه بجدوار بنفش وسیاه واعلای آن در کوه کید از پربت ازنواح تبت پیدا میشود وبهترین وقوی آن براق صلب سنگین آنست * طبیعت وافعال وخواص آن مانند مینکیا است که نوعی از بیش است وبیش در حرف الباء مع الیاء ذکر یافت وگل آن نیز در کمال سمیت است

* کالی زیری * بفتح کاف والف وکسر لام ویاء مثناة تحتانیه وکسر زای معجمه وسکون یاء وکسر راء مهمله ویا لغت هندی است وآنرا اسوراج نیز نامند * ماهیت آن تخم نباتی است هندی نبات آن بقدر دو ذرع وبرگ آن اندک طولانی مشرف وگل آن برنگ گل کاسنی وتخم آن نیز شبیه بتخم آن در شکل وغلاف وازان بلند تر ورنگ آن سیاه بسیار تلخ ومستعمل تخم آن * طبیعت آن گرم وخشک در آخر سوم * افعال وخواص آن آشامیدن آن جهت رفع مواد بلغمیه واخراج اقسام کرم معده وامعا وحب القرع وضماد آن جهت تسکین اوجاع بارده وتحلیل اورام صلبه بتنهائی ویا بادویه مناسبه نافع وبند ستور ضماد برگ وشاخ درخت آن وبسبب کمال حدت وخالی نبودن از سمیت اطبا در معالجهٔ اشخاص انسانی از داخل کم مستعمل دارند بلکه اکثر مستعمل بیاطره در معالجهٔ دواب است

* کامخ * بفتح کاف والف وفتح میم وخاء معجمه معرب ازکامهٔ فارسی است وجمع آن کوامخ وبعضی گفته اند بفارسی چواب وباصفهانی کومه نامند * ماهیت آن نوع صبغ ونان خورشی است که از پودنه وشیر وبا زیره وفوذنج که خمیرهٔ کوامخ

کالاکوت

کالی زیری

کامخ

ومری است میسازند و در تر اباد ین نسخهٔ آن درفود ج ذ کریا فت بهترین این معتدل الحرافة کثیرا لابازیر است * طبیعت آن گرم وخشك * افعال وخواص ان مشهی ومنحل رکنندهٔ غذا است بزودی الا آنکه ردی الکیموس معطش ومفسد معده ومضر طحال است واکثار آن باعث تبهای عفنی وورام مزمنه ومضر سینه وسرفه نیست وتجفیف این کمتر ازمری است وسزاوار آنست که بسیار نیاشامند

*کانجی * بفتح کاف والف وسکون نون وکسر جیم ویا * ما هیت آن اسم مرکبهٔ هندی است که از حبوب ماکوله میسازند بهترین همه مصنوع از برنج است وآنرا سرکهٔ هندی نامند صنعت آن آنست که هریك از حبوب راکه میخواهند مهرا پخته صافی نموده با قدری نمك در شیشه ویا در مرتبان چینی ویا سفالی لعابدار کرده سر آنرا بسته چهل روز ویا زیاده در آفتاب ویا پشت اجاغ میگذارند تا برسد وخوب ترش کرده پس صاف نموده بکار میبرند * طبیعت آن مطلقا سرد وتر با اندك قبضی * افعال وخواص ان جالی ومقوی اعضا ومسکن قئ وحرارت وحدت خون وصفرا وعطش مضر معده وصاحبان امزجهٔ بارده مصلح آن گلقند آفتابی ویا ورد مربی وعسل است وگویند سیرا ست که کوبیده در آن داخل کرده بیاشامند وانچه از گندم وجو سازند مفرح قلب ومقوی قوی ورافع سستی بدن ومقوی موی شربا وطلاء لیکن اکثار خوردن آن مضر

*کاك ماجهی * در بنگاله عنب الثعلب را گویند وکستی هم نامند * فصـــــل الکاف مع الباء الموحدة

*کباب * بفتح کاف وباء موحده والف وباء موحده لغت عربی است * ما هیت آن گوشت بریان کرده بآتش است واقسام میباشد وبهترین همه کباب گوشت حلان چاق فربه چرب است که قطعهای آن کوچك رهمچنین گوشت ماهی لطیف که با فکر فحم هیمهٔ جید متساوی بریان نموده نمك وفلفل وغیرهما بقدر لائق وروغن نیز بران زده باشند وانچه بسیخ بعد اعتدال تشویه یافته باشد بهتر است از انچه در روغن بریان نموده باشند خواه قطعهای گوشت را درست ویا کوبیده مانند شامی کباب که طباهیچ نامند ویا غیر آن وکباب گوشت آهو وگوزن وطیور وامثال اینها نیز لذیذ میباشد ولیکن بسیار گرم وخشك است وبدترین آن آنست که از گوشت پیر لاغر ونمك بسیار بران زده ویا برا خکر زغال چوب وغلا وانجیر وخروع وزقوم وامثال اینها از هیمهای ردی بریان نموده باشند یا آنکه سوخته ویا غیر متساوی الاجزا باشد * طبیعت آن گرم وخشك بحسب اختلاف لحوم مختلف میباشد در شدت وضعف * افعال وخواص ان نیز بحسب اختلاف لحوم مختلف وبالجمله مولد خون متین ومقوی اعضا وسخن بدن وکرده ومحرک اشتها وباه وموافق معدهٔ مرطوبین وکسانیکه فصد ویا حجامت کرده باشند ودیر هضم وبعد هضم مولد خون صالح وبا سماق وکشنیز وفلفل وسائر ادویهٔ حاره حابس اسهال رطوبی ودر محرور المزاج مورث صداع مصلح آن سکنجبین واطریفل وخوردن آب بسیار بعد از ان بغایت مضر خصوص کباب ماهی که گویا آنرا زهر وخود را مرده کردانیدن است

* کبابه * بفتح کاف وبا والف وفتح باء موحدهٔ دوم وها لغت عربی است ونیز بعربی حب العروس وبیونانی مهیلیون وبرومی فریغلیون وبهندی کباب چینی نامند * ما هیت ان ثمر درختی است که از ملك چین ونواح آن وروم میاورند ودو صنف میباشد صغیر وکبیر کبیر را حب العروس نامند وآن فی الجمله شبیه بحب بلسان است ومائل بتیرگی وسیاهی ومغز آن سفید وخشبو وتند طعم ودرخت آن شبیه بدرخت مورد ونوع صغیر را فلنجه وفلنجه نیز نامند ودر حرف الالف مع الفاء ذکر یافت واز مطلق آن مراد صنف کبار است وبهترین آن تازهٔ خوشبوی تند طعم آنست که از چین آورند وبعد از ان رومی

تلخ می‌باشد وقوت آن تا ده سال باقی میماند وبعضی گفته اند ثمر آس بری است
واین بهتر زنندی است زیراکه هندی ... وبعضی گفته اند با توت حاره توت بارده
را ملین دارد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک وبعضی در سوم گفته اند وبعضی گفته اند
نیز دارد * افعال وخواص آن بغایت ملطف ومفتح اعضاء الراس واتند ورافع درد سر مزمن وخائیدن آن خوشبو
کنندهٔ دهان ومقوی لثه ورافع تقلع عفن آن وصاف کنندهٔ آواز ورافع خفقان اعضاء الغذاء ولثه مقوی معده واحشا
واعضای باطنی ورافع اسهال ومفتح سدد کبد واحشا وکرده ومحلل ریاح ودافع امراض کبد وطحال ومدر بول ومنقی قروح
مجاری آن از رمل وسنگریزه بادرار ومفتت آنها وحابس سلس البول وبول در فراش وآشامیدن دو درم آن با سکنجبین
جهت شری ابیض نافع الاورام والجروح والقروح ضماد آن با پیه حیوانات محلل اورام ورافع قروح وجروح وشری بلغمی
الزینة طلای آن با غالیه خوشبو کنندهٔ رائحهٔ بدن ومقوی آن وطلای آب خائیدهٔ آن بر قضیب بغایت ممد جماع مضر مثانه
مصلح آن مصطکی وگویند مصدع مصلح آن صندل وگلاب مقدار شربت آن تا یکمثقال بدل آن دارچینی وقاقله وچون یکدرم
تا یکمثقال آنرا نرم سوده بزیک پیاله ماست تازه بسته که بسیار ترش نباشد بپاشند وسر آنرا بپارچهٔ صفیقی محکم بسته اگر موسم
گرما باشد شب تحت السماء بگذارند وصبح برهم زده بیاشامند تا سه روز یا پنیر وزبد متور جهت قروح مجاری بول موثر است

* **کبابهٔ دهن** شکافته * نا غره است ودر حرف الفاء ذکر یافت

* **کباث** * بفتح کاف وبا والف وثاء مثلثه لغت عربی است * ماهیت آن ثمر رسیدهٔ سیاه شدهٔ اراک است بهترین آن
بزرگ بسیار رسیدهٔ آنست که تخم آن کوچک باشد * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن چون
پنجدرم آنرا نرم سوده باهموزن آن شکر سفوف نمایند وبالای آن آب سرد شیرین بیاشامند اسهال نماید ومقوی معده
است وجهت اوجاع ظهر واکثر امراض نافع جهت آنکه جالی معده است از بلغم وآشامیدن مطبوخ آن جهت ادرار بول
وتنقیهٔ مثانه وتقویت معده وامساک طبیعت نافع بدل آن بوزن آن برنگ کابلی ونصف آن قسط ابیض ودو ثلث آن قنبیل است

* **کبد** * بفتح کاف وکسر با ودال وبکسر کاف نیز وسکون با در هردو آمده بفارسی جگر ویونانی مروسیا ومروسیانیز وبرومی
دفابرا وبترکی بورک وبهندی کلیجا نامند وکبد مونث است ومذکر نیز آمده وجمع آن اکباد وکبود وگفته اند کبد بالکسر
وسکون با مفرد است * ماهیت آن عضوی است مرکب واز جملهٔ اعضاء رئیسهٔ بدن حیوان ومبدأ قوت طبیعی ومحل
هضم کیموس واخلاط است وبیان آن بتفصیل در کتب تشریح مذکور وبهترین آن کبد طیور است خصوصا دجاج وبط وازفربه
جوان که غذای آنها فواکه وحبوب نضیجهٔ شیرین باشد وبهترین مواشی جگر بزغاله وبچهٔ گوسفند یکسالهٔ فربه وبدترین آنها
جگر حیوانات بزرگ پیر خصوص حیوانات وحشی است * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن غلیظ دیر هضم
وخون متولد از آن بطیء السلوک در مجاری وسریع التعفن مگر آنکه با نمک وسرکه وآبکامه ودارچینی وکرویا وکشنیز خشک که
بر آتش جید بریان نموده باشند مصلح آن در محرورین سرکه وکشنیز ودر مبرودین ادویهٔ حاره مذکوره وجوارشات مناسبه
وچون شرحه نموده بر آن نمک وصمغ عربی پاشیده بریان نموده باشند جهت قرحهٔ امعا واسهال موثر بشرط آنکه قوت هاضمهٔ
معده قوی باشد وعاجز نیاید از هضم آن وبالخاصیة جگر بز محرک صرع مصروعین است وکبد حمار خوردن کباب آن ناشتا
جهت صرع نافع وبد ستور جگر کبک که خشک کرده کوبیده یکمثقال آنرا بخورند وهمچنین جگر موش وجگر خنزیر بری با سرکه
جهت لدغ هوام وجگر ذئب جهت درد جگر ودا الذئب وجگر کلب وکلب کلب هرد وجهت گزیدهٔ سگ دیوانه ومنع

کبابه دهن
کباث
کبد

ترسيدن آن از آب اكلا وضماد اكباد المعز خوردن جگر بريان كردهٔ آن جهت صرع وبخار آن را گرفتن وآب مقطر ازان را در حين بريان كردن در چشم چكانيدن همه رافع شب كوري است كبد الوزغه چون جگر وزغه را ببرند ان كرم خوردهٔ گذارند درد آنرا ساكن كرد اند وكسيكه الماس خورده باشد چون جگر آنرا بتار خياطه بسته ببلعد وبعد از اندك زماني باز مستكي برآورد گويند الماس بدان چسپيده برمي آيد كبد الايل چون شرحه نموده وبران فلفل ودار فلفل كوبيده پاشيده كباب كنند وآب مقطر آنرا در چشم كشند شب كوري را زائل كند وابتداي نزول آب را مفيد وبدستور چون خشك كنند وسوده در چشم كشند جهت سرد رعلت مفيد وبتفصيل خواص جگر هر حيواني در طي ذكر آن ترقيم يافت ومييابد انشاء الله تعالى *

* كبر * بفتح كاف وبا وراء مهمله لغت عربي است ويا معرب از فارسي وبيوناني اثونيطس وقبارس نيز وبسرياني قبار وبرومي قباريش وبشيرازي كورك نامند * ماهيت آن ثمر نباتي است خاردار وپرشاخ واكثر شاخهاي آن منبسط برروي زمين وبرگ آن اندك پهن وگل آن در غلافي سبز بمقدار زيتون كوچك ودانه نخودي وبعد شكفتن گل آن سفيد در وسط آن تارها شبيه بموي وثمر آن كه خيار كبر نامند از بلوط بزرگتر وبقدر خيار كوچكي وبعد رسيدن شكفته مغز آن سرخ رنگ وتخم آن زرد وبا رطوبت ولزجي وطعم آن اندك شيرين وبا تلخي وقبض وعفوصت كمي وهرچند رسيده تر باشد تلخي وعفوصت آن كمتر وشيريني زياده گردد وبيخ آن سفيد بزرگ طولاني وپوست آن ضخيم واز چوب وسط آن بعد خشك شدن اكثر جدا گردد وطعم جميع اجزاي آن تلخ خصوصا بيخ آن در حرافت وحرارت واندك ملوحتي است وغنچهٔ گل وثمر كوچك نارس آنرا نيز در آب نمك شيرين نموده محلل مينمايند وبيخ آن قويتر از سائر اجزاي آن اكثر مستعمل ومنبت آن خرابها وسنگلاخها وزمينهاي خشن وآنچه قريب بآب وزمينهاي نمناك باشد نفاخ ردي ومفسد * طبيعت آن در دوم گرم وخشك وآنچه در بلاد حارهٔ يابسه بهم رسد تا سوم * افعال وخواص آن مفتح وجالي ومحلل وملطف ومقطع بلغم وسودا واخلاط لزجه اعضاء الراس والعصب جهت امراض باردهٔ دماغيه مانند فالج واسترخا وخدر واوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس نافع بسبب عفوصت وقبضي كه دارد وضماد تازهٔ آن جهت فسخ عضل وخائيدن پوست آن جالي رطوبات دماغ و مسكن درد دندان وبدستور خائيدن پوست تازهٔ آن ويا برگ آن ومضمضه بسركهٔ خمري كه پوست آن ويا تخم آن در ان جوشانيده باشند مسكن درد دندان ومفتح سدد دماغي ومنقي دماغ وقطور عصارهٔ آن در گوش كشندهٔ كرم آن وشستن سر بآب طبيخ آن رافع كپلي اعضاء الصدر وبا ادويهٔ خوشبو مانند سنبل الطيب واسطوخودوس واذخر وعسل محلل بلغم سينه ومخرج آن ومسكن اوجاع صدر وونمك پرورده آن جهت ربو وغرغره بطبيخ آن دافع بلغم از اعضاي تنفس اعضاء الغذاء والنفض مقوي احشا ومحلل رياح ومفتح سدهٔ كبد وطحال ومسهل خلط خام ومدر فضول سودا وقاتل ديدان امعا ومدر بول وحيض وزياده كنندهٔ قوت باه وخوردن نمك سود آن پيش از طعام ملين بطن وبهترين دوائي است از براي سپرز خصوص پروردهٔ آن با عسل وسركه وبثبات است كه استفراغ مينمايد از طحال مادهٔ غليظ سودا وي را باسهال واد رار و بعد از ان صحت حاصل ميكردد وبا فلفل وسداب جهت تفتيح سدهٔ كبد بارده وخوردن مخلل آن چهل روز متوالي رافع سپرز وآشاميدن آب برگ آن كشنده ومخرج اقسام كرم معده وامعا وضماد آن با آرد جو يا ترمس محلل ورم طحال خصوصا با سركه مدر بول وحيض وجهت بواسير وازدياد باه خصوصا شيرين نا كردهٔ تلخ آن وبخور آن جهت بواسير نافع الاورام والبثور ضماد پوست تازه ويا خشك آن ويا برگ آن با ادويهٔ مناسبه محلل صلابت زير وارام صلبه وبا سركه رافع بهق وقوبا وبدستور برگ آن با ادويهٔ

مناسبه کامر قوت آن وجهت خنازیر رقبه واورام غلیظهٔ آن وزیربغل وکش ران از اعضای رخوه مجرب القروح والجروح ضماد
تازهٔ آن جهت قروح خبیثه ووسخه وتجفیف آنها الاتتا لمفاصل جهت عرق النسا واوجاع ورک شربا واحتقانا بعصیر آن السموم
تریاق اکثرسموم است شربا وضمادا خصوص باشراب وگل آن قبل ازشکفتن دردوم گرم وخشک وملطف ومقطع ودرجمیع افعال
مانند بیخ آن وازان ضعیفتر ودرور آن رافع نواصیر چشم ومخلل آن لذیذ ومشهی ورافع سپرز وجالی بلغم ومفتح سدهٔ جگر
وسپرز ومصدع محرورین وبدستور مخلل خیار آن وخیار آن گرم وتر وتخم آن درسوم گرم وخشک وخیار رسیدهٔ آن بدون
مضغ تخم آن ناشتا ملین طبع ومفسد معده وساق وبرگ آن درآخراول گرم وخشک ودر افعال ضعیفتر از گل آن ومحلل خنازیر
ونواصیرچشم وعصارهٔ آن کشنده اقسام کرم معده وضماد آن با زفت رافع قروح شهدیه وقروح خبیثه وبناتیت محلل خنازیر
وسائر اورام بلغمیه درجمیع افعال ساق آن قویتر ازبرگ آن وغرغرهٔ بطبیخ جمیع اجزای آن منقی دماغ ومفتح سدد دماغ
وصداع مقدار شربت از آب آن تا هشت درم که باسرکه وعسل وشکر بنوشند وازبیخ آن تاسه درم ودرمطبوخ تاهفت مثقال مضر
معدهٔ محرورین مصلح آن سکنجبین مضرمثانه مصلح آن انیسون واسطوخدوس مضرکرده مصلح آن خولنجان وعسل ومربای از
اجزای آن بدل دیگری وکامخ کبرمهزل ومحلل طحال وبهتر ازکبر ومصدع دماغ ومعدهٔ مصلح آن غرغرهٔ بآب سرد وآشامیدن آنست
* کبریت * بکسر کاف وسکون با وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وتاء مثناة فوقانیه لغت عربی است وتاء آخر آن
بقول بعضی اصلی وبقول بعضی زائد وبغدادی گفته معرب ازنبطی است وعربی الاصل نیست وبیونانی قاریون وبسریانی کبریتا
وبرومی ثادن وبفارسی گوگرد وبهندی گندهک نامند * ماهیت * آن جسمی است حجری رخو با جوهر ارضیه متوان ازبخار
یابس دخانی که با بخار رطب لطیف دهنی ممزوج گشته وبحرارت شمس طبخ یافته ودران دهنیت وحرارت ولطافت وخفت
بهم رسیده باشد ولهذا بمجرد رسیدن آتش بدان بزودی مشتعل میگردد وچهار صنف میباشد سرخ وزرد مائل بسبزی وسفید
ومائل بکبودی وسرخ آن شفاف صافی لامع میباشد ودرمعدن خود شب میدرخشد مانند آتش واطراف معدن خود را روشن
میکرداند ومعدن آن مرموز ازاعمال فارس وجزائر عمان است ونواب معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره نوشته اند
که دیده ام معدن آنرا درجزیرهٔ ازجزائر عمان که مانند معدن دیگر زمین راحفر نموده کبریت سرخ صافی برمی آورند
اما کبریت احمر غیرصافی که معلم اول نوشته گاهی من ندیده ام وجالینوس نوشته که کبریت راازمعدن حفرنموده برمی آورند
وآن سرخ وزرد وسفید وسیاه میباشد وزرد آن مائل بسبزی است واین را مصطکاوی واصابعی نامند وسفید را کبریت فارسی
گویند ومائل بکبودی راکبریت اسود گند رخوانند ومطبوخ آن ازآب چشمهٔ گرم کبریتی وبا ازخاک بعضی اماکن اغبر
مائل بسیاهی ومحرق آن سیاه میباشد وبهترین اقسام آن احمر جید الحمرة است وبهترین آن صافی سنگین غیرمتحجر
آنست که بآتش نرسیده باشد وتفلیسی گفته که بهترین اقسام کبریت زرد بدبوی صافی آنست وجالینوس گفته که بهترین
هرصنف صافی خالص آنست وقوت آن تاسی سال باقی میماند ودرکبریت احمر اقوال بسیار است انطاکی گفته که معدن
ذهب وبغدادی گفته وادی النمل است وبعضی گفته اند جوهری است مصنوع غیرمعدنی وبعضی دهن الشعرمقطر دانسته اند
وباصطلاح اهل صناعت کیمیا اکسیرمتنوع درغایت سرخی را کبریت احمر نامند * طبیعت * آن درآخرسوم گرم وخشک
وگرمی آن زیاده ازخشکی آن وبعضی تاچهارم دانسته ودرغایت دهنیت * افعال وخواص * آن مسهل ومسخن وملطف
ومجفف وجالی وجاذب اعضاء الراس ولصدر والغذاء والسموم آشامیدن آن بازردهٔ تخم نیم برشت ویا زردهٔ تخم مشوی نموده

جهت زکام ونزله وسرفهٔ رطوبی وربو واخراج چرک وبلغم ازمینه وشش ورفع یرقان وسموم وآشامیدن آن به تنهائی باآب وبا با ادویهٔ مناسبه رافع یرقان ومدر حیض ومقاوم سموم وذرور آن نیز رافع ضرر لسع هوام سمیه است وطلای آن با حب الغار جهت امراض بارده وبا نیم وزن آن صمغ عربی باماست جهت سعفه وقروح سر وقوبا وجرب رطب مجرب وسعوط آن جهت صرع وسکته وشقیقه وبخور آن رافع صداع وحابس زکام ونزله ورافع کزاز ومسقط جنین خصوص نوع سرخ آن وتقطور آن با ادهان وبا ادویهٔ مناسبه رافع کری وثقل سامعه وطلای آن باعسل وبول وآب دهن جهت گزیدن هوام وبارا قینج جهت گزیدن عقرب وبا سرکه جهت گزیدن عقرب وتنین بحری وبا طین قیمولیا جهت سعفه القروح والجروح والبثور وغیرها آشامیدن آن در بیضهٔ مشوی ویا بیضهٔ نیم برشت جهت اقسام جرب رطب وخارش واطلای آن با عاقرقرحا وعسل وسرکه جهت جذام وجوششهای سوداوی عجیب الاثر وبا سرکه جهت بهق وبا سرکه وتطرون وحلتیت ابطم جهت قلع آثار بیاض ناخن وسائر آثار حادث دربدن وحکه وجرب وبهق وناخنه وتقشر جلد وداء الحیه والثعلب واکله وقروح رطبه وبا صمغ البطم تنها جهت قلع آثار ناخن وبا حنا جهت توبا وبا جند بیدستر جهت تحلیل صلابات وبا بورهٔ ارمنی وعسل وادویهٔ مناسبه جهت نقرس وذرور آن بربدن قاطع عرق وبر موی سفید کنندهٔ آن وبخور آن گریزانندهٔ هوام وسفید کنندهٔ موی واغتسال بدان جهت حکه بدستور آب کبریتی مضر معده مصلح آن کثیرا وشیر تازه دوشیده ومضر دماغ مصلح آن بنفشه وشکر مقدار شربت آن از دو دانگ تا یکمثقال وبدل مزید دیگر است ومصعد آن جهت تکلیس معدن ورفع چرک آنها بیعدیل وسفید کردهٔ آن نائب مناب جوهر زرنیخ وروغن آن جهت جمیع دردهای بارد وجرب وحکه وسعفه وعرق آن بغایت مجفف وسریع النفوذ وجالی ورافع رطوبات وجهت سرفهٔ بارد وضیق النفس بارد رطب وتحلیل ورم طحال ودردندان ودفع گوشت فاسد بن دندان وکثافات آن ومسخن ومحرق اخلاط ومقرح جلد وچون قلیلی از آن را بپنبه آلوده بر دندان دردناک شدید گذارند تسکین دهد وچون بر زخم کژدم گذارند سم را جذب کند وچون برعرق مدنی گذارند تمام آنرا بآسانی برآورد وچون قطرهٔ از آن را باآب بنوشند صلابت سپرز را تحلیل دهد واشتهای طعام آورد ووضع ودوای آن برای جمیع امراض بلغمیه وسوداویه وحمیات که با سردی آید وحمیات مزمنهٔ حادثه از بلغم وسودا وعرق النسا واوجاع مفاصل وغیرها نافع به تفصیلیکه در قرابادین با نسخ آن ونسخه حب وادهان وطریق تصفیه تدبیر وعرق آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

کبیسون * بفتح کاف وسکون باء موحده وضم سین مهمله وسکون واو ونون وکفسون بفاءبجای باء موحده نیز آمده

ماهیت آن * برگ نبات وحبی است که از بلاد حبشه می آورند وآن شبیه بکشنیز شامی وبا تندی وتیزی وتلخی وحب آن مدور * طبیعت آن گرم وخشک در اول بگمان اهل حبشه وتحقیق آنست که در سوم گرم وخشک است * افعال وخواص آن اهل حبشه بسیار آنرا مستعمل دارند جهت اسهال واخراج دیدان وحب القرع که نرم میکوبند وباشکر ویا باعسل سرشته باشیر تازه دوشیده میآشامند به تنهائی ویا با برنگ کابلی وادویهٔ مناسبهٔ دیگر وبعضی آنرا کشوث وبعضی برنگ کابلی دانسته اند و اصلی ندارد وانچه به تحقیق پیوسته نبات آن مشابه بوماد رانست ودرجمیع اجزا وبیخ آن بسیار قوی است در اسهال واخراج دیدان وحب القرع وطریقهٔ استعمال آن آنست که کوبیده در آب با تمرهندی حل مینمایند وصاف کرده میآشامند واگر از آن قویتر خواهند برنگ کابلی نیز بر آن ضم مینمایند واگر از آن اقوی خواهند قدری حب النیل نیز اضافه میکنند واگر ازینها استیصال نام نیابند بیخ آنرا سائیده باآب میخورند * طبیعت آن محتمل که در سوم گرم وخشک باشد نه در اول چنانچه ذکر یافت

*کبیکج * بفتح کاف وکسر با وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح کاف وجیم معرب از فارسی است وآنرا کف الضبع وبیونانی
بطراخیون وسالتین اغریون وباصفهانی موشك وبترکی ماستواء چچکی وبهندی جل بیل ولستوپری نیز وبهرنگی زتنکل نامند
* ماهیت آن اصناف بسیار است صنفی برگ آن شبیه ببرگ کشنیز وازان عریضتر ومائل بسفیدی وبارطوبت لزجه
وگل آن زرد وبنفش نیز وساق آن باریك بقدر یکذرع وبیخ آن سفید تلخ ومتشعب مانند شعبهای خربق ومنبت آن قریب
آبهای جاری صنف دوم نیز شبیه بصنف اول وازان بزرگتر وبسیار حریف وگل آن بنفش واین را سالتین اغریون نامند
وصنف سوم نبات آن بسیار کوچك وگل آن زرد طلائی وکریه الرائحه وصنف چهارم نیز شبیه بصنف سوم وگل آن سفید
برنگ شیر * طبیعت اصناف آن گرم وخشك درآخر دوم ودرسوم نیز گفته اند * افعال وخواص آن حار حاد
مقرح وجالی ومقشر جلد ولداع ومحکك اعضاء الراس سعوط بیخ خشك آن معطس ونویترا زكند س وطلای آن ازخارج
جهت ضربان اسنان وسنون آن جهت تفتیت آنها وتطول مطبوخ آن جهت سعفه الاررام والبثور وطلای آن جهت قطع
جرب وبثور وثآلیل مسماریه وغدد آویخته وضماد تازه برگ وشاخ آن بااندك زمانی موجب جراحت ودرد اعضا
وباروغنها جهت جرب انسان وحیوان وقطع برص وبیاض ناخن واقسام ثآلیل وداءالثعلب وحمول آن مخرج جنین
ومشیمه ورافع احتباس حیض وذو ومثقال آن کشنده وچون بامثل آن آرد کندم خمیر کنند وبرعضو کذارند نائب مناب
داغ است واز داخل استعمال آن جائز نیست بسبب کمال حدت آن وچون کسی آنرا بخورد اعراض ازرومانند اعراض
اسقیل ونزرا نجره خورده است وبدستورمداوای آن

* فصل الکاف مع التاء المثناة الفوقانیة

*کتان * بفتح کاف وتاء مشدد والف ونون لغت عربی است وبکسر کاف نیز آمده وبهندی السی وتیسی نیز نامند وتخم آنرا
بعربی بزرکتان بفتح با وسکون زای معجمه وبکسر باء نیز گفته اند بهندی السی کابیج وتیسی نیز نامند * ماهیت آن نباتی
است بقدر ذرعی وساق وبرگ آن باریك وگل آن لاجوردی وقبهای آن قریب بجوزی ویرازتخم وتخم آن کوچك اندك پهن
طولانی وازپوست درخت آن مانند پنبه وپوست درخت قنب لباس میبافند لبس آن بسیار سرد وخشك میباشد * طبیعت آن
سرد وخشك وگفته اند معتدل مائل ببرودت است * افعال وخواص آن پوشیدن لباس آن رافع حرارت وباعث تقلیل
عرق ونشف آن وجهت جرب وحکه وورم صلب نافع وازملابس محرورین وفصل گرما است وشپش درآن از پنبه کمتر جمع میگردد
وبهم میرسد بجهت آنکه ببدن خوب نمی چسپد وغیرمغسول آن مجفف خصوصا درزمستان وبخور آن ونبات آن نیز مفتح
سده دماغ وزکام ومصلح حال رحم وذرور سوخته آن مجفف وقاطع خون جراحات والتیام دهنده آنها وبدستور پرکردن
جوف زخمها بخرقه کتان شریف گفته اگر خواهند که بدن لاغر گردد درزمستان جامه کتان نو پوشند ودرتابستان جامه کتان
شسته اگر خواهند که لاغر نشوند بالعکس وگل آن مفرح ومقوی دل وتخم آن مائل بزردی وتیرگی واملس وپهن اندك طولانی
وبعضی مائل بسرخی وتسمی سیاه ونوعی سفید * طبیعت مجموع آن دراول گرم وخشك وبارطوبت فضلیه * افعال و
خواص آن محلل وجالی وملین طبع اعضاء الراس والعصب والصلب ضماد آن باآب سرد جهت صداع ورمد وقوبای
دماغی وقروح سروبازرقطونا جهت تسکین درد مفاصل وعرق النسا ونقرس وقطور لعاب آن درچشم ومالیدن آن برچشم
دافع سرخی آن وامروق آن باعسل جهت سرفه بلغمی وسه درم آن جهت تنقیه سینه ونضج وتحلیل ورم جگر واعضای باطنی
وبریان نموده آن قابض وجهت نفث الدم ومرقه رطوبتی بغایت مفید اعضاء الغذاء والنفس مداومت مضر وزنیم مثقال آن

جهت درد امعا وادرار بول وعرق وشیر وحیض وتلیین طبع وقرحهٔ گرده ومثانه وچون یکتوله تخم آنرا در آب جوش داده لعاب آن مع تخم بنوشند برای ریزانیدن سنگ گرده مجرب وبا عسل جهت ورم سپرز وبا اندک فلفل وعسل جهت تحریک باه ماپوسین مجرب دانسته اند وحقنه بطبیخ آن جهت اخراج فضول ولذع امعا ورحم وبدستور جلوس در طبیخ آن ودود آن مصلح حال رحم الاورام والجروح والقروح وغیرها ضماد آن جهت ورم صلب وقروح سر وبا انجیر جهت کلف وبا حرف بابلی وعسل جهت شقاق ناخن وبا بوره وخاکستر جهت ثآلیل وبا روغن کنجد جهت زخمها ورفع درد ولذع آنها وذرور سوختهٔ آن جهت تجفیف جراحات وتسکین درد ولذع آن وبدستور برنمودن جوف زخم بخرقهٔ کتان المضار مظلم بصر مصلح آن کشنیز ومضعف هاضمه مصلح آن سکنجبین ومضر انثیان ومصلح آن عسل مقدار شربت آن سه درم تا چهار درم بدل آن حلبه وروغن تخم آن گرم وتر وحقنهٔ آن با روغن گل جهت وجع جراحت امعا وطلای آن جهت وجع فواد وقوبا وجراحت وتسکین درد آن وآشامیدن آن وجوشانیدهٔ آن جهت رفع قولنج انسان ودواب وبدستور ردهمین بدل آن مضعف باصره وباه مصلح آن سکنجبین است *

کتم

* کتم * بفتح کاف وتا ومیم لغت عربی است بفارسی وسمه وبری آنرا در مازندران وتنکابن شالحنی نامند بمعنی حنای شغال * ماهیت آن برگ نباتی است بری وبستانی میباشد بعضی گفته اند غیر برگ نیل است وبرگ آن شبیه ببرگ مورد وساق آن غیر مجوف وشاخهای آن انبوه وثمر آن بقدر فلفلی وبعد رسیدن سیاه میگردد ودرجوف آن تخمی کوچک ریزه وبری وجبلی آن در کنار رود خانهای ریگزار میروید وشاخهای آن انبوه تر وبرگ آن عریضتر ودرازتر از برگ نیل وساق نیل ومجوف نبات آن شبیه بکتان وتحقیق آنست که برگ نیل است وگفته اند شرط است که برگ آنرا صبح چیده بسایهٔ آفتاب خشک نمایند ونرم کرده در شیشه محفوظ نمایند که هوا بدان نرسد زیرا که اگر شب نیم خشک بماند وروز دیگر با آفتاب خشک نمایند رنگ آن ضائع میگردد وملاسدیدکازرونی در شرح موجز در مسودات شعر نوشته که وسمهٔ هندی جید تازه در تخضیب وتطویس بهتر از وسمهٔ کرمانی است ووسمهٔ کرمانی تخضیبهٔ آن کمتر ولیکن رنگ آن دیرتر میماند وتخضیب آن مائل بسیاهی است برنگ موی وطاؤسیت بسیار ندارد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن جالی وقابض ومحلل اعضاء الراس خضاب آن با آب ونمک جهت صداع ریحی وبلغمی وبیضه وخوذه وبخور وطلای آن جهت زکام وتقویت موی اعضاء الغذاء والسم آشامیدن آب برگ آن ویا آب طبیخ آن بغایت مقی وجهت گزیدن سگ دیوانه مفید وبهترین چیزها است از برای خضاب وگفته اند خضاب بوسمه بهتر از خضاب بنیل است بنابر قول آنکه غیر یکدیگر اند المضار مضعف دماغ مصلح آن قرنفل ولادن وروغن آن که آب آنرا با هموزن آن روغن کنجد بآتش ملایم بجوشانند تا روغن بماند جهت درازی موی ومنع ریختن آن وبواسیر وامراض مقعده واوجاع بارده تدهینا نافع وتخم آن در رنگ ومقدار غلاف شبیه بتخم ترب ومائل بسیاهی واکتحال آن بهترین ادویه است برای منع نزول آب وتحلیل آب نازل در چشم وبیخ آنرا چون با آب بسیار طبخ دهند وصاف نموده قدری صمغ عربی داخل نمایند جهت کتابت قائم مقام مداد است ودر تخضیب لحیه وغیر آن شرط است که اولا موی محاسن وسر وغیره آنرا پاک بشویند که چربی ونمومت مطلقا در آن نباشد پس اولا آستر بحنای مائیده نمایند وبعد زمانی بشویند وخشک نمایند وخضاب بوسمه نمایند که رنگ آن نیکو میگردد *

کتیمه

* کتیمه * بفتح کاف وکسر تاء مثناة فوقانیه وسکون یاء مثناة تحتانیه ومیم وهاء مثناهٔ رسیده ماهیت آن نباتی است طول

آن بقدر ذرعي وساق آن باريك وصلب مانند ساق كتان وبرگهاى اسفل آن دراز شبيه ببرك كتان ونرم وسبز مائل بسياهي ومفروش برروى زمين وبرنصف اعلاى ساق آن تاسرگلهاى ازرق سفيد رنك نازك وزرد رنك نيز شبيه بگل كتان وكوچكتر ازان وتخم آن مانند تخم شاهتره وطعم گياه آن وتخم آن تلخ * طبيعت آن در آخر اول گرم وخشك * افعال وخواص آن آشاميدن آن جهت اخراج بلغم خام وا وجاع ورگ ومفاصل بارد وضماد مطبوخ آن جهت رفع قوبا نافع وقسمى ديگر ازان ميباشد كه در اماكن صلبه ميرويد وشاخهاى باريك از ساق آن رسته وبى برك وشيرد ارواين قسم از قسم اول قويتر در اخراج بلغم خام مقدارشربت از قسم اول دودرم واز دوم يك ونيم درم وحمول آن جهت قطع حمل مجرب دانسته اند

* كتيله * بضم كاف وفتح تا وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح لام وها * ماهيت آن نباتى است طول آن ازيكشبر تا يك گز وشاخهاى بسيار ازيك بيخ رسته وچوب آن صلب وبرگ آن شبيه ببرگ مورد وازان باريكتر ومائل بسفيدى ومزغب ومنبت آن بلاد شام وبيت المقدس * طبيعت آن درسوم گرم وخشك * افعال وخواص آن چون اندكى ازان درخم شراب اندازند پيش ازانكه بجوش آمده باشد مانع فساد آن واهل مصراين شراب را شراب الحشيشه نامند درنهايت حرارت است وبجهت امراض بارده نافع *

* فصـــل الكاف مع الثاء المثلثة *

* كثيرا * بفتح كاف وكسرثا وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح را والف لغت عربي است بيونانى طراغافيثا وطراقاقيبا نيز وبفارسي كون نامند ومشهور بهندى كتيرا بتاء مثناة فوقانيه بجاى ثاء مثلثه است * ماهيت آن صمغ درختى است بسيار خارداروخارهاى آن بسيار تيزوبرگشته كه آنرا قتاد نامند ومذكور شد وسفيد وسياه ميباشد بهترين آن سفيد صافى املس باريك خالص مائل بحلاوت آنست وسياه آن زبون * طبيعت آن در گرمي وسردى معتدل ودر اول تروارطب ازصمغ عربي وبعضى در اول سرد وخشك دانسته اند وخشكي آن كمترازسردى وبعضى گرم وتر وبعضى مركب القوى * افعال و خواص آن * مغرى وبا تجفيف كمي وشكننده حدت ادويهٔ حاده ومغلظ خون ومواد رقيقه وملين صلابات ومسكن لذع وحدت اخلاط وادويهٔ حادهٔ مشروبه از امعا ومقوى فعل آنها بسبب غرويت وتليين وازلاقى كه دارد وبا اندك توت مسهله اعضاء الراس والصدر واكتحال آن بالعبه وادويهٔ مناسبه جهت رمد وقرحه وبثور چشم دراكتحال وذرورات مسكن حدت آنها وبهتر ازصمغ عربى وبجاى آن مستعمل وآشاميدن آن باشيرالاغ وبا شيربز تازه دوشيده قاطع نفث الدم ونزف الدم سينه وسائر اعضاى باطني وجهت سرفه وخشونت سينه وحلق وقرحهٔ ريه وگرفتگي آواز وچون باعسل بسرشند وحبوب ويا اقراص ساخته در دهان نگاهدارند وآب آنرا فرو برند جهت امراض سينه نافع اعضاء الغذاء والنفض والسموم آشاميدن آن با ادويهٔ مناسبه مقوى امعا ومسكن لذع وقرحهٔ آن ومسكن درد گرده ومثانه وقرحهٔ مثانه ومجارى بول وحرقت آن ومصلح ادويهٔ سميه وگويند مسهل مرهٔ صفرا وبلغم لزج است وآشاميدن دودرم آن كه در مميختج خيسانيده وباقدرى شاخ گوزن ويكدانگ شب يماني داخل نموده باشند جهت وجع گرده وحرقت مثانه فى الفورنافع ومداومت آشاميدن آن بامربك ازمغز بادام مقشرونشاسته وشكربوزن آن بغايت مسمن بدن خصوصا كه بعد ازان شيريكه دران نارجيل طبخ يافته باشد بنوشند وازاسرار مجربهٔ شمرده اند الزينة طلاى آن جهت كلف ونمش وتليين جلد ورفع خشونت آن وشقاق لب وبا سركه جهت بهق وبرص وبالعبه جهت تشقق موى الجروح والقروح ضماد آن باگوگرد جهت جرب واكله وبا ادويهٔ مناسبه جهت اكثر زخمهاى حاره وبارده ومضرسفل مصلح آن انيسون مقدارشربت آن ازيكدرم تا پنجدرم بدل آن درتغريه وغيرآن صمغ

هر بی ود ر تلیین و تغلیظ تخم کل و بیخ آن درخت را چون بکوبند هنگامیکه خشک باشد و با سرکه بر بهق بمالند زائل کرداند

** فصـــــل الکاف مع الجیم **

کچنار بفتح کاف وسکون جیم عجمی وفتح نون والف وراء مهمله ولام بجای را نیز آمده لغت هندی است* ماهیت آن درختی است هندی شاخهای آن متفرق و پریشان و برگ آن عریض و وسط آن هم از جانب پائین و هم از جانب بالا منشق بد و نصف و غنچهٔ آن سبز طولانی و گل آن بعد شکفتن خوش منظر و اندک خوشبو و دو نوع میباشد سفید و سرخ ارغوانی مائل ببنفش و عدد برکهای گل آن پنج عدد و پائین برکهای باریک و بالای آنها عریض ودر وسط آن پنج تار باریک و بر سر هر تاری چیزی شبیه بدانهٔ زیره و در وسط آن تارها نیز تاری باریک و وسط آن ضخیم که تخم آنست و غنچهٔ خام آنرا باد و پیازهٔ پخته با روغن بریان کرده با گوشت و بی گوشت میخورند لذیذ و خوشبو و طعم میباشد* طبیعت جمیع اجزای آن سرد و خشک در دوم* افعال و خواص آن قابض و مجفف و مقوی معده و امعا و حابس بطن و دافع اسهال و دیدان و جرب القرع و فساد خون و صفرا و جهت جذام و خنازیر و مطبوخ پوست درخت آن با سماق با لسویه جهت نفث الدم و حیض و جراحات باطنی و مقعده و غرغرهٔ آن خصوصا با اقاقیا وکلنار جهت جوشش دهان و کلو و خنازیر و خوردن غنچه خام مطبوخ آن جهت سرفهٔ حار و رطب و حبس اسهال و بواسیر و حیض و بول الدم و فساد صفرا نافع

* فصـــــل الکاف مع الراء المهملة *

کراث بضم کاف وفتح را والف وثای مثلثه و بفتح کاف نیز آمده لغت عربی است بفارسی گندنا و بهندی نیز بدین نام مشهور و با صفهانی تره و بدیلمی کوار و بلاطینی کوپر کیسو و بیونانی فراسینا و بسریانی عطارا و برومی فقلوطا و بستانی آنرا نبطی و جبلی را فراسیون نامند* ماهیت آن نباتی است معروف و در اکثر بلاد میشود بری و بستانی و جبلی میباشد انچه برگ آن باریک شبیه ببرگ پیاز و در تمام سال میماند و چون بزرگ گردد از میان آن ساقی میروید و بر سر آن کل و تخم و کل آن سفید شبیه بگل پیاز و تخم آن سیاه و نیز شبیه بتخم پیاز و این را کراث البقل و کراث المائده نامند جهت آنکه مانند بقول دیگر خام و پختهٔ آنرا میخورند و در موائد و خوان حاضری و طعام مانند بقول دیگر حاضر میسازند و آنچه در آخر زمستان و اول بهار میرسد و پیاز آن شبیه ببصل ماکول و تبهٔ آن مانند قبهٔ آن آنرا کراث شامی و بیونانی فراآسن بابالوطن و فراصن فالوطن نیز و بشیرازی تره پیازنامند و خام این غیر ماکول بلکه پختهٔ آن را با گوشت میخورند و این دو صنف میباشد صنفی صغیر الراس دقیق العنق صنفی کبیر الراس صغیر العنق قصیر و تیزی و تندی این صنف کمتر و خوشبوتر و لذیذتر از اول و بری آن بسیار شبیه بثوم است و آنرا کراث الثوم و کراث الکرم نیز نامند وگفته اند فراسیون این است و از مطلق آن مراد کراث البقل تازه است که مختار و کثیر الاستعمال است* طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک* افعال و خواص آن مفتح و ملطف و مبخر اعضاء الراس والصدر و الغذاء والنفض طلای برگ آن با سرکه بر پیش سر حابس رعاف و خوردن آن منقی قصبهٔ ریه و مفتح سدهٔ جگر و مقوی هاضمه و کمر و ملین طبع و رافع قولنج و مدر بول و حیض و بعد از طعام مانع ترش شدن آن و اعانت بر هضم و تلیین طبع و تقویت باه و آب آن بقدر سه مثقال و نیم قاطع خون بواسیر و محرک باه و با عسل جهت امراض بارده و رطبهٔ سینه و اورام ریه و نضج آنها و با ماء الشعیر و با مطبوخ آن با جو جهت درد سینه و ربو و با سرکه پروردهٔ آن مفتح سدهٔ جگر و سپرز و رافع قولنج و عصارهٔ برگ خشک کردهٔ آن مسهل خون و خوردن و ضماد کردن برگ مطبوخ آن مقوی باه و بواسیر را

نافع وحمول برگ کوبیدهٔ آن بتنهائی ویا بادویهٔ مناسبه مجفف رطوبات رحم ومانع ازلاق جنین وجلوس در طبیخ آن
که با سرکه وآب ونمک طبخ نموده باشند جهت انضمام فم رحم وتقلیل صلابت آن وبالای مطبوخ آن جهت بواسیر وتقویت
باه وتقطیر آب آن با روغن گل وسرکهٔ کهنه جهت دردگوش ودوی وسعوط آن با کندر وسرکهٔ کهنه جهت قطع نزف الدم و
رعاف وچون کندنا را دوبار بپزند وبفشارند وجرم آنرا در آب سرد بخیسانند وبا اطعمه استعمال نمایند باعث لذت اطعمه ورفع
نفخ وغلظت آنها میگردد السموم ضماد آن جهت گزیدن هوام وافعی وآشامیدن آن نیز با ماء العسل جهت سموم الاورام
والبثور والقروح ضماد آن با سماق جهت شری وثآلیل وبانمک جهت قروح خبیثه المضار اقسام آن از بسیار خوردن
نفاخ ومبخر ومحرق خون ومورث ظلمت بصر وفساد لثه مضر حار المزاج ودیدن خوابهای ردی مصلح آن کشنیز وکاسنی
تازه است چون شبتیر وکارد وغیره را باب برگ آن آبکیری کنند آب وتندی آن زائل نکردد وتخم آن در آخر دوم گرم
وخشک * افعال وخواص ان مفتح ومحلل وجالی اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن ومثقال آن با هموزن آن تخم
مورد رافع امراض بارده وقاطع نفث الدم ونزف الدم ومفتح سدهٔ بلغمی جگر ومحرک اشتها ومقوی گرده ومثانه وباشراب
مبهی وبغایت محرک باه وبزوداد آن بتنهائی یا با حرف بابلی قاطع اسهال مزمن وزحیر ومحلل ریاح امعا وباحب الآس
جهت زحیر وحبس خون مقعده وبخور آن جهت بواسیر الفم بخور آن با موم وقطران جهت درد دندان واخراج کرم
آن السموم والزینة ضماد عصارهٔ آن جهت لسع افعی ورفع کلف وآثار جلد ودردهای بارد وچون بکوبند ودر سرکه ریزند
رفع ترشی آن نماید مضر رئه وگرده ومثانه مصلح آن عسل ودر تقویت باه تخم کرات شامی قویتر از آن است وآشامیدن
طبیخ بیخ آن بطریق اسفیداباج با روغن قرطم وروغن بادام ویا کنجد جهت رفع قولنج نافع کرات بری شبیه بثوم است وبسیار تند
* طبیعت آن در آخر سوم گرم ودر اول آن خشک * افعال وخواص آن مفتح ومقطع وجالی اعضاء الغذاء والنفض بغایت
مدر بول وحیض وحمول آن جاذب جنین وعصارهٔ آن مسهل سودا ومورث اسهال الدم وتخم آنرا چون چند روز هر روز
پنج قیراط با شکر بخورند رفع بواسیر نماید السموم جهت گزیدن هوام قوی الاثر از سائر اقسام واز جملهٔ اجزای تریاق فاروق
است الزینة ضماد آن رافع برص وثآلیل ومقرح اعضا است ونوعی از بری که در جبال بهم میرسد برگ آن بسیار باریک وباحدت
میباشد * افعال وخواص آن بسیار ملطف جهت خوشبوئی دهان وتسکین درد معده وامعا قوی الاثر است

* کراث * بفتح کاف وراء مهملهٔ مخففه والف وثاء مثلثه لغت عربی است * ماهیت آن درختی است کوهی برگ آن
دراز وباریک وشاخهای آن نرم وپرشیر منبت آن بلاد حجاز وآنرا غشیة الصباغ نامند * افعال وخواص آن شیر آنرا
داخل اطعمه نمودن رافع جذام دانسته اند

* کراع * بضم کاف وفتح راء والف وعین مهمله لغت عربی است جمع آن کوارع وبفارسی پاچه نامند بهترین آن پاچهٔ بزو
گوسفند جوان فربه است * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن مولد کیموس لزج غیر غلیظ است ولیکن
محمود قلیل الفضول است اعضاء الصدر جهت خشونت سینه وحلق وسرفهٔ حار نافع خصوصا با کشک الشعیر جهت آنکه
ملین سینه است اعضاء الغذاء والنفض قلیل الغذا سریع الهضم جید الکیموس لزج غیر غلیظ وملین بطن است بسبب
لزوجت وازلاقیکه دارد وچون با سرکه وانجدان استعمال نمایند لزوجت وبرودت آن کمتر گردد وشقاق زبان ورحم
امعا را که از گرمی باشد نافع وصاحب اختیارات آنرا دشید دانسته

* کردناج * بکسر کاف وسکون را وکسر دال مهملتین وفتح نون والف وجیم معرب کرد ناک فارسی است * ماهیت آن نوع کبابی استکه بعد از نیم پخت کردن مرغ وامثال آن بسیخ کشیده بآتش بریان مینمایند وبهترین آن مرغ جوان فربه است که بروغن گاو تازه آنرا مکرر تسقیه کرده باشند در هنگام بریان کردن که تر ونرم گردد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن جهت تقویت بدن مرتاضین وابدان متخلل ومعده حار نافع وکثیر الغذا مضر معده ضعیف مصلح آن سکنجبین وبعضی گفته اند عبارت از مرغ بریان نموده بطور مسطور است که در داخل آن ابازیر کرده باشند

* کرسنه * بفتح کاف ورا وسکون سین مهمله وفتح نون وها معرب از کرسنک فارسی است وبعربی حب البقر ویونانی ارزونس وبسریانی کشنی وبرومی ناغیونس وبفرنگی برو وبفارسی کسنک وکشن وشنک کاوی وکاودانه وبهندی متر بفتح میم وتاء چهار نقطه هندی وراء مهمله نامند * ماهیت آن دانه ایست مدور ویقدر نخودی کوچک وتیره رنگ مائل بسرخی وزردی وطعم آن تلخ وتند وغیر ماکول انسان بطریق غذا بلکه علف وغذای گاو است وآنرا فربه میکردانند وبکبوتر وکوسفند ومرغ وبز وغیرها نیز میخورانند وبهترین آن املس سنگین مائل بزردی وبعضی گفته اند مائل بسفیدی آن است ونبات آن کوچک وشاخها وبرگ آن باریک وتخم آن که ثمر آنست در غلافی واین در دهند وبنگاله چند صنف میباشد وهریک بنامی مخصوص یکی رامتر نامند چنانچه ذکر یافت دوم را بتلا بفتح باء موحده وسکون تاء مثناة فوقانیه هندیه سوم راماکهه بفتح میم والف وفتح کاف وهای هندی واین را چون گاو بخورد سیاه وفربه کردد * طبیعت آن در اول تادوم گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن مفتح سدد ومقطع وجالی اعضاء الصدر مسهل نفث غلیظ ومنقی سینه وشش وآشامیدن طبیخ آن با عسل جهت سرفه رطوبی وتنقیه ریه وعسر النفس وضماد آن جهت تحلیل صلابت پستان الفم سنون آن بازرا وند مدحرج جهت زیبایدن گوشت بدن دندان اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن آرد مقشر خیسانیده آن مسهل ومحرک باه مبرودین وباروغن کنجد مسکن مغص وزحیر وبا سرکه رافع عسر البول وجرب کرده وتنقیه کرده وطبیخ آن با سرکه جهت یرقان وسپرز نافع الاورام والبثور والقروح والجروح ضماد آن با عسل وبا ادویه مناسبه وبتنهائی نیز جاذب خون بظاهر جلد وجهت جرب وشکستکی اعضا وسعفه وشقاق زنار فارسی وتحلیل صلابات وقروح خبیثه وساعیه ومانع انتشار آن والتیام جراحات عمیقه الزینة ضماد آن با آب دفلی وتخم خربزه جهت برص وبازفت جهت بزرک نمودن عضو والاغر شیر سول بدن منقی بشره وجهت سرخ نمودن آن قویتر از سایر ادویه وخوردن سویق آن باعث رفع لاغری بدن وشستن عضو با آب طبیخ آن یا نطول بدان جهت شقاق عارض از سرما ونکله ونورانبه وشهد به السموم ضماد آن باسرکه وافسنتین جهت لسع عقرب وباشراب جهت لسع افعی وسک دیوانه کزیده وانسان سک دیوانه کزیده وانسان صائم المضار اکثار آن مولد خلط فاسد ومدر خون ومورث اسهال دموی مصلح آن کلاب وکل ارمنی واصلاح آن مانند اصلاح ترمس است وسفید آنرا غایله کمتر از سرخ آن وطبیخ آن در مرتبه موجب بطلان قوت جالیه آنست وباقی مانده ان ارضمت آن وغذای اندک ازان حاصل میکردد مقدار شربت آن تا سه درهم *

* کرش * بفتح کاف وکسر را وشین معجمه وبکسر کاف وبسکون را نیز آمده لغت عربی است وبیونانی سمطونس وبسریانی اسطمکا وبرومی کلیا وبفارسی شکنبه وبهندی اوجهری نامند * ماهیت آن عضوی ازاعضای معروفه مرکبه بدن حیوان وبمنزله معده است در بدن انسان وشامل شکنبه وروده های حیوان است واز حیوانات تاکوچک تازه تولد یافته وعلف وحبوب

وغیره نخورده اند که برآورند انفحه نامند وبعد ازان شکنبه و بهترین آن ازبرای اتخاذ ادویه خصوصا اسفیدباجات شکنبهٔ گوسفند وبزجوان فربه است * طبیعت آن جمعی گرم وتر وبعضی سرد وخشک دانسته اند * افعال وخواص آن کثیرالغذا دیرهضم المضار مولد خلط غلیظ ومورث بلادت وسکته وصرع وتاریکی چشم مصلح آن مهرا پختن وبا ادویهٔ حارهٔ خوشبو وسرکه خوردن است *

* کرفس * بفتح کاف ورا وسکون فا وسین مهمله معرب ازکرنش بشین فارسی است وگفته اند معرب ازکرسب فارسی است وبیونانی اوداسالیون وبسریانی کرفشا وبرومی باطراخیون وبهندی اجمود وبفرنگی سلری وبلاطینی ملد هری نامند * ماهیت آن نباتی است وآنرا اقسام بسیار است وبحسب اماکن مختلف ومریک رانامی خاص ازبستانی وجبلی وصخری ونبطی ومائی واز مطلق آن مراد بستانی است وبرگ آن ماثل بتد وبرو شاخهای آن باریک وبلندی نبات آن تا یکذرع وتخم آن ریزه تر ازسائر اقسام وتیره رنگ وتند طعم وباعطریت درمقدار قریب بانیسون ومدور وغیرامملس وبیخ آن بزرگ وسیاه رنگ باریشهای باریک وقویتر ازسائر اجزای آن وبعد ازان تخم آن وقوت آن تاده سال باقی میماند وبیخ آن تا سه سال * طبیعت آن دراول دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح ومحلل اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض وغیرها ضماد آن بآرد جو محلل ورم چشم وآشامیدن آن جهت ربو وضیق النفس ودرد پهلو وفواق وبرودت احشا ودفع قی وسحج ومغص وحدت ادویه ومحرک اشتهای طعام وباه ومحلل ریاح ونفخ ومعین برعمل ادویهٔ مسهله وتفتیح سدهٔ جگر وکبد وطحال وادرار بول وحیض واخراج جنین وتنقیه کرده ومثانه وکداختن سنگ مثانه ودفع حصبه ولوزحمی بلغمی ووجع ورک وعرق النسا ونقرس واوجاع ظهر واکثر امراض باردهٔ بلغمیه مفید السموم آشامیدن آب آن که باآب انار وشکر جوشانیده باشند جهت سموم مشروبه وآشامیدن طبیخ برگ وبیخ آن جهت ادویهٔ قتاله ونهش هوام ومرداسنگ وطبیخ کرفس باعدس وقی نمودن بعد شرب منقی آن الخواص خوردن کرفس قبل ازگزیدن عقرب وهوام وهمچنین بعد ازان باعث سرعت تاثیر سم است دربدن وتدبیری ندارد الا ورام را لیثور والجرب والحکة وغیرها ضماد آن بتنهائی ویاباعسل محلل اورام وطلای آن تا یکهفته باروغن گل وسرکه جهت جرب وبدستور باکبریت وبورهٔ سرخ وبانوشادر جهت ثآلیل ورفع آثار مفید المضار مصدع ومحرک صرع مصروعین وباعث صرع وخفت عقل ومضر حوامل ومرضعه بجهت آنکه محرک باه ایشان است وتازهٔ آن نفاخ مصلح آن انیسون مقدار شربت از عصارهٔ آن تا پانزده درم واز جرم آن تاده درم واز بیخ آن درمطبوخات پنج درم وبزر کرفس بستانی * طبیعت آن درآخر دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن درتفتیح قویتر ازسائر اجزای آن وهاضم غذا وجاذب فضول ازمعده ورحم وجهت استسقا وتسکین اوجاع ودرسائر منافع مانند بیخ آن مضر رئه مصلح آن حماما وگویند تخم کاسنی ومورث سحج مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن یکدرم بدل آن نانخواه وزیره الخواص چون درهر رطلی از آب انگور یکمثقال تخم کرفس بستانی با فطراسالیون کوبیده داخل نمایند وهمچنین درهر رطلی ازشراب نیم مثقال ازان مخلوط کنند وبهتر آنست که کوفته درصرهٔ بسته درآن اندازند وسرآنرابسته نگاهدارند وبعد ازسه ماه صاف نمایند ودرظرف دیگر کنند وتناول نمایند جهت تقویت معده وتحریک اشتها ودفع عسرالبول وچون نیم مثقال آنرا با نیم مثقال نانخواه بنوشند جهت تقویت معده ودفع ریاح نافع وپروردهٔ بیخ وبرگ آن باعسل یعنی مربای آن مسکن غثیان ومقوی معده وپروردهٔ آن باسرکه یعنی مخلل آن مفتح سدد ومقوی معده واحشا

کرفس

واشتهای طعام ومحرک آن وموافق محرور المزاج است وتخم کرفس مضر بصرع است لهذا در ادویهٔ مصروع داخل نباید کرد
وکرفس جبلي رابیونانی اوداسالیون نامند نبات آن بقدر یکشبر وشاخهای آن کوچك وبر سر آنها قبها مانند فربیون وازان
کوچکتر وباریکتر وتخم آن باریك طولانی شبیه بزیره وحریف وخوشبو ومنبت آن سنگستانها واماکن جبلیه واقوی از کرفس بستانی
* طبیعت آن گرم وخشك در سوم * افعال وخواص آن آشامیدن تخم وبیخ آن جهت ادرار بول وحیض نافع وداخل ادویهٔ
مرکبه وادویهٔ حاره کرده میشود وکرفس صخری رابیونانی فطراسالیون نامند یعنی کرفس الصخر جهت آنکه در اماکن صخریه میروید
وکرفس ماقدونی نیز جهت آنکه در بلدهٔ ماقدونیه بهم میرسد نبات آن ایستاده وتخم آن شبیه بنانخواه وباعطریت وخوشبو
وبسیار حریف وطعم جمیع اجزای آن نیز حریف ولیکن ضعیفتر از تخم آن واقوی جمیع اجزای آن وتخم آنست
* طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح ومحلل اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن تخم وسائر
اجزای آن محلل نفخ معده ومعای قولون ورافع درد پهلو ومغص ووجع گرده ومثانه ومدر بول وحیض وتخم آن داخل ادویهٔ
مدرهٔ بول ومرکبه کرده میشود وکرفس نبطي را کرفس مشرقي وکرفس شتوی وبیونانی اقوسالیون یعنی کرفس عظیم نامند
وببربری حضض کویند * ماهیت آن بزرگتر از کرفس بستانی است ومائل بسفیدی وبرگ آن سبز مائل بسرخي طولانی
نازک وباخطوط وپهن تر از برگ بستانی وسرهای آن شبیه بسر بنفشه وبران گل آن وتخم آن طولانی ومصمت وحریف وخوشبو
وبیخ آن باریك وخوشبو وخوش طعم منبت آن مواضع تاریك بین اشجار ونزد آجام ومستعمل مانند کرفس بستانی هم برگ
وشاخها وبیخ آن خام وهم پخته باماهي وغیر آن وگاه مملح نموده * طبیعت وافعال وخواص آن * ضعیفتر از کرفس
بستانی آشامیدن تخم ویابیخ آن باشراب مسمی بانومالی مدر حیض وجهت تقطیر البول وامراض بارده ولطوخ آن نیز
باشراب جهت امراض بارده نافع ونیز صنفی از کرفس کبیر میباشد که کرفس طری وبیونانی سمرینیون نامند که درکوه مسمی
بامانوس بهم میرسد ساق آن شبیه بساق کرفس بستانی وصلب باشعبهای بسیار وبرگ آن پهن تر از آن ومائل بزردی
وبرگهای قریب بزمین آن منحني بسوی بیرون ودربرگ آن اندک رطوبتی چسپنده دیدست وبااندک تندی طعم وخوشبو
وچتر آن مانند چتر نبطي وشبت وتخم آن شبیه بتخم کلم ومستدیر وتند طعم ورائحهٔ آن شبیه برائحهٔ مر وبیخ آن حریف طیب
الرائحه ولیکن حرافت آن بآن حد نیست که حنك را بگیرد وپوست بیرون آن سیاه وداخل آن زرد مائل بسفیدی منبت
آن سنگلاخها وتلها * طبیعت وافعال وخواص آن * قریب بکرفس بستانی وضعیفتر از جبلي آشامیدن تخم آن
مدر بول وحیض وعرق النسا ونزول آب نافع وحمول آن مسقط جنین وبرگ نمك پرورده آن حابس بطن وآشامیدن بیخ آن
جهت سرفه وعسر النفس وانتصاب آن وعسر البول ونهش هوام مفید وحمول آن مسقط جنین الاورام والجروح ضماد آن
محلل اورام بلغمیهٔ حدیثه واورام حاره وصلبه وخراجات وچاق کنندهٔ آنها وتخم آن مسکن نفخ معده ومحرک جشاء ومسکن وجع
طحال وگرده ومثانه ومدر عرق وبول وحیض ومخرج مشیمه وجهت نزف الدم زنان نافع وجهت حمیات نیز وکرفس
الماء را کرفس اجامی ونوری نامند ودر کنار آب ومیان آن میروید وبزرگتر از بستانی وساق آن مجوف وسفید رنك
* طبیعت وافعال وخواص آن ضعیف تر از همه اقسام است *

* کرکدن * بفتح کاف وسکون راء وفتح کاف وذال مهمله مشدده ونون وبذال معجمهٔ مشدده ومخففه نیز وبه تشدید
نون نیز آمده معرب از کرگ فارسی است وبعربی جریش وبهندی کینڈا نامند * ماهیت آن حیوانی است عظیم

البته از کاومیش بزرگتر و از فیل کوچکتر و پوست آن سیاه و چیند ار و ضخیم و صلب و صورت آن فی الجمله شبیه بصورت
خوک و بر پیشانی آن شاخی است پائین آن عریض و سر آن باریک شبیه بکلهٔ قند و تیز و منحنی بسوی بالا و بسیار زور آور
بحدی که بر فیل غالب می آید و آنرا نیز میکشد و اکثر در بلاد حبش و نوبه و کوهستان جنگل هند و بنگاله بهم میرسد و شاخ ما
انچه در بلاد حبشه و نوبه بهم میرسد بلند تر و سیاه و آن کمتر و اکثر ابلق از سفید و سیاه و کم جو مرجون از عرض آنرا ببرند
و انچه در بلاد هند و بنگاله بهم میرسد طول آن کمتر و اکثر سیاه و بندرت در وسط بعضی خالهای سفید بانحای اشکال بهم میرسد
و اهل هند آنرا با میمنت و خواص بسیار رمید انند و ظاهرا گوشت آن حلال باشد بجهت آنکه مانند بقر و ابل و غنم نشخوار
که بعربی جره بکسر جیم نامند و بهندی جکالی گویند میکند یعنی علفی و غذائی که خورده باشد آنرا باز گردانیده در دهان
میخاید و فرو می برد و این از علامت حلیت گوشت حیوان چهارپا است و از پوست آن بسبب صلابت و ضخامت سپر
میسازند بسیار خوب و جوهر دار میشود و بقیمت اعلی میفروشند * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن
بخور شاح آن جهت بواسیر و عسر ولادت و گریزانیدن هوام و بدستور بخور حافر آن آشامیدن آب در ظرفیکه از شاخ
آن ساخته باشند و بدستور پوشیدن انگشتری و زهگیر از شاح آن جهت بواسیر و طلای پیه آن مورث مهابت در نظرها
و روغن پوست آن که قطعهٔ از آنرا در روغن کنجد اندازند و مدتی در آفتاب گذارند جهت التیام جروح و قروح عظیم النفع
و گفته اند که هر مقدار که از روغن آن خرج نمایند و عوض آن روغن خالص داخل نمایند نیز نفع میبخشد و اثر آن ضعیف نمیگردد
* کرکند * بفتح کاف و سکون را و فتح کاف و سکون نون و دال * ماهیت آن اسم فارسی سنگی است سرخ رنگ شبیه
بیاقوت و بعضی گفته اند اسم لعل است بعضی سنگی را که بهندی پیکو نامند و بعضی سنگی بدنش رنگ که بعربی حمینه نامند
دانسته اند * افعال و خواص آن آشامیدن آن مفرح و مقوی قلب و رافع خفقان و توحش
* کرکرهن * بفتح دو کاف و سکون دو راء مهمله و فتح ها و نون لغت بربری است * ماهیت آن بیخی است باریک
شبیه بسنبل رومی و بسیار سرخ در جمیع افعال مانند عاقرقرحا و لهذا بعضی آنرا عاقرقرحا دانسته اند و غیر آنست و بعضی
گفته اند بیخی است باریک بغلظت شاخ ریحان شبیه به بسفایج در شکل و رنگ و سیاهی این از آن کمتر * طبیعت آن گرم
و خشک * افعال و خواص آن جهت فالج و امراض عصب نافع و جمعی آنرا نارانیا دانسته اند
* کرکی * بضم کاف و سکون را و کسر کاف دوم و یا لغت عربی است بفارسی کلنگ و بترکی درنا و بهندی کونج بضم کاف
و سکون واو و خفای نون و جیم نامند * ماهیت آن از جملهٔ طیور بری است بلند پرواز و کنارآبها نیز میباشد بهترین
آن آنست که باز آنرا صید کرده باشد * طبیعت گوشت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح
سدد و مقوی بدن و محلل قولنج المضار دیر هضم و مولد خلط غلیظ مصلح آن آنست که یک روز بعد از ذبح بگذارند پس
با سرکه و آب و نمک طبخ نمایند و با زیره و ادویهٔ لطیفه داخل کنند و بعد از آن حلوای قندی بخورند و حوصله یعنی چینه دان آن
حابس اسهال و آشامیدن حشک سائیدهٔ آن با آب نخود مطبوخ جهت درد گرده و مثانه مجرب و مغز سر آن رافع شبکوری اکتحالا
و با آب حلبه جهت تحلیل اورام ضماداً و زهرهٔ آن سعوطا سه روز با آب چغندر و بدستور سه روز تا یکهفته با آب مرزنجوش
جهت لقوه مجرب بشرط آنکه در جانب مخالف در بینی کشند و در آن ایام روغن کرد کان بیاشامند و بمالند و در جای
تاریک بنشینند و بروشنی نگاه نکنند و اکتحال آن جهت رفع نزول آب و شبکوری و ناخنه و اثر آبله نافع و طلای آن جهت رفع

کرکند

کرکرهن

کرکی

برص وجرب متقرح قوی الاثر وسعوط مغز سر آن وزهرهٔ آن از هریک یکقیراط باروغن زنبق رافع نسیان وسفیدی موی سر وریش
بانکرار عمل ودر تقویت حافظه بیمثل وبیه آن را چون بکدازند وبا سرکهٔ عنصل بیاشامند چند روزپی هم صلابت طحال را
زائل کردانند وچشم آن را چون خشک نموده سوده درچشم کشند بیخوابی آورد وخصیهٔ آن را چون نمک سود نمایند وخشک
کرده سوده باهموزن آن سرکین سوسمار وکف دریا وشکر درهم نموده درچشم کشند جهت رفع بیاض چشم مجرب کفته اند
* کرم * بفتح کاف وسکون راء ومیم لغت عربی است واحد آن کرمه وجمع آن کرمات وبیونانی اولیاطیوم وبسریانی کبیشا حمرا
وبرومی دیدروناسایا وبفارسی تاک ورز وبهندی داکهه کا جهار تا منذ * ماهیت آن * نباتی است اکثر از قبیل نجم وبیاره
وبرمچا وربخود بپیچد وتنهٔ آن قوی وشاخهای آن باریک بلند ونورستهٔ آن باخیوط وبرک آن پهن فی الجمله شبیه ببرک خیارزه
وبرک عنب الثعلب بستانی وغیر مزغب واملس وخوش طعم خصوص برک نازک نورستهٔ آن وخوش رائحه وکل آن
ریزه باریک خوشبو وزرد مائل بسفیدی وثمر آن که عنب وبفارسی انکور وبترکی اوزم کویند خوشه دار ودر خامی سبز عفص
ونیمرس آن ترش وباعفوصت ورسیدهٔ آن شیرین وملون بالوان از سفید وسرخ رنک وسیاه وبعد رسیدن وخشک شدن
زبیب وبفارسی مویز ونیمرس خشک آنرا که ترش طعم است غورهٔ مویز نامند وتخم آن مدحرج الشکل سرخ رنک شبیه بخصیهٔ
حیوان بسیار کوچکی وآنرا حب العنب نامند وشاخهای نازک درست آنرا الفایف الکرم وعسالیج الکرم نیز نامند وبری و
جبلی وبستانی میباشد نبات بری وجبلی آن بسیار بلند وپهن بروی زمین واشجار وغیره نمیکردد وثمر آن کوچکتر وکم آب
تر وپوست آن ضخیم تر از بستانی میباشد ودرخت بری بی ثمر را در تنکابن دیورز نامند وشاخهای درخت آن را مطلقا تا
هر سال نبرند وتربیت ننمایند ثمر زیاده وبهتر نمیدهد وبیان عنب بتفصیل در حرف العین مع النون ذکر یافت وبهترین اجزای
درخت آن عسالیج آنست وبعد از آن برک وعصارهٔ آن * طبیعت آن * در آخر دوم سرد و خشک * افعال وخواص
آن جالی ومجفف وقابض اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض آشامیدن عسالیج آن مانع صعود ابخره بدماغ وضماد
برک وعسالیج وخیوط آن خصوصا با آرد جو جهت درد سر حار وتسکین التهاب عین واورام حارهٔ آن وبا آرد جو ورامله
جهت تسکین التهاب معده وابتدای ورم حار آن وسائر اعضا وعصارهٔ برک آن مقوی معدهٔ حار ومانع قی وقاطع قی الدم
ورافع خمار وتقلب نفس وجهت قرحهٔ امعا واسهال صفراوی که ذوسنطاریای معوی نامند خواه بنوشند وخواه بدان
حقنه نمایند ونیز مدر بول وحافظ جنین از اسقاط وشربت آن که آب عسالیج آنرا با قند بقوام آورند جهت خفقان صفراوی
وتحریک اشتها ودفع خمار وتسکین حدت صفرا وغثیان واسهال مواد رقیقهٔ صفراویه نافع وبسا است که بسبب قوت جالیه
که دارد باعث اطلاق طبیعت میشود مضر سرفه مصلح آن عسل وصمغ وآب منجمد آن بسیار جالی ویابس آشامیدن آن
با شراب رافع سپرز ومخرج سنک مثانه وضماد آن رافع قوبا وجرب متقرح وغیر متقرح وطلای آن با روغن زیتون سترندهٔ
موی بادوام عمل وآب چوب آن که در حین سوختن تراوش کند رافع ثآلیل ونمله وکلف ونمش وقوبا وجرب وسترندهٔ
موی خصوصا با زبیب ورماد چوب ونشارهٔ شاخهای آن کاوی وضماد آن با سرکه رافع بواسیر وبا روغن کل سرخ وسرکه رافع بواسیر
وبا روغن کل سرخ وسرکه وسداب جهت ورم سپرز ورماد شاخهای آن با پیه کهنه وروغن زیتون وعسل جهت شکاف عضل
وسستی مفاصل وتعقد عصب وبا ورق ارمنی جهت بردن کوشت زائد زخمها وبا سرکه جهت التوای عصب وکزیدن هوام رافعی
وسک دیوانه وورم غددی وکما ذکر مکردهٔ آن جهت بواسیر وخوردن نیم درهم آن جهت قرحهٔ امعا وتفتیت حصاة وآشامیدن

آب خاکستر آن جهت مقعده مفید ونوع بری گرم اقوی وقابض تر وشکوفه آن بهترین اجزای آن رشدید القبض آشامیدن
ذرمثقال خشک آن قاطع نفث الدم ومقوی معده ومانع ترش شدن طعام دران وحابس اسهال ومدر بول وآشامیدن آب
طبیخ آن بقدر رطلی وپنج مثقال باقند ری شکر مسهل رطوبات وماء اصفر وضماد آن رافع ورم چشم وسائر اورام حاره وقلاع دهان
ورادع مواد ومسکن التهاب معده ودافع قروح خبیثه وحمول آن قاطع حیض وچون آنرا درسفالی بسوزانند اکتحال وذرور آن
جهت درد چشم وباعسل جهت ناخنه وگوشت آن باعسل قاطع خون لثه وبن دندان ورافع سستی آن وطلای آن باعسل جهت
داخس وپوست آن سنونا قاطع خون لثه وبیخ انگور سیاه بری بمیارجالی قطور مطبوخ آن بتنهائی ویا باادهان مناسبه جهت
جلای چرک گوش ورفع کری وآشامیدن آن باآب یا شراب جهت استسقا واسهال ماء اصفر وثمر بری آن مقوی معده ورافع غثیان
وحموضت طعام واسهال وادرار بول وضماد آن مانع ورم جراحات وروغن شکوفه آن درخواص مانند روغن گل است و
لطافت این ازان کمتر وباقوت قابضه ورادعه وجهت جوشش دهان وحبس عرق وقروح ساعیه مفید صنعت آن بگیرند
شکوفه آنرا ومکرر در روغن زیتون اندازند ودر آفتاب گذارند وهر سه روز تبدیل کنند وروغن عصیر آن که با روغن کنجد
یا بازیت ترتیب دهند مسخن ومسکن اوجاع اعصاب وعضلات ورافع اعیا است

کرم دانه

* کرم دانه * بکسر کاف وسکون را ومیم وفتح دال والف ونون وها لغت فارسی است بعربی حب الله ودانه مند
* ماهیت آن * اختلاف است بعضی ثمر مثنان دانسته وبعضی گفته اند حبی است سیاه مدور وطرف آن باریک وبران
غشائی سفید رنگ * طبیعت آن * گرم وخشک * افعال وخواص آن * مسهل ماء اصفر ومخرج دیدان ومسخن قبل و
مصفی آن از فضلات وبعضی حب نوعی ازمازریون دانسته واقوال دیگر نیز دراین وارد است واز خوردن آن خارش
وورم حار عارض گردد علاج آن علاج تریاق خورده است

کرنب

* کرنب * بضم کاف وراء وضم نون وبا وفتح اول ودوم وسکون سوم نیز آمده معرب از کرم فارسی است ونیز بفارسی کلم
وبا صفهانی تمریت وبیونانی قرنبا وقرنبو وبسریانی کرانبی وکرنبا وبرومی اداریسا وبعربی بقلة الانصار نامند * ماهیت آن
نباتی است وانواع میباشد ازبستانی وبری وبحری وبستانی را اقسام بسیار است وقنبیط قسمی ازبستانی است ودر حرف القاف
مع النون ذکر یافت وقسمی معروف ازبستانی آنرا بیخ شبیه بچغندر وپوست آن خشن وسبز رنگ وبرگ آن عریض وسطبر تر از برگ
چغندر ورنگ آن سبز اغبر وتخم آن ریزه مدور وسرخ تیره واین را بیونانی قرنبا انمارس نامند واز اقسام کرنب نبطی است
ونیز قسمی دیگر را بیخ شبیه بشلغم واندک مفرطح در طول ورنگ آن سفید وپوست آن چندان خشونت ندارد وجرم مغز آن
نازک وبیریشه وبرگ آن شبیه ببرگ قسم اول واز ان کوچکتر ونیز قسمی دیگر میباشد که از بیخ آن ساقی میروید وقدری از زمین
بلند شده بران کره شبیه بشلغم سبز کمرنگ منعقد میگردد وبربالای آن نیز ساق تا بدو شبر بلند میباشد ودر انتهای ساق آن برگها
فی الجمله شبیه بصنف دوم وماکول ومستعمل کره آنست نه بیخ آن که در زمین است ونیز قسمی دیگر میباشد که از بیخ آن
برگها میروید فی الجمله شبیه ببرگ قسم اول وبرگهای بیرونی آن از ان بزرگتر واندرونی کوچکتر ودر وسط آن از بیخ آن
ساقهای کوتاه نازک بقدر دو سه انگشت روئیده وبرسر آنها قبهای سفید وهمه بهم پیوسته ودر بین هر یک قبه برگی باریک کوچک
وعدد قبها ده تا پانزده واین را گل کلم نامند ومستعمل وماکول شاخها وقبهٔ نازک آنست نه بیخ آن واین ازهمه انواع نازکتر ولطیفتر
میباشد وبالجمله اصناف آن از شامی وهندی ومصلی واندلسی وغیرها مختلف میباشند درشکل واز مطلق آن مراد بستانی

است وبهترین اقسام آن نازک بیریشهٔ تازهٔ آنست * طبیعت اقسام بستانی آن مرکب القوی ودر اول گرم ودر دوم
خشک وبیخ آن ارطب از برگ آن وبری آن گرم تر وخشکتر از بستانی * افعال وخواص آن منضج وملین ومجفف خصوصا چون
طبیخ دهند وآب اول آنرا بریزند وغذائیت آن اندک وازعدس ارطب وچون با گوشت فربه ومرغ جوان طبخ دهند جید الغذا
میگردد اعضاء الراس آشامیدن طبیخ آن وتخم آن مانع صعود ابخره بدماغ ومسکن صداع ورافع ظلمت بصر ومستی ومهرا پختن
آن قابض ورافع خمار وارتعاش ومنوم ومقوی ضعف بصر وسعوط عصارهٔ آن منقی دماغ ومنوم ومجفف لسان اعضاء الصدر
آشامیدن طبیخ آن وخوردن مهرا پختهٔ آن رافع سرفهٔ مزمن وورم حجاب واحشا وآشامیدن هر روز یک اوقیه آن صاف کنندهٔ
آواز ورافع گرفتگی آن ووجع طحال وبدستور وچون مضغ نمایند وآب آنرا بمکند جهت صوت منقطع نافع وغرغره بعصارهٔ آن ویا طبیخ
آن با روغن کنجد رافع خناق اعضاء الغذاء والنفض بطئ الهضم نفاخ خصوصا آنچه در تابستان روئیده باشد ومصلح آن با آب
ونمک ردی تر وخوردن برگ تازهٔ آن با سرکه رافع ورم طحال وآشامیدن آب مطبوخ آن مدر بول وحیض وآشامیدن تخم آن
محرک باه وبا ترمس قاتل دیدان وحمول تخم آن بعد از جماع مفسد منی وآشامیدن خاکستر بیخ آن مفتت حصاة وآشامیدن
عصارهٔ آن با ایرسا ونطرون مسهل بطن وحمول گل آن مدر حیض وقاتل جنین خصوص با آرد شیلم السموم آشامیدن
عصارهٔ آن با شراب جهت لسع افعی وسگ دیوانه گزیده وتخم کرنب مصری از جملهٔ اجزای تریاقات است الاورام والبثور
والقروح والجروح ضماد همه انواع ثلثهٔ آن منضج صلابات وبرگ کرنب بری یا بستانی بسیار نرم کوفته بتنهائی ویا با آرد جو
محلل اورام حارهٔ باردهٔ بلغمیه وحمره وشری وسرطان وبا نمک جهت نار فارسی وبا زاج وسرکه جهت برص وجرب وبا سفیدهٔ
تخم مرغ جهت سوختگی آتش وجرب متقرح وبا سرکه وحلبه جهت زخمهای عمیق ومنع انتشار آنها وسوختهٔ آن بغایت
مجفف ورافع سعفه ومانع رویدن موی وبا پیه خوک وامثال آن جهت خنازیر وجراحات صلبه ودبیلات وبا سفیدهٔ تخم
مرغ جهت سوختگی آتش الات المفاصل ضماد برگ آن جهت رعشه وبا آرد حلبه وسرکه جهت اوجاع مفاصل ونقرس ونطول
طبیخ آن جهت اوجاع مفاصل وتخم آن در دوم گرم وخشک ومبهی وکشندهٔ کرم معده وطلای آن رافع کلف ونمش مقدار شربت
آن دو مثقال المضار مصدع ومولد سودا وردی الغذاء واکثار آن باعث دیدن خوابهای ردی وکلم بری در شکل شبیه به بستانی
وسفید تر از آن وبرگ آن از آن کوچکتر وبا زغب وتلخ ود واثیت بر آن غالب تر از غذائیت وبعد طبخ با آب انار تلخی آن
زائل میگردد وتخم آن شبیه بفلفل سفید * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن بسیار جالی
ومحلل وملین طبیعت ومسهل خصوصا که با گوشت فربه طبخ یافته باشد طبخ خفیفی وچون دو مرتبه ویا زیاده طبخ یافته
باشد میباشد مسکن بطن وآشامیدن بیخ وتخم آن بقدر دو درهم رافع سم افعی وتخم آن بغایت محرک باه وکلم بحری برگ آن
دراز وبیخ آن سرخ شبیه ببرگ زراوند وبا اندک یتوعیت ولبن مانند برگ لبلاب وطعم آن شور وبا تلخی وخوردن آن
جائز نیست ودر ضمادات محلله مستعمل ودو مثقال از تخم آن در کشتن حب القرع بسیار مؤثر است

* کرونده * بفتح کاف وراء وخفاء واو ونون وفتح نون ودال وهاء لغت هندی است وبجای هاء الف نیز می نویسند * ماهیت
آن ثمر هندی است درخت آن فی الجمله شبیه بدرخت لیمو وخاردار وبرگ آن بعضی بزرگ اندک پهن طولانی وبعضی
کوچکتر وطول آن اندک کمتر واملس غیر مشرف وبیزغب وخارهای آن بر گرههای شاخهای آن وهر اکثر آنها در شعبه
وگل آن سرخرنگ مائل بسفیدی وریزه وبا عفوصت وثمر آن شبیه به نیشوق وکوچک بقدر عناب کوچکی مدور واندک

طولانی و بایستی که بعد از رسیدن شکافته شود و تخم آن بدر آید و در کلاه ایا بعد و در گلابی و غیره ... و چون رسیده شد میباشد و سفیدی آن لطیفتر و در خامی کوچکی سبز و ترش با عفوصت بسیار و هر چند
طولانی و بایستی عیت رد ونوع میباشد سفید و سبز و سفید آن لطیفتر و در خامی و کوچکی سبز و ترش با عفوصت بسیار و هر چند
رو ببزرگی میآورد عفوصت آن کمتر و ترشی آن زیاده قریب بنصف آن سرخ میکردد و در رسیدهٔ آن بنفش و چاشنید ار و تخم
آن در عدد و یا سه عدد و اند ک پهن و سفید و نرم که خائید میکردد و خام آنرا مقشر نموده و تخم برآورده در کلاه یا و غیره
داخل مینمایند و اگر چاشنید ار خواهند قدری شیرینی داخل مینمایند و مخلل و مربا و شربت از آن میسازند و پختهٔ آنرا
این قسم میخورند و یا شربت میسازند و نوع سبز آن در خامی سبز و نیم رس آن سبز و سرخ تیره و پختهٔ آن سیاه و در باقی امور
شبیه بقسم سفید و ظاهرا نوعی از زقال باشد که قرانیا نامند و در ملک هند و بنگاله بدین میآت میشده باشد * طبیعت آن
سرد و تر و با قوت قابضه و بعضی گرم دانسته اند * افعال و خواص آن خام آن مولد بلغم و ثقیل و نفاخ و حابس بطن
و پختهٔ آن مسکن صفرا و تشنگی و مشهی طعام و حابس اسهال و نقوع خشک آن نیز جهت امراض مذکوره نافع *

* کرویا * بضم کاف و را و سکون واو و فتح یا و الف ممدوده و مقصوره نیز و بفتح کاف و را و سکون واو نیز آمده معرب
کراویای بطینی و یا کراوی سریانی است و بیونانی از حمیون و بسریانی کراوی و برومی فاد رونی و بعربی تقده و تقرد و کمون
رومی و بعضی کرنبا دو کرنفا د و بفارسی کرویه و زیرهٔ رومی و شاه زیره نامند و دیسقوریدوس قاروا نامیده * ماهیت آن
تخم نباتی است بستانی و بری میباشد نبات بستانی آن بقدر یک ذرع و برگ آن شبیه ببرگ شبت و چتر آن نیز شبیه بچتر آن و
گل آن سفید رنگ و تخم آن شبیه بزیرهٔ سفید و از آن بلندتر و مائل بزردی و با حدت و تلخی و بیخ آن شبیه ببیخ زردک و ماکول و
آنرا پخته میخورند و بری آن قردمانا است و گل آن سفید مائل بکبودی و در باقی صفات مانند بستانی و شیخ علی گیلانی شارح
قانون گفته برگ بستانی آن شبیه ببرگ شبت و مائل بسیاهی و تخم آن باریک و بری آن شبیه ببابونه و شاخهای آن باریک
مابین سرخی و نیلی و گل آن سرخ شبیه بگل کشنیز و قوت تخم و بیخ آن شبیه بانیسون و از مطلق آن مراد بستانی است و مستعمل
و قوت آن تا سه سال میماند * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و بعضی خشک در سوم گفته اند * افعال و خواص آن
ضعیفتر از قردمانا و ملطف و محلل ریاح و نفخ و قابض طبع و مصلح اغذیهٔ نفاخه اعضاء الراس مانع صعود بخار بدماغ العین
اکتحال آن باعث حدت بصر و از جملهٔ اجزای ادویهٔ عین است و اکثار آن مضعف بصر اعضاء الصدر جهت ضیق النفس و خفقان
بارد و فواق ریحی اعضاء الغذاء مسخن معده و محرک آروغ و اشتها و مانع تخمه و ترش شدن غذا در معده رقیق و مغص
و محلل بلغم و مدر بول و دافع درد معده و مغص و ریاح گرده و مثانه و مقوی بدن و فربه کنندهٔ آن و قاطع منی و قاتل دیدان
و حب القرع و مخرج آن و سه درم آن با یک اوقیهٔ روغن زیتون تا یکهفته جهت استسقاء در سرکه پرورده آن موافق
محرورین و آشامیدن طبیخ نبات و تخم آن مسکن مغص و مدر بول و قاطع منی و قاتل دیدان و جلوس در طبیخ آن جهت اوجاع
رحم و ضماد محرق تخم آن جهت قلع بواسیر و پخته مقدار شربت آن تا پنج درم و مضر ریه مصلح آن عسل و صعتر و مضر گرده
و مصلح آن کثیرا بدل آن قردمانا و انیسون و زیره *

* کریلا * بفتح کاف و کسر را و سکون یا و فتح لام و الف و بعضی بجای الف ها مینویسند * ماهیت آن ثمر نباتی است هندی
شبیه بقثا و بر میا و رخود می پیچد و برگ آن شبیه ببرگ قثا و هندوانه بی زغب و کوچکتر از برگ قثا و هندوانه و گل آن
زرد و ثمر آن بقدر خیار کوچکی و خاردار با خارهای نرم و طعم آن بسیار تلخ و تخم آن فی الجمله شبیه بتخم گل و از آن کوچکتر
و خشن و تلخ و ثمر آن در خامی سبز و بعد رسیدن زرد میکردد و کسانیکه آنرا قثاء الحمار دانسته اند محض توهم است

جهت آنکه رائحهٔ قثاء الحمار بسیار کریه و با حدت است بخلاف رائحهٔ کریلا و آن نیز مسهل قوی است مانند شحم حنظل بلکه اقوی از آن بخلاف کریلا که مقوی معده و قابض و از اغذیهٔ معتادهٔ اهل هند و بنگاله و دکهن است که پوست آنرا کنده و ورق نازک بریده و تخم دور کرده نمک مالیده سه چهار مرتبه میشویند که تلخی آن زائل گردد و با ممزوج آن پیاز را نیز ورق نموده در روغن بریان مینمایند و با گوشت و یا بی گوشت پخته میخورند با نان و یا با چلاو و بسیار لذیذ میشود بعضی خواهند که تلخی آن کم گردد نمک بر آن پاشیده بعد از ورق نمودن که ساعتی میگذارند پس پاک شسته بخصوص کوریریان و طبخ مینمایند لذیذ میکردد و بعضی آنرا از پهلو چاک کرده تخم را بر آورده نمک مالیده بدستور تلخی دور کرده قیمه پر نموده در روغن بریان کرده و پخته بطریق دلمه طیار میکنند لذیذ میشود * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل ریاح و قاطع بلغم و مقوی اعصاب و باه و مولد منی و دافع جزیان آن و جهت درد مفاصل و نقرس بارد و استسقا و طحال و یرقان نافع و دافع کرم شکم خصوصا که تلخی آنرا زائل نکرده باشند مضر محرور بن مصلح آن سکنجبین و مبردات است

فصـــــــــل الکاف مع الزای المعجمة

* کزبرة * بضم کاف و سکون زا و ضم باء موحده و فتح راء مهمله و ها و بفتح کاف و راء مهمله نیز آمده لغت عربی است و یا معرب از کزبرنا عسریانی است و جلجلان نیز نامند و بیونانی بردنما ثون و بنبطی فاقره و بسریانی کزبرنا و بفارسی کشنیز و بهندی دهنیه نامند و دیسقوریدوس فوربون نامیده و بعضی گفته اند کزبره اسم نبات جلجلان است که کشنیز خشک باشد و بهندی نبات آنرا کوتهمیر گویند * ماهیت آن بری و بستانی میباشد نبات بری را برگ ریزه تر و مائل بتلخی و تخم کوچکتر هر دو عدد بهم پیوسته و در جمیع افعال قویتر از بستانی و از آن زبون تر و با سمیت میباشد و بشیرازی این را قیتره نامند و نبات بستانی بقدر ذرعی و زیاده بر آن با شاخهای باریک و برگهای آن شبیه ببرگ تره تیزک و در کوچکی عریضتر و بزرگتر میباشد و هرچند بزرگتر میگردد باریکتر و ریزه تر میشود و گل آن چتر دار از چتر شبت کوچکتر و گل آن ریزه سفید و تخم آن سبز مدور و پوست آن اندک خیاره دار و مغز آن دو حصه بهم متصل و حدت و رائحهٔ پوست آن زیاده از مغز آن و بهترین آن تازهٔ بالیدهٔ بزرگ که اندک تند طعم قوی الرائحه آنست * طبیعت آن مرکب القوی و نزد بقراط سرد و خشک در دوم و نیز سرد در آخر اول تا سوم و خشک در دوم گفته اند و نزد ابوجریج در سوم خشک و نزد شیخ الرئیس خشک آن مائل باندک گرمی و نزد جالینوس جمیع آن مائل بگرمی و با جوهر حار لطیف که بزودی تحلیل میرود و در معده نمیرسد که گرمی آن ظاهر گردد و الا آثار آشامیدن عصارهٔ آن قاتل نمی بود بتبرید و با جوهر کثیف ارضی بارد بسیار * افعال و خواص آن تازهٔ آن با حدت کمی اعضاء الراس و الصدر و المعدة آشامیدن هفت مثقال آب آن منوم و مانع صعود ابخره بدماغ خصوصا با سرکه و سماق و تقطور آن بچشم مانع بروز آبله و حصبه در آن و رافع زردی آن و ضماد آن با شیرد ختران جهت ضربان چشم و با نان خشک جهت سلاق و رمد و مضمضه با آن رافع جوشش دهان و سوزش آن و مسکن درد دندان کرم خورده و خائیدن آن رافع بوی شراب و سرعت مستی و سفوف آن مقوی لثه و قاطع خون آن و شرابیکه از آن ترتیب دهند منوم و جهت سدر و دوار و منع مستی شراب نافع و جهت سرفه و ضیق النفس حار رطب و خفقان مفید و هفت مثقال از آب آن با شکر مشهی و منوم و مانع تخمه و جرم آن مسکن صفرا و التهاب معده و تشنگی و حابس قی و رافع باه و نعوظ الاورام و البثور و الجروح ضماد آن مانع انصباب مواد حاره و محلل اورام حاره و باده مرغ و با نان خشک جهت قروح ساعیه

وجوب وحکه وبا آرد جو محلل خنازیر را و رام صلبه وبا آرد باقلا دافع خنازیر وامثال آن وچون مرب را با آب کشنیز با روغن گل بسا بند بر سرطان متقرح وغیر متقرح بسا لند دفع نماید ومجرب مقدار شربت از آب آن تا یک اوقیه و از جرم آن درا رقیه بدل آن برگ خشخاش وکاهو وتخم آن که جلجلان وکشنیز عبارت از ان است * طبیعت آن تا درد وم سرد وخشک * افعال وخواص ان اعضاء الراس والقلب والغذاء مفرح ومقوی دماغ وقلب ومانع صعود ابخره بدماغ ورافع خفقان ووسواس حار ومقوی معده ومحابس اسهال وجریان مني وقروح مجاري بول وآشامیدن شیرهٔ آن ویانقوع آن جهت اسهال دموی ومیضه بیز خصوص برد ادهٔ آن ورفع خفقان وبا میبختج مولد مني ومسقط کرم معده ومانع تکون آن وخائیدن آن رافع بوی شراب وسرعت مستی وشربت آن جهت سدرود وار ومنع مستی شراب وسفوف در سرکه خیسانیدهٔ آن نیز همین خاصیت دارد وضماد آن جهت درد سر حار وبا صندل وانیسون جهت تقویت معده ورفع آروغ وبا میبختج مولد مني ومسقط کرم معده ومانع تکون آن وبا عسل وروغن زیتون جهت شری ونار فارسي وامثال آن ردرو آن قاطع خون جراحات مقدار شربت آن از پنجدرم تا یک اوقیه بدل آن تخم کاهو وخشخاش المضار زیادهٔ آن تا چهار اوقیه از آب تر وتازهٔ آن مورث نسیان واختلال ذهن وسدر ومبات وبحة الصوت وتقلیل مني وضعف باه ومسکن نعوظ وتقلیل حیض وآمدن بوی کزبره از بدن شارب آن علاج آن بعد از تنقیه بقی واسهال خوردن زردهٔ تخم مرغ نیم برشت با فلفل ونمک وآب گوشت مرغ فربه است بتنهائی ویا با دارچیني ومضر صاحب ربو وضیق النفس مصلح آن تخم نیم برشت وشراب وسکنجبین سفرجلی است *

* کزبرة الثعلب * ماهیت آن غافقی گفته نباتي است با خیوط باریک ریسمان وپهن بر روی زمین ورنگ آن مائل بسرخی برنگ خون وبرگ آن کوچک بر دوجانب شاخهای آن ومشرف بشرفهای نزدیک بهم ومائل بسبزی وسیاهی وساق آن ایستاده ومدور وبر اطراف آن سرها بقدر انگشت ابهام صنوبری شکل وبر ان گلی باریک سرخ رنگ وتخم آن باریک منبت آن کوهستانها * طبیعت آن گرم وخشک وسرد وخشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن اکتحال عصارهٔ آن با شکر جهت حدت قوت باصره وجلای غشاوه وخوردن جگر تیس بریان که بر ان برگ خشک آنرا سوده پاشیده باشند جهت شبکوری گفته اند نبات آن خنازیر را نافع است المضار از آشامیدن آب نقوع آن حالتی شبیه بسکر عارض میگردد باختناق وخشونت حلق وسینه وعلامت آن آمدن بوی کزبره است از بدن شارب آن علاج آن قي نمودن بطبیخ شبت وزیت وآشامیدن روغن ورب عنب است بعد از ان وبعد از تنقیه بقي واسهال خوردن زردهٔ تخم مرغ نیم برشت بافلفل ونمک وآب گوشت مرغ فربه است بتنهائی ویا با دارچیني *

* کزوان * بفتح کاف وسکون زا وفتح واو والف ونون لغت فارسي است بعربی بقلة الترجیه بجهت مشابهت رائحهٔ برگ آن باترج وبقلة فلفلیه نیز برای مشابهت حدت طعم آن بفلفل نامند * ماهیت آن گفته اند معروف بباد رنجبویه است نزد اطبا وشیخ ابن بیطار گفته غیر آنست وآنرا باد رنجبویه نیز نامند نباتی است خوشبو برگ آن از زمین میروید بدون ساق شبیه ببرگ حرجیر ومائل بسبزی وسر آن مدور ویائین آن اندک مشرف وطعم ورائحهٔ آن شبیه بپوست اترج وبا عطریت عجیبی * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مفرح ومطیب نفس ومقوی قلب وفواد یعني فم معده ورافع هموم وخفقان بارد ودافع سموم باردهٔ خصوص عقرب ومسخن بدن بکمال تسخین مضر محرورین واکثار آن مصدع ومحدث حرقة البول مصلح آن آشامیدن سکنجبین ورب ربوب باردهٔ وامثال اینها است *

* کزنکبین * بفتح کاف وزا وسکون نون وفتح کاف وکسر باء موحده و یاء مثناة تحتانیه ونون * ماهیت آن شبنمی است که بر درخت کز وسائر اشجار می نشیند وما نند ترنجبین منعقد میکردد و آنچه بر درخت بید منعقد میکردد الطف است از آنچه بر درخت کز و بلوط منعقد میکردد و بهترین آن صاف سفید شفاف بزرک دانه آنست که مخلوط ببرگ وخاشاک نباشد * طبیعت آن در اول گرم ودر خشکی معتدل * افعال وخواص آن جالی وبا قوت مسهله اعضاء الراس والصدر ومنقی دماغ ورياح غلیظه آن وجهت نزلات وتقویت اعضای تنفس وآلات غذا وملین سینه وصوت ورافع خشونت آن وضیق النفس وسرفه حار وبارد رطب ومرطوبی مزاج را نافع مقدار شربت آن از هفت درم تا بیست درم است

* فصل الکاف مع السین المهملة *

* کسب * بضم کاف وسکون سین وباء موحده لغت عربی است ونیز بعربی الثجیر وبفارسی کنجاره وکشنو وبشیرازی خره و بهندی کهلی نامند * ماهیت آن ثفل چیزها است که از انها روغن گرفته باشند مانند حبوب ولبوب وبزور وغیرها واز مطلق آن مراد ثفل دهن کنجد است وبعضی گفته اند جرم آنست که در ان مطلق دهنیت نمانده باشد * طبیعت وافعال وخواص آن ثفل هر چیز در طی ذکر آن مذکور شد ومیشود انشاء الله تعالی وبالجمله بسیار ثقیل ورديء الغذاء ومولد نفخ ورياح وسده است واز خوردن کسب خروع هیضه عارض میکردد علاج آن علاج ترید خورده است *

* کستی * بکاف تازی در بنکاله عنب الثعلب است *

* کسموقا * بفتح کاف وسکون سین وضم میم وسکون واو وفتح قاف والف وکسمیوتا بکسر میم وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونیز آمده اسم نبطی است * ماهیت آن شیخ ابن بیطار نوشته غافقی گفته که مسعودی در کتاب سموم بیان نموده که آن حشیشی است منبسط بر روی زمین هر ورق آن بقدر یک فتر که طول ما بین انکشت سبابه وابهام است برک آن شبیه ببرک مرزنجوش طعم آن لزج شبیه بطعم نبق کوچک هفص وآنرا خشک کرده نکاه میدارند * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن عند الحاجت در آب مالیده بعقرب کزیده میخورانند در حال تسکین مینماید *

* کسول * بضم کاف وسین وسکون واو ولام * ماهیت آن ابن تلمیذ تصریح نموده که آن ثمری است بقدر انکشتی زرد رنک وشکل شبیه بخیار شنبر اندک عریض وتخم آن بقدر خیار شنبر منبت آن بلاد روم * طبیعت آن سرد وخشک و بسیار قابض * افعال وخواص آن آشامیدن یکدرم آن قاطع خون واسهال دموی وذرور آن در رفع نزف الدم جراحات بیعدیل است

* کسوندی * بفتح کاف وضم سین وسکون واو ونون وکسر دال ویا وکسونجی بجیم بجای دال نیز آمده لغت هندی است * ماهیت آن نباتی است هندی تا بیک قامت انسان وزیاده نیز وشاخهای آن انبوه ومائل به بنفشی وبرک آن شبیه ببرک سنامکی وحلبه وگل آن زرد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن جهت دفع سمیت سموم مشروبه وتعدیل فساد اخلاط وسعال نافع وخورانیدن آن بد واب جهت سرفه آنها که کنار نامند مفید وچون قدری از بیخ نوع سیاه آن که بهندی کالی کسوندی نامند با چند دانه فلفل نرم سوده حبوب ساخته بمار کزیده بخورانند شفا یابد وضماد آب بیخ تازه آن با صندل جهت تو با نافع است

* کسیرو * بفتح کاف وکسر سین وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم راء وواو لغت هندی است * ماهیت آن بیخ نباتی است هندی که در غدیرها که بهندی تالاب نامند وآبهای ایستاده میروید واز نبات آن بوریا میبافند وبیخ آن که کسیرو است

کزنکبین
کسب
کستی
کسموقا
کسول
کسوندی
کسیرو

مدور بقدر جوز بوا وپوقیت آن سیاه بعضی اندک مائل بسرخي با ریشهای بسیار باریک سیاه و مغز آن سفید شیرین لذیذ خوش رائحه وگفته اند بیخ نوعی از زردی است * طبیعت آن مرکب القوی وسرد وتر در دوم با اندک حرارتی * افعال وخواص آن با تریاقیت وقوت نافعه جهت تقویت قلب وخفقان ورفع غیضه شدید بعد آنکه قی واسهال بسیار شده باشد نه در اول حال ودافع اسهال صفراوی دموی وسوداوی وسوزش اعضا وسموم مشروبه وملدوغه وطاعون زا مفید شرباً وطلاءً وگفته اند حمیات صفراویه ردمویه را نافع است

* کسیلی وکسیله * بفتح کاف وکسر سین وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح لام والف مقصوره ویا وها بجای آن در لغت دوم، اسم نبطي است * ماهیت آن چوب نباتی است شبیه بروناس وبا چسپندگي وسیاهي وسرخي بران غالب وتخم آن شبیه بحب الرشاد وگویند پوست درختی است در شکل شبیه بسلیخهٔ سیاه ودر طعم بدان مشابهت دارد * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول خشک * افعال وخواص آن سنون آن مسکن درد دندان ورافع تحرک آن وآشامیدن آن مفوهه معده واحشا ومفتح سدهٔ رحم وکرده ومدر بول وحیض وجالي کرده ومثانه وکشندهٔ کرم معده ونیکو کنندهٔ رنگ رخسار ودر تربه نمودن بدن بهتر از نزروت وجهت صاحبان بلغم ورطوبت نافع مقدار شربت آن از سه دوم تا پنج درم مضر رئه مصلح آن کثیرا است

* فصـــــل الکاف مع الشین المعجمة *

* کشت برکشت * بفتح کاف وسکون شین وتاء مثناة فوقانیه وفتح باء موحده وسکون راء مهمله وفتح کاف وسکون شین معجمه وتاء مثناة فوقانیه لغت فارسي است بعربي بمعني التواء برالتواء بکسر هردو وکاف نیز آمده بمعني زرع برزرع وبعضی آنرا سواد السند وبعضی سواد الهند وبعضی سواد الاکراد وبفارسي پیچك واهل شبانکاره فارس بچور ویونانی فنا غیرس وبرومي برروطوس وبهندی پیلي ونواب معتمد الملوک قدس سره نوشته اند یحتمل که دوائی باشد که بهندی مرور سینگه نامند * ماهیت آن کیاهی است مانند ریسمان باریك بهم پیچیده بعضی بربعضی واکثر عدد آنها پنج میباشد از یك بیخ رسته ورنگ آن مائل بسیاهي وزردی وطعمي غالب ندارد وگل آن یك عدد شبیه بگل حب النیل و سفید رنگ وبعضی مائل بسرخي وبرگ آن شبیه بدنبالهٔ عقرب وبهترین آن هندی تازه مائل بسیاهي وزردی آنست وبعضی آنرا بدشکان دانسته اند واصح آنست که غیر آنست ودر قوت مانند آن * طبیعت آن در اول گرم ودر آخر آن خشك، ودر دوم گرم وخشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن محلل وملطف ومسهل بلغم غلیظ وقاطع باه وشیر وضماد آن جهت اورام بارده وقوبا وجرب نافع مصلح آن درقطع باه وشیر حب الصنوبر مقدار شربت آن یکدرم بدل آن صبر است

* کشمش * بکسر کاف وسکون دو شین معجمه درمیان هردو ومیم مکسوره اسم فارسي زبیب بیدانه است معرب آن قشمش بقاف بجای کاف بهترین آن سبز شیرین بالیدهٔ بزرگدانه تازهٔ آنست * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول خشك * افعال وخواص آن با قوت مسهله ومبهي است وباقي خواص آن در زبیب مذکور شد

* کشوث * بضم کاف وشین معجمه وسکون واو وثاء مثلثه واکثوث نیز آمده لغت عربي است وبعضی گفته اند معرب است وکشوثا نیز گویند ویونانی بتروطوس وبسریانی وناورغبا نیز وبرومی کشمورین وبفارسي برش وبهندی امل بیل و اکاس بیل وامرلته نیز نامند وگفته اند که بفارسي زجمول نامند وگفته اند که زجمول نام تخم کشوث است * ماهیت آن گیاهی است مانند ریسمان باریک وبی برگ وساق آن مائل بزردی وتیرگی که برخارها وگیاهامی تند وگل آن ریزه

کسیلی وکسیله

کشت برکشت

کشمش

کشوث

ریزه مائل بسفیدی وتخم آن کوچکتر از تخم ترب و مائل بتد و بیرورنك آن سرخ مائل بزردی وبعضی زرد مائل بسفید ی وتخم آن کوچکتر از تخم ترب و مائل بتد ربد ورنك آن سرخ مائل بزردی وبعضی زرد مائل بسفید ی وبهترین آن تازهٔ زرد تلخ طعم آنست وقوت آن تا سه سال باقی میماند* طبیعت آن دراول گرم ودردوم خشك وبا قوای متضاده* افعال وخواص آن ملطف ومفتح ومخرج فضول لطیفه ازعروق ومنقی آنها از اخلاط فاسدهٔ اعضاء الغذاء والنفض مفتح سدهٔ معده وكبد واحشا ومنقی آنها ومساخ ازشکم وعروق وملین طبع ومنقی بدن وجهت ربع وخناق ومغص وضعف معده و جکروسپرز وتپهای کهنه وتحلیل ریاح وادرار بول وحیض وشیروعرق وتنقیهٔ رحم آشامیدن آن با سرکه مسکن فواق وقابض وحابس نزف الدم وسیلان خون رحم وآب آن عجیب النفع است از برای یرقان وعصارهٔ برگ آن راچون درشراب اندازند وبیاشامند مقوی معدهٔ ضعیفه است وآشامیدن آب آن با سکنجبین مسهل صفرا ومطبوخ آن در تفتیح وخیسانیدهٔ آن در اسهال قویتر مقدار شربت از آب آن دواوقیه وازجرم آن درمطبوخ پانزده درم ومغثی مصلح آن کثیرا تخم آن درافعال مذکورهٔ قویتر ازسائر اجزای آن وبود ادهٔ آن درتقویت معده وقبض وحبس ونزف الدم اعضای باطنی وسیلان رحم اقوی ازغیربود ادهٔ آن وضماد آن جهت جرب ونقرس نافع مقدار شربت آن دودرم گویند مضرریه مصلح آن کاسنی ومضرطحال ومصلح آن سکنجبین وبدل آن بادروج وثلث آن افسنتین است*

* فصل الكاف مع العين المهملة

* کعب * بفتح کاف وسکون عین وباء موحده لغت عربی است بفارسی غاب وشتالنگ نامند جمع آن کعاب وکعوب آمده* ماهیت آن استخوان متصل بساق است بهترین آن کعب گاو وخوک است وخواص کعب خوک مذکورشد وکعبه بقرمحرق جهت سپرز وتقویت باه وبا عسل جهت تفریح دل وتقویت جگرنافع مقدار شربت آن تا سه متقال اکتحال آن مقوی باصره وسنون آن مقوی دندان وضماد آن رافع برص است

* کعك * بفتح کاف وسکون عین وکاف معرب کاک فارسی است* ماهیت آن بعضی گفته اند نوعی نانی است که بفارسی کلیچه نامند وبعضی گویند نان درآتشه است وبعضی گویند نان طابق وبعضی نان طابون که خشك نان نامند وبالجمله نان خشك درآتشه که توان کوبید وآرد نمود* طبیعت آن گرم وخشك* افعال وخواص آن حابس بطن ومجفف رطوبات آن وصاحبان قولنج رامضرو داخل بعضی اقراص نموده میشود

* فصل الكاف مع الفاء *

* کف آدم * لغت عربی است* ماهیت آن نباتی است بقدر ذرعی وبرگ آن مستدیر وبقدر برگ مورد وبیخ آن خشبی وظاهر آن مابین سیاهی وزردی وباطن آن سرخ وتخم آن از تخم کافشه باریکتر وبعضی گیاه بهمن سرخ دانسته اند *طبیعت آن دراول گرم وخشك* افعال وخواص آن رافع خفقان ومحلل ریاح ومقوی جگرودرجمیع افعال قائم مقام بهمن سرخ است مقدار شربت آن یکمثقال

* کف الضبع * بفتح کاف وتشدید فا والف ولام وفتح ضاد معجمه وضم باء موحده وعین مهمله وبسین بجای ضاد نیز آمده لغت عربی است* ماهیت آن شافقی گفته نباتی است ربیعی از چند روز بیش نمی ماند وکم برگ وبرگهای آن مدورمشقق وبقدر برگ کرفس وبرروی زمین مفروش وشاخهای آن باریك مزغب ومنبسط برروی زمین وزردرنك وشاخهای بسیار از یك بیخ میروید وگل آن زرد طلائی وسفید نیز میباشد وبیخ آن مانند بیخ خربق وباحدت بسیار ومنبت آن قریب آبها وزمینهای نمناك وگفته اند نوعی از کبیکج است وبعضی خود آن دانسته اند* طبیعت آن درددوم گرم

وخشك * افعال وخواص آن ملطف ومقطع وجالی ومحلل اکتحال آن رافع بیاض ذرور آن رافع تآلیل وخورنده گوشت زائد وروياننده گوشت صحیح ومنقي جراحات وقروح رانافع

* کف الهر * بکسرها وراء مهمله مشدده لغت عربي است * ماهیت آن نباتي است بقدر شبری وشاخهای ریزه وبرهرشاخی سه چهاربرك مستدیر متشقق وملصق بزمین وگل آن زرد براق خوشبو وباعطریت وبیخ آن بقدر زیتونی با شعبهای بسیار زرد راول پاییز میرویند وگفته اند ملحق بکف الضبع است * طبیعت وافعال وخواص آن مانند آن فرزجه آن معین برحمل وذرور آن جهت قروح خبیثه وضماد آن باعسل قالع تآلیل است

* کف المریم * لغت عربی است وآنرا کف عایشه وبهندی متهاجوری نامند درماهیت آن اختلاف است بعضي گفته اند اصابع الصفر ودرعراق شجره رابدین اسم نامند ودرمغرب بنطافلون را وابو العباس حافظ درکتاب رحلهٔ مسرقیه گفته نباتي است که آنرا کف مریم حجازی نامند * ماهیت آن نباتی است منبسط برروی زمین باشاخهای صلب وبقدر شبری وبرک آن مائل باستداره ومجعد وباندک زغب واندک قبضی وبسیار مبز وگل آن باریک مائل بزردی وبقدرگل رجله وچون آن ریخته شود گل زرد صلبي بهمرسد پس برکهای آن ریخته وشاخهای آن پیچیده گردد شبیه بانگشتان پیچیده وبرگرد بسوی شکلی که متعارف است نزد مردم * طبیعت وافعال وخواص آن قریب ببنطافلن است ودرحرف الباء مع النون ذکر یافت *

* کفری * بضم کاف وفتح فاوراء مشدده والف مقصوره وبفتح وبکسرکاف وبضم فا وبکسر آن نیز آمده لغت عربی است وبیونانی قیقس وبفارسی غنچهٔ خرما وکاردوالی وبشیرازی نارونهٔ خرما نامند * ماهیت آن غلاف شکوفه نخل است که هنوز نشکفته وازان خوشه برنیامده باشد وبعضی پوست غلاف وشکوفه وگردنرآن راکه کافورالنخل ودقیق النخل وکشن نامند مرده دانسته اند وبعضی پوست نقط وبعضی خوشهٔ شکوفهٔ آن که طلع نامند وبعضی کافور آن یعنی گرد آن راگفته اند وبالجمله بهترین آن تازهٔ خوشبوی ماخوذ ازنخل نراست وچون کهنه گردد سرخ شود وبو وقوت ازان زائل شود * طبیعت آن درآخر دوم گرم وخشك وباحرارت کمي وبرودت بسیاری نیز گفته اند * افعال وخواص آن مفرح ومقوی قوی وارواح قلبي ودماغي وکبدی الفم منون آن مقوی لثه ورافع اکله وقروح خبیثه وبلد ستورذرور آن جهت اکله وقروح ساعیهٔ سائر اعضاء اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن دو مثقال ازسفوف آن قاطع اسهال وطبیخ آن قابض ونیم رطل نیم کوفتهٔ آن که بایکرطل آب بجوشانند تابنصف رسد وصاف کرده باهموزن آن شکربقوام آورند جهت تقویت معده ورفیضه وضعف احشاو منع انصباب مواد بمعده ورحم ودردکرده ومثانه مفید وضماد آن مقوی معده ومفاصل وقاطع اسهال وباموم وراتینج رافع جرب بشرط آنکه چند روزبران نکذارند وغبار بسیار نرمي که غیرکشن دران بهم میرسد درجمیع افعال قوی تراز کشن و بغایت مقوی معده ورافع نزف الدم وسحج وقروح عفنهٔ باطنیه واسهال است وعرق آن که مانند گلاب گیرند باعطریت وقابض ومقوی القلب ومعده ورافع خفقان واسهال رطوبي وسحج ودهن آن که بعد ازرسیدن طلع نیم کوفته وبامساوی آن روغن زیتون درهم کرده سه چهارروز حرکت دهند پس صاف نموده درشیشه کنند وسرآنرا بند نمایند وبکاربرند * طبیعت آن سرد وخشك * افعال وخواص آن رافع درد سرحار وقرحهٔ امعا وقابض بطن وحابس عرق ومقوی مو ومانع سقوط آنست *

* فصــــــــل الکاف مع الکاف *

* کرول * بد وکاف اول مفتوح ودوم ساکن وضم راء مهمله وسکون واو ولام * ماهیت آن ثمر نباتی است هندی ودر بنگاله هم میشود از قبیل نجم وبیاره وبر میجا ورخود می پیچد برگ آن شبیه ببرگ خیارزه وثمر آن اندک طولانی خاردار ودو رخامی سبز وبعد رسیدن زرد وسرخ میگردد وتخم آن زرد رنگ وآنرا اهل هند ورق نازک بریده پخته وبا روغن بریان کرده میخورند بتنهائی ویا با گوشت لذیذ میشود * طبیعت آن مائل باعتدال وبا اندک رطوبتی * افعال وخواص آن جهت سرفه ودرد شش وبدن وتپهای کهنه نافع اضماد نفاخ وبطیء الهضم ضماد بیخ آن با آب بر بیخ موی وبستن سر با پارچه مقوی موی ومانع اسقاط ودرازکننده آنست وداء الثعلب را نیز مفید *

* کروند * بد وکاف اول مفتوح ودوم ساکن وضم راء مهمله وسکون واو ونون وفتح دال مهمله وهالغت هندی است گویند کاذریوس است * ماهیت آن نباتی است تابد وذرع وشاخهای بسیار متراکم از یک بیخ رسته وبرگ آن طولانی مشرف فی الجمله شبیه ببرگ کاسنی واز آن بزرگتر وکریه الرائحه با زغب نرمی ورنگ آن تیره وطعمی غالب ندارد وباندک عفوصت وگل آن زرد ریزه وتخم آن سیاه باریک وتخم آن درغلافی شبیه بکوزهٔ شقائق وخیاره دار وبیخ آن باریک ومفید وبی طعمی غالب * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح ومحلل اعضاء الراس عصارهٔ بیخ آن جهت اموه که مرضی است در بنگاله در بعضی مردم میشود وعلامت آن تپ شدید وثقل سر ودرد اعضا خصوصا گردن وشانه وکمر شربا وسعوطا نافع وقطور آب برگ آن جهت رمد شدید ودرد بیخ که از آب آن چشم را پر کنند وبعد از ساعتی بریزند وباز تکرار نمایند در سه روز رمد زائل شود اعضاء الغذاء آشامیدن آب برگ آن جهت استسقا وبواسیر واخراج کرم شکم وبدستور پختهٔ آن وطلای آب آن بر مقعده جهت بواسیر السموم جمیع اجزای آن جهت اخراج کرم شکم وسگ دیوانه گزیده نافع وآشامیدن بیخ آن که نرم سوده وبقدر فلفلی حب بندند سه حب آن حابس اسهال مزمن وهیضه است ولیکن در اوائل هیضه خوب نیست بلکه در اواخر که اسهال بسیار شود وضعف غالب گردد وبدن نغایافته باشد وباید که در وسط تابستان نبات آنرا بتمامه اخذ نمایند وخشک کنند وعند الحاجت سوده با عسل بخورند ودو مثقال از تخم آن با عسل از ریشهٔ آن سه مثقال باشیر جهت رفع سم کلب بقیق نافع الخواص چون فولاد را براده نموده در آب آن ریزند وبا آفتاب تند گذارند همه آنرا مکلس سازد ومکلس آن جهت استسقا واکثر امراض بارده عظیم النفع است *

* فصل الکاف مع اللام *

* کلب * بفتح کاف وسکون لام وباء موحده لغت عربی است وجمع آن کلاب واکلب واکالب وکلیب آمده ومونث آن کلبه وبفارسی سگ وبترکی آیت وبهندی کته ومادهٔ آنرا سگ ماده وبهندی کتی وکتیه نامند * ماهیت آن حیوانی است درنده وشدید الریاضة وبا وفا وشعور وصفات حمیده وذمیمه ومعروف ودرهمه بلاد بهم میرسد وتمام شب بیدار میباشد برای پاسبانی وروز میخوابد وآنرا اجناس بسیار میباشد از اهلی وبری ومائی واهلی را نیز اصناف میباشد از بزرگ ومتوسط وکوچک وبزرگ شکاری آنرا سلوقی وماسوای آنرا جنگلی نامند وسلوقی که منسوب بسلوق است که اسم مدینهٔ یمن است وآن قابل تعلیم صید است وشکار میکند وجنگلی اسم عامی سگی است که قابل صید نباشد وصید نکند واین را بهندی وکوره نامند واین اکثر محافظت باغ وزراعت وخانه مینماید وبزرگ این نزد ایلیات واهل بر ادی وقبری وکوهستانها میباشد ونگاه میدارند برای امور مذکوره ودر شهرها بندرت ومتوسط آن سگی است که درهمه جا بسیار میباشد ومحافظت باغ وزراعت وخانه نیز مینماید اما نه بخوبی نوع بزرگ وکوچک آن خوش شکل تر واکثر بلند پشم میباشد وبهترین آن آنست که در ملک

فرنک میشود و آنجماعه آنرا بسیار پرورش مینمایند و دوست میدارند و تا بقدر بچهٔ گربهٔ پنج شش ماهه میباشد از آن
بزرگتر نمیشود و نیز بعضی بقدر گربهٔ یکدو ساله و اندکی زیاده از آن و این نوع جانوران کوچک مثل روباه و خرگوش و
مانند اینها شکار میکنند و هر دو قسم بسیار باشعور و اشاره فهم و باوفا میباشند و از وفا و شعور کلب اهلی نقلهای بسیار نموده اند
که تفصیل آن طول دارد و کلب بری را بعربی مکنّی بابن آوی نموده اند و بفارسی شغال و بشیرازی توره و بترکی چقال و
بهندی گیدر بکاف فارسی نامند * ماهیت آن معروف است و در همه بلاد میشود و این در ویرانه‌ها بیشتر ماوی دارد
و در روز کم برمی‌آید و از مردم گریزان و حیله و رو مکار و وقت شام از خانهای خود برمی‌آید و قریب بربع شب گذشته فریاد
میکند و باطراف میگردد و همینکه یکی آواز کرد همه باتفاق آواز میکنند و مرغی و جانوری خردتر از خود و یا مرده که یافتند
میخورند صبح باز بجای خود میروند و این گاهی با سگ اهلی جمع میشود و نتاج حاصل میگردد و کلب مائی حیوانی است آبی
و آن دو نوع میباشد بحری و نهری و بحری آن بجثهٔ سگ اهلی و از آن بزرگتر نیز و دستها و پایهای آن کوتاه و بی دم و در
بحیرهٔ دربند کثیر الوجود و آنرا صید میکنند و پوست آنرا آکنده در آن نقط پر کرده ببلاد ها میبرند * طبیعت آن در سوم
گرم و خشک و در خواص مانند سگ اهلی و زهرهٔ آن سم قاتل است در ساعت و علاج پذیر نیست و اکتحال آن رافع بیاض
عین و رئه تازهٔ آن جهت نقرس بیعدیل و کلب نهری بجثهٔ گربه و از آن بزرگتر و بسیار مشابه بدلق و دست و پای آن بزرگتر
از آن و دم آن بلند مانند دم گربه و آنرا بهندی اود بلاو نامند و در انهار عظیمه میباشد و در نهر ارس و در نهر مسکا بسیار
و آنرا قندس و بعضی خزمیان نامند و گفته اند خزمیان حیوانی است که از آن جندبیدستر حاصل میگردد و حکیم میر محمد
مؤمن نوشته که در تنکابن ملک نهری را شنک نامند و جند از آن حاصل میشود و حقیر مشاهده نموده که صیادی در ابروان
جند از آن قطع نموده بود و بعد از چوشانیدن در آب و خاکستر بید و کاه خشک نمودن رنگ و بوی از آن ظاهر شد و نوع
اعتیال در آن معلوم گردید * و در طبیعت و افعال و خواص آن مانند کلب اهلی است و در بنکاله نیز احیانا کلب
نهری که اود بلاو نامند در دریای گنگا بهم میرسد خصوصا اطراف جهانگیرنگر و سمت اسلام آباد و رنکاماتی و نواح
آنها و در چیران چهپرا و بهار بسیار است و پشم آن نرم و بلند میباشد آنرا صید نموده و پوست آنرا کنده ببلدان خصوصا بلاد
سردسیر برای پوشش می برند و در عجائب المخلوقات نوشته که بدن خود را گل آلود میکند برای آنکه تمساح بخیال طین آنرا ببلعد
و چون بلعید و داخل شکم آن شد رودهای آنرا میخورد و شکم آنرا شکافته بیرون میآید و ازین جهت هرکه نزد آن پیه سگ آبی باشد
از غائلهٔ تمساح محفوظ میماند و مقداریکعدس از زهرهٔ آن سم قاتل است و شنیده شد که آنها جمع شده ماهی از دریا صید نموده
بساحل می‌آورند چون قدری معتد جمع کردند میان خود ها تقسیم میکنند و اگر در تقسیم زیاده و کمی واقع شود بران بول
میکنند در ساعت در انها کرم پیدا میگردد و کلب مائی بلغاری کلب نهری است و گفته اند کلبی است که جندبیدستر خصیهٔ آنست کلب
کلب سگ دیوانه است و گفته اند چون سگ گوشت سگ را بخورد دیوانه شود و همچنین چون بسیار تشنه شود و گوشت جیفه
بخورد در آخر گرما و از علامت آن آنست که خاموش میباشد و سر و دم خود را پائین انداخته و دم خود را اکثر درمیان پاهای
خود میدارد و چون کسی نزدیک آن برود غافل آنرا میگزد و لعاب از دهن آن جاری گردد و از آب بترسد و در حرکت مانند مست
مخمورها و آواز آن گرفته و سگان از آن بگریزند و طعام و شراب نخورد و چون موی آن بریزند و در بدن او صفحهای جرب
بهم رسد آن زمان انتهای علت آنست و آفت آن عظیم مزاج آن سگ مائل بسودا و بیت و خباثت سمیت میباشد و در لعاب آن

سمیت وبیشتر در بلاد ان وا وقات حارهٔ بسیار وبسیار سرد بسبب احتراق اخلاط بهم میرسد وگاهی شیرمک را از حیوانات دیگر
مانند گرگ وکفتار و پلنگ وشغال وامثال آنها نیز عارض میگردد وانسان را چون سگ دیوانه بگزد دیوانه میشود وازمطلق آن مراد
سگ اهلی است * طبیعت آن دردوم گرم وخشک وبچهٔ بیست روزهٔ آن گرم وتر * افعال وخواص آن اعضاء الرأس آشامیدن
پختهٔ آن با ادویهٔ خوشبوی جهت جنون ومالیخولیا قوی الاثر وقطور شیریکه از اول مرتبهٔ آن باشد رافع بیاض عین وطلای
زهرهٔ آن مانع روئیدن موی زائد درچشم وغرغرهٔ ونفوخ وضماد سرگین خشک آن خصوصا که با استخوان فقط تعلیف نموده
باشند واین هنگام آن سفید وبی بوی وخشک میباشد خشگ نموده نگاه میدارند وعند الحاجت بسیار نرم سوده با ادویهٔ مناسبه
خلط نموده استعمال می نمایند وجهت خناق وا ورام حلق مجرب اعضاء الغذاء والنفض چون سرگین آنرا در تابستان
بگیرند ودرسایه خشک کنند وباشراب وبا آب بیاشامند سرگین معاف با استخوان بنحو مذکوریا شیریکه سنگریزه دران جوشانیده
باشند ویا آهن تفته دران خاموش کرده باشند جهت ذوسنطاریای دموی مجرب وآشامیدن خون خشک کردهٔ آن بقدر پنجدرم
جهت اسهال دموی وچون بچهٔ چشم نگشودهٔ آنرا بتمامه در آب طبخ دهند بحدیکه با آب یکسان گردد ونود مثقال گندم دران
آب بجوشانند تا جمیع آبرا جذب کند وخشک شود آن گندم را بخوراک مرغ بکنند که درتاریکی بسته باشند بخورانند و
بعد اتمام آن مرغ را کباب کرده زن عاقر تناول نماید که غذای دیگر دران مخلوط نباشد باعث حمل زنان عاقر گردد خصوصا
سه مرغ پرورده را بسه روز بخورد ودرفربه کردن بدن نیز مجرب وآشامیدن وحمول پنیرمایهٔ آن مخرج جنین میت و
چون بچهٔ سگ پستان زن مرضعه که شیر دران منعقد شده باشد بمکد رافع انعقاد آن گردد وآشامیدن بول آن مانع حمل وقطور
شیر آن که نیز از اول مرتبه زائیدن آن باشد در احلیل رافع حرقة البول السموم آشامیدن پنیرمایهٔ آن بقدر ربع درم رافع
حرقة البول وجگر بریان نمودهٔ کباب آن جهت رفع سمیت گزیدن سگ دیوانه مؤثر خصوص که جگر همان سگ دیوانه گزیده
باشد وبدستور ضماد خاکستر آن با سرکه جهت سگ دیوانه گزیده وآشامیدن خون آن جهت سگ دیوانهٔ گزیده وآشامیدن
شیر آن بشرط مذکور رافع زهرهای قتاله الاورام والجروح والقروح خوردن پختهٔ آن درآب با ادویهٔ خوشبو در رفع جذام مجرب
دانسته اند وطلای سرگین آن محلل اورام صلبه وذرور خشک آن جهت زخمهای کهنه وضماد خاکستر آن نیز جهت زخمهای
کهنه وشقاق وبواسیر وحکه وبول آن رافع ثآلیل وبه آن محلل خنازیر وچون بچهٔ چشم نگشودهٔ آنرا با سرگین کاو بسوزانند و
برنا صور بپاشند خشک گرداند الزینة چون بول سگ ماده را درظرفی کنند ونگذارند تا منعقد گردد وبرموبمالند سیاه کرداند
ونیکوخضابی است وگفته اند که مالیدن شیر آن بر پشت زهار اطفال وخصیان مانع روئیدن موی است وهمچنین بهرموضع
که خواهند واصلی ندارد الخواص استخوان وعصب سگ با استخوان شکسته وعصب گسیختهٔ انسان پیوند پذیر بود بخلاف
استخوان وعصب حیوانات دیگر وتعلیق ناب آن که دندان نیش نامند مانع خرخرهٔ آرا زحرف زدن انسان است در
حالت خواب ورافع یرقان وبرطفل باعث برآمدن دندان بی درد والم وچون ناب آنرا با ناب گربه که بموی ایشان بخور
نموده باشند در رمز خانهٔ که دفن نمایند باعث حدوث فتنه است دران وزبان سگ سیاه را چون در موزه دارند از جمیع
گزندگان ایمن گرداند تعلیق ذاب کلاب که در پوست همان سگ بسته باشند بربازو رافع شرکلاب کلب است هرچند که
دارندهٔ آنرا بگزند ونگاهداشتن قراد کلب با خود باعث فریاد نکردن واذیت نرسانیدن کلاب است بدارندهٔ آن مگرسگی که
ازان قراد گرفته اند تعلیق قضیب خشک کردهٔ آن بر ران بغایت معین بر جماع تعلیق موی سگ سیاه یکرنگ جهت صرع نافع

است خزایق کشند ۵مله است چون دارچینی را کوبیده در خمیر گرفته بخورد سگ بد بند بطرب و رقص آید وچون زهرهٔ
مله آبی مقدار یک درمه بخورند بعد از یک هفته هلاک می شود علاج آن آشامیدن روغن گاو تازه است با جنطیانا
و دارچینی و پنیر مایهٔ خرگوش ممزوج بروغن تازه طیب و تلطیف تبرید وچون کلب کلب کسی را بگزد اکثر و اوارض مله دیوانه
مانند توحش و آثار مالیخولیا طاری میکردد علاج او آنست که محجمه بران موضع گذارند و بقوت بکشند تا خون بسیار براید
پس موضعهای محرقه واکال بران گذارند و با سیر کوبیده با سرکه و زیت سرشته و با چغندر و پیاز و تره تیزک پخته با روغن
یا سیر و پیاز با نمک کوبیده ضماد کسترچوب تاک سرشته واین تدابیر را بتدا است تا هم قبل از سرایت سم در جمیع بدن
و هنگام سرایت آن باید که متوجه تنقیهٔ بدن شوند بمسهلات صاحب مالیخولیا و خورانیدن دواء الذراریح و دواء السرطان
منصوص بسم آنست و تریاق فاروق خورانیدن وادویهٔ تریاقیه اگر ازین تدابیر حال آید بهتر و الا سائر تدابیر اصحاب
مالیخولیا از ترطیب مزاج و اغذیه یا حمام وغیر آن بپردازند *

* کلخ * بکسر کاف وسکون لام و خاء معجمه و بتاء مهمله نیز آمده لغت سریانی است * ماهیت آن بغدادی گفته نباتی
است برگ آن شبیه ببرگ تفاح * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن قابض و رافع نفث الدم و اسهال دموی
و گزیدن افعی وسعوط آن جهت رعاف نافع وتخم آن بسیار گرم افعال وخواص آن مدر عرق و رافع مغص و از قول آن
ظاهر میشود که اندروطالیس باشد و در انطاکی تصریح نموده که مانند اشنان بی برگ است و در اینجا تصریح کرده که نزد اهل
مغرب اسم قاونیز د اهل مصر اشق است *

* گل داؤدی * بضم کاف عجمی و لام وفتح دال مهمله والف وضم واو وکسر دال مهملة و یا * ماهیت آن گلی است که
در ملک هند و بنگاله بهم میرسد ومشهور است شبیه بگل نسرین در جمیع صفات وبرگ آن فی الجمله مانند برگ پنبه وگیاه آن
بقدر ذرعی و زیاده بران تا بذرع وبوی آن شبیه ببوی برنجاسف وسه قسم میباشد زرد وسفید یک رنگ وسفید مائل ببنفشی
زرد آن بسیار و دو قسم دیگر کمتر و بلا طینی بر طینی نامند * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال وخواص آن
در جمیع افعال قریب ببرنجاسف وعرق آن مقوی و مفرح دل آشامیدن گل آن با شراب محلل و دافع خون منجمد در معده
و مخرج سنگ گرده و مثانه و مدر حیض و محلل ریاح معده و گرده و مثانه و رحم مقدار شربت آن بطریق سفوف سه مثقال
و در مطبوخ تا پنج مثقال و ضماد و عصارهٔ گل مطبوخ زرد آن مجفف قروح وجهت سرطان متقرح از مجربات اهل فرنگ است
وچون بگیرند از گل زرد آن بقدر یک مشت کشاده انگشت و از زراوند بقدر یک درم و از زیرهٔ سفید نیم درم و در آب خوب بپزند
که مانند مرهم گردد ضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمی در ایام تزاید مجرب و بیعدیل است *

* گل مهندي * بضم کاف ولام وکسر میم وسکون ها وخفای نون وکسر دال مهمله و یا * ماهیت آن گلی است در هند
و بنگاله کثیر الوجود و در باغات و باغچها غرس مینمایند در فصل گرما که موسم بارش است و در اواسد و سنبله و میزان باختلاف
زمان بگل میآید و گل آن الوان یکرنگ سرخ وگلابی و بنفش و سفید و چند رنگ درهم وافشان نیز و مضعف که بیخ برگ
و مضاعف که صد برگ نامند کلسرخ نیز میباشد نبات آن خوش منظر و برگ آن از یک ذرع تا دو ذرع بلند میشود وبوتهٔ کوچک
برگ دراز اینه تر برگ آن اندک باریک بلند ونازک و در جوف ساق و شاخ و برگ آن اندک رطوبت لزجی و ساقهای آن نازک
متصل بکره ها آنرا اندک جوشی در آب داده رطوبت آنرا نشف نموده و دو سه ساعت در آفتاب گذاشته در سرکه پرورده

میدمایند اچارخوب میشود ومیخورند ونیزمربامیمازند لذیذ میباشد ومقوی باه میدانند ونیز برگ نازک آنرا وگل آنرا باگوشت پخته میخورند وتخم آن ریزه سیاه رنگ * طبیعت گل آن گرم وتر * افعال وخواص آن خوردن مطبوخ آن درکاذیا وباغیرها مقوی باه گفته اند وآب کوبیدهٔ برگ وساق وشاخ آن رافع سوزش اعضا بآتش وآب گرم سوخته وآبلهٔ آن که بعد ازسوختن بران بزودی مکرر بمالند *

* کلز * بکسرکاف وسکون لام وزای معجمه * ماهیت آن گفته اند حبی است هندی وبسریانی کلزی وبرومی شاوفتیج نامند وگفته اند پوست درختی است هندی وبهندی میده لکری نامند ویحتمل که مغاث هندی باشد جهت آنکه افعال وخواص این مشابه آنست وغلط کرده کسیکه آنرا حب کادی وزیابیج رمان بری دانسته * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن جهت شکستگی استخوان وبیجا شدن عضو وبدررفتن آن شربا وضمادا نافع ودرسائر افعال مانند مغاث است وانشاالله تعالی درحرف المیم خواهد آمد *

* کلس * بکسرکاف وسکون لام وسین مهمله لغت عربی است ونیزبعربی نوره وجیر وبفارسی آهک وبهندی چونه نامند * ماهیت آن باصطلاح اطباعبارت ازاصداف وحلزونات وتشریبض واحجاری است که مبالغه دراحراق آن نموده باشند بحدیکه خوب سفید واجزای آن یکسان سوخته شده باشد وبهترین آن کلس صدف مروارید وپوست تخم مرغ وحجررخام سفید است که مرمرنامند ودستوراحراق آن آنست که ریزه ریزه نموده درکوزه کرده سرآنرابسته وبگل حکمت گرفته درتون حمام ویاتنوربکشبانه روزبگذارند پس برآورند واگرخوب سفید واجزای آن یکسان سوخته شده باشد بهتروالا بازبگذارند تاسفید گردد واگربسیارخواهند بدستورخشت خام وکوزهٔ خام برای آن کوره سازند ودران بترتیب چیده ولابلای آن هیزم وبربالای آن گل مالیده آتش دهند تاخوب محرق گردد ودستورتکلیس تشریبض وهرچه خواهند بهمان نحو است که درکوزه کرده محرق نمایند ونیزدستوراحراق تشریبض مذکورشد هرچند کلس سفیدتر واجزای آن متساوی ونرم وخالص باشد بهتر است * طبیعت آب ندیده آن درآخراول گرم ودرآخردوم خشک وتابیست روزقوی القوت وباحدت ومحرق ومقرح جلد میباشد پس ضعیف میگردد وآب دیدهٔ قسم حجری آنراتاسه روزقوت احراق باقی است وبعد ازان مسخن میباشد * افعال وخواص آن سترندهٔ موی خصوصا بازرنیخ که مقوی فعل آنست ومالیدن ثفل عصفر وبرگ شفتالو رافع بدبوی آن وروغن گل یاسمین که بهندی روغن چنبیلی نامند باسفیدهٔ تخم مرغ باهم آمیخته نیزضمادروغن گل وآرد عدس وتوتیای مغسول وگل سرخ سائیده رافع جراحت آن وکلس مغسول * طبیعت آن مائل باعتدال * افعال خواص آن قاطع نزف الدم ونفوخ آن مکرروگذاشتن فتیلهٔ که بسفیدی تخم مرغ آلوده وباآهک آغشته باشند دربینی قاطع رعاف ومالیدن روغن زیتونیکه آهک دران جوشانیده باشند مانع نزلات ورافع برودت اعضا وضماد آن مقوی اعضا وحابس اسهال ومحلل اورام بلغمی ونزول آب دراعضا وجهت سوختگی آتش ومنع ادرار عرق وباپیه خوک جهت گشودن دمل وورم صلب وقروح وجروح نافع وکلس البیض درحبس خون جراحات قوی‌ترخصوص که باروغن خردل ابیض که بهندی سرسون نامند پارچه ترکرده بدان برجراحات موضع فصد وختنه وغیرا بنها گذارند وجهت حکه وجرب ورویانیدن گوشت زخمها وجبرکسراعضا مجرب وفرزجهٔ آن قاطع خون حیض وسیلان رطوبات ازرحم وجریان منی وبدستورخوردن بکتبهٔ تادوحبهٔ آن باعسل چند روزجهت

چوبه و زرد آلوی تلخ و نرمه و مانند آنها با زرد چوبه رقیق سیاه شده که بهند ی
حبس خون بواسیر و سیلان منی و ودی و مذی مردان و نیز ضماد آن که صدفی با زرد چوبه رقیق سیاه شده که بهندی
کر زامند جهت التیام جروح تازه مجرب و حابس خون آن و تکمید کلس حلزون جهت تسکین اوجاع بارده موثر و ضماد
نوره مطلقا با آب زنجبیل تازه و نمک محلل اورام بارده و آب نزول در اعضا که در بنگاله بسیار عارض میگردد مفید المضار
آشامیدن آن قاتل بخشکی دهن و وجع معده و کشیدگی آن و مغص و عسر البول و غشی و اسهال دموی مصلح آن آشامیدن
ادهان و امراق دسمه و لعابات با ادهان مناسبه و تدهین بدن و ما اثر تدابیر زرنیخ و زنجفر خورده است و خوردن هرچه در
آبی که مکرر آهک دران ریخته تصفیه نموده باشند طبخ نمایند کشنده است در اندک زمانی و از اسرار مکتومه است

* کلوی * بکسر کاف و ضم لام و سکون واو و بیا لغت هندی است و آنرا کرچ نیز نامند * ماهیت آن نباتی است از جنس
لبلاب که بر هوا و رخود می‌پیچد و برگ آن مدور و بقدر برگ لبلاب کبیر و ضخیم و سبز مائل بزردی و پوست ساق آن سفید
و چوب ساق آن سطبر و خوش ریشه مانند چوب اراک و بی ثمر و بی ریشه و چون چوب آنرا غرس نمایند سبز گردد و مستعمل
چوب آنست و طعم آن بسیار تلخ و در مطبوخات چوب آن مستعمل و در معاجین و غیر آن نشاستهٔ آن دستور اخذ نشاستهٔ آن
آنست که چوب آنرا نرم کوفته در ظرفی ریزند و آب بر سر آن کنند و بعد از زمانی چوبهائی که بر سر آمده باشد بردارند
و آن آب را بریزند بملایمت و آنچه ته نشین شده بماند باز آب بریزند و بگذارند تا ته نشین گردد پس آن آب را بریزند
و ته نشین آن که مانند نشاسته است بردارند و بکار برند و این نیز اندک تلخی دارد * طبیعت آن گرم و خشک در اول
و بعضی تر دانسته اند و اهل هند سرد و خشک * افعال و خواص آن جهت صرفه و یرقان و خشی و قی و تقطیع بلغم و اقسام
حمیات صفراویه و بلغمیه نافع و مبهی و مشهی و مولد منی است و اگر با روغن بخورند ریاح و سودا دفع نماید و اگر با نبات
بخورند حدت صفرا را فرو نشاند و اگر با عسل بخورند تقطیع بلغم نماید و شیرهٔ آن در حالتی که سبز و تازه باشد اقوی بود
و اگر تازهٔ آن بهم نرسد خشک آنرا در آب جوش دهند و مالیده آب آنرا بگیرند و این نوع شیره را بهندی ست و رس نامند و چون
عصارهٔ آنرا طبخ دهند تا غلیظ گردد که خوب بسته شود و حبوب سازند هر حبی بقدر نخود بزرگی از یک حب تا دو حب آن جهت
حبس اسهالات مزمنه و بواسیر دمویه و حمیات مجرب شمرده و کلوی که بر درخت نیم پیچیده و تر و تازه باشد جهت اقسام حمیات
حتی حمی دق موثر دانسته اند و با اسهال و بدون اسهال نیز میتوان داد و صرفه را نیز مفید گفته اند خواه تنها استعمال
نمایند و خواه مرکب با ادویه مناسبه و جهت حمیات مرکبهٔ عتیقه و بلغمیهٔ مزمنه با طباشیر سفید و دانهٔ هیل بوا هریک دو درم
و نبات سفید چهار درم شربتی از یکمثقال تا دو درم مجرب گفته اند و ست آن یعنی عصارهٔ آنرا لطیفتر و سریع الاثر دانسته اند
و در حمیات حاره نقوع آنرا و نیز نقوع حابس قی است و در غیر حاره مطبوخ آنرا که اصل السوس مقشر و گاه با مویز منقی و گاه
با قصب الذریره بهر نحو و هر دوا که مناسب داند طبیب حاذق دستور اخذ عصاره یعنی ست آن آنست که کلوی تازه را
بگیرند و بشویند و بکوبند و آب صاف شیرین خصوصا آب باران قدری بران بریزند و بیفشرند تا آب آن غلیظ برآید پس آن
آب در ظرف سفالی یا چینی پهن کرده بران پارچه بسته که گرد و غبار بران نه نشیند پس بر آفتاب گذارند تا خشک گردد
و این بهتر و الطف است و اگر آن آب افشرده را بجوشانند بر آتش تا غلیظ و منعقد گردد نیز خوب است ولکن لطافت این قسم
کمتر است و اگر الطف ازان خواهند کلوی تازه را شسته و از میان دو شق نموده خرد کرده یک شب در آب باران بخیسانند
پس مالیده صاف کرده بدون آنکه آنرا بکوبند و آن آب را در آفتاب گذارند تا غلیظ و منعقد گردد و بکار برند

* کلهار * بضم کاف عجمی وسکون لام وفتح ها و الف وراء مهمله و آنرا کل کنول نیز نامند لغت هندی است * ماهیت آن کل نباتی است که درغدیرها و آبهای ایستاده که بهندی تالاب وجهیل نامند میروید نبات آن شبیه بنبات نیلوفر و از آن قویتر و برگ آن بهن تر و کل آن بزرکتر از کل نیلوفر ومضاعف ورنگ آن سفید و سرخ و در هم آمیخته و بسیار خوش منظر و خوش رایحه و بعض سفید فقط و در وسط کل آن تخمهای ریزهٔ زرد که آنرا بهندی کیسر و کنجلك نیز نامند * طبیعت کل آن سرد و تر * افعال وخواص آن جهت حمیات صفرا و یرقان و تسکین عطش مفرط نافع و عرق آن قریب الفعل بعرق نیلوفر و زردی میان کل آن سرد و خشک مسکن حدت صفرا و قابض شکم و حابس خون بواسیر و کوزهٔ کل آن که بهندی کنول کته نامند و بعد ریختن برکهای آن ظاهر میکردد بشکل سر فواره و نصف کره و در جوف آن خانها میباشد و در هر خانه دانهٔ بادام و غلاف بکی سبز اندک ضخیم و دیکر سفید نازک و مغز آن دو پارچه مانند مغز بادام و سفید و شیرین طعم لذید خصوص نازک آن که صلب نکشته باشد و در وسط مغز آن زبانهٔ سبز رنگ وتلخ طعم طبیعت مغز آن نیز سرد و تر و رسیدهٔ صلب آن خشك و دیرهضم و مسکن حدت صفرا و خون وسوزش اعضا و سبزی میان مغز آن نیز سود و ترجمت حمیات حاده نافع و ساق کل آنرا امرتال و بیخ آنرا شانوک کویند سرد و خشك اند و مبهی و مقوی و قابض اسهال و مسکن حدت صفرا و خون و سوزش اعضا

* کلیان کاته * بفتح کاف وسکون لام وفتح یاء مثناة تحتانیه و الف ونون وفتح کاف و الف وفتح تاء مثناة فوقانیه و ها * ماهیت آن نباتی است خاردار بقدر ذرعی و خار آن درشت و در رمال بنکاله درحوالی بردوان و میدنی پور کثیر الوجود * طبیعت آن کرم و خشك * افعال و خواص آن چون نیم مثقال پوست بیخ آنرا با نیم مثقال ریوند چینی مدبر جهت وجع طحال شدید بخورند درساعت تسکین یابد و تدبیر ریوند آنست که ریوند را درقدری آب بجوشانند و آب آنرا ریخته ریوند را خشك نمایند و سوده استعمال نمایند تکمید بدان جهت استسقا و جمیع اورام و آلام و اوجاع مفید و اکر طرف روی برگ آنرا برجراحت بندند زخم را ملحق نماید و اکر برجراحات یا لحوم فاسده طرف پشت آنرا بندند لحوم فاسده را بخورد و اکر برخراج بندند منفجر سازد و چون پوست بیخ آنرا کوبیده در کیسه کرده بر ورم استسقا بندند وجع عظیم در آن بهم رسد و ورم دفع کردد اما باید که چون وجع شدید شود آن کیسه را باز کنند و بر موضع دیکر بندند و همچنین بجمیع مواضع ورم مکرر این عمل نمایند و بجهت ورم طحال و نزول آب نیز نافع است

* کلیه * بضم کاف وسکون لام وفتح یاء مثناة تحتانیه و ها لغت عربی است بفارسی کرده و بهندی نیز همین نامند و باصفهانی قلوه و بترکی بوکرک نامند * ماهیت آن عضوی است از اعضای مرکبه بدن حیوان و در هر حیوان دو عدد میباشد یکی بجانب راست و یکی بجانب چپ مائل بطرف پشت از برای جذب مائیت از کبد و فرستادن بمثانه تا بادرار بول دفع کردد بهترین آن از برای اکل کردهٔ کوسفند جوان فربه و بزاست که درهمان ساعت ذبح کرده اخذ نموده باشند و حیوان عطش نداشته باشد * طبیعت آن سرد و خشک * افعال وخواص آن مقوی کرده و کمر و پیه آن ملین اورام صلبه المضار بطیء الهضم ردیء الغذاء سریع الفساد بجهت آنکه ردی ترین کوشتهای اعضا بدن حیوان است و اقبال طبیعت بسوی آن کما ینبغی نیست مصلح آن طبخ و یا بریان نمودن آنست همان قسم با پیه آن و یا روغن زیت و یا روغن کنجد و با نمك و فلفل و دارچینی و کرویا و مصطکی و آبکامه و سرکه مطیب نمودن است

* فصل الكاف مع الميم *

* کماة * بفتح کاف وسکون میم وفتح همزه و تا * ماهیت آن اسم جنس فطر و کشنج و تعبل و سماروغ است و نزد بعضی

مخصوص بماکول آنست ونظر مخصوص بانواع ماکولهٔ آن وعربیان مذکور شد وآنرا بترکی قارچ وبفارسی سمارووسماروغ
وموره نیز وبشیرازی هکلو وبیونانی اوزرنا ومعرف بادی دولی وبسریانی ارذی وبرومی هودیا وبعربی بنات الرعد
وبهندی کهنبی بضم کاف واشمام ها ونون وکسر باء موحده ویا نامند ودیسقوریدوس ودین نامید * ماهیت آن بعضی
است که از عفونت زمین درهنگام ربیع درزمین های رملی ودامنهای کوه بیشتر بهم میرسد وملون وسرخ رنگ بی ساق وبی
برگ وآنرا اشام ومطبوخ میخورند وطعمی ورائحهٔ غالب ندارد وبهترین آن آنست که درزمینهای مرتفع رملی طیب بهم رسد
ومتوسط دربزرگی وکوچکی واملس خوشبو تازه وطعمی ورائحهٔ عالیه نداشته باشد وبعضی گفته اند بهترین آن سفید با وصاف
مذکوره است وانچه بخلاف این اوصاف باشد ودرزمین های ردی وزیر اشجار ردیه یتوعیه وزیتون وجوز وزرد وسفید
وسرخ تیره وخشک باشد ردی است وباسمیت وسیاه آن که ظاهر وباطن آن هردو سیاه باشد مهلک * طبیعت آن در دوم
سرد وتر * افعال وخواص آن العین در حدیث نبوی صلی الله علیه وآله وارد است که کماة از من است وآب آن شفا
است از برای چشم واطبا گفته اند که آب آن حالی بیاض عین است خصوصا آبیکه نزد بریان کردن از آن میچکد وسرمهٔ را که
با آب تازهٔ فشردهٔ آن سائیده وپرورده باشند مقوی اجفان وقوت روح باصره وزیاده کنندهٔ نور آن ورافع نزول آب آنست اعضاء
الغذاء غلیظ ثقیل ردی الکیموس قلیل الغذاء بطی الانحدار غلیظ مولد خون بلغمی وبلغم ونفاخ ومولد ریاح درزیر سراشیف و
پشت است المضار اکثار آن مولد سکته وفالج وذبحه وثقل لسان وعسر نفس وبهق ابیض وقولنج وعسر البول مصلح آن طبخ
آن باشبت ویا باآب ونمک وصعتر ویودنه وسداب طبخ جید ومطبب بروغن وحری وابازیر حاره مانند دارچینی وفلفل
وقرنفل وامثال اینها نمودن است وسائر تدابیر خطرا است که مذکور شد وضماد خشک آن باآب برسرجهت رفع طلع پیش از
وقت آن مجرب وضماد خشک سودهٔ آن با سرکه وسرشیر ماهی جهت برآمدن کی ناف اطفال وفتق ایشان وسائر فتوق مجرب و
تازهٔ آنرا نیز بریان نموده با نمک وفلفل میخورند وخوردن خشک آن مجوز نیست وعند الضرورة باید که یکشبانه روز در خاک
خالص باآب حل کرده بخیسانند پس پاک شسته بدستور پخته باروغن بسیار بخورند واکثار بخوردن آن ننمایند واگر باآبکامه
وخردل بخورند که بهترین مصلحات آنست بهتر است *

کمادریوس

* کمادریوس * بفتح کاف ومیم والف وفتح ذال معجمه وسکون راء مهمله وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو وسین مهمله
وبدال مهمله نیز آمده معرب ماذریوس یونانی است بمعنی بلوط الارض وگفته اند لغت رومی است وبیونانی مقیقرون
وبفارسی رانلا ادروی تلخ وبشیرازی مانداروی تلخ وبفرنگی کمیدراس نامند ودیسقوریدوس گفته بعضی مردم آنرا طوقوریوس
نامند وگفته اند که بهندی آنرا مونده میگویند وفی الحقیقت غیر مونده است ومونده ان شاء الله تعالی در حرف المیم مع الواو
والنون مذکور خواهد شد * ماهیت آن دیسقوریدوس گفته نباتی است بقدر شبری وبرگ آن ریزه وشبیه ببرگ بلوط در شکل
ورنگ وتشقق وطعم آن بسیار تلخ وباانداک حدت وگل آن بنفش وریزه وتخم آن ریزه تر از انیسون وباحدت وبیخ آن
ارغوانی رنگ ودر تموز یافت میشود ومنبت آن سنگلاخها باید که بعد رسیدن بتمامه برداشته نگاه دارند که برگ وگل
وتخم آن نرپخته موجود باشد ونیز گفته نباتی است برگ آن عریض سبز شبیه ببرگ ترمس بری ونبات آن مفروش برروی
زمین وبلند نمی شود وبیخ آن شبیه ببلوط کوچکی ودرطعم شبیه بدان باتلخی وجالینوس گفته قسما نیست مانند ریحان وازان
غلیظ تر وسبز رنگ وبرگ آن ریزه شبیه ببرگ بلوط وگل آن ارغوانی رنگ وتلخ وبیخ آن نیز ارغوانی وتلخ وگفته اند شاخها

وبرگ آن درخت اشق است وابن ابی خالد افریقی در کتاب اعتماد تصریح نموده که بیخ نباتی است شبیه بلوط واقوال دیگر نیز وارد است وبالجمله بهترین آن تازهٔ بوی آنست که در ان گل وتخم باقی ونریخته باشد وقوت آن هفت سال باقی میماند *طبیعت آن در دوم گرم وخشك وگرمی آن زیاده از خشکی تا آخر دوم وبعضی در سوم گفته اند* افعال وخواص آن مفتح ومقطع اخلاط غلیظه وملطف ومسخن بدن العین از ان حبوب ساخته خشك مینمایند اکتحال سائیدهٔ آن با شراب جهت تروح عین که غرب وناصور نامند وهمچنین اکتحال طبیخ آن با زیت بذر ریز سائیدهٔ آن نیز اعضاء الصدر آشامیدن تازه ویا خشک مطبوخ آن جهت سرفهٔ مزمن رطوبی سه درم مطبوخ آن باجلاب ویا باعسل چند روزی هم جهت درد سینه وریه وبرودت نواحی آن اعضاء الغذاء آشامیدن تر وتازهٔ آن ویا مطبوخ آن با آب جهت یرقان سوداوی سددی وتحلیل صلابت طحال وسائر امراض طحال رادر را ربول وحیض واسقاط جنین وشدخ عضل وباشراب جهت تحلیل صلابت طحال مریع الاثر وآشامیدن طبیخ چهاردرم آن باهم وزن آن روغن زیتون در یکرطل آب که تا یثلث برسد وچند روز بدان مداومت کنند جهت تفتیت حصاة وسنك گرده ومثانه مجرب وباید که روزی سه اوقیه بنوشند وضماد پختهٔ آن با سرکه آن محلل صلابت طحال وشراب آن جهت رفع سوء الهضم وفساد معده وابتدای استسقا ویرقان ونفخ رحم وفساد اخلاط واصلاح مزاج نافع ودستور ساختن شراب آن آنست که در هر رطلی از شراب ویا عصیر عنب در شراب دو درم ودر عصیر دو مثقال ریخته ومدتی گذاشته پس صاف کرده در روزی تا یکرطل بیاشامند واین هرچند کهنه تر باشد بهتر است السموم ضماد آن جهت نهش هوام نافع القروح ضماد آن با عسل جهت قروح مزمنه وروسخه الزینة مسوخ آن بر بدن باعث گرمی آن دهن آن که از آب تازهٔ آن ویا از آب مطبوخ آن واز گل آن بدستور روغن گل سرخ را دهان دیگر ترتیب دهند جهت رفع برودت بدن ورياح مؤثر ودر سائر افعال کافریوس مانند کافیطوس است مقدار شربت آن سه درم ودر مطبوخ تا هفت درم مضر اعصاب مصلح آن کثیرا بدل آن بوزن آن سیساليوس وربع آن سلیخه ونزد بعضی عروق غافت وسلیخه است واسقولوقندریون نیز گفته اند

کما شیر بضم کاف وفتح میم والف وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه وراء مهمله لغت فارسی است معرب آن قما شیر وبیونانی لوفطیون نامند* در ماهیت آن اختلاف است بعضی صمغ کماة وبعضی صمغ نباتی بدبو وبعضی صمغ هندی شبیه بجاوشیر وبعضی صمغ نباتی شبیه بجاوشیر وبعضی صمغ کرفس جبلی که تخم آن نراسیون است شبیه بجاوشیر وبعضی شبنمی تیز وتند شبیه بجاوشیر دانسته اند وبالجمله در صمغیت آن اتفاق است وبهترین آن زرد تند بوی تازهٔ آنست ودر قوت اقوی از جاوشیر *طبیعت آن در سوم گرم وخشک ودر دوم نیز گفته اند* افعال وخواص آن اعضاء الغذاء والنفض مسهل زرد آب ودافع استسقای لحمی وزقی ومدر بول وحیض ومسقط جنین وبدستور حمول آن با صمغ عربی ومحلل صلابات شربا وضمادا مقدار شربت آن از یکدانگ تا نیم درم مضر ریه مصلح آن کثیرا است*

کما فیطوس بضم کاف ومیم والف وکسر فا وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم طاء مهمله وسکون واو وسین مهمله لغت یونانی وبیونانی الاصل خاما نیطس نامند بمعنی صنوبر الارض وبعضی گفته اند بمعنی مفروش برروی زمین است واصح اول است وبسریانی زرعا وکرنشا وبفارسی تخم کرفس رومی وبشیرازی ماش دارو وبلاطینی آبیکه وبفرنگی جوده وبهندی گلرونده نامند* ماهیت آن دیسقوریدوس گفته اند از نبات مبتا نغه ایست که هر سال تازه میروید واصناف میباشد صنفی از ان را نبات بلند نمیشود وکاه برگ وشاخ آن میل ودر برروی زمین وشاخهای آن مائل بسرخی وبرگ آن شبیه ببرگ صنوبر

کماشیر

کمافیطوس

وحي العالم وصغير ومزغب وكثيف ضخيم وتلخ با اندك قبوضت وحرافت با رطوبت چسپنده وبوی آن شبیه ببوی درخت صنوبر
وگل آن باریك وزرد وتخم آن از تخم کرفس کوچکتر و بیخ آن سفید واز ثور تا سرطان میماند وقوت آن تا ده سال باقي است
وصنف دیگر را نیز شاخها بقدر یک ذرع شبیه باذخر و شعبهای آن باریك وگل آن شبیه بصنف اول و برگ و تخم آن سیاه
رنگ ودر بو شبیه ببوی صنوبر نیز وصنفی دیگر را نیز نا مند ساق نبات آن خشن وسفید وشاخهای آن باریك وبرگهای آن کوچك
وباریك سفید مزغب وگل آن زرد کوچك ورائحهٔ این نیز شبیه برائحهٔ صنوبر وقوت این دو صنف قریب باول واز آن ضعیف
تر وجالینوس گفته کافیطوس شاخهای آن باریک سبز وبرگ آن مانند برگ مرو وگل آن سرخ ودر ثور میروید ودر سرطان
بکمال میرسد وقوت آن تا ده سال میماند وتلخ آن بهتر از حاد حریف آنست وصاحب اسرار الطب گفته آنرا بیوناني حرشفه
نامند وشاخهای آن باریك وبرگ آن منبسط برروی زمین وگل آن سرخ مائل بسیاهی وبا قبوضت وحرافت وتخم آن زرد
وبعضي گفته اند تخم کرفس رومی است وبعضي گفته اند طرخون رومی ویا هند بای رومی است ورنگ آن بنفش ودر آخر
تخم آن فراسیون میشود وبهترین آن تازهٔ بری آن بعضی گفته اند بهترین تازهٔ بستاني تند بوی آنست ومستعمل از آن
برگ وشکوفه وتخم آن * طبیعت آن در اول دوم گرم ودر آخر آن خشک ودر دوم گرم ودر سوم خشك نیز گفته اند * افعال و
خواص آن مفتح سدد ومنقی وجالي اعضای باطنی وبلغم غلیظ وجلای آن زیاده از گرمي آن اعضاء الغذاء والنفض
مفتح سدهٔ کبد وطحال وبا قوت مسهله ومسهل بلغم غلیظ از اکبر ادویهٔ طحال است وجهت امراض آن اعضا واستسقا ویرقان
اسود وتحلیل ریاح نافع چون هفت روز متوالی بنوشند ومفتح سدهٔ رحم ومدر بول وحیض ورافع عسر البول وجهت اوجاع
گرده وشکاف عضل وبواسیر مفید وحمول آن با عسل منقي رحم ومخرج جنین وآشامیدن برگ آن با شراب هفت روز
جهت یرقان وبا توبال النحاس ورا تینج مسهل عظیم زرد آب ومنقی رحم از فضول الات المفاصل آشامیدن دو مثقال آن
با آب انجیر مطبوخ جهت تنقیهٔ معای غلیان نافع وآشامیدن آن با عسل جهت تنقیهٔ اعصاب وعرق النسا ووجع ورک ونقرس
ومداومت آشامیدن آن تا چهل روز با ماء العسل که با آب باران ساخته باشند ویا با عسل وآب باران جهت عرق النسا
ودرد کمر وکرده ومغص وادرار بول وحیض وآشامیدن مسحوق آن با انجیر با دانه سرشته مسهل الجروح والقروح ضماد
آن با عسل التیام دهندهٔ جراحات وقروح عفنهٔ کبار وملصق جراحات تازهٔ الاورام والبثور ضماد آن با آرد جو جهت تحلیل
ورم پستان وتحلیل صلابات وبا عسل جهت منع سعي نملهٔ ساعیه السموم آشامیدن طبیخ آن دافع ضرر سموم وخانق النمر
مضر رئه مصلح آن انیسون مقدار شربت آن از دو درم تا سه درم بدل آن بوزن آن سیساليوس ونصف آن سلیخه وباید
که در هواهای گرم وامزجهٔ حاره واطفال استعمال ننمایند وانچه در بنگاله میشود وگکرونده نامند در ردیف باب دال فصل
کاف مع الکاف مذکور شد

* کمثری * بضم کاف وفتح میم مشدده وسکون ثاء مثلثه وفتح راء مهمله والف مقصوره وبضم میم مشدده غلط است لغت
عربی است بیونانی لوفیون وآفنوس وانقوس نیز وبرومی ابیدی وبفارسي امرود وانبرود وبهندی ناشپاتی نامند * ماهیت آن
ثمر درختی است از سیب بزرگتر وبرگ آن شبیه ببرگ شفتالو واز آن عریضتر وبزرگتر وگل آن مانند گل آن وثمر آن اصناف
میباشد از بری وجبلی وبستانی وصریک شیرین وترش وشیرین مخلوط وعفص وقابض وغیرها ومطلقا در بلاد سرد سیر
بهتر از گرم سیر میشود وهرچند بلد سردتر باشد بهتر ولطیفتر میگردد وبستانی اقسام میباشد از شاه امرود که خراسانی

کمثری

نامند وچینی که معروف بسکری است ونطری ومنچستانی وغیرها ومریك ازین ها درمربلاد وشهری وجائیکه میشود بنامی
مخصوص ونیز مریك در بعضی بلاد واراضی بهتر از بلاد واراضی دیگر میشود خصوص در بلاد سرد سیر چنانچه ذکر یافت
ودر بلاد چین خوب میشود وقسم بزرگ مدور شیرین شاداب خوش طعم ورائحهٔ آنرا که گویا شربت قند منجمد با کمال لطافت
ولذتی است وپوست آن نرم ونازک وسبز مائل بزردی شاه امرود نامند ومدح شیخ الرئیس رحمة الله علیه است واین
در بلاد دامغان وبلخ خوب میشود وانچه پوست آن ضخیم ومرآن برآمده فی الجمله صراحی شکل ودر رنگ واوصاف قریب
بدان است آنرا حمدینی نامند واین در آذربیجان وهمدان خوب میشود وچون پوست آن ضخیم است باید که مقشر نموده
بخورند وقسم متوسط را که درمقدار از آن کوچکتر واندک طولانی ودر اوصاف مذکوره ولطافت از ان مرد وکمتر نطری
نامند واین در اکثر بلاد بهم میرسد وبشیرازی عباسی نامند جهت آنکه بحکم شاه عباس موسوی صفوی رحمة الله علیه نهال
آنرا از همدان باصفهان وبلاد دیگر بردند ووفور یافت وقسم صغیر از همه اقسام طولانی تر وصراحی شکل وخوشبو که در اول
فصل پیش از همه اقسام بهم میرسد ودر جرم آن اندک رملیت است وپوست آن اندک زرد رنگ وسرخ ودر بغداد رخون
وبشیرازی گلابی نامند واین قسم جهت اطفال ومرضی بهتر از اقسام دیگر جهت آنکه حلاوت آن بحد اعتدال است وبهترین همه
قسم اول وبهترین هریک از اقسام رسیدهٔ شیرین شاداب خوش طعم ورائحهٔ بزرگ مقدار ونازک پوست آن است وانچه بدین اوصاف
نباشد بمراتب ازقلت وکثرت زبون وتخم همه اقسام شبیه بسیب وبه اما لعاب ندارد * طبیعت آن نضیج شیرین شاداب معروف
بشاه امرود ومعتدل مائل بحرارت ودر دوم تر ومعروف بحسینی قریب بدان واقسام وانواع دیگر درحرارت معتدل ودر اول
تر وبعضی مائل بخشکی * افعال وخواص آن مفرح ومقوی وجالی وباقوت قابضه وملینه وبهتر از تفاح است در اکثر
امور واعضاء الراس مرطب دماغ ودافع نزلات جهت آنکه مسکن صعود ابخره است بدماغ اعضاء الصدر والغذاء مفرح
ومقوی قلب ومعده وهاضمه ورافع خفقان وتشنگی وسوزش مثانه ومعدل خون وملین طبع وباقوت قابضه بعد از تلیین ومانع
صعود ابخره بدماغ خصوصا خوردن آن بعد از طعام وضماد آن حابس ومانع انصباب مواد باعضا السم رافع سمیت فطر وچون
فطر را با آن طبخ دهند ضرر آن زائل کرده وجمیع اجزای آن سرد وخشک وشکوفهٔ آن مفرح ومقوی دل وقاطع نفث الدم
واسهال وضماد آن محلل ورم چشم وتخم آن بشع ومغثی وقاتل کرم معده ومخرج آن چون دو مثقال آنرا بیاشامند وبرگ آن
حابس اسهال چون پنج درم آنرا بیاشامند وذرور آن مجفف جراحات والتیام دهنده وملصق آنها وصمغ آن محلل ومنضج
قوی وسوختهٔ چوب وبرگ آن نائب مناب توتیا است وذرور آن مجفف قروح المضار مضرت بکمال رسیدهٔ شاداب لطیف
آن کمتر خصوص در محرور المزاجان قوی مضر مبرودین وضعیف المعده واکثار آن مولد نفخ وقولنج خصوص بکمال نارسیدهٔ
آن مصلح آن زنجبیل مربی ورازیانه وباید که در خلای معده نخورند بلکه بعد انحدار غذا وبالای آن آب نیاشامند خصوص
آب سرد وطعام غلیظ نخورند وبا گوشت نیز وبا امراق طیور بری لطیف بد نیست

کمثری حامض

* کمثری حامض * که کمثری چینی نامند بهترین آن رسیدهٔ شاداب لطیف آنست * طبیعت آن در اول سرد ودر دوم
خشک * افعال وخواص آن مقوی معده وکبد ومشهی طعام ومسکن غلیان حدت خون وصفرا ومانع صعود ابخره بدماغ
ومولد خلط صالح ورافع تشنگی وقی واسهال خرده تر وتازهٔ آنرا بخورند ویا خشک آنرا بعد از طعام مانع صعود ابخره بدماغ
مضر مشایخ وصاحبان فالج ومبرود المزاج وعصب ومورث قولنج مصلح آن عسل وجوارش کمونی ومانند آن وکمثری پخته

آن بخیار آب و مشوی نمودن یعنی تخمیر کرفته در زیر آتش پختن و یا مربی نمودن با عسل و یا شکر و نارسیدهٔ زمخت آن بارد و یابس در دوم و قابض و مورث قولنج و حابس قی و اسهال و ضماد آن ملحق جراحات است

* کمثری بری * درخت آن کوتاه تر و ثمر آن کوچکتر و بی آب و با عفوصت و رملیت * طبیعت آن در دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن قابض و مسدد آشامیدن سفوف خشک آن حابس اسهال و ذرور آن مجفف جراحات و زریانند و گوشت السموم نافع زهر قطر و چون قطر را با آن طبخ دهند ضرر آن زائل کردد و آشامیدن خاکستر چوب آن فادزهر کسی که او را خناق از خوردن قطر و امثال آن بهم رسیده باشد مضر عصب و مورث قولنج مصلح آن عسل و ادویهٔ حارهٔ خوشبو است

* کمثری جبلی * نیز مانند بری است و از آن سرد تر و خشک تر و قابض تر و همچنین نارس زمخت هر نوع نیز نوع از جبلی که در کوه کیلویه میشود و مخصوص بدانجا است ثمر آن کوچکتر و زمخت و با خشونت و صلب و بعد پختن اندک شیرین و با رملیت بسیار زود رجوف آن تخم بسیار و ثمر آنرا گرفته در خاک دفن میکنند بعد آنکه لحم آن مضمحل شد برآورده شسته تخم آن را جدا میکنند و آنرا بریان نموده مقشر کرده میخورند و داخل لبوب و مرکبات دیگر نیز میکنند و آنرا بفارسی انچکک نامند و دانج ابروج حمص است و در حرف الدال ذکر یافت و از کوهستان دیلمور نیز ثمری شبیه بامرود جبلی می آورند بمقدار لیموی کاغذی و مدور و آنرا بهوت بیرمینا مند و شراب کمثری جهت انحلال طبیعت و رفع فساد معده و تقویت آن نافع خصوص که از کمثری نیمرس مرتب می نموده باشند که آب کمثری نیمرس که هنوز خوب نرسیده و نرم نشده باشد گرفته صاف کرده با شکر و یا عسل با آتش ملایم بقوام آورند و رب آن قابض و حابس اسهال صفراوی و قی صفراوی و رافع غثیان و دابغ معده و دستور مرتب نمودن آن مانند ربوب دیگر است *

* کمرزهره * بفتح کاف و میم و سکون راء مهمله و فتح زای معجمه و سکون ها و فتح راء مهمله و ها * ماهیت آن گفته اند که نباتی است که در کوهستان سرد برف نشین بهم میرسد برگ آن شبیه ببرگ آس و بهم متصل بعضی به بعضی و شاخهای آن بسیار و بمقدار دو وجب و زیاده و کم از آن و از زمین بلند میباشد و چون برگ آنرا بشکنند شیر بسیاری از آن برآید و برسر شاخهای آن گلی و تخم آن مانند مازریون و بقدر کرسنه و بیخ آن با شعبهٔ بسیار و بر درخت آن کرمی مانند کرم ابریشم منقط و منقش بسیاهی و سرخی و سفیدی بهم میرسد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن با قوت سمیه و قاتل بعضی حیوانات و نبات آن تریاق خایق نهش هوام و عقارب *

* کمرک * بفتح کاف و سکون میم و فتح را و کاف و عوام کمرکه نامند * ماهیت آن اسم ثمری است مندی طولانی بقدر نیم شبر و شش پهلو بشکل شش پر و در خامی سبز و بعد رسیدن زرد میگردد و ترش و شیرین میباشد درخت آن بلند و موزون بقدر درخت گردکان و برگ آن بعضی ریزه و بعضی بزرگ اندک طولانی در شاخهای باریک و برگهای اسفل شاخهٔ آن ریزه تر از برگ اعلای آن * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و سردی و خشکی ترش آن زیاده از شیرین آن * افعال و خواص آن قابض و مسکن حدت صفرا و عطش شدید و قی و اسهال صفراوی و طعم دهان را نیکو کرده اند و در سائر افعال و خواص آن قریب بریباس است مضر صبر و دین مصلح آن جوارشات و ادویهٔ حاره *

* کم کوت * بضم کاف و سکون میم و ضم کاف دوم و سکون واو و تاء مثناة فوقانیه لغت فرنگی است بمعنی صمغ درخت کوت زیرا که کم در لغت ایشان بمعنی صمغ است و آنرا کوتا کنبا و غوتا غنبا و بلغت انکلیش کمبوس و بلغت پرتکالی

بروز نیز نامند و نزد عوام مشهور بعصارهٔ ریوند است و ماهیت و طبیعت و افعال و خواص آن در حرف الغین مع الواو ذکر یافت گویند چون آنرا با مساوی آن صبر حب نموده هر حبی بقدر نخودی شربتی از سه حب تا هفت بحسب مراتب اسنان و ضعف و قوت مزاج بخورند اسهال قوی نماید بی مشقت و تعب *

* کمون * بفتح کاف وضم میم مشدده وسکون واو ونون لغت عربی است و یا معرب از خامون یونانی و یا از کمون سریانی و بعربی سنوت و برومی اسقیقوس و نیز بیونانی کرمینون و بفارسی زیره و بهندی نیز زیره و جیره نامند * ماهیت آن تخم نباتی است از رازیانه باریکتر و سیاه و سبز و زرد و سفید میباشد و نبات آن از رازیانه کوچکتر و برگ آن مستدیر و قبهٔ آن ماننده شبت و معروفست و در اکثر بلاد میشود و چهار قسم میباشد فارسی و نبطی و کرمانی و شامی و هر یک بری و بستانی میباشد و کرمانی آن سیاه رنگ ریزه دانه خوشبوی که بیونانی باسلیقون نامند بمعنی ملوکی و فارسی آن زرد رنگ خوشبو و هر یک بری و بستانی میباشد و بهترین همه بری و بستانی کرمانی تازهٔ آن است پس فارسی تازهٔ جید آن و بری هر یک اقوی از بستانی و بدترین همه نبطی سفید بستانی است و مغشوش بکرویا مینمایند و فرق بخشبوی و استطالت زیرهٔ کرمانی و اکثر مستعمل تخم آن است هم از داخل و هم از خارج و قوت آن تا هفت سال باقی میماند و از بری نوعی میباشد ساق آن باریک بقدر یکشبر و بر آن چهار و یا پنج برگ مشقق شبیه ببرگ شاهتره و بر سر آن قبهای کوچک مستدیر پنج و یا شش و نرم و در آن ثمر چیزی مانند کاه و یا نخاله محیط تخم آن و تخم آن بسیار تند تر از کمون بستانی منبت آن بالای تلها است و نیز نوعی میباشد از بری شبیه به بستانی تخم آن شبیه بشونیز و قوی الحرارت و در غلافی شبیه بقرن از دو جانب آن رسته و طعم آن تلخ و تند و محتمل که این نوع چیزی باشد که بهندی کالی زیری نامند و در همین باب مذکور شد * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک و در سوم نیز گرم و خشک گفته اند * افعال و خواص آن مسخن و ملطف و مقطع و محلل و مجفف و قابض اعضاء الراس سعوط نقوع خیسانیدهٔ آن در سرکه و یا استنشام منقوع آن و تر نمودن بینی بدان حابس رعاف و قطور آب ممضوغ آن در چشم قاطع خون آن و جالی غشاوه و قرحهٔ چشم و طرفه و کمنة الدم خصوصا که با زیت مخلوط نموده باشند و ممضوغ آن با نمک جهت جلای جرب و سبل و ظفره و بعد کشط آن و مانع التصاق چشم و با سفیدی تخم مرغ جهت زخم حار و مضمضه بطبیخ آن مسکن نزلات و درد دندان خصوصا با صعتر و امثال آن اعضاء النفس آشامیدن آن با سرکهٔ ممزوج با آب جهت عسر نفس و نفس الانتصاب و خفقان بارد اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن آن جهت تقویت معده و امعا و کبد و گرده و تحریک اشتها و تحلیل ریاح و نفخ و رفع فواق رطوبی و ریحی و تخمه و مغص ریحی و ورم طحال و اسهال رطوبی خصوص بریان نمودهٔ آن در این امور و مدر بول و حیض و رافع تقطیر البول و چون با نمک بخایند و فرو برند قطع سیلان رطوبات معده نماید و مداومت خوردن بسرکه پرورده خشک نمودهٔ آن قاطع شهوت گل خوردن و فحم و امثال آن و در سرکه خیسانیدهٔ بریان کردهٔ آن قوی القبض و در دفع رطوبات معده قوی الاثر و احتقان بطبیخ آن محلل ریاح و نفخ امعا و معده و گرده و حمول آن با زیت قاطع حیض و ضماد آن با زیت محلل ورم طحال السموم آشامیدن آن با شراب جهت نهش هوام الاورام ضماد آن با آرد باقلا محلل اورام و با قیروطی و یا زیت و آرد باقلا محلل ورم انثیین القروح والجروح مندمل جراحات چون در آنها بر نمایند الزینة طلای آن و یا اغتسال بدان جالی بشره و مداومت بآشامیدن آن و یا عرق آن باعث لاغری و زردی بدن الخواص چون آب زیره را بر بدن مولود در حین ولادت بمالند گویند در مدت العمر شپش در بدن او بهم

ورم مضر رئه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن دو درم بدل کرمانی آن یکوزن ونیم نبطی آن وگویند بدل آن کرویا است
ورطوبت ورياح مغز شامه اند وبدل فارسی نیم وزن آن کرمانی وگویند بدل آن تخم کرنب است وبدل شامی کرویا وتخم کندنا
وزیره جهت مبرودین ومشایخ وبلغمی مزاجان بسیار نافع وچون با افاویه وشبت ودارچینی در طبخ لحوم غلیظه داخل
نمایند آنها را لطیف وقوت ملین ومدر بول ومحلل نفخ کردانند کمون نبطی در دوم گرم وخشک وملین طبع وکرمانی قابض
وکمون بری که شبیه بشونیز است در سوم گرم وخشک # افعال وخواص آن قویتر از بستانی اعضاء العین عصارهٔ وصمغ
آن جالی بصر وجالب دمعه وداخل ادویهٔ کاری ونتف شعر منقلب مینمایند وچون بعد نتف بران بمالند دیگر نروید وچون
برجرب چشم بمالند آنرا زائل کرداند وضماد جرم آن با زیت وعسل جهت رفع سیاهی که در چشم بهم رسیده باشد نافع
اعضاء الغذاء والنفض جهت تقطیر البول واخراج سنگ گرده ومثانه وتحلیل خون منجمد در معده وگرده خصوصا با آب
کرفس بستانی وبا سرکه جهت فواق واخراج کرم معده السموم آشامیدن آن با شراب جهت گزیدن هوام نافع الاورام
والبثور ضماد آن با روغن زیتون وعسل رافع خون مرده تحت جلد وتحلیل ورم انثیان وآشامیدن عصارهٔ آن با ماء العسل
مسهل وآشامیدن حشیش آن مدر بول است ودستور مدبر نمودن آن وسفوف ودواء وجوارشات وشراب کمون در قرابادین

فصل الكاف مع النون

کبیر ملد کورشد #

کندر # بضم کاف وسکون نون وضم دال وراء مهملتین لغت عربی است وگویند فارسی است وبیونانی لیبوطیس ورون و
بسریانی لیانون وبرومی سیفروس نامند # ماهیت آن علک وصمغ شجری است خاردار بقدر دو ذرع وبرگ وتخم آن
شبیه ببرگ وتخم مورد ومائل بتلخی ومنبت آن کوهستانها وبلاد شحر وعمان ویمن ودر سرطان صمغ آنرا اخذ مینمایند
وازان آنچه مستدیر الشکل مائل بسرخی است کندر ذکر وآنچه سفید مستطیل است انثی وتازهٔ آنرا که در انبانها حرکت
داده مدور شده باشد مدحرج وبوستهای رقیق وباصفایحی آنرا که از سائیدن بیکدیگر جدا شده باشد قشار کندر وآنچه
از غیر صفایحی آرد باشد دقاق کندر نامند وقوت آن تا بیست سال باقی میماند وبهترین آن تازهٔ نرم خالص ذکر آنست
که ظاهر آن سفید وزرد شکسته نشود وچون شکسته شود داخل آن چسپنده وزرد وطلائی باشد وعلامت خالص آنست که زود
بآتش مشتعل گردد بخلاف مغشوش آن زیرا که آنرا مغشوش بصمغ عربی وصمغ صنوبر مینمایند وصمغ عربی مشتعل نمیگردد
وصمغ صنوبر دود میکند ونیز رائحهٔ اصلی آن شبیه برائحهٔ مصطکی است ونیز قشار آنرا مغشوش بقشر صنوبر وباقشر تنوب
مینمایند ومستعمل از داخل وخارج مدور واست واکثر مستعمل قشار آنست وبهترین قشار آن ثخین چسپندهٔ تازهٔ املس آنست
وطریق استعمال آن آنست که هرگاه در معاجین استعمال نمایند باید که در شراب ویا عرق رازیانه ویا عرق دارچینی
بخیسانند وداخل نمایند ودر مراهم در سرکه بخیسانند زیرا که تازهٔ آن سائیده نمیگردد وگفته اند در بعضی بلاد هند نیز بهم
میرسد ورنگ آن اندک یاقوتی ویرنگ یاد نجان است # طبیعت آن گرم وخشک در اول دوم وگفته اند خشک در اول وقشور
آن تا سوم خشک # افعال وخواص آن با قوت مجففه وقابضه ومنضجه وجالیهٔ کمی وبی لذع وحابس خون واکثار آن
محرق دم اعضاء الراس والصدر منقی روح حیوانی ودماغی ومحلل ریاح وحابس سیلان خون ظاهر اعضا وحجب دماغی
ونفث الدم ومقوی دل وقوت حافظه وجالب ومجفف رطوبات دماغی خصوصا با مصطکی وصاف کنندهٔ آواز ورافع خفقان
وبا صمغ عربی رافع بدبوئی خیشوم وعسر النفس وسرفهٔ مزمن رطوبی ورب وبا عسل جهت نسیان وبا مویزج جهت

کندر

ثقل زبان شربا و مضغا و ضماد آن با نطرون و عسل جهت قروح رطبهٔ سر و کوفتگی آن و تقویت دندان و لثه و با زفت جهت
شدخ عارض در گوش و چون یکمثقال آنرا در آب بخیسانند و بیاشامند از آن آب هر روز صبح ناشتا جهت رفع زیادتی بلغم
و بلادت و نسیان مجرب و اکتحال آن جهت جلای بصر و قرحهٔ چشم و پر کنندهٔ آن و تحلیل خون منجمد در آن و مدهٔ تحت
قرنیه و ظفره و سرطان و دمعه و سلاق و بیاض و جرب و حکه و ظلمت آن خصوصا با عسل و ذرور آن جهت قروح خبیثهٔ ردیهٔ
آن و بالجمله از اکبر ادویهٔ امراض عین است خصوص ظفرهٔ سرخ مزمن و قطور آن با خمر حلو جهت درد گوش و ضماد آن
با قیمولیا و روغن گل جهت اورام حارهٔ پستان و داخل ادویهٔ مشروبه قصبهٔ ریه کرده میشود و اعضاء الغذا و آشامیدن آن
با شکر جهت ضعف معده و تحلیل ریاح غلیظه و تجفیف رطوبات و تسخین و استمساک آن و جودت هضم و حبس قی و خلفه و ذرب
و ذوسنطاریا و نزف الدم مقعده و بواسیر و زحیر و آشامیدن نیم درم آن با وزن آن نانخواه جهت زحیر بلغمی نافع و برداشتن
فتیلهٔ سرشتهٔ آن با شیر در مقعده مانع انتشار قرحهٔ آن [illegible] جهت حمیات بلغمیه الاورام والبثور و ضماد آن با طین قیمولیا و روغن
گل جهت ورم گرم پستان زنان خصوصا در هنگام نفاس و داخل ادویهٔ اضمدهٔ محللهٔ اورام احشا کرده میشود و با سرکه و زفت
جهت وجعی که بیونانی مرمیقیا نامند و آن احساس برفتن مورچه است بر بدن و از مقدمات خدر است و جهت قلع ثوبا
و ثآلیل که آنرا نیز بیونانی مرمیقیا نامند و آن احساس بر رفتار مورچه است بر عضو و با عسل جهت داخس و با زفت جهت شکاف
مندمل القروح والجروح جهت چسپیدن و اندمال جراحات عمیقه خصوصا جراحات تازه و قاطع نزف الدم آن و انتشار
قروح خبیثه و با پیه بط جهت قوبا و با پیه خنزیر و یا پیه بط جهت قروح با آتش سوخته و قروح اطراف و شقاق عارض از سرما
اوجاع المفاصل با روغن زیتون و عسل جهت اوجاع مفاصل و اوجاع باردهٔ استخوان که مزمن شده باشد و با روغن کنجد
جهت تحلیل صلابات الباه آشامیدن آن با زردهٔ تخم مرغ نیم برشت جهت تقویت باه و تولید منی خصوصا با جوزبوا و بسباسه
الزینة با روغن مورد مانع ریختن موی است مقدار شربت آن نیم درم المضار اکثار آن محرق خون و بلغم و مصدع محرورین
و مورث جنون و جذام و بهق سیاه مصلح آن برنج فارسی و شکر مقدار زیادهٔ آن شراب و سرکه کشنده بدل آن مصطکی و قشار
آن و تلمیذ بدان رافع و با اما قشار آن در دوم گرم و در سوم خشک * افعال و خواص آن در کمال قوت قبض و تجفیف
و لطیفتر از کندر و جهت نفث الدم و نزف الدم و منع سیلان مواد اعضا و تقویت معده و رافع قرحهٔ امعا و احتقان بدان
نیز جهت قرحهٔ امعا و ضماد آن بر شکم حابس اسهال و کشندهٔ کرم معده و با زفت جهت شکاف عضل القروح والجروح منقی
قروح و مجفف و مندمل کنندهٔ آنها و جالی آثار بقوت مقدار شربت آن دو ثلث درم و اکثار آن مضر و مضار این نیز مانند مضار
کندر است و دقاق کندر نیز خشک تر و لطیف تر از کندر و بهترین آن خالص نرم سودهٔ آنست * افعال و خواص آن
مفتح و جالی و در افعال ضعیفتر از قشار آن مگر در الزاق و تغریه و دخان کندر که دردهٔ آن باشد * طبیعت آن گرم و خشک
* افعال و خواص آن ملطف و مسکن اوجاع چشم گرم و قاطع سیلان رطوبات از آن و منقی قروح آن و رویانندهٔ گوشت
در آن و سرطان آنرا نافع است و جوارش و دخان و سفوف و معجون آن در قرابادین کبیر مذکور شد *

کندری

* **کندری** * بضم کاف و سکون نون و ضم دال و کسر راء مهملتین و یاء نسبت * ماهیت آن نباتی است شبیه بنبات
زردک و رازیانه و برگ آن از آن عریض تر و بوی آن مانند کندر * طبیعت آن در اول سوم گرم و در آخر آن خشک
* افعال و خواص آن مدر و محلل و منضج و در اکثر افعال قائم مقام کندر است *

کندس

* کندس * بضم کاف وسکون نون وضم دال وسین مهملتین وبشین معجمه نیز آمده بفارسی بیخ ازران وکندشه نیز نامند * ماهیت آن بیخ نباتی است شبیه بکنگر برگ آن مائل بسبزی وسفیدی ودر شام لباس پشمی را با آن میشویند وشاخ بیخ آن مائل بسیاهی وباطن آن مائل بزردی وتند بوی ودر سرطان میرسد وقوت آن تا بیست سال باقی میماند ومستعمل عروق آنست بهترین آن تازه تند بوی باوصاف مذکوره است * طبیعت آن در آخر سوم گرم وخشک وبا قوت سمیت * افعال وخواص آن معطس قوی ومحرق خون وبلغم وقاتل آن ومخرج مره سودا اعضاء الراس سعوط آن بقدر یکعدس با روغن بنفشه مفتح سده مصفاة ومحلل ریاح خیاشیم واخلاط غلیظه ومخرج آنها بعطسه وتحریک آنها ورافع بحسی وخدر وفالج ولقوه وامثال اینها وبیهوشی مصروع ومسکوت ونیز رافع خشم وبد بوئی بینی وصاف کننده آواز وباعث حدت بصر ورافع شبکوری سعوطا وقطورا با روغن بنفشه ودا خل شیافات علل عین مینمایند وقطور وجوشانیده آن با روغن بنفشه ویا ادهان مناسبه دیگر در گوش جالی اوساخ ومنقی آنها ورافع اوجاع بارده ودوی وطنین وگرمی ورياح حادث از برودت ورطوبت وکشتن کرم آن وبالجمله سعوط وعطوس وقطور آن جهت اکثر امراض بارده رطبه دماغیه نافع اما باید که بعد تنقیه بدن ودر فصل سرما ویا قریب بدان استعمال نمایند واجتناب نمایند از استعمال آن در حین امتلای تام وفصل حار وبلدان حاره ومحرور المزاجان واطفال وپیران بسیار ضعیف وبسا است که عطسه بسیاری آورد وخود بخود تسکین نمی یابد تدبیر آن استنشاق روغن بنفشه وتر نمودن بسر که وگلاب یا یخ ویا برف سرد کرده است اعضاء الصدر قی کردن با آن جهت عسر نفس وربو اعضاء النفض آشامیدن آن بقدر یک دانگ با شیر تازه دوشیده وروغن کنجد مقئ قوی ومسهل ومحلل صلابت طحال ومدر بول وحیض ومخرج جنین وحمول آن نیز با عسل جهت اخراج جنین میت مجرب ودر تفتیت حصاة قوی الاثر ومسهل احشا وبا بیخ کبر وجاوشیر جهت تنقیه سودا وریزانیدن سنگ گرده ومثانه وآشامیدن وضماد آن جهت استسقا ویرقان وطحال الزینة ضماد آن با عسل جالی کلف وبهق وبرص خصوصا اسود آن وضماد آن با موزن آن زرنیخ وروغن زیتون جهت رویانیدن موی داء الثعلب وداء الحیة الاورام وانثور وطلای آن با سرکه وعسل جهت جرب وحکه رقوبا وجوشانیده آن با سرکه وقدری روغن گل نیز جهت خارش المفاصل آشامیدن وطلا کردن آن جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا مقدار شربت آن جهت قی کردن از یک دانگ تا دو دانگ با شیر تازه دوشیده جهت سپرز ویرقان وامثال آن از یک دانگ تا پنج قیراط واولی اجتناب از آشامیدن آنست خصوصا محرور المزاجان ودر فصل گرما ودو درم آن کشنده در حال بعروض خناق ولهیب وتشنگی مفرط واختلال عقل ودرد شکم وتقطیع امعا ومداوای آن قی فرمودن بشیر وروغن وحقنه قریه که دران شحم حنظل باشد وآشامیدن روغن گاو بسیار واگر تشنج عارض گردد معالجه تشنج یابس نمایند وبعضی گفته اند علاج پذیر نیست خصوصا وقتیکه اختلال عقل روجع شدید در معده بهم رسد

کنکرزد

* کنکرزد * بفتح کاف وسکون نون وفتح کاف وسکون راء مهمله وکسر زای معجمه ودال مهمله لغت فارسی است وکنگری وترب القی نیز نامند * ماهیت آن صمغ حرشف است که بفارسی کنگر نامند * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول خشک * افعال وخواص آن مقئ بلغم وصفرا با آسانی چون با آب گرم وسکنجبین بیاشامند ویا با عسل وضماد آن محلل اورام مقدار شربت آن یکدرم تا دو درم بدل آن جوز القی در قی ودر غیر آن دارشیشعان است

کنکهی

* کنکهی * بفتح کاف وسکون نون وفتح کاف دوم وخفای ها وکسر همزه ویاء وکنگهیه نیز نامند لغت هندی است بفارسی

درخت شانه نامند بجهت آنکه مشابه است ثمر آن بشانه وگفته اند مشط الغول وبعضی گفته شوحط است ولیکن شاید غیر آن هر دو باشد * ماهیت آن آنچه دربنگاله مشاهده شده نباتی است بقدر یکقامت و زیاده بران وشاخهای پراکنده وصلب وبرشاخهای آن شاخهای ریزه وبران شاخها برگهای ریزه فی الجمله شبیه ببرگ کشنیز و از آن بعضی بزرگتر وبهن تروضخیم تر وصلب و برسر شاخهای آن گلی کوچک زردرنگ با پنج برگ ودروسط آن تارهای بسیار باریک وبرسرآنها دانهای زرد ریزه وتارهای سبز نیز وتخم آن درقبه شبیه بسرفواره ونصف کره وخیاره دارد که خیارهای آن مفلده مجدد ودرجوف آنها تخمهای سیاه رنگ کوچک اندک پهن وسرآنها باریک * طبیعت آن دردوم گرم وخشک * افعال وخواص آن جهت امراض سینه وبواسیر واورام وتپ غیرنوبه ودفع مواد سوداویه وادرار بول وقروح ومجارحه آن نافع وتخم آن مبهی وضماد برگ آن محلل اورام ومضمضه با آب طبیخ برگ آن جهت درد دندان مجرب وخوردن برگ مطبوخ آن جهت درد کمر و درد اعضا وبواسیرخونی وبادی وتقوع برگ آن که شب درآب بخیسانند وصبح مالیده صاف کرده بنوشند جهت بواسیر خونی وبادی موثر وچون چند شاخه آنرا بهم بسته وشیر را بجوش آورند بعد از آن فرود آورده آن شاخها را دران حرکت دهند شیر منجمد وریزه مانند آرد گردد *

* کنوس طبري * بفتح کاف وضم نون وسکون واو وسین مهمله وفتح طا وباء موحده وراء مهمله وياء نسبت * ماهیت آن بلغت طبرستان اسم نوع کبیر زعرور است وبترکی ازکیل نامند ودوام این زیاده از آن * طبیعت وافعال وخواص آن قوی تر از زعرور صغیر وقابض تر ولذیذ تر از آنست

* کنهان * بفتح کاف وسکون نون وفتح ها والف ونون معرب از فارسی است وبفارسی کوهان نامند وبعضي گفته اند نبطی است بعضی آنرا کونهان خوانند وبغدادی آنرا کنهان گفته * ماهیت آن نباتی است قریب بدرخت کوچکی برگ آن دررنگ وحدت شبیه ببرگ حبة الخضرا ورائحهٔ آن شبیه بدو وشاخهای آن از هر یک ساق سطبر رسته ونرم تر از درخت حبة الخضرا * طبیعت آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن دوام بوئیدن آن مسخن دماغ وآشامیدن آن مسخن بدن تسخین شدید ومسخن معده وکبد بارد ومعین بوهضم مقدار شربت آن یکدرم تا سه درم وبیشتر از آن مورث وخم وفساد غذا باحراق مضر سفل ومحرق خلط الخواص عجیب الفعل است درگریزانیدن عقرب ودرجائیکه آن باشد عقرب نزدیک آنجا نمیرود وچون برگ آنرا برعقرب بپاشند درحال بمیرد *

* فصل الکاف مع الواو *

* کوسنبل * بضم کاف وسکون واو وضم سین مهمله وسکون نون ولام لغت تنکابن وديلم است وابن تلمید گفته بلغت طبرستان دیوار وبلغت مازندران ودامغان کوزن گیاه نامند ودرتذکرهٔ بغدادی باسم کومرند نوشته وگفته نوعي از تفاح است * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ بارنج وساق آن زیاده بردو ذرع وتخم آن سیاه بقدر آلو بالو وظاهر بیخ آن سیاه وباطن آن سفید وصاحب تحفه گفته که آن غیر تفاح است ومستعمل از آن ودردیلم برگ آنست درا طعمه * طبیعت آن درآخردوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسکر ومورث بیخوابی وبیهوشی ورافع سلس البول وبول درفراش واوجاع مفاصل وامراض باردهٔ رطبه مقدار شربت آن از برگ آن دراطعمه تاده درم واز بیخ آن تانیم درم واکثار آن مورث جنون وکشنده وگفته اند از خاصیت بیخ آن است که قالع درهرحالتیکه آنرا قلع نماید وبهرقولی تلقي وتکلم نماید شارب آن بیخ رانیز همان حالت طاری میگردد وهمان قول را تکلم مینماید وآزموده است *

* كونله * بفتح كاف وسكون واو وخفاى نون وفتح لام وها لغت هندى است * ماهيت آن ثمر درختى است شبيه بنارنج در جميع اجزا الا آنكه درخت آن از درخت نارنج اندك كوچكتر وهمچنين برگ وبها روثمر وتخم بهار آن يعنى گل آن كم بوتر وبرگ آن نازک تر ودر سبزى كمتر وثمر آن درخامى سبز وترش وبعد از رسيدن برنگ نارنج وشيرين وشاداب ميگردد وخوشبو وخوش طعم وپوست بعضى نازكتر واملس وبعضى ضخيم تر وبصلابت پوست نارنج نيست ودر تلخى نيز از پوست نارنج كمتر وخوشبو وانچه پوست آن نازكتر ميباشد شاداب تر از ضخيم آنست ودر بنگاله از كوهستان سلهت ورنگپور كه آن هردو در سرحد آن بلاد واقع اند مى آورند ودران هردو جا خصوص در سلهت بسيار خوب ووافر ميشود ودر ميدنى پور كه تك از مملكت اوديسه ودر شاه جهان آباد واكبر اباد وعظيم آباد ولكهنو كه رنگتره نامند ونواح آن بلد واقع اند ميآورند ودران هردو جا بسيار خوب ووافر ميشود ودر مملكت هند نيز ميشود وليكن بخوبى ووفور آن هردو مكان نيست ودر مملكت برنگال نيز بسيار خوب ميشود ودر تمام سال ميماند بخلاف آن اماكن وغيرها از بعض شهرهاى مملكت ايران ودكهن وغيرها كه موسم رسيدن آن زمستان وتابهار است بحسب اختلاف اراضي از دوسه ماه زياده نمى ماند * طبيعت آن در اول دوم سرد ودر آخر آن تر * افعال وخواص آن مفرح قلب ورافع خفقان ومسكن حدت خون وصفرا وتشنگى ولهيب معده وكبد ومدر بول و پوست آن مقوى معده وقائم مقام پوست اترج ونارنج وطلاى آن رافع كلف ومحلل ومرباى آن نيز خوشبو ولذيذ ومقوى ميباشد وتخم آن در ترياقيت نيز مانند تخم اترج وچون ثمر بكمال رسيده آنرا بتمامه از پوست ومغز وتخم بكلند تا پوسيده وخشك كرده پس بآب بسائيده حبوب سازند هرحبى بقدر نخودى بزرگ شربتى از پنج حب تا ده حب جهت رفع غثيان وقى مفرط واسهال بسيار كه در هيضه بهم ميرسد بسيار نافع ومجرب وبهترين از فاد زهر معادنى وغيره از حابسات ترياقيه است *

* كومه * بضم كاف وسكون واو وفتح ميم وها * ماهيت آن بلغت اصفهانى نوعى از زهره است كه مايه آنرا كه قودج است در شير حل نموده استعمال مى نمايند * افعال وخواص آن قريب بمرى است كه بفارسى آبكامه نامند وتجفيف اين كمتر ازان ومضر سينه وسرفه نيست را ما اكثار آن مورث تپهاى عفنى واورام مزمنه است *

* كويت * بفتح كاف وكسر واو وسكون ياء مثناة تحتانيه وتاء چهار نقطه فوقانيه هنديه وكبيت بباء موحده نيز آمده بجاى واو ولغت هندى است ودر بنگاله كتبيل نامند * ماهيت آن ثمر درختى است هندى شبيه ببيل وخربزه مدور كوچكى وپوست آن صلب وسفيد رنگ ومائل بسبزى وخشن ومغز آن ترش وباعفوصت وچون رسيده گردد ميخوش شود وخوشبو ودر دكهن خوب ميشود وتخم آن نيز شبيه بتخم بيل وازان كوچكتر ودر غلافى وبتوع آن نيز مانند بتوع بيل ودرخت آن بقدر درخت بيل وكردكان وبرگ آن شبيه ببرگ بيل وازان كوچكتر وبرگ نورسته وشكوفه آن در طعم فى الجمله شبيه بطرخون وباعفوصت بسيار * طبيعت آن در دوم سرد وخشك * افعال وخواص آن مفرح وقابض ومقوى قلب حار ومعده وكبد اعضاء الفم غرغره آن جهت جوشش دهان ودرد گلو ومنع بروز آبله وحصبه در كام وزبان وگلو ومضمضه آن جهت استحكام لثه واورام آن وبدستور سنون خشك آن اعضاء الغذاء ومقوى آنها وامعا واشاميدن افشره آن باطعام جهت برانگيختن اشتها مفيد السموم خوردن وماليدن مغز آن دافع سم رتيلا واكربلدست نيايد پوست خشك آنرا سائيده برموضع لسع رتيلا بمالند نيز موثر است *

* فصل الكاف مع الهاء

* كهربا * بفتح كاف وسكون ها وراء مهمله وفتح باء موحده والف بلغت فارسى است وبامعرب اركاه رباى فارسى وبيونانيه

د يا منيطس وبسرياني حمرما وبرومي ميغيرس وبهندي كهرو وبعربي قرن البحر ومصباح الروم نيز نامند * ماهيت آن
صمغ درختي است كه از بلاد روس وبلغار ومغرب وغير آن آورند ودرخت آن عظيم وآنرا حوز بحاء مهملهٔ مضمومه وسكون واو
وزاي معجمه نامند منابت آن بلاد بسيار سرد وبرف نشين است وآن دو قسم ميباشد رومي ونبطي رومي آن بهتر است وصلب
وشفاف براق طلائي رنك ديرك از وچون بدست بمالند كه كرم كردد ازان بوي آب ليمو آيد وخورده كاه را بربايد وپنبه وابريشم
را نيز چون بدان كرمي رسانند ووجه تسميهٔ آن بكهربا ازين جهت است وبالوان ديكر نيز ميباشد ونبطي آن بدين اوصاف
نيست ودرقوت ازان ضعيفتر وكاه درجوف آن كاه وسنك ريزه ميباشد كه دروقت چكيدن صمغ دران مانده منعقد ومتحجر شده
وحكيم ميرمحمد مؤمن درتحفه نوشته كه حقير قطعهٔ ازكهربا مشاهده نمود كه مكسي دران مانده منجمد ومتحجر شده بود وازبعضي
ثقه شنيده شد كه درخزانهٔ بعض بادشاهان هند قطعهٔ كهربائي بود كه بچهٔ ميموني درجوف آن مانده بود وازاقوال حكماي
ما تقدم ظاهر ميكردد كه كهربا وسندروس هردو ازيك جنس اند وسندروس مخصوص ببلاد هند وكهربا مخصوص ببلاد مغرب وشمال
ودر ربودن كاه هردو شريك اند الا آنكه سندروس با اندك حرارتي كه از ماليدن دست بهم رساند جذب كاه مي نمايد وكهربا
محتاج بماليدن بسيار است وسندروس نرم وبوي آب ليمو ازان نمي آيد وجلاي بسيار نمي پذيرد ازحكاكي وكهربا صلب وازان
بوي آب ليمو مي آيد وجلاي بسيار مي يابد ودرحين سوختن ازان بوي مصطكي وازسندروس بوي كريه وبوي شاخ سوخته ميآيد
ونزد بعضي آب چشمه است درجزائر مغرب وغافقي كفته كهربا دوصنف است صنفي از بلاد روم ومشرق مي آورند وصنفي يافته
ميشود درغربي اندلس درسواحل بحر درزير زمين وبيشتر نزديك بيع روم وحراثان ومزارعان چيز بسياري جمع مينمايند
ويافته ميشود درانها قطعهاي صمغ صاف شفاف واين بهتر ازصنف مشرقي وصلبتر وقوي تر ازان است درمفرد ونوشته كه خبر
دادند مرا كه آن رطوبتي است كه از برك درخت روم ميچكد هنكام برآمدن آن درخت از زمين وآن رطوبت شبيه بعسل است
پيش از منجمد شدن وكاه دراندرون قطعهاي آن مكس وكاه ميتها وسنك ريزها يافته ميشود ومطابق قول غافقي از ثقات نيز
مسموع كشته وازاقوال ديكر دران مذكور است وچون اصلي نداشت ذكر ننمود وبيان سندروس درحرف السين مع النون كذشت
* طبيعت آن دركرمي وسردي معتدل ودر دوم خشك ودر اول سرد نيز كفته اند * افعال وخواص آن مفرح ومقوي
دل وحابس نفث الدم وقاطع نزف الدم همه اعضاي ظاهري وباطني وقابض اعضاء الراس حابس رعاف ونزلات ومانع ريختن
رطوبات از دماغ بريه وداخل ادويهٔ عين كرده ميشود واز ادويهٔ نافعهٔ آنست اعضاء الصدر حابس نفث الدم صدر وريه باآب
سرد بقدر نيم مثقال ويا با ادويهٔ مناسبهٔ ديكر ونيز حابس خوني كه از انقطاع عرقي از عروق سينه باشد وباكلاب ويا باآب جهت
خفقان عارض ازصفرا بمشاركت قلب بمعده اعضاء الغذاء والنفض حابس قي واسهال دموي ومانع مواد رديه از انصباب بمعده
وحبس نزف الدم مقعده وبواسير ورحم وحيض وكبد وسپرز وبول وجهت يرقان وحرقت البول وضعف معده وكرده وسنك مثانه
وبا مصطكي جهت تقويت معده ورفع [illegible] البول وبالخاصيت جهت زحير وخلفه وطلاي آن باصبر مسقط دانهٔ بواسير القروح
وحرق النار والكسور وغيرها ذرور آن جهت التيام جراحات وحبس الدم آنها وطلاي آن باآب جهت حرق النار وكوفتكي
وشكستكي اعضا وباموردحابس وقاطع عرق ضعفا الخواص تعليق آن مانع رعاف ومقوي دل ومعده ومانع تخمه وباخود داشتن
آن دافع خوف وطاعون ويرقان وحافظ جنين است ازاسقاط وكفته اند چون بوزن چهار شعيرهٔ آنرا درطالع سرطان صورت بوزينهٔ
قائم الذكر نقش كنند حامل آن درخود از جماع فتور نيابد المضار كويند كهربا مضر سراست واكثار آن مسدع مصلح آن بنفشه

مقدار شربت آن نیم مثقال بدل آن مثل زوس و اگر یافت نشود دو وزن آن طین ارمنی وثلث آن سلیخه و در تبریع مردار یک
و در رفع طاعون مرجان ردمستورا حراق و دهن و سفوف واقراص کهربا در قرابادین ذکر یافت*

* کهرنی * بکسر کاف وخفای ها و سکون راء مهمله و کسر نون و یا لغت هندی است * ماهیت آن درختی است هندی بسیار عظیم و برگ آن بلند وانداک باریک تراز برگ کتهل و ثمر آن کوچک طولانی بقدر یک بند انگشت و در خامی سبز و بعد رسیدن زرد میگردد و شیرین با یتوعیت بسیار که بر دهن و زبان و لب میچسپد * طبیعت آن گرم در اول و تر در دوم و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن مفرح و مقوی اعضا و رافع ثقل سر و بیهوشی و تشنگی و مسکن هیجان اخلاط اربعه و قی و جهت سرفه و قرحهٔ مجاری بول و مشتهی طعام و باه و زیاده کنندهٔ منی و انچه در ولایت گجرات میشود بهترین است از انچه در بنگاله میشود و نیز در بعضی اماکن ثمر آن مدور و بزرگ بقدر آلو میباشد و این بسیار کم یاب در بریه از مضافات صوبه بنگاله یکک و درخت آن موجود است و اکتحال سودهٔ تخم آن با شیر دختران رافع جرب و بیاض و جالی و روشن کنندهٔ چشم است و با ناخن فیل در رفع بیاض مجرب است و سعوط آن با آب امود را مفید

* فصل الکاف مع الیاء *

* کیاکو * بفتح کاف عجمی و یاء مثناة تحتانیه والف و ضم کاف و واو * ماهیت آن از ادویهٔ جدیده است که از ارض جدید میآ ورند و قریب به پنجاه شصت سال میشود که بر منافع آن مطلع گشته اند و آن چوبی است جوزی رنگ بسیار صلب و ریشهای آن بخلاف ریشهٔ چوبهای اشجار دیگر بطول نیست بلکه مرب و صف بصف از یمین به یسار و از یسار به یمین رفته که گویا ریشهای بعضی صفها ریشهای بعضی صف دیگر را بزوایای حاده در طول و منفرجه در عرض تقاطع نموده و طعمی غالب ندارد و رائحهٔ قوی نیز و بجهت صلابت کوئی مسطح وسط غرفهای مراکب و جهازات و کشتیها را که بزبان فرنگی کپی نامند خواه بزرگ و خواه کوچک که بدان ریسمانها و پردها و آلات مراکب و جهازات و اشیای احمال و اثقال را بالا میکشند و فرود میآ ورند در حمل و نقل اکثر از ان چوب ساخته از ارض جدید میآ ورند و کهنه و شکسته آنها را در اکثر بنادر میفروشند و اطبای اکثر ان ایشان و غیر ایشان خریده و براده نموده استعمال مینمایند و بهترین آن تازهٔ نو آنست که کهنه مدتها آب و هوا و آفتاب بدان رسیده بسیار ضعیف الاثر و قوت آن تامدتی میماند * طبیعت آن محتمل که تا اول دوم گرم و در سوم خشک باشد * افعال و خواص آن ملطف و محلل و جالی و مصلح اخلاط بحترقه و مضعف قوی و جهت اکثر امراض بلغمیه و سوداویه و دمویهٔ فاسده مانند فالج و استرخا و وجاع مفاصل و عرق النسا و نقرس و جذام و اقسام آتشک و قروح خبیثه و امثال اینها نافع و مجرب بلکه در اقسام آتشک و قروح خبیثه از چوب چینی و عشبهٔ مغربیه اقوی است لهذا اخرکان درین اوقات چوب چینی صرف و همچنین عشبهٔ مغربیه را بتنهائی بدون کیاکو استعمال نمی نمایند بلکه هر سه را باهم بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر بطریق نقوع بیشتر بکار میبرند بخلاف مطبوخ که کم مستعمل دارند بلکه شنیده نشد و بهترین طرق استعمال آن که مکرر بتجربه رسیده آنست که بگیرند چوب آنرا و بسوهان براده نموده و یا چهار وزن آن چوب چینی اعلی نیز براده نموده و در پنج وزن هر دو عرق تند دو آتشه بلکه سه آتشه تند بخیسانند و در ظرف چینی و یا شیشهٔ ضخیمی و سر آنرا خوب مسدود نمایند که مطلقا بخار آن بیرون نرود و در آفتاب گذارند تا چهل و زود ربین بر هم میزده باشند تا خوب گداخته و مضمحل گردد و هر چند آن عرق تند تر باشد و بهتر زود تر گداخته میگردد پس صاف نموده در شیشها کنند و سر آنرا بسته در جای سرد نگاهدارند بلکه در ایام گرما میان رمل گذارند تا شیشه را نشکند و رنگ این که خوب بعمل آمده

باشد سرخ یا توتی صاف شفاف میباشد وعلامت کمال جودت وخوبی آن آنست که چون قدری ازان را در پیاله کنند وبران آب ریزند تمام آن برنگ شیر سفید گردد واگر آب نیم رنگ گردد خوب ساخته نشده وضعیف العمل است وعند الحاجت درامزجهٔ متوسطهٔ وامراض ضعیفه ازیکتوله تا یک ونیم توله هر روز ودر امزجه وامراض متوسطه روزمد وتوله تا بیست ویکروز یاسی روز ودر امزجهٔ قویه وامراض شدیده دو توله تا دو ونیم توله نهایت سه توله تا سی ویکروز ونهایت پنجاه روز بنوشند بعون الله تعالی در عشرهٔ دوم والا سوم نفع بین ظاهر میگردد واگر جروح وقروح باشد هر نوع که بود رو بخشکی می آورد وبعضی خشک میگردد وخشکریشه می بندد ودر عشرهٔ چهارم وپنجم بالکل زائل میگردد اگر بجای عرق قند در عرقهای مناسبهٔ دیگر مانند عرق کاوزبان وشاهتره وبادرنجبویه وامثال اینها بطریق نقوع چوب چینی بخیسانند وبنوشند نیز خوب است اما باید که غذا دران ایام چلا ربی نمک با شیر باشد وچیزی دیگر نخورد وبجای آب نیز شیر نیمگرم بیاشامند وبعضی اوقات کباب وقلیه ولخنی با نان پاپلا وپلاو نیز میتوانند خورد ولیکن باید که همه بی نمک باشد واز هوا واعراض نفسانیه وجسمانیه وحرکات آن هردو وجماع واکل حبوب وبقول وحموضات وآب سرد ونمک وغیرها اجتناب نمایند وبالجمله درامر پرهیز بدستوری است که در چوب چینی بتفصیل در قرابادین کبیر ذکر یافت چه دربین وچه بعد انفراغ وهمچنین باید که بعد تنقیهٔ تام بدن از اخلاط فاسده از فصد ومسهل وقی وغیرها چه در ابتدا وچه دربین استعمال نمایند تا منتفع گردند ومتضرر نشوند ودر فصل زمستان در هند وبنگاله استعمال آن اولی است از فصول دیگر باقی العلم عند الله تع *

* کیک راشه * بفتح کاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف وفتح را ووالف وشین معجمه وبالغت عجمی است * ماهیت ان * وافعال وخواص ان که گیاهی است که چون آنرا فرش نمایند کیک بگریزد وگفته اند اسم طبری نوع نباتی است که بیونانی آنرا ادوقسنامند وتخم آنرا چون سائیده بر فرش ورخوت پاشند کیک ازان بگریزد ودوقس مذکور شد

* کینتی * بفتح کاف عجمی وسکون یاء مثناة تحتانیه وخفای نون وکسر تاء مثناة فوقانیه وبالغت بنگالی است * ماهیت ان نباتی است ازقبیل نجم وبیاره مفروش برزمین وبر مجاور خود می پیچد وبرگ آن شبیه ببرگ انار وازان باریکتر وسربرگ آن ونیز گل آن برنگ گل کاسنی وکوچک * طبیعت ان گرم وخشک * افعال وخواص ان سعوط برگ خشک سودهٔ آن جهت رفع سمیت مارگزیده نافع

* باب بیست وسوم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها لام است *

* فصل اللام مع الالف *

* لاذن * بفتح لام والف وذال معجمه ونون وبدال مهمله نیز آمده درخت آنرا بفرنگی لدانداملند * ماهیت ان رطوبت غلیظ چسپنده است که از ساق وبرگ درخت کوهی حاصل میگردد وآن درخت بقدر درخت انار وشبیه بدرخت دبق است وبرگ آن عریض بهم متصل ورقیق وصلب وگل آن مائل بسرخی وثمر آن مانند زیتون ودر جوف آن دانهٔ سیاه باریکی ودر کتاب مصور فرنگی دیده شد که درخت آن عظیم با شاخهای باریک بلند وبرگ آن بر دو طرف شاخ زوج زوج رسته وباریک بلند از برگ انار بزرگتر وبر سر شاخها گل وثمر آن وگل آن پنج برگ واندک کوچک ولاذن اصناف میباشد انچه از ساق وبرگ آن اخذ نموده باشند خالص ودر کمال خوبی وخوشبوئی وبهترین اصناف است وآنرا لاذن عنبری نامند وانچه ازان رطوبت برموی بز وگوسفندان درحین چریدن نبات آن چسپد وازان جدا نمایند زبون تر از صنف اول وانچه برسم مراعی درحین چریدن چسپد وآنرا اخذ کنند زبون ترین همه اصناف را بین با خاک وریگ آمیخته میباشد

وبعضی گفته اند شبنمي است غلیظ لزج که درفصل ربیع بر درختی شبیه بنبق می نشیند وآنرا جمع نموده اقراص ساخته
با طراف میبرند وبعضی گفته اند که رطوبتی است که ازنبات قسوس که نوعی از لبلاب است حاصل میکردد وبرموی بز
رکومفند ان درحالت چرا میچسبد وازانها اخذ مینمایند وتصفیه نموده اقراص میسازند وبا طراف میبرند وبهترین آن
تبرسی خوب نرم خوشبوی چرب سیاه مائل بسرخي و سبزی عنبری آنست که سنگین وخالص ورملیت نداشته باشد وسیاه
قاری آن زبون * طبیعت آن دراول گرم ودردوم خشك وانچه ازبلاد جنوبي بهم میرسد گرم وتر و بعضی دردوم گرم ودر
سوم خشك گفته اند * افعال وخواص آن ملطف قوی و مسخن ومفتح افواه عروق ومقوی ارواح وجاذب واند کی
قابض ومنضج رطوبات غلیظهٔ لزجه ومحلل آنها باعتدال ومحلل صلابات ومسکن اوجاع واهذ اداخل ادویهٔ مسکنهٔ اوجاع
مینمایند اعضاء الراس طلای آن جهت دردسر وبا روغن گل تریا نوخ اطفال جهت حبس نزلات وسرفهٔ ایشان وداخل ادویهٔ
معالجهٔ صداع ضربانی کرده میشود وقطور محلول آن درروغن گل درگوش مسکن اوجاع آن وطلاء آن بریش سرحابس
نزلات ومانع آنها ازنزول اعضاء النفس والغذاء والنفض آشامیدن آن جهت سرفهٔ بارد وتقویت معده وتسکین اوجاع
باردهٔ آن وفواق ریحی وبا شراب کهنه قابض وحابس بطن ومدر بول وشیر ومخرج جنین وطلاء آن مقوی معده ومانع غثیان
وسیلان آب دهان حادث از استرخاء معده ورافع صلابت آن وصلابت کبد ورحم و فرزجهٔ آن نیز رافع صلابت رحم
واختناق آن واحتباس حیض وکرفتن دخان آن بقمعي دررحم مخرج جنین مرده ومشیمه وضماد آن باپیه خوك ویابیه کاوجهت
ورم مقعده ودرد آن وتحلیل بدان باروغن گل جهت صحیح بارد الفروح والجروح طلای آن مدمل جروح کهنهٔ عسرة الاندمال
ومنقي گوشت فاسد الزینة تدهین آن با روغن مورد وشراب جهت رویئدن موی وانبوهی وبسیاری حفظ آن ازاسقاط
نافع جهت آنکه لطیف وغوص کننده درباطن عضو ومنقی اخلاط فاسده وجذب کنندهٔ اخلاط صالحهٔ قابل تکون موی است وبجهت
داء الثعلب وداء الحیه نیزمفید بهمان اسباب وبازیت جهت قلع عضو ربرص وبا شراب قالع آثار قرحه وآبله الاورام والاوجاع
ضماد آن بازفت محلل صلابات وبا روغن با بونه وشبت جهت تسکین اوجاع بارده حرق النار طلاء آن با روغن گل جهت
سوختکی آتش طرد الهوام بخور آن گریزانندهٔ هوام الخواص چون زن بعد از بول بخور آنرا بگیرد اگردرحال با زاد رابول
آید قابل حمل خواهد بود والافلا المضار مضرو سقل وآشامیدن آن موجب کرب مصلح آن سنبل رومی مقدار شربت آن ازنیم
درم تایکدرم روغن لاذن که یك اوقیهٔ آنرا دریکرطل روغن زیتون وکنجد حل نموده روزدیکر برآتش خاکستر کذارند که
قریب بسدس آن برود * افعال وخواص آن جهت برودت اعضا وزکام رطوبی وتقویت معده وروئیانیدن وسیاه کردن
موی وتقویت آن بغایت نافع است *

* لا زورد * بفتح لام والف وکسر زای معجمه وفتح واو وسکون را ودال مهملتین معرب لاجوردفارسي است * ماهیت آن
سنگی است که ازکاشغر مي آورند بهترین آن صلب صافی نیلی براق با نقطهای طلائي کبود بسرخي وبنفشی وسبزی مائل است
که دران رکهای خاک نباشد وانچه باوصاف مذکوره نباشد مصنوع است ومستعمل درطب نیست وماده تکون آن زیبق قلیل
جید وکبریت بسیار غیررده ی قریب بماده ذهب است که طلانا گشته یبوست بران غالب شده آنرا بدان رنك و لاجورد
کردانیده وآنرا مغشوش بزرنیخ زرد وربع وزن آن زاج ورمل میکنند وسحق بلیغ با سرکه که دران نمك حل کرده ومس
تفته را دران خاموش کرده باشند تاسرکه سبزگشته باشد مینمایند تا بقوام خمیر آید پس خشك نموده بجای لاجورد

لا زورد

میفروشند وهمچنین بسنگ مرمرکه تسقیه یابیکه دران شب یکمرتبه وآن سرکه مذکور مرتبهٔ دیگرو درسرکین کرفته یک
شبانه روز آتش ملایم موافق داده پس سرد کرده برآورده بجای لاجورد اصلی میفروشند وفرق بشناخت صلابت
رجوهرواوصاف مذکوره است واکرسوده باشد بآنکه رنك لاجورد اصلی مانند رنك آنست بخلاف جعلی ونیزازفرنك
چیزی مصنوع سائیده برنك لاجورد میآورند اندک سبکوزن خوب نرم وسوده نیست وچون خوب نرم بسایند رنک آن
بسیارکم میکردد ولاجورد نیست ومستعمل درطب سنکی اصلي کاشغری آنست هرکاه اراده اسهال باشد غیرمغسول آن والا
مغسول آن زیراکه قوت اسهال غیرمغسول زیاده ازمغسول آنست ودستورغسل آن درمقدمه مذکورشد * طبیعت آن
دراول کرم ودردوم خشك وشیخ الرئیس ودیکران دردوم کرم ودرسوم خشك کفته اند ومغسول آن دراول سرد ودردوم
خشک * افعال وخواص آن جالی وصاف کنندهٔ اخلاط ازکدورات ومسهل سودا واخلاط غلیظهٔ مختلط بخون وبالخاصیت
دافع سودای حوالی قلب وامراض سوداویه وغم وهم وتوحش وبثارات غلیظه ومفرح ومقوی قلب وبااندک قوت
قابضه ودرسائرافعال قریب بحجرارمنی ولزاق الذهب وازان مرد وضعیفتروباقوت محترقه وحاده ومقرحه وانداعه
ومعفنه اعضاء الرأس نفوخ آن قاطع رعاف وآشامیدن آن جهت مالیخولیا ووسواس واکتحال آن جهت رمد ودمعه
وسلاق وبیاض وقرحه ومنع ریختن مژکان وازاعظم اجزای ادویهٔ امراض عین است برای تقویت اجفان وررویانیدن
مژکان وزیادتی وتسخین آنها اعضاء الصدروالغذاء والنفض آشامیدن آن جهت امراض قلب مذکوره وجهت
ربووبهرواسهال سوداواخلاط سوداوی وجهت امراض حادثه ازقبل سوداوردکرده وادرار بول وحیض بقوت وفرزجهٔ
نیم درم آن بایکدرم روغن زیتون جهت حفظ جنین ازاسقاط وحمول آن مدر حیض القروح والجروح والزینة ذرورآن
جهت اکله وقروح ساعیه وجذام وحکه وجرب وبدستورطلاء آن باسرکه جهت تجعید موی واسقاط وقلع ثآلیل وبرص
مضرفم معده مصلح آن مصطکی باحماما وموجب کرب وغثیان خصوص غیرمغسول آن مصلح آن کثیرا وعسل وغسل وتصویل
آن مقدار شربت آن ازنیم مثقال تایك مثقال باادویهٔ مناسبه بدل آن حجرارمنی است ولزاق الذهب نیزکفته اند
ودستورغسل وحبوب آن وسفوف آن درقراباذین کبیرمذکورشد

لاعرین

* لاعرین * بفتح لام والف وفتح عین وکسرراء مهملتین وسکون یاءمثناة تحتانیه ونون ولاعون نیزدیده شده
* ماهیت آن نباتی است شبیه بپای خرکوش ولهذا آنرا ارنبی کویند وبعربی رجل الارنب وبلاطینی لکونس وببربری
طربیطس نامند منبت آن خرابها * طبیعت آن سرد وخشك * افعال وخواص آن چون باشراب بیاشامند شکم را
بندنماید وباآب جهت حبس شکم صاحب تپ وضماد وتعلیق آن محلل اورام حاره ربیه است

لاغیه

* لاغیه * بفتح لام والف وکسرغین معجمه وفتح یاءمثناة تحتانیه وهاد رتنکابن سینه یح نامند * ماهیت آن نوعی از
یتوعات است وبی غائله ترازیتوعات دیکرونبات آن پرشیرقریب بنبات سقمونیا وبرک آن مدورزرد رنك وکل آن زرد
مائل بسرخی وشبیه بکل نرکس وشبث واندک خوشبوومکس عسل برا ن می نشیند وچرا میکنند وتخم آن شبیه به خشخاش وچون
نبات آنرا ببرند ازان رطوبتی ولبنی برآید وآنرا اخذ می نمایند وبعضی لبن آنرا باآرد جووکثیرا جمع مینمایند منبت آن
دامنهای کوه * طبیعت آن درآخرسوم کرم وخشك بلکه دراول چهارم * افعال وخواص آن لبن آن قویتراز سقمونیا
وباسمیت اعضاء الغذاء مسهل قوی ومقی وجهت استسقاء زقی واخراج مای اصفرواخلاط محترقه وخوردن برک پختهٔ آن

نیز جهت استسقای زقی و سیلان مای اصفر قوی و آشامیدن آب برگ آن مقی و مسهل قوی و قویتر از لبن آن ولیکن لبن آن منقی و تخم آن نیز مسهل و مقی و انداختن شیر آن در غدیری که دران ماهی باشد باعث بالا آمدن ماهیان است برروی آب و کشندهٔ آن و ضماد آن مقرح جلد و بدستور برگ و تخم آن مقدار شربت از لبن خالص آن یک دانگ و از مخلوط آن با آرد جو تا یکدانگ و نیم و برگ آن در مطبوخات نیز یکدرم و از ان زیاده جائز نیست مضر امعا مصلح آن کثیرا بدل آن فراسیون و مگس عسلی که از گل آن چرا نموده باشد با عسل آن نیز مسهل است *

لالا

* لالا * بفتح دولام و دو الف * ماهیت آن گیاهی است معروف که از طرف مکهٔ معظمه زادها الله تعالی شرفا و کرامة می آورند * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن قابض و مسحق آشامیدن آن حابس سیلان خون و بخور آن خصوصا ثمر آن جهت بواسیر و درد مقعده نافع و اکثار آن مضر مثانه مصلح آن تخم مورد است *

لاله سرنگون

* لاله سرنگون * ماهیت آن اسم فارسی نباتی است معروف که در باغچها غرس مینمایند و پیاز دارد * افعال و خواص آن پیاز آنرا چون با دنبه با لمناصفه کوبیده با آب بجوشانند تا آب رفته روغن بماند طلای آن جهت عرق النسا مجرب یافته اند

لاله نعمانی

* لالهٔ نعمانی * بضم نون و سکون عین مهمله و فتح میم و الف و نون و یاء نسبت * ماهیت آن اسم فارسی نباتی است برگ آن شبیه ببرگ زنبق و از سه چهار عدد زیاده تا نه و گل آن مانند شقائق و بزرگ تر از ان و بیخ آن مانند پیاز . بقدر فندقی و طولانی در چند برده و پرده در رونی آن شبیه بابریشم مطبوخ و بسیار نرم و پردهٔ بیرونی آن سیاه و مغز آن سفید و شیرین و ساق آن بقدر چهار انگشت * طبیعت آن گرم و تر با رطوبت غالبه و حرارت قلیله * افعال و خواص آن مفرح و مسکر و منوم و نشأ آن بیغائله و مشهی رشا صم و محرک باه و سرخ کنندهٔ رخسار مقدار شربت آن از یکدرم تا دو درم است *

لامی

* لامی * بفتح لام و الف و کسر میم و یا * ماهیت آن صمغ درختی هندی است خوشبو مرکب از بوی مر و مصطکی و در رنگ ما بین سفیدی و زردی * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مسخن و ملطف و مفتح سدد و کل ازندهٔ بلغم و رافع امراض باردهٔ و بلغمیه امراض الاعصاب و المفاصل جهت ضعف عصب و شکستگی و کوفتگی اعضا و اعیار با آرد مورد جهت تقویت اعضا و سرعت حرکت اطفال نافع شربا و ضمادا الجروح و القروح و الاورام ذرور و طلای آن جهت التصاق جراحات عظیمه و اندمال آنها و تحلیل اورام و قطع رائحهٔ کریههٔ بدن و بخور آن معرق المقدار مصدع محرورین مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن نیم درم و از اجزاء ویهٔ نافعهٔ مبرودین و مشایخ و عصب است * فصل اللام مع الباء الموحدة

لبا

* لبا * بکسر لام و فتح باء موحده و الف بفارسی فرشه و بشیرازی زهله و فله و بترکی اغوز و بهندی پیوسی نامند * ماهیت آن شیر غلیظی است که بعد از ولادت حیوان تا سه چهار روز دوشیده شود و یک اوقیهٔ آن ده رطل شیر را غلیظ کرداند * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن مسمن بدن و محرک باه محرورین و بطی الهضم و مولد خلط غلیظ و مسدد قوی و نفاخ و مورث نواق و تولنج و تولید حصاة خصوص با شیرینی نسل و باعث جشای دخانی مصلح آن عسل و شیرینها است *

لبخ

* لبخ * بفتح لام و باء و خاء معجمه * ماهیت آن اسم عربی درختی عظیم است و در صعید مصر کثیر الوجود شبیه بدرخت چنار و برگ آن مائل بدرازی و ثمر آن کوچک و سبز و شبیه برطب و بعد رسیدن شیرین میگردد و باکراهیت طعم و گفته اند این درخت در فارس سمی قاتل بوده و چون نقل بمصر نمودند سمیت آن زائل و رواغذا کردید و بعضی نوعی از آزاد درخت و بعضی مدابه دانسته اند و اصلی ندارد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و بعضی تر و بعضی سرد و خشک

دانسته اند * **افعال وخواص** آن مضغ آن مسکن درد دندان و در کتب قدیمه است که شکایت کرد نبی از انبیای علیهم السلام بسوی حق جل جلاله از درد دندان وحی آمد بسوی او بخور لبلاب را آشامیدن آن قاطع نزف الدم داخلی و در روز آن حابس نزف الدم خارجی و طلای آن مقوی موی و با شراب محلل اورام و بالادن و مورد جهت جبر کسر و ضربه و تبریک استخوان از مفصل بزودی و دخان آن گریزانندهٔ هوام و ثمر آن مقوی معده و حابس خون و اسهال المضار مصدع و خوردن مغز هستهٔ آن موجب ثقل سامعه و کری است و برد رخت آن نوعی رتیلا بهم میرسد قاتل *

* **لبلاب** * بکسر لام و بفتح نیز آمده و سکون با و فتح لام و الف و باء موحده و آنرا در بوله و بیونانی تنابس و قسوس و بعربی عاشق الشجر و علیق و حبل المساکین و عشقه و حلبوب و بشیرازی هرسه نامند * **ماهیت** آن نوعی از قس است و اصناف میباشد از کبیر و صغیر و سفید و سیاه و مجموع آن بر مجا ورخود می پیچد کبیر را بهندی چاندنی بیل نامند و برگ آن شبیه ببرگ لوبیا و سفید آنرا گل سفید شبیه بشاخ جثجاث و تخم آن سفید و آنرا حبل المساکین و درتنکابن لکونا منند و سیاه آنرا گل بنفش و تخم سیاه و صغیر آنرا بهندی عشق پیچان گویند و بفرنگی سفید آنرا مدرة البه و سیاه آنرا هیدره بنکره و صغیر آن اقسام میباشد از سفید و سرخ و زرد و کبود و برگ همه ریزه و گل کوچک و تخم آن در غلافی سیاه مائل بسرخی و قسمی از آن بی ثمر و ساق جمیع اقسام کبیر و صغیر شمر دار * **طبیعت** کبیر آن مرکب القوی و جالینوس در دوم سرد و خشک گفته و یوحنا بن ماسویه گرم دانسته * **افعال وخواص** آن مفتح و محلل و ملین و مسهل و چون بجوشانند قوت تفتیح آن قوی و اسهال آن ضعیف میگردد و بسبب تحلیل رطوبت آن و آب فشردهٔ آن بدون طبخ بالعکس اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض سعوط عصارهٔ آن با ابرسا و نطرون و عسل جهت دردسر کهنه و قطور عصارهٔ آن با روغن زیتون و یا پنبه آلوده در گوش گذاشتن جهت درد گوش و جلای چرک آن و برگ کبیر سفید آن که مسمی بحبل المساکین است جهت درد سر و امراض سینه و زرنه و تفتیح سدهٔ کبد و آب آن جهت سرفهٔ حادث از حبس طبیعت و قولنج عارض از خلط حار و مسهل صفرای سوخته و با خیار شنبر جهت ربو و ورم احشا و قرحهٔ ریه بعد یک و بدستور چون با روغن بادام بجوشانند و سه درم از گل آن جهت قرحهٔ امعا و ضماد برگ تازهٔ آن جهت درد سپرز خصوص که با سرکه پخته باشند و گل قسم اخیر بی ثمر آنرا آشامیدن و در زهجه نمودن مدر حیض و بخور آن بعد از طهر مانع حمل و حمول شاخه و برگ آن با عسل مدر طمث و آب افشردهٔ آن رافع بد بوی رحم اعضاء المفاصل والاورام والقروح والجروح وحرق النار طلای آب برگ تازهٔ سفید کبیر آن که حبل المساکین نامند جهت اورام حارهٔ مفاصل و منفجر کنندهٔ دمامیل خصوصا با شیر آن و ضماد برگ تازهٔ مطبوخ آن در روغنها محلل اورام و مسکن اوجاع و رافع اعیا و غیر مطبوخ آن جهت جراحات عظیمه و سوختگی آتش و ضماد عصارهٔ آن با موم روغن نیز جهت سوختگی آتش و بدستور ضماد برگ قسم سیاه آن جهت قروح خبیثه و ضماد برگ قسم بیثمر مطبوخ آن جهت التیام جراحات خبیثه و سوختگی آتش الزینة عصارهٔ قسم سیاه آن سیاه کنندهٔ موی و آب قسم آخر بیثمر آن شدید الحرارت و حلت و سترندهٔ موی و کشندهٔ شپش السموم ضماد بیخ قسم بیثمر آن با شراب جهت گزیدن رتیلا نافع و از قسم کبیر آنچه برگ آن با خشونت و دراز مائل بسیاهی است مسمی نزد اهل مغرب بشحمیه و سرا و یل الطوال است * **طبیعت** آن سرد و خشک * **افعال وخواص** آن جهت درد سینه و سرفه و سپرز و قولنج و تبهای مزمنه و ربع و ربع رطل از آب آن با ده درم مغره قاطع نزف الدم همه اعضا الجروح والقروح ضماد تازهٔ آن التیام دهندهٔ جراحات و خشک آن مجفف و ناشف قروح و رافع قروح خبیثه

لبلاب

المضار اقسام ابلاب مضرعصب و مثانه مصلح آن نبات ومانع حمل وقاطع حيض مقدار شربت ازآب آن از يك اوقيه تاسي درم با نبات بی آنکه بجوشانند ولبلاب صغير * طبیعت آن قريب بكبير و مركب القوى * افعال وخواص آن محلل وقابض ومسهل مرهٔ صفرا بسبب لزوجتیکه دارد واسلم ازسائر اقسام اضاالصد وغيرها رافع اقسام سرفه كه بايبوست طبع باشد وقولنج حار وبا خيارشنبر محلل ورم احشا وتفتیح سدد واکثر تپها اعضاء المفاصل والاورام محلل اورام مفاصل وغيرها مقدار شربت ازآب آن تا نيم رطل با بيست درم نبات بدل آن آب برگ خطمی وخبازی است *

* لبن * بفتح لام وبا ونون لغت عربی است بفارسی شیر وبترکی سود وبهندی دوده نامند * ماهيت آن معروف است وآن مركب ازسه جزواست مائيت ودهنيت وجبنيت وبحسب غلبهٔ هريک بر دیگری طبیعت آن درحرارت وبرودت ورطوبت ويبوست واعتدال مختلف میگردد ودرخاصیت وافعال نيز وشيرهرحيوانی بانفراده جدا جدا انشاء الله تعالى مذكور میشود وبعد ازين امور مشترکه دراينجا بالاجمال بيان ميابد وهرحيوانیکه مدت حمل وولادت آن قريب بمدت حمل وولادت انسان باشد انسب بتغذيه است ازغير آن پس شیر گاو که مدت حمل آن نیز نه ماه است انسب برای تغذيهٔ اطفال وغیرايشان ازشير حيوانات دیگر ومائل باعتدال است درامور وكيفيات مذكوره وبعدازان شير بز وگوسفند وآهو وشيرشتر بعد ازانها وبعضی شیربز را بهتر ازشیرگاو دانسته وگفته اند اعدل واقل تغذيه آنست وشیر الاغ واسپ وشتروگورخر وخوک وغیرها برای تداوی اقوی اند ازحيوانات مذكوره وآنها برای تغذيه وهمچنین بحسب تعليف وسن وفربهی ولاغری ورنگ حيوان وسينهٔ آن ازصلابت ورخاوت وفصل وبلد وغیرها مختلف میباشد چه هرگاه تعليف بعلفهای تر وتازه وايام ربيع وبارش باشد ارطب ازعلفهای خشک وايام گرما وخشكي ميباشد وبمسكرات ومخدرات مانند بنك وخشخاش وكاهو وامثال اينها نمايند شيرآن نيز مسكرومخدرخواهد بود وازادويهٔ ملينه ملين وازمسهله مسهل وهمچنين ازقابضه ومسخنه ومبرده ومرطبه ولطيفه وكثيفه وغليظه وغيرها آثارآن نيز متبدل میگردد وشیر حيوان سفيد زود ترمنحدرميگردد ازغيرآن * طبیعت اجزای آن

* ماهيت آن دردوم سرد وتر ودهنيت ودسومت آن دراول گرم وخشک وجبنيت آن دراول سرد وخشك وشيرتازهٔ دوشيده گرم باحرارت لطيفه وسريع النفوذ والانحدار بخلاف سرد آن که درسرد شدن حرارت لطيفهٔ آن بتحليل ميرود پس بايد که چون خواهند بنوشند گرم نموده بنوشند تا موجب سرعت نفوذ آن گردد وازمطلق آن بدون قيد مراد شيرگاو است وموافق ترين اغذيه است درمزاج اطفال بعد شيرزنان ودرغير اطفال درطبیعت ومزاج شخص که موافقت نمايد وبعدازان گوشت وتخم مرغ نيم برشت وهرچه جبنيت بران غالب باشد مسدد وثقيل وهرچه مائيت بران غالب مدر ومفتح وخفيف وهرچه دهنيت ودسومت مسخن ومثقل وقبل ازانقضای چهل يوم ازولادت آن درزمستان بسبب غلظت وقريب بولادت را بسبب غلبهٔ مائيت نيز استعمال جائز نيست ودرآخرفصل بهارتا اواسط تابستان استعمال آن اولی وبهترين البان شيرتازهٔ دوشيدهٔ حيوان جوان فربه صحيح المزاج معتدل القوام سفيد خالي ازطعم ورائحهٔ غريب جيدالمرعى است المضار اكثارآن مورث تپها وتوليدشپش وقروح وجرب وحكه وبثورواورام رديه ودماميل وماشرا وامثال اينها ومطلقا خواه قليل وخواه كثير جهت اصحاب اورام باطنيه مضروجهت اعصاب وامراض عصبانيه خصوصا بلغميه نيزهرروزپی هم خوردن آن مضر وبجهت دسومت سريع الاستحاله بدخانيت وصفراوخلط غالب وفساد ودرامكن حارهٔ ومعدهٔ ضعيفه باعث مضرت وموافق سوداوی مزاجان وبايبس ومعتادين بافيون ومقدارقليل آن دراغذيه وكثيرآن درتليين واسهال اقوی وجمع آن باشئ حامض ومالح

وبا گوشت زبیضهٔ مرغ وماهي وترب وپیاز ومیوهای تازه وبقول وحبوب وامثال اینها وبالای آن نیز مادام که انحدار
نیافته باشد وبالای آن چیزی خوردن وخوابیدن همه مفسد آن وبا وجود اخلاط فاسده دربدن وامتلا مهلك دانسته اند
ربدستورباشیر حیوان اهلي کثیرالدسومت وثقیل ووحشي قلیل الدسومت وخفیف * طبیعت آن مطلقا مرکب القوی
باغلبهٔ حرارت ورطوبت ونیز گرم درارل وتردر دوم * افعال وخواص ان مجموع شیر حیوانات جالی ودافع اخلاط
سوخته ومقوی ومسمن وموافق اعضای تناسل وگفته اند موافق امزجهٔ حارهٔ یابسه مرکاه صفرا درمعده نباشد وقطور آنها
جهت رمد واکثرامراض عین خواه بتنهائی ویا باشیافات وادویهٔ مناسبه وطلای اقسام آن موافق ورم مقعده
ودرد آن وقرحهٔ مثانه وا ورام عانه ورحم وحافظ رطوبات اصلیه وطول عمر ومسمن ومحرك باه خصوص شیر جاموش باشکر
السموم باد زهر سموم قتاله وشراب ارنب بحری وشوکران وبنك وذراریح وارنب بحری وثافسیا وخربق وخانق الذئب ونمر
وجمیع ادویهٔ اکاله ومعفنه وامثال اینهانافع است الزینهٔ طلای آن جالی آثار قبیحه وآشامیدن آن نیکوکنندهٔ رنك رخسار
خصوصا باشکر وفربه کنندهٔ بدن خصوصا شیر برنج وفرني آن به تخصیص درامزجهٔ حارهٔ یابسه وطلای ماءالجبن جالي کلف وآثار
جلد وآشامیدن آن نیز الا ورام والبثور وآشامیدن ماءالجبن باهلیله جهت جرب وحکه نافع واطبای هند جمیع شیر هارا
خام خوردن محدث امراض مختلفه میدانند مگر شیر زنان والاغ وبعضی شیر گاو تازه دوشیده که هنوزگرمی پستان دران
باقي باشد بسیار نافع واز قبیل آب حیات دانسته وغیر این دو سه شیر خصوص شیر بزرا جوشانیده بهتر میدانند وطریق
جوشانیدن آن آنست که بقدر ربع آن آب شیرین خالص داخل کنند وبآتش ملایم بجوشانند تاآب برود وشیر بماند پس
بعد از سرد شدن بنوشند ونیز هر شیررا بعد از آنکه از دوشیدن آن دوساعت گذشته باشد وبعضی چهار ساعت گفته اند
خوردن آنرا بد میدانند وهمچنین شیر حیوان که تازه بچهٔ آن مرده وبا ساقط شده باشد وبسیار لاغر ویا مریض ویا حامله
ویا تازه زائیده ویا قریب بانقطاع را نیز زبون ومولد امراض کثیره وداروا ئل حمیات نیز مادررا واخررا نافع گفته اند
ورافع قبض بطن وسوزش چشم ویبس دماغ ولاغری وضعف بدن وپیری وآلات بول واعضای تناسل رامفید وچون شیر
را باهموزن آن ویا زیاده آب بنوشند ادرار بسیار آورد ومجاری بول را صاف کند *

* لبن الاتان * بفتح الف وتاء مثناة فوقانیه والف ونون لغت عربي است وبفارسي شیر الاغ وشیر خر وبهندی گدهی
کادوده نامند * ماهیت آن معلوم است وماثیت بران غالب وبغایت قلیل الجبنیت ودهنیت ولهذا * طبیعت آن
ابرد وارطب همه شیرها است تادوم وزدر سوم تر وبهترین آن شیر الاغ جوان فربه صحیح المزاج تازه زائیده است
واگر بچهٔ آن ماده باشد بهتر وباید که گرم گرم بنوشند که سرد نگشته باشد * افعال وخواص آن بسیار مبرد ومرطب ومفرح
وجالی ومفتح ومقوی قلب حار وبطئ الاستحاله بخلط غالب وموافق امزجهٔ حارهٔ یابسه مرکاه معدهٔ ایشان خالي از صفرا
باشد اعضاءالراس سعوط وقطور آن دربینی وگوش وبا فوخ جهت ترطیب دماغ وجهت رفع یبس آن وبیخوابی وصداع
حاریبسی وامراض حارهٔ یابسهٔ دماغیه ورعاف ودرد گوش حار ورمد حار وسوزش چشم وغدهٔ وسلاق وطرفه وامثال
اینها خصوصا با سفیدهٔ بیضهٔ مرغ وروغن گل جهت طرفه وضماد آن نیز جهت امراض مذکوره که پارچهٔ کرباسي پاکیزه رابدان
ترکرده بر پیش سر وگوش وچشم اندازند وچون گرم گردد ویا خشك شود تبدیل نمایند وغرغره ومضمضهٔ آن جهت خوانیق
وذبحه واورام لثه ولهاة واوزتین وتقویت لثه ودرد دندان بتنهائي ویا با مغز فلوس خیارشنبر ودرحین تحلیل آن

لبن الاتان

اقوی وجهت امراض مذکوره انفع وسعوط آن با کهربا ویا مثل روس نرم سوده حابس رعاف اعضاء الصدر والحمیات والغذاء والنفس آشامیدن آن موافق سینه وجهت سل ودق وقروح ریه وحمیات حارهٔ حاده وامراض حارهٔ حاده ونزلات حاده وجهت نفث الدم خصوصا با کهربا وکثیرا وطین مختوم وبوست بیخ انجبار یعنی ومرفه وعسر نفس والتهیب ونزلات حاده وجهت ابتدای استسقای حار وصلابت طحال والتهاب دم وصفرا وصمغ عربی وامثال اینها ونزف الدم را نیز مفید وملین بطن وجهت اسهال الدم که ذوسنطاریا نامند وجراحت امعا ورحم خصوص با قوابض وقطور آن در احلیل به تنهائی وحقنهٔ آن جهت اسهال الدم که ذوسنطاریا نامند وجراحت امعا ورحم خصوص با قوابض وقطور آن در احلیل به تنهائی ویا با جهت حرقة البول ویا دم الاخوین وگل ارمنی و روغن گل وجهت قرحهٔ مجاری آن وبدستور تزریق آن بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبهٔ مذکوره السموم آشامیدن آن جهت رفع مضرت ادویهٔ قتالهٔ الاورام ضمادآن جهت اورام حارهٔ ظاهری وباطنی خصوصا با زعفران مضر مبرودین ومرطوبین ودرد سر بارد ودوار وطنین خصوصا بران خوابیدن ومهیج فواق وجشای دخانی مصلح آن گلنگبین مقدار شربت آن از ده اوقیه تا نیم رطل با شکر وکثیرا و روغن تخم گل وورب السوس وامثال اینها وتعلیف آن باشیای مناسبه ولائقهٔ درعلت شرط است مثلا برای نفث الدم وسل ودق بکشنیز تر وتازه وبرگ خارخرنوب وحماض واطراف عوسج وبرگ بارتنگ وگاوزبان وجوخیسانیده وامثال اینها وجهت جلا وتحلیل وتفتیح سدد کرفس ورازیانج وشیح وقیصوم وجوخیسانیده ویا تخم کرفس ممزوج کرده وامثال اینها بدل آن شیرزنان ویا شیر بز بدستور آشامیدن آن درقرابادین کبیر بتفصیل ودر مقدمهٔ این کتاب نیز مجملا ذکر یافت *

* لبن الاسد * بفتح الف وسین ودال مهملتین شیر شیر است وبهندی باگهه کادوده نامند * طبیعت آن درگرمی وحدت * افعال وخواص آن درغایت جلا ونفوذ وادرار است

* لبن البقر * بفتح باء موحده وقاف وراء مهمله بفارسی شیر گاو وبهندی گای کادوده نامند * ماهیت آن معروف است ودرین اجزاء ثلثه از دهنیت وجبنیت ومائیت بنسبت البان دیگر بحد اعتدال ومتساوی است ودرغلظت ورقت نیز وچند بالذات دهنیت بران غالب وغلیظتر شیر هاست سوای شیر گاومیش که دهنیت وغلظت آن زیاده است وبهترین آن شیر گاو جوان فربه صحیح المزاج خالی از امراض است که تعلیف به نباتات واشیای جیده یافته معتدل القوام سفید صافی شیرین خالی از طعم ورائحهٔ غریبه * طبیعت آن معتدل درگرمی وسردی وتری وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مفتح وجالی وسریع الهضم وکثیر الغذا اعضاء الراس آشامیدن تازهٔ دوشیدهٔ آن که سرد نشده باشد مقوی جوهر دماغ ومرطب آن وحافظ رطوبات اصلی ورافع نسیان ومالیخولیا ووسواس ونکو کنندهٔ رنگ رخسار وامراض بینی را مفید وقطور وطلای آن جهت اکثر امراض عین حتی ما یوس العلاج از مداومت آن صحت یابد وبا کندر جهت طرفه وبا انزروت جهت ناخنه وسبل وشرناق اعضاء الصدر والغذاء والنفس آشامیدن آن گرما گرم تازه دوشیده مقوی قلب ورافع غم ووسواس وخفقان وقرحهٔ ریه وسل که بی تپ خلطی باشد وسحج امعا را مفید وملین طبع ومولد منی ومبهی ومسمن بدن وخوردن شیر برنج رقیق جید الطبخ با شکر ملین طبع وقولنج یابس ثفلی وزحیر یبسی را نافع وشیر آهن تاب ویا با سنگ تفته مکرر داغ کرده رافع اسهال وآشامیدن آن بادوزن آن آب شیرین خالص ممزوج نموده مدر قوی ومنقی مجاری بول خصوص با قلیلی تامقدار دودانگ زاج ویک درم نبات نرم سوده اعضاء المفاصل والاورام والبثور طلای آن با سفیدآب قلعی جهت نقرس واورام حاره وآشامیدن آن وطلای آن نیز جهت جرب وحکه وتوبا وجذام ومالیدن شیر برنج برسر اقرع یعنی کچل که دانهای زخم

لبن الاسد

لبن البقر

آن صاب شد؛ وسرتراشي آن د شوار باشد باعث نرمي آنست اما بايد كه مقدار شش هفت ساعت بعد ازماليدن كه نرم شده باشد بآب كرم پاك شسته سرتراشي نمايند و با افيون وموم وروغن زيتون مسكن وجع نقرس حار السموم آشاميدن آن ترياق سموم ودافع مضارآنها است كه مكرر بنوشند وقي كنند تا رفع غائلهٔ سم كرده هرنوع سم وادويهٔ قتاله كه باشد بتنهائي ويا با ادويهٔ مناسبهٔ آن مانند روغن كاو ونارجيل بحري وامثال اينها الزينة آشاميدن مطبوخ آن با برنج بطريق شير برنج وفرني جهت طول عمر ونيكوئي رنك رخسار وبا كردكان وخرما جهت فربهي كرده وبدن ونيكوئي رنك رخسار وتقويت باه وازدياد مني مقدار شربت آن ازنيم رطل تا يكرطل المضار اكثار آن مورث سنك كرده ومثانه وتوليد قمل وبرص وسريع الاستحاله بخلط غالب برمعده مصلح آن شكر وعسل وبا آن مردومانع انجماد آن درمعده وچون منجمد كردد موجب قشعريره ولرز وعرق سرد وغشي واختلاط عقل وخناق كردد ومداواي آن قي كردن با حرف وسكنجبين عسلي وسركهٔ ممزوج با فودنج وبدستور با عسل وتخم كرفس وآب كرم وآشاميدن پنيرمايه تا مقدار يك مثقال ازمجربات شمرده اند وحكماي هند كفته اند شيركاو مقيد دافع سودا است وشيركاو سياه دافع صفرا است وشيركاو سرخ قاطع بلغم وشيركاو زرد دافع هرسه خلط *

* لبن جاموس * بفتح جيم والف وضم ميم وسكون واو وسين مهمله معرب كاوميش است يعني شيركاوميش ازشيركاو بسيار غليظتر ودهنيت وجبنيت بران غالب وثقيل وبطيء الهضم وسريع الاستحاله بخلط غالب وصفرا است چون شيررا با چوب كياه كنكهيه طبخ دهند وحركت دهند منجمد وبسته كردد نبات داخل كرده بخورند بواسيررا نافع است

* لبن الخفاش * بضم خاء معجمه وفتح فا والف وشين معجمه قريب بشيراسد است

* لبن الخنزير * بكسرخاء معجمه وسكون نون وكسرزاي معجمه وسكون ياء مثناة تحتانيه وراء مهمله بفارسي شيرخوك وبهندي سوركادوده نامند * طبيعت آن سرد وتر * افعال وخواص آن نزد بعضي بسيار مفرح وجهت سل ودق نافع ومورث برص ووضح است

* لبن الرماك * بفتح راء مهمله وميم والف وكاف بفارسي شيرماديان وبهندي كهوري كادوده نامند * ماهيت آن معلوم است بهترين آن نيزمانند شيركاو است وبهمان شروط وجبنيت آن كمتر * طبيعت آن كرم وتر از شيرهاي ديكر * افعال وخواص آن جالي ومفتح ومفرح اعضاء الغذاء والنفس آشاميدن آن محرك اشتها وباه وملين طبع وموافق قرحهٔ مثانه ومجاري بول ومدربول وحيض ومنقطع حادث ازحرارت ويبوست وحقنهٔ كرما كرم آن منقي قرحهٔ رحم وحمول آن با نشارهٔ عاج بعد ازطهرمعين برحمل عاقر وآشاميدن ترش كردهٔ آن كه قمزنامند دراكثرافعال مذكوره قويتر دانسته اند وجهت استسقا وبعض انواع دق بشرائط مذكوره درلبن اتان وآينده درلبن لقاح ازتعلف آن برازيانه وغيرآن ازاشياي حاره وبارده ملطفهٔ مفتحه نيزمفيد الخواص كفته اند ازخواص آنست كه چون هرسال قليلي ازان باطفالي كه آبله برنياورده باشند بخورانند دران سال آبله برنياورند واكر برآورند زياده برچند دانه نباشد وازمجربات مكرره شمرده اند

* لبن الضان * بفتح ضاد معجمه والف ونون كه لبن النعاج وبفارسي شيرميش وكوسفند نيزنامند * ماهيت آن معروف وبران دهنيت وجبنيت غالب وغليظتر ازشيركاو وبهترين آن شيرميش سياه بشروط مذكوره است * طبيعت آن كرم وتر * افعال وخواص آن مقوي جوهردماغ ونخاع وباه وجهت قرحهٔ رياح وامعا ونفث الدم وتزحر ونيكوئي رنك رخسار ودفع مضرت ادويهٔ سميه وجماع وتدارك آن بتقويت وبا روغن بادام وصمغ عربي جهت سرفه مجرب ودرسائر

لبن جاموس
لبن الخفاش
لبن الخنزير
لبن الرماك

افعال ومضرات مانند البان دیگر است ومصلحت ترا تر ومرا روبلغم وقولنج است

لبن اللقاح

* لبن اللقاح * بفتح لام وقاف والف وحاء مهمله بفارسی شیرشتر وبهندی اونتنی کادوده نامند * ماهیت آن معلوم است ولطیف ورقیق ترین شیرها ومائل بشوری طعم ودسمیت آن بسبب کمی وگرمی وشدت امتزاج ازمائیت آن جدا نمیگردد ولهذا طبیعت آن گرم مائل بخشکی است * افعال وخواص آن جالی ومنضج ومحلل اعضاء الراس والغذاء والنفض آشامیدن آن مقوی چشم وبدستور اکتحال بدان وآشامیدن آن با شکر جهت ضیق النفس وربو وتفتیح سدد ورفع یبوست جگر وتحلیل اورام باطنیهٔ صلبه وتحلیل خلط کائن در کبد واستسقاء زقي وطبلی وغیر آن فرد وراشیر نافع امابعد استحکام علت واجتماع مای اصفرنه قبل از ان وجهت علل طحال وبواسیر وادرار بول وحیض وباه را برانگیزاند وبابول شتر جهت اسهال وادرار مای اصفرکه زرد آب نامند نافع وباید بتدریج ازد واوقیه شروع نمایند تا بیکرطل رسانند وشترراده روز قبل از استعمال در ایام استعمال تعلیف برازیانه وکنگر وکاسنی ودرمنه وامثال اینها نموده باشند وباپنجدرم سکر العشر جهت استسقای گرم وباشکر مقوی بدن وصاف کنندهٔ بشره ومحرک باه واشتهای طعام ودراورام صلبه باروغنهای مناسبهٔ محلله مانند روغن بید انجیر ونارد ین وبادام تلخ ویسته وامثال اینها وبعضی گفته اند شیر شتر معطش وبطیء الانحدار از معده واعالی جوف است نسبت بالبان دیگر ودستور آشامیدن آن جهت استسقا آنست که نباید که بیاشامند آنرا در اوائل ویا اورامیکه آیل باستسقا است مگر بعد از استحکام مادهٔ ورم اگر با آن تب نباشد والا جائز نیست در هیچ وقت زیرا که باتب البان منافات تام دارند وزیاده کنندهٔ مادهٔ حمیات اند ودر اورام غیر آیله در اوائل امر باکي نیست از استعمال آن ودستور آشامیدن آن وماء الجبن آن نیز بتفصیل در قرابادین وبلا جمال در مقدمهٔ این کتاب نیز مذکور شد

لبن المعز

* لبن المعز * بفتح میم وسکون عین مهمله وزای معجمه بفارسی شیربز وبهندی بکریکا دوده نامند * ماهیت آن معلوم است مائیت بران غالب بر دوجزو دیگر وگفته اند جبنیت آن زیاده است * طبیعت آن مائل بحرارت وگفته اند بارد در اول ورطوبت بران غالب تا درم وگویند معتدل ترین شیرحیوانات است * افعال وخواص آن ملطف وجالی اعضاء الراس آشامیدن آن جهت نوازل وحبس آنها وغرغرهٔ آن جهت اورام لهات وحلق وکام وورم زبان خصوصا با مغز فلوس خیارشنبرکه دران حل کرده صاف نموده باشند وقطور آن در بینی وگوش نیز جهت ترطیب دماغ ورفع یبس وبیخوابی ودردگوش حار وضماد آن که پارچه بدان ترنموده بربیش سرگذارند نیز جهت ترطیب دماغ ورفع یبس وبیخوابی نافع وآشامیدن آن نیز اعضاء الصدر والغذاء آشامیدن آن باکثیرا وصمغ عربی ویا یالک مغسول جهت نفث الدم وسرفهٔ سل وقرحهٔ ریهٔ ونزف الدم سائر اعضای باطنی که مقدار شیربیست وپنج مثقال تا پنجاه مثقال وهریک ازینها نیم درم تا یکدرم باشد بدستور ازسی مثقال آن تا پنجاه مثقال با یکمثقال تاد ومثقال کثیرا ونیم مثقال رب السوس وصمغ بادام جهت نفث الدم وسرفه وعلل سینه وقلب وخفقان وغم ووسواس وتوحش مفید ولیکن باید تازه دوشیده گرماگرم وسرد نا شده واز حیوان جوان فربه صحیح المزاج خالی از علت ومرض باشد واز بز سرخ بهتر از الوان دیگر است وخالص گرماگرم آن ملین بطن ومدر بول وجهت قرحهٔ مثانه وتقویت باه تدارک ضرر جماع وعرق النسای حادث ازگرمی ویبس درسائر افعال مانند شیرگاو است واز ان لطیفتر مضر مبرودین ومرطوبین ونفاخ وباعث جشا وهیجان فواق

را مثال اینها بدل آن شیر کاو و بالعکس و آشامیدن آن بطریق ماء الجبن جهت اسهال صفراوی محترق و امراض صفراویهٔ
محترقه وسوداویه ویرقان وترطیب بدن و برای محرورین نافع الحمی جهت حمی دق وحمیات حارهٔ کهنه ودستور آن
بتفصیل در قرابادین کبیر ذکر یافت و با افتیمون مائیت آن زائل میکردد و بجای اسهال شکم را حبس مینماید و آشامیدن
آن با آب وخبه که خاکشی وشفترک نامند باقلیلی شربت بنفشه که ابتدا از ده یا نزده مثقال آن با سه چهار مثقال آب ویکدرم
خبه سنکشو نموده ونیم درم شربت بنفشه شروع نمایند وبتدریج روزی چهار پنج مثقال برشیر واندک اندک برهریک از آب
وشربت بیفزایند تا هر مقدار که موافقت نماید وبر معده کران نباشد وخلل درهضم ونضج ننماید ودرهنکام استغنا وعدم احتیاج
باز بتدریج کم نمایند جهت ترطیب بدن وحمیات حارهٔ حاده درانتها وحمی دق وتسمین بدن مهزولی محرور المزاج مفید
ونیز دستور آشامیدن آن درمقدمه ذکر یافت الاورام والبثور ضماد تخم ریحان کوبیده پخته درشیر بز محلل ومنضج ومنفجر
کنندهٔ اورام ودمامیل وبثور است وباضافهٔ تخم تمرهندی کوبیده اقوی کویند مضر احشا است مصلح آن کثیرا بدل آن شیرکاو

لبن النساء

* لبن النساء * بکسر نون وفتح سین مهمله والف ممدوده وبفارسی شیرزنان نامند * ماهیت آن معروف والطف است
ازشیرانان وموافق ترین بانرشیرها است از برای اطفال وامراض حارهٔ حاده خصوصا ازمولد دختر وبهترین آن شیر زن جوان
معتدل المزاج صحیح دخترزائیده است که غذاهای موافق خورده باشد چند روز قبل از ان ودربین نیز * طبیعت آن در
دوم سرد وتر واز دخترزائیده سرد تر * افعال وخواص آن جهت ترطیب وتقویت دماغ ورفع بیخوابی ورمد وقروح
ریه وحمی دق وادرار بول ودفع سمیت ارنب بحری نافع اعضاء الراس والصدر آشامیدن آن جهت ترطیب دماغ وحنجره
وتفتیح سدهٔ خیشوم ورفع سل ودق ویبوست سینه وسرفهٔ یبسی ونفث الدم ونزف الدم با ادویهٔ مناسبه وسعوط آن جهت رفع
خشکی دماغ وسرسام وصداع حار یبسی واختلاط عقل ومالیخولیا وجنون صفراوی ودموی وسهر وامثال اینها وبدستور
ضماد آن برسر بدین قسم که خرقهٔ بدان ترکرده پی در پی بر پیش سر کذارند وچون کرم کردد تبدیل نمایند وقطور آن درچشم
جهت رمد حار وقرحه ورفع خشونت پلک آن وبا انزروت جهت ظفره وسلاق وشرناق وامثال اینها ودرکوش جهت وجع
حار وقرحه وورم کرم آن ومقدار شربت آن از ده اوقیه تا نیم رطل وباید که کرما کرم که سرد نکشته باشد بیاشامند واکر از
پستان تواند شد که بخورند بهتر است زیرا که بسبب کمال لطافت زود فاسد میکردد بدل آن شیر الاغ الخواص کفته اند چون
زن حامله برروی شپش شیر بدوشد اکرشپش بمیرد ویا درزیر آن بماند آن زن بدختر حامله است واکرنمیرد وزنده برآید
بپسر ومجرب دانسته اند وبهترین شیرزنان وسائر البان آنست که چون برروی ناخن بریزند جمع کردد وبا چسبندکی بسیار
نباشد وباعتدال قوام باشد ودستور آشامیدن آن درقرابادین کبیر ونیز درمقدمهٔ این کتاب ذکر یافته

لبن حمار الوحش ولبن الغزال

* لبن حمار الوحش ولبن الغزال * شیرکورخر وشیرآهو هردو کرم وتر اند ازماده یان که لبن الرماک باشد ولطیفتر
ازان ودر تحریک باه اقوی *

لبن الحامض

* لبن الحامض * بفتح حاء مهمله والف وکسر میم وضاد معجمه بفارسی ماست وبهندی دهی است وبترکی جغرات نامند
* ماهیت آن شیر منجمد است وبهترین آن ماست شیرکاو تازه خوب انجماد یافته اندک ترش است * طبیعت آن
دردوم سرد وتر هرچند ترش تر ورقیق تر باشد سردی وتری آن زیاده * افعال وخواص آن مرطب ومسکن تشنکی ومقوی
باه محرورین وغذائیت آن نسبت بدوغ که مخیض نامند بسبب زیادتی دهنیت بیشتر ودرسائر افعال قریب بدان ومخیض

درحرف الميم مع الخاء المعجمة مذكور خواهد شد ان شاء الله تعالى المضار مضر مبرودين ومعدهٔ سرد وكثيف ود يرهضم و
مسدد ومولد خلط خام ومضر تپهاى عفنه مصلح آن معاجين حاره وزنجبيل مربى است واغذيهٔ مصنوعه ازان در قرابادين
كبير بتفصيل ذكر يافت وچربهٔ بالاى آنرا برسر ماليدن مرطب دماغ ومنوم وقائم مقام روغن تخم كدو است

* لبن السودان * بضم سين مهمله وسكون واو وفتح دال مهمله والف ونون * ماهيت آن نزد اكثر اسم فرفيون است
وبعضى ودیگران گفته اند چیزى است شبيه بصمغ ومائل بسياهى وزردى كه از نواح مغرب مى آورند * طبيعت آن بسيار
گرم وخشك تا چهارم * افعال وخواص آن از سموم قتاله وبوئيدن آن باعث رعاف وعطسهٔ بسيار ومهلك وتدبير آن
تدبير افربيون وچند بادستر سياه خورده است ومذكور شد ضماد آن محلل اورام صلبه است در چند ساعت

* لبن اليتوعات * بفتح ياء مثناة تحتانيه وضم تاء مثناة فوقانيه وسكون واو وفتح عين مهمله والف وتاء مثناة فوقانيه
* ماهيت آن شيرنباتات شيردار است مانند مازريون سياه وفرفيون وسقمونيا وامثال اينها * افعال وخواص آن
مجموع آن از سموم ومسهل قوى بعنف وشيرنباتى درذيل آن مذكور شد وميشود وآنچه نامى مخصوص ندارد در يتوعات
درحرف الياء مع التاء انشاء الله تعالى مذكور خواهد شد واعراض وتدبير آن مانند اعراض وتدبير افربيون خورده است
ومذكور شد

* فصـــــــل اللام مع التاء المثناة الفوقانية *

* لتكو * بفتح لام وسكون تاء چهار نقطهٔ هندى وضم كاف وواو * ماهيت آن ثمر درختى است در بنگاله ميشود وكثير الوجود
ودرخت آن بقدر درخت آلو ونيناله وپرخار وبرگ آن نيز شبيه ببرگ آلو ونيناله وثمر آن خوشه دار در هر خوشه هفت هشت
دانه دانه وبزرگى آلوى كوچكى ونيناله وسفيد رنگ وطعم آن درخامى ترش وبعد رسيدن ميخوش ميگردد ودرجوف بعضى آن سه
دانه وبعضى چهار دانه شبيه بدانهاى شريفه وكتهل كه كوه نامند ودرجوف دانهاى آن تخمى بنفش رنگ نرم لزج لعابى
* طبيعت آن سرد وتر * افعال وخواص آن مسكن حدت صفرا وخون وجهت بعض امراض دمويه وصفراويه نافع
وشربت آن نيز جهت امراض مذكوره نافع *

* فصـــــــل اللام مع الجيم *

* لجالو * بفتح لام وجيم والف وضم لام وسكون واو ولغت هندى است * ماهيت آن گياهى است كه دركنار آبها وزمينهاى
نمناك ميرويد ودرموسم باران بيشتر ودو قسم ميباشد قسمى درخشكى وزمينهاى نمناك ميرويد نبات آن تا يكذرع وشاخهاى
آن باريك وبرگ آن ريزه باريك شبيه ببرگ ام غيلان واز آن ريزه تر وقسم دوم مائى كه دركنار آب وغديرها ميرويد واين
مفروش برروى زمين ميباشد ودر شاخ وبرگ شبيه بدان قسم واز خواص هر دو قسم است كه چون دست نزديك آن برند
وبدان رسانند برگهاى آن بهم مجتمع ميگردند وچون دست را بكشند واز آن دور نمايند بعد از اندك زمانى از هم باز ميگردند
بحالت اصلى خود واز جملهٔ ادويهٔ عظيم النفع است نزد اهل هند وباصطلاح خود آنرا ازرماين ميدانند * طبيعت آن
دردوم سرد وتر * افعال وخواص آن محلل وجالى ومنضج ومفتح وبجهت فساد خون وامراض حادثه از آن وامراض
صفراويه شربا نافع وقطور آب آن جهت ناصور وزخمهاى كهنه مفيد وگويند چون آفتاب دربرج سرطان ودر منزل نثره باشد
كه بهندى پكهه نچهتر نامند بروند بركنار غديريكه درانجا گياه لجالو باشد واولا غسل بكنند وقدرى شيرينى تصدق نمايند
وبخور منسوب بزحل بسوزانند مانند مقل ازرق با روغن سرشف پس آن گياه را از ريشه بركنند بنحويكه سايهٔ آنكس بران نيفتد
ودرسايه خشك نمايند وباز چون ماه دران منزل آيد نرم كوفته بيخته بقدر رفلفلى ازان را با شيركاو تازه دوشيده ممزوج كرده

این منتررا هفت مرتبه بران خوانند و بنوشند منتر این است * بسم الله الرحمن الرحیم * د ولها اصرت د ولها سنکه
اداان نمونمو بشواد * تا سه هفته هر هفته هر روز بدین نحو بخورند در هفتهٔ اول امراض سوداوی وحمیات ربع ومرکبه
دفع کردد ودر هفتهٔ دوم بواسیر ونواصیر ویرقان وامثال اینها زائل کردد ودر هفتهٔ سوم جذام وبهق وقوبا وآتشک ومانند
اینها برطرف کردد بعون الله تعالی وبالجمله مداومت بدان قوای حیوانی بیفزاید واز اسرار است نزد ایشان *

* فصـــــل اللام مع الحاء المهملة *

* لحم * بفتح لام وسکون حاء مهمله ومیم لغت عربی است جمع آن لحوم آمده بفارسی کوشت وبهندی ماس نامند * ماهیت
آن معروف ومنعقد از خون است وفاعل انعقاد آن حرارت فاصله ودر بدن حیوان برای حشو وفاصله وحائل بودن میان
اعصاب وعروق واوتار وغیرها واستخوان وحافظ ومانع بودن آنها از التوا درحرکات مختلفه وفسخ ورض از صدمات خارجی
وبرای ترطیب اعصاب وعروق وغیرها وحسن منظر ونیکوئی هیأت شکل وغیرها از منافعی که مفصلا در کتب کلیات مذکور است
واقسام مبدا شد بحسب اقسام حیوان واعضای آن ولحم هرحیوان دراسم خود مذکورشد ومیشود انشاء الله تعالی ودرینجا
بقول کلی وبالاجمال چیزی ذکرمی باید بماید دانست که چون بدن انسان مرکب از موالید ثلثه است وحیوانیت بران
غالب پس انسب غذائی برای بدل ما یتحلل اولحم است لهذا درحدیث شریف نبوی صلی الله علیه وآله وارد است که سید
الطعام اللحم وطبیعت مدبرهٔ بدن ناچار است دراستحالهٔ نبات تا آنرا شبیه بمغتذی نماید از هفت قسم فعل از تحلیل
واستحاله وتفریق وعقد وتشبیه وتغذیه وادخال درحیوانات باقل این افعال مدعا حاصل است مثلا درشیر آنها پنج فعل
کافی است که تفریق وتغذیهٔ آن هضم وتمییز است وتعقید وتشبیه وادخال باشد ودر بیضهٔ نیمبرشت سه فعل کافی است که تحلیل
واستحاله وتمییز باشد ودر لحوم دوفعل که تشبیه وادخال باشد کافی است پس لحوم سید وبهترین سائر اغذیه شده‌اند
وکوشت مقادیم حیوان از کردن ودست وسینه بهتر از مؤخر آن مانند ران وپشت تازه وکرده رده وکوشت ایمن
بهتر از ایسر وجانب وحشی خشک تر وبطئ النزول وانسی نرم تر وارطب وبهترین لحوم لحم حیوان جوان صحیح
المزاج فربه است درامزجهٔ لطیفه صاحبان ترفه وسکون وآرام وبهترین مواشی بز وکوسپند است که کمتر از شش ماه و
زیاده از یک ساله نباشند وبعد از ان کوساله ویکسالهٔ کاووکاومیش وشترجوان بهتر از شتربچه واز وحوش بچهٔ بزکوهی است
وآهوبره وکوشت حیوان خصی کرده از کوشت ناخصی کرده بهتر است والطف وکوشت حیوان راعی چرنده بهتر والطف
از محبوس معلوف واز حیوان سیاه بهتر ولذیذ تر وسبک تر واز سرخ اجود ومتوسط واز سفید بطئ الهضم وسمین وسریع
الاستحالهٔ بتعفن وفساد وکوشت سرخ دور از فساد بتعفن وسریع الهضم ومذبوح در رمضان روز بهتر از بائت شب مانده و
قدید کرم وخشک وقلیل الغذاء بسیار زبون ومولد خلط ردی ولحوم بری بهتر از اهلی وبهترین لحوم بری ظبی وبهترین اهلی
ضأن وکوشت جدی واقل فضول است از غیرآن ولحوم حیوانات بری از برای بلغمی مزاجان وصاحبان فلج واستسقاء و
کسانیکه برودت ورطوبت برمزاج ایشان غلبه نموده باشد باسرکه وآب غوره وامثال آن برای محرورین وکسیکه مزاج آن
ملتهب نباشد مطجن آنرا با مری وزیت بخورد وکوشت اعضای عصبانی مولد بلغم است وکوشت سرخ خالی از لیف عصب
کرم وتر وقریب باستخوان خشک ومتین وکوشت طفلی بارد رطب لزج وکوشت نیمه‌ردی ضعیف الغذا مصلح آن ومصلح هر
کوشت ضعیف رطب نمک وپیاز وفلفل وزنجبیل ودارچینی وقرنفل وهیل بوا وزیره وامثال اینها است ومصلح کوشتهای

کرم وخشک مرکه وآب غوره وروغن وکوشتهای کرم وتر کشنیز وسماق و امثال اینها است وکوشت رخو که دران عصب نباشد

لذیذ خصوص کوشت سینه وپستان بسبب تولید شیر وران وکوشت زبان لذیذ سریع الهضم وکوشت حیوان وحشي وحمار

الوحش کرم وخشک در سوم سریع الهضم کثیر الغذا مائل بسوداویت ودر فصول زمستان خوردن آن وامثال آن بهتر

وکفته اند بطیء الهضم ورديء الکیموس وکوشت کباش جهت کسیکه ذراریح خورده باشد نافع وکوشت ارنب کرم وخشک و

کوشت بریان کردهٔ آن جهت قرحهٔ رئه مفید وکوشت قنفذ بسیارتر است وکوشت چرب ودنبه کرم تر از همه وغلیظتر وبطیء

الهضم وملین شکم وقلیل الغذا ورديء وسریع الاستحاله بدخانیت وصفرا وکوشت کاو ماده کثیر الغذا غلیظ سوداوي ومولد

امراض سوداویه وخشک تر از کوشت بزوکوشت جوان آن سریع الهضم تر وبهترین آن کوشت بچهٔ کاو ماده وبهترین اوقات

خوردن آن فصل بهار واول تابستان وپوست خربزه مهرا کنندهٔ آنست چون در حین طبخ دران اندازند وهمچنین در هر کوشت

صلب که زود مهرا نکردد واکثار کوشت کاو مولد بهق وامراض سوداوي وکوشت شقراق کاسر ریاح وبعید التعفن از کوشت بز و

کوسفند وقلیل الشحم ویابس الجوهر وقلیل الغذا رديء وکوشت حیوانات صید کرم وخشک ومولد خون غلیظ سوداوي وبهترین

آنها کوشت اهو است وکوشت سباع وذات المخالیب همه آنها رديء اجتناب از آنها واجب وکوشت ضأن معتدل در رطوبت

ویبوست سریع الهضم مولد خون جید وجهت محرور المزاج نافع وکوشت جزور یعنی بچهٔ شتر بسیار کرم وخشک ومولد خلط غلیظ

وجهت اصحاب کد وریاضت شدید وعرق النسا ودر آخر حمیات ربع نافع وکوشت سنور یعنی کوشت کربه کرم وتر وکویند سرد

است مسخن کرده وجهت درد پشت وبواسیر مفید ولحم الخیل یعنی کوشت اسپ مانند کوشت شتر مخلخل مسام وجهت اصحاب

کد وریاضت شدیده نافع ومولد سودا واز طیور متوسطه که قریب بمرغ خانکي باشند مانند کبک وتدرو ودراج وحجل وطیهوج

وامثال اینها صغیر اینها بهتر از کبیر وبري بهتر از اهلي وبهترین بري طیور مذکوره وبهترین اهلي دجاج واز طیور مائیه

انچه کردن آن بلند وعظیم الجثه باشد رديء است ولحوم بري کبار همچنین طیور کبار جثه مانند بط واوزمورث حمیات

ربع اند واز مائي ماهیان متوسطه در بزرکی وکوچکي آب جاري صخري لطیف مانند ماهي رضراضي وچلوا ماهي وماهي

رموراند وارى وآبنوس وامثال اینها واز براي اصحاب کد وریاضت قوي المزاج حار لحوم قویهٔ غلیظه مانند کوشت جزور

وخیل وکوزن وکاومیش بهتر واولی است از لطیفهٔ خفیفه وباید که حیوانات رطبة المزاج را بعد از استکمال قوت آنها ویابسه

را هنکام طفولیت وکوچکی ذبح نمایند وهرچه از شکم حیوان برآورند که حلان بضم حاء مهمله وفتح لام مشدده والف

ونون وحلام بمیم بجای نون نامند وانچه بحد کمال نرسیده باشد همه ضعیف ومورث ضعف وسستي وامراض بلغمیه اند واز

حیوان پیر وضعیف سال خورده بسیار لاغر ومریض ومیته همه مورث امراض صعبهٔ کثیره ومودا وامراض سوداویه است

خصوص کبش وتیس وبقر وجاموس وجمل وهمچنین کوشت حیوان بچهٔ مرده ویا کرک وغیر آن از سباع کزنده وخوفناک

ویا درآب افتاده وبد ستور حیوان مخنوق همه رديء ومورث امراض رديهٔ صعبه وسودا وامثال اینها است ودرجه ور حیوانی

حیوان دیکر واذبح نمودن زبون واشامیدن آب بعد از کوشت مضر وتناول نمودن آن درشبها باعث تخمه وجمع آن با شیر وبیضه

مضر وغیر مجوز وهرچند مبالغه در طبخ وکوبیدن آن کنند اولی است وباید که اجزاي آن متساوي طبخ یافته خواه کباب باشد

ویا غیر آن وکوشت آب یعنی مرقه سریع الهضم والنفوذ وموافق ناقهین وضعیف المزاج والقوة است اکر بلاغم ورطوبات

بسیار بر بدن غالب نباشد وکسیکه اراده نماید تجفیف وصلابت بدن را باید که مشوي وکردناج آنرا بخورد ومشوي آن بطيء

النزول تزويابس تروتوی اللام از مسلوق وکسیکه اراده ترقیق ونرمی بدن نماید باید که اسفیدباجات چرب بیا شامد وپرزه دوبا رخوردن آن ممنوع جهت آنکه البتة هضم آن برطبیعت دشوار وباعث فساد وضعف قوت است ومداومت بران نیز باعث فساد اخلاط وقساوت قلب وتیرکي باصره وبلادت ذهن وغلبهٔ صفات بهیمي وا خلاق سبعی وبسیار دیر دیر خوردن آن باعث ضعف بدن ولاغری وهن ونقصان در ارواح وسقوط قوی است ومشوی یعنی بریان آن مولد لحم صلب وخشک ومطبوخ آن بطریق یخني کرم وترومولد لحم رخو نرم وقلیهٔ آن کثیرا لغذا وباعث تقویت بدن است وحلوای لحم وماء اللحم باقسام وامراق آن درقرابا دین کبیر ذکر یافت اعضاء الراس کوشت کاووکا ومیش وسائر کوشتهای غلیظ مولد سودا وامراض سوداویه ازجنون ووسواس وکوشت ابن عرس با شراب جهت صرع العین خاکستر کوشت حملان جالی بیاض چشم وکوشت سباع وذوات المخالیب مقوی چشم ورافع امراض عین وزمرهٔ طیور واکثرحیوانات جالی بیاض وآثارچشم اعضاء النفض کوشت سرطان نهری جهت مسلولین وکوشت چوجهٔ طیور مهیج خوانیق اعضاء الغذاء کوشت قطا جهت اصلاح فساد مزاج وتفتیح سدهٔ کبد وطحال واستسقا وکوشت قنفذ با سکنجبین جهت استسقاولحوم غلیظه مضرمعده وطحال اعضاء النفض کوشت کاومانع ریختن صفرا است بمعده وکوشت ارنب مشوی جهت قروح امعانافع وکوشت قنفذ خشک کرده با سکنجبین جهت رجع کرده ومرق خروس پیر بشرط مذکور درد جاج جهت قولنج وامراض سوداوی ومرق کوشت کاووسکباج آن جهت اسهال مراری وهمچنین قریص کوشت آن باکشنیز تازه وسرکه وحموضات مناسبه بسرکه وهمچنین باکشنیز خشک وا ندک زعفران وکوشت طیور مشوی وغیر مشوی مانند کوشت کبک وطیهوج وقطا وقمری که جوش داده مرق آنرا بویزند وجرم آنرا تناول نمایند حبس طبیعت نماید ومرق آن تلیین وکوشت شترمدربول وکوشتهای چرب تلیین آن زیاده ازغیر آن وکوشت سباع وذوات المخالیب جهت بواسیر وکوشت حمار وحشي باروغن قسط جهت وجع کرده وتحلیل ریح غلیظ الحمیات کوشت کاووابل ووعل وطیور بزرک پیر محدث حمي ربع اند السموم آشامیدن کوشت ابن عرس خشک کرده باشراب جهت سموم وکوشت حملان سوخته براي لسع ماروعقرب وجراره وباشراب جهت سک دیوانه وکوشت ضفدع جهت لسع هوام الالات المفاصل ضماد کوشت کرم بکرمي ذبح جهت ضربه وسقطه وبدستور پیچیدن عضودر پوست کوماکرم آن وضماد دنبه جهت تلیین عصب صلب شده وتلیین اعضای متشنجه وکوشت ارنب جهت نقرس واوجاع مفاصل وتریبدا ست درنعل بمرق ثعلب وکوشت ابن عرس جهت اوجاع مفاصل ضماد اوشحم حماروحش بادهن قسط جهت وجع ظهروتحلیل ریاح غلیظه تمریخا وکوشت افعی وقنفذ اکلا بطریق مرقه ویخنی نافع وکوشت کاومولد جذام وداء الفیل ودوالي وجرب وقوبای ردی وسرطان وهمچنین سائر لحوم غلیظه الجروح والقروح والاورام طلای کوشت کوسفند سوخته وضماد کوشت کاووسائر لحوم غلیظه محلل اورام صلبه الزینة طلای پیه حماروحش وبط رافع کلف وسوخته کوشت حملان رافع بهق وسوختهٔ کوشت ضفدع جهت داء الثعلب نافع است

* لحیة التیس * بلام مفتوحه وحاء ساکنه ویاوالف ولام وفتح تاء مثناة فوقانیه وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله لغت عربی است درماهیت آن اختلاف است مالقی وبغدادی وانطاکي وغیرهما کفته اند نباتي است منبسط وبرروی زمین مفروش واززمین بلند نمی شود وبرک آن شبیه ببرک کندنا ومردم آنرا میخورند ومدا وابآب آن مینمایند وهمین لحیة التیس حقیقی است ونزد عرب واهل شام وشرق ودیاربکر مسمی بازباب الخیل ونزدعامهٔ اهل اندلس بسقواس است وبفارسی اسلنج وباصفهانی سنك والاشنک نیز بفتح شین معجمه وسکون نون وکاف نامند ودیسقوریدوس قسوس نامیده وبعض

مردم تسادق و تسارت نیز خوانند و گفته اند آن دو صنف است نر و ماده نر آن درخت کوچک و کثیر الاغصان و خشن و کوتاه و برگ مدور و صلب و مزغب و گل شبیه بگلنار و منبت آن سنگستانها و صنف ماده آن برگ شبیه ببرگ کندنا و پائین آن عریضتر از بالائی آن و گل سفید و نزدیک بیخ آن نوعی از طراثیث میروید سرخ یاقوتی رنگ و آن بهترین انواع آنست و گاه سفید و گاه اشقر نیز میباشد و قوت قبض این زیاده از ان در جمیع اجزاء آن طرثوث را برومی هیوقسطیداس و بیونانی ایوقسطس نامند و مراد از عصارهٔ لحیة التیس عصارهٔ آن طرثوث است و از جملهٔ اجزای تریاق فاروق همانست و در قوت مانند حضض الا آنکه در حضض قوت تحلیل است و درین قوت قبض فقط و حکیم میر محمد مؤمن نوشته که امین الدوله و جمعی دیگر بیان نموده اند که آن شاخهای است بی برگ مائل بسرخی و درخشندگی و سرخی آن مائل بسیاهی و بقدر شبری و بیشتر آن در زمین و چهار انگشت آن از زمین بیرون و منبت آن شوره زارها و این قول اصح مینماید چه بیخ گیاه مزبوره نوعی از طراثیث است بهترین آن تازهٔ آنست * طبیعت آن معتدل در گرمی و سردی و خشک در دوم و جالینوس در رسالهٔ گفته نباتی است مابین شجر و گیاه با اندک قبضی مؤلف گوید در شیراز و اصفهان و نواح آنها نباتی کوچک تا بیک شبر میروید و با شاخهای باریک و برگهای باریک بلند و نبات آن بهیئت مجموعی شبیه بریش بز بزرگ تیس نامند و آنرا بشیرازی و اصفهانی الالاشنک نامند و نر و ماده میباشد چنانچه ذکر یافت و تر و تازهٔ آن را با سرکه و بدون آن برای تبرید مانند کاسنی و کاهو میخورند و یحتمل که لحیة التیس این باشد و آنچه در کتاب مصور فرنگی دیده شد نبات آن بلند است و یک ساق ایستاده دارد و بران برگهای باریک بلند شبیه ببرگ کندنا و گل آن یعنی مدور و برگهای آن اندک طولانی و سر آنها متشعب بدو شعبه و غنچهٔ آن فی الجمله شبیه بغنچهٔ گل سرخ و رنگ گل آن سفید * طبیعت آن در آخر دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن قابض و قاطع نزف الدم و اسهال مراری و دموی و قرحهٔ ریه و بیخ آن در قبض اقوی و عصارهٔ آن در قبض مانند تخم گل سرخ و مقوی معده و مانع انصباب مواد بدان و قرحهٔ ریه و امعا و عصارهٔ آن از ان اقوی و آشامیدن عصارهٔ آن با شراب جهت نزف الدم رحم و ضماد آن مقوی اعضای ضعیفه و فم معده و جگر و نزف الدم رحم و در سائر افعال قویتر از اقاقیا اعضاء الراس بیخ آن جالی چرک گوش و خشک کنندهٔ قروح آن اعضاء النفس و الغذاء آشامیدن برگ و گل و بیخ آن با ماء الشعیر جهت قرحهٔ ریه و عصارهٔ آن جهت نفث الدم و نزف الدم اعضای باطنی و جهت تقویت معده و حبس بطن و قرحهٔ امعا مقدار شربت از عصارهٔ آن تا سه درم و از برگ و گل آن تا چهار درم الجروح و القروح ذرور برگ و گل آن جهت اندمال و التیام جراحات کهنه و رفع تعفن آنها و ضماد آن جهت التیام عصب مقطوع الاورام ضماد گل آن محلل اورام حرق النار و گل آن با موم روغن جهت سوختگی آتش السموم محمد بن زکریا خوردن بیخ لحیة التیس را دافع سموم دانسته مضر گرده مصلح آن عناب بدل آن حضض و اقاقیا است و گلنار و تخم آن *

* فصل اللام مع الخاء المعجمة *

* لخنیس * بفتح لام و سکون خا و کسر نون و سکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله لغت یونانی است * ماهیت آن نوعی از خیری بری است نبات آن قریب بذرعی و گل آن بنفش و بری و جبلی میباشد و برد و در صورت مشابه بهم مگر آنکه جبلی آن اقوی است و خشن تر و کوتاه تر از بری و دانهٔ آن سیاه و تلخ و بقدر عدسی بعضی آنرا سراج القطرب دانسته اند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک خصوص گل و تخم آن * افعال و خواص آن آشامیدن دو درم از ان هر دو نوع مسهل قوی و ضماد آن جهت لسع عقرب شیافه و چون گل آنرا بر روی عقرب اندازند آنرا بکشد

* فصل اللام مع السین المهملة *

* لسان * بکسر لام و میم والف و نون لغت عربی است بفارسی زبان و بهندی جیب نامند * ماهیت آن از اعضای مرکبهٔ بدن حیوان و در دهن آن واقع و مرکب از لحم رخو غددی سبك و عروق و عصب و عضلات و غشاؤ معروف است و مخلوق از برای برآمدن آواز از دهان و تکلم و افاده و استفاده و القای ما فی الضمیر بغیر تقلب غذا در حین مضغ و اعانت بر بلع و حفظ رطوبات نازله از دماغ و خارجه از سینه و معده و غیر اینها از منافعیکه در کتب طبیعی و کلیات طب مذکور است و غیر خالق جل اسمه نمیداند فوائد آنرا بتفصیل * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن خفیف سریع الانحدار و مرطب بدن و باد ویهٔ حارهٔ خشبو زیاده کنند مثی المضار سریع التعفن مصلح آن طبخ آن با سرکه و یا کشنیز خشک و زیره و خولنجان در مبرودین و در محرورین سرکه و کشنیز خشک خوردن است *

* لساة * و آنرا اذان الثور و کحلا نیز نامند بجهت آنکه گل آن برنگ کحل است * ماهیت آن نباتی است بالزرجت و رائحهٔ آن شبیه با نجبار و غیر لسان الثور است برگ آن عریض مفروش بر روی زمین و مستدیر و در خشونت مانند برگ گاوزبان و از میان برگ آن شاخی میرویدبقدر ذرعی و بر سر آن گلی سرمئی رنگ و فرق میان برگ این و برگ لسان الثور بآنست که برگ این عریضتر و مدورتر در بوشبیه بنجبار و لزوجت آن زیاده از لسان الثور و گل آن آرنخته بسوی زمین و خام و پخته برگ آنرا میخورند بخلاف برگ و گل لسان الثور که باین اوصاف نیست * طبیعت آن در دوم سرد و تر * افعال و خواص آن جهت ثقل زبان انسان و شتر و غیر آن از حیوانات و بثوری صلب سرخ که ظاهر میگردد بر زبان مانند حب الرمان و آنرا حارس مینامند و جهت قلاع و سائر امراض حارهٔ دهان و خفقان و حرارت معده نافع *

* لسان الابل * بالف مکسوره و باء موحده و لام لغت عربی است * ماهیت آن غیر رعی الابل است و غلط کرده کسیکه آنرا لسان الابل دانسته بلکه آن نباتی است مابین گیاه و شجر و شاخ آن پراکنده و مربع مائل بسفیدی و برگ آن شبیه ببرگ تفاح و از آن بلند تر و باریکتر و اندک خشن و مجعد شبیه بتجعد ثیاب تازه شسته و با زغب نرمی و سفید رنگ و خشبو و ثقیل الرائحه و ثمر آن زرد مائل به بهنی منبت آن زمینهای خشن * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و در سوم گرم و خشک نیز گفته اند * افعال و خواص آن مفتح و جالی اعضاء الفم و الغذاء و النفض آشامیدن آب طبیخ برگ و شاخ آن و مضغ برگ آن جهت رفع لکنت زبان و اضطراب و تلجلج آن و قروح باطنی و ادرار بول و حیض و اخراج جنین و آب طبیخ آن با مویز و عناب مفتح سدد و مدر بول و رافع التهاب باطنی القروح و الجروح ذرور آن منقی قروح خبیثه و مجفف قروح و التیام دهندهٔ جراحات و آشامیدن آن جهت قروح باطنی و ظاهری و استنجا بآب مطبوخ آن مسکن حکهٔ فرج و مقعده و ذکر الزهنة خضاب آن باحنا سیاه کنندهٔ موی سر و شستن بآب آن و بعد از خضاب نمودن نیز سیاه کنندهٔ موی است مضر گرده مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت از جرم آن تا سه درم و از آب آن تا ده اوقیه و شراب آن که هفتاد مثقال آنرا در رد و هفتاد رطل آب انگور ریخته ترتیب دهند جهت نفث الدم و سرفه و سستی عضل و قرحهٔ گرده و مثانه و احتباس حیض نافع مقدار شربت آن تا یك رطل السموم جهت گزیدن شقنین بحری نافع است *

* لسان الثور * بفتح ثاء مثلثه و سکون واو و راء مهمله لغت عربی است بفارسی گاوزبان و بیونانی فوبلاطینی بکلورم و بلغت دیگر یرا اخم و بهندی ستکاهولی نامند * ماهیت آن نباتی است جمیع اجزای آن با خشونت و مزغب و منقط بنقطهای شبیه بخاروساق آن باریك و خشن مانند پای ملخ و سبز مائل بزردی و بقدر ذرعی و برگ آن بزرگتر و سیاه و ضخیم و با خشونت

ومنقط بنقطهای سفید شبیه بخار ومزغب شبیه بزبان گاو ومفروش بر روی زمین وربیعی است وتازهٔ آن سبز مائل بزردی وکهنهٔ آن مائل بسیاهی و هرچند کهنه ترگردد سیاه تر شود وگل آن لاجوردی رنگ بشکل گل انار واز آن کوچکتر وطولانی وتخم آن کوچك اندك طولانی وسفید از حب القرطم اندك باریکتر ودر تهی واندك لعابی وتخم آنرا مد ور نیز گفته اند منبت آن اکثر بلاد خصوص گیلان که در آنجا بسیار خوب میشود ودر عظیم آباد از ملك هند نیز میشود ولیکن برگ آن نازك وحکیم میر محمد مؤمن در تحفة المؤمنین نوشته قسمی را که در اصفهان وبعضی بلاد گاوزبان مینامند مرماحوز است وگل آن لاجوردی وکوچك ومدور میباشد و بهترین آن گاوزبان تازهٔ ضخیم سبز مائل بزردی منقط گیلانی است # طبیعت تازهٔ آن در اول گرم وتر وخشك آنرا رطوبت کمتر ومائل بیبوست وقوت آن تا هفت سال باقی میماند وگل آن الطف جمیع اجزای آن # افعال وخواص آن مفرح ومقوی ارواح وحرارت غریزی واعضای رئیسه وحواس وملین طبع ومسهل مرهٔ صفرا واخلاط محترقه وسودای متولد از خلط سوداوی وتسکین اعراض آنها وامراض سوداویه مطلقا اعضاء الراس والصدر والغذاء آشامیدن آن با مطبوخات مناسبه جهت سرسام وبرسام ومالیخولیا وجنون ونیکوئی حواس ورنگ رخسار وتفریح ورفع خشونت قصبهٔ ریه وسینه وسرفه وضیق النفس ودرد گلو وسینه وشش وخفقان سوداوی وتوحش ووسواس وخلد یت نفس وفزع وخوف وغم وهم ویرقان وسنگ گرده ومثانه ومطبوخ آن با نبات ویا با شکر ویا ماء العسل جهت خشونت سینه وقصبهٔ ریه وسرفه وضیق النفس وآشامیدن دو درم گل آن با یك درم گل ارمنی ودو درم شکر جهت خفقان وخشونت سینه وسرفه وانعاش حرارت غریزی وقوی وازالهٔ یرقان وتفتیت حصاة وتصفیه رنگ رخسار وذرور محرق آن در دهان جهت قلاع دهان اطفال و تسکین لهیب وسوزش دهان ومصطی لثه وبدل مثور غیر محرق آن ولیکن از آن ضعیفتر مضر سپرز مصلح آن صندل سفید مقدار شربت از جرم آن از دو درم تا پنج درم در مطبوخ ومنقوع از پنج درم تا ده درم واز آب آن تا چهار اوقیه بدل آن ابریشم خام محرق وچهار دانك آن پوست اترج ونیز بوزن آن ریباس ونصف آن سنبل وربع آن اسارون گفته اند وچون از آب آن وآب سیب وآب مویز شرابی ترتیب دهند دو مثقال آن تفریح بحد یك رطل شراب کند بدون ازالهٔ عقل وعرق گاوزبان جهت امراض سوداوی و وسواس وخفقان سوداوی مفید ودر سائر افعال ضعیفتر از جرم ومطبوخ آنست وبعضی اقوی گفته اند مقدار شربت آن تا چهار اوقیه

لسان الحمل

* لسان الحمل * بفتح حاء مهمله ومیم ولام لغت عربی است ودیسقوریدوس آنرا کثیرة الاضلاع وذو سبعة اضلاع نامیده وبفارسی بارتنگ وبترکی باغ یرپاغ ولسان الحمل کبیر را بفرنگی بیشاك میسور وصغیر را بیشاك مینور نامند * ماهیت آن از جنس مرماحوز است ودو صنف میباشد کبیر وصغیر کبیر را برگ شبیه بزبان گوسفند وسبز طولانی و اندك عریض وساق آن بقدر ذرعی وپراکنده ومائل بطرف زمین وسرخرنگ املس واز وسط نبات آن ساقهای باریك بلند رسته برسر آن وگل آن زرد رنگ وتخم آن مدور وریزه سیاه رنگ مائل ببنفشی وبیخ آن سست ومزغب وتا بسطبری انگشتی و صغیر را نیز بدستور الا آنکه برگ این از آن کوچکتر وسرخی ساق کمتر وتخم آن بزرگتر وکبیر اقوی از صغیر ودر منافع نیز از آن زیاده واز مطلق آن مراد صغیر است * طبیعت آن در دوم سرد وخشك وتخم وبیخ آن را یبوست زیاده از برگ و برودت کمتر وبرودت بمرحله تخدیر ویبوست آن بحد لذع نرسیده # افعال وخواص آن مرکب از جوهر مائی وارضی واز جوهر مائی تبرید مینماید واز جوهر ارضی قبض وآب برگ آن لطیف اعضاء الراس آشامیدن آن حابس نفث الدم ونزف الدم همه اعضای باطنی ورعاف وصرع وسعوط وضماد آن بر پیش سر وسینه نیز وقطور آن در گوش جهت تسکین وجع آن که از حرارت باشد ومکرر مضمضه

نمودن با آب طبیخ بیخ آن ویا مضغ آن و با آب برگ آن جهت درد دندان وقلاع امراض دهان و بثور عفنیهٔ آن وتقویت لثهٔ مسترخیه ودامیه وبا آب بری آن جهت رفع قلاع دهان وقطور وطلای آب برگ آن جهت رمد حار مفید وسائیده میشود شیافات چشم در آب آن وداخل ادویهٔ عین کرده میشود اعضاء النفس تخم آن حابس نزف الدم وآشامیدن عدس مطبوخ با برگ آن بدل سلق جهت ربو وآشامیدن عصارهٔ آن جهت دق وسل ونفث الدم وقرحهٔ ریه و ربو د موی وصرع اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن عصارهٔ آن مقوی کبد حار وطحال وکرده ومفتح سدهٔ آن ومسکن تشنگی ورفع فساد هضم وقیء الدم ونزف الدم اعضاء باطنی وحرقة البول وسیلان خون بواسیر وحیض بیخ و برگ وتخم آن مفتح سدهٔ کبد وکرده ومثانه ودر ادویهٔ مفتحهٔ آنها داخل کرده میشود وجهت قروح امعاء وآشامیدن عدس مطبوخ با برگ آن بجای برگ چغندر جهت استسقای حار ومطبوخ آن با نمک وسرکه وعدس جهت اسهال دموی وآشامیدن آب برگ آن با طلا جهت درد کرده ومثانه وآشامیدن ویا احتقان بتخم ویا عصارهٔ آن جهت قرحهٔ امعاء وحبس خون بواسیر وحمول آن جهت درد رحم حادث از احتقان آن الحمی گفته اند آشامیدن سه عدد بیخ آن جهت حمی مثلثه وچهار عدد بیخ آن جهت حمی ربع وهمچنین با چهار اوقیه ونیم شراب ممزوج کرده وآشامیدن عصارهٔ آن نیز جهت حمیات حاده نافع السموم ضماد آن با نمک جهت سمیت سگ دیوانه گزیده الجروح والقروح وحرق النار ضماد آن وبدستور ذرور آن جهت تنقیهٔ چرک وتجفیف واندمال قروح خبیثه ومزمنه وجراحات عمیقه وسوختگی آتش ونار فارسی وقروح ساعیه واکله وباطین قیمولیا واسفیداج جهت جمره بجیم و داء الفیل ومنع تزاید وموجب ضمور آن الاورام والبثور ضماد اورام حاره ونمله وشری وحمره بحای مهمله که باد سرخ باشد وورم پس گوش وخنازیر وتعلیق بیخ آن برگردن نیز جهت خنازیر مؤثر المضار گویند مضر رئه مصلح آن عسل وعصارهٔ آن مضر طحال ومصلح آن مصطکی مقدار شربت از آب برگ آن از ده مثقال تا نیم رطل بدل آن حماض بستانی وتخم آن در افعال مانند عصارهٔ برگ آن وبورهٔ آن قابض ومغری امعاء ورافع زحیر وبروشن بادام ویا روغن گل چرب کرده ویا در آب جوش نمودهٔ آن نیز رافع مغص وحابس نزف الدم اسافل بدن مقدار شربت آن تا سه درم وعرق برگ بارتنگ که مانند گلاب بقرع وانبیق مقطر نموده باشند در تقویت قوت ماسکه بیعدیل ودر همه افعال از عصارهٔ برگ آن ضعیف تر است.

لسان السبع

* لسان السبع * بفتح سین مهمله وضم باء موحده وعین مهمله * ماهیت آن نباتی است بقدر دو زرع وشاخهای آن پراکنده وبرگهای آن طولانی واطراف آن تیز ومشرف مانند دندانهای اره ومجعد وصلب ورنگ آن سبز مائل بزردی وسفید و بر سر شاخهای آن قبهای مستدیر وگل آن بنفش وبیخ آن سیاه مربع منبت آن زمینهای سنگریزه وربیعی است * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن طبیخ آن جهت تفتیت سنگ گرده ومثانه وفرزجهٔ بیخ آن جهت ادرار حیض واخراج جنین نافع است *

لسان العصافیر

* لسان العصافیر * بفتح عین وصاد مهملتین والف وکسر فاء وسکون یاء مثناة تحتانیه وراء مهمله بفارسی زبان گنجشک وبهندی اندرجو وبشیرازی تخم امرخوانند * ماهیت آن ثمر درختی است از قسم درداروعظیم وبرگ آن شبیه ببرگ بادام وثمر آن درخوشه ودر غلافهاو هریک ازهم متفرق ودر هر غلافی یکدانه باریک طولانی شبیه بزبان گنجشک وظاهر آن اندک تیره رنگ وباطن آن سفید مائل بزردی و با تندی و تلخی وقوت آن تا ده سال باقی میماند ودر ملک هند وبنگاله کثیر الوجود ودو نوع میشود یکی تلخ با حدت ودوم شیرین ونبات آن بیشتر در مزرعهٔ برنج بهم میرسد وببلندی نبات آن از برگ

نبات برنج باریکتر و نازکتر وخشن تر و سبز تیره شبیه ببرگ بید و از ان اندک پهن تر و سر برگها کج و ثمر آن در خوشه مجتمع و دانهای آن درغلافهای سبز ترشبیه بثار و کل آن ریزه و از تلخ آن سفید مائل بزردی و از شیرین آن بنفش و ثمر تلخ آن نیز بهیأت شیرین الا آنکه ثمر شیرین آن بالیده تر و رنگ باطن آن بنفش * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک و در اول تر نیز گفته اند و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن مسکن ریاح و برگ آن با قبوضت اعضاء الصدر آشامیدن ثمر آن مسکن درد پهلو و تهیگاه و جهت خفقان و ضیق النفس و سرفهٔ مزمن اعضاء النفس آشامیدن آن جهت مغص و درد کمر و رحم و ادرار بول و تفتیت حصاة و تقویت اعضای تناسل و تحریک و زیادتی باه مفید و فرزجهٔ آن با عسل و زعفران بعد از طهر معین بر حمل و مجرب گفته اند المضار مصدع محرورین مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن جهت باه بتنهائی تا سه درم و با معینی تا دو درم بدل آن در تقویت باه بوزن آن جوزبوا و نصف آن بهمن سرخ و یا تودری سرخ بوزن آن و یا مغز کردکان و یا کبابه الجروح و القروح ضماد برگ آن منقی و مدمل و ملحم قروح رطبه آلات المفاصل ضماد پوست ان با سرکه جهت کوفتگی عضل نافع *

* لسان الکلب * بفتح کاف و سکون لام و باء موحده بلاطینی امیره کویند شبیه به کلوره و ببربری نیکوکالنس نامند * ماهیت آن کویند لسان الحمل است و بعضی حماض دانسته اند و بعضی گفته اند نباتی است علیحده ساق آن زیاده بر دو ذرع و با شعبهای بسیار و کرهدار و باریک و برگ آن شبیه ببرگ بارتنگ و از ان درازتر با تقعیر و بسیار نرم املس و اطراف آن تند و کل آن بنفش و تخم آن باریک و بیخ آن سفید پرشعبه با شعبهای باریک مانند ریسمان و متشبک درهم و در اول تابستان میرویند و منبت آن نزدیک آبها * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آن بقدر یکرطل با عسل رافع صلابت طحال القروح والجروح ضماد آن ملزق جراحات و جهت التیام زخمهای تازه و گوشت آوردن زخمهای کهنه موثر است *

لسان الکلب

* فصل اللام مع الصاد المهملة *

* لصیقی * بفتح لام و کسر صاد مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر قاف و یا و آنرا اذان الدب نیز نامند و در تنکابن معروف بکاش است * ماهیت آن نباتی است خاردار که بر جامه بچسپد و از ان جهت آنرا لصیقی نامند و ساق آن زیاده بر ذرعی و بسطبری انگشتی و برگ آن شبیه ببرگ بارتنگ و از ان کوچکتر و ضخیم تر و تخم آن بقدر فندقی و نخودی * طبیعت آن در آخر اول گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و جالی اعضاء الصدر آشامیدن طبیخ آن با عسل جهت سرفهٔ بارد و خشونت سینه و ضماد آن با روغن گل جهت ضربان و ورم مقعده بغایت نافع و غسول آن سرخ کنندهٔ رخسار و مغز و تخم آن مبهی است *

لصیقی

* فصل اللام مع العین المهملة *

* لعاب * بضم لام و فتح عین و الف و باء موحده بعربی ریق و بفارسی آب دهان نامند * ماهیت آن معروف است * افعال و خواص آن جالی خصوص لعاب دهان صائم یعنی شخص ناشتا و چون آب دهان صائم را در گوش کسیکه از اذیت کرم متاذی باشد ریزند تسکین دهد و کرم آنرا بکشد و برآورد و طلای آن محلل خون مرده و جالی بهق و کلف و قوبای اطفال را نافع و چون در دهن مار اندازند آنرا بکشد *

لعاب

* لعبت بربری * بضم لام و سکون عین و فتح باء موحده و تاء مثناة فوقانیه و فتح دو باء موحده در میان هر دو راء مهمله و در آخر یاء نسبت * ماهیت آن بیخی است شبیه بسورنجان و باریکتر از ان و مانند مریستان و طعم آن تلخ و تند و در مصر معروف بتریاقی است و از نواح افریقیه آورند و ناقلین مغشوش بسورنجان مینمایند و بعضی سورنجان را باین نام خوانند

لعبت بربری

را شتباه است * طبیعت آن دردرم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ریاح وقاطع بلغم ومقوی حرارت غریزی اعضاء الصدر والنفس آشامیدن آن جهت قطع بلغم مینة وتحلیل ریاح معده وبواسیرو ادرار خون حیض وبواسیر واوجاع صدر وامثال آن نافع السموم رازی جهت سم افعی وسموم سائره وهوام بغایت نافع دانسته ومداومت آن باعث سرخی رنگ رخسار مقدار شربت آن دو درم که در سویق بسیار جوش دهند تا رفع غائلهٔ حدت آن کرده المضار اکثار آن مورث امراض حاره ومصدع مصلح آن کشنیز بدل آن بوزن آن مغز کردکان است وچون اطفال ویا غیر ایشان بغلطی بخورند قی واسهال آورد تا بحدیکه سرخی چشم وحالتی مانند مستان احداث نماید واگر زن باشد اختناق رحم وهلاک سازد تدبیر آن قی نمودن بروغن وعسل وبعد از ان انیسون خوردن است *

* لعل * بفتح لام وسکون عین ولام کفته اند معرب ازلال هندی است * ماهیت آن از احجار جدیده است که تازه اطلاع بدان بهم رسیده ودرکتب احجار قدیمه ذکر آن نیست ومولف منافع الاحجار ولباب الصناعه تصریح نموده اند که ازسی صد سال متجاوز است که سالی بسبب زلزلهٔ عظیمی کوه بدخشان منهدم کردید ولعل ظاهر کشت وازجنس یاقوت است ورنگ آن ازرنگ یاقوت درسرخی کمتر واندک مائل به بنفشی وارغوانی وازیاقوت نرم تر ومعدن آن بدخشان از مملکت توران ودر دکهن نیز بهم میرسد وبدخشانی بهتر وسرخی آن غالب وصلب تر از دکهنی ودکهنی نرم تر واندک تیره تر وفرتر از بدخشانی وکم بها تر وبالجمله قسمی از اقسام یاقوت است که باختلاف مکان بدین نحو متکون میکردد ویاقوت درحرف الیاء مع الالف انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد * طبیعت آن درکرمی وسردی معتدل مائل بحرارت ودر دوم خشک * افعال وخواص آن درتفریح دل واعصاب وقوت باصره قویتر از یاقوت وحابس نزف الدم وبواسیر ودرجمیع علل سوداوی قوی التاثیر مقدار شربت آن از یک قیراط تا یک دانک وبعضی تا نیم دانک کفته اند *

* فصل اللام مع الفاء *

* لفاح * بضم لام وفتح فا والف وحاء مهمله لغت عربی است بفارسی شابیزک ومغد بیز امند ومغد اسم بادنجان است * ماهیت آن ثمر یبروج بری است وبیخ لفاح عبارت از یبروج سریانی است ودرحرف الیا انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد ونر وماده میباشد نسم ماده آنرا برک عریض ومفروش برروی زمین وشبیه ببرک کاهو وازان کوچکتر ومائل بسیاهی وثقیل الرائحه وگل آن سفید وثمر آن از زیتون بزرکتر وزرد وبسیار عفص وبعد از رسیدن باعطریت ومائل بشیرینی میکردد وآنرا لفاح الجن نامند وتخم آن شبیه به تخم سیب وبیخ آن دو سه عدد متصل بهم ظاهر آن سیاه وباطن آن سفید وپوست بیخ آن سطبر ومائل بسیاهی ودرشکل شبیه بصورت انسان وبی موی یعنی لیفهای شبیه بموی که دریبروج میباشد درین نیست وقسم نر آنرا برک املس ومانند برک چغندر وثمر آن بقدر خیار وزرد بیخ آن درسطبری متوسط وصنفی ازان را منبت مقابر ومواضع سایه دار وبرک آن کم عریض ودرطول بقدر شبری ومائل بسفیدی وبی ساق وبی کل وثمر وبیخ آن دراز وبسطبری ابهام وسفید واین قویترین اقسام است وقوت آن تا چهار سال باقی میماند وقویترین اجزای آن پوست بیخ وعصاره وآب نمائل از انست * طبیعت آن درآخر سوم سرد وخشک وکویند خالی از اندک حرارت نیست وثمر آن سرد وتر وانچه درجوف بیخ آنست عدیم القوت * افعال وخواص آن مخدر ومجفف ومسکن ضربان مواد حاده وغلیان خون وصفرا وقابض ومسکر ومنوم ومسمن بدن اعضاء الراس طلای آن جهت درد سر وبوئیدن آن منوم وصداع حار را نافع ومضمضه بطبیخ آن جهت درد دندان اعضاء الصدر والغذاء والنفس آشامیدن شش قیراط از پوست بیخ آن با آب وعسل جهت رفع اخلاط ابی رخفقان حار

واسهال دموی وحرقة البول نافع ومقئ بلغم ومرهٔ سودا است وکیاه آن مدر بول وحمول تخم آن با کبریت قاطع حیض اعصاء
المفاصل ضماد پوست بیخ آن با آرد جو جهت درد مفاصل حار والاورام والبثور طلای آن محلل اورام حاره وبا سرکه جهت
حمره وضماد برگ آن با آرد جو جهت اورام حاره وبرش الزینة طلای شیر آن جهت کلف ونمش وآشامیدن نیم درم از تخم
آن بغایت مفرح کنندهٔ وخسارمانند مرخي که از حمام بسیار گرم بدم میرسد وطلای پوست بیخ آن مولد قمل در مقرر وغنیکه
باشد السموم طلای پوست بیخ آن با عسل در روغن زیتون جهت گزیدن هوام وبدل ستور تخم آن و برگ کوچك آن قاد زهر
عنب الثعلب سمي قتال مقدار شربت آن از سه قیراط تا نیم درهم و دو درهم آن کشنده است باختلال عقل وسبات وغثیان
مصلح آن قی کردن بروغن وعسل وبعد از آن عسل وسلاب بری وخردل وانیسون خوردن وبعضی گفته اند آب سرد نوشیدن
المقدار کثار بوئیدن آن محدث سکته خصوص انچه برگ آن سفید باشد مصلح آن بر موم بوئیدن وتخم خشخاش وبوزن آن جوز
القي نیز گفته اند وآشامیدن تخم مه عد دآن با رازیانه وشکر سکر با تفریح آورد وبیغایله است

* لغش * بفتح لام وفاوشین معجمه * ماهیت آن درختي است عظیم منبت آن نواح شام در هنگام تری سبزی زود مشتعل
میگردد و در خشکي در آتش در ان تاثیر مینماید وابن ابي خالد گوید مراد از قول حق سبحانه تعالی در قرآن مجید ومن
الشجر الاخضر نارا آن درخت است * افعال وخواص آن طلای برگ خشك مسحوق آن رافع برص وبهق وعصارهٔ تازهٔ آن
رافع قوبا است حکیم میر محمد مؤمن نوشته که انطاکی گوید که آن چوب صنوبر است

* فصل اللام مع القاف

* لق لق * بفتح دو لام و دو قاف معرب لك لك فارسی است * ماهیت آن از جمله طیور معروفه است کبیر الجثه که در اوائل
ربیع می آید وگاه متوطن میگردد واز جائی خود نقل نمي نماید واز خار خانه میسازد برای محافظت بچهای خود از مار زیرا که
مار دشمن بچهٔ آنست وآن نیز بسبب حرارت و یبوست مزاج خود مار را می باعدو بآن ضرر نمیرساند وگوشت آن بد بواست
برای بودن خوراك آن حشرات وخبائث * طبیعت آن در آخر سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن اعضاء الراس
وغیرها خوردن گوشت آن جهت فالج ولقوه وخدر ورياح غليظه و برودت مستحکمه در اعضا وضعف باه وسموم منهوشه
وگوشت بچهٔ آن بهتر از بزرگ آن مضر محرورین مصلح آن روغن کنجد وطبخ آن با سرکه وکرفس وکشنیز بسیار و زیت شیرین
وبا روغن بادام وشراب بران نیاشامند وبیضهٔ آن در جمیع افعال قویتر از گوشت آن وزهرهٔ آن رافع شبکوری است اکتحالا
وخون آن جالي وجهت ازالهٔ بهق ووضح نافع طلای آن با سرکه وسرگین آن جالي بهق وکلف وآثار جلد وبا بیضهٔ آن سیاه
کنندهٔ موی ورافع صرع است

فصل اللام مع الکاف

* لك * بضم لام وکاف وبفتح کاف نیز آمده بفارسي لاک وبهندی لاکهه بخفای ها نامند * ماهیت آن صمغ نباتی است
که در مملکت هند وبنگاله بهم میرسد واز سر شاخهای بعضی اشجار بر می آید ومنعقد میگردد وسرخ رنگ شبیه بتوت سرخ وبعضي
حبهای آن تا بقدر لیموئی ونارنج میباشد واین را لاک خام وبهندی لاکهه جهوری نامند واز درختیکه بفارسي کنار
نامند ودرخت پیپل وبر وغیر اینها بعمل می آید وانچه از درخت کنار بعمل میآید بهتر است واز طبخ لك خام در آب واخذ
آب آن انواع رنگهای سرخ بعمل مي اید وصبغ رانامی وانچه از آب مطبوخ آن بانعقاد بعمل می آورند بهندی کلال بکاف
عجمي نامند وانچه آب آنرا در پنبه گرفته اقراص نازک ساخته خشك مینمایند بفارسي کتادو بهندی النتا و مها ورنیز گویند
وثفل لاك مطبوخ آب گرفته را ورقهای نازک میسازند وآنرا بهندی چپرا وبشیرازی دوس مینامند وبهترین آن ومستعمل

در طب سرخ شفاف صافی تازهٔ خام غیر مطبوخ مغسول آن است زیرا که مغسول آن در بعضی مواد بهتر از غیر مغسول است وبهترین جرم مطبوخ آن نیز سرخ وشفاف صافی تازهٔ آن است واین در غیر طب مستعمل وقوت آن تا ده سال باقی می ماند * طبیعت آن در دوم گرم ودر سوم خشک ودر اول گرم ودر دوم خشک نیز گفته اند ومغسول آن الطف وغیر مغسول آن قوی * افعال وخواص آن جالی ومحلل ومنقی اخلاط وحابس اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض آشامیدن آن جهت فالج ونفث الدم وسرفه وربو وخفقان وتقویت معده وجگر واحشا وتفتیح سدهٔ کبد وطحال واستسقای لحمی وزقی ویرقان وضعف گرده وسائر اعضا وتنقیهٔ اخلاط بارده ووجع کبد وتحلیل اورام باطنیه نافع وآشامیدن یکدانگ تا دو دانگ مغسول آن با شیر بز تازه دوشیده بقدر سی مثقال جهت حبس نفث الدم مجرب مضر سپرز مصلح آن مصطکی مقدار شربت آن تا یکمثقال بدل آن در تفتیح دو ثلث آن ریوند ونیم وزن آن اسارون وربع آن طباشیر الخواص لاغر کنندهٔ بدن است بالخاصیت وچون هر روز یکدانگ آنرا با سرکه بنوشند تا مدت سی روز یا چهل روز بغایت بدن را لاغر کند وچیزی دیگر بدان نرسد وهمچنین چون سه چهار مثقال آنرا با سرکه در سه چهار روز بنوشند وچون اشنان سبز را یک شبانه روز بخیسانند پس لک خام صافی اضافه نموده بآتش ملایم بجوشانند تا دردی وصافی آن از هم جدا شوند وآب اشنان سرخ درخشنده گردد پس لطیف صافی آنرا جدا کرده با صمغ عربی جمع ومنعقد نمایند واین را بهندی گلالی نامند ودر نوشتن ونقاشی بهتر از رنگ شنجرف وثقل آنرا زرگرها وزرگران در لحیم واستحکام چیزها مستعمل دارند ودر غایت قبض است آشامیدن آن در قطع حیض از مجربات وطریق غسل آنست که بگیرند لک خالص از چوب وخاشاک صافی خام را ودرهاون نرم بکوبند وآبیکه ریوند چینی وبیخ اذخر در آن جوشانیده باشند اندک اندک بران ریزند وباهستگی بمالند تا یکسان گردد پس در پارچهٔ حریری بریزند وبمالند وانچه در ان بماند باز بدستور با آب مذکور بسایند واز حریر بگذرانند وهمچنین تا دیگر چیزی از لک نماند پس آن آبها مخلوط بلطیف لک را بگذارند تا ته نشین گردد آب بالای آنرا بریزند وخشک نموده سوده بکار برند ولیزد ستور غسل آن در مقدمه مذکور شد ودر قرابادین کبیر نیز ودواء اللک نسخ متعدده وسفوفات واقراص آن نیز ذکر یافت وبدانکه رنگ آن مخصوص با بریشم وپشم است بخلاف غیر آن ولیکن باید ابریشم ویا پشم را اولا در مطبوخ آن یا طرطیر که صاف کرده باشد یک شب بآتش ملایم بجوشانند وطرطیر باید که پنج جزو واز لک صد جزو باشد وبدون طرطیر تاثیر ندارد ورنگ آن خوب نمی شود * فصل اللام مع النون *

* لنجیطس * بفتح لام وسکون نون وکسر جیم وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم طا وسین مهملتین لغت یونانی است ودر شام منسم نامند * ماهیت آن نباتی است ودو صنف میباشد بستانی وصحرائی بستانی را برگ عریض تر از برگ کندنا ومنحنی بطرف اسفل وسرخ برنگ خون وبیشتر برگهای آن از بیخ آن میروید وکمتر بر ساق آن وساق آن بقدر دو شبر وبرسر آن گلی سیاه شبیه بقلنسوه ودر ان صورتی شبیه برنگ دهان باز کرده ودر جانب سر آن برگی مثلث الزاویه وبیخ آن شبیه بزردک منبت آن اماکن خشنه وجاهای نمناک وصنف صحرائی را برگ مانند اسقولوقندریون واز آن خشن تر وتشریف آن بزرگتر * طبیعت آن گرم وخشک وخشکی آن زیاده بر گرمی * افعال وخواص بستانی آن آشامیدن بیخ آن مدر بول مقدار شربت از جرم آن یک مثقال واز طبیخ آن دو اوقیه وآشامیدن خشک صحرائی آن با شراب ویا با سرکه جهت سپرز مقدار شربت آن تا دو درم الجروح والقروح ضماد تازهٔ صحرائی آن مانع زیادتی جراحات وباعث تنقیه والتیام آنها است * فصل اللام مع الواو *

* لوبیا * بضم لام وسکون واو وکسر باء موحده وفتح یاء مثناة تحتانیه لغت هندی است وبیونانی سیلوبین وبقبطی مامیرا

لنجيطس

لوبيا

ربرومی نسولن وبعربی تریقا نامند وبفارسی نیزمشهور ربلوبیا است وآنرا الوبیا وثامروان نیزکویند * ماهیت آن حبی است از حبوب ماکولهٔ مشهورهٔ ودر اکثر بلاد بهم میرسد ونبات آن شبیه بلبلاب کبیر وبعضی ایستاده واکثر مفروش بر زمین وبرمیجا رر خود می پیچد وبرک آن ازبرک لبلاب سبزتر واملس وکل آن ریزه وبنفش وثمر آن درغلافی شبیه بغلاف باقلا وازان باریکتر ودانهٔ آن ازدانهٔ باقلا کوچکتر شبیه بکردهٔ حیوان کوچکی ودرماهِ نیسان میکارند ودرحزیران میرسد ودانهٔ آن بعضی سفید با نقطه سیاهی برسر آن وبعضی سرخ وبعضی سیاه نیزو تازهٔ نارس آنرا مغز وغلاف ریزه ریزه بریده با کوشت پخته میخورند لذیذ میشود ورسیدهٔ آنرا بی غلاف وسرخ آنرا چون مکرر درآب جوش دهند وآب آن را تبدیل نمایند سفید میکردد وقوت آن تادوسال باقی میماند وازباقلا بهتر ونفخ آن کمتر وازنخود زبون تر ونفاخ تر وسریع الخروج تر ازماش اکر آنرا عایقی نیاید * طبیعت سرخ ان درآخر اول کرم ودردوم تر وسفید آن معتدل درحرارت وبرودت وکفته اند سفید آن دراول کرم و در رطوبت ویبوست معتدل وسرخ آن کرم وتر * افعال وخواص ان با قوت جلا وتحلیل وادرار روادرار پوست آن زیاده ازلب آن اعضاء الصدر والغذاء والنفض نفاخ وبطیء الهضم ومولد خلط غلیظ خصوص سفید آن وملین سینه وریهٔ ومعین برقیٔ ومولد منی وشیر ومحرک باه ومسمن بدن ومدر بول وحیض خصوص آشامیدن آب مطبوخ سرخ آن با قلیلی قند وروغن ناردین ومنقی نفاس ومخرج جنین وجلوس درآب مطبوخ سرخ آن مکررا نیز منقی نفاس ومخرج جنین زنده ومرده ومشیمه وجهت درد کرده نیز نافع واکثار آن باعث دیدن خوابهای ردی مشوش مصلح مضار مذکورهٔ آن زنجبیل وخردل وآبکامه وزیره ونمك وزیت وصعتر وفلفل وسقز وطبخ آن با کوشت نیز مصلح آن است فی الجمله ومغنی است بالخاصیت ومصلح آن بهتر از دارچینی وسکنجبین ویا آبکامه وخردل ومداب چیزی نیست وخوردن آن با غلاف بسیار مضر مکر آنکه نرم ونازک وخوب طبخ یافته باشد با ادویهٔ مذکوره *

* لوز * بفتح لام وسکون واو وزای معجمه بفارسی بادام بفرنکی انکل الهنامند * ماهیت ان ثمری است بری وبستانی و کوهی میباشد وهر واحد شیرینی وتلخی دارد شیرین را الوز الحلو وبفارسی بادام شیرین نامند درخت آن بقدر درخت اناروته وپوست آن مائل بسرخی وتیرکی وکل آن سفید ودرمیان آن ریزهای زرد رنک وبرک آن پهن مستدیر نرم ودرخت بستانی آن بعد ازغرس درسال سوم وچهارم ثمر میآورد ومدتی میماند وثمر آنرا سه پوست میباشد ودر ابتداکه هنوزا زهم امتیاز نیافته اند طعم آن عفص پس میل بترشی مینماید وچغالهٔ آن ترش ونازک ولذیذ خصوص با اندك نمك وهرچند نازک تر و خام تر باشد ترش تر ولذیذ تر میباشد پس میل به بستن مغز وپوست وخشبیت مینماید وچون پوستهای آن خشبی وصلب کشتند تفه میکردند ومغز آن چرب وشیرین ودرین هنکام مغز تازهٔ آن نازک ولذیذ میباشد وچون بکمال رسید وخشك کشت مغز آن نیز لذیذ وازان روغن اخذ مینمایند وخام وبریان کرده مغز مقشر ازهرسه قشررا میخورند وانواع حلویات ازان ترتیب میدهند ونیز مغز مقشر آنرا باکلهای خوشبو مانند کل بنفشه وکل سرخ که ورداحمر باشد وبید مشك وامثال اینهاهرکلی که خواهند پرورده مینمایند وروغن ازان اخذ میکنند عند الحاجت وروغن آن ببوی همان کلی میباشد ویا ازان نقل و حلویات میسازند ویا همان قسم میخورند ماحصل هرنحوکه خواهند همه خوشبو ولذیذ ومقوی میباشد وپوست بیرونی آن خشبی واندک نازک میباشد که بعد ازخشك شدن اکثرخود بخود ویا بسودن با دامهاباهم جدا میکردد وپوست وسطی آن صلب سفید رنک وپوست سوم متصل بمغز آن اندک سرخ تیره وباعفوصت وقبوضت وبعض انواع بادام که پوست آن رقیق نازک

نمیباشد که بدست شکسته وجدا میکردد که آنرا بادام کاغذی مینامند مغزآن لطیفتر ولذیذتر وشیرینتر ازنوع صلب آن وبری رجبلی این نوع را پوست صلب تر ودهنیت مغز کمتر ودر لطافت وحلاوت نیز ضعیفتر از بستانی است وبهترین آن لوزنازک پوست بزرگ مغزچرب است * **طبیعت آن** در اول گرم وتر ومعتدل نیز گفته اند * **افعال وخواص آن** مفتح وحافظ قوتها اعضاء الراس والصدر حافظ جوهر دماغ خصوص با نبات وجالی اعضای باطنی ومقوی باصره وملین طبع وحلق و موافق سینه وشیرۀ آن باشکر جهت سرفه وخشونت سینه وحنجره وربو وذات الجنب وحبس نفث الدم وبانصف آن زفت جهت قطع سرفه از مجربات وسنون پوست صلب سفید آن که سوخته باشند وبسر حد رماديت نرسیده باشد جهت تقویت لثه و دندان وجلای آن اعضاء الغذاء والنفض ملین اعضای باطنی وبطن بسبب جلای که دارد وجهت قرحۀ امعا ومثانه وزحیر حادث از رطوبت معده ومولد منی ومسکن حدت آن وحدت بول ومسمن بدن وباشکر کثیر الغذاء وملین طبع ومفتح وباانجیر نیز ملین وجهت قولنج نافع وبادام مطحون ثقیل بر معده وبطئ النزول ازان ورهشی سریع النزول تر ازان وبادام مربا در تغذیه وفربه نمودن بدن بهتر ودر اصلاح کرده قوی الاثر وبوداده آن مقوی معده وقابض ورافع ترهل وسستی آن ومقوی باه وزیاده کنندۀ منی ولعق نمودن مقدار یک جوزه معتدل ازان باعسل جهت درد جگر وسرفه وتحلیل ریاح خصوص ریاح کرده وثمر تازه نارس آن که چغاله نامند با پوست مقوی بن دندان ومسکن حرارت دهان بسبب برودت ویبوست پوست آن السموم خوردن آن باانجیر جهت گزیدگی سگ دیوانه شربا وضمادا وشکوفۀ آن محرک باه مردان وقاطع باه زنان المضار ثقیل وبطئ الهضم در معده بار در طب ومضر احشا مصلح آن مصطکی ومهیج صفرا مصلح آن شکر وبادام متکرج وفاسد موجب کرب وسقوط اشتها وغثیان وغشی مصلح آن قی نمودن وربوب حامضه بعد ازان آشامیدن وروغن آنرا طبیعت معتدل در گرمی وسردی وبغایت مرطب دماغ خصوص تازۀ آن * **افعال وخواص آن** اعضاء الراس والصدر والغذاء مرطب دماغ وموافق تشنج یبسی وورمی و سرسام وذات الجنب ورافع سهر ومنوم شربا وتمریخا مکررا وآشامیدن آن باکثیرا وشکر جهت سرفۀ خشک وتصفیۀ آواز و قصبۀ ریه وتلیین امعا ورفع ضرر ادویۀ مسهله مطلقا وحبوب حاره شربا وچرب نمودن آنها بدان وبا آب گرم والعبه واشیای مناسبه نیز جهت زحیر ومغص وتلیین امعا ورفع قولنج وعسر البول واعانت بر اخراج حصاة خصوصا باحجر الیهود سوده باآب گرم مقدار شربت آن تا نه منقال الات المفاصل دوام تدهین مهرهای پشت بدان جهت نقرس ورفع خمیدگی پیران وغرغرۀ آن باآب گرم جهت خشونت حلق موثر مضر احشای ضعیفه مصلح آن مصطکی وبرگ تازۀ آن مسهل ومسقط کرم معده وخشک آن قابض ورافع اسهال است

* **لوز المر** * بضم میم وراء مهملۀ مشدده بفارسی بادام تلخ نامند * **ماهیت آن** مانند لوز الحلو است الا آنکه مغز آن تلخ وبهترین آن نیز تازه بزرگ دانۀ چرب آنست * **طبیعت آن** در آخر سوم گرم ودر آخر اول خشک ودر دوم نیز گرم وخشک گفته اند * **افعال وخواص آن** محلل وجالی ومنقیه وازالۀ اخلاط غلیظه بیعدیل ضماد آن باسرکه جهت درد سر واکتحال آن جهت تقویت باصره اعضاء الصدر والغذاء والنفض جهت ربو وسرفه وورم سینه وریه نافع خصوصا بانشاسته وبانعناع جهت وجع گرده وباعسل جهت تفتیح سدۀ کبد وطحال وامراض کبد ویرقان وطحال وبا ماء العسل جهت قولنج وبامیفختج جهت علل گرده وتفتیت حصاة وادرار بول ورفع عسر آن ووجع رحم واغتسال سر بدان جهت حزاز وقتل شپش وفرزجۀ آن مدر حیض الجروح والقروح والاورام والبثور ضماد آن باسرکه وباشراب جهت زخمهای کهنه وساعیه وبثور

رطبه وتو با رحزا زر نمله وجزب وحکه رشری و طلای آن جالي کلف و آثار صورت وبا شراب وعسل جهت نمله السموم ضماد آن جهت کزیدن سگ دیوانه مفید مضر امعا مصلح آن شکر ونبات وبا دام شیرین وخشخاش وبیخ آنرا ضمادا جهت جمیع دردها مفید وریشهٔ درخت آن کرم وخشک * افعال وخواص ان جالي ومحلل وضماد آن با روغن گل جهت درد سربارده وکلف وآشامیدن طبیخ آن جهت تنقیهٔ طحال وکلیه ورفع قولنج واخراج کرم معده وضماد خاکستر آن جهت سوختگی آتش مفید وطلای برگ مطبوخ آن با شراب جهت حزاز مفید بل ارسطو گوید چون پنجدرم با دام تلخ را کوبیده ناشتا تناول نمایند از شراب مست نکردند وروغن بادام تلخ جالي ومحلل ومجفف * طبیعت آن در اول دوم کرم ومائل برطوبت * افعال وخواص آن مسهل اخلاط لزجهٔ چسپنده وسوداویه در نواح معده وبا ادویه مناسبه جهت ربو وورم سپرز ود دکرده وعسرالبول ورفع قولنج واختناق رحم وادرار وانقلاب آن واخراج حصاة وجنین وقطور آن جهت درد گوش ودوی وطنین وکشتن کرم آن وحمول آن مخرج جنین ومشیمه الزینة طلای آن جهت رفع آثار رخسار وکلف وچین گونه وشقاق عارض از سرما الجروح والقروح طلای آن با شراب جهت قروح رطبه وسپرز وحزاز نافع مقدار شربت آن تا چهار مثقال وصمغ درخت بادام شیرین وتلخ نائب مناب صمغ عربی است وبادام نمک پرورده بریان مصلح ومعدل نفس است نزد گرسنگي کاذب رباعث بطوء سکر ومنقي سینه ومدر بول ومسهل بطن ومورث تخمه ومصلح آن شکر ومثلث ولوزبری ولوزجبلي درخت آن مردو از درخت لوز بستانی کوچکتر وبرگ آن ریزه وگل آن مائل بسرخي وباعطریت وثمر آن کوچکتر وبا تلخي وقبض بسیار وغیر جلوزا است * طبیعت آن در دوم کرم وخشک * افعال وخواص آن جهت تقویت معده ورفع رطوبات وبلته وامراض باردهٔ آن وقئ واسهال نافع مقدار شربت آن تا سه درم واز گل آن تا دو درم

لوز البربر

* لوز البربر * بفتح دو باء موحده ود وراء مهملهٔ ساکنه * ماهیت آن قسمي از لوزبری است شبیه بحب الصنوبر وبزرگتر از آن وزرد رنگ ودر جوانب آن شعبهائیکه بمغز آن نرسیده * طبیعت آن کرم وخشک وبسیار قابض وروغن آنرا زیت السودان نامند ومذکور شد درحرف الزاء مع الیاء المثناة التحتانیه

لوسیماخیوس

* لوسیماخیوس * بضم لام وسکون واو وکسر سین مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح میم والف وکسر خاء معجمه وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو وسین مهمله لغت یونانی است بمعنی شبیه الذهب ونزد اهل اندلس تصب الذهبی وخویصه مصغر خوصه ولخوخ الماء وعود الریح نیز وبهندی جوراورا ج ناکهه نیز نامند * ماهیت آن نوعي از سراج القطرب است وآن نباتي است قریب بذرعی وبی ساق وشاخهای آن باریک وگرهدار وبر هر گرهي برگها رسته شبیه ببرگ بید وطعم آن با اندک قبضي وگل آن سرخ مائل بزردی طلائي رنگ منبت آن آبهای ایستاده وبی زارها ومستعمل برگ وعصارهٔ آن * طبیعت آن در آخر دوم سرد وخشک وانطاکی کرم وخشک در دوم دانسته * افعال وخواص آن قاطع رعاف ونزف الدم همه اعضا وفرزجهٔ برگ آن قاطع سیلان حیض وحقنهٔ آن جهت قرحهٔ امعا وضماد آن جهت التیام جراحات وتحلیل اورام وباحنا جهت درازکردن موی وبخور آن گریزانندهٔ هوام ودر قتل موش مجرب دانسته اند مضر رئه مصلح آن عناب مقدار شربت از آب آن نیم مثقال واز برگ آن یکمثقال است *

لوجیدیطوس

* لوجیدیطوس * بضم لام وسکون واو وفتح عین مهمله وکسر جیم وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر دال مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم طای مهمله وسکون واو وسین مهمله * ماهیت آن ابن تلمید ومحمد بن احمد گفته اند گیاهی است برگ آن شبیه

ببرک اسقولوقندریون وتخم آن مثلث شکل وبری وبستانی میباشد بری آن گرم تر از بستانی * افعال وخواص آن آشامیدن برگ خشک آن وضماد پوست آن با سرکه جهت جرب مجرب وجمیع اجزای آن جهت التیام زخمها مفید است *

لوف

* لوف * بضم لام وسکون واو ونا لغت عربی است وبفارسی فیل گوش وبفرنگی کونکلوس وسربن طین نیز نامند بمعنی شبیه بمار * ماهیت آن نباتی است وسه قسم میباشد قسم اول لوف الکبیر یعنی بزرگ وآنرا لوف الارقط ولوف الحیه نامند جهت مشابهت ساق آن بمار ابلق وبیونانی درافیون ودراقیطن نامند بمعنی لوف الحیه * ماهیت آن ساق آن سطبر وشاخهای آن مانند عصا ورنگ ظاهر آن مرقش یعنی مانند مار ابلق وبرگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر وبنفش وبا رنگهای مختلف وثمر آن مانند خوشه ودر ابتدا سفید وبعد رسیدن زرد وبیخ آن مانند بلبوس ومنبت آن مکانهای نمناک وسایه دار * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وبا جوهر ارضی * افعال وخواص آن ملطف ومخرج ومقطع اخلاط غلیظهٔ لزجه ومفتح سدد وبغایت جالی اعضاء العین قطور عصارهٔ آن رافع بیاض عین حادث از قرحه الاذن قطور آب خوشهٔ تازهٔ آن با روغن زیتون مدر بول ورافع عسر آن ودافع حصاة اعضاء الصدر والنفض آشامیدن لوف کبیر جهت عسر نفس ونفس الانتصاب وربو کهنه وبا عسل وبا شراب محرک باه وبا سرکه مسقط جنین وحمول آن مخرج جنین وبوئیدن گل آن نیز مخرج جنین وآشامیدن سی عدد از دانهٔ آن با سرکه جهت اسقاط جنین ومشیمه بعد یل محمد بن احمد گفته که چون بیخ لوف را خشک کرده کوفته پخته با آرد گندم وروغن کنجد ونمک خمیر نمایند وخمیر مایهٔ نان نمایند وهر روز هفت مثقال از آن نان را تناول نمایند در رفع بواسیر ظاهری وباطنی مجرب الزینة ضماد بیخ آن با عسل جهت کلف وبهق ونمش وبرص وبا شراب جهت شقاق عارض از سرما مفید الجروح والقروح ضماد آن بهترین ادویهٔ سرطان ونواصیر الانف وتنقیهٔ جراحات متعفنه وزخمهای تازه است خصوصا برگ وثمر آن وازان شیافات میسازند برای نواصیر وچون داخل قروح حیوانات نمایند فاسد کردانند وضماد پختهٔ آن رافع شقاق مزمن وآثار قروح طرد الهوام مالیدن آب ریشهٔ آن بر بدن گریزانندهٔ هوام است خصوصا افعی مضر جگر ومولد خلط غلیظ مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن یک درم بدل آن افسنتین قسم ثانی لوف را لوف الجعد وفیل جوش وبیونانی اربولادن وبربری الونی واهل اندلس صیاره وبفرنگی اریسارم نامند * ماهیت آن مانند لوف صغیر است وبرگ آن از برگ قسم اول کوچکتر وبا الوان مختلفه وساق آن بقدر شبری وبنفش وثمر آن مانند قسم اول وبیخ آن نیز * طبیعت آن در گرمی کمتر از قسم اول ودر خشکی از آن زیاده * افعال وخواص آن بیخ آن قویترین اجزای آن ومقطع قوی وجهت امراض سینه وتنقیهٔ آن وضماد آن با سرگین گاو جهت نقرس ودر سائر افعال مانند لوف کبیر است وچون بیخ تازهٔ آن را در روغن مغز زردآلو بجوشانند تا سوخته گردد تمریخ بدان جهت اسقاط دانهٔ بواسیر موثر وحمول آن بخرقهٔ آلوده جهت بواسیر باطن وچون بیخ آنرا پارچه پارچه نموده در شراب یک شبانه روز بخیسانند پس هر مقدار که ممکن باشد در مقعده نگاه دارند جهت بواسیر عجیب النفع وبخور بیخ آن نیز جهت بواسیر نافع است وقسم ثالث لوف را لوف الصغیر نامند وبیونانی اربصارن واهل مصر دبره ودیسقوریدوس در ثالثه درا قیطون نامیده وبیونانی فیل جوش نامند بمعنی اذن الفیل * ماهیت آن دو صنف میباشد صنفی کوچکتر از دیگری صنف اول را برگ وشاخ آن شبیه بقسم کبیر وثمر آن در طرف ساق آن شبیه بخوشه ودر ابتدا سفید برنگ خشخاش وبعد از پخته شدن زرد زعفرانی وطعم آن باحدت که زبان را بگزد وبیخ آن مائل باستداره شبیه به بیخ بلبوس ولوفا وپوست آن نازک منبت آن اماکن رطبه وجالینوس گفته برگ وبیخ آن شبیه بنوع دوم است وازان تند تر وتلخ تر

* طبیعت آن از قسم اول گرم و تر و خشک تر تا چهارم * افعال و خواص آن محرق و لذاع و قویتر از سائر اقسام و الطف
و با اندک قبضی اعضاء الصدر و الغذاء و النفض آشامیدن بیخ تازهٔ آن جهت سرفه و ربو و عسر النفس و نفس الانتصاب
و نزله و وهن عضل و پخته و یا بریان آن جهت اسهال و اخراج و دفع رطوبات از سینه و منقی اخلاط غلیظهٔ لزجه و مفتح سدهٔ کبد
و طحال و کرده و خشک آن با عسل جهت ادرار بول و اخراج جنین و در سائر افعال مانند کبیر و قطور آب آن با زیت در گوش
زائل کنندهٔ گوشت فاسد زاید آن و در بینی جهت نواصیر آن و در چشم جهت رفع اثر قرحهٔ آن الجروح و القروح طلای
آن خورندهٔ گوشت فاسد و رویانندهٔ گوشت صحیح و مجفف و مندمل جراحات و جهت سرطانات و اورام جاسیهٔ منفجرین که
آنرا اکثیر الارجل نامند و سائر قروح و جروح خبیثه و مانع قروح ساعیه است از انتشار و سعی و داخل مراهم و شیافات
و فرزجات کرده میشود * و صنف دوم آنرا برگ شبیه بصنف اول و از آن کوچکتر و بی آثار الوان مختلفه و ساق آن بقدر یک
شبر و بشکل دستهٔ هاون و گل آن زعفرانی رنگ و بیخ آن بشکل قسم اول و قویتر از سائر اجزای آن * طبیعت آن گرم و خشک
این کمتر از همه در آخر اول تا اول دوم * افعال و خواص آن از آن ماضعیفتر و جلاء و تقطیع آن کمتر و جهت نفث اخلاط صدریهٔ
خارج بنفث و آشامیدن چهار مثقال از بیخ آن جهت ادرار طمث در ساعت مفید و جالینوس گفته برگ آنرا با نحای بسیار استعمال
مینمایند و پخته نیز میخورند خشک نیز مینمایند و پخته میخورند الجروح و القروح نیز مانند آنها است از ابراء جروح و قروح
خبیثه و غیر خبیثه و ساعیه و غیر ساعیه و نواصیر و مطبوخ آن در روغن تخم زرد آلود و منافع مانند آنست و طلای بیخ
آن با روغن بنفشه و یا روغن گل سرخ گرم کرده جهت منع و توقف زیادتی جذام و انتشار آن و تاکل اطراف و مداومت
مالیدن آن زائل کنندهٔ آن و آشامیدن آن با روغن کهنه جهت دمامیل نافع است *

* لؤلؤ * بضم دو لام و سکون دو واو که بهمزه خوانده میشود لغت عربی است و بفارسی مروارید و بترکی انجی و انجو و بهندی مکتا
و موتی و بزرگ مقدار آنرا بعربی در و آنچه در صدف یکتا باشد در مکنون و در یتیم نامند * ماهیت آن چیزی است معروف که از
جوف نوع صدفی برمی آید بزرگ و کوچک آن از تخم خشخاش ریزه تر و بزرگ آن تا بقدر بیضهٔ گنجشک و نادر تا بقدر بیضهٔ کبوتر
نیز و تا بوزن سه مثقال گفته اند و بهترین آن سفید آبدار صاف براق مدور غلطان بحرینی و هرموزی و عمانی آنست و هرموزی
را بعضی بهتر از بحرینی گفته و بعد از آن صراحی شکل با وصاف مذکوره و سائر اشکال آبدار سفید براق آن از آن پست تر و زرد
و سیاه بی آب و بسیار ریزهٔ آن زبون و در دریای جزیرهٔ سیلان و جزائر دیگر مانند برازیل از ارض جدید عرض جنوبی که تازه نصاری
بدست آورده اند و غیر آن نیز بهم میرسد و در مرشد آباد و بنگاله در غدیر مسمی بموتی جهیل و در شیب گنج قریب جهانگیر نگر در
دریای سلهت نیز بهم میرسد لیکن بسیار ریزه زرد رنگ ناصاف و احیانا دانهای بزرگ بقدر نخودی نهایت چهار رتی مائل بسرخی
برمی آید و آن فی الحقیقت برزخی مابین حیوان و نباتات و حجر است و حجریت بر همه غالب مانند پادزهرات حیوانیه و
صدف آن حیوانی است که در زیر دریا تکون می یابد و مانند نبات ریشه دارد و سیاه رنگ که در بین احجار و سنگ ریزهای قعر
دریا بند مینمایند و بتدریج بزرگ میشود و هنگام گرسنگی دهان یعنی دو صدفهٔ خود را میگشاید و ماهیان ریزه و کرمها و اشیاء
لعابی زیر دریا آنچه در جوف آن می آید غذای خود میسازد و همچنین و هرچند بزرگ تر میشود و ریشهٔ آن قویتر و صدف آن
بزرگتر و سفید و براق میگردد و مروارید در جوف آن قریب بقلب آن تکون می یابد و گفته اند کمال تکون و نمای آنرا حد
معین است که اگر بعد از نهایت کمال غوص ننمایند و برنیاورند و در جوف آن بماند باز بتحلیل میرود و در جاها که زمین قعر

آن خاک صرف باشد مروارید خوب درانجا می شود هرچند سنگ لاغر تر باشد بهتر می شود وآنچه مشهور است که مروارید آب باران نیسان است که در حین باریدن صدفها بالای آب می آیند ودهن کشاده قطرات باران را در جوف میگیرند ومروارید میگردد اصلی ندارد بلکه آنچه بتحقیق پیوسته بنحوی است که بیان شد وبتفصیل در قرابادین کبیر مذکور گشت * طبیعت آن در آخر دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن مفرح وملطف ومقوی اعضای باطنی وقوی و ارواح ودر تفریح قویتر از ذهب وغوص کننده در تمام اجزای بدن اعضاء الراس والصدر والغذاء آشامیدن سائیدهٔ آن حابس نفث الدم ونزف الدم ووسواس وجنون وبد بوی دهان وربو وانواع خفقان وخوف وحزن وفزع سوداوی وامراض قلب و ضعف معدهٔ حار وکبد وکرده ومفتح سدد ومفتت حصاة ودافع یرقان وحرقة البول وحابس اسهال دموی ومرارئ وخون بواسیر وحیض وسعوط بآب محلول آن جهت صداع حادث از انتشار احداب عین درمرتبهٔ اول واکتحال آن جهت رمد وسلاق و ظلمت بصر وبیاض وسبل وکمنه وقرحهٔ آن مفید ومحلول آن رافع بیاض چشم ومقوی وحافظ صحت وسنون آن مقوی لثه وپاک کنندهٔ چرک دندان وفرزجهٔ آن در منع حمل مجرب دانسته اند الزینة طلاء غیر محلول آن جالی کلف وبهق ورافع آثار جدام وغیرها ومحلول آن رافع برص بقول ارسطو القروح والجروح ذرور آن قاطع سیلان خون اعضای ظاهری وقروح والتیام دهندهٔ آنها السموم آشامیدن وطلا نمودن آن دافع سموم مشروبه وملدوغه الخواص تعلیق آن مقوی دل ودرد دهان نگاهداشتن آن جهت جذام ودر رفع غم وضعف دل موثر مضر مثانه بقولی مصلح آن بسد مقدار شربت آن تا نیم مثقال بدل آن صدف سفید است وازچربی وبوی بد وچرک ورد وبد رنگ وزبون میگردد وشستن آن درآب برنج مطبوخ که اندک گرم باشد نه بسیار زیرا که بسیار گرم آنرا فاسد میکرداند ومالیدن آرد برنج ترکرده بدان نیز صاف کنندهٔ آنست وخورانیدن درست آن بکبوتر ویا مرغ وبعد از اندک زمانی آنرا ذبح کردن واز شکم آن برآوردن نیزها عث تصفیهٔ آنست وگفته اند درجوف آن کرم میباشد وکرم دار آن زبون وعلامت آن آنست که نسبت بمرواریدهای دیگر ملمس آن کرم میباشد وگفته اند در دو طرف روز یعنی صبح وشام رنگ آن متغیر میگردد دستور احراق وحل وجوارش وحب وخمیره ودهن وسفوف واقراص ومفرح ومعجون آن در قرابادین کبیر بتفصیل مذکور شد وبالجمله طریق حل آن آنست که سائیده در شیشه کنند وبران آب اترج ریزند که آنرا خوب بپوشد وسرشیشه را بسته در ظرفی که دران سرکه باشد معلق بیاویزند وآن ظرف را در سرگین اسپ دفن کنند تا چهار ده روز پس برآورند حل شده خواهد بود بعضی گفته اند احتیاج بآویختن در ظرف سرکه نیست همین در سرگین دفن نمودن کافی است

* فصل اللام مع الهاء *

* لهولوقوغرا قیس * بکسر لام وضم هاوسکون واو وضم لام وسکون واو وضم قاف وسکون واو وفتح غین معجمه وراء مهمله والف وکسر قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله * ماهیت آن شجر مصری است که گازران استعمال مینمایند در غسل ثیاب ودرآب زود نرم میگردد * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن مجفف بی لذع وقابض دماغ ومانع سیلان مواد آشامیدن آن جهت نفث الدم ونزف الدم واسهال ودرد مثانه وضماد آن جهت جراحات تازه وکهنه نافع است

لهولوقوغراقیس

* فصل اللام مع الیاء المثناة التحتانیة *

* لیثانولس * بکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح ثاء مثلثه والف وضم نون وسکون واو وضم لام وسین مهمله * ماهیت آن ما لیقی گفته نباتی است واصناف بسیار دارد وآنهارا کندر تانامند برای آنکه رائحهٔ بیخ آنها شبیه بکندر است واز

لیثانولس

او خ کلوخ است و برگ آن مستدیر و طعم آن شبیه بزرازیانه و با اندک حدت و تندی را اهل اندلس بر بطور زبعضی استر و بعضی عسالیج نامند آنرا جهت آنکه عسالیج در حمامی و نازکی در ایام ربیع میخورند و با اندک تیزی و لذت است و صنفی بی ساق و بی ثمر و صنفی با ساق و ثمر و بیخ آن همه در جوشیده بکلر و نوعی از ان که در ساحل دریا میشود کل آن سفید و ثمر آن مانند ثمر رازیانه است و جالینوس در سابعه گفته آن سه نوع است یکی بی ثمر و دو نوع دیگر با ثمر و در قوت همه شبیه بهم

طبیعت آن گرم و خشک * *افعال و خواص* آن محلل و ملین و جالی العین عصارهٔ نبات و بیخ آن با عسل جالی ظلمت بصر حادث از رطوبت غلیظ و باعث حدت آن اعضاء الراس و الصدر و الغذاء و النفض آشامیدن نوعی را که بر رفس و سما نیون نامند جهت یرقان و با سرکه جهت مغص و ادرار بول و حیض و بند ستور آشامیدن کل آن و آشامیدن آن با فلفل و شراب جهت اوجاع سینه و یرقان الاورام و البثور ضماد آن محلل اورام حارهٔ عارض در مقعده و بواسیر برآمده و اورام عسرة النضج و اورام بلغمیه و شدخ عضل و اطراف ان و با سرکه جالی بهق القروح و الجروح ضماد خشک آن با عسل حابس خون جراحات و قروح و مجفف و مدمل انواع آنها و با آرد شیلم و سرکه جهت شدخ عضل و اطراف آن السموم با سرکه جهت نهش هوام و با زیت مدر عرق است

* *لیف* * بکسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و فا لغت عربی است * *ماهیت* آن غشاوه و پرده است بافته شده از خیوط و تارهای خشبی که محیط بسر نخل و مغز آن و اطراف طلع و ثمر نارجیل و مقل و فوفل و امثال اینها میباشد و بهترین آن لیف نخل و نارجیل است و زبون ترین آن لیف مقل و از مطلق آن مراد لیف نخل است * *طبیعت* آن در اول گرم و در دوم خشک * *افعال و خواص* آن بسیار خشک و جالی اعضاء العین و الفم اکتحال خاکستر محرق آن جالی و جالی بیاض رقیق و غلیظ آن با مداومت بران و سنون آن مستحکم کنندهٔ لثه و دندان و پاک کنندهٔ چرک و سفید کنندهٔ آن و فرش و لباس آن جهت استسقا و ترهل و مصتی و اورام و طلای خاکستر آن جهت برص و بهق و جرب و حکه و حزاز و آشامیدن آن جهت تفتیت و اخراج حصاة و از مقل جهت تسکین بواسیر نافع است

* *لیف البحر* * *ماهیت* آن بیخی است شبیه بسعد و بزرگتر از ان و رنگ ظاهر و باطن آن سیاه و اغبر و برگ آن شبیه ببرگ سریش و خنثی و بیخ آن ریشهای باریک سیاه بهم در بافته پیچیده مدور شبیه بگوی کوچکی بقدر گردکان تا بقدر نارنجی و با خشونت که گویا پشمی است مدور گرد شده و از دریای مغرب خیزد و موجه بساحل میاندازد * *طبیعت* آن در دوم گرم و خشک * *افعال و خواص* آن شدید الیبس و جالی اعضاء العین و الفم محرق آن بهترین ادویهٔ چشم دردمان است و اکتحال مغسول آن جهت ناخنه و بیاض چشم و سنون غیر مغسول آن جالی دندان و مقوی لثه و ضماد و ذرور آن جهت قروح خبیثه و بدل مترکو بیدهٔ خشک آن

* *لیفیه* * بکسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر فا و سکون یاء مثناة تحتانیه و ها لغت عربی است * *ماهیت* آن گیاهی است سرخ رنگ خاردار ثمر آن بشکل خیار کوچکی و خاردار و دو نوع میباشد یکی مسهل قوی و دافع حمیات و دوم قتال و غیر قتال آن نائب مناب قثاء الحمار است در افعال و در غور و نواح مصر کثیر الوجود مقدار شربت آن ربع درم و زیاده از یکدرم آن کشنده است *

* *لیمو* * بکسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم میم و واو * *ماهیت* آن معروف و انواع است از ترش و شیرین و میخوش و مدرک نیز اصناف است بهترین همه لیموی رقیق آب و از مطلق آن این نوع مراد و درخت آن از درخت نارنج کوچکتر و شاخهای آن

اند ت درم و برگ آن کوچکتر از برگ نارنج و ثمر آن بقدر بیضهٔ مرغ و بسیار بزرگ آن تا بقدر بیضهٔ تازی و مدور اندک طولانی و بهترین آن بزرگ بالیدهٔ شاداب آنست که پوست آن نازک باشد و بهترین اجزای آن آب رسیدهٔ آن و پوست آن نیز در تقویت قریب بپوست نارنج است و از ان ضعیفتر * طبیعت آن در دوم سرد و در اول خشک و تر نیز گفته اند * افعال و خواص آن ملطف و جالي و قاطع اخلاط لزجهٔ غلیظه اعضاء الراس و الصدر و الغذاء جهت درد سر حار و دوار حادث از ابخرهٔ اخلاط غلیظه و تسکین خمار و اورام حارهٔ حلق و خفقان سوداوی و غلیان خون و صفرا و التهاب معده و قی صفراوی و غثیان و تقلب طعام و برگشتن آن و جهت جذب مواد حارهٔ جگر و معده و تقویت معده و جگر حار الحمی جهت تپهای صفراویه و دمویه و عفونت خون و تب خالص و غیر خالص نافع المضار مضر عصب و صاحب سرفه و بارد المزاج و اکثار آن در خلای معده مضعف امعا و مورث مغص مصلح آن شکر و عسل و چون لیمو را ببرند و گرم کرده طرف بریدهٔ آنرا بر پیشانی صدغین مکرر بمالند صداع حار را تسکین دهد الاورام و البثور جهت بثور و شری و حصف و بثها ئي جالي بشره و زائل کنندهٔ اوساخ السموم دافع سموم هوام و ادویهٔ قتاله و در اکثر امور قائم مقام سرکه و آب اترج و از جهت امراض صفراویه بهترین از ان و از شراب آن دوائی نیست و شراب آن در اول سرد و در رطوبت و یبوست معتدل و عسل آن مائل بخشکی و اطلاقی سادهٔ شکری آنرا در دوم سرد و در اول تر دانسته و مرکب آن بحسب ترکیب طبیعت آن نیز مختلف و بهترین سادهٔ آن آنست که از آب لیموی تازه بکمال رسیدهٔ بالیدهٔ شاداب با شکر سفید یا قند سفید مکرر یا عسل جید صافی مرتب نموده باشند و صادق الحموضت و از ساختن آن یکسال زیاده نگذشته و معتدل القوام و نسوخته باشد و اگر شکر سفید صافي را در قدحی کنند و بر ان آب لیمو بفشارند آن مقدار که آنرا تر گردانند و یک شبانه روز بگذارند پس صاف نموده قدری آب لیمو که مذاق آنرا ترش و نیکو گرداند داخل نموده بقوام آورند بهتر است * افعال و خواص ان جهت امراض مذکوره نافع اعضاء الراس و الصدر و الغذاء و غیرها از برای قلاع دهان و بستگی زبان و تصفیهٔ آواز و سینه و جهت سرفهٔ گرم و خفقان حار و قمع صفرا و دفع غلیان خون و حمیات صفراویه و مرکبه و دائره به تخصیص و قطع و قلع اخلاط محترقه و سوداویه و غلیظهٔ لزجه و ابخرهٔ اخلاط سوداویه جهت آنکه قاطع و جالي اخلاط آن است و قاطع مر خلط و مادهٔ غلیظ و لزج و چون پیش از دوای مسهل بیاشامند مهیا میگرداند بدن را از برای قبول دوای مسهل و بعد از ان غسل میدهد بدن را از انچه دران مانده از بقیهٔ دوای مسهل و کسیکه همیشه آنرا بیاشامد حفظ مینماید صحت او را و از برای جمیع امراض اطفال نافع و در رفع مضرت سموم و حمیات دائره قائم مقام تریاق فاروق است خصوص منعنع آن و بالجمله نفع بسیار دارد و در قرابادین کبیر بتفصیل و اقسام از سفرجلي و ترنجبیني و شیرخشتي و مرکب آن و قرص آن و مربا و مخلل آن ذکر یافت و چون جواهر را با آب لیمو بسایند و بخیسانند مدت چهل یوم و در بین آب لیمو را تبدیل می نموده باشند حل گرداند و دستور حل آن مانند لؤلؤ است در آب اترج و مذکور شد و تخم آن در دوم گرم و در آخر اول خشک و در تفریح و باتوریاقیت و دفع سموم مانند حب اترج است و مستعمل مقشر آن یک درم تا دو درم با آب گرم یا با شراب و خائیدن آن رافع بدسي دندان عارض از ترشی آن و چون لیمو را بتمامه خشک نمایند و با وزن آن شکر بسایند و بخورند جهت منع صعود ابخره و تفتیح سدد بیعدیل و نمک پروردهٔ آن مقوی معده و باعث خوشبوئی دهان و آروغ و برگ آن در تفریح ضعیف تر از برگ اترج و طلای سائیدهٔ آن با اندک قرنفل و دارچینی رافع صداع و بیی دارچینی نیز و لیموی شیرین در منافع بسیار ضعیف تر از ترش اما مضر عصب نیست و انچه پیوند نموده باشند درخت آنرا با ترنج و یا نارنج و لیمو مشهور به مرکب نیز در افعال ضعیف تر از ان است.

باب بیست وچهارم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها میم است *فصل المیم مع الالف

ماء بفتح میم والف ممدوده بفارسي آب وبهندی پاني وبانکلشي وا ترنامند* ماهیت آن معروف وآن جسم رطب سیال ورکني از ارکان عنصری وازعناصر اربعهٔ بسیطه واجزای مولدات ثلثهٔ طبیعیه وصناعیه است وبتنهائی بسبب بساطت صلاحیت وقابلیت غذائیت بدن حیوان ندارد بلکه مرقق ومبدرق اغذیهٔ نباتیه وحیوانیه ونفوذ فرمایندهٔ اخلاط است درعروق ضیقهٔ شعریه واعماق بدن ونیز مرطب بدن ومفرح ارواح خصوص روح حیواني ودرتلوهوا است درین امر ومسکن التهاب وحدت وکاسرحدت حرارت معدهٔ وکبد حار وغاسل اخلاط غلیظهٔ لزجه وملین ورقیق کنندهٔ آنها است وقابل دفع کردانندهٔ ومعین بردفع آنها ونیزمعین برهضم ونضج وجذب ودفع استحاله وتاثیرفعل وانفعال اغذیه وادویه است وبالجمله فعل وکارطبیعت وصناعت چه درادویه واغذیه وچه درزراعت وحرث وغرس وسائرصناعت تمامی بی مداخلت واعانت آن تمام نمي شود ووجود آنها منوط بدان ونص من الماء کل شیء حي اشارة بدان است وچون این امور بالاجمال دانسته شد وجوهرآبها باعتبارخفت وثقل وصفا وکدورت وسرعت نفوذ وانحدار وبطوء آن وتقویت هاضمه وضعف آن مختلف میباشد وانواع میاه منحصراند درآب باران وآب چشمها وکاریزها وآب چاهها کداخته ازبرف ویخ وبعبارت دیکر میاه منحصراند درماء جاری وراکد وماء المطر وماء جاری مانند آب نهرها ودرحکم آنها است ماء المطر وماء العیون یعني آب چشمها که آب ازانها جوشد وبراید وماء راکد مانند آب غدیرها وکودالها وامثال اینها ودرحکم اینها است ماء البیر یعني آب چاه وقناة یعني کاریزپس هرآبیکه درلطافت و خفت وصفا وسرعت نفوذ وانحدار وغیرها ازصفات مذکوره برهمه مزیت داشته باشد ان بهتراست وان نیست مکر ماء المطر یعني آب باران پس آن ازهمه بهتراست وبعضي کفته اند دران نیزقوت قبضي است چنانچه شیخ الرئیس درمبحث اسهال کفته واجب است که بوده باشد آب ایشان آب باران جهت آنکه دران قبضی است مؤلف کوید میتواند بود که قبض آن بالذات نباشد بلکه بالعرض بسبب کمال لطافت وخفت وصفا ونفوذ وسرعت انحدار وعدم توقف درمعده که باعث بلت ورخاوت وسستي آن والیاف آن وتلیین واسهال ونفخ وقراقرکردد بلکه بجهت نشف رطوبات باعث قبض شود ولهذا کویا باقوت قابضه است ولیکن بسبب کمال لطافت زود قبول عفونت مینماید ومضرسینه وآوازاست درابدان وکسانیکه عادی بآشامیدن آن نباشند باعث هیجان نوازل وزکام وسرفه وغیرها است ولهذا چون درخارج نکاه دارند زود دران کرم تکون میابد وتدبیر واصلاح آن جوش نمودن ویاسنکتاب وباآهن تاب کردن آنست وبهترین آن آب باران صیفي وخریفي است وبعضی آب باران شتوی راکفته اند باعتبارضعف تاثیرتابش آفتاب وصعود ابخرهٔ کثیره بلکه لطیفه وآین بحسب اراضي وبلدان مختلف میباشد ویک حکم برهمه جاری نمیتوان نمود وقریب بآب باران آب مقطربعنوان عرق درقرع وانبیق ویابعنوان ترشح ازخم وسبو بودکوزه متخلخل المسام ویاسنک رخوا است که آب منقطرمنتشرآنهارا جمع نموده بیاشامند وازفرنك سنکي رخومجوف از قبیل حوضی بسیارکوچك که نیم مشك آب دران کنجایش دارد می آورند وآب شوردریاناصاف راکه دران ریزند ومکررمقطر نمایند آب شیرین صافی ازان قطره قطره ترشح مینماید حتی اکرشربت راریزند آب خالص مقطرمیشود وشکردرجوف آن میماند وتاباین حد مبالغه دارند که اکرکسی زهردرآب داخل کند زهرمیماند وآب خالص تقطیریابد وبرجهازات وکشتیهای آن سنك انکاه میدارند که عند الضرورت واتمام آب شیرین آب شوررا بتقطرشیرین نموده بیاشامند ویابطریق عرق وبعد ازان درلطافت وجودت ماء العیون یعني آب چشمهای جاری عمیق شیرین صافي شفاف خوش طعم ورائحه است که خاک زمین

آنها خالص طیب یا ممزوج بسنگ ریزهٔ سرخ ویا سنگ لاخ وبالای آنها مکشوف باشد که باد شمالی برآنها بوزد وا شعهٔ آفتاب و کواکب برآنها بتابد وابخره و ادخنهٔ آنها بتحلیل رود ودرآنها محتقن نماند وبسبب جریان وحرکت وتموج هوا زیاده تلطیف وتصفیه یابند وهرچشمهٔ که آب آن از بلندی مانند بالای کوه ویا دامنهٔ کوه بزیر ریزد وباوصاف مذکوره باشد بهتر است وبعض از ان میاه الانهار الجاریة یعنی آب نهرهای جاری است که منبع آنها دور وبلند باشد که بسرعت جاری وخاک آنها طیب باشد ویا برسنگی ویا سنگ ریزهٔ سرخ گذرد وبالای آنها مکشوف بود که باد شمال برآنها وزد وشیرین صاف شفاف عمیق باشند وازمغرب وجنوب بطرف مشرق وشمال روند وگفته اند در آب نیل این همه اوصاف موجود است واگر گل ریا شد بسبب مرور وشدت جریان برزمین رملی ممزوج بخاک طیب چون درظرفی بگذارند باندک زمانی صافی گردد وبعد صافی آن درد ف نباشد که مرتبهٔ دیگر از ان جدا وته نشین گردد نیز خوب است مانند آب اکثر رود ها مثل رود جیحون وسیحون ودجله و فرات وامثال اینها ودرآب گرن وگنگ وسوهن نیز اکثر اوصاف اول موجود وهرآب جاری که متصف بدین صفات نباشد ویا طعمی ورائحهٔ کریه بران غالب باشد زبون وبعض از اینها میاه راکده است یعنی آبهای ایستاده مانند آب غدیرهای وسیع عمیق طیب التربة صافی شفاف شیرین خوش طعم که بالای آنها مکشوف باشد وباد شمال برآنها بوزد آنها را متموج و متحرک دارد واطراف آنها خالی از اشجار ونباتات وانچه بخلاف این اوصاف باشد مانند آب غدیرهای کوچک وگودالها همه ردی وثقیل وموجب امراض ردیه اند که مذکور میگردد ونیز درحکم آب ایستاده است آب گداخته یخ وبرف واین هرچند لطیف است ولیکن مضر عصب واحشا است وباعث تحریک نزله وسرفه وهمچنین آب حوضها وآب انبارها وبرکها نیز همه ردی وثقیل نفاخ وموجب امراض ردیه اند بتخصیص که درانها علق وکرمها وطحلب تکون شده وغلیظ وطعم ورائحهٔ آنها متغیر باشد وبالای آنها غیر مکشوف واز انها در رداءت زیاده ماء الاجام والبطایح است یعنی آب نیزارها وبرنج زارها وآبهای جاری تحت اشجار ردیهٔ سمیه ویا برزمینهای ردی کثیف ویا تلخ وشورا ست که همه موجب امراض ردیه اند مانند ضعف معده وکبد وهضم وقلت اشتها وعفونت اخلاط وسدد وسوء استمراء غذا وسوء القنیه واستسقا وطحال ویرقان وزلق الامعا وبواسیر ودوالی واورام رخوه وزردی رنگ رخسار وثقل بدن وقروح احشا وحمی ربع وعرق مدنی وقروح ساق پا ولاغری آن وحکه وجرب وقوبا وجنون ونزول آب وامثال اینها خصوصا در زمستان وعلاوه آنها در زنان باعث عسر حمل وانتفاخ جنین ومتولد شدن آن متورم وحصول رجا یعنی حمل کاذب وزخم ودر اطفال ادره وامثال آن از امراض ردیه واما آب گل رمولد سده وسنگ گرده ومثانه ومفسد غذا است ودرحکم ماء راکد ه است ماء البیر والقناة یعنی آب چاه وکاریز که ثقیل ونفاخ وبطیء الانحدار اند واز آب غدیرهای وسیع طیب صافی با وصاف مذکوره ثقیل تر وبهترین اینها چاههای وسیع عمیق بسیار آب است که مجرای آب آن از طرف شمال ومغرب باشد وآب آنها شیرین وصافی وشفاف وسبک بود همیشه از ان آب بسیار میکشیده باشند وقنواتی که سرچشمهٔ آنها بعید وبلند وآب آنها بسیار شیرین وصافی وسبک وبسرعت جاری باشد وانچه از اینها بدین اوصاف نباشد ویا متغیر الطعم والرائحه ومائل بتلخی وشوری وعفونت باشد ویا مدتی محتقن ومحبوس وضائع وبادیرمانده باشد همه زبون ومحدث اکثر امراض مذکوره اند وعلامت خفت ولطافت آب واوصاف وافعال مذکوره است از شیرینی وصفا وسرعت انحدار واعانت برهضم وتقویت اشتها وخفت وسبکی بدن وعدم نفخ وقراقر وثقل وغیرها وعلامت دیگر سرعت قبول حر وبرد از سخن ومبرد خارجی است یعنی انچه زودتر گرم

ویا مرد کرد د انف وا لطف است از انچه د ر تر و علامت دیکر آنست که دو قطعهٔ پنبه ویا کرباس رخالک طیب را که بوزن مساوی باشند در دو مقدار ازد و آب که معرفت منعت ولطافت وثقل وکثافت آنها مطلوب باشد که مرد و در مقدار نیز مساوی باشند تر نمایند وخوب خشک کنند پس وزن نمایند مرکدام که سنکین تر باشد آن آب ثقیل تر است * طبیعت آن مطلقا یعنی طبیعت مطلق آب شیرین سرد وتر ورد رتر ما چیزی بدان نمیرسد ولهذا تسکین عطش والتهاب معده وکبد بنحویکه ازین حاصل میکردد از ما یع دیکر نمیشود * افعال وخواص آن ومنافع ومضار آکر بروقت وحد لائق وضرور بیاشامند منافع است که د رحد ذکریافت والا باعث ضعف وسستي اعصاب ومعده واحشا وکبد وفساد رنک رخسار وبدن ونسیان وبلادت ذهن وسبات وثقل حواس وعروض نزلات وتهبج اطراف وزیر چشم وسوء القنیه واستسقا وامثال اینها امت مثلا اکر درهنکام سیری وعیرابی ویاقبل از انحدار غذا ازمعده ویاقبل از غذا ویا بین آن ویا بعد از ریاضت وحرکات عنیفه شد یده ویا خواب ویا حمام ویا جماع ویا در بین خواب ویا ناشتا ویا امتاده ویا کمربسته ویا بررو درافتاده وامثال اینها ویا آب بسیار خصوصا که سرد باشد بیاشامند واما در بلدان حاره وایام طاعون وفصل کرما وکرم ومحرورالمزاجان قوی وصاحبان قلب ومعده وکبد حار وقوت دماغ را عدم مراعات شرائط مذکوره این همه مضر نیست اکر مبالغه در اکثار مداومت آن نکنند وبحد ضرورت اکتفا نمایند وبیکدفعه آب بسیار نیاشامند بلکه اندک اندک اقلا بسه دفعه بسه نفس واما غیر ایشانرا البته مضر وباعث اکثر امراض مذکوره است وبعد از میوهای تروتازه وسبزیها باعث تکون مواد فجه غلیظه ونفخ ورياح وقراقر ومداومت بر ان باعث حدوث اکله وآشامیدن ماء بارد معتدل المقدار از موافق ترین آبها است برای اصحاومنبه اشتها ومستحکم کنندهٔ الیاف معده اما مضر عصب واصحاب اورام احشا است واب بسیار سرد خصوصا آب یخ ویا برف ویا آبیکه د ران یخ ویا برف انداخته باشند وازهمه بد تر آب تکرکها است ومرچند آب سرد محرور المزاجان قوی را موافق ومقوی هاضمه وجاذبه وماسکه وقوت اشتها وکبد حار وحادوتبهای حاره است ولیکن عموما مطفی حرارت غریزی ومضعف عصب مضر صاحبان سدد وصداع بارد وسینه واحشای ضعیفه وباعث تحریک نزلات وصداع واستسقا واسترخا ورعشه وترهل وقولنج وضعف باه وامثال اینها است خصوصا که اکثار دران کرده شود بیوقت ومداومت بران نمایند وآب بشوره سرد کرده که معمول اهل هند است قریب بدینها است در منافع ومضار ومصلح آن مصطکی وعود وجوارشات مدره وامثال اینها است ماء کل رموافق اصحاب بطن یعنی اسهال ولیکن مسدد ومولد حصاة مصلح آن آشامیدن مدرات است واما آب بسیار کرم محلل ریاح ونفخ وجهت مالیخولیا وصداع بارد وبثور وورم حلق وقروح حجاب ورئه ونواحی صدر واغتسال معدهٔ ورفع تشکي سوداوی وبلغم شور وتنقیهٔ معده وتحریک دوای مسهل واذابهٔ بلغم رقیق ومواد غلیظه وادرار بول وحیض وتسکین اوجاع وخارش بدن مفید واکثار مداومت بران مضر معده ومرخی آن ومفسد هضم ومطفي طعام وموٌدی بدق ولاغری بدن است مصلح آن اشیای قابضهٔ بارده رشستن چشم صاحب رمد واورام وبثور وقروح بدان نافع حصوص درانتها واما آب نیم کرم ملین طبع ومغثي ومفسد طعام وموث استسقا وعلل طحال وصعود ابخرهٔ بدماغ واکثار آن مفسد معده وجهت ورم حلق ولهاة وسینه وصرع وتنقیهٔ معده وتحریک دوای مسهل واعانت براسهال رقیق واذابهٔ بلغم رقیق وتسکین تشنکي سوداوی وبلغمي شور وتلیل آن ناشتا غاسل معده است واب فاتر یعنی معتدل درسردی وکرمي موافق سینه ومعدهٔ ضعیف واحشا ومسکن خارش بدن است وماء مد بر مستعمل در استسقا آنست که ده رطل آب باران را بایکرطل عسل که بجوشانند تا ثلث آن بماند نوع دیکر آنست که در

یکصد رطل آب دو رطل سرکهٔ تند انکوری ریزند وطبخ نمایند تا ثلث آن بماند پس در خم متخلخل ویا سنك متخلخل المنافذ ریزند وانچه ازان مترشح کردد درکوزهٔ ضیقة المنافذ کنند وبنوشند نوعی دیکر آنست که بکیرند نشارهٔ چوب کز وآجر آب ندیده در آب یك شبانه روز بخیسانند پس صاف نموده بیاشامند درکرما مصلح آبهای ردی فاسد وکل رناصاف ومروق نمودن آنست ویا مقطر کردن بطریق عرق ویا در خم وسبو ویا سنك متخلخل وطریق آن آنست که آب ناصاف را در ظرفی کنند در جای اندك بلند بکذارند ومتصل بدان ظرفی دیکر خالي که اندك ازان نشیب باشد نیز کذارند وفتیلهٔ یا رچهٔ کرپاس نظیفي راتر نموده یك سر آنرا درظرف آب سرد یکررا درظرف خالي کذارند تمام صافی آن دران متقطر کردد وطریق تعریق آن ویا آب شور آن ویا آب تلخ ویا آسن یعنی متغیر الطعم والرائحه ویا آب غلیظ آن است که خاك طیب صافی خصوصا خاك آفتاب خورده سوخته بدان مي آمیزند وعرق کشند یکمرتبه ویا دومرتبه وچون چند دانهٔ بادام را کوبیده در آب کل رشیره کشیده بکذارند صافی میکردد وایضا چون قلیلی آهك خالص صافی ویا زاج در آب اندازند آنرا صافی میکرداند وهمچنین چون چند دانهٔ نرملی که تخم ثمری است هندی در آب شیره کشند وبکذارند صاف میکردد وداخل نمودن قلیلی سرکه در آبهای فاسد و طبخ نمودن ویا عرق کشیدن دافع فساد آنها است خصوصا در تابستان وآب غلیظ ثقیل محدث اکثر امراض مذکوره است ونیز مصلح آن سیر وپیاز وتصفیهٔ آن بشب ویا بطریق مذکوره است ونیز مصلح هرآب ردی ونزد تغیر آب بآبی دیکر سیر وپیاز وسرکه وکاهو همه باهرکدام که باشد خوردن وداخل نمودن قلیلی خاك بلد خود درآب مختلف ردی وبعد از تصفیه آشامیدن مصلح آبهای مختلف است ونیز جوش نمودن وآهن داغ کردن وبا ممزوج نمودن ربوب حامضه وسرکه وسکنجبین است ودر اسفار ممزوج نمودن آب هرمنزل را باآب منزل دیکر خصوصا که آب منزل کذشته بهتر باشد ویا تدابیر مذکوره است

* ماء البحر * بفتح باء موحده وسکون حاء مهمله وراء مهمله یعنی آب دریای شور * طبیعت آن کرم وخشك وزغاق یعنی تلخ وشور ترند * افعال وخواص آن جالي ومحلل وجاذب وملین ومسهل بلغم وصفرا ونا شف رطوبات ومفسد خون ومولد حکه وجرب ونطول کرم کردهٔ آن جهت وجع اعصاب وشقاق عارض از سرما وحکه وجرب وقوبا واغتسال سراقرع بدان بامداومت باعث شفای آن وجلوس دران جهت لسع هوام وامراض بارده واستسقا المضار معده رامضر وموجب حبس طبیعت وسحج وقرحهٔ امعا وحرقة البول مصلح آن آشامیدن کوشت آب مرغ ومرق ماهي واغذیهٔ رطبه دسمه وصمغ عربی وکل ارمني باروغن بادام والعبهٔ مناسبه رطبه حریره سویق جو بوداده دران حل نمودن وبعد تصفیه آشامیدن و اندا ختن خرنوب وحب الآس وزعرور دران *

* ماء الجمه * بضم جیم وفتح میم مشدده وها * ماهیت آن کویند آبی است غلیظ سیاه که از بلاد هند وچین آورند وکویند ازجوف نوعي ماهي حاصل میکردد که دربحر چین بهم میرسد * طبیعت آن درسوم کرم وخشك * افعال وخواص آن آشامیدن ربع درهم آن جابرکسر اعضا است وکفته اند ومنقول آنرا این خاصیت است که چون بیاشامند هرعضوی که شکسته شده باشد دیکرروز باصلاح آورد وجهت کسیختن عروق ورض عصب ونیز طلا ومضمضهٔ آن جهت جوشش لثه وطلای آن جهت رفع آثار قروح وحکه وجرب بسرعت مجرب ابن مولف کفته که در دریای هرموز نیز نوع ماهی بهم میرسد که ازشکم او آبي خاکستری رنك برمیآورند وآن ماء الجمه وهمان خاصیت دارد وباطراف میبرند *

* ماء الحماة * بفتح حاء مهمله ومیم والف وتاء مصدری یعني آبهای کرم بورقي وزاجي وشبي وکبریتي ونوشادری وامثال

آنها * طبیعت مجموعهٔ آنها مائل بگرمی وخشکی * افعال وخواص آن محلل قوی وقابض ومانع تولید قمل آشامیدن قلیل آن حابس قی وماء الشبی جهت نفث الدم وسیلان بواسیر وفضول طمثی وغیرها نافع واکثار آنها بغایت مضر وموجب ثوران حمی در ابدان مستعده ودرسائر افعال مانند آب کبریتی مصلح آن آشامیدن ملینات ونیز مانند مصلح ماء البحر است *

ماء الرماد

* ماء الرماد * بفتح راء مهمله ومیم والف ودال مهمله * ماهیت آن آبی است که خاکستر را در آن اندازند چند مرتبه وجوش دهند وصاف نمایند * طبیعت آن گرم وخشک ویا اصل آنچه آن خاکستر از آن است راجع وآنچه از یتوعات واشجار حاره است گرم وتر بلکه خشک * افعال وخواص آن جالی ومجفف ومحرق ومعفن وقالع اوساخ ودرین امر بهتر از صابون وآشامیدن بسیار صاف آن بقدر نیم مثقال مخشن بواطن وجالی قصبهٔ ریه ومعده از لزوجات وحابس قی وغثیان واسهال مصلح خشونت آن روغن بادام ونیم اوقیهٔ آن جهت خون منجمد در شکم ودفع سمیت لسع رتیلا ونطول آن جهت فالج ودرد عصب واحتقان بدان جهت قرحهٔ امعا وطلا وتقطور آن بر زخمها جالی وقاطع واکال گوشت زائد ومجفف آنها است *

ماء الزفتي والقيري

* ماء الزفتی والقیری * بکسر زای معجمه وسکون فا وکسر تاء مثناة فوقانیه ویاء نسبت وکسر قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر را ویاء نسبت آبی است که در معدن زفت ویا قیر بهم میرسد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن مفتح سدد ومسخن بدن وسرخ کنندهٔ رنگ رخساره ومورث قرحهٔ امعا واعراض حاره مصلح آن اغذیهٔ رطبهٔ دسمه وآشامیدن صمغ عربی وگل ارمنی با لعابها وروغن بادام ویا با ادویهٔ مناسبه *

ماء الکبریتی

* ماء الکبریتی * یعنی آبیکه از معدن ویا زمین کبریتی برآید * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مسخن ومجفف وجلوس واغتسال بدان جهت امراض سوداویهٔ ردیه مانند جرب وتوباء وبهق وتقشر جلد واوجاع مفاصل بارده وتعقد عصب وشخوص ورياح بارده وجراحات گزیدهٔ سباع وسعفه وقوباء یعنی کچلی ودرد جگر ورحم وزانو وامثال اینها نافع وآشامیدن مضعف باصره ومعده ومعاوق مسخن جگر مصلح آن امراق دسمه واشیای باردهٔ رطبه *

ماء المر

* ماء المر * بضم میم وراء مشدده یعنی آب تلخ * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن ملطف اخلاط غلیظه مقطع بلغم ومفتح سدد مضر محرورین ومفسد خون مصلح آن اشیای دسمه وجلاب ممزوج با آب وعسل وشکر وشیر مطبوخ وماء الحمص قبل از آن وقیل از زهر آب مشتبه است ویا جوشانیدن ویا مقطر نمودن آن است

ماء المعدن

* ماء المعدن یعنی آبیکه از معدن فلزات برآید مانند معدن مس وآهن وسرب وقلعی وامثال اینها * طبیعت اینها قریب بطبیعت آن فلزات است * افعال وخواص آن ماء النحاس خواه از معدن آن برآید ویا آنکه مس تفته را در آن خاموش نمایند جهت فساد مزاج وجوشش دهان وورم لهاة ودرد گوش وتقویت اعضای ضعیفه بمضمضه وتقطور واغتسال بدان نافع ومضر بواطن وآشامیدن آن خطرناک مصلح آن بدستور ماء الزفت است وماء الحدید نیز خواه از معدن آن برآید ویا آنکه آهن تفته را در آن سرد نمایند جهت طحال واستسقا وتقویت اشتها وتقویت باه واکثر امراض بارده نافع واغتسال بدان نیز جهت امراض مذکوره در ماء الکبریت * ماء الرصاص یعنی آبیکه از معدن سرب یا قلعی برآید ویا آنکه سرب وقلعی گداخته ویا تفته در آن اندازند مولد قولنج واحتباس بول ورداءت آب اسرب زیاده از آب قلعی است * ماء الذهب والفضة بدستور جهت تقویت دل ودماغ ومعده وکبد ویا دو مالیخولیا وخفقان واعانت بر نعوظ نافع وممسک بطن ویا لجمله ماء المعدن مورث عسر بول است *

ماء الملح

* ماء الملح * بکسر میم وسکون لام وحاء مهمله یعنی آب شور خواه از معدن آن برآید ویا نمک در آن اندازند یا از چاهها

چشمهای شور بر آید * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن ومضار آن قریب بماء البحر است ومذکور شد و آن مسهل است اولا وبعد از مدتی قابض است بسبب نشف رطوبات مصلح آن شیر بنیها وچربیها ومخلوط نمودن آرد جو بوراده وبیخ وخاک خالص طیب است *

*ماء التون * بضم تاء مثناة فوقانیه وسکون واو ونون لغت یونانی است وبعربی ماء النون بنون بجای تا نامند *ماهیت آن آبی است که از ماهی نمک سود ترشح کند * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مضمضهٔ آن جهت قروح متعفنهٔ دهان واحتقان بدان جهت قطع واخراج اخلاط غلیظه ووجع ورک وعرق النسا وقروح امعا وتنقیهٔ جراحات کهنه وتجفیف آنها نافع وبالجمله مصلح هرآبیکه عطش بسیار آورد آشامیدن دوغ ترش وشیرهٔ تخم خرفه که در دوغ ترش پرورده باشند وممزوج نمودن هرکه با آب ربوب حامضه وکذا شتن آلو بخارائی در دهان وانار دان است اما منافع میاه بترتیب اعضا اعضاء الراس ماء فاتر جهت اصحاب صرع وآب گرم مضر ایشان وماء البحر جهت صداع بارد وماء النحاس جهت قروح دهان وگوش مضمضة وقطورا آلات المفاصل ماء البحر وکبریتی اغتسال واستحمام بدان جهت امراض عصب بارد مانند رعشه وفالج وخدر وامثال اینها اعضاء العین ماء القیر مضر چشم اعضاء الصدر والنفس والغذاء والنفض آب بسیار سرد مضر سینه وقصبهٔ ریه وسرفه وآب فاتر جهت اورام حلق ولهاة وسینه وماء بورقی بعضی اوقات جهت امراض ریه نافع وبطول آب دریا جهت اورام ثدی وماء الشب جهت نفس الدم وماء الحدیدی جهت تقویت معده وامراض طحال وگرده وقولنج وماء النحاس قریب بدان وجهت گرده وقولنج نافع وآب بسیار سرد مضر اصحاب سدد وباد وحابس بطن ومسکن حرکات منی وماء البحر ومانند آن از آبهای شور مضر معده ومسهل اولا وبعد از مدتی باعث امساک بسبب تجفیف رطوبات معده وکرفتن بخار آب دریا جهت استسقا وآب بورقی مناسب حال معده رطبهٔ در بعضی اوقات بسبب نشف رطوبات آن وماء الشب مانع قی وماء الحماة قابض بطن وماء الکبریتی جهت اورام کبد وطحال واوجاع آنها واحتقان آب دریا جهت مغص وهیضهٔ محتبس واشامیدن آن مسهل وگاه باعث لذع میکرد دو آشامیدن مرق الدجاج مسکن آنست وآب شبی جهت منع اسقاط وادرار حیض وآب کبریتی جهت اوجاع رحم وماء معدنی باعث عسر البول وحیض وولادت واکثر آنها باعث اطلاق بطن وبعض آنها مجفف مانند شبی وحابس بطن ومحدث قولنج وماء الکلس محدث منک کرده ومثانه وآب آهن تاب جهت نفث الدم نافع الحمیات میاه کبریتی وطینی وراکد بد بومه محدث حمیات غلیظه وربع اند السموم آب دریا جلوس دران جهت لسع افعی وسائر هوام قتاله نافع الجروح والقروح ماء القیری جهت قروح مضر وماء البحر جهت حکه وجرب وقوبا وقروح وبدستور آب کبریتی استحمام بدان و بجهت بهق وبرص نیز مفید الاورام والبثور آب کبریت جهت اورام مفاصل وتحلیل صلابات وتآلیل آویخته الزینة آب دریا جهت شقاق عارض از سرما قبل از تقرح وقاتل قمل ومحلل خون منجمد تحت جلد وماء الاصول وماء البزور وماء الجبن وماء الخیار وماء الخلاف وماء الشعیر وماء القراطن که عبارت از ماء العسل است وماء القرع وماء الکافور وماء لسان الحمل وماء لسان الثور که عبارت از عرق آنها باشد وماء الورد وماء الهند بابعضی آنها در مقدمهٔ کتاب وبعضی در ضمن ادویه در قرابادین کبیر ذکر یافت وبتفصیل انشاء الله تعالی در قرابادین این کتاب مذکور خواهد شد

ماء القداح * بفتح قاف ودال والف وحاء مهملتین *ماهیت آن مراد عرق گل نارنج است که مانند گلاب عرق کشند

مشهور بعرق نهار * طبیعت آن کرم و خشک * افعال و خواص آن ملطف و محلل اعضاء الراس والصدر و جهت صداع بارد و کزاز و سائر امراض بارده و نزلات و انعاش نفس و ازالهٔ خفقان بارد و تفتیح سدهٔ مصفاهٔ و خیا شیم و چون در شیشه کرده ببویند جهت رفع امراض باردهٔ راس و تشنج حاصل در عضل محرک سر و کردن نافع و مداومت بوئیدن آن باعث سهراعضاء الغذاء والنفض مقوی معده و مضر کبد و معین باه و قاطع اسهال رطوبی چون ناشتا بیاشامند

ماركياه

* ماركیاه * بفتح میم والف و راء مهمله و کسر کاف فارسی و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و ها لغت فارسی است * ماهیت آن نباتی است قریب بدو ذرع و برک آن شبیه ببرک بید و کل آن زرد و قیهٔ آن شبیه بسر مار و منبت آن حریم آذربیجان * افعال و خواص آن اکثر متوطنین آنجا آنرا کوبیده در شوربا ریخته میخورند و کویند که دیگر از کزیدن مار و هوام متضرر نمیکردند و شرط میدانند که بعد از آن تا یک هفته چیزی سوای نان فطیر نخورند و احتراز از دراز منی و جماع نمایند حکیم میر محمد مومن نوشته که بظن حقیر آنست که احجبون باشد والله اعلم *

مارکیوا

* مارکیوا * بفتح میم والف و راء مهمله و فتح کاف و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح واو و الف لغت فارسی است و تارکیوا نیز نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بدرخت تا بقدر پنج ذرع با شاخهای بسیار و صلب دیر شکن و برک آن از برک زیتون کوچکتر و نرم تر و کل آن سرخ شبیه بکل شب بوی و ثمر آن در میان برکها شبیه بفندق و مائل بسیاهی و درجوف آن دانهٔ سیاه و بسیار نرم و قسمی از فلفل الماء است و انچه از حبوب مانند کرسنه و غیره را درآن بجوشانند و خشک کنند طعم آن مانند فلفل کردد که تمیز نتوان نمود * طبیعت آن در دوم کرم و خشک * افعال و خواص آن محلل ریاح و رافع بواسیر و ضماد پوست خشک آن بغایت مرح کنندهٔ بشره و رافع اورام بارده و آثار جلد و طلای خاکستر جمیع اجزای آن رافع کلف و فرزجهٔ آن مدر حیض و طلای برک آن با آب سترندهٔ موی و آشامیدن دانهٔ آن با عسل محلل ریاح و مخرج بلغم است

مارماهی

* مارماهیج * بفتح میم والف و راء مهمله و فتح میم والف و کسرها و سکون یاء مثناة تحتانیه و جیم معرب مارماهی است و اهل مصر آنرا فکلیس نامند * ماهیت آن ماهی است شبیه بمار طولانی و زیاده بر شبری تا یک ذرع و سفید رنگ و بر پشت آن از سر تا دنباله خارها شبیه باره و بیشتر در نیز میباشد و بر روی آب مانند ماهیان دیگر نمیآید * طبیعت آن کرم و خشک * افعال و خواص آن خوردن کوشت آنرا مقوی باه میدانند و زائل کنندهٔ ریاح و سرد یهای بدن پیران و جهت وجع پشت و قطع سیلان خون نافع و بهترین طرق استعمال آن برای باه بختن آن با دارچینی و مصطکی و از برای امورد یکر و بیران مطبوخ آن است

مازریون

* مازریون * بفتح میم والف و فتح زای معجمه و سکون راء مهمله و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون یونانی خامالایا مند * ماهیت آن برک درختی است شیردار بقدر درخت ساق و سه قسم میباشد قسمی را برک سفید و بزرک و نازک و این را شیص خوانند و قسم دوم را برک زرد رنک و از برک زیتون کوچکتر و از برک مورد بزرکتر و ضخیم تر و این را بفارسی هفت برک و بشیرازی مشت رونا مند و قسم سوم را برک سیاه و بهترین همه مستعمل سفید آن است ولیکن چون این نیز خالی از غائله نیست و در قوت قریب بشبرم بدون تدبیر استعمال آن غیر مجوز و تدبیر آن آنست که برک قسم کبیر سفید آنرا بکیرند و در شبانه روز در سرکه بخیسانند و در وسه بار سرکه را تغییر دهند پس شسته خشک کنند و نیم کوفته با روغن بادام چرب کرده در اسهال مواد سوداوی و بلغمی ترید مدبر و افتیمون و پوست هلیلهٔ زرد و کل سرخ و رب السوس و زیرهٔ کرمانی و نمک هندی و در اسهال ماء اصفر و بلغم ایرساو رباب النحاس و راسارون و عصارهٔ غافت و افسنتین و سنبل الطیب و مصطکی و مرمکی صدفی

وسکبینج و نمك هندی و ملبلهٔ زرد و تخم کرفس بستانی و امثال آن اضافه نمایند وشرب آن با آب عنب الثعلب و آب رازیانه وخیار شنبر اولی است وسبب اطلاع بر مازریون را ملا احمد تتوی در تاریخ الحکما خود چنین نوشته که از جملهٔ اتفاقات عجیبه آنست که مستسقی بود در بصره که جمیع اطبا از معالجهٔ آن عاجز آمده بالاتفاق کفتند که این قابل علاج نیست چون این حکایت شنید امید از حیات خود منقطع کردانیده کفت مرا اکنون باید که چند روز که حیات دارم انچه خواهم بخورم و بکرسنکی نمیرم اطبا کفتند تو بهر چه میل داری بخور که بعد از آن هیچکس مانع تو نخواهد بود پس آن مرد کفت مرا برسر کوچه برید که انچه خاطر من خواهد از جماعتی که در کوچها میکردند و چیزهای خوردنی و حلاوی میفروشند بخرم و بخورم چنان کردند اتفاقا اول بار نظر او بر شخصی افتاد که ملخ بخته میفروخت طبیعت ملهمهٔ او میل بآن کرد از ان ملخ بخته قدری صالح خریده تناول نمود بعد از ساعتی شروع باسهال کرد و چندان آب زرد متعفن از شکم آن مستسقی بیرون آمد که کمان هیچ احدی نبود که این مقدار آب در بدن آدمی تواند بود اما بعد از ان بالکلیه از ان مرض نجات یافت چنانکه هیچ کس او را نمیتوانست شناخت چون این خبر باطبائی که مدتی در معالجهٔ او اوقات صرف نموده و از علاج مایوس شده دست از معالجه برداشته بودند رسید حیرت ایشان زیاده شد چه ملخ بالطبع قابض است نه مسهل بالاخره یکی از ان اطبای که حدت ذهن نسبت بسائر طبیبان دیکر زیاده وقومی بود بائع ملخ را طلبیده ازوی پرسید که تو این ملخ را از کجا صید کردی و چه طور زمینی بود و دران زمین چه کیاه بود کفت من این ملخ را از جائی صید کردم که دران موضع غیر از مازریون هیچ درخت دیکر نبود و خوراک این ملخان همان مازریون بود پس آن طبیب چون این حکایت شنید خاطرش از ان فارغ شد چه خاصیت مازریون اسهال رطوبات رقیقه است غایتش آنکه چون قوت اسهال آن بسیار قویتر است چنانکه اکر بوزن یک درهم تنها از مازریون بشخصی دهند محتمل که آن اسهال آرد که حبس آن ممکن نباشد و بنابر خطری و غایلهٔ که دارد مازریون را تنها بدون مصلحات استعمال نمی نمایند و عند الضرورت با مصلحات امتزاج نمودهٔ استعمال می نمایند و آنجا در طبخ یافته یکی در شکم ملخ و دیکر در آب که ملخ فروش نموده و کسر کیفیت آن شده و باصلاح و اعتدال آمده و لهذا از ان این عمل بی خطر و غایله بظهور آمد و این از الهامات جناب باری است تقدس و تعالی مر طبیعت را * طبیعت آن در آخر سوم و در چهارم نیز کرم و خشك کفته اند * افعال و خواص آن جالی و منقی و مقشر و بسیار حریف تند اعضاء الراس مضمضه بطبیخ آن خصوصا سیاه آن مسکن درد دندان و چون برپارچهٔ از برک آن فلفل سوده مالیده بر دندان کذارند نیز مسکن وجع آنست اعضاء الغذاء و النفض مسهل ماء اصفر و حیات و حب القرع و جهت استسقای زقی و لحمی و یرقان و ضعف کرده نافع خصوصا برک تر و تازهٔ آن که در هنکام کل آن اخذ نموده در سرکه بدستور مذکور خیسانیده خشک نموده مقدار شش قیراط آنرا در یکرطل و نیم آب جوش دهند تا بثلث رسد و صاف نموده بیاشامند اسهال حیات و حب القرع نماید بتخصیص که با فودنج جبلی جوش نموده باشند و کاه خیسانند بیست درهم آنرا در ده سیر شراب و دو ماه میکذارند پس صاف نموده دو ماه دیکر میکذارند پس میآشامند جهت استسقا و تنقیهٔ نفاس و چون شش درهم آنرا در یکرطل و نیم آب جوش دهند تا بثلث رسد مالیده صاف نموده با یک اوقیه روغن بادام جوش دهند تا روغن بماند اما نسوزد یک درهم تا پنج درهم آن اسهال برفق نماید و آشامیدن طبیخ آن جهت عسر البول شدید مفید و بعضی کفته اند مسهل سودا و اخلاط بلغمیه نیز است خصوصا که با دو وزن آن افسنتین بجوشانند و بیاشامند و بعضی یک مثقال آنرا با دو مثقال افسنتین و با عسل مطبوخ بقوام آورده سرشته شیاف ساخته برمیدارند و واجب است که بحسب ارادهٔ اسهال ماء اصفر و هریک از اخلاط و اخراج اقسام

گرم معده وامعا با ادویهٔ مسهلهٔ مناسبه ومصلحهٔ هریک ضم نموده بیاشامند وضماد آن با سرکه جهت تحلیل ورم طحال السموم آشامیدن آن باشراب جهت نهش هوام مقدار شربت آن از شش قیراط تا نیم درهم بدل آن سه وزن آن ایرساودودانگ وزن آن مقل الیهود الجروح والقروح ضماد جمیع اصناف آن با عسل جهت تنقیهٔ چرک قروح وسحجه وقلع خشک ریشه وتجفیف جرب رطب بسبب جوهراکال محلل مجفف آن وبا موم روغن جهت جرب متقرح الزینة طلای برگ آن جهت بهق وقوبا و نمش بتنهائی ویا با کبریت نافع المضار مضر محرورین واطفال وضعفا ودرفصل گرما وبلدان حارهٔ یابسه وبدون تدبیر ومصلح بغایت مضر جگر ومغی ومورث کرب وغم زدودرهم از غیر مدبر آن خصوصا زرد وسیاه آن قتال بقیء واسهال وکرب وغشی تدبیر آن قیء فرمودن بشیر گاو تازه دوشیده مکرر باجلاب ومیبه خوشبو وآب سرد بربدن ریختن وبعد از ان مرقهای چرب آشامیدن ومبردات قوی ومثرودیطوس وتریاق طین مختوم بهترین مداوای آنست وچون با آرد جو وزیت وآب سرشته بموش وسگ وخوک بخورانند بمیرند وثمر درخت آن درچهارم گرم وخشک وسمی قتال واز داخل غیر مستعمل وطلای آن جالی بهق وبرص ودرجوارش ودواوحبوب وروغن وسکنجبین وسفوف واقراص ومعاجین برگ آن درقرابادین کبیر مذکور شد

* ماس * بفتح میم والف وسین مهمله اسم فارسی الماس است وبهندی هیرا نامند * ماهیت آن از احجار نفیسه وصلب ترین وخشک ترین احجار است والوان میباشد از سفید وزرد وسیاه وسرخ وسیاه کمرنگ که بهندی تیلیا نامند وسفید آن کثیر الوجود وزرد وسرخ وسیاه سبز کمرنگ ویکرنگ خالص هریک از نیها کمیاب وتیلیا وداغدار سفید آن معیوب وداغدار بداغ سرخ آنرا بدیمن میدانند وبهترین همه سفید یکرنگ شفاف براق بزرگ قطعهٔ آنست وهمچنین الوان دیگر آن که یکرنگ وصاف باشند ومعدن آن ملک دکهن حوالی گلکنده وجهنه پنه است طریق اخذ آن آنست که زمین را حفر نموده خاک آنرا برآورده برزمین میپاشند وبران آب ریخته دروقت ارتفاع آفتاب از کناری بران نظر میکنند هرجا که برقی بنظر درآید آنرا نشان کرده رفته برمیدارند وهمچنین با زیرورو کرده بران آب پاشیده بدستور در آفتاب بران نظر میکنند ودر ابتدا قبل از حکاکی برق بسیاری وصفا چندانی ندارد وحسن وقبح آن خوب ظاهر نیست وبعد از حکاکی حسن وقبح آن ظاهر میگردد ودربرازیل از جزائر ارض جدید جنوبی نیز بهم میرسد ولیکن بخوبی وسفیدی وشفافی وصافی دکهنی نیست والماس را با الماس سیاه سوده با لاک گرم کرده سرشته چرخی ساخته بجای سنگ سنباده درحکاکی احجار دیگر حکاکی مینمایند وقطعهای آن مانند طلق وزرنیخ ورقی ورق ورق برروی هم چسپیده غیر محسوس میباشد بعضی از ان قابل جداکشتن اوراق از هم است وبعضی نه وکسانیکه عارف بدانند آنرا که قابل است از هم جدا مینمایند وانچه مشهور است که از ضرب آنرا می تراشند وحکاکی مینمایند اصلی ندارد وهریک از الوان آنرا بنامی مخصوص خوانند مانند آنکه انچه شبیه برنگ نوشادر است وشفاف نوشادری وسفید شبیه برنگ نقره را قبرسی وانچه سفیدی رنگ آن از نوشادری کمتر و قطعهای آن بزرگ آنرا ماقدونی نامند وزیتی نیز واین را بعضی بهترین همه میدانند وانچه برنگ آهن است حدیدی واحجار دیگر وآلات حدیدی هیچ یک دران اثر نمیکنند وآتش نیز مگر بدشواری بسیار واهل هند آنرا مکلس میسازند به نحوی خاص ومکلس آنرا بسیار نافع میدانند جهت امراض مزمنهٔ صعبه * طبیعت آن درچهارم سرد وخشک وبعضی گرم دانسته اند * افعال وخواص ان تعلق آن مقوی دل ورافع خوف وفزع وباعث سرعت ولادت وغلبه برخصم ومدس شکل آن مانع صرع وسنون آن جالی دندان وخطرناک واجتناب از ان اولی وگذاشتن آن بردندان باعث تفتیت آن بدرن

کلفتي وکفته اند از خواص آنست که بغیر شکل مثلث شکسته نمیکردد و المضا رسمی است وقلیل آن نیز قاتل بتقطیع اعضای
باطنی مداوای آن قی نمودن باشیر تازه دوشیدۀ کاوی و باروغن مکرر تا تمام آن برآید وآشامیدن مرقهای چرب بعد ازان
* ماش * بفتح میم والف وشین معجمه لغت عربیست وهم نیز وبفارسی نیز مشهور بماش وبهندی مونك نامند * ماهیت آن
حبی است ازحبوب معروفۀ ماکوله ودراکثر بلاد کثیر الوجود وآن حبی است کوچك مدور واندك طولانی پوست آن
سبز ومغز آن سفید وبعضی پوست آن سبز تیره وبعضی غیر تیره وبعضي زرد رنك ودر بنکاله بعضی پوست آن سیاه بهترین
همه سبز تیره است پس سیاه وسبز پس زرد وزرد آن دیرتر پخته کداز میکردد از سبز خصوص زرد دانۀ ریزۀ ان وقوت آن
تا سه سال باقی میماند * طبیعت آن در آخر اول سرد ومائل بخشکی ومقشر آن معتدل در تری وخشکی وقشر آن مرکب
القوی مائل بکرمی وباعفوصت * افعال وخواص ان لطیفتر از عدس ونفخ آن کمتر ازباقلا ودر جلا کمتر ازباقلا از اصناف
حبوب ماکوله است وکثیر الغذا ومولد خلط صالح الکیموس ولیکن بطيء الانحدار خصوص مقشر ان که قشر آنرا بالتمام کرفته باشند
زیرا که یبس وقوت تحلیل وجلا در قشر آن است وازاغذیۀ تابستان وبهار وبلدان حاره وصاحبان مزاج کرم وحمیات حارۀ
حاده است جهت آنکه مسکن حرارت وحدت والتهاب صفرا وخون است واعضاء الصدر والراس والغذاء مقوی عصب واعضای
عصبانی وقوت باصره وجهت درد سر حار ونزلات وورم لهات وحرفه وحمیات حارۀ حاده وامراض کردۀ نافع زیرا که موافق آنست
ومطبوخ مقشر آن باروغن بادام مولد خلط صالح اما از برای حمیات صفراویه با برك خرفه وکاهو وسرمق وجو مقشر ومطبوخ
آن با پوست باحماض حابس بطن واز خواص آن است که با وجود برودت تحریك سوداء نمی نماید وهم از جهت تلیین وهم
ازجهت قبض بطن نافع است اما هرکاه ارادۀ تلیین طبیعت باشد باید که مقشر آنرا طبخ نمایند باماء القرطم وروغن بادام شیرین
وهرکاه مقصود قبض طبیعت باشد غیر مقشر آنرا بریان نموده طبخ نمایند ویا آنکه در آب جوش دادۀ آب آنرا بریزند تا قوت
حارۀ جالیۀ آن زائل کردد پس آب خالص داخل کردۀ طبخ نمودۀ تناول نمایند واکر باحبس تسکین حدت وحرارت دم وصفرا
مقصود باشد با آب حماض ویا با آب انار ترش افشرده باپردۀ سفید جوف آن که شحم الرمان نامند ویا با سماق وزیت رکابی واکر
زیت خوش نیاید باروغن بادام شیرین طبخ دهند وحسو متخذ از ماش مقشر جهت حرفه ونزلات حاره نافع المضار ماش مبرود
المزاج وپیران وکسانیکه درمعدۀ ایشان رطوبات واخلاط فاسده ونفخ ورياح بسيار باشد مضر خصوص مقشر آن ومضر دندان
وباه مصلح آن درمبرودین ادویۀ عطرۀ حاره مانند زیره وقرنفل ودارچینی وفلفل وزنجبیل تازه وجوارش کموني وفلافلي و
مصطکی وخردل وامثال اینها ودر محرورین طبخ آن باماء القرطم ویا باحموضات مذکوره ونیز درمحرورین ماء القرطم وروغن
بادام وضماد مطبوخ آن باسرکه که درحمام جهت جرب متقرح وباآب جهت تقویه اعضای مسترخیه وتسکین درد آنها
ومطبوخ آن باطلاء که نوعی از شراب است ویا با شراب ویا مطبوخ آن بازعفران مسکن درد اعضای کوفته شده وجلا شده نافع است
والوان اطعمۀ مصنوعه ازان را مانند براوبری وبری کشمیره ویا پرویهتی ودال ومنکوچهي وماش پلاو وکهچری ولدوی ماش در
قرابادین کبیر مذکور شد واما حبیکه درملك هند وبنکاله ودکهن میشود آنرا ماش وارد بضم همزه وسکون را ودال مهملتین
وبه بنکالی کلائی نامند وغیر آن ماش است وکسانیکه آنرا حب القلت دانسته سهو نموده اند وآن حبی است برنك وشکل
ماش وبزرك تر ازان ومغز آن لزج لعابی که بعد از طبخ ویا خمیر کردن در آب لزوجت آن ظاهر میکردد ودر ملك هند وبنکاله
پخته باسپ وغیره دواب میخورانند وخود نیز میخورند مانند مونك * طبیعت آن کرم در اول وتر در دوم وبا رطوبت

فصلیه * افعال وخواص آن بسیار نفاخ وبطیء الهضم ومولد منی ومنعظ بسبب نفخیکه دارد وضماد آن جهت اورام کوره
درماش انفع وجهت برص که تازه بتازه سائید در روزی چند مرتبه بمالند تا چند روز متوالی مفید دانسته اند ودرملک هند
وبنکاله آنرا نیز مانند ماش پخته میخورند وانواع اطعمه مانند ماش ازان میسازند ودرقرابادین تمهٔ ذکر یافت *

* مامغوردون * بفتح میم والف وفتح میم مهمله وضم فا وسکون واو وضم دال مهمله وسکون واو ونون * ماهیت آن کفته اند
اسم هندی دوائی است که درملک هند میروید وازانجا می آورند شاخ وبرک آن شبیه بریحان وبرک آن از برک آن عریضتر
قریب ببرک آس ومدور ونازک تر ودر بوشبیه بسنبل هندی وکل آن شبیه بیاسمین وازان لطیفتر * طبیعت آن کرم وخشک
* افعال وخواص آن درجمیع افعال قریب بسنبل وجهت خوشبوئی داخل ادهان مینمایند خصوص برک آنرا *

* ماعز * بفتح میم والف وکسر عین مهمله وزای معجمه لغت عربی است ومعز نیز وبفارسی بز ونر آنرا تیس وبترکی کچی و
بهندی مادهٔ آنرا بکری ونر آنرا بکرا نامند * ماهیت آن حیوانی است مشهور از حیوانات ما کول اللحم کوشت آن نسبت
بلحوم حیوانات دیکر بعد از کوسفندان است والطف وبهترین آن جوان یکساله فربه صحیح المزاج آن است واهلی وصحرائی
وجبلی میباشد * طبیعت آن کرم وتر وکرمی آن از لحم کوسفند یعنی ضان کمتر وجبلی از اهلی کرمتر ولطیفتر وبری از اهلی
نیز کرم تر ولطیف تر * افعال وخواص آن موافق محرورین ومرضی ودر فصل وبلدان حاره صالح الکیموس مولد خون
لطیف سبک مضر مبرودی المزاج مصلح آن بادام ونارجیل وخرما وخوردن میوهای تر وتازه وترشیها وکشک با آن بغایت مضر
وکوشت بزغاله مافوق شش ماه با رطوبت غالبه وبهترین لحوم مسکن غلیان خون وملطف وموافق مرضی وناقهین وکذاشتن
کوشت بز کرما کرم بر عضو ضربه وصدمه رسیده وکوفته شده وبد مشور پیچیدن عضو در پوست کرما کرم آن مسکن وجع ودرد
وباعث عدم تورم آن وبستن پوست سر بزغاله در حین کرمی بر سر صاحب سرسام واختلاط ذهن وضماد مغز سر آن مرطب
قوی وملین دماغ واعضای صلبه العین اکتحال زهرهٔ آن رافع غشاوه وجکر بز سیاه را چون شرحه شرحه نموده آنرا با آن مخلوط کرده
دار فلفل وزنجبیل بران پاشیده کباب نمایند وچون آب مترشح ازان را کرفته در چشم کشند جهت شب کوری مجرب وسرکین
نیم سوختهٔ آن با نمک سنک جهت رفع زردی دندان وعفونت لثه اعضاء الصلب والغذاء والنقش چون خصیهٔ آنرا
شکافته زراوند مدحرج وقسط وزیره بران پاشیده خشک کنند یک مثقال آن با آب کرم جهت بهر وربو ودرد جکر ومثانه
ومداومت آن جهت تقویت باه عجیب الاثر وچون با بوره وصعتر خشک کنند یک مثقال آن با سرکهٔ عنصل جهت سپرز وچون
بز نر چهار ساله یکرنک سرخ را در اول فصل هنکام رنکینی انکور ذبح نمایند وخون اول وآخر آنرا بریزند وخون وسط را در
ظرفی بکیرند وبعد از بسته شدن ریزه ریزه کنند وبر روی کاه ویا غربال در سایه خشک نمایند وآنرا یدالله نامند جهت آنکه
در تفتیت سنک کرده ومثانه قوی الاثر است وبعد ید وآشامیدن حریرهٔ پیه آن با آرد برنج وجاورس جهت سحج واسهالی
که از اغذیهٔ حارهٔ حاده بهم رسیده باشد وجهت منع افراط عمل مسهل واحتقان بدان با آرد جو جهت قرحهٔ امعا وآشامیدن
سرکین آن جهت یرقان وبا ماء العسل جهت کشودن حیض وقتل واخراج جنین وفرزجهٔ خشک آن با کندر جهت رفع
ادرار حیض وآشامیدن سوختهٔ آن با عسل جهت رفع بول در فراش مجرب مقدار شربت آن تا دو درهم وطلای سرکین
آن با بول آن جهت استسقا وورم طحال وطلای مطبوخ آن با بول اطفال جهت رفع تونج بلغمی ورياح غلیظه وماء اصفر
الارجاع والاورام والبثور وضماد پیه آن مسکن درد ها وطلای سرکین آن محلل اورام کهنه وسرکین سوختهٔ آن الطف وجلای

وطلای آن با سرکه جهت داء الثعلب و بدستور طلای نیم سوختهٔ آن با سرکه جهت داء الثعلب و ثآلیل منکوسه و با عسل جهت جرب وزخم را ورام صلبه وسعفه و بابزرالبنج جهت کوچک نمودن پستان و انثیان وضماد سرگین پختهٔ آن در شراب وحلبه جهت تحلیل اورام وچون کردهٔ آنرا شرحه نموده وکبریت بران پاشیده کباب نمایند وآب مترشح ازان رانیز بربهق بمالند زائل کرداند القروح والجروح پیه آن رویانند گوشت برزخمها وطلای سرگین محرق آن با عسل جهت قروح ساعیه وشهد به السموم آشامیدن پیه آن جهت سم ذراریح وآشامیدن سرگین سوختهٔ آن جهت گزیدن هوام طلای سرگین خشک بزپخته با شراب وبا سرکه جهت جذب سم هوام و زهرهٔ بزکوهی با دزهرسموم هوام الا تدالمفاصل ضماد پیه آن با سرگین آن وزعفران جهت نقرس وداغ کردن بسرگین خشک آن جهت عرق النسا از مجربات ومشهوراست بداغ عربی وطریق آن آنست که سرگین را افروخته در پشمی پیچیده در موضع عمیقیکه در تحت بندها ومحاذی ابهام است بگذارند تا حرارت آن کم گردد پس تبدیل بدیگری نمایند تا حرارت آن محسوس در وورک گردد وطلای محرق وغیر محرق آن با عسل جهت درد مفاصل بارد وبا سرکه جهت حار آن طرد الهوام بخور سرگین آن گریزانند هوام وحشرات است الخواص چون شاخ وسم آنرا با ترمس وعسل وبید انجیر تقطیر کنند معادن وجمیع اشیای صلبه را نرم سازد وچون آنرا حل کنند مداد یدی در غایت سیاهی باشد *

*مالاک الحزین * بفتح میم والف وکسر لام وضم کاف والف ولام وفتح حاء مهمله وکسر زای معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون وآنرا مالکی نیز نامند وبفارسی بوتیمار وبهندی بگله * ماهیت آن از طیور آبی است سفید وجثهٔ آن بقدر جثهٔ کبوتری وگردن وپاها ومنقار آن دراز ودر اکثر کنار آبها مجاور وسبزیرا فکنده میباشد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن گوشت آن غلیظ ومولد ریاح ومقوی گرده ومحرک باه مصلح آن ادویهٔ حاره طلای پیه آن قاطع خون بواسیر وضماد خون آن در حمام مانع نزلات است *

*مال کنکنی * بفتح میم والف ولام وفتح کاف وسکون نون وکاف فارسی وکسر نون ویالغت هندی است * ماهیت آن تخم نباتی است هندی ونبات آنرا یکساق زیاده وساق وتا بقد ریکقامت رشمیه بنبات دخن وساق آن ازان قویتر وبرگ آن بزرگتر ودر طول وعرض زیاده وخوشهٔ آن نیز بزرگتر ازان ودانهٔ آن بقدر دخن واندک طولانی وسه پهلو وبعضی اندک پهن وسرخ تیره رنگ ومغز آن سفید ودر غلافی اندک خشن وچند دانه بهم پیوسته در غلافی دیگر ودران خوشه وطعم آن باحدت * طبیعت آن در سوم گرم ودر دوم خشک وبا رطوبت فضلیه وبعضی دراول تر دانسته اند * افعال و خواص آن اعضاء الراس والعصب آشامیدن آن جهت تقویت دماغ وقوت حافظه وذهن ووجاع مفاصل ونقرس و عرق النسا وورک ورکبه وامراض بارده رطبهٔ دماغیه وعصبانیه ولیشرغس سعوط او تدهین بدهن آن جهت فالج ولقوه و رعشه وتشنج رطوبی وامتلائی وامراض مذکوره وبدستور وتکمید بدان اعضاء الصدر والنفس آشامیدن آن جهت تقویت معده وسرفه وضیق النفس وتقویت معده وهاضمه واشتهای طعام وکبد وباه ورفع ضعف آنها نافع وبدستور تدهین بدهن آن جهت تقویت باه بغایت مؤثر خوردن روغن آن نیز بدستور که روز اول قدری بسیار قلیلی یعنی یک حبه ویا کمتر ازان با برگ تانبول وروز دوم اندک ازان زیاده وروز سوم نیز ازان اندکی زیاده وهمچنین تا بحدیکه موافقت نماید وضرر نرساند جهت تقویت باه وزیادتی اشتها بسیار مفید واهل هند بانحای شتی آنرا مستعمل دارند مانند آنکه از یکدانه شروع

مالاک الحزین

مال کنکنی

مینمایند وهرروز یکدانه میافزایند تا بصد دانه میرسانند وبازبتدریج کم مینمایند تا بتمام رسد ازبرای اکثرامراض قویهٔ باردهٔ رطبهٔ مزمنه وتقویت قوت وباه وزیادتی حرارت غریزی مبرود ومرطوب المزاج قوی وازامراض متوسطا لمزاج چهل روز بهمان ترتیب که ازیکدانه شروع مینمایند ویکدانه میافزایند تا چهلدانه وباز بدستورمیکاهند وازبرای امراض دون آن تا بیست روز وباده روزویا هفت روز بهمان ترتیب که به بیست وبازده وبا هفت دانه رسد وباز بهمان نسق کم مینمایند تا بیکدانه ودرایام استعمال چندروزقبل وبعدازآن ازترشی وبادی ولبنیات وبقول وجماع واعراض نفسانیه وبدنیه وحرکات عنیفه واشیای حارهٔ حریفه مانند خردل وسیروتوب وزنجبیل وامثال اینها اجتناب مینمایند وگفته اند که دهن بروغن آن که درروزچهارشنبهٔ اخذ نموده باشند جهت رفع جذام وخورانیدن بدان نیزتامدت بیست وکروزجهت جذام ونیزدانهای درست آنرادرروغن گاوخالص بریان مینمایند وروزی یک کف آنرامیخورند ومیگویند قوت باه را بحدی میرسانند که بشرح نمیاید ونیزدرشیرگاومی جوشانند وصاف نموده ازان شیرماست بسته روغن آنرامیگیرند وروزی مقدار یک اوقیه آنرابا شیربرنج میخورند ومیگویند که موی راسیاه میکردانند ودیگرموی سفید نمیروید وگفته اند که اگریک آثار آنرا در ده آثار شیربجوشانند آن مقدارکه تمام راجذب کند وهرروزهفت دانهٔ آنرابلع نماید کسیکه عنین باشد یا قوت باه او بسیار ضعیف گشته بحال اصلی آید وقوت عظیم یابد وچون آن رابروغن ضفدع چرب کرده روغن ازان اخذ نمایند وبرقضیب بمالند تقویت عظیم بخشد وامساک آورد واگردربول شیریا شغال چند روز بجوشانند وسه روزمتواتربزن فاحشهٔ زانیه بخورانند شهوت اوبالکل زائل گردد وچنانکه دیگررغبت برجماع نکند وکسی بروقادرنگردد اما رمضرمحرورالمزاج وفصول وبلدان حاره وجوانان وچون حارحاد است اکثرضررمیرساند چنانچه شنیده شد که چند کس خوردند وهمه متضررگردیدند وبعضی هلاک شدند پس اولی اجتناب ازاستعمال آنست خصوصا ازداخل ونیزدهن آن راوادهان حبوب دیگررا بدین نحواخذ مینمایند که دردیگی تانصفه آب کرده وبرسرآن پارچهٔ صفیق پاکیزه بسته برسرآتش میگذارند وتخم آنرا هرمقدارکه میخواهند کوبیده بران پارچه میپاشند وسرآنرابسرپوش می پوشند تا بخاردران مجتمع گردد بعد ازیک دوساعت برداشته تخم کوبیده را باپارچه می فشارند آنچه روغن ازان برآید اخذ مینمایند ومرتبهٔ دیگرنیزبدستوربعمل میاورند تا دیگرروغن دران نماند واین بهترین طرق آنست *

* مالیا * بفتح میم والف وکسرلام وفتح یاء مثناة تحتانیه والف * ماهیت آن بعضی مران دانسته اند ویونس گفته درختی است که دربلاد شام میشود * افعال وخواص آن آشامیدن برگ آن رافع سمیت افعی وطلای پوست محرق آن رافع برص وخوردن نشارهٔ چوب آن کشنده است حکیم عبدالحمید درحاشیهٔ تحفه نوشته که بهندی آنرااکول نامند برگ آن شبیه ببرگ بادام وگل آن سفید است وچوب آنراچوب حیات دانند چون بیخ آنراسائیده بمارگزیده بخورانند رفع سمیت آن نماید و جهت میضه نیزنافع ودفع خلط سمی وغذای سمی بقی مینماید *

* مالیقراطن * بفتح میم والف وکسرلام وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح قاف وراء مهمله والف وضم طاء مهملهٔ مشاله ونون لغت یونانی است بمعنی ماءالعسل زیراکه مالی بمعنی عسل وقراطن بمعنی ماء است * ماهیت آن آنست که یکوزن عسل صافی خالص رادردوزن آب باران ویاآب صاف شیرین بآتش ملایم طبخ دهند وکف آنرابگیرند تا دوثلث بماند پس صافی نموده نگاهدارند وعند الحاجت بیاشامند واین ماءالعسل ساده است واگرمرکب خواهند بعضی ادویهٔ مناسبهٔ حارهٔ ویا

بارده بحسب غرض وغرض اضافه نمایند ونسخ آن بتفصیل در قرابادین کبیر مذکور شد * طبیعت سادة ان گرم وتر * افعال وخواص ان جالي وملين وقاطع اخلاط لزجه ومفتح ومنضج بلغم غليظ ومقوی اعضای بارده ومعدۀ سرد واحشا و اشتها ودافع امراض باردۀ عصبانیه ودماغیه واوجاع مفاصل وقئ وقراقر شکم واذیت ادویۀ قتاله وضعفی که از جماع بهم رسیده باشد ومدر بول وحیض مضر محرور المزاج وصفراوی واورام حارۀ احشا مصلح آن ربوب حامضه مقدار شربت آن تا سي مثقال است شیخ الرئیس در مبحث قولنج گفته که ماء العسل ماخوذ برای قولنج باید که طبخ بسیار یافته باشد تا نفخ آن زائل گردد والاضعیف الطبخ نفخ مینماید *

ماميثا

* ماميثا * بفتح میم والف وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح ثاء مثلثه والف لغت نبطي است وآنرا ممينا نیز نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه به خشخاش بحری معروف به خشخاش مقرن وبرگ آن مائل بسفیدی وبا زواید شبیه باره ومزغب وبا رطوبت چسپنده وگل آن زرد مانند خشخاش ساحلی مقرن وثقیل الرائحه وپرآب وثمرآن مانند خشخاش مقرن وبی غلاف منحنی شبیه بغلاف خشخاش بحری که درقرون میباشد وتخم ماميثا بقدر گنجد سیاه وشاخهای خشخاش ساحلی در زمستان میریزد ودربهار عود میکند بخلاف ماميثا که اثری ازان درظاهر نمیماند ودرسرطان ثمرماميثا میرسد وآن را کوبیده اقراص میسازند بهیأت بلوطی وآنرا عصارۀ ماميثا وشیاف ماميثا نیز نامند وقوت آن تا هفت سال باقی میماند وبهترین آن زرد مائل بسیاهی قوی الرائحه باتلخی است که چون درآب حل کنند زود حل گردد وعصارۀ مجفف آن بهتر از جرم آن وگفته اند آن دونوع میباشد نوعی راکه گل سرخ است از غامونی نامند وآن غیر مستعمل ونوعیکه گل آن زرد است مستعمل وگفته شد * طبیعت آن در دوم سرد وخشک ودراول نیز گفته اند * افعال وخواص آن قابض ورادع ومحلل ومقوی اعضا اعضاء الراس والعصب والصدر والمعده طلای آن جهت درد سر ومفاصل حاره ومنع انصباب مواد بچشم وابتدای رمد وحرارت اجفان وسلاق وورد ینج وورم حار آن ودلوک آن جهت قلاع دهان واکتحال آن جهت دمعه واسترخای پلک چشم وضعف باصره وآشامیدن تخم آن بقدر یک مثقال رافع خفقان واسهال صفراوی باادویۀ مناسبۀ معینه ومسمن بدن است الاورام والبثور وحرق النار طلای عصارۀ آن جهت اورام حاره وباد سرخ وسوختگی آتش ورشحی که بسبب حرکت در زیر بغل وران بهم رسیده باشد وطلای تخم آن جهت حمره ونقرس بیعدیل مقدار شربت آن تا یک درهم بدل آن سماق مضر مبرز مصلح آن باداام شیرین است *

ماميران

* ماميران * بفتح میم والف وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح راء مهمله والف ونون * ماهیت آن قسمي اززرد چوبه است ساق وشاخهای نبات آن اززمین مرتفع وبرگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر ومائل باستداره وسفید مائل بزردی وبالزوجت وبیخ آن پر شعبه ازیکجا روئیده وکوچکتر اززرد چوبه وباریک تر ازان وگرهدار وغیر مستقیم ودرگرههای آن ریشهای بسیار باریک شبیه بموی منبت آن قرب آبها واز هند وچین وخراسان آورند وهندی آن زرد ومائل بسیاهی وچینی آن زرد زبون تر از هندی وخراسانی آن تیره رنگ مائل بسبزی وتخم آن شبیه بکنجد وبهترین آن زرد باریک صلب گرهدار تازۀ چینی آنست وقوت آن تا بیست سال باقي میماند * طبیعت آن در آخر سوم گرم وخشك * افعال وخواص ان جالي ومحلل ومفتح ومفرح جلد ومشقق ناخن اعضاء الراس سعوط آن باعسل جهت تنقیۀ دماغ واکتحال آن جهت جلای بیاض وناخنه وظلمت بصر وروشنائی آنرا بیفزاید ومضغ آن جهت درد دندان اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن بیخ آن

باشراب جهت ابرقان ودامی وتحلیل ریاح غلیظه وزحیر ومغص وادرار بول وطلای آن جهت انقلاب رحم وورم بواسیر بی نظیر وبعضی مضر کرده کفته اند مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا نیم مثقال بدل آن بوزن آن زرد چوبه ونصف آن مر الزینة طلای آن باعسل وباسرکه جهت برص وناخن وکلف وبرش وجرب ورفع آثار جلد نافع است

* ماشور انه * بفتح میم والف وضم ها وسکون واو وفتح دال مهمله والف ونون وها اسم فارسی است بمعنی قائم بالذات یعنی در اسهال بتنهائی بی معاونت دوائی دیگر کافی است * ماهیت آن نباتی است شیردار وآنرا اهل مشرق حب الملوک نامند وغیر حب السلاطین مسمی بدند است ساق نبات آن بقدر ذرعی وبسطبری انکشتی وبرکهای ساق آن دراز شبیه ببرک بادام وبرکهای شعبهای آن ریزه مائل بتدویر شبیه ببرک زراوند طویل وگل آن زرد وثمر آن درغلافی مخروط شبیه بخیار کبیر ودر جوف آن سه دانه متفرق ازهم ومریک درغلافی دیکر ودانهٔ آن ازدانهٔ کرسنه بزرکتر وپوست آن اغبر ومائل بسرخی ومغز آن سفید وشیرین وچرب وبیخ آن باریک وقوت آن تاده سال باقی میماند کویند منبت آن بلاد هند وعراق است وکویند دانهٔ آن شبیه بماش است و بزرکتر از ان ودرغلافی شبیه بلوبیا * طبیعت شیر آن درسوم کرم وخشک وبرک ودانهٔ آن درآخر دوم * افعال وخواص آن آشامیدن آب برک مطبوخ آن با خروس سال خورده مسهل ومحلل قولنج ومدر بول وجهت درد مفاصل ونقرس وعرق النسا وبلع دانهٔ آن از سه دانه تا هشت دانه مسهل وآشامیدن کوبیدهٔ حب بستهٔ آن با آب سرد در اسهال قوی‌تر ومخرج بلغم غلیظ ومحرق بلغم خام ومرار سوداوی وکیموس مائی زیاده از درست بلع نمودن آن مقدار شربت آن از حب آن سه عدد تا هشت عدد وازبرک آن تاده درهم وزیاده بر ان غیرمجوز وآشامیدن آب سرد معین عمل آنست مضر رئه ومعده ومصلح آن انیسون مضر سفل مصلح آن کثیرا وکفته اند چون ماهودانه مفقود است بالفعل بجای آن حب السلاطین مستعمل وبعضی برک آنرا بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه پخته میخورند اسهال می نماید وبجهت اوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس واستسقا وقولنج نافع وبامرق خروس سال خورده پر پخته جهت قولنج وادرار بول ولبن آن نیز مسهل است وبدل آن نیم وزن آن دند وبوزن آن حب الخروع ویک وزن ونیم آن حب النیل است

* ماشیزهرج * بفتح میم والف وکسر ها وباء مثناة تحتانیه وفتح راء مهمله وجیم معرب ازماهی زهرهٔ فارسی است بمعنی سم سمک جهت آنکه کشندهٔ ماهی است * ماهیت آن نوعی از فلوس است که بترکی سقوبروتی نامند ونزد اکثر اطبا پوست کیاهی است شیردار شبیه بشبرم ساق آن زیاده بر ذرعی وبرک آن مفروش برروی زمین وگل آن زرد ودر آخر ساق آن ازجوانب آن رسته بهیئت سرو وپوست ساق آن مائل بزردی وبااندک حدت شبیه بحدت پوست بیخ کبر ومستعمل همین است نه سائر اجزای آن وقوت آن تا سه سال باقی میماند وبهترین آن پوستهای باریک زرد رنگ تازهٔ آن بااندک حدت وتندی آنست * طبیعت آن درسوم کرم وخشک * افعال وخواص آن مسهل قوی اقسام بلغم واخلاط غلیظه ومحلل ریاح وجهت اوجاع مفاصل ونقرس وعرق النسا نافع جهت آنکه مخرج اخلاط غلیظه است از عروق ومفاصل وازبرای مبرودین ومرطوبین بلغمی مزاج وقوی کثیرا لنفع مضر امعا مصلح آن کثیرا ونشاسته وانیسون ویا روغن بادام چرب نمودن مقدار شربت از جرم آن با شکر تا یک مثقال ودر مطبوخ تا سه درهم جهت استسقا وتحلیل اورام بلغمی وریحی وچون آنرا کوبیده درآبی که در ان ماهی باشد اندازند ماهیان بیحس کشته برروی آب آیند وبمیرند وکویند ماهیان

مثنان

مثنان بفتح میم وسکون ثاء مثلثه وفتح نون والف ونون لغت عربی است* ماهیت آن نباتی است که کرم دانه ثمر آنست وآن دو قسم میباشد قسمی را شاخهای انبوه وخشن وبقدر دو ذرع وبرگ آن شبیه ببرگ مازریون واز آن نازکتر وبارطوبت چسپنده وگل آن سفید وازمابین گل ثمر آن میروید شبیه بتخم مورد ومائل باستداره وسبز وبعد از رسیدن سرخ میگردد وپوست آن صلب وسیاه ومغز آن سفید وآنرا جرم دانه وکرمدانه نیز نامند وبرگ وتخم آن مستعمل* طبیعت آن جمیع اجزای نبات آن تا سوم گرم وخشک* افعال وخواص آن آشامیدن یکدرم آن با حریره ها ویا بلع نمودن دانهٔ آنرا درست مسهل قوی بلغم ومانع صعود آبخره بدماغ ومخرج اقسام کرم معده وامعا مقدار شربت آن از ده دانه تا یکدرم الزینة طلای کوبیدهٔ آن با عشا ادرار عرق بسیار وضماد مطبوخ آن با زفت جهت جرب وقوبا وبرص بغایت نافع وزنان حب آنرا در فرزجات مسخنه وناشفهٔ رطوبات وخوشبوکنندهٔ ارحام ومعینه برحمل ومشوقه وملذذهٔ جماع مقدار ربع درهم آنرا استعمال مینمایند وبرگ آن در افعال مانند تخم آن وباید که آنرا در فصل ربیع ایام حصاد اخذ نمایند وخشک کرده نگاهدارند و عند الحاجات بکوبند وشظایای آنرا از آن جدا کنند وآشامیدن دو ازده قیراط آن با شراب ممزوج با آب مسهل رطوبات مائیه وجهت استسقا نافع وبدستور در سرکه خیسانیدهٔ آن جهت رفع غایلهٔ که دارد ویا طبیخ با قلاویا عدس مسهل برفق وحمول آن مخرج جنین وقاتل آن وضماد مطبوخ آن بازفت جهت قوبا وجرب وبرص مجرب مقدار شربت برگ آن در مطبوخات تاسه درم وباید که یکشبانه روز در سرکه بخیسانند مانند برگ مازریون وبا صمغ عربی وکثیرا استعمال نمایند واز تخم آن یک درم که بدستور در سرکه بخیسانند ویا روغن بادام وصمغ عربی وکثیرا استعمال نمایند وتا دو درم آن کشنده ومورث جراحت حلق اگر بدان رسد وسحج وخارش عظیم در بدن وورم حار بهم میرسد علاج آن علاج فرفیون خورده است ودر فرفیون مذکور شد وقسم دوم آن درمصر کثیر الوجود منبت آن قریب دریاها وآبهار ربابه زارها ونبات آن بقدر دوشبر وچتری وبرگ آن مانند برگ ابهل واثل در پهلوی هم وگل آن زرد وباریک واز میان برگها روئیده وتخم آن بقدر انجره وسفید رنگ وبیخ آن خشبی وبی فائده وگفته اند که کرمدانه اینقسم است نه قسم اول ومستعمل تخم وبرگ آن* طبیعت آن درسوم گرم وخشک* افعال وخواص آن آشامیدن یکدرم برگ خیسانیدهٔ آن درسرکه یکشبانه روز ویا با روغن بادام آشامیدن مسهل ماء اصفر وبلغم خام واقسام کرم معده واستسقا را نافع وچون پنج درهم آنرا با یک اوقیه مویز بیدانه دریکرطل آب بجوشانند تاچهار اوقیه بماند صاف نموده یکدرهم با روغن بادام در آن ریخته بنوشند جهت اسهال بلغم خام وماء اصفر واستسقا واخراج اقسام کرم امعای صغار مفید. لجروح والقروح استعمال فتیلهٔ آن در خنازیر وجراحات خورنده گوشت فاسد ومنقی اوساخ وچاق کنندهٔ آنها وبدستور ضماد برگ آن با ادویهٔ مناسبه ویا بتنهائی*

مثلث

مثلث بضم میم وفتح ثاء مثلثه ولام مشدده وثاء مثلثه در آخر* ماهیت آن اکثری گفته اند آب انگوری است که دو ثلث آن در طبخ برود ویک ثلث بماند واز قول شیخ الرئیس در کلیات قانون وکلام محمد بن محمود آملی در شرح کلیات ایلاقی معلوم میگردد که مثلث عبارت است از آب انگور سه جزو وآب خالص یک جزو که جوش نمایند تا یک ثلث آن برود وانچه درصدر ذکر یافته وکثری گفته اند اشتباه است منشای آن وجود مثلث فقهی است نه طبی ومثلث طبی این است که ذکر یافت ومثلث فقهی آن است که شراب انگوری را بجوشانند تا دو ثلث آن برود ویک ثلث بماند وبالجمله در طبیعت ومنافع قریب بخمر است ومولد خون

صالح متين ومقوى هاضمه وموافق ذات الجنب وذات الصدر وآبله وحصبه ومقوى باه مبرود بن وزياده كنندهٔ مني واكثار آن مصر محرور ويبن مصلح آن بسيار مزج آن با آب است *

* فصل الميم مع الجيم *

* مجنح * بضم ميم وسكون جيم وفتح نون وحاء مهمله لغت عربي است بفارسي گل خوش نظر نامند * ماهيت آن نوعي از رياحين است * طبيعت آن دردوم سرد وخشك * افعال وخواص آن قابض ورافع اسهال وسيلان خون وجهت زخمهاي تازه وعصارهٔ آن جهت كرم كوشت وقرحه وورد آن نافع است *

* مچوقان * بفتح ميم وضم جيم عجمي وسكون واو وفتح قاف والف ونون * ماهيت آن از ادويهٔ جديده است كه از ارض جديد از بلديكه مچوقان نامند نصارى مي آورند وآن بيخ نباتي است سفيد رنگ شبيه به ناشرا نبات آن كثير الاصول شاخهاى آن مفروش بر زمين وبرك آن مدور ورد ران ركها مي بسيار وثمر آن شبيه بكشنيز ودرخوشهٔ مانند خوشه عنب الثعلب ودر وسط تابستان درتموز ميرسد وبيخ آن سطبر وسفيد مانند بيخ ناشرا وبعضى آنرا بيخ ناشرا دانسته اند ونيست چنين جهت آنكه بيخ ناشرا باحرافت وحدت بسيار است بخلاف اين بيخ * طبيعت آن دردوم كرم وخشك با قوت مسهله وقابضه مانند راوند و ازين جهت بغلط بعضى نوعى از راوند دانسته اند ونيست چنين جهت آنكه درين دوا نيست كيفيتي كه مستكره طبيعت باشد ورائحهٔ ثقيل وطعم كريهي چنانچه درراوند است * افعال وخواص آن جهت نوازل ووجع مفاصل ذكرده وقولنج وسلعهٔ وطبه نافع جهت آنكه مسهل ومخرج بلغم ومائيت فاسده از بدن ومخرج خلاصهٔ آن وبسا است كه استعمال يك قيراط آن باشربتي ويا معجوني موافق پنج شش مجلس بي تعب اطلاق مينمايد وبالجمله از مسهلات ملوكيه است كه معالجه كرده ميشود بآن چرب چيني وعشبه وشجرة النبي وصاسفراس وقوت تنها كه عصارهٔ ريوند نامند وامثال اينها جهت آتشك وحكه وجرب ووجع مفاصل وظهر وغيرها ورحميات مزمنهٔ مستمره عظيم النفع است جهت آنكه مفتح سدهٔ است بقوت تمام وكيفيت استعمال آن بانحاء بسيار است ازمرباى آن مانند مرباى اصول ديكر ومعجون بيشتر سفوف آن باشكر يا اشربهٔ مناسبهٔ مرض باعرق رازيانه يا انيسون يا دارچيني ويا مطبوخ هريك آنها وبهترين معاجين معجون ورد مسهل است جهت آنكه مناسب وموافق آنست در غايت موافقت وهمچنين آب مطبوخ آن مانند چوب چيني كه قوت آن در آب بازداده شود كه يكشبانه روز در آب اول خيسانيده باشند باشكر تنها ويا بامقويات دوا واعضاى رئيسه چنانچه درآب استعمال مسهلهٔ لطيفه وشديده است نيز وبعد استعمال آن اكر بمقدار نيم ساعت خواب نمايند باعث تقويت عمل آن ميكردد بخلاف مسهلهٔ لطيفهٔ ديكر كه خواب باعث ضعف ويا بطلان عمل آنها است مقدار شربت آن در اطفال غير بالغين نيم درم ودر اقويا وبالغين از يك درم بحسب قوت وضعف مزاج بدانكه درين دوا قوت انضاج است ولهذا احتياج است استعمال آن بدون منضج واز خاصيت آن منع قي وغثيان است بخلاف سائر ادويهٔ مسهله و مفتح سده است از مجاري ضيقه وعروق شعريه وسواقي وغيرها بخواه دركبد باشد وخواه درسائر اعضا وجهت امراض رحم واختناق آن وغيرها از امراض مختلفهٔ مختصهٔ بآن نافع ورب آن نيز مانند رب مليله بعمل مي آورند ومقدار يك قيراط آن باخوشابات ويا اشربهٔ مناسبه چند مجلس كافي اجابت مينمايد كه نقاهت حاصل ميكردد بي تعب الحاصل اين دوا از ادويهٔ ملوكيه است واطفال وزنان حامله ومرضعات را سود مند وبيغائله است چنانكه كفته اند وباقي منوط بتجربه است *

* محلب * درحب المحلب مذكورشد *

* فصل الميم مع الخاء المعجمة *

* مخ * بضم ميم وخاء مشدده بفارسي مغز استخوان راناميد وشامل مغز سرنيز است * ماهيت آن معروف است كه جسم نرم

چربی است که در جوف استخوان حیوان میباشد خواه مجتمع مانند دماغ و مغزساق پا و ساعد و عضد و یا متفرق در اجزای استخوان
قص و اطراف استخوانهای نرم باشد * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن ملین و مرخی اعصا و کثیر الغذاء و
مسمن بدن المضار اکثار آن مفسد معده و مورث غثیان خصوص بی نمک خوردن آن مصلح آن نمک و صعتر و دارچینی و زیره در
مبرودین و ترشیها در محرورین آلات المفاصل والاعصاب تمریخ بدان ملین صلابت مفاصل و اعصاب و رباطات و اوتار
و عضلات و شقاق اطراف و بهترین آن مغز استخوان حیوان جوان صحیح المزاج فربه است که چرا خوب یافته باشد و مغز ساق
گاو و بز نر قویتر و گرمتر اند و قوت تحلیل آنها کمتر و تجفیف آنها زیاده و چرب و لذیذ اند خصوص از حیوانیکه رنگ آن سیاه و
پر مغز با وصاف مذکوره باشد و وجه بهتری مغزساق برای زیادتی دسمیت و قلت فضول آنست بسبب کثرت حرکت آن و چون
مغزساق گاو و یا آهو را مکرر بر ساق و بندهای پای اطفال بمالند زود براه افتند و چون خواهند که آنرا نگاه دارند باید که در زمستان
اخذ نمایند و در ظرفها نهاده در اماکن بلند گرم خشک با برگ خار خسک بگذارند و از جاهای نم دور دارند *

مخلصه

* مخلصه * بضم میم و فتح خا و لام مشدده و صاد مهمله و ها و آنرا مخلصه از ان جهت نامند که از خوردن آن خلاص و امان
می یابند از سم افعی و نکایت آن و موت و بتکرار به تجربه رسانیده اند در سموم هوام دیگر نیز * ماهیت آن نباتی است
مختلف الانواع و بحسب اماکن مختلف الشکل می باشد و تا هفت قسم دیده شده و همه با تلخی و گل همه منحنی منکوس و شبیه
بپیچه قسمی بی ساق شاخها از زمین رسته و برگ آن شبیه ببرگ کرفس و از آن نرم‌تر و از اول تا آخر شکافته و هر چند شاخهای
آن بلند تر گردد برگ آن ریزه تر شود تا بحد برگ کتان و گل کبود و منکوس و این قسم در اواسط ربیع می روید و در
اواسط گرما گل می کند و قسم دوم آن نیز شبیه بقسم اول مگر آنکه گل آن ما بین کبودی و سرخی است و قسم سوم را
برگ شبیه بسر هدهد و ریزه و گل آن سفید با زردی و اندک سیاهی و این قسم را باسکندریه راس الهدهد نامند و قسم چهارم
ساق دار و در ربیع میروید و ساق آن باریک و مستدیر بقدر شبری تا سه شبر و شاخ و برگ ندارد و گل آن بشکل عقرب و کبود
نیم رنگ و قسم پنجم را ساق مربع و برگ مدور و مشقق و شبیه ببرگ بادرنجبویه و بی بو و طعم آن تلخ و این قسم در طرابلس و نواح
آن بسیار است و منبت آن کوهستان و زمینهای صلب و قسم ششم را شاخهای صلب و اغبر و بد شکل و غیر مستقیم بلکه معوج و کم
برگ و برگهای آن باریک دراز شبیه ببرگ بابونه و برسر شاخها قبها شبیه بقبهٔ بابونه اما برگهای ریزه ندارد و با زغبی بنفش و این
قسم در بلاد شام کثیر الوجود و معروف بریاده و حران است و بهترین همه قسم اول و آنچه در اراضی صلبهٔ بی آب و سنگلاخ روید .
و قوت آن تا بیست سال باقی می ماند و صاحب اختیارات بدیعی نوشته که آنرا صحاجم و ابواج گویند و سه نوع است یکنوع آنرا
بشیرازی کاربک نامند و بفارسی بلبل شامی و یکنوع را کشنیز کوهی و یک نوع را تریاق کوهی و تخم هر سه نوع مشابه بهم اما در
نبات اندک متفاوت نبات کاربک خشن و تخم آن بسیار تلخ و گل آن ازرق در کوه و سنگستانها روید و نبات کشنیز کوهی
املس و بزرگتر در قد و تخم آن نیز بزرگتر و تلخ منبت آن مرغزارها و دامنهای کوه و گل آن مائل بسرخی و نوع تریاق کوهی در
رمل روید و نبات آن کوچکتر و گل آن مائل بسفیدی و زردی و سیاهی و بهترین همه آنست که در شبانکاره روید و از کردستان
شبانکاره آورند جهت آنکه تریاقیت آن از همه زیاده است * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن
اعضاء الغذاء آشامیدن آن جهت رفع قولنجهای صعب و تحلیل اخلاط لزجه و تقویت معده و کبد و طحال و اعصاب و دفع اوجاع
مفاصل و ظهر و ورک و امثال اینها السموم آشامیدن یک درم تا دو درم آن جهت دفع سموم مشروبه و منهوشه مانند مار شاخدار

وعقرب ورتیلا وغیرها خواه قبل ازان ویا بعد ازان مانع تاثیر ودافع ضرر آنها است مقدار شربت آن یکمثقال با روغن زیت وچون در اول نزول آفتاب ببرج حمل تا سه روز هرروز یک مثقال تخم آنرا بنوشند دران سال هیچ سمی بخورند آن ضرر نرساند وعرق مخلصه ملطف ومحلل ومقوی اعضای رئیسه وموافق مبرودین ورافع قولنج وبعضی داخل کردن آنرا در تریاق کبیر قائم مقام شراب دانسته اند *

* مخیض * بفتح میم وکسر خا وسکون یاء مثناة تحتانیه وضاد معجمه لغت عربی است بفارسی دوغ وبترکی ایران وبهندی چهاچه نامند * ماهیت آن * ماستی است که با اندک آب درخیك ویا غیر آن حرکت داده وبرهم زده دهنیت آنرا که کره نامند گرفته باشند بهترین آن دوغ تازه ماست شیرگاو است که دهنیت آنرا بالتمام بنحو مذکور گرفته باشند * طبیعت آن در دوم سرد وتر ورطوبت بران غالب بربیوست * افعال وخواص آن مسکن غلیان خون ومحرک باه محرورین ومشهی ومسمن ومطفی حدت تب دق وسمومات حاره وحرارت والتهابات معده وجگرگرم ومسکن تشنگی ویا خبث الحدید واطریفل جهت تقویت معده وسنگتاب ویا آهن تاب آن یعنی داغ کرده بسنگ ریزه ویا آهن تفته جهت حبس اسهال دموی وصفراوی خصوصا با اطراثیث وقوابض ومطبوخ آن با برنج وآرد جو بوداده بهترین اغذیه صاحبان اسهال حار وبجهت تسمین بدن موثر ودرحمی دق با نان خشک از ربع رطل تا نیم رطل ومقدار نان از ده مثقال زیاده تجویزنه نموده اند دستور آشامیدن در حمی دقی وامراض حاره حاده چنان است که بگیرند دوغ تازه گاو را ونیک بهالایند که تمامی کره آن جدا گردد مطلق دهنیت دران نماند تا پنج شش ساعت بگذارند که طعم آن نیکو واندک ترش مزه گردد پس نیکو برهم زنند تا ما ئیتیکه دران آمده است بآن مخلوط گردد پس بگیرند نان تنک میده خالص مقدار ده درم وریزه کرده دوسی درم ازان دوغ بیامیزند وبگذارند تا نیکو امتزاج یابد وتناول نمایند واگر زیاده ازینمقدار خواهند واحتیاج بیشتر باشد به همین میزان زیاده نمایند وروز دوم پنج درم دوغ زیاده کنند وازنان یک درم کم نمایند وهمچنین هرروز پنج درم بر دوغ بفزایند وازنان یك درم بکاهند تا دوغ خالص بماند وعادت بدان حاصل گردد وچون خواهند که ترک نمایند برعکس اول عمل نمایند تا بمقدار روز اول برسد وبعضی اطبا نظر بکمال احتیاط گفته اند شروع ازده درم دوغ ویک درم نان بیفزایند تا دوغ بسی درم رسد واگر زیاده ازسی درم خواهند همین قسم زیاده نمایند وبدستور بکاهند وکسانی را که عادت بخوردن دوغ باشد محتاج باین تدبیر نیستند بلکه همین مراعات قوت هضم وآنکه با رحمی عفنی نباشد کافی است زیرا که درحمی عفنی جائز نیست مگر آنکه رقت اقتضا کند از گرمی هوا ورقت وحدت ماده مانند غب خالص وامثال اینها وجائی که تعفنی در اخلاط باشد با قرص طبا شیر تناول نمایند وهنگامیکه طبیعت ملین باشد وتلیین آن موجب ضعف گرده گردد دوغ را آهن تاب ویا سنك تاب نمایند وبا طباشیر سفید ویا طراثیث ویا حبوب واقراص مناسبه استعمال نمایند وصاحب خلاصة التجارب نوشته گاهی فاد زهرحیوانی با دوغ نفع میبخشد ونفعی بسیار دران امراض وچون تخم خرفه را کوبیده با دوغ سه مرتبه تسقیه نمایند وخشك کنند آشامیدن قلیلی ازان رفع تشنگی وخواهش آب تا چند روز میکند واز اسرار مرتاضین است المضار دوغ درتپهای عفنه خلطی مضر جهت آنکه متعفن ومزید علت میگردد اصلاح آن قی نمودن وآشامیدن سکنجبین سفرجلی است وچون درمعده بارد ترش گردد مورث دوار وغشی شود اصلاح آن نیز قی کردن ویا فلا فلی وجوارشات حاره خوردن است *

* فصـــل المیم مع الدال المهملة *

* مداد * بکسر میم وفتح دال والف ودال مهمله لغت عربی است وآن را حبر بکسر حاء مهمله وسکون باء موحده وراء مهمله

نیز و بفارسی مرکب نامند * ماهیت آن معروف را قسام آن در قرابادین کبیر بتفصیل مذکور شد و از مطلق آن نزد اطبا مراد مصنوع از دوده روغن کتان و صمغ عربی با غری الجلود و زاج زرد و آب مازو است و بهترین آن بسیار سیاه براق مبك وزن آن است * طبیعت آن در دوم گرم و خشك بخلاف مداد هندی که سرد و خشك است و از اجزای درخت فوفل میسازند و گفته اند که از مازو تنها میسازند * افعال و خواص آن قابض و مجفف و رادع خصوص مداد هندی اعضاء الراس والعصب و غیرها سعوطاً و ضماد مداد هندی بر پیشانی حابس رعاف و طلای آن رافع شقیقه و سستی اعضا و برکف پا جاذب حرارت حمیات و برا ورام حاره محلل آنها و غیر هندی جهت منع ریختن موی والتیام زخمها و با سرکه و یا با آب و یا خالص آن جهت سوختگی آتش و بدستور با قیروطی اما باید که بعد از تطلیه نشویند و رفع نمایند بلکه بگذارند تا خود بخود زائل گردد و انچه دران زاج باشد مصلح مراهم قروح متعفنه است و دیسقوریدوس گفته آشامیدن دو مثقال مداد با آب سرد رافع سم عقرب است

* فصل المیم مع الراء المهملة

* مر * بضم میم و تشدید را و بفتح میم نیز آمده لغت عربی است و بروی امیر و عولطارس و بسریانی مرا دکیا و بیونانی مورنا و بهندی بول بضم باء موحده و سکون واو و لام نامند * ماهیت آن صمغ و یال درختی است که در بلاد مغرب و روم و جزیره سقوطره میشود و بسیار بلند و رعنا و نرم و گرهدار و گرههای آن مانند بندهای نی و جوف آن مصمت یعنی میان آن پر میباشد و از آن نیزه میسازند مشهور بنیزه نی است و جمیع اجزای آن تلخ و نزد بعضی مران و مایا یکی است و این قول اقرب بصواب است چه در افعال قریب بهم اند و نزد بعضی مران قرانیا است و این اصلی ندارد چه مران را برگ شبیه ببرگ توت است و برگ قرانیا شبیه ببرگ ترنج و از آن کوچکتر درخت آن بسیار بلند نمیشود و ثمر قرانیا لذیذ و ثمر مران شبیه بدان ولیکن با عفوصت بسیار و غیر لذیذ و درخت آن خاردار شبیه بقرظ و صمغ آن بچند نوع حاصل میگردد و انچه از تنهٔ درخت آن بتیغ زدن و فرش نمودن بوریائی و ظرفی در زیر آن که دران جمع گردد و انجماد یابد حاصل گردد بهترین انواع است و این قبل از انجماد سفید رنگ و بعد از آن رنگین میباشد و این را مرصاف نامند و انچه از تنهٔ درخت آن مانند صمغ خود بخود تراوش کند و منجمد گردد و اخذ نمایند بعد از آن است در خوبی و این زرد رنگ میباشد و مرالبطارح نامند و انچه پوست درخت آنرا که در زیر آن صمغ آنست افشرده عصارهٔ آنرا خشک مینمایند و یا آنکه در آب جوش داده صاف نموده آب صافی آنرا بازطبخ میدهند تا منعقد و منجمد گردد مسمی بمیعه سائله و مرحبشی است و این بدترین همه و سیاه رنگ میباشد و مختار و بهترین همه مرصافی خالص از چوب و سنگریزه و سبك وزن و زود شکن و خوشبوی بسیار تلخ با بشاعت آنست که ظاهر آن مائل بسفیدی و سرخی و باطن آن از شکستن سفید و بعد از شستن سفید شبیه بناخن چیده باشد و انچه باوصاف مذکوره نباشد زبون و غیر مستعمل و آنرا مغشوش بصمغ عربی مینمایند و بیوشانیدن در آب مراصافی و بعضی بنوع سمی قاتل که آنرا فاسیس نامند و در لون شبیه بدان است اما با حدت و کراهیت رائحه و زهومت است و غش مینمایند * طبیعت آن در آخر سوم گرم و در آخر دوم خشك و در آخر سوم نیز گفته اند و در دوم گرم و خشک دانسته اند * افعال و خواص آن جالی و مجفف و قابض بیلذع و مفتح و منضج و مسهل و ملین و ملزق و محلل ریاح و اورام بارده بلغمیه و از جملهٔ ادویهٔ جلیله و عظیم النفع است و داخل تراکیب کبار کرده میشود و حافظ و مانع تعفن اخلاط است و اهل احکمای سلف بر اجساد اموات برای تجفیف و نشف رطوبات و حفظ آنها از تعفن و فساد و تغیر با بعض ادویهٔ مناسبه میمالیدند و گفته اند انچه از اقلیطامی آورند قوت تجفیف و انضاج و تلیین آن زیاده از غیر آنست اعضاء

الراس سعوطاً مقداریکدانک آن منقی دماغ و با آب مرزنجوش جهت منع نزلات و با آب نعناع جهت بد بوئی بینی ولیکن باید که گرم نموده باشند و نطول محلول آن در سرکه که غلیظ باشد بر سر جهت رفع صداعین و صداعی که سبب آن معلوم نباشد و با آب مرزنجوش بر منخرین یا بر مرغی حابس نزلات مزمنه و ذرور آن مجفف قروح سر و اکثر قروح سائر اعضا و ضماد آن با زیرهٔ کرمانی بروغن گاو سرشته جهت تجفیف والتیام قروح رطبهٔ سر و بدستور ضماد آن با کندر جهت انواع قروح و بثور سر مجرب و سریع الاثر و گذاشتن فتیلهٔ آلوده بدان و افیون و مامیثا و حضض بید متر مخلوط در رحم در کوش جهت تنقیهٔ چرک و ریم و تجفیف قروح والتیام آنها و تسکین اوجاع و تحلیل اورام و ریاح آن نافع و مضمضهٔ محلول آن در آب شب محلول در خل عنصل و یا سرکه ممزوج با آب مطبوخ دران بیخ هلیون و قلیلی زنجار جهت رفع قروح متعفنهٔ دهان و لثهٔ دامیه با سرکهٔ عنصل هر روز جهت قطع خون بن دندان و باعث نیکوئی نکهت یعنی خوشبوئی دهان و رفع بد بوی آن و بدستور نگاه داشتن آن در دهان و فرو بردن آن رافع خشونت حلق و تصفیهٔ آواز و اکتحال و طلای آن جالی آثار غلیظه و بیاض و ظلمت بصر و خشونت اجفان و قطع چرک و پر کنندهٔ قروح چشم بی لذع و حابس و محلل آب نازل در چشم در ابتدا اگر رقیق باشد و نیز اکتحال حل نمودهٔ آن در آبیکه دران عروق زعفران و زرد چوبه جوش داده باشند و یا در آب اسل یا فود نج نهری جهت حدت بصر و ابتدای نزول آب و شیخ الرئیس نوشته مغشوش بنوعی آن درین امر بهتر از غیر آنست با شیر زنان و یا سفیدهٔ بیضه جهت رمد و بیاض رقیق و با آب شقایق النعمان و با فلفل جهت جلای بیاض و ضعف بصر و با عسل جهت سلاق و با آب حلبه و گلاب جهت قرحه و با آب مورد جهت دمعه و جرب و با عصیر عوسج و یا شقایق النعمان و نیز جهت جلای بیاض بقوت و با گلاب جهت شعیره و با آب ترب جهت کمنة الدم تحت العین و بالجمله باید که هرگاه ارادهٔ استعمال آن نمایند در امراض عین خصوصاً رمد با شیر زنان و یا شیر الاغ و یا سفیدهٔ بیضهٔ مرغ بکار برند اعضاء الصدر آشامیدن آن با اشیای مناسبه جهت امراض سینه و سرفهٔ مزمن رطوبی و ربو و عسر النفس و نفس الانتصاب و درد پهلو و سینه مفید اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن صافی خالص آن جهت استرخای معده و نشف رطوبات آن و تنقیهٔ اعضای باطنی و تحلیل نفخ و ریاح و خون منجمد در رحم و تلیین بطن و اسهال ماء اصفر و بلغم و قروح امعا و سحج و مغص ریحی و بلغمی و ورم طحال و اخراج دیدان و حب القرع و جنین و ادرار بول و حیض موقوف شده و وجع گرده و مثانه و تلیین صلابت آن و تفتیح و انضمام فم آن خصوصاً با آب سداب و یا افسنتین و یا آب ترمس و یا راشن جهت امراض رحم و امعای مذکوره و بدستور احتقان بدان با میاه مذکوره و با آب حلبه جهت صلابت رحم و با آب نعناع جهت بد بوئی دهن و بدستور جلوس دران و حمول آن در قبل با شراب مسقط جنین بسرعت و درد بر با کند و روز عفران و افیون جهت زحیر رطوبی و حمول مسحوق سرشتهٔ آن با آب برگ مورد جهت رفع بد بوئی رحم و چون با زیت فلسطین که زیت رکابی نامند حل نمایند و بر ابهام پای راست بمالند مادام که آلوده باشد از جماع فتور نیابند و ضماد آن با ادویهٔ مناسبه جهت فتق و با سرکه و آب چغندر جهت ادره و فتق و ورم طحال و آشامیدن نیم درم آن با بیضهٔ نیم برشت حابس نزف الدم رحم الحمی آشامیدن مقداریک با قلا با فلفل قبل از نافض حمیات بد و ساعت مانع نفض السموم آشامیدن با شراب جهت سموم بارده و طلای آن جهت نهش هوام الاورام والبثور طلای آن جهت تحلیل اورام بلغمیه و خنازیر خصوصاً با آب ترب الجروح والقروح ضماد و طلای آن منقی و مدمل قروح متعفنه و رویانندهٔ گوشت صالح بر استخوان و مجفف قروح و جروح و مانع تعفن آنها و با گوشت حیوان صدف جهت قطع گوشت مردهٔ قروح و جروح اعصاب و غضاریف و رویانیدن گوشت بر استخوان عاری از

کوفته شده وبا سرکه جهت قوباو باروغن گل جهت جرب متقرح وحکه وذرور آن مجفف قروح ومانع تعفن خصوصا که اولا عضورا باآب بارتنگ بشویند وبعد از آن بران بپاشند الزینة ضماد آن باشراب ولادن وروغن مورد مانع ریختن موی و حفظ آن از افتادن وتقویت وانبوهی آن وبا آب ترب جهت بهق وکلف وخون منجمد تحت جلد وبا سلیخه وپیازعنصل و عسل جهت قلاع ثآلیل وکلف وطلای آن باشب یمانی جهت رفع بدبوئی زیربغل وکش ران وبا آب اترج جهت سعفه وجرب الالات المفاصل آشامیدن وضماد کردن آن جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وضماد آن باآب کشنیز ویا آب کرفس تازه وبازیت وسرکه جهت شدخ عضل وتحلیل ورم وتسکین درد آن وبتنهائی ویا بادویهٔ مناسبه جهت کسر عظام موثر المضار مضر محرورین وبوئیدن آن منوم وباعث سدر وصداع خصوص کسانی را که عادی بعروض صداع باشند ومضر مثانه مصلح آن عسل مقدار شربت آن از یک با قلا تا نیم درهم بدل آن صمغ بادام تلخ ونزد جالینوس قصب الذریره وقسط تلخ بوزن آن ونزد بعضی مومیائی وجند ونلفل هریك از اینها بحسب مناسب ومراعات امراض ودخان آن که مانند دخان کندر بعمل آورند ودرسائر افعال مانند مروالطف وقوت تجفیف آن زیاده است وبرگ آن مقوی معده ومحلل ریاح ومدر فضلات ودافع سموم افعی وسائر هوام وثمر آن مانع تخمه وکماد ویاذر وروسوختهٔ آن رافع سوختگی آتش وطلای پوست سوختهٔ آن باآب رافع جرب متقرح وسعوط سائر اجزای آن قاطع رعاف وفرزجهٔ آن حابس حیض وضماد سوختهٔ آن باسوختهٔ پرسیاوشان جهت درازکردن موی وآشامیدن نشارهٔ چوب آن بغدرد ودرم کشنده وماایارا نیز همین اثر است *

* مرار * بضم میم ودو راء مهمله اول مشدده ودوم مخففه ودرمیان هردو الف لغت عربی است * ماهیت آن خاری است که در آخر بهار واول تابستان میروید ودرمصر معروف بمریر است واطبای آنجا بجای شکاعی مستعمل دارند ودرفعل قریب بدان است ومردم دیاربکر آنرا ازرود ویه نامند وبرگ آن شبیه ببرگ چغندر وسیاه رنگ وملاصق زمین ودر تابستان مانند درخت شعبها ازیك بیخ از آن میروید وگل آن زرد ودر آخر هنگام خشکی خار دار میشود وشبیه بشکاعی ودر آن تخمی مانند تخم معصفر وبسیار تلخ میباشد وقوت آن تا چهار سال باقی میماند وساق آنرا پوست جدا کرده میخورند وتلخی آن کمتر از برگ وتخم و پوست است وبعضی با گوشت پخته نیز میخورند منبت آن میان زراعت وزمین های نمناک وچون شتر از آن چرا نماید فربه گردد وچیزی بهتر از آن نیست در فربه نمودن شتر واهل آنرا شوک الجمال نامند * طبیعت آن درحرارت معتدل وخشك درسوم گفته اند * افعال وخواص آن مفتح وملطف العین ضماد آن جهت درد چشم اعضاء الصدر والغذاء والنفس آشامیدن برگ آن ویا آب برگ آن بقدر یک اوقیه مکرر جهت علل قصبهٔ ریه ودرد پهلوی مزمن وضعف جگر وتفتیح سدد آن را درار بول وجرب وحکه واطفای حدت وحرارت خون وتصفیهٔ آن وجهت تبهای کهنه وبابان خواه وزجاج خود * جهت تفتیت سنگ مثانه وعسر البول السموم آشامیدن عصارهٔ آن با شراب جهت سموم نافع المضار مصدع مصلح آن کثیرا مقدار شربت از جرم آن تا سه درهم واز آب آن تا یك اوقیه است *

* مرارة * بکسر میم وفتح دو راء مهملتین درمیان هردو الف ودرآخر هالغت عربی است جمع آن مرارات ومرایر نیز آمده وبفارسی زهره وبهندی پته نامند * ماهیت آن معروف است وآن عضوی است از اعضای مرکبهٔ بدن حیوان موضوع و وعائی از برای صفرای متولد در کبد از جهت فوائد مذکوره درکتب کلیات وآنرا دو مجری است یکی از کبد بسوی آن برای آمدن صفرا از کبد در آن ودیگری از آن بمعده وامعا برای انصباب صفرا بمعده وامعا برای غسل آن ودفع فضول ومرارهٔ هرحیوانی

در طي ذكر آن مذكور شد وخواص كلية آنها را نچه مذكور نشد در ينجا بيان مي يابد وقوي ترين زهرهاي حيوانات
چهار پا زهرة كاو پس زهرة خرس پس زهرة بزپس زهرة كوسفند است واسلم زهرهاي طيور زهرة خروس وماكيان
وكبك وساير زهرهاي طيورا قوى اند از حيوانات چهار پا وتيكه نسبت داده شود طائر را بماشي وصيل كنند واز زهرهاي
بسيار قوي ولذع زهرة جوارح است خصوص بزرك آنها وزهرة شبوط وسمك مسمي بعقرب وسلحفات اقوى اند از زهرة
حيوانات چهار پا وضعيف ترين زهرهازهرة خنزير است ونيز هريك از زهرها بحسب لزي وماد كي حيوان واختلاف احوال
از سيري وكرسنكي وسيرابي وتشنكي ووحشي واهلي ورياضت وتعب ودوند كي وسرعت سير وبروازو راحت وآرام ويكجا
بستن ودرقفص بودن وتعليف وغيرها باشياى حاره وبارده مختلف ميباشد چه ازحيوان نر مطلقا كه درهنكام كرسنكي وآتش
ودوند كي وغيرها از اسباب مسخنه اخذ نمايند كرمتر وخشك تر وباحدت تر واقوى اند وازماده خصي وهنكام مخالف آن
امور از اسباب مبرده اخذ نمودن دركرمي وخشكي وحدت كمتر وضعيفتر ميباشند وزهرة انواع ماهيان حاد وقوي ميباشد
خصوص زهرة شبوط كه سمي است وزهرة انواع مارها سم قاتل اند وبهترين آن مطلقا زرد مائل بسرخي برنك طبيعي
آنست وبدترين آن زنكاري وسرخ تيره آنست # طبيعت آن مطلقا تاچهارم كرم وخشك # افعال وخواص آن حار جالي
وشديد النفوذ اعضاء الراس مفتح سدة خيشوم ومصفاة وقطور مرارة دب جهت قروح تازة كوش وقطور زهرة رخمه بازيت
جهت ثقل سامعه وباعصارة كراث نبطي براى طنين وثقل سامعه واغتسال سربزهرة كاونر بانطرون وطين قيموليا براى
حزازولوث مرارة شلجة جهت قلاع خبيث دهان اطفال وزهرة اردك خانكي باروغن سعوطا درجانب موافق جهت
رفع شقيقه نافع واكتحال زهرة جوارح خصوصا خشك آنها جهت ابتداى نزول آب درچشم وانتشار زهرة آهو وكوسفند نرجبلي
ازحيوانات چهار پا وكبك وشبوط جهت غشاوة وزهرة كرك جهت رفع بياض عين وزهرة ثور با آب رازيانه باعث حدت بصر
وزهرة خروس وماكيان وكلاغ وبزاة ومرغان آبي ولقلق وكفتار وخنزير وحيوانات ماكول اللحم وامثال اينها جالي وجهت
حدت بصر وتنقية قروح آن از اوساخ نافع اعضاء النفس لعوق زهرة آهو والاغ باروغن كاو تازه ناشتاد رحمام دافع بهر وربو
زهرة كاونر باعسل جهت خناق وبلمتور زهرة سلحفات اعضاء الغذاء والنفض آشاميدن زهرة ثور مفتح افواه عروق وبواسير و
زهرة مرحيواني مطلقا مسهل است حتى زهرة خنزير چون برناف بمالند وياپنبه بدان الوده حمول نمايند تليين واسهال نمايد و
ضماد زهرة ثور باعسل جهت قروح مقعده ونطول آن جهت رجع رحم وانثيين وورم شراسيف وفرزجة زهرة مرحيواني مدر
حيض است وآشاميدن يكدرم زهرة تنفذ با يكدرم موم سرشته مخرج جنين واز مجربات شمرده اند وآشاميدن زهرة چغد با
خاكستر چوب كز رافع بول درفراش وطلاى زهرة مرغ سياه خانكي براحليل مورث لذت جماع عظيم زنان ومحبت مفرط
ايشان بمردان وطلاى زهرة كنجشك باعاقرقرحا وقدرى زيبق بركنج ران وقضيب وخصيه وران باعث شدت نعوظ وكويند تا كف
پا را بر زمين نكذارند رفع آن نكردد السموم طلاى زهرة تيس جهت نهش هوام وبدستور زهرة ثور الاورام والبثور طلاى زهرة
حمار وحش باعسل جهت تأليل وتحليل اورام ودرمراهم حمرة داخل كرده ميشود وزهرة شير باعسل مانع تزايد اورام
وتحليل آنها ورافع خنازير القروح والجروح طلاى زهرة كرك جهت التيام جراحات عصب ودرزمان سرما مانع تشنج
وكزاز مخوف وزهرة تيس جهت قلع كوشت زائد وداخل مراهمى كه محتاج بمرارات قويه باشند براى قروح عظيمة
تد يمه داخل كرده ميشود وطلاى زهرة مرحيوانيكه باشد بانطرون وزرانيخ وطين قيموليا جهت جرب متقرح وزهرة كاو جهت

ارتفاع شدید بوده داخل مراهم جراحات غیرحادث از جمره نافع است

مران

* مران * بضم میم وفتح راء مشدده والف ونون * ماهیت آن درختی است که درزمین عرب بهم میرسد جمیع اجزای آن تلخ وچوب آن صلب * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن برگ ویا عصارهٔ برگ آن بقدر یکدرم با شراب جهت سم افعی گزیده نافع وتتمهٔ خواص آن در رمز ذکر یافت وبعضی خود آنرا شجرة المرد دانسته اند چنانچه مذکور شد

مربافلن

* مربافلن * بضم میم وسکون راء وفتح باء موحده والف وفتح فا وضم لام ونون لغت یونانی است بمعنی هزار برگ وآن حزنبل است ودر حرف الحاء مع الزاء مذکور شد

مرجان

* مرجان * بفتح میم وسکون را وفتح جیم والف ونون لغت عربی است وبفارسی نیز مشهور بدان وبهندی مونگه ومرجان نیز نامند * ماهیت آن جسمی حجری شبیه بساق وشاخ درخت است وسرخ وسفید وسیاه نیز میباشد که در بحرین در زیر آب از زمین میروید وتا بقدر یکذرع وزیاده نیز وباشاخ های بی برگ وثمر وبهترین آن قطعهای بزرگ سرخ رنگین براق بی جرم وبی سوراخ کم گره آنست وبعد از آن سفید باوصاف مذکوره وسیاه آن زبون وماده تکون آن اجزای لطیفه ارضیهٔ مختلفه باآب وهوای حادث از ابخرهٔ محتقنه در زیر زمین آن دریا وبین احجار است که بسبب تابش آفتاب وتاثیر کواکب بهم میرسد وهنگام زیادتی وقوت وغلبهٔ ابخره بروز آنها را از خلل وفرج ومنافذ احجار وزمین مرتفع ساخته برمی آورد وبعد از برآمدن منشعب میگردد بشکل نبات ودرخت واجزای بخاریه از آن مفارقت نموده متحجر میگردد وبصورت سنگ میشود ودر بحر طرلس واندلس بهم میرسد وجائیکه بسیار عمیق است آلات سرب وغیره از اثقال برد ام ماهی گیری بسته در دریا می اندازند وبر اطراف وجوانب حرکت میدهند تا بدانها بپیچیده گردد پس بزور میکشند تا شکسته وجدا گردد وبرآید وجاها که عمق آب آن کم است غواصان در آب فرو رفته بریسمان بسته شکسته برمیآورند * طبیعت آن در دوم سرد وخشک وبعضی در اول سرد گفته اند وسیاه آنرا تا سوم سرد وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن نیم درم آن قابض ومجفف وحابس وبیک درم آنرا پادزهر جمیع سموم دانسته اند وتعلیق آن برمعده جهت جمیع علل آن بالخاصیت نافع وجهت رفع فزع وخوف اطفال در خواب ودیگر آثار افعال مانند بسد است ودر حرف الباء مع السین ذکر یافت ودستور احراق وحب وسفوف آن در قرابادین کبیر مذکور شد

مرداسنج

* مرداسنج * بضم میم وسکون راء مهمله وفتح دال مهمله والف وفتح سین مهمله وسکون نون وجیم معرب مرداسنگ فارسی است ونیز در فارسی مرداهنگ وبیونانی لیدخورس نامند * ماهیت آن جسمی حجری است مصنوع از اجساد معدنیه سوای آهن وبیشتر از سرب وقلعی بطریق احراق بعمل می آورند وذهبی آن سرخ وفضی بنفش ورصاصی مائل بسرخی وزردی است وبهترین آن صاف زرد رنگ براق سنگین آنست * طبیعت آن بالتمامی است از انجمله آنکه میگدازند سرب را وسرنج ویا سرب سوخته بخورد آن میدهند تا هردو خوب ممزوج گردند پس در ظرفی کرده سرکهٔ تند برسر آن میریزند وهرچه خوب سوخته وممزوج با آن باشد جدا میسازند وبا آب وجو طبخ میدهند بحدیکه جو مهرا گردد ومنشق شود پس از جو جدا کرده باهم وزن آن نمک میسایند ودر آب میخیسانند وهر روز برهم میزنند وهر سه روز آب را تبدیل مینمایند تا چهار مرتبه که خوب صاف گردد واجزای خام در آن نماند پس استعمال مینمایند وچون خواهند که آنرا سفید کردانند که مرتک نامند بفتح میم وبکسر آن نیز وسکون راء مهمله وفتح تاء مثناة فوقانیه وکاف در پشم سفید پیچیده با آب باقلا بجوشانند وبعد از مهرا شدن باقلا وسیاه شدن پشم آب باقلا وپشم را تجدید نمایند وطبخ دهند تا سفید گردد واین مستعمل در اطلیه وذرورات است برای

آنکه عضو را سیاه نکرد اند ومغسول آن الطف وحدت آن کمتر از غیر مغسول وطریق غسل آن آنست که هر مقدار که خواهند
نرم بسایند وآب ونمک بران ریزند آنمقدار که چهار انگشت بر بالای آن آید وتا چهار روز بگذارند وهر سه چهار روز برهم زنند
وهر هفته یکمرتبه آب را تبدیل نمایند پس آب را ریخته خشک نموده نرم سوده بکار برند وباید که نمک بوزن مرداسنگ باشد
وبدین طریق غسل نیز سفید میکردد * طبیعت آن مائل بگرمی ودر آخر دوم وتا سوم خشک گفته اند ومغسول آن در اول
سرد وخشک در سوم وسفید کردهٔ آن که مرتک نامند الطف واقوی * افعال وخواص آن اقسام آن سم قتال را زد اخل غیر مستعمل
ومحلل ومجفف وقابض ومغری وممدد وحابس وجالي وبرندهٔ گوشت فاسد زائد ورویانندهٔ گوشت صالح والتیام دهندهٔ
زخمهای عمیق ومادهٔ اکثر مراهم وجامع ادویه وکاسر شدت تحلیل ادویهٔ محللهٔ قویه وخورندهٔ گوشت فاسد عفن وا زخاصیت
آن آنست که چون در سرکه اندازند آنرا شیرین کرد اند اعضاء العین سفید کردهٔ مغسول آن در اکتحال جالیه جهت سلاق
وجرب وناخنه وقرحهٔ چشم نافع اعضاء النفض شیخ الرئیس رحمة الله تعالی علیه در ادویهٔ مفردهٔ قانون نوشته که
آشامیدن آن حابس بول است وزنان بلاد ما باطفال برای خلفه وقروح امعا واسهال مخوف را نند وحکیم میر محمد مؤمن
در تحفة المؤمنین نوشته که در بلاد دیار المرز جهت رفع کرم با شیر میدهند وحرکت میفرمایند وتاکرم هادفع نکردد مانع
سکون آنند وفی الواقع در دفع اقسام کرم بیعدیل است امین الدوله تصریح نموده که نیم درم سفید کردهٔ آن با جلاب مخرج
اقسام کرم معده است ومجرب وسفید کردهٔ آن در حقنها حابس اسهال قروحي وسحجی الجروح والقروح طلای آن رویانندهٔ
گوشت فاسد زائل شده در قروح ومنشف آنها وقروح رطبه ومنقي قروح بالعرض بمعاونت ادویهٔ مناسبه وبا مثل آن کبریت
زرد وسرکه وروغن مورد جهت شری وجوششهای پر آب الزینة طلای سفید کردهٔ آن جالی کلف ورافع آثار حکه وجرب
وجدری وتحلیل خون منجمد تحت جلد وسوختگی آتش وآب گرم ومسکن حدت ادویهٔ حاده وجهت دفع بدبوی عرق
اعضا مانند زیر بغل وکشن ران وبوی عرق را خوش کند ومنع ادرار عرق نماید وجهت سحج جلد مؤثر خصوصا با روغن
گل سرخ وبا روغن گل برحوالی قلب وزیر بغل مانع ریختن مواد بقلب وبا سرکه جهت رفع قمل وچون با روغن زیتون بسایند
وبجوشانند تا غلیظ گردد وطلای آن بهترین ادویهٔ انشقاق است وطلای غیر سفید کردهٔ آن با آهک سیاه کنندهٔ جلد
وذرور آن جهت قروح بین انگشتان پا نافع المضار ودرم آن کشنده باحتباس بول وانتفاخ بطن وحالبین وقولنج ومغص
عظیم وضیق النفس وکشیدگی زبان وخناق وگاه منجر بانشقاق امعا گردد مصلح ومداوای آن بقی وتنظیف بدن است
با ماء شبت وانجیر وآشامیدن مرمکی سه درم با آب نیم گرم وملازمت آشامیدن اسفیدباج ولحوم خرفان ومرق خروس
پیر وآب گوشت های چرب وسرکهٔ خمر سیاه ومالیدن لطوخات معرقه وادهان بربدن وخوردن زنجبیل مربا وافسنتین
وزوفا وتخم کرفس وفلفل وفاغیه یعنی گل حنا ونار دین وطلای دو مثقال از تخم کرفس وافسنتین ومرمکی یا یک اوقیه نابیخ
کرفس واگر طبیعت قبض باشد حقنه فرمایند بحقنهای لینه وحب ومرهم آن در قرابادین ذکر یافت

*مرزنجوش * بفتح میم وسکون را وفتح زای معجمه وسکون نون وضم جیم وسکون واو وشین معجمه معرب مرزنکوش
فارسی است وبعربی سرمق وعنقر وبهندی دونا ومروا نامند * ماهیت آن غیر از آذان الفار است جهت آنکه برگ آن
هیچ شباهتی بگوش ندارد بلکه طولانی ونبات آن از جملهٔ ریاحین خوشبو است ودر باغچهای زرع مینمایند ونبات آن
تا بدو سه ذرع وبا شاخهای پراکنده وبرگ آن طولانی اندک باریک کم عرض وگل آن سفید مائل بسرخي وتخم آن شبیه

مرزنجوش

بتخم ریحان وشفاف وکسانیکه آنرا از ان الغار دانسته اشتباه نموده اند * طبیعت آن در آخر دوم گرم ودر اول آن
خشک * افعال وخواص آن قویتر از سوسنبر وملطف ومحلل ومفتح وجالی ومفتح وجاذب اعضاء الراس آشامیدن مطبوخ
آن مفتح سده دماغ وخیاشیم ورافع صداع بارد رطب بلغمی وسوداوی وریحی وما لیخولیای مراقی ولقوه وحابس زکام
جهت آنکه محلل رطوبات ورياح دماغی است وبوئیدن آن جهت تقویت دماغ ومستی شراب ومنع خمار وتفتیح سده
منخرین ومعوط آن جهت تنقیه دماغ ولقوه وصرع وطلای آن با حنا در حمام جهت درد سر بارد مجرب وتدهین بدهن
آن جهت فالج وامراض عصب بارد مانند کزاز وامثال اینها واکتحال آن جهت ابتدای نزول آب در چشم وضعف باصره
وطلای خشک آن با عسل جهت رفع آثار خون منجمد زیر چشم وخائیدن وفرو بردن آب آن مانع سیلان رطوبات وآب
از دهان وتطول آن جهت درد گوش وبدستور تطور آن وتقطور دهن آن نیز ویا گذاشتن خرقه تر کرده بدهن آن در گوش
دافع سده آن اعضاء الصدر والغذاء والنفس آشامیدن مطبوخ آن مفرح وجهت درد سینه وسرفه وضیق النفس وخفقان
ووجع فواد وتسخین اعضای باطنی واحشا وتحلیل ریاح سپرز ورافع مغص واستسقا وعسر البول واحتباس حیض وقولنج
ریحی وفرزجه آن مدر حیض مقدار شربت از جرم آن تا دو مثقال ودر مطبوخ تا هفت مثقال مضر گرده ومثانه مصلح آن
کاهنی وتخم خرفه بدل آن سوسنبر وگویند افسنتین ومرماحوز ودو وزن آن ونیم وزن آن فلفل وبوزن آن شابانک نیز
گفته اند الاورام والبثور طلای آن محلل اورام بلغمیه وبابزر البنج جهت ورم انثیان آلات المفاصل باموم روغن جهت
التوای عصب ووجع ظهر وربه وباعسل جهت رفع اعیا وبدستور تدهین بدهن آن الزینة طلای آن باسرکه جهت رفع
کلف وبدبوئی عرق ومالیدن آن بر موضع حجامت رافع اثر زخم آن السموم ضماد آن باسرکه جهت لسع عقرب طرد
الهوام بخور آن گریزاننده هوام ورافع مضرت هوای وبائی وروغن آن که آب آنرا باهموزن آن با روغن زیتون بجوشانند تا
آب رفته روغن بماند تدهین بدان جهت فالج ولقوه وکزاز ورعشه وشقیقه ودرد سر بارد وتقطور آن جهت تفتیح سده
گوش وگرانی سامعه وتحلیل ریاح آن نافع است

مرسطس

* مرسطس * بفتح میم ورا وفتح سین وضم طا وسین مهملات لغت نبطی است * ماهیت آن درختی است بقدر یک
قامت برگ آن بباریکی موی وبهم پیچیده وبا رطوبتی چسپنده مانند عسل وتند بوئی وتلخ ورطوبت برگ آن زیاده از
شاخ آن * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن طلای آن جهت نهش افعی وسائر هوام سمی و
محرق برگ وشاخ آن با آرد در حمام سه مرتبه رافع جرب وثالیل آن وسنون آن جهت تقویت لثه وجراحت آن ودرور
خشک آن جهت التیام زخمها وتعلیق آن جهت عسر ولادت موثر وآشامیدن دواوتیه از آب آن کشنده است بعد دو روز صاحب فلاحت
گفته چون برگ آنرا غرس نمایند درخت میروید وچون شاخ آنرا بریده دفن نمایند وآب دهند بعد از چهل روز نظر ماکول روید

مرعزی

* مرعزی * بفتح میم وسکون را وفتح عین مهمله وکسر زای معجمه ویاء نسبت اسم سریانی است بفارسی مرعزنا مند
* ماهیت آن نوعی از پشم بزوا زموی بسیار نرم است واکثر سفید میباشد وازان لباس میبافند * افعال وخواص آن
پوشیدن آن موافق جمیع امزجه ومسخن مبرودین ومقوی کمر وگرده ومحرک باه است

مرقشیشا

* مرقشیشا * بفتح میم وسکون راء مهمله وفتح قاف وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح شین معجمه والف لغت
یونانی است وآنرا مارقشیشا وحجر النور وحجر روشنائی نیز خوانند جهت آنکه برای روشنائی چشم بسیار مفید است و

بهندی مرتامکهی نامند * ماهیت آن سنگی است غیر براق بخلاف مغنیسا که براق است و انواع میباشد از ذهبی و فضی و نحاسی و حدیدی و شبهی و در معادن آنها تکون مییابد و هر یک برنگ آن فلز منسوب بدان و مخلوط بجوهر آن معدن است و آن جوهر را از آن استخراج مینمایند و قویترین همه نحاسی است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و در سوم نیز خشک گفته اند * افعال و خواص آن محلل و جالی و قابض و منضج و مسخن و با سمیت و استعمال آن از داخل غیر جایز و ما دام که آنرا خوب نرم نسایند منفعت آن ظاهر نمیگردد اعضاء الراس گفته اند تعلیق آن بر گردن طفل باعث عدم فزع آن است اکتحال محرق و غیر محرق آن جهت جلاء و تقویت چشم و تحلیل مده تحت آن الاورام ذاالبرو طلای آن با راتیانج جهت تحلیل اورام صلبه و داخل مراهم محلله کرده میشود بسبب تحلیل و انضاجیکه دارد القروح والجروح با راتیانج جهت التیام قروح و با زرنیخ منقی قروح و خورندهٔ گوشت زاید فاسد و رویانندهٔ گوشت صحیح الات المفاصل طلای آن محلل آنچه جمع شده است در اجزای عضل از مادهٔ شبیه بمدهٔ الزینه طلای آن با سرکه جهت برص و بهق و نمش و تحلیل رطوبات محتقنهٔ زیر جلد و نرم و باریک کنندهٔ موی و باعث تجعید آن و محرق مغسول آن الطف و حرارت آن کمتر و طریق احراق آن آنست که بعسل آلوده در خرقهٔ بپیچیده در آتش اندازند تا سرخ گردد و بعضی مکرر مینمایند و طریق غسل آن مانند غسل اقلیمیا است و اهل مصر مصفای آن را جهت استسقا و بواسیر و اوجاع گرده و مثانه و یرقان و جریان منی و دق شیخوخت استعمال مینمایند و بجهت دفع سموم مشروبه نیز مصنوع از مس یک آثار هندی و روی توتیا ربع آثار و سرب ثمن آن و قلعی نصف ثمن آن و سنگ ریزهٔ سرخ سوده نیم من آثار که همه را یکجا گداخته در آن ربع آثار رسم الفار زرد سوده پاشیده در حین گداختن و جای ریزند شبیه بمرقشیشا میشود در لون

* مرماحوز * بفتح میم و سکون را و فتح میم و الف و ضم حاء مهمله و سکون واو و زای معجمه و براء مهمله نیز آمده و بفارسی مروخوش نامند * ماهیت آن مرو جبلی است ساق آن زیاده بر شبری و خشبی و با صلابت و شاخهای آن طولانی و برگ آن مائل بتدویر و درازی و رنگ آن مائل بتیرگی و سبزی و خوشبو و تلخ با بشاعت کمی و ملاصق بساق آن و مائل با سفل و تخم آن در غلافی شبیه بتخم کتان و گل آن مائل بتیرگی و زردی و زردتر و زمیرسد * طبیعت آن تا دوم گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن ملطف و محلل و مسکن ریاح و مفتح سدد بلغمی در هر جا که باشد اعضاء الراس چون در شراب اندازند بزودی سکر آورد و بوئیدن آن تفتیح سدهٔ دماغی نماید و صداع آورد و انکباب بمطبوخ آن جهت انحدار بخارات از دماغ و صداع بارده و مشابه بشیح است درین امر اعضاء الصدر والغذاء والنفس آشامیدن آن جهت خفقان سوداوی و تقویت معده و امعا و احشای ضعیفه و ضعف جگر بارد رقیق و غثیان بارد و جهت تفتیح سدد احشا و نشف رطوبات معده و با شراب جهت درد رحم حوامل و بدستور نطول بطبیخ آن و جلوس در آن مقدار شربت ا ز برگ و گل و تخم آن تا دو درم و از آب آن تا یک اوقیه المضار مصدع و معطش مصلح آن مورد و ریاحین بارده بدل آن بادرنجبویه و مرزنجوش بجهت سکر بوزن آن اشنه و اندکی زعفران و مرماحوز و مرزنجوش و فرنجمشک و شاهسفرم و بادرنجبویه همه قریب بهم و قائم مقام و بدل یکدیگر اند الاوجاع چون برگ تازهٔ آنرا در حمام فرش کنند و بران صاحب اوجاع بارده و ریاح حایله در بدن و اعضای باطنه و ظاهره بخوابد زائل گردد و بهتر از آن دوائی نیست

* مرمازان * بفتح میم و سکون راء و فتح میم و الف و فتح زای معجمه و الف و دال مهمله بفارسی مروآزاد و بعربی سطاکیس

مرماحوز

نامند * ماهیت آن نباتی است ساق آن یکعدد و یقدر شبری و قریب بشبری و برگ آن مانند برگ کوچک از ساق تا آخر در میان پنجه حلاجی کوچک بسیار نرم اشپید اند و گل آن بنفش مائل بسرخی و ریزه از ساق تا آخر با برگهای بسیار ریزه آمیخته بگل و حکیم میر محمد مؤمن رحمه الله تعالی نوشته اند که فقیر در نیریز کوه مکرر مشاهده کرده و را حل نمود * طبیعت آن گرم و خشک و گرمی آنرا زیاده از خشکی دانسته اند * افعال و خواص آن اعضاء الرأس معوط آن با روغن بنفشه جهت تفتیح سدد دماغی و تقویت دماغ و صداع بلغمی نافع اعضاء الغذاء و النفض مقوی معده و جگر و اعضای باطنی و تحلیل ریاح و امراض بارده جگر و رحم و سدد و حیض است

مرماطوس

* مرماطوس * بفتح میم و سکون را و فتح میم و الف و ضم طاء مهمله و سکون واو و سین مهمله بفارسی درنک نامند * ماهیت آن مرو بری است و قسمی از مرو سفید که مرماهوس خوانند و برگ آن شبیه ببرگ خبازی و از آن کوچکتر و با تشریف و در همه افعال مانند مرماهوس است

مرماهوس

* مرماهوس * بفتح میم و سکون را و فتح میم و الف و ضم ها و سکون واو و سین مهمله بفارسی مرو سفید و مرو تلخ نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بمرماحوز و برگ آن مانند برگ لبلاب و از آن کوچکتر و گل آن مائل بسفیدی و تخم آن مدور بخلاف سایر اصناف آن که همه طولانی اند و گفته اند مراد از مطلق تخم مرو تخم این است * طبیعت آن گرم و خشک و نزد بعضی معتدل * افعال و خواص آن مفرح و مجفف و در همه افعال مانند مرماحوز است و شکوفه آنرا امین الدوله سرد و تر دانسته

مرو

* مرو * بفتح میم و سکون را و واو لغت نبطی است و گویند فارسی است و نیز بفارسی مرو رشک و بهندی کنوچه نامند * ماهیت آن اسم جنس است و انواع میباشد و هریک بنامی مخصوص و برابرون و خزامی و اقحوان و لسان الثور نیز اطلاق مینمایند و از مطلق آن مراد نوع خوشبوئی آنست که مرماحوز باشد و اصناف مروچها راست و نزد بعضی پنج یکنوع را مرمازاد نامند و دوم را مرماحوز و سوم را مرماطوس و چهارم را مرماهوس و صنف پنجم را سرو دانسته اند و ظاهرا ابرون باشد و از نوع مرو نباشد و نوعی از مرو که کم بو میباشد نسبت بمرماحوز آنرا شموسا نامند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و بحسب انواع آن مختلف میباشد چنانچه ذکر یافت * افعال و خواص آن ملطف و محلل ریاح و نفخ و بلغم و مفشی ریاح و مفتح سدد هرجا که باشد اعضاء الرأس قطور آن با شیر زنان در گوش جهت تسکین وجع آن و در بینی جهت صداع حاره و صداع بارده و بوئیدن نوع خوشبوی آن مصدع خصوصا بالای شراب اعضاء الغذاء و النفض مقوی معده و امعا و رافع استسقا و ریاح جوف و مدر بول و عرق و محلل بلغم معده و مسکن اوجاع آن و چون مستسقی مداومت بآشامیدن برگ و تخم طولانی که آن شبیه بتخم کتان است نماید و مرو و زرد و درم آنرا با مثل آن شکر ناشتا بیاشامد تجفیف ما و اخراج آن ببول و عرق نماید دایما و تخم آنرا چون بریان نمایند و بیاشامند جهت سحج خصوصا که با روغن بادام چرب نموده باشند و جهت ذوسنطاریا و بریان ناکرده آن مسهل بلغم و نیز بریان کرده آن با تخم حماض رافع اسهال دموی و قرحه امعا و سحج الاورام و الدمامیل ضماد آن منضج اورام صلبه و دمامیل و خراجات و محمد بن زکریا تخم آنرا در دوم گرم و در اول تر دانسته و گویند چون اندکی از آن آب بر آن ریزند و با انگشت بمالند و لعاب آنرا با اندکی روغن یا سمن سه روز ناشتا بنوشند شرای سودای را بالکل زائل گردانند و مجرب است *

مرشیطس

* مرشیطس * بفتح میم و سکون راء مهمله و کسر ها و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم طاء و سین مهملتین * ماهیت آن سنگی

است سیاه مخطط ومبک وبعضی از ان لاجوردی رنگ وچون بسایند رائحه خمر از آن آید واز مغرب آورند* افعال وخواص آن آشامیدن سه شعیره آن جهت وجع الفواد مجرب دانسته اند وضماد آن جهت نمله مفید است *

* مری * بضم میم وکسر راء مشدده ویا لغت عربی است مشتق از معنی مراره وگفته اند اصل آن مری بود به میم برای تخفیف یک میم را حذف نموده اند وبکثرت استعمال بیک میم قرار یافته وگفته اند اسم نبطی است وبسریانی اوریامریا وبرومی کولوغورس وبفارسی آبکامه نامند * ماهیت آن از ادویه قدیمه است واز اختراع اطبای کلدانیون وماده آن نوذج است ودر حرف الفا مع الواو مذکور شد وبهترین آن آنست که آرد جو را با نوذج بزی در تابستان خمیر کرده گرد ها ساخته در تنور پزند پس باهم وزن آن نوذج ومثل آن نمک وربع آن رازیانه وبجهت مبرود ین قدری تخم کرفس ودارچینی وقرنفل وامثال آن با آب خمیر کرده بیست روز در آفتاب گرم بگذارند وهر روز زیرهم زنند وآب بران بپاشند تا سیاه ومتعفن گردد پس در آب حل کرده صافی آنرا در شیشه کنند وچند روز در آفتاب گذارند وهر روز زیرهم میزده باشند پس استعمال نمایند وانواع واقسام دیگر میباشد وهمه بتفصیل در قرابادین کبیر مذکور شد * طبیعت آن تا سوم گرم وخشک ، در اول گرم ودر دوم خشک نیز گفته اند وابن ماسویه حکم آنرا از شعیری در گرمی وخشکی کمتر دانسته ونیست چنین * افعال وخواص آن جالی اخلاط غلیظه ومنقی بلغم وملین بطن وناشف رطوبات العین اکتحال ویا قطور آن در چشم در اوائل جدری مانع بروز بثور آبله است در ان واگر بر آمده باشد باعث ازاله آن ومجرب الغم غرغره آن محلل ورم لهات ولوزتین وجاذب بلاغم از دماغ ودافع نقصان ذائقه وباعث خوشبوئی آن اعضاء الغذاء والنفض مسخن معده ومحکم ومجفف وناشف رطوبات معده وامعاء ومسهل وهاضم طعام ومشهی ودافع تخمه وضرر چربیها وملطف غذای غلیظ وملین طبع وجهت قولنج واخراج کرم معده واخلاط بواسیری لزج وادرار فضلات ووجع ورک وعرق النسا واحتقان بدان جهت رفع قولنج وقروح امعاء ومحج ووجع ورک وعرق النسا الجروح والقروح نطول ان جهت قروح عفنه خبیثه ومعمول از ماهی ولحوم شور نیز جهت قروح خمشه نافع الزینة خو شبو کنند نکهت وآشامیدن آن چند روز پی هم با قدری ملک لاغر کنند بدن ومجرب السموم جهت نهش کلب کلب دافع گفته اند المضار مضر سینه وسرفه وبواسیر وصاحبان خارش وقوبا وجذام وامثال اینها مصلح آن لعابها وچربیها وشیرینیها ورفتن بحمام است مکرر وبالفعل آبکامه مشهور میان عوام بجای مری نوذج یعنی ماده آبکامه مخلول در سرکه است که در آفتاب میگذارند تا برسد واستعمال مینمایند وقوت مسهله این ضعیف ومفتحه غالب ومضر امعا ودرحقنها غیر مستعمل ودرا صفهان بجای سرکه در شیر حل میکنند ومعروف بکومه است ودر حرف الکاف مذکور شد *

* فصـــــــل المیم مع الزای المعجمة *

* مرز * قسمی از نبیذ است که در مصر از جو وبرنج میسازند وبفارسی بوزه نامند ودر بوزه مذکور شد ودر قرابادین کبیر نیز ذکر یافت

* مزمار الراعی * بکسر میم وسکون زای معجمه وفتح میم والف وضم راء مهمله والف ولام تعریف وفتح راء مهمله والف وکسر عین مهمله ویا * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ بارتنگ واز ان باریکتر ومنحنی بطرف زمین وساق آن باریک وبیکره وبقدر ذرعی وبا رطوبت چسپنده وبر اطراف آن سری عمودی شکل وبران گل با ریک مایل بسفیدی وزرد ی وخوشبو وبیخ آن سیاه شبیه بخربق اسود وبسیار خوشبو ومنبت آن اماکن رطبه ودر جوزا بهم میرسد وتخم آن شبیه بتخم گل سرخ *طبیعت آن در اول دوم گرم وخشک وبعضی گرم وتر دانسته اند * افعال وخواص آن جالی ومحلل اورام ورافع سموم

روغن فتح سدد و مدر حيض و قابض بطن اعضاء الغذاء و النفض آشاميدن آن بتنهائي و يا با وزن آن دوقو مسكن فواق و مغص و
جهت قرحهٔ امعاء و شدخ عضل و اوجاع رحم و آشاميدن طبيخ بيخ آن در آب جهت تفتيح سدد جگر و تفتيت حصاة گرده و مثانه و
تنقيهٔ آن و درد رحم و آشاميدن نبات خشك آن حابس بطن و مدر حيض و ضماد آن محلل ورم صلب احشا الا ورام ضماد تازهٔ
آن محلل اورام بلغميه و كل از نده اورام رخوالزينة غسول آن جهت دراز كردن موى و طلاى آن با زبيب الجبل و روغن زيتون
مانع تولد قمل تا يكسال السموم آشاميدن بيخ آن بقدر دو درم جهت آشاميدن سم ضفادع و ارنب بحرى و ضرر افيون مقدار شربت
آن تا ده مثقال و در مطبوخ تا پنج درم و در يك رطل آب كه تا بنصف رسد با شيريني اگر ارادهٔ لينت باشد و بى شيرينى اگر
ارادهٔ حبس طبيعت باشد و از آب آن يك اوقيه مضر طحال مصلح آن با د آورد بدل آن اشنان است

** فصل الميم مع السين المهملة **

مستعجله

* مستعجله * بضم ميم و سكون سين و فتح تاء مثناة فوقانيه و سكون عين مهمله و فتح جيم و لام و هاء * ماهيت آن اختلاف
است نزد بعضى بوزيدان و نزد جمعى سورنجان و انطاكي و ديگران گفته اند از فروع لعبت بربرى و آن ريشها است در هم
پيچيده و صلب مربع شكل بنوعى كه چون از هم باز كنند چوب آن مربع متساوى الاضلاع مشاهده گردد بهترين آن شيرين صلب
خوش جوهر آنست و آنرا مستعجله از ان جهت نامند كه در تقويت باه مستعجل و سريع الاثر است * طبيعت آن در دوم گرم
و در اول تر و با رطوبت فضليه * افعال و خواص آن با صندل مقوى قوى و اعصاب و باه و مانع فساد اخلاط و مهيج باه بسرعت
و مستعجل و مصلب ذكر و آشاميدن آن قبل از سم مانع تاثير آن مضر حلق مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن خمير مايه
است و زنان آنرا در فربهي بدن مستعمل دارند و با احسا و فالوده نيز كوبيده بر شير باشيده و تا سه درهم آنرا يكمرتبه ميخورند
* مسحوقونيا * بفتح ميم و سكون سين و ضم حاء مهمله و سكون واو و ضم قاف و سكون واو و كسر نون و فتح ياء مثناة تحتانيه
و الف و آنرا مسحقونيا نيز نامند و بفارسي كف آبگينه و بعربي ماء الزجاج * ماهيت آن اطلاق آنرا بر اجزاء مطبوخهٔ
مصنوعه از شيشه و سنگ سرمه و قليميا و راسخت سائيده و تسقيه با آب آهك و قلعى نموده و صمغ بلاط اضافه كرده و جوشانيده
تا منعقد گردد و كف شيشه كه در حين گداز بالاى آن پيدا ميگردد نيز مينامند و آن شبيه ببوره ميباشد * طبيعت آن
گرم و خشك * افعال و خواص آن حاد جالي العين اكتحال آن رافع بياض و ظلمت بصر و ناخنه و سلاق و شوناق و سنون
آن جالي دندان الجروح و القروح و البثور طلاء و ذرور آن بتنهائى و يا با مراهم جالي و قاطع گوشت زائد فاسد زخمها و مجفف
آنها و گشاينده بيلات و رافع آثار جلد و طلاى آن در حمام رافع خارش بدن المضار آشاميدن آن قتال بدل آن آبگينهٔ سفيد است
* مسك * بكسر ميم و سكون سين و كاف لغت عربي است بفارسي مشك بشين معجمه و بسرياني مسكه و برومي مورون و بتركي
ييا و بهندى كستورى نامند * ماهيت آن اسم خون منجمد است كه در ناف حيوانى بچهٔ آهوى كوچكي كه دست و پاى
آن باريك و استخوان قلم دست و پاى آن يك پارچه بخلاف آهو هاى ديگر و صورت آن شبيه با بن عرس كه بفارسي راسو
بهندى نيول نامند باد و دندان باريك بلند مثل كراز برگشته بسوى بالا بعضى گفته اند كه نر آنرا دو شاخ و دو دندان ميباشد
و مادهٔ آنرا دندان و آن حيوان را آهوى خطائى و آهوى مشك نامند و در كوهستان چين و خطا و تبت و تركستان و
نكوت كانگرا كه نگركوت ميگفته اند در قديم الايام و كوهستان بهرايچ و نيپال و مورنگ و رنگپور و غيرها كه همه آن كوهستانها
بهم پيوسته اند بهم ميرسد و در هر مرحله بلدى و مملكتي و شهرى از مواضع قريبه با كوهستان مي آورند مثلا در توران و

ایران از خطا وتبت ودر ملتان ولاهور وشاهجهان آباد واله آباد ولکهنو از انجا از کوهستان کوت کانگرا وبهرایچ ونیپال نیز ودر بنگاله از کوهستان مورنگ ورنگپور ونیپال ودر ایران وخراسان وروم از چین وخطا وتبت هم از راه دریا وهم از خشکی می آورند خالص آنرا بسیار کم می آورند مگر بعنوان تحفه وهدیه برای ملوک وسلاطین وحکام آن بلاد و مرحلات واکثر در همان جا نافه را بریده مغشوش نموده بقسمی که معلوم نشود نافه را درست ساخته می آورند که کم کسی در می یابد وبهترین آن بحسب امکنه خطائی است پس تبتی پس کوت کانگرائی پس نیپالی پس از جاهای دیگر وبحسب بوی تند بوئی آن بحدی است که محرور المزاج را رعاف آورد وبحسب رنگ زرد وتفاحی آن وگفته اند مشک دو نوع است هندی وترکی وهریک را اصناف مختلف وترکی بهتر از هندی وخطائی آن بهتر از تتاری زیرا که تتاری با اندک زهومت است بعد ازان اصناف دیگر ترکی وبهترین هندی آن نیپالی آن پس رنگپوری وبعد ازان سائر اصناف وبعضی گفته اند که مشک چهار قسم میباشد قسم اول خونی است که ازان حیوان بطریق حیض وبواسیر دفع شده بر روی سنگها منجمد میگردد واین قسم در نهایت خوشبوئی وتندی میباشد بحدیکه بوئیدن آن رعاف میآورد وزرد رنگ وقطعات آن طولانی وباصلابت و نادر وقلیل الوجود است قسم دوم تبتی وآن نافهٔ است که از اجتماع خون در حوالی ناف او بسبب غلبهٔ قوت وحرارت آن بهم میرسد وبزرگ میشود تا مقدار نصف لیموی وبعد از بزرگ شدن ورسیدن بکمال خود خارش بسیاری در ان مواضع بهم میرسد وبسبب شدت خارش بر سنگها ودرختها میمالد پس آن با پوستی که بر بالای آنست جدا شده می افتد قسم سوم چینی است وآن خونی است که بعد از صید نمودن موضع ناف آنرا بدست میمالند تا خون اطراف یکجا جمع شود پس شگافته برمیآورند وخشک میکنند وآن سیاه رنگ باصلابت میباشد ونیز گفته اند که صیادان موضع ناف آنرا کشیده بعصابه میبندند وچون خون بسیاری در ان مجتمع گردید آنرا ذبح نموده ناف آنرا بریده مدتی در جو دفن می نمایند پس برمیآورند خوشبو میگردد والا قبل ازان کریه الرائحه است مانند جند بادستر که قبل از استحاله کریه الرائحه است قسم چهارم هندی است وآن خونی است که از ذبح آن حیوان بهم میرسد با جگر وسرگین خشک آن خمیر میکنند واین قسم اشقر اللون است وغیر صلب میباشد وبدترین همه وغیر مستعمل واین هشتان بتمامها شاید اصلی نداشته باشند بلکه مشک دو قسم میباشد یا اصلی خالص است ویا جعلی مغشوش واصلی خالص همان قسم دوم است که مسمی بتبتی کرده اند وحال آنکه مخصوص بدانجا نیست واین قسم یا آنست که خود بخود جدا میگردد چنانچه ذکر یافت ویا آنکه قریب برسیدن کمال که مردم آنجا وقت آنرا میدانند آن حیوان را گرفته بریده جدا میکنند وقسم اول بر تقدیر صدق تحمل که آن حیوان بسبب خارش آن موضع را با سنگها مالیده ومجروح شده خون ازان برمی آمده وبر سنگها ریخته منجمد میشده باشد ومردم آنرا یافته حمل بر حیض وبواسیر آن میکرده باشند ودر قسم دیگر خصوص چهارم مغشوش است ونیز گفته اند که مشک عملی از ریوند چینی وحصی لبان وجگر خشک کرده بزر وتخم مورد وقرنفل وخون کبوتر وقدری مشک خالص ترتیب داده در نافها پر کرده سر آنرا مسدود نموده بصورت اصلی ساخته میفروشند وعلامت مغشوش آن از سیاهی مفرط وثقل وکمی رائحه ویا بدبوئی آن معلوم میگردد وامتحان آنچه در نافه باشد آنست که ریسمانی را بسوزن کشیده اول از نافه بکشند پس آن ریسمان را از وسط سیر بکشند وبو کنند وهرگاه که بوی سیر ندهد خالص است والا فلا وامتحان آنچه در غیر نافه باشد آنست که در کف دست قدری ازان را با آب دهن بمالند اگر حل شود خالص است واگر فتیله گردد مغشوش ارسطو گوید که مشک خالص سائیده را چون

درظرف رطوبت دار کذارند بقدر یك ساعت وزنش زیاده می شود وامتحان دیکرآنکه ظرفی رابرآتش کذارند ومشکرا بررون آن ریزند اکر ازان بوی نیکوآید خالص است والامغشوش امتحان دیکرآنکه سرجوال دوزیرا درسیر زنند ودرنافه فروبرند وبویند اکر بوی بد ازان آید مغشوش است واکر بوی خوش ازان آید اصلی وبهترین مشك مشک تبتي خالص بهمان اصطلاح است وقوت آن مادام که درنافه است تاسه سال باقي میماند وازنافه بیرون آورده تا یکسال * طبیعت آن کرم درسوم وخشک دردوم وشیخ الرئیس ودیکران کرم دردوم نوشته اند وبعضی خشکي آنرا غالب برکرمی دانسته اند وبالجمله هرچند کهنه شود یبس بران غالب وحرارت آن ضعیف میکردد * افعال وخواص آن ملطف ومفتح سدهها و محلل اخلاط غلیظهٔ بارده ورياح وبالخاصية مفرح ومقوی دل ودماغ وسائر اعضاء رئیسه وحرارت غریزیه واعضاء ظاهری وباطني ومذكی حواس ظاهره وباطنه اعضاء الراس مذکي حواس ظاهره وباطنه ازسامعه وباصره وشامه وذائقه وباانك قوت سکر وجهت مالیخولیا وخدر وفالج ولقوه ورعشه وصرع وام الصبیان وسکته وبلادت ونسیان وسائر امراض عصبانی نافع ورسانندهٔ قوای ادویه است باعماق بدن وبوئیدن آن جهت منع نزلات وصداع بارد وسعوط آن بازعفران واندک کافور جهت صداع بارد وبتنهائی نیز وسعوط آن بتنهائی ویا باجند باد ستر وفلفل ودارشیشعان وامثال اینها جهت سکته و جمیع امراض باردهٔ دماغیه وتمریخ آن باروغن بان برمقدم دماغ وبادهان جاره برفقرات ظهر جهت خدر وفالج و استرخا باتکرار عمل واستدامت بران وطلای آن نیز واکتحال آن جهت ظلمت بصر ورفع بیاض رقیق ودمعه وظفره ونشف رطوبات چشم ورسانندهٔ قوای ادویه بطبقات آن اعضاء الصدر والغذاء والنفض مفرح ومقوی قلب ورافع خفقان بارد سوداوي وتوحش وغشي ووحشت وغم ووجع فواد وسقوط قوت وضعف دل ورافع اسهال وحابس بطن ورياح امعا وفرزجهٔ آن معین برحمل است وطلای آن باروغن خیری مقوی ومحرک باه الزينة نیکوکنندهٔ رنک رخسار شربا ولطوخا السموم آشامیدن آن دافع ضرر سموم مشروبه وملدوغه وادویهٔ سمیه خصوص بیش وقرون السنبل المضار مضر محرورین ومصدع ایشان خصوصا دربلاد حاره وفصل کرما واکثار آن باعث زردی رنک رخسار وبدبوئی دهان مصلح آن کلاب مقدار شربت آن تانیم درم بدل آن یکوزن ونیم آن ساذج هندی ودراوجاع عصب دو ثلث وزن آن جندبید ستر یعنی درسعوط وطلا و مشروب وحوارشات وحبوب ودواء المسک باقسام ومعجون مسک درقرابادین کبیر بتفصیل مذکور شد *

* مسیر * بفتح میم وکسر سین وسکون باء مثناة تحتانیه وراء مهمله * ماهیت آن اسم مربای کل است وبهترین مربا ها است مواضع آن بقراط اولا وآنرا باعسل ساخت پس توسعه یافت وبا شکر نیز ساختند وبهترین آن عسلی ست صنعت آن آنست که بکیرند کل وی رسیدهٔ جید را ریوست وما فی الجوف آنرا جدا کرده ولب آن را شرحه شرحه بریده وبالوزهای کوچك ودرآب صافی آهک کذارند زمانی پس برآورده پاک شسته درآب خالص شیرین طبخ دهند تا پخته کردد ولیکن مضمحل نکردد پس برآورده نشف رطوبت آنرا ازپارچهٔ پاکیزه نمایند ودرعسل کف کرفته بقوام آورند ویا شیرهٔ شکر صافی دوبرابر آن ریزند وبران بکذارند تا عسل ویا شیرهٔ شکر دران منجذب کردد واکر رطوبت آن عسل ویا شیرهٔ شکر را رقیق کرده اند تبدیل نمایند وباده وسه جوش خفیفی دهند وبالاب واندک مصطکی سوده خوشبو سازند وبکار برند ودرقرابادین کبیر بتفصیل ذکر یافت * طبیعت عسلی آن مائل بکرمی وشکری آن معتدل * افعال وخواص آن مفتح سدد وملطف اخلاط ومدر فضلات ومسمن بدن ومحرک باه اعضاء الراس والصدر والغذاء مولد خون صالح ومانع صعود ابخره بدماغ

وجهت ماليخوليا ومد رود وار وانواع جنون ودرد سينه وسرفه وضعف معده وحكم وخ قة الىول وبا دام جهت تسمين بدن وباخشخاش جهت رفع بيخوابي مفيد است *

* فصل الميم مع الشين المعجمة *

* مشط الغول * بفتح ميم وسكون شين وضم طاء مهمله والف ولام وضم غين معجمه وسكون واو ولام انطاكي نوشته كه البيان معروف بد يشار است وبهندي كنگهي نامند * ماهيت آن نباتي است شاخهاي آن باريک وبرک آن شبيه ببرک کشنيز وصلب وبي گل وثمر آن خوشبو ومنبت آن کوههاي بلند * طبيعت آن در دوم کرم وخشک * افعال وخواص آن محلل قوي رياح غليظه ومفتح سدد السموم آشاميدن سه اوقيه آب برک آن جهت کزيدن سک ديوانه مجرب دانسته اند

* مشک دانه * بکسر ميم وسکون شين وکاف وفتح دال مهمله والف ونون وهاء * ماهيت آن اسم دواي هندي است ودر بنگاله کثير الوجود وآن دانه است کوچک بقدر عدس وضخيم تر از آن واغبر مائل بتيرکي ودر في الجمله شبيه بگوش ماهي وباخطوط باريک ودرجوف آن مغزي اندک چرب وبي طعم ورائحه غالبي * طبيعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن چشم را روشن کرداند وامراض دهان وبي مزگي وخسکي را زائل وتقليل معده ورياح آنرا دفع نمايد وبرص را مفيد ومیلان مني را موثر وچون برک وبيخ آنرا در آب نمايند وصاف کرده باشکر بخورند قروح مجاري بول را که سوزاک نامند نافع است مقدار شربت آن تا يک درم است *

* مشکطرامشيع * بکسر ميم وسکون شين وکسر کاف وفتح طا وراء مهملتين والف وفتح ميم وکسر شين معجمه وسکون ياء مثناة تحتانيه وعين مهمله اسم نبطي است وفهلوي نيز گفته اند وبشيرازي ريک کويند * ماهيت آن قسمي از پودنه جبلي است وقويترين اقسام آن برک آن انبوه تر وکثر از برک پودنه بري ومائل باستداره وباخشونت وچون کوسفند چرا کند بعوض شير خون از پستان آن برآيد يعني شير آن بازمستحيل بخون کردد * طبيعت آن در آخر سوم کرم ودر وسط آن خشک * افعال وخواص آن اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشاميدن آن مخرج رطوبات غليظه از سينه وشش ورحم ومقوي اشتها ومفتح قولنج وجهت غشي وکرب ومدر بول وحيض ونفاس نافع بقوت واسقاط جنين وقتل آن وتفتيت حصاة وچون يکدانک آنرا با يکدانک سقمونيا ويک درهم کثيرا سوده با ده درم خميرة بنفشه بسرشند وبا آب کرم بياشامند رفع قولنج نمايد وکسي که شهوت او منقطع شده باشد چون درهر صبح روز يکروز نيم درهم آنرا سوده باسه درهم تخم خربزه وده درهم مسکه ميش وبيست درم عسل بخورد شهوت او زياده کردد وشراب آن رافع کرب وغشي ومدر حيض است وبخور آن مسقط جنين وفرزجه آن بقدر يکدانک باروغن بلسان مسکن درد رحم مضر معده مصلح آن سرکه واز غايت قوت ادرار رقيق آن بعوض بول خون برمي آيد مصلح آن رب مورد وآبرد بلوط مقدار شربت آن يکمثقال ودر مطبوخ دو مثقال بدل آن بوزن آن پودنه وقدر ماناورد رادرار حيض بوزن آن عدس المرا است *

* مشمش * بکسر دو ميم يکي اول وديگر درميان دو شين معجمة ساکنه لغت عربي است وبيوناني ارمينافن وبرومي اماقو روبفارسي زرد آلو وخشک کرده آنرا قيسي وخوباني نيز نامند وبترکي اردک * ماهيت آن ثمري است معروف وبهتر از خفوخ ودر بلاد سرد ميرسد وانواع ميباشد از خستهٔ شيرين وتلخ وهريک بنامي مشهور وبهترين همه رسيدهٔ شيرين لطيف پوست خستهٔ شيرين پرآب کم جرم آن است وخشک کردهٔ آن بهتر از تازهٔ آن * طبيعت آن در دوم سرد وتر گفته اند ظاهرا شيرين آن کرم تر باشد * افعال وخواص آن مفتح سدد وملين صلابات اعضاء الغذاء شيرين آن ملين

طبع و موافق محرورین مادام که در معده فاسد نگردد و باعث رفع بد بوئی دهان و آشامیدن آب مطبوخ و یا نقوع خشک
آن مسهل صفرا و ملین طبع و مسکن تشنگی و غلیان خون و صفرا و التهاب معده و رافع آروغ و خصوصا مخشوش آن الحمیات
چون صاحب تپ حار صفراوی تازه آنرا بخورد و آب گرم و عسل بالای آن بیاشامد و قی کند اخلاط کراثی و زنجاری دفع شده
تپ او رفع گردد و از مجربات شمرده اند مضار سریع التعفن و فساد و نفاخ و مولد آروغ ترش و تپهای عفونی و مضر محرورین
و صاحبان ریاح و تمدد و جشای حامض و ضعف معده و مشایخ مصلح آن شکر و مصطکی و انیسون و زنجبیل و جوارش کمونی
و گلقند و خوردن آب بالای آن خصوص آب سرد و یخ و برف و یا آنرا بالای طعام غیر منهضم خصوص طعام غلیظه بطئ
الهضم خوردن بغایت مضر مصلح آن قی فرمودن و تنقیه بدن با ملطف با تخم رازیانه چند روز پی هم و یا بالای آن سکنجبین
خوردن و گویند نیم درهم مصطکی و نیم درهم انیسون با شراب میبه ممسک بیاشامند و ناشتا خوردن آن بسیار بد و مداومت
بر آن باعث سحج مصلح آن شکر و انیسون در جمیع امزجه و گفته اند هرگاه بعد از خوردن زردآلو فصد کنند خون سفید
مشاهده گردد و لهذا اکثار خوردن آنرا مورث برص دانسته اند بجهت آنکه سریع التعفن و مولد خلط بلغمی است و تخم قسم تلخ
آن در دوم گرم و خشک و تخم قسم شیرین آن در اول گرم و تر * افعال و خواص آن مبهی و بطئ الهضم مصلح آن بریان
کردن و نمک بر آن زدن است و روغن همه اقسام آن مفتح سدد و ملین صلابات و رافع خشونت حلق و درشتی جلد روغن
مغز تلخ آن بقدر یک مثقال کشنده کرم معده و مسهل آن بقوت و محلل اورام مقعده و مفتت حصاة و جهت زحیر بارده
و بواسیر ظاهری و باطنی شربا و طلاء و با افیون جهت جمیع اوجاع طلاء و قطور آن در گوش جهت تسکین درد و قتل کرم آن و
گرانی سامعه بی عدیل و در سائر افعال قریب بروغن بادام تلخ مقدار شربت آن تا سه مثقال و روغن شیرین آن ضعیف‌تر از روغن
بادام شیرین است و اجزای درخت آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن طبیخ برگ آن مسقط
کرم معده و مدر بول و نطول آن محلل اورام و آشامیدن برگ خشک آن بقدر دو مثقال با آب سرد قاطع اسهال و قطور آب
برگ تلخ آن مسکن درد گوش و قاتل کرم آن و شکوفه آن سرد و خشک * افعال و خواص آن ملطف آشامیدن و ذرور
آن قاطع نزف الدم باطنی و ظاهری و خوردن مغز تخم تلخ آن باعث هذیان و غشی مداوای آن قی کردن است و ربوب خواکه
حامضه مانند غوره و اترج و لیمو آشامیدن است *

* فصل المیم مع الصاد المهملة *

مصطکی

* مصطکی * بفتح میم و سکون صاد و فتح طاء مهملتین و کسر کاف و یا و بضم میم و فتح کاف نیز آمده و انبار را گفته مصطکا
بمد الف بر وزن فعللی معرب از مصطخای یونانی است و یا مصطخی رومی و بعربی علک رومی و بسریانی کیا و ایز برومی و
هندی کیه نامند * ماهیت آن صمغ درختی است که در سباطه از بلاد شام و روم و ناحیه ارمنیه میشود و چوب و برگ آن
لطیف و نازک مثل اراک و ثمر آن مائل بتلخی و آن صمغ در هنگام بودن آفتاب در برج جوزا و حوالی آن از درخت آن
مستخرج میشود و قوت آن تا بیست سال باقی میماند و آن دو قسم میباشد قسمی سفید نرم خوشبو صاف شفاف با اندک شیرینی
و چسبندگی بسیار بدندان در وقت خائیدن و تازه آن بحدی نرم است که سائیده نمی شود و این را نبطی نامند و بهترین
آن بزرگ دانه آنست و این قسم مثل صموغ دیگر از قوت طبیعت از جوف درخت تراوش کرده بیرون می آید بدون
اعانت از خارج بخراش درخت آن و غیره و قسم دوم سیاه و با تلخی و در اوصاف مذکوره ضد آن و قائل هیچ است و این
را قبطی نامند و بعضی گفته اند که این قسم بزدن تیغ بر ساق و شاخهای درخت آن تراوش رطوبت از آن حاصل میگردد

ردیگر آن گفته اند که چوب و شاخهای نازک و برگ تازهٔ آنرا جوش داده صاف نموده منعقد میسازند و این قسم یافته میشود
در زمین صافی از اعمال روس قریب بترکستان از اقلیم پنجم و این قسم ردی غیر جید است * طبیعت آن گرم و خشک
در آخر دوم و بعضی خشک در سوم دانسته اند و شیخ الرئیس رح گفته که این مقدار گرمی و خشکی که در ان است در درخت
آن نیست و آن لطیف و معتدل است در سردی و گرمی و مرکب از جوهر لطیف مائی اندک گرم و جوهر کثیف ارضی است
و همچنین جمیع اجزای آن * افعال و خواص آن ملطف و محلل و جالی و قابض و مقوی قوی و اعضای رئیسه و معده
اعضاء الراس والصدر خائیدن آن با اندک صبر جاذب رطوبات و بلاغم از دماغ و کام و زبان و آشامیدن آن رافع صداع
بارد و نزلات بارده و دلک متواتر بوئیدن و استنشاق آن با روغن زنبق و با هلیلجات جهت وسواس و حدیث نفس و مبادی
مالیخولیا و تسکین نوازل و تصفیهٔ قصبهٔ ریه برای آنکه مسهل سودا است با آنها و با کندر جهت حدت ذهن و تقویت حفظ
فهم و طلای مطبوخ آن با زیت جهت کزاز و رعشه و ضربان و ماندگی اعضا و لرز حمیات و ذرور آن در چشم جهت التصاق
شعر منقلب و چون در آتش اندازند و پارچهٔ پنبه را در گلاب ترکرده بعد رد آن داشته برچشم صاحب رمد گذارند درد
آنرا تسکین دهد و چون با روغن کنجد جوش دهند و در گوش بچکانند سدهٔ آنرا بگشاید و کری را نافع و قطور روغن ثمر آن
در گوش محلل ریاح و مسکن درد آن و خائیدن و یا سنون آن بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه جهت استحکام دندان و لثه و
رویانیدن گوشت و تسکین درد آن و خوشبوئی دهان و جلب رطوبات از حوالی کام و زبان و دماغ و تقویت معده بالمشارکة مفید
و مضمضه بروغن ثمر آن مستحکم کنندهٔ دندان متحرک و مسواک کردن بچوب و شاخهای آن جالی دندان و مستحکم کنندهٔ
لثهٔ مسترخیه و آشامیدن آن جهت سرفه و نفث الدم و تصفیهٔ قصبهٔ ریه و با ادویهٔ قاطعهٔ دم حابس آن از هر عضو که باشد
اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن آن جهت تقویت معده و امعا و کبد و گرده و خوشبوئی معده و برانگیختن اشتهای طعام و
کسر ریاح و رفع سوء هضم و قراقر و فواق ریحی و تحلیل ریاح و تحریک جشا و ورم احشا و مغص خصوص با آب گرم یا با آب سرد
جهت انحدار رطوبات و رفع بلت از معده صاحب شفاء الاسقام گفته چون مصطکی را با آب سرد بیاشامند احداث بلت و
رطوبت مینماید در معده بخلاف آنکه با آب گرم بیاشامند و اگر در معده رطوبت بسیار باشد و مصطکی را با آب سرد که در ان
گلقند مالیده صاف کرده باشند بیاشامند تلیین طبیعت مینماید بعسر و مداومت بران باعث حبس و قبض بطن است و با غاریقون
مسهل بلغم و با صبر مسهل صفرا و با هلیلجات مسهل سودا و با کهربا قاطع نفث الدم و چون یکدرم آنرا با دو درم شکر سوده
بیاشامند با آب تلیین طبیعت نماید و تقویت معده بخشد و بادها دفع کند و اخلاط غلیظهٔ بلغمیه را تحلیل دهد و فضول را منحدر
سازد و طبع را نرم دارد خواه شب وقت خواب و یا صبح بیاشامند و یا شام و یا قبل از طعام و یا بعد ازان و چون در آب جوش
دهند و بیاشامند جهت نفث الدم و حبس اسهال و تقویت معده و احشا و چون یکدرم آنرا در یکرطل آب در کوزهٔ آب ندیدهٔ
تازه جوش دهند تا دو ثلث آن بسوزد و بیاشامند و چون صرف گردد تجدید نمایند باز در کوزهٔ تازهٔ دیگر جهت استسقاء زقی
و غثیان و زحیر و تقویت هضم مجرب و بدستور چون اجزای درخت آنرا در آب بجوشانند و صاف کرده بیاشامند و جمیع
اجزای درخت آن از ثمر و برگ و شاخ و ساق و بیخ همه قابض اند و پوست درخت آن قائم مقام اقاقیا و عصارهٔ لحیة التیس
است که هوفسطیداس نامند و همچنین عصارهٔ برگ تازهٔ آن و از ثمر آن روغنی ترتیب میدهند شدید القبض و لطیف و ملین
آشامیدن و مالیدن آن جهت ارجاع رحم و نشف رطوبات رحم و ازان و در آمدگی آن و مقعد و بر موضع معده و گرده و

مثانه جهت تقویت وتحلیل ریاح آن ومعده ونفاخ وسوء هضم وچون اجزای آنرا بتمامی بجوشانند با آب ومکرر کنند یعنی آن آب را صاف نموده بازاجزای تازه داخل کرده جوش دهند وهمچنین تا آنکه غلیظ گردد وبیاشامند جهت نفث الدم وقرحهٔ امعا واسهال وبرآمدگی ناف ورحم مفید وضماد برگ آن جهت برآمدگی مقعده ورحم حادث از سردی نافع مقدار شربت آن تا یکمثقال بدل آن کندر وبوزن آن وبکوزن ونیم علك البطم ود رتقویت معده وجگر بوزن آن از خرگفته اند مصطگی مضرمثانه است مصلح آن خیسانیدن آنست در سرکهٔ انگوری یکشبانه روز پس خشك نموده استعمال نمودن با کثیرا ویا بتنهائی وگویند مصلح آن قند وصمغ عربی است ومغزکردکان وکشنیز نیزگفته اند آلات المفاصل والجروح والقروح آشامیدن مصطگی جهت جبر کسر وکوفتگی اعضاوضربه وصدمه وسقطه ونطول آن مقوی اعضای مسترخیه وجابر استخوان شکسته شده وضربه رسیده وسقطه وکوفتگی اعضاوذرور مصطگی نرم سوده براورام واوجاع وبیجا شدن اعضاوزخمها وبستن آنها بپارچه باعث تحلیل اورام وتسکین اوجاع وبجا آمدن عضو بیجا شده والتحام زخمها است خصوص که اول بآب طبیخ اجزای آن عضورا شسته باشند مکرر مالیدن آن براوجاع بارده وتقعد مفاصل با روغنهای گرم محلل وبتنهائی جهت التیام قروح وبند شدن مثل آن وگفته اند سیاه قبطی آن در تحلیل صلابات اقوی از سفید آنست الزینة آشامیدن وطلای آن جالی بشره وسرخ کنندهٔ رخسار وطریق داخل نمودن مصطگی در تراکیب وجوارشات وحبوب ودهن وسفوف آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

مصل

* مصل * بفتح میم وصاد ولام لغت عربی است باصفهانی قارا وبترکی قرا قروط نامند * ماهیت آن مائیت دوغ است که بعد جوش دادن وانفصال اجزای جبنیت ومائیت از هم اجزای مائیت را آن مقدار جوش دهند تا غلیظ ومنعقد گردد و آن بسیار ترش میباشد وجبنیت مخلوط باندک دهنیت را لوزنامند ونمك وسیاه دانه وپوست زرد اترج ریزه کرده وصعتر واندک سرکه بآن سرشته چند روزمیگذارند تا اندک مزاج گیرد پس بجای پنیر با نان میخورند بسیار لذیذ میباشد وتازهٔ آنرا نیز باکره ممزوج کرده با نان ویا رطب تازه میخورند لذیذ میباشد وچون دران جبنیت نمک داخل کنند وحبوب کبار ویا اقراص ساخته خشك کنند بفارسی کشک وبترکی قروط وبعربی اقط ومصل نیزنامند * طبیعت مصل در دوم سرد وخشك * افعال وخواص آن مسکن حدت صفرا وخون وتشنگی حرارت معده وکبد واسهال مراری وحمیات صفراویهٔ حاده را نافع ورادع اورام حاده وبدستور طلای آن رافع اورام زبان ومضمضه وغرغره بآن جهت قلاع حارده ان ولثه وحلق و اورام حارهٔ آنها نافع وضماد آن جهت سعفهٔ رطبه ونارفارسی وقوبا وقروح شهدیه وامثال اینها باسرکه نافع وسعفهٔ یابسرا نیز مفید است المضار ردی الغذا واکثار آن مولد نفخ وقولنج ومصلح آن ادویهٔ مسخنه وجوارشات حاره است *

مصوص

* مصوص * بفتح میم وضم صاد وسکون واو وصاد مهمله * ماهیت آن باصطلاح اطبا عبارت از سنج کباب چاشنی دار است حقیقة ومجازا بر قلایای چاشنی دار ومزورات نیز اطلاق مینمایند که از جوجه ویا مرغ جوان فربه یا گوشت برهٔ املك ویا بزغاله هریک که خواهند با سبزیهای مناسبه مانند برگ خرفه وکاسنی واسفناخ وکشنیز تازه وبرگ عنب الثعلب وامثال اینها وابازیرحارهٔ مناسبه وادویهٔ خوشبو بحسب احتیاج پخته با آب زرشک ویا انار ترش ویا سماق وامثال اینها ترش نموده وچاشنی از شکر کرده تناول مینمایند اگر چاشنی منظور باشد واگر ساده مطلوب باشد بی ترشی وچاشنی * طبیعت آن بحسب ترکیب اجزای آن مختلف گردد * افعال وخواص آن صالح الغذا سریع الهضم جهت صاحبان امزجهٔ حاره ومعده وکبد حار وغلبهٔ صفرا وامراض حاره وصفراویه واسهال حادث از حرارت وصفرا وحمیات حارهٔ حاده نافع است

** فصـــــل الميم مع الضاد المعجمة **

* مضض * بفتح ميم وضاد معجمه لغت عربي است * ماهيت آن رمان بري است وگويند ثمر آن حب القلقل است حكيم مير عبد الحميد در حاشيهٔ تحفه نوشته كه در حوالي كوركاپور از صوبهٔ اوده واز بلاد هند كثير الوجود است وسه چهار برگ از زمين بر آمده گل ميكند گلي مانند گل انار وبرگ آن شبيه به برگ كاسني واصلا چوب ندارد وانار آن بقدر انار زرشكي و فرو بر زمين ميرسد وطعم آن شيرين وخستهٔ آن بزرگ * افعال وخواص آن ضماد بيخ آن با مساوي آن صبر مقوطري وطين ارمني جهت رجع ضربه وسقطه در دو سه دفعه رفع الم آن ميكند ومجرب است *

** فصـــــل الميم مع الغين المعجمة **

* مغاث * بضم ميم وفتح غين معجمه والف وثاء مثلثه لغت عربي است * ماهيت آن بيخي است در ازو سطبر پوست آن سياه مائل بسرخي ومغز آن مائل بسفيدي وزردي وبهترين آن خوشبو تلخ مائل بشيريني آنست واز جبال كرخ ونواح آن خيزد ودو نوع ميباشد بغدادي وهندي برگ بغدادي باخشونت وعريض مانند برگ ترب وگل آن سفيد وتخم آن مانند حب السمنه وآنرا قلقل نامند وليهذا بعضي شبه نموده اند كه آن بيخ رمان بري است كه حب القلقل ثمر آنست وبعضي گفته اند كه نوعي از سورنجان است واصل آنست كه غير آن هردواست وقوت آن تا هفت سال باقي ميماند وانطاكي نوشته كه نوعي از آنرا از عبادان ونواح شام مي آورند واين در مصر مستعمل وضعيف الفعل وهندي آنرا درخت بسيار بزرگ وبرگ آن كوچك قريب ببرگ سيب وثمر آن في الجمله شبيه به پستان وبالعابي چسپنده وسياه وتلخ وآنرا بهندي ميدا لكري نامند و بعربي كلز ودر حرف الكاف مذكور شد * طبيعت آن در دوم گرم ودر اول خشك وبعضي مائل بحرارت گفته اند * افعال وخواص آن محلل وقابض ومقوي اعصاب واعضاي مسترخيه وسست شده ومسمن بدن اعضاء الراس والات الغاصل والصدر والنفس آشاميدن آن با سكنجبين جهت صرع وجنون ودفع خلط سوداوي وبا عسل جهت امراض بلغمي ودرد كمر ومفاصل وعرق النسا ونقرس وتشنج وضعف عصب واسترخاي آن وشكستگي استخوان والتواي اعصاب وتحليل صلابت آنها وصلابت حلق وريه ورحم وتنقيهٔ سينه وريه وگرفتگي آواز وتحريك باه وبدل مثرو ضماد آن با گل ارمني جهت جبر كسر ووثي وضربه وسقطه والتواي عصب وتحليل وتليين صلابت آنها ودشيد واورام حلق ورحم وچينين باسركه الزينة مدت آشاميدن آن با عناب وكثيرا جهت تسمين بدن وتخم آن در تحريك وتقويت باه قويتر از سائر اشيا مضر مثانه مصلح آن عسل مقدار شربت آن دو درم بدل آن سورنجان وعاقرقرحا ودر ضمادات ثلث است *

* مغرة * بفتح ميم وغين وراء مهمله وها وآنرا طين مغر نيز نامند لغت عربي است بيوناني ميلطوس وبهندي كيرو نامند * ماهيت آن خاكي است سرخ تيره ومائل بزردي وبا غرويت گويند كه از روم آورند ودر هند وبنگاله بسيار وبيشتر از راج محل مي آورند دو نوع ميباشد يكي سرخ تيره خالص واين را بهندي سون كيرو نامند ودوم كمرنك ناصاف واين را كيرو مطلق واين بخوبي آن نيست ونزد بعضي مغره بهتر از طين مختوم است وبهترين آن آنست كه چون در آب اندازند منتفخ گردد وزياده شود در حجم وصافي باشد * طبيعت آن در دوم سرد وخشك * افعال وخواص آن قابض وميبقي وحابس ورادع اعضاء الغذاء والنفس آشاميدن آن جهت اوجاع كبد وحبس بطن وقتل ديدان وحب القرع وحبس نزف الدم جميع اعضا وحيض وبا زردهٔ تخم نيم برشت وآب بارتنگ جهت قرحهٔ امعا ومثانه ريزا مير ورحم وتسكين حرارت

لثفا و حقنهٔ آن جهت قرحهٔ امعا و جریان خون از آنها و با آب برگ بارتنگ در قبل جهت حبس حیض الزینة آشامیدن آن با شکر جهت فربه نمودن بدن و طلای آن با روغن کنجد جهت نرمی بشره و براقی آن و چون دست را بدان خضاب نمایند و آبر اشسته حنا بندند گفته اند تا بیست روز رنگ حنا میماند الاورام والبثور والقروح والجروح طلای آن با سرکه جهت حمره و نمله و اورام حاره و سوختگی آتش و زخمها و طلای آن با بابچی و کبریت و بیخ خربزه که با آب زنجبیل تازه تا مدتی سحق و حل به نموده باشند اقلا تا پنج روز و حبوب ساخته هرگاه خواهند یک حب آنرا با آب زنجبیل تازه سوده بر برص طلا نمایند در چند مرتبه بعون الله تعالی زائل میکردد اگر زائل شدنی است و تازه و قلیل المقدار است المضار اکثار آن مسدد و مضر امعا و بواطن مصلح آن شیرینیها مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن بوزن آن گل ارمنی و ربع آن کثیرا است *

* مغنیسا * بفتح میم و سکون غین و کسر نون و سکون یاء مثناهٔ تحتانیه و فتح سین مهمله و الف اسم نبطی است * ماهیت آن سنگی است قریب بمرتشیشا و بفارسی رنگ کاسه نامند و کاسه کران ظروف را بآن رنگ میکنند و شیشه کران نیز بعد از آنکه سنگ شیشه را گداخته آن آگوینه تر ان میباشند صافی میکردد و آن حدیدی و نقره و ذهبی و نحاسی میباشد و گفته اند انواع آن پنج است و از اکثر آن مس حاصل میکردد یکی سیاه دوم مائل بسیاهی و سوم سرخ و چهارم سفید و پنجم بیرون آن زرد و اندرون آن سرخ و محمد بن زکریا دو نوع گفته یکی را اشهبا نامند و این انثی و نر می میباشد و دیگری سرخ مائل بسیاهی و حدیدی و این را ذکر و بقول اکثری حدیدی آن سیاه و نقره سفید و ذهبی زرد و نحاسی سرخ و در جمیع اقسام آن نقطهای سفید و چشمها ظاهر میباشد و قدری درخشنده و کداز نده شیشه صاف کننده آن و آنرا قابل رنگ کرفتن میسازد و با آهن نیز همان فعل مینماید * طبیعت آن در دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن جالی و قابض اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن آن مقوی معده و منقی رطوبات و رافع حصاة و عسر البول الزینة والقروح والجروح طلای آن با سرکه و عسل رافع کلف و قلع الاثار و در ازالهٔ چرک و روغن و امثال آن غریب الفعل و ذرور آن التیام دهندهٔ جراحات مضر دل مصلح آن عسل مقدار شربت آن نیم درم بدل آن مرقشیشا است *

* فصـــــــل المیم مع القاف *

* مُقل * بضم میم و سکون قاف و لام بسریانی مقلا و برومی بذالبون و بعربی قفر کور و بفارسی بوی جهودان برای آنکه یهودان آنرا بسیار بخور می نمایند و بهندی کوگل نامند بکاف عجمی اول مضموم و بعد از آن واو ساکن و کاف دوم مکسور و در آخر لام * ماهیت آن صمغ درختی است بقدر درخت کندر و بسیار عظیم و در سواحل بحر عمان و شحر و بلاد هند کثیر الوجود و انواع میباشد و صمغ تلخ آنچه صمغ آن مائل بسرخی و تلخی است مقل ازرق نامند و آنچه مائل بزردی مقل الیهود و مائل به تیرکی و کثافت و سیاهی و نرمی در ملمس را صقالبی و آنچه از نواح یمن خیزد و بادنجانی رنگ میباشد مقل عربی گویند و بهترین آن صافی خالص براق لزج چسپنده نرم خوشبوی زرد مائل بتلخی آنست که چون در آتش اندازند بوی عطر از آن آید و در آب زود گداخته شود و آمیخته بچوب و خاشاک و رمل و خاک و غیرها نباشد و آنچه بخلاف آن اوصاف باشد زبون و قوت آن تا بیست سال باقی میماند و چون کهنه شود تلخی آن زیاده و هرچند کهنه تر گردد میل بتیرگی مینماید و نرمی آن مبدل بخشکی و سختی میکردد خصوصا عربی آن و مغشوش بهم میرسانند و فرق بلزوجت مقل و براقی است بخلاف مغشوش

* طبیعت آن در اول سوم گرم و در دوم خشک و شیخ الرئیس در دوم گرم و بعضی تر دانسته اند و این اصلی ندارد

* افعال و خواص آن جالی و محلل و ملین و با قوت تریاقیت اعضاء الصدر و الغذاء والنفض و آلات المفاصل جهت

مغنیسا

مقل

کز ازدردکا و سرفهٔ رطوبی کهنه و تنقیهٔ سینه از اخلاط لزجه و ربو و ضعف جگر و تحلیل ریاح آن و ریاح بواسیر و خون منجمد
در احشا و بواسیر و عسر ولادت و احتباس حیض و عرق النسا و نقرس و وجع ظهر و ادرار بول و حیض و شیر و تفتیت حصاة
کرده و تفتیح سدد و اسهال بلغم نافع و چون با ادویهٔ مسهلهٔ حاده بیامیزند دفع حدت آن می نماید و چون از مقل صافی سرخ
رنگ عربی مقدار دو مثقال بسایند و با ماء العسل بیاشامند منحدر می سازد بلغم را و ضماد مقل عربی جهت تحلیل اورام
حلق و حنجره مفید و شیخ الرئیس گفته قوت تلیین مقل بسی زیاده از غیر آنست و آشامیدن یک درم آن با شیر تازه دوشیده
جهت تقویت باه و بغدادی گفته چون اراده تلیین طبیعت نمایند مقل را بکوبند و آب گرم بر آن ریزند و بیاشامند اسهال
بلغم نماید و ضماد مسحوق مطبوخ آن با سه وزن آن سبوس گندم که بجای آب آب انگور و یا رب آن باشد با قدری
روغن گل جهت ورم شقیقه مجرب و ضماد آن با آب دهن صائم جهت ورم پلک چشم و اورام صلبهٔ جگر و بادفتق و با انگم
مرنج جهت اسقاط دانهٔ بواسیر و ثآلیل خصوص تازهٔ آن و نیز ضماد آن جهت اورام صلبه و تحلیل ریاح غلیظه و امراض رحم
و مقعده و بواسیر خصوص با آب گندنا و پستانهائی جهت تقویت باه و ضماد آن که با کفی با قلاجوش داده خمیر نموده باشند
جهت قیلة الماء اطفال و بادفتق و قیلة الامعا را نیز به تخصیص مفید و احتقان آن جهت بواسیر و بخور آن جهت بواسیر
و انتفاخ رحم و انضمام فم آن و اسقاط جنین و دفع فساد هوا که بسبب عفونت رطوبت بسیار و یا کشتار و وبا مردار بسیار باشد
و حمول آن نیز جهت رفع انضمام فم رحم و ابتدا و جذب جنین و قطع بواسیر و رطوبات سائل از رحم و نشف آنها مفید
السموم آشامیدن و طلا نمودن آن نیز جهت دفع سمیت لسع هوام الاورام و البثور ضماد آن جهت تلیین اورام و تعقد عصب
و فسخ عضل و خون منجمد تحت جلد و با آب دهن صائم جهت توباو ضماد ممزوج خمیر کرده آن با با قلاجوش داده جهت
اسقاط ثآلیل آویخته و تحلیل اورام بلغمیهٔ صلبه و ضماد مقل الیهود جهت تحلیل خنازیر و آشامیدن مطبوخ آن جهت
اورام باطنیه مضر ریه مصلح آن کثیرا مضر کبد مصلح آن زعفران مقدار شربت آن یک درم بدل آن دو ثلث آن مر مکی و ربع
آن صبر است و اطریفلات مقلی و بخور و حبوب و دهن و اضمده و اقراص و مراهم و معجون آن در قرابادین کبیر مذکور شد

مقل مکی

مقل مکی # ماهیت آن اسم ثمر درخت دوم است و با عفوصت و خشونت و با حلاوت و تر آنرا نهش و خشک آنرا وقل
نامند و ماکول است و مخور بند آنرا و درخت آن در شکل و ثمر شبیه بدرخت خرما # طبیعت آن سرد و خشک # افعال و خواص
آن قابض اعضاء الغذاء و النفض مقوی معده و حابس اسهال و سیلان خون و طبیخ آن جهت تقطیر البول و نفث الدم
و جلوس در آن جهت دفع انفجار خون رگها و آشامیدن طبیخ درخت آن جهت قروح مزمنه و تنقیهٔ بلغم نطول لیف سوختهٔ
آن جهت جرب و حکه و منع تولد قمل موثر است

مقنعه

مقنعه # بضم میم و سکون قاف و کسر نون و فتح عین مهمله و ها # ماهیت آن عبارت از شیر گاو است که گرم کرده عصارهٔ
خرنوب شامی اضافه نموده باشند # افعال و خواص آن جهت مالیخولیا و خشونت سینه و تسکین تشنگی و تلخی دهان
و دفع تپها و اخلاط سوداوی حاصل در معده و ضعف جگر و حرقة البول و جرب و حکه مفید است

مقدونس

مقدونس # بفتح میم و سکون قاف و ضم دال مهمله و سکون واو و ضم نون و سین مهمله # ماهیت آن کرفس ماکدونی
است که فطراسالیون نامند و در حرف الفا مذکور شد

فصل المیم مع الکاف

مکهاره

مکهاره # بفتح میم و کاف و ها و الف و فتح راء مهمله و ها آنرا امکیانه بدون بجای را نیز گویند لغت هندی است # ماهیت آن

بیخ نباتی است هندی مشهور بتال سکهانه و در هند و بنگاله در غدیرها که تالاب نامند در میان آن بسیار بهم میرسد رنگ و برگ آن شبیه بگل و برگ نیلوفر و بعد از کمی آب که بیخ آنرا بقدر چغندر متوسطی و پوست آن سیاه خشن و در جوف آن جا نهاد در هر خانه تخمی مائل بتد و بر وبا پوست سیاه رنگ اندك صلب و مغز آن سفید اندك شیرین و قلیلی از وجت و کریه الطعم و آنرا برآورده میخورند در خامی و نارکی و پخته خشک آنرا بریان نموده نیز میخورند * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن تازهٔ آن مقوی بدن و باه و زیاده کنندهٔ منی در مبرودین مضر محرورین و خشك بریان کردهٔ آن باغذائیت و حابس اسهال است

فصل المیم مع اللام

* ملح * بکسر میم و سکون لام و حا بفارسی نمک و بترکی دوز و بهندی لون نامند * ماهیت آن جسمی سفید است که در آب کداخته میگردد و داخل کل اطعمه کرده میشود مگر در حلویات و آن اقسام میباشد از معدنی و غیر معدنی و معدنی آن حجری و غیر حجری است حجری آن رطوبتی است که از شکافهای بعضی کوهها و مغارها و قعر آنها تراوش نموده منعقد و متحجر میگردد و بهترین آن سفید صلب صاف شفاف است که اندرانی نامند و نمك لاهوری نیز از ان قبیل است و نیز از ان قبیل است آبیکه از بعض اراضی میجوشد و یا بعنوان ترشح از رگهای زمین تراوش مینماید و مادام که در جای خود است غیر منجمد و متحجر نیست چون از انجا حرکت دهند و بجای دیگر برند مانند آنکه قریب آنجا حوضی کنند و آن آب را دران بندند و چون زمانی بران بگذرد هوای سرد بران وزد منجمد و متحجر گردد مانند ملح هرموزی و سانبهر و امثال اینها ولیکن اینها بسفیدی و صفائی و شفافی لاهوری و اندرانی نیستند و نمك سانبهر اندك سرخرنك است و غیر حجری آن آب بعض چشمهای بعض اماکن است و آنرا دریای نمک نامند که بسبب تابش آفتاب و تاثیر کواکب دیگر اطراف آن انجماد میباید و مانند قند میباشد در انجماد و صلابت و وسط آن غیر منجمد مائع است و هرچه دران افتد بمرور ایام بحسب حرارت و حدت مستحیل بنمك میگردد و هریك از انواع املاح را بنامی مخصوص دارند چنانچه اکثری مذکور خواهد شد و حجری آن در آب دیر ترگداخته میگردد از غیر حجری و مسموع گشته که درحد و د کوهستان شرقی بلاد پنجاب ما بین مضاف نگرکوت معمورهٔ است که طی الدوام دران مکان آتش از زمین آن ملتهب است و آن مکان معروف نزد هنود بجولا مکهی است و برد ر آن چشمهٔ چند است مسطح که آب آنها شور مانند نمك گداخته در آب است و مردم آنرا در مطبوخات استعمال مینمایند و اکثر هنود آنرا قبرکا بجاهای دور میبرند و در سالی یکمرتبه برای زیارت و پرستش از اطراف بعیده درانجا جمع میگردند و آن درکوه در مواضع مسطحی واقع است و درانجا عمارتی ساخته اند و شنیده شد که پادشاه اورنگ زیب عالمگیر که پاس شرع بسیار منظور داشت تابهٔ آهنی بسیار سنگین وکلان و ضخیم طیار کرده بالای آن موضع گذاشته بود که برآمدن آتش مسدود شود لیکن شعلهٔ آتش تابه را سوراخ کرده برآمد و هرچند سعی و جد و جهد نمود موقوف نگردید و قدرت کاملهٔ حق سبحانه جل شانه برای عبرت شمهٔ از آتش جهنم شعلهٔ تند سوزان برای دیدن مخلوقات آفریده لیکن کفار بر عکس آن کرامات تصور نموده میپرستند و نیز در کوهستان سمت مغرب آن نمکی کبود رنگ صلب متحجر اندك تلخ و تند که بهندی کومه نامند بهم میرسد آنرا نیز نرم سوده در آب حل کرده استعمال مینمایند و این با تلخی است چنانچه ذکر یافت * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک گفته اند و جهت مبرودین و هضم غذا و رفع ثقل معده مفید و مفتح سدهٔ کبد و طحال و کشندهٔ کرم معده و امعا و جشا آور و در و رباح و رافع نماید مضر محرورین و کرده و مثانه و اسهال آورد و منی را رقیق کرداند مصلح آن با روغن تازهٔ گاو و کاو میش و بزا استعمال نمودن

آنست مصنوع آن نیز اقسام است قسمی آنست که در سواحل بحر شور از هند گرفته تا بنگاله جا بجا بعمل میآورند و در مطعومات وماکولات مداراهل آن بلدان و نواح آنها تمام بران است و آن چنان است که آب دریا را بر زمینهای شوره زار بسته میگذارند تا در ان منجذب وخشک گردد پس خاک آن موضع را برداشته در آب حل کرده تصفیه نموده طبخ میدهند تا منعقد گردد و اگر آنرا مرتبهٔ دیگر تصفیه نموده باز طبخ نمایند سفید شبیه بقند ومانند غیر حجری ماخوذ از دریای نمک میگردد وچون مکرر تصفیه نموده وبرگاه پیچیده ریزند مکرر طبقه طبقه تا مانند قند منجمد گردد آنرا در بنگاله وهند کاچ لون نامند وبهترین همه ملح ذرانی است که در هند مشهور بلاهوری است پس اقسام دیگر حجری پس غیر حجری که ملح طعام وخبزنا مند و بدترین همه ملح مصنوع از مای بحر است واین با اندک تلخی وحدت میباشد زیاده از املاح دیگر واز مطلق آن مراد ملح طعام است ونیز از برای تداوی از رمادات اکثر نباتات مانند برگ وساق تنباکو وترب وموز وامثال اینها وبول حیوانات وانسان نیز بطریق ترویق وتصفیه وطبخ ملحی بعمل میآورند وهریک از اینها موسوم بآب چیزی اند که ازان میسازند واهل صناعت از بول انسان جوان محرور المزاج شارب الخمر ملحی بعمل می آورند برای اعمال خود وبدانکه تنکار واقسام زاجات وشبوب وبوره وقلی ونوشادر نیز از جملهٔ املاح اند وبالجمله فاعل انعقاد کل حرارت ومادهٔ آن رطوبت واجزای لطیفه ترابیهٔ طینیه است وبحسب اختلاف تاثیر حرارت ولطافت مواد اقسام آنها مختلف میگردد مثلا اگر حرارت باعتدال باشد ومادهٔ لطیف وارض طیب اقسام املاح جیده ازان حاصل میگردد ودرین صورت اگر یبوست بران غالب باشد قطعهای آن بزرگ وسفید شفاف میشود واگر بان حد نباشد قطعهای آن کوچک ویا ریزهٔ رخو واگر حرارت قوی باشد ومادهٔ وارض نفطی قطعهای آن بزرگ سرخ رنگ که بوئی نفط ازان آید تکون می یابد واگر حرارت قوی باشد ومادهٔ لطیف وارض منتن ملح منتن حاصل میگردد ورنگ آن سیاه میباشد وهمبرین قیاس اقسام دیگر بتفصیلیکه در کتب معادن مذکور است وهندی آن درهیا می کمتر از نفطی ونفطی را چون بتدخین نفطیت آنرا زائل سازند مانند ذرانی گردد * **طبیعت مطلق آن** درآخر دوم گرم وخشک وهرچند تلخ تر باشد گرم تر بود * **افعال وخواص آن** محمد بن یعقوب کلینی روایت کند مرفوع از حضرت ابی عبد الله علیه السلام که حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم خطاب بعلی ابن ابی طالب ع کرده فرمودند یا علی افتتاح کن طعام خود را بخوردن نمک واختتام کن به نمک پس بدرستیکه شخصیکه افتتاح کند طعام خود را بنمک واختتام کند بنمک محفوظ میماند از هفتاد ودو مرض از جملهٔ آنها جنون وجذام وبرص است ودر حدیث دیگر وارد است ازان حضرت علیه السلام که هرکه بر لقمهٔ اول طعام خود نمک پاشیده بخورد دور میشود ازان نمش وجه یعنی لکه های که بر صورت می افتد ودر حدیث دیگر وارد است از همان حضرت علیه السلام که حق سبحانه وتعالی وحی کرده بسوی حضرت موسی علیه السلام که ای موسی ابتدا کن بملح وختم کن بملح طعام خود را بدرستیکه دوا است هفتاد مرض را که ادون واضعف آنها جنون وجذام وبرص ووجع حلق وضرس وبطن است ودر حدیث دیگر از حضرت رسالت مآب صلی الله علیه واله وسلم مرویست که سید ادام یعنی نان خورش نمک است ونیز در حدیث دیگر وارد است که فرمودند که هرکه پیش از خوردن هرچیز وبعد از خوردن هرچیز نمک بخورد می صد ومی مرض از او دفع میگردد که ادون آنها جذام ودر حدیث دیگر از حضرت ابی عبد الله علیه السلام مروی است که عقرب گزید حضرت رسول الله صلی الله علیه واله را پس آنحضرت صلی الله علیه واله لعنت فرمودند عقرب را وفرمودند که بگذاشتی تو هیچ مومنی را که اذیت نرسانیدی ونه هیچ کافری را پس نمک

طلبيدند وبران موضع ماليدند درد ساكن شد پس فرمودند كه اكرميدانستند مردم چه خاصيت است درملح هرايينه خواهش نميكردند بان ترياق را واحاديث بسياري درفضيلت ملح وارداست وباين چندحديث اكتفانموده شد وموافق اقوال حكماى طبيعيين ملطف ومحلل وقابض ومجفف ومسدد وقوت قبض اين زياده ازساثر افعال آنست وتجفيف وتحليل محرق آن زياده ازغير محرق ودافع عفونات اخلاط وكدازندهٔ اخلاط جامده وتحليل اخجان ملح مرزياده ازساثر اقسام وملح بريان قوت تحليل وتلطيف وشورى آن كمتر وچون اين را چند مرتبه غسل دهند مجفف بي لذع كردد وقوت اسهال آن ضعيف شود ومجموع آنهامسهل بلغم وسوداوماء اصفر ودافع رطوبات لزجه ومعده وتخمه وفساد طعام ومشهي ونيكوكنندهٔ رنك رخسار ومصلح اغذيهٔ بارده ونيكوكنندهٔ طعم اطعمه وبقول وحبوب تفه وحموضات ولحوم وامثال اينها اند وبعضى دراخراج خلطى خاص قويترا زغيرآنست چنانچه مذكورخواهد شد انشاء الله تعالى عنقريب اعضاء الراس ملح اندرانى جهت حدت ذهن وطلاى آن باشحم حنظل جهت قروح حادث درسر وباسركه جهت معفه وقوبا وباصبر جهت نزلات امراض العين اكتحال آن جهت سلاق وبياض وسبل وتقويت باصرهٔ خصوص اندرانى وبامرواريد جهت پاك كردن چرك وجلاى دندان ومضمضه بدان جهت تقويت لثه ودندان كرم خورده وقلع كرده شده خصوص محرق اندرانى آن براى زيادتي تجفيف آن وبدستور مضمضهٔ آن باسركه جهت افعال مذكوره اعضاء الصدر آشاميدن ملح اندرانى ونفطي آن وساثر انواع آن جهت قطع بلغم لزج ازسينه ونفطي آن باعسل وسركه جهت خناق وورم لهاة مفيد اعضاء الغذاء والنفض آشاميدن آن معين برقئ نمودن وقى آوردن به نفطي آن درغايت نفع است ازبراى ذوسنطارياوباسكنجبين منقي معدهٔ مجموع آنهامسهل بلغم وسودا وماء اصفر ودافع رطوبات لزجه وسدد وتخمه وفساد طعام ومشهي وبعض اقسام آن دراخراج خلطى خاص اقوى ازقسمى ديكرو حمه غاسل امعاء ومعين برقلع سود ااز اقاصي بدن ورافع بدمزكي اطعمه ومانع حدوث جذام اند خصوص نفطي آن و اندرانى جهت اوجاع معدهٔ بارده وباسكنجبين جهت استسقا وامراض سوداوى وبلغمي وتفتيح سدد وبامسهلات معين بر قطع واخراج اخلاط بلغمي وسوداوى وتفتيح سدد وضماد آن بافودنج جبلي وروغن وخميرنان جهت تحليل اورام انثيين بلغمي وبدستوربا جوزماثل وبافودنج وعسل جهت قروح ذكر وبوداده آن مجفف وقابض وسوختهٔ آن الطف السموم ضماد آن بابزركتان جهت لسع عقرب وبافودنج جبلي وزقي وعسل جهت لسع افعى شاخدار ونهنك وباسركه وعسل جهت كزيدن كي هزاز پا وزنبور وباسكنجبين جهت دفع مضرت افيون وفطروبا مشكطرا مشيع جهت كزيدن افعى وبازيت وقطران نيزوبا فودنج جبلي وروغن كاوبدستورالاورام والبثورضماد آن باكف صابون جهت ورم ريحي وبلغمي وتهيج وبافودنج جبلي وعسل جهت اورام بلغمي وبازفت وعسل نيز وباكل اجاغ وعسل جهت خون منجمد تحت جلد وتحليل اورام بلغمي ونزول آب وباخمير جهت نضج دماميل وباعسل وزيت جهت انفجار دماميل موثر القروح والجروح والزينة طلاى آن باروغن زيتون جهت حكه وجرب وزخم آبلة وجذام وباحنا جهت داخس وباعسل وفودنج جهت منع نمله ازانتشار وبازيت وسركه جهت خارش بلغمي بشرط آنكه نزديك آتش به نشينند ويا عضورا برآتش بدارند كه عرق كند وبستن آن باپشم بر زخم قاطع خون آن واغتسال نمله واكله وجوششهاى بدن رافع آنها واغتسال آن نيكوكنندهٔ رنك رخسار وحرق النار طلاى آن باروغن زيتون جهت سوختكي آتش ومنع آبلهٔ آن خصوص نوعى بورقي آن نزف الدم چون نمك را نرم سوده باروغن يا سمين ممزوج كرده پارچه بدان تركرده برموضع فصد وياختنه وياغيرآن كذارند خون را بزودى بندنمايد آلات المفاصل ضماد آن باروغن

زيتون وغير آن وزفت وعسل جهت تسهيل عضل وكونتكي اعضا وروغني ويا آرد كندم جهت التواي عصب وبا زيت جهت رفع

اعيا وبستن كرم كردهٔ آن بر عضو جهت رفع اوجاع بارده وبلغميه وريحيه وبلا ستورتكميد آن به تنهائي ويا با حرمل نرم كوفته

درهم وبا سبوس كندم وبا بورنيز المضا ر مضرد ماغ حار ومورث ظلمت بصر وخارش بدن وابدان ضعيفه خصوص مصنوع

از آب بحر آن ومحرق خون ومجفف اخلاط بدن ومقلل مني به تنقيص آكثار آن مصلح آن معتر وچربيها واشياى بارده رطبه

وكويند از خواص مجربه آنست كه چون سه درم آنرا درحينيكه عقرب يا سرطان طالع باشد درخانهٔ مريض بر آتش كذارند

وبعد از جستن ميل بدرون خانه كند آن مريض شفا ميبابد والا فلا وچون درخانه بسوزانند وسوختهٔ آنرا بر طرف چپ

زنان تعليق نمايند باعث سرعت ولادت كردد *

ملح اندراني

*ملح اندراني * وآنرا ملح ذراني بفتح ذال معجمه وراء مهمله وكسر نون وياء نسبت نامند مشتق ومنسوب بذراء

بمعني شدت بياض است جهت آنكه رنك آن نسبت با ملاح ديكر بسيار سفيد صاف شفاف است مانند بلور وبفارسي نمك مثلك

بلوري وبهندي نمك لاهوري نامند جهت آنكه از لاهوري مي آورند وشنيده شده كه درحين بر آوردن از معدن قطعهاى آن

اندك نرم ميباشد وبعد از رسيدن هوا بدان متحجر ميكردد واين بهترين اصناف املاح است وبهترين آن صاف شفاف

آن ودر هندوستان از ان نمكدان وپياله ونعلبكي ميسازند وخيار ورق كرده وغير آن دران كذاشته تناول مي نمانند

نمكين ميكردد * طبيعت آن در آخر دوم كرم وخشك * افعال وخواص آن مقوى فهم وذهن ومسهل بلغم ولزوجات

ورافع تخمهٔ طعام وجشاور اد ويهٔ عين جهت امراض مذكوره در ملح غير آن جائز ومستعمل نيست *

ملح سانبهر

* ملح سانبهر * بفتح سين مهمله والف وسكون نون وفتح باء موحده وخفاى ها وراء مهمله * ماهيت آن بعضي آنرا

ملح اندراني دانسته اند واصل آنست كه غير آن است زيرا كه بسفيدى وشفافي آن نيست وقطعهاى اين كوچك واندك

سرخ رنك است وشنيده شده كه زمين راقدري حفر مينمايند از خلال ونرح وعروق زمين آبي منتشر ميكردد ودران كودال جمع ميشود

وبرسيدن هوا منجمد ومتحجر ميكردد واين در لطافت از نمك لاهوري كمتر ودر طبيعت وافعال وخواص آن قريب بدان است

ملح اسود

* ملح اسود * بفارسي نمك سياه وبهندي كالا لون نامند * ماهيت آن از اقسام ملح العجين است وسياه رنك وبا اندك

تلخي وبوى نفطيت رائحه * طبيعت آن در كرمي وخشكي زياده از ملح اندراني * افعال وخواص آن قوت تليين و

اسهال وجلاى اين زياده از ملح اندراني وقريب بملح نفطي است وچون نرم سوده با قدرى مستهٔ انبهٔ خشك نرم سوده

ممزوج نموده اندكي بخورند فواق را زائل كرد اند * ملح رشيدي * ملح طعام است كه مائل بسرخي است *

ملح العجين

* ملح العجين * يعني نمك كه داخل خمير نان وطعام مينمايند وآن اقسام والوان ميباشد از حجرى غير اندراني و

واز غير حجرى مذكور يعني نمك دريا كه نمك درفارس وايران ميباشد ونمك مصنوع از آب بحر ودر هر بلدى قسمي از ان

مستعمل مانند آنكه درعراق عرب وعربستان وروم وحجاز ونواح آنها حجرى مذكور ودر فارس وايران غير حجرى ماخوذ

از دريا ودر سواحل سند ودكهن وبنكاله همه مصنوع از آب بحر شور ودر كوركهپور وجونپور وبنارس ونواح آنها نمك

مصنوع از خاك زمينهاى شوره زار كه خاك آن امكنه را جمع نموده در آب حل مينمايند وآب صافي آنرا كرفته طبخ ميدهند

تا منجمد ميكردد ودر هندوستان نمك سانبهر ونيز آن الوان ميباشد از سفيد مائل بزردى ومائل بسرخي ومائل بسياهي

وبهترين همه سفيد صاف آنست * طبيعت آن كرم وخشك در دوم مكر مصنوع از آب بحر كه كرمي وخشكي آن زياده است

* افعال وخواص آن قریب بملح اندرانی است الا مصنوع آن که قوت اسهال وحدت آن زیاده ومائل بتلخی است

ملح طبرزد

* ملح طبرزد * بفتح طاء مهمله وباء موحده وسکون راء مهمله وفتح زای معجمه ودال مهمله * ماهیت آن نمك جبلی حجری است بهترین آن سفید صاف شفاف مسمی باندرانی ولاهوری آنست * طبیعت وافعال وخواص آن در ملح مذکور یافت

ملح امر

* ملح امر * بضم میم وراء مهمله مشدده بفارسی نمک تلخ وبهندی پاد لون نامند * ماهیت آن نمکی است بسفیدی وسیاهی وزردی مائل * طبیعت آن گرم وخشک تا چهارم * افعال وخواص آن درا ندمال جراحات با صمغ عربی وروغن زیتون قویتر از سائر اقسام مقدار شربت آن کمتر از یکدرم وگفته اند این همان ملح نفطی است لا غیر ونیز گفته اند که مصنوع است معدنی نیست *

ملح نفطی

* ملح نفطی * بکسر نون وسکون فا وکسر طاء مهمله وباء نسبت * ماهیت آن از جملهٔ املاح معدنیه است سیاه رنگ بد بو با نفطیت واز بریان نمودن وسوختن با آتش نفطیت آن کم وزائل گشته سفید میگردد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن قوت مسهله ومقیئهٔ آن زیاده از سائر املاح ودر اخراج بلغم وسودا قویتر از سائر اقسام و چون با روغن گل سرخ طلا نمایند در رفع جرب وجوشش ابدان عجیب الفعل مقدار شربت آن تا یکدرم حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که آنچه معلوم شد ملح نفطی اکثر مصنوع از سنگی است مشهور بسجی که قلا نامند واز سمت غازی پور وآورند ودر پتنه مشهور بعظیم آباد آنرا میسازند وباطراف میبرند ودستور صنعت آن آنست که اولا قلا را مکلس مینمایند پس کوفته در آب میجوشانند وآن آب را منعقد میسازند ملح نفطی حاصل میگردد ومحتمل که آنهم غیر مصنوع وهم مصنوع باشد

ملح هندی

* ملح هندی * ماهیت آن نمکی است شفاف سرخ رنگ مائل بسیاهی که بنفسجی نامند وقطعهای آن اندک بزرگ وبهندی آنرا سینده لون نامند * طبیعت آن در اول سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسهل ماء اصفر وسودا وبلغم و محرک اشتها ومحلل ریاح ودر سائر افعال مانند سائر اقسام مذکوره مقدار شربت آن تا یکدرم ونیم است صنعت ملح مصنوع از اکثر نباتات واوراق که بهندی کهار نامند آنست که کیاه ویا هر برگ نباتی را که میخواهند از ترب ونخود وتنباکو وبرگ موز وغیرها هر مقدار که میخواهند میگیرند وخشک نموده میسوزانند تا خاکستر گردد وخاکستر آنرا در آب حل میکنند ومیگذارند تا ته نشین گردد وآب صافی آنرا بتمامی بجر علقه در ظرف دیگر که متصل بآن است کشیده میگیرند بدین نحو که فتیله از پنبه ویا کرپاس پاکیزه ساخته وتر نموده یك سر آنرا در ظرفیکه در ان آب خاکستر است میگذارند وسر دیگر آنرا در ظرف خالی تا تمام مائیت صافی آن در ظرف خالی آید وباز در ان دردی خاکستر قدری آب داخل مینمایند وبرهم میزنند ومیگذارند تا ته نشین گردد وآب صافی آنرا بدستور بجر علقه میگیرند وهمچنین تا دیگر ملوحت در خاکستر نماند پس جمیع آبهای صافی را یکجا نموده با زبجر علقه صاف نموده صافی را طبخ مینمایند تا منجمد گردد ویا آنکه آب خاکستر را عرق میکشند وعرق را بطبخ منعقد میسازند وصنعت ملح اشجار که قلی نیز وبفارسی قلیا وکهار وبهندی سجی نامند نیز بطور جر علقه است وطبع وخواص آن در قلی ذکر یافت وچون آنرا در سرکه حل نموده عقد نمایند وبا نوشادر بسایند وبا زای هر سه درم آن یکعدد بیضهٔ مرغ بیفزایند وبآتش برشته کرده روغن آنرا بانشردن بگیرند خورند گوشت زائد ومنقی آنست ودستور احراق وحب ملح مسهل وحب ملح مسمی بحب حیات وعرق ملح وملح سلیمانی وباچاك ودهن ومعجون آن در قرابادین کبیر مذکور شد *

ملح فرنگی

* ملح فرنگی * نمکی است مصنوع مصاعد قلمها وقطعهای بزرگ وکوچک سفید وشفاف که از فرنگ می آورند طعم آن

با اندک شوری وبورقیت مسهل بلغم وسوداوماء اصفروحمیات عفنهٔ مزمنه رانافع چون مقدار دوتوله تاچهارتوله آنرا درآب گرم باعرق رازیانه حل نمایند وقدری شکرداخل کرده بیاشامند چند مجلس خوب عمل نماید واگرازان اقوی خواهند دو توله تا چهارتوله آنرا بحسب قوت مزاج وحاجت باچهارتوله شیرخشت وچهارماشه برگ گل سرخ وشش ماشه رازیانه نیم کوفته شب درآب گرم بخیسانند وصبح صاف کرده نیم گرم نموده بیاشامند وازبرای اعانت عمل آن کاسهٔ عرق رازیانه نیم گرم بیاشامند

* فصل المیم مع النون *

من بفتح میم ونون مشدده *ماهیت آن اسم عربی مجموع شبنمی است که براشیا روغیرآن منعقد گردد وشیرین باشد مانند ترنجبین وگزانگبین وشیرخشت وامثال اینها وانچه براشیا رسمی منعقد گردد سم باشد مانند سکرالعشروانچه بر نباتات قابضه نشیند قابض وانچه برمسهله مسهل وبالجمله ازادویهٔ مسهله است وهریک دراسم خود مذکورشدند *

منج زراوشان بفتح میم وسکون نون وجیم وفتح زای معجمه وراء مهمله والف وفتح واو وشین معجمه والف ونون لغت فارسی است* ماهیت آن تخمی است شبیه بنانخواه وسرخ وبالیده ترازان ونزد بعضی تخم خیری بری است *

* فصل المیم مع الواو *

مو بضم میم وواو وبفتح میم وتشدید واو نیزآمده ویبونانی میوه وبعضی میطیقون وبفارسی ریشاوالانامند* ماهیت آن بیخ نباتی است ساق آن شبیه بشبت وازان غلیظ تروبقدر دوزرع وبرگ آن مانند برگ آن وبیخ آن متفرق وباریک و بلند وبعضی معوج وبعضی مستقیم وخوشبو وبرنگ غاریقون ومائل بزردی واندک تلخی وحدت که زبان رااندک بگزد وگرم کند درخائیدن منبت آن بیشتر مقدونیا است بهترین آن سفید روشن پاک آنست واستعمال آن بدون آنکه آنرا مخلل نمایند جائزنیست ودستورمخلل نمودن آنست که درسرکه اندازند وچند روز بگذارند پس برآورده خشک نموده اقراص ساخته بکاربرند وانطاکی ریشهٔ سنبل جبلی دانسته وقوت آن تادوسال باقی میماند *طبیعت آن دردوم گرم ودرسوم خشک ودرسوم نیزگرم وخشک گفته اند وبارطوبت نافعه * افعال وخواص آن قابض ومسخن وملطف ومفتح ومنوم اعضاء الراس والعصب والصدر والغذاء والنفس آشامیدن بیخ آن جهت سدنزلات ومنع ریختن آنها بسینه وتصفیهٔ آواز وامراض عصب ومفاصل و اوجاع آنها وضعف معده وجگروطحال وگرده ومثانه وتحلیل ریاح ونفخ معده وکبد ورحم وتسکین صعود بخارات بدماغ ومغص و دردگرده ومثانه ازاجتماع فضول ورافع بدبوئی ابخره وبلاغم ولزوجات معده ومدربول وحیض ومنضج منی ومقوی ومحرک باه وجلوس درطبیخ آن جهت عسرالبول واحتباس آن وحیض مفید لغایت ومصدع مصلح آن خیسانیدن آنست درسرکه چنانچه ذکریافت ومضرسپرز مصلح آن تخم کرفس وعسل مقدارشربت آن تادو مثقال بدل آن نیم وزن آن سنبل الطیب ونیم وزن آن جوزبوا وگویند بدل آن فطراسالیون است بوزن آن وگویند بدل آن فلفل سیاه وگویند افسنتین است *

موز بفتح میم وسکون واو وزای معجمه لغت عربی است ونیزبعربی طلع وبهندی کیله نامند *ماهیت آن ثمردرختی است هندی دربنگاله ودکهن کثیرالوجود ودرسواحل اکثربلاد عربستان ویمن وعمان وبصره وبغداد وایران نیزقلیلی یافت میشود وگفته اند شیرینی ولطافت آنها زیاده ازبنگالی است واصناف میباشد وهریک بنامی مشهور ودرهربلدی خصوص دربنگاله ودرخت آن بدوسه قامت وبرگهای آن عریض وطولانی تابدوذرع وازتنهٔ آن میروید وتنهٔ آن پرده پرده وبا رطوبت بسیار ودرجوف آن مغزی که بهندی کنجبال نامند وآنرا ورق ورق کرده باماهی یاتنها پخته مانند بقول راصول

دیگر میخورند وثمر آن در ابتدای ظهور در غلا فی صنوبری شکل بنفش مائل بسرخي وسبزی میباشد پس آن شکافته خوشه ظاهر میگردد ودران خوشه دانهای موز بسیار ریزه وبتدریج بزرگ میشود تا آنکه میرسد وپخته میگردد پس آنرا قطع نموده پوست بالای آنرا دور کرده مغز آنرا میخورند وبنهٔ درختی که یکمرتبه ثمر آورد دیگر ثمرنمي آورد آنرا میبرند ومغز آنرا که کنجیال نامند بر آورده پخته میخورند چنانچه ذکر یافت ودر بنکاله ثمر آنرا اختصاص بفصلي وزماني معین نیست در تمام سال ثمر میدهد الا آنکه در فصل بارش زیاده واز اطراف درخت فصیلها وبچها بسیار بر میآید وآنچه بلند وبزرگ است بعد از اخذ ثمر بنحو مذکور وقطع تنهٔ آن از انها بجای آن برقرار میدارند تتمه را برآورده جاهای دیگر غرس مینمایند و در باغی ومکانی که سه چهار درخت آن باشد وزمین قوی بود در سه چهار سال تا صد درخت وزیاده میشود وثمر بعضی اصناف آن شیرین ولطیف ولذیذ بسیار وخوشبو میباشد وآنرا در هند ودر بنکاله کیلهٔ مرتبانی نامند وسوای بنکاله خصوص جهانکیر نکر در تمام ملك هند ودکهن این نوع نمیشود واین بی تخم است وبعد ازان اصناف دیکر با تخم بعضی بسیار کرم وریزه مانند انوپان وصفری وچینیه ومال بهوك وچنپا وامثال اینها نیز وطعم آنها شیرین وباندك رائحه خوش ولیکن بلطافت ولذت وخوشبوئی وشیرینی مرتبانی نیست وبعضی ازینها نیز باندك عفوصت میباشد خصوص که خوب پخته ورسیده نباشد واما صنفی که آنرا آکپکیله نامند خوشه وثمر آن بزرگ تراز ثمرهای همه اصناف دیکر تا بیك شبر واکثر مثلث شکل میباشد پخته ورسیدهٔ آنرانمي خورند برای بی مزکي ولزوجت وعفوصت وکم شیریني پوست آن را در نیم خامي جدا کرده مغز آن ورق نموده در ماهي وقلایا یا بدون اینها پخته میخورند واز همه بدتر صنفي است که در بنکاله آنرا آتهیه نامند چون این بسیار بی مزه وبالزوجت وعفوصت وپر تخم است اکثری نیم پخته آنرا نیز نمي خورند مکر فقرا ومساکین وهریك از اصناف مذکوره در بعضی بلاد بهتر از بعضی دیکرمي شود بحسب اختلاف زمین وآب وهوا وبهرجا بنامي مخصوص وهمه اصناف مذکوره در بنکاله خصوص جهانکیر نکر جای دیکرنمی شود واز برک وپوست درخت آن خشك کرده وسوزانیده ملحي بعمل مي آورند چنانچه در ملح مذکور شد وخاکستر آنرا باعتبار آنکه بابورقیت وجلا است کازران هند وبنگاله در غسل بعض ثیاب بسیار چرب وچرك مستعمل دارند بجای صابون که در آب چند روز لباسها را مي خیسانند پس اندکی طبخی داده نو این را باصطلاح خود بهتي نامند پس مالیده افشرده باآب خالص مي شویند تا پاک کردد * طبیعت آن در کرمي معتدل ودر دوم تر وباقوت قابضه * افعال وخواص آن جالي وکثیرالغذاء وبطیء الهضم وبعد انهضام مولد خون غلیظ و مسمن بدن اعضاء الصدر والغذاء والنفض مفرح وملین سینه وجهت سرفهٔ یابس وخشونت حلق وترطیب معده وحبس بطن وتحریک باه محرورین ودافع لاغری کرده نافع مطبوخ نیم پخته کپکیلا حابس اسهال الزینة طلای آن باسرکه وآب لیموجهت کپلي وسعفه وجرب وحکه وبا آب وتخم خربزه جهت کلف ونیکوئی رنک رخسار الاورام ضماد برک آن محلل اورام القروح والجروح وحرق النار ضماد نوع موزیکه در بنگاله مال بهوک میکویند جهت سوختکي آتش که چون بعد از سوختن بران موضع بمالند مانع آبله ورجع آنست ونیز نوع موزیکه بولکه نامند جهت قروح بدن اطفال خصوص قروحیکه بسبب آتشك ابوین ویا مرضعه بهم رسیده باشد مجرب که رسیدهٔ آنرا پخته آنرا نرم مثل مرهم ساخته برپارچهٔ مالیده بران کذارند در پنج شش مرتبه زائل میکردد بعون الله تعالی ذرور خاکستر پوست آن وپوست درخت جهت نزف الدم جروح وتجفیف والتیام قروح موثر المضار بطيء الهضم ونفاخ واکثار مداومت آن مولد ریاح وخون غلیظ بلغمي وبلغم وموجب

بند و قولنج و زحیر و ضعف ماسکه خصوص در سرد و ین و مرطوب المزاج و بلدان رطبه و باعث نزول آب در اعضا و خصیه
بتخصیص چون آب بالای آن بنوشند مصلح آن نمک بر بالای آن خوردن و مربای زنجبیل و عسل و شکر در بعض امزجهٔ بارده
و سکنجبین بزوری و شکری در حاره و خوردن آن ناشتا بسیار مضر و بالجمله در امزجهٔ حارهٔ یابسهٔ قویه و بلدان حاره یابسه موافق
و نافع و مقوی و مفرح و مسمن و در ابدان باردهٔ رطبه و ضعیفه و بلدان رطبه مضر و محدث اکثر امراض مذکوره و امثال آنها
و بیخ آن گرم و خشک آشامیدن آن دافع کرم شکم و اهل فلاحت نوشته جائیکه موز نباشد و خواهند که بهم رسد باید که دانهٔ
خرما را در قلاس کلاشته غرس نمایند و در موضع غرس سرگین اسپ ریزند و تسقیه می نموده باشند درخت موز بهم میرسد

موسلی

* موسلی * بضم میم و سکون واو و سین مهمله و کسر لام و یا لغت هندی است * ماهیت آن گویند بیخ سینبهل کوچك بشکل
نیامده است و آن بیخی است بسطبری شقاقل مصری و بسیار شبیه بدان و ازان بزرگتر و دو نوع میباشد سفید و سیاه و سفید
آن اقوی و مستعمل و بعضی سیاه آنرا انفع دانسته اند * طبیعت آن گرم و خشک تا دوم و با رطوبت فضلیه * افعال و
خواص آن آشامیدن سفوف آن که بکارد چوبی ورق کرده در سایه خشك نموده کوفته آنرا بفرد و مثقال با نبات جهت
ضیق النفس و تقویت باه و ازدیاد مادهٔ منی و رفع بواسیر و تحلیل ریاح آن و آشامیدن دو مثقال آن با زیرهٔ کرمانی جهت
یرقان و با زنجبیل بی ریشه که بهندی ستوا نامند جهت هیضهٔ بلغمی و اسهال و با آب پیاز جهت قولنج ریحی و با آب فرنجمشك
و با آب برگ تلسی که نوعی از فرنجمشك است جهت تحلیل ریاح کرده و با برگ پنجنکشت بالسویه جهت رفع ام الصبیان
و با اطریفل جهت سیلان منی که بهندی پرمیو نامند و با نانخواه جهت سرفهٔ بارد و با دارفلفل جهت گزیدن سگ دیوانه
و با کنجد جهت حمی ربع و غب و جلدی و با نمك سندك جهت تقویت اشتها و زیادتی آن و با آب گرم جهت درد شکم و با شیر گاو
و شکر جهت ازدیاد منی و تقویت باه و فربه نمودن بدن و با روغن کنجد جهت زکام و نزله و رفع بلاغم مفید است انفع و
بهترین طرق استعمال آن آنست که بیخ درخت دوسالهٔ سفید آنرا از زمین برآورند و ریشهای باریك آنرا دور کنند و بکارد
چوبی ورق نموده و بسوزن چوبی سوراخ کرده بریسمان کشند و در سایه خشك نمایند پس سفوف کرده روزی یکتولهٔ آنرا با یکتوله
نبات در نیم پیالهٔ آب گرم ریخته بقاشق چوبی برهم زنند تا لعاب آورد و تا چهل روز باین دستور بیاشامند و درین ایام از ترشی
و بادی و جماع و اعراض نفسانیه و بدنیه و هوای سرد و آب بسیار سرد پرورده پرهیز نمایند جمیع قوای حیوانیه و طبیعیه
و نفسانیه را تقویت بخشد و پیر را مانند جوان میگرداند حکایت حکیم شرف الدین در مجربات خود گفته که من شروع
بخوردن این دوا نمودم و پدرم نیز جهت آنکه با زن خود مقاربت نمایم مرا بریك جانب و زوجهٔ مرا بجانب دیگر خود
میخوابانید چون بیست روز از خوردن این دوا گذشت از شدت قوت باه و شبق نتوانستم صبر نمود شبی پای خود را از
بالای پدر دراز کرده زن خود را بران پاسوار نموده بدین طرف آوردم و با او مقاربت کرده باز برپا سوار نموده بدانجانب
فرستادم که درین پای من لغزش نمود و اندك فرود آمد و پای زن من برشکم پدر رسید از خواب بیدار شد گفت ای ظالم
چرا تا چهل روز صبر نکردی که این لغزش و ضعف هم نمی ماند

مولسری

* مولسری * بضم میم و سکون واو و لام و فتح سین و کسر راء مهملتین و یا لغت هندی است * ماهیت آن درختی است
عظیم و شاخهای آن انبوه و موزون و خوش منظر و در ملك هند و بنگاله و فرنگ اکثیر الوجود و در باغات و خانها غرس می نمایند
و برگ آن متوسط در بزرگی و کوچکی و اندك عریض و طولانی و املس و گل آن کوچك بهمن مدور و مشرف صندلی رنگ و بسیار

خوشبوهم در تازگي وهم بعد از خشک شدن ودر موسم کوما که هنگام بارش است در ملک هند وبنگاله هنگام بهار آنست وثمر آن بقدر عناب متوسطی وسنچید بزرکي وبرنک آن ومغز آن با عفوصت بسیار واندک شیرینی وهستهٔ آن بزرک * طبیعت کل ان کرم وخشک وثمر آن سرد وخشک وقابض خصوص نارس آن * افعال وخواص ان ثمر نارس خشک وتخم آنرا نیز در ادویهٔ حابسهٔ مني وسیلان آن داخل می نمایند جهت آنکه قابض وممسک مني است وحابس بطن وآشامیدن نقوع پوست درخت آن جهت حرقة البول وقروح مجاری آن وآتشک نافع وبیخ آن نیز بدستور ومضمضه بطبیخ پوست درخت آن جهت درد دندان وتقویت لثه نافع وسعوط کل خشک سودهٔ آن برای مرض اموه که مرضی است در بنگاله دربیني مردم بهم میرسد علامت آن تپ شدید وصداع ودرد کردن وشانه وغیرها است وجهت صداع بارد وبدستور کشیدن کل خشک آن درسر غلیان بجای تنباکو وعرق کل آن جهت صداع وتقویت دل ودماغ شربا وسعوطا نافع طرد الهوام کذا شتن کل آن بر فراش ورخت خواب باعث دوری هزار پا ومار از ان است ودر حروف الباء مع الواو بنام بولسری نیز ذکر یافت

* موميا * بضم میم وسکون واو وکسر میم وفتح یاء مثناة تحتانیه والف لغت یوناني است بمعني حافظ الاجساد وبعربي عرق الجبال وبفارسي موميائي نامند * ماهيت ان چیزیست شبیه بقیر از درزها وشکافهای بعض جبال بیرون می آید و بهترین همه آن است که در کوه داراب که از توابع فارس است بهم میرسد وبعد از ان در اسطهبانات ونواح آن وبعد از ان در کهکیلویه وانچه از جاهای دیگر اخذ مینمایند قیر است نه موميائي وضعیف الاثر چند ان خاصیتی ونفع بر ان مترتب نمیکردد وانچه ملا احمد تهتهٔ در تاریخ الحکما درکیفیت بدو اطلاع بر موميائي وخواص وافعال آن نوشته آنست که از جملهٔ عجائب اتفاقات ظهور موميائي کانی بود درعهد فریدون وکیفیت ظهور آن درکتب معتبره چنین آورده اند که در ایام حکومت فریدون جمعي از سپاهیان او در حوالی داراب جرد فارس شکار میکردند ناگاه یکی از ایشان تیرکاری بر قوچ کوهی زد وآن بعد از چنان زخمي از نظر ایشان غائب شد هرچند تفحص کردند نیافتند اتفاقا بعد از یک هفته باز آن جماعت بشکار رفتند همان قوچ را دیدند که صحیح وسالم میکردد وآن تیر در پوست او آمخته وقوچ آنچنان میخرامید که کوبا اصلا زخمی بدو نرسیده آن جماعت از مشاهدهٔ آنحالت متعجب شده درمقام کرفتن او شدند وبهر نحوی که بود اورا بدست آوردند چون نیک ملاحظه نمودند قدری از موميائي دراندرون زخم وحوالي او چسپیده بود چنانچه معلوم می شد که اوخود را بموضع که موميائي داشته مالیده وآن موميائی موجب التیام والتحام زخم کاری او شده وچون این خبر بفریدون رسید بحکم او حکما واطبا درمقام تجربه وامتحان آن شدند ودر التیام جراحات وجبر عظم مکسور وغیرها ازوی آثار ارجمند وفوائد عظیمه یافتند انتهی کلامه وبعضي کفته اند که در زمان فریدون فرخ حکما پي باین دارو بردند بدین طریق که روزی فریدون برای شکار رفته بود وآهوئي را تیرزد چنانچه آن تیر بر پهلوی او نشست واز پهلوی دیکر او بیرون رفت وتیرد یکر بر پای او زد که لنک شد ومیرفت وفریدون درعقب آن میرفت تا آنکه آهو بجای رسید که اندک کودی داشت آن آهو چند مرتبه زبان خود را بر ان مکان مالیده وتا رسیدن فریدون بسر وقت او باز آن آهو بدوید ونشست وبرفت ونمی لنکید از ین معني فریدون متعجب شده حکما را طلبید واطبا را آن مقدمه نموده وبعد تفحص معلوم شد که از درزهای سنک مانند صمغ چیزی تراوش میکند ومیچکد وآن آهو آنرا لیسیده پس فریدون حکم کرد که مستحفظان در انجا باشند وهر ساله هرمقدار که جمع شود ارسال حضور نمایند واز ان زمان تا حال در انجا مستحفظان هستند وهرساله انچه جمع میشود از برای سلاطین ارسال میدارند

ورفته رفته بمرور ایام از کثرت کاوش آن مکان گود شده است باعتبار آنکه سنگی که از درز آن برمی آید میگویند که
از زیر آن بیشتر بدست می آید و همچنین از این جهت آن مکان گودتر از سابق شده و با فعل یومنا هذا چه می بعمق دو قامت
انسان بقطر سه چهار ذرع شده است سنگی عظیم بوده آن کنده اند و مستحفظان نزدیک آن میباشند و سالی یکمرتبه پنجاه
شصت کس و زیاده هم جمع شده آن سنگ را اندک اندک کنار میکنند که شخصی درون تواند رفت پس شخصی تنی بسته
اندرون آن میرود اندک آبی یعنی یک شبر یا دو شبر کمی قدری زیاده یا کمی کمتر که از تراوش عروق آن کوه در ته
آن جمع شده است در این مدت و بر بالای آن اندک دهنیتی مانند پرده نازک منجمد گشته تمام آن آب را با اندک سنگ و ریگ
و آنچه هست در آن بیرون آورده در دیگ بزرگی جمع میکنند و مستحفظان همه جمع میباشند و آن دیگ را بر آتش گذاشته
چند جوشی میدهند تا دهنیت از مائیت و خاک و ریگ و غیرها جدا گردد پس فرود آورده سر آنرا بسته همه برآن حصر میکنند
و میگذارند تا خوب سرد گردد پس سر آنرا باز کرده آنچه بر روی آن بسته شده است از دهنیت میگیرند و مرتبه دیگر آنرا بهمان
قسم جوش داده میگذارند تا سرد گردد و دهنیت آنرا باز میگیرند و همچنین تا دهنیت دیگر در آن نماند پس قدری از عمله بعنوان
دزدی برای خود میگذارند و تتمه را جمیع آنها برآن حصر نموده ارسال حضور مینمایند و مجموع تخمیناً یکصد و پنجاه مثقال
نهایت تا دویست مثقال در تمام سال جمع میشود گاهی زیاده تا سه صد مثقال یا کمی کمتر و زیاده برین شنیده نشد و در دروی آن
نیز تاثیر و خاصیت بسیار است چون در روغن گاو یا گل سرخ حل نمایند و صاف نموده بیاشامند و یا تدهین نمایند و نیز از
بعضی ثقه شنیده شد که در دارابجرد کوهی است که از آنجا مومیائی دارابی حاصل می نمایند و در آن در دره از شکاف کوه
قطره قطره مومیائی میچکد در زیر آن قاشق بزرگی نصب کرده اند و در آن آنچه مجتمع میگردد حاصل مینمایند و جمع میکنند و
هر سال بدستور ارسال حضور سلاطین می نمایند و غیر دارابی نیز از شکافهای سنگ برمی آید و لیکن مکانی معین مانند دارابی
ندارد و کسانیکه مامور باین کارند در آن کوهستان رفته تجسس مینمایند بر روی بعضی سنگها که علامتی و دهنی معلوم میشود
آنجا را سنگی کوبیده نشان میگذارند و بعد از چند مدت آمده از آنجا آنچه جوشیده شده است جمع نموده برمیدارند
و گاه است که سال دیگر از همان سنگ و همانجا نیز برمیآید و گاه هست که برنمی آید و از جای دیگر و از شکاف سنگهای دیگر که بر
نیامده بود برمیآید و نیز از بعضی ثقه و سکنه آن دیار شنیده شد که بعض اهل آن دیار از سلطانیات و کرمانیه و نیز در بعض
نواح آنجا جمع شده در بعضی مغارها و شکافهای کوه که میدانند که از آنجا مومیائی برمی آید هیمه بسیاری در آن مغارها و
شکافها جمع کرده آتش میزنند و میروند بسبب گرمی و تابش آتش از شکافها و درزهای سنگها چیزی بسیاری برمی آید و بر اطراف
شکافها و درزها منجمد میگردد و بعد سرد شدن آن مغارها آمده آنها را جمع کرده میان خود قسمت میکنند و میفروشند و
این نوع است که نزد مردم بسیار و وافر و ارزان است و خرید و فروخت آن میشود و در رنگ قریب بنوع دوم است اما نوع
اول که دارابی و ماخوذ از مکان خاص و خالص است منافع بسیار دارد و قلیل الوجود است و بدست همه کس نمی آید چنانچه
ذکر یافت مگر آنکه قلیلی از آن عمله و یا از بخشش و انعامات سلاطین و یا از عمله کارخانجات بطریق سرقه بدست بعضی آید
و نیز چیزی شبیه بمومیائی بسیار ضعیف العمل تا صاف از بعض کوههای هند و دکهن بعمل میآید و میگویند که از شکاف مغارات
میچکد و خوب خالص آنرا چون در آب اندازند آب را سرخ میگرداند و مانند موم میباشد و کم یافت است و آنرا اطبای
اهل هند سلاجیت مینامند و خاصیت بسیاری برای آن بیان میکنند و میگویند که نوع مومیائی است که آنرا [illegible] مینامند

بسیار آنراد وست میدارد و هرجا یافت میشود و بعد خوردن شکم آن جاری میشود و بزسنگها نجاست میکند همان را نامقیدان بر داشته بجای سلاجیت اصلی خالص میفروشند مومیائی انسانی که مشهور میان عوام است حکیم میرمحمد مومن در تحفه نوشته اند که در ازمنهٔ سابقه دستور بوده که حفظ جسد موتای خود را از تعفن بمالیدن مرمکی وعسل و مومیائی وقفر الیهود و امثال اینها می نمودند و چون اکثر دخمهای بلاد مغرب را آب گرفته هرچه از اجساد و اعضای آن موتا را امواج بحر بساحل رسانید و میرساند آنرا بجای مومیائی صرف مینمایند و در آخر نوشته اگرچه در جبر کسر نفعی میکند ولیکن شرب آن حرام و مورث کوری وفساد اخلاط و مضرتهای بی غایت است و مصدق قول حکیم رح محرر اوراق از عزیزی صادق القول حکیم دانا متصف بجمیع اوصاف حمیده مسمی بمیرمحمد حسین کلاه درین اوقات سفر ملک فرنگ و مصر و نواح آن ها نموده و به بنگاله مراجعت کرده با احقر ملاقات کردند و قبل از سفر مذکور نیز آشنا بودند و اکثر ملاقات می نمودند از جملهٔ غرائب اموریکه دران سفر شنیده و مشاهده نموده بودند این بود که قبل ازین چهار صد یا نصد سال حکما و سلاطین مصر و نواح آنراد ستور بودکه مردهٔ خود را در دخمه یا در قبر نمیگذاشتند و دفن نمی نمودند بلکه باطبا و جراحان میسپردند که برابدان ایشان ادهان و ادویهٔ چند که حافظ آنها باشد از فساد بمالند و ایشان بعد از مدتی که خوب روغن و ادویه مالیده بودند در قالبی از چوب گذاشته بران نام میت و قوم و قبیلهٔ آنرا نوشته در خزائن محفوظ میداشتند و بعد از ان سه صد چهار صد سال میشود که آنرا ترک نمودند احیانا اگر جسدی از ان اجساد بدست حکیمی از حکمای مصر و یا جراحی آید آنرا بجای مومیائی استعمال مینمایند خصوص از خارج چنانچه نزد حکیمی از حکمای مصر جسدی بود و او قدری ازان را بحضور بخرج آورده و قدری ازان را بمیرمعزی الیه داده بود او شان قلیلی با حقر دادند تمام گوشت و پوست و عروق و بعض استخوانهای نازک آن مضمحل و یکسان جسمی سیاه براق چسپنده با بوی بسیار تند شده و بعض استخوانهای قوی دران باقی بوده طبیعت آن محتمل که از مومیائی کانی در حرارت و یبوست زیاده باشد

* افعال و خواص آن در اضمده و اطلیه و استعمال از خارج شاید که قریب بمومیائی باشد در نفع ولیکن از داخل و مشروب غیر مجوز زیرا که مضر گفته اند چنانکه ذکر یافت و اقرب که چنین باشد علاوه حرمت آن والله اعلم و مومیائی سلک بچهٔ که صاحب خلاصة التجارب نوشته و کیفیت صنعت آنرا ذکر نکرده شاید ازین قبیل باشد که بعض ادویهٔ حافظهٔ مقویهٔ تریاقیه از قبیل ادویهٔ مذکوره وغیرها بربدن بچهٔ سگ تازه زائیده شده مالیده زمانی ممتد در خمی کرده در زمین دفن مینموده باشند و یا آنکه در بدان حاره یا بسهٔ بدون خم در پارچه پیچیده در زیر ریگ دفن میکرده باشند تا بسبب گرمی تابش آفتاب تعفین و تخمیر تمام یافته و صورت وحدانی ترکیبی و مزاج ثانوی صناعی بهم رسانیده پس بر آورده استعمال مینموده باشند و یا بطور دیگر العلم عند الله تعالی

* فصـــل در بیان جودت مومیائی وکیفیت وخواص ومنافع وطرق استعمال ان

مفرد او مرکبا بدانکه بهترین آن دارای سیاه صاف براق نرم آنست که بوی بد نداشته و باندک بوی نفطیت باشد ارسطو فرموده که بهترین آن آنست که چون جگر کوسفند را در گرمی ذبح پاریزه نی شکسته شق کنند و بران بمالند التیام یابد و نیز گفته امتحان اصلی مومیائی آنست که بهموار ری پای مرغ و یا خروسی را بشکنند و بقدر ریگ انک ازان را در روغن گل مرغ حل کرده بحلق او ریزند و قدری بران بمالند اگر در عرصهٔ یکشبانه روز جبر شکستگی پای او نموده با صلاح آورد

خوب است وجيد واصلی وا لابد وغيراصلی وكاه باشد كه در عرصهٔ دهت هشت ساعت باصلاح آورد وامتحان ديگر آنكه موميائی خوب را چون بدست بگيرند مثل موم خالص بزودی نرم ميگردد وبد ومغشوش ومبدل آن صلابت بسيار دارد وبزودی وبحرارت كمی نرم نمی شود وبهترين امتحانات آنست كه جبر كسر اعضای انسان واوجاع وتقويت باه وسائر قوی وغيرها در انسان تجربه نمايند * طبيعت آن در اول سوم گرم ودر دوم خشك و نزد بعضی خشكی آن غالب بر گرمی آن وصاحب شفاء الاسقام حار در دوم ويابس در اول گفته وقوت آن تا چهل سال باقی ميماند * افعال وخواص آن مقوی ارواح ودل ومفرح ومحلل مواد بارده ومقوی اعضای باطنی وظاهری ومجفف رطوبات ومعين باه وحافظ ارواح بدنی ولطيف وسريع النفوذ ومفتح سدد وجالی وجهت فواق وفالج ورعشه ولقوه ورفع سموم مشروبه وملدوغه ودرد معده ووجع الفؤاد وتقويت معده واختناق رحم وجميع امراض بارده ونفث الدم وجراحت مثانه وسلس البول وابتداء جذام وداء الفيل وثقل زبان وگزيدن عقرب وتحليل اورام بلغميه وجبر كسر وضربه وسقطه وخلع نافع اعضاء الراس والاذن والانف واللسان محلول مقدار يك حبهٔ آن با آب مرزنجوش جهت صداع بارد ساذج وشقيقه وصرع ودوار ولقوه وفالج واسترخا ودو حبهٔ آن با آب طبيخ صعتر فارسی وراسن جبلی جهت سبات وآشاميدن ومالیدن وسعوط نمودن وچكانيدن يك جو آن در بينی وگوش باطبيخ مرزنجوش و با روغن زنبق ونيز سعوط يك حبهٔ آن با يك حبهٔ مشك وكافور وجند بيدستر محلول در روغن بان جهت اوجاع باردهٔ كهنه در سر ورياح وبرودت دماغ وهمچنين قطور آن در گوش وبينی با روغن زيتون وعسل جهت رياح مجتمع در دماغ وآشاميدن يك حبهٔ آن با آب طبيخ كرفس وزيرهٔ كرمانی جهت لقوه ونيم دانك آن با يكه صعتر فارسی در ان جوشانيده باشند جهت ارتعاش وچكانيدن يك حبهٔ آن با روغن ياسمين باگل در گوش جهت درد آن ومقدار يك شعيرهٔ آن با روغن گل سرخ بتنهائی ويا با آب غوره قطور آن وفتيله ممزوج بآن در گوش گذاشتن جهت ثقل سامعه وريش وقروح وآمدن چرك از ان نافع وارسطاطاليس گفته قطور محلول آن با پيه خوك غير نمك سود جهت كری نافع حتی كری مادرزاد مبالغة وبا كافور بتنهائی ويا با آب مرزنجوش جهت رعاف وامراض بينی ودلوك آن با عسل جهت لكنت زبان وثقل آن نافع اعضاء النفس آشاميدن مقدار سه شعيرهٔ آن در نبيذ جمهوری جهت نفث الدم از ريه ويك حبهٔ آن با شير الاغ جهت نفث الدم ورعاف وهمچنين قطور آن جهت رعاف ويك قيراط آن با سكنجبين ويا با آب نعناع جهت رفع خناق ويك قيراط آن با شراب مورد ورب توت ويا با طبيخ عدس وامثال اينها جهت وجع حلق وورم آن گفته اند غرغره مقدار دو حبهٔ آن با آب اصل السوس مقشر سه روز وعاقرقرحا مطبوخ جهت خناق ويك طسوج آن با آب عناب ويا سبستان وماء الشعير واصل السوس مقشر سه روز متوالی ناشته جهت سرفه ويك قيراط آن با آب نعناع ويا با آب مطبوخ زيرهٔ كرمانی ونانخواه وكرويا جهت خفقان بارد مفيد است اعضاء الغذاء آشاميدن يكقيراط آن با آب مطبوخ زيرهٔ كرمانی ونانخواه وكرويا جهت غثيان وتهوع وخفقان وضعف معده وقراقر ونفخ ورياح بلغمی معده وامعا وازالهٔ رطوبات مجتمعه بر فم معده وسقطه وضربه بر سينه ومعده وبرای سقطه وصدمه وضربهٔ كبد مقدار يك قيراط آن با دو دانك گل ارمنی ويك دانك زعفران در آب برگ عنب الثعلب ويا با آب برگ كاسنی ويا در خيار شنبر وجهت فواق ريحی يك حبهٔ آن با طبيخ تخم كرفس وزيرهٔ كرمانی وجهت وجع طحال يك قيراط آن با آب كشنيز تازه يا با آب بيخ كبر وجهت وجع ونفخه و بزرگی طحال يك قيراط آن با ماء السكر ويا با آب كرفس تازه ويا با طبيخ بيخ آن ويا با طبيخ تخم فنجنكشت ويا پوست بيخ كبر وبرای

ورم جنین با آب طبیخ خسک طلای نیم دانگ آن با آب مطبوخ انیسون دران جوشانیده باشند بر شکم مستسقی و همچنین آشامیدن یک دانگ آن با آب مطبوخ انیسون نافع اعضاء النفض والتناسل آشامیدن یک قیراط آن با شیر تازه دوشیده بتنهائی ویا با قند ویا شکر جهت تروح واوجاع احلیل ومثانه وآشامیدن طسوجی ازان با آب مطبوخ دوقو وتفاح اذخر جهت رفع حبس البول وتقطیر وادرار آن وخوردن هر هفته یک مرتبه دو حبهٔ آن با روغن گاو جهت رفع باد بواسیر واوجاع معده ودو حبهٔ آن با آب مطبوخ سادج هندی جهت اختناق رحم وحمول اندک آن مخلوط با آرد کندم جهت قلت صبر به نگاهداشتن بول و سلس البول وهمچنین حمول آن با روغن زیتون یا روغن زنبق جهت تقطیر البول وعدم صبر بر حبس آن واسترخای مقعده وطلا نمودن ومسوح آن با روغن نارجیل ومانند آن بر قضیب وانثیان وحوالی آن جهت تحریک جماع وهمچنین آشامیدن دو حبهٔ آن با آب باقلا یا حبهٔ ازان با زردهٔ تخم مرغ نیم برشت سه روز متوالی ومحمد بن زکریا در کتاب الباه نقل کرده اگر کسی را آب منی خرچ شده باشد وخواهد که بزودی بحال اصلی برگردد در آخر حرکت قریب بانزال دو جو مومیائی را در پنج درهم عسل سفید حل کرده بخورد واگر محرور المزاج باشد با اشربهٔ باردهٔ مناسبه بنوشد مجرب است الات المفاصل محلول آن از یک دانگ تا یک ونیم دانگ در ادهان مناسبه مانند روغن گل ویا اشیای موافقه مانند آب باقلا ویا زردهٔ تخم مرغ در سه عدد جهت اوجاع مفاصل وخلع عضو وکوفتگی عضله وعصب وجدا شدن وپاره شدن آن وکسر عظم وسقطه وضربه وصدمه وامثال اینها خوردن ومالیدن آن بران موضع بعد یک وهمچنین آشامیدن آن با شراب صرف وبرای جراحات کهنه و ناصور وزن یک دانگ آن با یک درهم پیه خنزیر گداخته در زیت مقدار نیم درهم مرهم ساخته بمالند وجهت اعلال باطنی و جدماة آن در روغن گل سرخ یا روغن کنجد حل کرده وطلا نمودن بآن واگر بر کسی تیری زده باشد مالیدن بران موضع وخوردن آن بغایت نافع الحمی آشامیدن نیم دانگ آن با مطبوخ افسنتین وبادآورد ویا با اشربهٔ مناسبهٔ دیگر جهت رفع حمیات متیلهٔ بلغمیه وسوداویه نافع الاورام والبثور والزینة نیم دانگ آن با مطبوخ افتیمون صرف باادویهٔ مناسبه دیگر هفت روز متوالی جهت ابتدای برص وجذام وداء الفیل وهمچنین جهت هر علت باادویهٔ مناسبه ومعاون آن مفید است السموم مالیدن آن بقدر یک قیراط با روغن گاو جهت گزیدن عقرب ونیز جهت عقرب گزیده آشامیدن یک قیراط آن با شراب صرف یا نبید صرف وهمچنین یک قیراط آن با آب کشنیز تازه ویا آب بیخ کبر آشامیدن وگذاشتن بران وجهت مطلق سموم مقدار دو حبهٔ آن با طبیخ خسک ویا با آب فراسیون ویا با آب سداب ویا با آب فوتنج جبلی ویا با آب انجدان ویا با آب طبیخ آنها مجرب است دستور حل مومیائی مانند حل عنبر ولادن است در قدر مضاعف در گلاب ویا با ادهان مناسبه ویا بتنهائی ودر تراکیب وادویه داخل نمودن وحبوب آن در قرابادین کبیر ذکر یافت *

* مونج * بضم میم وسکون واو ونون وجیم لغت هندی است * ماهیت آن پوست درخت نوعی از نی غیر مجوف است که هندی سرکنده نامند واطفال از قلم آن بر تخته مینویسند * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن غرغره با آب مطبوخ آن جهت جوشش دهان واورام لثه ولهاة وآشامیدن آن جهت ضعف شهوت طعام وبواسیر خونی وریحی و درد گرده ومثانه وآلات تناسل وآشامیدن آن بطریق تنباکو که در سر غلیان بجهت فواق از مجربات گفته اند وبتجربه رسیده واگر قبل از کشیدن آن قدری برگ تنباکوی خشک را در آتش انداخته دود آنرا بدهان بگیرند بهتر است واگر بیکدفعه زائل نکرد مکرر نمایند واین معالجهٔ فواق ریحی است وبخور آن جهت بواسیر مفید است *

* موندي * بضم میم وسکون واو وخفای نون وکسر دال مهمله وبالغت هندی است * ماهیت آن نباتی است هندی کثیر المنافع وازقبیل نجم وبهاره باشاخهای مفروش برزمین وبرک آن شبیه ببرک یود نه وازان ضخیم تروزغب وکل آن فرح مائل بنفشي ومدور شبیه بتکمه وخوشبوئی الجمله شبیه بموی کلاب وطعم آن اندک تلخ ومنبت آن صحراها ومزارع ودرهند وعظیم آباد وبنکاله کثیر الوجود * طبیعت آن درد وم کرم وتر وباقوت قابضه * افعال وخواص آن مقوی اعضای رئیسه وقوی وارواح ومعد ه ومحلل وملطف ومفتح ودرتلطیف وتفتیح قریب بچوب چینی بحدیکه ازعرق وبول ور اتحه شارب آن بوی آن میآید وجهت رفع خفقان وتوحش ویرقان وزردی بشره وامراض صفراوی وسوداوی ورحم وحرقة البول وادرار مثل ومانند حنا زیرودها بعد وازورام جمیع اعضا نافع وآشامیدن عرق آن که بدستور کلاب عرق کشند جهت خفقان ووسواس سوداوی وصفراوی وتحلیل مواد بلغمیه وتقویت قوی وارواح وسائر امراض مذکوره مجرب وقوبا وحکه وامثال اینها نافع بشرط مداومت بران که ازسه مثقال تاپنج مثقال ابتداء شروع نمایند وروزی دو مثقال بیفزایند تا مقداریکه موافقت نماید ومرض رو بتخفیف وانحطاط آورد پس بتدریج کم نمایند ودرایام آشامیدن از حموضات ولبنيات وبقول واغذیهٔ غلیظه وآشامیدن آب بسیار سرد ویا بسیار کرم وامتلا وحرکات نفسانی وبدنی وجماع وحمام اجتناب نمایند واکرنمك راتقليل نمایند بهتر است واقتصار براغذیهٔ لطیفه وآب نیکرم نمایند ودر امزجهٔ قویه شروع از ده مثقال نمایند و بتدریج یکمثقال یا دو مثقال بیفزایند وجرم آنرا نیز اهل هند مستعمل دارند ونبات آنرا درهنکام تازکي با بیخ وبرک وکل کده درسایه خشك میخایند پس نرم سوده با آرد کندم وروغن وشکر بطریق حلوا بخته روزی موافق برداشت مزاج میخورند جهت حفظ قوای حیوانی وبدني ومنع موی ازسفیدی واسقاط ونیز بطریق سفوف باشربهٔ مناسبه می آشامند جهت امور مذکوره وتخم آنرا کفته اند اکر باشیر هرروز مقداریك کف بخورند قوت حیوانی بخشد وکل آنرا اکرتاچهل روز بخورند نیزهمان خاصیت بخشد ونبات آنرا قبل از بکل آمدن چون با بهنکره سائیده بروغن وعسل آمیخته تاچهل روز بخورند موی راسفید نکرد اند ونیز نزد اهل هند مشهوراست که چون غنچهٔ کل آنراد راول سال درست بلع نمایند دران سال ازازار محفوظ میمانند یك غنچهٔ آن یکسال ودوغنچهٔ آن دوسال وهمچنین مجرب میداننند وبیخ آنرا اکرتا یکسال بخورند نیز جهت سیاه کردن موی نافع وچون بیخ آنرا نیم کوفته درآب بخیسانند آن مقدار که نم برد ارد پس باروغن یاسمین چرب کرده درشیشه کرده بطریق قرع معکوس مقطر نمایند وهرروزیکدانك آنرا بابرک تانبول درزمستان بخورند نفع عظیم بخشد و تقویت قوی وارواح نماید وامراض بارده رطبه رادفع سازد وبدستورچون آب تازه نبات آنرا باکل وبیخ بکیرند وباروغن کنجد بقدر ربع آن باآتش ملائم طبخ دهند تاروغن بماند وصاف نموده هرروز مقدار دو درم آنرا صبح ناشتا بخورند تا چهل ویکروز ودرین مدت ازجماع وترشي وبادی پرهیز نمایند تقویت باه بحدی بخشد که شرح نتوان نمود وچون بیخ آنرا درظرف مسي بادستهٔ چوب نیم خوب بسایند وسحق نمایند با آب چندانکه سیاه رنک کردد پس پنبه یاکیزه رابدان ترنموده خشك کرده نکاه دارند وهندا لحاجت قدری ازان پنبه باآب ترکرده برچشم صاحب رمد کذارند تسکین درد ووجع آن نماید ونیزنوعی ازموندی میشود که آنرا بهندی مهاموندی نامند وکل آن بزرکتر ازنوع اول جهت تعدیل اخلاط بسیار نافع ودرباقي خواص وافعال قریب بنوع اول است *

* فصل الميم مع الهاء *

* مهاً * بضم میم وفتح ها والف مهي نیز آمده لغت تهامی است * ماهیت آن سنکی است ود وقسم میباشد قسمی سفید صاف

شفاف شبيه بسنك آتش زنه كه ازان نيز آتش ظاهر ميكردد وازنواح روم وصعيد مصر آورند ود رمعدن مغنيسا بهم ميرسد
ود زخون كرم تيس چون بسايند حل ميكردد وقسمى ديكر ازان غير شفاف وازان صلب تروشبيه بنمك سنك واين را كويند
ازان ظروف ميسازند وغير سلوان است * طبيعت ان در دوم سرد وخشك * افعال وخواص ان جالى ومحلل
العين اكتحال آن با مرواريد وشكر قاطع بياض چشم بي المى وبدستور چون بآب بسايند ود رچشم كشند اللسان چون يكحبة
ازان را بانمك ونوشادر وزعفران ومروسركه وعسل حل كنيد وبرزبان چند مرتبه بمالند دفع ثقل آن ولكنت وتعسر تكلم
نمايد ومجرب كفته اند اعضاء النفض آشاميدن آن جهت تفتيت حصاة واد رار بول وضماد آن برپستان جهت زيادتى
شير ورافع انجماد آن دران الخواص تعليق آن جهت رفع رعشه ولرزه وعسر ولادت وبراطفال رافع خوف وجستن
ايشان ازخواب ود يدن خوابهاى پريشان ود اشتن آن در دست راست جهت قضاى حاجات مؤثر دانسته اند

* مهد * بفتح ميم وسكون ها ودال مهمله * ماهيت ان صاحب خلاصة التجارب نوشته بلغت كشميرى كياهى را نامند
كه شاخها بسيار دارد وكبود بشكل هميشه بهار وبركهاى آن باريك ودراز وكل آن باريك ودراز وكل آن هميشه روبآفتاب
دارد وبهر طرف كه ميل مينمايد اين نيز ميل ميكند وبيخ آن بقدجدوارى بزرك وسفيد رنك دركوهستان كشمير كثير الوجود
وصيادان آنجا بيخ آنرا مانند سريشم مى پزند وتيررا بدان الوده بهرحيوان شكارى كه ميزنند درساعت مى افتد ومي ميرد
آنرا ميكذارند تا خون سرد كردد جميع زهرها ازبدن آن حيوان بازكشته با خون در محل زخم جمع ميكردد وآن موضع
سطبر مى شود پس آن موضع را بريده مى اندازند وتتمهٔ كوشت آنرا مىخورند ميكويند بى مضرت است وسميتي ندارد
وامتحان بيخ مطبوخ آن در قوت وضعف چنان است كه تيغي برعضوى فرومي برند تا اندك قطرهٔ خوني جارى كردد پس
محل زخم را پاك مينمايند وقدرى ازان بيخ بران ميكذارند اكرفي الحال نشويند ازپوست نيز سرايت ميكند بكوشت وسوزش
وخارش عظيم دربدن احداث مينمايد وسرخ ميسازد واكر علاج نكنند هلاك ميسازد واكرفي الحال عضورا پاك بشويند
وبروغن چرب نمايند وبران ترياقات بمالند مضرتى نمي رساند وعلاج آن اكردر خارج باشد محجمه بكذارند وبكشند
وزلو بچسپانند وبعد ازان بران ترياق بمالند وشستن آن موضع ببول دراول حال بغايت نافع است *

* مهلبية * بضم ميم وفتح ها ولام مشدده وكسر باء موحده وفتح ياء مثناة تحتانيه وهابفارسي فرني نامند * ماهيت ان
ازجملهٔ اغذيهٔ لذيذه است كه ازشيرهٔ آرد برنج وشير وشكر ترتيب ميدهند بدين نحو كه آرد برنج را درآب شيره مي كشند
وبا شير طبخ ميدهند تا شيرهٔ برنج پخته كردد وبقوام آيد پس شيرهٔ شكر صاف كرده دران مى ريزند آنمقدار كه آنرا شيرين
كردانند پس چند جوشي داده فرود مي آورند ودرظروف چيني برمي آورند واكرخواهند درهنكام فرود آوردن چند دانه
هيل بواكوبيده باقليلي مشك دركلاب شيره كشيده داخل مي نمايند خوشبو ولذيذ ميكردد وتناول مي نمايند بعد ازان سرد
ميكردد واين مخترع درس بابلي است كه بجهت مهلب بن مغيرة ترتيب داده بود براى رفع قيئ كه اورا عارض شده بود
ازريختن سودا بمعدهٔ او * طبيعت ان كرم وتر * افعال وخواص آن جهت ماليخوليا وجنون ودرد مريبسي وفربه
نمودن بدن وتوليد خون صالح ومنى وتقويت باه ورفع قيئ سوداوى نافع است *

* فصل الميم مع الياء المثناة التحتانية *

* ميبه * بفتح ميم وسكون يا وكسر باء موحده وها * ماهيت ان اسم فارسي شراب به است كه با شراب ويا بآب

انکوری مرتب نمایند* افعال و خواص آن مفرح و منبسط و مقوی معده و دل قرا باذین کبیر نسخ آن ذکر یافت *

میس

* میس * بفتح میم و سکون یا و فتح سین و نون نیز آمده و دوا و بجای نون نیز دیده شد و لغت عربی است بیونانی لوسوس و لطوس نیز نامند * ماهیت آن درختی است عظیم برگ آن شبیه ببرگ کرنس و بازوابد بسیار ثمر آن بزرگتر از زغال و شیرین و خوش طعم و خوشبو و مثانت شکل مائل بزردی و نیز گفته اند بقدر کنار کوچکی و سیاه با تندی است و چوب درخت آن مائل بسیاهی و سرخی و صلب و خوشبو و بری و بستانی میباشد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و بستانی آن معتدل * افعال و خواص آن آشامیدن ثمر آن جهت سرفه و تقویت معده و حبس اسهال و تنقیهٔ رطوبات و لبن آنرا اهل شام برای سرفه مستعمل دارند و احتقان بنشارهٔ چوب آن جهت قرحهٔ امعاء و سحج و مفید الاورام و البثور ضماد آن جهت داء الفیل و تحلیل اورام مجرب دانسته اند الزینة طبیخ آن جهت استحکام نمودن بیخ موی و منع آن از اسقاط و چون شاخ و بیخ آنرا سوده برا ورام صلبه بندند تا سه روز متوالی و هر روز تجدید نمایند تحلیل آن موثر و در رفع فتق نیز مجرب گفته اند *

میسنون

* میسنون * بفتح میم و سکون یا و فتح سین مهمله و ضم نون و سکون واو و نون بفارسی کرم ابوب نامند * ماهیت آن جسمی است حجری باریک طولانی بمقدار تخم خرما و ازان بلند ترنیز و سفید خاکستری رنگ و اندک رخو گفته اند نوعی از زبد البحر است * طبیعت آن گرم و خشک * افعال خواص آن آشامیدن آن جهت استسقا و سپرز و تفتیت حصاة و درد کرده و احتباس حیض نافع و ذرور آن مجفف رطوبات جروح و قروح و التیام دهندهٔ آنها و تجفیف قروح سر و در سائر افعال مانند زبد البحر است و مذکور شد *

میعهٔ سائله

* میعهٔ سائله * بکسر میم و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح عین مهمله و ها لغت عربی است و لبنی نیز و بهندی سلارس نامند و درخت آنرا بفرنگی اسطراکه لیکه گویند یعنی نرم و میعه مشتق از میعان است * ماهیت آن صمغ و یا لبن درختی است بسیار خوشبو و گفته اند درخت آن شبیه بدرخت سفرجل است و آنرا در بلاد شام عبهر نامند و گفته اند صمغ درخت مران است و اصناف میباشد و انچه خود بخود از درخت تراوش کند مانند صموغ دیگر بهترین اصناف است و رنگ آن با شقر مائل بزردی و بقوام عسل میباشد و انچه از فشردن اجزای درخت آن اخذ مینمایند مائل بسرخی و غلیظ تر میباشد و این متوسط است و انچه اجزای درخت آنرا در آب طبخ میدهند و میمالند و صاف میکنند پس آنرا میجوشانند تا غلیظ میگردد سیاه و ثقیل میباشد و این مسمی بمیعهٔ یابسه است و صاحب کتاب مرشد گفته یکنوع آن سفید میباشد و یکنوع سرخ و بالجمله قوت آن تا ده سال باقی میماند * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن مقوی و محلل ریاح و منضج و ملین و با قوت قبض و تجفیف اعضاء الراس و النفس و الغذاء و النفض جهت سرفه و زکام و خدر و کزاز و رعشه و انحدار رطوبات از دماغ و تنقیهٔ آنها و درد سینه و ریه و گرفتگی آواز و تقویت اعضای باطنی و استسقا و سپرز و گرده و مثانه و ادرار بول و حیض و درد کمر و ورکین و آشامیدن سه درم آن با آب گرم مسهل بلغم بقوت تمام و طلای مطبوخ آن با روغن زیتون جهت خدر و کزاز و رعشه و مانند آن و اعضار بخور آن نیز جهت نزلات و کزاز و قطور آن جهت امراض گوش و ریاح غلیظهٔ آن و فرزجه و بخور آن نیز جهت احتباس حیض الاوجاع و غیرها ضماد آن جهت اوجاع مفاصل و نقرس و در ضمادات آنها مقوی فعل آنها و طلای آن جهت جرب و آشامیدن سه درم آن با آب گرم جهت جذام و بخور آن نیز مضر ریه و مصلح آن مصطکی مقدار شربت از یکمثقال تا سه درم بدل آن روغن یاسمین و جند بید ستر و لهذا بعضی بوزن آن قطران و ثمن آن زفت رطب است و از اجزای غالیها است *

* میعهٔ یابسه * ماهیت آن نزد بعضی صنف سوم میعهٔ سایله است که ذکر یافت و نزد بعضی ثفل صنف دوم است که اجزای درخت آنرا افشرده صافی آنرا میگیرند و نزد بعضی ثفل آب مطبوخ آن است * طبیعت آن در گرمی و خشکی زیاده از میعه سایله * افعال و خواص آن با قوت قابضه و ممسک بطن بخور آن جاذب رطوبات دماغی و رافع لقوه و ضرر هوای وبائی و حمول آن جهت خون بواسیر نافع و حیض و مسقط جنین و رافع انضمام فم رحم و صلابت آن و در سائر افعال قریب بمیعهٔ سایله المضار مصدع مصلح آن رازیانه مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن جاوشیر است *

* میفختج * بفتح میم و سکون یاء و ضم فاء و سکون خاء معجمه و فتح تاء مثناة فوقانیه و جیم معرب میپختهٔ فارسی است و بیونانی اغلیقن نامند بمعنی عقید العنب * ماهیت آن آب انگور است که در طبخ زیاده از دو ثلث آن بسوزد و غلیظ گردد و مائل بترشی باشد و در گیلانات آنرا دوشاب ترش نامند چون با خاک دوشاب بجوشانند شیرین گردد آنرا دوشاب گویند و بعربی دبس و درد بس ذکر یافت و گاه در ان هیل و جوزبوا و قرنفل و امثال اینها اضافه مینمایند * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن موافق سینه و ریه و آبله و حصبه و معین بر نفث و تلیین طبع و محرک باه و جهت وجع گرده و مثانه نافع و داخل شراب خشخاش معروف بد یاقوذا کرده میشود المضار در محرورین اکثار آن مولد صفرای غلیظ مصلح آن میوهای سرد و ترش بدل آن دوشاب انگوری است *

* باب بیست و پنجم در بیان ادویهٔ که حرف اول آنها نون است *

* فصـــــــل النون مع الالف *

* نارجیل * بفتح نون و الف و کسر راء مهمله و جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام معرب ناریل هندی است زیرا که بهندی تازهٔ آنرا ناریل و خشک آنرا کهوپره نامند و بفرنگی کوکرس انديکریس و بعربی جوز هندی * ماهیت آن ثمر درختی است و در اکثر بنادر و سواحل دریای هند و دکهن و بنگاله یافت میشود و در ملیبارات کثیر الوجود و هرچند قریب تر بدریای شور باشد و آب شور ریشهای آن برسد ثمر آن بهتر و لذیذتر و شیرین تر و چرب تر میباشد و باختلاف اراضی و بلدان از هفت هشت سال بعد غرس تا قریب بصد سال ثمر میدهد و ثمر آن مانند خرما در خوشه میباشد الا آنکه خوشهٔ آن بزرگ و در هر خوشه هفت هشت تا ده پانزده عدد و درخت آن نیز شبیه بدرخت نخل الا آنکه زواید تنهٔ آن کمتر و شاخهای آن نیز شبیه بشاخهای نخل مگر آنکه برگهای آن بلندتر و چوب وسط آن نیز بلندتر و صلبتر و جاروب اکثرا ز چوب وسط برگ آن میسازند و تا بیلندی دو ذرع درست بسیار مضبوط میباشد و ثمر آن سه پوست دارد یکی لیفی خشن ضخیم بضخامت یک انگشت و در خامی سبز و لیفهای آن نرم و صلب و بعد رسیدن و خشک شدن اغبر میگردد و آنرا جدا مینمایند و خیسانیده کوبیده ریشهای آنرا جدا نموده ریسمان لنگرها زات و کشتی ها از آن میسازند جهت آنکه در آب دریای شور بزودی پوسیده و فاسد نمیگردد و پوست دوم آن صلب خشبی سیاه رنگ و بر سر آن سه نشان دو کوچکتر و صلب و اندک براق شبیه بدو چشم و سیوم اندک بزرگتر و رخو و غیر براق فی الجمله شبیه بدهن و از همان موضع جذب رطوبت برای نشو و نما مینماید و از همانجا نیز بعد از کمال رسیدگی شروع برآمدن درخت مینماید و در هنگام نیم رس بودن آب در آن باشد آن موضع را سوراخ می نمایند و آب آنرا از آن بر می آورند و بعضی مردم سر آنرا بمقدار درهم بزرگی سوراخ کرده مغز آنرا از جوف آن بریده بر می آورند برای آنکه غلاف آن درست بماند برای ساختن غلیان و بر آن آب نی نصب نموده غلیان میسازند

و اکثری شکسته مغز آنرا برمیآ ورند و میخورند و اقسام حلویات از مغز آن ترتیب میدهند و در اکثر ملیبارات خورا ک مردم آنجا و حیوانات ایشان بیشتر منحصر بدان است چه خام و چه بطریق شیر برنج وغیر آن پخته و روغن طعام و چراغ نیز از روغن آن بعمل میآورند و خشک آنرا در اکثر بلاد بعید میبرند و پوست سوم آن نازک جوزی رنگ و پیوسته بمغز آن را باید در هنگام استعمال و اکل جدا مینمایند و مغز آنکه سفید و شیرین باشد و با دهنیت بسیار است میخورند و از آب آن سرکه نیز میسازند و چون آب آنرا بگذارند که بجوش آید خمر و مسکر میکرد د و بهترین مغز آن تازه سفید لطیف شیرین چرب کم ریشهٔ آنست و بهترین آب که ملوحت نداشته باشد * طبیعت آن مغز نارجیل تازه در وسط دوم گرم و در اول خشک و طبیعت خشک آن در آخر دوم گرم و در اول دوم خشک و متکرج آن در سوم گرم و در آخر دوم خشک و آب آن دراول گرم و تر و همه اجزای آن با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن مقوی حرارت غریزی و مسمن بدن و مولد خلط صالح اعضاء الرأس جهت دفع مواد باردهٔ بلغمیه و سوداویه مانند استرخا و فالج و جنون و مالیخولیا و امثال اینها و خوشبوئی دهان اعضاء الغذاء و النفس جهت ضعف جگر و قرحهٔ باطنی و بواسیر و تولید منی و تسخین گرده و کمر مبرودین و ادرار بول و تقطیر آن و سردی مثانه و درد آن و با شکر مولد خون صالح و مقوی حرارت غریزی اعضا و جرم آن مسدد و دیر هضم و مولد خلط غلیظ و مخشن سینه و مفسد آواز و مصلح آن شکر و نبات و در مبرودین و مشائخ احتیاج با صلاح ندارد و در محرورین میوهای ترش و لیمو و هندوانه و مغز فاسد متکرج آن مورث غثیان و غشي مصلح آن قی نمودن و میوهای ترش تریاقی خوردن و نیز مصلح و معین بر هضم آن مطلقا خوردن برنج خام شسته است بربالای آن بمقدار سه چهار مثقال و گویند چون قدری برنج را در جائیکه نارجیل بسیار باشد بپاشند همه آنها را فاسد میکرداند مقدار شربت از جرم آن غیر معتادین را ده مثقال و از آب آن ده اوقیه بدل آن مغز گردکان و پسته و چلغوزه و شراب آن جهت مالیخولیا و جنون و تقویت باه نافع و سرکهٔ آن دراول گرم و در سوم خشک و در دوم نیز خشک گفته اند * افعال و خواص آن آشامیدن آن مسهل و مخرج اقسام کرم شکم و حب القرع و جهت تقویت هاضمه و مهرا نمودن لحوم چون در حین طبخ در ان اندازند و سنون خاکستر پوست آن نجالي دندان و طلای آن رافع کلف و نمش و جرب و حکه و نیکو کنندهٔ رنگ رخسار و با حنا مقوی موی و روغن آنرا دو قسم اخذ می نمایند یک قسم آنکه مغز آنرا کوبیده و جوشانیده ازان روغن اخراج مینمایند جهت تقویت فهم و تولید بیه کرده و رفع درد مثانه و تحلیل ریاح آن و اخراج دیدان و حب القرع و درد کمر و زانو و بواسیر و تحریک باه مفید شرباً و تدهیناً و تازهٔ آن جهت آشامیدن و کهنهٔ آن جهت تدهین انفع است و با روغن خسته زرد آلو جهت بواسیر مجرب و قسم دوم آنکه مغز تازهٔ مقشر آنرا کوبیده و یا با آلت آهني خراشیده با آب گرم ممزوج نموده صاف کرده در جای بسیار سرد آن آب را میگذارند تا دهنیت آن بالا آید و منجمد کردد پس اخذ مینمایند و این الطف و در امزجهٔ مبرودین و مرطوبین از روغن گاو و گوسفند بهتر است و خوش طعم و خوش ذایقه میباشد و روغن پوست دوم صلب خشبي آن جهت جرب و قوبا و قروح خبیثه نافع و مجرب است *

* نارجیل بحری * بفتح باء و سکون حا و کسر راء مهملتین و یاء مثناة تحتانیه بفارسی نارجیل دریائی نامند * ماهیت آن ثمر درختی است که در جزیرهٔ که برخط استوا بطول یکصد و بیست درجه واقع است میشود و در جای دیگر بهم نمیرسد و درخت آن بسیار شبیه بدرخت نارجیل هندی و ثمر آن طولانی دو عدد بهم پیوسته و آنرا نیز سه پوست میباشد الا آنکه

پوست دوم این از آن صلب تر و املس و پوست سوم متصل بمغز این اندک ضخیم تر و مغز این ضخیم تر و صلب تر و کریهٔ بعضی بشناعت عرض دو انگشت و زیاده هم دیده شده و هنیت این کمتر از نارجیل هندی و در تری و تازگی اندک چرب و بسیار سفید و لذیذ تر از مغز نارجیل هندی است و مغز خشک آن بسیار صلب قریب بصلابت عاج و چون کهنه گردد میل بزردی و سرخی و تیرگی و تلخی مینماید و هرچند کهنه تر میگردد تیرگی و تلخی آن زیاده میشود و از زاد ویهٔ جدید دیده است و قریب یکصد و پنجاه سال میشود که پی بمنفعت آن برده اند و آن جزیره را هشت نه سال است که یافته اند و الا قبل از آن از روی آب میگرفتند و هرکس بوهم و خیال خود چیزی گفته و نوشته اند * طبیعت آن مرکب القوی و بعضی گرم و تر در اول و بعضی در دوم دانسته اند و هرچند کهنه تر شود حرارت و یبس آن زیاده میگردد * افعال و خواص آن با قوت تریاقیه و حافظهٔ قوت و گفته اند چون هر هفته یکمرتبه یا دو مرتبه مقدار یک حبه تا دو حبهٔ آنرا بگلاب بر سنگ سماق سائیده میل نمایند بدن را از اکثر امراض مانند حمی ربع و حمیات مرکبه و امراض بارده مثل فالج و لقوه و رعشه و اوجاع مفاصل و مانند اینها محافظت می نماید و دافع اذیت هوای وبائی و اختلاف آنها و جاذب اخلاط ردیهٔ فاسده و سمیه از عمق بدن است و چون مقدار چهار پنج حبهٔ آنرا سوده بصاحب هیضه و یا شارب سموم بخورانند قی فرمایند مادام که سمیت در بدن او باقی است قی آورد و اخلاط فاسدهٔ سمیه را دفع نماید و چون بالتمام دفع کرده دیگر قی نیاورد زیرا که از خواص آن است که چون در بدن اخلاط فاسده نیابد تحریک قی نمینماید و بدستور آشامیدن آن با شیرگاو تازه دوشیده جهت افیون خورده و یا بیش و امثال اینها و چون بصاحب حمی بلغمی در ابتدای احساس بقشعریره مقدار یک حبه تا دو حبهٔ آنرا سائیده بخورانند و قی فرمایند تخفیف بسیار در عوارض آن حاصل میگردد و نفع بخشد و طلای آن بر موضع لسع عقرب و زنبور و رتیلا و افعی و سائر هوام زهردار دافع الم و نهایت آن مقدار شربت آن از یکقیراط تا دو قیراط گفته اند مؤلف گوید شاید این بحسب اختلاف امزجه و بلدان و اهویه و کهنگی و نوی آن باشد زیرا که تر و تازهٔ آنرا اکثری مقدار بسیاری تا یکدرهم خورده اند و مطلق تفاوتی در امزجهٔ ایشان بهم نرسیده و همچنین جهت اکثر امراض مذکوره فائده بر آن مترتب نگشت محتمل که خواص مذکوره متعلق بکهنهٔ آن باشد اینقدر بتجربه رسیده که اکثار تازهٔ آن در امزجهٔ حارهٔ یابسه باعث هیجان و ثوران حرارت است و اندک تقویت باه می بخشد والله اعلم و گفته اند آشامیدن آب درپوست آن نیز با تریاقیت و دافع سموم است و پوست نازک بالای مغز آن نیز در خواص قریب بمغز آن است و قائم مقام آن و حب نارجیل بحری در قرابادین کبیر ذکر یافت *

* ناردین * بفتح نون و الف و کسر راء و دال مهملتین و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون * ماهیت آن گفته اند سنبل رومی است جهت آنکه دو سنبله است و مؤلف اختیارات بدیعی گفته بیخی است در رنگ شبیه بمامیران و عروق الصفر و بشکل اسارون با ریشهای بسیار و ریشهٔ این باریکتر از ریشهٔ اسارون و بهترین آن قوی تازهٔ خوشبوی آنست و آنچه مائل بسفیدی باشد زبون * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک * افعال و خواص آن اعضاء الراس و الغذاء و النفض آشامیدن یکدرم آن جهت فالج و لقوه و یرقان و منع انصباب مواد بمعده و جهت ادرار بول و حیض و تحلیل اورام رحم و اکتحال آن موی مژگان بر ویاند بتنهائی و یا با اکحال مناسبه و جلوس در طبیخ آن نیز جهت اوجاع گرده و امراض رحم نافع مضر رئه مصلح آن کثیرا و عسل مقدار شربت آن یکدرم بدل آن سنبل هندی است *

* **نارفارس** * بفتح نون والف وکسر راء مهمله وفتح فاء والف وراء وسین مهملتین * **ماهیت آن** صاحب منهاج گفته نوعی ازمر مغشوش است که از نواح فارس می آورند وبا یتوعات دیگر مغشوش می نمایند وصاحب تحفه نوشته که بغدادی اشتباه نموده نار را بمعنی انار فارسی که رمان است حمل نموده ووجه تسمیه آنرا تفصیل داده وممکن است که بمعنی آتش باشد جهت آنکه مر مغشوش بیتوعات سمی از جمله سموم رد را حراق اخلاط مانند آتش چنانچه نارفارسی اسم مرض حار حاد است

* **نارقیصر** * بفتح نون والف وکسر راء مهمله وفتح قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح صاد وراء مهملتین بهندی ناکیسر کیراتی نامند درماهیت آن اختلاف عظیم است انطاکی گفته نباتی است بایکساق باریك سرخ مائل بزردی وگل آن نیز مائل بزردی وخوشبو وازروم آورند ودرمصر آنراساق الحمام گویند وگویند شقایق النعمان است * **طبیعت آن** گرم وخشك دردوم * **افعال وخواص آن** مفرح وآشامیدن آن جهت تقویت معده بارد وتحلیل ریاح ومغص وتفتیح سدد وادرار بول وحیض وطلای آن جهت تحلیل صلابات ووجاع مفاصل نافع مقدار شربت آن یکمثقال است

* **نارکیوا** * بفتح نون والف وکسر راء مهمله وفتح کاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح واو والف * **ماهیت آن** گفته اند مارکیوا است ونزد ابن بیطار دو چیز اند ولیکن از تعریف او دو چیز ظاهر نمی شود وبعضی خشخاش زبدی دانسته اند منبت آن اکثر آجام ومواضع سایه دار وبتنهائی میروید وتا یك قامت بلند میگردد وبرگ آن شبیه ببرگ زیتون وازان کوچکتر وسبز واملس وبسیار نرم مانند خربزه وگل آن شبیه بگل خیری وثمر آن بقدر بندقی ودران تخم ادکن اللون یعنی تیره رنگ وتند وتیز اللذاع وبعضی آنرا فلفل الماء دانسته اند وبعضی گفته اند که غیر آنست وبالجمله * **طبیعت آن** گرم وخشك دردوم وباحدت ولذع * **افعال وخواص آن** آشامیدن تخم کوبیده آن باعسل مرشته زائل کننده مليله ومحلل ریاح غلیظه واخراج کننده بلغم الزینة طلای خاکستر درخت آن ویا با برگ سائیده آن رافع کلف ونمش وآثار جلد وساقط کننده موی وباعث دیر برآمدن آنست الاورام طلای آن محلل اورام وازخواص آنست که چون گرسنه ویا پیاز ومانند آن را دران جوش دهند وخشك نموده بعد از خواب برصورت بمالند منتفخ وسرخ رنگ گرداند *

* **نارمشك** * بفتح نون والف وکسر راء مهمله ومیم وسکون شین معجمه وکاف لغت فارسی است بمعنی مسك الرمان وآنرا نارغیت نیز نامند ودر قفطارغان در قانون باسم مور بار ومذکور است وگویند بهندی ناکیسر خوانند * **درماهیت آن** اختلاف است بعضی اقماع رمان هندی دانسته وبعضی گفته اند شکوفه نباتی است که درخراسان کثیر الوجود وسرخ مائل بزردی وازنخود بزرگتر ودرشکل شبیه به انار کوچکی که گل آن نشکفته باشد ودرخت آن بقدر درخت انار وچتری است وبعضی آنرا رنار قیصر رایک چیز دانسته اند واصلی ندارد جهت آنکه در تراکیب قدما مانند سفوف ارسطو هر دو مذکور است وبهترین آن تازه خوشبوی آنست که رنگ آن مابین سفیدی وزردی ویا عفوصت طعم باشد * **طبیعت آن** دراول گرم ودر دوم خشک وبعضی دردوم گرم وخشک دانسته اند وشیخ الرئیس درسوم * **افعال وخواص آن** ملطف ومرقق اخلاط ومانع تحلیل ارواح اعضاء الراس والصدر والغذاء آشامیدن آن مانع صعود بخارات بدماغ وقاطع آنها وجهت مالیخولیا ووسواس وتقویت دل وجگر ومعده وامعای بارد المزاج وجهت حبس نزف الدم واسهال ورفع لزوجات وداخل ادویه مفرح کرده میشود القروح والجروح ضماد آن جهت تجفیف قروح ورفع عرق نافع وبدستور دررآن مضر مثانه ومورث زردی رخسار شربا وطلاء مصلح آن روغن بادام ومضر مراره ومصلح آن کاسنی مقدار شربت آن از دو درم تا دو مثقال

بدل آن نیم وزن آن پوست پسته و بوزن آن زنجبیل و سدس آن سنبل الطیب است و بوزن آن زیرهٔ کرمانی و ثلث وزن آن قسط بحری نیز بعضی گفته اند *

* نارنج * بفتح نون والف وراء مهمله وسکون نون وجیم معرب نارنك فارسی است وبهندی کرنا نامند * ماهیت آن ثمر درختی است عظیم وخوش منظر واندک خاردار وچوب آن صلب سفید مائل بزردی برنگ صندل ابیض نرم درملمس وکم ریشه ومستوی الاجزا وبرگ آن ازبرگ لیمو بزرگتر وازاترج کوچکتر وخشبو وگل آن سفید اندك طولانی وبسیار خوشبو واندك تند طعم و با تلخی کمی وثمر آن درخامی سبز مدور و روبعد رسیدن زرد مائل بسرخی میکردد مغز آن ترش آبدار وقاش قاش درپرده ها وتخم آن اندك طولانی شبیه بتخم اترج وازان کوچکتر وتلخ و پوست ثمر آن نیز تلخ وبهترین آن بزرگ بالیدهٔ رنگین شاداب پوست نازك املس آنست ودرکرم سیرات کثیرالوجود در بعض بلاد ثمر آن همیشه میباشد بردرخت ازسال گذشته زرد سرخ رنك واز سال حال سبز نیم رس ومنگام شکوفهٔ آن بهار وپائیز است * طبیعت پوست زرد وشکوفهٔ آن گرم وخشك درد وم وترشی آن در آخر دوم سرد ودراول خشك وبعضی درد وم نیز خشك گفته اند وپوست وتخم آن دردوم سرد وخشك وخشکی آن زیاده وسائر اجزاء آن گرم وخشك دردوم * افعال وخواص ان جمیع اجزای آن سوای ترشی ازاترج بهتر اعضاء الصدر ترشی آن لزوجتی است که موافق نزلات سینه وسرفهٔ حار است خصوص که با پوست ازمیان دوپاره نموده وتخمهای آنرا برآورده قدری نبات کوبیده بران پاشیده برآتش گذارند که دوسه جوشی بخورد پس برداشته نیم گرم بمکند آب آنرا صبح ناشتا اعضاء الغذاء آشامیدن آب آن با شکر مسهل صفرا ومسکن حدت آن وخون ومدر صفرا ورافع خمارو امراض حارهٔ صفراویه وبدستور شربت مطبوخ آن با شکر صافی وضرر نارنج به اعصاب کمتر ازسائر حموضات است ومضر عصب غیر صحیح واکثار آن مضعف جگر خصوص ناشتا مصلح آن شکر وعسل وپوست زرد آن مفرح آشامیدن یکدرم ونیم آن که خشك کرده باشند با آب جهت رفع قی وغثیان ومغص واخراج کرم شکم مجرب دریکساعت وضماد آن با سرکه جهت دردسر بارد وحار وضماد پختهٔ مهرای آن بتمامه ازپوست ومغز وتخم جهت جرب وحکهٔ وجوششهای سرونرم کردن جلد بدن وموی بیعدیل اعضاء النفض و السموم آشامیدن آب نقوع پوست وشکوفهٔ آن جهت عسر ولادت وسم عقرب وهوام سمی وبوئیدن پوست وبرگ آن مفرح ورافع طاعون وهوای وبائی وفساد هوا السموم تخم آن باتریاقیت ودرهم مقشر آن تریاق لسع هوام سمی و بدستور ریشهای باریك درخت آن با شراب و بوئیدن نارنج رافع طاعون است وشکوفهٔ آنرا بوئیدن مقوی دماغ ومحلل زکام وعرق آن که مسمی بماء القداح و بفارسی بعرق بهار است دردوم گرم وخشك * افعال وخواص ان مفرح ومقوی ارواح اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض جهت رفع ضعف دماغ وتفریح وتفتیح سدهٔ مصفات ونزلات ودرد سینه وخفقان وغشی وقولنج ریحی وتقویت اشتها وباه ورافع آروغ ورباح ومغص ومداومت آن هفت روز روزی دو وا وقیه با شکر وربع درهم مرجان سوده جهت سپرز ازمجربات وبا آب کرفس جهت اخراج سنگ گرده ومثانه وآشامیدن آن ناشتا جهت قطع اسهال رطوبی وحمول آن با پشم جهت ادرار طمث واصلاح حال رحم وباشیر مادیان جهت اعانت برحمل از مجربات دانسته اند وآنرا بوئیدن آن مورث بیخوابی مصلح آن گلاب وهوا مضر آن وقوت آن درظرف جستی وماسی تا هفت سال باقی میماند ودرشیشه تا یکسال وروغن آن که پوست زرد آنرا با شکوفه در روغن کنجد اندازند وسه هفته درآفتاب گذارند وهرهفته یکمرتبه تجدید پوست وگل نمایند پس استعمال

نمایند در جمیع افعال بهتر از روغن ناردین است و کذا اشتن پوست و گل خشک آن در ثیاب مانع کرم زدن آنست با لخاصیت
و آشامیدن دو مثقال آن با دزهرسموم باردهٔ حیوانیه است و تدهین بدان نیز و حب تخم آن و دهن و شراب و عرق آن در
قرابادین ذکر یافت و مخلل پوست زرد آن و ورق آن نیز مفرد ولذیذ و مقوی معده میباشد و صنعت آن مانند پوست اترج است ✻

ناطف

✻ ناطف ✻ بفتح نون و الف و کسر طاء مهمله و فا بفارسي تبیطه نامند ✻ ماهیت آن معروف ✻ طبیعت آن گرم و خشك
✻ افعال و خواص آن موافق سینه و رئه و سرفه و خلط بلغمی و مسمن بدن و بجهت منع انصباب سودا بمعده نافع مضر
محرورین مصلح آن اشیای حامضه و ممنوع از شکر آن موافق جوانان و کهلان و پیران و امزجهٔ بارده و سرفهٔ حادث از
حرارت و ممنوع از خشخاش جهت اصحاب نزله و حرقة البول و ممنوع از عسل موافق امزجهٔ بارده و پیران مولد
صفرا در جوانان و مصدع و ممنوع از دقیق جهت درد سینه و رئه حادث از سده خلطی بلغمی نافع و ممنوع از کنجد کثیر
الغذا و موافق سینه و سرفه ولیکن ثقیل و بطیء الهضم و مرخی معده و ممنوع از کردکان بغایت گرم و معده بلغمي و کرده
را موافق ولیکن مصدع مصلح آن خشخاش و یا کاهو و ممنوع از بادام اندک گرم و سرفهٔ رطوبی را مناسب است ✻

ناکیسر

✻ ناکیسر ✻ بفتح نون و الف و کسر کاف عجمي و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح سین و راء مهملتین ناگکیسر بکاف دیده
شده و که مینویسند لغت هندی است ✻ ماهیت آن درختی عظیم که در بنگاله میشود بقدر درخت کردکان و برگ آن پهن
بقدر برگ امرود و گل آن بسیار خوشبو و دیورنیه و رنگپور و دیگر نواح بنگاله کثیر الوجود و عطر گل آن خصوص زردی
که در میان گل میباشد میگیرند بسیار تند بو میباشد و در صندوق عطریکه آن باشد عطرهای دیگر را همه فاسد و بوی خود
میکرداند از حدت بوی که دارد ✻ طبیعت آن گرم و خشك تا آخر سوم و عطر آن تا چهارم ✻ افعال و خواص گل آن
صفرا و بلغم و غائله سموم و ریاح و بواسیر را ممنوع که باشد و کرم شکم و قیء را دفع نماید و رنگ رو را صاف و نیکو و خون را
صاف و جراحتها را پاک و با صلاح آورد و حبس خون بواسیر را استیصال دانهٔ آن بدین قسم که سه مثقال زیره که درمیان
گل آن میباشد شب در آب بخیسانند و صبح صاف کرده قدری قند و یا عسل اضافه نموده بنوشند چند روز پی هم تا آنکه دانها
زائل کردند و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که در چهار روز بتجربه رسیده که زائل کشت و چون زردی آنرا
شب در آب بخیسانند و صبح آب آنرا صاف کرده بیاشامند باندک نباتي تا چهار روز دانهٔ بواسیر را زائل کرداند و آشامیدن
مقدار یك حبه از عطر آن با برگ تانبول مقوی باه ولیکن چون بسیار گرم است خطرناک اولی آنست که محرور المزاج مرتکب
آن نکردد و طلای عطر آن نیز مقوی باه و انعاظ است و چون مغز تخم آنرا کوفته اندک آبی بران پاشیده در صرهٔ بسته و بر جرب
یابس شب خوب بمالند تا اندک روغن ازان برآید و چون روغن آن کم کردد باز اندک آبی بران بپاشند بر هم زده صره
را بسته باز بمالند و روز با آب گرم بشویند در چند روز پی هم زائل کرداند و جرب رطب را نیز مفید خصوص که روغن آنرا
بران بچکانند که آن صره را بفشارند تا روغن ازان برآید و یا بطرز روغن بادام روغن از تخم آن اخذ نموده بر جرب رطب
بچکانند و تنبیل را نرم سوده بران بپاشند در چند مرتبه زائل سازد ✻

ناخواه

✻ ناخواه ✻ بفتح نون و الف و نون و فتح خاء معجمه و واو و الف و ها لغت فارسي است بمعني طالب نان و نیز بفارسی زنیان
و بعربی کمون ملوکی و بهندی اجوا ین نامند ✻ ماهیت آن تخمی است شبیه بانیسون و ازان ریزه تر و اشقر مائل بزردی و تند بو
و تند طعم و با اندک تلخی و قوت آن تا چهار سال باقي میماند و مستعمل تخم آن و بعضی تخم صعتر جبلی دانسته اند و نیست چنین

وبهترین آن زرد مائل بسرخی تازه تند طعم وبوی آن است * طبیعت آن در اول درجهٔ سوم گرم وخشک وبعضی در آخر آن گفته اند * افعال وخواص آن باتوت مجففه وتریاقیه وملینه ومحلل ریاح اعضاء الراس آشامیدن آن جهت فالج ورعشه واسترخاء وقطور آب مطبوخ آن درچشم جهت جلای کمنه وانچه ارچرک وغیر آن انجماد یافته باشد ودرگوش جهت ثقل سامعه اعضاء الصدر والغذاء والنفض جهت درد سینه ودفع رطوبات وتنقیهٔ چرک ولزوجات آن وتفتیح سدد وتقلب قلب وتلیین بطن وتحلیل ریاح وصلابت کبد وطحال ورفع مغص ریحی وانچه بسبب دوای سمی شدید النکایه ومسهل قوی مانند ماهودانه وامثال آن عارض شده باشد وجهت فواق وقی وغثیان وجشاء آروغ وبدبو وتخمه ورباح وقرا قر وهضم طعام ودفع فساد اشتها وبلت وبرودت معده وکبد واحشاء وعسر البول وحصاة ومبهی ومسخن احشاء وکبد وکرده ومثانه ومسکن مغص ومقوی ومسخن معده وکبد بارد بدن ومدر بول وحیض وشیر وعرق واستسقاء رامفید ناشتا خوردن آن ودر نان نیز داخل کردن وباعسل وشراب جهت احتباس بول مبرودین واخراج کرم معده وحب القرع وباسکنجبین جهت محرورین وجمیع امراض رحم وکسیکه بدایهٔ اوا طعمهٔ لذیذ نیاید وکوبیدهٔ آن با مغز کردکان سوخته رافع تزحر وناشتا خوردن آن رافع سنگ کرده ومثانه واز مجربات شمرده اند وچون درآب لیمو آنمقدار که آنرا بپوشاند ویک انگشت بالای آن آید بخیسانند وخشک کنند وهفت مرتبه تکرار نمایند جهت اعادهٔ شهوت باه مایوسین مجرب گفته اند الزینة آشامیدن سه مثقال آن که دریکرطل شیر جوشانیده باشند تا بنصف رسیده باشد بایک اوقیهٔ تند سفید که بالای آن لحوم خورده شود باعث فربهی بافراط کردد وخوردن وطلاء نمودن آن بربدن بالخاصیت موجب زردی بشره وباعسل وادویهٔ برص وبهق وآثار جلد مقوی فعل آنها التحمیات آشامیدن آن جهت حمیات باردهٔ مزمنهٔ کهنه خصوص ربع وتطول آن دافع نافض السموم آشامیدن آن تریاق سموم ونهش هوام ومضرت افیون وبجهت ترک عادت آن وتطول آب گرم آن جهت رفع اذیت عقرب گزیده سریع الاثر وبخور آن با راتینج وفرزجه وحقنهٔ آن جهت تنقیهٔ رحم از رطوبات بدبو وتجفیف آن وضماد آن با نمک وترمس وزعفران جهت ورم الانثیین الاوجاع والاورام والبثور ضماد آن با سفیدهٔ بیضهٔ مرغ جهت ناف برآمده مجرب وباعسل جهت درد جمیع اعضا وتحلیل اورام خصوصا باطنی قیمولیا از مجربات شمرده اند وبدستور جهت خون منجمد تحت الجلد بیعدید وباروغنها جهت بثور لبنیه المضار مصدع محرورین واکثار آن مورث ظلمت بصر وزردی بدن مصلح آن کشنیز ومقلل شیر مزضعه ومنی بجهت آنکه مجفف ابن مرد واست مصلح آن ترمس مقدار شربت ان تا سه درم بدل آن در غیر تسمین شونیز بوزن آن جوارش ودستور مدبر نمودن ودهن وسفوف وشراب وعرق ومعجون آن در قرا بادین ذکر یافت وعرق آن که بدستور متعارف عرق کشند * طبیعت آن گرم وخشک * افعال خواص آن جهت فالج ورعشه وامراض عصبانی وعسر نفس وتحلیل ریاح وتقویت اشتها ورفع بلت معده واستسقا مفید وچون با دارچینی وکاوزبان عرق کشند در تفریح نائب مناب خمر دانسته اند وروغن آن که بقرع وانبیق مقطر نمایند جهت تحلیل ریاح ودردهای مزمن واورام باردهٔ بهترین ادویه است

* فصـــل النون مع الباء الموحدة

* نبیذ * بفتح نون وکسر با وسکون یاء مثناة تحتانیه وذال معجمه لغت عربی است بمعنی منبوذ وبفارسی وبهندی نیز بوزه نامند * ماهیت آن اسم جنس جمیع مسکرات مائع است غیر از خمر وآن انواع است وعبارت از نقوعات مسکرهٔ حادهٔ است ومراد از آن ومشهور ممنوع از اشیای است که ذکر می یابد ونقاع تسمی ازان است که از آب انار وسائر میوها و

حبوب ترتیب دهند و آن مقدار بگذارند که بجوش آید و مسکر گردد و چون مدتی بگذارند که بجوش آید و مسکر گردد آن هنگام آنرا مضغ نامند و از جملهٔ انبذهٔ است * طبیعت مطلق آن گرم و خشك * افعال و خواص آن جملهٔ آن محرق خون و مضعف دماغ و مکل حواس و مولد سودا و سوداوی مزجان و صاحبان اورام سوداویه و طحال را مضر و دستور صنعت آن نزد متقدمین آنست که هرچه از زبیب و خرما و سنجد و سائر میوها و یابسر یعنی غورهٔ خرما سازند باید که آنرا در د و مثل آن آب یکشبانه روز بخیسانند پس بجوشانند تا ثلث آن برود بس در ظرفی کرده سرآنرا محکم بسته تا پنج شش ماه بگذارند تا برسد پس استعمال نمایند و نزد متاخرین آنست که با پنج مثل آن آب بجوشانند تا بنصف رسد پس بدستور مرتب نمایند وانچه از حبوب سازند باید که آن مقدار بجوشانند که مضمحل گردد و با آب یکسان شود و باسه وزن آن هرشیرینی که خواهند از شکر و عسل و دوشاب و امثال اینها آمیخته بگذارند و بعد از یکهفته صاف کنند و بکار برند و بجهت تقویت و اصلاح آن بعضی ازادویهٔ مفرحه و مقویه مانند جوزبوا و قرنفل و دارچینی و زعفران و عود هندی و امثال اینها از هریك بازای هرده رطل پنجد رم نیم کوفته در پارچه بسته از اول طبخ تا آخر دران اندازند وانچه از عسل و شکر و دوشاب و امثال اینها سازند باید که باسه مثل آن بجوشانند تا دو ثلث بماند و اگر خواهند برای تقویت ادویه مسطورهٔ بوزن مزبور داخل نمایند

* نبیذ الزبیب * بفارسی مویز آب نامند * طبیعت آن در دوم گرم و در اول تر و گرمی آن از شراب مشمش و مطبوخ آن کمتر و باقوت قابضه * افعال و خواص آن مولد دم متین و مفتح سدد و هاضم و مسخن بدن و مقوی معده و چون قدری عسل اضافه نمایند گرمی و قوت نفوذ آن در اقطار بدن و احماق آن زیاده مکرر در زمیباشد منقی سینه و ریه و از اخلاط لزجه و مسخن کرده و مثانه و محلل ریاح و محرک باه و مدر بول و مخرج فضول و چون حماماد رحین جوش اضافه نمایند جهت جوع بقری و تقویت هاضمه و بدن نافع المضار سریع الفساد و مفسد دماغ و مغلظ اخلاط و محرق خون و مولد امراض سوداویه و احتراقات و اورام سوداویه و طحال و استسقا است

* نبیذ العسل * و آنرا شراب عسلی نامند * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشك و بسیار گرم از خمر * افعال و خواص آن محلل اخلاط غلیظه و مجفف رطوبات و حافظ صحت مبرودین و پیران و مقوی حواس و جهت امراض بارده و ضعف اعصاب مانند فالج و لقوه و رعشه و استرخا نافع و استعمال آن در فصول و بلدان بارده انسب المضار سریع الاستحاله بصفرا و مضر محرورین و صفراوی مزاج خصوص صاحبان کبد حار و نحیف البدن و قلیل الدم به تخصیص آشامیدن آن ناشته و مدت اومت بران طریق ساختن آن عسل و خرماد و جوزبوا و جوز بوا عشر دان قرنفل بسباسه از هریک نصف عشر دان زعفران ثلث عشر مجموع را نیم کوفته در آب بجوشانند تا مضمحل گردد و اثری از انها ماند پس صاف نموده بقدر عشر وزن صافی آن عسل اضافه نموده بجوشانند تا دو ثلث آن بماند و یک ثلث بسوزد و استعمال نمایند بعد از رسیدن

* نبیذ السکر * که از آب نیشکر و قند و شکر سازند * طبیعت آن گرم و خشك * افعال و خواص آن رقیق و لطیفتر از زبیب و باقوت نافذه و جهت کرده و مثانه و حرقة البول و عسر آن نافع المضار محرق اخلاط صفرای کراثی و زنجاری و باعث صداع مصلح آن سکنجبین سفرجل و انار ترش و نبات مصنوع از ... جهت سینه و ریه و کرده و مثانه و فربهی و چاقی بدن نافع و مسهل و موافق ناقهین و صاحبان سوداء المضار مولد حکه ... سردی سرد و تر

* نبیذ الفواکه * که از آب میوها بعمل آورند مانند ... و امرود و توت و امثال اینها و این بهتر از نبیذ

حبوب است المضار مسکر وسریع الفساد ومهیج نفخ وقراقر مصلح آن ادویهٔ حاره وخوشبو وعسل

* نبیذ التمر * که از خرما سازند وآنرا شراب خرمائی نامند * طبیعت ان گرم وخشک ترا ززبیبی * افعال وخواص ان موافق پیران وبلغمی مزاجان المضار ثقیل ومضر دماغ ومعده وامعا ومولد سود اوجذام وخنازیر وسرطان و امثال اینها زیراکه محرق خون واخلاط است

* نبیذ البسر والبلح * طبیعت آن در اول گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن بهتر از خرمائی وبعد از موبزآب بهتر از سائر انبذه است وقابض ومقوی معده ومدر بول

* نبیذ الدبس والسیلان * که شراب دوشابی نامند ودر طبیعت وافعال مانند شراب خرمائی است

* نبیذ الارز * که بفارسی بوزه نامند ودر مصر مزوان شامل نبیذ ذرة وبرنج وجو وگندم وسائر حبوب است * طبیعت ان از سائر انبذه گرمی آن کمتر * افعال وخواص ان مسهل بطن ومدر بول وقلیل السکر وضعف باه وهاضمه وما قطع کنندهٔ شهوت مصلح آن ترویق آن با عسل وطبخ آن با ادویه المضار مورث سدد وظفرة ومضر ابدان ضعیفه مصلح آن ماهی تازه وگفته اند انچه از گندم ودخن سازند محرک اشتها وسرخ کنندهٔ رنگ رخسار ومسکر قوی وبا عسل محرک باه و انچه از جو میسازند نفاخ وبیتفریح ومفسد باه وهاضمه است

* فصــــل النون مع الحاء المهملة *

* نحاس * بضم نون وفتح حا والف وسین مهمله لغت عربی است وبفارسی مس وبهندی تانبه نامند * ماهیت ان از جملهٔ فلزات معدنیه است ومعدن آن جزیرهٔ جپان وبعض ممالك فرنگ وایران وبلدان دیگر است وبهترین همه جپانی آنست وآن اقسام میباشد انچه قلها وشمسها ساخته می آورند آن سرخ رنگی نرم میباشد وبهترین اقسام است وانچه تختهای بزرگ عریض طولانی ساخته می آورند بعد از ان است در خوبی وانچه اقراص بزرگ ساخته می آورند بدان خوبی نیست وصلب است وهمچنین انچه در ملك فراسیس وکرمان از ایران میشود صلب میباشد وانچه در زمزنیان قریب بسبزوار میشود ودر کاشان واطراف برده ازان ظروف میسازند ونیز نرم وقریب بجپانی است ودر کاشان وبنکاله در بلدهٔ جهانگیرنگر ظرف آنرا خوب میسازند ونوعیکه در معدن آن تکون میپابد وآنرا مس رست گویند وعبارت از روی است بعربی صفر و بیونانی طالیقون گویند رنگ آن زرد ودرخشنده میباشد وطالیقون در حرف الطا ذکر یافت ونوعی از کداختن سنگ خالص بهم میرسد بعضی ازان مائل بزردی واکثری سرخ میباشد واز مطلق نحاس مراد این نوع است وچون سرخ آنرا با عشر آن روی توتیا بکداازند جسمی زرد رنگ حاصل میگردد که بفارسی برنج وبعربی صفر مصنوع وبهندی پیتل نامند چکش گیرتر وصلب تر از نحاس است وچون زرد آنرا با مقدار خمس ویاربع وزن آن روی توتیا بکدازند ودر قالبها بشکل اوانی بریزند این را بفارسی ریخته وبهندی بهرت نامند واین قابل الطراق یعنی چکش گیر نیست وشکننده میباشد وچون صفر مخلوق قلیل الوجود است بنا برآن مصنوع آنرا باسم آن شایع کرد انیده اند ومستعمل است وچون مس را با قلعی بکدازند بفارسی سفید روی نامند وچون با قلعی وروی توتیا مرد ریکدازند بفارسی جام نامند وبهندی کانسه واین شکننده تر میباشد واز فرنگ ظروف ساخته چرخ نموده بسیار سفید براق شبیه بنقره می آورند وتا تازه ونو است وآب وچربی بدان نرسیده وبا استعمال بسیار نیامده ونم ورطوبت بسیار دران اثر نکرده بدان صفت میباشد پس میل باندک زردی مینماید وشکننده وقابل گداز نیست وگداخته نمیگردد وماده تکون نحاس زیبق وکبریت غیر صافی ومتعلق بسعادت زهره با شمس

وتوسطا بقدر ود ریکسال وبیست وپنج روز باتمام میرسد بکمتهٔ بلیناس وبهترین آن زرد ذهبی دس سرخ زرد نرم خالص آنست وانچه بغیر این الوان واوصاف باشد همه ردی ومجنبین بسیار صلب آن * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ومحرق آن باقوت ملطفه وقابضه وحدت حرارت وحسل آن باعث لطافت وکسر حدت وحرارت آن وزهرة النحاس الطف است ودرحرف الزاء المعجمة مع الحاء مذکور شد اعضاء الراس چون نحاس را در سرکه چند روز بگذارند وحنارا بان سرکه خمیر نموده ضماد نمایند در رفع نزلات وسرفه ومنع ریختن موی مجرب دانسته اند واکتحال بان باعث حدت بصر وصلابت اجفان را مفید وچون موی را بمنقاش طالبقون بکنند دیگر نروید اعضاء النفض آشامیدن محلول آن با ماء العسل مسهل ماء اصفر ومبادی استسقا وبدستور طلای آن وآشامیدن سائیدهٔ آن مهیج قی ونیم مثقال آن مخرج مائیت آن بغیر اذیت ومحمول سحالهٔ آن باد ودیکه در دیک وغیر آن مجتمع میکردد وبا آب لیموجهت منع آبستنی مجرب گفته اند السموم آشامیدن سائیدهٔ آن بتنهائی وبا روغن گاو ویا شیر تازه دوشیده وقی فرمودن مکرر باعث دفع ضرر افیون خورده وآشامیدن اشیای حامضه ولبنیات ولحوم ویا مالحه ویا تلخ وباچرب در ظرف مس بی قلعی خصوص که زمانی دران مانده باشد بسیار مضر ودرقلعی دارمدتی گذاشتن نیز مضر خصوصا که گرم باشد وسرآنرا گرما گرم بسته باشند واز همه بدتر ماهی بریان است که دران گذاشته گرما گرم وسرآنرا پوشیده شب مانده باشد جهت آنکه اینها همه باعث زنجاریت مس اند وزنجاری میکردند وزنجار خوردسم است مداوای آن قی فرمودن با شیر تازهٔ دوشیده وادهان وبعد ازان آشامیدن آب گوشتهای چرب القروح والجروح والاورام والبثور طلای غیر مغسول آن با عسل جهت اندمال قروح خبیثه وساعیه ومنع سعی آن وخوردن گوشت زائد ومغسول آن مدمل جراحات وطلای آن با عسل مصلح قروح متصلهٔ مجتمعه در ابدان صلبه وجهت جرب وحکه وتحلیل اورام ورفع سمیت ومانند کی اعضا مفید وانچه نحاس را سفید وبراق کرده اند تا فتن صفایح رقیق آنست ودرترشیها مکرر انداختن خصوصا آب سماق وسرکه وپاشیدن شوره بعد ازکدازبران رافع اشیای متخلفهٔ بدان واند اختن تخم بادنجان بدان در حین کدازباعث سرعت ذوب آنست ومحرق آنرا روسختج نامند ودرحرف الراء مذکور شد واستعمال ویا اغتسال بآب درظرف مسی بآفتاب گرم شده مورث برص است خصوصا تکرار استعمال آن واز خوردن توبال وبرادهٔ آن ویا خوردن طعام ویاشرابیکه درظرف بی قلعی آن خصوص که ترش باشد ومدتی دران مانده عوارضی مانند عوارض توبال وبراده وزنجفر الحدید عارض کردد علاج آن مانند علاج آنست ومذکور شد *

* نحام * بضم نون وفتح حا والف ومیم بترکی وفارسی انقود نامند * ماهیت آن نوعی از طیور آبی است ازقاز کوچکتر وازاردک بزرگتر وابلق ازسفیدی وسیاهی وسرخی مائل بزردی وبسیار فربه واکثر درکنار آبها وخرابها میباشد * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن دهنیت بران غالب وبسیار بدبو ومولد خون متین ومنی چون هضم یابد ومقوی چشم وبدن ومحرک باه مضر محرورین ودیرهضم وبدبو کنندهٔ بول وعرق وبراز مصلح آن در سرکه پختن و یا با کشک الشعیر وفانید وبعد ازان نیز تناول نمودن معجن برانحدار آنست وجهت مبرودین ومشائخ مفید *

* نحل * بفتح نون وسکون حا ولام زنبور عسل است بفارسی مگس عسل وبهندی شهد کی مکهی نامند * ماهیت آن معروف ودرشمع شمهٔ ذکریافت * طبیعت آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن چون بچهٔ پربرنیاوردهٔ آنرا درسایه خشک نمایند وبکدرهم آنرا با پالودهٔ آرد گندم که آرد ده مثقال وشکر پنج مثقال باشد بنوشند در اندک زمانی بدن

را نوبه میکردانند ومجرب گفته اند وطلای رطوبت آن رافع درد گزیدن زنبور ومحلل اورام آن است *

* فصـــــل النون مع الخاء المعجمة *

* نخاع * بضم نون وفتح خا والف وعین مهمله لغت عربی است بفارسی مغز حرام وحرام مغز نامند * ماهیت آن مغزسفید چرب لزجی است که درمیان استخوان فقرات گردن وپشت وغیرها میباشد برای ترتیب اعضای اعصاب واعصاب اکثری ازان روئیده شده اند ونائب مناب دنباله مخ دماغ است ونیز رسانند ه روح نفسانی ماخوذ دمید م ازدماغ با عصاب است * طبیعت آن گرم وترا زدماغ تری آن کمتر وگرمی آن زیاده * افعال وخواص آن طلای آن ملین صلابات وضماد آن اکال قروح ودرچرک آوردن زخمها ورفع شقاق لب وسائر اعضا وخشکی اعضا حادث ازورمها وگرمی بیعدیل ودرسائر افعال تریب بدماغ است وغیرلذیذ وبطیء الانحدار ولهذا اکل آن غیرمجوز ومصلح آن نمک وبالای آن جلاری خوردن وبهترین همه انجیرود رماء العسل خیسانیدن است *

* نخاله * بضم نون وخاء معجمهٔ مفتوحه والف ولام مفتوح وهالغت عربی است وسبوس نیز وبهندی بهوسی وچوکهرنامند * ماهیت آن سبوس حبوب است وازمطلق آن مراد سبوس گندم است * طبیعت آن گرمی آن کمتراز آرد گندم وخشک ترازان وبالجمله گرم وخشک دراول * افعال وخواص آن جالی ومحلل ومنقی اعضاء الراس بخوروخیسانیدهٔ آن درسرکه جهت زکام اعضاءالصدر والغذاء والنفض آشامیدن آب مطبوخ آن بطریق حسوبا شکروعسل وروغن بادام جهت تلیین سینه وشکم واعانت براخراج نفث الدم ورفع خشونت سینهٔ وسرفهٔ مزمن وربو ورریاح غلیظه وتغذیهٔ ناقهین بدان نافع ونان آن قابض ومجفف رطوبات معده وضماد مطبوخ آن درشراب وامثال آن جهت تسکین درد پستان وتحلیل ورم آن که ازانعقاد شیردران بهم رسیده باشد السموم والاورام والبثور ضماد مطبوخ آن درآب برگ ترب جهت تسکین وجع گزیدن عقرب ضماد مطبوخ آن بانمک وبدستور خشک کوبیدهٔ آن با نمک جهت لسع افعی وعقرب وتحلیل ریاح واورام بارده ومطبوخ آن با سرکه وعسل جهت نملهٔ ساعیه وجرب متقرح وقوبا واورام حاره وضماد منقوع آن درسرکه جهت جمرهٔ بجیم وتکمید آن جهت تحلیل اورام ربحیه واوجاع نافع خصوص که باندک نمک ممزوج نموده ودرصرها بسته بدان تکمید نمایند مکرریک صروبعد ازصرهٔ دیگروتطول نخالهٔ جوجهت حکه وشری وبخورنخالهٔ عدس جهت رفع بول درفراش وتمل وصبیان وبخورنخالهٔ باقلی جهت منع ریختن شکوفه درختان الات المفاصل ضماد نخالهٔ گندم باروغن زیتون وسرکه جهت ضربان مفاصل مفید است *

* فصـــــل النون مع الدال المهملة *

* ند * بفتح نون ودال بفارسی کشته نامند * ماهیت آن دوائی است مصنوع ازقبیل بخور ومانند غالیه خوشبو ومخترع آن بخاشعه اند وبرای خلفای عباسی ترتیب داده اند اجزای آن عود مندی خام عنبرا شهب صندل سفید حصی لبان پوست اترج یا برگ آن اجزای متساوی کوفته بیخته بایک وزن تمام اد وبه وبعضی دووزن آنها نبات سفید باگلاب ویا آب مرزنجوش سرشته اقراص وبعضی مانند شمع فتیلهٔ طولانی میسازند ودرمجالس برای خوشبو میسوزانند ونیز ازعود غرقی خام باگلاب سوده چهل مثقال وعنبرا شهب چهارمثقال مشک یک مثقال ونبات سفید یکصد مثقال میسازند وبعضی مصطکی نیزداخل مینمایند وباآب صمغ محلول سرشته اقراص ویافتیلها مانند شمع میسازند * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مقوی قلب ودماغ وحواس ومنعش ارواح ومحرک شهوت ومقوی معده وکبد وباده ودافع سمیت هوای وبائی وطاعون

وزائل زكام است شربا وبخورا

* فصـــل النون مع الراء المهملة *

* نرتيقس * بفتح نون وسكون را وكسر تاء مثناة فوقانيه وسكون ياء مثناة تحتانيه وضم قاف وسين مهمله * ماهيت آن بولس گفته نباتی است شبيه بحنظل درجوف آن شحم وتخم آن با عفوصت * طبيعت آن گرم وباخشكی بسيار * افعال وخواص آن اعضاء الراس وغيرها سعوط آن جهت دفع بد بوئی بينی وقطع رعاف وضماد آن با روغنها مدر عرق وبا شراب جهت گزيدن عقرب نافع *

* نرجس * بفتح نون وسكون را وكسر جيم وسكون سين مهمله معرب از نرگس فارسی است * ماهيت آن گلی است بسيار خوشبو ودو نوع ميباشد يكی را قدحی ودوم را مضاعف نامند قدحی درميان آن بشكل قدحی وپيالهٔ كوچكی زرد رنگ واطراف آن شش عدد وبرگها سفيد مائل بزرد وبرواين را نرگس نرنيز نامند ومضاعف را ماده وبشيرازی هفت روزه برگهای آن زياده وبالوان ديگر نيز ميباشد مانند بنفش ونبات آن درساق وبرگ وتخم وبيخ شبيه بپياز وكوچكتر از آن وبيخ قدحی را چون بشكل صليبی شق كنند وغرس نمايند مضاعف ميگردد * طبيعت آن درسوم گرم وخشك وبعضی معتدل درگرمی وخشكی وبعضی دردوم گرم وخشك گفته اند وتخم آن دردوم گرم وخشك وگفته اند دراول تر * افعال وخواص آن جالی وجاذب از عمق بدن ومحلل قوی وغاسل اعضاء الراس بوئيدن گل آن جهت صداع بلغمی وسوداوی وتفتيح سدهٔ دماغی وازالهٔ نزلات وزكام بارده نافع جهت آنكه محلل قوی است جبرئيل بختيشوع گفته هركه خواهد در زمستان زكام بهم نرساند مداومت ببوئيدن نرگس نمايد وضماد آن جهت سعفه ومنع نزلات وذرور بيخ خشك آن رافع سبل وناخنه وضماد آن باعسل جهت تشنج اعصاب چشم اعضاء الغذاء والنفض آشاميدن بيخ جائيده ويا مطبوخ آن بغايت منقی خصوصا با عسل ومخرج هرچه در معده جمع شده ومنقی رحم ومسقط جنين زنده ومرده والتيام دهندهٔ زخمهای ظاهری وباطنی وچهار درم آن با ماء العسل مخرج اقسام كرم معده ومسكن اوجاع مثانه ورحم وضماد بيخ آن كه نه روز در شير خصوصا در شير گاوميش خيسانيده خشك نموده پس سائيده باشند جهت تقويت باه وسطبری قضيب وبرماده ون احليل جهت رفع تعنين مجرب وبتنهائی نيز مقوی باه ومعظم ذكر است الجروح والقروح والاورام والمتورد ذرور بيخ آن قاطع خون جراحات والتيام دهندهٔ آنها وضماد آن با سركه وعسل منقی قروح وكشايندهٔ دبيلات كه دشوار بنضج آيند وبا آرد كندم ويا شيلم وعسل جهت اخراج پيكان وخار وامثال آن وتحليل اورام اعصاب وضماد بيخ آن با سركه وعسل جهت تنقيهٔ اوساخ والتيام جراحات عظيمه وغائره ووتر ورباط وعصب مقطوع ويا صندل عرغ وگل ارمنی وفوفل واقاقيه وحضض وسفيد آب ومرداسنگ جهت ورمهای جاسيه الات المفاصل ضماد آن باعسل جهت دردهای مزمنهٔ اعصاب ومفاصل ونقرس وشكستگی اعضا ونيز ضماد آن ماصق وچسپانندهٔ جراحات عارض دراعضاء عصبانی است الزاق شده حرق النار ضماد آن باعسل جهت سوختگی آتش الزينة ضماد آن با سركه جهت داء الثعلب وبهق وآثار جلد مضر محرورين ومصلح ايشان مصلح آن بنفشه وكافور ودرهمه افعال گل آن مانند بيخ آن مقدار شربت آن يكمثقال ونيم روغن گل آن مانند روغن گل ملبس چهار روز در آفتاب مرتب نموده ودر روغن تجديد گل كرده باشند محلل ومسكن اوجاع سوداويه وريحيه ورافع صداع ريحی وصداع رطب وسوداوی ودافع دردهای بارد وموافق امراض عصب وكشايندهٔ فم رحم ومسكن اوجاع آن ومصلح محرورين وتخم آن تاسوم گرم وخشك وبارطوبت فضليه * افعال وخواص آن آشاميدن نيم درم آن با شير تازه دوشيده بغايت محرك باه وضماد آن با سركه جهت كلف وبهق ونمش موثر است

* نروك * بفتح نون وضم را وسکون وا و وکاف لغت فارسي است * ماهیت آن بیخي است شبیه بلعبت بربرو ا زان بزرکتر و از کرمان آورند امین الدوله کفته که مخبر صادق بمن خبرداد که درجبال کرمان خصوصا جائیکه پلنك باشد دراول بهار نباتي میروید برک آن درابتدا شبیه ببرک خربزه وچون بحد رشد رسد شکل برک آن منقلب کردد وبنا برآن دران وقت آنمکان را نشان میکنند وبعد از خشکي کیاه ورسیدن بیخ آن بهمان نشان بیخ آنرا اخذ مینمایند وکفته اند علامت خوبی وخواص آن آنست که چون بربالای دیك جوشان بکذارند در ساعت از جوش باز ایستد وچون در تنور اندازند نان از تنور بریزد وچون در شیر اندازند شیر بریده کردد ورنك اصلي آن برنك پلنك ابلق میباشد ونیز از خواص آنست که چون پلنك از زائیدن بسیار آزار میبابد ببرود شوارا ستزادن لهذا آن بیخ را پیدا کرده برآورده میخورد تا بارنکیرد واز خوردن آن بارنمیکیرد ودربدن آن غدد بهم میرسد واز مرمکانیکه پلنك بیخ آنرا برآورده خورده باشد بازسال دیکرا زهما نمکان بیخ تازه میروید وبازسبزی میباشد بخلاف انچه را پلنك برنیاورده که آن سفید است ودرسرکین آن کاهي بعضي مهرها یافت میشود وبعضي کفته اند در شکمبردان آن وبعضي کفته اند در فرج ورحم آن وبعضي کفته اند درذنب آن تکون مي یابد وصاحب اختیارات بدیعي نوشته تحقیق آنست که درذنب آن بهم میرسد وباقي خلافست وآنرا حجر النمر وبفارسي نروك پلنك نامند ودستور اخذ آن چنان است که چون قبل آن را احساس نمایند ودرزفم رحم آن چیزی مانند آب دریابند باید که پوست رحم آنرا ببرند ودرجوا ند ازند ومدتی نکامدارند آن آب مانند انفحه منعقد کردد ونروك حقیقي عبارت ازینست وطرقیون مصنوع آنرا بانواع میسازند بعضی مانند کندم باریك طولاني واین صحیح نیست صحیح همانست که ذکر یافت * افعال وخواص آن چون دوشعیره تا یك طسوج آنرا زن بخورد ویافرزجه سازد ویا ذرور ویا تعلیق نماید مرکز آبستن نکردد وچون مرد تعلیق نماید مباشرت نکند واکر نماید با هرزن که مقاربت نماید حامله نکردد وذرور وتعلیق آن جهت دفع خنازیر ورریح الشوکه مجرب دانسته اند وطلای آن جهت رفع ناصور مجرب مقدار شربت آن یك طسوج وزیاده ازان موجب لاغری بافراط است ودرببهت داشتن آن باعث سرعت ولادت وکفته اند چون برناصور بندند حجم آن زیاده کردد ناصور کمتر وکوچکتر شود وتجدید آن باعث رفع ناصور است *

* فصـــــل النون مع السین المهملة *

* نسر * بفتح نون وسکون سین وراء مهملتین لغت عربي است وبفارسي کرکس وبترکي ففرو بهند کدنامند * ماهیت آن از جملهٔ سباع طیور وبزرک جثه ودررنک قریب بعقاب ومائل بسرخي ومنقار وساق آن درازو برآن مانند نی است وکویند دریک روززیاده از ده هزار فرسنک بپرواز قطع مینماید بدلیل آنکه بچهٔ آنرا زعفران آلوده در آشیان آن میکذارند فنکا میکه اونباشد وچون اوآمده بچه خود رازرد مشاهده مینماید بکمان آنکه یرقان کرده در بکر وزسنك یرقان را از مرانده پیدا آورده دراشیان خود میکذارد براي رفع یرقان آن بعضي بلاد ایران وروم وترک وغیره مسافت آن تا سرندیب در رفتن ومراجعت ازده هزار فرسنک زیاده است زیرا که آن سنك بغیر از سراندیب جای دیکریافت نمیشود ودرهنکام پرواز بسیار اوج میکیرد واز مغرب تا مشرق دریکروز سیر مینماید وباز مراجعت میکند وبسبب حرارت مزاج دروقت خواب یک چشم رانمی پوشاند وتا هزار سال عمر میکند ودرسالی زیاده بریک تخم ویک بچه نمی آورد وقوت شامه وباصره بسیار قوی دارد بحدیکه از مسافت بعیده در مکانی که حیوان مرده باشد درحین پرواز ویاغیر آن آنرا دیده وبا بوی آنرا شنیده خودرا

بآن میرساند * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ریاح غلیظه ومفتح سدد اعضاء الراس، خوردن گوشت آن رافع تشنج واکتحال خون وزهرهٔ آن بآب هفت مرتبه وطلای آن براطراف چشم قاطع بیاض ورافع نزول آب وظلمت بصر وجرب چشم وسعوط دماغ وزهرهٔ آن مریک بقدر نیم دانک وبوزن آن قطران وروغن زیتون رافع جذام وجنون واز مجربات شمرده اند وقطور بیضه کل اختهٔ آن نیم گرم مکرر در گوش جهت کری قدیم اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشامیدن بیه آن جهت سرفه وگوشت آن محلل ریاح غلیظه وقولنج امعای دقاق مسمی بایلاوس ومفتح سدد ومفتت حصاة وقاطع بلغم المضار ردی الغذا وغلیظ مصلح آن دارچینی وسرکه وطلای بیضهٔ آن درسه روز مقوی قضیب الجروح والقروح والبثور والزینة طلای خاکستر موی آن رافع جرب وحکه وقروح وطلای سرگین آن جالی کلف است ورافع ورم کلوکه در بنگاله کهیکه میشود

نسرین

* نسرین * بفتح نون وسکون سین وکسر راء مهمله ویاء مثناة تحتانیه ونون بعربی ورد صینی وبفارسی گل مشکین ودر بعضی بلاد گل عنبرین ودر اصفهان مشکینچه وبهندی سیوتی نامند * ماهیت آن گلی است سفید وبعضی اوراق آن مائل بزردی ومضاعف شبیه بگل سرخ وازان کوچکتر وخوشبو ودرخت آن شبیه بدرخت گل سرخ وازان کوچکتر منبت آن بلاد حاره ودر صحرا اما کثیرالوجود وموسم گل آن از حمل تا اسد ودر بعضی بلاد مانند بنگاله وغیرآن از قدیم دوم تمام سال گل میدهد ولیکن در ایام بهار وتابستان بیشتر وموسم های دیگر کمتر وعرق آن از گلاب بسیار کم بوتر جهت آنکه چون بسیار لطیف است بوی آن در حین عرق کشیدن به تحلیل میرود وضعیف میکرددوازان تیز عطر برمی آید * طبیعت آن در دوم گرم وخشک در اول وشیخ الرئیس در دوم وبعضی در سوم گفته اند * افعال وخواص آن ملطف ومفتح ومحلل ومنقی ومانند یاسمین ونرگس است در قوت وضعف اعضاء الراس بوئیدن آن مقوی دل ودماغ وحواس ومسخن دماغ ورافع سردی اعصاب ونزلات وزکام وسائیدن آن در لخلخه باعث خوشبوئی آنها ومعطش ومفتح سدهٔ دماغی ومنقی ومحلل ریاح ورطوبات آن بعطسه ولطوخ بوی آن بر پیشانی مسکن صداع وزکام وقطور آن باروغن زیتون جهت کشتن کرم گوش وتحلیل ریاح آن ودوی وطنین وسنون ومضمضهٔ آن جهت درد دندان اعضاء الصدر والغذاء آشامیدن چهار درخمی آن منقی سینه وجهت اورام لثه وحلق ولوزتین وخفقان بارد ومقوی معده وجگر وموافق علل جگر وجهت فواق وقی وغثیان ویرقان وقولنج وتحلیل ریاح ویکدرم آن تاچهار درم برگ آن مسهل قوی محمد بن زکریا نوشته که در خراسان دیدم که گل نسرین را ازیکدرم تا سه درم میدادند اسهال وادرار قوی میکرد وگلنگبین آن نیز اسهال تمام مینماید یا تقویت دل وتفریح مقدار شربت آن تا پنج اوقیه وضماد آن معقد دانهٔ بواسیر ومانع اشتداد داء الفیل آلات المفاصل ضماد آن باحنا جهت تقویت موی وضماد آن در حمام باعث رفع بدبوئی عرق وخوشبوئی آن وطلای آن رافع کلف وخسارومداومت نیم مثقال خشک آن تایک مثقال ازاول حمل تا یکسال مانع سفید شدن موی دانسته اند وانطاکی بجهت این امر ورد ومثقال مربی شکری آنرا در کتاب تجربه بیان نموده وازان مربی یعنی گلقند مانند ورد احمر میسازند وگرم تر از گلقند ورد احمر است ومفرح وجهت خفقان بارد وتقویت قلب بارد نافع ونیز مسهل دانسته اند چنانچه ذکریافت وروغن آن که مانند روغن نرگس مرتب نمایند مسخن باعتدال ومقوی دماغ وبالخاصیت رافع ذات الجنب بلغمی وسوداوی دانسته اند

فصـــــــل النون مع الشين المعجمة

نشا

* نشا * بفتح نون وشین والف لغت عربی است وبفارسی نشاسته وبیونانی امولن وامولونس نیز نامند * ماهیت آن

عبارت از کشک کندم است که کندم را خیسانیده تا بحد تعفن رسد و پوست آن منشق کردد که چون بدست بمالند بآسانی از مغز آن جدا شود و مغز آن نرم پس کوبیده فشرده از صافی کذرانیده اثقال آنرا دور نمایند و صافی آنرا بکذارند تا ته نشین کردد و آب بالای آنرا بریزند و ته نشین را اقراص سازند و در آفتاب خشک کنند و استعمال نمایند بهترین آن سفید تازه خالص غیر متکرج و سیاه آنست * طبیعت آن در آخر اول سرد و خشک و بعضی سرد و تر دانسته اند * افعال و خواص آن رادع و قابض و مغری اعضاء العین مصلح ادویهٔ عین و مقوی آن و جهت تجفیف قروح آن و دفع جرب و منع ریختن مواد بچشم و اکتحال آن با شیر زنان و یا سفیدهٔ بیضهٔ مرغ مسکن حرقت چشم و رمد و نرم کنندهٔ خشونت اجفان اعضاء الصدر و الغذاء و النفض آشامیدن مطبوخ آن بانبات و یا روغن بادام نیمکرم قاطع نفث الدم و خشونت حلق و سرفهٔ حار و درد سینه و سل و قطع خون بواسیر و حیض و اسهال بطن بتخصیص که بریان نموده با عدس پخته باشند که قوت قبض و حبس آن زیاده میکردد و حریرهٔ آن مانع نزول نوازل بسینه و بالیه بز جهت سح و رفع افراط عمل دوای مسهل و باید که یکوزن آنرا با سه و یا چهار وزن آن آب خوب طبخ نمایند و احتقان آن جهت قرحهٔ امعاء الاورام ضماد آن با سرکه جهت خناق و اورام حارهٔ الزینة طلای آن با زعفران جهت کلف السموم طلای آن با شراب جهت نهش افعی المضار قلیل الغذا و اکثار آن مقل منی و مسدد و دیر هضم و کویند مولد سودا است مصلح آن شیرینیها و کرفس و قرنفل بدل آن برنج مغسول و غبار الرحی مقدار شربت آن از یکمثقال تا پانزده مثقال است

* نشارة * بضم نون و فتح شین و الف و فتح راء مهمله و ها * ماهیت آن اسم اجزائی است که از اخشاب بسوهان در حین سائیدن جدا کردد * طبیعت آن نشارهٔ هر چیز نسبت باصل آن کرم تر و خشک تر است مکر آنچه کرم خورده و تعفن یافته و پوسیده شده باشد که یبس آن زیاده بعضی کرم تر و بعضی این را سرد دانسته اند * افعال و خواص آن همهٔ آن قابض و جالی الجروح و القروح نشارهٔ چوب کرم خورده پوسیده شده خصوص از اشجار قابضه جالی و منقی زخمها و مدمل آنها و چون با مساوی آن انیسون با سرکه خمیر نموده در پارچهٔ کتان بسته بسوزانند پس سحق نموده بر قروح خبیثه و نملهٔ ساعیه و آکله بپاشند منع تعفن و سعی و اکل آنها نماید و التیام دهد و نشارهٔ چوب صنوبر با حنا جهت جرب رطب و بخور دود آن کریزانندهٔ هوام و کشندهٔ پشه و نشارهٔ عاج آشامیدن ربع درهم آن معین بر حمل است و خواص و منافع هر یک بتفصیل در ذیل خشب آن جا بجا مذکور شد

* نشف * بتحریک نون و شین و فا اسم عربی است * ماهیت آن کویند بیخ مرجان است که بسد دامنند و کویند غیر آن است و آن سنکی است سبک پر سوراخ شبیه بآشیان زنبور که از سواحل دریای مغارجه و نواح آن خیزد و در زیر آب تکون می یابد * طبیعت آن خشک تر از بسد * افعال و خواص آن قاطع خون و التیام دهندهٔ زخمها و ملحم آنها خصوصا با شب و در سائر افعال مانند بسد است *

* فصل النون مع العین المهملة *

* نعام * بضم نون و فتح عین و الف و میم بفارسی شتر مرغ نامند * ماهیت آن مرغی است معروف عظیم الجثه کردن آن بلند شبیه بشتر و پاهای آن شبیه بپای کاو و ظلف آن مشقوق و رنک آن اغبر مائل بسفیدی و مانند طیور دیکر بسیار پرواز نمیتواند نمود بلکه بعنوان جست و خیز است و بهترین آن بچهٔ آنست و چند آن محتاج بآب نیست مکر آنکه آب را بعمل بلکه استنشاق هوا آنرا کفایت است * طبیعت آن بسیار کرم و خشک تا آخر سوم و تا چهارم نیز کفته اند * افعال و خواص آن کوشت آن محلل ریاح و قاطع بلاغم اعضاء الراس و المفاصل و النفض خوردن کوشت آن رافع فالج و لقوه و خدر و اوجاع

مفاصل وظهر وعرق النسا ونقرس وساق وامثال اينها واستسقا وجميع امراض بارده رحم را مفيد المضار على الهضم ومصلح
محرورين ومصلح آن سركه وروغن وبيه آنرا آشاميدن باعث سرعت تكلم اطفال ورافع برودت اعضا است وضماد آن محلل اورام
مزمنه واستسقا وتهييج اطراف ورافع سم عقرب وباعث سرعت حركت اطفال چون بريدن وپاهاى ايشان بمالند واز خواص
آنست كه بريدن شخصى كه ماليده باشد تمام مارها از آن شخص بگريزند واگر نزديك او شوند بى حس گردند ابن رضوان
گفته چون بيدانرا در اول تابستان در آخر بهار بگيرند در هر موضع كه گذارند مار وافعى از آن دور گريزند وچون بوى آن بشنوند
غشى آورند وسرگين آن رافع كلف وآثار جلد ونزردى وخاكستر موى آن رافع اكله واز خواص آنست كه از بلع كردن اخگر
وآهن تفته ومس تفته متضرر نميگردد وهضم ميكرداند ❊

❊ نعنع ❊ بفتح دو نون وسكون دو عين مهمله وآنرا نعناع نيز وبيونانى منثى وبفارسى پودنه وبشيرازى راقونه نامند
❊ ماهيت آن نباتى است معروف برى وبستانى ميباشد برگ برى آن خشن تر وكوچكتر وبستانى نازكتر ونرم تر وبهترين
آن تازه املس بستانى آنست ❊ طبيعت آن در آخر دوم گرم وخشك وبا رطوبت فضليه ❊ افعال وخواص آن در جميع
افعال قويتر از پودنه وباقوت مسخنه ومفرح ومقوى دل ومرقق خون غليظ ومحلل مواد بارده ❊ اعضاء الرأس طلاى آن بر پيشانى
خصوص با ارد جو جهت درد سر بارد وسعوط يك انگ عصارهٔ آن با روغن گل سرخ تا مه دفعه جهت خنازير كه در گردن بهم
رسد بغايت مؤثر وقطور آن با ماء العسل جهت درد گوش وماليدن آن بر زبان رافع خشونت آن وخائيدن آن رافع درد
دندان ❊ اعضاء الصدر والغذاء والنفس آشاميدن عصارهٔ آن قاطع نزف الدم ونفث الدم وجهت درد سينه وپهلو ونفث
رطوبات قصبهٔ ريه وريه وتنقيهٔ آن وچون با پرميا وشان بجوشانند وبياشامند جهت وجع فواد وخفقان معدى وتقويت معده
وماسكه وهاضمه وفم معده وتحليل رياح معده وآروغ ورفع تولنج ريحى وكشندهٔ اقسام كرم شكم وباسركه قاطع نزف الدم وآشاميدن
دو سه شاخ آن با آب انار ترش مسكن فواق وغثيان وقى صفراوى ومشهى ومسكن خفقان معدى ووجع الفواد ودرد معده وچون
با قلب عود ويا مصطكى بخايند فواق وخفقان را زائل كند ومقوى دل ومفرح وبرقان را مفيد وتقويت باه كند وباعث الجماع
نيز جهت ميضه وچون دو سه شاخ آنرا در شير بمالند مانع انجماد آنست وبا سركه وترشيها رافع ضرر آنها ست يا عصاب وبدل مقرور
بالبنيات وليهذا در سكنجبينات وآب دوغ داخل مينمايند وبا پنير نيز مقرر بدل وضماد آن مسخن ومقوى معده واشتها وبا آرد
جو جهت ادرار فرمودن شير منجمد در پستان وبتنهائى جهت بواسير وباموپز جهت ورم انثيين ودرد آن وحمول آن قبل از
جماع مانع حمل المضار مولد رياح واكثار آن مولد حكه در گلو ومصلح آن كرفس بدل آن پودنهٔ بحرى مقدار شربت آن تا دو
مثقال السموم ضماد آن با نمك جهت رفع سميت سگ ديوانه گزيده ومضرغ آن جهت عقرب گزيده الاورام وانبثور
ضماد آن با آرد جو جهت اخراجات ونفخ دماميل وشراب وعرق آن در قرابادين كبير ذكر يافت وسكنجبين آن نيز ❊

❊ فصل النون مع الغين المعجمة ❊

❊ نغر ❊ بفتح نون وغين وراء مهمله ❊ ماهيت آن اسم جنس عصفور است ونزد بعضى مخصوص بگنجشك سياه كوچكى
است كه دنبالهٔ آن كوتاه ودايم الحركت وكثير الصوت است وبعربى آنرا ابو تمرون وابو المليح وبفارسى جكاوك وبهندى
مولهرد وتنكابن حصرا مند ❊ طبيعت آن گرم وخشك ❊ افعال وخواص آن قديد نمك سود آن جهت اسهال
وغير نمك سود آن جهت عسر البول وتفتيت سنگ گرده ومثانه بغايت نافع است ❊ فصل النون مع الفاء ❊

* نفط * بکسر نون وسکون فا وطاء مهمله * ماهیت آن رطوبتی است دهنی حاد الرائحه که از بعضی زمینها مانند زفت وقیر میجوشد وازاقصی عراق خیزد ودونوع میباشد سفید وسیاه سفید آن بهتر والطف وبسبب لطافت زود مستحیل بهوا میکردد ونقاشان قدری ازآنرا داخل روغن کمان برای ترقیق وتلطیف ممزوج نموده برنقشها می مالند وسیاه آن باین لطافت نیست وبتقطیر سفید میکردد وآنرا مغشوش بروغن خزامیان مینمایند وفرق آنست که نفط متصاعد میکردد بخلاف آن وازتوابع مصر ازکنار دریا نوعی نفط می آورند وآنرا زیت الجبل مینامند * طبیعت آن تاچهارم کرم وخشک * افعال وخواص آن اقوی ازاکثر روغنها ومفتح وسریع النفوذ وکلاً زنده صلابات وتریاق جمیع امراض بارده شربا وضمادا اعضاء الراس والعصب والغذاء والنفض طلاء آن جهت فالج ولقوه ورعشه وکزاز وخدر واسترخاء اکثر امراض واوجاع بارده رطبه وتحلیل ریاح واوجاع مفاصل وامثال اینها مفید واکتحال آن جهت نزول آب درچشم وبیاض وقطور آن جهت کری ورياح کوش وآشامیدن آن جهت سرفهٔ کهنهٔ بارد وبهر وربو وضیق النفس ونفث الدم وبواسیر وتفتیت حصاة واخراج کرم معده ومقعده وتحلیل ریاح احشا ومغص وحرقة البول وفرزجه وبخور آن جهت سردی رحم واختناق آن مفید وطلای سفید آن رافع کزی حیوانات مضر محرورین ومصلح مصلح آن خشخاش وسرکه ومضر ریه ومصلح آن کثیرا مقدار شربت ازسفید آن دو دانك تانیم مثقال وازسیاه آن تایك مثقال بدل آن بوزن آن میعه وبعضی قطران کفته اند وزفت رطب نیزالسموم خوردن سفید وسیاه آن دافع سموم قوی الاثر است

* نفل * بفتح نون وفا ولام * ماهیت آن کویند نباتی بارزد است شبیه برطبه بخار مائل بسرخی وبنفشی ودر بوشبیه بشکوفهٔ بید وشاخهای آن کرمد ارمانند خارخسک ودرعربستان کثیرالوجود * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن تخم وکل آن رافع سحر زمد ربول وکل آن اقوی وطبیخ آن درافعال ضعیف تر است *

* فصـــــل النون مع الکاف *

* نکاچونی * بکسرنون وفتح کاف عجمی والف وضم جیم فارسی وسکون واو وکسرنون ویا * ماهیت آن صاحب خلاصة التجارب نوشته که بزبان هندی نوعی یتوعی را نامند که نبات آن بروی زمین پهن میباشد وساق نبات آن بسیار ضعیف وبرکهای آن ازدو جانب رسته مقابل یکدیکر وبقدر نصف عدسی ودرین ممالك یعنی مرو ونواح آن کثیر الوجود است ودرزمینهای رنکبوم دور ازآب ونزدیك آن رویند وقویتر آن آنست که دور ازآب باشد ونبات آن مائل بسرخی * طبیعت جمیع اجزای آن کرم وخشک در اول سوم * افعال وخواص آن آشامیدن عصیر وباملد قوق برک آن باشراب جهت اکثر سموم هوام منهوشه وبدستور طلای آن مفید وباشیر مسهل اخلاط فاسده واخراج سموم ازبدن نافع است

*فصـــــل النون مع المیم *

* نمر * بفتح نون وکسر میم وراء مهمله بفارسی پلنك وبترکی فیلان وبهندی تیندوا وبکسرتاء مثناة فوقانیه وياء مثناة تحتانیه وخفای نون ودال مهمله ورا ونامند * ماهیت آن حیوانی است معروف شبیه بفهد درشکل ورنک وصورت آن شبیه بشیر وکثیرالحیا وهیچ حیوانی کوشت آنرا نخورد ودرجثه ازسك بزرکتر ویا ریکتر وجلد وسبك رفتار وتیز رو تر ازحیوانات دیکر وشدید القوت وغیور وبتجربه رسیده که چون برزخم پلنك موش بول کند پلنك نجات نیابد وموش حریص بران است که خود رابدان رساند وبول بران کند ولهذا پلنك زخم دار دررجائی نکاه میدارند که اطراف آن آب باشد وموش نتواند

خود را بدان رساند و بول کند بران و از خواص آن آنست که در هنگام رفتار هیچ حیوانی را بالا تر از خود نمیتواند دید

* طبیعت گوشت آن گرم وخشک * افعال و خواص آن اعضاء الراس پیه آن بهترین اطلیه است از برای فالج و خدر و اوجاع مفاصل و نقرس و امراض بارده و بدستور تدهین بدان و اکتحال خون آن رافع جمیع علل چشم اعضاء النفس تقطیر مغز سر آن با آب چرچیر و زنبق در احلیل مقوی و محرک جماع و بدستور حمول آن در روغن زنبق و جاوس بر یبوست آن مسکن بوا سیر الجروح والقروح والزینة طلای مطبوخ پیه و گوشت آن با آب و زیتون مهرا پخته جهت ازالهٔ زخمها و شری و حزاز و بعد بدل و طلای خون آن رافع کلف و بهق و آثار جلد و طلای زهرهٔ خشک آن بماء حماض اترج رافع بهق و از خواص آنست که چون کسی بر تمام جسد خود پیه کفتار بمالد بر پلنگ تصد او نکند و چون آنکس نزدیک آن رود پلنگ نگریزد و بعد ازدی احساس کرده که قدرت بر حرکت ازو نماند که آن شخص اگر خواهد آنرا بتواند بگیرد و نه ربسیار مجرب خمرا ست چون بدان رسد بی اختیار آنرا بنوشد طرد الهوام موی آنرا چون در خانه دود کنند کژدم بگریزد از انجا و خود از درخت هر بگریزد دا لمضار زهرهٔ آن سم قاتل و رد و دانک آن در سه ساعت هلاک سازد تدارک آن قی نمودن بشیر تازه و شیله و بعد از ان ربوب و طین مختوم خوردن است و سائر تدابیر زهرهٔ اسد خورده است که مذکور شد

* نمل * بفتح نون و سکون میم و لام لغت عربی است بفارسی مورچه و بهندی چونتی نامند و بزرگ آنرا چونتا و کتیرا بتا و چهار نقطهٔ هندی و بترکی قار نجه * ماهیت آن از جملهٔ حشرات و قوت شامهٔ آن غالب تر از حیوانات دیگر و مختلف میباشد در مقدار از بزرگ و متوسط و ریزه بزرگ سیاه را بعربی ذر و دست و با بلند آنرا نمل فارس و بفارسی مورچه سوار و کوچک را بلدی و کبار برند و راطیار و بفارسی مورچهٔ پردار نامند و گفته اند که هرچند بزرگتر شود پردار میشود * طبیعت مطلق آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن با قوت سمیه خصوص کبار آن الاذن مهریار سگفته چون مور را در روغن زیتون بجوشانند و در گوش بچکانند رافع کری و ریاح و طنین آنست آلات التناسل چون صد عدد مورچهٔ مقابر را در لیم اوقیه روغن رازقی و با روغن زنبق اندا خته سه هفته در آفتاب بگذارند طلای آن بر قضیب و حوالی آن بغایت محرک باه نما یوس و رافع عنب و مورث صلابت و بزرگی آلت و از مجربات دانسته اند الاورام والبثور طلای مور مقابر با سرکه رافع خنازیر الزینة طلای مسحوق آن مانع برآمدن موی چون بار اول قلع کرده باشند محتاج بتکرار استعمال نیست و ضماد کبار سیاه آن جهت برص بعد تنقیه و ضماد تخم آن با همه روغنها مسقط مو و مانع برآمدن آن دانسته اند المضار خوردن آن موجب مغص و کرب و نفخ و ریاح و تدارک آن مصلح آن عسل و زیره و چون کسی را بگزد خصوص نوع بری آن سوزش و خارش عظیم وورم بهم میرسد مصلح آن مالیدن آهن سوده با سرکه و روغن تلخ و ضماد چوب خیزران با آب و تخم آنرا چون بخورند تحریک ریاح شکم بطرف اسفل بحدی نماید که ضبط آن دشوار و متعذر باشد مصلح و رافع آن زیرهٔ کرمانی الخواص گفته اند چون کسی خواهد که چیزی در جای گذارد و مورچه در ان نرود باید که در وقت آن گذاشتن حبس نفس نماید و نفس نکشد مورچه در ان نخواهد رفت مادام که دست دیگری بدان نرسد و از اسرار مکتومه است و از دخان کبریت و قطران و حلتیت و زهرهٔ گاو نر بگریزد

* نموص * بضم نون و میم و سکون واو و صاد مهمله جمع نمس است * ماهیت آن حیوانی است بمقدار شغال و صورت آن شبیه بدلق و رنگ آن مائل بزردی و با خطوط سبز و سر آن کم و موی بسیار چرب بحدیکه مظنهٔ آن شود که گویا چرب

کرده اند ونموست علتي است که در شربهم میرسد بنا برمشارکت در رین وصف مسمى بد ان کشته ومرغ وموش راصید کنند ودرهنگام مستي صدای آن شبیه بصدای گربه کرد د ودروقت غیرمستي بنهجي دیکروترکان ماوراء النهر آنرا لاکنچه کویند ودربلاد مرونیزیافت میشود * افعال وخواص ان امراض الراس سعوط خون آن بقدر یك قیراط با شیرزنان رافع جنون واکتحال زهرهٔ آن باسفیدی بیضه مرغ رافع دمعه الزینة طلای سرکین آن باخردل رافع داء الثعلب وطلای پیه آن وبد ستورموی سوختهٔ آن باروغن رافع بهق سیاه وجرب الخواص ارسطوکفته چون آفتاب دربیت خود باشرف باشد چشم راست آنرا کرفته درخرقهٔ کتان بسته برصاحب حمی ربع تعلیق نمایند رفع حمی اوکردد وچون چشم چپ آنرا بندند حمی بازعود نماید ومفارقت نه نماید

* فصل النون مع الواو *

* نوارس * بفتح نون وواو والف وکسر را وسین مهملتین لغت یوناني است وبعربي آنرا شجرة القدس ومسواک العباس ومسواک المسیح نامند * ماهیت آن نوعي از قنا است شاخهای آن باریک وبلند تابسه ذرع وبرک آن ریزه مستدیر وجمیع اجزای آن مزغب بازغب شبیه به پشم وکل آن زرد وخوشبو وطعم آن تند وخار آن تیزمانند سوزن وصمغ آن مابین سفیدی وسرخي ودرروم وحلب کثیرالوجود منابت آن آجام * طبیعت تخم آن دردوم کرم وخشک وبیخ آن درسوم واین قویترین اجزای آنست * افعال وخواص ان مجفف وقابض اعضاء الصدر آشامیدن عصارهٔ آن جهت قرحهٔ ریه وذات الجنب بیغدیل السموم تخم آن رافع سموم قتاله ومقاوم آنها مضرکرده مصلح آن قند وکفته اند مصلح آن بندق است مقدارشربت آن یکمثقال الاعصاب ضماد بیخ آن در التیام جراحات اعصاب مجرب دانسته اند ولهذا آنرا شجرة العصب نامند وطبیخ شکوفهٔ سائیده جرم آن وهمچنین صمغ آن در التیام عصب ضعیف ترازبیخ آن وآشامیدن وضماد کردن آن نیزجهت درد عصب وکوفتکي اعضا وازجای بیرون رفتن وشکستن آن وقطع نزف الدم موثر وطبیخ نبات وکل آن قائم مقام صمغ آنست

* نوشادر * بضم نون وسکون واو وفتح شین معجمه والف وضم دال وراء مهملتین لغت فارسي است وبهندی نوساد روبفرنکي سال ارمونیک نامند ونزد اهل صنعت موسوم بعقاب وکبریت الدخان وملح النار وسلسا لیوس نیزاست * ماهیت ان چیزی است سفید شبیه بشورهٔ قلمي واصناف میباشد ازمعدني ومائي ومصنوع معدني آنرا معدن ببلاد حارهٔ مانند خبشه وزنج است وقطعهای آن مانند شوره ومائي آن آب چشمه ایست که چون دست بدان زنند کف کند وازجوشانیدن آن قطعهای سفید بر روی آن بسته کردد وانطاکي کفته درنواح اصفهان آن چشمه موجود است وکویند درجبال خراسان نیز میباشد واین هردو صنف عزیزالوجود اند ومصنوعي آنرا ازقاذورات وکثافات بتعفین وتصعید بعمل مي آورند واحیانا قلیلي درکورهٔ آجرپزی که ازقاذورات آنرا طبخ دهند نیزبهم میرسد واین قبل ازتصعید اکثررنك آن اغبر میباشد وبعد از تصعید سفید شفاف مانند شورهٔ قلمي میکردد وچون سفید صاف شفاف آنرا با مثل آن زاج زرد لاری وعشر آن زنکار تصعید کنند سرخ میکردد ودرمصر وروم وملتان شنیده شده که قاذورات وکثافات وسرکین حیوانات را جمع نموده ومانند خشت خام اقراص ساخته خشك کرده درکوره برهم چیده وبالای آنها خشت های پخته را دودوا ستاده سرآنها را برهم تکیه داده آتش میدهند وآنچه بران خشتها وبراطراف وبالای کوره صعود نموده منعقد میکردد بعد ازسرد شدن اخذ مي نمایند * طبیعت ان درآخرسوم کرم ودراول آن خشك * افعال وخواص ان ملطف وجاذب ازعمق

بدن بطا مر ومفتح وقاطع نزف الدم همه اعضاء العين اكتحال آن جهت التیام قرحه ورفع دمعهٔ بارده مفید الفم غرغرهٔ آن با آب مداب جهت زلوی درحلق مانده الصدر آشامیدن آن رافع چرک سینه وطلای آن جهت خناق السموم چون آنرا با مثل آن فضلهٔ انسان تصعید کنند آشامیدن یک مثقال آن دررفع سم مطلق سمیات مجرب دانسته اند وازاسرار مکتومه است الطحال آشامیدن آن رافع طحال الجروح والقروح ضماد وذرور آن مجفف قروح وحابس نزف الدم آنها و جروح ورافع چرک آنها الزینة طلای آن باروغن تخم مرغ رافع برص وباعسل جهت داء الثعلب وداء الحیه وسعفه و باروغن کنجد جهت جرب الخواص پاشیدن آب محلول آن که درجای نمناک گذاشته حل کنند ویا باسرکه حل نمایند و بدستور بخور آن باعث گریختن مار وهوام است ازان مکان وچون محلول آنرا برکاغذی نقش کنند ودر اطراف خود گذارند هوام قریب بدان نگردند المضار مضر برحم آن کشنده است به تقطیع احشا مداوای آن قی نمودن بشیر وروغن واشیای امراق دسمه واطعمه چرب خوردن است وسائر تدابیر زرنیخ وزنجفر خورده

* فصل النون مع الهاء *

نهما

* نهما * بفتح نون وسکون ها وفتح میم والف * ماهیت * آن اسم نبطی درختی است کوهی ساق آن مربع وبقدر یکقامت وبازغبی مائل بزردی وشکوفهٔ آن بعضی مائل بسفیدی وبعضی مائل بسرخی ومیان آن تهی وعمیق وباعطریت وبرگ آن بعضی مستدیر وبعضی درازوبی ثمر * طبیعت * آن دردوم گرم وخشک * افعال وخواص * آن مقوی ومفرح اعضاء الراس بوئیدن آن جهت صداع نزلات وزکام وبدستور بخور آن النفض والصدر آشامیدن آن باتفریح ومقوی قوی ورافع خفقان ومدرخون وفرزجهٔ آن منقی رحم وخوشبو کنندهٔ آن السموم با سرکه رافع همه سموم الزینة آشامیدن خیسانیدهٔ آن با مویز وبعد ازان بادام خوردن مسمن بدن الخواص چون یکدرم آنرا باهفت عدد دانهٔ کشنیز در پارچهٔ کبودی بسته درنجا اندازند درتابستان باد سرد وزیدن گیرد وچون در حریرسرخ بپیچید بربازوی چپ بندند رفع سحر وچشم بد کند بالخاصیت

* فصل النون مع الیاء المثناة التحتانیة *

نیده

* نیده * بفتح نون وسکون یاء وفتح دال مهمله وها لغت مصری است بفارسی سمنو بواو وسمنی بیا نیزنامند * ماهیت * آن ازاغذیهٔ معروفه اکثر بلاد است شیرین ولذیذ میباشد ودستور صنعت آن آنست که گندم جید را صاف نموده در آب خیسانند وبرتخته ویا خانچهٔ چوبی وشیوآن پهن می نمایند بضخامت سه چهار انگشت ویارچهٔ کرباس پاکیزه بران می اندازند وهرروز بران آب میپاشند تاآنکه ریشه برآورد وسبز گردد وچون بمقدار چهار پنج انگشت رسد آنرا بریده کوبیده آب آنرا افشرده صافی نموده بدستور دیگر آب صافی آنرا دردیگ میکنند وباآتش ملایم طبخ میدهند وقطعات بیخ بدنعات دران می اندازند وطبخ میدهند تاغلیظ وشیرین گردد دیگر دستور رجدید که بالفعل معمول میان عوام آنست که آب صافی آنرا باسه چهار روزن آن آرد میدهٔ خالص درد یک بزرگی طبخ مینمایند بملایمت تااینکه نضج یابد وطعم خامی آن برطرف شود وبعضی مغز بادام وپسته وگردکان درست غیر کوبیده وبعضی درست باپوست درحین طبخ دران می اندازند وبعضی بی پوست نیز وبعد ازکمال نضج زمانی سرآنرا مستحکم نموده دم داده درظرف برمی آورند وتناول مینمایند بسیار لذیذ و شیرین میباشد وعورات اکثر بلاد این رابطهارت وپاکیزگی وحسن عقیده وخضوع وخشوع تمام بنیاز حضرت سیدة النسا صلوات الله علیها مرتب مینمایند وبعنوان تبرک ازبرای موالیان ومحبان اوشان جابجا میفرستند * طبیعت * آن در

اول گرم و در خشکی معتدل * افعال و خواص آن مولد خلط صالح و مسمن بدن و معدل بلغم اعضاء الراس والصدر والغذاء جهت رفع صعود بخار بدماغ و مالیخولیا و سرفهٔ خشک و درد سینه و تولید خلط صالح و تسمین بدن نافع المضار ثقیل و دیر هضم و مسدد و اکثار آن مورث تبهای مرکبه و انچه بادام و کردکان و پسته دوان انداز ند زبون و ثقیل تر مصلح آن سکنجبین و کاسنی است

* نیطافلی * بکسر نون و سکون یا و فتح طاء مهمله و الف و فتح فا و کسر لام و یا * ماهیت آن صاحب مغنی گفته از جملهٔ یتوعات و غیر یتطافلی است و بر شاخهای آن پنج عدد برگ میباشد و برگ آن شیر دار و بغایت مجفف بی لذع و بی حدت * افعال و خواص آن طبیخ آن جهت درد جگر و اسهال بواسیری و ضماد آن جهت خنازیر و عرق النسا و مفاصل و تحلیل صلابات و داخس مفید و عصارهٔ بیخ آن سم قاتل مقدار شربت آن تا سه ابو الوسات است *

* نیل * بکسر نون و سکون یا و لام لغت هندی است و آنرا بعربی نیلج نیز نامند * ماهیت آن اقراص و حبوبی است آسمان جونی تیره رنگ مصنوع از عصارهٔ نباتی و اکثر از هند و گجرات و تهته مشهور بدیول و نواح آن باطراف می برند و آنرا از درخت نیل که آنرا عظلم نامند بعمل می آورند و نبات آن در کتم مذکور شد و بیان اختلاف آنکه بعضی وسمه و نیل را یک چیز دانسته اند و بعضی غیر یکدیگر و آن بری و بستانی میباشد نبات بستانی شبیه بکتان و ساق آن منشعب بسه شعبه باریک و برگ آن شبیه ببرگ کبر و تخم آن ریزه مائل بسرخی شبیه بتخم خرنوب و از آن ریزه تر و بری آن مانند بستانی و خشونت آن زیاده و سیاه تر و بی تخم و بهترین آن صافی تیره رنگ لاجوردی آنست که بهندی نیل بیانه نامند جهت آنکه در قصبهٔ بیانه که قصبهٔ است از توابع شاهجهان آباد بعمل می آورند و در هیچ جای دیگر بدان خوبی و صفا و رنگ نمی شود لیکن از ده دوازده سال که صاحبان انگریز متوجه شده در بنگاله و صوبهٔ عظیم آباد و بنارس بلکه تا لکهنو بیشتر کشت و کار درخت نیل کرده و جا بجا کوتهیها برای تیاری نیل بنا کرده تیار میکنند بسیار خوب و رنگین مثل لاجورد و بهتر از بیانه میشود و بر جهازات برای تجارت میبرند و از برگ همین که خشک کرده مردمان خضاب میکنند همین وسمه است خوب سیاه میشود و گویند در خورجه که متصل اکبرآباد است بسیار خوب نیز میشود و اکثر تجار ها از آنجا خریده باطراف می برند * طبیعت آن در آخر اول گرم و در دوم خشک و نزد بعضی معتدل * افعال و خواص آن محلل و مجفف و رادع و قاطع نفث الدم و نزف الدم قوت تجفیف بستانی آن زیاده و بدون لذع و بری آن را قوت تجفیف اقوی و با حدت و جاذب از اعماق بدن اعضاء الصدر والغذاء والنفض اشامیدن آن بقدر چهار شعیره بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه جهت سرفهٔ شدید اطفال که از شدت آن قی کنند و درد سینه و کرده و ریاح غلیظه و نیز با ادویهٔ مناسبه جهت قرحهٔ ریه و شوصهٔ سوداویه و با کلقند خواه هندی و خواه کرمانی آن جهت وحشت هموم و خفقان و با سکنجبین جهت سپرز خصوص بری آن و با خیارشنبر جهت استسقا و عصارهٔ آن نیز جهت سرفه و چون نیل را با آب بسایند و بر ناف اطفال بمالند اسهال نماید چون برزها را نشان بمالند بول بسته را بگشاید الجروح والقروح ضماد بری آن جهت قروح خبیثه و باد سرخ و نمله و التیام جراحات کهنه برای شدت جذب و حدت آن و طلای محلول آن در آب که گرم نموده باشند جهت تسکین وجع بواسیر موثر و با نیم وزن مرداسنگ و قدری روغن گل سرخ و موم جهت اکله از مجربات اطبا باید که قبل از طلا موضع را با آب بارتنگ و عسل بشویند و با سرکه جهت قروح سر و خنازیر متقرح بیعدیل و جهت اندمال جراحات دراید آن صلبه بستانی آن بهتر و جهت قروح نیز برای تجفیف و قلت جذب و حدت نیکو دارد و جهت قروح کهنه با عسل و جراحات عصب و حرق النار و برای آن با آرد شیلم جهت اخراج خار و پیکان

الزبنه جالی کلف وبهق وبرص وداء الثعلب نافع خصوص محرق آن الاورام والبثور ضماد آن جهت تحلیل ورم رخو وکل
اورام درابتدا وجهت خراجات متورمه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن بوزن آن آرد جو وتلف آن
ماميثا است ودستور اخذ رنگ آن آنست که بکوبند ودر آب یکشبانه روز بگذارند پس ته نشین آنرا بگیرند ودر رخمی کنند
وبر او آب نمایند ودر زیر آن آتش ملایم کنند وبرهم زنند تا کف برسر آورد تا کف آنرا بگیرند واستعمال نمایند دررنگ ثیاب وغیرها

* نیلج * بکسر نون وسکون یا وفتح لام وجیم لغت عربی نیل است وبعضی غیر آن دانسته اند * ماهیت آن نباتی است
برگ آن شبیه ببرگ صعتر وبر روی زمین مفروش ودر حوالی دربند شیروان کثیرالوجود * افعال وخواص آن
اقراص معمول آنرا جهت بیاض چشم بیعدیل دانسته اند *

* نیم * بکسر نون وسکون یا ومیم لغت هندی است گویند اصل آن نیب بوده که بنا برقاعدهٔ مقررهٔ درالفاظ فارسیه هرجا که
نون با باء موحدهٔ ساکنه جمع شود باء را با میم بدل میکنند مانند دنب وسنب که باء را با میم بدل کرده وبرای تخفیف نون را حذف
کرده دم وسم شده درآنجا نیز همین عمل نموده نیم گشته * ماهیت آن درختی است عظیم هندی معروف ومشهور برگ
آن باریک ومشرف ونازک واندک ازبرگ انار بزرگتر وتشریف آن زیاده وگل آن درخوشه ووسط گلها زرد واندک با عطریت
وخوش منظر وثمر آن بقدر سنجد بسیار کوچکی یعنی مدور واندک طولانی ورسیدهٔ انتهای آن زرد رنگ وتلخ با اندک شیرینی
مشتمل که آنچه حکیم میرمحمد مؤمن رحمه الله تعالی در تحفه نوشته اند که آنرا دراصفهان سنجد کرخی ودرمازندران کنار نامند
ودربعضی بلاد معروف بدرخت توزاست چندان اصلی نداشته باشد زیرا که نیم درغیر بلاد هند نمی شود ومستعمل اکثر برگ تازهٔ
آنست * طبیعت آن نزد اهل هند سرد دراول وخشك دردوم ونزد بعضی دراول گرم وتر ونزد بعضی معتدل * افعال وخواص
آن محلل ومنضج اعضاء الراس بخور برگ مطبوخ آن درآب جهت درد گوش واوجاع مفاصل وقطور عصارهٔ برگ تازهٔ آن به
تنهائی ویا با عسل دربینی مسکن صداع ودرگوش مسکن وجع ومصلح جراحات ومانع آب رفتن از آن ومضمضه بآب برگ
تازهٔ آن ویا بآب مطبوخ آن جهت تقویت لثه ودرد دندان نافع اعضاء النفض آشامیدن آب برگ تازهٔ مطبوخ آن ویا آنکه
برگ آن را سائیده وگردهٔ نانی پخته درآب انداخته وآب آنرا شبانه روز بیاشامند جهت تحلیل ریاح ورطوبات معده والتیام
مجاری بول وتصفیهٔ آنها وآشامیدن آب مطبوخ پوست بیخ آن بقدر دوازده مثقال مدر حیض بسته شده وآشامیدن ثمر آن
یک مثقال حابس اسهال مزمن وحکیم میرمحمد افضل درمجربات خود نوشته که ثمر آن گرم وتر وملین بطن ورافع جذام است
الاورام والبثور والدماميل ضماد برگ کوبیدهٔ گرم نمودهٔ آن وبدستور ضماد تختهٔ آن بدین نحو که درظرف سفالی کرده وظرف
دیگر برسرآن گذاشته واطراف آنرا بسته برآتش کمی گذارند که بخار رطوبت یابد ویا آنکه دربرگ بید انجیر ویا برگ موز بسته
درزیر خاکستر گرم طبخ نمایند جهت تحلیل اورام حارهٔ رطبه وبارده ونضج دمامیل وتنقیهٔ قروح والتیام آنها وتسکین
اوجاع وامثال اینها نافع وضماد سائیدهٔ آن با اندک نمك منقی قروح خبیثه وخورندهٔ گوشت فاسد وبدستور با گوگرد
شکر سرخ تیره مائل بسیاهی است اکال قروح وجروح است وچون بفتیله آلوده در دهن زخم گذارند گشاده کرد اند وچون
درجوف آن فرستند تنقیهٔ آن نماید خصوص که بربالای آن زخم برگ سائیده گرم کرده وبا مطبوخ بنحو مذکور بسته باشند
وچون قروح وجروح تنقیهٔ تام یافتند وخواهند ملتئم سازند باید که بی نمك استعمال نمایند ومرهم ودهن آن نیز جهت اکثر
قروح وجروح وسوختگی آتش نافع وبعضی روغن آنرا نائب مناب روغن شیح صنعان دانسته اند وصنعت آن هردو وحلوای

برگ آن درقرابادین کبیر ذکر یافت وعرق پوست درخت بسیار کهنهٔ آن که نیم کوفته قدر مقدار که خواهند وبا ربع وزن آن شکرسرخ که بهندی گرنامند اما صاف خالص باشد وده وزن آن آب بخیسانند وروزها آفتاب وشبها درسایه گذارند تابیست ویکروز پس عرق کشند بدستور دمقدر رو روزی دوتوله تاچهار توله آنرا بیاشامند واز عقب آن بفاصله یکدو ساعت نان باروغن گاو تازه بخورند تا بیست ویکروز یا زیاده بحسب حاجت ومرض واز نمک وترشی وماهی وبادی پرهیز نمایند جهت اکثرامراض مانند لقوه وفالج واسترخا واوجاع مفاصل وغیرها واستسقا ونزول آب دره رعضویکه باشد وقروح مجاری بول وجذام وقروح خبیثه وساعیه رجرب متقرح وقوبا وامثال اینها نافع وبدستور آشامیدن نقوع مذکور جهت امراض مزبوره روزی دوتوله بدستور ومراعات پرهیز*

* نیلوفر* بکسرنون وسکون یای مثناة تحتانیه وضم لام وسکون واو وفتح فا وراء مهمله معرب ازنیلوپهل هندی است زیراکه نیل بزبان هندی بمعنی آب وپهل بمعنی ثمراست وبیونانی نمیقا وبعربی کرنب الماء وحب آنرا حب العروس وبزبان بنگله سپلا وکوئین نامند وبری آنرا بمصر عرایس النیل گویند * ماهیت آن گل نباتی است که درغدیرها وآبهای ایستاده که بهندی جهیل وتالاب نامند درایام گرما که موسم بارش آن دیار است بهم میرسد ساق آن نرم ومجوف طولانی بقدر عمق آنها تابد وقامت وبرگ آن عریض وبرسطح آب مفروش وگل آن بیرون ازآب والوان میباشد سفید ونیلی وسرخ ارغوانی وبنفش زرد رنگ نیز ولیکن زرد رنگ آن کمیاب وسفید آن کثیر الوجود وبعد ازان نیلی وبعد ازان ارغوانی وبهترین همه سفید ونیلی است وبرگهای گل آن طولانی باتمعی سخت در میان آن زبرها وبعد ریختن گل آن ثمری بقدر ری سیبی مدور رجوف آن تخمهای کوچک سیاه که بالزوجت میباشد بهم میرسد وهندی آن ماذل بسرخی وبیخ آن بعضی شبیه بزردک طولانی سیاه وبعضی مدور وتلخ طعم خشبی واین را بهندی سلکی نامند وبعضی مردم پخته میخورند وبعضی گفته اند نیلوفر بری نیز میباشد * طبیعت جمیع اجزای ان دردوم سرد وتر وگل آن ازهمه الطف وازبنفشه درسردی وتری زیاده وبیخ آن گرم وخشک وتخم آن سرد وخشک ومراد ازمطلق آن گل آن است واکثرمستعمل وقوت آن تا یکسال باقی میماند * افعال وخواص آن مقوی دل ودماغ ومسکن حرارت آنها وتشنگی اعضاء الراس والصدر بوئیدن گل آن مقوی دل ودماغ حار ومنوم ومسکن صداع حار وخشکی دماغ وآشامیدن آن جهت امور مذکوره وبد نزله وخشونت سینه وسرفهٔ حار وقروح ظاهری وباطنی حادث ازاد ویهٔ حاده است وچون تعدیل آن بازعفران ودارچینی کرده باشند جهت تقویت دل وخفقان موثر وتکاهد اشتن قدری ازبیخ آن دردهان محلل ورام حلق ورافع خناق مجرب وتطول گل آن برسر مسکن حرارت آن اعضاء النفس والحمیات آشامیدن گل آن وبدستور بیخ آن حابس اسهال مزمن وقرحهٔ امعا وسیلان منی وملطف کنندهٔ آن ومسکن شهوت باه ومانع احتلام خصوص باشربت خشخاش ویا جوارش عود شیرین وآشامیدن گل آن بتنهائی ویا بامطبوخات مناسبه ویا عرق آن جهت جدری وحصبه وبعد ازبروزنه قبل ازان جهت آنکه مانع بروز آنست ونیز مسکن حرارت قلب وکبد وحمیات حارهٔ حاده است مضر مثانه مصلح آن نبات وعسل ومضر باه ومصلح آن لبوبات وعسل مقدار شربت ازجرم آن تا سه درم ودر مطبوخات تا هفت مثقال بدل آن بنفشه وباخلاف ویا خطمی سفید وبیخ آن جهت اسهال مزمن وتحلیل طحال وقروح امعا وسیلان منی وضماد آن جهت درد معده ومقعده ومثانه وورم طحال ومقعده الزینة ضماد بیخ آن باآب جهت بهق وبرص خصوص بیخ سیاه آن ویا بازفت ویا عسل جهت داء الثعلب و

تطلیه آن با سرکه جهت اورام حاره مقدار شربت آن از یک درم تا سه درم و اکثار آن مضعف باه و تخم آن مضعف باه و منجمد
کننده منی و آشامیدن آن چند مرتبه جهت رفع سیلان رطوبات جاری از رحم و ضماد آن جهت نزف الدم و درد مثانه و
درو رحیض نافع مقدار شربت آن تا سه درم است شراب نیلوفر ملین طبع و جهت صداع حار و تبهای حار و تبهای صفراوی و
سرفه و ذات الجنب و ذات الریه و خشونت سینه نافع صنعت آن بگیرند نیلوفر تازه یکرطل و در چهار رطل آب بخیسانند
و بجوشانند و مالیده صاف نموده با یک من قند سفید بقوام آورند و اگر نیلوفر تازه نباشد ربع و یا نصف وزن آن از نیلوفر
خشک مرتب نمایند عرق نیلوفر صداع حار و تبهای صفراوی و حمیات دقیه و جدری و حصبه و سرفه حار و ذات الجنب
و ذات الریه و خفقان حار را نافع صنعت آن بگیرند گل نیلوفر تازه و با چهار وزن آن آب خالص شیرین در قرع و انبیق مقطر
نمایند و بعد سرد شدن در شیشه و یا صراحی جست و زری توتیا نگاهدارند و عند الحاجت بقدر مطلوب بیاشامند و اگر تازه
آن نباشد از خشک آن ربع و یا نصف آن اخذ نمایند *

* باب بیست و ششم در بیان ادویه که حرف اول آنها واو است *   فصل الواو مع الالف *

* واق * بفتح واو و سکون الف و قاف * ماهیت آن اسم مرغی است آبی که در کنار آبها میباشد تیره مائل بسیاهی و
مخلوط بسفیدی و سر آن سیاه بود و گلوی آن چهار عدد موی مانند کاکل رسته و در غایت سفیدی و نرمی و در بلندی قریب بشبری
و ترکان با زلف خار جمع نموده بر سر میزنند و آن مرغ را در تنکابن او رین نامند و از خار کوچکتر و اکثر صید آن ماهی
است و چون بکمال خود رسد صدای آن واق واق باشد * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص
آن گوشت آن محلل ریاح و محرک آن از طیور دیگر کمتر و رافع فالج مطلقا حتی شوربای آن درد زانو و کمر را مفید و
روغن آن جهت فالج و امراض عصب نافع و گوشت نمک سود آن جاذب خار و پیکان و زهره آن جهت رفع بیاض چشم و بهق
مفید است * مضار محرورین را مضر مصلح آن فواکه حامضه و سکنجبین ساده و پختن در آب و بریان نمودن آن با روغن بادام
و یا کنجد و یا کشنیز و نانخواه مطیب نمودن است *   * فصـــــــل الواو مع الجیم *

* وج * بفتح واو و جیم و آنرا عود الوج و بیونانی اقورون و بفارسی اگر ترکی و بهندی بچه نامند * ماهیت آن نباتی
است که در قوت قریب بایرسا است و در آبها میروید مانند بردی و بفارسی موص زرد گویند برگ آن از برگ نرگس دراز
تر و عریض تر و با خشونت و انبوه ساق آن بلند و گل آن شبیه بسوسن آزاد که زنبق باشد و زرد مائل بسرخی و بیخ آن گره
دار و بعضی به بعضی اندک پیچیده و کج شبیه بسعد و رنگ آن مابین سفیدی و سرخی تند طعم با حرارت و حرافت و تلخی و قوت
آن تا چهار سال باقی میماند و قریب بقوت زرارند و ایرسا است و اقسام میباشد بهترین همه سفید بزرگ خوشبوی گره
آنست و مستعمل بیخ آن و جالینوس گفته که خشبو نیست و در سنبله میرسد * طبیعت آن در سوم گرم و در وسط دوم خشک
* افعال و خواص آن ملطف و جالی بیلدغ و مفتح و قاطع بلغم محلل ریاح و تریاق سموم اعضاء العصب و الرأس و الغذاء
آشامیدن آن خصوص با مصطکی جهت تنقیه دماغ از مواد فضلات و جهت فالج و خدر و استرخاء و لکنت زبان خصوص خائیدن
آن و در دهان نگاهداشتن باعث سرعت تکلم اطفال است چون بایشان اندک اندک بخورانند و نیز بجهت رفع ثقل زبان
و درد دندان بیعدیل را اکتحال آن جهت رفع بیاض و غلظت قرنیه و جلای بصر و ظلمت عارض از رطوبات نافع خصوص
عصاره تازه آن و نیز آشامیدن آن جهت تقویت قوت حافظه و تجفیف رطوبات اعصاب و دماغ و معده و رائحه آن و تصفیه

خون وصفرا ورد سده وبهلو و سرفهٔ بارد وتقویت معده وجگر بارده وهاضمه وتحلیل ریاح معده وامعاء ورد جگر وامعا وسپرز ومغص وتشنج امعاء وتقطیر البول رطوبي وتفتیت حصاة وتسخین گرده وتقویت باه وزیادتي آن ومدر بول وحیض است وضماد آن جهت فالج وتشنج بلغمي وخدر واوجاع مفاصل وورک ورحم وتحلیل ریاح وصلابت طحال نافع ورافع کبر آن ونزرجهٔ آن با شیرمادیان وزعفران جهت اعانت بر حمل وجلوس در طبیخ آن جهت درد رحم السموم آشامیدن آن جهت سموم مشروبه وضماد آن جهت سموم ملدوغه وبالجمله همه امراض بارده ومبرودین ومشائخ را مفید ومضر بسر مصلح آن را زیانه ومحرق خون محرورین مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن در طرد ریاح وامراض کبد وطحال بوزن آن زیرهٔ کرماني وبدل آن ریوند چیني ودرامراض واوجاع وغیرها زروند طویل ونیز شیخ ارمني گفته اند وایضا ربع وزن آن قرنفل وعود هندی الزینة آشامیدن آن نیکو کنندهٔ رنگ رخسار وبدن است وضماد آن جهت بهق وبرص نافع الاورام والمفاصل ضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمیه واوجاع مفاصل بارده وبهق وبرص وفتق وامثال اینها نافع وجوارش ودهن وسفوفات آن در قرابادین مذکور شد ومربای آن جهت فالج وصرع وضعف معده ودرد آن ونفخ وقراقر شکم وقولنج نافع ومعجون آن جهت نشف رطوبات دماغ ونزلات ومقدمهٔ نزول آب درچشم ورفع خیالات باطله وبلغمي مزاجان وتقویت معده وتجفیف رطوبات آن مفید ومرد ونیز درقرابادین ذکر یافتند * * فصـــــــل الواو مع الدال المهملة *

* ودع * بفتح واو ودال وعین مهمله * ماهیت آن ازجملهٔ اصداف وحلزونات است اصناف واقسام واشکال مختلفه میباشد آنچه دراز وپیچیده است بفارسي کپچك ودرد یلم کلاچك وباصفهاني کسن کربه وبهندی کوڈی ونوع کوچك آنرا بشیرازی گوش ماهي خوانند وبهندی گهونگا نامند وپوست آن زیاده از سائر اقسام ودردریا وزمینهای نمناک نیز بهم میرسد وبهترین آن بحری آنست وشبیه بهن وپیچیده بود * طبیعت آن سرد وخشک وخشکی آن زیاده از سائر اصداف * افعال وخواص آن مدر رمائیت وجالی وجهت عسر البول وحصاة نافع وضماد گوشت آن جاذب پیکان وخار ونا شف رطوبات اعضا بظاهر وطلای سائیدهٔ کوڈی زرد برپشت زهار باعث ادرار بول ورافع احتباس آن ومحرق آن در همه افعال مانند شبیه وجالي وگرمي وخشکي آن زیاده ورادع العین اکتحال آن جالي بیاض عین وباعث حدت بصر الزینة والاورام وغیرها ضماد آن جالي بهق وبرص وقوباونا شف رطوبات اعضا ومحلل اورام رخوه وجهت اصحاب جنین نافع وماليدن سفوف محرق خشك آن مسکن اوجاع بارده ومحلل اورام بلغمیه وضماد محلول آن درآب لیمو محلل اورام وبا قلیلي نوشادر رافع جمیع آثار جلد الاذن کوڈی زرد را سوخته آنرا سائیده درگوش بقدر نیم ماشه اول اندا خته بعده قدری آب لیمو اندازند جوش میخورد وجمیع گوش وسنگیني دردمه دفع که بعمل آرند دفع خواهد شد وآشامیدن مسحوق غیر محرق آن با سرکه مقدار ربع درهم با شراب ابیض جهت قرحهٔ امعاء ومنع تولد آن قبل از تعفن المضار مضر رئه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا نیم درم است * * فصــــــــل الواو مع الراء المهملة *

* ورد * بفتح واو وسکون راء ودال مهمله بلغت عربي اسم جنس گلهای خوشبوی اشیا راست وبعربي جل معرب گل نامند وازمطلق آن مراد ورد احمر بستاني است که بفارسي گل سرخ نامند وآن اقسام میباشد ازسرخ وخوشرنك وخوشبو وسرخ کمرنك خوشبو وزرد صندلی وسفید وهریك بری وبستاني میباشد وهرواحد بنامی مخصوص وبستاني هریک اکثر مضاعفه وبری غیر مضاعف است *

ورد ابیض | ورد احمر بری | ورد احمر بستانی

*ورد ابیض بری * ماهیت آن بزرکتر از نسرین وغیر مضاعف است وپنج برک وبرکهای آن سفید وبزرکتر از بستانی ودر وسط آن زیرهٔ زرد رنك وتند بود درخت آن بزرکتر از نسرین *

*ورد احمر بری * ماهیت آن کل درخت دلیك است وسرخ غیر مضاعف *

*ورد احمر بستانی * بفارسي کل سرخ نامند * ماهیت آن معروف ورد راکثر بلاد می شود بهترین آن برای عطر کرفتن بزرک ورنکین بسیار خوشبوی تلخ طعم با اندک شیرین آنست وبرای تداوی غنچه تمام ناشکفتهٔ آن زیرا که قوت قبض این زیاده است ورد راکثر بلاد مانند هند وبنکاله تا دو سال قبل از موسم کل آن که اواخر دلو واوایل حوت است آنرا قلم نکنند ودر پای آن ماهی کندیده وخاکي سفیدی که آنرا اکلي نامند وغیر آن از مصالح نه هند وآب باری وترتیب نکنند کل نمیدهد * طبیعت آن مرکب القوی باجوهر مائی وارضي ونزد اکثری در اول سرد ودر دوم خشك وجمعی کرم وتر کفته وبعضی معتدل دانسته اند باقوت قابضه وخشك آنرا قبض زیاده وتلخي کمتر وقرشي کفته ورد یابس نسبت برطب آن میل بسردی دارد * افعال وخواص آن مقوی قوی وارواح ومفرح وملطف وجالی ومسهل ومسکن صفرا وبلغم رقیق وقابض خصوص خشك آن وقبض غنچهٔ خشك آن زیاده وباحرافت وتلخي وقبض واندک شیرینی وچون خشك کردد تلخی وشیرینی آن زائل کردد وتازهٔ آن مسهل چون بپست درم آنرا بیاشامند اعضاء الرأس قطور عصارهٔ آن جهت درد سر وچشم وکوش حار وقطور طبیخ خشك آن جهت غلظت اجفان وضماد تازهٔ آن جهت درد سر ومضمضه بطبیخ آن جهت تقویت دندان ولثه وبدستور سنون آن ذرور خشك آن رافع قلاع دهان ونیز مضمضه وغرغرهٔ آن باعدس وکافور وبوئیدن آن مقوی دل ودماغ درضعیفان باعث هیجان عطسه وزکام ونزله وماشری ودر بعضی مسکن آنها مصلح آن کافور در محرور المزاج اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشامیدن آن جهت تقویت قلب وریه ومعده وجکر وکرده وامعا ورحم ومقعده ورفع نفث الدم وآشامیدن آب آن رافع خفقان حار وغشي وضعف قلب واعضای مذکوره وحابس اسهالات حاره خصوص غنچهٔ عفص آن وکزیندهٔ درم غنچهٔ تازهٔ آن دو مجلس عمل میکند وضماد آن جهت تحلیل اورام مراق وتجفیف رطوبات معده وتقویت آن وضماد تازهٔ آن جهت ورم مقعده واحتقان بطبیخ آن جهت قروح امعاء وذرور خشك آن جهت رفع سیلان رحم وبدبوئی آن باعث خوشبوئی وتنکي آن الحمیات دهن آن مسکن حرارت تپ ربع القروح والجروح والاورام ذرور خشك آن جهت رفع جوششها والتیام زخمها وقلاع وزخم آبله وخشك نمودن دانهای آن وضماد تازهٔ آن جهت تحلیل وسحج جلد که بسبب حرکت بهم رسیده باشد وروئیدن کوشت تازه بر زخمهای عمیق وتحلیل اورام حاره وشکستکي اعضا الزینة طلای آن در حمام جهت رفع بدبوئي عرق وضماد تازهٔ آن جهت اخراج خار وپیکان از بدن وحرز ازو در زیر بغل وکنج ران جهت بدبوئي والتیام جروح وقروح آن وبدستور ذرور آن بابرک مورد جهت قطع عرق مضر باه وموزث تشنکي ومصلح آن حب الزلم وانیسون مقدار شربت از تازهٔ آن تا ده درم واز خشك آن تا چهار درم واز آب آن تا بست درم بدل آن بنفشه بوزن آن وربع آن مرزنجوش وعصارهٔ برک کل تازهٔ آن که درسایه خشك نموده باشند جهت غلظت اجفان ونفث الدم ورفع رطوبات وبلت معده مفید وقبض ویبس آن زیاده از غنچه وبرک آن وآشامیدن سفوف اقماع آن حابس نفث الدم وقابض بطن زرورد یعنی دانهای ریزه که در وسط کل آن میباشد * طبیعت آن در دوم کرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن دو درم آن باآب رافع نفث الدم ونزف الدم واسهال عسر العلاج خصوص که با اقماع آن بسایند وحمول آن

مقوی رحم ورافع رطوبات آن ومضیق فرج است وتخم گل که عبارت از ثمر آن است ومانند تکمه است در افعال مانند دلیک است که عبارت از ثمر گل سرخ بری باشد ومذکور شد وبعضی زر ورد رعبارت از غنچه ناشکفتهٔ آن دانسته جهت مشابهت آن بزر قمیص یعنی تکمهٔ پیراهن وبعضی دلیک دانسته اند وبالفعل مشهور ریزرهای وسط گل آنست ومستعمل درتراکیب نیز همین است وهمچنین آن در افعال قریب ببرگ آن ودر بعض مواد اقوی ودر بعض اضعف وروغن آن که برگهای گل تازه بی اقماع آنرا در روغن کنجد تازه ویا روغن زیتون تازه اندازند ودر آفتاب گذارند وچون رنگ برگ گل سفید کردد افشرده دور نمایند وبرگ گل تازه دران ریزند وهمچنین تا هفت مرتبه وبدین را دهن ورد خام خالص نامند ویا آنکه آب برگ گل را گرفته با روغن کنجد ویا زیت بوزن آن با آتش ملایم بجوشانند تا روغن بماند واین را دهن ورد مطبوخ نامند* طبیعت مطلق آن مرکب القوی * افعال وخواص آن رادع وقابض ومحلل ومفتح وموافق مواد حاره وباردة وباقوت مسهله اعضاء الراس نطول آن بتنهائی وبا سرکه وگلاب جهت درد سر وتقویت دماغ ورفع بیخوابی وتحلیل اورام دماغی وبدستور طلای آن با سرکه ولخلخهٔ آن با سرکه وگلاب جهت تسکین صداع ورادع بخارات دماغی وموافق اورام آن وقطور آن در گوش جهت تسکین درد آن ودرد سر ورفع یبس آن ومضمضهٔ آن مسکن درد دندان ورافع قلاع حادث از آماک خورده اعضاء الغذاء آشامیدن آن مسهل مادهٔ لزج وحابس اسهال مراری ومسکن التهاب معده وقروح امعاء وسحج ومغص وتقویت اعضا وتسکین اوجاع ورافع زحیر وبدستور تدهین بدان واحتقان بدان جهت قرحهٔ امعاء وسحج ومغص عارض از خوردن مغز فلوس خیارشنبر وغیر آن ونطول آن حابس اسهال مراری ومسهل مادهٔ لزجه القروح والجروح والاورام تدهین بدان رویانندهٔ گوشت بر زخمهای عمیقه ومجفف رطوبات جروح وقروح ودافع مواد خبیثه وزخم آبله وباسفیدهٔ بیضهٔ مرغ جهت سوختگی آتش وزخم عارض از زوره وورم چشم وبا سرکه باد زهر قروح وجوششهای حاره وآشامیدن آن جهت رفع ضرر آماک خوردهٔ وزرنیخ وذراریح وامثال انها الزینة با سرکه وآب مورد جهت رفع عرق مقدار شربت آن یک اوقیه بدل آن بوزن آن روغن بید ونیم وزن آن روغن بنفشه وماء الورد که بفارسی گلاب نامند* طبیعت آن مرکب القوی ومائل بسردی وباسه قوت حرارت لطیفهٔ مفتحه ورطوبت واندک قوت قابضه وبعضی سردی وخشکی آنرا بسیار غالب دانسته اند * افعال وخواص آن مقوی دماغ وقلب وفم معده ورقوتهای بدنی اعضاء الراس والصدر والغذاء آشامیدن نیم گرم آن جهت عوارض حادثه از نزله ونفث الدم وخشونت سینه وخفقان حار وتقویت بدن ودرد معده وامعاء ومغص بارد وحار وجمیع کیلوطحال وبا شراب باعث زیادتی تفریح وبوئیدن وطلا کردن آن جهت درد سر حار ودرد چشم وباقرنفل جهت درد سر بارد ولخلخهٔ آن جهت تقویت دماغ وحواس باطنی ونشاط نفس وتقویت دل ورفع خمار وغشی وبیهوشی وخفقان وبالخاصیة مضر صاحب نزله ومحرک آن وباه وباعث سفیدی موی مصلح آن جلاب ونبات مقدار شربت آن تا هیجده مثقال وآشامیدن گلاب مکرر مقطر نموده بقدر دو اوقیه مسهل است وهمچنین شکری وعسلی مرکب وجوارش وحب ودهن الورد باقسام وشراب وعرق ومغسول واقراص آن نیز با نحاء شتی وگل شکری وگلنگبین عسلی ومعجون ورد همه در قرابادین کبیر مذکور شد ونوع گل سرخ مضاعفی که در اکثر بلاد خصوص صاحنه وبنگاله میشود آنرا سداگلاب می نامند جهت آنکه همیشه گل می آورد ودر بعضی موسم زیاده ودر بعضی کمتر بوی بسیار ضعیف وناخوش نیز از جمله ورد احمر بری است*

ورد اصفر یعنی گل زرد نسرین زرد بری است درخت آن خاردار وگل آن زرد غیر مضاعف وخوشبو ومفرح وقوت

ورد اصفر

آن مانند نسرین سفید وکلنکبین وحلوای برک آن مفرح ومقوی باه است *

* ورد اصفر بستانی * این نیز نسرین بستانی زرد است ودرخت آن بقدر کل سرخ وبی خار وکل آن مضاعف ورنک آن زرد مائل بصندلی ودر قوت مانند کل سفید بستانی است *

* ورد الحماق * بفتح حاء مهمله ومیم والف وقاف وآنرا ورد العجاز نیز نامند وبفارسی کل رعنا زیبا وبشیرازی کل تخمه خوانند * ماهیت آن درخت آن شبیه بدرخت ورد احمر بوی وکل آن غیر مضاعف واندرون آن سرخ آتشی وبیرون آن زرد زعفرانی وبوی خوشی ندارد وکفته اند از اقسام ورد منتن است وبندرت بعضی خوشبو هم میشود ومستعمل بیخ آن * طبیعت آن کرم وخشك وکرمی بیخ آن زیاده * افعال وخواص آن محلل قوی ودر اطلیه استعمال آن اولی است

* فصـــــــل الواو مع الراء المهملة *

* ورس * بفتح واو وسکون راو سین مهمله * ماهیت آن * ثمر درختی است حجازی مخصوص به بلاد یمن وتا بیست سال کل وثمر میدهد وتخم آن مانند کنجد وبعد از رسیدن منشق شده چیزی شبیه بموی زرد مائل بسرخی شبیه بزعفران از آن ظاهر میکردد وسائیده آن را از یمن می آورند شبیه بزعفران سوده وثیاب را بدان رنک میکنند وبهترین آن نیز تازهٔ زرد مائل بسرخی است وقسم سیاه آنرا از حبشه آورند وحبشی نامند وسرخ تیرهٔ آنرا که هندی نامند زبون تر بود ونزد بعضی کرکم بیخ نبات آنست واصلی ندارد وقوت آن تا چهار سال باقی میماند وآنرا حبی است مانند ماش * طبیعت آن در دوم کرم وخشك * افعال وخواص آن مقوی ومفرح عظیم ورافع بهق وخفقان ومحلل ریاح غلیظه وجالی ومهیج ومقوی باه ومفتت حصاة الزینة طلای آن رافع بهق وبرص وکلف ونمش وجالی سائر آثار وباعث لاغری بدن وآشامیدن آن جهت وضع الجروح والقروح جهت جرب وحکه وسعفه وقوبا وبثور نافع السموم مقاوم همه سموم مضر رئه مصلح آن مصطکی وکثیرا وعسل مقدار شربت آن تا یك مثقال بدل آن بوزن آن زعفران ونصف آن ساذج وپوشیدن ثیاب مصبوغ بدان مهیج باه دانسته اند ومعین بر جماع

* ورشان * بفتح واو وسکون را وفتح شین معجمه والف ونون بترکی الا فاخته نامند * ماهیت آن از جنس کبوتر صحرائی است واز آن بزرکتر واز دراج کوچکتر ومائل بسیاهی ومطوق * طبیعت آن کرم وخشك * افعال وخواص آن کوشت آن مانند کبوتر صحرائی است وخفیف تر از کوشت کبوتر وخشکتر از آن وجهت فالج وبرودت کرده ومثانه وپشت و تحلیل ریاح وچون در روغن زیتون مهرا پخته طلا نمایند در افعال مانند پیه شترمرغ المضار عسر الهضم ومداومت خوردن آن مورث سوء خلق وحبس بطن مصلح آن در محرورین سرکه ودر مبرودین نمك واندکی نخود وبا آب پختن ودرین هنکام نیز سریع الخروج میباشد از شکم

* ورل * بفتح واو وراء مهمله ولام بفارسی وترکی بزمچه وبهندی کوه بضم کاف عجمی وواو مجهول ویا نامند * ماهیت آن حیوانی است بزرکتر از حردون وسر آن کوچك ودنبالهٔ آن دراز وزرد دنبالهٔ وزغ قویتر وپوست آن سیاه وخشن وابلق بخطوط زرد وکفته اند غیر سوسمار است * طبیعت آن کرم وخشك در سوم ودر دوم نیز کفته اند وسرکین آن بسیار کرم و خشك * افعال وخواص آن قایم مقام سقنقور است در همه افعال ومهیج ومحلل ریاح وضماد کوشت آن جاذب پیکان و خار از بدن وهم لسع هوام بخود وچون آنرا شق نموده برظاهر جلد بندند باعث فربهی عضو کردد الزینة تدهین بروغن

از زیتونیکه در ان جوشانیده باشند تا مهرا شده باشد رافع آثار جلد وکچلی وحله وداء الثعلب وقوبا العین اکتحال آن جالی بیاض عین وذلّ مین بدان رویانندهٔ موی در داء التعلب وجالی وضح وکلف ونمش وقوبا وامسمن بدن پیه وکوشت آن و مالیدن پیه آن بقوت باعث عظم قضیب وطلای خاکستر آن باعث بی حسی عضو بدل پیه آن پیه سقنقور است

* فصل الواو مع السین المهملة *

* وسخ * بفتح واو وسین وخاء معجمه بفارسي چرک وبهندی میل نامند * ماهیت آن معروف است که فضلات متحلبهٔ خارجه از مسامات بدن حیوان استرو مربدنیکه فضول رطبهٔ لطیفه دران زیاده باشد چرک آن نیز زیاده می باشد واز مطلق آن مراد چرک بدن انسان است * طبیعت آن کرم وخشک وبحسب امزجه واغذیه واعضاء وبلد مختلف می باشد انچه قریب بناخنها است کرمي وخشکي آن زیاده است * افعال وخواص آن طلای چرک کوش جهت شقاق لب وکزیدن افعی وآشامیدن آن مورث بیهوشي واستسقا وقاتل کفته اند وطلای چرک بدن با بعضی ادهان مناسبه جهت بواسیر وشقاق لب ومقعده وداخس وباموم روغن جهت تحلیل اورام پستان ونفاطات وجوششها وذرور خشک سائیدهٔ آن جهت نشف قروح وسخه وباندک جلا السموم ضماد آن جهت نهش افعی وبدستور چرک کوش انسان زیراکه اقوی در تاثیر از سائر اوساخ بدن است ووسخ ابدان مصارعین یعنی چرک ابدان کشتي کیران وآن دو قسم می باشد یکي آنست که در ابدان ایشان بسبب مالیدن روغن وغبار جمع میکردد دوم آنست که برد یوار زورخانه مجتمع می شود وهردو منضج ومحلل وجالي باعتدال اند وطلاکردن آن جهت قروح مشائخ وسخه وعرق النسا وبامراهم جهت تحجر زخم نافع است

* وسخ الکوائر * بفتح کاف وواو والف ویاء مثناة تحتانیه وراء مهمله * ماهیت آن چرکي است که یافته می شود در کوائر نحل یعنی خانهای زنبور عسل وآن غیر علکبرا است که بفارسي برموم نامند وبقول بغدادی وبقول صاحب تحفه برموم است وبهترین آن مائل بسرخي ونرم وخوشبوی آنست وشیخ الرئیس کفته بهترین آن سبز آنست * طبیعت آن کرم وخشک تا آخر دوم * افعال وخواص آن لطیف وجالي وجاذب ومحلل اورام وبخور آن جهت سرفهٔ مزمن وطلای آن جالی قوبا وجاذب پیکان وخار از باطن ودر زخم کسر وضربه وسقطه قائم مقام مومیائي است ووسخ الحمام جهت نفاطات نافع ومانند وسخ مصارعین است

* فصل الواو مع الشین المعجمة *

* وشق * بفتح واو وشین وقاف لغت فارسي است * ماهیت آن یوستین حیواني است از شکل بزرکتر واز پلنک کوچکتر ودر رنک وشکل مانند آن وفربه ودنبال آن از پلنک شبر کمترو در ترکا بن آن را پلنک تو مول نامند وکفته اند شبیه بروباه است ودر ترکستان بهم میرسد وکفته اند بری است وبحری نیز کفته اند وتخم در خشکي میکذارد واصلي ندارد * طبیعت آن در آخر سوم کرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ریاح وجهت فالج وکزاز ورعشه وپوشیدن یوستین آن عظیم النفع است از برای امراض مذکوره ومسخن بسیار وزائل کنندهٔ بلغم ومقوی کرده وباه ومعین بران ومصلح حال کرده ومثانه وظهر بارد وملازمت لباس وافتراش وجلوس بران جهت بواسیر ونقرس مجرب وجهت مبرودین و مشائخ نافع ومضر محرورین وشاربان خمر ومرقق جلد ومهیا کردانندهٔ آن از برای قبول آفات از سرما ودر روغن موی سوختهٔ آن جهت جراحات مزمنه نافع است

* وشیج * بفتح واو وکسر شین وسکون یا وجیم بفارسي آنرا بیهود ارزونامند * ماهیت آن نباتی است معروف میان

قریب و در کوهستان از شکافهای سنگ روید و در بوشهر نیز بود و چوب آن بسیار صلب را زان نیزه میسازند و برگ آن شبیه ببرگ کشنیز و شاخهای آن باریک و بیخ آن کرمدار شبیه بسعد * طبیعت آن در آخر دوم سرد و خشک و با عفوصت * افعال و خواص آن رادع و مقوی اعضا آشامیدن نیم مثقال از بیخ خشک سائیده آن با بیضهٔ نیم برشت جهت شکستگی اعضای صدمه و ضربه و سقطه و فسخ عضل و رض و وثی و رض و در این امور بهتر از رقع مطیب است و جلوس در طبیخ آن با اندکی اذخر جهت رفع میلان رحم و نزف الدم آن و بواسیر و مقعده مفید است

* فصل الواو مع العین المهملة *

* وعل * بفتح واو و کسر عین و لام * ماهیت آن اسم بقر جبلی است مطلقا و جمع آن وعول و اوعال آمده و بعضی گفته اند بهتر از ایلی است و آن حیوانی است بسیار سیاه رنگ بقدر جاموس کوچکی و نوعی از ایل است و بترکی جویر و در دیلم شوکا نامند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن جید الغذا و مقوی اعضای مبرودین و مشائخ پیه آن جهت فالج و کزاز و مفاصل و نقرس طلاء مفید المضار موزانندهٔ خون مولد اخلاط غلیظهٔ سودا و به وجدام مصلح آن سرکه و مری و ابازیر و حمول شاخ آن مورث عقر و موی آن گریزانندهٔ هوام بخورا و چون شخصی را زده باشند و یا ضربه و سقطه و یا صدمه بدان رسیده باشد در پوست آن که گرما گرم جدا نموده باشند بپیچند الم و وجع آن زائل گردد و ورم نکند

* فصل الواو مع اللام *

* ولب * بفتح واو و لام و باء موحده * ماهیت آن بلغت عربی نام نوعی از یتوعات است و بیونانی نابلس نامند نبات آن بقدر ذرعی و برگ آن شبیه ببرگ زیتون و بسیار سبز مائل به تیرگی و با خشونت و شیردار و چون قطع نمایند شیر از آن جاری گردد و بعضی اماکن شبیه ببرگ مورد و آن غیر ولبی است که شجرة الراهب نامند و شیر مادهٔ آنها است * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن مغثی و مقیٔ قوی و باقوت مسهله و مخرج اخلاط بعنف و منقی بدن و گویند از عجائب خواص آنست که چون از جهت فوق قطع نمایند برگ و شیر و تخم آن مقیٔ صرف می باشد بدون قوت مسهله و اگر از طرف پائین قطع نمایند مسهل بدون قوت مقیئه و اگر از هر دو قسم ترکیب نمایند و بخورند قی و اسهال هر دو می آورد و مسقط کرم شکم است مقدار شربت آن نیم درم و زیاده بر آن کشنده و مورث غشی مصلح آن عسل و آبیکه در آن بنفشه جوشانیده باشند بدل آن لاله است و اولی اجتناب از استعمال آنست مطلقا

* باب بیست و هفتم در بیان ادویه که حرف اول انها ها است *

* فصــــــل الهاء مع الالف *

* هارسنکهار * بفتح ها و الف و را و فتح سین مهملتین و سکون نون و کاف و الف و راء مهمله لغت هندی است بمعنی علاقهٔ گل که از برای زینت در گردن اندازند زیرا که هار بلغت هندی بند گل را که در گردن اندازند نامند و سنگهار زینت و آرایش را گویند * ماهیت آن درختی است هندی و در هند خصوص در بنگاله کثیر الوجود و ساق آن مربع شکل و از بیخ تا انتها و در چهار ضلع آن در زیر پوست چهار رگ سفید صلب اندک پهن رسته و همچنین در شاخهای آن و برگ آن متوسط در بزرگی و کوچکی و سبز و تیره و خشن و پائین آن عریض و بالای آن باریک بعضی مشرف و بعضی غیر مشرف و پوست ساق و شاخ آن منقط بنقطهای سفید رنگ شبیه بگاوزبان و گل آن خشبو و ساق آن زرد و گل آن انبوبی شکل باریک اندک

طولا نی بقد ر نیم بند انکشت و برسر آن برکهای سفید شش هفت عدد ریزهٔ شبیه بگل یاسمین و امثال هند غنچهای نیم شکفتهٔ آنرا بریسمان کشیده ها رمیسا زند و برکهای سفید گل شکفتهٔ آنرا از ساق زرد آن جدا مینمایند وافشردهٔ آب آنرا کرفته خشک مینمایند و آنرا گل کامه مینامند خوشبو میباشد و از آب تازهٔ آن نیز لباس را رنگ می نمایند عودی رنگ خوشبو میکرد د و ساق گل آنرا خشك نموده درآب جوش داده لباس را بدان رنگ مینمایند زرد رنگ میکردد و تخم آن پهن مائل بتد ویر و از میان اندک منحنی و مائل بزردی و تیرکی و در غلافی خشبي نازک و مستعمل در ادویه بیشتر برک و تخم آن است * طبیعت آن سرد و خشک و با توت قابضه * افعال و خواص آن امثال هند برک نازک نورستهٔ آنرا مقدار شش هفت برگ با آب سائیده با اندکی زنجبیل ترکه بهندی ادرک نامند جهت حمیات کهنه میخورانند و تخم آنرا سائیده با آب و بعر رابدان میشویند جهت رفع حزاز و میکویند شرط است در استعمال جهت حمیات اجتناب از ماست ولبنیات و ماهي و کوشت و کل کامه درقرابادین کبیر در حرف الکاف ذکر یافت *

هاسیمونا

* هاسیمونا * بفتح ها والف و کسر سین مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم میم و سکون واو و نون والف لغت نبطی است * ماهیت آن نباتي است ساق آن بلند و با رطوبت لزج چسپنده و مزغب و شاخهای آن باریک و برکهای آن ریزه شبیه بخار کوچک و بیخ آن شبیه بشلغم و سیاه و هرچند در زمین فرو میرود باریکتر میکردد تا بقدر موی میرسد و خام و پختهٔ آنرا میخورند و لذیذ میباشد و مائل به تندی * طبیعت بیخ آن در دوم کرم و در اول خشک و بعضی کرم و تر دانسته اند * افعال و خواص آن ملطف اخلاط غلیظه اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشامیدن آن مقوی قلب و حافظ صحت بدن و جهت سرفه و درد سینه و سپرز و کرده و مثانه نافع و بعضی آشامیدن آنرا باعث تولید پسر دانسته اند و کفته اند بالخاصیت نطفهٔ منعقد از آن قبول صورت انوثیت نمیکند و جلوس در طبیخ آن و بد ستور بخور آن جهت سرعت حرکت اطفال موثر و بکمان بعضی تعلیق آن در پارچهٔ سبز در روز چهارشنبه قبل از طلوع آفتاب رافع سحر و چشم بد است

* فصــــــل الهاء مع الدال المهملة *

هدبه

* هد به * بفتح ها و سکون دال و فتح باء موحده و ها در اصفهان آنرا خرخد او بشیرازی مهمك و پرپا و بعربي خمارقیان و بهندی سروالی نامند * ماهیت آن حیوانی است بقدر باقلای خاکستری رنگ زیر شکم آن سفید با پایهای بسیار بقدر موزني و در زیر خمهای آب و جاهای نمناک بهم میرسد * طبیعت آن در دوم سرد و تر * افعال و خواص آن تحنک بدان با عسل جهت خناق و سقوط لهات و بدستور طلای آن با پر مرغي الاذن قطور مطبوخ آن در پوست انار با روغن کل سرخ نیم کرم در کوش مسکن درد آن و رافع کری قدیم اعضاء النفس چون در کوزهٔ نوسفالی بسوزانند و با عسل مخلوط کرده روزی از یك اوقیه تاده اوقیه آنرا بنوشند جهت عسر نفس مجرب دانسته اند اعضاء النفض آشامیدن غیر محرق آن با شراب رافع عسر البول و یرقان و قطور رطوبت آن در احلیل رافع حرقة البول و بدستور کذاشتن فتیلهٔ آلوده بدان الحمی بعضی تعلیق آنرا در پارچهٔ کتان و امثال آن رافع حمی ربع دانسته اند *

هدهد

* هد هد * بضم دو ها و میان هر دو دال مهمله بفارسی مرغ سلیماني نامند * ماهیت آن مرغی است منقط به نقطهای زرد و سیاه و برسر آن تاجي از پر * طبیعت آن در دوم کرم و خشك * افعال و خواص آن اعضاء العین اکتحال زهره و یا خون آن جهت بیاض چشم اعضاء الغذاء والنفض مهرا بختهٔ آن با شبت جهت تفتیح سدد و رفع پیچش و قولنج و تحلیل

خون متجمد در کرده و مثانه و دل آنرا چون خشك نمایند و نرم سوده با طلا بیاشامند تقویت باه نماید اگر بیندضماد زهره و رغن آن جهت بهق و سعفه رضماد زهره آن درجای تاریک تا سه روز بر صاحب لقوه مفید اعضاء الراس بلع نمودن دل آن درحین کرمی ذبح یعنی کرما کرم باعث قوت حافظه و بد ستور سعوط دماغ آن با روغن کنجد تازه الخواص تعلیق چشم آن بر صاحب نسیان باعث عدم فراموشي هرچیزاست که یاد نمایند و بیاد آمدن فراموش شده و تقویت حافظه و بر صاحب جذام هرچند کهنه باشد مؤثر و تعلیق پر و زبان آن باعث جاه و دوستی با مردم و ظفر بر خصم و همچنین تعلیق منقار زیرین آن و تعلیق استخوان فك زیرین آن جهت بستن زبان بدگویان و دوستی دشمنان و تعلیق مد مد مذبوح تمام در خانه باعث امان از سحر و چشم بد و ام الصبیان و تعلیق استخوان آن جهت تپ ربع و نگاهداشتن ناخن و پر آن در حریر زرد بسته در زیر سر دو خصم جهت الفت میان ایشان خصوصا وقتی که قمر در سنبله و نظر دوستی با زهره داشته باشد و نگاهداشتن آن با خود جهت نصرت بر خصم و بخور پر آن جهت زخمها و سحر و جنون و گریزانیدهٔ هوام و مورچه و کیک و بخور مغز آن در برج کبوتر آن باعث آن است که هیچ موذی نزدیک آن نگردد و خوردن گوشت آن جهت رفع سحر کسي را که بسته باشند و چون خون آنرا خشك نمایند و با مومن خلط کنند و یا بروغن کنجد تازه و بر مو بمالند سیاه و مجعد کرداند و چون بلندترین پری از پرهای بال آنرا در پوست بندند و بر ران راست تعلیق نمایند در هنگام مجامعت تقویت بخشد

* فصل الهاء مع الراء المهملة *

* هربي * بفتح ها و سکون راء مهمله و کسر باء موحده و یاالغت هندی است * ماهیت آن صاحب خلاصة التجارب نوشته بیخ نوعی از محمود است و در جبال کشمیر کثیر الوجود و دو نوع میباشد یکی مائل بسیاهی و دوم سفید شکری رنگ طولانی غیر مخروطی بمقدار سه چهار * طبیعت سیاه آن درچهارم کرم و خشك و از سموم قتاله * افعال و خواص آن مقدار نیم نخود آن کشنده باسهال مفرط و قی و تشنج و سوزش و حرارت بواطن و تشنج یابس تدبیر آن تدبیر بیش خورده است و مذکور شد و از جهت شدت قوت حکمای هند این را مستعمل ندارند و سفید شکری رنگ آن در آخر سوم کرم و خشك و دانکی از آن کشنده است بعوارض مذکوره تدبیر آن نیز بدستور و این را در اکثر سموم مستعمل دارند و آنها را بقی و اسهال دفع میکند و مقاومت با همه سموم مینماید و بالخاصیت همه را دفع میکند و گفته اند که در هنگام بر آوردن بیخ آن باید که صورت و دماغ را محافظت نمایند که بخار آن بدانها نرسد و الا متورم میکردد *

* هرطمان * بضم ها و سکون راء و فتح طاء مهمله و میم و الف و نون بعربي قرطمان نامند و گویند معرب هرطمان فارسی است * ماهیت آن حبي است شبیه بجلبان که خلر نامند و در میان جو و گندم بهم میرسد و بعضی خود جلبان دانسته اند و اشتباه است جهت آنکه هرطمان سرخ مائل بسیاهي است و جلبان سیاه مائل بغبرت و نبات هرطمان شبیه بگندم و ثمر آن در غلافی منقسم بدو صنف * طبیعت آن * در سردی معتدل و مائل بخشکي و با قوت قابضه * افعال و خواص آن محلل و رادع اعضاء الصدر و الغذاء آشامیدن مطبوخ آن با روغن غیر قابض و موافق سینه و جهت سرفه نافع و مطبوخ آن بدون روغن حابس بطن الاورام ضماد آن جهت ردع و تحلیل اورام حاره در ابتدا نافع المضار ثقیل بطیء الهضم و محدث ریاح مصلح آن سرکه و زیرهٔ کرمانی و روغن بسیار و سکنجبین لیمو و سفرجل و اگر در فم معده ماند و باشد خوردن حلویات باعث نزول آنست *

* هرنوه * بفتح ها و سکون راء و ضم نون و واو و دال و آنرا قرنوه نیز نامند * ماهیت آن کنده اند ثمر درخت عود است کوچکتر از فلفل و با اندک زردی بر طعم آن تند و بوی آن خوش شبیه ببوی عود و از حوالی سنجر و عمان آورند * طبیعت آن مرکب

القوى دردرم كرم و در خشكي معتدل * افعال وخواص ان مفرح ومحلل اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض بخور آن مانع زكام ونزله وآشاميدن آن جهت اوجاع حلق وتفريح قلب وتقويت وتليين آن را عانت برهضم وتسخين كرده ومثانه وآشاميدن طبيخ آن مدر بول وبهترين استعمال آن خائيدن آنست وكذاشتن ميان متاع وجامه مانع كرم زدن آن وبيخ آنرا چون چهلروز ميان شراب ويا سركه نارس بكذارند بسيار سياه ميكردد بحديكه از عود هندى تفرقه نتوان نمود مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن قاقله است

هرفروري

* هرفروري * بفتح ها وسكون را وفتح فا وكسر راء مهمله وسكون واو وكسر راء مهمله ويالغت هندي است * ماهيت ان ثمر درخت هندي است بزرك وشاخ آن انبوه وبرك آن طولاني اندك عريض املس غير مشرف و سبز شكفته در شاخهاى باريك ودر وصف مقابل بهم وكل آن بسيار ريزه صندلي رنك وثمر آن مدور وزشش بهلو وترش ودر خامي سبز و بعد رسيدن زرد رنك ميكردد وآنرا ميخورند خام و پخته ومخلل آنرا نيز ترتيب ميدهند * طبيعت ان سرد وتر درسوم * افعال وخواص ان قامع صفرا ومسكن غليان خون وحرارت ومولد بلغم است

هريسه

* هريسه * بفتح ها وكسر را وسكون ياى مثناة تحتانيه و فتح سين مهمله وها * ماهيت ان از اغذيه مشهوره است مصنوع از لحوم وحبوب در هم پخته وبهترين آن مصنوع از كندم سفيد جيد وكوشت مرغ جوان فربه ويا كوشت كوسفند جوان فربه از استخوان جدا كرده است بدين قسم كه كندم مقشر را پاك شسته با آب طبخ نمايند وكوشت را نيز طبخ نمايند عليحده وبعد از طبخ استخوان آنها را از ان جدا نمايند وبا اندك روغن بريان كرده در ان داخل كنند وباهم طبخ دهند ويا كچه برهم ميزده باشند تا يكسان كردند ودارچيني وهيل ناكوبيده درست در ان اندازند وبايد كه وزن كوشت مضاعف كندم باشد وزياده بران لذيذتر ميكردد واكر خواهند كه باقند ودارچيني تناول نمايند نمك در هريسه كمتر داخل نمايند وطريق تناول آن بدين قسم است كه بعد از طبخ تام در ظروف برآورده روغن جيد تازه خوشبو را داغ نموده بران ريخته قند ودارچيني نرم كوبيده بران پاشيده با نان ويا بي نان تناول مينمايند واكر خواهند كه با تورمه كه در ان نخود طبخ يافته باشد تناول نمايند نمك را بقدر لايق داخل نمايند واز عدس با پوست و با كوشت نيز بدين قسم ترتيب ميدهند وآنرا با روغن داغ كرده با آب ليمو يا سركه ويا آب نارنج وصعتر كوبيده تناول مينمايند * طبيعت ان كرم وتر * افعال وخواص ان كثير الغذا ومسمن بدن وكرده ومقوى عصب وباه وزياده كننده مني وموافق امراض سينه وخشونت آن وسرفه يابس المزاج المضار ديرهضم ومسدد مصلح آن در محرورين ودر مبرودين انكور وبالخاصية اندداختن قلب انكور ردبك هريسه مرقي قوام آنست وخوردن انار بالاى هريسه مضر

* فصل الهاء مع اللام *

هلام

* هلام * بضم ها وفتح لام والف وميم * ماهيت ان نوعي غذا است كه از كوشت كاو وكوساله وامثال آن بعد از پختن در آب نمك در رجاج ميكذارند تا آب آن چكيده كرد و بحسب احتياج بقول حاره ويا بارده را باسركه پخته كوشت مذكور را در ان مي اندازند وبقول را بعد از اندك زماني از آتش برميدارند واكر بقول را بجوشانند قسمي از قريص خواهد بود مزاج وافعال وخواص آن تابع بقول ولحوميست كه از ان مرتب مينمايند *

هليون

* هليون * بفتح ها وسكون لام وضم ياى مثناة تحتانيه وسكون واو ونون بلغت رومي است وبعربي خشب الحيه وبفارسي مارچوبه واهل مغرب اسفراج وبفرنكي سپارك وبهندي ناكردن نامند وهليون دشتي را اسپاراغوس كويند * ماهيت ان

سانی است بستانی وغیربستانی صنف بستانی را بلیا زمرد ریساتون میشانند برگ آن شبیه ببرگ امیت است ونبات آن بشیار وتخم آن مدور زرد رخامی سبز وبعد رسیدن بنفش میگردد ومنقط به نقطهای زرد ودرافشان ورد رحوف آن سه عدد وتخم آن شبیه بحب النیل وصلب دررسد ضلع وصنف دوم خاردار را این را بعجمی اندلس امیرعین نامند وساق و برگ این شبیه بکبر واندک شیرداروکل این مائل بسفیدی است وکفته اند برگ این شبیه ببرگ رازیانه است واین مؤلف گفته که ملیون اغلب ازبیخ درخت انار روید وبرد رخت انار پیچیده شود وصخری نیز میباشد # طبیعت آن در اول گرم ودر دوم خشک وبعضی گرم وخشک دانسته اند وبری آنرا خشکی غالب برگرمی وصخری آنرا متعدل گفته اند # افعال وخواص آن محلل ومفتح سدد اعضاء العین والفم والصدر والغذاء والنفس آشامیدن آن جهت ظلمت بصر وابتدای نزول آب در چشم ودردسینه وریه وپهلو واستسقا ومضمضه آن جهت درد دندان وآشامیدن آن مفتح سدد کبد وطحال وکرده وملین بطن وجگر ومحلل نفخ ریاح وقولنج وغذائیت آن غالب وهاضم ومغیراً مدر بول وعرق ومفتت حصاة کرده ومثانه ومنقی کرده ومدر بول وطبیخ آن ملین طبع ومنقی بلغم لزج ملاصق معده ورافع درد امعا ومهیج باه ومدر بول وبا شراب جهت تقطیر البول وآشامیدن آن ناشتا مفتت حصاة وزائل کنند علل کرده ومثانه اسموم آشامیدن طبیخ آن با شراب جهت نهش رتیلا المضار اکثار آن مضر راس مصلح آن عسل ومدا ومت بر آن مهیج درد مفاصل وبالخاصیة مفسد طعام ومغثی مصلح آن در مبرودین عسل ودر محرورین جوش نمودن آن در سرکه ومری نیز وطبیخ آن در شیر برای محرورین وبا کوشت تنها مقوی باه بیشتر از مفرد آن وهمچنین معمول آن با بیضه وریختن آبی که دران جوش نموده باشند اول بار وپس پختن با آب تازه جهت آنکه آب اول آن حاد بشع مغثی است وهمچنین سکنجبین مصلح آنست در محرورین ودر مبرودین ومشائخ احتیاج باصلاح چندان نیست مقدار شربت آن تا سه درهم وگویند ملیون کشنده سگ است چون بخورد وتخم آن مفتح سده طحال وآشامیدن آن با عسل وروغن بلسان مخرج سنگ کرده ومثانه وزنان مصر تخم آنرا کوبیده نرم سوده بر تخم مرغ نیمبرشت پاشیده نیم گرم میاشامند بگمان آنکه مسمن بدن است وفرزجه آن مدر حیض وادرار آن قویتر از ملیون مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن حنظل مضر دماغ مصلح آن سکنجبین وبیخ آنرا خائیدن جهت درد دندان وکلاشتن مائیده آن مسکن درد دندان غیرفاسد وکننده فاسد آن وتعلیق خشک آن مسکن درد دندان وباعث کندن آن است بآسانی بی وجع والم ومضمضه بطبیخ بیخ آن با سرکه جهت درد دندان وبدستور طبیخ تخم آن وآشامیدن طبیخ بیخ آن بتنهائی ویا با عسل ویا تخم خربزه قوی الفعل است در تفتیت حصاة وحل مثانه ووجع حادث از سدد کرده ومجاری بول ودر رنلاحت مذکور است که چون شاخ کو سفند را دفن نمایند ومکرر آب دهند ملیون روید را زمجربات است #

* فصـــــل الهاء مع النون *

* هندبا * بکسر ها وسکون نون وکسر دال مهمله وفتح باء موحده والف لغت عربی است بفارسی کاسنی نامند # ماهیت آن نباتی است معروف ودر اکثر بلاد بهم میرسد واقسام میباشد ازبری وبستانی وهریك نیز بردو قسم است انچه را برگ بزرگ ودراز وبا خشونت ومائل بتلخی وساق آن تا بدو ذرع وزیاده ونیز با شاخهای رخو وگل کبود واندک بزرگ وخوش منظر هندبای شامی نامند وانچه را برگ کوچکتر وگل ریزه تر وکبود وتلخی آن زیاده هندباء البقل گویند وبحسب اختلاف اهویه وامکنه وازمنه تغیر در طعم ورنگ وطبع آن بهم میرسد ودر بستان گاه است که تلخی بسیار بهم میرساند پس آن هنگام میل

هندبا

بحرارت کمی میمایل بعد یکه اثر برودت بسیار از آن ظاهر نمیکردد وبستانی را کاسنی وبری را طرخشقوق نامند * طبیعت تر وتازه آن در آخر اول سرد وتر وبا اجزای حارۂ لطیفه که از شستن زائل میکردد بسبب ضعف ترکیب وکمال لطافت ولهذا در شرع رطب مرد ومنع از غسل آن وارد شده است وانچه در تابستان بسیار کرم ویا بلدان حاره ودر موسم کرمه بهم میرسد مائل بکرمی است وخشک آن مائل بخشکی وبا قوت قابضه باعتدال از غیر شدید ونوع صغیر آنرا رطوبت ولطافت کمتر از کبیر وبستانی ابرد وارطب از بری * افعال وخواص آن مفتح ومسکن حدت صفرا وخون وتشنگی اعضاء الراس طلای آب برگ آن بتنهائی ویا با سرکه وصندل جهت صداع حار وصفراوی وبا صندل سرخ وسرکه وگلاب جهت شری وبا طلا که نوعی از خمرا است جهت اورام حاره ودرد چشم وضماد کوبیدۂ برگ آن جهت رمد حار خصوصا با روغن بنفشه ومضمضه بطبیخ بیخ آن با سرکه وبتنهائی نیز وتخم آن نیز جهت وجع ضرس وغرغرۂ آن با خیار شنبر ویا شراب شاه توت جهت ابتدای ورم حلق وخناق وبدستور با آب برگ کشنیز تازه اعضاء الصدر ضماد برگ آن با آرد جو جهت خفقان وتقویت قلب حار وتحلیل ورم جا سیه اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن آن جهت تفتیح سدۂ کبد وطحال ویرقان واستسقای حار وتفتیح سدۂ احشا وعروق وتقویت جگر وتسکین حرارت خون وتشنگی وغثیان وهیجان صفرا والتهاب معده وموافق جگر حار ویارد ومنقی مجاری بول وکرده وهرچند تلخ تر باشد در رفع سده واعراض کبد بهتر است وآشامیدن آن با خبه سنگ شو نموده با سکنجبین ساده جهت تپ صفراوی و هیجان صفرا وشری وهیجان دم صفراوی وجدری وحصبه وهیضۂ صفراوی وآب برگ تازۂ آن را که بجوشانند وکف آنرا بگیرند وصاف نموده که آب کاسنی مروق نامند با سکنجبین جهت تقویت معدۂ حار واستسقا وتفتیح سده ورفع تعفن رطوبات وخوردن برگ آن با سرکه مسکن صفرا وجهت حبس اسهال صفراوی وچون با قدری رازیانه وکشوث بجوشانند تفتیح واسهال آن زیاده کردد وبری آن موافق تر از بری معده وبستانی آن از برای کبد الحمیات آشامیدن آب مروق آن با سکنجبین جهت حمیات عتیقه وجهت حمیات ربع وحمیات بارده وآشامیدن مطبوخ برگ تازه وگل وتخم وبیخ آن بتمامی بتنهائی ویا با تخم کشوث باضافۂ سکنجبین بزوری ویا ساده وبا شراب کشوث ویا بزوری هریک بحسب احتیاج جهت حمیات مرکبۂ کهنۂ وبائیه و استسقا وسپرز ورفع تهیج اطراف مجرب السموم ضماد برگ آن وهمچنین طلای آب آن وآشامیدن آب آن نیز با زیت وبادزهر ادویۂ کشنده وضماد برگ وبیخ آن باهم جهت لسع عقرب وهوام وزنبور وسام ابرص وهمچنین با سویق بی عدیل آلات المفاصل والاورام ضماد آن با آرد جو وسرکه جهت اوجاع مفاصل حاره ونقرس حار واورام حاره وطلای آب برگ آن با صندل آب وسرکه جهت تبرید عضویکه ارادۂ تبرید آن باشد عجیب الاثر مقدار شربت از آب آن تا نیم رطل مضر صاحب سرفه که از سبب ورم صلب کبد نباشد ومحرک آن والا چندان مضر نیست بلکه در بعضی مواد نافع مصلح آن شکر و شربت بنفشه وامثال آن وتخم آن در دوم سرد وخشک ومائل بحرارت وباجزای باردۂ نیز گفته اند وبا قوت محرکه ومواد ماکنه وصاحب شفاء الاسقام معتدل در حرارت وبرودت ویابس در دوم دانسته * افعال وخواص آن جهت صداع وخفقان وتفتیح سده واستسقا ویرقان وحمیات صفراویه وسدیه نافع وبا مطبوخ صندل ورازیانه جهت رفع سموم وضعف کرده وطحال وقطع نفث الدم وتحریک اشتهاء مؤثر ودر سائر افعال نائب مناب برگ آنست مقدار شربت آن از دو درم تا پنج درم المضار کریۃ الطعم ومغثی مصلح آن ادویۂ خوشبو وسکنجبین وصاحب شفاء الاسقام در بحث ورم طحال نوشته که مضر طحال است مصلح آن سکنجبین وبیخ آن در اول کرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن بغایت مفتح وملطف اخلاط

ومنقي مجاري غذا ومدر بول وجهت تصفيهٔ خون ورفع ورم احشا واستسقا ونضج وتحليل مواد وحميات مركبهٔ مزمنه واوجاع مفاصل وادرار بول نافع مقدار شربت از جرم مائيدهٔ آن از يك درهم تا چهار درهم ودر مطبوخ از پنج درهم تا پانزده درهم است *

هندباى برى

* هندباى برى * كه آنرا طرخشقوق وبقلة اليهوديه نيز نامند وغيرخلد ربلي است * ماهيت آن نباتي است شبيه به بستاني وبرگ آن ازان باريكتر وريزه‌تر وضخيم‌تر وگل آن كبود وطعم آن بسيار تلخ * طبيعت آن در آخر اول سرد وخشك وتبريد آن زياده از بستاني * افعال وخواص آن قابض طبع ومقوى معده ودر جميع افعال بغير از ترطيب قوى‌تر از بستاني وقاطع نفث الدم ومدر حيض وشير واكتحال لبن آن جهت جلاى بياض عين وحمول عصارهٔ آن رافع اورام حارهٔ فرج ورحم السموم آشاميدن آب آن با روغن زيتون جهت رفع اكثر سموم مشروبه وهوام وضماد بيخ آن جهت گزيدن عقرب وزنبور ومار وباآرد جو جهت باد سرخ وبا سفيدآب وسركه جهت سوختگي آتش والتهاب اعضا نافع وتخم وبيخ آن در افعال قوى‌تر از بستاني وهريكى بدل ديگرى اند ودستور آشاميدن برگ بستاني آن جهت تفتيح سدهٔ عروق وجگر وتپهاى دموى وصفراوى ودستور مروق نمودن آن وعرق آن ومطبوخ آن ومعجون تخم آن همه در قرابادين كبير ذكر يافتند ونيز نوعى كاسني برى ميشود كه تخم آنرا فرنگان از بلاد خود مي‌آورند ودر بنگاله در بساتين ميكارند ودر ابتداى موسم سرما برگهاى آن باريك طولاني واندك مشرف ونازك وسفيد رنگ خصوص برگهاى اندرونى آن كه حرارت آفتاب بدان اثر نكرده باشد در ابتدا ساقى ندارد ودر انتها ازان يك ساق باريكي مي‌رويد وبر سر آن گل آن شبيه بگل كاسني بستاني واندك طولاني وتخم آن نيز شبيه بدان وهرچند هوا سرد وتر باشد آن بهتر ولطيف‌تر ميشود وآنرا در هنگام كوچكي وخامى دسته مى‌بندند كه حرارت آفتاب درجوف آن اثر نكند وبرگهاى آن نازك ولطيف گردد ومحتمل كه اين نوعى از برى باشد * طبيعت وافعال وخواص آن قريب به برى است

* فصـــل الهاء مع الواو *

هواء

* هواء * بفتح ها وواو والف وهمزه بفارسى باد نامند وبهندى باو * ماهيت آن معروف ويكى از عناصر اربعه است كه اركان نيز نامند وآن خفيف بالاضافه است يعنى از خاك وآب لطيف‌تر واز آتش ثقيل‌تر است ويكى از ستهٔ ضروريه ناگزير موجودات جسمانى يعنى مواليد ثلاثه است ومروح روح حيوانى مستقر در قلب است كه اگر دمى ولحظهٔ بدان نرسد منطفى وخاموش ميگردد وباعث نشو نماى نباتات وحيوانات بلكه زيادتى وتصلب وكمال جماد است وحضرت امام ثامن على بن موسى رضا عليهما التحيه والثناء در رسالهٔ ذهبيه ميفرمايند خطاب بمامون كرده كه بدان بدرستيكه قوت نفس تابع امزجهٔ ابدان است وامزجهٔ ابدان تابع هوا ومتغير ميشود امزجه بتغير اهويه در امكنهٔ مختلفه پس هرگاه سرد شود هوا يكدفعه وگرم شود مرتبهٔ ديگر نيز يكدفعه متغير ميشود بسبب آن امزجهٔ ابدان واثر ميكند آن تغير در قوى پس اگر باشد هوا معتدل ميباشد امزجه وابدان نيز معتدل وصحيح ميباشد تصرفات قوى وامزجه وحركات طبيعيه مانند هضم ونضج وجماع وخواب وبيدارى وسائر حركات طبيعى ونفسانى * طبيعت آن بالذات گرم وتر است وبحسب اختلاف اوضاع فلكي وارضى مختلف ميگردد وبحسب جهات نيز مثلا بودن هنگام آفتاب در بروج شماليه گرم ميگردد وهمچنين هنگام استيلا وسلطنت يكي از كواكب حاره حار ميگردد ودر اراضى منخفضه غير مكشوفه جانب شمال آنها وبا اراضى مجاور بحر نيز وبخلاف اينها بارد وهنگام شدت تابش آفتاب خصوص در بلاد صخريه گرم وخشك ودر بلاد بحريه وجزائر وهنگام باران رطب وباد صبا كه از جانب مشرق تا بنقطهٔ شمال وزد گرم وخشك است وباد شمال كه از جانب

شمال تا بنقطهٔ مغرب و زد هرد و خشك و باد دبور كه از مغرب تا بنقطه جنوب وزد سرد وتر و باد جنوب كه از جنوب تا بنقطهٔ مشرق وزد گرم وتر و مركب ازينها مركب از كيفيات اربعه است * افعال وخواص آن باد صبا مزيل الفم و مجفف رطوبات و مفتح سدد و معين بر هضم و مانع نزلات و مقوى قوت دافعه و مصلح حال مرطوبين و جهت امراض باردهٔ رطبه ازاستسقا و فالج و لقوه و غير ها نافع و مضر محرورين را باد شمال خشك و امراض صفراويه و محرق صفرا و مولد حكه و جرب و تشنج يابس و امثال اينها است و باد شمال مستحكم ميكرداند اعضا را و مانع استرخا و كلال و مقوى اعضا و حواس و ذكاء فهم و ذكر و هضم و صفاء رنگ و نضارت آنست و مضر صاحبان سرفه و ضيق النفس يابس و بواسير و باعث اسقاط جنين و عسر ولادت و امثال اينها است و باد دبور عكس صبا است و باد جنوب عكس شمال و مركب ازينها جهت امراض مركبه نافع و اصلاح فساد و تعفن هر يك برد يكرى نمايند و بتغيير و تبديل بلد و مكان اكر ممكن باشد و ببوئيدن پياز و سير و سركه و زرد چوبه و عنبر و لادن و قطران و موميائى و عود هندى و عنبر و قسط و كندر و سندروس و كهربا و پوست انار و مشك و زعفران و سعد و ابهل و صندل و كزمازو و زرنباد و طويل و جدوار و تمام اينها و يا آنچه ميسر آيد و بخور نمودن باينها و در و طرنار خوردن پياز و سير و سركه و نعناع و زرد چوبه و طين مختوم و حلتيت و آويختن پياز عنصل بر در خانه و پاشيدن سركه بر در و ديوار و فرش خانه خصوص كه در ان سير و پياز زير و رده باشند و حتى المقدور از ان خانه حركت نكنند و بجائى بيرون نروند و اكر بالضرورة حركت كنند بينى را بلته بسركه و سير آلوده به بندند و زود معاودت نمايند با وجود اين تدابير بايد كه از خوردن مثل ميوهاى تر و شير پرهيز كنند و از جماع و حمام و تشنگى و كرسنكى احتراز نمايند و آب بسيار سرد ننوشند و در آنچه ميخورند پياز و سير داخل كنند و غذاهاى ترش بى چربى ميل نمايند و شيرينى مطلق نخورند و از كوشت حيوانات آن بلد اكر بتوانند احتراز كنند و الا بسيار كم بخورند و از ترياقات ترياق فاروق و مثرود يطوس و جدوار خطائى هر يك كه باشد مكرر بخورند و بر شعثا و فلونيا و رومى نيز مناسب است و فاد زهر معدنى هم خوب است

* هوفاريقون * بضم ها و سكون واو و فتح فا و الف و كسر راء مهمله و سكون ياء مثناة تحتانيه و ضم قاف و سكون واو و نون معرب ازاوفاريقون يونانى است و هيوفاريقون نيز ديده شده بزيادتى ياء مثناة تحتانيه ميان ها و واو و بعضى اندروسامن و بعضى قوريون و بعضى اماما نيطس بمعنى صنوبرى براى مشابهت رائحه تخم آن ببوى راتينج كه صمغ صنوبر است نامند و كفته اند كه هوفاريقون لغت رومى است * ماهيت آن نباتى است و سه قسم ميباشد و هر سه را ثمر شبيه بجو است و قسمى را ساق بقدر شبرى و زياده بر ان و برك آن مانند برك سداب و بسيار سرخ و كل آن سفيد شبيه بكل شبت چترى و در بو شبيه ببوى صنوبر و تخم آن در غلافى طولانى و سياه و دراز شبيه بجو و مدور نيز منبت آن زمينهاى صلب و خرابها و ثمر آن اقوى از تخم و ساير اجزاى آن و قوت آن تا ده سال باقى ميماند * طبيعت آن در سوم كرم و خشك و كفته اند خشكى آن زياده از كرمى آنست * افعال و خواص آن مجفف و محلل و ملطف و مفتح سدد و كداز ندهٔ اخلاط و لزوجات و غيرهٔ اعضاء الراس و الغذاء و النفض آشاميدن آن جهت كزاز و تفتيح سدهٔ معده و كبد و امعاء و ادرار بول و طمث و اسهال مرهٔ صفرا و حمول آن نيز جهت ادرار بول و حيض آلات المفاصل آشاميدن برك مطبوخ آن با شراب و يا آشاميدن عصارهٔ آن چهل يوم پى هم هدا و مت بر ان جهت درد وركك و عرق النسا و نقرس و آشاميدن تخم آن هر روز نيم درم با ماء العسل جهت عرق النسا مجرب دانسته اند الحميات آشاميدن آن با نيم وزن آن سداب

هوفاريقون

جهت حمی ربع والجروح والقروح ضماد برگ آن جهت تنقیه واندمال جراحات عظیمه وقروح ردیه وسوختگی آتش
وذرور آن جهت تنقیهٔ قروح مترهله ومتعفنه نافع بدل آن تخم شبت وانیسون وبیخ آن مانند بیخ کبر است وقسم دوم را
نبات بزرگتر از اول وشاخهای زیاده وبرگ آن بقدر برگ نعناع وپرشعبه وباشعبهای مستقیم وساق آن سرخ وگل آن زرد
وتخم آن در غلافی شبیه بخشخاش وباخطوط ودر بو شبیه براتینج * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک * افعال وخواص
آن آشامیدن دو درم از تخم آن مسهل صفرای غلیظ وآشامیدن آب سرد معین بر عمل آن ودر همه افعال مانند قسم
اول وآشامیدن تخم آن با شرابی که آنرا آرد ومالی نامند جهت عرق النسا وطلای مطبوخ آن در شراب رافع جراحات
عظیمه وضماد نبات آن جهت سوختگی آتش نافع وقسم سوم آنرا که داربوی نامند ونبات آن بزرگتر از اول وکوچکتر
از دوم وبسیار سرخ وشاخهای آن انبوه‌تر وبرگ عریض مانند برگ سداب وبزرگی نعناع وبسیار وگل آن زرد ودر بو
شبیه بقسم اول * طبیعت آن در گرمی وخشکی از اول کمتر * افعال وخواص آن مسهل رطوبات معده ومجفف
بلة آن ودر جمیع افعال قویتر از اول ودوم آشامیدن دو درهم آن مسهل صفرای غلیظ خصوصا با آب سرد ومقوی معده
ورافع فالج وعرق النسا وعسر البول ومفتت حصاة ومسقط جنین ومدر حیض وسرخ کنندهٔ رخسار ومقاوم همه سموم وجهت
استسقا وقولنج وتب ربع وطلای آن با زیت جهت فالج که میل کرده باشد گردن بسوی پشت وطلای آن جهت بهق وکلف
ونمه آثار جلد وبواسیر وضربان مفاصل والتیام قروح نافع المضار مصدع محرورین مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن
یکدرهم بدل هریک از اقسام آن دیگری است وبدل همه بوزن آن اذخر ونصف آن بیخ کبر ونصف وزن آن شیطرج ونصف
آن قردمانا نیز گفته اند وحکیم میرعبدالحمید نوشته که آنرا بهندی ازوسه نامند واقسام است قسمیکه گل آن سفید وبرگ
آن مانند گل عباسی وتخم آن مانند جو وخوشهٔ آن مثل خوشهٔ جو وگندم وبرسر خوشه گل آن ودرخت آن بقدر دو ذرع
وخارناک است ازجمله ادویهٔ مشهورهٔ هندیه است ودرخواص چنان است که مرقوم است قسم دوم را گل زرد ودر شاه
جهان آباد وبرهان پور آنرا پیا بانسه نامند وقسم سوم را گل بنفش وسرخ نیز میباشد وبری آن در جمیع افعال قویتر از باغی است
* هوم * بضم ها وسکون واو ومیم لغت ترکی است * ماهیت آن نباتی است شاخهای آن برگره وثمر آن شبیه بعنب
الثعلب وکبک از آن بسیار محظوظ است وبی برگ وبی بیخ وبا ریشهای ضعیف وغیر غائر در زمین * افعال وخواص آن
از سموم قتاله است وچون پیکان را بآب آن آلوده خشک نمایند بهر حیوانی که زخم تیر آن برسد آنرا بکشد *

* هوم المجوس * بضم ها وسکون واو ومیم والف ولام وفتح میم وضم جیم وسکون واو وسین لغت عربی است وآنرا مرانیا
نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است اسفل ساق آن یکعدد وباریک وصلب وگل آن زرد وتیره شبیه بیاسمین وبرگ آن
ریزه وشکوفهٔ آن شبیه بیاسمین وشکوفهٔ آن شبیه نیز بمشکطرامشیع وصاحب تحفه نوشته که ظاهرا از جنس ارغوان زرد باشد
وبعضی بخور مریم دانسته اند وحکیم میرعبدالحمید نوشته آنچه متحقق شده هوم المجوس گیاهی است که آنرا جعفری نامند
اقسام میباشد قسمی پنج برگ وقسمی مضاعف وجعفری مذکور شد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک وبعضی گل آنرا
سرد وخشک گفته اند * افعال وخواص آن جالی وحاد ومجفف ومفتح سدد وآشامیدن طبیخ گل آن جهت ادرار
فضول وتفتیت سنگ گرده وسنگ مثانه نیز گفته اند وبرای احتباس بول نیز وذرور گل آن حابس خون جراحات مقدار
شربت آن یکمثقال وزیاده از دو مثقال کشنده بتخفیف قوی وحکیم میرعبدالحمید مقدار شربت آنرا ده توله نوشته و

هوم

هوم المجوس

هوقسطيداس

روغن گل آن که باد نبهٔ کوسفند ترتیب دهند جهت اوجاع مفاصل بلغمي وسوداوی وبا روغن زیتون جهت اوجاع مفاصل بلغمی مجرب است *

* هوقسطيداس * که آنرا هوفسطيداس بضم ها وسکون واو وفتح فا وسکون سين وکسر طاء مهمله وسکون ياء مثناة تحتانيه وفتح دال والف وسين مهملتين نامند * ماهيت آن عصارهٔ نباتی است که لحية التيس نامند ومذکور شد وگفته اند طرثوثی است که در زیر درخت لحية التيس بهم مىرسد وغير لحية التيس است *

هيشر

* هيشر * بفتح ها وسکون ياء مثناة تحتانيه وفتح شين معجمه وراء مهمله * ماهيت آن کنگر بری است وبلندی آن تا بقدر یک گز وزیاده ومیان آن تهي وشکوفهٔ آن بهن وبنفش وبعد از خشک شدن سفید میگردد ودرمیان شکوفهٔ آن چيزی مانند پنبه واگر آن پنبه درگوش رود کر کرداند * افعال وخواص آن آشامیدن مطبوخ آن جهت سرفه نافع *

هيل بوا وهال بوا

* هيل بوا وهال بوا * بکسر ها وسکون يا وکسر لام وفتح باء موحده وواو والف * ماهيت آن خيربوا است ودر حرف الخاء مذکور شد * طبيعت آن گرم در اول وخشک در دوم وبعضی در سوم گفته اند * افعال وخواص آن بسيار لطيف تر از قاقله اعضاء الغذاء مقوی معده وکبد سرد وهاضم طعام است *

هوفلسوس

* هوفلسوس * بضم ها وسکون واو وفتح فا وسکون لام وضم سين وسکون واو وسين * ماهيت آن چنين گفته اند خس الحمار است که ابوخلسا باشد ومذکور شد در حرف الالف مع الباء * طبيعت آن سرد وتر با قوت تجفيف وتسخين قليل وقبض * افعال وخواص آن با قوت قابضه وساير افعال آن در ابوخلسا ذکر يافت

باب بيست وهشتم در بيان ادويهٔ که حرف اول آنها ياء مثناة تحتانيه است

* فصل الياء مع الالف *

ياسمين

* ياسمين * بفتح يا وسکون الف وفتح سين وکسر ميم وسکون يا ونون وآنرا ياسمون بواو وبجای با وبضم ميم نيز وسجلاط نيز وبشبرازی گل هاشم وبهندی چنبيلي نامند * ماهيت آن گلی است خوشبو وسفيد وزرد وکبود وبعضی را پشت گل بنفش وهريک سوای زرد بستانی وبری وجبلي ميباشد وسفيد آن خوشبو وکثير الوجود وکبود آن کمياب ونبات آن مابين شجر ويقطين يعنی نه مانند درخت ايستاده است ونه مانند يقطين برزمين مفروش خصوص سفيد آن ونيز زرد وکبود آن شجريت غالب ودر بعضی بلاد درخت آن عظيم ميگردد وساق سفيد آن اندک پيچدار وبرگهای آن اندک ريزه طولانی ومشرف وبرد وجانب شاخهٔ آن رسته وخوش منظر وگل آن خوشبو با ساقهٔ باريک مجوفي وبرسر آن برگهای ريزه پيوسته بان ساق ودرهنگام غنچگي طولانی امرودی شکل وبعضی سفيد آنرا زنبق دانسته وگفته اند از روغن زنبق مراد روغن اين است وسوسن آزاد را مخصوص بدين وسوسن سفيد نزد اکثر اطبا مفقود الخاصيت واين از جهت اشتباهی است که ايشان را روداده ودر سوسن مذکور شد وبری را ظيان نامند وجبلي آن ياسمين هندی است * جمهور اطبا در ماهيت آن نوشته اند که درخت آن مانند درخت مورد وازان سبزتر واملس وبزرگتر وبرگ آن پهن تر ونرم تر وبسطبری برگ مورد نيست ودرخت قسم سفيد آن ضعيفتر وگل آن سفيد وباشائبهٔ سرخي وبعضی بی سرخي وبسيار خوشبو واز حمل تا عقرب گل ميدهد ودربلاد حارهٔ هميشه ودرخت نوع زرد آن ازين عظيم تر وچتری ومانند درخت مورد است ونزد بعضی قسم زرد آن مسمی بزنبق است * وبالجمله طبيعت آن در دوم گرم وخشک وتا سوم نيز

کنند آن * افعال وخواص آن مفرح ومقتح سدد ومسمن بدن اعضاء الراس والعصب والغذاء والنفض بوئیدن آن جهت تقویت دماغ ودرد سرباردورفع ریاح دماغ ومشائخ ومبرودین رانافع وتطول طبخ آن جهت صداع برد ردهای بارد وآشامیدن آن مسهل بلغم وسودا وماءاصفر ورافع سدد ورياح غليظه وفالج ولقوه وخدر وأوجاع مفاصل ومفرح ومحرک باه ومخرج اقسام کرم معده را معاوم دبول وحیض وچون آنرا درشراب اندازند اندک آن سکر بسیار آرد وآشامیدن آب گل آن سه روازده روزده درم قاطع نزف الدم ومضمضه بآب مطبوخ برگ آن جهت درد دندان وقلاع دهان وحوشش آن ولثه وضماد آن بر پشت وقضیب معین برنعوظ وبزرگ کنندهٔ آن السموم آشامیدن آن مقاوم همه سموم وبدل ستور ضماد آن الزينة ضماد آن جهت رفع کلف وسرخ کنندهٔ رخسار وبدل ستور غسل آن در حمام ودر مغیل کردن موی مؤثر حتی دروا آن المضار مصدع محرورین واکثار بوئیدن آن باعث زردی رنگ رخسار مصلح آن بنفشه وگل سرخ وسرکه مقدار شربت از جرم آن تاسه درم واز آب آن تاده درم بدل آن یاسمین زرد ودر تسخین بدن ومغیل کردن موی زرد آن اقوی وبدل مردو یاسمین بری است وروغن آن که مانند روغن گل مرتب نمایند ویا کنجد مقشر دران مکرر پرورده نمایند تارنگ کنجد سرخ کردد پس سائیده ازان روغن نمایند بسیار خوشبو ومعطر میباشد * طبیعت آن کرم وتر * افعال وخواص آن مفتح ومحلل ونرم کنندهٔ جلد وجهت امراض باردهٔ عصبانیه ومشائخ نافع ودر جمیع افعال مذکوره اقوی مقدار شربت آن از سه درم تا پنجدرم است وبوئیدن آن مصدع وباعث رعاف محرورین وگل یاسمین زرد درایران ودکهن وشاهجهان آباد ودر بعضی بلاد هند کثیر الوجود وگفته اند چون آنرا درجوف حنظل سبز مهرا بخته یکدرم ازان را با یك اوقیه عسل چند روز بخورند وملّ اومت بران نمایند جهت رفع استسقا ودرد کمر ومفاصل مجرب است *

* یاقوت * بفتح یا والف وضم قاف وسکون واو وتا * ماهیت آن سنگی است از سنگهای معدنی نفیس عظیم القدر نزد مردم والوان واصناف میباشد از سرخ وزرد وکبود وسبز وپستئی وسفید وهریک نیز بسیار رنگین ومتوسط رکم رنگ وبهترین همه سرخ بسیار رنگین رمانی آبدار صلب شفاف بی جرم بی داغ ورگ آنست وهرچند قطعهٔ آن بزرکتر وخوش شکل تر باشد معتبر وقیمت آن زیاده از اصناف سرخ خمری ووردی ونارنجی وزعفرانی ولیموئی است واز اصناف کبود آسمان گونی وکحلی ولاجوردی وپستئی آن کمیاب ولعل از اقسام سرخ آنست وبهترین هریک از انها آنست که صلب صاف وشفاف یکرنگ یعنی رنگ اجزای آن متساوی باشد ویاقوت ازهمه احجار صلب است مگر الماس صلب تر وکبود آن صلب تر از سرخ وسرخ از زرد وپستئی قریب بسرخ وسفید ازهمه نرم تر وخام که در معدن ناقص مانده وهریك بنامی مخصوص اند سرخ را بهندی مانك وپدم راگه بانکریزی روبی وزرد را بعربی بسراق وبهندی پکهراج وبانگریزی وتوبس ونیلی را بفارسی نیلم وبهندی نیلمن وبانکریزی سفیار نامند وماده تکون آن کبریت وزیبق صافی خالص شفاف براق است وفاعل انعقاد آن برودت ودر مقدمهٔ کتاب نیز به تفصیل مذکور شد وشنیده شد که در پیکو در قطعهٔ زمینی که معدن یاقوت است ودر انجا بهم میرسد کسی سکنی نمیتواند نمود وخاك آن سیاه رنگ وصلب وکبریتی است یعنی بوی کبریت ازان می آید ودر موسم باد وبارش وطوفان ورعد برق وصاعقه بسیار دران می افتد وزمین آن تمام منشق میکردد وازشکافهای آن زمین نیزبوی کبریت بسیار می آید بحدیکه متاذی میکردانند واطراف آن موضع درختهای عظیم بسیار متراکم میباشد وهیمه فروشان بریده میفروشند واکثر انجماعه وفقرا ومساکین جهت رجونموده انچه میباشد از قطعه های یاقوت بزرگ وکوچک میبرند ودر سرکار پادشاه انجاکه مشهور براجه است

میفروشند وبد بکری نمیتوانند فروخت زیرا که حکم راجهٔ انجا آنست که اگر بد یکری بفروشند خانهٔ آنرا ضبط نمایند وسیاست عظیم کنند ونیز مسموع کشته که در زیر زمین یاقوت خوب نمیباشد بلکه ناصاف وخام چنانچه وقتی راجهٔ آنجا حکم نمود که قطعهٔ ازان زمین را حفر نمایند شاید یاقوت بسیار وقطعه های بزرك خوب برآید چون حفر نمودند قطعها ی کوچك بد رنك ناصاف نرم برآمد وبا وجود آن جمعي هلاك شدند بسبب بوی کبریت وابخرهٔ متعفنه لهذا امر نمود که دیکر حفر نه نمایند وانچه از بالای زمین بیابند بیاورند ونیز اماکن دیکر مانند جزیرهٔ برازیل ازارض جدید جنوبي وجزیرهٔ سیلان وغیرها که معدن یاقوت وغیره است یاقوت بهم میرسد ولیکن یاقوت جنوبی آن بخوبی پیکوئی نیست هرچند برازیلي اکثر قطعه های آن صاف شفاف آبدار بزرک مقدار میباشد ولیکن بصلابت پیکوئی نیست همه الوان آن از سرخ وزرد ونیلي وغیرها وسیلاني بعیار نرم وکم رنک میباشد واز اقسام آن کفته اند غیر از سرخ رماني تاب آتش ندارد وبعضی کفته اند سرخ رماني آن از آتش رنکین ترمی شود ونیز کفته اند چون با سفید آن شائبهٔ سرخي باشد چون برآتش معتدل در ظرف سفالي کذارند تمام آن رنکین کردد بدانکه اکثر این اقوال اصلي ندارد ورائحهٔ کریهه ودود وعرق وروغن مضر لون آنست ومالیدن آن بر جذع سوخته وآب سنباده باعث جلای آن

* طبیعت آن در حرارت وبرودت معتدل ودر دوم خشک وزرد آن در دوم کرم وخشك وکبود آن در اول کرم ودر سیوم خشک وسفید آن معتدل در کرمي وسردی ودر اول در دوم خشك * افعال وخواص آن مفرح ومقوی دماغ وآشامیدن یکدرهم آن جهت رفع صرع ووسواس وخفقان وطاعون وانجماد خون درباطن ونزف الدم ودفع سموم وتغییر هوای وبائي وتصفیهٔ خون وحفظ حرارت غریزی وقوای حیواني وپوشیدن انکشتری آن جهت قضای حاجات ورفع ضرر صاعقه وطاعون ودردهان داشتن آن جهت رفع بدبوئي آن وتسکین عطش وتقویت دل وتفریح ونشاط وتعلیق آن بالخاصیت جهت رفع اصابهٔ عین که چشم زخم نامند وطاعون وتغییر هوای وبائي ووسواس وصرع وخفقان وباهیبت وشکوه بودن نزد مردم ونیز قاطع نزف الدم ومحلل انجماد خون دانسته اند اکتحال آن مقوی نور باصره وحافظ صحت چشم مقدار شربت آن از یك قیراط تا یکدانك ومعاجین مسمی بیاقوتي ومفرح آن در قرابادین کبیر ذکر یافت *

*فصل الیاء مع الباء الموحدة *

* یبروح * بفتح یا وسکون باء موحده وضم راء مهمله وسکون واو وحاء مهمله لغت سرباني بمعني ذوالصورتین است * ماهیت آن اهم سرباني جنس اشیای زوجیت در خلقت وشامل بیخ لفاح وثمر اقسام آن است واز مطلق آن مراد قسم جبلي آن است وچون بیخ هر نوع لفاح که بزرک باشد بشکافند دران شبیه بد وصورت انسان مشاهده میکردد لهذا آنرا مسمی باین اسم نموده اند وبیخ لفاح جبلی ادنی مشابهتی بصورت انسان دارد بخلاف آن که مشابهت تام دارد وبعضی آنرا مختص به بیخ سراج القطرب داشته اند *

* یبروح الصنم * بفتح صاد ونون ومیم * ماهیت آن بیخ لفاح بری است بشکل دو انسان که روبروی یکدیکر کذاشته باشند وآنرا مهرهٔ کیاه وسکشکن نیز نامند جهت آنکه میان عوام مشهور است که هر که آنرا قلع نماید هلاك میکردد لهذا بعضی بعد از خالی کردن اطراف بیخ آن زیسماني بدان بسته برکردن سکی وآن سك را رم میدهند تا بحرکت آن بیخ کنده شود وکفته اند که اصلي ندارد ونبات آن شبیه بعلیق است که بترکي کن نامند وبقدر ذرعي است وبرک آن شبیه ببرک انجیر وباریك تر از ان وثمر آن سرخ وبقدر زیتون ودر بو شبیه بمیعهٔ سائله وکل آن سفید وکویند در شب میدرخشد وبیخ آن

شبیه بصورت دو انسان باشد رو بروی هم و مستور دلیفهای اشقر شبیه بموی بخلاف سائر اقسام بیخ لفاح که لیفهای ملی کوزند از رد
و مادام که سر این صورت را جدا نکنند قوت آن تا شصت سال باقی میماند و گفته اند که یبروح بمعنی صنم طبیعی ست یعنی نباتیکه
در صورت و شبیه بانسان باشد اعم از آنکه معنی آن اسم موجود باشد یا غیر موجود و بسیاری از اسماء دلالت میکند بر معنی غیر موجود و
و صورت یبروح موجود خشبی است اعم از قسط بزرگتر و بیخ آن لفاح بری است دیسقوریدوس گفته بعضی مردم آنرا انطیمس و بعضی
موتولن و بعضی درقیانا نامیده اند یعنی بیخ مهیج حب و آن دو صنف میباشد یکی معروف بماده و رنگ آن مائل بسیاهی و خشبی
و برگ آن شبیه ببرگ کاهو و از آن باریکتر و کوچکتر و با زهومت و ثقیل الرائحه و منبسط بر روی زمین و نزدیک برگ آن ثمری شبیه
بتفاح و از آن کوچکتر و خوشبو و در آن تخم شبیه به تخم امرود و بیخ آن بزرگ و دو عدد یا سه عدد متصل بهم و ظاهر آن سیاه و باطن
آن سفید و بر آن پوستی غلیظ و صافی و صنف دوم موصوف بذکر و بعضی مردم این را موریون نامند و برگ این سفید و املس
بزرگ عریض شبیه ببرگ سلق و لفاح آن دو چند بیخ ماده و بقدر خیاری و رنگ آن زعفرانی خوشبو و ثقیل الرائحه و
راعیان آنرا میخورند و سبات ایشان را عارض میکردد و بیخ آن شبیه بماده یعنی بصورت انسان ماده است و از بیخ صنف
ماده آن اندک طولانی تر و بی ساق و نیز صنفی در اماکن سایه دار روکو دالها میروید برگ آن کوچک و عریض و طول
آن بقدر شبری و بی ساق و بیخ آن بسطبری ابهامی و طولانی و سفید و بی گل و ثمر و این قویترین اصناف یبروح الصنم است و صاحب
اختیارات بدیعی گفته که در رحلوگرم سیر شیر از نزدیک بقلعه شهریار نوعی یبروح بهم میرسد طول آن از یک وجب
کوتاه تر و با دست و پا و رنگ آن سفید و بهترین آن اقوی فربه آنست و گاه عصارهٔ پوست صنف نر آنرا در هنگام تری و تازگی
کوبیده و فشرده در ظرف سفالین و در آفتاب خشک نموده اقراص میسازند گاه عصارهٔ بیخ آنرا گرفته چنانچه از پوست آن
بدستور خشک مینمایند و در قوت ضعیفتر از عصارهٔ پوست بیخ آنست و بعضی پوست بیخ آنرا کوفته بر ریسمان کتانی
پیچیده میآویزند تا خشک گردد و بعضی بیخ آنرا طبخ میدهند با شراب تا آنکه در ثلث آن برود و صاف مینمایند و منعقد
میگردانند و گاه دمعهٔ آنرا استخراج مینمایند بدین نحو که بیخ آنرا چند جا خراشیده ظروف بدان نصب می نمایند تا دمعهٔ
آن در آن مجتمع گردد و عصارهٔ آن قویتر از دمعهٔ آنست و از هرمس نقل نموده اند که بهترین زمان قلع آن آنست که مریخ
در خانهٔ شرف یا در خطی از خطوط شرف و متصل بسعدین و یا بیکی از سعدین و یا قمر در یک برج باشد و روز سه شنبه وقت
طلوع آفتاب بهتر از سائر اوقات است * طبیعت آن سرد و خشک در دوم و با اندک قوت حرارت و با رطوبت فضلیه و بعضی
سرد در اول سوم و خشک در آخر آن دانسته اند * افعال و خواص آن پوست بیخ آن مقوی و مجفف و مخدر و مغز بیخ آن
ضعیف و برگ آن تر و خشک هر دو مستعمل و گفته اند هر عضو قسم ماده آن دوای همان عضو مردان است و بالعکس یعنی هر عضو
قسم نر آن دوای زنان است اعضاء الراس و العصب آشامیدن آن مسبت و منوم و چون در شراب اندازند سکر شدید آورد و بوئیدن
آن نیز باعث سبات و حمول آن در مقعده نیز و این خاصیت مخصوص بسفید الورق بی ساق آنست که ذکر یافت و اکثار آن شربا
و شما باعث سکته و گاه شرابی از آن میسازند برای ازالهٔ سهر باین نحو که سه من از پوست بیخ آنرا در یک مطریطوس شراب حلو
می اندازند و سه قوانسات از آن میآشامند و گاه طبخ میدهند پوست آنرا در شراب تا اینکه اخذ نماید قوت آنرا و استعمال
مینمایند برای سبات مقدار بسیاری از آن را و بعضی از پوست بیخ صنف سوم شراب بعمل می آورند باین قسم که سه من آنرا
در یک مکیال شراب حلو می اندازند و بعد رسیدن مقدار سه قبوسات از آن میآشامند برای تخدیر و بی حسی عضو شخصی را

که خواهند قطع نمایند وعصارهٔ آن نیز باعث سبات وبی حسی عضواست وآشامیدن بیخ آن با زعفران جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وتعلیق آن جهت صرع العین ضماد برگ آن جهت وجع چشم ورمد ودمعهٔ آنرا در ادویهٔ مسکنهٔ اوجاع داخل مینمایند اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشامیدن بیخ آن باسکنجبین جهت خفقان وآشامیدن دمعهٔ آن بقدر یک اوقیه باماء القراطن یعنی ماء العسل مقئ مرهٔ صفرا وبلغم مانند خربق وزیاده بران کشنده ونیز آشامیدن آن مسهل بلغم ومرهٔ صفرا چون اطفال وغیر ایشان تناول نمایند گاهی بسبب شدت قوت هلاک می نماید وآشامیدن بیخ آن منقی رحم وچون نارسیدهٔ آنرا با روغن گل مرخ سائیده زن حامله برشکم وکمر طلا کند از اسقاط جنین محفوظ می ماند وحمول دمعهٔ آن بقدر نیم دانگ مخرج جنین وچون بیخ آنرا با کبریت آتش ندیده خلط نموده حمول نمایند قطع نفث الدم رحم نماید وآشامیدن آن با مقل جهت بواسیر وباکاسنی جهت حرقة البول السموم آشامیدن آن باعسل وزیت جهت لسع هوام خصوص صنف اخیر آن که شبیه بصنف ابیض الورق است که باد زهر عنب الثعلب قاتل است وچون نوع قاتل بیروح را کسی بخورد اولا اورا اختناق رحم وسرخی چهره وبرآمدگی آن وزوال عقل وحالت شبیه بمستان وافیون خورده عارض گردد پس موت تدبیر آن قی نمودن با آشامیدن روغن وآب گرم وعسل وتنقیهٔ بدن است ونیز قی فرمودن بماء افسنتین مطبوخ وعسل وخورانیدن فلفل وشبت ومصطکی وصعتر ومرزنجوش وسعد وشیر تازهٔ دوشیده وجندبیدستر وسداب وخردل وآشامیدن لبن حامض درصورت کثرت اسهال مقدار شربت آن یک قیراط تا چهار قیراط وتا یک دانگ گفته اند وآشامیدن آن بدون اصلاح جائز نیست واصلاح آن ممزوج نمودن با نشاسته وروغن بادام شیرین وروغن بنفشه است ونیز برگ گل سائیده ورب السوس وصبر وتربد وهلیلج وافسنتین وغافث ونمک هندی وزعفران وبسفایج است وبدون اصلاح مفسد مزاج وباعث تهبج وجه ووجع کبد وفساد معده واعراض دیگر ردیه الجروح والقروح ذرور بیخ وثمر آن جهت اکله وقروح خبیثه الاورام والبثور طلای آن محلل اورام صلبه ورخوه وخنازیر وچون نرم کوبیده باسرکه سرشته بر حمره گذارند زائل سازد وبثور را نیز آلات المفاصل ضماد آن باسویق جهت وجع مفاصل وآشامیدن آن جهت داء الفیل الزینة دلوک برگ آن زائل کنندهٔ برش بدون تقرح خصوصاً که برگ آن تازه باشد ولبن آن جهت قلع نمش وکلف بدون لذع وقرحه نافع الخواص چون خواهند عضو کسی را قطع نمایند مقدار سه دانگ آنرا با شراب بیاشامند سبات آورد بحدیکه احساس بقطع ننمایند ونیز چون یک مثقال از صنف سوم آنرا بتنهائی ویا با بعضی طبیخها ویا نان ویا باسویق بیاشامند درساعت اختلاط عقل وسبات آورد که تا سه چهار ساعت بهمان حالت بماند که تعقل واحساس بچیزی ننماید بسبب جمع حرارت درباطن وتخدیر وتبلید حس وبعضی از اطبا می نشانند صاحب آنرا در آب سرد تا اینکه شفا یابد بهمه جهات وگفته اند چون عضوی از اعضای بیخ وثمر آنرا با قلیلی روغن بان وروغن زیتون یا روغن خلاف نرم بسایند وبپیشانی وچشمها وروی را بدان تدهین نمایند ونزدیک ملوک روند بغایت مکرم ومعزز باشند وهرحاجتی که رود همه روا گردد وچون مجموع آنرا ویا عضوی ازان را شکسته در پارچه بسته برباز و بندند ویا برگردن آویزند از کل آفات از غرق وحرق وصاعقه ودزدان وقطاع الطریقان محفوظ مانند وتعلیق آن جهت تسکین غضب ملوک بغایت مؤثر وبعضی شرط دانسته اند که اول ماه آنرا تعلیق نمایند وبخور آن جهت دفع فساد عقل وجنون ودور شیاطین وجن وانس موذی مؤثر وچون یکعدد گل ناشکفتهٔ آنرا در کتانی بریسمان پشمین که هفت رنگ باشد پیچیده برطفل مصروع تعلیق نمایند رفع صرع آن گردد*

* فصل الياء مع التاء المثناة الفوقانية *

ماهیت

* یتوع * بفتح یا وضم تا وسکون واو وعین مهمله * ماهیت آن اسم جنس نبات شیردار است که شیر آن حار وحاد مسهل محرق باشد ومشهور از انها شش نبات است عشر وشبرم ولاغیه وماهودانه وماذریون وبنطافلن که ذوخمسة الاوراق نامند وجمیع آنها سمی قتال اند ونیز یافته اند بعضی یتوعات حادهٔ خارجه از این شش نبات مشهور را مانند اذان الفار ونوعی از لبلاب وفرفح بری یعنی بقلة الحمقاء بری وقوسنجی واز مطلق آن مراد لبن لاغیه است که تریاق خرادی وقوسنجی نامند وگفته اند بهترین آنها یتوع درخت ذکر نبات مذکور است که شاخهای آن طولانی وبزرگ تر از یک ذرع ومائل بسرخی شبیه بشاخهای زیتون ومملو از لبنی مفید حاد باشد وبرگ آن شبیه ببرگ زیتون واز آن طولانی تر ونازک تر وباطراف شاخهای آن پنج شاخه باریک شبیه بشاخهای اذخر وباطراف آنها تیها ومرها که ثمر آنست ومائل بتقعیر شبیه بصنفی از اذخر وبیخ آن غلیظ خشن ومنبت آن اماکن خشنه وکوهستان وآشامیدن لبن آن مقدار دو دانگ مسهل بلغم واما نوع مادهٔ آن که آنرا جوزی نامند شبیه بنبات اذان الفار واز آن بزرگتر وقویتر وضعیف تر وبرگ آن شبیه ببرگ مورد واز آن بزرگتر وبلند بو واطراف آن تند وخاردار وشاخهای آن بقدر یکشبر از بیخ آن روئیده وثمر آن در بعضی سالها بیشتر وبعضی کمتر ودر بزرگی بقدر جوز کوچکی واندک کوچکتر مانند پوست کردکان وبیخ آن نیز شبیه به بیخ آن منبت این نیز زمینهای صلب کوهستانها ولبن وبیخ وبرگ وثمر آن در قوت مانند صنف اول واز آن قویتر وبحری آن که ختتیاش نامند شاخهای آن بقدر چند شبر ومائل بسرخی وپنج و یا شش عدد وبرگهای آن کوچک نازک اندک طولانی ببرگ کتان وثمر آن شبیه بکرسنه ومرهای آن مضاعف ومدور وگلهای آن سفید وبر اطراف قضبان مرها متصل بهم ومستدیر ودر آن ثمری و شاخهای آن از یک بیخ روئیده وتمام نبات آن مملو از شیر ومستعمل این صنف است ودر قوت مانند دو صنف اول وگفته اند یتوعی دیگر میباشد که آنرا مشمس نامند یعنی دائر با شمس وثمر وورق آن شبیه به بقلة الحمقاء واز آن باریکتر وشدید الامتلاء وشاخهای آن چهار و یا پنج از یک بیخ روئیده بقدر یکشبر وباریک سرخ رنگ مملو از لبن سفید وبیشتر آن شبیه تخم شبت وتخم آن شبیه بزیره وتمامی آن با حرکت شمس دور مینماید ومنبت آن بیشتر خرابها وبیرون اطراف شهر وتخم ولبن آنرا جمع مینمایند مانند بزور والبان نباتات دیگر وقوت آن مانند قوت اصناف دیگر واز آن ضعیفتر وبعضی این را مانند مقصونیا دانسته اند در قوت ومنبت آنرا مزارع گفته اند ونیز گفته اند یتوعی دیگر میباشد که آنرا سروی نامند ساق آن از یکشبر تا یکذرع وسرخ رنگ وبرگ آن از ساق آن می روید شبیه ببرگ ارزتازه روئیده واین نیز مملو از لبن است ودر قوت مانند اصناف مذکوره ونیز گفته اند یتوعی دیگر میباشد که در سنگستانها ومیان احجار می روید وبا شاخهای محیط بران از هر جانب وکثیر الورق شبیه ببرگ مورد وباریک وسرخ رنگ وثمر آن مانند ثمر عصف واین نیز با یتوعیت بسیار ودر عمل مانند آنها است ونیز نوعی عریض الورق شبیه ببرگ تلوسس میباشد وبیخ وبرگ ولبن آن مسهل کیموس مائی وبگمان بعضی فیلو ما نوع یتوعی است که بیونانی آنرا قوریا مایس نامند ونیز نوع دیگر میباشد ساق آن بقدر یکذرع وزیاده بران ومربع وپرگره وبرگ آن کوچک ریزه واطراف آن تند وگل آن سرخ ریزه بنفش رنگ وتخم آن پهن شبیه بعدس وبیخ آن سفید مملو از لبن وکاه یافته میشود در بعضی مواضع نبات این نوع بسیار بزرگ وبیخ آن نیز بزرگ وچون مقدار یکمثقال آنرا بیاشامند با ماء العسل اسهال شکم نماید وهمچنین ثمر آن وهمچنین لبن آن را چون با آرد کرسنه بسرشند وباید که از برگ آن

زیاده از سه مثقال تناول نه نمایند وهمچنین از آب آن وبعضی مردم یتوع نباتی که ساق آن مجوف بقدر یکذرع بصطبری اصبعی واطراف ساق آن منشعب وبرکهای آن بعضی بر ساق آن وبعضی بر شعب آن رسته اما برکهائیکه بر ساق آن است طولانی شبیه ببرک بادام وازان عریض تر وبسیار نرم تر وبرکهائیکه بر شعب آن است کوچکتر شبیه ببرک زراوند ولبلاب وثمر آن براطراف شعب آن مستدیر الشکل شبیه بحب کبر ودر جوف آن سه تخم متفرق بعضی از بعضی وبزرکتر از حب کرسنه وچون آنرا مقشر نمایند مغز آن شیرین باشد وبیخ آن باریک سفید وبی انتفاع در رطب ونبات آن مملو از لبنی باشد مانند یتوع حکیم فاضل دیسقوریدوس نوشته که همه این اصناف را من مشاهده نموده ام اقوی ومختار لبن آنها پس تخم آنها پس کل آنها پس بیخ آنها پس ورق آنها است وعند الاطلاق مراد لبن لاغیه است وانچه ازینها باسمی مخصوص مشهور بودند جابجا مذکور شد ودرینجا ذکر خواص کلیهٔ آن بیان می یابد * طبیعت مطلق آنرا در غایت کرمی وخشکی تا چهارم دانسته اند ومتوسط آنها را درسیوم وضعیفهٔ آنها را در دوم وباقوت سمیه * افعال وخواص ان مقرح جلد وقتال وچون در برکهٔ افتد ماهیان تمام بربالای آب آیند العین اکتحال لبن آن قاطع ظفرهٔ الفم قطور آن بر دندان کرم خورده مفتت حصاة ومسقط آن وبا قطران سرشته اقوی جهت آنکه محافظ دندانهای صحیح است وهمچنین با موم سرشته وچون دندانهای صحیح را بموم کرفته پس بر دندانهای متاکل لبن آنرا بچکانند تا آنکه آنرا مفتت وقلع نماید بهتر است وچون بیخ آنرا در سرکه بجوشانند وبدان مضمضه نمایند وجع دندان را تسکین دهد اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن آن مسهل بلغم مائیت وقالع بواسیر وچون دو قطره ویا سه قطرهٔ آنرا بر انجیر بچکانند وخشک نمایند وتناول کنند اسهال نیکو کافی نماید وهمچنین با سویق رنان خالص وبهتر آن است که با عسل ویا قیروطی استعمال نمایند تا آنکه باعث تقرح دهان وحلق نکردد وکاه اخذ مینمایند اغصان یتوعی تر آنرا وبر روی خزفی انداخته بریان نموده سحق مینمایند باقدری سویق وآب بران ریخته میآشامند اسهال مینماید وشاخهای خشک آن درین امر بسیار ضعیف است وصنفی که آنرا کرنیون نامند چون شاخهای آنرا کرفته در سایه خشک کرده پوست آنرا کرفته بقدر نه کرمه ویک شبانروز در شراب کهنه خیسانیده پس صاف نموده نیم کرم کرده بیاشامند اسهال بیغائله مینماید مقدار شربت از لبن آن تا سه قطره وبدون مصلح استعمال آن جائز نیست ومصلحات آن نشاسته وآرد جو وروغن بادام وروغن بنفشه وکل سرخ سائیده ورب السوس وکثیرا است ودوغ سرد کرده مصلح افراط عمل آنست المضار باقوت سمیه وجراحت کنندهٔ جلد ومسهل قوی در همه امزجه واز غایت شدت مورث اسهال الدم وقرحهٔ امعا وزحیر ومغص وغثیان وانقلاب معده وغشی است ولهذا استعمال آنرا از داخل تجویز ننموده اند وعند الضرورة از سه قطره که مقدار شربت آن است با مصلحات مذکوره باید که بیفزایند وبدل آن در استفراغ مائیت از امعاء ولت از اعضا وزن آن سقمونیا وبوزن آن سکبینج الجروح والقروح ضماد بیخ آن با سرکه محلل صلابت اطراف بواسیر وقاطع قوبا ومصلح قروح منعفنهٔ متاکله وبا قیروطی جهت جرب سوداوی ونار فارسی واکله وغانغرایا الزینة طلای آن قالع ثآلیل وتوثه وخیلان ولحوم زائده در اطراف ناخنها ولبن آن زائل کنندهٔ موی است خصوص که در آفتاب بمالند وموئیکه بعد ازان روید ضعیف باشد وچون مکرر نمایند دیکر نروید واستعمال آن با زیت کاسروزافع غایلهٔ آنست

* فصل الیاء مع الراء المهملة *

* یربوع * بفتح یا وسکون را وضم باء موحده وسکون واو وعین مهمله لغت عربی است بفارسی موش دشتی وبهندی کهوس

مانند * ماهیت آن حیوانی است شبیه بموش واز ان بسیار بزرگتر و دستهای آن بسیار کوتاه و پایها و دم آن بلند و قوی و در صحراها و خرابها و در بعضی عمارات کهنه میباشد و خراب میکند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن کثیر الغذا وملین طبع اعضاء الراس و العصب و الغذاء و النفض آشامیدن آن جهت اکثر امراض بارده اعصاب مانند فالج ولقوه و رعشه و اوجاع مفاصل و ظهر و ادرار بول و تقطیر آن و اخراج سنگ گرده و مثانه و تقویت باه و مشایخ را مفید المقدار محرق خون و محرور المزاج را مضر مصلح آن میوهای تازه ترش و ترشیها است *

* فصـــــــــل الیاء مع القاف *

* یقطین * بفتح یا و سکون قاف و کسر طاء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون لغت عربی است * ماهیت آن اسم جنس هر نباتی است که بر ساق نایستد و بر زمین مفروش باشد و یا بجا ور خود بپیچد مانند نبات خیار و هندوانه و خربزه و کدو و لبلاب و امثال اینها و عوام از مطلق آن مراد قرع دانسته اند که بفارسی کدو نامند و قرع ذکر یافت *

* فصـــــــــل الیاء مع النون *

* ینبوت * بفتح یا و سکون نون و ضم باء موحده و سکون واو و تاء مثناة فوقانیه * ماهیت آن خرنوب نبطی است و در ریای دیوارها و بساتین روید و ثمر آن شبیه بگرده کوسفند بسیار کوچکی و سرخ رنگ مائل بسیاهی و آنرا در مصر حب الکلی نامند و دانه آنرا دانه خرنوب شامی و در حرف الخا ذکر یافت و اینجا نیز شمه ذکر میباید * طبیعت آن در گرمی و سردی معتدل و خشک در دوم و بعضی در اول و بعضی سرد و خشک در دوم دانسته اند * افعال و خواص آن مقوی بی لذع اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن آن و حمول آن و جلوس در طبیخ آن جهت رفع مغص و اسهال و سیلان حیض مفرط و تقویت سفل نافع السموم پاشیدن طبیخ آن کشنده براغیث التاسیل طلای آن محلل ثآلیل و زائل کننده آن المضار ثقیل و دیر هضم خصوصا تر و تازه آن

* ینمه * بفتح یا و سکون نون و فتح میم و بلغت مغربی است * ماهیت آن نباتی است شبیه لخند ریلی و برگ آن از برگ کاهنی کوچکتر و مزغب و زرد رنگ و ساق از وسط آن بقدر یکشبر و زیاده روئیده و گل آن زرد مانند خند ریلی و ابن بیطار نوشته که برگ آن ما بین لسان الحمل بری و برگ اذان الغزال است و زرد و صاحب اختیارات بدیعی نوشته که آنرا بشیرازی منبل دارو خوانند * افعال و خواص آن ضماد تازه آن جهت الصاق جراحات تازه و ذرور خشک آن جهت اندمال زخمهای کهنه مفید

* فصـــــــــل الیاء مع الواو *

* یوز * بضم یا و سکون واو و زای معجمه اسم فارسی فهد است و بترکی پارس و بهندی چیتا نامند * ماهیت آن حیوانی است شبیه بپلنگ و آنرا تعلیم و رام نموده مانند سگان شکاری بان صید وحوش مانند آهو و امثال آن می نمایند * طبیعت آن در حرارت و یبوست کمتر از پلنگ * افعال و خواص آن در جمیع افعال مانند پلنگ است

* و باینجا ختم نموده ادویهٔ مفرده را بعون الله تعالی و حسن توفیقه *

* و الحمد لله اولا و آخرا و ظاهرا و باطنا و صلی الله علی رسوله *

* محمد و آله و صحبه الطیبین الطاهرین و سلم تسلیما کثیرا *

بسم الله الرحمن الرحيم

خاتمه

دربیان تعداد ادویهٔ مذکوره باسامي ولغات مختلفه ازعربی و یونانی وسریانی وفارسي وترکي و هندی وغیرهامسمی بفرهنگ بترتیب حروف تهجی باملاحظهٔ حرف دوم وسوم نیز بتوفیق الله تعالی وحسن عنایته درضمن بیست وهشت باب ودرهربابی چند فصل

باب الالف

فصل الالف مع الالف

اب اسم فارسی ماء است

اب پنیر ماء الجبن است

اب جوافشرده اسم کشك الشعیراست

اب جوجوشانیده اسم ماء الشعیراست

ابخ نام زعروراست

ابدندان بمد الف وسکون با بروزن باربندان جنسي ازامرود وقسمي ازانار ونام نوعي ازحلوا است

ابدارو مومیائي است ومحمد بن زکریا دوای دیکررا باین اسم خوانده

ابهت بمد الف وفتح با وسکون سین وتا بلغت مغربی کوشت اترج رانامند ودر اترج مذکورشد

ابق باصطلاح اکسیریان زیبق است

ابکامه اسم فارسي مری است

ابکوان نشاسته است ولباب الحنطه رانیزنامند

ابي اسم فارسي سفرجل است وبه و بهی نیز نامند

ابلوج اسم فارسي قند مکرراست

اته اسم هندی دقیق است که بفارسی آرد نامند ونیز بهندی اسم میوهٔ است درشکل شبیه بثمرکاج

اثرون بیوناني اسم سماق است

اچار بروزن پاکاراقسام ترشیها یعني مخللات راکویند

اخرک بفارسي استخواني راکویند که درزیرکردن وبالای سینه میباشد که بعربي ترقوه نامند

اذرباس بعبراني ثافسیا است

اذرکون اذریون است

اردجوبریان کرده سویق الشعیراست

اردسبوس دار اسم فارسي خشکار است وآرد یست که مبالغه در پختن وجدا کردن پوست ازمغزآن نکرده باشند

اردکنار سویق النبق است

اردمیده اسم فارسي سمید است

اردوج بلغت ترکي اسم درخت ابهل است

ارن بلغت یوناني اسم لوف الکبیراست

ارن صارن بیوناني اسم لوف الصغیراست

ازاددارو بلغت فارسي بمعني سلق جبلي است

اسا بسریاني آس است

اسرون ابلغت يوناني اسم سماق است
امو اسم هندی شرابي است مسکرکه از
قند سیاه را زپوست امغیلان میسازند و
صنعت آن در قرابادین ذکریافت
اشن بچکان اسم فارسي جند است
اغارولن بترکی اسم سودانیا تست
اغلس بیوناني درمر است
اغو بترکی اسم دفلي است
اغوني بترکي اسم لباء است
اغورس بفارسی اسم ابهل است
اغليس يعني ظاهر و بيونانی اسم
فنجنکشت است
افتاب پرست بفارسی حربا است و
آزربون را نیز نامند
اک بکاف عجمی اسم هندی آتش است
وبکاف تازی اسم فارسی و به هاد ر آخر
اسم هندی درخت عشر است
اکل بنفشه فرفیون است و کافور را نیز
نامند
الوج مؤلف جامع الادویه کفته که شبیه
به بیش است درشکل ود ربلاد عجم آنرا
کارزک نامند ومؤلف اختیارات نوعی
از مخلصه شمرده
الوه بفارسی عقاب راکویند
الوی بیونانی سنامکی است
الوی سعیل اسم شالرج است
الوبالو اسم فارسی قراصیا است
الوی بخارا اسم فارسی اجاص است
الوجه اسم فارسی ادرک است

امله بفارسي اسم آملج است وبترکی تفاح
را نامند
امله مار بهندی کبریت فارسی را نامند
امولن بیونانی اسم نشاسته است که
نشاء نامند .
انك رصاص اسود است
انوبس بیونانی اشراس است
انیس بیوناني اسم انیسون است
امك اسم فارسی نوره است
اهن اسم فارسی حدید است
اهن ربا اسم فارسی مقناطیس است
اهو اسم فارسي غزال است
ایك دلالا اسم فارسی سنبل الطیب است
اینه چینی اسم چیزی است مانند آینه
که از نقره وبرنج سازند

* فصل الالف مع الباء الموحدة

اب سنبل الطیب است
ابابیل خطاف است
ابامرون بیونانی وج است
ابرازالقط بلغت مغربي ابرون صغیر است
که حی العالم نامند
ابراز بقول مؤلف تذکره لغت شامي
کیاه سورنجان است
ابزار ادویهٔ خوشبو است که درطعام
داخل مینمایند وهمچنین توابل مکرآنکه
توابل را اطلاق براد ویهٔ یابسه وابزار
رابرطبه بیشتر استعمال مینمایند
ابرق شفنین بحری است وطلق رانیز نامند
ابرقلیا برومي اسنا ناج است

ابرک بهندی طلق است
ابرکاکیا دام عنکبوت است
ابرنج برنج کابلی است
ابرني برومی لوف است
ابردیون بیونانی اشنه است
ابریز ذهب خالص است
ابریمون بیوناني ایرسا است
ابل اشترا ست
ابلیو بعربی ابرون است
ابلسین طین مصری است
ابرکاجی بترکی خبازی است
ابن آوی شغال است
ابن حبه نان است
ابن الماء مرغابي است و جمع آن
بنات الماء است
ابو الاجساد باصطلاح اهل صنعت
کبریت است
ابو الارواح بهمان اصطلاح زیبق است
ابوتمرون برومی اسم تغزا ست وآن
طائری کوچك است
ابو الشعا سکر است
ابوعماره صعتر است
ابوقلمون حجریست است
ابوعلس برومی کل خیری است
ابوناموں بیونانی قفرالیهود است
ابیشون بیونانی راتینج است
ابو الفضیل صفرا غون است
ابو الملیح قنبرة است

* فصل الالف مع التاء المثناة *

اناريون بيوناني استرغار است

اناميطيقون بيوناني مواست

انانقرن اشن است

انذار بلغت اهل باديه انبربا ريس است وبتا نيز دين شده

انزوهو بروي نفسج است

اناناسما اسم معجوني است

انيرا الملوک اسم ذروري است مركب ومرد ودرقرابادين مذكور شدند

فصل الالف مع الجيم

اوجهري بهندي كرش يعني شكنبه است

اجواين بهندي نانخواه است

اجواين خراساني بهندي بزرالبنج است

اجمود اسم هندي تخم كرفس است

اجه بكسر اول وجيم مشدده وها بهندي قصب السكر است

فصل الالف مع الحاء المهملة

احلاق المرضي اقحوان است وآنرا بهار وبابونهٔ كوهي نيز نامند

احلاق البقر عنب اسود است

احلياو احاديا بيوناني افعي است

احريض عصفر است

احلديا بسرياني شبرم است

فصل الالف مع الخاء المعجمة

اخراس بيوناني كمثري بري است

اخروس بيوناني امارنطون است

اخربط كراث بري است

اخريطوس كرنب بري است

خمينه خردل بري است

اخله بلغت مصري بستياج است

اخملوس بيوناني نانخواه است

اخينوس اخيروس است وآنرا ضرونيه وخودرو نيز نامند

فصل الالف مع الدال المهملة

ادادا بلغت بربري اشخيص است كه اسد الارض نامند

ادرانس اذريون است

ادفوس بيوناني عرعر است

ادويهٔ حاره عبارت ازابازير است

ادويهٔ خوشبو عبارت ازافاويه است

فصل الالف مع الذال المعجمة

اذان الارنب بلغت بربري لصيقي است

اذان الثور لسان الثور است

اذان الجدي نوع بزرك لسان الحمل است

اذان الدب قلومس است وكفته اند يك نوع بوصير است

اذان الشاة واذان الغزال . لصيقي است وكويند لسان الحمل است و بلسكي را اذان الغزال نامند

اذان العبد بلغت بربري مزمار الراعي است

اذان الغز عصى الراعي است

اذان الفيل لوف كبير است

اذان القسيس نوعي ازابرون است

اذرد نوعي اززبدالبحر است

اذناب الخيل لحية التيس است

فصل الالف مع الراء المهملة

اراموني بيوناني شقائق است

اراه مصطكي است

ارباليس بعبراني حمص است

اربيان بلغت شام بهار است وآن غبو روبيان است كه ماهي روبيان نامند وبهندي جهينكا مچهلي

اريا بتركي شعير است

اربيس بيوناني علبق است

اربعه واربعين اسقولوقندريا است

ارتقي بيوناني خلنج است

ارجالون فاشرا است

ارجان لوز البربر است وارجن روغن آنست

ارجن بعبراني عنكبوت است

ارجيفن معرب ارجيقنهٔ يوناني است وآن ريرا است

ارخص بيوناني خصي الكلب است

اردک بفارسي بط است

اردسم واردسمين بيوناني تودري است

اردما واردشران واردشيردار نوعي ازمرو است وكفته اند مرماحوز است

اردم آذريو است

ارده بفارسي رمشي است

ارذه بفارسي زفت رومي است

ارزن بفارسي دخن است

ارزه بفارسي زفت رومي است

ارزيز بفارسي رصاص ابيض است

ارسانيمون وارسانيقي بيوناني زرنيخ زرد است

ارسل حجرالنور است

ارسطور بيوناني نبات بزرالبنج است

ارمطولوخيا بيوناني بمعني فاضل
التمسا است وآن زراوند طويل است

ارشد اثاني است

ارمطاطاسيا بيوناني برنجاسف است

ارطوناس بيوناني طين قيموليا است

ارشد مرقشيشا است

ارطيا بيوناني عنقود است

ارطي وارطيا بيوناني درخت غرب است

ارغاموني خشخاش صحرائي است
دررنگ شبيه بشقائق و بشيرازي
ماميثا سرخ نامند

ارغول كافور موتي است

ارغيلم اسم عبراني بقلة الحمقا است

ارقان وارقون ورقان وايرقان و
نقوليان وبرنا ريرنا * همه اسم حنا است
وروغن جلو زرا نيز نامند

ارتب بعربي تيس جبلي است

ارقلس بيوناني نمام بستاني است

ارقليان خشخاش زبدي است

ارقولس بيوناني ابهل است

اركفن بيوناني حمص است

ارماط درخت كادي است كه كدر
نيز نامند وكويند كل آن است

ارماك پوست درخت كادي است
كه بهندي كيورّه نامند

ارمانيان بيوناني لاجورد است

ارمينا بيوناني نوشادر است

ارميناقن بيوناني مشمش است

ارمونيا بيوناني اقاقيا است

ارنك بهندي درخت خروع است

ارندي حب آنست

ارنيفس بيوناني فاقل است

اروانه بفارسي خيري صحرائي است

اروزا بسرياني ارز است

ارومه ابوخلسا است وبراي هندي
نام درخت هندي است

اروبيه بسرياني زعرور است

اروتس بيوناني كرسنه است

اروق بتركي مشمش است

اروميك بتركي عنكبوت است

اروفس بيوناني نوعي از مرو است

ارما بسرياني املج است

اريدا بيوناني بيخ نباتات است

اريشاذن بيوناني ذريرة است

اريطس بيوناني نورة است

* فصل الالف مع الزاي المعجمة *

ازداد كافور موتي است

ازورد بلغت بربري حندقوقي است

ازودي دارشيشعان است

ازوا بتركي صبر است

* فصل الالف مع السين المهملة *

اسپرطسم تفر اليهود است

اسپلي بلغت تنكابن اسم جوي است

استاك بلغت تنكابن حماض است

اسپرزه واسپغول واسپغل بفارسي
بزرقطونا است

اسپرك بفارسي زريرا است

اسپندان بفارسي اثاطون است

اسپرطم واسطمس واسقلطس تفر
اليهود است

اسپرغم واسترغم واسفرم بفارسي
شاه سفرم است

استخوان خرما بفارسي اسم نوى
التمر است

استر اسم فارسي بغل است

استرخا بيوناني زرنيخ سرخ است

استرارد بتركي اسم قنفل است

اسحار بلغت اهل بيت المقدس تودري
است

اسد الارض اشخيص است وحرباء را
نيز نامند

اسرب رصاص اسود است

اسرنج سرنج است

اسريقون زنجفر سوخته است

استراك بيوناني ميعة سائلة است

اسطرطيم بفرنكي كندر است

اسطام نوعي از حديد است كه فولاد
باشد

اسطافيوس اغريا زبيب الجبلي است

اسطاقابس واسطون بيوناني جزر است
وبلغت روم اسطفلين وبلغت شام اسطر
ماطوس اسپند است وبفرنكي اسطلس
كويند تفر اليهود است واسطون نيز نامند

اسطريطس بيوناني مشك مرو است

اسعبرا قثاء الحمار است

اسفراج اسم اندلسي هليون است

اسفاذيفيلي واسفند سفيد بفارسي

خردل ابیض است وگفته اند بلکه حرف ابیض است
اسفست معرب اسپست فارسي است و آن حند قوقی بری است
اسفناج رومی قطف است
اسفیدار درخت غرب است
اسفیدش بفارسي بزرقطونا است
اسقورون بیوناني خبث الحدید است
اسقال واسقیلا اسقیل است
اسقلیاطیقوس جلنار است
اسقلینوس اسقولوقندریون است
اسقنط خمر است
اسقوالس بیوناني بروانی است
اسقوریدورس پنیرمایه است
اسقیدولیون کاکنج است
اسکوربي بفرنگي عقرب است
اسقولس اشراس است
اسطاریوس حجریشف است
اسکندروس بروم بوم است
اسلیوس بیوناني سلیخه است
اسمار واسغاروا سفرم مرسه اسم آس بری است
اسمالارن بیوناني سوسن بری است
اسنة البسدانیه شبه است

* فصل الالف مع الشین المعجمة *

اشپیل بکیلاني اسم نوعي از بطارخ است
اشترکیاه اسم فارسي سلیخه است
اشتلابوس دارشیشعان است
اشتیون بمصری بسفایج است

اشقاقل شقاقل است که جزربری نامند
اشقون بترکی ریباس است
اشکانی بلغت تنکابن وطبرستان بقلة الیمانیه است
اشکیل چشم عوسج است
اشمرسا نوعی ازمرواست که کم بوتراست از ما ثراقسام
اشنان دارو بفارسي زوفای خشک رانامند
اشیران بیوناني خصي الکلب است
اشیاف ماميثاشياف ماميثا است ودر ماميثاذکریافت

* فصل الالف مع الصاد المهملة *

اصابع غدادی نوع انکوریاولاني رانامند که آنرا انکورزیتوني نیزنامند
اصابع قینان فرنجمشک است
اصابع الملك اکلیل الملك رانامند
اصابع العرمس شکوفهٔ سورنجان راکویند
اصطرك بیوناني میعهٔ یابسه است
اصنف بیخ کبراست وصنف نیزآمده
اصطفي میعهٔ سائله است
اصطفلن بلغت اهل شام جزراست وآن معرب ازاسطافلبس یوناني است
اصفلاوس دارشیشعان است
اصول الاربعه عبارت ازبیخ کبروبیخ رازیانه وبیخ کرفس وبیخ کاسني است
اصل الخنثی اشراس است
اصل الراس بیخ نوعی فیلجوش است که بترکي اندزنامند
اصل السوس بیخ سوس است که بفارسی

بیخ مهك وبهندی ملهتي ودربنکاله جیتمی مد نیزنامند
اصل السوسن الاسمانجوني ایرسا است
اصل السوسن الابیض بیخ سوسن سفید است وردرسوسن خواهدآمد
اصل الانجدان اشترغار است
اصل العرطنیثا آذربو است
اصل الفلفل فلفل مویه است وآن بیخ فلفل دراز است که بهندی پیپل نامند وآنراپیپلامول کویند
اصل اللفاح البری یبروح الصنم است
اصل المرجان بسد است
اصل النیلوفرالهند ی بیخ اوسبیر است وگفته اند فلست است وداغیه را نیزنامیده اند

* فصل الالف مع الضاد المعجمة *

اضراد العجوز خسك است
اضراس الکلب بسفایج است
اطموط اطماط است که رته وبهندی ریتهه نامند

* فصل الالف مع الطاء المهملة *

اطاواطاطاس بیوناني درخت غربه است که بفارسي وشك نامند
اطباء الکلبه سپستان است
اطبوط واطماط واطموط اسم بربری رته است وفوفل رانیزنامند
اطموط کنت برکشت راکویند
اطبطون اسقیل است
اطروخیا اسم سریاني بادرنجبویه است

اطرغا بسریانی اترج را گویند

اطریقون خسك است

اطریون عصارهٔ قثاء الحمار است

اطمیثا قیصوم است

* فصل الالف مع العین المهملة *

اعلبوطس بعبرانی نام طلق است

اعین المراطین اثلق است وسنکسبویه را نیز نامند

اعیون جلبه است

* فصل الالف مع الغین المعجمة *

اغاسولیس درختی است که اشق صمغ آن است

اغالوجی بیونانی عود الجوز را نامند

اغبر اسم دوای مرکبی است از شیح وتوتیا ونبات که نرم سوده در چشم میپاشند ودرقرابادین نسخ آن مذکور شد وحبه را نیز نامند

اغرسطس بیونانی ثیل را نامند

اغرلیوس بیونانی حنظل را گویند

اغریوس قثاء الحمار است

اغلان اشی بترکی جند را گویند

اغلیقش بیونانی دوسرا است

اغلیقی واغلیقن بیونانی میفختج را نامند

اغنش بلغت حجاز ویمن نوشادر را گویند

اغریا بیونانی بمعنی ارض است

اغیراطون بیونانی حلفا است

اغیرس بیونانی جوز رومی است

اغیس بیونانی پنجنکشت را نامند

* فصل الالف مع الفاء *

افاریقون دبق است وماذریون را نیز نامند

افاسون روغن ترب است

افراسیمون نعنع است

افراسیون پونیه است که حندقوقی باشد

افرعنج کشوث است

افرودیجان قسم اول دیفروحس است

افروسالین حجر القمر است

افریدس بیونانی اذخر را نامند

افعابن بیونانی سداب است

افلالن مقل ازرق است

افلنجه فلنجه است

افنیسون بیونانی بادآورد است

افیعابن بیونانی سداب است

افیفرون اخینوس است

افیلون وافیلس جندف را ونیز آمده شیح جبلی را گویند

افیمقس بیونانی عصفر است

افیمونا بیونانی دارچینی را نامند

افنیس بیونانی فرنجمشک است وافرنجمشک نیز نامند

افیور بیونانی زرور را گویند

افنیون بیونانی بادآورد است

افیورسفسافن بیونانی تخم خیازی را گویند

افینین برومی فرفیون را نامند

* فصل الالف مع القاف *

اقارون برومی وج را گویند

اقاقالس بیونانی تشمیزج است

اقرقومعما وقرقومعما نیز دردی روغن زعفران است

اقرسی واقرس دبق است

اقاروا کرویا است

اقریطس ماطس کل علیق القدس است

اقراص الملك حوز الکوثل است

اقسوس مویزج عسلی است

اقسیا مازریون سفید است

اقطارانوقی بیونانی شکاعی است

اقتالوتی بیونانی شوکة البیضاء است که بادآورد نامند

اقنارانیقی بیونانی بمعنی شوکهٔ عربیه است که شکاعی باشد

اقطن بیونانی ماش است

اقطی بیونانی خمان کبیر است

اقلانونس بیونانی اثجره است

اقلاروطس بیونانی طرفا را گویند

اقویلاسمون دهن بلسان است

اقوماریون رازیانهٔ بری است

اقونیطن بیونی خانق النمر را گویند

اقونوجیون رعی الابل است

اقیوس بیونانی کمثری است

اقومالی بیونانی ماء العسل است

* فصل الالف مع الکاف *

اکاریقون تخم زیتون دشتی است

اکج زعرور را گویند

اكر بكاف فارسی بهندی عودهندی است
اكرار نوع كبيرصامريوما است
اكرالبحر ليف البحر است
اكرفس كرفس است
اكروفس جوزرومی است
اكرونك انزروت رانامند
اكسوقيلس بيونانی حومانه است
اكسومانس ابوخلسا است
اكسبالوس بيونانی جند است
اكشوث كشوث است
اكهروت بهندی كردكان رانامند
اكير بتركی وج رانامند
اكمويزان رعی الحمام است

* فصل الالف مع اللام *

الاتيون راسن است
الاد بيونانی زيت است
الاسفانس لسان الابل است وغلط كرده كسيكه آنرا رعی الابل دانسته
الط نمام است ونماما ونمام الملك نيز نامند وهرقوليون نيزو آن ميسنبر است
الاچی بهندی قاقله راكويند
الاطينی لبلاب است
الاتن بيونانی بسباسه رانامند
الاكلنك بتركی ذراريح است
الاملك بلغت ديلمی فاشرا است
الانيون بيونانی راسن راكويند
البای بيونانی خطمی است
البطوط كشت بركشت است
الج لبلاب است

الساناتخواه است
السنة العصافير لسان العصافير است
السفانن لسان الابل است
السنين بيونانی ملح راكويند
السی بهندی بزركتان است
الط سوسنبر رانامند
الماس ماس رانامند بفارسی
الماقن بيونانی بسباسه راكويند
المقطرون بيونانی كهربا است
الميكه بفرنكی مصطكی است
النك اسم تركی مخ است
الوج نوعی ازنبات مخلصه است
اليون بيونانی اسد است
الويس بلاطينی صبر سقوطری است
اليوه بلاطينی زيتون است

* فصـــل الالف مع الميم *

امامون بيونانی حماما است
اماغيرون بعبرانی خرنوب نبتی است
اماطيطس بيونانی شادنج راكويند
ام الجلود نوعی ازحلزون است
امرود اسم فارسی كمثری است
امروسيا عنقود است ونام معجونی است ودرقرابادين ذكريافت
امعاء الارض خراطين است
امعاسين برومی آب غوره رانامند
امعل اليا بيونانی لوز است
امورعی برومی عكرزيت است
امولبقون بيونانی آبارا است

امونيافن بيونانی اشق است
اميوس نانخواه است

* فصـــل الالف مع النون *

انار بفارسی رمان رانامند
اناركيوا خشخاش است
انارمشك نارمشك است
انارپچه بمازندرانی قسمی ازاذخر راكويند
اناردانه بفارسی حب الرمان است
اناردان دشتی بفارسی حب القلقل رانامند
اناطيطس بيونانی اكتمكت رانامند
اناغورس برومی اناغالس راكويند
اناغليس بيونانی اذان الفار است
اناليس اسم نبطی اناغالس است
اناليقی انجره راكويند
انب بتحريك بادنجان است وبتسكين نون وبای موحده انبه است
انباريقن خنثی است
انبالس لوقا بيونانی فاشرا است
انبانس ماليا فاشرستين است
انبوب الملك وانبوب الراعی نوعی ازابرون است كه حی العالم باشد وكويند بستان افروز رانامند
انبوس نانخواه است
انثلة سودا جدوار است
انبجات اقسام مربيات رانامند مانند مربای انبه ومربای زنجبيل وآمله وهليله وبليلة وغيرها درشيرهٔ شكروبا

دوشاب ویا عسل

ابرزن   وج است

انبلی   بهندی مرتمرهندی را کویند

انجدان رومی   سیسالیوس است وکویند کاشم است

انجل   خطمی را کویند

انجیا وانقلیا والجوسا وانیساولون ابوخلسا است

انجرة المواد   حشیشة الزجاج است

انجرک   مرزنجوش است

انجلک   بفارسی دانج ابروج را نامند

انجن   بهندی سرمه ودوای چشم را نامند

انجوع   عوذرا نامند

انجیده   فراسیون است

انجیر   بفارسی نام تین است

انجیربغدادی   ثمرزقع یمانی است ودرمصرآنرا انجیرپمن نامند

انجقطینا   جلنار است

انده   بلال هندی اسم بیض است

اندامون   بیونانی ماش است

اندراین   بهندی حنظل است

اندرجو   بهندی لسان العصافیراست

اندرزا   بفارسی حجرالبقراست

اندراسیون   بخورالاکراد است

اندرونیلون واندروصارزون بیونانی اسمرقاس است ومؤلف جامع تمیمی اندروصارزون رابلغت یونانی لسان العصافیردانسته

اندروسامن   میوفاریقون است وبلغت رومی آنرا اندرونیا کون نامند

اندیقیا   بیونانی اندوطونیا وانطونیا برومی کامعنی بستانی است وآنرا هندبای بلغی نیزنامند

انس   بعربی اسطوخودوس است

انساثا   مویزج است

انغافین   برومی حصرم است

انفاق   روغن زیتون نارسیده است

انفافیون   آب غوره است

انقردیا   برومی بلادر است

انقلیمن   بیونانی بهاررا نامند وآن نوعی از اقحوان است

انقوانقوس   مرتعه است

انقود   اسم فارسی وترکی نمام است

انقون وردمنتن   وبیونانی دریاس است

انکبین   بفارسی عسل است

انکور   بفارسی عنب است

انکورشغال   بفارسی عنب الثعلب است

انکوزه   بفارسی حلتیت منتن را نامند وبهندی هینك

انودیا   عصارة قثاءالحمار است

انوق   رخمه است

آنولا   بهندی اسم املج است

انومیسا   شقائق النعمان است

* فصل الالف مع الواو *

اوازن   بیونانی بیض طیوراست

اوبیانیس   بیونانی اقحوان است

اوتشین   جاورشیر است

اوتلکو   بیونانی کرم العنب است وبترکی زمج را کویند

اوجا   بلغت تنکابن درخت غرب است

اوجالیوس   ابوخلسا است

اوجری   اسم هندی کرش است که بفارسی شکنبه نامند

اوجی   بمازندرانی حشیشة العلق است

اوراماليوس واوراسليوس بیونانی کرفس جبلی است جهت آنکه اورا بلغت ایشان بمعنی جبل است و سالیوس کرفس

اوذلک   بترکی حرمل است

اورز   بیونانی آب را نامند

اورزبابارى   بیونانی فلفل ماء است

اورزما   ماءالعسل است

اوریزا   بیونانی ارز است

اورکلکیك   بترکی وج است

اورن   لوف صغیر است

اوریقاس   لوف صغیر است

اورزحورس   بیونانی زیبق است

اوس   بهندی شبنم را نامند

اونقلس   بیونانی لسان الحمل است

اوقطاریون   غافث است

اوقیمن   بیونانی بادروج است

اوقیلس   بیونانی فرنجمشک است

اوکسوتالی   بیونانی سکنجبین عسلی است

اوماريقا بيوناني رازيانۀ رومي است

اونو بيوناني خميرا ست

اونوساليوس بيوناني قرة العين است

اوماج بتركي اطرية بى ترشي است كه بتركي آش بوا نامند

اوماثيانا بيوناني مشمش است

اوناذيا واوبوذيا بيوناني عصارۀ قثاء الحمار است

اونتهه بخفاى نون وتاى مندى بهندى ابل را نامند

اوميرة بهندى آس است

اويقس بيوناني اظفار الطيب است

اوبكم بتركي اسم رئه است

فصل الالف مع الهاء

اهمونيون بيوناني اسفيداج را نامند

فصل الالف مع الياء المثناة التحتانية

ايبار بتركي مشك راكويند

ايبك بتركي ابريشم است

ايدع دم الاخوين است

ايدقان حناء است

ايدس بيوناني نحاس است

ايديزا عشبة النار است

ايساطس بيوناني نيلج است

ايشك بتركي حمار است

ايطامس درخت غرب است

ايقاقلس عفص سبز است

ايكدد بتركي ءمبراء است

ايكسلين برومي آبنوس است

ايلوا بهندى صبر است

ايكر بتركي درج راكويند

ايملنون اسقولوقندريون است

اينك بتركي بقر است

ايوس بيوناني زنجار است

ايوك بتركي قاقم است

ايهقان جرجير برى است

باب الباء الموحدة

فصل الباء مع الالف

بابارى بيوناني فلفل است

بابلون ايلوا است

بابرنك بهندى برنك كابلي است

بابليس بيوناني خشخاش زبد يست

بابرى بهندى ريحان

بابونۀ كاو بفارسي اقحوان را نامند

پات بباى عجمى بهندى برك نبات را نامند

پاچ بباوجيم عجمي بهندى نام علفي است كه بيوناني فاسقون دون نامند

باجرة بهندى دخن را نامند

پاچه بباوجيم مردوبفارسي اسم كراع است

بادام اسم لوز است بفارسي

بادام كوهى بفارسي جلوز است

بادامك بفارسي بادام فارسي است و نيزنام نوعي ازخلاف است

بادل بهندى ابر راكويند

باديان اسم فارسي رازيانج است و بفارسي رازيانه نيزكويند

بادبان رومى بفارسي انيسون است

پارا بهندى اسم زيبق است

بارتنك بفارسي لسان الحمل را نامند

بارج عنب الثعلب است

بارد رخت بقم بفارسي عيون الديك را نامند

بارد رخت سدر بفارسي نبق راكويند

بارد رخت سرو بفارسي جوز السرو را كويند

بارسروكوهى بفارسي ابهل راكويند

بارد رخت عود بفارسي هرنوه را نامند

بارد رخت كز بفارسي ثمرة الطرفا را نامند

بارد رخت كل صحرائي بفارسي دليك است

بارس بتركي يوز را نامند وبهندى حجر المسك

بارسطاريون بيوناني رعى الحمام را كويند وآن بمعنى حمام است

بارسقاريقس زنجارمعدني است

بارمو بهندى دوقو است

بارنج نارجيل است

باروق بعبراني اسفيداج است

بارود حجر السبوس است

بارى رعلا بسرياني بزركتان است

باريقون شوكران است

باز اسم فارسي بازى است

بازن اسم تركي يوز است

بازهركاني بفارسي فادزهرمعدني است

بازهركاوى بفارسي حجر البقر است

باسيون وبانيون سعدراكويند

باشه بفارسی باشق است

باطباط بترکی بزرالبنج را نامند

باطس نوعی از علیق است

باقری بترکی قبد است

باقربقره اسم ترکی قطاة است

باقرساق بترکی امعا است

باقلای هندی قسم اخیر فشغ است

باقلای مصری نوع باقلای کوچکی است که در مصر می شود غیر ترمس است

باکهه بهندی اسم اسل است

بال بترکی اسم عسل است و بهندی نام شعر است

بالادرغان بترکی ساق الجدان است

بالغ بترکی سمک است

بالک بهندی اسفناج را گویند

بالنک بفارسی اترج را گویند

پانی بهندی اسم ماء است

بالیقس ابوخلسا است

بان درخت حب البان است

* فصل الباء الموحدة مع الباء الموحدة *

ببر اسم نوع شیر است که در هند بهم میرسد و از شیر کوچکتر و باریك تر

ببراله زراوند طویل است

ببول بهندی اسم مغیلان است

* فصل الباء مع التاء المثناة الفوقانية *

بتروتی بهندی اسم زهرة حیوانات است

بتع نبیذ تمر است و نزد بعضی نبیذ دخن است و گویند نبیذ عسل است

پتکه بترکی قانصه است بفارسی سنگدان طیور گویند

بتهر بهندی اسم حجر است

* فصل الباء مع الثاء المثلثة *

بثارمی بیونانی سرخ است

* فصل الباء مع الجیم *

بج بجیم عربی بلغت اندلس نام قطف است وبجیم فارسی اسم هندی وج است

بجم بمصری اسم ثمرة الطرفاء است

بجناة عصی الراعی است

بجوره بهندی اترج است

بچهناک بهندی اسم نوع از بیش است

بچهو اسم هندی عقرب است

* فصل الباء مع الحاء المهملة *

بحشخاش اذان الغزال است

* فصل الباء مع الخاء المعجمة *

بختج معرب از پخته فارسی است

بخرک بشیرازی بادام کوهی را نامند

بخله وبخیله بقلة الحمقاء است

بخم شرابی را نامند که از آرد کنند و امثال آن سازند

بخور میعة سائلة است

بخیر وبخمه کنکر است

بخیب بول شتر اعرابی است

* فصل الباء مع الدال المهملة *

بدراتك اندربان است

بدلیون مقل است

بده اسم فارسی غرب است

* فصل الباء مع الراء المهملة *

بر بضم بعبرانی اسم از اسمای حنطه است وبفتح و رای هندی اسم درختی هندی است

برابران بفارسی سطاریون است

براجیل کرفس است

براثی بیونانی برسا بسریانی برسامون وبروسون بهرومی ابهل است

برادة الحدید سودة آهن است

براسیا الیوسمون است

بربا بفارسی هدبه است

برام حجر البرام است

بربر بعربی ثمر اراک است

بربطوره بلغة اندلس بخور الاکراد است

بربلون از جملهٔ یتوعات است و گفته اند قسمی از بلبوس است

برنفش اشق است

برد وسلام بمغربی لسان الحمل است

بردون بعربی اسپ یابو است

برسنوک بفارسی خطاف است

برش قطن است

برشین بلغت مصر رطبه است

بریشون ثمر درختی است شبیه بامرود و منبت آن اسکندریه و در مصر آنرا تنارل مینامند و در سائر بلاد بعید هسم است

بروسیقا میلا بیونانی سفرجل است

برسرخ بترکی زیرا است

برشوم بعربی قسب است

برشبان دارو عصی الراعی است

برطانیقی بستان افروز است

برطیقون طین مغرة است

برغست بخراساني قاي بري است
برغل حشيش ودشش است
برغوثي بيوناني بزرقطونا است
برغول وبرغور بفارسي اول بمعني حشيش است ودوم بمعني كندم نيم آس كرده است
برف بفارسي ثلج را كويند
برقوق بمصري مشمش وبسامي آلوچه را نامند
بركفه قصب الذريره است
برك نيل بفارسي وسمه است
برمس صبر است
برموم بفارسي عكبر است
برنق وبرنج كابلي معرب برنك كابلي است
برنجمشك نرنجمشك است
برني بيوناني ابريشم وبهندي اسم زنبور است
برنج بفارسي اسم ارز است
برنيس بيوناني نهش است
برانيا بيوناني فاشرا است
برورش بيوناني بمعني جبن است
برمقاتج اسم مرو است وكفته اند اسم مرماحوز است
برديا بسرياني تخم رازيانه را نامند
برسمي بهندي اسم قسمي از بيش است
بريون بيوناني اشنه است
بريمو طالون برومواذ ريويه را نامند

* فصل الباء مع الزاي المعجمة *

بز اسم فارسي معز است وكفته اند كه ممش را نيز شامل است
بزاق آب دهن است
بزاق القمر حجر القمر است
بزباز بفارسي بسباسه را نامند
بزور تخم نباتات است وبزر هر نباتي درضمن آن نبات ذكر يافت
بزربلاسقلين حرف بابلي است
بزرالارجوان غير تشميزج است ودر ارجوان مذكور شد
بزرالبنج هندي اجواين خراساني را نامند
بزرالجزر بري دوقو است
بزرالحجري تلت است
بزرالخم تودري است
بزرالسهندان حرف ابيض است كه بفارسي سپند سفيد كويند
بزرالنده الاسود جبلاهنك است
بزرالرازيانج الرومي انيسون است
بزرالرمان البري وبزرالمحب القلقل است
بزرالعصفر قرطم است
بزرالشينكشت حب الفقد است ودر اثلق مذكور شد
بزرالقنب شاهدانج است
بزرالكرفس الجبلي فطراساليون است
بزرالورد تخم كل سرخ است
بزرالهوت تودري است
بزغاله بفارسي جدي را نامند
بزتا اعاده است
بزمچه اسم فارسي ورل است

* فصل الباء مع السين المهملة *

بسباسه مرمل عربي است
بساق آب دهان انسان است
پست بكسر باء عجمي بفارسي اسم سويق است
پستان بكسر باء عجمي اسم ضرع است
بستج كندر است
بستياج حسك است بروم
پسته بباء عجمي اسم فارسي فستق است
بسقيا شاهتره است
بسقيس بيوناني بقس است
بسكهپره بلغت هندي حندقوقي بري است
بسلا بصل است
بسوروتون بيوناني نوع ثقيل تو تياي مصنوع است
بسيلا بلغت مصر نوعي از چلبان است وآن خار بري است در غايت تلخي

* فصل الباء مع الشين المعجمة *

بشبش بعربي برك حنظل را نامند
پشكل بباء عجمي اسم بعر است
بشلتك جنطيانا است
پشم بباء عجمي بلغت فارسي صوف را نامند
پشم وزغ بفارسي طحلب است
بشمه تشمیزج است
بشنان بلغت بربري بمفايج است
بشوليون بسرياني بزرقطونا است
پشه اسم فارسي بق است

بشیلد اسم ترکي هنور است

* فصل الباء مع الصاد المهملة *

بصاق آب دهن است

بصل الفار وبصل البر وبصل الحبابل وبصل الحیة اصقیل است

بصاق القمر حجر القمر است وآنرا رغوة القمر وزبدة القمر نیز نامند

بصل الزیز وبصل الذیب بلبوس است

بصل الماکول بلبوس است

بصل النرجس پیاز نرگس است

* فصل الباء مع الضاد المعجمة *

بضاق آب دهن انسان است

* فصل الباء مع الطاء المهملة *

بطارس بیوناني مرخس است

بطباطر یعني الراعي است

بطرا بیوناني اسم سنگلاخ است

بطراجیون بطارخ است

بطراخو بیوناني ضفدع است

بطرالادن بیوناني بمعني دهن حجری است وآن نفط است

بطراسالیون فطراساليون است که کرفس جبلي باشد

بطریون خرنوب الشوک است

بطسفا بیوناني مومیائي است

بطیخ زقي وبطیخ هندی رشامي و فلسطیني بطیخ هندی است که بفارسي هندوانه وبهندی تربوز نامند

بطیطس بیوناني یبروح است

بظمیه بل است

* فصل الباء مع العین المهملة *

بعر سرگین حیوانات است که خشك شده از هم پاشیده باشد مانند سرگین گوسفند وشتر

بعوض پشهٔ خاکي است که بعربی بق الصغیر نامند

بعیر اسم جمل است

* فصل الباء مع القاف *

بقر الوحش نوعی از ابل صحرائي است

بقلة اترجیه ترنجان است که قسمی از بادرنجبویه باشد

بقلة الانصار کرنب است

بقلة باردة لبلاب است

بقلة الحمقاء بری ابلیورا است

بقلة خراساني بقلة حامضه است

بقلة الخطاطیف دواء الخطاطیف است وگویند عروق الصفرا است

بقلة دشتي بقیاق است

بقلة ذهبیه وبقلة رومیه قطف است

بقلة الرمل بقلة براریه است

بقلة الزهرا وبقلة البنیه بقلة الحمقا است

بقلة الضب بادرنجبویهٔ صحرائي است

بقلة النمایر وبقلة فارسیه بادرنجبویه است

بقلة مبارکه وبقلة عاشیه جرجیر بستاني است

بقلة العدس فرفیر است

بقلة غریمه بقلة یمانیه است

بقلة الروس فودنج بری است

بقلة الغزال مشکطرامشیع است

بقلة الملک شاهترة است

بقلة یهودیه مندبای بری است

بقسمات معرب بکسمات فارسی است وآن نوعي از خبز الکعك است که دوفرن مي پزند

بقمیس بیوناني بقس است

بقم بضم باء موحده وفتح قاف مشدده وميم بلغت یمن جوزماثل است

* فصل الباء مع الکاف *

بکراني بفارسي نوع لیموست شیرین باانکه تلخي ودو نوع میباشد یکي بزرگ که بکرائی مکه نامند ولیموی شیرین نیز ودیگری کوچك

بکام حب الآس است

بکان ایلر بهندی

بکاین بهندی ازاد درخت است

بکم اسم بقم است بهندی

بکني بهندی اسم سغوف است

بکری بهندی اسم معز است

بکورتکن بترکي علیق است

* فصل الباء مع اللام *

بل اسم هندی ثمری است

بلابس بسریاني بلبوس است

بلاخوار بلغت تنکابن جوشیثا است

بلار عرطنیثا است

بلارج لقلق است

بلابس بسریانی حرف بری است

بلاهقین بلغت بربری حرف بریست

بیلاع اودی بترکی حرف الماء است

بلبوس بصل الزیز است

بلبوسا حورنجان است

بلجلج زاج سیاه است

بلخیه بهرامج است

بلد وبیل بهندی ثور است

بلنبس بعربی تین ابیض است

بلسغا بیونانی حرف بابلی است

بلسامن بیونانی اسم بلسان است

بلسن عدس است

بل شیرین بشیرازی طراثیث است

بلطاس بفرنکی درخت خیار را نامند

بلطاون بیونانی بقلهٔ یمانیه است

بلغور حشیش است

بلمون وبکمون بفارسی اسم ترنج است

بلنجاسف برنجاسف است

بلنچشک فرنجمشک است

بلنطس باندلسی بقلهٔ یمانیه است

پلنک بباء عجمی اسم فارسی نمر است

بلواسیه شقراق است

بلوایه خطاف است

بلاوه بهندی بلادر است

بلوط بترکی اقفنج است

بلوسیطون گلنار است

بلوط الارض بیونانی دریوس است

بلوط الملک شاه بلوط است

بهیم بلغت دیلمی غالیس است

بلیسا بلغت دیلمی بلبوس است

بلی بکسر با و تشدید لام بهندی اسم سور است

بلین خرنه را نامند

فصل الباء مع النون

بن بضم با و سکون نون مری است وبتشدید نون قهوه را نامند

بن بفتح با و سکون نون بفارسی حبة الخضراء را گویند

بنات الرعد قطر است

بنات النار انجره است

بنات الشیخ هدبه است

بناست بفارسی علك البطم است

پنبه بفارسی قطن است

پنبه دانه بفارسی حب القطن است

پنبهٔ کهنه اسم فارسی قطن است

بنج جبلی ورومی شوکران است

بنجنکشت بفارسی اسم اسلق است

بنیوق بترکی قطن است

بنومه باندلسی خرفطان است

بنجشکروان بفارسی لسان العصافیر است

بندواش بلغت تنکابن ثیل است

بنیر سپستان است

بنسلوچن بهندی طباشیر است

بنطاطامس بیونانی ذو خمسة اجنحه را نامند واسم بنطافلون است

بنطاطوس بیونانی بنطافلن و بمعنی ذو خمسة اقسام است

بنطادفطران بیونانی اسم پنجنکشت است وبمعنی ذو خمسة اصابع وبنطافلون را نیز باین اسم نامند

بنفشهٔ سك بفارسی شابانج است وبنفسج الکلاب نیز

بنك بفارسی قنب است

بنکو بشیرازی بزرقطونا است

بنوله اسم هندی حب القطن است

پنیر اسم فارسی جبن است

پنیرخرما اسم فارسی جمار است

پنیرک اسم فارسی خبازی است

بنکارعلا بسریانی بسفایج است

پنیرک بستانی اسم فارسی ملوخیا است

پنیرمایه اسم فارسی انفحه است

بنونخله حدس مر است

بنوباش ماش است که بهندی مونك نامند

بنوسرخ عدس است

فصل الباء مع الواو

بواد و اسم اصطلاحی بیخ بقول مانند زردك وچغندر و شلغم است و ترشی كل وا نیز نامند

بوبلس تبکه درخت جوز است

بوبو هدهد است

بوبوکبود بلاطینی کراث است

بوبوکومی بفارسی سلاخه است

بوت بیونانی درختی است ثمر آن شبیه بزعرور و حکیم میر محمد مؤمن نوشته ظاهرا درخت کنوس طبری همین باشد

بوتیمار بفارسی شقنین بریست

بوحا کوبند حشیشي است که با بیش میرویل

پودنۀ صحرائي مشکطرامشیع است

پودنۀ جوئي وکوهی بفارسي فودنج

نهری وجبلی را کویند

بورنك بادروج است

بورق الغرب وبورق الخبازین وبورق الصاغه ازاقسام بورۀ اند

بورۀ سفید اسم فارسی بورۀ رومي است

بورۀ سلماني بفارسی نطرون است

بورنی ازون بالغي بترکي دلفین را نامند

بوز بترکي جمد است

بوزاد بترکي اسم عجل است

بوزه اسم مرزاست که بعربي فقاع نامند

بوزیطس مرقشیشا است

پوست اسم فارسي قشر نباتات است وجلد حیوانات رانیز شامل

پوست بهار خرمای مادۀ کفری است

پوست بیخ درخت زرشك آارغیس است

بوسفاس زفت یابس است

بوشاد شلجم است

بوسیرا قلومس است

بوطاموقیطن بیوناني علق الماء است

بوطانیه فاشرا است که کرمة السودا نیزنامند

بوغلیصن بیوناني لسان الثور است

بوغنج شونیز است

برنه اسم فارسی قسمی ازجغل است

که بترکي ساروتوش نامند

بوقلۀ اسم ترکی حلطه است

بوقسیا دردار است

بوقل خرفه است

بوقي قنطوریون غلیظ است

بوکل حبة الخضراء است

بولا بسریانی باقلی است

بولوخودیون بیوناني بسفایج است

بولودیون برومی مرخس است وبیونانی بمعنی کثیرالارجل است وآن بسفایج است

بولاد بباء عجمي قسمي ازحدید جوهردار است

بول بضم اول اسم هندی مرصافی است

بولسری بمعني مولسری است

بولوسیون بیوناني لبلاب سیاه است

بولوطرنحون بیوناني بمعنی کثیرالشعر است وآن پرسیاوشان است

بولوقیمن بیوناني قرصعنه است

بوم اسم عربي چغل است

بومادران بفارسي برنجاسف است

بویانس فلفل مویه است

بوی لوز اسم ترکی قرن است

* فصل الباء مع الهاء *

به اسم فارسي سفرجل است

بهار اسم نوع صغیراقحوان است

بهار درخت خرما اسم فارسی طلع کوراست

بهار قسم نرخرما اسم فقوراست وآنرا

کفری نامند

بهیکری بکسراول اسم هندی زاج سفید است

بهرامج بید مشک است که خلاف بلخي نامند

بهرم وبهرمان اسم فارسي گل عصفر است وصاحب جامع قسمي بهرمان را اسم یاقوت دانسته

بهش اسم شاۀ بلوط است ومقل تازۀ رانیزنامند

بهته مریمه است

بهق الحجر خرازالصخر است

بهکرمول بضم اول اسم هندی قسط تلخ است

بهنک بفتح اول بهندی قنب است

بهول بضم اول وخفای ها اسم هندی جنس کاها است

بهیج بوزیدان است

بهیرۀ اسم هندی بلیله است

* فصل الباء مع الیاء المثناة التحتانیه *

بیازون بلغت مصری اسم بشنین است

پیاز بفارسي بصل است

پیاز عنصل بفارسي عنصل است

پیان بترکی سوسن است

پیپل بهندی اسم دارفلفل است ونیز نام درختی عظیم است

پیپلا مول بهندی فلفل مویه را کویند

بیج بهندی بزورنباتات راکویند

بیجاده وبیجادق بسد سیاه راکویند

بیجک کشت برکشت است

بیخ بفارسي اصل شيء رانامند ازنبات وغیرآن

بیخ دانۀ انار دشتی بفارسي مغاث رانامند

بیخ انجدان خراساني اشترغار است

بیخ بخورمریم آذربو است

بیخ برنده اسم شیطرج هندی است با صفهاني

بیخ تفتی بفارسی اسم شوکران است

بیخ جماز بلغت تنکابن سرخس است

بیخ دارجماز بلغت تنکابن بسفایج است

بیخ سنبله بفارسی سنبل که آردنانی است که فونامند

بیخ طرخون کوهی عاقرقرحا است

بیخ کوله پر بفارسي مهروت راخوانند

بیخ لفاح بری یبروح الصنم است

بیخ مرجان بفارسی بسد است

بیخ نی اسم فارسي اصل القصب است

بید اسم فارسی صفصاف است که بید بوی باشد

بید انجیر اسم فارسي خروع است

بید انجیرخطائي بفارسي دند است

بید کیاه اسم فارسی نیل است

بید مشک اسم فارسی خلاف بلخي است که بهرامج نامند

بیر اسم هندی کنار است

بیرزد اسم فارسی بارزد است

بیسر بهندی لولو رانامند

بیغابن سداب است

بیغول تخم کتان است

بیقه بنفه است

بیل بفتح اول بهندی اسم ثور است

بیل بهاماله اسم تمرهندی است

بیلارو بلغت تنکابن جنل است

بیل رچین بترکي سماني است

بیل کوش اسم فارسی لوف کبیر است

بیم بلغت تنکابن سداب است

بین بترکي دماغ است

بیوزا اسم فارسي قسمی ازقرصعنه است

بیوله بهندی شجرة البق است

پیه اسم فارسي شحم است

پیه خرما بفارسي جماز است

* باب التاء المثناة الفوقانية *

* فصل التاء مع الالف *

تاسمغت بزبان بربری جماز است

تاتوره رتاتوله اسم فارسی جوز ماثل است

تادانه بلغت دیلم حب الزلم است

تانینا صقر است

تاسمن مخلل اترج است

تاغندست بلغت بربری عاقرقرحا رانامند

تاکوت فرفیون راکویند

تالیسفر بهندی زرنب رانامند

تالسقبس حرف است

تانبا اسم هندی نحاس است

* فصل التاء مع الباء *

تبر ذهب است

تبن مکه اذخررا کویند

* فصل التاء مع الجيم *

تج اسم هندی قرفه است

* فصل التاء مع الخاء المعجمة *

تخ بعربي خمیرترش است وکعب رانیز نامند

تخم اسم فارسي بزورو بیض طیور رانیز شامل است

تخم ترشه بفارسي بزرحماض راکویند

تخم خیرعر بفارسی بیخ زراوشان است

تخم زرداب بفارسي تومون است

تخم قنب بفارسی شهدانج است

تخم کاج بفارسي حب الصنوبر راکویند

تخم کاجیره وتخم کامه بفارسی حب القرطم رانامند

تخم کرنس کوهي اسم فارسی فطراساليون است

تخم کونچه باقلای مصری است

تخم مرغ بفارسي نام بیض ماکیان است

تخم نیلوفرنج بفارسي اسم حب النیل است

* فصل التاء مع الراء المهملة *

تراب الفار وتراب الهالك هم الفار رانامند

تراب القي کنکرزد است

تربز اسم تربد است

ترپهلا بهندی اسم اصطلاحی هلیله وبلیله وآمله است

ترتیزک اسم فارسی جرجیر است

ترخوان بفارسی اسم طرخون است

ترشه واش بلغت تنکابن حماض است

ترناش قطر است

ترک بترکی زبل است

ترمس الوس است

ترنج اسم فارسی اترج است

ترنجان نوعی از بادرنجبویه است که بجای سبزی میخورند

ترهٔ باصفهانی کراث را نامند

ترياق ترکی موميائی است

ترياق الحيه رطوبتی است که در کنج چشم گاوکوهی وبزکوهی جمع میکرد ودر پادزهر مذکور شد وبشیرازی آنرا ارس بران نامند

ترياق الروساق ثوم است

ترياق فارسی وترياق طبعی بادزهر است

ترباک اسم فارسی افیون است

تربامان غافث است

تریاملون علق است

ترياق جبلی تخم نوعی از مخلصه است

تربوم بلغت تنکابن اسطوخودوس است

تریون بیونانی دفلی است

تربة العسل باندلس جوزجندم است

* فصل التاء مع السين المهملة *

تسباعه بترکی سلحفات است

* فصل التاء مع الشين المعجمة *

تشتیوان وتشمیر بسفایج است

* فصل التاء مع الفاء *

تفاح الارض بابونه است

تفاح ارمنی مشمش را نامند

تفاح الجن ثمر لفاح است

تفاح بری زعرور است

تفاح فارسی خوخ است

تفاح ماهی اترج است منسوب ببلاد ماه است که در آنجا بسیار بهم میرسد

تفاق نوعی از هندبای بری است که بقلهٔ یهودیه نامند

تفرالس بیونانی بنج است

تفسیا تافسیا است

تفسلبقون طخشیقون است

تفورا تغیر است

* فصل التاء مع القاف *

تقده کزبرهٔ بری است

تقرهٔ کرویا است

* فصل التاء مع الكاف *

تکان اسم ترکی شوک است که بفارسی خار نامند

تکر اسم هندی اسارون است ونیز چوبی شبیه بعود هندی را بدین نام خوانند

تکرک اسم فارسی جلید است

* فصل التاء مع اللام *

تل اسم هندی سمسم است

تلسی اسم هندی فرنجمشک است وبرک آن عبارت از قرنفل بستانی است

تلی اسم هندی طحال است

* فصل التاء مع الميم *

تمتم اسم سماق است

تمر الفهم بلادر است

تمسلانه توت العليق است

تمول تنای بری را گویند

تمن اسم عربی ارز است

تملی بلغت دیلمی نبات تافسیا است

تموش اسم دیلمی علیق است

* فصل التاء مع النون *

تنبول تانبول است

تنوب قسم صغیرهٔ صنوبر است

تنسوم قسم صغیرهٔ صامریوما است

* فصل التاء مع الواو *

توبا بلغت مجوس شبت را نامند

توبج عشقه است

توتیاء اکبر شیح است

توت العليق وتوت وحشی ثمر عليق است وبشیرازی توت مه کل نامند

توت اسم فارسی فرصاد است

توته اسم هندی طوطی است

توج سفرجل است

تودربون شوکران را گویند وآن بیخ کوهی است

تودره بلغت مغربی بقلة الاوجاع را گویند

تورک بفارسی تخم خرفه است ونبات
آنرا نیز نامند
توره بفارسي اسم شغال است
توز بفارسی جزر رومي است
توس بکاین است که آزاد درخت باشد
توله بفارسی خبازی رانامند وبچهٔ سك
را وصنفي از سك شکاری رانیزنامند و
بهندی نام وزنی است که سه مثقال
صیرفی میشود
تولکي اسم ترکي ثعلب است
تويج گیاهي را نامند که بتازی عشقه
کویند

فصل التاء مع الياء المثناة التحتانيه

تیتر بهندی دراج رانامند
تیدی بهندی جراد رانامند
تیزپات اسم هندی ساذج هندی است
تیس بعربي اسم بزنر است
تیغال وتیهال شکرتیغال است
تیقلیلس بیونانی خنثی است
تیل اسم هندی روغن بزر راست
تین احمق جمیز است
تین الفیل جوزالشرک است
تیندوکی لکری اسم هندی چوب آبنوس
است زیرا که تیند ونام درخت آبنوس
ولکری نام چوب است وکي براى اضافت
ونسبت است
تین افرنجی بلغت مصر ثمر رقع یمانی
است
تیهو اسم فارسي تیهوج است

* باب الثاء المثلثة *

* فصل الثاء مع الالف والخاء
والدال والراء *

ثاقب الحجر بسفایج است
ثالسقیس بیونانی حرف بابلي است
ثامر لوبیا است
ثاموس بیونانی مرزنجوش است
ثخین بمعنی غلیظ است
ثدی ضرع رانامند که بفارسي پستان
کویند
ثریا بلغت اندلس اریقارون است

* فصل الثاء مع العين المهملة
والغين المعجمة والفاء والقاف واللام *

ثعبان اسم مار عظیم است
ثغاربر بغین معجمه درد یست
ثفا بفا بعبرانی حرف بابلی است و
کویند لغت عربي است
ثقوس بقاف هندبای بریست
ثلثان عنب الثعلب است

* فصل الثاء مع الميم *

ثمرة السدر نبق است
ثمرة شجرة الدوم مقل مكي است
ثمرة الشوك المصرية جلنار است
ثمرة العرعر ابهل رانامند
ثمرة العليق توت العليق است
ثمرة الفواد بلغت مصر شاه بلوط است
وبعضي بلادر را نامند
ثمقولس بیونانی توتیا رانامند

* فصل الثاء مع الواو *

ثوب الماء طحلب است
ثوم بری وثوم الحية وثوم الكلب
اسقوردیون است
ثوم الثعلب باندلسی قسم دوم
سندریطس است
ثومس بیونانی حاشا رانامند

* فصل الثاء مع الياء المثناة التحتانيه *

ثیر ورد ابیض رانامند
ثیریون بیونانی دفلي است
ثیقوس بیونانی اذخر است

* باب الجيم *

* فصل الجيم مع الالف *

جاوی اسم زعفران است
جازکون بفارسی بسباسه راکویند
جارالنهر سلق الماء است
جاسوس خشخاش زبدی است
جاصا بلغت سریانی اجاص است
جاکسو بهندی تشمیزج است
جال بفارسي درخت مسواك راکویند
جامه باقلاء قبطی رانامند
جام پهل سفری آم رانامند
جامع اللحم قنطوریون است وجیره
رانیز نامند
جاورس هندی ذره است
جاورزین وجاورزهرج حجرالبقر است
که بفارسی کاوزهره کویند جهت آنکه در
زهرهٔ آن تکون می یابد
جارل بهندی اسم ارزاست
جای پهل بهندی جوز بوا رانامند

جای تری بهندی اسم بسباسه است

* فصل الجیم مع الباء الموحدة *

جبلاست نهرا سالیون را کویند

جبین بترکي ذباب را نامند

جبسین جص است

جج بد وجیم بلغت تنکابن ماميران است

* فصل الجیم مع الدال المهملة *

جد اجدا صرصر است

جدال نوع سبز ملح است

جدب جماز است

جدورا باصفهاني صبر را نامند

جداوجدی بزغاله را نامند بعربي و نیزبعربي معزکویند

* فصل الجیم مع الراء المهملة *

جر بجیم عربي بهندی بیخ را نامند

چرایته اسم هندی قصب الذريرة است

جراصیا فراصیا است

جرامه مشط الراعي است

جربوب جلبوب است

جربوز بقلة يمانيه است

چربي کوشت اسم فارسي سمن است

جرجر باقلي است

جرجرمصری باقلی مصری است که ترمس نامند

جرجیرالماء قرة العين است

جرمانق وجرمدانق کرم دانة است

جرذان فارو است

چرغ بفارسی اسم زمج است

چرغون بفارسي لسان الحمل را نامند

چرند بدیلمی نبات ثافسيا است

چریه بهندی اسم عصفور است

جریش بترکي اشراس را نامند

* فصل الجیم مع الزاء المعجمة *

جزرا قلیطي وجزربری کویند شقاقل است

جزمازج کزمازج است که ثمرة الطرفا باشد

جزور بچهٔ شتر است

* فصل الجیم مع السین المهملة *

جساد زعفران است

جسارا تمرهندی است

جست اسم هندی روی است که بعربي شبه نامند

جسمی حسك است

* فصل الجیم مع الشین المعجمة *

چش بفارسی مهرهٔ کبودی است که بکردن اطفال جهت چشم بد می بندند

چشمیزج وچشمك وچشوم تشميزج است

چشم خروس بفارسی عين الديك است

جشبیش بعربي بلغور را نامند آن نيم کوفته کندم وامثال آن است

جص جبسین مصرق است

* فصل الجیم مع العين المهملة *

جعدهٔ صغیره جعدهٔ کوهي است

جعدة القنى بلغت دمشق پرمیاوشان است

جعدهٔ کبیره جعدهٔ بستاني است

جعفری بلغت مازندراني قسم کرفس الماء وجرجیر است

جعفیل بفارسی اسد العدس است

جعل بفارسی قسم بزرک خنفسا است

* فصل الجیم مع الغين المعجمة والفاء والقاف *

جغرات بخراساني لبن حامض را نامند

چغندر بفارسی اسم سلق است

جفری بفاکفری است

جقطوط بقاف شوکران است

* فصل الجیم مع الكاف *

چکاوک اسم فارسی قبرة است

جکر بفارسي کبد را نامند

چکروک بترکی دانهٔ میوهٔ تارا کویند

چکورتکه اسم ترکی جراد است

* فصل الجیم مع اللام *

جل معرب کل فارسی است ومراد از آن ورد احمر است

جلاب از اشربه است ودرمرکبات ذکریا فت

جلباسه اسم وزغه است

جلبان خلر است

جلبوب نوعی از لبلاب است

جلتاغوج اسم ترکی حبة الخضراء است

جلتاق سلق جبلي است

جلجلان بسرياني سمسم وکزبرة را نیز شامل است

جلپلان الحبش خشخاش سیاه است
جلپلان مصری اسم بیش است
جلاز حلفا است
چلغوزه اسم فارسي تخم میوه است و
وغیر حب الصنوبر است
جلفطیط دوغ غلیظ است
جلقان اسم ترکي حداقا است
جلماثا قثد است
جلنجبین اسم کلقند است وگویند گلقند
عسلی است
جل نسرین معرب گل نسرین است
جلوجا جاوشیر است
جلنجوج فودنج بری است
جلنجون صعتر است
جلهم قسم سیاه عوسج است
جلي دار بلغت تنکابن ازاد درخت است
چلیره وچریله بهندی اشنه را گویند
جلیف بعربی شلغم را نامند

* فصل الجیم مع المیم *

جماز النهر سلق الماء است
جماز بلغت تنکابن شرخ است
جمان بعربی اسم لولو است
جمل چینی استیوس است
جمر تمرهندی است
جمسفرم ریحان سلیماني است
چمکادر وچمکودری اسم هندی
خفاش است
جمیل بلغت دیلم چکاوک است
جمل الیمي جرجوان است

* فصل الجیم مع النون *

چنار اسم فارسي دلب است ودربنگاله
نوع خربزهٔ طولانی راکه درانکاماتی
ونواح آن دراسلام آباد وراج محل
ویورنبه نیز بهم میرسد نامند
جناح بلغت اندلس راس است وحرشف
را نیز نامند
جنبذ غنچهٔ ناشکفتهٔ هر درختی است
واکثر استعمال آن درجنبذ الرمان است
جنتل صعتر است
جنتوبه تنطوریون دقیق است
جنجر اذان الغزال است
چنداَل بهندی قسم زبون بیش
را گویند
چندن بهندی صندل را نامند
چنگال بفارسی خبیص را گویند
چنه بهندی نوعی از نخود را گویند
جني احمر ثمر قطلب است

* فصل الجیم مع الواو *

جو اسم فارسي شعیر است
جوار اسم هندی قسمی از ذرة است
جوان اسپرغم اسم فارسی شاهسپرم است
چوبک اشنان اسم فارسي عرطنیثا
است
جوبر اسم ترکی وعرا است
جوبرهنه اسم فارسی سلت است
جوبل باصفهای کاشم را نامند
جوتری بهندی بسباسه را گویند
جوز الابهل ابهل است
جوز الانهار وجوز البر جوز القطاة است
جوزارمانیوس قسمي از مخاصه است
جوز السرو ثمر درخت سرو است
جوز الجسه جوز الخمس است
جوز الرته بندق هندی است
جوز الرقع رقع یماني است
جوز شیران قلومس است
جوز الطیب جوز بوا است
جوز ماثم وجوز ماثا وجوز مقاتل
وجوز مهاتل جوز ماثل است
جوز المزج حب کاکنج است وگویند
دفلی است
جوز هندی نارجیل است
جوشانی جوشیما است
چوغان اسم فارسی اشنان است
چوهٔ صباغان اسم فارسی اذربواست
چوک اسم هندی چیزی است از قبیل
رب بسیار ترشی که از کوهستان نیپال
ونواح آن ساخته می آورند ونیز آب
لیمو را جوش میدهند وقتیکه غلیظ میشود
درظرف میکنند وبکار میبرند
چوکا بهندی حماض است
چوهٔ کاذران شجرة ابی مالك است
وصابون القاف را نیز نامند
چونلائي اسم هندی بقلهٔ یمانیه است
چونه اسم هندی نوره است
چوهه اسم هندی فاره است

* فصل الجیم مع الهاء *

اجهار بهندی طرفه را نامند

جیاؤکاپهل بهندی کرمازج راکویند

جهنکا اسم هندی روبیان است

چهاچ اسم هندی مخیض است

چهال اسم هندی پوست اشجار است

چهلی اسم هندی غشا است

* فصل الجیم مع الیاء المثناة التحتانیه *

جیپال اسم هندی دند است

جیر نوره است

جیران بترکی غراب را نامند

جیك اسم دیلمی صرصر است

چیل اسم هندی حداة است

چیل ارز اسم فارسی سرخس است

چمیلیون بیونانی شاهتره را نامند

چینوتی اسم هندی نمل است

چینه اسم هندی دخن است

چینه دان بفارسی حوصلهٔ طیور را نامند

جیوه بفارسی زیبق را کویند

* باب الحاء المهملة *

* فصل الحاء مع الالف *

حافظ الاجساد وحافظ الموتی قطران است

حافظ اطفال وحافظ النحل فرنیمون است

حافظ الجرز نوره است جهت آنکه مانع کرم زدن آن است

حافظ الکافور فلفل است

حافظ النفط تین است زیرا که مانع صعود آنست

حافر هم حیوانات است

حافر المهر سورنجان است

حالاس بیونانی اسفنج است

حالق الشعر جالینوس کوید زرنیخ است وبعضی کویند حجر القیشور است وبعضی کویند ناشرا است

حالبی اطراطیقوا است

حالوما بسریانی ابوخلسا است

* فصل الحاء مع الباء الموحدة *

حباقا حند قوقای بری است

حبوب دانهٔ نبات را نامند وحب هر نباتی در ذیل آن نبات مبین شد

حب البقر کرسنه است

حب الاثل عذبه است

حب البطم حبة الخضراء است

حجب بلغت اهل مکهٔ معظمه شرفها الله تعالی شرفا وکرامة وحبشه ونواح آنها اسم هندوانه است

حب الجنکلا حب السمنه است

حب الجلوة انیسون است

حب الدود کرم دانه را نامند وآن ثمر مثان است

حب الدهمت حب الغار است

حب البحستانی دانهٔ قاقله است

حب سلاطین وحب خطاء دند است که بهندی جمال کوته وجیپال کوته نامند

حب الرشاد بزر الحماض است

حب الرشاد تخم نوعی از جرجیر است که حرف نبطی نامند

حب السوداء شونیز است وتشمیزج را نیز نامند

حب الصراط مازریون است

حب العرعر ابهل است

حب العروس کبابه است وکویند تخم نیلوفر است

حب العصفر قرطم است

حب العصفور دبق است وکویند اثلق است

حب الفقل تخم فنجنکشت است وکویند ثمر بکمون است

حب الفهم بلادر است

حب القلقل در حرف القاف مذکور شد

حب القنب شاهدانج است

حب القنا عنب الثعلب است

حب الوز لسان العصافیر است

حب الملوک ماهودانه وکویند دند است واین اصح است وکویند حب الصنوبر کبار است وبغدادی کویند بلغت بغداد اسم قراصیا است

حب النارفوخ بلغت بغداد بیخ دلبوث خشك است

حب اللهو کاکنج است

حبق بعربی اسم کل نبات مابین شجر وکیاه خوشبو است واز مطلق آن مراد فودنج بری است

حبق اترجی وحبق ترنجانی بادرنجبویه است

حبق البقر بابونج است

حبق تمساح وحبق الماء فودنج نهری است

حبق جبلی فلفل مویه است

حبق خراسانی بقلهٔ خراسانیه است

حبق الشوخ مرو است

حبق صعتری کرمانی وحبق بستانی شاهسفرم است

حبق الراعي برنجاسف است

حبق الفیل وحبق القنا مرزنجوش است

حبق قرنفلي فرنجمشک است

حبق نبطي حماحم است

حبق النهر لوسیماخوس است

حبر مداد است

حب المساکین لبلاب است

حبن وحبین دفلی است

* فصل الحاء مع الثاء المثلثة *

حثرة غورهٔ انگور است

حثرما بسریانی اسم نعناع است

حثلب درد روغن است

* فصل الحاء مع الجیم *

حجر اسود باصطلاح اهل صناعت موی سر است

حجر الاجم وحجر الزناد حجر النار است

حجر اسیوس اسیوس است

حجر افردی حجر الازورد است

حجر بادزهر حجر الحیه است

حجر بلور بلور است

حجر البهت وحجر النسر وحجر العقاب حجر النسر وحجر البحیرا شاملی است

حجران باصطلاح اکسیریان زر ونقره است

حجر التیس بادزهر حیوانی است

حجر حلدینی خماهان است

حجر الدم وحجر الطور شادنج است

حجر الحدید وحجر الهنود حجر مقناطیس است ودر مقناطیس مذکور شد

حجر الرمل وحجر زیبق حجر زنجفر مخلوق است

حجر زیتون حجر الیهود است

حجر السم بادزهر معدنی است

حجر شجری بسد است

حجر الشعر وحجر الشقاق حجر القیشور است

حجر العاج حجر اعرابی است

حجر لیغیطوس حجر غاغاطیس است

حجر اللازورد لاجورد است

حجر الماء سنباذج است

حجر الماسکه وحجر النار وحجر الولادت اکتمکت است

حجر الصفا شبه است

حجر النور وحجر روشنائی ارشد است

حجر الیرقان حجر الخطاطیف است

حجل قبج است

* فصل الحاء مع الدال المهملة *

حدل جلنار است

حدج حنظل است

حدید صینی خماهان است

حدقي اسم جنس هر گلی است که مستدیر و شبیه بچشم باشد

* فصل الحاء مع الراء المهملة *

حر بضم حا خاک خالص است وبکسر وفتح خاک سنگدان است

حراب اسم عربي اشترغار است

حرب طلع است

حربه بوعجیل یطومن است

حربیط اسم عربی آزاددرخت است

حرثا وحرشانه خردل بری است

حرجل ملخ بزرگ سبز است

حرجوان ملخ بی بال است زرد است

جراد مذکور شد

حرز اشنان است

حرزة البقر حجر البقر است

حرزة الحمار حجر الحمار است

حرز الشیاطین علف آطریلال است

حرنقان اسم سنگ است

حرمانه اسم نبطی مرباطن است

حرمل طین سیاه است وانچه لون ورائحهٔ آن متغیر شده باشد

حرمل ابیض وحرمل عربی قسمی از حرمل است

حریث مار ماهی است

حریر ابریشم است

حریق املس بلغت اندلس حلزونیه است

حزم بزای معجمه سراج القطرب است

* فصل الحاء مع السين المهملة *

حسكه بلغت مصر بستياج است

حسل بچهٔ سوسمار را نامند

حسن لبه اسم فارسي حسى لبان است

حسن يوسف اسم فارسي حاشيش است

* فصل الحاء مع الشين المعجمة *

حشقيقل شقاقل است

حشيشه اسم اصطلاحي قنب است

حشيشة الاسد اسد العدس است

حشيشة الافعى بلسكين

حشيشة الاورام اند ريون است

حشيشة الارض گياه آطريلال است

حشيشة البراغيث بلغت شام گياه د وقس را نامند ودرعراق مراد ازان گياهى است كه كيك را دفع مينمايد و درطبرستان كيك داش نامند وقسمى ازد وقس است

حشيشة لخراسانية خشيزك است

حشيشة السعال فنجريون است

حشيشة السلحفاة وحشيشة الحياة آلس است

حشيشة السلطان حرف ابيض است

حشيشة الطحال وحشيشة الدرد مقولوقندريون است وجيوانى رانيز باسم اخيرخوانند كه قديم مشهور ر باربع واربعين بوده والحال سبعه وسبعين خوانند

حشيشة العقرب صامريوما است ر بلغت حجاز بولامونيون نامند

* فصل الحاء مع الضاد المهملة *

حض ورس است

حصى الاسفنج حجر الاسفنج است

حصى مرمس جلبوب است

* فصل الحاء مع الفاء *

حفا اسم عربى بردى است

حفج اسم رودهٔ است كه شيردان وهزارخانه نامند

* فصل الحاء مع القاف *

حقوق بقلة الحمقاء است

حق قوشى اسم تركى صاقر است

حقين اسم ماست است

* فصل الحاء مع اللام *

حل بلغت حجاز سمسم غير مقشر و باصطلاح اكسيريان زيبق را نامند

حلال مصطكي است

حلاق الشعر نورة است

حلاحل وحلحل بصل است

حلاوينون بيوناني ماميثا است

حلواى زلبيا بفارسي زلابيه است

حلواى قبيده اسم فارسي ناطف است

حليثا نوعى از يتوعات است وبرك آن مانند برك زيتون وشيرآن جهت ثاليل نافع

حلباب لاغيه است وكويند لبلاب كبير است

حلان وحلام بزغالة است وحلوان غلط است

حلم قراد است

حلوسياه كثيرا است

حليفه خرازبرى است

حلمون اسم فارسي حماض است

* فصل الحاء مع الميم *

حمار البيت وحمار قبان مدبه است

حماض الاترج توشي ترنج است

حماض الارنب كشوث است

حماض جبلي حماض برى است

حماض نهرى حماض بستاني است

حماض سوانى حماض مائي است وحماض البقر را نيزنامند

حماطلوع نوعى از جميز است

حمر بلغت حجاز تمرهندى است وتفر اليهود را نيزنامند

حمر الارض خراطين است

حمص الامير بمغربي حسك است

حمص الكرمني حمص برى است

حمض اسم مجموع اشجار است كه ملوحتى داشته باشد وكويند مخصوص باشنان است

حمضيض نوع صغير حماض است شبيه بسه برگه كه بهندى ته پتى نامند ودر تنكابن ترش واش نامند

حمحم نبات خبه است وبجاى معجمة نيزآمده است وبلغت شام وديار بكر لسان الثور است

حمل وحملان بفارسي اسم بره است ودرقبأن مذكور شد

حميرا اسم عربي ابوخلسا است و بكسرحا اسم ضمافس است

فصـــل الحاء مع النون

حناء الغزاله بلغت مصرابوخلسا است

حنطۀ رومي خندروس است

حنفه وحنفا بلغت اندلس حشيشة الزاج است

حناقريش خرازالصخرا است

حنای مجنون بلغت مصر وسمه است.

فصل الحاء مع الواو

حواری آرد كندم بسيارنرم سفيد است

حوت سمك است

حوت الشر شفنين بحری است

حوجم اسم عربي كل سرخ است

حوراسفندار حماحم است

حوص قصب است

حوران وحومران طرخون است

حوك بادروج است

حومانه اسم عربي طريفلن است

حومر تمرهندی است

فصـــل الحاء مع الياء المثناة التحتانية

حی بلغت اكميريان زيبق است

حی العالم ابرون است

حيصل بادنجان است

حيفا حشيشة الزاج است

حيوة الموتی قطران است

حيوس طين حوا است

حيوميون اسم يوناني باقلی است

باب الخاء المعجمة

فصل الخاء مع الالف

خاتم الملك سادوران است

خار بفارسي شوك را نامند

خارخسك اسم فارسي خارخسك است

خاربشت اسم فارسي قنفذ است

خارصيني شبه است وبفارسي روی توتيا وبهندی جست نامند

خاعن اسم تركي خس است

خاكستر بفارسي رماد رانامند

خاكشی باصفهانی اسم خبه است

خاص تره بلغت تنكابن حرف بابلي است وبخراسانی كندنا

خارباز ذباب است

خاك صونی حميد دراطيان ذكريافت

خاكينه اسم خبيص البيض است

خالاون بيونانی خندروس است

خافور نباتی است كه تازه روئيده باشد وكويند مراد ازمرو عريض الورق است واهل مصرهرطمان را باين اسم نامند

خاماذاقنی بيونانی بمعنی غار الارض است ودرحرف الغين ذكريافت

خامالا بيوناني زيتون الارض است وآن مازريون است

خامالاون مالس بيونانی اشخيص سياه است

خاماماليون بيونانی بمعنی تفاح الارض است وآن بابونج است

خامالاون لوقس اشخيص سفيد است

خالاون بيونانی حربا است

خاماافطی بيونانی خمان صغير است

خامانيطس بيونانی بمعنی صنوبر الارض است وآن كمافيطوس است

خاماذريوس بيونانی بمعنی بلوط الارض است وآن كماذريوس بود

خالیدونيون بيوناني بمعنی خطاطيف است وآن ماميران است وكويند عروق الصفرا است

خاواني بلغت صقالبه انكيزا است

خامشه بلغت شام شيطرج است

خامون بيونانی اسم كمون است

خاولنجان خولنجان است

خاميراق سكباج سردشده است كه ازروغن صاف كرده باشند

خايۀ قندر اسم فارسی جند است

فصل الخاء مع الباء الموحدة

خبازی شجری خطمی است

خبچه تمرهندی است

خبزرومي خبزالكعك است

خبزالغراب اقحوان است

خبزالمشايخ نبات بخورمريم است

خبزالقرود لوف الكبير است

خبيز اسم جميع نباتات است كه بكردش آفتاب دورگنند وخبازی مشتق ازآن است

خبيص اسم عربي خبيص است ودر

حرف الخاء المهملة مذكور شد

* فصل الخاء مع التاء المثناة الفوقانية *

ختَرق افسنتين است

ختمرج بقلة الحمقاء است

ختم الملك طين مختوم است

* فصل الخاء مع الثاء المثلثة *

خثا سرگين است واز مطلق آن مراد سرگين گاو است ودر اختاء مذكور شد

* فصل الخاء مع الدال المهملة *

خداع الرجال بزر البنج است

خدرنق عنكبوت است

* فصل الخاء مع الراء المهملة *

خر اسم فارسی حمار است

خربزه اسم فارسی بطیخ است

خربزه کرمک اسم فارسی مليون است

خرچنك اسم فارسی سرطان است

خرخدا اسم فارسی هدبه است

خردل ابيض وخردل فارسی وخرتق وخرتوق حرف ابيض است

خرزهره اسم فارسی دفلی است

خرس اسم فارسی دب است

خرطال هرطمان است

خرغزله اسم فارسی لسان الحمل است

خرفه اسم فارسی بقلة الحمقاء است

خرفان برۀ تازه است وجمع آن خروف است

خاقي خلر است

خرقع تمر عشر است

خرگور اسم فارسی حمار الوحش است

خرگوش اسم فارسی ارنب است

خرما اسم فارسی تمر است

خرمای تر اسم فارسی رطب است

خرمای خزك اسم فارسی قسب است

خرمای میرونی اسم فارسی قسب است وگویند خرمای باریک است که استهٔ آن باریک باشد

خرم بسكون را وبحاء مهمله وبزای معجمه نیز آمده پوست تخم مرغ است ودر حرف الحا مذكور شد وبحاء مهمله وزای معجمه نیز دیده شده

خرموش موش بسیار بزرک است که با گربه جنک کند وغالب آید

خرنوب الخنزير اناغورس است

خرنوب الشوک وخرنوب مغربي وبری

خرنوب نبطی است

خرنوب قبطی وثمری ثمر قرظ است

خرنوب صيدلاني خرنوب شامي است

خرنوب هندی خیار شنبر است

خرو اسم فارسي خبازی است

خروب اسم جنس خرنوب است و گویند مخصوص بری آنست

خروع چيني دند است

خرء زبل است

خرء الحمام جوز جندم است

خرء الضفادع طحلب است

خرء العصافير اشنان است

خروس اسم فارسی دیک است ودر دجاج مذکور شد

حرو سان بعبراني عقرب را نامند

خرومک اسم فارسی مرجان است

خريع اسم عربی اخریض است

خريق اسم انجره است وگویند فاوانيا است

* فصل الخاء مع الزاي المعجمة *

خزاز الصخر خراز الصخر است

خزاز الماء طحلب است

خزران اسم فارسی خیزران است

خزميان مراد ازان حيوان جند است وگاه برجند نیز اطلاق می نمایند

خرنباش مرماحوز است

* فصل الخاء مع السين المهملة *

خس الحمار ابوخلسا است

خسف اسم عربي جوز است

خسق احريض است

خسک اسم فارسی حسك است

خسکدانه اسم فارسی قرطم است

خسرودانه اسم فارسی خولنجان است

خس الكلب ديناقوس است

خسته اسم فارسی استخوان میوها است مانند خرما وآلو وشفتالو وامثال اینها

* فصل الخاء مع الشين المعجمة *

خشخاش ابيض خشخاش بستانيست

خشخاش بری خشخاش اسود است

خشخاش بحری خشخاش مقرن است

خشب الشونيز نزد بعضي سيساريون است

خشف مثلثه بچۀ آهو است که اول مرتبه تولد یافته باشد وصاحب تحفه

اشتباها بچهٔ نرینهٔ شتررا نوشته است
خشکار خبز خشکار است
خشل مقل مکی است
خشنشار مرغابی بزرگ است تیره رنگ ومیان سرآن حفید وبترکی قشقال‌داک نامند
خشم بلغت شبانکاره کشوث است
خشرم خانهٔ زنبور است

* فصل الخاء مع الصاد المهملة *

خصیة البحر وخصی خزه اسامی جند است
خصی مرمس حلبوب است

* فصل الخاء مع الضاد المعجمة والطاء المهملة *

خضف خربزهٔ نارسیده است
خضلاف درخت مقل است وگویند مقل مکی است
خطر وسمه است

* فصل الخاء مع الفاء *

خفج خردل بری است
خفروج خرفه است
خف الغراب نوعی از حلزون است بزرگتر ودراز تر از آن

* فصل الخاء مع اللام *

خلاق زعفران است
خلال غرمای فارس است که از حل ملح کن شته باشد ودرتمر مذکور شد وبستیاج را نیز نامند
خلال ابراهیم خیربری است
خلال خلیل نبات اطریلال است
خلال دان نوعی از اطریلال است
خلال مامون اذخر است
خلهان اسم یونانی بارزد است
خل الخمر سرکهٔ انگوری است که از شراب انگوری بهم رسیده باشد خواه خود بخود یا بتعمل
خل العنصل سرکهٔ عنصل است که اسقیل نیز نامند
خلل القیس بیونانی زاج است
خل الزیت ترشی است که از روغن زیتون وغوره یا از سرکه وروغن بادام وکشنیز خشک ونان فطیر خرد کرده وشکر ترتیب دهند
خلاف بری بید مطلق معروف است
خلال مکه اسم فارسی بستیاج است
خلربری بلغت مصر بسیله را نامند

* فصل الخاء مع المیم *

خمافیطوس کافیطوس است
خمالیون ماذریون سیاه است
خمان الارض نوع صغیر خمان را نامند
خمخم نبات تودری است وبلغت نبطی اسم خبازی است
خمسة الاوراق پنجنگشت است
خمسة الاغصان بکون است
خمل سورنجان است
خمیر بنفشه اسم فارسی بنفشهٔ مربی است
خمیرمایه اسم فارسی خمیرة است
خمیط گوشت بریان است

* فصل الخاء مع النون *

خنتف ملداب است
خنجک خار خشک است
خندیس خمر است
خنزیر البحر دلفین است
خنك اسم فارسی لسان الحمل است
خنی اسم فارسی حنا است
خنیس بلغت دیلمی حشیشة العلق است

* فصل الخاء مع الواو *

خولان بلغت مصر اسم حضض هندی است
خواتم الملك طین مختوم است
خوبانی زردآلو خشک شده است که مغز آنرا برآورده وبجای آن مغز آنرا مقشر کرده ویا مغز بادام مقشر کرده دران گذارند
خوب کلان اسم هندی خبه است
خوخ اقرع شفتالو کاردیست وگویند اسم ساذج هندی است
خوص اسم عربی برگ درخت خرما است وبرگ درخت مقل ونارجیل وامثال آنرا که دراز وباریك باشد شامل است
خوش نظر حماحم است
خوصی بردیست
خوك اسم فارسی خنزیر است
خوکره بلغت اصفهانی زبزبست

﴿ فصل الخاء مع الياء المثناة التحتانية ﴾

خيارجنبر اسم فارسي خيارشنبر است

خياردشتى اسم فارسى قثاء الحمار است

خيارزه اسم فارسي قثا است

خياركبر اسم فارسي ثمرة الكبر است

خيزران هندى اسم موردبري است

خيري برى قسم سرخ خيرى است و گويند خزامى نوع برى آنست

خيربوا اسم قاقلة صغار است

خيروح خبازى است

خينفوج حب القطن است

خيطه نخامه است

خيل فرس است كه بفارسي اسپ نامند

﴿ باب الدال المهملة ﴾

﴿ فصل الدال مع الالف ﴾

دارتو اسم فارسي طرطير است وبفرنگى تارتور روغن مصنوع ازان رانيز تارتورنامند

دارجماز بلغت تنكابن بسفايج است

دانج البر حب راس جبلى است

داربوقه بطيخ هندى است

داربرنتبنا بقم است

دارخج بلغت ديلمي اندماميرا است

داراشكنه اسم فارسى سليمانيست

دارروى سولان است

دارنيل اسم فارسى قرصعنه است

داركروب هوداتيانا است

داك اسم درخت عنب است

داركيسه بقولى طاليسفراست وبقولى بسباسه وگويند چيزى است مانند كيسه كه دربعضى درختها بهم ميرسد واندرون آن پرازريشه ميباشد

دارمك ودارما نوع صعبدا شموسا است

داروش اسم ديلمي غنم است

داروان بيونانى ازادرخت است

دام عنكبوت ابركاكيا است

دانقوذ اسم تركى خنزير است

دانه مويز اسم فارسى عجم الزبيب است

﴿ فصل الدال مع الباء الموحدة ﴾

دبا بتشديد باء نوع از ترع است كه بفارسى كدوى رومي گويند

دباب بتشديد باء اول سوسنبر بستاني است

دبأ بسكون همزه جراد است

دباسى بلغت عراق ششنس برى است

دبال ترنج است ودباله رانيزنامند

دبوسك خبازى است ودبوكي نمزنامند

﴿ فصل الدال مع الجيم والحاء ﴾

دجر بجيم اسم نبطى لوبيا است

دجويانا اسم سريانى غراب است

دح بحاء مهمله كزبرة الحمام است

دحما زعفران است

﴿ فصل الدال مع الخاء المعجمة ﴾

دخس دلفين است

دخيسا بلغت نبطى شامل روغن بلسان رينك است

﴿ فصل الدال مع الراء المهملة ﴾

درفيعن قلومس است

دراقيطون لوف الكبير است

درخت كاج بفارسى صنوبررا نامند

درخت ناردن بفارسى غرب راگويند

در . عايق است

دراشيم نوعي ازلبلاب است وگويند خندلبلى است

دراقن بلغت شام اسم خوخ است

درخت دمك بفارسى اسم دلدار است

درخيسا بلغت نبطي شامل روغن بلسان رينك است

درخس دلفين است

درست اسم فارسي الوسن است

درسومارس بيونانى زجاج است

دردروغن زيتون اسم فارسى عكر زيت است

درقطولبطس زراوند طويل است

درمنه اسم فارسى شيح است

درمنۀ تركي بفارسي تخم بستياج راگويند

درمنه خراساني بفارسى گياه وخشيزك راگويند وتخم آن بستياج

دربا بتركي كركي است

دردى الخل لاى سركه است درجميع افعال ضعيف تر ازسركه ودراكله قويتر ازان است

درنجيف اسم فارسي حجر القمر است

درناق اسم تركى ظلف است

درونك درونج است

دراچه شراب انگوری را بلغت هندی نامند

دستودیه بدال وغین مهملتین اسم فارسی درداب است

دشیش بدال مهمله وشین معجمه حشیش است

* فصل الدال مع العین المهملة *

دعیا اسم سریانی اقاقیا است

دعشا علك البطم است

دعیامینون افیون است

* فصل الدال مع القاف *

دقاق کندر ریزهای کندر است که ازو مقشر کردد

دقاس بسریانی بول است

دقرتما بلغت سریانی بطیخ است

دقطامایون بهمان لغت مشکطرامشیع است

دقیق النخل بفارسی آنرا کشن وکرد خرما خوانند وآن در طلع مذکور شد

* فصل الدال مع اللام *

دلاع بعربی بطیخ هندی را نامند

دلبیس نوعی از صدف است ودر مصر ام الخلول نامند وآن ودع بری است

دلدع بلغت اهل بیت المقدس نوعی از کلخ است وبیونانی سقندولیون نامند

دله اسم فارسی دلق است

* فصل الدال مع المیم *

دم التنین ودم الثعبان دم الاخوین رانامند

دمیسا بیونانی نوع ازمامی است که سیمیا نامند

دمیمه بمصری نوع زبون انفنتین است

دمسیسه اسم دارعی صغرا غون است

دمعة العشاق حب النیل است

دمور اسم ترکی حدید است

دمورتیکان اسم ترکی حسك است

* فصل الدال مع النون *

دندان فیل اسم فارسی عاج است

دنیلان اسم ترکی کشنج است

دنبه اسم فارسی الیه است

دندران اراتوا است

دنق سپستان است

دنقه شیلم است

دنقر ابقر است

دنقطاماش مشکطرامشیع است

* فصل الدال مع الواو *

دواء الحیه جنطیانا است

دواء الخطاطیف خالیدونیون

دواء الشعث بلغت مصر اسم علیمانی است

دواء النمر بیخ نروک است

دوراس اسم فارسی دریاس است

دواله اسم فارسی اشنه است

دوم اشامل درخت مقل وبلوط مصندیر است

دوباروج کاکنج است

دودمه اسم هندی لبن است

دودالجراد نبات وردانست

دودالصباغین (ودودالقرمز) قرمز است

دود اسم فارسی دخان است

دورحولی دلبوس است

دوشاب اسم فارسی میفختج است

وکویند اسم فارسی دبس عنبی است

دوشاب خرمائی دبس است

دوشان اسم ترکی ارنب است

دوشان تودری بترکی خنفسا را نامند

دورس شوکران است

دوص ماء الحدید است

دوغ اسم فارسی مخیض است

دوقوبری ودوقوغربادرا یاا غربا است

دوقس بصل است

دوقسطاس مشکطرامشیع است

دوقرقیا بیونانی حنظل است

دوکی اسم ترکی ارز است

دولی اسم ترکی جلید است

دول طالیسفر است وبخفای ها بعد از دال بلغت هندی اسم کرد وخاک وغبار است

دوم بلغت مغربی خرما است

دونه مروا اسم هندی مرزنجوش است

دویره رخمه است

دویره نوعی از زلوف است

دویل کیاهی است که سال بر وکذشته باشد

* فصـــل الدال مع الهاء *

دهام رصاص اسود است

دهتورة اسم هندی جوزماثل است

دهماسا کوینه اسم هندی شکاعی است

دهن بعربی روغن را نامند

دهن الاسمان حونی دهن ایرسا است

دهن البزر روغن درخت بطم است
ودرکتان مذکور شد

دهن البطم روغن درخت بطم است

دهن الاترج روغن ترنج است

دهن الحجر نفط است

دهن حب البطم روغن حبة الخضرا
است

دهن الحل دهن سمسم است

دهن الخلوف روغن زعفران است

دهن الزفت درزفت مذکور شد

دهن السوسن الاسمانجونی دهن
ایرسا است

دهن الصوابي روغن هندروس است
که مشهور بروغن کمان است

دهن عسلي اومالی است

دهن المبارک ودهن المنغل) روغن
اجر است

دهمست اسم فارسی غار است

دهنه اسم شبه است

* فصـــل الدال مع الياء *
المثناة التحتانية *

دیاسقولیطوس جوارش کمونی است

دیاقوزا اسم یونانی شربت خشخاش
است

دیامرون اسم یونانی شربت توت است

دینار اسم سریانی تخم کشوث است

دیناروید اسم فارسی قسمی ازخرای
بری است

دیواسیست حندقوقای بری است

دیوانجیر تین بری است

دیفروجانس دیفروجس است

دیک اسم عربي خروس است ودر
دجاج مذکور شد

دیمم حماحم است

دیوسیر بلبوس است

دیوبافونیطس اسم یونانی اصل اللوف
است

دیک الکرم هدهد است

دیوچه اسم فارسي علق است

* باب الذال المعجمة *

* فصل الذال مع الالف *

ذافني اسم یونانی غار است

ذاماسکینا اسم رومي احاص است

* فصل الذال مع الراء المهملة *

ذرۀمکه حندروس است

ذرق بضم اول وفتح ثاني حندقوقای
بستانی است وبفتح اول وتسکین ثانی
سرکین طیور است

ذرق سون عنب الثعلب مجنن است

ذرق الطیر خرفطان است

ذروح بهتشدید راواحد ذراریح است

ذریاس ثافسیا است

ذریس دلهوج است

* فصل الذال مع الفاء والقاف والكاف *

ذفری اسم عربي سداب است وهرچه
کریه الرائحه باشد بدستور ذفرانامند

ذذل قطراسالیون است

ذکر بجزم تای زرا وند طویل است

* فصل الذال مع النون *

ذنب الجردون ذنب الخروف است

ذنب الحار لسان الحمل است ازجهت
مشابهت خوشه وتخم آن بدنبالهٔ موش

ذنب الفرس بلغت شام ذنب الخیل
است

ذنب اللبوة ذنب السبع است

* فصل الذال مع الواو *

ذوالف ورقات مرباقلن است

ذوثلثه حبات زعرور است

ذوثلثه ورقات شامل حندقوقا وگیاه
خصیة الثعلب وفضفضه وطریفلن است

ذوثلثه شوکات شکاعی است

ذوثلثة الوان وذوثلثة اوراق
طریفلن است

ذوخمسة اصابع انلی است

ذوخمسة اوراق وذوخمسة اغصان
وذوخمسة اجنحه وذوخمسة اقسام همه
اسم بنطافلون است

ذومائة شوکه وذومائه راس قرصعنه
است

* باب الراء المهملة *

* فصل الراء مع الالف *

راتا بيوناني رمان حلوا ست

راتياج وراتينج راتيانج است

راج كيرا اسم هندى اذان الفزاست

راج كيرى اسم هندى عصى الراعي است

راج هنس اسم هندى پرسياوشان است

راس الهدهد بلغت اسكندريه قسمي از مخلصه است

راح اسم خمراست

راحلة الاسد نوعى از ارطنيثا است

رازيانج رومي وشامي انيسون است

راسخ وروى سوخته روستنج است

راسو اسم فارسي ابن عرس است

راس الشيخ بلغت اندلس اقسون است

راطيني بيونانى اسم مجموع علكها است

راعى نوعى از سمك است

رافوته پودنه است

رافه حلتيت است

راكهه اسم هندى رماد است

رانج جوز هندى است كه نارجيل نامند

رال اسم هندى قيقهر است

رامتو بفرنكى درخت عوسج است

رابم بفرنكى شيلم است

رابون بيونانى اسم راوند است

*فصل الراء مع الباء الموحدة *

رب عبارت از آب ميوها ونباتات است كه بطبخ بقوام آورده باشند ورب هرچيز در تحت آن مذكور شد

رب العنب ميفختج است ودرديلم دوشاب ترش رانامند

رب الضرو صمغ كمكام است

ربرق عنب الثعلب است

ربل نوع جبلي افسنتين است وكويند نوعى از برنجاسف وقيصوم است ودرديلم آن جهت رفع زهر هوام مجرب دانسته اند

ربيان اربان است

ربيس عليق ست

*فصل الراء مع التاء *

* المثناة الفوقانيه *

رته اسم نمطى بندق هندى است كه بهندى ريتهه نامند

رتك مشكطرامشيع است

رترت اسم خنازيركيا راست

*فصل الراء مع الجيم *

رجل الزرزور ورجل الطير ورجل العقاب ورجل العقعق كياه آطريلال است وبلغت هندى كاكپنكى ومسي نامند وكويند رجل الغراب غير آطريلال است وبزبان فرنكي آنرا كرتويس نامند

رجل الارنب لاعون است

رجل الدجاج اقحوان است

رجل الجراد زرنب است

رجل الراعى خربق سياه است

رجل الزاغ رجل الغراب است

رجل الفروج ورجل الغلوس قاقلى است

رجله بقلة الحمقاء است

رجيع فضلهٔ حيوانات است

*فصل الراء مع الحاء المهملة *

رحيق اسم خمراست

*فصل الراء مع الخاء المعجمة *

رخ اسم فارسى خشواست

رخام حجر الرخام است

رخام الطين طين قيموليا است

رخبينه راتيانج است

*فصل الراء مع الشين المعجمة *

رشاد حرف بستانى است

رشتة قطايف اسم اطريه است

رشينه راتيانج است

*فصل الراء مع العين المهملة *

رعى الزرازير نوة الصبغ است

رعاوىله اسم سرياني رعى الابل است

*فصل الراء مع الغين المعجمة *

رغت جنطيانا است

رغوة كف مايعات است كه نزد حركت برسرآيد وآنچه ازجامد است نيز نزد حركت مانند صابون ونمك باشد

رغوة الحجامين ورغوة البحر اسفنج است

رغوة القمر حجر القمر است

رغوة الملح زهرة الاسيوس است

رغيدا اراقواست

رغانس بفرنكي فجل رانامند

*فصل الراء مع القاف *

رق سلحفات بحرى است

رقعا اسم عربي خمان صغير است وكويند

هو خس است

رقع فارسی خرفتان است

رقاقس لغت بربری است وکویند

جفت افریز است وبعضی اسم خصیة الثعلب دانسته اند

رقیب الشمس سامریوما است ونوعی ازیتوع را شامل است

فصل الراء مع الكاف

رکت چندن اسم هندی صندل احمر است

رکبه صدف البو امیرا ست

رکف بخور مریم است

فصل الراء مع المیم

رمان الانهار نوع کبیرهو فاریقون است

رمان البر شامل درخت فلفل وچنار است

رمان السعال خشخاش سفید است

رمان عش الخطاطیف خاکستر آشیانهٔ خطاف است ود رخطاف ذکر یافت

رمث بکمر شجری است شبیه بعصا

فصل الراء مع النون

رنك بعربی آس بری است وبلغت شام غار وکویند صندل است

رنف اسم عربی بهرامج است

رنك کاسه اسم فارسی مغنیسا است

فصل الراء مع الواو

رواند بیونانی خشخاش سیاه است

رواص اسم نبطی قرة العین است

روباه اسم فارسی ثعلب است

روباروس اسم یونانی ازاد درخت است

روبه اسم هندی نقره است

روپیه اسم هندی نقرهٔ مسکوک است

روبیه بلغت بربری فوة الصبغ است

روتی اسم هندی خبز است

روث سرکین حیوانات است

روح وروحانی بلغت اکسیریان زیبق است

رود بیونانی ورد است

رود امالی بیونانی شربت ورد است که باعسل ساخته باشند

رودیون اسم سریانی دفلی است

روده اسم فارسی معاء است

روزی اسم سریانی ارز است

روسی اوطا بیونانی سماق رانامند

روناس اسم فارسی فوة الصبغ است

روشنک اسم فارسی شاطل است

روشیانا بیونانی بمعنی کحلی وبسریانی اسم مرتشیشا است

روفیون نوعی ازعنب الثعلب است

روهنس اسم هندی اذخر است

رویا اسم سریانی عنب الثعلب است

روی اسم فارسی طالیقون است

روی اسم هندی قطن است

روی توتیا شبه است ومشهور بروح توتیا است چه آن توتیای غیر مصنوع ومعدنی است بخلاف سائر اقسام

روین اسم یونانی فوة الصبغ است

روغن اسم فارسی دهن است وسمن

رانیز کویند

روغن بادام کوهی زیت مرجان است

روغن درخت ارزن زیت سودان است

روغن زفت قسارلان است

روغن زیتون زیت است

روغن زیتون نارس زیت الانفاق است

روغن شیره وشیرپخت وروغن کنجد دهن الحل یعنی دهن سمسم است

فصل الراء مع الهاء

رهج ورهشفار ورهج الفار شک است

رهیرا دوائی است هندی مسهل وجهت تحلیل ریاح درامراض کبد وطحال واستسقا مفید است

رهیقان زعفران است

فصل الراء مع الیاء المثناة التحتانیة

ریباج اسم فارسی ریباس است

ریتاع رماغ است

ریحان ابیض شبیه است

ریحان الجمالہ ملیخه است

ریحان الجمال وریحان داؤد اذان الفار است

ریحان سبز ضمیران وآن نوعی از شاهسفرم است

ریحان الشیطان شاباتر است

ریحان الشیوخ مرو است

ریحان القبور آس بری است

ریحان کوهی بادروج است

ریحان الملك شاهسفرم است واز مطلق ریحان مراد آن است

ريحان نعنع بلغت مصر ترنجان است
ريحان يماني قطف است
ريحاني نوعي از خمر است
ريشم اسم هندي ابريشم است
ريشه والا اسم فارسي سنبل جبلي است
ريما اسم كركدن است
ريم آهن اسم فارسي خبث الحديد است
ريوند راوند است

* باب الزاء المعجمة *

* فصل الزاء مع الالف *

زاج اسود زاج مطبوخ است وكويند
زاج الاساكفه است
زاج بلوري اسم فارسي شب يماني است
زاج الحامض ازجنس زاج اخضر است
كه در ظاهر معدن آن بهم ميرسد
زاج البحر زاج اصفر است
زاج سوري زاج احمر است
زاج قبرسي زاج زرد مائل بسبزي است
زاج لاري وكرماني ازجنس زاج
قبرسي است
زاج مطبوخ ازجنس زاج اخضر
است كه مخلوط بخاك آنرا در آب حل
نمايند وصاف كرده بجوشانند تا منجمد
كردد وبهيئت مهرة نرد بريده استعمال
نمايند
زارج اسم فارسي انبرباريس است
زاغ اسم غراب كبير اسود وبتركي
قورغان نامند
زاغچه اسم فارسي غراب است
زاقه اسم فارسي قنفذ است
زاوق اسم زيبق است
زازان مران است وكويند مرو است

* فصل الزاء مع الباء الموحدة *

زبان كنجشك اسم فارسي لسان
العصافير است
زبيب بري زبيب الجبل است
زبد البحيرة ادرافيون است
زبد الطري اسفنج است
زبد القصب رطوبتي است كه در بيخ
ني جمع ميشود
زبد القمر حجر القمر است
زبد القوارير مسحقونيا است
زبد الملح زهرة اسيوس است
زبش بطيخ رقي است
زجمول تخم كشوث است

* فصل الزاء مع الحاء
والدال المهملتين *

زحتم الملك شاداوران است
زحل بلغت اكسيريان رصاص اسود
است
زداوش بلغت تنكابن تمام است
زدوار جدوار است

* فصل الزاء مع الراء المهملة *

زر اسم فارسي ذهب است
زرتك وزردك بتاوبد الآب
عصفر است
زرجون اسم خمر است
زرد آلو اسم فارسي مشمش است
زردك اسم فارسي جزر است
زردۀ تخم مرغ اسم فارسي محلل
البيض است
زرد چوبه اسم فارسي عروق الصفر است
زرقوري نبات آطريلال است
زرقون اسم مغربي اسرنج است
زرنيخ ابيض شك است
زرنيلج ريباس است
زرالورد زيرۀ ميان ورد احمر است
زريرا بقلۀ مباركه است

* فصل الزاء مع الغين المعجمة *

زغار خراطين است
زغن اسم فارسي غداف است
زغبر مرو است وبفارسي تخم كتان را
نامند وكويند اسمي از قنقص است

* فصل الزاء مع الفاء *

زفت بري وجبلي زفت يابس است
زفت رومي شامل زفت يابس وزفت
بحري است واز مطلق آن مراد در اكثر
زفت بحري است وكويند اسم قنقص
است

* فصل الزاء مع القاف
واللام والميم *

زقاط اسم بربري حب الزلم است
زلايف الملوك نوعي از برون است
كه حي العالم باشد كه بفارسي زلف
عروسان كويند
زلفح اسم عربي بهش است
زلو اسم فارسي علق است

زمات الراعی اذن الغزاست

زموم از نامهای زیبق است

* فصل الزاء مع النون *

زن دوسراست

زنبق اصفر یاسمین زرد است

زنبور عسل نحل است

زنبوع اسم عربی استنبوب است

زنجار الحدید زعفران الحدید است

زنجار مجرود وزنجار زردوی از اقسام زنجار مصنوع است

زنجبیل بلدی وزنجبیل شامی راسن است

زنجبیل العجم وزنجبیل فارسی اشترغاز است

زنجره بلغت اصفهانی صرصر را نامند

زنجرف زنجفر است

زنجرو انزروت است

زنجیله بلغت مصر واسکندریه فتایل الرهبان را نامند

زند بلغت شام غار را کویند

زنطاخ قسمی از حلزون بری است که در اشجار وبقول میباشد وبقدر باقلائی است وغیر آن چیزی است که در دیلم سندله کاجول نامند ودر حلزون مذکور شد

زنکار اسم فارسی زنجار است

* فصل الزاء مع الواو *

زونرا قسمی از خزامی بری است

زولنك بلغت مازندرانی قسمی اخیر قرصعنه است

زوله بلغت جرجان نوا است

* فصل الزاء مع الهاء *

زهر بفارسی سم را نامند وبعربی شکوفه را

زهره بفتح زا قرنفل شامی ودر مغرب قرنفلیه وبفارسی مرارهٔ حیوان وبعربی بر رغوه اطلاق مینمایند وروح را نیز میکویند وبعضی را باصطلاح اکسیریان نحاس است

زهراسیوس اسیوس است

زهرزمین بلغت جرجان آزاد درخت است

زهرة الحجر جوزجندم است وکویند خراز الصخر است

زهم اسم زباد است وکویند زباد اسم جانور و زهم اسم عطر آن است

* فصل الزاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

زیت الاصحار وزیت فلسطینی وزیت رکابی هرسه اسم زیت انفاق است

زیت ریاح طراثیث است

زیت الجبل بلغت نواح مصر اسم نفط است

زیت الشلجم روغن تخم شلغم است و بلغت صعید مصر روغن انفیقطس است

زیت الهرجان زیت السودان است

زیتون الارض مازریون سیاه است

زیتون بنی اسرائیل حجر الیهود است

زیتون جبلی وزیتون الحبش و زیتون کایه زیتون بری است

زیتون الماء زیتونی است که نزدیك آبها روید ودر جمیع افعال ضعیفتر از سائر اقسام آن است وبعضی کویند زیتونی است که در آب ونمك پرورده باشند

زیتونیه بلغت مصر امبا را نوطالی است وکویند ورد فینوس است

زیرقون بلغت دمشق نوعی از درخت سنجد بی ثمر است

زیر صرصر است

زیره اسم فارسی کمون است

زیرهٔ رومی اسم فارسی اقتیمون و کرویا را نیز نامند

زیرهٔ سبز زیرهٔ فارسی است که کمون نبطی نامند

زیرهٔ صحرائی اسم فارسی کمون بری است

زین کتان است

زینا نانخواه است

* باب السین المهملة *

* فصل السین مع الالف *

سابیورج معرب از شابیورك فارسی است که یبروح نامند

ساناخورا اسم سریانی بادآورد است

ساجی اسم هندی تلی است

ساز اسم فارسی زرزور است

ساررا اسم یونانی عصا به است و

بهندى سار راكويند .

ساريقون اسم يوناني شيح است .

ساس اسم فارسي فسافس است

ساساركشت بزرانجره است

ساسم ابنوس است وكوبند نانخواه را نامند

ساساليوس وساليوس سيساليوس است

ساطريه وساطريون اسم يوناني خصية الثعلب است

ساطريوس بيوناني جندبادستر نامند وبمعني مخلص الارواح است

ساغين وساغافيون اسم سكبينج است

ساخروس اسم يوناني فيروزج است

ساق الحمام بلغت مصر رعي الحمام است وانطاكي نارقيصر گفته .

سالس اغريون اسم يوناني سكبينج است

ساليطس اسم يوناني حجرالقمر است

ساليون اسم يوناني كرفس است

ساقه وساق اسود پرسياوشان است

* فصل السين مع الباء الموحدة *

سپارى اسم هندى فوفل است

سپرغم اسم فارسي شاهسفرم است

سبزقبا بلغت اصفهان اسم شقراق است

سبع . اسم جنس حيوانات درنده است جمع آن سباع

سبع الارض پرسياوشان است

سبع الشعر . افتيمون است

سبستان ازاد درخت است

سبوس گندم اسم فارسي نخاله است

* فصل السين مع التاء المثناة الفوقانية *

ستاور اسم هندى شقاقل است

ستاورى اسم هندى بوزيدان است

ستو اسم هندى سويق است كه بفارسي پست نامند

ستوا بهندى اسم نوعى از زنجبيل است كه بى ريشه باشد وكويند اسم قسمي از بيش است .

* فصل السين مع الجيم *

سجوس بلغت رومى زنجبيل بلغت يوناني اذخراست .

سجلاب اسم ياسمين است

* فصل السين مع الحاء المهملة *

سحاب بلغت اكسيريان زيبق است

سحاب البحر اسفنج است

سحوريون اسل است

* فصل السين مع الخاء المعجمة *

سخاله آنچه از فلزات بسوهان جدا كنند ونيز اجزاى صغاريراكه در حين كوبيدن فلزات جدا گردد نامند

سخارس اسم سرياني اسطوخودوس است

سخيرة زاج احمر است

سخبنا اسم يوناني مصطكي است .

سخيس بيونانى درخت مصطكى است

* فصل السين مع الدال المهملة *

سداب اغريا اسم سريانى فراسيون است

سدوس نيلج است

سدى بستباج است .

* فصل السين مع الراء المهملة *

سراج القطرب حباحب است

سراج الظلام كندش است

سراج القطريل لباني است كه تاخشك نشده است در شب ميدرخشد وكويند يبروح الصنم است وكويند اسم مشترك است مانند سراج القطرب

سراد خلال است

سرانيون اسم يوناني اسارون است

سراويل الطوال قسم اخير لبلاب كبار است

سرانيون اسم يوناني پرشيا وشان است

سروسوخته اشم آباراست

سريون اسم يونانى پرسياوشان است

سرچه اسم تركى عصفور است

سرحان ذيب است

سرخان خبتوس اسم يوناني شبطرخ است

سرخ مو اسم فارسي اذان الغزال است

سرو اسم شامي كرفس است

سردوله اسم انذلسى خوزرومي است

سرسار انلق است

سرسون اسم هندى خردل ابيض است

سرطواط فالوذج است

سركه اسم فارسي خل است

سركۀ شيرين اسم شيربسته است

سركۀ هندى اسم كانجي است

سركين اسم فارسي زبل است

سركين خروس اسم فارسى خرء الديك است

سركين سوسمار اسم فارسي بعرالضب

است

سرکی اسم هندی بیخ نیلوفر است

سرگین گاو اسم فارسی اخثاء البقر است

سرماشق اسم ترکی عشقه است

سرمه اسم فارسی اثمد است

سرم بلغت شیرازی اسم نشاع است

سرمق معرب سرمج فارسی است که قطف باشد

سروجیلی عرعر است

سریس بیونانی هندبا است

سریش اسم فارسی اشراس است

سریشم ماهی اسم فارسی غری السمک است

سریشم بوقت حیوانات غری الجلود است

* فصل السین مع الزاء *
المعجمة و السین المهملة *

سزنا اسم نبیذ الحنطه است نزد اهل بغداد

سسالی معرب سیسالیوس یونانی است

سسی و سسا بهندی اسم ارنب است

* فصل السین مع الطاء المهملة *

سطاح اسم جنس گیاهی است که بر روی زمین پهن شود

سطراک زرنباد است

سطحیلون اسم یونانی جندبارا است

سطفلین اسم سریانی جزر است

سطوکا بلغت سریانی میغثیا بمعه است

سطیعون اسم یونانی زوفرست

سطینوس اسم یونانی جلنار است

* فصل السین مع العین *
* المهملة و المعجمة *

سعالی و سعاله قنجریون است و حشیشة السعال را نیز گویند

سعتین سکبینج است

سعتل عود بلسان است

سعبر مرخس است

* فصل السین مع الفاء *

سفال اسم فارسی اسفیداج است و خزف را نیز نامند

سفرجل هندی گویند اسم شل است که بیل باشد

سفری ام جام بهل است

سفطامن بیونانی خیار است

سفش الکرم عشالیج الکرم است

سفلنون بیونانی اسقولوقندریون است

سفند اسم فارسی حرمل است و اسفند نیز نامند

سفندیلومن اسم یونانی شاهترج است

سفیداب اسم فارسی اسفیداج است

سفیداب یزدی اسم فارسی اسفیداج جصاصین است

سفید اسفند اسم فارسی حرمل ابیض است

سفید خار اسم فارسی دوسج است

سفید روی بهندی کامی است و آن را از چهار جزء مس و یک جزء قلعی مرتب سازند

سفید مرز یا صفهانی سفید سلمه نامند و اسم فارسی نوع صغیر عصی الراعی است که بهندی چو لانی نامند

سفید مهره اسم فارسی قسمی از ودع است

* فصل السین مع القاف *

سقر و صقر بصاد نیز آمده اسم عربی دوشاب خرما است اطبا بصاد را اسم باشه میدانند و بترکی بکسر سین اسم بقر است

سقراطیون بیونانی قنبیل است

سقراغانیون دلبوس است

سقرجین اسم ترکی زرزور است

سقرقوبزرقی اسم ترکی ماهی زهرج است

سقرنیوس اسم یونانی عقرب است

سقز اسم ترکی علک البطم است

سقردیون اسقولوقندریون است

سقولیجان اسم ترکی خراطین است

سقولومس اسم یونانی حرشف است

سقونیا اسم یونانی صابون است

سقنقس سقنقور است

سقبرعلا اسم سریانی بسفایج است

* فصل السین مع الکاف *

سک آبی اسم فارسی قضاعه است

سکال امین الدوله گوید قنجوش است

سک انگور اسم فارسی عنب الثعلب است

سکبینج حجر طاغیطوس است

سک دیوانه اسم فارسی کلب کلب است

سکور اسم ترکی خلاف است

* فصل السين مع اللام *

سلسافيوس نوشادر است

سلسفي بيوناني اسم نبات ورد ان است

سلق الما حماض مائي است

سلسان الجبل صومعة الجلد است

سلم نبق است

سلمه قرظ است

سليخة السوداء نوعي از سليخه است

سليط زيت است وگويند عكبرا ست

سليقون بيوناني اسرنج است

سليتون قرة العين است

سلوك اسم تركي علق است

سلور معرب از سلوس يوناني است وآن جري است

سلهارس اسم هندي ميعة سائله است

* فصل السين مع الميم *

سم اسم انوعي از سدري ثمر است وبضم اسم فارسي ظلف است وبعربي زهر را نامند

سمار بلغت مصر اسم اسل است

سمارغ نوعي از فطر است

سماريس اسم يوناني ماهي شور است

سماقيل سماق الدباغين است

سم الحمار دفلي است

سم السمك ماهي زهرج است

سم الفار شك است

سمر درخت ام غيلان است

سمكه نرل وسمكة النرله سمكة صيدا است

سمك اليهودي شهر البحر است

سمسم بري جبلا هنك است

سمسق بضم اول مرزنجوش است وبفتح اول ياسمين است

سمطارس اسم يوناني اثمد است

سمن اسم فارسي شير است

سمندر پهين اسم هندي زبد البحر است

سمنه وسمنيون حب السمنه است

سمنو اسم فارسي نيده است

سموريون كرفس است

سموك اسم تركي عظم است

سمنيون بيوناني اسفيداج است

سميقا اسم سرياني مندبريطس است

سميقلس نوعي از عشر است كه سايهٔ آن قاتل است

* فصل السين مع النون *

سن بفارسي عشقه است كه نوعي از لبلاب باشد وبهندي اسم نباتي است كه درخامي برگ آنرا ميخورند ونيز برگ آنرا خشك مينمايند جهت اكثر امراض مانند پيچش وكرم شكم وآنرا سوكته مي نامند واز پوست درخت آن بعد از رسيدن ريسمان والبسه وغيرها ميسازند وبجاي موي حيوانات در بلاد هند مستعمل است وبيوناني اسم هوا است

سن الكلب سپستان است

سنا بفارسي بمعني سواك يعني چوبيكه از ان مسواك ميسازند

سنا اندلسي وسنا بلدي عليون است

سناخ دخان زاج است كه مجتمع گردد برچيزي

سنام الجمل كوهان شتر است

سنايز بلغت مصر آمله است

سناو بفارسي بمعني سفاله است خواه از طلا ويا نقره ويا آهن ويا غير اينها از هر فلزيكه باشد

سنب بفارسي بمعني حافر است كه سم نامند

سنبهالو بهندي پنجنگشت است

سنبالي گفته اند بلغت هندي نام دوائي است كه آنرا مولدي نيز نامند

سنبر شونيز است

سنبل بهندي مطلق بيش را نامند وبفارسي وبهندي نيز پرسياوشان ونيز بفارسي گل آسمانجوني خوشبو را گويند

سنبل الاسد سنبل جبلي است بقول انطاكي وآن مو است

سنبل اقليطي سنبل رومي است

سنبل جبلي بفارسي ريشه والا است وگفته اند سنبل الاسد است

سنبل رومي ناردين است

سنبل سودي نوعي از سنبل الطيب است

سنبل العصافير سنبل هندي است كه ناردين نيز گفته اند

سنبل فارسي پرسياوشان است

سنبل كهار بهندي شكا است كه سم

بلغار ليز نامند

سنبوت كمون است

سنبوسق معرب سنبوسك و سنبوسه است و آن از اغذيهٔ معروفهٔ مصنوعه است كه آنرا بهندی پوری نامند

سنبهاری بفارسی فودنج نهری است

سنجار خس الحمار است وآنرا رجل الحمامه نيز نامند

سنجد بفارسی اسم غبيرا است

سنجد بوی گلی است كه بوی آن شبيه ببوی گل سنجد است

سنجد خراسانی عناب است

سنجد كرخی باصطلاح عامهٔ اصفهان ثمر درخت نيم است

سنجد هندی ثمر مولسری است

سنجر شنجرف است

سنجلاط فرنجمشك است

سنجينوس مصطكی است بيونانی

سندانه بعربی مادهٔ خر را نامند و يابان مشهور است

سندر بفارسی سندروس است

سندرة بعربی شجر قنی است كه از چوب آن كمان ميسازند

سندری نوعی از طير است

سندس بيونانی قثای بستانی است وبطيخ را نيز نامند

سندس مارس بيونانی بيخ قثای بستانی است

سندرخس بيونانی جوشير است

سندريس بيونانی شرنج است

سندور بهندی اسرنج است

سندبوس اغريوس بيونانی قثای بری است كه قثاء الحمار باشد

سندرنی بنون ويامرد وبعد ازراء مهمله بمعنی اسرنج است و بقاف غلط است

سندوما وسندوص وسند وهی هرسه بلغت هندی اسم ملح طبرزد است

سنده بفارسی اسم فلذهٔ انسان است

سندها بهندی طباشير است

سندهان عود هندی است

سندهی زنجبيل است

سندی اسم هندی نخل بری بی ثمر است كه تنهٔ آنرا ضربت زده ويا آنكه طلع آنرا بريده ظرفی بجای آن شب نصب مينمايند كه بهر رويكشبانه روز دران رطوبت جمع گردد پس برداشته ميآشامند شيرين طعم واگر يكروز بماند وكف بكند مسكر ميشود واز مطلق آن مراد نزد اهل هند آن رطوبت مجتمع مسكر است

سنديان بلغت اهل شام درخت بلوط است وبلغت اهل مصر سداب اميون است

سنديان الارض بلغت سريانی فراسيون است

سندبريس بيونانی حلزون است

سنسق آس بری است

سنسه بفارسی زنبور سياه است

سنط بعربی درخت قرظ است

سنفرس بيونانی قثای بستانی است وبطيخ را نيز نامند

سنف بعربی دوسر است كه درصحرا بهم رسد وبفارسی كركاس نامند

سنقر وسنقار از طيور معلم شكاری است كه ملوك بدان شكار می نمايند

سنقره كلاغ سبزه است وبفارسی كاسه شكنك نامند وآن شقراق است

سنگ اسم فارسی حجر است وبشيرازی برد وبيونانی بطرو بهندی پتهر نامند وبكاف تازی بهندی اسم سنج است وآن مهرهٔ است كه دقاقان هند ازان دقاقی مينمايند وآلات پوشيدن دست زنان هنود دهاتی غربا ازان ميسازند

سنگ آتش حجر النار است

سنگ آسيا حجر الرحی است كه بهندی چكی كا پتهر نامند

سنگ آهن ربا حجر مقناطيس است

سنگ احمر حجر احمر است وآشاميدن يك دانك آن سم قاتل است

سنگ ارمنی حجر ارمنی است

سنگ اسفنج حجر الاسفنج است

سنگ اشكن حب القلت است كه بهندی كلتهی نامند وآنرا سنگ اشكن جهت آن نامند كه مفتت حصاة است ونيز اسم نوعی از ثمر است

سنگانه بفارسی نام مرغی است كه بعربی صعوه نامند

سنک برامی حجر الرام است
سنک پرستوک حجر الخطاطیف است
سنک پرکان وسنک معدن اسم قریه است
از قریهای شیراز از اعمال فارق که
معدن آن سنک است وآن سنکی است
ملون بالوان وشیشه کران آنرا درسفید
کردن شیشه مستعمل دارند ومفنسا نامند
سنک پشت بفارسی سلحفاة وبهندی
کچهوه نامند
سنک یشم بفارسی حجر حبشی است
سنک یشم اسم حجر یشب است
سنک بصری بفارسی توتیا ابیض است
سنک چقماق حجر النار است
سنک بلور حجر بلور است
سنک بهندی مهره را نامند که بعربی
شنج نامند
سنک کارد اسم فارسی حجر المسن است
سنک کچ اسم فارسی جبسین است
سنکل بلغت فرس زوفای رطب است
سنکان مرغ اسم فارسي قانصه است
سنگهیا بلغت هندی اسم نوعي از بیش
است
سنم بقر را نامند
سنی نوعی از ماهي است که در ملتان
وبلاد سند بهم میرسد ولذیذ میباشد
سنوت کمون است
سنوس سند ریطس است که آنرا نبات
حلدیدی نیز نامند
سنوله نوعي از خطاف است

سنیز شونیز است
سنین اجزای صغار است که در وقت
سودن دو سنگ بهم رسد

* فصـــل الشین مع الواو *

سو بترکي آب را نامند
سواد الاساکفه چیزیست مرکب از زاج
وپوست انار وسرکه واز جملهٔ رادعات
است
سواد البطن بعربی کبد است
سواد السند والهند کشت برکشت است
وکفته اند سواد الهند نوعي از سلیخه
است که سلیخة السوداء نامند وازادویهٔ
تریاق فاروق است
سوداء الحکام مادوران است
سواد القصاة عفص است
سودانیات مرغیست که بفارسی داربو
وبعربي صرد نامند کوشت آن مبهی
ومضر دماغ است
سوسن سومانه است
سود اسم ترکی لبن است
سوادیه بعربی عصفور است وفارسیاورا
نیز نامند
سواد الهند والسند صاحب منهاج
کفته آن از حیوان جاری مجرای توتیا
است در انفعال باید که در کورهٔ حدادان
آنرا بسوزانند وسوده باب شسته وحبوب
ساخته خشک نمایند وعند الحاجت
استعمال نمایند وبعضي کشت برکشت
دانسته وبغدادی غیر کشت برکشت

دانسته وصاحب منهاج کفته چیزی است
شبیه بشبشهٔ سیاه که اهل هند وسند ازان
اسورة میسازند محتمل که کانچه باشد که
ازان چوری میسازند وزنان هند وسند
در قبضهٔ دست میپوشند وآنرا از احراق
نوعی کاهي بعمل میاورند وازان اوانی
نیز میسازند ولیکن ناصافي میباشد
سوسن بعربی اسم درختی است که
ازان زند یعنی دستهٔ کارد وغیره میسازند
واحد جمع آن سواسنه آمده است
سواسن سومانه است که طریفلن باشد
سوام بفتح ابل راعی است وبضم تام
طائری است
سویدی بفارسي نام مرغي است
کوچک که بفارسي سارو وبترکي سنقور
درق وزرزور نامند
سونیه بلغت مصر نبیذ است که از
کندم میسازند واهل مصر بمیا رآنرا
میا شامند
سوجر نیز اسم شجر خلاف ویاصفصاف است
سوخ بفارسی اسم بصل است
سود ریقون بیونانی اسم نوعي از
توتیا است
سودق صقر است
سودنق وسوداتق اسم صقر یا شاهین
است
سور بهندی اسم خنزیر است
سوران بفارسی اسم مرغی است
کوچک خوش آواز وکفته اند شارو

تارک است
سود بارد نارمشک است
سوربیون یونانی شیح ارمنی است
سورنیخان بثای معجمه بیونانی نام
ذروری است نافع جهت اورام حلق
ورجع آن وسورنیخان بلا ون راء
مهمله میان واو وتا نیز آمده مشتق
از سونجنی که بیونانی نام ورم عضل
داخل حلق ویا مری است ودر قرابادین
ذکریافت
سورج معرب شورة فارسي است که بعربي
ابقرنامند وصاحب تحفه بارود دانسته
سورسان سولان است
سورطیون وسورقطون خصیة الثعلب
است
سورمچهلي بهندی خنزیر البحر است
که دلفین نامند
سورن بیخ نباتی است هندی که
مشهور بجر کهند است
سورة گفته اند که میری است معروف
بکرفس الماء وقرة العین است
سوری گفته اند اسم نوعی از زاج و
گفته اند زاج احمر است ونیز بفارسي
اسم نوعی از ریحان سرخ رنگ ونیز نام
سوسن احمر است
سورق صقر است
سوزة قنای بری است
سوس اسم شب است ونیز اسم کرمی
است که در لباس پشمی بهم میرسد

سوسنبل بفارسي نام نباتی است
یتوعی ویتوع آن بسیار مستعمل در
خضابات وبشیرازی علف شیر دار و
بهندی دودیه نامند
سوسک بفارسي تیهو معرب آن
تیهوج وآن مرغیست شبیه بکبک وازان
کوچکتر وگویند خنافسی است که در
حمامات ومواضع نمناک بسیار بهم میرسد
سوسمار ضب است که بهندی گوه نامند
سوسن احمر دلبوث است
سوسن آزاد سوسن ابیض است که
زنبق نامند
سوسن جبلی ایرسا است وراسن را
نیز نامند
سوسنبر هیسنبر است
سوسه بفارسي اسم عقابه است
سوطالن سلق است
سوطلیس نیز سلق است
سوطیرا بیونانی اسم مخلص اکبر است
ودر قرابادین ذکریافت
سوعاء بعربي اسم ملح ویا ردی است
سوعان بترکي اسم بصل است
سوفته بفارسي سوس متکون در صوف
وپشمینه است که بشورد وپاسد سازد آنرا
سوقیطون جند بیدستر است بیونانی
وصاحب اختیارات خصیة الثعلب
دانسته وبعضی عیب بی بورا نیز نامند
سوقال ابوجرایح گفته گل تشور غلیظی
شبیه بقشور لسان العصافیر است وآن

نافع است جهت اوجاع مفاصل بارد
سوقوطون وسوقرطون وسقوقرطون
اسم حی العالم است بیونانی
سوقی بیونانی تین است
سوقیرس وسوقیروس بیونانی اسم
خروع است
سولا مازریون است
سولع بعربي اسم صبر است
سوما اسم سنبالة حلادی است
سومافون وسوما جیون وسومافیون
اسقاناخ است
سوماما بسریانی سنبالة قیاس است
سونا وسونه بهندی اسم ذهب است
سونا مکهی وسون ماکهی وسون ماکهی
سه اسم هندی مرقشیشا است
سونا موتی اسم هندی بابونه است
سونپ وسونف بهندی اسم رازیانج است
سونته اسم هندی زنجبیل خشک است
سونچرلون اسم هند نمک سیاه است
سونخس هندباء بری است
سوندهی بلغت هندی اسم اذخر است
سونش اسم فارسی براده آهن است
سویق اسم عربي پست وتلخان فارسی
وبهندی ساتو است وآن اقسام است
از آرد تفاح وحنطه وسلت وشعیر وحمص
ورمان ونبق وقرع وغیرها میسازند

* فصل السین مع الهاء *

سهاکه اسم هندی تنکار است
سهاله اسم فارسي سبالة است

سه برکه اسم فارسی جنبد قوقی است

سهر اسم فارسی بقر است وگفته اند
مختص بگاو ماده است

سهریز وشهریز بشین معجمه نیز آمده
اسم نوعی از تمر است

سهرین دارچینی است

سه هنبل اسم فارسی سیسنبر است

سه کل عایق است بفارسی

سه کوهک اسم فارسی حسک است

سهل اسم عربی غراب است

سهلاة اسم عربی حصی است

سهیله اسم طعامی مصنوع است

* فصل السین مع الیاء *
* المثناة التحتانیة *

سی اسم فارسی حجر است

سیا اسم فارسی سنا است وگفته اند
عصارهٔ آن است وگفته اند عصارهٔ نبات
دیگر است

سیاب بعربی اسم بلح است وگفته اند
اسم بسر است وبعضی خلال گفته اند

سیابه اسم خمر است

سیاداران سادوران است وگفته
اند عصارهٔ است که از بیخ درخت جوز
جاری گردد وسیاه رنگ است وچون
خشک گردد حاذر مشتعل گردد ونواب
علویخان قدس سره فرموده اند این دوا
در شیراز از بلاد فارس بسیار است واز
کوهستان نواح آن می آورند واز ساق
درخت بطم بعمل می آورند بزدن تیشه
بران وسیاه رنگ مانند مداد میباشد
وآن را زیک سله می نامند وصاحب
اختیارات گفته چیزی سیاه رنگ است
که درجوف درخت بطم بهم میرسد و
آنرا آب بن مینا مند

سیار بفارسی کشکینه وبهندی ابسی
روتی نامند وآن چیزی است معمول
از آرد حبوب مانند آرد جو ودخن و
باقلا وامثال اینها

سیاسر بفتح اول بفارسی اسم ساراست

سیاع بعربی کتان است ویا نباتی
دیگر شبیه بکتان وبکسر اول اسم کاهگل
است

سیاله بفتح اول بلغت عربی نباتی
است سفید با خارهای طولانی که چون
خارها از وجدا کنند از ولبنی برآید
ونیز ثمر طولانی را نامند ویا سمین نیز
وحنبد قوقی را ایضا

سیال بکسر اول بهندی اسم شغال که
کلب بری باشد ویاسمین را نیز نامند

سیالج اسم فارسی حسک است

سیالی بکسر اسم هندی شقاقل است

سیان بفتح بفارسی عشقه است

سیابیل بکسر اسم نوعی از خلاف است

سیاه داران اسم فارسی سادوران است

سیاه دارو بفارسی کرمة السودا
است که بسریانی فاشرستین نامند

سیاه دانه بکسر اول اسم فارسی حبة
السوداء است که شونیز وباصفهانی
سیاه برنج

سیاه گوش اسم فارسی سافرانق است

سیب اسم فارسی تفاح است

سیبا اسم تمر هندی است

سیبیوس وسیبوس بفتح اول وسکون
دوم اسفیوش است که بزر قطونا باشد

سیبیا بکسر اول دمیا است

سیتل لغت عربی اسم چیتل هندی
است وآن قسمی از بقر وحشی است و
گفته اند بز کوهی است که تیس جبلی
باشد وکلان تر از آهو وخالهای سفید
مدور دارد وخوش منظر میباشد وشاخ
ندارد جمع اوسیاتل آمده

سیج بفتح اول اسم فارسی مویز است
که زبیب باشد وبکسر اول اسم هندی
نوعی از درخت زقوم است

سیچنه بکسر اسم فارسی باشه است که
معرب آن باشق است وگفته اند اسم
صعوه است

سیچقان اسم ترکی فاره است که بفارسی
موش وبهندی چوها نامند

سیخول بکسر اسم فارسی قنفذ کبیر است

سیسامندا اسم سریانی جبلاهنگ است

سیساموین بیونانی اسم سمسم است

سیسبی بلغت عربی سیسبان است

سیسرک وسیسرو وسیسک همه بکسر
اسم موشی است که در حبوب بهم میرسد
وآنرا بخورد وآنرا قمل الطعام نیز نامند

سیسق سرمق است

سیسرم ابن تلمیذ گفته د وائی است شبیه بزنجبیل بالطبع و اند ک تبخی
سیسان و سیسبزم و سینو مولون همه اسم نمام است
سیسنبرون و سیسمبریون حرف الماء است
سینو و سیسه اسم هندی اسرب است که رصاص اسود باشد
سیشون اسم هندی درختی است عظیم و چوب آن سیاه رنگ اند ک ابلق و جو مردار صلب میباشد
سیسنیون افسنتین است
سیصارون عشبة الشونیز است
سیطبیط اسم عربی صرصر است که بفارسی زنجره و چهره ریسك نیز نامند
سیغرا اسم فارسی قنفذ کبیر است
سیغروس اسم یونانی کندر است
سیخوس و سیغیوس نیز قثای بستانی است
سیغوس اغریوس و سیغوثون قثای بری است که قثاء الحمار باشد
سیف اسم ماهی است و موی دم اسپ را نیز بعربی نامند
سیف الغراب دلبوث است
سیفافیطوس بیونانی آبنوس است
سیفس انمارس بیونانی قثای بستانی است
سیفس اغریوس قثای بری است
سیقومورون بیونانی اسم خمیر است

سیک بکسر اسم ترکی تفیسیا حیوانات است
سیکران بنج است
سیکوان الحوت اسم یونانی تلومس است و بوا سیز را نیز گفته اند و اسم ماهی زهرج نیز
سیکك و سیلك اسم فارسی سوس حبوب است که قمل الطعام نامند
سیکی اسم فارسی شراب مثلث است
سیلان بفتح عبارت از عصیر رطب است و نیز نام نوعی از یاقوت سرخ است
سیلانه بکسر اسم فارسی عناب است
سیلج کویند اسم هندی اشنه است
سیلقی اسم یونانی بنات وردان است
سیم بکسر اسم فارسی فضه است
سیماب اسم فارسی زیبق است که بهندی پاره نامند
سمیده و سمیاده بکسر اسم فارسی سنباده که معرب آن سنبادج است
سیماهنك قثاء الحمار است که بفارسی خیارزه اسپند نامند
سیوس بیونانی اسم الماس است
سیمقور خمیر است
سیملا بیونانی اسم لوبیا است
سین بکسر اسم فارسی ذروح است که جمع آن ذراریح است
سیناء بفتح بلغت عربی نام درختی است
سینب بکسر اسم هندی نوعی از باقلا است که مشهور بسیم است و نباتات آن

از قبیل قجم است
سندر بکسر و ضم دال مهمله اسم هندی امرفنج است
سینك و سیج بکسر اسم هندی زقوم است
سینك مالون اسم هندی ملح طبرزد است که ملح درانی نامند
سینك یرن بیونانی حلزون است
سیوارانهند کشت برکشت است
سیون قرة العین است
سیونی بکسر اسم هندی اطریه شعریه است
سیه سنبل سپهمبر است
سیل و سیلانه بکسر بعربی اسم ذنب است جمع آن سیلان و سیادآمده
سیل نوق صقر است و کویند شاهین است
سیاسا قرة العین است
سیر بکسر اسم فارسی ثوم است و نزد عامه تریاق روستائیان و بهندی لهسن نامند
سیراب بکسر اسم فارسی غدائی است از امعای حیوانات مانند بز و کو سپند با آب و سیر ترتیب دهند
سیران گفته اند اسم هندی مرقشیشا است
سیرجون بفتح چیزی است مصنوع از رصاص مجفف قروح چشم و منبت لحم آن است
سیر صحرائی و سیر دشتی و سیرمو

همه اسم نوع بری است که بیونانی سقوردیون ویهندی جنگلی لهسن نامند

سیرمان یا نوت احمر است

سیرن . کرفس الماء است که ترة العین باشد

سیس کویند آبنوس هندی است ونیز کویند بهندی اسم کافور است

سیسا بیونانی اسم سرطان بحری است واسرب را نیزنامند

سیسار بیونانی اسم انجدان طیب است

سیسارون قلقاس است وکویند دوائی است مجهول الماهیة

سیسامر بیونانی اسم سمسم است

باب الشین المعجمة

فصل الشین مع الالف

شاباذك شابانج است وساقامج نیزنامند

شاه باهي بسریانی نام درختی است که حب آن شبیه بشهدانه است

شاب خردل است

شاب رومی فلفل عقیل است

شاب هندی فلفل سیاه است

شابرقان وشابورکان وشابورن همه اسم فولاد است که حدید ذکر باشد

شابیرج وشابرج لفاح است

شاج حیوانی است شبیه بسمور که زباد نامند

شاخ اسم فارسي قرن است

شاخل وشاخرل بفارسی اسم حمي از حبوب ماکوله است که ازان نان میسازند

شاد بفارسي بمعنی خمر است

شادانق معرب شادانه فارسی است که شادنج نیزنامند

شادانه شادنج است

شار اسم سار است وکفته اند اسم سفال است

شاریا بسریانی ابریشم است

شارشك طیهوج است

شارکی اسم انجدان است که بیخ حلتیت است

شارود صاروج است

شاسپرم اسپرغم است که شاهسفرم نامند

شاش وشاشه اسم فارسی بول است که کمیز نیز نامند

شاه شاه شیص است بعربی

شاشنك وشاشنك طیهوج است

شاصلا صاصلی است

شاطریون بیونانی خصیة الثعلب است

شافانج معرب شایانك است که برنوف باشد

شافل هلیون است

شالم بعربی سیم است

شالی بفارسی نام برنج غیر مقشر است که شلتوک نیزنامند

شال کره بلغت دیلمي وشال تشي بلغت مازندرانی دلدل است

شال ختی اسم مازندرانی وسمه است

شالیطون بیونانی خطاف است

شاماخ اسم فارسي نوعي از حبوب ماکوله است که بسیار ریزه وبهندی سانوا نامند

شافع بعربي نام تیس است وضان را نیزنامند ویاحیوانی که شفع بچه آورده وتر

شامد اسم عقرب است

شامرا دودی است که در کوره وغیر آن مجتمع کردد

شامي اسم نوعي از کباب است

شان عبارت از خانهٔ زنبور عسل است وبعضی عسل غیر مصفی را نامند

شانک بفارسي اسم قانصة است وحوصله را نیزنامند

شانه سر وشانه مرک اسم فارسي هدهد است

شاوزد اسم فارسي سوکه است سنبلهٔ شبیه بشیح که بعربي ثغام نامند

شاوطیس بیونانی ریحان سلیمانی است

شاهاب آب مستخرج از معصفر است بطریق خاص

شاه اسپرم وشاه اسبرهم وشاه اسفرهم وشاه اسفرغم وشاه هپرهم همه اسم شاه سفرم است

شاه افسر وشاهنبر وشاهبه همه بفارسي اسم اکلیل الملك است

شاهباز اسم فارسي بازسفید بزرک است که بترکی خطا طیغون نامند

شاهریا اسم سریانی ابریشم است

شاهبانك برنوف است

شاهبوی بفارسي اسم عنبر است
شاهتره اسم فارسي شاهترج است
شاهتوت توت شامي است
شاه چيني اسم تنز وخطائيست معرب
ن شاه صيني است
شاهدارو اسم خمر عتبي است
شاهدانج معرب شاهدانه است
شاهدانق وشاهدانك نيز نامند
بزر القنب است
شاه درخت اسم درخت صنوبر است
شاهزيره زيرهٔ كرماني است كه كمون
منند
شاهسفرم رومي اسطوخودوس است
شاهلوج وشاهلول وشاهلوك معرب
شاه آلو است كه بشيرازي الوكرچه
ميند وآلو سلطاني نيز
شاه ماهي بطارخ است

* فصل الشين مع الباء الموحدة *

شب بضم وسكون باي موحده اسم
عربي از عنكبوت سمي است
شب انكيز بفتح بيخ بنج است
شبام بعربي اسم نبات است
شبان بفارسي اسم خفاش است
شباط بعربي اسم نوعي سمك است كه
بوطا نامند
شب افروز كرم شب افروز است
شب البوی بفارسي گل شب بو است
خزامي است
شبانور بفارسي اسم خفاش است

شبامنك بفارسي مرغ سحرخوان است
شب پره وشب پرك وشب پاره وشب
پازه وشب بوزه همه اسم فارسي خفاش
است كه بهندي جمگادر وچگود رانيز نامند
شب الاساكعه بفارسي زاج كفشكران
است
شب القلي قلي مصاعد است
شب تاب وشب چراغك اسم فارسي
حباحب است كه بهندي بهك جگني
نامند
شب خوان اسم فارسي عندليب است
شب خيزك اسم فارسي تره تيزك
است كه بعربي رشاد نامند
شبدر بفارسي اسم حند قوقي
بستاني است
شبدع بعربي بمعني لسان است و
عقرب رانيز نامند وگفته اند عقرب
اسم حقيقي ولسان مجازي آنست
شب رنك گلي است سياه رنك مائل
بزردي ونيز سنك سياهي را نامند كه آنرا
شبه گويند كه چون بر آتش گذارند
بسوزد وازان بوي نفط آيد
شبطباط بسرياني بمعني عصي الراعي
است ومطفطاطا نيز نامند
شبوته نوع كبير خمان الارض است
شبب اسم هدهد است
شبيشه اسم فارسي راتينج است ونيز
خفاش را نامند
شپش بباي فارسي اسم فارسي قمل
است بفتح قاف وسكون ميم
شپشه نيز بباي فارسي اسم سوسي است
كه در حبوب تكون مي يابد
شپندان گفته اند نام انار شيرين است
شبه اسم فارسي شبح است

* فصل السين مع التاء المثناة الفوقانية *

شتامه اسم عربي ابهل عابس است كه
بفارسي شيرخشمناك نامند
شتر اسم فارسي بعير است
شترپاي اسم رقع يماني است
شتربچه اسم فارسي جزور است
شترخار اسم فارسي عاقول است
شتردندان اسم فارسي زاج مصريست
شترغاز اشترغاز است
شتركاو پلنك اسم حيواني است كه
زرافه نامند
شترمرغ اسم فارسي نعامه است
شترمور اسم فارسي نمل كبار رهري
است وآن در صحراهاي مغرب وبلاد
نجد تابمقدار وزني ميشود وكشندهٔ شتر
است وخورندهٔ آن
شترنج بفارسي اسم اجناس حبوب
است كه درهم خلط نموده وپخته مي
خورند وآن طبخ را شترنجي نامند
منسوب بدان ونيز شطرنجي اسم فرشي
است كه ازپشم ملون بالوان ويا ريسمان
رنگارنك بافته باشد
شته اسم فارسي عنب است

* فصل الشين مع الجيم *

شجاع اسم مار نر سیاه عظیم جثه است

شجاج بعربی حمار الوحش است

شجر وشجرا اسم عربی درخت است که بهندی جهار نامند واحد آن شجره وجمع آن اشجار

شجره بتحریک اسم راسن است

شجرة الاکله بعربی نام صنوبر هندی است که دیودار نامند

شجرة بارده لبلاب صغیر است

شجرة البراغیث طباق است

شجرة البق دردار است که بفارسی درخت پشه نامند

شجرة البهق قنا بری است

شجرة التسبیح اندریان است

شجرة التنین لوف کبیر است که لوف الحیه نامند

شجرة التیس طراغیون است

شجرة التین درخت انجیر است

شجرة الجبار وشجرة الجبان پرسیاوشان است

شجرة الجن دیودار است

شجرة الحائضه اسم ام غیلان است

شجرة الحراره آزاد درخت است

شجرة الحیات هرو است جهت آنکه ماوای حیات است وفرفیون رانیز نامند

شجرة الحیه جنطیانا است ولوف کبیر رانیز نامند

شجرة الخطاطیف عروق الصفر است وماميران رانیز گویند

شجرة الدب زعرور است وعلیق الکلب را وانسون رانیز نامند

شجرة الدبق درخت سپستان را گویند

شجرة الدلب که بعربی غینام وبفارسی درخت چنار است

شجرة الدم شخار است وشاهتره را نیز نامند

شجرة الذراریح جهت آنکه ذراریح در نباتات آن بسیار نیمانند

شجرة ذی قرنین وشجرة سلیمانی وشجرة الصنم یبروح الصنم است

شجرة رستم زراوند طویل است

شجرة الزعرور بفارسی درخت کیل نامند

شجرة الضفادع کبیکج است

شجرة الطحال صریمة الجدی است وفاشرستین رانیز نامند

شجرة الطلق مسمی بشجرة مریم وکف مریم است

شجرة طیبه نخل است

شجرة العجز مولوبد اثا است که مرداسنگ سفید کرده را نامند

شجرة العقب نوارس است

شجرة الغار دهمست است

شجرة الفرس نوارس است وگویند عرق السوس است

شجرة القدس نوع بزرگ قناد است

شجرة القطران شربین است

شجرة الکافور اقحوان است وریحان الکافور رانیز نامند

شجرة الکف اصابع الصفر است که کف مریم نامند

شجرة الکلب الوسن است

شجرة موسی علیق الکلب است وعوسج رانیز نامند

شجرة النمام صامریوما است

شجرة النور درخت لسان العصافیر است که بفارسی درخت افرو نامند

شجرة الیهود قناء بری است

شجره نوعی از راتیانج است که بآتش پخته باشند

* فصل الشین مع الحاء المهملة *

شحم بعربی اسل است

شحدان کرسنه است

شحرا بسریانی زاج الحبر است وگفته اند لغت یونانیست

شحراشمسانا زاج احمر است

شحط بعربی ورق طنبور است

شحم اترج پوست بالنگ است که البمته نامند

شحم الارض قطن است وخراطین را نیز گفته اند وبعضی فطر دانسته وخراطین را امعاء الارض

شحم الحنظل مغز وپرده های جوف حنظل است وهمچنین شحم الرمان

شحم فاونیدی فاوند است

شحم المرخ خطمی بری است

شحم النخله جمار النخل است

شحر کشنج است

شحور نام طائریست که شحرور نامند

شحیمه لبلاب کبیر است

* فصل الشین مع الخاء المعجمة *

شخاب کتاب شخب شیر تازه دوشیده است

شخر قلی است

شخار ابیض باصطلاح اهل صنعت ملح القلی است

شخت بتای مثناة فوقانیه در آخر توبال الذهب است

شخنار اسم فارسی طائریست مائی سبز رنگ وسط سر آن سفید

شخیره بفارسی نام قلی است ونوشادر را نیز نامند

شخیس اسم فارسی عصفوری است کوچک وخوش آواز

* فصل الشین مع الدال المهملة *

شدخ بزر انجبار است

شدر حب القرظ است

شدن بعربی شکوفهٔ نباتی است شبیه بیاسمین

شدنیات جمع شدنیه است وآن اسم نوعی از شتر است که درموضعی از یمن بهم میرسد ویا منسوب بمحل است

* فصل الشین مع الذال المعجمة *

شذا بذال معجمه درخت مسواک است وملح را نیز نامند وذباب کلب یعنی مگس سگ را نیز ونیز قطعهٔ کوچک از درخت جوز را نامند

شذام ملح است

شذان بکسر اول وتشدید دوم بعربی اسم درخت سدر است

شذر بفتح بعربی قطعهٔ ذهب است که درمعدن بر آورده باشند ولولوی صغار را نیز نامند

شذمان بعربی ذئب است

شذو بعربی مشک است

شذه ترصعنه است

* فصل الشین مع الراء المهملة *

شراب جبوشی شرابی است که در جزیرهٔ جبوش از بلاد مغرب از آب دریا ودوشاب سازند وآن حار وعفص میباشد

شراب حدیث شرابی است که زیادهٔ از شش ماه بر آن نگذشته باشد

شراب ریحانی خمر صاف خوشبوی معتدل القوام سرخ ویا زرد است

شراب دوشابی نبیذ الدبس است

شراب سوسن می سوسن است

شراب عسلی نبیذ عسلی است

شراب عتیق شراب چهار ساله است

شراب مروق شرابی است که خبز کعک را در آن خیسانیده وبعد از شش ساعت صاف نموده باشند

شراب مویزی نبیذ زبیب است

شراب نبث بضم اول وکسر ثانی وباء مثلثه بعربی اسم اسد است

شرار زرنیخ مصعد است

شراقی وشراهق موهن ابیض است

شراس اشراس است

شراتق سلخ الحیه است

شرنب بمصری شبرم را نامند

شربه درخت نخلی است که در آب روئیده باشد

شربت بسریانی فراسیون است که صوف الارض نامند ونیز حشیشة الکلب راگویند وبفارسی کندنای کوهی ونیز شربت عبارت از آب میوها ویادوا ها ونقوعات وطبخات در آب خیسانیده وجوشانیده با شکر ویا عسل بقوام آورده است ونیز جلاب را نامند

شریب بباء مثلثه در آخر بلغت سریانی فراسیون است واسد را نیز نامند

شربوغ بضم ضفدع است

شربون بضم وباء فارسی قطران است

شرجیان بعربی درختی است مانند بادنجان که جلود را دباغت بدان مینمایند

شران بعربی دابه است مانند بعوض که درشب ظاهر میشود

شرزردک نوع زرد زعرور است

شرغوف ضفدع صغیر است

شرفا عبیری است

شراق وشرقوق شقراق است

شرنب بعربی اسم اسد است

شرنك بفارسی اسم مطلق سم است ونیز حنظل را نامند که عبارت از دفلی است که بفارسی خرزهره نامند

شرو بفتح وبکسر نیز بعربي عسل است

شروین شرمین است که نوعی از شرور است که عرعر نامند

شری بعلیقه است که قثاء الحمار باشد وکیاه حنظل را نیز نامند

شرق طائری است مابین حداة وصقر

شریان درختي است که ازان کمان میسازند

شریش اسراش است وبهندی غری الجلودرا نامند

* فصل الشين مع الشين المعجمة *

شش اسم فارسی زئه است

شش پستان بفارسی اسم کلب است جهت آنکه اکثر عدد پستان آن شش است

شش بخته بقلة یمانیه است

ششبندان اسم فارسي کرمة السوداء است که فاشرستین نامند

ششیره کفته اند قواست و نوة الصباغین را نیز نامند که بفارسي روناس کویند

ششقاقل شقاقل است

ششمانیه وششمرطیل بوااست

* فصل الشين مع الطاء المهملة *

شطا بفتح بچهٔ نخل است وچون جدا کنند وغرس نمایند درموضع دیکر فصیل نامند

شطیه صعتر بستاني طويل الورق است که بشیرازی مرزه وابشن دراز نامند

شطشاط بعربي اسم طائریست

شطوط وشطوطي ناقهٔ ضخیم السنام مست

* فصل الشين مع العين المهملة *

شعر بعربي زعفران است

شعرا بفتح اول والف ممدوده ذبابي است ازرق يا احمر که برشترو الاغ وسک نسیند وبفارسي مکس سک نامند ونیز نام درخت نخود است ونیز نوعي از شفتالو را نامند

شعر الارض وشعر الجبار وشعر الجن و شعر الجبال وشعر الحيات وشعر الغول وشعر الجنات وشعر الخنازير پرسیاوشان است

شعر شقراء جعدة است

شعرورة بعربي قثاء صغیر است وکفته اند قثای بری است

شعور صفالبه زعفران است

شعصور بعربي جوز بری است

شعیر رومي خندروس است

شغال وشغیر بفارسی ابن آوی است که کلب بری نامند

شغالي بفتح نوعي از عنب است

شغوا بعربي اسم عقاب است

* فصل الشين مع الفاء *

شفادارو بفارسی اسم بادزهر است

شفانه بفارسي اسم طائری است بزرکتر ازحداة سرآن ملون بچهار رنك وپرو جسد آن بالوان بسيار

شفتالو بفارسي خوخ را نامند

شفترک اسم فارسي لخبه است

شفترنك بفارسي اسم میوه است که دو طرف آن سرخ وطرف دیکر سفید مائل بزردی باشد وآن ثمر مرکب از درخت شفتالو و زرد آلو یعني پیوندی است ازان مردو وشلیل نیز نامند

شفتیل بفارسي جند قوقی بستاني است

شفردانه حرمل است

شفشه بکسر بفارسي اسم شمس طلاو نفره است که بعربي سبایك نامند

شفصلی صاصلي است

شفعاء الغز بسریانی لسان الحمل است

شفور روغن سفرجل است

شفورس وشفودیس قثای بری است

شفیر فیروزج است

شفیقل شقاقل است

* فصل الشين مع القاف *

شقاديرا ثوم کراثي است

شقاشقاری وشقر وشقبق بعربي شقایق النعمان است

شقدة بعربي اسم کیاهي است کثیر الدهن واللبن

شقر وشقران بفتح بعربي ذنب است

شقر بضم وبفتح هردو اسم عربی بچهٔ حربا است

شقر بعربي اسم دیك است

شقری بکسر ثمر جبل است

شقرة شنجرف است که زنجفر نیز

نامند

شقردانه حرمل است

شقربن شقرد بون است که ثوم بری باشد

شقردی فرادس وشقرد بن ثوم مطلق است

شقاری وشقیق شقایق النعمان است

شقورد وفرامبون ثوم الکرات است

شقی رغلا بسفایج است

* فصل الشین مع الکاف *

شکاعه بفارسی است که پر میکند دهن شتررا وبفارسی ژاژ نامند

شکانك قانصه طیوررا نامند

شکر اسم فارسی سکراست

شکربادام بفارسی نقل بادام را نامند وبزرك آلوی خشك که تخم آنرا برآورده وبجای آن مغز بادام شیرین کذاشته باشند نیز اطلاق مینمایند

شکربرک اسم فارسی شکرپاره است که حلوای خاص است

شکرپنیر اسم فارسی فانید سنجری است وحجر العاج را نیز نامند

شکرسنك حجر اعرابی است وفانید سنجری را نیز نامند

شکره اسم فارسی باشق کوچك است

شکرفنج بفارسی حمك است

شکده مخفف شکوفه است

شکل نباتی است که بفارسی خوش نظر نامند وریحان تاتاری را نیز وبترکی قلعه وآن مجنح است

شکنبه اسم فارسی کرش است که بهندی اوجهری نامند

شکنج اسم مار است وکفته اند مار سرخ را نامند

شکند بفارسی خراطین را نامند

شکنه بکسر قنفذ کبیر است که دلدل نامند

شکوثی وشکوثا کشوث است

شکوفه اسم فارسی زهر الاشجار است که نفاح نیز نامند

شکوفهٔ ام غیلان برم است

شکوفهٔ مورلجان اصابع هرمس است

شکوفهٔ سنك زهرة الحجر است

شکوفهٔ مس زهرة النحاس است و اقلیمیای نحاسی را نیز نامند

شکرفنج حمك است

شکبر شفترنك است که بطبرستانی شلیل نامند وآن پیوندی از زرد آلو وشفتالو است

شکال بضم کاف عجمی اسم فارسی فحم است که بفارسی زغال وانکشت نیز نامند

* فصل الشین مع اللام *

شلا زرنیخ احمر است

شلاقتن عبارت از مطبوخات ولقوعات است

شلتوک وشالی اسم فارسی ارز غیر مقشر است

شلیم احمر شب ازك است

شلج تخم انجبار است

شلغفار اصل السوس است

شلغم شلیم است

شلق بکسر وبفتح بعربی اسم سمکی صغیر است

شلقه بعربی بیضهٔ ضب است چون بیند ازد

شلك وشلکار وشلوک بفتح علك است که بفارسی زلو نامند

شلم بفتح معرب شلیم است

شلم بکسر اسم مطلق صمغ است

شلما بقلهٔ یمانیه است

شلمابه شلغم درآب جوشانیده است

شلمك سیلم است

شلمین بیونانی حلبه است

شلون اسم فارسی حیوانی است از جنس شغال

شلیثا بیونانی اسم معجونی است که در قرابادین مذکور شد

شلیر میوه است شبیه بشفتالو واز جنس آن وبفارسی شفترک وشلیل نامند

* فصل الشین مع المیم *

شماج خبز الشعیر است

شماز بلغت مصر وشام زازیانج رطب است وکفته اند انیسون است بهمان لغت وبکسر چوب بسیار صلبی است که دستهٔ تبر وتیشه وچاکش وغیرها ازآن

میشازند

شمار بسریانی سورا ست

شمبلیله باصفهانی حلبه است

شمطاطر ملح هندی است

شمدانه عناب است

شمر بفارسی سرشیر و بترکی قیماق و بهندی ملائی نامند و نیز اهل شام رازیانهٔ تر را نامند و اهل مصر انیسون را

شمرا بسریانی دخان است

شمراخ بعربی خوشه پر از انگور است

شمرادسطرکا بسریانی دخان میعهٔ سائله است

شمرادلبونا دخان کندر است

شمس باصطلاح اهل صنعت ذهب است

شمسیه دهن فجل است و سند لیطس را نیز نامند

شمشاد وشمشار بدال و براء مهملتین اسم فارسی بقس است

شمشدر بلغت فرس زند و پازند ثوم است

شمشرا مرزنجوش است وبعضی اذان الفار دانسته

شمشك بلغت زند و پازند سمسم است

شمشیر بضم اول قاقلهٔ صغیراست وآنرا شوشنیز نیز نامند

شمسین قاقله است

شمعل بعربی اسم فیل است

شملج وشملع شلغم است

شملیث وشملیه وشملیز حلبهٔ است

شمور بوزن تنور بعربی اسم الماس است

شموش بعربی خمر است

شمول وشمه بفارسی سرشیر و چربه وبترکی قیماق نامند

شمیز بفارسی شونیز است

* فصل الشین مع النون *

شنا کراث جبلی است که بیونانی فراسیون نامند

شناری بعربی اسم سنور است

شنان اشنان است

شنبلیت وشنبلیله اسم فارسی حلبه است که بیونانی فریقه نامند

شنجار ابوخلسا است

شنج جمل است بتحریك و بتسکین مراد از آن عصارهٔ درخت پلاس است که کات و بهندی کهیر وکته نامند و نیز معرب سنك بکاف عجمی است که نوعی از حلزون باشد

شنبر شونیز است

شنجرف زنجفر است

شند دخان ضر است که بهندی ست نامند

شنك بلغت اصفهانی لحیة التیس است

شنکرف اسم هندی شنجرف است

شنکرف راولی اسم فارسی سرنج است که اسرنج وبهندی سندور نامند

شنکزن اسم فارسی سنین است که ذراریح باشد

شنکل وشنکاک اسم فارسی کرسنه است که بفارسی مشنك وبهندی متر نامند

شنکار المصنوعه لسان الذهب است

شنکاله بفارسی خوشهٔ گندم است

شنکلیل زنجبیل است

شنکویز بزای معجمه وراء مهمله درآخر نیز برد و چیزا طلاق مینمایند یکی بوی شرابی که از آب چکیده درخت نخل وتار بعمل می آورند که بهندی سیندهی وبعربی اطواق نامند ودوم بزبان پهلوی بزرزنجبیل

شندله بلغت نبطی تودری است

شنبلید شکوفهٔ سورنجان است

شنین بضم بفارسی شونیز را نامند

* فصل الشین مع الواو *

شوت اسم فارسی شبت است

شوان وشواد وشوارد وشوالك وشوال همه بضم وبفتح نیز بفارسی اسم خبازی است وبقولی سرخاب را نامند و نیز بوقلمون را نامند که طائری سرخ رنگ است وهر ساعت برنگی میگردد که آنرا ابوبراقش وابوالبراق نیز گویند

شوادبق وشوادنیق از طیور صید صقر ویا شاهین را نامند

شوانا شونیزاست

شوب وشورعسل را نامند وقاقله رانیز

شوب صینی معرب چوب چینی است

شوخ بفارسی اسم وسخ است

شوخط بخاء معجمه اسم عنقود است مطلقا وعنقود دخن را خصوصا نامند

شورد اسم فارسی شبث است

شوذانق صقر ویا شاهین است

شوری اسم نبات بحری است که اهل مغرب اسرار نامند

سوران بعربی معصفر را نامند

شورباج معرب شوربای فارسی است وآن عبارت از مرقهٔ لحوم ویا حبوب با ماکوله است با آب ونمك

شورج معرب شورهٔ فارسی است که بارود است

شورمور بفارسی اسم مورصغار است

شوره بعربی اسم اسد است ونیز اسم درختیست که در اقاصی بحر حجاز بهم میرسد شبیه بغار وآن سبزرنگ سپید ببلاد ر و صمغ آن نافع است جهت باه وازاسرار است

شورکز اثل است

شوسا بسریانی اسم پنجنکشت است

شوس داما بسریانی بقلهٔ یهودیه است

شوسینا بسریانی سوسن است

شوسین سریانی است وگفته اند یونانی است نوعی از صنوبر است که قندرسی نامند

شوشا بیونانی شونیز است

شوشك بفارسی اسم تیهوج است

شوشمیر بفارسی اسم قاقلهٔ صغیر وگفته اند یونانی است

شوشو بفارسی اسم جاورس است

شوشه اسم فارسی سبیکهٔ طلا ونقره است

شوص عسل است

شوصوا اسم عربی آهواست که قریب بشاخ زدن رسیده باشد ویا آهوئی که شاخهای آن برآمده وقوی شده باشد

شوع درخت بان است

شوغ وشج است

شوغار وشوغبار بباء موحده زاج ابیض است

شوك اسم عربی خار است که بهندی کانته نامند

شوکا بلغت تنکابن بمعنی وعل است که ازجنس ایل است از انواع بقرالوحش

شوکه ابراهیم بلغت مغرب قرصعنه است

شوکه نیش عقرب را کویند

شوکهٔ بیضه بعربی بادآورد است وکسانیکه شکاعی دانسته اند سهو است زیراکه شکاعی غیر بادآورد است چنانچه ذکر یافت

شوکة الجمال اشترغار است که بهندی اونت کتاره نامند که رعی الابل است

شوکة الحیه صنفی از بادآورد است که خارهای آن بلند وتیز مانند سوزن است

شوکة الداجین مشط الراعی است که بیونانی دیناقوس نامند

شوکة الدمن اکوب است

شوکة السوداء وشوکهٔ یهودیه نوعی از قرصعنه است

شوکة الزرقاء قرصعنهٔ ازرق است

شوکهٔ شایکه خرط است وکیاه خرنوب را نیز نامند

شوکهٔ شهاد درخت خرنوب نبطی است وقرظ را نیز نامند

شوکهٔ میاه بلبوث است وخرنوب نبطی را نیز نامند

شوکهٔ غربیه شکاعی است

شوکة العلك اشخیص است ومازریون را نیز کویند وبعضی کویند نوعی از مازریون است

شوکهٔ قبطیه وشوکهٔ مصریه درخت قرظ است

شوکهٔ منتنه طباق است وصاحب اختیارات عافت گفته جهت آنکه طباق خاردار نیست

شولم شیلم است

شومه ماذریون است

شونوز شونیز است که حبة السودا باشد

شوله نام عقرب است وشقنین بحری را نیز نامند

شوه سنگ سیاه خفیف است که شبه نامند

شوصب قنفذ است

شوی بفتح بمعنی اشنام است که بفارسی کوسفندان نامند

شوی بکسر شحم است

شوی بضم بمعنی شوربا است

شویصی نوعی از ثمر است

شویلاء وشویلی وشویل بر تینا سعا است که بیونانی ارطمیسا نامند

شوی بفتح بمعنی بریانی است

* فصل الشین مع الهاء *

شهاب . وشهابه شیر ممزوج با آب است
که دو ثلث آن آب باشد ونیز شهاب آب
منحل از عصفر سرخ را نامند
شهباز طائریست از طیور صید بزرگتر
از باز واز آن در جرأت کمتر
شهبانج شاه بانج است وجمع اصفرم را
نیز نامند
شهد عسل را نامند
شهدانج تخم قنب
شهدانج بری حب السمنة است
شهریز نوعی از خرما
شهله گوشت بسیار چربی را نامند
شهمانج شاه بانج است
شهیل هریسه است ویا کلهٔ بریان
شهیرون بسریانی اطریه است
شونیز حبة السوداء است که شونیز
نامند

فصل الشین مع الیاء

شیاف ازادویهٔ عین است واحد
آن شافه ونیز دوائیکه بطریق حمول بر
دبر یا قبل بر دارند
شیاف خوزی بوش دربهندی است
شیاف مامیثا عصارهٔ مامیثا است
شیاله اسفنج است
شیبه بکسر بفارسی نام افعی است و
بفتح بفارسی نام اشنه است ونیز
گفته اند بسریانی نام عوسج است
شیبان دم الاخوین است
شیبا طلحا بسریانی عوسج است

شیبوزان بترکی نام مار است
شیبا کلبا بسریانی عوسج الکلب است
شیبه اشنه است
شیبة العجوز نیز اشنه است
شیب دیبا بسریانی اشنه است ونیز
ام غیلان ونیز فنجنکشت را نامند
شیره بفتح اسم فارسی شیرج است
شیقور اسم عربی شعیر است که بفارسی
جو نامند
شیح جبلی درمنهٔ کوهی است
شیح حبشی فلفل سیاه است
شیح الربیع دوائی است که بیونانی
اریقارون نامند
شیخ یهودی شیح البحر است
شیذقان طائری است از طیور صید
وگفته اند صقر است یا شاهین
شیذمان ذئب است
شیز بعربی نام شجریست زچوب
آبنوس را نامند وبفارسی اسم لبن
است خواه از حیوانات باشد یا از اشجار
ونیز بفارسی اسد را نامند
شیربا شیر برنج است
شیربان بترکی اسم سوسن است
شیرنجشیر گویند شیطرج هندی است
وگویند خربق است
شیرج دهن سمسم است که دهن الحل
وبفارسی روغن کنجد وشیره نامند
شیراز ریچار است
شیرابه خشخاش است

شیرج التین آب انجیر را در آب
طبخ دهند تا مهرا کرده پس صاف کرده
بقوام آورند
شیرساد بفارسی اسم حرمل است
شیرزیتی عناب است
شیرکنجشک بفارسی نام طائریست
بزرگ از سباع طیور وخوراک آن
جیفه است
شیرگیاه بفارسی نام نبات یتوعی
است که در خضابات استعمال مینمایند
وبفارسی سوپند وبهندی دودی نامند
شعیرلعاب نام عسل است
شیرماهی اسم نوعی از ماهی است
لذیذ که بعربی نن و بهندی باکهه
مچهلی نامند
شیرمرغ لبن خفاش است که شیرزق
نامند
شیرمکس عنکبوت است
شیره نوعی از شراب مرکب از نبیذ
است که بفارسی بوزه نامند وبنگابیرا
نیز گویند ونیز بزرگ بنگ مخلوط با شراب را
نامند وبفارسی روغن کنجد را وبمعنی
آب انگور ونیز آمده
شیرهٔ خرما سیلان خرما است ویا
دوشاب آن
شیرندون بفارسی شبرم است
شیش وشیشاء وشیص وشیصاء خرمائی
است که استهٔ آن بسته نشده باشد
ونیز شیص اسم نوعی ماهی است

شیشا بهندی رصاص اسود است وآبگینه را نیز نامند

شیشاک وشیشک بفارسی گوسفند یک ساله را نامند وطیهوج را نیز

شیشو وشیشون وشیشک اسم فارسی طیهوج است

شیشه اسم فارسی زجاج است

شیطان بعربی حبه را نامند ونیز نوعی از زقوم را

* باب الصاد المهملة *

* فصل الصاد مع الالف *

صابون القاف وصابون الثیاب شجرهٔ ابی مالك است

صابون رقی صابون عراقی است که در قریهٔ رق از اعمال شام سازند وآن مصنوع از زیت وپیه است

صاتر وصاتری صعتر است که بفارسی اوشن نامند

صاد بعربی نام صفر ونحاس است یا نوعی از نحاس

صارادماطا وتمر الحمام است ویا وسخی که در مواضع صراع که بفارسی زورکرخانه نامند مجتمع کردد

صادغ دیك است جهت آنکه در ثلث آخر شب بسیار فریاد میکند

صارم اسد است

صارموریون دوقلهٔ دوقات است

صاروان لوف صغیر است

صاریج معرب ازساروج فارسی است جهت آنکه صاد وجیم در کلمهٔ عربی باهم یکجا جمع نمیکردد وآن چیزی است مصنوع از خاک وخاشاک وخاک روبهٔ درهم با آب سرشته پخته یا آهک وآب سرشته کوبیده است بنحو خاص واکثر حوضها وحمامات را ازان میسازند

صاره لوف صغیر است

صامه جزر است

صاشافایون وصاغافیون سکبینج است

صافر ابو الملیح است که قبره نامند وبفارسی چکاوک

صامت نام ذهب وفضه است

صامرزه ماست بسیار ترش است

* فصل الصاد مع الباء الموحدة *

صبارا تمرهندی است

صبار نبات صبر است

صبی عصارهٔ سنامکی است که ازان قرصها سازند بجهت اورام بغایت نافع

صبارصبره بضم حجارهٔ شدید غلیظ است

صبغ بکسر بعربی ادام است که بفارسی نان خورش نامند

* فصل الصاد مع الحاء المهملة *

صحماء بعربی بقله است

صحیراء بروزن حمیراء صنفی از لبن است

صحیرة بفتح اول وکسر ثانی شیر تازهٔ دوشیده است که جوش دهند وروغن دران ریخته بیاشامند

* فصل الصاد مع الخاء المعجمة *

صخرة بعربی نام سنك صلب بزرك است جمع آن صخر بتحریک وصخرات نیز آمده

* فصل الصاد مع الدال المهملة *

صداء الحدید زعفران الحدید است که بفارسی زنکار آهن نامند

صد پیوند باصطلاح عامهٔ فارس عصی الراعی است

صدغ ثمر درختی است بسیار سرخ تر از عناب

صداد بضم وتشدید دال اول بعربی اسم حیه است وسام ابرص را نیز نامند ونیز اسم حیوانی کوچك از جنس جرذون است

صداع اسم تیس جبلی است که جثهٔ آن ما بین بزرکی وکوچکی باشد

صدف الدر یونانی قروفس نامند

صدنی بضم اول وفتح ثانی اسم عربی طائری است

صدید بعربی آب رقیق مخلوط بخون است که از جراحت برآید که بفارسی زردآب نامند وچون غلیظ کردد ریم کویند

صدیدا بسریانی اثمد است

صدیقس انسرتیح است

* فصل الصاد مع الراء *

صراء بعربی اسم حنظل است که بزرك وزرد شده باشد

صرایله بسریانی اسم شبت است

صراح بضم اول اسم خمر خالص است بعربی

صرام شیر یست که بسیار غلیظ شده باشد در رستان حیوان

صر بفتح وسکون وبتحریک نیز بعربی لبن بسیار حامض را نامند ونیز نام صمغ طلح است

صردوقا بسریانی صدف قرمز را نامند

صرخدیه شراب منسوب است بجزیره

صرخدیه وصاحب قاموس گفته منسوب است بلا لام که نام بلدی از بلاد شام است

صر بکسر اول وتشدید را اسم عربی طائریست شبیه بکنجشك زرد رنك که بفارسی زردرك نامند

صراخ بفتح وتشدید را بعربی اسم طاوس است

صرخه لوف الحیه است

صرد سودانیات است

صراد وصرادا للیل گفته اند حیوانی است شبیه بملخ وگفته اند نوعی از بنات وردانست وبی پر

صرصران بعربی نام ماهی املس است

صرفان بعربی خرمای سنگین صلب پرگوشت شیرین است ورصاص اسود را نیزنامند

صرف فلاماما بسریانی اسم قرفه است

صرفونا بسریانی اسم صدف قرمز است

صرفولا بسریانی انزروت است

صرم معرب چرم فارسی است که مراد از مطلق جلد مدبوغ است

صرم الدیك نزد اهل شام دلیك را نامند

صرما بسریانی کاشم رومی است که سیسالیوس نامند

صرز شوکران است وضرو بضاد معجمه را نیزنامند

صروا شوکران است وبسریانی قرفه

صروافورناما بسریانی قرفة الدار چینی است

صرورشاه بسریانی سام ابرص است

صریرا بنات وردان است وبادروج را نیزنامند وبستان افروز را نیز وتاج خروس را ایضا گویند

صریط اشراس است ونوعی از لوف را نامند

صریف شیر تازهٔ دوشیده است که گرم باشد ونیز نقرهٔ خالص را نامند

صریفه شاخهٔ درخت خرمای خشك است

صریفیه نوعی از خمر است که در صریف که قریه مسمی بصریف از قرای واسطا است میسازند

صریوقنا بیونانی قسطا است

* فصل الصاد مع الطاء المهملة *

صطرق بیونانی میعه است

صطفلین دبارا بسریانی شقاقل است

صطویقون شابانك است

* فصل الصاد مع العین المهملة *

صعارن بسریانی شعیر است

صعتر الحمار وصعتر الحمیر اسم عربی حاشا است

صعتر الشامی وصعتر الفرس نوتینج بری است

صعرور جعل است

صعف شرابی است نزد اهل یمن و نیز نام طائری کوچك است

صعقر تخم ماهی را نامند

صعوه گنجشك کوچك را نامند که بفارسی ترندك گویند

صعون نعامهٔ نر را نامند

صعید تراب را نامند

صعیصو قسطا است

* فصل الصاد مع الغین المعجمة *

صغاب تخم مورچه است

صغبان سکبینج است

صغبین سکبین است

صغرات معرب از جغرات است که رایب باشد

* فصل الصاد مع الفاء *

صفر بضم منس زرد معدنی است که مس رست نامند

صفراء بفتح اسم ذهب است وخلط معروف را نیزنامند ونیز اسم ملح است وقتیکه پاك شود از تخم ونیز اسم نباتی است سهلی رملی برك آن شبیه ببرك کاهو وابو العباس گفته نباتی است که در زمینهای رملی میروید برك آن

بارنك شبيه بهاى كبوتر وشاخهاى آن
بارنك ومزغب وكل آن زرد ونرم وطعم
آن با اندك تلخى است وجهت
استسقا آب آنرا مي آشامند انتفاع
مى يابند
صفصاف صنفى از خلاف است كه
بفارسى سفيد بيد نامند
صفصافه وصفصفه سكباج است
صفصف بضم عصفور راست
صفصل بكسر صاد صلى است
صفن بتحريك جلد خصية انسان است
صفيرا بوزن حميرا درختى است كه
صباغان بچوب آن رنك ميكنند واهل
مصر آنرا عود القيه نامند برك آن شبيه
ببرك خرنوب شامى است وازان متين
تر و بانقطهاى سرخ وسياه وشيخ ابن
بيطار كفته همچنين ديدم من آنرا
در بلاد ايطاليا
صفيف كوشتى است كه بسيخ كشيده
باشند و بر آتش كذاشته باشند براى
بريان كردن ونيز كوشت مملح را نامند
ونيز كوشت بآفتاب خشك كرده را
صفية درخت ابهل است كه عرعر
باشد

* فصل الصاد مع القاف *

صقال بكسر بمعنى طحال وبطن است
صقر بفتح وسكون طائرى است كه بآن
صيد ميكنند از قبيل باز وشواهين
وبفارسى چرغ نامند جمع آن اصقر
وصقور وصقورة وصقارة آمده ونيز لبن
حامض ودبس وعسل رطب وزبيب
وماء آجن
صقرات وصقراط معرب از چغرات
است كه ماست ترش باشد
صقعاء عقابى است كه سر آن سفيد باشد
صقعر بمعنى آب سرد وآب تلخ غليظ
وآب بد بو است
صقعل تمر خشك است كه در شير تازه
دوشيده خيسانيده بخورند وكفته اند
خرما وكره درهم خوردن است
صقلين سكباج است
صقيع بمعنى شبنم است كه شب از آسمان
افتد ونيز نوعى از زنبور راست كه بفارسى
بزنامند

* فصل الصاد مع اللام *

صلاء بمعنى شوى است كه بر آتش بريان
نمايند
صلادم بعربى اصل است
صلادمند زا سولامند را است كه مطايه
نامند
صلايق خبز رقاق است
صلب بضم اول وفتح دوم نام طائر است
صلدم ابل شديد است
صلد سنك صلب است
صلدام وصلدم بكسر اول وسوم اصل
است
صلصال بعربى طين حر مخلوط با رمل
است يا طينى كه خزف نشده باشد يعنى
هنوز نه پخته باشند وچون طبخ يافته
باشد فخار نامند
صلصل بعربى نام طائرى است وكويند
فاخته است ونيز پيشانى فرس راتا منك
ورد رطب قديم است كه طائرست معروف
وخاصيت آن آنست كه چون مفلوج با فلفل
ناشتا بخورد فلج او زائل كردد ودر
اختيارات است كه طائرى است كه
اورا عكه نامند وآن عقعق است
صلصلة بعربى حمامه است
صلغام وصلقم اسد است وشتر فربه را
نيز نامند
صل بكسر نام مار است مطلقا ويا مار
باريك زرد رنك را نامند ونيز نام شجر
است ونيز نام مارى است كه صورت
او مستدير باشد وكويند شنيدن او از آن
كشنده است
صلب بضم صاد وفتح لام مشدده وبا
وصليبه حجر المسن است
صليه بضم اول وتشديد دوم وجيم
وما قليجه قزاست كه بفارسى پيله ابريشم
نامند ونيز سبيكه نقرهٔ خالص را نامند كه
بفارسى شمش سيم كويند
صلور بوزن سنور ماهى است شبيه
بمار كه بفارسى مار ماهى نامند
صلولان خرنوب الخنزير است كه
بمصر حب الكلى وبيونانى اناغورس نامند
صلوما خروع است
صلون خرنوب نبطى است

صلهام اصل است

صليقه خبز رقيق است ونيز كوشت بريان وپخته را نامند جمع آن صلائق آمده

* فصـــل الصاد مع الميم *

صماضم وصمضم اسد است

صمالم لبن غليظ است

صمالخي لبن بى طعم است

صمرة بعربى لبنى است كه حلاوت نداشته باشد

صمعريه مار خبيث را نامند كه كزيده آن قابل علاج نباشد

صمغ اجاج صمغ فارسي است

صمغ الاقاقيا صمغ عربي است كه اقواي صموغ واز اجزاى ترياق كبير است

صمغ الانجدان حلتيت است كه بفارسى انكزد وانكوزه وبشيرازى انكشت كنده وبهندى هينك نامند صاحب ارشاد كفته صمغ انجدان اسود حلتيت منتن است

صمغ البطم علك البطم است كه بفارسى مقز نامند

صمغ البحر كهربا است

صمغ البلسان دهن بلسان است

صمغ التنوب زفت السفن است

صمغ الحرشف وصمغ الكنكر تراب القى است كه بفارسي كنكرزد وكنكرد نامند

صمغ الجوز الرومى كهربا است

صمغ الداميثا صمغ درختي است در بلاد فارس وبهترين آن صافى مائل بسرخى باحلاوت وحرافت قوى است شبيه بحلتيت در قوت مكرد ركراهيت رائحه

صمغ الزيتون اسطرك است وبفارسي زدزيتون وبسريانى قاموززينا وبرومى ديبلمون اغريوس وبيونانى اورقيطادون نامند وآن صمغى است در رنك شبيه بياقوت سرخ مركب از قطرات صغار كه زبان را بكزد وانچه شبيه بصمغ وعظيم القطرات املس باشد كه زبان را نكزد ردى وغير منتفع به است در طب

صمغ السداب الجبلي ثافسيا است

صمغ سداب برى ثافسيا است كه صدون نامند

صمغ السرو درجميع افعال مانند راتينج است

صمغ الصنوبر راتينج است

صمغ الطرثوث وصمغ اشترغار راشق است

صمغ عربى صمغ درخت قرظ است

صمغ الفارسي مشهور بصمغ اجاص است وليكن نزد اهل شيراز صمغ بادام برى است كه آنرا ازدر بادام نامند

صمغ القتاد كثيرا است

صمغ الكرفس الجبلي كما شيرا ست

صمغ الكمثرى بفارسي زد امرود نامند وبشيرازى ازد امرود است بهترين آن ماخوذ از درخت كمثرى كهنه است

صمغ كمكام وصمغ الضرو حصى لبان است

صمغ اللوز بفارسي زدبادام وبشيرازى ازدبادام وبسريانى قاموززلوزو برومى ديبلمون قلعه وبيونانى ديبلوسى وصاحب تحفه نوشته زدكولة نامند وبهترين آن سفيد ماخوذ از درخت قريب العهد بغرس است

صمغ المحروث حلتيت است

صمقه بعربى لبنى است كه طعم آن زائل شده باشد

صملاخ وصملوخ چرك كوش است

صمنيه بعربي اسم طعام بى كوشت است كه بفارسي كاچي نامند

صماوخا قملة النسر است

صمه اسم عربي مار نر است واسد را نيز نامند وثقل ماده را ايضا

صميحون وصيصوخون مرزنجوش است

صميا نباتى است شبيه بقرظ

* فصـــل الصاد مع النون *

صناجه قزوينى كفته نيست حيوانى بزركتر از آن برروى زمين وبراى خود خانه ميسازد بقدر يك فرسخ وهر حيوانى را كه نظر بران افتد در ساعت مى ميرد وچون نظر آن برخود ش افتد نيز مى ميرد واستخوان آن مدت طولانى ميماند

صنار معرب چنار است كه بعربي

دالب نامند

صناخر برۀ فربه است

صنادل حمار و بعیر ضخم و صلب عظیم الراس را نامند

صنخر خرماء خشک است

صندل حدیدی حجر حدیدی است که خماهان نامند

صندل دانه معرب آن صندل دانج و بیونانی مولی و بشیراز عزا را نامند و بعربی حرمل عربی نامند و آن نوعی از سداب جبلی است

صندل کاجول بلغت تنکابن خف الغراب را نامند و آن قسمی از حلزون بری است

صندقیس اسرنج است

صنط قرظ است و صبط نیز نامند

صنفی نوعی زبون عود است دون قماری و قاقلی منسوب بصنف بفتح که اسم موضعی است که از آنجا می آورند

صن بکسر صاد و تشدید نون بول ابل است

صنوبر الارض کمافیطوس است

صنوبر هندی دیودار است

صن اسم نباتی است کوچک برگ آن ریزه و ساق آن بقدر یک شبر و بالای آن منشعب و گل آن زرد مائل باندک سرخی و بعد ریختن گل آن غلافهای پیسیاه زیبا رنگ طولانی نبات یکی سوزنی تو

بر مثیث خار ملیون بتجای فرکلی سه سه عدد میروید و بیخ آن باریک و طعم آن مائل بتلخی جهت تحلیل ریاح نافع

فصل الصاد مع الواو

صوامن صاحب تحفه گفته که بیونانی صعتر است و لواب علوبخان قدس سره نوشته اند که سند آن را در کتب متقدمین نیافته ام

صور حردون است

صورا هام ابرص است و گفته اند نوعی از وزغ کبیر الراس مربع شبیه براس ام جنین عریض الجثه است و حردون را نیز نامند

صوصلا صاصلاست

صوطله اسم مغربی شونک راست یا نوعی از آن و گفته اند نوعی از سلق است و نیز گفته اند سلق زرد رنگ مائل بسفیدی است که در آن سرخی نباشد و نوعی از شلغم را نیز نامند

صوف الارض فرامیون است

صوف الحجامین اسفنج است

صولج بعربی فضۀ خالص را نامند

صوفانی بزر پرمورا نامند

صوبانیه گوسفند برمورا نامند

صوم زرق نعامه است و بلغت هذیل اسم درخت کریه المنظر است

صومرا بادروج است

صوان نوعی از سنگ صلب است

صویق سویق است

فصل الصاد مع الهاء

صهارة پیه گداخته است و یا قطعۀ از پیه و بمعنی قرب نیز آمده

صهالی خمر است و ریه مائل بحمرة را نیز نامند

صهار خمر سرخ است و خمر مائل بسرخی و نیز خمر معصور از عنب سفید را نامند

صهر رمان است

صهرا جوز مائل است

صهروی سیسالیوس است

فصل الصاد مع الیاء المثناة التحتانیة

صیاصی البقر قرون یعنی شاخهای گاو است و احد آن صیصیه است

صیاد قثاء است

صیحان نوعی از تمر مدینۀ طیبه است و گفته اند نوعی از تمر سیاه رنگ است

صیدان ذهب و فضه است

صیر صحناة است

صیص پوست شحم حنظل است که در آن مغزی نباشد

صفوا بیونانی اسفنج است

صیق عصفور است

صیهب بعربی حجر است جمع آن صیاهب است

صیاد اسد است

باب الضاد المعجمة

فصل الضاد مع الالف

ضائن خلاف ماعز است جمع آن
ضأن خلاف معز

اضئب از دواب البحر است

ضاحك سنك بسيار سفيد است كه از
كوه ظاهر گردد

* فصل الضاد مع الباء الموحدة *

ضباثم وضبارك وضبارم وضبر
وضبثم وضيطر وضبور اسم اسد است

ضبله مار باريك را نامند

ضبا النخل طلع آنست

ضبا درختى است شبيه بلوط

ضبح رمان است

ضبر جوز البر است وآن جوزى
صلب است

ضبعان ضبع نر است وضبع ماده را
ضبعانه نامند

* فصل الضاد مع الجيم والحاء
والذال المعجمة *

ضجاج بفتح بعربى عاج را نامند

ضحك بحاء مهمله بعربى اسم شكوفة
طلع است هنگام انشقاق كم آن ونيز ثلج
وعسل را نامند

ضذج بذال معجمه بربوز است كه
بقلة يمانيه باشد

* فصل الضاد مع الراء المهملة *

ضراك بضم بعربى اسم اسد است

ضرامه بكسر بعربى شجرة البطم را
نامند

ضرب بفتح اول وتحريك وتسكين ثانى
نيز عسل سفيد غليظ را نامند

ضراد اسم نوعى از قنفذ كبير است

ضرجع اسم تمر است

ضره بفتح اول وتشديد دوم تكمه پستان
را نامند ونيز بيخ آنرا

ضرد بعربى اسم اسد است

ضرس بكسر اول نام دندان اسيا است
واين ازميان اسنان مذكر است
وهمچنين انياب وجمع آن ضروس
واضراس آمده

ضرس العجوز شوك السعدان را
نامند وكويند حسك است

ضرضم بعربى نام اسد است وسباع
نر را نيز نامند

ضرغم وضرغام وضرغامه همه اسم
اسد است

ضرف بعربى درخت الجميز را نامند

ضرم بفتح بعربى فرخ العقاب است

ضرم بضم اسطوخودوس است

ضرو بكسر اول سك شكارى است وماده
آنرا ضروه نامند وجمع آن ضراء است

ضروع بضم بعربى انكور سفيد بزرگ
دانه را نامند

ضروع الكلبه درخت زقوم را نامند
وبعضى گفته اند اسم ثمر آنست

ضرى بفتح اول وتسكين ثانى آب
غوره زرد ويا سرخ كه بزنبق بريزند
ونبيذ سازند

ضريب بفتح صقيع وثلج وجليد را نامند

ضريب الشول شيريست كه بعض
بعضى را بر بعضى ونيز شير دوشيده
از چند شتر در يك ظرف را نامند

ضريك كركس نر است

ضريم صمغ درختى است

* فصل الضاد مع الفاء *

ضفادى ضفادع است

ضفاير الجن پرسياوشان است

ضفعان ثمر سعدان است

ضفطار ضب هرم است كه بفارسى
سوسمار پير نامند

ضف بضم وبتشديد فا دابه است
كوچكى كه بفارسى سرخك وشمكز وبهندى
كهتمل نامند

* فصل الضاد مع الميم *

ضماد بكسر اول بعربى اسم عصابه
است كه برجراحت بندند وباصطلاح
اطباء دوئه مطبوخ يامايع است كه قوام
آن غليظ باشد كه برعضو گذارند ودر
قراباذين بتفصيل ذكر يافت وجمع آن
اضمده وضمادات آمده

ضمج بفتح اول وسكون دوم بعربى
اسم كرمى است كه بهندى كهتمل نامند

ضمعج ناقه بزرگ را نامند

ضميزان اسم عربى شاهسفرم است

* فصل الضاد مع الواو *

ضوع بوم نر را نامند كه بفارسى كول
نر گويند جمع آن اضواع وضيعان آمده

ضولج بفتح واضح بصاد مهمله است

اسم عربي فضه است

ضوسير باد روج است

ضويطه خمير نرم پر آب است

فصل الضاد مع الهاء

ضهر سلحفاة است

فصل الضاد مع الياء المثناة التحتانية

ضياح بفتح لبن رقيق ممزوج است

ضيب بفتح دواب البحر است وحب لؤلؤ را نيز نامند

ضيثم وضيغم وضيغمي همه نام اسد است

ضيح بفتح مقل نضيج است

ضيراك بعربي نام نوعي از ماهي است

ضيس بكسر بعربي اسم صابون است

ضيمران شاهسفرم است وبادروج را نيز نامند

ضيوان بفتح اول وسكون دوم وفتح واو ونون كربه نر را كويند جمع آن ضياون

باب الطاء المهملة

فصل الطاء مع الالف

طاباق آجر بزرك را نامند

طابه بعربي اسم خمر است وخمر طيب صافي را نيز كه بفارسي ميخوش خوار نامند ونيز نام ثمريست كه در مدينه طيبه ميشود

طابق معرب تابه فارسي است كه تاجن نيز نامند وآن ظرفي است كه بران نان ميپزند وجمع آن طوابق وطوابيق آمده

طاثر اسم عربي شرشير است

طاخك ازاد درخت است وكفته اند ثمر آن است

طارطقه ماهو دانه است كه معروف بحب الملوك است

طاركيس ملك البطم است وحبة الخضرا را نيز نامند

طارني نوعي از خزف است

طاريقه دندان است

طاري اطواق است وآن خمريست كه از آب درختي كه بهند مي تار نامند بعمل مي آورند وآنرا مهري كويند ودرخت اين بافراط در عظيم آباد ودر بنكاله هم بعضي جاها كمتر

طاسا مارقشيشا است

طاطس چوب صنوبري است كه مانند مشعل مشتعل كردد

طاطياورس اسم يوناني نوره است

طافره رماد است

طانوبيش بيوناني مر است

طافي بعربي اسم ماهيست كه مرده بر روي آب آمده باشد ونيز كف اشياء مائع وهر چيز سبك كه بروي آب آيد نامند

طاق كويند درختيست كه آنرا بفارسي مايه خوش نامند وثمر آن بقدر كنار كوچكي سبز رنك است وآتش از حكر آن مدتي ميماند وكفته اند ازاد درخت است وثمر آن طاخك

طاقني غار است

طالس بيوناني خلبه است

طالطري وطالوطون بيوناني حاق است

طالون اذربونست

طابوفس صفراغوان است كه آنرا طير الملوك نامند وبفارسي مرغك سما ردم جنبان وبهندي ممولة

طالقون طاليقون است

طاليا اصداف صغار است

طاموسوبيون بيوناني مصاص الراعي است

طالانبرون بعضي آنرا ابرقون برى وبعضي رجل الرئه نامند نباتي است ساق آن شبيه بساق رجله وبرك آن نيز شبيه ببرك آن ونزديك بركي از بركهاي آن شاخه ميرويد متشعب به شش شعبه يا هفت شعبه همه مملو از برك هاي ريزه وچون بركهاي آن ريخته شود رطوبت لزجي ازان ظاهر ميشود وكل آن سفيد است ومنبت آن زير درخت انكور

طاماغا بيوناني قنطوريون است

طامر برغوث است وشير غليظ را نيز نامند

طامرين وطامر بعربي برغوث است

طامل وطاملو دوقواست

طاميوس بيوناني مرزنجوش است

طامر پنجنكشت است

طائره اسم عربي حيوان برنده است جمع آن طير وطيور آمده

فصل الطاء مع الباء الموحدة

طبا نوشادر است

طبار صنفی از انجیر بزرگ سرخ است

طباهجه معرب تباهه است بمعنی کوشت بریان که بفارسی کباب نامند وآنرا طباهیج نیز نامند

طبوع دابهٔ سمی است که از گزیدن آن درد بسیار بهم میرسد

طبیخ بکسر اسم بطیخ بکسر است که بفارسی خربزه نامند

طببع بکسر وباء موحدهٔ مشدده مغز طلع است

طبرخشت صمغ دامیثا است

طبرخون بفتح نوعی از صفصاف است که بفارسی سرخ بید وبهندی تن نامند

طبرزد وطبرزل وطبرزن هرسه اسم شکر معقود است که بفارسی نبات نامند

طبس اسم عربی ذئب است

طبطاب بفتح نام طائری است که آنرا دوکوش بزرگ است

طبطر مرغ آبی است از اقسام اوز

طبق بعربی اسم دبق است وآن لبن ویتوع درختی است چسبنده مانند لبن ویتوع درخت کتهل که بآن جانوران را صید میکنند ونیز هرچیز چسبنده را نامند که بفارسی سریش نامند وسلحفاة هندیه را نیز

طبقا بیونانی نام نوعی از کندم باریک است وبقول جالینوس سلت است وبقول صاحب تحفه شیلم وتوهم کرده کسی که خندروس دانسته

طبقاماون لغت یونانی است ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ انکور بستانی با شعبهای بسیار وگل آن سیاه کوچك وتخم آن شبیه بجاورس

طبلاف بفتح بترکی اسم سعد است

طبیخ درلغت هرچیزیکه بآتش بریان نموده ودرآب پخته باشند ونزد اطبا چیزیرا نامند که در آب جوشانیده باشند ونام مرکبی است وچیزمشوی را نیز کویند

* فصل الطاء مع الثاء المثلثة *

طثرج بعربی اسم نمل است وکویند نمل صغار است

طثره سرشیر را نامند

طثیار اسم عربی اسد است وبعوض را نیز نامند

* فصل الطاء مع الحاء المهملة *

طحلبا بسریانی طحلب است

طحلب الصخر خراز الصخر است

طحماء بعربی وکویند برومی شوکران است

طحمیل بعربی اسم دلك است

طحن وطحین بعربی دقیق وبفارسی آرد را نامند

طحن بضم اول وفتح دوم بعربی عنم را نامند وحربا را نیز

طحینه بعربی سمسم مطحون یعنی کنجد سائیده را کویند

* فصل الطاء مع الخاء المعجمة *

طخف لبن حامض است

طخی دیك است که بفارسی خروس نامند

* فصل الطاء مع الراء المهملة *

طراحا وطراحاما سبا بسریانی وبیونانی طراعامیس وطراعامیسا صمغ قتاد است که کثیرا باشد

طراخبس بیونانی خندروس است

طرارغرن بیونانی فوتینج بری است

طراسا بیونانی نوعی از درخت بلوط است

طراسولن طالیسفرا است

طراعس عنب الثعلب است

طراعبس رازی کفته از جنس نخود سیاه است وکفته اند حبی است کوچك سیاه که درباقلا بهم میرسد وکفته اند خندروس است وسلت را نیز کفته اند

طراغافیثا بیونانی کثیرا است

طراغیس سلت است

طراغرسایس دقیق است

طراغوریغاس وطراغوریفایس بیونانی فوتنج جبلی است

طراغوریغایس بیونانی صنفی از صعتر است

طراغلودس وطرغودیس بیونانی طائری است که بفرنکی صفراغون نامند

طراق بکسر اول وتشدید دوم اسم تریاق است وآن مرکب است معروف

ودر قرابادين مذكور شد

طرابيون وطراميلس بيوناني ملك البطم است

طرايله غافث است

طريله طريفلن است

طرثوث طراثيث است وكفته اند اسمى است مشترك ميان اشترغار ودرخت اشق

طرتعس بيونانى سداب را كويند

طرخفي شمع است

طرحسمين كبيكج است

طرحسمي بيونانى طرحمي است وآن هندبا است

طرحماطيقون بيوناني بمعني شياف العين است وشيافات عين در مركبات مذكور شد وبمعني كحلي نيز آمده

طرحوم بعربي ماء آجن را نامند

طرخولى طرخون است

طردغلونفطس صفراغون است

طرديلون برومي ميسا ليوس است

طرديون بيوناني انجدان است

طريخ بكسر اول وتشديد دوم وسكون يا وخاء معجمه شاه ماهى را نامند

طرديمن بيونانى كاشم است

طردترولا غرى الجلود است

طرس بكسر بعربى كاغذ است

طرسا نوعى از بلوط است

طرستوج معرب ترستوج است بيونانى طريغلا نامند وبعجمي اندلس مل وآن صنفي از ماهى بحرى است كه آدميان را اكل آن مورث شب كورى وغشاوة چشم است

طرسك خس الكلب است كه ديناقوس نامند

طرسمي بيوناني هندبا است

طرسولن طاليسفر است

طرخشقون وطرخشقوق هندباى برى است

طرشولي باندلسى صامريوماى صغير است

طرطاب خبز طابق است

طرطب بعربي پستان طويل را نامند

طرطفا انجدان است

طرطير بعربي دردى خمر است

طريق بعربي كردان نر را نامند

طرعميسا بسرياني يا بيوناني صمغ قتاد است كه كتيرا باشد

طرغاين يكى از انواع طراغيون است

طرغلوديس صفراغون است

طرف معرب ترف است كه بتركي ترا قروت نامند كه رخبين باشد

طرناباراً بسرياني نخالة حنطه است

طرف ذنب ايل از سموم است ودر ايل مذكور شد

طرق بكسر اول وسكون دوم بعربي شحم است

طريقوقون وطريغوقن وطروقوقون زعرور است

طركسو ترنده است

طرليدون بيوناني عنب الثعلب است

طرم بكسر زبد است وعسل را نيز نامند وكفته اند غذاى مركب از زبد وعسل است

طرماوداس بسرياني بشور ويم است

طرموق خفاش است

طرمولس وطرمولولس حسك است

طرمولون باداورد است

طرمينس بسرياني بطم است

طرميون نوعى از جريشف است

طرن نوعى از خزا است

طرنجبين معرب ترنكبين است

طرنجوماتس پرسياوشان است وكفته اند نوعى از هزارجشان است كه ناشرا باشد

طرنجوماليتس كركم است كه زعفران باشد وكفته اند نوعى از هزارچشان است

طرنم ناردين است

طرنشول بسرياني صامريوما نامند

طرنيلون طاليسفر است

طرطاون بيوناني سلق است

طروغلودوطس وطروغادوطس بيوناني عصفور السباخ وعصفور الشوك را نيز نامند وآن عصفوريست كوچك

طروغلوديطس بيوناني عصفور كوچكى است كه بفارسي دسنك ياكلك وبهندى پدء وپهل كي نامند

طروغلودفلس بيونانى عصفور

بسیار کوچکی است که بهندی ممولا نامند

طرزشلیطوس وطریغیومن بیونانی
از جمله سداب بری است

طرو فلوطس بیونانی نوعی از مرو
خوشبو است

طرولوتون بیونانی زعرور راست که
طریفوقن نیز نامند

طرر تون برطانیقیس است وبعضی
بستان افروز نیز دانسته اند

طرزکس وطروقس بیونانی دردی
خمر است

طرفامال غافث است

طریادقلانی بسریانی مازج است

طرفله بیونانی حندقوقی است

طریاق بکسر اول معرب تریاق است
که بفارسی تریاک نامند

طریجه گوشت بریان با آتش است که
بفارسی کباب آتشی نامند

طرنجومانس بیونانی شعر الغول است

طریفان طریفولیون است وقرطم بری
را نیز نامند وشیخ الرئیس در قانون گفته
نباتی است ربیعی تخم آن شبیه بعصفر
طبیخ آنرا چون بر نهش افاعی بریزند
تسکین وجع آن نماید وچون بر عضو
سلیم بریزند احداث وجعی مانند وجع
نهش افعی نماید

طریفلا وطریسوج وطردیلون
سیسالیوس است

طریفون فوة الصبغ است

طریغن ... امیوش است

طریغاسا نوعی از سمک بحریست

طریغوروزن بیونانی رماد است

طریغیوس بیونانی سداب بری است

طریف تدرة است وطعام متخذ ازان
را نیز نامند

طریغون وطریقون بوتیمار است که
بهندی بگله بکاف عجمی وکبوت نامند
وبعربی یمام وشفنین نیز گویند

طریقون بالاسیاء بیونانی شفنین
بحریست

طریقلونس بیونانی ذو ثلثه شوکات
است

طریغورا بیونانی ذو ثلثه نبات است
که مراد زعرور باشد

طریقون بیونانی خوخ رومی است

طریم اسل است

طرین طین رقیق است

طرنیا بیونانی سرمق است

* فصل الطاء مع السین المهملة *

طس قاقله است

طسومالو وطسومالیوما لس وطسومالون
وطسومالیا بیونانی وسریانی همه اسم
یتوعست

طسبه قرع است

طسیمان شبرم است

* فصل الطاء مع الشین المعجمة *

طشیر وطشور طیرانه است

* فصل الطاء مع الطاء *

ططراسی وططرامیلس ملك الانباط
است

ططراملس درخت بطم است

ططرقیرقوس مرهم باسلیقون است
ودر قرابادین ذکر یافت

ططرلبوس بیونانی فقاح الکرم است

* فصل الطاء مع العین المهملة *

طعام بعربی اسم ماکولاتیست که
دران غذا ثبت غالب باشد ونزد گرسنگی
انسان بخورد ونیز اطلاق بر گندم
می نمایند

طعم بضم اول وسکون دوم بمعنی
طعام است

* فصل الطاء مع الغین المعجمة *

طغر بعربی اسم طائرست معروف
وجمع او طغران

طغرل بضم بترکی اسم طائریست از طیور
صید از جنس صقور

طغوی وطغیان وطغیا بعربی گاو وحشی
کوچك را نامند

طغ بفتح وتشدید غین بعربی اسم
ثور است

* فصل الطاء مع الفاء *

طفاحه بضم کف دیگ است که نزد
جوش برسر می آورد

طفال بضم طین یابس است

طفرادیسما وطفرد وسما بسریانی
اظفار الطیب است

طفسیا بیونانی سداب جبلی است

طشیقون طشیقون است وبعضی شوکران دانسته اند واصلی ندارد
طفطان بعربی اطراف شجررا نامند
طفل بکسر بچهٔ صغیررا نامند وبانداسی طبن تیمولیارا ونیزکمون بری راگویند
طفله شاهتره است
طفلی درخت مقل است که دوم نامند
طفوه وطفی خوصهٔ مقل است

فصل الطاء مع اللام

طلا بفتح بعربی بچهٔ حیوان صاحب ظلف را نامند وگفته اند بچهٔ آهو را وبضم قشردم است
طلاء بکسر ومد ادویهٔ مایعی را نامند که برعضو بمالند وازضماد رقیق ترباشند وقطران را نیزنامند وخمرکهنه را نیز وآب انگورمشمش را نیزگویند وعصیر مطبوخ را نیزنامند
طلاح بعربی طلح است ونوعی ازام غیلان است
طلح بکسرقراد است
طلجوم وطلخوم بضم جیم وبخای معجمه بعربی ماءاجن است
طلخام بکسربعربی قنبیل مادهٔ راگویند
طلخشقوقا طرخشقوق است
طلس بیونانی حلبه است
طلسا وطلیسا اسم صنفی ازصدف کوچک است
طلمی اسم هندی ترنجمشک است
طلقن اقحوان است

طل بفتح اسم عربی شبنم است که بهندی اوس نامند وآن رطوبتی است که ازآسمان شبها خصوص آخرشب فرود آید وبرزمین واشجار وغیره نشیند وجمع آن طلال وطلیل آمده وبفتح وبکسر نیزاسم ماراست وبضم وتشدید لام شیرحیوان رانامند که بیاشامند وخون رانیزگویند
طلام بالضم وتشدید لام اسم تنوم است که حب شهدانج باشد
طلم بفتح چرک دندان راگویند
طلمه بضم وسکون لام نانیست که بفارسی کوماج نامند ودرحدیث است که حضرت رسول صلی الله علیه وآله بشخصی گذشتند که طلمه میپخت برای اصحاب خود در سفروعرق ازوجاری بودآنحضرت صلی الله علیه وآله فرمود نه نمیرسد اوراگرمی جهنم هرگز
طلو بکسربعربی اسم ذئب است و بفارسی مس راگویند
طلوه بچهٔ کوچک حیوان وحشی است
طلهیز طرخشقوق است که هندبای بری باشد
طلیا وطلیس وطلیسا وطلیس بلغت اهل شام نوعی ازصدف کوچک است که ازان نمک میسازند وبابان میخورند وبقول صاحب تحفه اسم حلزون است
طلیجا بسریانی عدس بری است که عدس تلخ باشد

طلیطلی تیمولیا است
طلیطلیس بیونانی خراطین است
طلی بچهٔ کوچک غنم است که بفارسی بزغاله نامند

فصل الطاء مع المیم

طماقطر ماذج است
طمروطمورا بفتح بررومی خروع است
طمرور بضم بعربی شقراق است
طمطم بضم تمتم است که سماق باشد
طمل وطمله بفتح بعربی مارکند است
طمر بکسربعربی شترمرغ نررا نامند
طمه بضم بعربی عدره است
طمیل وطمیله بعربی جدی وعناق رانامند

فصل الطاء مع النون

طنب بضم اول ودوم حبل طوال وعرق شجررانیزنامند وعصب بدن را نیزگویند
طنباط بلغت اهل سودان اسم ترنجبین است
طنبل بفتح اسم نوعی ازماهی است
طن بکسروتشدید نون بعربی رطب درخ بسیارشیرین است

فصل الطاء مع الواو

طلوارة بفتح بلغت اندلس گیاهیست که نزدیک انقلبه میروید مانند بیش

که باجد وارمیرویه وآن بیش انه لسي است وسم است والله تریاق

طواط بضم بعربي اسم باشق است و خفاش را نیز نامند

طواغون بروميي لحية التيس است

طواقیطوس قرطم بری است

طواق اطواق است که بهندی سبندی وتاری نامند

طواویس جمع طاؤس است

طوب بلغت اهل مصر آجر است

طوباله اسم میش ماده است ومیش نررا طوبال نامند

طوبرطوق جعدهٔ بریست

طوطری ملس درخت بطم است

طودریبن تودریز است

طوربد بسریانی تربد است

طورس بیونانی اجبن است

طورسرا بیونانی سکر است

طورغولیطر بسریانی وبارومي مرابیض است

طوروس جبن است

طوری بضم اسم طیور وحشي است و حمام را نیز گویند

طوسطس برومي اذخر است

طوسك مشط الراعي است

طوسیس فقاح اذخر است

طوط بضم بعربي قطن است

طوطاق اغریون بیونانی حماض بری است وجبلي را نیز گفته اند وسلق بری وسلق جبلی نیز گفته اند ومعروف نزد اهل شیراز باطلموس است

طوطرا حبة الخضرا است

طوطرفع بسریانی تودری است

طوطك اسم عامي طوطي است که بعربي ببغا نامند

طوطاون بیوناني ساق است

طوطي معرب توته هند یستا

طوطیا معرب توتیا است

طوق بعربي غایطا است

طوفریوس بضم وطوتوریوس نوعی از کافریوس است

طوق دار اسم عامي قارچي تموی است

طوقو بسریانی اسم دوقوا است که تخم جزر بری باشد

طوکثیر طباشیر است

طولواغریون خربق ابیض است

طولون بیوناني عرطنیثا است

طوله اسم اذلمي قیطان است که تخم بیوناني سفید ولیون نامند

طولیدرن عنب الثعلب است

طولیطون قنطوریون صغیر است

طوماطالن وطوماطالن بیوناني عرطنیثا است

طوماغا قنطوریون کبیر است

طومقرون قنطوریون صغیر است

طومه سلحفاة است

طوقلس بیوناني اذخر است

طول بفتح طا وضم واو مشدده بعربي اسم طائریست یاهای آن طولاني

فصل الطاء مع الهاء

طهو طوخشقوق است

طهرس بکسر بعربي اسم لبن است

طهف بعربي اسم نان دخن است و گفته اند ذرة است وگفته اند طعام متخذ ازان است

طهلا اسم یوناني ماهوداته است

طهیوفیع بیونانی اسم ترنجبین است

فصل الطاء مع الیاء المثناة التحتانیة

طیا بیونانی نوشادر است

طیات بعربي جنس از نخل است که در مصر میشود

طیالیفون بیوناني بنطافلن است

طیان ظیان است که یاسمین بریست

طیب اسم عربی ادویهٔ خوشبوئي است مانند مشک وعنبر وعود وعطر را نیز نامند وآن غذای روح ومقوی قوی وزیاده کنندهٔ سرور ومعاشرت یاد وستان است وازاحب اشیا است مرجناب حضرت رسالتمآب راصلی الله علیه وآله وسلم چنانچه فرموده اند حببت الی من دنیاکم ثلث النساء و الطیب وقرة عیني فی الصلوة و آن جناب بسیار خوشبوئي استعمال مینمودند وازبد بوئی ناخوش بودند وتطیب بمشك میفرمودند وبد زیرا

تمیز را حاد بمه بسیار در فضلات و تحریص بخوشبوئی و خوشبودا شتن بدن و لباس وارد است و مجتنب بودن از کثافت و بدبوئی

طیب الغراب اذخر است

طیثار بعربي اسم ایلد است

طیجن طاجن است که طابق و بفارسي تابهٔ نان پزی نامند

طیر اسم جنس حیوان پرنده است وجمع آن طیور واطیار آید و از آنچه صاحب حوصله وقانصه است و عقب پای آن خارد ار دو یا مابین انگشتان پای آن پرده دار باشد مانند پای مرغابی وبط و در حین پرواز دف آن زیاده از صف آن باشد یعنی پرها را بسیار حرکت دهد و باهم زند حلال گوشت است و باقي همه حرام

طیرمیحوس درخت بطم است وحبة الخضرا را نیز نامند

طیط بکسر بعربي باشق است و خفاش را نیز نامند

طیطا وطیطالوس بیوناني لوره است که بفارسي آمك نامند

طیطان وطیطانه بکسر کراث بری است

طیطس شادلیج است

طیطوی بعربي گفته اند از قطا است وگفته اند نوعی از طیور آبي است

طیطیحیس بیوناني صنفی از خاك است

طیعولیس حیزارمنی است

طیغونیج بیوناني اسم حیه است

طیفومیور بیوناني قلی است

طیفیلون بیوناني خولنجان است

طیفمون بیوناني لبني است که میعهٔ سائله باشد

طیفی گفته اند حب بلسان است و گفته اند نباتی است برگ آن شبیه ببرگ سعد و ساق آن املس و گل آن منقبل پیچید و مانند موی منبت آن نی زارها و آبهای ایستاده

طیلیقون گویند صنفی از حی العالم است وگویند بقلة الحمقاء بریست

طیلاوین بیوناني اذریون است

طیلحوغر بیوناني ونصراني برسیاوشان بری است

طیلس طالس است که حلبه نامند

طیلیلس وطیلیلیس بیوناني خراطین است

طیناوجیوس بیوناني قاتل الکلب است وخانق الکلب نیز نامند

طین اصفهاني طین نیشاپوری است

طین اقرزطون طین اقریطس است

طین الاکل طین نیشاپوری است

طین اني طین ارمني است

طین بحری طین مختوم است

طین اندلسي طین هیاة کثیف است که از سموم قتاله است وازداخل غیر مستعمل و در اخل ضمادات واطلیه کرده میشود

طین حیا وطین کبوش وطین حوش طین جزیرهٔ مصطکی است

طین الراصنه طین اصفر است که طین الصنم نامند وکسیکه آنرا طین مختوم دانسته توهم کرده

طین الشفا نزد اهل سنت خاك قبر امام حنبل است ونزد بعضی تراب مدینه طیبه ونزد شیعهٔ امامیه طین قبر حضرت سید شهدا امام حسین بن علی ابن ابي طالب علیهما السلام است

طین ساماماقي طین ساماقي است

طین الصنم طین الراصنه است که طین اصفر باشد

طین قیملس طین مختوم بحوائیم بحیره است

طین قریطس طین اقریطس است

طین الکاهن گفته اند طین مختوم است وتحقیق آن است که طین اصفر که طین الصنم را نامند

طین الکواکب طین شاموس است

طین لاني طین ارمني است

طین ماکول طین خراساني است که طین نیشاپوری نامند

طین منتقل طین نیشاپوری

طین مغره مغره است که بهندی کیرو نامند و در حرف المیم ذکر یافت

طین مقلو گل بریان است که طین ماکول وطین نیشاپوری نامند

طین نیشاپوری طین خراساني است

طیور جمع طیراست

طیومالس بیونانی برشیان داروا ست

طیار باصطلاح اهل کیمیا زیبق است

طیقی دادی است

طینوس حماحب است

* باب الظاء المعجمة *

* فصل الظاء مع الالف *

ظالم عشبه است که آنرا شاخهای طولانی باشد وصوف را نیزنامند

* فصل الظاء مع الباء الموحدة *

ظباء ضبع الاجاء است

ظبي غزال است

ظبیه ماده ظبي وگاوماده وبزماده رانیزنامند

* فصل الظاء مع الراء المهملة *

ظرء آب منجمد ازسردی است

ظریغانه اسم عربي حیه است

* فصل الظاء مع الفاء *

ظفار اظفارالطیب است ونیزنام بلدی ازیمن است وعود ظفاری منسوب بدان است

ظفر بضم اسم عربي ناخن است وجمع آن ظفر بتحریک واظفار وبدون ت بضمتین وبکسرنیزآمده وآن جسمی عصبانی است که برسرانگشتان انسان واکثرحیوانات میروید برای فوائد که درترکیبات مذکوراست

ظفره وظغره بضم فوتنج بری است و بعضي فوتنج نهری دانسته اند

ظفرة العجوز حسك است

ظفرة النسر ناظافیقی است بمعنی کف العقاب

ظفری بضم اسم صنفی را ازاقلیمیای معدنی است که ازمعدن قلیمیهٔ کهنه برمی آید

* فصل الظاء مع اللام *

ظلام بفتح اول وتشدید دوم بعربی اسم عشبه است که عسالیج آن طولانی باشد

ظلم بفتح بعربی اسم ثلج است که بفارسی برف نامند

ظلیم نعامه نراست

ظلیمه اسم حیوانی است که آنراشیر باشد که بنوشند قبل ازگرفتن زبد آن وعرب میگویند سقانا ظلیمة طیبة

* فصل الظاء مع المیم ومع النون *

* والها والیاء المثناة التحتانیة *

ظمخ اسم ثمرجوزاست

ظنب بکسربعربي اسم بیخ درخت است

ظنبوب بروزن عصفورعصفورعظیم الساق است

ظنمه بعربي شربت شیری است که کره آن رانگرفته باشند

ظهره بضم سلحفاة است

ظهون اسم عربي سنوروحشي است یعنی گربهٔ دشتي است

ظي بفتح بعربي اسم عسل است

* باب العین المهملة *

* فصل العین مع الالف *

عابس بکسراسم اسد است

عابق فرخ طائریست وقتیکه پروازکند

عاتک اسم قوس است وجمع آن عواتک وماست بسیارترش رانیزنامند ونبیذ صافي رانیزگویند

عاذر وعاذره وعذره بمعني غایط است

عازه نبیذ خوشبواست

عاسل بعربي ذئب است جمع آن عسل وعواسل آمده

عاسي شمراج نخل است

عاشره اسم صمغ است وجمع آن عاشرات وبفارسي کفتارنامند

عافصي بسریاني عفص است

عانطه نعجه است وعنبررانیزگفته اند

عاترشمعا شخاراست

عاقل تیس جبلي است جمع آن عواقل

عاقورا ازارفیون است

عاقول خارشتراست که حاج نامند وبعضی ینبوت دانسته اند که خرنوب باشد

عاقولا بعربی نوع غذای مصنوعی است که آنرا آرد توله وبفارسي کاچی نامند

عالاقطیطس بیوناني حجرلبنی است وبغین معجمه نیزآمده

عاله نعامه است

عالیجون فوتنج بری است

عامه اسم نوعی ازمیعه است

عانیه بشمری است که درعانه که عاناة نامند وازتوابع جزیره است میسازند ولهذا منسوب بدان است

عادانیون بیونانی نباتی است که خار آن شبیه بسوزن است وآنرا ابرة الراعی وابرة الراهب نامند .

عابومیس عفالیس است

عایب اسد است

عایشالب اسم فارسی عامی طائری است که آنرا بعربی صعوه نامند

عایطن گادی است

* فصل العین مع الباء الموحدة *

عباء جمل است

عبب وعبعب بضم اول نوعی ازکاکنج است

عباس اسد است

عبد نباتیست طیب الرائحة

عبر بضم وبفتح نیز عقاب است

عبرب سماق است

عبریبة سماقیه است

عبروس وعبروناس براقی است

عبرونی بسریانی خنثی است

عبری بعربی سدری است که درکنار آبها روید

عبس شابانك است واهل مصر آنرا برنوف نامند

عبعب بفتح اول آهوی نر است

عبعبة صوف احمر است

عبقر موی سر ابیض است

عبقس وعبقص وعبقوس همه نام دابهٔ کوچکی است

عبکه نوعی از اذخر است

عبلا سنگریزهٔ سفید است

عبقارة عناب طولانی است

عبوس اسد است

عبث ریحان است

عبیثه اقط خشک است وگفته اند طعام متخذ از اقط وسویق که با روغن خورند

عبیر اسم زعفران است ونیز خوشبوئی مرکب را نامند ودر قرابادین ذکر یافت

عبیط دم خالص تازه را نامند

* فصل العین مع التاء المثناة الفوقانیة *

عتاق الطیر جوارح طیور است که بفارسی مرغان شکاری را نامند

عتیق عتر گویند گیاهی است متفرق مانند مرزنجوش وگویند خود مرزنجوش است وگویند قطعهٔ از مشك خالص است

عترب بضم سماق است

عترس بفتح اسد است

عترسان وعترفان بضم دیک است که بفارسی خروس نامند ونیز عترفان نام گیاهی است عریض الورق ربیعی

عتعت بضم جدی است که بفارسی بزغاله نامند

عتیق پیه کهنه است ونیز نام نوعی از تمر است ونیز اسم آب رطلا وخمر و لبن است

عتینك نیل صافی است.

* فصل العین مع الثاء المثلثة *

عثا بعربی حمه است

عثالط بضم لبن خاثر است

عثار بضم غبار است

عث بضم کرمی است که پوست وصوف را بخورد

عثرب بضم اول درختی است شبیه بدرخت انار وساق آن سرخ وهمچنین ثمر آن وترش با عفوصت ومنابت آن زمینهای هموار وبرگ آنرا پخته وآب آنرا گرفته در رایب حامض که مسکهٔ آنرا گرفته پخته باشند داخل کرده میخورند جهت تقویت شکم وزیادتی اشتها وگفته اند درختیست شبیه بریباس

عثکال عنکول است وعثکول بمعنی عذق وشمراخ است

عثلط لبن بسیار غلیظ خاثر را نامند

عثمان بضم فرخ حباری است که بفارسی چوزهٔ چرز ونیز فرخ ثعبان ونیز مار ویا بچهٔ آنرا نامند

عثمثم بعربی اسد است وشتر بسیار طویل را نیز نامند

عثوا بعربی اسم ضبع است وآنرا ضبع بسبب بسیاری موی نامند وبفارسی کفتار گویند

عثیان وعثیل ضبع نر را نامند

عثیر غبار است جمع آن عثاثر

* فصل العین مع الجیم *

عجاج بفتح بمعنی غبار ودخان است

وعجاجه نیز وشتر بزرک عظیم الجثه را نامند

عجی بروزن هدی بعربی پوستهای خشك است که طبخ نموده بخورند واحد آن عجه

عجارم بوزن قوی را نامند وگفته اند اسم قضیب مرد است

عجاف بکسر حنظل است

عجاف بضم نوعی از خرما است

عجاره اسم نوعی تمریست در مدینه طیبه

عجالد وعجاله وعجلط لبن غلیظ خاثر است

عجام بضم اسم جنس عجمه هر شی است واحد آن عجم واکثر مخصوص بدانه انکور ومویز وامثال اینها است

عجانس بجعانس است که دران قلب مکانی شده وآن جعلان است

عجامن بضم قنفذ است

عجب حب النیل است وحب الکلی نیز وبیونانی اناغورس نامند

عجام بفتح وتشدید جیم خفاش ضخیم است ووطواط را نیز نامند

عجل زبیب است وحب العنب را نیز نامند وگفته اند تمریست شبیه بزبیب وبفتح اسم غراب است

عجل وعجول وعجرویس اسم بچه گاو است که بفارسی گوساله نامند جمع آن عجاجیل

عجره بضم غده وکرمیست که در اشجار وغیرها بهم میرسد

عجرم بکسر کرمیست که در درختها بهم میرسد

عجرم بضم بعربی شتر قوی شدید است

عجروق بضم کرمی است باپاهای طولانی وگفته اند مورچه دراز پای است

عجل بفتح وتحریك بعربی اسم طین است که حماء مسنون نامند یعنی خاک سیاه ویدبو جمع آن عجل است

عجم بفتح اول ودوم بمعنی استه هر میوه ماکول ازفواکه مانند انکور وشفتالو وزرد آلو وامثال اینها وبچه شتر را نیز نامند وبضم اصل ذنب یعنی بیخ دم را نامند

عجمه بتحریك اسم نخلیست که از تخم روید

عجماء بروزن فعلاء بهیمه است وعجم بمعنی کنك است وبهیمه را عجماء ازان جهت نامند که کنك است وسخن نمیکوید ونیز بعربی اسم سطرانیون است

عجمصی نوع تمری است کوچك

عجنس شتر فربه صلب قوی را نامند

عجوه اسم نوع تمریست که در مدینه طیبه میشود بزرکتر از صیحانی ودر حدیث است که حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله فرمودند هر که صبح ناشتا هفت دانه عجوه بخورد دران روز هیچ سمی و سحری باو اثر نکند ونیز آنحضرت عم فرمودند که عجوه از جنت است وشفای سم

عجوز بعربی اسم خمر است وآنرا عجوز ازان جهت نامند که میگذارند تا کهنه کردد واستعمال مینمایند وتازه آنرا نمی خورند ونیز اسم روباه وشیر وبقر وکرکی وکفتار وعقرب وفرس وسك وشتر ماده وفیل ماده ونیز اسم درختی است معروف ومشك ونوعی از خوشبوی را نامند ونیز اسم طعامی است متخذ از نبات بحری

عجوم بعربی بچه شتر است جمع آن عجم است ونر وماده درین مساوی میآید

عجهوم بضم اسم طائریست از طیور آبی

عجین اسم خمیر است که بفارسی آرد سرشته نامند

* فصل العین مع الدال المهملة *

عدار اسم دابه است

عدام بفتح اسم نوع رطبی است که در مدینه طیبه میشود ودر آخر میرسد

عدامل وعدمل وعدملی هرچیز قدیمی مسن ضخیمی را نامند عموما وخصوصا درخت کهنه سال خورده قوی را

عدرنا بسریانی کندش را کویند

عدس جبلی نبقه است وگفته اند نوع بنفشه یست که کل آن سفید میباشد

عدس المر گفته اند تخم نباتی است که بیونانی سفارعاثیون نامند ومستعمل در تریاقات وازادویه نافعه درسموم است وابن بیطار گفته که بیونانی شقرغانیون نامند وآن خوش بری است و

كفته اند دوائی است كه آنرا عقلم وامل بحرین مریوا نامند وكفته اند كرسنهٔ تلخ است كه بفارسی مشنك تلخ نامند مدر بول وحیض وبما است كه مخلل بول الدم میکردد

عدس نبطی نباتی است شبیه بعدس درشاخ وبرك ولیكن برك آن ازان طولانی تر وعریضتر برسرشاخ آن غلافی طولانی میروید مانند شونیز ودران تخم آن میباشد ودربیخ آن تلخی است و میخورند

عدسیه نوع طعامی است مصنوع از عدس مانند حلیم كه از كندم میسازند

عدمول بروزن مفعول بعربی ضفدع است

عدنی بفتح اسم بچهٔ كوچك غنم است وكفته اند بچهٔ چلوزهٔ وقریب بدانست

* فصل العین مع الذال المعجمة *

عذابه عذبه است كه ثمر اثل باشد

عذافر شترعظیم را نامند

عذافره شترمادهٔ عظیم صلب را نامند

عذالط لبن خاثر را نامند

عذب بمعنی شیرین است وآب طیب خوشكوار را نیز نامند ونیز نام درختی است ونوعی ازانار خمر

عذب بتحریك چیزی است كه بر میاید ازرحم بعد از جنین ونیز نام درختی است

عذبه بفتح وتحریك وبكسردوم طحلب است وآب عذب را نیز نامند وكفته آب طحلب است وبتحریك ثمر اثل است

عذام بعربی اسم برغوث است كه بفارسی كیك وبهندی پسو نامند

عذراة بفتح اول وكسردوم بعربی اسم غایط است كه رجیع نیز نامند

عذنوة بضم دابهٔ كوچكی است سفید نرم كه بفارسی مارمولك ومارملوك و بهندی بهمنی نامند

عذق بفتح نخل باردار است جمع آن اعذاق وعذاق

عذق بكسر غورهٔ تمر است وخوشهٔ خرما را نیز نامند وكفته اند عرجون است كه دران شماریخ باشد یعنی پیاتهٔ ثمرنخل است كه دران شاخهای باریك كه ثمربران متصل میباشد

عذق ابن زید اسم نوعی ازتمر است

عذق ابن طاب نوعی ازتمر است درمدینهٔ طیبه

عذلوق بضم نوعی ازانكورسبزرنك است وجمع آن عذالیق

عذیه نخل باردار است وثمریكه دران تخم باشد نیز نامند

* فصل العین مع الراء المهملة *

عرا بسریانی اسم طرفه است

عراب بفتح بعربی اسم درختی است كه ازپوست آن ریسمان میسازند كه بهندی سن نامند

عراب بكسر نوعی شتری است وخیلی كه آنرا شترعربی واسب عربی نامند درمقابل بختی

عرادة اسم عربی نجراد انثی است یعنی ملخ ماده

عرار اقحوان است

عراضم وعرازم بعربی اسم اسد است

عرایس النیل نزد عامهٔ اهل مصر بشنین است

عرب وعرنب بكسر نباتی است كه بفارسی دیوكندم نامند وكفته اند نوعی ازبیش است كه بهندی بچهنی نامند

عربهرا بسریانی حب الفقد است كه ثمرفنجنكشت باشد

عربی شعیرابیض است وسنبلهٔ جوفاری را نیز نامند واصل آنست كه سلت است

عرجا بعربی اسم ضبع است

عرجد عرجون نخل است

عرد حمار است

عردار بعربی اسم فیل است

عرز بیونانی اسم قنطوریون است

عر بضم اول وتشدید را بعربی ازرق الطیر است وعرهٔ الرمان را نیز نامند وپیه كوهان شتررا نیز

عرصف ماشدارو است

عرصم بادنجان بری است

عرض اراك است

عرطب حسك است كه بهندی كوكهرو نامند

عرطنیثا آذریون است كه بفارسی چوبك نامند

عرفج اسم عربي نوعی از نبوعات است
وگفته اند اسم نباتیست که بر شطوط انهار
میروید وبیخ شاخه میدارد وله‌ا آنرا
ذو خمسة الاغصان می نامند وگفته اند
درختیست شبیه بسماق

عروق جمع عرق است وشامل عروق
بدن وشجر هردو است ونیز بیخ درختی
است زرد رنگ که ازان ثیاب وغیرها را
رنگ می نمایند که بعربي عروق الصفر
وبفارسی زرد چوبه وبهندی هلدی
نامند

عرق الارطی بیخی است سرخ رنگ
ومسك که بفارسي بیخ پلده نامند وآن بیخ
درخت غرب است

عرق اصف بیخ کبرا است

عرق انجبار بیخ انجبار است

عرق الجسد رگ بدن است

عرق السوس اصل السوس است

عرق الکافور بلغت اهل مکة مشرفه
زرنباد است

عرق الطیب اسوار است وزرنباد را
نیز گفته اند

عرق الفالوذج ابوخلسا است که
بفارسی موه جوبه نامند

عرق الجبال مومیائی است

عرق الزبیب مویز آب است که مقطر
نموده باشند

عرق الشجر صمغ است

عرق العروس طلق است

عرق یابس قلفونیا است که بفارسی
زنکباری نامند

عرقصا وعرقصان وعرقضان وعریقصانه
وعرنقصان همه اسم حند توقی است
یابربطوره است

عرقیج بری یکمون است وبخورا کراد
رانیز نامند

عرقون نباتیست که برگ آن شبیه
ببرگ شقائق النعمان است وشکافته و
طولاني وبیخ آن ممتد بر وآنرا میخورند
وصنف دیگر نیز میشود شاخهای آن
باریک وبرگ آن شبیه ببرگ ملوخیا ودر
اطراف شاخهای آن چیزها برآمده شبیه
بسر مرغی ومنقار آن وابن در رطب غیر
معدوح بلکه در صناعت دیگر است

عرقیل بعربي صفرة بیض است

عرم بفتح اول ودوم ماهی است که
اهل مغرب هروین وبیونانی وبس نامند

عرماء مارسیاه مخلوط بسرخی است
وگفته اند مار رقش است

عرماض بکسر بعربي طحلب است

عرمه بفتح اول وکسر دوم وفتح میم
وهاجرد ذکرا ست یعنی موش دشتی نر

عرمض بفتح طحلب سبزیست که در
زیر آب میبا شد وبالای آب می آید ونیز
حب الغار وروغنی ازدرخت ربری است که
بفارسی کناربری نامند وراک کوچک
رادا نسته اند

عرمضان اسم عربي حمد توقی وبخور
الاکراد است

عرنقصان جند توقی است

عروی بعربي وسریانی خنثی است
که اسراش باشد

عرویا سریانی است وبفارسی گزانگبین
نامند

عروس قاتل النحل است که نیلوفر
باشد وکبریت زرد را نیز گفته اند واهل
شیراز آب مقطر از معصفر را اول مرتبه
را عروس وآب سرخ بعد ازان را
داماد نامند

عروسا فارس سلخ الحیة است

عروسك پس پرده وعروس درپرده
اسم فارسی عامة فرس کاکنج است

عروسك حباحب است که بفارسی
کرم شب‌تاب نامند وگفته اسم فارسی
طینوس است وچغد را که بوم نامند
نیز گویند

عروق بفتح اول وضم دوم دواء معرق
است وبضم اول ودوم بمعنی رگ است
وشامل رگهای بدن انسان وحیوان و
اشجار است ونیز ریشهای باریک درخت
را نامند وعروق الصباغین رانیز نامند
که بفارسی زرد چوبه گویند وبعضی گفته
نباتیست زرد که بفارسی امیرک وبهندی حد
تن نامند

عروق اصف بیخ کبر است

عروق بیض بعضی مستعجله وبعضی
برزیدان که بهندی ستاوری نامند

دانسته اند

عروق احمر   فوة الصباغین است که بفارسی روناس وبهندی منجیت رنجیت نیز نامند

عرق الزعفران   عروق الصفر است که عروق الصباغین وبفارسی زردچوبه وبهندی هلدی گویند

عروق السوس   اصل السوس است

عروق الصبغ   عروق الصباغین است

عروق الصفر   عروق الزعفران است

عروق الطیب   وعروق الکافور زرنباد است

عروق فالوذج   ابوخلسا است که شنجار نامند

عروقا   چیزیست که اهل نصیبین در سیاهی موی مستعمل دارند وگفته اند اشراس است

عروق صفر   مستعجله است

عرموم   عرجون است

عرمون   نظرا است

عرنیرا   نانخواه است وعوشه را نیز گویند

عریس الصیل   بلغت مصر بشنین است

عریض   جدی یعنی بزغاله است

عریطه   عقرب است

عریقیصاء   وعریقصانه حندقوقی است

عریقطه   دابه است عریض شبیه بجعل

عریکه   سنام بعیر است یعنی کوهان شتر

عرین   لحم است

عرارس   وعرارا زعرور است

فصل العین مع الزاء المعجمة

عزء   عزانه است که بفارسی آهو برا نامند

عزمل   حمام ذکر است یعنی کبوتر نر

عزمول   ابل است

عزر   وعزیرن قنطوریون است ودر بعض نسخ قانون عزیر قنطوریون کبیر است وعزیرا قنطوریون صغیر است

عزیز   کحلی است معروف ودر قرابادین مذکور شد

فصل العین مع السین المهملة

عسا   بلح است وکشوث را نیز نامند

عساعس   قنافذ است وآنرا بدان نام بدان جهت موسوم نمودند که در شب بسیار رفتار مینماید

عساقل   وعسقل نوعی از کماة است

عسار   وعساره ذئب است

عسالیج   جمع عسلوج است بمعنی قضبان دقاق یعنی شاخها وبمعنای درخت کرم وکدو وخیار وامثال اینها که بر درخت وغیر آن پیچد وبالا رود وبمعنی شاخهای درخت باریک ربیع درخت نیز آمده وبعضی آنهارا لفایف نیز نامند وگویند لفایف مراد از آنها است

عسبان   جرید نخل است

عسبر   بعربی نمر نر است وعسبره نمر ماده

عسجد   بفتح ذهب است وجواهر مانند یاقوت ودر وشترفربه را نیز گویند

عسجر   ملح است

عسری   بقله است

عس   زرنیخ است

عساس   وعسعس وعسعاس بعربی ذئب است

عسطوس   نوع درختی است شبیه بخیزران

عسفله   سنکریزهٔ مغیل است

عسل انستین   عسلیکه مکس آن بر انستین نشسته باشد

عسل بلادر   رطوبت سیاه چسپنده است که از بلادر برمی آید درحین نشار که دهن بلادر نیز نامند

عسلج   اسم مصری بیخ ارطنیثا است

عسل بلیلج   عسل مربی بلیلج است وهمچنین عسل املج وعسل هلیلج وعسل زنجبیل مربی وعسل تمرمیلان تمر است یعنی دوشاب خرما

عسل داود   دهن عسلی است که اولی نامند وتوهم کرده کسیکه او رمالی و اومالی دانسته

عسل الحاج   ترنجبین است

عسل حاشا   عسلیکه زنبور آن بر درخت حاشا نشسته باشد وازادویهٔ تریاق کبیر است وهمچنین عسل شوکران است وعسل صعتر وعسل کبر واین هاضمه محرورین را مضر است

عسل الخلاف شیرخشتي است که از درخت بید بعمل می آید

عسل داود اومالیست

عسل الرمث شبنمی است که بر درخت رمث نشیند و آن چیزی است سفید شیرین و گفته اند که آن شکر تیغال است

عسل طبرزد شمرۀ قند و شیرۀ نبات است

عسل القسب عسلي است که از خرمای خشک بطبخ و فشردن و بقوام آوردن بعمل آورند

عسل القصب آب نیشکر است

عسل النبي حصی لبان است و بعضی گفته اند میعۀ سائله است

عسل ماذی عسل نحل سفید است

عسل النحل شهد است که بهندی مد ه نامند

عسل یابس خشکنگبین است و طعام طیب رقیق را نامند

عسلج بکسر صنف اخیر از تورمریم است

عسن پیه کهنه است

عسیب جرید نخل است و استخوان ذنب را نیز نامند

عسیل تقضیب قیل را نامند

فصل العین مع الشین المعجمة

عشار بضم عشر است

عشب گیاه تر را گویند

عشبه عشبۀ مغربیه است که ظیان نامند

عشبة السباح کراث است و غافقي غیر آن دانسته

عشبة العجوز طراشنه است

عشبة النار ظیان است

عشر بضم بفارسي درخت خرک و بهندی آک نامند و در سکرالعشر مذکور شد

عش الطائر خانۀ طیور است که بفارسي آشیان پرنده گویند

عشق الصبیان شوکة السوداء است

فصل العین مع الصاد والضاد

عصاب و عصب بضم اسم بربری شیطرج است

عصارة عبارت از آب افشردۀ نباتات و یا نوا که وغیرها است خواه خشک نمایند و یا نکنند و عصارۀ هر چیز در ضمن اصل آن مذکور شد

عصارۀ آرغیس عصارۀ پوست انبرباریس است و در امراض عین مستعمل و بیشتر از مامیران چیني است

عصارۀ املج سک است

عصارۀ حناء الصیني تنزوخطا نیست که شاه صینی نیز نامند

عصارة السوس رب السوس است

عصارة القرظ اقاقیا است

عصارۀ مونقطیداس عصارۀ لحیة التیس است

عصاموسی عصی الراعی است

عصی موسی خانوب است

عصب بضم درخت خاردار یست که صمغ آن کثیرا است که بیوناني نوارمن نامند

عصبه بفتح و تحریك نوع لبلابي است که بیوناني قسوس نامند

عصاب بفتح و تشدید ضاد اسم غزال است

عصفل بری باد آورد است

عصفور الجنه خطاف است

عصفور الصباغ و عصفور الشوک صفراغون است

عصلان عنصل است

عصیده طعامی است مصنوع و در قرابادین مذکور شد

عصیفیره و عصیفره چیزی زرد است

عضاه بکسر اول هر درخت عظیم خاردار است و آن بر دو قسم است خالص و غیر خالص و درخت ام غیلان را نیز نامند

عضرس خطمی بری است که بیوناني باد و بعربي شحم المرج نامند

عضرفوط و عضفوط جانوری است که بفارسي مارملوک و بهندی بهمنی نامند

عضرن بکسر اول بورق است

عض بکسر اول و تشدید ضاد اسم جنس هر درخت کوچک خاردار است و گفته اند اسم نوعی از خار است

عضل بفتح و تحریك بلغت اهل یمن جراد است جمع آن عضلان

عضیده بعربي اسم ثعلبه است که بفارسي روباه ماده نامند

عضو بضم عین وسکون وا و جمع آن اعضا وآن اجزای کثیفهٔ بدن حیوان متولد از منی وکثیف اخلاط است وآن یا مفرد است مانند استخوان وغضروف وعصب و رباط وعروق ولحم وشحم و سمن ویا مرکب بترکیب اولی مانند عضل ویا ثانوی مانند عین ویا ثالثی مانند وجه ویا رابعی مانند راس

عضیله مصغر عضله است

* فصل العین مع الطاء المهملة *

عطارا بسریانی کرات است

عطارد بضم اول وکسر راء مهمله باصطلاح اهل صنعت اکسیر زیبق است یا عتبار مناسبت طبیعت آن بطبیعت عطارد که با هر کوکبی مناسبت آن تاثیر مینماید و همچنین زیبق با هر فلزی و دوائی بمناسبت آن تاثیر میکند وکفته اند سنبل رومی است

عطب بعربی اسم قطن است و بفتح قطن نرم را نامند جمع آن عطاب وقطعهٔ ازان را عطبه

عطر بکسر اسم جنس خوشبوئی است جمع آن عطور و بفتح خوشبو شدن وباصطلاح بعضی عامه چرمیان شبنمی است که بر درخت قنب نشیند ومنعقد کردد که چرس اعلا وخالص نامند

عطرانا بسریانی قطران است

عطر مثلث عطر مرکب از عود وعنبر وصندل است وبهتر ازان عطر مرکب از عطر کلاب وعطر عود وعنبر است

عطر منشم حب د من منشم است

عطشان نباتی است که بیونانی دیناقوس نامند و بعربی خس الکلب وطرساك نمز

عطارة بفتح سنبل رومی است

عطعل کفته اند صعوفرا ست وکفته اند بهرامج است که خلاف بلخی وبفارسی بید مشك نامند

عطلب وعطوب قاتل ابیه است

عطموس حمار الوحش است

عطم بضم صوف منفوش است

عطوس بفتح اول وضم دوم دوائی است که در بینی دمند تا عطسه آورد جمع آن عطوسات ودر قرابادین ذکر یافت

عطوط طائری است که آنرا طیطوی نامند

* فصل العین مع الظاء المعجمة *

عظا نوعی از ضب است

عظاه وعظایه سلا مند راست

عظرب بکسر اول وسکون دوم اسم عربی افعی کوچک است

عظلم بعربی اسم کیاه وسمه است که بفارسی نیل نامند وکفته اند غیر آن است وکفته اند تطلب است

عظم السبق عرن است

عظبوطه بکسر یربوع ماده را نامند

* فصل العین مع الفاء *

عفا وعفاء بکسر بچهٔ حمیر را نامند و کفته اند یرنعام است

عفادارمون بیونانی حب الفلفل است

عفار کفته اند ثمر قاتل ابیه است و نیز سویق غیر ملتوت بادام است و بعربی قطلمدرا نیز نامند

عفارة جوزة القطن است که بفارسی کوزک وبشیرازی خروک وباصفهانی کوکوزک پنبه وبهندی دهیری نامند

عفاهم ناقهٔ قوی را نامند

عفایل بسرنی یا مغابن است

عفل بفتح حمام است یا طائری شبیه بدان

عفر بفتح بعربی تراب است

عفر بکسر بعربی اسم خنزیر است

عفر الدیك وعفریه پرکردن خروس است وعفریهٔ دابه موی پیشانی آن است وعفریهٔ انسان موی عقب کردن آن

عفصیع نوعی از بلوط است

* فصل العین مع القاف *

عقار خمر است

عقارارطینا اسم سریانی آذریو است

عقاراعرون اسم سریانی امراش است

عقارسوصینائی اسم سریانی ایرسا است

عقاقیر اسم جنس ادویه است وعقار اسم مطلق دوا

عقده بلغت مصر چوب زرشك است

عقربان بلغت اندلس اسقولوقندریون است

عقیان اسم عربی ذهب خالص است

عقیلا اسم عربی غورد است

عقید العنب میفختج است

* فصل العین مع الکاف *

عکرش اسم صنف اخیرثیل است

* فصل العین مع اللام *

علت خندربلی است

علیا قراح است

علس علت است

علسي وعلقی وعلوا نبات صبر است

علف رطبهٔ خشك است

علف مندی اسم فارسی سقودون است

علقه طفسیقون است وکویند اسم صمرا است

علقم اسم جنس نبات تلخ است وکویند مراد ازان قثاء الحمار است وکویند حنظل است

علك یابس تلفونیا است

علك رومي مصطکی است

علم باصطلاح اکسیریان زرنیخ است

علوفس خبازی است

علوفن بیونانی میفختج است

* فصل العین مع المیم *

عماذ بنك الاس است

عمرو کردنس است

عملج نوعی ازخرنوب است که با تخم خورند

* فصل العین مع النون *

عناق بزغاله است ودرجدلی مذکورشد

عنب الجن ناشرا است

عنجد عجم الزبیب است وجمیع دانهٔ انمار را شامل

عندم بقم است ونزد جمعی دم الاخوین

عنرب سماق است

عنز بزماده است ودرمعزذکریافت

عنزران اذربواست

عنصل اسقیل است

عنفه اسم عربی مرزنجوش است

عنقیلي اسم یونانی شلجم است

* فصل العین مع الواو *

عود البخور عود قماری است

عود البرق دارشیشعان است

عود بلسان شاخ درخت بلسان ودر بلسان مذکورشد

عود الدرقه مخروث است

عود الریح اسم مغربی ارغیس ونزد جمعی فارانیا ونزد بعضی مامیران ونزد بعضی وج

عوسیا بروم بسباسه است

عود الصلیب فارانیا است

عود الفالوذج ابوخلسا است

عود الوج وج است

* فصل العین مع الیاء المثناة التحتانیة *

عیدان اسم جنس شاخ نباتات است وبلغت شام دارشیشعان را نامند

عیززان زعرور جبلي است

عیشام اسم عربی درخت غرب است ونزد بعضی درخت چنار ونزد بعضی سفید ارورعرور جبلي را نامند

عین صوف است

عین الاعلا اقحوان است

عین البقر اسم نوعی ازانکور است وبلغت مغربی اسم نوعی از آلوا است و اقحوان را نیز نامند

عین العجل بلغت شام قسم صغیر اقحوان است

عین الحیوة باصطلاح اکسیریان زیبق است

عین السرطان شپستان است

عین الهدهد اسم مغربي اذان الفار رومي است ودرافریقیه بجهت عرق النسا استعمال مینمایند

عین الهر سنکی است مشهور زود رطبه نفعی برای آن ذکرنکرده اند

عینرن آذان الفار است

عینیه بلغت اندلس رعی الحمام است

عین البطباط آذان الغزا است

* باب الغین المعجمة *

* فصل الغین مع الالف *

غابانك شایانك است

غابس عنب الدب است

غازاباغی اسم ترکي کیاه اطریلال است ودرکوهستان ولرستان پای زاغان نامند

غاسول اشنان است

غاسول رومي ابوتانس است

غاغاطي اسم يوناني حجر غاغيطوس است

غاغه فودنج است

غالالوطي بيوناني ترمس است

غالي بيوناني لبن است

* فصل الغين مع الباء الموحدة *

غبيري درختيست رخا ردار است

غباريه عنب الذئب است

* فصل الغين مع الراء المهملة *

غريب نوعي از انكور سياه است

غرر بلغت شام نوع كوچك عصى الراعي است

غرسا رامن است

غرنق نوع مفيد بزرگ عوسج است

غرم اسم فارسي ميش كومي است

غرمج اسم فارسي شونيز است

غريف اسم ياسمين است

* فصل الغين مع الزاء المعجمة *

غزال الماء طحلب است

* فصل الغين مع السين المهملة *

غسا بلح است

غسل خطمي است

غسلج آذريو است

غسول اشنان است واذخر را نيز نامند

* فصل الغين مع اللام *

غلوفريا بيوناني اصل السوس است

غلوقس بيوناني اسم طيور است

غلوقن بيوناني ماميثا است

غلبجن بيوناني فودنج است

غلبجن اغريا بيوناني مشكطرا مشيع است كه فودنج جبلي باشد وغلبجن بمعني ريحان واغريا بمعني كوه است

غليواج اسم فارسي حداة است

* فصل الغين مع الميم *
* والنون والواو والياء *

غملول قناء بري است

غمامه اسفنج است

غندب بعربي عنكبوت است

غوره اسم فارسي حصرم است

غورهٔ خرما بلح وبسر است

غوك ضفدع است

غوغار باصفهاني شحرور است

غيال زئبق است

غنيم اسفنج است

غيقيطس سنبل الطيب است

* باب الفاء *

* فصل الفاء مع الهمزة والالف *

فؤاد بعربي اسم قلب است كه بفارسي دل نامند ومراد از وجع الفؤاد وجع فم معده است كه بسبب قرب ومجاورت مجازا بران اطلاق مينمايند والا قلب محتمل هيچ اذيت والم نميتواند شد وصاحب آن موت است

فاير بعربي اسم ظبي است جمع آن فور

فوءاره بضم بعربي اسم حلبه وتمر است كه جهة نفسا مي پزند

فارغوس لقلق است

فابس زاج است

فابش بيوناني باقلي است

فابش قبطي باقلي قبطي است

فاتش بطيخ است

فالطراحين حب الورد است

فاتح اسم ناقهٔ جوان آبستن است

فاترالبستين خردل ابيض است و حرمل را نيز نامند وكسيكه آنرا فاشرستين دانسته توهم نموده

فاجشه جندبيدستر است

فاجع غراب البين است

فاحا بيوناني زعفران است

فاحاناهس حضض است

فاخر خرماي بي دسته است وگفته اند نوعي از خرما است كه بفارسي كابشك نامند

فاخره فاغره است

فاخور نوع ريحاني است كه ريحان الشيوخ نامند وبرنجاسف را نيز گويند

فادج بفتح دال مهمله وجيم باذزهر معدني است وبهترين جنس آنست كه خطائي نامند وگفته اند جدوار است و بخاء معجمه نيز آمده وگفته اند كه بندق هندي است كه رته نيز نامند ومشهور اول است

فادزهر معرب بادزهر است

فادما بسرياني اسم توتيا است

فادن گفته اند نام دوائي است كه بهندي پنوار نامند ونوع صغير آنست

فره بضم اول وفتح همزه موش نر را کویند

فار اسم عضل حیوان وانسان است

فارادانوزا بسریانی ثمر صنوبر است

فاراسون باونج ابیض است

فراسیول فراسیون است

فارداموں بیونانی خرف است

فاترس بمعنی اسد است وروبهان را تیز نامند

فارس الماء سطراطیقوس است وسطراطیموس وسطراطیوطس نیز آمده

فارسطاریون رعی الحمام است

فارسون لبلاب است

فارسیاه اسم یونانی جوز است

فارشامی صاحب طب قدیم کفته درختی است برک آن شبیه ببرک بید وازان عریضتر وخوشبو وصاحب تحفه نوشته که اند رطون است وصاحب منهاج کفته جهت تفتیح سدد احشا واوجاع نافع

فارض بقر مسن است قال الله تعالی بقرة لا فارض ولا بکر عوان بین ذلک ای متوسطة بینهما

فارغه فاغیه است

فارنوخیا وفارنوخینا بیونانی حشیشة الاخس است جهت آنکه داخس را که ورم بن اظفار نامند نافع است

فارو بیونانی شبت است

فاروسی شمع است که بفارسی موم نامند

فاروفسورا بیونانی صداع الحدید است

فارونو آملج است

فارونیسون لغت رومی است وبیونانی قلقوریس نامند وبعربی خربق اسود

فاریقا بیونانی حایه است

فاریونا بلغت سریانی فاوانیا است که عود الصلیب باشد

فارونیل نباتی است که بهندی پانچی نامند

فارز بعربی مورچهٔ سیاه با سرخی است

فارس بسکون همزه اندرونیلون است

فاس طرغا است

فاسا قطاة است

فاسطامای وفاسطامی بیونانی شاه بلوط است

فاسطرن لغت سریانی است وبیونانی جندباد ستر وفاطونیقی نامند وبفارسی بستان افروز است

فاسطره وفاشطره بیونانی جندباد ستر است

فاسلو بیونانی لوبیا است

فاسی زعفران است

فاسیا بعربی خنفساء است وکفته اند نوعی ازان است

فاسه خنفسای بسیار بدبو است

فاسیس هندبای بری است

فاشرا کرمة البیضاء است

فاطقی معرب فستقی رومیست که عدس ماکول باشد

فاطل دیوا حنظل است

فاطویل فوقل است

فاطوس بیونانی چرک کشتی کیران است که بعربی وسخ الصراع نامند

فاطونیقی بستان افروز است

فاعوس بعربی اسم حیه است ووعل را نیز نامند

فاعوسه بعربی فرج را نامند جهت آنکه منفعس یعنی منفرج میکردد

فاعیه بیخ نیلوفر هندی است که ذل نامند

فاعیس مرزنجوش است

فاغر بکسر غین معجمه وراء مهملة کلی است مائل بزردی وبسیار خوشبو مانند زنبق وطولانی ودر بلاد هند کثیر الوجود وبهندی رای چنپا نامند

فاغوش بسریانی شیطرج هندی را نامند

فاغیه بعربی اسم شکوفهٔ حنا است وبسریانی لفجی کفر راوبرومی اورمسیقون وبیونانی سدامونورنامند و طبیعت وخواص آن در حنا ذکر یافت ودر حدیث است از حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله که احب الریاحین الفاغیة وبهترین آن تازهٔ سفید حلو الرائحهٔ آنست ومعتدل در حرارت و برودت است وجهت اورام حاره نافع وباعث کرم نخوردن پارچهٔ پشمی است نکاهداشتن با آن ونیز بمعنی فاغر آمده

فاناری وفانورقي فلفل است

فافاس فاخته است

فافاس ایرافیلون نبات جاورشیر است

فافالس جزربری است

فافرن وفافروس وفافیروس وفافیر وفافیورس همه اسم بردی است

فافور اسم عربی برنجاسف است

فافیس بقلة الحمقاء است

فافلیون بطیخ است

فانیوس یونانی کمون بری است و شاهترج بری را نیز نامند

فاق بعربي طائری است طویل العنق وزیت مطبوخ را نیز نامند ودهن البان را نیز

فاقیشر یونانی سرطان است

فاکهه اسم عربي ثمراشجار است که بفارسي میوه نامند وبهندی پهل جمع آن فواکه

فالامغرسطس یونانی نوعی قصبی است که آنرا ثیل نامند

فالامیني یونانی فودنج نهری است

فالانجیقون وفالانجیطس وفالانجیقون یونانی اسم رتیلا است

فاس نباتی است که یونانی الدروصارون کویند وفارسي تبر

فالیوس یونانی یلبوس است

فالرغس وفارغوس لقاق است که بتلارح نیز نامند

فالرمون شراب کهنهٔ بسیار قوی حاد است

فالس یوسف درختی است درطورسینا ثمرآن مانند بلوط

فالفس یونانی صنفی ازشخار است

فال مالي فرنجمشك است

فالندی بیخ کبر است

فالینوس شاهتره است

فالیوالقیوش اصابع الصفر است

فالافس سقلینوس صنف کبیرذوفرا است منسوب با سقلبنوس حکیم جهت آنکه اول کسی است که معرفت بدان بهمرسانیده وکسیکه آنرانوع کبیردوقو دانسته غلط کرده

فاناقس حرنیسون نوع صغیرذوفرا است منسوب باطبای حرون که قریه ایست ازجبال شام وکفته اند زوفای خشک است

فانجی معرب کانچی است

فانیطرون یونانی سوستان است

فانیوس کمون بری است

فلوانبا فاوانیا است

فارسون یونانی اسم ثلج است

فاوطلها یونانی ذرة است

فثیل اسم کوشت بریان است

فابطون شیح است

* فصل الفاء مع التاء المثناة الفوقانیه *

فتات وفتوت وفتیت نان فتیراست که فتیت نیز نامند وفتیت هرچیزرا کویند

فتاط حکیم میرمحمدمومن کفته که سوستان است

فتاق بکسر اول نانی است که تعجیل درادراك وبرامدن خمیرآن کرده باشند ولیف ابیض را نیز نامند

فتال بلبل است

فته ثمرتازه شبیه بحبة الخضرا است

فتخا بعربي عقاب است

فتره سمکهٔ رعاده است

فتیس یونانی عفص است

* فصل الفاء مع الثاء المثلثة *

فث بعربی اسم ارزن است که بهندی باجره نامند نبات آن شبیه به نبات ذرة وحب آن شبیه بجاورس واهل هند آنرا بسیار میخورند نان آن پخته ودیگر انواع

فثج تخم حنظل است وکفته اند درخت حنظل است

فثیموس یونانی دندا است

فثیمون یونانی لیمو است

* فصل الفاء مع الجیم *

فج بکسر بمعني خام واکثر اطلاق آن برمیوهٔ خام می نمایند وبطیخ شامي را نیز نامند که بطیخ هندی است

* فصل الفاء مع الحاء المهملة *

فحا بمعني ابزار الغذا است مانند پیاز وسیر وکشنیز وغیرها

فحلا فاختة است که بیوناني فوبوس وماطوس نامند
فحلاما ورس بسرباني جند بید ستر است که خصیهٔ خراست
فحم انکشت است که بهند ی کویله نامند وآن اخکری است که خاموش کرده باشند
فحول بفتح کشن خرمارا نامند

* فصل الفاء مع الخاء المعجمة *

فخار خزف را نامند که بفارسي سفال نامند
فخفره فخاله است
فخمیده پنبهٔ است که تخم آنرا برآورده باشند
فخوز درخت نخل قوی شاخ پربرک را نامند وناقهٔ بزرک پرشیررا نیز نامند

* فصل الفاء مع الدال المهملة *

فداده ضفدع است
فدر بضم اول ودوم وراء مهملة مشدده بعربي اسم ثعه است
فدس بعربي اسم عنکبوت است
فدن بعربي اسم ضبع سرخ بهرا است
فدبلبون بیوناني مقل است

* فصل الفاء مع الراء المهملة *

فربرمرغ است
فرأ کورخرا است که حمار الوحش نامند جمع آن افراء وفراء
فرات آب صاف شیرین خوشکوار است

قال الله تعالی واسقیناکم ماء فراتا
فرته نیده است که بشیرازی میده نامند
فراخ بچهٔ طیور است
فرار بچهٔ شتروبز وکاووحشي است
فرار یج جمع فروج است که بچهٔ دجاج باشد
فراس خرمای سیاه است غیر شهریر
فراستوک بفارسي پرستوا ست که بعربي خطاف نامند
فراسینا بیوناني کراث است
فراش بفتح اول وشین معجمه در آخر اسم عربي پروانه است واحد آن فراشه
فراشیون فراسیون است
فراص ساذج هندی است
فراطن قرن است که بفارسي شاخ نامند
فراطیوس برومي مغاث است
فراغ بعربي اسم مني است
فرافر ونرافل سویق تمر بنبوب است
فرام بکسراول بعربي دوائي است که زنان برای تضییق فرج مستعمل دارند
فراموس بیوناني باقلی است
فرانق بضم اول معرب بردانک فارسي است که بعربي برید وبفارسي سیاه کوش وبترکي نارا قلاق نامند وآن حیوانی است خلرسک کوچکی وبرنک آهو وکوش آن سیاه وپیش پیش شیر میکویند میرود وکویند خ رمیده از آمدن شیر واز سباع شکاری است

فراسیون زبدة البحر است
فرایطانی افلنجه است
فربانیون اقحوان است
فربرک وفرتوک خفاش است که آنرا مرغ عیسی نامند
فربودم کافور است
فربهي اسم فارسی سمن است
فرت نباتی است که جهت وجع فواد نافع است
فرت سرکین است
فرثا فوه است
فرنانیون اقحوان است
فرثیا شعیرا ست که بفارسي جو نامند
فرحانه کاد سفیل است
فرحه بسرباني سعد است
فرحور بفارسي فرخ طیور است
فرار باصطلاح اهل صناعت کیمیا زیبق است
فررکش شیح است
فروج چوجهٔ ماکیان است
فرر نباتی است در نهایت تلخي جهت مغص وزحیر ووجع بطن نافع و ازچین می آورند وآن بتواح خطائي است وبعضی وج وبعضی دوائیکه بترکي ایکرور نامند وبعضی آنرا راوند چیني دانسته اند
فرزد وفرزد مرغ کفته اند نباتی است که بیخ آن سعد است
فرزغ حب القطن است

فرسا دارفلفل است

فرساما سلراست

فرسان بکسر و بفتح نیز بفارسي حیوانیکه از پوست آن فرمیسازند و کفته اند فنک است

فرستك وفرستو وفرستوک همه اسم فارمي خطاف است

فرسل حمص است

فرستاریون بیونانی بمعني حمامی است که حبی از حبوب ماکوله شبیه بعدس است که آنرا رعی الحمام و بهندی ارهرنامند

فرسطس بعضی رعي الحمام و بعضی ذراریح کفته واصل آنست که طائری است که آنرا احباحب نامند

فرسک نوعی ازخوخ است که بفارسي شلیر و شلیل نامند

فرساوس وفرساون ظلق است

فرسیا برومي بسباسه است

فرسیطاسیون بیونانی زنجبیل الکلاب است

فرشین مخاله حلبل است

فرصیون نمك صخری است وکفته اند حماخم است وصاحب تحفه اسم نوعي از باد آورد دانسته

فرش بعربي صغارا بلي است که قابل حمل نباشد قوله تعالی ومن الانعام حمولة وفرشا وکفته اند غنم است وانچه صلا حیت غیرذبح نداشته باشد و

کفته اند انچه ازپشم و مو وکرک پوست آن انتفاع برند وکفته اند درخت کوچك وخرد هیزم است

فرشکی بفارسي خوشهٔ کوچك است که درخوشهٔ بزرک خوشهٔ انکور میباشد که بعربي خصله ونیز بفارسی یمشک نامند

فرص وفرصید استهٔ مقل است

فرصاد بعربی اسم درخت توت است وکفته اند درخت توت سفید را نامند وتوت سرخ را نیز وضبع سرخ رنک را نیز

فرصل بکسرآ ستهٔ مویز یا استهٔ انکور رانامند

فرض نوع خرمائیست که درعمان میشود

فرض بکسر تمرد وم است ماد ام که سرخ است

فرضح بکسر بعربي عقرب است

فرسقس بعربي حیه مقرنه است

فرصریون فرفیون است

فرطس ما رنا خلا ررا کویند

فرع بعربی قمل است وکفته اند قمل کبار است

فرغند وفرغنك نباتي است که برا شجار پیچد که عشقه نامند وکفته اند نوعی از لبلاب است وکفته اند اسم نباتي است که بهندی اکاس بیل نامند

فرغور بفارسی طیهوج است وکفته اند مرغی است خوش آواز که بلبل باشد وضفدع رانیز کویند

فرعوی بفارسي طائری است ازطیور

صید که بترکي قرقوش نامند

فرفار درخت عظیم است مانند درخت چنار برک آن مانند با دام و کل آن مانند کل سرخ وازچوب آن کاسه وطروق سازند

فرغب درختی است عظیم که ازچوب آن رحال سازند وکویند درخت ماذج است وکویند درختي است که بهندی ساکوبه وساکوان نامند

فرفت شاهترا است

فرفخ وفرفخین وفرفخینا رفرفیم وفرفه وفرفحین بقلة الحمقاء است

فرفور بفارسی اسم قراقروط است

فرفورا نوعي ازصدف است

فرفورون برومی سعد است

فرفوس منك سرخي است که جهت جراحت نافع است

فرفیر بنفشه است

فرفیون افربیون است که فربیون نیز نامند

فرفومعما دوای مرکبي است مستعمل در دواء الخطا طیف ردرمعا جین درقراباذین کبیرذکریافت

فرکیه طعامی است مصنوع مانند هریسه وارطب از آن که بفارسي آش حلیم نامند

فرم دوائیست که زنان برای تضییق فرج مستعمل دارند

فرماسر بیونانی باقلی است

فرصیل عجم الزبیب ست وعجم العنب را نیزکویند

فرنب بپچهٔ یربوع است

فرند نوعي ازاهن است که نولاد نامند وحب الرمان رانیزنامند

فرفیمون بیوناني زرین درخت است

فرینوس بیونانی کرنب است

فرینون اسم یوناني زبد البحر است

فرني اسم فارسی مهلبه است

فرو بعربي پوستین است جمع آن فرا متخذ ازسنجاب وحواصل وسمور و قاقم وفنک وبا لوزودلق وثعلب وحملان

فروس بیوناني ماذریون است

فروسیون جوزماثل است

فروشه بفارسي افروشه است و آن حلوای است متخذ ازارد وروغن وعسل یا شکر وکفته اند فرشه است

فروصناهي وافروصناهي کراث الشوام است

فرغیوس بیوناني سنکی است که صباغان بلاد فرغیا که افریقیه باشد مستعمل دارند ولهذا مسمی بیوناني بفرغیوس کشته

فروفرط زرنیخ احمر است

فروقه پیه کرده است

فروقودخلاون دوائیست حریف خوشبو وکفته اند نباتیست شبیه بخاما لاون اسود وبیخ آن طولانی سبک عریض وبوی آن تند شبیه ببوی حرف چون باب طبخ نمایند وبیا شامند رعاف آورد و طحال را نافع

فررتولس بیوناني وسخ الکوا تر است

فرولیوس بروسی ماهي زهرج است

فرومل شعل است

فرومیان بصل است

فره بفارسي بنفسج است وبترکی فراخ است

فرهنج بفارسي اسم کشوث است

فریح بفارسي اسم وج است که بترکی اکر نامند

فرنجات اسم فارسی شبنم است که بعربي صقیع نامند

فریدة مروارید بزرک را نامند و نیزمروارید بزرک برشته کشیده را

فریدش وفریدیش بلغت اهل مصر روبیان است

فریز وفریس بفارسي اسم نباتیست درنهایت تازکی ونضارت که چون دواب بخورد فربه شود و نیز اسم نباتیست خوشبو ونیز فریزد بفارسی اسم کوشت خشک ونیزاسم نباتیست که بیخ آن سعد است

فریسقاغول بسریاني راسن است

فریطیقیوس نوعی ازدوقس است

فریق جاورس است

فریقه بعربي خرمائی است که با حلبه طبخ نمایند برای نفساء ویا حلبهٔ ایست که با حبوب طبخ نمایند وجمعي که آنرا حلبه دانسته اند غلط است

فریفیکیه ملیم است

فریوک بفارسی بطیخ است

* فصل الفاء مع الزاء المعجمة *

فز بفارسی اسم وسخ است

فزز وفزیز بفارسی اسم وج است

فزغن بفارسی عشقه است وکفته اند که نوعی ازلبلاب است

* فصل الفاء مع السین المهملة *

فسا بسریانی استخوان ثمر است

فساریدوس بیوناني نوعی اززرایح است که درکند م تولد یابد

فساریوس بیوناني نوعی ازافسنتین است

فسافنین برومي اسم خرما است

فسال بحکمت خشك سفید رنك تلخ شبیه بشحم حنظل خاصیت آن محلل و مجفف

فسالة الحدید توبال الحدید است

فسامانا بسریانی لوبیا است

فسامون حب بلسان است

فسان اسم فارسي حجر المسن است

فسیا برومي زفت است

فسطاطیس بیوناني ضرو است

فستقادشیو وفستقاشیول بسریاني حب البان است

فستق جیم وفستق الهاریه حب البان است

فستور وفستوری بیوناني سمک است

فسدس حب النيل است وگفته اند تخم ماذريون است

فسراذاطارس بيوناني سرخس است

فسرانومين بيوناني تمر است

فسريقون زنجفر است

فسطانيون بيوناني فستق است

فسطرن وفسطورياد بيوناني سماك است

فسطهرة كزبرة است

فسطمه بندق است

فسطيون فسا دود الصنوبر است

فسفسه اسپست است كه اشفست و يونجه وبعربي رطبه نامند

فسفرا بيوناني وسرياني فسافس است

فسقي وفسقين بيوناني خروع است ونيز فسقين بمعني قضبان الكرم است

فسلان صغار نخل است وجمع فسيل

فسليون برغوثي است كه بزرقطونا نامند

فسمونيون اسفيداج اسرب است

فسملوبرون هزارچشان است كه فاشرا باشد

فسمسلن اسم يوناني سكنجبين است

فسموس اسفيداج است

فسن حجر المسن است

فسنغ فشغ است

فسنياقيل بايراني تاقله است

فسوابراسين بعربي اصابع الصفر است

فسوة الضباع وفسوة الضبع اسم عربي نوعي از كمات است كه قطر باشد

فسوة الكلاب شاه بانج است وگفته اند غالينس است

فسوريون بيوناني باقلي قبطي است كه قلقاس نامند

فسوليون برغوثي است كه بزرقطونا باشد

فسوليدوس وفسيدس بيوناني كاكنج است

فسيط بعربي قمع سرخرما است وگفته اند چيدهٔ ناخن است

فسيورليس بيوناني فلفمويه است

فسيا اسم عبراني تاقله است

* فصل الفاء مع الشين المعجمة *

فش درخت تنوب است

فشغه لبلاب است ونيز ينبهٔ كه در چوب قصب باشد نامند وخرنوب را نيز گويند

فشوابراشين بعربي اصابع الصفر است

* فصل الفاء مع الصاد المهملة *

فصا حب الزبيب است كه عجم الزبيب باشد

فصافص رطبه است

فصعاء بعربي فاره است

فصفص عبيثران است

فصفصه اسپست است كه رطبه نامند

فصر بكسر فا بعربي زبان را نامند

فصله نخل بريده را گويند

فصيح شيرتازه دوشيده ايست كه كف آن نشسته باشد

فصيل بچهٔ شتر است

* فصل الفاء مع الضاد المعجمة *

فضا خرما ومويز مخلوط باهم وهرد و چيز مخلوط در يك ظرف را كه متغير نشود يكي از انها از ديگري فضا نامند

فضال وفضوخ بعربي اسم خمر است

فضيه وفضعل بعربي عقرب است

فضله بقيه وپس ماندهٔ چيزرا نامند وچيز ردي را نيز

فضيج بجيم عروق را نامند

فضيخ عصير عنب است ونيز شراب متخذ از بسر را نامند

فضيض آب شيرين وآب باران را نامند وطلع را نيز

* فصل الفاء مع الطاء المهملة *

فطارميقي وفطرميقي بيوناني عرطنيثا است وگويند كندش است

فطارليس سرخس است

فطر اسم سماروغ است كه بهندي يهين چهتر نامند

فطرياثا كماة ابيض است كه فطر مأكول وبفارسي هيكل وسماروغ نيز نامند

فطراساليون وفطراساثين كرفس صخري است كه كرفس جبلي نامند

فطروسليون بزر كرفس جبلي است

فطرياسا بسرياني فطر است

فطريس سرخس است

فطريطن فطريطيقون است كه عصير

منب باشد

فطريوس عدس جبلي است

فطس رنطسه حب الآس است

فطعم قرنفل است

فطقلون بنطافيلن است

فطلا ورد است

فطلوهن شیه است

فطوحيون بيوناني زفت رطب است

فطوخينا سراج القطرب است

فطوريدس بيوناني زجاج است

فطوس حب الآس است

فطول هزارچشان است که فاشرا باشد

فطومايون كيلا است

فطوه خردل ابیض است

فطير خمير خام است

فطيلامج فاطا است

فطيلون فاوانيا است

فطين دلوس قاتله است

* فصل الفاء مع العين المهملة *

فعالو بسرياني فجل است

فعلوس بيوناني حنظله است

فعفع بعربي جدی است

فعليوه کادی است

فعم درخت گل است

فعوسا برومی خربق است

فعولم فاقله است

فعلوليون برومی حنا است

فعيلاسوس کیاهی است از جنس عرطنیثا که بخور مریم است

فعما بسرياني فاسد است وثمر را نیز نامند

* فصل الفاء مع الغين المعجمة *

فغا بعربي اسم طین است

فغر وفغو ورد است وگل حنا را نیز نامند

* فصل الفاء مع الفاء *

ففلين بغلة الحمقاء بری است

ففونيسور بيوناني اسم ملح است

* فصل الفاء مع القاف *

فقارس بيوناني اسم سرو است

فقحه هرگلی است که پیش از ورق با با آن بهم رسد

فقد سنجکشت است وگفته اند تخم آن است واول اصح است ونیز شراب زبيب با عسل یا کشوث را نامند

فقده حب الفقد است

فقدو شراب زبيب یا عسل یا کشوث است

فقسطسداس برومی لحية التيس است

فقعه بعربي گل زرد را نامند واحتمال که فقحه بوده باشد بحاء مهمله زیرا که ورد اصفر است

فقاح بعربي اسم جنس شکوفه است که نور نیز نامند وبيوناني نفج وبرومی اینکس وبيوناني دوذ وبیشتر اطلاق فقاح را برنور اذخر مینمایند ونیز بر هرگلی که پیش از برگ برآید

فقاح اذخر شکوفهٔ کورکیاه است که برومی اینکس شخوسن وبيوناني ذرانيقون نامند وبهترین آن خوشبوی آن است

فقاح السنبل شکوفهٔ نوع بخوشه است که بسریانی نفجبرا بروردین وبرومی اینکس طوخس وبيوناني دوذ سفليوس وبهندی چهرکاپهول نامند

فقاح سورنجان را بفارسی سنبلید و بعربي اصابع هرمس نامند

فقاح الغار شکوفهٔ دهمست وبسريانی نفجبی دوفانی وبرومی اینکس فوری ینوس وبيوناني دوذ اسطفا بن نامند بهترین آن تازهٔ خوشبوی آنست

فقاح الكرم شکوفهٔ رزو بسرياني نفجي او کبیثا وبرومی اینکس طراخیون و بيوناني دوذ اطما طینون نامند ونیز بفارسی دل کوبند بهترین آن برعهٔ تازهٔ آنست

فقاح الملح زهرة الملح است

فقاح الموز شکوفهٔ موز است که بهندی کیلا کا پهول نامند وبيوناني دوذ اموزا وبسرياني نفجي موزا وبرومی اینکس موزین

فقاح النحاس توبال النحاس است

فقلابرس بيوناني ضريمة الجدی است

فقلابليون فاشرستين است

فقيع کبوترسفید است

فقلامينوس بخور مریم است وگفته اند ضريمة الجدی است

فقولم تاقله است

فقلين عفص است

فقاوطارومیه کراث است

فقیص شامتره است

فقیضیه بیضهٔ شکسته است که مفقوضه نیز نامند

فقیض دود القرمز است

* فصل الفاء مع الکاف *

فکاومیج برومی مشکطرا مشیع است

* فصل الفاء مع اللام *

فل بفارسی چوب درخت سفرجل است

فلاؤ بیونانی د روفیون است

فلار بضم بسریانی ماذج است

فلا آذربوشت

فلات اسم نیلہ است که بفارسی میله نامند

فلامیطقی برومی صندل ابیض است

فلاسفه جمع فیلسوف است واسم مرکبی است از معاجین کبار که مادة الحیات نامند وذکر او در حرف المیم مع الالف ذکر یافت

فلاملوج ماذج است

فلاقاس بیونانی زبد البقر است

فلاعارمنایا برومی طین رومی است

فلاعاساموس برومی طین شاموس است

فلاعالیمانیس طین مختوم است

فلاعامغری طین مغره است

فلافل السودان فلفل السودان است

فلافلی معجون مرکب از سه فلفل است یعنی فلفل اسود وابیض ودار فلفل و مسخن بدن است وذکر او در این ذکر یافت

فلام اسم عربی تاقلی است

فلامرما بسریانی رئه است که بفارسی شش وبهندی بهیپره نامند

فلامسوس وفلامن وفلاموس وفلاوره زاج است

فلایه فودنج بری است

فلتان طایری است که میمون را صید می نماید

فلنجون بیونانی سرخس است

فلهس کلب ودب مین است

فلیقن سورنجان است که بلموسا نیز نامند

فلج وفلخمیده پنبهٔ حلاجی کرده تخم برآورده است

فلخور وفلخیده حب القطن است

فلدفیون وفلدیون وفلیدلاقن اسم دوائی است مرکب ذکر او در این ذکر یافت

فلذ بکسر اول اسم کبد حیوان است جمع آن افلاذ وفلذ ونیز قطع طولانی از کبد را نامند وهمچنین فلذه ونیز فلذه قطعهٔ طلا ونقره ولحم را نامند

فلز نحاس ابیض وزیبق ورصاص اسود وحدید وصفر باشد

فلسطاریون رعی الحمام است ودلب را نیز نامند

فلسطورس دلب است

فلسولوریون رجل الارنب است

فلطالط زعفران است

فلفل الخواص وفلفل الاخواص ماموذانه است که حب الملوک نامند

فلفلامالی بسریانی دار فلفل است و گفته اند ذنغل الماء است

فلفل البری وفلفل صقالبه حب النقل است که بزر فنجنکشت باشد وفلفل صقالبه حرف بابلی واثلق را نیز نامند

فلفل دراز بفارسی دار فلفل است

فلفلس بیونانی نوعی از خشخاش است

فلفل الشام تخم مخلصه است

فلفل القرود حب الکتم است که تخم وسمه باشد

فلفل مول بهندی بیخ دار فلفل است که فلفل مویه وبهندی پیپلامول نامند

فلفل مون فودنج جبلی است وکوهند فودنج بری است

فل ناشیه است که بیخ نیلوفر هندی باشد

فلیق خوخ ابیض است

فلمو ذراریح است

فلمون حبق جبلی که فودنج جبلی باشد

فلمیانه ورد است

فلملی بیونانی فلیجه است

فلنفیون اسم دوای مرکب است حاد ونافع جهت تاکل لثه وعفونت دندان

ودر قرابادین ذکر یافت

فلشلشکا وفلنچشک فرنچمشک است

فلواسکندری قیمولیا است

فلو نارمشک است رمزارچشان رانیز نامند

فلورا بسریانی اهم عرعر است

فلوریقا صندل است

فلوریقی صندل ابیض است

فلوس ماهی بشیرازی اسم خانق الکلب است که قاتل الکلب نیز نامند و اذارقی رانیز وبهندی کچله کویند

فلوعربن عصی الراعی است

فلوعیون بروسی طین ماکول است

فلوفرنیسا بروسی قرع است

فلومس بوصیرا است

فلوموس بیونانی خیاز است که فامورون نیز نامند

فلوموسور حب النیل است

فلون شیح جبلی است وبرگ نبات رانیز نامند

فلونیا اسم معجون مرکبی است منسوب بافلن طبیب که افلونیا نیز نامند ودر قرابادین ذکر یافت

فلوین جعده است

فله اسم لبا است که بفارسی اعوذ نامند

فلیجون سرخس است

فلنیقن سورنجان است وبعضی حومانه دانسته اند

فلیر بسریانی حجر المقناطیس است

فلیس وفلثیس بیونانی عفص است

فلیساطس بیونانی وسمه است

فلیغوریس خربق اسود است

فلنفیس وفلنیفیس حندقوقی است که بفارسی دیوا مپست نامند

فلیفله هرنود است ونانخواه رانیز بعضی ثمر پنجنکشت زباد رنجبویه نیز توهم کرده صاحب تحفه که نوشته بلغت اهل مغرب اسم تخم انجره است

فلیفیا اصل السوس است

فلیل لیف است

فلیله بعربی فوی سرزن را نامند

فلمیا بیونانی پرشیان داروا است که بسریانی بطیاطا نامند وآن عصی الراعی است

فلی نوین لاغیه است

فلیوفا لسان العصافیر است

فلموخوس سولان است

فلیوحیمر بیونانی بسد است

فلیه فودنج بری است

* فصل الفاء مع المیم *

فماشرافیل بسریانی کاشیر است

فمولو زنجبیل است

* فصل الفاء مع النون *

فنا وفناة عنب الثعلب است وعین الدیک رانیز نامند

فناسیوس بعربی اصابع مرمس است

فناطیلوس بروسی مضمار الراعی است

فنسافسالون بروسی فبانیس یونانی است که فاغره باشد

فنج فنک است

فنجل بضم بعربی عناق الارض است

فنجنکشت اثلق است که بهندی سنبهالو نامند

فنجنوش معرب پنجنوش است که عبارت از خبث الحدید وسلیله وبلیله وآمله وعسل باشد واسم معجون مرکب ازانها است وآنرا امل الحیوة نامند ونسخ آن در قرابادین ذکر یافت

فنجریون فنجیقون است

فنجرویون خمخم است

فنجیوش نوع احمر خس الحمار است که عرق الفالوذج نامند

فنجیا گفته اند بفارسی اسم ثلج است

فندق معرب بندق است

فندق هندی رته است که بهندی ریته نامند

فندر وند یره کندرا شت

فنطاغطا بسریانی شجرة الکلب است

فنطافلون بنطافلین یونانی است که بمعنی ذوخمسة الاوراق است که پنجنکشت نامند

فنطفاون فارانیا است وبیونانی عود الصلیب نیز نامند

فنطونتیس بیونانی قسوس است

فنطنیقون زراوند است

فنفع بعربی فاره است

فنک حنظل است وحرمل رانیز نامند

فنلكن زفت است

فن بتحريك بعربي اسم غصن است

جمع آن افنان وافانين

فنان حمار الوحش است

* فصل الفاء مع الواو *

فواطا عنب الثعلب است

فودج وفودة اول معرب ثاني است

بمعني خميرة مرى كه مورد ذكر آن در قرابادين

ذكريافت

فوتنج وفودنج معرب فودنك ويودنة

فارسي است

فوتنج برى كه جلبجوجه نامند فودنج

برى است

فودنج نهرى حبق الماء است

فونهرج بيوناني ارقال است

فونيلج بيوناني جوزبوا است

فونا نوة است

فوتيس بيوناني شحم اصل است

فوتيس برولا بيوناني پية مرغابي

است كه بعربي شحم الاوز نامند

فوتيس ليونلا شحم اصل است

فوجلانس نوعي سنكريزة ايست

مستطيل كه بخته ازان آهك كه بعربي

كلس نامند بعمل مي آورند

فوخلياس وفوخليا حلزون است

فولوس ماطوس بيوناني اسم فاخته

است

فود بتولس برومي غار است

فورليون بسل است

فوراتيا بيوناني خنثى است

فورج ترين عشرق است

فوردارس بيوناني و بسرياني

قردمانا وبعربي شمع نامند

فورمطابس برومي اسم قوقى است

كه حيوان برى قريب بحيوان حمل بيل ستر

است

فردرس ضفادع خضر است

فورس بيوناني نبق است

فورنرو بسرياني حما است

فورفوس بسرياني حنطة صحرائي

است كه خندروس نامند

فورمى ابهل است

فورزثون وفورثون وفوريربرومي

وبيوناني عاقرقرحا است

فورروديس وفورروديس وفوزيس

برومي ضفدع است

فوررس بيوناني حنطة است

فوريس ابرفر فسانس است

فوريطيس مارقشيشا است

فوسير حلبلاب است

فوسيرميون بيوناني بلسان است

فوسطرفيون بيوناني نوعي اززعرور

است كه بشيرازي كيل نامند

فوصنتين بيوناني رته است

فونيس وفونبلس وفونيكس بيوناني

نخاله است

فوسيما راتينج است

فوصين قلي است

فوسيون ذنب السباع است

فوشته وفونشه وفوشنه بفارسي

نوعي ازفطر است كه غوشنه نامند

فرسنوتص بيوناني ورومي ضرو

است

فوطين بسرياني حسك است

فوطاليون بيوناني عرطنيثا است

فوطاموغيطون بيوناني جار النهر

است

فوطر بيوناني ترب است

فوطغر دادي است

فوطينس ماذريون است

فوطينوس برومي جلنار است

وفرفيون رانيز نامند وخيربوا رانيز

كويند

فوعريسقن بيوناني خشخاش اسود

است

فوعلس وفوغولسون لسان الثور است

فوغيناوس برومي اسم من است كه

بفارسي شبنم نامند

فوف بفتح بعربي اسم مثانة بقر است

وبضم پوست بالاى آسته ثمر رانامند و

قشر هر نواتى را ونيز دانة سفيد كه

درميان نواة است كه ازان نخل

ميرويد ونيز قطن را نامند

فونانش نباتي است كه آن را براة

الراعي وابرة الراهب نامند

فونس بيوناني تندبيل البحر است و

وماذريون وتخم ماذريون رانيز نامند

قوفوليوس كوريا لندل است

قوفلا بسرياني فوفل است

قوفم ذهب است

قوفوزومبه اترج است

قوفه عشبه است

قوفيلاسوس زاج است

قور فمارس قنفذ است كه بفارسي خار پشت نامند

قوفيرس برومي جوز السرو است

قوفمنون بيوناني صمغ عربي است

قوكان نقاح است كه بفارسي بوزه نامند

قول بلغت اهل شام باقلي است وكفته اند حبي است شبيه بحمص و بعضي كفته اند حمص است

قولا بسرياني ساذج است

قولاذ وفالوذ معرب پولاد فارسي است كه نوعي از حديد جوهردار است

قولنميوس برومي بل است

قويس قوفس عليق الكلب است *

قول طامون بيوناني شبت است

قولطيفوا بيوناني باقلي مصري است

قوللو بسل است

قولن برك نبات است

قولو حنظل است

قولواماريقون وقولوغريون بيوناني وبفارسي برسيان وبسرياني بطباطكه عصي الراعي است

قولودين وقولونودين وقولوفوديون

بسفايج است

قولوربرون بيوناني خربق اسود است

قولوسون ثوم است

قولوطر پرسياوشان است

قولوعوماطون شكاعي است

قولوعس فستق است

قولوقس قولوفسيس وقولو فنيس حنظل است

قولوفرنيون ورق البلوط است

قولوسن قثاء است

قولوميثا ماء الزيتون مملح است وماء السمك كبار مملح را نيز نامند

قولون طين ارمني است

قولي برك نبات است

قوليا كرش است كه بفارسي شكنبه نامند

قولياغرنا ورق الزيتون است

قوليا ارسفا ورق الاترج است

قوليا سيقي ورق الخوخ است

قولي جلنبوس ورق الخلاف است

قولبطلفاتن ورق الغار است

قوليطونولس ورق الاس است

قوليفاليون ورق الاجاص است

قوليلس وقولس ريبا جعدة صغير است

قوليمفرين ورق التوث است

قولن برومي فل است وبيوناني جعدة است

قوليون جعدة است

قوم بعربي ثوم است وكندم ونخود

ونان وسائر حبوبيكه ازان نان پزند نيز نامند

قوما ميرالعطس باقلي قبطي است كه قلقاس نامند

قومان كندم وجورانا مند ميرو پياز را نيز

قومه سنبل است

قوموبطيا مير وقوموبطوشعري بيوناني جعدة است

قوموسيميون ترمس است

قومينون هرطمان است

قونيا برومي دارچيني است

قونيانا بيوناني فودنج است

قونين بيوناني بسل است

قوه بري بلسكي است

قومه شيرينري است كه دران طعم حلاوت باشد

قوند شراب است

قوهل تنابري است

قويس وقويوس عليق الكلب است

قويغه مصفر نارة است

* فصل الفاء مع الهاء *

فهار اسم جوامر حجرية سرخرنك برنك ياقوت است كه ازمعدن ذهب از بلاد مشرقيه برمي آورند وبعض كفته اند كه اسم لعل است

* فصل الفاء مع الياء *

* المثناة التحتانية *

فيا دارفلفل است

فيه بعربي اسم طائريست شبيه بعقاب
فيارسيبا كبر است
فيارميلوس بسرياني قنابريست كه
بفارسي برغس نامند
فيا سب نطر است
فيا غوس كشت بركشت است
فيا ئريون برومى اسم جوز ماثل است
فياميس نا غره است
فينيقى برومى عدس است
فينقون بيوناني خل است كه بفارسى
سركه نامند
فيجرا دادى است
فيجن بيوناني سداب است
فيجاء حساء مستويل است
فيجارس بيوناني جاورس است
فيجورين بيوناني مندباى برى است
فيجيلوتون نوع قنا ل قيوارون است
فيل زعفران مدقوق است وموى لب
اسب را نيز نامند
فيلر رماد است
فيلرسا ذس بيوناني خانق النمر است
فيلس بيوناني ماذريون است و
گفته اند بزر ماذريون است
فيلماس شراب سكر است
فيليوس انجره است
فيرتوا وفيرنوا اسم رومي جوز است
فيرفيطوسنين قرنة الارجني است
فيرسا بسرياني شمع است
فيروزنوش اسم مركبى است بمعنى
مبارك ماضم وجهت امراض بارده دافع
وبمعني مبارك هنى وبمعني كثير النجاح
نيز ودرقراباد ين ذكر يافت
فيروطيس بيوناني سدر است
فيساوبرا ما نا بسرياني عيدان بلسان
است
فيسا اسم طاوس است
فيساد فاوانيا فاوانيا است
فيسي نوتاردين بسرياني عيدان
سنبل است كه دارشيشعان نامند
فيسادوبقطاميون بسرياني اسم
مشكطرا مشيع است
فيروفس بيوناني نوعى ازمرنبا است
فيسا فلوس بيوناني نوعى از لبلاب
ماكول است
فيسالون برومى قطران است
فيسردهويا بسرياني اسم مليون است
كه بفارسي مارچوبه نامند
فيسوادزفرا فردنيا بسرياني
مشكطرا مشيع است
فيسور سنكيست كه درحمام بپاهي مالند
وبفارسي سنكپا وبهندى جهانوه نامند
بهترين آن سبك كثير التجويف آن است
وغيرمحرق آن غيرمستعمل واحراق
آن آنست كه درآتش اندازند تا سرخ
گردد پس درخمر ريحاني اندازند و
همچنين تا چهار مرتبه پس سوده بكاربرند
فيش وفيشله گويند راس الذكر است
فيطا موق است
فيطى زرنيخ احمر است
فيطاغطاس شجرة الكلب است
فيطاميرون وفيطرون وفيطورن
بيوناني كزبره است
فيطرن بقاف اصح است وقبطره نيز آمده
فيطرمنقى كندس است
فيطرواساليين كرفس جبلي است كه
نطراساليون نامند
فيطريون جعده است
فيطس بيوناني حب الصنوبر صغار است
وآس بستاني را نيز نامند وغلط كرده
صاحب تحفه كه بنك آس نوشته
فيطفلون فاوانيا است
فيطل بلغت اندلس كمون برى است
وشاشتره را نيز گفته اند
فيطوا انفحه است
فيطوعطاس شجرة الكلب است
فيطوليون زفت رطب است
فيطولوس پوست درخت صنوبر است
فيطرا بيوناني كبر است
فيطيغا بيوناني بندق است
فيغررس بيوناني درخت حنا است
فيعورس بصل الزير است
فيرس نوعى از درخت بلوط است
فيعيكس وفيقس بيوناني عفص است
فيغانون برومى سداب است
فيف بعربي وبسرياني انفحه است
فيفا بيوناني دردالنفل است وبعربي
اسم قيصوان است وبسرياني قناء

فيفي‌طارلوس عدس جبلي است كه
عدس المرباشد
فيفانه نارمشک است
فيفادميوس بيوناني نحاس محرق
است كه روشختج نامند
فيفرين بيوناني فلفل ابيض است
فيفس لوعا بيوناني عدس الماء است
كه نوعي از طحلب باشد
فيفي لاميوس بخور مريم است كه
نوعي از عرطنيثا است
فيقرا بيوناني بمعنى تلخ ومراد از ان
صبر سقرطرى است
فيقراطيسون صندل است
فيقلاميون بخور مريم است
فيقن اسم يوناني قرطم است
فيقن غريون قرطم برى است
فيلاطاريون بيوناني بولاموبيون است
فيلك الافن فلك فيون است كه دوائي
است مركب حادرد رقرا بادين
ذكريا فت
فيلروفس بيوناني شجرة الكلب است
فيلعا عرطنيثا است
فيلو ساذج است
فيلو را غنم است
فيلورسوسافن شجرة القطران است
كه شربين نامند
فيلورسخبوس شجرة المصطكى است
فيلوسفين شجرة البق است
فيلوطاسين بيوناني قاتل الكلب است

فيلوكيون قطف است كه بفارسى سلمه
نامند
فيلون ارمد قطولوس برومى وبيوناني
فينوطيس نامند كه شنبليد باشد
فبل فقاح شورنجان است وبرك
سورنجان رانيز نامند
فيليورس عرعر است
فيماررس بيوناني حب الصنم است
فينارس شعلة است
فيناسيوس اصابع هرمس است
فينج وفينك معرب فينك است كه حجر
القيشور نامند
فينفس حومانه است
فينفن بيوناني قرطم است
فينفن اغريون قرطم برى است
فيفيطراس بيوناني قرفة الدارچيني
است
فينوبراسير اصابع الصفرا است
فينوقوطيس فقاح سورنجان است و
برك سورنجان رانيز نامند
فيوسنيوس سليخه است
فيورا بقس است
فيورمينا لاجورد است
فيوسطونيا عجم الزبيب است
فيوصمين ريباس است
فيوطياس فرخ برق است
فيوطموش بيوناني اسم جلد است
فيوفلاميلس بخور مريم است ويا
نوعي ازان

فيوفيوس عفص است
فيوماطين برومي نمام است
فيون فجل است
فيومو بسرياني رئة است
فيونيون بيوناني ميااليوس است
فيهج اسم خمر است
فيهق باندلسى انثلة السوداء است
فياد بفتح اول وتشديد يا ثوم ذكر
است
فيسير حلبة مطبوخ با تمر است

* باب القاف *

* فصل القاف مع الالف *

قامه وقايه اسم عربي فرخ طائرى
است وبيضه رانيزنامند وقشربيضه كه
چوجه ازان برآمده باشد نيز
قابوق بتركى اسم قشر است
قابولا اسم فارسي كاچى است
قاتر اسم تركي بغل است كه استر
نامند وبهندى خچر
قاتره نمام است وكزبرة برى را نيز
نامند
قاتل ابيه بد اشقان است وقطلب را
نيزنامند
قاتل اخيه خصية الثعلب است
قاتل كلبا بسرياني قاتل الكلب است
قاتل الحيطان وقاتل السمك لاغية
است وماهي زهرج را نيز نامند
قاتل الذئب خانق الذئب است
قاتل العرق نوع انثى ازورق اناغالس

است که شکوفه آن کبود باشد وگفته اند
نوعی از مرزنجوش است که بهندی
مروا نامند
قاتل النحل نوعی از نیلوفر است که
بهندی کنول نامند
قاتل نفسه نوعی از اشق است و
گفته اند فرفیون است وبعضی کافور را
وهرچه خود بخود بتحلیل رود
قاتل الکلب خانق الکلاب است و
گویند اذارقي است
قاتل النمر خانق النمر است وبعضي
ماذریون میاه را نامند وبعضي
خامالاون مالس را که اشخیص اسود
است
قاتوله معرب تاتوله است که جوز
ماثل باشد
قاتق وقاتیق بترکي لبن حامض را
نامند ومطلق ادام را نیز
قاحرس وقاحروس بیوناني جارشیر
است
قادح وقادحه بعربي اسم کرمیست
که اشجار رودند ان را میخورد
قادرس شربین است
قادمه ریش مقادیم جناح طیور است
قاره دب انثی یعني خرس ماده را
نامند
قارا بترکي مقل است
قارادمن وقارادرمون وقارادامن
قردمانا است

قاراس اسم قرن است که بفارسی
مرووشاخ نامند
قاراسا قراصیا است
قاراطیا بیوناني خرنوب شامي است
قاراطیطس بیوناني اسم خشخاش
مقرن است
قاراطیس بیوناني کرویا است
قاراغیطس بیوناني وبسریاني قصب
فارسی است
قاراطیطمون بیوناني بصل است
قارا وقروالون قرنفل است
قارن سك است
قاریتمیمس وقارحه اقحوان است
قاریوز بترکي بطیخ ندی است
قارج بترکي اسم [illegible] ماکول است
قارالیون بیوناني نوعی از
موقریقون است در بو شبیه بعلك الصنوبر
قاروباسلیا وقاقالیس بیوناني تخم
جزر بری است
قاره بیوناني مطاخیش است
قارس بیوناني کبر است
قارسیسا وقارسیسیون کبابه است
قارقوس قرن الثور وقرن المعز را نیز
نامند
قافیقوا وقارقیبوا وقاریمیوس
سرطان است
قاردا بیوناني کرویا است
قارناموں بیوناني نمام شبیه بحرف
است

قاروني وقارو قاجوز الملك است
قارنی بارزق بترکی بزرقطونا است
قاردونا وقاروطبقا وقارونابطیقیا
بندق است که جاوز باشد
قاز اوزاست
قاسطر بیوناني حیواني است که در
آب وغیرآن میباشد وخوراک آنها ماهی
وسرطان است در دریا وسنگریزه در
خشکي وگویند جند بادستر خصیهٔ آن
است
قاریطه حب تمرهندی است
قاربن قرصعنه است
قاسطمون محلب است
قاسعاقون هوشن بریست
قامی بترکي قنه است که بفارسی
بارزد نامند
قاسینا سلیخه است
قاصنه محلب است
قاتال ولیل بسریانی قاتل ابیه است
قاطانبقی کف العقاب است
قاطیغوبا بسریاني وبیوناني حنظل
است
قاطر دم الاخوین است
قاطس اروماطیقي قصب الذریرة
است
قاطع المني مرد واني مغنن مجفف
است مانند سداب وشهدانه ویامبرد
مخدر مانند افیون وکافور ویامبرد دون
مانند کافور

قاطل ابیه قاتل ابیه است

قاطل ذابا وقاطل ذیبا بسریانی بصل العنصل است

قاطون ارمینا است که نوشادر باشد

قاطوء بسریانی بزرقطونا است

قاخروس بیونانی جاوشیر است

قاقاطون نیلوفر است

قاقرطین لبن شبرم است

قانور تلوسهٔ خرما است که بشیرازی نارونه نامند که وعاء طلع نخل باشد

قافوری وقافورنی بسریانی کافور است

قاقبروس برومی و بسریانی سقلولا است که زرنباد باشد

قاق طائری طویل العنق است وگفته اند معرب کاک بمعنی کعک است

قاقا بیونانی حنظل است

قیقی سفیدهٔ تخم مرغ است ونیز پوست نازک بالای تخم مرغ را نامند

قاقائي حنظل است

قاقسنون بیونانی کبابه است

قاقسوس بیونانی کمون بری یا شاهترج بری است

قاقوس وقاقوسوسطو بیونانی عدس الماء است که نوعی از طحلب باشد

قاقیون بیونانی لبلاب کبیر است

قالابو بیونانی بلوط است

قالاجیر قلی است

قالاراس الافیوا قرن ایل است

قالاریبوس نوعی از خمر است

قاقیا اقاقیا است که عصارهٔ قرظ باشد

قالاغروسطس نیقون نوعی از زتیل است

قالامابس بیونانی فوتنج نهری است یا فوتنج بری است یا مطلق فوتنج را گویند

قالاس وقالاموسا قردمانا است وحرف را نیز نامند

قالامن قالامیس قصب مطلق را گویند

قالامواس قالاموس اروماطیقون قصب ساذج است

قالاموس ازروماطیقی قصب فارسی است

قالامینی فوتنج الماء است

قالب بکسر لام بعربی بسرا حمر است

قالنجه اسم ترکی طائر یست معروف بعکه وبعربی عقعق وصلصل نیز نامند و گفته اند اسم فاخته است

قامارون وقومارس بیونانی قاتل ابیه است

قاماسین صمغی است که آنرا کاشیر نامند

قامافهیس بیخ جاوشیر است

قامقي وقام مقی دود البقل است

قامواجی بترکی طائریست از طیور ازجنس صقور

قاموز بیونانی صمغ است وهرگاه مطلق گفته شود مراد از آن صمغ عربی است و نیز قاموز بسریانی سندروس را نامند

قاموزد نیعیا بسریانی وبیونانی صمغ سداب است

قاموزد رعنی صمغ خطمی است

قاموزد رنیا بسریانی وبیونانی صمغ زیتون است

قامورد شیعا بسریانی وبرومی فربیون است

قاموزد کرزا بسریانی ساداوران است

قامود دلوزا بسریانی وبیونانی صمغ درخت بادام است

قان. گفته اند که بترکی دم است

قانانیس شهدانج است

قاناقس کاشم رومی است

قانش قبطی بیونانی باقلی قبطی است

قانة الطیر قانصه است

قانفامن بیونانی سندروس است

قانفامون بیونانی صمغ کریه الرائحه است که می آرند از بلاد عرب وگفته اند که سندروس است

قاساریدس وقساریداس وقتیناریدوس بیونانی ذراریح است

قانقراطون لفظ یونانی نیست وگفته اند که نباتیست مانند عنصل وبدل آن استعمال می نمایند

قانبوس بیونانی بمعنی دخانیست که آنرا شاهترج فرفیری نامند

قانیون بیونانی شاهترج است

قادرن بترکی بطیخ است

* فصل القاف مع الباء الموحدة *

قباب بکسر اول بعربی نوعی از سمک است

قبار وقبارس وقباریس بسریانی ویونانی وبرومی بمعنی کبر است

قباع بضم اول قنفذ را نامند

قباق بترکی اسم قرع است

قباء وقباة بعربی نام گیاهی است که شتران میخورند وبفارسی کاه چران شتران نامند

قباح بعربی اسم دبا است که بفارسی خرس نامند

قباط وقبیط وقبیطی همه بضم ثانی وتشدید با قبیطه وقبطی وقبیطه اسم حلوای معروف است که ناطف نامند معرب کبیده وکبیته

قبر وقبرة قنبرة است

قباع اسم عربی خنزیر صحرائی است

قبر اسم عربی انگور طولانی جید الزبیب است وبتشدید با اسم چکاوک

قبرس بضم اول وسکون ثانی وضم راء مهمله در اصل اسم جزیرهٔ عظیمی است در روم که معدن نحاس است ونحاس آن بسیار خوب است ولهذا آنرا النحاس قبرسی نامند منسوب بدانجا مانند آنکه قلع اسم معدنیست که از آن رصاص جید بعمل می آید لهذا رصاص جید را القلعی می نامند

قبع قنفذ را نامند

قبع اسم خنزیر جبلی است

قبعه اسم طائریست کوچکتر از عصفور

قبعرور بعربی تمر ردی را نامند

قبقاب صدف بحری را نامند

قبل بعربی تیس جبلی است

قبور بعربی اسم نخل سریعة الحمل است

قبیراء قنبرة است

قبیس بعربی فحل را نامند

* فصل القاف مع التاء المثناة الفوقانية *

قتب بکسر اول وسکون ثانی جمع اقتاب است بمعنی امعاء است

قتام وقتان بعربی غبار را نامند

قت بعربی اسپست را گویند یا خشک آن را

قترس گویند اسم بهترین نحاس است

قترغه اسم ترکی کلاغ است که بعربی غراب نامند

قتع وقتعة بعربی اسم کرم سرخی است که چوب را میخورد ومطلق کرم چوب را نیز نامند

قتق بترکی اسم ماست است ومطلق نان خورش را نیز نامند که بعربی ادام گویند

قتن ماهی است عریض بقدر یک کف دست

قتنا بسریانی اسم قصب است

قتنادیما بسریانی اسم قصب الذریرة است

* فصل القاف مع الثاء المثلثة *

قثام اسم عربی ضبع انثی است

قثاء الحیه زرارنگ طویل را نامند وگفته اند اسم حنظل صغیر است

قثاء الصغار بعربی اسم شعاریر است

قثاء الکبیر بعربی سفلج است که بفارسی خیار کبر نامند وآن ثمر درخت کبر است

قثاء النعام حنظل است که بفارسی خیار کرک وبهندی اندراین نامند

قثاء هندی خیار شنبر است وگفته اند اسم ثمری است که بهندی توری نامند

قثم اسم ضیغان است

* فصل القاف مع الجيم المعجمة *

قجي بجیم عربی بفارسی تخم شور است ونزد صاحب تحفه اسم ترکی خردل بری است

قچ بجیم عجمی مخفف قوچ ترکی است که بعربی کبش فحل مقرن را نامند

* فصل القاف مع الحاء المهملة *

قح اسم عربی بطیخ خام است که بفارسی کالک وبشیرازی کرکو نامند

قحط بعربی اسم نبت است

قحر الکلیل الجبل است

قحوان اقحوان است

* فصل القاف مع الدال المهملة *

قداح اطراف صغیر تازهٔ بقول است وشاخ نبات تازه را نیز نامند وصاحب تحفه بهار نارنج دانسته وبعضی گل رطبه وبعضی گفته سنگ چقماق است

قداد بفتح اول وثانیه بعربی قنفذ است

قداحي پرمرغ پیشین را نامند

قلح صاحب تحفه کفته نوعی از ابرون را نامند واصح آنست که بخور مریم است

قلح مریم کیاهی است که برک وبیخ آن مفتت سنك مثانه ومدر بول است وآن نوعي است ازحي العالم که معمی است بزلایف الملوک ونواب علویخان مرحوم کفته اند که غلط است زیرا که آن قلاح مریم است

قد بفتح اول وتشدید دال بعربي جلد نخله است

قد بضم اول وتشدید دوم بعربي ماهي بحری است

قداح مریم قدح مریم است وقداح مریم ازان جهت نامند که کلهای آن طولانی پیچیده شبیه بزلف بافته واهل شیراز آنرا زلف عروسان نامند وبهندی جته دهاری نامند واهل مغرب زلایف الملوک جهت آنکه برک آن مانند قدح کوچکیست وازین جهت این را اذان القسیس نامند وکفته اند بیوناني قوطو لیدون نامند وبعضی کفته اند نوعي ازحي العالم است

قدمیا بفتحتین بیوناني اقلیمیا است

قدوح وقداح بفتح اول وضم ثاني بعربی اسم ذباب است

قدومه نزد عامهٔ اهل اصفهان اسم تودری است

قدیح اسم عربي مرق است که بفارسي شوربا نامند

قدیر کوشت مطبوخ در دیك است

قدیم الملك خبازی است

* فصل القاف مع الذال المعجمة *

قذاذه قطعهٔ ذهب است

قذة وقد تان الاذنان والقذ ذاسم برغوث است ونیز قذه بمعنی کیك است

* فصـــل القاف مع الراء المهملة *

قراء بسریاني اسم فرع است

قراقاج بترکي درداراست

قراس یابالوطن وقراس قانالوطن بیوناني کراث شامي است که عامهٔ اهل شیراز زیرپیازنامند

قراثا بعربی قسمی ازنخل است که تمر وبسر آن بهتر میباشد

قراچورك اودی بترکی شونیز است

قریح وقراح آب خالص است

قراری بسریانی حب خروع است

قرارنوش برومی اسم شمع است که بفارسي موم نامند

قراربوفل نیلوفر است

قراساوش بیوناني زیتون الماء است

قراسنقر بترکي طائری است ازطیور صید مائل بسیاهی وغلیظ

قراسیا وقارسیا قراصیا است

قرامیوس وقریصاء بروطونیس و قریصا بروطونس شراب حلوی است که ازانکور بکه بیوناني قریطیقونیس نامند سازند

قراشم بضم اول وفتح ثاني بعربی قراد عظیم است

قراض بابونه است واقحوان رانیز

قراضه بعربي نوعي است ازحلوای صلب لزج که ازحبوب سازند وقراص وبنادق بزرک ترازان هازند معروف است این حلوانزد اهل ایران بقراضی

قراطارخ اسم ترکی شحرور است

قراطن بیوناني ماء العسل را نامند وآن عسل قلیل است که طبخ کرده شود باماء کثیر

قراطوس وقراطوس بیونانی درو نیون است

قراصیاقراطیا بسریانی وبیونانی خرنوب شامي است

قراع طائری است که عود الصلیب را بمنقار خود با شیان برد

قرقلون قرنفل است

قرانه بکسر اول بعربي لحاء شجر است

قرافاج بترکي ثمر درخت درداراست

قراتروط بترکي رجبین وکفته اند مصل است

قرقیون بیوناني کبابه است

قراقوش بترکی عقاب است

قراقینوس برومی اشترغار است

قراموس برومی باقلی است

قرامیون بصل است

قرانیا بیونانی اسم زفال است

قرانیني اغریا بیوناني کرنب بری است

قراد بکسر اول اسم ترکی صقیع است که

بفارسی شبنم نامند
قرباغه بترکی اسم ضفدع است
قرابانیون بیونانی اقحوان است
وگفته اند نوعی از بابونه است که بعربی
عین البقر وبفارسی گاوچشم نامند
قریب بکسر رای مشدده نوعی
ازماهی مملح است که تازه باشد
قراست انجره است
قریبنون برومی بلوطرا نامند
قربوک اسم ترکی شبرک است
قربوله نوعی از لبلاب است
قربیون نوعی ازسمک تازه یا سمک
مطلق را نامند
قرح شونیز است
قرحان نوعی از کماة ابیض صغار است
که فطر نامند
قرد بعربی بمعنی قراد است
قرداليون بسد است وواضح آن است
که آن قرداليون بواو است نه بدال
قردمانون بیونانی قردمانا است
قردامن حرف است که بهندی هالم
نامند
قردامومن وقردامون وقردمون
برومی وبیونانی قردمانا را نامند
قردامینی بیونانی قرة العین است
قروع قمل الابل ودجاج است
قردمالی کزبرا است
قردماوس اسم رومی حرف است که
بفارسی اسفندان کنده نامند

قر بضم اول اسم عربی ضفدع است
قر بفتح اول وراء مشدده بعربی
فروج است
قردالبت نخل است که آنرا جمار
نامند
قردمانا بیونانی بندق است
قرزج بعربی شجرا است
قرزجه بعربی اسم بقله است وشجر
را نیز نامند
قرس بکسر اول بعربی پشهٔ صغیر را
نامند
قرسطیلوس اسم رومی است که آنرا
بیونانی ماطیطوس نامند وآن شاه دنج
است
قرسطاریون بیونانی سطاریون است
که بشیرازی کماة کوهی نامند
قرسطوس بیونانی قسط است وبرومی
تفرالیهود است
قرسمنون بیونانی ریشهٔ حنظله است
قرسیطامنون بیونانی وبسریانی
زنجبیل کلاب است
قرسیقی اسم نوع طراثیث است که
بیونانی آورد نفیی نامند
قرنیه ملح نفطی است
قرشام وقرشوم بعربی قراد
عظیم را نامند
قرص بضم اول وسکون ثانی اسم
عربی خبز است وکلیچه را نامند وباصطلاح
اطبا عبارت است از دویه که بکوبند و

خمیر کنند باب واقراص سازند ودر
سایه خشک کنند تا اینکه رطوبت دران
نماند ونگاه دارند واستعمال نمایند
قرصعا سلحفاة است
قرصوف بضم اول بعربی عصی الراعی
است
قرط بعربی نوعی از کراث است که
آنرا کراث مائده وکراث البقل نیز
خوانند
قرط بضم اول وفتح ثانی اسم مصری
قصقصه نامند
قرطا بیونانی شاه بلوط است
قرطی وقرطیقی بسریانی حسک است
قرطس بیونانی فقاح کرم است
قرطف اسم عربی بقله است وثمرة
الرمث را نیز نامند
قرطمالو خیارشنبر است
قرطم هندی حب النیل است
قرطمانا قردمانا است ونیز کرویای
فارسی وکراویهٔ رومی را نامند
قرطن بیونانی ماء العسل است
قرطور وقراطیا بسریانی حسک است
قرظ بفتح اول وثانی وظای معجمه اسم
درخت نوعی از امغیلان است
قرعا کیبا بسریانی هوفاریقون را نامند
قرعیلانه جعل است
قرعوی بترکی طائری است از طیور
صید ازجنس بازی وازان کوچکتر
قرغی بترکی باشق است

قرف بکسر اول بعربی قشر را نامند
وقشر مقل وقشر رمان را نیز وبمعنی لحاء
الشجر نیز آمده

قرنا فلنجه است

قرنل بفتح اول بعربی بخل است

قرشیه بترکی غراب است که بفارسی
کلاغ نامند

قرقسوس وقراقیمون وقرقیسون
وقرقسیون وقرنسیا بیونانی کمابه است

قرطلون بیونانی قرنفل است

قرقاآ بیونانی عشرق است که علقی باشد

قرقاول بترکی نام تدرج است که
معرب تدرو فارسی است

قرقار حمام بغدادی است که بفارسی
کبوتر بغدادی نامند

قرقس بکسر بعربی اسم خرخس است
که صغار بعوض باشد

قراقرامنی حرف الماء است

قرقوس دهن صنوبر است که آنرا
راتینج بیزنا نامند

قرقرون برومی سعد است

قرقس وقرزقس بیونانی صدف لؤلؤ
است ونیز نوع حلزون را نامند

قرقشم بترکی رصاص اسود را نامند

قرقط وقرقوف بعربی خمر است

قرقعنا وقرقو بیونانی وبسریانی
زعفران است

قرقو بکسر اسم ترکی صقر است

قرقف بعربی خمر است رخمر غلیظ
را نیز گویند

قرقب مرغ کوچکی است وقرقب را
نیز نامند

قرقمان خسی است که درجوف مقل
حجازی وصعیدی میباشد وگویند لب
مقل حجازی است

قرقوماعما وقرقومعما وقرقومن بیونانی
نفل دهن زعفران است زیرا که قرقو
بیونانی زعفران است ومعما بمعنی
نفل است

قرقینو بیونانی سرطان است

قرلانغوج بترکی خطاف است

قرمارس قاتل ابیه است

قرمارة ددفلی است

قرماریس بیونانی درختی است که
آنرا قطلب نامند

قرمانیطس طین کرم است

قرمانیون اقحوان است

قرماون وقرومیتان وقرنثوان برومی
وبیونانی بصل را نامند

قرمد بالفتح سنگ نوره است وبمعنی
زفت مطبوخ نیز آمده

قرمدار قرمطان است وزنان آنرا
علک الجعد نامند وبرای تروح فرج
استعمال مینمایند

قرمعا سلحفاة است

قرمل بعربی شجریست بی خار

قرمود وقرموط وقرمول بعربی ثمر
غضبان است

قرمیا توتیا است

قرمید بعربی اسم آجر است

قرمیون بیونانی سمک بحری است

قرن البحر کهربا است ونزد بعضی
عبارت از بسد ومرجان است

قرن البقر وقرن الثور بفارسی سرون
گاو یعنی شاخ گاو نامند ونیز قرن الثور
بمعنی حلبة یابسه آمده

قرن الماعز شاخ بز را نامند

قرن الحریت قرن کرکدن است که
بفارسی شاخ کرک وبهندی گینڈے کا
سینگه نامند

قرنا ویلا قرن الایل است

قرنب بعربی یربوع است که بفارسی
کلاکموش نامند

قرنبا بیونانی مطلق کرنب را نامند

قرنبا اغریا بیونانی کرنب بری است

قرنبی انمارس کرنب بستانی است

قرنبا وقرنبیا حماض صغیر است که
مسمی بحمیض است وگفته اند که
بیونانی اسم لوبیا است

قرنبا مخفف قرنباد است وآن اسم
کرویا است

قرنباد وقرنفاد وقرنفار وقرنفان
کرویا است

قرنفل بستانی قرنجمشك است

قرنفول قرنفل است

قرنوس حرف الماء است

قرنوس قالون حب الصنوبر است

قرنوة اسم عربی هرنوة است

قرنيتا بسریانی مطلق فودنج را نامند

قرميتادیرا بسریانی فودنج بری است

قرنيتادرین آس بسریانی فودنج نهری است

قرنيتاوطورا فودنج جبلی است

قرنيتارفجعلا بسریانی فودنج مزارع است

قرنيتا رميا وقرنيتا رنهرا بسریانی فودنج نهری است

قرنین بهندی آهن است

قرنیون بیونانی شاه بلوط است

قرا نوعی از لبلاب است که آنرا اسد الارض نیز نامند

قرالیون بسد است

قرور بعربی آب سرد را نامند

قروسن بوصیرا است

قروسطولیوس بیونانی شادنج است

قروسونیون وقروشونس بیونانی ارقطیون است

قروسمیون جوزماثل است

قروصیون بیونانی قراصیا است

قروط بترکی مصل است

قروطنق سقطیعی وقروتومعا بیونانی معجونی است مرکب از طین مختوم وحب الغار وصنعت آن در قرابادین ذکریافت وثفل دهن زعفران را نیز نامند

قرونس بسریانی اسم درونج است

قروفلی بفتح اول وضم ثانی بیونانی قرع را نامند

قرونس وقروفوس وقرونس و قرفیونوس وقرروقوس وقیوقوس همه بیونانی اسم زعفران است

قرول وقرولیون معرب ازقرالیون یونانی است وآن اسم بسد ومرجانست

قروم حجر وسبعة الالوان است

قرومینان بیونانی وبسریانی بصل است

قرون خبث فضه است که آنرا اقلیمیای فضه نیز نامند

قرون البحر اسم مرجان یا کهربا است

قریب بعربی سمك مملح تازه است

قریا وقرنیاء نوعی از تمر را نامند که بسر آن بهترین بسر انواع تمرها باشد

قریح آب خالص است بمعنی ماء قراح

قریدوس بیونانی عقرب است

قریدیوس بیونانی جراد است که بفارسی ملخ نامند

قریرحنظل که بهندی اندراین نامند

قریس بعربی آب سرد وگوشت تختی را نامند

قریص نان خورشی است که ازگوشت ماهی واکارع وبابقول وابازیر حوش دهند درمرکه تا پخته شود پس سرد و منجمد کرده بخورند

قریصابروطونیس وقریصابروطونس وقریط خرنوب شامی است

قراسیوس شرابی است شیرین که متخذ از انگور که مسمی است بقریطیقوس

قریع بعربی اسم فجل است

قریعة الکتان نزد اهل اندلس اسم کشوث است

قریقان وقرنفان بسریانی کرویا است

قرنیا بعربی اسم لوبیا است

* فصل القاف مع الزاء المعجمة *

قزار زجاجی است

قزاکرم ابریشم است

قزح بعربی بول کلب است

قزح بکسر اول تخم بصل را نامند و بمعنی توابل قدر است مانند کمون و زیره وامثال اینها جمع آن اقزاح و بمعنی ابازیر نیز آمده

قزح بکسر اول وسکون ثانی بعربی خرؤ الحمه است

قزد بضم اول وسکون دوم قسطاست

قزدیر رصاص بیض است

قزدی نباتی است طبیعت آن گرم و تر در اول ونمک ازان بعمل میآورند و می‌خورند بهترین آن سبزتازهٔ آن است

قز بفتح اول وتشدید زا معرب کژ فارسی است وآن نوعی از ابریشم است ودر ابریشم ذکر یافت وکسیکه آنرا ودالحریر دانسته غلط کرده

است

تزاح بضم اول وتشدید زای کماة است

قزغند بزقند است وبزغنج نیز نامند

قزل بترکی بمعنی احمر است ومراد ازان ذهب است

قزلان بترکی اسم طائری است کثیر الوجود در شیراز وعامهٔ آنجا قزلاغ نامند وصاحب تحفه که قبره نوشته سهو است

قزوجاامران وقزومواد وقزوموان وقزونین وقازاماون برومی و یونانی بصل است

* فصل القاف مع السین المهملة *

قس بضم اول نوع قسوسی است که ثمر نداشته باشد وبمعنی لبلاب بی ثمر نیز آمده واوراق آن صغیر می باشد و شاخهای باریک وعصارهٔ بیخ آن باسرکه جهت سم رتیلا نافع

قساء بفتح اول وثانی بیونانی سلیخه است که آنرا بهندی کهیلا نامند وبمعنی دارچینی نیز آمده

قسابه بفتح اول وثانی بعربی تمر ردی است

قسا حیوبا بسریانی حلیون است که بفارسی مارچوبه نامند

قسادا بیونانی تنکار است

قسادیسما بسریانی قصب الذریرة است

قسارا وقوا رساما بسریانی عود بلسان است

قسارس وقبارس بمعنی کبر است

قسارقرنین اسم رومی رطب است که بفارسی خرمای تر نامند

قسارفورنیقن برومی تمرهندی است

قساروا قرتون وقساروا قوقیزون بیونانی سعد است

قساروس بیونانی تسوس است که عصارة لحیة التیس باشد

قساطوس وقساطاطوس ترطم است

قسالاون بیونانی دهن زفت است

قساموس وقساموبس وقساموني و قسوماس همه بیونانی اسم دارچینی است

قسیبوس بیونانی سوسن بری است ابیض

قسنا روس بیونانی عصارة لحیة التیس است

قسنامیس بیونانی لبلاب عریض الورق است که آنرا لبلاب کبیر نیز نامند

قسنوبرون بیونانی فاشرا است

قسنوس اطاروس بیونانی لحیة التیس است

قسنامیس وقسنوس لبلاب کبیر الورق است وآنرا لبلاب بری نیز گفته اند وقسنوس بمعنی لادن نیز آمده

قسراق بترکی رماک است

قسربوا دهن حنا است

قس بفتح اول وسین مشدده بعربی ضقیع است

قسطس اسم جنس قسط است

قسط اسود وآن قسط هندی است

قسط بحری قسط ابیض مر است

قسط حلو قسط هندی است ونیز قسط رومی ابیض را نامند که بوی آن تند است

قسط رومي قسط ابیض حلو است

قسط سوری قسط ثقیل است که لون آن مانند خشب شمشاد وطعم آن تلخ ورائحهٔ آن ساطع باشد

قسط شامي راسن است وقسط سوری رانیز گفته اند

قسط صینی قسط مر است

قسط عربی قسط ابیض خفیف طیب الرائحه است وبمعنی قسط حلو نیز آمده

قسط فارسی قسط ابیض مر است که بفارسی ماردارونامند

قسط رنقلي قسط مر ثقیل الرائحه است

قسط مر قسط هندی است ونزد بعضی قسط سوری است

قسط هندی قسط اسود خفیف است و قسط اسود حلورا نیز گفته اند

قسطانیا وقسطل وقسطنیل بیونانی و برومی شاه بلوط است که بعربی بلوط الملك نامند

قسطانیقی بلغت اهل سودان اسم بقلة

يمانيه است

قسطرين برومي ويوناني اترج است

قسطاس بضم اول وتسكين ثاني بعربي شجرا ست كه بيخ آن قسطنس است

قسطور وقسطورة وقسطورين وقسطوريوس وقسطوريون وقاسطورس بلغت يوناني جند باد ستر است كه بفارسي خزميان نامند

قسطوس وقسيطوس يوناني زنجار است

قسطورون قسفس يوناني قرطم است

قسطير بكسر اول وسكون ثاني بعربي رصاص ابيض است كه آنرا قلعي نيز نامند

قسعيطس يوناني طين ارمني است

قسقامور يوناني فودنج است

قسقيون يوناني سوسن بري است

قسقاس بفتح اول وسكون ثاني بعربي اسم نبات است وبمعني اسد نيز آمده

قسلع قنبيل است

قسميهور ضبع است كه بفارسي كفتار نامند

قسور بعربي بابونج را نامند وبمعني فودنج نيز آمده

قسور بفتح اول وسكون ثاني بابونج است يا فودنج وواحد آن قسورة است

قسوليدوس وقسوليدون بضم اول وثاني بيوناني كاكنج است

قسوماس يوناني دارچيني است

قسورمون بندق هندي است كه بهندي ريتهه نامند

قسوريوتن بيوناني حشيشة الزجاج است كه برومي كموماس نامند

قسه تربد است

قسيا وقسيوميوس برومي ويوناني سليخه است

قسيرام بسرياني قثاء بري است

قسيرو بفتح اول وكسر ثاني خلفا است

* فصل القاف مع الشين المعجمة *

قشا وقشاء بعربي قثورا شجار است

قشاح بفتح اول وثاني بعربي اسم صبغ است

قشار قشر محلب ودبق است

قشارة ريزهاي كندر است كه از سودن وقطعهاي آن بايكديگر جدا گردد وآن را قشار كندر نامند وقشر محلب را نيز گفته اند

قشام بعربي اسم تزا است

قشتا بسرياني قسط است

قشر بضم اول بعربي اسم ماهي بقدر شبري است

قشران جناح ملخ است

قشرة بكسر اول وسكون ثاني جلد اسب وقسمي از سليخه را نيز نامند

قشري پوست منجمد بالاي شير است كه بفارسي سرشير وچربهٔ شير نامند وبهندي ملائي

قشه اسم دابه است بهيئت جعل وگفته اند دابه است كه بفارسي كنه وبعربي قردة نامند

قشع حربا است

قشعه بفتح اسم كشوتا است وبكسر بمعني بلغم آمده

قشعر بضم اول وسكون ثاني بعربي قثاء است كه بفارسي خيارزه وخيار دراز وبهندي ككري نامند

قشوم بضم اول وسكون دوم بعربي قراده است

قشم بكسر اول بعربي لحم مطبوخ است ولحم مطلق را نيز نامند

قشمش بكسر اول وسكون ثاني معرب كشمش است كه عبارت از مويز انگور كشمش باشد

قشنيز معرب كشنيز فارسي است

قشور بفتح اول بعربي دواي جلالي است كه ميمالند زنان بروي خود براي تصفيهٔ رنگ آن مانند خردل كوبيده بپخته با ماست سرشته

قشور بضم اسم جنس پوست ميوها است وشامل پوست اشجار وبزور وغيرها است وبعضي را عقيده آنكه آنها قابل هضم نيستند وغذائيت ندارند واين كلي نيست وليكن بسيار قليل الغذا اند وبطي الهضم

قشيراس برومي ذراريح است

* فصل القاف مع الصاد المهملة *

قصابك اسم طائري است كه آنرا بعربي صعوة نامند وآن صفراغون است

قصب فارسی نوعی از قصب است و گفته‌اند نی است که از آن قلم میسازند

قصبك اسم نوعی حزونات است

قصب بوا قصب الذریره است

قصد وقصده عوسج است

قصدیر بعربی رصاص ابیض است که آنرا القلعی نیز نامند

قصر بعربی اصول نخل وشاخ را نامند

قصه بلغت عربی اسم جص است

قصطل بمصری شاه بلوط است

قصعل بضم بعربی عقرب است وبکسر عقرب وولد ذئب را نیز گویند

قصفه بعربی ورق ارطی است

قصل بفتح اول وسکون ثانی بعربی زهرسلم است

قصم بعربی بیض جراد است

قصود وقصیده بعربی مخ سمین است وقصید بمعنی لحم یابس نیز آمده

قصری بعربی نوعی از اذاعی است

قصیص وقصیصه بعربی نباتی است که در بیخ کاة روید وگویند تودریست

* فصل القاف مع الضاد المعجمة *

قضاب بمصری نوعی از اذان الغزا است

قضابه بعربی اسم وزغ است

قضاء بعربی کلبة الماء است که بفارسی مادهٔ سگ آبی وبهندی اود بلاؤ نامند

قضب اسم شجر بزرگ است وبمعنی افت واسفست نیز آمده

قضبه بعربی اسم رطبه است که بفارسی اسفست نامند

قض وقضض بفتح بعربی حصی صغار است

قضام بعربی نبات حمص است

قضه بکسر اول وتشدید دوم بعربی رجبین است وبمعنی حصی صغار وجص ورمل نیز آمده

قضعابن بلغت اندلس نباتیست که آنرا کمبیون نامند

قضم بفتح اول وتسکین دوم قطن عتیق است

قضم قریش حب الصنوبر صغار وکبار است

قضیب اسم عربی درخت رزوتاک وانگور است

* فصل القاف مع الطاء المهملة *

قطابه بضم اول وفتح دوم بعربی پارهٔ گوشت است

قطاریقا بیونانی اشقولوقندریون است

قطاریون غافث است

قطالا بیونانی دردار است

قطاس بضم اول لفظ رومی است گفته‌اند که دابهٔ ایست بحری که آنرا دابة البقر گویند وصحیح آنست که نوعی از بقرجبلی است

قطاطه بفتح اول بعربی تطاطا است

قطاغ بکسر بعربی شیرینی است که بفارسی شکرپاره نامند

قطایس بصل الفار است که آنرا عنصل نامند

قطامی بعربی صقر است که آنرا بفارسی چرغ نامند ونبیذ را نیز گویند

قطب بعربی وقطبا وقطبی و نطبا ما بسریانی بمعنی حسك است

قطبوس وقطوس بسریانی هرخس است

قطس حوما بسریانی حنظل را نامند

قطر بکسر اول اسم عربی نحاس گداخته است یا قسمی از نحاس است یا مطلق نحاس

قطری گکروهن است

قطرای بیونانی کبر است

قطرب دابهٔ ایست که حرکت میکند بربالای آب حرکات سریعهٔ مختلفه ونوعی ازما لیخولیا را نیز نامند

قطریامه نوعی ازخمر است

قطرنا بیونانی زجاج را نامند

قطارمی گکروهن است

قط بکسر وتشدید بعربی سنور است که بفارسی گربه نامند

قطه سنور ماده است

قطف بکسر بعربی عنقود است

قطفا وقطفه بسریانی بقله است که آنرا سرمق نامند

قطلب بلغت شامی قاتل ابیه است

قطم بعربی لحم وپنبهٔ کهنه را نیز نامند

قطمیر قشر بری است

قطن بعربی اسم حواصل است

قطندرس برومی وبیونانی زبیبه است

قطرنا وبرينا بسرياني قثاء الحمار است

قطوث حوط بسرياني حنظل است

قطوريون بيوناني قثاي بري است

قطونا نباتيست كه بزر آنرا بعربي بزر قطونا وبفارسي اصفهان اسپرزه و بشيرازي بنكو نامند

قطسقيقا نوعي ازسموم قتاله است

قطيلا دردار است

* فصل القاف مع العين المهملة *

قعاع بضم بعربي آب تلخ مالح است

قعال بعربي نور وشكوفهٔ عنب است

قعير بيوناني فلفل است

قعيول قسمي ازكاة است

قعقامر سندروس است

قعقرور نيل است

قعقاع بعربي تمريابس است

قعقع بعربي اسم لقلق است كه بفارسي لك لك نامند

قعقع اسم عربي عقعق است

قعلامنيس بخورمريم است

قعلوس غاراست

قعموص قسمي ازكاة است

قعنب بعربي اسم قلقاس وخصي الثعلب است

قعيل بعربي جراد است

قعيل ارنب ذكر است

* فصل القاف مع الفاء *

قفارس كبراست

قفاريس بيوناني وبسرياني حب الزلم است

قفاص بضم بعربي رعل است كه بفارسي كاوكومي نامند

قفاريون شاهترج است

قف النظر اسم آس بري است

قفنالا اسم رومي اجاص است

قفل كمون است

قفيز بيوناني لحم است

قفد بسرياني قنفذ است

قفو بضم اول وسكون دوم اسم فار است

قفرس ابهل است

قفر وقفزنبات كشوث است

قفط كمون است

قفلوس بيوناني غاراست

قفلوط كراث شامي است

قفورا كفري است

قفوري كافوراست

قفوربيخ وقفورابيخ وقفولابيخ بيوناني كافوريه است كه نوعي ازريحان باشد

قفهر قيقهر است

قفير بعربي زنجبيل است

قفيص بيوناني قرمزاست كه متولد شود بردرخت بلوط

* فصل القاف مع القاف *

ققه وققنج بسرياني كاكنج است

ققسالا برومي اجاص است

ققص شاهترج است

* فصل القاف مع اللام *

قلا قلي است

قلاب ذئب است

قلابو بيوناني بلوط است

قلاغ جاره باصفهاني اسم عقعق است

قلاذ آذريويه است

قلازاره وقلارازه بمعني قلاغ جاره است وآن طائري است ازجنس غراب كه بفارسي كلاغ پيسه نامند وعقعق را نيز نامند

قلارومانيون بيوناني نوعي ازخمر است

قلاس بسرياني ساذج است

قلاشره بفارسي اسم قلي است كه شخار نيز نامند

قلاط بعربي سمك است

قلاطانس بيوناني درخت خيار است كه بعربي دلب نامند

قلاطانوس بيوناني فلفل است

قلاطيور بيوناني قنبيط است

قلاقل بعربي فلفل است

قلاقليطس بيوناني قليميا است

قلاقي خاخته را نامند ويا طائري است مشابه آن

قلام بعربي قاقلي ونزد بعضي رعي الابل است

قلاماماليس بيوناني قودنج جبلي

است یا بری

قلامتی وقلامیس وقلا میسی بیونانی فودنج نهری است

قلامرطون بیونانی زرنباد است

قلامس اروماطیعس بیونانی قصب الذریره است

قلان بترکی حمار الوحش است

قلب النخله بعربی شحمة النخل است که جمار النخل نامند

قلب الارض سورنجان است

قلبا بسریانی قرفه است

قلبادا سا وقلبون موررس بسریانی وبرومی ورق الآس است

قلبادا طروعا وقلیون قطرین بسریانی وبرومی ورق الاترج است

قلبادا کندنا وقلیون سلیقون بسریانی ورق الانجدان است

قلباد بلوط وقیلون درورریس بسریانی وبرومی ورق بلوط است

قلبادنوتا وقیلون وبندرون بسریانی وبرومی ورق توت است

قلبارجاصا قیلون وقفنالا بسریانی وبرومی ورق اجاص است

قلباحمصالبنا بسریانی ورق سورنجان است

قلباد خلاف وقبلول اکیا بسریانی وبرومی ورق خلاف است

قلبادا قبنی وقبلون درقینا بسریانی وبرومی ورق خوخ است که بفارسی برگ شفتالو نامند

قلبادذاتنی وقبلون فرسکوس بسریانی وبرومی ورق الغار است که بفارسی برگ دهمست خوانند

قلبادزیتا وقیلوان غرنوس بسریانی وبرومی ورق زیتون است

قلباوتبار وقبلون تفاریس بسریانی وبرومی ورق الکبر است

قلبادکنارا وقبلولوطس سدر است

قلبادکوزی قلیون قیرنوا بسریانی وبرومی ورق الجوز است که بفارسی برگ گردکان نامند

قلبادنیلا وقلیاطس بسریانی وبیونانی وسمه است

قلیجفور وقلمجفر بیونانی یا بسریانی سورنجان است

قلین ناردین وقلد ناردین دارشیشعان است

قلبی ناردین وقلیطیانا بسریانی جنطیانا است وآن بیخ سنبل است

قلت معرب کلت هندیست

قلتا بضم اول بسریانی قلت است

قلج اشق است

قلخندبقون بلبوس است

قلز بضم اول وثانی وتشدید زای معجمه بعربی نحاس که بفارسی مس ترس نامند

قلباطیس بیونانی زراوند است

قلسطانا برومی شاه بلوط است

قلبیس لحیة التیس است

قلع بعربی قلعی است

قلع ارمینا بسریانی طین ارمنی است

قلعمنین بخور مریم است

قلعی معدنیست که منسوب است بسوی آن رصاص جید

قلف بسریانی قشر است وبمعنی رعی الابل نیز آمده

قلففیون اقراص زرانیح است

قلفوط اسم شامی کراث شامی است

قلقونیا لفظ یونانیست که بفارسی زنگباری نامند

قلقاس لفظ رومی است که آن را بهندی اروی نامند

قلقاسی بسریانی قلقاس است

قلقدیس وقلقندیس برومی زاج ابیض است وگفته اند که بمعنی زاجی است که مسمی بشتردند آن است

قلقطار وقلقنطار برومی زاج اصفر است

قلقلان نزد اکثر اطبا قلقل است

قلقلانی بعربی طائریست که مشابه فاخته است

قلقلانیه فاخته است

قلقنت وقلقند برومی زاج اخضر است

قلار وقلاری نوعی از انجیر سفید است که چون خشک شود سفیدی آن زیاده وبراق گردد که گویا بران روغن

مالیده اند وبعضي آن را درظرفی متصل
بهم چند ه وبر ان دوشاب انکوری و
یا عسل میریزند ومیکذ ارند تا دوسه
سال فاسد نمي کردد

قلان اسم ترکی حمار الوحش است

قلوب وقلیب اسم عربی ذئب است
که بفارسی کرک نامند

قلما بیوناني وبسریانی خروع است

قلماس و قلماوس قصب الذریرة
است

قلام تا تلی است وراعی ابل رانیز
نامند

قلمیک بلغت اهل عمان مرنوه است
که نوعی ازعود بخوریست خوشبو باشد
وکویند صندل اصفر است که بهندی
ملاکیر نامند وکویند نوع لیمو است که
بشیرازی لیموی خارکی وبهندی جنبهیری
نامند وکویند لیموی مرکب از لیموی آب
واترج است

قلموج بعربي اسم راسن است

قلمونیا بیوناني راتینجی است که بآتش
پخته باشند ونزد بعضی صنوبر صغار ونزد
بعضی صمغ صنوبر کبار است

قلمیا غلیطس نوعی از راوند طیب
الرائحه است

قلمیس برومی فودنج است

قلمبقلمون قیقهر است

قلنبك نوعی ازعود است که بخور آن
طیب الرائحه است که چون بدست

کمونند دست را خوشبو کرد اند

قلنقنی تارا ست

قلوباقلوبا مبیع اسم رومی آمله است

قلوباسیر اسم رومی شیر آملج است
وآن آملهٔ پرورده در شیرتازه دوشیده
است

قلورقیا بیوناني صندل است

قلوسون بیوناني دیسقوریدوس است
وآن فودنج است

قلوغیطون بیوناني صنوبر است که
بفارسی کشک نامند

قلوفا اسم عربي قرع است

قلولی بفتح اول وثاني طائری است
که آنرا بفارسی تازنامند

قلومس پلاسیوس برومی زبد البحر است

قلوموس بیوناني راسن است

قلونوس شبوطرا نامند

قلیا بسریانی اسم قلی است

قلیان بکسر بعربي نخود سیاه است و
بعضی نخود سفید را دانسته اند

قلیل دارشیعشان است

قلیماتس بیوناني طیان است

قلمیا اقلیمیا است

قلیعی نزد اهل مشرق عرطنیثا است

قلینوبوذیون وقلینوقوذیون نوعي
ازعلیق است

قلنیون بیوناني رجل الغراب است

قلیقی تارا ست

قلیقلمون قیقهر است

* فصل القاف مع الميم *

قمار نام موضعی است که عود ازانجا می
آورند ولهذا عود منسوب بدان را
عود قماری نامند

قمارن وقمارون صدف بری است
یا بحری است

قماشیر وقماشیرة بسریاني کاشرا ست

قمح بعربي کندم است

قمحه بعربي قصب الذریرة است

قمر باصطلاح مهوسین اسم فضه است

قمرا بعربي طائری است

قمرون روبیان است که اربیان نیز
نامند

قمز بکسر اول وثاني لبن خیل است
که بترکی قمز نامند چون ترش ومتغیر
شود بدطعم کردد وسکر آورد

قمیزة بضم کماة است

قمص بفتح بعربي ذباب کوچکي است
که بالای آب حرکت میکنند ویا پشهٔ کوچکی
که بالای آب ایستاده میباشد

قمیص وقمصی بسریانی جراد است

قمع زوایداست که بالای خرما و
بادنجان وانکور وامثال اینها میباشد
پیوسته بشاخهٔ درخت

قمقامه بعربي ترادهٔ صغیر را نامند

قمه بکسر اول ومیم مشدده بعربي
شحم است

قم قریش وقمل قریش حب صنوبر
صغار است

قمحان بعربي زعفران است وذريره را نيزنامند
قملة الزرع بعربي طائري است مانند جراد
قمرزداقاقيا بسرياني صمغ اقاقيا است
قمرون اسم عربي روبيان است
قموليا قيموليا است
قموزدلوزا بسرياني صمغ لوز است كه بفارسي ازوبادام نامند
قمي بيوناني بسفايج است
قميا بعربي ياسمين است
قميعه بعربي اسم سعوفي است كه دردمان باشند وبمعني جوارش نيز گفته اند ومطلق سنونات را نيزنامند
قميته بعربي حب حنظل است
قميله بلغت اهل شام دوقس است و حشيشة البراغيث نيزنامند
قمم اسم عربي شيرة حملك است

* فصل القاف مع النون *

قنا نوعي ازانذروطاليس است ونزد بعضي رطبة يابسه وبلغت مصري اسم اشق وبلغت مغربي كاكنج است
قنابر بعربي قبرة است وواحد آن قنبرة
قنابري اسم عربي عملول است كه بفارسي برغشت نامند
قنابس افريا بيوناني قنب برى است
قنابوس بيوناني شهدانج است
قناريه اسم حرشف بستاني است وآن كنكر است

قند شكرطبرزد است
قناتينوس بروني كافوريه است
قناميس وقناميس وقناميس بيوناني شهدانج است
قنباد وقند باملي بعربي شيح ارمني است كه درمنة تركي نامند
قنبيرس بعربي نوعي ازلبن حامض است
قنبيض بضم اسم عربي حيه است
قنبعه خوشة غلات است
قنبل اسم عربي شيح است
قنبيز ؟ميل است كه بفارسي كنبيل نامند
قنداول اسم شامي دارشيشعان است
قندة وقنديل بمعنى قند است
قندة الرقاع اسم عربي نوعي ازتمر است
قندر لوز است
قندران وقندرون بعجمي وبتركي واصفهاني علك البطم است وگفته اند كه اسم عجمي صعتر است
قندرس بيوناني حب صنوبر است
قندزقوري وقندس ؟يرس جندباد ستر است
قندس بعربي كندس است
قندزوقندوز بتركي حيواني كه خصية آن جندبادستر است
قندول دارشيشعان است
قنديد خمرى است يا عصارة است كه طبخ نموده دران افاويه طيبه داخل كرده مانند ورس وعنبروكافورومشك وبمعني خلوق نيزآمده

قنس بعربي نباتي است خوشبوكه بفارسي راسن نامند
قنطا برومي دم الاخوين است
قنطانوريون بيوناني خصية الثعلب است
قنطار بعربي عود مطر است وعود البخوررانيزنامند وگفته اند ساداوران است ونام وزني ومقداري است ودر اوزان ذكريافت
قنطرما بيوناني اترج است
قنطريس بعربي فارة است
قنطس آس است كه بفارسي مورد نامند
قنطواسلوا صنوبركبيراست
قنطوايدس حب صنوبرصغيراست
قنطورديون ناوانيا است
قنطوريون وقنطوريون طوليطون بيوناني قنطوريون صغير است
قنطوريون طوماغا بيوناني قنطوريون كبير است
قنطيدا بيوناني افيون است
قنفير بيخ بردي است
قنقير وقنقور تيقهر است
قنقع وقنفع فارة است
قنه بعربي خبث وزنك ادهان وزيت ومانند آنست وجوزناسل رانيزنامند
قنبي بسرياني قنب است كه آنرابفارسي بنك نامند
قنب هندي بفارسي بنك هندي است

قسب طین مشقق است وطین متعرف را نیز گویند

قنه بفتح بعربی قار است

قنه بکسر اولی وفتح نون مخففه بارزد است

قنو بکسر اول وسکون ثانی بعربی خوشهٔ خرما است

قنوان وقنیان عذق است

قنیاریداس وقنباریدس بیونانی ذراریح است

قنبا بسریانی ام غیلان است

قنبادرون برومی سرطان است

فصل القاف مع الواو

قو بضم اسم ترکی مرغی است شبیه باوزدرک وپرآن بلند ونرم وخوشرنگ ود را کلیل وتاج ملوك وسلاطین نصب مینمایند وبعربی کی نامند وپرهای کوتاه آن بسیار نرم وملایم میباشد ودرجوف بالش ومتکا برای نرمی پر می نمایند

قواء بعربی دوای مقئ را نامند

قوادینا وقوارینا زبد البحر است

قوارة البطیخ بعربی اسم میوه ایست که شبیه است بشکل خربزه ودر طعم بدمزه است وبهندی پهوته وبانکی نامند

قواریر الاولی زجاج است وواحد آن قارورة

قواع بضم بعربی ارنب است

قواعلسون وقواعلیسون بیونانی لسان الکلب است

قوامس بیونانی باقلی قبطی است

قوامرس حجرلازورد است

قوامیس حجریست مشابه فیروزج ومعدن آن قبرس وکشمیر وتبت است

قوانس وقوانص اسم سنگدان است که برومی کیلان ویونانی شعرمعدن نامند

قوانیا بیونانی شجرة المران است وخرنوب را نیز گویند

قوانیا وقونیون وقوانیون مسوقونیا است وزبد البحر را نیز گویند

قوب بضم اول وسکون دوم اسم عربی جوزهٔ مرغ است وبچهٔ سك آبی را نیز نامند

قوبا بیونانی زفت مطلق است یا زفت یابس

قوب بضم اولی وفتح ثانی بعربی قشر البیض است که بفارسی پوست تخم مرغ نامند

قوبارسیوس وقوباری سائیس بیونانی عرعر است

قوبرس وقوقوس بیونانی خنثی است

قوبلا بسریانی بابونج است

قوبوتی بیونانی صعتر بری است

قوبوساقلوس وقوبوسواطس بیونانی عوسج است

قوبیا بیونانی ماء الرماد است

قوبیطس وقوبیطوس بیونانی کافیطوس است

قوتوروقوتر وج است وگفته اند اسم درخت وج است

قوت بضم اول وفتح ثانی اسم عربی قشر البیض است

قوثورا برومی خرنوب را نامند

قویترا شوکهٔ منتنه است وخرنوب را نیز گفته اند وابرون را نیز

قوج بفارسی کمش است

قوجاقانیون بیونانی نباتیست که آنرا فیل زهرج نیز گویند

قوجلیاس بیونانی حلزون برّی کبیر است وبمعنی صدف بری نیز آمده

قوجیه قاسه وقوجیه قاسیه بسریانی حلیون است

قودمان سعد است

قومانوس وقودوس وقورد ودسیوس وقوریدالیس بیونانی فربیون است

قودما وقودرنیا وقودرنیا میلا بیونانی سفرجل است

قودرسن وقوردرسن بیونانی ورل است

قور پنبهٔ تازه است

قورا بیونانی وبترکی جمل است

قورلیون وقورال بیونانی بعد است

قورت وقورد اسم ترکی ذئب است

قوردوس وقورردوس ضفادع است

قورد یوس نباتی است که مسمی برجل الغراب است وبهندی مسمی

نامند وبمعنی شجرمریم نیز آمده

قورساما بیونانی عود بلسان است

قورسن بیونانی سوسن بستانی است

قورقیس مرارهٔ سمك است

قورمایون وقوریون وقورتایون و

قوزتایون بیونانی کزبره است

قوردیناطلا اسم سفرجل است

قورنیاش بیونانی قسمی از حلتیت است

قورریوقوس وقورتوقوس نباتی است که آنرا رجل الحقعق گویند ورجل الغراب نیز

قوری غلاغی اسم ترکی حماض است

قوریون بیونانی خشخاش وکزبره است وعا قرقرحا را اهل دمشق عود قرح جبلی را نامند

قوری ملاغی اسم ترکی حماض است

قوز بفتح اسم ترکی جوز است

قوزقون بترکی غراب بزرگ سیاه را نامند

قوس نوعی ازسمک بحری است و بعجمی نبات وج را نامند

قوس دره وقوس وره بیونانی عاقرقرحا است

قوسطس بیونانی قسط است

قوسطه زبیب است

قوسقوندون ثوم بری است

قوسولون بیونانی دارچینی است

قوسیا بسریانی قسط بحری است

قوش ازوم بترکی عنب الثعلب است

قوشیرا اسم یونانی طباق است

قوش دیلی بترکی لسان العصافیر است

قوطولیدون نوعی ازابرون است

قوطا بیونانی شاه بلوط است

قوطی بسریانی وبرومی طریفلون است که بعربی حسك نامند

قوطاما آذریون بری است

قوطس وقوطوس وقوطسون بیونانی فقاح کرم است

قوطنس بیونانی قصاص است

قوطیا بیونانی انفحه است

قوطینوس بیونانی رمان است که بفارسی انارنا منند وبمعنی زیتون الحبش نیز آمده

قوطیهونس بیونانی زیتون الحبش است

قوفا بیونانی نوعی ازصنوبر است و نوعی ازصمغ صنوبررا نیزگفته اند

قوذارن میس وقوقاری ساسیس بیونانی عرعر است

قوقاریوس بیونانی قصب الذریره است

قوقالیس شقاقل است

قوقامالین وقوقامالس بیونانی و بسریانی اجاص است

قوقوس ختنی است

قوفل نوفل وجوان اسپرغم است یا جمسفرم را نیزنامند

قوقومعا ثفل دهن زعفران است

قوقون غلاف صدف است ونزد نواب علویخان مرحوم اظفار الطیب است

قوقون قوقوقس بیونانی جوزسرو یا درخت سرو

قوقی بیونانی درخت صنوبرکبیر است که آنرا ارزینامند وبمعنی بخور خوشبو نیز آمده ونزد بعضی حیوان جندبیدستر است

قوقبون بیونانی قرصی است که مستعمل است درمثرودیطوس وشوکران را نیزنامند

قوقالس وقوقالیس بیونانی خاملاون کبیر است ونیز قوقانس نوعی ازدوقو است ونزد بعضی تخم کرفس بری است

قوقایا بسریانی حب الراس است

قوقس قدیون تخم ماذریون است

قوقلامس وقوقلامیس بخورمریم است

قوقلس عقرب است

قوقلو بلغت اهل مشرق اندلس اسم نوعی ازقرصعنه است

قوقنس وقوقنوس بترکی طائری است که آن را ققنس نامند

قوقوس وقرقوس بیونانی طحلب را نامند

قوقوس ماقعوس وقوقو ماقيعوس و قوقومس بيونانی حب القرمز است

قوقوسیدرو برومي جعدا است

قوقیا بسریانی حیوان بحری است که مسمي بقوقي است

قوقیاوس وقوموس اغربو وقومس اغریو بیونانی کمون بری یا شاهترج بری است

قول نیلوفراست

قولا وقوللا بیونانی غری النجارین است وآن غری الجلود است

قولامیوس بیونانی شجرة مریم است

قولس بیونانی خبث الرصاص است

قولین بیونانی کرنب است

قولنجان بسریانی خاولنجان است

قولوانیس وقولوقیس وقولوقیاس وقولوقینس بیونانی وبسریانی حنظل است

قولوبیا وقونوقتا وقولوقئی وقولوقوما وقولوتوماطي بیونانی قرع است

قولودلي ماء العسل است

قولونیون نوعي از طین است

قولوطریحون برومي وبیونانی لسان الحمل است

قولو عوماطوس وقولون بیونانی شکاعی است

قولوقتلون وقولوس بسریانی بسفایج است

تومررن وتوماليون بيونانی قاتل الكلب است وبعروذئب را نیز کویند

قولی بسد بحری است

قولیا بسریانی جعدة است

قولیقون خروء الكلب است

قوم بترکی زبل است

قوما نوعی از شراب است که بعربی مرزنا مند

قوما رثون بيونانی وازیانج دری است

قوماروس بیونانی بصل است وکفته اند که قاتل ابیه است وقطلب را نیز نامند

قوماریس بیونانی قطلب است

قومالس اسم یونانی اجاص است

قومالیون بیونانی قوطولیدون است

قومامون بیونانی صمغ است

قومانیطس طین کرم است وکویند که طین کرخی است

قومستون برومی باقلی مصری است

قومسوس وقومورو تومیا موعدلنیس

وقومیوس وقومیون بیونانی وبسریانی صمغ لوز است

تومور صمغ مطلق را نیز نامند

تومقولوس بیونانی توتیا است

تومل جولسفرم یا جم اسفرم را نامند

قوموسون ترمس است

قوموطارنجس بعربی قتاد است وآن امغیلان است

قومی تومیا وتومیدرو تومیزرن وقومامون وقوقاموزس وقومین بیونانی صمغ است وبرومی قتاد است ونیز کویند که قومین بترکي ضان است

قومني مرزة است

قومیاقیاس بیونانی وبسریانی صمغ عربي است

قومیاهندوا بیونانی وبرومی دل است

قومیون بیونانی دم است

قوناق بترکي جاورس است

قوناما بسریانی وبیونانی دارچینی است

قونس وقونوس بسریانی وبیونانی حب الصنوبرکبار است

قونص بعربي قانصه است

قونشبوش دانی برومی جلوزا است

قونیا بیونانی ماء الرماد است

قونطهر ماذریون اسود است

قونیین وقونون بیونانی شوکران است وجوزماثل را نیز نامند وقونیون مسحوقونیا وزبد البحر وغیرها را نیز نامند

قوی اسم ترکی کوسفند است

قوبررق اسم ترکی دنبه است

قوبرون بیونانی عاقرقرحا است

قویعلس وقویعلیس لسان الکلب است

قویادرس اسم یونانی قطلب است

قویلی بیونانی نوعی از صعتر است که ورق آن مشابه است بورق زوفا

قونیطن برومی دوائیست که آنرا بعربي خانق النمر نامند وآن نوعی از ماذریون اسود است

قویون شوکران است

* فصل القاف مع الهاء *

قهراسوس بیونانی قراسیا است

قهقهار بعربي اسم حجر صلب است

قهقب بعربي بادنجان است

قهقر بضم بعربي صمغ است ونیز قهقر بعربي غراب بسیار سیاه را نامند ونیز بفتح اول وسکون دوم وفتح قاف ثانیه وراء مهمله مشدده بعربي تیس است وسنک سخت سیاه املس را نیز نامند

قهقور بعربي حجر است

قهندرس وقهندررس بیونانی حب صنوبر است

قهه بعربي شیر تازه دوشیده است

قهوه بعربي خمر است ونوعی از خمر را نیز نامند ونزد عامه اسم نمرین است ودرحرف الباء مع النون مذکور شد

قهز بعربي قز است وآن نوعی از ابریشم است

* فصل القاف مع الیاء المثناة التحتانیة *

قیاسوس شاهترج است وکمون بری را نیز کویند وبیونانی دارچینی را نامند

قیاموسیس وقیامون وقیاموین بیونانی اسم دارچینی است

قیاموسین بیونانی دهن دارچینی است

قیانارین بیونانی زنجفر مصنوع است

قیانیقون بیونانی شاهدانج است

قیبا بیونانی زفت یابس است

قیتره بشیرازی کزبرۀ بری است

قیتون بعربي زبد البحر است

قیتون وقیطون وقیجیون نباتیست که بهندی آنرا سعله نامند وسعالی است

قیثاء بیونانی جوز الانهار است ونبات فرفخ را نیز نامند

قیثاآ بیونانی جوز الانهار است

قیجی بترکی نبات خردل بری است وکفته اند که اندک نبات شیطرج را نیز نامند

قیح بعربي ریم خالص است

قیحرا بسریانی عفص خام است

قیحورین بقل دشتی است

قیدز لوز است

قیدس شونیز است

قید باقلي شیح است

قیر اسم عربي قار است وزفت رطب را نیز کفته اند

قیراسوس بیونانی قراسیا است

قیراط نصف دانق است

قیراطیا بیونانی خرنوب شامی است

قیربوا حنا است

قیرس بیونانی شمع است که بفارسی موم نامند وجوزسرو را نیز کفته اند

قیرسطریون رعی الحمام است

قیرکم شیطرج است

قیرنوا بررومی جوز است

قیرودنا جلوز است

قیروس بیونانی شمع است

قیروفس بیونانی نوعی ازحلزون است که آنرا ودع کویند

قیساحیونا بسریانی هلیون است

قیساروس بیونانی عصارۀ لحیة التیس است

قیسارین مطبوخی است که از باقلی سازند

قیساناردین بسریانی جنطیانا است

قیتسوس علیق است

قیسر وقیسوری وقیسورا وقیسرین بسریانی حجر القیشور است که بفارسی تنبک نامند

قیس وقیسوساشایا بیونانی لاذن است

قیسطوا برومی قسط است

قیسلیون دهن زفت رطب است

قیسوسی بسریانی قیسوس است

قیسوم قیصوم است

قیسیا سلیخه است

قیسارس فربیون است

قیسانه بعربي ماهي سبز مستدیر است

قیصوری نوع کافور را نامند ویاء آن یاء نسبت است بقیصور که نام شهری است که درانجا بهم میرسد وآن بهترین انواع کافور است

قیسي وقیصی مرمش است که بفارسي رهندی خوبانی نامند وآن نوعی از مشمش خشک کرده است وکفته اند که اسم مطلق مشمش است

قیض پوست بالای بیضه است
قیطافون بیونانی باقلای شامی است
قیطادرس برومی قرطم است
قیطرستین برومی دارچینی است
قیطس نوعی از صنوبر صغار است و گفته اند که بشین معجمه درخت آس است
قیطل بیونانی مغنل ولیون نامند
قیطیدا بیونانی افیون است
قیطمونوس وقیطمولوس برومی فرنجمشك است
قیطیون بیونانی سعله است که سعالی نیز نامند
قیعدس بیونانی نوعی از سمک تازه ویا سمک مطلق است
قیعله بعربی عقاب است که بالای کوه میماند
قیغم بعربی سنور است
قیعور بلغت بربری بلبوس است
قیعولاقاطوس وقیقولاقاطیس وقیقولانس بیونانی زفت است ویا زفت یابس
قیغانیون بیونانی سداب است
قیفاس سیسارون است
قیفواوح برومی غالیه است
قیفا بعربی قشر الطلع است
قیقه بکسر پوست رقیقی است که زیر پوست یابس تخم مرغ میباشد وبفارسی پوست زیرین خایهٔ مرغ نامند
قیقب وقیقبان بعربی اسم آزاد درخت است

قیقبان بمعنی قطلب نیز آمده
قیقرونیون بیونانی وبرومی سرو است
قیقس وقیقوس نوعی از بلوط است
قیقون برومی اسم سعد است
قیقمایون بیونانی قثای بری است
قیقی بعربی سفیدی تخم مرغ است وبیونانی خروع است
قیل بکسر اول وسکون دوم قا را است وزفت رطب را نیز گویند وبکسر اول ویاء معد وله بترکی اسم شعر است که بفارسی موی نامند
قیلاحورا بسریانی بابونج است
قیلع قمبیل است
قیلقی بلغت اهل مشرق اسم اشنان است وعرطنیثا را نیز نامند
قیلورا دردار است
قیلوط بلغت اهل مغرب اسم ورق کراث شامی است وگفته اند که بمعنی کراث شامی نیز آمده
قیلونیا نوعی از قیصوم جبلی است
قیماغ اسم ترکی زبدة اللبن است که بفارسی سرشیر وبشیرازی چربه وبهندی ملائی نامند
قیمن رئة البحر است
قیمن الوثیقنس رئة الثعلب است
قیموس وقیومین بیونانی کمون بری یا شاهترج بری است
قیموسارقوس بیونانی خروع است
قیمولیا طین اکل است

قیمون اغریون کمون بری است
قینا بیونانی نوعی از بقلة الحمقاء است ونواب علویخان مرحوم گفته که قینا غلط است واصح قیثا است وآن بمعنی جوز الانهار آمده وجوز الانهار غیر بقلة الحمقاء است
قینافارس وقینا باری وقینا بارو وقینا باری وقینا مارس وقینا ماریبونانی زنجفر است
قیناریداس وقینا بریدس بیونانی ذراریح است
قینا تیس برومی شاهدانج است
قینخوش بیونانی عصفر است
قینس بعربی ثور است
قینطوس بیونانی زنجار است
قینیطاس بیونانی طین ارمنی است
قینقس بیونانی قرطم است
قینقس اغریون بیونانی قرطم بری است
قینهر بیونانی نوعی از صمغ است
قینوطیمرون بیونانی کندر است
قینومون بیونانی رئه است
قینه تربد است
قینوس بیونانی شبرم است
قیوا طهنا بیونانی آذریون بری است
قیوررمون بیونانی قردمانا است
قیوطارمین برومی تخم قرطم هندی است
قیوطمثور بیونانی قنا است
قیوقارسیس بیونانی عرعر است
قیوقوس بیونانی زعفران است

قیومرتورلس رتقا لبحراست

قوميط عالبجرن است

قیونلدی وفیونلدقاونلدی است

* باب الكاف *

* فصل الکاف مع الالف *

کابلي هرا بهندی اهلیلج کابلي است

کاپور بهندی اسم کافوراست

کابسته وکافیشه بفارسي عصفراست

کابیش اسم دیلمي خلل است

کانه اسم هندی شوک است

کانمه مانداوکالا ماندا اسم هندی لسان الثور است یا نوعی ازان است وکوبند اسم نباتی است غبرآن

کاف بتشدید ثاء مثلثه اسم غلهٔ خرد است

کاجرا اسم هندی زردک است

کاج اسم فارسي صنوبراست وبجیم هندی اسم زجاج است مصنوع ازنوعی کاه است

کاحلون بهندی زبدالقواریراست

کاحل اسم هندی دوده است که بچشم کشند

کاجی اسم فارسي حسوی است که از بزورسازند

کاجره بفارسي قرطم است

کاجیا بسریاني ابن عرس است

کادور بهندی هندبای بری است

کاجر اسم هندی جزراست

کار بهندی وبسریاني مرقا است

ونیز بهندی اسم ملح است که ازقلی سازند

کاربا مخفف کاهربا است وبمعني کهربا است

کارتی وکارتنك وکارتنه بفارسي عنکبوت است ونیز کارتنه اسم حلبه است که بهندی میتهي نامند

کارد و اسم فارسي کافوراست وغلاف طلع نخل رانیز نامند وگفته اند که اسم بقول ماکوله است ورطب یعني خرمای تازه رانیزنامند

کارعه بعربي اسم نخله ایست که نزدیك آب روید

کارنجك بفارسی خیاراست

کاروانك اسم فارسي طائری است طویل العنق که نزدیك بآب مینشیند و بعربي آنراکروان نامند

کاره اسم هندی مطبوخات مسهله و منضجه است

کاژ بفارسي درخت صنوبراست

کاردنك اسم فارسي وج است

کاربره وکاغاله وکافیشه و

کاکیان بفارسي قرطم است که بفارسي حسکدانه وبهندی کرّ وکسم کابیج نامند

کاسج وکاسجوك بفارسی دلدل است وآن نوعی است ازقنفذ کبیرجبلي که بفارسي خارشت نامند

کاسر بعربي عقاب است

کاسرالحجمه اسم عربي حب القلت

است که بهندی کلتهي نامند

کاسکبینج معجون فارسی است وصاحب اسرارالطب گفته که معنی آن کثیرالمنافع است وآن معجوني است نافع برای امراض کثیره وصفت آن درقرابادین ذکریافت

کاسکینه وکاسه شکنك اسم فارسي شقراق است ونیزبفارسي سبزک نامند

کاسیلس بیوناني اسم جوزاست

کاسمر بهندی اسم سپستان است

کاسني اسم فارسي هندبا است

کاسني بستاني اسم فارسي هندبای بستاني است

کاسني دشتي اسم فارسي هندبای دشتي است

کاسني شامي هندبای بستانیست

کاسني کاجر بهندی اصل الهندبا است

کاسو بیوناني عروق ماميران است که بفارسي زردچوبه نامند

کاسوس خشخاش زبدی است

کاسه پشت اسم فارسی سلحفاة است ونیز بفارسی لاک پشت وسنگ پشت نامند

کاش بشین معجمه بفارسي بمعني کاج است که زجاج باشد ولهذا اوانيمزججه یعنی لعاب دارراکاشی نامند

کاشه اسم فارسي جمد است ونیز بفارسي یخ نامند

كاغ اسم فارسي بارا است

كاغذ اسم فارسي قرطاس است

كاغنه اسم فارسي كرمي است كوچك سياه منقش ومنقط بسرخي وبهندی بيربهوتي نامند

كاشم رومي سيساليوس است

كاشه شكنك اسم فارسی شقايق النعمان است

كافر اسم عربی وعاء طلع نخل است كه بفارسي تارونه نامند وحار ربسيار بزرگ را نيز نامند

كافز دوائيست كه بهندی گگرونده نامند

كافور قشر طلع است كه بفارسي تلوسهٔ خرما وبشيرازى تارونهٔ خرما نامند وطلع واكمام فواكه را نيز گفته اند ونيز اسم نباتيست كه گل آن مانند گل اقحوان است

كافوراسفرم عيشران است

كافورجودانه نوعى ازكافور طيبة الرائحه است

كافورالكعك زرنباد است

كافورموتي نوعى ازكافور رنگ ركمد غيرشفاف مغشوش است

كافوريهوديه ريتن الكافور است

كافوری نوعى ازبابونه است كه بفارسي بابونه گاو وگاوچشم نامند

كافيلو بفارسی شكاعی است

كاكپنكها وكاكپكي اسم هندی رجل الغراب است

كاكره بفارسی عاقرقرحا است

كاكشتا ابن عرس است

كاكل بضم كاف فارسي اسم فارسی مشترك است ميان حنطه روميه واشنان

كاكل بكسر كاف فارسي طين سياهي است كه در ته حوض ونهر ميباشد ونزد بعضى نباتيست كه درآب رويد واول اصح است

كاكاجي اسم هندی عنب الثعلب است

كاكنه به تسكين كاف ثاني وفتح نون معرب كاكنج است

كاكوتی اسم فارسی صعتر است

كاكوش اسم فارسی بنفسج است

كاكول اسم هندی شقاقل است

كاكيره وكتوره اسم هندی سرطان است

كاكل وكاله بفارسي اسم قرع است وبشيرازى بطيخ را نامند ونيز اسم نوع ورد است وگفته اند اسم جاورس است كه بهندی كنكنى نامند

كالا لبن است

كالاجيرا اسم هندی كمون كرماني است كه بفارسی زيرهٔ سياه نامند

كالاسانپ اسم هندی اسود سالخ است

كالاكچلا اسم هندی خربق اسود است كه بفارسی خال زنگی نامند

كالامانده اسم هندی لسان الثور است كه بفارسی گاوزبان نامند

كالاساتوا بهندی اسم نوعى ارزا است وگفته اند كه اسم دوائى است كه مسمى بسادا وران است

كالك بفارسی قرع را ونيز بطيخ صغير خام را نامند

كالمون بهندی اسم نوع ارزا است

كالنج بفارسی زعرور است

كالنجه بكسر لام وتسكين نون بفارسی اسم عقعق است

كالوت بهندی اسم نوعى ازبيش است

كالوج بفارسي حمام است ونيز بفارسي كبوتر نامند

كالوخ بفارسي كراث است ونيز بفارسی كندنا نامند

كالوسك بفارسی باقلی است

كالو بفارسی عاقرقرحا است

كالي الو بهندی اجاص اسود است كه عيون البقر نامند

كال هواى اسم هندی بليلهٔ كابلی است

كالى تلسى بهندی نوع ريحان است وگفته اند اسم نمام است

كالي جيرى بهندی كمون برى است

كالى خشخش بهندی خشخاش برى اسود است كه ازان افيون بعمل آورند

كالى داكه بهندی عنب اسود است

كالى مرج اسم هندی فلفل اسود است

كاما بيونانى وبسريانى اشق است

كاناكاما وحرد وماوكاناحرذ وماشادنج است

كاما لاورن بيونانى مازريون اسود

است

كاماليا بيوناني شبرم است وكفته اند ماذريون است

كامغ ابيض بشيرازي زنجال است

كامون بهندي بافلاي هندي است كه بهندي كهلوة نامند

كاسنجي بيوناني وبسرياني مصطكي ابيض است

كامه بفارسي مرجان است

كانتا كفته اند كه اسم هندي شوك است

كانتران اسم هندي قطران است

كهاند اسم هندي شكراست

كاندا وكنابهندي اسم نيشكراست كه بعربي قصب السكراست وكفته اند كه بهندي عنصل رانيزكويند

كالسي بهندي حجرالبقراست

كانكني بهندي جاورس است

كايزوا بفارسي ماذريون

كاورك بفارسي كبراست وكفته اند كه ثمركبراست كه خيار كبرنيزنامند

كاوزبان اسم فارسي لسان الثور است

كاوچشم اسم فارسي اقحوان است

كاوزهرج معرب كاوزهره است وآن حجري است كه متكون ميشود درشكم كاوويادرزهرهٔ آن كه بفارسي بادزهر كاوي وبهندي كاي روهن نامند

كاودارو اسم فارسي جاورس است

كاول بفارسي كراث كرم است وكفته اند كه كراث جبلي است

كانجي اسم هندي شونيزاست

كار اسم فارسي بقراست

كاورس جاورس است

كاودانه اسم فارسي كرسنه است

كاونيناك بشيرازي طاثرشياه منقط ببياض است وبعربي زرزورنامند

كاوه بشيرازي نافهٔ مشك است

كاهكي نباتي است كه بعربي اذخرنامند

كاهو اسم فارسي خس است

كاه اسم فارسي تبن است

كاي پهل اسم هندي قنابري است

كاي اسم هندي بقراست

* فصل الكاف مع الباء الموحدة *

كبابه بعربي عود بخوراست وعود هندي رانيزكويند

كباب شامي طباهيج است

كبابهٔ شكافته وكبابهٔ شكم دريده فلنچه است

كبار كبراست كه آصف نيزنامند

كباروس بفارسي نوع ازحرشف است

كباش نوعي قرنفل است كه سرآن بزرگ باشد

كبا مطرانه شكوفهٔ اناري است كه كره نابسته باشد

كبانقش لازورداست

كبه بفتح اول وباء مشدده بعربيه رخام است

كبت اسم فارسي نحل است ونبز بفارسي زنبورعسل وذباب عسل نامند

كبتر كبوتراست

كبثا اكمثا وكبثا اكمثابسرياني وبعربي كرمة السوداء است كه فاشرستين باشد

كبثاجوريا بسرياني هزارجشان است كه كرمة البيضاء وفاشرا نامند

كبثاحمرا بلغت سرياني انكوربستاني است كه ازان شراب بعمل آورند

كبثاديرا بسرياني كبربريست

كبج بضم كاف وسكون باء موحده وحاء مهمله كويند رخبين است كه بتركي قراقروت نامند

كبد وكبدا بلغت فارسي اسم ابريشم است

كبدة بفتح اول وسكون ثاني وفتح دال مهمله بعربي خرزة الحب است

كبركادروني اسم شيرازي خرنوب شامي است

كبرکی جر اسم هندي اصل الكبراست

كبركاپات اسم هندي ورق الكبراست كه بفارسي برك كبرنامند

كبركي چهال اسم قشوراصل الكبر است كه بفارسي پوست بيخ كبرنامند

كبست وكبستو وكبسته بفارسي حنظل است

كبعليا وكيعيليون بسرياني شاهترج است

كبك معرب قبج است وآن اسم حجل است

كبك دري اسم فارسي وج است وتدرج رانيزنامند

کبک کو وکلنجیز بفارسي دراج است

کبک نر اسم فارسي يعقوب است که آن ذکر حجل است

کبوتر اسم فارسی حمام است

کبوتربچه بفارسی فرخ حمام است

کبود بفتح اول وضم ثاني نزد صاحب تحفه بهندی اسم شفنين بری است

کبودان بضم اول وثاني اسم عربی میاملانه است

کبودانه بفارسی اسم شاهدانج است

کبودر بفارسي بوتیمار را نامند ونزد بعضي اسم کرمی است که در آب میخورد ماهی را

کبوده اسم فارسی نوعي ازخلاف است ونیز بفارسی سیاه بيد را نامند و گفته اند که خلاف بلخی است که بفارسی بيد مشك نامند

کپور بهندی اسم کافور است

کبوک گفته اند که طائری است که بعربی شکواد وبترکی خنقل وبفارسی سرخاب وبهندی چکوا نامند وصاحب تحفه گفته که اسم هندی تیج است

کبوک بفتح اول وضم دوم مشدده اسم فارسی است که کنیت آن بعربي ابو المليح ونيزبفارسي چکاوک نامند وبه تخفیف بانیز آمده بمعني مذکور

کبی بفتح اول وکسرباء موحده وبباء فارسی نیزآمده اسم فارسي قرد سیاه روست که بهندی لنکور وهنومان نیزنامند

کبناوس بیونانی لوبیا است

کبیتا و کبیة اسم حلوائی است معروف که کبیطه وکبیته وناطف نیزنامند وصنعت آن درقرابادین ذکریافت

کبیتا اکمینا وکبیتا لمنا وکمیتا اکمنا اسم سریانی کرمة السوداء است

کبیتا اکمینا وکبیتا حوریا بسریانی کرمة البیضاء است که بفارسی هزار چشان نامند

کبیتادبزا بسریانی کرم است

کبیتا بسریانی جبن است

کبیتاحمرا بسریانی کرم است

کبیچه اسم فارسی غری است ونیز بفارسی سریشم نامند

کبیله بضم اول وبفتح ثاني اسم فارسی سویق است که پست نیزنامند وبهندی ستو گویند

* فصل الكاف مع التاء المثناة الفوقانية *

کتان الماء طحلب است

کتل اسم فارسی تفاح است

کته اسم هندی کلب است

* فصل الكاف مع الثاء *

کثیر الشعر پرسیاوشان است

کثیر الارجل بسفایج است

کثیر المنفعه خطمی است

کثیر الرؤس قرصعنه است

کثیر الورق خرنبل است

کثیرا جمار النخل است

کثاة بزرجرجیرا است

کثیرالاضلاع لسان الحمل است

کثار بلغت بربری جوز ارقم است

* فصل الكاف مع الجيم *

کجور بجیم عربي اسم هندی خرما است وبجیم فارسي اسم هندی زرنباد است

کجیم وکجب حصرم است

کچلا اسم هندی اذاراقی است

کچن اسم هندی بوزهٔ ارمنی است

کچری اسم هندی دستنبویه است

کچیان اسم هندی غوره است

کچوا اسم هندی خراطین است

کچول اسم هندی سلحفاة است

کچیت کن اسم ترکی انجره است

کچوله اسم فارسی اذاراقی است

کچ اسم فارسي جفن است

کچی اسم ترکی معزاست

کچه ماهی اسم دیلمی دلفین است

فصل الكاف مع الحاء

کحل اسم سرمه است وهرچه مانند سرمه درچشم کشند

کحل اصفهانی وسلیمانی وکحل جلا اثمد است

کحل السودان تشمیزج است

کحل فارسی وکحل کرمانی انزروت است

کحلا وکحیلا اسم عربی انواع ابوخلسا است ولسان الثور وحوض ولسان را نیز نامند

کحل خولان حضض است

* فصل الكاف مع الدال المهملة *

کلدو اسم فارسي قرع است

کلمه اسم هندی حمار است

* فصل الكاف مع الراء المهملة *

کرباسه وکربالا بهندی خیار شنبر است

کربایس وکرنابس وزغه است

کرنر قنای کبیرا ست وقنای حمار را نیز گفته اند

کربس وکربسو وکربسه وکربش وکربشو وکربشه وزغه است که بهندی چهپکلي وتکتکی نیز نامند

کربه بفارسي نباتیست که آنرا بعربی حلفا خوانند

کرت معرب از قرط است

کرتم بهندی نوعی از سموم است بیتمل که نوعي از بیش است

کرتنه وکرتینه بفارسی نسج عنکبوت است

کرته اسم فارسي اسل است وآن نبات آجا میست که از ان حصیرها زنند

کرته دشتي اسم فارسي اذخر است

کرثئ بکسر اول وسکون ثاني وکسر ثاء مثلثه وبعد آن همزه بعربي پوست بالای بیضه است

کرج گفته اند که اسم ترکي جص است

کرجفو اسم فارسي سلوی است

کرچك اسم ترکي خروع است

کرجیل بلغت اهل جرجان زعرور است

کرچیا طرخشقوق است وبهندی کادورنامند

کردانج معرب کردانك فارسي است وآن کردآناج است

کردان مرغي است از کنجشك بزرکتر وپایهای دراز دارد ودر طبع مانند عصفور است

کرد مانه بفارسي کرمدانه است

کردیلن نوعی از سالیوس است

کرّ وکرّ رلغت هندی قرطم است

کراناحرما وکراثادقرا وکراثاقطاما وکراثاقطبنامایسریانی کراث بری است وآن کراث الکرم است

کراث اندلسی کراث شامیست

کراث بری کراث کرم است ونزد بعضی کراث ثوم است

کراث بقل نوعی از کراث صغیر بستانی شامیست

کراث الثوم کراث کرم است

کراث جبلي نزد اکثراطبا فرا سیون است ونزد بعضي کراث نبطي است

کراث خراساني نوعي ازکراث کانکان است

کراث دباق کراث کرم است

کراث روم کراث رومي است

کراث شامي نوعی ازکراث بستاني کبار است

کراث کرم کراث بری است

کراث مائدة کراث بقل است وآن نوعی از صغیر کراث بستانیست که آنرا قرط نامند

کراث نبطي آن نوع صغیر الراس است از انواع کراث بستانی کبار ونزد بعضی کراث جبلیست

کرس بعربی وسخ است

کرس ماء الجیه است

کرسان وکرسیان حطب کرم است

کرشف اسم فارسی کرفس است

کرشف وکرسوف بعربی قطن است که بفارسی پنبه نامند ونیز کرسف صوف دوات رانامند

کرشان اسم ترکي اسفیداج است

کرسفي بعربی نوعي ازعضل ابیض است

کرشکوانطرانس کرسنه است

کرسنه لغت فارسی است ونیز بفارسی خشکریشه رانامند

کرسنه بسین مهمله اسم حبی است که آنرا بفارسی کشنك نامند

کرع بضم اول اسم فارسی نبات اشق است وگفته اند که نفس اشق است

کرف بفارسی فارا ست

کرف اسم دیلمي شعرالغول است

کرفا بهندی حنظل است

کرفی بعربی پوست بیرون بیضه است

کرفروس حنا است

کرفس بعربي قطن است

کرفس اجامی   کرفس مائی است
کرفس الماء   قرة العین است
کرفس جبلی وصخری وما قدونی
فطرا سالیون است
کرفسا   بسریانی کرفس است
کرتش بفارسی کرفس است
کرفس دشتی بفارسی کبیکج است
کرک طائری است که آنرا قبج نامند
ونیز بفارسی سرطان را وجاجه را
کویند
کرک بکاف آخر فارسی بفارسی
کرکدن را نامند وبکاف عربی اسم
فارسی سلوی است
کرکاس بفتح وبضم هردو آمده اسم
فارسی دوراقت ونزد بعضی اسم
بزرشیلم است
کرکاش وکرکیش بلغت اهل مصر
اسم بابونه است
کرکامیلوس باصطلاح اهل فلاحت
اجاص است
کرک چراس بلغت تنکابن ثیل است
کرکر بفارسی صنوبر صغار است که
آنرا قمل قریش نامند
کوکر اسم فارسی باقلی است
کرکروهر سک است ونزد بعضی
سك المسك
کرکرهو عاقرقرحا است
کوکریا بیونانی حندقوقی است
کرکس اسم فارسی نسر است ونزد
بعضی رخمه است که بهندی گدنامند
کرکم بعربی زعفران است ونیز
نوعی از عروق صفر را نامند ونزد
بعضی ماميران است
کرکرا بسریانی زعفران است
کرکا طائریست که بعربی صعوه نامند
کرکان اسم فارسی حندقوقی است
کرکند اسم فارسی سنکی است شبیه
به یاقوت سرخ ونزد بعضی عبارت
ازلعل است
کرکوا اسم شیرازی بطیخ فج است
که باتخم میخورند مانند قثا
کرکیرا بسریانی جرجیر است
کرکیس معرب کرکیش است وآن
نوعی از بابونج است
کرم اسم فارسی کیاهی است که بر
کنار آبها میروید
کرم اسم فارسی کرنب است
کرم اسم فارسی دودا ست
کرم ابریشم وکرم بادامه اسم فارسی
دود ابریشم است
کرمائی بسریانی شکاعی است
کرم ایوب بفارسی میسون وکفته اند
که نوعی از زبد البحر است.
کرم درخت کاج اسم فارسی دود
شجر الصنوبر است
کرم دشتی فاشرا است
کرم رسندانه ماهودانه است
کرم زمین خراطین است
کرم سرخ بفارسی دود قرمزا ست
کرم شب تاب بفارسی حباحب
که بهندی بیك جکنی نامند
کرمك بفارسی اشنان است
کرمهٔ بیضا وکرمهٔ شائکه فاشرا است
کرمهٔ سودا فاشرستین است
کرمیتون بیونانی کمون است
کرنب دوائی است که آنرا قاتل
الکلب نامند
کرنب نبطی کرنب بستانی است
کرنب الماء نیلوفر است
کرنبادیرا کرنب بری است
کرنبادمایا بسریانی نیلوفر است
کرنیم چشمیزج است وآن بسمه است
کرنج اسم فارسی شونیز است ونیز
بفارسی سیاه دانه نامند
کرنج وکرنجو وکرنجوا وکرنجوه
اسم هندی اکتمکت است که بفارسی
خایهٔ ابلیس نامند وکفته اند که کرنج
وج است
کرنجونه فلنجونه است
کرنجیا بسریانی کرنب است
کرنك اسم هندی سنباذج است
کرنك سفن وکرنك وکرنكه اسم
هندی بیخ دارفلفل است
کرنکانی اسم فارسی نوعی از عنب است
کرنه بهندی اسم نوع اترج است
کرنه اشترخار است ونیز اسم قراد
است

کردو اسم فارسی نوعی ازنسج عنکبوت است
کرو بهندی گکروهن است
کرو بیونانی حل یدا ست
کردارا وکردالا وکردالہ اسم هندی خیارشنبر است
کرواکو اسم هندی تلخ است
کروته بفارسی نسیج عنکبوت است وگفته اند که اسم عنکبوت است
کرورا بسریانی صدف لؤلؤ است
کروسابهمن بیونانی بابونج است
کروش الغنم باصطلاح فرفیون را نامند
کرومقرون برومی ملوخیا است
کروبطرفا قصب سکروفانیذ است
کروسفوا بیونانی شبالۂ ذهب وفضه است
کروی مسور اسم هندی علس مراست
کرویه بفارسی کرویا است
کره بترکی وبفارسی زبد است ونیز بفارسی مسکه وبهندی مکهن نامند
کره تن بفارسی عنکبوت است
کرهی اسم هندی بادنجان بری است
کرهورابلوج بهندی اسم کندس است
کریاس برومی لحم است
کرویلون برومی غبار رحی است
کریر قثاء کبیر است که بفارسی خیار بزرگ نامند
کریسا بسریانی بوست قنفذ است
کریشاب اسم فارسی فروج است

کریز بعربی اقطا ست که بفارسی پینو نامند
کریع بسریانی خیری است
کریون برومی قنطوریون است وگفته اند که قنطوریون دقیق را نامند

* فصـــل الکاف مع الزاء المعجمة

کز معرب قزا ست وآن نوعی از ابریشم است
کزبا بفارسی نوعی از ریباس است
کزبرة الثعلب اسم اخیرسند بریطس است
کزر اسم فارسی جزر است
کزرموشان بلغت کرستان جیم لجیم است
کزبرنا کزبره است
کزبرة البئر پرسیاوشان است
کزبرة البریه بشیرازی نوع بری کزبره است
کزبرة الحمار وکزبرة الحمام شاهترج است
کزبه بفارسی عصارۂ ادهان است ونزد بعضی مختص است بعصارۂ روغن بادام وکنجد
کزره بفارسی نباتیست خوشبو که نیز بفارسی سرزمره نامند
کزطرخون عاقرقرحا است
کزف اسم فارسی قیر است
کزم بعربی اسم طائریست که آنرا انغر نامند
کزمازج وکزمازق وکزمازک وکزمازو

حب الاثل است که بفارسی عبارت از ثمر درخت گز باشد
کزنه بفارسی بزرانجره است
کزوا بفارسی نوعی از ریباس است
کزوان نزد اطبا بادرنجبویه است ونزد بعضی نباتیست غیر آن
کزک ودع است
کزوک بفارسی نوع ازخنافس است

* فصل الکاف مع الزاء الفارسیة *

کژ بفارسی لغت کزا ست ومعرب آن قزوان نوعی از ابریشم است
کژ بضم وفتح هردو آمده بفارسی بیخ درخت است
کژانه بفارسی دود ابریشم است
کژار بفارسی حوصلۂ طیور را نامند
کژترخون وکژطرخون وکژدم بفارسی عاقرقرحا است ونیز کژدم اسم فارسی عقرب است
کژدم جراره عقرب جراره است
کژدم دریائی عقرب بحری است
کژف بفارسی قیرا ست وقفۂ محرق را نیز گفته اند
کژدر اسم فارسی زرنباد است
کژه اسم فارسی لباة است

* فصل الکاف مع السین المهملة *

کساسی بقل حرف است
کسبج معرب کسبه است وآن ثفل دهن سمسم است که بفارسی کنجاره نامند
کسبر بفارسی وبیونانی زفت است

وگفته اند که زفت یابس است

کسبزة کزبرة است

کسبرة البر پرسیاوشان است

کسبرج اسم فارسی لؤلؤ است

کسبر بسریانی سوسن ابیض هندی است

کستج بقلهٔ یمانیه است

کستل اسم فارسی جعل است وآن نوعی از خنافس است

کستن بفارسی عصی الراعی است

کستوری بهندی مشك است ونمز نوعی از زباد بحرانامند که بسیار ضخیم است

کسته بقلهٔ یمانیه است که بهندی جولائی نامند وگفته اند که اذان الغزال است

کستبلا بهندی بزر قطونا است

کسط وکسط قسط است

کسعرطا ما ارعلا بسریانی بخور مریم است

کسفا سك است

کسفارمقا وکسفارمعا بیونانی باذ زهر است

کسفرة کزبرة است

کسفرة البر پرسیاوشان است

کسفیر بیونانی سوسن ابیض هندی است وگفته اند که سوسن بری را نامند

کسك اسم فارسی قلیه است که از لحم سازند ونیز بفارسی اسم طائری است که آنرا عقعق نامند

کسکوبا بسریانی عصفر است که بفارسی کسکوبه نامند

کسکوبه بفارسی عصفر وقرطم را نامند

کسکیه بهندی اراك است

کسلس بسریانی حنظل است

کسمر بهندی عصفر است

کسمونی بسریانی عجم الزبیب است

کسن بفارسی کرسنه است و باقلای خشک را نیز نامند

کسن هندی بفارسی قراد است

کسناة کرسنه است

کسناج بفارسی هندبا است

کسناک بسد است

کسنه وکسنیا اسم هندی عصفر است وگویند که کسنیا بمعنی قنب است

کسنك بفارسی کرسنه است

کسنی [illegible] کاسنی است وآن هندبا است

کسنی بفارسی حلتیت است

کسنین اسم رومی حشیشة الزجاج است

کسو وکسوی بیونانی وبسریانی عصفر است

کسوا بهندی حب النیل است

کسوبا بسریانی عصفر است وقرطم بری را نیز گفته اند

کسورس بیونانی صنفی از سوسن است که آنرا ایرسا نامند

کسوش خشخاش زبدی است

کسوفراطیس بیونانی حجر قبطی است

کسولوفسا موهون وکسولوفسا مرمر بیونانی دارچینی است

کسوماونا وعینا بسریانی عجم الزبیب است

کسویاس خروع است

کسیدا سلحفة سودا است

کسیطریر رصاص قلعی است که آنرا کسیطوس نامند

کسیفون دلبوث است

کسیومالس برومی حشیشة الزجاج است

کسیس اسم هندی زاج سیاه است

کسیه ابن العرس است

* فصل الکاف مع الشین المعجمة *

کشاخل اسم فارسی حبی است که بهندی ارهر نامند ونیز بفارسی شاخل وشاخول نامند

کشت بفارسی معرب کسط است

کشتك اسم فارسی جعل است وآن نوعی از خنافس است

کشتو وکشتور بفارسی انگوری است که از غوره کی برآمده بحد حلاوت تامه نرسیده باشد

کشنوک وکشف اسم فارسی سلحفاة است

کشته اسم فارسی نوا که مجففه است وند را نیز نامند

کشح بعربی ودع است

کشد وکشط قسط است

کشر بعربی اسم خبز یابس است

کشری معرب کهچری هندی است و

آن عبارت از طعام مصنوع که از ماش وبرنج مقشرونیم مقشرآنرا بابرنج مخلوط کرده پخته با شند ودر قرابادین ذکریافت

کشته اسطوخودوس است

کشف بضم اول بفارسی زفت است و بفتح اول وثانی اسم فارسی سلحفاة است

کشك وکشرك اسم فارسی طائری است که بعربی عقعق نامند

کسك بفتح اول وسکون ثانی اقط است

کشکاب وکسکیا بفارسی کشک الشعیر است ونیز بفارسی آش جورانامند و گفته اند که کشکیا آش هلیم است

کشک الشعیر شیرۀ جواست ونیزجو مطبوخ مالیدۀ صاف نموده را نامند وآب رقیق مطبوخ آنرا بدون مالیدن که جرم آن دران داخل شود ماء الشعیر گویند

کشکك بفارسی آش هلیم را نامند ونیز طعامیکه از بقول وحبوب ترتیب دهند باگوشت ویابی گوشت

کشکین اسم فارسی خبز شعیر است و نیز خبز متخذ از آرد جووگندم وباقلا ونخود مجموعه را نیزنامند

کشکینه کشکین است

کشم بعربی فهد است

کشمش کاولیان بفارسی دبق است

کشنی وکشن بسریانی وبرومی و کسنك وکشنین بفارسی کرسنه است

کشنه بفارسی اسم کشنج است ونیز اسفست را نامند

کشنیج اسم فارسی کشنیزاست

کشنیز اسم فارسی کزبرۀ است

کشنیزکوهی اسم فارسی تخم مخلصه است

کشنیج دشتی نوع صغیر بادرنجبویه است ونزد اکثر اطبا نوعی از شاهترج است ونزد بعضی مخلصه را نامند و نواب علوی خان مرحوم فرموده که آن کزبرۀ بوی است

کشو اسم فارسی سلحفاة است

کشوث رومی افسنتین است

کشیه اسم عربی شحم ضب است

کشیعاء اسم عربی خبازی که بفارسی پنیرك نامند

کشیون وکشوثا بیونانی وبسریانی کشوث است

* فصـــــل الکاف مع الضاد المعجمة *

کسطلنون بادنجان بری است که بهندی کتائی وبینگنبا نامند

* فصـــــل الکاف مع الظاء المعجمة *

کظیظ رخام است

* فصـــــل الکاف مع العین المهملة *

کعب غزال حلوای معروف است و نزد بعضی اطبا [illegible] است

کعدیه بعربی بیت عنکبوت است

کعك خبز الطابون است

کعسم بعربی حمار الوحش است

کعسوم حمار اهلی است

کعیت بعربی بلبل است ونزد بعضی هزاردستان است

* فصـــــل الکاف مع الغین المعجمة *

کغاله بفارسی قرطم است

* فصـــــل الکاف مع الفاء *

کف وکفك وکفج اسم فارسی زبد است

کف آبگینه وکف شیشه بفارسی مسحوقرنیا است که بعربی زبد القواریر نامند

کفا وکفری وعای طلع نخل است

کفتار اسم فارسی ضبع است

کفتر اسم فارسی وترکی حمام است

کفچه اسم فارسی نوعی از حیه است که سرآن شبیه بمغرفه است

کف دریا بفارسی زبد البحر است

کفر بفتح کاف نزد اکثر اطبا تفر است

کفرا بسریانی حنا است

کفر الیهود قفر الیهود است

کف سفید بفارسی ثلج است

کفشر بفارسی تنکار است

کف الارنب وکف الذئب جنطیانا است

کف الاسد وکف الذئب بعربی عرطنیثا است

کف اجذم وکف جذمایزوکف الجذما

پنپنکشت است وگفته اند که اصول سنبل را نامند و نزد بعضی کرمهٔ بیضا است و بعضی گویند که خصي الکلب است
کف الدابه گویند که خربیل است
کف السبع نباتی است که آنرکبیکج نامند
کف عایشه اصابع صفرا ست وگفته اند که جرجیرا ست
کف العقاب ظفرا لنسرا ست وآن نباتیست که بیونانی قاطانیقی نامند
کف الکلب بد اشقان است
کف مریم کف عایشه است که بهندی هتا جوری نامند
کف النسر اسم نباتیست که بیوناني اسقولوقند ریون نامند وسید میرمحمد مومن گفته که خربیل است
کف مس بفارسي زهرة النحاس است است
کفنافس دفلي است
کفنج سمکة الصید ارا نامند
کفوتار بصبعوص سرواست

* فصل الکاف مع الکاف *

کك بفتح اول بفارسي مخفف کاک است ومعرب کعك وبضم اول نوعی از حیه است
ککج اسم فارسي جرجیرا ست
ککچه بفارسي حب القطن است
ککریان اسم هندی دجاج است

ککر نوع نباتیست که بفارسي تنباکو نامند
ککرا بهندی وبفارسي خروس است
ککراکابیته بهندی خرؤ الدیك است
ککرنیله صاحب تحفه گفته که آن تیلوفر است
ککری بفتح اول وهندی قثاء است و ضم اول دجاج که بفارسي ماکیان نامند
ککریکالهو اسم هندی دم الدجاج است که بفارسي خون ماکیان نامند
ککریکابیته اسم هندی زرق الدجاج است
ککرونده وککروکش اسم فارسي جرجیرا ست
ککسل زعفران است و مقل رانیز گفته اند
ککلیك بترکی قبج است
ککلیک اودی بترکي صعترا ست
ککن دهول بهندی نطراست وگفته اند که کماذا ست واول اصح است
ککورا بهندی نباتیست که بیخ آن را کمول نامند
ککو اسم تنکابن لبلاب کبیرا ست

* فصـــــل الکاف مع اللام *

کلا وکلاو وکلاود وکلاده اسم فارسی ضفدع است
کلاب ماء الورد است
کلاچك بلغت اهل تنکابن اسم ودع است
کلاژوکلاژه اسم فارسی عقعق است

کلاش اسم فارسی عنکبوت است
کلاشخانه اسم فارسی بیت عنکبوت است وآن نوعی از نسیج عنکبوت است
کلاغ اسم فارسی غراب است که بهندی کاک وکوانامند
کلاغ بیشه وکلاغ سفید بفارسی غراب ابقع است
کلاغ سیاه غراب اسود است
کل آفتاب پرست اسم فارسي اذریون است
کل بخاران طین الاحمرا ست
کلاکلا بلغت دیلمی اسم لوف کبیرا ست
کلافی اسم عربي انکور سفید است که در لون سبزی باشد
کلاک موش فارهٔ صحرائی است
کلاه زمین وکلاه باران بفارسی فطر است
کلامو اسم فارسی نوعی از ظبي است
کلب الکلب سک دیوانه است
کلبه بلغت زند درخت خاردارا ست
کلبا بلغت زند کلب است
کلبا سود کلبسو اسم فارسی وزغه است که بفارسی چلپاسه نامند
کلت وکلتهی اسم حب هندی است که آنراکامرا لتجیر نامند وآن حب اقلت است
کلثا بسریانی سپستان است
کلچه بفارسی نان خرد کندم را گویند
کلچرد اسم هندی خبازی است

كل چنك اسم فارسی سرطان است ونيز
بفارسی خرچنك نامند
كليجيد وبيون الصغير ماميران است
كليجيد وبيون الكبير صنف كبير عروق
الصفرا است
كل حنا اسم فارسی فاغيه است
كل خوش نظر ميفختج است
كل خورني طين الماكول است
كل رعنا ورد الحماق است
كلزى بسرياني كلزا است
كل سرخ ورد احمر است
كل سنك اسم فارسی خراء الصخرا است
كلسا دلا وهح بسرياني نوره است كه
خاموش نكرده باشد
كلسانا بيوناني شقايق النعمان است
كلس اسم عربي نوره است
كل عقرب باصفهاني اسم سطاريون است
كل عاشقان بلغت خراساني زرين
درخت است وبلغت تبريزي حماحم است
كلفا طلس وكلفطلس توبال النحاس
است
كل قوانيس بيوناني خبث الحديد
است
كلقوس بيوناني نحاس است
كل قنديس برومي روشختج است
كل قرنفل اسم فارسی زهره است
كل كافته بلغت اصفهاني احريض است
كل كندم اسم فارسی جوزجندم است
كلكلانج معجون هندى است وصفت
آن در قراباذين ذكر يافت
كلكمك اسم فارسی بزر بقله است ونزد
بعضى بقلة الحمقاء را نامند
كلكونه بفارسی اسم رنك سرخى است
كه از رنك لك خام بعمل مى آورند و
ودرلك خام مذكور شد كه مستعمل نقاشان
وزنان است در رنك كونه وآنرا بهندى
كلال نامند
كلك بضم اسم فارسی وير است ونيز
بفارسي كرك نامند
كلك اسم فارسی قصب است
كلك اسم فارسی بطيخ فج است
كل بكسر اسم فارسی طين است
كلما بفتح اول وسكون ثانى بلغت زند
كرم است كه عنب باشد
كلم اسم فارسی كرنب است
كلم رومى قنبيطا است
كلمطليس بيوناني كاشم است
كلمك بفارسی نوعى از كرنب است
كلموح راسن است
كلنا گفته اند كه اسم فارسي دفليست
كلنار اسم فارسی جلنار است
كلنك بلغت اهل بعضي جزائر عمان
اسم صندل اصفر است وبهندى نوعى
از ليمو است كه بشيرازى ليموخاركى نامند
كلنجار وكلنجك اسم فارسي سرطان است
كلنجرى اسم فارسی سرطان است
كلنجرى بفارسي نوعى از عنب است
كه در بلاد هرات ميشود ورنك آن اسود
ومائل بحمرة است وبسيار شيرين ولطيف
است
كلنجن اسم هندى حب القلت است
كلند وكلندا اسم هندى بطيخ زقى است
كلنك اسم فارسی بزر بقله است
كلنكك اسم فارسي بزر رجله است
كلنك اسم فارسي نوعي از ديك است
كلو اسم فارسي نوعي از خبز است كه
نيز بفارسي نان شيرمال نامند
كلو بهندى بقلة بارده است وآن نوعى
از لبلاب است
كلي لغت هندى است كه بفارسي
غنچه نامند
كليا اسم رومي شكنبه است وبسرياني
ورد منتن است
كلوا اسم فارسي ضفدع است
كلوخ امرود بفارسي كمثرى است
كلوط معرب كهلوط هندى است وآن
باقلاى هندى است
كلونجي بهندى شونيز است بفارسي
سياه دانه نامند
كلوى بهندى بقله است وآن نوعى از
لبلاب است
كليا اسم فارسي قلي است
كلياني وكليانيس لغت يوناني است
كه بفارسي بارزد نامند ونزد صاحب
اختيارات كلياني اشق است كه بفارسي
بدران نامند
كلنجن اسم هندى خولنجان است

گليزا اسم فارسي زنبور است

گليزدان اسم فارسي بيت زنبور است

گليس بلغت مازندران جري است

گليس اسم فارسي ذرالورد است و نيز بفارسي اسم بوم است

گليكرون بيوناني خردل بستاني است

گليل الكاني بسرياني اكليل الملك است

گلنيدا وكلنيكرا بهندي بطبيخ زقيست

گليواز وگليواج اسم فارسي حداة است وبفارسي غليواج نيز نامند

گليكان كشنج است

گليكرون جرجير است

گليم شو اذربو است

* فصل الكاف مع الميم *

كم اسم فارسي شجرة القتاد است

كما بسباسه است

كالاون وكاليه وكاليون بهندي و بيوناني وبرومي ماذ ريون است

كاحه * بعربي وعاء طلع نخل است و بمعني غلاف خوشهٔ كندم نيز آمده

كاة بضم اول بفارسي اسم نبا تيست كه صمغ آن خلتيت است و بسرياني اسم باد آورد است

كمته بفتح اول بهندي ملحفاة است

كمچادين اسم هندي نوعي از بيش است

كارز اسم هندي موميائي است

كمچه بلغت زند اسم جراد است

كم كمام لغت عربيست وبغدادي نبطي كفته علك درخت ضرو است و بعضي درخت ضرو كفته اند

كم كم اسم هندي زعفران است

كمل نيلوفر هندي است

كمون اخضر كمون شامي است ونزد صاحب تحفه كمون نبطي است

كمون ارمني وكمون رومي كرويا است

كمون اسود كمون كرماني است

كمون اصفر كمون فارسي است

كمون حبشي كمون اسود بري است كه تخم آن شبيه است در سياهي بشونيز

كمون حلو انيسون است

كمون شامي كمون اخضر است

كمون فارسي كمون اصفر است كه اهل شيراز زيرهٔ سبز نامند

كمون كرماني كمون اسود است كه بفارسي زيرهٔ سياه نامند

كمون نبطي كمون ابيض است

كمون هندي شونيز است

كمه بضم اول وسكون ثاني بعربي سمك است

كمهارة اسم هندي تخم انجرة است

كموهي اسم هندي عنب الثعلب است

كمه بضم اول و فتح ثاني مخفف كاة فارسي است

كمهل اسم عربي قطن است مادامكه در وحب باشد

كميت بعربي اسم خمر است كه در سياهي وسرخي باشد واسب بدين رنك را نيز نامند

كميز اسم فارسي بول است

كميش اسم تركي فضه است

كميله اسم هندي تنبول است

* فصل الكاف مع النون *

كنا بلغت زند اسم سمك است

كناد اسم فارسي ورشان است

كنادر بعربي حمار غليظ است

كنار اسم سدر است كه بهندي بير نامند

كنارتر اسم فارسي نبق رطب

كنا رخشك اسم فارسي نبق يابس است

كناري بضم اول اسم سرياني نبق است

كنار اسم فارسي شراخ است

كناغ بضم اول اسم فارسي ابريشم است

كنالا بضم اول وفتح ثاني اسم هندي سكبينج است

كنب اسم فارسي ورق الخيال است كه بفارسي نيز بنك نامند

كنب اسم فارسي نوعي از كتان است

كنبار بعربي حبل ليف نارجيل را نامند

كنت اسم فارسي ذباب عسل است

كن بهن بكسر اول وسكون ثاني وفتح

يانى موحده وتسكين ها ونون اسم فارسي حبة الخضراء است

كنبيزه اسم فارسي نوعى ازخيار است

كنبتو اسم فارسي حب الخروع است

كنبج اسم هندى عين الديك است و نيز بفارسي كهنكچي نامند

كنجار وكنجاله اسم فارسي سمسم است

كنجد اسم فارسي سمسم است

كنجدك وكنجده اسم فارسي اصفهاني انزروت است ونيز كنجدك وكنجده اسم فارسي بادزهر است

كنجر اسم فارسي حرشف است

كنجرزد وكنكرزد وكنكرى اسم فارسي صمغ نوعى ازحرشف است

كنجرسره وكنجريس بسرياني كنكرزد است

كنجشك اسم فارسي عصفور است

كنجك اسم فارسي شجرة البق است

كنچنين اسم هندى طائرى است كه آن را كركى نامند

كنچنين كا پتا بهندى مرارة الكركي است

كنجورس بيوناني جاورس است

كنجوريا بيوناني هندباى برى است

كنج اسم فارسي اقطا است

كند اسم هندى قصب السكر است

كنداره اسم عربى سمكي است كه آنرا هنا م نامند

كندر بعربي نوعى ازعلك است كه نيز بعربى لبان وبفارسي كندرو نامند

كندر رومي علك رومي است كه مصطكى نامند

كندرس وكندروس خند روس است

كندس الدراز عود العطاس است

كندم اسم فارسي بزر است

كندم مكه اسم ديلمي خندروس ودر اصفهاني ذرة مكه نامند

كندنا اسم فارسي كراث است

كندرو اسم هندى كندروس است

كندهت اسم هندى كبريت است و كندهك وكندك نيز نامند

كنده اسم هندى نيشكر است

كندهيل اسم هندى فقاح اذخر است

كند اسم هندى صمغ است

كندا بهندى بصل الفار است

كندك وكندرو اسم فارسي لبان است

كندركا چورا اسم هندى دقاق كندر است

كنست وكنستو وكنستواك اسم فارسى اشنان است

كنشتو وكنشو اسم فارسي خصرم است

كنطني اسم سرياني جنطيانا است

كنعد نوعي ازسمك است

كنك بضم اول اسم فارسي خوشهٔ خرما است وبفتح اول جوزماثل است

كنكالى اسم هندى بسفايج است

كنكر اسم فارسي بوم است

كنكرتو اسم فارسي حرشف رطب است

كنكرخر اسم فارسي بادآورد است

كنكني اسم هندى مشط الغول است

كنكوني بهندى نوع اصفرجاورس را نامند

كنكولي بهندى قطاة است

كنو اسم فارسي ورق الخيال است

كنوچه اسم فارسي بزرالمرو است و بهندى نيز همين مشهور است

كنودان وكنودانه شهدانه است

كنير اسم هندى دفلى است كه بفارسي خرزهره وآن معرب خرزهرج است

كنبهاركوكرا بضم كاف عجمي اسم هندى نوعى غراب است كه بعربي عقعق نامند

كنبهي اسم هندى كاة است

كنبيلا اسم هندى قنبيل است

كنوار اسم هندى صبر است

كنواركني اسم هندى صمغ دهاك كه تيسو نيز نامند

كنول اسم هندى نوعى ازنيلوفر سرخ رنك است

كنول كا بيج اسم هندى تخم نيلوفر سرخ رنك است

كنول كا پهول اسم هندى ورد نيلوفر سرخ رنك است وثمر آنرا كنول كته نامند

كنول كي جر بهندى بيخ نيلوفر است

* فصل الكاف مع الواو *

كو اسم فارسى خمل طعام است

كوار كراث است

كواحي بسرياني عنكبوت است

كوالف بادآورد است وكذا الف

بمعنی مذکور نیز آمده

کوادم بفارسی اذخر است

کوبل نوعی از بابونج است

کوبل کلکوی بهندی نیلوفر است

کوپل اسم هندی برک نواشچار متمره است

کوتهه اسم هندی قسط است

کوت بعربي صندل است

کوج اسم فارسي مطلق صمغ است که بهندی کوند نامند

کوخایسا بسریانی کرنب است

کوداب وکوشاب بفارسي رب عنب است که نیز بفارسي دوشاب نامند

کور بفتح اولی وسکون ثاني بفارسي خرنوب شامي است وبفتحتین بفارسي کرنب است

کوزکندم جوزجندم است

کورز وکوزره وکوزک اسم فارسي ثمر خرنوب شامي است

کوز فارسي مقل الیهود است

کورک بفتح اول وسکون ثاني وفتح راء مهمله وکاف فارسی تمرکبر است

کوزکیاه اسم فارسی نبات الکبر است واذ خر را نیز نامند

کورالنحل اسم عربي خانهٔ مکس عسل است

کوری بهندی اسم ودع است

کوزا اسم فارسی زعرور احمر است

کوزیربار بلغت زند اسم کزبره است

کوزد وکوزده بلغت فارسی انزروت است

کوزره اسم فارسی خرنوب شامی است

کوت اسم فارسي حنظل است که بهندی اندراین نامند

کوسك بفتح اول وکسر ثانیه وسکون سین مهمله اسم فارسی جرجیر است وباقلا را نیز گفته اند

کوشاد اسم فارسي جنطیانا است

کوشته بفارسی قسط است

کوشنه بفارسی نوعی از کماة است

کوش ماهی اسم فارسی شبح است

کوف اسم فارسی بوم است

کورون سعد است

کوتلن نزد صاحب تحفه برومي اثمد است

کوک اسم فارسي خبس است

کوکافیلوس بسریانی اجاص است واصح آن است که کوکامیلوس بمعنی مذکور است

کوکب بعربی نبات طولانی را نامند وطلق را نیز نامند

کوکبا ارغا وکوکبا ارغانا بسریانی طلق است

کوکب شاموش طین شاموش است وشاموش اسم جزیرهٔ ایست از جزائر قدس ودیسقوریدوس گفته که نوعی از طین شاموش است باصابع ویونانی اسطرانا نامند بمعنی کوکب

کوکب قیمولیا طین قیمولیا است و قیمولیا اسم جزیره ایست وگفته اند که آن نمکی است که از زمین شوره زار بهم میرسد وشب روشني دهد وآن را کوکب الارض نامند

کوکب الارض طلق است ونزد بعضي طین قیمولیا است

کوکح بهندی نوعی ثمر است

کوکرا اسم هندی دیک است

کوکری اسم دجاج است

کوکرچین اسم ترکی حمام است که بفارسي کبوتر نامند

کوکرد اسم فارسي کبریت است

کوکرمرد حيي العالم است

کوکرونده گفته اند که اسم هندی کمافیطوس است

کوکهری اسم هندی ثعلب است که بفارسي روباه وبهندی لومری نیز نامند

کوکل اسم هندی مقل است

کوکله بفارسی هدهد است وبفارسی مرغ سلیمان نیز نامند ودرهند وراء هدهد است سبز رنگ مثل تمري وبسیار خوش آوازمیباشد

کوکن وکوکنك وکوکوا وکوکه وکوک نوع صغیر بوم است که بفارسی چغل نامند

کوکنار اسم فارسي خشخاش است

کوک خس است

کول بفارسی نوعی از نیلوفر است

کولان بعربی نوع نراسل است
کوکم فلفل است
کولو وکولومی بهندی بزرکتان است
کوله اسم فارسی قنفذ است
کوله پر اسم فارسی انجدان است
کوم نیزا سم فارسی انجدان است
کومي اسم سریانی باقلا است
کومر بلغت زند اسم کمثری است که بفارسي امرود نامند
کومینون بیونانی کمون است که بفارسی زیره نامند
کوموش بترکی فضه است
کون اسم فارسي قتاد است
کونج اسم فارسي شونیز است
کونپه اسم هندی مرغي است که بفارسي کلنك نامند
کونچه اسم هندی کیکج است وآن نوعی از کرفس بری است
کونده اسم فارسی بطیخ خام است
کوادودمی اسم هندی حب النیل است
کوتهان نباتي است که بنیطی کنهان خوانند
کوهنج اسم فارسي زعرور است وبهندی درخت عوسج است
کوشی وکوهبج بفارسي زعرور جبلي است
کویج وکویز اسم فارسی زعرور احمر بستانی است ونزد بعضی کویز بزای فارسی بمعنی مطلق زعرور است
کویل اسم فارسی زغربا بونج است

فصل الکاف مع الهاء

کهاری لون اسم هندی ملح العجین است
کهپاریا توتیای مصری است
کهتی اسم هندی قراد است
کهتا انار اسم هندی رمان حامض است
کهجور اسم هندی خرما است
کهجور کارس اسم هندی نبیذ التمر است
کهجور کا کا بها اسم هندی جماز النخل است که بفارسی پنیر خرما وبعربی کروخوانند
کهجور کا پهول اسم هندی طلع النخل است
کهجور کی کهتلی اسم هندی نواة البسر است
کهر اسم هندی حافر است
کهرنی نوعی درخت ثمر است که شیرین بالزوحت میباشد
کهرمن نوعی از بادنجان بری است
کهلی اسم هندی کسب است که بفارسي کنجاره نامند
کهنج وکهنجن اسم هندی صعوه است
کهنکالی بسفایج است وگفته اند دوای دیگر است شبیه به بسفایج
کهه اسم فارسی تبن است که نیز بفارسی کاه نامند
کهپانا اسم سریانی شاخ نبات نارنیا است

کهیرک وکهکت وکهکم اسم فارسی وعربی بادنجان است
کهتا بهندی بمعنی ترش است
کهجور بهندی اسم ترنج است
کهدل اسم عربي عنکبوت است
کهره اسم فارسی جدی است
کهزک وکهزل اسم فارسی جرجیر است
کهکو اسم فارسی وهندی بوم است
کهنایا بسریانی عود الصلیب است
کهوه اسم فارسی قهوه است
کهیروکهین اسم فارسی زعرور است
کهیلا وکهیله اسم هندی سلیخه است

* فصل الکاف مع الیاء المثناة التحتانیة *

کی بلغت مصر حواصل است
کیا بسریانی فبلحوش است
کیاه حورا بسریانی باد آورد است وگفته اند که شکاعي است
کیاداقني بسریانی شجرة الغار است
کیاروس نوعی از حرشف است
کیامطرانا بسریانی نقاع الرمان است که منعقد نشده باشد
کیانا بفارسی عناصر اربعه است
کیاه مصر اسم فارسی اکلیل الملك است
کیاه جالینوس اسقولوقندریون است
کیبا بلغت زند فضه است
کیکی نوعی از کادی است
کیته اسم هندی خبث الفضه است
کینوفیلا بیونانی صمغ البلاط است

وبمعني بلاط نيز آمده است

كپلي اسم هندي سليخة الحية است

كپجوريا يوناني هندباي برى است

كپترس اسم رومي جاورس است

كپذج معرب كاذى است

كپزيع بسرياني خيرى است

كيسر اسم هندى زعفران است

كيسركوند وكيمو اسم فارسي جعل است

كيموناطر بفارسي نشارة است

كيطم ملح نبطي است

كيفادقيرو بسرياني حجرى است كه يوناني غاغاطي نامند

كيفامصريا اسم سرياني سنكي است كه بفارسي سنك مصرى نامند

كيفامقنيطس بسرياني حجر مقناطيس است

كيفانورا اسم سرياني مارتشيثا است

كيايهودنيا اسم سرياني حجر اليهود است

كيفرى حصا وكيفاقيرو يوناني و بسرياني جبجين است كه بفارسي سنك كچ نامند

كيك اسم فارسي برغوث است

كيكه بيضه است

كيكر بهندى قرظ است ونزد اهل فارس خارمغيلان است

كيكرا بهندى عرطان نهرى است

كيكواشه وكيكواش اسم فارسي حشيشة البراغيث است وصاحب تحفه كفته اسم

طبرى قسمي از ورقس است

كيكير بفارسي ومعرب آن جرجير است

كيكيش جرجير است

كيل وكيل داوران وكيلك اسم فارسي زعرور است

كيلا وكيله بهندى موز است

كيلاذونيا وكيلوذونيون وكيلاذنيا يوناني ماميران است

كيلارو سرخس است

كيلكان نوعي از كراث است

كيماك اسم فارسي زبد شير تازة دوشيده است كه بتركى قيماق وبفارسي سرشير وچربه وبهندى ملائى نامند

كيمخت پوستي است كه بفارسي ساغرى نامند

كيمرس ذرة است

كيموس كفته اند كه ذرة است كه جاورس نامند وبهندى جوار ونواب علويخان مرحوم نوشته است كه محتمل اصل آن كنجرس باشد كه تصحيف نموده اند كه برومي جاورس وكفته اند كه اصل آن كيمرس است

كيموكيج اسم يوناني سويق است

كيچوا اسم هندى خراطين است

كيچلي اسم هندى ملح الحية است

كينكرة اسم هندى عرطان است

كيو كفته اند اسم فارسي خس است

كيوان بهندى زرنب است

كيورا بهندى كاذى است

كيوه كفته اند كه اسم فارسي خس است

كيهون اسم هندى حنطه است

كيهوتي بهندى حب المحلب است

كيبه اسم فارسي عليق است

كيازكيه بسرياني مصطكى است

* باب اللام *

* فصل اللام مع الالف

لاحورديه صامريوما است

لازورد لاجورد است

لارديطوطارن عرطيثا است

لاسورس يوناني مادود انه است

لاغورس غرساوس ولاغوتي يوناني وبسرياني ارنب برى است

لاعتورس ملاسيوس ارنب بحرى است

لاك يشت اسم فارسي ملحفاة است

لاك اسم فارسي لك است

لالهخطائي اسم فارسي حماحم است

* فصل اللام مع الباء الموحدة *

لباب البر ولباب الحنطه ولباب القوام ولباب القمح نشاسته است

لباب القرطم مغز دانه كافشه است

لبان معرب از لبنا نو يوناني وآن كندر است

لبانه اسم مغربي فرفيون است

لبان خردل برى است

لبدنه بلغت تنكابن چكي لك تركيمه

لبني الفتيح يوناني لذان القاريستاني است

لبنى ميعة سائله است

لبیدرون وابرون شیطرج است

* فصل اللام مع الجیم *

لجلال بلغت مهوسین زیبق پاک صاف است

* فصل اللام مع الحاء المهملة *

لحا بکسر اول پوست بیخ نبات است وریشهای باریک آنست

لحام الذهب صناعی اوتنکار است ومعدنی آن در بورق مذکور شد

لحام الصناعه ازاقسام تنکار است

لحام الغول بضم اول شعر الغول است

لحمة الحمار پرسیاوشان است

لحامی دیناقوس است وکویند حرشف است

* فصل اللام مع الخاء المعجمة *

لخیس الاکلیله خزامی است

* فصل اللام مع الزاء المعجمة *

لزاق الذهب شامل لحام الذهب واشق است

لزاق الرخام ولزاق الحجر صمغ البلوط است

* فصل اللام مع السین المهملة *

لسو عوربون بلغت عبرانی قرفه است

لسورا بهندی سپستان است

لسه نال بلغت دیلمی سلوا است

لسبعه بلغت مغربی اوقیموئداس است

لسوریطن لبلاب است

لسان البحر سپستان است

* فصل اللام مع الصاد المهملة *

لصف کبر است وبلغت مغربی اسم حرشف است

* فصل اللام مع العین المهملة *

لعبه یبروح الصنم است

لعبة بربری مستعجله است

لعیب شقایق النعمان است

لعل مصری عنقهی است که قیقهر نیز نامند

* فصل اللام مع الفاء *

لف الکرم خیوطی است که از تاک میرود ولفت شلغم است

لفاح یبروح الصنم است

لغربیش حنا است

* فصل اللام مع القاف *

لقاح شترشیردار است

لقطبه صمغ صنوبر است

لعلق لکلک است

* فصل اللام مع المیم *

لماء عنب الثعلب است

لم لم بلغت مغربی قطف بحری است

لمنون قنطوریون صغیر است

* فصل اللام مع النون *

لنج النبج است

* فصل اللام مع الواو *

لوزالمرجان ولوزالسودان ولوز الارجان بلغت مغربی لوز البربر است

لوبیای هندی قسم اخیر قشع است ودر عراق دمادم نامند

لوقباس بیونانی نوعی از مرو است

لوف الحیه لوف کبیر است

لوف الجعد لوف صغیر است

لوفیون کیاه حضض وبفارسی فیلزهره نامند

لوفاین بیونانی شکوفهٔ خماحم است

لوطوس میمن است

لوفا بعبرانی حی العالم است ونزد بعضی قنطوریون صغیر است

لوعریا بیونانی حنظل قوتای بری و بعبرانی بشمین است

لوفروس حجر قبطی است

لویارون شیطرج است

لوطوس اغریوس بیونانی حنظل قوتای بستانی است

لوقوبا عقرب بحری است

لوناقینس قالنجبقن است

لونک اسم هندی قرنفل است

لوهی ولوها بهندی آهن است

لون بهندی نمک است

* فصل اللام مع الهاء *

لهو اسم هندی خون است

لهاجو بعبرانی ابن عرس است

* فصل اللام مع الیاء *

لیمونمون بیونانی حماض بزرک برک است

لینوفر نیلوفر است

لینش قرن بیونانی قلب است

لینش بلغت نبطی تخم کتان است

ليفس تيقون كاشم است

ليا لوبيا است

ليندرخورس وليناماروش مرادسنج است

لينورسطس لبلاب كبير مسمى بحبل المساكين است

لينوس بيوناني نرگس است

ليانو كندرا است

لينج نيلج است ونزد بعضي نوعي از اقليمياى مس است

ليارر بلغت ديلمى است اسم ماريطن است

ليطه بخورى است كه در رميا كل قديم مستعمل بود

* باب الميم *

* فصل الميم مع الالف *

ماء الخلاف عرق بيد مشك است

ماء البرامج عرق بيد مشك است

ماء الورد گلاب است

ماء الزهر بلغت مصرى ماء الفلاح است

ماء القراطن مالي قراطن است ونزد بعضى اسم قنديقون است وآن نوعي ازخمر است

ماء القطر آبى است كه ازكوزۀ سفال ترشح كند

ماء الزجاج مسحوقونيا است

ماذرماذريون است

ماء النطريا زاج اساكفه است

ماراس ومارثون اسم رازيانۀ برى وبستاني است

ماريقون بيوناني مقل است

مارسه اطريقون است

مانية الواس اطراطيقون است

مائن اسم هندى ثمرة الطرفا است

ماتى اسم هندى طين است

ماجوپهل اسم هندى عفص است

ماديان اسم فارسي رماك است

ماراس وماراتون رازيانج برى وبستاني است

مارميقا بيوناني اترج است

مار اسم فارسي حيه است

مارچوبه اسم فارسي هليون است

ماريقون بيوناني مقل است

مازو اسم فارسي عفص است

ماساج اسم مغزسر است

ماسقور ماليقرون است

ماستوجيچكي بتركي كبيكج است

ماميثا ارغامونى است

ماطونيون نبات قنه است

ماذاريون دلبوس است

ما فودنيا ومقل ونيانطرا ساليون است

ماقى بيوناني بسباسه است

ماكهى اسم هندى باسا است

مالاشيرون بيوناني ساذج است

مالالى باصفهاني حردون است

مالس لوقا بيوناني غيرمرماحوزا است

مالتموديون ومالينوس خربق اسود است

مالنطريا زاج الاساكفه است

ماليابوس ماليا است

مالى بيوناني عسل راگويند

مالينوفلن بادرنجبويه است

ماوپروين اسم فارسي جلدوار است

ماهى روبيان اسم فارسي اربيان است

ماهى اسم فارسي سمك است

ماهى بينى دراز اسم فارسي دلفين است

ماهى پرنده اسم فارسي شفنين است

ماهى زهره كوهى اسم فارقلومس است

ماميانه اسم فارسي صحناة است

ماهى شور اسم فارسي سماريس است

ماهى مركب اسم فارسي سيسبا است

* فصل الميم مع التاء المثناة الفوقانية *

متك اسم عربى اترا است

متنى نعناع است

متر اسم هندى كرسنه است

متهائى اسم هندى شيرينى است

متهه اسم هندى مخيض است

* فصل الميم مع الثاء المثلثة *

مثك سوسن است

مثك العجم زعرور است

* فصل الميم مع الجيم *

مج بعربي اسم ماش است

مجنن اسم قسمي از عنب الثعلب است

مچهلي اسم هندى ماهى است

مچيت اسم هندى روناس است كه

مرق الصباغين نامند

مچترى بهندى انسنتين است

* فصل الميم مع الحاء المهملة *

محاحم بلغت اندلس مخلصه است

محروث بيخ انجدان است

محلب درخت المحلب است

محموده سقمونيا است

مح زردهٔ تخم مرغ است

* فصل الميم مع الخاء المعجمة

مخاص الاكبر اسم معجونى است كه

يونانى موطيرا نامند

مخبطا ومخاطا اسم عربى سپستان است

* فصل الميم مع الدال المهملة *

مدام اسم خمر است

مدمن الجراح اصابع فرعون است

* فصل الميم مع الراء المهملة *

مرا بيه ومرا همه اسم فارسي هوم

المجوس است

مرارالصخر ومرارالصخور حنظل

است

مرال اسم تركي ايل است

مربا النباتات است

مرباىكل و اسم فارسى معيراست

مرج اسم هندى فلفل است

مرخومك اسم فارسي علس است

مردارخوار اسم فارسي رخمه است

مرداراعاجي بتركي اسم نبات

عنب الديب است

مرزنكوش مرزنجوش است

مرزه اسم فارسي صعتربستاني است

مرسيا اغريا بيوناني آس برى است

مرسيا ايمارس بيوناني آس بستاني است

مرسيون بيوناني اشنان است

مرملون بلغت سرياني دارچيني است

مرسيا بيوناني ريحان است

مرطوس نزد مولف حاوى الادويه

مرماحوز ونزد بعضى مرطولس است

مرطيس قسم سياه مرميطس است

مرغ حفكو اسم فارسى صباقر است

مرغ منك اشكنك اسم فارسى قطاط

است

مرقاعي كفسيون است

مرقل شامل جوزماثل وافيون است

مرك موش كانى اسم فارسى شك است

مرك موش عملى اسم فارسي ديك

برديك است

مرك ماهى بفارسي ماهي زهرج است

مركب اسم فاسي مداد است

مرماهان ومروجبلى ومروشيرين

مرماحوز است

مروالتلال ومروبرى اسم مرماطوس

است

مروالعرم ومرباجونه ومروتلخ ومرو

سغيل مرماحوس است

مروآزاد مرمازاد است

مروس ارطا بيوناني اذان الفار است

ومروس بمعنى موش وارطا بمعنى گوش

است

مرواريد اسم فارسى لؤلؤ است

مروا اسم هندى مرزنجوش است

مريق احريض است

مرباغلن بيوناني بمعني هزاربرگ است

وآن حزنبل است ونيز بهندى طرى

فليون است

* فصـــل الميم مع الزاء المعجمة *

مزج درخت بادام تلخ است

مزد بلغت اصفهاني سوسن است

مرز بزاى معجمه قسمى ازنبيذ است

كه درمصرازجو وبرنج ميسازند وبفارسى

بوزه نامند

* فصـــل الميم مع السين المهملة *

مستار خمرنارسيده است

مستين بيوناني زاج سبز است

مستقار ومستقران ومسقوده بلغت

عجميهٔ اندلس زراوند طويل است

مستكرا آبنوس است

مسدليف درخت مقل است

مس رست اسم فارسي طاليقون است

مس سوخته اسم فارسى راسخت است

مس اسم فارسى نحاس است

مستيخي مصطكى است

مسقاطون عودهندى است

مسلقن زعرور است

مسكه بفارسى زبد است

مسك الجن شامل شواصر وجعدة

صغیرا ست

مسک الرمان نارمشك است

مسک القرود اشنه است

مسن حجر المسن است

مسوحان ادهان مرکب است

مسواك الراعي شامل زوفرا وشیطرج است

مسواك المسیح نوع بزرگ نورس است

مسواک العباس نوع بزرگ تنادا ست

زرعي الابل را شامل است

مسور بهندی غدس است

مشی بهندی کاکنج است ودر بعضی بلاد هند آطریلال را باین اسم مینامند

* فصل المیم مع الشین المعجمة *

مشتری بلغت مجوسین قلعی است

مشط الراعي دیناقوس است

مشک زیرزمین اسم فارسی معد است

مشک هندی معد هندی است

مشک داش بلغت تنکابن اسم شوصرا است

مشنك اسم فارسي کرسنه است

مشو اسم فارسي خلر است

* فصل المیم مع الصاد المهملة *

مصارع زمرور است

مصباح روم کهربا است

مصارین امعا است ومصران واحد آن

مصفی الرعاة بلسکی است

* فصل المیم مع الضاد المعجمة *

مضن رمان البر است وثمرش حب القلقل است

مضع نبیذی است که از آب میوها وانار ترتیب دهند

مضع ثمر عوسج است

* فصل المیم مع الطاء المهملة *

مطر باران است

مطخینا نوره است ولعوق لوزرا نیز باین اسم نامند

مطمر پنجنکشت است

* فصل المیم مع الظاء المعجمة *

مظ بظاء معجمه کنار است

* فصل المیم مع العین المهملة *

معا بفارسی روده وبترکی باترساق نامند

معانیوس بیونانی بان است

معل خصیة الثعلب است

معز ماعز است که بز باشد

معشوقا شامل جمست وما مودانه است

معفار صمغ آلو است

معین ماذریون است

* فصل المیم مع الغین المهملة *

مغافیر ومغفار سکر العشر است

مغات هندی کاز است

مغد بادنجان است وثمر تفاح بری را نیز نامند

مغزاستخوان اسم فارسي مخ است

مغناطیس حجر مقناطیس است

مغلیانا بلغت سریانی اسم حرف بابلی بوداده است

مغموما قلیهٔ بادنجان است

مغیلان امغیلان است

مغز تخمها اسم فارسی لبوب بزور است

مغز کاهنه طین مختوم است وآنرا مغرهٔ یمانیه ومغرهٔ لینه نیز کویند

مغزسر اسم فارسي دماغ است

* فصل المیم مع الفاء *

مفرح لسان الثور است

مفرح قلب محزون بادرنجبویه است

مفرود اسم نوعي از فطر است

* فصل المیم مع القاف *

مقل ونس فطرساليون است

مقرا اسم عربي نبات صبرا ست

مقلقل قسب است

مقاونیا هلیون است که خربزهٔ کرمك باشد

مقناطیس حجر مقناطیس است

* فصل المیم مع الکاف *

مکری اسم هندی عنکبوت است

مکری کاجالا اسم دام عنکبوت است

مگر بهندی تمساح است

مگس اسم فارسي ذباب است

مگس عسل اسم فارسي نحل است

مکنهٔ قریش اسم مخلصه است

مکهن اسم هندی زبد است

مکه فلوس است

مکیناس بلغت سریانی بنفشه است

* فصل المیم مع اللام *

ملاج بضم اول وتشدید ثانی

اندروطاليس است وبلغت مغربي قاقلي است

ملح بحري از اقسام ملح مائي است كه تا آب با ن رسد حل ميشود واكثرآن سياه ودرافعال قريب بملح اسود است

ملح التوتيه وملح الناړنوشادر است

ملح چيني بلغت مصرابقراست

ملح الدباغين قسم سياه ملح العجين است

ملح شتي شوره است ودرا بقر من كورشد

ملح الصاغه وملح الصاغه تنكار است

ملح المختوم ملح هندي است

ملخ بفتح اول وثاني وخاء معجمه اسم فارسي جرا ده است

ملطاط دينا قوس است

ملكان اكليل الملك است

ملوخ بلغت شام قطف بحري است

ملوخيا وملوخيه خبازي بستاني است

مليح نوعي ازعوسج است بزرك برك تبرخ

مليطريا زاج سياه است

مليطن بلغت اندلس بقلة يمانيه است

مليطي بيوناني اثمد است

مليون وميلرنيا خربزه كرمك است

ملينون زلنجفر محلوق است

ملسينون قنطوريون دقيق است

مل سيساليوس است

* فصـــــل الميم مع الميم *

ممسك الارواح اسطوخودوس است

ممسك الحوامل داء المسك است

ممولا بهندي اسم صفراغون است

* فصـــــل الميم مع النون *

منيل بشيرازي اسم نيمه است

منتنه بلغت مصرغاليس است

منشور خيري وخشخاش را شامل است

منج بفتح اول بيخ است وبكسراول درخت بادام تلخ

منجوشه ناردين است

منجيهته بهندي نوه است

منداغورس بيوناني يبروح است

مندك بهندي ضفدع است

مندوه بهندي نوعي ازدخن است

مندويل بهندي جوزالقي است

منسم درخت منسم است ومذكورشد

* فصـــــل الميم مع الواو *

موتهه بهندي سعد است

مونهه بهندي نوعي ازماش است

موتي بهندي اسم لؤلؤ است

موراموز پرسيا وشان است

موچرس بهندي شكوفهٔ فوفل است

موجه بلغت اصفهان قنابري است

مورچه بفارسي نمل است

مورد اسم فارسي آس است

مورد اسفرم آس بري است وكويند اسم فارسي اذخر است

موريون نوعي ازيبروح است كه برگش سفيد وشبيه ببرك چغندرباشد

موسير اسم فارسي بصل الزيز است

موساكني بهندي اذان الفأر

موسقي بيوناني طرفا است

موش بفارسي فاره است

موش كور بفارسي خلد است

موش دشتي بفارسي اسم يربوع است

موفيون نوعي ازسموم قريب ببيش است

موقد النار كبريت است

موقوطيس بلغت عبراني نطرا است

مولوند با مرد اسنك سفيد كرده است وبرومي آبارا است

مولى بيوناني حرمل عربي است وبهندي فجل را نامند

موم اسم فارسي شمع است

موميائي كوهي قفرالبهود است

موندي كويند بهندي كما ذريوس است

مونك بهندي ماش است

مون رميون مرا است

مويز بفارسي زبيب است

مويزك عسلي اسم فارسي دبق است

مويزك كوهي اسم فارسي مويزج است

* فصل الميم مع الهاء *

مهار اسم هندی سناء مکی است

مهل آذریو است

مهرکیاه اسم فارسي ببروج الصنم است

مهرۀ مار اسم فارسي حجر الحية است

مهندی اسم هندی حنا است

مه بهندی عسل است

* فصل الميم مع الياء *

* المثناة التحتانية *

میبه اسم فارسي شربتی که باشراب ویا آب انگور ریاد وشاب انگوری ترتیب مید هند

مینبهل بهندی جوز الکوثل است

میتهی بهندی حلبه است

میجوش اسم فارسي شرابی است که با سنبل رومي ویاسنبل هندی ترتیب داده باشند

میتك اسم فارسی تنقل است

می سوسن شراب سوسن است

میفختج مد بر می پخته است که باشکر وعسل باردیگر جوشانیده باشند

میفختج مفرح می پخته ایست که در مد برآن هیل وجوزبوا وقرنفل وامثال آن اضافه کرده خوشبوباشد

میفونیون شوکران است

میطلوس مغرة است

مویزج زبیب الجبل است

میمون اسم فارسی قردا است

* باب النون *

* فصل النون مع الالف *

ناخن پریان وناخن دیو اسم فارسی اظفار الطيب است

ناردین اقليطي سنبل رومی است

ناردین بری شامل اسارون وفو است

ناردین اسم يوناني مطلق سنبل است

نارکیل ونارییل بهندی نارجیل است

ناروس بفرنگی سنبل الطيب است

نارو اسم رومي صنوبري ثمر است

نارون بفارسی پشکال را نامند

نارغيت اسم يوناني نارمشك است

ناغمه بلغت اندلس لسان الابل است

نافل بلغت اکسیریان زیبق است

نانوخ بلغت بغداد اسم بیخ دلبوس است

ناکدون بهندی عود الحية است

ناموس بق است

نان بکسمات بفارسی خبز الكعك است

نان بي مهوس خبز الحواری است

نان روغني خبز القطايف است

نان میوه دار خشکار است

ناساجی خبز الطابق است

نان سنگك بفارسی خبز الملة است

نان کسمه خبز الطابون است

نان تاج خبز الفرنی است

* فصل النون مع الباء الموحدة *

نبات اسم فارسی فانیذ است

نبات الاشيب شيبه است

نبات الرعد فطر است

نبات الملائكة راسن است

نبتی بار درخت سدر است که بفارسی کنار وبهندی بیر نامند

* فصل النون مع الجيم *

نجم ونجيم اسم ثمل است وبوکیاهی که بیساق باشد بفارسی بیاره وبهندی بیل ولست وبعربی نجم نامند

نجیب اسم جنس پوست نباتات است وبخصوص سليخه را نامند

* فصل النون مع الحاء المهملة *

نحاس صینی طالیقون مصنوع است

نحاس قبرسی مس سرخ مائل بزردی است

نحاس محرق روسختج را نامند

* فصل النون مع الخاء المعجمة *

نخود اسم فارسی حمص است

نخود البوندی ونخود مریم بلغت اصفهان زراوند مدحرج است

* فصل النون مع الدال المهملة *

ندع صعتر بری است

ندیکاکیکره اسم هندی سرطان نهری است

* فصل النون مع الراء المهملة *

نربسی بهندی اسم جدوار است

نرد درخت غار است

نرسك اسم فارسي عدس است

نرم آهنی اسم فارسي حديد انثی است

* فصل النون مع السين المهملة *

نسترن زرد ورد اصفر بری است

نسترن سفید فارسی ورد ابیض بری است ودرافعال بغیرا زتفریح وتقویت دل مانند نسرین است

نسیج العنکبوت بفارسي دام عنکبوت نامند ودرحرف العین کذشت

نسرین السباع گل علیق العدس است

نسوت بهندی تربد است

* فصل النون مع الشین المعجمة *

نشاسته اسم فارسي نشا ونشاستج است

نشافه اسم عربي اسفنج است

* فصل النون مع الصاد المهملة والطاء المهملة *

نصار اسم ذهب است ودرخت کزکوهي را نیزنامند

نطرون بورق احمراست وکذشت

* فصل النون مع القاف *

نقل احریض است

نقره اسم فارسي فضه است

نقعاین حب الکاکنج استا

نقل خواجه اسم فارسي حب الصنه است

* فصل النون مع اللام والمیم *

نلك زعرور است ونزد بعضی قراصیا

نمام نوعی سنبراست ونمام الملك ونماما نیزنامند

نمارق شامل قداح وباسمین سفید است

نمشك بلغت اصفهان روغن تازه است وبلغت اهل هند کف شیرا ست که شیریني قند یا نبات وقدری کلاب داخل شیر جوشد اده که نصف بماند بسیار برهم میزنند وتمام کف آنرا کرفته

بانان تنك روغني میخورند بسیار للذید میشود ولیکن این مخصوص بزمستان است وهرچند هوا سرد تر باشد زیاده وبهتر بعمل میآید

نمقوطس ونمقولس بیوناني قسمی ازتوتیای مصنوع است

نمك اسم فارسي ملح است

نموز اسم عربي ارنب بری است

نمیقن کرمنه است

* فصل النون مع الواو *

نوا نا بعربي دانهٔ اثمار است وازمطلق آن مراد دانه خرما است خصوصا دراوزان

نوح لبلاب است

نور بضم بلغت اکمیریان زیبق است وبفتح اول وسکون واو اسم جنس شکوفه وکلها است

نوره کلس حجر یست

نورالقندول شکوفهٔ درخت دار شیشعان است

نوفلن اسم یوناني زنبور است

نوق شترماده است

نول بهندی ابن عرس است

* فصل النون مع الهاء *

نهشل اسم عربي شقاقل است

نهق قرة العین است ونزد بعضی جرجیر است

نهنك اسم فارسي تمساح است

* فصل النون مع الیاء *

نیشکر قصب السکر است

نیشوق ادرك است ونزد بعضی قراصیا است

نیلج نیل است

نیلوفر هندی اوسپند است

نیمقا اسم یوناني نیلوفر است

نینا نانخواه است

ني بفتح اول وسکون یا اسم فارسي قصب است

* * باب الواو * *

* فصل الواو مع الالف *

وابلیهم بلغت تنکابن کرفس بریست

واحل لبلاب است

وارموك بلغت تنکابن کرفس بریست

واشه اسم فارسي صعتر است

وافنبص بیوناني کنکرزد است

والان بزرك بهندی رازیانه است

والان کوچك شبت است

وای کاب بری است

* فصل الواو مع الباء الموحدة *

وبر بفارسي پشم نرم را نامند وکویند مخصوص پشم شتر است

وبرالارض فطر است

* فصل الواو مع الحاء المهملة *

وحید بلغت مغربي مازریون است

* فصل الواو مع الخاء المعجمة *

وخشیزك وخشیزق بکاف وبقاف درآخر تخم بستیاج است ودرمنهٔ ترکي عبارت ازان است ونزد بعضی درمنهٔ خراساني است

* فصل الواو مع الدال المهملة *

ودح زرقاي رطب است

ودود اسم مغربي بلسكي است

ودين بيوناني كماة است

* فصـــل الواو مع الراء المهملة *

ورا جانور ناشرا ست

ورد الجب كبيكج است

ورد الحمار و ورد القيار وورد القحاب ورد الحماق است

ورد الحمير نزد بعضي گل خطمي است وبلغت مغرب گل ناوانيا است

ورد الزراقي بلغت مغربي گل خطمي است

ورد السباخ گل عليق الكلب است

ورد صيني نسرين است

ورد فزا شقائق النعمان است

ورده بلغت مازندران سماني است

ورل مائي سقنقور است

ورطوري سطا خيس است

ورطنيشا غنم است

ورق الزيتون هندي طاليسفر است

ورق النيل وسمه است

ورك بلغت قزوين نبات خرنوب نبطي است

ورق بفتح اول وثاني برگ نباتات است وبضم اول وسكون ثاني اسم طيور است وبفتح واو وكسر راء اسم فضه است

* فصل الواو مع الزاء المعجمة *

وزغ اسم عربي شام ابرص است و فارسي ضفدع را باين اسم ميخوانند

* فصل الواو مع السين المهملة *

وسكور النيل بفارسي برموم نامند

وسمه كتم است

* فصل الواو مع الشين المعجمة والصاد والطاء المهملتين والعين المهملة والغين المعجمة والقاف والكاف واللام والياء المثناة التحتانية *

وشيج اشق است

وشح اغرسطس است

وشم بضم اول وثاني بلغت تنكابن ور ديلم اسم سماني است

وصيف الاسود پرسيا وشان است

وطواط خفاش است

وعسل نوعي ازايل است وبتركي خوبرود رديلم شوكا نامند

وغل بغين معجمه اسم عربي بادنجان است

وقل بقاف اسم عربي ثمرخشك درخت مقل است

وكسر اشيان طيور است

ولكام جسفرم است

وليغ طلع است

وين انكورسياه است

* باب الهاء *

* فصـــل الهاء مع الالف *

هاني اسم هندي فيل است

هادي اسم ترياق فاروق است

هاديا اسم يوناني افعي است

هال قاقلهٔ صغار است

هالوك اسد العدس است و بعضي سك كفته وبلغت مصر جعفيفل است

هالم وهالون اسم هندي حب جرجير است

ماليتوطس اكليل الملك است

هامه چغد است

هانس بهندي اوزاست

* فصل الهاء مع الباء الموحدة والتاء المثناة الفوقانية والدال المهملة *

هبيل دانهٔ حنظل است

هتاجوري بهندي اسم كف مريم است

هدل حضض است

* فصل الهاء مع الراء المهملة *

هرا بهندي اسم هليله است

هرابزه هوانيه است

هرتار وهرتال بهندي اسم زرنيخ است

هرجان لوزالبربر است

هردي اسم عربي عروق الصفر است

هرشفه اسفنج است

هرفوليون تمام است

هرقلوه وهرقلوس نوعي ازهندبا ي بري است ونزد بعضي ابوخلسا است ونزد بعضي قرصعنه است

هرن اسم هندي آهو است

* فصل الهاء مع الزاء المعجمة *

هزارچشان وهزاروشان بفارسي فاشرا است

* فصل الهاء مع الشين المعجمة *

هشت دهان اسم فارسي نوعي ازعود هندي است جهت نقرس نافع

هشت كند بهندي لوف است

هشقيقل اسم شقاقل است

* فصل الهاء مع الفاء والكاف *

هفورنور اسم سرياني افتيمون است

هكل بفارسي فقع است

* فصل الهاء مع اللام *

هلدي اسم هندي عروق الصفراست

هلديا اسم نوعي ازپيش است بلغت هندي

هلفيفا هندبا است

هلك قرون السنبل است ونزد انطاكي وقع الفار

هلموت وهليموسلق جبلي است

هلنج نوعي از ذباب ومشهور بپچه مكس است

هلهلون زعرورا ست

هلياته شاهترج است

هليلج اهليلج است

* فصل الهاء مع الميم *

هميشه بهار وهميشه جوان ابرون است

همم اسم عربي كل لاصق بشيء است وبفارسي عبارت از مرق كوشت وكندم مهرا پخته است ودر افعال مانند هريسه است

* فصل الهاء مع النون *

هندباي هاشيه وهندباي شاميه نوع كاستي بزرك ورق بستاني است

هندباء البقل نوع ريزه برك كاسني بستاني است

* فصل الهاء مع الواو *

هودره اسم فارسي خبازي است

هوجوبه وهوفيلوس ابوخلسا است

هوجوه وهوقيلاس مزمار الراعي است

هوداسيون اسم مغربي نعناع است

هوقسطيداس طرثوث است كه در تحت لحية التيس ميباشد واوغير لحية التيس است

هوره اسم فارسي خبازي است

هوبيره اسم هندي ابهل است

* فصل الهاء مع الياء *

هيشر عربي اسم جنس حرشف است ونزد بعضي مخصوص برى آن

هيرا اسم هندي الماس است

هيرادركهي اسم هندي دم الاخوين است

هيرون نوعي از خرما است وكوبند

هرادا زان قسب است

هيزاري اسم فارسي نعناع است

هيضمان اسم عربي فجل برى است

* باب الياء المثناة التحتانية *

* فصل الياء مع الالف *

يا ربور اسم تركي فودنج است

باره طاشي اسم تركي حجر العاج است

ياس سفيد اسم فارسي ياسمين برى است

ياسمين برى عشبة النار است

ياغ اسم تركي دهن است

يا بوشفان اسم تركي غرى السمك است

* فصل الياء مع الباء الموحدة *

يبرو اسم سرياني بغل است كه بفارسي استر كويند

يبروحا بادنجان است

يبروح السوفار يبروح الصنم است

يبريوزه بقلة يمانية است

* فصل الياء مع الحاء المهملة *

يحضيض كرفس بزرك بستاني است

يحمور اسم حمار الوحش است ونزد اطبا نوعي از ايل است

* فصل الياء مع الدال المهملة والذال المعجمة *

يد الله خون بزچهارساله است كه در اول پاييز كرفته باشند ودرما عز كفته شد

يدره قسوس است

يذته درخت بل است

* فصل الياء مع الراء المهملة *

يراع قصب است

يرابيع هليون است

يرقا اسم عربي حنا است

يرمه عشبة النار است

* فصل الياء مع الشين المعجمة والعين المهملة والغين المعجمة *

يشف حجر اليشف است

يعفيد خندريلى است

يعقوب كبك نر است

يغميضا بغين معجمه اسم سرياني ريباس است

* فصل الياء مع القاف *

يقطين اسم جنس هرنبا تيست كه بساق ايستاده نباشد بلكه برزمين مفروش وبابرجا ورخود بپيچد مانند نبات خيار وبادرنك وخربزه وازمطلق آن مراد نبات كدو است

* فصل الياء مع اللام والميم *

يلقو اسم تركي طرفا است كه بفارسي كزنامند

يلوه اسم تركي سلوى است

يلم اسم فارسي غرى السمك است

یلنجوج رینجوج بعربی عود هندی است

یمام اسم شقنین بری است

یمامه اسم کبوتر خانگی است

یمسو بلغت اکسیریان ابقرا است که شوره تا منه

یملیک اسم ترکی لحیة التیس است

یمورطه اسم ترکی بیض است که تخم مرغ باشد

یمونا و یمینا مصاف است

یمیشان اسم ترکی زعرور است

* فصل الیاء مع النون *

ینبطورا اسم ملمه است

ینبوب خرنوب نبطی است

ینق انفحه است

ینتون بلغت نبطی اسم ثافسیا است

* فصل الیاء مع الواو *

یوشان اسم ترکی شیح است

یونجهٔ باغی اسم رطبه است

یونجهٔ صحرائی اسم ترکی و فارسی قضقضه است

یونک اسم ترکی صوف است

* فصل الیاء مع الیاء *

ییرکوکی اسم ترکی جز را است که بفارسی زردک نامند

ییلان اوردی اسم ترکی ثیل است

* تم *

* خاتمهٔ طبع *

* نسخهٔ مخزن الادویه *

که از تصانیف مسیحای زمان بقراط اوان * حکیم حاذق طبیب فائق علی الاقران علامهٔ زمان فهامهٔ دوران * سلالهٔ خاندان مصطفوی علالهٔ دودمان مرتضوی اشرف اولاد ابوتراب اکرم احفاد جناب مستطاب مبین دقائق معقول و منقول کشاف حقائق فروع و اصول سند حکمای کرام رئیس فضلای عظام افضل اطبای عالی قدر اجل علمای دهر مجمع علوم روحانی میر محمد حسین ابن سید السند محمد هادی العقیلی العلوی الخراسانی ثم الشیرازی صب الله علیهما سجال الرحمة و الاحسان * و اسکنهما فی معالی الجنان *

حسب ارشاد * فیض بنیاد * قدر افزای اهل کمال * غریب نواز دریا نوال * عالیجاه رفیع جایگاه * عزت دستگاه * سعادت همراه * عالی جاه * فخر التجار و معالی مناقب * عوالی مراتب * جناب حاجی آقا کربلائی محمد خان صاحب شیرازی * ادام الله توفیقاته * و ضاعف حسناته * بحسن اهتمام و تصحیح عالم بی بدل * فاضل بی مثل * حاجی حرمین شریفین * باعث اعزاز کونین * در فضائل و مکارم بی نظیر * امین مدرسهٔ کمپنی جناب حافظ حاجی مولوی احمد کبیر * و رئیس الحکما * راس الاطبا * امید احفاد رسول الثقلین * جناب حکیم مولوی سید احمد حسین * و مورد مراحم حضرت صمد * جناب مولوی حافظ حاجی حبیب احمد * و مجمع فضائل کونین جناب مولوی غلام حسین * و مظهر علوم نقلی و عقلی * جناب مولوی تبر علی * غفر الله ذنوبهم * و ستر عیوبهم * و سعی ماهرین فن طبع * منشی غلام مولی و دیگر معاونین مطبع * بصحت بیشتر از پیشتر بر کاغذ خوشتر و حروف بهتر * بتاریخ بست دوم شهر شعبان المعظم بروز جمعه سنه ۱۲۶۰ هجری قدسی مطابق سیوم ستمبر سنه ۱۸۴۴ عیسوی صورت اختتام بمرة ثالثه پذیرفت * و نقش اتمام گرفت * الحمد لله علی ذلک اولا و آخرا و الصلوة علی خیر خلقه محمد و آله و صحبه اجمعین الی یوم الدین *